

LIETUVOS VALSČIAI

Musninkai

Kernavė Čiobiškis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

KERNAVĖS 725-OSIOMS METINĖMS
1279–2004

ČIOBIŠKIO 475-OSIOMS METINĖMS
1528–2003

MUSNINKŲ MIESTELIO TEISIŲ SUTEIKIMO
445-OSIOMS METINĖMS
1561–2006

Musninkai.

Kernavė. Čiobiškis

UDK 908(474.5)
Mu-124

*Lietuvos
tūkstantmečio
programos
leidinys*

Musninkai. Kernavė. Čiobiškis
13-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausiasis redaktorius
STANISLOVAS BUCHAVECKAS

Sudarytojai
STANISLOVAS BUCHAVECKAS,
JADVYGA BARBARAVIČIENĖ, POVILAS KRIKŠČIŪNAS

Redaktoriai
STANISLOVAS BUCHAVECKAS, PETRAS JONUŠAS,
POVILAS KRIKŠČIŪNAS, VACYS MILIUS, KAZYS MORKŪNAS

Kalbos redaktorius
ALBINAS MASAITIS

Korektorė
ZITA KUTRAITĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisija
Akad. ALGIRDAS GAIGALAS (gamta), dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalba),
prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija, komisijos pirmininkė),
prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), akad. ANTANAS TYLA (istorija),
dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija)

Dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Maketuotoja
SIGRIDA ŠIMKŪNIENĖ

Rengėjas ir leidėjas
VšĮ „Versmės“ leidykla (vadovas PETRAS JONUŠAS)

Užsakovas
Širvintų rajono savivaldybė

Pagrindiniai rėmėjai
Širvintų rajono savivaldybė, Lietuvos Respublikos Vyriausybė

Rėmėjai
UAB „Magnolija“, Petras Jonušas, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija,
Marija Remienė, Jonas Jurkūnas, VĮ „Lietuvos paštas“

Viršelyje
Musninkų miestelio Turgaus (Nepriklausomybės) aikštė. XX a. 4 deš.
Iš Marijos Remienės asm. archyvo

ISBN 9955-589-00-0 (popierinė kn.) ISBN 978-9955-589-94-5 (elektroninė kn.)

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2005

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2014-02-18

Turinys

21 Pratarė

GAMTA

27 *Česlovas Kudaba, Rimvydas Kunkas*. Kernavės ir Musninkų apylinkių paviršius ir kraštovaizdis

35 *Romualdas Sližauskas*. Musninkų valsčiaus flora ir fauna

39 *Marijonas Barbaravičius*. Daug gali vienas žmogus

ISTORIJA

43 ISTORIJA. ARCHEOLOGIJA

43 *Aleksas Luchtanas, Gintautas Vėlius*. Archeologinių tyrinėjimų Kernavėje istorija

52 *Jonas Vitkūnas*. „Gyvoji archeologija“ Valstybiniame Kernavės kultūriniame rezervate

63 * *Manvydas Vitkūnas*. Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje. Gyventojų buitis ir verslai

124 *Manvydas Vitkūnas*. Musninkų apylinkių senovė

127 *Gintautas Zabiela*. Čiobiškio ir Rusių Rago pilkapynų tyrinėjimai 1963–1964 metais

ISTORIJA. IKI XX AMŽIAUS PRADŽIOS

140 * *Edvardas Gudavičius*. Kernavės žemė ir valsčius iki 1564–1566 metų administracinės reformos

148 *Algirdas Baliulis*. Iš Musninkų praeities

153 *Algirdas Baliulis*. Iš Kernavės praeities

172 *Algirdas Baliulis*. Iš Čiobiškio praeities

176 *Liudas Truska*. Kernavės apylinkių gyventojai XVIII amžiaus pabaigoje

183 *Juozas Lebionka*. Čiobiškietė bajoraitė – trijų talentų motina (Julija Guiskytė-Kiuji)

192 *Juozas Lebionka*. XIX amžiaus sukilimų aidai Musninkų krašte

197 * *Vytautas Merkys*. Lietuvių kalbos vartojimo bažnyčioje ir lietuviškos spaudos plitimo sąsajos 1870–1914 metais

* Žvaigždute turinyje žymimi moksliniai straipsniai, aprobuoti monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos (žr. p. 4). Straipsnių santraukos anglų kalba p. 1253–1257.

- 204 *Rytas Tamašauskas*. Muziko Juozo Tallat-Kelpšos viešnagės
- 206 *Saulius Žilys*. Žvilgsnis į 1905 metų Musninkų valsčiaus vietas
- 213 *Vytautas Lesčius*. Musninkų kraštas Nepriklausomybės kovų sukuryje 1919–1920 metais
- 225 *Gintautas Surgailis*. 1919–1920 metų Nepriklausomybės kovų aidai Čiobiškio, Kernavės ir Musninkų apylinkėse
ISTORIJA. 1920–1940
- 231 *Stanislovas Buchaveckas*. Musninkų valsčius 1920–1940 metais: kai kurie faktai ir žmonės
- 275 *Kazys Misius*. Musninkų valsčiaus pašto įstaigos iki 1940 metų
ISTORIJA. 1940–1944
- 280 * *Stanislovas Buchaveckas*. Musninkų valsčius nacių okupacijos metais
ISTORIJA. 1942 METŲ GYVENTOJŲ SURAŠYMAS
- 327 *Stanislovas Buchaveckas*. Musninkų valsčiaus gyventojai 1942 metais
ISTORIJA. XX AMŽIAUS DEMOGRAFINIAI POKYČIAI
- 367 *Algirdas Stanaitis*. Musninkų valsčiaus kaimų ir jų gyventojų kaita 1923–2000 metais
- 377 *Rolandas Gustaitis*. Čiobiškio, Kernavės ir Musninkų parapijų gyventojų 1928–1944 metų statistiniai duomenys
ISTORIJA. SOVIETŲ GENOCIDAS
- 382 *Birutė Burauskaitė*. Musninkų valsčiaus gyventojai, nukentėję nuo sovietų okupacijos 1940–1952 metais
ISTORIJA. REZISTENCIJA
- 409 *Albinas Masaitis*. Didžioji kova
- 415 *Viktoras Alekna*. Didžiosios kovos apygardos veikla Musninkų valsčiuje
- 427 *Albinas Masaitis*. Erelio būrio partizanai iš Pamusių
- 437 *Antanas Bernotas*. Laisvės kovotojai iš senųjų Vindeikių.
Parengė Albinas Masaitis
- 450 *Stasė Širvinskienė (Kavaliauskaitė)*. Ją priglaudė Čiobiškio žemė
ISTORIJA. NUO 1944 METŲ (SOVIETMETIS)
- 454 *Jadvyga Barbaravičienė*. Virvyčių kolūkio istoriją prisiminus
- 461 *Justinas Minderis*. Čiobiškio paštas
- 463 *Jonas Trinkūnas*. Romuvių judėjimo pradžia – Kernavėje
- 468 *Vacys Milius*. 1969 metų Kernavės ekspediciją prisiminus

ISTORIJA. IŠ KAIMŲ PRAEITIS

- 470 *Jonas Vitkūnas, Manvydas Vitkūnas*. Ardiškio kaimas: nuo viduriniojo geležies amžiaus iki mūsų dienų
- 486 *Alfonsas Balsevičius*. Prisiminimai apie Pamusių kaimą
- 496 *Boleslovas Krivka*. Skėterių kaimo gyvavimo raida
- 502 *Regina Švobienė*. Kaimas prie vinkšnų brastos
- 508 *Janina Stravinskienė*. Lapelės
- 515 *Dalia Taparauskienė, Dalia Damalakienė*. Vindeikių kaimas
- 526 *Dalia Taparauskienė*. Prienų kaimas
- 527 *Dalia Taparauskienė*. Dubių kaimas
- 529 *Dalia Taparauskienė*. Vebronių kaimas
- 530 *Valentina Aldona Tamašauskienė*. Prisiminimai apie Minčiųukų kaimą
- 538 *Stanislava Norušienė*. Peklynė
- 539 *Vladislava Juodelienė*. Ten, kur Šafarnė ir Narvydiškis
- 541 *Stanislava Norušienė*. Juodonių kaimas
- 543 *Vladislava Dalinkevičienė, Veronika Dubetienė*. Paberžės kaimo istorija

ISTORIJA. BAŽNYČIOS

- 548 *Stanislovas Buchaveckas*. Iš Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios ir parapijos istorijos
- 563 *Robertas Jurgaitis*. Musninkų bažnyčios archyvas
- 575 Musninkų Švč. Trejybės parapijos klebono R. Puzono raportas vyskupo J. Matulaičio vizitacijos proga (2001 06 17)
- 579 Musninkų bažnyčia, varpinė ir Barbaros koplytėlė
- 585 Iš Kernavės bažnyčios istorijos
- 590 Iš Kernavės bažnyčios inventORIZACIJOS knygos.
Parengė Stanislovas Buchaveckas
- 601 Čiobiškis, jo bažnyčios ir kunigai. *Pagal N. Švogžlio-Milžino rankraštį parengė Stanislovas Buchaveckas*
- 603 Čiobiškio šv. Jono Krikštytojo bažnyčios ansamblis
- 606 *Libertas Klimka*. Čiobiškio varpai ir laikrodys
- 610 *Robertas Jurgaitis*. Čiobiškio bažnyčios archyvas

ISTORIJA. MOKYKLOS

- 620 Juozas Lebionka. Musninkų valsčiaus mokyklos XX amžiaus pradžioje
- 621 * *Stanislovas Buchaveckas*. Musninkų valsčiaus mokyklos 1939–1944 metais

- 664 Janinos Usavičiūtės atsiminimai apie tėvą Stasį Usavičių
- 666 Onos Šalučkienės atsiminimai (fragmentas)
- 669 *Vytautė Kvainickienė (Dalinkevičiūtė)*. Čiobiškio mokytojai
- 672 *Grażina Markevičienė*. Musninkų mokyklos istorijos faktai ir skaičiai
- 678 *Vladas Trakimavičius*. Musninkų vidurinė mokykla 1987–2002 metais
- 686 *Leonas Pociūnas*. Darbinis mokymas ir darbo pavyzdys
- 687 *Marija Galvosienė*. Apie Musninkų vidurinės mokyklos muziejų
- 689 *Jonas Stankevičius*. Kernavės mokyklos istorija
- 704 *Dalia Damalakienė*. Vindeikių mokyklos istorija
- 706 *Vladislava Dalinkevičienė*. Čiobiškio mokykloje
- 709 *Stasė Brazdžienė*. Čiobiškio mokykla: auklėtojos ir mokytojos atsiminimai
- 711 Čiobiškio specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namai
ISTORIJA. IŠ KULTŪROS PALIKIMO
- 714 *Antanas Juščius*. Paminklotvarka ir kultūros vertybių saugojimas
- 717 *Jonas Vitkūnas*. Nuo J. Šiaučiūno muziejaus iki Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato
- 726 *Rimtas Tarabilda*. Kernavės herbo atkūrimas
- 729 *Rimtas Tarabilda*. Būtina išsaugoti
- 732 *Saulius Stoma*. Čiobiškio dvaro sodyba
- 734 *Stanislovas Buchaveckas*. Skirtingi dvarų likimai
- 737 *Stanislovas Buchaveckas*. Čiobiškio keltas – technikos paminklas
- 738 Privatus Jono Pivoro muziejus „Armonika“. *Informaciją parengė Jonas Pivoras*
- 740 *Stanislovas Buchaveckas*. Keli štrichai apie tautodailininkus
ISTORIJA. KULTŪRA
- 745 *Jadvyga Barbaravičienė*. Krašto kultūros puoselėjimas ir ugdymas
ISTORIJA. BIBLIOTEKOS
- 761 *Stanislovas Buchaveckas*. Viešosios bibliotekos
- 762 *Dalia Taparauskienė*. Vindeikių bibliotekos istorija
- 763 *Virginija Gigaškaitė*. Vileikiškių biblioteka
- 764 *Snieguolė Šimanskienė*. Čiobiškio biblioteka

ISTORIJA. SOCIOLOGINIAI TYRIMAI

- 765 *Valentina Ratkevičienė. Ūkininkų gyvenimo ir veiklos sąlygos*
- 778 *Antanas Čiužas. Musninkiečių požiūris į šių dienų jaunimą ir savo krašto ateitį*
- 788 *Anelė Vosyliūtė. Kaimo žmonės: gyvensenos skirtumai*
- ISTORIJA. ATGIMIMAS. NEPRIKLAUSOMYBĖS METAI
- 808 *Stanislovas Buchaveckas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliava Kernavėje 1988 metais*
- 810 *Stanislava Šidagienė. Palikti pėdsakai*
- 812 *Birutė Jankauskienė. Musninkų seniūnija XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje*
- 819 *Virginijus Urbonas. Kernavės seniūnija XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje*
- 829 *Virginijus Niekis. Čiobiškis XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje*
- 834 *Vidmantas Verikas. Musninkų ūkininkų bendrija*
- 835 *Stanislovas Buchaveckas. „Versmės“ leidyklos ekspedicija*
- 836 *Marijona Vaicekauskienė. Kraštiečių šventė Musninkuose*
- 837 *Vytas Šimonėlis. Kraštas, turintis didelę perspektyvą*
- 839 *Virkantas Trumpickas. Naujas Musninkų akcentas*
- 840 *Birutė Jankauskienė. Vileikiškių kaimo bendruomenės darbai ir viltys*
- 841 *Vaida Pakalnytė, Dalia Grigonienė. Apie visuomeninę organizaciją „Kernavės bendruomenė“*
- 843 *Jadvyga Barbaravičienė. Politinė situacija nepasikeitė*
- 846 *Stanislovas Buchaveckas. Kai kurie 2003 metų įvykiai*
- 848 *Seniūnijų vietovės 2003 metais*

ETNINĖ KULTŪRA

- 851 *Alfonsas Balsevičius. Darbai*
- 857 *Valentina Aldona Tamašauskienė. Atsiminimai*
- 860 *Erika Nenartavičiūtė. Linų auginimas ir pluošto tvarkymas XX a. trečiajame–penktajame dešimtmetyje*
- 864 * *Regina Merkienė. Gyvulių ūkis. Lokalinės kultūros universalumas ir savitumas*
- 877 *Inga Levickaitė. „Visą gyvenimą mama siuvo ir aš siuvau, siuvau...“*
- 882 *Vacys Milius. Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio kapinės*

- 892 *Elvyra Straševičienė*. Musninkų apylinkių trobesiai ir jų statytojai
- 899 *Vingaudas Baltrušaitis*. Gyvenamųjų namų interjerai
- 906 *Gražina Žumbakienė*. Sodybų želdiniai Čiobiškio ir Musninkų apylinkėse
- 919 *Janina Samulionytė*. Stalo indai ir įrankiai
- 929 *Vacys Milius*. Mitybos tradicijos ir naujovės
- 932 **Inga Nėnienė*. Skaros ir skarelės moterų gyvenime (XX amžius)
- 944 *Alfonsas Balsevičius*. Šventės ir papročiai Pamūsių kaime
- 956 *Alfonsas Balsevičius*. Vestuvių aprašymas
- 959 *Stanislava Norušienė*. Žolelės daug ką gydo (Apie žolininkę Sofiją Ražauskaitę)

KALBA

- 961 *Aloyzas Vidugiris*. Dėl Musninkų apylinkių kalbinės padėties ir jos raidos
- 966 *Kazys Morkūnas*. Kaip musninkiečiai ir jų kaimynai šneka
- 970 *Marija Razmukaitė*. Čiobiškio ir Musninkų vardai
- 971 *Aleksandras Vanagas*. Miestelio ir upės vardas *Kernavė*
- 973 Kelių Čiobiškio ir Musninkų apylinkių kaimų vietovardžiai. *Parengė Rytas Tamašauskas*
- 981 *Alfonsas Balsevičius*. Pamusių kaimo tikriniai vardai
- 986 Musninkų apylinkės žmonių vardai
- 992 Musninkų apylinkės gyvulių vardai
- 993 Musninkų apylinkių frazeologizmai. *Parengė Kazys Morkūnas*

TAUTOSAKA

- 1011 *Povilas Krikščiūnas*. Iš archyvų ir knygų atminties
- 1021 Dainos nuo Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio. *Tekstus parengė Giedrius Dringelis. Melodijas parengė Daiva Vyčinienė*
- 1071 Pasakojamoji tautosaka. *Parengė Lina Valiukaitė*
- 1095 Smulkioji tautosaka. *Parengė Dalia Zaikauskienė*
- 1108 Instrumentinė muzika. *Parengė Kazimieras Kalibatas*

IŽYMŪS ŽMONĖS

- 1111 *Algirdas Kancleris*. Kanclerių giminės raida
- 1125 *Juozas Lebonka*. Musninkietis, paskyręs savo gyvenimą Vilnijai (Kun. Juozas Dubietis)
- 1129 *Filomena Vaicekauskienė*. Šeinius Musninkų padangėj
- 1131 *Stasys Brasiūnas*. Atsiminimai apie Igną Šeinių
- 1134 *Viktoras Alekna, Gražina Zimkuvienė*. Povilas Zimkus – Musninkų valsčiaus viršaitis 1930–1940 metais
- 1137 *Kazys Misius*. Kraštotyrininkas publicistas
kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas
- 1142 *Jūra Marija Baužytė*. Užmaršties smėlis neužpustė jų pėdsakų
- 1148 *Emilija Šiaučiušaitė*. Apie mokytoją Juozą Šiaučiušą
- 1153 *Palmyra Matulionienė (Navickaitė)*. Atsiminimai apie tėvą Edmundą Navicką
- 1158 *Jadvyga Barbaravičienė*. Daug pasiekęs, bet nepamiršęs gimtojo krašto
- 1163 *Jonas Urbonas*. Monsinjoro Česlovo Krivaičio darbai Kernavėje
- 1166 *Jadvyga Barbaravičienė*. Kunigo Leono Smalinsko kryžiaus kelias
- 1167 *Marija Galvosienė*. Jonas Galvosas (1929–1998)
- 1169 *Regina Švobienė*. Mūsų Auklėtojas buvo Jonas Galvosas
- 1171 *Juozas Vercinkevičius*. Linkiu tylaus džiaugsmo...
(Keletas žodžių apie Musninkų vidurinės mokyklos literatū būrelio vadovę Palmirą Sirvydytę)
- 1175 *Danutė Krištopaitė*. Kernavės krašto dainininkė
- 1179 *Stanislovas Buchaveckas*. Jonas Bareika
- 1183 *Aldona Vasiliauskienė*. Apie Mariją Remienę
- 1122 *Apie seserį Ireną Margaritą Bareikaitę*. Keletas minčių jos vienuoliškojo pašaukimo 50-mečio proga
- 1124 *Edmundas Simanaitis*. Tėvynės trauma pažadino pareigos jausmą
- 1220 *Kun. Robertas Grigas*. Kunigystė Lietuvoje:
kova už laisvę ir dvasią
- 1222 *Marija Remienė*. Kunigas bažnyčios ir tėvynės gerovei
- 1222 *Gediminas Žadeika*. Viktoras Brazauskas
- 1224 *Alfредas Guščius*. Žvilgsnis į Viktoro Brazausko kūrybą
- 1224 *Gediminas Žadeika*. Šiek tiek apie Petrą Naraškevičių

- 1226 *Angelė Šarlauskienė, Stanislovas Buchaveckas. Algirdas Alekna – architektas, menininkas, filosofas ir paslapčių kolekcionierius*
- 1227 *Stanislava Norušienė. Gediminskų grožio salelėje*
- 1228 *Stanislava Norušienė. Dailininkės Apolonijos Dimšienės gyvenimo vingiai*
- 1232 *Biografijų sąvadas. Parengė Stanislovas Buchaveckas, Albinas Masaitis, Jadvyga Barbaravičienė, Gediminas Žadeika, Janina Stravinskienė*
- 1232 Gimę Musninkų valsčiuje
- 1244 Gyvenę arba gyvenantys Musninkų krašte
- 1253 Straipsnių, apiboduotų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos, santraukos anglų kalba
- 1258 Apie straipsnių autorius
- 1263 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1265 Asmenvardžių rodyklė
- 1293 Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato 2004 m. liepos 7 d. UNESCO sertifikatas (faksimilė)
- 1294 Buvusio Musninkų valsčiaus žemėlapis. *Parengė Lidija Kavaliauskienė*
- 1296 Dabartinė kartografinė ir geografinė situacija buvusio Musninkų valsčiaus teritorijoje. *Parengė Lidija Kavaliauskienė*
- 1298 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis
- 1300 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1302 Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ leidinių geografija

Contents

- 21 Foreword

NATURE

- 27 *Česlovas Kudaba, Rimvydas Kunksas*. The surface and landscape of Kernavė and Musninkai environs
- 35 *Romualdas Sližauskas*. The flora and fauna of Musninkai
- 39 *Marijonas Barbaravičius*. One man can much

HISTORY

HISTORY. ARCHAEOLOGY

- 43 *Aleksas Luchtanas, Gintautas Vėlius*. The history of archaeological research in Kernavė
- 52 *Jonas Vitkūnas*. "A living archaeology" in the state cultural reserve of Kernavė
- 63 **Manvydas Vitkūnas*. The town of Kernavė in the 13th–14th cent.-s. The mode of life and occupations of the inhabitants
- 124 *Manvydas Vitkūnas*. The ancient times of Musninkai environs
- 127 *Gintautas Zabiela*. The research of Čiobiškis and Rusių Ragas burial mounds in 1963–1964

HISTORY. TILL THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

- 140 **Edvardas Gudavičius*. The land and *valsčius* (a small self-governing district) till the administrative reform of 1564–1566
- 148 *Algirdas Baliulis*. From the past of Musninkai
- 153 *Algirdas Baliulis*. From the past of Kernavė
- 172 *Algirdas Baliulis*. From the past of Čiobiškis
- 176 *Liudas Truska*. The population of Kernavė environs in the end of the 18th cent.
- 183 Juozas Lebionka. A noblewoman from Čiobiškis – the mother of three talents (Julija Guiskytė-Kiuji)
- 193 Juozas Lebionka. The echoes of the 19th cent. uprisings in the country of Musninkai

*The asterisk in the contents marks the papers approved by the monograph series "Lietuvos valsčiai" Scientific Works Commission (see p. 4). The papers' summaries in English are given on p. p. 1253–1257.

- 197 * *Vytautas Merkys*. The connections between the Lithuanian language usage in the church and the spread of the Lithuanian press in 1870–1914
- 204 *Rytas Tamašauskas*. The visits of musicologist Juozas Tallat-Kelpša
- 206 *Saulius Žilys*. A glance at Musninkai *valsčius* localities in 1905
- 213 *Vytautas Lesčius*. The country of Musninkai in the vortex of Independence struggles in 1919–1920
- 225 *Gintautas Surgailis*. The echoes of 1919–1920 Independence struggles in the environs of Čiobiškis, Kernavė and Musninkai
HISTORY. 1920–1940
- 231 *Stanislovas Buchaveckas*. The *valsčius* of Musninkai in 1920–1940: some facts and the people
- 275 *Kazys Misius*. The post offices of Musninkai *valsčius* till 1940
HISTORY. 1940–1944
- 280 * *Stanislovas Buchaveckas*. The *valsčius* of Musninkai in the period of nazi occupation
HISTORY. THE CENSUS OF 1942
- 327 *Stanislovas Buchaveckas*. The population of Musninkai *valsčius* in 1942
HISTORY. THE 20TH CENT. DEMOGRAPHICAL CHANGES
- 367 *Algirdas Stanaitis*. The population change of Musninkai *valsčius* villages in 1923–2000
- 377 *Rolandas Gustaitis*. The 1928–1944 statistic data concerning the population of Čiobiškis, Kernavė and Musninkai parishes
HISTORY. THE SOVIET GENOCIDE
- 382 *Birutė Burauskaitė*. The inhabitants of Musninkai *valsčius* that suffered from the soviet occupation in 1940–1952
HISTORY. RESISTANCE
- 409 *Albinas Masaitis*. The Great Struggle
- 415 *Viktoras Alekna*. The activities of the Great Struggle district in Musninkai
- 427 *Albinas Masaitis*. The freedom fighters of Erelis (Eagle) detachment from Pamusiai
- 437 *Antanas Bernotas*. The freedom fighters from Old Vindeikiai village. *Prepared by Albinas Masaitis*
- 450 *Stasė Širvinskienė (Kavaliauskaitė)*. The land of Čiobiškis sheltered her

HISTORY. SINCE 1944 (THE SOVIET PERIOD)

- 454 *Jadvyga Barbaravičienė*. Having remembered the history of Virvyčiai collective farm
- 461 *Justinas Minderis*. The post office of Čiobiškis
- 463 *Jonas Trinkūnas*. The beginning of Romuva people movement in Kernavė
- 468 *Vacys Milius*. Having remembered the expedition to Kernavė in 1969

HISTORY FROM THE PAST OF THE VILLAGES

- 470 *Jonas Vitkūnas, Manvydas Vitkūnas*. The village of Ardiškis: from the middle Iron Age till nowadays
- 486 *Alfonsas Balsevičius*. Some reminiscences of Pamusiai village
- 496 *Boleslovas Krivka*. The development process of Skėteriai village
- 502 *Regina Švobienė*. A village at the elm ford
- 508 *Janina Stravinskienė*. Lapeles village
- 515 *Dalia Taparauskienė, Dalia Damalakienė*. The village of Vindeikiai
- 526 *Dalia Taparauskienė*. The village of Prienai
- 527 *Dalia Taparauskienė*. The village of Dubiai
- 529 *Dalia Taparauskienė*. The village of Vebronai
- 530 *Valentina Aldona Tamašauskienė*. Some reminiscences of Minčiukai village
- 538 *Stanislava Norušienė*. The village of Peklynė
- 539 *Vladislava Juodelienė*. Where Šafarnė and Narvydiškis villages
- 541 *Stanislava Norušienė*. The village of Juodoniai
- 543 *Vladislava Dalinkevičienė, Veronika Dubetienė*. The history of Paberžė village

HISTORY. CHURCHES

- 548 *Stanislovas Buchaveckas*. From the history of Musninkai St. Trinity church and the parish
- 563 *Robertas Jurgaitis*. The archives of Musninkai church
- 575 The report of Musninkai St. Trinity parish dean R. Puzonas on the occasion of bishop J. Matulaitis visitation (the 17th of June, 2001)
- 579 Musninkai church, belfry and Barbora's little chapel
- 585 From the history of Kernavė church
- 590 From Kernavė church inventory book. *Prepared by Stanislovas Buchaveckas*
- 601 Čiobiškis. Its churches and priests

- 603 The ensemble of Čiobiškis Jonas the Baptizer's church.
*Prepared by Stanislovas Buchaveckas according to
N. Švogžlys-Milžinas' manuscript*
- 606 *Libertas Klimka*. Čiobiškis' bells and the clock
- 610 *Robertas Jurgaitis*. The archives of Čiobiškis church
- HISTORY. SCHOOLS
- 620 Juozas Lebionka. The schools of Musninkai *valsčius*
at the beginning of the 20th cent.
- 621 * *Stanislovas Buchaveckas*. The schools of Musninkai *valsčius*
in 1939–1944
- 664 The reminiscences of Janina Usavičiūtė of her father
Stasys Usavičius
- 666 Ona Šalučkienė's reminiscences (a fragment)
- 669 *Vytautė Kvainickienė (Dalinkevičiūtė)*. The teachers of Čiobiškis
- 672 *Gražina Markevičienė*. The facts and numbers concerning
Mugninkai schools history
- 678 *Vladas Trakimavičius*. The middle school of Musninkai
in 1987–2002
- 686 *Leonas Pociūnas*. The teaching of works and an example of works
- 687 *Marija Galvosienė*. About the museum of Musninkai
middle school
- 689 *Jonas Stankevičius*. The history of Kernavė school
- 704 *Dalia Damalakiėnė*. The history of Vindeikiai school
- 706 *Vladislava Dalinkevičienė*. At the school of Čiobiškis
- 709 *Stasė Brazdžienė*. Čiobiškis school: the reminiscences
of a tutor and educator
- 711 The special children's education and guardianship house
of Čiobiškis
- HISTORY. FROM CULTURE HERITAGE
- 714 *Antanas Juščius*. Monuments management and culture
valuables preservation
- 717 *Jonas Vitkūnas*. From J. Šiaučiūnas museum till Kernavė
state cultural reserve
- 726 *Rimtas Tarabilda*. The restoration of Kernavė coat of arms
- 729 *Rimtas Tarabilda*. It's necessary to preserve
- 732 *Saulius Stoma*. The manor farmstead of Čiobiškis
- 734 *Stanislovas Buchaveckas*. Different fates of manor farmsteads
- 737 *Stanislovas Buchaveckas*. The ferry-boat of Čiobiškis –
a technical monument

- 738 The private Jonas Pivoras museum "Armonika" ("Accordion"). *The information prepared by Jonas Pivoras*
- 740 *Stanislovas Buchaveckas*. Some strokes concerning folk-artists
HISTORY. CULTURE
- 745 *Jadvyga Barbaravičienė*. The fostering and development of the country's culture
HISTORY. LIBRARIES
- 761 *Stanislovas Buchaveckas*. Public libraries
- 762 *Dalia Taparauskienė*. The history of Vindeikiai library
- 763 *Virginija Gigaškaitė*. The library of Vileikiškiai
- 764 *Snieguolė Šimanskienė*. The library of Čiobiškis
HISTORY. SOCIOLOGY RESEARCH
- 765 *Valentina Ratkevičienė*. The conditions of farmers' life and activities
- 778 *Antanas Čiužas*. The attitude of Musninkai people towards nowadays youth and the past of their country
- 788 *Anelė Vosyliūtė*. The country people: differences in thinking
HISTORY. REBIRTH. INDEPENDENCE YEARS
- 808 *Stanislovas Buchaveckas*. The flag of Lithuania's Grand Duchy in Kernavė in 1988
- 810 *Stanislava Šidagienė*. The traces left
- 812 *Birutė Jankauskienė*. Musninkai *seniūnija* (a minor administrative district) in the end of the 20th cent. and at the beginning of the 21st cent.
- 819 *Virginijus Urbonas*. Kernavės *seniūnija* in the end of the 20th cent. and at the beginning of the 21st cent.
- 829 *Virginijus Niekis*. Čiobiškis in the end of the 20th cent. and at the beginning of the 21st cent.
- 834 *Vidmantas Verikas*. The community of Musninkai farmers
- 835 *Stanislovas Buchaveckas*. The expedition of "Versmė" ("Spring") publishing-house
- 836 *Marijona Vaicekauskienė*. The native people festival in Musninkai
- 837 *Vytas Šimonėlis*. The country of great prospects
- 839 *Virkantas Trumpickas*. A new feature of Musninkai
- 840 *Birutė Jankauskienė*. The works and hopes of Vileikiškiai village community
- 841 *Vaida Pakalnytė, Dalia Grigonienė*. About the social organization "Kernavė's Community"
- 843 *Jadvyga Barbaravičienė*. The political situation hasn't changed

846 *Stanislovas Buchaveckas*. Some 2003 events

848 The sites of *seniūnijos* in 2003

ETHNIC CULTURE

851 *Alfonsas Balsevičius*. Works

857 *Valentina Aldona Tamašauskienė*. Reminiscences

860 *Erika Nenartavičiūtė*. Flax growing and fibre management in the third-fifth decades of the 20th cent.

864 * *Irena Regina Merkienė*. Animal farming. The universalities and peculiarities of local cultures

877 *Inga Levickaitė*. "Both my mother and myself kept sewing all our life..."

882 *Vacys Milius*. The cemeteries of Musninkai, Kernavė and Čiobiškis

892 *Elvyra Straševičienė*. The buildings of Musninkai environs and their builders

899 *Vingaudas Baltrušaitis*. The interiors of living houses

906 *Grażina Žumbakienė*. The green plantations of farmsteads in the environs of Čiobiškis and Musninkai

919 *Janina Samulionytė*. The table dishes and implements

929 *Vacys Milius*. The nourishments traditions and novelties

932 * *Inga Nėnienė*. The wraps, shawls and kerchiefs in Lithuanian female life (the 20th cent.)

944 *Alfonsas Balsevičius*. The holidays and customs in Pamūšiai village

956 *Alfonsas Balsevičius*. The wedding description

959 *Stanislava Norušienė*. Herbs treat many diseases (About herbalist Sofija Ražauskaitė)

LANGUAGE

961 *Aloyzas Vidugiris*. About the linguistic situation of Musninkai environs and its development

966 *Kazys Morkūnas*. How the Musninkai people and their neighbours speak

970 *Marija Razmukaitė*. The names of Čiobiškis and Musninkai

971 *Aleksandras Vanagas*. The name of the town and the river *Kernavė*

973 The names of several Čiobiškis and Musninkai environs' villages. Prepared by *Rytas Tamašauskas*

- 981 *Alfonsas Balsevičius*. The proper names of Pamūšiai village
- 986 The people's names of Musninkai environs
- 992 The animal names of Musninkai environs
- 993 The phraseologisms of Musninkai environs.
Prepared by Kazys Morkūnas

FOLK-LORE

- 1011 *Povilas Krikščiūnas*. From the memory of archives and books
- 1021 Some songs from Musninkai, Kernavė and Čiobiškis.
The texts were prepared by Giedrius Dringelis. The melodies were prepared by Daiva Vyčinienė
- 1071 The narrative folk-lore. *Prepared by Lina Valiukaitė*

FAMOUS PEOPLE

- 1111 *Algirdas Kancleris*. The development of Kancleriai family
- 1125 Juozas Lebionka. Priest Juozas Dubietis, a man from Musninkai, who devoted all his life to the region of Vilnius
- 1129 *Filomena Vaicekauskienė*. Šeinius, a writer, under the sky of Musninkai
- 1131 *Stasys Brasiūnas*. Reminiscences about Ignas Šeinius
- 1134 *Viktoras Alekna, Gražina Zimkuvienė*. Povilas Zimkus – the chief of Musninkai *valsčiaus* in 1930–1940
- 1137 *Kazys Misius*. Priest Nikodemas Švogžlys-Milžinas, a regional ethnographer, a publicist
- 1142 *Jūra Marija Baužytė*. Sand hasn't covered their traces
- 1148 *Emilija Šiaučiūnaitė*. About teacher Juozas Šiaučiūnas
- 1153 *Palmyra Matulionienė (Navickaitė)*. The reminiscences of father Edmundas Navickas
- 1158 *Jadvyga Barbaravičienė*. One that much achieved but didn't forget his native country
- 1163 *Jonas Urbonas*. Monsieur Česlovas Krivaitis' works in Kernavė
- 1166 *Jadvyga Barbaravičienė*. Priest Leonas Smalinskas' cross bearing
- 1167 *Marija Galvosienė*. Jonas Galvosas (1929–1998)
- 1169 *Regina Švobienė*. Our Tutor was Jonas Galvosas
- 1171 *Juozas Vercinkevičius*. I wish you silent joy... A few word about Palmira Sirvydytė, the head of Musninkai middle school literary circle
- 1175 *Danutė Krištopaitė*. A woman singer of Kernavė country
- 1179 *Stanislovas Buchaveckas*. Jonas Bareika

- 1183 *Aldona Vasiliauskienė*. About Marija Remienė
- 1212 About sister Irena Margarita Bareikaitė. A few reflections on the occasion of the 50th anniversary of her nun vocation
- 1214 *Edmundas Simanaitis*. The attraction of Fatherland awoke the sense of duty
- 1220 *Kun. Robertas Grigas*. The priesthood in Lithuania: struggle for freedom and soul
- 1222 *Marija Remienė*. A priest for the welfare of church and Motherland
- 1222 *Gediminas Žadeika*. Viktoras Brazauskas
- 1224 *Alfredas Guščius*. A glance at Viktoras Brazauskas creative work
- 1224 *Gediminas Žadeika*. A bit about Petras Naraškevičius
- 1226 *Angelė Šarlauskienė, Stanislovas Buchaveckas*. Algirdas Alekna – an architect, an artist, a philosopher and a collector of secrets
- 1227 *Stanislava Norušienė*. In a little beauty island of the Gediminskai
- 1228 *Stanislava Norušienė*. The winding life road of painter Apolonija Dimšienė
- 1232 The code of biographies. *Prepared by Stanislovas Buchaveckas, Albinas Masaitis, Jadvyga Barbaravičienė, Gediminas Žadeika, Janina Stravinskienė*
- 1232 Born in Musninkai *valsčius*
- 1244 Having lived or living in Musninkai *valsčius*
- 1253 The summaries of scientific papers approved by the “Lietuvos valsčiai” monograph series scientific works commission in the English language
- 1258 About the authors of the papers
- 1263 Abbreviations and abridgements
- 1265 The index of personal names
- 1293 The National Cultured Reserve of Kernavė 7 July 2004 UNESCO certificate (Facsimile)
- 1294 A map of former Musninkai *valsčius*. *Made up by Lidija Kavaliauskienė*
- 1396 The present cartographic and demographic situation in the former territory of Musninkai *valsčius*. *Made up by Lidija Kavaliauskienė*
- 1298 A map of former Lithuania’s *valsčiai*
- 1300 About the series “Lietuvos valsčiai”

Pratarmė

Šioje lokalinėje monografijoje aprašomi Mūsainkai asocijuojasi su grakščia kaip gulbė bažnyčia, toli matoma iš įvairių pusių, išpūdingu miestelio urbanistiniu paveikslu, Barbaros koplytėle netoli Musės upės vingio, Čiobiškio miestelis – su Neries ir Musės santaka, šių upių krantus jungiančiu keltu bei Stepono Dariaus ir Stasio Girėno tiltu, saulėtais pušynais ir Lietuvos Troja bei turistų Meka vadinama Kernavė, kurią nelengva trumpai ir apibūdinti. Vien jos didingi piliakalniai pakylėja čia apsilankiusiojo dvasią. Nuo piliakalnių atsiveria nuostabus Neries vingio su sala vaizdas ir kito kranto panoramos toliai. O kur dar čia nuolat vykstantys daugiataukstantiniai renginiai, Kernavės muziejai, atgimęs Geležinis Vilkas ir kiti miestelio paminklai, aikštė su medžių alėjomis, gėlynais. Be to, šių miestelių apylinkėse yra daug dėmesio vertų vietovių ir kaimų, išikūrusių Neries, Širvintės, Musės ir mažesnių upelių pakrantėse bei tarpupių kalvelėse.

2000 m. Kovo 11-osios išvakarėse „Versmės“ leidykla išleido pirmąją Širvintų rajono „Lietuvos valsčių“ serijos monografiją „Širvintos“, užsakytą Širvintų rajono savivaldybės (ji 1999 m. vienintelė atsiliepė į leidyklos visoms savivaldybėms išsiųstus kvietimus išleisti savo krašto knygas). Su širvintiškiais ir jų meru Vytu Šimonėliu bendradarbiavimas tuo nenutrūko. 2000 m., pasibaigus leidyklos vykdytoms knygų straipsnių autorių tiriamosioms vasaros ekspedicijoms, pradėta rengti monografija „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“, imta tartis su galimais straipsnių autoriais. 2001 m. liepos mėn. leidykla surengė ekspediciją, kurios dalyviai, išikūrę Mūsainkų vidurinės mokyklos bendrabutyje, rinko medžiagą savo straipsniams Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės seniūnijų gyvenvietėse ir vienkiemiuose, susitiko ir kalbėjosi su vietos gyventojais, kurių pasakojimai tapo svarbiu šaltiniu, papildė šykščius archyvarų šaltinių faktus, atskleidė buvusių papročių savitumą, šio krašto tradicijas.

Knyga „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ iš kitų „Versmės“ leidyklos leidžiamos „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų pirmiausia išsiskiria tuo, kad supažindina iškart net su trimis seniūnijomis. Dėl to skaitytojams pristatomos knygos struktūra tapo sudėtingesnė, mažėjo galimybių sutalpinti daugiau temų aprėpiančią medžiagą bei pailgėjo parengimo spaudai darbu

laikas. Keliems autoriams neparašius planuotų straipsnių (su jais būtų viršyta ir leidyklos nusistatyta 1300 puslapių maksimali knygos apimtis), ne visų laikotarpių bei vietovių sudėtinga ir savita istorija atskleista nuodugniai, todėl kai kurie svarbūs ir įdomūs faktai bei reiškiniai pateikiami enciklopediškai arba yra tik fonas chronologiškai ir dalykiškai parengtiems straipsniams. Būtina pažymėti, kad atskirų knygų yra verti visi trys šioje monografijoje aprašomi miesteliai su jų apylinkėmis.

Tad netgi šioje didelės apimties lokalinėje monografijoje buvo galima pateikti tik nedidelę dalį medžiagos apie Lietuvos istorijoje svarbų vaidmenį turėjusį Musninkų–Kernavės–Čiobiškio žemės lopinėlį. Jis patyrė ir hunų, palikusių savo strėlių antgalius Kernavės piliakalnių kultūriniame sluoksnyje, antpuolį I tūkstantmečio viduryje, ir kryžiuočių, įrašiusių Kernavės pavadinimą į savo karo kelių po Lietuvą net septynis aprašymus, puldinėjimus. Įsidėmėtina, kad gyventojų skaičiumi XIII–XIV a. Kernavė – vienas didžiausių miestų ne tik Lietuvoje, bet ir Baltijos šalyse. Archeologinė medžiaga rodo, kad XIII a. viduryje Kernavės miestas buvo didesnis nei Vilnius. Neatsitiktinai ši vietovė įžanginėse metraščių dalyse buvo susieta su legendinio atvykėlio iš senovės Romos Palemono vaikaičiu Kerniumi.

Prof. dr. Alekso Luchtano vadovaujami archeologai 1986 m. Pajautos slėnyje surado viduramžių Kernavės vietą. Ši senovės gyvenvietė sumenko 1390 m., kai kernaviškiai patys padegė miestą su pilimis ir pasitraukė nuo artėjančių kryžiuočių bei su jais žygiavusios kunigaikščio Vytauto, kariavusio pilietinį karą su Jogaila ir Skirgaila, kariuomenės. 1987 m. sužinota, kur Kernavės būta XV–XVII a. 1989 m. buvo atrastas ir penktasis Kernavės piliakalnis. Archeologų nuomone, Pajautos slėnyje, atstacių dalį XIV a. medinio miesto sodybų, būtų galima įkurti kažką panašaus į Liaudies buities muziejų Rumšiškėse, tačiau atspindintį daug senesnę epochą ir išpūdingesnę dėl čia buvusio viduramžių miesto, piliakalnių ir beveik žmogaus nepalietos gamtos. Lietuvos istorijoje, pasak prof. A. Luchtano, Kernavę pagal svarbą galima rašyti šalia Vilniaus. Neatmestina versija, kad Kernavėje 1253 m. buvo karūnuotas karalius Mindaugas. Pasak istoriko akademiko Edvardo Gudavičiaus, Mindaugas sostinės neturėjo, o tik kelias rezidencijas, ir valstybę Mindaugas valdė bei prižiūrėjo keliaudamas po savo valdas.

Archeologai Kernavėje aptiko daugiau kaip prieš dešimt tūkstančių metų gyvenusių žmonių pėdsakų, o įtvirtinta gyvenvietė čia buvusi jau paskutiniaisiais amžiais prieš Kristų. Tačiau iki šiol tyrinėtuose rašytiniuose šaltiniuose Kernavė pirmą kartą neabejotinai paminėta tik 1279 m., aprašant vieną kryžiuočių įsiveržimą į Lietuvą. Tuomet, XIII a. antrojoje pusėje, Kernavė buvo paversta sustiprintu gynybos kompleksu. Čia buvo Lietuvos valdovų Traidenio ir Vytenio centrinė rezidencija. Kernavė neprarado savo svarbos kaip dalinės kunigaikštystės centras ir XIV bei XV a. Be kitų, jos valdytoju yra buvęs ir didžiojo kunigaikščio Gedimino sūnus Manvydas. Žinomi Kernavėje rašyti didžiojo kunigaikščio Vytauto laišakai. XVI a. Kernavė – apskrities (pavieto) ir valsčiaus centras. Ji pažymėta 1613 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapyje, o 1792 m. netgi gavo Magdeburgo teises ir miestelio herbą, bet, galima sakyti, daugiau už praeities šlovę.

XIX a. valsčiaus centrinės gyvenvietės teises iš Kernavės perėmė Musninkai, kurių vardu XV–XVI a. buvo vadinami keli dvarai. Jų ir miestelio istorijai atkurti reikia naujų šaltinių. Šiandien žinoma, kad 1422 m. viena iš Musninkų gyvenviečių

priklausė Kristinui Astikui, kurio sūnus Radvila laikomas garsios Radvilų giminės pradininku. 1505 m. Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilai buvo patvirtinta teisė valdyti Senųjų ir Naujųjų Musninkų dvarus.

Čiobiškis, kaip prekybos miestelis, iškilo po 1410 m. Žalgirio ir 1435 m. Pabaisko mūšių, kai etninei Lietuvai prasidėjo dviejų šimtmečių laikotarpis be karų. Pro Čiobiškį Nerimi ir vieškeliais, jungiančiais Kauną ir Jonavą su Kečnave ir Vilniumi, vyko pirkliai, turėję Čiobiškyje sandėlius. Tačiau miestelis į didesnę gyvenvietę neišsiplėtė, nes keitėsi prekybos keliai ir Čiobiškį nustelbė netoliese išaugę Jonavos bei Širvintų miesteliai.

Vėlesniais laikais Musninkų valsčiaus neaplenkė XIX a. sukilimai, tarp musninkiečių su lietuvių tautiniais reikalavimais pasireiškusi 1905 m. anticarinė revoliucija, kaizerinės Vokietijos okupacija, 1919 m. Rusijos raudonarmiečių durtuvais atnešta bolševikų valdžia, kovos su lenkų želigovskininkais, gyvenimo prie pat demarkacijos ribos su Lenkijos užgrobtą Rytų Lietuva pavojai ir sunkumai, nelegalių komunistų kuopelių veikla bei 1940–1941 m. sovietų okupacija ir represijos.

Paskui – 1941 m. antisovietinis sukilimas, nacių okupacija, žydų bendruomenės sunaikinimas. Tuomet musninkiečiai patyrė daug nepriteklių, bet ir grėsmių savo artimiesiems akivaizdoje išslapstė keliolika žydų, apsaugojo daugelį jaunuolių nuo okupantų prievartinių mobilizacijų į darbus Vokietijoje ir kitur, kuriam laikui buvo priglaudę nuo nacių represijų besislapsčiusią rašytoją Vincą Krėvę, sumaniai gynėsi nuo rekvizicijų ir prievolių, sumažindami jų našta.

1944 m. – vėl šturkšti sovietizacija ir represijos. Jau 1944 m. vasaros pabaigoje Čiobiškio ir Musninkų apylinkės tapo vienu iš pirmųjų antisovietinės partizanų kovos židinių.

Knygoje yra daug Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio miestelių ir jų apylinkių istorijai skirtų straipsnių. Dauguma jų pagrįsti įvairia literatūra, archyviniais ir kitais šaltiniais, kurie atsispindi mokslinei vartosenai reikalingose nuorodose.

Naujausių Kernavės archeologinių tyrimų rezultatai aptariamai prof. Alekso Luchtano, dr. Gintauto Vėliaus, Manvydo Vitkūno straipsniuose. Apie kasmet Kernavėje nuo 1999 m. vykstantį „Gyvosios archeologijos dieną“ renginį, įtrauktą jau ir į Europos renginių programą, ir Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato muziejų, kurio darbuotojai 2002–2003 m. Varšuvoje demonstravo ekspoziciją „Kernavė – Lietuvos Troja“, rašo Jonas Vitkūnas. Archeologas dr. Gintautas Zabiela supažindina su Čiobiškio apylinkių pilkapynų tyrinėjimais. Archeologų rašinius pratęsia rašytiniais šaltiniais besiremiančių istorikų prof. habil. dr. Edvardo Gudavičiaus, dr. Algirdo Baliulio, prof. habil. dr. Liudo Truskos straipsniai. Su XIX–XX a. pradžios istorijos įvykiais ir visuomenės pokyčiais supažindina dr. Juozo Lebioškos, akademiko Vytauto Merkio ir kitų autorių straipsniai. Dr. Vytautas Lesčius ir dr. Gintautas Surgailis rašo apie 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovas Musninkų krašte. Stanislovo Buchavecko straipsniuose supažindinama su 1920–1944 m. laikotarpio įvykiais, reiškiniais ir žmonėmis. Kazys Misius parašė apie valsčiaus pašto įstaigas (iki 1940 m.). Birutė Burauskaitė pateikė 1940–1952 m. nuo sovietų okupacijos nukentėjusių valsčiaus gyventojų sąrašą. Albino Masaičio, Viktoro Alekno, buvusio partizano Antano Bernoto ir Stasės Kavaliauskienės straipsniai skiriami pokario antisovietinei ginkluotai kovai, kuri Musninkų valsčiuje buvo susijusi su Didžiosios Kovos apygarda

ir jai vadovavusiu Jonu Misiūnu (slap. Žaliasis Velnias). Senoji praeitis taip pat atspindi Alfonso Balsevičiaus, Boleslovo Krivkos, Reginos Švobienės, Valentinos Aldonos Tamašauskienės, Jadvygos Barbaravičienės ir kitų autorių straipsniuose, skirtuose kaimų, bažnyčių, mokyklų, kultūros ir kultūros paminklų istorijai. Juose pateikiama ir sovietmečio istorijos fragmentų. Sovietmečio tikrovės faktų rasime ir Vacio Miliaus atsiminimuose apie 1969 m. ekspediciją Kernavėje, ir Jono Trinkūno straipsnyje apie romuvių judėjimą, taip pat įvairiuose straipsniuose apie bažnyčias, bibliotekas ir kt. Apskritai knygoje daugiau dėmesio skiriama XX a. įvykiams, kurie sovietų istoriografijoje ir publicistikoje buvo nušviečiami ypač tendencingai ir labai iškraipomi.

Skaitytojai sužinos, kad Musninkuose būta didelės žydų bendruomenės, mažesnės – Kernavėje. Apie tai primena Musninkų žydų kapinės ir namai, kuriuose gyveno lietuvių ir lenkų kaimynai žydai. Iki 2001 m. pabaigos prie miestelio svarbiausios kryžkelės stovėjusi ir sinagoga, kurią kitados net norėta perkelti į muziejų Rumšiškėse. Iki 1940 m. sovietų okupacijos Musninkų valsčiaus žydai ir lietuviai sugyveno kaip geri kaimynai.

1988 m. prasidėjusį Atgimimą, nepriklausomybės laikotarpį atspindi buvusios seniūnės Stanislavos Šidagienės, dabartinių seniūnų Birutės Jankauskienės, Virginijaus Urbono, Virginijaus Niekio, mero Vyto Šimonėlio, sociologų dr. Valentinos Ratkevičienės, dr. Antano Čiužo, dr. Anelės Vosilyūtės ir kitų autorių straipsniai.

Net penkiolikoje straipsnių rašoma apie etnografinius dalykus ir buvusius gyvenamosios, darbų, švenčių papročius; išsamiausiai apie tai rašo žymūs ir žinomi etnologai prof. habil. dr. Regina Merkienė, prof. habil. dr. Vacys Milius, dr. Inga Nėnienė, Vingaudas Baltrušaitis. Kraštotyrininkai Filomena Vaicekauskienė, Rytas Tamašauskas, Alfonsas Balsevičius ir mokslininkai dr. Aloyzas Vidugiris, dr. Kazys Morkūnas pateikia Musninkų krašto kalbos ir tarmės bei tautosakos lobių. Visos teminių straipsnių ir parengtų tekstų autorių pavardės nurodytos knygos turinyje.

Musninkai ar jų apylinkės – senosios Lietuvos valstybės garsios Radvilų giminės, iš kurios kilusi iškili XVI a. moteris Barbora Radvilaitė, lopšys. Lietuvos istorikams kol kas nepavyko aptikti archyvinių šaltinių, kuriais būtų galima pagrįsti Barbaros Radvilaitės gyvenimo sąsajas su Musninkais, tačiau istorinė logika neleidžia abejoti, kad būsimoji Lietuvos ir Lenkijos karalienė ne kartą viešėjo pas savo giminių Musninkuose, ypač tuomet, kai gyveno netolimuose Dubingiuose. Tuo pagrįstos ir istorija besidominčio Širvintų rajono tautodailininko ir visuomenės veikėjo musninkiečio Juozo Binkio mintys: „*Musninkuose, pas savo vyriausiąjį brolių Mikalojų iki vedybų dažnai lankydavosi ir Barbora Radvilaitė* – [būsimoji – vyr. red.] *Lenkijos ir Lietuvos valstybės karalienė Žygimantienė Augustienė. Po pirmojo vyro Goštauto mirties, našlaudama, ji visas vasaras praleisdavo brolio dvare Musninkuose*“. Juk neatsitiktinai Musninkų pakrastyje, pakeliui į Čiobiškį, ir dabar tebestovi minėta Barbaros koplytėlė, kuri medinė, manoma, buvusi pastatyta XVI a., o mūrinė tapo XVIII a.

Su buvusio Musninkų valsčiaus vietovėmis yra susiję daug kitų istorinių asmenybių ir įžymių žmonių. Daugelis jų paminėti teminiuose straipsniuose, apie kai kuriuos parašyti atskiri straipsniai, pavyzdžiui: apie Kanclerių giminės asmenis, apie kunigus Juozą Dubietį, Nikodemą Švogžlį-Milžiną, Česlovą Krivaitį, rašytoją Igną Šeinių, išeivijos veikėją Mariją Remienę (Bareikaitę), Joną Kronkaitį ir kt. Toliau pateiktame biografijų sąvade enciklopediškai daugiausia aprašyti XX a. žymesni žmo-

nės, kilę iš Musninkų krašto ar jame gyvenę bei gyvenantys. Bet ir trumpai aprašyti visų nusipelnusių Širvintų kraštui ir Lietuvai musninkiečių nebuvo įmanoma. Pavyzdžiui, su Musninkais šiek tiek susiję dainininkų B. Grincevičiūtės ir A. Kučingio gyvenimas... Tad šis sąvadas nėra baigtinis. Galima tik pridurti, kad daugelis musninkiečių, čiobiškėčių bei kernaviškių savo artimųjų, tėvų, senelių ir prosenelių, gyvenusių XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje, pavardes ir su jais susijusių faktų ras šios knygos straipsnyje „Musninkų valsčiaus gyventojai 1942 metais“.

Ši knyga galėtų būti vertinga tiek vietos gyventojams, tiek ir kitiems skaitytojams ne tik kraštotyriniu bei pažintiniu atžvilgiu, bet ir spausdinamų straipsnių mokslinė verte ar dėl monografijoje pateikiamų faktų bei jų analizės.

Musninkuose ir Čiobiškyje vyksta daug renginių, kurių svarba dažnai peržengia ir Širvintų rajono ribas, o Kernavė ir jos apylinkės pastaruoju metu net labai plačiai išgarsėjo ne tik „Gyvosios archeologijos dienu“ švente, kuri miestelyje vyksta kartu su Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo dienos minėjimu, bet ir kitais renginiais: Rasos (Joninių) švente, tarptautiniu liaudiškos muzikos, tautinių šokių ir folkloro festivaliu ir kt. Iš jų galima paminėti 2001 ir 2003 m. Valiukiškiuose vykusius techno- ir transinės muzikos tarptautinius renginius. 2002 m. prancūzams Kernavėje įkūrus tarptautinio turizmo informacinį centrą, į šį unikalų istorijos ir gamtos kampelį kasmet atvyksta vis daugiau svečių iš užsienio šalių.

Knygą rengė 114 autorių, kurie parašė 161 straipsnį.

Monografijoje yra šeši skyriai. Visų jų tekstų kalbą redagavo kalbos redaktorius Albinas Masaitis. Didžiausias – „Istorijos“ – skyrius suskirstytas į poskyrius. „Gamtos“, „Istorijos“ skyrių (išskyrus poskyrį „Rezistencija“, kurį sudarė A. Masaitis) sudarė ir redagavo vyr. redaktorius sudarytojas Stanislovas Buchaveckas. Jis sudarė ir „Etninės kultūros“ bei „Kalbos“ skyrius, kuriuos dalykiškai redagavo prof. Vacys Milius ir dr. Kazys Morkūnas. Įžymių žmonių skyrių sudarė Jadvyga Barbaravičienė ir ją redagavęs S. Buchaveckas. „Tautosakos“ skyriaus sudarytojas ir redaktorius – Povilas Krikščiūnas, kuriam talkininkavo ir dr. Daiva Vyčinienė.

Knygos gale pateikiama asmenvardžių rodyklė. Jos sudarymą sunkino tos pačios giminės ar net šeimos narių pavardžių skirtingas rašymas XIX–XX a. Vykę rusifikacijos ir kolonizacijos procesai dažnai keitė ir pavardžių šaknines balse. 1918–1940 m. kai kurios šeimos savo pavardes lietuvino, todėl XX a. neretai netgi giminaičių pavardės buvo rašomos skirtingai. Pavyzdžiui, vieni rašėsi Ciesiūnais, o kiti – Cesiūnais. Tveragų giminaičiai vadinosi Tviragomis, Tamoševičių – Tomaševičiais arba Tomoševičiais, Baumilų – Baumylomis, Gelumbauskų – Golombevskiais ir pan. Tad į pasitaikančius pavardės balsių skirtumus (ir pavardžių galūnę, pvz.: Laukis ir Laukis) turi atkreipti dėmesį ir skaitytojai.

Knyga iš esmės buvo parengta jau 2004 m., tačiau tik 2005 m. pavyko gauti leidybai trūkstantį lėšų. Iš Širvintų rajono savivaldybės gauta 34 600 Lt. Kiti rėmėjai: Lietuvos Respublikos Vyriausybė (Ministras Pirmininkas dr. Algirdas Mykolas Brazauskas; 30 000 Lt), UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas; 20 000 Lt), Petras Jonušas (10 000 Lt), Žemės ūkio ministerija (ministrė prof. habil. dr. Kazimiera Prunskienė; 10 000 Lt), Marija Remienė (5695 Lt (1500 JAV dolerių), Jonas Jurkūnas (4000 Lt (1000 JAV dolerių), VĮ „Lietuvos paštas“ (gen. direktorius Jonas Šalavėjus; 3000 Lt). Knygos parengimas ir išleidimas kainavo per 150 tūkst. Lt.

Už įvairią pagalbą rengiant šią knygą dėkoju širvintiškiams Jadvygai Barbaravičienei, Antanui Juščiui, kraštotyrininkams Filomenai Vaicekauskienei, Boleslovui Krivkai, Alfonsui Balsevičiui, Marijai Galvosienei, musninkiečiui Kaziui Binkiui, čio-
biškietei Vladislavai Dalinkevičienei, muziejininkams Sauliui Vadišiui ir Jonui Vit-
kūnui, visiems trims jau paminėtiems seniūnams, kunigui Rokui Puzonui, laikraščio
„Širvinta“ vyriausiajam redaktoriui Marijonui Barbaravičiui ir redakcijos darbuoto-
jams, laikraščio „Voruta“ vyriausiajam redaktoriui Juozui Vercinkevičiui, Musninkų
vidurinės mokyklos direktoriui Vladui Trakimavičiui, Lionginui Vaicekauskui, Rytui
Tamašauskui ir kitiems nuoširdžių atsiminimų, nuotraukų ir kitos medžiagos patei-
kėjams, knygų serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos pirmininkei prof.
Irenai Reginai Merkienei, serijos istorijos mokslo darbų kuratoriui akademikui An-
tanui Tylai, kitiems komisijos nariams, mokslinei aprobacijai teiktų straipsnių recen-
zentams.

Leidyklos vadovui Petru Jonušui esu dėkingas ne tik kaip leidinio finansiniam
rėmėjui, bet ir už kitą įvairiapusišką paramą.

Nuoširdžiausios padėkos nusipelnė prie knygos parengimo spaudai nuolat
dirbę kalbos redaktorius Albinas Masaitis, maketuotoja Sigrida Šimkūnienė, tekstų
rinkėja Virginija Pociūtė, korektorė Zita Kutraitė, leidyklos vadybininkė administratore
Živilė Driskiuvienė, už įvairią pagalbą ar atliktus darbus – Rimigailė Pilkionienė,
Violeta Barkauskaitė, fotografas Aloyzas Petrašiūnas, dailininkas Alvydas Ladyga,
kartografe Lidija Kavaliauskienė, vertėjas į anglų kalbą Algis Starkus, Kristina Ilge-
vičiūtė, Jonas Dubickas, Simona Jonušaitė, Venantas Mačiekus, Kazys Misius, Vida
Girininkienė, Virginijus Jocys, Antanas Andrijonas, Tomas Mačiekus, Danutė Kasins-
kienė, Daiva Ramaneckaitė, Jonas Mikalauskas ir kiti bent kiek labiau talkinę žmonės.

Tikiuosi, kad šis leidinys, kurį kitaip galėtume vadinti ir mokslinės kraštotyros
knyga, ne vienam jaunam mokslininkui galės būti paskata tyrinėti savo gimtinės ar
kaimyninio valsčiaus istoriją, o patyrusiems istorikams parašyti mokslinių straipsnių
ir lokalinėms monografijoms, kurios padeda skleisti dar neskelbtus dokumentus ir
šaltinius bei atsirasti visos Lietuvos ar platesnio regiono problemas nagrinėjantiems
objektyvesniems sintetiniams darbams, bet gal įkvėps ir kitų Lietuvos vietovių gy-
ventojus rengti panašius leidinius apie savo gimtinę, jos istoriją, papročius, žmones.
Juk nuo 2004 m. liepos 7 d. Kernavė yra jau ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos
paveldas, nes Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas yra įtrauktas į UNESCO
pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą. Tai liudijantis sertifikatas Kernavėje buvo
iškilmingai įteiktas 2005 m. gegužės 19 d. Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato
surengtoje dokumento įteikimo šventėje dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas
Valdas Adamkus, UNESCO Pasaulio paveldo centro vadovė Europos regionui dr. Mech-
tild Rössler, Lietuvos Respublikos ambasadorė prie UNESCO Ina Marčiulionytė, Lie-
tuvos Respublikos kultūros ministras Vladimiras Prudnikovas, daug kitų šalies ir
Širvintų rajono iškilų asmenybių.

Stanislovas Buchaveckas

GAMTA

Kernavės ir Musninkų apylinkių paviršius ir kraštovaizdis*

Česlovas Kudaba, Rimvydas Kunksas

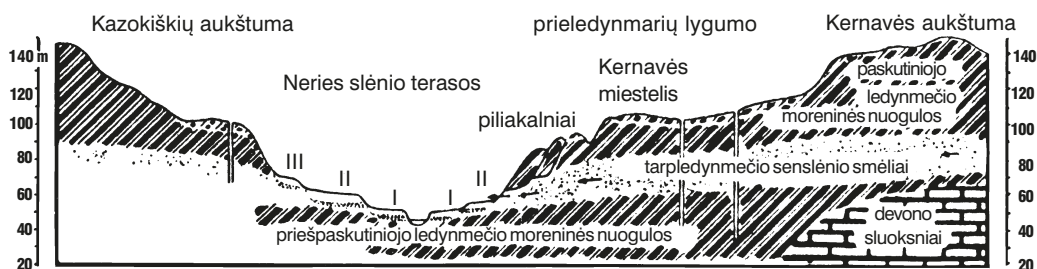
Sunku rasti geresnį pavyzdį už Kernavę, kur gynybiniai įtvirtinimai ir gyvenvietės atsiradimas taip priklausytų nuo paviršiaus ir reljefo ypatumų. Šios vietovės paviršiaus įvairovę, patogumą, kartu ir išskirtiną išvaizdumą lemia Neries upės slėnis ir senų raguvų bei griovų suskaidyti šlaitai. Kernavės senosios tvirtovės, piliakalniai yra išikūrę aukštuose šlaito atragiuose, tartum tyčia sudarytuose gamtiniuose forpostuose. Ir pati Kernavės apylinkių paviršiaus struktūra yra susijusi su Neries slėniu – nebūtų čia to slėnio, ir pamatytume, jog vietovė niekuo nesiskirtų nuo Máišiagalos ar Bařtkuškio – driektųsi apylygis, kiek banguotas vienodas kraštovaizdis. Tačiau visgi lieka neišku, kodėl kitur tos pačios Neries slėnio šlaitai nėra taip skulptūriškai suskaidyti ir patogūs, pavyzdžiui, prie Gegužinės ar Čiōbiškio. Mėginant paaiškinti Kernavės apylinkės ypatumus, iš pradžių mums reikia nuodugniau pažvelgti į šių apylinkių gelmių sąrangą.

Kernavės ir Musninkų apylinkių paviršius, kaip ir kitose Lietuvos vietose, sudarytas iš moreninių nuogulų, dažniausiai akmenuoto priemolio klodų, perskirtų įvairaus grūduotumo smėlio ir žvirgždo prosluoksnių. Ledyno suneštų ir suklostytų moreninių nuogulų storis Kernavės apylinkėse nemažas – apytikriai 120–140 metrų (1 pav.). Tuo tarpu Ukmergės, Kaūno apylinkėse tokių nuogulų jau tėra perpus mažiau. Einant nuo Kernavės Vilniaus kryptimi, šis sluoksnis storėja.

Po ledynų laikams būdingomis nuogulomis esantis senesnis paviršius, panašiai kaip ir šiandieninis, yra nelygus. Sprendžiant iš negausių grėžinių, tas paviršius po kalvotomis Sudervės aukštumomis yra išsikuprojęs ir pakilęs apie 50 m aukščiau dabartinio jūros lygio¹. Panašių iškilimų yra aptikta kitapus Neries po kalvotomis Trākų aukštumomis, po Papačių, Žaslių, Kaišiadorių apylinkėmis. Remiantis Musninkuose padarytais grėžiniais, galima spėti, kad panašaus aukštumo po moreninėmis nuogulomis esančio paviršiaus iškilimas yra tarp Musninkų ir Kernavės, maždaug Kernavės aukštumėlės plote. Vadinas, daugumas šiuolaikinių kalvotų moreninių

* Perspausdinta iš kn. *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 9–25. Tekstas šiek tiek redaguotas.

¹ Кудабa Ч. Краевые ледниковые образования Балтийской гряды и диагностика динамики края ледника, Материковое оледенение и ледняковый морфогенез, Вильнюс, 1969.

aukštumų yra išsidėstę ant pagrindinio paviršiaus pakilimų. Tuo tarpu dabartinio paviršiaus pažemėjimai yra ties pagrindinio paviršiaus įlomėmis. Neris slėnis, atrodo, taip pat yra ties senojo paviršiaus pažemėjimu². Tai liudija grėžiniai, kurių, tiesa, čia kol kas nedaug. Antai grėžiant Kernavės aukštumėlėje prie Musninkų, pagrindinis paviršius aptiktas daugiau kaip 50 m virš dabartinio jūros lygio, o prie Neris, netoli Miežionių (3 km į PR nuo Kernavės), išgręžta 120 m (apie 40 m žemiau jūros lygio), bet senojo paviršiaus nepasiekta (1 pav.). Galimas dalykas, ta pačia kryptimi pro Dūkštą, Kežnavę, Čiobiškį iki ledynmečių tekėjo nemaža upė, tarkime – Proneris. Vadinas, dabartinio Neris slėnio padėtis šioje vietoje nėra atsitiktinė. Ji iš dalies paveldėta iš priešledyninių laikų paviršiaus.

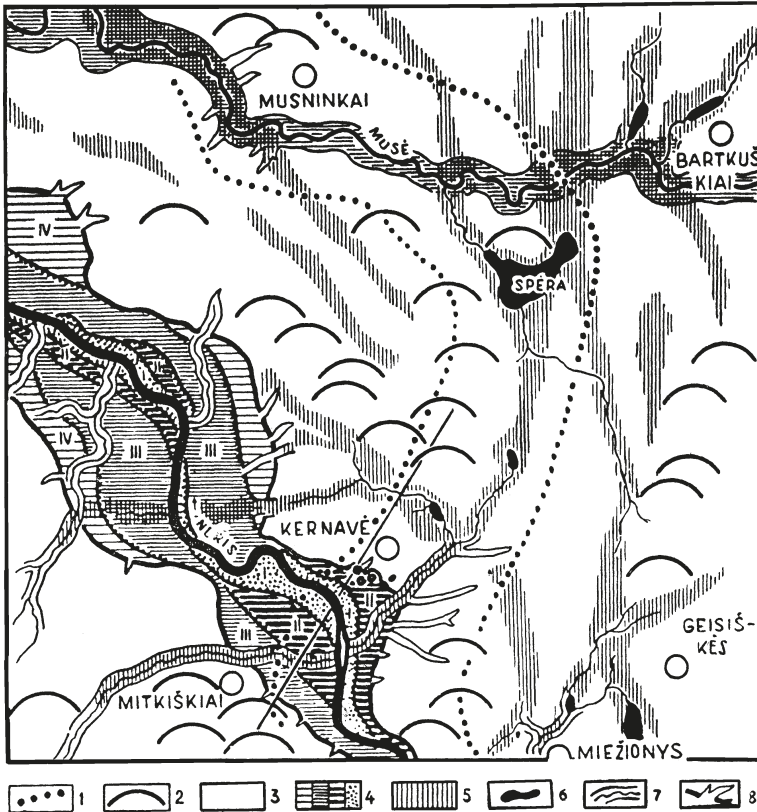
Kad stambios paviršiaus formos (aukštumos, žemesnės įlomės) nuosekliai paveldėtos iš senesnių geologinių laikų, akivaizdžiai rodo priešpaskutinio apledėjimo paviršius. Tas paviršius dar buvo išlaikęs pagrindinius senojo paviršiaus plano požymius ir įgijęs jau dabartinio reljefo bendrųjų bruožų: pavyzdžiui, ties kalvota aukštumėle, kuri yra tarp Kernavės ir Musninkų, paviršius taip pat buvo aukštas, apie 100 m aukščiau jūros lygio. Žymių paaukštėjimų, be abejo, būta ir ties kitomis kaimyninėmis dabartinėmis aukštumomis: Sudervės, Trakų ir pan. O ten, kur teka Neris, būta gerokai žemesnio paviršiaus: ten arba tekėjo upė, arba tvyrojo ežerėliai, durpynėliai. Jų nuogulas palaidojo vėlesnių ledynmečių moreniniai dariniai.

Pasinaudodami tais ežerų liekanų, durpynėlių bei senvagių „dokumentais“ griaunamuose upės šlaituose ir geologinių grėžinių medžiaga, galime nuosekliai atkurti upės – šios esminės Kernavės kraštovaizdžio kūrėjos – raidą. Bendriausiai bruožais jau ir dabar galime atkurti jos maždaug 100 000 metų amžiaus istoriją ir svarbiausius įvairios trukmės režimo etapus; šeši iš tų aštuonių etapų sudaro ledynmečio ir tarpledynmečio raidos ciklą. Kad dar anksčiau, po pirmojo apledėjimo, Vilniaus vietoje tekėta didžiulės Neris tipo upės, geologinių duomenų apstu³. Tačiau sužinoti, ar ta upė tekėjo pro Kernavės vietovę, ar pasuko kur piečiau, duomenų nepakanka. Užtat solidūs tarpmoreninių smėlių, aleuritų, molių ir žvirgždų sluoksniai Kernavės apylinkėse, aptinkami dvejopame gylyje, leidžia spręsti bent apie keturis upės raidos etapus tarpledynmetyje, vadinamame Merkinės vardu ir buvusiame maždaug prieš 90 000–70 000 metų.

Jei nubrėšime R–V krypties profilį per Geišiškes, Miežionis, kur daryti grėžiniai, ir per Paalkių atodangą dešiniajame Neris krante, aptiksime, kad tarpmoreniniai smėliai ir žvirgždai guli

² Кудаба Ч. *Ten pat.*

³ Петрулис П. В. Плиоценово-древнечетвертичный водоносный горизонт района г. Вильнюса, *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Geografija ir geologija*, Vilnius, 1962, t. 1.

2 pav. Tarpledynmečio senslėnių, ledynmečio rinų ir poledynmečio upių slėnių tinklas:

1 – apytikrės tarpledynmečio senslėnio ribos, 2 – neaukštos moreninės kalvos, 3 – prieledynmarių apskalauta plynaukštė, 4 – Neries slėnio terasos, 5 – poledynmetyje pradubusios rinos bei jų dalys, 6 – pradubę rininiai ežerai, 7 – mažesniųjų upelių slėniai, 8 – griovos ir raguvos (sudarė R. Kunskas)

lėkščiašlaičiame slėnyje, kurio rytinis pakraštys buvęs į rytus nuo Geišiškių, o dugnas ties Paalkiais nusileidžia žemiau 55 m abs. a. Ties Miežionimis ta smėlio ir žvirgždo storumė siekia kone 40 m. Žvalgydamiesi į Neris atodangas, leidžiantis žemyn pro Keėnavę, įsitikiname, jog tarpmoreniniai sluoksniai į šiaurvakarius tolydžio plonėja. Liuliškiuose ir Musninkuose padaryti grėžiniai leidžia tarpmoreninius sluoksnius palyginti. Pasirodo, kad jų padas beveik sutampa su Miežionių apylinkių grėžinių nustatytu padu – apie 70–60 m abs. a.

Čia susiduriame su priešpaskutinio, vadinamojo Vilniaus, apledėjimo dideliu ledyno vandens nuosruvos kloniu, kuriuo, panašiai kaip mūsų poledynmetyje pro Vilnių ar Merkinę, ledyno vandenys nešė daug smėlio, vietomis net žvirgždo klodus paliko. Taigi tarpledynmetinė Pronerio užuomazga pirmajame etape pro Kernavės vietovę tekėjo gerokai šiauriau už dabartinę Nerį, kažkur pro Musninkus, nuo Viršuliškių kaimavietės bei Spėros ežervietės pasukdama stačiai į pietus ligi Kernavės (2 pav.). Tada vėl suko į pietryčius. Kernavės kalvyną upė aplenkė iš šiaurės. Gali būti, kad dabartinio Neris slėnio vieta tekėjo mažesnis to senslėnio intakas.

Vilniaus ledynui atsitraukus, upė prasigrauzė artimiausiu keliu į vakarus turbūt minėtu senslėnio intaku, t. y. apsigrėžė ir visai paliko senslėnį pro Musninkus ir Keėnavę. Tai gilindamasis, tai į šonus vingiuodamas, tarpledynmečio Pronerio paliko smėlinių bei žvirgždingų terasų aliuvį. Nuo ledyninio senslėnio dugno jis įsigrauzė daugiau negu 55 m, panašiai kaip ir Neris. Čiobiškio ir Zūbiškių grėžiniuose aptikta viduriniųjų terasų žvirgždų ir smėlių apačia yra jau 22–20 m abs. a. Šiltaisiais tarpledynmečio laikotarpiais paliktose upės senvagėse susiklostė tie doku-

mentinės vertės augalų konservai, kaip antai: atodangoje ties Paalkiais aptinkami durpingi smėliai, dešiniajame krante ties Kmitais – senvaginiai durpingi dumblai. Iš atodangos, esančios kairiajame krante ties Kmitais, galima spręsti, kad Pronerio paslėny būta ir ežerų. Tai natūralu, nes upė kirto kalvotą, daubotą bei ežeruotą vietovę. Atodangoje matomas 10 m žemėjantis 2 m durpių, ežerinių dumblų ir aleurito sluoksnis, reikšmingas viso Pabaltijo gamtos istorijai. To sluoksnio žiedadulkių ir sporų analizės duomenys byloja apie penkias klimato ir augalijos fazes, labai primenančias mūsų poledynmečio gamtos fazes, netgi su panašiais liepynais ir skroblynais šiltmečiu.

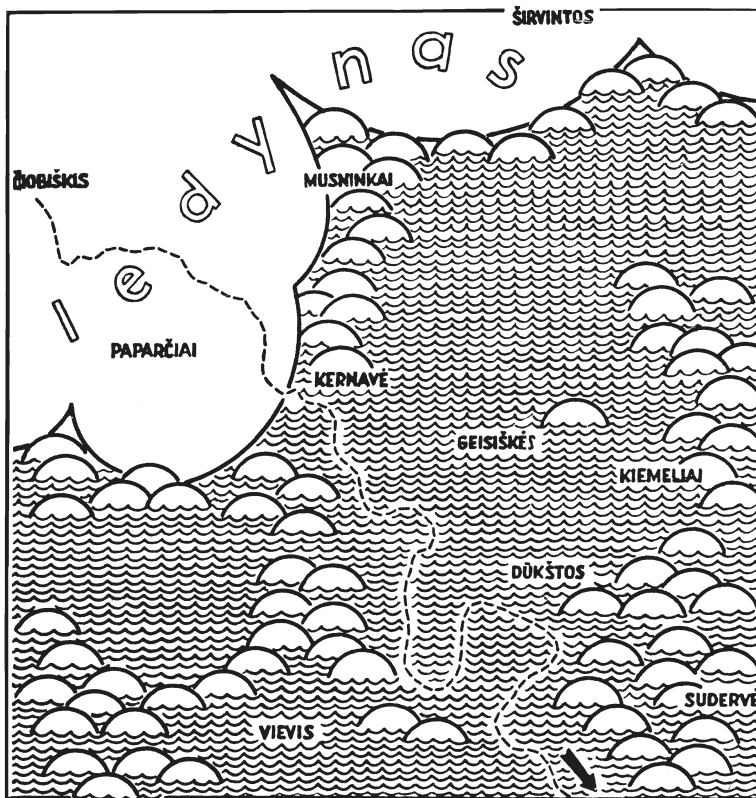
Tarpledynmečio upiniai sluoksniai užfiksavo ir tai, kas po 10–15 tūkstantmečių gali ir mūsų palikuonius ištikti. Dumblingi salpinio aliuvio sluoksniai iš viršaus ten perdengti šviesių smėlių storumės (Paalkių, Mitkiškių, Kmitų atodangos, Čiobiškio, Zūbiškių grėžiniai). Tai naujo ledynmečio pradžios pėdsakai, kai ledynas priartėdamas nuo savo pakraščio atplaudavo labai tolygiai ir nuosekliai Pronerio slėnyje susiklosčiusius smėlius. Manoma, kad, prieš prislėgdamas paviršių savo korpusu, ledynas upių slėnius ir daugelį ežerų dubenų palaidojo po savo vandens sąnašomis. Tą būseną galima laikyti trečiuoju Pronerio etapu.

Pronerio atkarpa žemiau Kernavės, atrodo, patyrė ir ketvirtąjį tarpledynmetinį režimo etapą – priledyninio tvenkinio būseną. Tai matyti iš molių sluoksnių tarpmoreninio sluoksnyje viršuje ties Čiobiškiu ir kitur. Matyt, toks režimas būdavo laikinų pašiltėjimų ir ledyno atsitraukimų metu Nemuno ledynmečio pradžioje.

Ledyno užslėgtoje teritorijoje, ypač aukštumų ruože, upių slėniai būdavo patogiausia vieta apatinių ledyno sluoksnių vandens magistralėms ir jų nuosruvai tolyn nuo ledyno. Kad Proneris šito neišvengė, liudytų ir sutapusi ledyno judėjimo kryptis, ir kryptis daugelio rinų, poledynmetyje atsikūrusių netoli Neries slėnio. O neaktyvią Pronerio upę būtų palaidojus stora morenų danga, ir poledynmetyje ji vargu ar būtų atgijusi toje pačioje vietoje.

Kitokios rinos užsimegzdavo išilgai stabtelėjusio ledyno pakraščio. Jos kurį laiką būdavo nuosruvos latakai, dažniausiai nuoledyninių upių intakai, kol pasistūmėjęs ledynas paversdavo jas panarų upėmis-rinomis. Toks rina-latakas, ledyno nuosruvos magistralės – Pronerio – intakas, buvo ir anksčiau minėto smėlėtojo senslėnio dalis tarp Spėrės ežervietės ir Pronerio, prisijungusi iš šiaurričių Puorių–Bartkuškio–Zebokštos ežerviečių rinių lataką (2 pav.).

Nors tiesioginių duomenų maža, galima manyti, kad Pronerio rinos debitas ir transportinis jos vaidmuo toli gražu neprilygo žinomoms stambioms rinoms, kaip Aįseto, Asvejės ar Vilkóksnio ežerų rinos. Giluminės ledyno rinos reikšmė, matyt, menkėjo su nuotoliu nuo ledyno fronto. Tada, kai frontas priartėdavo arba ledynas net palikdavo Kernavės vietovę, vadinamaisiais tarpstadiniais šiltmečiais upės vėl keisdavo režimą. Iš tunelinių rinų jos vėl virsdavo latakais. Tokių dvejojo režimo kaitaliojimųsi per visą paskutinįjį, Nemuno, ledynmetį būta keleto – turbūt ne mažiau kaip penkių. Žinoma, ledyninės upės slėnį labai komplikavo ar net jo vietą keisdavo gausūs upės nešmenys, o ypač užstumiami ar užklojami moreniniai ledyno nešmenys. Pronerio tunelinės rinos bei latakų nuosrūva Kernavės vietovėje vienu metu buvo išsiskaidžiusi keletu pagalbinių šakų. Gal tai vyko artinantis besitraukiančiam ledyno frontui. Proneriui lygiagrečių įvairaus dydžio gretimų rinų būta ties dabartine Šir-

3 pav. Kernavės
prieledynmarės
paskutiniojo
ledynmečio
Pietų Lietuvos
fazės metu
(sudarė Č. Kudaba)

vintės upe nuo Vinkšnabrasčio, Narvėdiškio ligi Daubariškio, ties Musės upe tarp Strazdų ir Viršuliškių, ties Pakalniškiais bei dabartiniu Liėlupės upeliu, Pragarinėis ir Geišiškė ežerais. Be abejonės, tų rinų tęsiniai ėjo daug toliau (2 pav.).

Dabartinis Kernavės apylinkių paviršius yra susikūręs tirpstant paskutiniajam ledynui Rytų Lietuvoje. Tas paviršius čia nėra labai įvairus – aplinkui plyti banguotos lygumos, pagyvinamos nedidelių kalvotų aukštumėlių. Didesnių reljefo aukščių skirtumų pastebime Neries slėnio šlaitų skulptūroje, atsiradusioje dėl tankiai ir giliai įsirėžusių raguvų.

Paskutinis ledynas Rytų Lietuvos aukštumose tirpo netolygiai. Pirmosios fazės metu jo pakraštys buvo tolokai į rytus nuo Kernavės. Tada ledyno pakraštys nugulė Sudervės, Riešės, Molėtų apylinkių aukštumos. Kitapus Neries kaupėsi moreninės sąvartos ir kilo Trakų, Aukštādvario masyvai. Ši ledyno tirpimo fazė truko ilgai. Jos sudaryti moreniniai kalvynai yra aukšti, labai kalvoti ir gūbrėti, su gausiais giliais aklinais tarpukalviais, kuriuose iki šiol tvyro pelkės ar ežerai. Šią fazę įprasta vadinti Rytų Lietuvos faze, nes rytinėje mūsų krašto dalyje ji plačiai paplitusi.

Kita fazė (ją vadiname Pietų Lietuvos faze) pagal ledyno tirpimo pobūdį yra kiek kitokia. Tos fazės metu ledynas tirpo daug intensyviau, jo pakraštys traukėsi greičiau. Ledyno pakraštys tada mažiau kaupėsi moreninių nuogulų, bet nuo ledyno tirpimo atsipalaidavo daug vandens. Vienu laiku vanduo gal net neturėjo kur nutekėti: priešais stūksėjo Rytų Lietuvos fazės moreninis kalvynas, o iš šiaurės vakarų tūnojo pats ledynas. Todėl nuo ledyno išsilaisvinusiose lygumose susitvenkė prieledyninės marios (3 pav.).

Vienu metu ledyno papėdėje nuguldamos pakraštinės, arba galinės, morenos skendėjo priedėdyninių tvanų vandenyse. Nemaža tokių pakraštinių moreninių gūbriukų buvo nuguldoma tiesiog į vandenį, kur jie praskysdavo, sulėkštėdavo. Juos nesunku nūnai pastebėti pakeliui iš Dūkštų į Keėnavę. Kitur ledynas sustojo ilgesniam laiko tarpui, jo pakraštyje nugulė aukštesnių kalvų gūbriai, susidarė masyvai. Tokio laikino, bet ilgesnio ledyno pakraščio būta ir ties Kernavė. Tas pakraštytis tęsėsi per Paparčiūs, Musninkus (3 pav.). Įdomu pastebėti, kad čia paminėtus pakraštinius moreninius ruožus vėliau pragraudama Neris išplovė iš jų riedulius. Vagoje ties susikirtimo vieta matome riedulių rėvas. Kiek aukščiau Kernavės Neryje yra garsioji Saliniūkų rėva. Ties ja upės vagoje yra stambių riedulių, o kiek žemiau – sala.

Kai ledyno frontas stovėjo ties Kernavės apylinkės šiaurvakarių kalvomis, artimiausias ledyno pakraščio 115–105 m abs. a. tvenkinys teliuskavo apie Spėrės ežervietę ir į rytus nuo jos, tarp Įlgabradės ir Draučių, Klišabalės ir Pakalnių, Mitiškių ir Kriveikiškio kaimaviėčių (3 pav.). Kernavės vietovę tas tvenkinys lyg pusiasalį iš rytų apsupo dviem didelėm įlankom, į vakarus nutįsusiom, į kurias įtekėjo du rininiai latakai: Pronerio ties Mitiškių kaimaviete ir Liėlupės upelio vietoje ties Pāzaltarūnų kaimaviete (3 pav.). Tvenkinys gerokai apskalavo ir pastatino aplinkines kalvas. Itin ryški statuma matyti ties Pragarinės ežero šiaurrytiniu krantu, ties vaizdingąja lanka panery nuo Kriveikiškio ligi Mitiškių; labai statūs ir pietiniai slėnio šlaitai ties Aleksandriškėmis ir Mitiškėmis. Tvenkinį papildančiu nuosruvos latakų virto ir Musės upės rina ties Musninkais.

Tvenkinio dugne nuguldavo plonos žieminės molių juostelės, vasariniai smėliai, o vietomis, arčiau latakų žiočių ar tvenkinio pakraščių, ir daugiau smėlio sukloti. Į rytus nuo Kernavės plytinčios banguotos ar švelniai gūbrėtos miškingos lygumos ir yra panašių tvenkinių apklostytos.

Dar kiek vėliau, kai ledynas buvo stabtelėjęs Vidurio Lietuvoje, iš pradžių dėl tolumo vandens nuotėkio Nemunu į pietus, į Vyslos upyną, susidarė didelės plačios marios, kurios apėmė Neries ir Širvintės žemupius bei tolimesnes žemumas. Jos kartais siekdavo aukščiau kaip 120 m ir persipildavo per Paparčių, Kernavės ir kitas aukštumėles Širvintės–Musės ir Pronerio latakais. Bet tie didelių marių vandenys jau nedaug teturėjo nešmenų. Jie tik papildė sekliuosius Spėrės–Pragarinės tvenkinius ir kiek apskalavo kalvyną. Toliau į pietryčius jie almėjo tuo pačiu Pronerio senslėniu ir įtekėjo į tada pagrindinę Žeimenės–Mėrkio senupe.

Matyt, kad, slūgstant artimiausiems Kernavės apylinkės tvenkiniams ir tolimesnėms priedėdyninėms marioms, labai sumažėjo Pronerio debitas, jis ėmė smarkiai vingiuoti ir paplatino slėnį ties Grabijėlais ir Kmitais iki 2–2,5 km. Artimojo fronto nuoledėdyninės nuosruvos Pronerio latakas sudarė daugiau negu 20 m smėlio storumę, matomą dabar ketvirtosios 28–32 m aukščio terasos, vadinamos dar fliuvioglacialine (2 pav.), atodangose. Tuo tarpu jos režimas gerokai pakito, kai susidarė minėta tvenkinių kaskada, ir Proneris nešė beveik vien vandenį. Slėnio smėlinę storumę tada jis „nužvyravo“ 4 m sluoksniu⁴. Tokios terasos jau neturi tais laikais marių semtas Neries žemupys. Ketvirtosios terasos ruožai dabar plyti tarp Pakalniškių ir Svistūnų, prie Niāuriškių ir Kmitų šile. Kai kur tų ruožų pakraščiuose smėliai vėliau buvo

⁴ Dvareckas V. Neries slėnio Lietuvos TSR ribose geomorfologinė sąranga, *Lietuvos TSR Geografinė draugija, Geografinis metraštis*, 1961, t. 4.

supustyti į kopas. Buvo čia upės nešmenų palaidotų atitrūkusių nedidelių ledo luitelių, kurie, ištirpę poledynmetyje, atvėrė tose vietose pradubas. Be to, ketvirtojoje terasoje matyti mažesnių latakų atsakų, tarp Pakalniškių ir Kernavės besijungusių su Lielupės latakais.

Po vieno kito šimtmečio Neris žemupio marios nuseko, vandens tėkmė iš vakarų liovėsi. Senajam Proneriui atėjo ledyninės mitybos galas ir persimainymo laikai.

Tą apsigrėžusią upę jau galima vadinti tikrąja Nerimi. Kol Neris nebuvo prisijungusi Neris aukštupio ir Žeimenos, atimtų iš senojo Vokės–Merkiio senslėnio, ji buvo nedidelė upė, lėtai besigrauzianti į aukštumas. Tačiau išplėtusi baseiną toli į rytus, tapusi vėl vandeninga, ji grauzėsi gilyn sparčiai, ties Kernave įsireždama kelis metrus žemiau dabartinės upės. Tik kai po vadinamojo biolingio šiltmečio ledynas nuo Pietų Estijos, o paskui nuo Šiaurės Estijos buvo įpiečiau pasislinkęs, Baltijos ledyninis ežeras vėl pakilo 7–8 m aukščiau negu dabartinis jūros lygis⁵. Vėl pakito ir Neris. Kurį laiką ji vingiavosi į šalis, ties Kmitais paplatinusi slėnį kone iki 2 km. Keldama vagą, ji užpildė slėnį ligi 18 m nuo dabartinio vandens lygio. Taip susidarė trečiosios terasos vardu vadinamos smėlingos ir žvyringos pakopos, dabar apaugusios šilais abipus Neris į vakarus nuo Kernavės.

Tuo 2000 metų trukusiu senslėnių mainymosi ir naujų upių kūrimosi laikotarpiu užsimezgė ir Musės žemupys.

Panašus upės raidos ciklas buvo ryškesniame šiltmetyje – alerode bei po jo pašaltėjus – prieš 11 500–10 000 metų. Neris ties Kernavė tada irgi buvo išigrauzusi keletą metrų žemiau dabartinio lygio, paskui vėl užpildė slėnį ligi 9–12 m. Beje, tuo palyginti trumpu laikotarpiu pagilintą slėnį užpildant atsiliko išigilinusios Musės slėniukas. Kol kas trumpa upelė nepriplukdė pakankamai sąnašų, ir ties Čiobiškiu užsitvenkęs žemupys virto ežeru ir suklostė molio vietomis iki 2 m storio.

Ši poalerodinė antroji Neris terasa ties pačia Kernavė užima didumą slėnio ir turi ryškias pakopas. Vingiavimui ir perklostymui čia, matyt, labai pagelbėjo atgiję požeminiai vandenys, nes po alerodinio šiltmečio pastovus pašalas jau nebegrižo. Ties Kernavė dešiniajame krante niekur neliko trečiosios terasos. Neris pasiekė pagrindinius moreninius slėnio šlaitus ir praplovė Merkinės tarpledynmečio smėlio sluoksnius (1 pav.). Manoma, kad alerode ir poalerodiniu laikotarpiu nuo slėnio šlaito ėmė šliaužti viršutinė moreninio priemolio storumė, prieš tai dar gerokai išraižyta griovų. Raguvų raižymas, beje, bus prasidėjęs dar biolingio pašiltėjime, nes tada Neris jau pasiekė vandeningą tarpmoreninį sluoksnyną.

Taigi jau prieš 10 000 metų Neris slėnio šiauriniame šlaite ties Kernave susidarė skulptūra su giliomis raguvomis ir atragiais bei atskirtais paslėnio likučiais. Atragiai vėliau buvo paversti piliakalniais (Pylimo, Mindaugo ir Smailiuoju), o atidalytoji paslėnio kalva – Barščių piliakalniu. Vandeningųjų griovų buvo ir vėlesniame poledynmetyje, nes vandenys iš tarpmoreninio smėliu užpildyto senslėnio tarp Kulbitiškio ir Kernavės gausiai sruvo įvairiais drėgnaisiais poledynmečio periodais.

Jau alerodo šiltmetyje ėmė dubti sulatakintų rinų vietos, kur buvo moreninės dangos ar smėlių sąnašų palaidotų ledo luitų. Ledyninio ežero vietoje tada atsirėdė gilus Pragarinės ežeras, ežerėlis ne-

⁵ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965, t. 2.

toli Ilgabradžių kaimavietės, seklokas Spėrės ežeras ir visa virtinė ežerėlių toliau į šiaurryčius: Zebokštos, Bartkūškio, Puorių ir kiti. Pastarųjų ežerų vandens perteklius nusrūdavo Muse.

Poalerodiniu laikotarpiu viena Neries griova, palaikoma nuosruvos nuo Pragarinės ežerėlio, įsiterpė toli į paslėnį ir davė pradžią Kernavėlės upeliui, kuris, sekdamas gilėjančią Nerį, per trumpą laiką pragraužė labai gilų siaurą ir vaizdingą 1,5 km ilgio kanjoną. Susikūrė ir to kanjono atšakos kairiajame krante – ilgos griovos bei raguvos su upeliukais dugne. Maždaug kartu su Kernavėlės slėniu vystėsi kita didelė griova kairiajame jo krante ties Kriveikiškiu. Poalerodiniu laikotarpiu, prieš 10 500–9500 m., abi griovos-upeliai paskatino Nerį daryti tokį statų vingį ir plačią terasą. Antrosios griovos dugnas buvo potvynių apskalautas ir paplatintas. Tas reto grožio slėniukas turi mitologinį Pajautos vardą.

Prieš 9500–8000 metų, šiltame sausame borealio periode, Neris metė klosčius antrąją terasą ir išigraužė gilyn. Tačiau nebevandenina upė slėnio platinti jau neįstengė. Tuo pat metu giliai prasirėžusi Kernavėlės vaga labai nusekino Pragarinės ežerą ir ežerėlį palei Ilgabradžius. Šie netrukus ėmė pelkėti.

Po to prasidėjusiu šiltu drėgnu, apie 4000 metų užtrukusiu atlantčio laikotarpiu Neris susikūrė vėlyviausią ir žemiausią viršsalpinę terasą. Neplačiais ruožais ties Kernave ji matyti prie upės 5–6 m aukštyje.

Mažosios rinose-latakuose, tokiuose kaip Liėlupės slėnis ar Pāzaltarūnų laukų dauboti slėniukai, sutirpusių ledo luitų požeminiai ežerėliai, matyt, buvo neištekėję ligi atlantčio pradžios. Dabar laukuose pradubo mažų ežerėlių – akučių – virtinės (Kernavės, Rudeikiškių, Viršuliškių ir kt. ežerėliai).

Tame šiltmetyje upės lygis vėl buvo aukštokas, o gruntiniai vandenys – gausūs. Labai pasruvo vandenys iš smėlinio tarpmoreninio slėnio. Tačiau Neries slėnio šlaitą jie mažai beraizė, neskaitant vienos kitos raguvėlės ar cirko, likusių ligi mūsų dienų. Pašlaitės vandenys spėriai panirdavo į purų terasų aliuvį. Jie sukėlė kitą viduriniajam poledynmečiui būdingą reiškinį – supelkėjimą. Šiandieninė antroji terasa, tuo laiku buvusi vos 3–5 m aukštyje nuo upės, ties tarpmoreniniu smėliniu slėniu aukščiau Kernavės, tolydžio mirkoma slėnio požeminės nuosruvos, beveik ištiesai supelkėjo. Arčiau didesnių požeminių arterijų, pvz., esančių netoli Kernavėlės slėnio ir Pajautos žiočių, atlantiniu laikotarpiu susiklostė iki 2 m plyninių, o vietomis – raistinių durpių. Visame terasos plote durpių klodas buvo plonesnis (0,5–1,5 m). Supelkėjo drauge ir plokščiadugnis Pajautos slėnis. Pragarinės ežeras smarkiai sudumblėjo, ir didesnę jo dalį užgožė liūninė pelkė. Supelkėjo diduma mažyčių ežeriukų, vėlai atsikūrusių rininėje virtinėje ties Pakalniškiais. Pačiame Neries paslėny, šalia Kernavėlės ir Kriveikiškio alkakalnio, toks ežeras – akutė – dar ligi šiol išliko.

Išskirtinas slėnio supelkėjimas ties Kernavė nulėmė ir vietovės vardą. *Kernavė* yra senovinis bendrinis lietuviškas ar net bendrabaltiškas žodis, reiškiantis šaltiniuotą, pelkėtą šlaitą, pašlaitę, o kartais – papelkėjusią raguvą. Šį šnekamojoje kalboje, rodos, nebevartojamą žodį fiziografiniu metodu galima atkurti iš keleto analogiškų vietovardžių Nemuno, Šventosios ir kitų upių slėniuose, susietų su požeminių vandenų mirkomomis pašlaitėmis.

Visais atžvilgiais gamtiškai patogios Kernavės ir Musninkų vietovės buvo anksti apgyventos sėsliųjų gyventojų. Neminint jau Neries reikšmės, išskirtinas didelis Mu-

sės upės ir Spėros ežero žuvingumas, garsėjantis ligi mūsų dienų. Vėlyvajame neolite ir žalvario amžiaus pradžioje tebevešėjusi plati pelkėta Neries lanka negalėjo nevilioti gyvulininkų, natūralūs šlaito atragiai buvo patogūs sodyboms ir gynybai. Žalvario amžiuje klimatui pasausėjęs, lankos nebebuvo labai klampios. Labai palankūs anks-tyvajai žemdirbystei buvo Kernavės laukai. Čia plytėjo lengvos mechaninės sudėties dirvožemiai, ant praplauto lengvo priemolio ir priesmėlio užsikloję, daugiausia ve-
lėniniai jauriniai. Be abejo, galima tvirtinti, kad valstybės sostinės vietą Kernavėje nulėmė ne tik pilys Neries šlaite, bet ir gana aukšta ir sena žemdirbystės kultūra.

Tuo tarpu miškai liko tūnoti ant mažai derlingų įmirkusių ledyno tvenkinio molingų nuogulų (siauralapių miškai ir eglynai į rytus nuo Kernavės) arba ant tven-
kinio pakraščio smėlynų bei ledyno nuosruvos Neries terasų. Priemoliniuose Neries slėnio šlaituose nuo seno buvo puoselėjami ažuolynai. Keliolika galingų senolių, ir
nūnai tebelapojančių, yra neatskiriama Kernavės kraštovaizdžio dalis. Labai bran-
gintinas šis šlaitas drauge su Kernavėlės ir Pajautos slėniais. Tai unikalios vietos ir jas reikėtų ypatingai globoti.

Musninkų valsčiaus flora ir fauna

Romualdas Sližauskas

Širvintų rajone yra daug gražių vietų, tačiau daugiausia jų – buvusiame Mus-
ninkų valsčiuje. Čia ir nuostabūs Čiōbiškio pušynai, ir nepakartojama Kernavės gam-
ta, ir vaizdingos Neries ir Musės pakrantės. Gausi ir įvairi šių vietovių flora bei
fauna, daug jose gamtos paminklų.

Ties Ilgōjaus kaimu Musės upėje gausu akmenų. Vienas iš jų – *Ilgōjaus akmuo*
su pėdomis – yra unikalus gamtos paminklas.

Musninkų valsčiuje prie Neries auga valstybinės reikšmės gamtos paminklas
Ārdišio ažuolas. 1992 m. birželio 11 d. audros neatlaikęs 1,5 m aukštyje lūžo kitas
gamtos paminklas – *Skrūzdėlių ažuolas*, augęs Skrūzdėlių kaime. Pastaruoju metu

Ekologijos instituto specialistai atlieka tyrimus (žuvų monitoringą). 2002 m. R. Sližausko nuotr.

*Būdingas Musės
upės kraštovaizdis su
rieduliais. 2002 m.
R. Sližausko nuotr.*

siūloma paskelbti gamtos paminklu daug metų Brazėlių kaime augančią kriaušę, kurią du vyrai vos įstengia apkabinti rankomis.

Musninkų valsčiaus kraštovaizdį labai puošia miškai. Palei Neries ir Musės upes suformuoti vandens telkinių apsaugos zonų bei priešeroziniai miškai. Šalia Kernavės yra miestelio parko miškas, nemažai ūkinių ir draustinių miškų. Tai Lygiaraisčio valstybinis telmologinis draustinis (plotas 420,7 ha), Būdelių valstybinis kraštovaizdžio draustinis (plotas 407,1 ha, iš kurio 192,1 ha yra Kaišiadorių rajone) ir Valstybinis Kernavės archeologijos ir istorijos muziejus-rezervatas (plotas 199,2 ha).

Gamtos požiūriu vertingos yra šios vietos: Rāvo ir Neries santaka (Pakėrpės vienkiemis), šaltiniuotų upelių žemupiai, Kamajos žemupys (Neries slėnio atkarpa iki Jonavos rajono), Pelkutė miške netoli Draučių k. (Paežerėlio ežeras), Kernavės piliakalniai, Neries slėnio natūraliosios pievos ties Liaūkiškių karjeru, Narvėdiškio parkas su baltųjų gandrų kolonija, Kernavės tvenkinys ir kt.

Šiose unikaliuose gamtos požiūriu vietose gausu vertingų augalų: didysis asiūklis, laplandinis gluosnis, siauralapė smiltė, vėjalandė šilagėlė, daugiametė blizgė, smiltyninis laibenis, pelkinė uolaskėtė (RK), miškinė mėta, vaistinis kietagrūdis, dygioji slyva, plikažiedis linlapis, boloninis katilėlis, miškinė monažolė, meškinis česnakas, dirvinis česnakas, paprastasis kardelis, tamsialapis skiautalūpis, dėmėtoji gegūnė, aukštoji gegūnė, baltijinė gegūnė, raudonoji gegūnė ir kt.; gyvūnų: nendrinė rupūžė, tulžys (RK), griežlė, smiltyninis melsvys, taškuotasis melsvys, didysis ausinukas, smiltyninė hesperija, machaonas, mažasis erelis rėksnys, gervė (RK); aptinkamas retas grybas – karališkasis trapiagybis.

Kadangi Musninkų valsčiuje yra daug unikalių gamtos kampelių, čia mėgsta lankytis poilsiautojai, grybautojai, uogautojai.

Miškingame Musninkų krašte gausu ir laukinių žvėrių. Tai ne tik stambūs kanopiniai – briedžiai, taurieji elniai, stirnos, šernai, bet ir smulkioji medžiojamoji fauna – vilkai, lapės, mangutai, ūdros, miškinės ir akmeninės kiaunės, kanadinės audinės, šermuonėliai, žebenškštys, pilkieji ir baltieji kiškiai, bebrai, ondatros, laukinės žąsys, antys, slankos ir kt.

Valsčiaus apylinkėse šiuo metu medžioja dviejų – Musninkų ir Čiobiškio – medžiotojų klubų nariai. Šiuose klubuose yra apie 70 medžiotojų. Medžiotojai ne tik medžioja, bet ir aktyviai globoja medžiojamąją fauną, ypač sunkiu žiemų metu: pa-

Ilgojaus akmuo su pėdomis Musės upėje ties Ilgojaus kaimu. 2002 m. R. Sližausko nuotr.

rūpina pašarų, įrengia šėrimo aikšteles. Tačiau pasitaiko ir brakonierių. Tai ir gerai techniškai pasiruošę brakonieriai iš netoliese esančio Vilniaus, kitų aplinkinių rajonų bei vietiniai kaimo gyventojai kartais pabando laimę ką nors pagauti kilpomis. Gamtosaugininkams taip pat kelia nerimą ir brakonieravimas vandens telkiniuose: žvejyba draudžiamu laikotarpiu, lašišinių ir kt. žuvų žvejyba neršto metu bei prieš nerštą, tinklų statymas. Ypač nepakantūs gamtos sergėtojai yra vis dar pasitaikanti brakonieravimui elektra.

Pietų, pietvakarių ir vakarų pusėje valsčiaus riba teka viena didžiausių Lietuvos upių Neris. Ji patraukli ne tik gražiu kraštovaizdžiu – Baltuoju kalnu, upės viduryje susiformavusiomis salomis, Pajautos slėniu su Kernavės piliakalniais, stambiais šlaitais, – bet ir žuvų gausa. Neryje yra ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašytų žuvų (lašišų, šlakų). Neris skirta Berno konvencijos vandens gyvūnų populiacijoms saugoti, todėl nuo balandžio 20 iki birželio 20 d. ir nuo spalio 1 iki lapkričio 30 d. taikomi mėgėjiškos žūklės apribojimai.

Musninkų valsčiuje nuo Kaimynų kaimo teka Musė, kuri Čiobiškio gyvenvietėje įteka į Nerį. Ši upė yra labai vingiuota, susiformavusios kilpos. Musėje taip pat yra į Lietuvos raudonąją knygą įrašytų žuvų, ji taip pat skirta Berno konvencijos vandens gyvūnų populiacijoms saugoti; gausu joje vėžių, net ir plačiažnyplių, todėl ir Musės upėje nuo balandžio 20 iki birželio 20 d. ir nuo spalio 1 iki lapkričio 30 d. taikomi mėgėjiškos žūklės apribojimai. Vėžius Musėje leidžiama gaudyti nuo liepos 15 iki spalio 15 d. Neries ir Musės upėmis mėgstama plaukioti valtimis, nes gana sraunus vanduo bei gražūs kraštovaizdžiai.

Neris ir Musė priklauso valstybinio fondo vandens telkiniams, todėl kasmet sudaromos Lietuvos valstybinio žuvivaisos ir žuvininkystės tyrimų centro valstybinės reikšmės ir neišnuomotų vandens telkinių valstybinės programos. Pagal šias programas kasmet jos išuvinamos vertingomis žuvų rūšimis: lašišomis, šlakiais, vaivorykštiniais upėtakiais, vėgėlėmis, storkiais, plačiažnypliais vėžiais.

Ekologijos instituto darbuotojai nuolatos tiria, kaip adaptuojasi vertingų žuvų rūšys, taip pat tiria žuvims tinkamas buveines bei nerštavietes.

Savita ir turtinga mūsų gamta. Joje daug lobių, ir tik nuo mūsų pastangų priklauso, kad šis lobynas neišsektų, kad ir mūsų vaikai ir vaikaičiai galėtų visu tuo džiaugtis.

Neries upė ties Kernavė. 2002 m. J. Vitkūno nuotr.

*Pragarinis ežeras (prie Kernavės). 2002 m.
J. Vitkūno nuotr.*

Daug gali ir vienas žmogus

Marijonas Barbaravičius

Dažnai tenka lankytis ne tik rajono, bet ir kituose šalies miškuose – tai pagrybauti, pauogauti, tai šiaip „pasibastyti“. Ir kiekvieną kartą, išvydęs miškų pakelėse suverstas krūvas šiukšlių, pūvančias vėjovartas ir kitoki šlamštą, prisimenu amžinąjį atilsį ilgametį Čiobiškio girininkijos girininką Vyta Večerinską. Ir pamąstau, kiek daug gali padaryti vienas žmogus, kada jis visas atsiduoda savo darbui, savo pomėgiui.

Ir šiandien Čiobiškio pušynai „kaip rūta žaliuoja“. Juose sėkmingai tvarkosi buvęs Vyto Večerinsko mokinys, nūnai šios girininkijos girininkas Alvydas Kazlauskas.

Kodėl vis prisimenu Vyta Večerinską? Ogi todėl, kad jis buvo tikras gamtos globotojas. Jis ne tik pats mylėjo ir globojo gamtą, bet šia aistra uždegė ir aplinkinių kaimų žmones, ypač jaunimą. Jis būdavo dažnas svečias mokyklose, sėjo mokinių širdyse meilę gamtai. Jo pasėta sėkla gyva iki šiolei. Tiek Musninkų vidurinėje, tiek Čiobiškio pagrindinėje bei Kernavės pradinėje mokyklose ir šiandien neblėsta mokinių troškimas siekti, kad aplinka, kurioje jie gyvena dabar, liktų tokia pat graži ir tiems, kurie gyvens po jų. O ko jau ko Dievas nepašykštėjo buvusio Musninkų valsčiaus gyventojams – tai gamtos grožio. Prieš kurį laiką teko lydėti į rajoną atvykusį svečią iš Danijos. Poilsio sustojome prie Musės upės tarp Musninkų ir Čiobiškio. Svečias ilgai negalėjo atsistebėti tokios nedidelės upės slėnio grožiu. „*Esu gamtininkas, nemažai skaičiau apie Lietuvą, bet kad čia yra tokių nuostabių gamtos kampelių, tikrai nesitikėjau*“, – daug kartų kartojo ponas Madsas.

Tiek Musninkų, tiek Kernavės ir Čiobiškio apylinkių žmonės puikiai suvokia, kokioje gražioje vietoje jie gyvena, todėl nereikia stebėtis, kad negaili pastangų tam gražiui išsaugoti. Vėlgi prisimenu tuos laikus, kai Čiobiškio girininkijai vadovavo Vytas Večerinskas. Jo dėka Čiobiškio pušynai buvo virtę tikru parku. Mes, medžiotojai, tada traukdavom per dantį girininką už tai, kad jis nepalieka vietos šernams pasislėpti.

*Driežas
gamtosaugininko
rankose (prie
Čiobiškio). 1997 m.
Virkanto Trumpicko
nuotr.*

*Neris prie Kernavės.
2002 m. Aloyzo
Petrašiūno nuotr.*

*Neris prie Čiobiškio.
2002 m. Aloyzo
Petrašiūno nuotr.*

*Musės upė nuo kelio
Musninkai–Kernavė
tilto. Vaizdas į
vakarų pusę. 2002 m.
Aloyzo Petrašiūno
nuotr.*

Suprantama, vienas žmogus, kad ir kokių gerų norų turėtų, be kitų paramos, be pagalbininkų visko aprėpti nepajėgtų. Visa tai V. Večerinskas turėjo. Jo pagalbininkai buvo dauguma Čiobiškio, Musninkų, Kernavės apylinkių gyventojų. Ir džiugu, kad jų ir dabar yra – mylinčių gamtą ir savo darbu globojančių ją. Gerai suprantančių ir žinančių, kad ir vienas žmogus daug gali, jei jis myli ir atkakliai siekia.

Šiuo metu buvusiam Musninkų valsčiuje yra trys medžiotojų klubai – Čiobiškio, Musninkų ir „Tauro“ (Kernavės). Daugiausia medžiotojų susibūrę Čiobiškio klube. Jame – 55 šautuvais ginkluoti vyrai. Ir nenuostabu – šiam klubui priklauso apie 5600 hektarų miškų ir apie 10400 hektarų kitų medžioklės plotų. Didžiausi miškai: Būdos, Darvydų, Mantinionių, Kazliškių, Dailidžių ir Čiobiškio. Medžiojamoji fauna – kaip ir visoje šalyje: briedžiai, elniai, šernai, stirnos, pilkieji kiškiai, lapės, mangutai. Musės upės pakrantėse neretai galima aptikti ūdrų pėdsakų, bebrų nuverstų medžių stuobrių.

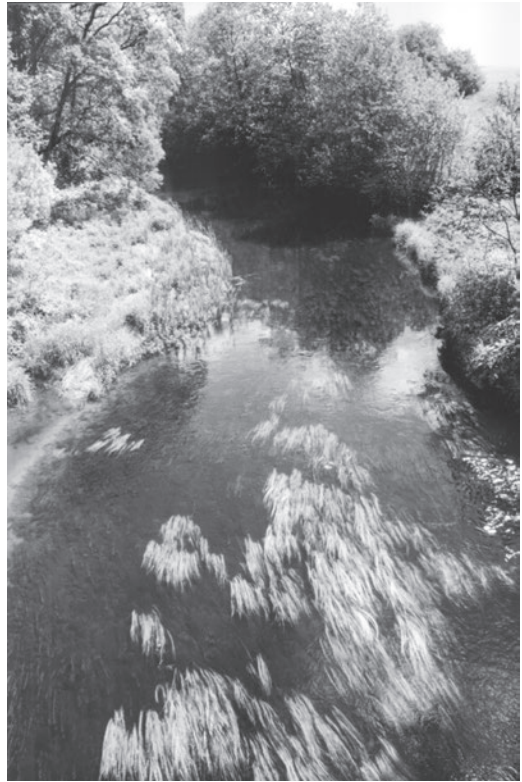
Keista, tačiau, kiek teko kalbėti su Čiobiškio apylinkių senbuviais, šio krašto žmonės medžiokle niekada ypatingai nesidomėjo. Vienas kitas turėjo šautuvą, kad galėtų Kalėdoms žiukelį nusišauti, tačiau medžioklės verslu niekas nesivertė.

Daug mažiau medžioklės plotų turi Musninkų medžiotojų klubo šauliai – 1500 hektarų miškų ir apie 7000 hektarų kitų medžioklės plotų. Todėl ir medžiotojų šiame klube tik 35.

Šiuose medžioklės plotuose, beje, kaip ir Čiobiškio klubo, vyrauja mišrūs miškai, tad juose apstu elnių, šernų, stirnų.

„Tauro“ medžiotojų klubas „karaliauja“ Žaliosios girios miškų masyvuose, kuris užima 5000 hektarų plotą. Klube yra apie 30 medžiotojų. Reikia pabrėžti, kad šio medžiotojų klubo dauguma – vilniečiai.

Gal kam ir įdomu būtų sužinoti, kiek žvėrių per sezoną sumedžiojama buvusio Musninkų valsčiaus teritorijoje, tačiau tokių duomenų pateikti negalime, nes kiekvienais metais skaičiai keičiasi. Pavyzdžiui, prieš keletą metų šiuose medžioklės plotuose (beje, kaip ir visoje šalyje) siautė kiaulių maras, todėl kurį laiką šernų populiacija buvo labai sumažėjusi. Ne taip seniai dėl nepalankios žiemos ant išnykimo ribos buvo atsidūrusios stirnos, briedžiai. Džiugina tai, kad vėl viskas „atsistojo“ į savo vėžes, kad medžiotojai be laimikių retai kada besugrįžta. Ir tai ne iš kieno nors malonės, o pačių medžiotojų nuopelnas, kurie suprato, kad tikri medžiotojai – o tokių

Musės upė nuo kelio Musninkai–Kernavė tilto. Vaizdas į rytų pusę. 2002 m.

Aloyzo Petrašiūno nuotr.

*Čiobiškio klubo
medžiotojai kartu
su varovais po
sėkmingos medžioklės.
Iš kairės: (antras)
V. Bieliauskas,
B. Zablackas,
V. Zablackas,
B. Lučiūnas (miręs),
G. Urbonavičius
(antras iš dešinės).
2002 m.
M. Barbaravičiaus
nuotr.*

Musninkų apylinkėse dauguma – ne tik daug sumedžioja, bet ir rūpinasi žvėrių apsauga, jų globa. Apie tai byloja miškuose įrengtos ėdžios ir šėryklos žvėrimis, kurie jas nuolat lanko sunkiais žiemos bado mėnesiais ir išvengia žūties. Supratimas, kad norint ką gauti reikia ir duoti, formuoja natūralų ir sveiką požiūrį į gamtos ir žmogaus sąveiką.

ISTORIJA

Archeologinių tyrinėjimų Kernavėje istorija

Aleksas Luchtanas, Gintautas Vėlius

Kernavė – vienas svarbiausių Lietuvos valstybės kūrimosi centrų. Ir nors ji susilaukė nemažo senųjų metraštininkų dėmesio, tačiau iki XX a. ankstyvoji jos praeitis liko apgaubta Renesanso epochos legendomis bei padavimais.

Kernavė pirmą kartą paminėta 1279 m. Hermano Vartbergės „Livonijos kronikoje“ (*Chronicon Livoniae*), aprašant didelį Livonijos magistro Ernsto Rasburgo žygį į lietuvių žemes link Kernavės, kunigaikščio Traidenio (1269–1282) laikų Lietuvos sostinės¹. XIII a. pab. ir ypač XIV a. Kernavė jau dažniau minima rašytiniuose šaltiniuose. Aprašoma ne tik pilis, bet ir jos valdovai bei miestiečiai². XIV a. Kernavė tampa stambiu gynybiniu centru, kartu su Trakais, Medininkais bei Maišiagala saugojusiu Vilniaus prieigas. Karui su kryžiuočiais pasiekus apogėjų, Kernavė atsiduria pačiame kovų sūkuryje ir skaudžiai nukenčia dviejų didelių Ordino žygių metu. 1365 m. Ordino magistro Vinricho Kniprodes kariuomenė sudegino Kernavę pakeliui į Vilnių, o 1390 m., negalėdami apsiginti, atsitraukdami pilį padegė patys jos gynėjai³. XIV a. pab. – XV a. pr. iš senosios didžiojo kunigaikščio Traidenio laikų sostinės Kernavė tampa eiliniu miesteliu. Gynybiniai įtvirtinimai bei viduramžių miestas Pajautos slėnyje nebeatsikuria. Senoji Lietuvos sostinė ilgiems šimtmečiams lieka užmaršty ir tampa legendų objektu.

XIX a. pirmojoje pusėje ir viduryje Kernavė susidomi Lietuvos archeologijos pradininkai. Pirmuosius archeologinius kasinėjimus Kernavėje bei jos apylinkėse atliko broliai E. ir K. Tiškevičiai (E. ir K. Tyszkiewicz)^{4,5}, V. Kondratavičius-Sirokomlė (W. Kondratowicz-Sirokomla)⁶, A. Plateris (A. Plater). Tačiau mažos apimties kasinėjimai Aukuro kalno ir Mindaugo sosto piliakalniuose neatnešė laukiamų sensacingų rezultatų. Tik po šimtmečio, 1979 m., Vilniaus universitetui pradėjus sistemingus mokslinius tyrinėjimus, palaiapsniui atskleidžiama garsi šios vietovės praeitis.

Per 23 tyrinėjimų sezonus Kernavėje surasta daug naujų, iki tol nežinotų archeologijos paminklų. Tačiau iširtas tik

¹ *Scriptores Rerum Prussicarum*, Leipzig, 1863, t. 2, p. 48–49.

² *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, red. H. Hilderband, St. Peterburg, 1872, nr. 1267, 1284, 1374.

³ *Scriptores Rerum Prussicarum*, Leipzig, 1863, t. 2, p. 86; t. 3, p. 84.

⁴ Tyszkiewicz E. *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie zabiteków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach Cesarstwa Rossyjskiego*, Wilno, 1842, p. 5.

⁵ Tyszkiewicz K. *Wilja i jej brzegi*, Drezno, 1871.

⁶ Syrokomla W. *Wycieczki po Litwie*, Wilno, 1860.

apie 1% milžiniškos Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato teritorijos. 1989 m. Kernavėje buvo įkurtas pirmasis Lietuvoje specializuotas Valstybinis archeologijos ir istorijos muziejus-rezervatas, kurio tikslas saugoti, tirti bei populiarinti šios unikalios vietovės paveldą. Kernavėje atliekami moksliniai tyrimai, apimantys visų laikotarpių paminklus, suteikia galimybę atkurti svarbiausius Lietuvos proistorės raidos etapus.

1979 m. per pavasarinį atlydį nuslinkus rytiniam Mindaugo sosto piliakalnio šlaitui, prieš pradėdant tvarkymo darbus buvo nuspręsta atlikti archeologinius paminklo tyrinėjimus. Tai buvo pirmoji Vilniaus universiteto archeologinė ekspedicija Kernavėje. 1979–1982 m. ištirta beveik visa piliakalnio aikštelė (458 m²), išskyrus pietinį jos galą^{7,8,9}. Stratigrafiškai ir pagal radinius piliakalnyje išsiskyrė du pagrindiniai apgyvendinimo horizontai (IV–VIII a. ir XIII–XIV a.) bei dviejų gaisrų pėdsakai. IV–VII a. čia egzistavo įtvirtinta gyvenvietė, o XIII–XIV a. piliakalnis naudotas kaip gynybinis priešpilis, saugojęs centrinį, Aukuro kalno, piliakalnį. Piliakalnis, kaip ir visa XIII–XIV a. Kernavės gynybinė sistema bei miestas, nustojo funkcionavęs 1390 m. po Kryžiuočių ordino užpuolimo.

Tais pačiais 1979 m. tyrinėta ir dalis gyvenvietės, esančios į ŠR nuo Lizdeikos kalno piliakalnio¹⁰. Į R ir ŠR nuo piliakalnio tęsiasi lygus laukas. Jame archeologiškai ištirtas 254 m² plotas. Aptikti, apardyti ariant, VI–XIV a. neįtvirtintų gyvenviečių kultūrinių sluoksnių likučiai. 2002 m. šio paminklo teritorijoje ištirta dar 200 m².

Mindaugo sosto piliakalnio Kernavėje tyrinėjimai 1979 m. A. Luchtano nuotr.

⁷ Kulikauskas P., Luchtanas A. Archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje 1979 metais, *ATL 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, 1980, p. 35–38.

⁸ Volkaitė-Kulikauskienė R. „Mindaugo sostu“ vadinamo Kernavės piliakalnio tyrinėjimai, *ATL 1980 ir 1981 metais*, Vilnius, 1982, p. 28–32.

⁹ Volkaitė-Kulikauskienė R. Kernavės piliakalnio „Mindaugo Sostas“ tyrinėjimai, *ATL 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 35–38.

¹⁰ Kulikauskas P., Luchtanas A. Archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje 1979 metais, *ATL 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, 1980, p. 37–38.

Tyrinėjant Mindaugo sosto piliakalnį, sužinota, jog apie 2 km į ŠV nuo Kernavės yra išlikusi 23 pilkapių grupė. 1981–1984 m. ištirti 6 vėlyvojo geležies amžiaus pradžia (IX–X a.) datuoti pilkapiai. Tai yra būdingi Rytų Lietuvos pilkapių kultūros laidojimo paminklai. Aptikti degintiniai žmonių kapai su negausiomis įkapėmis bei vienas griautinis žirgo kapas^{11,12,13}.

1983 m. pradėtas tyrinėti didžiausias Kernavės piliakalnis – Pilies kalnas¹⁴. Kasinėjimai buvo tęsiami ir 1985 m.¹⁵ Archeologiškai ištirtas 518 m² aikštelės plotas. Aptikta XIII–X a. pr. Kr. neįtvirtintos gyvenvietės kultūrinio sluoksnio liekanų, nustatyti VI–XIV a. apimantys kultūrinių sluoksnių horizontai. Pirmaisiais apgyvendinimo etapais čia būta neįtvirtintos gyvenvietės. XIII–XIV a. piliakalnyje jau buvo įtvirtinta aukštutinė Kernavės miesto dalis, tankiai užstatyta amatininkų bei pirklių sodybomis.

1983 m. rudenį, žvalgant Kernavės apylinkes, buvo aptikta nauja akmens bei geležies amžiaus gyvenvietė. Apie 400 m į PV nuo Kernavės piliakalnių, pirmojoje viršsalpinėje Neries terasoje, ariamame lauke surinkta per 60 kg gargažių, titnago skelčių, grublėtos, brūkšniuotos bei žiestos keramikos. Radiniai aptikti apie 5 ha plote. Tais pačiais metais čia atlikti žvalgomieji tyrinėjimai¹⁶, o kitais metais paminklas tyrinėtas nuodugniau¹⁷. Archeologiškai ištirtas 595 m² gyvenvietės plotas. Aptiktas apardytas ariant 0,3–0,4 m storio kultūrinis sluoksnis. Išskirti keli šios teritorijos apgyvendinimo etapai. Ankstyviausi radiniai, datuojami IX–VIII tūkstm. pr. Kr., priklauso paleolitinei svidrų kultūrai. Rasta mezolito, neolito bei bronzos amžiaus dirbinių, aptiktas pirmųjų amžių po Kr. gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, taip pat rasta būdingų šiam laikotarpiui stulpinės konstrukcijos pastatų liekanų, geležies lydymo krosnelių. XIII–XIV a. teritorija buvo vėl gyvenama, surastos šio laikotarpio pastatų liekanos, ūkinės paskirties duobės.

1986 m. gegužės mėn. Pajautos slėnyje į PV nuo Pilies kalno melioracinėje tranšėjoje aptiktos medinio kelio liekanos, akmenų grindiniai, išversti pastatų sienojai. Taip melioratorių „dėka“ buvo atrastas žemutinis viduramžių Kernavės miestas. Išsamūs archeologiniai tyrinėjimai čia atlikti 1986–1989 m.^{18,19}, 1992–1993 m.²⁰ ir 1995 m.²¹ Archeologiškai tyrinėtas 1750 m² miesto plotas, esantis į P nuo Pilies kalno piliakalnio. Rastas iki 1 m storio kultūrinis sluoksnis, kurį dengia apie 1 m storio aliuvinės ir deliuvinės kilmės smėlio sąnašos. Skiriami du kultūrinio sluoksnio horizontai. Apatinis susidarė XIII a. antrojoje pusėje – XIV a. viduryje, viršutinis – XIV a. antrojoje pusėje. Aptikta akmenimis ir lentomis grįšta iki 4 m pločio gatvė su mediniais šaligatviais. Ankstyviausi sodybų sklypai atitverti nuo gatvės tvoromis iš pušinių

¹¹Kulikauskas P. Kernavės pilkapiai, *ATL 1980 ir 1981 metais*, Vilnius, 1982, p. 70–72.

¹²Luchtanas A. Kernavės pilkapių tyrinėjimai, *ATL 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 55–58.

¹³Luchtanas A. Kernavės pilkapyno tyrinėjimai, *ATL 1984 ir 1985 metais*, Vilnius, 1986, p. 57–58.

¹⁴Volkaitė-Kulikauskienė R. Kernavės „Pilies kalno“ tyrinėjimai 1983 m., *ATL 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 38–40.

¹⁵Luchtanas A. Kernavės Pilies kalno tyrinėjimai, *ATL 1984 ir 1985 metais*, Vilnius, 1986, p. 32–35.

¹⁶Luchtanas A. Gyvenvietės prie Neries tyrinėjimai 1983 m., *ATL 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 28–31.

¹⁷Luchtanas A. Gyvenvietė Kernavėje Neries krante, *ATL 1984 ir 1985 metais*, Vilnius, 1986, p. 30–32.

¹⁸Luchtanas A. Tyrinėjimai Kernavėje, *ATL 1986 ir 1987 metais*, Vilnius, 1988, p. 137–142.

¹⁹Luchtanas A. Tyrinėjimai Pajautos slėnyje Kernavėje, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 148–152.

²⁰Karnatka G. Miesto Pajautos slėnyje Kernavėje tyrinėjimai, *ATL 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 236–238.

²¹Luchtanas A. Miesto Pajautos slėnyje Kernavėje tyrinėjimai 1995 metais, *ATL 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, 1996, p. 254–255.

XIV a. pirtis
Pajautos slėnyje
Kernavėje. 1989 m.
tyrinėjimai.
A. Luchtano nuotr.

III–IV a. medgrinda
Pajautos slėnyje
Kernavėje. Seniausias
kelias su kieta danga
Lietuvoje. 1987 m.
tyrinėjimai.
A. Luchtano nuotr.

kuolų, apipintų plonomis beržo, juodalksnio kartimis. Viršutinio kultūrinio sluoksnio horizonto sodybų sklypai nuo gatvės atitverti skeltų pušinių lentų iki 1,8 m aukščio tvoromis. Sodybose buvo 3–4 stačiakampiai rėstiniai pastatai: gyvenamasis namas, amatininko dirbtuvė, tvartelis, pirtis. Sodybų kiemus dengė storas medžių žievės, skiedrų hidroizoliacinis sluoksnis. Tyrinėtos kauladirbio bei juvelyro sodybos, aptikta per 2000 šiuos amatus iliustruojančių dirbinių. Dėl aukšto gruntinio vandens lygio labai gerai išliko medžio, odos bei kaulo rago dirbiniai.

Lietuvos SSR kultūros ministerijos „iniciatyva“ 1985 m. buvo nusausinami grioviai aplink Mindaugo sosto piliakalnį. Atliekant archeologinę priežiūrą, padarytas griovio pjūvis tarp Mindaugo sosto ir Aukuro kalno piliakalnių (15 m²). Aptikti Aukuro kalno papėdės sutvirtinimai – akmenų grindiniai, nustatyta, kad griovys buvo 3 m gilesnis negu dabartinis. Pagrindinė Kernavės pilis, Aukuro kalnas, buvo iš trijų pusių apsupta grioviu su vandeniu, o nuo Neries ją saugojo pelkėtas Pajautos slėnis. 1992–1993 m. Aukuro kalno piliakalnis tyrinėtas išsamiau²². Ar-

²²Luchtanas A. Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje tyrinėjimai, *ATL 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 50–53.

*Aukuro kalno
piliakalnio tyrinėjimai
1992 m. G. Grigonio
nuotr.*

cheologiškai ištirtas 194 m² plotas piliakalnio aikštelėje. Stratigrafiškai ir pagal radinius piliakalnyje išsiskyrė trys pagrindiniai apgyvendinimo horizontai, apimantys I a. pr. Kr. – XIV a., bei ryškūs keturių gaisrų pėdsakai. Gausūs archeologiniai radiniai, ypač didelis importinių dirbinių bei prabangos daiktų skaičius, rodo, kad viduramžiais ant Aukuro kalno piliakalnio stovėjusi medinė pilis buvo pagrindinė gynybinio piliakalnių komplekso dalis – kunigaikščio rezidencija. Taigi piliakalnio funkcinė prasmė laikui bėgant kito nuo įtvirtintos gyvenvietės pirmaisiais mūsų eros amžiais iki pilies – kunigaikščio rezidencijos – XIII–XIV a. 1390 m., Kryžiuočių ordino puolimo metu, pilis buvo sudeginta.

1989 m., žvalgant Kernavės kultūrinio rezervato teritoriją, apie 0,4 km į R nuo Lizdeikos kalno piliakalnio Vilniaus universiteto archeologinė ekspedicija aptiko penktą, iki tol nežinotą, Kernavės Kriveikiškių piliakalnį²³. Archeologiškai tyrinėta 15 m² paminklo teritorijos. Žymesnių įtvirtinimų liekanų neaptikta, rasta I tūkstantmečio vidurio bei XIV a. keramikos. Manoma, kad piliakalnis turėjo saugoti XIII–XIV a. miesto prieigas. Gali būti, kad piliakalnis atliko daugiau sakralinę funkciją, kadangi į Š nuo jo buvo to paties laikotarpio kapinynas.

Taigi Kernavės gynybinių įtvirtinimų kompleksą sudarė 5 piliakalniai, iš kurių visi, išskyrus Lizdeikos kalną, yra daugiau ar mažiau tyrinėti.

1989 m. žvalgymų metu, be Kriveikiškių piliakalnio, abipus Kernavės upelio žiočių aptiktos dvi neįtvirtintos gyvenvietės. Dešiniajame upelio krante buvusi gyvenvietė priskiriama neolitui ir po Kr. pirmiesiems amžiams. Teritorijoje atlikti

²³Luchtanas A. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje ir jos apylinkėse, *ATL 1988-1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 195–196.

žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimai (36 m²), aptikti pavieniai neolito bei pirmiesiems po Kr. amžiams būdingi dirbiniai, ryškiai brūkšniuota bei grublėta keramika. Kultūrinis sluoksnis stipriai suardytas ariant. Kairiajame krante aptikta gyvenvietė datuotina I tūkst. m. po Kr. pirmąja puse. Teritorijoje atlikti žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimai, aptiktas iki 0,8 m storio kultūrinis sluoksnis, surasta šiam laikotarpiui būdingos grublėtos keramikos, geležies gargažių. Tais pačiais metais ištirtas 16 m² plotas pušyne prie Neries, į PV nuo Aukuro kalno piliakalnio. Rasta daug titnago skaldos bei dirbinių, taip pat ir episvidrinis strėlės antgalis. Be to, surastos dvi radinių gausios, tikriausiai apeiginės paskirties, XIII–XIV a. duobės. Tyrinėjimai minėtame pušyne buvo tęsiami 1991 m.²⁴

1989 m., be išvardintų paminklų, taip pat aptiktas unikalus visame Baltijos regione brūkšniuotosios keramikos kultūros degintinis kapinynas. Paminklas yra Pajautos slėnyje, apie 300 m į P nuo Aukuro kalno piliakalnio, 90 m į Š nuo Neries. Paminklas išsidėstęs I viršsalpinės terasos pakraštyje, nedidelėje smėlingoje aukštumoje. Archeologiškai ištirta 1902 m² paminklo teritorijos. VIII–I a. pr. Kr. čia buvo ankstyvojo geležies amžiaus kapinynas. Ištirti 27 degintiniai bei vienas griautinis šio laikotarpio kapas. Be to, aptikti akmens, pradedant mezolito laikotarpiu, bronzos ir geležies amžiaus gyvenviečių ir XIII–XIV a. miesto kultūriniai sluoksniai^{25,26,27,28}.

Kernavės viduramžių (XIII–XIV a.) paveldas yra unikalus, nes jį sudaro ne tik penkių piliakalnių gynybinė sistema bei puikiai išlikę miesto kultūriniai sluoksniai, bet ir to meto kapinynas. Kernavės *Nekropolis* aptiktas 1993 m. rudenį, tyrinėtas 1994–1996, 1998–1999 bei 2002 m.^{29,30,31}. Paminklas aptiktas viršutinėje Neries terasoje, 0,7 km į PR nuo dabartinės Kernavės bažnyčios ir 0,1 km į Š nuo Kriveikiškių piliakalnio. Archeologiškai ištirta 1322 m² kapinyno teritorijos. Aptikti 292 XIII–XIV a. Kernavės miesto gyventojų kapai. Surastos įkapės labai artimos arba identiškos slėnyje tyrinėto miesto dirbiniams. Taigi paminklai yra vienalaikiai, reprezentuoja tą pačią miesto kultūrą.

Beje, pastarųjų metų Kernavės archeologiniai tyrinėjimai parodė, kad Kernavės miestas viduramžiais neapsiribojo vien Pajautos slėnio bei piliakalnių teritorija. Sodybų liekanos su gausiais metaliniais bei organiniais dirbiniais surastos bei tyrinėtos ir viršutinėje upės terasoje, apie 200 m į Š nuo Lizdeikos kalno piliakalnio^{32,33}. Žemesnėje šaltiniuotoje vietoje (Pajautos upelio ištakos) kasinėta XIII–XIV a. sodybos kiemo dalis (423 m²). Rasta stulpinės konstrukcijos sodybos tvora, du mediniai šuliniai, gausybė gerai išlikusių organinių bei metalinių dirbinių.

²⁴Luchtanas A. Kernavės pušyno prie Neries archeologiniai tyrinėjimai, *ATL 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, t. I, p. 27–28.

²⁵Luchtanas A. Kapinyno ir gyvenviečių tyrinėjimai Kernavėje Pajautos slėnyje, *ATL 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, t. I, p. 103–108.

²⁶Luchtanas A. Kapinyno ir gyvenviečių tyrinėjimai Pajautos slėnyje Kernavėje 1993 metais, *ATL 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 158–159.

²⁷Luchtanas A. Kapinyno ir gyvenviečių tyrinėjimai Kernavėje, Pajautos slėnyje 1994 metais, *ATL 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, 1996, p. 115–116.

²⁸Luchtanas A. Gyvenviečių ir kapinyno tyrinėjimai Kernavėje, Pajautos slėnyje, 1996 ir 1997 metais, *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 82–85.

²⁹Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių XIII–XIV a. kapinynas, *ATL 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, 1996, p. 149–154.

³⁰Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškio senkapiai, *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 248–249.

³¹Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių XIII–XIV a. senkapis, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 332–334.

³²Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinio miesto tyrinėjimai, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 131–134.

³³Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinis miestas, *ATL 2000 metais*, Vilnius, 2002, p. 40–41.

*Pajautos slėnio
tyrinėjimai 1993 m.
XIII–XIV a. sodybų
liekanos. G. Grigonio
nuotr.*

Didelis dėmesys skiriamas Kernavės kultūrinio rezervato teritorijoje esantiems istorinių laikų archeologijos paminklams. Minėto XIII–XIV a. Kernavės kapinyno teritorijoje aptiktas ir tyrinėtas XV–XIX a. Kriveikiškių kaimvietės kultūrinis sluoksnis. Aptiktas kapų horizontą dengiantis XV–XIX a. kaimvietės kultūrinis sluoksnis. Surastos to laikotarpio pastatų, krosnių liekanos. Kaimavietyje yra žinoma ir iš istorinių šaltinių, jos teritorija tęsiasi iki pat Kriveikiškių piliakalnio.

1992 m. kasinėta Kernavės dvarvietė. Paminklas yra 0,45 km į PR nuo dabartinės Kernavės bažnyčios ir 0,2 km į R nuo Lizdeikos kalno piliakalnio, dabartinio miestelio PR pakraštyje. Istoriniuose šaltiniuose dvaras minimas nuo 1398 m. Nė vienas dvaro pastatas iki šių dienų neišliko. Archeologiškai tyrinėta 200 m² dvaro teritorijos pagrindinio gyvenamojo namo vietoje. Aptikti pastato bei koklinių krosnių likučiai, surinkta gausi dvaro valdytojų herbinių koklių kolekcija.

Kernavės senųjų bažnyčių teritorijoje tyrinėtos XIV a. pabaigos – XVIII a. kapinaitės^{34,35}. Paminklas yra ant viršutinės upės terasos, miestelio P pakraštyje, į PR nuo dabartinės Kernavės bažnyčios ir į Š nuo Mindaugo sosto piliakalnio. Šioje vietoje iki 1935 m. stovėjo medinė bažnyčia, pastatyta 1739 m. Manoma, kad šioje teritorijoje buvo ir pirmoji Kernavės bažnyčia, pagal istorinius šaltinius statyta apie 1420 m. Archeologiškai iširta 598 m² paminklo dalis. Aptikti XVI a. koplyčios, taip pat 1739 m. statytos bažnyčios bei varpinės bokšto pamatai. Iširta 380 po bažnyčia bei šventoriaus teritorijoje buvusių XV–XVIII a. kapų. 1996 m. į Š nuo

³⁴Jankauskas A., Luchtanas A. Senųjų Kernavės bažnyčių tyrinėjimai, *ATL 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 138–139.

³⁵Karnatka G. XV–XVII a. senkapio tyrinėjimai Kernavėje, *ATL 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, p. 79–82.

Pilies kalno piliakalnio ir į PV nuo dabartinės Kernavės bažnyčios kasinėta istorinių laikų Kernavės miestelio vieta. Archeologiškai ištirtas 16 m² plotas su XV–XX a. kultūriniu sluoksniu³⁶.

Archeologinių kasinėjimų metu stengiasi taikyti įvairius tikslųjų bei gamtos mokslų metodus. Žvalgant paminklus ir nustatant jų teritorijas, buvo atliekami elektromagnetiniai (dr. A. Staniukovičius, Maskva, dr. A. Melnikovas, Sankt Peterburgas) bei seisminiai (I. Šeštokas, Vilnius) tyrimai. Vilniaus universiteto fotogrametrinės laboratorijos specialistai darė piliakalnių ir kultūrinio sluoksnio pjūvių fotogrametrines nuotraukas. Medicinos fakulteto antropologai tyrė žmonių kaulus iš griautinių ir degintinių kapų (habil. dr. prof. G. Česnys, habil. dr. prof. I. Balčiūnienė, dr. doc. R. Jankauskas). Buvo atliekami paleozoologiniai (dr. V. Danilčenko, Maskva, dr. doc. L. Daugnora, Kaunas), palinologiniai (habil. dr. O. Kondratienė, Vilnius) ir paleobotaniniai (habil. dr. prof. E. Šimkūnaitė, Vilnius) tyrimai. Atlikta kai kurių metalo dirbinių (J. Gutmanas, K. Jankauskas, Vilnius) ir keramikos spektrografinė analizė, paimti medienos pavyzdžiai dendrochronologinei skalei sudaryti (habil. dr. prof. T. Bitvinskas, Kaunas, dr. V. Vainilaitis, Vilnius). Lauko sąlygomis buvo atliktas pirminis radinių konservavimas, bandyta įvairi metodika (J. Petrauskienė, Vilnius). Nuo 1995 m. Kernavės muziejuje veikia radinių konservavimo ir restauravimo laboratorija. Daugelis radinių restauruoti Kernavės muziejaus (V. Ratkevičienė) bei Lietuvos dailės muziejaus, P. Gudyno restauravimo centre (L. Vedrickienė, B. Kunkulienė ir kt.). Žvalgant bei lokalizuojant Kernavės archeologijos paminklus, naudotasi ir aerofotonuotraukomis (dr. R. Jarockis).

Taigi 24 metų sistemingų mokslinių tyrimų dėka jau žinoma, kad pirmieji gyventojai šioje vietovėje įsikūrė dar 9–8 tūkst. metų pr. Kr., senajo akmens amžiaus – paleolito pabaigoje. Nuo tų laikų čia be pertrūkio gyveno žmonės.

Seniausių gyventojų pėdsakų Kernavėje pavyko aptikti prie Neries, Pajautos slėnio pakraštyje. Apie IX–VIII tūkstantmetį prieš Kr. čia pasirodė vėlyvojo paleolito medžiotojai – svidrų kultūros atstovai. Kur kas intensyviau Kernavės apylinkės apgyvendintos mezolito bei neolito epochose. Itin palankios gyvenimo sąlygos – žuvinga upė, čia pat vešėjusios pelkėtos pievos, platūs medžioklės plotai viršutinėje Neries terasoje – sąlygojo nepertraukiamą vietovės apgyvendinimą jau nuo VIII–VII tūkstantmečio prieš Kr.

Iki pat pirmojo amžiaus po Kr. Kernavė buvo apgyvendinta negausios bendruomenės. Bene įdomiausias mus pasiekęs ankstyvojo geležies amžiaus paminklas – plokštinis kapinynas su degintiniais kapais greta Pajautos upelio žiočių – priskiriamas brūkšniuotosios keramikos kultūrai.

Didelis gyvenviečių suklestėjimas Kernavėje datuojamas pirmaisiais amžiais po Kr.; šis laikotarpis dar vadinamas baltų kultūrų aukso amžiumi. Geležies gamybos iš balų rūdos įsisavinimas, sparti žemdirbystės bei gyvulininkystės raida sąlygojo demografinį sprogamą. Senajame geležies amžiuje (I–IV a.) didelės gyvenvietės išsidėstė kelių kilometrų ruože Neries pakrantėse, Pajautos slėnyje. Gynybai buvo pritaikyti bent trys iš penkių piliakalnių (Aukuro kalno, Mindaugo sosto ir Lizdeikos piliakalniai). Anksčiausiai, dar paskutiniaisiais amžiais prieš Kr., įtvirtinta gyvenvietė buvo įkurta centriniame, Aukuro kalno, piliakalnyje.

³⁶Luchtanas A. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje, Kerniaus gatvėje Nr. 6, *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 397–399.

I tūkstantmečio viduryje ramų Kernavės gyvenimą nutraukė Didžiojo tautų kraustymosi įvykiai. Mediniai įtvirtinimai ir pastatai centriniame – Aukuro kalno – piliakalnyje buvo sudeginti, kultūriniame sluoksnyje surasta keliasdešimt klajokliams būdingų trisparnių strėlių antgalių. Šis užpuolimas siejamas su hunų prasiskverbimu į Lietuvą. Tuo pat metu apleidžiamos gyvenvietės Pajautos slėnyje. Šiuo atveju lemiamą vaidmenį suvaidino ne staigūs priešų antpuoliai, bet ryškus klimato pablogėjimas. Pakilo gruntinio vandens lygis, gyventi slėnyje pasidarė nebeįmanoma ir naujos gyvenvietės kūrėsi viršutinėje terasoje, šalia piliakalnių.

Ryškūs pokyčiai Kernavės apgyvendinimo raidoje pastebimi II tūkstantmečio pradžioje. Apie XII–XIII a. senasis gentinis centras tampa stambia feodalinė pilimi. Aukuro kalno piliakalnyje išikūrė kunigaikščio rezidencija, kiti piliakalniai atliko gynybinę funkciją. Šalia piliakalnių apsigyveno amatininkai ir pirkliai. XIII a. viduryje Kernavė įgavo visus feodalinio miesto požymius. Viršutinėje miesto dalyje, Pilies kalno piliakalnyje, greičiausiai gyveno amatininkai, dirbę kunigaikščio dvarui, nes čia nepastebėta siauresnės amatų specializacijos. Apatiniame mieste, Pajautos slėnyje, tyrinėjimų metu aptiktos specializuotos amatininkų sodybos: kauladirbio, juvelyro ir kt. Mieste susiformavo gatvių, vedančių link Neries, tinklas. Kiekvienoje aukštomis tvoromis aptvortoje sodyboje stovėjo keli pastatai – gyvenamasis namas ir 2–3 dirbtuvės. Sodybos sklypas užimdavo nuo 7 iki 9 arų. Šalia miesto, Kriveikiškėse, viršutinėje terasoje buvo įrengtos pagrindinės miestiečių bendruomenės kapinės. Laidojimo papročiai bei aptiktos įkapės atspindi ne tik paskutinės Europoje pagoniškos valstybės tradicijas, bet ir aplinkinių kraštų krikščioniškosios kultūros įtakas.

Didžiausias viduramžių Kernavės klestėjimo laikotarpis – XIII a. paskutinis ketvirtis – XIV a. pirmoji pusė. Tuo metu Kernavė buvo ne tik vienas stambiausių etninės Lietuvos miestų, bet ir didžiojo kunigaikščio rezidencija. XIV a. viduryje, antroje pusėje Kernavės vaidmuo mažėja. Ypač katastrofiški miestui buvo 1365 m. kryžiuočių puolimo padariniai. Gaisrų ir sugriovimų pėdsakai ryškūs daugelyje tyrinėtų Kernavės archeologijos paminklų. Pilių gynybinė sistema po sugriovimų taip ir nebuvo tinkamai atkurta. Dar vienas, 1390 m., kryžiuočių puolimas galutinai sugriovė senąją Lietuvos sostinę. Ilgiems šimtmečiams ji liko tik buvusios valstybės simboliu. Po paskutinio užpuolimo miestas ir pilys jau niekuomet nebuvo atstatytos. Gyventojai paliko slėnį ir kūrėsi viršutinėje upės terasoje, dabartinio miestelio teritorijoje. Senojo miesto liekanas gana greitai paslėpė storas sąnašinis aliuvinis žemių sluoksnis, puikiai užkonservavęs visą organiką, taip pat ir miestelėnų gyvenimo pėdsakus. Skirtingai nuo daugelio kitų viduramžių paminklų, Pajautos slėnyje bei piliakalniuose gyvybė, kaip ir bet kokia ardanti ūkinė veikla, nutrūko staiga. Taip susiklosčiusios istorijos dėka Kernavėje nuo pat XIV a. pabaigos piliakalniai, jų bei miesto kultūriniai sluoksniai išliko nepaliesiti ir iki mūsų dienų išsaugojo neįkainojamą informaciją.

„Gyvoji archeologija“ Valstybiniame Kernavės kultūriniame rezervate

Jonas Vitkūnas

Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas

Kernavė – ankstyvasis Lietuvos valstybingumo centras – vienu vadinama lietuviška Troja, kitų – lietuviška Pompėja, trečių – archeologijos Meka.

Kernavės miestelio priegose yra Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas – unikalus archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas, 2002 m. pasiūlytas įtraukti į UNESCO saugomų vietovių pasaulio paveldo sąrašą. Dar XIX a. viduryje Kernavėje pradėti pirmieji archeologiniai tyrinėjimai. Nuo 1979 m. archeologiniai tyrinėjimai Kernavės kultūriniame rezervate vykdomi kasmet. Tyrinėjimų medžiaga atskleidžia chronologiškai nuoseklią Kernavės istorinę praeitį nuo 9–8 tūkst. pr. Kr. iki pat vėlyvųjų viduramžių.

1930 m. Kernavėje įsteigtas kraštotyros muziejus. Muziejus kelis kartus reorganizuotas, 1989 m. pertvarkytas į Valstybinį Kernavės archeologijos ir istorijos muziejų-rezervatą, o 2002 m. LR Seimo nutarimu muziejui-rezervatui suteiktas Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato statusas.

Rezervatą sudaro 194,4 ha. Jame yra 18 archeologijos, istorijos ir kultūros vertybių. Penkios kultūrinės vertybės yra rezervato buferinės apsaugos zonoje. Vertingiausi archeologiniai radiniai yra pristatomi archeologijos ir istorijos muziejuje.

Rezervato direkcija vykdo edukacines programas moksleiviams, organizuoja tarptautinius eksperimentinės archeologijos festivalius „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“, Saulėgrįžos – Rasos šventes, kitus renginius.

Archeologiniai tyrinėjimai ir eksperimentinė archeologija. Idėjos atsiradimas

Sistemiški archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje vyksta daugiau kaip dvidešimt metų. 1979 m. juos pradėjo Regina ir Pranas Kulikauskai, vėliau darbą tęsė dr. Aleksas Luchtanas, muziejaus archeologai. Archeologams talkina VU studentai, Širvintų r. vidurinių mokyklų moksleiviai. Per du dešimtmečius Kernavėje pirmąją archeologinio darbo patirtį gavo ne viena būsimųjų archeologų ir istorikų karta.

Organizuojant archeologinius tyrinėjimus, atliekant tyrinėjimo rezultatų mokslinę analizę, visada susiduriama su praktiniais klausimais – kokia buvo senovėje gamintų dirbinių gamybos technologija, kokia buvo jų paskirtis ir koks buvo jų praktinis panaudojimas. Mokslinė analizė ir eksperimentas papildo vienas kitą. Kyla mintis apie eksperimentinę archeologiją, kurios ištakos jau žinomos XVII a. Vokietijoje, o vėliau ir kituose kaimyniniuose kraštuose. Lietuvoje ryškesnių eksperimentinės archeologijos tradicijų neturime, tačiau visada buvo žmonių, kurie gilinosi į archajiškųjų amatų paslaptis. Deja, plačiam visuomenei eksperimentinė archeologija buvo ne daugiau kaip teorinė sąvoka. Keistai dar prieš kelerius metus skambėjo tokie terminai kaip „gyvoji archeologija“ arba „gyvoji istorija“. Kai 1997 m. muziejuje parengėme edukacinę programą moksleiviams „Gyvoji archeologija“, išgirdome ne vieną abejonę jau vien dėl pačios „gyvosios archeologijos“ sąvokos.

O pati eksperimentinės archeologijos idėja ir patirtis jau buvo šalia mūsų. Buvo skaldomas titnagas, lipdomi puodai, bandyta atkurti archeologų rastus papuošalus, gilintasi į kitų senoviškųjų amatų technologines paslaptis.

Platesnei veiklai, sąlyčiui su visuomene reikėjo pradinio postūmio. Tas postūmis buvo Biskupino (Lenkija) IV archeologijos šventė, vykusį 1998 m. rugsėjo mėn. Dalyvauti joje garbės svečio teisėmis buvo pakviesta grupė Lietuvos eksperimentinės archeologijos entuziastų, muziejininkų, kultūros darbuotojų. Išvyką rėmė Kultūros ministerija, Lietuvos archeologų draugija. Po Rūmšiškėsė vykusios „generalinės repeticijos“ lietuviai Biskupine pasirodė puikiai, gauti kvietimai į kitas archeologijos šventes. Tai paskatino ryžtis naujam žingsniui – organizuoti tokias šventes ir Lietuvoje, kurios priartintų archeologijos ir istorijos žinias prie visuomenės. Iškilė klausimas, kur organizuoti tokias šventes – Kernavėje ar Trākuose? 1999 m. liepos mėn. šventės įvyko ir Kernavėje, ir Trākuose. 2000-aisiais metais senųjų amatų šventės vyko jau ir Rūmšiškėsė, Šiauliuosė, Nidoje.

Festivalis „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“

Pirmieji bandymai ir mintis atkurti senuosius amatus kilo dar Kernavės etnoarcheologijos stovykloje, kurią Širvintų rajono vyresniųjų klasių moksleiviams organizavo Kernavės muziejaus Lankytojų aptarnavimo ir Archeologijos skyriai kartu su Širvintų rajono savivaldybės Kultūros skyriumi. Moksleiviai ne tik dalyvavo archeologiniuose kasinėjimuose, bet ir susipažino su archeologiniu darbu, eksperimentinės archeologijos elementais, bandė gaminti archajiškąją lipdytinę keramiką, vėliau išmoko ornamentuoti beržo tošį, verpti verpsteliu...

Eksperimentinės archeologijos idėją entuziastingai propagavo kultūrinio rezervato mokslinių tyrimų skyriaus vedėjas,

2001 m. festivalio „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“ dalyviai ir organizatoriai. Nuotraukos J. Vitkūno

*Archeologai Daiva ir Aleksas
Luchtanai festivalio metu demonstruoja
archajišku būdu gaminamą maistą*

*Verpimo verpstelių konkursas.
Kairėje – verpėja Dalia Grigonienė,
Kernavės kultūrinio rezervato darbuotoja*

*Birutė Salatkienė,
Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotoja,
gamina kibirėlius iš liepos žievės*

VU prof. dr. Aleksas Luchtanas. Po Biskupino archeologijos šventės archeologijos dienų organizavimo Kernavėje idėja „susirgo“ dauguma muziejaus-rezervato darbuotojų, o su tokiais pajėgomis jau buvo galima atlikti ir ne visai įprastus darbus. Tuometinio muziejaus administracija su Lankytojų aptarnavimo ir Archeologijos skyriais parengė šventės programą, scenarijų. Prasidėjo įtemptas darbas. Dirbome iki išnaktų – tvarkėme teritoriją, projektavome ir statėme senovinius būstus, siuvome drabužius, kūrėme šventės atributiką, savo jėgomis spausdinome kvietimus, programas, kvietėme dalyvius, meno kolektyvus. O šventės metu, apsirengę senoviškais drabužiais, įnikome į senuosius amatus.

Pirmasis festivalis „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“ įvyko 1999 m. liepos 4–6 d. Jį organizavo tuometinis Kernavės archeologijos ir istorijos muziejus-rezervatas, finansiškai rėmė Kultūros ministerija. Šventė buvo skirta Mindaugo karūnavimo ir Valstybės dienai paminėti. Joje dalyvavo Biskupino šventės senųjų amatų puoselėtojai, nemažai naujų eksperimentinės archeologijos entuziastų.

Biskupine lankęsis kolektyvas festivalio metu išaugo, pasipildė naujais dalyviais, Kernavės muziejaus darbuotojais. Ūkio dalies darbininkai rentė XIV a. Kernavės pirtį, muziejininkės Dalia Grigonienė ir Valda Lapėnaitė ne tik verpė archajišku verpsteliu ir audė pirmąkartėmis staklėmis, bet ir mokė šio amato gausų smalsuolių būrį. Archeologas Gintautas Vėlius ir muziejininkė Gražina Vadišienė atkurtu raginiu spaudu ornamentavo beržo tošį. Tošies ornamentavimas – unikalus XIII–XIV a. ama-

*Dalia Vaičiūnienė,
Kernavės kultūrinio
rezervato darbuotoja,
siuva kernavietiškus
XIII–XIV a. batus*

*Vita Vaitkevičienė
(Ukmergės r.) –
lipdytinių puodų
meistrė*

tas, neturintis analogų kaimyniniuose kraštuose.

Po metų archeologė Dalia Vaičiūnienė kartu su muziejininke dizainerė Dalia Grigoniene atkūrė XIII–XIV a. Kernavės mieste rasto apavo gamybą. Festivalio metu buvo pristatyta XIII–XIV a. batų gamybos technologija, pagrįsta mokslinė archeologinių radinių analize. Festivalio metu dalis eksperimentinės archeologijos meistrų jau avėjo šiais muziejininkų rekonstruotais viduramžių batais.

Archeologas dr. Gintautas Vėlius, pasitelkęs žinovų ir pagalbinką Andrių Lukašenką, įniko į senoviškų lankų gamybą. Šaudymas iš lanko – viena šauniausių festivalio atrakcijų. Algimantas Kensminas (Vilnius) gamino strėles, atkūrė senovės medžiotojų buitį.

Dauguma eksperimentinės archeologijos meistrų – senbuviai, jau keleri metai kartu dalyvauja festivaliuose, amatų šventėse, vykstančiose Lietuvoje bei Lenkijoje.

2001 m. liepos 6–8 d. Kernavės muziejus-rezervatas surengė III eksperimentinės archeologijos festivalį. Festivalis prasidėjo Mindaugo karūnavimo ir Valstybės dienos paminėjimu. Buvo iškelta Kernavės vėliava, sugiedoti valstybinis ir Kernavės himnai. Sugaudus ragams, šventę pradėjo Kernavės muziejaus-rezervato direktorius Saulius Vadišis. Šis festivalis, kaip ir ankstesnieji, vyko Pilies kalno piliakalnyje, kuriame buvo du senųjų amatų sektoriai – proistorės ir ankstyvųjų viduramžių.

Proistorės sektoriaus šerdis – maisto gamyba. Visi, kas čia užsuko, neliko abejingi archajiškai šeimai – archeologams Daivai ir Aleksui Luchtanams, kurie su mažaisiais pagalbinkais – dukra Austėja ir sūnumi Vytautu – primityviu būdu gamino maistą. Archeologai

Puodus ratu žiedžia Vygandas Jezerskas, Liaudies buities muziejaus darbuotojas

Laura Giedraitienė, Raseinių krašto muziejaus darbuotoja, rekonstruoja ir siuva viduramžių drabužius

meistriškai atkūrė proistorės gyventojų buitį, primityvų maisto gamybos procesą. Prie ugniakuro sukiniėjosi Daiva, iš didelio molinio puodo garavo viralas. Austėja trinamosiomis girmomis mikliai trynė grūdus. Šeimos galva titnaginiu peiliu lupo kiškiui kailį, o ant tvorų džiūvo dar kelios žvėrenos. Virš laužo ant iešmo kepė avinas, ant įkaitusių laužo akmenų – paplotėliai, o žarijose – žuvis molyje ir Lietuvos ežerų moliuskai – geldelės. Greta džiūvo grybai, vaistažolės... Netoliese ganėsi ožkos, o šeimininkė, nešina moliniu dubeniu, jau kvietė paragauti ožkos pieno.

Titnagas daugumai pažįstamas tik iš mokyklinių vadovėlių, todėl jo apdorojimas susilaukė didelio susidomėjimo. Istorijos instituto archeologas dr. Vyngandas Juodagalvis ne tik meistriškai skal-dė titnagą, bet ir teikė išsamią informaciją apie šį vieną seniausių proistorės amatų. Vygandui talkino titnago apdorojimo meistrai Tomas ir Tadas Vosyliai (Kaunas).

Ruslanas Aranauskas (Rūmšiškių liaudies buities muziejus) primityviu grąžtu grėžė, šlifavo gintarą, gamino įvairius papuošalus, neolitinių amuletų kopijas.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus archeologės Birutė Salatkienė ir Audronė Šapaitė iš liepos žievės gamino kibirėlius. Tokius IV–VIII a. kibirėlius, nuskendusius šulinyje, archeologės aptiko Lieporiuosė. Joms rūpėjo ne tik kibirėlių paskirtis, bet ir gamybos technologija. Kibirėliai buvo gaminami iš liepos žievės, susiuvant ją liepos karnos virvutėmis. Taip iš tolimos praeities atgimė dar vienas amatas.

Netrūko smalsuolių ir prie puodžių sodybos. Gytis Grižas (Nacionalinis muziejus), Virginija Ostašenkovienė (Šiaulių „Aušros“ muziejus) ir Vita Vaitkevičienė (Ukmergės r.) gamino ir čia

Ruslanas Aranauskas, Lietuvos laudies buities muziejaus darbuotojas, archajišku grąžtu grėžia gintarą, gamina papuošalus, neolitinius amuletus

Dervos distiliavimas. Almantas Bagdonavičius, KMU Medicinos ir farmacijos muziejaus darbuotojas

Luoto apdeginimas. Česlovas Talačka, Vilnius

Kailio apdirbimas. Aelita Kensminienė, Vilnius

pat lauže degė archajišką brūkšniuotąją ir grublėtąją keramiką. Vita Vaitkevičienė kelerius metus iš eilės dirbo Kernavės etnoarcheologijos stovykloje. Kartu su muziejaus archeologais keramikė atkūrė lipdytinės keramikos gamybos ir degimo technologijas, o sukauptą patirtį perduoda stovyklaujantiems moksleiviams.

*Audimas archajiškomis
audimo staklėmis.
Valda Lapėnaitė
(kairėje), Kernavės
kultūrinio rezervato
darbuotoja*

*Pasipuošę rekonstruo-
tais viduramžių
drabužiais koncertuoja
Rugiaveidė ir folkloro
grupė „Sedula“*

Prie puodų lipdymo bei kitų archajiškų amatų visada būriuojasi mažieji smalsuoliai. Jie noriai dalyvauja geriausio lipdytinio puodo, verpimo verpsteliu, audimo senovinėmis staklėmis, šaudymo iš lanko konkursuose. Nugalėtojams – festivalio rėmėjų prizai.

Kernavės muziejaus restauratorė Vasarė Ratkevičienė demonstravo siūlų dažymą natūraliais gamtiniais dažais, o muziejininkės Dalia Grigonienė ir Valda Lapėnaitė verpsteliu verpė iš linų ir dilgėlių pluošto, audė senovinėmis staklėmis, vijo vytines juostas. Audronė Salatkaitė (Šiauliai) siuvo primityvius drabužius.

Eglė Gričiuvienė, Valdas Steponaitis (Lietuvos nacionalinis muziejus), Jolita Steponaitienė (M. Mažvydo biblioteka), apsirengę puošniais X a. kuršių drabužiais, lankytojus pasitiko kuršių kieme, vaišino senoviniais kuršių patiekalais.

Česlovas Talačka (Vilnius) skobė žvejo luotą, demonstravo žvejybos įrankius.

Senovinius muzikos instrumentus gamino, apie juos pasakojo, muzikavo ir žilos praeities muzikavimo tradicijas priminė Daiva ir Evaldas Vyčiniai (Vilnius).

Amatų įvairovė lankytojų laukė ir viduramžių sektoriuje.

Žiestinę viduramžių keramiką gamino Vygantas ir Andrius Jazerskai (Liaudies buities muziejus). Vygantas nepailsdamas koja suko masyvų ratą ir visų akivaizdoje žiedė dailius, įvairių dydžių ir formų puodus.

Gražina Vadišienė (Kernavės muziejus) autentiškais rekonstruotais įrankiais pjaustė, gręžė, šlifavo rago ruošinius. Kauladirbio amatas buvo gerai žinomas XIII–XIV a. Kernavėje. Gražina rekonstravo ir unikalius raginius spaudus. Jais viduramžių Kernavėje buvo ornamentuojami gaminiai iš beržo tošies.

Dailius indus, kraiteles, strėlines, nagines iš beržo tošies gamino Raimonda ir Vytautas Ramanauskai (Mažeikių muziejus).

Negalima buvo abejingai praeiti ir nepastebėti profesionaliai pagamintų juvelyrinių dirbinių. Įdomu buvo stebėti sidabrinų papuošalų liejimo procesą. Festivalyje dalyvavo gausus juvelyrų būrys: Kazimieras Barišauskas (Trakų istorijos muziejus), Danguolė Barišauskienė, Valdas Alesius (Marijampolė), Saulius Kvietka (Kaūnas), Evaldas Babenskas, Giedrius Sirvydis (VU). Lankytojai galėjo ne tik pamatyti, bet ir išsigyti istorinių papuošalų kopijų, unikalių segių, žiedų.

Prie statomos viduramžių pirties buvo maudomasi kubile

Juvelyrinių dirbinių rekonstrukcijų meistras Kazimieras Barišauskas, Trakų istorijos muziejaus darbuotojas. VII Vikingų festivalyje Voline. Lenkija. 2001 m.

Dr. Jonas Navasaitis (Kauno technologijos universitetas), preciziškai pritaikydamas teorines ir praktines žinias, iš pelkių rūdos lydė geležį, atliko lydimo proceso mokslinius tyrimus.

Algis Stankus (Mažeikiai), padedamas sūnų Martyno ir Mindaugo, kalė ginklus, demonstravo geležies suvirinimo kalimo būdu technologijas, Damasko plieną – reto grožio ir tvirtumo viduramžių ginklus.

Laura Giedraitienė (Rasėinių muziejus) rodė viduramžių drabužių, o Dalia Vaičiūnienė ir Dalia Grigonienė (Kernavės muziejus) viduramžių apavo gamybą.

Dailidės (Jonas Švedavičius, Kęstas Gelažauskas, Rimantas Čiurkinas – Kernavės muziejus) buvo bebaigia statyti XIV a. pirtį, o archeologas Manvydas Vitkūnas lankytojams atskleidė ne vieną senojo Kernavės miesto paslaptį.

Greta vyko išpūdingos maudynės kubile, pas aludarį (Valentą Vaškevičių iš Pāsvalio) galima buvo paskanauti alaus ir sužinoti senąsias alaus gamybos technologijas, pavalgyti ir pailsėti „Marceliukės klėtyje“, pajodinėti, pasivažinėti karieta arba ramiai atsėdus žvelgti į Pajautos slėnį ir mintimis nusikelti pas senolius, čia gyvenusius prieš šimtus ir tūkstančius metų...

2001 m. festivalio programa buvo praplėsta iki šiol nedemonstruotais amatais – senąja medicina (Tauras Mekas, Alma Mekienė, Almantas Bagdonavičius, Zenona Šimaitienė, Rolandas Minevičius – KMU Medicinos ir farmacijos muziejus), medinių dirbinių gamyba (tautodailininkas Juozas Binkis – Mūsinkai), senąja kailių apdorojimo technologija (Aelita Kensminienė – Vilnius).

Senovės karybą demonstravo gyvosios istorijos klubas „Kovarnis“.

Festivalio metu koncertavo senosios muzikos kolektyvai „Jorė“, „Kūlgrinda“, „Atalyja“, „Visi“, Rugiaveidė su folkloro grupe „Sedula“, Širvintų miesto kultūros centro vokalinis ansamblis.

Rekonstruotus amatus pristatė daugiau kaip penkiasdešimt eksperimentinės archeologijos meistrų, atstovaujančių įvairiems Lietuvos muziejams, mokslo, švietimo įstaigoms.

Eksperimentinės archeologijos meistrų grupė V vikingų festivalyje Voline. Lenkija, 1999 m.

Edukacinė programa moksleiviams „Gyvoji archeologija“. Mokiniai atlieka užduotis mokomoje archeologinėje „perkasoje“

Festivalį rengė visas Kernavės muziejaus darbuotojų kolektyvas. Šventės rengimo organizatorių grupę sudarė S. Vadišis (muziejaus direktorius), J. Vitkūnas, A. Luchtanas, J. Zabarauškas, A. Čiurkinas. Dizainas ir architektūra buvo D. Grigonienės ir S. Vadišio, kostiumus projektavo ir gamino I. Matulionienė, A. Luchtanas, D. Grigonienė, D. Vaičiūnienė, o reklama rūpinosi J. Vitkūnas ir D. Grigonienė.

Šventės mecenatas – LR kultūros ministerija. Festivalio organizatoriai dėkingi renginio mecenatui ir renginio rėmėjams.

Festivalis ir edukacinė programa „Gyvoji archeologija“

Rengti festivalius, edukacinę programą „Gyvoji archeologija“ padeda VU studentai, Širvintų rajono moksleiviai.

Vienas iš edukacinės programos tikslų – propaguoti istorinį-kultūrinį paveldą, formuoti supratimą apie archeologiją kaip apie vieną svarbiausių istorijos pažinimo šaltinių, ugdyti būsimąjį muziejaus lankytoją.

Edukacinė programa „Gyvoji archeologija“ moksleiviams yra dviejų dalių: penktosioms–šeštosioms ir dešimtosioms–dvyliktosioms klasėms.

Penktokai ir šeštokai užsiėmimų metu mokykloje susipažįsta su istorijos pažinimo šaltiniais, archeologinio darbo procesu, muziejifikavimu, atlieka eksperimentinės archeologijos užduotis mokymo klasėje-dirbtuvėje.

Edukacinė programa moksleiviams „Gyvoji archeologija“. Grūdų trynimas trintuvėje

Vyresnieji – 10–12 klasių moksleiviai – vasaros metu etnoarcheologinėse stovyklose gilina įgytas žinias, darbuojasi archeologiniuose tyrinėjimuose, dalyvauja Rasos šventėje, padeda rengti eksperimentinės archeologijos festivalius, statyti senovinius būstus, o festivalių metu tiesiogiai susipažįsta su eksperimentine archeologija, atlieka įvairias užduotis, dalyvauja konkursuose.

Stovyklas nuo 1997 m. organizuoja Širvintų rajono savivaldybės kultūros centras ir Kernavės kultūrinio rezervato direkcija.

Programa „Gyvoji archeologija“ – švietėjiška programa plačiai visuomenėi. Programa tęstinė, kasmet papildoma naujais elementais. 2002 m. liepos 5–7 d. įvykęs ketvirtasis eksperimentinis archeologijos festivalis – pirmasis tarptautinis festivalis, kuriame dalyvavo eksperimentinės archeologijos meistrai, viduramžių karybos klubai iš Lenkijos, Baltarusijos, Estijos.

2003 m. penktasis tarptautinis eksperimentinės archeologijos festivalis skiriamas Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui. Ši programa leidžia priartinti archeologinių tyrinėjimų medžiagą prie plačiosios visuomenės, skatina domėtis krašto istorine praeitimi, aktualizuoja ir populiarina archeologijos mokslą, ugdo potencialių muziejaus lankytojų kartą.

Dr. Jonas Navasaitis (dešinėje) festivalio svečiams atskleidžia geležies lydymo iš pelkių rūdos paslaptis (antras iš dešinės Kernavės kultūrinio rezervato direktorius Saulius Vadišis)

Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje*

Manvydas Vitkūnas

Vilniaus universitetas

Gyventojų buitis ir verslai

Kernavės archeologijos ir istorijos paminklų kompleksas savo moksline verte unikalus ne tik Lietuvos, bet ir visos Rytų Europos mastu. Palyginti nedidelėje teritorijoje yra kelios dešimtys įvairialaikio objektų, kurių tyrimai leidžia atsekti apgyvendinimo raidą ir kultūrų kaitą Neriės vidurupio baseine nuo mezolito laikotarpio pradžios iki šių dienų bei ženkliai papildo archeologijos ir kitų mokslų (paleogeografijos, paleodemografijos, antropologijos) žinias apie Lietuvos praeitį.

Legendomis ir padavimais apipinta Kernavė pirmųjų tyrinėtojų sulaukė

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 01 25.

XIX a. Čia lankėsi, žvalgė bei bandė tyrinėti vietos archeologijos paminklus Eustachijus ir Konstantinas Tiškevičiai, Liudvikas Kondratovičius-Sirokomlė, Adomas Pliateris¹. XX a. pirmojoje pusėje Kernavės archeologijos paminklus žvalgė Petras Tarasenko, Nikodemus Švogžlys-Milžinas. 1934 m. atidarytas vietos mokytojo Juozo Šiaučiūno iniciatyva įkurtas Kernavės istorijos muziejus (nuo 1989 m. – Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatinis muziejus, nuo 2002 m. – Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas). Kernavėje atliktiems archeologiniams tyrinėjimams vadovavo Pranas Kulikauskas, Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Vytautas Ušinskas, Adolfas Jankauskas, Gintautas Karnatka, Algis Kuzmickas. Nuo 1979 m. iki šiol Kernavės archeologijos paminklus tyrinėja Aleksas Luchtanas, įnešęs didžiausią indėlį į Kernavės praeities pažinimą. Pastaraisiais metais didelius darbus nuveikė Gintautas Vėlius ir Dalia Vaičiūnienė. Remiantis pamintų archeologų atliktų tyrinėjimų duomenimis ir parengtas šis straipsnis (už pagalbą autorius dėkoja A. Luchtanui, G. Vėliui, D. Vaičiūnienei, Linui Girlevičiui).

Kernavė labiausiai žinoma kaip vienas reikšmingiausių viduramžių Lietuvos politinių centrų, ankstyvasis Rytų Lietuvos miestas. Didesnė radinių dalis aptikta XIII–XIV a. datuojamuose archeologijos paminkluose. Šie amžiai – didžiausio Kernavės iškilimo laikotarpis. Tai liudija archeologijos duomenys ir istorijos šaltiniai.

Istorinė raida yra istorijos kūrėjų – kadaise gyvenusių žmonių – gyvenimų ir darbų visuma. Šio straipsnio tikslas – remiantis XIII–XIV a. Kernavės archeologine medžiaga atsekti kai kuriuos kasdienio gyvenimo šiame ankstyvajame Rytų Lietuvos mieste bruožus, aptarti viduramžių kernaviškių gyvenimo sąlygas (gamtinę aplinką, pilies ir miesto struktūrą, pastatus), mitybos bruožus, žmones supusius daiktus (drabužius, papuošalus, buities reikmenis) ir kernaviškių verslus. Pradžioje apžvelgsime XIII–XIV a. rašytinius šaltinius.

Straipsnyje daugiausia remiamasi neskelbta archeologinių tyrinėjimų, atliktų iki 2001 m., medžiaga – ataskaitomis, taip pat publikacijomis spaudoje.

Šio straipsnio tikslas bei apimtis neleidžia plačiai nagrinėti atskirų Kernavėje egzistavusių amatų technologijų bei kai kurių itin gausiai aptinkamų radinių (visų pirma papuošalų) tipologijos, aptarti daugelio viduramžių kernaviškių gyvenimo aspektų – visuomeninio gyvenimo atspindžių (turtinės diferenciacijos, etnokultūrinių procesų, nusikalstamumo požymių, pramogų), Kernavėje aptinkamų ginklų. Tai – būsimų publikacijų temos. Nenagrinėjama laidosena XIII–XIV a. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne, nes šiai temai yra skirtos išsamios studijos².

Kernavė XIII–XIV a. rašytiniuose šaltiniuose

Žinių apie XIII–XIV a. Kernavę pateikia to meto rašytiniai šaltiniai – kaimyninių kraštų metraščiai ir kronikos. Juose minimi istoriniai įvykiai, dalį kurių tiesiogiai atspindi archeologiniai radiniai ir mokslinė jų analizė. Kernavės istoriją atspindinčius rašytinių šaltinių duomenis yra apibendrinusi J. Adomaitytė³.

¹ Tautavičius A. Archeologiniai radiniai ir paminklai, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 26–44.

² Vėlius G. Kernavė. Pirmieji Lietuvos miestėlėnų kapai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1995, nr. 4, p. 24–26; Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinytas ir Rytų Lietuvos senkapiai, *Baltų archeologija*, 1997, nr. 1(10), p. 26–34; 1998, nr. 1(11–12), p. 38–46 (toliau – Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinytas ir...); Vėlius G. Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje. Daktaro disertacija, *Humanitariniai mokslai, istorija (05H)*, Vilnius, 2001 (toliau – Vėlius G. Kernavės miesto... (Daktaro disertacija)).

³ Adomaitytė J. Kernavės istorija rašytinių šaltinių duomenimis. Diplomatinis darbas, *Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Archeologijos ir etnologijos katedra* (toliau – Adomaitytė J. Kernavės istorija...), Vilnius, 1992.

Pirmą kartą Kernavės vardas minimas XIII a. eiluočioje Livonijos kronikoje⁴. Kronikininkas, aprašydamas 1279 m. įvykusį Livonijos ordino žygį į Lietuvą, mini, jog buvo nusiaubta ir sudeginta Kernavė, kunigaikščio Traidenio žemė. Livonijos riterius atžygiavus iki pat Kernavės mini ir Hermanas Vartbergė, tik nurodo kitą datą – 1278 metus⁵. Tai, kad Kernavės pirkliai prekiaavo su kaimyniniais kraštais, patvirtina 1290 m. „Rygos skolų knyga“⁶, kurią 1286–1352 m. tvarkė Rygos magistratas. Knygoje minimi Kernavės pirkliai Rameizė ir Studilė. Rameizė skolingas Liudvikui iš Mykovo 6 akmenis bei 4 svarus vaško, o Studilė smulkiam prekiautojui Jonui – 3 svarus vaško.

Kernavė, būdama stambus lietuvių gynybinis centras kovoje su Kryžiuočių ordinu, pateko į 1384–1402 m. Ordino žvalgų sudarytus Lietuvos kelių aprašymus (vegeberichtus), 1863 m. istoriko Teodoro Hiršo paskelbtus Leipzige išleistame Prūsijos istorijos šaltinių rinkinyje⁷.

Į lietuvių kalbą šią publikaciją išvertė Juozas Jurginis. Per Kernavę ėjo penki kryžiuočių maršrutai į pietrytinę Lietuvos dalį: 1) iš Kulvos į Máišiagalą; 2) nuo Nevėžio upės į Vilnių; 3) iš Vilkijos palei Nerį į Vilnių; 4) iš Romainių į Trakus ir Vilnių; 5) iš Labūnavos į Vilnių. Kelių aprašymuose minimos kai kurios ir dabar egzistuojančios netolimų apylinkių gyvenvietės (Gélvonai, Labūnavà, Papařčiai). Teigiama, kad krašte „yra gerų kelių ir pastovai visko užtenka“. Didelis dėmesys skiriamas brastų per upes aprašymui. Minimoms net trys brastos per Nerį prie Kernavės. „Pirmoji brasta per Nerį aukščiau Kernavės tokiu atstumu, kad galima girdėti šauksmą, netoli nuo karaliaus būstinės“. Kita brasta nuo šitos brastos buvo per du šauksmus, prie Sidaro kiemo. Dar viena brasta buvo Neryje „netoli Kernavės už pusės mylios prie vieno kalno, vadinamo Atažvalga“⁸. Veikiausiai Atažvalga pavadintas aukštas skardis, dabar žinomas Baltojo kalno vardu. Čia Neris gana sekli ir dabar, vasarą, netgi iškyla salelės. Paminėtas brastas tektų sieti su seklumomis ties Semeniškių kaimu, kur šiuo metu Neryje yra didelė sala.

Kruvinos lietuvių kovos su Kryžiuočių ordinu neaplenkė ir Kernavės. 1365 m. kryžiuočiai surengė žygį į Lietuvą, kurio pagrindine priežastimi tapo Kęstučio sūnaus Butauto, norėjusio užimti Vilnių ir tapti aukščiausiuoju Lietuvos valdovu, perbėgimas pas kryžiuočius⁹.

„1365 m. šv. Jokūbo – liepos 25 d. – Kęstučio, lietuvių karaliaus, sūnus pagonis su 15 raitelių atvyko į Karaliaučiaus pilį, kur buvo pakrikštytas Henriku. Imperatorius jį paskelbė kunigaikščiu, o svečiai iš Vokietijos padovanojo jam daug dovanų. Tapęs krikščionimi jis Marijos Dangun Ėmimo dieną (rugpjūčio 15 d.) nuvedė didįjį magistrą į visą niokojantį žygį lietuvių žemėn, maždaug ties Vilniaus ir Ukmergės pilimis, jis sudegino Kernavės ir Máišiagalos pilis. Ten užtruko dvylika dienų, išsivedė daug belaisvių, daug lietuvių išžudė“¹⁰.

1390 m. pradžioje prie Kernavės vėl prisiartino didžiulė Kryžiuočių or-

⁴ *Livländische Reimchronik*, Paderborn, 1889, p. 191.

⁵ *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991, p. 173.

⁶ *Das Rigische Sculdbuch (1286–1352)*, St. Peterburg, 1872, p. 84–85.

⁷ *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau – SRP), Leipzig, 1861, t. 1; 1863, t. 2; 1866, t. 3.

⁸ *Kraštas ir žmonės*, Vilnius, 1983, p. 8–41.

⁹ Kučinskas A. *Kęstutis*, Vilnius, 1998, p. 77–78.

¹⁰ SRP, Leipzig, 1863, t. 2, p. 554; 1966, t. 3, p. 594–595; *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991, p. 188.

dino ir jo sąjungininkų kariuomenė, vedama maršalo Engelharto Rabės. Šį kartą Ordino pusėje kariavo ir Vytautas. Sąjungininkai užėmė Máišiagalą. Kernavės gynėjai patys padegė pilį, priešpilius ir pasitraukė. Šio žygio metu žuvo daug Ordino riterių, daug lietuvių buvo paimta į nelaisvę. Dietmaro ir Jono iš Posilgės kronikose bei Torūnės analuose teigiama, kad šiame kryžiuočių žygyje dalyvavo net 40 tūkstančių žmonių¹¹.

XIV a. Kernavės miesto ir pilių kultūriniame sluoksnyje akivaizdūs dviejų didelių gaisrų pėdsakai. Ypač ryškūs su 1365 m. kryžiuočių antpuoliu siejami gaisrų padariniai¹².

Po 1390 m. gaisro pilis daugiau nebuvo atstatyta. Žemutinis miestas tada nesudegė, tačiau buvo apleistas. Vėliau jis buvo užklotas didelio pavasarinio Neries potvynio nešmenimis ir nuo piliakalnių šlaitų nuplautos žemės sluoksniu. Po samanomis, esant aukštam gruntinio vandens lygiui, puikiai užsikonservavo organinės medžiagos¹³.

Kernavė minima ir Rusios metraščiuose. XIV a. pab. tarp kitų Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno, Senųjų ir Naujųjų Trakų, Ukmergės, Máišiagalos, Perlojos, Puniōs, Krėvos) Kernavė minima „Rusų miestų sąrašė“¹⁴.

Ipatijaus metraštyje, rašytame XIV a. pab. – XV a. pr., išliko trumpa žinutė apie tai, kad Gediminas pradėjo valdyti Naugardukę ir Kernavę¹⁵.

Rašytiniai šaltiniai pateikia duomenų ir apie paskutinįjį dalinės Kernavės kunigaikštystės valdovą. 1386 m. Jogaila savo privilegija skyrė savo broliū Vygandą Kernavės kunigaikščiu¹⁶, kuris 1388 m. prisiekė karaliui ir jo žmonai Jadvygai¹⁷.

Po 1390 m. žygio Kernavės pilis kronikose daugiau neminama. XIV–XV a. sandūroje ketvirtojoje Neriės terasoje pradėjo plėstis dabartinėje vietoje esantis miestelis. Tačiau ir atsikūrusi Kernavė ankstesnės svarbos jau niekada nebeatgavo.

Slėnyje buvusį senąjį miestą mini 1522 m. Žygimanto Senojo privilegija Kernavės bažnyčiai, 1644 m. patvirtinta Vladislavo IV, bei 1633 m. Kernavės klebono Jokūbo Pucelevičiaus bylos su Kernavės dvaro valdytoju Mykalojumi Rymskiu dokumentai. Dokumentuose Kernavė, buvusi Pajautos slėnyje, vadinama *dideliu miestu*, o po sudeginimo atsikūrusi IV antsalpinėje Neries terasoje – tik *miesteliu*¹⁸. Prabėgus ir keliems šimtams metų, kadaise egzistavęs senasis miestas vis dar buvo gyvas žmonių atmintyje.

Rašytiniai šaltiniai patvirtina svarbų Kernavės vaidmenį ankstyvosios Lietuvos valstybės istorijoje, patvirtina kernaviškių pirklių dalyvavimą regioninėje prekyboje, taip pat paaiškina ir leidžia tiksliai datuoti archeologinių tyrinėjimų metu atsekamus didelių priešo antpuolių ir sugriovimo pėdsakus.

¹¹ SRP, Leipzig, 1863, t. 2, p. 641; 1866, t. 3, p. 162.

¹² Luchtanas A. Atkastas miestas Kernavė, *Kultūros barai*, 1987, nr. 4, p. 59–60; Luchtanas A. „Aukuro kalno“ piliakalnis Kernavėje (toliau – Luchtanas A. „Aukuro kalno“...), *Baltų archeologija ir etnologija, Naujausių tyrimų rezultatai*, Vilnius, 1994, p. 12–13.

¹³ Luchtanas A. Kernavė. Naujausi archeologiniai tyrinėjimai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1987, nr. 1, p. 14.

¹⁴ *Новгородская полная летопись старшего и младшего изводов*, Москва–Ленинград, 1950, с. 474.

¹⁵ *Полное собрание русских летописей*, Санкт-Петербург, 1843, т. 2, с. 227.

¹⁶ Danilowicz I. *Skarbiec diplomatow*, Wilno, 1860, t. 1, p. 262.

¹⁷ *Codex Epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae (1376–1430)*, Cracoviae, 1882, p. 14–15.

¹⁸ Adomaitytė J. Kernavės istorija ..., p. 22.

Gyvenvietės ir įtvirtinimai

Gamtinės sąlygos

Kernavės archeologijos paminklų kompleksas išikūręs dešiniajame Neries upės krante. Plačiame (apie 0,5 km pločio) upės slėnyje, vadinamame *Pajautos slėniu*, pirmojoje antsalpinėje terasoje buvo įvairialaikės gyvenvietės ir XIII–XIV a. Kernavės miesto žemutinė dalis. Antrosios ir trečiosios terasų telikę pėdsakai. Ketvirtosios terasos pakraštyje, išraižytame raguvų, gamtos ir žmogaus suformuotuose piliakalniuose buvo įvairialaikės įtvirtintos ir neįtvirtintos gyvenvietės, pilaitės–slėptuvės, o vėliau – Kernavės pilis su priešpiliais ir aukštutinė miesto dalis Pilies kalno piliakalnyje bei į šiaurę ir rytus nuo Lizdeikos kalno piliakalnio (1 pav.). Dar toliau į rytus buvo XIII–XIV a. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir Žvalgakalnio piliakalnis.

Piliakalnių komplekso teritorijoje gausu šaltinių. Ypač šaltiniuoti Pilies kalno piliakalnio šlaitai. Čia vietomis netgi susidariusios mažytės pelkutės. Tarp Lizdeikos kalno piliakalnio bei kitų piliakalnių Neries link teka Pajautos upelis, davęs vardą visai dešiniakrantei Neries slėnio atkarpai ties Kernave.

Gamtinės sąlygos atskirose Pajautos slėnio dalyse nuo seno skiriasi. Intensyviausiai nuo mezolito laikotarpio iki mūsų dienų gyvenama Neries pakrantėje, sausoje aukštumėlėje, kuri yra neaukšta pole-dyniniu laikotarpiu upės tėkmės sunėšta smėlio ir žvyro sala tarp dabartinės Neries upės vagos ir buvusios senvagės vidurinėje Pajautos slėnio dalyje¹⁹.

1 pav. XIII–XIV a. Kernavės pilies ir miesto rekonstrukcinis piešinys.

Autorius – A. Luchtanas, dailininkė – D. Grigonienė

¹⁹Luchtanas A. Gyvenvietės Neries krante, Širvintų raj., 1984 m. tyrinėjimų ataskaita, Lietuvos istorijos instituto rankraštynas (toliau – LIIR), b. 1202, p. 2.

Viena iš didžiausių gamtos sukeliamų problemų viduramžių Žemutinio miesto Pajautos slėnyje gyventojams buvo Neries potvyniai. Aiškūs viduramžiais vykusių potvynių pėdsakai atsekami iš liekanų, esančių šalia tvorų Žemutiniame mieste. Čia aptinkami nemaži suplauto smėlio ir šiaudų sluoksniai. Potvynių vandenys palenk-davo, lauždavo tvorą, kas ir pastebima archeologinių tyrimų metu²⁰. Neabejotina, kad potvyniai nuplovė dalį kultūrinio sluoksnio iš Neries pakrančių. Pavyzdžiui, žinoma, kad 1931 m. pavasario potvynis nuplovė apie 0,5 m storio sluoksnį Pajautos slėnio pietvakarinėje dalyje.

Didesnė miesto dalis įsikūrė durpingoje senvagės vietoje. Iki šiol Pajautos slėnyje ryškūs užpelkėjusių plotų pėdsakai. Tad viduramžiais Žemutiniame mieste buvo gana drėgna, juolab kad slėnį pavasariį periodiškai užliedavo patvinsios Neries vandenys. Tarp atskirų kultūrinio sluoksnio horizontų pastebimi suplautinės žemės ir sąnašų sluoksniai.

Apie gamtines sąlygas Pajautos slėnyje XIII–XIV a. dar daugiau sužinome iš palinologinių (žiedadulkių tyrimų) duomenų. Gausiai randamos gysločių žiedadulkės liudija, kad slėnyje buvo suplūktos žemės plotų, daug takų. Būta ir visai sausų aikštelių, kuriose augo dobilai. Užpelkėjusiuose plotuose (galbūt ir iš senvagės likusiuose ežerėliuose) gausiai vešėjo nendrės. Tikėtina, kad nendrynų būta ir Neries vagos įlankose. Labai nedaug medžių žiedadulkių, visiškai nėra miškams būdingų žolinių augalų, tačiau pasitaikė kultūrinių augalų žiedadulkių. Tai liudija, kad Pajautos slėnyje būta dirbamų laukų. Laukai buvo prižiūrimi, nepiktžolėti. Nebuvo ir didesnių daržų bei piktžolėmis apaugusių dykrų, nes piktžolių žiedadulkių beveik neaptikta²¹. Žemutinio miesto pakraščiuose augo juodalksniai. Prie pirties (pastato Nr. 2) liekanų aptikti jų kelmai²².

Ketvirtosios antsalpinės terasos šlaituose į vakarus nuo piliakalnių iki šiol auga šimtamečiai ažuolai, dalis kurių tikriausiai mena ir viduramžius. Toliau į šiaurę smėlėtose žemėse vyrauja pušynai ir mišrieji miškai, kuriuose pasitaiko pelkių, ežerėlių. Be abejo, labai panašus gamtovaizdis čia buvo ir praeityje.

Ši tą galime pasakyti ir apie XI–XIV a. klimata. Laikotarpis tarp 1060 ir 1150 m. Lietuvoje buvo sausringas, sumažėjo pelkių plotai. XII a. antroje pusėje klimatas tapo drėgnesnis. Pasibaigė nuo VIII a. trukęs šilto klimato laikotarpis, kurio metu, kaip teigiama, Lietuvoje buvo auginamos netgi vynuogės. XIII a. pradžioje buvo šaltos žiemos. Amžiaus viduryje vyravo vėsios, lietingos vasaros. Tai tęsėsi iki XIV a. vidurio. Vėliau didėjo žiemų ekstremumas – pasitaikė itin šaltos ir itin šiltos žiemos²³. Kernaviškiams ypač daug nemalonumų pridarydavo staigūs pavasariniai atlydžiai, kurie sukeldavo jau minėtus potvynius.

Taigi Kernavės gyventojus supo vaizdinga ir įvairių kraštovaizdžio elementų gausi gamta. Kernavės ir jos apylinkių išteklių buvo intensyviai naudojami kasdieniame kernaviškių gyvenime.

²⁰Luchtanas A. Pajautos slėnio Kernavėje, Širvintų raj., tyrinėjimai 1986 m. Ataskaita, LIIR, b. 1280, p. 22–23.

²¹Kondratienė O. Dviejų Kernavės pavyzdžių spūrų ir žiedadulkių analizės išvados. 1997 m. [saugomos Valstybinio Kernavės kultūrinio muziejaus rezervato archyve] (toliau – Kondratienė O. Dviejų Kernavės...), p. 1.

²²Luchtanas A. LIIR, b. 1280, p. 22.

²³Bukantis A. *Neįprasti gamtos reiškiniai Lietuvos žemėse XI–XX amžiuose*, Vilnius, 1996, p. 14–24.

Piliakalnių pastatai ir įtvirtinimai

Kernavės piliakalnių kompleksas pradėtas apgyvendinti gana anksti. Jau II tūkstm. pr. Kr. pabaigoje žmonės gyveno Pilies kalno piliakalnyje²⁴. Kristaus gimimo laikotarpiu buvo apgyvendintas Aukuro kalno piliakalnis²⁵, IV–V a. – Mindaugo sosto piliakalnis²⁶. Tikriausiai tada buvo apgyvendintas ir ligi šiol netyrinėtas Lizdeikos kalno piliakalnis. Intensyviausiai piliakalniai naudoti XIII–XIV a.

Piliakalniai buvo po truputį tvirtinami, o po didžiausių antpuolių ir visiško sugriovimo būdavo atliekami didelės apimties rekonstrukciniai darbai. Didžiausius atstatymo darbus teko atlikti po 1365 m. kryžiuočių ir jų sąjungininkų antpuolio.

Panaudodami turimus archeologinių tyrimų duomenis, trumpai aptarsime visus Kernavės piliakalnius (juose buvusius įtvirtinimus bei statinius, jų vietą Kernavės archeologijos paminklų komplekse ir reikšmę praeities kernaviškių gyvenime).

Aukuro kalno piliakalnis yra Kernavės piliakalnių komplekso centre. Jo šlaitai statūs, nuo 13 m (š. pusėje) iki 18 m (p. pusėje) aukščio. Aikštelės ilgis – 53 m, plotis – 20 m²⁷.

Labai nedaug tegalima pasakyti apie piliakalnio pastatus ir įtvirtinimus, egzistavusius iki 1365 m. gaisro. Su XIII a. – XIV a. pirmosios pusės kultūrinio sluoksnio horizontu siejama tik dalis radinių ir molinės krosnies pado liekanos²⁸. Tikriausiai Aukuro kalno piliakalnyje stovėjusi pilis daugeliu aspektų buvo panaši į Mindaugo sosto piliakalnyje iki 1365 m. stovėjusį priešpilį.

Po gaisro Aukuro kalno piliakalnyje nebuvo atliekami tokie dideli rekonstrukciniai darbai kaip Mindaugo sosto piliakalnyje. Degėsiiai buvo sustumti į aikštelės pakraščius, galbūt nužerti nuo šlaitų. Piliakalnyje pastatyta nauja galinga pilis. Jos sienų pagrindą aikštelės pakraščiuose, kaip ir Mindaugo sosto piliakalnyje, sudarė 50–60 cm pločio vidutinio dydžio akmenų juosta. Masyvūs, akmenimis sutvirtinti vertikalus stulpai laikė iš horizontalių rąstų suklotą gynybinę sieną-galeriją, turėjusią pastogę su šaudymo angomis. Galerijos plotis – 3–3,5 m. Iš lauko pusės siena buvo aptinkuota, tai didino jos atsparumą padegamosioms strėlėms bei padėjo išlaikyti šilumą kiemo pusėje buvusiose patalpose. Sienos apatinės dalies išorinėje pusėje buvo eilė nusmailintų kuolų, įtvirtintų horizontaliai arba nulenktų į šlaito apačią. Ši papildoma gynybos priemonė labai apsunkino priešui priėti prie pilies sienų²⁹.

Aukuro kalno r. šlaito apatinėje dalyje, toje pusėje, kur tekėjo Pajautos upelis, rasta labai daug sutvirtinančių šlaitų akmenų. Atsekti net trys grindinių sluoksniai³⁰.

Matyt, siekiant apsaugoti piliakalnį nuo pavasarį ištvinstančio upelio griaunamojo poveikio, apsauginiai grindiniai buvo prižiūrimi ir taisomi.

Griovys tarp Mindaugo sosto ir Aukuro kalno piliakalnių buvo 2–2,2 m gilsnis nei dabar. Vienoje vietoje per jį

²⁴Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė ir gyvenvietės, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*, Vilnius, 1996 (toliau – Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė...), Vilnius, 1996, t. 1, p. 274.

²⁵Luchtanas A. „Aukuro kalno“..., p. 12.

²⁶Kulikauskas P., Luchtanas A. „Mindaugo sosto“ piliakalnio tyrinėjimas 1979 m. Dienoraštis, *LIIR* (toliau – Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*), b. 700, p. 41.

²⁷Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė..., p. 279.

²⁸Luchtanas A. Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje 1992 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 2032, p. 7–10.

²⁹*Ten pat*, p. 5–6.

³⁰Luchtanas A. Kernavės, Širvintų raj., „Mindaugo sosto“ piliakalnio šlaitų atstatymo ir vandens sutekėjimo trasos mechanizuotų žemės darbų, vykdytų 1985 metais, archeologinės priežiūros ataskaita, *LIIR*, b. 1232, p. 6–8.

buvo supiltas apie 2 m aukščio pylimas iš žvyro ir molio. Jo paskirtis nėra visiškai aiški. Galbūt šis pylimas supiltas siekiant reguliuoti vandens lygį griovyje tarp Mindaugo sosto, Aukuro kalno bei Pilies kalno piliakalnių³¹. Galima spėti, kad Kernavės piliakalnių kompleksas turėjo ištisą griovių ir pylimų sistemą, reguliavusią vandens srautus ir leidusią panaudoti Pajautos upelio bei gausių šaltinių vandenį papildomoms vandens užtvarams įrengti Aukuro kalno prieigose iš š. pusės.

Strateginė Aukuro kalno piliakalnio padėtis, stiprių įtvirtinimų pėdsakai ir itin gausiai piliakalnyje randami prabangą liudijantys dirbiniai patvirtina prielaidą, jog šiame piliakalnyje viduramžiais buvo pagrindinė Kernavės pilis ir kunigaikščio dvaras³².

Mindaugo sosto piliakalnis yra piliakalnių komplekso š. dalyje. Šlaitai statūs, 20–23 m aukščio. Aikštelės ilgis 57 m, plotis – iki 17 m. Jos š. gale yra nupjauto kūgio pavidalo 5 m aukščio pylimas. Š. šlaito aukštis su pylimu – 15 m³³.

Iki XIV a. antrosios pusės egzistavusio priešpilio liekanos buvo beveik sunaikintos, atliekant rekonstrukciją po priešų antpuolio 1365 m. Galima pasakyti, kad iki 1365 m. piliakalnio aikštelę juosė medinė tinkuota gynybinė siena, turėjusi 1,40–1,55 m pločio akmeninį pamatą, vietomis sutvirtintą molio skiediniu. Pamato aukščio nustatyti nepavyko, nes didelė jo dalis nuardyta, panaudojant akmenis naujo priešpilio konstrukcijoms sutvirtinti³⁴. Piliakalnio aikštelėje stovėjo pastatai, rėsti iš horizontalių rąstų, taip pat stulpinių karkasą turėję pastatai. Pavyko rasti tik rąstų pėdsakus, stulpavietes bei krosnies pado liekanas. Pastatų sienos iš išorės buvo aptinkuotos moliu³⁵. Piliakalnio pastatuose ir aikštelėje vietomis buvo lentų grindys, plūkto molio aslos ir akmenų grindinėliai³⁶. Kieme būta įvairaus dydžio ūkinių duobių. Vienas įdomiausių šio sluoksnio objektų – didžiulė ūkinė duobė (spėjama pusrūsio vieta), kurios matmenys – 4x5 m, gylis – iki 0,5 m, plotas – apie 20 m². Duobėje rasta daug gyvulių kaulų, cilindrinėlių spynų dalių, indų ir papuošalų fragmentų³⁷. Galbūt iš pradžių čia buvo įrengtas pusrūsis, kuris ilgainiui buvo paverstas ūkine duobe.

1365 m. gaisrui visiškai sunaikinus piliakalnyje stovėjusius pastatus, netrukus čia buvo įrengtas naujas įtvirtintas priešpilis (2 pav.). Tačiau prieš tai buvo atlikti dideli rekonstrukciniai darbai. Pirmiausia atgabenta daug smėlio, visame aikštelės paviršiuje supiltas 0,5–1,5 m storio sluoksnis, užklojęs degėsius ir griuvenas. Virš jo suplūktas 0,3–0,8 m storio molio sluoksnis, kuriuo buvo siekiama sustiprinti išlygintą aikštelę. Atrodo, kad molio sluoksnis buvo storesnis po statiniais³⁸. Paskutiniame piliakalnio gyvavimo etape aikštelę juosė ilgas pastatas, turėjęs keleriopą paskirtį. Pastato karkasą sudarė tašyti 11x25 – 11x26 cm skersmens rąstai, kurie tam tikru atstumu buvo įkasami į žemę ir sustiprinami akmenimis. Tarpai tarp vertikaliai įtvirtintų karkaso rąstų buvo užpildomi horizontaliai padėtais rąstais ir akmenimis. Sienos buvo aptinkuotos moliu. Pastato plotis buvo apie 3,4 m, stogas veikiausiai buvo

³¹ *Ten pat*, p. 8, 15–16.

³² Luchtanas A. „Aukuro kalno“..., p. 13.

³³ Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė..., p. 278.

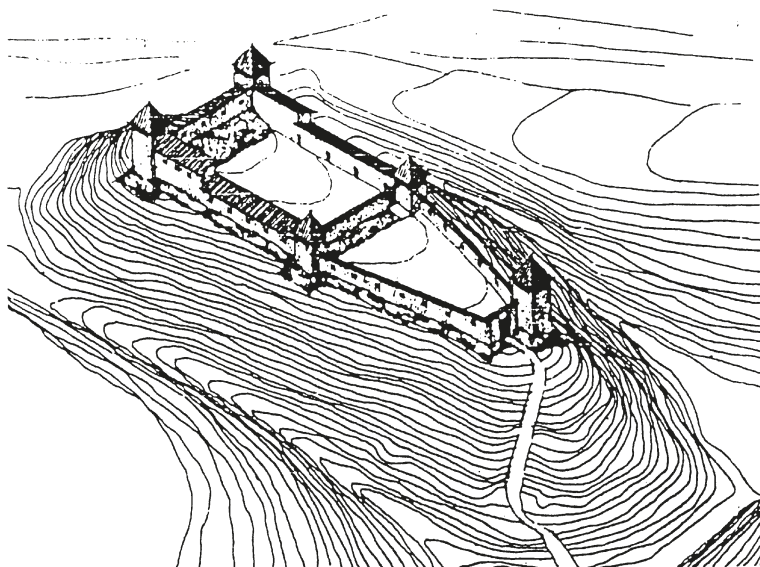
³⁴ Kulikauskienė R., Kulikauskas P. Kernavės piliakalnio (vadinamo „Mindaugo sostu“) ir Kernavės pilkapių tyrinėjimai 1981 m. Ataskaita, *LIIR*, (toliau – Kulikauskienė R., Kulikauskas P. *LIIR*), b. 975, p. 5–8, 19–22.

³⁵ Kulikauskienė R. Ką slepia Kernavės piliakalniai (toliau – Kulikauskienė R. Ką slepia...), *Mokslas ir gyvenimas*, 1984, nr. 3, p. 14.

³⁶ Kulikauskienė R. Kernavės piliakalnio, vad. „Mindaugo sostu“, 1982 m. tyrinėjimai. Ataskaita, *LIIR* (toliau – Kulikauskienė R. *LIIR*), b. 992, p. 15–17.

³⁷ *Ten pat*, p. 17–20.

³⁸ *Ten pat*, p. 29–30.

2 pav. Priešpilio Mindaugo sosto piliakalnyje XIV a. antroje pusėje rekonstrukcinis piešinys.
 Autorė – R. Volkaitė-Kulikauskienė, dailininkas – J. Sazonovas

vienšlaitis³⁹. Aikštelės pakraščiu, kur buvo išorinės pastato sienos (taip pat ir gynybinės priešpilio sienos), buvo sudėtas akmenų pamatas, sustiprintas moliu⁴⁰. Pastatas buvo suskirstytas į atskiras patalpas. Jokių patalpų šildymo įrenginių pėdsakų nepastebėta⁴¹. Dviejose vietose rasta suanglėjusių grūdų⁴². Šalia vienos iš patalpų, kurioje aptikta grūdų liekanų, rasta cilindrinė spyna⁴³. Turbūt šia spyna buvo rakinamos grūdų saugyklos durys.

XIII ir XIV a. sluoksniuose rasti analogiški dirbiniai (geležiniai peiliai, skustuvai, įvairūs apkalai, keramikos šukės), tačiau XIV a. antrosios pusės sluoksnyje nerasta verpstukų ir kitų moterų darbą liudijančių dirbinių, didesnių ūkinių duobių, židinių ir kitų pastovų ir intensyvų gyvenimą piliakalnyje liudijančių objektų. Mindaugo sosto piliakalnio funkcijos iki 1365 m. gaisro ir po jo skyrėsi. Iki sugriovimo piliakalnyje buvo gynybinis-gyvenamasis priešpilis, kuriame virė įprastas kasdienis gyvenimas. Po rekonstrukcijos piliakalnis tikriausiai tapo grynai gynybinis, kuriame buvo laikomos maisto (turbūt ir ginklų) atsargos.

Priešpilyje, iš š. pusės dengusiame pilies Aukuro kalno piliakalnio prieigas, tikriausiai budėjo negausi karių įgula.

Lizdeikos kalno piliakalnyje XIII–XIV a. buvo rytinis Kernavės pilies priešpilis, o prieš tai galbūt piliakalnis-slėptuvė, kuriuo naudojosi šalia piliakalnio buvusios viduriniojo geležies amžiumi datuojamos neįtvirtintos gyvenvietės bendruomenė. Didelę dalį piliakalnio nuplovė Pajautos upelis. Iš š. ir v. piliakalnį juosia gilios daubos, p. šlaitas leidžiasi į Neries (Pajautos) slėnį. Šlaitai statūs, 25–30 m aukščio. R., kur piliakalnis siekia aukštumą, supiltas 4,5 m aukščio kūgio pavidalo pylimas (išorinėje pusėje jo aukštis 6 m), už jo buvo du grioviai (plotis viršutinėje dalyje – 2–3 m, gylis – 1–1,5 m, tarpas tarp griovių – 20 m)⁴⁴. Piliakalnis archeologų netyrinėtas.

³⁹Kulikauskienė R. Ką slepia..., p. 14.

⁴⁰Kulikauskienė R., Kulikauskas P. *LIIR*, b. 975, p. 5–8.

⁴¹*Ten pat*, p. 10.

⁴²Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 42.

⁴³Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 4–5.

⁴⁴Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė..., p. 278–279.

Pilies kalno piliakalnis. Į Neries (Pajautos) slėnį besileidžiantys piliakalnio šlaitai statūs, iki 30 m aukščio. Š. ir š. v. nuo gretimų aukštumų piliakalnį skiria 150 m ilgio pylimas, kurio aukštis aikštelės pusėje – 3,5–4 m, išorinėje pusėje – 5,5–6 m. Už jo yra griovys, kurio viršutinės dalies plotis – 20–25 m, gylis – 2,7–3,5 m. Piliakalnio aikštelė yra 180 m ilgio ir 100 m pločio⁴⁵.

Piliakalnyje buvo viduramžių Kernavės miesto aukštutinė įtvirtinta dalis, užėmusi apie 2 ha plotą. Šiame piliakalnyje atsekti du XIII–XIV a. kultūrinio sluoksnio horizontai, sietini su 1365 ir 1390 m. priešų antpuoliais. Pylimas piltas dviem etapais. Pirmas neaukštas (iki 0,8 m aukščio) pylimėlis supiltas iki 1365 m. Atrodo, kad ant to pylimėlio būta kažkokių statinių, galbūt stačių rąstų tvoros. Po 1365 m. pylimas gerokai paaukštintas ir paplatintas, tačiau jokių karkaso pėdsakų nepastebėta⁴⁶.

Ištyrus dalį piliakalnio aikštelės, rastos trijų pastatų liekanos. Plote Nr. 1 stovėjusio sudegusio pastato matmenų nepavyko nustatyti.

Rasti grindų, klotų iš 20–25 cm pločio ir 2–3 cm storio lentų, likučiai, taip pat nemažai degto molio, kuriame gausu šiaudų liekanų, gabalų. Tyrinėjimų autorė mano, kad molis, maišytas su šiaudais, galėjo būti naudojamas statybose. Pastato vietoje ir aplink jį rasta daug rago, kaulo dirbinių ir ruošinių, kaulo drožlių, odos atraižėlių. Plotuose Nr. 5 ir 6 rastos 7x4 m dydžio, kampais į pasaulio šalis orientuoto pastato liekanos. Jo sienos buvo suręstos iš apie 20 cm storio tašytų rąstų. Pastatas buvo be pamatų, du apatiniai vainikai įleisti tiesiog į žemę. Viduje aptikta plūktos molinės aslos fragmentų. Tikriausiai nešildomas pastatas buvo ūkinės paskirties⁴⁷.

Plote Nr. 7 aptiktas 5,2x3,8 m dydžio pastatas. Prie v. sienos pastebėtas apdegusio molio plotelis, galbūt židinio ar krosnies vieta. Molinės aslos nerasta, tad veikiausiai pastate buvo be pėdsakų sunykusios medinės grindys⁴⁸.

Menki pastato likučiai aptikti plote Nr. 4. Čia rasti akmenų grindinėliai, kalvio žaizdro liekanos, daug gargažių. Pastate būta kalvės. Šalia šio pastato aptiktas lietuviškų pusapvalės lazdelės formos lydinių lobis⁴⁹.

Pilies kalno piliakalnyje gyventa įvairių specializacijų amatininkų ir tikriausiai pirklių. Jų kasdienio gyvenimo sąlygos buvo panašios kaip ir Žemutinio miesto Pajautos slėnyje gyventojų, tik pavasariais sodybų neužliedavo patvinusios Nerios vandenys, o gresiant priešų antpuoliui, daugiau vilčių išsaugoti savo turtą teikė piliakalnio įtvirtinimai.

Žvalgakalnis (Kriveikiškių piliakalnis) yra atokiau nuo pagrindinio Kernavės piliakalnių komplekso, 0,4 km į p. r. nuo Lizdeikos kalno piliakalnio. V. ir p. šlaitai leidžiasi į Neries ir Kernavėlės slėnį, yra statūs, 20–22 m aukščio. Š. nuo gretimos aukštumos piliakalnį skiria 4 m aukščio kūgio pavidalo pylimas, r. – griovys. Aikštelė mažytė – 11 m ilgio ir 5 m pločio. Pylimo viršuje rasta įtvirtinimų liekanų, supiltiniame sluoksnyje – viena grublėtosios keramikos ir keletas žiestų puodų šukių⁵⁰.

⁴⁵ *Ten pat*, p. 279.

⁴⁶ Kulikauskienė R. Kernavės (Širvintų raj.) „Pilies kalno“ piliakalnio tyrinėjimai 1983 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 1097, p. 12–14.

⁴⁷ Luchtanas A. Kernavės (Širvintų raj.) „Pilies kalno“ piliakalnio tyrinėjimai 1985 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 1230, p. 17.

⁴⁸ *Ten pat*, p. 22–23.

⁴⁹ *Ten pat*, p. 3–6.

⁵⁰ Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavės valstybinio archeologijos ir istorijos muziejaus-rezervato teritorijoje 1989 m. Ataskaita, *LIIR* (toliau – Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G. *LIIR*), b. 1659, p. 69–72; Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė..., p. 280.

Žvalgakalnio piliakalnis galėjo būti skirtas brastoms per Nerį aukščiau Mitkiškių vienkiemio stebėti ir jas kontroliuoti. Nuo piliakalnio buvo gerai matomos brastų prieigos, nuo kurių palei Žvalgakalnį link pagrindinių piliakalnių ejęs kelias. Viduramžiais, kai didumą Pajautos slėnio rytinės dalies užėmė pelkės, ši trasa galėjo būti patogiausia susisiekti su brastomis. O gal šis piliakalnis buvo ir kernaviškių slėptuvė, priešams užpuolus Kernavę.

XIII–XIV a. piliakalnių kompleksas buvo ankstyvojo Kernavės miesto administracinis ir gynybinis branduolys. Jame galima išskirti keturias pagrindines funkcines zonas: rezidencinę-gynybinę (Aukuro kalno piliakalnis), gynybinę (Mindaugo sosto ir tikriausiai Lizdeikos kalno piliakalniai po 1365 m.), gynybinę-gyvenamąją (du anksčiau minėti piliakalniai iki 1365 m. ir Pilies kalno piliakalnis visą laikotarpį) ir gynybinę-žvalgybinę (Žvalgakalnis). Aišku, labiausiai diskutuotinas yra Mindaugo sosto piliakalnio funkcijų kitimas XIV a.

Miestas XIII–XIV amžiuje

Viduramžių Kernavės miestą sudarė trys pagrindinės dalys. Kaip jau minėta, Pilies kalno piliakalnyje buvo įtvirtinta Aukštutinio miesto dalis. Tai patogiausia ir saugiausia miesto dalis.

Taip pat ketvirtojoje antsalpinėje Neries terasoje, 140 m į r. nuo Mindaugo sosto piliakalnio bei apie 200 m į šiaurę nuo Lizdeikos kalno piliakalnio, buvo antroji, veikiausiai neįtvirtinta Aukštutinio miesto dalis, kurios tyrimai pradėti 1998 m.⁵¹ Ši miesto dalis išikūrusi griovos, iš kurios išteka bevardis Pajautos upelio intakas-šaltinis, pakraštyje. Kol kas nėra aiški šios miesto dalies teritorija ir planinė struktūra.

Piliakalnių komplekso pietinėje papėdėje, Pajautos slėnyje, buvo žemutinis papilys, vadinamas *Žemutiniu miestu* arba *Miestu Pajautos slėnyje*. Jis užėmė apie 12 ha plotą⁵². Turimais duomenimis, Žemutinis miestas buvo išsidėstęs tarp piliakalnių ir Neries upės. Rytinė jo riba tikriausiaiėjo melioracijos metu sunaikintu Pajautos upe-liu, kurio kitame krante archeologinių žvalgymų metu XIII–XIV a. kultūrinio sluoksnio pėdsakų nepastebėta⁵³. Vakarinės Žemutinio miesto ribos nėra visiškai aiškios. Atrodo, vakarinis pakraštys siekė pelkes, kurių likučiai šiuo metu yra tarp pušyno Neries pakrantėje ir ažuolyno IV antsalpinės Neries terasos pakraštyje, į pietvakarius nuo Pilies kalno piliakalnio.

Siekdami išvengti painiavos, Kernavės miesto dalį Pajautos slėnyje toliau vadinsime Žemutiniu miestu, o miesto dalį IV antsalpinėje Neries terasoje šalia Pajautos upelio bevardžio intako – Aukštutiniu miestu. Pilies kalno piliakalnyje buvusią įtvirtinto miesto dalį vadinsime Aukštutinio miesto dalimi Pilies kalno piliakalnyje.

Miesto raidos etapai iš esmės sutampa su piliakalnių komplekso raidos etapais. Žemutiniame mieste atsekami trys XII a. pab. – XIV a. kultūrinio sluoksnio horizontai. Menkiausiai išliko seniausio, pačia XII a. pab. – XIII a. pr. datuojamo horizonto likučiai. Didesnė dalis kultūrinio sluoksnio nuplauta potvynių metu, likę plotai stipriai suardyti dar vi-

⁵¹ Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinio miesto tyrinėjimai (toliau – Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinio...), *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais* (toliau – ATL), Vilnius, 2000, p. 131–134.

⁵² Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė..., p. 280.

⁵³ Kuzmickas A. Miesto Pajautos slėnyje, Mitkiškių kapinyno, Semeniškių kaimo žvalgomieji tyrinėjimai 1992 m. Ataskaita, LIIR, b. 1985.

duramžiais. Šis sluoksnis labai plonas, jam priklauso medinio gatvės grindinio ir pintų tvorų likučiai, dalis žistos keramikos. Atrodo, XIII a. pr. didelis Neries potvynis sugriovė čia stovėjusią neįtvirtintą gyvenvietę. Netrukus ji buvo atstatyta ir išaugo. Šiam horizontui priskiriami įvairūs labai gausūs radiniai, gatvių, tvorų ir pastatų liekanos. Horizontas datuojamas XIII a. pr. – XIV a. antrąja puse⁵⁴. Šiuo laikotarpiu Žemutiniame mieste buvo intensyviausiai gyvenama.

1365 m. antpuolio metu sudegė Kernavės pilis ir priešpiliai, Aukštutinio miesto dalis Pilies kalno piliakalnyje, bet Žemutinio miesto gaisras, atrodo, nesiekė. Vis dėlto Žemutinis miestas buvo keliems ar net keliolikai metų apleistas (tikriausiai žuvo arba pasitraukė didžioji dalis jo gyventojų), per tą laiką susidarė net kelių potvynių apie 40 cm storio sąnašų sluoksnis⁵⁵. Vėl atstatytas Žemutinis miestas gyvenamas buvo ne taip intensyviai, pastatų skaičius sumažėjo, tačiau nepakito gatvių tinklas, sodybų ribos, daug pastatų buvo atstatyta tose pačiose vietose⁵⁶. Tai liudija, kad sugrižo bent dalis senųjų gyventojų, ir jau XIV a. Kernavės mieste egzistavo kažkokia forma fiksuota žemės sklypų nuosavybė.

1390 m. miestas buvo apleistas, žemutinė jo dalis greitai užklota pavasarinio Neries potvynio nešmenų ir nuo piliakalnių pusės išplautos erozinės žemės sluoksnio, kuris ilgainiui pasiekė 1–1,5 m storį⁵⁷. Sunyko ir Aukštutinis miestas. Daugiau miestas, kaip ir pilis bei priešpiliai, nebuvo atstatytas. Galbūt dalis likusių sienojų panaudota naujų pastatų dabartinėje miestelio vietoje statybai. Kadangi mieste vyko didžiosios dalies kernaviškių kasdienis gyvenimas, tad išsamiau apžvelgsime visas miesto sudedamąsias dalis.

Gatvės ir tvoros formavo miesto planinę struktūrą. Gatvių tinklas beveik nekito per du miesto egzistavimo amžius. Pagrindinė Žemutinio miesto planinės struktūros ašis ėjo iš p. v. į š. r., t. y. nuo Neries upės į praėjimą tarp Aukuro kalno ir Pilies kalno piliakalnių.

Senesniųjų horizontų (iki XIV a. antrosios pusės) gatvės vietomis buvo grįstos lentomis, kurių didelė dalis nuplauta potvynių metu. Gatvių plotis – 3–4 m. Abipus gatvių buvo tvoros iš vertikaliai sukaltų į žemę kas 0,5–1 m 8–10 cm skersmens pušinių kuolų, tarpai tarp kurių buvo supinti jaunų beržų bei juodalksnių kamienais (3–7 cm storio). Sutankinant tvorą, naudotos ir plonesnės beržų bei juodalksnių šakos⁵⁸. Taip pat rasta tvora, skyrusi amatininko kauladirbio sodybą nuo kaimyninio amatininko juvelyro sklypo. Tvora pastatyta iš vertikaliai įkaltų vienas greta kito į žemę nusmailintų pušinių ir beržinių kuolų, kurių storis 8–11 cm. Vietomis panaudotos pušinės skeltinės lentos arba jų fragmentai⁵⁹. Panaši tvora juosė Aukštutiniame mieste stovėjusią sodybą. Čia tvora buvo padaryta iš smarkiai nusmailintų 8–10 cm skersmens kuolų, sukaltų į žemę kas 10–20 cm. Išlikę du jos kuolai yra 31 ir 61 cm aukščio. Tvora buvo ne kartą išgriuvusi ir vėl atstatyta. Vėliau šią tvorą, kaip ir daugelį tvorų Žemutiniame mieste, pakaitė skeltlenčių tvora⁶⁰.

XIV a. antrojoje pusėje (po 1365 m.) gatvių ir tvorų įrengimas pakito. Gatvių

⁵⁴Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 46–47.

⁵⁵Luchtanas A. Tyrinėjimai Kernavėje, Pajautos slėnyje 1989 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 1644, p. 6.

⁵⁶Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 56.

⁵⁷*Ten pat*, p. 49.

⁵⁸Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 22; Luchtanas A. Miesto Pajautos slėnyje Kernavėje, Širvintų raj., tyrinėjimai 1987 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 1318, p. 7.

⁵⁹Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 7.

⁶⁰Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinio..., *LIIR*, b. 3147, p. 5; b. 3304, p. 6.

grindiniui pradėti naudoti akmenys, tarp kurių pasitaiko ir gana stambių (iki 40 cm skersmens) lauko riedulių. Vyravo 10–15 cm skersmens akmenys. Vis dėlto akmenų grindiniai dažniausiai buvo gana padriki, vietomis buvo nemažų natūralios žemės plotelių, kuriuose gulėjo pavieniai akmenys. Kruopščiausiai grįsti plotai buvo prie įėjimų į sodybas.

Vietomis gatvėse buvo paklotos lentos. Iki šiol tyrinėtų gatvių plotis dažniausiai siekė 2,75–3 m⁶¹. Be to, būta ir visiškai siaurų gatvelių (skersgatvių?). Vienos iš jų likučiai rasti Žemutiniame mieste, plote Nr. 3. Atidengtas 14 m ilgio gatvelės fragmentas. Beveik visa gatvelė, kurios plotis 1,2–1,4 m, tvarkingai grįsta akmenimis⁶².

Gatvių danga (akmenys, lentos) klotas tiesiai ant sąnašinio smėlio, dengusio ankstyvesnius kultūrinius sluoksnius bei natūralų dirvožemį.

Šaligatviai buvo įrengiami platesnėse gatvėse. Palijus Žemutinio miesto drėgname Pajautos slėnyje gatvėse ilgokai telkšodavo balos, tad šaligatviais būdavo patogiau vaikščioti.

XIV a. antrosios pusės sluoksnyje Žemutinio miesto gatvės,ėjusios nuo Neries link piliakalnių, rytinėje pusėje palei tvorą rastas 60–65 cm pločio šaligatvis, suklotas iš lentų (plotis – iki 36 cm, storis – iki 11 cm) ir nelabai tvarkingai sudėtų pagalių. Šaligatviui buvo panaudotos nugriautos tvoros lentos, taip pat naujos pušinės ir iš lapuočių medžių pagamintos skeltinės lentos.

XIV a. antroje pusėje tvoros buvo tveriamos beveik tose pačiose vietose, kaip ir anksčiau, bet jų statybos technologija buvo visiškai kitokia. Pradžioje buvo iškasamas 30–35 cm gylio griovelis, į kurį vertikaliai įkasamos skeltinės pušinės lentos (plotis 20–25 cm, storis 6–8 cm). Lentų apatinė dalis buvo truputį pasmailinama kirviu, o viršutinė – dažniausiai nupjaunama pjūkle. Lentos kiek užleidžiamos viena už kitos, taip sustiprinant tvorą. Gražesnioji lentų pusė visada buvo atsukama į gatvės pusę. Sprendžiant pagal likusias sveikas, potvynio metu iš tvorų išplautas lentas, tvoros buvo 1,5–1,8 m aukščio. Be to, vietomis rasta iš vertikalių pušinių kuolų sustatytų tvorų liekanų. Tvoros gana greitai sunykdavo dėl drėgmės, potvynių, tad jas tekdavo dažnai atstatyti, taisyti. Vyns tvorų statybai naudotos tik įtvėriant vartelius⁶³.

Žemutiniame mieste pavyko rasti gerai išlikusių vienu vartų liekanų XIV a. antrąją pusę datuojamame sluoksnyje. Vartai buvo tvoroje iš skeltinių lentų prie įėjimo iš gatvės į sodybos kiemą. Vartų plotis – 1,5–1,6 m. Jie buvo padaryti tarsi dvigubi lentiniai skydai iš gatvės ir iš kiemo pusės. Skydus prilaikė vertikalūs, kas 20–40 cm sukalti kuolai. Tarp tų kuolų ir tvoros buvo stumdomi vartelių skydai. Įeinant į kiemą, jie buvo stumiami į dešinę palei tvorą. Visa konstrukcija primena traukinio kupė duris, tik Žemutiniame mieste varteliai dvigubi iš gatvės ir iš kiemo pusės. Kairėje pusėje šalia vartų buvo 0,8 m pločio varstomos durelės žmonėms įeiti. Nuo gatvės pusės šalia durelių padarytas slenkstis iš nedidelių akmenų. Kiemo pusėje taip pat buvo slenkstis – 70 cm ilgio ir 30 cm pločio rąsto gabalas, per vidurį nuo vaikščiojimo gerokai ištrintas⁶⁴. Kai kur rastos vartų į sodybas vietas, tačiau jokių konstrukcinių elementų neišlikę.

Sodybų sklypai buvo užstatomi pastatais be aiškesnio plano. Vienintelė ne-

⁶¹Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 11.

⁶²*Ten pat*, p. 29.

⁶³Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 11–13; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 5–8.

⁶⁴Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 12–13.

kintanti taisyklė – visi pastatai kampais orientuoti į pasaulio šalis. Bene daugiausia duomenų apie vienos sodybos struktūrą, pastatus ir jos gyventojų kasdienį gyvenimą gauta ištyrus amatininko kauladirbio sodybą (3 pav.), dviem etapais egzistavusią Žemutiniame mieste visą XIII–XIV a. laikotarpį.

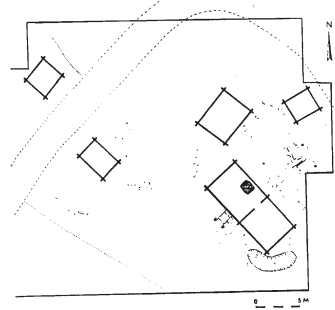
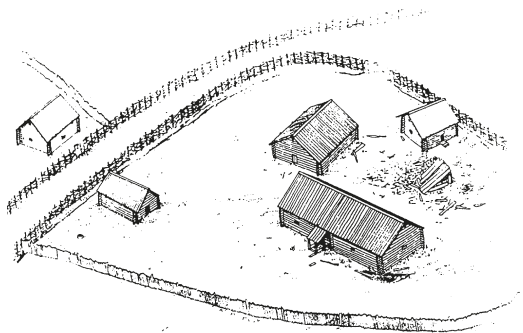
Pirmasis sodybos egzistavimo periodas – XIII a. – XIV a. pirmoji pusė. Nuo gretimų gatvių iš š. r. ir š. v. sodybą skyrė pinta tvora, o nuo gretimų sodybų – baslių tvoros. Įvažiuojamieji vartai buvo š. sklypo dalyje. Sodybos plotas – apie 900 m².⁶⁵

Sodyboje stovėjo keturi rentiniai pastatai ir spėjamoji stulpinės konstrukcijos pašiūrė gyvuliams laikyti. Atstumas tarp pastatų – 2–10 m. Didžiausias sodybos pastatas – gyvenamasis-gamybinis (pastatas Nr. 10), kiti mažesni pastatai gamybinės-ūkinės paskirties (pastatai Nr. 4, 8, 9). Tarp pastatų Nr. 8 ir 9 bei spėjamos pašiūrės buvo gardas, kuriame laikyti gyvuliai⁶⁶.

Kiemą dengė 20–40 cm storio kultūrinis sluoksnis, kurį sudarė įvairios statybos bei kuro atsargų ruošimo atliekos – medžių žievės, skiedros, šakos, lentgaliai, taip pat amatininko darbo pėdsakai – kaulo ir rago drožlės, dirbiniai bei jų nuolaužos, odos, ornamentuotos beržo tošies fragmentai. Prie atskirų dirbtuvių labiau koncentravosi dirbinių iš skirtingų medžiagų gamybos atliekos. Keramikos šukių ir gyvulių kaulų daugiau rasta prie gyvenamojo namo ir patvoriuose. Kieme gulėjo numestas odinis keturjuostis botagas mediniu kotu, patvoryje – visiškai sveika šuns kaukolė. Vietomis tarp pastatų buvo paklotos lentos, kuriomis buvo lengviau vaikščioti, kai kieme telkšodavo balos⁶⁷. Daugiausia radinių koncentravosi didelėje, apie 15 m² ploto, netaisyklingos formos ūkinėje duobėje, buvusioje prie pat gyvenamojo namo (pastato Nr. 10) p. r. kampo. Duobė apie 0,5 m gylio, įkasta iki durpių sluoksnio ir net įgilinta. Į ją buvo metami sulūžę buities daiktai bei gamybos atliekos. Taigi sodybos kieme, vos per metrą nuo gyvenamojo namo, buvo įrengtas nemažas šiukšlynas⁶⁸.

Apie 2 m nuo pastato Nr. 4 (dirbtuvės) buvo laužavietė, netoli jos stovėjo statinė. Tai kaulo apdirbimo proceso pėdsakai⁶⁹.

XIV a. antrojoje pusėje sodybos pastatai beveik sudegė. Labiausiai nukentėjo gyvenamasis namas (pastatas Nr. 10)

3 pav. XIII–XIV a. amatininko kauladirbio sodybos Žemutiniame mieste rekonstrukcinis piešinys ir planas (aut. – A. Luchtanas, dail. – N. Juodeikienė)

⁶⁵Luchtanas A. Kernavė. Pajautos slėnio paslaptys (toliau – Luchtanas A. Kernavė. Pajautos slėnio...), *Kultūros barai*, 1990, nr. 4 p. 58.

⁶⁶Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 10–15; Luchtanas A. Kernavė. Pajautos slėnio tyrinėjimų 1988 m. ataskaita, *LIIR*, b. 1536, p. 14–29.

⁶⁷Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 29–30.

⁶⁸Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 10–11.

⁶⁹Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 11–13.

ir kaulo–rago apdirbimo bei beržo tošies ornamentavimo dirbtuvė (pastatas Nr. 8). Gaisras buvo gesinamas, išliko bent jau apatiniai pastatų vainikai. Atrodo, šis gaisras nesusijęs su 1365 m. antpuoliu, tačiau įvyko labai panašiu laiku, nes sodyba, kaip ir visas Žemutinis miestas, buvo užklota potvynio sąnašomis ir kuriam laikui apeleista. Sugrįžus gyventojams, sklype buvo atstatytas ir egzistavo tik vienas pastatas. Tai gyvenamasis-ūkinis vienos patalpos pastatas Nr. 11, pastatytas ant pastato Nr. 10 likučių, panaudojant dalį išlikusių seno namo rąstų naujojo pastato statybai. Dalis išlikusių sienų tapo pamatu naujojo namo apatiniam vainikui. Naujajame (kiek mažesniame) pastate vėl gyveno amatininkas kauladirbis. Dabar jis jau neturėjo atskirų dirbtuvių, tad visas kasdienis gyvenimas bei darbas vyko vienoje patalpoje⁷⁰. Žinoma, gali būti, kad sodybos šeimininkas dirbo dar ir kitoje vietoje.

Kieme vėl susidarė nestoras skiedrų, lentgalių, kaulo ir rago drožlių sluoksnis. Kiemą supo iš lentų sustatyta tvora. Panašiai atrodė ir kitos sodybos. Daugiau pastatų būta iki 1365 m. Priklausomai nuo šeimininko užsiėmimo, kultūriniame sluoksnyje susikaupdavo specifinės gamybos atliekos: auksakalio sodyboje – spalvotų metalų skardelės, vielutės, papušalų dalys, tigliai⁷¹, kalvio sodyboje – geležiniai dirbiniai, gargažės, pavieniai geležies gabalėliai⁷². Šalia tvartų buvusiuose aptvaruose gausiai randama gyvulių mėšlo. Nė viena iki šiol tirta sodyba neatrodė buvusi švari.

Sodybų kiemuose augusių medžių pėdsakų aptikta nedaug. Dviejų vidutinio dydžio medžių (rūšis nenustatyta) likučiai rasti Aukštutinio miesto sodybos kieme⁷³. Žemutinio miesto vakariniame pakraštyje, prie takelio tarp pirties ir kūdros, augo juodalksniai⁷⁴.

Sodybos Aukštutiniame mieste paviršius, kuriame pradėtas formuoti sodybos kiemas, nuklotas išvirtusiais medžiais, kuriuos ilgainiui uždengė storas šiukšlių ir sąnašų sluoksnis⁷⁵.

Drenažo grioviai aptikti Žemutiniame mieste XIV a. antrosios pusės sluoksnyje auksakalio sodybos teritorijoje. 1–1,5 m pločio ir 0,5–0,6 m gylio griovys buvo iškastas sodybos kieme palei tvorą, skiriančią sodybą nuo gatvės. Ties vartais per griovį buvo permesti ažuoliniai rąsteliai. Analogiškas griovys aptiktas prie tvoros kitoje sodybos pusėje. Grioviuose buvo prisikaupę gyvulių mėšlo, riešutų kevalų, primesta įvairių buities daiktų nuolaužų, skardelių⁷⁶. Grioviai nesudaro aiškesnės sistemos, buvo gana neilgi. Tikriausiai jie buvo skirti surinkti vandens perteklių iš sodybos kiemo.

Pastatų statybos technologija nepakito per visą XIII–XIV a. Statybai daugiausia naudota pušies mediena. Kernavės apylinkių smėlėtose žemėse nuo seno vyruoja pušynai. Į statybos vietą atgabenta rąstų būdavo nuskutama žievė. Auksakalio sodyboje šiaurinėje Žemutinio miesto dalyje, datuojamoje XIV a. antrąja puse, aptikta rąstų žievės nuskutimo vieta. Prieš pradėdant statybą, kieme buvo iškasta 2,3 m ilgio, 1 m pločio ir 0,7 m gylio duobė, išilgai kurios padėti du 3–4 m ilgio pušiniai rąstai. Ant jų, lyg ant „ožio“, virš duobės buvo dedami statybai skirti rąstai. Nuskutus žievę, jie buvo tašomi.

⁷⁰Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 7–9.

⁷¹Luchtanas A. Kapinyno ir gyvenviečių Pajautos slėnyje Kernavėje 1993 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 2226, p. 11.

⁷²Luchtanas A. *LIIR*, b. 2498, p. 16.

⁷³Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinio..., p. 134; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 6.

⁷⁴Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 34–35.

⁷⁵Vaičiūnienė D. Kernavės viršutinio..., p. 134; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 10.

⁷⁶Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 17–18.

Duobėje ir aplink ją daugybė žievių, skiedrų ir šakų. Vienintelis joje rastas dirbinys – veikiausiai poilsio metu kažkurio iš čia dirbusių vyrų išdrožta ir čia pat išmesta niekada nenaudota plūdė iš pušies žievės. Baigus statybą, duobė tapo paprasčiausiu šiukšlynu, į ją buvo metamos įvairios buitinės atliekos⁷⁷. Labai sulankstyto geležinio įrankio, skirto medžio žievei skusti, dalis rasta Mindaugo sosto piliakalnyje⁷⁸. Geležinis 10,4 cm ilgio skobtas aptiktas Aukuro kalno piliakalnyje⁷⁹, trys geležiniai kaltai – mieste⁸⁰. Pagrindinis darbo įrankis statybose, be abejo, buvo kirvis. Žemutiniame mieste rastas kirvis laikomas ginklu arba dailidės įrankiu⁸¹. Taip pat Žemutiniame mieste ir Aukuro kalno piliakalnyje rasta kirvių ašmenų nuolaužų. Nepavyko aptikti pjūklų arba bent jų fragmentų, nors sienojų galai ir tvorų lentos neretai pastebimos su pjovimo žymėmis⁸². G. Zabiela nurodo, kad IX–XIII a. Baltarusijoje (tai patvirtinta archeologine medžiaga) jau buvo žinomi ne mažiau kaip trys geležinių pjūklų tipai, tad tikriausiai XIV a. pjūklai buvo naudoti ir Lietuvoje⁸³. Taip pat nerasta medinių kastuvų liekanų, nors jais viduramžių kernaviškiai, be abejo, turėjo naudotis. Dar vienas retas aptariamojo laikotarpio Lietuvos archeologinis radinys, aptiktas Žemutiniame mieste, – geležinis aukštos trapecijos formos, viršutinėje dalyje užlenktas obliaus peilis. Jo matmenys – 61x11,5x5 mm⁸⁴.

Sienoms rėsti naudoti daugiau ar mažiau aptašyti, dažniausiai apvalūs 20–30 cm skersmens rąstai. Kruopščiausiai buvo statomi gyvenamieji namai, o tvartų statybai naudoti net rąstai su žieve⁸⁵. Statant pastatą, apatinis vainikas iš nuskustų arba nenuskustų rąstų buvo klojamas tiesiai ant žemės. Kartais po apatiniu vainiku (ypač ten, kur žemės paviršius buvo nelabai lygus) buvo padedamos kaladėlės⁸⁶ arba plačios pušinės lentos⁸⁷. Taip pat šiam tikslui buvo panaudojami supjaustyti išardyto seno pastato sienojai. Tokios kaladėlės idealiai tiko padėti po apatiniu vainiku⁸⁸.

Sienojams skirtų rąstų viršuje dažniausiai buvo išskaptuojamas 3–4 cm pločio ir 2–3 cm gylio griovelis, kad glaudžiau susileistų rąstai. Tyrinėjimų metu grioveliuose kartais randama termoizoliacijai skirtų samanų, kuriomis buvo užsandarinami plyšiai tarp rąstų, likučių⁸⁹.

Rąstams suleisti jų galuose buvo iškertami plokščiadugniai, įgilinti daugmaž per 1/2 rąsto storio, grioveliai. Buvo paliekami 10–15 cm ilgio išsikišimai – *antai*. Jų galai buvo dailiai nutašomi kirviu arba nupjaunami pjūklų⁹⁰. Kartais viršutiniai vainikų rąstai arba stogo konstrukcijos buvo sukabinamos specialiais kabliais – *skabėmis*. Viena skabė rasta Aukuro kalno piliakalnyje⁹¹. Kaltinės 5–17 cm ilgio viny apskritomis arba T formos galvutėmis (4 pav.), negausiai randamos piliakalniuose ir Žemutiniame mieste, tikriausiai naudotos sudėtingesnėms konstrukcijoms – durims, stogams tvir-

⁷⁷ *Ten pat*, p. 15–16.

⁷⁸ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 35.

⁷⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 29.

⁸⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 31; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2498, p. 20–21; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 19.

⁸¹ Karnatka G. Miesto Pajautos slėnyje, Širvintų raj., tyrinėjimai 1992 m. Ataskaita, *LIIR* (toliau – Karnatka G. *LIIR*), b. 2219, p. 26.

⁸² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 12.

⁸³ Zabiela G. *Lietuvos medinės pilyys* (toliau – Zabiela G. *Lietuvos medinės...*), Vilnius, 1995 p. 117.

⁸⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 19.

⁸⁵ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 11.

⁸⁶ *Ten pat*, p. 8, 11; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 15, 21.

⁸⁷ Luchtanas A., *ten pat*, p. 21.

⁸⁸ *Ten pat*, p. 15.

⁸⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 10.

⁹⁰ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 11; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 14.

⁹¹ Luchtanas A. Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje 1993 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 2230, p. 32.

tinti⁹². Gyvenamųjų ir ūkinių pastatų sienos tikriausiai buvo ne aukštesnės kaip 2,5 m.

Lubos ir stogas. Mažai tegalima pasakyti apie lubų ir stogų konstrukcijas. Lubas tikriausiai turėjo tik gyvenamieji namai. Žemutiniame mieste tyrinėjant gyvenamąjį-gamybinį pastatą Nr. 10, šalia krosnies griuvėsių aptiktos suvirtusios lentos ir gegnės. Tikriausiai gyvenamoji patalpa turėjo lubas, o dvišlaitis stogas taip pat buvo dengtas lentomis⁹³. Daug kur Žemutiniame mieste randami suplautų šiaudų sluoksniai, tačiau tikriausiai tai ne stogų dangos, bet gyvuliams skirto kraiko likučiai.

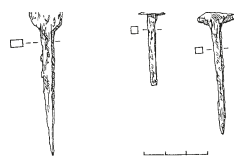
Durys buvo įrengiamos pastato p. r. arba p. v. sienoje. Prie durų iš lauko pusės dažnai buvo įrengiamas grindinėlis iš akmenų, o prie pat durų padedamas viršutinėje dalyje išskaptuotas rasto gabalas – slenkstis⁹⁴.

Gyvenamieji namai kartais turėdavo priėngi (jį aptarsime vėliau) arba bent laiptelius. Prie Žemutiniame mieste stovėjusio gyvenamojo pastato Nr. 12 įėjimo buvo laipteliai, padaryti iš trijų aptašytų rastų, sutvirtintų kuoliukais⁹⁵. Durys turėjo staktas. Vienos jų likučių aptikta prie įėjimo į tvartelį⁹⁶. Durys buvo varstomos „bėgūnais“, įleistais į slenkstį ir staktą⁹⁷, arba naudoti primityvūs vyriai. Vieno jų fragmentas su skylute rastas Pilies kalno piliakalnyje⁹⁸. Geležinis durų vyrio lizdas rastas Žemutiniame mieste⁹⁹. Durys buvo uždaromos sklendėmis su kaištukais, kabliais, rakinamos spynomis. Labai dažnas radinys – geležinės kilpos, įkalamos į staktas, sienojus, duris ir skirtos sklendėms, kabliams tvirtinti arba spynoms pakabinti. Dažniausiai šios kilpos būna sulenktos iš geležinio keturkampio apie 1 cm storio strypo, tačiau pasitaiko ir kiek kitokių formų kilpų (5 pav.). Taip pat dažnas radinys mieste ir piliakalniuose – cilindrinės spynos ir jų raktai.

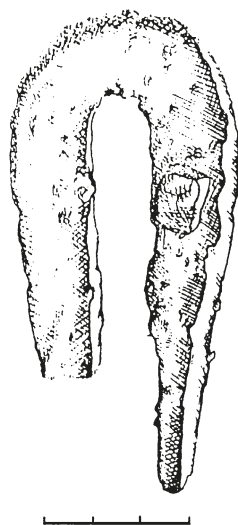
Langai. Beveik nieko nežinome apie langų dydį ir išdėstymą. Tikriausiai į langus dėdavo ištemptas gyvulių pūslės. Langams uždengti galbūt naudoti dirželiais pritvirtinami mediniai skydeliai, fiksuojami kaištukais.

Vienas toks įrenginys rastas Žemutiniame mieste šalia pastato Nr. 13 (tvartelio)¹⁰⁰. Tiesa, jis buvo naudojamas kaip durelės gyvuliams išleisti į diendaržį, tačiau ir langams uždengti tokie skydeliai tiko.

Grindys. Gyvenamieji pastatai ir daugelis dirbtuvių turėjo medines grindis. Tiesiog ant žemės paviršiaus buvo

4 pav. Geležinės vinys, rastos Aukuro kalno piliakalnyje

5 pav. Stambi geležinė kilpa (prabajus), rasta Mindaugo sosto piliakalnyje

⁹²Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 24; Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 26–34; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 76; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 19–20; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 25–40.

⁹³Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 25.

⁹⁴*Ten pat*, p. 16–17.

⁹⁵Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 9.

⁹⁶*Ten pat*, p. 12.

⁹⁷Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 41.

⁹⁸Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 31.

⁹⁹Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 31.

¹⁰⁰Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 12.

dedami balkiai, ant kurių dažniausiai statmenai įėjimui klotos iki 7 cm storio, gana plačios (20–40 cm) lentos, dažniausiai pušinės. Vienu atveju kaip grindų balkiai buvo panaudotos nugriauto seno pastato stogo gegnės¹⁰¹. Kartais tarp žemės paviršiaus ir grindų termoizoliacijos sumetimais buvo paliekamas ir dar pastorinamas skiedrų ir žievės sluoksnis¹⁰². Įrengti plūkto molio grindis Žemutiniame mieste, drėgnoje vidurinėje Pajautos slėnio dalyje, buvo sudėtinga. Galbūt tokias grindis turėjo pastatai, stovėję sausiausioje Žemutinio miesto dalyje, aukštumėlėje šalia Neries, bei Aukštutiniame mieste.

Krosnys buvo įrengtos gyvenamuosiuose pastatuose bei kai kuriose dirbtuvėse. Žemutinio miesto pastate Nr. 12 (gyvenamajame name), datuojamame XIV a. antrąja puse, rasti bene geriausiai išlikusios krosnies griuvėsiai. Krosnies pamatas – padas – nebuvo labai tvirtas. Jį sudaro 2,2 x 2,2 m dydžio plūkto molio platforma, kurioje rasti pavieniai akmenys. Kupolas buvo pastatytas iš akmenų ir molio skiedinio. Ties pakura, buvusia apie 30 cm aukštyje nuo grindų, buvo tvirtesnis akmenų ir molio skliautas. Viršutinėje kupolo dalyje naudoti smulkesni akmenukai. Krosnies kūrenamosios kameros aukštis, kaip spėjama, buvo apie 0,6 m. Kupolo skersmuo ties pamatu – apie 1 m, į viršų siaurėjantis¹⁰³. Ši krosnis savo konstrukcija beveik niekuo nesiskyrė nuo kitų Žemutiniame mieste randamų krosnių, tik kitose krosnyse daugiau akmenų pade, o kupolas lipdytas vien iš molio arba naudojant medinį karkasą. Medinės lentos buvo naudojamos formuojant krosnies padą, o kartais, papildomai dar apdrėbus moliu, čia ir paliekamos¹⁰⁴. Prie krosnies, buvusios auksakalio dirbtuvėje, rasta molinių tiglių fragmentų¹⁰⁵. Tai liudija, kad krosnys naudotos ne tik patalpoms šildyti, bet ir gamybos reikalams.

Gyvenamieji namai dažniausiai atlikdavo ir dirbtuvės funkciją (ypač žiemos metu). Iki šiol Žemutiniame mieste aptikti keturių iki 1365 m. egzistavusių ir dviejų vėliau pastatytų gyvenamųjų namų likučiai. Pastatai buvo vienos ar dviejų patalpų. Pagrindinis gyvenamojo namo atributas – krosnis.

Didžiausias iki šiol tirtas gyvenamasis namas – pastatas Nr. 10, stovėjęs kauladirbio sodyboje iki 1365 m. Pastato ilgis – 10,4 m, plotis – 4,4 m, vidinis plotas – 38,4 m². Prie namo laukųjų durų buvo primityvus, stogeliu dengtas prieangis (2x1,4 m dydžio). Šalia prieangio rasta apversta gelda, irklas (?).

Name buvo dvi patalpos. Iš lauko patenkama į pirmąją, šildomą, patalpą (plotas – 21 m²), kurioje vyko intensyviausias gyvenimas – buvo gaminami dirbiniai iš kaulo ir rago, ornamentuojama beržo tošis, gaminamas valgis. Daugiausia puodų šukių rasta šalia krosnies. Krosnis stovėjo beveik tiesiai priešais duris. Taip buvo lengviau išvėdinti patalpą nuo dūmų. Patalpos rytiniame kampe netoli krosnies stovėjo medinis kibiras, šalia jo – molinis 200 ml talpos puodelis. Čia pat po lenta rasti gaisro metu sudegusio paršelio griaučiai. Prie krosnies aptikta pabertų grūdų ir pelų.

Į dešinę nuo pagrindinio įėjimo buvo durys į antrąją, nešildomą, 18 m² ploto patalpą. Joje radinių kur kas mažiau. Tikriausiai čia buvo gultai, ant kurių bent jau vasarą miegojo namo gyventojai¹⁰⁶.

Vienos patalpos gyvenamasis pastatas Nr. 12 buvo kvadratinio plano, 6,4x6,4 m dydžio. Vidinis patalpos plo-

¹⁰¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 18.

¹⁰² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 10.

¹⁰³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2498, p. 13.

¹⁰⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 29–30.

¹⁰⁵ *Ten pat*, p. 30.

¹⁰⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 21–29.

tas – 36 m². Šio pastato krosnies pade lentomis buvo suformuota lentynėlė, kurioje rastas sudužęs puodas. Patalpoje prie sienos, beveik tiesiai priešais įėjimą, 1 m aukštyje buvo pritvirtintas apie 3 m ilgio ir 1,2 m pločio lentinis gultas. Prie gulto buvo pristumtas 3 m ilgio, 0,5 m pločio ir 1 m aukščio suolas¹⁰⁷. Tokiame 1,7 m pločio gulte patogiai galėjo miegoti du žmonės. Panašūs gultai ir prie jų pastatomi suolai iki šiol naudojami kai kuriuose pietryčių Lietuvos kaimuose.

Panašaus dydžio gyvenamajame pastate Nr. 15 buvo ne tik gyvenama ir dirbama, bet žiemą laikomi ir gyvulių jaunikliai. Tikriausiai paršeliams skirtas gardelis rastas patalpos kampe. Lentinis gardelis įrengtas žemiau grindų lygio, sutvirtintas kuoliukais. Gardelyje rastas mėšlo, buitinių atliekų, riešutų kevalų sluoksniš¹⁰⁸. Gyvulių jaunikliai buvo laikomi ir kituose gyvenamuosiuose namuose. Tai liudija jau minėti paršelio griaučiai, rasti pastate Nr. 10.

Kiti Žemutiniame mieste tirti gyvenamieji namai buvo vienos patalpos (4,8x4,8, 4,2x5,8, 8,4x4,5 m dydžio). Visuose pastatuose rasta buities daiktų ir jų nuolaužų (peilių, cilindrinų spynų, verpstukų ir pan.), keramikos šukių, gyvulių kaulų. Daugelyje pastatų rasta gamybos atliekų (kaulo, rago drožlių, spalvotųjų metalų atraiželių ir pan.). Tikriausiai amatininkai dirbdavo gyvenamuosiuose pastatuose tik žiemą, kai nešildomose dirbtuvėse buvo šalta arba kai sodyboje stovėjo tik vienas daugiafunkcinis pastatas (gyvenamasis-gamybinis pastatas Nr. 11 kauladirbio sodyboje, XIV a. antroji pusė). Patalpos buvo apšviečiamos balanomis, kurių nuodėgulių gausu visuose gyvenamuosiuose namuose bei sodybų kiemuose¹⁰⁹.

Gamybinės paskirties pastatai. Sodybose, be gyvenamojo namo, stovėjo iki 3 dirbtuvių (kauladirbio sodyba Žemutiniame mieste iki XIV a. 7-ojo dešimtmečio). Didžiausia dirbtuvė rasta auksakalio sodyboje Žemutinio miesto šiaurinėje dalyje (pastatas Nr. 5). Jos dydis – 6,2x5,8 m. Tai vienintelis iki šiol rastas negyvenamosios paskirties pastatas, kuriame buvo krosnis, skirta ne tik patalpai šildyti, bet ir spalvotiesiems metalams lydyti. Daugiausia įvairių metalų atraiželių rasta vakariniame pastato kampe, kur, kaip spėjama, buvo varstotas. Pastatas turėjo grindis, o prie įėjimo iš lauko pusės buvo prieklėtį primenanti dengta apie 1 m pločio galerija¹¹⁰. Nors ši galerija kiek siauroka, joje buvo galima dirbti – stogas saugojo nuo saulės kaitros ir lietaus, o kruopščiam auksakalio darbui reikalingos šviesos čia pakako.

Žemutinio miesto pastate Nr. 8, stovėjusiame kauladirbio sodybos teritorijoje, koncentravosi su beržo tošies ornamentavimu susiję dirbiniai. Pastato dydis – 4,7x4,1 m. Šalia stovėjusiame pastate Nr. 9 (dydis 3,3x3,4 m) buvo apdirbamas kaulas ir ragas¹¹¹. Toje pačioje sodyboje kiek atokiau stovėjo dar viena kaulo ir rago apdirbimo dirbtuvė (pastatas Nr. 4). Jos dydis 3,8x2,5 m¹¹². Visos dirbtuvės turėjo medines grindis.

Tikriausiai kai kuriose dirbtuvėse, kaip ir etnografinėse klėtyse, vasarą miegodavo dalis amatininkų šeimos narių.

Tvartai. Didžiausias tvartas rastas auksakalio sodyboje Žemutiniame mieste XIV a. antrosios pusės sluoksnyje. Pastatas Nr. 7 buvo 5,2x2,5 m dydžio, surestas iš pušinių rąstų. Plona vidinė sienelė skyrė jį į dvi (8 m² ir 5 m² dydžio) patalpas.

¹⁰⁷ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 9–10.

¹⁰⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2498, p. 15.

¹⁰⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 13–15; b. 1318, p. 35–36; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 6.

¹¹⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 28–30.

¹¹¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 14–16.

¹¹² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 10–11.

Iš mėšlo sudėties spėjama, kad mažesniojoje patalpoje buvo laikomi paukščiai, o didesniojoje – galvijai arba kiaulės. Apie 1,5 m nuo pastato buvo didelė ūkinė duobė, į kurią iš tvarto subėgdavo srutos. Smėlyje liko apie 10 cm pločio latakas¹¹³.

Spėjamojoje kalvio sodyboje Žemutiniame mieste XIII a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje rastas mažytis tvartelis (pastatas Nr. 13), kurio dydis 2x2 m. Jame taip pat nebuvo grindų, tačiau visa patalpa išklota nenužievintais pušiniais rąstais, paklotos kelios lentos. Šalia tvartelio buvo diendaržis, aptvertas vertikalių kuolų tvora. Visas diendaržio plotas prikireiktas šiaudų, vietomis padėtos lentos¹¹⁴. Visas diendaržio plotas dar nėra ištirtas.

Kartais vietoj tvartų buvo įrengiamos pašiūrės iš vertikalių kuolų ir tarp jų horizontaliai sudėtų lentų. Viena tokia pašiūrė aptikta Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje šalia dirbtuvės (pastato Nr. 9). Pašiūrės teritorijoje, užėmusioje apie 6 m², rasta daug gyvulių mėšlo¹¹⁵.

Pirtis (pastatas Nr. 2) rasta Žemutiniame mieste XIV a. antrosios pusės sluoksnyje. Pastatas suręstas iš pušinių rąstų ir užima 4,8x4,82 m² dydžio plotą. Medinės grindys buvo suklotos iš plačių pušinių lentų. Į kairę nuo įėjimo, kampe, stovėjo 1,6x1,3 m dydžio krosnis, sukrauta iš akmenų be jokio molio skiedinio. Kruopščiai sukrauti įvairaus dydžio akmenys sudarė krosnies skliautą. Iš trijų pusių krosnies konstrukcija sustiprinta papildomomis lentų sienelėmis. Ties pakura vietoj medinių grindų buvo plūkto molio ir akmenų grindinėlis. Šalia krosnies rasta masyvaus vertikalaus stulpo liekanų. Šis rąstas prilaikė atraminę sienelę ir tikriausiai plautus. Vienintelis pirties viduje rastas daiktas – medinis kaušelis su rankena-kabliu, skirtas vandeniui iš kubilio semti¹¹⁶.

Pirtis stovėjo atokiau nuo kitų pastatų miesto pakraštyje. Aplink pirtį buvo degėsių ir nuodėgulių sluoksnis, susidaręs valant iš krosnies degimo produktus. Aplink pirtį rasta daugiau nei dešimt beržinių vantų (ilgis – apie 50 cm), kurių dalis surišta liepos karnomis.

Nuo pirties link Žemutinio miesto vakariniame pakraštyje buvusios užpelkėjusios pievos vedė akmenimis grįstas takelis. Tikriausiai ten buvo iškasta kūdra, kurioje maudėsi pirtyje pasikaitinę žmonės. Šalia takelio rasti čia augusių juodalksninių kelmai. Vienas juodalksnis buvo gražus, dvikamienis¹¹⁷.

Tualetas. Spėjama, kad tualetu liekanomis laikytina apie 4 m nuo pirties rasta duobė (skersmuo – 1,2 m, gylis – 0,5 m), kurios pakraštyje rastos dvi apie 25 cm pločio lentos. Duobės užpildas – ruda žemė be jokių radinių. Pasitaikė tik vaisių kauliukų¹¹⁸.

Šulinys taip pat buvo netoli pirties. Šulinio rentinys (1x0,9 m dydžio) buvo sudėtas iš trijų pušinių ir vieno juodalksninio rąsto. Rentinys viso labo vieno vainiko, tačiau jau siekė gruntinio vandens lygį¹¹⁹. Tikriausiai šio seklaus šulinėlio vanduo buvo naudojamas tik pirties reikmėms, nes netoli pelkės, pirties ir spėjamos išvietės buvusio šulinio vandens kokybė negalėjo būti gera. Taigi klausimas, iš kur buvo gaunamas geriamasis vanduo viduramžių Kernavės mieste, lieka atviras. Tikriausiai naudotas Pajautos upelio ir Pilies kalno šlaituose bei gretimose raguvose trykštančių šaltinių vanduo. Gal-

¹¹³ *Ten pat*, p. 37–38.

¹¹⁴ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 11–13.

¹¹⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 20.

¹¹⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 30–33.

¹¹⁷ *Ten pat*, p. 34–35.

¹¹⁸ *Ten pat*, p. 35.

¹¹⁹ *Ten pat*, p. 37.

būt naudotas ir Neries upės vanduo, nes žinoma, kad dar prieš Antrąjį pasaulinį karą vandenį tiesiai iš upės sėmė ir naudojo maistui gaminti kai kurių šalia Kernavės esančių kaimų gyventojai.

Buities atspindžiai

Šioje straipsnio dalyje apžvelgsime gana gausiai Kernavėje randamus papuošalus, buities daiktus bei pavienius drabužių fragmentus, taip pat pasistengsime, remdamiesi turimais duomenimis, atsekti to laiko kernaviškių mitybos bruožus.

Buities daiktai

Buityje naudoti daiktai ir jų nuolaužos yra gausiausia (po keramikos šukių) Kernavėje aptiktų dirbinių grupė. Dalis jų sunkiai atsiejami nuo amatininkų įrankių. Daugiafunkciniai daiktai, naudoti kasdienėje buityje ir specializuotoje gamyboje – peiliai (maisto ruošimas, medžio, kaulo, rago drožimas, kiti darbai), žirkklės (plaukų, vilnų, audinių, odų kirpimas), statinės ir kubilai (vandens, maisto atsargų laikymas, kaulo ir rago minkštinimas). Galimos prielaidos ir apie kitų daiktų daugiafunkcinį panaudojimą.

Peiliai yra bene gausiausiai aptinkami viduramžių buities daiktai. Keliasdešimt geležinių peilių rasta mieste, piliakalniuose, Kernavės–Kriveikiškių kapinyne. Beveik visi peiliai yra įtveriamieji, vos vos lenktomis paplatintomis nugarėlėmis (6 pav.). Gelėžtės – trikampio, įkotelės – keturkampio skersinio pjūvio. Labiausiai buvo paplitę 12–13 cm ilgio peiliai, bet pasitaikė ir didesnių. Mindaugo sosto piliakalnyje aptikti 15,4, 15,5, 16,0, 16,5 cm ilgio (su įkote) peiliai¹²⁰. Didžiausias peilis aptiktas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 118. Mirusiojo dubens srityje buvo padėtas 19,5 cm ilgio (įkotelės ilgis – 5 cm) peilis, kurio geležtės plotis plačiausioje vietoje siekė 1,7 cm¹²¹. Galbūt didžiausi peiliai galėjo būti naudojami ir kovos tikslams. Mažiausias, vos 5,9 cm ilgio (su įkote) peiliukas aptiktas Žemutiniam mieste. Jo geležtės plotis – 8 mm, nugarėlės storis – 2 mm¹²².

Analogų kituose Kernavės archeologijos paminkluose neturi. Aukuro kalno piliakalnyje rastas įtveriamasis peilis tiesia nugarėle su grioveliu kraujui nuleisti geležtės viršutinėje dalyje. Jo matmenys – 136x17x2 mm¹²³. Peilių įkotelės sudarė 10–30% bendro peilio ilgio. Dažniausiai įkotelės tiesios, kartais kiek užlenktos. Geležčių plotis – 1–1,8 cm, nugarėlių plotis – 0,13–0,45 cm.

Dalis peilių skyrėsi nuo įprastų buitinių peilių ir buvo specializuoti atskirų amatininkų įrankiai. Pavyzdžiui, iš gana gausios (20 vnt.) peilių kolekcijos, surinktos kauladirbio sodyboje Žemutiniame mieste, bent dalis jų, remiantis Novgorode aptiktomis analogijomis, laikytini ne buitinais, bet specialiai kaului ir ragui apdirbti pagamintais peiliais¹²⁴.

6 pav. Geležinis
įtveriamasis peilis,
rastas Mindaugo sosto
piliakalnyje

¹²⁰ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 45; Kulikauskienė R., Kulikauskas P. *LIIR*, b. 975, p. 31–33.

¹²¹ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas. 1996 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIR* (toliau – Vėlius G. *LIIR*), b. 2648, p. 33.

¹²² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 35.

¹²³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 29.

¹²⁴ Jarockis R. Kaulinių-raginių dirbinių gamyba Kernavėje XIII–XIV a. (toliau – Jarockis R. Kaulinių-raginių...), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1992, t. 2, p. 172.

Kernavės–Kriveikiškių kapinyne dvidešimt aštuoniuose kapuose rasta 30 peilių (neskaitant kape Nr. 160 aptikto kovos peilio bei kapinyno teritorijoje atsitiktinai rastų peilių). Nega-
lutiniais duomenimis, peiliai kiek dažniau dėti į moterų kapus. Daugeliu atvejų peiliai rasti mirusiųjų dubens srityje¹²⁵. Rasta keletas odinių peilių makštų (aptiriamos straipsnio dalyje „Dra-
bužiai, papuošalai ir aprangos elementai“).

Peiliai turėjo medines, kaulines arba ragines rankenas. Žemutiniame mieste rasta kaulinė peilio rankena su nulūžusia geležine įkote viduje¹²⁶. Aptikta ir daugiau medinių, kaulinių bei raginių peilių rankenų fragmentų.

Rastas tik vienas buitinis kriauninis peilis. Mindaugo sos-
to piliakalnyje aptikto peilio viršūnė bei kriauninė dalis ties an-
raja skylute yra nulūžusios, ašmenys ištrupėję. Išlikusios dalies
ilgis – 12,5 cm. Peiliukas tiesia nugarėle, geležtės storis ties nu-
garėle – 0,03 cm¹²⁷. Tame pačiame piliakalnyje rasta keturkampė
kaulinė plokštelė – peilio kriaunelės. Plokštelė puošta pakraščiuose
įrėžtomis linijomis, o vidurinė dalis – dviejų bangelių ornamen-
tu. Plokštelė 5,1 cm ilgio, 1,7 cm pločio, 0,3 cm storio¹²⁸.

Galąstuvai taip pat aptinkami gana dažnai. Piliakalniuo-
se ir mieste rasta daugiau nei 30 galąstuvų bei stambių jų
nuolaužų¹²⁹. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 131 ras-
tas vienas galąstuvus su skylute pakabinti¹³⁰. Dar vienas panašus nudužęs galąstuvus
atsitiktinai rastas kapinyno teritorijoje¹³¹. Galąstuvai gaminti iš akmens, dažniausiai
pailgi, netaisyklingos stačiakampio formos, iki 10 cm ilgio. Stambus pailgas galą-
stuvus (7 pav.) rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodybos kieme. Jis veikiausiai
skirtas kauladirbio įrankiams aštrinti. Ga-
ląstuvo ilgis – 16,4 cm, plotis – 6,5 cm,
aukštis – 2,3 cm¹³².

Šaukštai ir samteliai buvo gami-
nami iš minkšto medžio (dažniausiai –
liepos) medienos. Žemutiniame mieste ras-
tas aplūžęs šaukštas. Jo matmenys
68x20x14 mm¹³³. Taip pat rasti du me-
dinių samtelių (kaušelių) fragmentai¹³⁴.
Pirtyje (pastate Nr. 2) aptiktas samtelis
su rankena-kabliu¹³⁵. Medinio kaušo frag-
mentas rastas sodyboje Aukštutiniame
mieste¹³⁶. Pavienių samtelių nuolaužų rasta
ir kitose miesto vietose¹³⁷.

Moliniai indai aptariami straips-
nio dalyje „Puodininkystė“. Importinės
keramikos fragmentai apžvelgti straips-
nio dalyje „Prekyba ir pinigėnė apy-
varta“.

7 pav. Akmeninis
galąstuvus, rastas
Žemutiniame mieste

¹²⁵ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *Baltų archeologija*, 1998, nr. 1(11–12), p. 33–39.

¹²⁶ *Ten pat*, p. 35.

¹²⁷ Kulikauskienė R. Kernavė. Piliakalnio „Min-
daugo sostas“ tyrinėjimai 1980 m. Ataskaita, *LIIR*,
b. 789, p. 37.

¹²⁸ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700,
p. 47.

¹²⁹ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 26; Kulikaus-
kienė R. *LIIR*, b. 789, p. 37–38; Luchtanas A.
LIIR, b. 1318, p. 49–63; Luchtanas A. *LIIR*,
b. 1536, p. 16, 28; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644,
p. 16, 27; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 9,
11; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 13–21.

¹³⁰ Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 38.

¹³¹ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas.
1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*,
b. 3154, p. 40.

¹³² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 63.

¹³³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 52.

¹³⁴ Karnatka G. Pajautos slėnyje, Širvintų raj., ty-
rinėjimai 1992 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 2020, p. 87.

¹³⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 32.

¹³⁶ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 19.

¹³⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 23, 45.

Medinės lėkštės ir dubenėliai, skirti maistui patiekti, buvo gaminami skaptavimo ir tekinimo būdu. Mieste rasta keliolika įvairaus dydžio lėkščių ir dubenėlių fragmentų¹³⁸. Didžiausio dubenėlio, rasto Žemutiniame mieste, tekinto iš ažuolo medienos, sienelių storis – 14 mm¹³⁹. Čia taip pat rasta pusė tekinto ažuolinio indo dangčio, kurio skersmuo – 20 cm, storis – 1,5 cm¹⁴⁰. Mediniai indai tikriausiai buvo naudojami rečiau nei moliniai. Be to, jų randama mažai dėl tos priežasties, kad sulūžę mediniai indai galėjo būti panaudojami kurui.

Žalvariniai indai buvo brangūs, prabangą liudijantys daiktai. Manoma, kad jie ne įvežtiniai, bet vietinės gamybos¹⁴¹. Kernavėje rasta apie dvi dešimtis žalvarinių indų liekanų. Daugiau nei pusė jų koncentravosi Aukuro kalno piliakalnyje¹⁴². Pavieniai fragmentai aptikti Mindaugo sosto piliakalnyje¹⁴³ bei Žemutiniame mieste¹⁴⁴. Indų sienelių storis – apie 1,5 mm. Dėl radinių menkumo atkurti indų formos neįmanoma.

Stikliniai indai taip pat laikomi prabangos daiktais. Aukuro kalno piliakalnyje bei papėdėje rastos 63 stiklinių indų šukės liudija apie importą iš Arabų kraštų. Daugiausia tai 90–100 mm skersmens taurių fragmentai. Šie radiniai aptarti straipsnio dalyje „Prekyba ir pinigine apyvarta“. Trys nedidelės gelsvo stiklo šukės rastos įvairiose Žemutinio miesto vietose¹⁴⁵. Dar viena žalsvo atspalvio stiklinio indo šukė rasta Mindaugo sosto piliakalnyje¹⁴⁶. Stiklinio indo fragmentas ir žalio stiklo šukė rasta sodybos kieme Aukštutiniame mieste¹⁴⁷. Tikriausiai vienintelis Kernavėje naudotas stiklinių indų tipas buvo taurės, iš kurių buvo geriama puotų metu.

Krepšiai bei indai iš liepos karnų ir beržo tošies. Tokie dirbiniai tiko uogauti, grybauti, sudėti riešutus. Visi jų fragmentai aptikti įvairiose miesto vietose. Žemutiniame mieste rasti plokščiadugnio krepšelio, pinto iš liepos karnų, likučiai. Krepšelio, kurio skersmuo 32 cm, pakraščiai tvirtumo dėlei buvo apsiūti beržo tošimi¹⁴⁸. Gatvėje palei tvorą aptiktas krepšio iš karnų pakraštėlio lankas be tošinių sutvirtinimų¹⁴⁹. Neaiškaus dydžio ir formos tošinio dirbinio fragmentas rastas kauladirbio sodybos kieme¹⁵⁰. Sodybos kieme Aukštutiniame mieste aptikta dalis medinio indo, kurio dugnas buvo medinis, o šonai – iš liepos karnų. Greta aptiktas tošinio indo fragmentas¹⁵¹.

Mediniai kibirai, kubilai ir statinės plačiai naudotos buityje. Dažniausiai aptinkami tik pavieniai jų šulai. Vandeniui laikyti skirtas kibirėlis (aukštis – 19 cm, sienelių storis – 1,3 cm) stovėjo gyvenamojo namo (pastatas Nr. 10, Žemutiniame mieste) šildomos patalpos kampe netoli krosnies. Šalia buvo padėtas molinis puodelis¹⁵². Tame pačiame pastate rastas statinės dugnas, kurio skersmuo – 42,5 cm, storis – 2,2 cm¹⁵³. Sodybos kieme rasta ir daugiau panašių dugnų bei šonų fragmentų¹⁵⁴. Už tvoros gatvės grindinyje rasta didesnė pusė me-

¹³⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 92–93; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 44–46; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 11; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 14–21.

¹³⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 43.

¹⁴⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 90.

¹⁴¹ Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 156.

¹⁴² Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 21; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 22–33.

¹⁴³ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 36–38.

¹⁴⁴ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 25; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 19.

¹⁴⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 61; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 51; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 33.

¹⁴⁶ Kulikauskienė R., Kulikauskas P. *LIIR*, b. 975, p. 34.

¹⁴⁷ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 11, 13.

¹⁴⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 44.

¹⁴⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 66.

¹⁵⁰ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 25.

¹⁵¹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 16, 20.

¹⁵² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 25, 91.

¹⁵³ *Ten pat*, p. 89.

¹⁵⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 50–67.

dinio dangtelio, kurio skersmuo – 22 cm, storis – 1,5 cm¹⁵⁵. Keletas panašių dugnelių fragmentų rasta sodybos kieme Aukštutiniame mieste¹⁵⁶. Kartais statinės turėjo skylės, užkemšamas mediniais kamščiais, kurių skersmuo – 1–3 cm, aukštis – 5–10 cm¹⁵⁷. Statinėse galėjo būti laikomi įvairūs skysčiai, grūdai, maisto atsargos. Kauladirbio sodybos kieme stovėjusi statinė buvo naudojama kaului ir ragui minkštinti.

Gelda, skobta iš medžio kamieno, rasta Žemutiniame mieste kauladirbio sodybos kieme, šalia įėjimo į gyvenamąjį namą (pastatą Nr. 10). Ji gulėjo apversta dugnu į viršų¹⁵⁸. Tikriausiai gelda buvo naudojama drabužiams ir kitiems daiktams iš drobės skalbti.

Bruktuvė, pagaminta iš medžio, rasta Žemutiniame mieste atremta į kauladirbio sodybos tvorą iš gatvės pusės. Tai skalbimo įrankis. Bruktuvės priekinė paplatinta dalis asimetriška, stačiakampio skersinio pjūvio. Rankena apvali, 2–3,5 cm skersmens. Bruktuvės ilgis (su rankena) – 41 cm, plotis – iki 7 cm¹⁵⁹.

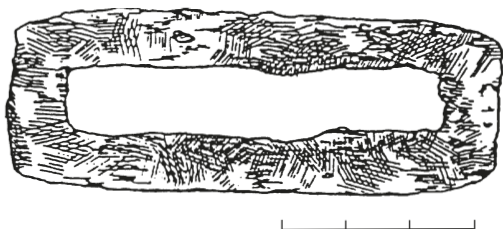
Ližės, skirtos duonai į krosnį pašauti, rastos mieste. Iš viso aptiktos trys medinės ližės¹⁶⁰. Iš jų tik viena visa išlikusi.

Jos bendras ilgis – 132 cm, apvalaus koto ilgis – 79 cm. Priekinė ližės dalis užapvalinta, 14,5 cm pločio, iki 4,2 cm storio¹⁶¹.

Medinės buoželės, randamos mieste Pajautos slėnyje, dažniausiai buvo gaminamos iš ažuolo, turėjo kotelius. Buoželių skersmuo – 5,5–9,3 cm, koteliai dažniausiai nulūžę. Vienintelis išlikęs sveikas kotelis buvo 23 cm ilgio. Kotelių skersmuo – 1–1,5 cm. Iš viso rasta apie dešimt buoželių bei jų fragmentų¹⁶². Šių buoželių paskirtis nėra aiški. Galbūt jos naudotos kaip grūstuvės maistui gaminti.

Geležinių skiltuvų rasta labai daug. Aukuro kalno piliakalnyje aptiktas ovalo formos dviašmenis skiltuvas (8 pav.), kurio matmenys – 7,5x2,7x0,6 cm¹⁶³. Netoliese aptiktas titnagas nuo skiltuvo¹⁶⁴. Labai panašus (tik kiek mažesnis) skiltuvas rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyno kape Nr. 131. Šalia skiltuvo gulėjo du apdaužyti titnago gabalėliai¹⁶⁵. Tame pat kapinyne trijuose kapuose rasta po vieną neaiškios formos labai sunykusių skiltuvo fragmentą ir titnago gabalėlį¹⁶⁶. Vieno vienašmenio skiltuvo fragmentas¹⁶⁷ bei keli titnago gabalėliai aptikti įvairiose Žemutinio miesto vietose¹⁶⁸. Taip pat vienas neblogai išlikęs (matmenys – 4,5x0,9x0,4 cm) bei vienas sunykęs skiltuvas rasti sodybos kieme Aukštutiniame mieste¹⁶⁹.

8 pav. Geležinis dviašmenis skiltuvas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje

¹⁵⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 54.

¹⁵⁶ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 16, 19.

¹⁵⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 28–29; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 43; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 21.

¹⁵⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 90.

¹⁵⁹ Luchtanas A. Pajautos slėnio Kernavėje, Širvintų raj., tyrinėjimai 1986 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 1280, p. 54.

¹⁶⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 43; Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 27.

¹⁶¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 43.

¹⁶² Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 27; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 94; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 43, 46.

¹⁶³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 21.

¹⁶⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 28.

¹⁶⁵ Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 38.

¹⁶⁶ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir ..., *ten pat*, p. 44.

¹⁶⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 52.

¹⁶⁸ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 24; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 7–9.

¹⁶⁹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 12, 15.

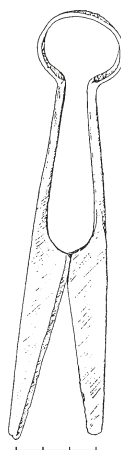
Balanos. Patalpoms apšviesti naudotos balanos. Jų randama daugelyje miestų vietų, visų pirma gyvenamuosiuose namuose ir kiemuose. Daugelis balanų apdegusios¹⁷⁰. Aukštutinio miesto sodybos kieme rastas apdegusių balanų pūdelis¹⁷¹.

Geležinės žirklys, naudotos viduramžių Kernavėje, buvo dviejų pagrindinių tipų: spyruoklinės ir dvinarės. Spyruoklinės žirklys (9 pav.), savo forma beveik neišsiskiriančios nuo iki šiol naudojamų avims kirpti skirtų žirklių, rastos Žemutiniame mieste aksamio sodyboje. Jų ilgis – 16,1 cm, kilpos skersmuo – 3,2 cm, ašmenų plotis – 1,6 cm, nugarėlių storis – 0,2 cm¹⁷². Labai panašios žirklys aptiktos Mindaugo sosto piliakalnyje¹⁷³. Antrasis žirklių tipas – dvinarės žirklys (10 pav.). Jos labai panašios į dabar naudojamas žirkles. Rastos spėjamojoje alkvietėje prie Neries, laužavietėje Nr. 1. Šių žirklių ilgis – 15,1 cm, ašmenų ilgis – 9 cm, plotis – 1 cm, nugarėlių storis – 0,3 cm, kilpų pirštams skersmuo – 3 cm¹⁷⁴.

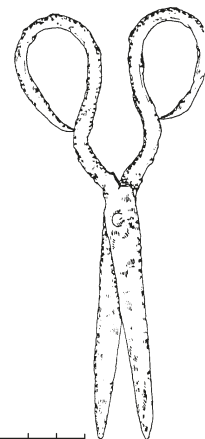
Geležinių skustuvių fragmentai tyrinėjimų metu dažnai būna sunkiai atskiriami nuo peilių liekanų. Mindaugo sosto piliakalnyje rasto skustuvo nugarėlė tiesi, ašmenys įgaubti. Įkote nunykusė. Skustuvo ilgis – 9,4 cm, plotis – 2,5 cm, nugarėlės storis – 0,4 cm¹⁷⁵. Dar vienas panašus skustuvas rastas sodybos kieme Aukštutiniame mieste. Jo ilgis – 9,2 cm, plotis – 1,1 cm, nugarėlės storis – 0,4 cm¹⁷⁶.

Šukos buvo gaminamos iš medžio. Žemutiniame mieste rastos dvi dvipusės šukos, kurių vienoje pusėje buvo ilgėsnės, stambesnės, rečiau išdėstyti, o kitoje pusėje – trumpesnės, mažesnės, tankiau išdėstyti dantukai. Ūkinėje duobėje prie kauladirbio namo rasta sulūžusių šukų dalis¹⁷⁷ (11 pav.). Netoliese rastas nedidelis šukų vidurinės dalies, puoštos viengubų akučių ornamentu, forma panašiu į kalavijo skersinį, fragmentas¹⁷⁸.

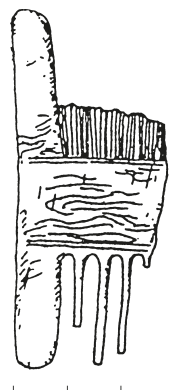
Aksamio sodybos kieme aptiktos geriau išlikusios šukos lenktais šonais, su išpjova per vidurį¹⁷⁹. Kernavėje rastų šukų ilgis siekė 6 cm, plotis –

9 pav. Geležinės spyruoklinės žirklys, rastos Žemutiniame mieste

10 pav. Geležinės dvinarės žirklys, rastos spėjamojoje alkvietėje prie Neries pakrantėje

11 pav. Dvipusių medinių šukų fragmentas, rastas Žemutiniame mieste

¹⁷⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 13–15; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 35–36; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 7–9.

¹⁷¹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 6.

¹⁷² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 48.

¹⁷³ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 33; Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 134.

¹⁷⁴ Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G. *LIIR*, b. 1659, p. 9.

¹⁷⁵ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 789, p. 39.

¹⁷⁶ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 19.

¹⁷⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 52.

¹⁷⁸ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 25.

¹⁷⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 30.

3,5 cm, storis – 1,1 cm. Tikriausiai buvo naudojamos ir didesnės šukos, kurių vidurinė dalis galėjo būti puošta įvairiais apkalėliais.

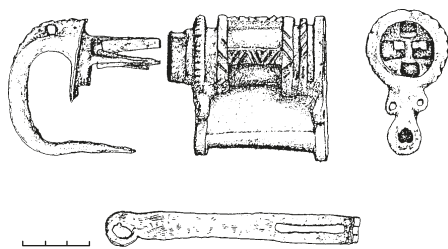
Šluotos rastos Aukštutinio miesto sodybos kieme. Čia aptiktos dvi šluotos, kurių viena surišta odiniu dirželiu. Taip pat aptiktas pagalys (tikriausiai šluotos kotas), ant kurio likęs raištis iš liepos karnų¹⁸⁰.

Spynos ir raktai taip pat skiriami prie buities daiktų, nes naudoti ne tik pastatų durims, bet ir skrynioms rakinti. Dažniausiai randamos pakabinamosios cilindrinės spygnos, atskiros jų dalys bei raktai (12 pav.). Šios spygnos gamintos vietoje. Tai liudija Žemutinio miesto pietinėje dalyje (netoli Neries) aptiktas aštuonių spygnų lobis bei šiame plote gausiai randamos atskiros jų dalys¹⁸¹. Cilindrinė spygnų dalys bei raktai randami ir kitose miesto vietose, Aukuro kalno, Mindaugo sosto, Pilies kalno piliakalniuose¹⁸², Kernavės–Kriveikiškių kapinyne¹⁸³. Cilindrinės spygnos plačiai naudotos viduramžių Lietuvoje bei kaimyniniuose kraštuose¹⁸⁴. Tikriausiai naudotos ir neišlikusios medinės skląstys, iki XX a. naudotos Lietuvos gyventojų buityje.

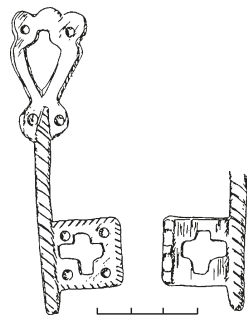
Žemutinio miesto kauladirbio sodybos teritorijoje aptiktą geležinį dirbinį tyrinėjimų autorius laiko skrynios spygnos raktu¹⁸⁵. Kernavėje naudotų plokščiųjų spygnų raktų rasta Mindaugo sosto, Aukuro kalno (13 pav.) piliakalniuose¹⁸⁶, Kernavės–Kriveikiškių kapinyne¹⁸⁷.

Viduramžių Lietuvoje žalvariniai raktai buvo naudojami ir kaip simboliniai papuošalai. Simbolinių raktų dalimis laikomos žalvarinių raktų galvutė ir kojėlė (14 pav.), rastos pietinėje Žemutinio miesto dalyje¹⁸⁸. Panašaus žalvarinio rakto fragmentas rastas Aukštutiniame mieste¹⁸⁹.

Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aštuoniuose mergaičių ir jaunų moterų kapuose rasta 17 raktų (dar 12 raktų bei jų fragmentų aptikta pavienių – iš suardytų kapų), kurių dauguma – plokščiųjų spygnų raktai, pagaminti iš švino–alavo (?) lydinio. Kape Nr. 21 toks raktas aptiktas kartu su geležiniais cilindrinė spygnų raktais. Šis raktas turi analogą, rastą kaula-

12 pav. Cilindrinės spygnos korpusas, mechanizmo dalis bei raktas, rasti Žemutiniame mieste

13 pav. Žalvarinis plokščiosios spygnos raktas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje

¹⁸⁰ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 6.

¹⁸¹ Luchtanas A. Kapinynas ir gyvenvietė Kernavėje, Pajautos slėnyje (Mitkiškių vnk.). 1990 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 1727, p. 13–27; Luchtanas A. Kapinynas ir gyvenvietė Kernavėje, Pajautos slėnyje (Mitkiškių vnk.). 1991 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 1826, p. 4.

¹⁸² Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 44–47; Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 32–40; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 19–28; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 26–31; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 911; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 13–22.

¹⁸³ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *ten pat*, p. 44–45; Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 41.

¹⁸⁴ Skučienė A., Steponavičienė D. Spygnos ir raktai Vilniaus Žemutinėje pilyje (toliau – Skučienė A., Steponavičienė D. Spygnos ir raktai...), *Baltų archeologija*, 1996, nr. 1(8), p. 14–15; Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 120–121.

¹⁸⁵ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 24.

¹⁸⁶ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 44; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 29.

¹⁸⁷ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *ten pat*, p. 44–45.

¹⁸⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1727, p. 18.

¹⁸⁹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 15.

dirbio sodyboje Žemutiniame mieste. Abu raktai buvo nulieti toje pačioje liejinio formoje. Tai yra konkretus, apčiuopiamas ryšys tarp miesto ir kapinyno. G. Vėlius spėja, kad tokie raktai galėjo būti naudojami buityje nesudėtingo mechanizmo spynomis nuo vaikų rakinti. Kapinyne randami raktai gali būti laikomi ir simboliniais, tačiau nuo tipišku simbolinių įkapių jie skiriasi tuo, kad yra ne miniatiūriniai, bet natūralaus dydžio¹⁹⁰. Tad yra galimas dar vienas šių raktų paskirties paaiškinimas – galbūt tai raktai nuo kraičio skrynių spynų, juolab kad tokie raktai randami tik mergaičių ir jaunų moterų kapuose. Lietuvoje skrynių atsiradimas, remiantis etnografijos duomenimis, datuojamas XVI a.¹⁹¹ Baltarusijos teritorijoje jau XV a. buvo plačiai paplitusios spynomis rakinamos skrynios ir dėžutės, skirtos brangiems daiktams laikyti¹⁹². Tad visiškai tikėtina, jog jau XIV a. paprasčiausios rakinamos skrynios galėjo būti žinomos ir Kernavėje.

Drabužiai, papuošalai ir aprangos elementai

Kokius drabužius dėvėjo kernaviškiai viduramžiais, dažniausiai galime tik numanyti, remdamiesi analogijomis kituose archeologijos paminkluose, nes aptiktos audinių liekanos yra labai menkos. Kur kas daugiau galime pasakyti apie avalynę bei aksesuarus (diržus, pinigines ir kt.). O papuošalų Kernavėje rasta labai daug. Iš jų svarbią vietą užėmė importiniai, dažnai technologiškai sudėtingi dirbiniai. Papuošalai, o ypač jų kompleksai kapuose, liudija gana didelę turtinę diferenciaciją.

Didžioji dalis XIII–XIV a. datuojamų papuošalų bei labai daug aprangos elementų rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne. Šiuos radinius labai išsamiai ir detalčiai aptarė G. Vėlius, pateikdamas ne tik radinių aprašymus, bet ir aptardamas jų kilmę, gamybos technologijas, taip pat galimą simbolinę dalies šių įkapių reikšmę¹⁹³. Todėl pateiksime tik trumpą Kernavėje aptinkamų XIII–XIV a. drabužių, papuošalų ir aprangos elementų apžvalgą, panaudodami ne tik kapinyno, bet ir miesto bei piliakalnių komplekso tyrimų duomenis.

Drabužių liekanų rasta itin mažai. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aptikti du didesni vilnonių audinių gabaliukai¹⁹⁴ bei kelios importinės apgalvių juostelės (jas aptarsime kalbėdami apie apgalvius). Drabužių nešioseną galima bandyti atsekti tik pagal prie jų derintus papuošalus. Galima manyti, kad Kernavės gyventojai rengėsi panašiai kaip ir kitų to meto Rytų Lietuvos vietovių ir ypač Vilniaus gyventojai¹⁹⁵, tačiau labai nemažai analogijų randama ir rytų slavų miestuose.

Į Kernavę buvo atvežta audinių iš Vakarų Europos, kuriuos galėjo įsigyti tik patys turtingiausi žmonės. Tai liudija Aukuro kalno piliakalnyje rastos šviniinės prekių plombos.

Sagos turėjo dvejopą paskirtį. Jos buvo ne tik siuvasios prie drabužių, kad būtų galima juos užsegti, bet ir veriamos į vėrinius. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kapo Nr. 18 vėrinyje kartu su stiklo karoliais bei kauri kriauklėmis buvo įverta emalinė (?) sagutė su žalvarine ašele¹⁹⁶.

¹⁹⁰ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 89–90.

¹⁹¹ Milius V. Skrynia, TLE, Vilnius, 1988, t. 4, p. 32.

¹⁹² *Археология і нумізматыка Беларусі. Энцыклапедыя*, Мінск, 1993, c. 566.

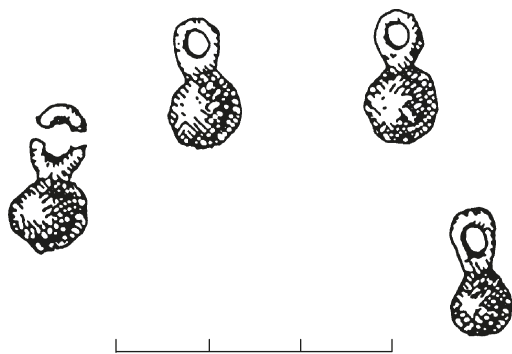
¹⁹³ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 54–90.

¹⁹⁴ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *ten pat*, p. 43; Vėlius G. LIIR, b. 2648, p. 34.

¹⁹⁵ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, Vilnius, 1997 (toliau – Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*).

¹⁹⁶ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *ten pat*, p. 38.

Be to, kapinyne rasta 31 saga, kurių dauguma – žalvarinės (14 pav.), kai kurios – alavo–švino lydinio, apvalios arba kriaušės formos su ašelėmis prisiūti. Tokios plačiai Rytų Europoje paplitusios sagos, kapinyne rastos vyrų ir moterų kapuose kaklo arba dubens srityje, naudotos marškiniams susegti. Sagų skersmuo – 6–14,5 mm¹⁹⁷. Viena alavo–švino lydinio saga su ašele rasta pietinėje Žemutinio miesto dalyje (arčiau Neries)¹⁹⁸.

Avalynė. Kernavėje rasta avalynė labai panaši į Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje, rastą apavą, o šis savo ruožtu turi tiesiogines analogijas Novgorode, Volynės miestuose ir kitose slavų žemėse¹⁹⁹. Visi odinės avalynės fragmentai aptikti mieste. Žemutiniame mieste ūkinėje duobėje XIV a. antrosios pusės sluoksnyje rastas sunykęs vyriškas didelio numerio smailianosis pusbačio formos neaukštas batas²⁰⁰. Daug avalynės fragmentų bei odos atraižų rasta kauladirbio sodybos kieme Žemutiniame mieste XIII a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje. Čia surinkta daugiau nei 50 odinių batų padų ir šonų fragmentų, taip pat rasta siuvinėtu ornamentu puošto bato aulo dalis, bato viršutinės dalies karpytas fragmentas, kurio viduriu eina skylučių eilė nuo išsiuvinėto augalinio ornamentu, bei viršutinė naginių dalis²⁰¹. Sodybos kieme Aukštutiniame mieste rasta itin daug (apie 400) odinės avalynės fragmentų. Pavyko išskirti tris avalynės tipus – nagines, auliukinius batus (kurpes) ir pusaulinius batus. Pagamintos ir eksperimentinės archeologijos renginių metu sėkmingai dėvimos kelių batų porų rekonstrukcijos. 2000 m. tyrinėjimų metu taip pat pavyko rasti pusaulinius vaikiškus batelius, kokius pagal dydį galėtų dėvėti šiuolaikinis 5–6 metų vaikas. Vaikiški bateliai atkartoja to paties tipo suaugusiųjų avalynės formas²⁰². Kaip matyti iš apžvelgtos medžiagos, Kernavėje avėta įvairių tipų avalynė, kartais puošta siuvinėtais ornamentais, kiauraraščiu. Buvo naudojami ir labiau „miesietiški“ smailianosiai pusbačiai, ir pagrindinis viduramžių Lietuvos valstiečių apavas – naginės, beje, žinomos iš Vilniaus bei Gardino pilių archeologinių radinių²⁰³. Kariai tikriausiai dėvėjo ir ilgaaulius, patvaresnius batus, sutvirtintus papildomomis odos juostelėmis, prie kurių lengviau galima pritvirtinti pentinus. Tokie batai Lietuvoje naudoti nuo I tūkst. vidurio²⁰⁴. Geležiniai pentinai su sagtelėmis rasti Mindaugo sosto piliakalnyje²⁰⁵ ir ūkinėje duobėje Žemuti-

14 pav. Žalvarinės sagos su ašelėmis, rastos Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 131

¹⁹⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 94.

¹⁹⁸ Luchtanas A. Kapinyno ir gyvenviečių Pajautos slėnyje Kernavėje 1996 m. tyrinėjimų ataskaita, LIIR, b. 2674, p. 8.

¹⁹⁹ Navickas K. Vilniaus gyventojų apavas, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1964, t. 4, p. 188–196.

²⁰⁰ Luchtanas A. LIIR, b. 1280, p. 16.

²⁰¹ Luchtanas A. LIIR, b. 1536, p. 99.

²⁰² Vaičiūnienė D., Grigonienė D. XIII a. pab. – XIV a. kernaviškių apavas. Viršutinio Kernavės miesto tyrinėjimų medžiaga (toliau – Vaičiūnienė D., Grigonienė D. XIII a. pab. – XIV a. kernaviškių...), *Lietuvos muziejų rinkinių kaupimas ir tyrimas. Atradimai, problemos, perspektyvos*, Trakai, 2001, p. 9–11.

²⁰³ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 105.

²⁰⁴ *Ten pat*, p. 64.

²⁰⁵ Kulikauskas P., Luchtanas A. LIIR, b. 700, p. 45.

15 pav. Sidabrinės paausuotos apgalvio plokštelės, rastos Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 125

niame mieste²⁰⁶. Galbūt avalynei susegti naudota dalis nedelių sagtelių, randamų įvairiuose Kernavės archeologijos paminkluose.

Apgalviai rasti Kernavės–Kriveikiškių kapinyne moterų kapuose. Metalinės apgalvių plokštelės (15 pav.) buvo tvirtinamos prie juostų, pagamintų iš audinio arba iš odos. Galbūt dėvėtos ir kepurėlės. Kapuose apgalvių plokštelės dažniausiai išlikusios ant mirusiųjų kaukolių apie 1 cm aukštyje virš antakių lanko. Taip pat rasta apgalvių, pagamintų iš metalizuotų siūlų (16 pav.). Didesnė dalis Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rastų apgalvių plokštelių yra sidabrinės, paausuotos, pagamintos kruopščiau, nei randamos kituose Rytų Lietuvos kapinyuose. Jos, kaip ir iš metalizuotų siūlų austi apgalviai, laikomos importu iš Senosios Rusios žemių, bet gal tai ir Kernavėje gyvenusių auksakalių, žinojusių metaloplastines technologijas, darbas²⁰⁷. O jau paprastesnės žalvarinės apgalvių plokštelės tikriausiai buvo gaminamos vietoje. Tokių plokštelių rasta Žemutiniam mieste spėjamojoje juvelyro sodybos vietoje²⁰⁸, taip pat sodybos kieme Aukštutiniam mieste. Manoma, kad apgalviai tam tikra prasme atspindi juos dėvėjusios moters socialinę padėtį, juolab kad kapuose su paausuotais apgalviais bendras įkapių skaičius yra kur kas didesnis nei kituose kapuose. Matyt, apgalviai pabrėždavo moters gimdyvės funkciją. Apgalviai populiariausi tarp 20–29 metų amžiaus moterų. Kernavėje rasti apgalviai datuojami XIII–XIV a. Lietuvoje apgalviai dėvėti iki XV a. pradžios²⁰⁹.

Auskarai bei antsmilkiniai. Kernavės archeologijos paminkluose rasta auskarų bei dirbinių, iki pastarojo meto laikytų antsmilkiniais. G. Vėlius siūlo tariamus antsmilkinius taip pat laikyti auskarais, nes šie dirbiniai moterų kapuose randami ne smilkinių, bet ausų arba dar žemiau – kaklo srityje²¹⁰.

16 pav. Apgalvio juostelė, austa naudojant metalizuotus (auksuotus) siūlus, rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 127

²⁰⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 16, 55.

²⁰⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 54–67.

²⁰⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2226, p. 11.

²⁰⁹ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 54–67; Vėlius G. XIII–XIV a. Kernavės kapinyne apgalviai, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2001, t. 21, p. 383–394.

²¹⁰ *Ten pat*, p. 67.

17 pav. Žalvarinis žiedelinis auskaras, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 133

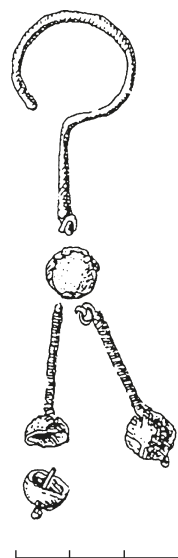
Antsmilkiniais laikyti auskarai skiriami žiedelių tipui. Vyrauja žalvariniai, pasitaiko pavieniai sidabriniai auskarai. Technologiškai paprastesni auskarai, išlenkti iš 1–2 mm skersmens apskritos vielos, yra įvairių formų (17 pav.). Labai dailūs trikaroliai ir daugiakaroliai (18 pav.) auskarai, be abejo, yra įvežtiniai, pagaminti naudojant sudėtingas technologijas. Iš viso Kernavės–Kriveikiškių kapinyne 26 kapuose rasta 40 auskarų, datuojamų dažniausiai XIII a. Daugelis jų laikomi importu iš Senosios Rusios²¹¹.

Klaustuko formos auskarai taip pat gana saviti. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 124 rasto auskaro (19 pav.) viršutinė dalis išlenkta iš 1,8 mm storio vielutės. Prie jos prijungta žalio stiklo akute puošta plokštelė. Prie jos dar prikabinėti du vieliniai kabučiai. Tyrinėjimų autoriaus nuomone, auskaras importuotas iš Senosios Rusios žemių arba iš dar tolimesnių Rytų kraštų²¹². Kape Nr. 150 rastas auskaras taip pat žalvarinis, paprastas – ant strypelio užmautas žalvarinis karolis²¹³.

Manoma, jog auskarai buvo papuošalai, neparodantys moters šeiminės padėties, tačiau kiek populiarnesni tarp vyresnio amžiaus moterų. Auskarai – slaviškos kilmės papuošalai, į Kernavę atkeliavę kaip prekės iš slavų žemių bei atnešti slavų tradicijų paveiktų jotvingių²¹⁴.

Antkablės plonėjančiais galais lankelio fragmentas bei antkablės, pintos iš trijų vielų lankelio, dalis rastos Žemutiename mieste juvelyro sodybos teritorijoje²¹⁵. Tikriausiai šios žalvarinių papuošalų dalys pateko į sodybą kaip perlydyti skirta žaliava. Dar du vytinių žalvarinių antkaklių fragmentai aptikti sodybos kieme Aukštutiniame mieste²¹⁶. Atrodo, kad antkablės viduramžių Kernavėje buvo naudojamos retai arba išvis nenaudojamos. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne jų nėra rasta²¹⁷. Tuo tarpu XIII–XIV a. antkablės buvo dar gana plačiai naudojamos įvairiuose Lietuvos regionuose, taip pat ir Rytų Lietuvoje²¹⁸.

18 pav. Sidabrinis daugiakarolis žiedelinis auskaras, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 124

19 pav. Klaustuko formos žalvarinis auskaras su žalio stiklo akute bei dviem kabučiais, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 124

²¹¹ Ten pat, p. 54–60.

²¹² Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 35.

²¹³ Vėlius G. *LIIR*, b. 3154, p. 30.

²¹⁴ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 71–74.

²¹⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 58.

²¹⁶ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 9; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 11.

²¹⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 74.

²¹⁸ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 81–84, 79–98.

Vėriniai – papuošalai, kuriuos kuriant ypač laisvai galėjo pasireikšti jų kūrėjų fantazija. Viename vėrinyje dažnai galima rasti ir vietinių meistrų pagamintus, ir iš kitų kraštų atvežtus elementus. Baltiškos ir slaviškos kultūros elementai kaitaliojasi tuose pačiuose vėriniuose. Iš viso Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasta 14 vėrinių. Tai išimtinai moterų papuošalai²¹⁹. Bene išpūdingiausias jų rastas kape Nr. 21. Ši vėrinį sudarė 10 kauri kriauklių, 1 žvangutis, apie 350 stiklinių, emalinių, biserinių ir iš kitų medžiagų pagamintų karoliukų. Vėrinys buvo padėtas šalia mirusiosios galvos. Kape taip pat rasti du trikaroliai antsmilkiniai, sidabrinės paaukuotos apgalvio plokštelės ir trys sidabriniai žiedai²²⁰. Taigi itin išpūdingas vėrinys priklausė turtingai moteriai.

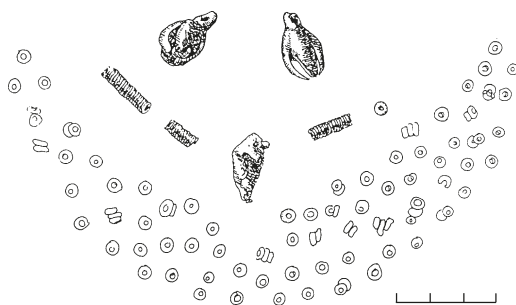
Kituose kur kas mažesniuose vėriniuose (20 pav.) buvo naudojami įvairūs karoliai (stikliniai, emaliniai, sidabriniai, biseriniai), žalvariniai žvangučiai, įvijos, kabučiai (ovalūs ir žvangučių formos), kauri kriauklės, emalinės sagos²²¹.

XIV a. datuojamas sidabrinis vėrinys rastas XV–XVII a. Kernavės kapinyne, moters kape Nr. 113. Vėrinį sudaro 5 stilizuoti lelijos formos tuščiaviduriai kabučiai²²².

Karolių, vertų į vėrinius, Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aptikta keli šimtai. Vien biserinių 2–4 mm skersmens karolių vėrinyje, rastame kape Nr. 21, buvo apie 200²²³. Vėrinys su 123 tokiais karoliais rastas kape Nr. 104²²⁴. Antra pagal gausą karolių grupė – gelsva patina pasidengę 4–6 mm skersmens stikliniai karoliai, kurių rasta daugiau nei šimtas. Be to, aptikta daug įvairaus dydžio, spalvų bei raštų karoliukų iš stiklo, emalio bei dar neidentifikuotų medžiagų. Daugelio tipų karoliai buvo plačiai paplitę baltų ir slavų žemėse²²⁵. Neabejotinai importinis yra tik kape Nr. 18 aptiktas karolis, pagamintas iš sardonikso. Tokie karoliai buvo plačiai paplitę radimičių ir dregovičių gentinių junginių apgyvendintose teritorijose ir datuojami IX–XII a.²²⁶ Taip pat importuotu iš Senosios Rusijos arba Bizantijos laikomas juodas matinio stiklo karoliukas su dviguba baltos masės bangele, rastas Žemutiniam mieste²²⁷.

Didelis sidabrinis tuščiaviduris vėrinio karolis (ilgis – 34 mm, skersmuo – 12 mm) rastas kape Nr. 125 kartu su sidabrinio stilizuotos lelijos formos kabučiu²²⁸. Dar vienas sidabrinis karolis rastas Aukštutiniam mieste²²⁹.

Kabučiai buvo veriami į vėrinius arba nešiojami ant kaklo atskirai. Gau-

20 pav. Vėrinys, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 104

²¹⁹ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 74.

²²⁰ Vėlius G. Kapinynas ir sodyba Kriveikiškėse (Kernavėje). 1994 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita, LIIR, b. 2392, p. 29–30.

²²¹ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 74–80.

²²² Jankauskas A. Senųjų Kernavės bažnyčių vietų archeologinių tyrinėjimų 1990 m. ataskaita, LIIR, b. 1864 A (toliau – Jankauskas A. LIIR), p. 39, 56.

²²³ Vėlius G. LIIR, b. 2392, p. 29–30.

²²⁴ Vėlius G. LIIR, b. 2648, p. 31.

²²⁵ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 76–78.

²²⁶ Ten pat, p. 77.

²²⁷ Luchtanas A. LIIR, b. 1536, p. 42.

²²⁸ Ten pat, p. 35.

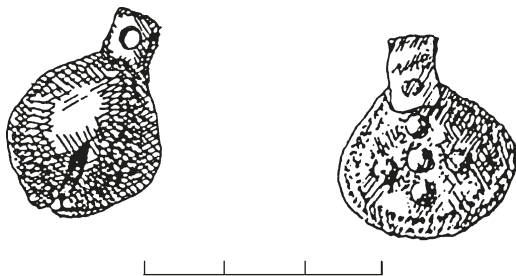
²²⁹ Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3304, p. 14.

siausia kabučių grupę sudaro žalvariniai apvalūs bei kriaušės formos žvangučiai ir į juos labai panašūs pilnaviduriai kabučiai (21 pav.). Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rastas kaklo vėrinys, kurį sudarė 14 tokių kabučių bei žvangučių, plačiai paplitusių baltų žemėse²³⁰. Tokie pat kabučiai ir žvangučiai po vieną du rasti kai kuriuose kituose vyrų ir moterų kapuose²³¹. Vienas žvanguotis aptiktas Aukuro kalno piliakalnyje²³², dar aštuoni – Aukštutiniame mieste²³³.

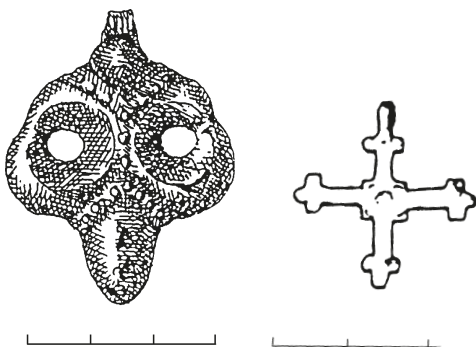
Sidabruotas geležinis rutuliuko formos kabutis (saga?) su ašele rastas Žemutiniame mieste²³⁴. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rastas sidabrinis stilizuotos lelijos formos kabutis²³⁵ (22 pav.). Dar vienas, tiesa, pilnaviduris tokios pačios formos kabutis rastas Aukštutiniame mieste²³⁶. Šie kabučiai labai panašūs į kabučius, iš kurių sudarytas XV–XVII a. Kernavės kapinyne rastas anksčiau minėtas vėrinys.

Taip pat Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasti tipiški baltiški kabučiai: sidabrinis paaukuotas rombo formos kabutis kape Nr. 2 (dar du rasti atsitiktinai) ir žalvarinis apskritas iš skardelės iškirptas ornamentuotas kabutis kape Nr. 18²³⁷. Ovalo formos žalvarinis kabutis, rastas kape Nr. 109, gamybos technologija ir puošyba panašūs į baltiškus rombo formos kabučius²³⁸. Rombiniai žalvariniai kabučiai aptinkami ir Aukštutinio miesto kultūriniam sluoksnyje²³⁹.

Žemutiniame mieste aptiktas kabutis, padarytas iš Liubeko miesto brakteato. Paskutinė kabučių grupė – kryželiai. Žalvarinis sidabruotas kryželis (23 pav.) aptiktas Pilies kalno piliakalnyje²⁴⁰, sidabrinio kryželio fragmentas – Aukuro kalno piliakalnyje²⁴¹. Sidabrinis kryželis, panašus į rastąjį Pilies kalno piliakalnyje, aptiktas ir Kernavės–Kriveikiškių kapinyne²⁴². Iš viso kapinyne ras-

21 pav. Žalvarinis žvanguotis bei žalvarinis kabutis, rasti Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 109

22 pav. Stilizuotos lelijos formos sidabrinis kabutis, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 124

23 pav. Kryželio formos žalvarinis sidabruotas kabutis, rastas Pilies kalno piliakalnyje

²³⁰ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir... ten pat, p. 38.

²³¹ Ten pat, p. 39; Vėlius G. LIIR, b. 2648, p. 31–40.

²³² Luchtanas A. LIIR, b. 2230, p. 30.

²³³ Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3147, p. 11–22.

²³⁴ Karnatka G. LIIR, b. 2219, p. 25.

²³⁵ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir... ten pat, p. 39; Vėlius G. LIIR, b. 2648, p. 35.

²³⁶ Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3304, p. 15.

²³⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 78–79.

²³⁸ Vėlius G. LIIR, b. 2648, p. 31–32.

²³⁹ Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3304, p. 15–21.

²⁴⁰ Kulikauskienė R. LIIR, b. 1097, p. 22.

²⁴¹ Luchtanas A. LIIR, b. 2032, p. 33.

²⁴² Vėlius G. LIIR, b. 2392, p. 35.

ti trys kaklo vėriniai su kryželiais bei trys pavieniai kryželiai. Visi trys vėriniai bei du iš trijų minėtų pavienių kryželių aptikti ~ 5 metų amžiaus mergaičių kapuose. Tik vienu atveju kryželis rastas 40–45 metų amžiaus moters kape. Manoma, kad tendencija dėti kryželius į vaikų kapus sietina su krikščionybės plitimu²⁴³. Visi kryželio formos kabučiai laikomi importu iš Senosios Rusios. Ten pat rasti pavieniai kitų formų (pusemūlio ir kt.) kabučiai²⁴⁴.

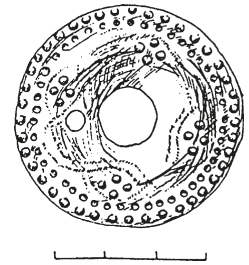
Segės – papuošalai, dėvėti moterų ir vyrų, skirti drabužiams (apsiaustams, marškiniams) susegti. Kernavėje XIII–XIV a. datuojamuose kultūrinuose sluoksniuose rastos trijų tipų segės, plačiai paplitusios viduramžių Lietuvos teritorijoje. Tai *pasaginės, apskritos plokštinės ir ažūrinės segės*.

Pasaginės segės plačiai naudotos Lietuvoje vėlyvajame geležies amžiuje ir XIII–XIV a.²⁴⁵ Kernavės–Kriveikiškių kapinyne (kape Nr. 81) mirusiojo krūtinės srityje rasta žalvarinė pasaginė segė kampuotais galais²⁴⁶. Dar dvi panašios segės rastos kapinyno teritorijoje atsitiktinai²⁴⁷. Labai panaši mažesnė aplūžusi segė rasta Pilies kalno piliakalnyje²⁴⁸. Žalvarinės pasaginės segės zoomorfiniais galais rastos Mindaugo sosto piliakalnyje²⁴⁹ (24 pav.), Žemutiniam mieste²⁵⁰, Aukštutiniam mieste²⁵¹ bei atsitiktinai kapinyno teritorijoje²⁵². Pasaginės segės aguoniniais galais fragmentas aptiktas Žemutiniam mieste prie auksakalio dirbtuvės tarp kitų papuošalų nuolaužų, tikriausiai skirtų perlydyti²⁵³. Segių lankeliai dažnai buvo puošti įvairiais taškučių, brūkšnelių, apskritimų, trikampių ornamentais.

Apskritos plokštinės segės (25 pav.) Lietuvoje išplito XIII–XIV a.²⁵⁴, todėl aptinkamos beveik visuose Kernavės archeologijos paminkluose. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne viena plokštinė segė rasta kape Nr. 64 ties mirusiojo krūtinė²⁵⁵. Šio tipo segės neabejotinai gamintos kerna- viškių meistrų. Auksakalio sodybos teritorijoje Žemutiniam mieste rasta daug apskritų plokštinių segių gamybos atliekų – skardelių, liežuvėlių²⁵⁶. Dvi žalvarinės apskritos plokštinės segės rastos Mindaugo sosto piliakalnyje²⁵⁷. Sidabrinės plokštinės segės fragmentas aptiktas Aukuro kalno piliakalnyje²⁵⁸. Taip pat pavienės žalvarinės plokštinės segės ir jų fragmentai rasti įvairiose Žemutinio miesto vietose²⁵⁹. Plokštinės segės –

24 pav. Žalvarinė pasaginė segė zoomorfiniais galais, rasta Mindaugo sosto piliakalnyje

25 pav. Žalvarinės apskritos plokštinės segės dalis, rasta Žemutiniam mieste

²⁴³ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 76.

²⁴⁴ Ten pat, p. 74–78.

²⁴⁵ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 62, 98.

²⁴⁶ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., ten pat, p. 40.

²⁴⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 80.

²⁴⁸ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 32.

²⁴⁹ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 35.

²⁵⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 28.

²⁵¹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 21.

²⁵² Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 80.

²⁵³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 59.

²⁵⁴ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 99.

²⁵⁵ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., ten pat, p. 40.

²⁵⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 15.

²⁵⁷ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 45; Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 789, p. 38.

²⁵⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 40.

²⁵⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 56–58; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 53; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 4–10; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 13–21.

grynai baltiški papuošalai, jų beveik nerasta slaviškų miestų kultūrinuose sluoksniuose, o pavieniai radiniai ten laikomi baltiškuoju importu²⁶⁰.

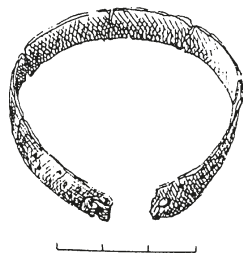
XV–XVI a. Lietuvoje paplito apskritos *ažūrinės* segės²⁶¹. Viena tokia segė, puošta smulkių akučių ornamentu, rasta Žemutiniame mieste, auksakalio sodybos teritorijoje, XIV a. datuojamame sluoksnyje²⁶². Taip pat įvairiuose Kernavės archeologijos paminkluose randami pavieniai sulūžę žalvariniai segių liežuvėliai.

Smeigtukai – Kernavėje gana retai randami papuošalai. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasti šeši jų variantai. Be to, kapinyno teritorijoje atsitiktinai rasta XII a. būdingo kryžinio smeigtuko galvutė. Smeigtukai dažniausiai randami iki 10 metų amžiaus mergaičių kapuose (vienas smeigtukas rastas ir 25–35 metų amžiaus vyro kape). Smeigtukai – tai geležiniai arba žalvariniai iki 5 cm ilgio ir iki 0,4 cm storio strypeliai. Tik vienu atveju smeigtukas rastas ties mirusiojo galva, o kitais atvejais – numanomiosiose į kapą įdėtų kapšelių vietose. Todėl spėjama, kad šie dirbiniai gali būti ne papuošalai ar aprangos elementai, bet higienos reikmėms skirti krapštukai. Panašūs šios paskirties dirbiniai žinomi aptariamąjį laikotarpį slavų miestuose²⁶³.

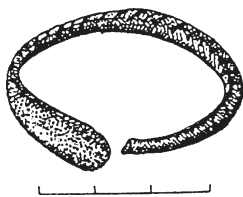
Apyrankių Kernavės archeologijos paminkluose gana gausu. Pirmoji jų grupė – juostinės apyrankės (26 pav.), kurių septynios (bei vienos fragmentas) rastos Kernavės–Kriveikiškių kapinyne. Dalis šių apyrankių galuose paplatintos arba susiaurintos, ornamentuotos trikampių sudarančiomis įstrižų brūkšnių poromis arba neornamentuotos²⁶⁴. Žemutiniame mieste, auksakalio dirbtuvėje, rasta žalvarinė juostinė apyrankė užvyniotais galais²⁶⁵.

Antroji grupė – žalvarinės trikampės apyrankės. Iš įdomesnių paminėtinas vienos apyrankės, puošta aštriabriaunės bangelės ornamentu, fragmentas, rastas Mindaugo sosto piliakalnyje²⁶⁶. Dar viena daili trikampė apyrankė rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne. Ji puošta įrėžtų brūkšnelių „eg-lute“, o tarp jų išmuštos akučių poros²⁶⁷.

Trečioji grupė – žalvarinės plonėjančiais galais apskritos apyrankės. Penkios tokios apyrankės (ir vienos fragmentas), puošta tordiravimo imitacija (27 pav.), rastos Kernavės–Kriveikiškių kapinyne²⁶⁸. Dar dviejų apskritų apyrankių, puoštų įstrižais brūkšneliais, dalys rastos lauvavietėje, esančioje spėjamojoje alkvietėje prie Neries²⁶⁹ ir Mindaugo sosto piliakalnyje²⁷⁰. Pastarosios apyrankės vienas galas suplotas.

26 pav. Žalvarinė juostinė apyrankė, rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 125

27 pav. Lieta žalvarinė apyrankė suplotais galais, tordiravimo imitacija puoštu lankeliu, rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 51

²⁶⁰ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 80.

²⁶¹ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 98.

²⁶² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 15.

²⁶³ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 80–81.

²⁶⁴ *Ten pat*, p. 81–83.

²⁶⁵ Luchtanas A. Kernavės senovės gyvenvietės (AR 1660) 1997 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 2956, p. 36.

²⁶⁶ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 35.

²⁶⁷ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne ir..., *ten pat*, p. 40.

²⁶⁸ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 81.

²⁶⁹ Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G. *LIIR*, b. 1659, p. 9.

²⁷⁰ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 36.

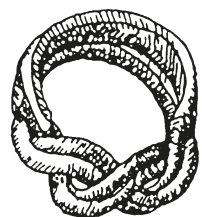
Taip pat rasta keletas į minėtas tris grupes nepatenkančių apyrankių. Žemutiniame mieste auksakalio sodybos vietoje rasta žalvarinės apyrankės, neturinčios analogų kituose Kernavės archeologijos paminkluose, dalis. Apyrankės lankelis trapezijos formos²⁷¹. Beveik toje pačioje vietoje bei sodyboje Aukštutiniame mieste rasti žalvarinių vytinių apyrankių (antkaklių ?) fragmentai²⁷². Dar viena iš vielučių pinta apyrankė rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne. Tačiau ji labai skiriasi nuo minėtų vytinių apyrankių (antkaklių ?) fragmentų²⁷³.

Kernavės–Kriveikiškių kapinyne žalvarinės apyrankės dažniausiai randamos turtingesniuose moterų kapuose. Kartais jos aptinkamos ne prie griaučių, bet padėtos kapo duobėje šalia mirusiosios galvos. Tik vienu atveju (iš septynių) apyrankė rasta vyro kape. XIV a. apyrankių nešiojimo tradicija nyko²⁷⁴.

Be žalvarinių, Kernavėje randamos XII–XIII a. datuojamos stiklinės apyrankės – Senosios Rusios žemėms būdingi papuošalai. Iš viso Kernavėje aptikti 24 stiklinių apyrankių fragmentai. Daugelio jų būta apvalių, keletas keturkampių ir net sudėtingos konfigūracijos (tordiravimo imitacija) apyrankių fragmentų. Šeši fragmentai rasti Aukuro kalno piliakalnyje²⁷⁵ ir jo papėdėje²⁷⁶, du – Mindaugo sosto piliakalnyje²⁷⁷, vienas fragmentas – Pajautos slėnyje prie Neries²⁷⁸, penkiolika – sodybos kieme Aukštutiniame mieste²⁷⁹. Nė vienos stiklinės apyrankės nerasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne.

Žiedai yra gausiausiai Kernavėje randami papuošalai. Žiedais puošėsi vyrai ir moterys, tačiau moterų kapuose žiedai randami keliskart dažniau. Žiedai buvo nešiojami visiškai nepriklausomai nuo žmonių amžiaus ir šeiminės padėties²⁸⁰. Pirmoji ir gausiausia žiedų grupė – žiedai pinta priekine dalimi (28 pav.) arba (retai) ištiesai pintu lankeliu, gana retai randami Rytų Lietuvos archeologijos paminkluose ir kur kas dažniau aptinkami Nemuno aukštupio baseine. Šių žiedų priekinė dalis dažniausiai būna paplatinta, lankelis ne uždaras, bet užkeistais galais. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasti 42 (bei dar 3 atsitiktinai) tokie žiedai²⁸¹. Dar trys žiedai pinta priekine dalimi arba ištiesai pintu lankeliu rasti Pilies kalno piliakalnyje²⁸², vienas – Žemutinio miesto šiaurinėje dalyje²⁸³. Visais trimis atvejais žiedai arba stambūs jų fragmentai rasti auksakalių sodybų vietose šalia kitų gausių juvelyrinių dirbinių bei jų gamybos atliekų. Be to, Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rastas žalvarinis lietas žiedas užkeistais galais, kurio priekinė dalis puošta nevykusia pynimo imitacija²⁸⁴.

Antroji grupė – žalvariniai žiedai paplatinta priekine dalimi, būdingi bal-

28 pav. Žalvarinis žiedas pinta priekine dalimi, užkeistais galais, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 113

²⁷¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 51.

²⁷² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 64; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 20.

²⁷³ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 81.

²⁷⁴ *Ten pat.*

²⁷⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 10; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 4.

²⁷⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1232, p. 16, 18.

²⁷⁷ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 37, 39.

²⁷⁸ Luchtanas A. Kapinyno ir gyvenviečių Pajautos slėnyje Kernavėje 1994 m. tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, b. 2359, p. 7.

²⁷⁹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 13–19.

²⁸⁰ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 84.

²⁸¹ *Ten pat.*, p. 86.

²⁸² Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 33.

²⁸³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1826, p. 14.

²⁸⁴ Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 32.

tų ir slavų žemėms. Žiedų lankeliai užkeistais galais, rombo formos priekine dalimi, puošti saulučių, akučių, įkardelių ornamentais. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasta 18 (bei dar 4 atsitiktinai) tokių žiedų²⁸⁵. Panašus žalvarinis žiedas rastas auksakalio sodybos vietoje Žemutinio miesto pietinėje dalyje²⁸⁶. Šalia kitos auksakalio sodybos, buvusios slėnio šiaurinėje dalyje, gatvės grindinyje rastas žalvarinio auksuoto (?) žiedo paplatinta priekine dalimi ir užkeistais galais ruošinys bei to paties tipo neornamentuotas žalvarinis žiedas²⁸⁷. Pajautos slėnyje prie Neries aptiktas žalvarinis žiedas uždaru lankeliu, paplatinta priekine dalimi, puoštas svastika²⁸⁸.

Trečioji grupė – žiedai (dažniausiai sidabriniai) su stiklo akutėmis (29 pav.), negausiai randami Rytų Lietuvoje ir Nemuno aukštupio baseine, gausiai aptinkami Novgorode ir kituose didesniuose Senosios Rusijos centruose. G. Vėlius nuomone, šie žiedai galėjo būti importiniai arba gaminti vietinių meistrų, perėmusių iš slavų meistrų šių žiedų gamybos technologiją, arba patys meistrai buvo slavai²⁸⁹. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasta 10 tokių žiedų²⁹⁰. Žalvarinis juostinis žiedas su mėlyno stiklo akute aptiktas Aukuro kalno piliakalnyje²⁹¹. Žemutiniame mieste rastas trikampio lankelio su įdėklu akutei alavinis žiedas. Akutė iškritusi²⁹². Žiedai su stiklo akutėmis pagal konstrukciją skiriami į paprastuosius ir į pagamintus filigrano technika. Visų žiedų su akutėmis lankeliai uždari²⁹³.

Ketvirtoji grupė – žalvariniai trikampė priekine dalimi ir užkeistais galais žiedai. Vienas toks žiedas, ornamentuotas įkypais brūkšneliais, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne²⁹⁴. Labai panašus neornamentuotas žiedas aptiktas Žemutiniame mieste²⁹⁵.

Penktoji grupė – juostiniai žalvariniai žiedai, puošti grioveliais arba įkardėlėmis. Aštuoni tokie žiedai (4 iš jų – atsitiktinai) aptikti Kernavės–Kriveikiškių kapinyne²⁹⁶.

Šeštoji grupė – sidabriniai žiedai tuščiaidurėmis keturkampėmis galvutėmis (30 pav.), datuojami XIV a. Šių žiedų beveik neaptinkama tarp kitų Lie-

29 pav. Žalvarinis žiedas apskrita galvute, uždaru lankeliu, su sunykusia akute, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 112

30 pav. Sidabrinis žiedas rombo formos lankeliu, rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 125

31 pav. Žalvarinis paauksuotas žiedas augaliniu ornamentu puoštu uždaru lankeliu, atsitiktinai rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne teritorijoje

²⁸⁵ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 83.

²⁸⁶ Luchtanas A. LIIR, b. 1826, p. 4.

²⁸⁷ Luchtanas A. LIIR, b. 1280, p. 53.

²⁸⁸ Luchtanas A. LIIR, b. 2674, p. 7.

²⁸⁹ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 87–88.

²⁹⁰ Ten pat, p. 86.

²⁹¹ Luchtanas A. LIIR, b. 2230, p. 40.

²⁹² Luchtanas A. LIIR, b. 1536, p. 37.

²⁹³ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 86.

²⁹⁴ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne ir..., ten pat, p. 43.

²⁹⁵ Luchtanas A. LIIR, b. 1536, p. 53.

²⁹⁶ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne ir..., ten pat, p. 36.

tuvos ir kaimyninių kraštų archeologinių radinių. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasti trys tokie žiedai, dar vieno panašaus žalvarinio žiedo galvutė rasta Žemutiniame mieste, juvelyro sodyboje. Manoma, kad šie žiedai, puošti kryžiumi arba svastika, pagaminti vietos meistrų²⁹⁷.

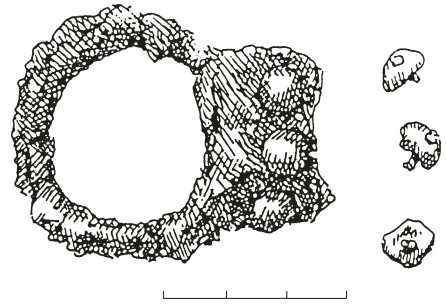
Septintoji grupė – lieti žiedai, datuojami XIII a. – XIV a. pirmąja puse (31 pav.). Tokių žiedų rasta Aukštutiniam mieste²⁹⁸ bei Kernavės–Kriveikiškių kapinyne (18 vnt.). Dalies žiedų puošyba imituoja tordiravimą. Kai kuriems žiedams rastos analogijos Senosios Rusios miestuose²⁹⁹.

Be aptartų žiedų grupių, Kernavėje rasta keletas žiedų bei jų fragmentų, nepatenkančių į minėtą klasifikaciją. Žiedai nešioti ant dešinės rankos, rečiau – ant kairės rankos pirštų. Vienu atveju žiedas, turėjęs pintą priekinę dalį, buvo užmautas ant mirusiojo dešinės kojos piršto³⁰⁰.

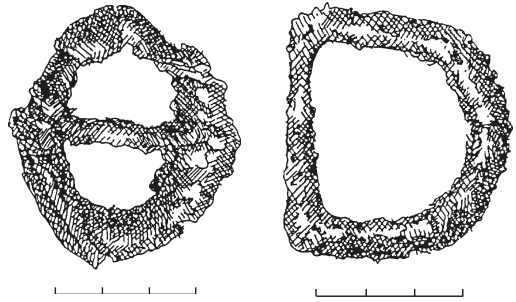
Kernavėje randamų žiedų tipologinis spektras labai platus. Dalis žiedų yra baltiški, o kiti importiniai bei, kaip manoma, gaminti vietoje, kartais primant rytų slavų miestų juvelyrikos madas bei technologijas, o galbūt ir pačių slavų juvelyrų čia pagaminti³⁰¹.

Diržai bei austinės juostos plačiai naudotos vyrų ir moterų XIII–XIV a. Lietuvoje³⁰². G. Vėliaus teigimu, diržai aptariamojo laikotarpio Kernavėje buvo tik vyrų aprangos dalis³⁰³. Diržų sagtys, grandys, kniedės, liežuveliai (32 pav.), apkalai rasti beveik visuose tirtuose Kernavės archeologijos paminkluose. Vyrauja geležinės, taip pat gana daug žalvarinių sagčių ir grandžių. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasta geležinė sagtis su žalvariniu liežuveliu³⁰⁴. Sagtys apvalios, ovalios (33 pav.), D raidės formos (34 pav.) ir kt.³⁰⁵ Tiksriausiai dalis ne kapinyne randamų įvairaus dydžio sagčių ir grandžių buvo žirgo aprangos dalys.

Peilių makštys turėjo būti tvirtinamos prie diržų. Jos puoštos žalvarinėmis juostelėmis ir apkalėliais, sudarančiais

32 pav. Geležinė diržo grandis bei žalvarinės kniedės, rastos Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 137

33 pav. Geležinė ovali sagtis, rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 137

34 pav. Geležinė D formos diržo sagtis, liežuvelis neišliko, rasta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 11

²⁹⁷ Ten pat, p. 43.

²⁹⁸ Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3304, p. 11–19.

²⁹⁹ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne ir..., ten pat, p. 38.

³⁰⁰ Ten pat, p. 43.

³⁰¹ Ten pat, p. 38.

³⁰² Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 56–61, 100–104.

³⁰³ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 95.

³⁰⁴ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne ir..., ten pat, p. 38.

³⁰⁵ Ten pat; Vėlius G. LIIR, b. 2648, p. 32–39.

vingiuotą augalinį ornamentą. Kovos peilio makštėmis tyrinėjimų autorius laiko 21 cm ilgio odines makštis, rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodybos teritorijoje. Čia taip pat rastas makščių ruošinys³⁰⁶. Odinių makščių pėdsakai rasti prie kovos peilio, aptikto Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 160³⁰⁷.

Kapšeliai pinigams buvo siuvami iš odos (gal būta ir neišlikusių kapšelių iš audinio). Odiniai kapšeliai yra stačiakampiai, viršutinėje dalyje suveržiami dirželiu, kuriuo tikriausiai buvo pririšami prie diržo. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rastas vienas odinis kapšelis, puoštas augaliniu ornamentu iš kniedytų žalvarinių apkaustėlių. Kapšelio matmenys – 25x30 cm³⁰⁸. Kitame kape rasti geležiniais figūriniais apkalėliais puošto kapšelio likučiai³⁰⁹. Iš viso Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aptiktos šešiolikos kapšelių, rastų vyrų ir moterų kapuose, liekanos, bei daug jų apkalų iš suardytų kapų³¹⁰. Vienas kapšelis be puošybos elementų rastas kauladirbio sodybos kieme Žemutiniame mieste³¹¹.

Odinė adatinė, puošta augaliniu ornamentu iš žalvarinių apkalėlių, taip pat laikytina aprangos dalimi. Trapecijos formos adatinėje rasta viena adata. Adatinė aptikta Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 24. Šioje adatinėje siaura žalvarine juostele išsiuvinėtas išpūdingas augalinis ornamentas³¹².

Aptarta tema yra labai plati dėl archeologinės medžiagos (visų pirma papuošalų) gausos ir įvairovės, todėl reikalinga speciali išsami, visą sukauptą medžiagą apibendrinanti, studija, kuri leistų tiksliau rekonstruoti viduramžių kernaviškių nešioseną.

Mityba

Viduramžiais didžiąją dalį gyvulinės kilmės maisto teikdavo naminiai gyvuliai. Kernaviškiai valgė kiaulieną, stambiujų ir smulkiųjų raguočių mėsą, tikriausiai ir paukštieną. Taip pat ant kernaviškių stalo patekdavo šiek tiek laukinių žvėrių mėsos (elnienos, briedienos, šernienos). Sunku pasakyti, ar Kernavės gyventojai valgė bebrų, lokių mėsą. Žinoma, kad senovės Lietuvoje lokiai medžioti ne tik dėl kailių (meškenu), bet ir dėl taukų bei mėsos³¹³. Bebrų mėsą katalikams buvo leidžiama valgyti gavėnios metu. Ypač vertinta uodegos mėsa³¹⁴.

Paršelio griaučiai rasti Žemutiniame mieste kauladirbio sodybos gyvenamajame name³¹⁵. Taip pat buvo valgoma žuvis, kartais nepakankamai termiškai apdorota ar netgi žalia. Tai paliudija atsektas susirgimo difilobotrioze atvejais.

Kernaviškiai vertėsi drevine bitininkyste ir galėjo apsirūpinti medumi. Buvo auginami galvijai ir smulkieji raguočiai, tad kernaviškiai vartojo pieno produktus. Atlikus viename iš Mindaugo sosto piliakalnyje aptiktų puodų buvusių nuosėdų cheminę analizę, paaiškėjo, kad puode buvo laikoma grietinė arba grietinė³¹⁶.

Duonai ir panašioms gaminams kepti galėjo būti naudojami įvairių javų (rugių, miežių, avižų, grikių) miltai. Augintos ir kanapės. Šių augalų sėklose yra

³⁰⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 45–46.

³⁰⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 93.

³⁰⁸ Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 37–38.

³⁰⁹ *Ten pat*, p. 39.

³¹⁰ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 93.

³¹¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 45–46.

³¹² Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 90.

³¹³ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 654.

³¹⁴ Palionienė A. Bebras, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1985, t. 1, p. 228.

³¹⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 28.

³¹⁶ A. Luchtano žodinė informacija.

iki 30–35% aliejaus³¹⁷, taigi iš jų galėjo būti gaunami augaliniai riebalai maistui gaminti.

Maistui naudoti ir miško augalų vaisiai. Įvairiose miesto vietose randama lazdyno riešutų kevalų³¹⁸. Pilies kalno piliakalnyje aptikta obuolių sėklų, netolimame Maišiagalos piliakalnyje aptikta vyšnių kauliukų³¹⁹.

Deja, nieko negalime pasakyti apie gėrimų, taip pat ir alkoholinių, gamybą. Maišiagalos piliakalnyje rasti apynių likučiai³²⁰ liudija, kad Kernavės apylinkėse aptariamam laikotarpiu galėjo būti gaminamas alus. Šis gėrimas Lietuvoje žinomas nuo XI a.³²¹

Be abejo, maistui naudoti ir kiti ūkio bei gamtos produktai, kurių dar nepavyko atsekti iš archeologinių radinių.

Sočiausias metų laikas būdavo ruduo ir žiemos pradžia, kai, nuėmus derlių bei prisirinkus gamtos gėrybių, būdavo sukauptos naujos maisto atsargos. O sunčiausias metas žmonėms būdavo, aišku, pavasaris.

Sanitarinės higienos būklė

Sanitarinės higienos būklė, tiesiogiai veikusi gyventojų sveikatą, Kernavės mieste XIII–XIV a. buvo gana prasta. Tai būdinga daugeliui viduramžių miestų. Gatvėse, sodybų pastatuose, o neretai ir namuose buvo gana storas statybinių ir buitinių atliekų sluoksnis. Nė viena tirta sodyba neatrodė buvusi pakankamai švari. Šalia gyvenamųjų namų dažnai buvo įrengiamos ūkinės duobės – šiukšlynai. Tvartai stovėjo vos už kelių metrų nuo gyvenamųjų namų, gardeliai gyvuliams laikyti kartais buvo įrengiami netgi gyvenamosiose patalpose (pastatas Nr. 15 Žemutiniame mieste). Vasarą mieste buvo jaučiamas mėšlo kvapas, zujo daug musių. Daug musių lervų tyrinėjimų metu randama mėšlo sluoksniuose.

Ligų plitimą skatino tvarkingų išviečių nebuvimas (geriausiu atveju – trūkusimas). Iki šiol Kernavėje aptikti tik vienos spėjamos išvietės, buvusios Žemutiniame mieste netoli pirties, pėdsakai³²². Tuštinamasi buvo patvoriuose, už pastatų. Tai liudija 1998 m. kasinėjimų Aukštutiniame mieste duomenys, kur žmogaus ekskrementų aptikta sodybos kieme, patvoryje. Atlikus ekskrementų koprologinę analizę, nustatyta, kad žmogus buvo užsikrėtęs žarnyno parazitais – išmatose rasta žuvinio kaspinuočio kiaušinėlių³²³.

Nėra aišku, kur kernaviškiai sėmė vandenį atsigerti ir maistui gaminti. Apie tai užsiminta straipsnio dalyje „Miestas XIII–XIV a.“. Ten pat pateikti pirties (pastato Nr. 2), stovėjusios Žemutiniame mieste, duomenys. Prausimasis pirtyse buvo viena svarbiausių individualios higienos priemonių.

Verslai

Šioje straipsnio dalyje apžvelgsime viduramžių kernaviškių verslus, jų specializaciją, žemdirbystės, gyvulininkystės, amatų, prekybos ir pagalbinių verslų vietą bendruomenių gyvenime. Kalbėdami apie amatus, išsamiau nenagrinėsime dirbinių gamybos procesų (tam skirtos specialios

³¹⁷ Tarybų Lietuvos enciklopedija, Vilnius, 1986, t. 2, p. 199.

³¹⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 17; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 6.

³¹⁹ Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 135.

³²⁰ *Ten pat.*

³²¹ Milius V., Venskevičius J. *Alus, Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1985, t. 1, p. 54.

³²² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 35.

³²³ Vaičiūnienė D. *Kernavės viršutinio...*, p. 133–134.

atskirų autorių studijos), bet daugiau dėmesio skirsime Kernavėje aptiktą gamybos įrankių ir dirbinių apžvalgai bei jų pritaikymo kasdieniame gyvenime aptarimui.

Plačiau apžvelgsime Kernavėje vykusią prekybinę veiklą ir importinius dirbinius, užėmusius svarbią vietą kernaviškių materialinėje kultūroje, ypač viduramžių laikotarpiu.

Žemdirbystė

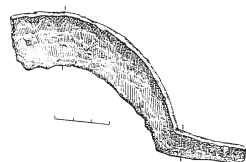
Žemdirbyste ir su ja labai glaudžiai susijusia gyvulininkyste XIII–XIV a. vertėsi didelė dalis (ar net dauguma) Kernavės gyventojų, nors vis svarbesnę reikšmę įgijo amatai. Sodybose randamos tvartelių, žemės ūkio įrankių liekanos, tačiau akivaizdu, kad tvartų skaičius ir dydis toli gražu neprilygo dirbtuvių gausai, o žemdirbystės įrankių randama labai nedaug, lyginant su amatininkų įrankiais. Kol kas Kernavėje nėra tirta nė viena sodyba, kurią aiškiai būtų galima priskirti žemdirbiui, nesiverčiusiam jokiui amatu. Taigi tenka manyti, kad žemės ūkis didesnei daliai kernaviškių buvo pagalbinis, o ne pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Didesnę dalį žemės ūkio produktų kernaviškiams tikriausiai tiekė aplinkinių kaimų gyventojai.

Kad dirbamų laukų būta Pajautos slėnyje, kur tada buvo Žemutinis miestas, liudija palinologinių tyrimų duomenys. Žemutiniame mieste paimto mėginio analizė parodė, jog kviečių žiedadulkės sudarė 19,8%, rugių – 10,6%, avižų ir miežių – 7,5%, grikių – 2% bendro mėginio rasto žiedadulkių kiekio. Be to, aptiktos pavienės lubinų, žirnių, kanapių ir vikių žiedadulkės. Bendra kultūrinių augalų žiedadulkių suma sudarė 40% viso žiedadulkių kiekio. Mažas piktžolių, visų pirma lakišių, žiedadulkių kiekis (5,8%) rodo, kad dirbami laukai buvo prižiūrimi, švarūs. Tyrimų autorės nuomone, daržų Pajautos slėnyje nebuvo arba jie užėmė labai nedidelį plotą³²⁴.

Taip pat buvo ištirti Mindaugo sosto piliakalnyje XIV a. antrosios pusės sluoksnyje rasti sudegę grūdai. Paaiškėjo, kad vienoje vietoje buvo saugomi įvairūs grūdai, kurių didesnę dalį sudarė miežiai, kiek mažiau būta avižų ir visiškai nedaug žieminių rugių grūdų. Be to, aptikta šiek tiek piktžolių (ruginės dirsės, vijoklinio rūgčio) sėklų. Tų pačių kultūrų grūdai buvo gana nevienodo dydžio. Kartu supilti ne vienu metu bręstančių javų grūdai rodo, kad tada nebuvo auginamas visų šių javų mišinys. Tyrimų autorės nuomone, tai atvejis, kai atsitiktinai saugykloje sumaišyti įvairių javų grūdai³²⁵.

Kernavėje buvo auginamos ir kanapės; tai liudija ne tik žiedadulkių analizė, bet ir mieste rasti storų kanapių virvių gabalai³²⁶. Taigi kanapių pluoštas buvo naudotas virvėms vyti.

Žemės arimo įrankių Kernavėje rasti nepavyko. Aptikta tik viena medinio dirbinio detalė, kurią tyrimų autorius laiko arklo dalimi³²⁷. Aukuro kalno piliakalnyje bei sodybos kieme Aukštutiniame mieste rasti geležiniai Rytų Lietuvos tipo pjautuvai³²⁸. Nedidelis pjautuvo

35 pav. Geležinio pjautuvo fragmentas, rastas Mindaugo sosto piliakalnyje

³²⁴ Kondratienė O. Dviejų Kernavės pavyzdžių..., p. 1.

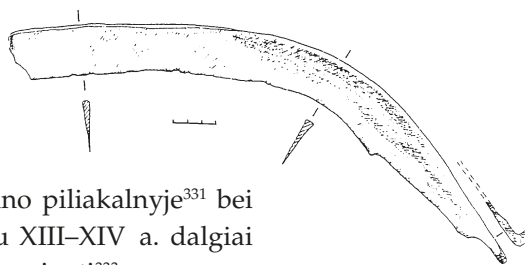
³²⁵ Kulikauskienė R., Kulikauskas P. Kernavės piliakalnio (vadinamo „Mindaugo sostu“) ir Kernavės pilkapių tyrinėjimai 1981 m. Ataskaita, LIIR, b. 975.

³²⁶ Luchtanas A. LIIR, b. 1280, p. 16; Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3304, p. 17.

³²⁷ Karnatka G. LIIR, b. 2219, p. 25.

³²⁸ Luchtanas A. LIIR, b. 2032, p. 21; Vaičiūnienė D. LIIR, b. 3304, p. 17.

fragmentas (35 pav.) taip pat rastas Mindaugo sosto piliakalnyje³²⁹. Be to, Žemutiniame mieste aptiktas nulūžusiu galu geležinis dalgis (36 pav.). Jo ašmenų ilgis – 32 cm, plotis – iki 3,6 cm³³⁰. Dalgį fragmentai taip pat rasti Aukuro kalno piliakalnyje³³¹ bei Žemutiniame mieste³³². Manoma, kad jau XIII–XIV a. dalgiai buvo naudoti ne tik žolei, bet ir javams pjauti³³³.

36 pav. Geležinis dalgis, rastas Žemutiniame mieste

Aukštutinio miesto vienos sodybos kieme rasti apanglėję grūdų, audinio ir virvių likučiai³³⁴. Akivaizdu, jog tai yra stovėjusių (veikiausiai pašiūrėje) grūdų maišų likučiai.

Pajautos slėnyje, apardytame sluoksnyje šalia Neries upės, pavyko rasti rankinių sukamųjų girnų girnapusę, pagamintą iš akmens. Jos skersmuo – 132 cm, storis – 9,7 cm. Centre yra stačiakampė 5x6 cm dydžio skylė³³⁵.

Gyvulininkystė

Aptariamuoju laikotarpiu gyvulininkystė Lietuvoje buvo neatskiriama nuo žemdirbystės ir net didele dalimi jos raidą veikiančia ūkio šaka. Kernaviškių gyvenime gyvulininkystė ir jos produktai visais laikais turėjo didelę reikšmę. Naminiai gyvuliai buvo svarbus maisto šaltinis – teikė mėsą ir pieną, taip pat vilną ir kailius drabužiams, odą apavui bei įvairiems dirbiniams. Iš naminių gyvulių kaulų bei ragų buvo gaminami kai kurie dirbiniai. Plėtojant žemdirbystę, arklių ir jaučių traukiamoji jėga įgavo vis didesnę reikšmę. Arkliai, be to, buvo itin svarbi susisiekimo priemonė, taip pat labai svarbūs karybos raidai. Įvairialaikėse Kernavės gyvenvietėse ir piliakalniuose aptikta daug gyvulių kaulų, tačiau jie dažniausiai labai sunykę, netinkami paleozoologinei analizei.

Naminius gyvulius augino didelė dalis viduramžių Kernavės gyventojų. Aptiktos kelių tvartų liekanos. Be to, mėšlo ir kraikui naudotų šiaudų sluoksnelių randama daugelyje miesto vietų. Amatininko kauladirbio sodybos kieme rastame mėšlo sluoksnyje buvo atsekti išsipaudeę kiaulių ir stambiųjų raguočių kanopų pėdsakai³³⁶. Už sodybos tvoros gatvėje rasta galvijų kaukolė aplaužytas ragais³³⁷.

Naminių gyvulių kaulai gausiai randami Pajautos slėnyje ir piliakalniuose. 1989 m. buvo atlikti dalies Žemutiniame mieste surinktų kaulų tyrimai. Paaiškėjo, kad naminių gyvulių kaulai sudarė 96–97% viso kiekio. Atskirai buvo ištirti XIII a. – XIV a. pirmosios pusės ir XIV a. antrosios pusės sluoksniuose rasti kaulai (pastarojo sluoksnio tyrimų rezultatus toliau žymėsime skliausteliuose). Paaiškėjo, kad stambiųjų raguočių kaulai sudarė 49,8% (45,1%), kiaulių – 27,4% (28,4%), smulkiųjų raguočių – 15,7% (16,7%), arklių – 7,1% (10,8%) viso kaulų kiekio. Be to, Žemutiniame mieste XIII a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje rasti vieno šuns,

³²⁹ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 44.

³³⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 11.

³³¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 41.

³³² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 43.

³³³ Volkaitė-Kulikauskienė R. Žemdirbystė, gyvulininkystė ir medžioklė (toliau – Volkaitė-Kulikauskienė R. Žemdirbystė, gyvulininkystė...), *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1978, t. 1, p. 48–72.

³³⁴ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 7.

³³⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2956, p. 28.

³³⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 13.

³³⁷ *Ten pat*, p. 10.

o XIV a. antrosios pusės sluoksnyje – vieno šuns ir vienos katės kaulai. Tyrimai parodė, kad arklių, šunų ir katės griaučiai nėra patyrę terminio apdorojimo³³⁸. O tuo metu Aukštutiniame mieste kiemo paviršiaus sluoksnyje ir virš jo susidariusiame sąnašiniame sluoksnyje, suplautame iš aukštesnių Aukštutinio miesto vietų, naminių gyvulių kaulai sudarė atitinkamai 93,87% ir 93,6% visų kaulų. Į šį skaičių taip pat įtraukti paukščių kaulai (atitinkamai 0,2% ir 2,4%), kurių tikslios priklausomybės naminiams arba laukiniams paukščiams nepavyko nustatyti. Pagal gyvulių rūšis galvijų kaulai sudarė atitinkamai 41,7% (36,0%), kiaulių kaulai 21,94% (25,6%), smulkiųjų raguočių kaulai 11,46% (6,4%), arklių kaulai 17,59% (20,8%), šunų kaulai 1,18% (2,4%) visų gyvulių kaulų. Būtina pastebėti, kad tarp kiaulėms priskiriamų kaulų gali būti šernų kaulų³³⁹. Dar viena stambaus jauno šuns kaukolė aptikta kauladirbio sodybos kieme³⁴⁰. Manoma, kad šunų ir kačių auginimas buvo prabangos požymis³⁴¹.

Kol kas nėra tiksliai identifikuota naminių paukščių kaulų, tačiau paukščiai turėjo būti auginami. Naminių paukščių kaulų yra rasta netolimų Maišiagalos, Nemėnčinės, Aukštadvario piliakalnių aptariamojo laikotarpio sluoksniuose³⁴².

Žirgų naudojimas

Didelę reikšmę kasdiniame žmonių gyvenime turėjo arkliai. Jie, kaip ir jaučiai, buvo naudojami kaip traukiamoji jėga³⁴³. Dar svarbesni žirgai buvo susiekimui ir karybai.

Kernavės viduramžių archeologijos paminkluose rasta žirgo aprangos dalių. Žemutiniame mieste (ūkinėje duobėje) aptiktas geležinis pentinas su devinspygde žvaigždute, odiniu dirželiu ir sagtele³⁴⁴. Geležinis pentinas su sagtele, kabliuku ir žalvarine aštuonspygde žvaigždute (37 pav.) rastas Mindaugo sosto piliakalnyje³⁴⁵. Dar vieno geležinio pentino likučiai rasti sodybos kieme Aukštutiniame mieste³⁴⁶. Žemutiniame mieste (kauladirbio sodyboje) rasta raginių balnų apkalų, jų fragmentų bei ruošinių³⁴⁷. Aukuro kalno piliakalnyje aptiktos geležinės grandys, tyrinėjimų autoriaus laikomos žirgo aprangos dalimi³⁴⁸, o to paties piliakalnio papėdėje – geležinė balno paspręstės sagtis³⁴⁹.

Geležinių pasagų dalys rastos Pilies kalno piliakalnyje³⁵⁰ bei Pajautos slėnyje³⁵¹. Tačiau abi pasagos aptiktos permaišytuose viršutiniuose sluoksniuose, tad gali būti, kad jos yra vėlyvesnės nei XIV a.

Gali būti, kad arkliena vis dėlto buvo naudojama maistui, nors paleozo-

37 pav. Geležinis pentinas, rastas Mindaugo sosto piliakalnyje XIII–XIV a. sluoksnyje

³³⁸ Danilčenko V., įdėtiniai lapai ataskaitoje: Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644.

³³⁹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 36–40.

³⁴⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 12.

³⁴¹ Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 155.

³⁴² Volkaitė-Kulikauskienė R. *Žemdirbystė, gyvulininkystė...*, p. 68.

³⁴³ *Ten pat*, p. 67.

³⁴⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 55.

³⁴⁵ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 45.

³⁴⁶ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 36–40.

³⁴⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 24–34.

³⁴⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 20.

³⁴⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1232, p. 18.

³⁵⁰ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 32.

³⁵¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 52.

ologiniai Mindaugo sosto piliakalnyje rastų kaulų tyrimai parodė, jog arklių kaulai nėra patyrę terminio apdoravimo. Sodybos kieme Aukštutiniame mieste tarp rastų kaulų arklių kaulai sudarė apie penktadalį visų kaulų³⁵². Tokia arklių kaulų gausa tarp buitinių atliekų nepaaiškinama niekuo kitu, kaip arklienės naudojimu maistui. Šios sodybos kiemo pakraštyje, eroduojančioje griovoje aptikta arklio kaukolė³⁵³. Galbūt tai sodybos kieme išmėsinto arklio galvos, išmestos į už tvoros buvusį griovį, likučiai?

Medžioklė, žvejyba, bitininkystė

Medžioklė paįvairindavo kernaviškių mitybos racioną, leisdavo apsirūpinti kailiais. Kaulus ir ragus dirbinių gamyboje naudojo amatininkai kauladirbiai.

Žvejyba ir drevinė bitininkystė taip pat papildydavo kernaviškių racioną, o bitininkystė, be to, leido apsirūpinti vašku, reikalingu prekybai ir auksakalių darbui.

Medžioklė tikriausiai buvo daugiau diduomenės nei eilinių Kernavės gyventojų užsiėmimas. Šią prielaidą galėtų patikrinti kaulų, rastų Aukuro kalno piliakalnyje ir Žemutiniame mieste, tyrimo rezultatų palyginimas, tačiau kol kas ištirta tik dalis antrajame objekte surinktos osteologinės medžiagos. Paaikškėjo, kad XIII–XIV a. sluoksniuose aptikti 3 taurų (?), 8 briedžių, 21 elnio, 10 šernų, 4 vilkų, 2 bebrų ir 1 lokio kaulai. XIII a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje laukinių žvėrių kaulai sudarė 3,3%, o XIV a. antrosios pusės sluoksnyje – 2,5% visų kaulų³⁵⁴. Taurų kaulus sunku atskirti nuo naminių stambiųjų raguočių kaulų. Tyrimų autorė nepateikė duomenų apie terminio apdoravimo pėdsakus žvėrių kauluose. Tuo tarpu atlikus sodybos kieme Aukštutiniame mieste bei virš jo susidariusiame sąnašiniame sluoksnyje aptiktų kaulų analizę, nustatyta, kad laukinių žvėrių kaulai sudarė atitinkamai 5,93% ir 7,2% visų kaulų. Briedžių kaulai sudarė atitinkamai 0,99% ir 0,0%, taurų kaulai 2,57% ir 4,8%, elnių kaulai 0,59% ir 1,6%, šernų kaulai 1,58% ir 0,8%, lokių kaulai 0,2% ir 0,0% visų kaulų³⁵⁵.

Netoli Kernavės esančiame Maišiagalos piliakalnyje XIII a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje laukinių žvėrių kaulų beveik nerasta, o tuo tarpu taip pat netolimame Bradeliškių piliakalnyje to paties laikotarpio sluoksnyje jie sudaro didesnę dalį viso kaulų kiekio. Spėjama, kad Maišiagalos pilies valdytojas rengė pramogines medžiokles Bradeliškių pilies apylinkėse ir čia šventė medžioklės pabaigtuves³⁵⁶. Savo ruožtu galima spėti, kad į medžioklės atžvilgiu produktyvius Bradeliškių apylinkių miškus (čia, skirtingai nei Kernavės apylinkėse, iki šiol auga daug ažuolynų ir mišriųjų miškų, kuriuose visada gausiau nei pušynuose žvėrių) atvykdavo medžioti ir Kernavės valdytojai.

Apie medžioklės būdus nedaug ką tegalime pasakyti. Tikriausiai medžioklėse buvo pasitelkiami varovai, šunys, naudojami lankai ir strėlės. Galbūt statytos ir kilpos.

Žvejyba taip pat praturtindavo viduramžių kernaviškių stalą. Buvo žvejojama Neryje, jos intakuose, turbūt ir iki šiol žuvingumu garsėjančiame Pragarinės ežere į šiaurę nuo Kernavės. Mieste rasta stambių žuvų kaulų, kurie dar nėra tirti. Įvairiose miesto vietose taip pat

³⁵² Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 36–40.

³⁵³ *Ten pat*, p. 1.

³⁵⁴ Danilčenko V., įdėtiniai lapai ataskaitoje: Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644.

³⁵⁵ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 36–40.

³⁵⁶ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Žemdirbystė, gyvulininkystė...*, p. 69.

rasti geležiniai ir žalvariniai dvišakiai bei vienišakiai kabliukai (4 vnt.) (38 pav.) su užbarzdomis ir be jų³⁵⁷. Kabliukai dideli, 3–5 cm aukščio, tad ir žvejojamos žuvys buvo nemenkos.

Plūdėms gaminti naudota pušies žievė. Plūdės buvo aukštos, trapecijos formos su skylute gale arba centre³⁵⁸. Taip pat rastos spėjamos plūdės iš beržo tošies³⁵⁹. Naudoti ir geležiniai žeberklai. Pietinėje Žemutinio miesto dalyje prie Neries rastas geležinio žeberklo dantis (39 pav.) su atsikišusia užbarzda, pagamintas iš keturkampio 0,8 cm storio geležinio strypo. Ilgis – 12,7 cm³⁶⁰.

Didesnio masto žvejybai naudoti tinklai. Du moliniai gerai išdegti kiaušinio formos tinklo pasvarai (ilgis – apie 6,3 cm, skersmuo – iki 3,3 cm) rasti Mindaugo sosto piliakalnyje³⁶¹.

Drevinė bitininkystė buvo gana svarbus kai kurių gyventojų verslas. Kernaviškiai pirkliai vašką gabendavo į Rygą. Žemutiniame mieste kauladirbio sodybos kieme rasta lentelė-suo-liukas su išpjovomis galuose, naudota dreves kopinėjusią bitininkų³⁶². Netoliese aptiktas medinis „geinys“ – specialus kablys, bitininko naudojamas lipant į medį³⁶³. Tikriausiai kauladirbis arba jo šeimos narys papildomai vertėsi drevine bitininkyste.

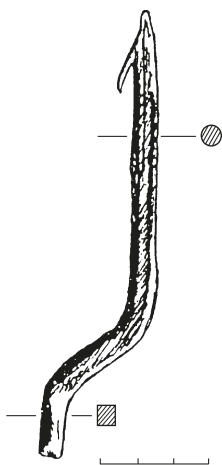
Drabužių gamyba

Drabužių (ir avalynės) gamyba buvo vienas svarbiausių darbų, kuri dažniausiai atlikdavo moterys. Meistrai vyrai tikriausiai dirbdavo darbus, susijusius su metalinių detalių pritaikymu aprangai (pvz., gamindavo odinius diržus su metalinėmis sagtimis ir apkaustais). Drabužių gamybos įrankiai arba jų fragmentai sudaro didelę, o kartais ir pagrindinę radinių dalį įvairialaikiuose Kernavės archeologijos paminkluose. Tai liudija, kad drabužiai buvo gaminami kiekvienoje šeimoje.

Drabužių gamyba kaip atskiras amatas XIII–XIV a. buvo dar tik bepradedantis plėstis. Atskiri amatininkai ir amatininkės tikriausiai jau gamino drabužius diduomei ir galbūt kariaunos vyrams, tuo tarpu daugelyje eilinių šeimų drabužius gamindavo jų moterys. Visose tirtose miesto sodybose bei piliakalniuose gausiai randami su drabužių gamyba susiję įrankiai bei jų fragmentai leidžia teigti, kad bent jau verpiama buvo kiekvienuose namuose. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad verpdavo visų šeimų moterys, nepaisant turtinių skirtumų, esą verpimas buvo ne tik gyvenimo būtinybė, bet ir garbės reikalas. Turtingesnių šeimų moterys tiesiog galėjo turėti brangesnius, geresnius

38 pav. Žalvarinis žvejybos kabliukas, rastas Žemutiniame mieste

39 pav. Geležinis žeberklo dantis, rastas Neries pakrantėje

³⁵⁷ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 25; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1202, p. 31; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 19; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 60; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 12.

³⁵⁸ Karnatka G. *LIIR*, b. 2219, p. 24; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 51–52; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 81, 90; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 12.

³⁵⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 52.

³⁶⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1202, p. 31.

³⁶¹ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 47; Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 789, p. 39.

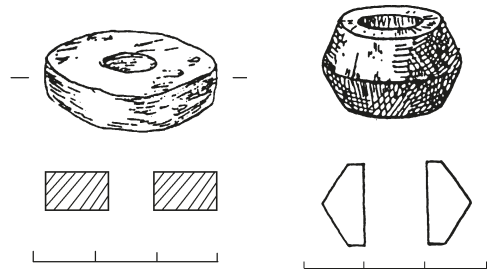
³⁶² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 90.

³⁶³ *Ten pat*, p. 45.

įrankius (pvz., šiferinius verpstukus), o eilinių šeimų moterys naudojo paprasčiau išrankius³⁶⁴.

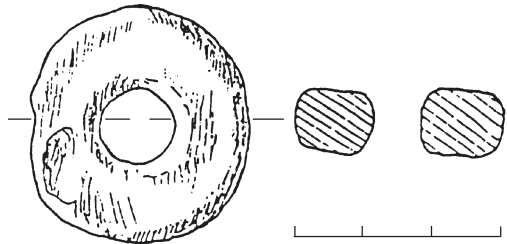
Verpstukų Kernavėje randama daug ir įvairių. Vyrauja moliniai žemo cilindro formos (40 pav.) bei dvigubo nupjauto kūgio formos (41 pav.) verpstukai. Abiejų tipų verpstukai randami vienlaikiuose sluoksniuose³⁶⁵. Žemo cilindro formos ir dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukų randama daugmaž po lygiai. Antroji pagal gausą grupė – verpstukai iš kalkakmenio (42 pav.), savo forma atkartojantys abiejų tipų molinius verpstukus³⁶⁶. Trečioji grupė – žemo cilindro formos raginiai verpstukai³⁶⁷. Ketvirtoji grupė – Žemutiniame mieste rasti du švininiai žemo cilindro formos verpstukai³⁶⁸. Penktoji grupė – iš Senosios Rusijos žemių į Kernavę patekę šiferiniai verpstukai (43 pav.), kurių du rasti Aukuro kalno piliakalnyje³⁶⁹, dar du – Kernavės–Kriveikiškių kapinyne³⁷⁰.

Įvairiose miesto vietose randami 11–27 cm ilgio mediniai *verpstukų koteliai*³⁷¹. Kauladirbio sodybos kieme Žemutiniame mieste aptikta medinė irklo formos *verpstė* su įpjautu svas-tikos ženklų³⁷². Ten pat rastas (44 pav.) kaulinis juostų audimo

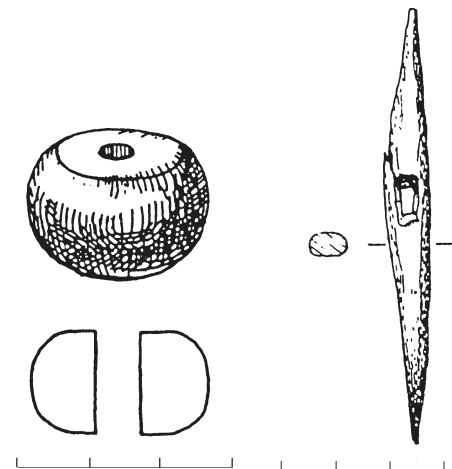

40 pav. Molinis žemo cilindro formos verpstukas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje

41 pav. Molinis dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje

42 pav. Kalkakmeninis žemo cilindro formos verpstukas, rastas Žemutiniame mieste

43 pav. Šiferinis verpstukas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje

44 pav. Kaulinis audimo įrankis, rastas Žemutiniame mieste

³⁶⁴ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Senovės lietuvių drabužiai...*, p. 82.

³⁶⁵ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 789, p. 39; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 47–51; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 21–33.

³⁶⁶ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 789, p. 37; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 56; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 5, 43; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 54.

³⁶⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 51; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 4; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 25, 34.

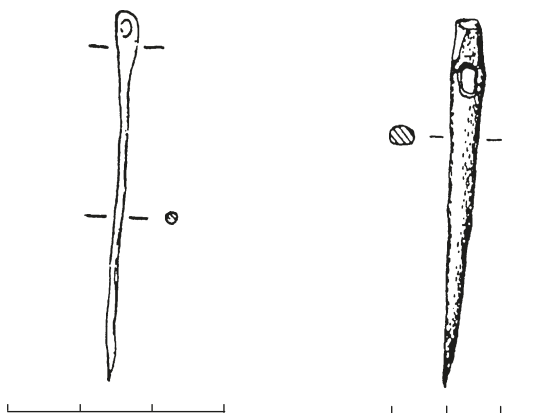
³⁶⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2498, p. 21.

³⁶⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 10; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 4.

³⁷⁰ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir ..., *ten pat*, p. 45; Vėlius G. *LIIR*, b. 3154, p. 41.

³⁷¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 54; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 44–45.

³⁷² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 54.

45 pav. Žalvarinė
adata, rasta
Žemutiniame mieste

46 pav. Kaulinė adata,
rasta Žemutiniame
mieste

įrankis. Aiškesnių audimo staklių liekanų kol kas nepavyko rasti, tačiau šios staklės XIII–XIV a. Kernavėje, be abejo, buvo naudojamos.

Drabužiams ir kitiems dirbiniams (pvz., tošiniams indams) gaminti naudotos žalvarinės (45 pav.) ir kaulinės (46 pav.) adatos bei kauliniai adikliai. Keletas žalvarinių 4–5 cm ilgio adatų rasta Žemutiniame mieste, Aukuro kalno piliakalnyje, Kernavės–Kriveikiškių kapinyne³⁷³; panašaus dydžio kaulinė adata su ašele aptikta Žemutiniame mieste³⁷⁴.

Drabužiams ir kitiems dirbiniams gaminti naudotos ir įvairaus ilgio (iki 11 cm) geležinės ylos (47 pav.), gausiai randamos mieste ir piliakalniuose. Ylų įkotelės dažniausiai suplotos, keturkampės.

Odos apdirbimas. Avalynės ir aksesuarų gamybai naudota oda. Iki šiol mieste nepavyko aptikti specializuotos odininko dirbtuvės. Daugiau ar mažiau odos atraižų aptikta beveik visuose tirtuose plotuose. Riebalams nuo odos gramdyti skirtas kaulinis peilis, aptiktas Aukuro kalno piliakalnyje (V a. vid. – XII a. sluosnyje)³⁷⁵. Specializuotą odos apdirbėjo ir batsiuvio dirbtuvę tikimasi rasti tiriamojoje sodyboje Aukštutiniame mieste. Čia jau rasta kur kas daugiau nei kitose miesto vietose odos atraižų ir odinės avalynės fragmentų, dalis kurių yra taisyti, lopyti. Rasti ir visų trijų Kernavės mieste aptinkamų avalynės tipų pavyzdžiai – naginės, auliukiniai batai (kurpės) ir pusauliniai batai. Veikiausiai šios sodybos šeimininkas pagal užsakymus siuvo ir taisė miesto ir aplinkinių kaimų gyventojų avalynę³⁷⁶. Viduramžių Kernavėje taip pat buvo gaminami ir kiti odiniai dirbiniai – diržai, kapšeliai, peilių makštys ir kt.

47 pav. Geležinė yla,
rasta Aukuro kalno
piliakalnyje

Puodininkystė

Keramikos gamyba – vienas svarbiausių namų verslų, XIII–XIV a. tapęs atskirų amatininkų užsiėmimu. Puodai namų ūkyje naudoti atsargoms laikyti, maistui gaminti bei valgyti. Puodų ga-

³⁷³ *Ten pat*, p. 53; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 25; Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir ..., *ten pat*, p. 45.

³⁷⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 24–39.

³⁷⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 30.

³⁷⁶ Vaičiūnienė D., Grigonienė D. XIII a. pab. – XIV a. kernaviškių..., p. 9–11.

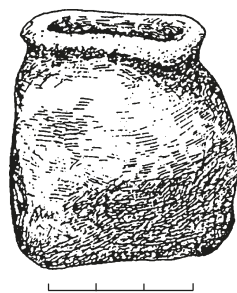
mintojai tikriausiai taip pat gamino ir molinius verpstukus. Tuo tarpu aukskalių naudotus molinius tiglius, samtelius bei vienkartines liejimo formas tikriausiai gaminosi patys auksakaliai.

Buitinės keramikos šukės sudaro didžiąją dalį viduramžių mieste bei piliakalniuose aptinkamų radinių kiekio. Abiejuose objektuose randama keramika niekuo nesiskiria, tik piliakalniuose aptikta daugiau importinės keramikos fragmentų. Šio straipsnio apimtis neleidžia plačiau aptarti viduramžių keramiškių kasdienėje buityje naudotos keramikos raidos, tad pasistengsime atsekti bent pagrindines tendencijas.

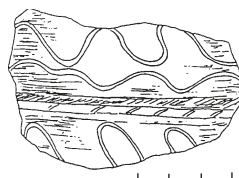
Didžiąją randamos keramikos dalį sudaro žiestos bei (retai) apžiestos keramikos šukės, o lipdytinė keramika, preliminariais duomenimis, sudaro tik apie dešimtadalį aptiktos keramikos kiekio. Stratigrafiškai išskirti didesnę šio tipo keramikos gausą kuriame nors sluoksnyje nepavyko. Geriausiai išlikęs molinis lipdytinis puodelis (48 pav.) rastas kauladirbio sodybos gyvenamajame name (pastatas Nr. 10 Žemutiniame mieste) XIII a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje. Apie 200 ml talpos puodelio paviršius buvo juodas. Kaklelis truputį atlenktas į išorę. Puodelis stovėjo šalia medinio kibiro³⁷⁷.

Toje pačioje sodyboje XIV a. antrosios pusės sluoksnyje rastas nedidelis žiesto puodelis. Jo aukštis – 8,5 cm, angos skersmuo – 9 cm, dugno skersmuo – 8,5 cm, sienelių storis – 0,8 cm, peteliai šiek tiek pūsti³⁷⁸. Randama ir lipdytų apžiestų puodų fragmentų³⁷⁹.

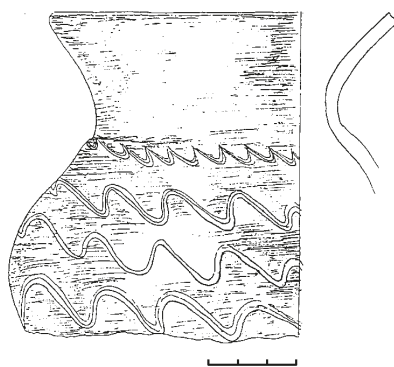
XIII a. – XIV a. pirmosios pusės ir XIV a. antrosios pusės aptinkama žiesta keramika mažai kuo skiriasi. Ankstyvesni puodai kiek storesnėmis sienelėmis, jų gamybai naudoto molio masėje esančios granito priemaišos stambesnės, puošyba ne tokia įvairi kaip XIV a. antrosios pusės puodų. Sprendžiant pagal išlikusių kaklelių fragmentų skaičių, puodų tiesiais ir rietais kakleliais abiejuose sluoksniuose yra daugmaž po pusę. Puodų kaklelių briaunos dažniausiai buvo užapvalintos, rečiau plokščios arba įdubusios. Puodai dažniausiai pilkšvos, pilkai juodos, pilkai rusvos spalvos, iš išorės dažnai aprūkę. Vyraujanti forma – puodai pūstais šonais, labiau profiliuota viršutine dalimi, tiesiu arba rietais kakleliu. Dažniausiai pasitaikantis puodų sienelių storis – 0,8–0,9 cm, dugno storis – apie 1 cm,

48 pav. Lipdytinis puodelis, rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodybos gyvenamajame name (pastate Nr. 10)

49 pav. Žiesto puodo sienelės dalis, ornamentuota bangėmis ir voleliu, rasta Žemutiniame mieste

50 pav. Žiesto puodo dalis ir kaklelio profilis, rasti Žemutiniame mieste

³⁷⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 23.

³⁷⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 59.

³⁷⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 50.

dugno skersmuo – 12–13 cm, angos skersmuo – 17–18 cm. Puodai (ypač peteliai) buvo puošiami įvairiais ornamentais bei jų deriniais (49, 50 pav.): vienguba, dviguba, triguba persipinančia arba nepersipinančia, rieta arba retai laužta bangele, duobučių eilėmis, lygiagrečiomis juostomis, įkartomis ir pan. Žemutiniame mieste rasto puodo sienelės dalis buvo puošta bangele, dviem eilėm duobučių, voleliu ir dar viena bangele³⁸⁰. Kauladirbio sodyboje aptiktas raginis keramikos ornamentavimo įrankis (51 pav.) su trimis danteliais linijiniam ornamentui puodų sienelėse išgauti. Įrankis nebuvo naudotas, nes sulūžo nebaigtas gaminti³⁸¹. Dalis puodų turėjo dangtelių, nes randama puodų kaklelių fragmentų su vidinėje pusėje esančiais laipteliais dangčiui prilaikyti. Tokių puodų kakleliai paprastai yra žemi³⁸². Deja, iki šiol keramikinių dangtelių arba identifikuotų jų šukių nėra rasta, tačiau aptikta medinių dangtelių.

Buityje buvo naudojami ne tik įvairaus dydžio puodai, bet ir dubenėliai. Vieno jų fragmentas rastas Mindaugo sosto piliakalnio pylime³⁸³. Tikriausiai vietos puodžiai gamino ir molines lėkštes, tačiau kol kas pavyko rasti tik vieną importinės glazūruotos balto molio masės lėkštės šukę Žemutiniame mieste³⁸⁴.

Žemutiniame mieste rasti ir trys puodų dugnų fragmentai su išpaustais puodžių ženklais: kryžiumi, svastika³⁸⁵, penkialape rozete bei nenustatytos formos ženklu³⁸⁶.

Aukuro kalno piliakalnyje aptikta gotikinių proporcijų (28x12,5x8 cm) molinė plyta bei keli kitos plytos fragmentai³⁸⁷. Tikriausiai šios plytos yra atvežtiniai pavyzdžiai arba eksperimentiniai vietos meistrų dirbiniai.

Iki šiol Kernavėje nepavyko aptikti viduramžių puodžiaus dirbtuvės, žiedžiamojo rato, puodų degimo krosnies arba kokio nors kito su puodininkyste susijusio objekto.

Kalvystė

Kernavėje juodoji metalurgija žinoma nuo seno. Žaliavos nereikėjo toli ieškoti – pelkių (limonitinės) geležies rūdos klodai slūgso pelkėtose Pajautos slėnio vietose. Be abejo, senovės kernaviškiai ne tik gamino geležinius dirbinius, bet ir apsirūpindavo geležies žaliava.

Lietuvoje geležis iš vietinės pelkių rūdos buvo pradėta išgauti VII–V a. pr. Kr. Didesniu mastu geležį baltai pradėjo naudoti nuo Kristaus gimimo. Pelkių rūda būdavo kasama žemesnėse vietose, išgriebiama iš balų, raistų, matyt, vasarą perplaunant sodrinama, džiovinama, smulkinama, o žiemą iš jos gaunama geležis. Gamybos procesui būtinai reikėjo medžio anglių³⁸⁸.

Kernavėje viduramžių geležies lydimo krosnelių nėra rasta. Jų pėdsakų tikriausiai reikėtų ieškoti ketvirtojoje antsalpinėje Neries terasoje. Manoma, kad

51 pav. Raginis keramikos ornamentavimo įrankis, rastas Žemutiniame mieste

³⁸⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 68.

³⁸¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 17.

³⁸² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 49–74.

³⁸³ Kulikauskas P., Luchtanas A. *LIIR*, b. 700, p. 84.

³⁸⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 10.

³⁸⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 47.

³⁸⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 61, 63.

³⁸⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 5.

³⁸⁸ Malinauskas Z., Linčius A. Pelkių (limonitinė) geležies rūda Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1999, t. 18, p. 114.

dažnai geležies lydymo lauko krosnys buvo įrengiamos pakilesnėse vietose, kalvų šlaituose arba viršūnėse, kur buvo galima panaudoti natūralią oro trauką³⁸⁹. Be to, lydyti geležį pačiame mieste arba šalia jo buvo nepatogu (daug dūmų) ir nesaugu (galėjo kilti gaisras). Tikriausiai ir kalves buvo stengiamasi įrengti atokiau nuo kitų pastatų. Žemutiniame mieste kol kas nėra tirtas nė vienas pastatas, kurį galima būtų laikyti kalve.

Kalviui priklausė 1995 m. pradėta tirti sodyba Žemutiniame mieste, kurios kieme rasta gargažių, pavienių geležies gabalėlių, kričių³⁹⁰. Sodybos tyrimai nėra baigti. Tikriausiai joje pavyks rasti kalvės liekanų.

Šiek tiek geležies gabalėlių bei gargažių rasta Pilies kalno piliakalnyje³⁹¹ bei Mindaugo sosto piliakalnyje³⁹². Manoma, kad kalvės dėl gaisrų pavojaus visada stovėdavo atokiau nuo gyvenviečių ir piliakalnių, tad juodosios metalurgijos atliekos piliakalniuose yra arba atsitiktinės, arba rodo buvus trumpalaikius kalvystės darbus pilių apgulčių metu³⁹³.

Kernavėje rasti geležiniai dirbiniai technologiniu atžvilgiu nėra tyrinėti. Nustatyta, kad aptariamojo laikotarpio geležinių dirbinių gamybos technologijos Lietuvoje buvo gana įvairios. Netgi peilių ir žirklių geležtės buvo kalamos skirtingai³⁹⁴. Reikia manyti, kad tokio stambaus prekybinio ir gamybinio centro, koks XIII–XIV a. buvo Kernavė, kalviai buvo įvaldę daugelį to meto juodosios metalurgijos technologijų.

Kernavėje randama daug įvairių geležinių dirbinių. Kalviai gamino buitines daiktus (peilius, geležinius skiltuvus, skustuvus), diržų sagtis ir grandis, ylas, adatas, žirkles, ginklus ir kitus dirbinius. Tikriausiai vietoje gaminti ir specialūs amatininkų įrankiai – kaulo bei rago gręžimo ir ornamentavimo gražtai, kaltai, medžio nužievimo įrankiai ir kt. Atskirti vietoje gamintus ir įvežtinius dirbinius galbūt pavyktų atlikus cheminę metalų analizę. Be anksčiau minėtų dirbinių, randama nemažai geležinių įvairaus dydžio ir formos apkalų, vinių, kilpų ir kitų statybinių detalių. Taigi kalvių produkcija buvo plačiai naudojama kernaviškių kasdiniame gyvenime.

Spynų gamyba buvo specifinė, didelio profesionalumo reikalaujanti kalvystės šaka. Kernavėje rasta daug cilindrinų spynų bei jų raktų. Spynų korpusai gaminti iš geležies–vario–geležies sluoksnių, kaip ir Vilniaus Žemutinėje pilyje rastų spynų³⁹⁵. Tikriausiai spynas gaminęs ir taisęs amatininkas gyveno Žemutinio miesto pietinėje dalyje, netoli Neries. Kultūrinis sluoksnis čia smarkiai suardytas, tačiau pavyko rasti aštuonių cilindrinų spynų lobį. Aplinkiniame plote aptikta daug atskirų spynų mechanizmų bei jų nuolaužų³⁹⁶.

Auksakalystė

Auksakalių produkcija paklausą turėjo visada. Auksakalystės reikšmė Kernavėje tolydžio augo, išsiskiriant turtinogesniems bendruomenės nariams, vėliau feodaliniam elitui ir didėjant jų galimybėms įsigyti technologiškai vis sudėtingesnius ir brangesnius papuošalus. Papuošalai ir jų fragmentai – dažniausiai

³⁸⁹ *Ten pat*, p. 115.

³⁹⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2498, p. 16.

³⁹¹ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 5–9.

³⁹² Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 31–38.

³⁹³ Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 144.

³⁹⁴ Stankus J. Juodoji metalurgija, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1978, p. 81.

³⁹⁵ Skučienė A., Steponavičienė D. Spynos ir raktai..., p. 14–15.

³⁹⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1727, p. 13–27; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1826, p. 4.

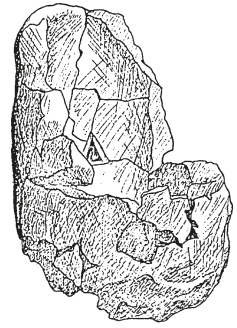
(greta buities daiktų) Kernavėje aptinkami radiniai. Taigi auksakalystė buvo paklausus verslas.

Aptariamuojų laikotarpiu auksakalystė Lietuvoje buvo labai išplėtotą. Spalvotųjų metalų apdirbimo technika mūsų krašte buvo analogiška kaimyniniuose kraštuose naudotai technikai³⁹⁷. Kernavės auksakaliai, be abejo, buvo įvaldę daugelį technologijų. Šio darbo apimtis neleidžia jų išsamiau nagrinėti, juolab kad reikalingi specialūs fizikiniai ir cheminiai tyrimai. Be to, gana sunku arba netgi neįmanoma atskirti kai kuriuos iš Senosios Rusios įvežtus bei vietinės kilmės dirbinius. Vietiniai meistrai, be abejo, perėmė dalį auksakalystės technologijų ir dirbinių puošybos madų iš rytinių kaimynų. Taip pat labai tikėtina, kad Kernavėje gyveno bent keletas auksakalių slavų, kurie atlikdavo sudėtingiausius užsakymus bei perdavė savo patirtį vietiniams meistrams. Tiesa, šiai prielaidai kol kas trūksta įrodymų – nerasta nė vienos auksakalio dirbtuvės, kurioje būtų aptikta sudėtinga, baltų auksakaliams nežinoma technologija pagamintų dirbinių ruošinių.

Auksakalių dirbtuvių vietose randama daug tipiška baltiškų ir importinių dirbinių nuolaužų, skirtų perlydymui. Iki šiol Kernavėje tirta viena amatininko auksakalio sodyba Žemutinio miesto šiaurinėje dalyje³⁹⁸. Be to, tirtos dvi – Žemutinio miesto pietinėje dalyje³⁹⁹ bei Pilies kalno piliakalnyje⁴⁰⁰ – spėjamos auksakalių dirbtuvių vietos, kur permaišytuose sluoksniuose rasta daug gamybos atliekų (spalvotųjų metalų skardelių atraizų, vielučių, papuošalų bei (dažniausiai) jų nuolaužų, tiglių fragmentų ir pan.). Pavieniai spalvotųjų metalų gabalėliai bei dirbinių nuolaužos aptinkamos ir kituose archeologijos paminkluose. Atrodo, auksakalystė buvo užsiimama tiriamojoje sodyboje Aukštutiniam mieste. Čia dar neaptikta auksakalio dirbtuvė, tačiau tirtojoje kiemo dalyje gausiai randami spalvotųjų metalų gabalėliai bei skardelės veikiausiai buvo skirti perlydymui. Čia pasitaiko iš vario, švino bei alavo, sidabro, paausuoto sidabro pagamintų dirbinių fragmentų bei šių metalų žaliavos, išskyrus auksą⁴⁰¹. Įdomu, kad šioje sodyboje rasta ir labai daug odos atraizų, avalynės fragmentų. Gali būti, kad šioje sodyboje gyvenusios šeimos atstovai vertėsi ir auksakalystė, ir odos apdirbimu.

Žemutiniam mieste stovėjo auksakalio dirbtuvė (pastatas Nr. 5). Šioje dirbtuvėje buvo krosnis, skirta ne tik patalpai šildyti, bet ir spalvotiesiems metalams lydyti.

Metalams lydyti naudoti moliniai tigliai (52 pav.) bei samteliai. Buvo lydomas varis, žalvaris, sidabras, alavas, švinas. Randama įvairių šių metalų gabalėlių, lašų, žalvario gargažių. Aptiktos vienkartinės molinės ir daugkartinės kalkakmeninės (53 pav.) liejimo formos⁴⁰². Ne visada liejimo darbai pavykdavo. Auksakalio dirbtuvėje (pastate Nr. 5) rasta tik 40% išlieta žalvarinė segė⁴⁰³.

52 pav. Molinio tiglio fragmentas, rastas Žemutiniam mieste

³⁹⁷ Vaitkunskienė L., Merkevičius A. Spalvotųjų metalų dirbiniai bei jų gamyba, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1978, p. 104.

³⁹⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 13–18; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 28–30.

³⁹⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1826, p. 4–14; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2674, p. 4–8.

⁴⁰⁰ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 6–12.

⁴⁰¹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 10–22.

⁴⁰² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 66; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 36–92.

⁴⁰³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1318, p. 58.

Mindaugo sosto piliakalnyje rastas 16 cm ilgio žalvario strypas suplotais galais, kuri tyrinėjimų autorė laiko „*steku puodams žiesti*“⁴⁰⁴, tikriausiai yra pasaginės segės ruošinys.

Atrodo, Kernavės amatininkai buvo įvaldę auksavimo technologiją. Auksakalio dirbtuvėje rasta keletas varinių paauksuotų skardelių, jų atraižų bei nebaigtas gaminti žalvarinis paauksuotas žiedas paplatinta priekine dalimi, sukeistais galais.

Šis žiedas buvo puoštas įmuštų duobučių ornamentu⁴⁰⁵.

Kernavėje rasta daugiau nei 30 sagų iš alavo-švino lydinio. Jų aptikta Kernavės-Kriveikiškių kapinyne⁴⁰⁶ bei Žemutiniame mieste⁴⁰⁷. Mindaugo sosto piliakalnyje rastas švino gabalas⁴⁰⁸.

Pagrindinė XIII–XIV a. auksakalystės Kernavėje plėtojimosi tendencija – masinė panašių arba beveik vienodų dirbinių gamyba ne tik vietinei rinkai, bet ir tolesnei prekybai. Tokiais dirbiniais laikytini žiedai pinta priekine dalimi arba ištisai pintu lankeliu, žiedai paplatinta priekine dalimi, juostinės apyrankės, skardinės plokštinės segės, žalvarinės diržų sagtys, grandys, įvairūs apkalėliai, galbūt ir kiti dirbiniai. Šių dirbinių bei gamybos atliekų randama beveik visuose Kernavės archeologijos paminkluose. Žinoma, kai kurie dirbiniai buvo gaminami ir pagal individualius užsakymus.

Tikriausiai ne tik pirklių, bet ir auksakalių darbe buvo naudojamos svarsityklės bei svareliai. Auksakalių darbui reikalingi kalteliai, replės, ylos, kirstukai, žirklys skardelėms karpyti, pincetai. Daugelio šių įrankių (išskyrus ylas) Kernavėje kol kas nepavyko rasti. Kai kurie įrankiai (pvz., žirklys) sunkiai atskiriami nuo buities daiktų.

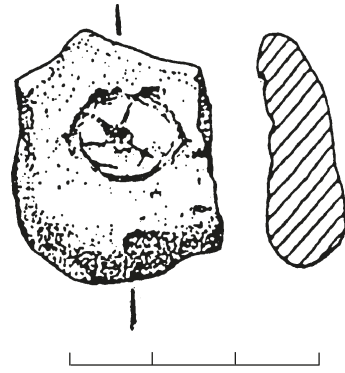
Kernaviškiai auksakaliai gamino žalvarinius raktus, dalis kurių buvo simboliniai. Kernavės-Kriveikiškių kapinyne ir kauladirbio sodyboje Žemutiniame mieste rasti analogiški toje pačioje formoje lieti raktai⁴⁰⁹.

Siekiant iki galo rekonstruoti auksakalystės procesus viduramžių Kernavėje, reikalingas išsamus darbas, paremtas specialių tyrimų (visų pirma cheminių) duomenimis.

Medžio apdirbimas.

Beržo tošies ornamentavimas

Medis – labai svarbi aptariamojo laikotarpio medžiaga kasdieniam žmonių gyvenimui. Iš medžio statyti būstai, įtvirtinimai, gaminti baldai, daugybė įvairių daiktų (įrankių kotai, arklai, mediniai indai, strėlių ir iečių kotai, lankai ir kt.). Medis naudotas kurui ir apšvietimui (ba-

53 pav. Kalkakmeninis liejimo formos ruošinys, rastas Žemutiniame mieste

⁴⁰⁴ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 35.

⁴⁰⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 51–53.

⁴⁰⁶ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 94.

⁴⁰⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2674, p. 8.

⁴⁰⁸ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 789, p. 40.

⁴⁰⁹ Vėlius G. Kernavės-Kriveikiškių kapinynas ir ..., *ten pat*, p. 45.

lanos). Iš medžio žievės gamintos plūdės ir dar daug kitų dirbinių, kurių daugelis neišliko iki mūsų dienų. Kaip matome, medžio gaminių reikšmė ir svarba kasdieniam žmonių gyvenimui buvo didžiulė.

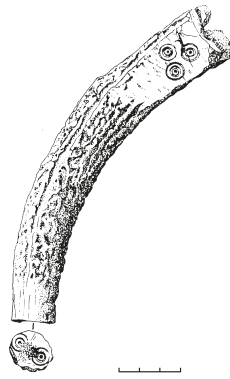
Kernavėje ir jos apylinkėse statyboms ir dirbinių gamybai dažniausiai naudota pušis – gausiausiai aplinkiniuose miškuose augantis medis.

Sunku pasakyti, ar buvo išsiskyrę atskirų specializacijų amatininkai – staliai (gaminę baldus, namų apyvokos daiktus, interjero detales) ir dailidės (statę namus, pilis). Tikriausiai sodybas statė patys jų šeimininkai su talkininkais, pilis – visa valdovo žinioje buvusi bendruomenė, o darbams vadovavo patyrę meistrai – dailidės. Pilių statybai galbūt buvo pasitelkiami ir nevietiniai meistrai.

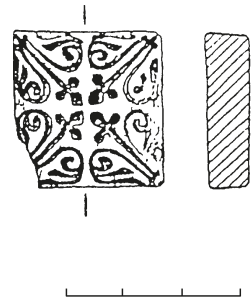
Paprastesnius medinius daiktus (medines įrankių rankenas, verpstukų kotelius, ližes ir kt.) galėjo pasigaminti kiekvienas elementarius igūdžius ir paprasčiausius įrankius turėjęs vyras, o sudėtingesnių dirbinių (statinių, kubilų, tekintų lėkščių ir dubenų) gamybai reikėjo jau specialių žinių ir įrankių. Tenka manyti, jog būta amatininkų, besivertusių medinių dirbinių gamyba. Deja, iki šiol Kernavėje nėra rasta dirbtuvės, kurią būtų galima laikyti buvus tokio amatininko darbo vieta.

Kernavėje rasti medžio apdirbimo įrankiai ir dirbiniai liudija, kad vietos meistrai buvo įvaldę medžio skėlimo, tašymo, pjovimo, gręžimo būdus ir techniką ir turėję jo apdirbimo patirtį.

Beržo tošies ir liepos karnų apdirbimas. Kernavėje rasti unikalūs viduramžių taikomojo meno – beržo tošies ornamentavimo – pėdsakai. Su šia veikla susiję dirbiniai koncentravosi dirbtuvėje (pastatas Nr. 8), stovėjusioje Žemutiniame mieste, kauladirbio sodybos kieme. Čia aptikti raginiai spaudai tošiai ornamentuoti (54, 55 pav.), viena medinė spaudo rankena bei daug ornamentuotos tošies fragmentų (56 pav.) ir žaliavos. Tošis ornamentuota gėlyčių, palmečių, kryželių, geometrinių figūrų ornamentais, įvairiais persipinančiais augaliniais motyvais. Spėjama, kad tošiai ornamentuoti papildomai galėjo būti naudojami augalinės kilmės dažai⁴¹⁰. Kernavėje pavyko rasti kelių indų, kurių gamybai naudota beržo tošis, fragmentus (žr. straipsnio dalį „Buities daiktai“), tačiau tošies ornamen-

54 pav. Raginis spaudas beržo tošiai ornamentuoti, rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje

55 pav. Raginis spaudas beržo tošiai ornamentuoti, rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje

56 pav. Ornamentuota beržo tošis, rasta Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje

⁴¹⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 50–95; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 45.

tavimo pėdsakų juose nepastebėta. Tikriausiai iš ornamentuotos beržo tošies gaminotos (arba ja puoštos) dailios dėžutės papuošalams, smulkiems buities daiktams laikyti ir panašūs dirbiniai. Aukštutinio miesto sodybos kieme rasti į ritinėlius susuktos beržo tošies gabalai. Veikiausiai tai žaliava tošinių indų gamybai. Dalyje tošies gabalų pastebimos skylutės, skirtos jų susiuvimui gaminant dirbinius⁴¹¹. Taip pat spėjama, kad beržo tošis naudota aukšto cilindro formos strėlinių, turėjusių vielinį arba medinį rėmą, gamybai⁴¹². Senojoje Rusijoje, Novgorode, ant beržo tošies buvo rašomi laišakai⁴¹³.

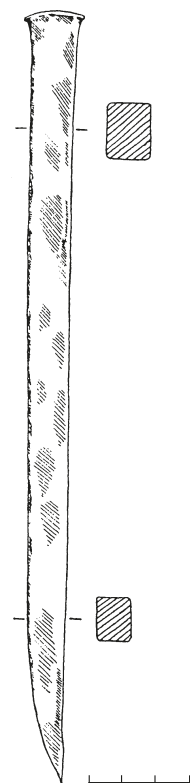
Beržo tošies ornamentavimo technologiją bando rekonstruoti Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato darbuotojai. Paaikškėjo, kad lengviausiai ornamentuojama pavasari nulupta tošis. Ji klojama ant kieto pagrindo, minkštojoje pusėje dedamas spaudas su rankena ir į ją smūgiuojama mediniu plaktuku. Kauladirbio sodyboje pavyko rasti ažuolinį plaktuką su rankena. Jo bendras ilgis – 30 cm, koto ilgis – 17 cm⁴¹⁴. Viduramžių Kernavėje taip pat buvo gaminami dirbiniai iš liepos karnų. Sodybos kieme (Aukštutiniame mieste) rasta dalis indo, kurio dugnas buvo medinis, o šonai – iš karnų⁴¹⁵. Bene seniausi Lietuvoje rasti dirbiniai iš liepos karnų aptikti Lieporių senovės gyvenvietėje (dab. Šiaulių miesto teritorijoje), datuojamoje I tūkst. viduriu⁴¹⁶.

Kaulo ir rago apdirbimas

Kaulas ir ragas – lengvai gaunamos (medžioklės ir gyvulininkystės dėka) ir nesunkiai apdirbamos medžiagos, iš kurių pagaminti dirbiniai buvo plačiai naudojami Kernavės gyventojų.

Kaulo ir rago apdirbimas – iki šiol išsamiausiai ištirtas viduramžių kernaviškių amatas. Apie kaulinių ir raginių dirbinių gamybą Kernavėje XIII–XIV a. yra paskelbta išsami publikacija⁴¹⁷. Žemutiniame mieste aptiktos kauladirbio sodybos tyrimai leido gerai atkurti kaulo ir rago apdirbimo procesą nuo žaliavos paruošimo iki dirbinių gamybos ir pritaikymo. Čia gautus duomenis papildė Pilies kalno piliakalnio tyrimų medžiaga⁴¹⁸ bei sodybos Aukštutiniame mieste tyrimų duomenys⁴¹⁹. Kaulinių ir raginių dirbinių rasta ir Aukuro kalno bei Mindaugo sosto piliakalniuose. Iš viso Kernavėje rasta keletas tūkstančių kaulinių ir raginių dirbinių ruošinių, drožlių, nuolaužų, sveikų dirbinių, taip pat keliolika įvairių kauladirbio įrankių (57, 58, 59, 60, 61, 62 pav.).

Pagrindinė žaliava – elnių ir briedžių ragai. Sukapoti ir suskaldyti ragai

57 pav. Geležinis kaltas, rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje

⁴¹¹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 6.

⁴¹² Luchtanas A. *Kernavė. Pajautos slėnio...*, p. 62.

⁴¹³ Арциховский А. В., Тихомиров М. Н. *Новгородские грамоты на бересте*, Москва, 1953.

⁴¹⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 44.

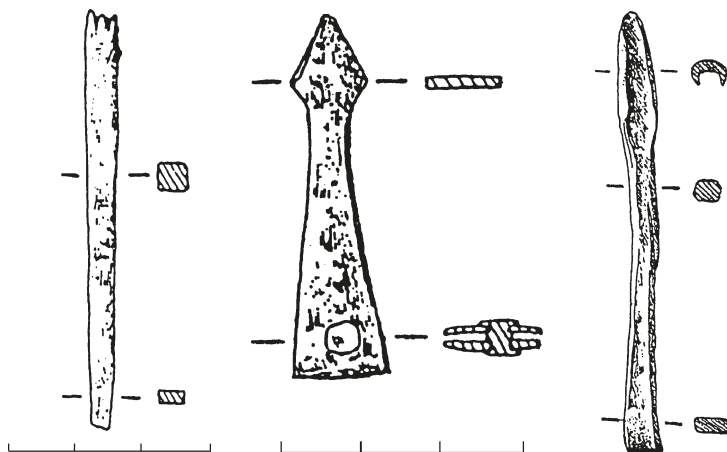
⁴¹⁵ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 20.

⁴¹⁶ Salatkienė B. *Lieporių gyvenvietės tyrinėjimai, ATL 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 70–73.

⁴¹⁷ Jarockis R. *Kaulinių-raginių...*, p. 168–181.

⁴¹⁸ Karnatka G. *LIIR*, b. 2020; Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644.

⁴¹⁹ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 15–21.

58 pav. Geležinis
gražtelis, skirtas
kaului ir ragui
ornamentuoti, rastas
Žemutiniame mieste
kauladirbio sodyboje

59 pav. Geležinis
strėlės formos
rėžtukas, skirtas
kaului ir ragui
apdirbti, rastas
Žemutiniame mieste
kauladirbio sodyboje

sodybos kieme stovėjusioje statinėje buvo minkštinami, naudojant augalinę rūgštį, gaunamą iš supjaustytų ir sugrūstų laukinių rūgštynių. Suminkštėję iki medžio kietumo kaulai ir ragai buvo tašomi, obliuojami, dildomi, grėžiami, vėliau pjūkleliu arba rėžtuku supjaustomi į plokšteles, kurios buvo nulyginamos. Dantytų dirbinių ruošiniai išpjaustomi, grėžiamos skylutės.

Apkalėliams tvirtinti prie puošiamo daikto naudotos raginės arba metalinės vinutės, nenustatytos kilmės klijai⁴²⁰.

Kauladirbių gaminama produkcija pasiekdavo daugelį Kernavės gyventojų. Peiliams dažnai pritaismomos kaulinės rankenos, rečiau – kriaunos⁴²¹. Iš rago pagaminta gana daug šlifuočių verpstukų, iš kaulo – adiklių, ylių, adatų, naudotų rūbų gamybai⁴²². Raginiai apkalai naudoti balnams, šukoms puošti⁴²³, raginiai spaudai – beržo tošiai ornamentuoti⁴²⁴. Beje, beržo tošį ornamentavo kauladirbis arba jo šeimos narys, nes kol kas vienintelė aptikta beržo tošies ornamentavimo dirbtuvė buvo būtent kauladirbio sodyboje⁴²⁵. Kauladirbio sodyboje aptiktas ir tris dantukus turėjęs raginis keramikos ornamentavimo įrankis linijiniam ornamentui puodo sienelėse išgauti. Įrankis nebuvo naudotas, nes sulūžo nebaigtas gaminti⁴²⁶.

Manoma, kad iš taurų bei naminių stambųjų raguočių ragų makštų buvo gaminami geriamieji ragai⁴²⁷. Tiesa, nė vieno tokio dirbinio Kernavėje kol kas nerasta.

Iš kiaulių kojų kaulų buvo gaminami *brūzguliai*, laikomi žaislais arba muzikos instrumentais. Taip pat rastas raginis lošimo kauliukas, atvežtas iš svetur arba pagamintas vietinio meistro.

Raginiai ir kauliniai apkalėliai tikriausiai naudoti ir kitų dirbinių puošybai. Tikėtina, kad kauladirbis bendradarbiavo su kitų specializacijų amatininkais, gaminant atskirus dirbinius, pvz., balnus. Prie odinių dirbinių kauliniai ir raginiai apkalėliai buvo tvirtinami geležinėmis vinutėmis⁴²⁸, kurias tikriausiai

⁴²⁰ Jarockis R. Kaulinių-raginių..., p. 170–181.

⁴²¹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 51–55.

⁴²² Karnatka G. *LIIR*, b. 2020, p. 9; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 51–56; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 24–42; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 21.

⁴²³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 11–12, 24–34.

⁴²⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 52; Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 21.

⁴²⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 14–16.

⁴²⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 17.

⁴²⁷ Jarockis R. Kaulinių-raginių..., p. 180.

⁴²⁸ *Ten pat.*

gamino kalviai. Be abejo, kalviai gamino kauladirbio darbai reikalingus geležinius įrankius – kaltus, rėžtukus, šaukštinius gražtus-gramdiklius, ornamentavimo gražtelius, peilius, rastus kauladirbio sodybos teritorijoje⁴²⁹. Dantytais ornamentavimo gražteliais buvo padaromas pagrindinis kaulinių ir raginių dirbinių puošybos motyvas – viengubos ir dvigubos akutės. Kol kas sunku pasakyti, kaip buvo padaromos sudėtingos, bet geometriškai labai taisyklingos ornamentinės išpjovos ant beržo tošiai ornamentuoti skirtų spaudų.

Kaulo ir rago apdirbimas priskirtinas prie labiausiai specializuotų viduramžių kernaviškių amatų, nes dirbinių gamybos technologija gana sudėtinga, reikalaujanti specialių žinių bei įrengimų. Kaulo ir rago apdirbimo liekanos aiškiai koncentruojasi dviejų amatininkų sodybų vietose – Žemutiniame mieste ir Pilies kalno piliakalnyje.

Akmens apdirbimas

Sunku pasakyti, ar akmens apdirbimas viduramžių Kernavėje buvo specializuotas kurio nors amatininko užsiėmimas. Akmeninių dirbinių, palyginti su iš kitų medžiagų pagamintais įrankiais ir buities daiktais, yra gana nedaug. Didžiausias iki šiol rastas akmeninis dirbiny – girnapusė. Be to, kernaviškiai naudojo iš smulkiagrūdžio akmens pagamintus galštuvus su skylutėmis ir be jų, verpstukus iš smiltainio ir kalkakmenio. Smiltainio artimiausiose Kernavės apylinkėse reta, o kalkakmenio (klinčių su įv. priemaišomis) Neries pakrantėse žemiau Kernavės yra gana daug. Dar pokario metais iš kalkakmenio degė kalkes Ardiškio ir aplinkinių kaimų gyventojai.

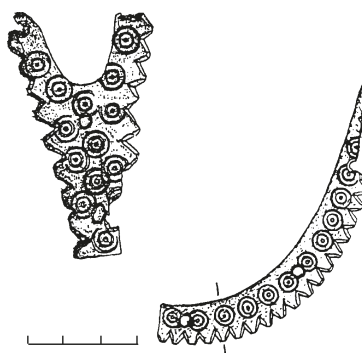
Auksakalio sodyboje (Žemutiniame mieste) rasta nebaigta gaminti kalkakmeninė liejimo forma. Tikriausiai kalkakmenines liejimo formas gamino pats auksakalys.

Titnagas buvo naudojamas ugniai išskelti. Be to, titnaginį kirvelis, rastas Mindaugo sosto piliakalnyje, kaip spėjama, viduramžiais naudotas magiškomis apeigoms. Neabejotina, kad tai akmens arba bronzos amžiaus dirbiny, viduramžiais rastas Kernavės apylinkėse ir atneštas į piliakalnį.

Apibendrinami galime konstatuoti, kad viduramžių Kernavėje (arba jos apylinkėse) buvo gaminami akmeniniai dirbiniai, o vietos akmeniskaldžiai buvo įvaldę akmens skaldymo, šlifavimo ir grėžimo technologijas.

61 pav. Kaulinis adiklis, rastas Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje

62 pav. Raginiai apkalai, rasti Žemutiniame mieste kauladirbio sodyboje

⁴²⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 18–71.

Prekyba ir pinigine apyvarta

Kernavės geografinė padėtis (Neries upės pakrantė) bei jos reikšmė Rytų Lietuvai įvairiais periodais lėmė tai, jog čia rasta gana daug importinių dirbinių, ypač XIII–XIV a. datuojamuose sluoksniuose. Didžiąją dalį šių dirbinių Kernavėje sudaro papuošalai bei prabangos daiktai. Nemaža jų dalis neturi analogų kitose Lietuvos vietose.

Viduramžių kernaviškių vienas svarbiausių verslų neabejotinai buvo prekyba, o materialinėje kultūroje svarbią vietą užėmė importiniai dirbiniai. Kernavėje aptikti XIII–XIV a. datuojamus importinius dirbinius yra apžvelgęs L. Girlevičius⁴³⁰. Pirklių iš Kernavės lankymąsi Rygoje XIII a. liudija to meto rašytiniai šaltiniai. Iš jų matyti, kad tuo metu kernaviškiai gabeną į Livoniją vašką – vieną svarbiausių to meto Lietuvos eksporto prekių⁴³¹.

Prekyvietė. Tiksliai nustatyti jos vietą kol kas nepavyko, tačiau veikiausiai tai buvo smėlėta aukštumėlė prie Neries, šalia Mitkiškių vienkiemio. Viduramžių kultūrinis sluoksnis čia visiškai suardytas, aptikti tik pavieniai radiniai, kurių nemaža dalis liudija čia vykusią prekybą arba buvusią pirklio sodybą: žalvarinis svarstyklių petelis⁴³², žalvariniai svarstyklių svareliai⁴³³, geležinis žalvariu dengtas svarelis⁴³⁴, labai sunykęs sidabrinio lydinio fragmentas⁴³⁵, sidabrinė I tipo lietuviška moneta⁴³⁶.

Pirklių lankymąsi importinių dirbinių gausa išsiskiriančiame Aukuro kalno piliakalnyje liudija čia aptiktos švininės prekių plombos⁴³⁷, žalvarinių svarstyklių dalys, du lietuviškų pusapvalės lazdelės formos lydinių fragmentai⁴³⁸. Tikriausiai Kernavės valdovai ir jiems artimi žmonės kviesdavo pirklius į kunigaikščio rezidenciją ir čia atlikdavo prekybinius sandorius. Didelė importinių dirbinių dalis likdavo kunigaikščio pilyje. Tiesiogiai su pirkliais kunigaikščiai veikiausiai bendraudavo retai, sandorius sudarinėdavo dvariškiai. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad Traidenis pirklių luomo apskritai nevertino – rygiečiams pranešus apie sulaikytus lietuvių pirklius, šis pareiškęs, kad jam nerūpi kažkokie „*kaimiečiai ir šunys*“⁴³⁹.

Pirklio šeimos nario palaidojimu galbūt galima laikyti Kernavės–Kriveikiškių kapinyno kapą Nr. 109. Šalia griaučių ties dubeniu rastas žalvarinis svarstyklių petelis (ilgis – 58 mm, skersmuo – 5 mm), pagamintas iš žalvarinės tūtelės, į kurios vieną galą įstatyta plokštelė su dviem skylutėmis, o prie kito galo priliutuotos dvi kilpelės. Tame pačiame kape rastas vėrinys iš žalvarinių žvangučių, kabučių, importinių juodo stiklo karolių ir kauri kriauklių⁴⁴⁰. Antropologinių tyrimų duomenimis, kape palaidotas 5–9 metų amžiaus vaikas, kurio lyties nustatyti nepavyko⁴⁴¹.

P pinigai, naudoti Kernavėje prekybinėms operacijoms atlikti, buvo lietuviški

⁴³⁰ Girlevičius L. XIII–XIV a. importiniai dirbiniai Kernavėje. Diplominis darbas, *Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Archeologijos katedra*. 2000 (toliau – Girlevičius L. XIII–XIV a. importiniai dirbiniai...).

⁴³¹ Gudavičius E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje*, Vilnius, 1991, p. 31–32.

⁴³² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1727, p. 27.

⁴³³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1280, p. 67; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2359, p. 24.

⁴³⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2359, p. 24.

⁴³⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1826, p. 4.

⁴³⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2674, p. 4.

⁴³⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 25, 30.

⁴³⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 23, 38.

⁴³⁹ Nikžentaitis A. Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškosios Lietuvos visuomenės bruožai, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, Klaipėda, 1996, t. 5, p. 17.

⁴⁴⁰ Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 31–32.

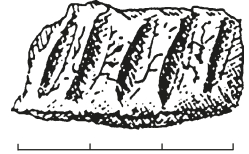
⁴⁴¹ Jankauskas R., įdėtinis lapas ataskaitoje: Vėlius G. *LIIR*, b. 2648.

lydiniai ir ankstyvosios monetos. Lietuviškų pusapvalės lazdelės formos sidabrinių lydinų (*lietuviškųjų ilgujų*) lobis aptiktas Pilies kalno piliakalnyje. Keturi lydiniai (ilgiai – 12,7, 11,4, 13,5, 12,5 cm, svoriai atitinkamai – 102, 103,3, 105,7, 108,9 g) paskubomis paslėpti ištraukto kuolo duobutėje tikriausiai 1365 m. kryžiuočių antpuolio metu⁴⁴². Apskaičiuota, kad šio lydinų lobiaus perkamoji galia XIV a. buvo 2–3 žirgai⁴⁴³.

Du tokių pačių lydinų fragmentai rasti Aukuro kalno piliakalnyje (63 pav.). Čia taip pat rastas *lietuviškojo ilgojo* fragmentas – falsifikatas⁴⁴⁴. Po vieną *lietuviškojo ilgojo* fragmentą rasta pušyne prie Neries⁴⁴⁵ ir atsitiktinai Kernavės–Kriveikiškių kapinyne teritorijoje⁴⁴⁶, šeši – sodybos kieme Aukštutiniame mieste⁴⁴⁷. Tokia piniginių lydinų smulkių fragmentų gausa liudija, kad plėtojantis prekybai ir mainus vis labiau pakeičiant apmokėjimu pinigais, atsirado didelis smulkaus nominalo pinigų poreikis. Vienas *lietuviškojo ilgojo* fragmentas atsitiktinai rastas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne teritorijoje. Tikėtina, kad ikimonetiniu laikotarpiu į kapus kartais dėta *lietuviškųjų ilgujų* fragmentų⁴⁴⁸.

Neaiškios formos apdegusio ir apsilydžiusio sidabrinio lydinio fragmentas rastas prie Neries, spėjamos prekyvietės teritorijoje⁴⁴⁹. Čia taip pat rasta puikiai išlikusi sidabrinė I tipo lietuviška moneta⁴⁵⁰. Analogiška moneta rasta XV–XVII a. datuojamame Kernavės kapinyne⁴⁵¹. Tame pačiame kapinyne rastos keturios II tipo lietuviškos monetos⁴⁵². Nors II tipo lietuviškos monetos rastos kapinyne, kurio chronologija pradedama XV a. pr., negalima atmesti galimybės, kad šios monetos naudotos Kernavėje ir XIV a., juolab kad tokios monetos datuojamos XIV a. pab. – XV a. pr.⁴⁵³ IV tipo lietuviška moneta (64 pav.) rasta spėjamoje alkvietėje prie Neries laužavietės pakraštyje⁴⁵⁴. Dar keturios IV tipo lietuviškos monetos bei viena nenustatyto tipo moneta rastos Kernavės–Kriveikiškių kapinyne⁴⁵⁵. IV tipo monetos taip pat datuojamos XIV a. pab. – XV a. pr.⁴⁵⁶

Kernavėje nerasta kitų kraštų monetų, išskyrus XIV a. pirmosios pusės Liubeko miesto brakteatą, kuris, žalvarine kniede pritvirtinus varinę ašelę, buvo naudojamas kaip kabutis. Jis rastas Žemu-

63 pav. Lietuviškojo ilgojo fragmentas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje

64 pav. IV tipo lietuviška moneta, rasta spėjamojoje alkvietėje prie Neries

⁴⁴² Luchtanas A. *LIIR*, b. 1230, p. 5–6.

⁴⁴³ Zabiela G. *Lietuvos medinės...*, p. 160.

⁴⁴⁴ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 38.

⁴⁴⁵ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1826, p. 4.

⁴⁴⁶ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir ..., *ten pat*, p. 45.

⁴⁴⁷ Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3147, p. 11; Vaičiūnienė D. *LIIR*, b. 3304, p. 14–21.

⁴⁴⁸ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 94.

⁴⁴⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1826, p. 4.

⁴⁵⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2674, p. 4.

⁴⁵¹ Jankauskas A. *LIIR*, b. 1864 A., p. 46.

⁴⁵² Jankauskas A. *LIIR*, b. 1864 A., p. 42, 47; Karnatka G. 15–17 a. kapinyne tyrinėjimai Kernavėje 1991 m. Ataskaita, *LIIR*, b. 1827 A, p. 49–51.

⁴⁵³ Michelbertas M. *Lietuvos numizmatikos įvadas* (toliau – Michelbertas M. *Lietuvos numizmatikos...*), Vilnius, 1989, p. 37.

⁴⁵⁴ Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G. *LIIR*, b. 1659, p. 9.

⁴⁵⁵ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 94.

⁴⁵⁶ Michelbertas M. *Lietuvos numizmatikos...*, p. 38.

tiniame mieste, kauladirbio sodybos teritorijoje, kultūrinio sluoksnio horizonte, datuojamame XIII a. – XIV a. pirmąją pusę⁴⁵⁷. Ši moneta Kernavėje tikriausiai nebuvo naudota pinigineje apyvartoje.

Prekybiniai ryšiai su Hanzos sąjungos miestais ir Vakarų Europa. Be jau minėto Liubeko miesto brakteato, kernaviškių prekybinius ryšius su Hanzos miestais (šiuo atveju – su Ryga) liudija rašytiniai šaltiniai ir Rygoje bei Kernavėje naudotų svarstyklių panašumas. Aukuro kalno piliakalnyje rasto svarstyklių petelio, datuojamo XII–XIII a., analogiją su Rygoje naudotomis svarstyklėmis patvirtina Rygos senamiesčio archeologiniai radiniai⁴⁵⁸.

Žemutiniame mieste rastas suktas karoliukas iš žalsvo permatomo stiklo, dažytas kobaltu. Jis laikomas importu iš Vakarų Europos ir datuojamas XIV a.⁴⁵⁹

Iš Vakarų Europos į Kernavę buvo atvežta audinių. Aukuro kalno piliakalnyje rastos prekių plombos, naudotos Europos pirklių nuo XII a., buvo tvirtinamos prie brangių audinių rietimų. Geriau išlikusios aštuoniukės formos plombos averse taškučių apvade vaizduojamas sparnuotas liūtas su aureole (Vencijos miesto herbas). Virš liūto galvos išliko gotikinėmis raidėmis atspausto įrašo fragmentas „*OPI.....*“, kitame skritulėlyje – „*IE.....*“⁴⁶⁰.

Vienas įdomiausių Kernavėje rastų importinių daiktų – Saksonijos Hildesheimo mieste pagaminta žvakidės dalis⁴⁶¹ (65 pav.). XIX a. Kernavėje rastas dirbinys (tikslī radimo vieta nežinoma) laikytas „*pagoniško dievo statulėle*“ ir vadintas *Kernavės Perkūnu*. Veikiausiai šis brangus daiktas, kaip ir kitos prekės iš Vakarų Europos, pateko į Kernavę per Rygą.

Importiniai dirbiniai iš Senosios Rusios žemių sudaro didžiąją dalį Kernavėje rastų nevietinės kilmės dirbinių. Daugiausia tai papuošalai.

Apgalvių plokštelės tikriausiai buvo gaminamos vietoje (žalvarinės) ir įvežamos iš Senosios Rusios žemių (paaukuotos). Artimiausias paaukuotų apgalvių plokštelių gamybos centras – Naugardukas. Dalį paaukuotų apgalvių plokštelių galbūt galėjo pagaminti ir Kernavėje gyvenęs vietos auksakalys, įvaldęs metaloplastines technologijas, arba iš slavų žemių atvykęs meistras. Tačiau kol kas tai tik prielaida. Kartu su paaukuotomis plokštelėmis į Kernavę atkeliavo ir iš metalizuotų siūlų austos apgalvių juostelės⁴⁶².

Antroji importinių galvos papuošalų grupė – auskarai, iki pastarojo metu laikyti antsmilkiniais. Kernavėje rasti sudėtingesnių technologijų auskarai (tri-

65 pav. Kernavės Perkūnas – importinės žvakidės dalis

⁴⁵⁷ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 9, 35.

⁴⁵⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 8.

⁴⁵⁹ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 42, 64.

⁴⁶⁰ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 10.

⁴⁶¹ Даркевич В. П. Произведения Западного художественного ремесла в Восточной Европе (X–XIV в. в.), *Археология СССР: сбор археологических источников*. Вып. Е1–57, Москва, 1996, с. 42.

⁴⁶² Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 54–57.

karoliai ir daugiakaroliai) tikriausiai pagaminti Senosios Rusios miestuose – Kijeve, Novgorode, Riazanėje⁴⁶³. Vieni puikiausių Kernavėje rastų papuošalų buvo Kernavės–Kriveikiškių kapinyne; kape Nr. 21 aptikti du itin gražūs, technologiškai labai sudėtingi trikaroliai auskarai, pagaminti aukštos kvalifikacijos Senosios Rusios juvelyro⁴⁶⁴. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne kape Nr. 124 taip pat rasti du žalvariniai klaustuko formos auskarai, iš kurių vienas yra itin dailus ir jis laikomas importuotu iš Senosios Rusios žemių arba iš dar tolimesnių Rytų kraštų, nes į Rusiją klaustuko formos auskarų mada atėjo iš Aukso Ordos ir Volgos Bulgarijos.

Importu iš Senosios Rusios laikomi ir trys Kernavėje rasti kryželio formos kabučiai. Žalvarinis sidabruotas kryželis rastas Pilies kalno piliakalnyje XIV a. antrosios pusės sluoksnyje⁴⁶⁵. Savo forma labai panašus sidabrinio kryželio fragmentas aptiktas Kernavės–Kriveikiškių kapinyne⁴⁶⁶. Iš viso Kernavės–Kriveikiškių kapinyne rasti šeši kryželio formos kabučiai⁴⁶⁷. Dar vienas sidabrinio kryželio fragmentas rastas Aukuro kalno piliakalnyje⁴⁶⁸.

XV–XVII a. Kernavės kapinyne rastas sidabrinis kaklo vėrinys iš 5 stilizuoto lelijos ženklų formos iškiliu ornamentu puoštų tuščiaidurių kabučių⁴⁶⁹. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aptikti pavieniai bei į vėrinius suverti tokie pat kabučiai. Minėtame kapinyne taip pat rasta ir kitų formų kabučių, kurie, kaip ir minėti lelijos formos kabučiai, laikomi importu iš Senosios Rusios žemių arba buvo paplitę plačiame baltų ir slavų gyvenamajame areale⁴⁷⁰. Dėl šių kabučių gausos ir įvairovės šiame darbe plačiau jų neaptarsime. Neabejotina, kad dalis kabučių bei vėrinių atgabenta iš Novgorodo, o kai kurie kiti kabučiai ir vėriniai į Kernavę veikiausiai pateko iš kitų Senosios Rusios žemių arba slavų įtakoje buvusių baltiškų Padauguvio ir Nemuno aukštupio regionų⁴⁷¹.

Dar viena radinių grupė – vėriniuose naudoti stikliniai ir emaliniai karoliai. Mindaugo sosto piliakalnyje rastas mėlyno emalio karoliukas, datuojamas XIII a.⁴⁷² Šių radinių tyrinėtoja laiko importu iš Senosios Rusios žemių. Taip pat importuotu iš Senosios Rusios arba Bizantijos laikomas juodas matinio stiklo karoliukas su dviguba baltos emalio masės bangele, rastas Žemutiniame mieste⁴⁷³. Kituose Kernavės archeologijos paminkluose, visų pirma Kernavės–Kriveikiškių kapinyne, rasta įvairių tipų karolių (biserinių, rantytų ir kt.), kurie buvo plačiai paplitę baltų ir slavų žemėse⁴⁷⁴, todėl identifikuoti juos kaip importinius arba kaip vietinės kilmės dirbinius galbūt bus galima tik atlikus išsamią analizę.

Dalis žiedų į Kernavę taip pat pateko iš Senosios Rusios žemių. Daliai Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aptiktų žiedų analogijos surastos Novgorode, tai patvirtinta Novgorodo archeologiniais radiniais. Iš Senosios Rusios į Kernavę pateko ir stiklinės apyrankės. Keliasdešimt jų fragmentų rasta įvairiose miesto vietose ir piliakalniuose. Apyrankės datuojamos XII–XIV a.

⁴⁶³ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *ten pat*, p. 34.

⁴⁶⁴ Vėlius G. *LIIR*, b. 2392, p. 29–30.

⁴⁶⁵ Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 1097, p. 29.

⁴⁶⁶ Vėlius G. *LIIR*, b. 2392, p. 32.

⁴⁶⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 74–80.

⁴⁶⁸ Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 33.

⁴⁶⁹ Vėlius G. *LIIR*, b. 2392, p. 34; Vėlius G. *LIIR*, b. 2648, p. 35–36.

⁴⁷⁰ Girlevičius L. XIII–XIV a. importiniai dirbiniai, p. 29–30, 40–45.

⁴⁷¹ *Ten pat*, p. 44–45.

⁴⁷² Kulikauskienė R. *LIIR*, b. 992, p. 33.

⁴⁷³ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1536, p. 42.

⁴⁷⁴ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškių kapinynas ir..., *ten pat*, p. 39.

Veikiausiai į Kernavę iš Senosios Rusios buvo atgabenama ir audinių. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne aptikti jau minėti metalizuoto audinio apgalviai, o kape Nr. 24 rasto audinio fragmento analogiją, datuojamą XII a., patvirtino Minsko archeologiniai radiniai⁴⁷⁵.

Iš Senosios Rusios į Kernavę pateko glazūruota keramika. Daugiausia jos fragmentų rasta Aukuro kalno piliakalnyje⁴⁷⁶. Dvi šukės aptiktos Pilies kalno piliakalnyje⁴⁷⁷, viena – Mindaugo sosto piliakalnyje⁴⁷⁸. Šiuos radinius, kaip ir Pajautos slėnyje aptiktą lėkštės fragmentą⁴⁷⁹, tyrinėjimų autoriai datuoja XIII–XIV a. ir laiko importu iš Juodosios Rusios ir Volynės. Galbūt nedidelė dalis indų į Kernavę atkeliavo iš Bizantijos. Tikėtina, kad brangiuose importiniuose induose buvo atvežtas vynas, skirtas kunigaikščio stalui, juolab kad didžioji dalis indų fragmentų rasta būtent Aukuro kalno piliakalnyje. Deja, nė vieno indo nepavyko rekonstruoti.

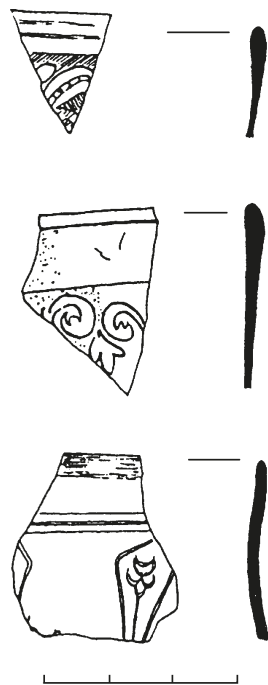
Dar viena brangių dirbinių grupė – šiferiniai verpstukai. Kernavėje rasti trys tokie verpstukai, iš kurių du – Aukuro kalno piliakalnyje, permaišytame X a. – XIV a. pirmosios pusės sluoksnyje⁴⁸⁰; du tokie verpstukai rasti Kernavės–Kriveikiškių kapinyne⁴⁸¹.

Labai įdomus radinys yra Pilies kalno piliakalnio pylime (XIV a. sluoksnyje) aptiktas sidabrinis apkaustėlis⁴⁸². Manoma, kad šis dirbinytis gali būti XIV a. datuojamas Senojoje Rusijoje pagamintas knygos viršelio apkalas⁴⁸³. Taip pat iš Senosios Rusios į Kernavę pateko rašymui skirtas geležinis instrumentas – *stilius*, aptiktas Aukuro kalno piliakalnyje. Juo veikiausiai rašė kunigaikščio dvaro raštininkas. Analogijos Kernavėje rastam *stiliui* žinomos daugelyje Senosios Rusios miestų⁴⁸⁴. Deja, Kernavėje kol kas nepavyko rasti nė vieno rašto, rašyto, pavyzdžiui, ant beržo tošies, fragmento.

Galbūt iš Senosios Rusios į Kernavę pateko ir raginis žaidimo kauliukas, rastas Aukuro kalno piliakalnyje⁴⁸⁵, tačiau jį galėjo pagaminti ir vietos meistrai.

Importiniai dirbiniai iš Arabų kraštų ir Bizantijos į Kernavę pateko per tarpininkus, kuriais tikriausiai buvo Senosios Rusios pirkliai.

Aukuro kalno piliakalnyje bei jo papėdėje rastos 63 stiklinių indų šukės, kurių daugiau nei pusė buvo puoštos polichrominiu ornamentu. Daugiausia tai taurių fragmentai (66 pav.). Kai kurios taurės buvo puoštos arabiškais įrašais. Tyrinėjimų autorius nustatė, kad polich-

66 pav. Importinių stiklinių indų šukės, rastos Aukuro kalno piliakalnyje

⁴⁷⁵ Girlevičius L. XIII–XIV a. importiniai dirbiniai..., p. 60.

⁴⁷⁶ Luchtanas A. LIIR, b. 2032, p. 9, 34; Luchtanas A. LIIR, b. 2230, p. 4.

⁴⁷⁷ Kulikauskienė R. LIIR, b. 1097, p. 22.

⁴⁷⁸ Kulikauskienė R. LIIR, b. 992, p. 39.

⁴⁷⁹ Luchtanas A. LIIR, b. 1536, p. 10.

⁴⁸⁰ Luchtanas A. LIIR, b. 2032, p. 10; Luchtanas A. LIIR, b. 2230, p. 4, 9.

⁴⁸¹ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 90–91.

⁴⁸² Kulikauskienė R. LIIR, b. 1097, p. 30.

⁴⁸³ Girlevičius L. XIII–XIV a. importiniai dirbiniai..., p. 72–73.

⁴⁸⁴ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacijos santrauka, p. 17.

⁴⁸⁵ Luchtanas A. LIIR, b. 2230, p. 9.

rominiu ornamentu puošti indai importuoti iš Sirijos, Egipto, Irano, Bizantijos ir datuojami XIII–XIV a.⁴⁸⁶

Tarpininkaujant Artimųjų Rytų pirkliams, į Europą pateko kauri kriauklės, kurių natūrali gamtinė radimvietė yra Maldivų salos Indijos vandenyne. Kernavės–Kriveikiškių kapinyne keturiuose vėriniuose rasta 13 tokių kriauklių arba jų fragmentų. Veriant vėrinius, jos komponuotos su įvairiais karoliukais, žalvariniais žvangučiais, sagutėmis ir kt.⁴⁸⁷ Į Kernavę kauri kriauklės pirkliai veikiausiai atgabeno iš dabartinės Latvijos teritorijos arba iš šiaurinės Baltarusijos, nuo Dauguvos prekybos kelio.

Apžvelgus viduramžių Kernavėje rastus importinius dirbinius, galima daryti keletą išvadų. Kernavės pirkliai neabejotinai tiesiogiai prekiaavo su Rygos miestu, lankėsi jame. Veikiausiai jie patys vyko ir į Senosios Rusijos žemes, iš kur į Kernavę pateko didžioji importo dalis. Dirbiniai iš tolimesnių kraštų (Vakarų Europos ir Artimųjų Rytų) tikriausiai įsigyti per tarpininkus. Didelę importinių dirbinių dalį sudarė brangūs daiktai, prieinami tik kunigaikščiui bei jo aplinkos žmonėms ir turtingiesiems miestiečiams. Labai tikėtina, kad dalį nevietinės kilmės dirbinių (pavyzdžiui, papuošalų) atsinešė žmonės, atsikraustę iš baltų–slavų paribio, slavų žemių, arba kad tie daiktai pateko į Kernavę kaip karo grobis, duoklė. Kai kuriuos technologiškai nesudėtingus dirbinius, nusižiūrėję į atvežtinius pavyzdžius, galėjo pagaminti ir vietiniai amatininkai. O gal Kernavėje būta ir svetimšalių meistrų.

Baigiamosios išvados

Kernavės archeologijos paminklų komplekso tyrinėjimų duomenys suteikia labai daug informacijos apie Rytų Lietuvos gyventojų materialinę ir dvasinę kultūrą, šiame regione vykusius etnokultūrinius pokyčius nuo akmens amžiaus iki viduramžių.

XIII–XIV a. Kernavė buvo vienas svarbiausių Lietuvos administracinių, politinių, gynybinių ir ekonominių centrų. Tai buvo miestas, kurio daugumos gyventojų pragyvenimo šaltiniu tapo ne žemės ūkis ir jam artimos ūkio šakos, bet amatai, prekyba ir veikiausiai karyba.

Kernavės miesto gyventojų kultūrinė orientacija buvo nukreipta rytų slavų miestų link. Tai liudija Kernavės–Kriveikiškių kapinyno įkapių analizė. Pats Kernavės miestas daugeliu atžvilgių buvo artimas tuolaikiniams rytų slavų miestams, tačiau antropologinių tyrimų rezultatai nepatvirtina prielaidos, kad žymesnę viduramžių kernaviškių dalį sudarė ateiviai iš slavų žemių. Taigi materialinės kultūros panašumus visų pirma lėmė politiniai bei etnokultūriniai etninių lietuvių žemių gyventojų kontaktai su Lietuvos valstybės sudėtyje buvusių slavų žemių gyventojais. Kernavėje taip pat galėjo gyventi tam tikras skaičius jotvingių, savo materialine kultūra tuomet gana artimų rytų slavams. Kasdienio gyvenimo bruožai XIII–XIV a. Kernavėje (visų pirma pastatų architektūra bei buities daiktai) daugeliu atžvilgių panašūs į vėlesnių laikotarpių Rytų Lietuvos kaimo gyventojų buitį.

Viduramžių Kernavės mieste išskirtinos trys pagrindinės funkcinės zonos: administracinė-gynybinė (piliakalniai,

⁴⁸⁶ Luchtanas A. *LIIR*, b. 1644, p. 11, 13; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2032, p. 9, 25; Luchtanas A. *LIIR*, b. 2230, p. 4.

⁴⁸⁷ Vėlius G. Kernavės miesto... Daktaro disertacija, p. 75–78.

išskyrus Pilies kalną), gyvenamoji-gynybinė (Pilies kalno piliakalnis) bei gyvenamoji (miestas Pajautos slėnyje ir miesto dalis į šiaurę nuo Lizdeikos kalno piliakalnio). Aukuro kalno piliakalnyje buvo pagrindinė Kernavės pilis ir valdovo rezidencija, kurioje buvo sukaupta didelė prabangą liudijančių daiktų dalis.

Kernavės gyventojai specializavosi atskiruose versluose (būta amatininkų – kauladirbių, auksakalių, taip pat pirklių ir pan.), jie buvo įvaldę įvairias gamybos technologijas, o žemdirbystė, gyvulininkystė, medžioklė ir žvejyba daugeliui gyventojų buvo tik pagalbinais verslais. Didelė amatininkų produkcijos dalis buvo masinio pobūdžio, skirta realizuoti bendruomenės viduje ir už jos ribų. Be to, buvo atliekami ir individualūs užsakymai. Į Kernavę atvykdavo pirkliai iš svetur, o kernaviškiai pirkliai taip pat dalyvavo regioninėje prekyboje, tai liudija rašytiniai šaltiniai ir gausiai Kernavėje randami importiniai dirbiniai. Intensyviausiai prekiauta su Senosios Rusijos žemių pirkliais.

XIV a. Kernavė buvo du kartus sudeginta kryžiuočių žygių metu (1365 ir 1390 m.). Šiuos istorinius faktus, užfiksuotus rašytiniuose šaltiniuose, patvirtina archeologinių tyrimų duomenys. Iki 1365 m. gaisro mieste Pajautos slėnyje gyventa intensyviau nei po to. 1390 m. kryžiuočių užpuolimas ir viską sunaikinantis gaisras sustabdė Kernavės, kaip vieno svarbiausių viduramžių Lietuvos centrų, plėtrą.

Tyrinėjimai Kernavėje tęsiasi. Jų duomenys padės atsakyti į daugelį dar neatsakytų klausimų ir leis geriau pažinti mūsų tautos praeitį bei vieną mažiausiai pažįstamą jos puslapių – kasdienį gyvenimą senovės Lietuvoje.

Musninkų apylinkių senovė

Manvydas Vitkūnas

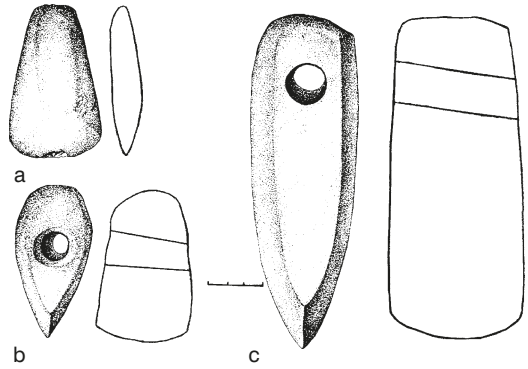
Musninkų seniūnijos teritorijoje archeologijos paminklų ir pavienių radinių, palyginti su gretimomis apylinkėmis, yra itin negausu. Vienintelis archeologijos paminklas, įtrauktas į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą, yra Vindeikių kapinynas. Be to, pačiame miestelyje ir aplink jį yra keletas spėjamų archeologijos paminklų. Musninkų vidurinės mokyklos muziejuje saugomi akmeniniai ir titnaginiai dirbiniai, pagaminti dar iki Kristaus gimimo.

Daugiau apie gilesnę Musninkų apylinkių praeitį galime spręsti iš gretimose apylinkėse esančių archeologijos paminklų tyrinėjimo duomenų. Jie liudija, jog pietinėje dabartinės Širvintų rajono savivaldybės teritorijos dalyje pirmieji gyventojai pasirodė VIII tūkst. pr. Kr. pradžioje – epipaleolito laikotarpiu. Šiam laikotarpiui priklauso keli titnaginiai dirbiniai iš Pajautos slėnio Kernavėje (7 km nuo Musninkų) ir radiniai iš Žaliosios stovyklavietės Jauniūnų seniūnijoje, Bartkuškio miške (10,5 km nuo Musninkų). Šioje stovyklavietėje, kurios pėdsakai aptikti 1952 m., rasta titnaginių strėlių antgalių, grandukų, rėžtukų, gremžtukų. Toje pat vietoje rasti II–I tūkst. pr. Kr. datuojamos bronzos amžiaus gyvenvietės pėdsakai¹. Tai liudija ir Musninkų vidurinės mokyklos muziejuje saugomi akmeniniai dirbiniai. Tačiau reikia turėti

¹ Rimantienė R. Žaliosios stovyklavietė ir gyvenvietė, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*, Vilnius, 1996, p. 270–271.

omenyje, jog šią mokyklą lankė ir įvairius radinius į ją nešė ne tik Musninkų, bet ir gretimų apylinkių vaikai. Tikėtina, kad dalis archeologinių dirbinių pateko į muziejų ne iš Musninkų, bet iš Kernavės apylinkių. 1974 m. išleisto Lietuvos archeologijos atlaso pirmajame tome Musninkams, kaip radimvietai, priskiriami aštuoni akmeniniai ir vienas spėjamas titnaginis kirvis. Vieno akmeninio kirvio saugojimo vieta nurodomas Kauno valstybinis istorijos muziejus (dabar – Vytauto Didžiojo karo muziejus), kitų aštuonių dirbinių – Musninkų vidurinės mokyklos muziejus. Nė vieno dirbinio tiksli radimvietė nenurodoma². 2001 m. pabaigoje mokyklos muziejuje kartu su jo įkūrėja, ilgamete mokyklos mokytoja M. Galvosiene, apžiūrėti visi aštuoni radiniai. Paaiškėjo, jog atlase nurodyti dirbinių matmenys nėra tikslūs, o titnaginių kirvių nėra – visi akmeniniai. Pavyko patikslinti trijų radinių radimvietes. Vienas masyvus pentinis kirvis aptiktas Kernavės seniūnijos teritorijoje, Pakalniškių ir Kunigiškių kaimų paribyje, kitas – į šiaurę nuo Musninkų esančiame Narvydiškio kaime. Įtveriamojo kirvio radimvietė – Musninkų apylinkės. Kitų penkių kirvių radimvietės nežinomos. Daugelis minėtų radinių yra būdingi bronzos amžiaus pabaigai ir ankstyvajam geležies amžiui (I tūkstm. pr. Kr.). Kai kurie pentiniai kirvukai, tarp jų rastasis Narvydiškio kaimo laukuose, gali būti datuojami ir bronzos amžiaus pradžia (apie 1500 m. pr. Kr.).

Senovės gyvenvietės, piliakalniai ir kapinynai dažniausiai aptinkami netoli upių ir ežerų. Archeologijos paminklų labai gausu palei Nerį, mažiau – prie Širvintos. Musės pakrantės šiuo atžvilgiu gana skurdžios. Viduriniu ir vėlyvuju geležies amžiumi (V–XII a.) datuojamų paminklų kiek gausiau Musės ir Neries santakoje – prie Čiobiškio. Čia yra Žvalgakalnio piliakalnis, IX–XII a. datuojamas Žvalgakalnio pilkapynas, X–XI a. Čiobiškio ir Rusių Rago pilkapynai, V–VI a. Rusių Rago–Žvalgakalnio pilkapynas, aukščiau prieš Musės srovę – Janionių piliakalnis (Pykuolio kalnas), Grebliaučyznos (Peklynės–Barsukynės) piliakalnis. Pastarasis piliakalnis yra arčiausiai Musninkų – apie 3 km nuo miestelio. Piliakalnis yra kai riajame Musės krante, atskiroje stačiais iki 8 m aukščio šlaitais kalvoje – buvusiam kranto kyšulyje į Musės slėnį. Aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, pailga šiaurės–pietų kryptimi, 65x40 m dydžio. Pietiniame aikštelės gale, kur piliakalnio šlaitas mažiausiai status ir galėjo būti lengviausiai prieinamas priešams, išlikęs 20 m pločio ir 0,5 m aukščio pylimas. Praeityje pylimas buvo aukštesnis, bet jis, kaip ir visas piliakalnis, stipriai apardytas dėl žemės ūkio darbų vėlesniais laikais. Piliakalnis 1983 m. žvalgė Lietuvos kultū-

Akmeniniai kirviai, saugomi Musninkų vidurinės mokyklos muziejuje:

a) įtveriamasis kirvukas, rastas Musninkų

apylinkėse; b) pentinis kirvukas, rastas

Narvydiškio kaime (Mugninkų seniūnija);

c) pentinis kirvis, rastas Pakalniškių ir Kunigiškių kaimų paribyje (Kernavės seniūnija).

Giedrės Piličiauskienės piešiniai

² Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1974, t. 1, p. 154.

ros paveldo mokslinio centro archeologai (vadovas J. Balčiūnas). Piliakalnio aikštelėje aptiktas plonas kultūrinis sluoksnius, perdege akmenys, lipdytinės keramikos šukė, o papėdėje – apie 0,2 ha ploto gyvenvietės pėdsakai. Minėti radiniai leidžia piliakalnį preliminariai datuoti I tūkstm. pirmąja puse³. Šis piliakalnis yra bene seniausias Musninkų apylinkių archeologijos paminklas, neskaitant Žaliosios stovyklavietės ir gyvenvietės bei Kernavės archeologijos paminklų.

Ties pačiais Musninkais archeologijos paminklų nėra rasta, tačiau dar aukščiau prieš Musės srovę, 7,5 km į pietryčius nuo Musninkų, netoli Jauniūnų seniūnijos Plikiškių kaimo, Bartkuškio miško šiauriniame pakraštyje yra keliolikos pilkapių grupė – Plikiškių pilkapynas. 1935 m. vieną pilkapį tyrinėjo Vilniaus universiteto Archeologijos muziejaus ekspedicija, vadovaujama Helenos Cehak-Holubovič. Pilkapyje rasti žirgo griaučiai ir IX–XII a. būdingi dirbiniai⁴. Neabejotina, kad netoli pilkapyno turėjusi būti vienalaikė gyvenvietė.

Taigi žmonės netolimose apylinkėse gyveno jau šimtus arba tūkstančius metų. Iškilo ir suklestėjo Kernavė, tankus gyvenviečių tinklas susiformavo Neries pakrantėse, o Musninkų vietoje tuo laiku tikriausiai dar ošė girios. Tik XIV a. pirmą kartą paminėta Musninkų gyvenvietė, o XVI a. pradžioje – dvaras ir bažnyčia⁵. Deja, iki šiol Musninkuose nėra atliktų jokių archeologinių tyrinėjimų, kurie leistų aptikti senojo miestelio kultūrinio sluoksnio pėdsakų ir patikslinti miestelio įkūrimo laiką. Neabejotina, jog pačiame miestelio centre, į vakarus nuo bažnyčios šventoriaus ir galbūt dalyje jo teritorijos yra sunaikintų senųjų miestelio kapinių, ikurtų gal ir viduramžiais, likučiai. Šioje vietoje senovėje buvo laidojami miestelio gyventojai. Kapinių pėdsakai aptikti 1968 m. statant tipinį sovietmečio parduotuvės ir valgyklos pastatą greta bažnyčios ir medinės varpinės. Tačiau nei tuomet, nei vėliau deramas dėmesys naikinamam praeities paminklui nebuvo skirtas. Kernavės seniūnijos Pakalniškių kaimo gyventojas Henrikas Jurkevičius (gim. 1928 m.), dalyvavęs minėtojo pastato statyboje, prisimena:

„1968 m. dirbau statybininku, dalyvavau kasant žemę ir klojant pamatus Musninkų parduotuvės-valgyklos pastatui greta medinės varpinės. Kasdami žemę radome daug žmonių kaulų. Supratome, jog čia buvo kapai. Apie radinius pranešėme Širvintų rajono vadovams. Atvyko LKP rajono komiteto pirmasis sekretorius A. Davidonis, Musninkų apylinkės pirmininkas Z. Vaicekauskas, apylinkės milicijos igaliotinis H. Preilgauskas. A. Davidonio nurodymu, kaulai buvo surinkti į medinę dėžę ir perlaidoti arčiau bažnyčios šventoriaus tvoros.

Musninkų klebonas Klimas informavo apie statybas Kultūros ministeriją. Jis piktinosi, jog statyba vykdoma kapinių vietoje, šalia architektūros paminklo – XIX a. statytos varpinės. Paminklo saugininkai statybą sustabdė. Kunigo veiksmai papiktino vietinę valdžią. Pasigirdo pareiškimų, jog varpinė šioje vietoje išvis gali nestovėti, o varpus galima iškelti į bažnyčios bokštą – esą tam jis ir yra skir-

³ Balčiūnas J. *Žvalgamosios archeologinės ekspedicijos Širvintų rajone ataskaita*, Vilnius, 1985, LII R, b. 2246, p. 16–17; Zabiela G. *Lietuvos medinės pilys*, Vilnius, 1995, p. 229–230.

⁴ Vaškevičiūtė I. Plikiškių pilkapynas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*, Vilnius, 1996, p. 296.

⁵ Miškinis A. ir kt. *Musninkai, Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 3, p. 158–159.

tas. Vėliau konfliktas užgeso, statyba buvo tęsiama ir baigta, tačiau archeologiniai tyrinėjimai nebuvo atlikti. Tačiau bent varpinė liko nenukentėjusi“.

Neatlikus archeologinių tyrinėjimų, galime tik spėlioti, kada kapinėse buvo laidojami žmonės. Tikėtina, kad laidoti čia pradėta ne vėliau kaip XVI a., kai Musninkuose buvo pastatyta pirmoji bažnyčia. Kapinės tada labai dažnai būdavo įrengiamos bažnyčių šventoriuose ir greta jų.

Dar vieni senkapiai Musninkų seniūnijos teritorijoje yra Vindeikių kapinynas, esantis kaimo pietvakarinėje dalyje, Širvintos dešiniajame krante, greta upės vingio, netoli kaimo kapinių. Kapinynas įrengtas smėlingoje, pušimis apšodintoje kalvoje. Anksčiau šioje vietoje buvo dirbama žemė, kasamas smėlis. Kasant smėlį, buvo randama kaulų ir kažkokių metalinių dirbinių. Manoma, kad čia esantys apardyti senkapiai gali būti XVI–XVII a., tačiau, neatlikus archeologinių tyrinėjimų, tiksliau datuoti senkapių nėra galimybės.

Musninkų seniūnijos teritorijoje yra keletas mitologinių vietų. Nė viena jų nėra įtraukta į Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių registrą. Visos šios vietos plačiau aptartos Širvintų krašto alkvietėms ir mitologinėms vietoms skirtame straipsnyje⁶.

Čiobiškio ir Rusių Rago pilkapynų tyrinėjimai 1963–1964 metais

Gintautas Zabiela

Širvintų rajonas įeina į Rytų Lietuvos pilkapių paplitimo sritį. Šie pilkapiai daugelio tyrinėtojų siejami su lietuvių gentimis, ir jų kultūros (archeologai ją vadina Rytų Lietuvos pilkapių kultūra) paplitimo teritorijoje ieškoma Lietuvos valstybės pradžios. Tokio seno ir svarbaus centro, kaip Kernavė, buvimas rajono teritorijoje kelia didesnę susidomėjimą ir kitais paminklais, tiek jau iš valstybės laikotarpio, tiek ir iš ankstesnių laikų. Žemės paviršiuje matomi pilkapių sampilai yra natūralus didesnio dėmesio objektas. Tačiau Širvintų rajono pilkapynai nėra išsamiai tyrinėti. Iki šiol čia kasinėti tik Čiobiškio, Kernavės, Plikiškių, Rusių Rągo ir Rusių Rago–Žvagākalnio pilkapynai, kurių medžiaga tebėra neskelbta. Iš jų įdomiausi ir plačiausiai tyrinėti yra Čiobiškio ir Rusių Rago pilkapynai (2 grupės). Juos 1963–1964 m. kasinėjo tuometinio Istorijos (dabar – Lietuvos istorijos) instituto archeologinė ekspedicija, vadovaujama daktarės Reginos Volkaitės-Kulikauskienės¹. Šiame straipsnyje ir bus supažindinama su pagrindiniais tyrimų rezultatais². Tai nėra tų tyrimų medžiagos publikacija, kuri paprastai būna daug išsamesnė ir skirta siauram specialistų ratui. Lietuvos istorijos instituto Ran-

⁶ Šidiškis T. Širvintų krašto alkvietės ir mitologinės vietos, *Širvintos* [serija „Lietuvos valsčiai“], Vilnius, 2000, p. 33–49.

¹ Куликаускаене Р. Раскопки курганов в окрестностях Чиобишкис в 1963–1964 гг. (Материалы к отчетной конференции археологических и этнографических экспедиций 1964–1965 гг.), Вильнюс, 1966, с. 11–13.

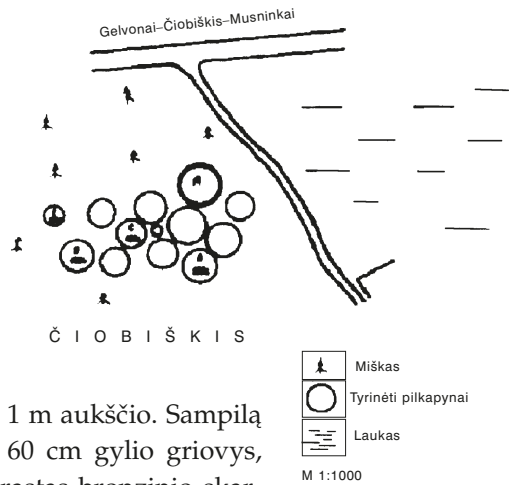
² Nuoširdžiai dėkoju gerb. habilituotai daktarei R. Volkaitei-Kulikauskienei už leidimą pasinaudoti šių tyrinėjimų medžiaga.

kraštyne³ (toliau – LIIR) ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje⁴ saugomos tyrimų medžiagos detalus apdorojimas yra ateities uždavinys. Šis straipsnis daugiau yra skirtas platesnei visuomenės daliai, besidominčiai archeologiniais tyrimais ir norinčiai žinoti, kas gi buvo rasta toje ar kitoje vietoje. Iki šiol šių tyrimų medžiaga Lietuvos spaudoje buvo minima tik enciklopediniuose straipsneliuose arba fragmentiškai panaudota specialiojoje literatūroje, susijusioje su archeologija.

Čiobiškio pilkapynas

Pilkapynas yra apie 100 m į šiaurės vakarus nuo Čiobiškio, apie 100 m į vakarus nuo kelio Mūsainkai–Liūkonys bei iš jo atsišakančio kelio į Janiūnų sankryžos, pušyne (1 pav.). Jį sudaro 12 kompaktiškai išsidėsčiusių pilkapių grupė. Sampilai 8–16 m skersmens, 0,6–1,2 m aukščio, vienas nuo kito nutolę per 2–7 m. Beveik kiekvienas jų apardytas iškastų duobių. Jame 1963–1964 m. ištirti 5 pilkapiai (A–E)⁵.

Pilkapis A buvo 16 m skersmens ir 1 m aukščio. Sampilą ties pagrindu juosė iki 2,5 m pločio iki 60 cm gylio griovys, užpildytas pelenais ir degėšiais. Tarp jų rastas bronzinio skardinio pailgo platėjančiais galais apkaso fragmentas. Pilkapyje aptikti 5 kapai. Vakarinėje jo dalyje 25–50 cm gylyje 2x1,7 m dydžio plote buvo rasta į sampilą iki 50 cm gylio įkasta duobė, užpildyta degėšiais, angliukais ir smulkiais degintais kauliukais. Tai kapas Nr. 1. Jokių įkapių jame nerasta. Pietvakariniame ketvirtyje 35–40 cm gylyje 35x40 cm dydžio plotelyje aptikti švariai iš laužo išrinktų sudegusių kauliukų krūvelė, įkasta į iki 30 cm gylio duobelę. Tai kapas Nr. 2. Rytinėje kapo dalyje aptiktas lipdytas cilindro formos 13 cm aukščio puodas. Šiaurės rytiniame ketvirtyje 25 cm gylyje 60x45 cm dydžio plotelyje aptikta švariai iš laužo išrinktų kauliukų krūvelė, įkasta į 15 cm gylio duobelę. Tai kapas Nr. 3. Jo aplinkoje buvo rasti 2 dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukai. Vienas jų aplink ornamentuotas ranteliais, 3 cm skersmens, kitas neornamentuotas, 3,5 cm skersmens. Šiaurės vakariniame ketvirtyje po velėna 45x50 cm dydžio plotelyje aptikta švariai iš laužo išrinktų kauliukų krūvelė, įkasta į apie 20 cm gylio duobelę. Tai kapas Nr. 4. Jame rasti keli smulkūs bronzinės juostinės lygiu paviršiumi apyrankės fragmentai. Pietinėje sampilo dalyje po ve-

1 pav. Čiobiškio pilkapyno planas (LIIR Nr. 34.053).

Iliustracijas iš LII Rankraštyne saugomų negatyvų atspaudė Romas Mičiūnas

³ Ataskaitos: Kulikauskienė R. Čiobiškio km. pilkapių (Ukmergės r.) 1963 ir 1964 m. tyrinėjimų dienoraštis, f. 1, nr. 261; Kulikauskienė R. Rusių Rago km. (Ukmergės r.) pilkapių 1963 ir 1964 m. tyrinėjimų dienoraštis, f. 1, nr. 260; planai: nr. 2102–2120; fotonegatyvai: nr. 13.991, 14.199–14.207, 16.882–16.963, 16.967–17.023, 18.275–18.282, 18.542–18.549, 27.935–27.939, 34.053–34.072.

⁴ Radiniai: Čiobiškis – AR 426:1–9; Rusių Ragas – AR-427:1–27.

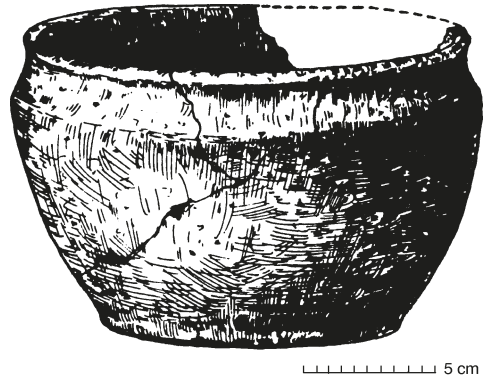
⁵ 1963 m. tyrinėtas vienas pilkapis (A), 1964 m. – likę 4 pilkapiai. Ataskaitoje tyrinėti pilkapiai numeruoti ne įprastais skaičiais, o lotyniškos abėcėlės raidėmis. Tokia numeracija palikta ir šiame straipsnyje.

lėna aptiktos kapo Nr. 5 liekanos, kurias sudarė velėnoje pasklidę deginti kauliukai bei bronzinės įvijos fragmentas.

Pilkapis B buvo 12 m skersmens ir 1 m aukščio. Sampilą ties pagrindu juosė iki 1 m pločio ir iki 70–80 cm gylio griovys, užpildytas pelenais ir degėšiais. Pilkapyje aptikti mažiausiai 7 kapai⁶. Pietrytiniame ketvirtyje 55–60 cm gylyje 60x35 cm plote kompaktiškoje krūvelėje aptikti švariai išrinkti deginti kauliukai, įkasti į 15 cm gylio duobutę. Tai kapas Nr. 1. Jame aptikta gražiai sudėtų vyro kapui būdingų įkapių: geležinis įmovinis karklo lapo formos 35,5 cm ilgio ietigalis; geležinis pentinis siauraašmenis kirvis; geležinis 15,5 cm ilgio peilis; geležinė diržo sagtis (2 pav.), 2 bronzinių apyrankių fragmentai ir bronzinis varpelio formos apkalėlis (jau po kapu). Pietrytiniame ketvirtyje 55–60 cm gylyje vos 13–15 cm atstumu nuo kapo Nr. 1 70x55 cm plote kompaktiškoje krūvelėje aptikti švariai išrinkti deginti kauliukai, įkasti į 15 cm gylio duobutę. Tai kapas Nr. 2. Jame aptikta geležinė diržo sagtis; 2 bronzinės grandelės; 3 bronzinio apkalėlio fragmentai bei molinis lipdytas nežymiai profiliuotas 12 cm aukščio ir 20 cm skersmens anga puodas (3 pav.). Pietrytiniame ketvirtyje 55–60 cm gylyje 25x25 cm plote kompaktiškoje krūvelėje aptikti švariai išrinkti deginti kauliukai, įkasti į 15 cm gylio duobutę. Tai kapas Nr. 3. Jame įkapių nebuvo. Pietvakarinėje jo dalyje 15–20 cm gylyje apie 2x2 m dydžio plote buvo rastos į sampilą iki 15 cm gylio įkastos net 5 didesnės degintų kauliukų koncentracijos duobelės, užpildytos smulkiais degintais kauliukais. Tai suardytas kapas Nr. 4. Vienoje vietoje degintų kauliukų krūvelėje rastas 9 cm ilgio geležinis peilis. Pietvakariniame ketvirtyje po velėna daugiau kaip 1 m skersmens plote aptiktos 2 didesnės degintų kauliukų koncentracijos. Tai suardytas kapas Nr. 5. Jokių įkapių jame nerasta. Šiaurės rytiniame ketvirtyje po velėna apie 1 m skersmens plote vėl aptiktos 2 didesnės degintų kauliukų koncentracijos. Tai suardytas kapas Nr. 6. Jokių įkapių jame irgi nerasta. Šiaurės vakariniame ketvirtyje apie 3 m skersmens plote 15–20 cm gylyje aptikti išbarstyti deginti kauliukai ir nemažai ugnyje apsilydžiusių įkapių (4 pav.). Tai kapas Nr. 7. Jam priklauso 11 bronzinių varpelio formos pakabučių su skylutėmis užkabinti viršuje; 6 cm ilgio bronzinės iš 3 vielų vytos antkablės lankelio fragmentas; 3 sveiki moliniai dvigubo nupjauto kūgio formos verpsteliai ir net 20

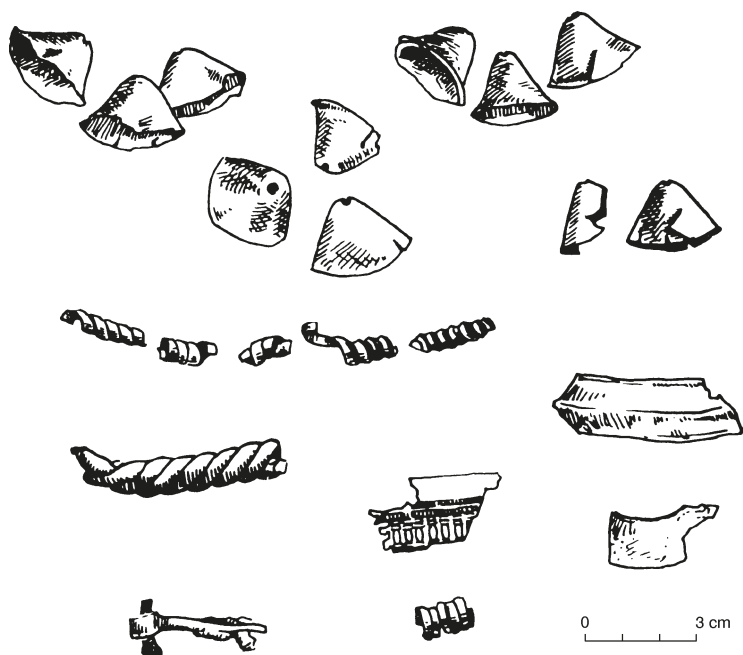

2 pav. Vyro kapo įkapsės iš Čiobiškio pilkapio B kapo Nr. 1 (LIIR Nr. 34071)

3 pav. Puodas iš Čiobiškio pilkapio B kapo Nr. 2 (LIIR Nr. 18281)

⁶ Tyrinėtoja aiškiau išskiria 4–5 kapus (tyrinėjimų ataskaitos (Nr. 261) p. 20), tačiau suardytų degintinių kapų kauliukų išsidėstymas rodo, kad negiliai sampile įkastų degintinių kapų be įkapių būta daugiau, galbūt net iki 13 (tai rodytų papildoma kapų numeracija).

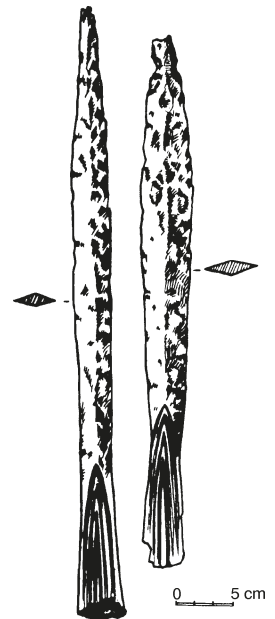
4 pav. Moters kapo
įkapės iš Čiobiškio
pilkapio B kapo Nr. 7
(LIIR Nr. 18275)

jų fragmentų; bronzinės trikampio skersinio pjūvio 1,5 cm pločio lankeliu apyrankės 5 cm ilgio fragmentas; 2 bronzinių apkalėlių fragmentai; 4 bronzinės iki 5 cm ilgio įvijos; geležinis 7 cm ilgio neaiškios paskirties dirbinio fragmentas. Įdomiausi iš jų verpstukai, kurių vienas ornamentuotas negiliais horizontaliais grioveliais, kitas papuoštas išilginių ir skersinių rantelių (šachmatiniu) ornamentu, o trečiasis – eglutės raštu.

Pilkapis C buvo 12 m skersmens ir 1 m aukščio. Sampilą ties pagrindu juosė iki 1 m pločio ir iki 60–80 cm gylio griovys, užpildytas pelenais ir degėšiais. Griovio dugne aptiktas iš 10–18 cm skersmens krautų akmenų vainikas. Pilkapyje aptikti mažiausiai 4 kapai. Šiaurės rytiniame ketvirtyje 15–20 cm gylyje apie 3 m skersmens plote aptikti 4 kompaktiškiau išsidėstę degintų kauliukų ploteliai. Tai suardytas kapas Nr. 1. Jame aptikta: molinis cilindrinis 3 cm skersmens verpstukas; dvigubo nupjauto kūgio 2,8 cm skersmens verpstukas; kito panašaus verpstuko fragmentas; 2 bronziniai įvijiniai dvigubo nupjauto kūgio formos karoliukai, susukti iš plokščio trikampio skersinio pjūvio vielos; bronzinės siauros juostinės trikampio skersinio pjūvio apyrankės fragmentas; bronzinio apkalėlio ir neaiškios paskirties kitokio dirbinio fragmentai; geležinis 7 cm ilgio peilis; lipdytas 11 cm aukščio nežymiai profiliuotas 17 cm skersmens anga ir 12 cm skersmens dugnu. Pietvakariniame ketvirtyje 25–40 cm gylyje aptikti 3 lipdytų puodų fragmentai. Vieno buvo išlikęs tik 12 cm skersmens dugnas bei paskiros šukės, kitas – beveik sveikas. Jis 21 cm aukščio truputį platėjančiu išmaugtu kakleliu, atlenktu pakraštėliu 20 cm skersmens anga. Trečiasis puodas buvo 13 cm aukščio ir 15 cm skersmens, labiau profiliuotais šonais. Pietrytiniame ketvirtyje 40–45 cm gylyje tarp plačiau pasklidusių degintų kauliukų aptikta: bronzinės juostinės apyrankės fragmentas grioveliais ornamentuotu galu; neaiškaus bronzinio dirbinio fragmentas; kiek atokiau – 15 cm ilgio geležinis peilis. Tai suardytas kapas Nr. 2. Pietvakarinėje pilkapio dalyje 15–20 cm gylyje aptikta

didesnė degintų kauliukų krūvelė, šalia kurios rasta 3 bronzinės trikampio skersinio pjūvio apyrankės fragmentai; 2 lipdyto puodo šukės; neaiškaus geležinio dirbinio strypelis; bronzinės diržo sagties liežuvėlis. Tai suardytas kapas Nr. 3. Pietrytiniame ketvirtyje griovyje aptikta degintų kaulų krūvelė, netoli kurios rasta 6 cm skersmens geležinė pasaginė segė atvyniotais galais bei kažkokio kito geležinio dirbinio fragmentai. Tai suardytas kapas Nr. 4. Šiaurės vakariniame ketvirtyje 50 cm gylyje aptiktas molinis dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukas, puoštas negiliomis duobutėmis, bronzinių įvijinio karolio ir apkalo fragmentai; pietrytiniame ketvirtyje – dvigubo nupjauto kūgio formos molinis verpstukas, puoštas šachmatiniu raštu; pietvakariniame griovyje – geležinis pentinis siauraašmenis 16 cm ilgio kirvis 5 cm pločio ašmenimis; šiaurės vakariniame ketvirtyje griovyje – geležinis įmovinis 38 cm ilgio ietigalis 12 cm ilgio įmova. Užpilant pilkapį dar surastas dvigubo nupjauto kūgio formos molinis verpstukas, puoštas horizontaliomis linijomis.

Pilkapis D buvo 14 m skersmens ir 1,1 m aukščio. Sampilą ties pagrindu juosė iki 1 m pločio ir 80 cm gylio griovys, užpildytas pelenais ir degėšiais. Griovio dugne aptiktas iš iki 20 cm skersmens krautų akmenų apardytas vainikas. Tyrinėjimų metu pilkapyje aptikti mažiausiai 6 kapai. Pietvakariniame ketvirtyje 20–25 cm gylyje apie 2,5 m skersmens plote krūvelėje tarp vėlyvo perkasimo išbarstytų kauliukų aptikta susilydžiusių įkapių: bronzinio 4x2 cm dydžio apkalėlio fragmentas su 4 vinutėmis kampuose; geležinė 10,5 cm ilgio yla; 2 bronziniai dvigubo nupjauto kūgio formos karoliukai; bronzinės antkaklės, vytos iš 3 vielų, fragmentas; bronzinės 11 cm ilgio apyrankės ar antkaklės lankelio fragmentas; molinis dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukas, puoštas gilių duobučių ornamentu; bronzinės įvijos fragmentas; lipdyto cilindrinės formos puodo dugno dalis su sienelių fragmentais; geležinis peiliukas. Tai suardytas kapas Nr. 1. Pietvakarinio sampilo ketvirčio pakraštyje 40x50 cm dydžio plotelyje negilioje duobutėje aptiktas degintinis kapas Nr. 2. Virš stambių degintų kaulų buvo sudėtos įkapės: geležinis įmovinis juostinis 45 cm ilgio ietigalis; geležinis pentinis siauraašmenis 17 cm ilgio kirvis 7,5 cm pločio ašmenimis; kitas geležinis įmovinis juostinis 43 cm ilgio ietigalis. Abiejų ietigalių įmova puošta skliautiniu raštu (5 pav.). Pietrytiniame ketvirtyje 10–30 cm gylyje 35 cm skersmens plotelyje aptikta 10 cm storio švariai išrinktų kauliukų krūvelė, tarp kurių buvo bronzinių dirbinėlių smulkūs fragmentai. Atokiau gulėjo bronzinis diržo apkalas su 3 vinutėmis ir sagties fragmentu. Tai kapas Nr. 3. Pietvakariniame ketvirtyje tarp degintų kauliukų aptikta: bronzinių karolių fragmentas; geležinis 15 cm ilgio peiliukas; molinis dvigubo nupjauto kūgio formos 3 cm skersmens verpstukas. Tai kapas Nr. 4. Šiaurės rytiniame ketvirtyje 15–20 cm gylyje aptikta suardyto kapo Nr. 5 liekanų, kurio įkapės rastos kiek giliau, 30 cm gylyje. Tai 2 bronzinių karolių fragmentai; molinis dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukas, puoštas šachmatiniu ornamentu; bronzinės juostinės truputį platėjančiais (iki 1,1 cm) galais apyrankės,

5 pav. Skliautiniu raštu puošti ietigaliai iš Čiobiškio pilkapio D kapo Nr. 2 (LIIR Nr. 27935)

pagamintos iš plokščios juostelės, dalis, ornamentuota ąmuštų akučių bei skersinių rantelių raštu; bronzinės antkaklės platejančiais galais 8,2 cm ilgio dalis. Šiaurės vakariniame ketvirtyje 15–20 cm gilyje 25x40 cm dydžio plotelyje aptikti deginti kauliukai, tarp kurių rasti 3 bronziniai įvijiniai dvigubo nupjauto kūgio formos karoliai ir geležinės ylos fragmentas. Tai kapas Nr. 6. Pietvakariniame ketvirtyje aptiktas 3,2 cm skersmens ir 1 cm aukščio molinis dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukas, puoštas rombiniu ornamentu. Šiaurės rytiniame ketvirtyje griovyje aptiktas bronzinis iš plokščios skardelės susuktas 1,1 cm skersmens 2 cm aukščio žiedelis, užbaigtas apskritos vielutės įvijomis, bei dvigubo nupjauto kūgio formos verpstuko fragmentas. Šiaurės vakariniame ketvirtyje griovyje rastas geležinis 11,2 cm ilgio peiliukas bei bronzinės platejančiais trikampio skersinio pjūvio galais su briauna per vidurį 2,2 cm pločio apyrankės pusė, puošta ąmuštų akučių ir skersinių rantelių ornamentu. Pietrytiniame ketvirtyje rasta lipdyto puodo dugno ir šono fragmentai. Užpilant pilkapį dar surastas dvigubo nupjauto kūgio formos molinio verpstuko fragmentas. Jų priskirti prie kurių nors kapų neįmanoma.

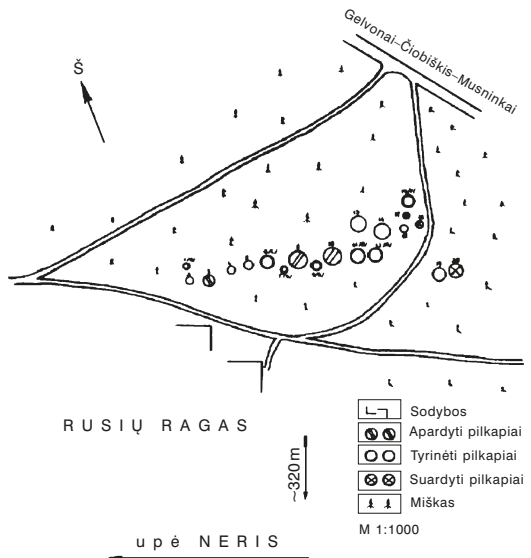
Pilkapis E buvo 8 m skersmens ir 0,65 m aukščio. Sampilą ties pagrindu juosė iki 0,6 m pločio ir 70 cm gylio griovys, užpildytas pelenais ir degėšiais. Griovio dugne pietryčių ketvirtyje aptikta molinio verpstuko pusė bei žiesto keramikos puodų šukių, priklausiusių profiliuotam atlenkta briauna puodui, palei briauną puoštam retų įstrižų įkartelių ornamentu. Pilkapio centre sampile rasta žiesto puodo šukė, puošta banguotu ornamentu, bei greta nedidelis kiekis degintų kauliukų. Pilkapyje buvo mažiausiai vienas degintinis kapas.

Rusių Rago pilkapynas

Pilkapynas yra į rytus nuo Rusių Rago kaimo, 500 m į šiaurės vakarus nuo kelių į Musninkus–Liukonis ir Janionis sankryžos, miške (6 pav.). Jį sudaro 20 rytų vakarų kryptimi nutįsusia eile pilkapių grupė. Sampilai 5–15 m skersmens, 0,7–2 m aukščio, vienas nuo kito nutolę per 3–10 m (7 pav.). Kai kurių pilkapių sampilus juosia grioviai. Visi pilkapiai apardyti XIX a. pab. – XX a. pr. iškastų duobių. Pilkapyne 1963–1964 m. ištirti 8 pilkapiai (A–H)⁷.

Pilkapis A buvo 10 m skersmens ir 1 m aukščio. Sampile 55–75 cm gilyje aptikta smulkių degėsių. Pilkapio centre 1,25 m gilyje 2x0,8 m dydžio 40 cm gylis duobėje, pailgoje rytų vakarų kryptimi, aptikti žirgo kaulų likučiai ir 2 geležinių neaiškių dirbinių, greičiausiai žaslu, fragmentai. Čia buvusį nedeginto žirgo kapą suardė vėlyva duobė.

Pilkapis B buvo 10 m skersmens ir 1,2 m aukščio. Sampilas apjuostas 1 m

6 pav. Rusių Rago pilkapyno planas (LIIR Nr. 34.053)

⁷ 1963 m. tyrinėti 7 pilkapiai (A–G), 1964 m. – 1 (H). Ataskaitoje tyrinėti pilkapiai irgi numeruoti lotyniškos abėcėlės raidėmis. Tokia numeracija palikta ir šiame straipsnyje.

7 pav. Rusių Rago
pilkapiai 1963 m.
balandžio 28 d.
(LIIR Nr. 13991)

pločio ir iki 0,3 m gylio grioviu. Jame 85 cm gylyje aptikta daug degėsių, kurie sudarė tarsi suanglėjusių rąstų išpūdį. Viename 2,1x1,35 m dydžio plote ištisinio degėsių sluoksnio storis siekė iki 15–20 cm. Pilkapio centre 1,25 m gylyje 1,9x0,9 m dydžio ir iki 50 cm gylio duobėje, pailgoje rytų vakarų kryptimi, aptikti žirgo griaučiai. Žirgas į duobę buvo įstumtas kniūbsčias, po pilvu pariestomis kojomis, išskyrus kairiąją užpakalinę, kuri buvo ištiesta palei šoną. Žirgo galva buvo nukreipta į vakarus. Jo nasruose rasti geležiniai dvinariai žąslai su apvaliomis 6 cm skersmens grandimis galuose. Griaučių kairėje pusėje dar aptikta geležinė sagtis užapvalinta priekine dalimi ir plačiu liežuvėliu, tikriausiai priklausiusi balno diržui. 2-jų neaiškių geležinių dirbinių, greičiausiai žąslų, fragmentai.

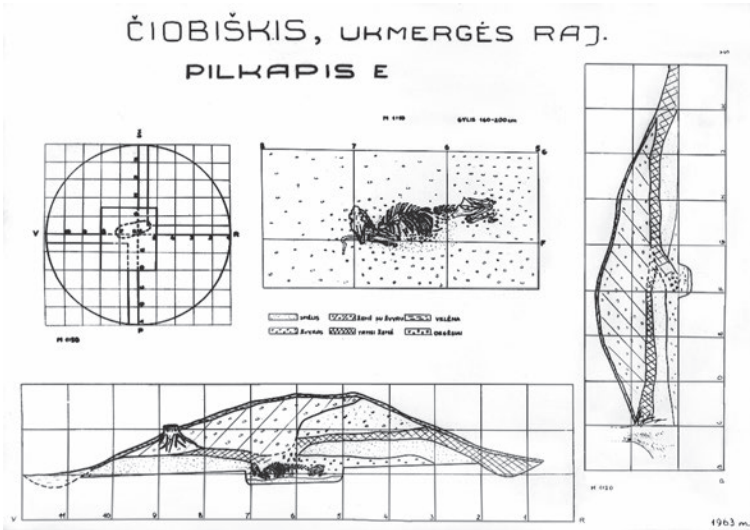
Pilkapis C buvo 12 m skersmens ir 1,8 m aukščio. Sampilą juosia 0,8–1 m pločio iki 20 cm gylio griovys. Sampile 1,3–1,45 m gylyje aptikta degėsių. Pietrytiniame ketvirtyje, jau daugiau pilkapio pakraštyje, apie 20 cm gylyje 60 cm skersmens plotelyje aptikti stambūs iš laužavietės švariai išrinkti kauliukai, tarp kurių rastas geležinis skambalas, geležinis pjautuvas su dantukais, pusė geležinių žąslų su žirgo galvutės formos laužtuku, 2 bronziniai skambalėliai ir geležinis pailgas apkaliukas (8 pav.). Čia buvo degintinis žirgo kapas.

Pilkapis D buvo 8 m skersmens ir 0,8 m aukščio. Sampilas buvo suardytas vėlyvo perkasimo, todėl pilkapyje buvęs griautinis žirgo kapas sunaikintas. Jo rytinėje dalyje prie sampilo pakraščio rasti geležiniai dvinariai žąslai apskritomis 6,8 cm skersmens grandimis galuose.

Pilkapis E buvo 10 m skersmens ir 1,5 m aukščio. Sampilas apjuostas 0,6–1 m pločio iki 25 cm gylio grioviu. Sam-

8 pav. Žirgo įkapės iš
Rusių Rago pilkapio C
(LIIR Nr. 34069)

9 pav. Rusių Rago
pilkapio E planas
(LIIR Nr. 34062)

pilve 1,3 m gylyje aptikta daugiau degėsių. Ties pilkapiro centru jie vietomis sudarė iki 10–15 cm storio sluoksnelį ir panėšėjo į sudegusių rąstų vietas. Pilkapiro centre 1,6–1,8 m gylyje 20 cm gylio duobėje, pailgoje rytų vakarų kryptimi, aptikti 1,6 m ilgio žirgo griaučiai (9 pav.). Žirgas paguldytas ant dešiniojo šono, paspaustomis po pilvu kojomis (10 pav.). Ant kaukolės viršaus rasta bronzinė įvijėlė, po kaklu – geležinis 7,5 cm ilgio 4 cm skersmens skambalas ir 13,5 cm ilgio dvinariai žąslai su laužtukais galuose. Šalia žirgo kapo dar aptiktas geležinis pjautuvas stačiais lenkais dantytais ašmenimis.

Pilkapis F buvo 14 m skersmens ir 1,5 m aukščio. Sampilas apjuostas iki 1,3 m pločio ir iki 30 cm gylio grioviu. Pilkapiro centre 1,4–1,8 m gylyje duobėje aptikti 1,7 m ilgio žirgo griaučiai. Stambus žirgas paguldytas kniūbsčias paspaustomis po pilvu kojomis, labai sulenktu kaklu ir atversta galva. Nasruose buvo rasti geležiniai trinariai 28 cm ilgio žąslai su apskritomis 7,5 cm skersmens grandimis galuose. Kaklo srityje rastas 12 cm ilgio geležinis botkotis su 3 cm skersmens įmova, kurioje buvo išlikę medžio liekanų, su 4 įvertomis grandimis. Prie šonkaulių aptiktas 8 cm ilgio geležinis apkalas.

10 pav. Žirgas Rusių
Rago pilkapyje E
(LIIR Nr. 16900)

Pilkapis G buvo 7,5 m skersmens ir 1,05 m aukščio. Sampilas apjuostas grioviu, kurio žymės buvo vos matyti. Sampire 80–85 cm gylyje 2,4x1,4 m dydžio plote aptikta daug iki 15 cm storio sluoksniu gulinčių degėsių, kurie vietomis žymėjo sudegusių rąstų, gulėjusių viena kryptimi, liekanas. Jų ilgis siekė iki 75 cm, storis – 6–16 cm. Juose pilkapiro centre aptiktas geležinis 29 cm ilgio pjautuvas dantytas ašmenimis, šalia kurio 30 cm skersmens plotelyje rasta smulkiai sudegusių kauliukų. Šalia jų aptikti geležiniai 16 cm ilgio žąslai su skersiniais ranteliais ornamentuotais laužtukais. Degintų kauliukų aptikta ir didesniame plote tarp degėsių, o pati žemė po degėsiams perdegusi, tai rodo, kad žirgas buvo deginamas tiesiog pilkapiro vietoje.

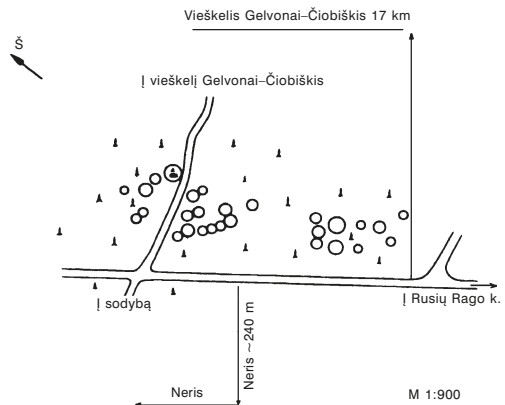
Pilkapis H buvo 9 m skersmens ir 1 m aukščio. Sampire apjuostas 1 m pločio iki 30 cm gylio grioviu. Sampire iki 1 m gylio pasitaikė smulkių degėsių. Pilkapiro centre 1,3–1,6 m gylyje duobėje aptikti žirgo griaučiai. Žirgas paguldytas ant kairiojo šono, sulenktomis kojomis, pakelta ir į vakarus nukreipta galva. Nasruose rasti geležiniai dvinariai žąslai su apskritomis grandimis, viršugalvyje aptikta sidabrinių (ar tik pasidabruotų) įvijų su pluošto liekanomis viduje.

Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapynas

Pilkapynas yra 1,5 km į šiaurės vakarus nuo Rusių Rago kaimo, 150 m į šiaurės rytus nuo Neries dešiniojo kranto, miške (11 pav.). Jį sudaro 28 pietryčių šiaurės vakarų kryptimi išsidėsčiusių pilkapių eilė. Sampilai 6–10 m skersmens ir iki 1 m aukščio. Kai kurių pilkapių sampilus juosia grioviai. Dalis pilkapių apardyti sampiluose iškastų duobių. Pilkapyne 1964 m. ištirtas 1 pilkapis (A)⁸.

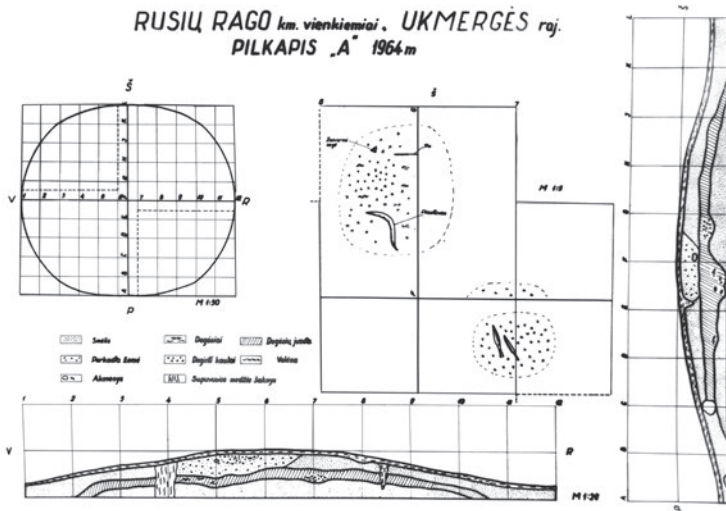
Pilkapis A buvo 10 m skersmens ir 1 m aukščio. Jis buvo net su 2 akmenų vainikais, kurių didesnis juosė sampilą, mažesnis – pilkapiro viršutinę dalį. Pilkapyje aptikti 4 degintiniai kapai (12 pav.). Sampilo centre 55 cm gylyje aptiktas 80x60 cm dydžio degėsių ir degintų kauliukų plotelis. Tai kapas Nr. 1.

Jame rastas geležinis masyvus atriasta viršūne pjautuvas, 4 cm ilgio bronzinė lankinė segė ir 15 cm ilgio geležinė yla (13 pav.). Netoli šio kapo 40 cm gylyje 40 cm skersmens plotelyje aptikta kita švariai iš laužavietės išrinktų gana stambių degintų kauliukų krūvelė. Tai kapas Nr. 2. Joje rastas geležinis 15 cm ilgio peilis ir 17 cm ilgio geležinis įmovinis ietigalis su 9 cm ilgio plunksna ir 6 cm skersmens įmova (14 pav.). Prie įmovo ietigalis ornamentuotas dviem laužtais brūkšniais. Pietvakariniame ketvirtyje 35–55 cm gylyje aptikta degintų kauliukų ir molinio puodo šukių. Tai suardytas kapas Nr. 3. Šiaurės rytiniame ketvirtyje 40–60 cm gylyje irgi aptikta degintų kauliukų. Tai suardytas kapas Nr. 4. Šiaurės rytiniame ketvirtyje po velėna rasta molinio puodo šukių. Šio puodo jokiame kapui priskirti neįmanoma.

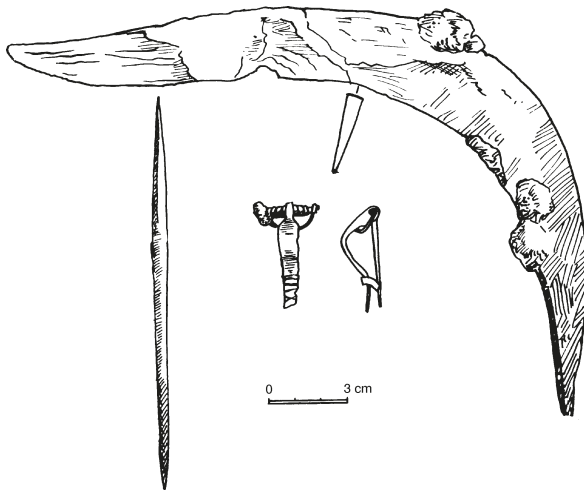

11 pav. Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapyno planas (LIIR Nr. 34.056)

⁸ Ataskaitoje tyrinėtus pilkapis irgi numeruotas lotyniškos abėcėlės raide. Ši numeracija palikta ir straipsnyje.

12 pav. Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapio A planas (LIIR Nr. 34052)

13 pav. Moters kapo Nr. 1 įkapės iš Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapyje A (LIIR Nr. 18278)

14 pav. Degintinis kapas Nr. 2 Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapyje A (LIIR Nr. 16971)

Laidosena

Iš trijuose pilkapynuose ištirtų 14 pilkapių jau galima susidaryti tam tikrą vaizdą apie to metų lietuvių genčių laidojimo papročius. Gausios analogijos kituose Rytų Lietuvos pilkapiuose palengvina šį rekonstrukcijos procesą. Pirmiausia reikia pažymėti, kad tyrinėjimų metu neaptikta ankstyviausių IV–V a. pilkapių su griautiniais kapais po sampilais. Visi žmonių kapai degintiniai, tai liudija beveik visur stipriai sudegę kauliukai ir byloja, kad deginimo paprotys čia gyvenusiems žmonėms jau buvo gerai žinomas. Archeologiškai gerai pasekamas kultūros tęstinumas: viename pilkapyje aptinkama ir griautinių, ir degintinių kapų, dirbiniai abiejose pilkapių grupėse panašūs, pilkapiai savo įrengimu irgi panašūs (ankstyvieji turi akmenų vainikus). Visi mirusieji deginti kažkur kitur: tyrinėtuose pilkapiuose nėra laužaviečių pėdsakų. Jų neaptinkama ir kituose Rytų Lietuvos pilkapiuose. Ankstyvuosiuose degintiniuose kapuose sudeginti žmonių kauliukai švariai išrenkami iš laužavietės ir įkasami į pilkapio sampilą⁹. Iš pradžių tokių kapų dažniausiai būna nedaug. Toks yra Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapis A, kurio kapus galima datuoti maždaug VI a.

Vėlesniu laikotarpiu laidojimo papročiai Rytų Lietuvos pilkapių kultūros paplitimo teritorijoje keičiasi mažiau. Apie VII–VIII a. išnyksta akmenų vainikai aplink pilkapių sampilus¹⁰, ir juos pradeda juosti grioviai. Kasamų griovių imama žemė (smėlis) buvo panaudojama pilkapiui supilti. Pačiuose pilkapiuose padaugėja degintinių kapų, tačiau įkapių juose paprastai būna nedaug ar net visai nebūna. Kapuose padaugėja tik lipdytų puodų. Pastebimas pilkapio pylimas atskiram kapui, jį įrengiant sampilo centre ant pagrindo ar kiek aukščiau pagrindo. Kapui iškasama nedidelė (dažnai neviršijanti 0,5 m skersmens) bei negili (20–30 cm gylio) duobutė, į kurią ir supilami iš laužavietės išrinkti kauliukai bei dažniausiai apdegusių ir susilydžiusių įkapių liekanos. Laidotuvių apeigose bei pilant patį pilkapio sampilą dažniau naudojama ugnis, tai byloja gausesnė degėsių priemaiša įvairiose sampilo vietose. Vėlesni kapai dažnai būna visai negiliai, kartais net sampilo pakraštyje ar jį juosiančiame griovyje. Jiems atskiras pilkapis jau nebepilamas, o panaudojamas anksčiau supilto pilkapio sampilas. Taip palengva nyksta paprotys laidoti pilkapiuose, užleisdamas vietą dar menkai pažįstamiems plokštiniais degintiniams kapams¹¹. Tokie pilkapiai tyrinėti Čiobiškio pilkapyne. Jie datuojami X–XI a.

Tuo pačiu laikotarpiu gyvuoja mažiau tyrinėtas paprotys atskiruose pilkapiuose laidoti žirgus. Dažnai jiems būna skiriama net atskira pilkapių grupė. Nors pats paprotys kartu su mirusiu žmogumi laidoti žirgą Rytų Lietuvoje žinomas jau nuo I tūkstantmečio vidurio, detalesnė jo raida tebėra neaiški. Atrodo, kad jis gyvavo per visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpį, tik dažnai skurdi ir prastai datuojama žirgų aprangos medžiaga neleidžia to kategoriškai tvirtinti. Ilgą laiką žirgas laidotas nedegintas pilkapio centre po pagrindu iškastoje duobėje. Pilkapiai su žirgais paprastai išsiskiria savo labiau kūginėmis formomis. Nuo XI–XII a. žirgai irgi pradėti deginti. Atrodo, kad toks jų laidojimo būdas pirmiausia atsirado Pietų Lietuvoje ir vėliau palengva plito į Rytų Lietuvą. Žirgas kartais būdavo deginamas ir jo laidojimo vietoje. Tokiuose

⁹ Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius, 1996, p. 54.

¹⁰ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1977, t. 3, p. 12.

¹¹ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1998, t. 15, p. 353–359, 364–367.

pilkapiuose aptinkami aiškūs laužavietės pėdsakai. Tyrinėtas Rusių Rago pilkapynas yra klasikinis pilkapynų su žirgų kapais pavyzdys¹².

Bendruomenė

Tyrinėti Čiobiškio ir Rusių Rago pilkapynai leidžia šiek tiek pažvelgti ir į ją palikusios bendruomenės vidinę organizaciją. Trys minėti pilkapynai vienas nuo kito išsidėstę kilometro atstumu. Kadangi du iš jų yra nevienalaikiai (Čiobiškio ir Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapynai), visai galimas dalykas, kad Čiobiškio apylinkėse gyvenusi lietuvių protėvių bendruomenė kartas nuo karto keisdavo savo gyvenamąją vietą. Sprendžiant pagal ankstyviausią Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapyną, ji nebuvo didelė, susidėjo iš kelių šeimų, kurių kiekviena, matyt, susipildavo sau pilkapį ir jame laidodavo mirusiuosius. Kadangi pilkapynų tyrinėjimų metu Lietuvoje dar nebuvo daromos degintų žmonių kaulų bei žirgų griaučių osteologinės analizės (tai pradėta daryti tik XX a. paskutiniajame dešimtmetyje), šiandien apie sudegintų žmonių lytį galime spręsti tik pagal kapų įkapes, o apie žirgus išvis beveik nieko negalima pasakyti. Rusių Rago–Žvagakalnio tyrinėtame pilkapyje A aptikti tipiški vienos šeimos kapai (vyro, moters bei du kapai su molinio puodo šukėmis – galbūt vaikų). Sprendžiant pagal šiuose kapuose surastas ir kituose pilkapynuose dažnai aptinkamas įkapes (darbo įrankiai, ietys), tai eilinių bendruomenės narių kapai. Kadangi iš 28 pilkapyne išlikusių pilkapių ištirtas tik vienas, daugiau ką nors pasakyti apie ankstyviausią bendruomenę trūksta duomenų.

Daugiau galime pasakyti apie tūkstantmečių sandūroje gyvavusią bendruomenę. Tai padaryti galima dėl didesnio jos paliktų kapinių ištirtumo (40% žmonių kapų, jeigu laikysime, kad išliko visi pilkapiai). Be didesnės abejonės, tos pačios bendruomenės palikimas yra ir žirgų kapai Rusių Rago pilkapyje (irgi 40% ištirtų pilkapių). Ši bendruomenė jau dinamiškesnė. Joje būta ir ilgiau gyvavusių šeimų (pilkapis B), ir trumpalaikių (pilkapis E). Nors didžioji palaidotųjų dalis ir čia yra eiliniai bendruomeninkai, socialinė diferenciacija pažengusi daug toliau. Ir tai nenuostabu – tai Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarės. Kapuose atsiranda dirbinių, kurie yra atvežti iš toliau (pilkapis D, kapas Nr. 2). Tai Skandinavijoje gaminti ietigaliai su vadinauju skliautiniu raštu. Tai karių profesionalų ginklas¹³. Analogiška padėtis ir žirgų kapuose. Rusių Rago pilkapyje F stambus žirgas palaidotas su žirgų kapuose retai aptinkama įkape – botkočiu. Botkotis laikomas raitelių grupės vado ženklu¹⁴. Abu kapai prašyte prašosi susiejami su bendruomenės vadu. Šiek tiek pagerėjo ir pačios bendruomenės gyvenimo sąlygos, tai rodo didesnis dėmesys paprastiems buitiniams daiktams ir papuošalams, kurių paviršius vis dažniau padengimas ornamentais (verpstukai iš pilkapio B kapo Nr. 7, apyrankė iš pilkapio C kapo Nr. 2 ir kt.). Tai matyti net iš žirgų kapų įkapse (puošnus laužtukas pilkapyje C ir sidabruotų įvijų radinys pilkapyje H).

Deja, be laidojimo paminklų, mes iki šiol nežinome, kur buvo šios bendruomenės gyvenvietė. Tokių gyvenviečių nežinome ir prie daugumos Rytų Lietuvos pilkapynų. Tai nemaža mūsų pristorės tyrimų spraga. Čiobiškio atveju

¹² Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu*, Vilnius, 2001, p. 22.

¹³ Kazakevičius V. Dėl E tipo ietigalių ornamentotomis įmovomis chronologijos bei kilmės, *Archeologia Litwana*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 190, 192.

¹⁴ Butėnas E. Kario-raitelio kapas iš Kurklių Šilo pilkapio, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2001, t. 21, p. 231.

jos reikėtų ieškoti kažkur Neries pakrantėse netoli pilkapynų. Greičiausiai šiai bendruomenei reikėtų skirti ir archeologų taip pat netyrinėtą Žvagakalnio piliakalnį, esantį Neries ir Melnytėlės santakoje¹⁵. Jų kasinėjimai leistų daug plačiau atskleisti vidinį bendruomenės gyvenimą nei kasinėjant tik jos paliktus pilkapius.

Kaip rodo artimiausių Čiobiškio apylinkių pilkapynų tyrinėjimų medžiaga, žemė slepia daug ir įdomių krašto istorijos puslapių, tik reikia mokėti kruopščiai ir neskubant juos skaityti. Ir dar: šiuos senuosius mūsų istorijos šaltinius šiandien būtina saugoti nuo neišmanančiųjų ar vienadienės naudos ieškančiųjų. Kitaip ir gerai mokančiam skaityti nebus ko skaityti.

¹⁵Zabiela G. *Lietuvos medinės pilys*, Vilnius, 1995, p. 261.

Kernavės žemė ir valsčius iki 1564–1566 metų administracinės reformos*

Edvardas Gudavičius

Vilniaus universitetas

Nedidelio miestelio Kernavės ir jos apylinkių praeitis anaipol nėra eilinės Lietuvos gyvenvietės istorija. Šiuo metu archeologų jau gerai ištirtas ir toliau intensyviai tiriamas Kernavės miestas ir galingas įtvirtinimų kompleksas liudija čia buvus vieną svarbiausių XIII–XIV a. Lietuvos ekonominių ir politinių centrų¹. Tačiau dar hipotezių lygmenyje tebeišlieka bent du svarbiausi klausimai:

1. Kernavės architektūros, urbanistikos ir amatų technologijos vieta bendrojoje XIII–XIV a. Lietuvos materialinės kultūros raidoje.

2. Kernavės vieta tos pačios chronologijos politinėje Lietuvos struktūroje.

Pirmasis klausimas iškilo smarkiai pažengus į priekį Vilniaus, Trākų ir pačios Kernavės archeologiniams tyrimams pastarąjį dešimtmetį (anksčiau paprasčiausiai nebuvo iš ko jo kelti). Antruoju klausimu jau susikaupė solidi istoriografija, tačiau alternatyvūs skurdžių rašytinių šaltinių duomenys daug kur vis dar neleidžia prielaidų paversti išvadomis.

Pirmąjį kartą Kernavę pamini 1279 m. Livonijos eiliuotoji kronika, pažymėdama, jog Livonijos ordino kariuomenė nusiaubė sritį, buvusią „*karaliaus Traidenio žemėje*“. Kernavė čia nurodyta kaip vietovė, bet ištirti piliakalniai liudija ją buvus didele pilimi, o žinutės tekstas parodo ją kaip pagrindinį žygio orientyrą (kronika neužsimena apie apgulimą: žygiu siekta nusiaubti jos apylinkes – kalbama apie staiga užkluptus žmones, plėšimą, pasklidus atskirais būriais, ir didelį grobį)². Tai, kaip ir pilkapynai, rodo to meto sąlygomis tankiai apgyventą kraštą, ką patvirtintų ir vietovių, turinčių intensyvios ūkinės veiklos nulemtus vardus, ruožas kairėje Neriės pusėje, prieinantis upę kaip tik priešais Kernavę³. Kad Kernavė 1279 m. buvo svarbi didžiojo kunigaikščio pilis, netiesiogiai galima spręsti iš to, jog, staiga vokiečiams užpuolus, labai greitai susirinko stipri lietuvių kariuomenė⁴, kuri pasivijo grįžtantį priešą⁵ (įvyko Aizkrauklės mūšis). Vis dėlto ši Aizkrauklės istorija nepasako, ar Kernavė tuo metu buvo pagrindinė didžiojo kunigaikščio rezidencija⁶. Visi žinomi faktai atsiremia į vieną ir tą pačią problemą – Traidenio ir Mindaugo, pastarojo domeno (Lietuvos žemės siaurąją prasme) ir Kernavės srities (dešinėsios Neriės vidupio pakrantės) tarpusavio santykį. Lietuvos žemė siaurąją prasme apėmė sritį tarp Nemuno vidu-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 10 18.

¹ Svarbiausią literatūrą žr.: Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė ir gyvenvietės, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva* (toliau – KPE), Vilnius, 1996, t. 1, p. 281.

² Livländische Reimchronik, Paderborn, 1876 (toliau – LRCh), p. 191: „*daß her sach man keren/ stoltz zu Kernowen/ daß was leit den Lettowen./ do wart kuniges Thoreiden lant/ beroubet vil und verbrant/...volkes slug der brudere her/ harte vil sunder wer. In sinen landen./ eß ginc in wol zu handen./ daß her herte her und dar./ mit vil mancher stoltzen schar./ zu samne sie da quamen./ den roub sie mit in namen./ der was michel und groß*“.

³ Gudavičius E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje* (toliau – *Miestų...*), Vilnius, 1991, p. 58.

⁴ LRCh, p. 192: „*Der Lettowen her zu samne quam./ einen snellen rat eß nam./ eß was michel unde stark./ zu reisen waren sie karc*“.

⁵ Ten pat: „*sie zogeten den cristen nach./ in wüchs grobelichen zu/ beide spate unde vru./ der brudere her daß hatte sich/ gelegert hartereiselich./ eß wart in vor bekant./ daß der heiden her gerant/ queme vaste nach in dar./...Der heiden her gerennet quam...*“

⁶ Batūra R. XIII a. Lietuvos sostinės klausimu, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija* (toliau – MADA), 1966, t. 1(20), p. 158.

pio ir Neries⁷. Livonijos ordino magistro 1250 m. žygis į ją kaip tik leidžia susieti ją su Mindaugu⁸. Bandytas šį žygį (taigi ir Mindaugo pilį bei domeną) lokalizuoti Kernave, nutylint H. Łowmiański argumentus⁹, be kitų faktų, dar ir prieštarauja Livonijos eiliuotosios kronikos Heidelbergo nuorašo skirtybei, visiškai paneigiančiai tokio lokalizavimo galimybę¹⁰. Atmestinas ir M. Jučo bandymas apginti savo lokalizavimą, dabar jau ieškant naujų argumentų. Tvirtinimas, kad „Kernavėje surastas pirmasis XIII a. Lietuvos miestas“¹¹, yra per daug apibendrintas ir nekonkretus. Kaip sakyta, mes dar gerai negalime palyginti Kernavės ir Vilniaus augimo duomenų, be to, dideliu darbu užmoju išsiskiria jau XIV a. Kernavės architektūra¹². Ir nepamirština, kad Kernavėje kol kas nerasta mūro statybos, kurią vėliausiai (nekalbant apie diskusinius dalykus) galima datuoti XIII–XIV a. sandūra Vilniuje ir Senuosiuose Trākuose. Sunku ką nors pasakyti apie Lietuvos kronikų XVI a. pradžioje pateikiamą „lietuvišką tradiciją apie Kernavę“¹³. Net jei šio kronikų pastebėjimo neatmestume (kažkiek esu jam pritaręs), tai jis juk priešina Kernavę jau su Trākais, viduriniajam sąvadui visai nežinant Mindaugo¹⁴. Reikia pirmiau surasti argumentų

jam paremti, o ne juo remti rimtiems argumentams prieštaraujančius teiginius. Ir visiškai ne vietoje nurodoma, „kad Livonijos riteriai žygiavo zu Kernowen... do wart kuniges Thoreiden lant... Nors tarp Mindaugo ir Traidenio negalima nustatyti giminystės ryšių, bet laiko tarpsnis tarp jų valdymo buvo nedidelis...“¹⁵. Kažkokie giminystės ryšiai tarp Mindaugo ir Traidenio kaip tik išplauktų iš Hipatijaus metraščio pastebėjimo¹⁶. Bet sieti tai su laiko tarpu tarp valdymo šiuo atveju yra keista: tarp prievarta pasikeitusių Treniotos–Mindaugo, Algirdo–Jaunučio, Kęstučio–Jogailos valdymų nebuvo jokio tarpo, nors visais atvejais tai buvo giminaičiai. Ir kuo dėti rusai, kalbant ne apie etninę paribį, o apskritai apie Pietų Lietuvą?¹⁷ Tai sakoma visai neatsižvelgiant į Vygando Marburgiečio kroniką, kur aiškiai nurodoma Neris kaip siaurinė Lietuvos žemės siaurąja prasme riba¹⁸, taigi pažymima ir apie Kernavės nepriklausymą šiai žemei bei pirminiam Mindaugo domeniui.

Traidenis veikiausiai buvo užvaldęs ir Mindaugo domeną (kitaip sunku įsivaizduoti jį įgijus didžiojo kunigaikščio valdžią), juo labiau kad šio domeno teritorijoje randame ir su Traidenio vardu susijusių vietovių¹⁹. Archeologiškai Ker-

⁷ Łowmiański H. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno, 1932, t. 2, p. 108–110.

⁸ *Ten pat.*

⁹ Jučas M. Dar viena Lietuvos istorija, *Naujasis židinys, Aidai* (toliau – NŽ), 1995, nr. 12, p. 960.

¹⁰ Gudavičius E. *Mindaugas*, Vilnius, 1998 (toliau – *Mindaugas*), p. 218–219.

¹¹ Jučas M. *Mindaugo krikštas* (toliau – *Mindaugo...*), NŽ, 2000, nr. 4, p. 173.

¹² Волкайте-Куликаускаене Р. Исследование городища Кернаве, *Археологические открытия* 1981 г., Москва, 1981, с. 368.

¹³ Jučas M. *Mindaugo...*, p. 173.

¹⁴ Полное собрание русских летописей, Москва, 1980, т. 35 (toliau – ПС), с. 145–153, 173–481, 193–201, 214–222. Pati Kernavės „sostinės tradicija“ tirtina. Gal tai ir nėra visiška fikcija, nes „sostinės perkėlimą į Trakus iš Kernavės“ randame ne fantastinėje Lietuvos kronikų dalyje, o sujungusiam ją su įtraukto trumpojo sąvado pradžia intarpe, kuriame, nors ir iškraipytai, nurodomi ir realūs faktai (Krasinskio nuorašas šio intarpo neturi) – ПС, с. 95–97, 132, 151–153, 179–181, 199–201, 220–222. Atskiras klausimas, kiek ši tradicija (jei ją pripažintume) galėjo nulemti vietovardinių Kerniaus, Spėros ir Kukovaičio vardų atsiradimą fantastinėje kronikų dalyje iš esančių šiame regione Spėros ežero, Kukovaičio miško (jį mini greta Maišiagalos, pasakodamas apie Algirdo palaiškų sudėginimą – Długosz J. *Opera omnia*, Cracovia, 1876, t. 12, p. 472) ir pačios Kernavės bei Kerniaus siejimą su Užneriu – ПС, с. 91, 128–131, 145–148, 173–176, 193–196, 215–217. Pasitvirtinus šiai tradicijai, būtų šiek tiek galima paaiškinti ryšį tarp Traidenio ir Gediminaičių. Bet kiek ji tokiu atveju padėtų išaiškinti ryšį tarp Mindaugo ir Traidenio?

¹⁵ Jučas M. *Mindaugo...*, p. 173.

¹⁶ Pašuta V. *Lietuvos valstybės susidarymas*, Vilnius, 1971, p. 290.

¹⁷ Jučas M. *Mindaugo...*, p. 173.

¹⁸ Žr. 34 nuor.

¹⁹ Gudavičius E. *Mindaugas*, p. 143.

navė pritampa prie esančios į pietus nuo Neries Pietryčių Lietuvos²⁰. Traidenio valdymo metai (1269–1282) išpuola į antrąją XIII a. pusę, kuomet tampa akivaizdus Kernavės miesto augimas ir pilies sustiprinimas. Du šaltiniai pateikia šiuo atveju išidėmėtinius faktus. XIII a. pabaigos Livonijos akte abejingas lietuvių pirklių reikalams Traidenis pavadina juos „*kaimiečiais ir šunimis*“²¹. Tai rodo, kiek tuo metu Lietuvos valdovas gaudavo pajamų iš lietuvių prekeivių mokamų muitų ir mokesčių. Todėl galime išsivaizduoti, kokią vietą atsirandantys lietuvių pirkliai tuo metu užėmė savo visuomenėje ir tarptautinėje prekyboje. Kita vertus, XIII a. pabaigoje Kernavė buvo ne vienintelis, tačiau bene didžiausias lietuvių miestas. Tai leidžia tvirtinti antrasis šaltinis – vadinamoji Rygos skolų knyga (įrašai joje nuo 1286 m.). Joje nurodomi lietuvių pirklių vardai²², nors kai kuriuos jų nėra lengva atskirti nuo kitų baltų vardų ar pasitaiko problemiškas jų sudūrimas su krikščioniškais vardais. Tačiau, nepaisant to, galima nurodyti ir neabejotinus lietuvius²³. Svarbiausia yra tai, kad randame Rameišį ir Studilą iš Kernavės (*Kernowe*)²⁴. Be to, dar minimas Pabilitis iš vietovės, pavadintos *Crowen*²⁵. Abejojęs, ar tai Kernavė²⁶, vis dėlto manyčiau, kad tai galėjo būti ir ji. Rygos skolų knygoje Kernavė minima, o Vilnius ne. Mes nežinome visų aplinkybių (Rameiškis minimas 1290, Studilas – 1303 m.²⁷, pirklys Mindaugas – 1286 ir 1296 m.²⁸, tuo tarpu Remeikiui [*Remmeke*], Giedriui [*Ghedere*], Pabilčiui, Jau-nuliui, Tautuliui datos nenurodomos²⁹; nėra aišku, ar tai ne vėlesnis laikotarpis, kur galima tikėtis ir augančio Vilniaus). Kad ir kaip ten būtų, Kernavės užimama vieta augančioje etninės Lietuvos prekyboje lieka akivaizdi, tačiau išidėmėtina ir tai, kad 1338 m. prekybos sutartyje su Livonija numatomas pirkliams saugus kelias vien į Vilnių, o apie Kernavę neužsimenama³⁰. XIV a. sparčiai didėjantis Vilnius tapo arti esančios Kernavės konkurentu, tačiau tokį miestą turinti sritis neprarado savo reikšmės. Nuo XIV a. vidurio (jei ne anksčiau) ji ėmė virsti atskirų dinastijų valdoma kunigaikštija. Pirmuoju žinomumu jos kunigaikščiu buvo Gedimino sūnus Manvydas³¹. Jis nepaliko įpėdinių, ir Kernavė grįžo tiesioginėn didžiojo kunigaikščio valdžion. Būdinga, kad 1365 m. Vokiečių ordino kariuomenei pasiekus Kernavę, pilies gynėjai ją paliko ir ji buvo sudeginta (sudegė ir miestas)³². Iš to galima spręsti, kad medinis Kernavės įtvirtinimų kompleksas XIV a. antroje pusėje nebuvo tinkamai rekonstruotas. Po 1365 m. miestas ir pilis buvo atstatyti. 1386 m. Kernavės kunigaikščiu tapo Jogailos brolis Aleksandras Vygintas³³. Kernavės gyvenvietė po ją sunaikinusio

²⁰ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuva valstybės susidarymo išvakarėse, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1978, t. 1, p. 6.

²¹ *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*, Reval, 1853, t. 1, p. 627.

²² *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)* (toliau – *Das Rigische...*), St. Petersburg, 1872, p. 43.

²³ Gudavičius E. *Miestų...*, p. 30–31.

²⁴ *Das Rigische...*, p. 84–89.

²⁵ *Ten pat*, p. 83. Leidėjas nurodo čia Krėvą – ten pat. Tokią vietovę mini ir: *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae. 1376–1430*, Cracovia, 1882, p. 276.

²⁶ Gudavičius E. *Miestai...*, p. 31.

²⁷ *Das Rigische...*, p. 84, 89.

²⁸ *Ten pat*, p. 85, 111.

²⁹ *Ten pat*, p. 52, 83, 84.

³⁰ *Gedimino laišakai*, Vilnius, 1966, p. 187.

³¹ Prochaska A. *Dzieje Witolda w. książcia Litwy*, Wilno, 1914, p. 16, 63. Lietuvos kronikų trumpasis sąvadas nurodo Karačevą (tai mažai tikėtina) – *ПС*, c. 85, 110.

³² *Scriptores rerum prussicarum* (toliau – *SRP*), Leipzig, 1863, t. 2, p. 553: „*procedunt se parcientes juxta Nergam...Sambienses cum viris episcopi transierunt contra castrum Masgallen, de quo et alio similiter pagani cum verecundia fugierunt ...et in cinerem redacta sunt...*“ (Vygandas Marburgietis). Iš K. Šiuo perpasakojimo galima suprasti, kad kita (*aliud*) pilis buvo Kernavė – *ten pat*, p. 554: „*Foligig durchstreiffen sie die lande Zeimin. Vielermirgen, Kunow und Masgallen...*“

³³ Luchtanas A. *Min. veik.*, p. 281.

1390 m. gaisro³⁴ šiek tiek atsigavo, tačiau svarbaus šalies centro reikšmė jau buvo prarasta. Beje, ir 1390 m. pilis nebuvo ginama: įgula ją pati sudegino. Galbūt nenorėta priešintis tuo metu kryžiuočius rėmusiam Vytautui, kuris kaip tik dalyvavo Kernavės ir Máišiagalos puolime³⁵. Bet veikiausiai ir atstatytos po 1365 m. pilies nebūta stiprios, juo labiau kad ir pats Kernavės kunigaikštis, gavęs žemių Lenkijoje, daug laiko joje praleido. Aleksandrui Vygintui 1392 m. mirus ir nepalikus palikuonių, Kernavė vėl buvo įjungta į didžiojo kunigaikščio domeną (priklausė buvusiai Vilniaus kunigaikštijai, nuo 1413 m. – vaivadijai).

XIII–XIV a. šaltiniai nepamini Kernavės žemės kaip tokios³⁶. Tačiau susidaryti vaizdą apie Kernavės teritorinį vienetą ar bent kažkokią jo sampratą leidžia netiesioginiai duomenys. Neries vidurpio dešinėsios pusės toponimika atitinka Traidenio brolių (Bardžio, Liesio, Sirpučio, Svalkenio) vardus³⁷. Didikų Astikų genealoginės pretenzijos kildinti save iš Traidenio brolio Sirpučio labiau išryškėjo tik XVI a. iškilusios legendos³⁸, kurios ištakos nėra aiškios³⁹, pavidalu. Tačiau pirmasis žinomas Astikas (Kristinas), 1413 m. Horodlėje gavęs Trimitų herbą, buvo kaip tik kilęs iš Kernavės⁴⁰. Vokiečių ordino kariniai maršrutai pažymi Sirpučio kaimą prie Šventosios tarp Gėlvonų ir Ukmergės (1385 m.)⁴¹. Visa tai leidžia kelti prielaidą, kad būtent čia reikia ieškoti Traidenio tėvonijos. Ir šiuo atveju ji aiškiai nepriskirtina Lietuvos žemei siaurąja prasme, tačiau išlieka tiesioginė jos kaimynė. Kryžiuočių kariniuose maršrutuose Kernavė yra ryškus orientacinis punktas, bet tai galbūt lemia didelė pilis (ji ten ir nurodoma)⁴². Net jeigu ir taip, tai XIV a. antrosios pusės šaltiniuose vis dėlto galima užčiuopti, kad tai yra kažkoks teritorinis vienetas. Kaip Kernavės kaimyniniai orientacijos punktai nurodomi Videgirdžiai, Labūnavà (Širvintų r.), Máišiagala. Visos šios apylinkės apibūdinamos kaip gerai apgyventos, kur kelio nereikia prasiskinti ir galima daug siaubti⁴³. Didelė ir svarbi Kernavės pilis buvo pasakutinis punktas iki Vilniaus⁴⁴, todėl čia

³⁴ SRP, p. 641: „magister de longinquis vocat suos ad reysam contra Lithwanos, unde marschalculus...precepto magistri de Garten proficiscitur per Nergam in Lithwaniam; Witaud cum suis venit eis in succursum, transeuntes in litore Lithanico et vicerunt Meischengallen et deinde Kernow, quod Lithwani soli succederant et abierunt“; Gudavičius E. Lietuvos valstybės struktūra Gedimino laikais, *Metai*, 1992, nr. 1, p. 126.

³⁵ Žr. 34 nuor.

³⁶ Pasakymas „Traidenio žemė“ (žr. 2 nuor.) turi platesnę prasmę.

³⁷ Gudavičius E. Bandyamas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikščių valdas, *MADA*, 1984, t. 3(88), p. 70–71, 72–73, 77.

³⁸ J(onynas) I. Astikas, *Lietuviškoji enciklopedija* (toliau – LE), Kaunas, 1933, t. 1, p. 1303.

³⁹ Žr. ten pat, p. 1299; Semkowicz W. *Tradycja o kniazioskim pochodzeniu Radziwiłłow w swietle krytyki historycznej*, Lwów, 1921.

⁴⁰ Semkowicz W. Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskiem w unii horodelskiej 1413 roku, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa, Lublin, Łódź, Kraków, 1914, p. 398.

⁴¹ SRP, p. 695: „von Gelwin czu Sirputtindorffe off der Swintoppe ij mile; von dannen ist j mile czu Wilkamergen czum huse...“

⁴² Ten pat, p. 693: „Item von Labunen vort ken Kernow czu dem huse sint ij mile gut weg vnd dorczwischen czu heeren gnug. Item von Kernow vort ken Maysegal czu dem huse sint iij mile gut weg vnd dorczwischen ist gnug czu heeren./.../ Item von Zeymen bis zcu Widegirden...bes czu Kernow iij mile gut weg, dorczwischen ist das vlies Swyntoppe vnd dorobir ist eyn vort vndir Widegirden dem dorfe vnd dorczwischen ist czu heeren gnug. Item von Kernow bes czur Wille iij mile gut weg vnd dorczwischen ist czu heeren gnug“; 694: „Von Gelwen bis an eyn vlies, das heist dy Sirwinte, do ist eyn vort obirr, das ist ij mile, do czwisschin ist eyn gerumer walt, do geen ij wege durch; von der Sirwinte bis czu Meysegallen czum huse ij mile, alles czu herin gnug vnd rume lant. Wil man von dannen in dy lant czur Wille iij mile. Wil man abir von Meysegaln czur Kernow, so czuet man wedir czurucke vnd hat bis dae ij mile; von der Kernow czuet man wedir czurucke an dy Swyntopp...“; 695–696: „kan man abir czu Weppre obir den vort obir dy Swintoppe, so hat man ij mile czu Gelwin, von dannen czu Starpeykin dorfe iij mile; von dannen czür Kernow ij mile, von der Kernow czu Meisegal ij mile, von dannen wil her furen ins lant ken der Wille...“

⁴³ Žr. 42 nuor. Plg. Łowmiański H. *Min. veik.*, p. 114.

⁴⁴ Žr. 42 nuor.

smulkiau aptariamos strateginės detalės: nurodoma brasta 1 mylią žemiau Kernavės (prie didingai pavadinto Atažvalgos⁴⁵ kalno), kurią perbridus, galima eiti į vieną ar kitą pusę⁴⁶. Taikant H. Łowmiańskio XIII–XIV a. Lietuvos teritorinių vienetų klasifikaciją, XIV a. Kernavės sritį reikėtų priskirti 3–4-ajai grandžiai, atitinkančiai XV–XVI a. vienetus, vadinamus valsčiais, arba mažesnės apimties, bet ne mažesnės svarbos pilių apygardas⁴⁷. Išsamesniuose XV–XVI a. šaltiniuose kaip tik ir susiduriame su Kernavės valsčiumi.

Po 1390 m. sunaikinimo Kernavės pilis ir miestas savo turėtos reikšmės jau niekad nebeatgavo⁴⁸. Kernavė nepateko į pirmąsias magdeburgijas gavusių miestų tarpą, ji nebuvo ta vietovė, kur Jogaila įsteigė pirmąsias parapijas⁴⁹. Tiesa, Vytauto valdymo pabaigoje parapija Kernavėje jau atsirado⁵⁰. 1528 m. kariuomenės surašymas Kernavės valsčių parodo kaip vieną didesniųjų Vilniaus kaimynystėje (jame priskaičiuojamas 171 bajoras⁵¹; lenkia jį tik Rudaminos valsčius su 247 bajorais, visuose kituose valsčiuose jų mažiau: Mėdininkų – 110, Giedraičių – 83, Nemėžio – 75, Máišiagalos – 63, Sudervės – 26, Nemenčinės – 22)⁵². Nepaisant pilies sunykimo, jos ūkis lėmė vieno seniausių didžiojo kunigaikščio dvaro gyvavimą (pirmąjį kartą dvaro valdytojas minimas 1398 m.)⁵³.

Bajorų žemėvaldą (daugiausia dalijamus veldamus) iš Kazimiero dalijimo knygų galima atsekti Kernavės ir gretimuose valsčiuose nuo XV a. vidurio⁵⁴. Šiaipjau pagal XV–XVI a. teritorinės gradacijos normas Kernavės teritorinis vienetas buvo laikomas valsčiumi⁵⁵, o jį valdė vietininkas⁵⁶. Tačiau, iš dalies lemiant santykiniam jo didumui tarp gretimų valsčių⁵⁷, o iš dalies istorinei tradicijai, jis pavadinamas ir pavietu⁵⁸. Kita vertus, ši istorinė tradicija nebuvo vienareikšmė. Kernavė, nepaisant savo geografinio artumo seniausiajam (mindauginiam) valdovo domeniui, taip ir liko provincinio Užnerio⁵⁹

⁴⁵ *Kraštas ir žmonės*, parengė J. Jurginis, A. Šidlauskas, Vilnius, 1988, p. 31.

⁴⁶ SRP, p. 694: „Wil man abir von der Kernow obir dy Nerge, so trifft man eynen vort nedurwendig der Kernow dy Nerge abe j mile wegis vndir eynem berge, der heiset Attasewalgo; wil man denne ken der Wille adir dy Nerge abe, wo man wil her furen vnd bekennet sich do in allin enden wol“. Vygandas Marburgietis pažymi atvejį (1365 m. žygyje į Vilnių), kai, dar neradus brastos Neryje, paskendo didžiojo magistro kamarininkas – ten pat, p. 550: „pertranseuntesque flumen vulgariter Nerryne, in quo, antequam vadum invenirent, camerarius magistri Sanderus est submersus“.

⁴⁷ Łowmiański H. *Min. veik.*, p. 5.

⁴⁸ Vitkūnas J. *Kernavė*, Vilnius, 1999, p. 11.

⁴⁹ Sužiedėlis S. Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje, *Vytautas Didysis*, Kaunas, 1930, p. 96.

⁵⁰ Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972, p. 61, 63; Luchtanas A. *Min. veik.*, p. 281; Vitkūnas J. *Min. veik.*, p. 47; Kr(asauska)s R. Kernavė (toliau – Kern), *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas (toliau – LEB), 1957, t. 11, p. 392.

⁵¹ Kernavės bajorai ir keliuočiai išrengė 262 raitelius: *Русская историческая библиотека* (toliau – РИБ), Петроград, 1915, т. 33, отд. 1, ч. 3, с. 48: „Тыи вси бояре Керновскии мають выправляти на войну в той же либце и слуги путьныи тых всих коней сума маеть быти 262 кони“.

⁵² Łowmiański H. *Min. veik.*, p. 112.

⁵³ Vitkūnas J. *Min. veik.*, p. 47.

⁵⁴ РИБ, Санкт-Петербург, 1910, т. 27, отд. 1, ч. 1, т. 1, с. 4: „Трумъне чоловек на ймя Бимейко у Керновской волости“ (nedatuota; 15 a.); 81: „Пани Кезкайловой земля конюхова и брата его у Керновской волости. А тому конюху у Явсянской волости конюзское место, а тому конюху ингде обыскати“ (1466 m.); 82: „Гостилу пять чоловеков у Кернове а две землицы: Кунево и Кушлево“; 120: „У Кернаве и у Мойшоколе Волчку ж пять чоловеков у Попортъской волости...“ (1442 m.); 121: „Сомашку в Кернове 4 чоловек...“ (1442 m.).

⁵⁵ РИБ, Санкт-Петербург, 1903, т. 20, Литовская Метрика, т. 1, с. 373: „боярин господарский Керновское волости Петр Янович“ (a. 1516 m.); *Lietuvos Metrika* (toliau – LM) (1528–1547), Vilnius, 1995, p. 42: „жаловал нам боярин господарский волости Керновское на ймя Павел Яражыч“ (1528 m.). Žr. 54 nuor.

⁵⁶ LM (1533–1535), Vilnius, 1999, p. 93: „На што ж корол... рачыл делчыми прислати наместника керновского, князя Семена Ялмонтовича Подберезьского...“ (1533 m.).

⁵⁷ Žr. 52 nuor.

⁵⁸ РИБ, т. 20, p. 1177: „бояре Керновского повета Миколай а Ян“ (1522 m.); 1541: „боярин господарский Керновского повета Болтроем Якубовичь“ (1522 m.).

⁵⁹ Gudavičius E. *Lietuvos europėjimo keliais*, Vilnius, 2002, p. 127.

sudėtyje⁶⁰. Ūkinis Gediminaičių domenas, sutapęs maždaug su Lietuvos žeme siaurąja prasme, XVI a. pradžioje virto susiklosčiusių didžiojo kunigaikščio dvarų zona⁶¹. Užneryje tebūta vieno kito valdovo dvaro⁶².

Šaltinių anksti nurodomas Kernavės dvaras neišaugo į atskirą ūkinį vienetą, kaip tai vyko valdovo ūkinio domeno valsčiuose (tokius nesavarankiškus dvarus tvarkė Vilniaus tijųnas)⁶³. Nors Vytauto itinerariume minima Kernavė⁶⁴, šiaip ji nepatenka į didžiųjų kunigaikščių daugiausia lankomų vietovių tarpą⁶⁵. Valdovų pajamos iš Kernavės plaukdavo labiausiai iš karčemų mokesčių ar išnuomojimo ir iš surenkamų pabaudų (neperdaugiausiai jas papildant produktais), kaip tai rodo Kazimiero atlyginimai dvarionims⁶⁶. Kadangi Kernavės valsčiuje būta šio tokio valdovo dvaro, šaltiniai mini dvaro laikytoją⁶⁷. Čia pat tas asmuo, patvirtinant jo išduotą aktą, vadinamas Kernavės vietininku⁶⁸. Šiuo atveju tokį pareigybių sutapimą galėjo nulėmti ir tuo laiku suteiktas jam būtent dvaro laikymas iki gyvos galvos⁶⁹, bet valsčiaus ir dvaro valdymas vienoje rankose ir šių pareigybių sinonimiškumas (panašiai kaip valsčiaus ir pavieto)⁷⁰ lieka akivaizdus.

1528 m. kariuomenės surašymas nurodo Ašmenos, Medininkų, Minsko, Ainos, Lydos, Morkavos dvarus, Naugarduko pilį, Krėvos–Svyrių vėliaviją ir Rudaminos, Nemėžio, Kernavės sąrašus⁷¹. Tai nebrėžia subordinacijos skirtumų, bet vertinimo požiūrį parodo. Šiaipgi Kernavės bajorai stojo po savo vėliava (1565 m. surašyme jų dalinys vėliava ir vadinamas)⁷² ir turėjo savo vėliavininką⁷³. XVI a. pirmosios pusės Kernavės vietininko urėdas priklausė smulkiems kunigaikščiams – Simonui Podbereskiui⁷⁴, Motiejui Giedraičiui (Baltadvario – Mūrinių Videniškių pilies statytojui)⁷⁵; tai sutampa su Kernavės „pavieto“ reprezentaciniu lygiu.

Panašiai kaip Kernavės dvarą galima apibūdinti ir jos parapiją. Įsteigta gana anksti, Kernavės bažnyčia liko neturtinga (1559 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių registras nurodo tik 8 dūmų jos žemėvaldą)⁷⁶. Ji priklausė Vilniaus dekanatui⁷⁷. Palyginti ankstyva, bet aiškiai antraeilė didžiojo kunigaikščio fundaci-

⁶⁰ LM (1533–1535), p. 141: „Листы по двором по Вилен(ь)скому повету по Ошменской стороне, о се-ребъщыну писаны... По Вилен(ь)скому ж повету, по Завелью, до Мойшакголы, до Кернова...“ (1534 m.).

⁶¹ Gudavičius E. *Miestų...*, p. 49–51.

⁶² Wojtkowiak Z. *Litwa Zawilejska w XV i pierwszej połowie XVI w.*, Poznań, 1980, p. 71, 112; Любавский М. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства во времени издания первого Литовского Статута*, Москва, 1892, с. 86–93.

⁶³ Wojtkowiak Z. *Min. veik.*, p. 112–114.

⁶⁴ Luchtanas A. *Min. veik.*, p. 281.

⁶⁵ Plg. Gudavičius E. *Miestų...*, p. 49–50.

⁶⁶ РИБ, т. 27, с. 192: „Сеньку Мотыце 6 коп с корчом Керновских...“ (be datos); 193: „Князю Макъку 8 коп с корчом Керновских...“ (be datos); 253: „Яну Милошовицу Литвину 4 копы с корчом Керновских, а 4 рубли з вин“ (1487 m.); 285: „Станьцу полтина в Кернове з вин а 4 бочъки ржи там жо з двора“ (1487–1489 m.); 295: „Стошу... ему ж рубль з вин в Кернове“ (1488 m.).

⁶⁷ LM. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25, Vilnius, 1998, p. 86: „Я, князь Семен Ямонтович Подъберезский, державца керновский...“ (1522 m. lapkričio 27 d.).

⁶⁸ *Тен пат*, p. 87: „наместник керновский князь Семен Ямонтович Подъберезский...“ (1522 m. gruodžio 7 d.). Plg. 56 nuor.

⁶⁹ LM, Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1, Vilnius, 1998, p. 36: „Krol Zygmuntch dobra Kiernowo...ze wszystkim przynalezosciami ych, maiac wzgľad na służby dzierzawcy kiernowskiego xiązęcia Siemiona Jamonthowicza Podbereskiego, daie mu y wznosi prawem dozywothnym“ (1522 m. gruodžio 19 d.).

⁷⁰ Žr. 55, 58 nuor.

⁷¹ РИБ, с. 21, 27, 29, 30, 31, 32, 38, 39, 43, 45.

⁷² *Тен пат*, p. 294.

⁷³ LM (1528–1547), p. 143: „я з своее руки суд(ь)ями взял: Семена Костентиновича, хоружого керновского, а Миколяя Станиславовича Сурвыра“ (1536 m.).

⁷⁴ Žr. 70–72 nuor.

⁷⁵ Rėklaitytė I. Baltadvario (Mūrinių Videniškių) bastioninė pilis: archeologiniai ir istoriniai duomenys, *Voruta*, 2002, rugpj. 24, nr. 16 (514), p. 4; Kr(asauska)s R. *Kern.*, p. 392.

⁷⁶ Ochmański J. *Min. veik.*, p. 101, 104.

⁷⁷ Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912, p. 179.

jos ir patronato Kernavės parapija ir jos bažnyčia liko ir antraeilio kulto platinimo bei meninių vertybių sankaupos punktu. Pastarojoje plotmėje, kaip ir kitur, XVI a. jau labiau reiškesi ne valdovo, o privati iniciatyva. Kernavės parapijos rangas lėmė tai, kad ją visai ar beveik aplenkė didikų fundacijos ir aukos, tai vyko tik bajorų elito lygiu. Kernavės mokyklos nerandame nei išaiškintų, nei numanomų XV–XVI a. mokyklų sąrašuose⁷⁸. Apie užuomazginę mokymo būklę jau XVIII a. sąlygomis byloja 1782 m. Kernavės bažnyčios vizitacija: atskirės mokyklos patalpės neturėta ir vaikai prie bažnyčios nesimokė, išskyrus vargonininko mokomus *slėbizuoti* du berniukus; kaimuose parapijiečiai išlaikė du daraktorius⁷⁹. Sudėgusios Vytauto bažnyčios šventoriuje 1739 m. statytos medinės bažnyčios⁸⁰ pamatai buvo sumūryti iš kalkėmis sutvirtintų akmenų, kasinėjant jos vietą⁸¹, rasta plokščių čerpių, vitražo stiklų, švino rėmelių liekanų, galėjusių priklausyti dar XV a. bažnyčiai⁸². 1698 m. inventoriuje rašoma apie naujai pastatytą, bet dar nepašventintą bažnyčią jau kiauru stogu, išdužusiais langais, suirusiomis grindimis (ypač prieangyje ir zakristijoje) ir sugriautu aptvaru⁸³. Pateikti duomenys apie ją leidžia susidaryti nors šioki toki fragmentinį vaizdą apie senesnės bažnyčios apdailos ir inventoriaus pobūdį.

Kernavės bažnyčia buvo pašvęsta Marijos dangun ėmimui, Myros vyskupui šv. Mikalojui, apaštalam Petru ir Pauliui (1698 m. inventoriuje pažymima, kad tai rodo jos vaizduojamoji dailė bei tradicija)⁸⁴. Dabartinio neobarokinio altoriaus apatiniame tarpsnyje yra Marijos, viršutiniame – šv. Mikalojaus⁸⁵ paveikslai⁸⁶, apatinį tarpsnį puošia barokinės manieros šventųjų Petro ir Pauliaus skulptūros⁸⁷. 1698 m. inventoriuje nurodoma, kad nepaaukuotame didžiajame altoriuje yra Švč. Trejybės vainikuojamos ir į dangų imamos Marijos, virš jos – šv. Mikalojaus paveikslas⁸⁸. Daugelis šių detalių sutampa su dabartine būkle, tačiau 1698 m. aprašomas Marijos paveikslas labiau primena ne pagrindinį altoriaus, taip pat ir Kernavės bažnyčioje esantį Marijos Škaplierinės paveikslą (kaip tik ją vainikuoja Švč. Trejybė)⁸⁹. Juo labiau kad būtent čia

⁷⁸ Ochmanskis J. *Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 134–137.

⁷⁹ Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 162.

⁸⁰ Su šiais įvykiais gali būti susijęs 1738 m. bažnyčios inventoriaus ir po klebono Kazimiero Mykolo Rogalskio mirties likusio turto surašymas – žr. Lebedys J. *Min. veik.*, p. 62.

⁸¹ 1925 m. pastaciūs dabartinę mūro bažnyčią, anksčiau 1933 m. buvo nugriauta – Kr(asauskas) R. *Kern.*, p. 392.

⁸² Luchtanas A. *Min. veik.*, p. 281.

⁸³ *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius* (toliau – MAB), f. 264–1181, p. 1: „*Sepimentum ecclesiae totum circumcirca dirutum. Ecclesia ipsa nova quidem nec pridem aedificata lignea. Tectum tamen [kažkiek nusitrynusios vietos neįstengiau įskaičiuoti – E. G.] ...eno destructum pluviis, obnoxium totum. Pavimentum in portico ecclesiae et in sacristia totaliter malum, foraminorum citissima reparatione tam inferius quam superius indigens. Fenestras quoque totius ecclesiae concussa reperere petiunt. Ecclesia ipsa, ut innotescit ex assertis hominum, nondum consecrata...*“ Šia informacija nesirengiu koreguoti to, kas yra literatūroje. Ji turi būti sutikrinta su autorių turimais duomenimis.

⁸⁴ *Ten pat*: „*Erecta est, ut patet ex imaginibus et apertionibus...sub titulo S.Nicolai, pontificis Myrensis, S. S. Petri et Pauli, sub patrocinio Beatissimae Virginis in caelos assumptionem*“.

⁸⁵ Jis vaizduojamas su kūdikiu (*vaikų vyskupas*); jo bei šv. Petro ir Pauliaus (žr. 87 nuor.) vaizdavimas greta Marijos imtas iš Kernavės bažnyčios titulo, tačiau išidėmetina ir tai, kad greta Dievo Motinos jį mėgo vaizduoti Renesanso dailininkai – R(e)kl(aitis) P. Mikalojaus kulto geografija ir meno istorija, *LEB*, 1959, t. 18, p. 407.

⁸⁶ Nevčesauskienė N. Kernavės bažnyčios dailės kūriniai, *KPE*, p. 282.

⁸⁷ *Ten pat*.

⁸⁸ MAB, f. 264–1181, p. 2: „*Altare magnum a fabre factum vulgo snycerską robotą non deauratum, habens imaginem Beatissimae Virginis Mariae in coelios assumptae, quam sanctissima Trias coronat, superius autem habens imagium s. Nicolai, episcopi Myrensis*“.

⁸⁹ Nevčesauskienė N. *Min. veik.*, p. 282. 1698 m. inventorius mini antrąjį Marijos altorių – MAB, f. 264–1181, p. 3: „*Altare 2-dum Beatissimae Virginis Mariae erectum eo a reverendo Casimiro Towarzynski*“.

Minimos ir kitos Kazimiero Tovažinskio dovanos – *ten pat*, p. 1.

Mariją puošia paauskuotos sidabro karūna ir 12 žvaigždžių, minimos inventoriuje⁹⁰. Iš to drįsčiau spręsti, kad bent jau šių paveikslų siužetus paliudija XVII a. šaltinis, taigi šie siužetai (jei ne paveikslai) galėjo ateiti iš senesnių laikų. Be to, 1698 m. inventorius nurodo ankstesnius donatorius – Musnickį, Vilniaus viceždininką Jeronimą Hirdzejovskį, Kazimierą Tovažinskį⁹¹. Inventoriaus nurodomų taurių⁹² trys esamos dabartinės neatitinka (jos vėlesnės)⁹³. Užtat 1667 m. Vilniuje išlieta varpa⁹⁴ galima tikėtis ši inventorių minint (nurodomi keturi varpai ir pačioje bažnyčioje skambinamas varpelis)⁹⁵. Iš aprašymo yra tikėtinas bent jau XVI a. antrosios pusės (jei ne paleotipinis) mišiolas, priekyje papuoštas rubinu ar jo imitacija, užpakalyje – sidabro kalstiniais⁹⁶. Inventorius mini chore buvusius mažus vargonus⁹⁷.

Esami šaltiniai ir bažnyčios inventorius nerodo stambiosios diduomenės paramos Kernavės parapijai. Panašiai kaip vietininko urėdo atveju, čia užtin-kame smulkesniųjų didikų ar bajorų elito dovanojimų⁹⁸. Stambiausios bajorų fundacijų buvo altoriai⁹⁹. 1495 m. Ona Bagdonė Mackevičienė (Kareivaitė) įsteigė šv. Mikalojaus altariją¹⁰⁰. Jos fundaciją 1505 m. papildė Mikalojus Mackevičius¹⁰¹. Neturtingą Kernavės parapiją vis dėlto sau išgaudavo ir Vilniaus kapitulos kanauninkai¹⁰². XVI a. 3–4 dešimtmetį ją valdė iš Krokuvos miestiečių kilęs Erazmas Eustachijus Časkis¹⁰³, įgijęs dar Kauno ir Pasvalio parapijas bei Vilniaus kanauninko pareigybę¹⁰⁴. 1553 m. šv. Mikalojaus altoriaus patronai Simonas Steckavičius ir Jonas Jurevičius, atsisakius šio altoriaus kanauninkui, Trakų *prabaščiu* ir didžiojo kunigaikščio sekretoriui Motiejui Maskoliniui, Vilniaus vyskupui Pauliui Alšėniškiui į jo vietą rekomendavo Kernavės kleboną Albertą Leonardį¹⁰⁵. Taigi kanau-

⁹⁰ *Ten pat*, p. 1: „Corona argentea deaurata super caput Beatissimae Virginis Mariae a [kažkiek išsirtusios vietos neįstengiau įskaityti, galūnė rodo aukščiausio laipsnio pažyminį arba Jeronimo vardą – E. G.]...imo Musnicki oblata et 12 stellae argenteae deauratae a m[agnifico] d[omino] Hieronimo Hird[zejowski, vicetesau[ra]rio Vilnensi, oblat[e]“.

⁹¹ Žr. 89, 90 nuor.

⁹² MAB, f. 264–1181, p. 1.

⁹³ Nevčesauskienė N. *Min. veik.*, p. 283.

⁹⁴ *Ten pat*.

⁹⁵ MAB, f. 264–1181, p. 1: „Campanae in campanile sunt quatuor. 1-ma magna, plus minus quadringenta pondo potest habere, caeterae minores; quinta campanula in funi ecclesiastica desuper“.

⁹⁶ *Ten pat*: „Missale antiquae editionis in ante rubex, desuper a parte retraque argenteo circumcitra subtiliter et tenuiter circumductum“.

⁹⁷ *Ten pat*, p. 3: „In choro organum exiguum amichonarium processuale“.

⁹⁸ Žr. 93 nuor. (Musnickio dovanota Marijai [Škaplierinei?] karūna. Musnickai yra Kernavės kaimynystėje, greta esantys Daubariškių kaimai sietini su Daubarų–Musnickių gimine – Daubarai, *LE*, Kaunas, 1937, t. 6, p. 72).

⁹⁹ Ochmański J. *Min. veik.*, p. 89.

¹⁰⁰ Kurczewski J. *Min. veik.*, p. 184.

¹⁰¹ Jasas R. *Pergamentų katalogas* [Lietuvos TSR Mokslų akademijos centrinė biblioteka], Vilnius, 1980, p. 77 (Zigmanto II ir Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos transumptai).

¹⁰² Ochmański J. *Min. veik.*, p. 106.

¹⁰³ *Ten pat*, p. 44. Žr. 104 nuor.

¹⁰⁴ *LM* (1380–1584), p. 99: „listy na trzy poddane w Bolnikach O³brychotowi Marcinowiczowi Gasztho³thowi woiewodzie wilenskiemu przez Erazma Ostafia plebana Kiernowskiego za szescdziesi³th kop wiecznie kupione...“ (1523 m.); *LM* (1387–1546), p. 258: „каноник виленский, плебан ковенский, керновский и посвольский, князь Остафиус...“ (1537 m.); 281: „каноник виленский, плебан ковенский, керновский и посвольский, князь Остафиус...“ (1537 m.).

¹⁰⁵ MAB, f. 198–844, p. 1: „Reverendo in Christo patri, domino Paulo, Dei gratia [plyšys] vilnensi, duci Olschanensi...Simon Steczkowicz, vexilifer Nemencz-nensis, Ioannes Ivrevicz [plyšys] felicitatem ac reverenciam debitam et honorem. Reverende in Christo pater, post [plyšys]...acionem reverendi domini Mathie a M[asc]jolini, prepositi Trocensis, canonic[i] [plyšys] [sec]retarij s[acrae] m[aiestatis] regie, vacante vero altari, tituli sancti Nicolai [plyšys] [li]beram resignacionem in ecclesia parochiali Kiernoviensi ivris patronatus nostri [plyšys]...iati possessoris ad illud sic vacans, volemus dominum Albertum Leonardi, cano[nicum] plebanumque Kiernoviensem, reverende pate[rnitat]i vestre duximus presentandum et har[um] [plyšys] presentamus, humiliter petentes: dignetur [plyšys] ad hoc ipsum altare vacans instit[uen]t? – plyšys] hic administratorem spiritualium et regimen [il? – plyšys] lud ei com[m]itendo id, quod ad eius...[plyšys].“

ninkai valdydavo ir altorių. Kernavės klebonu yra buvęs ir Petras Roizijus¹⁰⁶. Toki dvasinių pareigybių suderinimą veikiau lėmė ne tiek parapijos turtingumas, kiek kvalifikuotų dvasininkų trūkumas ir, žinoma, aukštesnės jų pakopos padėtis bei ryšiai. Taip plėtėsi svarbi Kernavės žemė ir paskui nedidelis valsčius iki 1564–1566 m. administracinės reformos. Tai žymaus, o vėliau vieno mažesniųjų, esančio sostinės kaimynystėje ir šios kaimynystės veikiamo, teritorinio vieneto raidos pavyzdys.

Iš Musninkų praeities

Algirdas Baliulis

Musninkų vardu dar XVI a. buvo vadinami keli dvarai, įvairiu metu valdomi skirtingų savininkų. Jų išsamesnę istoriją bus galima parašyti tik kai bus paskelbta naujų, iki šiol dar nežinomų šaltinių. Čia pabandydysime paminėti keletą, nors ir prieštaringų, šaltinių, kurie turės reikšmės vėliau identifikuojant vieną ar kitą Musninkų vardu seniau vadinamą vietovę. Minima, kad 1422 m. Musninkai priklausė Kristinui Astikui¹. Netrukus jie turbūt atiteko jo sūnui Radvilai, Radvilų giminės pradininkui. 1439 m. rugpjūčio 1 d. Šalčininkuose duotu pergamentu Radvilos sūnūs Jurgis ir Stanislovas Vilniaus pranciškonų vienuolynui užrašė grūdų dešimtinę iš savo Pamusio (Musninkų) dvaro². A. Bonieckis tokių Radvilos sūnų nežino. 1451 m. kažkurį Musninkų dvaro dalį valdė Ona Gintvilavičienė (Kareivaitė), 1495 m. paskyrusi dešimtinę Kernavės klebonui išlaikyti³.

1505 m. kovo 14 d. Aleksandras Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai patvirtino teisę valdyti dvarus, iš kurių paminėti Senieji ir Naujieji Musninkai⁴.

1507 m. spalio 8 d. Žygimantas Senasis Mikalojaus Mackevičiaus našlei Zofijai patvirtino teisę valdyti Musninkų dvarą su visais žmonėmis ir nelaisvąja šeimyna, jai vyro užrašytą už atsineštas 200 kapų grašių⁵.

1511 m. spalio 21 d. Žygimantas Senasis Trakų vaivada Grigui Astikui davė dvi tuščias (t.y. be žmonių) žemes – Kurmiškes ir Jokūbiškes – Kernavės valsčiuje, kurios anksčiau buvo įkeistos jo tarnautojui Mykolaičiui⁶. Šias ir kitas Musninkų žemes vėliau valdė Grigo sūnus Stanislovas, miręs 1519 m. Po jo turtai atiteko broliams Jurgiui ir Grigui, Musninkus valdė pastarasis, nors jam Musninkai galutinai atiteko 1541 m.⁷ 1542 m. inventoriuje Musninkų dvare surašyta nelaisvoji šeimyna (20 žmonių), nurodyta, kad dvaro žemėje pasėta 60 statinių rugių, 3½ statinės kviečių, 1½ statinės miežių, statinė žirnių, 9½ statinės grikių. Surašyti 9 žmonės kaimynai (tarnybos), kurie turi eiti tarnybą kasdien, kur tik bus liepiama (tik ateivis kalvis atlikinėjo kalvio tarnybą), be to, kasmet duoti vištą ir 10 kiaušinių. Taip pat buvo 10 prievolinių žmonių, kurie turėjo laikyti po

¹⁰⁶ Kr(asauska)s R. *Kern.*, p. 392.

¹ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija*, Chicago, 1987, t. 6, p. 267–271.

² *Pergamentų katalogas*, sud. R. Jasas, Vilnius, 1980, nr. 42.

³ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, t. 6, p. 267–271.

⁴ AGAD (Varšuva). *Archiwum Radziwiłłów*, dział I, nr. 7422.

⁵ *Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, nr. 265.

⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, nr. 22 (knyga parengta spaudai).

⁷ Boniecki A. *Poczet rodów...*, p. 225–226.

važiuojamąjį arklį (3 iš jų arklių neturėjo) pono reikalams ir eiti į paliepiamą tarnybą⁸.

1532 m. pabaigoje Žygimantas Senasis, remdamasis Vilniaus vaivados Albrechto Goštauto ir Vitebsko vaivados Motiejaus Ochmistraičio teismo sprendimu, Musninkų dvarą atidavė valdovo raikytojui Grigui (Grigo sūnui) Astikaičiui. Pastarasis teisėsi su bajorais Stanislovu Mikalojaičiu ir Jonu Mitkaičiu, kurie nenorėjo atsakyti už uošvį Mikalojų Vaitiekaitį, kuris apleistą dvarą atidavė G. Astikui vietoj 150 kapų grašių⁹. 1534 m. lapkričio 20 d. karalienė Bona per savo įgaliotinį referendorių Branekį valdovo teisme bylinėjosi su Grigu Astikaičiu dėl pievų, esančių abipus Musės upės. Žygimantas Senasis su Ponų Taryba kelis kartus bylą atidėliojo dėl karo, suteikdamas laiko Astikaičiui pristatyti reikalingus dokumentus. Astikaičio pristatytas valdovo dovanojimo raštas jo tėvui Grigui Astikui pasirodė esąs įtartinas, tad jį Žygimantas Senasis pasiliko, bet iš malonės Astikaičiui paskyrė pievas vienoje Musės pusėje (ten, kur seniau ganėsi valdovo žirgų kaimenė), o antroje upės pusėje esančias pievas atidavė karalienei ir priskyrė prie jos valdomo Maišiagalos dvaro¹⁰.

1533 m. gruodžio 12 d. Musninkuose išduotu dokumentu Ona Kybartavičienė (Buivydaite) ir jos duktė Aleksandra savo įsteigto Maišiagalos bažnyčioje Mergelės Marijos altoriaus kunigų išlaikymui užrašė Bartovščinos žemę su steigiamu palivaraku, javų dešimtinę iš Musninkų dvaro ir iš kitų atokesnių dvarų¹¹.

Musninkų dvaro 1550 m. lapkričio 22 d. Vilniaus vietininko Bogdano Epimacho teisme (dalyvaujant valdovo dvarioniu Jonui Tomkaičiui, žemioniu Sebastijonui Vaitkevičiui ir kunigaikščiui Andriui Giedraičiui) valdovo dvarionis Stanislovas Giedraitis skundė savo uošvienę ponią Oną Mikalojiene Sologubovičienę, kuri perleidusi jam Musninkų dvarą, jam atitekusi po žmonos dalybę su jos broliais, ir perduodama dvarą davusi raštą. Tačiau ji pati, atvykusi į tą dvarą kai jo nebuvo, jo tarnautoją Jokūbą išvijusi, dvarą smurtu iš jo atėmusi ir iki šiol jį valdanti. S. Giedraitis pateikė raštą, kuriame rašoma, kad uošvienė savo dvarą Musninkuose davusi jam, išskyrus tai, ką ji pati nusipirko. Ponia Ona per savo įgaliotinį (advokatą) Merkelį Savickį atsuntė raštą, kuriame parašė, kad ji to dvaro Musninkuose, kaip savo pirkinio, jam nedavusi ir neperleidusi, jo tarnautojo Jokūbo nevijusi ir nesmurtavusi. Ir ji parodė pirkimo aktą su liudytojų antspaudais, kuriame parašyta, jog Povilas Vaitiekaitis Sologubovičius tą Musninkų dvarą su dvaro arimu, su baudžiauninkais, dykromis, miškais, gojais, krūmynais, upėmis, upeliais jai amžinai pardavė už 60 kapų grašių; ir dar pareiškė, kad pasirengusi prisiekti, jog nusipirkto Musninkų dvaro jam neatidavusi, savo tarnautojo nesiuntusi ir jo tarnautojo Jokūbo neišvijusi.

S. Giedraitis pateikė savo uošvienės ponios Onos raštą, kuriame buvo parašyta, kad ji kaip dukters kraitį jam užrašiusi dvarus tiek Linkuvoje, Leseve, tiek Musninkuose, ir pasakė, kad jeigu ji norinti prisiekti, tegul prisiekia.

Vilniaus vietininkas A. Epimachas, išklauses abi šalis, nutarė, kad ponia Ona turinti prisiekti Šv. Jono bažnyčioje, jog

⁸ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (toliau – LIS), Vilnius, 1955, t. 1, p. 123–124.

⁹ 1532, po 11 10. Žygimanto Senojo raštas, patvirtinantis Musninkų dvarą Grigui Astikui (be pabaigos), LM 15, nr. 143.

¹⁰ Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius, 1999, nr. 311.

¹¹ Pergamentų katalogas, sud. R. Jasas, Vilnius, 1980, nr. 376.

jos žentas Stanislovas to jos pirktu Musninkų dvaro nevaldė ir jam jo neperdavė, jo tarnautojo Jokūbo neišvarė.

Atėjus priesaikos terminui, ponias Ona, dalyvaujant Epimacho tarnautojui vižui Povilui Seklickiui, Šv. Jono bažnyčioje dėl viso to prisiekė. Epimachas nusprendė, kad Ona negali būti kaltinama smurtavusi ir gali valdyti savo pirktą Musninkų dvarą pagal pirkimo aktą. O ponas Stanislovas Giedraitis, jos žentas, gali valdyti jos užrašytą dvarą pagal jos dovanojimo raštą¹².

1561 m. kovo 5 d. Žygimantas Augustas suteikė privilegiją Rusios vaivadaičiui, Kameneco pakamariui Jeronimui (Mikalojaus sūnui) Sieniavskiui, kuria jam buvo leista Musninkų dvare kurti miestelį, rengti turgus tą savaitės dieną, kurią jis norės, ir laikyti neapmokestintas smukles (tą pačią dieną jam buvo leista kurti miestelį ir Salose)¹³. Kadangi J. Sieniavskio pirmoji žmona buvo Elžbieta Radvilaitė (Žemaičių seniūno Jono Radvilos duktė), matyt, tuo metu jis ir valdė Musninkus, nes minima, kad XVI a. Musninkai priklausė Radviloms. Mikalojus Radvila čia buvo pastatęs kalvinų bažnyčią. 1567 m. LDK kariuomenės sąrašė Musninkai įrašyti tarp Mikalojaus Kristupo Radvilos valdų¹⁴.

XVII a. pradžioje dvaras atiteko Kiškoms. Stanislovas Kiška 1615 m. atstatęs katalikų bažnyčią (minimą nuo 1522 m.) ir 1618 m. ją aprūpinęs. 1653 m. mirus Polocko vaivadais etmonui Jonušui Kiškai, dvaras perėjo į Kristupo Rudaminos Dusetišio rankas¹⁵.

Vis dėlto lieka neaišku, kokias Musninkų dvaro dalis valdė viena ar kita giminė. Pavyzdžiui, 1592 m. balandžio 23 d. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sesijoje buvo patvirtintas Vilniaus žemės teismo sprendimas, kuriuo atmestas Grigorijaus Sanguškos Koširskio ieškinys Trakų vaivadienei Kotrynai Hlebavičienei ir jos sūnums Jonui ir Mikalojui dėl Astikų dvarų, tarp jų ir Musninkų, priteisimo; Vilniaus žemės teisme byla buvo atidėta, kol Hlebavičiai taps pilnamečiai¹⁶. G. Sanguška Koširskis buvo Mikalojaus Astiko anūkas¹⁷, Hlebavičiai taip pat buvo susiję giminystės ryšiais su Astikais.

1690 m. Vilniaus vaivadijos dūmų registre Kernavės parapijoje įrašyta 13 dvarų ir dvarelių Musninkų vardu ir Musninkų klebonija. Juose buvo 90 dūmų. Be abejo, pagrindinis Musninkų dvaras su miesteliu priklausė Upytės maršalkai Aleksandrui Jonui Podbereskiui (42 dūmai); Musninkų klebonijai priklausė 5 dūmai. Kai kurie bajorai, pagrindinius dvarus turėdami kitose parapijose, turėjo valdų ir Musninkuose¹⁸.

1830 m. buvo sudarytas Podbereskiui priklausančio Musninkų dvaro planas¹⁹.

¹² 1550 11 22. Vilnius. Vilniaus vietininko A. Epimacho sprendimas Stanislovo Giedraičio byloje su Ona Sologubovičiene dėl Musninkų dvaro valdymo, *LM* 238, l. 619–620v.

¹³ 1561 03 05. Vilnius. Žygimanto Augusto privilegija J. Sieniavskiui, leidžianti kurti miestelį Musninkuose, *LM* 41, l. 227–228.

¹⁴ *LIŠ*, t. 1, p. 180.

¹⁵ *Słownik geograficzny*, Warszawa, 1885, t. 6, p. 814–815.

¹⁶ *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai. 1583–1655*, parengė V. Raudeliūnas ir A. Baliulis, Vilnius, 1988, nr. 19.

¹⁷ *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku*, Ułożył i wydał A. Boniecki, Warszawa, 1883, p. 296.

¹⁸ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 1989, p. 83–84, 90–91, 95.

¹⁹ *LVIA*, f. 526, ap. 8, b. 93.

Bažnyčia

Musninkų bažnyčios istorija išsamiai išdėstyta B. Kviklio „Lietuvos bažnyčios“ 6-ame tome²⁰. Musninkų bažnyčia buvusi įkurta 1614 m. Stanislovo Kiškos, buvo medinė. 1744 m. kovo 27 d. popiežius Benediktas XIV laisvą Musninkų parapiją paskyrė Vilniaus kanauninkui Adomui Kolontajui ir apie tai pranešė Vilniaus vyskupo ofi-
ciolui²¹. 1783 m. Musninkuose tebeklebonavo Antanas Bohdzievičius (nuo 1774 m.), vikaro neturėjo. Prie bažnyčios veikė parapijos mokykla. Ji tuo metu aprašyta taip:

„Mokykla Musninkuose pagal jo šviesybės ganytojo [Vilniaus vyskupo I. Masalskio] nurodymą ir projektą nepastatyta, tačiau prie Musninkų bažnyčios yra atskiras namas <...>, skirtas vaikams. Tik vaikų susirenka nedaug. Tų vaikų mokytojas yra vargonininkas Mykolas Baginskas, padorus ir sugebantis mokyti vaikus, neblogo būdo, iš kunigo klebono gauna 60 auksinų per metus algos ir bažnyčios priedą: kadangi moko vaikus, klebonas jį maitina ir rengia. Parapijiečiai, išskyrus miestelėnus, vaikų nesiunčia į mokyklą, ir iš jų mokytojas užmokescio negauna; nei ponai, nei tėvai dėl to nekalti, nes ponai nedraudžia, o parapijiečiai taip nuskurdę, kad namuose neturi nei duonos, nei drabužių. Mokykloje nėra nė vieno bajoro vaiko. Miestelio valstiečių [vaikų] yra 10. Mokslas prasideda nuo šv. Mykolo, baigiasi per šv. Jurgį. Mokykloje vaikai mokomi skaityti, rašyti lentelėje, kitų knygų, išskyrus Elementorių, neturi <...>. Pažanga moksle menka, direktorius vaikams nelabai griežtas, kaip kuris įpratęs namuose, taip ir elgiasi“²².

1855 m. Musninkų dvaro savininko Mykolo Podbereskio ir parapijiečių lėšomis pastatyta mūrinė, iš plytų, bažnyčia, 1865 m. kovo 21 d. pašventinta Vilniaus dekanas, Nemenčinės klebonas Julijonas Pacevičiaus, Švč. Trejybės vardo. Iš pradžių stogas buvo dengtas malksnomis, o 1881 m. uždengtas geležine skarda. Bažnyčios skliautai mediniai, remiasi į 8 medines kolonas; visoje bažnyčioje 26 langai, 3 altoriai. Šventorius aplink bažnyčią 1882 m. aptvertas mūro tvora²³. Bažnyčia anglų neogotikos stiliaus, vienbokštė, mūryta iš plytų ir tinkuota, jos projektuotojas nežinomas²⁴. Musninkų bažnyčios architektūrą ir viduje esančias menines vertybes yra išsamiai išnagrinėjusi N. Nevčesauskienė²⁵.

Senoji Musninkų varpinė

1783 m. Musninkų bažnyčios vizitacijos akte nurodoma, jog 1614 m. spalio 4 d. Vitebsko vaivada Stanislovas Kiška, grįžęs į katalikybę, bažnyčią iš naujo atkūrė²⁶. Prie bažnyčios jau tuo metu turėjo būti ir varpinė.

²⁰ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios, Kaišiadorių vyskupija*, Chicago, 1987, p. 267–271.

²¹ *Pergamentų katalogas*, sud. R. Jasas, Vilnius, 1980, nr. 1158.

²² *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. ir parengė A. Baliulis ir E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 830–831; Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 169–170.

²³ 1884 12 10. Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, pasirašytas bažnyčios klebono Lauryno Staševičiaus, LVIA, f. 604, ap. 1, v. 4988, l. 5–10.

²⁴ *Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, p. 29–30, 35.

²⁵ Nevčesauskienė N. Musninkų bažnyčia, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 293–296.

²⁶ Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1783 m., l. 149–158, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3488.

1783 m. bažnyčios varpinė buvo nauja, dengta malksnomis, statyta tuometinio klebono Bohdzevičiaus; joje buvo du dideli varpai ir vienas mažesnis varpas.

Senajai medinei bažnyčiai supuvus, 1854 m. pradėta rūpintis naujos bažnyčios statyba²⁷. Bažnyčios fundatorius buvo Musninkų dvaro savininkas Ksaveras Podbereskis. Jis 1853 m. sudarė sutartį su Matviejumi Pachatnyj, kad šis sumūrytų naują bažnyčią²⁸. Bažnyčia buvo pašventinta tik 1865 m., tuo metu dar tebestovėjo ir senoji medinė bažnyčia, tačiau joje melstis buvo pavojinga, nes galėjo sugriūti²⁹.

Sugriovus senąją bažnyčią, iš jos medžiagos 1868 m. buvo pastatyta naujoji varpinė. Varpinės fundatoriumi laikytinas Mykolas Podbereskis. Naujoji varpinė buvo dengta malksnomis, 1891 m. nudažyta. Virš jos buvo nedidelis bokštelis, dengtas skarda, su geležiniu kryžiumi. Varpinėje pakabinti trys varpai. Po varpine buvo įrengtas Podbereskių šeimos kapas, turbūt varpinės statybos metu. Šventorius 1882 m. buvo aptvertas nauja mūrine tvora su 14 Kryžiaus kelio koplytėlių³⁰. (1830 m. šventorius buvo aptvertas apvalių rąstų tvora³¹.)

Archit. S. Lasavickas, apžiūrėjęs Musninkų varpinę 1957 m., pažymėjo, kad jos sienos apipuvusios, stogas buvęs dengtas 1930 ir 1934 metais. Varpinė esanti dviejų aukštų, užbaigta skardiniu bokšteliu su kryžiumi, kvadratinio plano, antrasis aukštas siauresnis už pirmąjį. Iš kiekvieno šono turinti po tris gotikines (smailas) arkas. Arkų suskliaudimas padarytas iš 2-jų rąstų, juos patašant lenktai ir sujungiant. Panašiai padaryta ir durų sąrama³². Pastarasis varpinės apibūdinimas liudija, kad ji išlikusi tokia pat, kaip ir buvo aprašyta XIX a.

1962 m. buvo uždengtas varpinės stogas, pakeistas apatinis rąstų vainikas. 1967 m. varpinė buvo suremontuota, išlaikant išorės vaizdą nepakeistą. 1968 m. šalia varpinės buvo pradėta statyti 2-jų aukštų valgykla, jos projekto nesuderinus su paminklų apsaugos tarnyba. Statybos darbai buvo nutraukti, atvykusi komisija buvo nutarusi varpinę „pastumti“ į bažnyčios pusę apie 10–12 m. Perkėlimą sutiko apmokėti Širvintų rajono vykdomasis komitetas, tačiau varpinė nebuvo perkelta. 1973 m. varpinė buvo remontuojama pagal 1972 m. rugsėjo 25 d. Kultūros ministerijos išduotą leidimą³³. Varpinę prižiūrėjo bažnyčios klebonas.

Barboros koplytėlė Musninkuose

Trijų aukštų mūrinė koplytėlė Musninkuose literatūroje, remiantis padavimais, siejama su Barbaros Radvilaitės vardu – koplytėlė esą pastatyta jos pačios ar jos garbei³⁴. Tačiau šiuo metu nei jos autorius, nei tiksliai pastatymo data nežinomi. Turbūt statyta ne anksčiau kaip XVIII a., galbūt vietoj seniau stovėjusios kitos, medinės koplytėlės, kurios būdavo statomos gyvenviečių gale, prie kelių ar tiltų per upelius, kryžkelėse.

Reikia pažymėti, jog XIX a. pradžios Musninkų bažnyčios vizitacijos aktuose nurodoma, jog „parapijoje nėra jo-

²⁷ Apie bažnyčios statybą Musninkuose, LVIA, f. 378, ap. 62 (b. s., 1854 m.), b. 1920.

²⁸ Vilniaus notaro knyga Nr. 51, 1855 m., l. 16v–17, LVIA, f. 937, ap. 1, b. 7955.

²⁹ Apie Maišiagalos ir Musninkų bažnyčių statybą, LVIA, f. 378, b. s., 1864 m., b. 1468.

³⁰ Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1884 m., l. 1–3; b. 5025; Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1892 m., l. 4, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4957.

³¹ Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1830 m., l. 361, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3780.

³² Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės tarybos archyvas, b. nr. 150.

³³ Ten pat.

³⁴ Słownik geograficzny, Warszawa, 1885, t. 6, p. 814; Danilevičius E. Kernavė, Vakarinės naujienos, 1973, geg. 10, nr. 107(4691).

kių altarijų, filijų nei koplyčių“³⁵. Kopyltėlė neminima ir XVIII a. gale³⁶. Tačiau tai nereiškia, kad kopyltėlės ir nebuvo, nes tuo metu buvo minimos tik didesnės koplyčios – filijos, o mažesnės kopyltėlės dažniausiai buvo paminimos tik tos, kurios buvo bažnyčios šventoriuje. Kopyltėlė neminima ir XIX a. pabaigos Musninkų bažnyčios vizitacijos aktuose.

Po Pirmojo pasaulinio karo kopyltėlę buvo pradėjęs remontuoti dvarininkas Kačinskas, tačiau suremontavęs trečiąjį aukštą meistras pabėgo; neaišku, ar likusios jos dalies remontas buvo užbaigtas.

Po Antrojo pasaulinio karo kopyltėlė buvo įtraukta į architektūros paminklų sąrašą, bet jos remontu pradėta rūpintis tik 1960 m. 1961 m. ji suremontuota. Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės skulptorius Karalius atliko Barbaros skulptūros kopiją (Barbaros skulptūra stovėjo kopyltėlės trečiajame aukšte, antrajame aukšte buvo Kristaus, nešančio kryžių, skulptūra), bet komisijai pripažinus, jog skulptūra padaryta per šurkščių formų, buvo rekomenduota ją „pagrąžinti“. Tačiau dar 1970 m. skulptūra nebuvo sugražinta į kopyltėlę – tais metais Kultūros ministerijos nurodymu skulptūros kopija turėjo būti pastatyta kopyltėlėje, o originalas atiduotas į Vilniaus dailės muziejų³⁷. Deja, Barbaros skulptūra tuo metu kopyltėlėje nebuvo pastatyta, iš antrojo kopyltėlės aukšto buvo dingusi ir Kristaus skulptūra. M. Rupeikienė nurodo, kad 1986 m. kopyltėlėje pastatytos skulptūrų kopijos³⁸. 1978 m. sudaryta kopyltėlės remonto-restauracijos darbų sąmata³⁹, o 1979 m. techninis projektas (architektūrinė-statybinė dalis, autorius V. Zonas)⁴⁰.

Iš Kernavės praeities

Algirdas Baliulis

Kernavė – viena seniausių Lietuvos gyvenviečių. Vietovės vardas greičiausiai sietinas su bendrinio žodžiu *kernavė* – „klampi vieta pievose, miškuose“. Iš bendrinio žodžio kilo upelio vardas, o iš jo radosi miestelio vardas Kernavė; ji pirmą kartą minima 1279 m. eiliuotoje Livonijos kronikoje¹. Lietuvos metraščio legendinės dalies vienoje vietoje rašoma, kad ją įkūrė Palemono vaikaitis Kernius, tačiau tyrinėtojai jo nelaiko istoriniu asmeniu, kitoje vietoje – Narimantas, tačiau vis dėlto jos seniausioji istorija neištirta².

Vietovės geografinė padėtis lėmė, kad žmonės čia apsigyveno tolimoje senovėje. Kernavėje rasta pirmųjų mūsų eros amžių pastatų. Tai buvę nedideli –

³⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3640. Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1818 m., l. 265–266; b. 3684. Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., l. 1; b. 3780. Musninkų bažnyčios vizitacijos aktas, 1830, l. 361–368.

³⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4006. Pabaisko dekanato bažnyčių vizitacijos aktai, 1796 m., p. 35 („kaplicy żadnej“). 1798 m. minima naujai pastatyta koplyčia (filija) Musninkuose arba Plikiškėse (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 68, l. 47v).

³⁷ Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės tarybos archyvas, nr. 150.

³⁸ Rupeikienė M. Barbaros kopyltėlė, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 292–293.

³⁹ PKI archyvas, nr. f 1–XVII–2568.

⁴⁰ PKI archyvas, nr. f 2–477–6.

¹ Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 1996, p. 100–104; Vanagas A. Miestelio ir upės vardas *Kernavė, Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 294–297.

² *Lietuvos Metraštis. Bychovo kronika*, vertė, įvadą ir paaškinimus parašė R. Jasas, Vilnius, 1971, p. 44, 61, 196, 214.

3,5x3,5 m ploto – pastatėliai, jų karkasai stulpinės konstrukcijos. Kampuose įkasti į žemę stori 20–25 cm skersmens rąstai. Nuo jų kas 38–39 cm statyti 8–10 cm skersmens rąsteliai, kurie perpinti šakomis ir apkrėsti moliumi. Įgilinta 40–45 cm į žemę ugniavietė buvo prieš pastatą³.

Kas buvo tyrinėta ir rasta Kernavėje ir jos apylinkėse iki 1972 m., išsamiai yra apžvelgęs archeologas Adolfas Tautavičius. Jo nuomone, Kernavės apylinkės buvo gausiai apgyventos ir bent nuo IV a. pabaigos čia gyveno lietuviai. Šalia vienas kito įrengti keturi piliakalniai liudija, kad tai buvęs Lietuvos valstybės centras. Gyventojai XI–XIII a. piliakalniuose nebetilpo, jų sodybos grupavosi ir šalia piliakalnių. XII–XIII a. Kernavė buvo ne tik stambi gyvenvietė ir tvirtovė iš kelių medinių pilių, bet ir amatų ir prekybos centras. Apie tai liudija archeologų rasti geležies gamybos pėdsakai, lobiai, Skandinavijoje ir Rusioje gaminti daiktai. XIX a. tyrinėtojų trys mažesnieji Kernavės piliakalniai buvo pradėti sieti su senovės apeigomis, vadinti „pagoniškais altoriais“. Tam įtakos, matyt, turėjo ant vieno iš piliakalnių rasta vadinamoji *Perkūno statulėlė*. Tačiau vėliau buvo konstatuota, kad tai yra XIII a. pirmojoje pusėje Saksonijoje pagamintos žvakidės dalis. Galbūt XIII a. antrojoje pusėje ar XIV a. kernaviškiai kokio nors puolimo metu iš Livonijos ar Prūsijos kaip grobį parsigabeno žvakidę ar jos dalį. Iš tikrųjų nenustatyta, kur senieji kernaviškiai garbino dievus. Galima tik spėti, kad tai buvo koks miškelis prie Kernavėlės upelio, Pragarinės ežerėlio ar prie Spėrės ežero⁴.

Nuo 1988 m. atliekami archeologiniai A. Luchtano vadovaujami tyrinėjimai Kernavėje, iš kurių rezultatų galima spręsti, kad intensyviausiai teritorija buvo apgyvendinta mezolite ar dar anksčiau. II a. antrojoje pusėje Kernavėje sunyko brūkšniuotosios keramikos kultūra, II–III a. sandūroje jos vietą užėmė naujos kultūros žmonės su ankstyvąja grublėtąja keramika. Jie pradėjo plačiai kurtis didelėse gyvenvietėse Pajautos slėnyje. Šie žmonės sukūrė naują – Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą⁵. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje prie senosios klebonijos parodė, kad kultūrinis sluoksnis šioje Kernavės miestelio dalyje formavosi nuo XIV–XV a. sandūros. Kernavės žemutinio miesto ir piliakalnių komplekso egzistavimo laikais ši teritorija nebuvo apgyvendinta⁶. Tyrinėti Kernavės–Kriveikiškio XIII–XIV a. senkapiai priskirtini tam laikotarpiui, kai 1390 m. buvo sunaikintas Kernavės viduramžių miestas⁷. 1981–1984 m. tyrinėtą Kernavės pilkapyną priskiriamas X–XIII a.⁸ Tad atrodo, kad Kernavėje, kur tik archeologai imasi tyrinėti, ten randa jos istorijai vertingų radinių. Iki 1996 m. atliktus tyrimus Kernavėje išsamiai aprašė A. Luchtanas⁹. Tikėsimės, kad suintensyvėjus tyrimams archeologai parašys apibendrinančią studiją, kurioje bus atsakyta į daugelį miglotų spėliojimų. Dar 1991 m. E. Gudavičius sakė, kad

³ Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio, mokslinis red. J. Minkevičius, Vilnius, 1987, t. 1, p. 12–13.

⁴ Tautavičius A. Archeologiniai radiniai ir paminklai, Kernavė, Vilnius, 1972, p. 26–44.

⁵ Luchtanas A. Gyvenviečių ir kapinyno tyrinėjimai Kernavėje, Pajautos slėnyje 1996 ir 1997 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 82–86.

⁶ Luchtanas A. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje, Kerniaus gatvėje Nr. 6, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 397–398.

⁷ Vėlius G. Kernavės–Kriveikiškio XIII–XIV a. senkapiai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 248–249.

⁸ Kulikauskas P. Kernavės pilkapynas, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 283–284.

⁹ Luchtanas A. Kernavės piliakalniai, piliavietė ir gyvenvietės, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 277–281.

neriekia daryti skubotų išvadų, kol visas Kernavės pilių kompleksas neištirtas. Jo nuomone, nors ir anksčiau čia buvusi pilis ar slėptuvė, tačiau fortifikacinis kompleksas tikriausiai iškilęs tik Traidenio laikais. XIII–XIV a. datuojama įtvirtinta amatininkų gyvenvietė Pilies kalne ir miesto tipo gyvenvietė, sunaikinta 1390 m., Pajautos slėnyje liudijančios, kad Kernavės miestas kūrėsi kaip naujo feodalinio tipo papilys, kad Kernavė yra tipiškas „naujas“ centras, atsiradęs kaip stipraus kunigaikščio rezidencija¹⁰.

Vėliau Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinų antpuoliai vertė statyti gerai įtvirtintą pilis. Svarbiausias gynybos centras Neries pakrantėse buvo Kernavės pilis. Kernavė laikoma pirmąja Lietuvos valstybės sostine. Tai buvo didelis gynybos kompleksas – keturi aukšti per perkasus, pylimus bei stačius šlaitus sunkiai prieinami piliakalniai, išdėstyti Neries klonyje: Aukuro kalnas, Lizdeikos (arba Krivaičio) piliakalnis, „Mindaugo sostas“, Pilies kalnas. Pastarasis šiame komplekse svarbiausias – jo aikštelė apie 8000 m², statūs 30 m aukščio šlaitai nuo Neries pusės rūpestingai nulyginti. Iš šiaurės ir vakarų buvo 150 m ilgio ir 3,5 m aukščio pylimas, kurio išorinis šlaitas leidosi į 3 m gylį ir viršuje 20–25 m pločio griovį. Piliakalnio aikštelėje stovėjo 3,4 m pločio pastatas iš tašytų ir įkastų į žemę rąstų, tarp kurių buvo gulsčių rąstų ir akmenų sienos, apkrėstos moliu. Pastatas turėjo medines grindis. Kiti XII–XIII a. pastatai buvo keturkampiai, gulsčių rąstų sienomis, apkrėstomis molio tinku, šildyti krosnimis. Šalia piliakalnių buvo išikūrusi stambi gyvenvietė¹¹.

1847 m. Kernavės dvaro plano fragmentas (miestelis). LVIA, f. 525, ap. 2, b. 280

¹⁰Gudavičius E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje*, Vilnius, 1991, p. 56–58, 65.

¹¹*Lietuvos architektūros istorija*, t. 1, p. 28–29.

Lietuvą valdant Traideniui (1270–1282), jo svarbiausia pilis buvo Kernavė¹². Reikia manyti, kad Kernavė buvo pagrindinis sostapis ir jo pirmtakų valdymo metu, nors šaltiniuose to vardo ir neaptinkame. Vis dėlto XIX a. manyta, kad čia buvo karūnuoti ir Mindaugas, ir jo sūnus Vaišelga, kad čia vykdavo svarbiausi valstybės pasitarimai¹³.

1278–1279 m. žiemą (pagal R. Batūrą – 1279 m. vasario–kovo mėn.¹⁴, pagal Z. Ivinskį – 1279 m. pavasariop¹⁵) Livonijos magistras Ernestas Rasburgas surengė didelį žygį į lietuvių žemę iki pat Kernavės (*Kernowe*), kur „*karaliaus Traidenio kraštas buvo labai apiplėštas ir sudegintas*“¹⁶. Lietuviai Rasburgą persekiojo ir kovo 5 d. kartu su Revelio (Talino) danų vadu Eilardu Hobecu ir 71 riteriu užmušė prie Ašeradės (Aizkrauklės)¹⁷. Tai ir yra pirmasis mums žinomas Kernavės paminėjimas istorijos šaltinyje¹⁸.

Dėl Lietuvos sostinės vietos Mindaugo valdymo metu iki šiol nuolat diskutuojama. S. C. Rovelio nuomone, *voruta* yra greičiau bendrinis žodis, kaip ir *curia nostra* arba *burg*, ir nors buvo spėjama, kad Mindaugo karališkasis dvaras buvo Kernavėje (*Paszkiewicz*), tačiau tai lygiai taip pat tinka ir Vilniui. Kernavės miestas pastebimai išaugęs po Mindaugo nužudymo, valdant Traideniui ir Vyteniui¹⁹. Vyteniui valdant, lietuviai palaikė glaudžius prekybinius ryšius su rygiečiais, ypač po 1298 m. Vytenio sąjungos su Ryga. Apie tai liudija „Rygos skolų knyga“, kurios dokumentai apima įvairių kraštų pirklių, prekyvusių Rygoje 1286–1352 m., prekybinius kreditinius sandorius. Be kitų lietuvių pirklių (prie kai kurių neįrašyta kilmės vieta), minimas Ramėizis iš Kernavės, kuris išpareigojo Liudvikui iš Mintaujos gražinti 6 Livonijos talentus ir 4 svarus vaško²⁰.

Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas mirdamas valstybę padalijo septyniems savo sūnams. Kernavė atiteko vyriausiajam sūnui Manvydui, Trakai ir Žemaitija – Kęstučiui, Vilnius – Jaunučiui; kitiems – rytinės sritys²¹.

1344–1345 m. Kęstučiui ir Algirdui atėmus iš Jaunučio didžiojo kunigaikščio sostą, visa tikroji Lietuva atsirado dviejų brolių rankose, išskyrus nedidelę Kernavės sritį, valdomą Gedimino sūnaus Manvydo²².

1365 m. kryžiuočiai, stengdamiesi sukelti nesantaiką Lietuvos kunigaikščių šeimose, patraukė savo pusėn Kęstučio sūnų Butautą, Karaliáučiuje apkrikštytą Henriko vardu, ir panaudojo jį kovoje prieš Lietuvą. Tada Ordino kariuomenė patraukė tiesiai į Vilnių, žygio metu buvo sudegintos Ukmergės, Kernavės ir Máišiagalos pilys, tačiau Butautas Lietuvoje nesulaukė pagalbos²³. Vis dėlto

¹² Lietuvos TSR istorija. T. 1. Nuo seniausių laikų iki 1917 metų, Vilnius, 1985, p. 43.

¹³ Słownik geograficzny, Warszawa, 1883, t. 4, s. 47.

¹⁴ Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą, Vilnius, 1975, p. 165.

¹⁵ Ivinskis Z. Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties, Vilnius, 1991, p. 202.

¹⁶ Pašuta V. Lietuvos valstybės susidarymas, Vilnius, 1971, p. 320.

¹⁷ Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė. Livonijos kronikos, iš lotynų k. vertė J. Jurginis, Vilnius, 1991, p. 173; Pašuta V. Lietuvos valstybės susidarymas, Vilnius, 1971, p. 320.

¹⁸ R. Jasas, remdamasis tuo pačiu šaltiniu, nurodo, kad Kernavė pirmą kartą paminėta 1279 m. (*Lietuvos Metraštis. Bychovo kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius, 1971, p. 214).

¹⁹ Rowell S. C. Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje 1295–1345, Vilnius, 2001, p. 76–77.

²⁰ Varakauskas R. Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a., Vilnius, 1982, p. 251–254.

²¹ Jučas M. Žalgirio mūšis, Vilnius, 1999, p. 67; Rowell S. C. Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva..., p. 298.

²² Jonynas I. Lietuvos didieji kunigaikščiai, Vilnius, 1996, p. 91.

²³ Jonynas I. Lietuva ..., p. 37, 93.

kryžiuočiams kelias į Vilnių per Keėnavę buvo puikiai žinomas. 1847 m. Kernavės dvaro plano fragmentas. LVIA, f. 525, ap. 2, b. 279

Tai aiškėja iš jų šnipų 1385 m. parengtų Lietuvos kelių aprašymų; ten aprašytos ir brastos per Nerį ties Kernavė: „pirmoji brasta per Nerį aukščiau Kernavės tokiu atstumu, kad galima girdėti šauksmą, netoli karaliaus būstinės; kita brasta nuo šitos brastos yra per du šauksmus, prie Sidaro kiemo“²⁴. 1380–1390 m. surašytame Lietuvos miestų sąrašė Kernavė įrašyta greta Vilniaus, Senųjų ir Naujųjų Trākų, Ukmergės, Máišiagalos, Krėvos, Merkinės, Lydės, Puniės ir Perlojės²⁵.

1387 m. vasario 20 d. Jogailos privilegiją Lietuvos bajorams, drauge su kitais kunigaikščiais, pasirašė ir Algirdo sūnus Vygantas (pakrikštytas Aleksandru), Kernavės kunigaikštis; matyt, Keėnavę jis valdė iki mirties (1392 m.)²⁶. Kernavę jam buvo davęs valdyti Jogaila, tuo metu kovojęs su Vytautu. Jogaila norėjo Vygantui, kurį jis ir lenkai labai mėgo dėl jo atsidavimo Lenkijai, atiduoti valdyti visą Lietuvą, bet buvo nunuodytas, galbūt Vytauto šalininkų. Po jo mirties netrukus Jogaila susitaikė su Vytautu²⁷. Po Lietuvos krikšto vyriausiasis pagoniškosios Lietuvos žynys Lizdeika, išvarytas iš Perkūno šventyklos Žemutinėje Vilniaus pilyje, tikriausiai buvo pasislėpęs Kernavės apylinkių miškuose²⁸.

²⁴ Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.), parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas, Vilnius, 1988, p. 30–32.

²⁵ Rowell S. C. Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva..., p. 87.

²⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, nr. 1.

²⁷ Ivinskis Z. Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m., *Vytautas Didysis*, Vilnius, 1988, p. 41; S. M. Kuczyński. Król Jagiełło, ok. 1351–1434, Warszawa, 1986, s. 149.

²⁸ Szajnocha K. *Jadwiga i Jagiełło (1374–1413)*, Warszawa, 1974, t. 3–4, s. 181.

1390 m. pavasarį Vytautas, remiamas Ordino, pradėjo savo tėvonijos atkariavimą. Pyls pasidavinėjo Vytautui, tik Kernavės pilies įgula pati sudegino pilį²⁹.

Prieš 1430 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas Kernavėje įkūrė parapijos bažnyčią³⁰. XIX a. K. Tiškevičius rašė, kad Kernavės bažnyčia buvusi viena iš septynių, pastatytų Vladislavo Jogailos 1387 m. krikščionybės priėmimui atminti³¹.

1442–1492 m. Kernavėje ir jos apylinkėse Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras įvairiems bajorams dalijo žemes³², taip mažindamas didelio valdovui priklausančio dvaro valdas; atsirado įvairiems asmenims priklausančių dvarelių, vadinamų ankstesnio didelio Kernavės dvaro vardu.

1507 m. spalio 8 d. Žygimantas Senasis Zofijai Mikalojienei Mackevičienei patvirtino teisę valdyti vyro jai užrašytus Giedraičių ir Musninkų dvarus (pastarąjį už jos atsineštus 200 kapų grašių), taip pat Kernavės bažnyčiai vyro Mikalojaus Mackevičiaus Šv. Mikalojaus altarijai funduotą dvarą Kernavėje su 5 žmonėmis ir nelaisvąja šeimyna³³. 1508 m. kovo 27 d. Vilniaus vyskupas Albertas Radvila patvirtina 3 dokumentus dėl Kernavės bažnyčios šv. Mikalojaus altoriaus aprūpinimo: 1495 m. birželio 23 d. Onos Bogdanos Kareivaitės, Mackaus Ginvilavičiaus našlės, testamentą, kuriuo įkuria šv. Mikalojaus altorių Kernavės bažnyčioje ir užrašo išlaikymą kunigui; 1505 m. Mikalojaus Mackevičiaus raštą, kuriuo tam pačiam altoriui išlaikyti užrašo savo tėvoninį dvarą Kernavėje; jau anksčiau minėtą 1507 m. Žygimanto Senojo patvirtinimą³⁴.

1529 m. spalio 24 d. dėl altarijai užrašyto dvaro su Kernavės altaristu Stanislovu bylinėjosi Nemenčinės vėliavininkas Šimkus Steckaitis, Jurgienė Petraševičienė ir Stanislovas Ivaškovičius, nes dvaras jiems priklausęs po jų dėdės Mikalojaus Mackevičiaus. Altaristas neparodė valdovo patvirtinto fundacinio akto, todėl dvaras buvo priteistas ieškovams, bet jeigu altaristas surastų fundacinį aktą, turėtų teisę dėl dvaro bylinėtis³⁵. 1529 m. spalio 30 d. Šimkus Steckaitis su kitais paveldėtojais vėl bylinėjosi su altaristas dėl Zofijos Mackevičienės ir jos sūnaus Mikalojaus testamentais altarijai užrašytos dešimtinės ir įvairių daiktų. Buvo nuspręsta, kad altarijai užrašyta per daug ir nuskriausti kiti paveldėtojai, kad altarijai užteks užrašytų dviejų žmonių su žemėmis, o dešimtinės ir altarijai kasmet duodamų 2 kapų grašių mokėti nebereikia³⁶.

1511 m. spalio 21 d. Žygimantas Senasis Trakų vaivada Grigui Astikaičiui davė dvi *tuščias* (t. y. be žmonių) žemes – Kūrmiškes ir Jokūbiškes – Kernavės valsčiuje, kurios anksčiau buvo įkeistos jo tarnautojui Mykolaičiui³⁷.

²⁹Vygandas Marburgietis. *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p. 198; Jonynas I. *Lietuvos ...*, p. 214.

³⁰Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznan, 1972, s. 61.

³¹Tiškevičius K. *Neris ir jos krantai hidrografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, Vilnius, 1992, p. 261.

³²*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 1*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 52, 67, 68.

³³*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, nr. 265.

³⁴*Pergamentų katalogas*, sudarė R. Jasas, Vilnius, 1980, nr. 178.

³⁵*Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997, nr. 394; LM 15, l. 108–109.

³⁶*Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga...*, nr. 398.

³⁷*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, nr. 22 (*knyga parengta spaudai*).

1514 m. liepos 21 d. Žygimantas Senasis Vaskai Bubnui davė dvarą su 5 žmonėmis ir arimais Kernavės paviete; anksčiau dvarą valdęs Vaska Tverietis³⁸.

1516 m. rugsėjo 18 d. Žygimantas Senasis parašė Kernavės vietininkui kunigaikščiui Simonui Jamontaičiui Podbereskiui, kad Trakų vaivados Grigo Astikaičio paprašytas jam atidavė Kernavės dvaro pievą, vardu Tautviliškės, ir dar pridėjo tris pievas – Tomaškiškes, Sapožiškes ir Linkiškes. Perduoti valdyti tas pievas valdovas pasiuntė dvarionį Grušą³⁹.

1517 m. birželio 1 d. Žygimantas Senasis parašė Kernavės vietininkui kunigaikščiui Simonui Jamontaičiui Podbereskiui raštą, kuriame pranešė, kad kunigaikščiui Konstantinui Zagarui atiduotas jo uošvio Bubno dvaras su pasėliais ir galvijais bei namų daiktais Kernavėje, nes uošvis su žmona buvo sudeginti⁴⁰.

1517 m. gruodžio 15 d. Žygimantas Senasis patvirtino amžinai valdyti Grigui Astikui anksčiau dovanotas valdas Máišiagaloje, prie Musės upės, Kernavėje ir kitur⁴¹.

1522 m. gruodžio 6 d. Žygimantas Senasis, raštininko ir Kernavės klebono Erazmo Eustachijaus prašomas, patvirtino Kernavės bažnyčios aprūpinimo turtais privilegiją (senoji privilegija buvo prarasta), leido laikyti 3 neapmokestintas smukles, malūną prie Kernavėlės upelio, dešimtinę iš Kernavės dvaro ir aplinkinių bajorų dvarų, žemės valdas miestelyje ir už jo ribų su baudžiauninkais, pievas prie Neries, kur buvo senasis miestas, ir kitką⁴². Šią Žygimanto Senojo privilegiją 1644 m. vasario 20 d. patvirtino Vladislovas Vaza⁴³.

1522 m. gruodžio 19 d. Žygimantas Senasis Kernavės valdas davė valdyti kunigaikščiui Simonui Jamontaičiui Podbereskiui iki gyvos galvos⁴⁴. 1533 m. jis vadinamas Kernavės vietininku⁴⁵. 1523 m. Kernavės klebonu minimas Erazmas Eustachijus, pardavęs Vilniaus vaivada Albrechtui Goštautui tris valdinius Balninkuose, kuriuos Kernavės bažnyčiai buvo užrašęs Steckus Daubaraitis⁴⁶. Eustachijus Kernavės klebonu buvo ir 1537 m.⁴⁷

1526 m. spalio 27 d. Kernavės vėliavininku, rekomenduotas Vilniaus vaivados Albrechto Goštauto, buvo paskirtas Simonas Žaba⁴⁸. 1565 m. vėliavininko pareigas ėjo jo sūnus Bogdanas Žaba, kuris 1567 m. kariuomenės surašyme minimas jau kaip buvęs vėliavininkas⁴⁹.

1528 m. LDK kariuomenės sąraše nurodyta, kad Kernavės bajorai karo metu atvyksta su 262 arkliais (iš jų neturintieji baudžiauninkų 52 bajorai bei 22 keliuočiai vyksta į karą tik patys)⁵⁰.

³⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9...*, nr. 417; 1514 07 21, Vilnius. Įrašas apie tai, kad Vaskai Bubnui duotas dvaras Kernavės paviete, *AGAD. Archiwum Radziwiłłowskie*, dz. 2, ks. 69/10, l. 256.

³⁹ 1516 09 18. Valkininkai. Žygimanto Senojo raštas Kernavės vietininkui kunigaikščiui Simonui Jamontaičiui, *LM 9, nr. 557 (19)* (*LM 9* užrašymų knyga parengta spaudai Krzyszofa Pietkiewicz'iaus).

⁴⁰ 1517 06 01. Vilnius. Žygimanto Senojo raštas Kernavės vietininkui Simonui Podbereskiui, *AGAD. Archiwum Radziwiłłowskie*, dz. 2, ks. 69/10, l. 426 (*9 kn.).

⁴¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius, 1998, nr. 475.

⁴² *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, nr. 724.

⁴³ *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3277, l. 31–32.

⁴⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1...*, nr. 69.

⁴⁵ *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šliemienė, Vilnius, 1999, nr. 172.

⁴⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1...*, nr. 468.

⁴⁷ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25...*, nr. 203, 229.

⁴⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12...*, nr. 615.

⁴⁹ *Литовская Метрика. Отдел 1, часть 3: Книги публичных дел. Переписи войска литовского, Петроград, 1915, столб. 295, 557.*

⁵⁰ *Литовская Метрика. Отдел 1, часть 3: Книги публичных дел. Переписи войска литовского, Петроград, 1915, столб. 45–48.*

1542 m. kovo 8 d. Žygimantas Senasis, Kernavės klebono ir altaristo Eustachijaus prašomas, patvirtino 1531 m. Kernavės bajoro Stankaus Ivaškovičiaus ir jo žmonos Margaritos altarijai užrašytą trečdalį jų Kernavės dvaro (jiems testamentu buvo užrašęs jų sūnus Jurgis, kad po jų mirties trečdalis dvaro būtų perduotas altarijai). Tas trečdalis dvaro – tai žmogus Gotartas su sūnum Šimkum ir broliais, jų dirbama žemė ir pievos⁵¹.

1549 m. birželio 25 d. Vilniaus vaivados vietininkas Bogdanas Epimachas su Vaitiekum Narbutu ir Levu Čižu, valdovo dvarioniu, sprendė Jono Žabos bylą su broliais Mikalojum ir Stanislovu, kaltindamas juos jo Kernavės dvaro dokumentus (dovanojimo raštai, pirkimo aktai, privilegijos už tarnybą) pasilaikius Musninkų dvare bei dėl kitų nesutarimų. Kernavės dvaras J. Žabai atitekęs po dalybų su broliais, o šie neatiduoda dokumentų ir verčią bylinėtis ir turėti nereikalingų išlaidų. Mikalojus ir Stanislovas į tai atsakė, kad jie jokių dokumentų nepasilaikę ir visus juos gražinę. Turį tik raštą, kuris priklauso jiems visiems trims. Tačiau Jonas reikalavo pateikti visus raštus, kurie priklauso jiems visiems, ir jeigu tarp jų bus Kernavės dvaro dokumentų, tegu juos jam atiduoda, o broliams priklausančių dokumentų jam nereikia. Teisėjai Joną klausė, ar jis turįs tėvo dokumentus apie dvaro pirkimą, kuriame aprašytos ribos. Jis atsakė turįs visus tuos raštus, bet neturįs tik dokumentų, ką tėvas vėliau pripirko ir išsitarnavo. Tada jo brolis Stanislovas nurodė tuščios žemės dovanojimo raštą, tėvui išduotą karaliaus už sąžiningą tarnybą, ir paklausė, ar jo jis reikalaujās, ir jeigu taip, jie neprivalą to rašto atiduoti, nes jis priklauso jiems visiems, nes tą žemę dar reikia pasidalyti į tris lygias dalis. Jonas į tai atsakė, kad Kernavės dvaras jam perduotas neįvardijant jokios dykros, ir pateikė jų pripažinimo raštą, kuriame parašyta, kad jie jam perleidę tą Kernavės dvarą visiškai su visomis žemėmis, pievomis, žmonėmis, samdiniais, nelaisvąja šeimyna, išskyrus vieną žmogų, kuris paimtas iš altarijos, vardu Motiejus Šimkaitis, to žmogaus Jonas ir dabar nereikalaujās. Teisėjai paklausė, prie kokio dvaro jų tėvas prijungė išsitarnautą *tuščią žemę* ir kas ją dabar valdo ir aria. Mikalojus ir Stanislovas atsakė, kad išsitarnautą žemę tėvas prijungė prie Kernavės dvaro ir dabar ją valdo ir aria Jonas. Jonas tai pripažino; jis tą žemę valdās nuo to laiko, kai broliai jam tą dvarą perdavė, nes perdavimo metu apie tą dykrą jie net neužsiminė. Todėl Jonas reikalavo gražinti jam tą dykros dovanojimo raštą. Vilniaus vietininkas Epimachas, išklausęs šalių skundus ir ginčus ir matydamas, kad Mikalojus ir Stanislovas patys tą Kernavės dvarą perleido Jonui teisiškai, neminėdami jokios dykros ir nieko sau nepasilikdami, be to, Jonas tą dykrą valdo nuo dvaro perdavimo dienos, todėl nusprendė, kad jie turi Jonui atiduoti tą karaliaus raštą, o Jonas turi teisę ir toliau ta dykra naudotis.

Jonas Žaba bylinėjosi su broliais ir dėl kito dalyko. Šiame teisme Jonas aiškino, kad motina jam vienam buvo užrašiusi savo dvarą Kernavėje, bet po jos mirties ši dvarą jis visiems padalijęs lygiomis dalimis. Kernavė po dalybų atitekusi jam. Tačiau neseniai jį, kaip valdantį dvarą, į teismą pašaukusi sesuo Ona Petrienė, reikalaudama iš tėvonijos savo kraičio dalies. Tada jie visi, kaip buvo sutarę raštu, dalyvavo draugiškame teisme. Jonas, kaip pašauktasis į teismą, sumokėjęs seseriai 15 kapų grašių, tad broliai turį jam gražinti po 5 kapas grašių, tačiau jie supykę ir nebenorį

⁵¹ 1542 03 08. Vilnius. Žygimanto Senojo raštas Vilniaus kanauninkui, Kernavės ir Pasvalio klebonui Eustachijui, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3277, l. 7.

mokėti. Mikalojus ir Stanislovas atkirto, kad tik jis žinąs, ką seseriai sumokėjęs, o jie nieko nežiną, nes niekas jų į teismą nešaukė. Jonas atsakė, kad jie su juo drauge teisme stovėję ir klause testamentą, kuriuo motina savo dukrai, o jų seseriai, užrašė kraitį. Įrodymui Jonas teismui pateikė jų išipareigojimo raštą, kuriame rašoma, kad jeigu kas norėtų dėl to dvaro šaukti į teismą, tada jie privalo su juo drauge stoti į teismą ir padėti jam sumokėti teismo išlaidas. Raštą broliai pripažino ir patvirtino, kad drauge su juo buvę, tačiau jis be jų valios seseriai atlyginęs, o jie apie tai nieko nežiną. Jonas pasakė, kad jeigu jie sako, jog jis be jų valios seseriai atlyginęs, tegu prisiekia. Abu broliai prisiekti nenorėjo, o paskui ir patys pripažino, kad jis seseriai atlyginęs, bet tik 10 kapų, o ne 15. Su tuo Jonas sutiko ir pasakė, kad 5 kapas jis prisiima sau, o kitas 5 kapas grašių tegu jie kada nors jam sumoka. Mikalojus ir Stanislovas su tuo sutiko ir išipareigojo jam sumokėti iš savo dalių. Tada Epimachas nusprendė, kad Mikalojus ir Stanislovas turi Jonui sumokėti po 3 kapas ir 20 grašių nuo birželio 25 dienos po 4 savaitių.

Paskui Jonas vėl skundė savo brolių Stanislovą, kad pastarojo žmogus (vardas dokumente neįrašytas) paėmęs iš jo žirgą, už kurį turėjęs duoti 13,5 kapos grašių; jis prašęs Stanislovo vykdyti tam valdiniui teisingumą, tačiau Stanislovas to nedaręs. Stanislovas atsakė, kad jis neprivalėjęs to žmogaus atvesti į teismą, tačiau atvedęs, ir jeigu Jonas į jį turi kokių pretenzijų, tegu su juo ir kalbasi. Tas valdinys pasakė, jog Jonas tą žirgą jam davęs gydyti ir pasakęs, kad jeigu išgydysias, tai turėsias sumokėti keturiolika su puse kapos grašių, tačiau tas žirgas nustipęs, tad ir mokėti neturiš. Jonas į tai tarė: jeigu jis to sveiko žirgo iš jo neėmęs už pinigus, tegu prisiekia. Valdinyš prisiekti sutiko. Tada Epimachas, išklauses šalių ginčą, nusprendė, kad tas valdinys turi prisiekti, jog jis iš Jono paėmė sergantį žirgą, bet ne už pinigus, ir jeigu tas valdinys neprisiektų, turėtų už tą žirgą sumokėti. Priesaikos terminas buvo nustatytas po 3 dienu. Atėjus priesaikos dienai, valdinys prisiekti nenorėjo, todėl buvo nuspręsta, kad jis turi sumokėti 13,5 kapos grašių paskirtu terminu, tai yra nuo birželio 25 dienos po keturių savaitių⁵².

1551 m. mokesčius mokančių valdovo miestelių sąrašė nurodoma, kad Kernavė (miestelis prie valdovo dvaro) turi mokėti 5 kapas grašių (tiek pat mokėjo Ašmena, Valkininkai, Krėva, Maišiagalą, Raseiniai, Skirsnemunė)⁵³.

1561 m. gegužės 21 d. Trakų tijūnui ir pilininkui Petru Oborskiui už 2000 kapų lietuviškų grašių buvo įkeisti Máišiagalos, Kernavės ir visi Trākų tijūnijos dvarai⁵⁴.

1567 m. miestelių sąrašė tarp kitų miestelių paminėta ir Kernavė, sumokėjusi 20 kapų grašių mokesčių (tiek pat mokėjo Semeliškės, Alytūs, Jōniškis, Žagārė, Anykšciai, Daugėliškis)⁵⁵.

1571 m. rugsėjo 9 d. Žygimantas Augustas pranešė Vilniaus vyskupui Valerijonui, kad Kernavės mieste (*in oppido Kiernowo*) po Felicijono Moldos (*Felicis Molda*), valdovo muziko ir Kernavės bažnyčios valdytojo, mirties klebonu ski-

⁵² 1549 06 25. Vilnius. Vilniaus vietininko B. Epimacho sprendimas Jono Žabos byloje su broliais Mikalojum ir Stanislovu, *LM* 238, l. 263–266.

⁵³ *LIS*, t. 1, p. 153; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28, Да друку падрыхтавал В. Мянжынскі. Менск, 2000, № 141.*

⁵⁴ 1561 05 21. Raštas Trakų tijūnui ir pilininkui Petru Oborskiui, suteikiantis teisę valdyti jam įkeistus dvarus, *LM* 37, l. 532v–533.

⁵⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, nr. 4.

riamas (kadangi valdovas buvo tos bažnyčios globėjas) valdovo kantorius Jonas Skyckis⁵⁶.

1578 m. vasario 19 d. Stepono Batoro rašte LDK išdo raštininkui, Kernavės valdytojui Laurynui Ivanovičiui, sakoma, kad pas jį buvo atvykęs Vilniaus pavieto žemininkas Augustinas Račkus (Račko) ir pranešęs, kad kažkoks valdinys (pavardė nenurodyta) buvęs Kernavės miestelio vaitu ir už tas pareigas turėjęs namus su neapmokestinta smukle bei 2 valakus neapgyventos žemės, bet jis jau miręs, o po jo iki šiol valdovas dar nepaskyręs vaito, todėl niekas nesirūpina valdovo pajamomis, ir prašęs jį skirti vaitu, ir toji vaitystė su viskuo, kas jai priklauso, jam suteikiama, kadangi iš seno ten vaitus skiria valdovai. Skirti A. Račkų vaitu rekomendavęs ir Trakų kaštelionas, LDK vicekancleris, Bresto ir Kobrino seniūnas Eustachijus Valavičius. Kernavės valdytojas apie tai turįs žinoti ir nedelsdamas perduoti vaitui jam priklausančius valakus bei namus su smukle. Augustinas Račkus Kernavės vaitu buvo paskirtas iki gyvos galvos⁵⁷.

1584 m. Kernavės dvaras su miesteliu įkeičiamas Jonui Kurnickiui už 1400 kapų lietuviškų grašių⁵⁸.

1592 m. Kernavės klebono pareigos suteikiamos Stanislovui Šidlovskiiui⁵⁹. Tais pačiais metais Kernavės miestelio vaito pareigos suteikiamos Feliksui Talačkai, jam duodant 4 valakus žemės ir dvarelių prie Speros ežero⁶⁰.

1606 m. balandžio 21 d. LDK instigatorius bylinėjasi su Jonu Kurnickiu dėl nesumokėtų pastočių pinigų iš Kernavės⁶¹, o 1606 m. birželio 21 d. Kernavė duodama valdyti Povilui Kurnickiui⁶². 1606 m. spalio 6 d. Kernavės miestelėnai 5-riems metams atleidžiami nuo pastočių mokesčių, nes miestelis, esantis prie vieškelio tarp Vilniaus ir Kauno (matyt, tuo metu į Kauną buvo vykstama ne tik per Trakus, bet ir per Kernavę), dėl nuolatinių kariuomenės žygių labai nuskurdęs⁶³. P. Kurnickis 1611 m. Kernavę perleidžia Kristupui Stokovskiui⁶⁴. 1614 m. Kernavės seniūnu paskirtas Mikalojus Radvila⁶⁵. Tais pačiais metais Kernavės miestelio vaito pareigos suteikiamos Jonui Dukštai⁶⁶.

1628 m. Kernavės klebonu buvo paskirtas Jokūbas Puzelevičius⁶⁷. Netrukus jis ėmė bylinėtis su Kernavės valdytoju Mikalojum Ryminskiu dėl žemės valdų ribų, ypač dėl „senojo miesto vietos“. 1633 m. spalio 16 d. į Kernavę atvyko komisari – valdovo pusei atstovavo sekretorius Bazilis Ščepa ir Vaitiekus Zablockis (trečiasis – Danielius Poniatovskis – neatvyko), Kernavės klebonui – Vilniaus kanauninkai Tomas Karlovskis ir Adomas Zablockis bei Ukmergės klebonas Adomas Paprockis. Klebonas skundėsi esąs nuskriaustas dvaro valdytojo ir ap-

⁵⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8*, parengė D. Baronas ir L. Jovaiša, Vilnius, 1999, nr. 84.

⁵⁷ 1578 02 19. Varšuva. Stepono Batoro raštas, Augustinui Račkui suteikiantis Kernavės miestelio vaito pareigas, *LM* 59, l. 64–65.

⁵⁸ 1584 05 30. Privilegija Jonui Kurnickiui, suteikianti teisę valdyti Kernavę, *LM* 70, l. 153–154.

⁵⁹ 1592 12 29. Varšuva. Kernavės klebonu skiriamas S. Šidlovskis, *LM* 77, l. 422v.

⁶⁰ 1592 09 12. Varšuva. Ščasnui (Feliksui) Talačkai suteikiamos Kernavės vaito pareigos, *LM* 76, l. 309.

⁶¹ 1606 04 21. Sprendimas instigatoriaus byloje su Jonu Kurnickiu, *LM* 291, l. 133v–134.

⁶² 1606 06 21. Krokuvė. Kernavės valdytoju skiriamas P. Kurnickis, *LM* 85, l. 444v–445.

⁶³ 1608 10 06. Kernavės miestelėnai atleidžiami nuo pastočių mokesčių, *LM* 289, l. 378.

⁶⁴ 1611 06 06. Prie Smolensko. Leidimas K. Stokovskiui sudaryti kontraktą su P. Kurnickiu, *LM* 89, l. 303v–304.

⁶⁵ 1614 07 31. Varšuva. M. Radvila skiriamas Kernavės valdytoju, *LM* 86, l. 954.

⁶⁶ 1614 01 13. Varšuva. Privilegija Jonui Dukštai, *LM* 91, l. 239.

⁶⁷ 1628 08 05. Varšuva. Kernavės klebonu skiriamas J. Puzelevičius, *LM* 102, l. 147.

gailestavo, kad dėl neturto negalėjo pasisamdyti advokato, todėl prašas, kad jam advokatą skirtų komisarai. Kernavės valdytojas atvyko pats ir suteikė įgaliojimus savo advokatui Filonui Ropackiui. Pastarasis pasigedo trečiojo valdovo pusės komisaro Danieliaus Poniatovskio ir pareiškė, kad ne visos sudėties komisija bylos negali spręsti, be to, dvaro valdytojas dėl tos komisijos negavo valdovo rašto. Klebonas pareiškė, kad valdovo rašte dėl komisarų siuntimo aiškiai pasakyta, jog vieno komisaro neatvykimas negali trukdyti spręsti ginčo, o remdamasis Statutu (nurodė III skyriaus 33 straipsnį, IV skyriaus 83 straipsnį, I skyriaus 15, 19, 20 straipsnius) valdovas pasiuntė komisarus, tad dvaro valdytojui atskiros rašto rašyti nereikėjo. Klebonas prašė komisarų, kad lieptų dvaro valdytojui atsakyti ir bylos nevilkinti. Komisarai, remdamiesi klebono pateiktais Statuto straipsniais, nusprendė, kad dvaro valdytojo noras vilkinti bylą ir reikalauti visos komisijos sudėties ar net kitos komisijos yra nepagrįstas, todėl byla turi būti tęsiama. Tada pono Ryminskio advokatas pareikalavo, kad klebonas pateiktų fundacinio rašto nuorašą ir suteiktų 3 dienas jam išstudijuoti ir pasirengti atsakymui (pagal Statuto I sk. 21 str., IV sk. 21 str., IX sk. 3 ir 5 straipsnius). Komisarai su tuo sutiko, o po 3 dienų klebonas Vilniaus generolo (vaznio) raštu įrodė, kad dvaro valdytojui Žygimanto Senojo privilegijos nuorašas įteiktas, ir pasakė parodysias vietą, dėl kurios jam ir jo pirmtakams buvo daroma skriauda, atimamos žemės, dėl kurios klebonai nuolat bylinėjosi. Kaip įrodymą pateikė 1612 m. liepos 20 d. Zigmanto Vazos raštą komisarams – Trakų vėliavininkui Kristupui Dzieržkui ir Vaitiekui Podoskiui – Kernavės klebono Stanislovo Pokieturo byloje su Kernavės dvaro valdytoju Povilu Kurnickiu, kad pastarasis stotų prieš komisarus; pateikė 1627 m. gruodžio 15 d. Zigmanto Vazos raštą siunčiant naują komisiją (tačiau jos galutinai nieko neišsprendė tai dėl maro, tai dėl bekaralmečio ar kunigų neturto); pagaliau 1633 m. liepos 20 d. Vladislavo Vazos raštą dėl šios komisijos; taip pat klebonų protestacijas dėl žemės atėmimo – 1622 m. liepos 30 d. ir rugpjūčio 11 d. išrašus iš Vilniaus pilies teismo knygų, taip pat du perspėjimo raštus iš Vilniaus žemės teismo knygų, kurių nepaisydamas dvaro valdytojas liepęs klebono javus vežti į dvarą. Komisarai liepė klebonui vesti juos ir parodyti ginčijamą vietą. Klebonas atvedė komisarus į miestelio galą nuo klebonijos pusės, išsitraukė Žygimanto Senojo 1522 m. fundacijos aktą ir pasakė, kad bažnyčiai miestelyje buvo leista laikyti 4 neapmokestintas smukles su visokiais gėrimais, be to, degtinė galėjo būti pardavinėjama tik klebono smuklėse, o dabar bažnyčia turi tik vieną smuklę ir dar jai veikti trukdo dvaro valdytojas, savo dvaro degtinę į miestelį veža. Be to, turėjo mokėti 2 kapas grašių iš dvaro smuklės. Į tai dvaro valdytojo advokatas Filonas Rapackis replikavo, kad niekas niekada nedraudė klebonui laikyti smukles ir šinkuoti gėrimus. Komisarai nusprendė, kad jeigu dvaras netrukdo, tai klebonas gali laikyti smukles bažnyčios naudai, tačiau kai nebėra tos smuklės, iš kurios buvo duodamos dvi kapos, dėl jų klebonas turi dar išsiaiškinti.

Toliau klebonas komisarus nuvedė prie malūno tvenkinio prie Kernavėlės upelio, ištekančio iš bažnyčiai priklausančio (minimo fundacijos akte) *Glucho* (*Gluche*) ežero, ir ten, sustojus prie vieškelio, iš Kernavės vedančio į Vilnių, klebonas, remdamasis fundacijos aktu, pareikalavo, kad užtvanką ir tvenkinio vietą, taip pat ir pievą iki pat kelio komisarai priteistų jam (tą tvenkinį buvo nusavinęs dvaro valdytojas). Dvaro valdytojo advokatas pareiškė, kad jeigu klebonas nori statyti malūną,

tegu statosi, niekas netrukdyt, o tvenkinys buvo dvaro paimtas, nes nebuvo aišku, kam jis priklauso. Komisarai tvenkinio vietą, užtvanką ir pievą prie Vilniaus kelio priteisė klebonui ir jam perdavė. Paskui klebonas komisarus nuvedė prie *Glucho* ežero ir reikalavo, kad jam priteistų aplink ežerą esančias pievas, užgrobtas dvaro. Dvaro valdytojo advokatas pareiškė, kad dar Žygimantas Augustas 1559 m. buvo atsiuntęs Abraomą Končią matuoti miestelio žemės valakais ir miestelėnams paskyrė iki pat ežero, o tos pievos tada buvusios iš klebono paimtos, nes jam mainais buvo duota tiek pat kitoje vietoje; klebono pirmatai tuo buvę patenkinti; apie tai galįs paliudyti ir Kernavės vaitas (jis buvo 102 metų amžiaus!), nes jeigu iš miestelėnų tos pievos būtų atimtos, jie neturėtų kur ganyti gyvulių. Klebono advokatas pareiškė, kad pono dvaro valdytojo advokatas „*miglią pučia giedrą dieną į akis*“, nes rodo kažkokį niekieno nepasirašytą ir neantspauduotą lapelį, neturintį jokios galios; tokių lapelių klebonas galįs ir tūkstantį pasigaminti, be to, kažkokią revizoriaus raštelį negalįs būti viršesnis už valdovo fundacinį raštą. Tad tegu dvaro advokatas parodo fundacinę privilegiją panaikinantį raštą ir vyskupo sutikimą, be kurio jokio žemės pakeitimo negalėjo būti. O miestelėnai tą žemę valdą neteisėtai, be to, tos pievos yra ne ganyklose, bet miestelėnų valakų gale aplink ežerą ir per pievas nėra jokių kelių į tariamas miestelėnų žemes. Remdamiesi klebono pateiktais argumentais, komisarai 16 margų ir 26 rykštes pievų atidavė klebonui; dėl šio sprendimo dvaro valdytojui buvo leista apeliuoti. Toliau klebonas rodė kitas žemes ir prašė atnaujinti ežiaženklus, tad buvo vykstama iš Kernavės miestelio keliu link Senųjų Musninkų į lauką tarp Neries ir Musninkų kelio bei skersinio keliuko, vedančio į Mitkiškes ir Paparčius, prie kelto. Ten, prie pat Neries, buvo parodytas laukas, kuriame anksčiau buvęs senasis miestas, sustota prie didžiojo ežiaženkliaus, kuris buvo netoli miestelio, prie pat klebonijos; nuo čia prasidedanti riba tarp bažnyčios ir dvaro žemės. Iš ten vyko keliu link Mitkiškių prie kelto, o nuo jo Neries pakrante iki buvusio senojo kelto vietos ir prie ežiaženkliaus, esančio tarp piliakalnių, kur yra 4-oje fundacijoje minimos kūdros; nuo čia stačiai grioviu, ribojančiu nuo dvaro arimo, iki miestelio galo. Griovį ir dvaro valdytojas pripažino esant riba. Klebonas turėjo du liudytojus, Mscislavlio vaivados Mikalojaus Kiškos valdinius – Jokūbą Hoidastę ir Kasperą Simonavičių, o su jais ir 5 bažnyčios valdinius – Mikalojų Dundulį, Jokūbą Zajančkovskį, Kristupą Dundulį, Steponą Čučuną ir Tomulį Pečukonį, kurie prisiekę sutartinai paliudijo, kad laukas prie Neries, kur senovėje buvęs miestas, priklauso klebonui. Patys liudytojai nei jų tėvai senojo miesto neprisiminė, tačiau protėviai jų tėvams apie miesto vietą buvo pasakoję, o ir pats tas laukas tebesivadina *Senuoju miestu*; ir seniau buvęs keltas priklausęs kunigams. Klebonas dėl to buvo pasiruošęs prisiekti, jeigu pateiktų įrodymų nepakanka. Tuo tarpu dvaro advokatas pareiškė kad klebonas, norėdamas atimti iš miestelio arimą prie kelio į Čiobiškį šalia piliakalnio (ant kurio turėdavo sėdėti nuteisti bajorai) net iki Neries, rodąs ne tą ribą. Tai, kas jam pagal fundaciją priklauso, jis ir valdo, be to, fundacijos akte neminimi jokie ežiaženkliai nei ribos. Tam įrodyti buvo pateiktas 1570 m. liepos 7 d. revizorių – Ivano Mikuličiaus ir Mikalojaus Chrzomskio – aktas, atribojantis klebono ir dvaro žemę, kuriame paminėta, kad vietoj dešimtinės klebonui buvo duota pieva link Mitkiškių, kelto link; tai klebonas ir dabar valdo. Dabar nėra jokių ženklų, tačiau klebonui patiko piliakalnis, ant kurio pilies ir žemės teismų sprendimu sėdėdavę bajorai, ir jis jo nori. Tai, kad piliakalnis priklausė dva-

ru, liudijo aštuoniasdešimtmetis bajoras Vaitiekus Aleksandravičius, miestelio vaitas Vlochovičius ir Kernavės miestelėnai Braziukas Ašaka, Steponas Jakubavičius, Tomas Skilalis, Aleksandras Savickis, Dovydas, Kristupas ir Čepukas Murmeličiai, Steponas Staponavičius ir dėl to norėjo prisiekti. Jie sakė, kad klebono liudytojai yra atvykėliai iš Musninkų, nevietiniai ir negalį tiek žinoti, kiek čia gyvenantys iš senovės ir turintys po keliasdešimt metų amžiaus. Todėl remdamiesi parodymais ir senaties terminu prašė ginčijamą žemę priteisti dvarui. Klebono advokatas pareiškė, kad bažnyčios valdoms senatis netaikoma, be to, ponas Aleksandravičius irgi pripažino, kad klebono žemės riba yra Neris, o miestelio vaitas bijo savo pono ir sako, kas liepta. Todėl prašė jam priteisti žemę tarp kelio į Musninkus ir Neries. Dėl 1570 m. Žygimanto Augusto atsiųstų revizorių klebono advokatas pareiškė, kad revizijos akte ginčijama žemė neminima, tik pasakyta, kad už dešimtinę duoti margai, tačiau be vyskupo žinios nieko nebuvo galima keisti. Komisarai, išklausę abiejų pusių parodymus ir apsvarstę aplinkybes, pagal Statutą (IV skyriaus 67 straipsnį) ir remdamiesi dvaro valdytojo Ryminskio pateiktais daug vėlesniais už fundacijos aktą inventoriais nustatė, kad bažnyčios žemės užgrobimas galėjo įvykti tada, kai Kernavės klebonais būdavo ir pasauliečiai, be to, revizoriai, norėdami įtikti valdytojams, be vyskupo, kaip aukščiausiojo bažnytinių valdų prižiūrėtojo, žinios žemes paskirdavo dvarui, kaip kad „*kazkoks Abraomas Konča*“ savo nuožiūra atmatavo bažnyčios žemes ir atidavė miestui, nieko nepranešęs klebonui, kad savo žemes saugotų, matyt, tikėdamasis už savo darbą didesnio atlyginimo iš dvaro. Tad žemė tarp Neries ir kelio į Musninkus iki Mitkiškių kelto, kaip aprašyta fundacijos akte, ir ta vieta, kur kadaise buvo senasis miestas, priklauso bažnyčiai. Klebonui buvo paskirta priesaika (prisiekti turėjo po 3 dienų), o po priesaikos žemė perduota klebonui, supilti ežiaženkliai ir pažymėtos ribos. Nepatenkintam sprendimu dvaro valdytojui buvo leista apeliuoti, abi šalys turėjo nuvykti į asesorių teismą nustatytu terminu. Komisarų aktas buvo surašytas Kernavėje 1633 m. spalio 21 dieną⁶⁸. 1986 metais archeologas A. Luchtanas ten kaip tik ir atrado *senąjį miestą*, kur pradėjo kasinėjimus.

Kadangi Kernavės bažnyčia buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio globojama, jis skirdavo ir klebonus. Vladislovas Vaza 1634 m. liepos 20 d. pranešė Vilniaus vyskupui Abraomui Vainai, kad Kernavės klebonui Jokūbui Puzelevskiui atsiskaičius pareigų nauju klebonu skiriamas Paulius Mališevskis⁶⁹.

1652 m. vasario 7 d. Jonas Kazimieras Ašmenės maršalką Joną Zienavičių po Ryminskio mirties paskyrė Kernavės valdytoju ir tais pačiais metais jam ir žmonai Hilanai Pacaitei leido išpirkti iš Ryminskio paveldėtojų už 3500 auksinų Kernavės seniūniją ir ją valdyti iki mirties⁷⁰.

1652 m. asesorių teisme buvo nagrinėjama Ašmenos maršalkos Jono Zienovičiaus byla prieš Kauno pakamarių Rapolą Skorulskį, kuris žemės valdas Vilniaus vaivadijoje, vadinamas Kernave, neteisėtai užgrobęs ir valdas, nenoris jų perleisti Jonui Zienovičiui, kuriam po Mikalojaus Riminskio mirties jos valdovo buvo duotos iki gyvos galvos. Ieškovo įgaliotinis (advokatas) Steponas Bylinskis, dalyvaujant ir ieškovui, per valdovo

⁶⁸ 1633 10 16–21. Kernavė. Komisarų sprendimas dėl bažnyčiai priklausančios žemės, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3277, l. 16–24.

⁶⁹ 1634 07 20. Varšuva. Pauliaus Mališevskio paskyrimas Kernavės klebonu, *LM 110*, l. 459.

⁷⁰ 1652 02 07. Varšuva. Jono Kazimiero leidimas J. Zienavičiui išpirkti Kernavės seniūniją; taip pat ją valdyti iki mirties, *LM 127*, l. 187, 312.

dvaro generolą (vaznį) Martyną Ježevskį tris dienas triskart ir dar ketvirtą kartą šaukė atsakovą, kuris nei pats atvyko į teismą, nei atsiuntė žinios, dėl ko neatvyksta, todėl advokatas, įrodęs apie šaukimo įteikimą, reikalavo atsakovą paskelbti bylą pralaimėjusiu. Asesorių teismas Kauno pakamarių, kaip neatvykusį ir nedavusį jokios žinios, paskelbė pralaimėjusiu bylą ir Kernavę, remdamasis minėta valdovo privilegija, priteisė Jonui Zienovičiui⁷¹.

1653 m. sausio 19 d. vėl buvo sprendžiama byla tarp J. Zienovičiaus ir R. Skorulskio dėl pasipriešinimo 1652 m. asesorių teismo dekretui ir dėl dekreto, kaip nuspręsto nedalyvaujant atsakovui, panaikinimo. Ieškovo advokatas pateikė 1652 m. dekretą, kuriuo Kernavė buvo priteista J. Zienovičiui, remdamasis juo dvarionis Jonas Dlužnievskis buvo nuvykęs jį įvesdinti į Kernavės valdas. Tada R. Skorulskis perduoti valdų J. Zienovičiui neleido remdamasis kažkokia teise ir kad jis tuo metu buvo Kauno pavieto kariuomenės apžiūroje, nes vyko karas su kazokais. Atsakovo advokatas reikalavo panaikinti dekretą ir nagrinėti bylą iš naujo. Asesorių teismas su tuo sutiko. Todėl abi šalys 1653 m. sausio 24 d. vėl stojo prieš teismą. Ieškovo advokatas vėl pateikė valdovo privilegiją ir kitus dokumentus, įrodančius R. Skorulskio pasipriešinimą dekretui ir įvesdinimui, ir reikalavo priteisti dvarą ir trejopą užstatą. R. Skorulskio advokatas pateikė Vladislovo IV 1646 m. rugsėjo 9 d. raštą, kuriuo jam buvo leista iš Mikalojaus Ryminskio išpirkti Kernavę (pastarasis Žygimantui Augustui buvo sumokėjęs dar prieš Uniją 1400 kapų grašių įkeitimo sumą). Taip pat pateikė LDK didžiojo išdininko Mykolo Gedeono Triznos 1650 m. kovo 10 d. raštą išdo dvarioniui Samueliui Kulvinskiui, pagal kurį Rapolui Zigmantui Skorulskiui ir jo žmonai Marijonai Skorulskienei liepta perduoti Kernavę. Taip pat ir Kernavės seniūno Mikalojaus Ryminskio 1650 m. sausio 6 d. raštą, pripažintą Vilniaus žemės teisme tų pačių metų sausio 15 d., kad Skorulskiai sumokėjo įkeitimo sumą ir Kernavė jiems perduota valdyti dvarionio Samuelio Kulvinskio 1651 m. liepos 8 d. Taip pat buvo pateiktas Žygimanto Augusto 1566 m. gruodžio 6 d. raštas, kuriuo Žygimantas Augustas valstybės reikalams iš išdo raštininko, Vilniaus vaškininko Lariono Ivanovičiaus pasiskolino 1400 kapų grašių ir jam įkeitė Kernavę iki bus gražinta skola. Pastarasis valdė Kernavę ilgesnį laiką, kol Steponas Batoras davė privilegiją LDK išdininkui Jonui Hlebavičiui ir pastarasis sumokėjo Larionui Ivanovičiui skolą. J. Hlebavičius, Steponui Batorui 1584 m. gegužės 13 d. leidus, dvarą perleido valdovo dvarioniui Jonui Kurnickiui. Pagal 1606 m. birželio 21 d. privilegiją Jonas Kurnickis Kernavę ir tą skolos sumą perleido sūnui Povilui Kurnickiui. Pastarasis pagal 1614 m. liepos 31 d. privilegiją Kernavę ir skolą perleido Mikalojui Ryminskiui. Pateikę tuos dokumentus, Skorulskiai reikalavo palikti jiems Kernavę, o 1652 m. asesorių teismo dekretą, kuriuo Kernavė priteista J. Zienovičiui, panaikinti. J. Zienovičiaus advokatas įrodinėjo, kad M. Ryminskis Skorulskiams Kernavės neperdavė, bet valdė iki mirties ir pats mokėjo mokesčius karo reikalams. Teismas anuliavo ir panaikino Skorulskio dokumentus ir patvirtino Kernavę J. Zienovičiui. Nors dėl prieš Uniją įmokėtos įkeitimo sumos R. Z. Skorulskis teisme jokių pretenzijų nepareiškė, vis dėlto dėl jos jam buvo palikta teisė ateityje teistis su J. Zienovičium⁷².

⁷¹1652 08 19. Varšuva. Ašmenos maršalkos Jono Zienovičiaus byla prieš Kauno pakamarių Rapolą Skorulskį dėl Kernavės, *LM* 341, l. 571–572v.

⁷²1563 01 24. Gardinas. Asesorių teismo dekretas J. Zienovičiaus byloje su R. Z. Skorulskiu, *LM* 341, l. 628v–633.

1671 m. sausio 14 d. asesorių teisme buvo sprendžiama Kernavės klebono Andriaus Lendzino byla su Kristupu Petrykovskiu (byla buvo pradėta dar Jono Kazimiero valdymo metu) dėl neteisėtai užgrobtos bažnyčiai priklausančios žemės, miškų, pievų (žemė Lietuvos didikų kunigaikščių seniai buvo paskirta bažnyčiai), buvo reikalaujama ją gražinti ir atlyginti žalą ir teismo išlaidas. Klebonui atstovavo (buvo advokatas) Simonas Kurovičius, Petrykovskiui – Arnolfas Zaleskis. Atsakovo advokatas prašė bylą persiusti kompetentingam teismui. Asesorių teismas bylą persiuntė valdovo reliaciniam teismui. Tą pačią dieną Kernavės klebonas Lendzina bylinėjosi su Jeronimu Naborovskiu dėl pastarojo atimtų Lietuvos valdovų bažnyčiai skirtų valdinių, taip pat dėl Kernavės palivarko, priklausančio Šv. Mikalojaus altarijai prie Kernavės bažnyčios. Dalyvavo tie patys advokatai. Teismas, atsakovo advokatu pageidaujant, bylą persiuntė valdovo reliaciniam teismui. Tuo pat metu Kernavės klebonas dar bylinėjosi ir su Andriumi Kosakovskiu, Minsko stalininku, dėl pasipriešinimo 1668 m. asesorių teismo sprendimui (nemokėjo dešimtinės iš Musninkų dvaro); prašė atlyginti teismo išlaidas ir priteisti dešimtinę. Byloje dalyvavo tie patys advokatai. Teismas, vėlgi atsakovo advokatu pageidaujant, bylą persiuntė valdovo reliaciniam teismui. Tą pačią dieną Kernavės klebonas taip pat bylinėjosi ir su Jonu Boreika dėl bažnyčiai valdovų paskirtų valdinių ir žemės, kuriuos 1668 m. asesorių teismas buvo priteisęs bažnyčiai, tačiau J. Boreika pasipriešino sprendimui. Teismas bylą persiuntė valdovo reliaciniam teismui. Tuo pat metu buvo bylinėjama ir su Kazimieru Hordziejevskiu dėl 1668 m. asesorių teismo sprendimo nepaisymo ir Kernavės bažnyčios žemės negražinimo, dešimtinės iš Pospiarų Valiuliškių dvaro nemokėjimo. Asesorių teismas bylą persiuntė valdovo reliaciniam teismui. 1671 m. sausio 10 d. Kernavės klebonas Andrius Lendzina pateikė ieškinį Marijonai Ryminskai, Rapolienei Skorulskai ir Jonui Skorulskiui dėl neatiduotos javų dešimtinės iš Musninkų ir Bartkuškio dvarų. Asesorių teismas ir šią bylą persiuntęs valdovo reliaciniam teismui⁷³.

1686 m. kovo 29 d. LDK didysis vėliavininkas Kernavės seniūnas Kristupas Bialozoras iš Kernavės seniūnijos sumokėjo 117 auksinų mokesčių⁷⁴, 1690 m. Kernavės seniūnas (Ukmergės kardininkas, Upytės vicestalininkas) Karolis Bialozoras mokėjo padūmės mokesť tik už 8 dūmus (tuo tarpu 1667 m. buvo mokama už 27 dūmus). Kernavės klebonija mokėjo už 3 dūmus; visoje Kernavės parapijoje tebuvo 218 dūmų⁷⁵. 1699 m. Kernavė mokėjo 15 auksinų LDK pašto reikalams (Máišiagala – 20, Širvintos – 30, Bálninkai – 20 auksinų)⁷⁶.

1716 m. lapkričio 16 d. Augustas II Kernavės seniūniją po Upytės vicestalininko Karolio Bialozoro mirties davė valdyti LDK vicearklidininkui, Starodubo seniūnui Jonui Bieganskiui⁷⁷.

1718 m. balandžio 23 d. Aleksandras Puciata išnuomojo Kernavės smuklę ir malūną Geršonui Mejerovičiui⁷⁸.

⁷³ 1671 01 10–14. Varšuva. Asesorių teismo sprendimai tarp Kernavės klebono ir įvairių bajorų dėl užgrobtos bažnyčios žemės ir neatiduotos dešimtinės, *LM* 361, l. 181–186v.

⁷⁴ 1686 03 29. Mokesčių sumokėjimo pakvitavimas, *LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 3652.

⁷⁵ *Metryka Litewska. Rejstry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 1989, s. 83, 107, 109.

⁷⁶ 1699. Augusto II universalas kiek turi mokėti miesteliai pašto reikalams, *LM* 150, l. 51.

⁷⁷ *Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 1987, nr. 975.

⁷⁸ 1718 04 23. A. Puciatos sutartis su G. Mejerovičium dėl Kernavės smuklės ir malūno nuomos, *LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 3210.

1738 m. Kernavės seniūnijoje buvo priskaičiuojama 378 dūmai⁷⁹. 1739 m. kovo 23 d. Augustas II leido Matui ir Onai (Oginskaitei) Bialozoram atsisakyti Kernavės seniūnijos, įskaitant ir miestelį, valdymo ir perleisti ją Mykolui ir Kotrynai Milevskiams, Vilniaus arklidlininkams⁸⁰.

1752 m. Kernavės miestelyje gyveno 9 valstiečių šeimos⁸¹.

1772 m. spalio 29 d. Stanislovas Augustas Kernavės seniūniją davė valdyti Ašmenos pakamariui Juozapui Skarbkui Važinskiui po Mykolo Skarbko Važinskio mirties⁸². 1773–1775 m. Varšuvos seime buvo nutarta pasiųsti 8 komisarus, kurie turėjo išspręsti seniūnijos ginčą dėl žemių ribų su aplinkiniais bajorais. 1780 m. seniūniją tebevaldė M. Skarbkas Važinskis, valstybei mokėjo 222 auksinus kvartos mokesčio⁸³.

1789 m. vienuose šaltiniuose nurodoma, kad Kernavės miestelyje buvo smuklė, buvo 9 baudžiauninkų ir 2 trobelninkų sodybos⁸⁴, kituose – kad seniūnija valdoma Važinskio, miestelyje 15 dūmų ir 24 dūmai kaimuose⁸⁵.

1792 m. vasario 25 d. Stanislovas Augustas Kernavei suteikė miesto teises, kadangi Kernavė iš seno buvo valdovų miestas, be to, patvirtinimui buvo pateikta Žygimanto Augusto 1571 m. privilegija (jos turinys neįrašytas), suteiktas herbas – riteris, stovintis vartuose prie miesto griuvėsių. Gyventojai, kaip laisvi miesto piliečiai, gavo teisę išsirinkti magistratą, užsiimti amatais ir prekyba ir patys mokėti valstybės nustatytus mokesčius. Privilegija buvo aktuota Vilniaus miesto magistrato aktų knygoje 1794 m. kovo 8 d.⁸⁶

Po Lietuvos užgrobimo ir prijungimo prie Rusijos 1795 m. imperijoje vyko V gyventojų surašymas. Surašymo duomenimis, Kernavės parapijoje buvo apie 50 gyvenamųjų vietovių: 1 miestelis, 25 kaimai, 10 dvarų bei palivarkų, 8 užsieniai ir 2 smuklės. Kernavės miestelyje buvo apie 30 gyvenamųjų namų, 194 gyventojai (184 krikščionys, 10 žydų), dauguma – valstiečiai, tik vienas amatininkas (audėjas); buvo dvaro sodyba, bažnyčia, smuklė ir špitalė, kurioje gyveno 13 senų ir paliegusių asmenų⁸⁷.

Per 1831 m. sukilimą generolo A. Gelgaudo vadovaujami kariai birželio 16 d. Vilniaus pulti žygiavo per Čiobiškį, 17 d. per Kernavę, prie Airėnų kėlėsi per Nerį ir birželio 19 d. Paneriuose susikovė su rusų kariuomene, tačiau, įsitikinę prieš pranašumą, turėjo trauktis⁸⁸.

1843 m. bažnyčios žemės valdas caro administracija perėmė valstybės žinion⁸⁹.

1847 m. Valstybės turtų rūmų matininkas Adomas Banevičius sudarė kelis Kernavės dvaro planus⁹⁰, iš kurių galima spręsti, kad tuo metu miestelyje buvo apie 25 sodybas. Pažymėtas užstatymas

⁷⁹ *Słownik geograficzny*, Warszawa, 1883, t. 4, s. 47.

⁸⁰ 1739 03 23. Augusto II leidimas Bialozoram atsisakyti Kernavės seniūnijos valdymo, *LM*, kn. 170, p. 276.

⁸¹ 1752 m. Kernavės seniūnijos dokumentai, *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 459, l. 16v.

⁸² 1772 10 29. Stanislovo Augusto privilegija Juozapui Skarbkui Važinskiui, *LVIA*, SA 3681, l. 29.

⁸³ *Słownik geograficzny*, Warszawa, 1883, t. 4, s. 47.

⁸⁴ 1789. Kernavės seniūnijos dokumentai, *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 459, l. 17.

⁸⁵ *LVIA*, f. 1219, ap. 1, b. 731, l. 3.

⁸⁶ 1792 02 25. Varšuva. Renovacinė Kernavės miesto privilegija, *LVIA*, SA 5152, l. 101–103.

⁸⁷ Truska L. Kernavės apylinkų gyventojai XVIII a. pabaigoje, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 14–58 (pateiktas parapijos gyvenamųjų vietų ir valstiečių pavardžių sąrašas).

⁸⁸ Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974, p. 299–305; Maksimaitienė O. *Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai*, Vilnius, 1991, p. 105.

⁸⁹ 1843–1849 m. Apie Kernavės bažnyčios valdų paėmimą valstybės žinion, *LVIA*, f. 525, ap. 18, b. 391.

⁹⁰ *LVIA*, f. 525, ap. 2, b. 275, 279, 280.

pagrindinėje gatvėje prie Vilniaus–Musninkų kelio ir dviejuose į pietus vedančiuose skersgatviuose.

1866 m. Kernavėje buvo 260 gyventojų, iš jų 188 katalikai, 60 žydų, 12 stačiatikių⁹¹.

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvai išsikovojus nepriklausomybę, Kernavė buvo bažnytkaimis prie demarkacinės linijos, dalis valstiečių buvo paveikti antilietuviškos agitacijos, tačiau dauguma norėjo, kad vaikai lankytų lietuvišką mokyklą, kuri tuo metu buvo Musninkuose. Kernavėje buvo įsteigta mokykla 1924 m., 1929 m. baigta statyti ir atidaryta nauja mūrinė dviejų komplektų pradžios mokykla⁹². 1931 m. vietos inteligentų buvo pradėtas kurti Kernavės muziejus, kuris iškilmingai atidarytas 1935 m. gegužės 30 d. Muziejus buvo gerai tvarkomas, kaupė istorinę, archeologinę, etnografinę medžiagą. Kernavės muziejaus istoriją išsamiai yra aprašiusi Danutė Kvieskienė⁹³.

Bažnyčia

Yra šiek tiek išlikusių anksčiau minėtų šaltinių apie Kernavės bažnyčios klebonų bylinėjimąsi dėl valdovų bažnyčiai skirtų žemės valdų. Pirmosios bažnyčios įkūrimo data nežinoma, manoma, kad ji pastatyta iki 1430 m., ją aprūpinęs Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Kernavės dvaro valdytoja Ona Mačkuvienė (Kareivaitė) 1496 m. ją apdovanojo ir įsteigė altariją. 1508 m. bažnyčiai dar buvo skirta turtų. Per reformaciją netoli bažnyčios buvo pastatyta arijonų sektos koplyčia. Kurį laiką arijonai buvo užėmę ir bažnyčios beneficiją. 1522 m. bažnyčia atstatyta. 1655 m. ji sudegė, pastatyta laikina. Po 1674 m. buvo statoma nauja. 1739 m. klebono Rogalskio rūpesčiu pastatyta ažuolinių rąstų keturkampė (9? x 5 sieksnių dydžio⁹⁴) bažnyčia (nugriauta 1933 m.). Nuo 1777 m. veikė parapijos mokykla. Kernavės parapija XIX a. buvo gerokai sulenkinta. Lietuviškas pamaldas 1900 m. pradėjo kunigas Viktoras Miškinis. Dabartinė Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčia pastatyta 1910–1920 m. (leidimu statyti mūrinę bažnyčią pradėta rūpintis 1908 m.⁹⁵, tačiau leidimas gautas tik 1910 m.⁹⁶), konsekruota 1925 m. Lenkija 1920 m. dalį Kernavės parapijos okupavo. 1930–1934 ir 1968–1979 m. čia klebonavo visuomenės veikėjas, rašytojas, lietuvybės skleidėjas Nikodemus Švogžlys-Milžinas (1899–1985). Jis bažnyčią suremontavo, parašė Kernavės istoriją, įkūrė muziejų, palaidotas šventoriuje.

1946 m. bolševikai nuteisė ir ištrėmė kleboną Zenoną Baužį (mirė kalėjime). Kleboną Kazimierą Pivariūną nuteisė 10 m. kalėti. Po 1979 m. klebonas monsinjoras Česlovas Krivaitis atnaujino bažnyčią, pastatė kleboniją, įrengė muziejų. 1985 m. pastatė Lietuvos krikščionybės 600 m. jubiliejaus paminklą.

Bažnyčia neogotikinė, su aukštu fasado bokštu, penkiasiene apside ir zakristijomis iš šonų. Vidus 3 navų, skliautuotas. Šventorių juosia plytų mūro tvora su smailiaarkiais vartais. Jame dvi koplyčios: medinė ir mūrinė (mauzoliejus; palaidoti Rėmerių, Puzinų, Lubaneckių, Chrapovickių palaikai), Lietuvos kario paminklas⁹⁷.

⁹¹ *Słownik geograficzny*, Warszawa, 1883, t. 4, s. 47.

⁹² Kuncytė N. Kernavės pradžios mokykla 1924–1938 metais, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 59–67.

⁹³ Kvieskienė D. Kernavės istorijos muziejus, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 67–80.

⁹⁴ 1887 m. Kernavės bažnyčios inventorių, *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 4988, l. 1.

⁹⁵ 1908 m. Apie mūrinės bažnyčios statybą, *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 6398.

⁹⁶ 1910 m. Leidimas statyti mūrinę bažnyčią, *LVIA*, f. 382, ap. 1, b. 2339, l. 8.

⁹⁷ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius, 1993, p. 91–92.

Römerių koplyčia

Nors „Geografijos žodyne“ ir nurodoma, kad aštuoniakampė mūrinė Kernavės mauzoliejinė koplyčia pastatyta 1851 m.⁹⁸, ji buvo pastatyta truputį vėliau. 1883, 1884, 1892, 1895 ir 1913 metų Kernavės bažnyčios inventoriuose ar vizitacijos aktuose⁹⁹ nurodoma, kad ji statyta 1856 m. Stanislovo Römerio senosios bažnyčios šventoriuje. Pastatyta koplyčia buvo apdengta skardiniu mėlynai dažytu stogu, su mediniu, apkaltu geltono vario skarda, kryžiumi virš stogo, į ją vedė dvivėrės durys. Viduje buvo medinis Išganytojo kryžius altoriuje, altoriaus pjedestalas (mensa) iš akmens, su 2 laipteliais; ant altoriaus – 6 bronzinės žvakidės (1913 m. belikusios tik trys). Šonuose stovėjo du stalių darbo juodai dažyti ažuoliniai suolai ir nedidelė komoda su 3 stalčiais, kuriose buvęs laikomas gedulo arnotas. Grindys iš akmens, jose – dvivėrės durys, vedančios į rūšį, kuriame karstai. 1895 m. buvusios 3 marmurinės lentos su įrašais, 1913 m. – keturios¹⁰⁰. Tūriu ir forma koplyčia priderinta prie šalia stovėjusios medinės liaudiškos aštuoniakampės koplyčios. Tai nedidelis plytų mūro statinys, dengtas piramidiniu stogeliu. Pagrindiniame fasade yra portalas, apjuostas profiliuota arka ir stačiakampiu apvadu. Virš durų įterptas į arką plastinis Römerių herbas. Koplyčios viduje stovi altorėlis su akmenine mensa, sienose įmūrytos marmurinės memorialinės lentos. Akmeninėse grindyse įrengtos duralės į laidojimo rūšį su nišomis karstams¹⁰¹.

Po Pirmojo pasaulinio karo koplyčia stovėjo neprižiūrima, nes Lietuvoje nebuvo giminių. 1932 m. buvo išplėstas Virginijos Puzinaitės kapas, ant koplyčios stogo augo berželiai, stogas kiauras¹⁰².

Antrojo pasaulinio karo metu ir pirmaisiais pokario metais koplyčia stovėjo neprižiūrima. 1957 m. ją apžiūrėjęs archit. S. Lasavickas rašė, jog ji

„aštuonkampė, įėjimas yra iš pietų pusės, viduje prieš duris buvo įtaisytas altorius, kurio pjedestalas ir dabar stovi. Sienos viduje nepuoštos, tik memorialinės Römerių lentos. Jų palikai rūsyje, į kurią patenkama laiptais, esančiais prie koplyčios durų, laipteliai uždengiami durimis. Palikai rūsiuose užmūryti nišose. Prie kiekvieno yra memorialinės lentos su įrašais. Vieni palaičių yra išplėsti. Iš lauko pusės koplytėlė papuošta durų portalu, kuriame yra Römerių herbas, ir šoniniais langų apvadais. Ji vieno aukšto, klasikinių jonėnų karnizų, virš karnizų sienos truputį pakeliamos ir padengtos plokščiu skardiniu stogu, virš stogo – nedidelis kryžius. Koplyčios durys dvivėrės, masyvios. Apleista, dalis stogo nuplėšta“.

Koplyčios likimu susirūpinus visuomenei ir Valstybinei architektūros paminklų apsaugos inspekcijai, 1957 m. buvo sudaryta remonto darbų sąmata¹⁰³, koplyčia suremontuota 1959–1961 metais¹⁰⁴.

⁹⁸ Słownik geograficzny, Warszawa, 1883, t. 4, p. 46–47.

⁹⁹ Kernavės bažnyčios inventorių, 1883 ir 1884 m., l. 4, 10; b. 5026. Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1892 m., l. 4; b. 9088. Kernavės bažnyčios inventorių, 1913 m., l. 4–5; b. 9087. Tų pačių metų inventorių, l. 6, LVIA, f. 604, ap. I, b. 4966.

¹⁰⁰ Kernavės bažnyčios inventorių, 1883 ir 1884 m., l. 4, 10; b. 5026. Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1892 m., l. 4; b. 9088. Kernavės bažnyčios inventorių, 1913 m., l. 4–5; b. 9087. Tų pačių metų inventorių, l. 6, LVIA, f. 604, ap. I, b. 4966.

¹⁰¹ Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio, Vilnius, 1994, t. 2, p. 439–440.

¹⁰² Miglinas S. Pirmoje Lietuvos sostinėje, Lietuvos aidas, 1938, geg. 30, nr. 259(4661); Miglinas S. Vaizdai iš pirmosios Lietuvos sostinės, Lietuvos aidas, 1938, liepos I, nr. 288.

¹⁰³ Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės tarybos archyvas, b. nr. 122.

¹⁰⁴ Levandauskas V. Remerių mauzoliejinė koplyčia, Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, Vilnius, 1996, t. 1, p. 281–282.

Koplyčioje palaidotas jos fundatorius Stanislovas Römeris (Stanisław de Römer, 1823 V 9–1876 VIII 28), Aleksandra Puzinaitė Römerienė (1800 V 24–1850 XII 30), Marija Riomerytė Chrapovickienė (1829 XI 4–1852 VIII 26), Virginija Puzinaitė (1801 X 27–1854 XII 29), Stanislovas Puzinas (miręs 1821 I 17), Ona Zapolskaitė Puzinienė (mirusi 1810 II 19), Ona Puzinaitė (1797 V 1–1811 I 26), Marija Palmira Puzinaitė Chominskienė, Jonas Kantas Lubienieckis (Jan-Kanty hr. z Lubienca Rola Lubieniecki, 1841–1901)¹⁰⁵.

Medinė koplytelė

Medinė aštuonkampė tašytų rąstų koplytelė seniau stovėjo Kernavės bažnyčios šventoriuje, tačiau 1933 m. pastačius naują bažnyčią ji atsidūrė už šventoriaus ribų.

Populiariuose leidiniuose bei straipsniuose nurodoma, kad ji statyta XVIII¹⁰⁶ ar net XVII amžiuje¹⁰⁷. Tačiau tie teiginiai neturi pagrindo, nes XIX a. pradžios Kernavės bažnyčios vizitacijos aktuose koplytelė neminima. Kernavės parapijoje tuo metu tebuvo viena koplyčia – I. Valentinavičiaus dvare Plikiškėse¹⁰⁸. Tuo tarpu 1830 m. bažnyčios vizitacijos akte aiškiai pasakyta, jog koplytelė „*dabartinio klebono (Petras Cybovičius) lėšomis nupirkta ir atvežta iš ponų Jazdovskių Kernavėlės dvaro 1822 metais*“. Koplytelė buvo pastatyta kairėje šventoriaus pusėje (išeinant iš bažnyčios, už 20 žingsnių), kampe, o priešingame, dešiniajame kampe, tuo metu stovėjo keturkampė medinė varpinė. Koplytelė – aštuonkampė, tokiu pat aštuonkampiu gontų stogu, su geležiniu kryžiumi, sienos dar sveikos, pušies medžio, neapmuštos, durys stalių darbo, koplytelėje – 4 langai, lubos ir grindys iš lentų, altoriaus nebuvo¹⁰⁹. Tas pats pasakyta ir 1831 m. inventoriuje, tačiau pridurta, jog grindys sugadintos¹¹⁰.

Kadangi nei 1818, nei 1820 m. bažnyčios vizitacijos aktuose koplyčia Kernavėlėje neminima, o 1822 m. ji buvo pervežta iš Kernavėlės dvaro (dvaras 1822 m. priklausė Aleksandrui, Antanui ir Feliksui Jazdovskiams ir tuo metu buvo įkeičiamas Rzevuskiamis¹¹¹), galime spėti, jog statinys dvare buvo naudojamas kitai paskirčiai, o ne koplyčiai, arba buvo pastatytas tarp 1820 ir 1822 metų. Jos statytojais reikėtų laikyti Jazdovskių giminę. Pavyzdžiui, 1777–1778 m. Kernavėlės dvaro savininkas buvo Ignotas Jazdovskis, Žemaitijos kunigaikštystės statybininkas (*budowniczy*)¹¹².

1884 ir 1892 m. koplytelėje kažkodėl minimi tik 2 langai, o ne keturi; tuo metu ji buvo bažnytinių daiktų sandėlis¹¹³. 1895 m. vėl minimi 4 langai su stiklais, nurodoma, kad grindys ir lubos supuvusios, stogas – malksnų (*gontų*), naudojama kaip

¹⁰⁵ Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės tarybos archyvas, b. nr. 122.

¹⁰⁶ Šalūga R. *Kernavė*, Vilnius, 1960, p. 30; Obeličius J. *Lietuvos TSR vandens turistų keliai*, Vilnius, 1972, p. 85.

¹⁰⁷ Kvieskienė D. Kernavės istorijos muziejus, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 79; Danilevičius E. *Kernavė, Vakarinės naujienos*, 1973, geg. 10, nr. 107 (4691).

¹⁰⁸ Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1818 m., l. 253–255; b. 3670. Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., l. 517; b. 3649. Pabaisko dekanato bažnyčių vizitacijos aktai, 1820 m., l. 141, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3640.

¹⁰⁹ Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1830 m., l. 254, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3780.

¹¹⁰ Kernavės bažnyčios inventorių, surašytas 1831 VIII 16, po klebono Petro Cybovičiaus mirties ją perduodant naujam klebonui, l. 4, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 1040.

¹¹¹ Kernavėlės dvaro dokumentai, l. 2, *LVIA*, f. 1135, ap. 2, b. 13.

¹¹² Kernavėlės dvaro dokumentai, l. 6, *LVIA*, f. 1135, ap. 2, b. 11.

¹¹³ Kernavės bažnyčios inventorių, 1884 m., l. 4, b. 5026. Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1892 m., l. 4, *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 4966.

bažnytinių daiktų sandėlis ir lavoninė¹¹⁴. 1913 m. naudojama tiems patiems tikslams, joje vietoj grindų – asla, lubų visiškai nebėra, stiklai yra tik trijuose languose¹¹⁵.

1933 m. statant naują bažnyčią, koplyčią norėta nugriauti, bet tam „*nepritarė muziejūninkai*“¹¹⁶. Turbūt tuo metu ji buvo apdengta nauju stogu.

Po Antrojo pasaulinio karo koplyčioje nebuvo nei grindų, nei lubų, vietoj langų – skylės, užkaltos lentomis, stogas – kiauras, pamatų nebuvo¹¹⁷. Tik 1957 m. buvo sudaryta remonto darbų sąmata¹¹⁸ ir 1959–1960 m. uždengtas stogas, suremontuota¹¹⁹.

Iš Čiobiškio praeities

Algirdas Baliulis

Apie 1528 m. surašytame Jurgio Mikalojaičio Radvilos valdų inventoriuje įrašytas ir Čiobiškis (*dwor Tjabiszski, Тябиуцки*). Jame nurodyta, kad dvare yra 18 baudžiauninkų, pirktų iš pono Grigorijaus (Astiko), 3 pavaldūs bajorėliai, šeimyninėje – 9 nelaisvi tarnai, o už dvaro gyvena 54 baudžiauninkai, įskaitant ir vaikus. Prie Musės upės esančios dvi pievos, kuriose prišienaujama 80 vežimų šieno, trečioji pieva – už Neries (Kunimiški), prišienaujama didelė daržinė, o ketvirtoji – prie Kernavės kelio, link Neries aukštupio, kurioje prišienaujama 3 stirtos; dvaro arimuose kasmet pasėjama po 60 statinių; yra du beržynai ir du pušynai. Kaip nurodo dokumento skelbėjas K. Pietkiewicz'ius, dokumente minimas Grigorijus, iš kurio buvo pirkti baudžiauninkai (matyt, ir pats dvaras), buvo arba Grigas Stanislovaitis Astikas, Trakų vaivada (miręs 1518 m.), arba jo sūnus Grigas (miręs 1558 m.)¹.

XVII a. pirmojoje pusėje minima reformatų bažnyčia vėliau sunykusi². 1658 m. balandžio 28 d. Žemaitijos kaštelionaitis Ferdinandas Naruševičius pardavė Čiobiškio dvarą su miesteliu ir palivarkais, jam atitekusių po Aleksandro Naruševičiaus, Bresto vaivadaičiui Stanislovui Masalskiui ir Mirabelei Masalskienei (Naruševičiūtei)³.

1690 m. dūmų iliustracijoje nurodoma, kad Čiobiškį valdė Konstantinas Vaina Jasieneckis, Tendžiogalos tijųnas. Čiobiškio dvare su smukle ir malūnu užregistruota 20 dūmų⁴. Čiobiškis tikriausiai jam buvo įkeistas ar išnuomotas, nes vėliau vėl valdo Masalskiai. 1732 m. Čiobiškio valdytoju paminėtas Mikalojus Davaina⁵.

Čiobiškis dar vadintas Leponarais, Leponarais (*Czabiszki alias Lepona-*

¹¹⁴ Kernavės bažnyčios vizitacijos aktas, 1895 m., l. 4, LVIA, f. 604, ap. I, b. 5058.

¹¹⁵ Kernavės bažnyčios inventorius, 1913 m., l. 4–5; b. 9087. Tų pačių metų inventorius, l. 6, LVIA, f. 604, ap. I, b. 9088.

¹¹⁶ Miglinas S. Pirmoje Lietuvos sostinėje, *Lietuvos aidas*, 1938, geg. 30, nr. 259(4661).

¹¹⁷ Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės tarybos archyvas, b. nr. 121 ir 122.

¹¹⁸ PKI archyvas, nr. f 1–II–18.

¹¹⁹ Levandauskas V. Kernavės koplyčia, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 277.

¹ Pietkiewicz K. Najstarszy inwentarz dóbr radziwiłłowskich z 1528 roku, *Litvano-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, Poznań, 1985, t. 1, p. 175–186.

² Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 531.

³ 1658 04 28. Čiobiškis. F. Naruševičius parduoda Čiobiškį S. Masalskiui, VUB, f. 7, b. 3/5957, l. 1557–1559.

⁴ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, województwo wileńskie 1690 r., opracował A. Rachuba, Warszawa, 1989, p. 82.

⁵ AGAD (Varšuva), *Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów*, dział XIV, B.e.

ry; *parafia Leoponarska, Leponarska*). Manoma, jog Čiobiškyje iš pradžių buvo tik koplyčia su didikų išlaikomu kapelionu, o XVII a. jėzuitai pasistatę medinę bažnyčią⁶. XVIII a. antrojoje pusėje priklausė Vilniaus vyskupui I. Masalskiui⁷. I. Masalskio 1782 m. spalio 30 d. dekretu filijinė Leoponarų, arba Čiobiškio, bažnyčia pakelta į parapinę⁸. 1782 m. bažnyčia dar buvo medinė, sena, rąstai papuvę, per žiemą kiek susmukusi, sienos besiskiriančios, remontuota I. Masalskio lėšomis⁹. Kadangi ir 1796 m. vizitacijos akte minima tik medinė sena bažnyčia, o apie jos remontą nebekalbama, reikia manyti, kad ji suremontuota 1782 metais. Todėl nėra jokio pagrindo laikyti, kad 1782 m. buvo pastatyta nauja mūrinė bažnyčia¹⁰.

1784 m. čia klebonavo Adomas Karpinskis (nuo 1775 m., kilęs iš Zakročio), vikaro neturėjo, mokyklos pastato nebuvo, tačiau turtingesnieji savo vaikus mokė skaityti ir rašyti; iš moksleivių pažymėti 1 bajoro ir 7 valstiečių vaikai¹¹. 1785 m. birželio 30 d. vyskupas I. Masalskis 3-ėjams metams Čiobiškį įkeičia Aleksandrui Vazgirdui¹². 1788 m. rugsėjo 10 d. Elžbieta Švykovska (iš Ganseckių) su vyru Steponu Švykovskiu nusipirko Čiobiškį iš I. Masalskio¹³, tačiau vėliau dėl pirkimo pripažinimo turėjo bylinėtis. Švykovskai Čiobiškis buvo pripažintas tik 1802 metais¹⁴. Po Elžbietos Ganseckaitės Švykovskos mirties 1812 m. kovo 11 d. Čiobiškį perima Ganseckiai¹⁵. 1815 m. balandžio 26 d. Ganseckiai ir Švykovskiai Čiobiškį parduoda Jonui Chrizostomui Pilsudskui už 110 000 rb asignacijomis¹⁶.

Čiobiškio bažnyčios 1818 m. vizitacijos akte pažymima, kad medinė bažnyčia statyta daugiau kaip prieš 120 metų tuometinio Čiobiškio nuomininko Davainos. 1765 m. vysk. I. Masalskis ją padarė parapine bažnyčia¹⁷. 1796 m. vizitacijos akte nurodoma, kad ji anksčiau buvusi vadinama Leponarų koplyčia (*pod tytułem kaplicy Leponarskiej*)¹⁸.

Naują mūrinę bažnyčią pradėjo statyti 1810 m. Elžbieta Švykauskienė. 1830 m. bažnyčios vizitacijos akte nurodoma, kad ji 1810–1812 m. paruošė visą statybinę medžiagą ir išmūrijo pamatus¹⁹, tačiau jai mirus ir Čiobiškiui perėjus buv. Telšių pavieto maršalkos Jono Krizostomo Pilsudskio nuosavybėn, šis neskubėjęs užbaigti bažnyčios statybos.

1818 m. vizitacijos akte aprašoma tik medinė bažnyčia ir paminimi mūrinės bažnyčios pamatai. Naująją bažnyčią turįs užbaigti statyti J. K. Pilsudskis, kuris jau turįs paruošęs medžiagą²⁰. 1820 m. minima, jog mūrinės bažnyčios statybą tęsia J. Pilsudskis, o senąją medinę remontuoja klebonas²¹.

⁶ *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 5, sklt. 1190–1191.

⁷ Pabaisko dekanato statistinis aprašymas, *LVIA SA 18580*, 1784 m., p. 80–81, l29.

⁸ 1782 10 30. Vyskupo I. Masalskio dekreto kopija, *ten pat*, dok. 515.

⁹ Čiobiškio arba Leopanerių bažnyčios vizitacijos aktas, 1794 04 01, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3488, l. 159–166.

¹⁰ *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 5, sklt. 1190–1191; Šaulys V. Šis tas apie Čiobiškį, *Kultūros barai*, 1971, nr. 3, p. 58.

¹¹ Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 170.

¹² 1785 06 30. Čiobiškio įkeitimo išrašas iš Vilniaus pilies teismo aktų, *AGAD, Archiwum Pilsudskich-Giniatowiczów*, dział III. sygn. XV. B. f., nr. dok. 522.

¹³ 1788 09 10. Elžbieta ir Steponas Švykovskiai perka Čiobiškį, *ten pat*, dok. 559.

¹⁴ 1802 03 08. Advokato Vincento Radeckio pasisakymas dėl Čiobiškio (spaudinys), *ten pat*, dok. 570.

¹⁵ 1812 03 11. Gąseckių intromisija į Čiobiškį, *ten pat*, dok. 581.

¹⁶ 1815 04 26. Čiobiškio pardavimo aktas, įrašytas į Vilniaus žemės teismo knygas 1815 04 28, *ten pat*, dok. 586.

¹⁷ Čiobiškio bažnyčios vizitacijos aktas, 1818 m., *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3640, l. 240–243.

¹⁸ Pabaisko dekanato generalinės vizitacijos aktai, 1796, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4006, p. 35–36.

¹⁹ *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3780, l. 194.

²⁰ *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3640, p. 240.

²¹ Čiobiškio bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3670, l. 464–471; b. 3697. Tų pačių metų bažnyčios vizitacijos aktas, p. 2.

Netrukus mūrinė bažnyčia buvo užbaigta statyti. Pro bažnyčios rytinio fasado pusapvalį langą didžiojo altoriaus antroje pusėje ir dabar matyti išlikęs užrašas, kad bažnyčią pabaigė statyti (turbūt ir pradėjo) 1825 m. rugpjūčio 30 d. meistrai ponas Mykolas Ručynskis ir buvusios Lenkijos kariuomenės artilerijos seržantas Vincentas Savickis. Pilsudskių–Giniatovičių archyve (AGAD, Varšuva) yra šiek tiek žinių ir apie šiuos asmenis. M. Ručynskis buvo meistras mūrininkas, J. V. Savickis, kilęs iš Balstogės, jo mokinys. Abu mūrijo Čiobiškio bažnyčią²². Tačiau ar M. Ručynskis buvo ir bažnyčios projekto autorius – nežinoma.

Vis dėlto bažnyčios įrengimo darbai dar buvo tęsiami ir 1826 m. Už bažnyčios vidaus – medinių detalių, turbūt ir lauko skulptūrų – įrengimo darbus J. K. Pilsudskis buvo apmokėjęs raižytojui Mykolui Podgurskiui, tačiau pastarasis pabėgo nebaigęs darbo. Todėl 1826 m. birželio 13 d. J. K. Pilsudskis sudarė kontraktą su Vilniaus žydu raižytoju Marko Šmuilovičium. Pastarasis pagal abrisą turėjo atlikti šiuos darbus: 1) pabaigti dirbti cimborijos viršų su 2 knygom ir avinėliu, taip pat apačioje – nedidele galerija; 2) didžiojo altoriaus frontone apvaizdos akį su spinduliais bei vieną rozetę triglifu; 3) trims altoriams paveikslų rėmams po 4 rozetes; 4) ambonos apačioje – vynuogių kekes su lapais, viršuje – balandį, kuris vaizduoja Šventąją Dvasią; 5) prie šv. Morkaus evangelisto skulptūros nišoje – pusę liūto, gulinčio prie kojų. Darbas turėjo būti baigtas liepos 10 d., už tą darbą turėjo būti sumokėta 20 sid. rb²³.

1826 m. birželio 13 d. J. K. Pilsudskis sudarė sutartį su meistru dažytoju Bonifacu Bareiša dėl bažnyčios vidaus dažymo darbų. Meistras už 28 sid. rublius įsipareigojo nudažyti ir paaukuoti didįjį altorių ir amboną. Altoriaus pilioriai ir karnizai turėjo būti nudažyti imituoju marmurą (*na fałsz marmur*) visiškai taip, kaip Vilniaus katedros didysis altorius. Dažytojas turėjo nulakuoti ir altorių paveikslų rėmus. Reikia pridurti, kad tas pats dažytojas 1827 m. dažė ir Čiobiškio dvaro rūmų kambarius²⁴. Galbūt rūmai buvo statomi maždaug tuo pat metu, kaip ir bažnyčia. 1804 m. Čiobiškio dvaro rūmai dar buvo mediniai, vieno aukšto²⁵.

1830 m. vizitacijos akte nurodoma, jog bažnyčia nekonsekruota, tik pašventinta 1826 m., Švč. Trejybės vardo. Bažnyčia buvo pastatyta stačiakampio formos, jos ilgis – 40 uolekčių, plotis – 30, sienų aukštis – 13 (su karnizu – 16) uolekčių. Ji be bokštų, su dviem frontonais (*z frątu jako z tyłu facyatami gzymowanemi, bez zadnego małowidła*), plokščiu malksnų (*gontų*) stogu, kuris 1830 m. kolatoriaus lėšomis nudažytas tamsiai raudonais aliejiniiais dažais. Virš pagrindinio frontono – didokas medinis kryžius; prie jo – šv. Elenos skulptūra, nelabai tobula. Abipus pagrindinių durų ir rytiniame fasade stovi po dvi panašaus darbo evangelistų skulptūras. Į bažnyčią veda dvivėrės, perline spalva dažytos durys, iš vidaus uždaromos medine dalba. Kitos durys – į zakristiją, vienvėrės ir panašiai dažytos. Vargonų choras iš medžio, ant 4 kolonų su raudonai dažytais galerijos grotomis. Bažnyčioje iš abiejų pusių po 3 langus, zakristijose, antrajame aukšte, – po 2 tokius pat langus, 4 uolekčių ilgio. Virš choro ir virš didžiojo altoriaus – po pusapvalį (*w figurze owalnej*) didelį langą. Frontonuose virš lubų – po mažą apvalų langelį. Apatinėse zakristijose – po vieną stačiakampį langą. Presbiterija nuo baž-

²² AGAD, *Archiwum Pilsudskich-Giniatowiczów*, dział III, sygn. XV. B. f., nr. 651.

²³ *Ten pat*, nr. 643.

²⁴ *Ten pat*, nr. 644.

²⁵ Statističeskaja vedomost gubernskogo zemlemera po Vilenskomu ujezdu, 1804, LVIA, f. 526, ap. 1, b. 4, p. 84v–85.

nyčios atskirta stalių darbo grotomis, dažytomis tamsiai raudona spalva, su durelėmis. Bažnyčioje dvi zakristijos: viena, dešinėje pusėje, pereinama, kita, presbiterijos kairėje pusėje, buvo kaip sandėlis (*składowa*), abi dviejų aukštų. Pirmuosiuose aukštuose – skliautai, antruosiuose – lubos, tačiau dar nebaigtos įrengti. Iš tų abiejų zakristijų antrųjų aukštų buvo didelės pusapvalės angos, iš kurių buvo klausomasi mišių. Kairiojoje zakristijoje – nedidelė krosnelė mūre (*w muru pieczyk*) su paslėptu ir vos vos virš stogo išvestu kaminu. Bažnyčios lubos iš lentų, pusapvalės formos, baltintos.

XIX a. pabaigoje bažnyčia buvo uždengta skarda. Bažnyčia su varpinėmis, koplytėlėmis užimanti lygaus plokštikalnio dalį. Pagrindinis įėjimas – vakarų gale, altorius tradiciškai – rytų gale. Šventoriaus išplanavimas simetriškas palei išilginę ašį. Rytinio galo kampuose stovi trijų aukštų simetriškos varpinės, vakarų gale – simetriškos vieno aukšto koplyčios su dvišlaičiais stogeliais. Šoninėse šventoriaus sienose įjungta vienodais tarpais po dvi mažas koplytėles. Bažnyčia taisyklingo plano, erdvinis sprendimas halinis, vidus suskirstytas dviem eilėm piliorių, po 3 eilėje į 3 navas, kurių vidurinė platesnė. Presbiteriją sudaro vidurinės navos plotį atitinkanti erdvė su praėjimais abiejose pusėse į zakristijas, kurios šoninių navų pločio. Zakristijų antruosiuose aukštuose yra lodžijos, nukreiptos į bažnyčios vidų. Įėjimai į bažnyčią du – vakarinėje ir pietinėje pusėse. Abiejų fasadų – rytinio ir vakarinio – sprendimas vienodas; šiaurinis ir pietinis panašūs, jų plokštumos beveik lygiais tarpais suskaidytos tais pačiais dorėniniais piliastrais. Tarpuose tarp piliastrų, viršutinėje sienos dalyje, langai. Piliastrų žingsniai šoniniuose fasaduose atitinka piliorių žingsnius viduje. Bažnyčioje trys altoriai: pagrindinis Jono Krikštytojo (vizitacijos aktuose nurodoma, kad jis Švč. Trejybės), dešinysis – Jėzaus, kairysis – Dievo Motinos. Bažnyčios skulptūros ir paveikslai nesą didelės meninės vertės²⁶.

Be abejo, pokario metais buvo atliekamas smulkus bažnyčios remontas, turbūt ūkio būdu. Bažnyčios autorius lieka nežinomas. Priskirti jos projekto paruošimą L. Gucevičiui²⁷ kol kas nėra jokio pagrindo.

Šventoriaus rytinio galo kampuose stovi dvi simetriškos mūrinės varpinės. Jų pastatymo laikas nežinomas, turbūt statytos XIX a. viduryje ar antrojoje pusėje. 1830 m. dar tebestovėjo aukšta, ažuolo medžio, ant mūro pamatų, malksnomis dengta varpinė, virš kurios buvo geležinis kryžius su spinduliais. Joje buvo trys varpai.

1849 m. bažnyčios kronikoje nenurodyta, ar tebebuvo medinė varpinė, ar jau buvo pastatytos mūrinės. Tik pažymėta, kad yra trys varpai: didysis varpas, sveriantis 12 pūdų, turįs tokį užrašą: „*Me fecit J. S. Wehner Anno 1807. Na część i chwale wieczną Boga ten dzwon sporządzony przez x. Kazimierza Jurkiewicza,*

²⁶ Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archyvas, nr. 27.

²⁷ Danilevičius E. Žvilgsnis nuo „Skarbo“ kalno, *Vakarinės naujienos*, 1973 rugpj. 24; Šaulys V. Šis tas apie Čiobiškį, *Kultūros barai*, 1971, nr. 3, p. 58; Šaulys V. Čiobiškis, *Tiesa*, 1969, bal. 3, nr. 78(7956), p. 4; Budreika E. *Architektas Laurynas Stuoka Gucevičius*, Vilnius, 1954, p. 119–120: „Čiobiškio bažnyčios architektūrinis sprendimas labai primena Stuokos Gucevičiaus <rašyseną>, bet autorystei nustatyti dar reikia studijų“. K. Tiškevičius, 1857 metais lankęsis Čiobiškyje, mini, kad prie dvaro baltuoja neseniai pastatyta grakšti bažnyčia, bet Gucevičiui, remdamasis architektūrinėmis formomis, priskiria tik dvaro rūmų autorystę (Tyszkiewicz E. Wilja i jej brzegi. Drezno, Drukiem i nakładem J. I. Kraszewskiego, 1871, p. 239). Turbūt E. Tiškevičius buvo pirmasis, susiejęs rūmus ir Gucevičium, visi rašiusieji vėliau tik pakartojo jo teiginį.

²⁸ Čiobiškio bažnyčios kronika, 1849, gruodžio 21, VUB RS, f. 4, b. A-2533.

plebana Czabiskiego“ (Paminklų sąrašė datuotas 1810 m.; vidutinis, sveriantis 4 pūdus, su užrašu „Anno 1784 die 5 Augusti. Gloria in excelsis Deo“; mažasis varpas (2 pūдай) buvo be jokio užrašo²⁸. Kadangi mūrinės varpinės nepaminėtos, matyt, jų nė nebuvo, nes nuo 1830 m. galėjo dar būti išlikusi ažuolo rąstų varpinė. Varpinės turbūt buvo pastatytos tarp 1850 ir 1863 metų, nes vėliau sunkiau būdavo gauti leidimą statybai.

1884 m. varpinės jau mūrinės: „šventoriaus kampuose du trijų aukštų bokštai, viename pakabinti varpai, kitame įrengtas laikrodis“. Abi varpinės dengtos čerpėmis, virš jų – geležiniai kryžiai. Tas pats pasakyta ir 1895 metais²⁹.

Šventoriaus vakarinio galo kampuose stovi dvi mūrinės vieno aukšto koplyčios. Architekto S. Abramausko nuomone³⁰, varpinės ir koplyčios turi daug bendrų bruožų ir greičiausiai yra statytos vienu metu.

1884 m. vizitacijos akte jos minimos. Tuo metu viena buvo panaudojama kaip lavoninė, kita – kaip sandėlis; buvo dengtos čerpėmis.

1830 m. šventorius aplink naująją bažnyčią dar nebuvo aptvertas. Pažymėta, jog kolatorius J. K. Pilsudskis pasižadėjęs aptverti statinių tvora, tačiau iki tol to nepadarė³¹. 1884 metais jau minima statinių tvora ant mūro pamatų su mūriniais, čerpėmis dengtais stulpais, bei mūriniais, puslankiu suskliaustais vartais abiejuose šventoriaus galuose. Vartai buvo dengti čerpėmis, su geležiniais kryžiais³². Matyt, tie vartai išliko iki mūsų dienų. Tuo tarpu mūrinė trijų aršinių aukščio tvora su mediniu pušinių lentų stogeliu buvo pastatyta 1892 m. Čiobiškio klebono Ignoto Mejerio lėšomis³³. Apie keturias koplytėles (po dvi pietinėje ir šiaurinėje šventoriaus tvoros pusėse) vizitacijos aktuose neužsimenama. Greičiausiai jos buvo pastatytos kartu su tvora 1892 m., tačiau galima ir tokia prielaida, kad, statant tvorą 1892 m., išlikę senos statinių tvoros mūriniai stulpai buvo paversti koplytėlėmis. Betoninis tvoros stogelis turbūt įrengtas kurio nors remonto metu XX a. pradžioje³⁴.

Čiobiškio bažnyčios ansamblio istoriją yra aprašęs S. Stoma (nenurodydamas šaltinių), o menines vertybes – N. Nevčesauskienė³⁵.

Kernavės apylinkių gyventojai XVIII amžiaus pabaigoje*

Liudas Truska

1795 m. Rusijos imperijoje buvo V gyventojų revizija (surašymas). Ji apėmė ir Lietuvą, kuri tuoj po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės (Žečpospolitos) padalijimo buvo prijungta prie Rusijos.

Lietuvos dvarininkai 1795 m. pabaigoje revizijai pateikė visų savo valdo-

²⁹ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4964 ir 5059.

³⁰ Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archyvas, nr. 27.

³¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3780, l. 196.

³² LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4964.

³³ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 5059. Byla apie mūrinės šventoriaus tvoros statybą yra dingusi (f. 604, ap. 4, b. 4370, 1891 metai).

³⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3780, l. 194–206; f. 604, ap. 1, b. 4964. Čiobiškio bažnyčios vizitacijos aktas, 1884; b. 5059. Čiobiškio bažnyčios vizitacijos aktas, 1895 m.; f. 604, ap. 4, b. 5627 ir 5604. Apie Čiobiškio bažnyčios remontą, 1900 (bylos dingusios). Dingusios ir kitos bylos, susijusios su Čiobiškio bažnyčios remontu: f. 604, ap. 4, b. 2421. Čiobiškio bažnyčios remontas 1870 m., b. 2061. Apie kapų koplyčios remontą, 1867 m.; b. 3177. Apie gaisrą Čiobiškio klebonijoje, 1877 m., t. 1.

³⁵ Čiobiškio bažnyčios ansamblis, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 272–274.

* Straipsnis perspausdintas iš kn. *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 44–58.

se gyvenusių žmonių vardinius sąrašus¹. Juose gyventojai surašyti kiemais (dūmais), nurodant kiekvieno asmens amžių ir santykį su kiemo šeimininku (žmona, sūnus, augintinis, samdinys, kampininkas ir pan.). Surašymo medžiagoje taip pat atsispindi gyventojų socialinė padėtis ir profesija. 1795 m. revizija, kaip ir kiti to meto gyventojų surašymai, toli gražu nebuvo išsami. Visoje Lietuvoje liko neužrašyta apie ketvirtadalis gyventojų. Nepaisant to, revizijos duomenys yra svarbus šaltinis ne tik demografiniu atžvilgiu, bet ir tyrinėjant socialinius ekonominius santykius XVIII a. pabaigoje.

Pagal revizijos medžiagą Kernavės parapijoje buvo apie 50 gyvenamųjų vietovių: 1 miestelis, 27 sodžiai, 10 dvarų bei palivarkų, 7 užusieniai, 1 akalica ir 2 smulkės². Stambiausia gyvenvietė – Kernavės miestelis, kuriame, surašymo duomenimis, buvo apie 30 gyvenamųjų namų ir 194 gyventojai (184 krikščionių tikėjimo ir 10 žydų). Beveik visi jie buvo valstiečiai. Iš krikščionių gyventojų amatininkas buvo užrašytas vos vienas – laisvasis audėjas su šeima. Galimas dalykas, amatininkų buvo ir daugiau, tačiau šaltinyje nenurodyta. Kernavės miestelyje buvo Kernavės seniūnijos (valstybinio dvaro) sodyba, bažnyčia, klebonija, karčema ir špitolė, kurioje gyveno trylika senų ir paliegsių asmenų.

XVIII a. pabaigoje Kernavės parapijoje buvo penkiolika feodalinių valdų. Didžiausia jų – minėtoji Kernavės seniūnija, kuriai priklausė, įskaitant dvaro sodybą, 27 dūmai Kernavės parapijoje ir 10 dūmų Širvintų bei Ūpninkų parapijose. Toliauėjo Plikiškių dvaras (savininkas J. Valentinavičius) – 35 dūmai (iš jų trys – Máišiagalos parapijoje), Euròpos palivarkas (savininkas F. Romanovičius) – 25 dūmai, Sùtkiškių dvaras (valdytojas M. Bielinskis) – 22 dūmai, buvęs jėzuitų Geišiškių dvaras (valdytojas M. Volskis) – 17 dūmų, Mùsninkų klebonijai priklausęs, bet Kernavės parapijoje buvęs Kunigiškių palivarkas – 16 dūmų, Paspėrių palivarkas (nuomojo T. Tovianskis ir F. Zevuskis) – 15 dūmų, Kernavėlės palivarkas (nuomojo M. Jazdovskis) – 12 dūmų (iš jų keturi Musninkų parapijoje), Kernavės klebonijos valda – 12 dūmų (iš jų trys Musninkų parapijoje) ir kitos smulkesnės feodalinės valdos. Taigi Kernavės parapijoje nebuvo nė vieno stambesnio dvaro.

Revizijos sąrašai rodo, kad Kernavės parapijoje gyveno 1,9 tūkst. žmonių³. Iš tikrųjų šis skaičius turėjo būti gerokai didesnis, nes dėl įvairių priežasčių didelė gyventojų dalis buvo neužrašyta.

Kernavės parapijoje revizijos buvo užrašyta 131 bajoras. Tačiau į šį skaičių neįeina bajorai dvarininkai, kurie surašomi nebuvo. Remiantis prielaida, jog dvarininko šeimą vidutiniškai sudarė šeši asmenys, išeity, kad jų buvo apie 80. Tuo būdu bajorų luomo žmonės sudarė apie 10% visų parapijos gyventojų. Šis santykis buvo maždaug toks pat, kaip ir visoje Lietuvoje.

Socialine sudėtimi bajorija buvo labai marga. Dvarininkai sudarė daugiau kaip trečdali visų bajorų luomo gyventojų. Apie 15% bajorų dirbo samdiniais – daugiausia dvarų ekonomais, šeimininkėmis, kambarinėmis. Kernavės parapijoje užregistruotas atvejis, kai bajoras buvo baudžiauninko valstiečio samdinys. Sėptynios bajorų šeimos (48 žmonės) gyve-

¹ Kernavės parapijos gyventojų revizijos medžiaga yra CVIA, f. 515, ap. 15, b. 17, l. 67–120.

² Į šį skaičių neįeina keli užusieniai, kurių pavadinimai nenurodyti šaltinyje. Parapijoje buvo bent šešios karčemos, tačiau atskiros gyvenamos vietovės jos nesudarė.

³ Čia ir toliau į Kernavės parapijos gyventojų skaičių įskaityta daugiau kaip šimtas žmonių, kurie gyveno gretimose parapijose, bet priklausė Kernavės parapijos dvarams. Pačios Kernavės parapijos teritorijoje, revizijos duomenimis, buvo 1,8 tūkst. gyventojų.

no Paspėrių akalicoje, kur nuosavybės teisėmis dirbo žemė. Likusieji bajorai dirbo dvarininkų žemė ir už ją atlikinėjo tas pačias prievoles kaip ir aplinkiniai valstiečiai baudžiauninkai.

Revizijos duomenimis, 50 Kernavės parapijos gyventojų buvo žydai. Reikia manyti, kad iš tikrųjų jų buvo bent dvigubai daugiau, nes žydai mokėjo pagalvės mokesčių ir todėl labai vengė bet kokio surašymo. Dauguma jų gyveno Kernavės miestelio ir apylinkių karčemose.

Absoliučią Kernavės parapijos gyventojų daugumą – apie 85% – sudarė valstiečiai. Jų sudėtis taip pat buvo įvairi.

Iš bendro 1750 valstiečių luomo žmonių 335, t. y. beveik 20% bendro skaičiaus, buvo laisvieji žmonės. Jie turėjo kilnojimosi laisvę. 21 laisvųjų žmonių šeima (su šeimų nariais – apie 120 žmonių) turėjo ūkius (iš jų 13 – Kernavės seniūnijoje). Tačiau jų ūkiai, matyt, buvo smulkūs, nes nė viename nebuvo samdinių, o šeimų narių skaičius buvo mažesnis negu kituose valstiečių ūkiuose. Didžioji laisvųjų žmonių dalis buvo samdiniai. 125 laisvieji žmonės dirbo metiniais darbininkais dvaruose ir valstiečių ūkiuose. 21 laisvųjų žmonių šeima (84 asmenys) buvo kampininkai, trobelninkai ir daržininkai⁴. Juos iš esmės irgi reikia laikyti samdiniais. Labai mažas vidutinis šeimos narių skaičius (keturi asmenys) rodo, kad daugelis jų dirbo samdiniais kituose ūkiuose. Likę namuose darbingi šeimos nariai, matyt, taip pat ėjo padieniais darbininkais, tikriausiai pas tuos valstiečius, kurių namuose jie gyveno arba kurių žemėje buvo jų trobelės. Trys Pakalniškių sodžiaus laisvieji žmonės – kampininkai – vertėsi amatais (kailiadirbys, puodžius ir stalius).

XVIII a. pabaigoje Kernavės parapijoje, kaip ir visoje Rytų Lietuvoje, vyraujanti feodalinės rentos forma buvo lažas. Dar Lietuvos–Lenkijos valdžios įvykdytos 1790 m. dūmų iliustracijos (surašymo) duomenimis, 28,4% valstiečių dūmų mokėjo dvarininkams činšą (piniginę duoklę), o visi kiti ėjo lažą⁵.

XVIII a. pabaiga yra feodalizmo irimo ir kapitalistinių santykių vystymosi laikotarpis. Apie tai pirmiausia galima spręsti iš samdomojo darbo naudojimo.

Samdomąjį darbą naudojo tiek dvarininkai, tiek ir valstiečiai. Dvylikoje Kernavės parapijos dvarų buvo 117 samdomų asmenų, t. y. vidutiniškai beveik po dešimt kiekviename. Daugiausia jų buvo Sūtkiškių dvare – dvidešimt keturi, mažiausia – Zaltarūnų palivarke – tik trys. Dešimt samdinių laikė Kernavės klebonija. Iš dvaruose dirbusių samdinių 25 buvo bajorų luomo, 72 – laisvieji žmonės ir 20 – baudžiauninkų. Pastarųjų samda buvo nelaisva, t. y. feodalinio pobūdžio.

129 nuolatiniai samdiniai dirbo 90 valstiečių ir bajorų žemdirbių ūkiuose⁶. Tad nuolatinių samdinių laikė daugiau kaip trečdalis visų valstiečių ūkių. Dauguma samdomąjį darbą naudojusių valstiečių laikė vieną du samdinius, tačiau kai kas net ir po keturis penkis.

Semeniškių kaimo valstietis Raziuskas, kurio šeimą sudarė du sūnūs ir sūnaus žmona, samdė dvi mergas ir du bernus. Grabijolų užsienio valstietis Bajorukas, kurio šeimoje buvo keturi darbingo amžiaus asmenys, samdė berną, mergą ir piemenį. Be to, jo sodyboje gy-

⁴ Iš jų 11 šeimų – kampininkų, 1 – trobelninkų, 3 – daržininkų, o apie 6 šeimas pasakyta, kad tai daržininkai arba trobelninkai be žemės.

⁵ CVIA, Senieji aktai, b. 3377, l. 10.

⁶ Pagal šaltinį 106 samdiniai dirbo 72 ūkiuose. Be to, 23 samdiniai užrašyti atskirai nuo tų ūkių, kuriuose jie dirbo. Darome prielaidą, kad jų koncentracija buvo tokia pati, kaip ir tų 106 samdinių, kurie surašyti pagal darbo vietas.

veno dvi bežemių valstiečių šeimos, kurių darbu, manytina, jis taip pat naudojosi. Šlėkta Šenberis laikė net septynis nuolatinius samdinius ir kamininko šeimą. Jo paties šeimą sudarė žmona ir trys vaikai.

Iš bendro valstiečių ir šlėktų ūkiuose dirbusių samdinių skaičiaus vienas buvo bajorų luomo, 54 – laisvieji žmonės ir 74 – baudžiauninkai valstiečiai. Pagal amžių: iki 11 m. – dvylika, 11–14 m. – devyniolika, 15–17 m. – vienuolika, 18–35 m. – šešiasdešimt šeši, 36–50 m. – keturiolika, daugiau kaip 50 m. – penki⁷. Pirmųjų dviejų amžiaus grupių samdiniai – tai daugiausia piemenys. Pati jauniausia Kernavės parapijos piemenė samdinė buvo šešerių metų.

Paspėrių palivarko reviziniame gyventojų sąrašė nurodyta, kad dvaro bernai, mergos ir piemuo pasamdyti iki Kalėdų o vežėjas – iki šv. Mykolo dienos.

Pateikti duomenys apie metinių darbininkų skaičių dar nerodo tikro samdomojo darbo naudojimo masto. Mat samdiniais, ypač padieniais, dirbo ir bežemių bei mažžemių valstiečių šeimos, kurios revizijos sąrašuose figūruoja kaip kamininkai, trobelninkai, daržininkai ir pan.

1795 m. Kernavės parapijoje buvo keturiasdešimt šešios kamininkų, dvi trobelninkų, viena bobelio, dvi daržininkų, dvi kitos bežemių valstiečių šeimos⁸ ir šešios šeimos, kurios šaltinyje apibūdintos kaip „daržininkai arba bežemiai trobelninkai“⁹.

Šių kategorijų iš viso buvo 59 šeimos – 210 asmenų. Tai sudarė apie 10% visų parapijos gyventojų. Kai kurių valstiečių namuose gyveno net po dvi kamininkų šeimas. Labai mažas kamininkų ir jiems artimų kategorijų šeimų narių skaičius rodo, kad daugelis darbingų šeimų narių buvo išėję metiniais darbininkais į kitus ūkius. Namuose pasilikę darbingi šeimų nariai taip pat daugiau ar mažiau dirbo padieniais samdiniais, ypač tuose ūkiuose, kuriuose jie gyveno.

Samdomos darbo jėgos teikė ir tos mažžemių valstiečių šeimos, kurios sudarė atskirus ūkinius vienetus – dūmus. Paspėrių palivarko reviziniuose sąrašuose nurodyta, kad Pajuodžių sodžiaus valstiečio ūkininko Bekionio šeimoje buvo likę tik trys asmenys, o keturi asmenys (du šeimnininko broliai ir dvi seserys) tarnavo kitame valsčiuje. To paties sodžiaus valstietės ūkininkės Bekionienės sūnus taip pat tarnavo svetimame valsčiuje, o jo žmona gyveno namie su anyta.

Feodalizmo laikais valstiečiai gyveno gausiais ūkiniais vienetais. Kernavės parapijoje kas penktame dūme buvo viena arba ir kelios kamininkų šeimos. Maždaug kas ketvirtame kieme gyveno neišsidalijusios šeimos¹⁰. Pūstėlninkų sodžiaus valstiečio Vansevičiaus name gyveno penkiolika žmonių: ūkio šeimnininkas su žmona ir šešiais vaikais, brolis su žmona, brolienė našlė su dviem vaikais ir giminaitis su vaiku. Tuo būdu šią neišsidalijusią šeimą sudarė keturios atskiros šeimos. Meiliūnų sodžiaus valstiečio Stankevičiaus kieme gyveno šešiolika žmonių: ūkio šeimnininkas, jo sūnus su žmona ir dviem vaikais, antras sūnus su žmona, sūnėnas su dukterimi, samdinė ir kamininkas su žmona ir keturiais vaikais. Smailių sodžiaus, kuris įėjo į Musninkų parapiją, bet pri-

⁷ Be to, dviejų samdinių amžius, matyt, nurodytas klaidingai (3 ir 5 m.).

⁸ Šaltinyje vadinami *zagrodnicy*. Ši sąvoka nėra visiškai aiški. Jie prirašyti prie valstiečių šeimų, o daržininkai (*ogrodnicy*) tuo tarpu sudarė atskirus dūmus. Atrodo, kad tai buvo trobelninkai, kurių namai buvo valstiečių kiemuose.

⁹ *Ogrodnicy sive chalupnicy bez gruntu*.

¹⁰ Neišsidalijusiomis laikome tokias šeimas, kur viename name (dūme) gyveno du ir daugiau vedusių brolių ar seserų. Šeimų, kur prie vedusio sūnaus ar dukters gyveno tėvai arba vedusiųjų nevedę broliai ir seserys, neišsidalijusiomis šeimomis nelaikome.

klausė Kernavėlės palivarkui, valstiečio Gaidelio šeimą sudarė ūkio šeimininkas su žmona ir trimis vaikais (iš jų vienas buvo pabėgęs), duktė su vyru ir trimis vaikais, posūnis su žmona, dviem vaikais bei žmonos motina ir antras posūnis, nevedęs.

Revizijos duomenimis, iš bendro 223 valstiečių dūmų skaičiaus¹¹

64	dūmuose gyveno ne daugiau kaip po	5	asmenis,
63	„-“	6–7	„-“
50	„-“	8–9	„-“
19	„-“	10	„-“
7	„-“	11	„-“
7	„-“	12	„-“
3	„-“	13	„-“
2	„-“	14	„-“
4	„-“	15	„-“
3	„-“	16	„-“
1	„-“	17	„-“

Reikia pažymėti, kad revizijos sąrašuose dalis kampininkų ir samdinių užrašyti atskirai nuo tų ūkių, kuriuose jie gyveno ar tarnavo. Dėl to pateiktuose duomenyse apie dūmų pasiskirstymą pagal žmonių skaičių dirbtinai išpūsta žemutinių grupių ir atitinkamai sumažinta aukštutinių grupių dūmų skaičius (žr. lentelę). Kaip rodo duomenys, pateikti Kernavės parapijos gyvenamųjų vietovių sąrašė, vienam bet kurios kategorijos dūmui vidutiniškai teko 8 asmenys. Šis koeficientas irgi yra truputį sumažintas, nes revizijos metu buvo praleista dalis vaikų, ypač mažamečių, iš žydų šeimų, o, galimas dalykas, ir iš kitų grupių gyventojų.

Revizija Kernavės parapijos gyventojų pagal amžių tiek užrašė:

iki 1 m.	–	13	(0,6i)
1 m.	–	74	(3,9i)
2 m.	–	56	(3,0i)
3 m.	–	61	(3,2i)
4 m.	–	67	(3,5i)
5 m.	–	39	(2,1i)
6 m.	–	57	(3,0i)
7 m.	–	52	(2,7i)
8–13 m.	–	267	(14,0i)
14–17 m.	–	131	(6,9i)
18–29 m.	–	390	(20,4i)
30–49 m.	–	442	(23,1i)
50–69 m.	–	197	(10,3i)
70 m. ir daugiau	–	63	(3,3i)
Iš viso	–	1909	(100,0i)

Iš tikrųjų jaunesni kaip metų vaikai sudarė apie 4% visų gyventojų, tiktai dauguma jų liko neužrašyta. Feodalizmo laikais apie 30% visų naujagimių išmirdavo, nesulaukę 5 metų amžiaus. Todėl ir Kernavės parapijoje, nepaisant tam tikrų svyravimų, vyresnio amžiaus vaikų buvo kur kas mažiau negu jaunesnio. Tačiau jaunesni kaip 14 metų vaikai sudarė beveik 40% visų gyventojų¹². Tai nulėmė labai didelis gimimų skaičius. 70 metų ir vyresnio amžiaus asmenys sudarė tik truputį daugiau kaip 3% visų gyventojų. Du patys seniausi Kernavės parapijos gyventojai buvo 97 ir 98 metų amžiaus.

¹¹ Iškaitant 21 dūmą; tie dūmai buvo gretimose parapijose, bet priklausė Kernavės parapijos dvarams.

¹² Iškaitant jaunesnius kaip vienerių metų vaikus, kurių dauguma liko neužrašyta.

Kernavės parapijos gyvenamųjų vietų sąrašas 1795 m.

Eil. Nr.	Vietovės pavadinimas	Vietovės pobūdis	Dūmų skaičius ¹	Gyventojų skaičius ²
1	Aliejūnai	sodžius	6	47
2	Antākalniai	„	4	40
3	Ardiškis	„	3	24
4	Balčiūniškės	„	4	24
5	Čirkai	„	4	17
6	Čirkai	užsienis	2	14
7	Dařkuškiai	sodžius	13	109
8	Draučiai	„	6	40
9	*Duotiniškių (?) ³	„	8	61
10	Eurōpa	palivarkas	1	15
11	Geišiškės ⁴	dvaras	1	16
12	Grabijōlai	užsienis	1	16
13	Grabijōlai	karčema	1	7
14	Kaūkiškis	sodžius	4	37
15	*Kamaniškių	užsienis	2	12
16	Kernavė	miestelis	28	194
17	Kernavėlė	palivarkas	1	23
18	Kernavėlė	karčema	1	3
19	*Kmitų	sodžius	2	16
20	Krapiliškiai	užsienis	2	14
21	Kunigiškiai	sodžius	6	42
22	Kunigiškiai	palivarkas	1	8
23	Meilūnai	sodžius	4	39
24	Miežiōnys	„	9	90
25	Paežerėlis	„	3	34
26	Padvariai	„	5	47
27	Pajūodžiai	„	7	43
28	Pakalniškiai	sodžius	7	71
29	Paspėriai	„	6	43
30	Paspėriai	akalica	7	54
31	Paspėriai	palivarkas	3	31
32	*Pivovarų	sodžius	5	32
33	Plikiškės	„	18	129
34	Plikiškės	dvaras	1	19
35	Pūstelninkai	sodžius	2	24
36	Rōkiškės	užsienis	1	12
37	Rusōkai	sodžius	3	17
38	Semeniškiai	„	6	38
39	Sūtkiškiai	dvaras	1	30
40	Vaitkūnai	užsienis	1	9
41	Valiūkiškiai	„	2	12
42	Vičiūnai	sodžius	8	64
43	Vičiūnai	palivarkas	2	15
44	Viršūliškiai	sodžius	10	72
45	Zaltarūnai	„	4	33
46	Zaltarūnai	palivarkas	1	9
47	*Žirginių	sodžius	1	10
48	(?) ⁵	užsieniai	4	30
Iš viso			222	1786

¹ Dūmas čia visur atitinka gyvenamąjį namą.² 1795 m. revizija nepėmė dvarininkų ūmų. Čia visur skaičiuojame, kad dvarininko ūmą sudarė 6 asmenys.

* Žvaigždute pažymėtos vietovės ūio metu nežinomos.

³ ūaltinyje *Datuniszki*.⁴ Arba Geišiškų Europa.⁵ ūaltinyje nenurodyti pavadinimai.

Kernavės parapijos valstiečių pavardžių sąrašas 1795 m.*

1. Abaka (Abaka), 33–3
2. Adomaitis (Adamaytis), 36–1
3. Asiukevičius (Osiukiewicz), 16–1
4. Atkočiūnas? (Abkuczunas), 27–1
5. Audickas (Audycki), 43–1
6. Bagačionokas (Bahaczonok)**, 9–1
7. Bagdzevičius (Bohdziewicz), 40–1
8. Bajorukas (Boiaruk), 12–1; 24–1
9. Bakšanskas (Bakszanski), 7–2; 27–1; 33–7
10. Baranauskas (Baranowski), 7–1
11. Bareika (Boreiko), 24–2
12. Baronas (Baran), 14–1
13. Barsukas (Borsuk), 5–1; 16–2
14. Bartaševičius (Bartoszewicz), 16–1
15. Bartkevičius (Bortkiewicz), 42–1
16. Bekionis (Bekionis), 27–3
17. Belkevičius (Bielkiewicz), 16–1
18. Bieliauskas (Bielawski), 16–2
19. Bielskas (Bielski), 9–1
20. Biniukas (Biniuk), 23–1
21. Blaževičius (Blażewicz), 7–4
22. Borisevičius (Borysewicz), 48–1
23. Brazilevičius (Brozylewicz), 1–2
24. Bražinskas (Bżezinski)***, 30–1
25. Bukas (Buk), 16–1
26. Bulaka (Bułak), 44–1
27. Bučinskas (Buczynski)***, 30–1
28. Butkevičius (Budkiewicz), 42–1
29. Čaikauskas (Czaykowski), 28–1
30. Černeckas (Czarnecki), 16–1
31. Černiauskas (Czerniawski), 33–1
32. Černiškis (Czerniski), 47–1
33. Česnauskas (Szczenowski), 44–1
34. Čirka (Czyrko), 6–1; 8–1
35. Dailidonis? (Delidzolis), 44–1
36. Devečka (Dzieweczko), 38–2
37. Dimšauskas (Dymaszewski), 29–1
38. Drazdauskas (Drozdowski), 16–1, 38–3
39. Dumnas (Dumny)***, 9–1
40. Dūdelė (Dudzialo), 44–2
41. Galinauskas (Galinowski), 42–1
42. Giliūnas (Gilun), 1–2; 24–2
43. Grinevičius (Hryniewicz), 8–1
44. Grinkevičius (Hryniewicz), 28–1
45. Griškevičius (Hryszkiewicz), 16–1
46. Gritažiauskas (Gritażewski), 21–1
47. Grodeckas (Grodecki), 12–1
48. Grubliauskas (Grobleski), 28–1
49. Ikanavičius (Ikanowicz), 41–1
50. Jackauskas (Jackowski), 40–1
51. Jakiūnas (Jakiunas), 20–1; 28–3; 42–1
52. Jaknevičius (Jakniewicz), 32–2
53. Jankutis (Jankuc), 1–1
54. Janonis (Janonis), 42–1
55. Jasiukevičius (Jasiukiewicz), 16–1; 33–2
56. Jotautas (Jatowt), 27–1
57. Jurevičius (Jurewicz)***, 45–1
58. Jurkevičius (Jurkiewicz), 15–2; 19–1; 28–3; 32–1; 41–1
59. Juškevičius (Juskiewicz), 36–1
60. Kanilevičius (Kanilewicz), 7–1
61. Karčelis (Karczelis), 44–1; 47–1
62. Karčiauskas (Karczewski), 2–1
63. Kasperavičius (Kasperowicz), 21–1
64. Katinas (Katyn), 44–1
65. Katkauskas (Kotkowski), 48–1
66. Kazlauskas (Kozłowski), 16–1
67. Kirkliauskas (Kirklewski), 42–1
68. Kondratavičius (Kondratowicz), 16–1
69. Korzanas (Korzan), 33–1
70. Kosobuckas (Kosobecki), 47–1
71. Koščicas (Koszczyz), 28–1
72. Kriauciūnas (Krawczun), 37–1
73. Lapčinskas (Lapcinski), 16–1; 26–1; 38–1
74. Lazarevičius (Lazarewicz), 16–3
75. Levickas (Lewicki), 16–1
76. Lezmanas (Lezman), 44–2
77. Magūnas (Magun), 12–1
78. Manauskas (Manowski), 43–1; 45–1
79. Marčionokas (Marczionek)***, 9–1
80. Markevičius (Markiewicz), 48–1
81. Masiukas (Masiuk), 2–1; 23–1
82. Maslauskas (Masłowski), 16–1

* Pavardės visur tik šeimų galvų. Neišsidalijusios šeimos pažymėtos viena pavarde. Į sąrašą įtraukta kampininkų šeimų, bet samdinių pavardžių neįrašyta. Skliausteliuose nurodyta, kaip pavardė rašoma šaltinyje. Skaičius prieš brūkšnį rodo vietovės pavadinimą (žr. Gyvenamųjų vietų sąrašą), kurioje buvo tokia pavardė; skaičius po brūkšnio rodo, kiek šeimų toje vietoje turėjo šią pavardę.

** Rusų tautybės šeima.

*** Šlėkta.

83. Maslinskas (Maslinski), 8–2
 84. Mikalajūnas (Mikołajun), 7–4; 33–2
 85. Miselis (Misiel), 3–1
 86. Misiūra (Misiura)***, 30–1
 87. Narkevičius (Narkiewicz), 28–1
 88. Okuličius (Okulicz), 20–1
 89. Ožešiūnas (Ozaszun), 45–1
 90. Pakalnis (Pakalnis), 24–1; 25–1
 91. Palionis (Palonis), 44–1
 92. Paškevičius (Paszkiwicz), 3–1
 93. Pečiulis (Pieczulis), 1–1; 24–2; 25–1
 94. Pervaneckas (Perwanecki), 37–1
 95. Pileckas (Pilecki)****, 26–1
 96. Pilypėlis (Filipelis)****, 26–1
 97. Prankevičius (Frąckiewicz), 35–1
 98. Razauskas (Razowski), 16–1
 99. Ražiauskas (Razewski), 16–2; 38–1
 100. Ručinskas (Ruczynski), 24–1
 101. Ruseckas (Rusiecki), 32–3
 102. Sakalauskas (Sokolowski), 36–1
 103. Samosionokas (Samosionek)***, 9–2
 104. Santeckas (Santocki), 16–1
 105. Semaška (Siemiaszko)***, 26–1
 106. Senkauskas (Senkowski), 29–1
 107. Senkevičius (Sienkiewicz), 29–1
 108. Siesickas (Siesicki), 2–1
 109. Sivickas (Siwicki), 5–1
 110. Sperskis (Sperski)***, 30–4
 111. Stančionokas (Stanczonek)***, 9–2
 112. Stankevičius (Stankiewicz), 23–1; 29–1
 113. Stempkauskas (Stempkowski), 26–1
 114. Salka (Szolko), 38–1
 115. Šalkauskas (Szolkowski)*****, 26–2
 116. Senberis (Szanber), 48–1
 117. Setkauskas? (Sieczkowski), 38–1
 118. Šiminkevičius (Szyminkiewicz), 33–1
 119. Šmigelskis (Szmigelski), 9–1
 120. Šramy (Szramy)***, 9–1
 121. Stura (Sztura), 33–6
 122. Šutinys (Szutynis), 28–1
 123. Švedavičius (Szwedowicz), 6–1; 8–2; 21–4
 124. Tambakevičius (Tombakiewicz), 7–1
 125. Tamkevičius (Tomkiewicz), 38–1
 126. Tiškevičius (Tyszkiewicz), 24–1; 25–1
 127. Tulpevičius (Tulpiwicz)***, 27–1
 128. Urbonavičius (Hurbanowicz), 28–1; 29–1
 129. Vaicekauskas (Woyciechowski), 16–1
 130. Vaineckas (Woynecki)***, 48–1
 131. Vaitkevičius (Woytkiewicz), 8–1
 132. Valatka (Wołocko), 37–1
 133. Vansevičius (Wąsiewicz), 35–1
 134. Varanavičius (Woronowicz), 21–1; 48–1
 135. Vaščyla (Woszczyło), 26–1
 136. Vaškevičius (Waszkiewicz), 42–1
 137. Vidzevičius (Widziewicz), 16–1
 138. Vilkas (Wolk), 38–1
 139. Vilkelis (Wilkialis), 14–1
 140. Vilkevičius (Wilkiewicz), 25–1
 141. Vilčiūra (Wilczura), 42–1
 142. Visockas (Wysocki), 5–1; 16–1; 24–1
 143. Vrubliauskas (Wroblewski), 19–1
 144. Zabarauskas (Zaborowski), 5–1; 38–1
 145. Zdanavičius (Zdanowicz), 24–1
 146. Žvirblis (Żwirblis), 29–1

Čiobiškietė bajoraitė – trijų talentų motina (Julija Guiskyte-Kiuji)

Juozas Lebionka

Mūsų šalies kultūros istorijoje visada bus minimos dvi moterys, išugdžiusios labai talentingus savo sūnus, kurių darbai ir veikla ligi šiol plačiai garsina mūsų tautos vardą. Pirmoji – tai architekto Lauryno Gucevičiaus motina Kotryna Žekonytė, Kupiškio parapijos Migonių kaimo valstiečio Tamošiaus Žekonio duktė, gimusi 1720 metais. Sunkiomis baudžia-

** Rusų tautybės šeima.

*** Šlėkta.

**** arba Pilypėlis.

***** arba Pileckas. Abu broliai.

***** arba Žičkus.

vos laikų sąlygomis ji išaugino septynetą vaikų – tris dukras ir keturis sūnus, iš kurių Laurynas buvo dabartinės Vilniaus arkikatedros bazilikos ir kelių kitų puikių pastatų autorius, už tai Abiejų Tautų Respublikos seimas suteikė jam bajoro titulą bei privilegijas, o Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis jį gausiai apdovanojo.

Antroji tokia laiminga lietuvė motina buvo bajoraitė Julija Guiskytė, davusi pasauliui net tris talentingus menininkus bei mokslo ir visuomenės veikėjus, kurių pats jauniausias, Cezaris, buvo tikras „vunderkindas“.

Labai įdomu ir tai, kad šių laimingų moterų ainiai vėliau susigiminiavo: K. Žekonytės proanūkis Stanislovas Gucevičius vedė J. Guiskytės dukterį Ameliją.

Julija Guiskytė gimė apie 1797 metus¹ Čiobiškio dvaro Liaūkiškių palivarke, kur jos tėvas, bežemis bajoras Juozapas Guiskis, kilęs bene iš Švenčionių krašto, tarnavo ūkvedžiu². Jos motina Agota Tryčiūtė³ tikriausiai buvo kilusi iš minėto dvaro laisvųjų valstiečių. Šis dvaras tuomet priklausė Telšių pavieto bajorų maršalkai Jonui Chrizostemui Pilsudskui.

1805 m. J. Guiskiui ir jo broliams buvo pripažinta bajoriškoji kilmė ir jie įrašyti į bajorų knygos pirmąjį skyrių („bajorai nuo neatmenamų laikų“)⁴.

Čiobiškio parapijoje Guiskių šeima gyveno iki 1814 metų⁵, paskui ji persikėlė į Rasėnių parapijos Pākapurnio dvarą ir ten nuomojo žemę. Per 1816 m. reviziją J. Guiskis savo šeimos apraše pateikė tokias žinias: jis pats yra 61 metų, nuolatina gyvena Raseinių apskrityje ir parapijoje, iš bajoro Adelingo dvaro nuomojamoje žemėje; jo žmona Agota Torčinskaitė⁶ 45 metų; turi sūnų Igną 20 m. amžiaus ir tris dukteris – Juliją 19 m., Uršulę 15 m. ir Mariją 12 m.; prieš tai gyveno Vilniaus pavieto Čiobiškio parapijoje ir tarnavo pojęzuitiniame Liaukiškių palivarke, kur per 1795 m. reviziją taip pat buvo užrašytas bajoru; nuosavos žemės neturi, pareigų (valdiškos tarnybos – J. L.) neturėjo, ūkininkauja⁷.

Žemaitijoje Guiskių šeima gyveno vos keletą metų ir vėl grįžo į anksčiau gyventą kraštą. 1819 m. liepos mėnesį jų vidurinioji duktė Uršulė jau buvo Čiobiškio bažnyčioje krikštyto Janionių kaimo valstiečių Kupčiūnų vaiko krikštamotė⁸. Iki 1828 m. šioje parapijoje ji dar net dešimt kartų buvo baudžiauninkų kūdikių krikštamotė; visų jų metrikuose pažymėta, kad krikštamotė buvo kilminga ir netekėjusi. Tačiau iš turimų duomenų matyti, jog ne visa Guiskių šeima buvo grįžusi į Čiobiškio parapiją. Čia tikriausiai apsistojo tik minėta Uršulė, kuri galbūt tarnavo J. Pilsudskio Čiobiškio dvare, kur anksčiau dirbo ir jos tėvas. Išaiškinti archyviniai šaltiniai byloja, kad grįžę į

¹ J. Guiskytės gimimo ir krikšto metrikai nėra išlikę, jie žuvo 1812 m., kazokams sudeginus pirmąsias Čiobiškio bažnyčios krikšto, jungtvių ir mirties metrikų knygas. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, s. v. 3697, l. 5 atv. Šiame archyve rastuose dokumentuose nurodytas jos gimimo laikas svyruoja tarp 1795 ir 1798 m. Kadangi iš išlikusios Čiobiškio bažnyčios 1802–1818 m. metrikų knygos matyti, jog Guiskių šeima šioje parapijoje gyveno net iki 1814 m., nėra jokių abejonių dėl Julijos kilimo iš Čiobiškio apylinkių.

² 1795 m. revizijos Čiobiškio parapijos sąrašai, LVIA, f. 515, ap. 15, s. v. 11, l. 73 atv. Sąrašuose nurodyta, jog Liaukiškių palivarke gyveno bajoras ekonomas Juozapas Guiskis (40 m.), jo žmona Agota (26 m.) ir sūnus Ignas (2 m.).

³ LVIA, f. 604, ap. 10, s. v. 224, l. 5.

⁴ 1805 m. rugsėjo 16 d. Vilniaus bajorų deputatų susirinkimas pripažino bajorystę Juozapui Guiskiui ir jo broliams Tadui, Baltrui, Mykolui, Jurgiui ir Simono (Motiejaus s.) sūnums. *Ten pat*, f. 391, ap. 1, s. v. 859, l. 126 ir s. v. 985, l. 82.

⁵ *Ten pat*, f. 604, ap. 10, s. v. 224, l. 5, 58, 72, 83 ir 102.

⁶ J. Guiskio žmonos Tryčiūtės pavardė čia sąmoningai iškreipta, siekiant, kad ji būtų tikrai „bajoriška“.

⁷ LVIA, f. 515, ap. 15, s. v. 473, l. 672–673.

⁸ *Ten pat*, f. 604, ap. 34, s. v. 13, l. 9.

Aukštaitiją Guiskiai apsigyveno už kairiojo Neries kranto. Antai 1824 m. birželį Juozapas Guiskis buvo bajorų Žižnevskių, gyvenusių Žaslių parapijos Šaknių bajorkaimyje, kūdikio krikštatėvis⁹. Galimas dalykas, kad grįžę iš Žemaitijos Guiskiai pirmiausia ir buvo apsigyvenę šioje vietovėje. Kur jų šeima gyveno vėliau, matyti iš motinos Agotos Guiskienės („*Guyska*“) mirties metrikų, surašytų 1826 m. Čiobiškio bažnyčioje. Juose nurodyta, jog ši bajorė mirė gruodžio 28 d. Dainavojė, būdama 52 metų, ir palaidota Čiobiškio kapinėse¹⁰. Metrikuose minima vietovė – tai Papařčių parapijos bajorkaimis, kur tuo metu gyveno Guiskiai. Velionė buvo palaidota ne Papařčių, o Čiobiškio kapinėse todėl, kad iš šios parapijos ji buvo kilusi ir čia buvo jos artimųjų kapai.

Apie 1818–1819 m. vyriausioji Guiskių duktė Julija ištekėjo už prancūzo Antuano Kiuji (Cui)¹¹. Jis pats teigė, jog į Lietuvą atvyko 1811 m. ir čia mokė jaunimą prancūzų kalbos¹². Tačiau kai kurie atsiminimų apie jo sūnų Cezarį autoriai tvirtina, kad šiojo tėvas buvęs Napoleono armijos vyresnysis būgnininkas ir po savųjų pralaimėjimo pasilikęs Lietuvoje. Štai Petrapilio dainininkė M. Gerngross-Ilčenko savo memuaruose, rašytuose, jos tvirtinimu, paties C. Kiuji pasakojimų pagrindu, pateikia labai įdomią Julijos Guiskytės pažinties su tuo prancūzu versiją. Anot šios autorės, A. Kiuji, kiūtindamas pėsčias nuo Maskvos, nušalęs kojas, prasidėjusi jų gangrena... Pagaliau šiaip taip pasiekęs Vilniaus Šnipiškių priemiestį, jis parkritęs pirmo pasitaikiusio namelio prieangyje, jau nusprendęs čia ir mirti. Pasirodo, jis pataikęs į lietuvių Gucevičių namus, kur jį ėmė globoti bei gydyti. Ilgai sirgęs, šioje šeimoje išbuvęs net keletą ligos metų, tapęs jos nariu ir pagaliau vedęs šeiminių kūdikių dukterį Juliją¹³.

Tačiau sunku patikėti visomis šios gražios, romantiškos istorijos detalėmis. Pirmiausia, tuo metu Šnipiškėse jokia Gucevičių šeima dar negyveno. Architekto Lauryno Gucevičiaus šeima gyveno netoli Šv. Jono bažnyčios, o jo brolio Simono kai kurie šeimos nariai minėtame priemiestyje atsirado tik vėliau (1816 m. revizijos laiku visa S. Gucevičiaus šeima dar tebegyveno Glintiškių parapijoje¹⁴). Taigi A. Kiuji negalėjo patekti pas Gucevičius. Sprendžiant iš atsiminimų apie jo gelbėtojų šeimoje buvusias tris dukteris, jis galėjęs patekti į Guiskių šeimą, bet ji tuo metu gyveno ne Vilniuje¹⁵.

M. Gerngross-Ilčenko atsiminimuose išdėstytus faktus reikia kritiškai vertinti svarbiausia todėl, kad jie buvo užrašyti ne tiesiog iš A. Kiuji sūnaus Cezario lūpų, o, kaip pati autorė teigia, tik jo pasakojimų pagrindu. Taip pat ne-

⁹ *Ten pat*, ap. 38, s. v. 21, l. 122.

¹⁰ *Ten pat*, ap. 34, s. v. 26, l. 60 atv.

¹¹ Julijos Guiskytės ir Antuano Kiuji jungtinių metrikai ligi šiol neaptikti.

¹² Formulirnyj spisok o službie i dostoinstvie učitielia francuzkogo jazyka Vilienskoj gubernskoj gimnazii kolležskogo assiesora Antona Lieonardova syna Kiuji za 1848 god, *LVIA*, f. 574, ap. 1, s. v. 259, l. 1.

¹³ *Sankt Peterburgo M. Saltykovo-Ščedrino valstybinės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 412, s. v. 285.

¹⁴ *LVIA*, f. 515, ap. 15, s. v. 411, l. 378–381.

¹⁵ Tvirtinimas, kad A. Kiuji uošviai yra turėję Vilniuje, Šnipiškių priemiestyje, nuosavą namą, kurį vėliau paveldėjęs jis (žr. Vytautas Povilas Jurkštas. Dar kartą apie Cezarį Kiuji, *Kultūros barai*, 1990, nr. 6, p. 55), neturi jokio pagrindo. Pradėjęs dirbti Vilniaus gimnazijoje, iš pradžių A. Kiuji su šeima gyveno Skapo gatvėje, prel. J. Civinskio name, vėliau 1849 m. paskirtas mokyklos bendrabučių prižiūrėtoju, iki išėjimo į pensiją turėjo butą gimnazijos patalpose (*LVIA*, f. 574, ap. 1, s. v. 259, l. 2; f. 391, ap. 1, s. v. 1570, l. 4 ir 11.). Išėjęs į pensiją, jis kurį laiką gyveno gyd. S. G. Vikšemsio name, buvusiam Ukmergės g. pradžioje (*LVIA*, f. 391, ap. 1, s. v. 1570, l. 15 atv.), o vėliau nusipirko žemės sklypą, buvusį netoli šio gydytojo sodybos, ir pasistatė jame nuosavą gyvenamąjį namą, pažymėtą Ukmergės g. Nr. 8 (žr. *Ukazatelj gorodo Viljny*, Viljna, 1864, p. 24).

žinoma, ar C. Kiuji buvo susipažinęs su dainininkės parašytais memuarais. Tikriausiai jie buvo rašomi jau po jo mirties ir galutinai suredaguoti bei mašinėle perrašyti net apie 1926-uosius metus¹⁶. Suprantama, kad užsitęsęs galutiniam memuarų parašymui jų autorė galėjo daug ką iš C. Kiuji pasakojimų užmiršti, kai kuriuos asmenis bei įvykius sumaišyti ir pan. Pavyzdžiui, jis negalėjo dainininkei sakyti, kad jo motina buvusi vidurinioji, kai iš tikrųjų ji buvo vyriausioji tėvų duktė. Arba vėl: autorė rašo, kad C. Kiuji motina, jam gimus, buvusi jau senyvo amžiaus ir netrukus mirusi. Šito pasakoti jis pats tikrai negalėjo, nes ji pagimdžiusi motina teturėjo apie 38 metus amžiaus ir paskui dar gyveno apie 28 metus. Šie ir kiti faktai byloja, jog rašydama atsiminimus M. Gerngross-Ilčenko labai laisvai elgėsi su C. Kiuji biografijos duomenimis, tuo labai sumažinusi jų patikimumą. Be to, pačiam C. Kiuji nebuvo jokio reikalo pateikti autorei iškreiptą savo motinos pavardę (Gucevič). Tai padarė ji pati, pakartojusi kitų autorių darbuose apie C. Kiuji nurodomą šią klaidingą pavardės formą. (Apie tai, kaip Julija Guiskyte (Guiska) dėl jos sūnaus biografų neapsižiūrėjimo buvo pavadinta Gucevičiūte (Gucevič), bus kalbama šio darbo pabaigoje.)

Ištekėjusi už Antuano Kiuji, Julija turėjo vyrą ne pasaulio perėjūną ar nuotykių ieškotoją, o rimtą ir labai darbštų bei rūpestingą žmogų. Pagijęs bei atgavęs fizines jėgas, jis, matyt, iš pradžių ėmė dirbti namų mokytoju dvaruose, kur pramoko ir lenkų kalbos. 1818 m. A. Kiuji pradėjo dėstyti prancūzų kalbą Ukmergės kunigų pijorų apskrities mokykloje¹⁷. 1820 m. J. Guiskyte-Kiuji pagimdė pirmąjį vaiką – dukterį Ameliją¹⁸, o po dvejų metų ir sūnų Napoleoną¹⁹. Vilniaus universiteto mokyklų vizitatorius J. Chodzka, tikrinęs Ukmergės mokyklos darbą 1822 m. birželio mėn., A. Kiuji pedagoginę veiklą įvertino šitaip:

„Prancūzų kalbos mokytojas Š. (viesusis) P. (onas) Antanas Cui ėjo mokslus Paryžiuje, yra 29 metų amžiaus. Turi privačias pamokas konvikte (religinės mokyklos mokinių bendrabutyje – J. L.) ir viešas (mokykloje – J. L.), gauna iš vienuolyno 70 sidabr. Rb. Kaip reikiant moka lenkų kalbą, yra susipažinęs su prancūzų literatūra, gautinai tinka būti mokytoju“²⁰.

1822 m. vasaros pradžioje A. Kiuji šeimoje jau buvo du maži vaikai, ir visiems pragyventi iš jo nedidelio atlyginimo buvo sunku. Teko ieškotis geriau mokamo darbo ir išvykti iš Ukmergės. Kur jis gyveno ir ką veikė iki 1829 m., kol kas tiksliai dar nenustatyta, bet atsižvelgiant į Petrapilio dainininkės memuaruose esantį tvirtinimą, kad jis kurį laiką vargonininkavęs kažkurioje Vilniaus bažnyčioje, galima manyti taip ir buvus. Patekti į gubernijos centrą Vilnių, aišku, buvo A. Kiuji svajonė: ten gyveno nemaža prancūzų, veikė net dvi gimnazijos, kuriose ateityje galėtų mokytis ir jo vaikai, o iki tol gal pasisektų kurioje nors iš jų ir jam įsidarbinti prancūzų kalbos mokytoju... Gauti vargonininko vietą Vilniuje, mūsų manymu, jam galėjęs padėti Pabaisko bažnyčios klebonas ir Vilniaus katedros kanauninkas (vėliau prelatas)

¹⁶ Plg. Jurkštas V. P. *Dar kartą apie Cezarį Kiuji...*, p. 55.

¹⁷ *Kalendarzyk polityczny na rok 1819 dla Wydziału Uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego*, Wilno, 1818, p. 100.

¹⁸ LVIA, f. 391, ap. 1, s. v. 1570, l. 3.

¹⁹ *Ten pat*, f. 669, ap. 1, s. v. 499, l. 17.

²⁰ *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 2, s. v. KC 515, p. 113.

prancūzas J. Lavuazjė (Lavoisier). Kadangi Pabáiskas yra netoli Ukmergės, A. Kiuji, mokytojavęs Ukmergėje net ketvertą metų, be abejo, negalėjo būti nepažįstamas su savo tautiečiu ir dar įtakingu Vilniaus dvasininku.

Esama ir duomenų, rodančių, kad A. Kiuji tikrai galėjęs Vilniuje vargonininkauti. Iš jo tarnybos lapo, įforminto 1848 m., matyti, jog 1829 m. spalio mėn. jis pradėjo **nemokamai** dėstyti prancūzų kalbą Vilniaus 2-ojoje gimnazijoje, už tai gavo Gudijos mokslo apygardos globėjo ir Rusijos caraičio Konstantino Pavlovičiaus padėkas²¹. Tą nemokamą darbą minėtoje gimnazijoje jis tęsė net penketą metų²², tai yra tuo laikotarpiu, kai jo šeima vis didėjo ir išaugo net iki septynių asmenų. Aišku, jis būtinai turėjo turėti dar ir kitą gerai mokamą darbą, be to, ir tokį, kuris jam leistų dienos metu, nors ir ne kasdien, kelioms valandoms ateiti į gimnaziją. Kaip tik tokią galimybę A. Kiuji galėjo turėti dirbdamas vargonininku. Kadangi jo šeima, persikėlusį į Vilnių, apsigyveno įtakingo katedros dvasininko J. Civinskio name, esančiame Skapo gatvėje²³, galima manyti, kad jis įsidarbino katedroje, kur tuo metu būdavo nemažas muzikų kolektyvas. Tokią prielaidą lyg ir patvirtina šis dokumentas:

„Šviesiausiajai Vilniaus Kapitulai

Jeigu katedros muzikų kolektyvas veiklos pradžioje muzikinio talento žavumu ir pažanga atitiko savo tikslą, tai vėlesniu laiku, matydamas ženklų jo nuosmukį, Š.(viesiausias) P.(onas) K.(unigas) prelotas Civinskis, buvęs katedros muzikos pirmininkas, 1824 metais sukviėtė mus kelis iš to orkestro ir nurodė, kad mes, rūpindamiesi muzikos pagerinimu, stengtumėmės pakelti ją į gerą lygį, padarant ją pirmaujančia tarp kitų, esančių šiame mieste, be to, kad atitiktų tą vietą, kurioje ji yra. Mes, vadovaudamiesi iš pradžių Š. P. Kun. Preloto Civinskio pavedimu ir vėliau savo nuomone, nutarėme, be turimų etatų, išlaikyti dar keturis jaunos, gabius ir svarbiausia, reikalingus muzikus, kuriuos išlaikome iš savo atlyginimo ir tai mums duoda tūkstančio sidabro auksinų (rublių – J. L.) nuostolį per metus. Dabar kolektyve turime dar keturis muzikus, kurie, turėdami Šviesiausiosios Kapitulos tarnyboje nusilpusias jėgas ir būdami apsunkinti amžiumi, negali dirbti, tačiau jiems duodame tokį atlyginimą, kokį gaudavo, eidami savo pareigas. – Todėl prašome Šviesiausiają Kapitulą pridėti mums minėtą sumą, kuri, gaunant menką, pragyvenimui neužtenkantį atlyginimą, mus per daug apsunkina ir atima galimybę išsilaikyti tokiam kolektyvui, koks dabar yra.

Tadas Neimalovskis, k.(atedros) m.(uzikų) s.(enjas)

Motiejus Maksimavičius, muzikos kan.(torius)

Ferdinandas Statkovskis

Petras Jaroševičius, vargonavimo mokytojas

Juozapas Novickis

1829 metų birželio 18 diena“²⁴.

²¹ Formulirnyj spisok o službie i dostoinstvie..., l. 1.

²² Ten pat.

²³ LVIA, f. 567, ap. 2, s. v. 3817, l. 92.

²⁴ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43, s. v. 19696.

Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytas aplinkybes ir žinant, kad A. Kiuji

buvo muzikalus (skambino pianinu, kurį turėjo savo bute, ir komponavo muziką prancūziškoms dainelėms), beveik nelieka abejonių, kad jis tikrai galėjo būti vienas tų Vilniaus katedros *jaunų, gabių ir reikalingų muzikų*, minimų čia pateiktame dokumente.

Tik 1834 m. A. Kiuji pagaliau buvo įformintas kaip etatinis einantis prancūzų kalbos mokytojo pareigas Vilniaus guberninės ir 2-osios gimnazijų žemesnėse klasėse darbuotojas²⁵. 1836 m. sausio mėn. jis paskirtas minėtų mokyklų tikruoju mokytoju, o rugpjūčio mėn. – Vilniaus guberninės gimnazijos prancūzų kalbos mokytoju, dirbančiu visose klasėse²⁶.

Materialiniu atžvilgiu Julijos šeimai nebuvo lengva gyventi, nes vyro alga ir jam dirbant gimnazijoje buvo nedidelė (pavyzdžiui, 1848 m. jis gavo 350 sidabr. rublių), be to, reikėjo nuomoti butą, leisti sūnus į mokslus, tačiau, svarbiausia, tolydžio silpo šeimos galvos sveikata. Apie nelengvą materialinę padėtį galima spręsti kad ir iš to, jog turėdamas nemažą šeimą A. Kiuji buvo priverstas apgyvendinti savo bute ir vieną kitą iš provincijos kilusį gimnazijos mokinį²⁷. Todėl galima įsivaizduoti, kokia sunki vaikų priežiūra ir jų auklėjimo našta gulė ant jų motinos pečių. Tikrąjį Julijos vaidmenį, auklėjant savo vaikus, labai taikliai ir teisingai apibūdino žinomas rusų menotyrininkas V. Stasovas, kalbėdamas apie jauniausią ir patį talentingiausią jos sūnų Cezarį: „... *blizgesį, elegantiškumą, europietinį intelektualumą, apskritai europinės sandaros būdo ir talento bruožus per savo tėvą jis paveldėjo iš Vakarų Europos; lietuvių tautos gilus dvasingumas, nuoširdumas, dvasinių pojūčių grožis (...) papildė antrąjį Kiuji dvasinės prigimties pusę ir, be abejo, yra jo motinos įnašas*“²⁸. Julijos siela ir didelis triūsas bei atsidavimas šeimai davė tikrai puikius rezultatus: ji išugdė net keturis talentingus ir darbščius sūnus, iš kurių mene ir moksle ypač pasižymėjo pats jausias Cezaris Benjaminas, gimęs 1835 m. Vilniuje²⁹.

Su muzika Cezaris susipažino namie, pirmasis jo mokytojas buvo tėvas. Turėdamas 14 metų, Cezaris pradėjo irgi komponuoti. Muzikos teorijos ir kompozicijos pagrindų jį šiek tiek pamokęs žinomas vilnietis kompozitorius Stanislovas Moniuška. Baigęs gimnaziją, Cezaris toliau mokėsi Petrapilio Vyriausiojoje inžinierių mokykloje ir Karo inžinierių akademijoje. Nuo pat pirmųjų studijų dienų jo stropumas bei gabumai atkreipė profesorių dėmesį; baigęs akademią ir tapęs karo inžinieriumi, jis buvo paliktas joje dėstyti topografijos ir fortifikacijos.

Apie 1877 metus prof. plk. C. Kiuji, kaip bene kvalifikučiausias karinių įtvirtinimų specialistas Rusijos imperijoje, buvo paskirtas sosto įpėdinio Mikalojaus Aleksandrovičiaus (būsimojo paskutiniojo Rusijos caro) pedagogų kolegijos nariu ir šiose pareigose išbuvo net 13 metų. Paskutiniuosius penkerius metus caraičiui jis dar dėstė fortifikaciją³⁰. Todėl visiškai pagrįstai galima tvirtinti, jog C. Kiuji vienas pirmųjų lietuviškos kilmės žmonių, pasiekusių Rusijos imperijoje tokio aukšto savo profesinio lygio

²⁵ *Formuliarnyj spisok o službie i dostoinstvie...*

²⁶ *Ten pat.*

²⁷ LVIA, f. 567, ap. 2, s. v. 3817, l. 92.

²⁸ Stasov V. Cezarj Antonovič Kiui. Biografičeskij očerck, *Artist*, 1894, nr. 34.

²⁹ Krikšto metrikuose lenkų kalba parašyta: *Gimė 1835 m. sausio 7 d., pakrikštytas sausio 27 d. Šv. Jono parapijos bažnyčioje Vilniuje Cezario Benjaminio vardu kilmingųjų sutuoktinių Antano Cui, prancūzų kalbos mokytojo, ir Julijos Guiskytytės („z Guyskich“) Cui sūnus, gimęs Vilniuje, Šv. Jono parapijoje. Krikštijo Vilniaus gimnazijos kapelionas kun. Adomas Vaitkevičius“. CVIA, f. 604, ap. 10, s. v. 278, p. 69. Metr. Nr. 21.*

³⁰ Kasvinovas M. *Dvidešimt trys pakopos žemyn*, Vilnius, 1985, p. 73–74.

pripažinimo, leidusio jam tapti ne vienos karo akademijos profesoriumi ir generolu. XIX a. panašių profesinių aukštumų imperijoje buvo pasiekęs tik iš Lietuvos (dab. Šalčininkų r.) kilęs Jonas Balinskis (1824–1902), istoriko Mykolo Balinskio sūnus, iki Spalio revoliucijos vadintas „Rusijos psichiatrijos tėvu“³¹.

Bene pats nuostabiausias C. Kiuji talentas atsiskleidė muzikos srityje. Nebaigęs jokios muzikos mokyklos, jis sugebėjo tapti žymiu Petrapilio kompozitoriumi bei muzikos kritiku, kurio vardas Rusijoje buvo minimas greta M. Balakirevo, A. Borodino, M. Musorgskio ir N. Rimskio-Korsakovo vardų. C. Kiuji komponavo įvairių muzikos žanrų kūrinis, taip pat ir operas, jo muzikinis palikimas ganėtinai didelis, tačiau beveik visiškai užmirštas sovietinės santvarkos metais, matyt, vien dėl šio muziko prancūziškos pavardės.

C. Kiuji mirė 1918 m. Petrapilyje, kur buvo ir palaidotas – iš pradžių Smolensko liuteronų kapinėse šalia žmonos kapo, vėliau (1939 m.), sovietų valdžios nurodymu, kompozitoriaus palaikai buvo perkelti į Tichvino kapines, kur buvo palaidoti minėti rusų muzikos korifėjai, kartu su juo sudarę vadinamąjį „Galingąjį sambūrį“ („Mogučaja kučka“)³².

Ar C. Kiuji, lietuvės sūnus, yra turėjęs kokių nors ryšių su gimtuoju kraštu ir lietuvių tauta, ypač pasiekęs tokių didelių aukštumų Rusijos imperijos sostinėje? Turimi, tiesa, dar labai negausūs duomenys jau leidžia teigiamai atsakyti į šį klausimą. Yra žinoma, kad nuo vaikystės jis mokėjo lietuviškai kalbėti ir, gyvendamas Petrapilyje, ilgėjosi Lietuvos, kada tik galėdamas apsilankydavo Vilniuje. Be to, yra užfiksuotas vienas akivaizdus faktas, rodantis, kad net pačioje savo gyvenimo pabaigoje jis dar domėjosi lietuvių muzika, norėjo susitikti su lietuviais dainininkais ir išgirsti jų dainų. Antai žinomas lietuvių muzikos veikėjas Pijus Adomavičius prisimena:

„Gyvendamas Peterburge, turėjau du chorus, vieną – mokykloje, kitą – mieste. Malonu, kad apie mus sužinojo ir mūsų dainavimo, lietuviškų dainų panoro pasiklausyti Vilniuje gimęs kompozitorius C. Kiuji. Tą jo pageidavimą perdavė V. Nagevičius (vėliau generolas, Karo muziejaus Kaune viršininkas – V. P. J.). Šiam susitikimui mes ruošėmės įtemptai, galėjome dainuoti net 20 dainų. Sutartos dienos išvakarėse padariau generalinę repeticiją. Mums bevažiuojant į tą susitikimą, pasakė, kad prasidėjo revoliucija,

Cezaris Kiuji (Cui).
I. E. Repino piešinys
(1900 m.)

³¹Lebionka J. Psichiatrijos pradininkas, *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, nr. 3, p. 19.

³²„Galingasis sambūris“ („Mogučaja kučka“) – įžymiųjų rusų kompozitorių kūrybinė sandrauga, savo veikloje atspindėjusi XIX a. septintojo dešimtmečio demokratinio judėjimo idėjas. Sambūrio nariai buvo: Balakirevas, Borodinas, Kiuji, Musorgskis ir Rimskis-Korsakovas.

*Vasario. Tris dienas ėjo didžiulės žmonių minios. Taip ir nebegalėjo choras nuvažiuoti, susitikimas neįvyko, o 1918 metais C. Kiuji mirė*³³.

C. Kiuji neslėpė nuo kitataučių, kad jo motina buvo lietuvė, atvirkiščiai – tuo jis aiškiai didžiavosi. Apie tai byloja Marie Mercy d'Argenteau, taip pat N. Findeizeno, V. Stasovo ir M. Gerngross-Ilčenko darbai, skirti jam. Jo motinos lietuviškumo ir lietuvių tautos kilnių dvasinių bruožų iškelimas į minėtų autorių darbus pateko ne iš kur nors kitur, o tik iš jo lūpų.

Dideliais gabumais menui pasižymėjo ir J. Guiskytytės sūnus Aleksandras. Jis baigė Petrapilio dailės akademijoje architektūros mokslus ir paskui dalyvavo garsiuju pastatų Petrapilyje bei kituose Rusijos miestuose statybose. Pagaliau jam buvo suteiktas minėtos mokslo įstaigos akademiko vardas.

Vyriausias Kiuji šeimos sūnus Napoleonas irgi baigė tą pačią Dailės akademiją ir tapo akvarelės portreto dailininku. Ketvirtasis sūnus Mikalojus tarnavo Rusijos turtų ministerijos sistemoje.

Vienintelė Julijos duktė Amelija buvo ištekėjusi už architekto L. Gucevičiaus brolio Simono anūko, kolegijos registratoriaus, bajoro Stanislovo Gucevičiaus³⁴. Ji mirė 1877 m. būdama našlė ir nepalikdama vaikų³⁵. Dar po 10 metų tebebuvo gyvi jau tik du Julijos vaikai – architektas, valstybės tarėjas Aleksandras, gyvenęs Voroneže, ir prof., karo inžin. plk. Cezaris, gyvenęs Petrapilyje³⁶.

Išleidus vaikus į savarankišką gyvenimą, Julijos šeimos materialinė padėtis pailgėjo, tačiau ją ištiko didelė nelaimė – sunki A. Kiuji liga (apopleksija), privertusi jį anksčiau nustatyto laiko išeiti į pensiją. Tapęs pensininku, A. Kiuji išigijo Vilniuje (už Žaliojo tilto ir Šv. Rapolo bažnyčios, kelio į Ukmergę pradžioje) nuosavą gyvenamąjį namą. Pagaliau jo šeimai nebereikėjo daugiau klaidžioti po svetimus kampus.

Julija Guiskytytė-Kiuji, trijų talentingų menininkų motina, mirė 1863 m. Vilniuje nuo plaučių uždegimo³⁷. Iš jos mirties metrikų matyti, kad buvo palaidota Šv. Jokūbo parapijos kapinėse net septintą po mirties dieną. Mat tiek laiko teko laukti, kol iš Petrapilio, Voronežo ir kitur paskutini kartą suvažiavo pas motiną jos numylėtieji sūnūs. Be abejo, toks buvo priešmirtinis motinos sprendimas: ji pasiryžo ir numirusi laukti savo sūnų ir, žinoma, sulaukė...

Kaip J. Guiskytytės sūnūs ir jų vaikaičiai gerbė jos atminimą, byloja kad ir toks faktas: XIX a. pradžioje Slucko evangelikų reformatų gimnazijoje prancūzų kalbą dėstė Julija Kiuji (Cui). Be jokios abejonės, tai buvo Julijos Guiskytytės proanūkė, savo vardu ir pavarde tarytum atnaujinusi giminėje šviesų savo prosenelės atminimą.

Antuanas Kiuji mirė 1866 m. Vilniuje, turėdamas 76 metus amžiaus³⁸.

³³Jurkštas V. P. *Dar kartą apie Cezarį Kiuji...*, p. 56.

³⁴LVI A, f. 604, ap. 55, s. v. 183, l. 8.

³⁵*Ten pat*, ap. 20, s. v. 168, l. 100 atv.

³⁶*Ten pat*, f. 525, ap. 1, s. v. 3675, l. 7–7 atv.

³⁷*Ten pat*, f. 604, ap. 20, s. v. 144, l. 180. Metr. Nr. 22. Metrikų tekstas: „1863 m. kovo 28 d. (paminklo įrašė – kovo 26 d. – J. L.) mirė Julija Kiuji (Guiskaja) nuo plaučių uždegimo, gyvenusi nuosavame name, našliu likusio Antano Kiuji žmona, 65 metų (paminklo įrašė – 68 m. – J. L.) amžiaus, paliko 3 sūnus ir dukterį Ameliją. Palaidota Šv. Jokūbo parapijos kapinėse balandžio 3 dieną“. Prieš keletą metų paskelbtas spėjiojimas, kad Julija Guiskytytė-Kiuji galbūt sirgusi venerine liga (plg. Jurkštas V. P. *Dar kartą apie Cezarį Kiuji...*, p. 56), yra niekuo nepagrįstas.

³⁸LVI A, f. 604, ap. 20, s. v. 112, l. 375. Metr. Nr. 174. Metrikų tekstas: „1866 m. gruodžio 26 d. Šnipiškėse mirė nuo apopleksijos Antanas Kiuji, kolegijos asesorius, našlys, 76 metų amžiaus, Šv. Rapolo bažnyčios parapijietis. Palaidotas gruodžio 29 d. Šv. Rapolo parapijos kapinėse“.

* * *

Dar tebesant Cezariui Kiuji gyvam, keli kitų šalių meno veikėjai paskelbė apie jį savo darbus, kuriuose minima ir jo motina. 1888 m. Belgijos pianistė prancūzė grafiene Mercy-Aržanto (M. M. d'Argenteau) išleido Paryžiuje knygą „César Cui“: *Esquisse critique*“, nurodydama joje, kad šio kompozitoriaus motina buvusi lietuvė Julija Gucevičiūtė (Gucewicz³⁹), tačiau visai nesiedama jos su architektu L. Gucevičiumi. Šį teigimą vėliau pakartojo jau čia minėti rusai menotyrininkai Nikolajus Findeizenas⁴⁰ ir Vladimiras Stasovas⁴¹; jį pakartojo ir peterburgietė solistė Marija Gerngross-Ilčenko savo atsiminimuose apie C. Kiuji, išlikusiuose rankraštyje. Bet iš autentiškų dokumentų, saugomų Lietuvos valstybės istorijos archyve (C. Kiuji ir jo sesers Floros⁴² (mirusios 1832 m.) gimimo, sesers Amelijos jungtusių bei motinos mirties metrikų ir ypač iš tėvo A. Kiuji prašymo pripažinti jam bajorystę), matyti, kad kompozitoriaus motina buvo ne Gucevičiūtė (Gucevič), o Guiskyte (Guiska). Juk minėtame jo tėvo prašyme aiškiai pasakyta: „iš teisėtos santuokos su **Julija Guiska** susilaukiau keturių sūnų ir vienos dukters, ką liudija atitinkamai patvirtinti jų gimimo ir krikšto metrikai“⁴³. Iš viso to galima padaryti tik vieną išvadą: paryžietė autorė pati pirmoji suklydo, pavadindama C. Kiuji motiną jos ištekėjusios dukters Amelijos Gucevičienės (Gucewicz) pavarde. Gali kilti klausimas, kodėl, pasirodžius grafienei knygai apie C. Kiuji ir jo kūrybą, jis nepaskelbė viešo šios klaidos atitaisymo. Deja, buvo viena labai svarbi priežastis, neleidusi jam tai padaryti. Mat knyga buvo dedikuota Rusijos imperatorei Marijai Fiodorovnai ir todėl bet kokioms klaidoms, esančios joje, nurodymas būtų suteikęs grafienei didelio kartelio, ko C. Kiuji, jos artimas bičiulis, žinoma, nenorėjo.

C. Kiuji pažintis su puikia Belgijos pianiste grafiene Mercy-Aržanto užsimezgė XIX a. devintojo dešimtmečio pradžioje, kai ji ėmė domėtis rusų muzika. Norėdama gauti informacijos, ji kreipėsi į C. Kiuji, kuris jai buvo žinomas iš jo straipsnių apie tą muziką, skelbiamų prancūziškuose žurnaluose. 1886 m. grafienei iniciatyva Lježo teatre buvo pastatyta pirmoji C. Kiuji opera „Kaukazo belaisvis“. Kita jo opera „Flibustjeras“, skirta grafienei Mercy-Aržanto, 1894 m., dalyvaujant pačiam autoriui, buvo pastatyta Paryžiaus teatre „Opéra Comique“. (Žr. Гордеева Е. М. *Композиторы „Мозучей кучки“*, Москва, 1985, c. 283–284.)

Iškreipta Julijos Guiskytes mergautinė pavardė buvo kartojama įvairiuose rusų leidiniuose, pateko net į lietuviškas enciklopedijas; po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje būta mėginimų ją spekuliuoti. Antai vienas architekto L. Gucevičiaus biografų ir jo kūrybos tyrinėtojų, siekdamas dar labiau „iškelti“ šį menininką, ėmė skelbti, jog C. Kiuji buvęs jo anūkas (dukters Julijos sūnus)⁴⁴. Žinoma, būtų labai įdomu, tik, deja, architektas tokios dukters iš viso neturėjo⁴⁵. Tuomet C. Kiuji tėvas buvo apšauktas klastotoju, kuris esą, dirbdamas Vilniuje vargonininku, vaikščiojęs po bažnyčias ir jų knygose padirbinėjęs savo vaikų gimimo bei krikšto metrikus, pakeisdamas juose motinos Gucevičiūtės (Gucevič) pavardę į Guiską⁴⁶.

³⁹Mercy-Argenteau Marie Clotilde E. *César Cui: Esquisse critique*, Paris, Libr., Fischbacher, 1888.

⁴⁰Findeizen N. Cezarj Kiui, *Russkaja muzykaljnaja gazieta*, 1894, nr. 2–4.

⁴¹Stasov V. Cezarj Antonovič Kiui. Biografičeskij očerk, *Artist*, 1894, nr. 34.

⁴²LVIA, f. 604, ap. 20, s. v. 17, l. 6.

⁴³*Ten pat*, f. 391, ap. 1, s. v. 1570. Pabraukimas mūsų.

⁴⁴Budreika E. Užmiršti meno istorijos puslapiai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1983, nr. 5.

⁴⁵Lebionka J. Ar Cezaris Kiuji buvo L. Gucevičiaus anūkas?, *Mokslas ir gyvenimas*, 1986, nr. 6.

⁴⁶Budreika E. Tik tiesos teigimu bus pagerbtas garsus vilnietis, *Mūsų malūnas / Lietuvos rytas*, 1995, nr. 63.

Ligi šiol Lietuvos valstybės istorijos archyve yra rasti trijų J. Guiskytes vaikų (Napoleono, Floros ir Cezario Benjamino) gimimo ir krikšto metrikų originalai. Palyginus pirmojo Kiuji šeimos sūnaus Napoleono, gimusio Ukmergėje 1822 m. birželio 1 d. ir krikštyto 3 d., metrikus, surašytus to miesto bažnyčioje, su tų metrikų išrašu, kurį jo tėvas pateikė bajorystės privilegijų savo šeimos nariams pripažinimo reikalu, atsiskleidžia viena, sakytume, jau labai neesminė klastotė: metrikų išraše Napoleonas „padarytas“ trivardžiu – jam dar pridėti Boleslovo ir **Juozapas** vardai⁴⁷. J. Guiskytes sūnų Aleksandro ir Mikalojaus krikšto metrikų originalai dar nerasti. Valdžios įstaiogoms pristatytuose metrikų išrašuose abu šie vaikai taip pat turi po tris vardus, kurių vienas – **Juozapas**⁴⁸. Yra pagrindo manyti, kad ir jie krikšto metu gavo tik po vieną vardą, o vėliau tėvo „pastangų“ dėka metrikų išrašuose tapo trivardžiai. Atrodo, kad, taip klastodamas trijų sūnų metrikus, A. Kiuji siekė dviejų tikslų, būtent: norėjo pabrėžti savo šeimos kilmingumą ir, trims sūnums prirašydamas Juozapo vardą, troško pagerbti savo uošvio Juozapo Guiskio, matyt, padariusio jam daug gera, atminimą.

Tais laikais valstiečiai savo vaikus beveik visada krikštydavo tik vienu vardu, smulkūs bajorai – dviem, o kilmingesni – trimis ar net keturiais vardais. Kai krikštijo pirmąjį sūnų Napoleoną, A. Kiuji dar buvo mažai žinomas svetimšalis, tik pradėjęs mokytis pedagogo profesijos, o po daugiau negu 20 metų, kai kreipėsi dėl bajorystės pripažinimo (1846 m.), jis jau buvo plačiai žinomas Vilniaus guberninės gimnazijos prancūzų kalbos mokytojas ir vadovėlio autorius⁴⁹, Rusijos Valdančiojo Senato pakeltas į kolegijos asesoriaus rangą, prisiekęs ištikimybę Rusijos sostui ir gavęs jos pilietybę, be to, nebuvo jokių abejonių, kad jam pačiam ir jo vaikams bus suteiktos Rusijos bajorų privilegijos. Gerai suprantamas A. Kiuji noras, kad ir vaikų metrikai bylotų apie jų kilmingumą (ypač kai jų motina buvo bajoraitė), paskatino jį gauti šiek tiek „pataisytus“ minėtų sūnų metrikų išrašus. Tačiau ir šiuo atveju negali būti jokios abejonės dėl juose nurodytos vaikų motinos Julijos Guiskytes pavardės autentiškumo.

1995 metais minint Cezario Kiuji gimimo 160-ąsias metines, remiantis archyviniais dokumentais buvo paneigta spekuliacija jo motinos pavarde ir kartu juo pačiu⁵⁰. Ta proga taip pat buvo paskelbti naujai išaiškinti archyviniai duomenys apie Julijos Guiskytes kilmę ir šeimą jos tėvo, lietuvių bajoro Juozapo Guiskio, mirusio 1836 m. Vilniuje, Skapo gatvėje, tame pačiame prelatui J. Civinskiui priklausančiame name⁵¹, kuriame tuo metu nuomojosi butą Kiuji šeima ir kur prieš metus gimė Cezaris Benjamins, jauniausias jos sūnus.

XIX amžiaus sukilimų aidai Musninkų krašte

Juozas Lebionka

Musninkų krašto nedidelis nuotolis nuo Vilniaus ir ypač jo Čiobiškio apylinkių gamtinė aplinka (Musės ir Neriės upių santaka, didelė giria) lėmė tai, kad XVIII a. pabaigoje bei XIX a. Lietuvoje vykę sukilimai mažiau ar daugiau palie-

⁴⁷ LVIA, f. 391, ap. 1, s. v. 1570, l. 3.

⁴⁸ *Ten pat.*

⁴⁹ Cui A. J. *Résumé de l'histoire de la littérature française...*, Wilno, 1847.

⁵⁰ Lebionka J. Kas klastoja žymaus vilniečio kilmę?, *Vakarinės naujienos*, 1995, rugpj. 2, p. 13.

⁵¹ LMAB RS, f. 312, s. v. 1470, l. 130.

tė ir šį kraštą. Pirmą kartą musninkiečiai pamatė sukilėlius 1794 m. rugpjūčio 12 dieną, kai Rusijos kariuomenei palaužus jų pasipriešinimą Vilniuje jie per Sūdervę ir Čiōbiškį traukė Jonavōs link¹.

Nors apie tiesioginį musninkiečių dalyvavimą 1794 m. sukilime dar nėra rasta konkretesnių duomenų, tačiau 1831 m. sukilimas jau paliko pėdsakų šio krašto istorijoje. Juk gretimo valsčiaus centras – Širvintų miestelis – buvo tapęs net Vilniaus pavieto (apskrities) sukilimo centru. Širvintose Aleksandras Jesmanas² organizavo šio pavieto sukilimo komitetą (pavieto laikinąją valdžią), į kurį įėjo Justinas ir Aloizas Jasinskiai, Adomas Huvaltas bei Anupras Senkevičius³. Sukilimo metu Širvintų komitetas turėjo labai didelės įtakos ne tik savo parapijos, bet ir kaimyninių (Mūsninkų, Kernavės, Čiōbiškio, Bagaslaviškio, Gėlvonų, Pabáisko, Giedraičių, Šešuōlių) ir net tolimesnių (Molėtų ir kt.) parapijų dvarininkams ir šiaip šlėktoms (bajorams). Komitetas siuntinėdavo dvarininkams pakvietimus atvykti į Širvintas, o atvykusiems duodavo pasirašyti Konfederacijos aktą, kuriame buvo skelbiamas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir prisijungimas prie Lenkijos. Įstojusieji į konfederaciją visomis turimomis priemonėmis rėmė sukilimą. Kokį vaidmenį atliko Širvintose įsikūręs Vilniaus pavieto sukilimo komitetas, vaizdžiai matyti iš kunigaikščio Jono Giedraičio, Bijutiškio dvaro (dab. Molėtų r.) savininko, bylos⁴. Šis sukilimo rėmėjas per du kartus pasiuntė į Vilniaus pavieto sukilėlių būrius 70 savo valstiečių ir dvaro tarnautojų su aštuoniais pabalnotais arkliais. Jo dvaruose sukilėliams buvo gaminamos ietys, kovos šoviniai, pasiūta 30 porų batų. Giedraičių ir Širvintų sukilėlių būrius kunigaikštis aprūpindavo įvairių medžiagų ir maisto atsargomis. Pas kunigaikštį J. Giedraitį slėpdavosi sužeisti, ligoti ir kiti atsilikę nuo savo dalinių lenkų kariai bei Lietuvos sukilėliai, kurie būdavo viskuo aprūpinami⁵. Panašiai kaip ir šis didikas, 1831 m. sukilimą pagal savo išgales rėmė ir kiti Vilniaus pavieto dvarininkai, kurie siunčiamiems į sukilėlių būrius valstiečiams žadėdavo sukilimui laimėjus palengvinti jų gyvenimą.

Reikia pažymėti, jog 1831 m. sukilime organizuotai dalyvavo Musninkams kaimyninių Širvintų apylinkių valstiečiai, kuriems pačiame pirmame susidūrimo su caro armija vadovavo dvarininkas Ipolitas Labanauskas⁶, savo gyvybės kaina Širvintas ir save patį įrašęs į šio sukilimo istoriją.

Iš bylos „Apie kariuomenės teismo įvykdytą kamerdinerio Gorskio patikėtinio Labanausko nuteisimą“ matyti, jog I. Labanauskas buvo teistas ir sušaudytas už tai, kad suagitavo Paširvinčio dvaro valstiečius dalyvauti sukilime⁷.

Gana detalų to meto įvykių prie Širvintų aprašymą randame lenkų lite-

¹ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1971, t. 3, p. 335.

² Žmonos Spadviliškių dvaro (dab. Širvintų r.) valdytojas, išsigijęs dar ir Gumbelių k. Sukilime dalyvavo su savo sūnumi Liudviku (žr. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 525, ap. 18, b. 282, l. 45 atv.). Liudvikas Jesmanas turėjo Viesų palivarką, kuriam priklausė Senujų Viesų ir Barčių kaimai bei Kazareskos vnk. (žr. *Ten pat*, l. 155 atv.). Nuslopinus sukilimą, abu Jesmanai pasitraukė į Vakarų.

³ LVIA, f. 437; ap. 1, b. 93, l. 40.

⁴ Delo o pomeščike kniaze Ivane Gedrojce, *Ten pat*.

⁵ *Ten pat*, l. 33 atv.

⁶ Krikštėnų dvaro (dab. Ukmergės r.) savininkas, kilęs tikriausiai iš Žemaitijos, kur XIX a. buvo nemažai dvarininkų Labanauskų, valdžiusių Šiaulių ir Raseinių pavietuose devynis pavaldėtus dvarus (žr. *Alfavitnij spisok zemlevadelcev Kovenskoj gubernii po 1-e sentjabria 1881 g.*, Kovno, 1381, l. 177 atv.). 1813 m. I. Labanauskas dirbo Šiaulių regentu (notaru), o 1831 m. jis buvo Vilniaus pavieto žemės ribų teisėjas ir Vilniaus gubernijos bajorų maršalkos Gorskio Paširvinčio dvaro (dab. Širvintų r.) valdytojas (LVIA, f. 391, ap. 2, b. 47, l. 2).

⁷ O suždenii poverennogo kamergera Gorskogo Labanovskogo vojennim sudom, LVIA, f. 378, ap. 2, 1831 m., b. 2037, l. 14 atv. 57.

ratūroje apie sukilimą Lietuvoje. Antai knygoje „1831 metų karas Lietuvoje“⁸ pasakojama, kad, išiliepsnojus sukilimui Žemaitijoje, į Ukmergę buvo atsiųstos iš veikiančiosios armijos rezervo trys kazokų divizijos, vadovaujamos generolo leitenanto Bezobrazovo. Iš Daugpilio dar turėjo atvykti pėstininkų divizija ir artilerijos brigada. Buvo numatyta, jog visa ši kariuomenė žygiuos per Pānevėžį į Žemaitiją. Tačiau Pānevėžio sukilėliai užbėgo įvykiams už akių. Jie nedelsdami pasiuntė Ukmergei išvaduoti buvusį Lenkijos armijos kapitoną Pranciškų Bilevičių, kurio dalinyje buvo 1600 žmonių, 100 arklių ir daugiau negu 500 šautuvų. Generolas Bezobrazovas neišdrįso su savo 1200 kazokų priešintis sukilėliams ir pasileido bėgti į Vilnių. Po Ukmergės išvadavimo sukilėlių vadai Bilevičius ir Pšeciševskis, kurie jau turėjo apie 2000 vyrų, nutarė vyti kazokus ir suduoti jiems smūgį prie Širvintės upės. Besivejantiems prieš sukilėliams buvo žinoma, kad I. Labanausko vadovaujami valsctiečiai išardys tilto, esančio netoli Viesų kaimo, grindą ir tokiu būdu neleis kazokams persikelti per upę. 1831 m. balandžio 6 d. priartėję prie minėto tilto kazokai rado nuimtą grindą. Taiklūs Labanausko šauliai kulku kruša iš priešingo upės kranto pradėjo kirsti kazokus. Tuo kritišku momentu generolas dar sužinojo, kad jo kariuomenę vejasi dviejų tūkstančių sukilėlių būrys. Nematydamas kito išsigelbėjimo, jis griebėsi klastos. Kadangi gen. Bezobrazovas asmeniškai pažinojo Labanauską, tad pasiūlė šiam derybas. Davęs garbės žodį, generolas pateikė Labanauskui tokią alternatyvą: arba sukilėliai leis kazokams perjoti per tiltą ir trauktis Vilniaus link, o kazokai už tai atiduos sukilėliams visus savo ginklus ir šaudmenis, arba, nepriėmus sukilėliams šio pasiūlymo, kazokai sudeginsią visus aplinkinius kaimus.

Sukilėliai bandė atkalbėti Labanauską nuo derybų su kazokų generolu, tačiau jis jų nepaklaūsė. Tiltą grindą vėl buvo paklota, ir kazokai persikėlė į kitą upės krantą. Labanauskas taip patikėjo generolo garbės žodžiu, jog net nusivedė jį į Paširvintį ir ten savo bute priėmė kaip svečią. Deja, netrukus pamatė, kad pats tapo generolo belaisviu⁹.

Taip ir neįvyko Panevėžio sukilėlių vadovybės numatytos kautynės prie Širvintos. Sukilėlių būriai, išvykę iš Ukmergės vyti kazokų, neberado jų toje vietoje, kur juos būtų paėmę ir nelaisvę. Tos pergalės lengvą praradimą Labanauskas apmokėjo savo gyvybe. Generolo Bezobrazovo įsakymu jis buvo sukaustytas pančiais ir nugabentas į Vilnių. Kapitonas Bilevičius vis dėlto pavijo kazokų ariergardą už kelių mylių nuo Vilniaus, užgrobė jų karinį turta, keliasdešimt rusų paėmė ir nelaisvę, tačiau jau nebuvo jokių galimybių išvaduoti Labanauską¹⁰.

Ipolito Labanausko teismas, organizuotas gen. Bezobrazovo, įvyko 1831 m. balandžio 9 d. Vilniuje. Labanauskas buvo pripažintas „Pirmos kategorijos valstybės nusikaltėliu“¹¹ ir kitą dieną po teismo sušaudytas. Širvintų sukilėlių vado nužudymas labai sukrėtė Vilniaus visuomenę ir dar daugiau padidino jos neapykantą caro Rusijai. Nepaisant Labanausko tragedijos, Širvintų miestelis ir jo apylinkės tasyk sukilėlių buvo išvadotos. Kapitono P. Bilevičiaus sukilėlių dalinys, vijęsis gen. Bezobrazovo kazokus, liko prie Neries (Musninkų valsčiaus pakraštyje, prie Čiobiškio). Vilniaus pavieto sukilėliai, kurių gretose buvo ir musninkiečiai, telkėsi prie

⁸ A. Z. *Wojna na Litwie w roku 1831*, Kraków, 1913.

⁹ *Ten pat*, p. 16.

¹⁰ *Ten pat*.

¹¹ *LVIA*, f. 378, ap. 1831 m., b. 2037, l. 57 atv.

Maišiagalos, kitų Aukštaitijos pavių sukilėliai – prie Nemencinės. Norėta iš visų pusių smogti rusų kariuomenės įgulai, esančiai Vilniuje.

1831 m. balandžio 16 d. Panevėžio sukilėliai, vadovaujami K. Zalusko, pražygiavo pro Širvintas Vilniaus kryptimi. Kitą dieną jie kartu su Trakų sukilėliais persikėlė ties Čiobiškiu per Nerį. Nors sukilėlių ten buvo daug (apie 7000 žmonių), tačiau po jų susidūrimo su pulkininko Litvinovo kazokais atsisakyta nuo Vilniaus puolimo ir nutarta persikelti atgal į dešinių Neries krantą, į Čiobiškio apylinkes.

Tų pačių metų balandžio paskutinėmis dienomis prie Maišiagalos caro generolas Chilkovas sumušė Vilniaus pavieto sukilėlius¹², tarp kurių buvo nemažai kilusių iš Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės parapijų.

Reikia pažymėti ir tai, kad 1831 m. sukilime dalyvavo net vyresnio amžiaus bajorai. Rusijos armijai nuslopinus sukilimą Vilnijoje, vieni sukilėliai pasitraukė į Žemaitiją ir per ją į Vakarų, kiti pasinaudojo caro paskelbta amnestija ir davė atitinkamus raštiškus pasižadėjimus (priesaikas), grįžo į savo ūkius. 1831 m. liepos 1 d. tokį pasižadėjimą paplk. Mileriui įteikė ir 60 metų amžiaus medicinos gydytojas Bonifacas Govkevičius, Musninkų parapijos Daubariškių palivarko savininkas, grįžęs po sukilimo į savo tėviškę¹³. Caro amnestija pasinaudojusių musninkiečių sukilimo dalyvių būta ir daugiau.

Turima taip pat duomenų, bylojančių apie Musninkų krašto žmonių dalyvavimą ir 1863 metų sukilime. Tai, be abejo, daug lėmė ta aplinkybė, kad netoli Širvintų miestelio, Šešuolių girioje, buvo organizuota Vilniaus pavieto sukilėlių telkimo stovykla, kuriai vadovavo sukilimo Lietuvos provincijos komiteto paskirtas pavieto karinis viršininkas Horodenskis (Kęsgaila). Ši stovykla buvo viena geresnių sukilėlių karinių stovyklų Lietuvoje: ją juosė keturios eilės medinių užtvartų, buvo įrengti barakai, kalvėje būdavo kalami nauji ir remontuojami apgadinti ginklai. Sukilėlių, kuriuos po Širvintų ir gretimų parapijų kaimus, palivarkus ir dvarus rinkdavo specialiai siunčiami verbuotojai, stovykloje buvo apie pusantro šimto. Horodensčio sukilėlių junginys tvarkytas kariškai: buvo suskirstytas į plutonus (būrius), kuriems vadovavo karininkai. Dauguma junginio kovotojų turėjo šaunamuosius ginklus, tačiau būta ir dalgininkų¹⁴.

Vilniaus gubernijoje vienas pirmųjų susikovė su rusų kariuomene F. Visloucho vadovaujamas sukilėlių dalinys, atvykęs iš Švenčionių pavieto ir daugiausia veikęs Trakų paviete. 1863 m. balandžio 16 d. prie Žaslių šie sukilėliai kovėsi su plk. Skordulios vadovaujamu daliniu, kuriame buvo 2 pėstininkų kuopos ir 27 kazokai. Traukdamiesi nuo gausesnio priešo, Visloucho sukilėliai prie Čiobiškio persikėlė per Nerį ir sudegino keltą¹⁵.

Nors visų trijų sukilimų metu sukilėliai ir rasdavo prieglaudą bei globą Čiobiškio miškuose, tačiau žymesnių pėdsakų čia nepaliko. Yra tik žinoma, kad miške, kur baigiasi Janionių ir Pamusės kaimų laukų ribos, buvusi 1863 m. sukilėlių stovykla. Tais metais Čiobiškio apylinkės dviejose vietose (Janionių ir Rusių Rągo kaimų laukuose) sukilėliai kovėsi su rusų kariuomene ir abejas kautynes pralaimėjo¹⁶.

Persikėlęs į Vilniaus pavietą, Visloucho sukilėlių dalinys susijungė su

¹²A. Z. *Wojna na Litwie w roku 1831*, p. 16.

¹³LVI A, f. 381, ap. 24, b. 8873, l. 356 atv. 357.

¹⁴Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1364 m.*, Vilnius, 1969, p. 103.

¹⁵*Ten pat*, p. 155–156.

¹⁶*Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1937, t. 5, stlp. 1191.

to pavieta karinio viršininko Horodenskiego daliniu, dislokuotu Šešuolių girioje, netoli Kyvonių k. esančioje stovykloje. 1863 m. balandžio 30 d. ši sukilėlių junginį užklupo plk. Kramerio vadovaujamas kariuomenės dalinys (2 pėstininkų kuopos ir pusė eskadrono kazokų). Po tris valandas trukusių įnirtingų kautynių sukilėlių stovykla buvo priešų užimta, mūšyje žuvo apie 100 sukilėlių ir pats Horodenskijs. Priešui atiteko daug stovykloje turėto karinio turto: 200 šautuvų, daug kardų, dalgių bei kirvių, kelios statinaitės parako ir buvusios maisto atsargos. Po šių kautynių Vislouchas su savo dalinio likučiais pro Čiobiškį sugrižo į Trākų pavieta¹⁷.

Žuvus Horodenskiui, Vilniaus pavieta kariniu viršininku buvo paskirtas Albertas Minskis (Albertus), kuris surinko Horodenskiego dalinio likučius ir su jais išvyko į Labanoro giria. Ten susikovė su rusų kareiviais. Po to A. Minskio ir K. Maleckio sukilėlių junginys persikėlė į netoli Širvintų prasidedančią ir daliai kovotojų jau pažįstamą Šešuolių giria. Vykdami į šią dislokacijos vieta, 1863 m. gegužės 31 d. sukilėliai nusiaubė Širvintų valdžios įstaigas ir įvarė daug baimės vietos valdininkams. Jie sunaikino žandarų viršininko (pristavo) ir valsčiaus valdybos raštinių bylas, suplėšė caro portretus ir, suėmę pristavą, tardytoją, penkiašimtininką, šimtininką ir gydytoją, nusivedė juos į savo stovyklą, kur jiems įsakė klausyti sukilėlių ir nieko nepranešėti apie juos valdžios įstaigoms. Be to, prie Širvintų sukilėliai nupjovė keletą telegrafo linijos stulpų, taip nutraukdami šios vietovės ryšį su pavieta ir gubernijos centru Vilniumi¹⁸.

Trumpai pabuvusi Šešuolių girioje, A. Minskio vadovaujama sukilėlių rinktinė persikėlė į Lėno miškus (dab. Ukmergės r.). Ten prie jos prisijungė kai kurie Ukmergės pavieta sukilėlių būriai, buvo sutelkta apie 900 kovotojų. Po nesėkmingų kautynių būriai nutarė išsiskirstyti. A. Minskis su savo būriu, kuriame buvo 100 vyrų, sugrižo į Vilniaus pavieta ir žygiavo jau gerai pažįstamos Šešuolių girios link. Ši būrį persekiojo paplk. Chovanskio vadovaujamos 3 pėstininkų kuopos ir 15 kazokų. Dar nepasiekę tankios ir pelkėtos Šešuolių girios, 1863 m. birželio 24 d. sukilėliai nuo jos buvo priešų atkirsti ir prie Giedraičių (labai nepatogiose pozicijose) priversti kautis. Nors sukilėliai „su įniršimu kovojo durtuvais, šautuvais, šautuvų buožėmis ir net smaugė“, tačiau nelygioje kovoje žuvo 15 sukilėlių ir 45 pateko į nelaisvę, su jais kartu ir vadas A. Minskis. Be to, į priešų rankas pateko būrio vėliava, daugiau negu 100 šautuvų, parako bei švino, visa gurguolė, keliolika arklių, katilai ir maisto atsargos¹⁹.

Tardomas A. Minskis nepasisakė buvęs Vilniaus pavieta karinis viršininkas ir paimtų į nelaisvę sukilėlių nebuvo išduotas, todėl karo lauko teismas jį nubaudė ne mirties bausme, o 15 metų katorgos²⁰.

Nepaisant to, kad 1863 m. sukilime Lietuvoje dalyvavo daug didesnis skaičius žmonių (ypač valstiečių) negu 1831 m., tačiau Vilniaus pavieta sukilėlių kautynių su caro kariuomene vis dėlto būta nedaug. Paskutinės kautynės šiame pavieta įvyko 1863 m. rugpjūčio mėnesį, o per visą sukilimą tebuvo vos trejos didesnės kautynės, neskaitant mažesnių susidūrimų su priešais. O gretimame Trākų pavieta tuo metu (rugpjūčio–spalio mėnesiais) įvyko šeši didesnio masto mūšiai, o per

¹⁷ Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos...*, p. 156.

¹⁸ *Ten pat*, p. 157.

¹⁹ *Ten pat*.

²⁰ *Ten pat*.

visus 1863 metus net 23 sukilėlių būrių kautynės su Rusijos armijos kareiviais. Tad skirtumas didelis: 3 ir 23 kautynės!

Didelis skirtumas išryškėja palyginus ir 1863 m. įvykusių sukilėlių kautynių su priešu skaičių Vilniaus ir Kauno gubernijose. Vilniaus gubernijoje įvyko 45, o Kauno – net 109²¹. Tad kautynių su caro kariuomene skaičiumi Kauno gubernijos sukilėliai pralenkė Vilniaus gubernijos sukilėlius daugiau negu du kartus.

Lietuvių kalbos vartojimo bažnyčioje ir lietuviškos spaudos plitimo sąsajos 1870–1914 metais*

Vytautas Merkys

Lietuvos istorijos institutas

Tyrinėjant draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimą Lietuvoje ir knygnešių veiklos mastus, pastebėta tiesioginė priklausomybė tarp lietuvių kalbos vartojimo religijos reikalams ir lietuviškos spaudos plitimo. Jei pažiūrėsime į formalius gyventojų (knygnešių, skaitytojų) įkliuvimus dėl lietuviškos spaudos 1864–1904 m., tai Gėlvonų valsčiuje, kuriam priklausė Čiobiškis, ir Mūsninkų valsčiuje, kuriame, be pačių Mūsninkų, dar buvo ir Kernavės seniūnija, tokių įkliuvimų apskritai nebuvo užfiksuota. Tiesa, galėjome archyvuose kokio vieno kito įkliuvimo ir nerasti, tačiau tai esmės nekeičia. Žinoma, tuo visiškai neneigiu, kad lietuviškos knygos šioje teritorijoje vis dėlto plito, tačiau, manau, nesuklysiu sakydamas, jog jos plito kur kas silpniau nei ten, kur tokių įkliuvimų buvo, ir netgi daug.

To meto nesekuliarizuotoje valstietiškoje visuomenėje lietuviško rašto būdavo pramokstama ne valdinėje mokykloje, kur Vilniaus gubernijoje be išimčių (ligi 1905 m.) buvo vartojama tik rusų kalba, bet per vaikų ruošimą katechizacijai, mokant skaityti katekizmą ir maldaknygę. Daugumai parapijiečių šio mokslo užtekdavo visam gyvenimui, tik mažuma, skaitydama platesnės tematikos religinę literatūrą, kalendorius, ūkiškų patarimų knygeles, išsilavindavo savarankiškai. Deja, Vilniaus vyskupijos parapijose iš seno šalia liturginės lotynų kalbos buvę LDK „piliečiai“ – bajorija – sakralizavo savo pilietiniame gyvenime vartojamą lenkų kalbą. Dėl to net vaikų katechizacijai buvo vartojama vien lenkų kalba, katalikai privalomų maldų – poterių – buvo mokomi lenkiškai, nors dažnas parapijietis, nemokėdamas šios kalbos, savo kasdienes maldas baisiai iškraipydavo ir, anot kunigų (ne tik lietuvių, bet ir lenkų), jas paversdavo lyg pagoniškais užkalbėjimais.

Konkrečioms lietuviškos spaudos plitimo mastams nustatyti labai svarbu, kiek lietuvių kalba buvo vartojama Čiobiškio, Kernavės ir Mūsninkų parapijose, kurių ribos nesutapo su rusų administracinėmis valsčių ribomis.

Blogiausia lietuvių padėtis buvo Kernavės parapijoje. Pirmuosius duomenis apie Kernavės bažnyčioje sakomus pamokslus ir kitas papildomas pamaldas turime iš 1870 m. Tuomet, Vilniaus miesto dekanas (jam buvo pavaldžios ir kai ku-

²¹ *Ten pat*, p. 226.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 06 20.

rios Vilniaus apskrities parapijos) pranešimu, Kernavės parapija buvo mišri – perpus lenkų ir lietuvių, bet bažnyčioje buvo vartojama tik lenkų kalba. Kadangi tuomet rusų administracija vietoj lenkų kalbos ruošėsi įvesti rusų kalbą, tad Vilniaus vyskupijos valdytojas Petras Žilinskis savo rašte Vilniaus gubernatoriui Kernavės bažnyčią priskyre prie tų bažnyčių, kuriose papildomos pamaldos turėjo būti atliekamos ir pamokslai sakomi vien rusiškai¹. Laimė, kad rusų valdžios planą surusinti bažnyčią sužlugdė kunigų ir paprastų katalikų pasipriešinimas.

1874 m. Vilniaus miesto vicedekanas pakartojo, kad Kernavės bažnyčioje tėra lenkų kalba², tačiau Vilniaus gubernatorius, 1885 m. vėl keldamas klausimą dėl lenkų kalbos pakeitimo bažnyčioje rusų kalba, Kernavės parapiją priskyre prie tų parapijų, kuriose papildomos pamaldos ir pamokslai galėtų būti leidžiami ir lietuvių kalba³. Deja, išvyravusi padėtis nesikeitė. Nuo 1905 m. lietuvių laikraščiuose netrūko žinučių, kad Kernavės klebonai nori lietuvių kalbą visiškai išnaikinti⁴. Kun. Stanislovas Stakelė, rašydamas apie lenkų kalbos išgalėjimą Kernavės ir kitose Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, pridūrė, kad „*čion labiau rūpinasi paversti mūsų žmones į lenkus, negu juos išmokinti krikščioniškų dorybių*“⁵. 1912 m. vėl buvo pranešama, kad Kernavėje ir kai kuriose kitose vyskupijos bažnyčiose sėdi kunigai, nemokantys lietuviškai arba lietuvių nekenčiantys⁶.

Ar iš tikrųjų buvo lemta, jog Kernavės kunigai tebuvo lenkai? Anaip tol ne. Kaip pavyzdį imkime trejetą paskutiniųjų prieš Pirmąją pasaulinį karą klebonų. 1893–1903 m. klebonavo lietuvis Pranciškus Mykolas Bernotas, gimęs 1864 m. lapkričio 30 d. Šiaulių apskrityje, Gruzdžių parapijoje, Sneičių kaime. Baigė Vilniaus kunigų seminariją ir 1888 m. gavo kunigo šventimus. Iš pradžių vikaro pareigas ėjo lietuviškose Širvintų ir Maišiagalos parapijose, buvo Inturkės klebonas⁷. Lietuviškai klausė tik išpažinčių, bet, žinoma, jeigu parapijiečiai tai atlikti sugebėjo, nes anksčiau tebuvo mokyti lenkiškai.

P. M. Bernotą pakeitė klebonas Vincentas Miškinis, kuris šalia lenkiškų pamaldų įvedė ir lietuviškas pamaldas, tačiau neilgam. Vyskupas Steponas Zvierovičius (ordinaro pareigas ėjo 1897–1902 m.), pats kilęs iš Bielsko apskrities, Gardino gubernijos, griežtai uždraudė keisti tradiciškai išgalėjusią Kernavės bažnyčioje kalbą⁸. V. Miškinis buvo nublokštas į Vileikos dekanato Budzlavo parapiją.

Tiesa, 1912 m. vasarą per atlydus kunigas, matyt, atvykęs iš kaimyninės parapijos, pasakė lietuvišką pamokslą, maldininkai giedojo lietuviškas giesmes⁹. Ligi tol parapijos lietuviams, norėjusiems savo kalba melstis ir klausyti pamokslų, vyskupijos vadovai patarė lankyti Čiobiškio, Musninkų ar Maišiagalos bažnyčias¹⁰.

¹ P. Žilinskio 1870 m. kovo 28 d. rašto Vilniaus gubernatoriui priedas, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 394, ap. 1, b. 2290, l. 42.

² Minėto vicedekano 1874 m. balandžio 2 d. pranešimas P. Žilinskiui, *ten pat*, b. 2362, l. 6.

³ Vilniaus gubernatoriaus 1885 m. gruodžio 23 d. rašto Vilniaus generalgubernatoriui priedas (žinia-raštis), LVIA, f. 378, BS, 1885 m., b. 1071, l. 86 v.

⁴ Gelumbė V. Iš Žaslių, *Vilniaus žinios*, 1905, kovo 10, nr. 64, p. 3.

⁵ Kun. B-tis [S. Stakelė] Quo ad rem, *Vilniaus žinios*, 1905, rugs. 7(20), nr. 217, p. 1.

⁶ V. Mimowcziaus 1912 m. gruodžio 4 d. laiškas iš Kernavės M. Davainiui-Silvestraičiui, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštynas*, f. 255, b. 204, l. 1.

⁷ Kun. P. M. Bernoto tarnybos anketa, 1908 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2699, l. 3.

⁸ Adamovietis [S. Stakelė]. Kame Vilniaus vyskupystėje ir dėl ko lietuviai yra išautėjimo pavojuje, *Vilniaus žinios*, 1905, kovo 8(21), nr. 62.

⁹ Kernavė, *Viltis*, 1912, liepos 29 (rugpj. 11), nr. 89, p. 2.

¹⁰ Vabalas V. [Smetona A.]. Kernavė (Viln. pav.), *Lietuvos žinios*, 1905, liepos 5(18), nr. 162, p. 3.

Tik 1913 m. balandžio 5 d. kernaviečiai vėl susilaukė lietuvių klebono Motiejaus Bugenio. Jis gimė 1867 m. rugpjūčio 3 d. Siesikų parapijos valstiečių šeimoje, baigė keturias Mintaujos realinės mokyklos klases, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, 1892 m. gavo kunigo šventimus. Į Kernavę atvyko jau porą dešimtmečių kunigavęs Valkiniūkuose, Šešuoliuose, Gegužinėje, Leņtupyje, Ažūdievyje, Puniojė, Trobosė, t. y. daugiausia lietuviškose parapijose, kuriose lietuvių kalba bažnyčiose jau buvo išgalėjusi. Jis Kernavėje taip pat įvedė lietuviškas pamaldas ir čia išgyveno, rodos, ligi 1925 m., ligi savo mirties¹¹. Jo rūpesčiu buvo baigta statyti nauja mūrinė parapijos bažnyčia.

Kitose kaimyninėse bažnyčiose parapijiečių daugumos – valstiečių – kalba pamaldose ir pamoksluose išgalėjo daug anksčiau ir tradicinę elitinių luomų sakralizuojamą lenkų kalbą išstūmė į antraeilę vietą. Vilniaus vyskupijos valdytojas Kazimieras Michalkevičius 1911 m. balandžio 25 d. aplinkraščiu visiems kunigams nurodė, kaip organizuoti pamaldas, jeigu parapijos tautybės požiūriu yra mišrios. Mišriomis parapijomis buvo laikomos tos, kuriose gyveno bent 300 katalikų, kalbančių ne pagrindine parapijoje vartojama kalba. Nurodoma, kad dvi neliturginės kalbos turi būti vartojamos nelaukiant nė tikinčiųjų prašymų. Parapijos suskirstytos į keturias kategorijas. I kategorijos parapijos, kuriose tikintieji tautybės požiūriu pasiskirstę maždaug per pusę; jose visos papildomos pamaldos bei pamokslai tautinėmis kalbomis atliekami kas antrą sekmadienį arba šventadienį. Jei parapijiečių mažuma sudaro bent trečdalį, parapija priskiriama II kategorijai, joje vis vien mažuma savo kalba pamaldas galėjo turėti kas trečią sekmadienį ar šventadienį. Net paskutinės – IV kategorijos parapijose, kuriose mažuma sudaro vos 300 katalikų, savo kalba pamokslų galėjo klausyti prieš sumą ir atlikti vaikų katechizaciją¹².

Jei imsime Kernavės parapiją, lietuvių kalba bažnyčioje savo teisę turėjo įgyti seniai. Kaip minėjome, dar 1870 m. Vilniaus miesto dekanas pripažino, kad bent pusę parapijos katalikų sudaro lietuviai. 1884 m. Vilniaus gubernatorius per taikos tarpininkus surinko duomenis apie gyventojų sudėtį gubernijoje. Nustatė, kad Kernavės, Čiobiškio ir Musninkų parapijiečiai tautybės požiūriu pasiskirstę vienodai – lietuvių yra po 66 2/3%, o lenkų – 33 1/3%¹³. 1890 m. Vilniaus gubernijos bajorų vadovas Adomas Pliateris panašaus pobūdžio statistiką surinko iš valsčių viršaičių (žr. 1 lent.). Joje lietuvių skaičius (procentas) parodytas itin didelis, nes lenkiškai kalbantys bajorų luomo žmonės valsčiams nepriklausė (jie buvo pavaldūs apskrities bajorų vadovui), todėl valsčių viršaičiai apie juos ir jų tautybę duomenų neturėjo. Be to, valsčių viršaičiams dar tuomet atrodė, kad tautybę lemia ne tiek vartojama kalba (dvikalbėse šeimose net sunku buvo apsispręsti, kurią kalbą pasirinkti kaip pagrindinę), bet nuolatinis gyvenimas Lietuvoje.

Lietuvių kalbai Kernavės bažnyčioje išgalėti trukdė ne tik bažnyčios hierarchai, bet ir vietos bajorai. Mat prieš Pirmąjį pasaulinį karą Kernavėje buvo pradėta statyti bažnyčia. Čia, kaip ir kai kuriose kitose parapijose (pavyzdžiui, Asavos, Paberžės), dvarininkai sutiko rimtai prie statybos prisidėti, jeigu bažnyčioje, kaip ir seniau, liks vien lenkų kal-

¹¹ M. Bugenio tarnybos anketa, LVIA, f. 694, ap. 3, b. 1011, l. 1, 13, 17.

¹² Minėtas aplinkraštis, spausdintas, LVIA, f. 694, ap. 3, b. 16, l. 43.

* Duomenys iš: Anonim [Adam Plater], Obszar języka litewskiego w gub. wileńskiej, *Materyały antropologiczno-archeologiczne*, Kraków, 1898, t. 3, p. 11.

¹³ Vilniaus gubernatoriaus 1884 m. gruodžio 29 d. rašto Vilniaus generalgubernatoriui priedas – katalikų parapijų sąrašas, LVIA, f. 378, BS, 1884, b. 976, l. 21.

1 lentelė. Gyventojų sudėtis pagal tautybę 1890 m.*

Seniūnija ir valsčius	Iš viso			
	lietuvių	žydų	lenkų ir baltarusių	
Čiobiškis, Gelvonų vls.	1066	906	112	46
Kernavė, Musninkų vls.	1345	1345	–	–
Musninkai, Musninkų vls.	1160	1009	122	–
Narvydiškis, Musninkų vls.	780	780	–	–
Paširvintis, Musninkų vls.	623	550	–	24
Iš viso	4974	4590	234	70
%	100,00	92,28	4,70	1,41

ba. Tad ir tuometinis baltarusis klebonas Jonas Kondratas, kilęs iš Zarasų apskrities Žygučių kaimo (gim. 1882 m. rugpjūčio 5 d.), mokėjo tik lenkiškai bei rusiškai, o lietuviškai vos šiek tiek suprato¹⁴.

Šitokiomis aplinkybėmis, kai Kernavėje vaikai buvo katechizuojami lenkiškai, lietuviškų religinių knygų paklausa šioje parapijoje apskritai buvo maža; ji padidėjo tik klebonaujant V. Miškiniui ir M. Bugeniui.

Čiobiškio parapijoje lietuviškos knygos plito kur kas sėkmingiau. Dėl Čiobiškio parapijos lietuviškumo sutinka visi vyskupijos ir rusų administracijos vadovai (pvz., žr. 1 lent.). Čia ir pridėtinės pamaldos bei pamokslai dar 1870–1876 m. dekanų pranešimais vyko lietuviškai, tad ir kilus grėsmei vietoj lenkų kalbos bažnyčiose įvesti rusų kalbą, Čiobiškyje (kaip ir Musninkuose) turėjo likti lietuvių kalba. Tačiau 1884 m. pasikeitus klebonui, šioje parapijoje per visas pridėtines pamaldas ir per pamokslus imta vartoti vien lenkų kalbą¹⁵. Net Vilniaus gubernatorius 1885 m. laikėsi nuomonės, kad Čiobiškio bažnyčioje lietuvių kalba turi likti¹⁶.

Reikia pasakyti, kad Čiobiškio parapijai vėliau sekėsi gauti gerus klebonus. 1894–1900 m. čia kunigavo Aleksas Racevičius, kilęs iš Žiežmarių (Trakų apskr.) valstiečių. Jis savo išsilavinimu išsiskyrė iš daugelio tuometinių klebonų. Į Vilniaus kunigų seminariją įstojo baigęs keturias Kauno gimnazijos klases; be gimtosios lietuvių kalbos, dar mokėjo rusiškai, lenkiškai, prancūziškai ir vokiškai¹⁷. Jį pakeitė kun. Stanislovas Šlamas. Prieš tai jis buvo vikaras Žiežmarių bažnyčioje, važinėjo po parapiją mokydamas jaunimą lietuviškų dainų, nepalankiai buvo nusistatęs prieš rusišką, matyt, kariuomenėje ir mokykloje išmoktas, dainas¹⁸.

S. Šlamas gimė 1866 m. gruodžio 10 d. Punkniūnų kaime, Pakruojo parapijoje. Kunigo šventimus gavo 1898 m., baigęs Vilniaus kunigų seminariją. Čiobiškyje daug dėmesio skyrė pamaldoms ir, matyt, vaikų katechizacijai lietuvių kalba. Manoma, kad jis čia lietuviškų maldaknygių ir kitų knygų nė neradęs. S. Šla-

¹⁴J. Kondrato tarnybos anketa, *LVIA*, f. 694, ap. 3, b. 1065, l. 1. 1913 m. balandžio 5 d. jis, matyt, dėl lietuvių kalbos nemokėjimo, Vidaus reikalų ministerijos reikalavimu iš Kernavės buvo iškeltas ir paskirtas klebonu į Trobų parapiją; mirė 1924 m. balandžio 6 d. Lydoje.

¹⁵Vilniaus gubernatoriaus 1884 m. gruodžio 29 d. rašto Vilniaus generalgubernatoriui priedas – katalikų parapijų sąrašas, *LVIA*, f. 378, BS, 1884, b. 976, l. 21.

¹⁶Vilniaus gubernatoriaus 1885 m. gruodžio 23 d. rašto Vilniaus generalgubernatoriui priedas (žinia-raštis), *LVIA*, f. 378, BS, 1885, b. 1071, l. 86 v.

¹⁷A. Racevičiaus tarnybos anketa, *LVIA*, f. 694, ap. 3, b. 1146, l. 1, 9.

¹⁸Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1899 m. lapkričio 17 d. pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, BS, 1898, b. 51, l. 69.

mas dar būdamas klierikas susipažino su įžymiais knygnešiais – Ignu Bitaičiu, Jurgiu Bieliniu, Jonu Žašinu, iš kurių gaudavo religinių knygų (maldaknygių), elementorių, kalendorių, periodinės spaudos („Aušros“, „Varpo“, „Tėvynės sargo“ numerių). Tad ir klebonaudamas Čiobiškyje pasirūpino, kad knygnešys iš karto atvežtų net tris maišus lietuviškų leidinių. Juos išplatino visoje parapijoje¹⁹.

Po S. Šlamo trumpai klebonu buvo Kazimieras Valentinas, 1906 m. gruodžio 15 d. jį pakeitė Juozapas Kraujalis. Jis gimė 1881 m. lapkričio 1 d. Žagarių kaime, Labanoro parapijoje, Švenčionių apskrityje. 1905 m. buvo išventintas kunigu, į Čiobiškį atvyko iš Merkinės, kurioje pusantrų metų buvo vikaras. Čiobiškyje klebonavo iki 1911 m. birželio 28 d.²⁰ Jo vieton buvo paskirtas Felecijonas Žintelis. Jis gimė 1880 m. Barbōriškio kaime, Veprių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Į Čiobiškį atvyko iš Perlojos²¹.

F. Žintelį 1914 m. pakeitė Juozapas Augūnas. Jis savo amžiumi buvo daug vyresnis už savo pirmtakus, nes gimė 1864 m. rugsėjo 3 d., buvo kilęs iš Gailiūnų kaimo, Pabaisko parapijos, Ukmergės apskrities. Kunigo šventimus gavo 1887 m. Nuo 1901 m. klebonavo Žiezmaruose. Kilo bene pirmas lietuvių kalba nepatenkintųjų skundas vyskupijos valdytojui. Jo paskirti du kunigai 1916 m. vasarą kvotė kleboną J. Augūną, kuris paaiškino, kad jis, perėmęs bažnyčią iš F. Žintelio, paliko rastąją tvarką: sekmadieniais bei šventadieniais lietuviškai giedamos valandos, suplikacijos ir apskritai atliekamos pridėtinės pamaldos, o pamokslai sakomi lietuvių ir lenkų kalbomis, nors į pastaruosius susirenką labai mažai klausytojų – nevertėtų jų nė sakyti. Dėl to kun. F. Žintelis pamokslus lenkams skirdavęs tik kas trečią sekmadienį. Lenkiškų giesmių neradęs ir jų neįvedęs, nes nėra kam jų giedoti. J. Augūnas tvirtino, kad jis, dirbdamas sielovados darbą, su lenkais kalbą lenkiškai. Tačiau lietuviams noris išaiškinti, kad savo kalbos nesigėdintų, vaikus raginęs mokytis lietuviškų poterių, katekizmo, valdinėje mokykloje, kurioje nuo 1905 m. tikybos leista mokytis gimtąja kalba, pataręs pasirinkti lietuvių kalbą²².

Musninkų parapija XIX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kaip liudija tuometinis vietos valdinės mokyklos mokytojas, tautybės atžvilgiu buvo mišri tik tiek, kad dvarininkai ir apskritai bajorai kalbėjo lenkiškai, o valstiečiai – lietuviškai²³. Neginčijamą lietuviškai kalbančių gyventojų vyravimą patvirtina ir kiti mūsų jau minėti šaltiniai (pvz., 1 lent.). Musninkų bažnyčioje visad pridėtinės pamaldos, pamokslai ir giesmės buvo lietuvių kalba.

Iš visų Musninkų klebonų ryškiausia asmenybė buvo kun. Juozapas Šimkūnas. Jis gimė 1862 m. sausio 21 d. Laukagaliū kaime, Kamajū parapijoje, Zarasų apskrityje. Eksternu baigęs keturias Liepōjos gimnazijos klases, mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje ir 1887 m. gavo kunigo šventimus Kaune. Dešimt metų kunigavo baltarusiškose parapijose, paskui Širvintosė ir Daugėliškyje²⁴.

1899 m. kovo 6 d. J. Šimkūnas buvo paskirtas Musninkų klebonu. Jis labai

¹⁹ Žašinas S. Kovoje su lenkyste, *Knygnešys*, 2 leid., Vilnius, 1992, t. 2, p. 303–305. 1927 m. S. Šlamos klebonavo Inturkėje.

²⁰ J. Kraujalio tarnybos anketa, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2792, l. 1, p. 18.

²¹ F. Žintelio tarnybos anketa, *LVIA*, f. 694, ap. 3, b. 1048, l. 1 ir kt.

²² J. Augūno tarnybos lapas ir 1916 m. liepos 19 d. kvotos aktas, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2827, l. 8–10, 35–39.

²³ Minėto mokytojo Musninkų valsčiaus aprašymas, apie 1872 m., *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas*, f. 34, b. 514, l. 1 v.

²⁴ Kun. J. Šimkūno tarnybinės anketos, *LVIA*, f. 694, ap. 3, b. 1202, l. 3, 49, 50.

rūpinosi švietimu, vaikų mokymu ne tik katekizmo, bet ir lietuviško rašto. Dėl to susilaukė lenkuojančių parapijiečių skundo vyskupui. Tai sužinoję kiti parapijiečiai parašė savo prašymą; jie prašė gerojo klebono neiškelti. Prašančiųjų parašai užėmė net penkis puslapius; neraštingieji nurodė nors savo pavardes. Šiame rusiška ir lietuviškai rašytame prašyme nurodoma, kad klebonas

„pamokslus neretai sako po du, t. y. vieną lietuviškoje kalboje, kuri yra prigimta mūsų šalies kalba, o antrą – lenkiškoje dėl dalies parapijonų, kurie atėję iš kitur, kaipo dėl tarnaujančių dvaruose, nors ir tie pažįsta mūsų lietuvišką kalbą, bet namie tarp savęs ir su ponais kalba lenkiškai“²⁵.

J. Šimkūnas drauge su Bagaslaviškio klebonu Petru Burbiliu ir Máišiagalos klebonu Alfonsu Petruliu dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime (1905 m. lapkričio 21–22 d., s. st.), kuris savo nutarime rašė:

„Kadangi Vilniaus vyskupystėje lietuvių bažnyčiose yra vartojama pamaldose lenkiška kalba su politišku tikslu, tai Lietuvių susirinkimas n u t a r ė vienbalsiai išreikšti Vilniaus vyskupystėje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams geriausį linkėjimą pasisekimo kovoje su lenkomanų kunigija už tiesas lietuviškosios kalbos Lietuvos bažnyčiose ir papeikti šiandieninės bažnyčios tvarką Vilniaus vyskupijoje“²⁶.

Kun. Juozas
Šimkūnas. 1899–
1909 m. Musninkų
bažnyčios klebonas.
Nuotr. iš rankraščio:
Milžinas (Nikodemus
Švogžlys – red.).
Mugninkų bažnyčios
istorija, Kernavė,
1973 m.

Šie kunigai, kaip rašoma žandarų ir kitų rusų administracijos pareigūnų pranešimuose, grįžę iš Vilniaus į savo parapijas aiškino valstiečiams, t. y. savo parapijiečiams, seimo nutarimus, kėlė Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos idėją²⁷. Pats J. Šimkūnas savo vyskupui Eduardui Ropui (Eduard von Ropp) skundėsi, kad 1905 m. gruodžio 21 d. į miestelį policijos pristavas ir uriadnikas atsivedė 4 kazokus, primušė niekuo nekaltą valstietį Jurgį Motiejūną, grasindami, kad toks pat likimas laukias ir jo, klebono. J. Šimkūnas prašė vyskupą apginti jį ir jo parapijiečius. Drauge su tuo vyskupui paaiškino policijos ir kazokų atvykimo į miestelį priežastis. Mat 1905 m. gruodžio 1 d. 109 Musninkų valsčiaus ūkininkai, susirinkę sueigon, nutarė vietoj dabartinių valsčiaus teismo teisėjų išrinkti sau tinkamus, pašalino liaudies mokyklų mokytoją rusą ir į jo vietą paskyrė lietuvi valstietį Kazimierą Leleckį. Po poros savaičių ūkininkai vėl padarė sueigą, pašalino senąjį viršaitį ir jį pakeitė Musninkų miestelio ūkininku Jonu Vitkūnu, be to, įkūrė blaivybės draugiją, uždarė valstybinę degtinės parduotuvę. Pašalino policijos stražnikus²⁸. Žinoma, apie savo tiesioginius ryšius su šiais ūkininkais klebonas nutylėjo.

²⁵ Minėtas prašymas, *ten pat*, l. 26–32.

²⁶ Minėtojo seimo nutarimai, *Vilniaus žinios*, 1905, lapkr. 24 (gruodžio 7), nr. 276, l. 1.

²⁷ Einančio Vilniaus gubernatoriaus pareigas 1906 m. sausio 19 d. pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI A*, f. 378, BS, 1906, b. 357, l. 3.

²⁸ Kun. J. Šimkūno 1905 m. gruodžio 23 d. raportas vysk. E. Ropui, *LVI A*, f. 694, ap. 3, b. 1202, l. 64–65.

1906 m. sausio 24–25 d. naktį klebonijoje buvo padaryta krata, po to vyko klebono kvota. J. Šimkūnas išsisukinėjo kaip mokėdamas. Kai vidaus reikalų ministras Piotras Stolypinas iš Vilniaus gavo J. Šimkūno ir jo konfratūrų kaltinimus, vis dėlto pripažino, kad J. Šimkūno ir P. Burbulio kaltumas nėra pakankamai įrodytas. Raminosi, kad minėtų parapijų gyventojų bruzdėjimai jau nurimo ir kad „*lietuvių sąjūdis, kurio dalyviais kaltinami šie kunigai, kažin ar dabar sudaro kokį nors rimtą politinį pavojų*“. Pagal vyriausybės politiką reikią depolonizuoti bažnyčią, todėl lietuvių gyventojai taip pat turį gauti tam tikras teises bažnyčioje²⁹.

1909 m. gruodžio 3 d. J. Šimkūnas gavo paskyrimą į Geranainių parapiją, kurios bažnyčioje, nepaisydamas kai kurių suslavėjusių gyventojų skundų, greta lenkiškų pamokslų sakė ir lietuviškus pamokslus (mirė 1932 m. spalio 16 d. būdamas Asavos klebonu).

Iškėlus J. Šimkūną, į Musninkus atvyko Aleksas Racevičius, prieš dešimtį metų buvęs Čiobiškio klebonu. Atvyko iš Gardino dominikonų vienuolyno, į kurį už kunigui nederamą elgesį buvo uždarytas trims mėnesiams. Dabar savo kunigo pareigas ėjo gana abejingai. Tuo pasinaudodami bažnyčios polonizavimo šalininkai ėmė vyskupijos valdytojui rašyti skundus, kad vien lenkiškais pamokslais nebesitenkina ir prašo višų pridėtinių pamaldų lenkų kalba.

Vyskupijos valdytojas 1912 m. kovo 16 d. A. Racevičių perkėlė į Kazokiškių filiją, t. y. pažemino pareigomis. Nauju Musninkų klebonu paskyrė Vincentą Valavičių³⁰. Jis 25-erius metus ėjo Varėnos filijalistu pareigas ir įgijo aktyvaus vietos katalikų polonizatoriaus reputaciją. Musninkuose, iškėlus kun. A. Racevičių, jis gavo vyskupijos valdytojo K. Michalkevičiaus nurodymą sudaryti parapijiečių sąrašus pagal jų tautybę. Nežinia, kaip tie sąrašai buvo sudarinėjami, bet V. Valavičius parapijoje rado 2505 lenkus ir 1256 lietuvius. Tad vyskupijos valdytojas, remdamasis savo 1911 m. balandžio 25 d. aplinkraščiu, nurodė vieną sekmadienį ar šventadienį skirti lietuviškoms pamaldoms, kitą – lenkiškoms. Kilo parapijiečių są-

Kun. Juozas Šimkūnas už lietuvišką veiklą iš Geranainių išstremtas į Vokietiją 1916–1918 m. Nuotr. iš leidinio (rankraštis): Milžinas (Nikodemus Švogžlys – red.). Musninkų bažnyčios istorija, Kernavė, 1973 m.

²⁹P. Stolypino 1907 m. sausio 24 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 378, BS, 1906, b. 357, l. 50.

³⁰V. Valavičius gimė 1858 m. rugpjūčio 17 d. Dusetų parapijoje, Zarasų apskrityje. Baigė keturias Kališo (Lenkijoje) realinės mokyklos klases, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, 1884 m. gavo kunigo šventimus (V. Valavičiaus tarnybos anketa, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2936, l. 1.).

myšis, lietuvių choras per lenkiškas pamaldas ėmė giedoti lietuviškai. Klebonas neklusniuosius išvadino pagonimis, liepė jiems eiti ne į bažnyčią o į karčemą³¹.

Parapijiečių lietuvių skundai, tvirtinantys, jog lietuviškai kalba dauguma gyventojų, pasiekė net Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentą. K. Michalkevičius bandė kleboną teisinti ir smerkti parapijiečius lietuvius už skundų rašymą ir ramybės drumstimą³². Tačiau vis dėlto 1914 m. rugpjūčio 29 d. V. Valavičių perkėlė filijalistu į Kazokiškes, o Kazokiškių filijalistą Liudviką Kardelį atkėlė į Musninkus klebonu. Kazokiškių parapijiečiai L. Kardelį palydėjo lietuvišku prašymu vyskupijos valdytojui, kad jiems paliktų šį stropųjį kunigą³³. Dauguma Musninkų parapijos katalikų jį mielai priėmė. Ir neapsiriko. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, parapijiečius užgulė nauji rūpesčiai. Daugelis dvarininkų ir jų tarnautojų iš parapijos išvyko ieškoti saugesnės vietos. Vokiečių okupacijos metais L. Kardelis, mokėdamas vokiškai, ne vieną savo parapijietį gelbėjo ir globojo³⁴.

Čiobiškio, Kernavės ir Musninkų parapijų istorija rodo visos Lietuvos visuomenės modernėjimo kelius ir jų vingius. Po baudžios panaikinimo daugiau ekonominiu bei kultūriniu atžvilgiais pažengusi vakarų ir vidurio Lietuva taip pat greičiau, negu čia nagrinėtos buvusios Vilniaus apskrities parapijos, išsivadavo iš senojo luominio elito įtakos. Pastarųjų gyventojų daugumai daug sunkiau sekėsi pasiekti, kad jų užguita, neprestižinė „liaudies“ kalba taptų antrąja neliturgine kalba bažnyčioje ir visame religiniame gyvenime. Čia įsitvirtinanti lietuvių kalba savo ruožtu skatino savojo rašto mokymą, kūrė savosios spaudos paklausą bei sąlygojo jos plitimą. Kalba ir spauda ugdė naujo tipo parapijų bendruomenes, kurios lengviau ar sunkiau jungėsi į šiuolaikinio tipo lietuvių tautą. Šią tautą politine prasme ugdė ir konfesinė, ir pasaulietinė lietuvių inteligentija.

Muziko Juozo Tallat Kelpšos viešnageš

Rytas Tamašauskas

Senųjų laikraščių žinutės leidžia atgaivinti ir Širvintų rajono kultūros istorijai reikšmingus įvykius, susijusius su aktyvaus Lietuvos muzikinio gyvenimo dalyvio Juozo Tallat Kelpšos (1889–1949) apsilankymais Mūsniuose ir Čiobiškio apylinkėse.

Besikeičianti XX a. pradžios politinė situacija buvo reikšminga ir lietuvių kultūriniam gyvenimui. Gausiai besikuriančioms draugijoms pavyzdį rodė Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugija – pirmoji lietuvių draugija Vilniuje. Įsikūrusi 1904 m. pradžioje, greit suburia chorą. Išvykus jo vadovui Mikui Petrauskui, nuo 1905 m. rudens chorui pradeda vadovauti jo dainininkas šešiolikmetis Juozas Tallat Kelpša, kuris tuo-

³¹ V. Valavičiaus 1914 m. rugpjūčio 27 d. raportas vyskupijos valdytojui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2936, l. 19–19 v.

³² Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriaus pavaduotojo 1914 m. liepos 17 d. raštas K. Michalkevičiui ir šio 1914 m. rugsėjo 1 d. atsakymas, *ten pat*, l. 18, 20, 26.

³³ Minėtasis prašymas be datos su 127 parašais, *ten pat*, b. 2901, l. 11–12.

³⁴ L. Kardelis gimė 1884 m. gegužės 27 d. Bieniūnų kaime, Rimšės valsčiuje, Zarasų apskrityje. Mokėjo ne tik lietuviškai ir lenkiškai bei rusiškai, bet ir cerkvinę slavų, lotynų ir vokiečių kalbas. Anksčiau dirbo vikaru Švenčionyse, Vilniaus Aušros Vartų (Šv. Teresės) bažnyčioje (L. Kardelio asmens byla, *ten pat*, l. 1, 3, 6).

met studijavo Rusų muzikos draugijos įkurtoje Vilniaus skyriaus mokykloje ir vargonininkavo Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Kartu su choru praleisti dveji metai J. Tallat Kelpšai buvo gera patirties mokykla, nes choras dalyvaudavo įvairių tautybių gyventojų organizuojamuose vakaruose Vilniuje, ne kartą buvo išvykęs koncertuoti į provincijos miestelius – Ignaliną, Jonavą, Kybartus, Musninkus, Paberžę, Švenčionis, Ukmergę, Valkininkus.

1906 m. jauną, sumanų dirigentą J. Tallat Kelpšą su choru paviešėti pakvietė klebonas Juozas Šimkūnas į svarbiausius Musninkų parapijos Trejybės atlaidus. Gegužės mėnesio pradžioje gyventojai ir darganotu oru traukė į Musninkus. Apie tai kun. Šimkūnas parašė į „Vilniaus žinių“ laikraštį:

„Šįmet mes savo bažnyčioje apvaikščiojome šv. Traicės [Trejybės – R. T.] atlaidus su ypatinga iškilme. <...> Be to, dar per atlaidus atsilankė iš Vilniaus (Vilniaus lietuvių savitarpio pašalpos draugijos) choras, susidedantis iš 20 žmonių, kuris bažnyčioje labai puikiai giedojo dvi miši: vieną ant vyriškų, o antrą ant maišytų balsų. Nors oras buvo lytingas, tačiau žmonės, žinodami iš anksto apie būsiančią iškilnę, didžiausiais būriais traukė į Musninkus, ir bažnyčia kimšte prikimšta buvo. <...>

Pamaldoms pasibaigus, žmonės – be skirtumo lyties, amžiaus ir tikėjimo – kaip bitės apgulė kleboniją. Čia skambėjo p[ono] J. Tallat Kelpšos vedamo VLSDP choro dainos. Choras labai puikiai dainavo tautiškas dainas, kurių geras išpildymas ne vieno gal ir užšalusio – ištautėjusio lietuvių sujudio ir pažadino iš miego širdį. Visi klausytojai buvo labai pakakinti. Tiek tik galima pasakyti, kad nuo daugelio girdėjau, jog jiems dainos labai patiko, ir sakė: „Kol gyvi būsim, to neužmiršim; kaip gyvenam, to nebuvo pas mus.“

Taip puikiai suharmonizuotos ir puikiai padainuotos grynai tautiškos dainos gyvu atbalsiu suskambėjo senučių moterų širdyse, taip kad ir jos pačios nepasijuto, kaip užtraukė savo jaunystėje dainuotas dainas. Tuo pasinaudodamas, choro vedėjas p. J. Tallat Kelpša užsirašė keletą puikesnių senobės dainų, užsilikusių senučių lietuvių atmintyje. <...>

Dar kartą išreiškiu ačiū kaip choro vedėjui p. J. Tallat Kelpšai, taip dainininkams ir dainininkams, ir pasitikiu, kad jų apsilankymas į Musninkus nepasiliko be vaisių.

Musninkų klebonas

Kun. Juozas Šimkūnas“¹

Tad per atlaidus bažnyčioje giedojo vyrai ir mišrus choras. J. Tallat Kelpša ir choras pratęsė susitikimą klebonijoje, nes parapijos namai tuomet klebono buvo paversti sandėliu. Tuometinę atmosferą atspindi ir kitos spaudos žinutės ištrauka:

„Musninkai (Viln. gub.). <...> Matyti, čia nemaža darbuojasi kun. Šimkūnas, platindamas ir paturėdamas lietuvių kalbą. Gegužės

¹ Vilniaus žinios, 1906, birž. 3(16), nr. 117, p. 4.

mėnesio pradžioje jisai buvo pasikvietęs iš Vilniaus susišelpiamosios lietuvių draugijos chorą; giedotojos buvo apsidariusios tautiškais drabužiais. Lietuviškos dainos labai patiko parapijos žmonėms lietuviams, bet užtat nelabai pamėgo sulenkėjusiems“².

Vietinių gyventojų jausmus sužadino ir atvykusių chorisčių tautiniai drabužiai, ir dainos. Nors ir nežinoma, kokios dainos Musninkuose buvo dainuotos, bet, remiantis to meto choro repertuaru, galima manyti, kad tai buvo „Lietuva, Tėvyne mūsų“, „Eina garsas“, „Saulelė raudona“, „Noriu miego“...

J. Tallat Kelpšos kūrybinė veikla, entuziastingi atsiliepimai spaudoje atvėrė jam kelią tolesnėms muzikos studijoms. 1907 m. rudenį, paremtas visuomenės pinigais, jis išvyksta mokytis į Peterburgo konservatoriją. Į Musninkų valsčių jis vėl buvo atvykęs tuomet, kai Vilniuje trumpam buvo įsitvirtinę bolševikai. 1919 m. buvo sudaryta Muzikos kolegija, kurios sudėtyje buvo ir J. Tallat Kelpša. Jis vadovauja chorui, trumpam išvyksta į Maskvą susipažinti su muzikiniu gyvenimu. Lietuvos laikinosios revoliucinės vyriausybės švietimo komisariatui nusprendus rinkti liaudies dainas, 1919 m. J. Tallat Kelpša su bendraminčiais pėstute keliavo po Vilniaus apylinkes. Ir Čiobiškyje jiems dainavo ne vienas liaudies dainininkas. Šios kelionės metu jie sužinojo, jog Vilnių užėmė lenkų kariuomenė³.

Šie plačiau netyrinėti kompozitoriaus Juozo Tallat Kelpšos gyvenimo epizodai, be abejo, yra svarbūs ir reikšmingi tiek Musninkų krašto, tiek viso dabartinio Širvintų rajono kultūros istorijai.

Žvilgsnis į 1905 metų Mugninkų valsčiaus vietoves*

Saulius Žilys

Norminiai lietuviški vietovių pavadinimai parašyti remiantis leidiniu „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas“ (1976 m.). Tų vietovių, kurių iki 1976 m. neišliko, pavadinimai užrašyti taip, kaip jie buvo vartojami anksčiau, todėl gali ir neatitikti dabartinės lietuvių kalbos normų bei lietuviškų vietovardžių rašybos taisyklių.

1905 m. Mugninkų valsčius. Dalis valsčiaus ribų ėjo Neriės upe. Mugninkų valsčių sudarė šios valstiečių bendruomenės: 1) Barškuškio, 2) Kernavės, 3) Savarinės¹, 4) Mugninkų, 5) Narvėdiškio, 6) Pigaišių, 7) Pāširvinčio.

Pagal dabartinę Lietuvos administracinę-teritorinę suskirstymą Mugninkų valsčius 1905 m. apėmė šias apylinkes: Čiobiškio, Jauniūnų, Kernavės, Mugninkų, Dūkštų, Kaišiadorių ir Žaslių. Iš šių

² *Lietuvos ūkininkas*, 1906, nr. 32, p. 427. (Parašas: J. P.)

³ Juozas Tallat Kelpša, sud. J. Nabažas, E. Ragulskienė, Vilnius, 1983; Gaudrimas J. *Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos. 1861–1917*, Vilnius, 1958.

* Str. svarbiausias šaltinis: Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселении, составленный по официальным сведениям И. И. Гошкевичем, Вильна, 1905, с. 55–57.

¹ Buv. Bartkuškio teritorinės bendruomenės kaimai 1923 m. priklausė lenkų okupuotam Maišiagalos valsčiui, Savarinės – Žaslių vls. ir str. neminimi arba smulkiau neaprašomi.

apylinkių Musninkų valsčius apėmė beveik visą Kernavės apylinkę (dabar – seniūnija), didžiąją dalį Musninkų ir Čiobiškio apylinkių (dabar – seniūnijų) bei likusių apylinkių dalį.

Vietovės

Alinava (Алиново) vns., priklausė grafui Pliateriui; gyv. – 14; vyr. – 6, mot. – 8; ž. pl. – 106 deš.

Anatalinas (Анатолин) plv., priklausė grafui Pliateriui; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3; ž. pl. – 102 deš.

Antaniškiai-Stanislaviškiai (Антонишки или Станиславишки)³ plv., priklausė Urbanovičiui; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3; ž. pl. – 8 deš.

Antanoša (Антоноше) dv., priklausė Urbanovičiui; gyv. – 22; vyr. – 12, mot. – 10; ž. pl. – 202 deš.

Ardiškis (Орdziшки) vns.; gyv. – 18; vyr. – 12, mot. – 6; ž. pl. – 18 deš.

Ardiškis 1-asis (Орdziшки 1-е) vns.; gyv. – 38; vyr. – 23, mot. – 15; ž. pl. – 42 deš.

Ardiškis 2-asis (Орdziшки 2-е) vns.; gyv. – 29; vyr. – 16, mot. – 13; ž. pl. – 9 deš.

Bajoriškis (Бояришки) vns.; gyv. – 54; vyr. – 33, mot. – 21; ž. pl. – 190 deš.

Bareikiškiai (Борейкишки) vns., priklausė Ivanovai; gyv. – 5; vyr. – 3, mot. – 2; ž. pl. – 44 deš.

Bartasiūniškis (Бартосюнишки) vns.; gyv. – 22; vyr. – 10, mot. – 12; ž. pl. – 22 deš.

Bartkuškis (Борткушки) dv., prie Bartkuškio ežero, priklausė Vankovičiui; gyv. – 78; vyr. – 47, mot. – 31; ž. pl. – 480 deš.

Boguliuba (Боголюбовь) vns.; gyv. – 10; vyr. – 4, mot. – 6; ž. pl. – 20 deš.

Brazelės (Брозелы) vns.; gyv. – 25; vyr. – 11, mot. – 14; ž. pl. – 17 deš.

Čirkai (Чирки) k.; gyv. – 46; vyr. – 21, mot. – 25; ž. pl. – 63 deš.

Čirkai (Чирки) vns.; gyv. – 8; vyr. – 3, mot. – 5; ž. pl. – 22 deš.

Čirkai (Чирки) vns.; gyv. – 16; vyr. – 6, mot. – 10;

ž. pl. – 13 2/3 deš.

Dabriliškis (Добрилишки) dv., priklausė Anusevičiui; gyv. – 18; vyr. – 8, mot. – 10; ž. pl. – 78 deš.

Daubariškis (Довборишки) dv., priklausė Jazdovskiui; gyv. – 8; vyr. – 5, mot. – 3; ž. pl. – 65 deš.

Daubariškis (Довборишки) k.; gyv. – 110; vyr. – 60, mot. – 50; ž. pl. – 99 deš.

Draučiai (Дравчи) k.; gyv. – 33; vyr. – 21, mot. – 12; ž. pl. – 120 deš.

Dubiai (Дубе) k.; gyv. – 44; vyr. – 19, mot. – 25; ž. pl. – 32 deš.

Grabliauščižna (Граболовщиžна) vns.; gyv. – 21; vyr. – 13, mot. – 8; ž. pl. – 21 3/4 deš.

Ilgojis (Илго) vns.; gyv. – 20; vyr. – 12, mot. – 8; ž. pl. – 13 3/4 deš.

Jauniūnai (Явнюны) k.; gyv. – 252; vyr. – 140, mot. – 112; ž. pl. – 231 1/3 deš.

Juodonys (Юданцы) k.; gyv. – 33, vyr. – 20, mot. – 13; ž. pl. – 37 deš.

- Kaimynai* (Кеймены) k.; gyv. – 223; vyr. – 122, mot. – 103;
ž. pl. – 239 deš.
- Kaimynėliai* (Кейминцы) k.; gyv. – 138; vyr. – 71, mot. – 67;
ž. pl. – 169 deš.
- Kalnynai* (Гурный) vns.; gyv. – 29; vyr. – 16, mot. – 13; ž. pl. – 24 deš.
- Katūniškiai* (Катунишки) k.; gyv. – 94; vyr. – 44, mot. – 50;
ž. pl. – 519 deš.
- Kaukiškis* (Ковкишки) k.; gyv. – 76; vyr. – 40, mot. – 36; ž. pl. – 83 deš.
- Kernavė* (Керново) mstl.; gyv. – 212; vyr. – 110, mot. – 102;
ž. pl. – 341 deš.
- Kernavėlė* (Керновок) dv., priklausė Ruseckiui; gyv. – 30;
vyr. – 18, mot. – 12; ž. pl. – 180 deš.
- Klišabalė 1-oji* (Клишеболого 1-е) vns.; gyv. – 6; vyr. – 4,
mot. – 2; ž. pl. – 3 deš.
- Klišabalė 2-oji* (Клишеболого 2-е) vns.; gyv. – 37; vyr. – 19,
mot. – 18; ž. pl. – 35 deš.
- Krapiliškiai* (Кропелишки) k.; gyv. – 66; vyr. – 35, mot. – 31;
ž. pl. – 63 1/2 deš.
- Kriveikiškis* (Кривейкишки) vns.; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3;
ž. pl. – 83 deš.
- Kryžiauka* (Крыжовка) k.; gyv. – 110; vyr. – 50, mot. – 60;
ž. pl. – 61 1/8 deš.
- Kunigiškiai* (Кунигишки) k.; gyv. – 84; vyr. – 39, mot. – 45;
ž. pl. – 149 deš.
- Kunigiškiai* (Кунигишки) vns.; gyv. – 42; vyr. – 26, mot. – 16;
ž. pl. – 92 deš.
- Lapelės* (Лепелянцы) k.; gyv. – 136; vyr. – 67, mot. – 69;
ž. pl. – 92 deš.
- Liaukiškiai* (Левкишки) plv., priklausė Pilsudskiui; gyv. – 27;
vyr. – 14, mot. – 13; ž. pl. – 94 deš.
- Lydekupė* (Лядокупе)² vns.; gyv. – 8; vyr. – 5, mot. – 3;
ž. pl. – 2 1/2 deš.
- Liuliškiai* (Люлюшки) k.; gyv. – 122; vyr. – 67, mot. – 55; ž. pl. –
155 deš.
- Malinovka-Lipovka* (Малиновка или Липовка) vns.; gyv. – 8;
vyr. – 5, mot. – 3; ž. pl. – 20 deš.
- Mantagališkiai* (Монтагалишки) dv., priklausė Ivanovai; gyv. – 12;
vyr. – 7, mot. – 5; ž. pl. – 24 deš.
- Mantinionys* (Монтыняны) dv., priklausė Jasenskiui; gyv. – 70;
vyr. – 37, mot. – 33; ž. pl. – 3149 deš.
- Mantiniankos, Mantinionėliai* (Монтынянки) vns., priklausė
Jasenskiui; gyv. – 9; vyr. – 5, mot. – 4; ž. pl. – 1/2 deš.
- Markučiai* (Маркуци) k.; gyv. – 90; vyr. – 46, mot. – 44; ž. pl. –
62 deš.
- Meiliūnai* (Мейлуны) k.; gyv. – 131; vyr. – 63, mot. – 68; ž. pl. – 164 deš.
- Minčiukai* (Минчуки) k.; gyv. – 50; vyr. – 19, mot. – 31; ž. pl. – 41 1/
2 deš.
- Musė* (Мусса) vns.; gyv. – 3; vyr. – 2, mot. – 1; ž. pl. – 3 deš.
- Musninkai* (Мусники) dv., priklausė
Podberezskiui; gyv. – 2; vyr. – 2,
mot. – 0; ž. pl. – 848 deš.

² Musninkų parapijos 1923 m. krikšto metrikose parašyta *Ledakupė*, l. 191.

- Musninkai* (Мусники) dv., priklausė Selickai; gyv. – 80; vyr. – 41, mot. – 39; ž. pl. – 656 deš.
- Musninkai* (Мусники) m., priklausė Podberezskiui ir kt.; gyv. – 460; vyr. – 216, mot. – 244; ž. pl. – 138 deš.
- Narvydiškis* (Нарвидзишки) dv., priklausė Jasinskiui; gyv. – 53; vyr. – 24, mot. – 29; ž. pl. – 219 deš.
- Naujoji Ustronė* (Ново-Устронь) vns., priklausė Pilsudskiui; gyv. – 6; vyr. – 3, mot. – 3; ž. pl. – 63 ar 68 deš.
- Navapolis* (Новополь)³ vns.; gyv. – 7; vyr. – 2, mot. – 5; ž. pl. – 20 deš.
- Navina* (Новины) vns.; gyv. – 9; vyr. – 4, mot. – 5; ž. pl. – 5 1/2 deš.
- Osinovka* (Осиновка) vns.; gyv. – 7; vyr. – 5, mot. – 2; ž. pl. – 10 1/2 deš.
- Paberžė* (Побярже) vns.; gyv. – 44; vyr. – 24, mot. – 20; ž. pl. – 37 1/3 deš.
- Padubė* (Поддуби) vns., priklausė Ašakai; gyv. – 9; vyr. – 4, mot. – 5; ž. pl. – 20 deš.
- Padubė* (Подубе) vns., priklausė Berezovskiui; gyv. – 6; vyr. – 3, mot. – 3; ž. pl. – 10 deš.
- Padubė* (Подубе) vns., priklausė Misevičiui; gyv. – 5; vyr. – 3, mot. – 2; ž. pl. – 20 2/3 deš.
- Padvariai* (Подворанцы) k.; gyv. – 21; vyr. – 9, mot. – 12; ž. pl. – 24 deš.
- Padvariai* (Подворанцы) vns., priklausė Pilsudskiui; gyv. – 4; vyr. – 1, mot. – 3; ž. pl. – 40 deš.
- Pažerėlis* (Поезерок) vns.; gyv. – 26; vyr. – 13, mot. – 13; ž. pl. – 22 1/6 deš.
- Pakalniškiai* (Покальнишки) k.; gyv. – 127; vyr. – 58, mot. – 69; ž. pl. – 123 2/3 deš.
- Pamusė* (Помуше) k.; gyv. – 189; vyr. – 86, mot. – 103; ž. pl. – 131 2/3 deš.
- Pamusiai* (Помуше) dv., priklausė Kvietkovskiui; gyv. – 81; vyr. – 41, mot. – 40; ž. pl. – 485 deš.
- Papiernia* (Поперня) k.; gyv. – 128; vyr. – 65, mot. – 63; ž. pl. – 121 deš.
- Papiernia* (Поперня) malūnas, priklausė grafui Pliateriui; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3.
- Paširvintis* (Поширвинте) dv., priklausė Mazarakijui; gyv. – 56; vyr. – 26, mot. – 30; ž. pl. – 637 deš.
- Pavinkšnabraistis* (Подвинкшнобройце)⁴ vns.; gyv. – 13; vyr. – 6, mot. – 7; ž. pl. – 15 deš.
- Pigašiai* (Опигоше) k.; gyv. – 50; vyr. – 23, mot. – 27; ž. pl. – 44 deš.
- Pigašiai* (Опигоши) dv., priklausė Guščiams; gyv. – 9; vyr. – 5, mot. – 4; ž. pl. – 53 deš.
- Pigašiai* (Опигоже) k.; gyv. – 100; vyr. – 47, mot. – 53; ž. pl. – 99 1/2 deš.
- Pigonys* (Пиганцы) k.; gyv. – 98; vyr. – 46, mot. – 52; ž. pl. – 120 deš.

³ Musninkų parapijos 1923 m. krikšto metrikose parašyta *Naujolaukas*, l. 203.

⁴ Priklausė Paširvinčio valstiečių bendruomenei ir Zavadzkių bei Urbanovičių Paširvinčio dvarui.

- Plotai* (Плоты) vns.; gyv. – 8; vyr. – 3, mot. – 5; ž. pl. – 23 deš.
- Pogulianka* (Погулянка) vns.; gyv. – 14; vyr. – 7, mot. – 7; ž. pl. – 24 deš.
- Prienai* (Прены) k.; gyv. – 130; vyr. – 63, mot. – 67; ž. pl. – 106 deš.
- Rakeliškis, Rokiškis* (Рахелишки)⁵ k.; gyv. – 68; vyr. – 35, mot. – 33; ž. pl. – 54 deš.
- Ramoniškiai 1-ieji* (Романишки 1-е) vns.; gyv. – 13; vyr. – 5, mot. – 8; ž. pl. – 42 deš.
- Ramoniškiai 2-ieji* (Романишки 2-е) vns.; gyv. – 20; vyr. – 12, mot. – 8; ž. pl. – 20 deš.
- Rudeikiškiai* (Рудейкишки) vns.; gyv. – 14; vyr. – 6, mot. – 8; ž. pl. – 51 deš.
- Rusokai* (Русакі) k.; gyv. – 65; vyr. – 36, mot. – 29; ž. pl. – 50 deš.
- Rusteikiškiai* (Рустейкишки) k.; gyv. – 33; vyr. – 15, mot. – 18; ž. pl. – 31 deš.
- Rusteikiškiai* (Рустейкишки) vns.; gyv. – 33; vyr. – 15, mot. – 18; ž. pl. – 40 1/2 deš.
- Rusų Musninkai* (Мусники Русские)⁶ k.; gyv. – 16; vyr. – 9, mot. – 7; ž. pl. – 44,37 deš.
- Sakalninkai* (Сокольнікі), sodyba, priklausė Železovskiui; gyv. – 3; vyr. – 2, mot. – 1.
- Sakalninkai* (Сокольнікі) k.; gyv. – 57; vyr. – 35, mot. – 22; ž. pl. – 52 1/4 deš.
- Semeniškiai* (Семенишки) k.; gyv. – 73; vyr. – 38, mot. – 35; ž. pl. – 80 deš.
- Skėteriai* (Скетеры) k.; gyv. – 165; vyr. – 81, mot. – 84; ž. pl. – 192 deš.
- Skruzdelės* (Скрузделы) k.; gyv. – 35; vyr. – 19, mot. – 15; ž. pl. – 24 1/2 deš.
- Skruzdelės* (Скрузделы) plv., priklausė Kvietkovskiui; gyv. – 10; vyr. – 4, mot. – 6; ž. pl. – 39 deš.
- Smailiai* (Смейли) dv., priklausė Ruseckiui; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3; ž. pl. – 42 deš.
- Smailiai* (Смейли) k.; gyv. – 96; vyr. – 49, mot. – 47; ž. pl. – 108 1/2 deš.
- Spėriai, Popaspėriai* (Сперже или Подпосперже) vns.; žr. *Paspėriai*; gyv. – 14; vyr. – 9, mot. – 5; ž. pl. – 7 deš.
- Stakaučizna* (Стаховицзна) dv., priklausė Železovskiui; gyv. – 6; vyr. – 4, mot. – 2; ž. pl. – 78 1/2 deš.
- Stanisloviškiai* (Станиславишки) plv., priklausė Kvietkovskiui; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3; ž. pl. – 36 1/4 deš.
- Stanisloviškiai* (Станиславишки) vns., priklausė Pilsudskiui; gyv. – 7; vyr. – 4, mot. – 3; ž. pl. – 2 deš.
- Starosėlis* (Староселье) vns., priklausė Prontnickiui; gyv. – 3; vyr. – 2, mot. – 1; ž. pl. – nenurodyta.
- Strazdai* (Стразды) k.; gyv. – 95; vyr. – 56, mot. – 39; ž. pl. – 78 2/3 deš.
- Sutkiškiai* (Суткушки) dv., priklausė Krukovskiui; gyv. – 9; vyr. – 6, mot. – 3; ž. pl. – 162 deš.

⁵ Rakeliškio kaimas priklausė Ruseckio Kernavėlės dvarui.

⁶ Ši vietovė laikui bėgant greičiausiai prarado pirminį pavadinimo dalį ir tapo Musninkais.

- Svietiškiečiai* (Светишки) plv., priklausė Pronnickiui; gyv. – 12; vyr. – 7, mot. – 5; ž. pl. – 19 deš.
- Svietiškiečiai* (Светишки) plv., priklausė Ivanovai; gyv. – 5; vyr. – 2, mot. – 3; ž. pl. – 20 1/2 deš.
- Svietiškiečiai* (Светишки) plv., priklausė Pronnickiui; gyv. – 7; vyr. – 3, mot. – 4; ž. pl. – 36 deš.
- Svistūnai* (Свистуны) vns.; gyv. – 16; vyr. – 9, mot. – 7; ž. pl. – 33 deš.
- Šileliai* (Шелели) k.; gyv. – 29; vyr. – 18, mot. – 11; ž. pl. – 51,61 deš.
- Taučiuliai 1-ieji* (Товчули 1-е) k.; gyv. – 111; vyr. – 58, mot. – 53; ž. pl. – 106 1/2 deš.
- Taučiuliai 2-ieji* (Товчули 2-е) k.; gyv. – 21; vyr. – 12, mot. – 9; ž. pl. – 14 3/4 deš.
- Taučiuliai 3-ieji* (Товчули 3-е) k.; gyv. – 30; vyr. – 15, mot. – 15; ž. pl. – 13 1/8 deš.
- Trepinėnkai* (Тряпичники) vns., priklausė Montvilai; gyv. – 9; vyr. – 5, mot. – 4; ž. pl. – 13 deš.
- Uliškiečiai* (Ульшишки) k.; gyv. – 63; vyr. – 32, mot. – 31; ž. pl. – 26 deš.
- Užblendžiai* (Ужублендзи) k.; gyv. – 175; vyr. – 97, mot. – 78; ž. pl. – 210 3/4 deš.
- Užukamariai* (Ужукоморы)⁷ vns.; gyv. – 14; vyr. – 8, mot. – 6; ž. pl. – 4 1/5 deš.
- Užuraistis* (Ужуройсте) vns.; gyv. – 10; vyr. – 5, mot. – 5; ž. pl. – 18 deš.
- Užušiliai* (tekste klaidingai parašyta Ужумели, turėtų būti Ужушели) k.; gyv. – 270; vyr. – 127, mot. – 143; ž. pl. – 299 deš.
- Užušiliai* (Ужушели) plv., priklausė grafui Pliateriui; gyv. – 3; vyr. – 2, mot. – 1; ž. pl. – 100 deš.
- Vaitkūnai* (tekste klaidingai parašyta Войшкуны) k.; gyv. – 10; vyr. – 6, mot. – 4; ž. pl. – 38 1/2 deš.
- Valiukiškiai* (Волюкишки) vns.; gyv. – 36; vyr. – 20, mot. – 16; ž. pl. – 39 deš.
- Vebronys* (Выбранцы) dv., priklausė Lukaševičiui; gyv. – 14; vyr. – 8, mot. – 6; ž. pl. – 10 deš.
- Vebronys* (Выбранцы) k.; gyv. – 61; vyr. – 36, mot. – 25; ž. pl. – 48 deš.
- Vičiūnai* (Вицюны) dv., priklausė Pavlovskiui; gyv. – 10; vyr. – 6, mot. – 4; ž. pl. – 123 deš.
- Vičiūnai* (Вицюны) sodyba, priklausė Romanovskiui; gyv. – 8; vyr. – 2, mot. – 6; ž. pl. – 3 1/2 deš.
- Vičiūnai* (Вицюны) k.; gyv. – 66; vyr. – 32, mot. – 34; ž. pl. – 89 2/3 deš.
- Vidnapolė* (Виднополь) vns., priklausė grafui Pliateriui; gyv. – 9; vyr. – 5, mot. – 4; ž. pl. – 40 deš.
- Vikšnabraistis* (Викшнобройсте) dv., priklausė Lukaševičiui; gyv. – 57; vyr. – 27, mot. – 30; ž. pl. – 236 deš.
- Vikšnabraistis* (Викшнобройсте) k.; gyv. – 82; vyr. – 42, mot. – 40; ž. pl. – 141 deš.

⁷ Vietovė buvo netoli Musninkų.

*Musninkuose,
prižiūrint vokiečių
kareiviams, akmenimis
grindžiama gatvė.
1916 m.
Iš Milžino MPI*

Vileikiškiai (Вилейкишки) dv., priklausė Železovskiui; gyv. – 12; vyr. – 6, mot. – 6; ž. pl. – 85 deš.

Vindeikiai (Виндейки) k., gyv. – 261; vyr. – 141, mot. – 120; ž. pl. – 270 3/4 deš.

Viršuliškiai (Вершулишки) dv., priklausė Rževuskiui; gyv. – 88; vyr. – 45, mot. – 43; ž. pl. – 805 deš.

Vyšniolaukis (Вишнополь) k.; gyv. – 56; vyr. – 26, mot. – 30; ž. pl. – 51 1/3 deš.

Zaltarūnai (Злоторун) plv., priklausė Krukovskiui; gyv. – 20; vyr. – 12, mot. – 8; ž. pl. – 75 deš.

Zaltarūnai (Злоторун) vns.; gyv. – 8; vyr. – 5, mot. – 3; ž. pl. – 31 deš.

Žadžiai (Жадзи) k.; gyv. – 55; vyr. – 28, mot. – 27; ž. pl. – 67 deš.

Žarnavogiai (Жарновоги) k.; gyv. – 102; vyr. – 52, mot. – 50; ž. pl. – 147 3/4 deš.

Mūsniukų valsčiuje 1905 m. buvo 179 vietovės (76 viensėdžiai, 34 dvarai ir palivarkai bei 69 kaimai), kuriuose gyveno 8563 žmonės (4400 vyrų ir 4164 moterys)⁸. Didžioji žmonių dalis gyveno kaimuose. Mūsniukų valsčiaus miesteliuose – Mūsniukuose ir Kernavėje – iš viso gyveno 672 žmonės (326 vyr. lyties ir 346 mot. lyties asmenų). Šiame valsčiuje buvo kaimų, kuriuose žmonių gyveno daugiau negu Kernavės miestelyje. Tai – Jauniūnys, Kaimynai, Užšiliai (Užumeliai) ir Vindeikiai. Bendras žemės plotas šiame valsčiuje buvo 18 726,7 dešimtinės (1 deš. = 1,0925 ha), iš kurio 10 079 deš. priklausė konkrečiai nurodytų asmenų dvarams, palivarkams ir viensėdžiams. Valstiečiams skirtos žemės buvo 8248 deš. (netinkamos 400 deš.), išigyotos žemės – 325 deš. (netinkamos 4 deš.); privačios žemės – 9489 deš.

Vietovės, kurios 1905 m. įėjo į Musniukų valsčių, 1859–1860 m. priklausė Mūsniukų, Kernavės, Čiobiškio, Žaslių, Máišiagalos, Dūkštų, Paparčių, Bagaslaviškio parapijoms. Po 1863 m. sukilimo numalšinimo buvo uždarytos Dūkštų ir Paparčių bažnyčios. Tada šiam valsčiui priklausančios vietovės buvo priskirtos prie likusių anksčiau paminėtų parapijų ir bažnyčių. Tokia padėtis buvo ir 1905 m.

⁸ Min. leidinyje „Виленская губерния. Полный список...“ išivėlusį klaidą, nes bendras žmonių skaičius (8563) nesutampa su bendru vyriškosios ir moteriškosios lyčių asmenų skaičiumi (4400+4164=8564).

Musninkų kraštas Nepriklausomybės kovų sūkuryje 1919–1920 metais

Vytautas Lesčius

Vilniaus universitetas

1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybės Akta, buvo žengtas tik pirmasis žingsnis atkuriamos valstybės gyvenime. Dėl istorinių mūsų kaimynų (Sovietų Rusijos, Lenkijos bei bermontininkų) agresyvių siekių mūsų tautai iki tikros laisvės ir nepriklausomybės buvo dar gana toli, teko patirti itin sunkių išbandymų.

1918 m. lapkričio 11 d. sudarytos pirmosios prof. A. Voldemaro vadovaujamos vyriausybės jau tą pačią dieną lietuvių ir lenkų kalbomis paskelbtame atsisaukime į visuomenę „Lietuvos piliečiai!“, be kitų nurodymų, gyventojai buvo pakviesti vietose sudaryti savąją valdžią „*viešajai tvarkai palaikyti ir žmonėms nuo visokių grobikų ginti*“¹. Šis atsisaukimas visame krašte padarė didelį įspūdį. Nepaisant Lietuvoje dar tebešėimininkavusios vokiečių okupacinės valdžios, krašte sparčiai ėmė kurtis parapijų, valsčių komitetai, buvo organizuojama vietos milicija ir kt. Lietuvos valstybės administracinių struktūrų sėkmingas atkūrimas vyko su dideliu entuziazmu.

Šie įvykiai neaplenkė ir Mūsniukų valsčiaus gyventojų, nuo 1915 m. buvusių vokiečių sudarytos Širvintų apskrities sudėtyje. Pažymėtina, kad Musninkų miestelis Pirmojo pasaulinio karo pradžioje buvo smarkiai nukentėjęs: nemaža pastatų sugriauta ar sudeginta, nuniokota bažnyčia. Daug nuostolių patyrė ir kitos vietovės. Kelerius metus užsitęsusi ir visiems labai įgrisusi vokiečių okupacija labai nualino ir nuskurdino valsčiaus gyventojus. Todėl laisvos, nepriklausomos Lietuvos perspektyva didelę jų dalį nuteikė kuriamajam darbui. Imta organizuotis.

Tačiau atgauta laisve naudotasi neilgai. 1918 m. gruodžio mėn. pabaigoje, vokiečiams pradėjus trauktis iš Rytų Lietuvos, į kraštą ėmė skverbtis bolševikai. Tuo metu Lietuvos kariuomenė dar tik buvo pradėjusi organizuotis, todėl gausioms ir gerai apginkluotoms priešoj pajėgoms pasipriešinti negalėjo. Tuo pasinaudodami bolševikai greit užėmė didelę Lietuvos teritorijos dalį. 1919 m. sausio mėn. viduryje jie jau šeimininkavo visoje Širvintų apskrityje. Širvintosė, Mūsniukuose, Čiobiškyje ir Kernavėje buvo įkurti jų revoliuciniai komitetai², gyventojai apdėti dideliais mokesčiais, įvairiomis prievolėmis ir pan.

1919 m. sausio 18 d. tarp Vokietijos vyriausybės ir Sovietų Rusijos valdžios buvo pasirašyta nepuolimo sutartis, kuria buvo nustatyta laikinoji demarkacijos linija, ėjusi 10 km į rytus nuo geležinkelio linijos Kaišiadorys–Jonavà–Kėdėiniai³. Todėl bolševikai, pasiekę strategiškai svarbų tiltą per Nerį ties Čiobiškiu, kuriam laikui sustojo ir tvirtinosi, kad, susidarius palankiai situacijai, galėtų toliau veržtis Kauno kryptimi.

Tuo metu kairiojoje Neries pusėje, Kaišiadorių apylinkėse, stovėjo saksų savanorių daliniai, saugoję minėtą demarkacijos liniją, bei nedideli Kaune besikuriančio lietuvių II pėst. pulko sargybų būriai.

Kadangi šiose vietovėse nebuvo nei lietuvių, nei bolševikų ištisinio fronto, tai ir vieni, ir kiti saugojo tik svarbesnes kryptis, susitelkę didesnėse gyvenvietė-

¹ *Lietuvos aidas*, 1918, lapkr. 12–13.

² Jakševičius A. Valdžia pereina į tarybų rankas, *Proletarinė revoliucija Lietuvoje*, Vilnius, 1960, p. 101, 103.

³ *LE*, Bostonas, 1968, t. 15, p. 95.

se. Lietuvių čia patruliavo minėto II pėst. pulko raitieji žvalgai bei husarai. Jie gaudė bandančius per Čiobiškio tiltą Kauno kryptimi prasiskverbti bolševikų agitatorius, šnipus, neretai iš jų gaudami vertingos informacijos apie bolševikų veiklą bei planus. Nuo 1919 m. balandžio 16 d. Čiobiškio–Kaišiadorių–Vievio barą saugojo karin. K. Škirpos vadovaujami Atskirojo bataliono kariai⁴.

Bolševikų valdžia Musninkų apylinkėse gyvavo neilgai. 1919 m. balandžio 19–21 d. stambios lenkų pajėgos netikėtai sudavė bolševikams didelį smūgį, užėmė Vilnių ir stūmė juos šiaurės kryptimi. Bijodami gresiančio apsupimo, Aukštadvario bei Vievio apylinkėse iki tol buvę bolševikų vadinamosios Lietuvių (Pskovo) divizijos daliniai sparčiai traukėsi į šiaurę Maišiagalos bei Musninkų link. Ties Vieviu persikėlė per Nerį, balandžio 25 d. šios divizijos III ir V pulkai apsistojo rytinėse Musninkų valsčiaus apylinkėse, kur bandė ištvirtinti⁵. Tačiau, lenkų spaudžiami, jie buvo priversti trauktis Giedraičių kryptimi, palikdami Musninkus, o netrukus ir Širvintas.

Tuo metu besikuriančios Lietuvos kariuomenės dalys kovojo su bolševikais Vidurio Lietuvoje ir buvo toli nuo Vilniaus. Gegužės 3 d. karin. J. Variakojo vadovaujamam Panevėžio atskirajam batalionui pavyko užimti strategiškai svarbų centrą – Ukmergę. Atsivėrė galimybė vaduoti vietas Vilniaus kryptimi. Gegužės 7 d. karin. K. Dragunevičiaus vadovaujama kuopa buvo pasiūsta į Širvintas įsteigti ten komendantūrą. Tą pačią dieną minėta kuopa užėmė Širvintas, kur susitiko su ten atvykusiu lenkų kariniu daliniu. Kadangi kuopai teko dalyvauti tolesnėse kovose prieš bolševikus, Širvintosė buvo paliktas tik karin. A. Pošiūnas su keliais kareiviais, kurie ir ėmė rinkti savanorius formuojamos komendantūros kuopon. Dauguma Širvintų miestelio ir valsčiaus gyventojų buvo sulenkėję, priešškai nusiteikę lietuvių valdžios atžvilgiu ir savanoriais į formuojamos komendantūros kuopą nestojo. Teko pasikliauti tik iš Musninkų, Gėlvonų bei Šešuolių valsčių atvykusiais vyrais⁶.

Šalia lietuvių komendantūros įsikūrė ir lenkų komendantas su savo kareiviais. Taip Širvintosė susidarė dvi valdžios. Iš pradžių santykiai tarp jų buvo draugiški, tačiau netrukus ėmė ryškėti tikrieji lenkų tikslai. Jie ėmė skriausti vietinius gyventojus, užpuldinėti ir plėšti lietuvių kaimus, pasiekdami net Gėlvonus, Vepriūs, Pabaiską ir kitas vietas. Visa tai reikėjo sustabdyti, todėl lietuvių ir lenkų komendantai sutarė Musninkų ir Šešuolių vieškelį laikyti skiriamąja linija, kurios lenkai neperžengsią. Tačiau lenkai duotojo žodžio nesilaikė⁷.

Stumdami bolševikus iš rytų Lietuvos, lenkai pasiekė lietuvių kariuomenės užimtą teritoriją. Susiklosčius naujoms aplinkybėms, atsirado naujas frontas su lenkais. Nors iš pradžių tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių karo veiksmų ir nebuvo, tačiau nebuvo ir jokio aiškaus susitarimo. Aktualus tapo demarkacijos linijos, skiriančios lenkų kariuomenę nuo lietuvių karinių dalinių, klausimas. 1919 m. gegužės 20–21 d. Vilniuje prasidėjo karinės derybos. Jų tikslas buvo techniškai nustatyti abiejų kariuomenių užimtos teritorijos atribojimo liniją. Tačiau iš tikrųjų derybose dominavo politiniai akcentai. Mjr. M. Mackevičiaus vadovaujama lenkų delegacija pasiūlė, kad demarka-

⁴ 1919 m. įsakymai Atskirajam batalionui, LCVA, f. 959, ap. 3, b. 110, l. 4.

⁵ Vaitkevičius B. *Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918–1919*, Vilnius, 1967, p. 613; *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, Vilnius, 1971, t. 1, p. 453–454.

⁶ *Savanorių žygiai*, red. Ruseckas P., Kaunas, 1937, t. 1, p. 261.

⁷ Rukša A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, Klivlendas, 1981, t. 2, p. 358–359.

cijos linija eitų nuo Alytaūs per Stakliškes, Kaišiadóris, Čiõbiškį, Širvintas – tik už kokių 30–40 km nuo Kauno ir 50–60 km nuo Vilniaus⁸. Lietuvių–lenkų demarkacijos linijos klausimu Lenkijos vadovas J. Pilsudskis dar 1919 m. gegužės 2–3 d. savo pageidavimą buvo išreiškęs tokiais žodžiais:

„Noriu turėti tokią demarkacinę liniją, kuri man duotų Alytų, nuo Alytaus į šiaurę eitų per Stakliškes, Žiezmarius, Rečionis, Juknonis, Bagaslaviškį, Vileikius. Visos išvardytos vietovės turėtų įeiti į mūsų liniją“⁹.

Tokios lenkų keliamos sąlygos lietuvių vadovybės netenkino. Derybos nutrūko.

Teigdami, kad vokiečių kariuomenės dalinių buvimas Lietuvoje neva sudarąs Lenkijai pavojų, nes jai kariaujant su bolševikais būtina rūpintis savo sparnų saugumu, lenkai žingsnis po žingsnio užiminėjo Lietuvos pakraščius. Užgrobtose lietuvių žemėse lenkų kariai vykdė masines kratas, ėmė rekvizicijas, plėšikavo, visaip engė gyventojus. Vykstant lietuvių kovoms su bolševikais, dar nesustiprėjusiai Lietuvos kariuomenei atremti šį naują stiprų priešą – lenkus – buvo sunku.

Lietuvos vyriausybė visaip apeliavo į Santarvės valstybes dėl minėtų lenkų agresyvių veiksmų ir reiškė protestus. Jos delegacija Paryžiaus Taikos konferencijoje prašė Vakarų didžiąsias valstybes paveikti lenkus, kad šie sustabdytų tolesnę invaziją ir kad tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių būtų nustatyta provizorinė demarkacijos linija.

Karo veiksams tarp Lietuvos ir Lenkijos išvengti vadinamoji Keturių didžiųjų valstybių Taryba 1919 m. birželio 18 d. nustatė pirmąją lietuvių–lenkų demarkacijos liniją. Posėdyje nedalyvavo nė vienas lietuvių atstovas. Ši demarkacijos linija nei lietuvių, nei lenkų netenkino.

Vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, lenkai, pasikliaudami savo karinės jėgos persvara, stengėsi išnaudoti kiekvieną pasitaikiusią progą brautis gilyn į Lietuvą. Lietuvių sargybų ir užtvarų puldinėjimai išplito maždaug 100 km ruože ir skverbėsi 20–30 km į krašto gilumą. Tuo metu fronto barą prieš lenkus nuo Neries upės, t. y. nuo Musninkų valsčiaus teritorijos ribos iki Varėnės miestelio (daugiau kaip 50 km) vyr. kariuomenės vado gen. S. Žukausko įsakymu tebegynė karin. K. Škirpos vadovaujamas Atskirasis batalionas. Kadangi pagrindinės šio bataliono jėgos kovojo prieš bolševikus Rytų Aukštaitijoje, anksčiau minėtame bare tebuvo paliktos menkos jėgos – dvi kuopos su kulkosvaidžiais ir 19 raitelių žvalgų komanda¹⁰. Pasinaudodami palankia padėtimi, lenkai užgrobė keletą naujų Lietuvos vietovių. Liepos 22 d. jie užpuolė lietuvių sargybą, saugojusią tiltą per Nerį ties Čiõbiškiu. Po susišaudymo lenkai buvo priversti pasitraukti¹¹.

Reaguodama į tokius jų veiksmus, Lietuvos vyriausybė liepos 24 d. vėl pasiskundė Vyriausiajai tarybai, kad lenkai ne tik nerodo jokių atsitraukimo nuo demarkacijos linijos požymių, bet priešingai – puola toliau. Liepos 26 d. santarvininkų ginkluotųjų pajėgų vado mar-

⁸ Lossowski P. *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920*, Warszawa, 1966, p. 102.

⁹ Wasilewski L. *Jozef Pilsudski jakim Go znamem*, Warszawa, 1935, p. 187.

¹⁰ Karin. K. Škirpos 1919 m. liepos 5 d. slaptas pareiškimas nr. 2349 Atskiro brigados vadui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 40, l. 38.

¹¹ Pažymėtini įvykiai prieš 10 metų, *Karys*, Kaunas, 1929, nr. 28, p. 466.

šalo F. Focho pasiūlymu buvo nustatyta nauja demarkacijos linija, apie kurią Lietuvos vyriausybei buvo pranešta tik rugpjūčio 3 d.¹² F. Focho linija ėjo 12 km į vakarus nuo geležinkelio linijos Gařdinas–Vilnius–Daūgpilis. Ji išsilaikė iki 1920 m. liepos mėn., kai puolančioji bolševikų kariuomenė privertė lenkus trauktis ir apleisti Vilniū¹³. Abi demarkacijos linijos buvo vienašališkos, lietuviams nepalankios. Jų autoriai buvo pasidavę lenkų politikų įtakai ir kai kur lenkų pusėje jie paliko net didesnius Lietuvos teritorijos plotus, negu pageidavo lenkų vadovybė.

Visgi Santarvės šalių misijų atstovų spaudžiama, lenkų armijos Lietuvoje I divizijos vadovybė, neva norėdama nutraukti karinius veiksmus, 1919 m. liepos 26 d. Lietuvos kariuomenės generaliniam štabui atsiuntė paliaubų sutarties projektą-pasiūlymą, kuriame buvo iškelti tokie reikalavimai:

1. *lenkų diviziją ir Lietuvos karines dalis skiriančios fronto linijos negali užimti jokios kitos kariuomenės dalys;*

2. *fronto linija laikytina ši lenkų kariuomenės užimta linija: Merkinė–Butrimonys–Stakliškės–Užuguostis–Židiškės–Bendrai–Jagielonys–Vievis–Kazokiškės–Musninkai–Širvintos–Giedraičiai–Skudutiškis–Pakalniai–Tauragnai–Varnišķiai–Kazačizna–Dūkštas–Rimšė–Vidžiai (visi šie punktai lenkų pusėje);*

3. *ši sutartis yra laikina ir galios tol, kol I divizijos vadovybė negaus galutinio nurodymo iš Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo vado;*

4. *Lietuvos kariuomenei peržengus šią liniją, sutartis laikoma sulaužyta¹⁴.*

Lietuvos kariuomenės štabas, gavęs šį lenkų pasiūlymą dėl paliaubų, kitą dieną pranešė su juo sutinkąs¹⁵. Tačiau netrukus lenkų vadovybė sulaužė ir šį pasižadėjimą. Pasinaudodami karinės jėgos pranašumu, jie užiminėjo vis naujas Lietuvos vietas, įkurdindami jose savo sustiprintas įgulas. Verždamiesi toliau Kauno kryptimi, lenkai atkakliai siekė įgyvendinti savo politinį tikslą – pajungti Lenkijai visą Lietuvą. Tačiau atkaklus Lietuvos kariuomenės pasipriešinimas ėmė kliudyti jų planams. Tiesa, turėdama didelę ginkluotųjų jėgų persvarą, Lenkija galėjo atvirai pulti Lietuvą ir bandyti ją okupuoti. Tačiau tai darydama ji būtų nuteikusi prieš save daugelį pasaulio valstybių, ypač Antantės šalis, nuo kurių ji buvo labai priklausoma. Tad atsakę atviros karinės Lietuvos okupacijos, lenkų politikai bei kariniai veikėjai subrandino planą sugriauti mūsų valstybę iš vidaus. Jų pirmaeilis uždavinys buvo diskredituoti Lietuvos valstybę ir įtikinti pasaulį, jog lietuvių tauta pati norinti susijungti su lenkais. Tam tikslui visas dėmesys buvo nukreiptas propagandai už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos, už vadinamąją uniją, be pertraukos varomai dar nuo vokiečių okupacijos pradžios. Į šį darbą ištraukė visa lenkų spauda bei dauguma Lietuvoje veikusių jų organizacijų – „Polska Organizacja Wojskowa“ (POW), „Pa-

¹² Senn A. E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*, Vilnius, 1992, p. 101–102.

¹³ Plk. lt. V. Steponaitis, *Demarkacinė linija*, Kaunas, 1937, p. 1.

¹⁴ Lenkų armijos I divizijos vadovybės 1919 m. liepos 26 d. pasiūlytos sutarties Lietuvos kariuomenės generaliniam štabui projektas, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 65, l. 32.

¹⁵ Lietuvos kariuomenės generalinio štabo viršininko 1919 m. liepos 27 d. atsakymas lenkų I divizijos vadovybei, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 45, l. 31.

nemunės Šaulių Organizacija“ („Organizacja Strelcow Nadniemenskich“), „Pakraščių Sargybos Draugija“ („Towarzystwo Straży Kresowej“) ir kt.

Didžiausią pavojų kėlė 1919 m. gegužės mėn. pradžioje Kaune suorganizuota savarankiška POW apygarda, kuri vėliau išsiplėtė trylikoje apskrįčių ir lyg voratinkliu apraizgė visą nepriklausomos Lietuvos teritoriją. Šios organizacijos vadovybė birželio 13 d. sudarė vadinamųjų „obvodų“ ir ryšių etapų tinklo schemą, į daugelį vietovių siuntė instruktorius, kurie vietose verbavo žmones, rinko žinias, smulkiai aprašė į Vilnių einančius kelius ir kt.¹⁶ Konspiracijos tikslu ryšių tinklo vietovių pavadinimai buvo žymimi tik numeriais. Antai Širvintos buvo žymimos Nr. 14, Čiobiškis – Nr. 45, Kernavė – Nr. 46 ir t. t.¹⁷ POW nariais daugiausia buvo Lietuvos dvarininkai, miestiečiai ir kiti sulenkėję gyventojai.

1919 m. liepos mėn. viduryje Vyriausioji POW vadovybė Vilniuje detaliam apsvaistė ginkluoto perversmo Lietuvoje paruošimo klausimą. Vienas iš jos veikėjų M. Koscialkovskis tų metų liepos 18 d. savo dienoraštyje įrašė:

„Kauno Lietuvoje įvyks sukilimas prieš „Tarybą“. Sukilėliai pakvies lenkus... Bus įvykęs faktas ir jeigu tatau pasiseks, bus Gordijaus mazgas bemaž atmegztas“¹⁸.

Ruošdami perversmą, peoviakai daug dėmesio skyrė gerokai sulenkėjusiam Musninkų kraštui. Iš Vilniaus per Máišiagalą, Keřnavę, Musninkus, Čiobiškį, Kaišiadoris, Jōnavą į Kauną ėjo vienas iš pagrindinių kelių, kuriuo pirmyn ir atgal buvo vežami atsišaukimai lietuvių ir lenkų kalbomis, organizacijos nariams teikiama informacija įvairiais klausimais, aprūpinama lėšomis veiklai plėsti ir kt. 1919 m. liepos 22 d., svarstant perversmininkų aprūpinimo ginklais klausimą, buvo numatyta iš Vilniaus atvežtus ginklus sutelkti Musninkuose, o iš čia rugpjūčio 27 d. per Gegužinę nugabenti į Kaišiadorių ir Pravieniškų apylinkėse buvusius miškus. Apsiginklavę perversmininkai turėjo užimti Kaišiadoris – POW Kauno apygardos XII „obvodo“ centrą. Tuo metu peoviakų raportai į Vilnių buvo siunčiami irgi per Musninkus, o iš čia įvairūs lenkų vadovybės įsakymai per Musninkus atgal į Kaišiadoris¹⁹.

Lietuvių–lenkų pafrontėje veikė anksčiau minėta „Panemunės Šaulių Organizacija“ (OSN)²⁰, kuri dėl savo skirtingos veiklos pobūdžio buvo išjungta iš POW. OSN buvo tiesiogiai susijusi su fronte buvusia reguliariaja lenkų kariuomene ir vykdė artimą diversiją, slapta veikdama tik nepriklausomos Lietuvos pusėje. Šios organizacijos nariams – *ščelsams* – buvo mokami geri atlyginimai (200 markių per mėnesį – V. L.), leidžiama laisvai pasiplėsti iš lietuviškai kalbančių gyventojų. 1919 m. liepos mėn. Musninkuose buvo įsteigta OSN Máišiagalos apygardos ekspozitūra, vadovaujama komendanto poručiko Fialkovskio. Šioje komendantūroje itin aktyvia veikla pasižymėjo Halina Pac-Pomarnacka. Ji plėtojo ryšius su POW Kauno apygardos komendantūra²¹. Pagal svarbą Musninkų *ščelsų* centras užėmė antrąją vietą po Máišiagalosje veikusio jų pagrindinio centro. Nors Musninkų apylinkėse tų *ščelsų*

¹⁶Šniukšta P. Lenkų karo organizacijos veikimas Lietuvoje, *Policija*, Kaunas, 1925, nr. 3, p. 12.

¹⁷Rainys J. *P.O.W (Polska Organizacja Wojskowa) Lietuvoje*, Kaunas, 1936, p. 55.

¹⁸Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Čikaga, t. 2, 1986, p. 399.

¹⁹Rainys J. *P.O.W...*, p. 161, 166–167.

²⁰LCVA, f. 384, ap. 3, b. 24, l. 15.

²¹Rainys J. *P.O.W...*, p. 169.

ir nepavyko daug surinkti, tačiau jie vis dėlto pakenkė Lietuvai: padėjo lenkams užimti Širvintas, slapta puldinėjo netoli demarkacijos linijos buvusius lietuvių karius, rinko žinias apie Lietuvos kariuomenę ir kt.²²

Kaip jau minėjome, nepriklausomoje Lietuvoje veikė dar viena slapta lenkų organizacija – „Pakraščių Sargybos Draugija“. Ji daugiausia rūpinosi perversmui palankiai nuteikti Lietuvoje veikusias lenkų organizacijas²³. Lietuvos lenkai sujudo. Dvarininkai „banketų“, svečiavimosi pas „gimines“ ir kitais pretekstais iš okupuoto Vilniaus krašto važinėjo ir į Musninkų apylinkes aptarinėti pasiruošimo būsimam perversmui reikalų. Po apylinkių kaimus vaikščiojo įtartini „elgetos“, „meistrai“, „pirkliai“ ir t. t., kurie gyventojams pasakojo, jog „anoje pusėje“ lenkai su jais labai gerai elgiasi, myli žmones, privežę visokių prekių, kad nebeilgai reikės kentėti – tuoj ateisianti geresnė valdžia „iš Vilniaus“ ir t. t. Apie Lietuvos kariuomenę, tarnautojus ir žymesnius veikėjus buvo skleidžiamos įvairiausios paskalos.

Tačiau sąmokslininkams visgi labiausiai rūpėjo išplėsti savo įtaką Lietuvos kariuomenėje. 1919 m. rugpjūčio mėn. pradžioje Kaune jie bandė užmegzti ryšius netgi su vyr. kariuomenės vadu gen. S. Žukausku ir jį patraukti į savo pusę²⁴. Rugpjūčio 8 d. peviakai tarėsi su Lietuvos kariuomenės lenkų karininkų grupe netoli demarkacijos linijos Musninkuose. Čia buvo aptartas perversmo Lietuvoje klausimas²⁵. Planuojant jį įvykdyti 1919 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje, buvo aptarta, kaip vietose turėtų sukilti POW ir OSN nariai. Numatyta iš pradžių susirinkti Maišiagalėje, o iš ten jau didesnėmis jėgomis žygiuoti per Musninkus, pulti pakeliui sutinkamas negausias lietuvių kariuomenės dalis ir veržtis Kauno kryptimi²⁶.

Lenkams realizuoti šį sumanymą kliūčių nebuvo, nes ruožas nuo Maišiagalos ir Širvintų pusės buvo atviras ir lietuvių neginamas. Tuo metu Širvintose veikusios lietuvių komendantūros pajėgos buvo menkos – 1 karininkas su 59 kareiviais, kurie teturėjo 24 šautuvus²⁷.

Pasklidus gandui, kad į Širvintas atvyksta 300 lietuvių karių, lenkų budrumas sustiprėjo. Dar 1919 m. rugpjūčio pradžioje į Maišiagalą atvyko apie 800 lenkų pėstininkų ir raitelių. Rugpjūčio 17 d. į šį miestelį buvo pasiūsta dar 200 pėstininkų. Remiant vietiniams „ščelsams“, iš Maišiagalos į Širvintas buvo pasiūsta nuo galvos iki kojų apsikabinėjusi granatomis, šautuvais ir šoviniais lenkų „puolamoji kuopa“ („szturmowa kompania“), kurią sudarė apie 200 kareivių ir 50 raitelių²⁸. Kadangi jau anksčiau Širvintosė išikūrusioje lenkų komendantūroje buvo apie 80 kareivių su 2 kulkosvaidžiais, tad miestelyje jų dalinys išaugo iki 350 gerai ginkluotų ir apmokytų karių²⁹. Susidarė didelė jėgų disproporcija, kuri lietuviams nieko gero nežadėjo. Lenkų agitatorių sukurstyti, nutautėję miestelio gyventojai rugsėjo 8 d. po pamaldų įvykusiame mitinge pareikalavo lietuvių komendantūrai iš Širvintų išsikraustyti. Iškilus pavojui būti nuginkluotai, šioji kitą dieną pasitraukė į Gėlvonus. Čia naktį iš rugsėjo 24 į 25 d., puolant didelėms lenkų pajėgoms, smarkiai nukentėjo. Komendantūros likučiai atsідūrė Vėpriuose³⁰.

²² Šalčius M. *Lenkų sąmokslas Lietuvoje*, Čikaga, 1921, p. 25–26.

²³ *Ten pat*.

²⁴ Lossowski P. *Stosunki polsko-litewskie...*, p. 124.

²⁵ *Ten pat*, p. 126.

²⁶ Rainys J. *P.O.W...*, p. 35–36.

²⁷ 1919 m. įsakymai Ukmergės batalionui, LCVA, f. 921, ap. 1, b. 1, l. 36.

²⁸ Santykiai su lenkais (1919 VIII 27 – IX 3), *Kariškių žodis*, Kaunas, 1919, rugs. 4, nr. 16, p. 125.

²⁹ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius, 1998, p. 139.

³⁰ Gudelis P. Širvintų miesto ir apskrities karo komendantūra, *Karys*, Niujorkas, 1967, nr. 1, p. 42.

Tuo tarpu kitas lenkų dalinys iš Máišiagalos buvo pasiūstas į Musninkus. Jam buvo iškeltas uždavinys užimti strategiškai svarbų tiltą per Nerį ties Čiobiškiu, įsitvirtinti minėto miestelio apylinkėse, iš kur puldinėti kitas lietuvių vietas, veržiantis Kauno kryptimi. 1919 m. rugpjūčio 28 d. Kaišiadorių komendantūros kuopos vadas karin. S. Petkelis, jodamas į dar lenkų nespėtą užimti Čiobiškį, sugavo *ščelsų* organizacijos ginkluotą agentą J. Stabinskį, pas kurį rado lietuvių valdžiai priešiška nusiteikusių vietinių lenkų veikėjų sąrašą, jų rengiamo žygio į Kauną maršrutą ir kt.³¹

Nors 1919 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje POW rengtas sukilimas ir nepavyko, tačiau vienas iš svarbiausių tuo metu vykdytos lenkų politikos komponentų tebebuvo kuo giliau įsibrauti į Lietuvos teritorijos gilumą. Įsitvirtinus lenkams Musninkuose, aplinkinių vietovių puldinėjimai bei plėšikavimai įgavo sistemingą pobūdį. Šiems puldinėjimams labai įkyrėjus, lietuviai 1919 m. rugsėjo 18 d. naktį netikėtai puolė Musninkus ir po atkaklaus susirėmimo lenkus iš miestelio išvijo. Iš lenkų buvo paimta 12 šautuvų, 4 kardai, 1 revolveris, 4 durtuvai ir kt. grobis. Žuvo 1 lietuvių karys³².

Tačiau kitą dieną lenkai, sutelkę daugiau kaip 1000 karių, ėmė veržtis plačiu Bálninkų–Širvintų–Čiobiškio frontu. Naktį iš rugsėjo 19 į 20 d. jie puolė Čiobiškio tiltą ir dvarą. Susirėmimas buvo aršus ir tęsėsi apie 2 valandas. Lenkų gausios pajėgos ėmė supti nedidelį lietuvių kariuomenės būrį. Gresiant apsupimo pavojui, dalis lietuvių karių persikėlė į kitą Neries pusę, kiti, atkakliai begindami tiltą, pateko į priešų nelaisvę. Užėmę tiltą ir įsitvirtinę Čiobiškyje, lenkai ėmė grasinti Kaišiadoriams³³. Spalio 12 d. jie puolė lietuvių užtvartą ties Ksaverinavos kaimu (2,5 km į pietus nuo Čiobiškio). Lietuviai atsišaudydami buvo priversti atsitraukti³⁴. Lapkričio 27 d. lenkai įsitvirtino už 2,5 km į šiaurę nuo Čiobiškio buvusiam Astruvkos dvare³⁵ bei Kernavėje³⁶. Tad 1919 m. pabaigoje lenkų valdžioje atsidūrė visa Musninkų valsčiaus teritorija.

1920 m. pradžioje lenkai ties demarkacijos linija pradėjo telkti naujų karinių pajėgų, pergrupuoti anksčiau čia buvusias karines dalis. Į kai kuriuos Širvintų apskrities kaimus buvo sutelkta po 300 lenkų karių. Lenkų karinės pajėgos Lietuvoje smarkiai išaugo³⁷. Nors oficialiai Lenkija karo Lietuvai ir nebuvo paskelbusi, tačiau įtampa tarp šių valstybių nuolat didėjo, frontas veikė, kariniai susidūrimai kartojosi. Ypač intensyvėjo lenkų veiksmai Kaišiadorių bei Ukmergės kryptimis. Lietuvos kariuomenės vadovybė minėtus lenkų veiksmus siejo su jų sumanymu pulti Kauną ir ėmėsi priemonių jo gynybai organizuoti. Šiuo tikslu 1920 m. sausio 5 d. į Kaišiadorių rajoną buvo perkeltas LK Mindaugo IV pėst. pulkas³⁸.

Tų metų balandžio mėn. lenkams pradėjus ofensyvą prieš bolševikus, pagrindinės jų jėgos ir pastangos buvo nukreiptos į bolševikų frontą. Lenkų karių skaičius Lietuvos pafrontėje ėmė mažėti. Tačiau jų provokacijos pagal demarkacijos liniją nesiliovė. Lenkai ir toliau

³¹ Stasiūnas Br. Rytų Lietuvai besikuriant, *Karo archyvas*, Kaunas, t. 9, 1938, p. 294.

³² Pažymėtini įvykiai prieš 10 metų, *Karys*, 1929, nr. 35, p. 594.

³³ Santykiai su lenkais (1919 IX 20 – X 14), *Kariškių žodis*, Kaunas, 1919, spalio 17, nr. 22, p. 165.

³⁴ Pažymėtini įvykiai prieš 10 metų, *Karys*, 1929, nr. 40, p. 662.

³⁵ Pažymėtini įvykiai prieš 10 metų, *Karys*, 1929, nr. 46, p. 758.

³⁶ 1919 m. įsakymai I pėst. brigadai, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 89, l. 68.

³⁷ Santykiai su lenkais (1920 I 13 – I 20), *Kariškių žodis*, Kaunas, 1920, sausio 22, nr. 4, p. 26.

³⁸ Plk. lt. V. Vitkauskas, Mūsų pėstininkai, *Mūsų žinynas*, Kaunas, 1928, t. 15, p. 250.

laikėsi atviro lietuvių sargybų bei rinktinių puldinėjimo arba provokacijų, sukeliančių lietuvių karių pasipriešinimą, taktikos. Antai 1920 m. balandžio 18–19 d. lenkai užpuolė netoli Čiobiškio buvusias lietuvių sargybas, plėšė gyventojus, atėmė iš jų 13 arklių bei keletą vežimų. Atsakydami į tai, lietuvių žvalgai apšaudė lenkus ir atėmė iš jų 2 arklius ir vežimą³⁹.

Lenkai vykdė dideles maisto ir gyvulių rekvizicijas, atskirose vietose net praktikavo naujokų šaukimus, suiminėjo vietinės valdžios atstovus, kišdavosi į dvarų, kurių savininkai jiems buvo artimi ir patikimi, valdymo reikalus. Toks lenkų elgesys bei provokacijos gyventojams nepaprastai įkyrėjo.

1920 m. liepos mėn. pradžioje bolševikai šiaurės fronte prieš lenkus pradėjo didelį puolimą. Pralaužus kairįjį lenkų kariuomenės sparną, liepos 6 d. šie pradėjo trauktis iš Lietuvos teritorijos. Lietuvos kariuomenė skubiai užiminėjo lenkų paliekamas lietuvių etnines žemes. Kpt. A. Kerbelio vadovaujamas VII pėst. pulko II batalionas, žygiuodamas iš Ukmergės apylinkių Vilniaus kryptimi, liepos 9 d. užėmė Širvintas, o jo V kuopa – Musninkus. Liepos 11 d. buvo užimta Kernavė, Jauniūnai bei kitos Musninkų apylinkių vietovės⁴⁰. Prasidėjo musninkiečių taip lauktas ir teikęs didelių vilčių taikus gyvenimo laikotarpis. Deja, ir ši kartą jis buvo labai trumpas – tęsėsi vos 3 mėnesius.

Rugpjūčio mėn. viduryje netoli Varšuvos sustabdę bolševikų veržimąsi, lenkai perėjo į kontrpuolimą ir sparčiai ėmė stumti priešą atgal. Kairiuoju savo kariuomenės sparnu jie puolė pietų Suvalkijoje buvusius lietuvių kariuomenės dalinius ir sudavė jiems keletą skaudžių smūgių. Įsikišus Tautų Sąjungai, lietuvių–lenkų kovos baigėsi 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutarties pasirašymu.

Tačiau jau spalio 8 d. ši sutartis buvo sulaužyta. Tą dieną lenkų gen. L. Želigovskis, apsišaukęs „sukilėliu“, o iš tikrųjų Lenkijos vadovo J. Pilsudskio įsakytu, nuo Eišiškių ir Šalčininkų pusės pradėjo puolimą Vilniaus kryptimi. Gen. L. Želigovskio žinioje buvo 16 pėstininkų batalionų, 5 kavalerijos batalionai, 36 lauko patrankos, 8 sunkiosios patrankos, 139 kulkosvaidžiai ir keletas šarvuočių⁴¹. Iš viso jo kariuomenėje buvo apie 14 000 karių. Jį dengusioje gen. V. Sikorskio vadovaujamoje armijoje buvo per 50 000, o II armijoje – 15 000 karių. Iš viso tos jėgos sudariusios apie 80 000 karių ir kone 4 kartus viršijo visos Lietuvos kariuomenės skaičių⁴².

Pagrindinėms lietuvių pajėgoms tuo metu tebesant pietinėje Lietuvoje, Vilniui nuo želigovskininkų ginti teįstengta panaudoti ne visos sudėties IV, VII ir IX pėst. pulkus, kuriuose tebuvo 7 pėstininkų batalionai, 2 lauko baterijos ir 3 kavalerijos eskadronai⁴³. Tokios pajėgos neįstengė atsilaikyti priešui ir jau kitą dieną buvo priverstos sostinę palikti. Užėmę Vilnių, lenkai pagrindinį smūgį nukreipė šiaurės vakarų kryptimi, t. y. Giedraičių–Širvintų–Mūsniškų link. Lietuvių karinės dalys, parodydusios atkaklų pasipriešinimą, traukėsi. Spalio 12 d. iš Vilniaus į Musninkus atvyko Vilniaus m. ir apskr. karo komendantūros mokomoji komanda, karo milicijos mokykla, administracinis bei rikiuotės skyriai. Susitvarkiusi ko-

³⁹ 7 pėst. Žemaičių kunig. Butigeidžio pulko dienyne nuo 1919 m. liepos 1 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 119, l. 30.

⁴⁰ *Ten pat*, l. 49.

⁴¹ Ališauskas K. Želigovskiada, *Karys*, Brukllynas, 1971, nr. 2, p. 44.

⁴² Dr. Rukša A. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės*, Klivlendas, 1982, t. 3, p. 245.

⁴³ Ališauskas K. *Želigovskiada...*, p. 43.

mendantūra vėliau patraukė į Kauną⁴⁴. Lietuvos nepriklausomybei vėl iškilo rimtas pavojus.

Užėmęs Vilnių, gen. L. Želigovskis stengėsi plėsti jo paskelbtos tariamai savarankiškos valstybės, vadinamosios „Vidurinės Lietuvos“, teritoriją. Susidariusio lietuvių–lenkų fronto šiaurinį barą dešiniajame Neries upės krante gynė gen. S. Nastopkos vadovaujama I pėst. divizija, kurios sudėtyje, kaip minėjome anksčiau, buvo IV, VII ir IX pėst. pulkai, VI ir X baterijos bei III raitelių eskadronas. Kpt. J. Variakojo vadovaujamas IV pėst. pulkas buvo dešiniajame divizijos sparne ir gynė barą Vaičiūniškiai (imtinai) – Ražkažiai (išimtinai). Spalio 13 d., didelių priešų jėgų spaudžiamas, pulkas buvo priverstas iš pradžių atsitraukti ir ištvirtinti Šilėnų–Laičių–Sudervės linijoje, o vėliau išsidėstyti Ringalkos–Nedvediškių linijoje⁴⁵.

1920 m. spalio 17 d. lenkai pradėjo smarkų puolimą visame lietuvių I pėst. divizijos ginamame bare pagal kelius Vilnius–Širvintos ir Vilnius–Giedraičiai. Atkakliausios kovos vyko Sudervės–Pikeliškių ruože. IV pėst. pulkas atkakliai gynėsi, kartais vykdydamas priešpuolius. Negalėdamas atsilaikyti vienoje pozicijoje, pasitraukdavo vos keletą kilometrų į kitą ir vėl sustodavo gintis. Spalio 21 d. lenkai smogė į I pėst. divizijos užnugarį ir pasiekė Širvintų apylinkes. Jų kavalerijos dalis įsiveržė į Kėlių kaimą, kur paėmė į nelaisvę III artilerijos diviziono vadą mjr. V. Kapčiuką, rasdami jo štabe daug vertingos karinės informacinės medžiagos⁴⁶.

Dar didesnė nesėkmė lietuvių karinę vadovybę ištiko Juodelių kaime, kur buvo įsikūręs gen. ltn. S. Nastopkos vadovaujamas I pėst. divizijos štabas. Tą pačią dieną lenkai, netikėtai užpuolę, paėmė į nelaisvę gen. ltn. S. Nastopką, keletą štabo karininkų ir 64 komendanto komandos puskarininkius bei kareivius. Daliai karininkų, puskarininkų bei eilinių pavyko pabėgti. Nuo spalio 22 d. I pėst. divizijai ėmė laikinai vadovauti VII pėst. pulko vadas plk. ltn. E. Adamkavičius⁴⁷.

Šis lenkų kavalerijos manevras privertė I pėst. divizijos dalis pasitraukti į Kernavės–Mūsninkų–Širvintų–Giedraičių liniją. Divizijos vado įsakymu IV pėst. pulkas su X baterija ir I eskadrono būriu saugojo barą nuo Pakalniškių iki Skėtėrių kaimo imtinai. Kairėje buvęs mjr. Vl. Rėklaičio vadovaujamas VII pėst. pulkas gynė barą nuo Skėtėrių iki Šešuolėlių imtinai. Iš dešinės, kairiajame Neries upės krante, barą saugojo III pėst. divizija⁴⁸.

Spalio 25 d. lenkai didelėmis jėgomis puolė Skėtėrius iš dviejų pusių – nuo Bařtkušio ir nuo Užūblendžių. Veikė jų smarki šautuvų, kulkosvaidžių ir artilerijos ugnis. Lietuviai, neįstengdami atremti keliskart stipresnio priešų, buvo priversti palikti Skėtėrius ir pasitraukti. Buvusiai padėčiai atkovoti į pagalbą iš rezervo papildomai buvo pasiūsta viena kuopa. Lenkus smarkiai apšaudė lietuvių artilerija. Lietuviai perėjo į kontrpuolimą. Mūšis tęsėsi daugiau kaip 2 valandas. Lietuviai atakavo lenkus ir, panaudoję rankines granatas, juos iš Skėtėrių išmušė. Po to (spalio 26–31 d.) lenkai kasdien puolė Skėtėrius, tačiau visi jų puolimai buvo atremti⁴⁹.

⁴⁴1920 m. įsakymai Vilniaus m. ir apskr. komendantūrai, *LCVA*, f. 496, ap. 2, b. 764, l. 122–123.

⁴⁵IV pėst. LK Mindaugo pulko mūšių aprašymas laikotarpyje nuo 1920 m. spalio 13 d. iki lapkričio 21 d. imtinai, *LVCA*, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 54–55.

⁴⁶1920 m. įsakymai artilerijos pulkui, *LCVA*, f. 527, ap. 1, b. 16, l. 139.

⁴⁷1920 m. įsakymai I pėst. divizijos štabui, *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 2, l. 52.

⁴⁸1920 m. įsakymai I pėst. divizijai, *LCVA*, f. 909, ap. 1, b. 12, l. 1.

⁴⁹IV pėst. LK Mindaugo pulko mūšių aprašymas..., *LVCA*, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 56–57.

Lenkai bandė pralaužti lietuvių frontą ir ties Musninkų miesteliu. Lapkričio 1 d. jie didelėmis jėgomis puolė IV pėst. pulko pozicijas, apšaudydami jas smarkia artilerijos bei kulkosvaidžių ugnimi. Tačiau šis lenkų puolimas buvo atremtas⁵⁰.

Iš patekusio nelaisvėn lenkų kareivio buvo sužinota, jog tai buvę tik jų sustiprintos žvalgybos veiksmai, o netrukus, gavę pastiprinimą, lenkai pradėsią stambų puolimą visame IV pėst. pulko bare, siekdami pralaužti frontą ir nustumti lietuvius iki Šventosios upės. Ši informacija pasitvirtino. Netrukus lenkai nedidelėmis pajėgomis pradėjo puolimą ties Viršūliškais, o po to stipriomis kolonomis ėmė atakuoti visame IV pėst. pulko bare. Prasidėjo atkaklus mūšis, iš abiejų pusių veikė artilerija ir nemažas kulkosvaidžių skaičius. Lenkų artilerija smarkiai šaudė į lietuvių karių apkasus. Paskui lenkai keliose vietose bandė pralaužti lietuvių ginamą barą, bet buvo atmušti. 16 val. lenkai savo jėgas sukonzentravo ties kairiuoju pulko sparnu ir vėl puolė Skėteriūs iš dviejų pusių – nuo Bařtkuškio ir Užūblindžių kaimų, panaudodami daug kulkosvaidžių ir kelis bombosvaidžius. Vėliau jie atidengė smarkią artilerijos ugnį į Skėtėriuose iškastus lietuvių apkasus. Tuo pat laiku nuo Kernavės pusės pasirodė dar vienas lenkų batalionas, kuris įėjo į mišką ties pulko III kuopos ginamu baru. Netrukus lenkų artilerija atidengė smarkią ugnį į šios kuopos (vidurinio baro) apkasus. 17 val. po šio stipraus artilerijos apšaudymo lenkai atakavo Skėteriūs. Lietuviai, nors ir neturėjo durtuvų, tačiau, panaudoję rankines granatas bei kulkosvaidžių ugnį, lenkus atmušė. Šie, patyrę nemažų nuostolių, buvo priversti atsitraukti. Apie 17 val. 30 min. lenkai vėl atakavo Skėteriūs. Lietuviams besiginant, 2 lenkų kuopos, apėjusios lietuvius iš kairės, pakartojo Skėtėrių puolimą iš užpakalio. Lietuviai, taip netikėtai užpulti iš abiejų pusių, vos spėjo prasimušti iš apsupties, palikę priešui sunkiai sužeistus karius ir 1 kulkosvaidį⁵¹.

Vėliau paaiškėjo, jog lenkai apėjo Skėtėrių kaimą per kairėje buvusio VII pėst. pulko barą. Šio pulko sargyba, prasidėjęs mūšiams, pasitraukė ir Skėtėriuose kovojusiems IV pėst. pulko kariams nieko nepranešė. Lenkai tuo pasinaudojo ir nejučiomis užėjo pulko sargybai į užnugarį.

Tuo pačiu metu smarkūs mūšiai vyko pulko viduriniame bare. Tačiau visur lenkai buvo atremti. Jų artilerija per 10 mūšio valandų į lietuvių apkasus bei bateriją paleido apie 3000 sviedinių. Kadangi iš jų tesprogo tik apie 5–10 proc., lietuviai apkasuose įstengė išsilaikyti. Lietuvių artilerija dėl sviedinių stokos išleido jų tik apie 350. Po atkaklių mūšių apie 20 val. Skėteriūs pavyko atsiimti⁵².

Atkovojus Skėteriūs ir atmušus lenkus ties viduriniuoju bei dešiniuoju sparnais, prieš puolimas buvo likviduotas. Lietuvių nuostoliai: 1 karys užmuštas, 4 sužeisti ir 10 karių dingę be žinios. Lenkų nuostoliai buvo daug didesni. Tai liudijo mūšio lauke jų paliktos kruvinos milinės, šautuvai, rancai ir kt. 3 lenkų kareiviai pateko nelaisvėn⁵³.

Tačiau lenkų puldinėjimai ir toliau nesiliovė. Lapkričio 11 d. įvyko susirėmimas su jais ties Draučių kaimu. Lietuviai, panaudoję granatas, lenkus nuo minėto kaimo nuvijo. Keturi lenkų kariai buvo sužeisti, žuvo vienas lietuvis⁵⁴.

⁵⁰Ten pat.

⁵¹Ten pat.

⁵²I pėst. divizijos štabo viršininko 1920 m. lapkričio 1 d. telefonograma nr. 40 generalinio štabo viršininkui, LCVVA, f. 929, ap. 3, b. 189, l. 383.

⁵³IV pėst. LK Mindaugo pulko mūšių aprašymas..., LVCA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 59.

⁵⁴Svarbesni įvykiai prieš 10 metų, *Karys*, 1929, nr. 45, p. 918.

Lenkų karinių pajėgų dydžiui išsiaiškinti lapkričio 12 d. 6 val. ryto iš Kaimynų kaimo įvairiomis kryptimis buvo pasiūsti 4 sustiprintos žvalgybos būriai. Kairysis būrys, priėjęs Plekiškių dvarą, netoli jo rado apsikarusius 37 lenkus su 1 kulkosvaidžiu. Būrys juos atakavo ir privertė paniškai bėgti. Nelaisvėn pateko 1 lenkų kareivis ir paimtas minėtas kulkosvaidis. Tačiau netrukus iš Daškuškių kaimo pasipylė lenkų kuopa, privertusi lietuvių būrį grįžti atgal. Tuo tarpu kiti būriai, išvaikę priešakines lenkų sargybas, taip pat sugrįžo į savo pozicijas. Lenkai neteko 4 užmuštų karių, o apie 12 buvo sužeisti. Persekiodami lietuvių žvalgybą, jie priėjo iki pulko ginamo baro ir užpuolė Kaimynų bei Skėtėrių kaimus, tačiau kulkosvaidžių ugnimi buvo atmušti⁵⁵.

Lapkričio 14 d. 16 val. lenkai po smarkaus artilerijos apšaudymo minėtų Kaimynų ir Skėtėrių kaimų puolimą pakartojo. Skėtėrius puolė trimis kuopomis su kulkosvaidžiais ir bombosvaidžiais. Puolė iš dviejų pusių, o netrukus ėmė veržtis ir į dešinią sparną, panaudodami stiprią kulkosvaidžių ir bombosvaidžių ugnį. 18 val., verždamiesi nuo Bařtkuškio dvaro pusės, jie užėmė pietvakarinę Skėtėrių kaimo dalį, kurią gynė lietuvių naujokai kariai. Kita lietuvių karių grupė, kurią sudarė prityrę kovose kariai, pasidalijo į dvi dalis. Viena jų liko gintis nuo atakuojančių lenkų iš vienos pusės, o kita perėjo kontrataką ir, panaudojusi rankines granatas, išvijo į Skėtėrių kaimą prasibrovusius lenkus. Tuo pačiu metu kitos lenkų dalys atakavo Kaimynų kaimą ir tarp šio bei Skėtėrių kaimo lietuvių ginamus apkasus. Pasinaudoję tamsa, lenkai priėjo taip arti, jog nebegalima buvo jų apšaudyti iš kulkosvaidžio. Ir tik rankinėmis granatomis pavyko atmušti stiprią priešų ataką. Nepavykus prasimušti minėtoje vietoje, lenkai dar kelis kartus puolė Vičiūnų kaimą ir kairią pulko barą. Vėl pasinaudoję tamsa jie kelis kartus buvo priėję prie pat lietuvių apkasų ir su šauksmu veržėsi atakon, bet visais atvejais buvo atmušti, patirdami didžiulių nuostolių. Lietuviams daug pagelbėjo gilūs geri apkasai, kuriuos buvo išsikarusios visos sargybos. Apie 19 val. 40 min. mūšiai liovėsi⁵⁶.

Gen. L. Želigovskis, sutelkęs stambias karines pajėgas, lapkričio 17 d. auštant pradėjo vykdyti savo didžiąją ofensyvą, puldamas lietuvių I pėst. divizijos ginamą barą nuo Neries iki Dubingių. Šios didžiosios ofensyvos metu želigovskininkai nepaliko ramybės ir lietuvių IV pėst. pulko, gynusio barą tarp VII pėst. pulko ir Neries–Musninkų ir jų apylinkių. Verždamiesi Širvintų kryptimi, lenkai daug kartų bandė pralaužti frontą tarp IV pėst. pulko kairiojo ir VII pėst. pulko dešiniojo sparno – ties Užušilių kaimu. Jie minėtos lapkričio 17 d. 9 val. ryto smarkia artilerijos ugnimi apšaudė ir Ramoniškių–Musninkų–Taūčiulių–Levėnių liniją gynusį IV pėst. pulką. Apie 11 val. jie puolė Skėtėrius, bet artilerijos ir kulkosvaidžių ugnimi buvo atmušti.

Kitos dienos 9 val. ryto lenkai puolimą pakartojo. Kadangi nebuvo spėta gerai apsikasti, lietuviai perėjo į kontrpuolimą ir, padedant artilerijai, lenkus vėl nuvijo. 19 val. naujas priešų puolimas taip pat buvo atremtas. Lenkai visą naktį iš artilerijos apšaudė Musninkus, neleisdami kareiviams kasti apkasų⁵⁷.

Gavę pastiprinimą, lapkričio 19 d. lenkai pradėjo naują smarkų puolimą. Atmušti nuo Musninkų ir Taūčiulių jie metėsi prie Mikėiliškyje buvusios lietuvių užtvaros. Maždaug 2 batalionai jų pėstininkų bei raitelių eskadronas susikongravo prie Užušilių kaimo. Jų artilerija smarkia ugnimi apšaudė visą IV pėst. pulko

⁵⁵ IV pėst. LK Mindaugo pulko mūšių aprašymas..., LVCA, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 59.

⁵⁶ *Ten pat*, l. 60.

⁵⁷ *Ten pat*, l. 61.

barą, bet ypač Pāširvintį, kur stovėjo bataliono štabas ir baterija. Keliose vietose nepasisekus prasiveržti, lenkai dideles jėgas ėmė koncentruoti ties Taūčiulių kaimu, nes ten buvo miškinga ir tinkama pasislėpti vietovė. Lietuvių artilerija visą laiką smarkia ir taiklia ugnimi apšaudė lenkus ir tuo padėjo pėstininkams gintis. 11 val. vėl prasidėjo smarkus Musninkų miestelio, o netrukus ir Kunigiškių kaimo puolimas. Po valandos pasirodė 3 lenkų lėktuvai, kurie mėtė bombas, bet nuostolių nepadarė. Po to lenkai smarkiai apšaudė lietuvių bateriją. Teko ją perkelti į kitą vietą. Nustačius, jog lenkų baterija stovi prie Užūšilių kaimo, buvo įsakyta ją apšaudyti⁵⁸.

16 val. 3 lenkų kuopos, išsisklaidžiusios grandinėmis, pradėjo pulti Taūčiulius. Į kaimą jie atidengė 2 sunkiųjų ir 4 lengvųjų kulkosvaidžių ugnį. Padėtis susidarė labai rimta, juo labiau kad kairysis sparnas buvo visai atidengtas, o apie ten turėjusį būti VII pėst. pulką nieko nebuvo girdėti. Lenkų artilerija taip smarkiai šaudė, jog per pakilusias prieš apkasus dulkes ir dūmus net nesimatė puolančių lenkų grandinių. Taūčiuliuose tebuvo vos 37 IV pėst. pulko kariai su 2 kulkosvaidžiais. Vieną iš jų sudaužė prieš artilerijos sviedinys, o kitam nuo per didelio veikimo perdegė vamzdis. Tad puolant lenkams, nebeturėta nė vieno kulkosvaidžio. Pasibaigė ir karių šoviniai. Iš pradžių gynėjai mėgino atmušti lenkus rankinėmis granatomis, bet ir tų pristigta. Neturint kitos išeities, teko pasitraukti. Lenkai Taūčiulius užėmė⁵⁹.

Nors Širvintos tuo metu lietuvių karių jau buvo užimtos, tačiau IV pėst. pulko padėtis nuo to nė kiek nepagerėjo – lenkai toliau tęsė puolimą. Pulko vadovybė, pasinaudodama tuo, jog ties Musninkais lenkų puolimas šiek tiek aprimo, vieną kuopą iš miestelio, o kitą iš rezervo pasiuntė atkovoti buvusią padėtį Taūčiuliuose. 17 val. 30 min. VII pėst. pulko vadas pranešė, jog iš lenkų belaisvių sužinota apie priešo sumanymą prieš IV pėst. pulką pasiųsti dar 7 kuopas. Tuo metu pasiųstos į Taūčiulius minėtos abi lietuvių kuopos iš dviejų pusių apsupo kaimą ir, pasinaudamos tamsa, rankinėmis granatomis atakavo lenkus. Nesitikėdami tokio greito lietuvių kontrapuolimo, lenkai paniškai išsibėgiojo, palikę daug šautuvų ir amunicijos. Į nelaisvę buvo paimta 14 kareivių ir nemažai grobio. IV pėst. pulkas patyrė šiuos nuostolius: 5 kareiviai, anksčiau atsitraukdami iš Taūčiulių, pateko nelaisvėn, užmuštas 1 arklis ir netekta 2 kulkosvaidžių⁶⁰.

Lapkričio 20 d. vyko tik maži žvalgų susirėmimai. Pulkui buvo įsakyta pasirengti puolimui ir atsūmti iš priešo anksčiau gintą Ramoniškių–Skėtėrių liniją. Puolimui pulkas buvo padalytas į 2 voras. Kpt. J. Vidugirio vadovaujama kairioji vora (I, II, III ir IX kuopos, 14 kulkosvaidžių, X baterijos būrys) turėjo kitos dienos ankstyvą rytą susikoncentruoti Taūčiulių kaimo apylinkėse, išmušti lenkus iš Užūšilių bei Skėtėrių kaimų ir užimti kairįjį senos apkasų linijos sparną. Kpt. J. Andrašiūno vadovaujama dešinioji vora (V, VI, VII ir VIII kuopos, 15 kulkosvaidžių, X baterijos būrys ir 13 raitelių) turėjo tuo pačiu metu susikoncentruoti Kunigiškių kaimo apylinkėse ir, reikalui esant, pagelbėti kairiajai vorai išmušti lenkus iš Skėtėrių kaimo, kur jie buvo labiausiai įsitvirtinę. Užėmus minėtąją liniją, įsakyta būti pasirengusiems pulti toliau⁶¹.

Lapkričio 21 d. 6 val. kairioji vora iš Taūčiulių išvyko Užūšilių link. Lenkai didesnio pasipriešinimo neparodė ir

⁵⁸ Dykūnas S. Paskutinės kautynės su lenkais 1920 metais, *Karys*, Kaunas, 1928, nr. 24, p. 455.

⁵⁹ *Ten pat.*

⁶⁰ IV pėst. LK Mindaugo pulko mūšių aprašymas..., *LVC A*, f. 509, ap. 1, b. 23, l. 62.

⁶¹ *Ten pat*, l. 63.

Užšiliai greit buvo užimti. Su lenkais susiremta ant aukštumos 128. Vora energingu antpuoliu lenkus iš šios aukštumos išmušė, o 7 val. 15 min. buvo užimta ir aukštuma 123. Skėtėriuose lenkai atkakliai priešinosi, bet, lietuviams pradėjus juos apeiti iš sparnų, padrikai paliko ne tik šį, bet ir Kaimynų kaimą. Minėtos vietovės buvo užimtos 9 val.

Dešinioji vora tuo metu energingai puolė aukštumą 150 ir greit ją užėmė. Pasiuntus žvalgus Kernavės link, viena kuopa liko apkasuose, o dvi kuopos iš Kunigiškių puolė Vičiūnus. Juos užėmus, buvo puolami Kryžiaukos, Pajúodžių ir Vaitkūnų kaimai. Nors priešas iš pradžių labai atkakliai gynėsi, lietuviai po valandos minėtus punktus užėmė ir be perstojo vijo lenkus, neatsižvelgdami į jokias kliūtis. Nors daug pulko karių buvo sužeistų, jie vijo priešą tol, kol uždusę parkrisdavo, nebegalėdami toliau vyti. Taip jie buvo pasipiktinę lenkais. Iki 9 val. pulkas užėmė visą senąją apkasų liniją. Galutinai sumušti lenkus sutrukdė Tautų Sąjungos Karinė kontrolės komisija, pareikalavusi kovas nutraukti. Tai ir buvo įvykdyta⁶².

Kovų metu paimti 29 belaisviai ir daug grobio. Pulkas patyrė šiuos nuostolius: 2 kareiviai užmušti, sužeistas 1 karininkas ir 17 kareivių⁶³.

IV pėst. LK Mindaugo pulkas ties Musninkais ne tik atlaikė didelį priešo jėgų spaudimą, bet labai daug prisidėjo prie lenkų gen. L. Želigovskio kariuomenės pralaimėjimo. Todėl šias paskutiniąsias lemiamas karines operacijas prieš želigovskininkus tikslinga vadinti Širvintų–Giedraičių–Mūsninkų operacijomis. Jas labai teigiamai įvertino Lietuvos aukščiausioji vadovybė, visa lietuvių tauta ir ypač Musninkų krašto žmonės⁶⁴.

1919–1920 metų Nepriklausomybės kovų aidai Čiobiškio, Kernavės ir Musninkų apylinkėse

Gintautas Surgailis

Nepriklausomybė... Šis žodis vienas iš svarbiausių kiekvienos tautos istorijoje. Deja, dažniausiai jis lydimas kovų, netekčių, pergalių ir pralaimėjimų.

1918 m. Lietuvai vėl susidarė galimybė tapti laisvai ir nepriklausomai. 1918 m. lapkričio 11 d. išrinktas pirmasis atkurtos valstybės ministras pirmininkas prof. Augustinas Voldemaras manė, kad užtenka tik paskelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe ir tokia ji bus. Jis netgi neplanavo kurti savos kariuomenės, manydamas, kad svarbiausia skubiai sukurti miliciją vidaus tvarkai palaikyti. Lapkričio 14 d. pirmajame viešame ministrų kabineto posėdyje jis pareiškė, kad „*karo mes su niekuo nevedam ir nė vienas iš mūsų kaimynų – Vokiečių, Lenkų, Ukrainų, Rusų ir Latvių neturi pamato ant mūsų užpuldinėti. Taigi didelių spėkų rubežiams saugoti mums ir nereiks*“¹.

Tačiau labai greitai teko įsitikinti, kad ministras pirmininkas, kartu einan-

⁶²Dykūnas S. *Paskutinės kautynės su lenkais...*, p. 455–456.

⁶³*Ten pat.*

⁶⁴1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei, LCVA, f. 384, ap. 1, b. 23, l. 335.

¹*Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1014, ap. 1, b. 21, l. 79.

tis ir krašto apsaugos ministro pareigas, labai klydo. Su savos kariuomenės neturinčia valstybe, nors ir pasiskelbusia nepriklausoma, niekas nė nemanė skaitytis, todėl jau 1918 m. lapkričio 23 d. prof. A. Voldemaras pasirašė Apsaugos ministerijai įsakymą Nr. 1 dėl Lietuvos kariuomenės formavimo.

Gana nepalankiomis sąlygomis pradėti kurti Lietuvos kariuomenei jau 1919 m. vasario mėnesį teko pastoti kelią besiveržiantiems Kauno kryptimi bolševikams ir tęsti kovas dvejus metus su dar ir kitais gausesniais ir stipresniais priešais.

Čiobiškio gyventojai Lietuvos kariuomenės karius pirmą kartą pamatė 1919 m. balandžio pabaigoje, kada Antantės valstybės, siekdamos išvengti karinio konflikto tarp Lenkijos ir Lietuvos, nustatė demarkacijos liniją: Čiobiškis–Vievis–Semeliškės–Jieznas. Lietuvai su tuo sutikus, Čiobiškyje pasirodė Atsargos bataliono kariai², kuriems buvo pavesta demarkacijos linijos apsauga.

1919 m. gegužės 3 d. karininko J. Variakojo vadovaujamas Atskirasis batalionas išvijo bolševikus iš Ukmergės, o gegužės 7 d. karininko K. Dragūnevičiaus vadovaujama kareivių kuopa buvo pasiūsta į Širvintas įkurti komendantūrą. Tą pačią dieną bolševikai iš Širvintų buvo išvyti, tačiau po kelių dienų I pėstininkų pulkui puolant bolševikus Utenės kryptimi, kuopa iš Širvintų pasitraukė, miestelyje palikdama tik karininką A. Pošiūną su keliais kareiviais. A. Pošiūnas pasiskelbė komendantu ir pradėjo rinkti kareivius į komendantūros kuopą. Širvintų miestelio ir apylinkės sulenkėję gyventojai savanoriais nestojo. Į komendantūros karių gretas daugiausia stoji Gėlvonų, Mūsninkų, Šešuolių vyrai³.

Tai tikriausiai pirmasis Musninkų paminėjimas mūsų atsikuriančios kariuomenės istorijoje.

Kaip jau minėjome, tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo nustatyta demarkacijos linija, tačiau Lenkijos planuose nepriklausomos Lietuvos valstybės nebuvo numatyta. Ir nors lietuviai atkakliai kovojo su bendru priešu – bolševikais, lenkai nenutraukė kovos veiksmų prieš Lietuvą. Kad sulaikytų lenkų veržimąsi į Lietuvos teritoriją, Atskirasis batalionas, pasirengęs atremti lenkų puolimus, įsitvirtina Čiobiškio–Ausiėniškių–Semeliškių–Jieznos ruože.

1919 m. liepos 22 d. vyko aktyvus lenkų puolimas. Tą dieną Alytaūs link žygiavo du lenkų kavalerijos eskadronai ir pėstininkų kuopa. Raitų žvalgų būrys pasiekė Nemuno tiltą ties Alytumi. Didelėmis jėgomis lenkai puolė lietuvius Nemeitonių–Ašmonų–Ūnkonų bare. Naktį lenkai puolė lietuvių sargybą, stovinčią ant tilto per Nerį prie Čiobiškio, tačiau po susišaudymo buvo priversti atsitraukti⁴.

1919 m. rugpjūčio 28 d. po sėkmingo puolimo bolševikų fronte lietuviai žygiuoja pirmyn, išstumdami bolševikus iš Lietuvos. Bendro pergalės džiaugsmo apimti lietuviai suaktyvino kovos veiksmus ir prieš lenkus. Suvalkijoje lietuviai vėl puolė Seinūs. Lietuvių artilerija uždegė keletą namų. Lietuviai buvo užėmę rytinę miestelio dalį, bet 12 val. 30 min. buvo priversti pasitraukti.

Tuo tarpu lenkai, atsakydami į tokius lietuvių veiksmus, telkė jėgas Stākliškių–Butrimonių rajone⁵.

1919 m. rugsėjo 18 d. pastebėtas lenkų koncentravimasis Aukštādvario ir Stākliškių rajonuose. Naktį lietuviai, norėdami sutrukdyti stambesnių lenkų pa-

² Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 265.

³ *Ten pat*, p. 138–139.

⁴ *Karys*, 1929, nr. 28, p. 466.

⁵ *Ten pat*, p. 562.

jėgų susitelkima, puolė lenkus ir išvijo juos iš Musninkų miestelio. Puolimo metu žuvo vienas lietuvis karys⁶.

1919 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Vyriausybė paskelbė vyrų, gimusių 1897–1898 m., šaukimą į Lietuvos kariuomenę Širvintų apskrityje. Taigi į karinę tarnybą buvo pašaukti ir Musninkų, Čiobiškio, Kernavės bei jų apylinkių vyrai⁷.

1919 m. spalio 12 d. kariuomenės suvestinėse vėl minimas Čiobiškis. Tą dieną lenkai puolė lietuvių uztvarą ties Ksaverinavos kaimu (2,5 km į pietus nuo Čiobiškio). Lietuviai atsišaudydami turėjo trauktis. Vienas lietuvis karys buvo sužeistas⁸.

1919 m. lapkričio 27 d. lenkai įsitvirtino Šarkaičiuose (2,5 km į šiaurę nuo Čiobiškio) ir Čiobiškyje⁹.

1919 m. išvijus iš Lietuvos bolševikus ir bermontininkus, pagrindinis priešas, neatsisakantis minties užgrobti Lietuvą, liko Lenkija. Lietuvos kariuomenė buvo perdislokuojama, pagrindines jėgas nukreipiant prieš lenkų kariuomenę. Beveik visus metus vyko susidūrimai tarp lenkų ir lietuvių kariuomenių ir mūsų nagrinėjamame rajone. 1920 m. sausio 10 d. lietuvių kariuomenė užėmė Gélvonus ir plėtė žvalgybą Širvintų ir Musninkų link¹⁰.

1920 m. vasario 10 d. Kernavės rajone lenkai užpuolė lietuvių sargybą Šešonių kaime ir ją apsupę paėmė į nelaisvę¹¹.

Vasario 17 d. Musninkų rajone lenkai užpuolė lietuvių sargybą Gečionių kaime, paėmė 7 mūsų kareivius į nelaisvę ir, apiplėšę gyventojus, pasitraukė¹².

Vasario 19 d. Kernavės rajone lenkai užpuolė lietuvių sargybą Našlėnų dvare, paėmė į nelaisvę 3 lietuvius karius ir, apiplėšę dvarą, pasitraukė¹³.

Vasario 23 d. Kernavės rajone 8 lietuvių kareiviai, patekę lenkams į nelaisvę Aleksandriškiuose, pabėgo ir sėkmingai sugrįžo pas savuosius¹⁴.

Kovo 1 d. Kernavės rajone lenkai didelėmis pajėgomis puolė lietuvių sargybas Narėvuose ir Našlėnuose. Po valandos kautynių lietuviai neteko 20 karių, kurie pateko lenkams į nelaisvę¹⁵.

1920 m. balandžio 19 d. lenkai iš šautuvų ir kulkosvaidžių apšaudė lietuvių sargybą Lėliuosė ir Ksaverinavoje, į pietus nuo Čiobiškio. Lietuviai atsakė ugnimi. Susišaudymas tęsėsi apie valandą¹⁶.

Esant nuolatiniams lenkų puldinėjimams, šio rajono sargybai sustiprinti balandžio 22 d. buvo atsiųstas VIII pėstininkų pulkas, vadovaujamas mjr. J. Čapliko. Pulkas užėmė barą kairiajame Neries krante Vėvis–Čiobiškis–Gegužinė. Šį rajoną pulkas saugojo apie du su puse mėnesio¹⁷.

Per visą gegužės mėnesį įvairūs susirėmimai su lenkais nesiliovė. Gal kiek didesnis susirėmimas įvyko gegužės 20 d., kai Čiobiškio rajone lenkai puolė lietuvius ties Litviniškiais ir Ksaverinava, bet buvo atmušti¹⁸.

1920 m. liepos 9 d. lenkai, spaudžiami bolševikų, pradėjo trauktis visu frontu. Lietuvos kariuomenė gavo įsakymą užimti lenkų paliekamas Lietuvos teritorijas. Liepos 10 d. VII pėstininkų

⁶ *Ten pat*, p. 594.

⁷ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 157.

⁸ *Karys*, 1929, nr. 40, p. 662.

⁹ *Ten pat*, p. 758.

¹⁰ Mūsų armijos darbuotės apžvalga, *Kariškių žodis*, 1920, sausio 15.

¹¹ LCVA, f. 929, ap. 3, b. 888, l. 103.

¹² *Ten pat*, l. 104.

¹³ *Ten pat*.

¹⁴ *Ten pat*.

¹⁵ *Ten pat*, l. 105.

¹⁶ *Ten pat*, l. 109.

¹⁷ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 295.

¹⁸ LCVA, f. 929, ap. 3, b. 888, l. 111.

pulko 2-asis batalionas, vadovaujamas kpt. A. Kerbelio, užėmė Musninkus¹⁹. Liepos 11-ąją VIII pėstininkų pulko 1-asis batalionas, žygiuodamas Vilniaus kryptimi, užėmė Kernavę²⁰.

Tad kuriam laikui Čiobiškio, Musninkų ir Kernavės apylinkėse įsivyravo taika. Tačiau jau 1920 m. rugsėjo pabaigoje vėl prasidėjo lietuvių kovos su lenkais, kurie, vydami nuo Varšuvos bolševikus, įsiveržė į Lietuvos teritoriją.

1920 m. spalio 9 d. lenkams sulaužius Suvalkų sutartį ir vėl „maištininko“ L. Želigovskio vadovaujamai Lenkijos kariuomenės grupuotei pradėjus pulti Lietuvą, Lietuvos kariuomenei teko trauktis, paliekant priešui sostinę Vilnių. Spalio 21 d. lenkų raitininkams prasiveržus per Pabėržę Širvintų link, IX lietuvių pėstininkų pulkas per Kernavę pasitraukė į kitą Neries pusę, bet paskui vėl sugrižo ir, pražygiavęs per Čiobiškį, Musninkus, Širvintas, užėmė pozicijas Alionių–Giedraičių rajone.

Spalio 27 d. prie Musninkų priartėjo fronto linija. Tą dieną I divizijos vadas plk. ltn. Edv. Adamkavičius divizijai įsakė atsitraukti ir išitvirtinti Ramoniškių–Mūsninkų–Taūčiulių–Širvintės upės–Liūnų–Verškainių dvaro–Alionių–Šešuolės upės ruožė²¹.

Greitai pasirodė ir lenkai. Jie spalio 30 d. puolė Kernavės rajone, bet lietuvių artilerijos ugnimi buvo atmušti²². Lapkričio 1 d. lenkai nuo 9 val. pradėjo didelį puolimą. Skėtėrių kaimas ėjo iš rankų į rankas. Kautynės tęsėsi iki 19 val. Lenkams kaimo užimti nepavyko²³. Lapkričio 5 d. lenkai vėl puolė Skėtėrių kaimą, bet po valandos kautynių lietuvių artilerijos ir kulkosvaidžių ugnies buvo išvaikyti²⁴.

Lapkričio 8 d. Musninkų rajone lenkai didelėmis pajėgomis puolė lietuvius ir buvo užėmę Papiernio kaimą, bet lietuviams persigrupavus ir perėjus į kontrpuolimą iš kaimo buvo išstumti. Mūšio metu du lietuviai kariai pateko lenkams į nelaisvę²⁵. Lapkričio 11 d. Musninkų rajone ties Dravičių kaimu įvyko susidūrimas tarp lenkų ir lietuvių. Lenkams puolant, lietuviai apšaudė juos granatsvaidžiais ir privertė trauktis atgal.

Lapkričio 13 d. Musninkų rajone lietuvių žvalgai išstūmė lenkus iš Pukiškių, Pakalnės, Europos ir Geišiškių kaimų. Operacijos metu 2 lietuviai buvo sužeisti. Lenkai patyrė kur kas didesnių nuostolių: 4 jų kariai žuvo, 12 sužeisti. Vėliau lenkai nesėkmingai bandė pulti Kaimynų ir Skėtėrių kaimus²⁶. Lapkričio 14 d. lenkai, remiami artilerijos, vėl puolė Skėtėrių ir Kaimynų kaimus. Į puolančius lenkus buvo atidengta lietuvių artilerijos ugnis. Lenkams ir ši kartą nepasisėkė²⁷. Lapkričio 15 d. lenkai, ginkluoti kulkosvaidžiais, vis dėlto užėmė Skėtėrių kaimą, bet vėliau lietuviai, perėję į kontrpuolimą, kaimą susigrąžino²⁸.

Lapkričio 16 d. lenkai puolė Kaimynų kaimą²⁹.

Lapkričio 18 d. 9 val. ryte lenkai pradėjo pulti Musninkus. Musninkus gynė IV pėstininkų pulko kariai. Kadangi kariai dar nebuvo suspėję išitvirtinti, susidarė kebli padėtis, nes neįtvirtintose pozicijose gintis buvo sunku. Siekdami išvengti didelių nuostolių, pulko kariai perėjo į kontrpuolimą ir, vykusiai panaudoję artileriją, lenkus nuvijo. 19 val. lenkai vėl puolė, tačiau ir vėl buvo atmušti.

¹⁹ *Ten pat*, I, 116.

²⁰ *Ten pat*, I, 117.

²¹ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 286.

²² *Karys*, 1930, nr. 44, p. 878.

²³ *Karys*, 1930, nr. 45, p. 898.

²⁴ *Ten pat*.

²⁵ *Ten pat*.

²⁶ *Karys*, 1930, nr. 46, p. 918.

²⁷ *Ten pat*.

²⁸ *Ten pat*.

²⁹ *Ten pat*.

Nors lenkams nepavyko Musninkų užimti, tačiau jie visą naktį apšaudė miestelį iš artilerijos, tuo, be kita ko, trukdydami lietuviams kariams įsitvirtinti pozicijose³⁰.

Lapkričio 19-oji – juoda diena Lietuvos kariuomenės istorijoje. Tą dieną lenkai, tęsdami puolimą, pralaužė lietuvių fronto liniją. Jų kariuomenės kavalerijos brigada „Tatarska jazda“, vadovaujama plk. Butkievičiaus, perkirto Ukmergės–Utenos plentą, užėmė Kirkliūs ir žygiavo Kavársko–Anykščių kryptimi.

Įtempta padėtis buvo ir ties Musninkais. 7 val. ryto lenkai atnaujino puolimą Musninkų, Užušilių ir Taučiulių kryptimis. Musninkai buvo puolami net penkis kartus, tačiau visi puolimai buvo atremti³¹.

Negalėdami niekur prasiveržti, lenkai sutelkė didelės jėgas ties Taučiuliais. Tai buvo puolimui palanki miškinga vietovė, juo labiau kad ten gynėsi tik 37 IV pėstininkų pulko kariai. Lenkų artilerija be perstojo šaudė. Vienas sprogmuo pataikė į mūsų kulkosvaidį, greitai sugedo ir antras kulkosvaidis, o lenkų voros artėjo. Mėginta juos sulaikyti šautuvų ugnimi, bet baigėsi šoviniai. Teko Taučiulius užleisti lenkams.

IV pėstininkų pulko vadovybė atsiimti turėtų pozicijų pasiuntė dvi pulko kuopas. Kariai apėjo Taučiulius iš abiejų pusių ir, pasinaudoję tamsa, pradėjo puolimą. Lenkai, nesitikėję tokio greito kontrpuolimo, panikos apimti išsibėgiojo, palikę daug šautuvų ir amunicijos. Į nelaisvę pateko 14 lenkų³².

Lapkričio 19 dieną lenkų lėktuvai mėtė bombas ir ant Čiobiškio tilto³³.

Lapkričio 22 d. lenkams smarkiai puolant Musninkų–Širvintų ruože, norint apsaugoti nuo lenkų užgrobimo Čiobiškį, jo rajone buvo dislokuotas V pėstininkų pulkas, vadovaujamas plk. lt. M. Velykio. Lapkričio 26 d., pavojui praėjus, pulkas paliko Čiobiškio apylinkes ir persikėlė į Želvos–Molėtų rajoną³⁴.

Lapkričio 26 d. Musninkų rajone ties Paspėrių kaimu lenkai pradėjo kasti apkasus. Norint juos išvaikyti, lietuviams teko atidengti kulkosvaidžių ugnį³⁵.

1920 m. lapkričio 29 d., tarpininkaujant Tautų Sąjungos kontrolės komisijai, Kaune buvo pasirašyta Lietuvos ir Lenkijos sutartis, pagal kurią karo veiksmai tarp Lietuvos ir L. Želigovskio vadovaujamos lenkų kariuomenių buvo nutraukti. Abi valstybės turėjo atsitraukti po 3 km. Neutralios zonos 6 km ruožas buvo niekieno žemė. Lietuvos kariuomenė gavo įsakymą saugoti neutralios zonos ruožą.

Gruodžio 11 d. Semeliškių–Aukštadvario rajone stovėjęs I pėstininkų pulkas išžygiavo saugoti demarkacijos linijos. Pulkas dviem vorom pražygiavo per Čiobiškį. Gruodžio 15 d. pulkas užėmė demarkacijos linijos apsaugos ruožą Giedraičiai–Širvintos–Kernavė³⁶.

Tačiau taikos prie demarkacijos linijos nebuvo. Jau gruodžio 13 d. Kernavės rajone lenkai puolė lietuvių sargybas Vileikiškiuose ir Pakalniškiuose³⁷. Gruodžio 29 d. Musninkų rajone lenkai puolė Viršuliškių dvarą, bet lietuvių iš kulkosvaidžių apšaudyti turėjo pasitraukti³⁸.

Kariuomenės suvestinėse Kernavės miestelis paminėtas ir 1922 m. gruodžio 1 d., kai lenkai jį užpuolė ir įsiveržė, tačiau greitai turėjo atsitraukti.

Nors gyventojus dar ilgą laiką puldinėdavo lenkų plėšikai, valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, vyko taikus gyvenimas.

³⁰ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 260.

³¹ *Karys*, 1930, nr. 47, p. 938.

³² Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 260–261.

³³ *Karys*, 1930, nr. 47, p. 938.

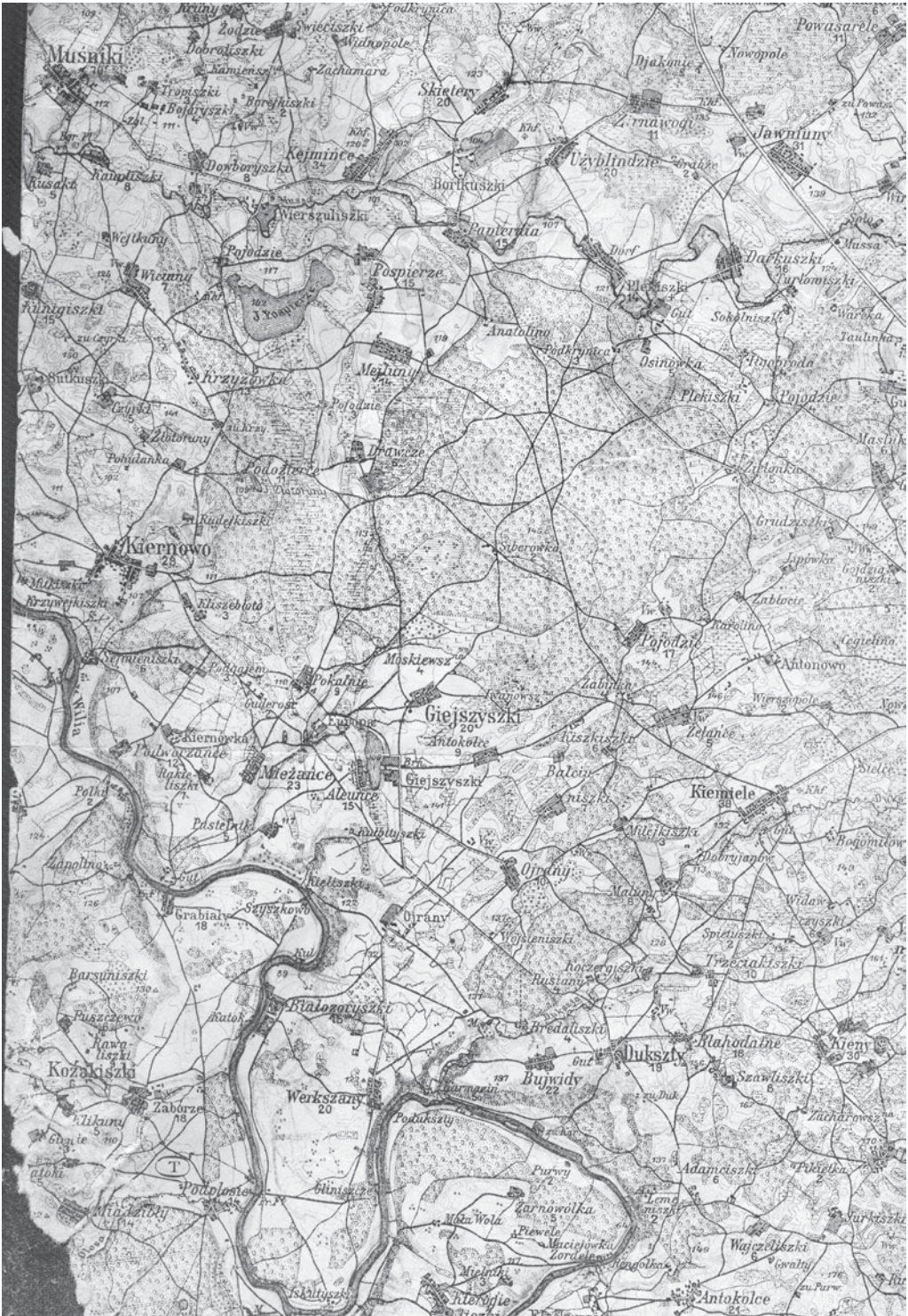
³⁴ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 269.

³⁵ LCVA, f. 929, ap. 3, b. 888, l. 142.

³⁶ Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė. 1918–1920*, p. 232.

³⁷ LCVA, f. 929, ap. 3, b. 888, l. 144–145.

³⁸ *Ten pat*, l. 145.

Lenkų karinio žemėlapis, 1919–1920 m. naudoto ir Lietuvos kariuomenėje (lietuviškų karinių žemėlapių dar nebuvo), fragmentas.
Iš A. Kanclerio asmeninio archyvo

Musninkų valsčius 1920–1940 metais: kai kurie faktai ir žmonės

Stanislovas Buchaveckas

Įvadas

Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu (1918–1940 m.) Mūsniukų valsčiuje įvyko daug pokyčių. Keitėsi ir valsčiaus, ir jo atskirų seniūnijų bei kaimų bendruomenių gyventojų požiūris į Lietuvos valstybę, jos istoriją. Ypač permainingi įvykiai čia rutuliojosi 1918–1920 m., kuomet tuometiniai gyventojai buvo jaunos Lietuvos Respublikos kariuomenės ir ją palaikančių partizanų kovų su bolševikų ir lenkų daliniais liudytojai, o kai kurie – ir dalyviai ar bent vienos ar kitos kovojančios pusės šalininkai. Šios kovos aprašytos ir šioje knygoje – V. Lesčiaus ir G. Surgailio straipsniuose.

Vakarų Europos didžiosioms valstybėms nuolaidžiauojant pragaištingoms lenkų politikų pretenzijoms (padariniai išryškėjo 1939 m., kai abi šalys nesugebėjo atsispirti Vokietijai ir Sovietų Sąjungai), Lietuvos Respublikai taip ir nepavyko tuomet išplėsti iš Lenkijos okupacijos gnaužtų nei sostinės Vilniaus, nei didelės Lietuvos dalies. Taip ir ankstesnio Musninkų valsčiaus kai kurios vietovės 1920 m. liko už Lietuvos Respublikos ribų. Tad svarbiausi XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių įvykiai ir procesai jau vyko valsčiuje, kuris ne tik patyrė savo ribų pokyčius, bet ir atsidūrė valstybės pasienyje su Lenkijos okupuota Lietuvos teritorija bei buvo atkirstas nuo čia pat esančio Vilniaus. Tai turėjo neigiamos įtakos valsčiaus ūkiui. Nepaisant šių padarinių ir gyvenimo pasienyje su priešiška valstybe specifikos, valsčiuje kūrėsi ir modernėjo jo gyventojų bendruomenė. Formavosi naujos tradicijos. Didelį nutautinimą patyrusiame valsčiuje vyko gyventojų atlietuvėjimo procesas. Pastebima ūkinė ir kultūrinė pažanga, paspartėjusi ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje, kai į socialinį gyvenimą kartu su atvykusiais žmonėmis aktyviai įsitraukė ir nauja vietinių gyventojų karta, kuri galėjo gauti bent pradinį išsilavinimą lietuviškose mokyklose.

Išsamiai Musninkų valsčiaus 1920–1940 m. įvykių ir reiškinių analizei reikalingas nuodugnus istorijos šaltinių tyrimas. To neįmanoma padaryti šiame nedidelės apimties straipsnyje, kuriame skaitytojai susipažins tik su kai kuriais šio laikotarpio aspektais, turėjusiais įtakos aptariamo administracinio vieneto bendruomenės gyvenimui. Bet šis straipsnis, kuriame panaudota nemažai archyvinės medžiagos bei kitų asmenų publikacijų ir atsiminimų, be abejo, pasitarnaus visiems, besidomintiems Rytų Lietuvos ar tik Širvintų krašto istorija.

Iš karto būtina pasakyti, kad 1920–1940 m. Musninkų valsčiaus ribos kito dėl Rytų Lietuvos dalies praradimo ir gretimų kaimų priskyrimo tam ar kitam valsčiui. Apie tai buvo rašyta 1938 m. rugsėjo mėn. valsčiaus savivaldybės žiniaraštyje, kur buvo paaiškinta:

„Rusų valdymo laikais Musninkų valsčius buvo žymiai didesnis žemės plotu ir gyventojų skaičiumi. Lenkų okupuota 12 buvusių Musninkų valsčiaus kaimai: Kernuoka, Europa, Medžionys, Pakalniai, Pa-

dvariai, Meilūnai, Papernė, Užublendžiai, Žirnavagiai, Jauniūnai, Rokiškiei ir Draučiai. Priskirti prie Žaslių valsčiaus 6 kaimai: Padalė, Budeliai, Skėriai, Mazaliaučizna, Lėliai ir Valatkiemis. Iš buvusių Gelvonų valsčiaus kaimų priskirta prie Musninkų valsčiaus 7 kaimai: Čiobiškis, Burniškiei, Talatiškiai, Rusių–Ragas, Stepanava, Karšaklonis ir Boruoka“¹. Iš Čiobiškio valsčiaus prie Musninkų valsčiaus buvo prijungta 2000 ha teritorija su 1000 gyventojų.

Lietuvos Respublikos gimimo priešaušryje ir aušroje

1918 m. pradžioje, Lietuvai dar okupuotai kaizerinės Vokietijos, lietuviškuose laikraščiuose buvo daug žinučių iš įvairių Lietuvos valsčių, kurios vienaip ar kitaip atspindėjo to laiko įvairius įvykius ir procesus provincijos miesteliuose ir kaimuose. Kaizerinės okupacijos režimas tuomet kai kuriose visuomenės gyvenimo srityse po truputį švelnėjo. Viena iš tokių sričių buvo švietimas. Apie įsteigtas ir steigiamas lietuviškas mokyklas daug rašė „Tėvynės sargas“, teikęs gana išsamią informaciją iš įvairių Lietuvos parapijų. Jo publikacijos rodo, jog vis daugiau žmonių ėmė rūpintis savo vaikų ir savo krašto ateitimi. Kelios žinutės buvo ir apie gana aktyvius Širvintų parapijos, tuomet priklausiusios vokiečių įsteigtai Širvintų apskrčiai, žmones ir jų veiklą. Štai 1918 m. sausio 29 d. Vaiduoklio slapyvardžiu pasirašytame straipsnyje apie Čiobiškio parapiją buvo rašoma:

„Mūsų parapijoj šiais metais švietimo dalykai pakilo gan aukštai.

Mokyklos įsteigtos šiose vietose:

1. Čiobiškyje; mokytojauja Tamoševičius. Vaikų yra apie 20.
 2. Burniškių sodžiuje; mokytojauja Alena Pavasariukė. Mokinių 15.
 3. Junonių (klaidingai parašytas Janionių pavadinimas – S. B.) sodžiuje; mokytojauja Kotryna Lisauskiukė. Mokinių apie 20.
 4. Diržonyse; mokyt. Tamaševičiukė. Vaikų yra 15–20.
 4. Davonyse; mokyt. Stasė Gribauskiukė. Mokinių 15.
 5. Pamusėje; mokyt. Alena Vičiukė. Vaikų yra apie 20.
 6. Janionyse yra aukštesnioji mokykla; mokyt. Stasys Paulauskas. Mokinių 30.
 7. Markučiuose; mokyt. Pranys Vilkelis. Mokinių apie 30.
 8. Skruzdelių sodžiuje; mokyt. Petras Lučiūnas.
- Visose mokyklose mokinasi apie 200 vaikų“².*

Po savaitės tas pats autorius rašė jau ir apie čiobiškėčių tautinę savimonę:

„Mūsų parapija maišyta. Sulenkėjusių dėl buvimo kad ir yra, bet pastaruoju laiku ir jie pradeda susiprasti esą lietuviai ir jog jų prigimta kalba esanti lietuviška.

Galime pasigirti, kad ir pas mus pagaliaus suplikacijos yra giedamos gryna lietuvių kalba, giedojime dalyvauja visa baž-

¹ 1938 m. rugsėjo 10 d. Musninkų valsčiaus savivaldybės žiniaraštis apie Musninkų valsčių, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1261, ap. 2, b. 22, l. 12. Straipsnyje cituojamų dokumentų ir spausdintų leidinių kalba netaisyta.

² Čiobiškis (Širvintų apskr.). Lietuvos mokyklos, *Tėvynės sargas*, 1918, sausio 29.

Kernavės liaudies namai. Atvirukas. Išleido J. Šeškevičiaus bendrovė Kaune. Iš Petro Kaminsko asm. kolekcijos

nyčia, visi žmonės. Didžiausias tame nuopelnas priklauso mūsų gerbiamajam klebonui kun. Augūnui.

Girdėjome, kad tai šen, tai ten važinėję Lietuvos veikėjai ir aiškina apie dabartinius atsitikimus, apie Lietuvą ir jos likimą. Norėtusi ir mums ką nors panašaus išgirsti. Būtume tad labai dėkingi, jei kas nors nepasigailėtų žygio ir pas mus atlankyti.

Įvairių lietuvių laikraščių į mūsų parapiją ateina 36 egzemplioriai“³.

Ši citata atspindi visuomenės tautinį ir valstybinį sąmonėjimą, kuris vyko ne tik tarp miestų lietuvių inteligentijos, bet ir miesteliuose bei kaimuose gyvenančių žmonių sąmonėje dar tik artėjant 1918 m. vasario 16 dienai.

1918 m. viduryje Širvintų krašte daug dėmesio buvo skiriama nukentėjusiems nuo karo šelpti. 1918 m. birželio mėn. spaudoje pranešta, kad „Centraliniam Lietuvių komitete Vilniuje užregistruoti Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti skyriai Vilniaus gubernijoje“⁴. Tokie skyriai veikė taip pat Mūsninkuose, Širvintosė ir Gėlvonuose⁵.

Beje, tuomet Lietuvoje rezidavę vokiečių okupacinės valdžios pareigūnai dar vis kišosi į švietimo reikalus. Jie reikalavo, kad pradžios mokyklose būtų mokoma ir vokiečių kalbos. Po jau retų vokiečių valdininkų vizitacijų kai kur mokyklos, kuriose vokiečių kalbai buvo skiriama mažai dėmesio, netgi buvo uždarytos. Tačiau formaliai įsteigti mokyklą jau nebuvo labai sunku – pagal vokiečių parašytas taisykles užteko, kad prašymą pasirašytų trys ar keturi apsišvietę ūkininkai arba kunigas⁶. Beje, „Tėvynės sargo“ leidinyje buvo rašyta, jog Lietuvoje tarp suaugusių žmonių tuomet buvo 20 proc. beraščių⁷.

Šie faktai rodo, jog tuomet visuomenėje padidėjo tarpusavio solidarumas, sudaręs sąlygas karo ir okupacijos nualintiems žmonėms lengviau pakelti nepriteklius ir įvairius kitus sunkumus, priešintis okupantų ir kai kurių žiaurių bei

³ *Tėvynės sargas*, 1918, vasario 5.

⁴ Informacija, *Tėvynės sargas*, 1918, birž. 21.

⁵ *Ten pat*.

⁶ *Tėvynės sargas*, 1918, birž. 14.

⁷ Steigiamasis Lietuvių Katalikų mokytojų sąjungos susirinkimas, *Tėvynės sargas*, 1918, nr. 22.

Prie Kernavės
Geležinio Vilko
paminklo, pastatyto
kun. N. Švogžlio-
Milžino ir mokytojo
J. Šiaučiuo
pastangomis.
Iš Petro Kaminsko
asm. kolekcijos

negailėstingų dvarininkų savivalei. Tai buvo visuomenės sąmonėjimo ir demokratėjimo išraiška.

Apie Lietuvai lemtingus 1918-uosius metus ir jų įvykius Musninkų valsčiuje nemažai buvo rašoma ir vėliau spaudoje. Tokių publikacijų ypač padaugėjo 1930 m., minint Vytauto Didžiojo mirties 500-ąsias metines. Štai periodiniame leidinyje „Savivaldybė“ 1930 m. buvo rašoma:

„1918 met. gruodžio m., vokiečiams išėjus, Musnikus (taip parašyta minimame leidinyje – S. B.) užėmė bolševikai; juos išvarius 1919 m. gegužės mėn. pradžioje okupavo juos lenkai, kurie taip pat neleido ramiai šiam kampui tvarkytis. Neramūs laikai truko iki 1920 metų rugpiučio mėn.; nors ir po to neturėta tikros ramybės, kadangi lenkų partizanai čia siautė, nes pusė Musninkų valsčiaus priklausė neištrinčiai zonai. Musninkų valsčius kurtis pradėjo 1920 metais rugpiučio mėn. Pradžioje tas valsčius priklausė Vilniaus apskrities viršinininkui; lenkams okupavus Vilnių, valsčiaus trečdalis atiteko lenkams, o du trečdaliai su Musnikų, Kernavos⁸ ir Čiobiškio miesteliais liko priskirti prie Ukmergės⁹ apskrities, kur ir šiandien priklauso.

Valsčiui sudaryti buvo sukviesti vietos gyventojai, daugumoje kaimo ūkininkai, neskiriant tautybės. Susirinkę ūkininkai išrinko pirmą Musninkų valsčiaus viršaitį Jakiūną Zigmą, tautybės lietuvi, tais pat metais įvyko ir pirmas tos tarybos posėdis, kuriai teko daug pasidaruoti, valsčių sutvarkant. Nuo 1920 metų iki šių dienų valsčiaus savivaldybė didesnių atmainų nebuvo; žinoma, pasikeitė tarybos nariai ir valsčiaus viršaičiai“¹⁰.

Dėmesys Musninkų valsčiui ir jame buvusiai Kernavei padidėjo 1930 m. Apie tai irgi rašoma J. Čiviliaus straipsnyje, raginant parengti istorinę vietovę didesniai turistų antplūdžiui:

⁸ Lietuvos periodinėje spaudoje dar ir 1930 m. Kernavės pavadinimas, kaip ir citatoje minėtas Musninkų vietovardis, dėl ankstesnio slavų kalbų poveikio dažnai rašytas iškreiptai.

⁹ Ukmergės.

¹⁰ Čivilius J. Musnikai, *Savivaldybė*, 1930, nr. 4, p. 28.

„Šiais metais, minint D. L. K. Vytauto jubiliejų, reiktų vietos savivaldybei ir kitoms organizacijoms atkreipti dėmesį į Kernavos Piliakalną, jį sutvarkyti kaip istorinę liekaną, gal jame ir paminklų kopų pastatyti. Ši vieta mums liudija mūsų senovės praeitį, artimą su tuo, kurio mirties sukaktuves šiemet minime“¹¹.

Valsčiaus savivaldybė, viršaičiai ir sekretoriai, seniūnai

Musninkų valsčiaus savivaldybė savo žinioje turėjo du gyvenamuosius pastatus ir tvartą-malkinę. 1855 m. statytame mūriniame pastate, kuriame raštinė veikė caro valdymo metais, 1938 m. buvo savivaldybės sekretoriaus butas, valstybinė biblioteka ir salė „vaidinimams bei susirinkimams“. Savivaldybės raštinė tuo metu buvo mediniame pastate, kuriame dar buvo „areštinės prievaizdos“ butas ir mokėsi miestelio pradžios mokyklos vieno komplekto vaikai. Nurodyta ir šių savivaldybės trobesių vertė – 37 800 Lt¹².

Toliau pakalbėsime apie valsčiaus viršaičius ir sekretorius, ant kurių pečių gulė didžioji vietos bendruomenės savivaldos rūpesčių našta. Nurodysime ne tik asmenų vardus, bet ir jų tėvų vardus (aišku, jei tik jie bus žinomi). Mat tuomet tas pačias pavardes viename kaime turėdavo net kelios šeimos, neretai net nebūdamos giminės. Be to, šeimos būdavo gausios ir tik tėvavardžiai leisdavo atskirti tų šeimų palikuonis nuo bendrapavardžių kaimynų. Tad pateikti tėvavardžiai padės dabar gyvenantiems musninkiečiams ar iš buvusio Musninkų valsčiaus kilusiems asmenims atpažinti savo tėvus ir senelius, kurie, be nuolatinio triūso savo ūkyje, atliko ir ūkininkų bendruomenėms bei visam valsčiui svarbias pareigas.

1920–1921 m. Musninkų valsčiaus viršaitis buvo jau minėtas Zigmas Jakiūnas, s. Mato. Jis buvo kilęs iš to paties valsčiaus Liuliškių kaimo. Z. Jakiūnas buvo pirmasis oficialus viršaitis Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (parašyta, jog šias pareigas ėjo „nuo Lietuvos įsikūrimo“). Peržiūrėtuose archyvinuose šaltiniuose yra duomenų, jog Z. Jakiūnas viršaičiu buvo iki 1921 m. rugpjūčio mėn., o mirė 1932 m.¹³

Valsčiaus savivaldybės įstaigoje kartu su viršaičiu Z. Jakiūnu kurį laiką darbavosi savivaldybės sekretorius Kazys Vitkūnas. Neaišku, kas šias pareigas ėjo iki K. Vitkūno. K. Vitkūnas irgi buvo kilęs iš Musninkų valsčiaus. Gimtinė – Bajoriškių kaimas. Savivaldybės sekretoriaus pareigas K. Vitkūnas ėjo 1921–1922 m. Tuomet jam buvo dvidešimt devyneri ar trisdešimt metų. 1938 m. gyveno Panevėžyje. Savo sekretoriavimo pabaigoje K. Vitkūnas dirbo jau su kitu viršaičiu. Juo nuo 1921 m. rugpjūčio mėn. buvo Juozas Kancleris, s. Jurgio, kilęs iš Kaimynėlių kaimo.

J. Kancleris Musninkų valsčiaus viršaičio pareigas ėjo iki 1922 m. pabaigos, kuomet mirė. Tuomet valsčiaus savivaldybėje buvo kitas sekretorius. Šias pareigas nuo 1922 m. balandžio 1 d. ėjo Antanas Zaremba. Šis pareigūnas buvo kilęs iš Ukmergės apskr., Giedraičių vls., Latvių kaimo. A. Zaremba Musninkuose dirbo nepilnus metus – iki 1923 m. kovo mėn. Nuo 1922 m. gruodžio 19 d. iki 1923 m. rugpjūčio mėn. pradžios viršaičiu buvo Feliksas Šalkauskas, s. Adomo. Jis buvo

¹¹Ten pat, p. 29.

¹²1938 m. rugsėjo 10 d. Musninkų valsčiaus savivaldybės žiniaraštis apie Musninkų valsčių, *ten pat*, f. 1261, ap. 2, b. 22, l. 12.

¹³Žinios apie Musninkų valsčiaus mirusius pareigūnus, *ten pat*, f. 1261, ap. 1. b. 37, l. 14; Musninkų valsčiaus buvusių ir dabartinių metu esančių viršaičių ir sekretorių sąrašas (1938 m. balandžio 28 d. – S. B.), *ten pat*, l. 14.

vietinis, kilęs iš Pigaišių kaimo. Iš jo viršaičio pareigas perėmęs trisdešimt aštuonerių metų amžiaus Jonas Baronas Musninkų savivaldybės įstaigai vadovavo nuo 1923 m. rugpjūčio 5 iki 1924 m. lapkričio 19 d. Jis taip pat vietinis, kilęs iš Kaūkiškio kaimo. Pusantrų metų po jo viršaičiu pabuvus Jonui Kvietkauskui, J. Baronas antrąkart atsisėdo prie Musninkų valsčiaus viršaičio darbo stalo, bet jau ilgesniam laikui – nuo 1926 m. balandžio 17 iki 1929 m. gruodžio 2 d. Tarp J. Barono „kadencijų“ viršaičiu dirbęs J. Kvietkauskas buvo kilęs iš Dailidžių kaimo ir už savo pirmtaką buvo trejais metais jaunesnis. Iš J. Barono viršaičio pareigas perėmė Povilas Zimkus.

Musninkų valsčiuje, kuriame po karų ir okupacijų normalizuoti savivaldos darbai tebetrukdė lenkų diversinių grupių antpuoliai, savivaldybės tarnautojo darbas ir po 1920 m. buvo sunkesnis nei ramesnį gyvenimą gyvenančiuose valsčiuose. Todėl dažnai keitėsi savivaldybės sekretoriai. 1923 m. kovo mėn. minėtą atvykėlį A. Zarembą pakeitė vietinis Jonas Sipavičius, kilęs iš Spiėtiškių k. Tačiau J. Sipavičius valsčiaus sekretoriumi teišbuvo tik iki 1923 m. liepos 17 d. Iš jo sekretoriaus pareigas perėmęs Pranas Vinskus, atrodo, vėlgi buvo atvykėlis, nes vėliau gyveno Pagirių miestelyje (Ukmergės apskr., Pagirių vls.). Ne musninkietis buvo ir Vinskų pakeitęs Antanas Čepukėnas, prieš tai kelerius metus valsčiaus savivaldybės sekretoriaus pareigas ėjęs Giedraičiuose. Jo giminė – Dėltuvos miestelis (Ukmergės apskr.). Musninkuose jis dirbo iki 1934 m. gegužės 1 d. Paskui Musninkų valsčiaus savivaldybės sekretoriumi tapo penkiasdešimtmetis Petras Daniūnas. Jis irgi buvo kilęs iš Ukmergės apskr. (Pilypų k., Kavársko vls.)¹⁴.

Tad XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Musninkų valsčiaus svarbiausi pareigūnai mažai keitėsi.

Kaip jau minėta, 1929 m. gruodžio 2 d. (po J. Barono) Musninkų valsčiaus viršaičiu tapo Povilas Zimkus¹⁵. Ir juo tapo ilgam laikui. Jis buvo kilęs iš Tau-

*Šventinis susibūrimas
prie Musninkų
savivaldybės pastato.
Prieškario nuotr.
iš M. Remienės
asm. archyvo*

¹⁴Ten pat.

¹⁵Apie P. Zimkų šioje knygoje dar rašoma V. Alekšos ir G. Laukienės str. „Povilas Zimkus – Musninkų valsčiaus viršaitis, 1930–1940 m.“

ragės apskr., Švėkšnos vls., Kurmių k., o vėliau jo tėvai apsigyveno Musninkų valsčiuje. P. Zimkus Musninkų valsčiaus viršaičiu tapo būdamas 33 metų. Turėjo gimnazijos išsilavinimą. Gyveno ne Musninkų miestelyje, bet valsčiaus Vileikiškių vienkiemyje¹⁶, kuris buvo įkurdintas buvusio dvaro žemėje.

Tuomet viršaitis turėjo padėjėją. Šias pareigas nuo 1934 m. spalio 11 d. ėjo Petras Grigas. Jis gimė 1882 m. Ukmergės apskr., Siesikų vls., Jurgelionių k. Buvo baigęs pradžios mokyklą. 1923–1924 m. daugiau kaip pusę metų buvo dirbęs Gėlvonų vls. savivaldybės sekretoriumi¹⁷. Ketvirtajame dešimtmetyje gyveno Musninkų valsčiuje, Priėnų kaime. Čia turėjo 28,4 ha ūkį¹⁸. Nesant P. Zimkaus ar jam atostogaujant, P. Grigas laikinai eidavo ir viršaičio pareigas.

1937 m. valsčiaus savivaldybės įstaigoje dirbo viršaitis P. Zimkus (jo alga, be trimečio priedo ir priedo už vaikus, – 250 Lt), jo padėjėjas P. Grigas (atlyginimas – irgi 250 Lt), sekretorius Pranas Daniūnas (240 Lt), raštininkai praktikantai Vladas Skridlauskas ir Pranas Bernotas, sargai-areštinės prievaizdos Stasys

Būrelis Musninkų valsčiaus žymesnių asmenų. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės): mokyt. (Barysas?), mokyt. Antanas Ambrazaitis, pašto viršininkas Muralis, neatpažintas; antroje eilėje sėdi: viršaitis Povilas Zimkus, viršaičio žmona Zofija Zimkienė, klebonas Leonas Markuckis, p. Zofija Vainilauskienė, stovi (iš kairės): šaulių kuopos vadas (pavardė pamiršta), mokyt. Stasė Ambrazaitienė (Truchleckaitė), girininkas Antanas Maceika, policijos nuovados viršininkas Antanas Vainilauskas-Vainyla, pirmas iš dešinės – pieninės vedėjas Matas (pavardė pamiršta), antras iš dešinės – pasienio policijos vachmistras Juozas Strockis. 1935 m. Iš G. Laukienės albumo

¹⁶1936 m. gruodžio 12 d. Musninkų valsčiaus viršaičio, viršaičio padėjėjo, seniūnų, seniūnų padėjėjų ir valsčiaus Tarybos narių sąrašas, LCVA, f.1261, ap. 1, b. 11, l. 72.

¹⁷Ten pat, b. 37a, l. 7.

¹⁸Min. 1936 m. gruodžio 12 d. sąrašas.

Ikanevičius ir Ignas Kybartas bei darbininkai Jonas Lisauskas ir Bronė Ikanevičienė.

Vis didesnę reikšmę pradėjo įgauti Musninkų valsčiaus taryba. Nuo 1934 m. spalio 11 d. įgaliojimus gavusioje taryboje buvo 11 žmonių, kuriuos visus ir išvardijame (1936 m. duomenys)¹⁹.

Antanas Bistrajis, s. Kazio. Gimė (1900 m.) ir gyveno Juodonių k., baigęs pradžios mokyklą, turėjo 8,6 ha ūkį.

Kazys Verikas, s. Jono. Gimė ir gyveno Musninkėlių k., 33 metų amžiaus, baigęs pradžios mokyklą, turėjo 10 ha ūkį.

Jonas Kaloška, s. Jono. Gimė (1892 m.) ir gyveno Musninkų miestelyje, baigęs pradžios mokyklą, turėjo 8,27 ha ūkį.

Stasys Paulauskas, s. Alekso. Gimė ir gyveno Spōrų k., 33 metų amžiaus, baigęs pradžios mokyklą, turėjo 12 ha ūkį.

Liudas Vrubliauskas, s. Juozo. Gimė (1867 m.) ir gyveno Kunigiškių k., baigęs pradžios mokyklą, turėjo 5,53 ha ūkį.

Jonas Baronas, s. Mato. Gimė (1884 m.) ir gyveno Kaūkiškio k., baigęs pradžios mokyklą, turėjo 8,2 ha ūkį. Kaip jau minėta, jis dukart buvo tapęs Musninkų valsčiaus viršaičiu. 1936 m. buvo našlys.

Domas Dikčius, s. Kazio. Kilęs iš Vairōpkos k. (Gėlvonų vls.), gyveno Narvėdiškio k., 32 metų amžiaus, turėjo 13,4 ha ūkį.

Jonas Piškinas, s. Kazio. Kilęs iš Pāširvinčio k. (Gėlvonų vls.), gyveno Kaimėnų k., baigęs mokytojų seminariją, mokytojas.

Stasys Vilkelis, s. Jurgio. Gimė ir gyveno Lapėlių k., 45 metų amžiaus, baigęs pradžios mokyklą, turėjo 26,2 ha ūkį.

Antanas Vaitekūnas, s. Antano. Gimė (1889 m.) ir gyveno Užšilių k., valdiškos mokyklos nelankė, rašyti mokėjęs, turėjo 5,04 ha ūkį.

¹⁹Ten pat.

Prie Musninkų valsčiaus savivaldybės. Pirmoje eilėje antras iš kairės – policijos nuovados viršininkas Antanas Vainyla, trečia – viršaičio žmona Zofija Zimkuviėnė, ketvirtas – valsčiaus sekretorius Petras Daniūnas, penkta – A. Vainylos žmona; antroje eilėje iš kairės: pirmas – valsčiaus viršaitis Povilas Zimkus, trečias – valsčiaus raštininkas (pavardė užmiršta). 1937 m. Iš G. Laukienės albumo

Justas Sipavičius, s. Kazio. Gimė ir gyveno Smailių k., 40 metų amžiaus, valdiškos mokyklos nelankė, rašyti mokėjo, turėjo 23,34 ha ūkį.

Kaip matome, į 1934 m. valsčiaus tarybą buvo išrinktas vienas mokytojas ir dešimt ūkininkų. Iš jų tik du turėjo didesnius ūkius, kuriuos galima priskirti vidutinių ūkių kategorijai. Aštuoni tarybos nariai ūkininkai gyveno savo tėviškėse, o kiti du – kitose vietovėse. 1934 m. šeši į tarybą išrinkti nariai dar neturėjo 40 metų, vienas buvo 67, o vienas – 50 metų. Likusiesiems trims tada buvo 42–45 metai. Tad tarybą, kuri svarstydavo ir tvirtindavo valsčiaus savivaldybės biudžetą, planuodavo darbus ir skirdavo jiems lėšas, sudarė dar jauni, bet jau gyvenimo patirties turintys ūkininkai bei švietimo įstaigų problemas pažįstantis jaunas mokytojas. Išsilavinimu Musninkų valsčiaus tarybos nariai per daug nesiskyrė nuo kitų Lietuvos valsčių analogiškų instancijų asmenų. Musninkų valsčiaus taryba sovietmečiu buvo likviduota. Dėl sutrikusio savivaldybės darbo formaliai taryba buvo paleista tik 1940 m. rugsėjo 11 d. Musninkų valsčiaus savivaldybės nutarimu, nors okupuotos Lietuvos Ministrų Taryba tai buvo nusprendusi jau 1940 m. liepos 16 d.

Musninkų valsčiuje buvo trylika seniūnijų, tačiau viena seniūnija kuri laiką buvo be seniūno.

Seniūnai tuomet buvo tarpininkai tarp savivaldybės viršaičio įstaigos bei kitų valsčiaus valstybinių institucijų ir savo seniūnijos kaimų bendruomenės. Tuometinis seniūnas – tai iš ūkininkų tarpo išrinktas valsčiaus savivaldos žemutinės grandies pareigūnas. Jo darbas buvo tik simboliškai apmokamas, bet jam atlikti reikėdavo skirti nemažai laiko, dėti daug pastangų, be to, buvo būtini ir organizaciniai bei diplomatiniai sugebėjimai. Todėl net didelį autoritetą turėję ūkininkai dažnai nesutikdavo eiti kelių kaimų ir aplinkinių vienkiemų seniūno pareigų. Dažniausiai jas atliekantis asmuo paprasčiausiai aukodavosi savo kaimynų labui, nes bendravimui su seniūnijos gyventojais, viršaičiu ir kitais valsčiaus pareigūnais tekdavo sugaišti nemažai laiko ir sunaudoti daug energijos, kuri galėjo būti skirta savo ūkio ir šeimos reikalsams. Todėl, siekiant neuždėti pernelyg didelės naštos ant seniūnų pečių, beveik visiems jiems talkindavo seniūnų padėjėjai.

Pirmiausia susipažinkime su dvylika seniūnų, paminėtų 1936 m. archyvo dokumente²⁰.

Vyriausias iš jų buvo Antanas Bareika, s. Miko, gimęs 1865 m. Musninkų miestelyje. Tuo metu jis gyveno Stanisloviškių vienkiemyje, kur valdė 30,02 ha ūkį. 1936 m. tokio stambaus ūkio neturėjo nė vienas kitas valsčiaus seniūnas. A. Bareika mokyklos nebuvo lankęs, bet rašyti mokėjo. Seniūnu išrinktas 1934 m. spalio 15 d. Tų pačių metų tą pačią dieną seniūnais tapo dar du ūkininkai – savo tėviškėse ūkininkaujantys Juozas Leleckas, s. Jono (gim. 1898 m. Gataūkiškio vnk., 5,7 ha) ir Žukauskas Jonas, s. Petro (gim. 1905 m. Paspėrių k., 6,38 ha). Šie dar jauni ūkininkai turėjo pradinį išsilavinimą. J. Žukauskas buvo jauniausias iš seniūnų. 1929 m. spalio 16 d. seniūnu buvo išrinktas Petras Tamašauskas, s. Felikso (gim. 1885 m., ūkininkavo Daubariškio k., 13,55 ha), buvo mokėsis pradžios mokykloje. Dar du ūkininkai seniūnais buvo nuo 1929 m. spalio 17 d.

Tai irgi tėviškėse ūkininkavę ir turėję ²⁰Min. 1936 m. gruodžio 12 d. sąrašas.

pradinį išsilavinimą Jonas Motiejūnas, s. Adomo (gim. 1885 m. Kaimynėlių k., 6,61 ha) ir Romaldas Cesiūnas, s. Jokūbo (gim. 1883 m. Pigonių k., 14,63 ha). Kiti seniūnai savo pareigas pradėjo eiti įvairiu laiku, tačiau, kaip tada buvo įprasta, rudenį, jau po svarbiausių žemės ūkio darbų.

Poguliānkos vienkiemyje 6 ha ūkyje ūkininkavęs ir 1934 m. lapkričio 1 d. seniūnu tapęs Pranas Palionis, s. Felikso, buvo gimęs (1901 m.), kaip parašyta, „*okupuotoje Lietuvoje*“, lankęs pradžios mokyklą. Seniūnas (išrinktas 1929 m. rugsėjo 18 d.) Antanas Stravinskas, s. Augusto (gim. 1893 m.), irgi ūkininkavo (9,65 ha) vienkiemyje (Valiūkiškių), bet savo tėviškėje. Buvo baigęs pradžios mokyklą.

Musninkų seniūnas Antanas Kvietkauskas, s. Tomo (gim. 1880 m.), gyveno savo gimtajame Musninkų miestelyje ir ūkininkavo (6,12 ha). Buvo baigęs pradžios mokyklą. Seniūnu tapo 1930 m. spalio 15 d.

Gimtinėje ūkininkavo (15,40 ha) Juozas Didžiūnas, s. Juozo (gim. 1880 m. Vindeikiuose), seniūnu tapęs nuo 1929 m. spalio 19 d. Buvo mokėsis pradžios mokykloje. Savo gimtuosiuose kaimuose ūkininkavo ir jauni seniūnai Viktoras Ašaka, s. Jono (gim. 1898 m. Užšilių k., 13,73 ha), ir Feliksas Kaziukėnas, s. Antano (gim. 1899 m. Taučiulių k., 7,5 ha). Pirmasis buvo mokėsis mokykloje, o antrasis rašyti buvo išmokęs namie arba buvo išmokytas daraktoriaus.

Seniūnų padėjėjų buvo vienuolika. Tad vienas seniūnas neturėjo savo padėjėjo arba be seniūno buvusi seniūnija turėjo tik oficialų padėjėją. Visi seniūnų padėjėjai buvo paskirti 1934 m. spalio 2 d.

Iš seniūnų padėjėjų jauniausias buvo Pranas Laukis, s. Antano. Jis gimė 1910 m. Liuliškių k. ir ten gyveno. Turbūt pas tėvus, nes dar nevaldė nuosavo ūkio. Jis 1936 m. buvo vienintelis seniūno padėjėjas „bežemis“. Buvo baigęs pradžios mokyklą. Valdišką pradžios mokyklą buvo lankę dar penki seniūnų padėjėjai. Tai Viktoras Pečiukaitis, s. Miko (gim. 1901 m. Paširvinčio k., 13,55 ha), Pranas Kvietkauskas, s. Miko (gim. 1900 m. Musninkuose, 6,12 ha), Juozas Kupčiūnas, s. Tomo (gim. 1902 m. Janionių k., 18,33 ha), Juozas Barkauskas, s. Antano (gim. 1896 m. Ardiškių k., 3,22 ha), Kazys Kelmelis, s. Igno (1936 m. pabaigoje buvo 33 metų amž., gimė ir gyveno Spietiškių k., turėjo 8,92 ha), Mikas Petrauskas, s. Miko (gim. 1896 m. „*okupuotoje Lietuvoje*“, gyveno Kupriškių k., turėjo 30,30 ha – didžiausią ūkį tarp seniūnų padėjėjų).

Keturi seniūnų padėjėjai rašyti buvo išmokę be mokyklos. Tai Vincas Jurkūnas, s. Juozo (gim. 1901 m. Vindeikių k., 3 ha), Antanas Bareika, s. Antano (1936 m. pabaigoje buvo 48 metų amž., gimė ir gyveno Kaukiškių k., 7 ha), Stasys Vrubliauskas, s. Antano (1936 m. pabaigoje buvo 62 metų amž., gimė ir gyveno Pasperių k., 6,38 ha), ir Stasys Kaziukėnas, s. Jono (gim. 1897 m. Taučiulių k., 9,53 ha žemės)²¹.

Žvilgsnis į tuometinį valsčių

Tarpukario metais, Lietuvai tapus laisvai ir nepriklausomai, ir Musninkų valsčiuje įvyko daug pokyčių. Pamažu gerėjo svarbiausi valsčiaus vieškeliai ir kiti keliai, keitėsi ir gražėjo Musninkų miestelio aikščių ir gatvių išvaizda. Racionalesniam ūkininkavimui didelį postūmį padarė žemės ūkio reforma, skatinusi įsigyti daugiau žemės ūkio darbus lengvinančių mašinių ir naujoviškų padarų, geresnių sėk-

²¹Ten pat.

Priekškario Musninkų turgus. Iš M. Remienės asm. archyvo

lų ir produktyvesnių galvijų. Visa tai leido iniciatyviems ūkininkams gauti geresnį derlių, pagaminti daugiau pieno ir mėsos. Daugiau pieno buvo gabenama į Gelvonų ir Širvintų pienines. Aktyvesnieji ūkininkai darė įtaką ir ne tokiems paslankiems, sunkiau priimantiems naujoves ūkininkams. Žydai, kurie beveik visi buvo susitelkę Musninkuose ir Kernavėje, daugiausia vertėsi amatais ir prekyba. Be abejo, to meto keliai, miestelių ir kaimų išvaizda tada gerokai skyrėsi nuo mums įprastų šiandienos vaizdų.

Musninkų valsčius, atsidūręs prie demarkacijos linijos su Lenkijos okupuota Rytų Lietuva ir Vilniumi, klestėjo ne taip greitai kaip kad kiti valsčiai, turėję geresnes ekonomines sąlygas. Jau minėtame 1930 m. „Savivaldybės“ leidinyje buvo rašoma:

„Musninkų valsčiaus žemės ūkis gerokai atsilikęs, pramonės nėra jokios. Dėl to iš dalies kaltas nepatogus susisiekimas; esame toli nuo geležinkelio ir plento, kas trukdo ir apsunkina gaminius parduoti; ūkininkai turi savo ūkio produktus parduoti vietos žydams už visai žemas kainas, nors kitur tos kainos yra kur kas aukštesnės. Šio valsčiaus žemės yra 14330 ha. Dirbamos žemės, iš jos I rūš. 1202,2 ha, II r. 2690,0 ha, III r. 7737,0 ha ir visai nenaudojamos – apie 666,0 ha. Žemė daugiausia smiltynai, ypač Kernavos ir Čiobiškių apylinkėse (Panery). Ūky įprasta tik trilaukio sistema, kas taip blogai atsiliepia į ūkio našumą. Čia sėjami daugiausia javai – rugiai, avižos ir žirniai, kviečių sėjant mažai kur pasitaiko. Iš viso valsčiuje yra apie 1400 ūkių, o gyventojų – apie 8000 žmonių. Bendrai kiekvienam ūkiui tenka po 10,27 ha žemės“²².

Kiek kitokie yra 1937 m. sausio 1 d. duomenys, kuriuose nurodyti žemės plotai, už kuriuos buvo mokamas žemės ir nekilnojamojo turto mokestis. Nurodoma, kad valsčiuje gyvena 8500 gyventojų. Valsčiaus plotas – 17783,39 ha. Ūkių (kiemų) skaičius – 1552. Pirmosios rūšies dirbamos žemės tebuvo 118,64 ha. Antrosios rūšies – 2791,58 ha. Daugiausia buvo tre-

²²Čivilius J. Musnikai, *Savivaldybė*, 1930, nr. 4, p. 28–29.

Musninkų žemės ūkio kooperatyvo valdyba. Prieškario nuotraukos iš M. Remienės asm. archyvo

čiosios rūšies žemės – 7789,34 ha. Ketvirtajai rūšiai buvo priskirta 4179,43 ha žemės. Neapmokestintos žemės buvo 704,40 ha, miškų – 2200 ha. Nurodyta, jog valsčiuje yra 8 pramonės ir 35 prekybos įmonės²³.

1937 m. Musninkų valsčiaus būklė ir galimybės jį aplankyti kraštą pažinti norintiems turistams atsispindi Ukmergės apskrities valdybai pateiktoje informacijoje. 1937 m. kovo 25 d. Musninkų valsčiaus viršaičio pateiktose žiniuose apie valsčiaus turistinius privalumus rašoma, jog turistams „Musninkų miestelį patogiau pasiekti iš Ukmergės autobusu bei arkliais per Gelvonų miestelį arba per Širvintų miestelį“²⁴. Nuo Musninkų iki Ukmergės tuometiniais keliais buvo 44 km. Žiemą ir polaidžio metu iš Ukmergės, Širvintų, Gelvonų ar Čiobiškio į Musninkus važiuodavo tik arkliais.

Toliau rašoma, kad „jokia autobusų linija per Musninkus neina“. Tad autobusų ekskursijai į Musninkų–Kernavės kraštą keliautojai turėdavo samdyti. Musninkų miestelyje viešbučių ir nakvynės namų nebuvo. Teveikė vienas „trečios rūšies (klasės – S. B.) restoranas“. Prekymečiai nevykdavo. Nurodyta, kad bažnyčia statyta 1855 m., o didesnė vietos parapijos šventė – Švč. P. M. Rožinė, vykstanti spalio mėn. Nebuvo valsčiuje ir sporto organizacijų. Pateiktais duomenimis, Musninkuose gyveno 470 žmonių: lietuvių – 272, žydų – 192, rusų – 2, totorių – 2.

²³ Žinios apie Musninkų valsčiaus gyventojų skaičių, žemės plotą ha, atskirų ūkių skaičių, miesteliuose žemės sklypų, už kuriuos yra mokamas žemės ir nekilnojamojo turto mokestis, apie prekybos ir pramonės įmonių skaičių, LCVA, f. 1261, ap. 2, b. 12.

²⁴ 1937 m. kovo 25 d. žinios apie Musninkų valsčių ir jo turistines galimybes, f. 1261, ap. 1, b. 13, l. 57.

Trumpai apibūdinti ir kiti du miesteliai.

Už 14 km nuo Musninkų nutolusiame (per Lapėlių kaimą vingiuojančiu vieškeliu) Čiobiškyje tuomet gyveno 205 žmonės. Visi jie priskirti lietuvių tautybei. Turistiniu objektu nurodoma 1782 m. statyta katalikų bažnyčia. Patraukliai turistams turėjo atrodyti prie Čiobiškio augęs 200 ha pušynas, tad miestelis nurodytas kaip „tinkama vieta kurortui“. Minimi ir prie Čiobiškio esantys archeologijos paminklai – pilkapiai.

Lankomais turistiniais objektais paminėti Kernavės piliakalniai ir pradžios mokykloje mokytojo J. Šiaučiūno įkurtas muziejus, taip pat Pragarinės pelkė ir pilkapiai prie Valiūkiškių vienkiemio. Pateiktos informacijos duomenimis, 1937 m. Kernavėje gyveno 250 žmonių. Nurodyta, jog iš jų 25 yra žydai, o kiti – lietuviai²⁵.

Atkreiptinas dėmesys, jog nenurodyti tiek Musninkuose, tiek Kernavėje gyvenę keli lenkai (plg. 1942 m. gyventojų surašymo duomenis kitame šios knygos str.), todėl, valsčiaus savivaldybės duomenimis, „statistinių lenkų“ ten formaliai neliko.

Dar kitais, viršaičio pateiktais 1937 m. kovo mėn. duomenimis, valsčiuje gyveno 9000 gyventojų²⁶. Skaičius, be abejo, apytikris (gerokai suapvalintas). Jį palyginus su kita statistika, aišku, kad 1930–1937 m. tikslesnis valsčiaus gyventojų skaičius nebuvo žinomas. Tiksliau pateikti tik visų trijų miestelių (dabar atskirų seniūnijų centrų) gyventojų skaičiai.

Tikslesnė gyventojų statistika pateikta minėtame 1938 m. rugsėjo 10 d. žiniaraštyje. Jame nurodyta, jog tuomet valsčiuje gyveno 9060 žmonių (valsčiaus plotas suapvalintas – 18000 ha).

Palyginkime: 1923 m. Musninkų valsčiuje buvo surašyta 7529 gyventojai, iš kurių lietuvių buvo nurodyta 6101,

Kooperatininkų suvažiavimas. Viduryje sėdi pirmininkas Jonas Bareika. Prieškario nuotr. iš M. Remienės asm. archyvo

²⁵Ten pat.

²⁶Min. 1937 m. kovo 25 d. Musninkų valsčiaus viršaičio pateiktos žinios, ten pat, b. 13, l. 57.

Prie smulkaus kredito draugijos bankelio. Viduryje – vienas iš draugijos steigėjų Jonas Bareika. 1933 m. Iš M. Remienės asm. archyvo

Musninkų smulkaus kredito draugijos valdybos nariai ir buhalterės. Iš M. Remienės asm. archyvo

Ukmergės apskr. gaisrininkai apmokymo metu. 1938 m. Iš M. Remienės asm. archyvo

žydų – 351, lenkų – 977, rusų – 62, vokiečių – 6, gudų – 16, kitų tautybių – 1. 1923 m. į paminėtą bendrą skaičių, be Lietuvos piliečių, dar buvo įtraukta 15 svetimšalių²⁷.

Ryškesni valsčiaus vieškelių, miestelių gatvių ir kaimo gyvenviečių aplinkos bei žmonių gyvenimo sąlygų gerinimo pokyčiai prasidėjo XX a. ketvirtąjo dešimtmečio viduryje. Tai buvo susiję tiek su Lietuvos valstybės aukštesniųjų institucijų ar Ukmergės apskrities įstaigų nurodymais, tiek su Musninkų valsčiaus savivaldybės pareigūnų ar kitų aktyvių gyventojų iniciatyva.

Štai 1938 m. kovo mėn. pradžioje Ukmergės apskrities valdyba susirūpino kaimų ir kitų gyvenamųjų vietovių pavadinimų užrašais („užrašais-ženklais“) prie kelių. Musninkų valsčiaus teritorijoje tada tik dvilika gyvenviečių turėjo tokius ženklus su pavadinimų užrašais. Ant skardinių lentelių, kurių ilgis buvo 50, plotis – 20, o storis – 0,1 cm, buvo užrašyti visų trijų minėtų miestelių pavadinimai, o dar devynių gyvenviečių jie buvo užrašyti ant medinių lentelių, kurių dydis buvo toks pat, o lentų storis – 3 cm. Tai Barūvkos, Karšaklōnio ir Sasnavės vienkiemų, Gudų–Rusōkų, Spōrų, Aŗdiškio, Kunigŗškių, Vyšniūnų kaimų, Pamusių dvaro (Pamusių kaimas tada dar neturėjo savo užrašo prie vieškelio). Tokios lentelės su vietovių pavadinimais įvairiuose valsčiuose skyrėsi. Pavyzdžiui, Gėlvonų valsčiuje jos buvo didesnės (ilgis – 75 cm, plotis – 30 cm) ir tik medinės.

Kitoms 133 gyvenvietėms, įrašytoms į suvestinę, lenteles su vietovių pavadinimais dar reikėjo „padirbinti“²⁸. Tad 1938–1939 m. ir daugelis šių gyvenviečių buvo paženklintos pavadinimų užrašais.

1938 m. susirūpinta valsčiuose esančia tautine atributika. Iki tol Ukmergės apskrities valsčių lėšos buvo naudojamos labai racionaliai – tik svarbiausiems ir neatidėliotiniams darbams ir poreikiams. Bet surinkus iš valsčių žinias apie savivaldybių turimas tautines vėliavas, paaiškėjo, kad Musninkų savivaldybė jų neturi „vieną naudoti tinkamą, vilnonės medžiagos, dėvėtą 2,00x1,00 dydžio vidutinės išvaizdos /.../. Seniūnai vėliavų, vėliavakočių ir vėliavakočių laikiklių neturi. /.../“²⁹.

Pagerėjus finansinei padėčiai ir padidėjus savivaldybių biudžetams, buvo skiriama daugiau lėšų ir tautinei atributikai. 1938 m. vasario mėn. Ukmergės apskrities valdybos sprendimu buvo

*Balys Gerasimavičius
agituoja ūkininkus
jungtis į žemės ūkio
kooperatyvą. 1933 m.
Iš M. Remienės
asm. archyvo*

²⁷ Lietuvos gyventojai (1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys), Kaunas, 1925, p. 26.

²⁸ Musninkų valsčiaus viršaičio raštas, LCVA, f. 1261, ap. 2, b. 33.

²⁹ 1938 m. vasario 8 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskr. Valdybai, ten pat, b. 41, l. 14.

*Pigonių pradžios mokyklos Lapelių komplekto
mokytoja Ona Skeirytė su moksleiviais. 1932 m.
Iš Lapelių mokyklos istorijos albumo*

*Pigonių pradžios mokyklos Lapelių komplekto
mokytoja Ona Skeirytė su moksleiviais prie namo,
kuriame klasė buvo 1929–1948 m. 1934 m.
Iš Lapelių mokyklos istorijos albumo*

pasiūtos 336 tautinės vėliavos (trijų dydžių). Netrukus Musninkų valsčiaus savivaldybei buvo perduotos dvi 2,25 m ilgio tautinės vėliavos, o valsčiaus pradžios mokykloms – dvylika tokių pačių vėliavų. Musninkų valsčiaus seniūnai gavo septynias kiek mažesnes vėliavas, kurių ilgis buvo 2 m³⁰.

Valsčiaus savivaldybė ir visuomenė daug dėmesio skyrė mokyklų reikalams. Antai „Mūsų laikraštis“ rašė, kad 1932 m. pradžioje naujų pradžios mokyklų pastatų statybos vyko Musninkuose ir Kaimynų kaime³¹.

1938 m. valsčiaus pradžios mokyklose buvo 22 komplektai. Dvylika iš jų, t. y. daugiau kaip pusė, veikė ne nuomojamos, bet savose patalpose. Iš mokykloms priklausančių pastatų buvo vienas mūrinis (dviem komplektams) ir penki mediniai (dešimčiai komplektų)³². Tuomet Musninkų valsčiaus pradžios mokyklas būtiniausiu inventoriumi aprūpindavo Švietimo ministerija.

Kitas savivaldybės didesnio dėmesio objektas buvo valsčiaus keliai. Plentų tada dar nebuvo, tad 1938 m. priskaičiuota tik kiek daugiau nei 186 km bendrojo naudojimo vieškelių: 3,13 km pirmarūšių, 47,87 km antrarūšių ir 135,17 km trečiarūšių. Per upes ir upelius stovėjo trylika medinių ir trys gelžbetoniniai tiltai. Vieškeliai buvo nuolat žvyruojami ir kitaip taisomi. Jų ilgis vis didėjo.

Štai vien tik 1934 m. keliasdešimt kilometrų blogų kelių buvo paversta trečios rūšies vieškeliiais, pastatyti du mediniai tiltai (1938 m. – dar keturi tiltai), keliuose įkasti 43 betoniniai vamzdžiai (vandens perlaidos). 1918–1938 m. laikotarpiu buvo pastatyta 13 medinių til-

Musninkų valsčiaus pradžios mokyklų mokiniai su savo mokytojais 1938 m. sporto šventėje. Prie Musninkų pradžios mokyklos pastato.

Iš M. Remienės asm. archyvo

³⁰ 1938 m. vasario mėn. (be dienos – S. B.) suvestinė apie tautinių vėliavų paskirstymą Ukmergės apskrityje, *ten pat.* I. 33.

³¹ Informacija, *Mūsų laikraštis*, 1932, nr. 10, p. 6.

³² 1938 m. rugsėjo 10 d. Musninkų savivaldybės žiniaraštis apie Musninkų valsčių, LCVA, f. 1261, 2, 22, l. 12.

Kernavės pradžios mokyklos moksleiviai su mokytoju J. Šiaučiūnu XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje prie tuometinės mokyklos Zašauskų sodyboje. Iš Vinco Puzino albumo

Kaimynų pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai su kun. L. Markuckiu (sėdi dešinėje) ir kun. N. Švogžliu (sėdi antras iš kairės). Iš V. Puzino albumo

tų (išleista 1023 Lt) ir pakloti 248 vamzdžiai (savivaldybei tai kainavo 5795 Lt). Šie skaičiai rodo, jog po 1918–1920 m. kovų valsčiaus savivaldybė buvo paveldėjusi labai blogus kelius ir sugriautus tiltus. Jie, kaip rašoma minimame žiniaraštyje, „buvo mažai tvarkomi ir labai blogame stovyje ir rusų laikais“ (iki 1915 m.).

Gerinant kelius, gražėjo ir patogesnė tapo ir musninkiečių gyvenamoji aplinka: 1937 m. Musninkuose akmenimis buvo išgrįsta 4770 m² aikštės prieigų bei gatvių ir nutiesta 1040 m² šaligatvių (už 8135 Lt). Tais pačiais duomenimis, akmenimis grįstų gatvių ilgis siekė 954 m, negrįstų – 465 m. Tačiau Musninkų aikštė 1937 m. tebebuvo be grindinio. Tais pačiais metais prie viešelių ir gatvių buvo pasodinta 220 medelių,

*Prieškario
musninkietės mokosi
siūti. Iš M. Remienės
asm. albumo*

*Musninkų valsčiaus
eiguliai 1932 m.
Iš L. Tamaševičienės
albumo*

1938 m. – dar 425 medeliai³³. Galima priminti, kad vokiečių okupacijos metais (1915–1918), vokiečių valdininkams naudojant prievartinį darbą, Musninkuose buvo paklota pirmieji 3000 m² akmenų grindinio.

Vieškelių taisymas buvo viena iš to meto ūkininkų pareigų. Už žvyro atvežimą, svarbiausių kelių taisymą, griovių kasimą Žemės ūkio ministerija valsčiaus savivaldybei pervedavo nustatytas lėšas. Tad savivaldybė buvo suinteresuota sunaudoti ir daugiau ministerijos skirtų lėšų. Iki 1938 m. Musninkų valsčiuje už vieškeliams gerinti sunaudotą žvyrą ir iškastus griovius reikėjo sumokėti 6869 Lt. 1938 m. savivaldybė numatė 4368 Lt išlaidas, kurias turėjo padengti Žemės ūkio ministerija (3848 Lt už sunaudotą žvyrą ir 520 Lt už griovių kasimą). Kartu rašoma, kad Žemės ūkio ministerijai priskirtuose pirmos ir antros rūšies vieškeliuose yra tiltai³⁴.

³³ 1938 m. rugsėjo 10 d. Musninkų valsčiaus savivaldybės žiniaraštis apie Musninkų valsčių, *ten pat*, b. 22, l. 12; Žinios apie Musninkų valsčiaus gatves ir aikštes (1937 m.), *ten pat*, b. 27, l. 26.

³⁴ Žinios Musninkų apie valsčiaus savivaldybei priklausomas sumas iš Žemės ūkio ministerijos už kelių taisymą, *ten pat*, b. 63, l. 25.

Valsčiuje pagerėjo ir gyventojų sveikatos apsaugos reikalai. 1938 m. lapkričio mėn. Musninkuose pradėjo veikti sveikatos punktas. Jame dirbo gydytojas A. Kauferas (gim. 1903 m.). Musninkų valsčiaus pradžios mokyklos vaikus taip pat gydė gydytojas L. Soloveičikas.

1938 m. valsčiaus ūkininkai turėjo du traktorius. Jais naudojosi Kostas Vasiliauskas (Bilotų dvarvietės sodyboje) ir Musninkėlių kaimo gyventojas Stepas Kačinskas³⁵.

1936–1937 m. padaugėjo musninkiečių, turėjusių dviračius: 1936 m. valsčiaus savivaldybėje buvo įregistruotas 31 dviratis, o 1937 m. pabaigoje – 50³⁶.

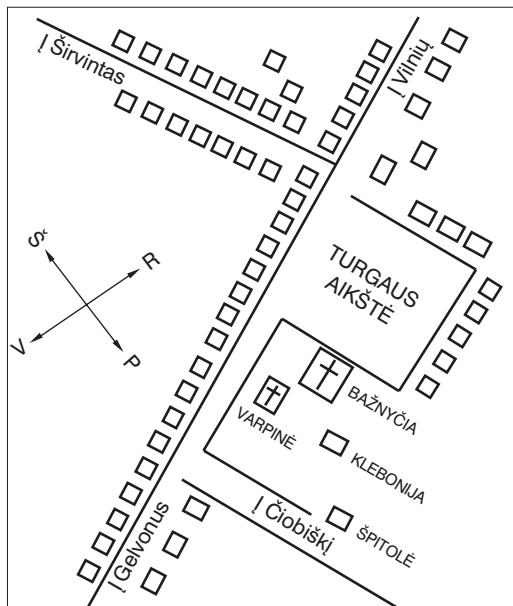
1938 metais miesteliuose

Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio namų, sodybų ir neužstatytų sklypų savininkų pavardės surašytos sąrašuose³⁷, kuriuos valsčiaus savivaldybė 1938 m. vasario mėn. pateikė Ukmergės apskrities valdybai. Iki tol šių miestelių gatvės neturėjo oficialių pavadinimų ir buvo vadinamos orientacijai patogiu sutartiniu vardu. Šie neoficialūs pavadinimai pateikti ir namų bei sklypų sąrašuose.

Su pastatų ir sklypų sąrašais pateiktame viršaičio lydraštyje rašoma:

„Pristatydamas prie šio Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės miestelių gatvių namams ir sklypams duotų numerių sąrašus, pranešu, kad Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės miestelių gatvių ir aikščių vardai savivaldybės nebuvo nustatyti, numatome tą klausimą svarstyti artimiausiam valsčiaus tarybos posėdyje. Pristatomuose sąrašuose pavadinimai užrašyti taip kaip dabar gyventojai vadina, bei kaip projekte numatoma pavadinti“³⁸.

1938 m. **Musninkų miestelio** gatvės teturėjo tradiciškai vartojamus (bet oficialiai dar nepatvirtintus) Širvintų, Gėlvonų, Vilniaus, Kiaulių, Čiobiškio pavadinimus. Centrinė aikštė vadinta Nepriklausomybės vardu. Pagal namų ir suplanuotų, paskirtų, bet neužstatytų sklypų skaičių didžiausia buvo Širvintų gatvė. Joje buvo trisdešimt žemės ir namų valdų. Jų savininkai buvo surašyti (vardai ir pavardės pateiktos kaip ir sąrašuose) gatvės namų ar sklypų eilės tvarka (nurodant kairiąją ar dešiniąją gatvės pusę, namų ir valdų bei neužstatytų žemės sklypų numerius, kurie daugiausia buvo sąlyginiai, nes nebuvo prikalti prie pastatų).

Musninkų miestelio centrinės dalies schema (iki 1940 m.). Pagal Vytauto Kvietkausko pateiktus duomenis braižė Sigrida Šimkūnienė

³⁵ 1938 m. gegužės 12 d. raštas Ukmergės apskr. Valdybai, *ten pat*, b. 19, l. 200.

³⁶ Musninkų valsčiaus savivaldybės raštas, *ten pat*, f. 1261, ap. 2, b. 19, l. 161.

³⁷ 1938 m. vasario 26 d. lydraštis su 13 priedų, *ten pat*, f. 1261, ap. 2, b. 20, l. 40–53.

³⁸ *Ten pat*, l. 40.

Musninkų miestelio *Širvintų* gatvėje namai, sodybos ir tušti sklypai buvo numeruoti taip ir priklausė šiems savininkams:

Sąlyginis nr.		Savininkas
Kairėje	Dešinėje	
1		Hinda Lernerienė
	2	Šlioma Lichtzonas
3		Chana Luninienė
5		Chana Luninienė
7		Gdalius Gladšteinas
	4	Chana Luninienė (žemės sklypas)
	6	Žydų maldos namai
	8	Sara Lernerienė ir Leja Gladšteinienė
	10	Žydų bendruomenės namai
9		Mendelis Garberis
	12	Šmerelis Abramavičius
11		Šolomas Zakas
	14	Saulius Secaržas
	16	Peisachas Kaganas
13		Jankelis Jakubsonas
	18	Jankelis Jakubsonas
	20	Šmuila Abramavičius
15		Stasys Paškevičius
	22	Sara Mirmanienė
17		Girša Šapiras
19		Aleksandra Vilkevičienė
	24	Mendelis Garberis (žemės sklypas)
	26	Musninkų ūkininkų (žemės sklypas)
21		Stasys Vilkevičius (žemės sklypas)
	28	Elka Kronikaitė
	30	Jonas Tviraga (žemės sklypas)
	32	Zosė Kazlauskienė
	34	Stepas Krivka
23		Jonas Tviraga
	36	Jonas Tviraga

Gelvonų gatvėje buvo 27 taip numeruotos žemės valdos su namais ar dar be pastatų ir priklausė šiems savininkams:

1		Rymo* katalikų parapijos pastatas
	2	Abromas Ingelis
	4	Abromas Ingelis
	6	Vulfas Cheinas
	8	Šlioma Berzakas
	10	Ona Bareikaitė
	12	Antanas (sūnus Mykolo) Bareika (žemės sklypas)
	14	Antanas (sūnus Simo) Bareika
3		Rymo katalikų parapijos pastatas
	18	Stasys Kvietkauskas
	20	Antanas Kvietkauskas
	22	Pranas Kvietkauskas
	22a	Pranas Kvietkauskas
	24	Jonas Kaloška
5		Orelis Richtlingas

* Paliktas dokumente buvęs anų laikų pavadinimas, kai Roma buvo vadinama suslavinta forma *Rymas*. *Red. pastaba*.

(tęsinys)

7	26	Marė ir Karolina Kaloškaitės
		Stasys Vilkevičius (žemės sklypas)
9	28	Stasys Vilkevičius
		Zigmas, Juozas ir Petras Tamoševičiai (žemės sklypas)
	30	Petras Tamoševičius
11	32	Juozas ir Zigmas Tamoševičiai
13		Kalmanas ir Bejeras Karčmeriai
15		Rymo katalikų parapijos žemės sklypas
	34	Stasys Vilkevičius (žemės sklypas)
17		Jonas Bareika
		Musninkų valsčiaus savivaldybė

Vilniaus gatvėje visose 19 žemės valdų stovėję gyvenamieji ar visuomenės organizacijų namai turėjo šiuos numerius, kurių savininkai buvo:

1		Šlioma Lichtzonas
	2	Rocha Kačerginskienė
3		Golda Čajetienė
	4	Vladas Švedavičius
5		Faibišas Saloveičikas
	6	Šmuila Šterenšteinas
	8	Izraelis Taicas
7		Žydų bendruomenės pastatas
9		Izraelis Taicas
11		Vladas Vitkūnas
11a		Vladas Vitkūnas
	10	Chanelis Rimanas
13		Ona Vitkūnienė
	12	Abromas Epšteinas
15		Emilija Vilkevičienė
	14	Stasys Lisauskas
17		Uršulė Vilkevičienė
19		Zofija Vilkevičienė
21		Juzė Marcinkevičienė

Tuomet sutartiniu *Kiaulių* pavadinimu įvardijamoje trumputėje gatvelėje namus ir žemės sklypus turėjo tik 7 šie savininkai:

1		Golda Čajetienė
	2	Jadvyga Tamoševičienė
	4	Pranas Ališauskas (žemės sklypas)
	6	Stasys Vilkevičius
	8	Pranas Vilkevičius
3		Petras Petrauskas
5		Karolina Baleišienė

Neužstatytų žemės sklypų nebuvo ir *Čiobiškio* gatvelėje, kuri 1938 m. buvo labai trumpa ir teturėjo tik šias 6 valdas:

1		Rymo katalikų parapijos valda
	2	Rymo katalikų parapijos valda
	4	Marijona Budreckienė
	6	Antanas Barkauskas
	8	Zofija Barkauskienė
	10	Jonas Baronas

Aplink *Nepriklausomybės aikštę*, kuri kaip ir anksčiau dažniau buvo vadinama Turgaus aikšte, irgi nebuvo tuščių sklypų. Čia stovintys namai buvo sąlyginai su-
numeruoti taip ir priklausė šiems savininkams:

Nr. 1	Berelis Šprincas
Nr. 2	Chana Šprincaitė
Nr. 3	Rymo katalikų parapijos valda
Nr. 4	Hinda Lernerienė
Nr. 5	Rocha Kačerginskienė
Nr. 6	Pranas Ališauskas
Nr. 7	Ita Midlerienė
Nr. 8	Golda Chajetienė
Nr. 9	Stasys Vagonis
Nr. 10	Stasys Buračasuskas
Nr. 11	Girša Liachtas
Nr. 12	Šmuila Levinsonas
Nr. 13	Bliuma Kronikienė
Nr. 14	Izraelis Jakubsonas
Nr. 15	Leiba Jakubsonas

Iš Musninkų gatvių pavadinimų projektų ir prašymų pagaminti lenteles su gatvių užrašais galima matyti, jog *Širvintų* ir *Vilniaus* gatvės jau turėjo lenteles ant pirmo ir paskutinio pastato. Ir šių gatvių pavadinimų neplanuota keisti. *Gelvonų* gatvę siūlyta pervardyti į *Kanclerio ir Dubiečio* gatvę. Tradiciškai vadintai Kiaulių gatvei užsakytos dvi lentelės su *Musės* gatvės pavadinimu. Čiobiškio gatvei pasiūlytas *Kareivio J. Vilo* pavadinimas. Nepriklausomybės (arba Turgaus) aikštę nutarta pavadinti *Kunigo Petrulio* aikšte. Į centrinę gatvę atsirėmusios tuometinės miestelio aikštės ilgis buvo 70 m, o plotis (nuo gatvės – į šoną) – net 80 m³⁹.

Čiobiškio bažnytkaimyje buvo dvi gatvės. Miestelio namų ir sklypų savininkų sąrašė viena gatvė įrašyta *Panerio* vardu, kita pavadinta *Dariaus ir Girėno* gatve.

Vienoje Panerio gatvės pusėje buvo katalikų bažnyčia priklausę pastatai, o kitoje pusėje skirtinguose galuose buvo dar dvi katalikų parapijos valdos – viena neužstatyta, o kitoje stovėjo pastatas. Palei gatvę stovėjo du pradžios mokyklos sodybos pastatai (šeštas ir aštuntas sąlyginiai sklypų numeriai). Dar du kiti namai priklausė Marijonai Lisauskaitei.

Dariaus ir Girėno gatvę prasadėjo Mykolui ir Antanui Steikūnams priklausančiu namu. Šalia esantis neužstatytas žemės sklypas priklausė katalikų parapijai, kuri dar vieną valdą, be pastatų, turėjo kitoje gatvės pusėje. Abipus šio sklypo buvo Broniaus Pulkauninko ir Pincho Jutono sodybos⁴⁰.

Iš savivaldybės pateiktų projektų medžiagos sužinome, kad vieną Čiobiškio gatvę siūlyta pavadinti vyskupo *Valančiaus* vardu, kitą – *Laisvės* gatve.

Kernavės miestelio gatvių ir pavadinimų užrašų projekte buvo įrašyti *Krivaičio, Lizdeikos, Kečniaus, Senovės* ir *Atgimimo* pavadinimai. Tačiau 1938 m. vasario mėn. pateiktame miestelio savininkų sąrašė nurodyti kiti sąlyginiai gatvių pavadinimai⁴¹.

Kernavėje didžiausia buvo *Vilniaus* gatvė. 1938 m. joje buvo 23 namai (įskai-

³⁹Musninkų valsčiaus savivaldybei reikalingų pagaminti gatvių ir viešųjų aikščių pavadinimų užrašų-lentelių sąrašas (juodraštinis projektas), *ten pat*, l. 55–57.

⁴⁰1938 m. vasario 26 d. Čiobiškio miestelio gyvenamųjų namų ir neužstatytų sklypų savininkų sąrašas, *ten pat*, l. 53.

⁴¹Musninkų savivaldybei reikalingų pagaminti gatvių ir viešųjų aikščių pavadinimų užrašų-lentelių sąrašas (juodraštinis projektas), *ten pat*, l. 55.

*Vytauto Didžiojo paveikslo sutikimas Kernavėje
1930 m. rugpjūčio 15 d.*

Iš E. Šiaučiūnaitės asm. archyvo

*Kernavė. Prie iš akmenėlių sudėto Vyčio
Lietuvos laisvės dvidešimtmečiui. 1938 m.*

Iš E. Šiaučiūnaitės asm. archyvo

Kernavė. Jūros savaitės minėjimas – choras su svečiais. 1939 m. Iš E. Šiaučiūnaitės asm. archyvo

Kernavei – 900 metų. Mindaugo sosto piliakalnis. 19?? m. Iš E. Šiaučiūnaitės asm. archyvo

*Kernavė. Ruduo
Pajautos slėnyje.
1939 m. spalio 11 d.
Iš E. Šiaučiūnaitės
asm. archyvo*

tant mokyklos pastatą) ir 9 tušti sklypai. Viena šių neužstatytų valdų ir du namai priklausė turtingiausiajam Kernavės žydui Šmuilai Šterenšui. *Bažnyčios* gatvėje (ją siūlyta pervardyti į Kerniaus gatvę) tuomet buvo dešimt sodybų ir vienas neužstatytas žemės sklypas. Čia stovėjo katalikų bažnyčia ir jos parapijai priklausantis pastatas. *Kriveikiškio* gatvėje (jai siūlytas ir Krivaičio pavadinimas) būta dešimt namų ir keturi tušti žemės sklypai (du Antano Visocko ir Jono Lazarevičiaus bei Marijos Satkevičienės). Vienas namas priklausė Juozui Lazarevičiui. *Smėlių* gatvėje būta devynių sodybų ir keturių neužstatytų žemės valdų. Joje stovėjo Joselio Vainerio ir Giršos Golomgo namai bei žydų bendruomenei priklausantis pastatas. Prie bevardės aikštės buvo trys gyvenamieji namai ir du sklypai be pastatų (vienas priklausė minėtam Šmuilai Šterenšui, kitas – Mykolui Lukaševičiui)⁴². Aikštę siūlyta vadinti *Atgimimo* vardu.

Seniūnijos 1939 metais

1939 m. pavasarį Musninkų valsčiaus viršaitis į Ukmergės apskrities centrinės įstaigas pristatė savo valsčiaus seniūnijų gyvenviečių sąrašus, kuriuose nurodytas kaimų, vienkiemių ir kitų vietovių gyventojų skaičius, ūkių skaičius ir dydis⁴³. Tuomet valsčiuje buvo trylika seniūnijų (1939 m. seniūnijų daugiau ir jos buvo mažesnės nei nacių okupacijos metais): Čiobiškio, Kaimynėlių, Kaimynų, Liuliškių, Kernavės, Kunigiškių, Mantinionių, Mūsninkų, Pamusių, Pigąšių, Užušilių, Vindeikių ir Bajoriškio. Žemiau pateikiamos šių seniūnijų lentelės, kuriose nurodomas tuometinis gyvenvietės pavadinimas (jose jis rašomas taip, kaip yra pateiktas archyvineame šaltinyje)⁴⁴, gyventojų skaičius, ūkių skaičius, bendras žemės plotas hektarais su miškais ir vandenimis. Lygindami su 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, matome, kad buvusių dvarų valdų, išdalytų ūkininkams, sodybos vadinamos vienkiemiais. 1939 m. vienkiemių ir kaimų pavadinimai ne visada atitinka tikrąją padėtį, nes kai kurie kaimai buvo išskirstyti ir buvusi kaimavietė tapo vienkiemiu, o kai kurie vienkiemiai priešingai – išsiplėtė iki kaimo dydžio, bet archyvineame dokumente tebevadunami kaip ir iki žemės ūkio reformos bei gyvenvietės reorganizacijos, t. y.

⁴² Kernavės gatvių namams ir sklypams duotų numerių sąrašai, *ten pat*, l. 42–46.

⁴³ 1939 m. balandžio 20 d. Musninkų valsčiaus seniūnijų ir gyventojų sąrašas, *ten pat*, ap. 1, b. 52, l. 60.

⁴⁴ *Ten pat*.

vienkiemiais. Pvz., 1923 m. buvo du Padvarių vienkiemiai, o po žemės ūkio reformos (iki 1939 m.) jie išsiplėtė, buvo sujungti, bet nauja gyvenvietė tebevadinta vienkiemiu (žr. Pamusių seniūniją). Toliau seniūnijų kaimų vietovardžiai pateikti ta forma, kuria jie parašyti archyvo 1939 m. dokumente. Šalia laučiniuose skliaustuose nurodyta dabartinė (sunorminta) jų forma.

Čiobiškio seniūnija

Boruvkos vnk.	10 gyv.	3 ūkiai	46,06 ha
Burniškių k.	99	18	199,14
Čiobiškio mstl.	246	13	219,20
Janonių k. [Janionių]	257	55	700,17
Karklašonio vnk.	16	3	48,00
Rusių Rago k.	148	25	204,44
Sporų vnk.	8	2	24,00
Talatiškių k. [Tóliotiškio]	58	8	81,49
Janonių vnk. [Janionių]	36	2	60,80
Klevinės vnk.	3	–	–
Visoje seniūnijoje	889 gyv.	129 ūkiai	1583,30 ha

Kaimynėlių seniūnija

Kaimynėlių k.	106	27	226,78
Minčiukų k.	37	9	70,84
Markučių k.	39	12	93,00
Novosiolų vnk.	5	1	9,00
Narvėdiškių vnk. [Narvėdiškio]	–	–	–
Paberžės k.	35	8	60,55
Strazdų k.	98	19	131,57
Narvėdiškių k. [Narvėdiškio]	154	22	306,75
Trakų I vnk.	11	2	67,54
Vyšniakalaukio k.	48	13	91,95
Visoje seniūnijoje	533	113	1057,98

Kaimynų seniūnija

Aleksandravos vnk.	8	1	22,63
Kaimynų k.	168	48	308,62
Bareikiškių k.	22	5	56,93
Paspirių I k. [Paspėrių]	108	29	180,11
Paspirių II k. [Paspėrių]	100	18	87,30
Pajuodžių vnk.	4	1	13,20
Stanislavavos vnk. [Stanislavūvkos]	23	3	79,34
Viršuliškių vnk.	73	20	317,82
Visoje seniūnijoje	506	125	1066,18

Liuliškių seniūnija

Dailydžių k. [Dailėdžių]	15	3	27,80
Grebliučiznos k. [Grabliučiznos]	26	6	38,88
Krapiliškių k.	67	14	158,83
Liuliškių k.	118	32	249,89
Musninkėlių k.	86	13	209,40
Pigonių k.	86	21	210,14
Virvyčių k.	95	14	252,55
Visoje seniūnijoje	493	103	1147,46

Kernavės seniūnija

Ilgabradžių vnk. (eiguva)	–	–	–
Bogoliubos vnk.	8	2	20,94

(tęsinys)

Čirkų k.	45	11	78,36
Janoniškių vnk. [Janióniškių]	7	1	21,20
Kernavės mstl.	258	48	417,15
Kryžiaukos I vnk.	35	6	36,12
Kryžiaukos II vnk.	32	7	30,80
Klišabalos I ir II k-ai [Klišabalės]	36	10	55,21
Krivaikiškių vnk. [Kriveikiškio]	17	1	30,80
Mitkiškių vnk.	3	2	29,00
Paežerėlio vnk.	34	6	25,80
Poguliankos vnk.	61	5	38,20
Padžaltarūnų vnk.	7	1	14,30
Rudeikiškių vnk.	26	4	66,32
Semeniškių k.	63	12	80,74
Svistūnų k.	12	1	31,14
Žaltarūnų vnk. [Žaltarūnų]	14	–	–
Visoje seniūnijoje	658	117	976,08

Kunigiškių seniūnija

Ardiškių k. [Ardiškio]	101	24	105,39
Čirkų k. (I sodyba)	5	1	19,70
Kunigiškių I k.	92	18	176,60
Kunigiškių II k.	49	13	116,93
Kalnyno vnk.	24	4	21,84
Pakalniškių vnk.	114	26	145,84
Ramoniškių k.	38	6	91,65
Jutkiškių k.	35	7	192,26
Sasnavos vnk.	5	1	17,82
Vaitkūnų k.	10	4	39,34
Viciūnų k. [Vičiūnų]	104	25	290,08
Valiukiškių vnk.	23	6	39,36
Valakėlių vnk. [Valakėlės]	8	1	30,90
Visoje seniūnijoje	608	136	1287,71

Mantinionių seniūnija

Antanošos vnk.	19	2	98,06
Gataukiškių vnk. [Gataūkiškio]	7	1	3,50
Juodonių k.	66	12	172,02
Mantinionių k.	101	15	259,06
Navinų vnk. [Navinos]	16	2	3,00
Paširvinčių k. [Pāširvinčio]	79	18	256,80
Pažydės vnk.	9	4	24,78
Ulsiškių k. [Ūlšiškių]	48	14	97,07
Visoje seniūnijoje	345	68	914,27

Musninkų seniūnija

Musninkų mstl.	493	53	302,5
Visoje seniūnijoje	493	53	302,05

Pamusių seniūnija

Brazelių k.	35	7	39,99
Bartasiūniškių k. [Bartasiūniškio]	8	4	42,12
Dembuvkos vnk.	11	1	31,90
Ilgojo vnk. [Ilgójaus]	18	6	35,60
Lapelių k.	65	9	105,50
Lapelių I vnk.	29	9	33,55
Lapelių II vnk.	59	10	152,46
Liaukiškių vnk.	32	4	135,94

(tęsinys)

Malinuvkos vnk.	12	2	44,60
Nesteriškių vnk. [Nėsteriškio]	14	1	22,00
Padvarių vnk.	66	10	268,86
Petruvkos vnk.	5	1	38,75
Pakarpės vnk. [Pakėrpės]	27	5	99,32
Pamusių k.	206	57	308,00
Spietiškių k.	106	23	232,77
Stanislavavos vnk.	14	9	112,85
Skruzdėlių k.	34	8	69,89
Karališkių vnk.	–	–	–
Visoje seniūnijoje	741	166	1776,11

Pigašių seniūnija

Bilotų k.	57	4	170,53
Gojaus vnk.	9	1	24,00
Ledakupės vnk. [Lydėkupės]	–	–	–
Pigašių k.	123	27	227,82
Padubės vnk.	21	5	65,19
Plotų vnk.	6	1	22,00
Rusteikiškių k.	22	5	39,64
Smailių k.	78	21	171,44
Sakalninkų vnk. [Sakalniškų]	46	14	58,30
Stakaučiznos vnk.	10	2	55,00
Šatriškių vnk. [Šatriškio]	5	1	3,30
Limarninkų vnk. [Limárninko]	9	1	23,80
Šimtakapės vnk.	8	4	47,10
Trakų II vnk.	13	5	7,51
Taučiulių k.	160	37	250,93
Vileikiškių vnk.	35	2	95,10
Visoje seniūnijoje	601	130	1311,66

Užušilių seniūnija

Darmožarų k.	56	8	155,80
Katuniškių k. [Katūniškių]	41	18	74,77
Kupriškių vnk.	6	1	30,30
Mantagališkių vnk.	11	1	40,40
Naujalaukio vnk.	4	2	24,70
Pakrinyčios vnk.	4	1	12,00
Paužušilio vnk.	11	1	36,10
Sketerių k. [Skėtėrių]	164	35	213,85
Užuraisčio vnk.	4	3	24,00
Užušilių k.	62	11	138,91
Užušilių vnk.	176	45	381,03
Užukamarių vnk.	3	5	16,23
Žagarinkos vnk.	8	1	16,50
Uosinaukos vnk.	9	1	17,60
Pasketerių vnk. [Paskėterių]	4	–	–
Visoje seniūnijoje	563	133	1182,19

Vindeikių seniūnija

Dubių k.	57	11	68,44
Grinių k.	25	5	41,01
Gudeliškių vnk.	29	2	121,20
Mažutiškių vnk. [Mažūtiškio]	12	3	68,87
Prienų k.	144	39	337,02
Sapnų vnk.	4	1	20,86
Santariškių vnk.	69	19	222,40
Šilalių vnk. [Šilėlių]	7	8	58,46

(tęsinys)

Vindeikių k.	318	54	429,48
Vebronių k.	68	17	245,26
Vinkšnabrasčio k.	79	14	183,93
Visoje seniūnijoje	812	173	1796,93

Bajoriškių seniūnija

Bajoriškių k. [Bajoriškio]	52	10	65,89
Daubariškių vnk. [Daubariškio]	5	3	90,06
Dabriliškių k. [Dabriliškio]	15	23	85,76
Rusokų k.	35	9	72,21
Kaukiškių k. [Kaūkiškio]	52	12	97,44
Krūnų k. [Krunų]	44	9	34,10
Varnalėšų vnk.	68	12	164,94
Pagojo vnk.	12	3	67,20
Svietiškių vnk.	28	4	67,39
Starosėlių vnk. [Starosėlio]	7	1	17,50
Trapiškių k.	6	9	24,89
Daubariškių k. [Daubariškio]	84	23	140,73
Žadžių k.	57	7	110,11
Visoje seniūnijoje	465	104	1038,22

Pagal šią 1939 m. statistiką Musninkų valsčiuje gyveno 7707 gyventojai, buvo 1550 ūkių, kurie turėjo 15440,17 ha žemės. Šie sudėtiniai skaičiai kiek skyrėsi nuo anksčiau pateiktų skaičių.

Žemėvaldos pokyčiai

Per XX a. trečiąją ir ketvirtąją dešimtmečius Musninkų valsčiuje įvyko dideli ir žemėvaldos pokyčiai. Nemažai ūkininkų iš kaimų (*ulyčių*) persikėlė į vienkiemius. Vienose gyvenvietėse buvo smulkūs ūkiai, kitose – stambesni. Dar kitur šalia didelių ar vidutinių ūkių stovėjo mažžemių sodybos.

Įvairiose vietovėse žemės ūkio reforma vyko ne vienu metu ir kiek skirtingai. Pavyzdžiui, Pamusių kaime ji buvo vykdoma 1930–1932 m. Vindeikių kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius 1932 m.⁴⁵ Dalis Lapėlių kaimo gyventojų į vienkiemius išsikėlė 1937 m. Pakalniškių kaime ūkininkai į vienkiemius pradėjo keltis 1938 m., o pastatai į naujas sodybvietes buvo perkelti ar nauji trobesiai jose pastatyti daugiausia 1938–1940 m. Narvėdiškio (Narvydiškių) dvaro žemėse 1937–1939 m. kūrėsi Markūčių kaimo gyventojai⁴⁶. Antanošos dvaro žemėse, kurios buvo pradėtos parduoti dar caro laikais, Juodonių kaimas ir kitos gyvenvietės plėtėsi ir Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Minčių kaimas plėtėsi Musninkų ir Pamusių dvarų buvusiose žemėse⁴⁷.

Apie Kaimynėlių seniūnijai priklausiusio Vyšniaulaukio kaimo raidą iki 1918 m. ir Lietuvos Nepriklausomybės metais medžiagos yra pateikęs Leonas Motiejūnas⁴⁸. Iš išlikusių dokumentų žinome, kad baudžiavos laikotarpiu kaimo gyventojai atlikinėjo lažą Narvėdiš-

⁴⁵ Žr.: A. Balsevičiaus str. „Prisiminimai apie Pamusių kaimą“; A. Bernoto atsiminimai apie Vindeikių kaimą (kopija str. autoriaus archyve).

⁴⁶ Vinco Puzino, gim. 1922 m., atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2001 m.; Aldonos Danilevičienės (Bareikaitės), gim. 1924 m. Markūčių k., atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.

⁴⁷ Žr. Valentinos Aldonos Tamašauskienės str. „Prisiminimai apie Minčių kaimą“.

⁴⁸ Leono Motiejūno (gim. 1919 m. Vyšniaulaukio k.; pateikėjo tėvai – Antanas Motiejūnas, s. Stasio, ir Adelė Brasiūnaitė; pateikėjas turėjo brolių ir tris seseris, iš kurių viena mirė būdama penkerių metų) atsiminimai (str. autoriaus asmeniniame archyve).

kio dvare, kuriam priklausė net penkiolika kaimų⁴⁹. Iš pradžių gyvenvietėje buvo tik du valakiniai ūkiai. Paskui, nors dalis vaikų iš gausių šeimų apsigyveno kituose kaimuose, išvyko į JAV ir pan., žemė vis dėlto buvo dalijama tarp kelių palikuonių. Tad vėliau Vỹšniaulaukio kaimo šešios šeimos turėjo tuos pačius du valakus dirbamos žemės ir bendram naudojimui skirtą beržyno plotą. Kaime gyveno dvi Brasiūnų šeimos, turėjusios po pusę valako (maždaug po 12 ha),

ir keturios Motiejūnų šeimos, kurioms teko po ketvirtį valako (maždaug po 6 ha). 1919 m. Vỹšniaulaukyje jau buvo 11 kiemų. Šeši iš jų buvo „gaspadoriai“ ir turėjo didesnius ūkius. Kitų penkių sodybų (kiemų) šeimnininkai teturėjo po vieną hektarą dirbamos žemės ir buvo priskirti prie Narvỹdiškio dvaro kaip žemės ūkio darbininkai. Nepriklausomoje Lietuvoje žemės reforma Vỹšniaulaukyje buvo vykdoma vėlai. Tiesa, dar trečiojo dešimtmečio pradžioje, parceliuojant Narvỹdiškio dvaro žemes, Vỹšniaulaukio kaimo mažžemiams, turėjusiems tik po vieną hektarą žemės, buvo duota ir geros dirbamos žemės, ir krūmokšniais apaugusių laukų. Vyšniaulaukiečiams, turėjusiems po minėtus šešis hektarus žemės, pridėjo dar po keturis hektarus „krūmokšnyų“, iš kurių reikėjo iškapoti krūmus ir išrauti jų šaknis. Tai buvo tik reformos pradžia, nes ūkininkai nenorėjo keltis iš savo tėvų sodybų, stovėjusių prie kaimo gatvės (ulyčios). Tik po 1937 m. birželio mėn. kaimą nusiaubusio gaisro, kurį gesino Musninkų gaisrininkai, vyšniaulaukiečiai padavė prašymus keltis į vienkiemius⁵⁰. Tad 1939 m. didesnė Vỹšniaulaukio kaimo ūkininkų dalis jau gyveno vienkiemiuose, priklausančiuose tam pačiam kaimui. Jo trylikai sodybų, kaip matėme iš pateikto seniūnijos kaimų sąrašo, priklausė daugiau žemės nei XX a. pradžioje.

Pokyčiai vyko ir dvarų žemėvaldoje. Per reformą dvarai prarado didesnę savo žemės dalį, nes pagal Lietuvos Respublikos žemės reformų įstatymą iš pradžių jiems paliktas plotas buvo apribotas iki 80 ha. Vėliau kai kurių dvarų valdas buvo leista šiek tiek praplėsti.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje kai kurie Musninkų valsčiaus dvarai pagal turimą žemės plotą nedaug kuo skyrėsi nuo stambių ūkių, išaugusių iš ūkininko kiemo. Pavyzdžiui, Petrūvkos vienkiemyje ūkininkavęs Petras Jurevičius turėjo 38,7 ha. Jono Sapranavičiaus, vieno iš trijų Pakėrpės vienkiemio ūkininkų, nuosavybę sudarė 47 ha žemės. Tad daugeliui buvusių dvarų gyvenviečių, joms netekus daugelio žemių, labiau tiko dvarvietės pavadinimas.

Buvusio didelio dvaro sodybą priminė tik anksčiau atsiradęs būdingas pastatų

Pamusiai. Baigus matuoti kaimo laukus. Centre sėdi matininkas Andrius Šuila. 1932 m. Iš A. Balsevičiaus albumo

⁴⁹ *Słownik geograficzny*, Warszawa, 1886, t. 6, p. 445.

⁵⁰ Min. L. Motiejūno atsiminimai.

Pamusiai. Gavus sklypus. Su vėliava S. Zdanaušienė. 1932 m. Iš A. Balsevičiaus albumo

kompleksas, taip pat senasis pavadinimas. O išdalytose dvarų žemėse atsirado naujų vienkiamų. Kai kurie senesni vienkiemiai išsiplėtė buvusių dvarų žemėse ir tapo nedideliais kaimais. Dalis dvaro sodybų (dėl jų savininkų turimų sumažėjusių žemių ploto dar vadinti dvarų centrais ar centriukais) atiteko kitiems savininkams.

Bene didžiausias žemės plotas buvo prie vieno iš Viršuliškių dvaro. Jį XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje nusipirko Antanas Kybartas. 1940 m. jo Viršuliškių dvarui priklausė 172,38 ha žemės⁵¹. Kitą dvaro sodybą, irgi vadintą Viršuliškių vardu, buvo nusipirkęs buvęs Zarasų apskrities policijos viršininkas, 1918–1920 m. nepriklausomybės kovų dalyvis Benediktas Svilas. Jo „dvaras“ teturėjo vos 38 ha žemės⁵². Narvėdiškio dvaro centrą apie 1938 m. nusipirko Musninkų policijos nuovados viršininkas Antanas Vainilauskas. Jei remsimės tuo pačiu nacmečio dokumentu, tai ten nurodyta, kad iki 1940 m. sovietų okupacijos Narvėdiškio (Narvėdiškių) dvaro sodybai priklausė 106,18 ha dirbamos ir kitokios žemės⁵³.

Vieną iš Musninkų dvarų (pirmąjį dvarą), kuris anksčiau priklausė Jasinskui (Jasinskiui), su likusiais 106,56 ha (kitais duomenimis – 86,55 ha) valdė Stepas Kačinskas. Jis, kaip jau minėta, buvo nusipirkęs traktorių ir savo dvarvietės ūkyje taikė agrotechnikos naujoves, kuriomis „*noriai dalėsi su kitais ūkininkais, aprūpindavo juos naujų veislių sėklomis*“⁵⁴. Antrąją Musninkų dvarvietę, dar vadintą Virvyčių vardu, su 108,06 ha žemės⁵⁵ valdė Zofija Smilgienė (Smilgis), kuri, atrodo, buvo didikų Siesickių atžala. Ją musninkiečiai vadino grafaite. Siesickių palikuonė, ištekėjusi už buvusio Musninkų girininko Michalkevičiaus, tebegyveno taip pat Pamusių Mikališkių dvaro sodyboje⁵⁶.

Mantiniūnų dvaro sodyba su 74,62 ha žemės plotu priklausė žydai Rubinui Kronikui⁵⁷. Vičiūnų dvaro savininkas Ignas Gelumbauskas (Golumbauskas) iki 1940 m. sovietų okupacijos tu-

⁵¹1942 m. kovo 20 d. sąrašas ūkių, kurių savininkai yra ištremti arba dingę, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 17, l. 26.

⁵²Ten pat.

⁵³Ten pat.

⁵⁴Min. L. Vaicekausko atsiminimai; taip pat Juozapo Kanclerio, gim. 1934 m. Minčiųukų k., atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.

⁵⁵Žinios apie bolševikų nusavintas žemes, kurias buvusieji savininkai neperėmė valdyti, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 17, l. 6.

⁵⁶Min. L. Vaicekausko atsiminimai.

⁵⁷1942 m. kovo 20 d. sąrašas ūkių, kurių savininkai yra išvežti arba dingę, LCVA, f. 1595, ap. 3, b. 17, l. 26.

rėjo 104,30 ha žemės⁵⁸. Didesnė žemės valda buvo likusi Bilotų dvaro sodybai. Jos savininkas Stasys Kilčiauskas turėjo 138,14 ha⁵⁹.

Čiobiškio dvaro sodyboje buvo įsikūrusi vaikų prieglauda ir viena iš miestelio pradžios mokyklų. Prieglaudos ūkiui buvo palikta 63,80 ha žemės⁶⁰.

Nedaug žemės buvo likę Pășirvinčio, Sùtkiškių, Astráukos (Ostruvkos) ir kitiems dvarams, kuriems priklausantys plotai XX a. pradžioje driekėsi tarpukaimėse. Iš kitų buvusių dvaro žemių didesnių valdų galima paminėti Vileiškikių palivarke įsikūrusią Zimkų šeimą, turėjusią 86,66 ha žemės. Čia gyveno paskutinis Lietuvos Nepriklausomybės laikotarpio (1918–1940) viršaitis Povilas Zimkus. Kitiems savininkams atiteko Podbereckių, Musninkų bažnyčios statybos fundatorių palikuonims priklausęs Mikáiliškio dvaras, kurio sodybą ir žemes iš varžytinių buvo priverstas perduoti Kaune išlaidžiai gyvenęs dvarininko sūnus⁶¹.

Musninkų valsčiaus žydų bendruomenė

Atrodo, jog Lietuvos Respublikos laikotarpio (1918–1940) pradžioje Musninkų valsčiuje žydų bendruomenė buvo gausesnė nei pabaigoje. Veikiausiai Musninkų valsčiui atsidūrus prie demarkacijos linijos, dalis vietos žydų dėl sumažėjusios prekybos ir kitų verslų išvyko gyventi į kitas Lietuvos vietas, dar kiti – į Europos šalis, JAV ir Palestiną. Sumažėjo ir čia gyventi likusios žydų šeimos, nes daugelis žydų jaunuolių išvažiavo. Taigi valsčiuje sumažėjo žydų: 1923 m. jų būta 351, o 1937 m. – ne daugiau kaip 250.

Musninkų valsčiuje, kaip rašoma 1991 m. išleistoje knygoje „Lietuvos žydų bendruomenės“, žydai daugiausia buvo užsiėmę prekyba. Antradienį, turgaus dieną, kaimiečiai atgabendavo parduoti savo produktų, o pirkdavo žydų krautuvinių prekes. Kai kurie žydai prekiaavo išnešiojamomis prekėmis. Jie su savo vežimais važiuodavo į kaimus. Taip pat buvo žydų amatininkų, siuvėjų, kalvių, batsiuvių, skardininkų, stiklių, krosnininkų. Daug žydų nuomojosi sodus ir daržus, kurių produkciją iki 1920 m. tiekė į Vilnių, vėliau – daugiausia į Kauną ir Ukmergę. Beveik kiekviena žydų šeima savo poreikiams prie namų turėjo daržą, tvartą karvėms ir vištidę. Daug medinių žydų namų sudegė per Pirmąjį pasaulinį karą. Jie buvo atstatyti padedant Jungtiniam paskirstymo komitetui. Musninkų valsčiuje žydai turėjo maldos namus, sinagogą ir beit midrašą⁶².

Pasak kraštotyryninkės Filomenos Vaicekauskienės, Musninkų miestelio žydų bendruomenė buvo uždara, labiau bendravo tarpusavyje. Tuokdavosi irgi tik su savo tautybės ir tikėjimo jaunuoliais. Tačiau apie 1930 m. „*gražuolė žydaitė Gladšteinaitė, nepaklususi tėvams, nepabijojusi žydų bendruomenės triukšmo ir pasmerkimo, persikrikštijo ir ištekėjo už musninkiečio* (kataliko – S. B.) *Jono Kološkos. Jis turėjo 12 ha žemės, pasistatė didelį raudonų plytų namą, kuriame buvo įsteigtas alkoholinių gėrimų monopolis, parduotuovės, alinė*“⁶³. Musninkų žydai buvo solidarūs. Kaip rašo F. Vaicekauskienė, „*Musninkų žydai vieni kitiems*

⁵⁸ Žinios apie bolševikų nusavintas žemes, kurias buvusieji savininkai neperėmė valdyti, *ten pat*, l. 6.

⁵⁹ *Ten pat*.

⁶⁰ 1942 m. vasario mėn. žinios apie valstybinių arba savivaldybinių įstaigų ir įvairių organizacijų administruojamus arba valdomus žemės sklypus ir žemės ūkio įmones, *ten pat*, l. 22.

⁶¹ 1942 m. kovo 20 d. sąrašas ūkių, kurių savininkai yra išvežti arba dingę, *ten pat*, l. 26; Vytauto Kvietausko, gim. 1930 m., atsiminimai (laiškas autoriaus archyve).

⁶² *Lithuanian Jewish Communities*, New York–London, 1991.

⁶³ Min. F. Vaicekauskienės medžiaga.

Tviragų sodyboje žydų išsinuomotoje kalvėje. Musninkai. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. Iš E. Rimano asm. archyvo

*labai padėdavo nelaimėje. Kritus karvei ar arkliui, per kelias dienas surinkdavo pinigų ir nupirkdavo naują gyvulį*⁶⁴.

Musninkuose iki pat XX a. pabaigos beveik visa prekyba buvo žydų rankose. Jie konkuruodavo tarpusavyje. Pavyzdžiui, buvo dvi batų parduotuvės, kelios krautuvės, prekiavusios smulkiomis prekėmis, žibalu ir pan. Iš Musninkų miestelio parduotuvių išsiskyrė konkurencijos neturėjusi Richtlingo didelė geležies dirbinių ir kitų ūkinių prekių krautuvė, teikusi ūkininkams ir kalviams reikalingas prekes⁶⁵. Prekyba vertėsi ir vargingiau gyvenę žydai. Kai kurie iš jų turguje supirkdavo sviestą, pieną, kiaušinius, lašinius ir kitus maisto produktus ir vėliau parduodavo miestų supirkėjams⁶⁶. Kiti žydai su įvairiomis perparduodamomis prekėmis važinėdavo po kaimus ir siūlydavo jas kitiems musninkiečiams. Buvo ir po kaimus su vežimais važinijančių žydų, kurie supirkinėdavo veršelių ir kumeliukų odeles, kiaulių šerius, arklių uodegas ir karčius, plaukus, skudurus, naminius lininius audinius, sodo vaisius⁶⁷.

Kelios žydų šeimos gyveno Kernavėje, viena (Jutano Pinduso) – Čiobiškyje.

Buvo ir kelios žemės ūkiu besivertusios žydų šeimos, gyvenusios kaimo vietovėse ir turėjusios žemės ne tik daržui, bet ir įvairiems kitiems pasėliams. Vienas iš tokių žydų buvo jau minėtas Mantiniūnių dvaro sodyboje ūkininkavęs Rubinas Kronikas. Dalį Dabriliškio palivarko žemės iš ūkininkų brolių Kurgonų nuomojosi žydo Levino šeima, kurią sudarė senas tėvas ir trys pagyvenę vaikai (Berka, Jankelis ir Chaja). Jie ne tik dirbo žemę, bet ir važinėjo po kaimus supirkdami skudurus ir kitas antrines žaliavas⁶⁸. Viciūnų kaime 8,66 ha žemės turėjo Musninkuose gyvenęs Jankelis Jakubsonas. Dar trys valsčiaus žydai turėjo didesnius nei daržams reikėjo žemės sklypus, kuriuos nuomojo ūkininkams. Musninkuose gyvenęs Vyčio Kryžiumi apdovanotas 1918–1920 m. kovų savanoris Girša Liachtas iš Narvėdiškio dvaro valdų gautą 13,2 ha sklypą „iš pusės“ nuomojo Feliksui Bernotui⁶⁹. Nuomininkas žemės savininką, laikiusį dvi karves, arklių, paukščių, aprūpindavo pašarais ir grūdais. Pats G. Liachtas, tu-

⁶⁴ *Ten pat.*

⁶⁵ *Ten pat.*

⁶⁶ Elizejaus Rimano atsiminimai (rankraštis).

⁶⁷ Boleslovo Krivkos, gim. 1919 m., atsiminimai (rankraštis str. autoriaus archyve); Broniaus Cesiūno, gim. 1923 m. Strazdų k., atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.

⁶⁸ Min. F. Vaicekauskienės medžiaga.

⁶⁹ Sąrašas ūkių, kurių savininkai repatriavo į Vokietiją ar buvo žydai (1942 m. dokumentas), LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 17, l. 43.

ręjęs didelės įtakos visai žydų bendruomenei, buvo nagingas amatininkas, vertėsi batsiuviu, dažytoju ir stikliaus amatais, mokėjo meniškai parašyti ir nupiešti parduotuvių iškabas⁷⁰. Užušilių kaime 4,6 ha žemės turėjusi Liba Mednikienė nuomojo ją Juozui Radžiūnui. Šmuilai Šterenšui prie Kernavės miestelio priklausė 9,50 ha žemės sklypas. Jis buvo išnuomotas trims kernaviškiams⁷¹.

Minėtoje knygoje apie Lietuvos žydų bendruomenes rašoma, jog Nepriklausomos Lietuvos metais Musninkuose ir visame valsčiuje „žydų santykiai su krikščionybę išpažįstančiais kaimynais buvo geri“⁷².

Tą patį apie lietuvių ir žydų kaimynišką sugyvenimą patvirtina ir kiti istoriografijos darbai bei žmonių atsiminimai. Aišku, Musninkuose, kaip ir kitur Lietuvoje, tarp žydų ir lietuvių pasitaikydavo ekonominių ar politinių nesutarimų, kartkartėmis iškildavo ir buitinių nesklaidumų. Tačiau Lietuvoje (suprantama, kad ir Musninkuose taip pat) nebuvo tokių reiškinių, kokių tarpukariu buvo daugelyje Europos šalių, pvz., organizuoto ir rasistiškai pagrįsto antisemitizmo. Taip pat nebuvo antisemitinių partijų. Antisemitinius išpuolius, kurių Lietuvoje būta labai nedaug, smerkė aukščiausi šalies pareigūnai. Pasak Kęstučio Skrupskelio, iki 1940 m. Lietuvoje tik pastebimas „šioks toks polinkis komunizmo statyboje sureikšminti žydų vaidmenį, kartais komunizmą suprantant kaip žydiškos pasaulėžiūros vaisių“⁷³.

Musninkų ir Kernavės miestelių ir kitų Musninkų valsčiaus miestelių žydai turėjo visas sąlygas išlaikyti ir puoselėti savo gyvenimo ir religijos tradicijas.

Kaip jau minėta, tarpukariu Musninkų valsčiaus žydams priklausė beveik visa vietos prekyba. Tik XX a. ketvirtąjį dešimtmetį prekybos srityje Musninkų žydams šokią tokią konkurenciją ėmė sudaryti lietuviai. Pasak B. Krivkos, pažangiausi ūkininkai ir valsčiaus inteligentai įsteigė kooperatyvą su ūkių prekių parduotuve, pastatė pieninę⁷⁴. Dėl to kiek sumenko žydų verslas superkant pieną ir kitus žemės ūkio produktus. Smulkaus kredito draugijos bankelio įsteigimas sumažino žydų pelną iš gaunamų palūkanų už paskolintus pinigus ar išsimokėtinai parduotas prekes. Tačiau iš esmės padėtis nepasikeitė, ir žydai Musninkų valsčiuje tebeturėjo pakankamą nišą įvairiems prekybos, supirkimo ir perpardavinėjimo verslams. Pakankamai užsakymų turėjo taip pat žydų amatininkai. Be to, kaip matyti iš pateiktų faktų, vis daugiau žydų pradėjo užsiimti žemės ūkiu. Tad pamažu vyko valsčiaus žydų integracija į valsčiaus visų gyventojų bendruomenę, į jos gyvenimo

Musninkietės žydaitės Rimanaitė ir Taicaitė. 1930 m. Iš E. Rimano asmeninio archyvo

⁷⁰Min. F. Vaicekauskienės medžiaga.

⁷¹Sąrašas ūkių, kurių savininkai repatriavo į Vokietiją ar buvo žydai (1942 m. dokumentas), LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 17, l. 43.

⁷²*Lithuanian Jewish Communities*, New York–London, 1991.

⁷³Skrupskelis K. Lietuvių ir žydų santykiai prieškarinio Lietuvoje, *Į Laisvę*, 2002, nr. 139 (176), p. 24.

⁷⁴Min. B. Krivkos atsiminimai.

bei veiklos sritis, kuriose žydai iki šiol mažai pasireiškė. Tam įtakos turėjo žydų vaikų mokymasis kartu su lietuviais (pradžios mokyklų „lietuviškuose“ ar aukštesniuosiuose skyriuose), žydų aktyvesnis dalyvavimas sprendžiant svarbiausius valsčiaus reikalus ir kt. Tai mažino valsčiaus žydų bendruomenės uždaramą, tačiau jis iki pat 1940 m. išliko išsaugojęs Lietuvos žydų (litvakų) gyvenenos ir kultūros specifinius bruožus.

Lietuvių kalbos, pilietinių ir patriotinių tendencijų įsitvirtinimas valsčiuje

Kaip teigiama įvairiuose istorijos darbuose, Musninkų valsčius 1920–1939 m. buvo tapęs savotišku patriotiniu forpostu prie demarkacijos linijos su Lenkijos užimta Rytų Lietuva. Tačiau valsčiaus gyventojai tiek savo socialine padėtimi, tiek tėvų ir asmenine istorine patirtimi buvo įvairūs.

Daugelio musninkiečių gyvenimas tiek caro laikais, tiek ir nepriklausomos Lietuvos pradžioje buvo glaudžiai susijęs su dvarais ir jų savininkų požiūriu į lietuvių kalbą ir Lietuvos valstybę. Lietuvių kalbos nemokėjo daugelis dvare gyvenusių žemės ūkio darbininkų. Jie lietuvių kalbos atsisakė anksčiausiai. Lietuviškai nekalbėjo taip pat dalis ūkininkų, kurių tėvams lietuvių kalba dar buvo gimtoji. Musninkų valsčiuje iš etninės Lenkijos atvykusių žmonių buvo nedaug. Tai daugiausia XX a. pradžioje ar anksčiau į dvarus pakviesti ir čia įsikūrę sodininkai, agronomai ar kiti dvarų ūkyje reikalingi to meto specialistai. Dėl jų, taip pat ir dėl dvarų savininkų įtakos daugelyje Musninkų valsčiaus kaimų ir vienkiemų nepriklausomos Lietuvos pradžioje buvo beveik nekalbama lietuviškai. Ilgiausiai lietuviškai neišmoko dvarvietėse susitelkę žemės ūkio darbininkai, sovietų istorikų vadinti kumečiais, taip pat dalis vyresnio amžiaus miestelių ir kaimų žmonių. Tačiau beveik visi jie jau galėjo ar stengėsi suprasti lietuviškai kalbantį savo kaimyną ar valsčiaus pareigūną. Mat lietuvių kalba tapo valstybinė. Musninkų valsčiuje ji vis labiau buvo pradėta vartoti tiek viešajame gyvenime, tiek ir namuose. Lietuvių kalbos vartojimą ypač aktyvino musninkiečių vaikai ir vaikiaičiai, lanke lietuvių pradžios mokyklas. Tai gerai atspindi ir 1942 m. gyventojų surašymo duomenys⁷⁵.

Įsitvirtinant lietuvių kalbai kasdieniame gyvenime, Musninkų valsčiuje daugėjo ir atkurta Lietuvos valstybei palankių žmonių. Jų pagrindą sudarė 1918–1920 m. Nepriklausomybės kovų savanoriai, įsikūrę jiems dalijamose Musninkų dvarų žemėse. Tarp pirmųjų Lietuvos Respublikos šalininkų ir rėmėjų buvo dalis naujakurių, palankiomis sąlygomis aprūpintų žeme, miško medžiaga ir pinigineis pašalpomis, taip pat įstaigų pareigūnai, kunigai, mokytojai, žemės nusipirkę iš JAV grįžę lietuviai ir kai kurie kiti žmonės. Lietuvos valstybei ištikimų ir patriotinę veiklą plėtusių žmonių pastangomis (jie buvo akivaizdūs lyginant su blogesne ūkininkų padėtimi kaimyniniame Máišiagalos valsčiuje ir kitomis Lenkijos užimtomis Rytų Lietuvos vietovėmis) Musninkų valsčiuje dauguma gyventojų tapo Lietuvos valstybės šalininkais ir rėmėjais. Tiesa, daugeliui iš jų gimtoji kalba buvo užrašoma lenkų kalba, o tautybė – lietuvio, tačiau „statistinių“ lenkų skaičius buvo nedidelis.

1920–1940 m. valsčiuje formavosi pilietinė bendruomenė, atsirado patriotinės tradicijos. Pilietinėms ir patriotinėms

⁷⁵ Žr. S. Buchavecko str. „Mugninkų valsčiaus gyventojai 1942 metais“.

Musninkų valsčiaus šauliai. Iš Janinos Usavičiūtės albumo

Musninkų šaulių kuopa 1936 m. Pirmas iš kairės sėdi viršaitis Povilas Zimkus. Iš L. Tamaševičiaus albumo

*Musninkų šaulių
priesaikos ceremonija.
Iš M. Remienės
asm. albumo*

*Musninkų šaulių
vėliavos šventinimo
išskilmės.
Iš M. Remienės
asm. albumo*

*Musninkų klebonas
L. Markuckis šventina
šaulių vėliavą.
Iš M. Remienės
asm. albumo*

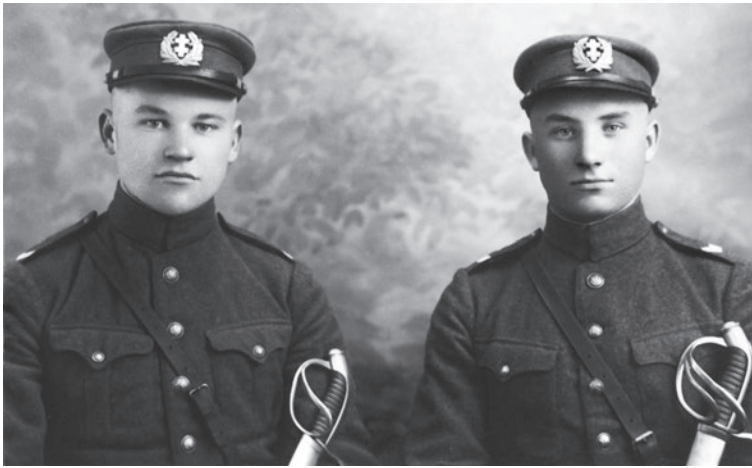
*Musninkų
jaunalietuvių kuopa
1936 m. Viduryje
sėdi viršaitis Povilas
Zinkus*

nuostatoms išitvirtinti padėjo valstybinės šventės ir kiti svarbūs renginiai. Jų metu 1918–1920 m. kovų dalyviai su apdovanojimais neretai žygiuodavo kartu su valsčiaus pareigūnais, mokytojais ir moksleiviais bei kitais žmonėmis miestelių gatvėmis. Valsčiaus tradicijoms susiformuoti įtakos turėjo ir kultūrinė-patriotinė Lietuvos pasienio policijos veikla. Štai Kernavėje pasienio policininkai buvo subūrę žmonių pamėgtą savo orkestrą, kuris Kernavės ir Musninkų renginiams suteikdavo ypatingo patrauklumo. Orkestro ilgametis būgnininkas buvo Nepriklausomybės kovų dalyvis Julijonas Vaicekaskas. Tarp Musninkų valsčiaus naujakurių ir 1918–1920 m. kovų savanorių buvo čia žemės gavę Vyčio Kryžiaus kavalieriai Avlosevičius (Avlasevičius), Girša Liachtas ir kiti pasižymėjimo ženklais apdovanoti žmonės⁷⁶. Virvėčių kaime žemės gavo savanoriai Simas Ramanauskas, Antanas Bagdonavičius, Spiėtiškių kaime – Silvestras Stūglis, Sipavičius, Narvėdiškio kaime – Jonas Jaskelevičius, Stasys Prielgauskas ir Bronius Kanys, Daubariškio kaime – Jonas Veikšis, Pabėržės kaime – Dominykas Dikčius, Rusokų kaime – Stasys Verbickas, Vileikiškiuose – Strazdas, Musninkėliuose – Kazys ir Stasys Verikai, kitur – Jonas Petraitis, Kazys Petrusėvičius, Martynas Jonytis, Kazys Kelmelis ir kiti Lietuvos patriotai.

Viena iš jaunimui didelę auklėjamąją įtaką turėjusių patriotinių tradicijų – karių savanorių ir partizanų kapų priežiūra ir jų pagerbimas valstybinių švenčių metu. Musninkuose buvo palaidoti 4-ojo pėstininkų pulko, kuriam buvo suteiktas Mindaugo vardas, kariai savanoriai: Juozas Kirdulis (kilęs iš Pānevėžio apskr., žuvęs 1920 m. lapkričio 20 d.), Kazys Murka (kilęs iš Pānevėžio apskr., Šeduvės vls., žuvęs 1920 m. lapkričio 22 d.), Jonas Kazlauskas (kilęs iš Šiaulių apskr., žuvęs 1920 m. gruodžio 16 d.), Kazys Monka (kilęs iš Pānevėžio apskr., žuvęs 1920 m. gruodžio 16 d.), Abromas (Jankelis) Leizerinas (kilęs iš Rasėinių apskr., Krėžių vls., žuvęs 1920 m. rudenį), Jonas Brėneris (žuvęs 1920 m. rudenį). Pastariesiems dviem žydu tautybės kariams Musninkų žydu kapinėse buvo pastatyti išpuodingi paminklai. Vieno iš jų kapą puošė raudonų plytų „kopolytėlė“⁷⁷.

⁷⁶Min. F. Vaicekaskienės, L. Vaicekausko atsiminimai ir kiti šaltiniai.

⁷⁷Min. L. Vaicekausko atsiminimai; Filomenos Vaicekaskienės medžiaga.

*Musninkų valsčiaus
pasienio ruožo policijos
pasieniečiai. 1934 m.
Iš G. Laukienės
albumo*

*Nepriklausomos
Lietuvos kariai
iš Musninkų
valsčiaus. 1937 m.
Iš M. Remienės
asm. albumo*

Musninkuose taip pat buvo 1919 m. rugsėjo 15 d. žuvusių Kaišiadorių komendantūros kareivio J. Rašinsko ir artilerijos baterijos kovotojo J. Trockio kapai. Čia taip pat buvo palaidotas Musninkų valsčiuje mūšyje kritęs karys Jonas Vilas (žuvęs 1919 m.). Čiobiškio kapinėse buvo palaidotas 1919 m. rugsėjo 8 d. žuvęs puskarininkis Juozas Kaunas (kilęs iš Šakių apskr.).

Musninkiečiams visada skaudi buvo „Vilniaus problema“. Daugelis valsčiaus gyventojų turėjo giminaičių kitapus demarkacijos linijos. Tad neatsitiktinai ir Musninkuose veikė Vilniui vaduoti sąjungos skyrius. Jo iniciatyva buvo rengiami įvairūs renginiai. Vienas iš jų įvyko 1933 m. sausio 6 d., Trijų karalių šventės dieną. Tuomet

Musninkuose buvo suvaidintas trijų veikslių vaidinimas „Šauliška meilė“⁷⁸. Tokių patriotinius jausmus žadinančių renginių buvo surengta daug. Jie vyko ne tik Musninkuose, bet ir Kernavėje, Čiobiškyje, taip pat kaimuose, kuriuose veikė pradžios mokyklos. Mokytojai su savo auklėtiniais ir kitais visuomeniškais žmonėmis rengė su Vilniaus atgavimo siekais susijusias parodas, susirinkimus, paskaitas, inscenizacijas ir t. t.

Didžiulį poveikį ir visos Lietuvos, ir vietos žmonėms darė ir J. Šiaučiūno įsteigtas muziejus, apie kurio pradžią pats mokytojas rašė:

„Kernavė pastaraisiais keleriais metais yra gausiai lankoma įvairių ekskursijų ir paskirų asmenų. Dažnai kolegų mokytojų ir visuomenės žmonių buvau klausiamas, kaip organizavau m-los muziejėlį. Čia pasisakysiu, kaip tas darbas buvo dirbamas Kernavės prad. m-loje. /.../

– Dabar paaiškinsiu naują žaidimą, – tariau, – pasiklausykite atsидėje. Seni žmonės pasakoja, kad šitame smėlyne seniai seniai gyventa žmonių. Tie žmonės kitaip gyveno, negu mes dabar gyvename: jie turėdavo akmeninius kirvius, durtuvus iš kaulo, iš akmens ir medžio; degtukų neturėjo, tai ugnį skeldavo iš akmens, titnagu vadinamo, puodus lipdydavo patys savo rankomis... Ir kitokių daug įrankių ir daiktų turėjo. Tada žmonės nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, jokių knygų tada dar nebuvo, todėl maža ką težinome apie anuos senuosius laikus. Sužinoti, kaip senovėje gyventa žmonių, galėtume, surinkę nors dalį tų įrankių ir daiktų, kuriuos žmonės savo reikalams vartodavo. Pamėgin- kim čia pat visi paieškoti. Į krepšelius dėkite puodų šukes, akmeninius kirvėlius, jei rasit, taip pat dėkite ir kitokius aštrius, įdomius ir gražius akmenis, visus titnagus, o jei pinigą ar kitą žalią daiktėlį rasit, dėkite į kišenės arba man neškite. Tai toks ir bus mūsų žaidimas. Dabar visi plačiai išsisklaidykime ir viską rinkdami į krepšelius dėkime.

Džiūgaudami vaikai pasipylė po laukus. Po 40 minučių niekas dar ir galvotė negalvojo grįžti namo, visi norėjo dar „ilgiau“ žaisti. Grįžome visi įvairiais radiniais nešini, gerai nusiteikę, linksmomis veidais.

Radiniai iš pradžių buvo sukrauti mokyklos sandėly. Po to buvo padaryta keliolika tokių „ekspedicijų“, ir pargabentas laimikis buvo rūšiuojamas ir tvarkomas, patiems mokiniams nuoširdžiai dirbant. Paskiau jau rūšiuodavome lauke, kad nereikėtų nereikalingų daiktų. Lauke-smėlyne tik ir girdėdavosi balsai:

– Aš radau titnagą; aš puodo šukę; aš blizgantį akmenėlį; aš žiedą; aš žvaigždutę; aš sagtelę; aš kulką; o aš akmenėlį su skylute!..

Pradžioje teko priiminėti viskas, vėliau patys vaikai išgudrėjo, išpruso ir rinkdavo tik žalvarinius daiktėlius, pinigus, titnagus ir kt. Taip praėjo ruduo. Žiemą pasidarėme primityvius stalus, suolus, sustatėme m-los salėje, ir radinius iš sandėlio sunešėme į mokyklą ir sutvarkėme tam tikromis rūšimis. Šitam dar-

bui kvietėmės padėti ir suaugusius. /.../

⁷⁸Informacija, Mūsų Vilnius, 1933, nr. 7, p. 112.

Sušaukiau tada visų apylinkės gyventojų susirinkimą, paaiškinau, kam ir kodėl reikią rinkti visi įdomūs ir seni daiktai ir kam jie reikalingi saugoti muziejuje. Apylinkės gyventojai idėją suprato ir uoliai rinko muziejinius daiktus. Po dviejų mėnesių muziejus buvo iškilmingai atidarytas ir pašventintas, o švietimo m-ja pasirūpino, kad mokykla buvo apdovanota Vytauto Didžiojo medaliu...

Muziejus vis turtinamas kas kartas brangesniais ir įdomesniais eksponatais. Ypačiai aktingai dirba mokiniai, stropiai rinkdami jam rinkinius. Vasarą mažieji vaikučiai keliais nušliaužioja smėlynus, išvaikščioja laukus, o žiemą vyresnieji tvarko muziejaus skyrius ir įtaiso po stiklu. Dabar man muziejaus rinkiniai yra didelė mokomoji priemonė, einant krašto mokslą ir istoriją. Kas nėra parašyta knygoje, kas nepasakyta senelių, tatai randama gyvojoj knygoj – mokyklos muziejuj⁷⁹.

Kaip minėta, Musninkų valsčiuje, be savo svarbiausių pareigų, platinant ir įtvirtinant lietuviybę bei kuriant pilietinę visuomenę didelį vaidmenį atliko katalikų bažnyčios kunigai. Musninkų parapijoje 1918–1927 m. tai darė klebonas kun. Kazimieras Pelutis. Paskui – Musninkuose trumpai (1927–1928) klebonavęs 1918 m. Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataras Alfonsas Petrulis ir ilgai kunigavęs Levas Markuckis (nuo 1928 m.). Čiobiškio parapijoje valstybines ir patriotines nuostatas padėjo įtvirtinti kunigai Kazimieras Liesevičius (kunigavo 1917–1933 m.), Jonas Žvinys (1933–1938), Kazimieras Ribikauskas (1938–1939) ir Antanas Šležauskas (nuo 1938 m.). Kernavėje iš pradžių šį vaidmenį atliko kun. Jonas Žemaitis (1919–1922) ir 1922–1924 m. iš Musninkų atvykdamas kun. Kazimieras Pelutis. Paskui Kernavėje trumpai klebonavę Donatas Linartas (1924–1926), Juozas Deveikis (1926–1927), Ignotas Šopara (1927–1929) ir Jonas Kunigėlis (1929–1930). Išskirtinis vaidmuo įtvirtinant tarp parapijiečių patriotines tradicijas teko kitiems dviem Kernavės klebonams – čia nuo 1930 m. kunigavusiam Nikodemui Švogžliui-Milžinui ir 1934 m. jį pakeitusiam kunigui Zenonui Baužiui⁸⁰.

Iš Musninkų valsčiaus gyventojams labiausiai įstrigusių laikotarpio įvykių buvo ir 1931 m. Neries potvynis, apie kurį rašė ir kun. N. Švogžlys:

„Tik štai balandžio 23 d. jau neužteko Nėriui krantų ir išsiveržė į pakrančių plotus. O pakrantėse... namai, kaimai... jau pradėjo semti klijimus, tvartus, klėtis, nes kaimuose jie žemiau stovi, ir taip staigiai, gaivalingai užtvino, kad nė nepastebėjo gyventojai, tik išgirdo, kaip pririšti šunes pradėjo staugti sušlapę būdose ir karvės subliovė tvartuose...

Vanduo, sako, baisnis už ugnį, nes jo niekaip nesulaikysi, kur jis prakiūra. Tai gi ir gyvuliai kažkokio nesuprantamo instinkto slegiami, niekaip nesidavė iš tvarto vedini ir įsispyrę visomis keturiomis baisiai kaukė. Avis, teliukes, karvės reikėjo nešte išnešti, o paskui iki pilvų vandeniui braidyti. Taip gaila, kad niekas pas mus neturėjo foto aparatų;

⁷⁹Šiaučiūnas J. Kaip kūrė mokyklos muziejų, Tautos mokykla, 1993, nr. 19, p. 343–344.

⁸⁰Kun. Nikodemo Švogžlio rankraščio „Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių istorijos“ fragmentai (kopijos gautos iš K. Misiaus).

galima buvo stambių veikalų užfiksuoti ir gerokai uždirbti redakcijoje... Išvestus galvojus teko pririšti aukščiau prie kranto medžių.

Tik apsidairė žmonės ir šiurpulingai susiėmė už galvų – Neriu pradėjo plaukti ištiesi su šakomis ir šaknimis išrauti medžiai... Vanduo pradėjo šniokšti urgzti; bangos suputojo, srovė paaštrėjo – Neris kraujas ir aistra užvirė...

Vanduo pasiekė namų pamatus. Pradėjo sunktis priemenėn, pirkaitėsna. Aš tuo metu buvau Ardišky ir mačiau, kaip užkunkuliavo Jurkrovičių prieangy... Tuojuo pradėjo vaikai cypiti, moterys raudoti, o vyrai keikti...

O čia pat ant Nerisos kranto sukrautas Žaslių žydėlio pirklio didžiausias valas miško – rąstai lyg nendrės: tiesūs stori ilgi. Vanduo juos pakėlė ir pradėjo judinti. Pradėjo vieną po kito vogti... tokios godžios, alkanos pasidarė Nerisos bangos...

Niekados to čia nebuvo, – sako žmonės, – kas čia pasidarė mūsų mielai Neriui, ko ji užpyko ant mūsų...

Skambina Žaslių pirkliai, kad žmonės gelbėtų jų mišką, siūlo šimtus, net tūkstančius uždarbio...

O žmonės?

Žmonės pradėjo beprotiškai rėkti, kada Nerisos viduriu pasirodė beplaukiąs visas, ištiesas gyvenamas... namas...

Tai buvo pirmutinis...

Jis plaukė iš lenkų pusės. Jis buvo be langų, be durų; bet viduryje su suolais, stalais, lovomis ir kitais sunkiais rakandais. Pamatę Neries rūstumą ir mirtiną grasinimą, žmonės tesuspėjo išversti duris, langus ir šį tą per juos išmesti lauk, išgelbėti; o paskui tą namą su griūvančiu krantu pagrobė putojanti, pašėlusi Nerisa ir nusinešė savo glėby...

Taip ir nuplaukė pirmutinis namas. Palaukite – o kiek jų paskui plaukė?! Kai sužinosite – šiurpas nukratys...

Atsipeikėję nuo pirmo smūgio, žmonės kibo į valtį, griebė virves ir lynus, paėmė kirvius ir nusivijo plaukiančius namus... Šoko pro langus į vidių. Viduje vanduo. Plaukioja baldai. Sugriuvusi krosnis. Išplėštos lubos. Pradėjo veržti virvėmis, užkabino už sąsparų kriukus, ir pradėjo irtis į krantą...

Bet vienas juokas... Vargas silpnam žmogui. Trūko virvės, lūžo vielos, trupėjo grandiniai, žmonės virto iš laivelų, o Nerisa kvatojo ir dar smagiau glamonėjo savo grobį ir dar lengviau nešėsi...

Tuo tarpu krantuose pasigirdo baisus riksmas. Vanduo pradėjo senti pirkių vidus. Moterys pradėjo verkti, raudoti ir alpti. Vyrai, numetę batus, o kai kurie ir kelnes, ėmė veržti savo duris bei langus ir kraustyti kas pateko iš vidaus oran...

O čia sutemo. Užėjo naktis. Nerami ir baisi naktis, nes vanduo šniokštė, bangos krikė, krantai smuko ir tyškėjo, traškėjo medžiai, pleišėjo namų sienos, kunkuliavo verpetai – ir visa tai kartu sudarė baisų triukšmą, šiurpulingą aidą ir mirtiną įspūdį...

Mitkiškėj, Valiukišky, Ardišky ir toliau miške sužibėjo ugnis, užsidegė laužai – žmonės persikėlė gyventi laukan ir miškan... Janinos Bareikaitės vestuovės. 1933 m.

Išaušo balandžio 24 d. penktadienis. O, negeras, nedėkingas, beširdis penktadienis... Vietoj Neries žmonės pamatė nežiūrimus, neaprepiamus vandens plotus... Pamatė, kad jų namai, tai tik mažutės salelės vandeny, kad vanduo jau į namų pastoges palindo, kad stogai išsižergė, kaip perekšlė višta ant kiaušinių...

O, vaizdas! O, skausmo! ašarų! /.../”⁸¹

Iš vėlesnių įvykių – 1939 m. per Musninkų valsčių traukiantys pabėgėliai iš kare su Vokietija pralaimėjusios Lenkijos ir internuoti lenkų kareiviai. 1939 m. spalio mėn. nemažai jų laikinai buvo įkurdinti keliuose Musninkų valsčiaus dvaruose. Kačinsko dvaro sodyboje kurį laiką gyveno keturi lenkų karo lakūnai⁸².

Išvados

1920 m. Musninkų valsčiaus ribos pasikeitė netekus dvylikos kaimų, kurie liko Lenkijos okupuotoje Rytų Lietuvos dalyje. Vėliau šeši kaimai, buvę kitoje Neries upės pusėje, buvo priskirti prie Žaslių valsčiaus, o septyni Gėlvonų valsčiaus kaimai perduoti Musninkų valsčiui.

Valsčiui atsidūrus prie demarkacijos linijos, nutrūko tradiciniai ekonominiai ryšiai su Vilniumi. Juos tik iš dalies galėjo kompensuoti Musninkų valsčiaus ūkininkų, prekybininkų ir žemės ūkio produkcijos perpardavinėtojų orientacija į Ukmergės ir Kauno miestus. Dėl šios priežasties nebuvo galimybių netgi smulkiajai pramonei plėtoti. Tad didesni postūmį įgavo tik amatai ir kelios įmonės – van-

⁸¹ Milžinas. 1931 Neries grobis Kernavėj – arba šimtmetis potvynis, *Rytas*, 1931, geg. 6.

⁸² Min. L. Vaicekausko ir L. Motiejūno atsiminimai.

dens malūnai, nedidelės lauko plytinės ir kalkinės. Valsčiuje buvo darbo jėgos perteklius, todėl nemažai lietuvių, lenkų ir žydų išvyko gyventi kitur.

1920–1940 m. laikotarpiu įvyko didelių pokyčių Musninkų valsčiaus žemės ūkyje, kuris buvo svarbiausia ūkio šaka. Žemės reformos metu daug ūkininkų iš kaimų išsikėlė į vienkiemius ir įsikūrė buvusiose dvarų žemėse, kuriose sodybas taip pat pasistatė daug 1918–1920 m. kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės savanorių, bežemių ir kitų žmonių. Daugiau žemės gavo dalis mažažemių. Beveik sunyko dvarų žemėvalda. Prie dvarviečių, kurių daugelis savininkų pasikeitė, liko nedideli žemės plotai.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje valsčiaus viešajame gyvenime išitvirtino lietuvių kalba, toliau formavosi Lietuvos valstybei palankios pilietinės ir patriotinės tradicijos. „Statistinių“ lenkų buvo nedaug. Tačiau daugelio žmonių gimtoji ir namų kalba tebebuvo lenkų kalba (tiksliau „paprastoji“ slavų kalbų tarmė su lietuviškų žodžių mišiniu), o tautybė – lietuvių. Mažėjo žydų bendruomenės uždaramas.

Laikotarpio pabaigoje su žydų prekybininkais vis labiau pradėjo konkuruoti lietuvių įsteigtas kooperatyvas. Savo ruožtu žydai vis dažniau vertėsi žemės ūkiu, tuo artėdami prie valsčiaus bendruomenės.

Didžiausi pokyčiai Musninkų valsčiaus žmonių gyvenimoje ir kultūroje įvyko XX a. ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje. Tuomet sparčiau buvo statomos naujos įmonės, mokyklos ir kiti visuomeninės paskirties pastatai. Gražėjo Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio miesteliai, kaimų ir vienkiemių sodybos. Didėjo Musninkų valsčiaus gyventojų ekonominiai ir kultūriniai poreikiai ir pajėgumai.

Natūralią Musninkų valsčiaus gyventojų bendruomenės ir tautinių santykių raidą sujaukė 1940 m. sovietų okupacija, sustabdžiusi ekonominę, socialinę ir kultūrinę pažangą.

Musninkų valsčiaus pašto įstaigos iki 1940 metų

Kazys Misius

Musninkų paštas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metais Musninkai buvo atokiau nuo valstybinės reikšmės kelių, todėl juose pašto arklių stoties iki XIX a. nebuvo. Carinės Rusijos valdymo metais pašto įstaiga šiame miestelyje irgi neįsteigta. Tiesa, 1861 m. Musninkams tapus valsčiaus centru, vėliau dalines pašto funkcijas vykdė valsčiaus valdyba. Čia būdavo atvežama korespondencija, kurią adresatams įteikdavo kaimų seniūnai arba ją atsiimdavo patys gyventojai.

1914 m. Vilniaus apskrityje, be gubernijos sostinės pašto, telegrafo skyriai buvo Jašiūnuose, Máišiagaloje, Mikáiliškėse, Nemenčinėje, Širvintosė, Varnionysė, Vėrkiuose, o pašto skyriai – Gėlvonuose, Giedraičiuose ir Molėtuose¹.

Ilgą laiką artimiausia Musninkams pašto įstaiga buvo Širvintosė, o Gėlvonuose pašto stotis pradėjo veikti tik 1914 m.

¹ Памятная книжка Виленской губернии на 1915 год, с. 155–156.

Per Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvą okupavusiems vokiečiams paštas Musninkuose irgi nebuvo reikalingas.

Pasibaigus kovoms už Lietuvos Nepriklausomybę, Musninkai irgi liko valsčiaus centru, tačiau pašto įstaigos čia steigti neskubėta. Pirmiausia Lietuva stengėsi iš vokiečių perimti paštus, vėliau tokios įstaigos būdavo atidaromos ten, kur jos veikė carinės Rusijos valdymo metais.

Lietuvos Respublikoje pašto įstaigomis rūpinosi Susisiekimo ministerijos Pašto, telegrafo ir telefono valdyba (vėliau – Pašto valdyba). Lietuvos valstybėje paštai buvo organizuoti kitaip, negu valdant carinei Rusijai. Šioms įstaigoms nustatytos kategorijos (I–VII eilės), o pagal jas – ir tarnautojų etatai. Žemiausios kategorijos – VII eilės – pašte dirbdavo tik viršininkas ir vienas laiškinių. Buvo rūpinamasi, kad pašto įstaigos nedirbtų nuostolingai.

Ten, kur pašto įstaiga gyventojams buvo reikalinga, tačiau nesitikėta didesnės negu 5 tūkst. litų apyvartos, steigdavo pašto agentūras. Carinės Rusijos valdymo metais pašto agentūrų nebuvo. Lietuvoje jų taisyklės patvirtintos dar 1921 m. kovo mėnesį. Priklausomai nuo gaunamų pajamų pašto agentūros buvo trijų rūšių (eilių), kurių aukščiausia buvo pirma. Agentūros būdavo pavaldžios paskirtam paštui. Priklausomai nuo rūšies agentūrų darbo laikas buvo ne trumpesnis kaip 2–4 valandos.

Nors agentūrų vedėjus tvirtindavo Pašto valdyba, tačiau jie buvo antraeiliai darbuotojai ir neturėjo valstybės tarnautojų (valdininkų) teisių. Agentūrų vedėjams, negalintiems dirbti nustatytu laiku, taisyklės nedraudė pasitelkti pavaduotoją. Jų atlyginimai buvo kuklūs. Pavyzdžiui, 1931 m. trečios eilės agentūros vedėjas gaudavo 25, antros – 40, trečios – 60 litų per mėnesį.

Pašto agentūrose būdavo priimama ir išduodama paprasta bei registruota korespondencija. Iš jų prenumeratoriai galėdavo atsiimti spaudą. Agentūros nepriimdavo brangiai įvertintų laiškų, brangių perlaidų, siuntinių. O tokios rūšies siuntos agentūrų nepasiekdavo. Jas gyventojams reikėdavo atsiimti pašte.

Agentūros įsikurdavo žinybiniuose ar privačiuose butuose. Keičiantis vedėjams, dažnai keisdavosi ir agentūrų patalpos. Korespondencija agentūros keisdavosi su joms vadovaujančiu paštu 2–4 kartus per savaitę. Vežiojimu dažniausiai rūpindavosi valsčių savivaldybės.

Kadangi Rusijai valdant Musninkuose pašto nebuvo, o dalį jų apylinkių 1920 m. okupavo Lenkija, nutarta iš pradžių steigti tik trečios rūšies pašto agentūrą, kuri šiame miestelyje pradėjo veikti nuo 1924 m. spalio 1 d. Vedėju paskirtas Tomas Kancleris. Musninkų agentūra priskirta Širvintų paštui. Deja, neišdirbęs nė keturių mėnesių, nenurodydamas priežasties T. Kancleris šių pareigų atsisakė.

Nuo 1925 m. sausio 25 d. Musninkų pašto agentūros vedėju dirbo šaulys Stasys Vilkevičius, gyvenęs Kaimynėlių kaime. Tų metų balandžio 1 d. Musninkų pašto agentūra priskirta antrai eilei.

Kartą, tikrinant šią agentūrą, revizorius rado atplėštą iš Amerikos siųstą laišką, kurio adrese nebuvo nurodytas kaimas. Įtarus, kad laišką galėjo atplėšti S. Vilkevičius, jis iš pareigų atleidžiamas.

Todėl nuo 1925 m. balandžio 4 d. Musninkų agentūros vedėja paskiriama Ona Kanclerytė iš Kaimynėlių kaimo. Agentūra priskiriama pirmai eilei. Šiai vedėjai nebuvo lemta ilgiau padirbėti.

Nuo 1925 m. liepos 1 d. Musninkų pašto agentūra pakeičiama VII eilės pašto įstaiga. Viršininku paskiriamas Širvintų laiškinių Kazys Strioga².

K. Striogos tarnybos byla neišliko. Musninkuose jis išdirbo ne tiek jau mažai. Žinoma, kad tas pareigas jis tebėjo ir 1931 m. Vėliau jį pakeitė Juozas Spaičys. Pastarojo asmens byla irgi nerasta.

Nuo 1933 m. birželio 1 d. Musninkų paštui ėmė vadovauti iš Rokiškio pašto paskirtas Lionginas Muralis. Jis susikeitė su K. Strioga.

Paštas buvo nuomojamose patalpose. Vykdamas žemės reformą, 1929 m. vasarą Musninkų paštui buvo skirta 1,07 ha žemės³.

Neaišku, kaip ši žemė buvo naudojama, gal nuomojama. Pirmaisiais veiklos metais paštas nedirbo pelningai. Pavyzdžiui, 1927–1929 m. išlaidos viršydavo pajamas. 1928 m. gauta 7402 Lt pajamų, o išleisti 8393 Lt, susidarė 991 Lt nuostolių. Kitais metais gauta 9093 Lt pajamų, išleisti 9227 Lt. 1928 m. Musninkų pašto priimtų ir pasiųstų perlaidų vertė – 93 022 Lt, o 1929 m. – 105 870 Lt; atsiųsta: 1928 m. – 100 192 Lt, 1929 m. – 128 679 Lt⁴.

Lionginas Muralis gimė 1909 m. Kaune. 1915 m. jo tėvas paimtas į rusų kariuomenę. Motina su sūnumi pasitraukė į Rytus. Susijungusi Muralių šeima 1918 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Rokiškio apskrityje. Lionginas baigė Ūnuškio pradžios mokyklą. 1925 m. jis atvyko į Kauną ir pradėjo mokytis gimnazijoje, kurios nebaigęs 1928 m. įstojo į pašto darbuotojų kursų. 1929 m. paskirtas į Kretingos pašta. Čia jis turėjo nesusipratimų su viršininku, kuris reikalavo praktikuotis kitose operacijose ne darbo metu. Be to, L. Muralis buvo kaltinamas kalbą telefonu asmeniniais reikalais. Viso to pasekmė – L. Muraliui pusei metų pažeminta tarnautojo kategorija, t. y. sumažintas atlyginimas. Todėl jis pasiprašė iškeltas kitur. 1930 m. paskirtas į Luokę, tačiau netrukus pašauktas į kariuomenę.

Atlikęs karo prievolę L. Muralis paskiriamas į Rokiškio pašta. Kaip jau minėta, iš Rokiškio, susikeitęs su J. Spaičiu, atvyko į Musninkus. Čia jis darbavosi sėkmingai. Revizoriai, tikrindavę Musninkų pašto darbą, jokių trūkumų nerasdavo. L. Muralis čia tebedirbo ir 1940 m. rudenį⁵.

Po 1930 m. Musninkų paštas dirbo pelningai ir tas pelnas buvo nemažas. Pavyzdžiui, 1937 m. paštas turėjo 15 700 Lt pajamų ir tikrai 7870 Lt išlaidų. Pelnas vos ne dvigubai viršijo išlaidas. Kitais metais gauta 16 083 Lt pajamų, o išleisti 8566 Lt⁶. Nors pelnas buvo ženklus, įstaigos kategorija nepadidinta.

1933 m. paštuose pradėti steigti valstybės taupomųjų kasų skyriai. Nors taupomoji kasa Musninkų pašte turėjo savo antspaūdą, tačiau nerasta jokių žinių apie tokios kasos veikimą. Matyt, bent iki 1940 m. taupomoji kasa Musninkuose neveikė.

Pašto korespondencija ir siuntos iš Musninkų kasdien, išskyrus sekmdienius, buvo vežamos į Širvintas. Vežiodavo asmenys, laimėję paskelbtas varžytines. Šiame pašte dirbo tik vienas laiškinių. Žinoma, korespondencijos į tolimesnius kaimus jis nenešiojo. 1936 m. laiškinių dirbo Povilas Malinauskas.

² Musninkų pašto agentūros byla, LVIA, f. 1016, ap. 3, b. 481, l. 1–34.

³ 1929 07 10 žemės perdavimo pašto įstaigai akto nuorašas, LCVA, f. R-1014, ap. 1, b. 83, l. 1–2.

⁴ 1928–1929 m. pašto įstaigų pajamų–išlaidų žiniaraščiai, LCVA, f. 1016, ap., b. 89, l. 1; b. 92, l. 12.

⁵ L. Muralio asmens byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 3588.

⁶ Paštų 1937, 1938 m. pajamų–išlaidų žiniaraščiai, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 51, l. 46, 50.

Telefonas atvestas dar tebesant agentūrai. Iki 1932 m. Musninkai tiesioginėmis telefono linijomis buvo sujungti su Gélvonais, Širvintomis, Žasliais ir Kernavė. 1932 m. šis paštas turėjo 7 abonentus, tarp kurių viešosios policijos nuovada, pasienio policija ir valsčiaus savivaldybė, 4 abonentai buvo privatūs asmenys. Iki 1940 m. abonentų skaičius beveik nedidėjo. 1939 m. jų buvo 8. Tiesa, prie šio pašto buvo prisijungusi pasienio policijos Ukmergės baro pirmojo rajono telefono centrinė, turėjusi 6 ryšio punktus⁷.

Čiobiškio pašto agentūra

Pašto agentūra Čiobiškyje pradėjo veikti nuo 1930 m. sausio 30 d. Iš pradžių ji buvo priskirta Žaslių paštui. Korespondenciją į Žaslius vežiodavo antradieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais. Agentūros vedėju paskirtas prekybininkas Stasys Čėsna. Agentūra turėjo ir telefono ryšį. 1931 m. telefonas įvestas ir į valstybinę Čiobiškio vaikų prieglaudą. Vėliau Čiobiškio pašto agentūra turėjo du telefono abonentus. Nuo 1932 m. sausio 1 d. ši agentūra priskiriama antrai eilei, nes tam buvo pakankama apyvarta. 1932 m. priimtos 196 perlaidos, kurių vertė 3077 Lt. Tais metais per šią agentūrą buvo gaunama 120 egz. savaitraščių, 4 egz. dienraščių ir 62 egz. kitos spaudos.

Vėliau pasitaikė skundų, kad adresatai pavėluotai gauna siunčiamas perlaidas. Įtarta, jog vedėjas pinigus panaudoja savo reikalams, o pasiūncia vėliau. Tikrinęs agentūros darbą revizorius pinigų trūkumų nerado, tačiau pripažino, kad yra buvę pagrįstų skundų. Todėl 1934 m. vasarą S. Čėsna iš pareigų atleidžiamas, o jo vieton paskiriamas Vytautas Einoris. 1935 m. Čiobiškio pašto agentūra priskiriama Musninkų paštui.

Nuo 1936 m. sausio 1 d. šios agentūros vedėju dirbo Viktoras Stungys, kuris 1937 m. pašaukiamas į kariuomenę. Todėl 1937 m. gegužės 1 d. jo vietą užėmė prekybininkas Bronius Pulkauninkas. Pastarojo namuose agentūra jau buvo įkurdinta anksčiau. Apie 1937 m. Čiobiškio pašto agentūra priskirta pirmai eilei⁸.

1930 m. ši agentūra gavo 856, 1931 m. – 1282, 1935 m. – 915, 1936 m. – 1063, 1937 m. – 1235, 1938 m. – 1715 litų pajamų⁹.

B. Pulkauninkas dirbo ir pokario metais Čiobiškyje atidarytame ryšių skyriuje iki išėjimo į pensiją.

Kernavės pašto agentūra

Musninkų paštui priklausanti Kernavės pašto agentūra pradėjo veikti nuo 1930 m. sausio 1 d. Jos vedėju paskirtas Kernavės pradžios mokyklos mokytojas Juozas Šiaučiūnas, gimęs 1906 m. birželio 9 (22) d. Kavársko valsčiuje, Mackeliškių kaime. J. Šiaučiūnas įstojo į dvimečius mokytojų kursus Ukmergėje, kuriuos baigė 1926 m. Paskirtas Zanėnų (Giedraičių vls.) pradžios mokyklos vedėju.

Pašto agentūra įsikūrė pradžios mokykloje. 1930 m. įvestas telefonas. J. Šiaučiūnas dėl mokytojavimo negalėjo nustatytomis valandomis dirbti agentūroje, todėl jis samdydavo padėjėją. Agentūra veikė pavyzdinai. Jokių nusiskundimų ir trūkumų nebuvo.

Kernavėje apsigyvenusiam šviesuoliui mokytojauti ir dirbti pašto agentūros vedėju buvo beveik nuostolinga. Todėl jis 1934 m. kreipėsi į Pašto valdybą, paaiškindamas priežastis, kodėl jam tenka atsisakyti antraeilių pareigų. Valdybos darbuotojai parengė šią išvadą:

⁷ 1932 ir 1939 metų Lietuvos telefono abonentų sąrašas.

⁸ Čiobiškio pašto agentūros byla, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 156, l. 1–52.

⁹ Pašto agentūrų pajamų žiniaraštis, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 51, l. 39; ap. 6, b. 133, l. 4.

„Kernavėje pašto agentūra įsteigta 1930 m. sausio mėn. 1 d. Agentūra patalpinta pradžios mokykloj ir agentūros vedėjas yra mokytojas Šiaučiūnas. Pasakytaj agentūroj nors ir įtaisytas telefonas, bet pajamų per metus surenka tik apie 600 litų. Agentūros vedėjas p. Šiaučiūnas nuo agento pareigų atsisako, aiškindamas, kad būdamas mokytoju, negali nuolatos dirbti agentūroje ir turi samdyti padėjėją, kuris dirba jo priežiūroje. (Tarnybos sutarties 5§ leidžia kitam asmeniui agentą pavaduoti).

Agentūra yra III eilės ir agentui mokama 25 litai mėnesiui. Gaunamas jo atlyginimas 25 Lt yra įskaitomas į jo gaunamą kaipo mokyklos vedėjo atlyginimą ir dėl to biudžetui subalansuoti bendra tvarka atskaitoma tam tikra dalis iš gaunamų 25 litų už agentūros tvarkymo darbus.

Sumokėjus pavaduotojui ir atskaičius biudžetui, agentūros vedėjui ne tik kad nelieka atlyginimo, bet dar jis turi primokėti pavaduotojui iš savo lėšų.

Kernavės apylinkė yra labai sulenkėjusi ir tinkamo kandidato agentūrai tvarkyti visiškai nėra. Agentūros vedėjas mok. Šiaučiūnas gražiai tvarko agentūrą ir tinkamai atstovauja pašto susižinėjimo reikalus.

Kernavė yra istorinė Lietuvos vieta ir einant pono Susisiekimo ministerio paliepinu, išimties keliu, Kernavės agentūrai korespondenciją pristato 4 kart per savaitę Valdyba savo lėšomis. Kelti agentūrą iš dabartinės būstinės nereikėtų.

Atsisakius mok. Šiaučiūnui eiti agento pareigas, tarnybos manymu reiktų skirti agentūros vedėja p. Šiaučiūno žmoną ir pasiūlyti Šiaučiūnui, kad jis ir ateityje neatsisakytų prižiūrėti agentūros veikimą¹⁰.

Taip Kernavės pašto agentūros vedėja nuo 1934 m. kovo 1 d. tapo Teodora Šiaučiūnienė. Tuo metu ši agentūra priskiriama antrai eilei. Talkininkaujant vyrui, T. Šiaučiūnienė sėkmingai darbavosi. Niekas jokių priekaištų neturėjo. Vis dėlto 1938 m. T. Šiaučiūnienė agento pareigų atsisakė.

Vietoj jos nuo 1938 m. lapkričio 1 d. dirbo Stasys Sipavičius. Jis buvo baigęs Veprių žemės ūkio mokyklą ir dirbo Musninkų žemės ūkio kooperatyvo Kernavės skyriaus vedėju, gyveno Spiėtiškių kaime. Pašaukus S. Sipavičių į kariuomenę, jį nuo 1939 m. gegužės 1 d. pakeitė Jonas Sipavičius. Dar 1939 m. Musninkų žemės ūkio kooperatyvas likvidavosi. J. Sipavičius atsisakė ir agentūros vedėjo pareigų.

1939 m. pabaigoje pašto agentūros vedėju pradėjo dirbti Kernavės bažnyčios vargonininkas Kazys Verbus. Lietuvą įjungus į SSRS sudėtį, K. Verbus pareiškė „noris išvykti į milicijos tarnybą“. Todėl nuo 1940 m. spalio 1 d. Kernavės pašto agentūroje pradėjo dirbti vietinė mergina Jadvyga Zašauskaitė¹¹.

Pafrontės miestelio Kernavės pašto agentūros pajamos buvo menkos. 1930 m. gauti 294, 1931 m. – 456, 1935 m. – 483, 1936 m. – 462, 1937 m. – 647, 1938 m. – 716 litų pajamų¹².

Iki 1940 m. Kernavės pašto agentūra telefono abonentų neturėjo. Pokario metais vietoj agentūros veikė ryšių skyrius.

¹⁰ 1934 02 19 išvada dėl J. Šiaučiūno pareiškimo, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 345, l. 25. Cituojamos išvados kalba netaisyta.

¹¹ *Ten pat*, l. 1–51.

¹² Pašto agentūrų pajamų žiniaraštis, LCVA, f. 1016, ap. 6, b. 133, l. 3; ap. 3, b. 51, l. 41.

Musninkų valsčius nacių okupacijos metais*

Stanislovas Buchaveckas

Įvadas

1941 m. birželio 14–15 d. masiniai gyventojų trėmimai pribloškė Musninkų valsčiaus (kaip ir visos Lietuvos) gyventojus, nustebinę net dalį vietos sovietų aktyvistų. Kai kurie iš jų žinojo, kad bus vežama, ir perspėjo į tremiamųjų sąrašus įrašytus savo kaimynus ir tuos, su kuriais artimiau bendravo, patardami jiems kur nors išvažiuoti ar laikinai pasislėpti. Bet ne visi perspėtieji tuo patikėjo. Juo labiau tokiais galimomis nežmoniškoms represijomis prieš vaikus, moteris ir senelius. Tą atmintiną birželį iš Musninkų valsčiaus buvo išvežti 45 žmonės (1942 m. duomenimis, str. autoriaus rastais Lietuvos centriniame valstybės archyve).

Po pirmųjų masinių trėmimų bolševikai buvo numatę ir antrąją analogišką Lietuvos gyventojų iškeldinimo į atšiaurias Rusijos sritis akciją. Žmonės iš įvairiausių šaltinių apie tai ir apie sudarytus naujų tremtinių sąrašus jau daugiau žinojo. Jautė ir būsimo karo tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos artėjimą. Tad dabar jie buvo jau patiklesni ir stengėsi laikinai išvažiuoti pas gimines, į komandiruotę, su šeima nakvodavo miške, pas patikimus kaimynus ir pan.

1941 m. pavasarį ir vasaros pradžioje Lietuvoje daugėjo Raudonosios armijos, buvo gabenama ginkluotė. Sovietų kariuomenės generolai ir komisarai ruošėsi karui su Vokietija ir jos užimtų valstybių teritorijoje. Buvo išspausdinti milžiniški kiekiai Vokietijos ir kitų šalių teritorijų karinių žemėlapių, rusų–vokiečių kalbų žodynėlių, pasikalbėjimo knygelėlių ir kt. Pasiruošimai neaplenkė ir Musninkų valsčiaus. Prie Janionių kaimo buvo įrenginėjamas karinis lauko aerodromas, kuriam bolševikai užėmė net 109 ha ūkininkų žemės. Kaip žinome, tuo pačiu metu, kai Stalinas ir sovietų komisarai rengė didžiules karines pajėgas pulti Vokietiją, *Blyckkryg'ui* (žaibiškam karui) prieš Sovietų Sąjungą – savo tuolaikinį sąjungininką – sutriuškinant Lenkiją ir okupuojant Baltijos šalis taip pat rengėsi ir Hitleris su savo nacionalsocialistų komisarais. Tokia buvo nacių okupacijos preliudija. Netrukus Lietuva, sovietmečiu netekusi didelės savo inteligentijos dalies, tiesiogiai pateko į Antrojo pasaulinio karo verpetą. Ir toliau tebebuvo aktualus lietuvių tautos išlikimo klausimas. Tik primityviai šiurkščią Lietuvos sovietizaciją ir rusifikaciją laikinai pakeitė planuojama rafinuota germanizacija.

1940 m. vasarą Musninkų valsčiaus įvairių tautybių gyventojų bendruomenės ir ūkio natūrali raida, kurios teigiami poslinkiai ypač išryškėjo XX a. ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje, buvo sustabdyta. Pirmosios sovietų okupacijos metu pradėtą lietuvių tautos naikinimą ir visuomenės supriešinimą dar labiau padidino karas ir nacių okupacija, kurią lydėjo žmonių materialinis nuskurdinimas, represijos, tolesnis žmogaus orumo ir gyvybės nuvertinimas, holokaustas ir kiti negatyvūs reiškiniai. Visa tai skaudžiau ar ne taip skausmingai teko patirti kiekvienam Musninkų valsčiaus miesteliui, kaimui, dvarvietėje įsikūrusiai gyvenvietei ar vienkiemiu.

Apie Lietuvą nacių okupacijos metais pastaraisiais metais padaugėjo įvairaus pobūdžio publikacijų. Kai kurių au-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 10 20.

torių darbai panaudoti ir šiame straipsnyje, kurio tikslas – nagrinėti ir apibūdinti valsčiaus savivaldos įstaigų veiklą 1941–1944 m. bei įvairius nacmečio įvykius ir reiškinius konkrečiai apibrėžtoje teritorijoje – Musninkų valsčiuje. Daugiausia naudotasi istoriografijai svarbiausiais pirminiais šaltiniais – Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondais ir musninkiečių atsiminimais. Todėl straipsnis bus naudingas ne tik besidomintiems Širvintų krašto istorija, bet taip pat besigilinantiesiems į nacių okupacijos laikotarpio istoriografijos problemas. Dėl ribotos straipsnio apimties panaudota ne visa disponuota medžiaga. Pirmiausia būtina prisiminti kai kuriuos 1940–1941 m. būdingesnius sovietų okupacijos įvykius.

1940–1941 metų bolševikmetis – visuomenės supriešinimo pradžia

1940–1941 m. Musninkų valsčiuje vyko tokie patys procesai, kaip ir visoje Lietuvoje, tuomet vadintoje „*sovietų socialistinė respublika*“. Nesigilindami į to trumpo, bet Lietuvai pragaištingo laikotarpio įvykius, per istorijos chrestomatinių faktų ir žmonių atsiminimų prizmę kiek pažvelkime į to meto Musninkų valsčių. Jo miesteliuose ir kaimuose tuomet vyko karštligišškai paspartinta sovietizacija. Tai negalėjo neatsiliepti žmonių santykiams, kai tarpusavyje buvo supriešinti kaimynai ir netgi šeimos nariai.

Kaip žinome, netrukus po 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos okupacijos buvo pradėti įstaigų „valymai“, o paskui – ir represijos. Suiminėti įtakingesnius žmones buvo pradėta dar iki Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą. Tai vyko ir Musninkuose. Vienas pirmųjų (dar liepos mėnesį prieš vadinamojo Liaudies seimo rinkimus) buvo atleistas Musninkų policijos nuovados viršininkas Antanas Vainilauskas. Vėliau iš viršaičio pareigų pašalintas ir P. Zimkus¹.

Pasak L. Vaicekausko, „*socialistinių pertvarkymų*“ aktyviausiai ėmėsi komunistas Antanas Venzlauskas – stalius iš Kaūkiškio kaimo. Jis iš pradžių „įsitvirtino“ Musninkų kooperatyve: tapo jo svarbiausios parduotuvės vedėju, visus darbuotojus pakeitė savo pažįstamais. Paskui vykdė „*kadrų tinkamumo patikrinimą*“ ir kitose įstaigose². Pavyzdžiui, jis netgi pareikalavo, kad iš Musninkų smulkaus kredito draugijos bankelio buhalterio pareigų būtų atleista („*kaip politiškai nepatikima*“) Eleonora Bručienė, kurios vyras tuo metu buvo kalinamas Utenės kalėjime³.

Tačiau Musninkų valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, iš pareigų buvo nušalinta daug valsčiaus savivaldos ir įvairių įstaigų pareigūnų. Nuo pareigų nušalintą viršaitį P. Zimkų trumpam pakeitė jaunuolis iš Vindeikių kaimo – Jurkūnas ar Jankūnas. Netrukus valsčiuje buvo pradėti administraciniai-teritoriniai pertvarkymai. Keitėsi ir įstaigų pavadinimai. Sovietų Rusijos pavyzdžiu Musninkuose vietoj viršaičio vadovaujamos savivaldybės įstaigos atsirado valsčiaus vykdomasis komitetas, kuriam vadovavo pirmininkas Lapajėvas (Lopajėvas), vietinis rusas. Iš pradžių seniūnijos, pakeitus daugelį jų seniūnų, buvo pavadintos apylinkėmis. Vėliau jos buvo stambinamos ir vietoj vieno pusiau visuomeniniais pagrindais dirbusio seniūno atsirado kelių pareigūnų biurokratinė įstaiga. Vienos tokios apylinkės vadovu buvo paskirtas Juozas Bernotas iš Vindeikių kaimo.

¹ Įv. šaltiniai.

² L. Vaicekausko (gim. 1924 m.) atsiminimai (rankraštis).

³ Draugijai vadovavęs Jonas Bareika, 1941 m. rudenį tapęs valsčiaus viršaičiu, 1940 m. nepakluso šiam reikalavimui.

Valsčiuje buvo sudarytas viskam ir visiems vadovaujantis kompartijos vietos komitetas, kurio vadas buvo *partorgas* Panfilovas. Iš aktyvių vietos komunistų buvo Musninkų kalvis Šapira ir minėtas stalius A. Venzlauskas, kuris nuo 1940 m. dar ėjo ir sovietų valdžios sudarytos Žemės reformos komisijos pirmininko pareigas. Tačiau, atrodo, Musninkuose jam buvo per ankšta – 1940 m. pabaigoje A. Venzlauskas tapo Ukmergės apskrities vartotojų kooperatyvų sąjungos pirmininku. Bet ir toliau jis liko savotišku Musninkų „komisarų“ ir į valsčių dažnai atvažiuodavo kaip LKP Ukmergės apskrities komiteto (*apkomo*) pasiūstas atstovas. Svarbia įstaiga tapo ir didelę galią turėjęs komjaunimo komitetas. Jo nariai, siekdami privilioti musninkiečius į komjaunimą, aktyviai agitavo valsčiaus jaunuolius. Musninkų *komsorgu* buvo paskirtas Mykolas Papickas. Tuomet Musninkų valsčiaus komjaunimo organizacija buvo gana gausi – ją sudarė apie 100 narių. Nemažai šių jaunuolių komjaunimo biilietus gavo prieš pat Vokietijos–Sovietų Sąjungos karą⁴.

Žiūrint iš laiko perspektyvos, 1940 m. birželio viduryje normalus gyvenimas tarsi sustojo. Ant okupantų durtuvų nešamas ir kolaborantų remiamas naujasis režimas kaskart reikalavo iš Lietuvos gyventojų vis daugiau kompromisų su sąžine, susitaikymo su žmogiškųjų ir krikščioniškųjų vertybių nuvertinimu, kultūros primityvinimu. Todėl sovietų valdžia didelio entuziazmo pradėjo nekelti net tiems, kurie 1940 m. sveikino sovietų okupaciją. Ypač kai 1941 m. sausio 12 d. vykusiuose rinkimuose į Sovietų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą Musninkų valsčiuje abu „renkami“ kandidatai buvo atvykėliai rusai: sovietų kariuomenės 11-osios armijos vadas gen. V. Morozovas ir LKP CK funkcionierius Šupikovas.

Nepramoniniame Musninkų valsčiuje bolševikų vykdyta nacionalizacija labiau palietė tik prie dvarų sodybų buvusias palyginti nedideles žemės valdas. Buvo nacionalizuotas ir Musninkų valsčiuje gyvenusio vokiečio Šeflerio malūnas, o jo savininkas repatriavo į Vokietiją⁵. Musninkuose žydų krautuvininkai sugebėjo prisitaikyti prie aplinkybių. Nors daug žydų parduotuvių bolševikai nacionalizavo, bet jų buvę savininkai (kaip lojalūs bolševikams vietos gyventojai) liko prekybos įmonių vedėjais. Jie juokavo: „*Žiūrėk, nė pirkt nereikia* (t. y. rūpintis, kad būtų parduota daugiau prekių ir gauta pelno – S. B.), *aš čia prekiauju*“⁶.

Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo ir nacių okupacijos pradžia Musninkų valsčiuje

Antisovietinis lietuvių sukilimas, istorinėje literatūroje vadinamas Birželio sukilimu, kai kuriose Lietuvos vietovėse prasidėjo jau 1941 m. birželio 22 d., t. y. pirmąją Vokietijos karo prieš Sovietų Sąjungą dieną. Birželio 23 d. sukilėliai išitvirtino Kaune, kuris tapo sukilimo centru. Tos dienos rytą per Kauno radijo stotį buvo paskelbta apie Lietuvos valstybės atkūrimą ir Laikinosios vyriausybės sudarymą. Daugelyje Lietuvos vietovių sukilėliai užiminėjo gyvenvietes, ardė ryšių linijas (dėl to sovietų valdžios įstaigos ir raudonarmiečių kariniai daliniai pateko į keblią padėtį), rengė pasalas besitraukiantiems kareiviams. Su jais ir so-

⁴ Juozo Barkausko (gim. 1924 m. Markučių k.) atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.; min. L. Vaicekausko atsiminimai.

⁵ 1942 m. sausio mėn. 23 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1696, ap. 3, b. 19, l. 7.

⁶ Elizejaus Rimano atsiminimai (rankraštis); Juozapo Kanclerio (gim. 1934 m. Minčių k.) atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.

vietų aktyvistais daug kur Lietuvoje įvyko sukilėlių susirėmimai, kai kur virtę didesnio masto kautynėmis.

Musninkų valsčius atsidūrė zonoje, per kurią nuo Kaišiadorių, kur vyko įnirtingi vokiečių–rusų mūšiai, ir Jonavės ilgai traukėsi dideli sovietų armijos daliniai, nes svarbiausi keliai iš Kauno ir Jonavės į Pānevėžį ir Ūteną bei Vilnius motorizuotų vokiečių grupuočių buvo anksti užimti. Be to, daug sovietų kareivių traukėsi Vilniaus–Širvintų keliu. Todėl Musninkų valsčiuje sukilėlių veiksmai, saugantis susidūrimų su didelėmis Raudonosios armijos pajėgomis, buvo kiek suvaržyti.

Musninkų valsčiuje antisovietiniam sukilimui taip pat buvo ruošiamasi iš anksto. Patriotiškai nusiteikę žmonės ėmė telktis dar 1940 m. Vėliau dėl visuomenės gyvenimo sovietizacijos, ūkinę iniciatyvą stabdančios nacionalizacijos ir kitų ekonominių priemonių bei sovietų represijų daugėjo žmonių, išitraukusių į antisovietinį pogrindį. Iš aktyviausių žmonių susidarė pasipriešinimo grupės, kurios platino prieš bolševikų valdžią nukreiptus atsišaukimus, laikraščius ir kt. Buvo kaupiami ginklai. Vienas iš ginklų sandėlių buvo įrengtas Musninkų pieninėje. Nebaigtame įrengti Janionių lėktuvų pakilimo take net buvo nusileidęs lietuvių lakūno pilotuojamas lėktuvas, atsikridęs iš Vokietijos teritorijos⁷. Greičiausiai tai buvo žvalgomasis skrydis, kurio metu ieškota vietų, kur, prasidėjus karui ir sukilimui, būtų galima sukilėliams numesti ginklų ar net nusileisti su ginklais. Tačiau vėliau naciai, išsigandę sukilimo masto ir siekio atkurti Lietuvos valstybę, neleido vokiečių karo vadovybei ginklais paremti Lietuvos sukilėlių⁸.

Po 1941 m. birželio 14–15 d. trėmimų būta sovietų aktyvistų užpuolimų ir apšaudymų iš pasalų. Prie Musės upės tilto iš pistoleto buvo šaudyta į minėtą komunistą A. Venzlauską. 1941 m. birželio 19 d. karišku šautuvu buvo nušautas Pamusių apylinkės sekretorius Juozas Matačas (ūkininkas iš Brazelių kaimo). Jo laidotuvės įvyko birželio 22 d. ankstų rytą, dar nežinant, kad jau buvo prasidėjęs Vokietijos–SSRS karas⁹.

1941 m. birželio 23 d. Musninkuose buvęs „komisaras“ A. Venzlauskas, tikėdamasis apskrities „*naikinamojo bataljono*“ (nežinia, ar Ukmergės apskr. tokį spėta sudaryti) paramos, dar bandė organizuoti sovietų aktyvistų patruliavimą Musninkų valsčiaus keliuose ir pasipriešinti sukilėliams, kaip tai vyko kitose apskrityse ir valsčiuose. Tačiau jau tos pačios birželio 23 d. rytą per sukilėlių užimtą Kauno radijo stotį išgirdo skaitomą Lietuvos valstybės atkūrimo deklaraciją ir pranešimą apie Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymą¹⁰. Netrukus iš važnyčiotųjų, važiavusių arkliais Vilniaus–Širvintų keliu, sužinojo, jog sovietų kariuomenės daliniai traukiasi iš Vilniaus Širvintų ir Ukmergės link. Be to, sukilėliai buvo nutraukę telefono ryšį su apskrities centru Ukmergė. Tad Musninkuose sovietų aktyvistai buvo izoliuoti. Jie tik vieną kartą mėgino pasipriešinti sukilėliams – nesėkmingai pabandė surasti vyrus, sumušusius komjaunuolį Juozą Barauską. Paskui kiek galėdami labiau apsiginklavo. Pašte buvo „rekvizuoti“ ten saugomi trys prancūziški koviniai šautuvai. Net iš „neutralaus“ milicininko S. Malecko buvo atimtas pistoletas¹¹.

⁷ Min. L. Vaicekausko atsiminimai.

⁸ Narutis P. *Tautos sukilimas (1941) Lietuvos nepriklausomybei atstatyti*, Oak Lawn (USA), 1994, p. 247.

⁹ Min. L. Vaicekausko atsiminimai.

¹⁰ Brandišauskas V. *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06–1941 09)*, Vilnius, 1996, p. 67; min. P. Naručio kn., p. 336.

¹¹ Min. L. Vaicekausko atsiminimai.

Musninkų valsčiuje iš antisovietinio pagrindžio organizatorių buvo Musninkų girininkas Antanas Maceika (buvęs Musninkų šaulių kuopos vadas) ir Musninkų pašto viršininkas Leonas Muralis. Į sukilėlių būrius įstojo nemažai Musninkų valsčiaus vyrų: valsčiaus vykdomojo komiteto sekretorius Šatas, girininkijos raštininkas Motuzas (buvęs policininkas), pieninės buhalteris Kavaliauskas, eigulys Julius Vaicekauskas, amatininkas Juozas Stanislovaitis, Pranas Laukys, Bronius Vilkevičius, Stasys Sipavičius, eigulys Zubrys (buvęs policininkas) ir kiti¹². Sukilėliai aktyviausiai veikė Čiobiškio apylinkėse. Juodonių kaime gyvenusio eigulio Zubrio vadovaujamas kelių dešimčių sukilėlių būrys jau 1941 m. birželio 23 d. pradėjo veikti kaimuose prie Čiobiškio, o vakare apsupo ir miestelį. Sukilėliai suėmė komjaunuolius Antaną Bulatovą, Zinaidą Čerkesaite, Vladislavą Bagdonaite ir milicininką Valančių. Pastarajam pavyko pabėgti ir pranešti apie įvykius Čiobiškio apylinkėse Musninkų vykdomajame komitete susitelkusiems sovietų aktyvistams¹³.

Birželio 23 d. vakare Musninkuose susitelkę valsčiaus sovietų valdžios vadovai ir komjaunimo aktyvistai, vis dar neturėdami ryšio su apskrities centru ir matydami padrikai besitraukiančią Raudonąją armiją, nutarė trauktis ir patys. Naktį praleido Musninkuose. Apie galimą sukilėlių antpuolį turėjo išpėti miestelio gatvėmis patruliuojantys ginkluoti sargybiniai. Tačiau puolimo nebuvo. Tad sukilėlių ir sovietų aktyvistų kautynių, kokių būta daugelyje kitų Lietuvos vietovių, Musninkų valsčiuje tuomet, atrodo, pavyko išvengti.

Birželio 24 d., artėjant vidudieniui, apie trisdešimt Musninkų valsčiaus sovietų aktyvistų dviračiais ir dviem vežimais, paimtais iš Musninkų dvare 1940–1941 m. buvusio arklių nuomos punkto, išvažiavo į Širvintas. Širvintų mieste valsčiaus vykdomasis komitetas jau buvo tuščias. Pasukusi į Vilnių, musninkiečių grupė susijungė su besitraukiančiu sovietų pasieniečių daliniu. Pakeliui sužinojo, kad Vilnius jau užimtas¹⁴. Tolesnis Musninkų sovietinio aktyvo kelias vedė per Pabradę (prie jos Musninkų komjaunuoliai kartu su sovietų kareiviais kovėsi prieš sukilusius lietuvius karius, kurie atsisakė paklusti sovietų politrukams ir trauktis į Rytus) į Sovietų Sąjungos gilumą. Su šia grupe ir kitais keliais bei įvairiomis aplinkybėmis su Raudonąja armija pasitraukė musninkiečiai Balys Venzlauskas, Juozas Baronas, Silvestras Baronas, Juozas Bernotas, Jonas Vilkelis, Lapajėvas, Gaidys, Papovas, Codikas Luninas, Elizejus Rimanas, Ona Vilkevičiūtė, Zuzana Gridziuškaitė, Zofija Ikanėvičiūtė, dvi seserys Kaganaitės, Gladšteinaitė, Joška Karčmeris, iš Kernavės kilęs Vaineris, Aleksas Žebrauskas, Leonas Vaicekauskas, Česlovas Perkauskas ir dar keliolika žmonių. Dauguma jų 1942 m. pateko į sovietų kariuomenę – 16-ąją lietuviškąją diviziją. Jų likimai buvo įvairūs. Keli musninkiečiai žuvo sovietų–vokiečių fronte. J. Vilkelis 1943 m. žuvo Oriolo srityje, A. Žebrauskas – Gudijoje, C. Luninas 1944 m. – prie Šiaulių¹⁵.

Kai 1941 m. birželio 24 d. Lietuvos laikinoji vyriausybė savo posėdyje paskelbė, jog panaikinamas 1940 m. lapkričio 12 d. LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas (dėl sovietų valdžios įstai-gų apskrityse, miestuose, valsčiuose, miesteliuose ir apylinkėse) ir atkuriamos nepriklausomoje Lietuvoje buvusios įstai-gos¹⁶, Musninkų valsčiuje formaliai dar

¹² Įvairūs šaltiniai.

¹³ Zinaidos Avlasevičienės (Čerkasovos) (gim. 1921 m. Lapelių k.) ir min. L. Vaicekausko atsiminimai.

¹⁴ Min. E. Rimano ir L. Vaicekausko atsiminimai.

¹⁵ Įvairūs šaltiniai.

¹⁶ Lietuvos Laikinosios vyriausybės dokumento iš-
trauka, LCVA, f. 1261, ap. 1, b. 163, l. 4.

tebeegzistavo sovietų valdžia. Tačiau jos veikla buvo paralyžiuota, nors dalis jos pareigūnų buvo likę. Tą pačią dieną valdžią perėmė sukilėliai, vadovaujami minėto A. Maceikos. Netrukus susiformavo sukilėlių valdžios laikinosios institucijos. Valsčiuje vietoj likviduoto vykdomojo komiteto buvo atkurta savivaldybės įstaiga, kuriai iki 1941 m. rugsėjo 21 d. vadovavo laikinai ėjęs viršaičio pareigas Petras Grigas¹⁷.

Bet ir atkurtos valdžios įstaigos dar kelias dienas negalėjo normaliau veikti dėl besitraukiančios sovietų armijos dalinių, kurie per Musninkų valsčių traukėsi visą savaitę. Paskutiniai – net birželio 28–29 dienomis – po mūšių, vykusių tarp Kaišiadorių, Zūbiškių bei Žaslių.

Vermachto ir Raudonosios armijos mūšių būta ir netoli Čiobiškio, Kernavės, bet kitoje Neries upės pusėje, Žaslių ir Vievio valsčių teritorijoje. Čia besitraukiantieji buvo nuolat apšaudomi ir bombarduojami iš vokiečių lėktuvų. Keli vokiečių ir sovietų kareivių susišaudymai vyko ir Musninkų valsčiaus teritorijoje. Nuo bombų ir kulų keliose vietovėse užsidegė sodybos ar kai kurie jų pastatai. Buvo ir nukentėjusių žmonių. Kaimynų kaime gyvenusi 64 metų našlė Monika Radžiūnienė mirė nuo sprogsios granatos sužeidimo¹⁸.

Musninkiečiai buvo paniško sovietų karių bėgimo stebėtojai. Frontui nutolus į Rytus, kitoje Neries pusėje įstrigo net keli dideli kariniai daliniai. Srauni ir platoka upė jiems tapo lemtinga kliūtimi, privertusia atsisakyti karo technikos ir ginklų. Daug raudonarmiečių, turėjusių plaukte keltis per Nerį, pasinaudojo proga atsikratyti ir savo kariškos aprangos. Tad nemažai sovietų kareivių į Musninkų valsčių persikėlė be viršutinių drabužių. Kitoje Neries pusėje palikę savo uniformas ir perplaukę upę, net vienuolika pusnuogių raudonarmiečių atklydo ir į Vėšnialaukio kaimą, kurio ūkininkai varganus kareivius sušelpė civiliais rūbais¹⁹. Ypač daug sovietų dalinių kėlėsi per Nerį prie Čiobiškio. Juos bombardavo ir apšaudė vokiečių lėktuvai. Daug kareivių žuvo, buvo sužeista ar paskendo upėje. Joje įstrigo net ir tankas. Prie Čiobiškio paskutiniai sovietų daliniai per Nerį kėlėsi birželio 29 d.²⁰

Daug sovietų kareivių, nemažai jau sužeistų, blaškėsi taip pat kitapus Neries upės ties Kernavė. Čia, prie Ardiškio kaimo, buvusį keltą raudonarmiečiai sulaužė skubėdami perkelti sunkvežimius. Keldamiesi net nuskandino kelis arklius. Paskui, besitraukiantiems kareiviams viską palikus kitame krante, į Musninkų valsčių teko plaukti ant nupjautų medžių ar iš ūkininkų sodybų nugriebtų medinių daiktų. Į Pakalniškių kaimą, nuo kurio iki upės buvo 1,5 km, rusų kareiviai ateidavo pusnuogiai, prašydavo pavalgyti ir drabužių²¹.

Pirmiesiems vokiečių kareiviams, persikėlusiems per Nerį, prie Kernavės teko kopti slėnio aukštais šlaitais²². Tai veikiausiai buvo žvalgų ir pionierių grupės. Netrukus pasirodė motorizuoti puolančiųjų daliniai. Kernaviškiai labai stebėjosi, kad per naktį buvo pastatytas pontoninis tiltas. Juo kelias dienas kėlėsi vokiečių kariuomenė. Paskui laikinas tiltas buvo išardytas²³. Daug vokiečių dalinių įvairiuose valsčiaus kaimuose bu-

¹⁷ Raštas Ukmergės apskrities Viršininui, *ten pat*, f. 1696, ap. 3, b. 12, l. 16.

¹⁸ Musninkų bažnyčios mirusiųjų metrikų knyga (pradėta 1940 m. rugpjūčio 16 d.), l. 7.

¹⁹ Leono Motiejūno (gim. 1919 m. Vėšnialaukio k.) atsiminimai (str. autoriaus asmeniniame archyve).

²⁰ Žr. Alfonso Balsevičiaus str. „Prisiminimai apie Pamusių kaimą“.

²¹ Vinco Puzino (gim. 1922 m. Pakalniškių k.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2001 m. liepos mėn.

²² Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1989, t. 1, p. 527.

²³ Min. V. Puzino atsiminimai.

vo trumpam apsisotję birželio 30 ir liepos 1 d. Vėliau vokiečių kareivių Musninkų valsčiuje nebeliko. Tačiau po kaimų apylinkes dar kurį laiką klaidžiojusius pavienius raudonarmiečius ir jų grupes teko sulaukyti sukilėliams, o kai iš sukilėlių vokiečių įsakymu buvo atimti ginklai – tai daryti teko atkurtos valsčiaus policijos policininkams. Besitraukiantys ar vokiečių kariuomenės užnugaryje likę raudonarmiečiai nužudė kelis Musninkų valsčiaus gyventojus – Grabliaučiznos kaimo ūkininką Juozą Kudelį, Musninkų miestelio amatininką Bronių Kupčiūną ir kt.²⁴

Tad pereinamasis valdžios laikotarpis ir įvairūs neaiškumai Musninkų valsčiuje kiek užsitęsė. Tai sudarė sąlygas neatsakingų žmonių savivalei, sąskaitų suvedinėjimui, prekių pasisavinimui iš parduotuvių, sporadinėms žudynėms ir kitiems neteisėtiems veiksams. Tai 1940–1941 m. sovietų valdymo laikotarpiu pradėto žmonių supriešinimo tęsa. Lapėlių kaime buvo nužudytas komjaunuolis P. Šmaukšta. Be jokios paaiškinamos priežasties nužudyta viena gyvenusi 65 metų našlė Ona Vitkūnienė²⁵. Vėliau buvo sušaudyti komjaunuoliai Gita Levinaitė, Simerka Maizingeris (kirpėjas), Icikas Taicas (prekybininko sūnus). Dar iki Musninkų žydų išžudymo nušautas priešais miestelio pašto įstaigą gyvenusios žydės protiškai kiek nesveikas sūnus, vaikščiojęs su pakabintu ant krūtinės Kristaus atvaizdu ir prašęs išmaldos²⁶.

Reikia pabrėžti, jog iš vokiečių su Lietuvos laikinąja vyriausybe labiau taikstėsi tik vokiečių kariuomenės vadovybė. Kariškiams buvo svarbu turėti ramesnę užnugarį, kurį garantavo ir laikinosios savivaldos pareigūnų pastangos normalizuoti visuomenės gyvenimą, ir iš Lietuvos resursų papildomos maisto, įvairių žaliavų, kuro ir kitų karui reikalingų medžiagų atsargos. Be to, platesnio akiračio vokiečių karininkai buvo dėkingi sukilėliams už paramą, dėl kurios vermachtas Lietuvoje patyrė nedidelius nuostolius. Tuo tarpu aukščiausioji nacių vadovybė buvo nepatenkinta Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymu, jos nepripažino ir kaskart vis labiau ją varžė, apribodama ryšius, atiminėdama susisiekimo priemones ir t. t. Jau 1941 m. liepos pabaigoje Lietuvos laikinąją vyriausybę beveik paralyžiavo iš vokiečių pareigūnų sudarinėjamos okupacinio civilinio valdymo įstaigos. Lietuva tapo Ostlando reichskomisariato sudedamąja dalimi – viena iš keturių generalinių sričių. 1941 m. rugpjūčio pradžioje Kaune rezidavęs Lietuvos generalinis komisaras Adrianas fon Rentelnas pasiūlė Laikinosios vyriausybės ministrams tapti jo kontroliuojamais tarėjais, tačiau Juozo Ambrazevičiaus vadovaujamas ministrų kabinetas su tuo nesutiko ir paskelbė nutraukias savo veiklą. Dėl šios veiklos ir atliktų darbų nacių okupacija Lietuvos gyventojams (išskyrus žydus) bent iš pradžių buvo kiek lengvesnė nei kitose Vokietijos okupuotose Vidurio ir Rytų Europos šalyse. Nacių pareigūnai buvo priversti taikstyti su kai kuriais 1941 m. birželio–liepos mėn. desovietizacijos pertvarkymais. Įvestas okupacinis civilinis režimas iš pradžių mažiau kišosi į valsčių savivaldos ir švietimo bei kai kurias kitas viešojo gyvenimo sritis, labiausiai rūpinosi Lietuvos ekonominių išteklių eksploatacija, kuri iškart ėgavo plėšikišką pobūdį²⁷. Tam naciai jau okupacijos pradžioje pasinaudojo sovietų valdžios vykdytos nacionalizacijos ir ekonominės politikos padariniais, taip pat pasisavino žydų tautybės gyventojų turtą.

²⁴ Įv. šaltiniai.

²⁵ Musninkų bažnyčios mirusiųjų metrikų knyga (pradėta 1940 m. rugpjūčio 16 d.), l. 7.

²⁶ Filomenos Vaicekauskienės surinkta medžiaga; Min. L. Vaicekausko atsiminimai.

²⁷ Gražiūnas A. *Lietuva dviejų okupacijų replėse*, Vilnius, 1996, p. 165–184, 247–327; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva*, Vilnius, 1998, p. 313–346.

Pažymėtina, kad Musninkuose 1941 m. birželio–liepos mėn. didesnio susidorojimo su nepasitraukusiais į Rytus sovietų aktyvistais, kaip tai vyko daugelyje kitų valsčių, nebuvo. Beveik visi žmonės, kuriuos buvo suėmę sukilėliai, vėliau buvo paleisti (kai kurie buvo tik sumušti). Tam įtakos turėjo kaimyniškumo tradicijos, kurios vėl tapo svarbesnės, kai į Rytus nutolo mirtį sėjanti karo fronto linija. Pavyzdžiui, Čiobiškio sukilėlių būrio suimtą minėtą Zinaidą Čerkasovą ir jos draugus nuo mirties išgelbėjo jos pažįstamų žmonių, buvusių šaulių, užtarimas. Liko gyvas ir jos brolis Vladas, gavęs komjaunimo bilietą 1941 m. birželio 21 d.²⁸ Taip pat, pavyzdžiui, nebuvo represuotas ir nuo 1940 m. rugsėjo 18 d. iki 1941 m. birželio 22 d. Musninkuose milicininku dirbęs komjaunuolis Antanas Valančius. Jam viršaičio J. Bareikos išduotoje pažymoje jaučiamas užtarimas:

„Jokiu veikimu bolševikų naudai nepasižymėjo, atlikdavo jam uždedamas pareigas. Be to, turime pažymėti, Valančius Antanas, priklausydamas prie Musninkų komjaunimo organizacijos, kiek žinome, joje veiklumo neparodė. Po karo šaulių nei policijos suimtas nebuvo“²⁹.

Tik 1942 m. pavasarį buvusių komjaunuolių ir kitų 1940–1941 m. sovietų aktyvistų padėtis vėl pasidarė pavojinga. Mat Lietuvoje dirbę uolūs ir pedantiški nacių gestapininkai pareikalavo surasti ir nubausti kelis tūkstančius buvusių komjaunuolių ir sovietų aktyvistų³⁰. Naciai reikalavo, kad tie žmonės būtų pašalinti iš mokyklų ir kitų įstaigų. Įdomu, kad ši kampanija beveik sutapo su vokiečių pareigūnų siekiu pasiųsti iš Lietuvos didesni darbininkų skaičių į Vokietiją. Tad ne visiems, patekusiems į minėtą gestapo sąrašą, grėsė kalėjimas ar koncentracijos stovykla. Tačiau pavojus būti išgabentam iš Lietuvos vis dėlto buvo didelis. Visuomenė kartu su viršaičiais ir apskričių savivaldos pareigūnais, mokyklų direktoriais ir Švietimo vadybos ir kitų įstaigų pareigūnais įvairiais būdais sugebėjo užtartį daugelį pavojun patekusių „nusikaltėlių“. Kiti nuo gestapo pradėjo slapstytis. Dar kiti ieškomieji (tarp jų ir minėti musninkiečiai) buvo pasitraukę į Sovietų Sąjungą. Tad naciams ir su jais uoliau bendradarbiaujantiems lietuvių pareigūnams, kurių kaip tautos išdavikų pavardės buvo spausdinamos lietuvių antinacinės tautinės rezistencijos laikraščiuose, pavyko suimti nedaug ieškomų žmonių. Tačiau kai kuriems, patekusiems į gestapo sąrašą, teko vykti į darbus Vokietijoje. Iš jų buvo ir musninkiečių. Už antinacinę veiklą į Štuthofo koncentracijos stovyklą pateko Musninkuose gimęs Simas Kvietka (sutrumpinta ir sulietuvinta Kvietkausko pavardė)³¹, spaustuvininkas ir vienas iš lietuvių tautinio antinacinio pagrindžio laikraščio „Į Laisvę“ leidėjų Kaune.

Musninkų valsčiaus žydų tragedija

Bent kelios dešimtys Musninkų valsčiaus žydų išsigelbėjo pasitraukdami nuo vokiečių arba buvo išslapstyti Lietuvoje. Išgelbėti visos Musninkų valsčiaus žydų bendruomenės nebuvo įma-

²⁸ Min. Z. Čerkasovos (Avlasevičienės) atsiminimai.
²⁹ 1941 m. rugsėjo 30 d. pažymėjimas, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 11, l. 110.

³⁰ Gestapo ieškotų 5000 žmonių sąrašo fragmentas (gautas iš L. Vaicekausko).

³¹ Štuthofo koncentracijos stovyklos kalinių registracijos knyga, *Archivum muzeum Stutthof*, f. 1, ap. 2, b. 9.

noma. Musninkų valsčiaus žydų tautybės gyventojai tapo nacių antisemitinės politikos aukomis.

Nagrinėjant žydų holokausto Lietuvoje klausimą, būtina prisiminti, kad iki 1941 m. vasaros Vokietijoje ir jos okupuotose šalyse buvo taikyti žydų izoliacijos nuo kitų tautybių gyventojų ir jų išstūmimo iš miesto ar gyvenvietės bendruomenės gyvenimo bei pilietinių teisių apribojimo ar atėmimo metodai. Tuo tarpu Lietuvoje (kaip ir Latvijoje bei Estijoje) jau 1941 m. vasarą tarsi poligone (bandomajame lauke) buvo pradėtos masinės žydų žudynės. Vykdydami Hitlerio ir jo ideologų vadinamojo žydų klausimo „*galutinio sprendimo*“ tolesnius nusikalstamus ir žudikiškus eksperimentus, naciai Lietuvą padarė tuomet jų kontroliuojamoje Europos žemyno teritorijoje gyvenusių žydų masinių žudynių poligonu³².

Naciai, paleisdami Lietuvoje žydų masinių žudynių mechanizmą, stengėsi pasinaudoti 1941 m. vasarą suformuota žmonių supriešinimo aplinka (po sovietų vykdytų birželio mėn. masinių trėmimų, besitraukiančių raudonarmiečių padarytų nusikaltimų ir pan.). Naujieji okupantai, kaltindami žydus bolševizmo propagavimu ir diegimu bei dalyvavimu nusikaltimuose lietuvių tautai, stengėsi įtraukti nukentėjusius ir nesąmoningus lietuvius bei kitų tautybių gyventojus į veiksmus, nukreiptus prieš visus žydus.

Su žydų izoliacijos ir gabenimo į žudynių vietas veiksmais buvo siekiama susieti ir valsčių, kuriuose nebuvo miestų ar didesnių miestelių, vietos gyventojus. Taip atsitiko ir Musninkuose, kur be pilietinių teisių likusius žydus įdarbinti viešuosiuose darbuose turėjo atkurta Musninkų savivaldybė, o juos prižiūrėti ir saugoti – policininkai ir buvę sukilėliai, kurių dalis vėliau tapo pagalbinės policijos būrio nariais. Kelioms dešimtims musninkiečių teko su savo arkliais vežti pasmerktus žydus į žudynių vietą.

Ukmergės apskrities žydų masines žudynes nacių pareigūnai ir Vokietijos saugumo policijos ir SD operatyvinio būrio Nr. 3 motorizuota žudikų grupė (*Einsatzkommande*) įvykdė 1941 m. rugpjūčio mėn. – rugsėjo mėn. pradžioje. Net kelių Ukmergės apskrities valsčių žydai per kelis kartus buvo atvežti žudyti prie Ukmergės³³.

Keli musninkiečiai žydai ideologiniais, keršto motyvais ar dėl krimina-

Paminklas sušaudytiems žydams atminti Pivonijos miške (prie Ukmergės). 2002 m. Olego Rimano nuotr.

³²Buchaveckas S. Dėl Lietuvos žydų eksterminacijos nacių okupacijos pradžioje, *Atgimimas*, 1995, kovo 29 – bal. 19, nr. 12, 13, 14, 15.

³³Suvestinės žinios apie 3-iojo operatyvinio būrio teritorijoje iki 1941 m. gruodžio 1 d. įvykdytas egzekucijas, *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944), Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1965, d. 1, p. 131–134.

*Prie paminklo
Pivonijos miške
sušaudytiems žydams
atminti.*

*Pirmas iš dešinės –
Elizejus Rimanas.*

*Iš E. Rimano
asm. archyvo*

linių paskatų anksčiau buvo nušauti prie Musninkų miestelio. Vėliau, 1941 m. rugsėjo 5 d., apie 180 Musninkų valsčiaus žydų buvo atvežti ir sušaudyti Pivonijos miške³⁴, esančiame netoli Ukmergės miesto. Vėliau buvo bandyta suskaičiuoti nacių okupacijos pradžioje nužudytus Musninkų valsčiaus gyventojus. Nurodyta, jog buvo nužudyta 206 žmonės³⁵. Į šį skaičių pateko ne tik žydai, bet ir kitų tautybių žmonės. Dabar sunku pasakyti, kiek vežimais vežusių musninkiečių dalyvavo Pivonijos miške žydų šaudymo egzekucijoje. Neaišku taip pat, ar jie buvo žudikai savanoriai, ar neįstengė atsispirti vokiečių reikalavimui šaudyti pasmerktus žmones (atsisakiusieji tapti egzekutoriais neretai būdavo sušaudomi kartu su žydais arba sumušami). Manychiau, jog Musninkų valsčiuje žydų žudikų buvo tik keletas (vienas iš jų tai pats parašė toliau straipsnyje cituojamame archyvo dokumente), tačiau jie užtraukė visam valsčiui didelę gėdą, kurią dar padidino ir nacių primestos žydų turto varžytinės.

Žydų turto likimas

Naciai, išžudę Lietuvos miestelių žydus ir pasisavinę jų turta, į Vokietiją išvežė tik atimtus ar išviliotus pinigus, brangaus metalo dirbinius, vertingesnius daiktus, kai kuriuos baldus, kurių dalį taip pat panaudojo vokiečių įstaigoms ir pareigūnų butams Lietuvoje apstatyti. Dalį šių vertybių, nusižengdami instrukcijoms, pasisavino kai kurie nacių pareigūnai. Likusiu žydų turto disponavo vietos savivaldybės.

Musninkų valsčiaus viršaičiams ir kitiems savivaldybės pareigūnams taip pat teko rūpintis išžudytų žydų namų ir kito turto, kurio naciai patys negalėjo išvežti ir realizuoti, registracija ir apsauga. Vėliau dalį menkesnės vertės baldų ir kitų daiktų vokiečių pareigūnai leido perduoti ir lietuvių savivaldos įstaigoms, mokykloms, vaikų darželiams ir pan. Kitą žy-

³⁴ Min. E. Rimano atsiminimų rankraštis.

³⁵ 1945 m. sausio 7 d. apibendrinti duomenys apie vokiškųjų fašistinių grobikų Lietuvos TSR piliečiams padarytas piktadarybes Musninkų valsčiuje (rusų k.; dokumento kopija autoriaus archyve).

dų turta leido parduoti vietos gyventojams varžytinių metu. Gautos lėšos papildė Vokietijos išdą. Tačiau per taip realizuoto turto varžytines valsčiaus gyventojams dar kartą buvo užkrauta psichologinė atsakomybė už žydų žudynes.

Musninkų valsčiaus žydų turtas, kurio nepajėgė išvežti vokiečiai, buvo saugomas iki 1941 m. vėlyvo rudens. Buvę žydų namai užkaltais langais taip pat stovėjo tušti ir nenaudojami, primindami neseniai įvykusią Musninkų, Kernavės ir dar keliose vietovėse gyvenusių žydų šeimų tragediją.

Kai vokiečiai leido realizuoti saugomą žydų turta ir apgyvendinti dalį jų namų, kilo įvairiausių, net kurioziškų situacijų. Buvo žmonių, kurie pusvelčiu įgijo nemažai žydų drabužių, įvairių daiktų ir menkaverčių rakandų. Apie tokius asmenis jų kaimynai ilgai atsiliepdavo pašaipiai ar net su pasibjaurėjimu.

Musninkų valsčiuje prašymai (kai kurie iš jų išliko) žydų daiktams įgyti ir pirkti ar apsigyventi tuščiuose jų namuose buvo rašomi 1941 m. rugsėjo–lapkričio mėn. Pagal išlikusius archyvinius dokumentus neaišku, ar daug jų buvo patenkinta. Varžytinės vyko kelis kartus 1941 m. lapkričio mėn.

Keli žmonės ieškojo savo daiktų, kurie buvo užantspauduoti kartu su saugomu žydų turta. Neaišku, ar atgavo savo batus Daubariškių kaimo gyventojas Petras Paliušys, kuriuos jis buvo davęs pataisyti Musninkų miestelio batsiuviui Laibai Kaganui. Šiam batsiuviui taisyti įduotų savo sūnaus pusbačių raštiškai ieškojo ir musninkietis Stasys Vagonis³⁶. Jis taip pat prašė gražinti ar atlyginti už pirmos rūšies penkiasdešimt plytų, kurias buvo paskolinęs Abramui Ingeliui (kaip liudytojus paminėjo Musninkų seniūnijos seniūną Vladą Vitkūną ir policininką Palevičių). Ne tik plytos ar taisyti atiduota dėvėta avalynė, bet ir kiti daiktai galėjo dingti per 1941 m. vasaros suirutę.

Vienas gyventojas prašė atlyginti jam už Kernavėje gyvenusiam žydai Joseliui Pacui padarytą „kalvišką“ darba, kitas – už jo darba pastatant daržinę buv. Musninkų gyventojai Kalmanui Karčmeriui. Neaišku, ar jiems buvo atlyginta, nes už parduotą žydų turta pinigai buvo įmokami į vokiečių nurodytas sąskaitas. O suprasti tuos žmones galima, nes po 1940–1941 m. „nubuožinančių“ mokesčių ir bolševikų bei nacių vykdytų pinigų keitimų net ir menkos musninkiečių santaupos „sutirpo“. Be to, valsčiuje po abiejų okupacijų ir karo sukrėtimų nedaugelis gyveno pasiturinčiai. Stigo ir vokiečių įvestų pinigų.

Išliko 1941 m. Birželio sukilėlio vardą sutepusio Ipolitito Žvirblio prašymas (parašytas be nosinių raidžių ir su daugeliu klaidų), kuriame jis apibūdina savo „nuopelnus“:

„Čiobiškio būrio karo pirmu dienu veikejas ir pagalbinės policijos policininkas dalyvaves Ukmergeje pre židu šaudymo. Vežant musninku židus i Ukmerge isikalbėjau su žide Haja Levinsonaite o kad aš nieturiu ekselines ji man leido pasiimti jos ekselinė kurioi randasi Dabriliški pas Kurgona tevu. Todėl nuolanki prašau komisijos leisti man ta ekselini pirkti, komisijos nustatita kaina kaipo židu šaudime veikėjui/.../“³⁷.

³⁶ 1941 m. lapkričio 6 d. Petro Paliušio ir 1941 m. lapkričio 7 d. Stasio Vagonio prašymai Musninkų vls. žydų turto likvidavimo komisijai, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 62, l. 280, 282.

³⁷ Ipolitito Žvirblio prašymas (be datos), ten pat, l. 287.

Kaip priedas pateiktas H. Levinsonaitės pasirašytas minimo žemės ūkio agregato perleidimo raštelis. Kraupoki dokumentai...

Iš žydų turto pardavimo suvestinės (su pirkėjų parašais) taip pat matyti, kad policininkas Pranas Mažeika nusipirko 11 daiktų už 60 reichsmarkių (toliau – RM). Nuo karo veikslių nukentėjusi Marija Ražanauskienė vos už 1,5 RM įsigijo tris „kanapkes (sofkes) blogam stovy“, komodą, stalą ir spintelę. Jonui Truikai dvi lovos ir bufetėlis atsiėjo tik 3 RM. Jonas Stravinskas pirkė komodą už 3 RM, Jonas Gelažauskas – stalą, komodą, dvi sofutes ir tris kėdes už 7 RM, Henrikas Leskauskas – seną siuvimo mašiną už 15 RM.

Išliko ir kai kurie žydų turto išpardavimo varžytinių sąrašai. Iš jų matyti, kad Jonas Kvietkauskas nusipirko šešiametę karvę (už 55 RM), Ksaveras Kurgonas – 15 RM kainavusią akselinę mašiną (atrodo, tą pačią, kurios norėjo ir minėtasis I. Žvirblis), taip pat arklį (30 RM) ir komodą (4 RM), Pranas Laukys – trimetę karvę (30 RM) ir plunksninę antklodę (2 RM). Kotryna Zimkienė už seną vežimą ir dešimties metų arklį sumokėjo 30 RM. Genė Mikalauskaitė nusipirko lovą, stalą ir lempą, už kuriuos sumokėjo 5 RM. Juozas Marcinkevičius 36 RM sumokėjo už dummies, priekalą ir kūjį. Tarp varžytinių dalyvių buvo ir mokytojai į valsčių atsikėlusiai Elena Keblaitė, kuri už 3 RM įsigijo lempą, „bliūdą“, lovą ir spintelę valgams susidėti. Juozas Tilindis už virdulį sumokėjo 2 RM³⁸. Per varžytines buvo parduota ir kitų įvairių daiktų, gyvo ir negyvo inventoriaus bei buities rakandų.

Neaišku, kaip buvo patenkintas dvylikos mokytojų pasirašytas prašymas, atspindintis jų materialinę būklę nacmečio pradžioje, kuriame buvo rašoma:

„Parduodant iš varžytinių žydų turtą, prašome perkant duoti pirmenybę mokytojams, nes daugelis šio valsčiaus mokytojų tik šiemet baigę seminariją, neturi reikalingesnių baldų, indų ir kt., kurių krautuovėse negalima nusipirkti, nes mokytojai ne kiekvienu laiku gali dalyvauti varžytinėse /.../. Be to, reikalingesnius mokykloms daiktus, t. y. laikrodžius, kojų valytuvus, termometrų ir kt. prašoma perleisti mokykloms be varžytinių, nes daugelis šių daiktų laike karo (1941 m. birželio mėn. pabaigoje – S. B.) iš mokyklų dingo“³⁹.

Be abejo, dauguma gyventojų, ypač mokytojai, jautė tam tikrą graužatį, išgydami nužudytų žydų daiktų. Moralesni kaimynai ir nacmečiu, ir vėliau tokius pasiūpavo. Tai irgi atspindėjo požiūrį į skauduliu tapusią Musninkų valsčiaus žydų bendruomenės tragediją.

Štai dar keli prašymai apsigyventi buvusiuose žydų namuose. Vindeikių kaime gyvenęs Ignas Adomavičius 1941 m. rugsėjo 15 d. prašyme rašė:

„Esu paprastas padienis darbininkas ir gyvenu su šeima vien iš savo uždarbio. Esu nuo senai šaulys, prie sovietų jokioms partijoms nepriklausiau, dabar esu pagelbinės policijos policininkas. Savo žemės ir jokių trobų neturiu. Todėl nuolankiai prašau Poną Viršaičių skirti man Musninkų (taip tekste – S. B.)

³⁸Ten pat, l. 277–279.

³⁹1941 m. spalio 26 d. pareiškimas Musninkų vls. viršaičiui, ten pat, l. 283. (Cituojamo dokumento kalba netaisyta. Red. pastaba)

*miestely buvusio žydo Izabelio (Izdelio – S. B.) Jakubsono gyvenamą namą su žemės sklypeliiu*⁴⁰.

Musninkų miestelyje gyvenusio žydo Eiziko name norėjo įsikurti Antanošos dvarvietėje gyvenęs žemės ūkio darbininkas Stasys Saveika⁴¹. Musninkuose „*tinkamo buto*“ prašė ir beturtis amatininkas (stalius) Antanas Mikalauskas iš Mantiniūnių, rašęs, kad neturįs „*jokio turto ir kur gyventi*“⁴².

Jonas Paškevičius iš Kaimynėlių kaimo prašėsi į žydo Jankelio Jakubsono sodybą Širvintų gatvėje. Pranas Beliūnas, amatininkas (stalius) iš Virvėčių kaimo, irgi prašė leidimo apsigyventi Jakubsono name. Į šią arba kitą sodybą taip pat prašėsi Musninkėlių kaime (dvarvietėje) gyvenę J. Liktoravičius ir Andrius Radžiūnas. Iš šios gyvenvietės į kurį nors žydų namą Musninkuose taip pat norėjo persikelti Vladas Korickas. Į Gralio Jakubsono namą, stovėjusį prie miestelio aikštės (čia ir kituose prašymuose įvardintos Turgaus vardu), prašėsi Musninkų pirmajame dvare (kitai – Musninkėlių kaime) gyvenęs Juozas Bielopetravičius. Jis buvo beraštis, todėl už prašytoją pasirašė V. Tamošiūnas. Atrodo, kad iš Musninkėlių gyvenvietės buvo daugiausia žmonių, norinčių apsigyventi buvusiuose žydų namuose.

Nuosavo namo neturėjusi Apolonija Marcinkevičienė iš Lapėlių kaimo norėjo apsigyventi Midleraitės name Musninkų aikštėje. Kuriame nors Musninkų žydų name tikėjosi apsigyventi ir laikinai pas pusbrolių Rusokų kaime apsistojusi Sofija Giliūnienė, kurios vyras buvo išvežtas į darbus Vokietijoje. Dailidė Petras Bagdzevičius (iš Krunų kaimo) norėjo įsikurti Peisacho Kagano name Širvintų gatvėje, siuvėjas Jonas Gumbrevičius (iš Varnalėšių kaimo) – Leibos Jakubsono name (prie aikštės).

Kernavėje gyvenęs Zigmas Krivka, neturėjęs nuosavo „*gyvenamojo namo bei jokių ūkio trobesių*“, prašė leisti apsigyventi Šmuilos Šterenšo arba Joselio Vainerio namuose.

Keli prašymai buvo parašyti 1941 m. spalio mėn. Tada dar vieną prašymą parašė jau Musninkuose kažkur apsigyvenęs minėtas Antanas Mikalauskas, prašęs leidimo įsikurti į buvusį žydų namą ir pasižadėjęs mokėti nustatytą nuomą. Jonas Gelažauskas prašėsi įleidižiamas į žydų namą Kernavės miestelio Smėlio gatvėje (Nr. 13)⁴³.

Nacmečio Musninkų valsčius ir jo gyventojai

Papildant straipsnį „Musninkų valsčiaus gyventojai 1942 m.“, galima paminėti kai kuriuos archyvuose išlikusius faktus.

1941 m. liepos 28 d. Ukmergės apskrities valdybai buvo pateikti duomenys apie žemės neturinčius Musninkų valsčiaus gyventojus, kuriuos reikėjo aprūpinti maisto prekėmis iš parduotuvių. Tokių būta 354. Iš jų – 143 žydai⁴⁴. Tad su Raudonąja armija nepasitraukę valsčiaus žydai tebegyveno tarp musninkiečių. Tačiau dauguma jų jau negalėjo patys aprūpinti maisto produktais. Vokiečių karėiviai iš daugelio Musninkų žydų buvo atėmę karves, už kurias karinė vadovybė (turbūt apskrities komendantūra) vėliau

⁴⁰ 1941 m. rugsėjo 15 d. Igno Adomavičiaus prašymas Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 10, l. 1. Kalba netaisyta.

⁴¹ Stasio Saveikos prašymas, *ten pat*, b. 62, l. 268.

⁴² 1941 m. rugsėjo 18 d. Antano Mikalausko prašymas, *ten pat*, l. 269.

⁴³ Gyventojų prašymai, *ten pat*, p. 247–268.

⁴⁴ 1941 m. liepos 28 d. Musninkų valsčiaus viršaičio informacija, *ten pat*, f. 1261, ap. 1, b. 163, l. 57.

įmokėjo į savivaldybės sąskaitą 2528 rublius. Tačiau Musninkų žydų likimą naciai jau buvo nusprendę.

1942 m. pradžioje karo belaisvių stovyklos su jose laikomais išbadėjusiais žmonėmis virto epidemijų židiniais. Todėl vokiečių pareigūnai dalį belaisvių raudonarmiečių, kad juos būtų galima lengviau išmaitinti, perdavė ūkininkams. Keliolika žemės ūkio darbuose talkinusių belaisvių pateko ir į Musninkų valsčių. 1942 m. pavasario antroje pusėje, dažnėjant belaisvių pabėgimams iš sodybų, juos pradėta gražinti į stovyklas. 1942 m. birželio mėn. pradžioje Musninkų valsčiaus viršaitis pranešė, jog gegužės 30 d. gražinus į Kauno belaisvių stovyklą dar vieną buvusią raudonarmietį, valsčiuje liko tik trys karo belaisviai. Iki karo pardavėju dirbęs Ivanas Kuziomovas (gim. 1904 m.) ir buvęs kolūkietis Ivanas Popovas (gim. 1908 m. Tambovo gubernijoje) 1942 m. gyveno ir dirbo Vileikiškių kaime⁴⁵. Jie į belaisvių stovyklą buvo išvežti birželio 14 d. Paskutinis 1942 m. belaisvis – Piotras Trufenovas (gim. 1908 m. Petrograde) – Smailių kaime tebebuvo ir 1942 m. lapkričio mėn. pradžioje. Vėliau valsčiaus kaimuose belaisvių vėl padaugėjo. Ką tik atvežtiems belaisviams raudonarmiečiams pamaitinti, kai jų būdavo daug, viršaičiui J. Bareikai ne kartą teko važinėti pas ūkininkus ir rinkti maisto produktus⁴⁶.

Be to, jau 1943 m. pavasarį Musninkų valsčiaus kaimuose vokiečiai pradėjo laikinai apgyvendinti rusus, vežamus į darbus Vokietijoje. 1943 m. rudenį atsirado ir rusų, kurie traukėsi nuo vokiečių kariuomenę stumiančios sovietų armijos. Vėliau kai kurie tokie laikini gyventojai vyrai papildė sovietų partizanų gretas. Kiti išitraukė į vietos žmonių gyvenimą. Pavyzdžiui, nuo Raudonosios armijos pasitraukusį atbėgėlį rusą Ivaną Nikolajevą Kernavės pradžios mokyklos vedėjas J. Rudzinskas 1944 m. sausio mėnesį net įdarbino mokyklos sargu⁴⁷.

1944 m. balandžio 17 d. viršaitis turėjo pasiųsti „5 geras pastotis į Širvintų miestelį parsivežimui evakuotų rusų išgabenimo komisijos“⁴⁸. Tačiau tuomet ne visi atbėgėliai išvyko iš valsčiaus. Jais toliau teko rūpintis. Kartkartėmis atvykdavo ir naujų atbėgėlių.

Pavyzdžiui, Musninkų valsčiuje prisiglaudę rusai Ivanas Vasiljevas ir Ana Vasiljeva atvyko vesdamiesi dvi karves. Pagal nacių nurodymus apie galvijus reikėjo pranešti. Ir šios „pieno tiekėjos“ buvo įtrauktos į Žemės ūkio gaminių tiekimo įstaigos įskaitą⁴⁹.

Tarp atbėgėlių buvo ir Virvėčių kaimo įkurdinta Helena Tramal, kurios vyras tarnavo vokiečių policijoje Rytų priefrontėje. Ten anksčiau gyvenusią moterį išlaikė karo komendantūra. Ukmergės apskrities Viršinininko įstaiga teiravosi, ar numatoma šią išskirtinę pabėgėlę įdarbinti. Musninkiečiai nenorėjo ir negalėjo jos maitinti veltui. Tad viršaitis J. Bareika pranešė, kad moterį „kaip darbininkę dalinai galima panaudoti žemės ūkio darbuose“⁵⁰.

⁴⁵1942 m. birželio 2 d. žinios apie Musninkų valsčiuje esančius rusų belaisvius, *ten pat*, f. 1696, ap. 3, b. 22, l. 33.

⁴⁶1942 m. lapkričio mėn. žinios, *ten pat*, l. 34; Juozapo Kanclerio (gim. 1934 m.) atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.

⁴⁷1944 m. vasario 5 d. Kernavės pradžios mokyklos vedėjo raštas Musninkų valsčiaus savivaldybei, *ten pat*, b. 62, l. 52.

⁴⁸1944 m. balandžio 15 d. Ukmergės apskrities Viršinininko telefonograma Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 119, l. 24.

⁴⁹1944 m. Musninkų valsčiaus viršaičio 1944 m. birželio 21 d. telefonograma Ukmergės apskrities Žemės ūkio gaminių tiekimo įstaigai, *ten pat*, l. 56.

⁵⁰1944 m. gegužės 31 d. Musninkų valsčiaus viršaičio telefonograma Ukmergės apskrities Viršinininkui, *ten pat*, l. 186.

Nacmečio pabaigoje teko padėti ir iš Vilniaus miesto evakuotoms lietuvių šeimoms. Musninkų valsčiaus viršaitis vieną iš tokių pasitraukusių šeimų numatė apgyvendinti pas Tomą Dzedzevičių Pășirvinčio kaime, kitą – Stanislavavos vienkienyje, Igno Doveikos sodyboje⁵¹.

Valsčiaus savivaldybė ir jos veiklos ypatybės

Nacmečiu valsčių tarybos nebuvo renkamos. Renkamumo principas kai kada buvo išlaikomas tik patvirtinant keliolikai kaimų atstovaujantį naują seniūną. Tačiau ir dėl skiriamo aukštesnio pareigūno, koks buvo viršaitis, tartasi ne vien tik su vokiečių įstaigomis, bet ir su lietuvių savivaldos pareigūnais. Kitais klausimais 1941–1944 m. valsčiaus savivaldybės įstaiga funkcionavo panašiai kaip iki 1940 m.

1941 m. rugsėjo mėn. vietoj laikinojo viršaičio P. Grigo buvo paskirtas Jonas Bareika. Jis 1941 m. rugsėjo 21 d. perėmė Musninkų valsčiaus savivaldybės turtą⁵².

Nacmečiu viršaičiui ir savivaldybės tarnautojams bei seniūnams teko didesnis nei anksčiau darbo krūvis. Per valsčiaus savivaldybę buvo įteikiami teismų pranešimai. Padaugėjo įvairiausių įpareigojimų, statistinių duomenų rinkimo, atsakymų į vokiečių įstaigų klausimus. Vien kortelėms maisto produktams ir kitoms prekėms registruoti, išdalyti, skaičiuoti ir atsiskaityti už jas prireikė daug laiko. Be to, dar reikėjo suregistruoti nuo karo pradžios valsčiaus teritorijoje likusias metalines statines ir pan.

Kurį laiką nebuvo aišku, kaip be valsčiaus tarybos bus priimami svarbiausi sprendimai. Tik 1941 m. rugpjūčio 8 d. buvo parašytas toks laikinojo viršaičio Petro Grigo „Nutarimas“:

„1941 m. rugpjūčio mėnesio 8 dieną aš, Musninkų valsčiaus viršaitis Petras Grigas, nesant Musninkų valsčiaus tarybai, pasirėmęs vietos savivaldybės įstatymo 111 str. (Vyr. Žin. 361 nr.) svarsčiau Musninkų valsčiaus tarybai priklausančius spręsti klausimus: 1941 metais valsčiaus bendriems reikalams ir seniūnams atlyginti mokesčio nuo valstybinio mokesčio nustatymas (nuo žemės, nekilnojamojo turto, pagrindinio verslo ir verslo pelno mokesčių)“⁵³.

„Nutarimo“ protokole, kuris pažymėtas pirmuoju numeriu, toliau rašoma, jog 1941 m. birželio 23 – gruodžio 31 d. laikotarpiu nuo valsčiuje surinktų minėtų mokesčių sumos valsčiaus bendruomenės reikalams buvo numatyta 35 proc. dalis, o seniūnams už darbą atlyginti – 12 proc.

Įdomu, kad dar 1941 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos Ukmergės apskrities valdyba, remdamasi Laikinosios vyriausybės nutarimais, savo raštu buvo leidusi valsčių savivaldybėms pasilikti daugiau lėšų nuo surinktos mokesčių sumos nei buvo įprasta iki 1940 m., *„kadangi nenumatoma galimybių, kad apskrities savivaldybė galėtų finansiniai paremti valsčių savivaldybes“⁵⁴*. Kaip matome, tuomet formaliai tebeegzistavo 1941 m. Birželio sukilimo metu atkurta Lietuvos Respublika. Ta-

⁵¹ 1944 m. birželio 9 d. Musninkų valsčiaus viršaičio telefonograma Ukmergės apskrities Viršinininkui, *ten pat*, l. 22.

⁵² Raštas Ukmergės apskrities Viršinininkui, *ten pat*, b. 12, l. 16.

⁵³ Musninkų valsčiaus Viršaičio Nutarimo protokolas Nr. 1, *ten pat*, b. 7, l. 4.

⁵⁴ 1941 m. liepos 21 d. Ukmergės apskrities valdybos raštas Nr. 37, *ten pat*, l. 1.

čiau naciai jau varžė atkurtą savivaldos įstaigų veiklą. Tai buvo pagrindžiama vykstančio karo sąlygomis. Dėl susirinkimų varžymo ir kitų okupacinės valdžios potvarkių nebuvo galimybių išrinkti valsčių tarybas. Dėl tų pačių priežasčių nebuvo aiškūs ne tik viršaičių įgaliojimai, bet ir tai, ar vieną ar kitą išrinktą viršaitį „pripažins“ apskrityse rezidavę vokiečių pareigūnai. Tad ir minėta rugpjūčio aštuntoji diena pirmajame Musninkų valsčiaus viršaičio „Nutarime“ atsirado neatsitiktinai. Tuomet Lietuvos laikinoji vyriausybė, kuri savo paskutinius įsakymus išleido 1941 m. rugpjūčio mėn. pačioje pradžioje, buvo netgi formaliai nustojusi veikti⁵⁵.

Nacmečio pradžioje viršaičiui, kai jo įgaliojimai dar nebuvo aiškūs, per mėnesį temokėta po 400 rublių. Sekretoriaus atlyginimas buvo didesnis – 550 rublių. Valsčiaus savivaldybės raštininkas gavo po 300 rublių per mėnesį. Tik vėliau už rugsėjo mėn. antrąją pusę buvo išmokėtas dar ir nedidelis priedas.

Naciai ilgai nenorėjo pripažinti Lietuvos laikinosios vyriausybės aktų dėl valsčių savivaldybių įstaigų atkūrimo. Netgi 1941 m. spalio mėn. viduryje nebuvo nustatyti valsčių savivaldybių tarnautojų etatai ir atlyginimai. Viršaičiai tik buvo informuoti, jog tai „bus pranešta vėliau, kai Vidaus reikalų generalinio tarėjo bus patvirtinta“⁵⁶.

Vėliau, neturėdami pakankamai atvežtinių valdininkų vokiečių, naciai turėjo atsisakyti savo pareigūnų įdarbinimo prie valsčių savivaldybių ir sutiko su 1941 m. Birželio sukilimo metu atkurtomis savivaldos įstaigomis. Tačiau jas visaip kontroliavo ir varžė, nustatydamo darbuotojų etatus. 1942 m. pavasarį Musninkų valsčiaus savivaldybei buvo nustatytos viršaičio, savivaldybės sekretoriaus, raštvedžio, raštininko ir sargo-areštinės „prievaizdos“ pareigybės.

Musninkuose nacmečiu keitėsi ir savivaldybės etatai, ir darbuotojai. Neaišku, nuo kada, bet 1943 m. vasario mėn. valsčiaus viršaitis jau turėjo ir padėjėją. Tuomet juo buvo malūnininkas Romas Avlasevičius. 1943 m. liepos 9 d. viršaičio padėjėjo pareigas perėmė Stasys Paulauskas. Padėjėjas laikinai eidavo ir viršaičio pareigas, kai šis kur išvykdavo arba sirgdavo. 1943 ir 1944 m. J. Bareika dėl ligos ar gresiant suėmimui ne kartą buvo gavęs gydytojo pažymėjimą.

Keitėsi ir savivaldybės sekretoriai. Nacmečio pradžioje šias atsakingas pareigas ėjo Titas Šatas, anksčiau dirbęs sovietų vykdomajame komitete. Neaišku, kada valsčiaus savivaldybės sekretoriumi tapo Tomas Kancleris (gim. 1902 m.), kuris šiuo pareigūnu buvo 1943 m. kovo mėn. Daug įpareigojimų turėjo ir savivaldybės raštvedys. Nuo 1943 m. kovo 31 d. raštvedės pareigas ėjo Elena Maceikienė (gim. 1910 m.)⁵⁷.

Daug darbo turėjo savivaldybės raštininkai, kurių skaičius 1943 m. buvo padidintas iki dviejų. Raštininkai dažnai keitėsi. Ne visų jų pavardės išliko archyvo dokumentuose. 1943 m. raštininkės darbą kelis mėnesius atliko Genovaitė Visockaitė (atleista 1943 m. lapkričio 16 d.)⁵⁸.

1944 m. vasario 1 d. raštininku tapo Plotų vienkiemyje gyvenęs Edvardas Vaitiekūnas (gim. 1922 m.), jau dukart po pusmetį dirbęs savivaldybėje (1941 ir 1942–1943 m.) Savo gyvenimo aprašyme E. Vaitiekūnas rašė: „1942 m. sausio 1 d. buvo bandito užmuštas mano tėvas ir

⁵⁵ Brazaitis (Ambrazevičius – S. B.) J. *Vienų vieni*, Vilnius, 1990; *Lietuvos Laikinoji vyriausybė: Posėdžių protokolai (1941 m. birželio 24 d. – rugpjūčio 4 d.)*, Vilnius, 2001.

⁵⁶ 1941 m. spalio 24 d. Ukmergės apskrities Valdybos raštas valsčių viršaičiams, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 7, l. 7.

⁵⁷ 1943 m. kovo 31 d. perdavimo–priėmimo aktas, *ten pat*, b. 80, l. 7.

⁵⁸ 1943 m. spalio mėn. Musninkų savivaldybės tarnautojų sąrašas (Ukmergės Arbeitsamtui pristatyto sąrašo nuorašas), *ten pat*, l. 25.

aš grįžau prie ūkio“⁵⁹. Nuo 1943 m. rugpjūčio mėn. iki grįžimo į savivaldybę jis dirbo girininkijoje, tikriausiai taip stengdamasis išvengti darbo Vokietijoje ar tarnybos vokiečių kariuomenėje. E. Vaitiekūnas 1937–1940 m. buvo baigęs tris klases Širvintų progimnazijoje, o sovietmečiu (1940–1941) dirbo tėvų ūkyje. Nuo 1944 m. balandžio 1 d. savivaldybės raštininke dirbo ir Leontina Andriuškevičiūtė. 1944 m. gegužės 1 d. kartu su ja pradėjo dirbti Stasė Vaizgenytė, atkelta iš Gėlvonų valsčiaus savivaldybės, kurioje ėjo tas pačias pareigas⁶⁰.

Savivaldybės sargas Čelovas Leleckas (gim. 1919 ar 1920 m.) kartu buvo ir areštinės „prievažda“.

1943 m. buvo kiek padidintas savivaldybės tarnautojų atlyginimas, tačiau tai negalėjo kompensuoti vokiškos reichsmarkės vertės kritimo. Nacmečio pabaigoje viršaitis gaudavo per mėnesį 310 RM ir dar 80 RM „*reprezentacinėms išlaidoms*“, kurių, be abejo, nepakako vokiečių pareigūnų reakcijai dėl neįvykdytų įpareigojimų užglaistyti. Sekretorius gaudavo 280, raštvedys – 140, raštininkas – 125 RM mėnesinę algą⁶¹. Neturintis pakankamo išsilavinimo (atrodo, progimnazijos baigimo pažymėjimo) raštininkas tegaudavo 80 proc. nurodytos sumos.

Valsčiaus savivaldybei vis daugėjo vokiečių keliamų reikalavimų. Žmonių sveikatai ir gyvybėms negresiančius prašymus ar įsakymus buvo stengiamasi vykdyti, tuo viršaičiui ir kitiems valsčiaus pareigūnams užsitikrinant bent galimybę pasiteisinti neįvykdžius kokio „sunkesnio“ nacių reikalavimo.

Vienas iš „lengvesnių“ darbų, bet taip pat pareikalavusių viršaičio, seniūnų ir kitų žmonių laiko ir energijos, buvo vilnionių daiktų rinkimas Rytų fronte sušalusiems vokiečių kareiviams. Rinkliavos prasidėjo 1941 m. lapkričio mėn. Iš pradžių sekėsi blogai. Žmonės nenorėjo atsisakyti karo metu didesnę vertę įgavusių daiktų, be to, ir todėl, kad naciai visaip suvaržė jų ūkinę veiklą. Tad viršaičiui, pristačius tik penkias poras vilnionių pirštinių ir vieną porą kojinių, teko sugalvoti tinkamą pasiteisinimo priežastį, kad „*buvę partizanai* (1941 m. Birželio sukilėliai – S. B.) *ir Nacionalistų partijos*⁶² *nariai surinko iš ūkininkų visas pirštines ir kojines*“⁶³.

Tad teko pasirūpinti vilnionių siūlų ir per seniūnus prašyti Musninkų valsčiaus moterų, kad šalantiems kareiviams būtų mezgami nauji vilnoniai daiktai. Jau 1941 m. gruodžio mėn. pradžioje Musninkų valsčiaus padėtį „pataisė“ Ukmergės apskrities viršininkui pasiūsta viršaičio žinia: „*Siunčiu Musninkų valsčiaus ūkininkų numegztas kariuomenei 7 poras kojinių ir 18 porų pirštinių nuo Musninkų valsčiaus ūkininkų, paaukojusių vokiečių kariuomenei*“⁶⁴. Gruodžio 14 d. pasiūsta daugiau vilnionių daiktų: 18 porų kojinių ir 78 poros pirštinių. Tačiau tokių Lietuvos vokiečių okupuotų kraštų gyventojų aukų tais metais ypač šaltos žiemos Rusijos sniegynuose įklimpusiai didžiulei kariuomenei buvo per maža. 1941 m. gruodžio 19 d. Ostlando komisariato išplatintame atsišaukime „*paragino gyventojus gera valia už nustatytą atlyginimą ligi 1942 m. sau-*

⁵⁹ 1944 m. vasario 1 d. Edvardo Vaitiekūno curriculum vitae, *ten pat*, b. 120, l. 5.

⁶⁰ 1944 m. gegužės 11 d. Ukmergės apskrities raštas Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 62, l. 12.

⁶¹ Musninkų valsčiaus tarnautojams patvirtinti atlyginimai, *ten pat*, l. 110.

⁶² Lietuvos nacionalistų partija – nacių okupacijos pradžioje veikusi politinė organizacija, kurios veiklą vokiečiai sustabdė 1941 m. lapkričio mėn.

⁶³ 1941 m. lapkričio 30 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ūkininkavimo įstaigai, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 8, l. 6.

⁶⁴ 1941 m. gruodžio 3 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities viršininkui, *ten pat*, l. 8.

sio 5 d. aukoti Rytų fronte su bolševizmu kovojantiems kariams kailius“⁶⁵. Į lietuvių kalbą išverstame ir išplatintame tekste jau minimos ne tik pirštinės bei kojinės, bet taip pat kailiniai su vilna į vidų, kailinės liemenės, kailiniai batai, „vailokai“ ir kiti vilnoniai bei vatiniai rūbai. Tokių daiktų nedaug buvo galima surinkti, bet dar kelias dešimtis porų kojinių ir pirštinių musninkiečiai vokiečiams numezgė.

Musninkiečiai pagal galimybes dalyvavo ir Lietuvių savitarpio pagalbos rinkliavose. Ši organizacija, atsiradusi naciams labai suvaržius Lietuvos raudonojo kryžiaus veiklą, turėjo savo skyrių Musninkų valsčiuje. Buvo net sudarytas metinis aukų rinkimo planas. Žmonių tarpusavio solidarumo idėjas propagavo katalikų bažnyčių kunigai ir pradžios mokyklų mokytojai bei įtakingi žmonės paskaitų ir kitų renginių metu. Aukos buvo renkamos pinigais (su vadinamaisiais aukų lapais), rūbais ir maistu. Aukos buvo siunčiamos į apskrities Savitarpinės pagalbos komitetą. Jame, derinant su visos Lietuvos komitetu ir gaunant iš jo trūkstamų lėšų, buvo numatoma, kiek pinigų ir kitos paramos skirti valsčiaus mokykloms, mokytojams, moksleiviams, kitoms įstaigoms, vargingai gyvenantiems žmonėms. Iš pradžių Savitarpinės pagalbos Musninkų valsčiaus komitetui vadovavo pats viršaitis Jonas Bareika, reikalų vedėju laikinai buvo kun. Petras Budrauskas, komiteto nariu – mokytoja Anelė Kilijonaitė. Vėliau komiteto pirmininko pareigos, reikalavusios daug energijos, buvo „ipirštos“ Aldonai Maceikienei⁶⁶. 1944 m., veikiausiai norint dar suaktyvinti komiteto veiklą, jo nariu patvirtintas valsčiaus savivaldybės sekretorius Titas Kancleris. Atrodo, jog Musninkų komitetas pirmąsias aukas pasiuntė 1941 m. gruodžio 18 d. Tuomet buvo surinkta 900 RM ir 94 pfenigiai⁶⁷. Vėliau vargingesni valsčiaus gyventojai, taip pat kitur išvykę mokyti jaunuoliai galėjo gauti Savitarpinės pagalbos organizacijos paramą. Tik, be abejo, visų nacmečio varguolių ji pasiekti negalėjo. Šios paramos didžiausia dalis buvo skirta švietimo reikalams.

Nacmečiu reikėjo teikti paramą seniems vargingiems ir vienišiams žmonėms ir globoti juos. Tokiems musninkiečiams ir kitų apskrities vietovių nelaimėliams Ukmergės apskrities socialinio aprūpinimo skyrius buvo numatęs kurioje nors Musninkų valsčiaus dvaro sodyboje įrengti senelių–invalidų namus. Juos tikėjosi atidaryti Mantiniūnų arba Viršuliškių buvusiose dvarų sodybose. Tačiau pirmojoje sąlygos nebuvo tinkamos, antrojoje įsteigti tokią prieglaudą iš pradžių neleido vokiečių pareigūnai, kurie „bešeimininkius“ dvarus paimdavo savo ūkinių įstaigų žinion. Ankstesnį Viršuliškių dvaro sodybos savininką Antaną Kybartą sovietai buvo išvežę 1941 m. birželio 14 d. 1941 m. pabaigoje Viršuliškių dvaro valdytojo žinioje buvo 80 ha žemės, o „visi trobesiai yra nauji ir dideli ir galima būtų sutalpinti iki 50 globojamųjų“. Tuo tarpu Mantiniūnų dvarui, caro valdžios laikotarpiu turėjusiam dideles valdas, tebuvo palikta tik 53 ha žemės ir, pasak viršaičio, „gyv. namas (palocius) senas ir be didesnio remonto gyventi neįmanoma, kumetynas pusėtinas, jame dabartiniu laiku gyvena 4 kumečių šeimos“⁶⁸. Vėliau atsirado ir Viršuliškių dvaro sodybos savininko Antano Kybarto giminaičių. Prieglaudai dar buvo bandyta panaudoti anksčiau žydams priklausiusią Mantiniūnų dvarvietę, bet

⁶⁵Lietuvos generalinės srities pirmojo generalinio tarėjo P. Kubiliūno telefonograma apskričių viršininkams, *ten pat*, l. 18.

⁶⁶1941 m. viršaičio J. Bareikos raštas apie pasikeitimus Savitarpinės pagalbos Musninkų valsčiaus komitete, *ten pat*, b. 16, l. 24.

⁶⁷1941 m. gruodžio 18 d. siunčiamų aukų lapų lydraštis, *ten pat*, b. 8, l. 17.

⁶⁸Musninkų viršaičio raštas Ukmergės apskrities Socialinio aprūpinimo skyriui (be datos, atsakant į 1941 m. gruodžio 18 d. raštą), *ten pat*, l. 7.

ir tenai „*trobėsiai yra seni ir be remonto negalima gyventi*“⁶⁹. Tad senelių–invalidų prieglauda Musninkų valsčiuje nebuvo įsteigta. Paramą tokiems žmonėms reikėjo teikti kitaip – pašalpomis.

Pavyzdžiui, 1942 m. gruodžio mėn. iš Savitarpinės pagalbos organizacijos pinigų vadinamos beturčių senelių pašalpos po 20 reichsmarkių buvo išmokėtos dvylikai vienišų moterų⁷⁰. Keturios iš jų gyveno Musninkų miestelyje. Tai Michalina Jankūnaitė, Johana Giliūnienė, Stefanija Ješčemskaitė ir Veronika Vaškevičienė. Felicija Šimanskienė, Juzė Švedavičiūtė ir Michalina Kanevičiūtė buvo įsikūrusios Krapiliškių kaime, Jekaterina Kondratovienė – Skruždėlių kaime ir t. t.

1941–1944 m. buvo ir kitokių visuomenės poreikiams skirtų rinkliavų. Jos rodė solidarumo ir krikščioniškųjų vertybių tendencijas musninkiečių gyvenime. Iš tokių visuomenės solidarumo pavyzdžių galima išskirti Vidaus reikalų vadybai pavaldaus Karo nukentėjusiems skyriaus renkamas aukas. Jos buvo renkamos ir Musninkų valsčiuje. Iš jo gyventojų vien 1942 m. viduryje buvo į Karo nukentėjusiems sąskaitą įmokėta 1028,34 RM aukų. Daugiausia – 239 RM – paaukojo Musninkuose gyvenęs Vladas Vitkūnas. Juozas Kupčiūnas (Janiónių k.) paaukojo 127,48 RM, Domininkas Misiūra (Daubāriškis) – 96,50, Feliksas Kvietkauskas (Vaitkūnai) – 105,20, Vaclovas Dziubinskas (Lapėlės) – 137,76, Vytautas Radžiūnas (Užūšiliai) – 22,60, Stasys Šatas (Narvėdiškis) – 100,60, Jonas Vilkevičius (Prienai) – 199,20 RM⁷¹.

Savivaldybės finansinė būklė

Jau minėtu „Nutarimo“ protokolu nacmečio pradžioje viršaitis P. Grigas valsčiaus savivaldybei iki 1941 m. pabaigos numatė 40 217 rublių pajamų ir tiek pat išlaidų⁷². Iš nurodytos pajamų sumos 11 912 rb tikėtasi gauti iš Švietimo ministerijos, kurią tomis 1941 m. rugpjūčio dienomis jau buvo pakeitusi Švietimo vadyba. Tai buvo pradžios mokyklų mokytojų atlyginimams skirti pinigai, kurių nereikėjo įtraukti į valsčiaus savivaldybės biudžetą. Mokytojams algas mokėjo apskrities pradžios mokyklų inspekcija. Tad pinigų suma, kuria galėjo realiau disponuoti Musninkų valsčiaus savivaldybė – 28 305 rb. Tuo tarpu išlaidos buvo planuotos, manant, kad dar Laikinosios vyriausybės skirti 11 912 rb numatyti ne algoms, bet mokykloms išlaikyti. Tad vien ši klaida P. Grigui sukėlė daug finansinių rūpesčių, nes išlaidos buvo suplanuotos visai 40 217 rb sumai. Be to, dar naudotų ir turimų rublių vertę labai nusmukdė nustatytas jų santykis (1 : 10) su kartu kursavusia vokiečių reichsmarke. Tad tiek savivaldybė, tiek Musninkų valsčiaus gyventojai patyrė didžiulių nuostolių. 1941 m. naciai, kaip ir 1940 m. bolševikai, keisdami pinigus sugebėjo smarkiai apiplėšti Lietuvą.

Savivaldybės kasoje buvę pinigai nuvertėjo. Atrodo, jog savivaldybės finansinė negalia buvo viena iš svarbiausių P. Grigo atsistatydinimo iš viršaičio pareigų priežasčių.

Kokia buvo valsčiaus savivaldybės finansinė būklė, kai 1941 m. rugsėjo mėn. pabaigoje valsčiaus reikalus perėmė naujasis viršaitis Jonas Bareika, atsispindi jo rašte Ukmergės apskrities valdybai:

⁶⁹ 1942 m. sausio 18 d. Musninkų viršaičio raštas Ukmergės apskrities Socialinio aprūpinimo skyriaus vedėjui, *ten pat*, b. 16, l. 2.

⁷⁰ 1941 m. gruodžio 1 – 1943 m. sausio 1 d. Savitarpinės pagalbos Musninkų valsčiaus komiteto šelptų beturčių–senelių sąrašas, *ten pat*, l. 50.

⁷¹ Karo nukentėjusiems aukotojų Musninkų valsčiuje sąrašas (1942 m. birželio 12 d.), *ten pat*, b. 16, l. 21.

⁷² Musninkų valsčiaus savivaldybės 1941 m. antrojo pusmečio biudžetas, *ten pat*, b. 7, l. 5.

„Valsčiaus savivaldybės finansinė būklė yra silpna, nes mokesčiai imamieji nepadidėjo, o savivaldybės imamų mokesčių dauguma dėl karo apystovų visai neimami, kaip tai verslo dviračių registravimo ir kiti. Tuo tarpu išlaidos keleriopai padidėjo ir dėl šios priežasties savivaldybei neįmanoma yra verstis savo lėšomis. Dabartiniu metu kasoje visai pinigų nėra, kai tuo tarpu nemokėtas pradžios mokykloms ir mokytojams ekvivalentas“⁷³.

Mokyklų finansavimas ir buvo vienas iš svarbiausių 1941 m. rudens Musninkų valsčiaus savivaldybės rūpesčių. Mokykloms iki 1941 m. pabaigos pagal sąmatą reikėjo 15 658 rb⁷⁴ (iki spalio mėn. vidurio išlaidos dar buvo skaičiuojamos sovietiniais rubliais). Į šią sumą neįskaičiuoti pradžios mokyklų mokytojų atlyginimai, kuriuos išmokėdavo apskrities pradžios mokyklų inspekcijos buhalterė. Tačiau kitos mokyklų išlaikymo išlaidos teko Musninkų valsčiaus savivaldybei.

1941 m. rudenį už patalpas mokyklai nuomojusiai ūkininkui už kiekvieną kvadratinį metrą mokėta 1–1,5 rb nuompinigių. Štai Čiobiškio mokyklos dviejų nuomojamų klasių (kiti keturi komplektai veikė savose patalpose) nuomai iki 1941 m. pabaigos reikėjo 900 rb. Pigonių mokyklai už tris klases suderėta pigiau – 784,8 rb. Nedaug mokėta taip pat už tris Musninkų mokyklos klases – tik 270 rb (valsčiaus centrinės mokyklos kiti du komplektai mokėsi savose patalpose). Kelios mokyklos būsimai žiemai dar nebuvo apsirūpinusios kuru. Pavyzdžiui, Vileikiškių mokyklai už 40 m³ medienos supjovimą reikėjo 160 rb, Vičiūnų ir Kernavės mokykloms už 36 m³ – po 144 rb.

Vadinamasis ekvivalentas mokytojams buvo skiriamas šviesos (žibalo ar elektros) ir sandomo buto išlaidų daliai padengti. Čiobiškio mokytojams 1941 m. rugpjūčio–gruodžio mėn. tam reikėjo 488 rb. Musninkų mokytojai šioms išlaidoms turėjo gauti 540 rb, Pigonių – 444 rb, Vinkšnabrasčio ir Vileikiškių – po 244 rb. Mažiau pinigų – tik už „šviesą“ – savivaldybė turėjo skirti Kaimynų, Kernavės ir Vičiūnų mokyklų mokytojams.

Nemažą savivaldybės išlaidų dalį sudarė taip pat mokyklų sargų, kurie rūpinosi ir krosnių kūrenimu, algos. Keliose vietose veikiančiai mokyklai reikėjo kelių sargų. Čiobiškio mokyklos patalpų sargams iki 1941 m. gruodžio 31 d. skirta net 2340 rb suma, Musninkų – 2070 rb, Pigonių – 810 rb, Vileikiškių ir Vinkšnabrasčio – po 630 rb, Kaimynų ir Kernavės – po 360 rb. Mažiausiai skirta Vičiūnų mokyklos sargui – 270 rb⁷⁵. Vėliau pradžios mokyklų sargams „už švaros palaikymą“ ir kitą darbą viena komplekteje mokykloje per mėnesį mokėjo 10 RM, už kiekvieną kitą mokslivių komplektą – dar po 5 RM⁷⁶.

Apskrities valdyba Musninkų valsčiaus mokyklų ir kitoms neatidėliotinioms savivaldybės reikmėms rado šiek tiek pinigų ir pranešė, jog „sutinka duoti Musninkų valsčiaus savivaldybei 5000 rb trumpalaikę paskolą 1941–1942 metų valsčiaus savivaldybės biudžeto sąskaiton“⁷⁷. Tačiau 1941 m. lapkričio 9 d. viršaitis Jonas Bareika vėl aliarmavo į Ukmergę, prašyda-

⁷³ 1941 m. spalio 8 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Valdybai, *ten pat*, b. 5, l. 23. Cituojamo dokumento kalba netaisyta.

⁷⁴ Musninkų valsčiaus pradžios mokykloms rūpinti išlaidų sąmata (viršaičio pasirašyta 1941 m. spalio 12 d.), *ten pat*, b. 7, l. 20.

⁷⁵ *Ten pat*.

⁷⁶ 1941 m. spalio 24 d. Ukmergės apskrities Valdybos raštas valsčių viršaičiams, *ten pat*, b. 7, l. 7.

⁷⁷ 1941 m. spalio 15 d. Ukmergės apskrities Valdybos raštas Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 7, l. 21.

mas 600 RM: „*Pinigai reikalingi pradžios mokyklų sargams apmokėti nuo šių metų liepos mėnesio*“⁷⁸. 1941 m. spalio mėn. iš apyvartos jau buvo pašalinti rubliai. Paskui buvo atsiskaitoma ir piniginės operacijos buvo atliekamos tik vokiečių pinigais.

Apie ir vėliau nepagerėjusią varganą Musninkų savivaldybės finansinę padėtį kalba ir kiti 1941 m. pabaigos faktai. Štai lapkričio 23 d. įgaliojimą paimti minėtus 600 RM gavęs savivaldybės sekretorius Titas Šatas į Ukmergę nusivežė dar vieną viršaičio prašymą: „*Prašau išduoti Musninkų savivaldybės reikalams biudžeto sąskaiton 800 RM. Pinigai reikalingi apmokėjimui tarnautojų algoms ir pradžios mokyklų sargams ir kitoms savivaldybės ūkio išlaidoms*“⁷⁹. 1941 m. gruodžio 18 d. vėl per apskrities viršininką prašoma dar vienos 800 RM sumos, nurodant, kad „*pinigai reikalingi savivaldybės tarnautojams ir mokyklų buto nuomai sumokėti*“⁸⁰.

Tačiau 1941 m. pabaigoje toks pinigų prašinėjimas pasiteisino. Savivaldybė galėjo skirti nors ir nedideles pašalpas ūkininkams, kurių sodybos ar kokie nors pastatai sudegė per 1941 m. vasaros karo veiksmus ar ištiktiems kitokiai nelaimei. 1941 m. spalio 7 d. pats viršaitis J. Bareika išmokėjo 150 rb vienkartinės pašalpas „*kai po karo padegėliams*“ Ardiškių kaimo ūkininkams Juozui Stravinskiui ir Antanui Stravinskiui, Narvėdiškio kaime gyvenusiam Domininkui Dikčiui. 200 rb dydžio pašalpas gavo dar du Ardiškio ūkininkai – Antanina Jurkevičienė ir Juozas Vitkūnas. Ardiškio kaime, kuriame „*karo padegėlių*“ buvo daugiausia, po 250 rublių pašalpa buvo skirta Juozui Barkauskui ir Mykolui Vitkūnui⁸¹.

1941 m. birželio 22 – 1942 m. kovo 31 d. valsčiaus savivaldybės biudžeto apyskaitoje nurodyta, jog pajamas labai sumažino 9087 rubliai, paversti 908,7 reichsmarkėmis. Kartu su jomis 3150 RM pajamų buvo gauta žemės mokesčio. 1399 RM savivaldybė uždirbo iš Virvėčių vandens malūno paslaugų. Tačiau didžioji pajamų dalis gauta nuo 1941 m. pabaigos, kai, gelbėjant valsčių savivaldybes nuo visiško bankroto, joms buvo leista naudotis asmens mokesčio (ar jo dalies) pinigais, kurie turėjo patekti į apskrities ir visos Lietuvos generalinės srities biudžetą. Per šį minima laikotarpį Musninkų valsčiaus savivaldybė turėjo 10255,24 RM išlaidų (įskaitant 7566 rb, virtusius 756,6 reichsmarkėmis)⁸².

Nacmečio pabaigoje, menkėjant reichsmarkės vertei, Musninkų valsčiaus savivaldybės finansinė padėtis dar pablogėjo. Teko mažinti įvairiems išlaidų skyriams ir straipsniams skirtas lėšas, o kai kurių iš jų finansavimo visai atsisakyti.

1944 m. vasario mėn. pradžioje buvo aišku, kad nepavyks surinkti 1943–1944 biudžetiniams metams (jie baigėsi 1944 m. kovo 31 d.) planuotų „*paprastųjų pajamų*“. Tuomet iš planuotų 11762 RM žemės mokesčio tebuvo surinkta 8329 RM, o iš 10500 RM numatytos verslo mokesčių sumos – tik 4780 RM. Iki kovo pabaigos pirmosios paminėtos pajamų eilutės pinigų sumą pavyko padidinti iki 10804 RM, o antroji tepadidėjo tik iki 4848 RM⁸³.

⁷⁸ 1941 m. lapkričio 9 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Valdybai, *ten pat*, l. 22.

⁷⁹ 1941 m. lapkričio 23 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Viršininkui, *ten pat*, l. 28.

⁸⁰ 1941 m. gruodžio 18 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Viršininkui, *ten pat*, l. 32.

⁸¹ 1941 m. spalio 7 ir 8 d. pakvitavimai, *ten pat*, b. 8, l. 22–29.

⁸² Musninkų valsčiaus savivaldybės 1941 m. birželio 22 d. – 1942 m. balandžio 1 d. įvykdyto biudžeto apyskaita, LCVVA, f. 1966, ap. 3, b. 9, l. 56–57.

⁸³ Musninkų valsčiaus savivaldybės pajamų vykdyto apyskaita, *ten pat*, b. 119, l. 2.

1944 m. vasario mėn. finansinę padėtį kiek pagerino Ukmergės apskrities valdybos skirtos 3000 RM. Tačiau to buvo maža. Tad teko bent šiek tiek mažinti kai kurias išlaidas. Pavyzdžiui, Musninkų viešosios bibliotekos išlaidos buvo sumažintos iš tų pinigų, kurie nebuvo panaudoti. Vietoj planuotų 1600 RM palikta tik 1406 RM. Tačiau Čiobiškio vaikų darželiui, veikusiam prie vaikų prieglaudos, skirta pinigų suma padidinta nuo 5059 iki 5646 RM⁸⁴. Net labai taupydama, savivaldybė 1943–1944 biudž. metais, turėjusi nemažai neplanuotų išlaidų (taip pat ir didėjant kainoms), išleido 32893 RM vietoj planuotų 27404 RM.

Finansinių nepriteklių prispaustas, Musninkų valsčiaus viršaitis 1943–1944 biudž. metų pabaigoje (1944 m. kovo mėn. pabaigoje) prašė Ukmergės apskrities valdybą „rasti galimybės skirti Musninkų valsčiaus savivaldybei 18000 RM pašalpos, nes be pažymėtos pašalpos išsiversti neįmanoma. Išlaidų pozicijos padidėjo dėl šių priežasčių: a) pradžios mokytojams butui, kurui ir šviesai ekvivalentas, b) tarnautojams padidintas atlyginimas ir kit. reikalams“⁸⁵. Neaišku, kada ir kiek vokiškų markių iš šios prašomos pinigų sumos gauta valsčiaus biudžetui užlopyti.

Archyve išliko 1944 m. balandžio – 1945 m. kovo mėn. (biudžetiniai metai) numatomų pajamų ir išlaidų sąmata⁸⁶, kurioje įrašyti ir 1942–1943 biudž. metų rodikliai bei 1943–1944 m. Ukmergės apskrities viršininko patvirtinti finansiniai planai.

1944–1945 m. biudžete Musninkų savivaldybė buvo užsiplanavusi 45 458 RM pajamų. Iš jų 12 154 RM sudarė žemės mokesčių savivaldybės dalis, 10 500 – verslo mokesčio dalis. Kitas paprastųjų pajamų šaltinis – šunų mokestis. Tuomet valsčiuje buvo įregistruota 800 kiemo šunų. Už kiekvieną iš jų gyventojai turėjo mokėti po 5 RM. Tad už šunų registraciją tikėtasi surinkti 4000 RM, iš kurių pusė turėjo patekti į valsčiaus biudžetą, kita pusė – į apskrities biudžetą. Dar 2500 RM „rinkliavų“ buvo numatyta už dviračių (po 4 RM), pasų registravimą (po 50 pfenigių), įvairių pažymėjimų (po 2 RM), metrikų nuorašų (po 50 pfenigių) ir įvairių dokumentų išrašų išdavimą. Tuomet valsčiuje buvo maždaug 125 dviračiai.

Nacmečio pabaigoje turėjo padidėti Musninkų savivaldybės turto pajamos (1398 RM). Ankstesniais biudžetiniais metais už jį tebuvo gauta vos 109 RM. 1944 m. pajamų padidėjimą nulėmė pagal nacių potvarkį iš pradžios mokytojų, kurie naudojami mokyklose įrengtais ar kitur esančiais savivaldybei priklausančiais butais, pradėti imti nuompinigia⁸⁷.

Dar 16 458 RM „pašalpa“ pavadintą pinigų sumą („nepaprastųjų pajamų“) tikėtasi gauti iš Ukmergės apskrities savivaldybės įstaigų. Prie šios pajamų eilutės yra priedas: „Neišgalint išsiversti esamomis pajamomis, tikimasi gauti pašalpa“. Beje, 1942–1943 biudž. metais tokios finansinės paramos iš Ukmergės visai negauta, o 1943–1944 biudž. metais – tik 1088 RM.

Varganus valsčiaus nacmečio biudžetus atspindi kai kurios 1944–1945 biudž. metams planuotos išlaidos. Iš „paprastųjų išlaidų“ sumos kiek daugiau skirta tik mokyklų reikalams – 17 103 RM. Iš jų 10 890 RM – mokyklų ūkio reikalams bei sargų algoms ir 6000 RM –

⁸⁴ 1943–1944 m. įstaigų biudžeto pakeitimai, *ten pat*, l. 13.

⁸⁵ 1944 m. kovo 20 d. raštas Ukmergės apskrities Valdybai, *ten pat*, b. 119, l. 23. Citatos kalba netaisyta.

⁸⁶ Musninkų valsčiaus savivaldybės 1944–1945 m. biudžetas, *ten pat*, b. 118, l. 2–26.

⁸⁷ *Ten pat*, l. 6.

mokytojų buto, kuro ir šviesos išlaidų daliai kompensuoti. Likusių valsčiaus „paprastųjų pajamų“ pinigų vos užteko viršaičio, savivaldybės ir prie jos veikiančių įstaigų bei seniūnų atlyginimams bei administracinėms išlaidoms – 25 592 RM. Sveikatos apsaugai (beturčiams ligoniams gydyti) teko tik 500 RM. Tik tokią pačią pinigų sumą buvo galima skirti ir gatvių, kelių bei tiltų priežiūrai bei remontui.

Kitos įstaigos

Iš kitų valsčiaus ir miestelio įstaigų gyventojams bene svarbiausia buvo įvairiai vadinta maitinimo ir ūkio administracijos įstaiga (maitinimo ir paskirstymo įstaiga, prekių paskirstymo punktu). Galiausiai nusistovėjo trumpas pavadinimas – **paskirstymo punktas**. Jis turėjo dvejopą pavaldumą: buvo pavaldus Panevėžio gebietsskomiariato vokiečių valdininkams ir Musninkų valsčiaus viršaičiui. Panevėžio apygardoje Musninkų paskirstymo punktas (*Ortsstelle*) turėjo 117 numerį. 1943 m. paskirstymo punktas jau ir struktūriškai laikytas valsčiaus savivaldybės padaliniu, tačiau vokiečių buvo labiau kontroliuojamas. Musninkų paskirstymo punkto vedėju iš pradžių buvo Elena Maceikienė. 1943 m. kovo 31 d. šias pareigas perėmė Juozas Širvinskas⁸⁸. Įstaigoje dar buvo raštininkas. 1943 m. raštininke dirbo Aldona Sipavičiūtė (gim. 1926 m.). Paskui raštininkai kelis kartus keitėsi. 1944 m. pradžioje pareiškimą į šias pareigas parašė Vikšnabrasčio kaime gyvenęs Rapolas Bukauskas⁸⁹. Jis buvo baigęs žemės ūkio mokyklą. Nuo 1944 m. balandžio mėn. pradžios iki birželio 1 d. Musninkų paskirstymo įstaigos raštininku dirbo Česlovas Paškauskas. 1943 m. paskirstymo punkto vedėjo mėnesinė alga buvo padidinta iki 160 RM, raštininko – iki 125 RM.

1941 m. birželio mėn. buvo atkurta Musninkų **policijos nuovada**. Vėliau naciai Musninkų nuovadą, kaip ir kitas Lietuvos valsčių centriniuose miesteliuose veikusias policijos įstaigas, pavadino policijos punktu. Tai buvo oficialus pavadinimas. Tačiau dar 1942 m. vasarą Musninkų policijos įstaiga dažnai tebe naudojo „Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Ukmergės apskrities policijos Musninkų nuovados“ antspaudą. Musninkų policijai iš pradžių kelis mėnesius vadovavusį pareigūną⁹⁰ vėliau pakeitė Kazys Kronkaitis.

Visiems ūkininkams gerai buvo žinoma taip pat valsčiaus **žemės ūkio gaminių tiekimo įstaiga**⁹¹. Per ją vokiečių pareigūnai kontroliavo ir rinko kiekvienam musninkiečių ūkiui nustatytas minėtas natūrinės prievoles.

Nacmečiu veikė vadinamasis Musninkų valsčiaus **butų biuras**, kurio žinioje buvo neprivatų pastatų administravimas, priežiūra ir nuoma. Daugiausia tai buvo žydams priklausę namai. Biuro ūkio vedėja 1942 m. pavasarį buvo S. Vaitiekūnaitė. Įstaigos pajamos nedaug viršijo išlaidas.

Pavyzdžiui, už namų (butų) nuomą 1942 m. gegužės mėn. šis biuras surinko 357,05 RM. Iš šios sumos biuro sąskaitą papildė tik 73,78 RM, o kita pinigų dalis už įvairius darbus bei patarnavimus buvo sumokėta musninkiečiams Ignei Tamoševičiui, Pranui Laukiui, Juozui Laurušoniui, Jonui Zemblauskui, taip pat pervesta Lietuvos bankui⁹². 1942 m. ba-

⁸⁸ 1943 m. kovo 31 d. perdavimo–priėmimo aktas, *LCVA*, f. 1696,3, b. 80, l. 7.

⁸⁹ 1944 m. sausio 11 d. Rapolo Bukausko prašymas Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 120, l. 1.

⁹⁰ Jo pavardės sužinoti nepavyko.

⁹¹ 1942 m. Musninkų valsčiaus butų biuro nuomos pajamų–išlaidų apyskaita, *LCVA*, f. 1261, ap. 2, b. 59, l. 7–10.

⁹² 1942 m. gegužės mėn. Musninkų Butų biuro nuomos pajamų–išlaidų apyskaita, *ten pat*, l. 7–10.

landžio mėn. nacionalizuotų namų priežiūrą atliko ir Alfonsas Vilkelis, kuris paskui, atrodo, buvo išsiųstas į darbus Vokietijoje.

Butų biurui nuompinigius mokėjo Musninkų gyventojai Juozas Laurušonis, Pranas Jakštas, Jonas Jankauskas, Leonas Astikas, Jonas Lisauskas ir kiti. Kernavėje nuomininko teisėmis gyveno Jono Garbatavičiaus, Liudviko Adomaičio, Jono Garbatavičiaus, Edvardo Jasinsko šeimos, o Čiobiškyje – Vladas Visockas. Pagal tuometinius administracinius nuostatus biurui nuomą taip pat mokėjo valsčiaus savivaldybės, žemės ūkio tiekimo, policijos, pašto ir girininkijos įstaigos, smulkaus kredito draugija, žemės ūkio kooperatyvas⁹³.

Iš anksčiau veikusių įstaigų nacmečiu Musninkuose išliko **ambulatorija**. Musninkai kurį laiką turėjo ir dantų gydytoją. 1944 m. pavasarį ja buvo Aleksandra Horvatt⁹⁴.

Musninkuose buvo ir **pašto įstaiga**. Jos viršininku ir toliau buvo jau minėtas Leonas Muralis. Tačiau nacmečiu valsčiuje būta tik vienos pašto agentūros. Ji veikė Kernavėje. Čiobiškyje pašto agentūros neliko⁹⁵.

Valsčiuje veikė **Musninkų, Čiobiškio, Kernavės, Kaimynų, Pigonių, Vičiūnų, Vileikiškių ir Vinkšnabrasčio pradžios mokyklos**⁹⁶. Musninkuose veikė **viešoji valsybinė biblioteka**. Jos vedėja (turėjo antraeiles pareigas) dirbo mokytoja Anelė Kilionaitė. Nacmečiu buvo ir dvi švietimo įstaigos, išlaikomos vien tik valsčiaus lėšomis: Musninkų ir Čiobiškio vaikų darželiai. **Musninkų vaikų darželio** vedėja iš pradžių buvo Jadvyga Nagevičiūtė, o 1942 m. vasaros pradžioje – Antanina Norkutė. Darželio patarnautoja – Ona Venclovaitytė. **Čiobiškio vaikų darželio** vedėja iš pradžių buvo Juzė Gabrielė Špokaitė. Vedėjos pagrindinis atlyginimas nuo 1943 m. balandžio 1 d. buvo 150 RM. Dar 15 RM per mėnesį buvo pridedama už penkerių metų darbo stažą. Čiobiškyje nuo 1943 m. spalio 16 d. vaikų darželio patarnautoja dirbo Jadvyga Kasperavičiūtė. Jos pagrindinis mėnesinis atlyginimas – 90 RM ir dar 10 RM už penkmečio stažą⁹⁷.

Ukmergės urėdijai priklausiusios **Musninkų girininkijos** girininku buvo Antanas Maceika. Jis valdė ir miškininkams priskirtą 12 ha žemės plotą Bareikiškių kaime. Eiguliai galėjo naudotis 6 ha žemės sklypais, kuriuos daugiausia sudarė miškingos pievos, naudojamos ganykloms, o dirbamos žemės buvo mažai. Iš archyve išlikusių 1942 m. nurodytų miškininkų naudotų sklypų sužinome apie eigulus ir eigulius (sąrašė jų pavardės parašytos be vardų). Šie sklypai buvo prie Mantiniūnių (sklypu naudojosi eigulys Jankūnas), Vinkšnabrasčio (Leleckas), Ilgabradžio (Kybartas), Trakų vienkiemio (Merkevičius), Skėtėrių (Šniras), Kazliškių (Milkevičius) ir Kernavės (Antanas Stravinskas) gyvenviečių⁹⁸.

Savo patalpas taip pat turėjo Musninkų **žemės ūkio kooperatyvas** su savo parduotuve bei sandėliais ir Musninkų **smulkaus kredito draugija**⁹⁹.

⁹³ Kvitai už namų nuomą 1942 m. balandžio mėn., *ten pat*, b. 60, l. 2–66.

⁹⁴ 1944 m. gegužės 20 d. Ukmergės apskrities gydytojų sąrašas, *ten pat*, f. 1696, ap. 3, b. 62, l. 203.

⁹⁵ 1942 m. gegužės 8 d. žinios apie Musninkų valsčių, *ten pat*, b. 17, l. 48.

⁹⁶ Plačiau žr. šioje knygoje S. Buchavecko str. „Musninkų valsčiaus mokyklos nacių okupacijos metais“.

⁹⁷ 1944 m. Ukmergės apskrities Valdybos raštas apie nustatytą atlyginimą Čiobiškio vaikų darželio darbuotojoms (nuo 1943 m. balandžio 1 d.), *LCVA*, f. 1696, ap. 3, b. 119, l. 7.

⁹⁸ Girininko ir eigulių naudojami žemės sklypai, *ten pat*, b. 17, l. 97.

⁹⁹ 1942 m. gegužės mėn. Musninkų Butų biuro nuomos pajamų–išlaidų apyskaita, *ten pat*, b. 59, l. 7–10.

Nuo 1942 m. vidurio vėl veikė **Musninkų ugniagesių savanorių draugija** (anksčiau dauguma Musninkų ugniagesių buvo žydai). Lietuvoje ši organizacija teisę atsikurti gavo tik 1941 m. pabaigoje. 1942 m. vasario mėn. buvusi Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjunga išsiuntinėjo raginimus apskričių viršininkams. Musninkuose samdomų ugniagesių nebuvo, o savanorių – septyniolika. 1942 m. į ugniagesių kursus Ukmergėje vyko Pranas Olšauskas, Pranas Liuksas, Juozas Petrauskas ir Stepas Krivka. Draugijos pirmininku buvo P. Olšauskas, sekretoriumi – J. Petrauskas¹⁰⁰.

Musninkų valsčiaus seniūnijos

Nacmečiu Musninkų valsčiuje buvo aštuonios seniūnijos. Iki 1940 m. sovietų okupacijos buvusių seniūnijų naciai atkurti neleido. Tad liko sovietų sustambintos apylinkės. Buvo tik sugražinti seniūnijų pavadinimai ir sumažintas jose dirbusių darbuotojų skaičius. Nacmečio pradžioje trys Musninkų valsčiaus seniūnai (priklausomai nuo gyventojų skaičiaus seniūnijoje) per mėnesį gaudavo 150 arba 200 rublių¹⁰¹. Nuo 1941 m. spalio 1 d. jau buvo trys atlyginimų kategorijos. Seniūnui, kurio seniūnijoje gyveno mažiau kaip 800 gyventojų, per mėnesį mokėta 20 RM, jei iki 1000 gyventojų – 30 RM, o jei daugiau kaip 1000 gyventojų – 35 RM¹⁰².

Kiek daugiau seniūnams mokėta 1942–1943 biudž. metais. Tada seniūnai, kurių seniūnijose gyveno iki 1000 žmonių, per mėnesį gaudavo 50 RM, jei daugiau – 60 RM. Tuomet valsčiaus ūkininkai ir kiti asmenys naudojosi žemės sklypais, kurie užėmė 15549,55 ha plotą. Seniūnų pateiktais duomenimis, valsčiuje būta 7720 gyventojų¹⁰³.

Penkiose seniūnijose buvo daugiau kaip po tūkstantį gyventojų. Pamusių seniūnijoje gyveno daugiausia žmonių – 1170. Jie naudojosi 1956,2 ha žemės plotu. Daugiau gyventojams priklausiusios žemės – 2447,9 ha – turėjo tik Vindeikių seniūnijos ūkininkai. Vindeikių seniūnijos teritorijos gyvenvietėse gyveno 1076 žmonės. Kernavės seniūnijoje būta 1101 gyventojas (1921,5 ha žemės), Mūsniškų – 1066 (1544,7 ha), Čiobiškio – 1011 (2126,2 ha). Trijose seniūnijose gyveno mažiau kaip tūkstantis žmonių: Kaimynų – 770 (1645,6 ha), Pigėšių – 765 (1596,1 ha), Vileikiškių – 761 (1956,2 ha)¹⁰⁴.

Ūkininkų godos

Musninkų valsčiuje dauguma gyventojų buvo ūkininkai. Jiems daug nerimo sukėlė jau 1941 m. rugpjūčio 18 d. nacių civilinės valdžios potvarkis, kuriuo buvo panaikinti Laikinosios vyriausybės priimti denacionalizacijos įstatymai. Sovietų nacionalizuotas kilnojamasis ir nekilnojamasis (taigi – ir žemė) turtas buvo paskelbtas karo grobiu. Vokiečių pareigūnai, pasinaudodami 1940–1941 m. sovietų okupacijos teisiniais padariniais, Lietuvos ūkininkus paskelbė tik laikiniais žemės valdytojais, neturinčiais teisės laisvai disponuoti savo dirbama žeme. Taip buvo ruošama dirva vokiečių kolonistų atkeldinimui. 1942–1943 m. pradžioje vokiečius pradėta įkurdinti kai kuriose vakarinėse Lietu-

¹⁰⁰ 1942 m. liepos 18 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungai, *ten pat*, b. 21, l. 3.

¹⁰¹ 1941 m. liepos–rugsėjo mėn. Musninkų savivaldybės išlaidų sąmata (rubliais), *ten pat*, b. 7, l. 8.

¹⁰² Ukmergės apskrities Valdybos 1941 m. spalio 24 d. raštas valsčių viršaičiams, *ten pat*, l. 7.

¹⁰³ 1942–1943 biudž. metų Musninkų valsčiaus seniūnų atlyginimų lentelė, *ten pat*, b. 9, l. 50.

¹⁰⁴ *Ten pat*.

vos apskrityse. Jose dalį ūkininkų lietuvių iškraustė iš savo sodybų. Tačiau didesnio maisto vokiškoji kolonizacija neįgavo, nes 1943 m. svarstyklės karo frontuose pakrypo ne Vokietijos naudai. Tuomet Lietuvoje propagandos tikslams netgi buvo pradėta išdavinti žemės nuosavybės dokumentus, – tai ūkininkams sukėlė tik pašaipas.

Iki Musninkų valsčiaus vokiečių kolonizacija nespėjo atšliaužti, tačiau su įvairiausiais ūkinės veiklos suvaržymais musninkiečiams teko susidurti jau nacių okupacijos pradžioje. Vėliau tokių suvaržymų daugėjo. Sunkėjo ir natūrinių prievolių našta. Tad musninkiečiams teko ieškoti įvairių būdų savo padėčiai jei ne pagerinti, ta bent ne pabloginti. Pavyzdžiui, su savivaldybės tarnautojų ir seniūnų pagalba buvo deklaruojamas mažesnis pasėlių plotas, galvijų, kiaulių skaičius. Gyvulių surašymo, apie kurį ūkininkai būdavo išpėjami, metu dalį arklių, karvių paslėpdavo. Žinios apie Musninkų valsčiaus ūkininkų turimas karves buvo surinktos jau 1941 m. rugsėjo–spalio mėn.¹⁰⁵

Naciai, siekdami išgauti iš Lietuvos daugiau maisto produktų ir žemės ūkyje gaminamų žaliavų, vis labiau reglamentavo ūkininkų veiklą. 1941 m. gruodžio mėn. per apskričių viršininkus buvo paskelbta, kad ūkininkai skersti kiaules ar kitus gyvulius gali tik gavę leidimus¹⁰⁶. Tokį leidimą išduodavo tik atlikusiems mėsos pristatymo prievolę. Buvo ir prievolės nuo turimų paukščių. Jei asmuo (net ir gyvenantis mieste) turėjo bent tris vištas, tai nuo kiekvienos iš jų reikėjo pristatyti po 50 kiaušinių.

Pagal kitą nacių potvarkį ūkininkai iki 1941 m. pabaigos turėjo atiduoti pieninėms savo separatorius ir prietaisus sviestui gaminti. 1943 m. pavasarį buvo padidinta pieno prievolė.

Net grūdams susimalti pagal išleistus okupantų potvarkius reikėjo gauti leidimą. Iš kontroliuojamų savivaldos įstaigų gautų duomenų nacių pareigūnai skrupulingai skaičiavo prievolių nepriemokas. 1943 m. pabaigoje buvo paskirta papildoma kviečių prievolė.

1940–1941 m. bolševikai kiek labiau pasiturintiems ūkininkams buvo paskyrę didelį bendrą mokesį, o naciai visiems ūkininkams uždėjo daug įvairių prievolių: šieno, linų pluošto ir sėmenų, tabako žaliavos ir kt. Už pyliavų ir prievolių neatlikimą grėsė piniginės baudos ir bausmės. Vokiečių baudėjai keliose Lietuvos vietovėse net surengė parodomuosius pyliavų nepristačiusių ūkininkų sušaudymus. Musninkų valsčiuje tokių egzekucijų nebuvo, tačiau viršaitis nuolat gaudavo iš nacių pareigūnų kontroliuojamo Ukmergės apskrities Maitinimo ir ūkio skyriaus nubaustų ūkininkų sąrašus. Net šešiolika valsčiaus ūkininkų, nubaustų „už neatlikimą grūdų ir pašarų prievolės“, pateko į 1942 m. kovo 16 d. sąrašą. Pusei iš jų buvo skirtos nuo 50 iki 150 RM piniginės baudos. Taip buvo nubausti Pranas Šalkauskas iš Pigąšių kaimo, Jonas Mažulis iš Rusteikiškių, Rozalija Skuobienė iš Smalių, Justas Paškevičius iš Pigonių ir kiti. O kitiems aštuoniems ūkininkams siūlomų skirti baudų (nuo 500 iki 1000 RM) patvirtinimas buvo perduotas Pānevėžio apygardos komisariui Neumui. Tarp „didelių nusikaltėlių“ pateko Jonas Buivydas ir Zenonas Skorupskas iš Rudeikiškių, taip pat Juozas ir Stasys Stankevičiai iš Čirkų, Kaimynų kaime gyvenęs Petras Radžiūnas ir kiti¹⁰⁷. Buvo nors tiek gerai, kad šie žmo-

¹⁰⁵ Musninkų valsčiaus viršaičio raštas, *ten pat*, b. 12, l. 27.

¹⁰⁶ 1941 m. gruodžio 11 d. Ukmergės apskrities Viršininko raštas, *ten pat*, l. 78.

¹⁰⁷ 1942 m. kovo 16 d. ūkininkų, kuriems paskirtos baudos, sąrašas, *ten pat*, b. 30, l. 2.

nės dar galėjo pateikti skundus, kuriuose paaiškino priežastis. Savo raštais ūkininkus, kuriems buvo paskirtos baudos, užtardavo ir valsčiaus viršaitis, ir apskrities viršininkas. Tad neretai nacių pareigūnai paskirtą baudą anuliuodavo arba bent sumažindavo, nes norėdavo, kad ūkininkas ir ateityje būtų pajėgus atlikti prievoles. Atrodo, jog 500 RM bauda buvo panaikinta ir Stasiui Vilkeliui, nes 1942 m. birželio 5 d. rašte kalbama apie šio ūkininko pristatytus 600 kg rugių, 100 kg miežių ir 50 kg avižų¹⁰⁸.

Ilgas susirašinėjimas vyko dėl į kitą „nubaustųjų“ sąrašą patekusio Rusteikiškių ūkininko Antano Grinio. Siųsdamas jo skundą-prašymą panaikinti baudą, viršaitis J. Bareika rašė, kad A. Grinys „ne iš blogos valios skirtų javų kontingentų laiku neatidavė, o dėl ligos laiku neiškūlė ir negalėjo atiduoti“¹⁰⁹. Šiam ūkininkui buvo skirtos 900 kg rugių, 100 kg avižų, 80 kg miežių, 50 kg žirnių 1600 kg bulvių prievolės. Kiaušinių prievolę vežė į Musninkų pieninę. Melžiamų karvių neturėjo.

Į Musninkų valsčių išieškoti pyliavų (duoklių) ir surašinėti ūkininkų galvijų dažnai atvykdavo vokiečių pareigūnai. Jie rengdavo įvairius susirinkimus, kurių metu agituodavo remti kovojantį „vokiečių reichą“ ir gąsdindavo bausmėmis už prievolių nevykdymą. 1944 m. balandžio 28 d. Musninkų miestelyje net buvo surengtas susirinkimas, kuriame turėjo dalyvauti ne tik seniūnų paskirti musninkiečiai, bet taip pat Gėlvonų ir Širvintų valsčių kaimų atstovai. Tuomet į Musninkus atvyko Ukmergės apskrities „žemės ūkio vadas“, vienas svarbiausių vokiečių valdininkų apskrityje, apskrities Viršininkas lietuvis ir kiti pareigūnai. Viršaitis buvo išpėtas, kad „turės padaryti pranešimą prievolių reikalais“¹¹⁰.

Naciai ypač rūpinosi Vokietijai labiausiai reikalingų žemės ūkio kultūrų plotų didinimu, sudarinėjo sėjos planus. Strategine žemės ūkio produkcija okupacinė valdžia laikė ir linus. Jais ypač susirūpinta 1942 m. pabaigoje. Valsčių viršaičiai turėjo pristatyti ūkių sąrašus, kuriuose buvo nurodytas ūkininkų turimas žemės plotas ir galimybės apsėti linais dalį savo žemės. Paskui pagal tokias „galimybes“ buvo nustatomas linais apsejamų plotų dydis valsčiuose ir apskrityse.

Musninkų valsčiui buvo skirtas 180 ha linų sėjos planas. Kadangi ne visų kaimų žemės tiko linams auginti, tada keliems kaimams buvo įsakyta auginti daug linų. 1943 m. linų auginimo prievolė daugiausia užgulė Čiobiškio apylinkių ūkininkus. Net 47 Janiūnių kaimo ūkininkai buvo linų auginimo prievolinkai, nors 1942 m. jie išvis nebuvo pasėję linų. 1943 m. daugiausia – po 0,35 ha – linų privalėjo pasėti Aleksas Ciesiūnas (turėjo 16,3 ha žemės iš jos 9,1 ha ariamos), Jurgis Užkurnys (9,2 ha ariamos žemės iš 26,93 ha), Jokūbas Ciesiūnas (19,43 ha ariamos žemės iš 27,48 ha), Rapolas Kvietkauskas (19,00 ha ariamos žemės iš 26,86 ha), Barbora Jančiūnienė (13,00 ha ariamos žemės iš 30,87 ha), Stasys Žemaitis (21,3 ha ariamos žemės iš 28,62 ha)¹¹¹. Kiti Janiūnių ūkininkai (41), privalėję linais apsėti nuo 10 iki 30 arų, turėjo mažiau nei po 20 ha ariamos žemės.

Borūvkos vienkiemyje 0,35 ha linų prievolė buvo numatyta Jonui Rutkevičiui, turėjusiam 9,4 ha ariamos žemės

¹⁰⁸ 1942 m. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Viršininkui, *ten pat*, l. 25.

¹⁰⁹ 1942 m. balandžio 14 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Viršininkui, *ten pat*, l. 10.

¹¹⁰ 1941 m. balandžio 21 d. Ukmergės apskrities agronomo ir vokiečių įstaigos pareigūno telefonograma, *ten pat*, b. 62, l. 118.

¹¹¹ Musninkų valsčiaus ūkininkų, kurie 1943 metais gali apsėti linais žemės plotus, sąrašas, *ten pat*, b. 73, l. 4.

(visa naudojama žemė – 17,0 ha), bei broliams Stasiui ir Vincui Morkūnams, kurių ūkyje būta beveik 24 ha žemės, o ariamos – tik 14 ha.

Maksimalus 1 ha linų plotas 1943 m. buvo skirtas Sutkuškių dvarvietės ūkininkui Jonui Krukauskui, ūkininkavusiam 100 ha žemės plote, iš kurios buvo 80 ha ariamos. 1942 m. šiame ūkyje linai buvo auginti 40 arų sklype. Didelis 0,5 ha linų plotas taip pat buvo numatytas Būrnėškių kaime 50 ha žemės (iš jos ariamos – 15 ha) turėjusiam Jonui Žemaičiui. Būrnėškių kaime linų sėjėjais turėjo tapti dar septyniolika ūkininkų. 0,4 ha plotas linams paskirtas Karšaklonių gyvenvietėje ūkininkavusiam Kaziui Ručiui. Jis turėjo 32 ha žemės, iš kurios ariamos – 24 ha. Ten pat gyvenusiai ūkininkei Katrei Gelažauskienei (iš 7,5 ha žemės ariamos buvo 5,12 ha) buvo skirta linais užsodinti 15 arų, Juozui Klimavičiui (iš 7,5 ha žemės ariamos buvo 5,14 ha) – 10 arų¹¹².

Sąrašo antroje dalyje buvo surašyta daugiau ūkininkų, auginusių linus ir 1942 m. Daugeliui iš jų 1943 m. „normos“ buvo didesnės už tą plotą, kuriame linai augo 1942 m. Štai Kriveikiškio gyventoja Donata Švedavičiūtė, kuri turėjo 7 ha ariamos ir 1 ha kitos žemės, 1942 m. linus augino 10 arų sklype, o kitais metais linus turėjo pasėti 15 arų lauke. Tiek padidėjo ir Vỹšniaukio kaimo ūkininko Jaroslavo Vaitkevičiaus, turėjusio 9 ha žemės, privalomas linų plotas. O tame pačiame kaime gyvenęs Petras Brasiūnas, turėjęs 11 ha žemės (iš jos ariamos – 9 ha), linų pasėlius turėjo padvigubinti – nuo 10 iki 20 arų. Taip pat pasikeitė ir Smailių kaime ūkininkavusios Rozalijos Skuobienės ir Rusteikiškių kaimo ūkininkų Vacio Mažulio bei Antano Grinio linų pasėlių „normos“. Tiek pat – nuo 10 iki 20 arų – linų plotą klebonijos ūkyje turėjo padidinti ir Kernavės kunigas Zenonas Baužys¹¹³.

Beveik visiems planiniams sėjikams, ypač – naujiems, reikėjo linų sėklų. Pagal nacių potvarkius linų sėmenų duodavo daugiausia tik naujiems augintojams (kiti jais turėjo patys apsirūpinti). Tačiau, kaip rodo įrašai prie sąrašo pavardžių, techninių kultūrų sėjimą kontroliuojantys pedantiški vokiečių pareigūnai nesugebėjo paskirti Musninkų valsčiuje numatytiems pasėliams pakankamai sėklos. Nors jos mažai kam teko iš linus auginusiųjų 1942 m., tačiau į valsčių atgabentų linų sėmenų neužteko visiems naujiems linų augintojams. Tad 1943 m. metų pabaigoje paaiškėjus, kad linų auginimo planas neįvykdytas, valsčiaus viršaitis J. Bareika, jei reikėjo, galėjo pasiteisinti vokiečių nesugebėjimu aprūpinti pakankamu linų sėklos kiekiu.

Dar sunkiau naciams sekėsi plėsti tabako daigų plotus. 1942 m. rugsėjo mėn. seniūnai pateikė viršaičiui duomenis apie tabako augintojus. Paaiškėjo, jog daugiau kaip po trisdešimt daigų augina tik du ūkininkai, iš kurių nacių pareigūnai galėjo reikalauti dalies žaliavos. Tai Pāširvinčio kaimo ūkininkas Tomas Dzedzevičius pagal sutartį augino tabaką dviejų hektarų plote ir Alfredas Sperskas buvo pasodinęs 1200 daigų dešimties arų lauke¹¹⁴.

Dauguma musninkiečių tabaką auginosi „nelegaliai“. Apie nacių įvestus apribojimus buvo rašyta 1944 m. Žemės ūkio vadybai pavaldžios Žemės ūkio gamybos valdybos instrukcijoje dėl „Tabakui auginti leidimų išdavimo“:

¹¹² *Ten pat*, I, 4–5.

¹¹³ *Ten pat*, I, 5–10.

¹¹⁴ Musninkų valsčiaus seniūnų žinios apie ūkininkų turimus tabako daigus, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 17, l. 145.

„Einant įstatymu dėl Tabako Monopolio įvedimo užimtose Rytų krašto (Ostlando – S. B.)

sirtyse laisvai tabaką auginti draudžiama. Tabako auginimas ir derliaus suėmimas yra pavestas Tabako Auginimo Centru, kuris pagal sudaromas su ūkininkais sutartis vykdo tabako žaliavos gamybą. Asmenims, kurie nori tabaką auginti ne pagal sutartis, tik savo reikalams, išduodami specialūs leidimai, kuriais leidžiama auginti 100 arba 200 daigų. Tokie augintojai gavę leidimus tabakui auginti, yra įpareigojami nuo kiekvieno 100 daigų pristatyti Tabako Auginimo Centru 1,5 kg džiovintų tabako lapų. Prašau tamstą tabakui auginti leidimų išdavimą pavesti valsčių viršaičiams. /.../. Praėjusiais metais leidimų išdavimas taip pat buvo vykdomas per valsčių savivaldybes. Tačiau, Tabako Auginimo Centro pranešimu, šis darbas buvo atliekamas labai paviršutiniškai. Leidimų išduota labai mažas skaičius (visame krašte¹¹⁵ vos 6000), tuo tarpu kai kiekviename valsčiuje tabaką auginančių ūkininkų yra nuo 200–500. /.../”¹¹⁶.

Buvo ir bitininkams skirtos prievolės. Tik jas įvykdę bičių augintojai galėjo gauti leidimą oficialia kaina papildomai nusipirkti cukraus, reikalingo bitėms. 1942 m. Musninkų valsčiuje bičių turėjo 91 žmogus. Trečdalis iš jų teturėjo po vieną avilį. Daugiausia bičių, 23 avilius, turėjo Borūvkoje ūkininkavęs Stasys Morkūnas. Dvidešimt avilių stovėjo Prano Jankūno sodyboje (Vindeikiai), penkiolika – Kazio Vildžiūno (Višnabrastis), dvylika – Jono Mažulio (Rusteikiškiai), po dešimt – Jono Aleknavičiaus (Talatiškiai), Juozo Dubiečio (Dubiaĩ), Petro Naraškevičiaus (Priėnai)¹¹⁷.

Ūkininkai patyrė nuostolių per nacių rekvizicijas. Dažnai už nusavintą turtą netgi nebuvo sumokama tiek, kiek jis iš tikrųjų vertas. Į vokiečių kariuomenei iki 1942 m. balandžio 1 d. neatlygintinai rekvizuoto turto sąrašą viršaitis įrašė 65 arklius, 17 vežimų, 21 karvę, 17 kiaulių, 10 avių, 12 dviračių, nemažai įvairaus kito inventorius. Oficialiomis kainomis visa tai buvo įvertinta tik 40 729 RM¹¹⁸. Ūkininkauti taip pat trukdė arklių ir vežimų mobilizacijos.

Už žemės ūkio produktus, paimitus iš ūkininkų, buvo mokama specialiai okupuotiems kraštams išleistomis reichsmarkėmis, kurių vertė vis mažėjo, ir būdavo skiriami „punktai“ („taškai“). Surinkus tam tikrą „taškų“ skaičių, buvo galima įsigyti kai kurių normuojamų prekių.

Prievole tapo apskričių centruose organizuojamos „derliaus šventės“. Jas nacių pareigūnų reikalavimu Ukmergėje privalėjo surengti apskrities Viršininkas, apskrities agronomas ir kiti įpareigoti asmenys. Valsčių viršaičiai buvo atsakingi už valsčiaus „delegacijos“ dalyvavimą renginyje. Teko į jį vykti ir musninkiečiams. 1942 m. rudenį Ukmergėje vykusioje „derliaus šventėje“ dalyvauti buvo paskirti Vaitkūnų kaimo ūkininkas Feliksas Kvietkauskas, Viršuliškiuose ūkininkavęs Adomas Kybartas, Musninkų miestelyje gyvenusios ūkininkės Stasė Vagonytė ir Ona Baronaitė, taip pat ir du žemės ūkio darbininkai – Apolinaras Purvaneckas iš Vičiūnų kaimo ir Janina Laukienė iš Liuliškių kaimo¹¹⁹.

¹¹⁵ T. y. Lietuvos generalinėje srityje.

¹¹⁶ 1944 m. birželio 1 d. raštas Ukmergės apskrities Viršininkui, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 62, l. 23. Dokumento citatos kalba netaisyta.

¹¹⁷ 1942 m. kovo 26 d. Musninkų valsčiaus ūkininkų, turinčių bites, sąrašas, *ten pat*, b. 17, l. 33.

¹¹⁸ 1942 m. birželio 10 d. pateikta vokiečių kariuomenės neatlygintų rekvizicijų suvestinė, *ten pat*, b. 17, l. 88.

¹¹⁹ 1942 m. rugsėjo 23 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities agronomui, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 17, l. 137.

Nacių okupacijos pabaigoje po pralaimėjimų karo frontuose 1943 m. vokiečiai pradėjo įteikinti žemės nuosavybės dokumentus pavieniams ūkininkams. Tai demonstratyviai darydavo aukšti vokiečių pareigūnai, siekdami paskatinti ūkininkus geriau vykdyti žemės ūkio produktų pristatymo prievoles. Tačiau tokios priemonės ūkininkų materialinės padėties pagerinti negalėjo.

Atskira tema – 1940 m. naujakurių likimai nacmečiu. Dauguma iš jų iki sovietmečio tarnavo samdiniais (kumečiais) ir 1940 m. buvo gavę nedidelius žemės sklypus. Dalis tų naujakurių tebegyveno dvarvietėse. Tų „dvariokų“ padėtis, jeigu buvusio dvaro „centriuko“ savininkai buvo išstremti ar išvykę, nedaug pasikeitė ir nacmečio pradžioje.

Štai 1942 m. pradžioje be šeimininko Stasio Kilčiausko likusioje Bilotų dvarvietėje į vieną valdą nesujungtuose sklypuose tebeūkininkavo 1940 metų naujakuriai (bežemiams ir mažžemiams buvo išdalyta 130 ha žemės). O Musninkų pirmajame dvare, dar vadintame Musninkėlių gyvenvietėje, kilo konfliktas tarp naujakurio Jono Matulio ir apsigyvenusio Petro Kačinsko (išstremto savininko Stepo Kačinsko brolio). Tuomet viršaitis J. Bareika, vadovaudamasis ūkiniais interesais ir remdamasis kažkokiais vokiečių potvarkiais, konfliktą išsprendė naujakurio naudai. Į Ukmergės apskrities ūkininkavimo įstaigą jis pranešė, kad P. Kačinskas nuo 1942 m. sausio 29 d. „atstatytas ir paliktas dvaro darbininku... /.../, laikinai ūkvedžiu paskyriau buvusį kumetį Matulį Joną, kuris ir bolševikų laikais buvo nacionalizuoto Musninkų II dvaro komisaru. Gyv. namo kambariuose baldai ir turtas paliktas savininkui Kačinskui“¹²⁰.

Naujakurių padėtis pablogėjo 1942 m. kovo mėn., kai Panevėžio apygardos komisaras Neumas paskelbė, kad „... /.../rekvizicijos būtų uždėtos ir naujakuriams, kurie iki šiol nedavė. Kaip žinome, didelė naujakurių dalis už savo darbą buvo atlyginti natūra, bet jie javų neprivalėjo pristatyti, nors gavo daugiau, negu pagal korteles vienam žmogui reikalinga. Šiuos naujakurius reikia suregistruoti ir jie negali pasilikti daugiau javų, negu priklauso kitiems turintiems korteles. Jie neturi teisės ir duonos kortelėms gauti, jeigu tuo tarpu gavo kokį kitą darbą. Tuos, kurie nėra parsisamdę nuolatiniam darbui, reikia pranešti Arbeitsamtui... /.../“¹²¹. Toliau vokiečių pareigūno rašte reikalauta atimti arklius ir kitus galvijus, neduoti pašaro ir pan.

Kaip pasikeitė naujakurių padėtis Bilotų gyvenvietėje, matyti iš 1942 m. kovo 22 d. viršaičio rašto: „Dabartiniu laiku, paskelbus sklypininkams, kad dvaras bus sujungtas, visi išvažinėja ir nėra ka jį dirbti. Nuomininko taip pat neatsirado... /.../“¹²². Apie visus valsčiaus naujakurius viršaitis, norėdamas, kiek įmanoma, apginti naujakurių interesus, kad jiems ir toliau būtų duodamos maisto kortelės, rašė ir kitai įstaigai: „Musninkų valsčiaus buvę naujakuriai ir turėję arklius, visi anksčiau juos pardavė. Sau darbą susirado ūkiuose. Naujakuriai, kurie turėjo nuosavos žemės, tie grįžo į savo ūkius ir juos dirba“¹²³.

Nuomininką, kaip reikalavo nacių pareigūnai, viršaitis turėjo surasti ir kitai prie Musninkų miestelio dvaro sodybai ir jo buvusių valdų likučiams. Ši dvarvietė priklausė 1941 m. sovietų išstremtai Zofijai Smilgienei. 1942 m. balandžio mėn. J. Bareiką pasiekė prieš mėnesį Len-

¹²⁰ 1942 m. sausio 29 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas, *ten pat*, b. 17, l. 12.

¹²¹ 1942 m. kovo 16 d. Panevėžio gebietskomisaro raštas apskričių Viršininkams, *ten pat*, l. 36.

¹²² 1942 m. kovo 22 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities ūkininkavimo įstaigai, *ten pat*, l. 88.

¹²³ 1942 m. kovo 31 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities Maitinimo ir ūkio skyriui, *ten pat*, l. 37.

kijoje, Mikašovkos vietovėje, rašytas Alekso (Aleksandro) Smilgio prašymas „*Musninkų II dvarą, buv. jo žmonos Zofijos Smilgienės nuosavybe, niekam neišnuomoti, nes pats atvyks jo valdyti*“¹²⁴. Tačiau tuomet šią dvaro sodybą, tuomet dar vadinta Virvėčių gyvenvietę, Ukmergės apskrities ūkininkavimo įstaiga jau buvo išnuomojusi Mykolui Užpolevičiui. Apie tai viršaitis pranešė ir A. Smilgiui, pataręs jam kreiptis į šią įstaigą¹²⁵.

Iš šių pateiktų pavyzdžių ir jau minėtos tik valdytojo teisės į dirbamą žemę, kurią dažnas ūkininkas paveldėjo iš senelių ir tėvų, matyti, jog nacmečiu žemėvaldos klausimai buvo painūs. Toliau vyko pokyčiai dvarvietėse ir prie jų likusiose nedidelėse žemės valdose.

Pavyzdžiui, iš naujakurių atėmus sklypus, vėl sujungtos Bilotų dvaro žemės užėmė apie 100 ha. Jų valdytoju paskirtas Stasys Adomavičius. Viršuliškių dvarvietei (buv. savininkas – Antanas Kybartas) liko tik 83 ha valdos. Virvėčių (Musninkų II dvaras) dvaro žemių plotas sumažėjo iki 75 ha. Musninkų I dvaro, kurio laikinu valdytoju tapo Matas Skeberys, žemės 1942 m. užėmė 86,55 ha. Šiek tiek padidėjo Mantiniūnų dvarvietės valdos. Jos valdytoju buvo paskirtas buvęs žemės ūkio darbininkas Liudas Kvietkauskas. Viciūnų dvarvietės ūkį tvarkė išstremto savininko Igno Gelumbauskio (Golumbauskio) brolis Nikodemus Gelumbauskas. Viršuliškių palivarko sodyboje šeimininkavo išstremto Povilo Zimkaus senyva motina.

Nacmečio amatininkai ir įmonės

Naciams išžudžius valsčiaus žydus, iš kurių buvo nemažai amatininkų, sumažėjo įmonių ir suiro su amatais susijusi darbinių-komercinių santykių sistema. Sumažėjo amatininkų skaičius. Padaugėjo darbo likusiems amatininkams. Amatų ėmėsi naujokai.

1942 m. pradžioje Musninkų savivaldybė Ukmergės apskrities įstaigoms turėjo pateikti duomenis apie valsčiuje amatais užsiimančius asmenis. Iš įsiregistravusių amatininkų daugiausia buvo siuvėjų – 25 moterys ir 19 vyrų.

Tuomet būta net 19 kalvių. Savo kalvius turėjo Pabėržės (Ignas Jatkauskas), Skėtėrių (Leonas Krivka), Vinkšnabrasčio (Stasys Vercinkevičius) ir keli kiti kaimai. Rusių Rāgo kaime iš metalo įvairius gaminius iškaldavo ir arklius kaustė net trys kalviai – Zigmas Pečiulis, Juozas Sakalauskas ir Petras Sakalauskas. Musninkų miestelyje kalvystė vertėsi Ignas ir Leonas Stravinskai ir Juozas Marcinkevičius. Atrodo, jog pastarasis buvo ir nagingas stalius (o gal tik tas pats vardas ir pavardė), kurių valsčiuje buvo įregistruota 21. Įregistruotas ir vienas šaltkalvis – Juozas Skeberys iš Strazdų kaimo.

Į amatininkų sąrašą taip pat įrašyti du vairuotojai (*šoferiai*) – Juozas Jankauskas iš Lapėlių ir Vladas Palkevičius iš Várnalėšių kaimo.

1942 m. sausio mėn. duomenimis, Musninkų valsčiuje buvo net trylika kurpių, įregistravusių savo verslą. Mat nacmečiu labai stigo batų ir medžiagų jiems gaminti. Oda buvo tapusi strateginės paskirties produktu, todėl korpės arba klumpės, kurias dar neseniai buvo beveik išstūmusi geresnė avalynė, vėl turėjo didelę paklausą. Tad kurpiaais tapo ir dalis ūkininkų, daugiausia – mažąžemiai.

¹²⁴ 1942 m. kovo 6 d. Alekso Smilgio raštelis Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 17, l. 39.

¹²⁵ 1942 m. balandžio 14 d. Musninkų valsčiaus viršaičio laiškas Aleksui Smilgiui, *ten pat*, l. 40.

Musninkų miestelyje savo kaimynams ir aplinkinių kaimų žmonėms padus kurpėms skaptavo ir šią patvarią avalynę gamino Gabrielis Sapožnikas, Stasys Renkauskas, Petras Gudonis, Juozas Tamaševičius. Rusių Rągo kaime darbavosi kurpiai Stasys Jakučiūnas ir Vladas Visockas. Dar keliuose kaimuose buvo po vieną legalų kurpių. Kryžiaukos kaime – Stasys Vrubliauskas, Dubių – Bolius Dubietis, Užūšilių – Stasys Žaveckas, Daubariškių – Jonas Kazlauskas, Kaimynėlių – Stepas Perkauskas, Pamusių – Juozas Meškauskas, Navinos – Kazys Buračas¹²⁶.

1942 m. pradžioje valsčiuje buvo ir kelios įmonės, bet ne visos tuomet veikė. Musninkuose buvo dvi odos ir kailių dirbtuvės, kurios priklausė Aleksui Jakubauskui ir Romui Ščiuckui. Šių įmonių savininkai buvo ir jų vieninteliai darbininkai. Tokia įmonė, priklausiusi Fulgentui Česnakauskui, Kernavėje buvo didesnė – dirbo du darbininkai. Tačiau visos trys odos ir kailių dirbtuvės tuomet dirbo ne visu pajėgumu, nes neturėjo odos, kadangi „*visas turėtas odas paėmė vokiečiai*“¹²⁷. 1942 m. pradžioje dideliems žiemos šalčiams nepasiruošusiam vokiečių vermachtui pralaimėjus prie Maskvos, nacių pareigūnai karštligiškai rūpinosi šiltų rūbų ir avalynės gamyba ir kaupimu. Be to, Musninkų valsčiaus viršaitis turėjo nuolat pranešėti apie mezgėjas. Tai ir rodo, kad valsčiuje buvo daug nagingų neprofesionalių mezgėjų.

Iš 1942 m. sausio 23 d. viršaičio rašto Ukmergės apskr. mokesčių inspekcijai sužinome, kad Musninkų valsčiaus savivaldybė „*turi savo žinioje į Vokietiją repatrijavusio Juliaus Šeflerio vandens malūną ir iš jo gauna pajamų už javų malimą*“. Ši įmonė, kurioje, be vedėjo Jono Kvietkausko, dirbo dar vienas darbininkas, buvo Virvėčiuose, bet nacmečiu turėjo Musninkų vandens malūno pavadinimą. Malūne per metus buvo galima sumalti 290 tūkst. kg (5800 centnerių) grūdų. Per 8 valandas girnomis buvo galima sumalti 15 cnt (centneris – 50 kg) rugių ir supikliavoti 5 cnt miltų. Geriems kvietiniams miltams pagaminti stigo dar vienu valcinių girnų, – apie tai irgi rašoma įstaigų susirašinėjimo dokumentuose.

Savivaldybė savo žinioje taip pat turėjo keturias žydams priklausiusias vilnos karšykla, kurios 1942 m. pradžioje vis dar buvo uždarytos. 1942 m. vasario mėn. jau veikė viena iš šių vilnų karšyklų, buvusi Musninkuose (anksčiau ši įmonė priklausė žydų tautybės savininkui Maušai Veinšteinui). 1942 m. minimoje karšykloje dirbo du žmonės, iš kurių vienas – Stasys Šidagys – buvo vedėjas. 1943 m. pradžioje šioje karšykloje dirbo tik vienas darbuotojas. Įmonė per metus galėjo perdirbti 5 tūkst. kg vilnų.

Prie 1942 m. vasario 13 d. rašto pridėtame valsčiaus pramonės įmonių sąraš¹²⁸, be jau paminėtų įmonių, nurodytos dar šios (skliaustuose – savininko pavardė): Pășirvinčio plytinė (lauko) (Mykolas Juknevičius), Bajôriškių plytinė (lauko) (Romualdas Avlasevičius), Pažydeš vandens malūnas (Kostas Vasiliauskas), Čiôbiškio vandens malūnas (Mykolas Steikūnas), Smailių vandens malūnas (Rozalija Skuobienė), Bajôriškių vandens malūnas (Romualdas Avlasevičius).

1942 m. viduryje iš viršaičio pareikalauta žinių apie Musninkų valsčiaus lauko plytines ir kalkines. Pateiktoje informacijoje buvo nurodyta, jog neveikė nei R. Avlasevičiaus, nei M. Juknevičiaus plytinė, nors molio būta pakankamai. Kal-

¹²⁶ 1942 m. sausio 16 d. Musninkų valsčiaus amatininkų sąrašas, *ten pat*, b. 22, l. 2.

¹²⁷ 1941 m. sausio 17 d. žinios apie odos ir kailių dirbtuves, *ten pat*, b. 19, l. 3.

¹²⁸ 1942 m. vasario 13 d. raštas Panevėžio pramonės ir prekybos inspekcijai, *ten pat*, b. 19, l. 18.

kinių klodų taip pat buvo pakankamai, bet neveikė ir abi lauko kalkinės, priklausiusios Jonui Baronui (Rusokų kaime) ir Vladui Baumilui (Pakėrpės kaime). Nurodyta ir priežastis – stigo kuro. Galima suprasti ir kitą, rašte¹²⁹ nepaminėtą priežastį – nacmečiu ūkininkams reikėjo mažiau šių įmonių produkcijos, nes kaimuose nebuvo statybų.

1942 m. buvo įregistruota ir dar viena įmonė – Edvardo Jasinsko puodų dirbtuvė Kernavėje.

Minimame sąraše nenurodyta Musninkų pieno perdirbimo bendrovė. Tai buvo kooperatinė įmonė, nacmečiu oficialiai vadinta Musninkų pienine. Joje reikalų vedėjo pareigas ėjo Albinas Aldonis. Pieninė turėjo aštuonis pieno nugriebimo punktus. Jie buvo Kernavės miestelyje, Janiūnių ir Užušilių kaimuose, taip pat Viršuliškių, Pāširvinčio, Mantiniūnių, Pamusių dvarvietėse bei Vileikiškių palivarko sodyboje¹³⁰.

Kiti laikotarpio suvaržymai ir išbandymai

Vokišką reichsmarkę prilyginus dešimčiai sovietų rublių ir vokiečių kareiviams bei kitiems reicho gyventojams „iššlavus“ daugelio parduotuvių sandėlius, jau nacmečio pradžioje ėmė stigti daugelio prekių. Todėl didelę dalį maisto produktų ir kitų prekių gyventojai įsigydavo su kortelėmis. Musninkų valsčiuje kortelės prekinių santykių kasdienybės atributu tapo jau 1941 m. rudenį (miestuose – dar anksčiau). Vokiečių pareigūnai kortelėmis per savivaldos įstaigas kontroliavo įvairių prekių kiekius, rinko įvairiausių duomenis apie gyventojus. Iš 1941 m. lapkričio 2 d. į Ukmergę pristatyto viršaičio pažymėjimo kopijos sužinome, jog tuomet „gyventojų, kurie reikalingi aprūpinti duona, mėsa ir kitu maistu (gyventojai, kurie neturi žemės ir maistą perka) yra du šimtu (200)“¹³¹.

Buvo labai apribotos kilnojimosi ir keliavimo galimybės. Kiek tolimesnėms kelionėms (su kroviniais – netgi už valsčiaus ribų) reikėjo specialių leidimų. Pagal nacių potvarkius 1941 m. rugsėjo mėn. net ir Čiobiškio katalikų bažnyčios parapijos klebonas Antanas Šležauskas, keliamas į Ālovės parapiją (Alytaūs apskr.), turėjo gauti viršaičio pažymėjimą, kuriame dar buvo parašyta, kad kunigą „lydi ir pervežinėja jo daiktus apylinkės ūkininkai“¹³². Be tokio pažymėjimo vokiečių „tvarkdariai“ pakeliui galėjo sulaikyti. Viršaičio pažymėjimo reikėjo ir ūkininkams, perkantiems kelis rąstus savo trobesių remontui. Pavyzdžiui, 1941 m. lapkričio 4 d. tokius pažymėjimus gavo Zigmąs Liktoravičius iš Kyžiáukos kaimo ir Kernavės miestelio gyventojas Mykolas Pociūnas. Tuos pažymėjimus jie turėjo pristatyti Máišiagalos girininkui.

Nacių okupacijos metais viršaitis turėjo rašyti ar pasirašyti daugybę įvairiausių savivaldybėje išduodamų ar tvirtinamų pažymėjimų ir leidimų, nes tik su jais buvo galima tikėtis nusipirkti pačių paprasčiausių daiktų. Štai Musninkų valsčiaus gyventojas Eugenijus Bereznauskas 1941 m. rugsėjo 9 d. gavo pažymėjimą „jungtuviių drapanų pirkimui“, o Jonas Ališauskas tik su viršaičio išrašytu pažymėjimu galėjo nusipirkti 3 kg cukraus. Viršaičio ar kitos savivaldos įstaigos pažymėjimo reikėjo ir kurui ar karvei nusipirkti, daiktams pervežti¹³³.

Dar labiau kontroliuoti bet kurias prekes naciai ėmėsi 1942 m. Į ypatingą

¹²⁹ 1942 m. birželio 7 d. Musninkų viršaičio raštas, *ten pat*, l. 64.

¹³⁰ 1942 m. gegužės 8 d. žinios apie Musninkų valsčių, *ten pat*, b. 17, l. 48.

¹³¹ *Ten pat*, b. 11, l. 226.

¹³² 1941 m. rugsėjo 20 d. Musninkų viršaičio pažymėjimas, išduotas A. Šležausko kelionei į Ālovės parapiją, *ten pat*, b. 11, l. 100.

¹³³ Musninkų valsčiaus savivaldybės gaunamų leidžiamų raštų knyga, *ten pat*, b. 12, l. 3–15.

kategoriją buvo išskirtos vadinamosios verpalinės medžiagos. Norint išigyti koki nors drabužį ar aprangos daiktėlį, pirmiausia reikėjo rašyti prašymą Musninkų maitinimo ir paskirstymo punkto vedėjui. Šis su savo raštininku kiekvienam prašančiajam užpildydavo nustatytos formos lapą. Tame lape skilčių pavadinimai ir instruktyvinis tekstas buvo parašytas lietuviškai ir vokiškai. Toks formalizuotas prašymas su keliomis sąlygomis bei prašytojo ir punkto vedėjo parašais patekdavo vokiečių pareigūnams, kurie dažniausiai spręsdavo, kam duoti teisę nusipirkti vieną ar kitą daiktą. O paskui dar reikėjo sulaukti, kol tas daiktas bus parduotuvėje ar sandėlyje.

1942 m. gruodžio mėn. Kaūkiškių kaimo gyventojas Antanas Gridziuška prašė teisės pirkti medžiagą savo penkiolikmetės dukters Juzės suknelei. Tarnautojas Pranas Didžiūnas tokio leidimo prašė aštuonmetės dukters Marytės suknelei. Vileikiškių kaime gyvenęs žemės ūkio darbininkas Justas Krivickas tikėjosi gauti leidimą pirkti medžiagą kelnėms. Česlovo Šeduikio mažametėms dukterims Nijolei ir Danutei reikėjo medžiagos žieminėms suknelėms, viršaičio J. Bareikos dukterims Irenai ir Marytei reikėjo medžiagos uniforminėms suknelėms. Užūšilių kaimo ūkininkas Vladas Radžiūnas prašė leidimo medžiagai savo šešiolikmetės dukters Valės vilniam paltui. Į „išganingąjį blanką“ buvo įrašytas ir Šalviškių vienkiemyje gyvenusios Filomenos Paulauskienės noras nusipirkti medžiagos skarelėms, Vindeikių gyventojos Rožės Žukauskienės pageidavimas pirkti medžiagos sijonui. Domininkas Misiūra iš Kaimynų kaimo ir Leonas Garbatavičius iš Pigąšių tikėjosi gauti leidimą pirkti kelnėms¹³⁴. Tai tik keli „pareiškimai gauti leidimui nusipirkti verpalinių medžiagų prekėms“ iš daugelio.

Beje, prieš tai dar reikėjo rašyti prašymus ant paprastų popieriaus lapų dėl visų pageidaujamų prekių. Pavyzdžiui, į tokį preliminarinį 1942 m. lapkričio 12 d. prašymą „Musninkų valsčiaus prekių paskirstymo vedėjui“ vindeikietė Aldona Jankūnaitė, Ukmergėje besimokiusi aštuntos klasės gimnazistė, įrašė kaliošus, porą kojinių ir medžiagą „vilnonei suknetei“. Prašymą žodžiais „tikrai reikalinga“ ir savo parašu patvirtino klasės auklėtojas (atrodo, kun. E. Simaška). Šeštaklasei vindeikietei Onai Jankūnaitėi reikėjo botų, kojinių ir medžiagos suknelei. Ir tai patvirtino klasės auklėtoja M. Noreikaitė. Kaišiadorių gimnazijoje mokėsi Albina Penkauskaitė ir Feliksas Penkauskas (iš Rusių Rągo kaimo). Jie 1942 m. irgi parašė prašymus, patvirtintus gimnazijos antspaudais ir pedagogų parašais. Vienam jaunųjų musninkiečių reikėjo palto, suknelės, botų ir kojinių, kitam – palto, medžiagos kostiumui ir kaliošų¹³⁵.

Būta ir kolektyvinių paraiškų. Štai Širvintų progimnazijos direktorius 1942 m. spalio 30 d. įteikė Musninkų valsčiaus viršaičiui sąrašą, kuriame nurodė toje mokykloje besimokančius musninkiečius, kuriems reikia drabužių ir avalynės. Tuomet šios aukštesniosios mokyklos pirmojoje klasėje mokėsi Irena Bareikaitė, Alfonsas ir Evaldas Tamošiūnai, Julija Daveikaitė, antrojoje – Leokadija Mlinskaitė, Vladė Kazlauskaitė, Valerija Sipavičiūtė, Valentina Vilkelytė, Valerija Radžiūnaitė, Ona Jakiūnaitė, Jonė Saltanavičiūtė, Elena Vainilaitė, Birutė Kvietkauskaitė, Albinas Haika, Jonas Vytautas Jakiūnas, Antanas Kancleris, Henrikas Klimašauskas, Kazys Motiejūnas, Zenonas Tamošiūnas,

¹³⁴ Min. pareiškimai (1942 m. gruodžio – 1943 m. sausio mėn.), *ten pat*, b. 55, l. 84–110.

¹³⁵ Prašymai Musninkų valsčiaus Paskirstymo punkto vedėjui, *ten pat*, l. 119–122.

Stepas Vilkelis, trečiojoje – Vytautas Naraškevičius, Jonė Naraškevičiūtė, Jonė Mišūraitė, Juozas Kurgonas, Viktoras Kybartas, Jonė Usavičiūtė, Aldona Autukevičiūtė, ketvirtojoje – Aldona Akstinavičiūtė, Marija Bareikaitė, Jonas Baronas, Juozas Glinskas, Elena Gridziuškaitė ir kiti Musninkų valsčiaus jaunuoliai¹³⁶. Šiame sąraše prie pavardžių prirašyta pastabų apie kelių moksleivių išsiregistravimą iš gyvenamos vietos, leidimų pirkti numeriai, „taškų“ skaičius už gautą prekę ir pan.

O Kernavės pradžios mokyklos tėvų komitetas 1942–1943 m. žiemą rašė:

„Maloniai prašome leisti pirkti Kernavės pradžios mokyklos mokiniams medžiagos reikalingiausiems drabužiams. Mokykloje yra virš 30 mokinių. Dabartiniu metu yra keli vaikai, kurie negali mokyklos lankyti, nes visiškai neturi kuo apsivilkti. Kurie lanko, baigia plėšyti paskutinius drabužėlius./.../. Malonėkite paskirti tam tikrą skaičių metrų (nors po porą vienam mokiniui) mokyklai, taip kaip buvo daroma su batukais. /.../“¹³⁷.

Kaip matyti iš šio prašymo, anksčiau kernaviškiams pavyko išsirūpinti šiek tiek avalynės. Į moksleivių sąrašą buvo įrašyta trylika vaikų: Marytė Binkevičiūtė, Jadzė Stuckaitė, Ona Borsukaitė, Verutė Palionytė, Teodora Palionytė, Česlovas Sinkėvičius, Vytukas Puzinas, Aldutė Graužinytė, Zosė Daveikaitė, Steputė Puzinaitė, Adomas Lazarevičius, Jonas Rickevičius ir Gertrūda Kanevičiūtė¹³⁸.

Ukmergės įstaigose prašymai ir pareiškimai buvo tikrinami, ar juose minimi žmonės turi teisę gauti leidimus pirkti prašomus daiktus. Tad kiekvienas medžiagos metras, reikalingas suknelei ar kitam drabužiui pasiūti, buvo svarstomas keliose įstaigose, kol pasiekdavo siuvėją.

Kartais, turbūt gavus papildomą drabužių, kojinių ir audinių medžiagos prekių kiekį, leidimai buvo išduodami „supaprastintu“ keliu – be ilgos prašymų procedūros. Gavus tokią teisę ir nusipirkus prekę, iš pirkėjo turimų „taškų“, apie kuriuos jau minėta, sumos išskaičiuodavo daikto vertę atitinkantį „taškų“ skaičių. Į tokių leidimų gavusių žmonių 1942 m. pabaigos ar 1943 m. pradžios sąrašą buvo įrašytos 174 prekės, nurodyti jų būsimi „nešiotojai“. Pavyzdžiui, naujagimio Kasparavičiaus (Aleksandro, neaišku – tėvo ar sūnaus vardas) baltiniai buvo įvertinti 54 „taškais“, Tito Šato vyriški baltiniai – 80, Renės (Irenos) Bareikaitės kojinės – 12 „taškų“¹³⁹ ir t. t.

Tad nacių ekonominė politika paralyžiavo bent kiek normalesnius prekybinius piniginius santykius. Apie 1942 m. apie tai Musninkų valsčiaus viršaitis rašė:

„Mugninkų miestelyje iki 1941 metų rudens buvo turgai, kuriuose ūkininkai savo ūkiškus gaminius parduodavo, nuo 1941 metų rudens turgai uždaryti ir iki šio laiko neatidaryti. Musninkų miestelyje yra žemės ūkio kooperatyvas, kuris visus valsčiaus gyventojus aprūpina reikiamomis prekėmis“¹⁴⁰.

¹³⁶ 1942 m. spalio 28 d. Širvintų valstybinės progimnazijos moksleivių sąrašas, *ten pat*, l. 112.

¹³⁷ Kernavės pradžios mokyklos tėvų komiteto prašymas, *ten pat*, l. 114.

¹³⁸ 1942 m. lapkričio 28 d. Kernavės pradžios mokyklos mokinių, kuriems reikia avalynės, sąrašas, *ten pat*, l. 113.

¹³⁹ Min. sąrašas, *ten pat*, l. 1.

¹⁴⁰ 1942 m. gegužės 8 d. žinios apie Musninkų valsčius, *ten pat*, b. 17, l. 48.

Nedaug ką buvo galima nusipirkti ir už „punktus“, skiriamus už pristatytą žemės ūkio produkciją, nes vis labiau stigo net pačių būtiniausių prekių. O prekiauti pagal tikrąją rinkos kainą naciai visai trukdė ir baudė prekeivius kaip spekuliantus. Tad plėtėsi natūrinių mainų santykiai. Dažnai įvairūs daiktai buvo mainomi į maisto produktus.

Vokiečių pareigūnai sumažino gyventojams ir įstaigoms kuro normas. 1942 m. pabaigoje valsčiaus viršaitis rašė apskrities Viršininkei, kad „*skirtas vietos gyventojams aprūpinti kuru malkų kiekis labai mažas*“¹⁴¹.

Blogėjančius Lietuvos gyventojų ir lietuvių savivaldos įstaigų santykius su okupantų institucijomis dar paaštrino 1943 m. pavasarį, kuomet lietuviai sužlugdė savo jaunuolių mobilizaciją į nacių sumanytą lietuvių SS legioną, kilusi įtampa. Šis pasipriešinimas – tai buvo viena svarbiausių lietuvių antinacinės rezistencijos akcijų, kurios svarba ir reikšmė istoriografijoje dar nepakankamai įvertinta.

Po to vokiečių okupacinė valdžia pradėjo represijas prieš lietuvių inteligentiją, uždarė aukštąsias mokyklas Kaunė, Vilniuje ir Šiauliuosė. Naciai ėmė ne tik verbuoti, bet ir gaudyti žmones ne tik į darbus Vokietijoje, bet ir į kariuomenę. Daug žmonių buvo priversti slapstytis. Nedaug trūko, kad Lietuvos kaimuose ir miškuose atsirastų ginkluoti lietuvių patriotų būriai.

Vėliau įtampa kiek atlėjo. Lietuvių rezistencinės organizacijos toliau tęsė neginkluotą pasipriešinimą ir kaupė jėgas kovai prieš bolševikus. 1944 m. vasario–kovo mėn. į sudarytą Vietinę rinktinę, kuri pagal susitarimą su vokiečių karine vadovybe turėjo veikti tik Lietuvos teritorijoje, įstojo ir nemažai Musninkų valsčiaus jaunuolių. Tarp jų – Santariškių vienkiemyje gyvenęs Česlovas Aniūkštis (21 metų amž.)¹⁴². Musninkų valsčiaus gyventojai Vietinei rinktinei, kurią Lietuvos gyventojai laikė būsimos atkuriamos Lietuvos kariuomenės branduoliu, suaukojo 49 metrus drobės¹⁴³.

Nuo 1943 m. lapkričio 6 d. viršaičiui ginti Musninkų valsčiaus interesus šiek tiek galėjo padėti ir Ukmergės apskrities Viršininke patarėju patvirtintas musninkietis Stasys Vilkevičius¹⁴⁴.

Nuo išvežimo į darbus galėjo išgelbėti pažymėjimas, kuriuo būdavo įrodoma, jog į sąrašus įrašytas asmuo yra nepakeičiamas ūkyje (nuo to priklausė vokiečių surenkamos prievolės) ar tam tikroje įstaigoje. Tuo ir naudojosi viršaitis su seniūnais. Daug jaunuolių nuo priverstinės kelionės į Vokietiją ar į vokiečių kariuomenę apsaugojo ir Pakalniškių kaimą globojęs seniūnas Antanas Stravinskas. Jis sumaniai lengvino ir skirtų darbų su arkliais našta, kuria naciai labai vargino Musninkų ūkininkus. Ūkininkai būdavo išpėjami apie vokiečių pareigūnų „vizitus“¹⁴⁵.

Vokiečių *arbeitsamtas* nustatydamo žmonių skaičių, kurį valsčius turėdavo pasiųsti į darbus Vokietijoje. Musninkų valsčiui paskutinį kartą tokia darbininkų „norma“ buvo skirta 1944 m. balandžio mėn. Tuomet iš visos Ukmergės apskrities naciai tikėjosi išvežti 650 žmonių, iš kurių – 35 musninkiečius¹⁴⁶. Tačiau beveik visada vokiečiams tekdavo tenkintis mažesniu darbininkų skaičiumi.

¹⁴¹ 1942 m. gruodžio 11 d. Musninkų viršaičio raštas, *ten pat*, l. 167.

¹⁴² 1944 m. gegužės 4 d. Musninkų valsčiaus viršaičio pažymėjimas, *LCVA*, f. 1696, ap. 3, b. 62, l. 95.

¹⁴³ Lietuvos Vietinės rinktinės Ukmergės apskrities komendantūros pakvitavimas, *ten pat*, l. 99.

¹⁴⁴ Apskrities Viršininke pranešimas, *ten pat*, b. 80, l. 31.

¹⁴⁵ Min. V. Puzino atsiminimai.

¹⁴⁶ Ukmergės apskrities Arbeitsamto nustatytas darbininkų skaičius valsčiams, *LCVA*, f. 1696, ap. 3, b. 62, l. 106.

Dėl nevykdomų prievolių ir darbininkų siuntimo planų ne kartą pavojus būti suimtam buvo iškilęs ir viršaičiui Jonui Bareikai, ir seniūnams. Tai aiškiai matyti kad ir iš 1944 m. gegužės 25 d. Ukmergės apskrities Viršininko rašto:

„Ukmergės Arbeitsamto įsakymu kiekvienas viršaitis ir kiekvienas seniūnas su visa savo šeima atsako už darbininkų reikalaujamo skaičiaus nepristatymą. Balninkų valsčiaus viršaitis už atsisakymą duoti darbininkų vakar žandarmerijos buvo suimtas ir išsiųstas į Panevėžį trims mėnesiams darbams (į darbo ar koncentracijos stovyklą – S. B.). Tas pats gresia Širvintų ir Musninkų valsč. viršaičiams. Aš dar kartą prašau dėti visas pastangas, kad jūsų valsčiui skirtų darbininkų kiekis kuo skubiausiai būtų pristatytas į Ukmergę. Vieton pabėgusių darbininkų pristatyti kitus tos pačios šeimos narius ir išaiškinti, kad kol neprisistatys pabėgęs asmuo į darbovietę, tai kitas jo šeimos narys vieton skirtos prievolės dirbti tris mėnesius turės dirbti neribotą laiką... /.../“¹⁴⁷.

Kaip rodo Musninkų katalikų bažnyčios mirusiųjų metrikų knygos įrašai, dauguma musninkiečių neprisitaikė prie nacių okupacijos metais pablogėjusių gyvenimo sąlygų bei sunkiau pasiekiamo medicininio aptarnavimo. Štai 1942 m. Musninkų parapijoje mirė 68 žmonės. Daugelio jų mirties priežastys buvo tokios išgydomos ligos, kaip plaučių uždegimas, kokliušas, voties komplikacija ar kas nors panašaus. Keliolika vaikų mirė nesulaukę nė vienerių metų (daugiausia dėl plaučių uždegimo)¹⁴⁸. 1943 m. mirusiųjų įrašyta mažiau – tik 48 (iš jų – devyni kūdikiai iki vienerių metų). Tačiau 1944 m. iki liepos 16 d. (nacmečio pabaiga) parapija vėl neteko daug žmonių (įregistruotos 38 mirtys, iš jų – šeši kūdikiai iki vienerių metų)¹⁴⁹.

Tarp 1942 m. Musninkų parapijos mirusiųjų buvo kovo 23 d. Vilniuje „*nuo bombos sprogo iš orlaivio*“ (sovietų aviacijos antskrydžio metu) nukentėjęs valsčiaus tarnautojas Stanislovas Vilkevičius (41 metų amž.) ir „*nuo subadyimo buliaus*“ miręs 85 metų našlys Antanas Verikas (Mugninkėlių kaimas). Tais metais mirė ir daugiau ilgaamžių: Kaimynų kaime – 90-metė Uršulė Radžiūnienė, Vindeikių kaime – bendramžė Brigita Naraškevičienė, Katūniškių kaime – tiek pat metų turėjusi Ona Judickienė, Grabliaučiznos kaime – 87 metų sulaukęs Juozapas Ališauskas ir t. t. Bet buvo ir beprasmiškų mirčių, kaipantai: Plotų vienkiemyje kirviu užkapotas Juozapas Vaitiekūnas (70 metų amž.) ar nuo inkstų uždegimo miręs Pasketerių vienkiemyje gyvenęs dar jaunas eigulys Stanislovas Šniras (40 metų amž.)¹⁵⁰.

1943 m. Musninkų miestelyje mirė net 98 metų sulaukusi senolė Teofilė Kalinauskienė. Devyniasdešimties metų sulaukę Anapilin išėjo dar trys Musninkų parapijiečiai: Kamilė Nedzveckienė (Narvėdiškio k.), Uršulė Pileckienė (Smaliū k.) ir Adomas Pirtinas (Užūšilių k.). Nuo sovietų partizanų kulku žuvo policininkas Juozapas Brindza (40 metų amž.). „*Nuo nužudymo dalgiu*“ mirė mokesčių inspektorius Boleslovas Diržys (30 metų amž.). 1944 m. (nacmečio paskutiniu pusmečiu)

¹⁴⁷ Ukmergės apskrities Viršininko telefonograma visiems valsčių viršaičiams, *ten pat*, l. 16.

¹⁴⁸ Musninkų bažnyčios mirusiųjų metrikų knyga (pradėta 1940 m. rugpjūčio 16 d.), l. 11–23.

¹⁴⁹ *Ten pat*, l. 23–31.

¹⁵⁰ *Ten pat*, l. 15–23.

mirė 96 metų amžiaus sulaukęs Pigėšių kaimo senolis Kazimieras Jankauskas (nuo gripo), tik peržengę devyniasdešimties metų ribą – Uršulė Jatkauskienė (Pabėržės k.), Marijona Žinienė (Musninkų dvarvietė), Justinas Danilevičius (Skėtėrių k.), metais mažiau – Stanislovas Valentinavičius (Musninkų miestelyje)¹⁵¹.

Pirmieji nacmečiu gimę vaikai buvo Juozapas Vasiukevičius (gim. 1941 m. birželio 25 d. Kaimynų kaime) ir Leontyna Ašakaitė (gim. liepos 6 d. Užūšilių kaime). Berniuką krikštijo vikaras kun. Juozas Voveris, o mergaitę – klebonas kun. Levas Markuckis. Įdomu tai, kad 1941 m. birželio 22–24 d. buvo pakrikštyti net penki didesni vaikai. Iš jų tik Danutė Sofija Liktoravičiūtė buvo gimusi 1941 m. (Liulėškių kaime), o kiti krikštijamieji buvo jau paaugę. Pirmąją Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo dieną kartu su mažąja Liktoravičiūte buvo pakrikštyti Klaipėdos mieste 1938 m. gimęs Justinas Algirdas Vitkūnas ir 1940 m. spalio mėn. Kaune gimusi Stanislava Birutė Vitkūnaitė. Abiem pastariesiems vaikams 33 metų inžinierius Justinas Vitkūnas ir jo žmona Stanislava (buv. Laurinavičiūtė) suteikė savo vardus. Krikšto tėvais buvo Vladas ir Bronė Vitkūnai. Iš 1942 m. gimusiųjų buvo Modesta Danutė Ikanevičiūtė (Valiūkiškiai), Vytautas Kancleris (Kaimynėliai), Zofija Milda Verikaitė (Vindeikiai), Jonas Puzinas (Pakalniškiai), Stanislovas Jankūnas (Vindeikiai), Zofija Stravinskaitė (Ardiškis), Kazys Virginijus Maksimovas (gim. 1942 m. vasario mėn.; tėvas – sovietų armijos leitenantas rusas, motina – Vladislava Maksimovienė (Vilkelytė), Aldona Piškinaitė (Kaimynai), Danutė Angelina Šaduikytė (Mančiušėnai); Musninkų vls. Vileikiškių mokyklos mokytojo duktė ir kiti. Iš 1943 m. gimusiųjų – Vladas Kalesnykas (Musninkų mstl.), dvyniai Stasys ir Jonas Jankūnai (Vindeikiai), Boleslovas Antanas Diržys (Musninkų mstl.), gimė netrukus po tėvo nužudymo, Ieva Karčiauskaitė (Katūniškiai), Antanas Baronas (Pigėšiai) ir kiti. Kai kurių šių vaikų motinos netekėjusios. Nacmečiu Musninkų bažnyčioje buvo pakrikštyta ir kituose Lietuvos valsčiuose gimusių vaikų. 1944 m. Musninkų bažnyčios kunigai pakrikštijo ir kelis vokiečių evakuotus rusų vaikus. Jų krikšto tėvais buvo lietuviai. 1944 m. gegužės mėn. Širvintų krašte atbėgėlių šeimoje gimusios rusaitės Marijos Kuzminos krikšto tėvai buvo viršaitis Jonas Bareika ir Vladislava Maksimovienė (Vilkelytė)¹⁵².

Reikia pažymėti, kad Musninkų valsčiaus katalikų bažnyčios parapijose sielovados darbą atlikę kunigai daugeliui žmonių padėjo išverti okupacijų laikotarpio negandas. Didelis pastoracinio darbo, psichologinės, socialinės ir kitokios paramos krūvis teko Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios dvasininkams, kai kada turėjusiems padėti ir kaimyninių parapijų katalikams. Musninkų bažnyčios klebonu iš pradžių buvo kun. Levas Markuckis. Jam padėjo vikaras kun. Juozas Voveris. Pastarasis 1943 m. tapo klebonu, o kun. L. Markuckis Musninkuose liko altarista. Kernavės Švč. M. Marijos Škaplierinės bažnyčioje klebonu buvo kun. Zenonas Baužys, Čiobiškio šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje – kun. Liudvikas Puzonas¹⁵³.

Pirmiausia katalikų bažnyčios kunigų ir pradžios mokyklų mokytojų pastangomis 1943–1944 m. Musninkų valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, sustiprėjo blaivybės sąjūdis. Tačiau ne visi įstengė

¹⁵¹ *Ten pat*, I, 23–38.

¹⁵² Musninkų Rymo Katalikų bažnyčios gimusiųjų metrikų protokolų knyga (pradėta 1940 m. rugpjūčio 20 d.), I, 30–190.

¹⁵³ Kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino rašyti tekstai apie Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio katalikų bažnyčios parapijas (rankraščių kopijos gautos iš K. Misiaus).

atsisipirti neigiamiems įpročiams, piktnaudžiavo alkoholiniais gėrimais, net triukšmaudavo viešose vietose. Kai kurie iš tokių triukšmadarių pateko ir į archyvo šaltinius.

Štai 1944 m. gegužės 6 d. laikinai ėjęs Musninkų policijos punkto vedėjo pareigas Juozas Kalesnykas nutarė į Musninkų savivaldybės areštinę uždarytus „*girtus ir keliančius triukšmą Žukauską Stasį ir Naruškevičių Bronių, gyv. Vindeikių kaime, laikyti iki išsiblaivėjimo*“. Toks pat sprendimas tą dieną buvo priimtas ir „*dėl girtų ir keliančių triukšmą*“ Kaimynų kaimo gyventojų Juozo Lėlio ir Petro Baranausko¹⁵⁴.

Su Musninkų policija nemalonių reikalų turėjo ir kai kurie kiti musninkiečiai. 1942 m. liepos 9 d. policijos punkto vedėjas Kazimieras Kronkaitis surašė protokolą Musninkų miestelio gyventojui Aleksui Virbaliui, kuris „*pririšo savo arklį miestelio centro aikštėje prie valsčiaus savivaldybės išsodintų liepaičių, ir arklys augančias liepeles išsukinėjo ir vieną visai nulaužė. Be to, apteršė aikštę arklio išmatomis. Aleksas Verbylius gerai žinojo, kad arklys rišti miestelio aikštėje yra griežtai draudžiama, bet jis tai padarė tikrai tyčiomis, kad griauti tvarką ir naikinti medelius.../.../*“¹⁵⁵. Policijos protokolą pasirašė ir du liudytojai – Juozas Kalesnykas ir Juozas Laurušonis. Protokolas, kuriame prašoma nubausti neatsakingą musninkietį, liepos 13 d. buvo nusiųstas Ukmergės apskrities Viršinininko įstaigai.

Būta ir kitokių konfliktų, kurie buvo sprendžiami Ukmergėje. Pavyzdžiui, Mantiniūnų pieno pristatymo (nugriebimo) punkto vedėjas J. Kvietkauskas raštiškai paprašė viršaičio, kad šis nubaustų Karolį Lučiūną „*už nevežimą pieno iš punkto į pieninę*“. Savo ruožtu viršaitis K. Lučiūną „*už nedavimą pastoties*“ paprašė nubausti apskrities viršinininko¹⁵⁶. Atrodo, kad dar aštresnis konfliktas buvo kilęs tarp savivaldybės ir Čirkų kaimo gyventojų Juozo Stankevičiaus. Jį prašyta nubausti „*už nedavimą pastoties ir netaisymą kelių*“. Kaip matyti iš viršaičio rašto, J. Stankevičius 1942 m. net tris kartus neatliko pagal nustatytą eilę darbo su savo arkliais valsčiaus naudai įpareigojimų: kovo mėn. nevežė mokyklai malkų, liepos mėn. neatliko darbo taisant kelius, o rugpjūčio 8 d. „*be pateisinamos priežasties*“ nevežė sviesto į Vilniaus „Pienocentrą“¹⁵⁷.

Tačiau tokių konfliktų, sprestų ne Musninkų valsčiuje, buvo palyginti nedaug. Visuomenės gyvenimo pavojai ir sunkumai bei įvairios ypatybės nacmečiu reikalavo didesnio žmonių susiklausymo. Todėl iškylantys nesusipratimai daugiausia buvo sprendžiami diplomatiškai ir pagal paprotinę teisę. Tai leido musninkiečiams lengviau ir sutartinau priešintis ypač skaudiems nacių reikalavimams, nevykdyti dalies reikalaujamų prievolių. Nesiplečiant apie tautinės antinacinės rezistencijos aspektus, galima teigti, jog Musninkų valsčiuje pasireiškė visos šio pasipriešinimo formos. Musninkiečiai dalyvavo ne tik iš dalies blokuodami žemės ūkio produktų pristatymo prievoles, darbininkų ir karo talkininkų (važnyčiotojų) ir kitas mobilizacijas, bet kartu su visos Lietuvos gyventojais sužlugdė nacių sumanytą Lietuvos SS legiono sudarymą, slėpė persekiojamus žydus ir kitus besislapstančius žmones, dalyvavo kultūrinėje kovoje ir pan.

¹⁵⁴ 1944 m. gegužės 6 d. policijos punkto vedėjo nutarimai, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 62, l. 123 ir 127.

¹⁵⁵ 1942 m. liepos 9 d. Musninkų policijos punkto protokolas, *ten pat*, l. 32.

¹⁵⁶ 1942 m. rugsėjo 30 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities viršinininkui, *ten pat*, b. 30, l. 30.

¹⁵⁷ 1942 m. rugpjūčio 11 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Ukmergės apskrities viršinininkui, *ten pat*, l. 28.

Žydų gelbėjimas

Kaip vieną iš antinacinės rezistencijos išraiškų (ir labai pavojingą) galima išskirti žydų gelbėjimą. Musninkų valsčiuje buvo gelbėjami ir slapstomi tiek vietiniai žydai, tiek atvežti iš kitų Lietuvos miestų ir apskričių. Duomenų apie tai nėra daug, nes neretai apie valsčiaus ūkininkų ir kitų musninkiečių šią pavojingą veiklą neretai nežinojo net slėpėjų vaikai. Kitais atvejais vienam ar keliems žydams gelbėti ir slėpti susidarydavo kelių asmenų ar šeimų branduoliai (grandys), neretai išaugdavę iki keliolikos vienas kitu pasitikėjusių žmonių kolektyvo¹⁵⁸.

Žydų tautybės vaikai su padirbtais metrikais buvo slepiami seserų vienuolių administruojamoje Čiobiškio vaikų prieglaudoje. Apie tai žinoma nedaug. Ukmergės apskrities socialinio aprūpinimo įstaigos vedėjas į šią prieglaudą atvežė du Kauno žydų vaikus – Chaimą Zevę ir Elą Grilich. Po kažkieno skundo tie du vaikai buvo patekę į lietuvių saugumo policijos Ukmergės skyriaus įstaigą. Tačiau saugumo įstaigos viršininkas, nors ir rizikuodamas, kai liko vienas su minėtu globėju (vedėju), gražino jam vaikus, kurie paskui Čiobiškyje laimingai sulaukė nacių okupacijos pabaigos¹⁵⁹. Vėliau prieglaudoje buvo apgyvendinta ir daugiau vaikų, išvežtų iš Kauno žydų geto. Čiobiškyje iki nacmečio pabaigos slėptų kitų šešių žydų tautybės vaikų grupėje buvo išgelbėta ir Estera Elinaitė, vėliau tapusi žymia pianiste. Gelbstint šiuos vaikus, iš pradžių dalyvavo Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Danutė ir Vladas Zubovai, Natalija ir Vytautas Likevičiai ir kiti žydų gelbėtojai¹⁶⁰.

Per visą nacmetį išliko Mantinionių dvarvietėje iki 1940 m. gyvenęs Rubinas Kronikas. Dvi seseris Kronikaitės ilgai slapstė ir išlaikė Musninkų policijos pareigūnas Juozapas Brindza, vėliau žuvęs nuo sovietų partizanų kulkos. Žmonės ne kartą matė, kaip slepiamų žydaičių tėvas Rubinas Kronikas (jis iki 1940 m. gyveno buv. Mantinionių dvaro sodyboje) vakarais eidavo pas savo dukteris, kurios buvo slepiamos Virvėčių kaimo sodybos troboje ir pirtyje¹⁶¹. Joms maistu ir kitaip padėjo taip pat kiti musninkiečiai, kurių pavardės dabar nežinomos. Tarp išgelbėtų Musninkų valsčiaus žydų buvo ir 1918–1920 m. kovų savanoris Girša Liachtas. Tarp Giršos Liachto gelbėtojų buvo ir iš jo žemę nuomojęs Feliksas Bernotas. Žydus gelbėjo ir slapstė taip pat Marcinkai ir prie Kernavės gyvenę kiti ūkininkai¹⁶².

Kai kas iš gelbėtojų kaimynų suprato, kur slepiami žydai, bet neišdavė, kartais net padėdavo maistu ar kitaip. Tad vokiečiai apie šiuos slepiamus žydus nesužinojo. Tie per visą nacmetį išslapsyti žmonės kartu su 1941 m. į Rusiją ar kitur pasitraukusiais Musninkų žydais sudarė apie 10–15 proc. ikikarinės valsčiaus žydų bendruomenės, išgyvenusios nacmečio holokaustą.

Sovietų partizanai ir lenkų Armija krajo va

Musninkų valsčiuje nacmečiu kirtosi ne tik nacių ir lietuvių savivaldos interesai. Tarp valsčiaus gyventojų atra-

¹⁵⁸ Buchaveckas S. Lietuvos inteligentijos vaidmuo gelbstint žydus nacių okupacijos metais, *Lietuvių Katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1999, t. 14, p. 246.

¹⁵⁹ Jakubickas S. *Dienos įvykių sūkuriuose 1915–1986 m.*, Boston, 1987, p. 188–190.

¹⁶⁰ *Ir be ginklo kariai*, sudarė S. Binkienė, Vilnius, 1967, p. 78–80.

¹⁶¹ Min. F. Vaicekauskienės surinkta medžiaga; Juozapo Kanclerio (gim. 1934 m.) atsiminimai, užrašyti R. Tamašausko 2001 m.

¹⁶² Viktorijos Ceciūnienės (Adomavičiūtės; gim. 1931 m. Pakalniškių k.) atsiminimai užrašyti R. Tamašausko 2001 m.; min. L. Vaicekausko atsiminimai ir kiti šaltiniai.

mos ieškojo dar dvi karinės-politinės jėgos. Tai sovietų partizanai ir lenkų Armijos krajos partizanų būriai.

Sovietų parašutininkai kaimyniniuose valsčiuose buvo nuleisti jau 1942 m. pavasarį. Tačiau dauguma tų grupių dalyvių greitai žuvo, kai kurie pasidavė lietuvių policijai, dar kiti atsisakė prosovietinės veiklos. Iš neatsisakiusių kovos su vokiečiais buvo 1942 m. parašytu nuleistas desantininkas Konradas Lisauskas, kurį laiką po savo grupės sunaikinimo besislapstęs tėviškėje Siesikų valsčiuje. 1943 m. K. Lisauskui iš pabėgusių sovietų karo belaisvių ir kitų įvairaus likimo žmonių pavyko suburti sovietų partizanų būrį. Jis vėliau buvo pavadintas kiek keistoku vardu – būriu „Už Tarybų Lietuvą Nr. 3“ (jame pavaduotojas buvo Ilya Gopa, komisaras – Ivanas Gagarinas). 1943 m. pabaigoje ir 1944 m. K. Lisausko vadovaujami partizanai daugiausia veikė Siesikų, Širvintų ir Musninkų valsčiuose, kurių miškuose buvo išsirengę slėptuves. Musninkų valsčiaus vakarinėje dalyje (Lapėlių, Čiobiškio ir Astrūvkos apylinkėse) jie turėjo nemažai šalininkų ir ryšininkų (ypač tarp rusų tautybės ar kilmės gyventojų). 1944 m. pradžioje būryje tebuvo keturiolika žmonių. Nacių okupacijos pabaigoje, kai sovietų partizanų skaičius padidėjo iki 90, jie buvo išskirstyti į kelias grupes.

Tuo tarpu Musninkų valsčiaus rytinėje dalyje savo šalininkų ir ryšininkų turėjo Armija krajoja. Rytų Lietuvoje jos būriai kovojo ne tiek prieš vokiečius, kiek prieš lietuvių administraciją ir policiją, taip pat prieš sovietų partizanus. Jie stengėsi įbauginti mokytojus ir naikinti lietuviškų mokyklų tinklą. Ypač persekiojo nacių iš Seinų ir Punsko apylinkių atkeltus lietuvius.

Prieškario Lenkijos oficialiosios ideologijos principais vadovavęsi Armijos krajos būriai veikė abipus ribos su Máišiagalos valsčiumi. 1943 m. lenkų partizanų grupės ilgam apsistodavo jiems prijautusių sulenkėjusių ūkininkų sodybose Kernavės apylinkėse. Tačiau Musninkų valsčiuje didesnių antpuolių jie nesurengė. Lenkų partizanus labiausiai rėmė keli vienkiemiuose gyvenę stambieji ūkininkai. Armijos krajos būrio dalyviu tapo 1941 m. komjaunuoliu buvęs siuvėjas iš Katūniškių kaimo¹⁶³.

Tiek sovietų partizanai, tiek ir Armijos krajos būriai rengė „rekvizicinius“ reidus. Jų metu iš šioms pagrindžio jėgoms nepalankių ūkininkų buvo atiminėjami maisto produktai, drabužiai, o kartais ir arkliai, vežimai ir kt. Labiausiai kentėjo patriotiškų nuostatų lietuvių sodybos. Nežinia, kiek buvo nuo sovietų ir lenkų partizanų nukentėjusių civilių musninkiečių. Žinoma, kad 1943 m. per susišaudymą su sovietų partizanais, vykusį tarp Rusokų ir Kunigiškių kaimų, žuvo Musninkų policijos vachmistras Juozapas Brindza. Kitomis aplinkybėmis, pasiūstas į Rytų Lietuvą, Musninkų policininkas Vacys Bareika pateko į sovietų partizanų nelaisvę ir vėliau tapo jų būrio dalyviu¹⁶⁴.

Abiejų pakraipų, priešišku Lietuvos valstybingumui, partizanai ypač suaktyvėjo nacių okupacijos pabaigoje, taip trukdydami lietuvių savivaldos pareigūnų, policijos, o Armija krajoja – dar ir lietuviškų mokyklų veiklai. Tačiau Musninkų valsčiuje paralyžiuoti šių įstaigų veiklos, kaip tai atsitiko daugelyje Vilniaus, Eišiškių, Gervėčių ir Svyrių apskričių valsčių¹⁶⁵, Armijai krajojai nepavyko.

¹⁶³ Min. L. Vaicekausko rankraštis.

¹⁶⁴ *Ten pat.*

¹⁶⁵ Zizas R. Armijos krajos veikla Lietuvoje 1942–1944 m., *Armija krajoja Lietuvoje*, Vilnius–Kaunas, 1995, p. 14–39; Buchaveckas S. Rytų Lietuvos mokyklos ir Armija krajoja 1941–1944 m., *ten pat.*, p. 40–56.

Musninkiečiai karo ir okupacijų verpetuose

Kaip jau akivaizdu iš straipsnyje pateiktų faktų, nuo 1940 m. vasaros prasidėję okupacijų ir karo laikotarpio įvykiai labai pakoregavo daugelio Musninkų valsčiuje gyvenusių šeimų ir atskirų žmonių likimus. Prieš vietos gyventojus buvo naudojama įvairiausia prievarta, neretai virsdavusi genocidiniais recidyvais.

Po sėkmingo lietuvių antisovietinio sukilimo 1941 m. birželio mėn. Vokietijos kariuomenės vadovybė siūlė nacių vadovybei į kovą prieš Raudonąją armiją pasitelkti ir lietuvių dalinius, tačiau tą vasarą Hitleris tokius Lietuvos aukštų kariškių ir Laiskinosios vyriausybės pasiūlymus kategoriškai atmetė, tikėdamasis išsiversti savo turimomis karo pajėgomis. Be to, vokiečiai tuomet vengė sudaryti lietuvių karinius dalinius ir dėl to, jog tai reikštų tam tikro Lietuvos valstybingumo pripažinimą. Tuo tarpu į darbus, iš pradžių daugiausia Rytprūsioose, nuimti žemės ūkio derliaus Lietuvos gyventojai buvo pradėti siųsti jau 1941 m. vasaros pabaigoje. Daliai sovietų aktyvistų (ir 1940–1941 m. į bolševikų surengtų mitingų kalbėtojų tribūnas išstumtų žmonių) šie „savanoriški“ darbai Vokietijoje buvo gera galimybė išvengti vokiečių represijų ir kalėjimo ar konclagerio. O apskričių Viršinininkams (pareigybės pavadinimas – *S. B.*) ir valsčių viršaičiams tokių sovietmečiu „prasikaltėlių“ įtraukimas į Vokietijos siunčiamų žmonių skaičių padėjo lengviau surinkti nacių reikalaujamą darbininkų skaičių. Tačiau jau 1942 m. (po vermachto pralaimėjimo prie Maskvos ir nuostolių Afrikoje) prasidėjus totalinei vokiečių vyrų mobilizacijai ir vis labiau trūkstant darbo jėgos Vokietijos pramonėje ir žemės ūkyje, iš Lietuvos savivaldos pareigūnų imta reikalauti vis didesnių darbininkų „kontingentų“. Ir nors Lietuvai užkrautos darbininkų siuntimo į Vokietiją „normos“ niekada nebuvo įvykdytos, nemažai žmonių buvo išvežti į šiuos priverstinius darbus. Juos atliekančius žmones dėl alinančių gyvenimo ir darbo sąlygų galima vadinti XX a. vidurio Europos vergais. Tie darbai tapo ypač pavojingi 1943 m., kai JAV ir Anglijos aviacija vis dažniau ėmė bombarduoti Vokietijos miestus ir pramonės objektus. Į darbus Vokietijoje buvo išvežta ir kelios dešimtys musninkiečių.

Neaišku, ar kas nors iš musninkiečių pateko į tokius darbus per kitose vietovėse darytas gaudynes, kurios 1943 ir 1944 m. buvo surengtos ir Kaune, ir Vilniuje, ir mažesniuose miestuose bei kai kuriuose miesteliuose. Gaudynių metu dažniausiai buvo apsupamos turgavietės, o vokiečių žandarai sulaikytus jaunuolius (vyrus ir merginas) iškart gabendavo prievartinei kelionei į Vokietiją parengtus traukinių vagonus. Kartais žmonių gaudynes surengdavo ir apsupdami kino teatrus ar net katalikų bažnyčias, šventorius. Nuošaliame Musninkų valsčiuje tokių įvykių, atrodo, nebūta.

Atsisakymas vykti į darbus Vokietijoje buvo viena iš pasyviosios rezistencijos formų. Į darbininkų surinkimo punktą neatvykę žmonės turėdavo slapstytis. Jų artimiesiems grėsė represijos. Tačiau jų išvengti padėdavo savivaldos įstaigų darbuotojai ir lietuvių policininkai, dažniausiai simuliuodavę nacių įsakymus sulaikyti besislapstančius „darbininkus“ ir išpėdavę apie galimą vokiečių žandarų ar gestapininkų atvykimą. Įvairių žmonių padedami, nuo „darbo rojus“ Vokietijoje iki nacmečio pabaigos išsislapstė ir į siunčiamų darbininkų sąrašą patekė Vyšniaulaukio kaime gyvenęs jaunuolis Leonas Brasiūnas (gim. 1919 m.) su seserimi Brone (gim. 1922 m.)¹⁶⁶.

1942 m. pavasarį darbininkų tel-
kimas vyko skubotai. Pavyzdžiui, 1942 m.

¹⁶⁶ Min. L. Brasiūno atsiminimai.

gegužės mėn. Ukmergės apskrities viršininkas Vitkus apie musninkiečių, siunčiamų į darbus, atvykimą į Ukmergę pranešė tokia telefonograma: „*Numatyti iš jūsų valsčiaus Reicho pramonei talkininkauti kandidatai turi stoti komisijon*“¹⁶⁷. Kaip matyti iš archyvo šaltinių, net devyniolika musninkiečių atsisakė nacių „malonės“ aplankyti Vokietiją ir dirbti jos įmonėse. Jiems birželio 20 d. Ukmergėje buvo paskirta nauja darbo komisija. Į ją pagal pridėtą sąrašą turėjo vykti Musninkuose gyvenę kailiadirbys Aleksas Jakubauskas (gim. 1896 m.) su žmona Anele (gim. 1920 m.), kurpius Henrikas Penkauskas (gim. 1924 m.), išsituokęs stalius Antanas Mikalauskas, netekėjusi Marytė Kazlauskaitė (gim. 1911 m.), nevedęs Petras Stankevičius (gim. 1917 m.), Jonas Lisauskas (gim. 1904 m.), Juozas Pavasaris (gim. 1915 m.), taip pat septyni darbininkai, gyvenę kaimo vietovėse, ir keturi ūkininkų sūnūs¹⁶⁸. Jiems viršaitis su seniūnais per trumpą laiką turėjo įteikti naujus raginimus ir derinti šių žmonių bei valsčiaus interesus gresiančių nacių represijų akivaizdoje. Tokių įpareigojimų valsčius buvo gavęs dar ne kartą ir 1942 m., ir vėliau. Be to, reikėjo vykdyti nacių įsakymus telkiant žmones darbui Musninkų valsčiuje ar netolimuose valsčiuose buvusiuose durpynuose ir miškuose. Pavyzdžiui, 1941 m. pradžioje buvo surinkti 79 žmonės, galintys dirbti įvairius miško darbus¹⁶⁹.

1942 m. gegužės mėn. vokiečiams prireikė ir arkliais traukiamų pastočių važnyčiotojų dar labiau išstūsusio Rytų fronto prieigose. Apskirtyse pradėjo veikti vadinamosios transporto komisijos, kurios rinko ir tikrino jaunus vyrus. Musninkų valsčiaus kandidatus į dar vieną pavojingą „misiją“, susijusią su Vokietijos kariuomenės poreikiais, komisija tikrino gegužės 21 d. Tačiau kelionei po Rusijos platybes į kandidatų sąrašą įrašyti musninkiečiai (jų buvo net 12) pasirinko boikoto kelią ir komisijai neprisistatė. Tai Musninkų miestelio gyventojas Stasys Subačius, kernaviškis Juozas Česnakauskas, Juozas Bučinskas iš Minčiukų, Juozas Stravinskas iš Ardiškio ir kiti. Nacių pareigūnai per Ukmergės apskrities viršininką ir viršaitį J. Bareiką įsakė Musninkų policijos punkto vedėjui Kaziui Kronkaičiui surasti šiuos žmones¹⁷⁰. Gavus tokius nurodymus, svarbiausiems Musninkų pareigūnams vėl teko laviruoti tarp grėsmės patiems susilaukti nacių represijų ir atsakomybės už musninkiečių likimus.

Nacių okupacijos pabaiga

Nacmečio pabaigai galima priskirti 1944 m. gegužės mėn. įvykius, susijusius su Lietuvos vietinės rinktinės likvidavimu. Musninkiečiai buvo paskirti į Ukmergėje sudarytą 302-ąją batalioną. Dalis jo karių, kai naciai ėmėsi likviduoti gen. P. Plechavičiaus vadovaujamus dalinius, spėjo išsiskirstyti iki vokiečių žandarmerijos, turėjusios išgabenti jaunuolius iš Lietuvos, atvykimo. Išsiuntimo į vokiečių dalinius išvengė ir dalis Rinktinės savanorių musninkiečių. Vokiečių pareigūnai grasinimais bandė surankioti į tėviškes grįžusius jaunuolius, per apskrities savivaldos įstaigas valsčių viršaičiams siuntė reikalavimus, kad įkalbėtų grįžti vadinauosius plechavičiukus į kareivines¹⁷¹. Tačiau Musninkų valsčiaus įstaigos ne-

¹⁶⁷ 1942 m. birželio 13 d. telefonograma Musninkų valsčiaus viršaičiui, LCVA, f. 1696, ap. 3, b. 22, l. 36.

¹⁶⁸ *Ten pat.*

¹⁶⁹ 1941 m. sausio 22 d. sąrašas galinčių eiti į mišką dirbti prie medienos ruošimo, *ten pat.*, l. 8.

¹⁷⁰ 1942 m. birželio 8 d. Musninkų valsčiaus viršaičio raštas Musninkų policijos punkto vedėjui, *ten pat.*, ap. 3, b. 22, l. 35.

¹⁷¹ 1944 m. gegužės mėn. Ukmergės viršininko telefonograma visų valsčių viršaičiams, *ten pat.*, b. 62, l. 183.

siruošė talkinti okupantams ir išduoti savo jaunų vyrų, o naciai neturėjo galimybių „šukuoti“ kaimo vietovių.

Apie galimą greitą bolševikų sugrižimą taip pat priminė valsčiuje įvykdyta sovietų partizanų diversija Pamusių dvarvietėje. Čia 1944 m. naktį į birželio 3 d. buvo padegtas grūdų sandėlis. Sudegė 76 tonos grūdų¹⁷².

Vis sudėtingesnę padėtį liudija Ukmergės apskrities viršininko priekaištauojanti telefonograma viršaičiams:

„Vilniaus krašto lietuviai ir ten buvę Suvalkų krašto repatrijantai man skundžiasi, kad jiems išbėgant nuo banditų persekiojimo, valsčių viršaičiai atsisako padėti, neduodami pastočių ir neatlieka nelaimės išiktiesiems reikalingų patarnavimų... /.../“¹⁷³.

Tuo tarpu naciai, net ir patys atvirai kalbėdami apie būsimą Vokietijos pralaimėjimą, ir toliau pedantiškai spaudė viršaitį ir ūkininkus dėl darbų prievolių. Tai rodo 1944 m. birželio 5 d. Ukmergės apskrities viršininko telefonograma, kurioje buvo priminta „stropiai vykdyti karo transporto akciją“ ir kad „nuo šios dienos iki šienapjūtės pradžios į miško darbus turi būti įtraukta 90 proc. arklių“¹⁷⁴.

Musninkų valsčiaus savivaldybės ir kitų įstaigų darbuotojai iki pat nacmečio pabaigos pagal galimybes padėjo vietos ūkininkams, amatininkams, darbininkams ir kitiems gyventojams apsaugoti nuo didelių prievolių. Dalį „kandidatų“ pavyko apsaugoti nuo išsiuntimo į darbus Vokietijoje ir kitų negandų.

Apie nepaliamą nacių kišimąsi į valsčiaus ir jo ūkininkų veiklą liudija 1944 m. gegužės 25 d. įvykęs susirinkimas. Jį, padedamas agronomo Krapicko, surengė Ukmergės apskrities ūkio vado (vokiečių įstaiga – S. B.) įgaliotinis Šmitas. Musninkų miestelio aikštėje vykusiame renginyje privalėjo dalyvauti valsčiaus viršaitis, Žemės ūkio gaminių tiekimo įstaigos vedėjas, visi seniūnai, pieninės ir pieno surinkimo punktų vedėjai, penki geriausiai pieno prievolę atlikę ūkininkai ir penki blogiausi pieno prievolinkai¹⁷⁵.

Iki pat nacių okupacijos paskutiniųjų savaitių nebuvo liautasi verbuoti lietuvių jaunuolius į Reicho darbo tarnybą. 1944 m. vasaros pradžioje ji grėsė daugeliui 1926 m. gimusiems Musninkų, Gelvonų ir Širvintų valsčių jaunuoliams, kurie turėjo vykti į Širvintas. Čia 1944 m. birželio 13 d. vyko susirinkimas, skirtas „karo darbams europinės jaunuomenės (gim. 1924–1929 m.) rėmuose telkimui“¹⁷⁶.

Nacmečiu paskutinis masiškas renginys įvyko 1944 m. birželio 22 d. Jo išvarkėse trys įtakingi Musninkų žmonės gavo tokią Ukmergės apskrities viršininko Navako telefonogramą:

„Pranešu, kad 1944 m. birželio 22 d. yra Lietuvos nuo bolševikų išlaisvinimo šventė. 7 val. ryto visos įmonės ir įstaigos privalo iškelti vėliavos ir iškilmingai paminėti šią šventę. Minėjimo programą valsčiuose nustato valsčiaus viršaitis su vietos klebonu

¹⁷² Pranešimas apie gaisrą Pamusių dvare, *ten pat*, l. 221.

¹⁷³ 1944 m. birželio 13 d. Ukmergės apskrities Viršininko telefonograma Musninkų valsčiaus viršaičiui, *ten pat*, b. 62, l. 5.

¹⁷⁴ 1944 m. birželio 5 d. telefonograma, *ten pat*, l. 217.

¹⁷⁵ 1944 m. gegužės 15 d. apskrities Viršininko telefonograma, *ten pat*, b. 62, l. 184.

¹⁷⁶ 1944 m. gegužės 25 d. Panevėžio apygardos komisaro raštas Ukmergės apskrities viršininkui, *ten pat*, ap. 3, b. 63, l. 33.

ir policijos Viršininuku. Visų įstaigų ir įmonių tarnautojai šventės metu dalyvauja organizuotai ir ant žuvusiųjų karių kapų uždeda vainikus¹⁷⁷.

Apie Musninkų valsčių rašyta ir to meto periodinėje spaudoje. Didesnis straipsnis buvo skirtas Čiobiškio vaikų prieglaudai. Apie ją rašė taip:

„Ukmergės apskr. Musninkų valsčiuje, ypatingu gamtos grožiu apdovanotas, ant aukšto Neries kranto, stovi gražusis Čiobiškio miestelis.

Pačiame Neries ir Musės upių trikampyje stovi gražūs balto mūro pastatai. /.../ Tuose rūmuose dabartiniu metu yra įsteigti našlaičių Vaikų Namai (našlaičių prieglauda). Vaikų Namų administraciją ir auklėjamąjį personalą sudaro vien tik vienuolės seserys benediktinės. Patys Vaikų Namai yra išlaikomi Darbo ir Socialinių Reikalų Vadybos lėšomis ir tiesiogiai priklauso Ukmergės Socialinio Aprūpinimo Inspekcijai. Šiuo metu Čiobiškio Vaikų Namuose yra 150 auklėtinių nuo 4 iki 16 metų amžiaus. Auklėtinių skaičių sudaro: 40% dėl karo nukentėjusių-nepasiturinčių šeimų vaikai, 30% nežinomų tėvų vaikai, 20% pasimetusių šeimų vaikai ir 10% bolševikų išvežtųjų šeimų vaikai. /.../

Vaikų Namų vidaus gyvenimas yra tvarkomas labai gražiai ir pavyzdingai. Kad vaikai nenuobodžiautų ir nebūtų be užsiėmimo, yra nustatytas griežtas pamokų, darbo ir poilsio laikas. Vasaros atostogų metu vaikai dirba Vaikų Namų ūkyje, kuriam priklauso 70 ha.

Ukmergės Socialinio Aprūpinimo Inspektoriaus iniciatyva Čiobiškio Vaikų Namuose yra įsteigtas auklėtinių choras. Chorą paruošti ir jam vadovauti, Ukmergės Socialinio Aprūpinimo Inspektoriui paprašius, Kauno Benediktinų vienuolyno vyresnioji sesuo Mikšytė, kuri anksčiau pati yra buvusi Čiobiškio Vaikų namų vedėja, iš Kauno Benediktinų Vienuolyno prisiuntė vieną specialistę chorvedę vienuolę Rimšaitę. /.../“¹⁷⁸.

Vėl sovietų okupacija

Nacių okupacija Musninkų valsčiuje baigėsi kiek vėliau nei Vilniuje. Raudonoji armija Musninkus ir Kežnavę užėmė 1944 m. liepos 14 d.¹⁷⁹ „Išvadavimas“ reiškė Lietuvos reokupaciją ir lietuvių ginkluotos antisovietinės kovos tęsinį (tokios kovos pradžia – 1941 m. Birželio sukilimas).

1944 m. maždaug 200 musninkiečių buvo paimti į sovietų armiją. Daug vyrų išėjo į miškus ir tapo antisovietinės ginkluotos kovos dalyviais. Apie šimtas iš jų, tikėdamiesi, jog sovietų valdžios paskelbta amnestija nebus apgaulinga, ar nematydami kitos išeities, legalizavosi (ir daugelis buvo areštuoti). Dar keli musninkiečiai savo likimą susiejo su sovietų fronte prieš vokiečius kovojusių lenkų kariniais daliniais.

¹⁷⁷ Ukmergės apskrities Viršininuko telefonograma, ten pat, b. 62, l. 235.

¹⁷⁸ Našlaičių namai Čiobiškyje, *Savitarpinės pagalbos žinios*, 1944, nr. 2(54), sausio 31.

¹⁷⁹ Kisieliauskienė J. *Širvintų rajonas*, Vilnius, 1982, p. 15.

1944-ųjų ir pokario metų musninkiečių patirtus išbandymus savotiškai simbolizuoja Leono Bučinsko likimas. 1944 m. pavasario pradžioje jaunuolis tapo Lietuvos vietinės rinktinės, kuriai vadovavo gen. Povilas Plechavičius, kariu. Kai naciai pabandė šią tik Lietuvos gynybai sudarytą karo formuotę panaudoti dar tolokai Rytuose buvusio fronto spragoms kamšyti ir dauguma „plechavičiukų“ išbėgiojo į tėviškes, L. Bučinskas irgi grįžo į Musninkų valsčių. 1944 m. pabaigoje buvo įkalbėtas įstoti į sovietų armiją, tačiau netrukus iš jos pabėgo. Vėl grįžo į gimtąjį valsčių ir įsijungė į Žaliojo Velnio (Jono Misiūno) vadovaujamos partizanų apygardos būrį. Kautynėse buvo sunkiai sužeistas. Paskui legalizavosi. Tačiau po kelerių metų (1950 m.) L. Bučinskas vis tiek buvo suimtas, nuteistas ilgam kalinimui ir išvežtas į sovietų koncentracijos lagerius.

Tai tik vieno musninkiečio keli gyvenimo istorijos faktai. Antrosios sovietų okupacijos pradiniu laikotarpiu (iki Stalino mirties) panašų likimą išgyveno ir daug kitų Musninkų valsčiaus žmonių. Kita vertus, tuomet vėl ėmė augti sovietų valdžios šalininkų ir prisitaikėlių gretos. Daug partizanų dalią pasirinkusių musninkiečių ar jų ryšininkų bei rėmėjų žuvo per kovas su okupantais ir jų talkininkais. Vieni – didvyriškai, kiti – išduoti ir nušauti iš pasalų, dar kiti – NKVD ir jų talkininkų vykdytų „tardymų“ metu. Per kovas taip pat žuvo daug ir sovietų aktyvistų, jų šalininkų, sovietų armijos kareivių ir baudėjų iš represinių struktūrų. Žuvo ir žmonių, atsiribojusių tiek nuo ginkluotos kovos dėl laisvės, tiek nuo sovietų valdžią rėmusių. Visas šias aukas galima priskirti nusikalstamų įvykių grandinei, kurią pradėjo 1939 m. bolševikų Sovietų Sąjungos ir nacių Vokietijos suokalbis prieš Europos tautas.

Išvados

1. Per 1940–1941 m. sovietų okupaciją buvo sustabdyta Musninkų valsčiaus ekonominė, socialinė ir kultūrinė raida, pradėta krašto sovietizacija ir žmonių su-priešinimas. Represuota daug autoritetingų musninkiečių.

2. Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo pradžioje Musninkų valsčiaus sukilėliai veiksmus pradėjo 1941 m. birželio 23 d. Tačiau juos varžė iki pat birželio mėn. pabaigos per Neries upę besikeliantys ir per valsčiaus teritoriją besitraukiantys dideli sovietų armijos daliniai. Raudonarmiečiai nužudė kelis valsčiaus gyventojus. Jau karo pradžioje Musninkų sovietų valdininkai ir aktyvistai neteko ryšio su Ukmerge ir kitomis vietovėmis. Buvo išvengta sukilėlių ir izoliuotų vietos sovietų aktyvistų kovų, daugeliui pastarųjų jau birželio 24 d. pasitraukus iš valsčiaus kartu su Raudonąja armija. Nedaug žmonių nužudyta ir valsčiaus laikinosios valdžios veikimo metu (1941 m. birželio mėn. pabaiga – liepos mėn.). Dėl šių aplinkybių nacmečio pradžioje Musninkų valsčiuje visuomenės supriešinimas nebuvo toks didelis, kaip daugelyje kitų Lietuvos vietovių.

3. Didžiausias Musninkų valsčiaus nuostolis nacmečiu – vietos žydų bendruomenės sunaikinimas. Dauguma vietos žydų buvo sušaudyta 1941 m. rugsėjo 5 d. prie Ukmergės miesto. Nacmečiu žuvo apie 85–90 proc. valsčiaus žydų. Išliko tik keliasdešimt Musninkų valsčiaus žydų. Dalį šių žmonių per visą nacių okupaciją išslapstė musninkiečiai ir kiti Lietuvos žmonės, dar kiti 1941 m. buvo pasitraukę su Raudonąja armija. Žydų tautybės vaikai (daugiausia iš Kauno) buvo slepiami ir Čiobiškio vaikų prieglaudoje.

4. Vokiečių įvesta kortelių sistema, įvairūs apribojimai bei draudimai sutrikdė bent kiek normalesnius prekinius-piniginius santykius. Musninkuose buvo net neleista vykti turgui. 1941–1944 m. valsčiaus gyventojus nuskurdino nacių reikalaujamos prievolės ir įvairios „mobilizacijos“. Jų daromą poveikį pagal galimybes stengėsi švelninti Musninkų valsčiaus savivaldos įstaigos, kurių tarnautojai už tokį laviravimą galėjo patys susilaukti vokiečių pareigūnų represijų. Ne visos prievolės buvo įvykdytos. Vokiečiams nepavyko išsiųsti darbams į Vokietiją numatyto musninkiečių skaičiaus bei iki galo išreikalauti kitų gyventojams sunkiausių prievolių. Musninkų valsčiui pavyko išvengti nacių egzekucijų ir didesnių represijų.

5. Valsčiuje vyko priešinimasis nacių ekonominei politikai ir germanizacijai – svarbiausios iš įvairiai pasireiškusių neginkluotos lietuvių tautinės antinacinės rezistencijos formų. Priešinantis naciams ir pakeliant karo bei okupacijos negandas, sustiprėjo musninkiečių tarpusavio solidarumas. Sovietų antinacinei rezistencijai atstovavo nacmečio pabaigoje Musninkų valsčiuje aktyviau veikę tik sovietų partizanai. Pietrytinėje valsčiaus dalyje buvo ir Armijos krajosos dalinėlių.

6. 1944 m. liepos viduryje Raudonoji armija reokupavo Musninkų valsčių. Vokiečių kariuomenė pasitraukė beveik be pasipriešinimo. Valsčiuje prasidėjo ginkluota antisovietinė kova.

Musninkų valsčiaus gyventojai 1942 metais

Stanislovas Buchaveckas

Įvadas

Po antisovietinio 1941 m. Birželio sukilimo lietuviams iš atėjusių „išvaduotojų“ vokiečių nepavyko gauti net riboto valstybingumo, kuris būtų panašus į Slovakijos pavyzdį. Lietuvą Hitleris ir nacių vadovybė traktavo kaip iš Sovietų Sąjungos paimtą karo grobį. Lietuva tapo viena iš Ostlando komisariatų (faktiškai – pusiau kolonija) sudariusių keturių generalinių sričių, kurias valdė Hitlerio paskirti generaliniai komisarai. Jau nacių okupacijos pradžioje nebuvo slepiama, kad Lietuvą bus siekiama kolonizuoti ir germanizuoti. Daliai Lietuvos gyventojų turėjo būti taikomos vokietinimo priemonės pačioje Lietuvoje. Kita jos gyventojų dalis jau buvo pradėta naudoti kaip pigi darbo jėga Vokietijoje, o ateityje planuota tai daryti dar intensyviau. Šių žmonių taip pat laukė suvokietinimas. Dar kiti Lietuvos gyventojai turėjo būti naudojami kaip kolonistai Gudijoje ir kai kuriose Rusijos srityse. Tokiems veiksams paruošti naciai 1942 m. gegužės 27 d. ir surengė Lietuvos generalinės srities¹ gyventojų surašymą.

1942 m. pavasarį vokiečių kolonistai buvo pradėję dar tik kurtis kai kuriose vakarinėse Lietuvos apskrityse ir didesnės grėsmės dėl germanizacijos bei kolonizacijos nebuvo. Bet 1942 m. gegužės 27 d. data paženklintas Lietuvos generalinės srities visuotinis gyventojų surašymas (realiai surašymas vyko kelias savaites) – dar vienas žingsnis į dar didesnę krašto išteklių ir žmonių eksploatavimą ir pasiruošimas paversti Lietuvą Vokietijos dalimi. Surašymo duomenys pirmiausia buvo reikalingi darbams į Vokietiją išvežamų gyventojų skaičiui planuoti. Tolesnes nacių užmačias įgyvendinti sutrukdė Vokietijos pralaimėjimas. Istorikams liko nelabai išsamūs ir mažai apdoroti 1942 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys (tiek suvestiniai, tiek ir išvestiniai), kuriuos būtų galima naudoti kaip medžiagą ir šaltinį įvairiems 1941–1944 m. nacių okupacijos laikotarpio ir viso XX a. penktojo dešimtmečio Lietuvos istorijos tyrimams, todėl jie dar labai mažai naudojami. Tad šiame straipsnyje ir supažindinama su nacmečiu vykdyto Mūsniukų valsčiaus gyventojų surašymo duomenimis, patekusiais į Lietuvos centrinę valstybės archyvą. Pateikiami nepublikuoti Musninkų miestelio ir kitų vietovių gyventojų surašymo duomenys. Kai kurių gyvenviečių žmonių surašymo medžiaga analizuojama detaliau – supažindinant su tuomet gyvenusiomis šeimomis, užsiėmimais bei verslais ir kita informacija apie 1942 m. musninkiečius. Pateikiama žinių apie kai kurių gyvenviečių žmonių išsilavinimą. Informatyviausiai apibūdinami Mūsniukų miestelio gyventojai. Taip pat supažindinama su demografiniais pokyčiais, susijusiais su į Mūsniukus ir aplinkinius kaimus atvykstančiais žmonėmis (kuriant šeimas ir pan.), ir kitomis tendencijomis, kurias atskleidžia, atrodytų, sausi surašymo dokumentų faktai ir skaičiai.

Reikia konstatuoti, kad ne visa 1942 m. gyventojų surašymo medžiaga pateko į archyvą. Be to, parengiamuosiuose butų–ūkių sąrašuose ir buto–ūkio lapuose ne visos pavardės yra gerai įskai-

¹ Prie Lietuvos generalinės srities 1942 m. pavasarį buvo prijungtos Ašmenos ir Svyrių apskritys bei dar keli valsčiai, dabar esantys Gudijos valstybės sudėtyje.

tomos arba teisingai parašytos. Kai kurios pavardės ar vardai galėjo būti iškreipti ir perrašant surašymo duomenis (surašymą vykdžiusiose įstaigose). Dalies rusų ar lenkų tautybės gyventojų pavardes ir vardus sąrašuose ir buto–ūkio lapuose surašinėtojai ar surinktų duomenų perrašinėtojai „sulietuvino“. Prie kai kurių pavardžių nėra vardų.

1942 m. gyventojų surašymo dokumentacija nebuvo sudėtinga. Klausimų ratas taip pat nebuvo platus. Iš pradžių į kaimų ar didesnių gyvenviečių gatvių parengiamuosius sąrašus buvo įrašomi buto–ūkio, sodybos ar jos dalies šeimininko pavardė arba „*bendro gyvenimo įstaigos pavadinimas*“ (pvz., pradžios mokykla, jeigu joje gyvendavo ir mokytojas) ir nurodomas gyvenančių žmonių skaičius. Paskui, remdamiesi šiais sąrašais, surašinėtojai eidavo į namus ir užpildydavo buto–ūkio lapus.

Buto–ūkio lapuose ir surašymo apylinkių suvestinėse, kuriose taip pat nurodomas vyrų ir moterų skaičius, buvo vartojamas žodis *šeimyna*. *Šeimynos* sąvoka yra platesnė nei *šeimos*. *Šeimyną* sudaro ne tik vaikai, tėvai, seneliai ir proseneliai, bet ir tolimesni kartu gyvenantys giminaičiai bei samdiniai. Ši sąvoka geriau tinka, surašant gyventojus pagal tuo metu jų gyvenamąją vietą, o ne pagal giminybę. Todėl ji buvo pasirinkta ir 1942 m. surašyme. Žodis *šeima* surašymo lapuose nebuvo vartojamas, tačiau šiame straipsnyje jis vartojamas, nes daugelis 1942 m. mažesnių *šeimynų*, kuriose tebuvo tik tėvai (ar vienas iš jų) ir vaikai, sudarė pagrindinę socialinę ląstelę, vadinamą *šeima*.

Musninkų valsčius ir jo gyventojai 1942 metais

1942 m. Musninkų valsčius, kaip ir iki 1940 m. okupacijos, priklausė Ukmergės apskrīčiai, kuri buvo viena iš didesnių apskrīčių Lietuvoje. Ukmergės apskrityje buvo net 17 valsčių. Iš jų – Širvintų, Mūsninkų ir Gėlvonų valsčiai. Tuometinio Musninkų valsčiaus plotas – 183 km². 1942 m. gyventojų surašymo duomenimis, valsčiuje gyveno 7437 žmonės. Lietuviais užsirašė 7178 (96,52 proc.), rusais – 158 (2,12 proc.), lenkais – 75 (1,01 proc.), gudais – 18 gyventojų². Dar 8 žmonės buvo kitų tautybių. Vokiečių pareigūnams įteiktuose visos Lietuvos gyventojų surašymo duomenyse yra kiek kitas Musninkų valsčiaus gyventojų skaičius – 7441. Iš jų – 3881 moteris ir 3560 vyrų³. Moterų ir vyrų skaičių skirtumas, lyginant su daugeliu kitų valsčių, nebuvo didelis.

Palyginkime su kai kuria kita žinoma statistika: 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, Musninkų valsčiuje buvo 7529 gyventojai⁴, 1939 m. – 7707, o 1942 m. jų surašyta mažiau. Tiesa, nacmečiu ir valsčiaus plotas buvo mažesnis nei 1923 m., kuomet valsčiaus teritorija užėmė 207 km². Tačiau ir mažesni plotą užimančiame Musninkų valsčiuje dėl natūralaus gyventojų prieaugio turėjo gyventi daugiau žmonių nei 1923 m., bet dėl 1940–1941 m. sovietų ir nacių okupacijų padarinių ir ypač dėl 1941 m. vasaros karo įvykių bei genocidinių veikslių valsčius patyrė didelių demografinių nuostolių. Didžiausių – dėl žydų žudynių. Valsčius taip pat neteko dalies gy-

² 1942 m. gyventojų surašymo Lietuvos generalinėje srityje duomenys, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. R-743, ap. 5, b. 45, l. 59.

³ *Ten pat*, b. 46, l. 61.

⁴ *Lietuvos gyventojai (1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys)*, Kaunas, 1925, p. 4.

ventojų per 1940–1941 m. bolševikų represijas, kai žmonės „dingdavo“ NKVD areštinėse ir kalėjimuose, per 1941 m. birželio mėn. masinius trėmimus. Musninkiečių žuvo ir per Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo veiksmus (valsčiaus teritorijoje ar kitur Lietuvoje), ir per tuo pačiu laiku (1941 m. birželio mėn. paskutinę savaitę) vykusį antisovietinį Birželio sukilimą. Taip pat buvo nacių represijų aukų. Pagaliau kai kurie žmonės dėl įvairių priežasčių slapstėsi nuo nacių okupacinės valdžios įstaigų ir gyventojų surašinėtojų (tarp jų – ir žudynių išvengę žydai). Be to, kelios dešimtys musninkiečių pasitraukė su bolševikais į Sovietų Sąjungos gilumą.

Musninkų miestelis, jo gatvės ir gyventojai

Musninkų miestelio gyventojų butai–ūkiai nebuvo surašyti į parengiamuosius sąrašus pagal gatves, kaip daryta daugelyje kitų Lietuvos miestelių. Tai rodo, jog XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje gatvių pavadinimai dar nebuvo galutinai įtvirtinti (tai sutrukdė ir 1940–1941 m. sovietų okupacija, nes kai kurie gatvėvardžiai „neįtikėjo“ bolševikų valdžiai) žmonių tarpusavio santykiuose. Be to, valsčiaus gyventojai žinojo jiems reikalingo asmens gyvenamąją vietą ir be gatvės pavadinimo bei numeracijos. Tad visi namų šeimininkai (dalis jų gyveno savivaldybei priklausančiuose namuose nuomininko teisėmis) pateko į vieną išankstinį sąrašą, kuriame net nenurodyti gatvių pavadinimai, nors nemažai namų ir buvo sugrupuoti pagal jas. Kai kuriuose namuose gyveno po kelias šeimas ar šeimynas. Į Musninkų miestelio parengiamąjį butų–ūkių sąrašą surašinėtojai įrašė 118 šeimininkų (ar įstaigų pastatų, jei juose gyveno ir žmonės)⁵. Name ar jame buvusiuose atskiruose butuose gyvenantys žmonės buvo surašyti į buto–ūkio lapus. Remdamiesi šiais šaltiniais, susipažinsime su miestelyje gyvenusiomis šeimomis ir „šeimynomis“ ir sužinosime žmonių užsiėmimus, jų pragyvenimo šaltinius ir kt. Žiūrindami Musninkų buto–ūkio lapus (archyve jie sudėti ne į vieną bylą), išsiaiškiname, jog į parengiamojo sąrašo pradžią buvo įrašyti Kanclerio ir Dubiečio gatvės (pavadinimas neretai rašytas ir su brūkšneliu) keli namai, o kiti šios gatvės namai pateko į sąrašo vidurį. Kitų gatvių namai irgi įrašyti į sąrašą maišytai. Kai kuriose gatvėse buvo daug nenumeruotų namų. 1942 m. gyventojų surašymo sąrašuose ir buto–ūkio lapuose keli namai neturi nei gatvės pavadinimo, nei numerio.

Pavyzdžiui, miestelio butų–ūkių parengiamajame sąraše pirmuoju įrašytas stalius Jonas Žebrauskas, bet jo namas jokiai gatvei nepriskirtas. 1913 m. Musninkuose gimęs J. Žebrauskas buvo lankęs pradžios mokyklą, nevedęs, gyveno su broliu Henriku (gim. 1924 m.) ir tėvais. Tėvas Povilas (gim. 1862 m. Dėltuvos vls.) buvo vedęs labai jauną žmoną, jo būsimą motiną Sofiją (gim. 1894 m. Musninkų vls.). Abu tėvai mokėjo skaityti, o tėvas – ir rašyti, nors valdiškos mokyklos nebuvo lankę⁶.

Jokiai gatvei nepriskirtas ir iš Musninkų valsčiaus kilusių siuvėjo Jono Jurkevičiaus (gim. 1895 m.) ir jo penkeriais metais jaunesnės žmonos Pranės būstas. Jie susituokė 1923 m., iš trijų gimusių vaikų užaugo du, bet jie gyveno atskirai nuo tėvų. J. Jurkevičius buvo lankęs pradžios mokyklą, žmona – išmokusi tik skaityti tėvų namuose⁷.

Dėl nacmečių vykusios žmonių migracijos tarp kaimo ir miestelių (apsirūpinant maisto produktais ir kitais pra-

⁵ Musninkų miestelio surašymo apylinkės butų–ūkių parengiamasis sąrašas, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 8070a, l. 1–2.

⁶ Jono Žebrausko buto–ūkio lapas, *ten pat*, b. 8070, l. 2.

⁷ Jono Jurkevičiaus buto–ūkio lapas, *ten pat*, l. 4.

gyvenimo šaltiniais, pas senelius priglaudžiant vaikaičius ir pan.) gyventojų skaičius tiek Musninkuose, tiek giminytės ryšiais su jais susietuose kaimuose 1942 m. negalėjo būti visai tikslus. Tačiau tuometinė statistika atspindėjo nacių okupacijos pradžioje vykusių demografinius procesus arba jų tendencijas.

1942 m. Musninkuose buvo 119 butų–ūkių⁸. Kai kuriuose namuose ar sodybose buvo po kelis butus. Tad galima teigti, jog dalis žydams priklausiusių namų tebestovėjo tušti. Į surašinėtojų lapus buvo įtraukta 415 žmonių. Iš jų – 195 vyrai ir 220 moterų⁹. Palyginkime: 1923 m. Musninkuose gyveno 556 žmonės, o 1939 m. – 493 (į šį skaičių galėjo įeiti ir prie miestelio prigludusių kelių vienkiemių gyventojai)¹⁰.

Kanclerio ir Dubiečio gatvės gyventojai

1942 m. Kanclerio ir Dubiečio gatvėje pirmąjį numerį turėjusiame (neaišku, ar suteikto numerio ženklas buvo ant sienos) name buvo bažnyčios tarnautojo (įrašyta – „*varpininkas*“) Juozo Pavasario (gim. 1915 m. Musninkų vls.) butas. Jaunas vyras išlaikė kartu gyvenusią tėvą Aleksandrą (gim. 1863 m. Gelvonų vls.) ir seseris Genovaitę (gim. 1921 m. Musninkų vls.) ir Jadvygą (gim. 1925 m. Žaslių vls.). Iš šių duomenų matyti, jog J. Pavasario tėvai kelis kartus keitė gyvenamąją vietą. Jaučiausioji sesuo buvo baigusi pradžios mokyklą, vyresnioji ir Juozas – ją lankė, bet nebaigė, o tėvas jaunystėje buvo tik išmokytas skaityti (be mokyklos). J. Pavasario bute gyveno ir nuomininkė – beraštė verpėja našlė Veronika Vaškevičienė (gim. 1887 m. Musninkų vls.)¹¹. Šie skirtumai atspindi gerėjančias sąlygas siekti aukštesnio išsilavinimo.

Pirmuoju numeriu pažymėtame name buvo dar keli butai. Viename iš jų gyveno Musninkų policijos punkto vedėjas Kazys Kronkaitis (gim. 1901 m. Vilkaviškio apskr., Žališios vls.) su žmona Kotryna (gim. 1902 m. Ukmergės apskr., Vėprių vls.). Sūnūs Vytautas (gim. 1930 m. Vėprių vls.) ir Jonas (gim. 1935 m. Širvintų vls.)¹², būsimasis Lietuvos kariuomenės vadas, 1942 m. lankė pradžios mokyklą¹³.

Tame pačiame name gyveno dar du viengungiai policijos tarnautojai – Adomas Grigas (gim. 1914 m. Ukmergės apskr., Pabáisko vls.) ir Leonas Baltrukonis (gim. 1912 m. Seinų apskr., Pūnsko vls.).

Kanclerio ir Dubiečio gatvės penktąjį numerį turėjo namas, kuriame gyveno policininkas Juozas Kalesnykas (gim. 1918 m.). Jo šeimoje dar buvo metais vyresnė žmona Janina ir dukra Regina (gim. 1942 m. Širvintų vls.). Abu tėvai buvo kilę iš Šešuolių valsčiaus¹⁴.

Toje pačioje gatvės pusėje stovėjusiame name (Nr. 11) gyveno dvi šeimos. Viename bute – Musninkų žemės ūkio kooperatyvo vedėjas buhalteris Stepas Maleckas (gim. 1920 m. Siesikų vls.) su žmona Janina (gim. 1923 m. Musninkų vls.), kuri dirbo sąskaitininke Musninkų smulkaus kredito draugijoje. Moteris buvo baigusi kelias vidurinės mokyklos klases, o vyras – aviacijos mokyklą. Kitame

⁸ Žr. surašymo apylinkių butų–ūkių sąrašus, *ten pat*, b. 10235, l. 98, 99–100.

⁹ *Ten pat*, l. 100.

¹⁰ Min. leidinys apie 1923 m. gyventojų surašymą, p. 492; 1939 m. kovo 25 d. Musninkų viršaičio žinios Ukmergės apskrities Valdybai, LCVA, f. 1261, ap. 2, b. 13, l. 57.

¹¹ Juozo Pavasario buto–ūkio lapas, *ten pat*, l. 16.

¹² Buves (1999–2004) Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Jonas Kronkaitis.

¹³ Kazio Kronkaičio buto–ūkio lapas, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 8071a, l. 41.

¹⁴ Juozo Kalesnyko buto–ūkio lapas, *ten pat*, b. 8070a, l. 14.

to paties namo bute buvo išikūrusi gausi žemės ūkiu besivertusio Jono Jankausko (gim. 1891 m. Širvintų vls.) šeima – net aštuoni žmonės. Kartu gyveno dešimčia metų jaunesnė žmona Zofija, kuri, kaip ir šeši jų vaikai (dar du buvo mirę), buvo gimusi Musninkų valsčiuje. Kaip matyti iš buto–ūkio lapo, J. Jankauskas turbūt turėjęs kokią nors negalią, nes ūkį jau buvo užrašęs vyriausiam sūnui Edvardui. Pastarasis jau buvo baigęs pradžios mokyklą, tėvas – tik savarankiškai pramokęs skaityti, o motina – beraštė. Iš likusių vaikų mokyklą jau buvo lankęs Vladas (gim. 1932 m.), o Leonardas, Aldona, Mykolas ir Zofija dar buvo ikimokyklinukai¹⁵.

Ištisiniame miestelio butų–ūkių sąrašė tarp pirmųjų namų įrašytas Kanclerio ir Dubiečio gatvėje stovėjęs valsčiaus savivaldybės pastatas, kuriame taip pat buvo dviejų viengungių butai. Čia gyveno tuometinis savivaldybės sekretorius Titas Šatas (gim. 1910 m. Gélvonų vls.) ir laukų technikas Viktoras Vitkauskas (gim. 1915 m. Šešuolių vls.), baigęs žemės ūkio mokyklą.

Kanclerio ir Dubiečio gatvės name, kuris neturėjo numerio, gyveno dar vienas savivaldybės pareigūnas – areštinės prievaizdas Česlovas Leleckas (gim. 1919 m. Musninkų vls.). Jis ir trejais metais vyresnė iš Širvintų valsčiaus kilusi žmona Pranė buvo baigę pradžios mokyklą. Turėjo dvi dukteris – dvimetę Leokadiją ir tik 1942 m. gimusią Ireną¹⁶.

Poriniais numeriais pažymėtų Kanclerio ir Dubiečio gatvės namų buvo daugiau. Atrodo, kad kai kuriuose iš jų 1942 m. nebuvo gyvenama. Name be numerio viena gyveno senutė Ona Bareikienė (gim. 1855 m. Ukmergės apskr., Žemaitkiemio vls.). Ji buvo susituokusi 1873 m., o iš dešimties jos pagimdytų vaikų gyvas tebuvo tik vienas. Nurodyta, kad moteris dar tebesivertė žemdirbyste (turbūt turėjo daržą)¹⁷.

Parengiamajame sąrašė šalia įrašytos dar dvi Bareikų šeimos, gyvenusios Kanclerio ir Dubiečio gatvės keturioliktuoju ir šešioliktuoju numeriais pažymėtuose namuose. Pirmajame iš jų gyveno Stasys Bareika (gim. 1892 m. Musninkų mstl.) su žmona Prane (gim. 1993 m. Musninkų vls.) ir keturiolikmete dukterimi Stase. Pastaroji jau buvo baigusi pradžios mokyklą ir talkino tėvams žemės ūkio darbuose, o tėvai tik savarankiškai tebuvo išmokę skaityti. Kitame name gyvenusio ūkininko Antano Bareikos (gim. 1904 m. Musninkų vls.) šeimyną sudarė penki asmenys. Kartu gyveno žmona Justina (gim. 1910 m. Petrogradė, kuris įrašytas kaip Petrāpilis), pradžios mokyklą lankantys sūnūs Simas ir Lionginas, samdinys Vladas Kancevičius (gim. 1928 m.). Abu tėvai buvo išmokę skaityti ir rašyti, bet valdiškos mokyklos nelankę¹⁸.

Gatvės pradžioje buvusiam name (Nr. 6) su šeima gyveno dar vienas policijos tarnautojas – Vladas Palevičius (gim. 1910 m. Utenės vls.). Jis buvo baigęs tris gimnazijos klases. Žmona Vilhelmina, kilusi iš Liūkmenų vls., buvo trejais metais vyresnė, baigusi pradžios mokyklą. Jie augino du vaikus (abu gimė Liūkmenų vls.) – pradžios mokyklą lankantį aštuonmetį Zenoną ir penkiametę Reginą Danutę.

Gretimo namo (Nr. 8) įrengtuose dviejuose butuose gyveno dvi šeimynos. Viena iš jų sudarė su žmona išsiskyręs Antanas Mikalauskas (gim. 1903 m. Kaišiadorysė, skaityti ir rašyti išmokęs savarankiškai). Duoną jis pelnė iš staliaus amato. Kitame bute gyvenančią našlę Juzę

¹⁵ Buto–ūkio lapai, *ten pat*, l. 12–14.

¹⁶ Buto–ūkio lapai, *ten pat*, l. 4–6.

¹⁷ Onos Bareikienės buto–ūkio lapas, *ten pat*, b. 8071a, l. 29.

¹⁸ Buto–ūkio lapai, *ten pat*, l. 25–27.

Markevičienę (gim. 1893 m. Musninkų vls., buvo lankiusi pradžios mokyklą) išlaikė kitur gyvenantys sūnūs geležinkelininkai Eduardas ir Feliksas. Pastarojo žmona Janina Markevičienė (gim. 1911 m. Vilniuje,) ir duktė Barbora (gim. 1940 m. irgi Vilniuje) gyveno kartu su Juze Markevičiene. Janina Markevičienė buvo lenkė, tačiau lietuviškai kalbėti mokėjo. Kartu gyveno ir Valė Gribauskienė (gim. 1907 m. jau minėtame Petrapilyje, iš kurio į Lietuvą atvažiavo 1919 m.), taip pat lenkė, bet lietuviškai nemokėjo kalbėti. Ji buvo su dukterimi Irena (gim. 1933 m. Vilniuje), kuri mokyklos dar nelankė. V. Gribauskienę išlaikė vyras Aleksandras, irgi geležinkelininkas¹⁹.

Toliau gyveno ūkininko Stasio Bareikos (gim. 1892 m. Musninkų mstl.) šeima. Joje, be vieneriais metais jaunesnės žmonos Pranės, dar buvo duktė Stasė (gim. 1928 m.). Ji jau buvo baigusi pradžios mokyklą. Tėvai tebuvo išmokę skaityti. Vienas vaikas gyveno atskirai²⁰.

Kanclerio ir Dubiečio gatvės name, kuriam buvo skirtas dvidešimtas numeris (daugelis namų neturėjo numerio lentelės), gyveno ūkininkas Antanas Kvietkauskas (gim. 1880 m.). Jis su dvejais metais jaunesne žmona Rozalija buvo kilę iš Musninkų. Kartu gyveno ir trys vaikai iš penkių gyvų (gimė šeši). Du vaikai gyveno kitur. Sodybos šeimininkė buvo beraštė, o vyras su dukterimi Ona (gim. 1919 m.) skaityti ir rašyti kitados išmoko namų sąlygomis (mokyklos nelankė). Sūnūs Simas (gim. 1926 m.) ir Jonas (gim. 1922 m.) buvo baigę šešių skyrių pradžios mokyklas, o Jonas – dar ir žemės ūkio mokyklą.

Gretimame name (Nr. 22) gyveno bendrapavardis ūkininkas Pranas Kvietkauskas (gim. 1900 m.). Jis buvo musninkietis, o aštuoneriais metais jaunesnę žmoną Sofiją atsivežė iš Žaslių valsčiaus. Šeima augino du vaikus – 1930 m. gimusį Vytautą Kazį, jau baigusį pradžios mokyklos keturis skyrius, ir septynmetę Janiną. P. Kvietkauskas buvo baigęs rusišką pradžios mokyklą caro laikais, o motina skaityti ir rašyti išmoko be mokyklos²¹.

Kituose dviejuose namuose gyveno iš Musninkų valsčiaus kilę Kološkos²².

Dvidešimt ketvirtuoju numeriu pažymėtoje sodyboje buvo įsikūrusi ūkininko Jono Kološkos (gim. 1892 m.) šeima. Šeimininkas buvo baigęs pradžios mokyklą (kaip ir jo kaimynas – rusišką), o jo žmona Eduarda (devyneriais metais jaunesnė) skaityti ir rašyti išmoko savo tėvų namuose. Kološkų dešimtmetis sūnus Jonas 1942 m. lankė pradžios mokyklą, o jaunėlei Elenai tebuvo ketveri metai (santuoka 1927 m.). Ši ūkininkų šeima savo žemei apdirbti samdė darbininkus, kurie kartu su šeimininkais negyveno. Tame pačiame name gyveno dar Marija Bortkevičienė (gim. 1901 m. Vilniuje) su dukterimi Elena (gim. 1926 m. Lenkijoje, Kielcų mieste). Moteris išlaikė vyras, dirbęs kelių techniku Ukmergės mieste. Jos abi buvo vienos iš labiau išsilavinusių miestelio gyventojų. Motina buvo baigusi šešias gimnazijos klases, duktė – penkias. Tačiau pirmoji beveik nesuprato lietuviškai, o jaunėlė kalbėjo ir lenkų, ir lietuvių kalbomis.

Kitame name gyveno netekėjusios seserys Kološkaitės – 1903 m. gimusi Karolina ir penkeriais metais jaunesnė Marytė. Jos vertėsi žemės ūkiu. Vyresnioji išmoko skaityti ir rašyti tėvų namuose, o jaunesnioji buvo lankiusi kelis pradžios mokyklos skyrius. Seserys vieną kamba-

¹⁹ *Ten pat*, l. 31–35.

²⁰ Stasio Bareikos buto-ūkio lapas, *ten pat*, l. 25.

²¹ Prano ir Antano Kvietkauskų butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 17–19.

²² *Ten pat*, l. 13–15.

rį buvo išnuomojusios Stasei Vaitekūnaitei (gim. 1920 m. Musninkų vls.), kuri buvo baigusi žemės ūkio mokyklą ir dirbo Musninkų butų biuro vedėja.

Namo su dvidešimtuoju numeriu arba nebuvo, arba jame niekas negyveno, o trisdešimtuoju numeriu pažymėtame name būta net dviejų butų, kuriuose gyveno vieniši žmonės, abu kilę iš Musninkų valsčiaus. Feliciją Tamoševičienę (gim. 1880 m., beraštė) išlaikė Bajoriškių kaime gyvenantis sūnus. Kitame bute gyveno dar jaunas ir nevedęs miško darbininkas Juozas Bareika (gim. 1907 m., skaityti ir rašyti pramokęs ne mokykloje). Jis dirbo Vileikiškių malkų sandėlyje, o Musninkuose buvo apsistojęs laikinai (nuolatinė gyv. vieta – Ardiškio k.). Kitoje tos pusės gatvės sodyboje irgi buvo du butai. Viename iš jų gyveno kurpius Juozas Tamoševičius. Jis buvo vedęs, bet gyveno vienas. Kitame bute – irgi Tamoševičiai: Sofijos (gim. 1919 m.) ir už ją septyniolika metų vyresnio Zigmo šeima. Buvo vedę 1938 m., bet vaikų neturėjo (vienas kūdikis gimė negyvas). Vertėsi ūkininkavimu. Abu nelankė valdiškos mokyklos, bet mokėjo skaityti ir rašyti. Visi buvo kilę iš Musninkų valsčiaus²³.

Kanclerio ir Dubiečio gatvės trisdešimt ketvirtajame name gyveno ūkininko ir tuometinio valsčiaus viršaičio Jono Bareikos (gim. 1898 m.) šeima. Į buto-ūkio lapą buvo įrašyti šeši žmonės: pats viršaitis, žmona Eleonora (gim. 1906 m.), dvynukai Jonas ir Irena (gim. 1931 m.) ir du samdomi darbininkai (1923 m. gim. Česlovas Griškevičius ir metais jaunesnė Genė Mlečkaitė)²⁴. Be pastarųjų išsiversti ūkio darbuose šeimninkei buvo sunku, nes viršaitis (kaip prisimena žmonės) buvo „*prapuolęs valsčiaus reikaluose*“. Kaip matome, į Musninkų gyventojų skaičių nebuvo įtraukta tuomet vidurinėje mokykloje besimokiusi duktė Marija Bareikaitė²⁵. Bareikų dvynukai tuomet lankė Musninkų pradžios mokyklą.

Atokiau (atrodo, už neužstatytų sklypų) buvo Stasio ir Elenos Kvietkauskų sodyba. Jie abu gim. 1910 m. Musninkų mstl., abu buvo lankę pradžios mokyklą, bet jos nebaigę. Ūkininkavo be samdinių.

Vilniaus gatvės gyventojai

Vilniaus gatvės pirmajame name gyveno dvi šeimos, atstovavusios dviem skirtingoms kartoms. Viena iš jų sudarė našlė Uršulė Saveikienė (gim. 1889 m. Musninkų vls.) su dviem vaikais. Motina buvo beraštė ir vertėsi skalbėjos darbu. Sūnus Stasys (gim. 1921 m.) jau buvo kiek lankęs pradžios mokyklą ir iki 1942 m. pavasario kaip mokinyš pas batsiuvį sėmėsi amato paslapčių. Gyventojų surašymo metu S. Saveikio nebuvo Musninkuose – jis pateko tarp jaunuolių, kuriuos vokiečiai buvo mobilizavę į transporto tarnybą (su arkliais) ir pasiuntę į Rytų frontą. Trylikametė duktė Leontina tebelankė mokyklą. Jaunesnėje, Giliūnų šeimoje, buvo jos „galva“ Jonas (gim. 1910 m. Vilniuje), kuris dirbo savivaldybės darbininku, žmona Scholastika (gim. 1917 m. Musninkų vls.) ir per patį gyventojų surašymą (1942 m. gegužės 27 d.) gimęs sūnus Jonas²⁶.

Trečiuoju numeriu pažymėtame name irgi buvo keli butai. Daug įnamių turėjo ūkininkas Aleksandras Verbylius (gim. 1902 m. Musninkų vls.). Kartu su juo gyveno motina Elena (gim. 1985 m. Gėlvonų vls.), netekėjusi sesuo Janina ir dėdienė Ona Verbylienė (gim. 1864 m. Vilniuje). Pastaroji buvo baigusi pradžios mokyklą, o motina – beraštė. Brolis su seserimi pra-

²³Ten pat, l. 5–11.

²⁴Jono Bareikos buto-ūkio lapas, ten pat, l. 3.

²⁵Dabar – Musninkų mecenatė Marija Remienė.

²⁶Butų-ūkių lapai, ten pat, l. 111–113.

džios mokyklą lankė, bet jos nebaigė. Pas Verbylius kambarį nuomojosi Juozas Juškevičius (gim. 1919 m. Gelvonų vls.). Jis buvo baigęs gyvulininkystės mokyklą ir dirbo „kontrolasistentu“. Tame pačiame name taip pat gyveno tik lenkiškai (tiksliau – vietine slavų tarpe) kalbanti siuvėja Rozalija Gaigalienė (gim. 1896 m. Musninkų vls.), bet ji įrašyta lietuve. Siuvimo amato ėmėsi ir R. Gaigalienės devyniolikmetė duktė Marija, kuri, nors jos gimtoji kalba taip pat buvo lenkų, jau gerai mokėjo lietuviškai. Dar viename bute gyveno virėja dirbusi netekėjusi Uršulė Talalytė (gim. 1892 m. Ukmergės apskr., Siesikų vls., mokėjusi tik skaityti)²⁷.

Vilniaus gatvės Nr. 5 sodyboje buvo įsikūrę žemės ūkiu besivertę Vaškevičiai. Abu tėvai – Jonas ir Ona – buvo vienmečiai (gim. 1908 m.), kilę iš Musninkų valsčiaus. Sūnui Jonui tebuvo treji metai. Šeiminkas buvo baigęs pradžios mokyklą, o žmona – tik kelis skyrius.

Šios gatvės pradžioje gyveno ir lenkų Červinskių (Červinskių) šeima. Ją sudarė jau senyvas ligotas Jonas (Jan) ir jį išlaikiusi devyniolika metų jaunesnė žmona siuvėja Ona (Ana), kuri gimė 1893 m. prie Vilniaus. Vyras buvo gimęs Poznanėje. Abu nemokėjo lietuviškai.

Vilniaus gatvės Nr. 11 name gyveno ūkininko Vlodo Vitkūno (gim. 1906 m. Peterburge, su tėvais į Lietuvą atvažiavo 1907 m.) šeimyna. Jo šeimą sudarė tik žmona (gim. 1913 m. Musninkų vls.), aštuonmetė duktė Leontina ir sena motina Elena Vitkūnienė. Todėl darbams nudirbti teko samdyti darbininką. Juo 1942 m. buvo kartu gyvenantis Stasys Švedavičius (gim. 1918 m. Musninkų vls.). Pas Vitkūnus kambarį nuomojosi tarnautojas Viktoras Barkauskas.

Vitkūnai buvo įsikūrę gretimame name. Čia gyveno ir ūkininkė našlė Klementina Vitkūnienė (gim. 1888 m. Panevėžio apskr., Pūmpėnų vls.) su netekėjusia dukterimi Vale (gim. 1908 m. Peterburge). Šios moterys buvo pasimokiusios. Motina baigė rusišką pradžios, o duktė buvo lankiusi vidurinę mokyklą. Iš Rusijos į Lietuvą jos atvyko 1924 m.²⁸

Toliau Vilniaus gatvėje gyveno net trys Vilkevičių šeimos. Viena iš jų sudarė nevedęs ūkininkas Juozas Vilkevičius (gim. 1908 m. Musninkų mstl.), gyvenęs kartu su motina Uršule (gim. 1882 m. Trākų apskr., Žaslių vls.). Pastaroji carizmo metais tik pramoko skaityti, o sūnus buvo šiek tiek lankęs mokyklą. Ūkininko Vlodo Vilkevičiaus (gim. 1900 m.) sodyboje buvo įsikūrusi jo dvejis metais vyresnė žmona Stefanija, uošvė Elena Radžiūnienė ir svainis Mykolas Radžiūnas. Jie visi buvo kilę iš Musninkų valsčiaus, o lenkų kalba jiems buvo gimtoji. Vilniaus gatvės trisdešimt pirmuoju numeriu pažymėtas namas priklausė ūkininkės našlės Zofijos Vilkevičienės (gim. 1899 m. Trākų apskr., Žaslių vls.) šeimai. Joje dar buvo du sūnūs – dvidešimtmetis Jonas ir metais jaunesnis Stasys – moters atrama ūkio darbuose. Dar du vaikai buvo mirę. Motina mokėjo tik skaityti, o sūnūs buvo mokęsi pradžios mokykloje.

Vilkevičių kaimynystėje gyveno iš Musninkų miestelio kilęs kalvis Juozas Marcinkevičius, kuriam su žmona Juzė (gim. Širvintose) 1942 m. buvo po dvidešimt trejus metus. Abu turėjo nebaigtos pradžios mokyklos išsimokslinimą. Kartu gyveno jaunojo kalvio motina (gim. 1870 m.), irgi Juzė. Ji neišmoko nei skaityti, nei rašyti, buvo pagimdžiusi net dvylika vaikų, iš kurių gyvi tebuvo keturi²⁹.

²⁷ *Ten pat*, l. 117–121.

²⁸ *Ten pat*, l. 123–127.

²⁹ *Ten pat*, l. 129–133.

Vilniaus gatvės porinių numerių (ne visi juos buvo prisikalę) pusėje buvo mažiau gyventojų. Šeštuoju numeriu pažymėtame name gyveno dvi šeimos. Su našle Felicija Černiauskiene (gim. 1894 m. Musninkų vls.) gyveno vaikai Tadas, pradžios mokyklą lankantys vaikai Vladislava ir Stepas bei dvidešimtmetė duktė Janina, kuri dirbo pardavėja Musninkų kooperatyvo parduotuvėje. Stogdengys Juozas Subačius (gim. 1884 m. Musninkų vls.) ir jo aštuoneriais metais jaunesnė žmona Marijona turėjo net devynis vaikus. Visi vaikai tebegyveno. Kartu su tėvais – trys. Valerija buvo mažametė, o Stasys ir Mikalina lankė pradžios mokyklą. Jų tėvai buvo beraščiai³⁰.

Vilniaus gatvės Nr. 8 name gyveno Musninkų pašto viršininkas Leonas Muralis (gim. 1909 m. Kaūno mieste). Jo vienuolika metų jaunesnė žmona Vanda buvo kilusi iš Musninkų valsčiaus, turėjo progimnazijos išsilavinimą, augino ketverių metų sūnų Rimgaudą.

Kitame name gyveno Musninkų vaikų darželio vedėja Jadvyga Nagevičiūtė (gim. 1912 m. Latvijoje, Liepėjoje). Toliau nuo miestelio centro buvo įsikūrusi senutė našlė Mikalina Karalienė (gim. 1874 m. Utenos apskr., Molėtų vls.). Ji mokėjo tik skaityti. Tame pačiame name gyvenusi beraštė Marija Mingailaitė (gim. 1870 m. Musninkų vls.) vertėsi siuvėjos amatu.

Vilniaus gatvės tos pusės tolimiausiame name gyvenęs Stasys Lisauskas irgi buvo senyvas (gim. 1874 m. Musninkų vls.), bet turėjo jauną žmoną Mikaliną (gim. 1909 m. Máišiagalos vls.). Tarp jų buvo net 35 metų amžiaus skirtumas. Susituokė 1926 m. Lenkų kalba abiem buvo gimtoji (o tautybė – lietuvių). Šeiminkas mokėjo lietuviškai, o žmona – ne. Ji mokyklos nebuvo lankiusi, bet buvo pramokusi skaityti, o vyras šiek tiek mokėsi pradžios mokykloje³¹.

Širvintų gatvės gyventojai

Daug namų buvo Širvintų gatvėje. Prie pat centrinės miestelio kryžkelės stovėjusiame name (Nr. 2) gyveno girininko Antano Maceikos (gim. 1905 m. Labanoro vls.) šeima. Ją sudarė žmona Elena (gim. 1910 m. Gélvonų vls.) ir dvi dukterys – keturmetė Audronė ir ką tik gimusi Nijolė. A. Maceika buvo baigęs aštuonių klasių gimnaziją ir miškų mokyklą, o girininkijoje taip pat tarnautoja dirbusi žmona – keturias gimnazijos klases. Kartu gyveno ir aukle dirbanti Maceikienės giminaitė – septyniolikmetė Elena Šimaitė³².

Beveik prieš girininkiją (kitoje gatvės pusėje) penktuoju numeriu pažymėtame name buvo du Strazdų butai. Viename iš jų buvo įsikūręs viengungis siuvėjas Feliksas Strazdas (gim. 1910 m. Rygojė, iš kurios atvažiavo 1913 m.). Jis buvo baigęs pradžios mokyklą. Tokį patį išsimokslinimą buvo įgijęs ir ūkininkas Vacys Strazdas (gim. 1905 m. Vilniaus apskr., Máišiagalos vls.). Jo šeimoje buvo žmona Sabina (gim. 1909 m. Širvintų vls., skaityti ir rašyti išmoko namų sąlygomis), penkiametė duktė Nijolė ir prieš pusmetį gimęs sūnus Donatas Gediminas³³.

Toje pačioje Širvintų gatvės pusėje toliau tebuvo tik keli apgyvendinti namai. Surašymo medžiagoje stigo kelių namų numerių. Šalia Strazdų namo buvo Igno Tamoševičiaus (gim. 1894 m.

³⁰ Butų–ūkių lapai, *ten pat*, b. 8070a, l. 80–82.

³¹ *Ten pat*, l. 84–90.

³² Antano Maceikos buto–ūkio lapas, *ten pat*, b. 8071a, l. 53.

³³ Butų–ūkių lapai, *ten pat*, l. 55–57.

Musninkų vls., baigusio pradžios mokyklą) sodyba. Joje dar gyveno Vilniuje gimusi ir penkeriais metais jaunesnė žmona Stefanija (mokėjo tik skaityti), penkiolikmetis sūnus Antanas (tebelankė pradžios mokyklą) ir keturmetė duktė Lionė.

Toliau gyveno didelė Naraškevičių šeima. Jos maitintoju buvo „*medžių plukdytojas-prižiūrėtojas*“ (kitaip – sielininkas) Juozas Naraškevičius (gim. 1900 m. Musninkų vls.). Jis buvo savarankiškai išmokęs skaityti ir rašyti. Kartu gyveno XIX a. pabaigoje gimusi motina Uršulė Naraškevičienė (beraštė), dvidešimt vienerių metų Petras Naraškevičius, trys pradžios mokyklą lankę paaugliai (Povilas, Valė ir Teodoras) ir šešiametis Vytautas Naraškevičius.

Širvintų g. Nr. 17 name gyveno kalvis Ignas Stravinskas (gim. 1906 m. Musninkų vls.), skaityti ir rašyti išmokęs namuose. Septyneriais metais jaunesnė žmona (irgi musninkietė pagal kilmę) temokėjo skaityti. Šeima turėjo 1937 m. gimusius dvygnukus – Algimantą ir Valeriją. Gretimame name gyveno žemės ūkiu besivertusios Aleksandra Vilkevičienė (gim. 1883 m. Musninkų vls.) ir jos duktė, irgi Aleksandra,ėjusi penkioliktus metus. Ir motina, ir duktė buvo baigusios pradžios mokyklą (jau nelė – penkis skyrius)³⁴.

Kitoje gatvės pusėje, už girininkijos, gatvė buvo nutįsusi daug toliau.

Aštuntuoju numeriu pažymėtoje sodyboje gyveno dvi šeimos. Viena sudarė senukai Apolonija (gim. 1872 m. Trākų apskr., Vievio vls.) ir Juozas (gim. 1865 m. Trākų apskr., Žaslių vls.) Stankevičiai. Abiejų gimtoji kalba buvo lenkų (tautybė – lietuvių), o berašte likusi moteris taip ir neišmoko lietuviškai (vyras mokėjo abi kalbas). Su jais kartu gyveno du sūnūs: našliu likęs Vladas (beraštis), dirbęs darbininku girininkijoje, ir vienuolika metų jaunesnis Petras (buvo lankęs pradžios mokyklą), užsiiminėjęs dailidės amatu. Vyresnysis buvo gimęs Žaslių valsčiuje, o jo jaunesnysis – šeimai jau persikėlus į Musninkų valsčių. A. Stankevičienė pagimdė net dvylika vaikų. Iš jų 1942 m. tebegyveno septyni. Kitą šeimą sudarė Veronika Jakštienė (gim. 1914 m. Trākų apskr., Kazokiškių vls.) su trimis mažamečiais vaikais. Namuose buvo kalbama lenkiškai (vietine slavų tarpe). Šeimą išlaikė Bilotų dvare žemės ūkiu darbininku tarnavęs V. Jakštienės vyras³⁵.

Gretimame name gyveno, ir, atrodo, gana vargingai, netekėjusi Filiomena Žamblauskaitė (gim. 1896 m. Širvintų vls.). Ji turėjo tris vaikus. Aštuoniolikmetis sūnus Jonas buvo vyriausias ir, kaip ir motina, beraštis. Jis dirbo sargu policijos punkto įstaigoje. Mokyklą buvo lankiusi dvejais metais jaunesnė duktė Ona. Ji gyventojų surašymo metu buvo išvykusi žemės ūkiu darbams į Graužoniškių kaimą (Gėlvonų vls.). Kitai dukteriai Janinai tebuvo šešeri metai. Žamblauskų namuose buvo kalbama lenkiškai, o šeiminkė, dirbusi padiene darbininke, lietuviškai netgi susikalbėti nemokėjo.

Lietuvių kalbos nemokėjo ir kitame name įsikūrusi batsiuvio Gabrielio Sapožniko (gim. 1887 m.) šeima. Batsiuvis su penkeriais metais jaunesne žmona Marija buvo kilę iš Vilniaus miesto. Abu baigę pradžios mokyklą. Surašymo lapuose prie jų ir kartu gyvenančios uošvės (Rozalija Kovzon, gim. 1867 m. Musninkų vls., Liuliškių k.) bei mažametės vaikaitės (Alina Nenartavičiūtė) pavardžių buvo įrašyta: „*tautybė – lenkas*“. Kitame bute gyveno žemės ūkiu darbininko Jono (gim. 1897 m. Širvintų vls.) ir iš Musninkų apylinkių

³⁴ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8071a, l. 61–67, 89.

³⁵ *Ten pat*, l. 107.

kilusios Onos Žamblauskų šeima. Jie buvo beraščiai. Namuose kalbėta tik lenkiškai (vietine slavų tarpe). Lietuviškai galėjo susikalbėti tik buto šeimininkas ir mokyklą jau lankantis sūnus Vytautas (gim. 1930 m.). Dar trys vaikai buvo mažamečiai³⁶.

Širvintų gatvės name Nr. 14 gyveno Musninkų vaistinės tarnautojas Mykolas Bartkus (gim. 1880 m. Rasėinių apskr., Týtuvėnų vls.) su iš Širvintų valsčiaus kilusia žmona Ema, kuri buvo aštuoniolika metų jaunesnė už savo vyrą. Pastarajam tai buvo antroji santuoka (sutuoktuvių sakramentai duoti tik 1942 m. gegužės mėn. pradžioje). Musninkų vaistininkas buvo baigęs Kazanės universiteto farmacijos skyrių. Antroji žmona mokyklos nelankė, bet skaityti ir rašyti buvo pramokusi. Kartu gyveno M. Bartkaus duktė iš pirmosios santuokos – jau ištekėjusi Viktorija Jacunskienė (gim. 1911 m. Kaukazė). Jai, matyt, pagal motinos valią įrašyta lenkės tautybė (tėvas – lietuvis). V. Jacunskienė buvo baigusi prekybos institutą ir lankiusi konservatoriją. Musninkuose dirbo pas tėvą vaistinėje. Abi su M. Bartkumi gyvenančios moterys vaikų nebuvo gimdžiusios³⁷.

Trys žmonės gyveno ir gretimame name. Čia šeimos galva buvo Musninkų girininkijos darbininkas Petras Vasilevičius (gim. 1915 m. Musninkų vls.). Iš Gėlvonų valsčiaus atsivežta žmona Marija buvo dešimčia metų jaunesnė. Ji mokyklos nelankė, bet buvo pramokusi skaityti, o vyras buvo beraštis. Susituokė 1938 m. Turėjo trimetį sūnų Vytautą.

Toliau buvo įsikūrusi žemės ūkiu besivertusi Ona Jaščiunskienė (gim. 1897 m. Musninkų mstl.) su trimis vaikais. Ji buvo lankiusi rusišką pradžios mokyklą, o vyresnieji vaikai baigė tokią pat mokyklą jau nepriklausomoje Lietuvoje. Ūkyje motinai labiausiai padėjo devyniolikmetė duktė Juzė, talkino ir batsiuvio amato ėmėsis trimis metais jaunesnis sūnus Bronius. Jo brolis Stasys tebelankė pradžios mokyklą. Dar vienas O. Jaščiunskienės vaikas jau gyveno kitur.

Dvi šeimos gyveno ir dvidešimtuoju numeriu pažymėtame name. Viena iš jų sudarė našlė Stefanija Astikienė (gim. 1877 m. Maišiagalos vls.) ir kartu gyvenantis šešiametis vaikaitis Feliksas. Moteris buvo beraštė. Lietuviškai nekalbėjo. Pagimdė dešimt vaikų, iš kurių 1942 m. gyvi buvo tik penki. Kitoje namo pusėje gyvenusio dailidės Felikso Vrubliausko (gim. 1910 m. Vilniaus mieste) šeimoje taip pat buvo kalbama vietine slavų tarpe. Tačiau girininkijoje dirbęs F. Vrubliauskas (buvo beraštis) ir jo žmona Stefanija (gim. 1915 m. Musninkų vls., mokėjo skaityti) galėjo susikalbėti ir lietuviškai. Šeimoje augo dar mažamečiai vaikai – duktė Stasė ir sūnus Vilhelmas.

Kaimyniniame name gyveno iš Dzūkijos kilę žmonės – Aleksas Jakubauskas (gim. 1896 m. Alytaūs apskr., Butrimonių vls.) ir dvidešimt ketveriais metais jaunesnė jo žmona Anelė. Ji buvo kilusi iš tos pačios apskrities (Stākliškių vls.), buvo lankiusi pradžios mokyklą. Vyras pramoko skaityti ir rašyti ne mokykloje. A. Jakubauskas buvo nagingas kailiadirbys. Šeima vaikų neturėjo³⁸.

Širvintų gatvės name Nr. 28 gyveno siuvėja Eva Kliukaitė (gim. 1899 m. Trakų apskr., Žāslių vls.). Ji buvo lenkė, lietuviškai nekalbėjo, skaityti ir rašyti išmoko ne mokykloje. Su siuvėja gyveno ir netekėjusi jos giminaitė Marija Kazlauskaitė, dirbusi žemės ūkyje. Šioje sodyboje butą turėjo ir mokytojas Vytautas Kvedaravičius (gim. 1824 m. Ukmergės mieste).

³⁶Ten pat, l. 101, 109.

³⁷Mykolo Bartkaus buto-ūkio lapas, ten pat, l. 99.

³⁸Ten pat, l. 89–97.

Kitame name gyventa iš Musninkų valsčiaus kilusių žemdirbių Jokūbo (gim. 1887 m.) ir Marijos (gim. 1892 m.) Denisovų šeimės. Iš gimusių aštuonių vaikų 1942 m. tebegyveno šeši. Kartu su tėvais – keturi: Vladas, Jadvyga, Elena ir Jonas. Pirmieji du buvo šiek tiek lančę pradžios mokyklą, kurią tuo metu lankė du jauniausieji vaikai. Motina buvo beraštė, tėvas skaityti ir rašyti buvo pramokęs pats.

Kaimynystėje buvo įsikūrusi Žukauskų šeima. Ją sudarė 1918 m. gimę ir tik 1941 m. gruodžio mėn. pabaigoje susituokę Jonas (širvintiškis) ir Marija (iš Musninkų vls.) bei vyro motina Emilija Žukauskienė (gim. 1876 m. Širvintų vls.). Namuose jie kalbėjo netaisyklinga lenkų kalba, bet su kaimynais susikalbėjo ir lietuviškai. J. Žukauskas dirbo dailide Musninkų girininkijoje³⁹.

Trisdešimt ketvirtuoju numeriu pažymėtame name gyveno stogų dengimo ir mūrijimo darbų savarankiškas meistras Stepas Krivka (gim. 1900 m. Musninkų vls.). Jis buvo lančę pradžios mokyklą, o jo žmona Pranė (gim. 1909 m. irgi Musninkų vls.) skaityti ir rašyti pramoko tėvų namuose. Šeimoje augo trys dar maži vaikai – keturmetis Antanas, dvimetis Jonas ir tik 1942 m. kovo mėn. gimusi Elena⁴⁰.

Sodyboje Nr. 36 gyveno nemažą ūkį turėjęs Jonas Tviraga (gim. 1903 m.). Jis ir jo trejais metais jaunesnė žmona Ona buvo kilę iš Musninkų valsčiaus. Abu buvo lančę pradžios mokyklą. Su sūnaus šeima gyveno jo išlaikoma motina Marijona, mokėjusi tik skaityti. Sutuoctiniai turėjo keturis vaikus (penktasis mirė). Iš jų du sūnūs (Mykolas ir Juozas) tebelančę pradžios mokyklą. Dukros (Onutė ir Marytė) dar buvo mažametės. Todėl žemės ūkio darbams 1942 m. pavasarį samdė Stasį Saveikį (gim. 1914 m. Vilniaus mieste) ir penkiolikmetę Zosę Denisovaitę, kurie gyveno kartu su J. Tviragos šeima.

Atrodo, jog Tviragų sodyboje buvo įsikūręs ir siuvėjas Jonas Gumbrevičius (gim. 1915 m. Musninkų vls.), gyvenęs tik su žmona Stefanija, kilusia iš Gelvonų miestelio. Šeima vaikų neturėjo. Moteris buvo kiek vyresnė, truputį lankiusi mokyklą, o vyras skaityti ir rašyti išmoko ne mokykloje⁴¹.

Tarp surašytų Širvintų gatvės namų pateko ir keli namai, kurių nei gatvė, nei numeriai nenurodyti. Tačiau, atrodo, jog šie namai turėjo priklausyti Širvintų gatvei. Tik jų, kaip ir nė vienos kitos Musninkų miestelio sodybos, numeracija dar nebuvo sutvarkyta.

Tuose namuose gyveno tą patį Stasio vardą turėję butų-ūkių šeimininkai Buračiauskas, Tamoševičius ir Vilkevičius⁴². Jų visų gyvenimas buvo susijęs su žemės ūkiu.

Ūkininkas Stasys Vilkevičius (gim. 1892 m. Musninkų vls.) su penkeriais metais jaunesne žmona Paulina (kilusi iš Širvintų vls.) buvo baigę pradžios mokyklą. Veprių žemės ūkio mokyklą baigęs vyriausias sūnus (gim. 1923 m., irgi pavadintas Stasio vardu) įgytas žinias taikė tėvų ūkyje. Jaunėlis sūnus Vytautas tebuvo šešerių metų. Ūkio darbams dar buvo pasamdyta dvidešimtmetė Stasė Malakauskaitė iš Maišiagalos valsčiaus.

Iš Musninkų valsčiaus buvo kilusios ir abi kitos šeimos. Tik skaityti išmokęs Stasys Tamoševičius (gim. 1896 m.) ir jo trejais metais jaunesnė žmona Mikalina (skaityti ir rašyti pramoko namuose) turėjo tris vaikus. Vyriausiajam sūnui Enrikui (gim. 1925 m.) sudarė sąlygas baigti ir pradžios mokyklą, ir progimnaziją.

³⁹ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 77, 83–87.

⁴⁰ Stepo Krivkos buto-ūkio lapas, *ten pat*, l. 81.

⁴¹ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 69, 79.

⁴² *Ten pat*, l. 71–73.

Pradžios mokyklą buvo baigęs ir devyniolikmetis Leonas. Duktė Stasė 1942 m. pavasarį dar neturėjo ir trejų metų. Vyresnio amžiaus Stasys Buračiauskas (gim. 1889 m.) gyveno tik su žmona Marija ir motina Kotryna.

Kunigo Petrulio aikštė

Atrodo, jog 1942 m. Kunigo Petrulio aikštėje buvo apgyvendinti ne visi namai. Keli sklypai galėjo būti neužstatyti. Kunigo Petrulio aikštės antrąjį numerį turėjo pastatas, kuriame gyveno Musninkų žemės ūkio kooperatyvo pardavėjas Kazys Širvinskas. Jo šeima gyveno kitur. Penktuoju numeriu pažymėtame name buvo įsikūrusi kaminkrėčio Jono Lisausko (gim. 1904 m., į Lietuvą atvažiavo 1912 m.) šeima, kurią sudarė už vyrą trylika metų jaunesnė žmona Elena ir du maži vaikai. J. Lisauskas buvo baigęs pradžios mokyklą, o žmona – tik kelis skyrius. Namu Nr. 7 butuose gyveno mokytoja Zofija Šarkaitė (gim. 1920 m. Deltuvos vls.) ir miško darbininko Leono Astiko (gim. 1916 m. Širvintų vls.) šeima. Joje dar buvo žmona Stasė (gim. 1922 m. Gėlvonų vls.) ir nė vienerių metų neturėjusi dukra Elytė. Kartu gyveno S. Astikaitės septyniolikmetė sesuo Jadvyga Krivickaitė⁴³.

Kitame aikštės pakraštyje (Kun. Petrulio a. Nr. 15) gyveno žemdirbių Prano (gim. 1910 m. Musninkų vls.) ir Janinos (gim. 1922 m. Gėlvonų vls.) Laukių šeima. To paties namo kitame bute su savo motina Viktorija (gim. 1882 m. Siesikų vls.) ir teta buvo įsikūręs batsiuovys Petras Gudonis (gim. 1915 m. Gėlvonų vls.). Šalimais stovėjusiame name gyveno žemės ūkiu besivertęs Vladas Tamoševičius (gim. 1892 m. Musninkų vls.). Jis buvo kilęs iš nutautėjusios lietuvių šeimos, bet mokėjo lietuviškai, baigė pradžios mokyklą, o V. Tamoševičiaus žmona Bronė (gim. 1900 m. Lydos apskr., ištekėjo 1930 m., buvo beraštė) nemokėjo lietuvių kalbos. Užtai lietuviškai jau mokėjo Musninkų pradžios mokyklą lankanti vyresnioji duktė Danutė (dar buvo duktė Honorata). Netoliese stovėjo namas, kuriame gyveno batsiuovio Stasio Renkausko (gim. 1894 m. Širvintų vls., baigęs pradžios mokyklą) šeima. Ją sudarė žmona Veronika (gim. 1899 m. Musninkų vls., beraštė) ir trys sūnūs (dar du vaikai jau gyveno savarankiškai). Penkiolikmetis Stasys, kiek pasimokęs pradžios mokykloje, Musninkuose mokėsi siuvimo amato. Aštuoniolikmetis Henrikas buvo mobilizuotas į vokiečių karo transporto tarnybą (arklių traukiamų pastočių važnyčiotojas). Jaunėliui Vytautui tebuvo treji metai⁴⁴.

Aikštės pavadinimas po 1940–1941 m. sovietų okupacijos dar nebuvo nusi-stovėjęs. Todėl keli namai prie tos pačios aikštės, užrašyti kaip priklausantys Turgaus ir Nepriklausomybės aikštėms (tuodu pavadinimai vartoti 1918–1939 m.), priskirtini prie Kun. Petrulio aikštės.

Viename iš tų namų (Nr. 17) gyveno dvi šeimos. Viena iš jų sudarė savi-valdybės tarnautojas Petras Pauplys (gim. 1906 m. Jonavos vls., baigė Širvintų vid. mokyklos tris klases) su žmona Liucija (gim. 1922 m. Gėlvonų vls.). Kitą – mokes-čių inspektorius Jonas Berkelis (gim. 1911 m. Gudijoje, baigė vid. mokyklos keturias klases), jo žmona Jonė (gim. 1912 m. Gėlvonų vls.). Abiejų vyrų žmonos turėjo pradžios mokslo išsilavinimą. Pradžios mokyklą lankė vyresnieji Berkelių vaikai – Sigitas ir Vida. Jų gimtinė – Gėlvonų vls. Trečias vaikas – Jonas – gimė 1940 m. Pabėržėje, iš kurios šeima ir at-vyko į Musninkus.

⁴³ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8070a, l. 68–70; b. 8071a, l. 63.

⁴⁴ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8070a, l. 30–34.

Nenumeruotuose aikštės namuose (pagal ten gyvenusių žmonių įprotį užrašyti nebeegzistuojančiai Turgaus aikštei) buvo įsikūrę Musninkų pieno perdirbimo bendrovės darbuotojai: tarnautojas Jurgis Barakauskas (gim. 1901 m. Šiaulių apskr., Tryškių vls.) ir mechanikas mašinistas Pranas Liuksas (gim. 1914 m. Tauragės apskr., Eržvilko vls., baigęs pienininkystės mokyklą). Kartu su nevedusiu J. Barakausku gyveno pusseserė Ona Šveikauskienė (ji dirbo virėja Musninkų vaikų darželyje), jos duktė Petrė (lankė Musninkų pradžios mokyklą) ir seserėčia Gertrūda.

Su P. Liuksu gyveno už jį dvejis metais vyresnė žmona Juzė. Ji buvo siuvėja, kilusi iš Musninkų valsčiaus⁴⁵.

Musės gatvės gyventojai

Musės gatvė dar buvo vadinama *Musės keliuku*, o Nepriklausomybės laikotarpiu pabaigoje siūlytas kitas pavadinimas neprigijo. Iki 1940 m. prie gatvės namų nespėta prirtvirtinti ir gatvės pavadinimo lentelės⁴⁶.

Gatvės pirmuoju numeriu buvo pažymėtas namas, kuriame gyveno našlė Elena Pažūsienė (gim. 1906 m. Vilniaus apskr., Buivydžių vls.), žemės ūkio darbininkė. Ji turėjo du vaikus – 1934 m. gimusį sūnų Joną, kuris jau lankė pradžios mokyklą, ir metais jaunesnę dukterį Mariją. Kita to paties namo gyventoja – irgi našlė Julija Saveikienė (gim. 1898 m. Musninkų vls.), dirbusi plovėja Musninkų pieninėje. Turėjo du vaikus (pagimdė keturis), iš kurių vienas jau gyveno savarankiškai. Kartu su motina gyvenęs dvidešimtmetis sūnus Vacys drauge su keliolika kitų valsčiaus jaunuolių buvo paimtas vokiečių karo transporto tarnybon. Abiejų butų šeimininkės buvo lankiosios pradžios mokyklą, bet jos nebaigė⁴⁷.

Gretimoje sodyboje su savo tėvais buvo įsikūręs batsiuvys Jonas Petrauskas (gim. 1910 m. Vilniuje). Jo šešiasdešimtmetė motina Mikalina buvo kilusi iš Giedraičių valsčiaus (Ukmergės apskr.), šešeriais metais vyresnis tėvas – iš Musninkų apylinkių. Visi trys buvo beraščiai. Mokyklą kiek buvo lankęs tik kartu gyvenęs jaunesnis brolis Kazys, girininkijos darbininkas.

Kita gatvės pusė prasidėjo našlės Jadvygos Tamoševičienės (gim. 1904 m. Musninkų vls.) gyvenamuoju namu (Nr. 2). Moteris vertėsi žemdirbyste, augino tris sūnus – mažamečius Joną ir Simoną bei dešimtmetį Zenoną, kuris lankė pradžios mokyklą, kurioje šiek tiek pasimokyti teko ir motinai. Tame pačiame name gyveno ir kitą šeimą sudarė netekėjusi Ona Tamoševičiūtė (gim. 1892 m. Musninkų vls.), turėjusi keturiolikmetę dukterį Mariją. Ši mergina jau buvo baigusi pradžios mokyklą ir mokėsi siuvimo amato.

Toliau gyveno taip pat žemdirbyste vertęsis Pranas Ališauskas (gim. 1896 m. Musninkų vls., baigęs pradžios mokyklą). Jo žmona Ona buvo dvidešimčia metų jaunesnė. Šeimoje augo šešiametė duktė Leontina. Kartu gyveno šeimininko tėvas Pranas (gim. 1859 m.). Jis dar XIX a. mokėsi pradžios mokykloje, paskatino ir sūnų Praną ją baigti. Mokyklą kiek buvo lankiusi ir O. Ališauskienė.

Dviejuose namuose gyveno mahometonų religiją išpažįstančios dvi šeimos (atrodo, kiek sulietuvėję totoriai). Jų šeimų galvos turėjo tą pačią Ščiucko pavardę. Kailiadirbio amatu vertėsi Romu-

⁴⁵ *Ten pat*, l. 36–38, 46–48.

⁴⁶ Boleslovo Krivkos, gim. 1919 m., atsiminimai (autorius archyve).

⁴⁷ Butų-ūkių lapai, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 8070a, l. 64–66.

aldas Ščiuckas (gim. 1879 m. Gėlvonų vls., baigė pradžios mokyklą). 1942 m. jis su žmona Elmira (gim. 1878 m. Širvintų vls., buvo beraštė) augino dvi vaikas – Mariją ir Tecę Aleksandravičiūtes. Jos anksčiau gyveno Sálako valsčiuje (Zarasų apskr.). Kitą šeimą sudarė Romas Ščiuckas (gim. 1907 m. Vilniuje), jo žmona Karolina Balaišienė (gim. 1905 m. Musninkų vls.), kuri buvo katalikė, ir trys vaikai. Abu buvo susituokę po antrą kartą. Žmona pasiliko ankstesnę pavardę. Visi vaikai buvo iš ankstesnės santuokos: Jonas ir Chasijonas Ščiuckai (gimę Sálako vls.) bei Vanda Balaišaitė.

Čia pat gyveno gausi Stasio Munčiunsko šeima (gim. 1910 m. Vilniuje). Joje buvo kalbama lenkiškai, nes ir žmona Bronė buvo kilusi iš Musninkų valsčiaus nutautėjusios šeimos. Abu liko beraščiai. Nacmečiu lietuvišką mokyklą jau lankė vyriausias sūnus Antanas. Už jį buvo mažesni sesuo Janina ir du broliai, iš kurių jaunėliui Vilhelmui 1942 m. gegužės mėn. tebuvo sukakęs mėnuo. Vaikaičius padėjo prižiūrėti kartu gyvenanti motina Zofija (gim. 1876 m. Gėlvonų vls.).

Toliau buvo įsikūrusi beraščių Marijos (gim. 1893 m. Musninkų vls.) ir trejais metais jaunesnio Juozo (kilęs iš Trākų apskr., Žaslių vls.) Belopetravičių šeima. Joje dar buvo tėvams verstis žemdirbyste padėjęs aštuoniolikmetis sūnus Stasys ir pradžios mokyklą lankantis dešimtmetis Jonas. Trys vaikai buvo mirę.

Musės gatvės aštuntuoju numeriu pažymėtame name gyveno kelios šeimos. Viena iš jų – žemės ūkio darbininkė samdinė Jadvyga Valantavičiūtė (gim. 1905 m. Vilniuje). Moteris išlaikė kartu su ja gyvenančius senus tėvus – Stasį ir Eleną (abu kilę iš Gėlvonų vls.). Kartu gyveno ir siuvėja Aleksandra Valantavičiūtė (gim. 1898 m. taip pat Vilniuje), greičiausiai šeiminkės sesuo. Ji irgi nebuvo ištekėjusi, bet turėjo mažametę dukterį Eleną, o pragyvenimui užsidirbo kaip siuvėja (kelerius metus mokėsi vidurinėje mokykloje). Vieną „šeimyną“ sudarė 1874 m. gimę Pranas su Zofija (kilę iš Musninkų) ir jų dukters Vladislavos (gim. 1913 m.) bei žento Adomo Ališausko (gim. 1908 m. Musninkų vls.) šeima. Ji vertėsi žemdirbyste ir augino 1941 m. balandžio mėn. gimusį kūdikį.

Musės gatvės pabaigoje (name Nr. 10) gyveno dar viena jauna žemdirbių šeima. Ją sudarė iš Musninkų valsčiaus kilę Andrius Radžiūnas (gim. 1906 m.), už jį dvylika metų jaunesnė žmona Marija ir 1941 m. sausio mėn. gimęs sūnus Adomas. Moteris buvo beraštė, o vyras šiek tiek buvo lankęs mokyklą⁴⁸.

Čiobiškio gatvės gyventojai

Nedidelėje Čiobiškio gatvėje 1942 m. buvo apgyvendinti tik keturi namai⁴⁹. Pirmuoju numeriu pažymėtame klebonijos pastate gyveno net trys šeimynos. Vieną iš jų sudarė katalikų bažnyčios kunigai su jiems patarnaujančiais žmonėmis.

Tuomet klebonu buvo kun. Leonas Markuckis (gim. 1889 m. Krekenavos vls.). Jis buvo baigęs Vilniaus kunigų seminariją. Vikaras Petras Budrauskas (gim. 1908 m. Tauragės apskr., Skaudvilės vls.) išsilavinimą įgijo Kauno kunigų seminarijoje. Klebono „šeimynoje“ dar buvo virėja Leokadija Sakalauskaitė (gim. 1913 m. Ukmergės apskr., Pašilės vls.) ir žemės ūkio darbininkė Stefanija Jastremskaitė (gim. 1873 m. Máišiagalos vls.). Pirmoji iš jų buvo kiek lankiusi pradžios mokyklą, antroji – tik pramokusi skaityti savarankiškai⁵⁰.

⁴⁸Ten pat, l. 42–66.

⁴⁹Surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašas, ten pat, b. 10235, l. 98.

⁵⁰Leono Markuckio buto-ūkio lapas, ten pat, b. 8070a, l. 28.

Kitas namo gyventojas – Stasys Šidagis (gim. 1905 m. Širvintų vls.), Musninkų bažnyčios zakristijonas. Jis 1929 m. vedė septyniolikmetę vilnietę Marijoną, turėjo 1942 m. pradžios mokyklą lankiusius vaikus – Editą ir Zenoną. Tėvai tebuvo baigę po kelis mokyklos skyrius.

Trečią klebonijos šeimyną sudarė dvi Rolių šeimos. Su žemdirbiu Kaziu Roliu (gim. 1874 m. Lenkijoje, Sedecų apskr., Jeziorkų vls., paskui gyveno Maskvoje, iš kurios į Lietuvą atvyko 1909 m.) gyveno žmona Barbora (gim. 1885 m. Latvijoje, Daūgpilio apskr.) ir sūnus Jonas (gim. 1920 m. Trākų apskr., Vievio vls.). Jų gimtoji kalba buvo lenkų, bet jie užsirašė lietuviais. Toje pačioje namo dalyje gyveno irgi žemės ūkiu besiverkęs Antanas Rolis (gim. 1911 m. Vievio vls.) su šeima. Žmona Aleksandra (gim. 1913 m. Gūdijoje, Vileikų apskr., lietuvė) kuri laiką gyveno ir Latvijoje, į Musninkus atvažiavo 1937 m. Jauni žmonės turėjo keturmetę dukterį Genovaitę. Visi suaugę Roliai buvo lanke arba baigę pradžios mokyklą. Rolių namų valda užrašyta K. Rolio vardu⁵¹.

Daug išlaikytinių turėjo devyniolikmetis Kazys Baronas (Čiobiškio g. 10). Šiam žemdirbiui labiau padėjo tik sesuo Ona (gim. 1917 m.). Ji jau senokai buvo baigusi pradžios mokyklą, o jaunesnis brolis Pranas – tik neseniai. Tuo tarpu anksti šeimos ūkį ir jos išlaikymą perėmusiam Kaziui pradžios mokyklos neteko užbaigti. Vyresnysis brolis Jonas turėjo negalią. Nelabai sveiki buvo ir tėvas Jonas (musninkietis), ir iš Žaslių vls. kilusi motina Stasė (abu gim. 1886 m.) Kartu gyveno dar dvi K. Barono tetos. Viena (Zofija Baronaitė) iš jų buvo neregė, kita (Adelė Baronaitė) – invalidė.

Gretimame Čiobiškio gatvės name (Nr. 8) gyveno vieniša moteris – našlė Zofija Barkauskienė (gim. 1887 m. Trākų vls.). Ji buvo gudų tautybės, bet, be gudų kalbos, gerai mokėjo ir lietuviškai. Beraštė. Darbavosi savo žemės sklype. Z. Barkauskienė buvo pagimdžiusi du vaikus, bet iki 1942 m. abu mirė.

Toje pačioje gatvės pusėje buvusiame name dar gyveno žemės ūkiu besiverkęs Antanas Barkauskas (gim. 1883 m. Musninkų vls.). Jo šeimą sudarė kiek jaunesnė žmona Ona (gim. Vitebsko gubernijoje). Ji buvo pagimdžiusi net dvylika vaikų. Iš jų tebegyveno keturi. Su tėvais – du: duktė Ona (gim. 1923 m.) ir dvejais metais jaunesnis sūnus Antanas. Jis nesugebėjo baigti pradžios mokyklos, kaip tai padarė sesuo Ona. Jų motina buvo beraštė, o tėvas pramokęs tik skaityti. Šeimos gimtoji kalba buvo lenkų, bet tautybės skiltyje prie visų jų pavardžių parašyta „*lietuvis*“⁵².

Kernavės gatvės gyventojai

Kernavės gatvei priskirtas tik vienas miestelio namas (be numerio). Jame buvo įsikūręs stalius Juozas Petrauskas (gim. 1908 m. Vilniuje). J. Petrauskas (buvo baigęs pradžios mokyklą) su žmona Marija (gim. 1909 m. JAV; į Lietuvą atvažiavo 1911 m.) augino du sūnus – 1937 m. gim. Henriką ir 1941 m. gim. Donatą. Kartu gyveno nuomininkas Kazys Slyva, lenkų tautybės gyventojas, gimęs (1902 m.) etninėje Lenkijoje. Jis dirbo Musninkų sveikatos punkte sanitaru (lietuviškai nemokėjo)⁵³.

Atrodo, kad Kernavės gatvei priskirtinos **Musninkų** miestelio namuose ir sodybose, kurių nei gatvė, nei numeriai surašymo dokumentuose nenurodyti, gyvenusios dar kelios musninkiečių šeimos. Iš jų – ūkininko Felikso Bareikos

⁵¹ Kazio Rolio buto-ūkių lapas, *ten pat*, l. 26.

⁵² Butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 18–22.

⁵³ Juozo Petrausko buto-ūkių lapas, *ten pat*, b. 8070a, l. 92.

(gim. 1911 m. Musninkų vls.) šeima: žmona Pranė (kilusi iš Vilniaus apskr., Pabėržės vls.) ir mažamečiai vaikai – Valentina ir Feliksas. F. Bareika žemės ūkio darbams buvo pasamdęs dvidešimtmetę Veroniką Paškauskaitę (gim. Vilniuje). Be samdinių galėjo išsiversti Stepas Verkauskas (gim. 1913 m.). Jis su ketveriais metais jaunesne žmona Emilija vaikų neturėjo. Jiems dirbti ūkyje padėjo kartu gyvenanti svainė Jadvyga Vilkevičiūtė (gim. 1925 m.). Savo ruožtu žentas išlaikė uošvę Rozaliją Vilkevičienę (gim. 1885 m. Gėlvonų vls.). Vaikų taip pat neturėjo Alekso ir Veronikos Vrubliauskų šeima.

Nenurodytas ir malūnininko Romualdo Avlasevičiaus (gim. 1894 m.) adresas. R. Avlasevičius su žmona Stefanija buvo kilę iš Musninkų valsčiaus, augino šešiametę dukterį Janiną. Kartu su malūnininku gyveno jo motina Juzefa (gim. 1867 m.) ir samdinys Leonas Gecevičius (gim. 1907 m. Širvintų vls.). Atrodo, tame pačiame name taip pat gyveno ūkininkas Kazys Ališauskas (gim. 1908 m.) ir jo žmona Zofija (gim. 1923 m.)⁵⁴.

Į miestelio gyventojų surašymo apylinkės sąrašą buvo įtraukta **Musninkų dvaro** teritorijoje gyvenusi ūkininko Jono Muleronkos (gim. 1898 m. Naujėsios Vilnios vls.) šeima. Gyventojų surašymo metu J. Muleronkos žmona Zofija (gim. 1903 m. Musninkų vls.) gulėjo ligoninėje Vilniuje. Nudirbti ūkio darbus tėvui padėjo penkiolikmetis sūnus Zenonas, jau baigęs pradžios mokyklą. Joje tebesimokė duktė Vanda.

Prie Musninkų miestelio glaudėsi taip pat **Trapiškių vienkiemis** (1923 m. tokiu vardu vadintos gyvenvietės nebuvo). Jame ūkininkavo dvi šeimynos. Mikas Tamašauskas (gim. 1899 m.) su devyneriais metais jaunesne žmona Stase turėjo dešimtmetį sūnų Juozą. Sodyboje gyveno ir senoji Tamašauskienė – šeimininko motina Adelė (gim. 1870 m.). Kitame ūkyje dirbo bevaikiai Mikas ir Ieva Vilkevičiai (gim. atitinkamai 1903 ir 1904 m.). Jie buvo priėmę kamininę verpėją – senutę Feliciją Šimanskienę (gim. 1863 m.)⁵⁵.

Kernavės miestelio gyventojai

1923 m. Kernavėje gyveno 252 žmonės, 1942 m. mažiau – 199. 1942 m., kaip ir anksčiau, kernaviškiams ir į miestelį atvykstantiems kitiems Musninkų valsčiaus gyventojams retai prireikdavo gatvių pavadinimų. Jie neįrašyti ir į gyventojų surašymo buto-ūkio lapus.

Į pirmąjį lapą įrašytas vargonininkas Liūdas Adomaitis (gim. 1878 m. Šiaulių apskr., Keimės vls.). Jis buvo našlys. Gyveno su septyniolikmečiu sūnumi Antanu ir trejais metais jaunesne dukterimi Stase. Kitame lape – ūkininkas Kazys Armackas (gim. 1912 m. Kernavėje) ir dešimčia metų jaunesnė žmona Česlava, kuri gimė Máišiagalos valsčiuje ir lietuvių kalbos nemokėjo. K. Armackas, nors jo tėvai taip pat nemokėjo lietuviškai, šią kalbą jau suprato. Lietuvių kalba nebuvo gimtoji ir bendrapavardžiui mažazemiui Kaziui Armackui (gim. 1897 m. Kernavėje), tačiau ir jis, ir vienmetė žmona (gim. Máišiagalos vls.) susikalbėjo lietuviškai. Tam įtakos galėjo turėti ir jų sūnus Enrikas (gim. 1925 m.), jau baigęs lietuvišką Kernavės mokyklą, kurią dar lankė duktė Leokadija⁵⁶.

⁵⁴ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 94–100.

⁵⁵ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8071a, l. 159–161.

⁵⁶ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8080, l. 29–33.

Klebonijoje kun. Zenonas Baužys (gim. 1907 m. Labanóre) gyveno kartu su motina Karolina (gim. 1879 m. irgi Labanóre). Kartu gyveno bažnyčiai priklausančia žeme ir ūkiu rūpinęsi darbininkai: Genovaitė Nedzveckaitė (gim. 1921 m. Trākų apskr., Vievio vls.) ir Mečislovas Armackas (gim. 1927 m. Kernavėjė). Atrodo, kad bažnyčiai priklausančiame pastate taip pat gyveno Bronius Mlinskas (gim. 1882 m. Širvintų vls.) su žmona Konstancija, sūnumi Vaclovu ir dukterimi Apolonija⁵⁷.

Toliau susipažinkime su kitų 1942 m. kernaviškių kai kuriais gyvenimo faktais.

Veterinarijos felčeris Juozas Bitinas (gim. 1899 m. Bīržų apskr., Joniškėlio vls.) buvo našlys ir gyveno vienas. Iš Pabėržės valsčiaus kilęs Aleksandras Binkevičius (gim. 1894 m.) ir dešimčia metų jaunesnė jo žmona Stasė, kurios gimtinė buvo kažkuriame Musninkų valsčiaus kaime, buvo beraščiai. Abu lietuvių kalbos taip ir neišmoko, o jų dvi dukterys lietuviškai išmoko tik Kernavės pradžios mokykloje, kurią lankė ir 1942 m. Iš lietuviškai nekalbėjusios šeimos buvo kilęs ir ūkininkas Juozas Barsukas (gim. 1887 m. Kernavėjė) bei iš Máišiagalos valsčiaus kilusi jo žmona Michalina, už vyrą taip pat jaunesnė dešimčia metų. Tačiau abu mokėjo ne tik lietuviškai, bet, nors ir nebuvo lanke mokyklos, mokėjo ir skaityti (o vyras – ir rašyti). Analogiškais skaitymo ir rašymo sugebėjimais galėjo pasididžiuoti ir ūkininkas Leonas Barsukas (gim. 1900 m. taip pat Kernavėjė) su vienuolika metų jaunesne žmona Stase, kurios gimtinė buvo Gėlvonų valsčiuje. Tačiau, atrodo, kad pastarosios sutuoktinių poros tėvų namuose buvo kalbama dviem kalbom, įskaitant lietuvių kalbą. Lietuviškai mokėjo ir Leono, ir Stasės motinos, kurios abi 1942 m. gyveno su L. Barsuko šeima. Joje, beje, vyras buvo išmokęs tik paskaityti, o Stasė Barsukienė – ir rašyti, nors mokyklos, kaip ir daugelis jų bendraamžių (valsčiaus mastu), nebuvo lankiusi⁵⁸.

Nacmečiu Kernavėjė gyveno dar viena Barsukų pavardę turėjusi šeima. Ją sudarė taipogi ūkininkaujantis Juozas (gim. 1902 m. Kernavėjė), vieneriais metais vyresnė žmona Pranė, kilusi iš kitos Musninkų valsčiaus gyvenvietės, ir keturi vaikai. Iš jų Olė ir Stasė neseniai buvo baigusios pradžios mokyklą, o Ona ir Zenonas ją tebelankė. Tuo tarpu jų abiem tėvams, kuriems lietuvių kalba nebuvo gimtoji (lietuviškai išmoko jau Nepriklausomoje Lietuvoje), mokyklos neteko lankyti.

Visi minėti Kernavės gyventojai surašymo metu užrašyti lietuviškai.

Ši tautybė yra ir prie mažažemio ūkininko Juozo Česnakauskos pavardės (gim. 1906 m. Máišiagalos vls.). Jo žmona Paulina buvo iš netoli Kernavės esančio Klīšabalės kaimo. Abu nemokėjo lietuviškai. Kalbėti lietuviškai taip pat neišmoko iš Kernavės kilę Jonas Geležauskas (gim. 1897 m.), Juozas Daugėla (gim. 1895 m.), Juozas Daveika (gim. 1907 m.), Stasys Daveika (gim. 1897 m.). Tam įtakos turėjo ir nelietuviškoje kalbinėje aplinkoje augusios jų žmonos, kurių gimtinės buvo labai suslavėjusiuose Máišiagalos arba Dūkštų valsčiuose. Toks pats santykis su lietuvių kalba buvo ir Juozo Garbatavičiaus (gim. 1885 m.) ir jo žmonos Salomėjos šeimoje, nors abu buvo kernaviškiai. Tai rodo, kad dauguma XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje Kernavėjė gimusių žmonių net per Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmetį neišmoko lietuvių kalbos. Lietuviškai nemokėjo kalbėti taip pat Elena ir Jonas Kazlauskai (gim. atitinkamai 1869 ir 1974 m., t. y. žmona vyresnė), nors abu gimė Kernavėjė. Joje gimė ir lietuviškai neišmokė

⁵⁷ Zenono Baužio buto-ūkio lapas, *ten pat*, l. 35.

⁵⁸ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 37–43.

Mikas ir Juzė Lazarevičiai (atitinkamai 1879 ir 1895 m.). Šių šeimų vaikams mokykloje ir namuose teko kalbėti skirtingomis kalbomis. Tačiau visi šie žmonės 1942 m. užsirašė lietuviškai⁵⁹.

Lenkų tautybei buvo priskirti tik keli kernaviškiai. Tai – iš Kernavės kilusių Jono (gim. 1906 m.) ir Marijos (gim. 1904 m.) Daveikų šeima. Jie abu taip pat negalėjo su kaimynais susikalbėti lietuvių kalba. Jų dukterys Jadvyga ir Teodora jau mokėjo lietuviškai, nes kaip tik 1942 m. buvo pradžios mokyklos moksleivės. Lenke buvo įrašyta ir kernaviškio Jono Garbatavičiaus (gim. 1896 m. Kernavėje) antroji žmona Dominyka (irgi gim. 1896 m.), kilusi iš netolimo kaimo. J. Garbatavičius, kaip ir jo žmona Dominyka, nemokėjo lietuviškai, o jo duktė iš pirmosios santuokos Jadvyga (gim. 1926 m.) lietuvių kalbos išmoko Kernavės mokykloje, kurioje baigė tris skyrius. Lenkų tautybė buvo taip pat įrašyta ties Stefanijos Kazlauskienės (gim. 1913 m. Breslaujos apskr.) pavarde. Ši moteris negalėjo susikalbėti lietuviškai, nors jos vyras Zigmas (gim. 1905 m. Kernavėje) lietuviškai suprato⁶⁰.

Apskritai paėmus, 1942 m. lietuvių kalbą didesnė Kernavės suaugusių žmonių dalis jau buvo pramokusi.

Štai pas ūkininkus dirbantis dailidė Adolfas Gelumbauskas (gim. 1876 m. Utenos apskr., Molėtų vls.) ir jo vienmetė žmona Uršulė, kilusi iš Pabaisko valsčiaus (Ukmergės apskr.), liko beraščiai ir savo tėvų namuose lietuvių kalbos nebuvo išmokę. Ją pramoko vėliau, jau būdami pagyvenę. Poveikį darė ir vaikai (penki), kurių jūniausi mokėsi lietuviškoje Kernavės mokykloje. 1942 m. šią mokyklą lankė kartu su seneliais gyvenantys du vaikaičiai. Be to, 1942 m. gyventojų surašymo duomenys rodo, kad ir dalis dar XIX a. pabaigoje gimusių žmonių suprato lietuviškai. Kai kurie kernaviškiai lietuvių kalbos pramoko jau vyresniame amžiuje, nes ji buvo reikalinga gyvenant Lietuvos Respublikoje (1918–1940).

Lietuviškai mokėjo beveik visi Kernavės gyventojai, gimę prieš Pirmąjį pasaulinį karą ar kiek vėliau. Išimčių sudarė tik keli atvykėliai. Pavyzdžiui, lietuviškai nesuprato Marijonas Griškevičius (gim. 1918 m. Vilniaus apskr., Máišiagalos vls.), kuris buvo lankęs lenkišką pradžios mokyklą. 1940 m. jis susituokė su vilniete Stase (gim. 1922 m.), kuriai lenkų kalba taip pat buvo gimtoji, bet moteris mokėjo ir lietuviškai. Tuo tarpu jos motina (Ona Visockienė), gyvenanti Kernavėje kartu su žentu Marijonu, taip ir nepramoko lietuvių kalbos. Nemokėjo lietuviškai taip pat Leokadija Lazarevičienė (gim. 1923 m. Máišiagalos vls.), kuri ištekėjo už kernaviškio Jono Lazarevičiaus (gim. 1915 m.) ir gyveno uošvijos sodyboje – su dar ūkininkavusiais senaisiais Uršule ir Juozu Lazarevičiais⁶¹.

Kalbos atžvilgiu lietuviškiausi Kernavėje buvo: ūkininkas Edvardas Gelažauskas (gim. 1912 m. Kernavėje) su žmona Henriete (gim. 1915 m. Širvintų vls., Drublionių k.), puodžius Edvardas Jasinskas (gim. 1910 m. Mažeikių apskr., Vieksnių vls.) su žmona Marija (gim. 1909 m. Trakų apskr., Vievio vls.), nevedęs ūkininkas Stasys Zašauskas (gim. 1912 m. ten pat) su motina ir dviem netekėjusiomis seserimis, su giminaitė gyvenęs Musninkų girininkijos darbuotojas Petras Šalkauskas (gim. 1920 m. Vilniuje, viengungis, baigęs aukštąją mokyklą), Kostas Zašauskas su žmona Valerija (gim. atitinkamai 1901 ir 1904 m., abu taip pat Kernavėje), Antanas Stuc-

⁵⁹ *Ten pat*, l. 45–63, 69, 87.

⁶⁰ *Ten pat*, l. 51, 61, 69.

⁶¹ *Ten pat*, l. 65, 77, 81.

kus su žmona Zofija (gim. atitinkamai 1895 ir 1901 m., abu – Musninkų vls.), ūkininkas Stasys Visockas (gim. 1897 m. Kernavėje) su žmona Jadvyga (gim. 1900 m. ten pat). Pas S. Visocką, kuris vienintelis iš Kernavės ūkininkų naudojo samdinių darbą, 1942 m. dar gyveno du žemės ūkio darbininkai.

Prie šių paminėtų žmonių dar reikia pridurti mokyklos pastate gyvenusius mokytojus Sofiją Jakštaitę (gim. 1914 m. Ukmergės apskr., Siesikų vls.) ir Aleksandrą Brazdeikį (gim. 1907 m. JAV), kurie su kunigu Z. Baužiu buvo svarbiausi to meto lietuviybės puoselėtojai Kernavėje ir aplinkiniuose kaimuose⁶².

Toliau šiek tiek susipažinkime su kitais 1942 m. Kernavės gyventojais. Beveik visų jų gimtoji kalba buvo nelietuvių. Tačiau tik keli iš šių žmonių, buvę vyresnio amžiaus, nemokėjo lietuviškai.

Siuvėja Anastazija Lissauskienė (gim. 1896 m. Musninkų vls., Boguliubės vnk.) buvo išsiskyrusi ir gyveno su šešiamete dukterimi Danute (dar du vaikai gyveno kitur) ir seserimi Marija Kovanaite.

Nevedęs Bronius Leskauskas (gim. 1906 m. Kernavėje) gyveno su motina Petronėle (gim. 1884 m. Musninkų vls., Pakalniškių vnk.) ir dviem jaunesniais broliais. Vienas iš jų (Kostas) kartu su Broniumi dirbo ūkyje, o kitas (Enrikas) buvo siuvėjas.

Našlys Juozas Lazarevičius (gim. 1874 m. Kernavėje) ūkininkavo su sūnumi Zigmū (gim. 1906 m.) ir marčia Tekle (gim. 1914 m. Musninkų vls., Kunigiškių k.).

Sunku buvo ūkininkauti senyvo amžiaus Mikalojui Lukoševičiui (gim. 1870 m. Pānevėžio apskr., Subāčiaus vls.). Jo žmona Jadvyga (gim. 1884 m. Trakų apskr., Žaslių vls.) pagimdė net penkiolika vaikų, bet 1942 m. tegyveno vos vienas jos vaikas. Jų sodyboje kartu gyveno išsiskyrusi Marija Satkevičienė (gim. 1906 m. Ukmergės apskr., Giedraičių vls.).

Tik du vaikai iš devynių pagimdytų išgyveno Juzefos (gim. 1874 m. Trākų apskr., Žaslių vls.) ir Kazio (gim. 1871 m. Kauno apskr., Palómenės vls.) Jurevičių šeimoje. K. Jurevičius ūkininkavo, bet žemę nuomojosi. Abu vaikai gyveno kitur. Su seneliais gyveno vaikai Kazys Vyšniauskas, neseniai pradėjęs lankyti Kernavės pradžios mokyklą.

Be minėtų Lazarevičių, buvo dar viena didelė bendrapavardžių šeimyna. Tai ūkininkai Stefanija ir Mikas Lazarevičiai (abu gim. 1898 m.). Jie turėjo penkis vaikus, iš kurių su tėvais gyveno keturi. Kartu gyveno šeimnininko sesuo Veronika (gim. 1909 m. Kernavėje) ir motina Marija (gim. 1862 m. Musninkų vls.).

Dar vienoje Kernavės sodyboje gyveno Vaclovas Ostanuvka (gim. 1894 m. Širvintų vls., Kabaldos k.) su dvejais metais vyresne žmona Viktorija, kilusia iš Kernavės, ir dviem vaikais.

Dar dvi moterys gyveno be šeimų. Mažažemės Stefanijos Zajančkauskienės (gim. 1890 m. Kernavėje), kuri vaikų neturėjo, vyras buvo išvykęs į Argentina, o našlės Liucijos Gelažauskienės (gim. 1880 m.) trys vaikai gyveno atskirai⁶³.

Prie pat Kernavės miestelio buvo *Kernavės vienkiemis* ir *Kriveikiškio kaimelis* (1942 m. vadintas *Krivaikiškėmis* ir *Krivaĩtiškėmis*), vadintas irgi vienkiemiu.

Kernavės vienkiemio gyvenvietėje

1942 m. gyveno dvi ūkininkų šeimos.

Vieną iš jų tesudarė trys žmonės –

⁶² *Ten pat*, l. 67, 93, 111, 117, 121, 123.

⁶³ *Ten pat*, l. 71–125.

1908 m. Širvintosė gim. Kazys Graužinis, vieneriais metais už jį jaunesnė žmona Stasė ir pradžios mokyklą lankanti duktė Aldutė. Kitoje sodyboje, be šeimininko Antano Jankūno (gim. 1877 m. Vievio vls., Mītkiškių k.), jo žmonos Marijos (gim. 1886 m. Vilniaus apskr., Dūkštų k.), dukterų Vandos ir Elenos, sūnų Vinco ir Enriko, laikinai buvo apsisojusi ir jauniausioji duktė Marija. Ji gyveno tėvo gimtinėje Mītkiškėse, iš kurių šeima į Musninkų valsčių persikėlė po 1926 m. (jauniausio sūnaus Enriko gim. data). Vyresnysis sūnus Vincas dirbo „miško plukdyto darbininku“ (sielininku). Kernavės vienkiemio abiejose sodybose buvo kalbama nelietuviškai⁶⁴.

Kriveikiškio gyvenvietėje 1923 m. stovėjo tik viena sodyba (su 18 žmoniu), o 1942 m., atrodo, buvo jau trys sodybos, kuriose gyveno penkios šeimos (bet tik su 14 gyventojų)⁶⁵. Juozo (gim. 1905 m. Vilniaus apskr., Pabėržės vls.) ir Frunzinos (gim. 1910 m. Širvintų vls.) Gerasimavičių bei našlės Zofijos Švedavičienės (gim. 1877 m. Máišiagalos vls.) namuose buvo kalbama vietine slavų tarme. Tuo tarpu jaunesni Švedavičių pavardę turėję ir savarankiškai ūkininkavę žmonės jau kalbėjo ne tik „paprastą“ kalbą, bet ir lietuviškai. Tai – Kriveikiškyje gimę Česlovas, Tadas ir Genė Švedavičiai (gim. atitinkamai 1910, 1912 ir 1923 m.). Su jais, sudariusiais atskiras šeimas, dar gyveno keli giminaičiai – netekėjusios seserys, motinos marti ir kt.

Čiobiškio gyventojai

Be prie bažnytkaimio prisišliejusių gyvenviečių, be buvusio dvaro sodyboje veikusios vaikų prieglaudos gyventojų, 1942 m. Čiobiškis būtų buvusi visai maža gyvenvietė. Tačiau prie pat Čiobiškio bažnytkaimio buvo prigludęs didelis Rusiū Rāgo kaimas, į vienkiemius išsiskirsčiusio Čiobiškio kaimo likusios sodybos ir Stepanavos vienkiemis su devyniomis sodybomis. Todėl neatsitiktinai į tą pačią 1942 m. gyventojų surašymo apylinkę pateko paminėtų gyvenviečių sodybos ir vaikų prieglaudos pastatai.

Su vaikų prieglaudoje (dažnai naudotas vaikų namų Nr. 65 pavadinimas) įsikūrusiais tarnautojais ir jų auklėtiniais Čiobiškio bažnytkaimyje gyveno 154 gyventojai⁶⁶. 1923 m. miesteliui buvo priskirti tik 58 žmonės, o Čiobiškio dvaro sodybos gyvenvietei – 51.

Tikrieji miestelio gyventojai buvo įsikūrę prie katalikų bažnyčios stovėjusiose sodybose ir pradžios mokyklos pastatų komplekse. Šių asmenų sąrašą pradėjo klebonijoje gyvenę žmonės.

Tuometinis klebonas Jonas Kamarauskas (gim. 1907 m. Birstone; baigęs Vytauto Didžiojo universitetą) gyveno kartu su dviem asmenimis: su seserimi Teofile Kamarauskaite (gim. 1909 m.) ir klebonijos ūkio darbininke Marija Urbanavičiūte (gim. 1920 m.), kurios taip pat buvo kilusios iš Birstono⁶⁷.

Vyriausias bažnytkaimio žmogus Leonardas Marcinauskas (gim. 1876 m. Musninkų mstl.) su žmona Juze (gim. 1886 m. Lydojė, dabar – Gūdijs) gyveno kartu su dviem savo vaikais (kiti trys jau buvo įsikūrę kitur) – dukterimi Ale ir sūnumi Vladu (gim. atitinkamai 1929

⁶⁴Kernavės vienkiemio butų-ūkių lapai, b. 8080, l. 19–21.

⁶⁵Žr. surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašą ir buto-ūkio lapus, *ten pat*, l. 23–27, ir b. 10235, l. 115.

⁶⁶Čiobiškio surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašas, *ten pat*, ap. 2, b. 10235, l. 103.

⁶⁷Jono Kamarausko buto-ūkio lapas, *ten pat*, b. 8073a, l. 74.

ir 1923 m. Čiobiškyje). Pastarasis buvo baigęs pradžios mokyklą ir dirbo bažnyčioje zakristijonu. Iš už šį darbą gaunamų pajamų išlaikė seserį ir tėvus. Motina buvo beraštė, o tėvas išmokęs skaityti ir rašyti nevaldiškoje mokykloje.

Juozo Plaščiausko (gim. 1898 m. Trākų apskr., Vievio vls.) šeima irgi buvo kilusi iš kitų vietovių. Jo šešeriais metais jaunesnė žmona Marija buvo gimusi Žasliuose (Trākų apskr.). Ji buvo bažnyčios varpininkė, o „šeimos galva“ buvo vokiečių administruojamo „*žuvininkystės tresto*“ darbininkas (žvejys). M. Plaščiauskienė gimė septynis kartus, tačiau 1942 m. gyveno tik trys jos vaikai. Jie visi (Marija, Jonas ir Henrikas) gyveno kartu su tėvais.

„*Žuvininkystės trestui*“ priklausančios įmonės žveju buvo taip pat ir Bronius Pulkauninkas (gim. 1898 m. Ukmergės apskr., Pabáisko mstl.), gyvenęs su žmona Zose (gim. 1894 m. taip pat Pabáiske), mokyklą lankančiu dvylikamečiu sūnumi Vytautu ir keturmečiu sūnumi Kaziu.

Netekėjusi siuvėja Marijona Lisauskaitė (gim. 1879 m. Čiobiškyje) gyveno kartu su jaunesne mezgėja Stase Pociūte (gim. 1910 m. Gélvonų vls.). Batsiuvio Vlodo Visocko (gim. 1914 m. Trākų apskr., Žasliuose) ir jo penkeriais metais jaunesnės žmonos Veronikos, irgi kilusios iš Žaslių, šeimoje augo du maži vaikai – Elvyra ir Henrikas. Duktė gimė 1939 m. Žasliuose, o sūnus – 1941 m. Čiobiškyje. Tad Visockų šeima buvo neseniai atsikėlusiai į Čiobiškį. Viena gyveno (išsiskyrusi su vyru) malūno darbininkė Jadvyga Čeplinskienė (gim. 1899 m. Ukmergės apskr., Dubingių mstl.).

Pradžios mokyklos vedėja Stefanija Mogenytė (gim. 1908 m. Rygojė) mokyklos sodyboje gyveno su jauna mokytojų Jadvygos ir Juozo Četrauskų (jie abu buvo dvidešimtmečiai) šeima.

Visi paminėti žmonės buvo lietuviai. Ir tik malūno vedėjas Juzefas Šepelskis Čiobiškio bažnytkaimio centre sudarė išimtį. J. Šepelskis buvo kilęs iš Lenkijos (gim. 1900 m. Podolės krašte). Į Čiobiškį atvyko tik 1939 m. lapkričio mėn. ir lietuviškai nemokėjo⁶⁸.

1942 m. gegužės mėn. dar 127 žmonės gyveno „žemutiniame“ Čiobiškyje, t. y. Neries upės slėnyje buvusioje vaikų prieglaudoje. Tuomet dvaro sodyboje buvo įsikūrę šios prieglaudos (vaikų namų) dvidešimt du darbuotojai ir 105 vaikai. Įstaigai vadovavo vedėja Teofilė Mikšytė. Ji buvo kilusi (gim. 1909 m.) iš Šiaulėnų valsčiaus (Šiaulių apskr.). Buvo baigusi Vytauto Didžiojo universitetą.

Prieglaudos vaikų amžius buvo įvairus. Vyriausiems buvo šešiolika ar septyniolika metų, mažiausiems – vos treji. Daugiausia auklėtinių buvo iš Ukmergės, Trakų, Kėdainių, Kauno ir dar kelių artimesnių apskričių bei Kauno miesto (kai kurių slepiamų žydų tautybės vaikų dokumentai galėjo būti suklastoti). Dauguma vaikų mokėsi Čiobiškio pradžios mokykloje. Kai kurie auklėtiniai jau buvo užbaigę pradžios mokslus.

Prieglaudoje dirbo du nevedę ūkio darbininkai – dvidešimt vienerių metų Česlovas Pavarasis ir dvidešimtmetis Bronius Drumsta (abu kilę iš Musninkų vls.). Kiti darbuotojai, tiksliau – darbuotojos, beveik visos buvo netekėjusios, kilusios iš įvairiausių Lietuvos vietovių. Tai prieglaudoje veikusio vaikų darželio vedėja Elena Čyžaitė (gim. 1906 m. Šiaulių apskr., Gruzdžių vls.), miestelio pradžios mokyklos vedėjai pavaldžių dviejų komplektų mokytojos Rozalija Rimšaitė ir Magdalena Stankevičiūtė, sąskai-

⁶⁸Butų-ūkių lapai, *ten pat*, l. 75–93.

tininkė Rozalija Šarmavičiūtė (gim. 1916 m. Gėlvonų vls.), skalbėja Stefanija Pavasarytė (gim. 1914 m. Musninkų vls.), našlė virėja Ona Kybartienė (gim. 1898 m. Širvintų vls.) ir ūkio darbininkė Veronika Mikulevičiūtė (gim. 1908 m. Gėlvonų vls.)⁶⁹.

Čiobiškio surašymo apylinkei priskirti ir prie Čiobiškio buvę vienkiemiai. Vienas iš jų vadintas *Stepanavà* (senasis pavadinimas – Lesčiūniškės). Žemės reformos metu išsiplėtusią (1923 m. buvo užrašytas tik vienas kiemas su 18 gyventojų) Stepanavos gyvenvietę nacmečiu galima vadinti ir Čiobiškio „priemiestiniu“ kaimu. 1942 m. jame jau gyveno devynios šeimos. Į tą patį butų–ūkių sąrašą įtraukta ir dešimtoji šeima, t. y. Juozo Pavasario šeimyna (ją sudarė net dešimt žmonių), priskirta šalimais buvusiam vieninteliui *Kaimėnkos* vienkiemio ūkiui.

Stepanavos gyvenvietėje gyveno dvi Lisauskų šeimos, kurias sudarė po penkis žmones. Vienoje šeimos galva buvo Vincas, kitoje – Stasys. Gyvenvietėje dar ūkininkavo ir dvi Žvirblių šeimynos – Ipolito ir Alekso. Alekso Žvirblio ir Juozo Treiderio šeimynas sudarė po aštuonis žmones. Kitose Stepanavos sodybose gyveno Jono Pavasario, Igno Lapinsko, Ipolito Žvirblio, Prano Buteikio ir Petro Augonio šeimos⁷⁰.

Rusių Rago kaimo gyventojai

Rusių Rāgo (anksčiau rašytas ir su brūkšneliu – Rusių-Rago) kaimas yra lyg didelis Čiobiškio bažnytkaimio priemiestis. Rusių Rago kaime 1942 m. buvo 35 sodybos, kuriose buvo įsikūrusios 37 šeimynos su 146 gyventojais⁷¹ (1923 m. buvo 25 kiemai su 139 gyv.).

Vienos sodybos vieno namo gale gyveno Stasys ir Kristina (abu 1870 m. gim. Čiobiškyje) Lapinskai su nevedusiu sūnumi Edvardu (gim. 1912 m.), kuris dirbo sargu miškų urėdijoje. Kitame namo gale buvo įsikūręs iš tėvo S. Lapinsko ūkį perėmęs sūnus Jonas Lapinskas (gim. 1894 m.) su žmona Elena ir penkiais sūnumis. Vyriausiajam, Adomui, buvo dvidešimt vieneri metai, mažiausiajam – treji. Tad šių Lapinskų (Rusių Rāgo kaime buvo ir daugiau tokią pavardę turėjusių ūkininkų šeimų) sodyboje gyveno net dešimt žmonių⁷².

Dvi šeimos gyveno ir Simono Dambrausko (gim. 1874 m. Čiobiškyje) bei jo žmonos Grasildos (gim. 1886 m. Čiobiškio bžnk.) sodyboje. Antroji šeima – tai ištekėjusios duktės šeima. Ją sudarė Stasys (gim. 1916 m. Raudondvario vls.) ir Genovaitė (gim. 1916 m. Čiobiškyje) Grumadai, kurie sukūrė šeimą tik 1941 m. rugsėjo mėn. Su tėvais kartu gyveno ir netekėjusi duktė Zosė (gim. 1915 m.). Tėvai nebuvo lanke valdiškos rusiškos mokyklos, bet mokėjo ir skaityti, ir rašyti. Jų vaikai (1942 m. gyveno keturi iš septynių gimusių) baigė bent po kelis pradžios mokyklos skyrius⁷³.

Iš Čiobiškio buvo ir daugiau Rusių Rāgo ūkininkų ir jų žmonių. Tai Feliksas ir Katrė Penkauskai (gim. atitinkamai 1883 ir 1896 m., skaityti ir rašyti išmokę namuose). Jiems gimė penki vaikai, gyveno keturi. Trys – kartu su tėvais. Dukterys liko beraštės. 1930 m. gimęs sūnus Feliksas 1942 m. tebelankė pradžios mokyklą.

Vyresnis kaimynas Petras Lapinskas (gim. 1876 m.) irgi skaityti bei rašyti išmoko savo tėvų namuose, o dvy-

⁶⁹ Čiobiškio vaikų namų Nr. 65 gyventojų sąrašas, *ten pat*, l. 93–97.

⁷⁰ Parengiamasis butų–ūkių sąrašas, *ten pat*, l. 72.

⁷¹ Čiobiškio surašymo apylinkės butų–ūkių sąrašas, *ten pat*, b. 10235, l. 103.

⁷² Jono Lapinsko buto–ūkio lapas, *ten pat*, b. 8073a, l. 20.

⁷³ Simono Dambrausko buto–ūkio lapas, *ten pat*, l. 64.

lika metų jaunesnė žmona Marcelė temokėjo skaityti. Ji pagimdė net dešimt vaikų, iš kurių gyvi 1942 m. buvo šeši. Su tėvais tebegyveno trys dukterys (Melanija, Jadvyga ir Bronė), gimusios 1920–1927 m. Jos visos buvo baigusios pradžios mokyklą.

Kelių žmonių kartų menkas raštingumas atsispindėjo beraščio ūkininko Jono Kudopkos (gim. 1886 m.) šeimos sodyboje. Beraštės čia buvo ir kartu gyvenusi jo motina Antosė (gim. 1867 m.), ir sesuo Verutė (gim. 1882 m.), o žmona Paulina (gim. 1899 m.) caro laikais jaunystėje savarankiškai tebuvo išmokusi tik skaityti. Duktė Ona (gim. 1924 m.) jau buvo baigusi pradžios mokyklą.

Raštingumo kilimą Lietuvos Respublikos metais (1918–1940) atspindėjo ir Stasio Kazlausko (gim. 1907 m.) „šeimos“ išsimokslinimas. Nevedęs ūkio šeimininkas ir kartu su juo gyvenęs brolis Andrius ir sesuo Stefa (gim. atitinkamai 1910 ir 1913 m.) buvo lankę pradžios mokyklą, bet jos nebaigė. Jaunesnieji – sesuo Antanina ir brolis Motiejus (gim. atitinkamai 1919 ir 1921 m.) – mokyklą jau baigė. Kartu su šiais vaikais gyvenusi motina našlė Karolina (gim. 1885 m.) buvo beraštė. Minėta Stefa Kazlauskaitė buvo netekėjusi, bet turėjo mažametę dukterį.

Dėl mokyklos lankymo nebuvo keblumų ir Adomo Šalkausko (gim. 1901 m.), kuris pats baigė mokyklą dar caro laikais, šeimoje. Jo vienmetė žmona Katrė ir vyriausioji duktė Ona (gim. 1924 m.) pradžios mokyklą buvo kiek lankiusios, o vyriausias sūnus Edvardas (gim. 1926 m.) ją baigė. Mokyklinio amžiaus Jonas ir Albinas tebevaikščiojo į Čiobiškio pradžios mokyklą. Trys vaikai (Renė, Kazys ir Bronius) buvo dar maži. Tik 1932 m. gimusi duktė Aldona kažkodėl dar nebuvo pradėjusi lankyti mokyklos. Gali būti, jog tėvai jos neleido į pirmąjį skyrių 1940–1941 m. dėl tada okupuotos Lietuvos mokyklose vykdytos sovietizacijos ir ateizacijos⁷⁴.

Ir kitose sodybose pastebimas raštingumo kilimas. Štai ūkininkai Adomas ir Frunzina Drumstos (gim. atitinkamai 1877 ir 1880 m.) buvo beraščiai, kartu su jais gyvenęs 27 m. sūnus pradžios mokykloje jau buvo truputį mokėsis, o dvidešimt dvejų metų duktė Vladzė ir keturiolikmetis sūnus Silvestras ją jau baigė. Panaši padėtis buvo ir jaunesnės našlės Julijos Tviragienės sodyboje (gim. 1898 m.): ji buvo beraštė (tokio amžiaus neraštingų moterų buvo daugiau negu vyrų), o dvidešimt dvejų metų duktė Ona ir dvidešimtmetis sūnus Mikas jau buvo baigę pradžios mokyklą.

Su mokslais kiek geriau pavyko kitoje sodyboje gyvenusiems panašaus amžiaus Adolfui ir Karusei Tviragoms (gim. atitinkamai 1896 ir 1892 m.; retas atvejis, kai žmona vyresnė). Jie abu skaityti ir rašyti buvo išmokę nelankydami mokyklos. Šeimoje buvo keturi sūnūs. Vyresnieji, Jonas ir Stasys, buvo lankę kelis pradžios mokyklos skyrius, o jaunesnieji, Bronius ir Jaroslavas, ją ir baigė. Ne mokykloje išmoko rašto taip pat kaimyniniame ūkyje gyvenę Pranas ir Adelė Tviragos (gim. atitinkamai 1903 ir 1909 m.), o jų dukterys Bronė ir Jadvyga jau neturėjo sunkumų lankyti mokyklą⁷⁵.

Iš archyvinių šaltinių galima pastebėti, kad iš Čiobiškio (Rusių Rago) kilusių Rusių Rago kaimo vyresnio amžiaus gyventojų raštingumas buvo kiek aukštesnis nei iš kitų vietovių atitekėjusių nuotakų ar užkuriomis atėjusių vyrų. Pavyzdžiui, Alekso (gim. 1895 m. Trakų apskr.) ir Elenos (gim. 1899 m. Čiobiškyje) Šiškauskų šeimoje vyras buvo beraštis, o žmona, kaip

⁷⁴Butų–ūkių lapai, *ten pat*, l. 2–14.

⁷⁵Butų–ūkių lapai, *ten pat*, l. 16–70.

buvo būdinga daugeliui XIX a. pabaigoje Čiobiškyje gimusiems žmonėms, mokyklos nelankė, bet mokėjo skaityti ir rašyti. Aukštesnis čiobiškėčių išsilavinimas matyti ir Juozo ir Onos Tviragų (gim. atitinkamai 1899 ir 1897 m.) šeimoje. Jie abu mokyklos nelankė, bet Čiobiškyje augęs J. Tviraga mokėjo ir skaityti, ir rašyti, o O. Tviragienė, kilusi iš Žaslių vls., mokėjo tik skaityti. Su sūnumi gyvenusi senutė motina Marija Tviragienė (gim. 1864 m. Čiobiškyje) buvo beraštė, tačiau tame pačiame dešimtmetyje taip pat Čiobiškyje gimęs (1866 m.) Stasys Tamoševičius mokėjo skaityti. Tai patvirtina, kad XIX a. paskutiniajame ketvirtyje ūkininkai tėvai labiau stengėsi išmokyti sūnus nei dukteris.

Buvo ir daugiau iš kitų vietovių atvykusių gyventojų. Vieni iš jų savo sutuoktinių rado Čiobiškio miestelyje ar prie jo „prilipusiame“ Rusių Rągo kaime, o kitos šeimos buvo ateivės iš kitur. Keletą jų ir paminėsime.

Čiobiškio bažnytkaimyje gimęs (1898 m.) Adolfas Bagdonavičius vedė Žaslių miestelio merginą. Ūkininkas Kazys Špokauskas 1919 m. (gim. 1882 m. Čiobiškyje) buvo vedęs aštuoneriais metais jaunesnę iš Musninkų miestelio kilusią Mariją. Kartu su jais ūkyje dirbo trys vaikai. Žmoną musninkietę Adelę į Rusių Rągo kaimą 1932 m. buvo atsivežęs ir Čiobiškio bažnytkaimyje gimęs (1911 m.) Vincas Auginis. Ši šeima 1942 m. turėjo mokyklą pradėjusį lankyti sūnų Joną ir tik prieš metus gimusią Stefą. O Musninkuose gimęs (1889 m.) Pranas Ališauskas 1917 m. atvyko gyventi į Rusių Rągo kaimą užkuriomis pas gerokai jaunesnę savo žmoną Mariją (gim. 1902 m. Čiobiškyje). Turėjo dukteris Janiną ir Verutę bei sūnų Praną. P. Ališauskas dar karšino vaikų neturėjusią Rozaliją Bagdonavičienę (gim. 1880 m. Punske). Iš Rudaminos valsčiaus (Vilniaus apskr.) buvo kilusi Rusių Rągo verpėja Elena Pavasarienė (gim. 1868 m.; 1942 m. buvo našlė). Jos vaikai gyveno atskirai. Siesikuose buvo gimusi (1880 m.) netekėjusi siuvėja Ieva Vičiūtė, dirbusi savo namuose. Beveik jos vienmetę, iš Gėlvonų miestelio kilusią senutę Juliją Vilkevičienę (gim. 1862 m.), išlaikė duktė ūkininkė.

Juozas ir Paulina Adomavičiai abu buvo atvykėliai. Vyras gimė 1884 m. Gėlvonuose, o žmona – 1886 m. Širvintosė. Šeima vertėsi padieniais darbais. Staliumas Stasys Ražanauskas ir žmona Ona irgi buvo kilę iš kitų valsčių. Jis – iš Ūpninkų valsčiaus, o ji – iš kitapus Neries upės esančio Gegužinės bažnytkaimio (Trakų apskr.), kur buvo gimę ir jų vaikai⁷⁶.

Vienas seniausių kaimo žmonių Kazys Verbickas (gim. 1864 m.) buvo kilęs iš Gėlvonų valsčiaus. Jis buvo angliadirbys. Medžio anglis gamino namuose. Iš to paties valsčiaus taip pat buvo kilęs batsiuvio amatu vertęsis našlys Ignas Dikčius ir Leonora Penkauskienė. Iš pateiktų datų ir faktų galima spręsti, jog į Rusių Rągo kaimą ši moteris su savo vyru Mykolu ir trimis sūnumis atvyko iš kitos Musninkų valsčiaus vietovės, kaip ir eigulys Adolfas Lapinskas, turėjęs žmoną Genovaitę ir du vaikus.

Kaime buvo dar vienas batsiuovys, taisęs batus ir gaminęs medpadžius Čiobiškio vaikų prieglaudos auklėtiniams. Tai nevedęs Stasys Jakučiūnas (gim. 1910 m. Musninkuose). Iš Ukmergės miesto kilusius vyresnio amžiaus Petrą ir Domicelę Sakalauskus išlaikė sūnus kalvis⁷⁷.

Dar nepaminėti kiti to meto kaimo žmonės buvo kilę iš Čiobiškio–Rusių

⁷⁶Ten pat, l. 6, 24, 28, 30, 38, 40, 42, 46.

⁷⁷Ten pat, l. 44, 56–62.

Rągo sudėtinės gyvenvietės. Iš jų buvo dar dvi Tviragų šeimos. Vieną sudarė našlė ūkininkė Julija su dviem vaikais (trečias gyveno atskirai), kitą – išsiskyrusi Elena Tviragienė su dukterimi Stefa (gim. 1923 m.), kuri buvo baigusi žemės ūkio mokyklą.

Vietiniai žmonės, gimę XIX a. pabaigoje, buvo sukūrę dar dvi Bagdonavičių šeimas. Stasys su Joana turėjo dvi dukteris, o Aleksandras su Karolina – tris vaikus⁷⁸.

Klišabalės (Klišabalos) kaimo gyventojai

Susipažinsime taip pat ir su Klišabalės (seniau – Klišabalos) kaimu, kurio sodybos 1942 m. stovėjo (ir šiandien tebestovi) truputį į pietryčius nuo Kernavės miestelio. Nacmečiu šiame kaime gyveno 10 šeimynų su 38 žmonėmis (1923 m. čia buvo 58 gyventojai devyniuose kiemuose). Po kelias iš jų sudarė Bieliauskų, Šalkauskų, Janušauskų pavardes turėję klišabaliečiai. Visų jų gimtoji kalba buvo nelietuvių. Keli vyresnio amžiaus žmonės ir atvykėliai išvis nemokėjo lietuviškai arba vos suprato. Ūkio darbuose buvo verčiamasi be samdinių.

Nuo seno kaime gyveno tik Šalkauskai – penkios šeimos keturiose sodybose. Kazys Šalkauskas (gim. 1870 m.) buvo seniausias Klišabalės gyventojas, kurį išlaikė ūkį perėmusio keturiasdešimtmečio sūnaus Broniaus šeima. Senojo Šalkausko žmona Uršulė (1942 m. tebeturėjo keturis vaikus iš šešių gimusių) buvo kilusi iš Janionių kaimo (Musninkų vls.), o jaunesniojo – Vanda – iš Padvarių kaimo (Máišiagalos vls.). Pastaroji vos prieš tris savaites (1942 m. gegužės mėn.) buvo pagimdžiusi sūnų Vytautą.

Kitoje sodyboje gyveno našlė ūkininkė Vladislava Šalkauskienė (gim. Musninkų vls., Krapiliškių k.) su keturiais vaikais. Jie visi jau buvo gimę Klišabalėje ir baigę Kernavės pradžios mokyklą. Visi pagal galimybes buvo ūkyje dirbantys šeimos nariai. Vyriausia – devyniolikmetė dukra Albina, jauniausia – 1930 m. gim. Verutė. Vienintelis šeimos vyras ūkyje – 1928 m. gim. Mečislovas. Dar buvo 1925 m. gim. Janina. 1942 m. gegužės mėn. našlei ūkio darbuose galėjo patalkinti laikinai jos namuose gyvenantis giminaitis Vladas Šalkauskas (gim. 1920 m. Klišabalėje), lietuvių savisaugos dalinio kareivis, gavęs „*atostogų sveikatai pataisyti*“.

Dar kitame Šalkauskų ūkyje gyveno Leono (gim. 1912 m. Vilniaus apskr.) ir iš Musninkų valsčiaus kilusios Bronės šeima. Joje augo du mažamečiai vaikai – Stasys ir Janina⁷⁹.

Vienas iš ūkininkų Janušauskų – Kazys – buvo gimęs (1896 m.) Klišabalėje. Jo žmona Kazė atvyko iš kito Musninkų valsčiaus kaimo. Šeima augino sūnų Enriką. Kartu gyveno netekėjusi šeimininko sesuo Michalina (gim. 1883 m.). Kitame ūkyje šeimininkavęs Zigmas Janušauskas (gim. 1877 m. Musninkų vls.) turėjo maišiagalietę žmoną Stasę, dvidešimt ketverių metų sūnų Stasį ir dvidešimtmetę dukterį Genę.

Bieliauskai buvo atvykėliai. Jonas Bieliauskas buvo kilęs (gim. 1899 m.) iš Gūdjijos rytinės dalies – Mogiliovo gubernijos. Jo žmona Hortenzija – iš Máišiagalos. Vaikai – sūnūs Stasys, Česlovas, Zbyslavas ir duktė Jadvyga – jau buvo gimę Klišabalėje. Kito ūkininko Juozo Bieliausko (gim. 1912 m.) gimtinė – irgi dabar Gūdjijai priklausantis Butrimonių valsčius (Lydōs apskr.). O vienmetė žmona Mo-

⁷⁸ *Ten pat*, l. 32, 36, 66–68.

⁷⁹ Kernavės surašymo apylinkės butų–ūkių sąrašas, *ten pat*, b. 8080, l. 7–13.

nika gimė netolimoje Sudervėje. Pora susituokė 1936 m. Augino dukterį Melaniją. Kartu gyveno ir šeimnininko motina Elena Bieliauskienė (gim. 1870 m. Bagaslaviškyje, Gėlvonų vls.).

Nacmečiu Klišabalėje gyvenęs Juozas Šulija buvo gimęs (1910 m.) Rygoje. Jo gimtoji kalba – gudų, bet įrašyta tautybė – lietuvių. Latvijoje 1938 m. susituokė su Vladislava, kilusia iš Musninkų valsčiaus. Rygoje 1939 m. gimė ir jų duktė Regina. Į Lietuvą šeima atvažiavo tik 1940 m. Dar viena kaimo šeimyna – našlė Marijona Pacevičienė (gim. 1876 m. Maišiagalos vls.) ir jos įdukra Janina Gatauskaitė (gim. 1914 m. Máišiagalos vls., Geišiškių k.)⁸⁰.

Kaukiškio kaimo gyventojai

Musninkų miestelio pašonėje įsikūrusiame Kaūkiškio kaime 1942 m. vienuolikoje sodybų gyveno dvylika šeimynų su 49 žmonėmis⁸¹ (1923 m. čia buvo 53 gyventojai devyniuose kiemuose). Visose šeimose bent vienas iš sutuoktinių buvo vietinis gyventojas.

Dviejose sodybose gyveno Laukiai. Seniausias kaimo gyventojas Kazys Laukys (gim. 1858 m.) ir jo devyniolika metų jaunesnė žmona Elena (kilusi iš Máišiagalos vls.) buvo išlaikomi sūnaus Kosto (gim. 1907 m.), kuriam tėvas perdavė ūkį. Jaunasis Laukys su ketveriais metais jaunesne žmona Aleksandra (kilusia iš Širvintų vls.) augino tris vaikus, iš kurių vyriausiai dukrai Janinai tebuvo septyneri metai. Todėl teko laikyti samdinį (Stasį Šaipūną, gim. 1926 m.). K. Laukys Kaūkiškyje buvo ne vienintelis, kuriam ūkio darbams teko samdyti darbininką. Vytautas Laukys (gim. 1897 m.) su žmona Prane (gim. 1914 m. Traupio mstl.) irgi turėjo tris mažus vaikus. Vyriausiajai iš jų – Irenai – tebuvo devyneri metai, o jaunėlis Antanas buvo gimęs tik 1942 m. kovo mėn. (dar buvo trimetis Stasys). Kartu gyveno sena šeimnininko motina Bogumila Laukienė (gim. 1871 m.). Tad dalį darbų atliko samdinyš Jonas Rastavičius (gim. 1913 m.)⁸².

Keturiose sodybose buvo įsikūrę Bareikos. Antanui ir Stasei Bareikoms (gim. atitinkamai 1894 ir 1895 m.), kurių vienintelis vaikas jau gyveno atskirai, irgi teko pasitelkti samdinį. 1942 m. juo buvo Česlovas Tamošiūnas (gim. 1925 m.).

Kiti kaimo ūkininkai išsivertė savo šeimos narių ir kartu gyvenančių giminaičių jėgomis. Našliui ar be žmonos gyvenančiam Justinui Bareikai ūkyje padėjo netekėjusi sesuo Veronika, nes vaikai Liodzė ir Henrikas dar buvo maži. Juozo ir Teofilės Bareikų (gim. atitinkamai 1876 ir 1882 m.) atrama ūkyje buvo kartu gyvenantis sūnus Bronius (gim. 1912 m.)⁸³.

Kiti Kaūkiškio gyventojai: Antanas Gridziuška (gim. 1886 m. Máišiagalos vls.) su žmona Brigyda ir sūnumi Česlovu; Povilas Gridziuška (gim. 1899 m.) su žmona Ona ir motina Benedikta Gridziuškiene (gim. 1860 m., pagimdė dešimt vaikų, iš kurių 1942 m. tegyveno vienas); Jonas Baronas (gim. 1884 m., buvo baigęs ir sąskaitybos kursus) su antrąja žmona Rozalija ir sūnumi Apolinaru iš pirmosios santuokos; nevedęs Antanas Baronas (gim. 1908 m.), gyvenęs su motina Marija (gim. 1869 m., pagimdė penkiolika vaikų, iš kurių 1942 m. tebegyveno penki) ir seserimi Brone; Kazys Ikanavičius (gim. 1907 m.)⁸⁴.

⁸⁰ *Ten pat*, l. 1–17.

⁸¹ Surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašas, *ten pat*, l. 101.

⁸² Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8072a, l. 5–7.

⁸³ *Ten pat*, l. 1, 15–19.

⁸⁴ *Ten pat*, l. 3, 9–13.

Iš XIX a. gimusių šeimos galvų rusiškas pradžios mokyklas lankė tik Vytautas Laukys, Jonas Baronas ir Antanas Bareika. Tėvų namuose išmoko skaityti Juozas Bareika ir Kazys Laukys, dar ir rašyti – Antanas Gridziuška. Kiti buvo beraščiai (iš jų ir K. Ikanavičius, vienintelis ūkininkas, gimęs XX a. pradžioje). Įdomu, jog tarp Kaukiškių ūkininkų žmonių, lyginant su vyrais, nemokėjusių skaityti buvo kiek mažiau, nors daugumai jų ir neteko lankyti mokyklos. Merginos išmokdavo bent paskaityti tekstus, reikalingus pamaldoms ir kt.

Rusokų kaimo gyventojai

Panašaus dydžio kaimyniniame Rusokų kaime 1923 m. buvo aštuoni kiemai (51 gyventojas). 1942 m. dešimtyje sodybų buvo įsikūrusios vienuolika šeimynų (43 gyv.: 21 vyr. ir 22 mot.). Beveik visų gimtoji kalba buvo nelietuvių. 1942 m. savo ūkio neturėjo tik žemės ūkio darbininkas Vacys Giliūnas, kuris buvo išvežtas į darbus Vokietijoje. Jo namiškiai (žmona ir mokyklą lankanti duktė Vacė, gim. 1931 m.) liko be „šeimynos galvos“. Nepilna buvo ir nevedusio ūkininko Antano Olšausko, gyvenusio su netekėjusia seserimi, šeima. Juozo Laukio (gim. 1875 m.) sodyboje gyveno dvi šeimos. Antrąją sudarė vedęs sūnus.

Kituose Kaūkiškio ūkiuose prie žemės ūkio darbų plūšo Jono Barono, Jono Vilkevičiaus, Juozo Vilkevičiaus, Liongino Olšausko, Romo Olšausko (pastarosios dvi buvo didesnės – po šešis žmones), Antano Barono ir Mykolo Barono šeimos⁸⁵.

Pirmojo Kunigiškių (I) kaimo gyventojai

Kiek toliau nuo Musninkų (Kernavės link) išsibarsčiusiame Pirmajame Kunigiškių kaime 1942 m. buvo 23 sodybos su 102 gyventojais (1923 m. buvo 16 kiemų su 81 gyv.). Didoka čia buvo vyrų (41) ir moterų (61) disproporcija.

Tik vienoje sodyboje būta dviejų šeimų. Vieną iš jų su dukterimi Genovaite sudarė našlė Marijona Švedavičienė (gim. 1896 m.), kuri buvo pagimdžiusi net dešimt vaikų, ir visi jie 1942 m. gyveno (tai gausiose šeimose XX a. pirmojoje pusėje būdavo ne itin dažnai). Kitą šeimą sudarė Zofija Pūkienė su dviem vaikais.

Vyrų jau taip pat neturėjo kituose dviejuose ūkiuose įsikūrusios moterys, turėjusios tą patį vardą ir tą pačią pavardę – Zofija Švedavičienė. Jos abi nemokėjo lietuviškai, ir abi buvo gimusios 1885 metais. Tačiau jų vaikai (Feliksas – vienoje šeimoje, kitoje – Elena, Vytautas ir dar du, gyvenantys savarankiškai) lietuvių kalbos jau buvo išmokę pradžios mokykloje. Be vyro jau buvo likusi ir Stefanija Ražauskienė, gyvenusi su dviem vaikais.

Ražauskai gyveno dar dviejose sodybose. Kazys Ražauskas (gim. 1885 m.) turėjo septyneriais metais jaunesnę žmoną Filiomeną ir keturis vaikus, iš kurių trys tebegyveno tėvų namuose. Nevedęs Jonas Ražauskas (gim. 1919 m.) gyveno vienas. Nevedęs buvo ir Stepas Švedavičius (gim. 1910 m.), gyvenęs kartu su motina Mikalina, sesers dukterimi ir samdine. Dar vienas senbernis – Pranas Šimelis (gim. 1900 m.) – gyveno su seserimis. Įdomu, kad už brolių jaunesnę sesuo Eleonora (gim. 1904 m.) nemokėjo lietuviškai kalbėti, o brolis lietuviškai skaityti ir rašyti buvo išmokęs namuose. Kitame ūkyje buvo įsikūrusi dar viena – Jono ir Melanijos (gim. atitinkamai 1910 m. ir 1914 m.) – Šimelių šeima.

⁸⁵Surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašas, *ten pat*, b. 10235, l. 100.

Daugiausia ūkininkų turėjo Švedavičių pavardę. Be keturių paminėtų šeimų, ją turėjo dar keturios. Iš jų jauniausias buvo ūkininkas Leonas (gim. 1918 m.). XX a. pradžioje buvo gimę ir likę trys: Edmundas (gim. 1906 m., beraštis; žmona Jadvyga buvo lankiusi mokyklą), Vacys (gim. 1912 m., beraštis; žmona Vladislava mokėjo skaityti) ir Balys Švedavičius (gim. 1903 m., beraštis). Pastarojo žmona Petrė (gim. 1902 m.) mokėjo skaityti, buvo pagimdžiusi vienuolika vaikų, iš kurių 1942 m. gyveno tik trys.

Beraštis buvo ir Bronius Garbatavičius, nors buvo gimęs jau 1915 m. Jo penkeriais metais jaunesnė žmona Jadvyga buvo lankiusi kelis pradžios mokyklos skyrius⁸⁶.

Kaip matome, Pirmajame Kunigiškių (I) kaime buvo nemažai šeimų, kuriose žmonos buvo raštingesnės už savo vyrus, nors sąlygas lankyti mokyklas ir mokytis skaityti ir rašyti ilgokai moterys turėjo blogesnes.

Nikodemo Purvanecko (gim. 1899 m.) žmona Zofija buvo septyneriais metais vyresnė. Zigmo Gelažausko (gim. 1907 m.) „šeimyna“ buvo didžiausia kaime – aštuoni žmonės. Kartu gyveno ir giminaitė Veronika Kanclerienė (gim. 1880 m.).

Kiti nacmečio ūkininkai: Jonas Barkauskas (šeimą sudarė keturi žmonės), Vladas Vrubliauskas (5 žm.), Vacys Olinda (7 žm.; kartu gyveno motina ir svainis), Stasys Saveika (4 žm.), Juozas Pakalnis (4 žm.), Stasys Jurkevičius (4 žm.).

Antrojo Kunigiškių (II) kaimo gyventojai

Antrasis Kunigiškių kaimas (1923 m. buvo 12 kiemų su 49 gyv.) buvo beveik perpus mažesnis už Pirmąjį Kunigiškių kaimą. 1942 m. Kunigiškių II kaime gyveno 55 žmonės (29 vyr. ir 29 mot.). Iš jų lietuviškai nemokėjo tik čia pas giminaičius laikinai gyvenanti Adomo Sirulevičiaus (gim. 1909 m.) motina. Kaime penkiose sodybose gyveno Gelažauskai, keturiuose – Švedavičiai.

Kazio ir Teklės Gelažauskų (gim. atitinkamai 1873 ir 1876 m.) šeima kaime buvo gausiausia – aštuoni žmonės. Iš šešių jų vaikų vyriausias buvo sūnus iš K. Gelažausko pirmosios santuokos. Antrą kartą vedė ir Jonas Gelažauskas (gim. 1893 m.), kurio septyniolikos metų žmonai Anei ši santuoka taip pat buvo antroji. Abi J. Gelažausko dukterys buvo iš pirmosios santuokos. Kitame ūkyje įsikūręs bendrapavardis Vladas (gim. 1890 m.) su žmona Paulina buvo bevaikiai. Vaikų dar neturėjo taip pat jauni Stepas ir Janina Gelažauskai (gim. atitinkamai 1914 ir 1923 m.). Kaime dar buvo Balio (gim. 1905 m.) ir Vladzės Gelažauskų ūkis⁸⁷.

Nuo 1941 m. Vladas Švedavičius (gim. 1873 m.) turėjo labai jauną žmoną Genovaitę (tiksliau Genoefą, nes buvo lenkė), kuri buvo gimusi 1911 m. 1942 m. jiems gimė duktė Antanina. Ūkio darbams teko pasitelkti dvi samdines – netekėjusią motiną ir jos dukterį Stasę (gim. atitinkamai 1886 ir 1922 m.). V. Švedavičius buvo baigęs pradžios mokyklą. Caro laikais tokį pat išsilavinimą buvo įgijęs ir dvidešimčia metų jaunesnis bendrapavardis Edvardas. Jo žmona Marija, kuri už savo vyrą buvo devyniolika metų jaunesnė (gim. 1914 m.), pradžios mokyklą baigė jau nepriklausomos Lietuvos metais. Carinėje mokykloje rašto išmoko 1867 m. gimęs Zigmas Švedavičius, kurio žmona Agota taip pat buvo devyniolika metų jaunesnė už savo vyrą. Z. Švedavičiaus sodyboje dar gyveno Alfonsas Garbatavičius su žmona Elena. Tuo tarpu ūkininkė Petrė Švedavičienė

⁸⁶ Butų-ūkių lapai, *ten pat*, b. 8072a.

⁸⁷ *Ten pat*.

(gim. 1885 m.) vyro jau neturėjo. Ji gyveno tik su dukterimi Lione, o kiti du vaikai greičiausiai jau buvo sukūrę savo šeimas.

Likusios trys šeimos turėjo skirtingas pavardes. Tai senyvi Stasys ir Paulina Tuikos. Jie turėjo iš Širvintų valsčiaus kilusią samdinę Veroniką Saveikaite, nes ūkininkų vaikai jau gyveno atskirai. Jonas Vansevičius (gim. 1885 m. Širvintų vls.) vedęs vietos merginą Oną, į Kunigiškių II kaimą atėjo užkurioms. Abiejų ūkių šeimininkės namų sąlygomis buvo išmokusios tik skaityti, o jų vyrai buvo lanke rusišką pradžios mokyklą. Caro laikais į ją vaikščiojo ir kaimo gyventojas Ipolitas Daveika (gim. 1878 m.), paskui dar kiek mokėsis ir vidurinėje mokykloje. I. Daveika gyveno kartu su sūnumi Adomu (gim. 1922 m.), kuris jau buvo oficialiai ar tik praktiškai perėmęs ūkį. A. Daveika buvo baigęs vidurinę mokyklą ir buhalterio-stenografisto kursus⁸⁸.

Bajoriško kaimo gyventojai

Smulkiau susipažinkime taip pat ir su Bajoriško kaimo, kuris glaudžiasi prie Musninkų miestelio iš rytų pusės, 1942 m. gyventojais. Ši gyvenvietė caro laikais dar buvo vadinama *Trapišnikais*. 1923 m. Bajoriškiuose buvo dešimt ūkių (kiemų) su 50 gyventojų⁸⁹. 1942 m. ūkių skaičius liko tas pats, o juose gyvenančių žmonių mažiau – 42⁹⁰. Visi gyventojai, išskyrus iš toliau atitekėjusias trijų ūkininkų žmonas, buvo kilę iš Musninkų valsčiaus.

Keturiuose sodybose buvo įsikūrę Ališauskai. Iš jų vyriausias buvo našlys Feliksas Ališauskas (gim. 1868 m.). Jis gyveno kartu su sūnumi Mykolu (gim. 1897 m.), kuriam jau buvo perleidęs ūkį. Pastarojo šeimoje dar buvo žmona Sofija, duktė Aldona ir sūnus Bronius. Kituose kiemuose gyveno našlės, o ūkius valdė sūnūs. Jono Ališausko (gim. 1900 m.) sodyboje, be motinos Elenos (gim. 1894 m.), dar gyveno su vyru vienmetė žmona Ona ir duktė Leokadija (gim. 1926 m.). Stasio Ališausko (gim. 1894 m.) sodyboje, be motinos Konstancijos (gim. 1880 m., pagimdė dešimt vaikų, iš kurių 1942 m. gyvi buvo keturi), dar gyveno žmona Veronika (gim. 1908 m.), šešiametė duktė Utilė ir nesantuokinė duktė Genė Ališauskaitė (gim. 1925 m.), ties kurios pavarde užrašas „*bėdvaikis*“. Dar vieną ūkininkų šeimą sudarė Balys ir Janina Ališauskai (gim. atitinkamai 1914 ir 1918 m., susituokė 1938 m.), kuriems gimęs kūdikis mirė.

Našlė Ieva Ališauskienė (gim. 1892 m.) taip pat gyveno savo dukters Elenos Andriuškevičienės, kuri irgi jau buvo tapusi našle, sodyboje. Motina užaugino abu pagimdytus vaikus, o duktė augino tris vaikus (iš keturių gimusių) – dukteris Leokadiją, Teofilę ir sūnų Alfonsą (šis gimė 1941 m.).

Bajoriško kaime dviejuose ūkiuose buvo įsikūrę Purvaneckai. Vyresnysis, Jonas (gim. 1880 m.), su žmona Sofija (gim. 1882 m. Gélvonų vls.) turėjo dvidešimt dvejų metų sūnų Vytautą, kuris kartu su tėvais dirbo žemės ūkio darbus. Jaunesniojo, Prano (gim. 1901 m.), trejais metais vyresnė žmona irgi buvo vardu Sofija, bet kilusi iš kitapus Neries upės – iš Žaslių valsčiaus. Šeimoje augo trys dukterys (Janina, Ona ir Regina). Pastebėtina, kad jaunesnieji Purvaneckai (įskaitant žmoną)

⁸⁸ Gyventojų surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašas, *ten pat*, b. 10235, l. 100.

⁸⁹ *Lietuvos gyventojai (1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys)*, Kaunas, 1925, p. 490.

⁹⁰ 1942 m. gyventojų surašymo apylinkės butų-ūkių sąrašas, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 10235, l. 100.

buvo beraščiai, kai vyresnieji namuose buvo išmokę skaityti, o „šeimos galva“ – net ir rašyti.

Labiausiai išsilavinę buvo Vitkūnai. Šeimynos galva Kazimieras (gim. 1896 m.) buvo baigęs felčerių mokyklą. Dvejais metais vyresnė žmona Stefanija kelerius metus mokėsi pradžios mokykloje. K. Vitkūnas buvo ne tik ūkininkas, bet ir padėjo žmonėms kaip felčeris. Jų dvidešimtmetė duktė Ona buvo baigusi gimnaziją. Šeima turėjo pasisamdžiusi žemės ūkio darbininką Feliksą.

Bajoriškių kaime dar gyveno ūkininkas Petras Tamoševičius (gim. 1902 m.). Jis buvo vienas iš trijų sodybų šeimininkų, kurios žmona buvo iš kito valsčiaus. Tai iš Žaslių valsčiaus kilusi Stefanija. Tamoševičiai turėjo dukteris Stasę ir Leokadiją, kurios tebelankė pradžios mokyklą. Dešimtoje sodyboje buvo įsikūrę Antanas ir Stefanija Kaziukėnai (gim. atitinkamai 1910 ir 1914 m.). Jie turėjo 1940 m. sovietų okupacijos išvakarėse gimusią dukterį Vandą. Kartu gyveno sūnui ūkį perleidę tėvai – Antanas ir Sofija (gim. atitinkamai 1889 ir 1894 m.)⁹¹.

Valsčiaus gyventojų surašymų (1923 ir 1942 m.) duomenų palyginimas

Toliau palyginsime kai kurių kitų kaimų ir vienkiamų 1923 ir 1942 m. surašymų statistinius duomenis⁹². Taip pat susipažinsime su tose vietovėse ūkininkavusių dalies šeimininkų pavardėmis, jų paplitimu vienoje ar kitoje gyvenvietėje. Apibūdinsime kai kuriose sodybose gyvenusių šeimynų ar šeimų dydžius. Visa tai leis geriau atskleisti 1923–1942 m. Musninkų valsčiuje vykusius pokyčius.

1942 m. valsčiaus gyventojų surašymo pirmajai apylinkei buvo priskirtas didelis Užušilių kaimas ir trys vienkiemiai.

Užušilių kaimas per devyniolika metų ūgtelėjo. 1923 m. jame buvo 38 sodybos (kiemai), kuriose gyveno 226 žmonės, o 1942 m. – 51 Užušilių sodyboje buvo 54 šeimynos su 244 gyventojais (iš jų – 124 moterys). Viktoro Paulausko ir Juozo Paulausko šeimynos buvo didžiausios – po devynis žmones. Po aštuonis žmones gyveno Stasio Palkevičiaus, Viktoro Ašakos, Viktoro Radžiūno ir Vlado Radžiūno (jo tėvas – Juozas) sodybose.

Radžiūnai ūkininkavo ar užsiiminėjo kitais darbais net vienuolikoje sodybų. Trijose sodybose gyveno Ašakos pavardę turėję ūkininkai. Tiek pat ūkių šeimininkų turėjo Ališausko, Sinkevičiaus, Makalsko, Tamašiūno (Tamošiūno) pavardės. Buvo ir retesnes pavardes turėjusių gyventojų. Tai Antanas Pirtinas, Adomas Pirtinas, Balys Skeberis, Edvardas Kmita, Ignas Gridziuška, Petras Žirius, Viktoras Jakubickas, Liudas Sinica, Stasys Misiūra ir kt.

Limárninko vnk. buvo tik Jono Lemtiovo sodyba, kurioje gyveno dvi šeimos (dešimt žmonių). **Naujālaukio** vienkiemyje gyveno Kazio Radžiūno šeima – keturi žmonės. **Pakrinicos** vienkiemyje ūkininkavo Antanas Šaipūnas, kurio šeimą taip pat sudarė keturi žmonės.

Į antrąją surašinėtojų apylinkę pateko **Bilótų** dvaro sodybos gyvenvietė. Čia 1942 m. gyveno 57 žmonės ir du laikinai apsistoję asmenys. Pastarieji buvo įsikūrę pas Vinčą Jakubicką, kurio šei-

⁹¹ Butų–ūkių lapai, *ten pat*, b. 8071a, l. 138–157.

⁹² 1942 m. gyventojų surašymo Musninkų valsčiaus apylinkių butų–ūkių sąrašai, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 10235; *Lietuvos gyventojai (1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys)*, Kaunas, 1925, p. 490–493.

mą sudarė penki žmonės. Dvarvietėje taip pat gyveno Juozo Saltanavičiaus, Augusto Jakšto, Ivano Ivanovo, Juozo Vasiliausko, Vlodo Muleronkos, Semiono Drozdovo, Kazio Jankūno, Juozo Šalkausko ir Stasio Adomavičiaus šeimos.

Toliau susipažinsime su keliais kaimais, vienkiemiais ir buvusių dvarų sodybose susiformavusiomis gyvenvietėmis (pagal gyventojų surašymo apylinkių eilės tvarką).

Darmožarų kaime 1923 m. buvo septyni kiemai su 42 gyventojais. 1942 m. jau stovėjo dešimt sodybų, kuriose gyveno 58 žmonės.

Sakalniškų kaime nuo 1923 m. (aštuoni kiemai su 45 žmonėmis) ūkių padaugėjo iki dešimties, o gyventojų – iki 58. Didžiausios buvo Ipolito Simanavičiaus ir Kazio Baranausko šeimynos, kuriose buvo po aštuonis žmones. Trijose sodybose gyveno Krivickai. Kitų ūkininkų pavardės – skirtingos.

Katūniškų kaimas per devyniolika metų turbūt išsiplėtė dėl 1923 m. minimo ir vėliau prijungto to paties pavadinimo viensėdžio (vienkiemio). 1942 m. Katūniškų kaime ūkininkavo keturiolika šeimynų (tiek pat buvo ir ūkių), kuriose buvo 48 žmonės.

Per devyniolika metų iš vienkiemio į *Padubės* kaimelį išaugusioje gyvenvietėje buvo šeši ūkiai ir 21 gyventojas (1923 m. – penki ūkiai ir 24 gyv.). *Paužūšilių* vienkiemyje 1942 m. dviejuose kiemuose (10 gyv.) ūkininkavo Justas Saltanavičius ir Kazys Bareika, o *Stakaučiznos* vienkiemyje (14 gyv.), irgi dviejuose ūkiuose – Juozas ir Edvardas Sperskai. Tik *Kūpriškių* vienkiemyje (6 gyv.) tebuvo viena Miko Petrausko sodyba.

1942 m. dešimt *Krunių* kaimo ūkininkų turėjo Griškevičiaus pavardę. Iš viso tada kaime buvo 47 gyventojai. Prieš devyniolika metų gyvenvietė buvo mažesnė – tik šeši kiemai su 38 žmonėmis. Nacmečiu šeimos buvo nedidelės. Didžiausia buvo Miko Griškevičiaus šeima – 6 žmonės.

Buvusiame *Mantagaliskių* dvaro palivarke buvo įsikūrusios Vasilijaus Sucho-dimcevo ir Fadiejaus Aleksiejevo šeimos – 15 žmonių.

Plōtų vienkiemyje ūkininkavo Vlodo Vaitiekūno šeimyna (7 žmonės).

Starosėlio vienkiemyje irgi gyveno tik vienas žemdirbys – Justas Ciesiūnas ir dar trys jo šeimos žmonės.

Iš viensėdžio (1923 m. keturi kiemai su 21 gyv.) į *Svietiškių* kaimelį išaugusioje gyvenvietėje 1942 m. buvo šeši ūkiai (aštuonios šeimynos) su 33 žmonėmis. Adolfo Protnicko sodyboje gyveno net trys šeimynos. Kituose kiemuose ūkininkavo Aleksas Kasperavičiaus, Vaclovo Kasperavičiaus, Antano Mikalajūno, Jono Pšitulsko ir Vlodo Grigo šeimos (šeimynos).

Netoliese buvusioje *Šimtakāpės* gyvenvietėje buvo du ūkininkai – Mykolas Moggelnickas ir Vytautas Bukauskas (jų šeimose – 7 žmonės). *Užūraisčio* vienkiemyje – tik Prano Jakubicko šeima (5 žmonės).

Vileikiškių palivarke (1923 m. – vienas ūkis su 14 gyv.) susiformavusioje gyvenvietėje 1942 m. gyveno keturios šeimos. Vieną iš jų sudarė Kotryna Zimkienė su dar dviem žmonėmis. Vileikiškiuose taip pat buvo įsikūrusios Jono Mikalajūno, Jono Matulio ir Viktoro Minkevičiaus šeimynos.

Žadžiū kaime per devyniolika metų gyventojų skaičius nepasikeitė (43 žmonės), o ūkių padaugėjo nuo septynių iki devynių. Čia buvo trys Grigų sodybos. Be Jono ir Romo Grigų, ūkininkavo ir našlė Zofija Grigienė. Atskiras sodybas turėjo taip pat Feliksas ir Stasys Jakučiūnai. Kiti ūkininkai: Kazys Savickas, Stasys Kaziukėnas, Vladas Gurskas, Leonas Vilkelis.

Žagarinkos vienkiemyje ūkininkavo aštuonių žmonių Maksimo Lapajevo šeima. *Antonošos* dvarvietėje gyveno penkios šeimos (20 žmonių).

Mantinionių kaimas atsirado likviduojant Mantinionių dvaro žemėvaldą. 1923 m. dvaro valdose buvo trylika kiemų su 92 gyventojais. 1942 m. Mantinionių kaime buvo 22 ūkininkų ar žemės ūkio darbininkų šeimynos su 109 žmonėmis. Vyrų buvo daugiau – net 67.

Pažydės vienkiemyje ūkių padaugėjo iki keturių, o gyventojų sumažėjo iki 11 (1923 m. – trys kiemai su 18 gyv.).

Juodónių kaimas beveik nepasikeitė. 1923 m. dvylikoje ūkių gyveno 66 žmonės. Po devyniolikos metų – trylikoje ūkių 68 žmonės.

Santariškių kaime 1942 m. buvo penkiolika ūkių (77 gyv.). Jų šeiminių pavardės buvo skirtingos: Juozas Aniukštis, Vladas Turgušas, Vacys Lukoševičius, Edvardas Krasauskas, Antanas Gražulis (pastarieji du gyveno kartu), Vytas Pavasaris, Vladas Danielius, Vladas Krogertas, Juozas Kelmelis, Stasys Bukauskas, Bronius Markevičius, Kazys Survila, Mykolas Jurkevičius, Edmundas Navickas, Vincas Naraškevičius.

1942 m. *Vinkšnabrasčio* (surašymo suvestinėje parašyta – Vinkšnabrasčių) kaime penkiolikoje ūkių (20 šeimynų) gyveno 75 žmonės (1923 m. – 13 ūkių ir 86 gyv.). Moterų mažiau – 32, vyrų – net 43. Nurodytos ūkininkų pavardės: Ignas Anulis (gyveno vienas), Juozas Anulis, Marijona Anulienė, Pranas Bukauskas, Antanas Grinius, Jeronimas Grinius, Stepas Grinius, Jurgis Krūminas, Antanas Makarskas, Stepas Survila, Jurgis Vilkevičius, Kostas Vildžiūnas, Pranas Vercinkevičius, Julius Vercinkevičius.

Gudėliškių kaimas susidarė iš 1923 m. tokiu pat pavadinimu paminėto palivarko ir vienkiemio. 1942 m. Gudėliškiuose buvo šeši ūkiai su 35 gyventojais. Šešiuose kiemuose gyveno Saltanavičiai.

Didelis *Prienuų* kaimas dar ūgtelėjo. 1942 m. čia buvo 34 ūkiai (41 šeimyna) su 175 gyventojais (1923 m. – 28 ūkiai su 136 gyv.). Be lietuvių, čia gyveno ir rusų. Tai Povilo (Pavlo) Kuprieškino, Manuilo Barabanovo, Tomo Kuprieškino, Gavrilos Lukašenkino, Tomo Kuprieškino, Mikolajaus Lapajevo, Natalijos Beremyginos, Jefremo Murnikovo ir kitos šeimos. Kai kurių jų pavardės ir vardai buvo sulietuvinti. Iš Prienuų kaime ūkininkavusių lietuvių buvo Vaclovas Kybartas, Petras Kernagis, Jonas Kamliauskas, Viktoras Germanas, Petras Semaška, Petras Grigas, Aleksandras Kirslys, Domicelė Markūnienė, Petras Naraškevičius ir kt.

Padidėjo ir *Šilėlių* kaimas. Jame 1923 m. buvo šeši kiemai su 29 žmonėmis. Po devyniolikos metų – devyni ūkiai (dešimt šeimynų) su 37 gyventojais. Net penkiose sodybose buvo įsikūrę Griniai, dviejose – Aniukščiai. *Mažutiškių* vienkiemyje 1942 m. buvo du ūkiai – Prano ir Stasio Dikčių, kuriuose gyveno 15 žmonių.

Vebronių kaime išliko tie patys keturiolika ūkių, o gyventojų – sumažėjo. 1923 m. gyveno 75 žmonės, 1942 m. – 67. Nacmečiu gyveno keturios Naraškevičių šeimos, iš kurių didžiausia buvo Alekso Naraškevičiaus šeimyna – septyni žmonės. Tiek pat jų gyveno Jono Lelecko, Vlado Urbanavičiaus ir Stasio Valaikos sodybose.

Vindeikių kaimas buvo vienas didžiausių Musninkų valsčiuje. 1923 m. čia 42 kiemuose buvo įsikūrę 229 žmonės, 1942 m. buvo 55 ar 58 ūkiai (atrodo, kad dalis jų buvo tušti), bet gyventojų buvo mažiau – 216 ar 218 (daug pribraukymų). Šeimynų

priskaičiuota net 66. Vadinas, daugelyje trobų gyveno ir senesni tėvai (viename trobos gale), ir ūkį perėmęs sūnus su šeima (kitame gale). Net aštuoniose sodybose buvo įsikūrę Naraškevičiai. Jankūnų gyventa septyniose sodybose, Jurkūnų – penkiose, Bernotų keturiose, Aniuksčių – trijose ir t. t.

Dubių kaime ūkiai nebuvo smulkinami. Vietoj 1923 m. buvusių dešimties ūkių 1942 m. jų buvo devyni. Sumažėjo ir gyventojų – nuo 50 iki 43. Septyni ūkininkai turėjo Dubiečio pavardę. Vienoje sodyboje gyveno Gasparo Didžioko šeima. Dar vienoje – Edvardas Hermanas (šeimoje – keturi žmonės).

Grinių kaime taip pat buvo daugiausia Grinių pavardę turėjusių ūkininkų – net penkiose sodybose. Kitos šeimos: Vacio Motiejūno, Edvardo Kudelio ir Veronikos Mažulytės. Lyginant su 1923 m., kiemų (ūkių) skaičius padidėjo nuo šešių iki aštuonių, gyventojų – nuo 29 iki 30.

Buvusio dvaro žemėse įsikūrusiam *Musninkėlių* kaime gyveno 18 šeimynų (dvi iš jų – Mato Skebėrio sodyboje) ir 83 žmonės. 1942 m. čia gyveno (ūkių šeiminkų pavardė): Stasys Markevičius, Kazys Verikas, Marijona Gvozdienė, Stasys Verikas, Martynas Jonytis, Kazys Petrusėvičius, Mykolas Baronas, Julius Vaicekauskas, Zigmas Kvaravicas, Petras Kačinskas, Vladas Korickas, Andrius Saveika, Jonas Kvietkauskas, Simas Ramanauskas, Mykolas Krivka, Anelė Naraškevičienė⁹³.

Virvėčių kaimas taip pat plėtėsi buvusio dvaro valdose. 1942 m. kaime būta 18 ūkių su 80 gyventojų.

Kaimynėlių kaime padaugėjo ir ūkių, ir gyventojų. 1923 m. buvo 27 kiemai su 106 žmonėmis, o 1942 m. jau buvo 31 ūkis ir 135 gyventojai⁹⁴.

Janionių kaime 1923 m. buvo 44 ūkiai su 261 gyventoju. 1942 m. ūkių padaugėjo iki 49, o juose gyvenančių žmonių sumažėjo iki 229⁹⁵.

Netoliese buvo keli vienkiemiai. 1942 m. *Janionių* (Janoniškių) vienkiemyje nacmečiu ūkininkavo Juozo Lissausko ir Stasio Kazlauskos šeimos. Dvi šeimos (Stasio Paulausko ir Jokūbo Ciesiūno) ūkininkavo taip pat *Sporų* vienkiemyje. Po tris ūkius buvo *Karšaklėnio* (Viktoro Ručio, Stasio Ražanauskos, Juozo Klimavičiaus) ir *Borūvkos* (Antano Budrevičiaus, Stasio Markūno, Jono Krutkevičiaus) vienkiemuose.

Padvarių kaimas susidarė iš vienkiemų (jie minimi 1923 m.), tapusių viena gyvenvietė. 1942 m. joje buvo šešiolika ūkių su 70 žmonių. Kazio Didžioko ir Juozo Bičkauskos šeimos buvo didžiausios – po septynis žmones.

Netoliese buvo kelios mažesnės gyvenvietės. 1923 m. viensėdžiu vadintos *Liaukiškės* 1942 m. irgi tapo kaimeliu – penkiose ūkiuose gyveno 34 žmonės. Igno Valaišos sodyboje buvo trys šeimos, Vaclovo Valaišos – dvi. Kituose Liaukiškių ūkiuose su šeimomis buvo įsikūrę Zigmas Pečiulis, Antanas Pečiulis ir Balys Vilkelis. Iš viensėdžio, kuriame 1923 m. ūkininkavo dvi šeimos, nedideliu kaimu tapo ir *Parkerpės* gyvenvietė. Kaip rodo 1942 m. šeimynų surašymo suvestinė, joje buvo septynios sodybos, iš kurių keturiose gyveno Baumilos. Kitose sodybose su šeimomis buvo įsikūrę Jonas Safranavičius ir Vladislava Milašiūnienė, o Ona Dirsienė gyveno viena. *Petruvkos* vienkiemyje ūkininkavo Petro Jurevičiaus šeima.

Pakalniškių kaime ir po devyniolikos metų liko tie patys 27 ūkiai, bet gyventojų padaugėjo. 1923 m. buvo 87

⁹³ *Ten pat*; 1942 m. gyventojų surašymo apylinkių butų-ūkių sąrašai, LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 10235, l. 85–95.

⁹⁴ *Ten pat*, l. 96–97.

⁹⁵ *Ten pat*, l. 105.

žmonės, o 1942 m. – jau 121. Net dešimtyje ūkių gyveno Jurkevičiaus pavardę turintys ūkininkai. Po šešias sodybas turėjo ūkininkai su Puzinų ir Ikanevičių pavardėmis.

Ařdiškio kaime 1923 m. buvo 17 ūkių su 77 gyventojais. 1942 m. gyventojų buvo tiek pat, bet ūkių – vienu mažiau. Tad žemės valdos ne smulkėjo, bet kelios netgi galėjo padidėti. Sodybų šeiminkai: Antanas Stravinskas, Juozas Barkauskas, Balys Jurkevičius, Antanina Jurkevičienė, Antanas Bradauskas, Antanas Kaveckas, Mykolas Važnevičius, Kazys Vrubliauskas, Juozas Jurkevičius, Juozas Stravinskas, Benadas Bareika, Jonas Bareika, Juozas Vitkūnas.

Ramōniškių I kaimelyje buvo šeši ūkiai su 21 gyventoju, o *Ramōniškių II* gyvenvietėje – trys ūkiai su 13 žmonių. *Valiūkiškiai* irgi vadintos kaimu. Jose 1942 m. buvo šeši ūkiai su 26 gyventojais (1923 m. atitinkamai 5 ir 20). Kiek mažesnis buvo *Kalnynų* kaimelis (caro laikais vadintas Gurnų vardu). Jame nacmečiu buvo penki ūkiai (su 22 žmonėmis), kurių visi šeiminkai turėjo Paulauskų pavardę.

Vičiūnų kaime 1942 m. buvo 17 sodybų (19 šeimynų) su 80 gyventojų. Šeiminkų pavardės: Viktoras Ramanauskas, Kazys Bekionis, Vaclovas Grinevičius, Kazys Grinys, Stasys Laukys, Stasys Purvaneckas, Vladas Laukys, Apolinaras Purvaneckas, Marijona Zabarauskienė, Juozas Vilkevičius, Vaclovas Peleckas, Alfonsas Peleckas, Juozas Česnakauskas, Julius Vilkevičius, Julius Purvaneckas, Kostas Purvaneckas, Stasys Usavičius. Dar trys ūkininkai (A. Žiedonis, V. Giliūnas ir K. Tarasevičius) buvo įsikūrę buvusio *Vičiūnų* palivarko gyvenvietėje (ji dažnai palivarku ir tebebuvo vadinama).

Čirkų kaime 1923 m. buvo aštuoni ūkiai su 47 gyventojais. Po devyniolikos metų ūkių trimis padaugėjo, bet jose gyveno mažiau žmonių – 44. Čirkų ūkininkų pavardės: Stepas Vrubliauskas, Vladas Maslinskas, Vacys Maslinskas, Stasys Švedavičius, Julius Švedavičius, Justas Bieliauskas, Andrius Borsukas, Pranas Gelažauskas, Stasys Gelažauskas, Anelė Gelažauskienė, Alfonsas Vrubliauskas. Dar vienas ūkininkas – Juozas Stankevičius – gyveno *Čirkų* vienkiemyje.

Buvusioje *Sūtkuškių* dvarvietės gyvenvietėje buvo įsikūrusios šešios šeimynos (su 33 žmonėmis), iš kurių dvi gyveno vienoje sodyboje. Ūkių–butų šeiminkai: Mykolas Pliukšta, Pranas Ciesiūnas, Artiomus Kuznecovas, Jonas Krukauskas, Kostas Jurkevičius.

Tebebuvo atskiri *Kryžiáukos I* ir *Kryžiáukos II* kaimeliai. 1942 m. juose gyveno atitinkamai 33 (7 ūkiuose) ir 27 (6 ūkiuose) žmonės. Pirmajame kaime keturiose sodybose šeiminkavo Karužio pavardę turėję ūkininkai.

Semeniškių kaimas nuo 1923 m., kada jame buvo dvylika ūkių su 63 žmonėmis, mažai pasikeitė. 1942 m. ūkių padaugėjo iki trylikos, o gyventojų sumažėjo iki 61. Didžiausią šeimą (aštuoni žmonės) turėjo Antanas Rickevičius. Po septynis žmones gyveno ūkininkų Viktoro Drazdausko ir Jono Ražausko sodybose. Ražauskai buvo įsikūrę dar septyniuose ūkiuose.

Netoli Semeniškių buvo šios kelios nedidelės gyvenvietės: *Mitkiškių* vnk. (4 gyv.; ūkininkas Enrikas Tuika); *Bogoliūbos* vnk. (8 gyv.; Mikas Chovanas); *Svistūnų* vnk. (6 gyv.; Antanas Birieta); *Zaltarūnų* palivarkas (du ūkiai, 10 gyv.; Stasys Bekionis ir Mikas Armackas); *Padzaltarūnų* vnk. (penki ūkiai, 19 gyv.); *Pohuliankos* k. (aštuoni ūkiai, 40 gyv.); *Rudeikiškių* k. (septyni ūkiai, 27 gyv.); *Paežerėlių* k. (septyni ūkiai, 33 gyv.).

Kitas didelis kaimas – *Skėtėriai*. Jame per devyniolika metų sumažėjo ir ūkių (nuo 30 iki 28), ir gyventojų (1923 m. – 148, 1942 m. – 116). Šešiose sodybose gyveno Krivkos. Didžiausia šeima gyveno Vacio Krivkos ūkyje – aštuoni žmonės. Po septynis žmones buvo Juozo Turbos, Adolfo Krivkos, Jono Bagdzevičiaus ir Juliaus Rakausko sodybose.

Aplink Skėtėriūs irgi buvo kelios nedidelės gyvenvietės su keliomis sodybomis. *Bareikiškių* kaimelyje 1923 m., tuomet dar vadintame viensėdžiu, buvo keturi ūkiai su 29 žmonėmis. 1942 m. ūkių buvo vienu daugiau, bet gyventojų sumažėjo iki 20. Ūkininkai: Feliksas Cesiūnas, Juozas Stankevičius, Zofija Stankevičienė, Jurgis Bagdanavičius, Kostas Lisauskas. Kiti vienkiemiai: *Pasketeriai* (du ūkiai, 11 gyv.; Juozas Tamošiūnas ir Povilas Buivydas); *Aleksandravà* (vienas ūkis, 8 gyv.; Mikas Liutkevičius); *Stanislavà* (trys ūkiai, 15 gyv.; Ignas Daveika, Nikodemus Protnickas, Boleslovas Turlinskas); *Podgōjus*, anksčiau vadintas ir Daubariškio vardu (keturi ūkiai, 20 gyv.; Viktoras Eimontas, Juozas Bielskus, Stasys Paliušis, Boleslovas Šadzevičius).

Daubariškio kaimas padidėjo prijungus buvusio dvaro žemių. 1923 m. kaime gyveno 90 žmonių (17 ūkių). 1942 m. buvo 113 gyventojų (25 ūkiuose). Net vienuolikoje sodybų ūkininkavo Tamašauskai. Trys ūkininkai turėjo Petkevičiaus pavardę.

Po Nepriklausomos Lietuvos vykdytos žemės reformos dvaro valdose susidarė *Viršuliškių* kaimas. Jame 1942 m. buvo 17 ūkių ir 86 gyventojai. Tarp sodybų šeiminkų buvo po du Žilinskus, Bareikas, Kybartus. Kitos pavardės įvairios: Bronius Jankauskas, Pranas Gurkšnys, Jonas Miliukas, Pranas Krivka, Jonas Bereznauskas, Kazys Šumskas, Juozas Kancleris ir kiti. Po vieną ūkininką buvo *Sasnavōs* ir *Pājuodžio* vienkiemiuose.

Kaimynų kaime buvo ta pati tendencija – nuo 1923 m. iki 1942 m. gyventojų skaičius šiek tiek sumažėjo (nuo 180 iki 177), ūkiai susmulkėjo (1923 m. – 36, o 1942 m. – 47). Didelių šeimų nebuvo. Septyni žmonės gyveno Stefanijos Vasikevičienės ūkyje. Po šešis žmones buvo Balio Buožio, Stasio Radžiūno ir Petro Radžiūno sodybose.

Pamusių kaimas (anksčiau rašytas dar ir Pamusės bei Pámusio vardais) 1923 m. turėjo 25 kiemus su 132 gyventojais. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu kaimas išsiplėtė, prisijungęs Pamusių vienkiemio ir išdalyto Pamusių dvaro žemes. Tad 1942 m. kaime jau buvo 42 ūkiai (43 šeimynos) ir 227 gyventojai (98 vyrai ir 113 moterų). Net po vienuolika žmonių gyveno Jono Lisausko ir Jokūbo Karecko sodybose. Tiek pat žmonių buvo išikūrę taip pat Antano Balsevičiaus troboje, kurioje gyveno dvi giminaičių šeimynos. Aštuoni žmonės gyveno Mykolo Kirlos ūkyje, po septynis – Adolfo Lisausko ir Stasio Dambrausko (s. Antano). Net keturiolikoje sodybų buvo išikūrę Lučiūnų pavardę turinčios šeimos. Lisauskai šeiminkavo septyniuose ūkiuose, Balsevičiai – keturiuose, Dambrauskai ir Kareckai – trijuose.

Dar penkios šeimos (19 žmonių) buvo išikūrusios *Pamusių dvarvietės* gyvenvietėje (1923 m. dvare gyveno net 105 žmonės). Po vieną ūkininką buvo *Valakėlių* (Viktoras Pavasaris) ir *Karališkių* (Pranas Vilkelis) vienkiemiuose, kurių būta netoli Pamusių kaimo.

Lapėlių kaime 1942 m. gyveno 121 žmogus, t. y. mažiau nei prieš devyniolika metų, kada jų būta 130. O ūkių padaugėjo – nuo 21 iki 25. Nacmečiu didesnės tebuvo Mykolo Janulio ir Vacio Dziubinsko šeimynos (po septynis žmones). Po šešis žmones

gyveno Felikso Skinderio, Jono Užkurnio, Prano Ligeikos, Benedikto Lučiūno, Antano Kusinevičiaus, Stepo Kazlauskio ūkiuose.

Spiėtiškių kaime 1942 m. gyventojų surašymo metu būta 105 žmonių, kurie gyveno 22 ūkiuose. Jų šeiminių pavardės: Stasys Raudeliūnas, Adomas Raudeliūnas, Silvestras Stuglys, Vacys Blinstrubas, Romas Savickas, Jonas Kanevičius, Kazys Kelmelis, Liudvikas Vancevičius, Anelė Vancevičienė, Viktoras Bučinskas, Aleksas Dambrauskas, Viktoras Žemaitis, Justas Lučiūnas, Stasys Sipavičius, Stasys Lisauskas, Ignas Bagdonas (didžiausia šeima – devyni žmonės), Stasė Tviragienė, Bronius Lisauskas, Stasys Liktoravičius, Juozas Bernotas, Zigmantas Micka, Kazys Juchnevičius.

Liuliškių kaime ir 1923, ir 1942 m. gyveno tiek pat gyventojų – 126. Ūkių skaičius, kaip ir beveik visuose kituose kaimuose, padaugėjo. Liuliškėse – nuo 27 iki 30. Daugiau žmonių – po septynis – gyveno tik Antano Bartašio ir Vlado Jakiūno ūkiuose. Milkevičiai buvo apgyvendinę penkias sodybas. Jakiūnai buvo įsikūrę keturiose sodybose, Vilkevičiai – trijose.

Pigónių kaime taip pat išliko tas pats gyventojų skaičius – 91. Ūkių nuo 19 (1923 m.) padaugėjo iki 23 (1942 m.). Kaime buvo paplitusios keturios ūkininkų pavardės: Ciesiūnai, Lisauskai, Bagdonavičiai ir Vilkeliai. Justas Paškevičius ir Jonas Buožys turbūt buvo užkuriai. Juliaus Vilkelio sodyboje gyveno aštuoni žmonės, Ipolito Ciesiūno – šeši. Kitose – mažiau. Iš gimtinių išvykus daliai vaikų, vėliau ūkiuose gyveno negausios šeimos.

Narvỹdiškio kaimas taip pat išaugo Lietuvos Respublikos metais, kai buvo apribojama dvarų žemėvalda. 1942 m. šio kaimo 23 ūkiuose gyveno 108 žmonės (55 vyrai ir 53 moterys). Ūkių šeiminkai: Bronius Kanys, Stasys Prailgauskas (Prielgauskas), Teofilius Markevičius, Jonas Taparauskas, Petras Petkevičius, Vladas Ramoška, Jonas Germanas, Kazys Barkauskas, Pranas Žilinskas, Aleksas Karalius, Stasys Nedzveckas, Stasys Autukevičius, Pranas Autukevičius, Dominykas Dikčius, Stasys Jatkauskas, Kazys Jatkauskas, Feliksas Bernotas, Jonas Čiburys, Antanas Šatas, Jonas Jaskelvičius, Kazys Leseckas, Viktoras Gudonis.

Výšniaulaukio kaime 1942 m. keturiolikoje ūkių gyveno 61 žmogus (1923 m. – 63). Buvo didelė vyrų (24) ir moterų (37) skaičiaus disproporcija. Ūkių šeiminių pavardės: Domininkas Motiejūnas, Ona Vyšniauskienė, Zigmas Jasevičius, Stasys Krauskas, Rapolas Motiejūnas, Jaroslavas Vaitkevičius, Petras Brasiūnas, Antanas Motiejūnas, Benedikta Gineitienė, Ona Kvietkauskienė, Mykolas Kancleris, Filomena Kanclerienė, Motiejus Užkurnys, Aleksas Kancleris.

Pigāšių kaime 1923 m. buvo 24 kiemai su 130 gyventojų. 1942 m. buvo 32 ūkiai (34 šeimynos) ir 139 gyventojai. Vyrų – tik 59. Moterų – 80. Nacmečiu daugiausia žmonių (aštuoni) gyveno Stasio Bagdonavičiaus sodyboje. Po septynis – Juozo Gatelio, Juozo Tubos, Alfonso Gatelio ir Vlado Bagdonavičiaus ūkiuose. Kaime labiausiai paplitusi buvo Gatelių (aštuoniose sodybose) ir Garbatavičių (septyniose sodybose) pavardės.

Taūčiulių kaimas nuo 1923 m. (31 kiemas su 145 gyventojais) iki 1942 m. taip pat padidėjo (iki 38 sodybų su 154 žmonėmis). Keturiuose ūkiuose buvo įsikūrę Brazauskai. Po tris sodybas buvo apgyvendinę Kaziukėnai ir Čaikauskai.

Varnalėšų kaime 1942 m. šešiolikoje sodybų gyveno 83 žmonės. Vyrų buvo daugiau – 44. Sodybų šeiminkai: Stasys Brasiūnas, Adolfas Turba, Elena Tamašauskienė, Mykolas Jatkauskas, Aleksas Česlevičius, Pranas Stelmokovičius, Ipolitas

Mickevičius, Jonas Jurkevičius, Antanas Gerasenis, Tadas Kilčiauskas, Vladas Palkevičius, Stasys Gumbrevičius, Mikas Dudulevičius, Aleksas Markevičius, Zigmas Mikalauskas, Antanas Micka⁹⁶.

Kitos didesnės 1942 metų Musninkų valsčiaus gyvenvietės⁹⁷

Paspėrių I kaimas⁹⁸ – 119 gyventojų (56 vyrai ir 63 moterys), 24 ūkiai (30 šeimynų), iš kurių šešiuose gyveno Vrubliauskai, trijuose – Miliukai.

Paspėrių II kaimas – 80 gyv. (43 vyr. ir 37 mot.), 17 ūkių (23 šeimynos), iš kurių šešiuose gyveno Stankevičiai, keturiuose – Dabužinskai.

Ilgōjos vienkiemis – 18 gyv. (10 vyr. ir 8 mot.), 6 ūkiai, iš kurių keturiuose gyveno Ciesiūnai.

Brazėlių kaimas – 36 gyv. (20 vyr. ir 16 mot.), 8 ūkiai (10 šeimynų).

Nėsterišio kaimas – 17 gyv. (8 vyr. ir 9 mot.), 4 ūkiai, visuose gyveno Ciesiūnai.

Stanislaviškių vienkiemis – 22 gyv. (10 vyr. ir 12 mot.), 5 ūkiai, iš kurių trijuose gyveno Janauskai.

Grabliaučiznos kaimas – 34 gyv. (16 vyr. ir 18 mot.), 8 ūkiai, iš kurių septyniuose gyveno Ališauskai, viename – Anupras Vansevičius.

Markūčių kaimas – 40 gyv. (18 vyr. ir 22 mot.), 11 ūkių (įskaitant pradžios mokyklos sodybą).

Pabėržės kaimas – 32 gyv. (17 vyr. ir 15 mot.), 8 ūkiai, iš kurių keturiuose gyveno Motiejūnai, trijuose – Jatkauskai, viename – Aleksas Bernotas.

Strazdų kaimas – 84 gyv. (vyrų ir moterų po 42), 20 ūkių, iš kurių septyniuose gyveno Lisauskai, trijuose – Andriuškevičiai, dviejuose – Vilkeliai ir Ciesiūnai.

Minčiūku kaimas – 42 gyv. (18 vyr. ir 24 mot.), 7 ūkiai (9 šeimynos), iš kurių keturiuose gyveno Vilkeliai.

Krapiliškių kaimas – 52 gyv. (22 vyr. ir 30 mot.), 13 ūkių (14 šeimynų), iš kurių šešiuose gyveno Stravinskai.

Skruzdėlių kaimas – 29 gyv. (14 vyr. ir 15 mot.), 8 ūkiai, iš kurių dviejuose gyveno Šmaukštos.

Rustėikiškių kaimas – 18 gyv. (10 vyr. ir 8 mot.), 5 ūkiai, iš kurių trijuose gyveno Griniai, dviejuose – Mažuliai.

Pāširvinčio kaimas – 53 gyv. (23 vyr. ir 30 mot.), 10 ūkių (13 šeimynų).

Gataūkiškio kaimas – 25 gyv. (12 vyr. ir 13 mot.), 6 ūkiai.

⁹⁶ 1942 m. gyventojų surašymo apylinkių butų-ūkių sąrašai, *ten pat*, b. 10235, l. 105–130; *Lietuvos gyventojai (1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys)*, Kaunas, 1925, p. 490–493.

⁹⁷ 1942 m. gyventojų surašymo apylinkių butų-ūkių sąrašai, *LCVA*, f. R-743, ap. 2, b. 10235, l. 120–131.

⁹⁸ 1942 m. abu Paspėrių kaimai vadinti ir rašyti kiek kitaip – pakeitus vieną balsę – Paspiriaus (kaip ir dar keliolika nesunormintų Musninkų vls. vietovių pavadinimų).

Smailių kaimas – 84 gyv. (40 vyr. ir 44 mot.), 18 ūkių (24 šeimos), iš kurių po keturis buvo apgyvendinę Šalkauskai ir Peleckai.

Apibendrinimas

Antrojo pasaulinio karo metu nacių vykdyto Lietuvos generalinės srities 1942 m. gegužės 27 d. gyventojų surašymo duomenys turėjo pasitarnauti gyventojų būsimai germanizacijai ir iškeldinimui iš savo sodybų bei vokiečių kolonistų įkurdinimo planams sudaryti. Dabar ši statistika ir pateikti duomenys apie tuometines gyvenvietes ir jose gyvenusius žmones leidžia papildyti istorijos šaltinius apie sudėtingą ir tragišką nacių okupacijos laikotarpį.

Be to, 1942 m. surašymo duomenys, juos lyginant su 1923 m. vietovių ūkių (kiemų) ir gyventojų surašymo duomenimis, įgalina geriau atskleisti miesteliuose, kaimuose ir kitose gyvenvietėse vykusius bendruosius procesus ir specifinius reiškinius. Su kai kuriose Musninkų valsčiaus gyvenvietėse vykusiais pokyčiais supažindinta ir šiame straipsnyje.

1942 m. gegužės 27 d. gyventojų surašymo duomenimis, Musninkų valsčiuje, kurio plotas (183 km²) buvo mažesnis nei 1923 m., buvo 7437 gyventojai. Musninkų miestelyje nuo 1923 m. (556 gyv.) iki 1939 m. (493 gyv.) gyventojų kiek sumažėjo. 1942 m. gegužės mėn. tegyveno 415 žmonių. Tuo metu Kernavėje buvo 199 gyventojai, Čiobiškyje (jo sandara buvo neįprasta) – 154.

1923–1942 m. laikotarpiu Musninkų valsčiuje vienos gyvenvietės didėjo, kitos – mažėjo. Tam didelės įtakos turėjo Lietuvos Respublikos (1918–1940) pradžioje pradėta žemės ūkio reforma, dvarų žemėvaldos apribojimas ir jų žemių didesnės dalies perdavimas bežemiams, mažžemiams, kovų už Lietuvos nepriklausomybę kariams savanoriams ir iki pat 1940 m. vykęs kaimų gyventojų (jų dalies) kėlimasis į artimesnius ar tolimesnius vienkiemius. Buvusiose dvarų žemėse atsirado nemažai kaimo sodybų ir vienkiemių. Dalis tokių naujų sodybų ir toliau priklausė anksčiau buvusioms gyvenvietėms. Kitų sodybų grupės suformavo naujas gyvenvietes. Kai kurie vienkiemiai, kuriuose anksčiau buvo viena, dvi ar trys sodybos, tapo nedideliais kaimeliais. Vyko ir vietovardžių kaita.

1923 ir 1942 m. duomenų lyginimas atskleidžia ir dalyje ūkių vykusio jų stambėjimo ir smulkėjimo tendencijas. Pastaroji tendencija lenkė pirmąją. Tai vyko todėl, kad dalis ūkių, juos dalijant tarp vaikų ar dėl kitų priežasčių, skilo į smulkesnius ūkinius vienetus. Kita vertus, dalis ūkių išnyko, kai jų žemė buvo parduota kaimynams, prijungta po vestuvių kaip jaunosios kraitis ar po varžytinių.

Beveik visose gyvenvietėse padaugėjo ūkininkų sodybų. Vienos iš jų atsirado smulkėjant ūkiams, kitos – didėjant kaimo ar vienkiemio sodyboms priklausomam žemės plotui (dažniausiai prijungiant buvusių dvarų valdas).

Įdomu, kad XX a. pradžioje Musninkų valsčiuje buvo nemažai gyvenviečių, kuriose tebuvo dvi ar tris skirtingas pavardes turinčių gyventojų. 1918–1940 m. vykstant žemės ir kitoms reformoms ir jauniems žmonėms (iš skirtingų vietovių) kuriant naujas ūkininkų šeimas, didėjo ir viename kaime gyvenančių ūkininkų pavardžių įvairovė. Tačiau ir po to išliko dominuojančių pavardžių. Didesniuose kaimuose tą pačią pavardę neretai turėdavo net keliolikoje ūkių gyvenantys žmonės.

Kai kuriose valsčiaus gyvenvietėse sumažėjo gyventojų ir dėl kėlimosi į miestelius. Į Musninkus ir Keėnavę 1941 m. rudenį ir 1942 m. persikėlė apie du šimtus žmonių, kurių dalis ėmė verstis tais amatais ar tuo darbu, kuriuo anksčiau ėia vertėsi žydai. Dėl to šiuose miesteliuose ir nelikus žydu gyventojų skaičius mažai sumažėjo.

1942 m. gegužės mėn. pabaigoje ne mažiau kaip šimtą jaunuolių vokiečiai išvežė į darbus Vokietijoje arba su arkliais ir vežimais išsiuntė (kaip karo transporto tarnybos prievolinkus) į Rytų priefrontę.

1942 m. ūkininkų šeimos, palyginus jas su XX a. pradžia ar 1923 m., buvo mažesnės. Buvusių gausių šeimų vaikų dauguma jau gyveno atskirai. Jaunos šeimos dažniausiai turėjo mažiau vaikų nei jų tėvai.

Kaip rodo surašymo duomenys, nacmečio pradžioje (1941 m. antroji pusė – 1942 m. pavasaris) taip pat vyko, nors ir sulėtėję, natūralūs demografiniai procesai, susiję su žmonių iš skirtingų valsčių vedybomis ir migracija dėl kitų priežasčių: į Musninkų valsčių atvykdavo gyventi žmonės iš kitų valsčių, o musninkiečiai (ypač iš gausesnių šeimų) vyko į miestus ir kitų valsčių gyvenvietes. Keliasdešimt žmonių iš kitur (daugiausia iš miestų) ilgesniam laikui prisiglaudusių pas savo giminaičius Musninkų valsčiuje surašant buvo įskaiciuoti į Musninkų gyventojų skaičių, o į Musninkų valsčiaus gyventojų sąrašus nebuvo įtraukti kitur specialiosiose ir bendrojo lavinimo aukštesnėse mokyklose besimokantys musninkiečiai.

Kaip matyti iš pateiktų žmonių raštingumo duomenų, Lietuvos Respublikos (1918–1940) laikotarpiu labai padidėjo žmonių dalis, mokėjusių bent skaityti ir rašyti. Beveik visi mokyklinio amžiaus vaikai buvo bent šiek tiek lanę pradžios mokyklą. Labai padidėjo ją baigusiujų dalis. Iš lietuviškai namuose nekalbėjusių ir lietuvių kalbos nemokėjusių šeimų kilę vaikai išmoko valstybinės kalbos.

1942 m. Musninkų valsčiaus gyventojų surašymo medžiaga yra savotiškas paminklas išnykusiems kaimams ir pavadinimus turėjusioms mažesnėms gyvenvietėms. Be to, šiuos istorikų dar labai mažai naudotus nacmečio duomenis galima panaudoti tiriant minimų gyvenviečių raidą per visą XX a. laikotarpį. O būtent nuo nacmečio iki mūsų dienų jose ir vyko didžiausi pokyčiai.

Rašant apie gyvenvietes, paprastai daugiausia dėmesio skiriama jų žymesniems gyventojams. Bet šiame straipsnyje paminėti ir eiliniai žmonės. Be jų kasdienio darbo savo ūkiuose ir amatų dirbtuvėse bei kituose profesinės veiklos baruose, Musninkai, Kernavė ir Čiobiškis nebūtų tapę svarbiais ūkio ir kultūros židiniais jau iki 1940-ųjų metų, iki Nepriklausomybės praradimo. Tad tie miestelius plėtę ir kaimo sodybas statę išsamiau apibūdintų gyvenviečių paminėti žmonės (dėl teksto apimties ribotumo visų suminėti nebuvo įmanoma) taip pat turi teisę patekti į šį kraštą aprašančią knygą. Jiems, beje, teko patirti bolševikų ir nacių okupacijas. Be to, manau, jog tų žmonių palikuonims ir per šykščių statistinių duomenų prizmę bus įdomu pažvelgti į straipsnyje paminėtus XX a. pirmosios pusės kaimus, kuriuose gyveno jų tėvai ir seneliai...

Musninkų valsčiaus kaimų ir jų gyventojų kaita 1923–2000 metais

Algirdas Stanaitis

Vilniaus pedagoginis universitetas

Įvadas

XX amžiuje Lietuvoje ne kartą keitėsi politinės, ekonominės ir socialinės gyvenimo sąlygos. Jų kaita labai ženkliai paveikė tiek gyventojų skaičių, tiek ir jų teritorinį pasiskirstymą. Pasauliniai karai, sunkūs pokario metai, gyventojų trėmimai, 50-ies metų sovietų okupacija ypač veikė Lietuvos kaimo žmones, o kaimo gyventojai sudarė šalies gyventojų daugumą. Agrarinės reformos, prievartinė kolektyvizacija, intensyvūs melioracijos darbai, vienkiemių nukėlimas bei kiti pertvarkymai turėjo įtakos ne tik gyventojų skaičiui, bet ir kaimų struktūros kaitai.

Per amžių Lietuvoje kaimo gyventojų vis mažėjo. Atskirais laikotarpiais mažėjimo tempas buvo skirtingas, nevienodas jis buvo ir teritoriniu požiūriu. Labiausiai kaimo žmonių sumažėjo šiaurės rytų Lietuvoje bei pakraštiniuose rajonuose, o daug mažiau – didžiausių miestų kaimynystėje bei Žemaitijoje. Per 100 metų Lietuvos gyventojų skaičius išaugo 1 162 500, arba 45,8%, o kaimo žmonių skaičius sumažėjo 1 165 300, arba 49,8%. 2000-aisiais metais kaime gyveno 1 176 300 žmonių, ir tai sudarė 31,8% visų gyventojų¹. Per šimtmetį Lietuva iš agrarinio krašto tapo industrine-agrarine šalimi.

Kaip keitėsi kaimo gyventojų skaičius ir kaimų tinklas nedidelėse teritorijose, parodo Mūsinkų valsčiuje vykę pokyčiai. 1923-ųjų metų Musninkų valsčiaus teritorijoje nebuvo pramonės įmonių ar kitų ne žemdirbius įdarbinančių objektų. Be to, šio valsčiaus teritorija buvo pereinamojoje zonoje tarp mažai derlingų Baltijos aukštumų ir daug našesnių Vidurio Lietuvos lygumų. Žemės našumas taip pat turėjo įtakos gyventojų mobilumui.

Darbo metodas

Išieties taškas analizuojant Musninkų valsčiaus gyventojų ir kaimų tinklo kaitą buvo 1923-ieji metai. Tais metais buvo atliktas gyventojų surašymas, gauti tikslūs duomenys apie atskirus kaimus ir jų gyventojus. 1923-aisiais metais Lietuvos kaime buvęs žmonių skaičius buvo bene didžiausias, o nuo tų metų per visą šimtmetį jis tik mažėjo. Mažėjimo tempas nustatytas remiantis buvusių gyventojų surašymų duomenimis. Surašymai buvo atlikti 1959, 1970, 1979 ir 1989 metais. 2000-ųjų metų gyventojų skaičius gautas pagal metų pradžios statistikos duomenis².

Sunkumus nustatant gyventojų skaičių kaimuose lėmė tai, kad ne kartą keitėsi 1923-ųjų metų Musninkų valsčiaus ribos. Ypač tai buvo ženkliau po Antrojo pasaulinio karo, kuomet buvusio valsčiaus kaimai priklausė kelioms apylinkėms. Pvz., 1959 metais buvusio

¹ 2000 m. Lietuvos statistikos metraštis, Vilnius, 2000, p. 29.

² Lietuvos kaimo gyvenamosios vietovės 1959 ir 1970 metais (Visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys), Vilnius, 1974, p. 577–588; Kaimų gyvenamosios vietovės (1979 metų Visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys), Vilnius, 1982, p. 537–548; Kaimo gyvenamosios vietovės (1989 metų Visuotinio gyventojų surašymo duomenys), Vilnius, 1993, p. 589–600.

valsčiaus kaimai priklausė ne tik Mūsninkų, bet ir Čiobiškio, Kernavės, Vindėikių ir Vileikiškių apylinkėms³. Administraciniai-teritoriniai pokyčiai vyko ir vėlesniais metais. Netgi 2000-aisiais metais buvusio valsčiaus kaimai priklausė ne tik Mūsninkų, bet ir Čiobiškio bei Kernavės seniūnijoms⁴.

Straipsnyje pateikiama buvusio valsčiaus kaimų demografinė situacija surašymų metais, o 2000-ųjų metų demografinė padėtis – pagal surinktus statistikos duomenis. Faktiniai duomenys pateikiami ne tik tekste, bet ir lentelėje bei diagramose. Norint patogiau analizuoti kaimų struktūrą ir jų kaitą, kaimai suskirstyti į 3 grupes: maži kaimai (iki 25 žmonių), vidutiniai (26–100 gyventojų) ir dideli (daugiau nei po 100 gyventojų).

Straipsnio pabaigoje apibendrinami gyventojų ir kaimų sistemos kaitos per 77-erius metus dėsniumai, išskiriami skirtingos kaitos laikotarpiai. Detaliau kalbama apie 1923-iaisiais metais buvusių 10-ies didžiausių kaimų gyventojų kaitą bei kelių didžiausių ir įdomiausių kaimų raidą. Remiantis paaiškėjusiais kaimų ir jų gyventojų kaitos dėsniumais, bandoma prognozuoti kaimų sistemos ir gyventojų skaičiaus kaitą artimiausiais dešimtmečiais.

Publikuojamo straipsnio naujumas yra tas, kad pirmą kartą detaliai analizuojama buvusio Musninkų valsčiaus gyventojų ir kaimų tinklo kaita per 77-erius dvidešimtojo amžiaus metus. Darbe išryškintas kaitos pobūdis atskirais laikotarpiais, nurodomos svarbiausios kaitos priežastys, prognozuojama galima gyventojų ir kaimų tinklo raida.

1923-ųjų metų padėtis

Musninkų valsčiuje, kurio plotas 1923-iaisiais metais buvo 207 km², gyveno 7529 žmonės. Vyrų valsčiuje gyveno 3651, ir jie sudarė 48,5% visų gyventojų, o moterų – 3878, sudariusių 51,5%. Iš tuometinių 19-os Ukmergės apskrities valsčių Musninkų valsčiui pagal plotą teko 5-oji vieta, pagal gyventojų skaičių – taip pat 5-oji, o pagal gyventojų tankumą – 9-oji⁵. Vidutinis gyventojų tankumas Musninkų valsčiuje buvo 36,4 žm./km², o vidutinis kaimo dydis siekė 47,4 žmogaus.

1923-ųjų metų gyventojų surašymo metu pateikta ir daugiau duomenų apie gyventojus. Kai kuriuos trumpai paminėsime. Tuomet valsčiuje buvo 1527 privatūs ir 2 kitokios paskirties ūkiai. Pastaruosiuose gyveno 90 žmonių, o privačiuose – 7439 žmonės. Vidutiniškai vienam privačiam ūkiui teko 4,9 žmogaus. Pažymėtinas žemas tuometinis žmonių raštingumas. Vyrų skaiyti ar rašyti mokėjo 47,7%, o moterų – 37,6%⁶.

1 lentelė. Musninkų valsčiaus gyventojų ir kaimų skaičius 1923–2000 metais

Metai	Gyventojų skaičius	Tankumas žm./km ²	Kaimų skaičius	Vidutinis kaimo gyv. skaičius
1923	7529	36,4	159	47,4
1959	5747	27,8	130	44,2
1970	4768	23,0	130	36,7
1979	3686	17,8	116	31,8
1989	3222	15,6	107	30,1
2000	2877	13,9	87	33,1

³ Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas, Vilnius, 1959, p. 449.

⁴ Širvintų rajono statistikos skyrius. *Kaimo gyvenamųjų vietovių sąrašas* (pagal 2000 metų kovo 1 d. būklę), Lietuvos statistikos departamento rankraštis.

⁵ Lietuvos gyventojai (1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys), Kaunas, p. 4, 26, 91.

⁶ Ten pat.

Nevienalytė buvo ir tautinė gyventojų sudėtis. Absoliučią gyventojų daugumą sudarė lietuviai, tačiau nemažai gyveno lenkų bei žydų. Lietuvių valsčiuje buvo 6101, ir tai sudarė 81,0% visų gyventojų. Vyrų lietuvių buvo 80,1%, moterų – 81,9%. Lenkų tautybės žmonių buvo 977, tai yra 13,0%, žydų – 351, arba 4,7%, rusų 62, arba 0,8% visų gyventojų. Kitų tautybių žmonių tebuvo 38, arba 0,5%⁷.

1923-iaisiais metais Musninkų valsčiaus žmonės gyveno 159-ioose kaimuose (1 lent.). Vyravo nedideli kaimai, turintys iki 25 gyventojų. Jų buvo net 84, o tai sudarė 52,8% visų kaimų. Tačiau šiuose kaimuose gyveno tik 963 žmonės, t. y. 12,8% valsčiaus gyventojų (2, 3 lent., 1 pav.). Vidutinio dydžio (26–100 žm.) kaimų buvo 55, t. y. 34,6% visų kaimų, bet juose gyveno net 40,7% valsčiaus gyventojų.

Didžiausia dalis žmonių gyveno kaimuose, kurie turėjo daugiau kaip po 100 žmonių. Nors tokių kaimų buvo tik 20, t. y. 12,6% visų kaimų, tačiau juose gyveno 3504 žmonės, arba 46,5% visų valsčiaus gyventojų. Daug žmonių gyveno ir 51–100 gyventojų turinčiuose kaimuose. Jie sudarė 27,8% visų gyventojų (3 lent.).

1923-iaisiais metais Musninkų valsčiuje daugiausia buvo mažų kaimų, o daugiausia žmonių gyveno keliolikoje stambiausių kaimų. Kaimų, turinčių daugiau kaip po 50 gyventojų, buvo 49, t. y. 30,8% visų kaimų, tačiau juose gyveno 5594 žmonės, arba 74,3% visų valsčiaus gyventojų.

2 lentelė. Musninkų valsčiaus kaimų struktūra

Metai	1923 m.		1970 m.		2000 m.	
Kaimų dydis	Kaimų skaičius	%	Kaimų skaičius	%	Kaimų skaičius	%
Išnykę	–	–	29	18,2	72	45,3
iki 10 žm.	42	26,4	46	29,0	46	28,9
11–25 žm.	42	26,4	34	21,4	23	14,5
26–50 žm.	26	16,4	17	10,7	9	5,7
51–100 žm.	29	18,2	24	15,1	3	1,9
101–200 žm.	15	9,4	7	4,4	1	0,6
>200 žm.	5	3,2	2	1,2	5	3,1
Iš viso	159	100,0	159	100,0	159	100,0

Savo dydžiu 1923-iaisiais metais išsiskyrė valsčiaus centras Musninkai. Juose gyveno 556 žmonės, o tai sudarė 7,4% visų valsčiaus gyventojų. Antras pagal dydį kaimas buvo Janiūnys – 261 gyventojas. Nedaug ką mažiau žmonių gyveno Kernavėje – 252, Vindeikiuose – 229. Iš viso kaimų, kuriuose gyveno daugiau kaip po 200 žmonių, buvo 5, o tokių, kuriuose buvo daugiau kaip po 100 žmonių, – 20 (2, 3 lent.).

1959-ųjų metų padėtis

1959-aisiais metais buvusioje Musninkų valsčiaus teritorijoje gyveno 5747 žmonės. Administracinės apylinkių ribos nesutapo su 1923-ųjų metų seniūnijų ribomis. Daugiausia kaimų buvo Musninkų apylinkėje, o kita dalis Čiobiškio, Kernavės ir kitose apylinkėse. Vidutinis gyventojų tankumas aptariamajame plote buvo 27,8 žm./km², o vidutinis žmonių skaičius kaime – 44,2 žmogaus.

⁷ *Kaimo gyvenamosios vietovės* (1989 metų Visuotinio gyventojų surašymo duomenys), Vilnius, 1993, p. 589–600.

Iš 1923-iaisiais metais buvusių 159 kaimų liko 130. Vyravo maži kaimai, turintys iki 25 gyventojų. Jų buvo 67, ir tai sudarė 51,5% visų kaimų. Tačiau šiuose nedideliuose kaimuose gyveno 743 žmonės, sudarydami tik 12,9% visų gyventojų. Vidutinio dydžio kaimų buvo 46, t. y. 35,4% visų kaimų. Juose gyveno 2316 žmonių, arba 40,3% visų gyventojų. Daugiausia žmonių gyveno, kaip ir 1923-iaisiais metais, didžiuosiuose kaimuose, nors jų tebuvo 17, o tai sudarė tik 13,1% visų kaimų. Didžiuosiuose kaimuose gyveno 2688 žmonės, arba 46,8% buvusių valsčiaus gyventojų. Daugiausia žmonių – 2000 – gyveno 15-oje 101–200 žmonių dydžio kaimuose, o tai sudarė 34,8% visų gyventojų.

1923–1959 metais įvyko nemaži gyventojų skaičiaus ir kaimų sistemos struktūros pokyčiai. Per 35-erius metus išnyko 29 kaimai, sumažėjo mažo ir vidutinio dydžio kaimų skaičius, tačiau juose gyvenančių žmonių dalis nepasikeitė. Ji tarp mažų kaimų sudarė 12,8 ir 12,9%, o vidutinių kaimų – atitinkamai 40,7 ir 40,3%. Didelių kaimų sumažėjo trimis, bet juose gyvenančių žmonių dalis išliko nepakitusi – 46,5 ir 46,8%.

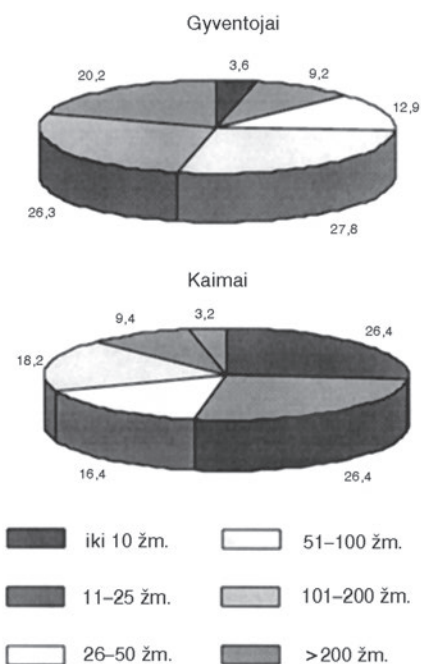
Per 35-erius metus gyventojų skaičius buvusio valsčiaus teritorijoje sumažėjo 1782 žmonėmis, arba 23,6%, o kaimų skaičius 29, arba 18,2%. Kasmet vidutiniškai sumažėdavo buvusiam valsčiuje 51 žmogumi. Labiausiai žmonių skaičius mažėjo Antrojo pasaulinio karo ir pirmaisiais pokario metais. Daug jų žuvo karo metais, rezistencinėje pokario kovoje, buvo išstremti iš gyvenamųjų vietų. Mažino gyventojų skaičių ir vykdoma prievartinė kolektyvizacija. Dėl šių procesų labiausiai nukentėjo mažų kaimų gyventojai. Gyventojų ir kaimų skaičiaus mažėjimas nepakeitė jų struktūros ir gyventojų dalies skirtingo dydžio kaimuose.

1970-ųjų metų padėtis

1970-aisiais metais buvusioje Musninkų valsčiaus teritorijoje gyveno 4768 žmonės. Vidutinis gyventojų tankumas sumažėjo iki 23 žm./km², o vidutinis žmonių skaičius kaime buvo 36,7 žmogaus.

Kaimų skaičius 1970-aisiais metais išliko nepasikeitęs, kaip ir 1959-aisiais jų buvo 130. Vyravo maži kaimai. Jų buvo 80, o tai sudarė net 61,5% visų kaimų. Juose gyveno 808 žmonės, arba 16,9% visų gyventojų. Vidutinio dydžio kaimų buvo 41, arba 31,5% visų kaimų. Juose gyvenę 2479 žmonės sudarė 52,0% visų gyventojų. Didelių kaimų buvo 9, t. y. 6,9% visų kaimų su 1481 gyventoju. Tai sudarė 31,1% visų gyventojų. Daugiausia žmonių 1970-aisiais metais gyveno 24-iose 51–100 žmonių turinčiuose kaimuose. Juose gyveno net 37,0% visų buvusio valsčiaus gyventojų.

1959–1970 metais, t. y. per 11 metų, gyventojų skaičius sumažėjo 979 žmonėmis, arba

1 pav. Musninkų valsčiaus kaimai ir jų gyventojai 1923-iaisiais metais (procentais)

17,0%, tačiau kaimų skaičius išliko nepakitęs. Mažėjant gyventojų skaičiui ir nesikeičiant kaimų kiekiui, nemažų pokyčių vyko kaimų struktūroje. Per 11 metų daugėjo mažų kaimų, o mažėjo vidutinių ir didelių. Vyko intensyvus gyventojų skaičiaus mažėjimas kaimuose. Kasmet buvusiame valsčiuje žmonių vidutiniškai sumažėdavo 89.

Per 11 metų išaugo mažuose kaimuose gyvenančių žmonių dalis. Ji padidėjo nuo 12,9 iki 16,9%. Vidutinio dydžio kaimų sumažėjo 5-iais, o juose gyvenančių žmonių dalis išaugo nuo 40,3 iki 52,0%. Tokį padidėjimą lėmė išaugęs kaimų, turinčių 51–100 gyventojų, skaičius. Labai sumažėjo – nuo 17 iki 9 – didelių kaimų ir jų gyventojų dalis – nuo 46,8 iki 31,1%. 1959–1970 metais vyko gana intensyvus kaimų struktūros kitimas mažėjimo linkme. Daugiausia žmonių 1970-aisiais metais gyveno ne didžiuosiuose, bet vidutinio dydžio kaimuose.

1979-ųjų metų padėtis

1979-aisiais metais aprašomojoje teritorijoje gyveno 3 686 žmonės. Vidutinis gyventojų tankumas buvo 17,8 žm./km², o vidutinis kaimo dydis – 31,8 žmogaus. Kaimų skaičius sumažėjo iki 116.

Kaip ir ankstesniais metais, buvusiame valsčiuje vyravo maži kaimai. Jų buvo 79, o tai sudarė 68,1% visų kaimų. Juose gyveno 703 žmonės, arba 19,1% visų gyventojų. Vidutinio dydžio kaimų buvo 30, arba 25,9%, su 1619 gyventojų. Tai sudarė 43,9% visų gyventojų. Didelių kaimų tebuvo 7, kuriuose gyveno 1364 žmonės – 37,0% visų gyventojų. Daugiausia žmonių 1979-aisiais metais gyveno 51–100 gyventojų turinčiuose kaimuose. Jų buvo 12, tačiau juose gyveno 25,4% visų gyventojų.

Per 9-erius metus (1970–1979) gyventojų skaičius sumažėjo 1082 žmonėmis, arba 22,3%. Kaimų išnyko 14 – 10,8%. Vidutiniškai kasmet žmonių skaičius sumažėdavo 120. Nors mažų kaimų skaičius sumažėjo tik vienu, bet juose gyvenusių žmonių dalis išaugo nuo 16,9 iki 19,1%. Vidutinio dydžio kaimų skaičius sumažėjo 11, o jų gyventojų dalis nuo 52,0 iki 43,9%. Kaip ir 1970-aisiais metais, daugiausia žmonių gyveno 51–100 žmonių turinčiuose kaimuose, tačiau jų dalis sumažėjo nuo 37,0 iki 25,4%.

1970–1979 metais vyko intensyvi kaimų struktūros kaita ir jų gyventojų diferenciacija. 14 kaimų išnyko, mažų kaimų skaičius nepakito, o juose gyvenančių žmonių dalis išaugo. Didelių kaimų sumažėjo, o juose gyvenančių žmonių dalis – išaugo. Tokie pokyčiai vyko nykstant vidutinio dydžio kaimams. Jų skaičius ir gyventojų dalis mažėjo. Vyko žmonių kėlimasis į keletą ugdomų ūkių centrų, laikinai padidėjo mažuose kaimuose gyvenusių žmonių dalis.

1989-ųjų metų padėtis

1989-aisiais metais buvusiame valsčiuje gyveno 3222 žmonės. Vidutinis gyventojų tankumas buvo 15,6 žm./km², vidutinis žmonių skaičius kaime buvo 30,1 žmogaus. Valsčiaus teritorijoje buvo 107 kaimai.

Kaip ir anksčiau, aprašomojoje teritorijoje vyravo maži kaimai. Jų buvo net 82, ir tai sudarė net 76,6% visų kaimų. Šiuose mažuose kaimeliuose gyveno 624 žmonės, t. y. kiekviename vidutiniškai po 8 žmones, tai sudarė 19,4% visų gyventojų. Vidutinio dydžio kaimų buvo 18, juose gyveno 730 žmonių, ir tai sudarė 26,7% visų gyventojų. Didelių kaimų buvo 7, tačiau juose gyveno net 1868 žmonės, arba 58,0%

visų valsčiaus gyventojų. Daugiausia žmonių gyveno didesniuose kaip 200 žmonių turinčiuose kaimuose. Juose gyveno 1614 žmonių, arba 50,1% visų gyventojų.

3 lentelė. **Musninkų valsčiaus gyventojų dalis skirtingo dydžio kaimuose**

Metai	1923 m.		1970 m.		2000 m.	
	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%
iki 10 žm.	270	3,6	241	5,1	174	6,0
11–25 žm.	693	9,2	567	11,9	355	12,3
26–50 žm.	972	12,9	715	15,0	336	11,7
51–100 žm.	2090	27,8	1764	37,0	233	8,1
101–200 žm.	1980	26,3	852	17,8	157	5,5
>200 žm.	1524	20,2	629	13,2	1622	56,4
Iš viso	7529	100,0	4768	100,0	2877	100,0

Per 10 metų gyventojų skaičius sumažėjo 464 žmonėmis, arba 12,6%. Tuo laikotarpiu išnyko 9 kaimai, kasmet vidutiniškai išvykdavo po 46 žmones.

1979–1989 metais mažų kaimų padidėjo trimis, o juose esančių gyventojų dalis beveik nepasikeitė – nuo 19,1 pakilo tik iki 19,4%. Vidutinio dydžio kaimų sumažėjo dviem, o jų gyventojų dalis net 17,2 procento – nuo 43,9 iki 26,7%. Visiškai kitokia gyventojų kaita buvo dideliuose kaimuose. Nors bendras kaimų skaičius nepasikeitė, tačiau nuo 3 iki 5 padaugėjo pačių didžiausių kaimų. Didžiausių kaimų gyventojų dalis išaugo nuo 37 iki 58%, o pačių didžiausių – nuo 22,5 iki 50,1%.

Šiuo laikotarpiu intensyviausiai mažėja vidutinio dydžio kaimų gyventojų, o labiausiai gausėjo žmonių pačiuose didžiausiuose kaimuose – tuo metu sparčiai ugdomuose ūkių centruose. Nors ir mažesniais tempais, bet ir toliau gyventojų mažėjo, vyko intensyvi kaimų struktūrų diferenciacija. Daugelyje kaimų žmonių mažėjo, o tik keliuose didėjo.

2000-ųjų metų padėtis

Aprašomojoje teritorijoje 2000-aisiais metais gyveno 2877 žmonės. Vidutinis gyventojų tankumas tesiekė 13,9 žm./km², o vidutinis žmonių skaičius kaime buvo 33,1 žmogaus. Teritorijoje buvo 87 kaimai.

Ir paskutiniajame XX amžiaus dešimtmetyje gyventojų ir kaimų raida buvo analogiška ankstesniesiems dešimtmečiams. Ryškiai dominavo maži kaimai. Jų buvo 69, ir tai sudarė net 79,3% visų kaimų. Juose gyveno 529 žmonės, arba 18,4% visų gyventojų. Vienuolikoje vidutinio dydžio kaimų gyveno 569 žmonės, arba 19,8% visų gyventojų. Didžiausia gyventojų dalis teko didiesiems kaimams. Jų buvo 6. Iš jų penki turėjo daugiau kaip po 200 žmonių (2, 3 lent.). Dideliuose kaimuose gyveno 1779 žmonės, arba 61,8% visų gyventojų. Vien didesniuose kaip 200 žmonių turinčiuose kaimuose gyveno 1622 žmonės, t. y. 56,4% visų buvusių valsčiaus gyventojų.

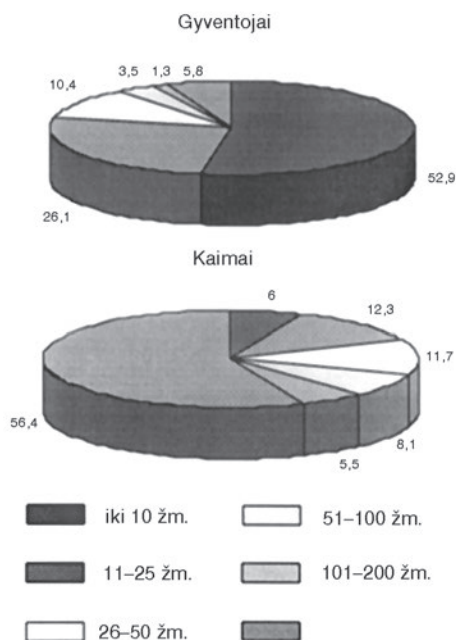
1989–2000 metais gyventojų skaičius sumažėjo 345 žmonėmis, arba 10,7%. Kasmet vidutiniškai sumažėdavo 31,4 žmogaus. Kaimų per 11 metų išnyko 20, arba 18,7% buvusių kaimų. Mažų kaimų sumažėjo 13, o juose gyvenančių žmonių dalis nuo 19,4 iki 18,4%. Mažėjo ir vidutinio dydžio kaimų – 6, o juose gyvenusių žmonių dalis nuo 26,7 iki 19,8%. Priešinga gyventojų kaita vyko dideliuose kaimuose. Jų

skaičius sumažėjo vienu, tačiau jų gyventojų dalis išaugo nuo 58,0 iki 61,8%.

Paskutiniajame XX amžiaus dešimtmetyje žmonių mažėjimo tempas buvo pats mažiausias. Tokį pobūdį lėmė pasikeitusios politinės ir ekonominės sąlygos, prasidėjusi agrarinė reforma. Padaugėjo atvykstančių žmonių, siekiančių atgauti žemę, bei dėl pasunkėjusių gyvenimo sąlygų (nedarbo) mieste.

Gyventojų ir kaimų sistemos ypatumai

Per 77-erius XX amžiaus metus buvusio Musninkų valsčiaus teritorija patyrė didžiulius gyventojų ir kaimų struktūros pokyčius. Gyventojų sumažėjo 4652 žmonėmis, arba 61,8%. Vidutiniškai kasmet buvo prarandama po 60 žmonių. Bendras gyventojų tankumas sumažėjo nuo 36,2 žm./km² 1923-aisiais metais iki 13,9 žm./km² 2000-aisiais metais, t. y. sumažėjo 2,6 karto. Vidutinis vieno kaimo dydis sumažėjo nuo 47,4 iki 33,1 žmogaus. Be to, 72 kaimai, arba 45,3% kaimų, išnyko (4 lentelė).

2 pav. Buvusio Musninkų valsčiaus kaimai ir jų gyventojai 2000-aisiais metais (procentais)

4 lentelė. Kaimų ir jų gyventojų kaita 1923–2000 metais

Metai	Sumažėjo kaimų		Sumažėjo gyventojų	
	skaičiumi	%	skaičiumi	%
1923–1959	29	18,2	1782	23,7
1959–1970	0	0	979	17,0
1970–1979	14	8,8	1082	22,7
1979–1989	9	5,7	464	12,6
1989–2000	20	12,6	345	10,7
1923–2000	72	45,3	4652	61,8

Atskirais laikotarpiais gyventojų ir kaimų kaita buvo skirtinga. Tai rodo ne tik bendra kaitos tendencija (4 lent.), bet dar geriau – gyventojų vidutinis sumažėjimas per metus. Intensyviausiai gyventojų mažėjo 1970–1979 metais – po 120 žmonių kasmet. 1959–1970 metų laikotarpiu kasmet sumažėdavo 89 žmonėmis, o 1923–1959 metų laikotarpiu vidutiniškai po 68 žmones. Mažiausiai žmonių sumažėjo 1989–2000-ųjų metų laikotarpiu – po 31 žmogų kasmet.

Tokių kaitos nevienodumą lėmė jau minėtos skirtingos atskirų laikotarpių politinės-ekonominės bei socialinės sąlygos. Daug įtakos darė ir agrarinė politika, kuri dažniausiai buvo vykdoma brutaliomis sąlygomis. 1923–1959 metų laikotarpiu gyventojai labiausiai keitėsi karo ir pirmaisiais pokario metais. Tuomet nemaža žmonių dalis žuvo, kiti buvo ištremti ar patys kėlėsi į miestus. 1959–1989 metais gyventojų skaičius mažėjo intensyviai, nors ir nevienodai (4 lent.). Tokią kaitą sąlygojo vykdoma agrarinė

politika – melioracijos darbai, vienkiemių nukėlimas, galimybė išvykti į besiplečiančius miestus ir kt. Vidinį gyventojų persiskirstymą tarp kaimų lėmė ir dirbtinis centrinių ūkių gyvenviečių plėtimas, likviduojant mažus kaimus ir vienkiemius.

Intensyvus gyventojų skaičiaus mažėjimas lėmė ir valsčiaus kaimų sistemos kaitą. Per 77-erius metus išnyko 72 kaimai, tai bemaž po kaimą kasmet. Intensyvių kaimų nykimo metai nesutapo su sparčiu gyventojų mažėjimu. Sparčiausiai kaimai nyko 1989–2000 metų laikotarpiu. Tada per 11 metų išnyko 20 kaimų. 1970–1979 metais per 9-erius metus išnyko 14 kaimų (4 lent.) ir t. t.

1959–1970 metais, nors gyventojų ir mažėjo sparčiai, kaimų skaičius nepakito. Tokią kaimų kaitą sąlygojo atskirų laikotarpių vykdytų reformų intensyvumas ir bendra kaimų kaita mažėjimo linkme.

5 lentelė. Skirtingai sumažėjusių kaimų skaičius

Sumažėjo gyventojų %	Kaimų skaičius	Kaimų %
iki >30%	5	6,0
31–50%	12	14,3
51–75%	18	21,4
>75%	49	58,3
Iš viso	84	100,0

1923–2000 metų laikotarpiu iš buvusio Musninkų valsčiaus 159 kaimų, buvusių laikotarpio pradžioje, 72 išnyko, 84-iuose gyventojų skaičius sumažėjo, daugelis šių kaimų prarado didžiąją gyventojų dalį. Konkretius duomenis matome 5-oje lentelėje. Gyventojų skaičius padidėjo tik keliuose kaimuose: Čiobiškyje, Kernavėje, Vileikiškiuose.

Didžiausių kaimų gyventojų kaita

Absoliuti dauguma buvusio Musninkų valsčiaus kaimų XX amžiuje prarado didelę dalį gyventojų. Neišvengė tokio likimo ir didžiausi valsčiaus kaimai. Tokį teiginį geriausiai iliustruoja 1923-aisiais metais buvusių didžiausių kaimų gyventojų kaita (6 lent.). Dešimtyje buvusių didžiausių kaimų per 77-erius metus gyventojų skaičius sumažėjo 48,0%, t. y. beveik pusiau. Iš 1923-aisiais metais buvusių 10-ies didžiausių kaimų gyventojų padaugėjo tik Kernavėje. Net daugiau kaip 80% gyventojų sumažėjo Užšiliuose, Kaimynuose, Janionyse. Ir valsčiaus centre Musninkuose žmonių sumažėjo 17,1%, t. y. beveik šimtu gyventojų.

Intensyvus gyventojų mažėjimas 1923-ųjų metų didžiausiuose kaimuose lėmė tai, kad iš jų 2000-aisiais metais tarp didžiausių 10-ies kaimų liko tik 4. Tai Musninkai, Kernavė, Vindėkiai ir Rusių Rāgas. Buvusių didesnių kaimų vietą užėmė tokie kaimai kaip Vileikiškiai, Lapėlės, Čiobiškis ir kt. Pastarųjų išaugimą lėmė tai, kad jie tapo buvusių ūkių bei apylinkių centrais, kad kai kuriuose buvo steigiamos specialiosios mokyklos. Dėl to juose gyventojų skaičius aprašomojo periodo kai kuriais laikotarpiais didėjo.

Dėl to buvusiuose 1923-aisiais metais Musninkų valsčiaus kaimuose gyventojų skaičius padidėjo tik susidarius palankioms sąlygoms. O tokių kaimų buvo tik ketetas.

6 lentelė. Didžiųjų kaimų gyventojų skaičiaus kaita (mažėjimas) iki 2000-ųjų metų

Eil. Nr.	Pavadinimas	Gyventojų skaičius		Kaita 1923–2000 m.	
		1923 m.	2000 m.	skaičiais	%
1	Mūsninkai	556	461	–95	–17,1
2	Janiónys	261	42	–219	–83,9
3	Kernavė	252	323	71	28,2
4	Vindeikiai	229	157	–72	–31,4
5	Užušiliai	226	17	–203	–92,5
6	Kaimynai	180	17	–163	–90,6
7	Skėtėriai	148	46	–102	–68,9
8	Taūčiuliai	145	29	–116	–80,0
9	Rusių Rągas	139	47	–92	–66,2
10	Prienai	136	37	–99	–72,8
Iš viso		2272	1176	–1090	–48,0

Įdomesnių kaimų gyventojai

Musninkų valsčiaus kaimai, išskyrus pačius Musninkus, nebuvo dideli, tačiau savo praeitimi, įdomiomis vietovėmis jų būta ir gana žinomų. Trumpai paminėsime keleto tokių kaimų demografinius pokyčius, jų ateities perspektyvas.

Mūsninkai – didžiausia valsčiaus gyvenvietė, esanti 12 km į pietvakarius nuo Širvintų. Pro miestelį teka Musė – dešinysis Neriės intakas.

Gyventojų skaičius Mūsninkuose niekada nebuvo pastovus. Jis keitėsi priklausomai nuo politinių ir ekonominių sąlygų. 1833 metais miestelyje gyveno 202 žmonės, 1888 – tik 149, o 1897 m. – jau 449⁸. Daugiausia žmonių Musninkuose gyveno 1923 m. – 556. Vėliau jų skaičius svyravo apie 200. 1959 m. Musninkuose gyveno 456 žmonės, 1970 – 302, 1979 – 470, 1989 – 453 ir 2000 m. – 461. Didesnės perspektyvos augti Mūsninkai neturi.

Kernavė – garsiausia gyvenvietė ne tik valsčiuje, bet plačiai žinoma ir visoje Lietuvoje. Kernavė yra 18 km į pietus nuo Širvintų, 13 km į vakarus nuo Máišiagalos, dešiniajame Neries krante. Per Keřnavę eina keliai į Musninkus, Čiõbiškį, Jõnavą.

Manoma, kad senovėje Kernavėje galėjo gyventi keletas tūkstančių žmonių, nes ji buvo ne tik gynybos, bet ir amatų bei prekybos centras. Po Žalgirio mūšio jos reikšmė sumenko, gyvenvietė sunyko, ilgainiui virto paprastu kaimu. Tai patvirtina sumažėjęs gyventojų skaičius. 1738 m. Kernavėje buvo tik 6, 1789 m. – 12 kiemų. Vėliau gyventojų skaičius didėjo: 1833 m. buvo 63 gyventojai, 1861 m. – 260, 1886 m. – 242, 1923 m. – 252, 1959 m. – 170, 1970 m. – 172, 1979 m. – 177, 1985 m. – 202, 1989 m. – 289, 2000 m. – 323.

Pastarųjų metų Kernavės gyventojų skaičiaus augimas siejasi su čia įsikūrusiu ūkio bei seniūnijos centru. Be to, ji tampa turistų bei poilsiautojų mėgstama vieta. Vilniaus atstumas (38 km) teikia palankių vilčių Kernavės ateičiai. Daugėja vilniečių, atsikeliančių gyventi į Keřnavę ir jos apylinkes.

Čiõbiškis – kaimas Neries ir Musės santakoje, 22 km į pietvakarius nuo Širvintų, 13 km į vakarus nuo Musninkų. Per Čiõbiškį eina kelias į Jõnavą,

⁸ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1966–1971, t. 1–3; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1985–1988, t. 1–4.

Gélvonus, Kaišiadóris, veikia keltas per Nerį. Čiobiškis buvo kolūkio, dabar seniūnijos ir vietos gyventojų aptarnavimo centras.

Gyventojų skaičius miestelyje palaipsniui didėjo. 1861 m. jų čia buvo 128, 1923 m. miestelyje buvo 58, dvare – 51 gyventojas, 1937 m. – 205, 1959 m. – 232, 1970 m. – 327, 1979 m. – 360, 1984 m. – 358, 1989 m. – 367, 2000 m. – 265. Panaikinus kolūkį, gyventojų skaičius mažėja.

Lapėlės – kaimas 5 km į rytus nuo Čiobiškio, 8 km į vakarus nuo Musninkų. Tai buvęs „Virvyčių“ kolūkio centras. Gyventojų kaime pagausėjo, tapus ūkio centru. 1923 metais jame buvo 130 gyventojų, 1959 m. – 110, 1970 m. – 131, 1979 m. – 142, 1985 m. – 211, 1989 m. – 225, 2000 m. – 252. Buvusiame ūkio centre kūrėsi jaunos šeimos, kurios ir dabar čia tebegyvena.

Rusių Rāgas – kaimas dešiniame Neries krante 1 km į vakarus nuo Čiobiškio ir 14 km į vakarus nuo Musninkų. Iš šiaurės prie kaimo prieina Čiobiškio miškas.

Kaime gyvena vyresnio amžiaus žmonės. Jų skaičius nuolat mažėja. 1923 m. jame buvo 139 gyventojai, 1959 m. – 87, 1970 m. – 82, 1979 m. – 66, 1989 m. – 59, 2000 m. – 47. Ištuštėjusias sodybas perka miestiečiai.

Vileikiškiai – kaimas 6 km į šiaurės rytus nuo Musninkų, 9 km į pietvakarius nuo Širvintų. Tai buvęs kolūkio, apylinkės ir vietinis gyventojų aptarnavimo centras. XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje buvo palivarkas. 1923 metais palivarke buvo 14 gyventojų, 1959 m. jau kaime – 18, 1970 m. – 63, 1979 m. – 129, 1989 m. – 280, 2000 m. – 321 gyventojas. Pastaruoju metu gyventojų skaičiaus padidėjimas susijęs su tuo, kad buvusiame ūkio centre apsigyveno nemažai jaunų šeimų. Daugelis jų ir dabar čia gyvena.

Vindeikiiai – kaimas 12 km į pietvakarius nuo Širvintų, 6 km į šiaurės vakarus nuo Musninkų. 1953–1960 metais buvo apylinkės, o dabar tik vietos gyventojų aptarnavimo centras. Gyventojų skaičius kaime tolydžio mažėja. 1923 m. jų čia buvo 229, 1959 m. – 174, 1970 m. – 140, 1979 m. – 127, 1989 m. – 150, 2000 m. – 157. Kaimo ateitis, kaip ir kitų buvusių ūkių centrų, neaiški. Dauguma gyventojų, žlugus kolūkiui, liko bedarbiais.

Gyventojų ir kaimų sistemos raidos perspektyva

Per paskutiniuosius 77-erius praėjusio šimtmečio metus (nuo 1923 metų) buvusio Musninkų valsčiaus gyventojai ir kaimų sistema patyrė esminių pokyčių. Pakanka paminėti, kad gyventojų sumažėjo 61,8%, gyventojų tankumas 2,6 karto, 72 kaimai išnyko. Tai beveik pusė 1923-iaisiais metais buvusių kaimų. Tad kokia šios teritorijos gyventojų ir kaimų sistemos perspektyva, kokie pokyčiai gali būti ateityje?

Apie galimus pokyčius geriausiai galima spręsti remiantis 2000-ųjų metų duomenimis, o dar tiksliau bus galima pasakyti, kai bus paskelbti 2001-ųjų metų gyventojų surašymo duomenys. Tuomet žinosime ne tik atskirų kaimų gyventojų skaičių, bet ir žmonių amžiaus struktūrą.

Tas faktas, kad iš šiuo metu esančių 87 kaimų net 69-iuose gyvena mažiau kaip po 25 žmones, rodo mažą jų gyvybingumą. Be to, tuose kaimuose daugiausia gyvena pensinio amžiaus žmonės. Daugiau kaip pusėje kaimų (46) gyvena mažiau kaip po 10 žmonių. Po vieną ar du žmones gyvena net 19-oje kaimų.

Tad nėra abejonės, kad artimiausioje ateityje kaimų skaičius toliau mažės ir netrukus jų liks apie 50, t. y. vienas trečdalis buvusių 1923-aisiais metais. Neturi ryškesnės augimo perspektyvos net ir didesni kaimai, tokie kaip Mūsninkai, Vindeikiai, Pakalniškiai, Taūčiuliai ir daugelis kitų.

Pasikeitus ir pagerėjus ekonominėms ir socialinėms sąlygoms, kai kurie kaimai, jei jie taps turizmo, rekreacijos, švietimo–auklėjimo ar amatų centrais, gali atsigauti. Juose gali pradėti daugėti gyventojų, jei ne nuolatinių, tai bent atskirų sezonų metu. Tokias galimybes pirmiausia turi Kernavė ir jos kaimynystėje esantys kaimai, kitos vietovės, esančios gražiose vietose ir turinčios galimybę plėtoti agroturizmą.

Čiobiškio, Kernavės ir Musninkų parapijų gyventojų 1928–1944 metų statistiniai duomenys

Rolandas Gustaitis

Kaišiadorių muziejus

Šiam straipsniui naudoti statistiniai duomenys ir lentelės iš Kaišiadorių katedros archyve saugomų Kaišiadorių vyskupijos šių bylų: „1928 m. gyventojų statistika parapijomis“, „Gyventojų statistika parapijomis. 1937“, „Statistika (bendra)“ ir „Gimimų, jungtųjų ir mirimų statistika“*.

1928 m. statistiniai duomenys. Visoje vyskupijoje tuo metu gyveno 197 729 katalikai. Čiobiškio parapijoje buvo 2541 gyventojas, Kernavės – 1400, Musninkų – 3482. Čiobiškio parapijoje lietuviškai kalbančių katalikų buvo 2491, lenkiškai kalbančių – 50. Kalbančių baltarusiškai nebuvo. Stačiatikių – 2, sentikių – 47. Protestantų ir musulmonų (totorių) nebuvo. Visoje parapijoje gyveno tik 15 žydų. Parapijoje paplitusios šios nedorybės: „šeiminis namuose – kiaušiniai ir vagiavimas nuo savo tėvų“ ir „viešame gyvenime – pavydas ir mažos vagystės“. Vėlykinę išpažintį apleidžia 1 ar 1,5% vyrų, moterų – 2 ar 3%. 1927 m. buvo 5% „neteisėtai“ gimusių vaikų; rašoma, kad „paprastai, kaip matos iš gimimo metrikų knygų buvo 2 ar 3%“ „neteisėtai“ gimusių vaikų.

1928 m. Kernavės parapijoje gyveno 1400 gyventojų, iš jų suprantančių lietuviškai buvo 3/4, o kalbančių lietuviškai tik pusė. Likusieji 700 parapijiečių nesupranta lietuviškai, namie kalba tik lenkiškai. Pažymima, kad „jų gi vaikai lankydami lietuviškas mokyklas mokinasi su noru lietuviškai“. Baltarusių, stačiatikių, sentikių, protestantų ir musulmonų parapijos teritorijoje nebuvo. Kernavėje dešimtyje namų gyveno apie 50 žydų. Apie paplitusias nedorybes rašoma: „šeimynos namuose yra: apsilaidimas tikybos praktikose: neimas sekmadieniais bažnyčion, kartą ar 2 į metus teimas išpažintin“. Viešajame gyvenime „negerbimas svetimos savasties, dalinimasis žeme ir keikimai, nesantaika, pavydas, tąsimas po teismus, tinginavimas, baisus skurdas“. Vėlykinės išpažinties neina apie 8% vyrų ir 3 ar 4% moterų. Toliau rašoma: „... iš 1400 [visų parapijiečių – R. G.] parapijoje neteisėtai gimusių vaikų kalėdojant tesuradau tik 5: 3 merginų ir 2 pasimetusių moterų“.

Apačioje pateikiami šie Musninkų parapijos 1928 m. statistiniai duomenys:

* Cituojamų tekstų iš nurodytų dokumentų kalba netaisyta. Red. pastaba.

„A. Musninkų parapijos ribose gyvenančių yra:

I Katalikų: a) kalbančių lietuviškai – 3237.

b) kalbančių lenkiškai – 245.

II Stačiatikių – nėra; sentikių – 35.

III Protestantų: a) liuteronų nėra; b) kalvinų – 3.

IV Magometonų nėra.

V Žydų – 228.

B. Šeimynos namuose prasiplatinę – keiksmi; viešame gyvenime – girtuokliavimas.

I 2% vyrų apleidžia vėlykinę išpažintį ir 1% moterų apleidžia vėlykinę išpažintį.

II 2% vaikų neteisėtai gimusių“.

Kaišiadorių katedros archyve saugomos ir 1935 m. statistikos žinios. Žemiau pateikiami duomenys apie šias tris parapijas.

Parapija	Gyventojų	Katalikų	Nekatalikų	Pravoslavų	Sentikių	Judėjų (žydų)
Čiobiškio	2819	2765	45	–	44	10
Kernavės	1526	1500	26	–	–	26
Musninkų	3274	3026	248	–	36	212

Šiose parapijose 1935 m. nei musulmonų, nei liuteronų negyveno.

Gan smulkūs yra 1937 m. Kaišiadorių vyskupijos gyventojų statistiniai duomenys, atskirai pateikiamas kiekvienos gyvenvietės gyventojų skaičius.

Tais metais visoje vyskupijoje gyveno 232 113 gyventojų: 220 700 katalikų ir 20 413 nekatalikų (sentikių – 3471, stačiatikių – 2562, evangelikų liuteronų – 53, evangelikų reformatų – 7, musulmonų – 879, karaimų – 2, žydų – 13 439). Žemiau pateikiami trijų aptariamų parapijų 1937 m. statistiniai duomenys.

Parapija	Katalikai	Stačiatikiai	Sentikiai	Judėjai (žydai)	Evangelikai reformatai	Musulmonai	Iš viso
Čiobiškio	2848	–	43	11	–	3	
Kernavės	1829	–	–	24	–	–	
Musninkų	3070	–	40	197	1	2	

Čiobiškio parapijos kitatikiai

Eil. Nr.	Gyvenvietė	Vyrų	Moterų	Iš viso	Tikyba
1.	Melnytėlė (viensėdis)	3	3	6	sentikiai
2.	Ostruvka (dvaras)	6	9	15	sentikiai
3.	Lapeliai II	3	5	8	sentikiai
4.	Brazeliai (viensėdis)	4	5	9	sentikiai
5.	Janionys	1	2	3	sentikiai
6.	Mantinionys (dvaras)	2	3	5	judėjai (žydai)
7.	Čiobiškis	3	3	6	judėjai (žydai)
8.	Rusių Ragas	1	2	3	musulmonai

8 gyvenvietėse gyveno 57 kitatikiai.

Kernavės parapijoje (Kernavės miestelyje) gyveno 5 žydų šeimos (24 asmenys).

Musninkų parapijos kitatikiai

Eil. Nr.	Gyvenvietė	Šeimų	Asmenų	Tikyba
1.	Limarnikas (viensėdis)	1	7	sentikiai
2.	Mantagališkės (viensėdis)	3	19	sentikiai
3.	Žagarinka (viensėdis)	1	1	sentikiai
4.	Gojus (viensėdis)	1	5	sentikiai
5.	Virvičiai (kaimas)	1	5	sentikiai
6.	Musninkai (miestelis)	55	193	judėjai (žydai)
7.	Dobriliškės (viensėdis)	1	4	judėjai (žydai)
8.	Musninkai II (dvaras)	1	1	kalvinistai
9.	Musninkai (miestelis)	1	2	musulmonai

1944 m. statistiniai duomenys. Apie Čiobiškio parapiją rašoma:

„Viso Čiobiškio parapijoje yra 1306 vyrai ir 1525 moterys. Bendrai 2831 asmuo. Be to, Lapelių k. yra 12 vyrų stačiatikių ir 11 moterų stač. tikėjimo. Ostruokos dvare 5 vyrai ir 3 mot. stač. tikėjimo. Sentikių tikėjimo Lapelių k. yra 2 vyr. ir 3 mot. ir Ostruokos dvare 1 senutė moteris“.

Apie Mūsningus rašoma:

„Remdamasis Jo Ekscelencijos raštu nr. 50, 1944 m. sausio mėn. 14 d. ir Sinodo instrukcija nr. 14, atlikau Musninkų R. K. parapijos tikinčiųjų ir visų gyventojų surašymą į status animarum knygą 1944 m. data.

Surašymo rezultatai yra šie:

1. Katalikų:

vyrų – 1628

moterų – 1810

viso – 3438

2. Kitatikų:

a. Rusų sentikių iš anksčiau gyvenančių:

vyrų – 24

moterų – 24

viso – 48

b. Mahometonų iš anksčiau gyvenančių:

vyrų – 1

c. Rusų evakuotų iš Suvalkų trikampio:

asmenų – 12

d. Rusų evakuotų – pabėgėlių iš Rytų fronto įvairių sričių:

vyrų – 65

moterų – 130

viso – 195“.

1944 m. Kernavės parapijos statistiniai duomenys nėra žinomi.

Gimimų, vedybų ir mirimų statistika 1928–1937 metais

Gimimų, vedybų ir mirimų skaičius per 10 metų (1928–1937 metais)**

Parapija	Gimimų skaičius	Vedybų skaičius	Mirimų skaičius
Čiobiškio	851 (32)	208	451
Kernavės	415 (20)	133	239
Musninkų	934 (35)	263	478

Gimimų statistika 1928–1937 metais**

Parapija	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Čiobiškio	84 (–)	82 (3)	127 (4)	81 (1)	92 (6)	77 (4)	85 (1)	78 (2)	64 (3)	81 (8)
Kernavės	47 (4)	47 (3)	38 (2)	45 (3)	43 (2)	42 (2)	38 (1)	39 (1)	36 (1)	40 (1)

Vedybų statistika 1928–1937 metais

Parapija	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Čiobiškio	26	18	26	15	27	23	15	21	24	13
Kernavės	15	12	15	13	13	17	11	11	12	14
Musninkų	31	29	28	30	13	25	25	21	32	29

Mirimų statistika 1928–1937 metais

Parapija	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Čiobiškio	44	48	46	55	39	42	40	46	51	40
Kernavės	21	34	20	22	25	23	15	25	26	28
Musninkų	49	68	53	36	53	40	42	46	47	44

Įdomi medžiaga yra Kaišiadorių vyskupijos parapijose prenumeruojamų 1934–1937 m. leidinių sąrašo pagrindu sudarytoje lentelėje, esančioje vienoje iš archyvų bylų. Joje esantys duomenys apie mūsų aptariamąs parapijas pateikiami žemiau:

Prenumeruojama spauda 1934–1937 metais

Parapija	„Mūsų laikraštis“				„Pavasaris“		„Žvaigždutė“		
	1934	1935	1936	1937	1934	1935	1935	1936	1937
Čiobiškio	25	26	18	53	6	4	5	8	36
Kernavės	5	3	2	1	–	2	17	20	20
Musninkų	26	22	14	17	1	1	18	5	–
Parapija	„Žvaigždė“				„Misijos“		„Šv. Pranciškaus varpelis“		
	1934	1935	1936	1937	1934	1935	1934	1935	
Čiobiškio	8	8	6	4	4	2	5	6	
Kernavės	1	2	1	–	1	2	–	–	
Musninkų	5	3	3	1	4	3	5	1	

** Skliaustuose esantis skaičius rodo, kiek gimė nesantuokinių vaikų. *Aut. pastaba.*

(tęsinys)

Parapija	„Šaltinis“				„Šaltinėlis“			
	1934	1935	1936	1937	1934	1935	1936	1937
Čiobiškio	4	3	2	1	1	45	38	28
Kernavės	–	–	2	1	–	–	10	20
Musninkų	–	1	–	–	–	1	16	24

Parapija	„Ūkininkas“				„Moteris“			
	1934	1935	1936	1937	1934	1935	1936	1937
Čiobiškio	1	26	3	3	2	1	–	18
Kernavės	–	18	–	1	–	–	–	1
Musninkų	2	2	1	–	1	3	–	–

Parapija	Darbininkas		„Židinys“			„Rytas“		„Jaunimo vadas“	
	1935	1934	1935	1936	1937	1934	1935	1934	1935
Čiobiškio	3	2	2	2	2	3	3	2	1
Kernavės	–	–	1	1	1	1	1	–	1
Musninkų	1	1	3	2	1	1	2	–	–

Parapija	„Ateitis“				„Vyrų žygiai“		„XX amžius“	
	1934	1935	1936	1937	1936	1937	1936	1937
Čiobiškio	1	1	2	1	5	3	3	4
Kernavės	–	–	–	–	1	–	1	2
Musninkų	–	–	–	–	1	1	2	2

Musninkų valsčiaus gyventojai, nukentėję nuo sovietų okupacijos 1940–1952 metais*

Parengė Birutė Burauskaitė

Antanošės k.

Eduard Boguševič, gim. 1875, dvarininkas, žmona **Stefanija**, gim. 1884, išstremti 1949 03 27 į Irkutsko sr.

Ardiškio k.

Juozas Jurkevičius, gim. 1902, žmona **Jadvyga**, gim. 1908, sūnūs – **Juozas**, gim. 1925, **Mečislovas**, gim. 1929, **Stasys**, gim. 1924, išstremti 1948 05 22 į Igarką, Krasnojarsko kr.

Juozas Stravinskas, gim. 1896, žmona **Teklė**, gim. 1900, dukros – **Genė**, gim. 1936, **Ona**, gim. 1934, sūnus **Pranas**, gim. 1928, marti **Lionė**, gim. 1928, 1949 03 29 išstremti į Užūro r., Krasnojarsko kr.

Bajōriškio k.

Kazys Ališauskas, gim. 1908, žmona **Sofija**, gim. 1923, išstremti 1949 03 27 į Irkutsko sr., Kirovo r., Sofija tremtyje mirė.

Bilōtų k.

Liudas Borisevičius, gim. 1926, suimtas 1947 06 16, kalintas Ukmergėje, paleistas 1948 02.

Stasė Kavaliukienė, gim. 1908, dukterys **Vaclova**, gim. 1932, **Apolonija**, gim. 1934, sūnus **Leonas**, gim. 1937, išstremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; motina mirė tremtyje 1954; vaikai grįžo į Lietuvą.

Antanas Vaitkūnas, gim. 1890, žmona **Veronika**, gim. 1893, sūnūs – **Antanas**, gim. 1921, **Mykolas**, gim. 1935, išstremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.

Būrniskių k.

Jonas Kupčiūnas, gim. 1881, valstietis, žmona **Uršulė**, gim. 1901, duktė **Nastazija**, gim. 1933, **duktė Albina**, gim. 1922, išstremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; Jonas 1959 01 24 mirė tremtyje, žmona su dukromis grįžo į Lietuvą.

Kostas Kupčiūnas, gim. 1898, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1946 10 04. Ypatingojo pasitarimo 1947 05 24 nuteistas septyneriems metams lagerio, kalintas Dubrovlage, Mordovijoje; 1953 08 11–1956 05 20 gyveno tremtyje Krasnojarsko kr.

Viktoras Kupčiūnas, gim. 1918, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 09, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą.

* Skelbiamoje informacijoje gali būti netikslumų. *Vyr. red. pastaba.*

- Jonas Lisauskas**, gim. 1923, valstietis, partizanas, žuvo 1946 06 06 Darvydų k., Širvintų r.; sesuo **Stasė**, gim. 1926, suimta 1946 11 28, kalinta nuo 1947 04 08 Vilniuje, Karo tribunolo 1947 01 21 nuteista penkeriems metams lagerio; 1947 04 17 išvežta į Komsomolską prie Amūro (Sevostlaga).
- Antanas Penkauskas**, gim. 1897, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 25, kalintas Ukmergėje, išvežtas į Archangelsko sr., Ypatingojo pasitarimo 1947 10 29 nuteistas septyneriems metams lagerio, perkeltas į Siblagą, Kemerovo sr., 1951 – į Karagandą (Pescianlaga) Kazachijoje; į tremtį išvyko pas šeimą į Kirovo r., Irkutsko sr.; žmona **Melanija**, gim. 1910, dukros – **Janina**, gim. 1937, **Valerija**, gim. 1939, **Regina**, gim. 1942, ištremtos 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.; 1958 visi grįžo į Lietuvą.
- Edvardas Penkauskas**, gim. 1905, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 25, kalintas Ukmergėje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, Ypatingojo pasitarimo 1947 10 29 nuteistas septyneriems metams lagerio, nuo 1948 04 02 kalintas Karlage, Karagandos sr.; paleistas 1957 09 05; žmona **Marija**, gim. 1913, duktė **Ona**, gim. 1940, sūnus **Kazys**, gim. 1943, ištremti 1949 03 25 į Bochano r., Irkutsko sr.
- Vytautas Penkauskas**, gim. 1927, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 13, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą.
- Vladas Penkauskas**, gim. 1921, valstietis, partizanas, suimtas 1945 09 09, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą; 1946 paleistas.

Čiobiškis

- Marytė Adomavičiūtė**, gim. 1911, suimta 1947 07 12, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, 1947 12 24 Karo tribunolo nuteista kalėti lageryje, 1948 07 18 išvežta į Pečiorlagą, paleista 1955.
- Romualdas Augulis (Augūnas?)**, gim. 1908, tarnautojas, suimtas 1946 02 06, kalintas Ukmergėje, po kelių mėnesių paleistas.
- Juozas Augūnas**, gim. 1921, amatininkas, suimtas 1945 03 18, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 24 išvežtas į Vorkutą, 1950 grįžo į Lietuvą.
- Stasys Grumadas**, gim. 1916, muzikantas, suimtas 1946 09 11, 1946 12 14 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, kalėjo Archangelsko, Irkutsko, Magadano lageriuose, paleistas 1955, į Lietuvą negrįžo.
- Vytautas Granickas**, gim. 1931, partizanų ryšininkas, suimtas 1945 05 08, kalintas Vilniuje.
- Kazys Kavaliauskas**, gim. 1926, partizanas, žuvo 1945 01 17 Širvintų r.
- Pranas Kavaliauskas**, gim. 1923, partizanas, žuvo 1945 01 17 Širvintų r.
- Kazimieras Kumpauskas**, gim. 1902, mokytojas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1942 09 19 nuteistas mirti, sušaudytas 1943 Kraslage, Krasnojarsko kr.

- Vincas Lukšaitis**, gim. 1927, darbininkas, suimtas 1945 04 24, kalintas Trakuose, Vilniuje, išvežtas 1945 06 29 į Vorkutą, paleistas 1946 08 13.
- Janė Daniūnienė (Marcinauskaitė)**, gim. 1921, partizanų ryšininkė Ne-užmirštuolė, suimta 1945 04 25, kalinta Vilniuje, Šilutėje, Karo tribunolo 1945 08 29 nuteista dešimčiai metų lagerio, išvežta 1946 02 01 į Sevželdorlagą; vėliau ištremta į Magadano sr., 1956 grįžo į Lietuvą.
- Juozas Marcinauskas**, gim. 1911, vargonininkas, partizanas, žuvo 1945 03 27 (1945 04 01–05?) Čiobiškio k.
- Stasys Marcinauskas**, gim. 1918, zakristijonas, partizanas Pašvaistė, suimtas 1945 06 12, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1945 09 17 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1946 03 09 mirė kalėjime.
- Vytautas Marcinauskas**, partizanas Pluta, žuvo 1945 03 27 Čiobiškio k., Širvintų r.
- Albina Kačinskienė (Martinėlienė)**, gim. 1916, Ypatingojo pasitarimo nutarimu 1947 (1945 06 17?) ištremta penkeriems metams į Salechardą, Tiumenės sr., 1951 grįžo į Lietuvą.
- Viktorija Popikaitė**, gim. 1896, mokytoja, suimta 1941 06 14, išvežta į Belniakų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1942 09 19 nuteista mirti, sušaudyta 1942 12 22 Kanske, Krasnojarsko kr.
- Liudvikas Puzonas**, gim. 1911, kunigas, partizanų rėmėjas, suimtas 1946 02 07, kalintas Vilniuje, Karo tribunolo 1946 07 20 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežtas į Steplagą, Karagandos sr., 1955 06 22 ištremtas į Komiją; paleistas 1957, grįžo į Lietuvą.
- Veronika Sorokinaitė**, gim. 1916, tarnautoja, pogr. org. narė, suimta 1945 03 27, kalinta Ukmergėje, 1945 04 24 Vilniuje, Karo tribunolo 1945 09 17 nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežta į Vosturallagą, Sverdlovsko sr.; paleista 1954 09 04.
- Povilas Šalučka**, gim. 1910, mokytojas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1942 09 19 nuteistas aštuoneriems metams, mirė lageryje 1942 09 04; žmona **Ona**, gim. 1911, mokytoja, dukros – **Marija Laimutė**, gim. 1940, **Regina Vida**, gim. 1937, ištremtos 1941 06 14 į Kutašo gvy., Oiroi Tūros sr., Altajaus kr., 1947 visos pabėgo į Lietuvą.
- Stasys Žemaitis**, gim. 1897, 1950 įkalintas Šilutės lageryje, 1952 paleistas; žmona **Stefanija**, gim. 1897, ištremta 1951 10 02 į Tomsko sr. Čiajos r., dukros – **Adelė**, gim. 1934, **Janina Tviragienė**, gim. 1925, žentas **Stasys Tviraga**, gim. 1921, vaikaitė **Laimutė**, gim. 1950, ištremti 1952 01 23 į Tomską; visi grįžo į Lietuvą.

Čirkų k.

- Honorata Bieliauskaitė**, gim. 1909, ištremta 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.

Jonas Bieliauskas, gim. 1910, duktė **Veronika**, gim. 1934, sūnus **Stanislovas**, gim. 1945, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.

Dabravolės k.

Irena Miliukaitė, gim. 1931, ištremta 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.; 1955 grįžo į Lietuvą.

Darmožarų k.

Romualdas Viškelis, gim. 1892, ūkininkas, žmona **Jadvyga**, gim. 1899, brolis **Mykolas**, gim. 1900, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr. Čiajos r. Kopanoje Ozero k., duktė **Ona**, gim. 1932, ištremta 1952 01 23 pas tėvus; **Mykolas** iš tremties emigravo į Lenkiją, **Romualdas** su šeima grįžo į Lietuvą.

Jokūbas Viškelis, gim. 1905, ūkininkas, žmona **Vaclava**, gim. 1919, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr. Čiajos r. Kopanoje Ozero k.; abu 1955 emigravo į Lenkiją.

Daubariškio k.

Veronika Gudonytė, gim. 1912, suimta 1945 12 19, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, 1946 03 01 išvežta į lagerį Komijoje, paleista 1946 07 01.

Alfonsas Karčiauskas, gim. 1913, valstietis, suimtas 1945 03 07, Karo tribunolo 1945 07 07 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1946 07 15 išvežtas į Nyroblagą, Permės sr.

Liudvikas Zibalas, gim. 1908, valstietis, žmona **Marija**, gim. 1911, sūnus **Juozas**, gim. 1938, duktė **Jadvyga**, gim. 1945, motina **Juzefa**, gim. 1885, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; grįžo į Lietuvą.

Dabriliškio k.

Juozas Kurgonas, gim. 1903, ištremtas 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., mirė tremtyje.

Ksaveras Kurgonas, gim. 1906, žmona **Marija**, gim. 1907, ištremti 1949 04 21 į Irkutsko sr.

Darmožarų k.

Antanas Saulevičius, gim. 1913, ištremtas 1949 03 27 į Irkutsko sr.

Dembūvkos k.

Stefanas Rosada, gim. 1897, ištremtas 1949 03 29.

Dubių k.

Aleksas Binkis, gim. 1909, ūkininkas, suimtas 1946 09 11, 1946 12 14 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į lagerį Karagandos sr., paleistas 1955.

Mykolas Binkis, gim. 1909, partizanas, suimtas 1945 10 04, kalintas Vilniuje, 1946 07 27 Karo tribunolo išteisintas, paleistas; 1948 05 22

ištremtas į Irkutsko sr., 1950 emigravo į Lenkiją; brolis **Vaclovas**, gim. 1913, partizanas, suimtas 1945 09 27, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 05 08 Karo tribunolo nuteistas penkiolikai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1946 06 19 išvežtas į Norilską, Krasnojarsko sr., 1955 grįžo į Lietuvą.

Česlovas Dubietis, gim. 1927, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 19, išvežtas į Vorkutą, grįžo į Lietuvą.

Aldona Paulavičiūtė, gim. 1926, partizanų būrio ryšininkė Laukinukė, Indira, žuvo 1946 03 27 Dubių k., Kaišiadorių r.

Stasys Meškrevičius, gim. 1902, valstietis, suimtas 1945 01 05, Karo tribunolo 1945 03 14 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir dvejiems metams tremties, išvežtas į Pesčianlagą, Karagandos sr.; 1954 11 16 ištremtas į Karagandos sr.

Gōjaus vnk.

Pranas Laukys, gim. 1910, valstietis, suimtas 1945 12 05, kalintas Ukmergėje, 1946 02 07 Vilniuje; 1946 03 01 išvežtas į Sevželdorlagą Komijoje, Ypatingojo pasitarimo 1947 03 08 nuteistas šešeriems metams lagerio; paleistas 1951 11 12.

Grabliaučiznos k.

Stasys Kriaučiūnas, gim. 1860, 1948 05 22 įkalintas (ištremtas?) Jarceve, Krasnojarsko kr., paleistas (mirė?) 1949 03 13.

Juozas Kudelis, gim. 1921, ūkininkas, 1941 06 27 nušautas raudonarmiečių Išeriškių k., Širvintų r.

Stasys Olšauskas, gim. 1916, amatininkas, suimtas 1944 08 30, Karo tribunolo 1945 01 14 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1945 05 02 išvežtas į Uchtlagą, Komija.

Gudėliškių k.

Elena Saltanavičienė, gim. 1906, dukros – **Janina**, gim. 1929, **Saulė Juzė**, gim. 1940, sūnūs – **Ričardas**, gim. 1934, **Lionginas**, gim. 1936, ištremti 1949 03 25 į Bodaibo r., Irkutsko sr.

Ilgōjaus k.

Jokūbas Kareckas, gim. 1914, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1944 08 21, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1944 11 10 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1955 ištremtas į Irkutsko sr., paleistas 1957 10 25; brolis **Bronius**, gim. 1923, partizanas Bijūnas, suimtas 1946 02 09, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 08 31 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1947 03 29 išvežtas į Ivdellagą, Sverdlovsko sr., 1955 04 22 ištremtas į Karagandos sr., 1956 grįžo į Lietuvą.

Jonas Ragauskas, gim. 1913, partizanas, suimtas 1945 12 26, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 03 13 išvežtas į Sevželdorlagą Komijoje, ten Ypatingojo pasitarimo 1946 12 04 nuteistas ketveriems metams lagerio.

Janionių k.

- Jurgis Avlasevičius**, gim. 1869, tremiant pabėgo, žmona **Juzė**, gim. 1880, ūkininkė, sūnus **Vaclovas**, gim. 1913, marti **Zofija**, gim. 1921, vaikaičiai – **Aleksas**, gim. 1942, **Laimutė**, gim. 1943, ir **Verutė**, gim. 1949, ištremti 1949 03 25 į Zaimka Sklianka gyv., Gričochovo r., Irkutsko sr.; tremtyje mirė motina Juzė, vaikai ir vaikaičiai grįžo į Lietuvą; sūnus **Pranas** buvo rusų kareivių nušautas anksčiau; Jurgis Avlasevičius 1951 10 02 antrą kartą tremiant mirė, sūnaus Prano žmona **Marijona**, gim. 1908, ir vaikaičiai – **Vytautas**, gim. 1934, ir **Pranas**, gim. 1940, 1951 10 02 ištremti į Tomsko sr. Čiajos r.
- Zenonas Cesiūnas**, gim. 1925, partizanas Sakalas; žuvo 1945 03 02 Upininkų k., motina **Marijona**, gim. 1898, ištremta 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.
- Jonas Daškevičius**, gim. 1927, partizanų būrio vadas Papūga, suimtas 1945 06, kalintas Gelvonuose, pabėgo, vėl suimtas 1945 07 11, kalintas Ukmergėje, 1945 08 30 Karo tribunolo nuteistas mirti, sušaudytas 1945 10 25 Vilniuje.
- Elena Kazlauskaitė**, gim. 1926, tarnautoja, suimta 1946 12 26, kalinta Ukmergėje, Karo tribunolo 1947 04 29 nuteista septyneriems metams lagerio, išvežta į lagerį Karagandos sr., 1953 09 07 ištremta į Krasnojarsko kr., paleista 1957 08 07.
- Ignas Kazlauskas**, gim. 1905, valstietis, suimtas 1945 07 28, kalintas Ukmergėje, 1945 09 20 išvežtas į Intlagą, Komijoje, paleistas 1946 08 01; žmona **Pranė**, gim. 1906, dukros – **Melanija**, gim. 1930, **Valė**, gim. 1934, **Birutė**, gim. 1942, **Janė**, gim. 1946, sūnus **Jonas**, gim. 1930, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; tremtyje mirė **Pranė** ir dukros – **Janė** ir **Valė**.
- Feliksas Kliukas**, gim. 1927, partizanas, suimtas 1945 09 02, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 11 09 išvežtas į Vorkutą, grįžo į Lietuvą, vėl suimtas 1950 05 20, Karo tribunolo 1951 01 17 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems metams tremties, 1951 07 14 išvežtas į Rečlagą Komijoje, paleistas 1956 09 16.
- Ona Kupčiūnaitė**, gim. 1931, nužudyta NKVD kareivių (striubų) 1944 (1945 vasarą) Janionių k., Širvintų r.
- Jonas Kupčiūnas**, gim. 1884, partizanų rėmėjas; suimtas 1945 01 19, kalintas Ukmergėje, 1945 05 17 byla nutraukta.
- Juozas Kupčiūnas**, gim. 1902, apyl. pareigūnas, partizanas; suimtas 1946 10 02, Ypatingojo pasitarimo 1947 04 19 nuteistas penkeriems metams lagerio, 1949 07 30 išvežtas į Karlagą, Karagandos sr., 1951 10 02 ištremtas į Krasnojarsko kr.
- Edvardas Kvietkauskas**, gim. 1902, žmona **Justina**, gim. 1912, dukros – **Eleonora**, gim. 1937, **Honorata**, gim. 1939, **Vladislava**, gim. 1943, sūnus **Vytautas**, gim. 1947, ištremti 1948 05 22 į Usolės r., Irkutsko sr.; tremtyje mirė Vytautas.
- Jonas Misiūnas**, gim. 1911, Didžiosios Kovos apyg. vadas Žaliasis Velnias, suimtas 1946 08 14 Vilniuje; manoma, kad išvežtas į Maskvos ka-

lėjimą ir ten nužudytas 1947 03 11; žmona **Ona**, gim. 1913, partizanė, suimta 1944 12, kalinta Ukmergėje, kalėjime gimė duktė, paleista 1945 02 (1946?), nuvyko pas partizanus ir žuvo 1945 02 04 Pigonių k., Širvintų r.

Stasys Paulauskas, gim. 1922, partizanas; suimtas 1945 09 28, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 24 išvežtas į Vorkutą.

Jonas Pavasaris, gim. 1922 (1926?), pogr. org. narys, suimtas 1947 04 09, Ypatingojo pasitarimo 1947 08 16 nuteistas šešeriems metams lagerio ir penkeriems metams tremties, 1949 04 11 išvežtas į Oziorlagą, Irkutsko sr.; 1953 03 11 ištremtas į Ust Abakano r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1957 04 24.

Motiejus Pavasaris, gim. 1870, valstietis, duktė **Elena**, gim. 1919, sūnus **Lionginas**, gim. 1920, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; tėvas **Motiejus** mirė tremtyje 1948, **Lionginas** ir **Elena** grįžo į Lietuvą; sūnus **Henrikas**, gim. 1926, partizanas Karvelis, suimtas 1947 04 09, išvežtas į Minlagą, Komijoje, Ypatingojo pasitarimo 1947 08 16 nuteistas dešimčiai metų lagerio; 1955 08 11 nuvyko į tremtį pas brolių ir sesę Igarkoje, 1961 grįžo į Lietuvą.

Mykolas Ručinskas, gim. 1920, pogr. org. narys, suimtas 1947 04 09, Ypatingojo pasitarimo 1947 08 16 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Angarlagą, Irkutsko sr.; paleistas 1956 05 19.

Vytautas Skorupskas, gim. 1926, valstietis, suimtas 1945 09 14, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 24 išvežtas į Vorkutą.

Motiejus Tviraga, gim. 1893, žmona **Sofija**, gim. 1895, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.

Karolina Užkurnienė, gim. 1866, sūnus **Pranas**, gim. 1908, duktė **Elena**, gim. 1900, ištremti 1949 04 29 į Krasnojarsko kr., Užuro r., Novaja Kuzurba k.; Karolina mirė tremtyje 1949 04 18.

Stefanija Žemaitienė, gim. 1866, duktė **Adelė**, gim. 1934, ištremtos 1952 01 23 į Tomsko sr.

Juodėlių k.

Zigmas Vaitkūnas, gim. 1914, ūkininkas, žmona **Genovaitė**, gim. 1918, duktė **Violeta**, gim. 1947, motina **Vanda**, gim. 1875, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; motina **Vanda** 1950 tremtyje mirė; Igarkoje 1949 gimė sūnus **Gediminas**; šeima grįžo į Lietuvą 1958.

Stasys Jočys, gim. 1888, siuvėjas, žmona **Filomena**, gim. 1898, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; Filomena 1952 06 10 tremtyje mirė.

Juodėnių k.

Jonas Markūnas (Morkūnas?), gim. 1910, valstietis, partizanas, suimtas 1945 09 10, broliai partizanai – **Stasys**, gim. 1920, suimtas 1945 08 10, ir **Julius**, gim. 1918, suimtas 1945 09 18; visi kalinti Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežti į Vorkutą, Ypatingojo pasitarimo 1947 01 28 nuteisti septyneriems metams lagerio; grįžo į Lietuvą.

Adelė Markūnienė, gim. 1919 (1916?), partizanų rėmėja, suimta 1945 09 10, kalinta Ukmergėje, Vilniuje; išvežta 1945 10 25 į Vorkutą, ten Ypatingojo pasitarimo 1947 01 28 nuteista ketveriems metams lagerio, palikta tremčiai Vorkutoje, paleista 1970 02 24, grįžo į Lietuvą.

Antanas Mikučionis, gim. 1910, valstietis, suimtas 1945 07 02, 1945 09 20 išvežtas į Intlagą Komijoje, 1949 atvežtas į kalėjimą Vilniuje, 1950 01 25 Ypatingojo pasitarimo nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išvežtas į Vorkutą, 1956 grįžo į Lietuvą; brolis **Juozas**, gim. 1913, suimtas 1945 09 18, išvežtas 1945 10 25 į Vorkutą.

Alfonsas Mikučionis, gim. 1912, valstietis, suimtas 1947 05 06 (1947 02 05?), Karo tribunolo 1947 09 24 nuteistas septyneriems metams lagerio, išvežtas į Pesčianlagą, Karagandos sr., ten nuo 1954 05 07 paliktas tremčiai.

Viktoras Rudokas, gim. 1918, valstietis, partizanų ryšininkas, suimtas 1945 09 27, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 05 08 nuteistas penkiolikai metų katargos ir penkeriems metams tremties, 1946 06 19 išvežtas į Jeniseilagą, Krasnojarsko kr., 1952 11 25 mirė kalinamas Gorlage, Krasnojarsko kr.

Stasys Sereika, gim. 1901, žmona **Leonora**, gim. 1913, dukra **Stasė**, gim. 1932, motina **Juzė**, gim. 1870, ištremti 1951 10 02 (1948 05 22) į Askizo r., Krasnojarsko kr., Juzė mirė tremtyje.

Kaimynėlių k.

Vacys Černiauskas, gim. 1903, suimtas 1944 09 13, 1945 01 18 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1945 08 07 išvežtas į Karlagą Karagandos sr.

Feliksas Jakiūnas, gim. 1925, partizanų būrio vadas Tauras, suimtas 1945 03 11, 1945 07 05 Karo tribunolo nuteistas penkiolikai metų katargos, 1946 06 21 išvežtas į Norilską, 1955 grįžo į Lietuvą.

Edvardas Motiejūnas, gim. 1908, partizanas Žiedas, suimtas 1945 09 09, kalintas Ukmergėje, 1946 03 01 išvežtas į Sevželdorlagą Komijoje, Ypatingojo pasitarimo 1947 03 08 nuteistas penkeriems metams lagerio; paleistas 1950 09 09.

Juozas Motiejūnas, gim. 1919, žmona **Jadvyga**, gim. 1923, ištremti 1949 03 25 į Černutos k., Golumetės r., Irkutsko sr.; Jadvyga tik prieš savaitę buvo pagimdžiusi kūdikį, karščiavo, bet karo gydytojas apžiūrėjo ir liepė vežti; kūdikį leido palikti pas tėvus; grįžo į Lietuvą.

Kaimynų k.

Ona Bereznauskienė, gim. 1887, sūnūs – **Jeronimas**, gim. 1929, **Vytautas**, gim. 1933, 1945 07 26 ištremti į Jusvos r., Permės sr.

Karališkių k.

Vaclovas Gudelskas, gim. 1913, suimtas 1946 06 29, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 06 26 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio

- ir penkeriems tremties, išvežtas į Lugovojlagą, Karagandos sr., vėliau kalintas Kamyšlage, Omsko sr., nuo 1955 tremtis Krasnojarsko kr., 1961 grįžo į Lietuvą; žmona **Vaclova**, duktė **Elvyra**, gim. 1946, sūnus **Algirdas**, gim. 1944, brolis **Albinas**, gim. 1922, tėvas **Petras**, gim. 1881, motina **Monika**, gim. 1880, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; tėvas mirė tremtyje 1949; šeima grįžo į Lietuvą.
- Antanina Lukšaitė**, gim. 1917, amatininkė, partizanų ryšininkė, suimta 1945 12 04, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1946 06 22 išvežta į Uchtižemlagą Komijoje, vėliau į Steplagą, Karagandos sr.; paleista 1955 01 18.
- Vaclovas Žedaveinis**, gim. 1880, žmona **Monika**, gim. 1890, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r.

Katūniškių k.

- Kazys Bareika**, gim. 1893, suimtas 1945 11 03, kalintas Ukmergėje, 1947 01 28 Ypatingojo pasitarimo nuteistas penkeriems metams, išvežtas į lagerį Velske, Archangelsko sr., 1946 12 13 ten kalinamas mirė.

Kernavė

- Zenonas Baužys**, gim. 1907, kunigas, pogr. org. narys, suimtas 1946 02 13, 1946 07 20 Karo tribunolo nuteistas ketveriems metams lagerio, išvežtas į Sevostlagą Magadano srityje, ten kalinamas 1947 09 26 mirė.
- Julija Daveikienė**, gim. 1866, sūnūs – **Juozas**, gim. 1907, **Leonas**, gim. 1906, ištremti 1949 03 27 į Irkutsko sr., Leonas ir Julija tremtyje mirė.
- Mykolas Doveika**, gim. 1908, suimtas 1945 09 15, kalintas Ukmergėje, 1946 12 07 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į lagerį Sverdlovsko sr., paleistas 1954 08.
- Janas Doveiko**, gim. 1906, žmona **Marija**, gim. 1904, dukros **Halina**, gim. 1944, **Jadvyga**, gim. 1930, **Teodora**, gim. 1934, sūnus **Janas**, gim. 1946, ištremti 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr.
- Edvardas Geloževskis**, gim. 1912, suimtas 1946 04 25, Aukšč. Teismo 1947 02 08 nuteistas šešeriems metams, išvežtas į lagerį Aldane, Jakutijoje, paleistas 1950 10 30.
- Marijonas Jurkevičius**, gim. 1924, partizanas, suimtas 1945 02 03, kalintas Ukmergėje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutą, ten 1946 12 01 Ypatingojo pasitarimo nuteistas aštuoneriems metams lagerio, nuo 1952 12 23 tremtis Komijoje, paleistas 1956.
- Mykolas Lazarevičius**, gim. 1879, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1946 03 29, kalintas Ukmergėje, paleistas 1946 08 02.
- Kostas Leskauskas**, gim. 1916, kariškis, suimtas 1940 09 14, kalintas Kaune.
- Janina Pac-Pomarnacka**, gim. 1875, dvarininkė, ištremta 1941.
- Juozas Šiaučiūnas**, gim. 1906, mokytojas, Kernavės muziejaus įsteigėjas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasno-

jarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 30 nuteistas dešimčiai metų, mirė lageryje 1943 10 17; žmona **Teodora**, gim. 1906, duktė **Emilija Pajauta**, gim. 1937, sūnus **Juozapas Eugenijus**, gim. 1934, ištremti 1941 06 14 į Bolšaja Rečka k., Troickojės r., Altajaus kr., 1956 grįžo į Lietuvą.

Krapiliškių k.

Antanas Maldutis, gim. 1902, mokytojas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 02 nuteistas dešimčiai metų, 1951 02 06 tremtis į Solnečna, Dolgij Mosto r., Krasnojarsko kr., paleistas 1956 05 11.

Kryžiūkų k.

Stasys Blockas, gim. 1908, žmona **Janina**, gim. 1922, sūnūs – **Juozas**, gim. 1944, **Zenonas**, gim. 1945, **Jonas**, gim. 1948, ištremti 1951 10 02 į Tomsco sr., Čiajos r.

Kunigiškių k.

Ona Gelažauskienė, gim. 1889, sūnūs – **Česlovas**, gim. 1928, **Stasys**, gim. 1923, marti **Leokadija**, gim. 1924, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., Ona tremtyje mirė.

Zygmuntas Lazarevičius, gim. 1903, žmona **Natalija**, gim. 1914, sūnūs – **Marjanas**, gim. 1940, ir **Eugenijus**, gim. 1943, uošvė **Paulina Tuikienė**, ištremti 1951 10 02 į Tomsco sr., Čiajos r., Paulina tremtyje mirė.

Justas Palaima, gim. 1889, žmona **Apolonija**, gim. 1889, sūnus **Petras**, gim. 1943, ištremti 1951 10 02 į Tomsco sr., Parabelės r., Justas mirė tremtyje 1952 01 23.

Lapėlių k.

Stanislovas Gudavičius, gim. 1924, suimtas 1946 01 31, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 06 22 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų, 1947 07 23 išvežtas į lagerį Solikamske, Permės sr., ten kalinamas mirė 1948 05 24.

Liaūkiškių k.

Vaclovas Zdanavičius, gim. 1916, žmona **Stefanija**, gim. 1922, dukros – **Marytė**, gim. 1944, **Leokadija**, gim. 1951, svainė **Veronika Vilkelytė**, gim. 1931, ištremti 1951 10 02 į Tomsco sr., Čiajos r.

Liuliškių k.

Jonas Jakiūnas, gim. 1916, suimtas 1944 12 19, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 05 11 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1945 06 10 išvežtas į Vorkutą, paleistas 1953 08 03.

Birutė Laukytė, gim. 1921, partizanų rėmėja, suimta 1946 02 08, kalinta Ukmergėje; 1946 07 03 byla nutraukta, paleista.

Zosė Sakalauskienė, gim. 1904, partizanų ryšininkė, suimta 1945 05 22, kalinta Ukmergėje, 1945 11 24 išvežta į Vorkutą, vėliau į Sevžel-

dorlağa, Karo tribunolo 1946 05 20 nuteista aštuoneriems metams lagerio.

Melchioras Stravinskas, gim. 1910, suimtas 1945 01 02, kalintas Ukmergėje, 1945 05 30 Vilniuje, Pravieniškėse, Karo tribunolo 1945 09 29 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1946 01 30 išvežtas į Sevželdorlağa Komijoje; paleistas 1955 11 30.

Malināvos vnk.

Jonas Jasevičius, gim. 1913, partizanas, suimtas 1944 12 22, kalintas Ukmergėje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutą Komijoje, ten 1946 08 16 Ypatingojo pasitarimo nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1960 grįžo į Lietuvą.

Mantagalīškių k.

Josifas Aleksejevas, gim. 1894, ūkininkas, suimtas 1941, išvežtas į lagerį, Ypatingojo pasitarimo 1943 03 31 nuteistas trejiems metams.

Mantinionių k.

Liudas Kvietkauskas, gim. 1900, suimtas 1944 12 22, kalintas Ukmergėje, Vilniuje. Karo tribunolo 1945 06 15 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1946 06 21 išvežtas į Uchtizemlağa Komijoje; paleistas 1956 09 02.

Karolis Lučiūnas, gim. 1902, suimtas 1945 10 06, kalintas Ukmergėje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, ten Karo tribunolo 1946 05 23 nuteistas penkiolikai metų katargos.

Mažūtiškio k.

Pranas Davulis, gim. 1902, duktė **Teresė**, gim. 1945, sūnus **Julius**, gim. 1945, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r.

Jonas Dikčius, gim. 1906, žmona **Marijona**, gim. 1908, duktė **Ona**, gim. 1937, sūnūs – **Albinas**, gim. 1935, **Henrikas**, gim. 1943, brolis **Leonas**, gim. 1913, tėvas **Stasys**, gim. 1878, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r.

Mūsinkai

Apelavičius (Aperavičius?), partizanas Barzda, žuvo 1945 07 10 Mūsinkų vls.

Alfonsas Ažubalis, gim. 1915, kunigas, pogr. org. narys Dobilas, suimtas 1946 01 17, 1946 07 20 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1946 09 17 išvežtas į Uchtos lagerį Komijoje, vėliau kalintas Balchašo lageryje Karagandos sr., ten paliktas tremčiai, 1959 grįžo į Lietuvą.

Jonas Bajorūnas, gim. 1909, mokytojas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 13 nuteistas dešimčiai metų, mirė lageryje 1950 11 11; žmona **Ermina**, gim. 1909, sūnus **Regimantas**, gim. 1937, ištremti

- 1941 06 14 į Kutašo k., Oiroto Tūros r., Altajaus kr., Regimantas
1947 parvežtas į Lietuvą, motina grįžo į Lietuvą 1958.
- Antanas Bareika**, gim. 1870, ūkininkas, žmona **Eleonora**, dukterys **Jadvyga** Lisauskienė, gim. 1924, **Vanda Imbrasienė**, gim. 1929, sūnus **Jonas**, gim. 1919, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; tėvas mirė tremtyje 1949, motina – 1951; vaikai grįžo į Lietuvą.
- Stasys Česiūnas**, gim. 1921, suimtas 1947 07 12, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1947 12 24 Karo tribunolo nuteistas kalėti dešimt metų, 1948 06 26 išvežtas į lagerį.
- Andrius Demonas**, gim. 1898, suimtas 1945 08 01, išvežtas į Intlagą Komijoje, paleistas 1947 01 05.
- J. Garbatavičius**, partizanas Šaltis, žuvo 1944 12 05 Musninkų vls.
- Uršulė Grabliauskienė**, gim. 1862(?), ir duktė **Jadvyga**, gim. 1929, ištremtos 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; 1949 tremtyje mirė Uršulė; Jadvyga į Lietuvą negrįžo.
- Stepas Grigaliūnas**, gim. 1919, suimtas 1947 05 13, 1947 09 14 Karo tribunolo nuteistas dvidešimt penkeriems metams, 1948 03 04 išvežtas į Vosturallagą, Sverdlovsko sr.
- Marija Junevičienė (Gudavičiūtė)**, gim. 1925, suimta 1946 02 12, kalinta Ukmergėje, 1946 07 20 Karo tribunolo nuteista penkeriems metams, 1946 išvežta į Vorkutą, paleista 1950.
- Stepas Kačinskas**, gim. 1910, ūkininkas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 13 nuteistas aštuoneriems metams, paleistas 1949 06 14, grįžo į Lietuvą; žmona **Emilija**, gim. 1916, duktė **Vanda**, gim. 1937, ištremtos 1941 06 14 į Bijską, Altajaus kr., 1946 04 20 emigravo iš tremties į Lenkiją, į Lietuvą negrįžo.
- Valentina Stašienė (Kriaučiūnaitė)**, gim. 1923, mokytoja, ištremta 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r., grįžo į Lietuvą.
- Bronius Kupčiūnas**, gim. 1919, amatininkas, nušautas raudonarmiečių 1941 06 27 Čiobiškio šile.
- Janina Laukienė**, gim. 1922, sūnus **Pranas**, gim. 1945, brolis **Petras Gudonis**, gim. 1915, motina **Viktorija Gudonienė**, gim. 1885, ištremti 1949 03 25 į Zaimka Sklianka gyv., Gričochovo r., Irkutsko sr., grįžo į Lietuvą.
- Jonas Lisauskas**, gim. 1904, ūkininkas, suimtas 1945 07 16, kalintas Ukmergėje, 1945 09 20 išvežtas į Intlagą Komijoje.
- Juozas Norkus**, gim. 1905, karininkas, mokytojas, partizanų būrio vadas Kerštas, žuvo 1945 03 10 Kaimynėlių k. prie Musninkų.
- Juozas Pavasaris**, gim. 1915, valstietis; suimtas 1945 09 09, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 24 išvežtas į Vorkutą.
- Antanas Peldžius**, gim. 1900, valstietis, suimtas 1946 09 10, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 12 12 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1951 09 23 išvežtas į Pesčianlagą, Karagandos sr.; paleistas 1955 11 24.
- Jonas Raskevičius**, gim. 1917, partizanas Varna, suimtas 1944 12 14, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1945 06 14 nuteistas dešimčiai

metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1945 08 03 išvežtas į Komijos lagerius, vėliau tremtis Norilske, paleistas 1956 04 20, grįžo į Lietuvą.

Marijona Ručytė, gim. 1922, mokytoja, partizanų ryšininkė, suimta 1946 10 23, išvežta į Vorkutą, 1947 11 24 Karo tribunolo išteisinta, grįžo į Lietuvą.

Stanislovas Rutėnas, gim. 1916, vargonininkas, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 11 19, Ypatingojo pasitarimo 1947 12 20 nuteistas penkeriems metams lagerio, išvežtas į Sevželdorlagą Komijoje, vėliau kalintas Viatlage, Kirovo sr., Pesčianlagas, Karagandos sr.

Aleksandras Smilgius (Smilginis), dvarininkas, nužudytas sovietinių aktyvistų ir raudonarmiečių 1941 06 Širvintų r.; šeima ištremta 1941 06 14.

Juozas Skorubskas, gim. 1888, žmona **Stasė**, gim. 1900, ištremti 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr.

Jonas Tviraga, gim. 1903, žmona **Ona**, gim. 1907, dukros – **Marytė**, gim. 1940, **Ona Gražina**, gim. 1937, sūnūs – **Mykolas**, gim. 1931, **Juozas**, gim. 1934, ištremti 1949 04 21 į „Priisk Svetlyj“, Bodaibo r., Irkutsko sr. (**Jonas** – į Irkutsko sr., Kirovo r.); grįžo į Lietuvą.

Marytė Vagonytė, gim. 1921, vyras **Edvardas Vaitiekūnas**, gim. 1922, duktė **Milda**, gim. 1947, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r.

Narvėdiškio k.

Stefa Karalytė, gim. 1927, suimta 1945 12 14, kalinta Ukmergėje, 1946 03 13 išvežta į Sevželdorlagą Komijoje, 1946 06 26 byla nutraukta, paleista.

Bronė Markevičiūtė, gim. 1923, valstietė, suimta 1946 02 09, kalinta Ukmergėje, byla nutraukta 1946 07 09.

Vytautas Naidzinavičius, gim. 1920, partizanas Barzdyla, žuvo 1944 12 08 netoli Prienų k.

Juozas Prienis, gim. 1906, žmona **Vaniranda**, gim. 1915, dukterys – **Janina**, gim. 1936, ir **Veronika**, gim. 1938, ištremti 1949 04 21 į Bodaibo r., Irkutsko sr.

Juozas Rinkevičius, gim. 1891, partizanų rėmėjas, suimtas 1946 01 06, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 04 23 nuteistas trejiems metams lagerio ir trejiems metams tremties, išvežtas į Sevdivinlagą, Archangelsko sr.

Vytautas Rinkevičius, gim. 1919, partizanas, žuvo 1944 12 08 Prienų k.

Lionė Rinkevičiūtė, gim. 1925, partizanų rėmėja, suimta 1945 12 05, kalinta Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 04 23 nuteista trejiems metams lagerio ir trejiems metams tremties.

Zonė Rinkevičiūtė, gim. 1923, partizanė, suimta 1945 12 14, kalinta Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 04 17 nuteista aštuoneriems metams lagerio ir trejiems metams tremties, išvežta į Krasnojarsko kr. lagerius, paleista 1956.

Antanas Šatas, gim. 1897, žmona **Sofija**, gim. 1906, dukros – **Marija**, gim. 1940, **Veronika**, gim. 1946, sūnus **Juozas**, gim. 1934, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; 1949 tremtyje mirė Veronika; šeima grįžo į Lietuvą.

Navasiòlkų k.

Adolfas Četrauskas, gim. 1897, suimtas 1946 01 03, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 08 30 Karo tribunolo išteisintas, paleistas 1946 08.

Jonas Černiauskas, gim. 1907, partizanas, suimtas 1944 09 27, 1945 01 18 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1946 06 21 išvežtas į Uchtižemlagą Komijoje, vėliau į lagerį Karagandos sr., nuo 1954 04 tremtis Igarkoje, Krasnojarsko kr., 1958 grįžo į Lietuvą; žmona **Monika**, gim. 1911, ištremta 1948 05 22 į Igarką Krasnojarsko kr.

Jonas Germanavičius, gim. 1914, partizanas Driežas, suimtas 1945 06 08, kalintas Ukmergėje, 1946 01 17 išvežtas į Vorkutą, dingo be žinios.

Kazys Gudeika, gim. 1902, suimtas 1945 05 11, kalintas Ukmergėje, 1945 08 11 Karo tribunolo nuteistas penkiolikai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Vorkutą.

Stepas Gudeikis, gim. 1904, suimtas 1944 09 27, 1945 01 18 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Minlagą Komijoje, nuo 1954 07 22 tremtis Krasnojarsko kr., 1958 grįžo į Lietuvą.

Jonas Markevičius, gim. 1906, ūkininkas, žmona **Vaclava**, gim. 1918, dukterys – **Leonora Mažeikienė**, gim. 1934, **Janina**, gim. 1944, **Nijolė**, gim. 1946, sūnus **Jonas**, gim. 1940, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r., Podgornojės gyv.; grįžo į Lietuvą.

Zenonas Zibalas, gim. 1887, ūkininkas, žmona **Marijona**, gim. 1900, dukros – **Marija**, gim. 1938, **Olga**, gim. 1940, **Janina**, gim. 1941, uošvė **Aleksandra Butkevičienė**, gim. 1859, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; uošvė Aleksandra 1949 12 24 mirė tremtyje, kiti šeimos nariai grįžo į Lietuvą.

Padvarių k.

Aleksas Didžiakas, gim. 1925, partizanas, suimtas 1946 02 08, byla nutraukta 1946 07 09.

Leonas Grinys, gim. 1915, partizanas, suimtas 1946 08 27, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 12 16 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų, 1947 07 23 išvežtas į lagerį Komijoje, vėliau į Oziorlagą, Irkutsko sr.

Bronė Tamaševičienė, gim. 1911, duktė **Valerija**, gim. 1934, anyta **Rozalija**, gim. 1873, ištremtos 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., Rozalija mirė tremtyje 1952.

Pągojo k.

Matejūnas Romualdas, Mateušo, gim. 1913, suimtas 1944 pabaigoje ir išvežtas į Donbaso filtracinį lagerį Ukrainoje, paleistas 1946.

Pakėrpės k.

Jonas SapranaŲičius, gim. 1900, ųžmona **Stefanija**, gim. 1915, dukros – **Elena**, gim. 1942, **Janina**, gim. 1935, **Vanda**, gim. 1945, sūnus **Kazys**, gim. 1938, ištremti 1949 03 25 į Tomsko sr., Čiajos r., Podgornojės gyv., Vanda 1954 12 mirė tremtyje, kiti šeimos nariai grįžo į Lietuvą.

Pakalniškių k.

Balys Dūda, gim. 1923, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 24, kalintas Ukmergėje, 1945 10 11 Ypatingojo pasitarimo nuteistas penkeriems metams, išvežtas į lagerį Velske, Archangelsko sr., kalintas nuo 1948 Abezėje, Vorkutoje, 1950 10 06 išsiųstas į tremtį Krasnojarsko kr., 1954 grįžo į Lietuvą.

Juozas Minderis, gim. 1902, ųžmona **Sofija**, gim. 1907, sūnus **Stasys**, gim. 1928, duktė **Anelė**, gim. 1932, ištremti 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.; sūnus **Juozas**, gim. 1926, buvo suimtas, kalintas lageryje, vėliau leista nuvykti pas tėvus į tremtį; tėvai mirė Angarske, duktė Anelė grįžo į Lietuvą 1991.

Jadvyga Muleronkaitė (Malerunkaitė?), gim. 1928, valstietė, partizanų rėmėja, suimta 1945 10 11, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, 1945 11 25 išvežta į Vorkutą, vėliau kalinta Sevdvinlage, Archangelsko sr., ten Ypatingojo pasitarimo 1946 12 17 nuteista ketveriems metams lagerio.

Pamusių k.

Mykolas Arbočius, gim. 1877, ištremtas 1949 03 25 į Kirovo r., Irkutsko sr., mirė tremtyje.

Adolfas Balsevičius, gim. 1891, ųžmona **Marijona**, gim. 1892, duktė **Janina**, gim. 1938, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; sūnus **Alfonsas**, gim. 1927, suimtas 1947 04 07, kalintas Ukmergėje, 1947 08 16 Ypatingojo pasitarimo nuteistas dešimčiai metų, išvežtas į Vorkutlągą Komijoje, nuo 1955 ten paliktas tremčiai, paleistas 1958.

Bronius Balsevičius, gim. 1921, nužudytas NKVD kareivių (stribų) 1944 12 18 Mantinionių miške.

Johanas Goenas, gim. 1916, partizanas, suimtas 1947 04 02, kalintas Vilniuje, 1947 08 16 Ypatingojo pasitarimo nuteistas dvidešimt penkeriems metams, išvežtas į Vorkutą, paleistas 1955 10.

Stanislovas Greičiūnas, gim. 1908, ųžmona **Genovefa**, gim. 1907, sūnūs – **Romualdas**, gim. 1942, **Vladislovas**, gim. 1949, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r., paleisti 1956.

Alfonsas Kareckas, gim. 1911, ųžmona **Ona**, gim. 1911, dukros – **Veronika**, gim. 1939, **Zofija**, gim. 1937, sūnūs – **Alfonsas**, gim. 1932, **Bronius**, gim. 1948, ištremti 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.

Jonas Kareckas, gim. 1907, ųžmona **Marijona**, gim. 1910, duktė **Janė**, gim. 1935, tėvas **Jokūbas**, gim. 1868, motina **Uršulė**, gim. 1870, ištremti 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.

- Juzė Kižlienė**, gim. 1888, ūkininkė, dukros – **Marytė**, gim. 1917, **Aldona**, gim. 1929, sūnūs – **Vytautas**, gim. 1920, **Steponas**, gim. 1931, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., grįžo į Lietuvą; sūnus **Stanislovas**, gim. 1923, partizanas Žėrutis, suimtas 1946 01 23, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 06 22 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, kalintas Krasnojarsko lageriuose, 1956 grįžo į Lietuvą.
- Juzefas Kovalevskis**, gim. 1924, valstietis, lenkų pogr. org. narys Vilk'as, suimtas 1945 02 03, kalintas Vilniuje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutos lagerį, 1946 07 31 paleistas; vėl suimtas 1947 12 16, kalintas Vilniuje, Ypatingojo pasitarimo 1948 05 15 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1948 06 10 išvežtas į Intlagą Komijoje, 1948 10 23 mirė lageryje.
- Adolfas Lisauskas**, gim. 1895, žmona **Ona**, gim. 1904, dukra **Monika** (vėliau Zareckienė), gim. 1934, sūnus **Antanas**, gim. 1936, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; tremtyje gimė vaikaičiai – **Algis Zareckas**, gim. 1965, **Regina Zareckaitė**, gim. 1959; visi grįžo į Lietuvą.
- Emilija Lisauskienė**, gim. 1895, dukros – **Elena** gim. 1918, **Ona**, gim. 1934, **Marijona**, gim. 1937, sūnus **Stepas**, gim. 1930, marti **Bronė** gim. 1917, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; sūnus **Petras**, gim. 1923, partizanas Perkūnas, 1945 10 legalizavosi, suimtas 1947 03 16, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Ypatingojo pasitarimo 1947 08 16 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Vorkutos lagerį, 1955 08 22 nuvyko į tremtį pas šeimą Igarkoje; paleistas 1957 07 25; sūnus **Juozas**, gim. 1916, suimtas 1946 01 03, išvežtas į Vorkutos lagerį, nesudarius bylos, 1947 07 07 atvežtas į Lietuvą ir 1947 11 21 paleistas; 1948 05 22 kartu su motina ir seserimis ištremtas į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; visa šeima grįžo į Lietuvą.
- Balys Lisauskas**, gim. 1926, valstietis, partizanas Durtuvas, suimtas 1947 03 29, Karo tribunolo 1947 08 21 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1947 09 20 išvežtas į Norilską Krasnojarsko kr., 1947 10 13 atvežtas tardymui į kalėjimą Vilniuje, po mėnesio vėl išvežtas į Vorkutą, 1965 grįžo į Lietuvą.
- Stasys Lisauskas**, gim. 1923, valstietis, partizanas Danyla, suimtas 1947 04 12, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Ypatingojo pasitarimo 1947 08 16 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Vorkutą (Rečlagą), paleistas 1955 08 20, 1976 grįžo į Lietuvą.
- Marijona Lučiūnienė**, gim. 1903, dukros – **Aldona** gim. 1935, **Jadvyga**, gim. 1930, sūnus **Antanas**, gim. 1942, ištremti 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.
- Edvardas Mikloša**, gim. 1903, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1944 12 14, kalintas Ukmergėje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutos lagerį Komijoje, Ypatingojo pasitarimo 1947 03 22 nuteistas penkeriems metams tremties, 1949 04 20 mirė tremtyje Komijoje.

Paspėrių k.

Jonas Vrublevskis, gim. 1898, suimtas 1939 10 03, išvežtas 1940 į kėlėjimà Baltarusijoje, Ypat. pasit. 1940 08 05 nuteistas trejiems metams už nelegalų sienos perėjimą.

Pāširvinčio k.

Tomas Dzedzevičius, gim. 1882, ištremtas 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr., ten mirė 1954.

Donatas Linartas, gim. 1899 (1898), dvarininkas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 30 nuteistas penkeriems metams, grįžo į Lietuvà; žmona **Irena**, gim. 1920, motina **Ona**, gim. 1876, tėvas **Kazys**, gim. 1868, ištremti 1941 06 14 į Katunskojė, Smolenskojės r., Altajaus kr.; tėvas Kazys 1942 tremtyje mirė, motina 1946 pabėgo į Lietuvà, žmona Irena grįžo į Lietuvà 1958.

Leonas Naraškevičius, gim. 1897, valstietis, žmona **Vladislava**, gim. 1907, sūnus **Algirdas**, gim. 1931, dukros – **Genė**, gim. 1928, **Elena**, gim. 1930, **Veronika**, gim. 1934, **Vlada**, gim. 1936, **Liuda**, gim. 1938, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; grįžo į Lietuvà; duktė **Apolonija**, gim. 1928, partizanė, suimta 1945 12 14, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1946 04 17 nuteista aštuoneeriems metams lagerio ir trejiems metams tremties, 1947 11 16 išvežta į Karabasą (Karlagà), Žana Arkos r., Karagandos sr., nuo 1948 09 13 kalinta Steplage, mirė kalinama Kokčėtavo sr., Kazachijoje.

Stasys Strazdas, gim. 1903, valstietis, suimtas 1946 03 06, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 05 22 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties.

Marijona Strazdienė, gim. 1921, ištremta 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.

Pigāšių k.

Genė Augustinienė, gim. 1906, ištremta 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr.

Jadvyga Bagdonavičienė, gim. 1902, valstietė, kartu su sūnumi **Venonu**, gim. 1932, ir dukra **Higina**, gim. 1934, ištremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r., Ulzavodo gyv.; Higina su vyru iš tremties emigravo į Lenkiją, motina su sūnum Venonu grįžo į Lietuvà.

Janina Garbatavičienė, gim. 1918, valstietė, kartu su dukromis – **Aldona**, gim. 1940, **Elena**, gim. 1945, ištremtos 1949 03 27 į Jelovkos k., Kirovo r., Irkutsko sr.; visos grįžo į Lietuvà 1958.

Stanislovas Bagdonavičius, gim. 1899, ūkininkas, žmona **Anelė**, gim. 1911, dukros **Aldona**, gim. 1933, **Danutė**, gim. 1935, **Ramutė**, gim. 1937, sūnus **Albertas**, gim. 1939, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; grįžo į Lietuvà.

Juozas Strockis, gim. 1909, policininkas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., 1943 08 20 lageryje mirė; žmona **Malvina**, gim. 1915, dukros – **Laimutė**, gim.

1938, **Rūtelė**, gim. 1937, ištremtos 1941 06 14 į Kokšį, Griaznuchos r., Altajaus kr.; dukros 1947 parvežtos į Lietuvą, Malvina grįžo 1956.

Ona Vėgelienė, gim. 1870, ištremta 1949 03 25 į Čeremchovo r., Irkutsko sr.

Pigónių k.

Silvestras Lisauskas, gim. 1913, Kaišiadorių amatų m-klos moksleivis, suimtas 1941 02 16, kalintas Trakuose, Vilniuje, kilus SSRS–Vokietijos karui išsilaisvino, vėl suimtas 1945 12 12, kalintas Ukmergėje, 1946 03 13 išvežtas į Sevželdorlagą Komijoje, nuo 1948 04 14 kalintas Vorkutoje, Ypatingojo pasitarimo 1948 01 17 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1955 tremtis Krasnojarsko kr., paleistas 1956 04 25, grįžo į Lietuvą; brolis **Vincas**, gim. 1900, brolienė **Zosė**, gim. 1903, ir motina **Eleonora** ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., Eleonora 1950 tremtyje mirė.

Justinas Paškevičius, gim. 1875 (1877?), valstietis, žmona **Felicija**, gim. 1890, ištremti 1945 07 17 į Ust Požego k., Gainų r., Permės sr., 1946 10 pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; abu suimti 1947 04, kalinti Ukmergėje, Vilniuje ir vėl ištremti į Permės sr.; 1958 grįžo į Lietuvą; sūnus **Antanas**, gim. 1920, partizanas, suimtas 1944 10 29, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 04 24 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežtas į Minlagą Komijoje, 1952 12 06 mirė lageryje; sūnus **Viktoras** (Vytautas?), gim. 1924, partizanų būrio vadas Samana, žuvo 1947 (1946?) Naravų k., Trakų apskr.

Plūtų k.

Vladas Vaitiekūnas, gim. 1913, žmona **Aleksandra**, gim. 1921, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr., į Lietuvą negrįžo, emigravo į Lenkiją.

Prienuų k.

Juozas Stanislovaitis, gim. 1913, amatininkas, 1941 sukilimo dalyvis, suimtas 1947 05 04, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1947 09 25 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1948 04 17 perteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties.

Ramōniškių k.

Edvardas Naina, gim. 1914, valstietis, suimtas 1945 02 02, kalintas Vilniuje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutos lagerį.

Rusių Rāgo k.

Veronika Žvirblienė (Ališauskaitė), gim. 1924, partizanų ryšininkė, ir sesuo **Janina**, gim. 1922, suimtos 1945 03 27, kalintos Ukmergėje, Vilniuje, paleistos 1945 05.

Jonas Augonis, gim. 1917, suimtas 1944 08 03, kalintas Ukmergėje, 1945 06 24 kalėjime mirė.

Aleksas Bagdonavičius, gim. 1894, ūkininkas, ištremtas 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., vėliau perkeltas į NKVD invalidų namus Ingašo r.; grįžo į Lietuvą; sūnūs partizanai – **Vytautas**, gim. 1918, ir **Feliksas**, gim. 1920 Janionių kaime, čekistams apsupus bunkerį, 1945 07 10 buvo jau žuvę, o **Albinas**, gim. 1928, partizanas Vingis, buvo suimtas 1951 05 15, Karo tribunolo nuteistas 25 metams lagerio ir kalintas Vorkutos lageriuose; į Lietuvą grįžo 1959.

Vaclovas Drumsta, gim. 1915, partizanų būrio vadas Karabinas, suimtas 1946 08 27, kalintas Ukmergėje, 1946 12 13 Karo tribunolo nuteistas mirti, 1947 07 09 bausmė pakeista dvidešimt penkeriais metais lagerio ir penkeriais tremties, 1948 10 01 išvežtas į Sevvostlagą Magadano srityje, kalintas Oziorlage, Irkutsko sr., Dubrovlage, Mordovijoje, 1962 grįžo į Lietuvą; tėvas **Adomas**, gim. 1878, motina **Fruzina**, gim. 1875, 1948 05 22 ištremti į Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., abu tremtyje mirė.

Stasys Jakučiušas, partizanas, žuvo 1946 06 06 Darvydų k.

Andrius Kazlauskas, gim. 1910, valstietis, partizanas Kurmis, suimtas 1946 02 07, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 07 25 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežtas į Nyroblagą, Permės sr., 1947 02 05 mirė lageryje.

Stasys Kazlauskas, gim. 1907, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 07 17, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 06 išvežtas į Intą, vėliau į Vorkutą, grįžo į Lietuvą; 1948 05 22 ištremtas į Igarką, Krasnojarsko kr. su žmona **Ona**, gim. 1923, seserimi **Stefa**, gim. 1919, kuri Igarkoje 1954 mirė; 1960 Stasys ir Ona grįžo į Lietuvą.

Adomas Lapinskas, gim. 1923, partizanas, žuvo 1945 03 27 netoli Čiobiškio k.

Petras Lapinskas, gim. 1896, ištremtas 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., 1957 grįžo į Lietuvą; duktė **Melanija**, gim. 1919, suimta 1946 04 25, kalinta Lukiškėse, Karo tribunolo nuteista trejiems metams lagerio ir trejiems tremties, kalinta Permės sr., 1949 grįžo į Lietuvą; duktė **Jadvyga**, gim. 1924, 1945 03 27 tris mėnesius buvo kalinta Vilniuje, Lukiškių kalėjime; sūnus **Vytautas**, gim. 1923, partizanas Beržas, suimtas 1946 02 07, kalintas Ukmergėje, Karo tribunolo 1946 06 25 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išv. į lag. – Nyroblagas, Permės sr., 1948 01 14 mirė lageryje.

Juzė Olia Plašauskaitė (Plasčiauskaitė?), gim. 1918, valstietė; suimta 1945 04 25, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, 1945 08 15 išvežta į Vorkutą, 1948 07 atvežta į kalėjimą Ukmergėje, Karo tribunolo 1948 07 24 nuteista dvidešimt penkeriems metams lagerio, 1948 10 15 išvežta į Dubrovlagą Mordovijoje; paleista 1956 01 05; sesuo **Zosė**, gim. 1922, suimta 1945 04 25, kalinta Vilniuje, 1945 08 03 išvežta į Vorkutą, paleista 1946 07.

Stefanija Kazlauskaitė, gim. 1913, partizanų rėmėja, suimta 1945 07 28, kalinta Ukmergėje, Vilniuje, 1945 09 20 išvežta į Intlagą Komijoje; 1946 12 09 byla nutraukta, grįžo į Lietuvą; 1948 05 22 ištremta į Igarką, Krasnojarsko kr., 1969 grįžo į Lietuvą.

Kazys Špokauskas, gim. 1894, ūkininkas, žmona **Marijona**, gim. 1895, sūnus **Alfonsas**, gim. 1930, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; Kazys tremtyje mirė; sūnus **Mykolas**, gim. 1924, slapstėsi nuo kariuomenės, sribų 1946 nušautas Čiobiškio apylinkėse.

Rusteikiškių k.

Antanas Grinys, gim. 1919, suimtas 1945 09 17, kalintas Ukmergėje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, 1946 07 02 byla nutraukta.

Vytautas Grinys, gim. 1923, partizanas, suimtas 1946 08 27, išvežtas į lagerį Komijoje, 1946 09 20 byla nutraukta.

Semeniškių k.

Kazys Kelmelis, gim. 1902, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1944 08 21, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1944 11 10 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1945 01 09 išvežtas į Vyksos lagerį Gorkio sr., 1945 06 07 mirė lageryje.

Skėtėrių k.

Stefa Bagdzevičienė, gim. 1894, ūkininkė, suimta 1945 01, kalinta Maišiagalėje, paleista; ištremta 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr. kartu su vyru **Jonu**, dukra **Filomena**, gim. 1939, ir sūnum **Mykolu**, gim. 1922, kuris 1944 12 25 buvo suimtas, kalintas Vilniuje, paleistas; iš tremties visi grįžo į Lietuvą; sūnus **Jonas**, gim. 1918, 1945 01 išėjo pas partizanus ir dingo be žinios.

Mykolas Gaigalas, gim. 1921, suimtas 1945 08 17, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1946 05 24 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų, 1946 09 17 išvežtas į lagerį Nachodkoje Primorės kr., paleistas 1953.

Mykolas Krivka, gim. 1912, ūkininkas, žmona **Apolonija**, gim. 1920, dukros – **Franė**, gim. 1944, **Jadvyga**, gim. 1946, motina **Salomėja**, gim. 1887, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; Salomėja 1954 mirė tremtyje, šeima grįžo į Lietuvą.

Stasys Sipavičius, gim. 1917, valstietis, suimtas 1944 08 24, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1944 11 19 nuteistas mirti, bausmė pakeista dvidešimčia metų katorgos, išvežtas į Vorkutą, paleistas 1955 10 15.

Skrūdėlių k.

Stasys Cesiūnas, suimtas 1945, išvežtas į Vorkutą, ten tardytas ir nuteistas dešimčiai metų lagerio.

Smailių k.

Bronius Paulavičius, gim. 1884, žmona **Marijona**, gim. 1896, sūnus **Jonas**, gim. 1932, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.

Justas Sipavičius, gim. 1895, žmona **Juzė**, gim. 1894, dukros – **Juzė**, gim. 1934, **Leokadija**, gim. 1926, sūnus **Antanas**, gim. 1932, išstremti 1951 10 02 į Tomsko sr., Čiajos r., Tygos gyv.; grįžo į Lietuvą.

Spōrų k.

Ona Krivickaitė, gim. 1913, partizanų rėmėja, suimta 1944 11 30, kalinta Ukmergėje, 1945 03 18 byla nutraukta, paleista.

Elena Paulauskaitė, gim. 1921, amatininkė, partizanų rėmėja, suimta 1945 01 21, kalinta Ukmergėje.

Stasys Paulauskas, gim. 1893, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1944 12 01, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1945 06 14 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Dubrovlagą Mordovijoje; 1954 07 28 nutremtas į Krasnojarsko kr.; paleistas 1956 04 12.

Stanisloviškių k.

Antanas Bareika, gim. 1870, žmona **Eleonora**, gim. 1892, dukros – **Jadvyga**, gim. 1924, **Vanda**, gim. 1929, išstremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; duktė **Cecilija**, gim. 1922, suimta 1946 10 04, kalinta Kaune, 1947 08 16 Ypatingojo pasitarimo nuteista aštuoneiems metams, išvežta į Steplagą, Karagandos sr., vėliau tremtis Krasnojarsko kr., paleista 1957; sūnus **Jonas**, gim. 1919, partizanas, suimtas 1945 09 09, kalintas Ukmergėje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, grįžo į Lietuvą, 1948 05 22 kartu su tėvais išstremtas į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; sūnus **Antanas**, gim. 1924, suimtas 1945 11 25, kalintas Ukmergėje, Kaune, išvežtas į lagerį Kirovo sr., ten kalinamas mirė.

Starosėlio k.

Joana Saltanavičienė, gim. 1895, valstietė, partizanų ryšininkė, suimta 1945 11 28, kalinta Ukmergėje; 1945 12 06 pabėgo; vėl suimta 1946 01 31, kalinta Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteista penkiolikai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, išvežta į Molotovską, Archangelsko sr., nuo 1949 11 21 kalinta Intoje, paleista 1955 11 28.

Stakaučiznos k.

Edvardas Sperskas, gim. 1893, dukra **Alfreda**, gim. 1930, išstremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.

Stepanōvos k.

Petras Augonis, gim. 1900, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 25, kalintas Ukmergėje, 1947 01 28 Ypatingojo pasitarimo nuteistas penkeriems metams, išvežtas į lagerį Archangelsko sr., vėliau į Vorkutą, 1952 grįžo į Lietuvą; sūnus **Jonas**, gim. 1925, partizanas, suimtas 1945 09 09, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, paleistas 1946 07 08; brolis **Pranas**, gim. 1900,

partizanų ryšininkas, suimtas 1945 08 25, kalintas Panevėžyje, Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, 1947 grįžo į Lietuvą.

Vincas Lisauskas, gim. 1890, ūkininkas, žmona **Leonora**, gim. 1872, duktė **Felė**, gim. 1926, išstremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarikos mst.; Leonora mirė tremtyje.

Mykolas Misiukas (Masiukas?), gim. 1925, valstietis, suimtas 1944, kalintas Ukmergėje, 1945 03 22 Kaune, 1944 10 nuteistas septyneriems metams lagerio, tremtis nuo 1951 10 02 Čiajos r., Tomsko sr., paleistas 1954 09 03.

Antanas Strazdas, gim. 1899, valstietis, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 11 28, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties, 1949 02 10 išvežtas į Oziorlagą Irkutsko sr., vėliau kalintas Sevdvinlage Archangelsko sr., paleistas 1954 11 12.

Svėtiškių k.

Cecilija Gavarskienė (Sipavičiūtė), gim. 1915, partizanų rėmėja, suimta 1944 12 21, kalinta Ukmergėje, paleista 1945.

Aleksandras Žvirblis, gim. 1894, ūkininkas, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 08, išvežtas į Vorkutos lagerius, grįžo į Lietuvą 1947 02; sūnus **Vaclovas**, gim. 1923, slapstėsi nuo kariuomenės, suimtas 1944 08 03, paleistas 1946 10, paimtas į kariuomenę, į Lietuvą grįžo 1949; duktė **Janina**, gim. 1920, suimta 1945 02 (vyras vokiečių tautybės, nušautas ruso kareivio), kalinta Klaipėdos kalėjime, nuteista trejus metus kalėti, paleista 1948 05; duktė **Stefanija**, gim. 1922, partizanų rėmėja, suimta 1945 09, išvežta į Vorkutos lagerius, paleista 1947 02, grįžo į Lietuvą.

Igarikos prielauka, kurioje 1948 m. buvo išlaipinta daugiau kaip 180 žmonių, atitremtų iš Musninkų valsčiaus, pokario metais. Stefanijos Dubietienės nuotr. LGGRTC

Trakū k.

Fortūnas Bukauskas, gim. 1918, brolis **Jonas**, gim. 1918, ištremti 1949 03 27 į Kirovo r., Irkutsko sr.

Ustrōnės k.

Feliksas Bagdonavičius, gim. 1918, partizanų būrio vadas Barsukas, kartu su broliu **Vytautu**, partizanų Topoliu, nusišovė bunkeryje 1945 07 10, NKVD kareiviams apsupus bunkerį. (Apie jų tėvą **Aleksą** ir brolių **Albiną** informacija skyrelyje „Rusių Rago k.“)

Alfonsas Kazlauskas, nužudytas NKVD kareivių (stribų) 1944 09 (1945–1950?) Širvintų r.

Juozas Lisauskas, gim. 1888, žmona **Elena**, gim. 1894, dukros – **Michalina**, gim. 1931, **Marija Elena**, gim. 1934, sūnus **Jonas**, gim. 1920, marti **Bronė**, gim. 1917, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; 1954 visi grįžo į Lietuvą.

Užūšilių k.

Bronius Misiūra, gim. 1907, žmona **Ona**, gim. 1921, sūnus **Jonas**, gim. 1948, motina **Sofija**, gim. 1872, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; grįžo į Lietuvą.

Valakėlės k.

Stefanija Pavasarienė, gim. 1893, dukros – **Stefa**, gim. 1932, **Ona**, gim. 1937, sūnūs – **Stasys**, gim. 1935, **Juozas**, gim. 1942, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; motina Stefanija mirė tremtyje, vaikai grįžo į Lietuvą.

Vičiūnų k.

Ignas Golombiauskas-Golombevskis, gim. 1893, ūkininkas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 02 03 nuteistas penkeriems metams, 1946 01 07 tremtis į Kutašą pas ištremtą šeimą; žmona **Veronika**, gim. 1892, dukros – **Jadvyga**, gim. 1926, **Zofija**, gim. 1932, **Marija**, gim. 1936, sūnūs – **Henrikas**, gim. 1919, **Jonas**, gim. 1935, **Romanas**, gim. 1929, **Zenonas**, gim. 1928, ištremti 1941 06 14 į Kutašą, Oiroto Tūros r., Altajaus kr.; tremtyje mirė Marija 1943 ir Henrikas 1945, Zenonas į Lietuvą negrįžo, kiti šeimos nariai grįžo į Lietuvą.

Vladislovas Laukis, gim. 1890, ūkininkas, žmona **Konstancija**, gim. 1914, sūnūs – **Mečislovas**, gim. 1940, **Albertas**, gim. 1946, ištremti 1949 03 25 į Batalajevo k., Golumetės r., Irkutsko sr.; iš tremties emigravo į Lenkiją.

Kazys Taradzevičius, gim. 1892, ūkininkas, žmona **Jadvyga**, gim. 1895, sūnus **Henrikas**, gim. 1928, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.

Vileikiškių k.

- Konstantinas Krikštopaitis**, gim. 1902, mokytojas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., ten **mirė** 1942 04 21; žmona **Marija**, gim. 1908, mokytoja, dukros – **Rimantė**, gim. 1933, **Daiva**, gim. 1940, sūnus **Alvydas**, gim. 1934, ištremti 1941 06 14 į Kokšį, Griaznuchos r., Altajaus kr., Marija su vaikais 1947 09 28 pabėgo į Lietuvą, suimta 1949 09 15, Ypat. pasit. 1950 01 06 nuteista trejiems metams, kalinta Vilniuje, Alytuje, 1951 03 11 ištremta į Altajaus kr., 1956 grįžo į Lietuvą.
- Povilas Zimkus**, gim. 1896, ūkininkas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1942 09 19 nuteistas mirti, 1942 10 09 mirė lageryje; žmona **Sofija**, gim. 1898, sūnūs – **Jonas**, gim. 1925, **Vytautas Kazimieras**, gim. 1926, ištremti 1941 06 14 į Kokšį, Griaznuchos r., Altajaus kr.; **Jonas** 1943 09 tremtyje mirė; Sofija su sūnum Vytautu Kazimieru 1947 04 pabėgo į Lietuvą, abu suimti 1949 10, Sofija gražinta atgal į tremtį, sūnus kalintas Vilniuje, 1951 01 išvežtas į lagerį Tugače, Sajano r., Krasnojarsko kr., 1952 12 gražintas į tremtį Altajaus kr., abu grįžo į Lietuvą 1961.

Vindeikių k.

- Marytė Adomaitienė**, gim. 1915, suimta 1945 11 29, kalinta Ukmergėje, 1946 03 20 išvežta į Sevželdorlagą Komijoje.
- Stasys Bagdonavičius**, gim. 1918, partizanas, suimtas 1945 09 27, 1945 11 16 išvežtas į Vorkutą, paleistas 1946 05 20.
- Petras Bernotas**, gim. 1919, partizanas, suimtas 1945 09 27, kalintas Ukmergėje, išvežtas į Vorkutą, 1946 05 20 byla nutraukta.
- Vytautas Bernotas**, gim. 1927, partizanas, suimtas 1945 09 19, kalintas Vilniuje, 1945 11 04 išvežtas į Vorkutą, 1946 grįžo į Lietuvą.
- Felicija Jankūnaitė Kaulač**, gim. 1916, partizanų ryšininkė, suimta 1945 07 07, 1947 12 05 Karo tribunolo nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1945 06 10 išvežta į Vorkutą, paleista 1964 06 12, 1970 grįžo į Lietuvą; brolis **Mykolas**, gim. 1908, suimtas 1945 02 15, kalintas Vilniuje, 1946 06 20 Ypatingojo pasitarimo nuteistas septyneriems metams, kalintas Vorkutos lageriuose.
- Pranas Jankūnas**, gim. 1896, partizanų rėmėjas, suimtas 1945 09 08, kalintas Ukmergėje, 1947 12 05 Karo tribunolo nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1945 06 10 išvežtas į Archangelsko sr. lagerius, grįžo į Lietuvą; 1948 05 22 ištremtas kartu su dukra į Krasnojarsko kr., Igarkos mst., 1956 grįžo į Lietuvą.
- Feliksas Juodzevičius** (Jadzevičius?), gim. 1906, suimtas 1945 01 31, 1945 12 20 išvežtas į lagerį Archangelsko sr.
- Juozas Jurkūnas**, gim. 1907, partizanas, suimtas 1945 10 17, kalintas Ukmergėje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutą, 1947 11 24 Karo tribu-

nolo nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1948 07 01 išvežtas į Cha-barovsko kr.

Marytė Matejūnaitė, gim. 1926, valstietė, suimta 1945 11 29, kalinta Ukmergėje, 1946 03 01 išvežta į Sevželdorlagą Komijoje; paleista 1946 11 23.

Ignas Mikalajūnas, gim. 1916, miškininkas, partizanas Vilkas, suimtas 1945 09, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, grįžo 1947; ištremtas 1949 04 21 kartu su žmona **Eleonora**, gim. 1907, ir sūnumi **Antanu**, gim. 1934, į Vasiljevskio k., Bodaibo r., Irkutsko sr.; visi grįžo į Lietuvą.

Aldona Muleronkaitė, gim. 1923, partizanų rėmėja, suimta 1945 08 13, 1945 10 25 išvežta į Vorkutos lagerį.

Adolfas Naraškevičius, gim. 1914, valstietis, partizanas, suimtas 1945 01 17, išvežtas į Vorkutos lagerį, paleistas 1946 10, 1946 grįžo į Lietuvą.

Bronius Naraškevičius, gim. 1906, valstietis, suimtas 1949 08, išvežtas į Vorkutą, 1960 grįžo į Lietuvą.

Juozas Naraškevičius, gim. 1921, partizanų būrio vadas Šernas, žuvo 1945 02 05 Vindeikių k.

Stasys Naraškevičius, gim. 1921, valstietis, partizanas, suimtas 1945 02 05 mūšio metu, dingo be žinios.

Elena Naraškevičiūtė, gim. 1914, giminaičiai (vaikai?) – **Teodoras**, gim. 1934, **Petras**, gim. 1934, **Vytautas**, gim. 1934, 1949 03 29 ištremti į Užūro r., Krasnojarsko kr.

Stanislovas Naruševičius, gim. 1920, valstietis, partizanas, suimtas 1945 02 25, kalintas Ukmergėje, 1945 06 29 išvežtas į Vorkutos lagerius.

Stasys Petrauskas, gim. 1912, valstietis, partizanas Audra, suimtas 1945 09 27, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą.

Stanislovas Žukauskas, gim. 1907, valstietis, suimtas 1945 11 05, nuteistas kalėti penkerius metus, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, Abezės lagerį, mirė lageryje; žmona **Anelė**, gim. 1904, sūnus **Stanislovas**, gim. 1934, duktė **Veronika**, gim. 1946, motina **Rozalija**, gim. 1862, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; Rozalija 1950 tremtyje mirė, kiti šeimos nariai grįžo į Lietuvą.

Vytautas Žukauskas, gim. 1910 (1912?), valstietis, suimtas 1945 09, išvežtas į lagerį Vorkutoje, ten mirė 1945 11 20; žmona **Marijona**, gim. 1914, sūnus **Jonas**, gim. 1940, dukros – **Veronika**, gim. 1937, **Aldona**, gim. 1935, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; grįžo į Lietuvą.

Vinkšnabrasčio k.

Marytė Adomaitienė, gim. 1915, suimta 1945 11 29, kalinta Ukmergėje, 1946 03 20 išvežta į Sevželdorlagą Komijoje.

Juozas Cimbolaitis, gim. 1908, mokytojas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 02 03 nuteistas dešimčiai metų, 1951 01 07 tremtis į Krasnojarsko kr., paleistas 1956 05 28; žmona **Stasė**, gim. 1915, sūnus

*Trentinio laidotuvės
Igarkoje.
S. Dubietienės nuotr.
LGGRTC*

Algimantas, gim. 1935, ištremti 1941 06 14 į Srostkų r., Altajaus kr., 1947 06 20 abu pabėgo į Lietuvą.

Augustas Makarskas, gim. 1914, valstietis, suimtas 1945 09 10, kalintas Ukmergėje, Vilniuje, 1945 10 25 išvežtas į Vorkutą, Ypatingojo pasitarimo 1947 01 28 nuteistas ketveriems metams lagerio, 1949 09 10 ištremtas į Krasnojarsko kr.

Juozas Makarskas, gim. 1916, valstietis, ištremtas 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.

Emilija Morkūnienė, gim. 1907, sūnūs – **Jeronimas**, gim. 1942, ir **Jonas**, gim. 1940, ištremti 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Igarkos mst.; 1954 šeima nuvyko pas tėvą **Joną**, kalintį Vorkutoje.

Viršuliškių k.

Felicija Aukštuolienė, gim. 1920, ištremta 1941 06 14.

Kazimiras Aukštuolis, gim. 1906, dvarininkas, žmona **Juzefa**, gim. 1909, duktė **Stanislava**, gim. 1936, sūnus **Kazimiras**, gim. 1938, brolis **Boleslavas**, gim. 1914, motina **Monika**, gim. 1880, ištremti 1941 06 14.

Pranas Gurbšnys, gim. 1892, valstietis, žmona **Veronika**, gim. 1898, sūnus **Antanas**, gim. 1942, dukros – **Aldona**, gim. 1931, **Eugenija**, gim. 1927, ištremti 1945 07 17 į Galiašorą, Belojevo r., Permės sr., Pranas 1947 09 07 mirė tremtyje; Veronika su vaikais grįžo į Lietuvą.

Antanas Kybartas, gim. 1891, ūkininkas, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 20 nuteistas penkeriems metams, 1944 03 25 mirė lageryje.

Pranas Krivka, gim. 1904, žmona **Marija**, gim. 1913, sūnus **Eugenijus**, gim. 1945, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; grįžo į Lietuvą.

Benediktas Svilas, gim. 1898, kariškis, suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., mirė lageryje

1942 10 09; žmona **Bronislova**, gim. 1902, sūnus **Jurgis**, gim. 1927, ištremti 1941 06 14 į Oirot Tūros r., Altajaus kr.; 1958 grįžo į Lietuvą.

Vyšniaulaukio k.

Elė Germanaitė, gim. 1926, partizanų rėmėja, suimta 1945 08 14, kalinta Ukmergėje, 1945 11 24 išvežta į Vorkutą, 1946 08 26 byla nutraukta.

Kostas Vildžiūnas, gim. 1877, ūkininkas, žmona **Pranė**, duktė **Apolonija**, gim. 1922, sūnus **Julius**, gim. 1912, ištremti 1949 03 25 į Golumetės r., Irkutsko sr.; grįžo į Lietuvą.

Žadžiū k.

Mykolas Kasperavičius, gim. 1929, partizanas Audra, žuvo 1947 05 20 Musninkėlių k., Širvintų r.

Didžioji kova

Albinas Masaitis

Nuo 1944 m. liepos pradžios iki metų pabaigos Raudonoji armija užėmė visą Lietuvos teritoriją. Po trejų metų grįžo tie patys sovietų pareigūnai, tautos trėmėjai ir žudikai, o su jais kartu – ir raudonasis teroras. Prasidėjo antroji sovietų okupacija.

Lietuvių tauta, 1940 m. ginklu nepasipriešinusi bolševikų okupacijai ir patyrusi neapsakomai skaudų smūgį, dabar pakilo į žūtbūtinę kovą. Į tokią kovą, kuri dar ir šiandien daug ką stebina, kurios fenomeno šaknų dar vis ieškoma. Tik gal nereikėtų per daug stebėtis (ar piktintis), kad po daugelio metų, pasikeitus kartoms ir pakitus realybės situacijai, ima kai kas ir suabejoja: ar vertėjo? Į tai tikriausiai jau atsakyta – lietuvių tauta nesunaikinta, ji gyva ir gyvena, iškovojo tai, dėl ko kovojo. Vadinasi – vertėjo.

Neliko nuošalyje tada ir Mūsninkų valsčiaus žmonės. Tautos laisvės kovų istorijoje jie įrašė išskirtinį puslapį. Tai lėmė tuometinių įvykių situacija ir reikiamų asmenybių buvimas reikiamu momentu. Raudonosios armijos tankai jau liepos 13–15 d. pervažiavo per jų kraštą, atveždami sovietų valdžią. Didžiojoje

Jonas Misiūnas-Žalias Velnias

Lietuvos dalyje kurį laiką dar vis buvo kažko tikimasi, o čia jau liejosi beginklių žmonių kraujas. Tad nenuostabu, kad jie vieni iš pirmųjų pasipriešino okupantams, kad čia pradėjo formuotis ir viena iš pirmųjų Lietuvoje partizanų apygarda, pasivadavusi Didžiosios Kovos vardu. Jos įkūrėju laikomas nuo Pānevėžio kilęs nepriklausomos Lietuvos kariuomenės puskarininkis, gen. P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės savanoris Jonas Misiūnas-Žalasis Velnias¹, 1944 m. liepos mėn. atvykęs į Mūsninkų valsčių ir čia pradėjęs telkti vietas ir gretimų valsčių besislapstančius ir okupantams paklusti nepanorusius vyrus į ginkluotus kovos būrius². Ir, pasirodo, kad J. Misiūno būta ne eilinio kario, o gabaus partizaninės kovos organizatoriaus, išvalgaus stratego ir stebėtinai sumanaus vado³. Jau vien jo pasirinkti Žaliojo Velnio ir Didžiosios Kovos vardai rodo jo asmeninę nuostatą ir politinį išvalgumą. Pirmasis vardas – tai aiški užuomina okupantams ir sovietų valdžiai, kad jis jiems

¹ Ir spaudoje, ir archyvų dokumentuose Jono Misiūno slapyvardis rašomas dvejopai: Žalias Velnias ir Žalasis Velnias. Kadangi dauguma anų metų dokumentų, išlikusių buvusiam KGB archyve, buvo rašyti rusų kalba (o rusų kalboje „žalias“ ir „žalasis“ teturi vieną atitikmenį „zeliionij“), tai čia jokio aiškumo nerasime. Musninkiečiai apygardos vadą vadino Žaliu Velniu, nes tame tarmės plote, į kurį įeina ir buvusio Musninkų valsčiaus teritorija, beveik nevartojamos įvardžiuotinės žodžių formos. Tad nenuostabu, kad ir J. Misiūnas, būdamas tarp šio krašto žmonių (o gal ir jam pačiam įvardžiuotinės žodžių formos nebuvo įprastos), savo straipsnius pagrindžio spaudoje, atsišaukimus ir įvairius lapelius paprastai pasirašinėjo „Žalias Velnias“. Pagal bendrinės kalbos normą čia priimtinesnė būtų įvardžiuotinė būdvardžio forma (žalasis), tad ir slapyvardį reikėtų rašyti Žalasis Velnias. Ne šio krašto žmonės taip dažniausiai ir rašo, bet musninkiečiai tikriausiai ir toliau sakys ir rašys Žalias Velnias. Ir tai nepažemins nei tėvų kalbos, nei Vado atminimo.

² Plačiau apie tai žr. Alekna V. *Užė žalia giria*, Vilnius, 1999, p. 33–35.

³ Tai yra pastebėjęs ir vienas iš rezistencijos vadovų Juozas Lukša-Daumantas dar vykstant įnirtingiems partizanų mūšiams visoje Lietuvoje: „*Prie Trakų, Vilniaus, Kaišiadorių ir šiaurės rytų Pakaunėj darbavosi „Žalasis Velnias“, masėms virtęs legendiniu asmeniu. Jo sumani veikla bei drąsa, žmonių lūpų pagražinta, sklido po plačias apylinkes, tapdama istoriniais mitais*“ (Daumantas J. *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 97).

bus skausminga ir nepakenčiama rakštis, tarsi viską jaukiantis velnias, bet ne iš pragaro (komunistai nei dangumi, nei pragaru netikėjo), o iš žaliųjų Lietuvos miškų⁴, o antrasis – telkiantis žmones į pasipriešinimą, į kovą dėl tautos laisvės. Reikia prisiminti, kad šie vardai suskambėjo, sovietams okupavus dar tik dalį Lietuvos. Ir buvo pranašiški: Žalioji kova greitai išsiliepsnojo visoje Lietuvoje ir tęsėsi beveik dešimtmetį.

1944 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais sutelkęs porą šimtų vyrų Musninkų valsčiuje, J. Misiūnas-Žalioji kova greitai išaugo į apygardą⁶. Apygardos raida buvo tokia: iki 1944 m. rugpjūčio pabaigos Žalioji kova junginys vadinosi Didžiosios Kovos būrys, iki 1945 m. sausio 10 d. – Didžiosios Kovos rinktinė, iki 1945 m. vasario vidurio – Lietuvos laisvės armijos (LLA) Vilniaus apygardos 5-asis rajonas, iki 1945 m. gruodžio mėn. – LLA Didžiosios Kovos apygarda arba tik Didžiosios Kovos apygarda.

Didžiosios Kovos apygardos vadais (pradedant nuo DK būrio) yra buvę: Jonas Misiūnas-Žalioji kova (1944 04–1945 01; 1945 04–1946 05), Mykolas Kareckas-Serbentas (1945 01–1945 04), Vytautas Pečiūra-Griežtas (KGB agentas) (1946 05–1947 12), Petras Klimavičius-Uosis (1947 12–1948 02), Alfonsas Morkūnas-Plienias (1948 08–1949 12).

Apygardos vado pavaduotojais – Juozas Norkus-Kerštas (1944 07 – 1945 03), Edvardas Kavaliauskas-Klajūnas (1945 02 – 1945 12), Petras Klimavičius-Uosis (1946 04 – 1947 12), Pranas Žičius-Vėjas (1947 12 – 1948 08).

Apygardos štabo viršininkais – Jonas Markulis-Vaiduoklis (1945 01 – 1945 04), Aleksas Zepkus-Piliakalnis (1945 04 – 1946 03), Benediktas Trakimas-Genelis (1946 04 – 1947 04)⁷.

Per trumpą laiką Žalioji kova sugebėjo suorganizuoti į apygardą beveik visus Trakų apskrities partizanus ir nemažą dalį laisvės kovotojų būrių Ukmergės apskrityje. Jis užmezgė ryšius su Švenčionių, Utenės, Pānevėžio apskričių partizanais, bandė koordinuoti jų veiklą Rytų Lietuvoje. Galiausiai jis pertvarko apygardos struktūrą: numato sukurti keturias – A, B, C, D – rinktines, tačiau tespia įkurti tik dvi: A ir B.

Mečislovas Kestenis-Serbentas, 1942 m.

⁴ J. Misiūno pasirinktas slapyvardis buvo ne vienintelis partizaninės kovos metu. Kauno apskrityje, Raudondvaryje, Žalioji kova buvo pasivadinęs Jonas Januškevičius (suintas 1946 08 17 ir nuteistas). Garsus Velnias buvo „Ažuolo“ būrio, veikusio prie Seredžiaus ir Veliuonos, vadas Vladas Bilkis. Jo vadovaujamas būrys 1945 m. birželio 6–7 d. naktį buvo užėmęs Seredžiaus miestelį. 1945 m. lapkričio 23 d. būriui puolant Veliuoną, V. Bilkis-Velnias buvo sunkiai sužeistas ir tą pačią dieną mirė. Buvo ir daugiau Velnio pasivadinusių partizanų. Ir tai nenuostabu: Lietuvoje tada buvo tikra velniava.

⁵ 1944 m. rugpjūčio pabaigoje Kaugonių kaime susirinkę atskirų partizanų būrių vadai nutarė būrius sujungti į rinktinę. Rugsėjo mėn. šis partizanų junginys pavadinamas Didžiosios Kovos rinktinė (DKR), kurios vadu tampa Jonas Misiūnas-Žalioji kova. Apie tai žr. Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 325.

⁶ NKVD duomenimis, 1944 m. liepos mėn. Žalioji kova junginiui priklausė 200 kovotojų, o 1945 m. sausio mėn. – 350. Dar gyvų ano meto Žalioji kova bendražygių Albino Bagdonavičiaus ir Vytauto Akunio teigimu, 1944 m. pabaigoje Didžiosios Kovos rinktinės būriuose buvę beveik 16 tūkstančių vyrų! (Apie tai žr. Alekna V. *Užė žalia giria*, Vilnius, 1999, p. 34; Vaičiūnas G. Kalba KGB archyvai, iš kn. Abromavičius S. *Didžioji kova*, Kaunas, 1999, p. 333.)

⁷ Duomenys iš kn. Abromavičius S. *Didžioji kova*, Kaunas, 1999, p. 414.

A rinktinė buvo suskirstyta į šešis batalionus: 1-asis batalionas – Mūsninkų ir Žaslių valsčiai, 2-asis – Kaišiadorių valsčius, 3-iasis – Žiezmarių ir Krúonio valsčiai, 4-asis – Semeliškių valsčius, dalis Aukštadvario ir Trākų valsčių, 5-asis – Vievio valsčius, 6-asis – Rušiškių, Pažaislio valsčiai, dalis Jonavės ir Karmėlavos valsčių.

B rinktinėje buvo penki batalionai: 1-asis – Giedraičių, Molėtų ir dalis Žėlvos valsčiaus, 2-asis – Gėlvonų, Širvintų, Žemaitkiemio, Pabáisko ir Šešuolių valsčiai, 3-iasis – Kurklių, Bálnininkų ir dalis Jonavės valsčiaus, 4-asis – Vėprių valsčius, dalis Jonavės valsčiaus, 5-asis – Taujėnų ir Ukmergės valsčiai⁸.

C ir D rinktinės turėjo veikti Švenčionių bei Utenės apskrityse, tačiau, sunaikinus ten veikusios Tigro rinktinės štabą ir žuvus rinktinės vadui, jos nebuvo įkurtos.

Kaip matome, Musninkų valsčiaus partizanai kartu su Žaslių valsčiaus partizanais priklausė A rinktinės 1-ajam batalionui. Šio bataliono vadais yra buvę: Juozas Norkus-Kerštas, Kazys Surmilavičius-Klevelis, Pranas Petkevičius-Kariūnas, Edvardas Kavaliauskas-Klajūnas (kituose šaltiniuose – Klounas), Petras Petkevičius-Dramblis, Adolfas Kinderevičius-Jurginas.

A rinktinės vadu yra buvęs Antanas Galinis-Juodoji Kaukė (1945 05 – 1945 06) ir Petras Klimavičius-Uosis (1945 02 – 1948 02), o rinktinės štabo viršininku – Benediktas Steponavičius-Milžinas (1946 05 – 1947 05)⁹.

Žalioji Velnias kūrė grynai karinę organizaciją, kurios tikslas buvo naikinti okupacinę kariuomenę ir jos represines struktūras. 1944–1945 m. pažymėti nuolatiniemis kautynėmis ir susidūrimais su NKVD kariuomene. Per mėnesį batalionas dalyvaudavo ne mažiau kaip trejose kautynėse, sunaikino keletą šnipų ir nubaudė keletą komunistams parsidavusių šeimų. Partizanai dažnai užimdavo valsčių centrus, apšaudydavo sovietų įstaigas ir parodydavo, kas yra tikrasis krašto šeimininkas. Žalioji Velnias buvo gerai išvystęs kontržvalgybą, turėjo savų žmonių tarp milicininkų, stribų, valsčiaus tarnautojų, kurie pranešdavo apie būsimas čekistų operacijas ir užverbuotus NKVD agentus. Vėliau, siekdamas išvengti susidūrimų su NKVD kariuomene, Žaliojo Velnio junginys (štabas ir štabo apsaugos būrys) judėdavo vadinamuoju *mažuoju ratu*, o prasidėjus dideliems kariuomenės siautimams, eidavo *didžiuoju ratu*. Panašios taktikos nenaudojo joks kitas Lietuvos partizanų dalinys. Garsėjo Žalioji Velnias ir visų savo dalinių mobilumu bei „skrajojančiais“ partizanų būriais. Čia reiškėsi jo, kaip partizaninio karo kovotojo, sugebėjimai. Tik padidėjus priešo dalinių spaudimui, Didžiosios Kovos apygardos struktūra buvo reorganizuota ir kovos taktika pakeista: atskiri batalionai, kuopos, būriai pasidalijo veiklos zonomis ir veikė mažesnėmis grupėmis. Daugiausia judėjo tik Žaliojo Velnio štabo nariai ir štabo apsaugos būrys, kurių 1945 m. vasarą sudarė 30 partizanų. Šios

Petras Klimavičius-Uosis

⁸ Abromavičius S. *Ten pat*, p. 10. Kituose šaltiniuose nurodoma, kad B rinktinėje buvo šeši batalionai: Gaškaitė N. ir kt. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 327; Alekna V. *Už žalia giria*, Vilnius, 1999, p. 58.

⁹ Abromavičius S. *Ten pat*, p. 414.

kelionės daugiausia buvo susijusios su organizaciniu darbu, t. y. su naujų būrių prijungimu prie apygardos.

Partizanai naudojo įvairią taktiką, bet didelių nuostolių neišvengė, nes 1945 m. jau kiekviename valsčiuje buvo dislokuotos NKVD kariuomenės igulos (garnizonai), o į didesnius siautimus būdavo atsiunčiama kareivių ir iš kitų vietovių. 1945 m. birželio–gruodžio mėnesiais buvo sunaikintas arba išsklaidytas 21 Žaliojo Velnio partizanų būrys, legalizavosi 8 būriai (apie 50–60 asmenų), žuvo maždaug 100 vyrų¹⁰.

Bet ir didelių karinių junginių (iki 150–200 karių) panaudojimas nepajėgė nei užgniaužti partizanų veiklos, nei juo labiau jų sunaikinti – partizanų būriai nuolat pasipildydavo. Su tuo, aišku, okupantai ir kolaborantų valdžia taikstyti negalėjo. Šių metodų teko atsisakyti ir ieškoti naujų kovos su partizanais būdų. Ir perėjo prie pasalų ir aktyvios agentūrinės veiklos. Kitaip tariant, buvo nuspręsta nesivelti su partizanais į atvirus mūšius, neužpuldinėti jų didelėmis pajėgomis, o medžioti juos pavienius ar mažomis grupelėmis ir naikinti iš pasalų, naudojantis išdavikais, kuriais būti galima ir priversti, turint tokią išbandytą čekistinę patirtį.

Išskirtinė Didžiosios Kovos apygardos ypatybė buvo ne vien tai, kad ji viena iš pirmųjų susikūrė, bet ir tai, kad ji buvo tarp Vilniaus ir Kauno, prie pagrindinių šiuos miestus jungiančių kelių. Aukšti okupantų pareigūnai ne kartą buvo užpulti šiuose keliuose, ne kartą juose buvo įvykdytos ir įvairios diversijos. Tai vertė sovietų saugumo strategus mesti prieš ją geriausias savo pajėgas ir stengtis kuo greičiau sunaikinti Žaliojo Velnio būrius, kurie kėlė okupantams ne tik grėsmę, bet daug kam ir baimę. Apie nepagaunamą Žaliajį Velnį plito tiesiog legendos. Bet jėga sunaikinti gerai organizuotų partizanų vis nesisekė. Nesėkmingi buvo ir mėginimai nušauti Žaliajį Velnį. Galiausiai imtasi labai plataus masto provokacijos. Ir tada Didžiosios Kovos apygardą ištiko tragedija – per palyginti trumpą laiką ji buvo sunaikinta. Pirmoji Lietuvoje. Kai kas tai laiko Žaliojo Velnio klaida.

Po kelių nesėkmingų mėginimų čekistams pavyko nusiųsti savo agentą į Didžiosios Kovos apygardos štabą. 1946 m. pavasarį Žaliajam Velniiui prisistatė MGB agentas, pasivadinęs neegzistuojančio Tautinio komiteto atstovu. J. Misiūnas-Žaliasis Velnias teturėjo tik puskarininkio laipsnį, todėl jau kurį laiką jis norėjo, kad išaugusiai apygardai imtųsi vadovauti aukštesnio rango karininkas. Kurį laiką jis ieškojo ir ryšio su aukštesniąja partizanų vadovybe. Todėl dabar labai apsidžiaugė, užmezgęs ryšius su neva egzistuojančiu pagrindžio „centru“. Viskas lyg ir gerai klostėsi.

Netrukus pas partizanus atvyko to „centro“ atstovas, pasivadinęs kapitonu Griežtu (iš tikrųjų MGB agentas Gediminas). „Centro“ vardu jis įsakė tausoti jėgas ateičiai, o dabar nutraukti ginkluotą kovą, pažadėdamas visus partizanus aprūpinti fikty-

Čia, Neries pakrantėje ties Rusių Rago kaimu, 1945 m. kovo 27 d. žuvo DKA štabo nariai K. Surmilavičius-Klevelis ir A. Lapinskas-Uosis. Jiems atminti šioje vietoje 2002 m. rugsėjo 25 d. atidengtas šis paminklas.
Aut. R. Navickas.
R. Trimonienės
nuotr. LGRTC

¹⁰Vaičiūnas G. Kalba KGB archyvai, *ten pat*, p. 338.

*Čiobiškio sen.
Juknonių k. kapinės.
Čia 1945–1947 m.
slapta buvo laidojami
žuvę Didžiosios
Kovos apygardos
partizanai. Šiuo metu
tai kaimo kapinaitės.
Dalies žuvusių
partizanų kapų ir
antkapinių paminklų
vaizdas. 2002 m.
R. Trimonienės nuotr.
LGGRTC*

viais dokumentais, kad jie galėtų gyventi ir dirbti legaliai. Aišku, tokiam reikalui būtini buvo partizanų sąrašai, nuotraukos. Ginklus liepė surinkti ir padėti patikimose vietose. Visą apygardos spausdinimo techniką įsakė atiduoti „centrui“, nes tik iš ten bus leidžiamas vienas laikraštis visai Lietuvai. Ir iš tiesų, netrukus toks laikraštis, pavadintas „Vienybe“, pasirodė. Jame irgi buvo propaguojama pasyvaus, t. y. neginkluoto, pasipriešinimo idėja. Žaliajam Velniai buvo pasiūlyta vykti į Angliją studijuoti karo mokslų. Kapitonas Griežtas, kaip aukštesnio rango karininkas, buvo paskirtas apygardos vadu. Įvyko taip, kaip Žalioji Velnias ir norėjo. Jam buvo pakeltas laipsnis ir jis paliko apygardos vado pavaduotoju. Nors jam ir nepatiko „naujoji taktika“ (jis buvo aktyvių veiksmų šalininkas), tačiau teko paklusti „pogrindžio“ vadovybės išakymams ir atskleisti naujam apygardos vadui ryšio punktus ir slaptažodžius.

1946 m. rugpjūčio 13 d. „centras“ iškvietė Žaliąjį Velnį į Vilnių, į partizanų vadų „pasitarimą“. Ten jam buvo pasiūlyta dirbti „centro“ štabe. Jis buvo nuvestas į konspiracinį butą ir suimtas. Dar ilgai MGB jo vardu siuntinėjo nurodymus Didžiosios Kovos apygardos partizanams, kad niekam nekiltų įtarimo dėl Žaliojo Velnio dingimo. Daug partizanų pasinaudojo siūlomais fiktyviais dokumentais ir išvyko gyventi į Vilnių. Po kelių mėnesių visi jie buvo suimti. Didžiosios Kovos apygardą valdė MGB agentas. Kapitonas Griežtas vaidino apygardos vado rolę iki pat galutinio Didžiosios Kovos apygardos sunaikinimo¹¹.

*Musninkų senosios
kapinės. Didžiosios
Kovos apygardos
būrio vado Juliaus
Garbatavičiaus-Šalčio
kapas. 1999 m.
R. Trimonienės nuotr.
LGGRTC*

¹¹ Apie MGB agentų veiklą Didžiosios Kovos apygardoje ir apygardos sunaikinimą žr.: Gaškaitė N. *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai*, Vilnius, 1997, p. 55–57; Gaškaitė N. ir kt. *Lietuvos partizanai*, Kaunas, 1996, p. 399, 400; Alekna V. *Užė žalia giria*, Vilnius, 1999, p. 59, 60.

1948 m. Didžiosios Kovos apygarda faktiškai nustojo gyvavusi ir, nelikus iš ko atkurti štabų, 1950 m. lapkričio 25 d. Kalnų srities įsakymu Nr. 9 buvo panaikinta¹². Likę gyvi partizanai buvo įtraukti į Vyčio apygardą ir kovojo iki partizaninių kovų pabaigos.

Taip baigė savo veiklą anksčiausiai Lietuvoje susikūrusi Didžiosios Kovos apygarda, „skrajojant-čiais“ partizanų būriais, legendiniais slapyvardžiais ir kovingumu kėlusį siaubą NKVD ir stribams. Pas- kutiniai DKA A rinktinės partizanai buvo Dominykas Matačiūnas-Jazminas iš Žaslių valsčiaus Paūkščių kaimo ir Vincas Čiurinskas-Šermukšnis iš Kaišiadorių valsčiaus Pašulių kaimo. Jazminas, buvęs Žaliojo Velnio pirmojo štabo narys, 1953 m. buvo suimtas, o Šermukšnis 1953 m. dingo be žinios¹³.

Legendinio partizanų vado Jono Misiūno-Žaliojo Velnio likimas nežinomas. Pagal vienus šaltinius jis sušaudytas Maskvoje, Butyrkų kalėjime, pagal kitus – nukankintas saugumo rūsiuose per tardymus.

Saugumo buvo skleidžiama versija, kad Žaliojo Velnio nusižudė. Apie tai Juozas Lukša-Daumantas rašė:

„Pagal sovietinius tvirtinimus, „1945–1946 metais Žaliojo Velnio gaujos liaudies gynėjų ir kariuomenės jėgomis buvo sudaužytos“, o Žaliojo Velnio ir jo pagalbininkai suimti. Esą Žaliojo Velnio nusižudė. (...) Jei sovietinis šaltinis trumpai mini, kad Žaliojo Velnio suimtas nusižudė, tai jis turėjo nusižudyti, praregėjęs pagaliau klastą“¹⁴.

Spaudoje ir knygose nurodoma Žaliojo Velnio žuvimo data – 1947 m. kovo 11-oji. Tačiau tai patvirtinančių dokumentų dar nerasta.

Lietuvos Respublikos Prezidento 1998 m. gegužės 19 d. dekretu Jonui Misiūnui suteiktas pulkininko laipsnis.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdis atsikūrė 1992 m. balandžio 11 d. Didžiosios Kovos apygardos vadu buvo paskirtas Benediktas Trakimas-Genelis, štabo nariais – Motiejus Rudys ir Povilas Jočiūnas. Nuo 1998 m. apygardos vadas – Algimantas Lissauskas, o nuo 1999 m. – Augustinas Švenčionis-Rytas.

Džiugu, kad Didžiosios Kovos dvasia negęsta.

DKA Mirties būrio partizano M. Kasperavičiaus-Audros, žuvusio 1947 m. gegužės 20 d. Ordiškių miške, kapas ir antkapinis paminklas Musninkų senosiose kapinėse. 2002 m. R. Trimonienės nuotr. LGRTC

¹²Gaškaitė N. ir kt. *Ten pat*, p. 335.

¹³Vaičiūnas G. Kalba KGB archyvai, *ten pat*, p. 340.

¹⁴Daumantas J. *Partizanai*, Vilnius, p. 449, 450.

Didžiosios Kovos apygardos veikla Musninkų valsčiuje

Viktoras Alekna

1944 m. liepos mėn. Raudonosios armijos pulkai ėjo į vakarus ir per Musninkų valsčių. Jie nešė ne tik raudonąją vėliavą, bet ir kraujo klanus. O netrukus Musninkuose susikūrė nauja valsčiaus taryba, kuri greitai surinko sovietinių milicininkų būrį – sovietų santvarkos ausis ir akis. Vietiniai gyventojai sukluso ir su baime vienas kitą klausinėjo: „*Kas bus?*“

Ypač susirūpino, kai valsčiaus vyrai išgirdo šaukimą į Raudonąją armiją. Eiti ir žūti ar slėptis ir laukti? Ko? Kai baigsis karas ir atsikurs nepriklausoma Lietuva? Ar tikrai?

Greitai pasklido kalbos, kad Musninkų valsčiaus Janionių kaime pas ūkininką Juozą Kupčiūną apsistojęs nevietinis stambus vyras, pasivadinęs Žaliu Velniu, ir agituojas vyrus neklausyti raginimo eiti į Raudonąją armiją, o slėptis ir laukti karo pabaigos. Ir vyrai nepakluso okupantų mobilizacijai nei šaukti 1944 m. rugpjūčio 10 d., nei pakartotinai šaukti spalio 14 d. Kai į šaukimą atsiliepė tik šlubi, kuproti ir pusakliai ar visai akli vyrai, o tinkami šautuvą nešioti nepakluso, sovietų valdžia tuojau pat pasiuntė kareivius gaudyti nepaklusniųjų ir prievarta juos imti į armiją. Tinką kariuomenei vyrai slėpėsi kas po krosnimi ar bulvių rūsyje, kas šiaudų kūgyje, o daug kas patraukė į žaliąją girią. Veiklesnieji nubėgo į Janionių kaimą pas Žalią Velnią. Pirmieji buvo Eugenijus Svilas iš Viršuliškių kaimo, Musninkų mokyklos vedėjas Juozas Norkus, vokiečių okupacijos metais dirbęs Musninkų policijoje, Stasys Morkūnas iš Juodonių kaimo, broliai Feliksas ir Vytautas Bagdonavičiai iš Ustrinės kaimo, broliai Juozas ir Vladas Marcinauskai iš Čiobiškio, Juozas Naraškevičius iš Vindeikių, Albinas Gurkšnys iš Viršuliškių ir kiti. O Rusių Rągo kaimo jaunuolis Česlovas Tveraga, grįžęs į savo kaimą kartu su Žaliu Velniu, iš karto pasidarė Žalio Velnio padėjėju ir partizanų organizatoriumi Čiobiškio seniūnijoje. Kai Žalias Velnias jau skelbė, kad kuriama Didžiosios Kovos rinktinė ar apygarda, tai Č. Tveraga, pasirinkęs slapyvardį Vilkas, ėjo Žalio Velnio padėjėju, vėliau štabo viršininko pareigas.

*Juozo Kupčiūno
namas (Janionių k.,
Musninkų sen.),
kuriame 1944 m.
rugpjūčio mėn.
apsigyveno Jonas
Misiūnas ir pradėjo
kurti DKA*

Musninkų mokyklos pastatas, kuriame 1944–1947 m. buvo valsčiaus areštinė

Musninkų valsčiuje jau 1944 m. rugsėjo bei spalio mėnesiais veik visi jauni kaimų vyrai (nemažai ir merginų) susibūrė į partizanų būrius. Žalias Velnias tvirtino būrių vadus, sudarė rinktinės vadovybę ir pačią rinktinę ėmė tvarkyti Lietuvos kariuomenės pavyzdžiu.

Jau 1944 m. spalio mėn. besislapstančių vyrų Musninkų valsčiuje buvo labai daug. Beveik kiekviename kaime susidarė būrys, turintis savo vadą ir ryšį su rinktinės vadovybe. Beveik visi partizanai buvo ginkluoti, dažniausiai šautuvais, kai kas turėjo ir kulkosvaidžių, automatinį ginklą, pistoletų. Buvo įvesti partizanų ženklai. Visi partizanai, stodami į būrį, duodavo priesaiką.

Pirmąją rinktinės būrių kategoriją sudarė ginkluoti partizanų būriai, įsikūrę nuolatinėse savo stovyklose. Antrąją būrių kategoriją sudarė mobilūs skrajojantieji būriai, kurie kilnodavosi iš vienos vietos į kitą vietą, bet taip pat palaikė nuolatinį ryšį su rinktinės štabu. Ir trečiąją partizanų grupę sudarė tie vietos gyventojai, dažniausiai vyresnio amžiaus žmonės, kuriems nereikėjo eiti į kariuomenę. Jie paprastai gyveno savo namuose, kai kas turėjo ir ginklą, glaudė ir rėmė rinktinės vadovybę bei skrajojančiuosius partizanų būrius. Galima sakyti, kad beveik visi valsčiaus gyventojai vienaip ar kitaip buvo susiję su pasipriešinimu okupantams, bet šiose apylinkėse niekas nevartojo žodžio *partizanas*. Visi ginkluoti vyrai buvo vadinami *žaliūkais* arba *miškiniais*, o sovietų valdžios atstovai ir represinių struktūrų asmenys juos vadino *banditais*. 1944 m. pabaigoje sovietų laikraščiai pradėjo rašyti, kad Čiobiškis – „banditų karalystė“, ir su tais banditais reikia kuo griežčiausiai kovoti iki visiško jų sunaikinimo. Ir kovoti šokosi ne tik naujoji milicija, suburti sribų būriai, bet ir Raudonosios armijos daliniai, kurių artimiausia įgula buvo Širvintose. Musninkuose buvo ir milicijos, ir sribų, ir areštinė, o Čiobiškyje ir Kernavėje – tik kažkoks slaptas Musninkų valdžios pasamdytas seklys. Taip, buvo ir tokių.

Kadangi naująją valdžią mažai kas rėmė, tai iš pradžių ji ir nežinojo, ar yra valsčiuje tų „banditų“; o jei yra, tai kur jie laikosi, kiek jų. Bet patys partizanai greitai pasirodė pačiuose Musninkuose. Yra žinių, kad Žalias Velnias, vos apsistojęs Janionių kaime ir surinkęs būrelį vyrų, su jais nuėjo į Musninkus ir iš areštinės išlaisvino suimtuosius. Po kiek laiko, rugpjūčio 17 d., Mantinionių pradžios mokyklos mokytojas, Lietuvos kariuomenės atsargos majoras Navickas su būriu vyrų nuėjo į Mus-

Čiobiškio specialieji globos namai. Čia 1945 m. pradžioje buvo Didžiosios Kovos apygardos štabas, kuris kovo 27 d. buvo užpultas ir sunaikintas. 1996 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

ninkus ir vėl išvadavo iš areštinės suimtuosius. Deja, apie tolesnę Navicko veiklą neteko ką nors konkrečiau išgirsti.

Šie anpuoliai labai sugėdino ir kartu supykė Musninkų sribų vadeivas, kurie tuojau pat ėmėsi visais būdais ieškoti tų drašuolių. Bet jiems nesisekė, nors buvo šaukiami net gyventojų susirinkimai, kuriuose žmonės buvo kviečiami padėti valdžiai – nurodyti, kas banditauja, kur tie banditai slepiasi. Ir vis dėlto tokių atsirado ne vienas. Ypač aršūs buvo broliai Boleslovas ir Jonas Sinkevičiai iš Viršuliškių kaimo. Jie atvirai keikė žaliukus, susirinkimuose ragino žmones neklausyti Žalio Velnio, visais būdais remti sovietų valdžią. Žalias Velnias ryžosi juos nubauti: 1944 m. lapkričio 1 d. vakare nuėjo kartu su būreliu partizanų į jų sodybą, perskaitė jiems mirties nuosprendį ir jį įvykdė.

Bet čia Žalias Velnias padarė klaidą: įvykdęs sprendimą, pasiliko nakvoti greitime sodyboje. O tuo metu viena jauna mergina nubėgo į Musninkus ir pranešė milicijos viršininkui Chiminui, kad Viršuliškėse „banditai“ užmušė Sinkevičius ir ten pat uliavoja. Chiminas pakėlė ant kojų visus Musninkuose esančius sribus ir dar paskambino Širvintų, Máišiagalos ir net Giedraičių milicijai, prašydamas padėti sunaikinti „banditus“. Patys tuoj patrukė į Viršuliškius, greitai sulaukė paramos, ir apie du šimtus milicininkų, sribų bei kareivių ėmė supti Kaimynų ir Viršuliškių kaimus. Partizanai jau buvo sumigę, bet, pajutę pavojų, tvarkingai traukėsi iš apsupties. Vis dėlto jau lapkričio 2 d. paryčiu teko tiesiogiai susidurti su Chimino grupe netoli Musninkų. Tą rytą žuvo trys partizanai: Jonas Kvietkauskas iš Janionių kaimo, Medveckas iš Narvėdiškio kaimo ir Petras Morkūnas, slapyvardžiu Ridikas, iš Juodonių kaimo...

Tuo metu žmonės dar labai mažai ką žinojo apie įvykius pasaulyje. Kaime dar niekas neturėjo radijo, laikraščiai buvo tik sovietiniai, todėl reikėjo žmonėms aiškinti, kaip ir kodėl priešintis okupantams. Albinas Bagdonavičius prisimena, kad Žalias Velnias, gyvendamas pas Kupčiūnus Janionių kaime, nuolat išstis dienas rašydavo. Ką jis ten rašydavo, nežinia. Matyt, kūrė apygardos organizacinius planus. Gal rašė ir įsakymus, nurodymus, lapelius žmonėms, o gal ir straipsnius laikraščiams. Tik kur tie laikraščiai? Stasys Morkūnas, Juodonių kaimo partizanų būrio vadas Vėtra, pasakojo, kad jis jau 1944 m. rudenį kartu su partizanu Henriku Čet-

kausku pradėjo leisti laikraštėlį „Tikruoju keliu“. S. Morūnas jau turėjo tokio darbo patirtį: dar mokydamasis Ukmergės mokytojų seminarijoje 1942–1944 metais kartu su draugais Karoliu Jočiu ir Jonu Stundžia spausdindavo „Į laisvę“ laikraštėlį ir platindavo ne tik Ukmergėje, bet ir valsčiuose. Taigi ir dabar jis su draugu spausdino laikraštėlį „Tikruoju keliu“ ir per porą rudens mėnesių išleido tris numerius. Bėda tik ta, kad rašyti reikėjo vos ne vienam.

O Žalias Velnias taip pat galvojo apie laikraštėlį. 1945 m. pradžioje Didžiosios Kovos rinktinės štabas įsikūrė Čiobiškio vaikų namuose. Čia apsigyveno leitenantas Jonas Markulis ir vedė vaikų namų direktorę Veroniką Sarokinaitę. Čiobiškyje apsistojo ir iš Vilniaus LLA vadovybės atsiųstas majoras Vėbra. J. Markulis, slapyvardžiu Vaiduoklis, buvo paskirtas DKA štabo viršininuku nuo 1945 m. sausio 1 d. Štabo nariu dirbo Juozas Marcinauskas, slapyvardžiu Pluta. Tai jam teko redaguoti ir spausdinti naująjį laikraštėlį „Laisvės keliu“, kurio pirmasis numeris buvo išleistas 1945 m. vasario 16 d. Po kelių savaitių buvo išleistas antrasis numeris, o kovo pabaigoje išspausdintas ir trečiasis šio laikraščio numeris. Deja, 1945 m. kovo 27 d. rinktinės štabą vaikų namuose užklupo enkavėdistai. Žuvo Vaiduoklis, Pluta ir Mykolas Tveraga, taip pat štabo narys. Dar neišplatintas trečiasis „Laisvės keliu“ numeris pateko enkavėdistams.

Žaliam Velniui laikraštėlis buvo labai gera tribūna, todėl jis rūpinosi, kad jis būtų leidžiamas, ir įpareigojo štabo Propagandos skyriaus viršininką Eugenijų Svilą-Slyvą tęsti laikraščio leidimą. Ir Svilas netrukus pradėjo leisti laikraštėlį nauju pavadinimu „Nepriklausoma Lietuva“. 1945 m. pavasarį išleido kelis numerius. Laikraštėlis buvo spausdinamas Būrnikių kaime pas ūkininką Žemaitį.

Žalias Velnias ieškojo ir kitų kelių agitacijai ir propagandai. Nuo 1945 m. sausio 2 d. susipažino su Gegužinės klebonu kun. Steponu Rudžioniu. 1945 m. gegužės pradžioje Žalias Velnias pas kun. S. Rudžionį apsilankė trečią kartą. Kartu su Žalium Velniu buvo ir daugiau žmonių, ir jie visi nutarė leisti dar vieną laikraštį, pavadintą „Žalia giria“. Laikraščio redaktoriumi ir spausdintoju sutiko būti Keičionių mokytojas, slapyvardžiu Gandras. Jau gegužės mėn. išėjo pirmasis „Žalios girios“ numeris. Šiame laikraštelyje, kuris ėjo, matyt, visus 1945-uosius metus (jo išėjo mažiausiai penki, o gal ir daugiau numerių), buvo spausdinama daug Žalio Velnio rašinių, įsakymų, atsišaukimų.

Šiuos laikraštėlius žmonės gaudyte gaudė. Jie buvo net skaitomi garsiai būreliui žmonių, susirinkusių į gegužines pamaldas ar kita proga. Žmonės iš laikraštėlių rašinių laukė atsakymų į visiems labai rūpimus klausimus: ar atsikurs nepriklausoma Lietuva, kada išeis iš Lietuvos sovietai, ar eiti partizanams registruotis, kai karui pasibaigus buvo paskelbta amnestija, ir kitus.

Atminimo lentelė, pritoirtinta prie Čiobiškio spec. vaikų auklėjimo ir globos namų administracinio pastato sienos, žyminti, kad 1945 02 05 – 1945 03 27 čia veikė DKA štabas, kuris 1945 03 27 buvo užpultas ir sunaikintas, o trys štabo nariai žuvo. 2002 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

Ar ilgai tie laikraščiai ėjo? Kol kas nežinia...

Po įvykio Viršūliškiuose Žalias Velnias kur nors vykdamas ėmėsi ir saugumo: sudarė štabo apsaugos būrius. Kai jis kur nors su štabu ar būriu keliaudavo, priekyje siūsdavo apsaugos skyrių, o kitas skyrius eidavo paskui. Vienu iš tokių skyrių vadų buvo paskirtas buvęs Lietuvos aviacijos puskarininkis taiklus šaulys Vytautas Akunis, kilęs nuo Ūpninkų, slapyvardžiu Voveris. Jis prisimena, kad Žalią Velnią saugoti buvo gana sunku: kartais, susidūrus su sribais ar kareiviais, Žalias Velnias sugebėdavo ištrūkti iš susidūrimo taip, kad ir jo asmens sargybinis Akunis jį pameddavo iš savo akiračio.

O tų susidūrimų su enkavėdistais vis dažnėjo, nes enkavėdistai visomis išgalėmis siekė sunaikinti partizanų būrius. Ir tai jiems sekėsi. Štai 1944 m. gruodžio 8 d. Juozo Norkaus, slapyvardžiu Kerštas, būrys buvo netoli Priėnų kaimo ir ten susidūrė su dideliu NKVD kariuomenės daliniu. Teko kautis, ir septyni jo būrio kariai žuvo. Tris iš jų vėliau palaidojo Krapiliškių, tris – Stavarýgalos kaimų kapinaitėse, o septintą – vokiečių bendrame žuvusiųjų kape netoli Priėnų.

Po šios nesėkmės Keršto būrys labai sumažėjo – mat dauguma partizanų nuėjo į kitus būrius. Bet ir su keliais vyrais likęs Kerštas buvo bausis Musninkų sribams. Jie sužinojo, kad Norkus kartais lankosi Kaimynėlių kaime pas našlę Sakalauskieneę. Chiminas rado Sakalauskieneės kaimynių, kurios sutiko sekti Sakalauskieneės sodybą ir jam tuojau pranešti, kai tik pamatys, kad pas Sakalauskieneę užsuko Norkus-Kerštas.

Ir sulaukė. 1945 m. kovo 10 d. Norkus su dviem bendražygiais – Feliksu Jakiūnu-Tauru ir Justinu Milkevičiumi-Krūmu – pavakariais užsuko pas Sakalauskieneę. Norkų buvo galima pažinti iš tolo, nes jis buvo žemo ūgio, vaikščiojo apsirengęs Lietuvos kariuomenės karininko uniforma, ir viena iš seklių tuojau nubėgo į Musninkus pas Chiminą. Nors šis buvo girtas, bet, išgirdęs tokią gerą naujieną, tuojau prasiblaivė, surinko būrį sribų ir visi nuskubėjo į Sakalauskieneės sodybą. Pasibeldus į vidų jų niekas ne tik neišleido, bet iš vidaus pasipylė šūviai. Chiminas įsakė sribams padegti namą. Namui pradėjus liepsnoti, Norkus šaudydamas šoko pro duris, bet jį pasitiko Chimino šūvis ir jis krito negyvas. Feliksas Jakiūnas krito sužeistas, o J. Milkevičiui pavyko pasprukti sveikam. Sveika išbėgo ir Sakalauskiene (matyt, į ją nešaudė), o namas sudegė.

DKA J. Norkaus-Keršto būrio partizanų, žuvusių 1944 m. gruodžio 8 d., kapas Pigašių kaimo kapinaitėse. 1999 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

Buvusi našlės Sakalauskieneės sodyba, kurioje 1945 m. kovo 10 d. kautynių metu žuvo DKA partizanų būrio vadai J. Norkus-Kerštas. Prie sodybos medžio 2002 m. rugsėjo 29 d. atidengtas paminklas žuvusiam partizanui atminti. Aut. R. Navickas. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

Taip žuvo būrio vadas Norkus-Kerštas, o jo būrys sunyko – likusieji išsisklaidė po kitus būrius.

Dar anksčiau, 1945 m. vasario 4–5 d., Pigónių kaime žuvo Žalio Velnio žmona Ona Misiūnienė ir buvo sužeisti trys partizanai. O buvo taip. Vasario 4 d. Pigónių kaime stovyklavo keli Didžiosios Kovos rinktinės būriai. Kažkas iš pigoniškių apie partizanų stovyklavimą pranešė Musninkų sribams. Šiųjų dešimtukas, vadovaujamas sribų viršininko Petro Stankevičiaus, nuskubėjo į Pigónis. Buvo pasnigę, bet nešalta. Atvykę sribai tuojau apsupo nurodytą namą ir pradėjo šaudyti. O tame name su partizanais buvo ir Ona Misiūnienė, kuri išbėgo iš namo, bet sribo kulka kirtė į jos kaktą. Sujudę visi ten buvę partizanai apsupo sribus ir visus devynis iššaudė. Gyvas liko tik Stankevičius, kuris suspėjo gudriai pasislėpti kieme stovėjusiame cementiniame šulinio kubile. Ona Misiūnienė buvo nuvežta į Čiobiškį ir ten dar nakčia palaidota, o sužeistieji partizanai paslėpti Rusių Rągo kaimo patikimų žmonių gryčiose.

Chiminas, kuris paskubomis į Pigónis buvo pasiuntęs Stankevičių su sribais, sužinojęs apie mūšio baigtį buvo priverstas tuojau pat kreiptis į Širvintas pagalbos. Ir Širvintų enkavėdistai jau rytojaus rytą išsirengė į Pigónis. Išvyko pėsčiomis apie du šimtus kareivių ir sribų. Bet Pigónyse jau nerado nė vieno partizano. Apsisukę grįžo pro Vindeikių kaimą. Tą dieną Vindeikiuose partizanų būrio vadas Juozas Naraškevičius-Šernas menkoje kaimo pakraščio trobelėje pas Stasį Naraškevičių tarėsi su keturiais būrio eilniais: Juozu Naraškevičiumi, Česlovu Aniūkščiu-Karveliu, Ignu Adomavičiumi-Tauru ir Petru Bereznausku-Liūtu iš Kaimynų kaimo. Buvo bjaurus oras: krito šlapdriba, toumas dengė rūkas. Kai vienas iš partizanų pamatė visai arti gausybę kareivių, visi šoko pro duris ir bėgo į priešingą pusę išsisklaidę, matyt, tikėdamiesi, kad per rūką ir sniegą pavyks ištrūkti. Tačiau pasipylė šūviai į bėgančiuosius ir visi vienas po kito žuvo. Lavonai buvo nunešti prie mokyklos ir numesti. Tik po kelių dienų Chiminas leido palaidoti žuvusiuosius. Šiandien šio kaimo kapinaitėse stovi gražus paminklėlis su žuvusiųjų vardais...

Žalio Velnio vardas ir jo apygarda, arba rinktinė, garsėjo toli už Musninkų valsčiaus visoje Šiaurės ir Rytų Lietuvoje. Tuometiniame Švenčionių apskrities Daugėliškio ir Tverėčiaus valsčiuose veikė nepagaunamo Juozo Kamarausko-Karijoto partizanų būrys. Tai jis su dvidešimčia savo būrio vyrų 1945 m. vasario pradžioje atkeliavo į Musninkų valsčių, susirado Žalio Velnio stovyklavietę ir susitiko su pačiu Žalio Velniu. Jie sutarė bendromis jėgomis kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo, o ryšiams palaikyti Žalias Velnias pasiūlė kartu su Karijotu tris savo vyrus. Į žygį išsirengė Vytautas Akunis-Voveris ir du eiliniai partizanai. Bet dar svečiai ir pasiuntiniai nespėjo atsisveikinti, kai žvalgai pranešė, kad artėja sribai ir kareiviai. Įvyko mūšis, kuriame labai kovingai pasirodė Kamarausko būrys. Partizanams pavyko atsitraukti be aukų. Kamarausko būrys kartu su Akunio pasiuntinybe laimingai grįžo į Tverėčiaus valsčių, o pats Žalias Velnias su gana gausiu būriu (apie 200 vyrų) patraukė Pabradės link. Ten jie buvo pasiekę net Baltarusijos teritoriją, kur viename mūšyje neteko apie dvidešimt vyrų. Po kelių savaičių būrys grįžo į Musninkų-Čiobiškio girias. Po kiek laiko grįžo ir Akunis, parsivesdamas ir porą švenčioniškių ryšininkų.

1945 m. kovo 27 d., kaip jau minėta, buvo užkluptas Didžiosios Kovos apygardos štabas, žuvo penki partizanai, daug partizanų, partizanų ryšininkų buvo suimta. Pats Žalias Velnias pasitraukė į Kaišiadorių apskritį ir savo buveinę iširengė

Musės pakrantės ties Ustronės kaimu. Dešiniajame krante esančiame skardyje buvo DKA partizanų brolių Felikso ir Vytauto Bagdonavičiaus bunkeris, kuriame jie apsupti susiprogdino 1945 m. liepos 10 d. (Bunkerio vieta pažymėta.) 2002 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

Būdelių kaime, kairėje Neries pusėje. Bet nuolat atsirasdavo ir Čiobiškio apylinkėse. Artėjant pavasariui, žaliukai laisviau atsikvėpė girių platybėse, o ir karo banga vis artyn Berlyno ritosi. Visi laukė karo pabaigos, tikėdamiesi, kad tada ir Lietuvai išaus šviesesnė dienele. O giriose partizanų buvo pilna. Musninkų valsčiuje nuolat buvo minimas Bolševikas, partizanų būrio vadas Leonas Kudelis. Pamusių kaimo vyrai dienėjo ir nakvojo girioje, klausydami savo būrio vado Juozo Lisausko-Erelio. Jų buvo apie 30. Į rytus nuo Musninkų laikėsi Albino Girkšnio-Kerniaus būrys. Albinas Girkšnis nuo mažų dienų draugavo su Eugenijumi ir Henriku Svilais, nes jie buvo kaimynai. Vokiečių okupacijos metais Albinas dirbo eiguliu, o 1944 m. beveik kartu su Svilu nuėjo pas Žalią Velnią ir buvo paskirtas būrio vadu. Jo būrys laikėsi Musninkų valsčiaus rytinėje dalyje Viršuliškių, Kaimynų, Skėtėrių kaimuose, kartais nuklydavo ir į Širvintų valsčių – į Puorių šilą, Kantrimiškio, Avizonių kaimus. 1945 m. rudenį būrys susidūrė su Širvintų stribais ir Kernius buvo sunkiai sužeistas. Gydytis jis buvo nuvežtas net į Levainių kaimą, kur pasveiko ir vėl grįžo į rikiuotę. Bet po metų, einant per Daciūnų kaimo pievas, atsitiktinai buvo pastebėtas enkavėdistų ir nušautas iš tolo.

Kai baigėsi karas, sovietų valdžia paskelbė amnestiją, kviesdama visus, kurie slapstėsi, eiti su turimais ginklais registruotis: jiems būsią dovanotas jų „nusikaltimas Tėvynei“. Vyrai laukė, ką apie amnestiją ir registravimąsi pasakys Žalias Velnias. O jis patarė tikriesiems kovotojams nesiregistruoti ir toliau laikytis duotos priesaikos, bet kas jautėsi, kad partizanaudamas nebuvo pastebėtas stribų ar Chimino seklių, tegu mėgina... Ir Erelio vyrų dauguma nuėjo į Musninkus registruotis. Eidami kai kurie nusinešė ir kokį nors surūdijusį ar aplūžusį šautuvą. Užsiregistravę bei atidavę ginklus jau laisvai vidury dienos grįžo namo į Pamusio kaimą. Tik neilgai džiaugėsi laisvu oru. Valdžia vienus pašaukė į karo tarnybą, nors karas ir buvo pasibaigęs, kitus pasodino į Musninkų areštinę ir pradėjo tardyti. 1945 m. rugsėjo mėnesį suėmė ir patį Erelį, jo brolių Petrą Lisauską ir nemažai kitų Pamusio bei gretimų kaimų vyrų. Dauguma buvo nuteisti ir išvežti į įvairius lagerius, o likę jų šeimų nariai 1948 m. gegužės 22 d. gyvuliniais vagonais išvežti į Tolimųjų Rytų girias ar Igarką.

Taigi teisus buvo Žalias Velnias, išpėdamas partizanus, kad netikėtų sovietų pažadais. Bet ir nepatikėjus nebuvo lengva. Broliai Feliksas Bagdonavičius-Barsukas ir Vytautas Bagdonavičius-Topolis nuo pat 1944 m. rudens prisidėjo prie Žalio Velnio ir ėjo įvairias pareigas štabe. 1945 m. pavasarį, dar nepasibaigus karui, jie kartu su Česlovu Tveraga-Vilku iširengė gerą slaptavietę Janionių kaime kairiojoje Musės pakrantėje. Slėptuvė buvo įrengta taip, kad įėjimas į ją buvo kone iš upės. O kai Čiobiškio malūnas nedirbdavo ir būdavo nuleidžiama užtvanka, tai ir ties jų slėptuve vanduo tiek pakildavo, kad į slėptuvę reikėdavo briste bristi. Jiems talkininkavo jų jaunesnysis brolis septyniolikmetis Albinas, taip pat jau davęs partizano priesaiką ir turėjęs slapyvardį Vingis. Topolis buvo štabo raštininkas ir slėptuvėje mašinėlė rašydavo įvairius štabo įsakymus, potvarkius, kitus raštus. Kitų būrių ryšininkai ateidavo pas Albiną, o šis jų raštus perduodavo broliams. Kai kuriuos patikimesnius nuvesdavo ir pas brolius į slėptuvę.

Viskas, atrodė, buvo sutvarkyta gerai. Bet štai 1945 m. liepos 10 d. ankstų rytą Albinas pastebėjo, kad apylinkėse slampinėja daug kareivių. Jis pats taip pat pradėjo slapstytis, bet buvo pastebėtas ir pagautas. Tardomas ir mušamas buvo klausinėjamas, kur broliai, bet jis neprisipažino, kad iš viso turįs brolių. Buvo jau popietė, kai jis pamatė, kad antrąją upės pusę (o jis tada buvo dešinėje upės pusėje laikomas) eina slėptuvės link didelis būrys kareivių, tarp kurių – dvi nedidelio ūgio žmogystos, apmautos lyg koku maišu nuo galvos iki kojų. Jis suprato, kad tos žmogystos, tikriausiai kokios nors merginos, kareivius veda prie brolių slėptuvės. Jau mato, kad kareiviai apsistojo prie slėptuvės, kai kurie užlipo ant viršaus ir bado metaliniais virbais žemę. Ir staiga – sprogdimas...

Chiminas su padėjėju nubėgo per lieptą prie slėptuvės, o po keliolikos minučių prie slėptuvės buvo nuvestas ir Albinas. Čia jis pamatė, kad brolis Vytautas paguldintas prie slėptuvės jau negyvas, o Feliksas dar dejuoja. Bet greitai ir jis nustojo dejavęs – mirė. Tik Č. Tveraga stovėjo vienais apatiniais tolėliau. Viena jo kelnų klešne buvo kruvina...

*Albinas
Bagdonavičius.
1980 m.*

*DKA partizanų
brolių Felikso ir
Juozo Bagdonavičių
kapas ir paminklas
Čiobiškio kapinėse.
R. Trimonienės
nuotr. LGGRTC*

Taip žuvo partizanai broliai Bagdonavičiai. Č. Tveraga buvo tardomas, nuteistas mirties bausme ir sušaudytas Vilniuje...

Enkavėdistai tada Čiobiškio apylinkėse siautėjo gal dešimt dienų. Daug žmonių suėmė ir nuteisę išvežė į tolimus Sibiro konclagerius.

Leonas Kudelis buvo kilęs iš Gėlvonų valsčiaus Lesčiūnų kaimo. Jau 1944 m. rudenį jis su būriu partizanų nuvyko pas Žalią Velnią ir, susipažinęs su juo, slapstėsi Čiobiškio ir Musninkų seniūnijose, skrajodamas iš kaimo į kaimą ir palaikydamas ryšį su Didžiosios Kovos apygardos vadovybe. Jis turėjo slapyvardį Bolševikas, tarytum ir pasišaipydamas iš sovietų valdžios. Mat ir sribai bijos bolševiko, su juo nesivels į kovą. Kai baigėsi karas ir buvo paskelbta amnestija, nei jis, nei jo būrio partizanai nėjo registruotis, vis tai šen, tai ten pasirodydavo, todėl sribai visokiais keliais ieškojo Bolševiko ir jo kovotojų.

1945 m. pabaigoje Bolševiko būrys rengėsi žiemoti Darvydų girioje. Išikūrus juos aptiko enkavėdistai ir gruodžio 18 d. apsupo. Vyrai ryžosi gintis, nepasiduoti. Bet kova buvo nelygi, nors daugumai partizanų pavyko išsiveržti iš apsupties. Deja, Bolševikas – Leonas Kudelis – žuvo. Sribai jo kūną nuvežė į Gėlvonus ir numetė aikštėje prieš bažnyčią. Bet partizanams pavyko Bolševiko kūną „pavogti“ ir palaidoti gimtinės apylinkėje, o 1989 m. broliai Jonas ir Nikodemas Leono palaikus perlaidojo Vilniaus Rūkantiškių kapinėse.

Išlikę gyvi būrio vyrai nauju vadu išrinko jaunesnįjį Leono brolių Juozą, kuris 1945 m. balandžio pabaigoje buvo susiradęs brolių Leoną ir jo būrį Mantinionių girioje ir gegužės 1 d. davė partizano priesaiką, pasirinkdamas Dobilą slapyvardį. Juozas Kudelis buvo gimęs 1922 m. 1941 m. pavasarį baigė Ukmergės gimnaziją, vasarą – pradžios mokyklos mokytojų kursus ir nuo 1941 m. rudens mokytojavo. Nuo 1944 m. rudens mokytojavo Pabáiske, vėliau Žūklių kaime, bet balandžio pabaigoje paliko mokyklą ir nuėjo į žaliąją girią.

Žuvus Bolševikui, būrio vyrai dar kurį laiką vadinosi Bolševiko būriu. Bet 1946 m. pradžioje pavadinimą pakeitė – pasivadino Dobilą būriu. Dobilą būrys kurį laiką stovyklavo toje pačioje Darvydų girioje, retkarčiais nuvykdamas į Gėlvonų ir Musninkų valsčius. 1945 m. kovą visas Dobilą būrys buvo nuvykęs į Vėprių valsčių, kur patikslino ryšius su Ukmergės pusėje veikusiais partizanais. Grįždami susidūrė su Pabáisko sribais, su kuriais susikovė prie Kułniškių kaimo. Šeši sribai žuvo, o Dobilą būrys pasuko Neries link ir prie Gegužinės persikėlė į Kaišiadorių apskritį. Ten susitiko su Žalio Velniu, bet netrukus susidūrė su raudonarmiečių būriu ir susikovė. Raudonarmiečiams partizanų apsupti nepavyko, bet kautynių metu, o jos įvyko 1946 m. kovo 27 d., žuvo DKA štabo viršininkas Piliakalnis – ltn. Aleksas Zepkus, karo mokyklą baigęs ir leitenanto laipsnį gavęs tik 1940 m. spalio mėn. penkioliktojoje aspirantų laidoje. Jis 1944 m. liepos–spalio mėn. tarnavo Tėvynės apsaugos rinktinėje, vėliau partizanavo Žemaitijoje: 1945 m. balandį atvyko į Didžiosios Kovos apygardą ir Žalio Velnio buvo paskirtas štabo viršininku bei Žalio Velnio pavaduotoju. Kartu žuvo partizanas Žaibas ir ryšininkė Laukinukė – Aldona Poviavičiūtė, žinoma dar ir Indyros slapyvardžiu.

Juozas Kudelis

Po šio susidūrimo Dobilas būrįs grįžo į Čiobiškio apylinkes ir vėl apsisėjo Darvydų girioje, kur 1946 m. birželio 6 d. būrį apsupo enkavėdistai. Keli partizanai žuvo, o po mūšio Dobilas vėl surinko būrio vyrus ir toliau laikėsi Darvydų girioje. Po dešimties dienų juos vėl aptiko enkavėdistai, vėl žuvo dalis būrio vyrų, ir po mūšio jau tik keturiose per vasarą slapstėsi Gėlvonų ir Jonavos valsčiaus giriose. 1946–1947 m. žiemą praleido Gėlvonų valsčiaus Pakalniškių kaimo Minderio sodyboje, o pavasarį vėl grįžo į Darvydų girią. Vis sukdami Gėlvonų ir Čiobiškio apylinkėse, Dobilas su savo vyrais sulaukė ir 1948 m. rudens, o žiemoti nuvyko net į Jonavos rajono Vareikių girią, kur žiemos stovyklą išsirengė dar ir Svilas-Slyva su dviem savo būrio vyrais. Tad iš viso buvo dešimt partizanų. Bet ten juos pastebėjo, matyt, iš lėktuvo, enkavėdistai, ir partizanai 1949 m. vasario 9 d. buvo apsupti. Verždamiesi iš apsupties, keturi partizanai ir E. Svilas žuvo, o Dobilas su likusiais grįžo į senąsias vietas Darvydų girioje. Čia praleido 1949 m. vasarą. Iš čia išsisklaidė žiemoti. Pavasarį, 1950 m. gegužės 11 d. vakarą, Dobilas su dviem partizanis nuėjo į Čiobiškį ir užėjo pas malūnininką Petrą Serapiną, kuris enkavėdistų jau buvo užverbuotas. Jam buvo nurodyta nugirdyti Dobilą, idėjus migdomųjų vaistų. P. Serapinas užsakymą įvykdė, o partizanams užmigus, iškvietė Musninkų milicininkus, kurie atvykę juos suėmė miegančius. Suėmė ir kitus bendražygius, iš viso 14 žmonių. Po ilgo tardymo 1951 m. pradžioje Dobilą ir du jo draugus nuteisė mirties bausme, kuri buvo įvykdyta 1951 m. gegužės 11 d. Kiti buvo nubausti įvairiomis bausmėmis. Taip partizanų veikla Musninkų valsčiuje buvo sunaikinta. Partizanauti dar liko Albinas Bagdonavičius-Vingis, kuris buvo suimtas Čiobiškio girioje 1951 m. gegužės 15 d., jo draugas Vytautas Treideris, žuvęs 1952 m., ir paskutinis partizanas Adomas Matačiūnas-Diemedis, suimtas tik 1952 m. rugpjūčio 30 d.

Juozas Kudelis-Dobilas buvo gabus jaunuolis. Dar mokytojaudamas vokiečių okupacijos metais buvo parašęs kelias dešimtis apsakymų. Dalį buvo pasiuntęs į tuometinę spaudą. Buvo parengęs apsakymų rinkinį, bet rinkinys dingo. Jis rašė ir eilėraščius. Jau partizanaudamas turėjo sudaręs rinkinį ir jį mašinėle padauginęs. Vienas egzempliorius pakliuvo saugumui, kai žuvo bendražygis Vladas Šetkauskas-Lazdynas. Kai J. Kudelis jau suimtas buvo tardomas, tai vienas iš kaltinimų buvo ir tas eilėraščių rinkinėlis. Mat jis buvęs patriotinis, antisovietinis. Teismo sprendime pažymėta, kad rinkinėlis būtų sunaikintas. Taip ir buvo padaryta: Kudelio eilėraščių rinkinys „Kovos daina“ buvo sudegintas Rygos Karo tribunolo archyve.

Marcinauskai gyveno Čiobiškyje. Tėvas Leonardas daug metų dirbo Čiobiškio bažnyčios varpininku ir gyveno nedideliame parapijos namelyje. Užaugino penkis vaikus. Vyriausias Juozas, gimęs 1916 m., išsimokė vargonininku ir dirbo Giedraičiuose. Buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenėje. Užėjus antrajai bolševikų okupacijai, jis parvyko į Čiobiškį ir prisidėjo prie Žalio Velnio. Buvo paskirtas štabo nariu ir

Paminklas 1946 m. birželio 6 d. Darvydų miške žuvusiems DKA partizanams atminti. Aut. R. Navickas. 2002 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

*Didžiosios Kovos
apygardos štabo narių
Mykolo Tveragos ir
Juozo Marcinausko
kapai Čiobiškio
kapinėse. 1997 m.
R. Trimonienės
nuotr. LGGRTC*

*Didžiosios Kovos
apygardos štabo nario
Jono Markulio kapas
Čiobiškio kapinėse.
1997 m.
R. Trimonienės
nuotr. LGGRTC*

vaikų namų patalpose perrašinėdavo įvairius raštus, laikraštėlių. Kai 1945 m. kovo 27 d. enkavėdistai užpuolė vaikų namus, Juozas Marcinauskas, slapyvardžiu Pluta, žuvo kartu su Jonu Markuliu ir Mykolu Tveraga.

Marcinauskaitė Janina, slapyvardžiu Neužmirštuolė, gimusi 1920 m., buvo štabo ryšininkė. Ji buvo suimta tą pačią dieną ir nuteista dešimčiai metų lagerio. Išvežta į Tolimųjų Rytų lagerius, dirbo miškuose, aukso kasykloje, šachtose. Išleista iš lagerio, vėl buvo pristatyta prie miško darbų netoli Magadano. Ten susipažino su lietuviu Daniūnu ir už jo ištekėjo. Darbe nusilaužė koją ir į Lietuvą grįžo su ramentais, šluba. Mirė Panevėžyje.

Marcinauskas Stasys, gimęs 1918 m., taip pat tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, o grįžęs buvo Čiobiškio zakristijonas. 1944 m. prisidėjo prie Žalio Velnio, nors ir buvo silpnos sveikatos – ryškėjo džiova. Jis irgi buvo suimtas ir išvežtas į lagerį, kur ir mirė.

Marcinauskas Vladas, gimęs 1922 m., Žalio Velnio buvo paskirtas partizanų būrio vadu, slapyvardžiu Tauras. Vėliau, 1945 m. rugpjūtį, Tauras paskiriamas DKA 6-ojo rajono viršininku. Jis vadovavo trims kuopoms, veikusioms Musninkų valsčiuje. 1947 m. kovo mėnesį Žalią Velnią pakeitęs apygardos vadas kapitonas Griežtas

Taurą paskyrė apygardos štabo trečiojo, arba Ryšių, skyriaus viršininku, bet 1948 m. kovo 2 d. jis buvo suimtas, nuteistas 25-eriems metams lagerio ir, išvežtas į Rusiją, greitai žuvo.

Po Juozo-Plutos žūties sribai tėvus iš namų išvarė, o namelį nugriovė. Dėl visų tų negandų tėvas tuojau susirgo ir mirė.

Jauniausioji duktė Elena, gimusi 1929 m., išgirdusi šūvius vaikų namuose, išbėgo iš namų ir pasislėpė. Slapstydamasi ir užaugo, o motina rado pastogę Rusiū Ragė. Kai duktė Janina grįžo iš Magadano ir apsigyveno Panevėžyje, ji pasiėmė pas save ir motiną, kuri ten mirė 1974 m.

Taip visi Marcinauskai – tikri kovotojai dėl laisvos Lietuvos – jau ilsisi Amžinybėje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Musninkų valsčiuje galima išvelgti tris sroves. Pačioje Musninkų seniūnijoje dar prieš karą veikė slapta komunistų kuopelė. Tos kuopelės nariai veikiai parėmė sovietinius okupantus ir 1940, ir 1944 m., o vokiečių okupacijos metais Musninkų seniūnijoje laikėsi ir raudonųjų okupantų būrelis, kurio nariai 1944 m. pirmieji valsčiuje stojo prie komunistinės valdžios vairo. Tiesa, iš jų buvo nemažai patriotų, kurie nuėjo su Žaliu Velniu kovoti dėl Lietuvos laisvės.

Kernavės apylinkėse žmonės buvo lenkiškos orientacijos ir partizanauti pas Žalią Velnią nėjo. Pati lietuviškiausia buvo Čiobiškio parapija. Čia beveik visi, seni ir jauni, palaikė partizanus, o jauni vyrai su ginklu rankose guldė galvas kovoje su okupantais.

Komunistai su partizanais kovojo visais įmanomais būdais. Sribai ginklu, vietos valdžia – partizanų šeimų persekiojimu, trėmimu. Jau 1945 m. liepos 17 d. partizanų vado Albino Gurksnio-Kerniaus tėvai, brolis ir dvi seserys buvo paimti iš namų ir išvežti į Permės sritį. Vėliau buvo išvežtos ir kitų partizanų šeimos. Čiobiškiečiai labiausiai nukentėjo per 1948 m. gegužės 22 d. vežimą. Kitus likusius vežė ir vėliau.

Sovietų valdžia sudorojo ir Musninkų valsčiaus kunigus. 1946 m. vasario 7 d. buvo suimti Musninkų parapijos vikaras kun. Alfonsas Ažubalis, Kernavės klebonas Zenonas Baužys, Čiobiškio klebonas Liudvikas Puzonas. Visi jie buvo apkaltinti partizanų rėmimu ir nuteisti po dešimt metų lagerio. Kun. Z. Baužys Magadano lageryje mirė 1947 m. rugsėjo 26 d. Kiti du po Stalino mirties grįžo į Lietuvą.

Iš Musninkų valsčiaus vėliau į tolimas šiaures buvo išvežta daug partizanų ir jų artimųjų, kurių daugelis į savo gimtąsias vietas grįžo jau tik prasidėjus Sąjūdžiui ar atgavus nepriklausomybę.

O šiandien tik žalios pušys, kurios dar neiškirstos, geriausiai gali prisiminti, kiek tame Musninkų valsčiuje buvo kovotojų dėl Lietuvos laisvės, kiek jų šaknys sugėrė kraujo. Žmonių kalba visa tai vis mažiau ir mažiau prisimena...

Erelio būrio partizanai iš Pamusių

Albinas Masaitis

Jonas Misiūnas-Žaliasis Velnias buvo ne tik talentingas aktyvios kovos prieš okupantus organizatorius, sumanus karys, bet ir gerai suprato, kad Lietuvos vyrus reikia saugoti lemiamoms ateities kovoms, kai baigsis Vokietijos–Sovietų Sąjungos karas ir Vakarų valstybės pareikalaus bolševikų pasitraukti iš okupuotų kraštų, taip pat ir iš Lietuvos. Tuo jis šventai tikėjo ir tikino kitus¹. Todėl patarė netarnauti okupantams, neiti į sovietų armiją, slėptis nuo mobilizacijos. Taip dauguma šaukiamųjų ir darė. Vieni, skatinami dar ir kitų motyvų, ėmė ginklą į rankas ir telkėsi į aktyviai kovojančių partizanų būrius, kiti paprasčiausiai pavieniui slapstėsi namuose išsirengtose slėptuvėse, miške. Pastaruosius NKVD kareiviai ir vietos sribai medžiojo kaip kiškius, dažnai nušaudami vietoje. Žaliasis Velnias, visa tai matydamas ir norėdamas padėti tiems pavieniui besislapstantiems vyrams, ėmė juos burti į ginkluotus būrius, kurie laikytųsi netoli savo namų, nesiveltų į nereikalingas smulkias kautynes, bet sugebėtų apsiginti nuo prievartos ir teroro ir būtų Didžiosios Kovos apygardos partizanų rezervas.

Vienas tokių būrių buvo sukurtas ir iš Pamusių kaimo vyrų. Mūsninkų valsčiuje jis buvo ne vienintelis. Ir ne tik Musninkų valsčiuje – jų buvo daug kur. Tad, kalbėdami apie jį, aptarsime būdingą anų laikų reiškinių, o ne pavienį, atsitiktinį įvykį. Ir jei ne viskas tada ten baigėsi taip, kaip buvo manyta ir tikėta, tai Žaliasis Velnias dėl to tikrai niekuo dėtas.

Pamusių kaimo vyrus, besislapstančius nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją, sutelkti į ginkluotą partizanų būrį padėjo DKA štabo narys, Žaliojo Velnio pavaduotojas Juozas Norkus-Kerštas, buvęs Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas, Musninkų pradžios mokyklos mokytojas (1941–1944 m.). Jis 1944 m. rudens pradžioje susitiko su Pamusių jaunuoliu Juozu Lisausku ir aptarė šį reikalą². J. Lisauskui tai neturėjo būti kokia nors staigmena, nes jis jau kurį laiką palaikė ryšius su besikuriančia DKA ir jos vadu Žalioju Velnium, nuo vasaros pradėjusiu gan dažnai su savo būriu lankytis ir Pamusių apylinkėse. Kad ir kaip ten buvę, bet J. Lisauskui buvo duotas Erelio slapyvardis ir pavesta vadovauti būsimam kaimo partizanų būriui. Prie jo tuojau pat prisidėjo ir Janionių, Lapėlių, Mantinionių, Ilgōjaus ir kitų artimesnių kaimų panašaus likimo vaikinių. Visi jie sudarė DKA Erelio partizanų būrį.

Būrys buvo vietinio pobūdžio, laikėsi Mantinionių girioje ir Pamusių apylinkėse, turėjo įvairių ginklų ir pakan-

Paminklas DKA partizanų būrio vadui J. Norkui-Kerštui, žuvusiam 1945 m. kovo 10 d. Kaimynėlių k., buvusioje našlės Sakalauskienės sodyboje, atminti. Pastatytas 2002 m. Aut. R. Navickas. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

¹ Daumantas J. *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 449.

² Alekna V. *Už žalia giria*, Vilnius, 1999, p. 94–95.

*Musninkų senųjų
kapinių pakraštys,
kur 1915–1918 m.
buvo laidojami
žuvę vokiečių kariai.
Pokariu čia
palaidota daug
DKA partizanų.
1997 m.
R. Trimonienės nuotr.
LGGRTC*

kamai šovinių. Į kokius nors didesnius DKA žygius retai eidavo, baudžiamosiose operacijose nedalyvaudavo. Vyrai privalėjo apsiginti, išsilaikyti ir išlikti. Taip ir įvyko – Erelio partizanų būrys sulaukė (netekęs tik kelių kovotojų) karo pabaigos. Bet lauktų permainų neįvyko. Vakarų pasaulis nepareikalavo Sovietų Sąjungos atsitraukti iš karo metu užimtų valstybių. Nepradėjo jis ir visų taip laukto karo prieš komunizmą. Okupuota Lietuva paliko viena kovoti dėl savo laisvės. Praradusiesiems viltį tai atrodė beprasmiška. Ir kai sovietų valdžia paskelbė eilinę amnestiją nuo mobilizacijos pabėgusiems ir vis dar besislapstantiems vyrams, karinėmis ir baudžiamosiomis akcijomis nepagarsėjusiems Erelio būrio partizanams lyg ir nebuvo ko baimintis, buvo galima legalizuotis. Taip dauguma jų ir padarė. Bet įvyko tai, ką ne kartą Žalioji Velnias buvo sakęs tiek savo kariams, tiek visiems krašto žmonėms – sovietų valdžia pasitikėti negalima. Po kurio laiko Musninkų pareigūnai ėmė rankioti vieną po kito buvusius Erelio būrio partizanus, kurpti jiems baudžiamąsias bylas, teisti juos ir daugeliui metų tremti į Vorkutos ir Sibiro lagerius. Bet ne visus spėjo surinkti, nes kai kurių neberado – pamatę eilinę sovietų apgaulę, jie buvo grįžę į mišką. Tik šį kartą ne pasislėpti nuo okupantų, bet kovoti prieš juos.

Nuo tų įvykių praėjo daug laiko, pasikeitė žmonių kartos ir šiandien daug kas ne visiems aišku, ne viskas suprantama. Miglotai kartais suvokiamos net anų laikų aplinkybės, labiausiai lėmusios vieną ar kitą veiksmą, poelgį. Manychiau, kad daugiausia aiškumo čia gali duoti ne tiek sausi, dažnai kagėbistų sąmoningai sujaukti ir iškraipyti faktai, išlikę archyvų dokumentuose, kiek gyvi ano meto įvykių dalyvių ar liudininkų prisiminimai. Tegu jie ir gerokai apnešti laiko dulkėmis, kartais nenuoseklūs ir fragmentiški, gal kiek ir subjektyvoki, bet užtat vieninteliai, duodantys galimybę jauste pajauti buvusią situaciją, tą į miglas jau grimztančią praeitį. Tad toliau ir bus pasakojama remiantis buvusio Erelio būrio partizano Alfonso Balsevičiaus prisiminimais, pateikiama autentiškų ištraukų iš jo rašinio „Kai naktis su diena maišėsi“.

„1944 m. rudens pradžioje visi šaukiamojo amžiaus vyrai gavo šaukimus į Ukmergės karinį komisariatą. Į registravimo punktą nuvyko tik aštuoni vyresnio amžiaus vyrai. Juos truputį apmokė ir pasiuntė į veikiančiąją armiją. Kiti, jaunesnieji, kurių buvo daug, liko slaps-

tytis namuose. Pradėjus vyrus gaudyti ir siųsti tiesiai į frontą, kaimo vyrai ėmė slėptis Mantinionių miške. Su jais kartu ten slapstėsi ir mano brolis Bronius. Tuo metu visi kalbėjo, kad rusai tuojau bus išvyti iš Lietuvos, reikia tik organizuotis į būrius ir slėptis nuo gaudymų. Vėlai vakare visi iš miško pareidavo į namus pavalgyti, pasiimti maisto, nusiprausti, o naktį – vėl į mišką.

Musninkų sribai jau nuo rugsėjo mėnesio padėjo ieškoti besislapstančių vyrų. Būdavo, kad, radę pasislėpusį, vietoje ir nušaudavo. Buvo atėję ir pas mus. Pasakiau, kad gimęs 1929 m., ir patikėjo. Bet taip rizikuoti buvo pavojinga. Kiti man patarė slėptis miške. Taip ir atsidūriau girioje. Teko miegoti po eglėmis. Buvo ruduo, dažnai lydavo, šalta – tai koks ten ir miegas. Nenusiavęs perdrėkusio apavo, apsilvilkęs rudeniniu paltu ar kailiniais, po egle šiek tiek nusnaudavau. O kartais, išsitiesęs ant egliaškių ir pasikišęs po galva kelmą, ir visai neblogai numigdavau. Miške būdavo saugu, į mišką sribai neidavo“³.

Rugsėjo mėnesio gale pas besislapstančius Pamusių vyrus atvyko DKA vadas J. Misiūnas-Žaliojo Velnias. Jis paaiškino esančią situaciją Lietuvoje ir pakvietė visus stoti savanoriais į partizanų būrį kovai su okupantais. Dauguma vyrų sutiko. Netrukus Žaliojo Velnias atsiuntė įgaliotą asmenį (tikriausiai tai buvo jo pavaduotojas J. Norkus-Kerštas), kuris apiformino partizanų būrio įkūrimą. Dešimt vyrų prisiekė būti partizanais ir ginti Lietuvą.

„Būrio vadu buvo paskirtas Juozas Lisauskas, slapyvardžiu Erelis. Jo brolio Petro slapyvardis buvo Perkūnas, Boleslovo Lisausko – Durtuvos, Stasio Lisausko – Danyla, Jono Cesiūno – Arklys, Broniaus Luchčiūno – Žaibas, Jono Ragausko – Leopardas, Alfonso Balsevičiaus – Štikas, mano brolio Broniaus – Tigras, o mano – Vamzdis. Šis mūsų dešimtukas davė priesaiką ir tapo pirmaisiais Erelio būrio partizanais“⁴.

Miške buvo ir daugiau vyrų, bet jie priesaikos nedavė. Kurį laiką jie laikėsi kartu su partizanais, bet kai šie, vykdydami rinktinės štabo užduotis, veiklą išplėtė, dauguma jų vėl pradėjo slapstytis pavieniui arčiau savo namų.

Pradžioje Erelio būrys kontroliavo tik Pamusių kaimo apylinkes. Anksčiau jas prižiūrėjo Žaliojo Velnio būrio ginkluoti vyrai. Buvo jau čia ir susišaudymų su rusų kareiviais ir sribais. Vieną jų pamini ir A. Balsevičius.

„1944 m. rugsėjį, kai sribai vaikščiojo po kaimus rinkti palikusius nuo fronto ginklų ir gaudyti vyrų, Pamusių kaimo sribas Juozas Zdanuskas su draugu iš Musninkų ėjo pas Bareikus. O čia buvo Žaliojo Velnio vyrai. Pamatę jau arti sribus, pasislėpė už šulinio rentinio. Šiems priėjus arčiau, partizanai staiga iššoko ir nušovė abu sribus. Paskui juos užkasė miške, kad nenukentėtų kaimo žmonės“⁵.

³ Balsevičius A. Kai naktis su diena maišėsi (mašinaraištis).

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

Dabar Pamusių vyrai buvo ginkluoti, susitelkę į būrį ir galėjo apsiginti. Būrys vis augo, jį papildė aplinkinių kaimų vyrai. Pulti nesiruošė, nes per menkos buvo jėgos prieš tokį galingą priešą. Visi suprato, kad svarbiausia apsiginti ir išsilaikyti. Bet, deja, aukų nebuvo galima išvengti. Pirmoji netektis buvo ypač skaudi A. Balsevičiui.

„1944 m. gruodžio 19 d. nakvynei nuėjome į prie miško esančią Miklošo gryčiukę. Mano brolių Bronių, tada jau Tigrą, vadas pasiuntė į kitą pamiškę žvalgybon. Mes miegojome. Sapnavau keistą sapną. Lyg man su broliu kažkas pripylė po taurę vyno. Brolis vyną išgėrė vienu mauku, o aš jį vis maišiau, maišiau, kol šis visiškai išsilaistė... Ryte sargybinis pastebėjo einančius į pamiškę sribus. Greit iššokome pro langą antroje namo pusėje ir grioviu bėgome į mišką. Stribai mus pastebėjo ir ėmė šaudyti. Mes atsišaudydami pabėgome. Nei stribai, nei kartu su jais buvę enkavėdistai į mišką nėjo. O brolis su jais susidūrė pamiškėje ir buvo nušautas. Aš iš karto šito nežinojau ir maniau, kad jis pabėgęs į mišką ar kur kitur pasislėpęs. Kai rytojaus dieną parėjau į namus, motina paklausė: „Tu vienas?“ „Vienas“, – atsakiau. Ir ji pravirko: „Nėra mūsų Broniuko...“

Kitą dieną su keliais vyrais išėjau ieškoti brolio. Mama jau buvo išėjusi labai anksti. Priėję prie miško, išgirdome raudant motiną. Nubėgome į raudojimą. Čia pamatėme po eglės šaka aukštiekninką brolių. Kepurė nukritusi, ranka atmesta, petys kruvinas, pilvo irgi žaizda. Kojos be batų. Kaip norėjosi, kad čia ne brolis būtų... Parvežėme namo, paguldėme kambariuke. Atšilus kūnui, žaizdos pradėjo kraujuoti. Per naktį sukėlė karstą, atėję kaimynai sugiedojo „Viešpaties angelą“. Nuo širdies skausmo nėra kur dėtis. Bet jau ir aušta, reikia man slėptis, nes gali pasirodyti stribai. Sunku buvo atsisveikinti su broliu. O kas laukia manęs? Prislopinęs raudą, dingau krūmuose ir po kurio laiko jau buvau miške.

Paryčiais išvežė ir karstą su brolio palaikais. Lydėjo vos keli žmonės – bijojo, kad nepastebėtų stribai, nes tuomet ir mamai, ir kitiems būtų buvę blogai“⁶.

Tuoju po šio susirėmimo su enkavėdistais ir sribais Erelio būrys patraukė į kitus miškus. Ten visur rasdavo partizanų, vietos būrių kovotojų. Veikimo teritorija išsiplėtė. Ji jau apėmė kelis gretimus valsčius abipus Neries. Būrys vykdavo įvairias užduotis. 1945 m. pradžioje, Žaliojo Velnio būrių partizanams pradėjus stambias kovines operacijas užneryje, Erelio būrys buvo pasiūstas prie Kaugonių⁷. Apie tai dar gerai atsimena ir A. Balsevičius.

„Prie Kaugonių teko saugoti kelią nuo Žaslių. Įsitvirtinome miško aukštumėlėje, apsuptoje raisto. Aš įsitaisiau (pagal statusą) gana saugioje vietoje. Juk mano priežiūroje buvo

⁶ Ten pat.

⁷ Abromavičius S. *Didžioji kova*, Kaunas, 1999, p. 200.

visa medicina: tvarsliava, būtinausi vaistai, kitos pirmosios pagalbos priemonės ir įrankiai. Ir šiandien atsimenu, kas tada man nutiko. Ogi belaukdamas ir bežiūrėdamas [kareivių], matyt, užsnūdau... Pamačiau, kad prie mūsų artėja būrys kareivių, o mūsiškiai nešauko, nėra jokios komandos. Aš netekau žado ir negaliu pajudėti. Ir štai vienas kareivis kad voš su buože man per galvą... Staiga kilsteliu galvą, o nuo jos nukrenta apledėjęs sniego luitas. Ir nei karių, nei nieko. Tik tuojau išgirstu komandą: „Palikti pasalą!“⁸

Žaliojo Velnio reikalavimu, ir rezerviniai būriai, pasiūsti kur nors atlikti konkrečių užduočių, negalėjo kiek ilgiau užsibūti vienoje vietoje. Jie privalėjo judėti ir judėti. Taip jų negalėjo apsupti ir sunaikinti didesnės priešų jėgos.

„Traukdavome ir traukdavome per pusnėtus miškus. Vakare kur nors pamiškės sodyboje priguldavome, užkąsdavome visai dienai, ir paryčiais vėl į mišką. Mūsų ruože sribai per daug nesiautė, gal ir bijojo. Sausio pabaigoje sugrižome į savo kraštą. Kaip buvo gera užėiti pas savus žmones, pavalgyti, nusiprausti! Sieloje pasidarė linksniau. Būrio vadas leido pailsėti namuose, bet įsakė nerodyti niekam ginklų ir patiemis niekur viešai nesirodyti...“⁹

1945 m. vasario 4 d. į Pigonių ir kitus kaimyninius kaimus atvyko keliolika partizanų būrių. Šiame susibūrimo dalyvavo ir Erelio būrio partizanai. Apie partizanus kažkas pranešė Musninkų sribams. Bet partizanai pastebėti buvo, matyt, tik vienoje sodyboje, nes tik dešimt sribų, vadovaujamų Petro Stankevičiaus, atskubėjo į Pigonis ir apsupo nurodytą namą. Įvyko kautynės. Devyni sribai žuvo. Gyvas liko tik P. Stankevičius. Šio mūšio metu žuvo kartu su partizanais buvusi Žaliojo Velnio žmona Ona Misiūnienė, trys partizanai (Kibirskštis, Vanagas ir vienas vokietis) buvo sužeisti. Partizanų būriai iš Pigių greitai išsisklaidė. O. Misiūnienės palikai buvo nugabenti į Čiobiškį ir naktį ten palaidoti vietos kapinėse. Karstą paskubomis sukėlė Ignas Kazlauskas iš Janionių kaimo. O sužeisti partizanai buvo gydomi Rusių Rago kaime pas patikimus žmones. Kai rytojaus dieną iš Širvintų atvyko apie du šimtus NKVD kareivių ir sribų, Pigiųyse jie jau nieko neberado. Išsislapstę buvo ir Erelio būrio partizanai. Apie jų dalyvavimą kautynėse liudija šie A. Balsevičiaus žodžiai:

„Pigonių kautynių metu saugojom kelią Liuliškių kaime nuo Kernavės pusės. Prie Liukonių pamatę sribų būrį, pastojome jiems kelią. Sribai greitai pasitraukė“¹⁰.

Žiemos metu partizanams laikytis būriu būdavo nelengva. Ypač rezerviniams būriams, besibazuojantiems nedidelėje teritorijoje. Todėl Erelio būrio partizanai žiemą buvo priversti lindėti bunkeriuose, įvairiose slėptuvėse. Daug išradingumo reikėjo turėti, norint išlikti nepastebėtam. Apie bent kiek normalesnes gyvenimo

⁸ Balsevičius A. *Kai naktis su diena maišėsi* (mašinarštis).

⁹ *Ten pat.*

¹⁰ *Ten pat.*

sąlygas čia negalėjo būti ir kalbos. Enkavėdistai ir stribai kasdien visur šniukštinejo; ir mažiausiai įtartina vietą badė, smaigė, ardė. Sunku šiandien ir įsivaizduoti, kaip tada gyveno ir ką patyrė besislapstantys partizanai. Nelengva ir pasiaukojanti kova vyko ir be šūvių, be kautynių.

„Vasario mėnesį slapsčiausi pas Kanclerius. Jų kamaroje buvo duobė bulvėms, gana ilga, kaip tik užtenka išsitiesti. Uždeda ant viršaus lentas, užžeria bulvėmis ir visai gerai: saugu, ramu. O iš Musninkų vis eidavo stribai ir milicininkai ieškoti. Klojimuose šiaudus badydavo durtuvais, specialiais smaigais. Bet retai ką rasdavo. Jei jau slepiasi žmogus, tai daro taip, kad nerastų. A. Kazlauską rado namuose. Varėsi į Musninkus. Palecke ties griova liepė bėgti. Čia pat upė, miškas. Jis ir šoko į šalį. Stribų automatai visada būdavo paruošti. Taip ir žuvo jaunas vyras. O štabui pranešė, kad nušautas pabėgti bandęs banditas.

Kovo mėnesį slėpiausi Liuliškių kaime pas krikšto tėvus. Tenai kiaulių garde padarė antrą pertvarą. Išėmęs viršutinį rąstą, įlisdavau į tamsų siaurą plyšį ir gulėdavau išsitiesęs. Ir iš vienos, ir iš kitos pusės kriuksi kiaulės. Ilgai ten gulėjau...

1945 m. Didįjį šeštadienį išėjau mamos aplankyti, šiek tiek jos liūdnas dienas praskaidrinti, širdį apraminti. Pamiškėmis, pakrūmiais, grioviais, dairydamasis į visas puses, atėjau į namus. Jau buvo įdienoję. Radau ją vieną, parimusią ant tvoros prie gėlyno. Akys raudonos, sausos, liūdnos. Mane pamačiusi, akimirksniu apsidžiaugė, bet iš karto ir nusigando: „Vaikeli, kodėl atėjai, juk tave čia pagaus...“ Ir pravirko. O ašaros neriedėjo. Jų jau nebuvo – visos išlietos...

Sunkus buvo jos gyvenimas. Palaidojo du savo brolius, brolio sūnų, tėvus, septynių mėnesių dukrelę ir vyrą, teturėdama tik 35 metus. Liko du sūnūs ir 8 ha žemelės. Reikėjo vargti. Sūnūs užaugo. Ir štai vieną, 22 metų, jau palaidojo, o antrasis baisiausiam pavojuje...

Pasėdėjome, pavalgėme, sulaukėme vakaro namuose, klausydamimi, ar kur neloja šunys, ar nepoška šūviai. Nesijautė šventės. O juk, būdavo, ketvirtadieniais šveisdavomės namuose, penktadieniais ruošdavomės šventėms, o šeštadieniais – į bažnyčią. Pamaldų metu tyła. Ir štai 12 val. kunigas sugieda „Per Tavo šventą prisikėlimą“. Suskamba visi varpai varpeliai, atgyja vargonai, užgieda choras. Ir tavo visu kūnu prabėga šiluma, šventas jausmas: Kristus prisikėlė – atgimsi ir tu, atsinaujins tavo dvasia. Kaip būdavo gera ir gražu!..

Naktį kiek pamiegojęs, paryčiais vėl pagrioviais, pamiškėm, kaip zuikis, krūpčiodamas nuo kiekvieno šuns amtelėjimo, parskuodžiau į tvartą, į savo gardą. O kaip norėjosi pakvėpuoti gaiviu pavasario oru, pasigrožėti sprogstančiais blindės pumpurais, plaukiančiais debesėliais!..“¹¹

Karo audrai nudundėjus į Vakarų, besislapstančių nuo mobilizacijos vyrų jau taip neieškojo. Erelio būrio par-

¹¹Ten pat.

tizanai pradėjo laikytis arčiau namų. Taip jie ir sulaukė karo pabaigos. Sovietų valdžia dar kartą paskelbė amnestiją besislapstantiems nuo kariuomenės vyrams ir agitavo juos legalizuotis. Liepos mėnesį pirmas su iš kažkur ištrauktu senu šautuvu į Musninkus nuėjo Juozas Lissauskas-Erelis. Kai jis, atidavęs šautuvą, grįžo į Pamusius, drąsiau į Musninkus pradėjo eiti ir kiti vyrai. Tik jie ėjo be ginklų, nes juos iš visų buvo surinkęs J. Lissauskas ir kažkur paslėpęs. Legalizavosi tada ir Alfonsas Balsevičius. Apie tai jis sako:

„Mano motinai Musninkų milicijoje buvo pasakyta: jei neateis sūnus, paimsimė tave. Ir nuėjau. Klausė, kur buvau, ką dariau. Kadangi mūsų kaimo apylinkėse sunkių nusikaltimų nebuvo padaryta, tai ir milicija žinojo, kad mes ne kokie banditai. Paleido. Liepė eiti ir dirbti savo ūkyje. Kiti irgi užsiregistravo, dirbo namuose“¹².

Bet neilgai legalizavęsi ereliai ramiai arė žemę, valė derlių. Jau rugsėjo mėnesį J. Lissauskas buvo suimtas ir nuvežtas į Ukmergę. Prasidėjo tardymas. Tuoju suėmė ir jo brolių Petrą. Pradėjo suiminėti ir kitus buvusius Erelio būrio partizanus. Visi paprastai gaudavo lapelius atvykti į Musninkus, lyg ir dėl duoklės, o kai atvykdavo – ir suimdavo. Tokių lapelių gavo ir A. Balsevičius. Gavo – ir 1947 m. ankstų kovo 26 d. rytą išėjo... dešimčiai metų.

„Rytas buvo saulėtas, ir mano kelias ėjo į rytus, prieš saulę. Už toarto – kluonas, toliau – gili, medžiais apaugusi dauba, kurioje prabėgo visa mano nerūpestinga vaikystė, ganant karves, avis. Kiek čia dainų išdainuota, kiek išsvajota, kiek su mama prakalbėta, knygų perskaityta!

Mama palydėjo mane iki vartelių ir žiūrėjo, kolėjau lyguma. Leidamasis į daubą, aš vis mažėjau jos akyse. Paskutinį kartą atsigręžęs dar mačiau mamą. Ji buvo prisidengusi ranka akis. Gal nuo saulės spindulių, o gal kad aš jų, liūdnu, nematyčiau. Ir aš dingau dauboje. Iškilęs kitoje jos pusėje, prie vartelių mamos jau nemačiau. Taip išsiskyrėme amžiams. O aš nuėjau ilgą ir neapsakomai sunkų kelią. Bet likimas man buvo vis tik palankesnis negu kitiems – aš grįžau į tėviškę! O kiek jų liko tundroje šakalams maitintis. Nei kapelio, nei kryželio“¹³.

A. Balsevičius, kaip ir visi kiti suimtieji Erelio būrio legalizavęsi partizanai, buvo apkaltintas banditizmu, žudynėmis, apie kurias jis nebuvo nė girdėt girdėjęs. Nors nė vienas iš jų šių kaltinimų nepatvirtino, visi jie buvo nuteisti daugeliui metų kalėti ir išvežti į Vorkutos ir įvairius Sibiro lagerius. Daug jų iš ten nesugrįžo. O A. Balsevičiui, kaip jis pats sako, „likimas buvęs palankesnis“.

„Viešpatie, jau Lietuva! Lekia pro šalį berželiai, sveikina naujai atgimusius, nuo mirties išsigelbėjusius, namų, tėvynės pasiūlgusius, žmoniškos šilumos ištroškusius... Šilas. Kiek čia grybauta, uogauta, vaikščiota – juk šis kelias į Čiobiškį veda. Einu per kaimovietę.

¹²Ten pat.

¹³Ten pat.

Tik vienas namas stovi. Einu Nuotakos grioviu, kad nieko nesutikčiau. Griovys neatpažįstamai pasikeitęs: apaugęs krūmais, užvirtęs medžiais. Štai ir Skynimėlio griovelis. Šaltinėlis sruvena, tik žole apaugęs. Einu į kalną. Sena obelis laukinė. Einu takeliu, kuriuo prieš dešimt metų išėjau. Užlipau ant kalno. Kluonas, medžiai, toartas sudegęs. Namas stovi. Yra ir tvora, ant kurios kadaise mama rymojo, manęs laukdama. Dabar jau nerymo – atšalusios jos pėdos, jos nėra. Likusi tik mano širdyje... Priėjau prie namo, atsiklaupiau prie slenksčio, pabučiavau jį ir atsėdau. Durys užrakintos. Pasidarė graudu graudu. O aš vis sėdžiu. Nuo ko pradėti? Ką valgyti? Kuo apsirengti? Ant mano pečių tik plonas be kamušalo švarkelis...“¹⁴

Tokia lemtis buvo visų, išlikusių gyvų ir sugrįžusių iš lagerių. Reikėjo kurtis nuo nieko. Tik džiaugsmas, kad esi tėvynėje, palaikė ir teikė jėgų. Bet daugeliui jos buvo jau labai išsekusios ir ilgam jų nepakako. Nedaug šiandien telikę ir Pamusių erelių. O buvo jų nemažas pulkas. Štai jie:

1. Apelevičius (ar Aperavičius)-Barzda, partizanas, žuves 1945 07 10 Musninkų vls.
2. Balsevičius Alfonsas, Adolfo-Štikas, gim. 1927 m. Pamusių k., partizanas, suimtas 1947 03 26, nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių.
3. Balsevičius Alfonsas, Adomo-Vamzdis, gim. 1927 m. Pamusių k., partizanas, suimtas 1947 03 26, nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių.
4. Balsevičius Bronius, Adomo-Tigras, gim. 1921 m. Pamusių k., partizanas, žuves 1944 12 18 prie Musės.
5. Bareika Antanas, Antano-Uosis, gim. 1921 m. Stanisloviškių k., partizanas, suimtas 1946 11 25, kalintas Ukmergėje, Kirovo sr., ten ir mirė.
6. Bareika Jonas, Antano-Vėjelis, gim. 1919 m. Stanisloviškių k., partizanas, 1948 05 22 su šeima išvežtas į Igarką.
7. Bareikaitė Cecilija, Antano-Laputė, gim. 1922 m. Stanisloviškių k., Erelio būrio ryšininkė, suimta 1947 10 04, nuteista 7 m. lagerio.
8. Bareikaitė Bronislova, Antano, gim. 1913 m., Erelio partizanų būrio rėmėja.
9. Bareikaitė Vladislova, Antano, gim. 1916 m., Erelio partizanų būrio rėmėja.
10. Bauka Antanas, Antano-Uosis, Erelio būrio partizanas.
11. Buteika (ar Buteikis) Edvardas, Stasio-Žėrutis, gim. 1919 m., Erelio būrio partizanas.
12. Cesiūnas Jonas, Motiejaus-Arklys, gim. 1919 m. Ilgōjaus k., partizanas, žuves 1945 02 04.

Paminklas Pamusių kaimo žmonėms, kovojusiems ir žuvusiems partizaniniame kare, kalėjusiems lageriuose ir buvusiems tremtyje, atminti. Pastatytas 1990 m. Aut. A. Balsevičius. 1999 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

¹⁴Ten pat.

13. Cesiūnas Jonas, Juozo-Ažuolas, gim. 1923 m. Ilgojauš k., Erelio būrio partizanas.
14. Cesiūnas Stasys, gim. 1921 m., buvo Bolševiko būryje, vėliau perėjo į Erelio būrį, kalėjo nuo 1947 06 12.
15. Hoenas Johanas, Johano-Jonas, gim. 1916 m. Vokietijoje, 1944 m. pasilikęs nuo vokiečių kariuomenės dalinio partizanavo Bolševiko, Erelio, Dobilo būriuose, suimtas 1947 04 02, nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. be teisių.
16. Jadzinevičius Vytautas, Vinco, gim. 1920 m. Pamusių k., partizanas, žuvęs 1945 m.
17. Kareckas Bronius-Bijūnas, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas, kalėjo lageryuose 1946 02 09 – 1956 04 10.
18. Kareckas Feliksas, Jokūbo-Juodvarnis, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
19. Kižla Stasys, Mykolo-Žėrutis, gim. 1929 m. Pamusių k., partizanas, kalėjo lageryje 1946 01 31 – 1953 05 01, tremtyje išbuvo iki 1956 01 31.
20. Lisauskaitė Pranciška, gim. 1927 m. Pamusių k., Lisausko Juozo – Erelio sesuo, būrio ryšininkė, suimta 1946 m. ir nukankinta 1947 m.
21. Lisauskas Albinas, Mykolo-Putinas, iš Janionių k., Erelio būrio partizanas.
22. Lisauskas Balys, Adolfo-Durtuvas, gim. 1926 m. Pamusių k., partizanas, suimtas 1947 04 09, nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių.
23. Lisauskas Stasys, Adolfo-Danyla, gim. 1923 m. Pamusių k., Erelio ir Kerniaus būrių partizanas, suimtas 1947 04 12, nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių.
24. Lisauskas Bronius, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
25. Lisauskas Feliksas-Žibutė, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
26. Lisauskas Juozas, Jono-Erelis, gim. 1918 m. Pamusių k., partizanų būrio vadas, suimtas 1945 m. rugsėjo mėn.
27. Lisauskas Petras, Jono-Perkūnas, gim. 1923 m. Pamusių k., Juozo-Erelio brolis ir pavaduotojas, suimtas 1947 04 03, nuteistas 20 m. lagerio ir išvežtas į Vorkutą, 1954 m. ištremtas į Igarką.
28. Lisauskas Pranas, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
29. Lisauskas Silvestras, Simono, gim. 1913 m. Pigónių k., Erelio būrio partizanas, suimtas 1945 12 12, nuteistas 10 m. lagerio.
30. Lisauskas Steponas-Lapas, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
31. Lisauskas Jonas, Vinco-Katinas, iš Steponavos k., Erelio būrio partizanas.
32. Lisauskas Viktoras, Erelio būrio partizanas.
33. Lučiūnas-Lučinskas Bronius-Žaibas, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
34. Miklušis Edvardas-Jurgis, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
35. Mikučionis Stasys, Kazio-Lakūnas, gim. 1925 m., iš Mantinionių k., Erelio būrio partizanas.

36. Paškevičius Antanas, Antano-Don Žuanas, gim. 1920 m. Pigonių k., vėliau slapyvardžiu Viesulas įkūręs atskirą DKA partizanų būrį, suimtas 1944 m. pabaigoje, išvežtas į Vorkutą ir ten žuvo.
37. Paškevičius Balys, Antano, iš Pigonių k., Erelio ir Viesulo būrių partizanas, suimtas 1946 m. Kaune.
38. Paškevičius Viktoras Vytautas, Antano-Samana, gim. 1925 m. Pigonių k., Erelio būrio partizanas, dalyvavo Kaugonių mūšyje (1945 04 13–14), jo akyse žuvo DKA (tuo metu perorganizuotas į 5-ąjį LLA rajoną) vadas Mykolas Kareckas-Serbentas, pats žuvo kiek vėliau, 1946 m.
39. Pavasaris Henrikas, Motiejaus-Karvelis, gim. 1926 m. Janionių k., Erelio būrio partizanas, 1947 04 09 – 1957 09 26 kalėjo Vorkutos lageriuose.
40. Pavasaris Jonas, Viktoro-Jurginas, gim. 1922 m. Janionių k., Erelio būrio partizanas, 1947 04 09 – 1954 04 24 kalėjo Vorkutos lageriuose.
41. Ragauskas Jonas, Leopardas, iš Ilgojus k., Erelio būrio partizanas, 1945 12 26 – 1949 12 12 kalėjo Vorkutos lageriuose.
42. Ručinskas Mykolas-Žirnis, gim. 1919 m. Janionių k., Erelio būrio partizanas.
43. Ručinskas Henrikas, Jono-Lakštingala, gim. 1926 m., Erelio būrio partizanas.
44. Savickaitė Jadvyga, Jono-Nania, Rūta, gim. 1919 m., Erelio būrio partizanų pagalbininkė ir rėmėja, jų aprangos tvarkytoja.
45. Sipavičius Vytautas, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas, suimtas 1944 m. pabaigoje.
46. Skorupskas Juozas, iš Janionių k., Erelio būrio partizanas, 1945 m. liepos mėn. legalizavosi ir nuėjo dirbti į Musninkų miliciją, padėjo partizanams.
47. Tamošiūnas Stasys, Kazio-Arštikas, iš Pamusių k., Erelio būrio partizanas.
48. Užkurnys Vytautas-Gulbė, iš Janionių k., Erelio būrio partizanas.
49. Vilkelis Stasys-Jurgis, gim. 1926 m., iš Lapėlių k., Erelio būrio partizanas¹⁵.

Pokario metai buvo tragiškas laikas. Nebuvo tada lengvų sprendimų ar išeičių, kurios būtų galėjusios užtikrinti žmogaus saugumą be sąžinės kompromiso. Nepaisant didelių aukų ir didvyriškumo, partizanai taip pat nelaimėjo pergalės. Bet jie niekada ir nesitikėjo ją iškovoti vien savo jėgomis. Ilgai partizanai laukė Vakarų pagalbos, bet jos nesulaukė. Tūkstančiai vyrų išėjo į mišką ir nesugrįžo. Po daugelio metų grįžo tik tie, kurių sovietų valdžia nespėjo nukankinti ar numarinti Sibiro lageriuose, tremtyje. Nekartodamas šių seniai jau visiems žinomų dalykų, straipsnį norėčiau apibendrinti šiomis Kęstučio K. Girniaus gana išvalgiomis mintimis, pareikštomis dar Lietuvai neatgavus nepriklausomybės:

¹⁵ Duomenys iš: Alekna V. *Užė žalia giria*, Vilnius, 1999; Abromavičius S. *Didžioji kova*, Kaunas, 1999; DKA Erelio būrio partizano Alfonso Bal-sevičiaus informacija iš jo prisiminimų, pateiktų raštu ir žodžiu (2000–2002 m.).

„Jei dabar aišku, kad partizanų padėtis buvo beviltiška, tai tomis apsisprendimo dienomis reikalai buvo labai migloti. Nutarimas ginklu kovoti dėl šalies laisvės nebuvo nei neprotingas, nei negarbingas. 1944 m. atsistojus prieš klausimą, ar rizikuoti mirtimi, stojant į nenekčiamų komunistų kariuomenę, ar rizikuoti mirtimi tėvynės miškuose, daug lietuvių pasirinko antrąjį sprendimą. Vargu ar buvo labiau beprasmiškų mirčių negu tų prievarta mobilizuotų jaunuolių, kurie krito tarnaudami vieno žiauraus diktatoriaus kariuomenėje kovoje su kitu, ne mažiau bjauriu tironu. Tūlas ūkininkas turbūt apgailestavo sprendimą neremti nei partizanų, nei valdžios, kai vieną rytą į jo sodybą įsiveržę stribai pranešė, kad jis ir jo visa šeima ištremiami į Sibirą“¹⁶.

Čia derėtų abejojantiems dar kartą pasakyti: Žaliasis Velnias ne pastūmėjo jaunuolius į beprasme mirtį, bet, priešingai, – jis juos apsaugojo nuo beprasmes mirties. Ir menkiausia Laisvės ir Nepriklausomybės auka nėra beprasme.

Laisvės kovotojai iš senųjų Vindeikių

Antanas Bernotas

Spaudai parengė Albinas Masaitis

Prieš Antrąjį pasaulinį karą Vindeikiai buvo didžiausias ir lietuviškiausias kaimas Mūsninkų valsčiuje. Gyventojų skaičiumi tada jis pranoko net valsčiui priklausantį garsųjį Kernavės miestelį, o lietuviškiausias buvo ne tik todėl, kad jame gyveno vien lietuviai, bet ir todėl, kad jie laikėsi dorų lietuviškų papročių ir tradicijų, buvo tautiškai susipratę, žinojo laisvės ir nepriklausomybės kainą. Apie tai ir norėčiau pakalbėti.

Pradėsiu gal kiek neįprastai – nuo pranašystės. O buvo taip. Spaudos draudimo laikais ir mūsų kaime buvo knygnešij. Žymiausias iš jų buvo Mykolas Jankūnas, visų vadinamas Michalka, nes kaime tokia pavarde ir tokiu vardu buvo net keli žmonės. Aš tą Michalką prisimenu iš mažens. Tada jis buvo jau labai senas, bet dar daug ką įdomaus papasakodavo iš knygnešystės laikų, kurie man atrodė paslaptingi, šiurpūs ir baugoki. Vis pavojai, žandarai, tremtys į Sibirą... Kaip pasakojo tėvas ir kiti senyvi kaimo gyventojai, tai jie tas Michalkos atneštas lietuviškas knygas skaitydavo draugėn suėję, nes tais laikais dar daug kas nemokėjo skaityti, ypač moterys. Kartą skaitė kažkokias pranašystes (tikriausiai Mikaldos), kur buvo rašoma, kad ateis toks laikas, kai bus daug negyvų žmonių ir jų nelaidos. Vienas senukas klausė, klausė, atsikėlė ir nusispjovęs pasakė: „Vienas durnius parašė, o kitas skaito. Kurgi taip matyta, kad nelaidos negyvų!“ Taip tada, be abejo, manė ir kiti, jaunesni. Ir niekam net minties negalėjo kilti, kad jų pačių kaime, jų pačių vaikams ir anūkams taip atsitiks – gulės jie užmušti, dienų dienom nepalaidoti...

Antanas Bernotas

¹⁶Girnius K. K. *Partizanų kovos Lietuvoje* (fotografotinis leidimas), Vilnius, 1990, p. 402.

Tautinis ir politinis Vindeikių kaimo žmonių brandumas pradėjo reikštis paskelbus Lietuvos nepriklausomybę. Jauna Lietuvos valstybė turėjo gintis nuo daug galingesnių priešų, o savos kariuomenės dar neturėjo. Gelbėjo tik savanoriai. Iš Vindeikių kaimo savanoriais išėjo devyni vyrai, bet mano atmintyje teišliko tik septynių pavardės. Tai Juozas Aniūkštis, grįžęs iš JAV, Vincas Bernotas, Antanas Jankūnas, Pranas Jurkūnas, Edvardas Naraškevičius, Vlado, Juozas Naraškevičius, Andriaus, Leonas Naraškevičius, Motiejaus. Vėliau, jau kariaujant su lenkais, keletas kaimo vyrų dar buvo mobilizuota. Vienas iš jų, Juozas Jankūnas, dažnai man vis pasakodavo apie kautynes Bajoriško kaime, kur jam buvo tekę dalyvauti.

Vindeikiškiai 1938 m. prie pieno supirkimo punkto Paširvinčio dvare. Iš A. Bernoto asmeninio archyvo

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, dalis savanorių dar kurį laiką tarnavo pasienio policijoje, o tik vėliau pradėjo ūkininkauti. Lietuvos valdžia visiems savanoriams buvo davusi žemės. Mūsų kaimo savanoriams žemė buvo skirta iš Paširvinčio dvaro laukų, kurie ribojosi su Vindeikių kaimo žeme. Tik V. Bernotas sklypą gavo Kaišiadorių apskrityje, o J. Aniūkštis – iš Santariškių dvaro.

Laisvoje Lietuvoje pradėjo klestėti švietimas, kultūra, kilti dvasinis ir materialinis žmonių gyvenimas. Visose srityse buvo reformos, atsirado daug kas nauja. Taip buvo ir Vindeikiuose. Kaip tik šiuo laikotarpiu jie išaugo, suklestėjo ir išgarsėjo. Ypač juos išgarsino Musninkų valsčiaus šaulių būrio dūdų orkestras, kuriame grojo daugiausia šauliai iš Vindeikių. Jie ne tik kiekvieną vakarą, ypač pavasarį po gegužinių pamaldų, linksmindavo kaimą, bet be jų neapsieidavo jokios šventės ar iškilmės ir Musninkuose. Garsino Vindeikius ir kiti šviesesni ir pažangesni kaimo jaunuoliai.

Nuo 1930 m. Vindeikiuose pradėjo klestėti klotimo teatras. Jis čia atsirado darbščios ir energingos mokytojos Apolonijos Jackūnaitės iniciatyva. Pirmasis veikalas „Genovaitė“ buvo parodytas Paširvinčio dvaro klotime, nes tada ten, Paširvinčio dvare, buvo ir pradžios mokykla, į kurią eidavo Vindeikių kaimo vaikai. Spektaklis

turėjo didelį pasisekimą, ir visų, norinčių jį pamatyti, nesutalpinino net dvaro klojimas. Po to tokie spektakliai buvo pradėti statyti ir rodyti jau ir Vindeikių ūkininkų klojimuose. Visuomet dalyvaudavo ir minėtas šaulių dūdų orkestras, o Musninkų žydukai atvažiuodavo paprekauti papirosais, riestainiais, alumi.

1936 m. pastačius Vindeikiuose pradžios mokyklą, klojimo teatras persikėlė į ją. Išardžius vieną surenkamąją klasės sieną, dvi klasės būdavo sujungiamos į vieną didelę salę. Čia ir sutilpdavo žiūrovai. Svarbiausia – spektakliai tapo ne sezoniniai ir turėjo nuolatinę vietą.

Išsiskirsčius kaimui į vienkiemius, liūdniau nebuvo. Ir toliau vakarais visur dainavo, linksminosi atskirose gryčiose. Jei netilpdavo į vieną, rinkdavosi dviejose. Mes, paaugliai, rengdavome atskirai savo vakarones, nes netarnavusio kariuomenėje tada niekas bernu nelaikė ir mergaitės į tokį nežiūrėdavo. Kai dabar pagalvoju – gražiai tada jaunimas linksminosi. Ir šokių, ir dainų begales mokėjo. Ypač buvo balsingos Pigašių kaimo merginos. Tik pavydėti joms galėjai. O dabar, jei kas lauke uždainuoja, tai tokį palaiko pilstuko prisisiurbusiu ar šiaip kvanktelėjusiu...

Gražų, laisvą ir klestintį Vindeikių kaimo, kaip ir visos Lietuvos, gyvenimą sujaukė Antrasis pasaulinis karas, bolševikų ir nacių okupacijos, pokario baisumai. Nutrūko vaidinimai ir vakarėliai, nutilo šaulių dūdų orkestras, jaunimo dainos. Kaimas tarytum susigūžė. Subruzdavo tik už bolševikų pinigus tukę antivalstybiniai gavalai. Štai iš gretimo Priėnų kaimo, kuriame nuo seno gyveno pusė rusų, švenčių dienomis, išsikėlė raudoną skudurą, būriai traukdavo per mūsų kaimą į Musninkus, į ten organizuojamus bolševikų mitingus. Galima tik įsivaizduoti, kaip mūsų žmonės į juos žiūrėjo...

1940 m. birželio 14 d. išvežė mūsų mokytoją Juozą Cimbolaitį, kuris buvo Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas. Jam atminti per visą vokiečių okupacijos laiką mokykloje ant sienos kabėjo juosta su tokiu užrašu:

*Vindeikiškiai,
1930 m. suvaidinę
Paširvinčio dvaro
klojime pirmąjį
spektaklį „Genovaitė“.
Iš A. Bernoto asm.
archyvo*

„Buvęs šios mokyklos vedėjas Juozas Cimbolaitis ir jo šeima yra vieni iš tų 50-ties tūkstančių lietuvių, kuriuos žvėriška bolševikų ranka išplėšė iš mūsų tarpo. Minėkime jų vardus su meile, pagarba ir didžiausiu ilgesiu širdyje“.

Sugrižę bolševikai Lietuvos žmonėms padarė dar klaikesnių dalykų, bet tada mums, šito dar nepatyrusiems, tai buvo siaubas. Tokio masto ir tokio žiaurumo žmonių vežimas iš gimtųjų namų niekados niekam neišdils iš atminties. Tad 1941 m. prasidėjęs vokiečių–rusų karas nebuvo nei netikėtas, nei nelauktas. Tik vokiečiai galėjo sustabdyti taip siautėjantį ir viską naikinantį bolševizmą. Aišku, rinktis teko iš dviejų blogybių, tikint, kad po šių pasaulio monstrų kovų Lietuva vėl atgaus nepriklausomybę. Tuo keliu ir buvo eita.

Vokiečiai pas mus pasirodė 1941 m. birželio 29 d., apie vidurdienį. Jie apsi-stojo ir apsikasė Paširvinčio dvare ir Šilėlių kaime, o rusai naktį vis dar padrikai traukė tiesiog laukais Rytų link. Rytojaus dieną paryčiais vokiečiai dingo. Jokio susirėmimo čia su rusais neįvyko.

Visas vokiečių okupacijos laikotarpis mūsų apylinkėse praėjo gan ramiai. Tik retkarčiais pasirodydavo koks vokiečių prievolių klausimu. Nebuvo čia ir jokių gaudynių. Jei kartais kas nugirdavo, kad ieškos jaunų vyrų, tai šie kuriam laikui susirinkdavo kur nors nuošalesnėje sodyboje ir ten pabūdavo.

Buvo ir pora aukų. Pirmoji – Kazys Aniūkštis. Priklausydamas Lietuvos kariuomenės dragūnų daliniui, namuose jis laikė valdišką arklį ir ginklą, o vokiečių laikais stojo į savisaugos batalioną ir 1942 m. vasario 16 d. žuvo Ukrainoje. Antroji auka – Viktoras Jankūnas. Atgavus Vilniaus kraštą, jis dirbo pasienio policininku Alytaūs apskrityje. Ten vedė, o atėjus vokiečiams, policininku dirbo Merkinėje. 1944 m. pavasarį jį, bevažiuojantį iš Vilniaus į Merkinę, lenkų Armijos krajojovs partizanai, persirengę vokiečių karininkų uniformomis, išsivedė iš traukinio vagono ir nušovė.

1944 m. pradžioje pradėjus kurtis Vietinei rinktinei (būsimam Lietuvos kariuomenės branduoliui), keli Vindeikių kaimo vyrai tuojau pat įstojo į ją. Kiek pamenu, tai buvo šie vyrai:

1. Alfonsas Bernotas, s. Petro, gim. 1924 m. Mokėsi Ukmergės gimnazijoje ir kartu su visa aštuntąja klase įstojo į Vietinės rinktinės karo mokyklą Marijampolėje. Vėliau išsimokslino gydytoju chirurgu ir dirbo Vilniuje, Sachaline, Ukrainoje. Ten ir mirė. Palaidotas Aleksandrijos mieste.
2. Antanas Bernotas, s. Mykolo, gim. 1925 m. Tai aš pats. Įstojau į Ukmergės batalioną. Dabar tebegyvenu Vindeikiuose.
3. Petras Grigas, s. Petro, gim. 1925 m. Prienuų kaime. Tarnavo Ukmergės batalione. Labai jaunas mirė Pelesoje, Baltarusijoje, kur kunigavo jo dėdė.
4. Juozas Naraškevičius, s. Motiejaus, gim. 1918 m. Lietuvos kariuomenės puskarininkis, mokė jaunus kariūnus Marijampolės karo mokykloje. Žuvo 1945 m. vasario 5 d. Vindeikiuose. Ten ir palaidotas.

5. Stasys Naraškevičius, s. Stasio, gim. 1920 m. Per 1945 m. vasario 5 d. kautynes Vindeikiuose paimtas gyvas ir vėliau dingęs.

Artėjant frontui iš Rytų, o su juo ir sovietų okupacijai, keletas Vindeikių kaimo gyventojų, nerizikuodami dar kartą susitikti su bolševikais, pasitraukė į Vakarus. Pasitraukė šie asmenys:

1. Juozas Aniūkštis, buvęs Lietuvos savanoris (į JAV).
2. Marijonas Bernotas, s. Kazio (į JAV).
3. Teklė Bernotaitė, d. Kazio (į JAV).
4. Karolis Bernotas, s. Kazio, mokytojas. Ilgus metus buvo manoma, kad jis pasitraukęs į užsienį, o jis visą laiką tyliai gyveno apie Tauragę.
5. Balys Dubietis, s. Antano. Vokiečių okupacijos metais dirbo policininku Balninkuose (į JAV).
6. Kazys Jankūnas, s. Mykolo (Michalkos), inžinierius, atsargos karininkas (į JAV).
7. Teofilė Jurkūnaitė, d. Antano, akušerė, vėliau gydytoja (į JAV).
8. Stefa Jurkūnaitė, d. Antano (į JAV).
9. Stasys Jurkūnas, s. Antano (į JAV).
10. Jonas Jurkūnas, s. Antano, inžinierius, atsargos karininkas. JAV dirbo VLIK'e. Vėliau įsteigė Jurkūnų šeimos fondą Musninkų vidurinę mokyklą baigusiesiems ir gerai besimokantiems studentams remti.

Taip pradėjo blaškytis Vindeikių kaimo gyventojai. Bet tai buvo tik pradžia.

1944 m. liepos viduryje nubildėjus frontui į Vakarus ir sugrįžus bolševikams, visi mūsų kaimo žmonės iškart buvo varomi įrengti lauko aerodromą. Dėl šito didelės bėdos dar nebuvo. Viskas prasidėjo, kai sovietai paskelbė mobilizaciją į Raudonąją armiją ir pradėjo gaudyti jaunos vyrus į frontą. Čia jau vindeikičiai pasipriešino. Ir kurgi matyta, kad eitum guldyti galvą už okupantą! Vokiečiai nieko jėga nevarė į frontą, nors ir traukėsi. Jaunimas ėmė slėptis, ginkluotis, gintis. Vaikinai glaudėsi Širvintės slėniuose ir žaliuosiuose miškuose. Gal todėl vietos žmonės visus, kurie pasitraukė į miškus ir kovojo prieš sovietų okupantus, ir vadino *žaliukais*.

Jau rugsėjo mėnesį Viršuliškių kaime įvyko pirmasis ginkluotas žaliukų ir rusų kareivių susirėmimas. Tuoju pat bulvių lauke kareiviai užpuolė mane ir Adolfą Naraškevičių (gim. 1914 m.). Mes buvome beginkliai, o rusai šaudydami vijosi mus pusantro kilometro.

Nuo tada pasibaigė mūsų darbai laukuose. Viešai ir atvirai rodytis jau negalėjome. Sugužėjome visi į mišką. Čia jau buvo pradėtas rengti bunkeris. Deja, netrukus jį aptiko ir sunaikino Gėlvonų garnizonas. Bunkeryje buvo rasta keletas šautuvų ir radijo aparatas. Tada buvo įtarta, kad bunkerį enkavėdistams nurodė Standviliškio kaimo gyventoja Jankauskienė. Jos vyras buvo išėjęs į Vietinę rinktinę ir dingęs, tad ja buvo pasitikima. Įtarimą sukėlė, kad viena jos dukra po bunkerio sunaikinimo greit ištekėjo už Gėlvonų skrebo Štankelio. Be to, bunkeris buvo netoli Jankauskų namų.

Mūsų laimei, atsirado patyręs žmogus, kuris ėmėsi vadovauti Vindeikių ir gretimų mažesnių kaimų besislapstantiems jaunuoliams. Tai buvęs Lietuvos savanoris, šaulys Juozas Naraškevičius, gim. 1898 m. Jis jau nuo vasaros pabaigos palaikė ryšį su Janionių kaime išikūrusiu Jonu Misiūnu, pasivadinsiu Žalioju Velniu ir pradėjusiu organizuoti visus Musninkų ir gretimų valsčių partizanų būrius ir pavienius partizanus į Didžiosios Kovos apygardą (DKA). J. Naraškevičius artimai bendravo ir su Musninkų pradžios mokyklos vedėju, Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantu Juozu Norkumi, kuris nuo pat 1944 m.

rudens pradžios buvo DKA štabo narys, Žaliojo Velnio pavaduotojas. J. Norkus, pasivadinęs Kerštu, buvo subūręs aktyviai veikiantį partizanų būrį, kuris laikėsi į šiaurę nuo Musninkų Narvėdiškio miške ir gretimose apylinkėse, keldamas didelę baimę Musninkų sribams. Ginkluoti Keršto būrio partizanai apsilankydavo ir Vindeikių kaime bei jo apylinkėse, bet vienoje vietoje jie niekur ilgiau neapsistodavo. Taip, matyt, DKA štabe buvo sutarta, kad J. Naraškevičius, kuriam buvo duotas Šerno slapyvardis, sutelks į vieną būrį išsklidusius Vindeikių jaunuolius ir jam vadovaus. Būrys vengs atvirų kautynių su NKVD kareiviais ir sribais, laikysis netoli namų, bet, reikalui esant, padės ir aktyviesiems DKA būriams. Taip ir atsirado DKA Šerno būrys, veikęs Musninkų valsčiaus šiaurinėje dalyje.

Musninkų miestelio aikštė, kurioje pokario metais buvo niekinami DKA partizanų palaikai. 1997 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

Norėčiau paminėti visus tuos Vindeikių kaimo vyrus, kuriems 1944 m. grėšė mobilizacija į Raudonąją armiją ir greitas išsiuntimas į frontą. Didesnioji jų dalis tapo Šerno būrio partizanais, o kai kurie, nors ir laikėsi prie partizanų, tada jais nebuvo.

1. Adomavičius Ignas-Taurus, 30 m., Šerno būrio partizanas, žuvo 1945 02 05 Vindeikiuose. Nevietinis, tik buvo vedęs Vindeikių kaimo merginą ir čia gyveno. Palaidotas Vindeikių kapinėse.
2. Aniūkštis Antanas, Motiejaus, gim. 1909 m., iš pradžių slapstėsi, o gruodžio mėn. nuėjo į sovietų kariuomenę; sužeistas prie Berlyno.
3. Aniūkštis Česlovas, Juozo-Karvelis, gim. 1923 m., Šerno būrio partizanas, žuvo 1945 02 05 Vindeikiuose. Palaidotas Vindeikių kapinėse.
4. Aniūkštis Kazys, Jurgio, gim. 1911 m. Sugebėjo gauti kažkokių dokumentus ir niekur nedalyvavo.
5. Bagdonas Stasys, Kazio, gim. 1918 m. Šerno būrio partizanas. Sumintas 1945 09 27 ir be teismo kalintas Vorkutoje iki 1947 m. 1952 m. mirė, palaidotas Pigėšių kapinėse.

6. Bagdonas Albinas, Kazio, gim. 1921 m. Nuo vokiečių laikų jo buvo sužalota kairė ranka, todėl rusai į kariuomenę neėmė. Palaidotas Vindeikiuose.
7. Bereznauskas Petras-Liūtas, gim. 1922 m. Sketerių k., bet daug kuo susijęs su Vindeikiais, Šerno būrio partizanas, žuvo 1945 02 05 Vindeikiuose. Ten ir palaidotas.
8. Bernotas Alfonsas, Petro, gim. 1924 m., buvęs Vietinės rinktinės karo mokyklos kursantas Marijampolėje. Vėliau Vilniuje baigė mediciną ir dirbo chirurgu Vilniuje, Sachaline, Ukrainoje. Palaidotas Ukrainoje, Aleksandrijos mieste.
9. Bernotas Antanas, Ipolito, gim. 1917 m., Šerno būrio partizanas, kalėjo Vorkutoje, jaunas mirė, palaidotas Vindeikiuose.
10. Bernotas Antanas, Mykolo-Paukštė, gim. 1925 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 11 05 namuose, kalintas Komijos Abezės, Chanovejaus lageriuose; 1946 12 20 išleistas iš lagerio, grįžo į Vindeikius.
11. Bernotas Julius, Mykolo, 1945 m. balandį nuvedė iš Vindeikių penkis Širvintų progimnazijos mokinius pas Henriką Klimašauską į Santariškių kaimą, kad šis šiuos mokinius pristatytų į veikiančių partizanų būrį. Nors po pirmųjų sunkumų mokiniai išsiskirstė ir grįžo mokytis, bet vėliau už tai jie visi nukentėjo. J. Bernotas gyvena Vilniuje.
12. Bernotas Petras, Ipolito, gim. 1919 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 09 27, kalintas Vorkutoje iki 1946 07 30; grįžo į Vindeikius ir čia 1981 m. mirė.
13. Bernotas Vytautas, Mykolo-Dagys, gim. 1927 m., Šerno, o vėliau Gandro būrio partizanas, suimtas 1945 09 19, kalintas Vilniuje, Vorkutoje, 1946 m. gruodį išleistas iš lagerio, gyvena Vilniuje.
14. Dancevičius Petras, Antano, gim. 1922 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1949 m. gegužę, baustas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių; paleistas 1956 07 19.
15. Dubietis Pranas, Antano, gim. 1923 m., išėjo mokytojauti ir buvo atleistas nuo mobilizacijos; mirė Kavarske.
16. Dubietis Stasys, Antano-Kalnas, gim. 1921 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 09 20, kalėjo Vorkutoje, 1946 05 20 byla nutraukta; palaidotas Širvintosė.
17. Haika Vytautas-Aušra, gim. 1926 m., Šerno būrio partizanas, vėliau nuėjo mokytis; mirė 2001 m., palaidotas Musninkuose.
18. Jankūnas Juozas, Martyno (Marciukiokas), niekur nedalyvavo, išsislapstė, priiminėjo pieną; mirė Vilniuje.
19. Jankūnas Mykolas, Mykolo, gim. 1908 m., miškininkas, Šerno būrio partizanas; suimtas 1945 02 13, kalintas Vorkutoje.
20. Jurkūnas Juozas, Juozo (pravardė Sakeliokas), gim. 1907 ar 1909 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 10 17, karo tribunolo nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių; kalėjo Vorkutoje, 1948 01 10 buvo atvežtas į Vilnių, o 1948 07 01 išvežtas į Chabarovsko kraštą; 1954 10 27 ten ir žuvo.

21. Jurkūnas Stasys, Kazio, gim. 1911 m., iš pradžių partizanavo, o vėliau dėl sveikatos buvo atleistas nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją.
22. Juškevičius Stasys, Jurgio, vienintelis iš Vindeikių kaimo, iš karto nuėjęs į rusų kariuomenę, kur apie Brianską statė tiltus; fronte nebuvo.
23. Mikalajūnas Antanas, Igno, užsiaugino barzdą, apsileido, įsigijo suklastotus dokumentus ir taip išgyveno nesuimtas.
24. Mikalajūnas Ignas, Igno, gim. 1916 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 02 05 ir kalintas Vorkutoje iki 1947 m. Vėliau antrą kartą buvo išvežtas su šeima. Mirė Skėtėrių kaime.
25. Minderis Romas, Juozo-Žirnis, gim. 1926 m., Šerno būrio partizanas. Vėliau suklastojo paso duomenis (pasijaunino) ir iki šiol taip gyvena Vilniuje.
26. Naraškevičius Juozas, Andriaus-Šernas, gim. 1898 m., Nepriklausomybės kovų savanoris, 1944–1945 m. DKA partizanų būrio vadas, žuvo kautynėse Vindeikių kaime 1945 m. vasario 5 d. Palaidotas Vindeikiuose.
27. Naraškevičius Juozas, Motiejaus, gim. 1918 m., Lietuvos kariuomenės puskarininkis. 1940 m., užėjus rusams, pakliuvo į vad. teritorinį 29-ąjį korpusą; karui prasidėjus, pateko vokiečiams ir nelaisvę. Kaip lietuvis gyveno laisvas ir dirbo pas vokiečius. 1943 m. atvyko į Lietuvą ir čia pasiliko, nors vokiečiai ir ieškojo. 1944 m. įstojo į Vietinę rinktinę ir mokė kariūnus Marijampolės karo mokykloje. Vėliau – Šerno būrio partizanas. Žuvo kartu su būrio vadu Vindeikiuose 1945 m. vasario 5 d. Palaidotas Vindeikiuose.
28. Naraškevičius Povilas, Juozo-Drąsutis, gim. 1928 m., Šerno būrio partizanas, vado sūnus, suimtas 1945 02 05 Rusteikiškių kaime, Mažiulių sodyboje; miręs, palaidotas Vindeikių kapinėse.
29. Naraškevičius Adolfas, Antano, gim. 1914 m., Šerno būrio partizanas, 1945 01 17 areštuotas kaimyno Jadzevičiaus sodyboje kartu su Adomavičiumi, be teismo kalintas iki 1946 10 17 Vilniuje bei Dūkštosė, kur buvo Lukiškių pagalbinis ūkis. Paleistas grįžo namo.
30. Naraškevičius Stasys, Stasio, gim. 1920 m., buvo Vietinės rinktinės karys Vilniuje, vėliau – Šerno būrio partizanas, per kautynes 1945 02 05 Vindeikiuose buvo paimtas gyvas, po to išvežtas dingio.
31. Naraškevičius Vaclovas, Juozo, gim. 1916 m., slapstėsi, bet niekur nedalyvavo; 1945 m. rugsėjį buvo suimtas, bet paleistas.
32. Petrauskas Stasys, Prano, gim. 1911 m., Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 m. rugsėjį, kalėjo Vorkutoje; miręs, palaidotas Vindeikių kapinėse.
33. Žukauskas Stanislovas, Juozo, gim. 1907 m., buvo apylinkės seniūnas, visaip rėmė partizanus, darė karstus Šerno būrio žuvusiems partizanams, prašė Musninkų enkavedistų, kad leistų juos palaidoti kaimo kapinaitėse. 1945 11 07 buvo areštuotas, nuteistas penkeriems metams lagerio, išvežtas į Intą, iš ten perkeltas į Abežę, kur ir nutilo. Matyt, ten mirė.

34. Žukauskas Vytautas, Juozo (Stanislovo brolis), gim. 1912 m. Vindeikiuose, slapstėsi, vėliau buvo Šerno būrio partizanas, suimtas 1945 m. rudenį, išvežtas į Vorkutą ir ten šachtoje žuvo.

Šerno būrio partizanai palaikė glaudžius ryšius su aplinkinių vietos būrių partizanais ir su DKA štabu. Šiam sunkiam ir labai pavojingam darbui reikėjo atsidavusių ir pasiaukojusių ryšininkų. Malonu pasakyti, kad tokių pasiaukojusių ryšininkų buvo ir iš Vindeikių kaimo. Štai jos, tos tyliosios kovotojos:

1. Jankūnaitė Felicija, Mykolo-Viltis, gim. 1916 m., Šerno būrio ryšininkė; suimta 1945 07 07 ir išvežta į Intos lagerį; 1947 12 05 Karo tribunolo nuteista 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių, išvežta į Vorkutą; 1964 06 12 paleista iš tremties, 1970 m. grįžo į Mažeikius; mirė 1998 02 14, palaidota Musninkuose.
2. Jankūnaitė Emilija, Mykolo, gim. 1918 m., invalidė; ji išsirūpino iš Musninkų enkavėdistų leidimą palaidoti žuvusius 1945 02 05 Vindeikiuose partizanus vietos kapinaitėse.
3. Jankūnaitė Aldona, Prano, gim. 1921 m., Šerno būrio ryšininkė, slapstėsi ir išvengė suėmimo; gyvena Palangojė.
4. Jankūnaitė Ona, Prano, gim. 1928 m., partizanų rėmėja, 1948 05 22 su tėvu išvežta į Igarą; 1956 07 09 grįžo į Lietuvą, gyvena Palangojė.
5. Motiejūnaitė Marytė, Vlado, gim. 1925 m., Šerno būrio pagalbininkė, siuvo partizanams ant rankovių specialius ženklus; suimta 1945 11 05, kalėjo Abezėje (Komijoje).

Vindeikių kaimo kaimynystėje buvusiems mažiems kaimeliams Šerno partizanų būrys darė didžiulę įtaką. Kai kurie tų kaimelių vyrai tiesiog glaudėsi prie šio partizanų būrio, nors patys partizanais ir nebuvo. Dabar jau net nelengva pasakyti, kuris iš jų buvo partizanas, o kuris tik kartu su partizanais slapstėsi. Galėčiau paminėti keletą tokių, kurie dar išliko atmintyje. Tai:

1. Dikčius Leonas, Stasio, gim. 1917 m., iš Mažutiškių kaimo, DKA partizanas nuo 1944 m. rugsėjo; suimtas 1945 m. rugsėjį, išstremtas į Vorkutą ir ten dingo be žinios.
2. Dubietis Leonas, Stepo, iš Dubių kaimo, gim. 1921 m., daugiausia tik slapstėsi nuo kariuomenės; suimtas 1945 m. ir išvežtas į Vorkutą; miręs, palaidotas Dubių kapinėse.
3. Dubietis Česlovas, Prano, iš Dubių kaimo, gim. 1927 m., partizanų rėmėjas, slapstėsi, suimtas 1945 09 27, išvežtas į Vorkutą, 1946 05 20 byla nutraukta, grįžo į Lietuvą, miręs, palaidotas Dubių kapinėse.
4. Grinys Pranas, pravarde Brundulis, slapstėsi kartu su Šerno būrio vyrais, 1945 m. rudenį suimtas (atrodo, ir paleistas), miręs.
5. Grinys Antanas, Kazio, gim. 1919 m., iš Rusteikiškių kaimo, partizanų rėmėjas ir ryšininkas; suimtas 1945 09 17, kalintas Ukmergėje, išvežtas į Vorkutą; 1946 07 02 paleistas iš lagerio, gyvena Vileikiškiuose.

6. Grinys Vytautas, Antano, gim. 1923 m. Rusteikiškių kaime, DKA partizanas, būdavo ir su Šerno būriu; suimtas 1945 09 27 ir išvežtas į Vorkutą; 1946 09 20 byla nutraukta; miręs, palaidotas Pigąšių kapinėse.

Didžiausią ir skaudžiausią smūgį Šerno partizanai patyrė 1945 m. vasario 5 d. Ir patyrė savo kaime, savo namuose. Šią tragediją man teko matyti iš arti, todėl norėčiau trumpai apie visa tai ir papasakoti. Nei man, nei mano kovos draugams ne visada patinka įvairūs pasakojimai apie reikšmingus praeities įvykius, paremti tik išlikusiais dokumentais ir nuogirdomis. Aišku, kai jau nebus nė vieno gyvo įvykio liudininko, tada bet kokia to įvykio interpretacija jau niekam nekels nei nuostabos, nei pasipiktinimo...

Taip jau nutiko, kad 1945 m. vasario 4 d. vakarą keletas Šerno būrio partizanų ir pats Šernas apsistojo pas mūsų kaimyną Antaną Jadzevičių, o aš parėjau į namus. Ryte, apie 6 valandą, jau vasario 5 dieną, iš kažkur atėjo labai išvargęs Stasys Naraškevičius, jo slapyvardžio jau ir neprisimenu. Jis iškart atsigulė ir užmigo. Apie 10 val. mano mama jį pakėlė pusryčių. Stasys pavalgė ir vėl miegojo iki pietų. Per pietus jam pasakiau, kad pas kaimyną Jadzevičių apsistojo Šernas su keliais vyrais. Mes tuo metu dar nieko nežinojome, kad Pigónių kaime ankstų tos dienos rytą buvo sunaikinti devyni Musninkų skrebai, atėję ieškoti jiems nurodytoje sodyboje partizanų, kad išliko tik vienas jų vadas P. Stankevičius, kad mūsų metu nušauta DKA vado J. Misiūno-Žaliojo Velnio žmona, keturių mažamečių vaikų motina, nuostabi lietuvaitė Ona Krickaitė-Misiūnienė. Apie tai mes dar nieko nežinojome. O likęs gyvas skrebų vadas P. Stankevičius, labai žiaurus žmogus, parbėgęs į Musninkus jau šaukėsi pagalbos iš kitų aplinkinių miestelių, kurios tuojau ir susilaukė – daugiau kaip du šimtai NKVD kareivių ir skrebų iš Širvintų atlėkė į Pigónis. Bet čia jokių partizanų jau nerado, jų nė kvapo jau nebuvo. Teko tik susirinkti nukautus skrebus. Nesutikę pasipriešinimo, enkavėdistai ir sribai pasuko atgal į Širvintas. Ir traukė jie pro Vindeikių kaimą Drūžų link. Taip dabar daug kur teigiama. Bet, atrodo, kad pro Vindeikius jie pasuko neatitiktinai. Čia jie turėjo susitikti su iškviestomis iš Gėlvonų NKVD pajėgomis ir atlikti stambią operaciją, nes tada šiose apylinkėse knibždėte knibždėjo partizanų. Tai, ką vėliau savo akimis pamačiau, tik patvirtina, kad tokia įvykių eiga ir buvo...

Pavalgius mums pietus, S. Naraškevičius pakilo eiti pas A. Jadzevičių, kur buvo apsistojęs Šernas. Aš atkalbinėjau Stasį kol kas neiti, palaukti, kol pritems, tada abu nueisime, bet jis manęs nepaklausė ir išėjo vienas.

Buvo tylu, ramu, tik smarkiai dribo šlapias sniegas. Tėvas ruošėsi minti linus pirtyje prie mokyklos. Stasiui išėjus, aš sėdau ant linais pakrauto vežimo ir pasukau į pirtį. Iš paskos ėjo tėvas, sesuo, brolis. Greitai iškrovėme linus, ir aš risčia tuščiomis grįžau namo. Vos pradėjau nukinkinėti kumelę, kai staiga visai netoli išgirdau šūvį, antrą, trečią... Šokau už kluono kampo ir pamačiau – bėga gi septyni mūsų šėniai, o daugybė vežimų su kareiviais ir sribais tik pilasi ir iš kairės, ir iš dešinės, ir tiesiai nuo Priėnų kaimo. Supratau, kad čia jau Širvintų garnizonas...

Greitai įpuoliau į gryčią ir pasakiau mamai, kad ji nukinkytų kumelę, o aš bėgu – mūsų užpuolė skrebai. Dar žvilgtelėjęs pro namo kampą ir pamatau: pirmasis suklumpa Juozas Naraškevičius-Šarūnas, antrasis, bėgęs į mūsų pusę, – Čes-

lovas Aniūkštis-Karvelis. Daugiau žiūrėti neturėjau kada, ir savo sodybos priedangoje pasileidau pakalnėn tolyn. Nubėgęs gal 300 metrų, stabtelėjau ir atsigrėžiau, nes šaudymas nutilo. Matau – du vyrai, prabėgę jau kito Jadzevičiaus sodybą, sustojo ant kalniuko ir grįžta atgal. Nieko nesupratau. Kodėl gi jie nebėga, galvoju, juk ir sodybos priedanga, ir Širvintės pakriūtės čia pat...

Pasirodo, kad, kai aš buvau su linais prie pirties, į mokyklą jau buvo atvykęs iš Gėlvonų būrys enkavėdistų ir skrebu, bet aš jų per šlapdriabą nemačiau. Išgirdę šūvius, jie puolė ton pusėn, priešpriešiais bėgusiems partizanams. Supratau, kad iš septynių partizanų penki nušauti. Stasį Naraškevičių, kurį prieš gerą pusvalandį įkalbinėjau neiti, palaukti sutemų, paėmė gyvą. Vėliau jis dingo be žinios, ir mes jo daugiau niekada nematėme...

Besitraukdamas į miškus, užėjau pas brolius Antaną ir Petrą Bernotus, pravadžiuojamus *Lepšiokais*. O jie, tikri lepšiokai, užsidarę klojime kulia sau javus spragilais ir nieko negirdi. Toliau traukėme visi kartu. Liūdna buvo, netekus kaimynų ir artimų draugų, ir sunku, likus be patyrusio ir sumanaus vado. Reikia suprasti, kad tada mes dar buvome tie pirmieji pokario partizanai, neužgrūdinti nei laiko, nei kautynių, nematę dar visų bolševikų žiaurumų ir nepripratę prie artimųjų žūčių, netekčių skausmo...

Jau tada miške mums buvo aišku, kad Vindeikiuose susitiko Širvintų ir Gėlvonų enkavėdistai ir skrebai. Ir susitiko ne atsitiktinai, o todėl, kad veikiausiai buvo taip sutarę. Neaišku tik buvo, kad tokios didelės jungtinės pajėgos pasitenkino penkais nušautais ir keliais paimtais partizanais, neplėtodamos didesnės baudžiamosios akcijos ar platesnio apylinkių šukavimo. Tad vėlesnis tvirtinimas (gyvas dar ir šiandien), kad 1945 m. vasario 5 d. Šerno būrio partizanus Vindeikiuose užpuolė tik grįžtantis iš Pigónių Širvintų garnizonas, nėra teisingas. Ir staiga užklyptų partizanų žūties aplinkybės turėtų būti aiškinamos kiek kitaip. O dabar taip ir lieka neaišku, kodėl niekas neišsigelbėjo, kodėl taip greitai visi žuvo, kodėl priešas nepatyrė jokių nuostolių. Tokiose situacijose šitaip tada beveik nebūdavo...

Aš supratau, kad jei būčiau užtrukęs prie tos pirties dar 10–15 minučių, būčiau turėjęs bėgti tik pro mokyklą ir ten tikrai būčiau papuolęs į Gėlvonų enkavėdistų rankas.

O kas gi vyko pirtyje, kur paliko tėvas, sesuo ir brolis? Pirtis stovėjo lomoje, todėl nuo jos nesimatė, kas vyksta aplinkui. Išgirdęs šūvius, tėvas pagalvojo, kad apšaudo mane, grįžtantį namo, todėl, iššokęs iš pirties, žiūrėjo mūsų namų pusėn. Čia jį pastebėjo rusai ir, atidarę ugnį, puolė prie pirties. Tėvas suguldė ant grindų vaikus ir pats atsigulė. Visur švilpė kulkos, atsimušusios į krosnį jos kibirkščiaivo. Apsupę pirtį, rusai šaukė: „*Vychadi! Vychadi!*“ Tėvas, matydamas, kad pirtis nuo kulku tuojau užsideds, pakilo ir išėjo, o vienas kareivis, surikęs „*Bandit!*“, atstatė automatą. Laimei, šalia buvęs karininkas sulaikė tą kareivį, pasakydamas, kad čia joks banditas, o senas žmogus. Nors tada retai taip baigdavosi panašios situacijos, bet va šį kartą taip baigėsi. Čia jau likimas...

Tą dieną enkavėdistų ir sribų kulkos pakirto penkis Šerno būrio partizanus. Čia, savo gimtajame Vindeikių kaime, žuvo Juozas Naraškevičius-Šernas (būrio vadas), kitas Juozas Naraškevičius, Motiejaus, Česlovas Aniūkštis-Karvelis, Ignas Adomavičius-Tauras, kilimo iš Pigąšių, bet vedęs Vindeikių kaimo merginą ir čia gyvenęs,

1945 m. vasario 5 d.
Vindeikių kaimo
senosiose kapinėse
Vindeikiuose žuvusių
DKA Šerno būrio
partizanų kapas.
1999 m.
R. Trimonienės
nuotr. LGRTC

ir Petras Bereznauskas-Liūtas iš Skėtėrių kaimo. Jų kūnus sribai atitempė į Vindeikių mokyklos teritoriją ir numetė prie kelio. Čia jie išgulėjo apie dvi savaites. Vaikai pradėjo bijoti, nustojo lankę mokyklą. Štai ir Mikaldos pranašystės! Tad ar ne be reikalo buvo spjauta į jas? Juk komunistų gyvenimo ir jų elgesio normų sveiku protu nesuvoksi. Mokytojai ne kartą kreipėsi į Musninkų „visagali“ Chiminą, kad leistų palaidoti užmuštuosius. Tokį leidimą, numynusi kančių ir pažeminimų taką į Musninkus, išmaldavo tik invalidė Emilija Jankūnaitė. Žmonės padarė karstus ir galiausiai partizanus palaidojo Vindeikių kaimo kapinėse. Jau vėliau ant jų kapo pastatė bendrą paminklą.

Apie tą laiką suėmė nemažai jaunų vyrų: ir besislapstančių nuo sovietų armijos, ir dalyvaujančių partizanų būriuose. Žmonės kalbėjo, kad vieno žuvusio partizano kišenėje sribai radę vietinių vyrų sąrašą, kuriame buvusios Vindeikių ir gretimų kaimelių vyrų pavardės, ir todėl pradėję suiminėti visus, kurių tik pavardės buvo tame sąrašė. Tada suėmė ir ryšininkes Mariją Motiejūnaitę bei Feliciją Jankūnaitę-Viltį, o kiek vėliau – ir Aldoną Jankūnaitę.

Didelis smūgis Vindeikių laisvės kovotojams buvo suduotas 1945 m. rudenį, kai buvo suimta ir į Vorkutos lagerius išvežta dvylika buvusių Šerno būrio partizanų, rėmėjų ir ryšininkų. Iš Vindeikių pirmiausia juos vežė į Ukmergę, iš ten į Vilnių, o iš Vilniaus – į Vorkutą. Tokį tardymų, kankinimų ir tremties kančių kelią nuėjo šie vyrai:

1. Bagdonas Stasys, Kazio (partizanas iš Vindeikių).
2. Bernotas Antanas, Mykolo (partizanas iš Vindeikių).
3. Bernotas Vytautas, Mykolo (partizanas iš Vindeikių).
4. Bernotas Antanas, Ipolito (partizanas iš Vindeikių).
5. Bernotas Petras, Ipolito (partizanas iš Vindeikių).
6. Dikčius Leonas, Stasio (partizanas iš Mašutiškio).
7. Dubietis Česlovas, Prano (partizanų rėmėjas iš Dubiū).
8. Dubietis Leonas (partizanas iš Dubiū).
9. Dubietis Stasys, Antano (partizanas iš Vindeikių).
10. Grinys Antanas, Kazio (rėmėjas, ryšininkas iš Rūsteikiškių).

11. Jurkūnas Juozas, Juozo (partizanas iš Vindeikių).

12. Petrauskas Stasys, Prano (partizanas iš Vindeikių).

Vindeikių kaimo žmonės apie 1950 m.

Iš A. Bernoto asmeninio archyvo

Tiesa, paminėti vyrai, išskyrus Juozą Jurkūną, tremtyje išbuvo neilgai – iki 1946 m. pabaigos. J. Jurkūnas 1948 m. buvo pervežtas į Chabarovsko kraštą ir ten 1954 m. žuvo. Iš visų jų gyvi esame tik du: aš ir brolis Vytautas. Pačiuose Vindeikiuose gyvenu tik aš vienas.

Keletą žodžių norėčiau pasakyti apie pokario metų Musninkų valsčiaus baubą – sribų vadą Petrą Stankevičių.

Kartą, rodos, tai buvo 1983 m. vasarą, šeštadienio popietę važiavau iš Vilniaus į Musninkus. Važiavau maršrutu Vilnius–Kernavė, nes tuo metu iš Vilniaus į Kernavę per dieną autobusas išeidavo net keturis kartus. Autobusas buvo apytuštis. Prie manęs prisėdo maždaug mano amžiaus vyriškis, kuris sakėsi važiuojąs pas tetą Bekionienę į Vičiūnų kaimą. Kad ten yra Bekionių – žinojau.

Vyriškio būta iškalbaus ir daug žinančio. Visą kelią iki Musninkų taip be pertrūkio ir prakalbėjome. Tiksliau – jis kalbėjo, o aš klausiausi. Sakėsi kariavęs Vokietijoje, demobilizuotas buvo kviečiamas dirbti į saugumą, buvo pasiūlyta būti sribu, bet nuo šių pasiūlymų atsakęs ir įsidarbinęs, kiek supratau, Vidaus reikalų ministerijoje.

Manęs jis irgi paklausė, kaip praleidau tuos neramius pokario laikus. Aš pasakiau, kad tuo metu dirbau „Spindulio“ spaustuvėje Vilniuje ir nuo mobilizacijos į kariuomenę buvau atleistas. Aišku, aš nebuvo atleistas, o trejais metais pasijau-
nines, todėl mobilizacija manęs ir nelietė.

Daugiausia mano pakeleivis pasakojo apie Musninkų sribus ir jų vadą Petrą Stankevičių. Pasirodo, prasidėjus Vokietijos–Sovietų Sąjungos karui, P. Stankevičius ir du broliai Rudokai iš Taūčiulių kaimo persekiojo besitraukiančius pavienius rusų kareivius. Visi jie taip pat buvo prikišę nagus ir prie žydų šaudymo. 1944 m. rusams užėjus antrąjį kartą, P. Stankevičius iš karto tapo uoliu sribu ir tuojuo pagarsėjo dideliu žiaurumu, nekaltų žmonių mušimu, kankinimu, žudymu. Toks jis ir paliko visų senųjų Musninkų valsčiaus gyventojų atmintyje. Už veiklumą ir žiaurumą sovietų valdžia jam suteikė karininko laipsnį ir perkėlė dirbti į Klaipėdos kraštą.

Kartą P. Stankevičius iš Klaipėdos buvo iškviestas į Vilnių, į Vidaus reikalų ministeriją. Neabejojo jis tada tikriausiai, kad vėl bus apdovanotas. Bet šį kartą viskas baigėsi kitaip. Pasirodo, kad Klaipėdos krašte jį atpažino rusas karininkas, kurį, 1941 m. bėgantį nuo vokiečių, pagavo P. Stankevičius ir kažkokiam žvyro karjere sušaudė. Karininkas tada, po kurio laiko karjere atsigavęs, vakare nušliaužė pas artimiausius gyventojus, kur buvo sutvarstytas ir pagydytas. Visus karo metus jis prisislaptė ir išliko gyvas. P. Stankevičius buvo areštuotas paties ministro kabinete. Tuojuo jis buvo nuteistas 25-eriems metams kalėjimo ir išvežtas į Magadaną. Kažkuriame Magadano

Pirmasis išėivių iš Vindeikių kaimo suvažiavimas įvyko pokario metais. Čia jo dalyviai stabelėjo Kapanicos pievoje kaimo pakraštyje. Iš A. Bernoto asm. archyvo

lageryje jis susitiko su jo paties suimtais, kankintais ir pasodintais žmonėmis, kurie jį ir pakorė. Tokia tad buvo Musninkų baubo gyvenimo pabaiga...

Nemažai Vindeikių kaimo gyventojų buvo išvežta per didžiuosius pokario trėmimus. Išvežta šeimomis, nepaliekant nei vaikų, nei senelių, nei sergančių ar invalidų. Todėl daugel jų negrižo – mirė kelionėje ar vėliau tremtyje. Pradėjus prievarta visus varyti į kolūki, o ir vėliau, jau įkūrus kolūki, daugelis patys, ypač jaunimas, bėgo iš kaimo į miestus ar į kitas vietas ir ten kūrėsi. Kaimas seno ir nyko.

Dabar jau nebėra senųjų Vindeikių. Iš ilgo, beveik kilometrą nutįsusio pagal vieškelį Mūsninkai–Gėlvonai kaimo, kuriame 1930–1939 metais buvo 75 sodybos, telikusios tik kelios pirkelės ir keletas senų medžių. Tiesa, yra čia 55 sodybos, pastatytos sovietmečiu vadinamojoje gyvenvietėje, bet jose įsikūrė žmonės iš kitur. Senuosius vindeikiškius galima ant rankų pirštų suskaičiuoti. Tokia laiko valia. Lieka tik prisiminimai. Todėl norėtusi, kad naujieji kaimo gyventojai nepamirštų senųjų Vindeikių – tikrai gražaus lietuviško kaimo – ir jo darbščių ir dorų žmonių, visada gerbusių tėvų papročius ir bendruomenės tradicijas, visada besiveržusių į šviesą ir kovojusių dėl laisvės ir nepriklausomybės. Juk gyvenimas – tai nenutrūkstanti visa ko tąsa, kaip tas šalia tekančios Širvintės čiurlenimas.

Ją priglaudė Čiobiškio žemė

Stasė Širovinskienė (Kavaliauskaitė)

Pirmą kartą žaliukai pas mus atėjo 1944 m. rudenį. Jau vakare atėjo penki vyrai: Žalias Velnias, Juozas Norkus, Stasys Morkūnas ir dar du nepažįstami. Pavalgė, pabuvo iki pirmos valandos nakties ir išėjo. Po to jie ateidavo dažnai. Ateidavo jų jau daug, nes pas mus buvo žaliukų štabas, kuriam vadovavo Žalias Velnias. O kiek vėliau teko susipažinti ir su jo žmona Ona Misiūniene.

Tąkart aš iš vakaro buvau nuėjusi pas savo mamą, kuri gyveno Darvydų kaime. Kiek pamenu, buvo vasara, nesėjau basa. Rytą grįžtu namo, o pamiškėje iš

už krūmų ant kelio išaina ginkluotas vyras. Man jau nebuvo kur dėtis, nes jis mane pamatė. Liepė stot. Aš sustojau. Jis rusiškai paklausė, kur buvau, kur einu, o aš atsakiau, kad rusiškai kalbėti nemoku. Tada jis švilptelėjo ir iš krūmų išėjo kitas vyriškis, bet apsirengęs civiliai, ne taip kaip pirmasis, kuris buvo kariška uniforma. Jis lietuviškai to paties manęs paklausė. Kai aš atsakiau, kur buvau ir kur einu, tada jis tam kareiviui liepė mane nuvesti pas Paulauskus Spōrų vienkiemiu. Ten mane ir nuvedė.

Vienkiemyje knibždėjo ir kareivių, ir civilių. Mane įvedė kambarin ir liepė sėstis prie šeimininkės. Tai buvo Paulauskienė. Sėdim abi, o čia viską krato, verčia, neša drabužius ir deda ant stalo. Nustebau, pamačiau, kad tie drabužiai tokie dideli, todėl pašnibždomis ir sakau Paulauskienei, kad jie ir Žaliam Velniui tiktų. O Paulauskienė man šnibžda, kad jie ir esą jo. Tada ji parodė į gražią ilgom kasom moterį ir pasakė, kad tai Žalio Velnio žmona. Prie jos buvo trys berniukai: du gal kokių ketverių metų, matyt, dvynukai, o mažylis gal metų, nes moteris jį laikė ant rankų ir nešiojo, kuris vis verkė ir verkė, tikriausiai sirgo.

Kiek pabuvus dar atvedė Penkauskienę iš Lapšių. Ji taip pat buvo pas tėvus Darvydų kaime. Apie 11 val. kareiviai baigė kratą ir liepė Misiūnienei rengtis ir eiti su jais. Ji susiruošė, paėmė mažylį ant rankų ir jau ėjo, bet vienas civilis išplėšė jai vaiką ir numetė Paulauskienei ant kelių, paliepęs jai saugoti iki rytojaus, kol atvažiuos ir paims visus tris vaikus. Misiūniene tesuspėjo pasakyti Paulauskienei, kad duotų žinią jos seseriai į Panevėžį, Žalgirio gatvė 8. Kareiviai ją išstūmė pro duris laukan, mums įsakę tris valandas sėdėti ir niekur iš čia kojos nekelti. Bet aš, kai kiek aprimo, išėjau laukan, apsidairiau, ar nieko nematyti, ir grįžus pasakiau Penkauskieni, kad einam, nes bijojau, kad mano vyras neimtų manęs ieškoti. Taip mes ir išėjom – Penkauskienė į Lapšiūs, o aš į Mantiniónis.

Eidama per Mantinionių mišką, vėl pamačiau ginkluotus vyrus. Žiūriu – žaliukai, vietiniai pamusiokai. Tik keli nepažįstami. Aš jiems pasakiau, kas įvyko, ir paklausiau, ar nebuvo mano vyro. Jie atsakė, kad jis buvo, bet nuėjęs namo. Lengviau atsidusau ir nuskubėjau namo...

* * *

Buvo žiema, rytą išėjau vandens atsinešti. Girdžiu – šaudo, kažkur netoli. Įpuoliau kambarin ir šaukiu vyrui: „*Slėpkis!*“ Bet jis išėjo laukan, pasidairė ir sako, kad šaudo toli. O aš ir balsus girdėjau: „*Laikykit, vyrai laikykit, nes pabėgs!*“ Paskui viskas nutilo.

Apie trečią valandą po pietų pro langą pamatau roges, pilnas ginkluotų vyrų. Ir dar daugiau rogių pamatau. Visos suka į mūsų kiemą. Nutirpau, nes pamaniau, kad tai garnizonas. Bet buvo žaliukai su pačiu Žalium Velnium, kuris liepė vienoms rogėms įvažiuoti į daržinę, o kitoms išsiskirstyti po kitus kiemus. Po to į kambarį atvedė vieną sužeistą, slapyvardžiu Bolševikas. Ir viskas.

Kai kurie žaliukai buvo basi, kai kurie čiut apsirengę, tai ką turėjome, padavėme jiems. Apsiaavę ir apsirengę pavalgė. Užeinu kambarin, žiūriu, vadas stovi prie lango, o jam iš akių ašaros byra. Prieinu artyn ir paklausiu: „*Vade, kas yra?*“ Jis mane apkabino ir balsu pravirko, pasakydamas: „*Šiandien mano žmoną nušovė*“. Aš jo klausiu, o kur ji yra, o jis sako: „*Daržinėj rogėse guli*“. Tada aš jam sakau, kad reikia

kambarin atnešti, o jis sako, kad negalima, nes jei suseks skrebai, iš ten lengviau bus išvežti.

Vėliau aš nuėjau daržinėn pažiūrėti jo žmonos. Žiūriu – ta pati, kurią mačiau pas Paulauskus. Ta pati juodakasė gražuolė. Vadas verkė, tyliai verkė, bet aš mačiau. Tik man garsu padejavo: „Koks dabar mano gyvenimas: vaikai išblaškyti, žmona žuvo, o toliau – nežinia“. Taip praėjo naktis.

Anksti rytą vadas pasišaukė mane ir sako: „Tau reikės važiuoti į Čiobiškį pas kunigą“. Tuo metu Čiobiškio kunigas buvo Liudvikas Puzonas. Aš sutikau. Vyras pakinkė arkli, o vadas davė kažkokį raštelį, parašytą numeriais, ir pasakė, kad jeigu kas, raštelį sunaikinti. Ir aš išvažiavau. Laimingai nuvažiavau, kleboną radau namie, padaviau jam raštelį. Jis pažiūrėjo ir sako, kad šifro nesuprantas, reikia pakviesti vargonininką. Atėjo vargonininkas, pažiūrėjo raštelį ir klebonui pasakė, kad nušauta Žalio Velnio žmona, kad jis prašo paruošti kapą ir padėti palaidoti žmoną. Tada klebonas man pasakė, kad mirusiąją atvežtų 11 ar 12 valandą naktį.

Parvažiavau namo ir viską pasakiau vadui. Apie trečią valandą pradėjo rinktis būrių vadai, kurie kambaryje pasitarė ir išsiskirstė. Vadas man pasakė, kad jie išvažiuoja, o roges su žmona ir dviem vyrais palieka, nes apie 10 valandą atveš karstą, į kurį įdės žmoną ir tie vyrai karstą atveš į Čiobiškį. Palieka ir vieną sužeistąjį, kurį pasiimti ateisiam po poros savaičių.

Bet 10 valandą pasilikę vyrai karsto nesulaukė. Pakilo bailsi pūga. Ilgiau laukti nebuvo galima. Žuvusiąją išvežė be karsto, o gal po 20 minučių atvežė karstą. Pasakiau, kad kuo greičiau vežtų į Čiobiškį, ir jie išskubėjo ten. Vėliau klausiau vieno pažįstamo, ar suspėję. Pasakė, kad vado žmona jau gulėjo prie kapo krašto, kai jie ten pasirodė. Jei nors dešimt minučių būtų pavėlavę, būtų palaidoję be karsto...

* * *

Praėjus gal 20 metų, teko susitikti su Žaliojo Velnio vaikais Čiobiškyje. Kartą prie Misiūnienės kapo aš pamačiau stovinčių žmonių, kurių paklausiau, kas jie esą, kad stovi prie šio kapo. Vienas man atsakė, kad čia palaidota jų mama. Tada aš paklausiau, o kur trečias brolis. Jie pasakė, kad miręs, bet susidomėjo, iš kur aš žinau, kad buvo trečias brolis. Aš papasakojau apie jų mamą, ką žinojau, ir paklausiau, o kuris tada sirgo, kai areštavo mamą. Vienas pasisakė, kad tai jis esąs.

Didžiosios Kovos apygardos partizanės, šios apygardos vado J. Misiūno-Žaliojo Velnio žmonos Onos Misiūnienės, žuvusios 1945 02 08 Pigonų kaime, kapas Čiobiškio kapinėse. 1999 m. R. Trimonienės nuotr. LGGRTC

*Prie 1998 m.
Gelvonuose pastatyto
paminklo DKA
partizanams atminti
stovi (pirmas iš kairės)
Vytautas Čepas iš
Mantinionių kaimo ir
Jono Misiūno-Žaliojo
Velnio sūnus
Jonas Misiūnas
(gyv. Rudilių k.,
Kupiškio r.). Juozo
Vercinkevičiaus
nuotr.*

Vėliau, kai Gélvonuose šventino paminklą partizanams, buvo ten ir abu Žalio Velnio sūnūs. Jie ieškojo manęs, bet buvo labai daug žmonių, nerado. Taip daugiau ir nesimatėm...

* * *

Redaktoriaus A. Masaičio pastaba. Šių prisiminimų autorė Stasė Širvinskienė (Kavaliauskaitė), dar gyva anų sunkių kruvinų laikų liudininkė, gyvena Mantinionių kaime. Čiobiškio kapinių pačiame kamputyje ant kelis dešimtmečius nepažymėto kapelio šiandien stovi kuklus granito paminklas, ant kurio užrašyta:

*Misiūnienė Ona
Liūdi vaikai
Išėjai, mamyte, Tu mirties taku,
Nesugrįši, nepaklausi, ar mums nesunku.*

Virvyčių kolūkio istoriją prisiminus

Jadvyga Barbaravičienė

1949 m. ruduo į kaimus tarp Neriės ir Musės upių atnešė gandus apie kolūkių kūrimą. Apie tai kalbėjo visur: ir klojimuose, minutei atidėjus į šoną spragilą, ir prirūkytoje pirkioje, ir tiesiog gatvėje. Nebuvo šiuose kaimuose pasiturinčių ūkininkų. Dauguma ir darbus dirbo, ir į bažnyčią traukdavo su ta pačia skranda. Kolektyvizacija buvo kažkas nauja ir žmones baugino. Į kaimus nuolat atvažiuodavo agitatoriai iš rajono, iš apskrities ir aiškino, koks bus pasiturimas ir geras gyvenimas visiems susibūrus į kolūkius. Žmonės ir tikėjo, ir abejojo, ir bijojo nežinomybės.

„Baigiasi žibalas, baigiasi ir naktis. Blyškioje šviesoje veidai vos įžiūrimi. Sėdime čia nuo vakaro. Ne pirmą naktį sėdime. Kiek minčių per šiuos vakarus prašliaužė mūsų smegenimis, kiek žodžių iškalbėta. Tačiau nuo to niekas nepasikeitė. Ateitis tokia pat baugi ir neperžvelgiama, kartais atrodo atsikelsi ir pulsai į juodą rudens naktį, kur viskas aišku, o čia, prirūkytame kambaryje, klaidingai slogu. Tariamės ir tariamės. O ką nutarėme? Beveik nieko. Vis neišeina sumegzti galo su galu. Jau, atrodo, nutveri jautį už ragų, tačiau, kam nors suabejojus, pasiduodi abejonoms ir pats“, – prisimena buvęs Virvyčių kolūkio pirmininkas V. Cesiūnas.

Vis dėlto kolūkiai buvo sukurti kiekviename kaime. Iš Lapėlių kaimo gyventojų pareiškimai stoti į kolūkį buvo surinkti per vieną dieną. Pirmųjų artelių pavadinimai buvo skambūs ir pompastiški. Padvarių kaimo artelė vadinosi „Neries pakrantė“. Jos pirmininku tapo Mykolas Tamaševičius. Lapėlių kaimo kolūkis buvo pavadintas „Laimė“, Spiėtiškių kaimo – „Galybė“, Strazdų – „Naujas kelias“, Markūčių – „Gegužės Pirmoji“, Pamusių – „Milžinas“. Liuliškių kaimo kolūkis buvo pavadintas „Svajone“, pirmininku paskirtas J. Svetlikauskas. „Naujojo kelio“ pirmininku tapo P. Cesiūnas, „Laimės“ – S. Žinys, „Gegužės Pirmosios“ – J. Kancleris, „Milžino“ – K. Kareckas, „Galybės“ – S. Raudeliūnas.

Pirmieji metai buvo ypač sunkūs. Nepaisant to, kad dauguma valstiečių buvo mažžemiai arba vidutiniškai, karo nuskurdinti, jie buvo linkę geriau stebėti iš šono, įsitikinti, ką jiems naujoji tvarka duos.

Sovietų valdžia, norėdama greičiau susidoroti su pogrindžiu ir partizanais, likviduoti pasiturinčius valstiečius, spartino kolektyvizavimo tempus. Komisarai ir sovietiniai aktyvistai griebėsi prievartos, gąsdinimo. Tai dar labiau baugino valstiečius. Jie atsidūrė kryžkelėje. Dieną agitavo, grasino vieni, naktį ateidavo kiti ir gąsdindavo kolūkine santvarka. Aidėjo šūviai. Buvo aukų. Degė pirmųjų kolūkių tvartai, daržinės.

1949 m. gruodžio 9 d. naktį buvo šauta į „Milžino“ kolūkio pirmininko Mykolo Lučiūno namo langą. Prie durų liko prismeigtas raštelis: „Palik darbą ir nevarinėk žmonių į kolchozą. Be galvos liksi“.

Kolūkių kūrimuisi ypač pasipriešino moterys. Pamusių kaimo moterys išiveržė į kolūkio kontorą ir sunaikino visus dokumentus, bet tuo sunaikinti kolūkio nepavyko.

Nepaisant valstiečių nenoro ir priešinimosi, beveik visi jie buvo įrašyti į kolūkius. 1951 m. į „Galybės“ kolūkį buvo priverstas įsirašyti paskutinis pavienininkas Kazys Gudavičius.

Kolūkiai buvo labai silpni, smulkūs, neturėjo nei visuomeninių pastatų gyvuliams, nei produktyvių gyvulių. Bendra gamyba apsiribojo laukininkyste.

Musninkų valsčiaus kolūkių žemės plotai buvo gerokai mažesni už respublikos vidurkį.

Musninkų valsčiaus kolūkių žemės plotai 1950 m.

Kolūkis	Iš viso žemės (ha)	Ariamos (ha)
„Svajonė“	671,40	393,22
„Gegužės Pirmoji“	242,39	176,42
„Galybė“	285,07	208,59
„Milžinas“	112,50	190,53
„Laimė“	419,30	320,80
„Naujas kelias“	111,89	93,34
„Neries pakrantė“	469,58	150,05

Irena Pavasarienė, kuri dirbo laukininkystėje nuo pat kolūkio susikūrimo pradžios, prisimena, kad pirmuosius dešimt metų dirbo beveik veltui. Už darbą per metus gaudavo 25 rublius ir 70 kg grūdų. Laimė, šeimoje buvo dar 3 broliai ir tėvai. Visi dirbo kolūkyje. Tėvas, kalvis, gaudavo daugiau. Iš savo ūkio per daug neprišidursi. Galima buvo turėti tik 60 arų ir vieną karvę. Jeigu šeimoje būdavo 6 žmonės ir daugiau, leisdavo turėti 2 karves. To užteko tik prasimaitinti. Tad ir eidavo naktimis į kolūkio laukus, perkasinėdavo jau nukastų bulvių laukus, prisirinkdavo bulvių, kitų daržovių. Kolūkiečiai, anot jų, ne vogė, bet „kombinavo“.

Lengviau pasidarė, kai pradėjo atlyginimą mokėti pinigais. Tie, kas norėjo daugiau užsidirbti, labai vargo, stengėsi daugiau padaryti, daugiau nuravėti, daugiau suarti.

Kolūkiams būdavo skiriami derlingumo, gyvulininkystės produktų gamybos planai, bet jie nebuvo vykdomi.

Kolūkių žemės buvo prastos, todėl stengtasi didesnę dėmesį skirti gyvulininkystei. 1950 m. kolūkiuose buvo užplanuota gauti iš vienos karvės vidutiniškai per metus po 1700 litrų pieno. „Milžino“ kolūkyje tebuvo primelžta po 902,9, „Laimės“ – tik po 826 litrus. Daugiau pieno primelžta „Gegužės Pirmosios“ kolūkyje – po 1243 litrus.

Gaunamos kolūkių pajamos buvo labai nedidelės. 1950 m. daugiausia darbadienių išdirbo „Svajonės“ kolūkiečiai. Už darbadienį jie gavo po 2,17 rublio ir po 4,04 kg grūdų.

1950 m. birželio mėnesį buvo padarytas naujas Lietuvos teritorijos administracinis padalinimas. Vietoj apskričių ir valsčių buvo sukurtos 4 sritys ir 87 rajonai. Mūsų valsčiuje buvusieji kolūkiai ėmė priklausyti Širvintų rajonui. Prasidėjo kolūkių stambinimas. Vietoj 7 smulkių kolūkių liko 2 stambūs, kurie vėliau buvo sujungti į vieną Virvėčių kolūkį.

Virvyčių kolūkio stambinimo procesas*

„Neries pakrantė“	„Naujas kelias“	„Laimė“	„Milžinas“	„Galybė“	„Gegužės Pirmoji“	„Svajonė“
1949–51 m.	1949–51 m.	1949–51 m.	1949–50 m.	1949–51 m.	1949–51 m.	1949–51 m.
		„Galybė“ 1952–64 m.		„Svajonė“ 1951–62 m.		
			Virvyčiai 1964–92 m.		Virvyčiai (1962 m. pavadintas)	

87 proc. valstiečių Musninkų valsčiuje buvo labai vargingi, todėl kiemų skaičius, tenkantis vienam kolūkiui, viršijo respublikos vidurkį.

Negausus ir nesudėtingas buvo darbo inventorius. Vieno valstiečio suvisuomenintas turtas vidutiniškai buvo įkainojamas 3–4 tūkst. rublių (tų metų kursu).

Gaunamos valstybės paskolos buvo panaudojamos sėklai, pašarui. Gamybai plėsti visuomeninių lėšų nebuvo. Teko galvoti patiems. „Svajonės“ kolūkyje 1950 m. buvo įsteigta plytų gamybos dirbtuvė. Tai davė truputį taip reikalingų pajamų, nes pajamos iš augalininkystės ir gyvulininkystės buvo labai nedidelės.

Visi gyvuliai stovėjo kolūkiečių tvartuose. Apie bet kokią pašarų kontrolę negalėjo būti nė kalbos. Dažnai pavasarį gyvuliai nusilpę negalėdavo pasikelti.

Žmonės negalėjo priprasti prie bendro turto. Nors ežių nebuvo, jų nepamiršo, žiūrėjo savo sklypo, savo ūkio. Kolūkiečiai nuo pat pradžių nevertino bendro kolektyvinio turto, laikė jį kažkieno, ne savo. Ką dieną bendrai pagamindavo, sukraudavo į bendrus aruodus, naktį didelę dalį išvogdavo.

Susijungus kolūkiams, stiprėjo jų bazė. 1958 m. „Svajonės“ kolūkyje jau buvo 4 traktoriai, 5 sunkvežimiai, 4 traktoriniai plūgai, grūdų ir linų sėjamosios, kulkiamosios, grūdų valymo mašinos. Tais metais kolūkis jau turėjo 1061 ha žemės, tačiau įtikinti žmonių, kad kolūkio turtas yra visų, taip ir nepavyko. V. Cesiūnas prisimena, kad derliai pribresdavo palyginti neblogi, bet į kolūkio sandėlį patekdavo gal tik dešimtoji dalis.

Buvo imtasi įvairių būdų darbo drausmei stiprinti, suinteresuotumui didinti. Kolūkių vidaus įstatuose numatyta už brigadininkų įsakymų nevykdymą leisti nurašyti darbadienius ir net perduoti teismui. Buvo organizuojamas socialistinis lenktyniavimas.

Žemės ūkio politiką nuolat reguliavo įvairūs komunistų partijos plenumų nutarimai. Antai 1953 m. spalio mėn. plenumas reikalavo sparčiau didinti gyvulininkystę. 1955 m. kovo 9 d. SSKP CK ir vyriausybės nutarimas panaikino per didelę centralizaciją. Buvo pakeista žemės ūkio planavimo tvarka ir suteikta kolūkiams teisė daryti savo įstatuose pakeitimus. Kolūkiai galėjo savarankiškiau tvarkyti savo ūkį. Kolūkiai, atsižvelgdami į konkrečias sąlygas, pagrindine kryptimi pasirinko gyvulininkystę, kurios produktyvumas nuolat augo. Didėjo pieno primilžiai. 1953–1955 m. „Svajonės“ kolūkyje jie viršijo respublikos vidurkį.

Kolūkio valdyba, norėdama padidinti gyvulininkystės produkciją, ėmėsi

* Lentelė sudaryta remiantis buvusių minimų kolūkių metinėmis apyskaitomis. Iš jų pateikti ir duomenys, nurodomi straipsnio tekste.

materialinio skatinimo priemonių. Nutarta karvių melžėjoms nuo pieno primelžimo skirti papildomų darbadienių. Už veršelio išsaugojimą – 7 darbadienius nuo galvos, o už jo auginimą iki 20 dienų buvo skiriami 5 darbadieniai. Tai turėjo teigiamos įtakos mėsos ir pieno gamybai didinti.

1953–1958 m. buvo keliamos žemės ūkio produktų supirkimo kainos ir mažinamos privalomųjų pristatymų normos. Tai leido kolūkiams padidinti savo pajamas. Štai 1952 m. „Svajonė“ gavo 112 295 rublius, o 1958 m. jau 581 961 rublį.

Kolūkio technika, remonto dirbtuvės buvo sukoncentruotos Virvėčių kaime. Be to, čia buvo kolūkio administracinių ir ūkinių pastatų centras. Todėl 1962 m. gruodžio 31 d. „Svajonės“ kolūkio valdybos posėdyje nutarta pakeisti kolūkio pavadinimą. Jis pavadintas Virvėčių kolūkiu.

Sustambintas „Svajonės“ kolūkis gyvavo 10 metų. Iki 1953 m. pagrindine ūkio kryptimi buvo augalininkystė, kuriai buvo labai nepalankios tų metų gamtinės sąlygos. Todėl nuo 1953 m. vyraujančia kryptimi tampa gyvulininkystė, kurioje kolūkis pasiekė geresnių rezultatų. Tačiau kolūkio ekonomika nesustiprėjo tiek, kad galėtų kolūkiečiams pakankamai atlyginti už jų darbą. Tad jie nebuvo suinteresuoti geriau dirbti. Ypač kolūkio ekonominis pajėgumas susilpnėjo 1961–1962 metais.

Stipresnis buvo „Galybės“ kolūkis. 1952 m. į jo sudėtį įėjo 5 kolūkiai. Kiemų skaičius išaugo iki 181, o kolūkiečių – iki 380. Ūkiui jau priklausė 1323 ha žemės. 1958 m. žemės plotas padidėjo iki 2004 ha. Daugėjo visuomeninių pastatų. 1956 m. čia buvo jau 6 arklidės, 120 vietų karvidė, 200 vietų kiaulidė, 2 po 100 vietų avidės. Be to, buvo įrengti 450 t ir 33 t talpos grūdų sandėliai, 300 t talpos siloso duobė. Kolūkyje buvo daug statoma. 1959 m. buvo baigtas statyti dar vienas 200 t talpos grūdų sandėlis, 60 vietų veršidė, 350 vnt. galvijų tvartai. Pastatyti nauji kultūros namai.

„Galybės“ kolūkyje buvo geriau tvarkoma laukininkystė. Žemės plotai buvo didesni, todėl čia buvo lengviau planuoti pasėlių plotus. Šiame kolūkyje buvo gauti gausesni derliai, nors apskritai gerų rezultatų „Galybės“ kolūkis laukininkystėje nepasiekė. Didesnis dėmesys ir čia buvo skiriamas produktyviai gyvulininkystei. Ypač kiaulių auginimui. Ši gyvulininkystės šaka ūkiui davė nemažą pelną.

Kolūkiuose tuo metu, kaip ir visur kitur, viskas buvo planuojama penkmečiais, tačiau ir toks planavimas nieko gero nedavė. Gamybos rezultatai nuolat priklausė nuo gamtos sąlygų.

1961–1963 m. mėsos ir pieno gamyba vis mažėjo. Tai atsiliepė ir piniginiams pajamoms. 1960 m. „Galybė“ gavo 954 684 rublius pajamų, o 1961–1962 m. vos 83 304 rublius. Sumažėjo ir užmokestis už darbadienį. Atlyginama buvo nuo išdirbtų darbadienių skaičiaus. Vidutiniškai tais metais žmonės išdirbdavo 101–200 darbadienių. 1960 m. „Galybės“ kolūkyje už vieną darbadienį buvo skiriama 0,75 kg grūdų, 0,03 kg šiaudų, 0,24 kg bulvių, 0,3 kg šieno. Didėjo tik kai kurių kolūkio vadovaujančių darbuotojų atlyginimas. Jiems taip pat buvo mokama pagal darbadienių skaičių. Išdirbę po 316 darbadienių 1963 m. kolūkio pirmininkas gavo 2160 rublių, agronomas 1788, vyr. buhalteris – 1512 rublių, o vet. gydytojas tik 480 rublių. Statybos brigadininkas gavo 1188 rublius, o keturiems laukininkystės brigadininkams teko 2256 rubliai. Laukininkystėje atlygis buvo bene mažiausias, o kultūros įstaigos vadovas, išdirbęs 195 darbadienius, tegavo 96 rublius.

Nuo 1960 metų „Svajonės“ ir „Galybės“ kolūkiuose prasideda ekonomikos smukimas. Ypač ekonomiškai silpnas buvo „Svajonės“ kolūkis, kurio žemės plotas nesiekė 1000 ha.

Švenčiant Virvyčių kolūkio dvidešimtmetį. 1969 m.

Pradiniu kolūkių gyvavimo laikotarpiu pagrindinis dėmesys buvo skiriamas kolūkiams plėsti, siekiant į kolūkius įtraukti kuo daugiau valstiečių. Vėliau pagrindinis dėmesys skiriamas jau organizaciniam-ūkiniam kolūkių stiprinimui. Viena tokių priemonių buvo kolūkių sujungimas. Pavieniui „Svajonės“ ir „Galybės“ kolūkiai toliau negalėjo sparčiau kelti žemės ūkio produkcijos gamybos. Abu kolūkiai turėjo išlaikyti nemažą administracinį aparatą. Abiejų kolūkių gamtinės sąlygos buvo labai panašios. Ir vieno, ir kito kolūkio žemės nederlingos, mažai tinkamos auginti javus. Abiejų kolūkių pagrindinė gamybos kryptis buvo gyvulininkystė. Todėl 1964 m. balandžio mėn. abu kolūkiai buvo sujungti, o kolūkio pirmininku tapo V. Cesiūnas. Kolūkiui paliktas Virvyčių vardas.

Kolūkis dabar turėjo 3007 ha žemės, iš kurios 1711 ha buvo ariamos. Padidėjo pievų ir ganyklų plotai. Jie siekė 248 ha. 1964 m. kolūkyje buvo 277 kolūkiečių kiemai ir 617 kolūkio narių, iš kurių 384 buvo darbingi. Iki 1969 m. narių padaugėjo iki 791, o darbingų kolūkiečių skaičius išaugo iki 571, nors kiemų skaičius ir nepadidėjo.

Kolūkyje nuolat daugėjo įvairios technikos. 1969 m. jis jau turėjo 5 javų kombainus, 2 siloso kombainus, 8 sėjamašias, 3 bulviakases, 3 grūdų kuliamąsias, linų kombainą, linarovę, 99 elektros motorus.

Buvo daug statoma. Per 1964–1968 metus kolūkyje pastatyta 100 vietų paršavedžių ir 100 vietų penimų kiaulių kiaulidės, 600 t talpos grūdų sandėlis, tokios pat talpos šakniavaisių sandėlis, dvi daržinės.

Didesnis dėmesys pradėtas skirti žmonėms, kultūriniam gyvenimui. Ūkio lėšomis pastatytos dvi pradinės mokyklos. Devyni kolūkiečiai pasistatė gyvenvietėje gyvenamuosius namus.

Gerokai išaugo kolūkio nedalomieji fondai: 1964 m. jie sudarė 175 939 rublius, o 1970 m. 1 033 157.

Laukininkystėje Virvyčiai vis didesnę dėmesį ėmė skirti pašarinių šakniavaisių sėklojams auginti. Už šias brangias sėklas kasmet buvo gaunamas vis didesnis pelnas. Buvo auginamos ir pašarinių žolių sėklos.

Javų derlius nederlingose žemėse buvo menkas, todėl javų plotai buvo mažinami. O auginantiems pašarinių šakniavaisių sėklojus Virvyčių kolūkio žemdirbiams buvo pripažinta 1-oji vieta rajone ir už tai papildomai gauta paskyra sunkvežimiu. Ir vis dėlto, atsižvelgiant į realias sąlygas, ir toliau pagrindinė ūkio šaka buvo gyvulininkystė. Nuo 1961 m. Virvyčių kolūkyje vidutinis gaunamo pieno kiekis iš vienos karvės nuolat viršijo rajono vidurkį.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje Virvyčių kolūkis buvo vienas stipriausių rajone. Sparčiai buvo plėtojamas kiaulių ūkis. 1970 m. Virvyčiuose mėsos 100 ha žemės ūkio naudmenų buvo pagaminta daugiau negu respublikoje. Už viršplaninę mėsą ir pieną gauta 121 tūkst. rublių priemoka. Tais metais paršavedėms ir paršeliams laikyti buvo įrengta eksperimentinė vasaros stovykla. Taigi nedidinant kaulidžių, kiaulių buvo užauginta 50 proc. daugiau. O kaulienos gamybos rentabilumas siekė 99,2 proc.

Bet darbas kolūkyje nebuvo našus. Dauguma kolūkiečių taip ir neįstengė kolūkinės nuosavybės vertinti kaip savo turto. O svetimą turtą vis norėjosi pasisavinti. Savo tvartuose atsidurdavo nemažai visuomeninių pašarų, sėklų, bulvių. Juo labiau kad uždarbis, ypač laukininkystėje, buvo mažas. Tai suprato ir tuometinė valdžia. Buvo priimti sprendimai dėl materialinio suinteresuotumo, dėl asmeninių ir visuomeninių interesų derinimo, buvo nustatyta nauja žemės ūkio produktų supirkimo tvarka. Buvo rekomenduojama įvesti garantuotą kolūkiečių darbo apmokėjimą pinigais ir natūra.

Virvyčių kolūkyje buvo sudaryti premijavimo, pagalbos ir pensijų fondai. Už gerą darbą ir gamybos rezultatus kolūkiečiams buvo skiriamos įvairios dovanos. Štai 1968 m. per ataskaitinį susirinkimą veršelių augintojas S. Penkauskas gavo televizorių. Geriausioms karvių melžėjoms buvo įteikti baldų komplektai. Nusipelnusiems kolūkiečiams M. Lučiūnui, J. Bernotui, J. Borisienei buvo suteikti Virvyčių kolūkio garbės kolūkiečių vardai.

Gerai dirbančius žmones buvo stengiamasi įvairiausiais būdais įtraukti į komunistų ir komjaunuolių gretas. 1970 m. Virvyčiuose buvo 29 komunistai ir 24 komjaunuoliai.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje Virvyčiuose kolūkiečiai, išdirbę nemažai darbadienių, ir ypač mechanizatoriai, jau gaudavo nemažas pajamas. 1970 m. Kazlauskų šeima (vyras ir žmona) uždirbo 2755 rublius. Trys darbingi S. Žinio šeimos nariai – 3200 rublių.

Virvyčiuose dirbo daug jaunimo. Susiklostė vietos tradicijos. Buvo rengiama nemažai išvykų, ekskursijų. Veikė darnus meno saviveiklos kolektyvas.

1970 m. kolūkyje dirbo 15 žemės ūkio specialistų, iš jų 2 agronomai, 2 zootechnikai, veterinarijos gydytojas. Tais metais buvo priimti nauji kolūkio įstatai. Pradėta apmokėti už kolūkiečių atostogas, už darbo stažą. Įgyvendinamas socialinis kolūkiečių draudimas. Visose brigadose išrinktos tarybos. Tai turėjo sudaryti galimybes visiems dalyvauti kolūkio reikalų sprendime, tačiau tarybos buvo „popierinės“. Kaip ir anksčiau, visus reikalus sprendė kolūkio pirmininkas. Viskas priklausė nuo jo.

Kolūkių griūtis prasidėjo 1989 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę. Taip atsitiko ir su Virvėčių kolūkiu. Jo teritorijoje susikūrė Pamusių ir Padvarių žemės ūkio bendrovės. Pamusių žemės ūkio bendrovė gyvavo tik dvejus metus. Jos centras buvo Pamusių kaime, o pirmininku buvo išrinktas Jonas Ramaneckas. Padvarių žemės ūkio bendrovės pirmininku tapo Vidmantas Bieliauskas.

Pamusių ŽŪB pagrindinio kapitalo vertė buvo 1 mln. 486 619 rb ir joje buvo 107 nariai, iš kurių 75 pensininkai.

Padvarių žemės ūkio bendrovėje buvo 145 žmonės, bet ir čia dauguma (apie 100) buvo pensininkai. Pagrindinės bendrovės veiklos sritys: grūdų ir mėsos gamyba. Bendrovės kapitalas siekė 2 mln. 223 751 rb.

Padvarių bendrovė turėjo nemažą gamybinę bazę, bet nesugebėjo ilgai išsilaikyti. Jau 1994 m. gruodžio 22 d. įvykusiame bendrovės narių visuotiniame susirinkime vienbalsiai buvo nutarta ją likviduoti. Bendrovės vadovas V. Bieliauskas pažymėjo, kad toliau dirbti neįmanoma ir nėra tikslo. Slegia didelės skolos Žemės ūkio bankui. Jis siūlė už grynuosius pinigus parduoti dalį turto ir tokiu būdu atsiskaityti su banku. Stepas Pavasaris susirinkime kalbėjo apie tai, kad bendrovę reikėjo likviduoti dar vasarą, nes daug turto jau išvogta.

Buvo sudaryta 7 narių likvidavimo komisija: Stepas Pavasaris, Vidmantas Bieliauskas, Juozas Liktaravičius, Ona Dzibinskienė, Vytas Penkauskas, Vaclovas Vilkelis, Monika Ališauskienė.

1998 m. bendrovė nustojo egzistavusi. Tuo metu žemės ūkio gamyba buvo labai smukusi. Atsirado daug nedirbamos žemės.

Žemės ūkio produktų gamybai labai neigiamai atsiliepė energijos išteklių kainos. Įvertinus rublių į litus keitimo kursą, anksčiau kilovatvalandė elektros energijos kolūkiams kainavo 0,1 ct, litras dyzelinio kuro – 7 ct, benzino – 15 ct, traktorius – apie 50 Lt, kombainas 100 Lt. Kainos padidėjo kelis šimtus kartų. Žemės ūkio produkcija liko pigi.

Be to, žemės ūkio produkcija neranda rinkos. Gamybos išlaidos viršija pardavimo kainas. Žemės ūkio produktai daugiausia gaminami dešimtmečiais atsilikusia technologija. Mažas javų derlingumas ir gyvulių produktyvumas. Taip buvo kolūkių laikais, taip tęsiasi ir dabar.

Nėra ko stebėtis, kad sugriautos fermos, sandėliai, mechaninės dirbtuvės. Be abejo, yra rimtų žemės reformos klaidų. Bet, antra vertus, griovimo liga buvo tarsi užprogramuota nuo pat kolektyvizacijos pradžios. Iš žmonių buvo atimtos visos darbo priemonės ir suvisuomenintos. Vėliau jos buvo jau nebenaudojamos ir paprasčiausiai išmestos į šiukšlyną. Žmonės pradėjo nebevertinti to, kas „ne mano“. Kolūkio turtas buvo niekieno. Kaime, esant kolektyviniam darbui, įsivyravo girtavimas, abejingumas, vagystės.

Panaikinus kolūkius, kolūkiečiai gavo išmokas čekiais. Štai Irena Pavasarienė jų turėjo 25 tūkst. Juos įnešė į Padvarių bendrovę. Ši bendrovė turėjo daugiausia turto: čia ir fermos, ir gyvuliai, ir technika. Į šią bendrovę įsiliejo ir visi buvę Virvėčių kolūkio vadovai bei specialistai.

Į pakalnę viskas riedėjo labai greitai. Viršininkai tarėsi atskirai. Žmonės ginčijosi pakampėse. Šiandien buvę padvariečiai kalba, kad per pusę metų prapuolė gyvuliai, buvo panaikinta kontora, padegta ferma. Kai kurie jų prašė ekonominės

policijos įsikišimo. Ši negalėjo nieko daryti, aiškindama, kad tai yra privatus turtas ir žmonės patys turi imtis priemonių. Eiliniai kolūkiečiai turėjo daugiausia išmokų, o liko be nieko.

Šiandien Padvarių apylinkėse daug stiprių ūkių nėra. Buvę bendrovės nariai – pensininkai, o bendrovės pastatai išplėšti, tušti. Tačiau žmonės nenusiminė. Padvariečiai pensininkai daugiausia turi po 3 hektarus. Čiobiškio seniūnijos komunalinis ūkis padeda jiems įdirbti žemę. Yra ir keletas stiprių ūkininkų. Lapėlių kaime gyvenantys Stasys Arbočius, Česlovas Vancevičius, Kazys Stravinskas turi iki 100 hektarų, Vygantas Dambrauskas – 50 hektarų. Sėkmingai ūkininkauja iki 30 hektarų žemės turintys Lapėlių kaimo gyventojai Vaclovas Lučiūnas, Jeroslavas Šimelis, Stasys Balsevičius. Spiėtiškių kaime stiprūs yra Antano Lučiūno, Jono Batėno ūkiai.

Kaimo problemos yra ilgalaikės ir jų sprendimas – ilgalaikė strategija, kurios galutinius rezultatus sunku dabar aiškiai numatyti ir tinkamai įvertinti. Šiandien svarbiausios yra gyvenimo lygio, saugumo, laisvalaikio, socialinės apsaugos problemos.

Demografinės kaimo problemas lemia aukštas mirtingumo lygis, nepakankama sveikatos apsauga. Žmonėms reikia daugiau socialinių ir sveikatos apsaugos paslaugų, nes kaimas sensta. Kaimo žmonės daug dirba, tačiau neturi pinigų. Reikia, kad su kaimo žmogum už jo parduodamus produktus būtų laiku ir tinkamai atsiskaityta. Šiandien to dar nėra.

Bet darbštūs ir tvarkingi žmonės visada randa išeitį iš susidariusios situacijos. Sunku tiems, kurie atprato sąžiningai dirbti, kurie laukia tik pašalpų ir paramos, o patys nesugeba kabintis į gyvenimą. Tad ir šiandien daugelis žmonių ne tik kantriai dirba žemę, bet ir gražiai tvarko savo gyvenamąją aplinką. Štai daug metų iš eilės už aplinkos tvarkymą prizais ir savivaldybės padėkos raštais yra apdovanojami Valakėlių vienkiemio gyventojai Irena ir Stepas Pavasariai. Lapėlių kaime gražiai sodybas tvarko jauni ūkininkai Lučiūnai, Dambrauskai, Vancevičiai, Šalkauskai, Zablackai, Pilipavičiai, Liktaravičiai. Visada tvarkinga Veronikos Didžiokienės sodyba, be galo darbščių Janinos ir Kazio Stravinskų namų aplinka. Vadinasi, kaimo žmonės atsigauna ir tiki gera ir gražia ateitimi.

Čiobiškio paštas

Justinas Minderis

Pradėjus man dirbti Čiobiškio ryšių skyriuje, beveik kasdien ateidavo buvęs pirmasis skyriaus viršininkas Bronius Pulkaunikas. Iš jo pasakojimo kai kas išliko atmintyje. Iki karo Čiobiškyje pašto nebuvo. Buvo tik Mūsninkų pašto agentūra, įsikūrusi Broniaus Pulkauniko namuose. Laiškininkų nebuvo. Spaudą žmonės pasiimdavo patys. Sovietmečiu buvo įsteigtas Čiobiškio ryšių skyrius. Po kiek laiko – ir taupomosios kasos skyrius. Buvo įvesti telefonai į kolūkių kontorą, apylinkės tarybą. Abonentus sujungdavo komutatoriumi. Telegramas perduodavo telefonu į Širvintas. Pašto viršininkas B. Pulkaunikas į pensiją išėjo apie 1965 metus. Jam dirbant, dirbo šie laiškininkai: M. Traiderytė, Balsevičiūtė, V. Kareckaitė (Virvyčių kol.); Dabrovolskas, Krutkevičiūtė, Verkauskaitė (Čiobiškio kol.); E. Tviraga, P. Tamaševičius, L. La-

pinskaitė, J. Kazlauskaitė, J. Makauskaitė (Juknonių kol.). Laiškininkai dirbo už darbadienius. Vėliau pradėjo mokėti po kelis rublius ir Širvintų ryšių mazgas. B. Pulkaunikiui išėjus į pensiją, Čiobiškio ryšių skyriaus viršininkais laikinai dirbo keletas žmonių. Ilgiausiai gal išdirbo R. Gerdvilytė.

Čiobiškio ryšių skyriuje pradėjau dirbti 1968 m. Tuomet skyriaus patalpos jau buvo name prie malūno (dabar ten butai). Viename kambaryje buvo paštas, kitame automatinė telefonų stotis. Abonentų buvo apie 50. Be pašto, veikė ir taupomosios kasos skyrius, kuriame dirbau kontrolieriumi-kasininku kaip antraeilininkas. Šis etatas buvo primestas priverstinai, nes už jį mokėjo mažai. Įvykdai planą – gauni 30 rb, ne – 8 rb. Ir šis atlyginimas nekito dar 10 metų, nors darbo kasmet daugėjo. Pašto viršininko alga buvo 75 rb. Kas ketvirtį dar už gerą darbą mokėjo po 30 rb. Po dešimties metų atlyginimas tapo dvigubai didesnis. Laiškininkų pagrindinis atlyginimas – 65 rb. 1970 m. apylinkės tarybai pastatė pastatą, kuriame išikūrė ir ryšių skyrius. Taip pat ten buvo perkelta ir automatinė telefonų stotis su 100 abonentų. Žmonių, norinčių įsivesti telefonus, buvo daug, nes telefono įvedimas kainavo 10 rb. Už patį aparatą mokėti nereikėjo. Tuo laiku dirbo šie laiškininkai: Virvyčių kol. – Jonas Balsevičius, J. Ragauskas, D. Ragauskaitė, M. Lučiunienė, V. Dzedulionis; Juknonių kol. – V. Gaidamavičiūtė, J. Bareikaitė, E. Bulaukienė, St. Darvydienė; Čiobiškio kol. – St. Dviragutė, V. Jurevičius, J. Penkauskienė. Vieną kolūkį aptarnaudavo 2 laiškininkai. Laiškininkams kolūkis skirdavo arklius. Čiobiškio spec. mokyklos spaudą pasiimdavo pačios raštinės darbuotojos.

Spaudą prenumeruodavo laiškininkai, mokyklose – klasių vadovai. Kolūkiai užsakydavo spaudą kontoroms, fermoms, mechaninėms dirbtuvėms. Užsakydavo daug. Čiobiškio kolūkis išleisdavo per 400 rb metams. Spauda buvo pigi. Dienraštis „Tiesa“ kainavo 6 rb metams.

Čiobiškio ryšių skyriuje buvo užsakoma maždaug 2300 egz. spaudos. Populiariausi buvo: „Valstiečių laikraštis“, „Lenino vėliava“, „Tiesa“, „Liaudies sargyboje“, „Komjaunimo tiesa“, „Lietuvos pionierius“. Iš žurnalų – „Tarybinė moteris“, „Jaunimo gretos“, „Mokslas ir gyvenimas“, „Švyturys“, „Genys“, „Žvaigždutė“. Spaudą gaudavo kiekviena šeima. Iš komunistų buvo reikalaujama užsisakyti „Komunistą“, „Partynnaja žiznj“, „Komsomolskaja žiznj“. Tai padaryti buvo sunku, nes komunistai šių leidinių nei skaitė, nei norėjo jų prenumeruoti.

Paštas priimdavo ir telegramas. Skubi telegrama į bet kurią Sovietų Sąjungos vietą kainavo apie 1,5 rb. Telegramos, iš pašto paskambinus telefonu, buvo perduodamos į Širvintų telegrafą. Pinigų persiuntimas į bet kurią vietą nuo 10 rb buvo 20 kp. Buvo priimami ir siuntiniai, kurių persiuntimas Lietuvos teritorijoje kainavo tik kapeikas.

Į ryšių skyrių buvo priimamos įplaukos iš parduotuvių. Už prekybos įplaukų priėmimą paštas imdavo 20 kp nuo 100 rb.

Kai pradėjau dirbti, buvo apie 400 pensininkų. Per tuos 8,5 metų jų skaičius nesikeitė, taip ir liko 400–415. Dauguma pensininkų tada gaudavo po 12 rb pensiją. Po to jos didėjo. Didesnes pensijas (negu minimalios) gaudavo apie 5% pensininkų. Taupomajai kasai darbo kasmet vis daugėjo. Žmonės, kurie negirtuokliavo, dėjo pinigus į taupomąją kasą. Ir turėjo ne po vieną sąskaitą. Į sąskaitas pervesdavo pinigus už parduotus gyvulius, atlyginimus. Kasoje buvo pardavinėjamos ir 3% valstybinės

obligacijos, kurių niekas nenorėjo pirkti, o parduoti reikėjo. Tai ką darai? Sėdi į autobusą ir nuveži parduoti į Ukmergę. Taip vykdai planus. Per tuos metus, kai dirbau, nebuvo nusiskundimų, kad laiškinkas būtų apgavęs pensininką. Su tokiais būtų buvusi trumpa kalba. Be teismo, be nieko – lauk iš darbo su nešvaria darbo knygute. Buvo toks posakis, kad žmogus, kuris dirbo pašte, negali dirbti parduotuvėje pardavėju, nes nemoka sukčiauti ir bankrutuos, o pardavėjas negali dirbti pašte, nes apsisovgs.

Indėlio paveldėjimas buvo paprastas: atneša senukas pinigų į taupomąją kasą, padeda, išduodu knygutę. Neužgaudamas žmogaus, klausiu, ar nenorėtų surašyti testamentu. Žmogus klausia: kur? Atsakau – čia. Gerai, jei žmogus moka rašyti, tada rašo pats, o jei ne – parašau aš. Taupomosios kasos sąskaitos kampe: „*Testamentu indėlį palieku: Petru!*“. Pasirašo. Jo parašą patvirtinu. Degtukų dydžio testamentu nuorašą išsiunčiu į Širvintų taupomąją kasą. Revizoriai, kai darydavo revizijas, tokius testamentus patikrindavo. Žmogui mirus, pristačius mirties liudijimo nuorašą, paveldėtojas tą pačią dieną paėmė pinigus. Čiobiškio pašte (ryšių skyriuje) dirbau iki 1977 m. birželio 30 d. Skyrių perdaviau V. Čivienei.

Romuvių judėjimo pradžia – Kernavėje

Jonas Trinkūnas

1967 m. Kernavėje buvo švenčiama Rasos šventė, atnaujinant Jonines ir atgaivinant senuosius papročius. Ji tapo vienu iš etnokultūrinio sąjūdžio, taip pat ir senojo lietuvių tikėjimo atgimimo simboliu. Kaip tai atsitiko ir kodėl buvo pasirinkta Kernavė?

Tuo metu Lietuvoje kilo ir plėtojosi kraštotyros bei folkloro judėjimas. Lietuvos istorija, senieji papročiai, liaudies dainos buvo visų dėmesio centre. Kraštotyros ekspedicijos tapo labai populiarios tarp inteligentijos ir jaunimo. Tai buvo tam tikras sovietmečio „atšilimo“ laikotarpis, kai atsirado šiek tiek iliuzinių laisvių.

1967 m. pavasarį steigiama Lietuvos–Indijos draugija, kurios kūrėjai buvo filologas R. Mironas, keliautojas A. Poška, jauni filologai A. Danielius, J. Trinkūnas R. Kolonaitis. Draugijos kūrimas išreiškė to meto dvasinius ieškojimus. Indija tarsi simbolizavo naują nepažintą dvasinį pasaulį. Tačiau ir lietuvybė turėjo bendrą indoeuropietišką ištaką. Todėl buvo gana greitai atsigręžta į baltiškąją senovę. Buvo suvokta, jog mitologiją ir senąją religiją turi ne tik Rytai, bet ir mūsų žemė. Marija Gimbutienė 1968 m. lankėsi Lietuvoje ir Vilniaus universitete skaitė paskaitą apie lietuvių senąjį tikėjimą. Štai kaip ji aprašė savo išpūdžius:

„Didžioji kolonų salė buvo perpildyta ... daugiausia visai jaunų studentų, kurie į mane žiūrėjo susijaudinusiomis akimis, beveik norėdami prisiliesti. Tokią auditoriją, žinoma, galėjau turėti tik vieną kartą gyvenime“¹.

Tarp jų buvome ir mes – pirmosios Rasos šventės sumanytojai, pirmieji

¹ *Ramuva*, Vilnius, 1998, nr. 4, p. 11.

*Rasos šventė
Kernavėje. 1967 m.
Iš J. Trinkūno asm.
archyvo*

ramuviečiai ir žygeiviai. Kernavė tarsi magnetas pritraukė senosios baltų kultūros ir religijos ieškotojus. Ne kažin ką mes žinojome apie Keėnavę – tik tiek, kad ji buvo pirmoji Lietuvos sostinė. Kernavės pasirinkimas buvo teisingas ir lemtingas.

Rasos šventė prikėlė senuosius vidurvasario šventės papročius, apeigas, dainas ir t. t. Rasos vardą minėjo XIX a. šaltiniai bei romantikai rašytojai. Buvo sukurtas šventės scenarijus, maldos saulei, mėnuliui, žemei, ažuolui, ugniai. Bet svarbiausios buvo šventės nuostatos: visi sutarė, jog dalyviai nebus skirstomi į žiūrovus ir atlikėjus – visi paprasčiausiai dalyvaus. Tradicinės Joninės sovietiniais metais buvo virtusios meninės saviveiklos ir masinio girtavimo švente, todėl buvo nutarta atsisakyti koncertų ir bet kokių pasirodymų scenoje, bufetų ir alkoholio. Ir tai padaryti pavyko.

Rasos šventėje dalyvavo ne tik jaunimas, bet ir įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų žmonės, tautinės kultūros autoritetai (Antanas Poška, Eugenija Šimkūnaitė, K. Skebėra ir kt.). Pirmoji šventė Kernavėje padarė svarbų postūmį tolesniam ramuviečių judėjimui, taip pat ir platesniam tautinės kultūros atgimimui.

Trys šventės (1967, 1968, 1969) vyko pusiau legaliai. Antanas Gudelis rašė, jog jokia oficiali valdžios institucija nei organizavo, nei globojo tų švenčių, kas tuo metu buvo negirdėtas dalykas. 1969 m. aukščiausios valdžios institucijos susigriebė šventę uždrausti. 1970 m. Rasos šventės dalyvius Kernavėje jau imta vaikyti, prisdengus tuo, kad negalima švęsti draustinio teritorijoje. KGB dokumentuose Kernavės Rasa imta vadinti „nacionalistiniu sambūriu“, o švenčių organizavimas prilygintas antisovietinei veiklai.

Gerai prisimenu tą 1970 m. Rasą, kai pats pakliuvau į vietinių Kernavės ir Širvintų valdininkų ir partiečių surengtą „operaciją“. Kadangi jau prieš šventę gavome perspėjimų neorganizuoti Rasos Kernavėje, mėginome elgtis atsargiai. Nevažiuoti į Keėnavę negalėjome – toks buvo traukimas į Keėnavę! Atkeliavau nuo Vėvio pusės ir Neriės paupy dairiausi, kaip persikelti per Nėrį. Krūmuose pastebėjau stebintį kitą krantą Kęstutį Labanauską (šiandien garsų parkotyrininką). Jis, matyt, taip pat dvejojo, ką daryti. Galų gale persikėlėme per Nėrį, o Pajautos slėnyje radome jau

Rasos šventė

Kernavėje.

Apie žoliavimą aiškina

Eugenija Šimkūnaitė.

1967 m.

Iš J. Trinkūno asm.

archyvo

gana daug jaunimo, besiruošiančio šventei. Tuojau išdrąsinęs ir aš vaikštinėjau po slėnį. Po kurio laiko prie manęs priėjo nepažįstamas žmogus. Jis prisistatė esąs apylinkės pirmininkas ir norįs su manimi pasikalbėti. Bet kalbėtis reikėtų apylinkės kontoroje, ten niekas netrukdytų. Reikia tai reikia – nuėjome į miestelį. Pravėręs kontoros duris, labai nustebau, nes patalpoje sėdėjo daug žmonių, kurie, kaip greitai paaiškėjo, buvo įvairūs rajono pareigūnai – milicijos, kompartijos, saugumo, gamtosaugos, paminklosaugos ir t. t. darbuotojai. Jie ėmė man aiškinti, jog švęsti Rasos šventės negalima. Negalima švęsti visais požiūriais. Širvintų deputatų taryboje buvo priimtas net nutarimas, draudžiantis linksmintis po vidurnakčio. Kai aš pasakiau, kad šiandien sovietinio jaunimo diena, kaip kad parašyta kalendoriuje, jie man atrėžė, kad sovietinis jaunimas dirba, o ne dykinėja. Nepadėjo ir mano paaiškinimas, jog aš čia niekuo dėtas, nes nieko neorganizuoju. Galiausiai pridūriau, kad jei jau esu toks čia nepageidautinas, tai tuojau pat galiu grįžti į Vilnių. Tada jie puolė mane įkalbinėti, kad pasilikčiau.

„Jūs esate autoritetas jaunimui, tad padėkite suvaldyti šią minią per naktį, o mes jums nekenksime, nepranešime į jūsų Universitetą“.

Sutikau pasilikti, bet tik ne tam, kad „valdyčiau“ minią. Skambėjo dainos, sukosi rateliai, degė laužai kaip jau buvo įprasta, nes Rasos šventė jau buvo tapusi mūsų priederme, mūsų šventąja švente, jai jau nereikėjo ypatingų vadovų ar organizatorių. Jau kuris laikas ji buvo švenčiama grasant, bauginant, draudžiant, visai taip, kaip paparčio žiedo pasakose. Aišku, Universitetas gavo pranešimą, kuriame buvau kaltinamas draudžiamos Rasos šventės organizavimu, ir dėl to turėjau daug nemalonumų ir rūpesčių.

Rimanto Matulio Dainų klubo žmonės atkakliai tęsė Rasos šventės šventimą Kernavėje, nors draudimai darėsi vis grėsmingesni. Buvo sugalvotas vienas gudrus

*Vacys Bagdonavičius
ir Jonas Trinkūnas
(dešinėje) ant Nerios
upės skardžio
1969 m. kraštotyros
ekspedicijos po
Kernavės apylinkes
metu. Iš J. Trinkūno
asm. archyvo*

dalykas – truputį pakeisti šventės vietą, pora šimtų metrų nukeliant ją toliau į Vilniaus pusę. Ten mat buvo jau Vilniaus rajono teritorija ir Širvintų valdžiai nepriklausė. Tai šiek tiek padėjo, bet juoda neganda visą laiką (iki sovietmečio pabaigos) temdė Rasą. Viešai Rasos šventė neleista buvo iki pat Atgimimo. Dar 1987 m. Rasos šventėjai buvo vaikomi². Nepaisant visų trukdymų, draudimų ir persekiojimų, Rasos šventė buvo švenčiama ir Kernavėje, ir kitose Lietuvos vietose.

Algirdas Patackas apie Rasos šventę sakė, jog tokiu pavidalu – kaip inteligentijos, šviesuomenės šventė – ji niekur kitur Europoje nėra švenčiama. Ir šitai įvyko gaivališkai, nepaisant nepalankių, kartais atvirai priešiškų aplinkybių. Rasos atgimimas tebesitęsė su pakilimais ir nuopuoliais, įgydamas naujų, netikėtų bruožų, bet išlikdamas ištikimas esmei. Prie jos, prie Rasos, nelimpa niekas nešvaraus ar profaniško³.

Kylančiam *ramuvių* (vėliau *romuvių*) judėjimui šitie išpūdžiai ir pasakojimai apie senuoju gamtameldišku tikėjimu alsuojantį kraštą buvo esminga paskata. 1969 m. Vilniuje išikuria „Ramuvos“ organizacija, oficialiai priklausanti Kraštotyros draugijai. Tų pačių metų spalio pabaigoje didelis būrys jaunimo – ramuviečių ir žygeivių – netoli Kernavės, Karmāzinų slėnyje, šventė senovines Ilges, arba Vėlines. Ant mažojo piliakalnio buvo sukrautas aukuras ir uždegta ugnis. Nuo to laiko ramuviečiai pradėjo spalio gale, prieš viešąsias Vėlines, miškuose prie pilkapių šventi senovines Ilges. O Karmāzinų alkakalnis tapo nuolatinių šventinių apeigų šventvieta.

Kai 1969 m. kraštotyrininkai atvyko į Kernavę, jie tiesiog pasinėrė į senosios Lietuvos istorijos ir folkloro pasaulį. Buvo užrašyta gausi ir vertinga kraštotyros medžiaga, kurios maža dalelė tetilpo į knygą „Kernavė“³. Padavimų ir istorinių pasakojimų gausa viršijo daugelio kitų panašių ekspedicijų lobynus. Jautėme, jog tikroji senovės Lietuva buvo ir yra čia. Maža to – patyrėme dvasinių šitos žemės galių poveikį. Prasidėjęs ramuvių judėjimas čia sėmėsi išpūdžių, idėjų ir energijos. Ramuviams pirmiausia rūpėjo senojo tikėjimo apraiškos, kurių čia buvo tikrai gausu.

² *Ramuva*, Vilnius, 1998, nr. 4, p. 13.

³ *Ten pat*, p. 38.

⁴ *Kernavė*, Vilnius, 1972.

Ekspedicijoje dalyvavo keletas ramuvių judėjimo pradininkų: Vaclovas Bagdonavičius, Nijolė Paulaitytė, Birutė Burauskaitė, Zita Vanagaitė ir kt.

1969 m. Vilniaus „Ramuva“, pratęsdamą Kernavės ekspediciją, surengė ekspediciją į kaimyninį Dūkštų kraštą.

Vilniuje apie 1968 m. susipažinau su Baliu Astiku, skelbusiu spaudoje straipsnelius apie savo gimtųjų vietų – Mūsninkų, Širvintų – krašto praeitį. Jis pasakojo apie Dūkštų ažuolyną, Karmāzinus, apie Perkūno statulą, apie žmones, XX a. pradžioje garbinusius Perkūną. Perkūno stabo akmeninę galvą jis esą matęs prieš karą.

Kernavė, kaip tikroji senovės šventovė, arba kaip mes vadiname – Romuva, veikia ir veikia mus, baltų tikėjimo žmones. Spinduliuojanti Kernavė žadino ir kėlė mūsų senąjį tikėjimą. Romantikai rašytojai ir istorikai rašė, jog Kernavė – tai lietuvių senojo tikėjimo svarbiausias centras ir paskutiniojo Krivių Krivaičio buveinė. Kriveikiškio kaimas, esantis netoli Kernavės, galėjo priklausyti vyriausiajam Lietuvos Kriviui.

1997 m. Kernavėje po trisdešimties metų buvo surengta jubiliejinė Rasos šventė, į kurią susirinko šimtai senosios tradicijos mylėtojų. Buvo ir šventės pradininkai – Vacys Bagdonavičius, Antanas Gudelis, Birutė Burauskaitė, Veronika Povilonienė, Jonas Trinkūnas ir kt. Buvo kalbama, jog Kernavės Rasos šventė turėtų tapti europinio masto švente taip, kaip Stounhendžo vasaros solsticijos šventė Anglijoje. Ten suvažiuoja tūkstančiai gamtos šventumo mylėtojų, kurie susikaupe garbina Saulę, garbina gamtą. Romuviai, tradiciškai uždegantys Rasos aukurą, ir yra tie senovės dvasios prikėlėjai.

Yra vietovės dvasia, kuri vienokia yra bet kuriame kaime, bažnytkaimyje ar miestelyje ir kitokia ypatingose istorinėse vietose. Kernavė ir jos apylinkės tiesiog spinduliuoja savo ypatingą dvasią. Nėra lengva paaiškinti, ar tokią šios vietovės aurą sukūrė istorijos ir literatūros veikalai, ar ji egzistuoja nepriklausomai nuo to, aki-vaizdžiai veikdama kiekvieną dvasingą žmogų.

Ramuviečiai Nijolė Paulaitytė, Zita Vanagaitė ir Jonas Trinkūnas. 1969 m. Karmāzinai, Moravskio sodyba. Iš J. Trinkūno asm. archyvo

1969 metų Kernavės ekspediciją prisiminus

Vacys Milius

1963 m. tautosakininko Norberto Vėliaus iniciatyva Lietuvos kraštotyros draugijos skyriaus organizuota ekspedicija pradėjo naują Lietuvos mokslo ir kultūrinio gyvenimo etapą – kompleksines ekspedicijas ir lokalinių monografijų rengimą bei leidimą. Etnografinės, tautosakinės ir dialektologinės ekspedicijos mokslo ir visuomeninių institucijų buvo organizuojamos ir ankstesniais dešimtmečiais, tačiau N. Vėliui kilo mintis organizuoti atskirų krašto vietų kompleksinius tyrinėjimus. Pirmiausia iš pažįstamų rato jis sutelkė atskirų mokslo sričių vadovus, kurie turėjo suburti medžiagos rinkimo talkininkus, autorius, redaguoti būsimą leidinį. Vilniškiai pasirinko tyrinėti rytinius rajonus dėl tokių priežasčių: 1) norėta parodyti šio regiono kultūros lietuvišką pagrindą, 2) ekspedicijos buvo organizuojamos visuomeniniais pagrindais, tad iš sostinės buvo lengviau nuvykti į tiriamą vietovę, 3) norėta kitų miestų tyrinėtojus paskatinti domėtis savo regionu. (Vėliu vilniškius pasekė kauliškiai, parengę dvi knygeles – „Raudondvari“ ir „Kauno marias“.)

Vilniškiai ekspedicijas pradėjo nuo Zervynų kaimo (Varėnos r.), esančio prie geležinkelio ir Ulės upės. Vėliu jos vykdavo kasmet; vis būdavo parengiamos lokalinės monografijos. Jas Lietuvos kraštotyros draugijos vardu pradžioje leido „Vagos“, paskui „Minties“ leidykla. Į ekspedicijas suplaukdavo apie 100 dalyvių, o Kernavėje jų buvo net 120. Primindavau N. Vėliui, kad toks didelis dalyvių būrys, ne kompartijos ir komjaunimo palaimintas, gali sukelti valdžios įtarimų, be to, dalyviai vieni kitiems trukdys bendrauti su vietos žmonėmis. Plačių užmojų Norbertas atsakydavo, kad reikia ugdyti jaunąją kraštotyrininkų kartą.

Ekspedicijų pabaigoje kultūros namuose būdavo surengiamas ataskaitinis vakaras, kurio metu jis ir grupių vadovai papasakodavo vietos žmonėms apie padarytą darbą, ant sienų būdavo iškabinami dailininkų nupiešti etnografiniai objektai: tradiciniai darbo įrankiai, baldai, namų apyvokos daiktai, pastatai, kryžiai, audiniai. Po tokių pokalbių įvykdavo bendras ekspedicijos dalyvių ir vietos gyventojų vakaras – dainos, šokiai, rateliai.

Kartais ekspedicijos būdavo organizuojamos ir į plačiai žinomas vietas – Merkinę, Dūbingius. 1969 m. tokia ekspedicija įvyko Kernavėje. Vadovavo Norbertas Vėlius. Paskutinę dieną dalyviai Pajautos slėnio miškelyje sukūrė laužą, pasakojo įvairiausius nutikimus, dainavo, paskui visu būriu nuėjo į kultūros namus. Grupių vadovai jau turėjo žinių, kad ten bus civiliška apsirengęs aukštas KGB tarnautojas.

Kaip paprastai Rytų Lietuvoje prisirinko pilna salė vietos gyventojų ir ekspedicijos dalyvių. N. Vėlius ir grupių vadovai papasakojo apie rezultatus. Tuo metu Kernavės klebonas buvo istorikas romantikas Nikodemus Švogžlys-Milžinas (jo ir išvaizda buvo tokia). Gyveno jis senoviškoje pirkioje netoli bažnyčios. Po oficialių kalbų jis gana ilgai šnekėjo, kai ką suaktualindamas, išgirdamas kai kuriuos vietos tarnautojus. Jam išisnekėjus, kolūkio partorgas moja man ranka, kad nutraukčiau šnekėtoją. Pirmose eilėse sėdėjusios vyresnio amžiaus kernaviškės irgi raukėsi dėl kunigo kalbos. Baigęs kalbą, klebonas Norbertui Vėliui, lituanistui Kazimierui Ambarasui ir man uždėjo ažuolų vainikus. Po ekspedicijos teko girdėti, kad Širvintų rajono

valdžia išbarė Kernavės valdžią už iniciatyvos perleidimą klebonui, o kernaviškės moterys jį apskundė kurijai.

1972 m. „Vagos“ leidykla išleido monografiją „Kernavė“. N. Vėlius tuo metu labai buvo užsiėmęs tautosakos darbais, tad paprašė mane būti redakcinės komisijos pirmininku. O jis, Antanas Stravinskas, Antanas Tyla, Aloyzas Vidugiris ir Vytautas Vitkauskas (pastarasis redagavo tekstų kalbą) buvo redakcinės komisijos nariais. Knygą tradiciškai sudarė gamtą, istoriją, etninę kultūrą, tarmę, tautosaką nagrinėjantys skyriai bei tautosakos tekstai. Gausiausias buvo etnografijos skyrius, nes kaimuose šios tematikos medžiagos galima daugiausia surinkti. Pagal sovietinį reglamentą visokie kultūros renginiai ir leidiniai turėjo prasidėti inteligentų vadinamu „garvežiu“, t. y. valdžią šlovinančiu kūriniu. Leidykla irgi pageidavo tokio straipsnio. Šiuo atveju toks buvo Juozo Jarmalavičiaus pagal ano meto šampą parašytas straipsnis apie vadinamąją klasių kovą pokario laikotarpiu. Rengdama šį leidinį, leidykla parodė budrumą. Lokalinių monografijų gale paprastai būdavo dedamas pluoštas nuotraukų. Ir čia tarp kitų nuotraukų buvo įdėtas ir buvusio Kernavės mokyklos vedėjo Šiaučiūno atvaizdas. Redaguojant leidinį, leidykloje buvo pastebėta, kad po 1941 m. Šiaučiūno pavardė nebeminima (jis 1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas Sibiran). Buvo įsakyta jo nuotrauką pašalinti. Taip pat teko išbraukti ir N. Švogžlio-Milžino pavardę iš išnašos, kurioje buvo jam padėkota už pateiktą aprašą straipsniui apie vestuvių papročius.

Įvyko tai, kas sovietmečiu turėjo atsitikti. Masinis ekspedicijų dalyvių skaičius, jaunimo gausus dalyvavimas krito į akį kompartijos funkcionieriams. Norbertas Vėlius turėdavo aiškintis kompartijos miesto komitete, buvo persekiojamas KGB. Jis buvo nušalintas nuo vadovavimo ekspedicijoms, be to, jis, A. Tyla ir aš buvome pašalinti iš kraštotyros tęstinio leidinio „Kraštotyra“ redakcinės komisijos, o Antanui Stravinskui įsakyta apleisti draugijos pirmininko pavaduotojo postą (jis buvo tos draugijos įsteigėjas ir faktinis pirmininkas; nominaliu pirmininku buvo skiriamas valdžios funkcionierius). Spaudai parengtos lokalinės monografijos imtos duoti recenzuoti Partijos istorijos institutui. O 1972 m. parengta knyga „Gervėčiai“ galėjo pasirodyti tik 1989 metais.

Atkurtos nepriklausomybės metais už kompleksinių ekspedicijų organizavimą ir lokalinių monografijų rengimą keletas asmenų buvo apdovanoti J. Basanavičiaus premija.

Ardiškio kaimas: nuo viduriniojo geležies amžiaus iki mūsų dienų

Jonas Vitkūnas

Manvydas Vitkūnas

Dešiniajame Neries krante, 5 km nuo Kernavės, pušnyuose paskendęs Ardiškio kaimas. Tiksliau – tai, kas iš jo liko. Kelios sodybos, glaudžiančios jose gyvenančius žmones, saugančios kaimo vardą ir atmintį. Kažkada sodybų ir gyvybės čia būta kur kas daugiau. Ardīškis buvo vienas didžiausių Neries pakrantėje išikūrusių kaimų Kernavės apylinkėse. Neris buvo be galo reikšminga seniesiems jos pakrančių gyventojams. Ji buvo jų maitintoja – žmonės žvejojė, plukdė sielius, pakrantėje nugulusios upės sąnašos leido užauginti kur kas gausesnį derlių nei smėlėtose apylinkių kalvose. Ji buvo kelias, kuriuo ardiškiečiai valtimis keliaudavo į kitus kaimus, esančius anapus upės. Ji buvo grėsminga – pavasario potvyniai kartais išiverždavo į pakrantės sodybas net pro namų langus. Neris turėjo įtakos jos pakrančių gyventojų buičiai, verslams, o gal ir būdai. Ardīškio, kaip ir Valiūkiškių, Dailidžių, kitų paupio–pagirio kaimų žmonės gyveno kiek kitaip nei grynai žemdirbiškų kaimų gyventojai. O ir apsigyveno žmonės, pasistatė sodybas, dirbo žemę čia tada, kai daugelio šio krašto kaimų vietoje dar ošė girios.

Ardīškio kaimo vardo kilmė tikriausiai sietina su lietuvių kalbos žodžiu *ardas* („duobė, klanas“), *ardyti* („griauti, versti, rausti, kasti, kapstyti“)¹. Galbūt galimi ir archajiškesni kalbiniai ryšiai, pvz., sen. indų *ardati* („teka, bėga“), *ardra* („drėgnas, šlapias“) ir kt.² Vietovardžio *Ardīškis* siejimas su nurodytais pavyzdžiais atrodo logiškas, turint omenyje kaimo geografinę padėtį – seniausios gyvenvietės Ardīškio kaimo teritorijoje pėdsakai aptikti gana drėgname Neries slėnyje, kuris buvo gana dažnai užliejamas potvynių metu, buvo *ardomas*, virsdavo *ardu* („klanu“).

Archeologijos paminklai

Dabartinio Ardīškio bei gretimų kaimų (Dailidžių, Valiūkiškių) teritorijose pirmieji nuolatiniai gyventojai apsigyveno ne vėliau kaip I tūkst. po Kristaus antroje pusėje. Tai liudija išlikę archeologijos paminklai, priskiriami viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžiaus periodui (V–XII a.). Iki mūsų dienų išliko vienos senovės gyvenvietės pėdsakai Ardīškio kaime bei septyni atskiri archeologijos paminklai – šeši pilkapynai ir vienas pavienis pilkapis Valiūkiškių, Ardīškio ir Dailidžių kaimų teritorijose, neabejotinai priklausantys vienam gyvenviečių ir laidojimo paminklų kompleksui. Archeologijos paminklai liudija, jog minėtu laikotarpiu dešiniojo Neries kranto ruožas tarp Kernavės ir Čiobiškio buvo gana tankiai apgyvendintas.

Tai, kad netoli gana gausiai išlikusių pilkapių rasti tik vienos senovės gyvenvietės pėdsakai, nereiškia, jog Valiūkiškių–Ardīškio–Dailidžių ruože daugiau gyvenviečių nebuvo. Senovės gyvenviečių pėdsakai dažniausiai suardomi statant vėlesnių laikų sodybas, dirbant žemės ūkio darbus. Neabejotina, kad senovės gyvenviečių būta ir Valiūkiškių bei Dailidžių kaimų teritorijose, tačiau jų pėdsakai sunaikinti arba dar nerasti.

¹ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, p. 46; *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1968, t. 1, p. 292, 294.

² Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, p. 46.

Ardiškio senovės gyvenvietė (nekilnojamosios kultūros vertybės kodas – A 1456). Vienintelės rastos senovės gyvenvietės dabartinio Ardiškio kaimo teritorijoje pėdsakai aptikti ir tirti A. Luchtano vadovaujamos archeologinės ekspedicijos žvalgomųjų tyrinėjimų metu 1989 m. vasarą. Atlikti tyrimus paskatino tai, kad dešiniojo Neries kranto slėnis ties Ardiškiu savo geomorfologine sankloda artimas Pajautos slėniui ties Kernavė. Kilo prielaida, jog patogios gyventi vietos slėnyje, derlingoje pirmojoje antsalpinėje Neries terasoje, galėjo būti apgyvendintos dar senovėje. Be to, netoliese stūkstantys pilkapiai liudija, kad kažkur netoli būta jiems vienalaikės gyvenvietės³.

Apie 300 m į pietryčius nuo Ardiškio kaimo ir apie 800 m į vakarus nuo Ramoniškių kaimo, 120 m į pietvakarius nuo Pavinkšnės upelio, įtekančio į Nerį, žiočių aptikti apie 1,5 ha plotą užėmusios gyvenvietės pėdsakai. Jos ilgis šiaurės–pietų kryptimi apie 170 m, plotis – iki 90 m. Tyrinėjimų metu iškasti keturi šurfai (kiekvienas 1 kv. m ploto), kuriuose rastas iki 60–80 cm storio kultūrinis sluoksnis, dengiamas apie 40 cm storio sąnašų, dirvožemio sluoksniu. Gyvenvietės teritorija įtraukta į respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašą kaip Ardiškio senovės gyvenvietė (AR 1925). Arčiau Neries iškastuose šurfluose pietinėje gyvenvietės dalyje rastos I tūkstm. antrąja puse datuojamos lipdytinių puodų grublėtu bei lygiu paviršiumi šukės, geležies gargažė, molio tinko gabaliukai. Tuo tarpu šiaurinėje gyvenvietės dalyje prie dabartinių kaimo sodybų iškastuose šurfluose rasta ir žiestų puodų šukių. Viena šukė – puodo petelio, puošto bangelės ornamentu, dalis. Tokie puodai buvo gaminami nuo II tūkstm. pradžios. Remiantis minėtais radiniais, gyvenvietė datuojama I tūkstm. antrąja puse – II tūkstm. pradžia⁴. Kol kas ištirta labai maža gyvenvietės dalis. Ardiškio žemė slepia dar daug paslapčių. Tikriausiai, atlikus platesnius tyrinėjimus, čia pavyktų aptikti ir pastatų pėdsakų, įvairių radinių. Tikėtina, kad gyvenimas čia nenutrūko pirmaisiais II tūkstm. amžiais, o nuosekliai tęsėsi ir visą viduramžių laikotarpį bei vėliau. Tačiau ir be platesnių archeologinių tyrinėjimų galima numanyti, kas buvo ir kuo vertėsi senovės ardiškiečiai (ši apibūdinimą straipsnio autoriai, kalbėdami apie seniausius laikus, naudoja sąlyginai, nes nėra visiškai tikri, jog ši vietovė prieš daugiau nei tūkstantį metų buvo vadinama taip pat, kaip ir dabar). Čia veikiausiai buvo nedidelė žemdirbių, papildomai besivertusių žvejyba, medžiokle, gamtos gėrybių rinkimu, gyvenvietė. Aptikta geležies gargažė leidžia spėti, jog buvo užsiimama ir kalvyste. Neabejotinai visais laikais ardiškiečiai buvo glaudžiai susiję su Kernavė, jos gyventojais. Šalia Ardiškio esantys senajai lietuvių genčiai būdingi pilkapiai, kuriuose buvo laidojami aplinkinių gyvenviečių gyventojai viduriniajame ir vėlyvajame geležies amžiuje, liudija, kad senovės ardiškiečiai buvo lietuviai.

Pilkapiai

Pilkapiai yra senosios mūsų protėvių laidojimo vietos su sampilais. Paprotys laidoti sudegintus arba nesudegintus mirusiųjų pilkapiuose kartu su įvairiomis įkapėmis arba be jų skirtingais laikotarpiais gyvavo įvairiuose Baltų regionuose. Rytų Lietuvoje V a. dalis

³ Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavės valstybinio archeologijos ir istorijos muziejaus-rezervato teritorijoje. 1989 m. ataskaita, *LIIRB*, 1659, p. 74–75.

⁴ Luchtanas A. Ardiškio senovės gyvenvietė, *Kultūros paminklų enciklopedija, Rytų Lietuva* (toliau – *KPE RL*), Vilnius, 1996, t. 1, p. 268.

mirusiųjų buvo laidojami nedeginti, VI–XII a. visi sudeginti. V–VII a. pilkapių sampilai šiame regione dažniausiai buvo su akmenų vainikais, vėliau – apjuosti duobėmis ar grioviais. IX–XII a. kartais pilkapyje laidota sudegintas arba nedegintas žirgas⁵.

Ardiškio, Dailidžių ir Valiukiškių kaimų teritorijose likę šeši atskirais archeologijos paminklais laikomi pilkapynai ir vienas pavienis pilkapis. Moksliskai ir nuodugniai archeologų iki šiol jie nėra tyrinėti, tačiau jie ne kartą buvo žvalgomi Lietuvos istorijos instituto ir kitų mokslinių institucijų archeologų. Turimi duomenys paskutinį kartą publikuoti 1996 m. išleistame „Kultūros paminklų enciklopedijos“ I tome⁶, tačiau ten nurodyti mūsų aptariamų archeologijos paminklų kodai yra pažeisti, pavadinimai patikslinti Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių registro dalyje⁷. Tyrinėjimai iki šiol nebuvo atliekami, naujų duomenų nėra, todėl šiame straipsnyje pateiksime tik bendrą Ardiškio apylinkių pilkapyių apžvalgą.

Pirmuosius rašytinius duomenis apie Ardiškio ir jo apylinkių pilkapius tarpukario metais pateikė archeologas Petras Tarasenko [kalba netaisyta]:

„Už 1,5 km. į šiaurę nuo Kernavės netoli Valeikiškių [Valiukiškių] kaimo miške yra 8 kapai. Padavimų apie palaidojimą čia negirdėjau, o priskirti juos prie kapų drįstu, remdamos šiais daviniais: iš aiškiai matomų apskritų supylimų ir iš pasakojimų. Kada čia kirto vokiečiai mišką, nuvirtusi su šaknimis pušis ir buvę matyti žemėje pelenai ir sutrupėję kaulai.

Toliau į šiaurę pietų gale Ordiškių [Ardiškio] kaimo ant kalnelio yra 3 kapai. Bet daugiau jų yra į šiaurę nuo minėtojo kaimo miške, kur suskaičiau daugiau negu 50 kapų. Tie kapai gali būti paskirstyti į dvi rūši. Kapai miške, vadinamieji „prancūzų kapai“, eina pagal kelią, kur vienas, kur grupėmis iš 3 ir daugiau. Visi turi nuo 3 iki 6 mt. diametre, 1–1,5 mt. aukščio. Apie kai kuriuos dar yra žymių iškastų griovių. Pažymėtinas čia „Karaliaus kapas“ iki 20 mt. diametre, 1 mt. aukščio, aplinkui apdėtas akmenimis, turi ant viršaus mažąjį neaukštą kapą, o pašonėje dar vieną mažą. Padavimas sako, čia esąs palaidotas karalius, kuris šioje vietoje pietavęs ir užmuštas tapęs šūviu iš Antakalnio kalno (kaimas kitoje pusėje Neries, 2 kilometrai nuo šios vietos) ir čia palaidotas.

Šitas kapinynas daugiau negu kiti yra sugadintas; dauguma kapų barbariškai iškastais viršais. Žmonės sako, kasinėjęs ponas lenkas ir kunigas iš Kernavės; rasdavę sidabrinių kilpų, trumpų geležinių kardų ir įvairių žalvario daiktų, ir žmogaus kaulų kartu su arklio kaulais. Šie daiktai jau gali liudyti, jog kapai nėra prancūzų, kaip vadina juos žmonės. Įdomūs turi būti kapai, kurie yra už miško, apie kuriuos žmonės nieko nebemini. Čia

⁵ Tautavičius A. Pilkapis, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3, p. 380.

⁶ Vaškevičiūtė I. Ardiškio pilkapiai, *KPE RL*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 268; Balčiūnas J. Ardiškio pilkapynas, *ten pat*; Balčiūnas J. Dailidžių–Ardiškio pilkapiai, *ten pat*, p. 274; Balčiūnas J. Dailidžių–Ardiškio pilkapynas, *ten pat*, p. 274–275; Balčiūnas J. Dailidžių–Ardiškio pilkapis, *ten pat*, p. 275; Balčiūnas J. Dailidžių pilkapynas, *ten pat*, p. 275; Balčiūnas J. Valiukiškių pilkapynas, *ten pat*, p. 304.

⁷ *Valstybės žinios*, 1998, gruodžio 16, nr. 110, p. 78–79.

apie 10 kapų, aplinkui apdėti akmenimis. Jie gal senesni už „prancūzų kapus“ miške. *Kiek toliau nuo miško, prie vienkiamio Dailidžių prie kelio yra 4 maži kapai*⁸.

Kitoje savo publikacijoje P. Tarasenka pateikė Ardiškio ir Dailidžių pilkapynų planą⁹.

P. Tarasenka teisingai pastebi, jog „už miško“ esantys pilkapiai yra senesni nei vadinamieji „prancūzų kapai“. Tik du iš aptariamų pilkapynų – Dailidžių pilkapynas (A 1450) ir Dailidžių–Ardiškio pilkapynas (A 1451), remiantis turimais duomenimis, yra priskirtini viduriniojo geležies amžiaus laikotarpiui (V–VIII arba IX a.). Tai seniausi Ardiškio apylinkių pilkapynai. Dailidžių ir Dailidžių–Ardiškio pilkapynuose išlikę po 9 pilkapius, kuriuos, kaip manoma, juosė akmenys, vėlesniais laikais nurodinti. Pilkapių sampilai 6–8 m skersmens, 0,3–0,7 m aukščio, dalis sampilų sulėkštelę, labai apardyti ariant.

Kiti Ardiškio apylinkių pilkapiai, aplink kurių pagrindus likę griovių pėdsakai, o akmenų vainikų pėdsakų neaptikta, skirtini vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpiui (IX arba X–XII a.). Didžiausias yra Ardiškio II pilkapynas, vadinamas *Švedų kapais* (A 1455), užimantis 2 ha plotą. Čia yra 20 pilkapių, išsidėsčiusių abipus Pigónių–Pakalniškių kelio. Pilkapių sampilai nuo 6 iki 12 m skersmens, 0,5–1,0 m aukščio. Apie 1935 m. dalis šio pilkapyno pilkapių buvo ariant sunaikinti. Keletas radinių pateko į Kernavės muziejų¹⁰. Panašus, tik daug mažesnis yra Ardiškio I pilkapynas, vadinamas *Prancūzkapiais* (A 1454). Šiame pilkapyne telikę trys pilkapiai, nors iki XX a. 4-ojo dešimtmečio vidurio jų būta apie 15. Daugelis jų sunaikinti taip pat dirbant žemę¹¹.

Taip pat panašus pilkapynas yra 0,5 km nuo Valiūkiškių kaimo. Tai Valiūkiškių pilkapynas (A 1457), kuriame yra 10 pilkapių. Šių pilkapių skersmuo nuo 5 iki 12 m, aukštis nuo 0,3 iki 1,0 m. Pavienis pilkapis (veikiausiai sunaikintos didesnės pilkapių grupės likutis) yra Dailidžių–Ardiškio pilkapis (A 1453), esantis Dailidžių miške. Šis pilkapis yra panašus į daugelį kitų; jo sampilo skersmuo – apie 10 m, aukštis 0,5 m. Jis taip pat apardytas.

Bene išpūdingiausias Ardiškio apylinkių pilkapis yra Dailidžių–Ardiškio pilkapyne II, kurį sudaro tik 2 pilkapiai, nutolę vienas nuo kito 10 m. Vieno pilkapio sampilas yra 10 m skersmens, 1 m aukščio, o kitas pilkapis yra ištis išpūdingas. Jo sampilo aukštis 1,5 m, skersmuo – net 20 m. Šių pilkapių vietos gyventojai vadina *Karaliaus kapu*¹². Įdomus padavimas apie šį pilkapių paminėtas anksčiau cituotame P. Tarasenkos darbe. Be abejo, padavime minimas mirtinas šūvis į karalių iš 2 km atstumo yra tik graži legenda (juolab kad ir ginklų, gebančių šaudyti tokiu atstumu, tais laikais, kai buvo supiltas šis pilkapis, dar nebuvo), tačiau šis pilkapis galbūt ištis yra išskirtinis ne tik savo dydžiu, bet ir jame slūgsančiais palaidojimais, jei jų nesunaikino įvairūs praeities kasinėtojai. Beje, įdomu, jog P. Tarasenka mini šį pilkapių juosius akmenis¹³, tai leistų pilkapių datuoti viduriniuuoju geležies amžiumi, tačiau 1983 m. atliktų žvalgymų metu konstatuota, jog pilkapių juosė grioviai ir pilkapio forma bei sampilas būdingi IX–XII amžiui¹⁴.

⁸ Tarasenka P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santaklyje, *Mūsų senovė*, Tilžė, 1922, p. 582–583.

⁹ Tarasenka P. *Gimtoji senovė*, Šiauliai [išleidimo metai nenurodomi], p. 62.

¹⁰ Balčiūnas J. Ardiškio pilkapynas, *KPE RL*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 268.

¹¹ Vaškevičiūtė I. Ardiškio pilkapiai, *KPE RL*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 268.

¹² Balčiūnas J. Dailidžių–Ardiškio pilkapiai, *KPE RL*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 274.

¹³ Tarasenka P. Ieškojimai Neries ir Šventosios santaklyje, *Mūsų senovė*, Tilžė, 1922, p. 583.

¹⁴ Balčiūnas J. Dailidžių–Ardiškio pilkapiai, *KPE RL*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 274.

Į šiuos klausimus ateityje galbūt atsakys archeologai. Kitus pilkapius tyrinėti artimiausiu metu nėra tikslinga, nes netoliese jau yra tyrinėti pilkapynai, priklausantys tam pačiam, kaip ir Ardiškio, Dailidžių bei Valiūkiškių archeologijos paminklai, dešiniojo Neries kranto ruožui, kuris viduriniajame ir vėlyvajame geležies amžiuje buvo gana tolygiai apgyvendintas. Tai viduriniojo geležies amžiaus Rusių Rągo, Žvagakalnio pilkapynas (A 1448)¹⁵, vėlyvojo geležies amžiaus Kernavės pilkapynas (A 1458)¹⁶, Čiobiškio pilkapynas (A 1445)¹⁷, Rusių Rągo pilkapynas (A 1447)¹⁸.

Ardiškio kaimas iki XIX amžiaus

Žinios apie Ardیشkio kaimą iki XVIII a. pabaigos yra kuklios. Netgi nėra tiksliai žinoma, kada Ardیشkis pirmą kartą paminėtas rašytiniuose šaltiniuose. Rašytiniuose šaltiniuose nedideli kaimai retokai minimi, o labiau išgilinti į archyvinę medžiagą šio straipsnio autoriai neturėjo galimybių.

Sunku ką nors pasakyti apie Ardیشkio raidą iki XVIII a. pabaigos. Manytume, jog Ardیشkio teritorija, neabejotinai apgyvendinta viduriniajame ir vėlyvajame geležies amžiuje, nebuvo apleista ir vėliau. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų (tiesa, labai nedidelės apimties) metu 1989 m. vasarą neaptikta jokių gyvenimo šioje vietoje viduramžiais pėdsakų. Atlikus platesnius archeologinius žvalgymus, kaimo teritorijoje tikriausiai pavyktų rasti įvairialaikį senosios kaimavietės pėdsakų.

Neabejotina, kad visais laikais kaimo plėtrą, ūkinę ir etnokultūrinę raidą veikė 5 km nuo Ardیشkio esanti Kernavė. Deja, 1390 m. kryžiuočių antpuolio metu Kernavės pilis buvo sudeginta, miestas suniokotas ir apleistas. Kernavės miestelis išsikūrė dabartinėje vietoje ketvirtroje Neries terasoje. Čia įkurtas valstybinis dvaras, o apie 1420 m., valdant Vytautui, pastatyta pirmoji bažnyčia. Ilgainiui Kernavė tapo eiliniu provincijos miesteliu. Dvaras ir bažnyčia istorijos tėkmėje stipriai paveikė Kernavės ir aplinkinių kaimų lenkinimo procesą. Ardیشkis ir šiandien yra lietuvių–lenkų kalbų paribio kaimas.

1795 m. Rusijos imperijoje vyko 5-asis gyventojų surašymas. Jis apėmė ir Lietuvą, kurios didesnioji dalis po trečiojo Žečpospolitos padalijimo buvo prijungta prie Rusijos. Lietuvos dvarininkai 1795 m. pabaigoje pateikė savo valdose gyvenusių žmonių sąrašus. Sąrašai buvo netikslūs, manoma, kad apie ketvirtadali gyventojų liko nesurašyta. XVIII a. pabaigoje Kernavės parapijoje buvo penkiolika feodalinų valdų, kuriose, surašymo duomenimis, gyveno 1,8 tūkst. gyventojų. Anuometiniame Ardیشkio kaime buvo trys dūmai (gyvenamieji namai), gyveno 24 žmonės¹⁹.

Ardiškio kultūrinės ir socialinės raidos aspektai XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje

1804 m. Kernavės parapijiečių sąrašė²⁰ kunigas Petras Cybovičius pažymi, kad Ardیشkis priklausė ponui Podbereckiui („*Ordziszki Wielkomożnego Pana Podbereckiego*“), kaime buvo du ūkiai, gy-

¹⁵ Kulikauskienė R. Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapynas, *ten pat*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 297.

¹⁶ Kulikauskas P. Kernavės pilkapynas, *ten pat*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 283–284.

¹⁷ Kulikauskienė R. Čiobiškio pilkapynas, *ten pat*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 274.

¹⁸ Kulikauskienė R. Rusių Rago pilkapynas, *ten pat*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 297.

¹⁹ Truska L. Kernavės apylinkių gyventojai 18 a. pabaigoje, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 44–58.

²⁰ *Kernavės parapijos archyvas* (toliau – KPA), Status animarum parafijan Kiernowskiego Rzysmsk. Katolickiego parafijalnego koscioła za 1804 rok, 1. 27.

veno penkios šeimos, iš viso 22 gyventojai. Bajorų Podbereckių giminė nuo XVIII a. vidurio valdė Musninkų dvarą.

XIX a. Ardiškio kaimo gyventojų skaičius palaipsniui augo. 1842 m. parapijos gyventojų sąrašė²¹ minimas Ardiškio užsienis. Jame buvo jau keturi ūkiai, gyveno 49 gyventojai. XIX a. viduryje Ardiškis priklausė Kernavės dvarui. Tai matyti iš dvaro plano²². 1847 m. Kernavės parapijos gyventojų sąrašė minimos jau septynios sodybos, kuriose gyveno 48 gyventojai²³.

Penktajame XIX a. dešimtmetyje Kernavės valstybinį dvarą palietė tuo metu vykdyta Kiseliovo reforma: valstybinius dvarus uždrausta nuomoti privatiems asmenims, lažas pakeistas pinigine renta, panaikinta palivarkų sistema, didelė dalis žemių išdalinta valstiečiams, įkurta valstiečių savivalda – seniūnijos. Šie procesai veikė ir Kernavės dvarui priklausiusių kaimų gyvenimą.

XIX a. antrojoje pusėje Ardiškio kaimo gyventojų skaičius išaugo beveik dvigubai. 1895 m. parapijiečių sąrašė minima 18 sodybų ir 89 gyventojai²⁴.

Kokia buvo XIX a. Ardiškio bei kaimyninių Kernavės parapijos kaimų gyventojų tautinė sudėtis, tiksliai pasakyti negalime. Iki šiol lenkiškai kalbančiame Ardiškio kaime, kaip ir anuomet, vyrauja lietuviškos pavardės, nebuvo sulenkinti ir vietos hidronimai bei toponimai: *Ūpė* (lenk. Upi) – upelis tarp Kalnynų ir Ardiškio kaimų, Neries dešinysis intakas; *Praustūvė* (lenk. taip pat) – upelis, kertantis senąją Kernavės–Ardiškio kelią, Neries dešinysis intakas; *Burbulis* (lenk. Burbul) – akmenuota, srauni Neries atkarpa ties Ardiškio kaimo pietrytine dalimi. Visgi lenkinimo įtaka XIX a. – XX a. pradžioje Kernavės apylinkių kaimuose akivaizdi. Tuo metu Kernavės parapijoje dirbę kunigai daugiausia buvo lenkai. Kai apie 1900 m. Kernavės klebonas V. Miškinis pabandė bažnyčioje rengti lietuviškas pamaldas, buvo apskūstas ir ištremtas²⁵.

Vėliau čia kunigais skiriami tik lenkai – A. Urbanovičius, J. Kondratas, J. Žamiec, kurie bažnyčioje vartojo tik lenkų kalbą. Tarp 1910 m. B. Mīmavičiaus atvirlaiškyje N. Dovainiui–Silvestravičiui išvardintų parapijų, kurių kunigai nemoka lietuvių kalbos ir ją niekina, minima ir Kernavė. Jos klebonu tuomet buvo J. Kondratas²⁶.

Minėto Kernavės klebono J. Kondrato 1910 m. sudarytame parapijiečių sąrašė paminėtas Ardiškio užsienis (2 kiemai, 8 gyventojai), palivarkas (1 kiemas, 6 gyventojai) ir Ardiškio kaimas – 12 sodybų, 53 gyventojai. Iš viso – 67 gyventojai²⁷.

Stabilus su nedideliu prieaugiu gyventojų skaičius Ardiškio kaime išliko iki XX a. vidurio. 1936 m. kaime gyveno daugiausia žmonių – 107. Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais gyventojų skaičius kaime mažėjo. 1944 m. Ardiškyje buvo 18 sodybų, gyveno 79 gyventojai²⁸.

XX a. pirmosios pusės tautiniai ir kultūriniai pokyčiai Ardiškio kaime nebuvo ženklūs, nors gyventojų lietuviškumo procesas palaipsniui vyko. Tarpuka-

²¹ KPA, Status animarum, Spis parafijan Kiernowskiego Rzymisk. Katolickiego parafijalnego kosciola za 1842 rok, 1. 1.

²² LVIA, f. 525, ap. 2, b. 273, p. 1.

²³ KPA, Status animarum, Spis parafijan Kiernowskiego Rzymisk. Katolickiego parafijalnego kosciola za 1847 rok, 1. 16–17.

²⁴ KPA, Status animarum, Список прихожан Керновской Р. Католической церкви с 1895 по 1897 г. включ., с. 27–28.

²⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4690, l. 1; Švogžlys–Milžinas N. *Kernavė ir jos praeitis*, p. 9–10.

²⁶ Adomonytė J. Kernavės istorija rašytinių šaltinių duomenimis, Diplomatinis darbas, Vilnius, 1992, p. 59.

²⁷ KPA, Status Animarum..., 1910, l. 7.

²⁸ KPA, Status Animarum..., 1944, p. 11–14.

rio metais vos už kelių kilometrų nuo Ardiškio buvo okupuotas Vilniaus kraštas. Kunigo N. Švogžlio duomenimis, 1932 m. Kernavės parapijiečiai kalbėjo daugiausia lenkiškai, todėl ir bažnyčioje tekdavę lenkiškai melstis²⁹. „*Ardiškio kaime visi kalbėjo lenkiškai, lietuviškai nedaug kas suprato.*“ (Iš Jadvygos Semionovienės, gim. 1919 m. Širvintų r. Ardiškio kaime, ten ir gyvenančios, prisiminimų.)

Svarbų lietuvinimo darbą Kernavės parapijoje atliko kunigas N. Švogžlys-Milžinas, dirbęs Kernavėje 1930–1934 ir pokario metais, kunigas Zenonas Baužys, dirbęs Kernavėje 1934–1945 metais, Kernavės pradinės mokyklos vedėjas, Kernavės muziejaus įkūrėjas Juozas Šiaučiūnas (1906–1943). Tarpukario laikotarpiu Kernavės pradžios mokykloje vyko įvairūs renginiai, paskaitos, vaidinimai, mokyklos kieme iš akmenų buvo išdėliotas Vytis, šaulių ženklai, stovėjo Gedimino pilies maketas, aukuras. Šalia parapijos namų pastatytas „Geležinis Vilkas“, simbolis, kviečiantis susigrąžinti okupuotą Vilniaus kraštą. Palaipsniui lietuviško Kernavės bažnyčia, kas antrą sekmadienį pamaldos vyko lietuviškai.

Ardiškio kaimo vaikai lankė ir lietuviškas, ir lenkiškas pradines mokyklas. Tie Kernavės apylinkių gyventojai, kurie leisdavo vaikus į lietuviškas mokyklas, užrašydavo juos lietuviais³⁰, tačiau namuose dažniausiai buvo kalbama vietiniu slavišku žargonu. Artimiausia lietuviška pradžios mokykla ardiškiesiems buvo Liuliškių, vėliau Krapiliškių kaime, o lenkiška – Kunigiškių kaime. Daugelis Ardiškio kaimo vaikų, nuėję mokytis į lietuviškas mokyklas, visiškai nemokėjo lietuvių kalbos, dėl to iš pradžių jautėsi nejaukiai. Jadvyga Semionovienė (Jurkevičiūtė), lankiusi Krapiliškių pradžios mokyklą apie 1930 metus, prisimena:

„Mokytojas buvo toks Didžiarėkis, pagyvenęs, su barzdele, kurią atėjęs į pamoką vis pasiglosto, pasiglosto... Pradėjusi eiti į mokyklą, visai nemokėjau lietuviškai. Oi, kaip buvo blogai, verkėm, negalėjom susikalbėti. Kaime juk visi kalbėjo lenkiškai... Atsimenu, Krapiliškėse, jau buvau antroje klasėje, ateina mokytojas ir sako: „Jadvyga buvo lenkų karalienė“. Kaip tik pertrauka – vaikai eina iš paskos ir rėkia: „lenkų karalienė, lenkų karalienė“ (dauguma moksleivių Krapiliškių pradinėje mokyk-

Jadvyga Semionovienė (Jurkevičiūtė), pateikusi pluoštą prisiminimų apie Ardiškio kaimą tarpukario metais. 2001 m. J. Vitkūno nuotr.

²⁹ Adomonytė J. Kernavės istorija rašytinių šaltinių duomenimis, *Diplominis darbas*, Vilnius, 1992, p. 59.

³⁰ *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 62.

loje buvo iš lietuviškesnių Krapiliškių, Liuliškių, Pigónių kaimų – aut.). *O aš verkiu. Parėjau namo – sakau mamai: neisiu daugiau į mokyklą. Taip ir mečiau mokyklą –ėjau tik į pirmą ir antrą klasę“.*

Šiandien J. Semionovienė namuose kalba lenkiškai, bet gali laisvai susikalbėti ir lietuviškai. Dalis Ardiškio kaimo vaikų, dar ir 7-ajame dešimtmetyje lankusių Krapiliškių pradinę mokyklą, iš pradžių nemokėjo kalbėti lietuviškai (vienas šio straipsnio autorių J. Vitkūnas tuomet mokėsi Krapiliškių pradžios mokykloje).

„Giedodavo ir meldėsi kaime visi tik lenkiškai. Tuo tarpu kaimo vakaruškose giedodavo ir nemažai lietuviškų dainų. Pasišokti ateidavo nemažai vaikinų iš tolimesnių kaimų, tuo tarpu merginoms eiti į kito kaimo vakaruškas buvo laikoma netinkamu elgesiu, nebent valtele persikelti į kitoje Neries pusėje esantį Kmitų kaimą. Šokiai vykdavo ir dūminėje Kozlovskos pirkioje. Paaugliai šokių metu sėdėdavo ant priepėčio ir stengdavosi šokėjams iškrėsti kokią nors pokštą – na, kad ir užploti didžiuliu mediniu samčiu“, – prisimena J. Semionovienė.

Geriausiu kaimo muzikantu buvo laikomas Juozapas Barkauskas, grojęs armonika.

Kaimo sodybos tankiausiai buvo išsidėsčiusios pietrytinėje kaimo dalyje. Namai dažniausiai buvo nedideli, šiaudiniais stogais. Krosnys – plūkto molio. Medinės grindys buvo ne kiekvienoje troboje, daugiausia – plūkto molio asla. Naktį šviesdavo žibalinė lempa, eidami iš vieno kambario į kitą pasišviesdavo balana. Žibintus (*fanarus*) nedaug kas turėjo. Baldai dažniausiai buvo naminės gamybos – suolai, stalai, lentynos. Pirktinių baldų – spintų, stalų, kėdžių, lovų – turėta nedaug. Kasdien dėvimas apavas – klumpės. Geresnius batus dažnai nešdavosi persimetę per petį, o apsiaudavo tik netoli bažnyčios...

„Vaikams, einantiems į pradinę mokyklą, portfelių dažniausiai atstodavo medinė skrynutė“. (J. Semionovienės ir Juozo Vitkūno, gim. 1917 m. Širovintų r. Ardiškio k., gyv. Širovintų r. Musninkų mstl., prisiminimai.)

„Pirtis kaime buvo viena, didelė, griovos krašte suręsta žeminė. Grindų pirtyje nebuvo – prieš maudymąsi aslą išklodavo šiaudais. Pirtį kūrendavo kas savaitę paeiliui visų sodybų šeimnininkai. Pradžioje maudydavosi vyrai, vėliau – moterys“. (J. Semionovienės prisiminimai.)

Nedidelis buvo ir valgių asortimentas – pienas, duona, bulvės. Mėsos ne visada pakakdavo. Paršų sodiečiai užsiaugindavo vieną du. Grūdai prastai derėjo smėlingoje Ardiškio žemėje. Gyvuliams grūdus maldavo rankinėmis girmomis, maistui susimaldavo malūne. Du artimiausi malūnai buvo Niauriškėse, prie Žiezmarės upės (dab. Kaišiadorių r., kairiajame Neries krante, priešais Dailidžių kaimą). Netoli Žiezmarės žiočių buvo nedidelis B. Suginto malūnas, truputį aukščiau prieš srovę – vokiečio Šeflerio malūnas. Tarpukario metais minėtasis Šefleris įsigijo ir Musninkų malūną.

Iš grikių miltų buvo kepami blynai, sausas pyragas, į kurį buvo dedama šiek tiek sviesto, pieno (*babka*). Šis pyragas buvo pakankamai skanus. Ruginę duoną molinėje krosnyje kepė ant ajerų, ažuolo lapų.

Pusryčiams dažniausiai kepavo blynus, kartais kiaušiniene, pietums molinėje krosnyje laukė karšta sriuba. Vakarienei – pienas, pieniška miltinių virtinių sriuba (*zacirka*). Šventėms išvirdavo mėsos, iškepavo pyragėlių su aguonomis. Nemažai buvo suvalgoma žuvies, uogų, grybų, riešutų.

Alkoholiniai gėrimai – tai pirktinė arba namų gamybos degtinė. Gerdavo saikingai. Naminės degtinės masinės gamybos ir girtavimo tradicijos – jau pokario metų reiškiny.

Žemės Ardiškio gyventojai turėjo nedaug – po 2–5 ha, įskaitant mišką ir pelkėtas pievas. Didžiausi sklypai 1941 m., sprendžiant pagal to meto žemėtvarkos planus, buvo Benedikto Bareikos (16,42 ha) ir Juozapo Jurkevičiaus (12,26 ha). Iki 1941 m. įvykdyto kaimo išskirstymo į vienkiemius kaime buvo režinė žemėvalda (išskyrus Benedikto Bareikos ūkį). Rėžiai tęsėsi palei Nerį ir baigėsi vakarinėje kaimo dalyje, kur miškai siekia pačią Neries pakrantę. Ir šiandien kaimo gyventojai šią vietą vadina *Galuosnia*. Šis vietovardis aiškintinas kaip „galas, kraštas, riba“³¹. Išliko ir keliukas, ejęs nuo Ardiškio–Dailidžių kelio į rėžius. Tiesaus kelio nebuvo, nes tarp kaimo ir rėžių buvo įsiterpusi Benedikto Bareikos žemė.

„Pirmojo pasaulinio karo metais šiuo keliuku buvo galima pasiekti ir kitą Neries krantą – upės brastoje ant pastolių „ožių“ buvo pastatytas tiltas. Prieš tai medinis tiltas stovėjo aukščiau prieš Neries srovę. Karo pradžioje šis tiltas buvo priklotas šiaudų ir padegtas. Tai man pasakojo mama Petronėlė Vitkūnienė“. (J. Vitkūno prisiminimai.)

Tarpukario metais netoli šimtamečio Ardiškio ažuolo buvo keltas ir seno medinio tilto poliai, ties kuriais, baigiantis Antrajam pasauliniam karui, buvo pastatytas laikinas tiltas, kuriuo, drebindami sodiečių langus, važiavo sovietų tankai...

Minėtąjį Ardiškio–Dailidžių kelią vietos gyventojai dar vadina *Napoleono keliu*. 1812 m. birželio 29 d. netolimose Sudervės apylinkėse per Nerį kėlėsi maršalo Nėjaus vadovaujami prancūzų kariuome-

Senasis Ardiškio ažuolas. Jo kamieno apimtis – 5,65 m. 2001 m. J. Vitkūno nuotr.

³¹ Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 105.

nės daliniai³². Tikėtina, kad tam tikri prancūzų kariuomenės daliniai galėjo žygiuoti ir dešiniuoju Neries krantu nuo Jonavos Vilniaus link pro Ardiškio kaimą. 5 km nuo Ardiškio, Musninkuose, prancūzai sudegino bažnyčią. Taigi to meto įvykiai labai giliai įsirėžė į daugelio ardiškiečių karčią atmintį.

Bet grįžkime prie smėlingos Ardiškio žemės, kurios turėta nedaug ir kurios vaisių ne visada pakakdavo išmaitinti sodiečius. Lengvose žemėse retokai dygo rugiai, tačiau gerai derėjo grikiai. Derlingesniuose sklypeliuose ūkininkai pasėdavo miežių, pasodindavo bulvių. „*Pasibaigus duonai, grūdų skolindavosi iš gretimų kaimų gyventojų, o už skolą atidirbdavo*“. (J. Semionovienės prisiminimai.) Daugelis šeimų turėjo 1–2 karves, augindavo kiaulių.

Antroji ardiškiečių maitintoja buvo Neris, kurioje buvo gaudomos žuvys, plukdomi sieliai. Žuvies Neryje buvo apstu. Žvejybai buvo naudojamos meškerės, tinklai, statomi bučiai. Rudenį žvejai užmesdavo vilksnius (*šniūrus*), ant kurių kabliukų kaip masalas buvo maunamos gyvos varlytės. Vilksniais daugiausia buvo pagaunama ūsorių, rečiau – vėgėlių. Naktimis, ant valtys krašto specialiame metaliniame padėkle uždege smalingas malkas, upe irdavosi žeberklininkai. Žvejyba žeberklais nebuvo legali, tačiau žuvies upėje tuomet visiems pakako. Žuvų Neryje labai sumažėjo 7–8 dešimtmetyje, „pramoninės revoliucijos“ metu upę pavertus nuotekų duobe. Pastaraisiais metais gyvybė upėje vėl atsigauna, tačiau dabar mirties nuosprendį žuvims skelbia *žvejai elektrikai*.

Be žemdirbystės ir žūklės, ardiškiečiai vertėsi ir kitais verslais. Tarpukariu Ardiškio kaime gyveno du amatininkai: kalvis ir puodžius. Kalvis Mykolas Važnevičius nukaldavo noragus, sutaisydavo sulūžusius padargus. Puodžius Eduardas Jasinskas trečiajame dešimtmetyje į Ardiškį atsikėlė iš Vievio.

„Pradžioje Jasinskas apsistojo pas Boleslovą Jurkevičių, įsirengė jo sodyboje dirbtuvėlę, pasistatė puodų degimo krosnį. Molinių puodų poreikis šiose apylinkėse buvo didelis. Aprūpinęs aplinkinių kaimų gyventojus, savaitgaliais prisikroves pilną vežimą puodų meistras keliaudavo į artimiausią turgų – Musninkuose arba Širvintose. Susitaupęs pinigų kaime pasistatydino atskirą sodybą, vėliau persikėlė į Kernavę. Didžiausias puodžiaus veiklos stebuklas buvo „elektrinė“ (t. y. vėjo energijos sukamas nedidelis elektros generatorius). Pakilus vėjui puodžiaus sodyboje ne tik išžiėbdavo elektros lemputė, bet ir užgrodavo radijas“. (J. Semionovienės prisiminimai.)

Radijas buvo didelė technikos naujovė to meto Aŕdiškyje. Radijo aparatai („taškai“, ausinės, o vėliau kiek galingesnės „rodinos“) kaime atsirado tik pokario metais, o elektrifikuotas Ardiškis tik XX a. 9-ajame dešimtmetyje...

Vienas svarbiausių Ardiškio gyventojų verslų nuo XIX a. buvo sielių plukdymas. Ši tarpukario metais klestėjusį verslą gerai prisimena Jadvyga Semionovienė ir Juozas Vitkūnas, jaunystėje pats ruošęs ir plukdęs sielius. Ši nelengvą darbą jis prisimena kaip šviesų gyvenimo tarpsnį – sielių plukdymas tarpukario metais buvo gerai mokamas darbas, pagrindinis pajamų šaltinis.

³²Jankūnas E. Kernavės istorija nuo seniausių iki dabartinių laikų [mašinėraštis], *Širvintos*, 1984, p. 30.

„Žiemos metu įvairūs medienos prekyautojai (vienas jų – Medzianskas iš Žaslių) sandydavo žmones, kirsdavo mišką, arkliais gabendavo rąstus ir sandėliuodavo juos Neries pakrantėse. Medienos sandėlis netoli Ardiškio užėmė ne mažesnę nei 2 ha plotą. Sielių ruošimo ir plukdymo darbus dirbo ne tik ardiškiečiai, bet ir kaimyninių Krapiliškių, Ramoniškių kaimų vyrai, lyginant su ardiškiečiais turėję nemažus ūkius – 10 ir daugiau hektarų žemės. Už sielių ruošimo darbą mokėjo gerai – anksti ryte pradėjus darbą buvo galima uždirbti nuo 5 iki 10 litų (už rąstų sandėliavimą, rišančios medžiagos iš lazdyno gamybą). Už saugojimą nakties metu mokėjo 2–3 litus. Rąstus į sandėliavimo vietą gabendavo ir iš tolimesnių apylinkių, net Paširvinčio. Rąstų rietuvės sandėliuose buvo aukštos – iki dviejų metrų. Sielių surišamoji medžiaga buvo lazdyno kartys. Medieną gabeno į užsienį, todėl į ją nekaldavo netgi vinių – surišdavo. Sunkūs ažuoliniai rąstai buvo rišami tarp lengvesnių pušinių. Geriausiai apmokamas darbas – sielių plukdymas iki Jonavos ar Kauno. Ypač buvo vertinamas pagrindinio – priekinio plausto vairininko darbas – už 3–4 sielių plukdymo iki Kauno dienas jam būdavo mokama 100–150 litų. Vairininko padėjėjui, vadinamajam „galiniui“, mokėjo apie 30 litų. Tais laikais karvė kainavo apie 100 litų, geri odiniai batai – apie 30 litų. Vairininkais būdavo seni, patyrę, žinantys kiekvieną Neries vingį, akmenį ir seklumą vyrai. Jie visiškai atsakydavo už sielius. Sudužus plaustui, rąstus tekdavo gaudyti, už prarastus – atsakyti. Vienas geriausių vairininkų prieš karą buvo Juozapas Jurkevičius, jam talkino sūnūs. Turėjo Jurkevičius ir žemės – virš dešimt hektarų“. (J. Vitkūno prisiminimai.)

Lietuvą okupavus sovietams, o vėliau vokiečiams, sielių plukdymo verslas apmirė. Neatgijo jis ir pokario metais. Juozapą Jurkevičių su šeima – žmona ir trimis sūnumis – sovietai ištremė į Sibirą. Grįžusi tremtinių šeima nerado ir savo trobesių – „klasinio priešo“ sodyba buvo sunaikinta, pastatai išrinkti ir išvežti į Širvintas. Buvę tremtiniai prisiglaudė pas gimines.

Ardiškis Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais

1941 m. birželio mėnesį prasidėję karo veiksmai greitai pasiekė ir Ardiškį. Tuo metu kaime buvo 19 sodybų, gyveno daugiau nei 100 gyventojų. Sodybos spietėsi viena šalia kitos, kaimo gale buvo rėžiai, į vienkiemius Ardiškis dar nebuvo išskirstytas.

„Rusų kareiviai, bėgantys nuo juos persekiojančių vokiečių pajėgų, traukėsi iš Kmitų kaimo ir į Ardiškį kėlėsi keltu per Nerį. Keltininku tuomet buvo kmitietis Aleksandras Mlečka. Į keltą įvažiavus tankui, keltas subyrėjo. Prasidėjo panika. Rusų kareiviai paskubomis kalė plaustelius, kaip įmanydami plaukė per Nerį. Rusus apšaudė juos persekiojantys vokiečių kareiviai ir lėktuvai. Per Nerį suspėję perplaukti rusai bėgo slėptis į kaimo sodybas, mišką. Upė pasruvo krauju, pa-

krantėse ir kaimo lankose gulėjo žuvusių karių kūnai“. (Jadvygos Bareikienės, gim. 1922 m. liepos 4 d. Kaišiadorių r., Kmitų k., gyv. Širvintų r., Ardiškio k., prisiminimai.)

Kaimą apšaudė vokiečiai. Kilo gaisrai, labai stipriai nukentėjo visų gyventojų turtas. Visiškai sudegė šešios sodybos – Juozapo Barkausko, Boleslovo Jurkevičiaus, Stanislovo ir Antano Kareckų, Antano Stravinsko, Mykolo Vitkūno, Juozo Vitkūno. Dar keturiuose sodybose sudegė ūkiniai pastatai – kluonai, tvartai, svirnai. Degė aplink kaimą buvę pasėliai, kuriuose daugelis gyventojų buvo suslapstę reikalingiausius daiktus – rūbus, patalynę.

„Apšaudymo metu gyventojai slėpėsi netoli kaimo esančioje griovoje, o grįžę rado jau degėsiuose skendintį kaimą. Tie, kurių sodybos išliko, priglaudė padegėlius kaimynus. Mažose trobelėse be turto, uždarbio ir duonos glaudėsi po keletą šeimų. Pas Antaniną Jurkevičienę, turėjusią 5 asmenų šeimą, prisiglaudė padegėlio Boleslovo Jurkevičiaus 7 asmenų šeima. Juozas Vitkūnas su motina ir seserimi pradžioje įsikūrė pas Joną Paulauską, gyvenusį Kalnynų kaime, o vėliau persikėlė į Ardiškį pas Antaną Stravinską.

Pirmas įgytas turtas praūžus pirmajai karo vėtrai buvo besitraukiančių rusų kareivių palikti pavieniai bliūdėliai, katiliukai, šaukštai... Vieną kitą šiltesnį rūbą dovanojo giminės, kaimynai. 1942 m. karo nuniokotas kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius. Pradėtos rėsti trobos, įsigyta gyvulių, padargų.

Karo pabaigoje besitraukiantys vokiečiai kaimo nenuniokojo. Neilgai trukus, 1944 m. liepą pasirodė dulkėti, išvargę rusų kareiviai – „Мамышка, хлеба и лыка...“ („Motinėle, duonos ir svogūnų“) – toks buvo jų pirmasis prašymas... Kariai padegėliams paliko išklypusių batų, kitų niekniekių. Vakaruose dar griaudė pabūklai, o kaime jau pasirodė nauja – sovietinė valdžia. Jos sugrįžimą daugelis ardiškiečių sutiko su nerimu, tačiau pasipriešinimo kovoje aktyviai irgi nedalyvavo. Ryšiai su partizanais, dalyvavimas kovoje buvo daugiau epizodinis.

Partizanai dažnai užklysdavo į Ardiškį. Į partizanų gretas aktyviai įsijungė kaimyninių Liuliškių, Pigonų, Kunigiškių kaimų vyrai. Ardiškiečiai, tų įvykių liudininkai, dar ir šiandien gerai prisimena partizanus liuliškiečius Justą Milkevičių (žuvo kitapus Neries, giminės palaikus slapta perlaidojo), Praną Laukį (mirė tremtyje), Joną Tuiką. Pastarasis partizanas, kilęs iš Kunigiškių kaimo, pasiturinčių ūkininkų šeimos, buvo ištremtas net du kartus. Silpstant partizanų jėgoms, Jonas pasitraukė į Baltarusiją, tačiau Gardine buvo sučiuptas enkavedistų ir ištremtas į Archangelską. Iš ten greitai pabėgo ir nelegaliai apsigyveno Vilniuje. Artimieji, lengvai patikėję žadama

amnestija, pasiūlė Jonui legalizuotis. Deja, vietoje žadėtos amnestijos sekė antra tremtis, iš kurios Jonas jau nebegrižo". (J. Vitkūno, J. Semionovienės ir Aleksandros Gelažauskienės (Žukauskaitės; buv. Tuikienės, minėto J. Tuikos žmonos), gim. 1920 m. Puorių k., gyv. Kunigiškių k., prisiminimai.)

Viena iš pasyvių pasipriešinimo sovietizacijai formų buvo slapstymasis vengiant tarnybos sovietų kariuomenėje. Tai irgi buvo rizikinga – bet kada buvo galima įkliūti, būti nušautam vietoje, suimtam ir išvežtam į Sibirą arba geriausiu atveju pristatytam į šaukimo punktą.

„Slėptuvės dažniausiai buvo įrengiamos sodybose. Tai būdavo paprasčiausia duobė gyvenamajame name, užmetama rakandais, arba duobė tvarte po gyvulių gardu – saugiausia vieta, nepaisant to, kad joje pastoviai trūko oro, buvo nepakeliama smarvė. Nesaugiausia būdavo slėptis palėpėse, grūdų aruoduose, šieno stirtose. Šios vietos nuolatos buvo žvalgomos ir baksnojamos durtuvais". (Aleksandros Gelažauskienės (Žukauskaitės), Juozo Vitkūno ir Vandos Vitkūnienės (Ramanauskaitės), gim. 1929 m. Vilniaus r., Rudokų k., gyv. Širvintų r., Musninkų mstl., prisiminimai.)

Visą baigiamąjį Antrojo pasaulinio karo periodą nuo tarnybos sovietų kariuomenėje slapstėsi ir vienas atsiminimų autorių – Juozas Vitkūnas, tris sykius pasprukęs, o ketvirtą sykį pakliuvęs į sribų rankas. Jo prisiminimai liudija Lietuvoje vykusią drastišką žmonių medžioklę, kupiną brutalumo ir primityvizmo.

Pirmasis Juozo susitikimas su sribais įvyko Virvėčių kaime (greta dab. Kunigiškių k.), Diliūnų sodyboje. Joje gyveno Jonas ir Veronika Ramanauskai, mažžemiai, tuo metu nuomoję žemę Virvėčių kaime, ūkininkai.

„Į sodybą užėjus Juozui Vitkūnui, kaime pasirodė sribai. Juozas tyliai išsėlino iš trobos ir puolė bėgti miško link. Sribai jį pastebėjo. Pasišpylė kulkos ir... nepataikė. Juozas dingo miško žalumoje. Į trobą įgriuvo įsiutę sribai – „Кто у вас был?“ („Kas pas jus buvo?“). Jonas Ramanauskas, visą tarnybos caro kariuomenėje laiką praleidęs I-ojo pasaulinio karo frontuose, gerai mokėjo rusiškai ir taisyklinga rusų kalba paaiškino, jog kažkoks nepažįstamas asmuo ieškojo dingusio arklio... „А что он имел в руках, почему он бежал?“ („O ką jis turėjo rankose, kodėl jis bėgo?“). J. Ramanauskas atsakė, kad žmogus nešėsis rankose pakinktus, o ar jis bėgęs – jie nematė. Pasirodžius namų šeimininkei Stefanijai Diliūnienei, vienas iš sribų puolė ją: – „Так ты, к...а, ему дорогу показала“ („Tai tu, k...a, jam kelią parodei“). O kitas, priejęs prie Jono Ramanausko, tarė: „Это был мой сын, беру лопату и закопаю его“ („Tai buvo tavo sūnus, eik ir užkask jį“). Nesulaukę jokios reakcijos, sribai nusėlino šukuoti kaimyninių apylinkių“. (V. Vitkūnienės prisiminimai.)

Ardiškyje Juozas apsilankė trumpam. Persikėlė per Nerį ir nuėjo pas Kazōkiškėse gyvenusią seserį Stanislavą Bartkevičienę. Eidamas mato – keliu žygiuoja sribų būrys. Slėptis nebuvo kur. Atsisėdo po mažu ažuoliuku ir laukia, ką pasiūlys likimas. Sribai praėjo pro šalį. Būdamas Kazōkiškėse nusprendė persikelti į Vilnių pas pusbrolių Česlovą Kasnikauską – gal mieste bus saugiau... Ties Jauniūnais buvo statomas tiltas per Musės upę. Beeinant pasirodė rusų garnizono kareiviai. Pareikalavo dokumentų, bet pamatę degtinę, stvėrė ją iš rankų ir, pasakę „X... ū c мобоū...“, nuėjo.

Vilniuje irgi buvo tikrinami dokumentai. Pasirodžius tikrintojams, Juozas jiems prisistatė kiemsargiu. Visų dokumentus patikrino, na, o kiemsargis – savas darbuotojas...

Ketvirtas kartas nemelavo. Tai buvo jau sugrįžus iš Vilniaus. Ardiškyje, Antano Stravinsko sodyboje. Sribai užgriuvo taip staigiai, kad Juozas net nespėjo įlįsti į paruoštą bunkerį – duobę šalia duonkepės krosnies.

Nuvežė į Ūkmergę. Ten jau buvo nemažas būrys vyrų. Visi jie buvo uždaryti sribų ir kareivių saugomame name. Iš Ukmergės visus pėsčiom nuvarė į Kauną, į medicinos komisiją. Juozas prieš tai, statydamas trobesius, buvo stipriai prasikirtęs koją. Žygiuodamas iš Ukmergės į Kauną, žaizdą dar specialiai patrynė, ji stipriai kraujavo. Komisija nusprendė Juozą grąžinti į Ukmergę – iki tarnybos išsigydyti. Bežygiuojant atgal atėjo žinia – baigėsi karas... Juozą paleido. Namie laukė invalidė motina Petronėlė Vitkūnienė (jai buvo amputuota koja) ir sesuo Konstancija. Ilgai nelaukęs, Juozas tuojau kibo į darbą, rentė trobesius.

Prasidėjo trėmimai į Sibirą. Kada ir ką išveš – niekas nežinojo. Ardiškio kaime stambesnių ūkininkų, pagrindinių „klasinių priešų“, nebuvo, tačiau ką nors išvežti naujosios valdžios pakalikams būtinai reikėjo. Ir išvežė – geriausią sielių plukdytoją Juozą Jurkevičių, jo žmoną Jadvygą, sūnus Stasį, Juozą ir Mečislovą. Išvežė Stravinskių šeimą: Juozą Stravinską, jo žmoną Teklę, sūnų Pranciškų, dukrą Onutę, būsimą marčią Lionę Bradauskaitę. Grįžusieji iš tremties vėl apsigyveno Ardiškyje, o vėliau paliko gimtąjį kaimą.

1949 m. buvo pradėta kolektyvizacija. Juozui Vitkūnui teko „savanoriškai“ parašyti pareiškimą, atiduoti numylėtą arklį *žemaituką*, vežimą, padargus – tai ir buvo visas jo turtas, įsigytas po 1941 m. gaisro. Toks pat likimas ištiko ir kitus kaimo gyventojus.

Kolūkiai. Kaimo tuštėjimo metas

1949 m. Kernavės apylinkėse žmonės suvarė į penkis kolūkius. 1951 m. jie buvo sujungti į vieną stambų kolūkį „Viltis“, o nuo 1958 m. – į Kernavės kolūkį.

Vienas iš minėtų penkių kolūkių buvo „Neries“ kolūkis. Jo centras buvo Pakalniškių kaime. Pirmininku tapo A. Puzinas, sąskaitininku – H. Stankevičius. Ardiškio kaimas įėjo į šio kolūkio sudėtį³³.

Ardiškiečiai dar nebuvo suspėję atstatyti per karą sudegusių trobesių, įsigyti reikiamų padargų, o čia jau teko „kooperuotis“ į kolūkį, atiduoti arklius, vežimus, padargus. Sielių plukdymas nutrūko dar karo metais. Žemės prastos, nederlingos, pievos pelkėtos, priaugusios viksvų. Naujojo „ūkininkavimo“ palydovu tapo priverstinis darbas ir skurdas. 1951 m. jau

³³Purvaneckienė J. *Kernavės kolūkio istorija* [mašinaraištis], p. 17.

sustambintame „Vilties“ kolūkyje iš vienos karvės per metus vidutiniškai buvo primelžiama vos 668 l pieno, javų derlius siekė tik 4,9 cnt iš hektaro. Už darbadienį tais metais kolūkiečiai gaudavo 1,7 kg grūdų ir 1,9 kg šiaudų. Todėl į darbą žmonės ėjo nenoriai, o esant progai žiūrėjo, ką galima iš darbo „parsinešti“. Nuo 1953 m. kolūkio pirmininku tapo V. Viskaitis. Buvo nuspręsta sustiprinti darbo drausmę. *„Valdybos posėdžiuose buvo nutarta griežtai bausti kolūkiečius už nusižengimus kolūkio įstatymams, uždėti papildomus mokesčius ir sumažinti pasodybinius sklypus vengiantiems darbo kolūkyje.“* Šiokių tokių teigiamų poslinkių atsirado 6-ajame dešimtmetyje. Pasirodė pirmoji technika – 1952 m. gautas pirmasis sunkvežimis, 1958 m. – trys vikšriniai ir vienas ratinis traktorius. Deja, ir 1957 m. grūdų derlius tebuvo 6 cnt iš ha³⁴.

7-ajame dešimtmetyje kolūkiečių mėnesio uždarbio vidurkis buvo 30–60 rublių.

Ardiškio kaimo gyventojai, teturėdami vos po 0,6 ha nederlingos sodybinės žemės, vertėsi sunkiai. Didžiąją dalį kaimo pievų nusišienaudavo kolūkis, ardiškiesiems telikdavo menki pelkėtų pievų lopinėliai, todėl išlaikyti bent vieną karvę – šeimos maitintoją – buvo sunku. Vieni gyventojai užsiėmė smulkiais verslais (pvz., J. Vitkūnas, J. ir P. Bareikos rinko kalkakmenis ir degę kalkes), kiti ieškojo atsitiktinio uždarbio. Ardiškiesčiai savo vaikams sakydavo: *„Blogai mokysies – eisi į kolchozą“*. Kas tik sugebėjo, išvyko gyventi į miestus ar ekonomiškai stipresnius kaimyninius kolūkius. Kaimas nyko. 7-ajame dešimtmetyje iš Ardiškio į Musninkus išsikėlė Juozo Vitkūno šeima, į Čiobiškį – Leokadijos Bareikienės ir Prano Stravinsko šeimos. Vėliau į Kežnavę persikėlė Marytės Vrubliauskienės šeima.

Nuo 7-ojo dešimtmečio didesnė dalis smėlėtų, nederlingų Ardiškio kaimo laukų buvo apšodinti mišku. Šiandien čia jau ošia gražūs pušynai.

Nuo 1958 iki 1970 m. Kernavės kolūkio pirmininku buvo iš Ukrainos kilęs Grigorijus Pavlenka. Tai buvo žmogus, kariavęs visą Antrojo pasaulinio karo metą, matęs šilto ir šalto, tačiau vadovauti kolūkiui jam sekėsi sunkiai, ūkio ekonomika kilo lėtai. Nuo 1970 m. iki pat kolūkių suirimo išvakarių Kernavės kolūkiui vadovavo Antanas Kiaušas. Kolūkis ekonomiškai sustiprėjo ir tapo vienu pirmiau-

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos ardiškiesčiai. Centre – 1-ojo Ldk Gedimino pėstininkų pulko eilinis Juozas Vitkūnas, vienas iš prisiminimų apie Ardiškio kaimą pateikėjų. 1939 m. Iš Jono Vitkūno asm. archyvo

³⁴Ten pat, p. 19–26.

Juozo Bareikos sodyba, statyta XIX a. pab. (seniausia Ardiškių kaime). 2001 m. J. Vitkūno nuotr.

Viena iš į viensėdžius 1942 m. išskirstyto Ardiškio kaimo sodybų, priklausiusi Juozui Vitkūnui. 7-ojo dešimtmečio pradžios nuotrauka. Iš Jono Vitkūno albumo

jančių Širvintų rajone, išaugo ir pagražėjo Kernavės gyvenvietė. Tuo tarpu Ardiškis palaiapsniui nyko.

Prasidėjus gorbačioviniam atšilimui, lietuvių tautos atgimimui, silpstant partinei komandinei sistemai, ėmė braškėti ir sovietų sistemos pamatai. Po to sekė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir galutinis sovietinės santvarkos suirimas. Vieni pirmųjų ūkininkų, Ardiškio kaime pradėjusių ūkininkauti pagal Valstiečių ūkio įstatymą, buvo Alfonsas ir Liola Bareikos. Jauni ūkininkai pirko žemę, įsigijo traktorių, sunkvežimį, padargus, pastatė tvartą, šiltnamius. Deja, ūkininkavimo nederlingose žemėse sėkmė nebuvo ilgalaikė...

Daugumos šiandieninio Ardiškio kaimo gyventojų pragyvenimo šaltinis – kuklios pajamos iš asmeninio ūkio bei atsitiktiniai uždarbiai. Nedaug liko ir gyventojų. 2002 m. pradžioje kaime buvo 7 sodybos. Šešiose sodybose gyvena 19 gyventojų. Daugiausia žmonių gyvena dar prieškario metais statytoje Arbočių sodyboje. Po vienu stogu glaudžiasi dvi – Prano ir Pranciškaus Arbočių – šeimos (7 asmenys). Alfonso Bareikos sodyboje gyvena 4 asmenų šeima. Trijų asmenų šeima gyvena Juozo Bareikos sodyboje.

Jadvygos Semionovienės, Marijonos Bareikienės, Vytauto Stravinsko sodybose teliko po vieną du gyventojus. Septintąją sodybą 2000 m. lapkričio mėnesį apleido 84 metų sulaukusi Stanislava Važnevičienė – puiki pasakorė, kurios atsiminimų, deja, taip ir nespėjome užrašyti.

Seniausia kaimo sodyba, prigludusi prie šimtamečio ąžuolo, statyta dar XIX a. pabaigoje. Joje gyvena Juozo Bareikos šeima.

Ardiškis – prie išpūdingo Neries vingio miškų apsuptas kaimelis, todėl į jo valdas jau žvalgosi miesto gyventojai. Iškilę pirmieji nauji pamatai. Gal ateina kita ardiškiečių karta? Tik ar ji įleis čia savo šaknis kaip tas šimtametis Ardiškio ąžuolas? O gal išsaugos bent Ardiškio kaimo vardą...

Prisiminimai apie Pamusių kaimą

Alfonsas Balsevičius

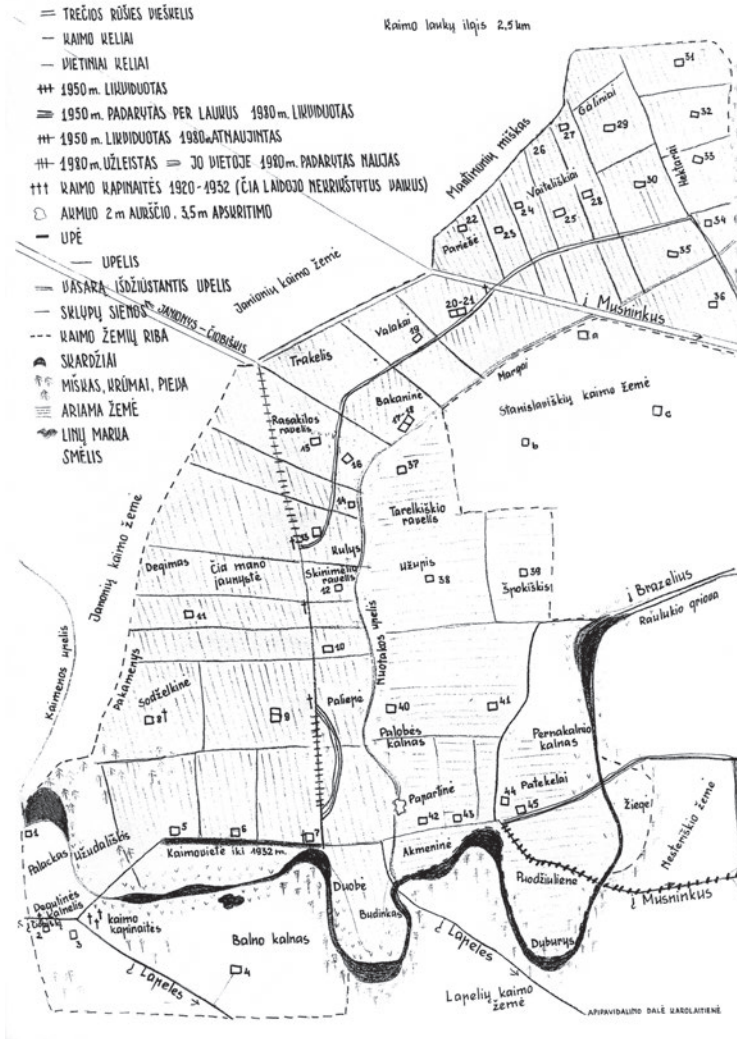
Čiobiškio parapijos Pamusių kaimas išsikūręs prie Musės upės penki km nuo Neries. 1940 m. jo laukai užėmė 260 ha plotą, kuriame buvo 34 sodybos ir 200 gyventojų. Iki baudžiavos panaikinimo kaimas su žmonėmis priklausė Pilsudskiams, kurių dvaras buvo Čiobiškyje, Neries ir Musės upių santakoje. Dažniausios kaimo žmonių pavardės: Lučiūnai, Lisauskai, Kareckai, Dambrauskai, vėliau atvyko Balsevičius – Pilsudskio dvaro siuvėjas.

Kaimas išsidėstęs šiaurinėje kelio pusėje iš rytų į vakarus ir nusidriekęs apie 200 m lygumėle, kurios abiejuose galuose nuokalnės. Gausėjant šeimų, neužteko vietos lygumoje ir teko statyti namus pakalnėse. Viena šeima ir pravardę gavo Pakalniečiai. Vienoje kelio pusėje, į pietus, nuokalnė eina į upę, kitoje pusėje, į šiaurę, už 250 m kaimą užstoja 40 m aukščio kalva, apaugusi laukinėmis kriaušėmis, obelimis, ąžuolais ir kitais medžiais, kurie apsaugojo kaimą nuo šiaurės vėjų. Rytiniame kaimo gale upė daro vingį, sudarydama 15 arų pusiasalį. Čia ir buvo Balsevičių – mano senelių – sodyba.

Menu dūminę pirkia, kurioje gyvenau iki 5-erių metų. Prie krosnies (*pečiaus*) lubose buvo anga, pro kurią išeidavo dūmai į lauką, t. y. į aukštą. Baigus kurenti, angą užkišdavo *marinarka* – švarku. Kampe pasieniais stovėjo suolai, prie jų stalas, šoninėje sienoje netoli stalo 50x70 cm langas. Toje pačioje sienoje ties krosnimi – antras toks pat langas, ir dar galinėje vienas. Prie kitos sienos – lova. Ją nuo stalo skyrė spinta (*šėpa*). Vaikai miegodavo ant krosnies. Laikui bėgant, žmonės statėsi geresnius namus, ir 1930 m. dūminių pirkių jau neliko.

Ūkininkai turėjo po 6–12 ha žemės, keli po 18 ha, vienas 24 ha. Žemės sklypai nuo namų buvo net už 3 km. Toks sklypų išsidėstymas iš valstiečių atimdavo daug laiko, jėgų, ypač kai su mėšlo vežimu ar javais reikėdavo važiuoti per kalnus, griovius, upelį ir t. t. Sklypai buvo rėžiais po 5–8 m pločio priklausomai nuo bendro žemės ar lauko dydžio, jo reljefo.

1930 m. kaime buvo 34 sodybos. Nuo tų metų pavasario prasidėjo gyventojų kėlimas į vienkiemius. Atvyko matininkas Andrius Šula kiekvienam atmatuoti jam priklausantį vientisą sklypą su mišku, pievom, kalvom. Žemės dalijimas užtruko

Pamusių kaimo schema. Pagal A. Balsevičiaus informaciją nubraižė Dalė Karolaitienė. Schemoje pažymėtų sodybų numeriai atitinka gyventojų pavardžių numerius:

1. Jonas Zdanauskas, 2. Antanas Kareckas, 3. Domicėlė Dambrauskienė,
4. Stasys Kižla, 5. Adolfas Lisauskas, 6. Augustas Lučiūnas,
7. Kazimieras Kancleris, 8. Feliksas Lučiūnas, 9. Feliksas Lisauskas,
10. Stasys Lisauskas, 11. Jokūbas Kareckas, 12. Mykolas Balsevičius,
13. Michalina Balsevičienė, 14. Petras Dambrauskas,
15. Jonas Lisauskas, 16. Petras Lučiūnas, 17. Stasys Dambrauskas,
18. Antanas Dambrauskas, 19. Stasys Lisauskas, 21. Adolfas Balsevičius,
22. Adolfas Lučiūnas, 23. Petras Lučiūnas,
24. Stasys Lučiūnas, 25. Stasys Lučiūnas, 26. Stepas Tamašiūnas,
27. Juozas Lučiūnas, 28. Petras Žygis, 29. Stasys Ragauskas,
30. Petras Kaliūkinas, 31. Jonas Lučiūnas, 32. Jonas Lisauskas,
33. Antanas Balsevičius, 34. Juozas Balsevičius, 35. Juozas Ciesiūnas

Alfonso Balsevičiaus sodyba (nugriauta 1977 m. melioracijos metu) Pamusių kaime. 1964 m. Iš A. Balsevičiaus asm. archyvo

dvejus metus, nes juk žemė buvo nevienodos rūšies, o žmonės norėjo turėti ir geros žemės, ir miško, ir pievų, kuo mažiau prastos žemės bei krūmokšnių. Bet visas dalijimas praėjo gerai, vietos kalba tariant, *glotniai*. Gavusieji sklypus pradėjo statyti namus. Sunkūs tai buvo metai. Reikėjo persivežti į naująją vietą senuosius namus, reikėjo ir naujų rąstų, lentų ir kitų statybinių medžiagų, pagaliau ir statybos meistrų, kurių paklausa buvo didžiulė ir jų labai trūko. Pinigų dauguma skolindavosi bankuose. Pirmiausia statydavosi tvartus. Viename gale įsirengdavo virtuvę su krosnimi, o už sienos tvartą. 1932 m. kraustymasis baigėsi. Kaime liko tik trys sodybos: du ūkininkai buvo nesveiki, o trečiasis turėjo 24 ha žemės, stiprią sodybą, tai nebuvo prasmės ir keltis. Baigus kėlimą į vienkiemius, kaime pasidarė 39 sodybos, nes kai kurios šeimos atsidalijo ir pasistatė atskirus namus. Trys šeimos broliai statėsi vienoje vietoje – vienas stogas, viduryje didelė priemenė, šonuose durys į abi puses. Gal kiek taupiau. Tuomet įėjini į gryčią – ir iškart kambarys. Už krosnelės plokštumos pastatyta spinta. Taip ir susidaro užkrosnis (*užpečkis*). Ten irgi vykdavo gyvenimas. Vaikai dažniausiai miegodavo ant krosnies. Viena didelė šeima gyveno išvis viename kambaryje. Iš karto prie sienos buvo lova, kurioje miegojo viena sutuoktinių pora, toliau suolai iki stalo, užstalėje palei sieną suolas, priešais stalą *zaslanas* – kilnojamas suolas. Toliau palei sieną kita lova, kurioje miegojo tėvai. Palei kitą sieną vėl lova – ten miegojo kitas vedęs sūnus su savo žmona ir vaikais. O dar toliau – dar viena lova. Joje miegojo du nevedę sūnūs. Tai va kaip ėjo gyvenimas.

Mūsų kaime buvo daug gabių meistrų – amatininkų. Varė degutą ratams, degė kalkes, siuvo kailinius, batus, sermėgas, kostiumus ir kitus drabužius. Žinoma, į bažnyčią viršutiniai rūbai buvo pirkti, dauguma ir išėiginius švarkus vilkėdavo pirktinius. Darė ir visokius indus – nuo kibirų iki katilų žlugtui skalbti, statines (*bačkas*) alui daryti. O kokių audėjų būta! Be visokių užtiesalų ant lovų, stalo bei rankšluosčių, ausdavo ir milą, milelį švarkams, kelnėms, sermėgoms, burkoms ir kt. O kokios drobės baltiniams būdavo! Švelnios lyg debesėliai giedrą rytmetį. Kaime ir veltinius veldavo, ir gerus batus, batelius (*čeverykas*) siūdavo, ir plaukus kirpdavo. Visko turėjome. Vilnas karšti veždavome į Musninkus, o milą, milelį velti net į Papartėlius, kurie buvo už Neries, Žāslių valsčiuje.

*Rugiapjūtė 1957 m.
Traktorininkas –
Henrikas Užkurnys,
prikabinėtojas –
Stėponas Penkauskas.
Iš A. Balsevičiaus
asm. archyvo*

1933 metais pirmą kartą išgirdau grojant gramofoną pas Petrą Kaliūkiną. Kas mažai turėjo ganyklų, išsinuomodavo valdiškuose miškuose. Malkoms irgi išsiimdavo orderį girininkijoje už nedidelį mokestį ir važiuodavo į mišką sausuolių kirsti. Žalių negalima. Ir žmonėms gerai – rudenį jau yra laiko pasiruošti visiems metams, o ir girininkijai gerai – žmonės išvalo mišką, švara, tvarka.

Taip gražėjom, tvirtėjom ekonomiškai. Kaimas turėjo keturias kuliamašias, gerų transporto priemonių, gražių pakinktų. Ir doroviškai buvome stiprūs, džiaugėmės savo gyvenimu. Nei girtuoklyščių, nei žudynių nebuvo, retai kaime kas ir susimušdavo. Laimingi buvome nepriklausomoje Lietuvoje iki rusų atėjimo.

Pirmąją rusų okupaciją mes kaime mažai pastebėjome, o mūsų žmonės ją sutiko įvairiai. Nors kai kas ir žinojo apie sovietinę santvarką, bet taip pat žinojo ir apie tikybos priespaudą, apie caro spaudos draudimą, apie kazokų prievartavimą, žmonių naikinimą. Pamatę nuskurusius pirmuosius okupantus, žmonės suprato, kokios varganos dienos atėjo. Bet laikui bėgant vaizdas kiek keitėsi. Valstiečiai gavo nemokamai žemės, 1940 m. rudenį visus gyventojus sukvietė į Lapėlių mokyklą, kuri būdavo pas Jankauskus, skiepyti nuo vidurių šiltinės ir stabligės. Žmonės šiek tiek aprimo. Kaimo gyventojas Juozas Zdanuskas aktyviai aiškino sovietinės santvarkos privalumus. Bet nepagarba kunigams, tikėjimui užgavo mus. O kai suėmė Čiobiškio pradžios mokyklos vedėją mokytoją Kazimierą Kumpauską ir, atskyrę jį nuo šeimos, išvežė, tuomet visi suprato – grįžo carizmas, o gal ir dar blogiau...

Vasarą gretimame Janiėnių kaime sovietai nužiūrėjo patogią vietą karo lauko aerodromui. Nesvarbu, kad buvo daug gyventojų tame plote (apie 150 ha), net 12 šeimų. Visus juos iškėlė, nesiklausę, ar jie su tuo sutinka. Žmonės su skaudančia širdimi turėjo palikti vietas, taip brangias širdžiai, jau išpuoselėtas sodybas, ramų gyvenimą. Išvijus rusus, taip ir liko visas didžiulis laukas tuščias, nenaudojamas.

Kiekvienas karas baisus. 1941 m. birželio mėn. vokiečių pradėtą karą prieš rusus žmonės sutiko su nerimu, nes vis dėlto karas, gali jis ir mus paliesti. Kai kurie papjovė po kiaulę, mėsa stipriai pasūdė ir, sudėję į statines, užkasė lauke.

*Pamusių kaimo
kolūkiečiai. 1957 m.
liepos mėn.
Iš A. Balsevičiaus
asm. archyvo*

Birželio 27 d. Čiobiškyje ties keltu susitelkė daug atsitraukiančios rusų kariuomenės. Keltas vienas, valtelių vos keletas, tad visų negali greitai perkelti per Nerį, todėl kariškiai, kas lentą pasiėmęs, kas rąstą nutvėręs, o kas net medines akėčias iš pakluonės pačiupeš, bandė perplaukti upę. Vienas tankas upės viduryje užgeso, užgeso ir tankistų gyvybės. O vokiečių aviacija bombarduoja, apšaudo besitraukiančią koloną. Lėktuvai, apsukę netoli mūsų ratą, vėl grįžta bombarduoti bėgančią rusų kariuomenę. Dūmai, triukšmas, šaudymas, žmonės žūsta, o padėti negalime. Moterys tik gražo rankas. Kitą dieną nuėjau prie kelto, bet, pamatęs besikeliančius rusų karius, įsmukau į rugių lauką. Radau apdegusių sąsiuvinų, knygų. Kai kurias paėmiau pasiskaityti – gal ką įdomaus rasiu ateičiai. O kariai, persikėlę per upę, patraukė keliu Musninkų link. Šiandien jau neapšaudomi. Man pasisekė. Vieną jaunuolį pastebėję nušovė. Birželio 29 d. vienas dalinys traukėsi Pamusių kaimo keliu. Kaimo gale prie Lisauskų pamatę upę, pasuko kairėn keliuku, einančiu į Pernakalnio kalną. Čia vieta šaltiniuota ir mašinos užklimpo. Išmetę amuniciją, kad būtų lengviau, palikę kas sunkiau, traukėsi toliau. Už Stanislaviškio kaimelio pasiekė vėl geresnį kelią. Mes nuėjome į Pernakalnį ir ten radome daug ko gero. Ir lagaminų, ir drabužių. Brolis rado sprogiklį. Parsinešėme namo. Jis mėtė jį į akmenį. Mes buvome toliau. Numetęs jis bėgdavo tolyn. Kartą, kitą, vis nesprogo. Įsidrąšinęs iš arčiau metė. Sprogo. Nespėjo. Skeveldra perskrodė patį kelio sąnari. Motina nuvežė į Musninkus, kur buvo karo gydytojas. Ką gi – taip ir liko su suaugusiu kelio sąnariu. Birželio 30 d. mūsų kaime apsisusto vokiečiai. Išsidėstė pas kai kuriuos ūkininkus. Įsikūrė ir pas mus. „Rusiš net“, – paklausė. „Net“, – atsakiau. Pasistatę lauke virtuvę, virė iš kažkur atsineštas vištas, kiaulieną, valgė konservus, davė ir man paragauti. Davė pažiūrėti pro žiūronus. O, kaip buvo įdomu!.. Žiūriu pro atdarą langą, o kaip tik tuo metu pro jį ėjo karininkas. Jis labai užsigavo, kad pro žiūronus į jį pažiūrėjau. Atėmė. Vakarop išvyko. Po poros dienų kažkokie žmonės suėmė komunistą Juozą Zdanauską, beveik bežemį, gabių rankų meistrą, ir ūkininką laisvamanį Mykolą Lučiūną. Pastarąjį patardę paleido, o Zdanauską nuvarė į Čiobiškį, kur su kitais uždarė į kluoną, per naktį palaikė ir, fiziškai nubaudę „bolševiką“, paleido, prisakę – niekur neišeiti, kas mėnesį registruotis Musninkuose.

*Pamusių brigados
rugių kirtėjai
brigadininko
M. Lučiūno lauke.
1958 m.
Iš A. Balsevičiaus
asm. archyvo*

Rudenį reikėjo vežti duoklę. Visa, ką žmonės užaugina. Šieną vežėme į Širvintas, į buvusias caro laikų karčemos patalpas, kurios vėliau buvo pertvarkytos į tarnybines patalpas. 1978 m. pastatas buvo nugriautas, įkurta Dujų eksploatavimo kontora, garažai. Grūdus vežėme į Spadviliškio dvarą, kiaules net į Máišiagalą, į prie miestelio buvusį dvarą. Žibalas buvo labai griežtai kontroliuojamas. Davė talonus. Nežinau, kaip ten buvo, bet vienas žmogus nešėsi du butelius žibalo, o galima buvo tik vieną. Neįrodė, iš kur paėmęs antrąjį butelį, tai jį nušovė vietoje, kitiems pagąsdinti.

Neatsiskaičiusių su gyvulių duokle ieškojo po kaimus. Mes, pamatę pas kaimynus vokiečius, kiaulę pasislėpėm miške, griovyje. Mažų paršiukų neėmė, paskutinės kiaulės irgi. Reikėjo ir vilnų duoti. Bet vis dėlto gyvenome ramiai.

1943 m. pavasarį į mūsų kaimą atvežė rusų tautybės žmonių iš Leningrado srities. Tai buvo moterys, vaikai, seniai. Jie buvo vežami į reichą darbams, bet tokie nusilpę, tai paliko pas mus, kad atsigautų. Išdalijo žmonėms maitinti, darbų dirbti. Buvo keletas ir vyrų. Kelionėje ir dalijant būdavo atvejų, kai šeimas išskirdavo. Į Pamusių kaimą pakliuvo dvi šeimos, žinoma, pas atskirus ūkininkus. Nors mums ir buvo prisakyta, kad iš namų jų niekur neišleistumėm, bet kaipgi neišleisi pas savus pasikalbėti, pasiguosti, nors čia jie buvo pamaitinti, ramūs, kad niekas jų nesušaudys. Mes paėmėme 18 m. merginą, vardu Galina. Ūkio darbus dirbti mokėjo. Bet kai liepėme palesinti vištas, paklausė, o kaip jas sušaukti. „*Kak u vas, tak i u nas*“ (Kaip pas jus, taip ir pas mus), – paaiškinom. Mergina išėjo į kiemą ir šaukia vištas: „*Kak u vas, tak i u nas*“. Tikrai ne anekdotas. Matyt, vištų neturėjo.

1943 m. rudenį atvežtieji vyrai rinkosi į partizanų būrius. Išėjo ir iš mūsų kaimo pas Kanclerius buvęs Volodia. Išvežė ir visus mūsų augintinius. O per vasarą jie daug padėjo ūkininkams visuose darbuose.

Mūsų apylinkėse karinių objektų nebuvo, traukinių irgi, tai buvo ramu. Tik padegė Pamusių dvaro svirną, kuriame buvo supilti duoklei grūdai išvežti į Vokietiją. Gesino gaisrą visų apylinkių kaimų žmonės. Užgesinus artimesni greičiau atvažiavo

*Pamusių kaime
skiedromis dengiamas
J. Karecko tvartas.
Iš A. Balsevičiaus
asm. archyvo*

su vežimais ir pasirinko grūdų. Buvo neblogų. Tolimesniems liko blogesni, bet gyvuliams tiko.

Ypatingų nutikimų mūsų kaime nebuvo. Ūkininkai dirbo savo laukuose, vežė duoklę, bet ir sau užteko. Religijos nevaržė, reicho darbams nepaėmė. Pamusiai jų buvo tarp miškų, upių, tolokame užkampyje.

1944 m. vasaros pradžioje net nepastebėjome, kada dingo vokiečiai, nors 1941 m. pro mūsų kiemą jų ėjo galybė – ir technika, ir žmonės, ir lėktuvai.

Rugpjūčio mėn. iš Mantiniūnių miško su broliu vežėme rąstus savo svirno statybai. (Spėjome pastatyti, o kolūkių laikais jį pervežė į Pamusių dvarą ir ten viename jo gale įrengė gyvuliams ruošti pašarą, o kitame gale – „raudonąjį kampilį“ – poilsio kambarį.) Išvažiavę iš miško pamatėme kariškių koloną. Supratome, kad tai rusai. Radę laisvesnę vietą, įsispraudėme ir mes. Pavažiavę gabaliuką, įsukome į savo keliuką. Jei ne tas atvejis, tai dar ir nebūtume žinoję, kad valdžia pasikeitė. Vokiečių nėra, vėl rusai, kiti okupantai. Na, apie juos žmonės jau žinojo.

Po kelių dienų kaimo seniūnas Kazimieras Kancleris visiems kaimo ūkininkams liepė su kastuvais ateiti į Janiūnių kaimo laukus. Žmonės iš čia jau per pirmąją rusų okupaciją buvo iškeldinti. Suėjo beveik visi sveiki, darbingi kaimo žmonės. Statėme karo lauko aerodromą. Su kirviais karčiavojome sodus, krūmus, kelmus, su kastuvais lyginome vagas, duobes, vežėme žemes dauboms užlyginti.

Statėme angarus. Tai buvo du po 10 m ilgio, dviejų metrų aukščio ir keturių metrų pločio beveik lygiagretūs pylimai. Viename gale jų plotis 2 m, kitame 4 m – kad lėktuvai išvažiuotų. Kadangi mokėjau rusiškai skaityti, rašyti ir kalbėti, tai mane paskyrė darbų vykdytoju.

Statėme ir aptarnaujančiam personalui žemines gyventi. Darbams ateidavo 30–40 žmonių. Buvo ir su vežimais – žemėms vežti ar šiaip kai kam. Aerodromo viršininkas buvo vyr. leitenantas, kuris paaiškino, kaip ir ką daryti. Kalbino mane stoti į aviacijos technikumą mokytis. Nesutikau. Dangintis su tokiais žmonėmis! O ir motina viena likusi. Kolei statėme aerodromą, buvo ramu. Bet po mėnesio vyrai gavo šaukimus vykti į Ukmergės karinį komisariatą registruotis į rusų armiją. Atseit mokymams. O iš tikrųjų – į frontą prieš vokiečius.

Pamusių kaimo gyventoja J. Ragauskienė su savo numylėtiniu arkliu. 1959 m. A. Balsevičiaus nuotr.

Po dviejų savaitių nusileido pirmoji eskadrilė – 9 bombonešiai ir jų apsaugai trys naikintuvai. Kiekvieną dieną lėktuvai kildavo ir vykdavo į vakarus bombarduoti. Pradžioje vis dar matydavome, kur jie bombarduoja, bet, frontui traukiantis į vakarus, lėktuvai visai išnykdavo iš akių. Akimis palydėdavome visus, bet sulaukdavome dažniausiai ne visų. Tą dieną valgykloje pietūs ar vakarienė būdavo valgoma tyliai, o negrižusiųjų kėdės aprištos juodu kaspinėliu. Lėktuvų gedimus taisydavo vadinaimosiose aerodromo dirbtuvėse – pašiūrėje, kurioje tebuvo stalas su įrankiais, virinimo įrenginių ir įvairių šaltkalvių instrumentų.

Kartą po darbo buvau jau netoli namų, kai kilo lėktuvai. Pirmas, antras, trečias, ketvirtas, o penktasis, užkliudęs medžio viršūnę ir dar paskridęs porą šimtų metrų, be garso įsirėžė į žemę. Korpusas trūko perpus, pakilo didelis dulkių stulpas. Pribėgome. Pilotas gulėjo po lėktuvo nuolaužomis, kulkosvaidininkė mergina už kelių metrų nuo lėktuvo. Žiauriai suluošinta. Kvėpuojant jai pro šonkaulius švirksštė kraujas. Juos nuvežė į aerodromą. Ryte sužinojau, kad kulkosvaidininkė mirė, o pilotą išvežė. Lėktuvą kaimo žmonės greitai išardė ir išnešiojo. Iš aliumininių dalių liejome šaukštus, šukas, puodus ir kitus daiktus.

Vėlai rudenį aerodromas liko tuščias. Angarai, saugoję lėktuvus nuo aviacijos antpuolių, taip ir liko stovėti dešimtmečius, kol vėliau galingi kolūkio buldozeriai juos sulygino su laukais.

Rugsėjo–spalio mėnesiais vyrus nuo dvidešimties metų amžiaus pradėjo imti į karą. Pradžioje tik pakviesdavo, bet tuojau jau vietiniai sovietams atsidavę lietuvininkai ir žydukai vaikščiojo po namus ir gąsdindavo, kad besislapstančius areštuos ir uždarys į kalėjimą. Iš mūsų kaimo 8 žmonės, turėję jau ir šeimas, buvo paimti į rusų armiją. Juos po kelių mėnesių mokymo (bet daugumą ir nemokytų) išsiuntė į frontą. Jaunesnieji, neturintys savo šeimų (vaikų, žmonių), patraukė į Mantiniūnių mišką. Tokių iš mūsų kaimo buvo dvylika. Vakaraus jie ateidavo į namus pasiimti maisto, ir vėl į mišką.

Rugsėjo gale pas mus atvyko J. Misiūnas. Pasivadinęs Žalioju Velniu jis pradėjo organizuoti vyrus partizaninei kovai prieš okupantus. Buvo įkurta Didžiosios Kovos rinktinė, vėliau išaugusi į apygardą, jungusią kelių apskričių partizanus. Pra-

*Arkliai irgi žaidžia.
Pamusių kaimo
pievose. 1959 m.
A. Balsevičiaus nuotr.*

sidėjo sunkus, ilgas ir tragiškas partizaninis karas, apėmęs visą Lietuvą. Dalyvavo jame ir Pamusių kaimo žmonės.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, visi grįžo į namus. Buvo paskelbta amnestija besislapstantiems nuo armijos. Tačiau tuos, kurie legalizavosi, suėmė ir nuteisė po 10 ir daugiau metų kalėjimo. Slinko audringi metai. Jauni atitarnavę rusų armijoje vyrai grįžo į namus ir dirbo. 1948 m. Pamusių kaimo valstiečiai buvo priverstinai suvaryti į kolūki. Jį pavadino „Milžinu“. Pirmuoju pirmininku paskyrė K. Karecką, gabų ūkininką, sąskaitybės darbuotoju – keturis skyrius baigusį devyniolikmetį kaimo bernioką Antaną Balsevičių.

Kolūkio steigimas vyko panašiai kaip ir kituose kaimuose, bet rudenį moterys bandė pakelti „buntą“, t. y. atsisakyti kolūkio. Sunešė pas A. Balsevičių visus raštus, kuriuos žmonės buvo gavę atėmus iš jų arklius, padargus, kluonus. Bet atvykę apylinkės darbuotojai išaiškino ir įtikino, kad valstiečiams kolūkyje bus daug lengviau dirbti, nes bus galima naudotis technika, bus trąšų ir t. t. Moterys vėl patikėjo.

1951 m. „Milžino“ kolūkis buvo prijungtas prie „Galybės“ kolūkio, kurio centras buvo Lapėlių kaimas. Prasidėjo ilgi ir sunkūs kolūkinio gyvenimo metai...

Pateikiu senųjų Pamusių kaimo ūkininkų pavardes ir šeimos narių skaičių.

1. Jonas Zdanuskas (1911–1989), atsikėlęs iš Jiezno, bežemis. Gavo 5 ha pasogos iš Antano Karecko, vedęs jo dukrą Salomėją.
2. Antanas Kareckas (1898–1978), 5-ių asmenų šeima.
3. Domicėlė Dambrauskienė, 2-jų asmenų šeima.
4. Stasys Kižla, užkuryš, 6-ių asmenų šeima.
5. Adolfas Lisauskas (gim. 1893 m.), 4-ių asmenų šeima. Vadino Muntvilu. Mat buvo be sveikatos ir žemę duodavo iš pusės, o buvo ponas Muntvilas, tai ir vadino Muntvilais.
6. Augustas Lučiūnas, 4-ių asmenų šeima. Mirė nuo šiltinės.
7. Kazimieras Kancleris (1905–1976), 5-ių asmenų šeima.
8. Feliksas Lučiūnas (1907–1978), 3-jų asmenų šeima, kaimo giedorius.
9. Feliksas Lisauskas (1911–1980), 4-ių asmenų šeima, fermos vedėjas.

10. Stasys Lissauskas (1904–1976), 4-ių asmenų šeima. Juos vadino Birzgiais. Tėvui žydas siūlė statyti ant Musės jų sklype malūną, bet senis nesutiko.
11. Jokūbas Kareckas, be vienos akies, 7-ių asmenų šeima, penki sūnūs.
12. Mykolas Balsevičius (1898–1962), 4-ių asmenų šeima, vadinamas Pirzniu ir Kriaučeliu, mat senelis buvo siuvėjas.
13. Michalina Balsevičienė (1900–1948), 3-jų asmenų šeima (mano mama).
14. Petras Dambrauskas, 8-ių asmenų šeima, abu sūnūs vedę, vadino Makaukais, dar vadino Petruovu, sūnus – Petruoviokais.
15. Jonas Lissauskas (1893–1960), 4-ių asmenų šeima. Vadino Šmarku, nes buvo juodas kaip žydas Šmarka.
16. Petras Lučiūnas (1910–1970), 3-jų asmenų šeima, vadino Petruliu.
17. Stasys Dambrauskas (1888–1970), 4-ių asmenų šeima, vadino Gielvarais.
18. Antanas Dambrauskas (1905–1960), 3-jų asmenų šeima, vadino Ošepskais (redaktorius tėvas).
19. Stasys Lissauskas (gim. 1908 m.), 3-jų asmenų šeima, vadinama Pakalnečiais.
20. Kazys Lissauskas (1910–1978), 3-jų asmenų šeima.
21. Adolfas Balsevičius (1893–1978), 5-ių asmenų šeima, garsus būtų ir nebūtų dalykų pasakorius.
22. Adolfas Lučiūnas (1904–1990), 4-ių asmenų šeima, dėl nedidelio ūgio Adolfuku vadinamas.
23. Petras Lučiūnas, 3-jų asmenų šeima, prisigirdė savo šulinyje 1944 m.
24. Stasys Lučiūnas, 4-ių asmenų šeima, vadinamas Motiejuku.
25. Stasys Lučiūnas (1905–1989), 4-ių asmenų šeima, vadinamas Piliečiu už priežodį „pilieti“. Daug žinojo pasakojimų.
26. Stepas Tamašiūnas (1919–1983), atėjęs užkuriom į Lučiūnaitės Veronikos namus 1943 m., 4-ių asmenų šeima, kaimo kalvis.
27. Juozas Lučiūnas (1898–1976), 4-ių asmenų šeima, vadino Juozu Prancku, Gudu, o sūnus Antanas susilaukė 7-ių vaikų.
28. Petras Žygis, 4-ių asmenų šeima.
29. Stasys Ragauskas (1914–1992), 2-jų asmenų šeima.
30. Petras Kaliūkinas (gim. 1893), atėjęs iš Rusių Rago kaimo, 4-ių asmenų šeima.
31. Jonas Lučiūnas, 6-ių asmenų šeima, vadinama Pirkeliais. Grįžęs iš caro armijos, kur teko būti Vokietijoje ir ten arklius sulaikyti.
32. Jonas Lissauskas, 8-ių asmenų šeima, vadinamas Jonu Kazeliu, o šeimos nariai – Kazeliokais.
33. Antanas Balsevičius (1899–1970), 6-ių asmenų šeima.
34. Juozas Balsevičius (1906–1976), 5-ių asmenų šeima.
35. Juozas Ciecīūnas, 4-ių asmenų šeima, atėjęs užkuriom į Lissauskienės Anastazijos namus. Ciecīūną vadino Karmazinu.
36. Lissauskas Adolfas, 4-ių asmenų šeima, vadino Adoliu.

Skėtėrių kaimo gyvavimo raida

Boleslovas Krivka

Skėtėrių kaimo žemės iš pietų pusės ribojasi su ežeru ir Bařtkuškio dvaro žeme, iš šiaurės vakarų su valdišku mišku, o iš rytų – su Užublendžių kaimu, kuri skiria Bliudos upelis. Šis upelis išteka iš Puorių ežero ir teka į Bařtkuškio ežerą, o iš ten nuteka link Kaimėnų ežero.

Ežeras ir miškas seniau, atrodo, priklausė Bařtkuškio dvarui, nes ežeras ir miškas buvo vadinami Bařtkuškio vardu.

Skėtėrių kaimo pavadinimo kilmė neaiški, iš senesnių žmonių neteko girdėti jokių jo kilmės aiškinimų.

Kaimas priklausė Musninkų valsčiui ir parapijai. Tai pats kraštiniškas Musninkų valsčiaus kaimas, kuris nuo Musninkų nutolęs apie 7 km, o nuo Širvintų apie 12 km.

Kaimas buvo nemažas. Abiejose gatvės pusėse stovėjo per 25 pastatus. Šeimų buvo daugiau negu gyvenamųjų namų, nes kai kuriuose namuose gyveno po dvi šeimas. Tai daugiausia pasidaliję pusiau žemę ir namus šeimos broliai ar brolis su seserim arba sūnus, atsidaliję nuo tėvų.

Kaimo gyvenamieji namai daugiausia buvo statomi dviem galais, perskirtais priemene ir kamaraite. Vienas namo galas buvo nuolat gyvenamas. Čia buvo valgoma, miegama, gaminamas maistas. Antrasis namo galas buvo skirtas svečiams priimti, vakarėliams (jei šeimoje būdavo merginų), patalkiams, iškilmingiems pokyliams, kaimo gegužinėms pamaldoms, nes iki Musninkų bažnyčios buvo toli.

Kamaraitė buvo naudojama bulvėms ir daržovėms laikyti, čia taip pat stovėdavo girtos grūdams susimalti bei, esant vietos, ir lovelė vasarą per karščius pagulėti.

Kaimo žemės nebuvo derlingos. Matyt, seniau dvarponiai savo baudžiauninkams duodavo pačią blogiausią žemę, nes kaimo žemė derlingumo atžvilgiu buvo daug blogesnė negu Bařtkuškio dvaro žemė.

Skėtėrių kaimo žemė atskiroms šeimoms buvo padalyta rėžiais (užuoganom), tad jos dirbimas, esant atskiriems siauriems rėžiams kiekviename lauke, sudarė nereikalingo papildomo darbo tiek vežant į laukus mėšlą, tiek suvežant šieną ir derlių iš atokiau esančių žemės plotelių.

Kiekvienas žemės rėžis buvo atskirtas ežia – nedirbama siaura žemės juosta, apaugusia žole.

Tarp šeimų žemė buvo skirstoma valakais (vienas valakas – tai 18 dešimtinių, o dešimtinė – 1,1 ha). Visą valaką kaime turėjo tik viena Juozo Turbos šeima, po pusę turėjo 9 šeimos, o visos kitos – po mažiau.

Žemė buvo dirbama pagal trilaukė sėjomainą: žieminių laukas, vasarinių javų ir bulvių laukas ir pūdymas. Tai buvo neperspektyvi žemės dirbimo sistema. Esant rėžiais padalytai žemei, taikyti pažangesnę sėjomainą nebuvo galima. Iki žemės reformos, kuomet kaimų žemė buvo išskirstyta į atskirus sklypus (*išparceliuota*), visur kaimuose buvo tokia žemės dirbimo sistema.

Skėtėrių kaimas nebuvo išskirstytas į vienkiemius, nes dalis kaimo dirbamos žemės, ganyklų ir miškų buvo už demarkacijos linijos. Tų plotų nebuvo galimybės skirstyti.

Reikėtų dar pasakyti, kad atskiri žemės plotai, kad juos būtų galima geriau atskirti ir lengviau įsiminti, tada turėjo savo pavadinimus, pvz.: *Rudeniškis* (vidury pievos buvusi pelkė, uždumblėjusi rudu dumbly), *Pagojus* (laukas prie miško), *Galulaukė* (galinis laukas), *Paežerys* (žemės rėžis prie ežero), *Paversmė* (pieva, kurios viduryje buvo versmė), *Paberžė* (kadais ten buvę beržų) ir kt.

Kaime ūkiniai pastatai buvo statomi už gyvenamųjų namų. Tvartai gyvuliams – arčiau namo, o klojimai arba daržinės – toliau, už tvartų. Tvirtuose buvo laikomi įvairūs gyvuliai: arkliai, avys, kiaulės ir raguočiai, o vištos daugiausia buvo laikomos namuose po krosnimi, tada vadinama *pečiumi*.

Turtingesni ūkininkai turėdavo pasistatę svirnius, kuriuose laikydavo grūdus, rūkytus mėsos produktus, o vasarą ir lovą. Atskiros šeimos savo kiemuose turėdavo išsikasusios šulinius. Kaime buvo keletas pavienių pirčių, o viena didelė – 4 savininkų.

Pirtys buvo naudojamos ne tik vanotis ir praustis, bet ir mėsai rūkyti, linams džiovinti. Tuomet linų produkcija buvo labai vertinama: tai ir drobės, ir lovatiesės, staltiesės, apatiniai baltiniai, rankšluosčiai, ir kiti gaminiai, kurie buvo audžiami tik iš linų. Ir linų pakulos būdavo sunaudojamos: iš dažytų pakulinių siūlų audinio buvo siuvami viršutiniai rūbai suaugusiems ir vaikams, iš jų buvo vejamos visokios virvės ūkio reikalams.

Kaime vyravo Krivkos pavardė, nors daugelis, turinčių šią pavardę, nebuvo giminės, skirtingų valakų savininkai. Giminiavosi tik atskirų valakų žemes tarpusavyje pasidaliję artimieji. Kadangi buvo daug bendrapavardžių Krivkų, todėl, norint juos atskirti, jie turėjo pravardes, pvz.: *Drala*, *Melagis*, *Juzuliukas*, *Spekteriukas* ir kitokias. Tiktai Adolfas Krivka (autorius tėvas) nebuvo pravardžiuojamas, nes kaime daugiau Adolfų nebuvo. Šios pavardės kilmė, buvo manoma, kilusi iš žodžio *Krivaitis*. Be Krivkų, buvo Bagdzevičių, Rakauskų, Radžiūnų, Skeberių, Tamašiūnų, Turbų, Gaigalų, Jakubickų ir kitokių pavardžių.

Kaimo gyventojų gyvenimas buvo gana sunkus. Tuomet nebuvo galvojama apie žemės ūkio gaminių kainas. Svarbu buvo kaip nors šeimą išlaikyti, nors buvo dirbama nuo aušros iki sutemų.

Visi laukų darbai buvo dirbami arklinais padargais ir rankiniu būdu. Pievas pjaudavo dalgiais, grėbdavo rankiniais grėbliais. Javus kirsdavo irgi dalgiais, o norėdami stogams dengti paruošti gerų šiaudų, pjaudavo ir pjautuvais. Pjaunant (keriant) dalgiais javus, ypač žiemkenčius, iš paskos moterys juos surinkdavo ir surišdavo į pėdus, o po to sunešdavo į krūvas ir sustatydavo į gubas po 10 pėdų. Vėliau viską suveždavo į klojimus, kur prieš žiemkenčių sėją spragilais prisikuldavo sėklos. Grūdus valydavo vėtydami. Visiems javams iškulti samdydavo arklines kuliamąsias, kurias kaime turėjo Jonas Bagdzevičius, o vėliau ir Adolfas Krivka. Pastarasis turėjo įrenginius ir šiaudų kūliams paruošti bei skiedroms drožti. Kūliniais šiaudais ir skiedromis (paprastai drebulės) dengdavo stogus.

Pagrindinės kaime gyvenančių šeimų pajamos buvo gaunamos parduodant sviestą, sūrius, kiaušinius, viščiukus ir vištas; visa tai daugiausia turguose pirkdavo žydai.

Be to, kaimui esant prie pat demarkacijos linijos, kaime buvo apsistoję pasienio policininkai. Su šeimomis gyvenantys policininkai nuomodavo gyvenamąsias patalpas, o viengungiai pagal susitarimą maitindavosi pas atskirus kaimo gyventojus. Tai ūkininkams duodavo papildomų pajamų.

Daug vargo turėjo tie ūkininkai, kurių dalis dirbamos žemės, ganyklų ar pievų buvo už demarkacijos linijos. Kiekvienais metais, einant ten dirbti ar ganyti, būtinais reikėjo gauti iš Ukmergės apskrities viršininko leidimą, už kurį dar ir mokėti reikėdavo, o pereiti per demarkacijos liniją buvo galima tik nurodytoje vietoje ir nustatytom valandom. Čia stovėdavo pasienietis, kuris kartais iškratydavo, kad kokios nors kontrabandos nebūtų pervežama ar pernešama. Šio kaimo žmonės, atrodo, jokia kontra-banda neužsiėmė, nes apie tai nieko girdėti neteko.

Iki kolektyvizacijos Skėtėrių kaimas buvo tvarkingas ir gražus. Namai buvo išsidėstę abiejose kaimo kelio pusėse, tik kiek toliau nuo jo, kad priešais namus būtų vietos gražiai aptvertiems gėlių darželiams. Pagal kelią visuomet būdavo iškasti grioviai lietaus vandeniui nutekėti, o kelias kasmet būdavo žvyruojamas ir lyginamas. Kelio pakraščiais augo klevai, liepos, kaštonai, o už namų vešėjo sodai.

Raštingų kaimo gyventojų buvo nedaug, nes caro valdžia ne tik nesirūpino švietimu, bet dar buvo uždraudusi mokyti vaikus rašto lotyniškais raidėmis. Tad lietuviškų mokyklų nebuvo, o į rusišką mokyklą žmonės nenorėjo leisti savo vaikų, nes ten jie buvo rusinami ir auklėjami pravoslaviškai. Todėl ir lietuviškai, ir lenkiškai kalbantys vietos gyventojai tam priešinosi, nes buvo katalikai. Lietuviškai skaityti ir rašyti tada mokė tik slapta dirbę asmenys, vadinami *daraktoriais*. Vaikus jie mokė ūkininkų namuose, juos išlaikė vaikų tėvai. Mokė vaikus ir mokantys rašto tėvai.

Apie 1924–1925 m. Kaimynų kaime, apie 3 km nuo Skėtėrių, buvo įsteigta pradžios mokykla. Į ją pradėjo eiti ir mūsų kaimo vaikai, vyresni paaugliai. Pirmasis mokytojas buvo Simas Bakšys. Mokykla buvo įsikūrusi Radžiūno namuose. Iš karto ji buvo vieno komplekto, o paskiau jau dviejų. Vienų patalpų neužteko, tad buvo išnuomota kita patalpa pas Turbą ir buvo atsiųstas antras mokytojas Jonas Daračiūnas.

Skėtėrių kaimo vaikai ir paaugliai (14–16 m. amžiaus) į mokyklą eidavo pėsčiomis. Jų viršutiniai drabužiai būdavo iš pakulinių dažytų siūlų audinių, o apavas – klumpės. Padas medinis, o viršus iš senų sudėvėtų batų odos.

Sąsiuviniams, vadovėliams nešioti tėvai darė iš lentelių ir kartono dėžutes. Žiemos metu esant drėgnam sniegui, sniegas lipdavo prie klumpių, tad eiti būdavo labai sunku. Ypač būdavo vargo esant stipriems šalčiams ir daug sniego. O žiemos tuomet, anot pasakojimų, buvusios labai gilios. Bet reikia pasakyti, kad kaimo vaikai buvo užsigrūdinę, ir tai jų nebaugino. Be abejo, kad tais laikais nebuvo jokios kalbos apie papildomą maitinimą mokykloje. Ką užkąsti mamos įdėdavo, tas ir buvo gerai. Kartais duona kišenėse ir pašaldavo, tačiau, jei užtepta sviestu, būdavo skanu.

Kartais tėvai pagailėdavo, ypač jeigu iš šeimos eidavo keli mažesni vaikai, ir, pasikinę į roges arklį, pavėžėdavo juos link mokyklos. Grižti namo tekdavo pėsčiomis. Bet juk tai buvo ir sveika – po pamokų gryname ore prasimankštinti, jaunam organizmui atsigauti.

Buvo taikomos bausmės už prasižengimus mokykloje: kampe stovėti, ant kelių klupėti pamokos metu, palikti mokykloje po pamokų. Kaimo sąlygomis, kai dar mokė daraktoriai, kiek prisimenu, su linuote mušdavo per delną ir ausį užsukdavo.

Kadangi kaime raštingų žmonių buvo mažai, tad ir įvairi informacija būdavo labai pavėluota. Spaudos leidinių mažai kas užsisakydavo, nes jie nepigiai kainavo. Adolfas Krivka kasmet užsisakydavo savaitraštį „Ūkininko patarėjas“ arba „Mūsų

rytojų“. Tad sekmadieniais ateidavo kaimo vyrai naujienų sužinoti, o prieš rinkimus ir pasitarti, už ką reikėtų balsuoti.

Radijo aparatų turėjo tik keletas pasienio policininkų, bet ir šie tebuvo tik su ausinėmis. Galėdavo klausytis tiek žmonių, kiek turėta ausinių. Daugiausia jų turėdavo dvejas, tai ir klausytis galėjo tik dviese. Girdimumas tada buvo labai blogas, programos neįvairios. Kiek vėliau pasienietis Bekešas įsigijo radijo aparatą su garsiakalbiu. Vasarą jis jį pastatydavo ant atviro lango ir įjungdavo. Kada būdavo transliuojamos iš Kauno šv. Mišios, susirinkdavo daug kaimo gyventojų išklausyti jų, nes Musninkai buvo tolokai ir į bažnyčią ne visi galėdavo nueiti.

Kaimuose ir mažesniuose miesteliuose elektros nebuvo, tai apšvietimui būdavo naudojamos žibalinės lempos, o kai kas dar vis balanomis pasišviesdavo. Tiktai kai kurie pasienio policininkai ir turtingesni kaimo ūkininkai kiek vėliau įsigijo karbitines lempas, kurios šviesdavo daug geriau.

Nors ir nelengvos buvo gyvenimo sąlygos kaime, tačiau jaunimas nenuobodžiaudavo. Kadangi kaime tuomet buvo nemažai dainingų ir, sakyčiau, gražių merginų (panelių), tad sekmadieniais čia apsilankydavo vaikinų ir iš tolimesnių kaimų. Žinoma, jie ateidavo pėsčiomis, nes dviračių dar neturėjo. Ateidavo iš Ařdiškių, Pakalniškių, Kunigiškių, Vičiūnų, Paspėrių, Kaimynų, Užūšilės, Avižonių, Gavenių, Dačiūnų ir kitų kaimų.

Paprastai ateidavo su savo muzikantais, o jeigu kartais jų nebūdavo, tai kaimo merginos prašydavo vietinių muzikantų, kad šie neišeitų į kitus kaimus, o pagrotų vakaruškoje namuose.

Tie tuometinio jaunimo susibūrimai-vakarėliai gana gražiai vykdavo. Kaip jau minėta, kaimo merginos buvo balsingos (V. Krivkaitė, V. Žingelytė, S. ir A. Rakauskaitės, L. ir M. Bagdzevičiūtės, A. Jakubickaitė, T. Rakauskaitė, E. Krivkaitė ir kitos). Skambėdavo liaudies dainos, būdavo žaidžiami visokie žaidimai, šokama. Nebuvo girtų, nebuvo muštynių, nes tai buvo nepriimtina mūsų kaime. Dažniausiai vakarėliai vykdavo pas V. Krivkaitę (autorius sesę). Net ir gavėnios ar advento metu rinkdavosi ne tik savo kaimo jaunimas, bet ateidavo ir iš kitų kaimų. Tuomet dainų, muzikos ir šokių nebūdavo, o žaisdavo gana įdomius žaidimus: „Fantų rinkimą“, „Eglutės puošimą“, „Vyšnių skynimą“, „Malūną“ ir kt. Pasirodydavo persirengėliai (žydai ar čigonai), mindavo mįsles, dalydavo „žiedą“ ir pan.

Norėčiau dar paminėti keletą mūsų senojo kaimo papročių, žaidimų. Liepos-rugpjūčio mėnesiais būdavo minimos Kryžiaus dienos. Tada viso kaimo žmonės sueidavo į kapines ir iš ten eidavo į kaimą, giedodami litaniją. Prie kiekvieno kaimo ir kryžkelės kryžiaus sustodavo ir meldavosi, giedodavo.

Per Velykas būtinai statydavo supynes, nes jaunimas labai mėgdavo suptis. Be to, Velykų švenčių dienomis labai buvo paplitusios kiaušinių ridenimo ir jų mušimo varžybos. Į jas įsitraukdavo ne tik vaikai, bei ir suaugusieji. Kai kurie iš jų taip mėgo šį žaidimą, kad net ir pietus atsinešdavo iš namų į kiaušinių ritinėjimo vietą, kad nereikėtų be reikalo gaišti laiko.

Prieš vestuves, jeigu ištekėdavo, būdavo *mergvakaris*. Tuomet susirinkdavo nuotakos draugės ir, pindamos jaunajai vainiką, dainuodavo išlydėtuvių dainas. O jeigu vaikas vesdavo, jaunojo draugai irgi susirinkdavo pas jį vakarui-atsisveikinimui su viengungio gyvenimu ir su draugais.

Pasitinkant vestuvininkus visuomet būdavo statomi papuošti vartai (*broma*), pro kuriuos persirengėliai ir vaikai nepraleisdavo vestuvininkų tol, kol tie „išsipirkdavo“ saldainiais, o kartais ir gėrimais. Vaikai paprastai padėdavo vestuvininkams arklius nukinkyti ir už tai gaudavo iš pajaunių saldainių, o po to sueidavo į vestuvių patalpą, susispiesdavo kur nors kampe ir stebėdavo besivaišinančius vestuvininkus. Ir jeigu šeimaininkė apdalydavo po riekę pyrago, tai jau būdavo labai patenkinti.

Kai pas silpną ligonį veždavo kunigą, tai jį sutikti ateidavo daug kaimynų, kurie, kieme suklaupę, giedodavo „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ ir kitas giesmes.

Reikėtų paminėti dar vieną kaime paplitusį žaidimą – *ripkos mušimą*. Vasaros sekmadieniais, esant gražiam orui, susidarydavo dvi suaugusiųjų komandos ir mušdavo ritinį (vadinamąjį *ripką*). Tai būdavo iš gero beržo ištekintas apvalus rutulys, kurį vienos komandos žaidėjas sviesdavo į kitos komandos žaidėjų tuščią tarpą, o šieji turėdavo atmušti ritinį specialiai iš lentų padarytais muštukais arba storomis lazdomis. Iki kur atmušdavo ritinį, nuo ten atmušusieji sviesdavo jį į priešininko komandą. Viskas vykdavo kaimo gatvėje. Atsiradus kaime pasieniečiams, ritinys buvo žaidžiamas ir su jais. Vyrų kovą stebėdavo ir audringai palaikydavo visas kaimas.

Mes, vaikai, turėdavom žaidimus, kuriuos žaisdavome už kaimo kapinių ant nedirbamo dirvono. Tai *kiaulynę* (apskrito kokio nors daikto mušimas–varymas į duobutę), nusmailintų *piketų įkirtimą* į žemę, *keblą* (kuomet tam tikrame nuotolyje ant įkasto šakoto medelio užkabinamas kabliukas ir su lazda iš tolo jį reikia numušti), *slėpynes* ir kitokius išsigalvotus žaidimus.

Kamuolių – futbolui ar kitiems žaidimams – neturėjom, nes niekas jų mums nepirkdavo, o, be to, krepšinis, rankinis, tinklinis ar kiti sportiniai žaidimai tada mums nebuvo žinomi.

Žiemą pačiūžas pasidirbdavome patys. Jos būdavo medinės, pakaustytos viela. Čiuoždavome pačiūžą prisirišę prie vienos kojos.

Mums, vaikams, ypač didelė šventė būdavo atlaidai Musninkuose, nes tuomet turėdavom eiti išpažinties. Eidavome nevalgę, nes pavalgius nebuvo galima tą pačią dieną priimti komunijos. Tad tėvai duodavo maždaug po 10 centų, o atlaiduose būdavo daug prekeivių, kurie prekiaudavo meduoliais, riestainiais, ledais, cukriniais dideliais sausainiais. Sunku būdavo ir pasirinkti, ką pirkti už tą 10 centų. Bet vis tiek iš atlaidų grįždavome patenkinti, o išpūdžių būdavo begalės ilgam laikui.

Įsteigus mokyklas, jose buvo rengiami vadinamieji viešieji vakarai su vaidinimais ir gerais muzikantais. Į juos sueidavo daug jaunimo iš visų artimiausių kaimų.

Svarbūs ir reikšmingi kaimo visuomenei (tiek jaunimui, tiek ir vyresnio amžiaus žmonėms) buvo atlaidai, kurių Musninkų parapijoje per metus vykdavo net treji: Švč. Trejybės, Atsimainymo ir Rožinės (*Rožančinė*). Tuomet svečių, giminių sulaukdavo visos šeimos, nes į atlaidus suvažiuodavo žmonių ir iš kitų parapijų. Jie būdavo pakviečiami į namus. Svečių vaišėms visuomet būdavo arbatos virdulys (*samavaras*), kūrenamas anglimis, dešros arba skilandžio ir trijų ketvirčių (750 g) degtinės butelis, kurio visiems užtekdavo iki valios. Skambėdavo dainos, juokai, įvairūs pašmaikštavimai. Visiems būdavo linksma ir malonu.

Mūsų kaimo gyventojai po labai sunkaus ankstesnio gyvenimo pradėjo atsigauti tik tarpukario Lietuvoje, kai buvo įsteigtos akcinės bendrovės „Lietūkis“, „Pieno

centras“ ir „Maistas“. Tada ūkininkai jau aiškiai žinojo, kur gali realizuoti savo produkciją, nors reikalavimai buvo labai griežti. Ypač norint parduoti bekonus. Jie turėdavo sverti 85–100 kg, būti balti, be jokio kitokio lopinėlio, be įbrėžimo. Kad priėmėjas priimtų, kartais tekdavo jam ir 5 Lt duoti. Veždavo į Ukmergę iš vakaro obliuotų lentų tam tikrose dėžėse, paimdami ir jovalo bei lovį, nes ryte bekoną reikėdavo pašerti. Jeigu pridudavo, tai visa šeima džiaugdavosi, o jeigu grįždavo su bekonu atgal, būdavo sunku ir liūdna.

Grūdai irgi turėdavo būti labai švarūs, be jokių priemaišų. Kaime, atrodo, už 50 kg grūdų mokėdavo po 7–8 Lt, o mineralinės trąšos, kurias ūkininkai jau naudojo, buvo importinės ir labai brangios. Tad, suprantama, grūdų savikaina buvo aukšta.

Pieną kaimo žmonės veždavo į Musninkuose pastatytą pieninę, kuri laiku atsiskaitydavo, ir šeimos gaudavo garantuotų nuolatinių pajamų. Be to, parsiveždavo lieso pieno, kurį maišydavo su kitais pašarais ir sunaudodavo bekonams penėti.

Dauguma šeimų ir sau nusipenėdavo per metus po paršą, kurio mėsos produktus vartodavo taupiai, kad jų turėtų ir vasarą, esant sunkesniai darbymečiui. Paskerdus paršą, visa šeima sočiai pavalgėdavo mėsos. Po to pirmiausia suvartodavo tai, ko nerūkydavo ir ilgesnį laiką nebuvo galima išlaikyti.

Mūsų ir kitų kaimų gyventojų ūkininkavimas gerokai pagerėjo, kai juos pradėjo konsultuoti agronomai, kurių konsultacijomis (patarimais) ūkininkai labai domėjosi ir taikė jas savo nedideliuose ūkiuose. Pagerėjo ir pats žmonių gyvenimas.

Gal būtų gerėjusios gyvenimo sąlygos ir toliau, jei ne brutali bolševikų okupacija 1940 m., karas, vokiečių okupacija ir baisūs pokario metai, sovietams antrąjį kartą okupavus Lietuvą. Nepriklausomos Lietuvos gyvenimas baigėsi, stipresni ūkininkai buvo „subuožinti“ ir išvežti į Sibirą, prasidėjo žemės ūkio kolektyvizacija. Visi buvo suvaryti į bendrą „katilą“, iš valstiečių atimti arkliai, ūkiniai pastatai, žemės dirbimo padargai, transporto ir kitoks inventorių. Pirmojo kolūkio pirmininku buvo Jonas Vaškevičius, kuris, ir pats niekada nebuvo geras ūkininkas, labai greit „nugyveno“ kolūkį ir žmonės pateko į baisų skurdą. Iš pradžių beveik kiekvienas kaimas buvo paverstas atskiru kolūkiu.

Kiek vėliau pradėjo kolūkius stambinti, ir Skėterių kaimo kolūkį prijungė prie Kaimynų kaimo kolūkio. Kolūkio pavadinimo gerai nežinau, nes kolūkių steigimo metu ten negyvenom. Atrodo, lyg ir „Pirmyn“. Jo pirmininku buvo P. Urbonavičius. Bet greitai ir šis kolūkis nusigyveno. Skėterių kaimo žemė buvo prijungta prie Bařtkuškio tarybinio ūkio, o jo gyventojai iš kolūkiečių tapo tarybinio ūkio darbininkais. Čia atsiskaitymas už darbą buvo ne beverčiais darbadieniais, bet jau pinigais, dėl to šiek tiek pagerėjo kaimo žmonių gyvenimas.

Šiuo metu kaimo vaizdas vėl pasikeitęs. Ir pasikeitęs į blogąją pusę. Dauguma gyventojų čia jau kiti, kitos jų pavardės, nepažįstamos. Dalis namų perstatyta, senieji baigia išnykti. Nėra jaunimo, darbingų žmonių mažai, vien pensininkai. Vis labiau ryškėja kaimo sunykimo požymiai...

Labai jau plačiai išsiplėčiau, aprašydamas anų senų laikų Skėterių kaimo žmonių gyvenimą, bet tiesiog sunku trumpai išsakyti visa tai, ką teko tuomet patirti kaimo žmogui. Ir, manau, kad šiandien jau ne visi tuo patikės, ką parašiau, o gal ir nelabai supras. Dažnai apie tai aš pasakoju savo vaikams ir anūkams. Jie klauso ir tyli. Man atrodo, kad jie netiki manimi.

Man jau irgi sunku viską prisiminti, nes seniai prabėgo jaunystė ir tie sunkūs laikai. O ar sunkūs? Mums jie buvo nuostabūs, nes nebuvome pratę dejuoti, verkšlenti. Džiaugėmės, kad esame jauni, sveiki ir stengėmės patys kurti sau geresnį gyvenimą*.

Kaimas prie vinkšnų brastos

Regina Švobienė

Vinkšnabrasčio kaimą iš rytų ir pietų pusės puslankiu juosia vaizdinga Širvintės upė. Tarp aukštų Širvintės skardžių ir gausiai ievomis apaugusių jos pakrančių plyti pievos – Pažydė, Dubelka, Kūlys, Pajaviai, Išplašos, Pagrūšė, Beržalonka, Pamolipė. Aukšti statūs skardžiai kaimo gyventojams visada kėlė rūpestį. Reikėdavo patyrusio važnyčiojo, norint iš paširvinčio pievų išvežti šieną. Net galingi traktoriai ne visuomet įveikdavo tuos stačius ir molingus Širvintės skardžius.

Vinkšnabrasčio kaimo pavadinimas siejamas su gausiai vinkšnomis apaugusia Širvintė (dabar šių medžių likę nedaug, prieš keliolika metų jie išdžiūvo nuo kažkokios ligos) ir brasta per ją. Dar XIV amžiuje kryžiuočiai, aprašydami kelius, vedančius iš Kūlvo į Kešnavę, Máišiagalą ir Vilnių, rašė: „...nuo Veprių toliau į Gėlvonus yra trys mylios. Už pusantros mylios nuo Gėlvonų yra upė, per ją yra brasta...“ Per Vinkšnabrasčio kaimą visada ėjo tiesiausias kelias iš Gėlvonų į Mūsninkus ir Kešnavę. Kaimas yra tarsi kryžkelėje, vienodai (maždaug 10 km) nutolęs nuo Gėlvonų, Mūsninkų, Bagaslaviškio ir Čiobiškio.

Eidami kaimo keliu į rytus, nusileidę nuo skardžio ir perėję Pažydės pievą (jos pavadinimas kilęs nuo žydo smuklės, stovėjusios kaimo gale), prieisite visai negiliai Širvintės brastą, o šalia jos – tarpukario laikais statyto ir turtingam ūkininkui Vasiliauskui priklausiusio vandens malūno griuvėsius. Dabar iš šio statinio likę tik užtvankos pamatai ir gili, krentančio užtvankos vandens išmušta, duobė, kurioje mėgsta maudytis kaimo vaikai. Perėję brastą ir pakilę į skardį, pasieksite Juodonių kaimą, o už jo – tiesus kelias į Mūsninkus.

Pietuose už upės ant aukšto skardžio pamatysite Mantiniūnių dvaro kumetyno likučius, o už jų – tamsūs pelkėti Mantiniūnių ir Lapšių miškai, besitęsiantys iki pat Čiobiškio.

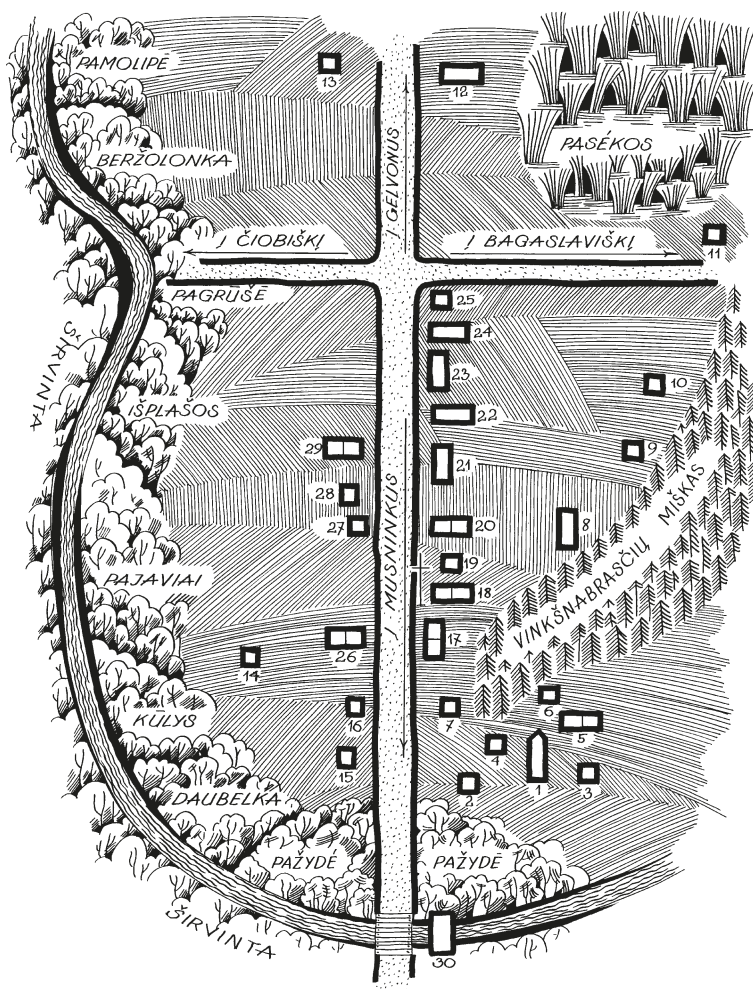
Pasukę į vakarus, pateksite į Pasadnykų kaimą, per kurį kelias toliau veda į Gėlvonus.

Iš šiaurės Vinkšnabrasčio kaimą supo pelkės (šiuo metu numelioruotos), vadinamos Pasėkais. Mano tėvelis pasakojo, kad jaunystėje šiuose pelkynuose jis vos pabėgęs nuo vilkų. Per Pasėkus ir Vinkšnabrasčio mišką kažkada ėjo ke-

* Apie pirmuosius savo savarankiško gyvenimo žingsnius straipsnio autorius rašo: „Augome trys broliai ir visi tarnavome Lietuvos kariuomenėje. Vytautas 1-jame pėstininkų pulke Ukmergėje, o Leonas ir aš, Boleslovas, 1-jame gusarų (kavalerijos) pulke Kaune. Aš pradėjau tarnauti savanoriu, būdamas 18-os metų, nes tada į kariuomenę priimdavo ir jaunesnius negu 21 metų. Gusarų pulkas buvo prestižinis, dalyvavo įvairių švenčių ir iškilnių paraduose.“

Lietuvos kariuomenėje buvo labai gera tvarka. Uniforma buvo pritaikyta ir vasarai, ir žiemai, o sandėlyje kiekvienam buvo saugoma išėiginė uniforma išėiti į miestą ar išvažiuoti atostogų. Kariuomenė buvo visų gerbiama. Nėbuvo jokių vadinamųjų nestatutinių atsitikimų.

Mudu su broliu Leonu, baigę mokomąją kuopą, buvome pakelti puskarininkiais ir toliau kariuomenėje mokėme atvykstančius tarnauti jaunuolius“.

Vinkšnabrasčio kaimo
ir Santariškių
vienkiemių schema.
1945 m.
Braižė Regina
Švobienė

Nr. 1–16 Santariškių vienkiemiai:

1. Lukoševičiaus dvaro likučiai
2. Pavasario
3. Krasausko
4. Lukoševičiaus
5. Turgušo ir Gražulio
6. Aniūkščio
7. Danieliaus
8. Surovylos
9. Klimašausko
10. Martinkos
11. Markevičiaus
12. Bukausko
13. Kelmelio
14. Krogerto
15. Navicko
16. Jurkevičiaus

Nr. 17–29 Vinkšnabrasčio kaimo sodybos:

17. Makarskų Antano ir Juozo bei Augustino
18. Jeronimo ir Stepono Grinių
19. Antano Grinio
20. Stasio ir Jeronimo Vercinkevičių
21. Vildžiūno
22. Krūmino
23. Vilkevičiaus
24. Igno Anulio
25. Anulio? (pokariu sudegė)
26. Juliaus Vercinkevičiaus
27. Kalvė
28. Surovilos
29. Pūro ir Anulio
30. Vasiliausko vandens malūnas

lias į Bagaslaviškį – kaimo parapijos bažnyčią. Šiuo metu kelias nebenaudojamas ir užaugęs mišku.

Vinkšnabrasčio kaimas anksčiau priklausė Musninkų valsčiui ir Bagaslaviškio parapijai. Kaimo žemė šiuo metu tvarko Gélvonų žemėtvarkos skyrius. Taigi kaimas visais laikais buvo lyg ir pasimetęs tarp šių miestelių.

Baudžiovos laikais Vinkšnabrastis priklausė Santariškių dvaro ponui Lukoševičiui. Panaikinus baudžiovą, buvę baudžiauninkai gavo arba išsipirko po valaką (24 ha) žemės ir ėmė ūkininkauti savo rėžiuose. Su dvaru kaimas sugyveno taikiai, todėl dauguma kaimo žmonių, veikiami dvaro, ėmė kalbėti lenkiškai.

Žmonės sunkiai plušo savo ūkeliuose. Vieni savarankiškai tvarkytis nesugebėjo, kitiems sekėsi geriau. Iki XIX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigos kaime pamažu išnyko dūminės pirkios, imti statyti erdvesni „dviejų galų“ namai. Šeimos, kaip paprastai kaime, buvo gausios. To meto Lietuvos kaimo natūrinis ūkis negalėjo išmaitinti tiek žmonių, o miestuose pramonė dar tik pradėjo augti. Dalis jaunimo paveldėjo tėvų ūkius, vieną kitą turtingesni tėvai išleisdavo į mokslus, o daugelis buvo priversti laimės ieškoti už Atlanto. Ne išimtis buvo ir Vinkšnabrasčio kaimas – daug jaunimo ieškoti geresnio gyvenimo vyko į Ameriką.

Kaime gyvenantys žmonės nebuvo turtingi. Visi dirbo sunkiai nuo aušros ligi aušros. Arė, sėjo, pjovė ir džiovino šieną, kirto javus, rovė linus, kasė bulves, jodavo į naktigonę. Gyvulius ganė bendrai, samdydavo skerdžių (jis buvo vadinamas *dieniniu*), kuriam ganyti padėdavo kaimo vaikai.

Gyvenimas Vinkšnabrasčio kaime ir jo apylinkėse pagyvėjo, kada buvusiojo Santariškių dvaro pono Lukoševičiaus, prijautusio lenkams ir po 1918–1921 metų Nepriklausomybės kovų pasitraukusio į Lenkiją, žemėse ėmė kurtis Lietuvos savanoriai. Ant gražaus Širvintės skardžio puikų namą, dengtą raudonomis čerpėmis, pasistatė Lietuvos kariuomenės majoras Navickas, šalia jo bolavo skarda dengtas savanorio Danieliaus namas, ant aukšto upės skardžio vaizdingoje vietoje įsikūrė didelė Krogerto šeima. Paupyje, netoli buvusio dvaro, išdygo Krasausko, Gražulio, Pavasario, Lukoševičiaus sodybos. Šalia Vinkšnabrasčio miško įsikūrė Klimašauskas, netoli jo gyveno dvaro samdinių Survylų šeima, Pasėkų pelkes bandė įdirbti Markevičius. Šalia Gélvonų kelio stovėjo Bukausko ir Kelmelio sodybos. Naujakurių ūkiai Vinkšnabrastį apsupo iš visų pusių, ir nors formaliai jie sudarė atskirą Santariškių kaimą, abu kaimai tarsi susiliejo. Dvaro rūmus Lietuvos vyriausybė iš pono Lukoševičiaus, kaip kovojusio prieš Lietuvos valstybę, konfiskavo, vėliau jie buvo nugriauti ir panaudoti Vindeikių mokyklos statybai.

Keletą žodžių norėčiau pasakyti apie naujakurio Lukoševičiaus šeimą (su mirtu ponu jie negiminės). Šis Lietuvos savanoris įkūrė sodybą toje vietoje, kur baudžiovos laikais buvo bausmių vieta, joje buvo plakami ponui prasikaltę baudžiauninkai. Kaimo žmonės šią vietą laikė nelaiminga. Galbūt dėl to visų šeimų, gyvenusių šioje vietoje, lemtis buvo tragiška. Ne išimtis ir pats Lukoševičius – jį su žmona Antrojo pasaulinio karo metais nužudė iš kažkur atsibastęs lenkų banditas, kurį Lukoševičius iš geros širdies buvo priėmęs pernaktoti.

Tarpukariu Vinkšnabrasčio kaime gyveno septyniolika šeimų: keturios Amulių, po tris Grinių ir Vercinkevičių, dvi Makarskų ir po vieną Survilų, Vildžiūnų, Pūrų, Krūminų ir Vilkevičių. Kaimo gale, jau Santariškių žemėje, nuo seno stovėjo Jur-

Vinkšnabrasčio ir Santariškių kaimų vyrai stato tiltą per Širvintą. Iš kairės: Jeronimas Grinys, Kazys Survila, Albertas Aleksandravičius, Mikutavičius ir Vladas Turgušas. 1976 m. Jono Švobos nuotr.

kevičiaus trobelė. Kaimo viduryje buvo Stasio Vercinkevičiaus, vadinamo *Kavoliu*, kalvė, prie kurios būriuodavosi kaimo vyrai. Moterys savo reikalus aptardavo Vildžiūnų namuose, nes Vildžiūnienė ir jos dukra Apolonija (Polce) buvo puikios siuvėjos. Gegužės mėnesį kaime vykdavo gegužinės pamaldos. Bendrai maldai visi rinkdavosi Grinių arba Danieliaus namuose. Birželį visi meldavosi prie kryžiaus, kuris pradžioje stovėjo kaimo gale, o vėliau buvo perkeltas į kaimo vidurį ir pastatytas ties mano tėvo namais.

Pavasarių sodybos skendėdavo žydinčiuose soduose, vasarą kaimą dengė aukštų medžių pavėsis. Kaimo žemėse visada gerai derėjo kviečiai ir linai.

Nors ir sunkiai dirbdamas, kaimo jaunimas mokėjo linksintis. Šeštadienio vakarais Širvintės pakrantėse skambios jaunimo dainos susiliedavo su lakštingalų trelėmis. Geriausia dainininkė buvo mano tėvelio sesuo Ona. Tarpukariu – Nepriklausomybės metais – kaimo gyvenimas tapo šviesesnis. Gretimame Vindeikių kaime veikusios mokyklos mokytojai būrė jaunimą į įvairias organizacijas ir ratelius, jaunimas tapo raštingas. Atsargos majoras Navickas įkūrė Šaulių sąjungos skyrių.

Tarpukariu Vinkšnabrasčio kaimo ūkininkai, kartu ir mano senelis Bronius Grinys, patyrė didelę žalą iš Mantiniūnių dvaro savininko žydo Kroniko. Jis, imdamas iš banko paskolą dvarui pirkti, paprašė kaimo žmonių „pažiūruoti“ (patvirtinti) jo mokumą. Patikliems ūkininkams net į galvą neatėjo, kad perkantis dvarą žydas gali būti nemokus. Atėjus skolos grąžinimo terminui, paaiškėjo, kad Kronikas jokio turto neturi, nes dvaras pirktas ne jo vardu. Pagal tuo metu galiojusius įstatymus, skolininkui esant nemokiam, skolą privalėjo atiduoti „žiūruotojai“. Nepakeliamos skolos našta užgulė ūkininkų pečius, kai kurių ūkiai buvo net išvaržyti. Anksti mirusio senelio ūkį perėmė mano tėtis Jeronimas Grinys. Net ir labai sunkiai dirbdamas, skolas sugebėjo grąžinti tik Antrojo pasaulinio karo metais. Stengdamasis atiduoti skolą ir sumokėti mokesčius, tėvelis dirbo labai sunkiai. Buvo stiprus ir darbštus. Visą dieną pjovęs rugius, vakare sėsdavo ant dviračio ir važiuodavo į Kauną, kur, pernakvojęs pas gimines, ryte jau galėjo tvarkyti reikalus. Tėvelis visada didžiuodavosi, kad Lietuvos kariuomenėje tarnavo mokomajame pulke, buvo artilerijos puskarininkis, pabūklo vadas. Labai norėjo visą savo gyvenimą susieti su ka-

riuomene, bet reikėjo padėti šeimai ūkininkauti. Tik jo darbštumo ir sumanumo dėka ūkis nebuvo išvaržytas.

Kaimas ruošėsi keltis į vienkiemius, tačiau planus sujaukė pirmoji sovietų okupacija. Nors pirmoji okupacija didelės žalos kaimo žmonėms nepadarė, bet pirmieji prievartos požymiai jau išryškėjo, kai kurie atrodė netgi juokingi. Tėvas pasakojo, kad, prievarta atvaryti į rinkimus, kurie vyko Musninkuose, įmetę į urną biuletenį, vyrai negalėjo išeiti iš salės: būtinai reikėjo pašokti su ten sėdėjusiomis merginomis, kurios taip pat negalėjo išeiti, kol jų kas nors nepašokdins.

Antrasis pasaulinis karas kaimo beveik nepalietė. Tik pačioje karo pradžioje kartais užklysdavo besitraukiantys apskurę rusų kareiviai, kurie prašydavo pavalgyti ir klausdavo „*darogu na Dvinsk*“ (kelio į Daugpilį), o vieną sykį sužvėrėjusių rusų raitelių būrys vos nesusaudė Danieliaus šeimos. Kaimo šauliai, bijodami plėšikaujančių rusų gaujų, įkūrė savisaugos būrį.

Antroji sovietų okupacija sujaukė ramų nuošalaus kaimo gyvenimą. Kaimo vyrams atėjo neramos dienos, prasidėjo mobilizacija į Raudonąją armiją. Norėdami išvengti mobilizacijos, aukštuose Širvintės skardžiuose jie darėsi slėptuves. Mantiniónių ir Lapšių miškuose ėmė telktis legendinio Jono Misiūno-Žaliojo Velnio partizanų būriai. Kaimą nuolat „šukavo“ NKVD kariuomenė ir stribai, ieškodami partizanų ar nuo kariuomenės besislapstančių vyrų. Naktimis kaimo žmonės krūpčiojo nuo šūvių. Du kaimo vyrai – Juozas ir Augustinas Makarskai – išėjo į partizanus. Laisvės kovotojo kelią pasirinko ir savanorio Klimašausko sūnus Henrikas iš Santariškių kaimo. Jo pirmoji kovinė užduotis buvo likviduoti Musninkų stribų vadą Stankevičių. Jaunasis kovotojas sėkmingai nusigavo iki šio tautos budelio buto, tačiau lemiamą akimirką sudrebėjo nepatyrusi žudyti ranka... Stankevičius buvo tik lengvai sužeistas, antrą kartą Henrikas iššauti nespėjo, jį partrenkė pats Stankevičius. Klimašauskas buvo suimtas, jo motina ištremta. Sovietiniuose gulaguose likęs gyvas Henrikas Klimašauskas dabar vėl pradeda atkurti savo sodybą.

Iš vinkšnabrustiečių stribų nebuvo, tačiau išdavikų atsirado. Toks tapo ir buvęs mūsų šeimos kaimynas Antanas Grinys (kaimynų vadintas Tolinka). Jis išdavė mano tėvelį ir kitus buvusius šaulius. Bijodamas partizanų keršto, jis su visa šeima persikėlė gyventi į Širvintas. Buvo suimti penki kaimo vyrai: trys broliai Makarskai, mano tėtis Jeronimas Grinys ir Jeronimas Vercinkevičius, prieš kurių liudijo netgi jo tikras brolis Stasys (Kavolis). Iš Santariškių areštavo beveik visus vyrus – Navicką Gražulį, Krasauską, Pavasarių, Krogertą, Kelmelį, visą Bukauskų šeimą, ištrėmė Na-

*Širvinta ties
Pagrūšės pieva.
Jono Švobos nuotr.*

*Vinkšnabrasčio kaimas.
Jono Dilio nuotr.*

vicko ir Vildžiūnų šeimas. Kaimas ištuštėjo. Pritilo dainos. Likusioms suimtujų šeimoms grėsė tremtis, kai kurios jų pasitraukė iš kaimo. Į Vinkšnabrastį atsikėlė nauji gyventojai, kurie nenorėjo pasakoti apie save. Į Bukauskų sodybą atsikėlė inteligentiški senukai lenkai Sedzevičiai. Šlubam Sedzevičiui valdžia išdavė šautuvą ir liepė naktimis saugoti kaimą. Pamenu, jis atsinešdavo patalynę į mūsų namus, pasiklodavo ant suolo ir miegodavo visą naktį, o jo ilgas šautuvas stovėdavo kampe prie durų. Po kaimą klaidžiojo majoro Navicko sesuo. Ištrėmus šeimą, ji liko Lietuvoje. Gyvenamosios vietos ji neturėjo, dažnai nakvodavo pas mano mamą. Miegodavo sėdėdama, pasidėjusi galvą ant stalo. Visada buvo pasiruošus bėgti ir slėptis. Vieną pavasarį ją žmonės rado paskendusią griovy. Gal netyčia įkrito, o gal pabodo toks gyvenimas...

Likusias be vyrų mūsų mamos užgulė vargas. Jos gyveno nuolatinėje baimėje dėl savo vaikų, rūpinosi areštuotais vyrais, pėsčios išsiruošdavo į Vilnių, norėdamos perduoti jiems siuntinius. Buvo nuolat tardomos, žeminamos. Mama pasakojo, kaip jas, naivias kaimo moterėles, apgaudinėjo advokatas žydas, viliodamas iš jų pinigų, brangesnius daiktus ir žadėdamas išlaisvinti vyrus. Greitai vyrus nuteisė stalininis „troikos“ teismas. Beveik visi jie gavo po 25-erius metus ir buvo išvežti į anglies kasyklas, o moterys liko vargti kolūkyje. Kaime įkurtame kolūkyje pirmininku tapo Julius Vercinkevičius (dabartinio „Vorutos“ laikraščio redaktoriaus tėvas). Sunkiai ištisas dienas kolūkyje dirbdamos mūsų mamos metų gale, kaip atlyginimą už darbą, gaudavo keletą kilogramų žirnių. Mūsų mamos... Kaip jos dėl mūsų aukojosi... Nė viena iš jų nepuolė į nevilgtį, neprasižėrė ir neišmėtė savo vaikų. Pamenu, vieną kartą, nutarusios, kad vogti iš kolūkio ne nuodėmė, mano mama su Antano Makarsko žmona nusprendė naktį iš kolūkio klojimo parsinešti glėbelį šieno karvutėms. Mes, vaikai, meldėmės, kad joms pasisektų, tačiau grįžo išsigandusios ir tuščiomis. Kolūkio pirmininko sūnus užpjūdė jas šunim... Mano mamai buvo šiek tiek lengviau, ji turėjo mane vieną, be to, jai padėjo auksarankė jos sesuo Stasė ir tėvelio brolis Stepas, kuris su šeima gyveno kitame namo gale. Ypač vargo Antano Makarsko žmona, kuri neturėjo jokių giminių, o namuose buvo trys maži vaikai. Jei ne kaimo žmonės, vaikai būtų mirę badu. Ir vis tiek, grįžusios po sunkaus darbo, mūsų mamos, apkabinusios

mus, pasakodavo apie tėvelius, nė minutės neprarasdamos vilties jų sulaukti. Mes, vaikai, buvom išmokyti persižegnojus prašyti Dievulio sugražinti tėvelius. Kaimas ritosi į prarają – kolūkio gyvulius žiemą keldavo virvėmis, jie neturėjo jėgų atsistoti, dvėsė iš bado, kolūkio pirmininką kiekvieną dieną namo parveždavo visiškai girtą. Jaunimas ėmė bėgti iš kaimo.

Po Stalino mirties iš lagerių pradėjo grįžti vyrai (tie, kurie liko gyvi). Kolūkiui vadovauti ėmė iš Vilniaus atvykęs geras specialistas („dvidešimtūkstantininkas“) Dainauskas. Gyvenimas ėmė gerėti, žmonės statėsi naujus namus. Tačiau jaunimas toliau bėgo iš kaimo. Vieni kūrėsi miestuose, kiti kėlėsi į naujas gyvenvietes. Vinkšnabrasčio kaimas merdėjo. Penkiose apytuštėse trobose liko gyventi tik seni mūsų tėvai. Ačiū Dievui, gražus ir romantiškas Vinkšnabrasčio kaimas nespėjo numirti...

Šiuo metu ūkininkaujančių kaime yra nedaug – tik trys šeimos. Tačiau tuščius namus perka vilniečiai, vasaromis atvažiuoja vaikai ir anūkai. Džiaugiuosi, kad mano gimtąjį kaimą pamilo mano šeima. Mes perstatėme tėvelio statytą namą, su malonumu ten vasarojame. Tik savo kaime pajuntu ypatingą ryšį su gamta, su kaimo ir visos mūsų Tautos istorija, lyg kalbėčiausi su protėviais, pasisemdama iš jų stiprybės...

Lapelės

Janina Stravinskienė

Lapelės – kaimas, įsikūręs vaizdingoje vietoje, ant kalvos, tarp Neriės ir Musės upių, tarp jų miškingų slėnių pietuose ir šiaurėje. Iš rytų į vakarus kaimą išilgai kerta kelias iš Mūsninkų į Čiobiškį. Kaip pasakoja viena sena istorija, anksčiau čia gyvenę pavieniai žmonės, ošę miškai, raizgėsi krūmai, o juose buvę daug lapių. Kita istorija pasakoja, kad gryčios šioje vietovėje buvo išsimėčiusios, viena nuo kitos per didelį atstumą nutolusios kaip lapai, nukritę nuo medžio. Taip ir atsiradęs šios vietos pavadinimas – Lapelės.

Anuo metu visos čia aplinkinės žemės priklausė dvarininkui Pilsudskiui iš Čiobiškio. XX a. pradžioje vykdytos reformos metu dvaro žemės buvo parduodamos. Lapelėse žemės nusipirko broliai Čerkasovai, Skinderis, M. Lučiūnas.

Viena kaimo dalis buvo vadinama Lapelenčiūkais. Tai lyg ir atskiras kaimelis, kuriame gyveno šešios šeimos. Neturtingos, vargingos šeimos, teturėjusios po 5–7 ha žemės, suskirstytos rėžiais. Juos vadino *dziesiacnykais*. O Lapelėse gyveno kalviai, kitokio amato žmonės, mokytojai, ūkininkai, turėję po 12 ir daugiau hektarų žemės. Atokesnės sodybos, turėjusios didelius sklypus, buvo vadinamos *kolonijomis*. Vakarinėje kaimo pusėje vienkiemyje gyveno Pavasariai, turėję valaką žemės, todėl ta vietovė buvo pavadinta *Valakėliais*.

Kaime visi kalbėjo lenkiškai, tik Mykolas Jankauskas, Kazlauskai mokėjo lietuviškai. Kalbą šeimoje paprastai lemdavo žmona. Jei žmona buvo lenkė, tai tokioje šeimoje buvo kalbama lenkiškai.

Dabartinis kaimo centras seniau vadinosi Lapelės, į pietryčius, pakalnėje – Kazlauskynė, į vakarus – Lapelenčiūkai. Už Lapelenčiukų Padvarių link – Karališkės (gyveno ūkininkas Karalevičius), Musės pusėn – Padeimbė.

*Ūkininkas Adomas
Dziubinskas su šeima.
Apie 1900 m.
Iš Lapelių bibliotekos
fondų*

*A. Dziubinskas su
dukra Olia ir anūkais.
XX a. antrasis
dešimtmetis.
Iš Lapelių bibliotekos
fondų*

*Lapelių kaimo
jaunuolių grupė prie
Musninkų bažnyčios
varpinės. 1958 m.
Iš Lapelių bibliotekos
fondų*

Kaime žmonės dirbo žemę, augino gyvulius, vertėsi kalvyste. Žemę ardavo ir jaučiais. Jaunus jautukus iškastruodavo, išmokydavo. Arti po du kinkydavo. Jaučiai, nors ir lėti, tačiau labai ištvėringi, stiprūs. Arkliai daugiau buvo važinėjimui. Kas iš grūdo gyveno, tam sunku buvo, o amatininkai, prasimokę žmonės vertėsi neblogai. Mokytojas gaudavo apie 280 litų. Gyvendavo pas ūkininkus, buvo viskuo aprūpintas. Amatininkai kartais per dieną uždirbdavo iki 40 litų. Tai buvo nemaži pinigai. Juk tuo metu centneris grūdų kainavo 7 litus, chromo bateliai – irgi panašiai. Norint nusipirkti dviratį, neužteko parduoti ir dvi karves. Karvė tada kainavo nuo 60 iki 100 litų, bekonas 60 kg – 15 litų. Norint sumalti kilogramą grūdų, reikėjo mokėti 5 centus. Malti važiuodavo į Čiobiškio malūną. Neturtingieji girtas sukdamo namuose. Nebuvo kaime ir vagių, niekas nerakindavo klijimų. Jeigu kartais dingdavo nuo karvės grandinė, tai žinodavo, kas ją paėmė. Kaimas turėjo savo „užkalbėtoją“ Smičienę. Bernotas ir Vareikis siuvo kailinius, o užmokestis buvo 5 litai arba maišas rugių. Užkurnienė siuvo viską, kam ko reikėdavo. Gimdydavo namuose, naujagimius priimdavo pribuvėjos. Dažniausiai vietinė Baumilienė; ateidavo ir iš Brazėlių kaimo pribuvėja.

Kaimo žmonės buvo neturtingi, bet linksmi, draugiški. Laidotuvių metu giedodavo ištisą parą. Kunigas iš namų numirėlio neimdavo. Grįžus iš kapinių, duodavo kopūstų sriubos, mėsos, virtų bulvių, naminio pyrago. Rengdavo gegužines pamaldas, o išpažinties ir melstis važiuodavo į Čiobiškio bažnyčią. Mėgo dainą, dainuodavo visur ir visada, bet kokį darbą dirbdami. Nuo dainų skambėdavo kaimas. Tai ne dabar. Dabar jei išgirsi dainą, tai žinok, jog eina „linksmi“ vyrukai. Seniūnu kaimas buvo iš-

Lapelių kaimo merginos. XX a. pradžia.

Iš Čerkasovų šeimos albumo

rinkęs Vaclovą Dziubinską. Gryčios buvo dengtos šiaudais. Garsiausi šio amato meistrai buvo Pranas Ligeika, Misiūrai, Romas Lučiūnas. Romas Smikas buvo stalius. Namų statytojus vadino *ciesliais*.

Stambesni ūkininkai galvijus ganydavo atskirai, o šiaip viso kaimo galvijus ganydavo kerdžius su pagalbiniais piemenimis.

Per darbymečius buvo rengiamos talkos. Rugius pjauti samdydavo 5–6 vyrus. Talkai padarydavo alaus statinaitę (*bačkutę*), prapjaudavo skilandį. Pievom šienaut samdydavo padienius. Linaminiui taip pat darydavo talką.

Veikė V. Dziubinsko ir B. Lučiūno kalvės. Kaime tebuvo viena pirtis pas V. Dziubinską. Kaimo pašonėje, prie Skruzdelių ažuolo, buvo karčema. Ten dažnai vyrai užsukdavo, kai kurie ir paskutinius grūdus pragerdavo. Apie tai net daina buvo sukurta. Tą vietą žmonės praminė *Jankelyne*.

Kaimas turėjo ir savo prekeivį – Karalevičių. Jis supirkdavo iš žmonių pieną, lašinius, darydavo sviestą, sūrius ir veždavo į Vilnių parduoti. Kiti kaimiečiai savo produktus parduoti veždavo į Mūsninkus, Širvintas, Žasliūs.

Dauguma kaimo gyventojų turėjo pravardes, pavyzdžiui: Antanas Lučiūnas – *Melažis*, M. Jankauskas – *Jankelis*, Mykolas Lučiūnas – *Kriaučius*. Apie 1900 m. kaime gyveno žmonės, turėję tokias pavardes: Lapelenčiukuose – Romas Smikas, Juknevičius, Jonas Užkurnys, Puzonas, Stasys Vilkelis, Visockas; Karališkėse – Pranas Vilkelis, Kazys Gudonis, Kižlas; Padembėje – Stasys Vilkelis; Kazlauskynėje – broliai Stepas ir Feliksas Kazlauskai, Stasys Kazlauskas, dvi Janulių šeimos.

Lapėlių kaime buvo šie ūkininkai: Simas ir Stepas Čerkasovai, Vladas Skinderis, Stepas Čirbulys, Mykolas Jankauskas, K. Ručys, Benediktas Lučiūnas, Romas Lučiūnas, Ipolitas Lučiūnas, broliai Justinas ir Mykolas Lučiūnai, Adomas Dziubinskas, Ipolitas Lučiūnas.

Daugiausia žemės turėjo Marytė ir Andrius Ručiai – 39 ha. Namą ir žemę nuomojo pusininkams, o patys gyveno Karšaklonyje. Vaclovas Dziubinskas turėjo 25

Vaclovo Dziubinsko pasas, išduotas vokiečių okupacijos metais. 1916 m. Iš Lapelių bibliotekos fondų

Kaimo senbuviai Juknevičiai. Iš Lapelių bibliotekos fondų

*Skruzdėlių ąžuolas,
išaugęs prie
Skruzdėlių ir Lapelių
kaimų. Buvęs gamtos
paminklas. 1992 m.
nulaužtas audros.
Iš Lapelių bibliotekos
fondų*

ha, buvo kalvis, turėjo savo kalvę, laikė bites. Benediktas Lučiūnas turėjo 12 ha, taip pat buvo kalvis, turėjo savo kalvę, laikė bites, išdirbinėjo kailius. Kiti stambesni ūkininkai: Pranas Vilkelis – 24 ha, Stasys Vilkelis – 22 ha, Kazys Gudonis – 22 ha, Mykolas Jankauskas – 16 ha.

1918 m. kaime kilo gaisras, sudegė abiejų Lučiūnų sodybos. Antanas Lučiūnas su balana kažko ieškojo pastogėje, o stogai buvo šiaudiniai. Taip ir užsidedė. Po vienu stogu tada buvo namas, klėtis, svirnas, tvartas. Teko iš naujo statyti namus. Jau geresnius, dviejų galų.

1937 m. pradėjo kelti į vienkiemius, žmonių nuomonės niekas neklausė. Kas išeidavo į vienkiemį, tam dar pridėdavo žemės, o kas likdavo toje pačioje vietoje, tam žemės sumažindavo. Taip į vienkiemius išsikėlė Čirbuliai, Jankauskai, Lučiūnai, Ramukai. Lapelenčiukų ūkininkų žemė buvo rėžiais, bet jie nespėjo išsikelti į vienkiemius.

Prasidėjus Vokietijos–Sovietų Sąjungos karui, kaimo teritorijoje mūšių nebuvo. Tik netoli Jankauskų sodybos nukrito kelios bombos. Atėjus sovietams, į kariuomenę imdavo per prievartą. Jauni vyrai slapstydavosi miškuose, bet ne visiems pasisekė išvengti mobilizacijos. Kiti ir toliau pasiliko miške ir kovojo prieš sovietų okupaciją. Į tremtį išvežė Čerkasovų šeimą, kiti spėjo parduoti žemę.

Iki 1949 m. kaime kolūkio nebuvo, rinkdavo dideles duokles ir mokesčius. Kolūkio kūrimu iš pradžių džiaugėsi neturtingieji, bet kai pamatė, kad čia priverstinis darbas, kad už darbą beveik nieko neduoda – labai nusivylė. Bet po truputi prisitaikė. Stojant į kolūkį, reikėjo atiduoti visą savo turtą: karves, arklius, kiaules, pakinktus, padargus, vežimus, kuliąmą ir kt. O kūrė kolūkį taip: iš Širvintų atvažiuodavo žydas Rimanas ir atsiveždavo dvi knygas – raudoną ir baltą. Jas padėdavo ant stalo ir liepdavo rašytis, į kurią nori. Pasirašys į raudoną – tai kolūkin, į baltą – Sibirian pas meškas.

Kaimas pradėjo didėti kolūkių laikotarpiu. 1954 m. kolūkio pirmininkas V. Ciešiūnas pasistato namus, vėliau A. Žinys, Andriuškevičiai iš Skruzdėlių kaimo. Nuo 1964 m. prasideda didesnės statybos. Pastatoma pradinė mokykla, biblioteka, par-

Lapelių kaimo gyventojų Ligeikų sodyba. 2002 m. J. Stravinskienės nuotr.

Lapelių kaimo gyventojų Puzonų sodyba. 2002 m. J. Stravinskienės nuotr.

Lapelių kaimo gyventojų Smikų sodyba. 2002 m. J. Stravinskienės nuotr.

duotuvė, keletas gyvenamųjų namų. O elektra kaime atsirado tik 1968 m. Iki to laiko šviesdavosi žibalinėmis lempomis.

Nuo 1970 m. vėl statomi gyvenamieji namai. Vykstant melioracijai, į gyvenvietę atsikelia žmonės iš Pamusių, Padvarių, Skruzdėlių, Pakerpės kaimų. 1977 m. pastatomas dviaukštis namas, kuriame įsikuria pradinė mokykla ir felčerinis punktas. Nuo 1981 m. pradedami statyti Alytaūs skydiniai namai. Iškyla individualūs Šimelių ir Lisauskų namai. 1986 m. gyvenvietėje išasfaltuojamas kelias. Daug žmonių atvyksta gyventi iš kitų kolūkių.

*Lapelių kaimo
gyventojų Ragauskų
sodyba. 2002 m.
J. Stravinskienės
nuotr.*

*Naujosios Lapelių
sodybos. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Kaimo žmonės

Michalina Jankauskaitė, pedagogė, Kaišiadorių vidurinėje mokykloje išdirbo 50 metų. Mokėsi kartu su kardinolu Vincentu Sladkevičiumi.

Viktoras Jankauskas, žemės ūkio specialistas, baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją.

Marytė Šovinienė (Gudonytė), pedagogė, dirba Mūsniukų vidurinėje mokykloje, dėsto matematiką.

Jonas Ligeika, Lietuvos savanoris.

Valė Vansevičienė (Genės Ligeikaitės duktė), pedagogė, baigė Šiaulių pedagoginę mokyklą, dirbo Kaišiadorių rajone mokytoja, vėliau grįžo į gimtinę ir mokytojauja Lapelių pradinėje mokykloje.

Algis Ciesiūnas (buv. kolūkio pirmininko sūnus), pedagogas, dirbo Utenos miesto vidurinėje mokykloje, dėstė geografiją ir fizinių lavinimą, 2001 m. grįžo į gimtinę, dirba Čiobiškio specialiujų globos namų mokytoju.

Lapėlėse gyveno: 1923 m. – 30 gyventojų, 1959 m. – 110, 1970 m. – 131, 1979 m. – 142, 1985 m. – 211, 1988 m. – 206, 1998 m. – 276 gyventojai.

Verslas

1994-ieji metai. Kolūkiai išardyti, dar šiek tiek egzistuoja viena iš dviejų bendrovių. Darbo vietų kaime tik septynios: tai parduotuvė, mokykloje trys – dvi mokytojos ir valytoja, med. punktas, pieno supirkimo punktas, biblioteka, laiškinių. Viena gyventojas važinėja į Musninkus dirbti. Dar trys gyventojai važinėja į Čiobiškio se-

niūniją dirbti. Viena žemėtvarkininko darbo vieta. Štai tiek darbo vietų arti trijų šimtų gyventojų kaimeliui. Stovi nenaudojama kolūkio valgykla. Sumanus verslininkas Bronius Žygmantas išnuomoja patalpas ir 1994 m. balandžio 16 d. įkuria žuvų perdirbimo cechą „Igruva“. Patalpas šiek tiek pertvarko, paremontuoja, atveža specialias krosnis žuvims rūkyti. Kaime atsiranda darbo vietų. Šiame ceche dirbo Regina ir Algis Paulauskai, Algis, Kęstas, Felicija Šalkauskai, Deimantas Lučiūnas, Onutė Lučiūnienė.

Šaldytas žuvis tonomis vežė iš Klaipėdos, dėjo į šaldytuvus. Vėliau jas mažesniais kiekiais rūkė, sūdė. Neprekinės žuvis parduodavo vietos gyventojams, o gerą produkciją vežė į Vilnių, Kaišiadóris, Vievį. Cechas dirbo ne visus metus, iki 1995 m. kovo 1 d.

Apie 1996 m. Vidmantas Zablackas su svainiu įkuria pievagrybių auginimo cechą. Jame dirba keletas kaimo gyventojų. Tačiau dėl didelės konkurencijos verslas žlunga. 2001 m. V. Zablackas su svainiu vėl imasi naujo verslo: superka didelius kiekius kopūstų, juos raugia ir veža į miestą parduoti. Taip sezoninio darbo gauna apie penketas žmonių. 2002 m. pavasarį sėjamos daržovės Pamusių laukuose. Įdarbinama apie dešimt žmonių. Dalis jų yra atsiunčiami iš darbo biržos.

Vindeikių kaimas

Dalia Taparauskienė, Dalia Damalakienė

Vindeikiai – senas didelis kaimas. Neteko girdėti, iš kur atsirado kaimo pavadinimas, bet tik prisimenama, kad kaimo gale stovėjęs apsamanojės stulpas su pakrypusia lenta ir užrašu „Vindeikiai“. Ir šis kaimas buvo žinomas plačiai. 1938 m. Kauno radijas net du kartus minėjo šio kaimo vardą. Savo raštuose jį mini ir rašytojas Ignas Šeinius.

Širvintos upė kaimą skiria į dvi dalis: dešiniajame krante, apie šimtą metrų nuo upės, įsikūręs pats kaimas, o kairėje upės pusėje – vadinamosios dvaro žemės, atitekusios kaimui 1917–1920 metais.

Kaimas tęsėsi palei vieškelį Mūsinkai–Gėlvonai. 1930–1939 metais čia buvo 75 sodybos. Pastatai buvo mediniai, iš apvalių arba tašytų rąstų. Sodybos buvo nevienodos. Turtingesnių kaimo gyventojų pastatai buvo erdvūs, gyvenamieji namai iš dviejų galų. Viename gale gyveno šeima, kitame – seklyčia, kur priimdavo svečius, šeima rinkdavosi švenčių dienomis. Bet dauguma kaimo gyventojų buvo mažžemiai, turėjo 3–6 hektarus. Jų pirkelės buvo mažos, labai sugludusios, nežinantis sunkiai atskirdavo, kur kieno sodyba prasideda ir kur baigiasi.

Kaime gyveno tik lietuviai. Visoje apylinkėje buvo tik du tokie lietuviški kaimai – Vindeikių ir Liuliškių. Kaimo gyventojai buvo aukštaičiai, kalbantys puntininkų patarme. Rusų, lenkų kalbas mokėjo tik vyrai, tarnavę carinėje Rusijos kariuomenėje arba grįžę iš užsienio, į kurių vykdavo uždarbiauti. Visi vyrai buvo raštingi, to negalima būtų pasakyti apie moteris.

Kaimas buvo apie 1,5 kilometro ilgio. Senieji kaimo gyventojai prisimena šias buvusias sodybas: Dubiečių, Minderių, M. Jurkūno, V. Jurkūno, Jankūnų, Aniūkščių, Brasiūnų, Naraškevičių, Motiejūno, Mykolo Bernoto, Juozo Bernoto, Igno Bernoto,

Vindeikių kaimo
moterys –
Teresė Kanclerienė,
Jadvyga Glinskienė ir
Aleksandra Grininė –
1999 m. Vasario
16-osios minėjime

Petro Bernoto, Andriaus Naraškevičiaus, Vlado Naraškevičiaus, Antano Naraškevičiaus, Juozo Naraškevičiaus, Mykolo Jurkūno, Prano Jankūno, Motiejaus Naraškevičiaus, Baltraus Krikštaponio, Andriaus Grinio, Jono Grinio, Rapolo Jankūno, Bagdono, Aniūkščio, Petrausko, Petkevičiaus, Juškevičiaus, Motiejaus Jadzevičiaus, Felikso Jadzevičiaus, Antano Jadzevičiaus, Mato Jurkūno, Juozo Jurkūno, Kazio Jurkūno, Jankūno, Jurkūno, Bernoto, Didžiūno, Naraškevičiaus. Užkuriom atėjo Aika, Didžiūnas, Petrauskas, Juškevičius, Baltrus Krikštaponis, Bagdonas. Žmonės žemės turėjo nedaug – valako neturėjo nė vienas. Buvo pusvalakininkiai, *tretinkos*, *ketvirtinkos*, *šeštinkos*. Žemė buvo išdalyta rėžiais – *šniūrais*. Rėžių ilgis – nuo Širvintos upės iki Prienų kaimo – buvo apie tris kilometrus. *Šeštinka* – tai rėžis apie 1,5 metro pločio. Pusę valako turėjo Jankūnai, Didžiūnai, Mykolas Jurkūnas. Iš Mykolo Jurkūno šeimos yra kilęs dailininkas Vytautas Jurkūnas. Toji Jurkūnų šeima, iš kurios kilo Jonas Jurkūnas, anksčiau išvykęs į Ameriką ir dabar Musninkuose įkūręs „Jurkūnų labdaros ir paramos fondą“, turėjo *tretinką*.

Kaime bažnyčios nebuvo. Stovėjo tik keletas apsamojusių kryžių. Bažnyčion eidavo į Musninkus, pėsti, kiekvieną sekmadienį. Nueidavo ir į Bagaslaviškio, Gėlvonų, Čiobiškio, Širvintų bažnyčias. Arkliais vykdavo tik į tolimiausias.

Vindeikių kaime buvo labai daug jaunimo, todėl vakaruškos nesutilpdavo į vienus namus. Jos vykdavo viename kaimo gale pas Bernotaites, kitame – pas Rapolą Jankūną. Rengdavo ir gegužines. Vakaruškose ir gegužinėse grodavo kaimo muzikantai Aniūkštis ir Naraškevičius. Jiems sumokėdavo. Šokdavo basi, kojas numindavo, numušdavo. Žaisdavo žaidimus, eidavo ratelius, „skindavo vyšnius“, dainuodavo. O šokiai – tai valsas, polka. Žaisdavo ir *klioštorių*. *Klioštorius* – tai toks žaidimas, kai vienas patamsyje nueidavo priemenėn ir pasikviesdavo tą, kurio nori. „Vyšnius skindavo“ taip: vienas stovi ant suololio (*uslano*), o du prie jo ant kelių klūpo. Stovintysis pakviečia ką nors iš būrio prieiti. Pašauktasis atsiklaupia ant tų dviejų klūpančiųjų sunertų rankų, kurie jį kelia aukštyn, kol tas pasiekia pabučiuoti stovintį ant suolo. Po to bučiuotojas stodavosi ant suolo ir pakviesdavo prieiti tą, kurio

Vindeikių
 „Vingiorykštės“ klubo
 moterys. 1999 m.
 Dalios Taparauskienės
 nuotr.

jis nori. Žaisdavo ir „Pas ką žiedas žydi?“, eidavo šiuos ratelius: „Šitam dideliame būry“, „Ant kalno karklai“, „Mes vaikščiojom po darželį“.

Pastarąjį ratelį eidavo taip: mergaitės vidury, o berniukai iš kraštų. Paskui mergaitės atsisuka, pasirenka vaikiną ir sukasi kartu. Ratelį eidami dainuodavo:

*Mes vaikščiojom po darželį,
 Nusiskynėm po kvietkelį.*

Pried. *Sutikus bernelį, ar duosi kvietkelį,
 Mylėjau šiandieną, mylėsiu rytoj.
 Dar kartą apsuksiu, sakysiu „sudie“,
 Mylėjau šiandieną, mylėsiu rytoj.*

Kai užtraukdavo dainą vaikinai, tai palubėj lempos gesdavusios.

Į vakaruškas ateidavo ir kaimo moterys. Susėsdavusios ant suolų ir žiūrėdavusios į žaidžiantį ar šokantį jaunimą – joms būdavę labai gražu. Vaikus tai išvardavo iš vakaruškų.

Šokdavo iki 23–24 valandos. Pradėdavo labai anksti – po pietų ir renkasi. Sekmadieniais nieko nedirbdavo, švėsdavo, tai, parėję iš bažnyčios, rinkdavosi būreliais, eidavo ratelius, dainuodavo, po laukus vaikštinėdavo.

Ypač būdavo mėgstamos Sekminės. Tą dieną kiemai būdavo iššluojami, parbarstomi smėliu, namai papuošiami berželių šakomis. Kaime buvo paplitusios talkos – sienapjūtės, rugiapjūtės, mėšlavežio. Žiemos metu vyrai uždariaudavo veždami mokykloms malkas, pirkliams – medieną, o moterys vakarais kartu verpdavo, megzdavo, plėšydavo plunksnas.

Jaunimo kaime buvo labai daug, nes tarnauti išeidavo nedaugelis, o kiti likdavo prie tėvų. Vienoj gryčioj tilpdavo 3–4 šeimos, ne taip, kaip dabar – ir vieni gyvendami nesutaria, kivirčijasi.

Kaime vaikų be tėvų nebuvo: jei atsitikdavo kokia „bėda“, – susituokdavo.

Tuokdavosi dažniausiai vieni su kitais (*ženijosi tarp savų*). Anksčiau taip ir negerdavo. Kariuomenėn imdavo vaikus, sulaukusius 21-erių metų. Nė vienas

prieš kariuomenę nesusituokdavo. Niekas nebuvo laikomas kavalieriumi iki kariuomenės.

Kartais šokiuose pagrodavo ir Musninkų orkestras. Jis Musninkuose grodavo ir atlaidų metu, prie senosios klebonijos. Dūdoriai sėdėdavo prie gėlių, o žmonės, juos apstoję, klausydavosi.

Vestuvių didelių nerengdavo. Saldainių irgi nepirkdavo, nes daugelis net nežinojo, kad tokie yra. Tik kai Feliksas Jadzevičius iš Vičiūnų paėmė į žmonas Rapolų dukrą, tai mėtė vaikams saldainius. Vaikai lėkė ir visi rėkė: „*Polskie piziulki*“.

Vestuviniukus valsčiuje surašydavo, bažnyčioje jie „*šliūbą paimdavo*“. Būtinias buvo ir kraitis, todėl panos verpdavo, ausdavo, megzdavo. Jaunajai būtina buvo turėti paklodžių, staltiesių, drobės, rankšluosčių.

Puotos metu pastatydavo dubenį (*bliūdą*) kopūstų, mėsos, sūrio, arbatos – va ir visos vestuvės. Kai tekėjo Jankauskienė (Juškevičiūtė), tai davė mėsos, kopūstų, varškės, pyrago, alaus, degtinės buteliuką.

Laidojosi Musninkuose, Vindeikiuose. Laidotuvėse (*pagrabe*) giedodavo ilgai – vieni iki 12 valandos vakaro, kiti – iki ryto. Vietos nebūdavo, nes tame pačiame kambaryje velionis būdavo pašarvotas ir giedoriai giedodavo. Čia jiems ir vakarienę duodavo.

Šeimos Lietuvos Nepriklausomybės laikais laikydavo 1–2 karves, 2–3 paršus, vištų. Iš to ir gyveno. Pinigų beveik neturėjo: kunigui kalėdojant duodavo grūdų, bulvių, kiaušinių. Kepdavo savo duoną, viską stengėsi daryti patys, pirkdavo tik cukrų, druską, miltų šventėms.

Valgydavo prastai. Gavėnioje septynias savaites sausai pasninkaudavo – net pieno negerdavo. Raugindavo burokus, kopūstus. Panery prispausdavo aliejaus bidonėlį, silkių statinėle nusipirkdavo. Silkių skystime bulves dažydavo, o iš silkių galvų barščius virdavo.

Darydavo aguonų, kanapių pieno – visko prasimanydavo, ne taip kaip dabar – nėra mėsos – nėra ko valgyti. Per Velykas valgydavo makaronus, mėsą, sūrį, sviestą. Kiaušinių išvirdavo nedaug – nes jų nebuvo. Juos dažydavo svogūnų lukštais, pakritom, kartais nupirkdavo dažų.

Pieną per pasninką krosnyje (*pečiuj*) aptraukdavo ir pildavo į statinę (*bačką*). Po Velykų porą kibirų pieno užvirina ir supila į tą statinę. Tai tą pieną ir valgydavo iki Sekminių. Būdavo, apipelija, tai nugraibo ir valgo. Per Kūčias eidavo į Musninkų bažnyčią, į Rarotų mišias. Per Kūčių vakarienę valgydavo kalėdaičius (*kleckelius*), kviečius, grybus, burokėlių rasalą, silkes. Silkes pirkdavo iš žydėlių Širvintose ir Musninkuose. Vežiodavo ir *ryzininkas* – toks Kapočius.

Krikštaponio arba Jankūnų namuose vykdavo gegužinės pamaldos – *majava*. Kartais rinkdavosi ir į birželines pamaldas. Tais laikais kaime viskuo apsirūpindavo, nes čia gyveno kalviai ir mūrininkai, stogdengiai ir dailidės, siuvėjai ir batsiuviai, mezgėjos ir audėjos. Kasdieniniai drabužiai buvo savos gamybos.

1920 m. Vindeikiuose buvo apsistojęs *garnizonas* – kariuomenės dalinys. Kareiviai buvo išskirstyti po namus. Garnizono vadovybė buvo pas Rapolus – mat toje gryčioje grindys buvo. Dvi vindeikietės už kareivių ištekėjo.

1930 m., minint Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto 500-ąsias mirimo metines, po Lietuvą buvo nešamas Vytauto Didžiojo portretas. Vindeikiuose jį pasitiko

buvę šauliai Mikolajus ir Viktoras Jankūnai, visi kiti kaimo gyventojai. Mikolajus Jankūnas pasakė kalbą. Pasitikę Vytauto Didžiojo portretą nuo Gėlvonų pusės, vindaikiečiai iškilmingai jį nulydėjo Musninkų link.

Vindaikių kaime nebuvo jokių istorijos paminklų, piliakalnių, senų dvarų, sodybų su vaiduokliais. Vienintelis kaimo pasididžiavimas buvo Širvintės upė. Jos vanduo buvo labai skaidrus, žmonės jį vartojo maistui, gėrė.

Širvintės kairėje pusėje buvo vadinamosios kaimo dvaro žemės. Seni žmonės atmena, kad čia 1930–1940 m. buvo nemažas ažuolas. Kitose žemėse buvo ir plačiai pagarsėjęs Biežiškio griovys (apie 200 m ilgio, 20 m pločio ir 10 m gylio), apaugęs krūmais ir nedideliais medžiais. Seni žmonės sakydavę, kad baudžiovos laikais ten pasikorę keli baudžiauninkai. Šnekėję, kad ten vaidendavosi, ir moterys bijodavusios net dieną pereiti per jį.

Kaime apie 1930-uosius metus buvo „Angelaičių“ būrelis, kuris veikė Musninkų bažnyčios darbuotojų prižiūrimas. Viena iš jo narių buvo Ona Naraškevičienė.

Taip pat buvo ir „Jaunųjų ūkininkų“ ratelis. Vaikai augino įvairias daržoves. Atvažiuodavo agronomas, patardavo, kaip auginti. Užaugintas gėrybes veždavo į Musninkus, ten būdavo rengiamos parodėlės. Geriausias užaugintas daržoves veždavo į Širvintas. Ona Naraškevičienė dalyvavo vienoje iš parodų ir gavo pagyrimo lapą ir 4 litų premiją. Vėliau augino žąsiukus, viščiukus.

Kaimo mokykloje ruošdavo vakarėlius, vaidinimus, atveždavo jauniems ūkininkams kilnojamuosius knygynėlius. Vaikai imdavo skaityti knygas, nes kaime tėvai vaikams jų nepirkdavo. Kai Ona Naraškevičienė už dalyvavimą Musninkų parodėlėje gavo A. Diuma knygą „Juodoji tulpė“, skaitė visas kaimas.

Kai kurie užsisakydavo laikraščius: „Lietuvos ūkininką“, „Ūkininko patarėją“, „Katalikų pasaulį“. Laikraščiai buvo brangūs. Juos reikėjo pasiimti iš Musninkų. Ten turgus būdavo antradieniais – aikštėje prie bažnyčios. Turguj buvo visko: ir paršų, ir karvių, ir telyčių. Grįždami iš turgaus, parsiveždavo ir užsisakytuosius laikraščius.

Bažnyčion eidavo basi, nes taupė batus. Apsiaudavo tik prie bažnyčios.

„Jaunųjų ūkininkų“ ratelio nares Oną Naraškevičienę ir Eleonorą Petrauskienę fotografavo laikraštis „Ūkininko patarėjas“ ir jų nuotraukas įdėjo „Jaunojo ūkininko“ skiltin.

Įvairios žinios kaimą pasiekdavo greit, nes nebuvo nei radijo, nei televizorių. Jos plisdavo per bažnyčią ir mokyklą.

Žiemos vakarais buvo mėgstamas bendras knygų skaitymas. Bibliotekos kaime nebuvo, bet knygomis aprūpindavo gimnazistai.

Kai kurie kaimo gyventojai išvyko į Ameriką „laimės ieškoti“. Tai Impolitas, Aloyzas ir Aniūtė Bernotai, Kazys Bernotas. Bernotai – Mykolas, Juozas, Ignas – taip pat „amerikonai“. Kai grįžo į Lietuvą, jie gavo Mizarako {Paširvinčio} dvaro žemės. Tie, kurie buvo vedę, gavo po 6 ha, kiti po 3 ha.

Dvaro žemės gavo ir buvę savanoriai: Juozas Aniūkštis, Pranas Jurkūnas, Stasys Jankūnas, Edvardas Naraškevičius.

Kai 1940 m. atėjo rusai, Sibirian išvežė mokytoją Cimbolaitį. To rusų atėjimo žmonės beveik neatsimena. O kai vokiečiai atėjo, tai visas kaimas lėkė prie mokyklos su sūriu, duona ir druska pasitikti. Vokiečiams valdant, reikėjo duoti duoklę: sviesto, kiaušinių, kiaušė paskerdus – odą priduoti. Viską nešdavo į parduotuvę, kuri buvo

kaimo pradžioje, Jurkūnų namuose. Vokiečių okupacijos metais kaimas nenukentėjo.

Baisūs buvo pokario metai. Tų šeimų, kurių vyrai slapstėsi nuo tarnybos sovietų armijoje, sodybose vos ne kas savaitę sribai darydavo kratas. Kartais atvažiuodavo jų apie 20, 10, o sykių buvo tik 3 sribai. Jie gąsdindavo namuose likusias moteris ir vaikus, grasindavo sušaudysią. Dažnai pasiimdavę, ką radę vertingesnio – lašinių, mėsos. Kartą, darydami kratą Petrauskų sodyboje, pasiėmė net vaikų krikšto marškinėlius. Tik kaspinus, kuriais jie buvo papuošti, paliko. Labai žiaurus buvo sribas Stankevičius iš Musninkų. Buvo ir neblogų sribų.

1945 m. rudenį buvo suimta ir išvežta 12 vyrų: Antanas Bernotas, Vytautas Bernotas, Stasys Bagdonas, Antanas Bernotas, Ignas Mikalajūnas, Stasys Dubietis, Leonas Dubietis, Česlovas Dubietis, Antanas Grinys iš Ruseikiškių, Stasys Petrauskas. Beveik visi jie buvo ištremti į Vorkutą, kur dirbo anglių kasykloje. Tiesa, tremtyje minėti vyrai išbuvo neilgai – 1946 m. jie buvo paleisti ir grįžo į Lietuvą. Dabar iš jų gyvi likę tik Antanas ir Vytautas Bernotai.

Antanas Bernotas buvo suimtas kaip laisvės kovų dalyvis. Įtariama, kad buvo įškustas.

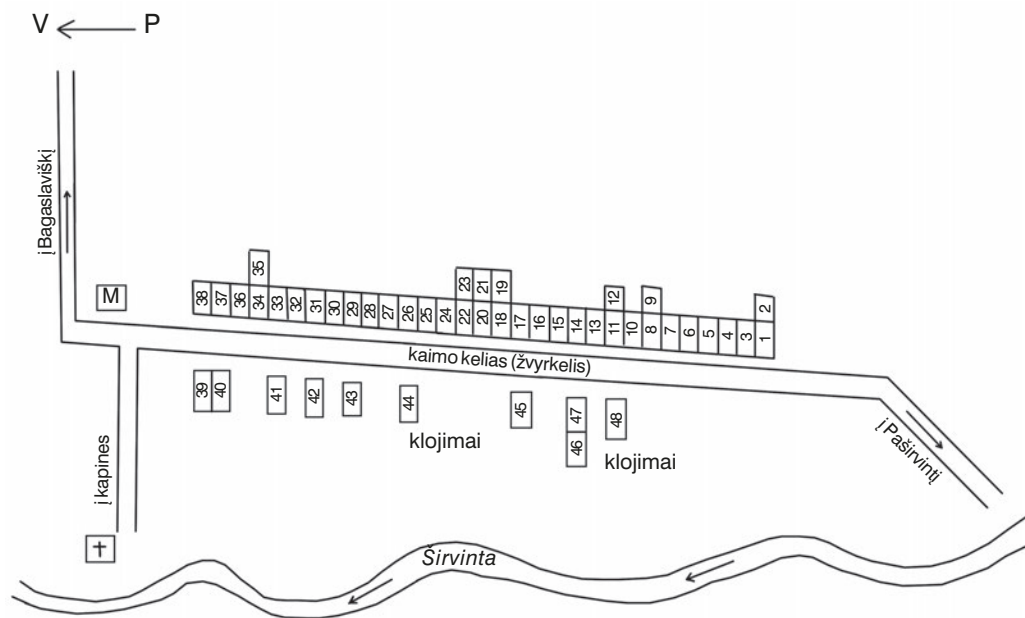
Ištremta buvo ir Naraškevičių šeima. Tėvas Leonas, motina Vladislava, sūnus Algirdas, dukterys – Veronika, Apolonija, Genė, Elena, Liutgarda ir Vladislava. Ištremti kaip stambūs ūkininkai, nes turėjo 15 ha žemės. Gyveno Irkutsko srityje. Į Lietuvą grįžo 1959 m.

Vindeikiuose gyvena tremtinė Stefanija Dubietienė (Kvakšytė). Ji ištremta buvo iš Neveronių kaimo. 1946 m. gegužės 22 d. ji išvežta į Igarką kaip partizanų šeimos narė. Kartu buvo ištremta ir motina Emilija Kvakšienė, kuri tremtyje mirė. Stefanija iš tremties grįžo 1960 m. su dukra Gene, gimusia 1954 m.

1945 m. vasario mėn. Jadzevičių sodyboje sribai apsupo 5 partizanus. Jie stengėsi prasiveržti ir pabėgti, bet nespėjo ir buvo nušauti lauke, netoli Petrauskų sodybos. Sribai juos išmetė Vindeikių mokyklos teritorijoje, prie kelio. Ten nuogi kūnai išgulėjo apie dvi savaites. Vaikai ėmė bijoti, nustojo lankyti mokyklą. Mokytojai ne kartą kreipėsi į Musninkų sribų viršininką Chiminą, kad leistų partizanus palaidoti. Pagaliau buvo gautas leidimas, kaimo žmonės padarė karstus ir palaidojo žuvusiuosius Vindeikių kaime. Tai buvo partizanai Juozas Naraškevičius, jo pusbrolis Juozas Naraškevičius, Ignas Adomavičius, Česlovas Aniūkštis ir Bereznauskas.

Štai ką apie tai pasakoja Zofija Jadzevičiūtė, gyvenusi toje sodyboje, kur buvo užtikti partizanai:

„Atėjo jie apie pietus. Buvo susirinkę mūsų sodyboje. Naraškevičius Juozas nuėjo pas Bernotus ir grįžęs sako, kad Pigonyse susišaudė. Kitas Naraškevičius Juozas padrąsindamas sako: „A, kas čia: pamatysim, kad važiuoja prie klojimo, pykšt, ir atsiloš“. Nežinojo, kad pats „atsiloš“ po valandos laiko. Mes tada su broliu Alfonsu parėjom iš mokyklos. Brolis sako: „Vežimai nuo Prienu atvažiuoja“. Partizanai pasislėpė už „pūnelės“. Jei dar iš karto būtų bėgę, tai gal būtų pabėgę, o kai jau vežimai priartėjo prie klojimo, tai kur bepabėgs. Vieną prie namo nušovė, kitą prie Onos Naraškevičienės sklypo, vieną prie

Vindeikių kaimo prieš išsikeliant į vienkiemius (apie 1932 m.)

sodybų savininkai (skliaustuose – žmonių skaičius)*:

1. Dubietis Mykolas (5)	25. Jankūnas Rapolas (6)
2. Dubietis Antanas (5)	26. Bagdonavičius Kazys (5)
3. Minderis Juozas (4)	27. Aniūkštis Jurgis (5)
4. Jurkūnas Mikalojus (6)	28. Petrauskas (5)
5. Jurkūnas Antanas (7)	29. ?
6. Jurkūnas Vincas (4)	30. Kulakauskas Viktoras (4)
7. Jankūnas Juozas (5)	31. Juškevičius Jurgis (6)
8. Jankūnas Petras (4)	32. Jadzevičius Petras (5)
9. Bernotas Petras (4)	33. ?
10. Jankūnas Mykolas (3)	34. Jurkūnas Juozas (3)
11. Žukauskas Vaclovas	35. Jankūnas Juozas
12. Žukauskas Stasys (7)	36. Naraškevičius Jeroslavas
13. Aniūkštis Stasys (3)	37. Bernotas Impolitas (5)
14. Aniūkštis Motiejus (6)	38. Didžiūnas Juozas (5)
15. Naraškevičius Antanas (7)	39. Naraškevičius Kaziulis (5)
16. Bernotas Mykolas (5)	40. Naraškevičius Simas (7)
17. Bernotas Antanas (8)	41. Jurkūnas Matas (3)
18. Naraškevičius Vladas (5)	42. Jurkūnas Kazys (5)
19. Naraškevičius (5)	43. Jadzevičius Mykolas (6)
20. Naraškevičius Antanas (4)	44. Grinys Jonas (5)
21. Naraškevičius Juozas (5)	45. Naraškevičius Stasys (6)
22. Jankūnas Mykolas (7)	46. Bernotas Tomas
23. Naraškevičius Motiejus (8)	47. Bernotas Karolis (6)
24. Krikštaponis Baltrus (5)	48. Brasiūnas Vincas (6)

* Schemai duomenis pateikė M. Galvosienė. Braižė S. Šimkūnienė.

griovio. Stribas dar ant gyvo šokinėjo, kad greičiau nusibaigtų. Tada čebatus nutraukė ir paliko. Paskui suguldė nuogus prie mokyklos, gulėjo, kol žmonės palaidojo. Mamą buvo paėmę – 50 dienų Musninkuose ir Širvintose sėdėjo, bet neprisipažino, tai paleido. Tėvo nesuėmė, nes dar iš vakaro, su tuometiniu Vindeikių seniūnu – Žukausku – buvo išvažiuavęs pamusin vežti Žemaičio turto, nes tą Sibiran išvežė. Grįžo tėvas namo, o namai užrakinti, mama paimta, o mes su broliu pas Petrauskus. Baimės įvarė daug, gal ir sveikatos todėl neturiu. Baisūs buvo laikai...“

Prīenų lauke buvo sušaudyti 6 partizanai: Šatas, Rinkevičius, Nedzinevičius iš Narvėdiškio kaimo. Jų palaikus tėvai naktį pavogė ir palaidojo Pigėsių kapinėse; kiti trys palaidoti Šeiniūnų kapinėse.

Apie 1950 m. buvo sukurtas kolūkis. Jis buvo pavadintas „Auksine varpa“. Į kolūkį iš visų atėmė žemės ūkio padargus, žemę. Kiekvienai šeimai paliko tik po 60 arų žemės, leido laikyti vieną karvę. Žmonės nenorėjo eiti į kolūkį, bet juos varu visus suvarė ginkluota milicija. Pirmuoju pirmininku buvo paskirtas Bernotas. Savas buvo, geras. Paskui atsiuntė Kazlauską iš Vilniaus. Tas tai lakstydavo su brička, aršus buvo. Fermų nebuvo, tik arkliai kartu stovėjo. Inventorių ir padargus suvežė į vieną vietą.

Pirmininkų buvo kažin kiek. Vadovavo netgi buvęs geležinkelininkas. Kontora buvo Jankūno name, paskui Jurkūno name. Apie 1975 m. prie „Auksinės varpos“ kolūkio prijungė Juodonių kolūkį ir pavadino „Artoju“. Pirmininkais buvo Henrikas Pečiulis, Elena Grinienė. Apie 1980 m. šį kolūkį sujungė su Družų kolūkiu ir pavadino „Družais“. Vindeikiai tapo Družų kolūkio pagalbine gyvenvietė. Apie 1993 m. kolūkis subyrėjo į atskiras bendroves; atsirado Vindeikių žemės ūkio bendrovė.

Pirmaisiais metais kolūkyje buvo sunku, nes niekas nederėjo, o algas mokėjo grašiais. Vėliau kolūkis sustiprėjo, pristatė fermų, pastatų, žmonės ėmė daugiau uždirbti, visi turėjo darbo. Dabar dėl nedarbo kolūkio laikai prisimenami su nostalgija.

Apie 1970 m. Vindeikių kaime buvo įvesta elektra. Už įvedimą reikėjo mokėti. Uždegė po vieną lemputę vidury trobos. Apie 1974 m. buvo pastatytos dujinės viryklės.

Vindeikių kaimas visada buvo garbingas – jame gyventi buvo garbė. Vindeikių vaikai, baigę vietos aštuonmetę mokyklą, toliau mokslus tęsė Musninkų vidurinėje mokykloje. Žiemą kartais kas pavėžėdavo, bet dažniausiai vaikai pėsti eidavo į Musninkus.

Nors Vindeikių kaime nebeliko kultūros namų, bet kultūrinis gyvenimas kaime vyko ir vyksta. Daug dirbo Vindeikių pradinė mokykla ir biblioteka. Čia brendo visi planai, kaip surengti šventes. Tapo tradicija kviestis į jas kaimo gyventojus.

1998 m. įvyko Vaikų gynimo dienos, Naujųjų metų, Mamyčių dienos šventės. Tais metais pirmą kartą buvo išleistas laikraštukas vaikams „Vindeikiukas“, kurį parengė biblioteka.

1999 m. kaimas šventė Užgavėnes – persirengę mokinukai aplankė kaimo trobas. Bibliotekos jaunieji skaitytojai dalyvavo šventėje „Kodėl mums nebūti draugais?“, kurią organizavo Širvintų viešoji biblioteka.

Užgavėnės Vindeikių kaime. 2000 m. Dalios Damalakienės nuotr.

Mokykloje apsilankė Vileikiškių pagrindinės mokyklos etnografinis ansamblis „Daigelis“, kuriam vadovauja mokytoja Zina Stonienė.

Buvo organizuota Knygos šventė, kurios metu atminimo dovanomis buvo pagerbti aktyviausi bibliotekos skaitytojai.

Apsilankė Drūžų kultūros namų lėlių teatras, vadovaujamas Meilutės Morkūnienės. Jis suvaidino spektaklį „Skudurinės Onutės pasakėlės“.

Na, o didžiausią šventę surengė „Valstiečių laikraščio“ fondas „Kaimo vaikai“. Tai buvo kalėdinė šventė, lydima dovanų. „Teneužgęsta vilties šviesa!“ – linkėjo „Valstiečių laikraščio“ Kalėdų Senelis – Lietuvos radijo diktorius Vytautas Širka – ir fondo vadovė krašietė Regina Švobienė.

2000 m. vyko Astridos Lindgren ir Eriko Kestnerio kūrybos apžvalga. Pirmą kartą Vindeikių moterų klubas drauge su mokykla ir biblioteka surengė Vasario 16-osios paminėjimą. Kartu buvo surengta ir rankdarbių paroda.

Kaimo bibliotekos metraštis dalyvavo „Kaimo bibliotekų metraščių konkurse“, kurį surengė Širvintų viešoji biblioteka.

Tais pačiais metais pirmą kartą buvo surengta ir Užgavėnių šventė, kurioje dalyvavo visas kaimas. Ėjome ratelį aplink laužą, Lašininis kovėsi su Kanapiniu. Šios šventės neįmanoma įsivaizduoti be Gražinos Kanclerienės, Kristinos Matuzienės, Laimos ir Jono Švedų, Dalios Damalakienės, Rimos Matukienės ir Kęsto Roko. Atrodė, kad kaime apsigyveno vienas didelis čigonų taboras.

Bibliotekos jaunieji skaitytojai dalyvavo Širvintų viešosios bibliotekos konkurse „Kuriu knygą“, kuriame „Vindeikiuko“ leidykla laimėjo Vaikų teisių apsaugos tarimbos prizą – žvakidę.

Buvo surengta Velykų šventė, kurioje susibūrė visas kaimas. Suposi sūpuoklės, riedėjo margučiai, skambėjo dainos.

Vyko ir Vaikų gynimo dienos šventė, kurios proga išėjo eilinis laikraštuko „Vindeikiukas“ numeris.

Paminėta Gedulo ir vilties diena, padėta gėlių ant Vindeikių kapinėse palaidotų partizanų kapų.

Moterų klubo nariai ir Vindeikių pradinės mokyklos mokiniai lankėsi Drūžų bibliotekoje Atviros Lietuvos fondo laimėto projekto pristatyme.

Įvyko „Rudenėlio“ ir naujametinės šventės.

2001 m. moterų klubo „Vingiorškštė“ narės aplankė tautodailininkės Sigutės Lūžaitės-Grotuzienės parodą.

Vindeikių pradinės mokyklos mokiniai koncertavo Širvintų seniūnijos kultūros dienos Drūžuose.

Vindeikių pradinėje mokykloje vyko Širvintų kaimo pradinių mokyklų pedagogų parodomoji pamoka-seminaras, kurio metu paminėtos Knygnešio ir Kovo 11-osios šventės.

Bibliotekos jaunieji skaitytojai dalyvavo šventėje „Mes iš knygų“, kurią surengė Širvintų viešoji biblioteka. Vaikai kūrė mėgstamiausius knygų herojus.

Išėjo trečiasis „Vindeikiuko“ laikraščio numeris, „Vingiorškštės“ klubo narės pasikvietė į svečius, į Velykų šventę, „Družintos“ iš Drūžų kaimo klubo nars. Dainavo Drūžų kultūros namų vokalinis ansamblis, vadovaujamas Audronės Burakovienės.

Mokinukai lankėsi Drūžų kultūros namuose, spektaklyje „Beždžionėlės nuotyčiai“, Drūžų bibliotekoje surengtoje kalėdinių puokščių parodoje.

2002 m. vėl vyksta renginiai, nes kol dar yra mokykla ir biblioteka, verda ir kaimo kultūrinis gyvenimas.

Ypač graži tais metais buvo kaimo Užgavėnių šventė. Ji neįsivaizduojama be Felikso ir Rūtos Maršalkų, Gražinos Kanclerienės, Laimos ir Jono Švedų, Rimos Matukienės, Kęsto Roko.

Jau keleri metai Vindeikių kaime vyksta gegužinės pamaldos. Jose apsilanko ir Musninkų parapijos klebonas Rokas Puzonas.

1992 m. Vindeikių kaime kraštietis Jonas Jurkūnas prie tėvų namo pastatė koplytstulpį.

Amžinojo poilsio Vindeikių kaimo žmonės atgula Musninkų ir Vindeikių kapinėse. Vindeikių kaimo kapinaitės prisiglaudusios prie Širvintės upės. Smėlėtame

*Šv. Velykų dieną
Vindeikių kaime.
2000 m. Dalios
Damalakienės nuotr.*

kalnelyje laidojami Vindeikių kaimo žmonės. Vindeikių senbuvis Antanas Bernotas prisimena, kad jo tėvas Mykolas, gimęs 1890 metais, pasakodavo, kad jiems tėvai sakydavę, kad šios kapinės esančios nuo maro laikų. Kai Vindeikių apylinkėse siautėjęs maras, tai kiemai buvę pilni mirusiųjų. Jankūnų Ruzia (Rozalija), Vindeikių gyventoja, važiuodavusi su arkliuku, išiversdavusi į vežimą lavoną, veždavusi į kapines ir laidodavusi. Jai, moteriškai, būdavo sunku kasti duobes, tai ji laidodavusi negiliai. Antanas Bernotas, kasdamas pamatus savo trobesiams, buvo atkasęs žmogaus griaučius; pagalvojęs, kad tai buvusi maro auka. Tad toje vietoje, kur buvusios senosios kapinės, Antanas Bernotas, kad neartų ant žmonių kaulų, 1980 m. pasodino pušynėlį. Dabar čia jo žemė. Kolūkio laikais šioje vietoje kasdavo kapčius bulvėms, tai irgi rasdavo žmonių griaučių. Vėliau jų rasdavo ir kasdami smėlį.

Dabar kapinės yra aukščiau, ant kalnelio. Sakoma, kad, kasant kapui duobę, rastas Napoleono kareivio kapas su visa ekipiruote. Iš to sprendžiama, kad kapinės toje vietoje esančios nuo XVIII amžiaus pradžios. Dabar kapinėse auga du beržai, o penki berželiai iš sėklų užaugo patys.

1945 m. čia palaidoti penki stribų nušauti partizanai, tarp kurių buvo ir rašytojo Petro Naraškevičiaus tėvas. Bendras kapas iki Atgimimo laikų buvo apleistas, nes valdžia draudė jį tvarkyti, o papūtus laisvės vėjams, buvo pastatytas paminklas, kuriame iškalta: „Čia ilsisi Česlovas Aniūkštis, Ignas Adomavičius, Juozas Naraškevičius H, Juozas Naraškevičius M, Bereznauskas, žuvę 1945 02 05 d.“. Taip pat šiose kapinėse palaidotas ir rašytojo Petro Naraškevičiaus brolis – Povilas Naraškevičius.

Iki 1971 m. kapinės buvo apleistos, nors, anot Onos Naraškevičienės, jose laidodavę jau po karo, nes rusai sudegino Pășirvinčio tiltą ir žmonės iš Musninkų, esant polaidžiui, negalėdavo pasiekti kapinių. Kapinaitės norėjo išdraskyti ir užarti (mat tais laikais, jei kapinėse 10 metų niekas nelaidojamas, jos būdavo laikomos nereikalingomis), bet 1974 m. Vilius Naraškevičius, buvęs Vindeikių kaimo gyventojas, dabar gyvenantis Kaune, gavęs lėšų iš Musninkų apylinkės tarybos ir pridėjęs savo pinigų, kapinaitės aptvėrė. Dabar kapinės tvarkomos, laidojama tvarkingai eilėmis, ir jau seniai išvykę iš kaimo vindeikiečiai sugrįžta į jas amžino poilsio.

Gražus Vindeikių kraštas, jo žemė išaugino daug iškilių asmenybių. Iš Vinkšnabrasčio kilo rašytojas ir leidėjas Juozas Vercinkevičius, „Valstiečių laikraščio“ fondo „Kaimo vaikai“ vadovė Regina Švobienė, rašytojas Petras Naraškevičius, aprašęs Vindeikių kaimą knygoje „Alksniai prie Širvintos“, dailininkas Vytautas Jurkūnas ir išeivis, įkūręs labdaros fondą Musninkuose, – Jonas Jurkūnas.

Nors, kaip sako Ona Naraškevičienė, „*dabar tai tikrų „vindeikiokų“ beveik nėra: tik aš, Ona Naraškevičienė, Vinco, Eleonora Petrauskienė, Zofija Jadzevičiūtė, Antanas Bernotas, ir viskas*“, bet Vindeikiuose klega vaikų balsai. Čia, susigrąžinę žemę, dirba žmonės. Čia skamba ir tikriausiai ilgai ilgai skambės daina apie Vindeikius, kurie dar ne vienai kartai bus jų gimtinė:

*Kur Širvintos vandenys plaukia,
Kur stovi sena mokykla,
Ten žmonės kaimą Vindeikiais šaukia,
Ten užaugau – giminė mana.*

*Metai buvo tokie kažkada –
Žudė brolis brolių nakčia.
Ir žiauri pakirto kulka
Narsius vyrus čia – ties mokykla.*

Pried.: *Vindeikiai, Vindeikiai,
Skamba širdyje daina:
Vindeikiai, Vindeikiai
Kada nors dainuos Lietuva.*

*Metai eis palengva ir nueis,
Vaikų juokas vėl čia aidės.
Ir skambės kaimo mūsų daina:
Juk Vindeikiai – giminė mana.*

Pastaba. Remtasi Zofijos Jedzevičiūtės, Eleonoros Petrauskienės, Onos Naraškevičienės, Mato, Onos Naraškevičienės, Vinco, Antano Bernoto prisiminimais.

Prienuų kaimas

Dalia Taparauskienė

Prienuų kaimas yra tarp Vindeikių ir Stavarųgalos kaimų. Jame gyvena 39 gyventojai. 1940 metais čia buvo tik kelios sodybos, 1959 – 12 sodybų, o nuo 1986 metų čia nieko nestatoma.

Kaimas buvo mažas, bet apie 1920 metus gyventojai susikėlė iš vadinamųjų rėžių į kaimą. Iš šio kaimo nebuvo išvežtų darbams į Vokietiją ar ištremtų į Sibirą.

Prienuų kaimas įdomus tuo, kad iki 1930 metų čia gyveno daugiausia rusai sentikiai. Dabar gyventojų tautinė sudėtis pakitusi.

Seniausias pastatas – Michailo Jankovskio. Pasak jo, namas statytas apie 1850-uosius metus, nes šį pastatą statė jo senelis. Čia 1860–1920 metais buvo sentikių maldos namai, į kuriuos atvažiuodavo ir popas iš Ukmergės cerkvės. Popas atvažiuoja ir šiuo metu, bet tik į Prienuų sentikių kapines, kurios yra apie 0,5 km nuo kaimo. Šio namo stogas apie 1970 metus uždengtas šiferiu.

Kaime yra dar vienas senas pastatas, kuris apie 1930 metus buvo uždengtas skarda. Įdomu tai, kad skarda buvo atvežta iš Jonavos, o mediena namui – iš Ukmergės rajono Pakertušės girininkijos. Mediena pirktą iš ūkininko Maršalkos. Dabar čia gyvena Kazys Rokas, įsigijęs šią sodybą apie 1960 metus. Šioje sodyboje 1920–

1933 metais buvo pradžios mokykla, kurioje mokytojavo mokytojai Kazlauskas ir Jakučius. Mokytojų vardų kaimo žmonės neatsimena. Vėliau vaikai mokėsi Vindeikių, Mūsninkų, Neveronių mokyklose.

Kolūkių laikais Priėnų kaime buvo Priėnų gyvulininkystės kompleksas, pradėtas statyti apie 1970 metus. Apie 1976 metus pradėti statyti nauji pastatai. Statybos baigtos 1978 metais. Kompleksą statė Širvintų kilnojamoji mechanizuota kolona (KMK). Kolūkio pirmininkas tuo metu buvo H. Pečiulis, fermos vedėjomis dirbo Stasė Grigienė (1970–1978 m.) ir Aldona Aleksandravičienė (1978–1993 m.), 1993 metais gyvulininkystės kompleksas nustojo gyvuoti. Jį nupirko keli ūkininkai – Rokai, Milkevičiai, M. Jankovskis ir Grybkauskas. Jie išardė pagrindinius pastatus statybinėms medžiagoms, kurias išsivežė. Šiuo metu belikę tik priestatai.

Priėnų kaimas priklauso Bagaslaviškio parapijai. Jo gyventojai laidojami Priėnų sentikių ir Pyplių, Šeiniūnų katalikų kapinėse.

Kaime yra Priėnų ežeras. Jis nedidelis, apie 10 ha, sekus, prižėlęs augmenijos.

Priėnų sentikių kapinaitės žinomos nuo 1847 metų, nors manoma, kad jos įkurtos seniau. Jos yra ant kalnelio, aptvertos. Visi antkapiniai užrašai rusiški, tik vienas lietuviškas. Kryžiai – pravoslaviški. Seniausias antkapis, kuris yra išlikęs su įrašu, tai 1921 metais mirusio žmogaus. Čia laidojami ir dabar buvę Priėnų kaimo gyventojai sentikiai.

Iš Priėnų kaimo yra kilęs karo aviacijos lakūnas Juozas Grigas, kovojęs Antroje pasauliniame kare Raudonosios armijos karių gretose. Čia gyvena ir buvusi Širvintų rajono tarybos narė Aldona Aleksandravičienė.

Dubių kaimas

Dalia Taparauskienė

Dubiai – mažas, prie Širvintės upės prigludęs kaimas, kurio, važiuodamas pro šalį einančiu keliu, net nematyti. Kodėl jis pavadintas Dubiais, niekas nežino, tik spėja, gal todėl, kad yra žemoje vietoje, dubury. O gal kaimas ši vardą gavo nuo čia seniai gyvenančios Dubiečių šeimos pavardės.

1930 m. kaime buvo apie vienuolika sodybų. Jose, išėję į vienkiemius, gyveno ūkininkai. Pokariu, sovietų laikais, dar buvo 8 sodybos, o dabar jų tik trys belikusios.

Vienoje sodyboje gyvena P. Dubietienė su sūnaus šeima. Ji atitekėjo į šį kaimą prieš 43 metus. Jaukus kiemelis, darželis. Namas statytas apie 1890-uosius metus. P. Dubietienė prižiūri knygnešio Vincento Dubiečio kapą, kurį 54 metų amžiaus 1920 m. nušovė lenkai. Pokario baisumą P. Dubietienė neprisimena.

Antroje sodyboje gyvena Antanas ir Genovaitė Juščiai. Jie šią sodybą 1990 m. pirko iš Dubiečių šeimos. Sodyba buvo sena. Naujasis šeimininkas ją papuošė medžio raižiniais. Norėdamas papuošti pagal lietuvių liaudies tradicijas, jis važiuodavo į Rumšiškės, į liaudies buties muziejų. Ši sodyba įdomi dar ir tuo, kad kluonas ir tvartas yra toliau nuo namo nei įprasta šiame krašte. Anksčiau čia gyvenę žmonės labai vargdavo, nes toli buvo pašarai ir gyvuliai. Namu viduje paliktos rąstinės sienos, jos tik palakuotos.

Trečioji sodyba – Leono Dubiečio. Jis čia gyvena nuo 1965 m. Prieš tai gyveno Vindėikiuose. Dubiaĩ – jo tėviškė. Iš čia jis 1945 m. buvo išvežtas Vorkuton už tai, kad nėjo tarnauti rusų kariuomenėn. Grįžęs namą pradėjo statyti 1965 m. Dubiuosė, kuri baigė statyti 1968 m. Dabar Leono Dubiečio jau nėra – jis atgulęs amžino poilsio. Patyręs tremties vargus ir kančias, ilsisi Dubių kaimo kapinaitėse.

1945 m. Leonui Dubiečiui buvo 22-eji metai. Iš pradžių jis slapstėsi nuo sovietų kariuomenės, o kai tik patikėjęs amnestija nuėjo į Musninkų apylinkę užsiregistruoti, iš karto buvo suimtas ir drauge su kitais Musninkų valsčiaus vaikinais išvežtas į Lukiškių kalėjimą. Tada buvo išvežta apie 10 musninkiečių.

Po GKČP komisijos sprendimo Leoną Dubietį išvežė Vorkuton. Ešelonas buvo toks didelis, kad vienas garvežys jį stūmė, o kitas traukė. Vagonai buvo perpildyti vaikų ir suaugusiųjų. Viename gyvuliniam vagone buvo apie 40 lietuvių ir 5 rusai. Leonas Dubietis manė, kad rusai buvo įsodinti į vagoną kaip rusų agentai. L. Dubietis iš namų buvo pasiėmęs šiltų drabužių, maisto, bet sargyba neleido nieko pasiimti, todėl kelionė buvo šalta ir alkana. Ešeloną lydėjo minia pasiliekančių ir verkiančių draugų ir giminaičių. Kai žmonės lydėdami ešeloną pajudėjo, stribai pradėjo šaudyti, bijodami, kad jie nesukeltų riaušių.

Lukiškių kalėjime Leonui Dubiečiui numovė ir atėmė ir batus, nes jie buvo nauji, neseniai pasiūti. Kelionėje nuo labai blogų sanitarinių sąlygų vagone penki žmonės, tarp jų ir L. Dubietis, susirgo vidurių šiltine, žmonių tada vadinama „*kraujinka*“. Negana to, L. Dubiečiui nušalo kojos pirštai ir pati koja, nes spaudė daugiau kaip 30° šaltis. Kol nuvažiavo iki vietos, keturi iš susirgusiųjų mirė, išliko tik vienas Leonas Dubietis, bet ir iš jo, kaip jis pats sakė, tebuvo likę „*pusė lavono*“: namuose jis svėręs daugiau kaip 80 kg, o nuvežtas Vorkuton – vos 40 kg.

Barakuose žmonės gyveno labai ankštai. Čia buvo ir kunigų, ir gydytojų, ir mokytojų. Maitindavo prėska kruopų koše, kurią kaliniai vadindavo „*dubovaja kaša*“, nes buvo labai sausa. Kadangi L. Dubietis buvo atvežtas jau sergantis, tai jį paguldė į ligoninę, kur išgulėjo dešimt mėnesių. Jis buvo dėkingas rusų gydytojams, kad šie išsaugojo jam koją, kurią labai skaudėjo. Jis net pats prašęs ją nupjauti, bet gydytojai nepjovė paaiškinę, kad jei nupjaus koją, tada jis liks invalidas, o jei mėsos nupus, reikės tik pirštus pašalinti, o dėl to vaikščioti galės. Taip ir buvo padaryta – pirštus nupjovė ir koją išsaugojo.

Begulint jam ligoninėje, buvo pasiūstas paklausimas į Lietuvą dėl L. Dubiečio padaryto nusikaltimo. Iš Lietuvos buvo gautas atsakymas, kad į mišką jis nebuvo išėjęs, todėl galima jį grąžinti į Lietuvą. Leoną Dubietį paleido. Iš lagerio išleido be pinigų, bet su kalinio rūbais. Tada jis savo drabužius, su kuriais buvo atvažiavęs, pardavė ir už gautus pinigus grįžo į Lietuvą. Gerai, kad drabužiai buvo neblogi, apynaujai.

Grįžęs į Lietuvą, po kelerių metų vedė. Širvintose išmoko traktorininko specialybės ir dvidešimt metų dirbo kolūkyje. Užaugino du vaikus. Dabar sūnus Povilas gyvena tėvų namuose.

Šiuo metu Dubių kaime nuolat gyvena tik dviejų sodybų gyventojai. O kadaise kaimas buvo didelis, bet vieni gyventojai išėjo „*ant sklypu*“, kiti išsikėlė į kitus kaimus, o dar kiti išmirė. Melioracija šio kaimo nelietė, nes žemės smėlingos, todėl daug pastatų išliko. Žmonės dirbo žemę, kurią tebedirba ir dabar. Gyvuojant kolūkiams, eidavo dirbti į kolūkio laukus.

Dubių kaimo vaikai lankė Vindeikių ir Ivanavos pradinės mokyklas. Dabar besimokantieji lanko Vindeikių pradinę ir Musninkų vidurinę mokyklas.

Iš kaimo gyventojų nebuvo sribų ar partizanų, nors naktimis apsilankydavo ir vieni, ir kiti. Žmonės dar atsimena sribus Gudonį, Mikalajūną, Stankevičių iš Musninkų „garnizono“, kurie, matyt, dažnai pasirodydavo.

Kaimo gyventojai laidojami mažose, bet gražiose Dubių kaimo kapinaitėse. Jos yra ant kalnelio, nuo kaimo nutolusios apie 0,5 km, į kurias vingiuoja kelias tarp gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų. Kapinaitės senos, mediniai paminklai jau nebeišlikę, tik betoniniai. Laidojama eilėmis. Seniausias kapas – 1918 metų. Kapinėse – apie 60 kapaviečių. Paminklai tipiškai visiems Lietuvos kapinių paminklams.

Šiose kapinėse palaidotas ir minėtas nužudytas buvęs knygnešys Vincentas Dubietis. Ant jo antkapio yra toks užrašas:

*„Viešpatie atmink mano nusidėjimų
kuomet teisi pasaulį per ugnį*

A...A

Vincentas Dubietis

m. 29 balandžio

1920 m. A. 54 m.

*Ištiesė priešas savo ranką ant visko
ką buvo pamilies*

Jere Raud. 1.10

*Būkite pasirengę nes nežinote kurią
valandą ateis žmogaus sūnus.*

Šv. Luk. 12.50

TAUTIETI, atmink ir dūšią

Atmintis brolio Stasio“.

Apie kapinaites pasakojama, kad jos atsiradusios, kai vienoje šeimoje mirė trys sūnūs ir jiems atminti buvo pasodinti trys beržai. Dabar išlikę tik du beržai, nes į vieną jų prieš penkerius metus trenkė perkūnas.

Vebronių kaimas

Dalia Taparauskienė

Vebronių kaimas – senas lietuviškas kaimas. Šiuo metu kaime yra 8 sodybos. Kaimas jau daugelį metų tebėra toks pat, nes iš jo niekas neišsikėlė.

Kaimo gyventojų dauguma – jau pensinio amžiaus žmonės, kurie atsiėmė savo žemę ir dirba ją. Žemės čia turėta nemažai – iki 20 ha. Vebronių kaimą supa Vebronių ir Saveikiškių miškai. Kodėl kaimas pavadintas Vebromimis, senieji kaimo gyventojai nežino.

Kadaise čia buvęs medinis Vebronių dvaras. Dabar dar yra išlikusi medinė dvaro klėtis, o iš dvaro pastato medienos pastatytas naujas namas. Jis buvo pastatytas 1942–1948 metais.

1978 m. buvo nutiestas kelias per Vebrónis į Prienuų kaimą. Tai vietinės reikšmės keliukas, tik įdomu tai, kad jis padalijo Karčiauskų sodybos kiemą ir jų tvartas liko kitoje kelio pusėje.

Sovietmečiu Vebronių kaimas buvo Vindeikių kolūkio brigada. Vėliau, apie 1993 metus, jis priklausė Vindeikių bendrovei.

Vebronių kaime gyvena šviesūs žmonės. Jie kalba lietuviškai, nors aplinkui buvo kalbama lenkiškai. Kaimo gyventojai dalyvaudavo įvairiuose renginiuose, vakaronėse.

Vebronių kaimo namai daugiausia senoviniai. Lietuviško tipo pastatus sudaro du įėjimai: gerasis ir blogasis. Yra prieangis. Kai kurios gryčios dviejų galų. Vienoje dalyje – virtuvė, kur yra krosnis, stalas, suolas, lova. Gerąją dalį sudaro didelis kambarys, kuris skiriamas vestuvėms, laidotuvėms. Šiame kaime giesmininkų nėra, todėl giedoriai yra kviečiami iš kitų kaimų.

Kaimas priklauso Bagaslaviškio parapijai.

Prisiminimai apie Minčiukų kaimą

Valentina Aldona Tamašauskienė

Trys kilometrai nuo Musninkų miestelio yra Minčiukų kaimas ir vienkiemiai. Kaimo žemės prie pat Musės upės, nusitęsios ilgu ruožu.

Takas į Musninkus rangosi per pievas, kurias iš kairiosios pusės juosia upė. Musė vingiais sudaro įlankas, kampus. Kitoje pievų pusėje, kalneliuose – ariama žemė. Minčiukų žemė yra kaimynystėje su Pabėržės ir Kaimynėlių kaimų žemėmis. Minčiukų kaimui priklauso ariamos žemės ir pievų plotų ir kitoje upės pusėje – kaimynystėje su Virvėčių vienkiemiais ir Grabliaučiznos (Peklinės) kaimu. Minčiukų ir Grabliaučiznos žemes skiria griovys su šlaitais. Griovys vadinamas *Gudų ravu*. Ten labai šaltiniuotos vietos, iš kalvų bėga vanduo. Minčiukų kaimo žmonės iš šaltinio atsinešdavo gero vandens. Vasarą jis būdavo labai šaltas ir švarus.

Minčiukų žemė buvo ir šalia Markūčių kaimo žemės, kurias skyrė kadaise iškasti grioviai, apaugę alksniais. Dar vienoje vietoje, tarp Markūčių ir Kaimynėlių žemės, yra įsiterpusi pieva, vadinama *Gražapieve*. Joje vešliai augdavo žolė, kurią nušienavus, atželdavo puikus atolas. Minčiukų žemė buvo derlinga. Nebuvo pustomų smėlynų nei daug molyną.

XIX a. pabaigoje kaime buvo 4 sodybos, jose gyveno 38 žmonės. Gretimame Markūčių kaime tuomet buvo 3 sodybos, gyveno 30 žmonių.

Pirmieji XX amžiaus dešimtmečiai

Per Pirmąją pasaulinį karą Minčiukuose buvo apsistojęs vokiečių karininkų ir kareivių būrys. Kareivius vadai drausmino. Iš kaimo gyventojų reikalavo, kad parūpintų maisto. Kai vokiečių žvalgai pranešė, kad netoli rusai, tada vokiečiai iš kaimo išbėgo. Paliko net puodus su maistu, kitus savo daiktus: apsiaustus, dviašmenius durtuvus ir kt.

Prieš Pirmąją pasaulinį karą valstiečiai turėjo mažai žemės. Dauguma jų dirbo dvaruose kumečiais arba užsiimdavo amatais. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo ma-

žinami dvarų žemės plotai. Tada mažžemiams ūkininkams buvo dalijama žemė išsimokėtinai per Žemės ūkio banką. Jo padalinys buvo ir Musninkuose. Minčių kaimui žemė buvo duota iš Pamusių dvaro, kuriame šeiminkavo ponis Kvietkauskienė. Dar buvo pridėta žemės ir iš Mūsųninkų Padberecko dvaro. Tada valstiečiai įsigijo po 12 ha žemės ir buvo vadinami pusvalakininkiais. Gretimuose kaimuose buvo valakininkų, turėjusių po 24 ha žemės. Ūkininkams dirbama žemė ir pievos buvo išdalytos didesniais plotais ir mažais rėžiais.

Tarpukarium kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius. Keturios sodybos liko vietoje, o trys perkeltos į vienkiemius, kur žmonės pasistatė naujus trobesius. Prie sodybų augo daug ilgamečių medžių: klevų, uosių, liepų. Buvo nedideli sodai.

Gretimų kaimų gyventojai

Pabėržės kaime buvo keli Jatkauskų kiemai. Jie visi – giminės. Vienas Jatkauskas buvo kalvis. Turėjo pasistatęs kalvelę. Kaimas žemės mažai turėjo, daugiausia žemumose, todėl dirvos buvo prastesnės. To kaimo gyventojai buvo smarkūs.

Strazdų kaimo žemė buvo irgi nelabai gera: šaltiniuota, molinga, mat buvo aukštesnėse vietose. Pats kaimas įsikūręs ant kalvelės. Gyventojai nebuvo išsiskirstę vienkiemiais. Strazduosė buvo keli Lisauskų, Barkauskų namai. Strazdų žmonės turėjo po kelis hektarus žemės, gyveno nepasiturinčiai. Gal tik dvi šeimos buvo turtingesnės. Viena Andriuškevičių šeima leido mokyti visus savo keturis vaikus, keli ir aukštuosius mokslus baigė.

Atėjęs į žentus Skeberys ant Musės upės kranto norėjo pastatyti malūną. Bet jam nepasisėkė. Šiaip jis buvo labai kruopštus žmogus, daug ką išmanė padaryti.

Švenčių dienomis skambėdavo dainos. Merginos dainuodavo daugiausia vyriškais balsais. Buvo labai smarkios. Tekdavo susitikti, kai jos eidavo per mūsų kaimą į Musninkų miestelį, į bažnyčią. Strazdų kaimo gyventojai turbūt smagiausiai gyveno. Jie prisivirdavo naminės degtinės ir dažnai jos išgerdavo. Nunešdavo ir į miestelį parduoti, nes pinigų pokario metais visiems labai trūko.

Kaimynėlių kaime gyveno Ražinskai, Baronai, Sakalauskai, Brasiūnai, Palidauskai, Kancleriai. Tik vienas Jakiūnas turėjo valaką žemės. Jis kuliamąją mašiną išnuomodavo kitiems už tam tikrą atlyginimą. Kaimynėlių kaime gyveno batsiuovys Perkauskas, generolo majoro Česlovo Perkausko tėvas.

Buvo du Juozai Kancleriai. Vienas jų gyveno kaimo viduryje, ant kalniuko. Jis buvo plikas, todėl vadinamas buvo Plikiu. Plikis turėjo apie 7 ha žemės. Buvo ramaus būdo, daug skaitydavo, aiškindavo jaunimui apie gyvenimą. Kartais merginos pykdavo, kad jis, atėjęs į vakaruškas, prisėsdavo prie jaunimo ir norėdavo garsiai paskaityti iš laikraščių. Merginos sakydavo, kad joms reikia pašokti, o ne klausytis kažkokių *baikų* (niekų). Smetonos laikais jis mirė. Žmonės eidami barstė gėles ant tako. Viena gatvė Musninkuose buvo vadinama Kanclerio gatve. Kitas Juozas Kancleris turėjo pravardę *Drapas*.

Markūčių kaimo žemė buvo ir toje Musės pusėje, kur Minčiųkų, Kaimynėlių ir Strazdų kaimų žemės. Kaimas išskirstytas į vienkiemius. Į vienkiemius išsikėlė Barkauskai, Vaitkevičiai, Pipirai, Kvietkauskai, Bareikos, Ona Brasiūnienė-Bučinskienė. Po vakarėlio vaikai vėl turi pareiti namo. Eidami pro *Dubulą*, vaikai kopė į kalnelį. Viršukalnėje pamatė sėdinčius kažkokių žmones. O kas ten buvo, vaikai nežinojo.

Sustojo. Berniukai su lazdomis eina pirmieji. Tik kai prašneko žmonės, atėję vaikų pasitikti, tada jau nebuvo baisu.

Toje viršukalnėje, jau pakeliui į Minčiukùs, seniau buvęs miškas. Buvęs ten ir vilkų takas, kuriuo vilkai eidavę iš vieno miško į kitą. Vėliau miškai buvo iškirsti ir vilkai nepasirodydavo.

Seneliai pasakojo, kad seniau, kai piemenys ganydavo avis, tai jiems avis būdavo sunku apsaugoti nuo vilkų. Būdavo, vilkai pasigriebdavo ir nusinešdavo avį.

Iš karčemos grįžtant

Dar prieš Pirmąją pasaulinį karą Musninkų miestelyje buvusi karčema, kuri priklausė žydams. Dar viena karčema buvusi Markučių kaime, Bučinskų svirno vietoje. Kitų kaimų vyrai pereidavo per Minčiukùs girti. Kiti net kelio nerasdavo namo naktį.

Vienas žmogus, važiuodamas iš Musninkų miestelio, turėjo pervažiuot griovelį, bėgantį per kelią. Įvažiavo į tarpukalnę, esančią Kaimynėlių kaimo žemėje, vadinamą *Prūdaraviu*. Ten vienoje vietoje yra lyg pylimas, kalnelis, ant kurio, sakoma, buvęs malūnas, toje vietoje velniai vedžioję žmones naktį. Taip ir važiuoja žmogelis nerasdamas kelio namo. Parvažiavo namo tik tai išaušus dieniai.

Per griovelį buvo nutiestas lieptelis, per kurį ir dieną vaikai bijodavo pereiti. Buvo pasakojama, kad Dubulos šlaite naktimis vaidenasi balta vištelė. Pakeliui prie to šlaito žymus kauburėlis, aplink apkastas grioveliu. Žmonės įsitikinę, kad per Pirmąją pasaulinį karą čia buvo užkastas kareivis, kurio labai gailėjusi mergaitė ir pavirtusi balta vištele.

Vasarą Dubuloje prie pat upės retkarčiais apsistodavo čigonai. Paupy galėdavo ir arklių pasiganyti. Čigonai dažnai aplankydavo kaimą, prašydami sušelpsti maistu. Dažniausiai ateidavo čigonės su mažyLIAIS ant rankų. Kaimiečiai gąsdindavo vaikus čigonais, kurių vaikai ir bijodavo. Tuo metu neidavo ir uogauti žemuogių.

Mokytojai ir mokykla

Teta Eleonora Bručienė pasakojo apie savo vaikystės draugų mokymąsi kaime. Jos broliui Juozui VilkeLiui teko mokytis rusiškai Musninkuose caro laikais. Vėliau ir jis mokėsi lietuviškai. Mano mama Veronika išmoko skaityti ir rašyti iš brolio dar carizmo metais.

Liuliškių, Grabliaučiznos (Peklynės), Minčiukų ir Markučių kaimų vaikus mokė Minčiukų kaimo gyventojas Pranas Vilkelis. Jų buvo trys broliai: Pranas, Mykolas ir Alfonsas. Alfonsas mokėsi namie vakarais. Paskui išvažiavo ir negrižo. Pranas iš pradžių mokėsi kunigų seminarijoje. Būdamas klierikas, atsisakė būti išventintas kunigu. Tapo visiškai netikintis. Parvažiavo namo. Tapo daraktoriumi ir pradėjo mokytis kaimo vaikus.

Nedaug jaunimo tuomet mokėsi. Mano bobutės brolis visiškai neleido mokytis savo vaikų.

Mokytoją maitindavo kiekvieno mokinio tėvai po savaitę. Vaikai susirinkdavo vienoje gryčioje, susėsdavo už stalo ir mokydavosi. Minčiukuose vaikai mokėsi kultūringesnėje aplinkoje. Kituose kaimuose žiemą kiaules ir vištas suleisdavo į trobą, kur mokėsi vaikai.

Pranui Vilkeliui reikėjo vaikščioti iš vieno kaimo į kitą. Ir visi vaikai vaikščiodavo į tuos kaimus, kur būdavo mokytojas. Vienam mokytojui buvo per sunku. Pranas kalbino mano mamą Veroniką, kad padėtų jam mokyti vaikus, nes buvo labai gabi. Mama atsakiusi: „Kokia gi iš manęs mokytojka“. Vėliau Pranas turėjo sau padėjėją iš Vindeikių kaimo. Teta tos merginos pavardės neprisiminė.

Kaime vaikus mokydavo iš pradžių lenkiškai, paskui lietuviškai. Kai pradėjo rašyti lietuviškai, dėdavo nosines raides ir ten, kur jų dėti visai nereikėjo.

Pamusių dvaro ponias Kvietkauskienė paprašė Prano Vilkelio, kad ir jos vaikus mokytų. Anksčiau tai ponias priklausė Markučių ir Minčiukų kaimų žemė. Šių kaimų žmonės dirbo dvare kumečiais. Minčiukų ir Markučių kaimų žmonės nusipirko žemės iš Kvietkauskienės dvaro. Dar pirko ir iš kito dvaro, arčiau Musninkų, iš pono Podberecko.

Kai man ėjo šešti metai, to meto Markučių pradžios mokyklos mokytoja Tarvydienė man prieš mokslo metus vasarą dovanavo skaitymo pradžiamokslį „Sakalėlis“. Pradėjau mokytis raidžių. Pirmąsias raides išmokė Vilkelio (Žilioko) dukra Vlada. Ji mokė ir mano draugę Eleną Kanclerytę. Pas Žilioką buvo labai piktas šuo. Vieną kartą jis mane užpuolė ir aš labai išsigandau. Žiliokės man davė atsigerti vandens, kurį palakė tas šuo.

Smetonos valdymo laikais Minčiukų vaikai lankydavo Markučių pradžios mokyklą, buvusią už 1,5 kilometro. Mokykla buvo įsteigta privačiame name pas K. Bučinską. Markučių mokykloje taip pat mokytojavo Tarvydienė, Česlovas Šaduikis, Dubietytė. 1932 m. pradėjau lankyti Markučių mokyklą, kurią baigiau 1936 m. Egzaminus išlaikiau penketais.

Mokytojais Česlovas Šaduikis vienais metais šv. Kalėdų proga man dovanavo knygą „Apie tolimas keliones“. Ketvirtajame skyriuje po egzaminų man dovanavo laikrodį. Tas laikrodis buvo kišeninis, tai vėliau teko atiduoti broliui Lionginui, kai jis užaugo. Duodamas dovanų, mokytojas parodė, ką aš norėčiau išsirinkti: grandinėlę ar pasidabruotą laikrodį. Lionginas man baksnojo į šoną, kad imčiau laikrodį.

Česlovas Šaduikis suruošdavo vakarus Nepriklausomybės dienos ir Kalėdų švenčių progomis. Mokiniai suvaidino „Miegančią karalaitę“, kur buvo pavaizduota mieganti Lietuva, jos padalijimas ir galiausiai jos prisikėlimas. Vaidinimą režisavo pats mokytojas. Dar buvo suvaidinta „Motulė paviliojo“, „Dvylika mėnesių“.

Man tekdavo parašyt ką nors į mokyklos leidžiamą laikraštėlį.

Į Markučių mokyklą atvažiuodavo kunigas Baužys iš Kernavės parapijos. Jis būdavo labai linksmas. Per savo pamokas šiltesnėmis dienomis vaikus išsivesdavo į kiemą ir žaisdavo su jais kartu. Kai kada tik pamokydavo žaidimų, kad vaikų balsai lavintųsi.

Mokytojas Šaduikis neturėjo balso. Tai tik šiek tiek pamokydavo, o paskui vaikai dainuodavo pagal melodiją, kurią mokytojas skambindavo mažu muzikos styginiu instrumentu – mandolina.

Einant į Markučių mokyklą, reikėdavo pereiti upę. Žiemą, kai upės vanduo užšaldavo, tada eidavome ledu. Pereinant reikėdavo žiūrėti, kad neįkristum į eketes, kurias iškirsdavo žvejai. Žiemą kai kas paveždavo. Per potvynius nakvodavom pas Bučinskus.

Vasarą dažnai pareidavome iš mokyklos su drauge Elenute Kancleryte iš Kaimynėlių kaimo. Elytės mama įdėdavo daug pietų. Draugė jų nesuvalgydavo, tai mė-

tydavo šunims likučius. Kai užeidavome ant liepto, tada jau nė vienas šuo nesekdavo toliau. Tada Elenutė likusį maistą išmėtydavo žuvims, kad mama jos nebartų, jog visko nesuvalgė.

Iš kitų šeimų (tekdavo matyti) vaikai į mokyklą atsinešdavo tik sausos duonos. Žiemą daug vaikų ateidavo mažai aprengti, tai per pertraukas apstodavo krosnį.

Kanclerienė nesiūdavo savo dukrai suknutės iš tokios medžiagos, kurios būdavo kas nors nupirkęs mergaitėms. Stebėjo, kad daugiau niekas kaime neturėtų panašios suknutės ar bliūzelės.

Mokytojas Česlovas Šaduikis lankydavosi pas Žilioko dukrą Bronę. Jos tėvai mielai jį priimdavo į svečius. Bet mokytojo mamai Bronė ir jos šeima nepatiko. Ji draudė savo sūnams vaikščioti į tuos namus. Kai nesulaukdavo ilgiau pareinančio sūnaus, tada eidavo ieškoti.

Atėjusi prie Žilioko namų lango, šaukdavo: „Šaduiki, namo!“. Mama tikriausiai norėjo tokios marčios, kuri būtų išsimokslinusi.

Mokytojui, aišku, nepatiko. Gal ir apsigalvojo. Nustojo lankytis pas Bronę. Paskui išvažiavo dirbti į Musninkus.

Į Markučius atvažiavo mokytoja Dubietytė, kuri ir supažindino Č. Šaduikį su savo giminaite. Č. Šaduikis vedė tokią, kuri patiko ir jo mamai. Dirbo Musninkų progimnazijoje jau sovietmečiu. Pokariu buvo sunkus pragyvenimas. Č. Šaduikis su šeima išsikėlė gyventi ir dirbti kitur.

Vaikų ir jaunimo žaidimai

Žiemą pabaly slidinėdavome pačiūžomis. Aš su drauge Elyte slidinėdavau viena medine pačiūža, kurios apačioje būdavo pritvirtinta viela. Berniukai raižydavo ledą tikromis pačiūžomis. Nuo kalno važinėdavomės rogutėmis ir didelėmis rogėmis, kurias užtempti į kalną padėdavo berniukai. Kai buvau visai maža, tai mane su rogutėmis pavežiodavo teta Juzė.

Kai užšaldavo Pabalio pievoje ledas, Žiliokas įrengdavo karuselę. Įkaldavo ratų ašį, pritaisydavo kartis, įtvirtinimus ir uždėdavo ratą ant ašies. Ratas sukosi, sukdamas pririštas prie įtvirtinimų (karčių) rogutes.

Žaisdami ritinį ant kelio, berniukai kartą įmušė ritinį į mūsų kiemą. Aš permečiau jį per gyvatvorę atgal ir pataikiau broliukui. Nelabai užgavau. Atlėkęs norėjo mane mušti, bet bijojo bobutės. Šiaip niekada nesimušdavome.

Vakarais žaisdavome slėpynes. Prisilakstydavome iki valios. Būdavo vakarų, kai susirinkę vaikai lošdavo kortomis, šaškėmis, šachmatais. Šachmatais ir aš mokėjau gerai lošti. Rašinėdavome korteles, perduodami užrašyti savo atsakymus į klausimus: „Kas?“, „Kur?“, „Kada?“, „Ką darė?“ Kai sujungdavome kartu, tai tie užrašai išeidavo juokingi.

Rudenį ganydami karves, pievoje „varydavome kiaulę“: su lazdomis ritindavome akmenuką – kiaulę (*kačiulką*), kuri turėdavome nuvaryti į išraustą duobutę. Paupyje supdavomės ant alksnių. Žilioko Emilija susisukdavo į laikraštį papirosų iš alksnio lapų ir rūkydavo. Aš niekada nemėginau rūkyti.

Vasarą Cesiūnų sodo aikštelėje susirinkdavo jaunimas. Dideli ir maži šokdavome ratelius ir žaisdavome įvairius žaidimus: „Puodus daužyti“, „Vyšnius skinti“, „Telefonas“ ir kt.

Puodų daužymas. Susėda visi ant suolo. Vienas vaikšto aplink ir suduoda kam nors ranka. Tas turi atsikelti ir vytis.

Katinas ir pelė. Jaunimas sustoja ratu. „Katinas“ gaudo „pelę“. „Pelė“ landžioja tarp žmonių. Tą „katina“ kitas muša. Visi dainuoja: „Katinas ant pečiaus sėdėjo, pelę įsikandęs turėjo. Duok katinui skūron, nežiūrėdamas katron“.

Žiedo dalijimas. Vienas dalija žiedą, o kitas turi atspėti, kieno rankose yra žiedas. Jei neatspėja, turi duoti fantą: kokį nors daiktėlį, kurį deda į kepurę. Taip surenkami fantai ir iš kitų. Paskui fantus tenka išsipirkti. Reikia ką nors padeklamuoti ar padainuoti. Tik taip išsiperki savo padėtą daiktėlį.

Klištorius. Į tamsesnę kambarį siunčiamas vienas jaunuolis. Jis pasikviečia jam patinkančią merginą pabūti drauge. Bet tik trumpam. Tuojau eina kitas, pasikvietęs mergaitę, kuri jam patinka.

Vyšnių skynimas. Du vaikinai stovi prie suoloelio susiėmę už rankų. Mergaitė prieina prie suoloelio ir stovi. Vaikinas atsiklaupia ant sukabintų rankų ir siekia pabučiuoti merginą. Jei jam pavyksta ją pabučiuoti, vadinasi, tai gerai.

Apgaulinga sėdynė. Dvi kėdės pastatytos viena nuo kitos toliau. Ant tų kėdžių patiesiamas užtiesalas. Rengėjai pakviečia vieną jaunuolį ir prašo sėsti. Kai tas sėda ties viduriu užtiesalo, taip ir nugriūna.

Telefonas. Vaikinai ir merginos sustoja į eilę. Pirmasis pasako kokį nors žodį pašnibždomis šalia stovinčiajam. Šis pakartoja tolimesniam. Ir taip toliau iki paskutinio eilėje. Paskutinytis turi garsiai pasakyti, kas jam buvo pasakyta. Dažniausiai tai būdavo juokingas, visai ne tas pasakymas, kurį pasakė pirmasis. Būdavo daug juoko.

Kitu būdu „telefonas“ perduodamas pabučiavimu. Jei mergaitė nesiduoda pabučiuojama, tai berniukas supyksta, kartais visam laikui. Kitas bučiuoja per prievartą, nors mergaitė nususuka.

Ivykių tėkmėje (nuo 1941 metų)

1941 m. mūsų apylinkėje fronto nebuvo. Kaimas nenukentėjo. Vienu metu pro Minčiųkų kaimą keliu prajogo du vokiečių žvalgai. Dvi moterys – mokytoja Kilijonaitė, kuri buvo atbėgusi į mūsų kaimą, ir mano teta Eleonora Bručienė – mokėjo vokiečių kalbą. Jos paklausė vokiečių, ar bus čia frontas. Žvalgai atsakė, kad nebus, ir nujojo.

Lėktuvai dažnai praskrisdavo, mėtydami bombas maždaug dviejų kilometrų spinduliu. Buvo išraustų duobių, daugiausia miškuose. Aplinkinių kaimų žmonės irgi nuo fronto nenukentėjo.

Vokiečių okupacijos metais buvo renkamos didelės duoklės iš ūkininkų. Merginos megdavo pirštines, kojines kariams. Buvo surenkami kailiai iš ūkininkų atsargų.

Matėme žydų nelaimę. Iš Musninkų miestelio kalneliais, laukais nuo Kaimynėlių kaimo ateidavo išprotėjęs žydelis Išariukas. Vaikščiodavo prisirišęs prie virvutės kaulą, kurį tempdavo žeme. Buvo viena žydaite Chaja. Ji buvo aukšto ūgio, labai graži. Mėgdavo ateiti į lietuvių suruoštus šokius miestelyje. Norėdavo kartu pabūti su lietuviais. Taip pasakojo Musninkų gyventojai. Vokiečių okupacijos laikais Chaja buvo nuvesta prie Kaukiškių tilto ir nušauta. Netoli to tilto buvo žydų kapai. Nežinia, kas ją paskui palaidojo.

Iš miestelio žydų mažai liko kur nors pasislėpusių. Aš žinojau tiktai Rimanus. Vienas Rimanas vėliau buvo kolūkio pirmininkas. Jo brolis buvo vedęs Leleckaitę iš Narvėdiškio. Kartą jį buvau susitikusi Vilniuje.

1944 m., užėmusi Lietuvą, sovietų kariuomenė toliau kovojo su vokiečiais. Seniūnai varė darbingus jaunuolius ir merginas tvarkyti aerodromą, kuriame nutūpdavo rusų karo lėktuvai. Janiūnių laukuose iki Čiobiškio lygumų aerodromui buvo parinkta vieta tarp miškų. Reikėjo išlyginti ariamos žemės plotus. Aišku, kad dirbti turėjo tik mergaitės ir visai jauni berniukai, nes vyresni vaikinai arba slapstėsi, arba kariavo.

Mes, Minčiukų mergaitės, visos mokėjome kalbėti rusiškai. Kantriai dirbome, bet kur nevaikščiojome, nesišlaistėme pakrūmiai. Reikėdavo prie nutūpusių lėktuvų žemę palyginti, nuskusti dirvonų velėnas. Parskrisdavo lėktuvai iš kovų. Prie mūsų prieidavo lakūnai, pasikalbėdavome rusiškai. Lakūnai buvo ramūs, puikūs vaikinai. Atsisveikindavo sėsdami į lėktuvą.

Vieną dieną parskrido sviedinių ir kulku suvarpytas, skylėtas lėktuvas. Sužinojau, kad žuvęs vienas karys – lakūnas Boria, su kuriuo prieš skrydį buvau kalbėjusi. Kaimynės todėl man ir pasakė: „*Vale, tas tavo Boria žuvo*“. Širdyje man buvo gaila to jaunuolio, kurį pažinojau tik iš matymo.

Taisant aerodromą, teko susitikti artimą giminaitę Aldoną Penkauskaitę, kuri man nepatarė vaikščioti toli į namus. Prikalbino, kad po darbo vakarais ateičiau pas juos nakvoti. Iš tiesų – iki namų man apie aštuonis kilometrus. Reikėdavo praeiti ir palei miškelį. Net einant per laukus nebuvo jauku – vis atrodė, kad nenujautuose rugiuose kažkas sučežėdavo.

Penkauskams padėjau pjauti rugius – rinkau ir rišau pėdus, statinėčiau juos į gubas. Iš Aldonos buvau paėmusi keletą dainų sąsiuvinių ir nusirašiau daug įvairių dainų, net ir partizaniškų. Per atlaidus su Aldonos giminaičiu teko nueiti ir į šokus.

Kol dar buvo partizanų (žaliukų) miškuose ar tolimesniuose kaimuose, per Minčiukų kaimą Čiobiškio link naktimis ir dienomis praeidavo strebiteliai, užsukdami pas žmones tai pavalgyti, tai naminės degtinės pasiieškoti ar pasiklausti, kur jos rasti. Užeidavo ir partizanai (žaliukai).

Vieną vakarą į mūsų namus pasibeldė žaliukai. Teta Juzė atidarė duris. Aš lovoje pradėjau rengtis. Vienas pašvietė su žibintu. Kitas liepė netrukdyti: „*Matai, kad rengiasi*“. Apšvietė, apžiūrėjo sienoje pakabintus paveikslus. Kabėjo mamytės ir tėvelio portretas, kur tėvelis buvo su policininko uniforma. Šviesos uždegti neleido.

Išeidami lauke manęs paklausė, kur yra brolis Lionginas. Gal aš truputį išsigandau, nes iš karto pasakiau, kad jis gyvena Kaune. Paskui susivokusi pasitaisiau, kad jis mokosi Maskvoje. Juk iš ten gaudavome Liongino laiškus. Atėjusieji prašė garsiai nekalbėti. Aš pasakiau: „*Žinau, dabar toks laikas*“.

Žaliukai paprašė, kad parodyčiau kelią į Musninkus ir kad kartu su jais kiek paėjėčiau. Taip kalbėjomės dar kieme, prie vartelių. Vaikinai buvo trys, apsirengę juodais rūbais. Matyt, tokia buvo jų uniforma. Jie visi buvo labai gražaus sudėjimo, veidai gražūs. Net gėdijausi jiems žiūrėti į akis, kad nepamanytų, jog smalsauju ir juos apžiūrinėju. Aš parodžiau ranka, kuria kryptimi eiti, pasakydama, kad netoli, reikia tik pereiti tiltelį. Manęs paprašė paeiti nors iki tiltelio. Aš atsiskakiau: „*Kelias matyti, naktis šviesi, o aš, jauna mergaitė, negaliu eiti su jumis kartu*“.

Teta Juzė stovėjo prie namo durų, o bobutė Uršulė buvo pripuolusi prie lango. Bobutė vėliau sakė, kad jei būtų pamačiusi, jog mane toliau vedasi, būtų pradėjusi rėkti, šaukti. Tuo metu bobutė sunkiai vaikščiodavo.

Tada aš bijojau tų vaikinų, bet nemaniau, kad galėtų kas nors bloga man atsitikti. Vienas iš jų pasakė: „*Paleiskime ją*“. Visi atsisveikino, padavę rankas. Aš jiems palinkėjau laimės, o pati apsidžiaugiau ir buvau laiminga. Žinoma, niekas nesužinojo, kad pas mus buvo užėję žaliukai.

O tie vyrai, eidami Musninkų link, sako, buvo užėję ir pas mūsų vieną kaimyną, buvusį seniūną. Jis gyveno toliau nuo kaimo, vienkiemyje. Tos šeimos žmonės skundėsi, kad žaliukai tada gerokai pagąsdinę seniūną.

Pokario metais Grabliaučiznoje (Peklynėje) ir Minčiukuose būdavo rengiamos gegužinės pamaldos, nes nueiti į bažnyčią buvo toli. Tad po darbų žmonės ir susirinkdavo pamaldoms pas kurį nors gyventoją. Prie papuošto altorėlio būdavo giedamos giesmės ir skaitoma Švč. Mergelės Marijos litanija.

Iš pradžių pamaldos buvo rengiamos Minčiukuose. Čia pamaldoms vadovavo Aldona Vilkelytė. Paskui iš Minčiukų dauguma jaunimo išvažinėjo kitur. Tada gegužinės pamaldas pradėta rengti Grabliaučiznoje, ir jas vesti teko man. Septynerius metus vedžiau tas apeigas. Man tekdavo ir skaityti, ir giedoti.

Giedodavo tik Minčiukų merginos. Peklinės mergaitės neturėjo gerų balsų. Ateidavo berniukai iš Kalnynų nuo Neries. Jie labai gražiai giedodavo. Jiems irgi ir Musninkų, ir Kernavės bažnyčios buvo tolakai.

Ateidavo daug jaunimo ir iš gretimų kaimų. Vaikinai, likę nuo kariuomenės, ateidavo į pamaldas. Po pamaldų sustodavo į būrį kieme ir sudainuodavo. Net ir partizaniskų dainų, sakydami, kad niekas neišgirs.

Sekmadieniais buvo rengiami šokiai. Šokiuose retai kada tekdavo pamatyti kokią nors išgėrusį jaunuolį. Vakarėliuose neapsilankydavo nei partizanai, nei strebiteliai. Kitur, kalbėdavo, išvaikydavo vakaruškas. Į vakarėlius ateidavo ir vyresni žmonės pasiklausti dainų. Šokant buvo ir daug žaidžiama.

Kai aš buvau likusi jau viena namuose, Vandutės mama mane įkalbinėjo, kad savo namuose rengčiau gegužinę. Aš bijojau didesnių suėjimų, kad kas blogai nepasielgtų. Tada man Mykolienė pasakė: „*Vale, jei nenori savo namuose daryti pamaldų, tau nesiseks*“.

Vainikų pynimas bažnyčiai puošti. Bažnyčios vidų puošdavome prieš atlaidus. Miške prisirinkdavome uogienojų, eglių šakelių. Vainikus pindavo kiekvieno kaimo mergaitės atskirai. Minčiukuose nedaug buvo telikę mergaičių, tai vienai tekdavo ilgą vainiką nupinti. Paskui visų vainikus sujungdavome ir keliese nunešdavome į bažnyčią. Puošėme altorius, vainikus kabindavome po bažnyčios skliautais. Būdavo labai gražu. Iš visokių spalvų popieriaus padarydavome dirbtines gėles ir jomis puošdavome vainikus.

Kolūkiui besikuriant. Minčiukų kaimas priklausė „Naujo gyvenimo“ kolūkiui. Pirmasis jo pirmininkas buvo nuo sušaudymo išsigelbėjęs žydas Rimanas. Mitinguoti jis pradėdavo visada taip: „*Visi mes ne šyki susirinkome...*“

Niekas nenorėjo klausyti mitingų. Mano tėvelis, buvęs šaulys, taip pat bijojo kokio nors arešto. Būdavo prikalbinamas pakalbėti mitinge. Kai išeidavo žmonės iš bažnyčios, tai moterų pulkas paprastai sustodavo ir klausydavosi mitinguojančiųjų.

Apie stojimą į kolūkį tėvelis nesakydavo kalbų. Nuėjo ganyti kolūkio gyvulių, kad tik niekas nekliudytų.

Duoklės buvo didelės karo ir pokario metais. Tėvelis sakė, kad būtų buvęs po karo suimtas, jei ne sūnus Lionginas. Lionginas, būdamas komjaunuolis, užstojęs jį ir taip išgelbėjęs.

Steigiant kolūkį, buvo nacionalizuoti ūkininkų klotimai, žemės ūkio inventoriūs, arkliai, vežimai su pakinktais. Kai reikėjo atiduoti žemę kolūkiui, ūkininkai labai išgyveno. Mano bobutė sakė: „*Kaip bus visiems, taip ir mums*“. Bobutės buvo naujai perstatyti tvartai ir klotimas, statybos daug kainavo, bet viską nacionalizavo.

Minčių kaimo darbingi žmonės dirbo tik laukininkystėje. Kolūkio fermos buvo toli, tad jose dirbo arčiau gyvenantys žmonės.

Pokario metais buvo labai maži atlyginimai. Ir tai tik grūdais. Tad kurį laiką žmonės gyveno iš savo santaupų ir iš namuose laikomų gyvulių. Atlyginimo grūdais užtekdavo tik paukščiams palesinti.

Jaunimas po karo išsivažinėjo po miestus. Kas mokytis, kas dirbti. Kaime liko mažai jaunimo.

Peklynė

Stanislava Norušienė

Kiek šimtmečių mažam Grabliaučiznos kaimeliui – niekas dabar pasakyti nebėgali. Nuo seno šiame be galo gražiame žemės lopinėlyje gyveno Ališauskai – tolimesni ar artimesni giminės. Ne tiek jų ir daug buvo – septynetas kiemų.

Per šimtmečius dauguma namų sukiaužo, sutrūnijo. Tad praėjusio šimtmečio pradžioje beveik visi buvo perstatyti. Tose pačiose vietose. Nedideli, mediniai.

Neturtingai gyveno šio kaimelio ūkininkai. Ne po daug žemės turėjo. O ir tos pāčios buvo nederlingos. Tačiau iš kaimo niekur nėjo. Šeimos buvo gausios, bet visi stengėsi laikytis kartu. Po vienu stogu nedidelėse trobose glaudėsi kelios kartos: seneliai, tėvai, vaikai ir vaikų vaikai. Tik paskutiniaisiais praėjusio šimtmečio dešimtmečiais kaimas ištuštėjo. Vaikai išsivažinėjo po miestus, o pensininkai, nugalėję amžėlį, išmirė. Vienintelė šio kaimo dar gyva gyventoją Aldona Ališauskienė gyvena Širvintų senelių globos namuose. Tačiau kaimas neišnyko: sodybas ant Musės kranto pamiškėje išpirko kaimo ramybės ir grožio ištroškę vilniečiai.

O tada, kai dar kaime gyvenimas kunkuliavo, visokių įvykių būta...

Vienais prieškario metais kaime kilo didelis gaisras. O visi trobesiai – vienas šalia kito. Sudegė penkių šeiminių klotimai. Rudenį tas gaisras vėl išliepsnojo. Visas nuimtas derlius pelenais virto. Oi, kaip sunkiai tada kaimiečiai vertėsi! Net elgetauti ėjo. Tačiau iš gimtų vietų niekas neišsikėlė. Vieni kitiems padėdami trobesius atsistatė. Kaimas gyvavo toliau.

Beje, tikroju vardu – Grabliaučiznà – šio kaimo niekas nevadina. Peklynė. Šis neoficialus vardas nuo seno prigijęs ir iki šiol likęs. Net siųsdami laiškus kai kas rašo: „...*Peklynės kaimas, Musininkų paštas*...“

O tai – sena istorija. Kadaisė ant kalno šalia Mūsųninkų–Čiobiškio kelio stovėjo karčema, o pakalnėje buvo niekadosis neišdžiūstantis raistelis. Užsukę į karčemą vyrai

užsisėdėdavo gerokai ir įkaušdavo, o įkaušę tamsoje nesurasdavo kelio ir įklimpdavo į tą raistą. Išsipurvinę, sušlapę keikdavo tą vietą, Pāpekliu vadindavo. Ilgainiui ir visas Grabliaučiznos kaimas buvo pradėtas vadinti Peklynė.

O kokios gegužinės pakalnės pievoje būdavo! Merginos aikštelę berželiais apkaišydavo, juos spalvotais popierėliais dar papuošdamos. Vyrai ant stulpo net du žibintus pakabindavo. Ir tautinę vėliavą iškeldavo. Daug jaunimo iš aplinkinių kaimų susirinkdavo. Grodavo savi kaimo muzikantai. Atėjusiems iš kitų kaimų bilietus reikėdavo pirkti. Pusė lito tais laikais gana brangu buvo. Tačiau vaikinai tuos pinigus ne sau rinkdavo – nupirkdavo saldainių, susirinkusiuosius gėlėmis apdalydavo.

Seniai jau nebėra karčemos. Ir raistas išdžiūvęs, ir nuo stataus kalno kelias jau žvyruotas. Ištuštėjęs ir gražus kaimelis... Tik vasarą čia kiek gyviau – kelio dulkes kelia pravažiuojančių vasarotojų mašinos, sodybose suklega jų balsai...

Ten, kur Šafarnė ir Narvydiškis

Vladislava Juodelienė

Vykstant nuo Mūsninkų link Gėlvonų, ketvirtajame kilometre dešinėje kelio pusėje yra sena, kelių šimtmečių topolių alėja, kuri veda į Narvydiškio dvarą. Kairėje kelio pusėje – plati it stepė lyguma, kurioje prie miško pakraščio prigludęs dunkso dviejų sodybų Šafarnės vienkiemis. Toliau už jo – buvusio Pabėržės kaimo laukai.

Mano tėvas, Pranas Autukevičius, kilęs iš Gelvonų parapijos, Lesčiūnų kaimo, su pirmąja emigracijos banga 1907 m. išvyko ieškoti laimės į Ameriką. Pragyvenęs ten septynerius metus, sunkiai dirbdamas susitaupęs pinigų, bet nenugalėjęs tėvynės ilgesio, su keliais vienminčiais draugais prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą grįžo į Lietuvą. 1922 m. sukūrė šeimą. Nusižiūrėjo ramų vienkiemį netoli Musninkų, bet labai retu ir keistoku pavadinimu – Šafarnė. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje Šafarnės vienkiemis priklausė vokiečiui Šefleriui. Ten jis buvo įrengęs fabrikėlį – garinę pirtį, kurioje karštame vandenyje ir garuose mirkydavo vinkšnas ir kitokią medieną, iš kurių darė roges, ratus, pakinktų lankus ir kitokius lenktus dirbinius. Vietinių gyventojų tas fabrikėlis buvo vadinamas *parnė* (slavų – rusų, lenkų – kalbomis *par* – garas). Manoma, kad iš to ir yra kilęs šio vienkiemio pavadinimas (*Šeflerio parnė* < *Šefparnė* < *Šafarnė*). 1927 m. mano tėvas, sudėjęs visas savo ir savo tėvo santaupas, nupirko Šafarnės vienkiemį ir persikėlė į jį su savo šeima, savo tėvu, pamote ir broliu. Taip ir įleido pirmąsias šaknis į Musninkų parapijos žemę. Gyvenimas nebuvo lengvas. Norint nusipirkti vienkiemį, neužteko Amerikoje uždirbtų santaupų, teko skolintis ir vėliau atidavinėti skolas. Teko patirti ir nuryti ne vieną klastos ir apgaulės piliulę. Tėvui priklausančios žemės buvo 24 hektarai, maždaug tiek pat hektarų atiteko ir jo broliui Stasiui, bet dirbamos žemės buvo vos keletas hektarų. Didesnioji žemės dalis buvo apaugusi krūmokšniais ir mišku. Be jokios technikos, plikomis rankomis tėvas kirto krūmokšnius ir medžius, rovē ir degino kelmus, didino dirbamos žemės plotą. Didelio darbštumo dėka puikiausiai atsistojo ant kojų ir jau rengėsi naujo namo statybai. Kilo iš vargo Lietuva, o kartu su ja ir jos žmonės. Bet prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Frontas praūžė į Rytus ir vėl atgal į Vakarus, vieną valdžią

Paberžės, Šafarnės ir Narvėdiškio kolūkiečiai per rugiapūtę.

Pirmoje eilėje

(iš kairės): Aleksandra Jakiūnienė

(Jatkauskaitė), Bronė

Nedzveckienė

(Petkevičiūtė), Zofija

Žilinskienė, Ona

Petkevičiūtė, Vytautas

Jatkauskas, Regina

Dikčiūtė, Janina

Jatkauskaitė, Genė

Petkevičiūtė; antroje

eilėje (iš kairės):

A. Jatkauskas,

Nedzveckas, Bernardas

Jakiūnas, Feliksas

Bernotas, Stasys

Autukevičius, Pranas

Žilinskas, Jonas

Autukevičius,

Antanas Jatkauskas.

Apie 1960 m.

Iš Jono Autukevičiaus

asm. albumo

keitė kita, vienus pinigų – kiti. Visos santaupos nuėjo vėjais. Bet svajonės apie naują namą nebuvo atsisakyta. Per didelį vargą ir atkaklumą ji buvo beveik pasiekta; rodos, tiek nedaug trūko... Bet viena bėda praėjo – pasibaigė karas, prasidėjo kita – atėjo sovietų valdžia, neramus pokario laikotarpis su pasipriešinimo kovomis, su trėmimais ir prievartine kolektyvizacija. Pokario audros Šafarnės vienkiemyje ir Paberžės kaime praūžė be skausmingų pasekmių – nė vienas gyventojas nebuvo ištremtas. Bet iš Narvėdiškio kaimo į Sibirą buvo ištremta Šato šeima, o tuometinio dvaro savininko Markevičiaus šeima, nujausdama, kas jų laukia, iš Narvėdiškio pasitraukė ir slapstydamosi gyveno kitur. Visi Paberžės, Šafarnės ir Narvėdiškio valstiečiai buvo suvaryti į kolūki, kurį sovietų valdžia liepė vadinti (pavadino) „Naujo gyvenimo“ kolūkiu. Darbštiesiems ir doriems valstiečiams teko taikytis prie „naujo gyvenimo“ – viskas buvo atimta, nacionalizuota. Atimti gyvuliai buvo suvaryti į nacionalizuotus tvartus, o šerti nebuvo kuo – pašarais nebuvo pasirūpinta. Mano tėvo tvarte buvo laikomi nacionalizuoti arkliai. Gaila buvo žiūrėti į vargšus gyvulėlius, ištremtus iš savo gimtųjų sodybų, tvartelių, atskirtus nuo savo šeiminių, kenčiančius badą. Nuo pastatų buvo plėšiami šiaudiniai stogai, miške renkamos eglių šakos ir jais šeriami gyvuliai. Daugelis jų nesulaukė pavasario, o tie, kurie sulaukė, vos kojas pavilkę, netiko darbui. Labai nelengvi pirmieji kolektyvizacijos metai buvo ir kolūkiečiams. Reikėjo sunkiai dirbti, nebuvo jokios žemės ūkio technikos, visus darbus tekdavo dirbti rankomis: dalgiais pjaudavo rugius, šienaudavo pievas, rankomis melždavo karves. Už darbą rašydavo darbadienius, už kuriuos metų pabaigoje, susumavus rezultatus, išdalydavo „uždarbį“ – maišelį grūdų. Bet darbštūs kaimo žmonės nenuleido rankų, dirbo daug – dieną kolūkyje, vakare savo sodybiniame 60 arų sklypelyje, kuris jiems ir buvo pagrindinis pragyvenimo ir pajamų šaltinis. Metams bėgant, kolūkiuose pradėjo atsirasti daugiau žemės ūkio technikos, darbas tapo lengvesnis, o už jį jau galima buvo gauti ir tam tikrą atlyginimą. Žmonės po truputį pradėjo atsigaivinti.

Šafárnės ir Narvėdiškio gyvenviečių istorija glaudžiai susijusi su Pabėrės kaimo praeitimi. Visi Pabėrės kaimo žmonės buvo labai darbštūs ir nagingi. Kaimas turėjo savo siuvėją – Kazį Jatkauską, kuris siuvo vyriškus drabužius, jo dukra Aleksandra Jakiūnienė (Jatkauskaitė) irgi garsėjo kaip gera siuvėja. Teresė Jatkauskienė siuvo moteriškus drabužius, Regina Dikčiūtė taip pat išmoko šio amato iš kaimynių. Ignas Jatkauskas gerai išmanė kalvystės amatą, Teresė Jatkauskienė buvo liaudies medicinos žinovė. Ji pažinojo daug vaistažolių, žinojo jų gydomasias savybes ir mokėjo jomis gydyti. Ji taip pat buvo ir kaimo pribuvėja. Viktorija Jatkauskienė, Kazys Jatkauskas ir jo žmona Vanda žinojo „užkalbėjimo“ paslaptis. Pranas Autukevičius buvo bitininkas ir sodininkas. Jo pasodintas sodas yra išlikęs iki šių dienų. Dar yra keletas obelų, kurios pasodintos ką tik jam atsikėlus į tą vienkiemį (apie 1927 m.) ir dar dabar duoda derlių. „Brandaus socializmo“ sukeltas melioracijos vėjus ir išskeldinimas į gyvenvietes nesugebėjo pajudinti gana nemažo sodo Šafarnėje. Taip ir liko vienkiemis nenugriautas ir neišdraskytas. O visas Pabėrės kaimas išnyko nuo žemės paviršiaus. Užėjus melioracijos ir išskeldinimo iš vienkiemių į gyvenvietes bangai, kai kurie Pabėrės kaimo gyventojai persikėlė gyventi į Musninkus ir kitas gretimias gyvenvietes, kai kurie išvyko išvis iš šio krašto gyventi kitur. Šiam kaimui atminti (Jono ir Česlovo Dikčių iniciatyva) 2001 m. pastatytas kryžius.

Ištuštėjo ir Narvėdiškio kaimo sodybos. Daug namų taip pat buvo nugriauta, o keliuose likusiuose namuose šeiminkauja vėjas, nes žiemą jie negyvenami, o savininkai ar jų giminaičiai atvyksta čia tik vasaroti.

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, kai kurie ūkininkai – Česlovas Dikčius, Jonas Autukevičius, S. Grinys, Nedzveckas, P. Petkevičius – bando grįžti į savo gimtąsias vietas ir ūkininkauti. Ir vėl tenka pradėti viską iš pradžių.

*Pavasari paukščiai į tėviškę grįžta,
O aš ar sugrįšiu kada?
Prabėgs mūsų dienos, gražioji jaunystė,
Širdy pasiliks tik žaizda...*

Šią dainą dainavo Sibiro tremtyje, ją dainavo ir likusieji Lietuvoje. Ji išliko gyva ir Lietuvos kaimo žmonių lūpose, nes didesnę ar mažesnę tremtį yra patyręs beveik kiekvienas gyventojas. Istorijos ratas sukasi toliau. Jame pasitaiko džiaugsmo ir sielvarto, šviesių akimirku ir šešėlių, nuopuolių ir pakilimų, bet dori, darbštūs mūsų žmonės visada eina per gyvenimą nesilankstydami ir nuoširdžiai tikėdami ateitimi.

Juodonių kaimas

Stanislava Norušienė

Tylus, ramus, už krūmokšnių pasislėpęs Juodonių kaimas. Kada ne kada ilga, iš abiejų pusių namais aplipusia gatve pravažiuoja mašina. Kitos Juodonių gatvės pradžioje stovi parduotuvė. Jau keleri metai ant jos durų kabo aprūdijusi spyna. Už

keleto žingsnių – mūrinių namų eilė. Tai kolūkių metais statyti pastatai. O dar tolėliau – keliukas nuveda į buvusį Antanošos dvarą. Su šiuo dvaru susiję daugelio juodoniškių likimai. „Kai aš dar vaikas buvau, gyveno mūsų kaime toks senis Bistrėjus, – pasakojo Bronius Sereika, kuris yra tarsi neoficialus Juodonių kaimo metraštininkas, daugiausia visko žinantis. – Tai tas senukas pasakojo, kad baudžiaivos laikais Antanošos dvarininkas su kitu dvarininku šunis į baudžiauninkus išsikeitė. Vienam baudžiauninkui davė iškeistojo šuns vardą – Bistryj...“

B. Sereika prisimena, kad tas senukas jiems, vaikams, rodydavęs, kur Juodonyse dvaras buvęs, kur svirnai, tvartai, kiti trobesiai stovėję. Vėliau dvarą valdžiusios dvi senos panos. Iš tų panų žmonės pirko žemės ir kūrėsi Juodonyse. Dauguma jų turėjo po pusę valako (po 12 ha) žemės, o daugiausia žemės – valaką – turėjo Mikučionis. Jis caro laikais buvo paimtas rekrūtu į kariuomenę. Atsidūrė net Kinijoje. Ten šachtose anglis kasė. Grįžo susitaupęs šiek tiek pinigų. Nusipirko 24 hektarus žemės. Tiek pat žemės nusipirko ir Morkūnas, atsikėlęs nuo Vėprijų...

„Žemės daug, bet kas iš to. Dirbamos tik lopiniukas, daugiausia alksniais apaugusi, – atsimena B. Sereika. – Į tuos alksnynus mes, viso kaimo vaikai, varydavome kiaules ganyti.“

Tas kiaulių ganymas vaikams nepatikdavo. Bet ką padarysi – suaugusieji liepia, turi klausyti. Kartą vienas senis pamokė, kad kai nori, jog kiaulė greičiau namo skuostų, reikia sušukti: „Leliu, leliu...aukštarn...uch, uch!“ Kiaulės tik kad šoks iš miškelio ir lekia į kaimą. Šeimininkės nepatenkintos. Užtai vaikams gerai. Nebereikia ganyti, gali sau kur nori lakstyti, žaisti“.

Janė ir Bronius Sereikos gimę ir augę Juodonių kaime. „Tarpukario metais Juodonyse buvo 11 sodybų, – pasakojo Bronius Sereika. – Morkūno namuose buvo mokykla. Mane mokė mokytoja Petruševičienė“. Janė Sereikienę mokęs mokytojas Didžiūnas.

Pasak nuolatinių gyventojų, kaimas karo ir pokario metais mažai nukentėjo. Daugiausia žemės turėję Mikučioniai ir Morkūnai buvo suimti, jiems teko kalėjime vargus išvargti, o Broniaus Sereikos tėvas į Sibirą buvo išvežtas. Kitus gyventojus nelaimės aplenkė.

1949 m. buvo įsteigtas kolūkis. „Artoju“ vadinosi. Kolūkio metais išsiplėtė kaimas. Buvo pastatyta naujų gyvenamųjų namų, parduotuvė. Kolūkio kontora buvo tai vieno, tai kito kaimiečio namuose. Taip pat ir mokykla.

Dabar pagrindiniai kaimo gyventojų susibūrimai vyksta prie pieno supirkimo punkto ir kai atvažiuoja autoparduotuvė. Kartais artimesnės kaimynės nepatingi viena kitos aplankyti.

Tąkart pas Vandą Ceslevičienę užėjo netoliese gyvenanti jos sesuo Vacė Ališauskienė ir kaimynė Bistrajienė. Šios moterys Juodonyse jau kelios dešimtys metų gyvena. „Mes dar buvome mažytės, kai tėvai į Antanošos dvarą atsikėlė“, – sakė Vanda Ceslevičienė.

V. Ceslevičienė prisimena, kaip pokario metais Antanošos dvarininkus į Sibirą trėmė.

„Ponas Boguševičius buvo senas ir labai ligotas. Kai jie ruošėsi išvežimui, man liepė maišus laikyti. Ponas į juos skrybėles ir kostiumus krovė. Tik vargu ar ko nors iš tų daiktų jam prireikė. Žmonės šnekėjo, kad kai tik išvežė, tuoj ir mirė, – pasakojo Vanda Ceslevičienė. – O man ponias dar šventą paveikslėlį prisiminimui padovanojo“.

Moterys nesupranta, kas čia dabar per laikai – jaunimas į šokius išsiruošia tik kokią 10 valandą vakaro. Kur tai matyta naktimis trunkytis! Jų jaunystėje jaunimas tokiu metu jau išsiskirstęs būdavo. Prisimena moterys gegužines pamaldas ir vakarėlius. Daugiausia visi rinkdavosi Vandos ir Vacės tėvų namuose. Nebuvo dar elektros, tai vyrukai žibalo lempas atnešdavo. Armonika grieždavo Stepas Ališauskas, Vacės vyras. Dar gražiai grodavo Stasė Sereikaitė, Broniaus Sereikos sesuo.

Vanda prie visų darbų buvusi apsuksi. Jau kūdikio besilaukdama padėjo vyrui namo stogą dengti. Pro šalį važiuojęs gydytojas tiesiog apstulbo ir labai moterį barė, kad taip sunkiai dirba.

Kolūkyje Vanda pirmūnė buvo. Ji dažnai dienos normą dvigubai viršydavo. Daugybę kartų yra apdovanota pagyrimo raštais, prizais. Yra gavusi ir medalį. Kaip tas medalis vadinasi – neatsimena. Kažkur gulįs užkištas.

Dabar kaime žmonės gyvena gana uždara gyvenimą. Dėl blogo susisiekinimo net pas vaikus į miestą sunku nuvažiuoti. Autobusas sekmadienį nekursuoja, tai šventadieniais sunku ir Musninkų bažnyčią pasiekti.

„Aš tai gimiau pačiu laiku, – liūdėti nelinkusi sako Vanda Ceslevičienė. – Dabar tiek visokių keistenybių per televizorių prisižiūriu...“

Paberžės kaimo istorija

Vladislava Dalinkevičienė, Veronika Dubetienė

Kaimo pavadinimas kildinamas nuo ten augusių beržų. Iki išsikeliant iš kaimo paskutiniams gyventojams, dar augo senas aplūžusiom šakom beržas. Jo nupjauti nepakilo ranka nė vienam to kaimo žmogui. Jį nupjovė malkom kitų kaimų vyrai. Išsikeldami iš kaimo žmonės nė vienas nepjaudavo savo sodybos medžių. Juos sovietų laikais išrovė ir, suvertę į krūvas, degino melioratoriai. Storesnius medžius išsivežiojo kitų kaimų žmonės.

Prie Paberžės kaimo buvo vienkiemis, kuris ir dabar išlikęs, – Šafárnė. Šafárnėje gyveno broliai Pranas ir Stasys Autukevičiai.

Paberžės kaimo žemės ribojasi su Narvėdiškio dvaro, Kaimynėlių, Strazdų kaimais, Pășirvinčio mišku.

Per kaimą ėjo, ir dabar tebėra, kelias į Strazdų kaimą. Netoli kaimo teka Musė. Į šią upę įteka pavasario potvynio metu susidarantis upeliukas – Tóšiškis. Vasarą šis upeliukas išdžiūdavo. Vandens likdavo tik įdubose. Tose įdubose likęs vanduo – kaimo vaikų džiaugsmas. Ten maudytis tėvai vaikus leisdavo be priežiūros. Tóšiškiu vadinasi todėl, kad prie jo augo alksniai, iš kurių žievės darydavo indus – *tošínukes* žemuogėms rinkti.

Prie kaimo buvo pelkė Dzvana. Pasakojama, kad jei kas pasiklysdavo naktį ir tekdavo praeiti pro šią pelkę, girdėdavę dusliai skambančius varpus. Sakydavo, kad girdėjo, kaip *dzvanijo* varpai. Tada žmogus suprasedavo, kad esąs jau netoli namų.

Prie kaimo augo gražus miškelis, kuris buvo vadinamas Didžiūla. Tame miškelyje augo alksniai, lazdynai, uosiai, beržai, įvairūs krūmokšniai. Bet miškelio viduryje auganti eglė buvo pati didžiausia. Niekas nežinojo, kiek jai metų. Tvirta buvo, net smarkiausios audros nepalauždavo, kai gretimame Pășirvinčio miške išversdavo net keliolika eglių. Prieš audrą eglės šakos ūždavo, lyg semtusi jėgų atlaikyti vėjo gūsius. Miškas, prie kurio šliejosi Pabėržės kaimas, buvo vadinamas Pășirvinčio mišku, nes jis priklausė Pășirvinčio dvarui. Pabėržės kaimas priklausė Musninkų parapijai. Iki miestelio – 3 km. Musninkų bažnyčioje didžiausi būdavo Švč. Trejybės (birželio pirmąjį sekmadienį), Persimainymo (rugpjūčio mėn.d.) ir Švč. Rožančiaus (Rožinio) (spalio mėnesio pirmąjį sekmadienį) atlidai. Eidavo ar važiuodavo arkliais ir į Čiobiškio bažnyčią per Šv. Jono ir Šv. Baltramiejaus atlaidus. Bagaslaviškio bažnyčioje per atlaidus apsilankydavo rečiau. Dažniausiai tik per Žolinę (rugpjūčio 15 d.). Širvintose vykdavo Mykolinės atlidai (spalio mėn.). Per Šv. Roko atlaidus vykdavo į Kernavę. Kurioje bažnyčioje per atlaidus lankydavosi dažniau, priklausė nuo to, kur turėdavo giminių ar gerų bičiulių, nes po atlaidų užvažiuodavo pas gimines, pasivašindavo, apžiūrėdavo ūkį, pasidalydavo savo rūpesčiais. Jaunimas suorganizuodavo šokius, pasilinksmindavo ir tik kitos dienos ankstų rytą grįždavo į namus. Tokių suėjimų metu jaunuoliai susipažindavo, po to draugaudavo ir vesdavosi.

Prie kaimo kapinių nebuvo. Kaimo žmonės buvo laidojami Musninkų miestelio kapinėse. Šios kapinės yra ir dabar. Jos vadinamos *senosiomis* ir *naujosiomis*. Dabar jos yra išplėtos, aptvertos, jose išpjauti seni medžiai, kurių šakos anksčiau, vėtrų nulaužtos, krisdavo ant paminklų ir juos gadindavo.

Pabėržės kaime dažniausios dvi pavardės – Jatkauskai ir Motiejūnai. Kitos pavardės pradėjo atsirasti, kai užkuriom atėjo Aleksandras Bernotas ir savanoris, gavęs žemės prie Pabėržės, Domykas Dikčius. Žmonės buvo sėslūs, merginas į žmonas rinkdavosi iš to paties arba iš gretimų kaimų. Tik vienas Vytautas Jatkauskas išėjo užkuriom į gretimą kaimą, nes vedė vienturtę Petro Brasiūno dukrą Emiliją.

Kaimo žmonės beveik visi turėjo pravardes. Jos „prilipdavo“ dažniausiai pagal tai, kuo versdavosi žmonės. Ignas Jatkauskas buvo vadinamas Kavoliu, nes turėjo kalvę ir užsiėmė kalvyste. Jis buvo žinomas kaip geras kalvis visoje Musninkų parapijoje. Jo brolis Antanas buvo pravardžiuojamas Velnioku. Jis, pasakodamas savo istorijas apie gyvenimą Argentinoje, tiesiog persmeigdavo kiekvieną klausytoją savo juodomis akimis. Vaikams darydavosi baisu ir jiems dažnai išsprūdavo žodis *velnias*. Taip ir liko pravardė Velniokas. Igno ir Antano brolis Kazys buvo siuvėjas, todėl gavo pravardę Kriaučius. Stasys Motiejūnas buvo geras muzikantas. Grodavo vestuvėse, vakarėliuose. Jo armonikos laukdavo vaikai. Jis jiems pagrodavo valsą, polkutę, jo dėka vaikai greitai pramokdavo šokti. Todėl jį ir praminė Muzikantu. Jo pomėgį groti armonika perėmė ir jo sūnus Stasys. Jį jau vadindavo Muzikančiuoku. Juozui Motiejūnui pravardę Grušala davė jo mama. Kartą, slėpdamasis nuo bausmės už išdaigas, jis įsilipo į didelę kriaušę ir ten pratupėjo tol, kol motinai atvėso pyktis ir noras jį bausti. Jai pasidarė gaila vaiko, kad nevalgęs pratupėjo kriaušėje apie pusę dienos. Ji ir pasakiusi: „Ak, tu mano grušala, lipk jau žemyn“.

Kaime buvo žmonių, kurių buvo vienodos pavardės ir vardai. Tuomet prie vardų pridėdavo tėvo vardą, pvz., Stasys Jatkauskas, Kazio, Stasys Jatkauskas, Martyno, arba vadindavo pagal žmoną – Vikcės Stasys.

Pabėržės kaimo žmonės buvo draugiški, nepavyduliaivo, o džiaugėsi vieni kitų sėkmėmis. Kai vykdavo derliaus valymo darbai, vieni kitiems talkindavo. Ypač atidūs buvo toms šeimoms, kuriose buvo ligonių.

Kaimo žmonės buvo darbštūs. Be žemės ūkio darbų, mokėjo ir amatų. Jatkauskai – Stasys, sūnus Martyno, ir Stasys, sūnus Kazio, buvo statybininkai. Ignas ir Stasys Jatkauskai, Kazio sūnūs, mokėjo kalvystės amato. Siuvėjų amatu vertėsi šie kaimo žmonės: Kazys Jatkauskas ir jo dukra Aleksandra, Elena Jatkauskienė ir Teodora Jatkauskienė. Kaimo audėjos buvo: Melanija Motiejūnienė, Marijona Jatkauskienė, Teodora Jatkauskienė. Šeimai šiek tiek uždirbdavo vestuvėse grodami broliai Petras ir Stasys Motiejūnai.

Mūrininko amato buvo pramokęs Ignas Motiejūnas. Iš moterų buvo ir žolininkių. Tai Marijona Jatkauskienė ir Kazė Bernotienė. Nuo išgąščio ir „rožės“ ligų užkalbėjimu gydė Marijona Jatkauskienė ir Veronika Jatkauskienė.

Kaimo žmonės skaitė laikraščius, knygas, kai kurie turėjo detektorinius radijo imtuvus.

Iš Pabėržės kaimo yra mokytojų. Tai Vlada Dalinkevičienė (Jatkauskaitė), kurios abi dukros pasirinko irgi mokytojo specialybę. Abi dukros savo darbe yra daug pasiekusios. Giedrė Kmitienė (Dalinkevičiūtė) – Vilniaus pedagoginio universiteto Botanikos katedros docentė. Antroji dukra – Vita Kvainickienė (Dalinkevičiūtė) – Zibalų pagrindinės mokyklos istorijos mokytoja metodininkė, skautų būrelio vadovė. Veronika Dubietienė (Jatkauskaitė) – biologijos specialybės mokytoja. Jos dukra Regina Balčiūnienė (Dubietytė) – Anykščių rajono Svėdasų Tumo-Vaižganto mokyklos mokytoja metodininkė.

Martyno Jatkausko du sūnūs išvyko į Ameriką. Vieno iš jų sūnus yra kunigas, o dukra – mokytoja.

Kazio Jatkausko anūkas Bernardas Jakiūnas yra inžinierius, o anūkė – Vida Puzinienė – mokytoja.

Įdomi buvo ir kaimo žmonių pedagogika. Blogo vaikų poelgio nepraleisdavo nesudraudę, nepaisydami, ar tai savas, ar kaimyno vaikas. O kaimo pasakorius Ignas Jatkauskas, pasakodamas vaikams apie visokius savo nutikimus, vis kažkaip sutapdavo su šio kaimo vaikų padarytomis išdaigomis. Kiekvienas vaikas tuose pasakojimuose atpažindavo ir save. Taip gražiai, įtaigiai sugėdydavo ir didžiausią kaimo išdykėlį. Vaikai stengdavosi savo išdaigų atsisakyti, kad kitą kartą dėdės Ignasiaus pasakojimuose neatrastų ir savęs.

Pabėržės kaimas į vienkiemius išsiskirstė apie 1936-uosius metus. Sodybų buvo 13. Stambiausi ūkininkai buvo Aleksandras Bernotas, kuris turėjo apie 13 ha žemės. Kiti turėjo po 6–8 ha.

Kaimiečiai malūno neturėjo, kiekvienas maldavo savo namuose įrengtomis girnomis. Vėliau pradėjo naudotis ir malūnais. Daugiausia tai duonai sumalti rugius, ragaišiui – kviečius. Malti grūdus veždavo į Pabradės arba į Musninkėlių malūnus.

Nors turėjo po nedaug karvių, bet pieną surinkdavo ir veždavo į Musninkų pieninę (apie 3,5 km).

Kaime parduotuvės nebuvo. Kai kurių prekių atveždavo Musninkų miestelio žydai. Jie supirkdavo iš valstiečių skudurus, linus, o atveždavo silkų, adatų, muilo, vinių ir kt. buityje būtinų prekių. Kitų prekių įsigyti važiuodavo į Musninkus, Širvintas. Maisto pirkti nereikėjo, nes viską pasigamindavo namuose. Net ir aprangai labai mažai ką pirko, nes ausdavo namuose drobes, vilnonius audinius ir iš jų siūdavo apatinius ir viršutinius drabužius, užvalkalus, paklodes, rankšluosčius ir kt. Kiekviena moteris mokėjo ir megzti. Todėl kojinių netrūkdavo. Vyrai gamindavo avalynę: klumpes, batus. Tačiau tai ne visi mokėjo. Gal kiek geriau šio amato buvo pramokę Stasys ir Ignas Jatkauskai.

Trys šio kaimo vyrai priklausė Lietuvos savanorių organizacijai, kurios centras buvo Musninkuose. Tai minėti Jatkauskai ir Dominykas Dikčius.

Jaunųjų ūkininkų rateliui, kurių centras buvo Musninkų miestelyje, priklausė Vlada Dalinkevičienė (Jatkauskaitė) ir Veronika Dubietienė (Jatkauskaitė). Jos dalyvaudavo žemės ūkio parodose, kurios vykdavo rudenį.

Paberžės kaimo žmonės, kaip jau anksčiau paminėta, buvo ne tik darbštūs, pareigingi, mokėsi įvairių amatų, bet mokėjo ir gražiai leisti laisvalaikį. Nors to laisvo laiko labai mažai būdavo, bet praleisdavo jį linksmai, turiningai. Geriausias kaimo pasakorius buvo jau minėtas Ignas Jatkauskas. Puikūs muzikantai buvo Petras ir Stasys Motiejūnai, o vėliau ir Stasio Motiejūno sūnus Stasys. Bažnyntiniame chore giedojo Teodora Jatkauskienė.

Mokyklos kaime nebuvo, tai vaikai eidavo mokytis į Markučių arba į Musninkų pradinės mokyklas. Po karo Musninkuose įsisteigė ir progimnazija. Tolesnius mokslus tęsdavo Širvintose, o aukštąjį išsilavinimą įgydavo Vilniaus aukštosiose mokyklose. Tačiau daugumai mokslai baigdavosi įgijus pradinį išsilavinimą.

Iš Paberžės kaimo tik vienas Stasys Jatkauskas buvo įkalintas Musninkų kalinėjime dėl politinių motyvų. Paleistas sunkiai sirgo ir mirė 59-erių metų.

Kadangi šio kaimo žmonės buvo mažžemiai, tai nebuvo labai turtingų, todėl sovietų aktyvistai jų nelietė, į Sibirą netrėmė.

Kolūkis buvo įsteigtas 1949-aisiais metais. Jį sudarė Paberžės, Kaimynėlių, dalies Markučių kaimo ir Šafárnės gyventojai. Pirmajam kolūkiui vadovavo Jonas Brašiūnas.

Vėliau maži kolūkiai buvo sujungti, sustambinti. Taip atsirado vienas stambus kolūkis, pavadintas Musninkų vardu. Šiam kolūkiui ilgai vadovavo A. Korablikovas. Vėliau kolūkio vadovai dažnai keitėsi. Jais buvo L. Kancleris, S. Garšva, J. Binkis ir paskutinysis – J. Brazaitis.

Žlugus sovietų valdžiai, subyrėjo ir Musninkų kolūkis. Susiorganizavo žemės ūkio bendrovės „Dobilas“, „Musė“, Viršūliškių, Juodonių. Bendrovės neilgai gyvavo, nes žmonės išsiskirstė atskirai ūkininkauti. Bendrovėse liko tik pensininkai ir tie, kurie buvo atvykę iš kitur ir čia neturėjo savo ar tėvų žemės.

Melioracija prasidėjo apie 1976-uosius metus. Po jos kaime liko tik dvi sodybos. Šiuo metu pagrindiniame Paberžės kaime neliko nė vienos sodybos. Dauguma gyventojų pasistatė namus Musninkų miestelyje, dar dalis išvyko kitur ieškoti buto, naujos sodybos arba išsikėlė pas vaikus. Šafárnėje liko abi Autukevičių sodybos.

Skaudu buvo žiūrėti, kai melioratoriai kasė griovius ir į juos vertė žydinčias obelis, vaiskrūmius, sodybų namų likučius. Užvertė ir šulinius, kuriuose niekad

netrūkdavo skanaus gėlo vandens. Kiekvienoje sodyboje buvo kasami šuliniai. Jų rentinius pagamindavo iš ažuolo gabalų. Vėliau buvo įleidžiami betoniniai žiedai. Tačiau skaniausias vanduo buvo tik iš to šulinio, kurio rentinys būdavo iš ažuolo.

Pabėržės kaimo žmonės mylėjo gamtą. Prie kiekvienos sodybos augo vaismedžiai, vaiskrūmiai ir įvairūs medžiai: liepos, klevai, beržai, uosiai.

Kai išsikėlė į vienkiemius, tai ir vėl sodino sodus. Geriausi sodininkai buvo Ignas Jatkauskas, Stasys ir Pranas Autukevičiai, Ignas Motiejūnas, Stasys Motiejūnas. Geriausias bitininkas visame valsčiuje buvo Pranas Autukevičius. Laukdavo kaimo vaikai, kada Pranas atidarys avilius ir kops medų. Vaišindavo visus, negailėjo medaus kaimynams. Jo pomėgį bitėms ir sodui perėmė sūnus Jonas Autukevičius. Jų sodybos nepalietė melioracija, tai sodas ir bitės liko senoje tėviškėje.

Naujose vietose išsikūrę Pabėržės žmonės vėl sodina medžius, vaismedžius. Prie kiekvieno namo – gėlynas. Musninkų miestelyje išsikūrusios Jono Jatkausko, Česlovo Dikčiaus, Igno Motiejūno, jų dukros Reginos, Jono Autukevičiaus, Teodoros Jatkauskienės šeimos vėl sodina medžius, vaismedžius, augina gėles. Gražiausios sodybos yra Česlovo Dikčiaus, Jono Autukevičiaus ir Jono Jatkausko. Jų darbščios žmonos ir marčios sodina gėles, tvarko aplinką. Šių ūkininkų šeimos neapleidžia ir atgautos žemės, išigijo technikos, augina galvijus, javus, daržoves.

Iš Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios ir parapijos istorijos

Stanislovas Buchaveckas

Apie Mūsų Musninkų Švč. Trejybės bažnyčią ir parapiją yra duomenų kituose šios knygos straipsniuose. Šiame nedidelės apimties straipsnyje, remiantis kunigo Nikodemio Švogžlio-Milžino rankraščiu „Muserninkų bažnyčios istorija“¹, Broniaus Kviklio daugiatomio veikalo knyga², Jadvygos Barbaravičienės paruoštu spaudai leidiniu³ ir kitais šaltiniais bei darbais, pateikiami kai kurie faktai, pavardės, skaičiai ir citatų fragmentai apie Musninkų bažnyčią ir parapiją. Plačiau ar siauriau supažindinama su XIX a. antrosios pusės ir XX a. Musninkų bažnyčios kunigais.

Muserninkuose pirmoji katalikų bažnyčia buvo pastatyta iki 1522 m.⁴ N. Švogžlys-Milžinas nurodė apytikrą 1500 m. datą, o galimais fundatoriais – Astikus (jų atšaka – Radvilos). Tas pats autorius rašė, jog

„apie 1555 m. Musninkų dvare Barborai Radvilaitei Goštautienei-karalienei Žygimantienei Augustienei pastatytas mūrinis paminklas – koplytėlė-obeliskas, liaudies pramintas „Barbora“. 1564 m. pirmoji Musninkų katalikų bažnyčia paversta kalvinų maldykla (išvirtėlis kalvinas Mikalojus Radvila Rudasis). Musninkų katalikų parapija liko be savo bažnyčios. Apie 1610 m. po kunigaikščių Radvilų Musninkų dvarą užvaldė garsioji didikų Kiškų giminė – ištikimi katalikai“⁵.

Tad reformacijos laikotarpis Musninkuose nebuvo ilgas. 1614–1615 m. pastatyta nauja medinė katalikų bažnyčia, kurios fundatorius buvo Stanislovas Kiška⁶. Atrodo, kad bažnyčios statybai panaudotos ir senojo bažnyčios pastato, stovėjusio prie Musės upės, dalys, kurias musninkiečiai volais atritino į miestelį. Kadangi S. Kiška bažnyčią aprūpino beneficija, jis laikomas ir bažnyčios steigėju. Bažnyčiai buvo užrašyti Čirkų, Draučių ir Vaitkūnų kaimai. 1642 m. beneficija buvo padidinta ir įsteigta altarija. 1779 ir 1782 m. laikotarpiu Musninkų bažnyčia suremontuota⁷.

XVII a. viduryje Musninkų parapija buvo daug didesnė. Vėliau jos plotas mažėjo. 1781 m. ši parapija turėjo 2293 parapijiečius⁸. Žinoma, kad XVIII a. pabaigoje klebonas išlaikė parapijiečių vaikų mokytoją. 1870 m. vėl atidaryta parapijinė mokykla. Kaip rašo N. Švogžlys-Milžinas, 1686 m. nuo Musninkų parapijos atsiskyrė gelvoniečiai, 1782 m. – čiobiškietiniai, 1787 m. – bagaslaviškietiniai, kurie „pasistatė savas bažnyčias ir įsteigė savas parapijas“⁹. Paskui Mūsų Musninkų parapijos ribos nesikeitė iki 1920 m., kuomet prie Máišiagalos parapijos buvo pri-

¹ Milžinas. *Muserninkų parapijos istorija* (rankraštis) (toliau – MPI), Kernavė, 1973.

² Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija*, Chicago, 1987, t. 6.

³ Musninkų parapijos istorija (spaudai parengė J. Barbaravičienė), *Širvinta*, 1989, lapkr. 16 – gruodžio 2.

⁴ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija*, t. 6, p. 268; Misius K., Šimkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinytas)*, Vilnius, 1993, p. 93.

⁵ Milžinas. *PMI*, p. 178.

⁶ Misius K., Šimkūnas R. *Ten pat*, p. 93.

⁷ *Ten pat*; Milžinas. *PMI*, p. 160; Kviklys B. *Ten pat*, p. 268.

⁸ Galvosienė M. Musninkų mokyklos istorija, *Širvinta*, 1990, bal. 12; Milžinas. *PMI*, p. 99.

⁹ *Ten pat*.

skirti keli kaimai, po kovų su Lenkijos kariuomene likę už Lietuvos Respublikos ribų. Musninkų parapija, kuri iki tol priklausė Vilniaus vyskupijos Pabáisko dekanatui, buvusi priskirta įkurtos Kaišiadorių vyskupijos Širvintų dekanatui¹⁰.

1694 m. Musninkų parapijoje prie bažnyčios buvo įsteigta **Rožinio (Rožančiaus) brolija** (konfraternija)¹¹. Jos tuometinis visas pavadinimas, kurį musninkiečiai žinojo gerai, buvo *Dievo Motinos Ražončinės (Rožančinės) brolija*. Savo gyvavimo pradžioje jos aristokratiškų narių buvo vadinta ir *Marijos Respublika* (Mariana Republica)¹². Tai buvo dvarininkų ir lenkiškai kalbančios aukštuomenės religinė draugija, musninkiečių joje buvo nedaug. Brolija turėjo knygą, į kurią įrašydavo savo narius – rožančininkus, Didžiąją ir Mažąją vėliavas, kanceliariją, kasą, rinko įvairius savo brolijos pareigūnus. Brolijos nariai rinkdavosi į vadinamąsias sesijas ar seimus, atlikdavo iškilmingus ceremonialus. Per Rožinio (Rožančiaus) atlaidus – metinę brolijos šventę – į Musninkus suvažiuodavo brolijos nariai iš Kernavės, Širvintų, Máišiagalos, Tráku, Vilniaus ir kitų vietovių. Musninkų rožančiaus brolija turėjo savo lobyną (nežinia, kur jis dingo, išliko tik jo daiktų sąrašas) ir globojo Musninkų bažnyčioje kabojusią savąjį Dievo Motinos Rožinės (Rožančinės) paveikslą. Svarbus vaidmuo teko brolijos choro giedotojams, kapelos muzikantams, būgnininkams ir kitiems atlikėjams. Į aristokratiškas iškilmes ir vaišes buvo renkamosi iki Lietuvos ir Lenkijos valstybės žlugimo (1795 m.). Paskui caro valdžia uždraudė *Marijos Respublikos* veiklą. Vėliau kurį laiką dar veikė pradinės struktūros Rožančiaus brolija, buvusi gerokai demokratiškesnė. Brolijos narių knygoje, kurioje paskutinis įrašas atliktas 1845 m., atsirado ir lietuvių valstiečių pavardžių. Kiti knygos lapai buvo tušti. XIX a. veikiausiai nebuvo griežtesnės narystės. Vis dėlto kadaise garsios Musninkų rožančiaus brolijos tradiciją stengtasi palaikyti. Musninkų parapijiečiai jungėsi į vadinamuosius *Gyvojo rožančiaus vainikėlius*. Brolija minima vėlesniuose bažnyčios inventoriuose, tačiau į 1918 m. inventorių jau nebuvo įrašyta¹³.

Iš vyskupijos konsistorijai įteiktos 1849 m. anketos sužinome, kad tuomet Musninkų parapija turėjo 2700 parapijiečių. Jie apibūdinti kaip „*ramūs, dievobaimingi, maldingi ir švelnaus būdo*“¹⁴. Tais metais Musninkų bažnyčiai priklausė 24 valakai dirbamos žemės, 8 valakai miško. Prie bažnyčios buvo špitalė. Iš vertingesnio bažnyčios inventoriaus minima monstrancija ir trys arnotai. Kaip puošmenos paminėti altoriai. Apibūdinti ir varpai. Didžiojo varpo, išlieto 1707 m., svoris – 7,5 pūdo. Antrasis pagal dydį varpas buvo pagamintas 1678 m. ir svėrė 3 pūdus. Seniausias buvo 1,5 pūdo varpas, išlietas 1696 m. Mažiausias varpas buvo pagamintas 1786 m. Minima ir tebeveikianti Dievo Motinos Rožinės brolija. Nurodoma, kad parapijoje kasmet būna atlaidai („festai“). Dievo Motinos Rožinės (Rožančinės) atlaidai rengiami nuo 1694 m. Švč. Trejybės atlaidai vyksta nuo 1781 m. Po Švč. Trejybės atlaidų nuo 1836 m. vykdomos 40 valandų pamaldos¹⁵. Reikia pažymėti, kad, be šių atlaidų, įvairiu laiku Musninkų parapijoje vyko Švč. Mergelės Marijos nekaltojo prasidėjimo ir Viešpaties atsimainymo atlaidai.

Bažnyčios architektūroje svarbių pokyčių įvyko XIX a. viduryje. Anot Sigutės Imbrasaitės, po 1831 m. sukilimo

¹⁰ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija*, t. 6, p. 26.

¹¹ Jurkštas V. P. Musninkų respublikos kantoriai, *Krantai*, 1990, birželio mėn.

¹² *Ten pat.*

¹³ Milžinas. *MPI*, p. 101–118.

¹⁴ *Ten pat.*, p. 161.

¹⁵ *Ten pat.*, p. 158–161.

caro valdžios represijos nepalaužė katalikų bažnyčios atsparumo. Ji neprarado ir ūkinės statybos užsakovo vaidmens¹⁶. Naujo bažnyčios pastato reikėjo ir Musninkams, nes čia stovėjusi medinė bažnytėlė buvo tarnavusi jau daugiau kaip du šimtus metų.

1855 m. **kun. Ignacas Narkevičius** (kunigavęs Musninkuose 1840–1861 m. ir čia palaidotas) pradėjo statyti naują mūrinę Musninkų bažnyčią. Reikalingas lėšas surinko parapijiečiai, daugiausia aukojo dvarininkas Mykolas Podberekis. Prieš būsimą statybą buvo sudaryta sutartis su kareivių Motiejumi Pachatnu (iš Malinūvkos kaimo), kuris darbams pasitelkė dešimties mūrininkų būrį¹⁷. Mirus kun. I. Narkevičiui, toliau naują bažnyčią statė **kun. Bogumilas Novickis** (1861–1864) ir **kun. Jurgis Sudmin-tas** (1864–1865). Pastatas buvo sumūrytas per vienuolika metų. Beveik pastatyta naujoji miestelio bažnyčia pašventinta 1865 m. pavasarį¹⁸.

Didelius išbandymus Musninkų kunigams ir parapijiečiams teko patirti caro valdžiai numalšinus 1863 m. sukilimą. XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais ir XX a. pradžioje musninkiečiai priešinosi ne tik lietuvių spaudos draudimui, bet ir nuo caro valdininkų, siekusių surusinti Lietuvą, bei lenkų polonizatorių užmačių gynė lietuvių kalbą. Reikia pabrėžti, jog tuomet musninkiečiams pasisekė, nes jie turėjo klebonus, puoselėjusius lietuvių kalbą. Todėl lietuvių tautiniam atgimimui pritarė ar prijautė daugelis Musninkų parapijos katalikų.

Ilgiausiai, net 34 metus (1865–1899), Musninkų bažnyčios klebonu buvo **kun. Laurynas Staševičius-Stasiūnas** (gim. 1829 m., atrodo, Gegužinės apylinkėse), kuris Musninkuose buvo ir palaidotas. Šis dvasininkas baigė statyti ir įrengti naują bažnyčią. Bažnyčios apdailos ir meninio dekoravimo darbai vyko iki 1873 m. 1881 m. stogas vietoj malksnų buvo uždengtas skarda. 1892 m. meistras Juozapas Radavičius įrengė vargonus¹⁹. Musninkų Dievo namai reikalingus daiktus gaudavo iš mecenatų ir kitais įvairiais būdais. Štai 1869 m. į Musninkų bažnyčią iš cerkve paverstos pijorų Dūkštų katalikų bažnyčios pavyko pervežti mišiolą, klausyklą ir 14 didelių cinko žvakidžių. O 1874 m. Pranas Braziūnas (iš Vėšnialaukio kaimo) bažnyčiai padovanojo 42 sidabro rublių vertės sietyną. 1893 m. pats klebonas už-

Musninkų bažnyčia.

Apie 2000 m.

*J. Barbaravičienės
nuotr.*

¹⁶ Imbrasaitė S. *Musninkų švč. Trejybės bažnyčia* (Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto studentės kursinis darbas), p. 16.

¹⁷ Jankevičienė A. *Musninkų bažnyčia*, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 294.

¹⁸ Milžinas. *MPI*, p. 38.

¹⁹ Jankevičienė A. *Musninkų bažnyčia*, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 1, p. 294.

veisė Musninkų klebonijos sodą²⁰. Be to, kun. L. Staševičius-Stasiūnas įtvirtino Musninkų bažnyčioje lietuviškas pamaldas. Tačiau turėjo atsižvelgti ir į lenkų kalbos šalininkus: kartais, baigęs lietuvišką pamokslą, pasakydavo ir lenkišką. Pavyzdžiui, 1893 m. Musninkų bažnyčioje pamokslai buvo sakomi ir lietuvių, ir lenkų kalbomis²¹.

Kunigas L. Staševičius-Stasiūnas mirė Senuočiuose Trakuose, bet jo palaikus musninkiečiams buvo leista parsivežti į Musninkus. Tuo rūpinosi ir parapijiečiai, ir mirusio kunigo darbų tęsėjas **kun. Juozas Šimkūnas**, klebonavęs Musninkuose 1899–1909 m. Jis taip pat lietuvių tautinio atgimimo veikėjas, toliau skatinęs musninkiečius viešajame gyvenime vartoti lietuvių kalbą, juos „*įdrąsino lietuviškai kalbėti poterius*“ ir pirmasis ėmė lietuviškai rašyti bažnyčios kroniką. Kun. J. Šimkūnas 1907 m. į Musninkus vizituoti atvykusį Vilniaus vyskupą baroną fon Ropą kalbino tik lietuviškai. Mokyti parapijiečius lietuvių kalbos jam padėjo literato ir kiti gabumai (buvo parengęs lietuvių kalbos gramatiką). Kun. J. Šimkūnas (gim. 1862 m. Kamajų parapijoje, mirė 1832 m. Asavoje) ir Musninkų parapijoje steigė lietuviškas mokyklas. Lietuvybę parapijoje gaivinęs klebonas per kelerius metus (iki 1907 m.) dar labiau išgražino bažnyčią ir jos šventorių: atnaujino ir išdekoravo visus altorius, bažnyčią apšvietė lempomis, įrengė naują Kryžiaus kelią (*stacijas*) ir naują Dievo Motinos Rožančinės paveikslą ir kt. Tuomet bažnyčiai labiau galėjo padėti ir turtingesni ūkininkai. Štai 1909 m. Petras Rožinskas (iš Kaimynėlių kaimo) savo lėšomis (225 rb) parvežė iš Vilniaus Leono Perkausko (Perkovskio) dirbtuvės Kryžiaus kelio gipsines stotis²². Tačiau tiek vyskupui fon Ropui, tiek jo įpėdiniui valdytojui kun. K. Michalkevičiui nepatiko kun. J. Šimkūno veikla įtvirtinant lietuvių kalbą. Dėl to buvo iškeltas į nutautėjusią Geranainių parapiją. Čia kunigas toliau tęsė lietuvybės gaivinimo veiklą, steigė lietuviškas mokyklas, platino lietuviškus laikraščius ir pan.²³

Lietuviška veikla pasižymėjo ir 1909 m. į Musninkus paskirtas **kun. Aleksas Racevičius** (gim. 1871 m. Žiezmarių parapijoje, mirė 1956 m. Vilūnuose). Jis tarp musninkiečių taip pat platino lietuviškus laikraščius, steigė mokyklas, kuriose vaikai mokėsi lietuvių kalbos, kaimuose rengė vaidinimus, sueigas. Įsteigė blaivybės draugiją. Tad kun. A. Racevičius vėlgi neįtikėjo dvasinei vyresnybei ir jau 1912 m. buvo perkeltas į Stakliškes, paskui net 37 metus kunigavo Punioje.

1912 m. iš Varėnos į Musninkus buvo atkeltas **kun. Vincentas Valavičius**. Po šešiasdešimties metų N. Švogžlys-Milžinas parašė, kad V. Valavičius, vikaraudamas pas Valkiniškų kleboną, išymųjį lietuvininką kun. Silvestrą Gimžauską, „*išmoko Lietuvos istorijos, pažino lietuviškąjį tautinį atjaunėjimą* (V. Valavičius gimė lenkiškai kalbančioje šeimoje – S. B.) – *ir visam gyvenimui patapo susipratęs vilnietis lietuvis kunigas*“²⁴. Tačiau vėliau Musninkuose, kaip matyti iš pateikiamų to meto spaudos publikacijų, kun. V. Valavičius nesugebėjo suvokti caro valdžios laikotarpio pabaigoje pakitusių viešojo gyvenimo sąlygų ir visuomenės poreikių, todėl negalėjo tinkamai atlikti katalikų bažnyčios klebono misijos. Apie tai nerašydamas, bet tarsi teisindamas jo neilgo kunigavimo Musninkuose nesėkmes, N. Švogžlys-Milžinas pridūrė:

„*Tik lėtas, ramus, neutralus ir taikingas buvo Vincento Valavičiaus būdas, todėl jis niekur aktyviau lietuviškai nepasireiškė, o buvo la-*

²⁰ Milžinas. *MPI*, p. 156.

²¹ Žemaičių ir Lietuvos apžvalga, 1894, nr. 20, p. 156.

²² Milžinas. *MPI*, p. 157.

²³ *Ten pat*, p. 58–65.

²⁴ Milžinas. *MPI*, p. 70.

*bai uolus, pareiĝingas ir pavyzdingas baŝnytinis kunigas. Didis varguolių mylėtojas ir liaudies prietelius. Katalikai visur jį labai gerbė*²⁵.

Iš to meto periodikos šaltinių matyti, kad V. Valavičiui nepavyko išlaviruoti tarp Vilniaus vyskupijos baŝnytinės vyresnybės, kurioje vyravo prolenkiškos tendencijos, nurodymų ir lietuvių kalbai ištikimų parapijiečių nuostatų. Galbūt jam buvo sunku perprasti tautinius, politinius ir ideologinius pokyčius, kurie vyko to meto visuomenėje. Beje, pasak prof. Vytauto Merkio, V. Valavičius polonizatoriaus reputaciją buvo įgijęs jau Varėnoje²⁶. Kad šiam klebonui „nemaŝai rūpi lenkystės reikalai“, rašė ir B. Kviklys²⁷.

Apie 1912 m. dėl pamaldų kalbos kilusius nesutarimus, prasidėjusius V. Valavičiui atvykus į Musninkus, daug rašyta tuometinėje lietuvių spaudoje. Iš pradžių – tik nedidelės ŝinutės. 1914 m. jau didesniame „Vilties“ laikraščio straipsnyje rašyta (kalba netaisyta):

„Iš senų senovės Musninkų parapijoje visos pridedamosios pamaldos buvo atliekamos lietuvių kalba. Lenkiškai būdavo kas ŝventadienis skaitoma evangelija, pamokslas gi sakomas į kelintą ŝventadienį klebono nuoŝiūra. 1912 m. balandŝio mėn. Musninkuose buvo paskirtas kun. V. Valavičius ir tuoj prasidėjo lenkinimo darbas.

Pirmiau kun. Valavičiaus atsiveŝtas tarnas vargonininkas Krimas ŝventadieniais ir turgaus dienomis pradėjo skelbti ŝmonėms, kad naujai atkeltas klebonas norįs padaryti gerą tvarką baŝnyčioje: būsią įvestos lenkiškos pamaldos, kurios padarysią ŝmones laimingais ir galingais. Pasak to lenkininko ŝodŝių, kurie liksią lenkais, tie būsią tikri katalikai ir laimingi, kurie liksią lietuviais, tie virsią pravoslavais. Netrukus pats kun. Valavičius per tą savo vargonininką ŝaukė iš visos parapijos po du vyru iš lietuvių ir „lenkų“ pusės, taigi iš viso 4 ŝmones, kad jie ateitių pas kleboną pasitarti dėl įvedimo naujos tvarkos baŝnyčioje. Kas atstovavo „lenkus“, nežinia, iš lietuvių gi pusės nuėjo pas kleboną Vincas Dubietis iš Dubių kaimo ir Juozas (Jurgio sūnus) Kancleris iš Kaimenėlio. Atėjusiuoju paklausė, kam klebonas juodviejų reikalavęs. Klebonas paklausė, kas juodu esą, lenku ar lietuviu. Juodu atsakė, kad lietuviu ir kad jų parapijoje kitokių ŝmonių ir nėra. /.../.

Po ŝito pasikalbėjimo su įgaliotiniais klebonas netrukus ŝventadienį paragino baŝnyčioje iš sakyklos paskirtą dieną iš kiekvienos parapijos kiemo (kaimo) ateiti klebonijon po du vyru pasitarti dėl įvedimo baŝnyčioje lenkų kalba pamaldų.

Pavadintieji atvyko. Jiems klebonas pranešė, kad naujos tvarkos įvedimo reikalu čia būsią padarytas sąrašas.

Po klebono ŝodŝių vienas iš atėjusių S. Ališauskas riktelėjo: „Reikia pagaliais duoti tiems lietuviams, kurie nesutinka lenkiškas pamaldas įvesti“.

²⁵ Ten pat, p. 71.

²⁶ ŝr. ŝioje knygoje V. Merkio str. „Lietuvių kalbos vartojimo baŝnyčioje ir lietuviškos spaudos plitimo sąsajos 1870–1914 m.“.

²⁷ Kviklys B. *Lietuvos baŝnyčios*, t. 6, p. 269.

Prasidėjo susirašymas: vieni rašėsi lietuviais, kiti sakė: „Kaip klebonas nori, taip užrašyk“, o kai kurie prašė juos lenkais užrašyti. Pabaigus sąrašą, klebonas pasakė susirinkusiems: „Dabar eikite paskui manęs, kur aš jus vesiu“. Klebonas ėjo pirmas, žmonės paskui jį. Ir taip atėjo prie varpinės (paskui klebonas, liepęs pasitarti, varpinės duris užrakino – S. B.) /.../. Ir čia pat varpinėje buvo išrinkti iš abiejų pusių įgaliotiniai: iš lietuvių pusės augščiau minėtuoju Vincas Dubietis ir Juozas Kancleris, ir dar Mikalojus Jurkūnas iš Vindeikių; iš tariamųjų lenkų pusės išrinko P. Simanavičių iš Vileikiškių, Antaną Boreiką iš Musninkų ir Mačiulskį iš Žarnavagių. Išrinkę įgaliotinius, uždarytieji pradėjo brazdenti duris, kad klebonas išleistų /.../. Tada klebonas atidarė varpinės duris ir išrinktiesiems įgaliotiniams liepė eiti paskui jį klebonijon. Nuėjusiems vėl išrodinėjo reikalingumą įvest lenkų kalba pamaldas. Tariamųjų lenkų įgaliotiniai sutiko, lietuvių – ne, remdamiesi tuo, kad parapijoje visi esą lietuviai. Taip ir atsiskyrė.

Po šio žygio žmonės, matydami, kad klebonas kun. Valavičius, agituodamas už lenkybę, bereikalingai tik juos gaišina ir vargina, nepoilgam savo įgaliotinius V. Dubietį ir J. Kanclerį pasiuntė vykti į Vilniaus Vyskupijos Valdytoją²⁸. Atkeliaavusiu Vilniun, juodu Valdytojui pranešė, kad naujai atvykęs klebonas ardąs tvarką bažnyčioje, keliąs neramumą parapijoje ir prašė Valdytoją padaryti tvarką. Valdytojui paklausus, kokios tvarkos jie nori, įgaliotiniui atsakydamu, prašė palikti tokią tvarką, kokia jų parapijoje buvo iš seniausių laikų. Valdytojas betgi, niekuo skaudžiamus lietuvius neužstojęs, atleido juodu be nieko²⁹.

Vėliau kun. V. Valavičius siūlęs išrinkti naujus parapijos įgaliotinius, bet lietuviai nesutikę. Įtampa tarp parapijiečių ir Musninkų katalikų bažnyčios klebono bei lenkų kalbos vartojimo bažnyčioje šalininkų neatslūgo ir 1913 m. Tų metų vasarą kun. V. Valavičius važinėjo po parapiją, sudarinėdamas jam pritariančių žmonių sąrašą (anot „Vilties“ str. autoriaus, „žinoma, stengėsi kuo daugiau lenkais surašyti“). Apie tolesnį konfliktą „Viltis“ rašė taip:

„Surašinėdamas ir jau padaręs sąrašą, klebonas vis skelbė, kad lenkais daug daugiau susirašę, kaip lietuviais. Pastaruoju laiku (jau 1914 m. – S. B.) lenkininkuose buvo jaučiamas bruzdėjimas³⁰ /.../. Bet dar anksčiau, kovo 16 d., klebonas iš sakyklos pranešė, kad „ateinantį sekmadienį pamaldos jau būsiančios grynai lenkiškai ir kad tą dieną lietuviškai niekas nė balso nedrįstų parodyt, nes kuris pasipriešinsiąs, tas nebūsiąs išpažinties priimtas. Be to, lietuviai dar baidyta areštavimu, jei pasipriešinsiąs. Penktąjį gavėnios sekmadienį dideli žmonių būriai, ypač iš gretimos Kernavos

²⁸ Tuometinis vyskupijos valdytojas buvo kun. K. Michalkevičius.

²⁹ Pr. (cituojamo straipsnio autoriaus santrumpa – S. B.), Lenkininkų žygiai Musninkuose, *Viltis*, 1914, nr. 70, p. 2–3.

³⁰ Lenkiškų pamokslų šalininkai pasiuntė vyskupijos valdytojui prašymą, kuriame siūlė pamokslus lietuvių kalba sakyti tik kas trečią sekmadienį.

parapijos, traukė Musninkuosna, tikėdami pamatyti triukšmo bažnyčioje. Bet lietuviai, gerbdami vietos šventumą, triukšmo bažnyčioje nekėlė, visiškai ją atiduodami lenkininkų sauvaliai. Lenkininkai, neturėdami giedotojų, nugirdė vieną iš lietuvių, kad jis lenkiškai giedotų. Tasai tą dieną ir „pramatoriavo“ giedojimams lenkiškai. Tą dieną be pamokslų buvo lenkiškai ir adoracijos, o pamaldų pabaigoje „lenkai“ užgiedojo „lenkiškai“. /.../ To šiam akiplėšriam lietuvių reikalų paniekimui, Musninkų parapijonys pasiuntė 13 žmonių Vilniun į Valdytoją teisybės ieškotų. Vilniun atvyko jie kovo 27 d. Valdytojas jiems pranešė jų nepriimsiąs ir nusiuntė į savo sekretorių. Delegatai prašė sekretoriaus, kad jis paprašytų Valdytoją grąžinti senąją tvarką, nes kitaip jie kreipsiasi į pasaulinę vyresnybę. Sekretorius atsakė, kad tokia nauja tvarka jų bažnyčioje esanti įvesta ministerio įsakymu ir, jei nori, tai gali kreiptis“³¹.

Toliau Musninkuose dramatiškų įvykių išvengti nebepavyko. Musninkų parapijos lietuvių įgaliotiniams ieškant minėto caro ministro įsakymo, nei kun. V. Valavičius, nei jo šalininkai parapijoje minimo dokumento taip ir neparodė. Galiausiai lietuviams buvo pasakyta, kad „tasai dokumentas brangiai kainavęs, naujos tvarkos įvedimą patvirtinusi Valstybės Dūma, o išsirūpinęs tą dokumentą naujas bajoras Lednickas, pereiniais metais pirkusis Bartkuškių dvarą“³².

Kunigas V. Valavičius sutiko su lietuviškomis pamaldomis 1914 m. kovo 30 d., Verbų sekmadienį. Tačiau, kaip toliau rašoma straipsnyje, kai „lietuviai giedoriai ant viškų, pagiedoję valandas, buvo jau bepradedę rožančių giedoti, atėjo ant viškų klebonas ir pradėjo giedančiuosius kolyti pagonais, galvijais ir varyti iš bažnyčios šūkaudamas: „Von iš bažnyčios, karčiamon lietuviškai giedoti“. Negana to, dar pradėjo giedorius kumščiomis daužyti ir stumdyti... /.../“³³. Tądien religinės apeigos buvo sutrikdytos. Įskaudinti „lietuviai vėl paprašė kleboną parodyti raštą, kuriuo pasiremdamas jis įvedęs bažnyčion naują tvarką. Tuomet kunigas, nuėjęs zakristijon, atsinešė popierį, kuriame pasak jo buvęs parašytas įvedimas lenkiškų pamaldų perpus su lietuviškomis“³⁴. Parapijiečiai ant rašto pasigedo antspaudo...(atrodo, tai tebuvo vyskupijos valdytojo K. Michalkevičiaus aplinkraštis arba vėlesni raštiški nurodymai). Paskui dar bandyta išlaikyti bažnyčiai priderančią rimtį, buvo einama aplink bažnyčią. Tačiau, kai klebonas išgirdo lietuviškai giedant „Pulkim ant kelių“, „liepė užgesyti žvakes, nusimetė bažnytinčius rūbus ir visai išėjo iš bažnyčios sakydamas, kad jeigu giedosią lietuviškai, tai jis šiandien Mišių visai nelaikysiąs“³⁵.

Tad kunigas V. Valavičius, stengdamasis įvykdyti savo vyresnybės nurodymą įvesti pamaldas lenkų kalba, pakenkė savo autoritetui. Dar kelių klebono ir jo šalininkų susikirtimų su parapijiečiais lietuviais būta 1914 m. vasarą. Apie tai irgi rašė „Viltis“:

„Per Dievo Kūno šventę, birželio 12 d., po vakarinių pamaldų, lietuviams begiedant lietuviškai bažnyčioje, išėjo iš zakristijos kurgiūs-ateivis (ne nuolatinis Musninkų parapijonis) Stasys Gasparavičius komžoje, pilnomis žabarų rankomis ir ėmė daužyti lietuvius: Ste-

³¹Pr. Lenkininkų žygiai Musninkuose, *Viltis*, 1914, nr. 70, p. 3.

³²Santykiai su lenkais, *Viltis*, 1914, n. 72, p. 2.

³³Ten pat.

³⁴Ten pat.

³⁵Ten pat.

paniją Vitkūnienę mušė per galvą, paskui kapojo Rozaliją Kanclerienę, Stasę Jankunytę, Filimoną Jankunytę ir kitas. Taip pat Jurgis Olšauskas priejęs prie giesmininkų, kumščiomis mosuodamas grasė, ir koliojo lietuvius, varydamas lauk iš bažnyčios. Paskui prie jų prisidėjo dar trečiasis Peliksas Simanavičius ir ketvirtasis A. Boreika. Visi jie stumdė lietuvius ir kurstė moteris lenkbernes mušti lietuvius. Lietuvius koliojo ir žabaraus kapojo Marcijonė Griškevičienė, Oršulienė, Marija Pilipavičienė iš Viršuliškių dvaro ir senieji Musninkų parapijon atsikėlusį malūninkienė Dambrauskienė³⁶.

Šie įvykiai negalėjo vykti be klebono V. Valavičiaus pritarimo ir skatinimo. Dar vieną konfliktą klebonas išprovokavo 1914 m. birželio 22 d.:

„Klebonas Valavičius, išėjęs su Mišiomis, paskaitė nuo altoriaus evangeliją (lietuviškai ir lenkiškai), o paskui pasakė lietuvišką pamokslą. Jame išvedžiojo, kad lietuviai turi melstis viena prigimta kalba ir imti pavyzdį iš žydų, kaip kad aniejai vienoda kalba meldžiasi. O jeigu drįsį kitioniškai, tai būsią atskalūnais ir per amžius būsią pekloje. „Girdėjote, sakė klebonas, kaip kitose parapijose lietuviams dedasi. Tad ir čia jums taip gali atsitikti. Tik paskui nepykite, kad aš taip padariau“. Pabaigęs pamokslą pradėjo laikyti skaitytines mišias. Lietuviai kaip visados giedodavo, taip ir šįkart užgiedojo giesmę į šv. Sakramentą. Išgirdęs tai, kun. Valavičius metė mišias ir nubėgo nuo altoriaus, o klebono viešnia Janina Kazlauskaitė šoko ant lietuvių giesmininkų ir pradėjo juos lenkiškai kolioti, kacapais, burliokais, mariavitais, atskalūnais ir nagais kibo už krūtinės Stepanijai Vitkūnienei. Kitas gi kunigo Valavičiaus svetys vyriškis, matyt, pasipiktinęs tokiu Kazlauskaitės darbu, sulaikė ją, atitraukė nuo lietuvių ir vedė zakristijon; Kazlauskaitė gi įnirtusi spiegė, rankomis mosavo, koliojo ir vis norėjo ištrūkti ir dar lietuvius užpulti. Paskui ją išvedė laukan... /.../³⁷.

Tądien minėta J. Kazlauskaitė su felčeriu Jonu Vancevičium ir Bareikiškių kaime gyvenančiu Kazimieru Stankevičiumi bandė sukurstyti prieš lietuviškas pamaldas nusistačiusias musninkietes, kad jos išprovokuotų didesnes „riauses“ tuo metu, kai lietuviai eis iš Musninkų bažnyčios. Tačiau daug „riaušininkų“ tada neatsirado, pabijota ir netoliese buvusio uridninko. Tad muštynių tą kartą išvengta. Tik lietuviškai giedojusieji buvo apšaukti.

Tačiau įtampa Musninkų parapijoje neatslūgo. Panašūs dalykai, kai, pradėjus giedoti lietuvių kalba, Musninkų bažnyčioje kildavo triukšmas, prasidėdavo įžeidinėjimai ir stumdymasis, pasikartojo ir vėliau. Taip atsitiko ir 1914 m. liepos 6 d. Tad „Vilties“ laikraščio straipsnio pabaigoje niūrokai buvo apibendrinta:

„Ir liūdna žiūrėti į šiuos sukvoilintus lietuvius ir lietuves, kurie lenkiškai neišmano nė giedot, nė kalbėt žmoniškai, ant savo bro-

³⁶Ten pat, nr. 157, p. 2.

³⁷Ten pat, p. 3.

lių įnirtę taip, kad puola juos mušti ir draskyti. Tai puikus lenkų „kultūros“ Lietuvoje pavyzdys. Kol lenkybės apaštalo (kun. V. Valavičiaus – S. B.) čia nebuvo, tai viskas ramu buvo. Bažnyčia buvo tikrais Dievo namais, musninkiečių dievotumas buvo apylinkės pavyzdžiu. O dabar kas darosi. Dievo namai išniekinti, neramumas sukeltas, aplenkintieji į lietuvius žiūri vilko akimis ir gatavi juos pasitikę sumušti. Buvo atsitikimas, kad įkaušęs tėvas paklausė savo sūnaus, ar jis lenkas ar lietuvis. Tasai juokaudamas atsakė, kad lietuvis – ir už tai tėvas smarkiai savo paties sūnų sumušė. Tai kokios tokelės“³⁸.

Gal spaudoje kai kas ir buvo sutirštinta, bet aprašytais esminiais dalykais turime tikėti. Dabar tie praeities įvykiai mums atrodo kiek juokingi, juolab kad musninkiečiams pavyko išvengti kruvinų susidūrimų. Tačiau taip jau rutuliojosi vietos istorija...

Be abejo, tokia katalikų bažnyčią žeminanti padėtis Musninkuose ilgai negalėjo tęstis. Bažnytinė vyresnybė turėjo pakeisti kleboną. Tai įvyko tais pačiais 1914 m. Paskui kun. V. Valavičius (1858–1939) klebonavo Kazókiškėse, Palómenėje, kurioje mirė ir buvo palaidotas.

Paskutiniaisiais caro valdžios mėnesiais (1914 m. pabaigoje ir 1915 m.) Musninkuose klebonavo **kun. Liudvikas Kardelis (1884–1918)**. Jis mirė jaunas. Palaidotas Musninkų bažnyčios šventoriuje.

Kunigas L. Kardelis, anot kun. N. Švogžlio-Milžino, 1914 m.:

„Su pamaldomis ir laiminimais išlydėjo mobilizuotus lietuvius musninkiečius į rusų kariuomenę – į frontą, į apkasus, į nežinomą likimą“³⁹. Kitų metų (1915) rudenį „su musninkiečiais matė besitraukiančią rusų kariuomenę ir bėgančią iš Lietuvos rusų caro valdžią“. Paskui per kaizerinių vokiečių okupaciją „kartu su savo mieliais broliais lietuviais musninkiečiais kentėjo Didžiojo karo 1914–1918 m. vargus, badmetį, ligas, epidemiją“⁴⁰.

Neatsispyrė šiltinei ir jauno kunigo organizmas:

„1918 m. vasario mėn., šaltyje ir snieguose, nakties metu, kun. Kardelį paskutinį kartą nuvežė pas šiltinę mirštantį parapijietį. Nuvažiavo, aprūpino, čia pat pasimeldė už jo akyse mirštantį ir mirusį – ir jo jau nepalaidojo. Patsai apsikrėtė čionai šiltine. Atvežtas namo klebonijon atgulė patalan ir kitą dieną mirė (1918 m. vasario 16 d. – S. B.)“⁴¹.

Kunigaujant L. Kardeliui, tebegaliojo Vilniaus vyskupijos administratoriaus kun. K. Michalkevičiaus įsakymas dėl lenkiškų ir lietuviškų pamaldų. Jos

³⁸ Ten pat.

³⁹ Milžinas. MPI, p. 75.

⁴⁰ Ten pat, p. 74.

⁴¹ Ten pat, p. 76.

Musninkų bažnyčioje vyko pakaitomis. Tačiau tautinės ir kalbinės aistros buvo kiek aprimusios. Tam įtakos, be abejo, turėjo ir su kaizerinės okupacijos spauda susiję nepritekliai, skatinę parapijiečius švelninti nesutarimus, ieškoti kompromiso. Atrodo, jog kun. L. Karde-liui geriau nei jo pirmtakui pavyko sutarti su visais parapijiečiais. Klebonas vaikus tikybės mokė ir lietuviškai, ir lenkiškai. Tad Vindeikių lietuviškos mokyklos mokytojas Kazimieras Ramanauskas 1916 m. apie kunigą rašė, jog jis „*tautišku atžvilgiu žmogus, galima pasakyti, nieko nereiškiantis*“⁴². Tokia nuomonė apie kleboną rodo, kad dalis musninkiečių, prisimindami aktyvią kun. J. Šimkūno lietuviybės veiklą, ir iš kun. L. Kardelio tikėjosi didesnės pagalbos priešinantįs polonizacijai. Tuomet Musninkuose kurį laiką veikė pradžios mokykla lenkų dėstomąja kalba.

Kunigui teko atsižvelgti į lenkų kalbą proteguojančių dvarininkų įtaką. Pasak K. Ramanausko, „*Daugiausia lenkiška agitacija atsižymėjo dvarponis Podbereskis ir panelės Sesickaitės. Agitacija pareina dalinimu agitatoriškų brošiūrų*“⁴³. Minimas dvarininkas Podbereskis ne tik išlaikė Musninkuose kurį laiką veikusią lenkišką mokyklą, bet ir buvo valsčiuje įsteigęs Lenkų rėmimo komitetą, kuriam gavo pašalpą iš Vilniaus lenkų komiteto. Dar dvi mokyklos lenkų dėstomąja kalba veikė dvarų sodybose. Viena iš šių mokyklų buvo įsteigusi dvarininkaitė Sesickaitė.

Kaizerinės okupacijos pabaigos, Lietuvos Respublikos gimimo, bolševikų valdymo tarpsnį, kovų su raudonarmiečiais ir lenkų daliniais laikotarpį musninkiečiams teko išgyventi kartu su klebonu **kun. Kazimieru Pelučiu** (gim. 1885 m.). Per Pirmąjį pasaulinį karą Musninkų bažnyčia buvo apgriauta. Ji buvo remontuojama kelerius metus. 1925 m. buvo suremontuotas ir dėl karo bei kitų kelių dešimtmečių įvairaus poveikio padarinių nukentėjęs stogas. Kun. K. Pelutis bažnyčios stogą perdengė cinkuota skarda, nes 1881 m. paprasta juoda skarda dengtas stogas buvo jau surūdijęs ir daug kur prakiuręs⁴⁴.

Kun. K. Pelutis buvo silpnos sveikatos, mirė 1927 m. gruodžio 18 d., tesulaukęs 41 metų amžiaus. Musninkuose ir palaidotas jo paties įsteigtose naujosiose parapijos ir miestelio kapinėse (jos buvo pašventintos 1925 m. lapkričio 8 d.), kuriose iš pradžią musnin-

1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataro kun. Alfonso Petrulio kapas ir antkapinis paminklas Musninkų bažnyčios šventoriuje. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

⁴² 1916 m. balandžio 15 d. mokytojo Kazimiero Ramanausko pranešimas apie Musninkų apylinę, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyrius*, f. 67, ap. 62, b. 2, l. 7.

⁴³ *Ten pat.*

⁴⁴ Milžinas. *MPI*, p. 80; Jankevičienė A. Musninkų bažnyčia, *ten pat.*, p. 294.

kiečiai nenorėjo būti laidojami. Todėl, jausdamas artėjančią mirtį, paprašė jį palaidoti kapinių centre. Paskui naujosiose kapinėse ir parapijiečiai, be abejonų, laidojo savo artimuosius⁴⁵.

Labai trumpai, vos pusę metų, Musninkų parapijoje klebonavo **kun. Alfonsas Petrulis**, miręs 1928 m. birželio 28 d. Jis taip pat palaidotas Musninkuose⁴⁶. Tai istorinė asmenybė, aprašyta enciklopedijose ir XIX a. pabaigos – XX a. lietuvių tautinį sąjūdį, Lietuvos Respublikos gimimą ir jos pradinį laikotarpį nagrinėjančiose knygose. A. Petrulis (gim. 1873 m.) – 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras.

Musninkuose 1963 m. mirė ir čia buvo palaidotas (senosiose kapinėse) po kun. A. Petrulio Musninkuose klebonavęs **kun. Levas Markuckis** (gim. 1889 m. Vadaktėlių parapijoje). Kun. L. Markuckis daug dėmesio skyrė bažnyčiai atnaujinti. 1930 m. buvo dekoruotas jos vidus. 1933–1934 m. atnaujinta ir pastato išorė⁴⁷. Kun. L. Markuckis klebono pareigas ėjo iki 1943 m. Paskui iki pat savo mirties (1963 m.) kun. L. Markuckis Musninkuose buvo altarista. Taip pat kai kada šiek tiek darbavosi Kernavėje, kai šio miestelio bažnyčioje stigo kunigo⁴⁸.

1930 m. Musninkų katalikų bažnyčia turėjo 3024 parapijiečius: 1409 vyrus ir 1615 moterų. Iš jų 273 (131 vyr. ir 142 mot.) gyveno Musninkų miestelyje⁴⁹. Vargonininkas buvo Stanislovas Vagonis. Po dešimties metų, 1940 m., Musninkų parapijoje buvo suskaičiuoti 3093 katalikai (1505 vyr. ir 1588 mot.)⁵⁰. 1930 ir 1935 m. Musninkų bažnyčią vizitavo Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta.

Kun. L. Markuckiui jo klebonavimo pabaigoje sielovados ir kituose darbuose įvairiu laiku padėjo vikarai **kun. P. Valatka**, **kun. P. Budrauskas** ir **kun. Juozas Voveris**. Tai buvo Musninkų bažnyčiai, jos kunigams ir parapijiečiams sunkūs metai, susiję su pirmosios sovietų okupacijos ir nacių okupacijos sunkumais ir nepritekliais. 1943 m. kun. J. Voveris perėmė klebono pareigas. 1944 m. vasarą Musninkuose buvo pasirengta Kaišiadorių vyskupo Teofilio Matulionio vizitacijai, bet dėl staigių karo

Kun. Alfonsas Petrulis, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Musninkų parapijos klebonas (1927–1928). 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kunigas L. Markuckis. Iš Milžino rankraščio „Musninkų parapijos istorija“ (toliau – MPI)

⁴⁵ Milžinas. MPI, p. 78–81.

⁴⁶ Ten pat, p. 82–86.

⁴⁷ Jankevičienė A. Musninkų bažnyčia, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 1, p. 294.

⁴⁸ Milžinas. MPI, p. 90.

⁴⁹ 1930 m. parapijiečių sąrašas, *Musninkų bažnyčios archyvas*.

⁵⁰ 1940 m. parapijiečių sąrašas, *Musninkų bažnyčios archyvas*.

veiksmų (traukiantis vokiečių kariuomenei) ji neįvyko⁵¹. Beje, 1944 m. vėl pasikeitė Musninkų bažnyčios klebonas. Kun. J. Voveris, gelbėdamasis nuo galimo suėmimo, išvyko į Vilūnų parapiją⁵², o Musninkų klebonu buvo paskirtas **kun. Alfonsas Ažubalis**. Šis už paramą antisovietinio pagrindžio organizacijai buvo persekiojamas sovietų valdžios ir šias pareigas Švč. Trejybės bažnyčioje irgi ėjo neilgai – vos kelis mėnesius. Tik paskui klebonavęs **kun. Viktoras Raudeliūnas** Musninkuose išbuvo keliolika metų – iki 1962 m.⁵³

Pokario metais Musninkų bažnyčios kunigams ir parapijiečiams teko susidurti su įvairiaisiais suvaržymais, persekiojimais, represijomis, prievartine ateizacija ir kitais sovietų okupacijos tikrovės reiškiniiais bei sunkumais. Paminėsime tik kelis faktus. 1946 m. pradžioje buvo suimtas ir dešimčiai metų konclagerio nuteistas sovietų valdžiai neįtikęs jau minėtas kun. Alfonsas Ažubalis. **Kun. Leonui Smalinskiui**, kuris nuo 1979 iki 1996 m. buvo Musninkų

Kunigas L. Markuckis su kun. N. Švogžliu-Milžinu po vaikų Pirmosios komunijos Musninkuose. 1933 m. Iš Milžino MPI

Klebonas L. Markuckis su klebonijos šeimininke Stefanija Jastrežemskaitė Musninkų bažnyčios šventoriuje. 1933 m. Iš Milžino MPI

Kunigas Juozapas Voveris. Iš Marcelės Rainienės (Voverytės) asm. archyvo

Kunigas Alfonsas Ažubalis. Iš Milžino MPI

⁵¹ Milžinas. MPI, p. 184.

⁵² Kun. Žvinys J. *Mano gyvenimo užrašai*, Vilnius, 1993, p. 166.

⁵³ Milžinas. MPI, p. 184.

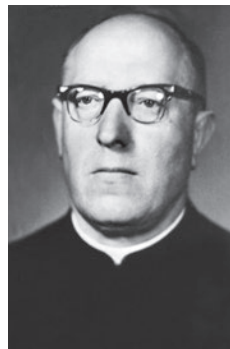
bažnyčios klebonas, taip pat teko patirti sovietų konclagerio sunkumų⁵⁴.

1948 m. sovietų valdžia nacionalizavo Musninkų bažnyčią ir kleboniją. Bažnyčia buvo „valstybine sutartimi išnuomota parapijos pamaldoms“. Klebonas kun. Viktoras Raudeliūnas turėjo išikurti špitolėje, o altarista kun. L. Markuckis – apsigyventi privačiai miestelyje⁵⁵. Vėliau įvairių trukdymų iš sovietų valdžios susilaukė ir kiti Musninkų kunigai. Pokario sovietmečiu, vis labiau trūkstant katalikų bažnyčios dvasininkų, Musninkų parapijoje jau nebuvo vikarų. Nepaisant pasunkėjusių sąlygų atlikti parapijiečių ganytojo pareigas ir sumažėjusių finansinių galimybių, kun. V. Raudeliūnas 1957–1960 m. vėl atnaujino bažnyčią. Ji buvo išdekoruota. Tuomet, praėjus keliems dešimtmečiams, vėl buvo perdažytas Musninkų bažnyčios vidus ir išorė⁵⁶.

Kaip jau minėta, kun. V. Raudeliūnas Musninkų parapijos klebonu buvo iki 1962 m. Paskui trumpai klebono pareigas ėjo kun. Albinas Šilkinis. Nuo 1964 m. – kun. Bronius Klimas. Jis prieš tai dvejus metus buvo buvęs Kernavės Švč. M. Marijos Škaplierinės bažnyčios klebonu. O Musninkuose jis buvo tarp tų katalikų bažnyčios dvasininkų, kuriuos musninkiečiai ir dabar labai gerai prisimena už ištvermingą sielovados bei įvairius parapijiečiams bei kitiems žmonėms atliktus darbus.

Kun. B. Klimas daug energijos išeikvojo ir dėl bažnyčios remontų. 1971 m. buvo suremontuoti pastato fasadai⁵⁷. Deja, šiam kunigui su skaudama širdimi teko matyti, kaip darkoma miestelio ap-

Musninkų parapijos vaikų Pirmoji komunija. 1934 m. Iš Milžino MPI

Kunigas Bronius Klimas. Iš Milžino MPI

⁵⁴ Žr. šioje knygoje J. Barbaravičienės str. „Kunigo Leono Smalinsko kryžiaus kelias“.

⁵⁵ Milžinas. MPI, p. 184.

⁵⁶ Kun. N. Švogžlio rankraščio „Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių istorija“ fragmentas „Musninkai“; Jankevičienė A. Musninkų bažnyčia, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 1, p. 294.

⁵⁷ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1996, t. 1, p. 294.

Senoji Musninkų varpinė. Greta ant buvusių kapinių sovietmečiu 1968 m. pastatyta valgykla. 2001 m. Jono Vitkūno nuotr.

linka prie bažnyčios. Apie tas Musninkų „socialistines statybas“ vėliau (1988 m.) rašė parkotyrininkas Kęstutis Labanauskas:

„Čia keleivio akį patraukdavo miestelio centre nors nevienalaikis, bet raiškus pastatų kompleksas – istorizmo laikotarpio bažnyčia, turinti daug dailės vertybių, sena klasicizmo medinė klebonija, senas jos svirnas ir ypač patrauklių formų liaudiškos medinės architektūros varpinė, kuri įtraukta į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašą (Nr. 666). Beveik prieš 20 metų, Kernavės kompleksinės ekspedicijos metu, apsılankę su paminklosaugininkų grupe buvome atkreipę vietos vadovų dėmesį, kad verta išsaugoti šios architektūros vienovę. Deja, nepaisant mūsų nuomonės, vėliau į šio komplekso vidurį buvo įkišta standartinė silikatinių plytų parduotuvė. Minėtą liaudiškų formų svirną nugriovus, įrengta transporto aikštelė. Taip architektūrinė tradicinio miestelio centro nuotaka prarasta, o senosios statybos miestelio struktūra sujaukta“⁵⁸.

Musninkuose kun. B. Klimas darbavosi iki 1977 m.⁵⁹

Kitas bažnyčios klebonas – kun. **Vladislovas Avižienis** – Musninkuose vėl

Musninkų Švč. Trejybės bažnyčia. 1934 m. Iš Milžino MPI

⁵⁸ 1988 m. birželio mėn. LTSR Paminklų restauravimo projektavimo instituto parkotyrininko Kęstučio Labanausko pažyma (kopija šios knygos str. autoriaus archyve).

⁵⁹ 2003 m. balandžio 29 d. Kaišiadorių vyskupijos kurijos informacija (autoriaus archyve).

*Musninkų senoji
klebonija. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

gi išbuvo neilgai. 1979 m. kun. V. Avižienį pakeitė jau minėtas **kun. Leonas Smalinskas**⁶⁰. Jis buvo ne tik parapijiečių klebonas, bet taip pat aktyviai reiškėsi kitose Musninkų ir viso Širvintų rajono visuomenės gyvenimo srityse, ypač Lietuvos Sąjūdžio ir valstybės Atgimimo metais (XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje). Kun. L. Smalinskas – dar vienas klebonas, baigęs savo gyvenimo kelią Musninkuose. Jis 1996 m. palaidotas Musninkų bažnyčios šventoriuje. Paskui kelis mėnesius Musninkų klebono pareigas ėjo **kun. Jurgis Kazlauskas**⁶¹.

Nuo 1996 m. Musninkų klebonas – **kun. Rokas Puzonas**, tuo pačiu metu buvęs taip pat Širvintų dekanato dekanu ir palikęs ryškų savo veiklos pėdsaką ne tik Musninkuose⁶². Tarp kitų energingo klebono darbų – 1997–2002 m. kantriai remontuojama ir atnaujinama bažnyčia. Tam reikėjo nemažai lėšų. Didelę jų dalį suteikė iš Musninkų pinigais aukojo kiti rėmėjai ir parapijiečiai. 2002 m. pradžioje musninkiečiai, sužinoję, kad jų mylimą kleboną ruošiamasi perkelti į kitą parapiją, bandė įtikinti vyskupijos vadovybę palikti kun. R. Puzoną Musninkuose. Tačiau vyskupijos vadovybės sprendimas buvo neat-

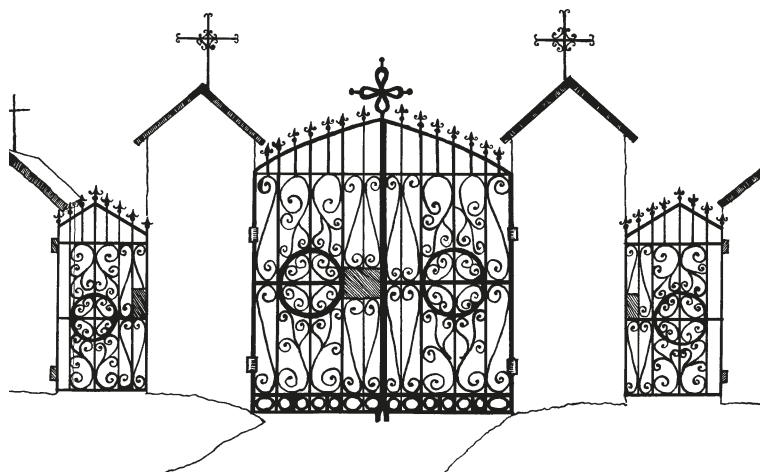

*kilusi JAV lietuvių veikeja Marija Remiene,
Mugninkų Švč. Trejybės bažnyčios varpinė.
1968 m. Iš Milžino MPI*

⁶⁰ 2003 m. balandžio 29 d. Kaišiadorių vyskupijos kurijos informacija (str. autoriaus archyve).

⁶¹ *Ten pat.*

⁶² Plačiau apie kun. R. Puzoną rašoma kituose šios knygos skyriuose.

*Musninkų bažnyčios
šventoriaus vartai.
1969 m.
V. Tarabildienės pieš.*

šaukiamas – 2002 m. kun. Rokas Puzonas buvo išlydėtas į Žiežmarių parapiją⁶³.

Savo pirmtako kun. R. Puzono, kuris iš Žiežmarių įvairiomis progomis aplanko savo buvusius parapijiečius musninkiečius, darbus Musninkuose tęsia dabartinis klebonas kun. Virgilijus Balnys.

Kaip matyti iš glaustai pateiktos medžiagos, dauguma Musninkų katalikų bažnyčios parapijos kunigų atliko ne tik sielovados misiją, bet taip pat negailėjo jėgų socialinės rūpybos ir kultūrinės veiklos srityse. Todėl kai kurie XX a. Musninkų kunigai dabar gyvenančių vyresnio amžiaus musninkiečių atmintyje paliko ypač ryškų pėdsaką. Savo ruožtu atlikti savo pareigas kunigams visada padėjo ir padeda parapijos taryba, tikybos mokytojai ir kiti aktyvūs parapijiečiai bei rėmėjai⁶⁴.

*Koplytstulpis,
skirtas Švč. Marijos
Metams (1988),
Musninkų bažnyčios
šventoriuje. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Musninkų bažnyčios archyvas

Robertas Jurgaitis

Vilniaus pedagoginis universitetas

Nikodemas Švogžlys-Milžinas, remdamasis Musninkų bažnyčios archyvo medžiaga ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomais dokumentais, dar 1973 m. parašė šios parapijos istoriją „Musninkų bažnyčios istorija“¹. Vienas skyrius šioje (iki šiol nepublikuotoje) monografijoje skirtas ir

⁶³Šavinis A. Musninkai išlydėjo savo ganytoją, *Širvinta*, 2002, bal. 27.

⁶⁴Žr. šioje knygoje: Musninkų Švč. Trejybės parapijos klebono R. Puzono raportas vyskupo J. Matulaičio vizitacijos proga (2001 06 17).

¹ Milžinas. Musninkų bažnyčios istorija, Kernavė, 1973 (mašinėraštis), *Kernavės bažnyčios archyvas* (toliau – KBH).

Musninkų bažnyčios archyvui. Jame autorius daugiausia dėmesio skiria metrikų, brolijos knygų apžvalgai². Tai pirmoji – ir iki šiol vienintelė – šio archyvo apžvalga.

Iki XIX a. vidurio bažnyčios inventoriuose aprašant bažnyčios archyvus dažniausiai buvo paminimos fundacijos, kiti svarbesni dokumentai. 1841 m. Musninkų bažnyčios inventoriuje minimos 1628 ir 1631 m. Kiškų giminės fundacijos, 1662 m. valstiečių prievolių nuostatai, 1841 m. inventorius ir kiti dokumentai, tačiau apie metrikų knygas neužsimenama³. 1910 m. bažnyčios inventoriuje nurodoma, jog seniausios archyve buvo šios metrikų knygos: krikšto (nuo 1741 m.), santuokos (nuo 1711 m.), priešsantuokinių egzaminų ir užsakų (nuo 1827 m.), mirties (1771 m.)⁴. Iš toliau pateikiamo bažnyčios archyvo aprašo matome, kad inventoriuje kai kurie duomenys buvo fiksuojami netiksliai. Seniausios – ir šiandien Musninkų bažnyčioje saugomos – archyvo knygos siekia XVII a. antrąją pusę.

Bažnyčių archyvo būkle rūpindavosi ir aukščiausieji katalikų bažnyčios hierarchai. 1920 m. gruodžio 18 d. Vilniaus vyskupo Lucijano Chaleckio rašte vyskupijos dekanams ir klebonams nurodoma susirūpinti bažnytinių knygų vedimu, jie raginami daryti knygų nuorašus identiškus originalams ir siųsti juos į kuriją. Dingusias metrikų knygas siūloma suregistruoti atskirame protokole, apie tai paskelbti parapijiečiams iš sakyklos bei pakviesti suinteresuotus asmenis atvykti ir pateikti savo metrikų duomenis⁵. Šie nurodymai greičiausiai pasiekė ir Musninkų parapiją.

Musninkų bažnyčios archyvas nukentėjo sovietmečiu. 1941 m. vasario 10 d. iš Musninkų klebono buvo paimtos 9 gimimo (nuo 1861 m.), 7 mirties (nuo 1861 m.), 5 santuokos (nuo 1861 m.) registracijos knygos, įvairių gimimo, jungtųjų, mirties metrikų išrašų blankų po 50 vnt., 82 įvairaus pobūdžio susirašinėjimo bylos, štampai, netgi medinė spinta, skirta archyvo dokumentams laikyti. 1941 m. vasario 19 d. papildomai paimta 20 metrikų knygų: 7 krikšto, 7 santuokos (nuo 1711 m.) ir 6 mirties (nuo 1771 m.) registracijos knygos⁶. Kai kurios iš šių knygų greičiausiai buvo sugražintos, kitos, matyt, vėliau perduotos saugoti valstybiniam archyvams, bibliotekų rankraštyams.

Šiuo metu Lietuvos valstybės istorijos archyve atskirame fonde saugomos 25 metrikų knygos (1711–1936 m.): 12 krikšto registracijos (1713–1888, 1916–1936 m.), 6 santuokų registracijos (1711–1799, 1827–1890, 1916–1936 m.) ir 7 mirties registracijos (1737–1795, 1827–1891, 1916–1936 m.) knygos lenkų, rusų, lietuvių kalbomis⁷. Taip pat šiame archyve Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos fonde dar saugomos 5 gimimo (1797–1801 m.), 5 santuokos (1797–1801 m.) ir 5 mirties (1797–1801 m.) registracijos knygos⁸. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje taip pat saugomi su Musninkų bažnyčios istorija susiję pavieniai dokumentai (1640–1913 m.) gudų, lenkų, lotynų, rusų kalbomis.

2001–2002 m. ekspedicijų metu pavyko aprašyti 112 tiek Musninkų klebonijoje, tiek bažnyčioje⁹ saugomas ar-

² KBH, I. 138–161.

³ 1841 m. Musninkų bažnyčios inventorius, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MAB), f. 264–1190, I. 5v.–6v., 15v.–17.

⁴ 1910 m. Musninkų bažnyčios inventorius, MBA.

⁵ 1920 m. gruodžio 18 d. Vilniaus vyskupo L. Chaleckio raštas Vilniaus vyskupijos dekanams ir klebonams, MAB, f. 268–121, I. 3–4.

⁶ 1941 m. vasario 10 d. Musninkų bažnyčios archyvo knygų perėmimo aktas, MBA.

⁷ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1492, ap. 1.

⁸ LVIA, f. 604, ap. 11, 13.

⁹ Bažnyčioje, specialioje XIX–XX a. pradžios spintoje, kaip tik ir saugomos seniausios archyvo knygos.

chyvo knygas, apžvalgus ir kt. Sudarydami rankraštinų knygų sąrašą, jas suskirstėme į 7 poskyrius ir išdėstėme chronologine tvarka. Pristatydami Musninkų bažnyčios archyvą visuomenei, siekėme kuo tiksliau užfiksuoti knygų pavadinimus (skliausteliuose pateikėme įskaitomus ir esančius knygų pavadinimus originalo kalba), chronologines ribas, apimtį, būklę, esančius antspaudus ir jų spalvą, kalbą, knygose esančius papildomus dokumentus ir kt. Tikimės, jog šiuo aprašu galės pasinaudoti ne tik įvairių sričių tyrinėtojai, bet ir savo šeimos genealogija besidomintys Musninkų parapijiečiai.

Musninkų bažnyčios archyvo knygų sąrašas

Krikšto registracijos knygos

1. Krikšto registracijos knyga. Apima 1683–1700 m. laikotarpį. 403 numeruoti lapai, ištrupėję. Knyga be viršelių. Būklė bloga. Knygoje yra aptrupėjęs raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lotynų kalba.
2. Krikšto registracijos knyga. Apima 1713–1739 m. laikotarpį. Tai mažo formato minkštais viršeliais knyga. 144 lapai, visi prirašyti, numeruoti. Įrašai lotynų kalba. Knygos gale yra mažas raudonos spalvos antspaudas. Knygoje yra 1847 m. prierasas rusų kalba. Knyga patvirtinta 1847 m. sausio 30 d.
3. Krikšto registracijos juodraštinė knyga (*Черновая книга о родившихся Мусниского Костела*). Apima 1915–1928 m. laikotarpį. Knyga pailgo formato, viršeliai kieti, juodos spalvos. Lapai nenumeruoti, subraukti įrašai. Formuliaras lenkų kalba. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis. 115 prirašytų lapų.
4. Krikšto registracijos knyga (*Liber natorum baptisatorum*). Apima 1918–1922 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Knyga didelio formato. Formuliaras vokiečių kalba. 300 lapų, iš jų 173 prirašyti. Įrašai lotynų kalba.
5. Krikšto registracijos knyga (*Musninkų R. K. bažnyčios krikštytųjų metrikos*). Apima 1928–1932 m. laikotarpį. Kurijos patvirtinta 1928 m. balandžio 26 d., yra parašai. 200 prirašytų lapų. Knygos gale yra juodos spalvos antspaudas. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
6. Krikšto registracijos knyga (*Musninkų R. K. bažnyčios Gimusiųjų metrikos*). Apima 1932–1940 m. laikotarpį. Knygoje 200 lapų, iš jų 181 prirašytas. Knyga patvirtinta 1932 m. balandžio 4 d. Yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lietuvių kalba.
7. Krikšto registracijos knyga (*Kaišėdorių* Vyskupijos Musninkų R. K. bažnyčios gimimo metrikų protokolai*). Apima 1940–1944 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 200 prirašytų lapų. Įrašai lietuvių kalba. Knygos gale yra kurijos antspaudas, patvirtinta 1940 m. rugpjūčio 15 d.
8. Krikšto registracijos knyga (*Kaišėdorių vysk. Musninkų bažnyčios gimimo metrikų aktai 1940–*). Apima 1941–1947 m. laikotarpį. Knyga patvirtinta 1941 m. kovo 5 d. Knygoje yra kurijos ir raudonos spalvos antspaudai. 100 prirašytų nenumeruotų lapų. Įrašai lietuvių kalba.

* Dokumentų pavadinimų kalba (ir vietovardžių rašyba) neredaguota. *Red. pastaba.*

9. Krikšto registracijos knyga (*Kaišedorių vysk. Musninkų bažnyčios gimimo metrikų protokolai*). Apima 1944–1949 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 100 prirašytų lapų. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Kurijos patvirtinta 1944 m. spalio 14 d. Įrašai lietuvių kalba.
10. Krikšto registracijos knyga (*Alfabetinis sąrašas, Krikštai 1947–1953*). Viršeliai minkšti. 26 prirašyti lapai, taip pat yra įdėtų atskirų lapų. Įrašai lietuvių kalba.
11. Krikšto registracijos knyga (*Kaišedorių vyskupija Musninkų bažnyčios Krikšto metrikų protokolai*). Apima 1949–1955 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 102 prirašyti lapai. Kurijos patvirtinta 1949 m. gegužės 12 d. Knygos gale yra antspaudas. Įrašai lietuvių kalba.
12. Krikšto registracijos nuorašų knyga (*Civilinė byla Bersoko M. su Mikalauskis Viktoras dėl skolos, pradėta 1931 m. gruodžio 3 d.*). Apima 1955–1960 m. laikotarpį. Į aplanką sudėti Musninkų parapijos bažnyčios 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 ir 1960 m. krikšto sakramento įrašų nuorašai. Įrašai lotynų, lietuvių kalbomis. Surašyta ant paprastų sąsiuvinio lapų.
13. Krikšto registracijos knyga (*Kaišedorių vyskupijos Musninkų bažnyčios gimimo metrikų protokolai*). Apima 1955–1962 m. laikotarpį. Knygoje 101 lapas, visi prirašyti. Knygos viršeliai kieti. Pirmajame viršelyje yra Lietuvos Respublikos raudonos spalvos antspaudas su Vytimi. Kurijos antspaudu ir parašais knyga patvirtinta 1947 m. vasario 22 d. Knygoje įdėti įvairūs pažymėjimai. Įrašai lietuvių kalba.
14. Krikšto registracijos knyga (*Kaišiadorių Vyskupijos Musninkų bažnyčios gimimo–krikšto metrikų aktai*). Apima 1956–1960 m. laikotarpį. Knyga kietais viršeliais. 62 prirašyti lapai. Įrašai lotynų kalba.
15. Krikšto registracijos nuorašų knyga (*Musninkų Parapijos Bažnyčios 1961 m. krikšto sakramento įrašų nuorašai*). Prirašyta 16 lapų. Be viršelių, lapai palaidi. Sąrašai sudaryti eilės tvarka. Įrašai lotynų, lietuvių kalbomis.
16. Krikšto registracijos knyga (*Kaišedorių vysk. Musninkų bažnyčios gimimo metrikų protokolai*). Apima 1962–1971 m. laikotarpį. Kurijos patvirtinta 1948 m. rugpjūčio 27 d. 100 prirašytų lapų. Yra kurijos ir raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lietuvių kalba.
17. Krikšto registracijos knyga (*Kaišiadorių Vyskupija Musninkų bažnyčios gimimo įrašų knyga nuo 1967 m.*). Apima 1967–1976 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Prirašyti 35 lapai. Antspaudų nėra. Įrašai lietuvių kalba.
18. Krikšto metrikų knyga. Apima 1970–1987 m. laikotarpį. 76 prirašyti lapai. Viršeliai kieti. Antspaudų nėra. Įrašai lietuvių kalba.
19. Krikšto registracijos knyga. Apima 1977–1989 m. laikotarpį. Patvirtinta 1976 m. spalio 27 d., yra kurijos antspaudas, parašai. 100 prirašytų lapų. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
20. Krikšto registracijos knyga (*Krikšto aktų įrašų knyga*). Apima 1989–1992 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti (paprastas didelio formato sąsiuvinis). 96 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba.

21. Krikšto registracijos knyga (*Krikšto aktų įrašų knyga pradėta 1992 IX*). Apima 1992–1995 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti (paprastas storas sąsiuvinis). Prirašyti 59 lapai. Antspaudų nėra. Įrašai lietuvių kalba.
22. Krikšto registracijos knyga (*Krikštų knyga*). Apima 1996–2000 m. laikotarpį. Knygoje 120 lapų ir visi prirašyti. Viršeliai kieti. Pirmajame lape Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios antspaudas. Įrašai lietuvių kalba.

Priešsantuokinių egzaminų ir užsakų knygos

23. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Предбрачныхъ обысковъ (...) N. 2* priešlapyje įrašas *Księga Examinów przedślubnych Kościoła Prafiałnego Rzymско Katolickiego Musnickiego od roku 1836 Mięca Stycznia Dnia 26*). Apima 1836–1843 m. laikotarpį. Knyga didelio formato, lapai žalsvi. Įrašai lenkų kalba. Gale yra raudonos spalvos antspaudas.
24. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Księga Examinów przedślubnych Kosciola Prafiałnego Rzymско Katolickiego Musnickiego od roku 1843 Miesiąca Lipca 22 dnia*). Apima 1843–1859 m. laikotarpį. Be viršelių, išlikęs vienas raištelis. 200 prirašytų lapų. Įrašai lenkų kalba.
25. Užsakų knyga (*Książeczka zapowiedna sporządzona no 1874 r. dla Kościoła parafiałnego Musnickiego*). Apima 1874–1893 m. laikotarpį. 69 prirašyti lapai. Įrašai lenkų kalba.
26. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Книга предбрачныхъ обысковъ Мусницкой Римско-Католической приходской церкви*). Apima 1898–1912 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, juodos spalvos. 200 prirašytų lapų. Gale yra juodos spalvos antspaudas. Formulias ir įrašai rusų kalba.
27. Užsakų knyga (*Užsakaj prieš vinčius*). Apima 1909–1911 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti. Knygoje 14 prirašytų lapų. Įrašai lietuvių kalba.
28. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Книга предбрачныхъ обысковъ Мусницкого Римско-Католического Приходского Костѣла 9*). Apima 1912–1920 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, margi. Formulias ir įrašai rusų kalba. 102 prirašyti lapai. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudai.
29. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Musninkų R. Katalikų bažnyčios Apklausimų egzaminų knyga nuo 1923 m. vasario 4 d.*). Apima 1923–1929 m. laikotarpį. 96 prirašyti lapai. Kurijos patvirtinta 1923 m. liepos 23 d. Antspaudas nuplėštas. Įrašai lietuvių kalba.
30. Užsakų knyga (*1930 m. Vytauto D. m. Kaišėdorių Vyskupijos Musninkų bažnyčios užsakų knyga*). Apima 1930–1958 m. laikotarpį. Knygoje 199 lapai, iš kurių 180 prirašyti. Paskutiniame lape yra kurijos 1929 m. rugsėjo 24 d. antspaudas ir parašai. Viršeliai kieti. Knygoje įrašai turi eilės numerį, pažymėta diena, mėnuo. Įrašai lietuvių kalba.
31. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Kaišėdorių Vyskupija Musninkų R. K. Bažnyčia Priešvedybinių protokolų knyga 1938 IX 21*). Apima

1938–1976 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 96 prirašyti lapai. Antspaudų nėra.

32. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Kaišėdorių vysk. Musninkų R. K. Bažnyčia. Priešvedybinių protokolų knyga*). Apima 1940–1958 m. laikotarpį. 200 lapų, visi prirašyti. Knyga patvirtinta kurijos 1940 m. rugpjūčio 18 d. Knygos gale yra kurijos antspaudas. Viršeliai kieti. Knygoje yra įdėta pažymų, laiškų. Įrašai lietuvių kalba.

Santuokos registracijos knygos

33. Santuokos registracijos knyga (*Register der Eheschliessungen ecclesiae Musniki Kreis Vilnius*, yra užrašas ir lotynų kalba *Liber copulatorum*). Apima 1918–1922 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Knyga didelio formato. Formuliaras vokiečių kalba. 150 lapų, iš jų 57 prirašyti. Įrašai lotynų, lenkų kalbomis.
34. Santuokos registracijos knyga (*Musninkų R. K. bažnyčios Vedusiųjų metrikos 1929 VI mėn.* –). Apima 1929–1940 m. laikotarpį. Kurijos patvirtinta 1929 m. kovo 23 d. Yra tik raudonos spalvos antspaudas su Vytimi. 200 lapų, iš jų 143 prirašyti. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
35. Santuokos registracijos knyga (*Musninkų bažnyčios vedimo metrikų knyga*). Apima 1940–1957 m. laikotarpį. 100 lapų, visi prirašyti. Knygos gale yra antspaudas. Knyga kurijos patvirtinta 1941 m. kovo 5 d. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
36. Santuokos registracijos knyga (*Šliūbo knyga*). Apima 1951–1954 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, lapai nenumeruoti. 51 vienoje pusėje prirašytas lapas. Įrašai lotynų kalba. Dažnai kartojasi kun. V. Raude-liūno parašai.
37. Santuokos registracijos knyga. Apima 1954–1955 m. laikotarpį. Plonas mėlynais viršeliais sąsiuvinis. Ant viršelio nieko neužrašyta. 12 vienoje pusėje prirašytų lapų. Įrašai lotynų kalba.
38. Santuokos registracijos knyga. 1955 m. Plonas mėlynos spalvos sąsiuvinis. 12 vienoje pusėje prirašytų lapų. Įrašai lotynų kalba. Ant viršelio nieko neužrašyta.
39. Santuokos registracijos knyga (*Indultai*). 1956 m. Plonas mėlynos spalvos minkštais viršeliais sąsiuvinis. 12 vienoje pusėje prirašytų lapų. Įrašai lotynų kalba.
40. Santuokos registracijos knyga (*Indultai nuo 1956 X 13*). Plonas mėlynos spalvos viršeliais sąsiuvinis. Apima 1956–1957 m. laikotarpį. 12 vienoje pusėje prirašytų lapų. Įrašai lotynų kalba.
41. Santuokos registracijos knyga (*Indultai nuo 1957 IV 14 (Nr. 7)*). Paprastas plonais viršeliais sąsiuvinis. Lapai nenumeruoti. Vienoje pusėje prirašyti 9 lapai. Įrašai lotynų kalba.
42. Santuokos registracijos knyga (*Indultams*). Pradėta rašyti 1957 m. rugsėjo 26 d. ir baigta 1958 m. kovo 30 d. 14 prirašytų lapų. Plonas mėlynos spalvos viršeliais sąsiuvinis. Įrašai lotynų kalba.
43. Santuokos registracijos knyga (*Kaišėdorių vyskupija Musninkų bažnyčios jungtuočių metrikų aktai*). Apima 1957–1960 m. laikotarpį. 101 lapas,

- iš jų 18 prirašyti. Viršeliai kieti. Patvirtinta 1940 m. rugsėjo 16 d. Knygoje yra kurijos ir raudonos spalvos antspaudai. Įrašai lietuvių kalba.
44. Santuokos registracijos knyga (*Sutuoktuvų pažymų knyga*). Apima 1958–1962 m. laikotarpį. 84 prirašyti lapai. Viršeliai minkšti (tai storas rudais viršeliais sąsiuvinis). Įrašai lotynų, lietuvių kalbomis.
 45. Santuokos registracijos knyga (*Kaišiadorių vyskup. Musninkų bažnyčios santuokos įrašų knyga 1976 m.*). Apima 1976–1987 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Antspaudų nėra. Prirašyti 24 lapai. Įrašai lietuvių kalba.
 46. Santuokos registracijos knyga. Apima 1977–1988 m. laikotarpį. Patvirtinta 1976 m. spalio 27 d., yra kurijos antspaudas. 104 prirašyti lapai. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
 47. Santuokos registracijos knyga (*Santuokos aktų knyga. Pradėta 1992 X*). Apima 1992–1995 m. laikotarpį. Tai paprastas storas sąsiuvinis. Pirmajame lape antspaudas. Prirašyti 78 lapai. Įrašai lietuvių kalba.

Mirties registracijos knygos

48. Mirties registracijos knyga. Apima 1909–1910 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Lapai palaidi, 24 prirašyti, išplyšę. Knygos būklė bloga. Įrašai rusų kalba.
49. Mirties registracijos knyga (*Черновая книга метрических актовъ объ умершим*). Apima 1915–1928 m. laikotarpį. Knyga pailgo formato, viršeliai kieti juodos spalvos. Formuliaras lenkų kalba. Lapai nenumeruoti. 124 prirašyti lapai. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis. Tai juodraštinė knyga – visi įrašai išbraukti.
50. Mirties registracijos knyga (*Sterberegister der 1918 Kirchen- (Kultur-) Gemeinde in Musniki Kreis, Mortuorum*). Apima 1918–1922 m. laikotarpį. Knygos viršeliai kieti, juodos spalvos. 200 lapų, iš jų 116 prirašyti. Įrašai lotynų, lenkų, lietuvių kalbomis.
51. Mirties registracijos knyga (*Musninkų R-K bažnyčios Mirusiųjų metrikos*). Apima 1928 05 20 – 1936 08 05 laikotarpį. Gale yra juodos spalvos antspaudas. Kurijos patvirtinta 1928 m. balandžio 26 d. 200 prirašytų lapų. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
52. Mirties registracijos knyga (*Musninkų bažnyčios mirimo protokolų knyga*). Apima 1936–1940 m. laikotarpį. Kurijos patvirtinta 1936 m. gegužės 12 d. 100 lapų, iš jų 45 prirašyti. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
53. Mirties registracijos knyga (*Kaišėdorių vyskup. Musninkų R. K. bažnyčia Mirimo protokolų knyga*). Apima 1940 08 – 1947 10 laikotarpį. Patvirtinta 1940 m. rugpjūčio 30 d., yra kurijos antspaudas. Viršeliai kieti. 100 prirašytų lapų. Įrašai lietuvių kalba.
54. Mirties registracijos knyga (*Musninkų bažnyčios mirimo metrikų knyga*). Apima 1940–1951 m. laikotarpį. Patvirtinta 1940 m. rugpjūčio 15 d., yra kurijos antspaudas. Viršeliai kieti. 100 prirašytų lapų. Įrašai lotynų, lietuvių kalbomis.

55. Mirties registracijos knyga (*Kaišėdorių vysk. Musninkų bažnyčios mirimo metrikų protokolai*). Apima 1947–1959 m. laikotarpį. 100 prirašytų lapų. Kurijos patvirtinta 1948 m. rugpjūčio 27 d. Viršeliai kieti. Knygoje yra įdėtų pažymų. Įrašai lietuvių kalba.
56. Mirties registracijos knyga (*Kaišėdorių vyskupija Čiobiškio bažnyčios Mirimo metrikų protokolai*). Apima 1950–1967 m. laikotarpį. 100 lapų, visi prirašyti. Knygos gale yra kurijos antspaudas. Knyga patvirtinta 1949 m. liepos 21 d. Yra dar vienas raudonos spalvos antspaudas su Vytimi. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
57. Mirties registracijos knyga (*Kaišėdorių vysk. Musninkų bažnyčios mirimo metrikų aktai*). Apima 1952–1959 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 101 lapas, iš jų 41 prirašytas. Yra raudonos spalvos antspaudas. Kurijos patvirtinta 1948 m. rugsėjo 16 d. Įrašai lotynų kalba.
58. Mirties registracijos knyga (*Kaišėdorių vyskupija Musninkų bažnyčios Mirimų metrikų protokolai*). Apima 1959–1975 m. laikotarpį. Patvirtinta 1947 m. vasario 22 d., yra raudonos spalvos antspaudas su Vytimi. 101 lapas, visi prirašyti. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
59. Mirties registracijos knyga. 1962 m. Plonas sąsiuvinis minkštais viršeliais. Prirašyti 2 lapai (vienoje pusėje), kiti tušti. Įrašai lotynų, lietuvių kalba. Sudėti mirties registracijos pažymėjimai.
60. Mirties registracijos knyga (*Kaišiadorių vyskup. Musninkų bažnyčios mirimo įrašų knyga 1976 m.*). Prirašyti 3 lapai. Antspaudų nėra. Įrašai lietuvių kalba.
61. Mirties registracijos knyga (*Kaišiadorių vyskup. Musninkų bažnyčios mirimo įrašų knyga 1976*). Apima 1976–1987 m. laikotarpį. Knygoje prirašyti 35 lapai, antspaudų nėra. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
62. Mirties registracijos knyga. Apima 1977–1994 m. laikotarpį. Kurijos patvirtinta 1976 m. spalio 27 d., knygos gale yra kurijos antspaudas, parašai. 102 lapai, iš jų 101 prirašytas. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.

Parapijiečių sąrašų knygos

63. Einančiųjų išpažinties parapijiečių sąrašų knyga (*Книга о исповѣдающихся и причащающихся въ Мусницкой приходской 4го класса 1852 года*). Knyga be viršelių. 100 numeruotų ir prirašytų lapų. Įrašai rusų kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.
64. Einančiųjų išpažinties parapijiečių sąrašų knyga (*Книга о исповѣдающихся и причащающихся Мусницкого Римско-Католического Приходского Костѣла съ 1858 года по 1865 года*). Viršeliai kieti, margi. 202 prirašyti lapai. Įrašai rusų kalba. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.
65. Parapijiečių sąrašų knyga (*Status animarum*). Knygoje sudėti 1887–1893 m. laikotarpio parapijiečių sąrašai. Viršeliai kieti. Knygoje 185 prirašyti ir sunumeruoti lapai, tačiau išplyšę, sudėti ne eilės tvarka. Įrašai rusų kalba.
66. Parapijiečių sąrašų knyga (*Списокъ Мусникского Римско-Католического Приходского Костѣла за 1894 годъ*). Knyga didelio formato,

- viršeliai kieti, rudos spalvos. Prirašyta 90 lapų (nenumėruoti). Įrašai rusų kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus. Knygos gale yra abėcėlinis kaimų sąrašas.
67. Parapijiečių sąrašų knyga (*Списокъ прихожанъ Мусникозкозго Костѣла Римско-Католическозго за 1898 и 1899 годъ*). Viršeliai kieti, tamsiai margi. Knygoje 39 prirašyti lapai. Įrašai rusų kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.
68. Einančiųjų išpažinties parapijiečių sąrašų knyga (*Книга о исповѣдающихся и причащающихся Мусницкозкой Римско-Католическозкой Церквви*). XIX a. Viršeliai kieti, tamsiai mėlynos spalvos, su raišteliais. 200 lapų, iš jų 182 prirašyti. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Formuliaras rusų kalba. Įrašai rusų kalba.
69. Einančiųjų išpažinties parapijiečių sąrašų knyga (*Книга (...)* *исповѣдающихся*). Apima 1897–1923 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, margi. Lapai numeruoti tik iki 5. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis. Knygos gale sudaryta rodyklė.
70. Parapijiečių sąrašų knyga (*Списокъ прихожанъ Мусникозкозго Р. К. приходскозго костѣла составлен съ 1900 годъ*). Apima 1900–1901 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, rusvos spalvos. 82 nenumėruoti lapai, iš jų 72 prirašyti. Įrašai rusų kalba. Gale yra raudonos spalvos Musninkų bažnyčios antspaudas. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.
71. Einančiųjų išpažinties parapijiečių sąrašų knyga (*Книга о исповѣдающихся и причащающихся Мусницкозкой Римско-Католическозкой Церквви*). Apima 1903–1904 m. laikotarpį. Knyga didelio formato, viršeliai kieti, rudos spalvos. 200 lapų, iš jų 184 prirašyti. Knyga patvirtinta 1902 m. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai rusų kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.
72. Parapijiečių sąrašų knyga (*Status animarum Musninkų R.-K. Bažnyčios 1930 Vytauto D. m.*). Viršeliai kieti. 250 lapų, prirašyti 229. Konsistorijos patvirtinta 1929 m. vasario 11 d., yra kurijos antspaudas. Įrašai lietuvių kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus. Juos sudarė klebonas kun. L. Markuckis.
73. Parapijiečių sąrašų knyga (*Kaišėdorių Vyskupija Musninkų R. K. Bažnyčia Status Animarum*). Apima 1936–1937 m. laikotarpį. Knyga didelio formato, viršeliai kieti, juodos spalvos. 400 prirašytų puslapių. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas su Vytimi. Įrašai lietuvių kalba.
74. Parapijiečių sąrašų knyga (*Kaišėdorių Vyskupija Musninkų R. K. Bažnyčia Status Animarum 1940, 1996*). Knygos gale kurijos antspaudas, patvirtinta 1940 m. gegužės 25 d. Yra raudonos spalvos antspaudas su Vytimi. 400 puslapių, iš jų 218 prirašyti. Įrašai lietuvių kalba. Viršeliai kieti. Parapijiečių sąrašai sudaryti pagal kaimus.

Ūkio knygos

75. Aukų knyga. Apima 1855–1891 m. laikotarpį. 65 lapai, 27 iš jų prirašyti. Kieti viršeliai. Įrašai lenkų kalba. Čia fiksuojamos aukos didžiajam Musninkų bažnyčios altoriui (1876 m.), vargonams (1891 m.) ir kt.

76. Įsigytų daiktų registracijos knyga (*Книга прибывших вещей Мусницкого костёла съ 1865 года*). Apima 1865–1926 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Prirašyta 16 lapų. Fiksuojama, kas ir už kiek pirкта. Taip pat įdėti 5 vienoje pusėje prirašyti lapai – išrašai iš Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (f. 4, A-2762) apie Musninkų bažnyčią. Iš kito knygos galo surašytos taisyklės vargonininkams (*Regula dla organistów*). Iš abiejų pusių prirašytas 1 lapas. Įrašai lenkų, lietuvių, rusų kalbomis.
77. Aukų knyga (*Квитанционная книга для записи Пожертвований на Мусницкий костёл*). Apima 1907–1909 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Vilniaus konsistorijos patvirtinta 1907 m. gegužės 28 d. 106 lapai, iš jų 89 prirašyti. Įrašai rusų kalba.
78. Kasos knyga (*Kasos knyga Musninkų bažnyčios (...) prie dengimo stogo*). Apima 1922–1924 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, rudos spalvos. Prirašyti 47 lapai. Knygos gale 2 raudonos spalvos antspaudai. Įrašai lietuvių kalba. Čia yra įvairių protokolų, sąrašų, 1924 m. „senos blėkos pardavimo sąskaita“ ir kt. dokumentai.
79. Įvairių dokumentų byla (*Baudžiamoji byla Arlausko Simano s. Jurgio, Baudž. st. 633–634, Pradėta 1935 liepos 22 d., baigta 1935 m. liepos 29 d.*). Viršeliai minkšti. Byloje 78 prirašyti lapai, nenumuoti. Susegti kvitai, sėklų dauginimo sutartis ir kt. dokumentai. Įrašai lietuvių kalba.
80. Pajamų ir išlaidų registracijos knyga (*Musninkų R. Kat. Baž. Klebono Darbo pajamų mokesčio pajamų ir išlaidų Dienynas*). Apima 1934–1939 m. laikotarpį. 49 lapai, iš jų 37 prirašyti. Knyga minkštais viršeliais. Greičiausiai ši knyga priklausė kun. L. Markuckiui. Čia surašyti mokesčiai litais, įdėti pavieniai kvitai ir kt. Įrašai lietuvių kalba.
81. Galvijų auginimo kontrolės knyga (*Lietuvos Galvijų Auginimo ir Kontrolės Ratelių Sąjunga Musninkų bandos Kontrolės knyga 1939/1940 kontrolės metai*). Plonas minkštais viršeliais sąsiuvinis. Formuliaras ir įrašai lietuvių kalba. 10 lapų prirašyta, likusieji tušti.
82. Atlyginimų knyga (*Liber stipendiorum*). Apima 1944–1947 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, raudonos spalvos. Įrašai lotynų kalba. 998 įrašai (45 prirašyti lapai). Sąrašuose prie pavardės parašyta ir vietovė.
83. Sutarčių knyga (Sutarčių ir pakvitavimų knyga). Apima 1945–1954 m. laikotarpį. Plonas gelsvos spalvos sąsiuvinis. Viršeliai minkšti, lapai nenumuoti. 25 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba.
84. Pajamų knyga (*Musninkų Kat. Parapijos Bažnytinio Komiteto Pajamų knyga*). Apima 1952–1962 m. laikotarpį. Plonas minkštais viršeliais sąsiuvinis. 13 prirašytų lapų. Pirmajame lape yra Musninkų bažnyčios antspaudas. Įrašai lietuvių kalba.
85. Atlyginimų ir sutarčių knyga (*Zakristininko Z. Šilagio*). Apima 1954–1956 m. laikotarpį. Plonas mėlynos spalvos viršeliais sąsiuvinis, 5 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba. Fiksuojamos sutartys, atlyginimų dydis.
86. Atlyginimų ir sutarčių knyga (*Zakristininko St. Ikonevičios, pradėta 1956 m.*). Plonas mėlynais viršeliais sąsiuvinis, 9 prirašyti lapai.

- Įrašai lietuvių kalba. Fiksuojamos sutartys, išmokėtų atlyginimų sumos.
87. Išlaidų knyga (*Musninkų B-nio k-to išlaidų knyga*, priešlapyje užrašyta *Musninkų Katalikų Parapijos Bažnytinio Komiteto kasos išlaidų knyga*). Apima 1952–1961 m. laikotarpį. Plonas minkštais rausvais viršeliais sąsiuvinis. Prirašyta 10 lapų. Sąsiuvinio pradžioje užspaudas antspaudas.
88. Atlyginimų ir sutarčių knyga (*Varpininko J. Petravičiaus*). Apima 1954–1962 m. laikotarpį. Plonas minkštais mėlynais viršeliais sąsiuvinis. 10 prirašytų lapų. Įrašai lietuvių kalba. Pažymėtas atlyginimų dydis, sutartys dėl atlyginimo.
89. Atlyginimų knyga (*Atsiskaitymui su vargonininku Jonu Kiškioniu*). Apima 1958–1962 m. laikotarpį. Plonas minkštais mėlynais viršeliais sąsiuvinis. Prirašyta 11 lapų. Įrašai lietuvių kalba. Surašytos vargonininko atlyginimo gavimo sumos.
90. Aukų knyga (*Tikinčiųjų aukos Bažnyčiai*). Apima 1961–1962 m. laikotarpį. Prirašyti 9 lapai. Įrašai lietuvių kalba. Surašytos pavardės, nurodyti aukų dydžiai.
91. Atlyginimų knyga (Ant viršelio užrašyta *Laiškams*). Plonas raudonais viršeliais, tuščias sąsiuvinis. Įdėti 3 lapai, kuriuose surašyti 1962 m. balandžio, birželio, liepos mėn. Musninkų bažnyčios tarnautojų (zakristijono, vargonininko) atlyginimai. Įrašai lietuvių kalba.

Kiti archyvo dokumentai

92. Gaunamųjų raštų byla (*Ukazania Konsystorskich w Parafij Musnickiej*). Apima 1821–1831 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, yra išlikę raišteliai. Prirašyti 75 lapai. Įrašai lenkų kalba. Yra keletas raudonos spalvos mažų antspaudėlių.
93. Gaunamųjų raštų byla (*Книга Входящихъ циркуляровъ деканата города Вильна, костѣла Мусницкаго 1855 года*). Apima 1855–1910 m. laikotarpį. 107 prirašyti lapai. Įrašai rusų kalba. Gale įdėti susegti kvitai, sąskaitos, sutartys (1934–1936 m.) lietuvių kalba.
94. Brolijos knyga (*Księga Bracka Kościoła Musnickiego sporządona w Roku 1859*). Apima 1859–1862 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 177 lapai, iš jų 16 prirašyti. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas, knyga patvirtinta 1859 m. vasario 28 d. Įrašai lenkų kalba. Sudaryti brolijos narių, aukų sąrašai.
95. Siunčiamųjų raštų knyga (*Книга исходящихъ бумагъ*). Apima 1902–1909 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, margi. 100 prirašytų lapų. Įrašai rusų kalba. Patvirtinta 1902 m., gale yra raudonos spalvos antspaudas.
96. Gaunamųjų raštų byla (*Книга входящихъ бумагъ Мусницкаго Р. К. Костѣла съ 1900 года*). Apima 1900–1911 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Iš viso 48 lapai, iš jų 44 prirašyti. Įrašai rusų kalba.
97. Musninkų bažnyčios inventorius (1910 годъ N 9 (...) *Опись костела*). Plonas minkštais rusvos spalvos viršeliais aplankas. 10 prirašytų ir nenumeruotų lapų. Įrašai rusų kalba.

98. Siunčiamųjų raštų knyga (*Книга исходящихъ бумагъ Муснинского Римско-Католического Приходского Костѣла*). Apima 1910–1922 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. 100 prirašytų lapų. Įrašai rusų kalba. Yra aptrupėjęs raudonos spalvos antspaudas, patvirtinta 1910 m. rugpjūčio 6 d. Sudarytas siunčiamųjų raštų sąrašas.
99. Siunčiamųjų raštų knyga (*Записи исходящихъ бумагъ Муснинского Римско-Католического Приходского Костѣла съ марта 1922 года, ура užrašas ir lietuvių kalba Išeinamųjų raštų knyga Musninkų R.-Kat. Bažnyčios*). Apima 1913–1923 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, žalsvos spalvos. 100 numeruotų lapų, iš jų tik 31 prirašytas. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis.
100. Musninkų klebono knygelė (*Разносная книга Мусницкого Настоятеля*). XX a. pradžia. Viršeliai minkšti. 15 lapų, iš jų 10 prirašytų. Įrašai rusų kalba.
101. Gaunamųjų raštų byla (*Книга Входящихъ бумагъ Мусникского Римско-католического Приходского Костѣла*). Apima 1912–1934 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Iš 102 lapų prirašyta 11. Vilniaus konsistorijos patvirtinta 1911 m. balandžio 30 d. Byloje yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis.
102. Gyvojo Rožinio (Rožančiaus) draugijos knyga (*Musninkų parapijos Gyvojo Rožančiaus Draugijos knyga, Narių 1922 m. gruodžio 20 d.*). Paprastas minkštasis viršeliais sąsiuvinis. Prirašyta 17 lapų. Įrašai lietuvių kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus. Sąrašuose – daugiausia moterys.
103. Vyskupų aplinkraščių byla (*Jo Ekselencijos Kaišedorių Vyskupo aplinkraščiai*). Apima 1922–1938 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti, žalsvos spalvos. Stora byla, lapai nenumeruoti. Įrašai lietuvių kalba.
104. Pirmosios Komunijos registracijos knyga (*Musninkų parapijos Pirmosios šv. Išpažinties ir šv. Komunijos vaikučių sąrašas pradėtas 1924 m.*). Apima 1924–1943 m. laikotarpį. Minkštasis juodais viršeliais sąsiuvinis. 26 prirašyti lapai.
105. Gaunamųjų raštų byla (*Musninkų R. kat. Par. Bažnyčios įteikiamųjų raštų knyga*). Apima 1928–1940 m. laikotarpį. Tai mažo formato kietais juodais viršeliais knyga. 36 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba.
106. Saldžiausios Jėzaus širdies draugijos knyga (*Saldžiausios Jėzaus Širdies Draugija (Tėvų Saleziečių) Musninkų įsteigta 1930 Vytauto Didžiojo metais*). Prirašyti 38 lapai. Įrašai lietuvių kalba. Čia surašyti draugijos nariai.
107. Pavasarininkų dokumentų byla (*L. K. Jaunimo „Pavasaris“ kuopa Musninkų parapijos įsteigta 1930 Vytauto D. m.*). Apima 1928–1932 m. laikotarpį. Aplankas minkštasis mėlynos spalvos viršeliais. Lapai nenumeruoti. Įrašai lietuvių kalba.
108. Siunčiamųjų raštų byla (*Siunčiamųjų raštų knyga Musninkų R. K. Bažnyčios*). Apima 1932–1940 m. laikotarpį. Knygos viršeliai kieti, margi. Knyga patvirtinta 1931 m. spalio 29 d., gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lietuvių kalba. 80 nenumeruotų prirašytų lapų.

109. Įvairių raštų byla (*Musninkų R. K. Bažnyčios įvairių raštų Byla Nr. 2*). Apima 1943–1946 m. laikotarpį. Minkštais viršeliais aplankas. Lapai nenumeruoti. Susegti vyskupų raštai, laiškai, 1941 m. vasario 10 d. Musninkų bažnyčios archyvo knygų paėmimo aktas ir kt.
110. Sutarčių knyga (*Sutarčių ir pakvitavimų knyga*). Apima 1945–1954 m. laikotarpį. Plonas gelsvos spalvos sąsiuvinis. Viršeliai minkšti, lapai nenumeruoti. 25 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba.
111. Įvairių raštų byla. Apima 1946–1956 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti. 238 nenumeruoti lapai. Susegti vyskupų raštai, pažymos, sutuoktusių liudijimai ir kt. dokumentai. Yra įdėtų pavienių lapelių. Įrašai lotynų, lietuvių kalbomis.
112. Šv. Mišių knyga (*Zakristininko St. Ikonevičiaus algalapiai, pradėta 1961 m.*). Ant viršelio užrašytas pavadinimas perbrauktas. Tai plonas minkštais mėlynais viršeliais sąsiuvinis. Prirašyti 5 lapai. Įrašai lietuvių kalba. Surašyta 1962 m. pamaldų tvarka.

Musninkų Švč. Trejybės parapijos klebono R. Puzono raportas vyskupo J. Matulaičio vizitacijos proga (2001 06 17)

Parapija

Pirmoji Musninkų medinė bažnyčia buvo pastatyta apie 1522 metus. Tačiau ji Radvilų paversta kalvinų maldykla. Antroji bažnyčia taip pat buvo medinė. Ši trečioji Musninkų bažnyčia užbaigta statyti 1865 metais. Ją pašventino Vilniaus miesto vicedekanas kun. Julijonas Pacevičius, Nemenčinės klebonas.

Ankstesnė vyskupo J. Matulaičio Musninkų parapijos vizitacija buvo 1993 m. vasarą prie AtA kleb. kun. L. Smalinsko. Musninkų parapijoje gyvena apie 1400 parapijiečių.

Didžiausios parapijos gyvenvietės: Musninkai, Vileikiškiai, Vindeikiai ir Viršuliškės. Be jų, yra dar 33 mažesni kaimai ir vienkiemiai. Labiausiai nutolusios vietovės nuo bažnyčios yra: Sketerių (10 km), Juodonių (8 km) ir Vindeikių (7 km) kaimai.

Parapijos teritorijoje yra 6 kapinės: 2 Musninkų, Vindeikių, Pigāšių, Kaimynų ir Dubių.

Pamaldų tvarka bažnyčioje:

Mišios sekmadieniais – votyva 9.30 val., suma 11 val.

Atlaidų metu vasarą – votyva 10 val., suma 12.30 val.

Mišiose sekmadieniais dalyvauja nuo 70 iki 140 parapijiečių.

Mišios šokiadieniais ryte – 8.30 val. Gegužės ir birželio mėnesiais vakarais – mišios 20 val., spalio mėnesį – mišios vakarais 17 val.

Pirmąjį mėnesio sekmadienį po mišių 9.30 val. iki sumos 11 val. vyksta Švč. Sakramento adoracija ir palaiminimas.

Pirmąjį mėnesio penktadienį po mišių atskaitoma Jėzaus Širdies litanija.

Prieš mišias už mirusius giedamos lietuviškai dvi psalmės: „Pasigailėk mane, Dieve...“ ir „Iš širdies gelmių...“ Po gedulingų mišių giedama: „Gelbėk mane, Viešpatie...“ ir „Viešpaties angelas...“ Praktikuojančius ir pavyzdingo gyvenimo parapijiečius po mirties laidotuvių dieną nešame į bažnyčią, kitus tik palydime į kapus ir paaukojame mišias.

Parapijiečiai labai mažai užsako mišių šiokiadieniais. Kartais ištisos savaitės, mėnesiai be mišių, tik šeštadieniais būna metinės, 30-oji diena po mirties ar pusės metų mišios.

Praejusiais metais krikštų buvo 32, santuokų 10 ir laidotuvių 43. Bažnyčios archyvas.

Metrikų knygos (lietuvių kalba) ir kiti parapijos dokumentai yra klebonijoje-raštinėje, taip pat spaudas ir bažnyčios raktai. Dalis seno archyvo yra bažnyčioje, antram aukšte virš pirmos zakristijos. Seni liturginiai indai saugomi zakristijoje.

Bažnyčios tarnautojai.

1. Daiva Daubarienė – vargonininkė, gyvena Vilniuje, bet išėiginėmis dienomis, šventėse ir laidotuvių proga atvažiuoja į Musninkus ir patarnauja.
2. Stanislovas Kanevičius – zakristijonas, gyvena Musninkuose (pensininkas, 75 m.).

Vargonininkei mokama tik už sekmadienius ir šventes. Už sekmadienius – 30 litų, didžiosiose šventėse (Kalėdų, Velykų) ir atlaidų proga – 50 litų. Gedulingose ir laidotuvių mišiose žmonės patys atsilygina vargonininkei (jei neatsilygina, tuomet sumoka klebonas).

Zakristijonui atlyginimas nemokamas. Kartais žmonės patys atsilygina už patarnavimą mišiose.

Spauda.

Musninkų miestelio bibliotekai yra užsakyta po 1 egzempliorių „XXI amžiaus“, „Artumos“, „Sandoros“, „Kregždutės“.

Taip pat nuo praėjusių metų spalio mėn. iš „XXI amžiaus“ redakcijos perkame ir platiname bažnyčioje 20 egzempliorių „XXI amžiaus“, 50 egzempliorių „Kregždutės“, 40 egz. „Blaiviosios Lietuvos“, 40 egz. „Valančiukų“. Vien spaudai kas mėnesį išleidžiama 125 litai.

Tikybės mokytojai.

Musninkų parapijoje bendras moksleivių skaičius 392. Iš jų 269 lanko tikybės pamokas. Tikybės mokytojos yra 3.

1. Jūratė Mačiulienė dėsto tikybą Musninkų vidurinėje mokykloje 1–12 klasėse, baigusi Kaišiadorių vyskupijos aukštesniąją katechetų mokyklą, gyvena Širvintose, Vilniaus g. 45–40, tel. 51571.
2. Aldona Sakavickienė dėsto tikybą Vileikiškių pagrindinėje mokykloje 1–9 klasėse, baigusi Kaišiadorių vyskupijos aukštesniąją katechetų mokyklą, gyvena Vileikiškių kaime, tel. 43310.
3. Dalia Damalakenė dėsto tikybą Vindeikių kaimo pradinėje mokykloje 1–4 klasėse, baigusi Kaišiadorių vyskupijos katechetinio centro trumpalaikius kursus, gyvena Musninkuose, tel. 45254. J. Mačiulienė ir A. Sakavickienė atsakingos už jaunimo sielovadą, išvykas, padeda organizuoti procesijas atlaidų ir švenčių metu, ruošė jaunimą sutvirtinimo sakramentui.

Gražiai bendraujame su mokykla. Nuo 1989 m. šv. Mišiomis bažnyčioje pradame naujuosius mokslo metus rugsėjo pradžioje, kartu švenčiame Vasario 16-ąją ir su mišiomis užbaigiame mokslo metus.

Musninkų parapijos taryba:

Pirmininkas kleb. dek. kun. Rokas Puzonas, Musninkai, tel. 45173, mobil. 8288 44240.

Nariai:

1. Albertas Autukevičius, pirmininko pavaduotojas, gyvena Musninkuose, tel. 45175.
2. Birutė Jankauskienė, Musninkų seniūnė, gyvena Pășirvinčio kaime, tel. 48136.
3. Aldona Sakavickienė, tikybos mokytoja, gyvena Vileikiškių kaime, tel. 43310.
4. Albinas Vilkelis, ūkininkas, gyvena Minčiukų kaime, tel. 45189.
5. Algis Gudonis, statybos inžinierius, gyvena Musninkuose, tel. 45186.
6. Aleksandras Krutinis, Musninkų ambulatorijos gydytojas, gyvena Musninkuose, tel. 45155.
7. Kazimieras Stankevičius, veterinaras, gyvena Musninkuose, tel. 45172.
8. Rimantas Veikša, ūkininkas, gyvena Daubariškio kaime, tel. 45267.
9. Aleksandras Žerebovas, gyvena Ulšiškių kaime, tel. 822 230790.
10. Edvardas Turba, eigulys, gyvena Skėtėrių kaime, tel. 41102.
11. Juozas Misevičius, ūkininkas, gyvena Vileikiškių kaime, tel. 43248.
12. Henrikas Janušauskas, mokyklos vairuotojas, gyvena Taūčiulių kaime, tel. 43270.
13. Darius Malūnavičius, verslininkas, gyvena Užšilių kaime, tel. 43309.
14. Antanas Gumbrevičius, gyvena Vyšniaulaukio kaime, tel. 45271.

Musninkų parapijos Caritas.

Nariai:

1. Filomena Vaicekauskienė, reikalų vedėja, Musninkai, tel. 45104.
2. Elzė Trakimavičienė, sekretorė, Musninkai, tel. 45229.
3. Vida Krutinienė, Musninkai, tel. 45155.
4. Adolfina Stankevičienė, Musninkai, tel. 45172.
5. Nijolė Janulevičienė, Musninkai, tel. 45173.

Parapijos remonto darbai.

Musninkų parapija turi dosnius rėmėjus iš JAV Čikagos ir Putnamo. Tai JAV lietuvių bendruomenės pirmininkė, apdovanota popiežiaus Jono Pauliaus medaliu už krikščionišką veiklą, ponija Marija Remienė, prieš pusantų metų Čikagoje mirusi

motina Eleonora Bareikienė, taip pat sesuo Margarita, Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo vargdienių kongregacijos vienuolė, kuri švenčia 50-ties metų auksinį vienuolinių įžadų jubiliejų.

Kai prieš metus buvau paskirtas Musninkų parapijos klebonu, radau apleistą bažnyčią ir kleboniją. Bareikų šeima ryžosi finansuoti didesniąją dalį viso bažnyčios remonto ir taip įamžinti savo ir brangių tėvelių Jono ir Eleonoros, broliuko Jonelio atminimą. Jų palaikai ilsisi gražiose Čikagos lietuvių šv. Kazimiero kapinėse. Mirus Čikagoje Eleonorai Bareikienei, laidotuvėse žmonės paaukojo ne gėlių, bet 3000 JAV dolerių, kuriuos dukros Marija ir Irena Margarita paskyrė Musninkų bažnyčios remontui.

1997 m. suremontavome klebonijos vidų, padarėme bažnyčioje naują altorių ir pultą. 1998 m. vasarą buvo sudėtos bažnyčioje naujos grindys, išdažytos vidaus sienos ir lubos. 1999 m. išdažytas bažnyčios fasadas, perdažytas stogas, naujai padarytos visos 4 ažuolinės durys. 2000 m. aptinkuota ir apskardinta šventoriaus tvora ir koplytėlės.

Ponia Marija Remienė ir seselė Margarita Bareikaitė yra atsiuntusios Musninkų mokyklai daug knygų, popieriaus, rašymo priemonių, drabužių, batų. Taip pat žaislų, rūbėlių Musninkų ir Vileikiškių vaikų darželiams.

Šiuo metu drožiamas šoninis dešinysis Kristaus Atsimainymo altorius. Po to reiks jį paaukuoti ir pasidabruoti. Remonto laukia ir kairysis šoninis Švč. M. Marijos Rožinės altorius, kuris taip pat gerokai sugrauztas kenkėjų. Reikalinga restauruoti Švč. M. Marijos dangun paėmimo paveikslą (atsiranda skylės drobėje). Šiais metais numatę sutvarkyti šventorių: iš plytelių padaryti taką aplink bažnyčią ir naujai pasėti žolę, išlyginti šventorių.

Ir šiems darbams prisidėjo ponja Marija Remienė, sesuo Margarita Bareikaitė ir mūsų mieli parapijiečiai. Teatlygina jums visiems Gerasis Dievas, tegloboja Marija.

Prieš dvejus metus atlikta bažnyčios, varpinės, klebonijos ir parapijos namo nauja inventorizacija. Varpinė, klebonija ir parapijos namas apdrausti. Parapijos namo būklė prasta, be patogumų. Laidotuvių, metinių ir kitų progų metu parapijos namų viena salė tarnauja pašarvojimui, kita gedulingiems pietums.

Jurkūnų šeimos labdaros ir paramos fondas. 1997 m. spalio mėnesį įsteigtas musninkiečio Pono Jono Jurkūno šeimos paramos ir labdaros fondas (J. Jurkūno šeima gyvena JAV). Jo tikslas finansiškai paremti Lietuvos aukštosiose mokyklose studijuojančius jaunuolius, gyvenančius Musninkų parapijoje ir baigusius Musninkų bei Vindeikių mokyklas. Fondas skiria keturias stipendijas po 500 JAV dolerių per metus. Taip pat 2000 metais mirus J. Jurkūno žmonai Vincentinai, laidotuvių metu paaukotų lėšų dalis buvo atsiųsta Musninkų vid. mokyklai, už kurias buvo nupirka ir padovanota vadovėlių geriausiai besimokantiems moksleiviams. Taip pat p. J. Jurkūnas yra truputį prisidėjęs ir prie bažnyčios remonto. Už šią labai reikalingą paramą sunkiai gyvenantiems našlaičiams ar patekusiems į bėdą jaunuoliams visos parapijos vardu dėkoju p. Jonui Jurkūnui ir visai Jo šeimai.

Bažnyčios pinigai.

Parapijos kasoje šiuo metu yra 2400 litų. Parapijos pajamos ir išlaidos registruojamos parapijos finansų knygoje. Išlaidas pateisinantys dokumentai yra parapijos archyve.

Pinigai bažnyčios remontui ir išlaikymui renkami kiekvieną sekmadienį, per mišias. Taip pat tikintieji kartą per metus sumoka nenustatyto dydžio savanorišką mokesį bažnyčiai nuo šeimos biudžeto.

Sekmadienio rinkliavų vidurkis 50 litų. Taip pat daromos rinkliavos Kunigų seminarijai išlaikyti, Caritui, popiežiaus reikalams.

Širvintų dekanato dekanas
Musninkų parapijos klebonas

kun. Rokas Puzonas

Musninkų bažnyčia, varpinė ir Barboros koplytėlė*

MUSNINKŲ BAŽNYČIA, Švč. Trejybės bažnyčia yra romantizmo laikotarpio, vyrauja neogotikos bruožai. Stovi miestelio vid. dalyje, gatvės p. pusėje, lygioje vietoje, stačiakampio šventoriaus viduryje, tarp aukštų medžių. Šventorių juosia mūro tvora su 14 stacijų koplytelių, r. pusėje yra pagrindiniai vartai. Į r. nuo bažnyčios šalia šventoriaus yra skveras, į v. nuo jo – varpinė (past. 1868 m.).

Bažnyčia pseudobazilikinė, vienbokštė, 3 navų. Stačiakampio plano, sukomponuoto pagal klasicizmo tradicijas. Navas skiria 4 poros kolonų. Vid. nava 2,6 karto platesnė ir kiek aukštesnė už šonines. Navų dalies v. gale yra kvadratinė presbiterija, abipus jos – siauros zakristijos su emporomis; r. gale – vid. navos pločio iškyša su 3 durimis. Bažnyčios sienos plytų mūro, iš abiejų pusių tinkuotos. Savita bokšto, stovinio ant dviejų lygiagrečių sienų, konstrukcija; šonus remia sienų įstriži šlaitai. Navų dalies stogas gegninis, dvišlaitis, dengtas skarda. Navos su cilindriniais skliautais. Grindys lentų.

Bažnyčios išorė kitokia nei vėlesnių neogotikinių pastatų – fasadai plokšti, gausi puošyba vos iškila. Pagr. (r.) fasadas darnių proporcijų, vertikalios kompozicijos, žaismingo silueto, simetriškas. Išsiskiria vid. iškyša su grakščiu aštuonkampiu bokštu; abipus jo, iškyšos kraš-

Musninkų
Švč. Trejybės
bažnyčia. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.

* Perspausdinta (sutrumpinus) iš *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*, Vilnius, 1996, p. 292–296. Kalba netaisyta. Vyr. red. pastaba.

tuose – pinakliai, kiek toliau – bokšteliai su karpytinio silueto viršūnėmis ir aukštomis smailėmis. Iškyšos kampus pabrėžia kontraforsai, viduryje yra portalas – smailiaarkę angą supa mentės, viršuje turinčios reljefinius pinaklius. Abipus portalo ant gembų stovi smailiais stogeliais dengtos skulptūros; stogelių apačią iki 1971 m. puošė kabantys ažūriniai ornamentai (per remontą nuimti). Virš portalo yra rozetė ir trilapių dviguba arkatūra. Šonuose ji jungiasi su mentėmis, viduryje trilapė arka gaubia rozetę. Kiek aukščiau arkatūros kontūrą pakartoja siaura brauka ir iškyšos trapecinis skydas; jo viršų puošia didokas karpytų trikampių ornamentas. Bokšto sienas pakaitomis skaido siauros trilapių arba formos angos ir smailiaarkės nišos. Fasado šonuose yra atikas su mažais erkeriniais bokšteliais, panašiais į vidurinę bokštą; jų apačias puošė ilgi varvekliai.

Šoniniai fasadai taip pat simetriški, su mažomis iškyšomis galuose; tai būdinga klasicizmui. Vidurinėje dalyje tolygiai išdėstytos stačiakampės įdubos su smailiaarkiais langeliais, juosiamais archivoltų; virš jų – rozetės. Fasadų šonus skaido didelės smailiaarkės nišos su plačiais puošniais archivoltais. Sienų viršų juosia siauras karnizas ir trilapių arkučių arkatūra. V. fasade 3 bokšteliai (pinakliai) pabrėžia vid. dalį. Viduryje yra smailiaarkė niša su krucifiksu, dengta mūriniu stogeliu; virš jo – didelė rozetė. Vid. dalį riboja žemi įstriži kontraforsai su reljefiniais pinakliais. Fasado šonuose yra po 2 smailiaarkius langus. Viršuje – plati arkatūra ir karnizas. Fasadai nudažyti baltai ir pilkšvai; spalvos paryškina architektūros formas.

Vidaus kompozicija eklektinė. Navą dengia vos smailėjantys skliautai su tapytinėmis ramstinėmis arkomis ir kryžminėmis briaunomis. Skliautus laiko apskritos kaneliūruotos kolonos su kompoziciniais kapiteliais. Išilgai navų kolonas jungia bukakampės sąramos. Šonines sienas skaido emporų smailiaarkės arkados ir plati

Musninkų bažnyčia. Šoninio ir galinio fasadų vaizdas. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Akmuo su Musninkų mūrinės bažnyčios statybos pradžios data, įmūrytas bažnyčios galiniame fasade. Šoninio ir galinio fasadų vaizdas. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

*Musninkų bažnyčios Didysis altorius.
2002 m. A. Petrašiūno nuotr.*

*Musninkų bažnyčios rytų navos altorius.
2002 m. A. Petrašiūno nuotr.*

*Nukryžiuotojo skulptūra (XIX a. vid., medis,
dichromija) iš Didžiojo altoriaus. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Musninkų bažnyčios interjero fragmentas.
2002 m. A. Petrašiūno nuotr.*

*Musninkų bažnyčios varpinė. 1960 m.
R. Tarabildos nuotr.*

*Musninkų bažnyčios vargonai. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

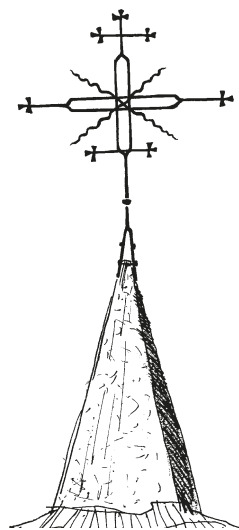
*Musninkų bažnyčios varpinė. 2002 m.
A. Grinio nuotr.*

trilapė arkatūra (žemiau). Presbiterijos langai spalvoti, vitražiniai. Didysis altorius neogotikinis, su bronziniu krucifiksu (1862 m. apdovanotas Londono parodoje).

VARPINĖ, liaudies architektūros pastatas, turintis profesionalios architektūros bruožų. Dviejų kvadrato plano prizminių tūrių su tarpiniu stogeliu. Suręsta iš tašytų rąstų, sujungtų į sąsparas. Piramidinis keturšlaitis stogas dengtas malksnomis; stogo viršuje yra skardinis aštuonkampis bokštelis. Langų ir durų arkos patašytų ir suskliaustų rąstų. Apatinis tarpsnis aukštesnis ir paprastesnis. Durų ir dviejų šoninių sienų langų angos smailiaarkės. Durys dvivėrės, stačiakampės. Visose II tarpsnio sienose yra po 3 sujungtas smailiaarkes angas, užimančias didesnę dalį sienų ploto. Varpinės viršuje – ornamentuotas geležinis kryžius.

Varpinė pastatyta 1868 m. iš nugriautos medinės bažnyčios medžiagų. Po varpine buvo įrengtas dvarininko M. Podbereckio šeimos kapas. 1962 m. perdengtas stogas, pakeistas apatinis rąstų vainikas. Remontuota 1967 ir 1973 m.

Musninkų BARBOROS KOPLYTĖLĖ, baroko stiliaus statinys. Stovi miestelio p. r. pakraštyje. Išsiskiria lygiame kraštovaizdyje. 3 tarpsnių, kvadrato plano 4,27×4,27 m, į aukštį mažėjančio ploto ir lengvėjančių proporcijų. Plytų mūro, tinkuota, dengta keturšlaičiu malksnų stogeliu. I tarpsnis cokolinis, beveik uždaras, tik su durimis p. v. fasade ir 4 mažomis angelėmis į kelią atgręžtame p. r. fasade. Durys apkaltos lentomis eglute, vidurinėje

Musninkų bažnyčios varpinės viršūnė. 1969 m.

R. Tarabildienės pieš.

Barboros koplytėlė. Šalia – kelias į Čiobiškį. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Barboros koplytėlė, Vaizdas iš kitos pusės. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

*Barboros koplytėlės
Kristaus skulptūra.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Barboros koplytėlės
šv. Barboros
skulptūra. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

dalyje rombiškai. Cokolio kam-
pus žymi mentės, viršuje susi-
jungiančios su frizu. Viršutiniai
tarpsniai ažūriniai, juose stovi
medinės šv. Barboros ir Kris-
taus skulptūros. Angos pusapsk-
ričių arkų su įkarpomis, kam-
puose – dorėniniai piliastrai.
Visus tarpsnius juosia skirting-
gų profilių karnizai. Virš stoge-
lio geležinė ažūrinė viršūnė.

Manoma, kad XVI a. šio-
je vietoje (prie senojo Dubingių-
Kernavės kelio) stovėjusi Bar-
boros Radvilaitės statydinta ar
jos garbei statyta koplytėlė.
XVIII a. senosios vietoje pasta-
tyta dabartinė. Po I pasaulinio
karo koplytėlę remontavo dvar-
ininkas Kačinskas. Vėl remon-
tuota 1961 m. 1984–1985 m. re-
montuota ir restauruota pagal archit. V. Zono 1979 m. parengtą
projektą. 1986 m. pastatytos skulptūrų kopijos, padarytos pa-
gal skulptoriaus Gedimino Karaliaus projektą.

*Nuniokota Barboros
koplytėlė. 1960 m.
R. Tarabildos nuotr.*

Iš Kernavės bažnyčios istorijos*

Didelė ir turtinga Kernavės istorija.

O dar ilgesnės ir gražesnės Kernavės legendos, pasakos, skambūs liaudies padavimai. Istorinė literatūra Kernavės pradžia kurdina 1040 m. ir sieja ją su kunigaikščiu Kerniumi ir jo gražuoje dukterimi Pajauta. Tasai Kernius įsteigęs čia pilį ir kurdinęs savo valdas – Lietuvą. Yra čia, Kernavėje, ir dabar ke turi istoriškai, nepaliesti ir šaunūs piliakalniai – bėgant laikui pavadinti istoriniais vardais:

1. Pilies piliakalnis – kur buvusi Kerniaus pilis, tvirtovė.

2. Mindaugo Sostas – kur Mindaugas krikštijęsis 1251 m.

3. Aukuro Kalnas – kur degusi Lietuvos Šventoji Ugnis.

4. Lizdeikos piliakalnis – sakykla, iš kurios vaidila ir paskutinis senelis Lizdeika skelbė liudžiai Lietuvos dievų valią.

Viešpatavo Kernavėje senoji Kerniaus ainija, o paskui jau žinomi Lietuvos valdovai – Mindaugas, Vaišvilka, Treniota, Traidenis, Vytenis, Gediminas. Visi jie stengėsi suvienyti Lietuvą į vieną monarchiją ir patys vieni valdyti, todėl grūmėsi tarpusavyje ir kovojo su aplinkiniais priešais – su kardininkais, kryžiuočiais, lenkais ir gudais. Todėl mūsų Kernavė neretai buvo kovų arena – ją puldinėjo, mušė ir degino. Bet ji buvo galinga Pilis ir vis laikėsi. Ir tik vėlesnis laikas ją išvedė iš kitų Lietuvos miestų rikiuotės – Kernavė sunyko.

Va trumpai prisimename Kernavės kroniką.

Taigi kunigaikštis Mindaugas čia krikštijosi ir patapo pirmuoju Lietuvos karaliumi. /.../ taip Kernavė buvo pirmoji istorinė Lietuvos Sostinė su savo Valdovu, su jo dvaru, su kariuomene, su urėdais, su šventosios ugnies Šventykla ir su visu valstybiniu centru. Ir šiuo metu Kernavė gyveno savo auksinius laikus. /.../ Jogaila, Vytautas jau krikštijo visą Lietuvą, o svetimieji atėjūnai krikštytojais lenkai griovė senuosius Lietuvos aukurus. Pagailo lietuviui Vytautui amžinosios lietuvių Ugnies ir jos Kūrėjo Lizdeikos. Tai leido jam ir pavedė persikelti Kernavėn ir neliečiamai baigti savo garbingą amžių ir tarnybą.

Kernavėje buvo ir paskutinė Lietuvos Ugnies Šventovė.

Ir pasimirė čionai Senelis Lizdeika – ir užgeso Lietuvos Šventoji Ugnis. Baigėsi senoji Lietuvos istorija.

Mirus Lizdeikai ir Ugniai užgesus, atvyko Kernavėn Valdovas Vytautas ir krikštijo kernaviečius.

Kernavės bažnyčia.

Apie 2000 m.

Jono Vitkūno nuotr.

* Pagal kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino rankraštį „Kernavė“, nekeisdamas autoriaus stiliaus, parengė A. Masaitis, duomenis patikslino S. Buchaveckas.

Pakrikštijo. Ir tuojau statydino pirmąją Kernavės bažnyčią. Kernaviečiai ją praminė vytautine.

Stovėjo ji čia pat Pilies piliakalnyje, Neries pakrantėje, ir matė už Neries Trakų Žemę ir ten toliau – Vilniaus Kraštą. Buvo jau ir naujieji kunigai, naujaip meldėsi su kernaviečiais – ir skambėjo varpai. Vytautas dažniau čionai apsilankydavo. Ir vis atveždavo dovanų savajai bažnyčiai – puošniųjų rūbų ir sidabrinių indų. Vytautas mylėjo Keėnavę. O savo bažnytėlę buvo pavadinęs vilnietišškai – Šv. Mikalojaus titulu.

Pirmoji vytautinė bažnyčia išstovėjo ilgai – gal 300 metų, ir suseno. Tada 1739 m. ją perstatė ir įrengė didesnę, bažnytiškesnę, turtingesnę. Ir senas vytautines dovanas jojon perkėlė. Tai vis čionai buvo vytautinė žymė, vytautinė istorija.

O žmonės vis meldėsi lietuviškai¹.

O bažnyčioje vis kabėjo Kernaviškės dievo Motinos Pa veikslas su Madonos suknele iš vytautinio sidabro.

Ir ši antroji bažnyčia ištarnavo Keėnavei ilgai – apie 180 metų (1739–1920). Žinoma, suseno. Ir maldininkų jau nebesutalpindavo. Ir naujiems laikams buvo per skurdi. Nes Kernavė vis puoselėjo Pirmosios Lietuvos Sostinės garbę ir šlovę... O parapijoje jau buvo daugiau ponių, dvarininkų, pasiturinčių savų valstiečių.

Ir tada kernaviečiai nuo 1910 m. statėsi jau trečią savo bažnyčią – dabar mūrinę iš raudonų plytų, didelę, puošnią, architektūrinę – su aukštu stilingu bokštu, iš toli toliausia matomu. Tai naujosios Kernavės paminklas – monumentas.

Didysis karas 1914–1918 m. nesutrukdė statybos. Ir apie 1920 m. bažnyčia buvo baigta – prasidėjo pamaldos. Iš senosios bažnytėlės jau sunėšė šoninius altorius, lomkas, kitus baldus ir rūbus. O didįjį altorių ir kitas naujoves padirbdino Liubianieco prieglaudų jaunieji vilniečiai meistras – dėl Vilniaus badmečio tada gyvenę Kernavės parapijos dvaruose. Taip vytautinės bažnytėlės keli daikteliai ir dabar yra naujoje mūrinėje šventovėje. Tai istorinės relikvijos.

Mūrinę bažnyčią statė kun. Jonas Kondratas (†1924), kun. Motiejus Bugenis (†1919), kun. Jonas Žameje-Žemaitis (†1923). Cementiniu parkonu šventorių 1931 m. apvedė kun. Nikodemus Švogžlys-Milžinas. O 1939 m. vidų išdekoravo kun. Zenonas Baužys.

O antroji medinė bažnytėlė vytautinėje vietoje tuščia prastovėjo iki 1933 m. Tada Žaslių kanauninkas Matas Cijūnaitis, Kurijos patariamasis, ją atpirko, pervežė į Krivonis ir perstatydino į parapiinę bažnyčią.

Vytautiniame šventoriuje jos vietoje dabar stovi cementinis paminklas, kun. Z. Baužio įrengtas 1935 m.

Rėmerių mauzoliejinė koplyčia Kernavėje. 1969 m. Rimto Tarabildos nuotr.

¹ Baliński M. *Wielkie Księztwo Litewskie*, Varšuva, 1846, p. 204.

*Kernavės koplyčia.
2002 m.
Aloyzo Petrašiūno
nuotr.*

Vytautiniame šventoriuje dar ir dabar stovi dvi pamin-
klinės koplyčios:

1. Senų senutė aštuonkampė medinė iš maumedžio kirviu
suręsta – gal dar iš Vytauto laikų. Architektūrinis paminklas.

2. Baltutė mūrinė aštuonkampė koplyčia iš 1850 m. – po-
nų Rėmerių ir kitų didikų giminės mauzoliejus su čia palaido-
tųjų karstais.

*Kernavės parapijos
bažnytinis komitetas
prie statomos Kernavės
bažnyčios. 1912 m.
Centre Kernavės
klebonas Jonas
Kondratas. Iš Henriko
Jurkevičiaus archyvo*

Kernavės kunigai

Keėnavę, kaip senovės Sostinę, kadaise mėgo dvasiški didikai. Todėl čia klebonavo žymūs vyrai, kanau­ninkai ir prelatai. Pavyzdžiui, Kernavėje klebonavo Smo­lensko kanauninkas Eustachas Erazmas², Kurliandijos kanauninkas Petras Cibavičius ir kt. Čia klebonauti bu­vo ir garbė, ir... pajamos.

Vėliau, ponijai nykstant, čia klebonavo jau iš liau­dies kilę kunigai:

Kazimieras Bojažinskis 1872–1882; Kipras Bud­reckas 1882–1883; Jonas Juozapavičius 1883–1890; Pra­nas Bukauskas 1890–1893; Feliksas Minginas 1893–1899; Viktoras Miškinis 1899–1901; Aloyzas Urbanavičius 1901–1907; Jonas Kondratas 1907–1913; Motiejus Buge­nis 1913–1919; Jonas Žameje-Žemaitis 1919–1922; f. m. Kazimieras Pelutis 1922–1924; Donatas Linartas 1924–1926; Kan. Juozas Demikis, f. m. 1926–1927; Ignotas Šopara 1927–1929; Jonas Kunigėlis 1929–1930; Nikodemas Švogžlys-Milžinas 1930–1934; Zenonas Baužys 1934–1945; Aleksandras Alkovikas; Kostantas Petrikas; Kazimieras Pivoriūnas; Leonas Markuckis; Antanas Mažeika 1961–1962; Bronius Klimas 1962–1964; Jonas Kaušyla 1964–1965; Mykolas Grubys 1965–1966; Jonas Matuliauskas 1966–1968; Nikodemas Švogžlys-Milžinas 1968–1979; nuo 1979 m. klebonu paskirtas monsinjoras Česlo­vas Krivaitis.

Kernavės parapijos lenkinimas

Nuo Kerniaus ir Vytauto laikų iki 1863 m. Ker­navėje per amžius buvo gryna Lietuva. Žmonės kalbėjo ir meldėsi lietuviškai. Vilniaus istorikas M. Balinskis rašė, kad Kernavėje ir jos apylinkėse apie 1840 m. žmonės visur kalbėjo lietuviškai. O po 1863 m. pralaimėto su­kilimo čionai, kaip ir visur, prasidėjo lietuvių lenkini­mas. Jį kurstė dvarai ir klebonijos. Tai faktas. O centras buvo Vilniuje – vyskupijos Kurijoje ir lenkų ponų są­moksluose. Iš Vilniaus lenkinimas šakojosi visur – ir per Mái­šiagalą, Sùdervę, Dūkštàs pasiekė Keėnavę ir nuėjo toliau ir pla­čiau. Lenkinant Keėnavę, darbavosi senieji kunigai ir buvę garsūs čia dvarininkai.

Vargšai lietuviai parapijiečiai dar neturėjo savos lietuviš­kos šviesuomenės. Užtardavo juos tik lietuviai kunigai. 1900 m. kun. Viktoras Miškinis atgaivino Kerna­vėje lietuviškas pamaldas. Napatiko ši­tai Vilniui ir jį išstremė³.

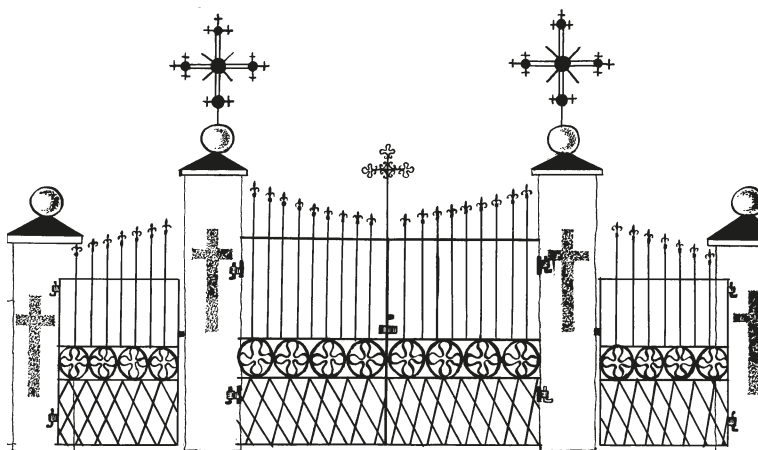
Kunigas Nikodemas Švogžlys-Milžinas. 1969 m. Rimto Tarabildos nuotr.

Kunigo Nikodemo Švogžlio-Milžino atminimo lenta Kernavės bažnyčioje. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

² Ten pat, p. 204.

³ Lietuvių raštas Pijui X, Kaunas, 1906, p. 41.

*Kernavės bažnyčios
šventoriaus vartai.*

1969 m.

V. Tarabildienės pieš.

Kėlė Kernavėn iš eilės lenkų kunigus – A. Urbanavičių, J. Kondratą, J. Žameję, kurie vėl išmetė lietuvių kalbą ir vertė kernaviečius melstis tik lenkiškai. O 1916–1919 m. Kernavės bažnyčioje nuolat gastroliavo iš Vilniaus pikčiausias lenkininkas kan. Liubianiec, kuris galutinai išsiutino lenkus prieš lietuvius. O po 1920 m. spalio 9 d. ir lenkų legionai nuo Kernavės buvo tik už kilometro. Todėl Kernavės parapijoje buvo įkaitusi lenkiška atmosfera – ir vargas buvo vėlesniems lietuviams kunigams: D. Linartui, J. Demikiui, Ig. Šoparui, J. Kunigėliui.

Nesistebėkime dėl buvusio Kernavės sunkaus sulenkėjimo. Juk buvo sulenkėję, kaip žinia, ir Trākai, ir Nemenčinė, ir Máišiagala, ir Vilnius, ir geroka dalis viso Vilniaus krašto. Tik skaudu, kad sparčiau lenkėjo centrinės vietovės ir pačios mūsų sostinės – Vilnius, Trākai, Kernavė.

Todėl ir dejavo senasis lietuvis poetas kan. S. Gimžauskas:

*Nesuprantu aš to viso,
Kad kur vieta tik pirmesnė –
Ten kalba pirmiau užgiso.
Ar čia kalčia nedidesnė?..*

Nenusiminkime: laikas ir mūsų vyrai savo metu atgaivino mūsų Tėvynės lietuvybę – ir jokie lenkininkai mums jau nebaisūs.

Bet ilgainiui, kaip kitur, taip ir Kernavėje, taisėsi lietuvių reikalai. Laikas malšino lenkininkus. Lietuviai kunigai yra kilnesni ir nekartoja buvusių lenkų kunigų šovinis-tinių klaidų – lietuviiai kunigai jokia būdu neskriaudžia ir lenkiškai dar besimeldžiančių.

Kernavė, kaip Trākai ir Vilnius, Lietuvos sąmonėje atgimsta, gyvėja ir gražėja. Vėl gyva senutė Kernavės istorija... Vėl į mus prabyla keturi piliakalniai – savo legendomis, padavimais. Pajautos slėnyje vėl suskambėjo lietuviška daina apie diemėdį ir žalią rūtą.

O gražuolė, raudona, puošni ir šventa Motina Bažnyčia vis iškilmingai stovi, šlovina savo fundatorių Vytautą Didįjį, pagerbia savo dukras – anksčiau buvusias dvi medines bažnytėles /.../.

Iš Kernavės bažnyčios inventORIZACIJOS knygos*

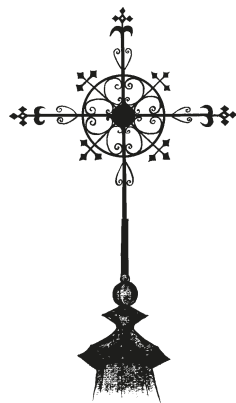
Parengė Stanislovas Buchaveckas

Kernavės parapijos pradžia siekia Vytauto Didžiojo laikus. Pirmąją medinę katalikų bažnyčią pastatė pats Vytautas 1420–1430 m. Tačiau bažnyčia buvusi tik filija. 1495 m. Kernavės dvaro valdytoja Ona Močkuvienė (Kareivaitė; pagal antrąjį vyrą Ginvilavičienė) įsteigė Šv. Mikalojaus altariją. Ji, norėdama būti palaidota bažnyčioje, parapijai padovanojo įvairių turtų.

1995-ieji metai Kernavės parapijai buvo jubiliejiniai. Liepos 16 d. per Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės atleidus buvo švenčiama parapijos 500 metų sukaktis. Ta proga dailininkė seselė kazimierietė Jadvyga Grišiūtė bažnyčią papuošė šventine emblema. Tai buvo didžiulė „auksinė“ saulė, kurios viduryje buvo skaičius „500“, o aplink saulę – daugybė spindulių. Tarpuose tarp spindulių – mažesni skaičiai „50“, nes tą pačią dieną prelatas monsinjoras Č. Krivaitis, Kernavės klebonas, šventė garbingą auksinį kunigystės jubiliejų. Emblema buvo pakabinta vidurinėje navoje virš didžiojo altoriaus ir laikyta visus 1995-uosius metus.

Medinė vytautinė bažnyčia buvo perstatyta tris kartus. Paskutinė medinė bažnyčia 1934 m. iš varžytinių buvo parduota Krivonių parapijai. (Ji ten perstatyta ir dabar tebestovi.) Bažnyčios pamatai liko gulėti po žemėmis. 1990 m. Kernavės archeologijos muziejaus archeologai, atlikdami kasinėjimo darbus, surado juos ir atidengė. Dabar jie sutvirtinti ir eksponuojami gaūusiai Kečnavę lankantiems turistams. Be to, archeologai aptiko, kad bažnyčia stovėjusi ant kapinyno: po bažnyčia buvo rasta daugiau kaip šimto palaidotų žmonių kaulų, pinigų, papuošalų. Žmonių kaulai (juos ištyrus) per Vėlines buvo iškilmingai perlaidoti į vieną didelę duobę. Dabar kapelį ženklina nedidelis kryželis pievoje prie Rėmerių koplyčios. Čia – Kernavės panteonas.

Naujoji mūrinė bažnyčia pastatyta 1910–1920 m. kunigų Jono Kondrato, Motiejaus Būgenio ir Jono Žemaičio rūpesčiu ir parapijiečių bei kitų aukotojų (daugiausia Amerikos lietuvių) lėšomis. Bažnyčia pašventinta 1924 m. rugpjūčio 17 d. Švento kan. Juozapas Kukta – Vilniaus vyskupijos dalies administratorius, vėliau (nuo 1926 m.) įkurtos Kaišiadorių vyskupijos vyskupas.

Kernavės bažnyčios bokšto didžioji viršūnė. 1969 m. V. Tarabildienės pieš.

Prelatą monsinjorą Česlovą Krivaitį (centre) Širvintų krašto garbės piliečio regalijų įteikimo proga sveikina Širvintų meras Vytas Šimonėlis (kairėje) ir kunigas Rokas Puzonas (dešinėje). 1999 m. J. Barbaravičienės nuotr.

* Pastaraisiais metais knygoje naujausius įvykius užrašo Kristaus Karaliaus Merginų diakonų kongregacijos sesuo Irena Valaitytė.

*Šv. Mergelės Marijos
Škaplierinės bažnyčia
Kernavėje. Matyti
senosios bažnyčios
pamatai. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Senosios Kernavės
bažnyčios pamatai.
Už jų – Rėmerių
mauzoliejinė koplyčia.
Atokiau – klebonija.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Bažnyčia yra neogotikinio stiliaus, vienabokštė, ketveriomis ažuolinėmis durimis, kurios 1979 m. buvo suremontuotos ir atnaujintos.

Baltų silikatinių plytų lopai, „puošę“ bažnyčios raudono mūro sienas, buvo „perlopyti“ raudonomis apdailos plytomis. Aukštai, sunkiai pasiekiamose vietose tą darbą atliko alpinistai.

Sutvarkytas šventorius: pašalinti klevai, kurių artumas grėsė bažnyčiai, išlygintas žemės paviršius, padaryti takai, apjuosti dažytų silikatinių plytų borteliais. Šventorių juosia nauja raudonai dažytų silikatinių plytų tvora su Kryžiaus kelio koplytėlėmis ir centriniais vartais. Senoji apgriuvusi ir tarpais išvirtusi betoninė tvora buvo nugriauta ir panaudota naujosios tvoros pamatams. Tvorą ir centrinius vartus suprojektavo architektas Brunonas Bakaitis. Vartai, atkartojantys bažnyčios portala, pastatyti iš restauracinių plytų. Vartų ir koplytelių stogeliai uždengti varine skarda. Šventorių puošia Kernavės Kalvarijų mozaikinis ciklas, kurį sukūrė ir bažnyčiai dedikavo dailininkė Jadvyga Grišiūtė. Paveikslai sukurti iš lietuviškų akmenų, daugiausia iš Verkšionių karjero. Kryžiaus kelio stotys (*stacijos*) buvo daromos Karmazių

kaime, Dūkštų parapijoje, buvusioje prelado sodyboje, ir tik baigtos įstatyti į koplytėles. Kelias prasideda mozaikiniu kryžiumi, įmontuotu kunigų zakristijos sienoje. 1987 m., švenčiant Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų, Kryžiaus kelią palaimino ir pašventino vyskupas (vėliau – kardinolas) Vincentas Sladkevičius. Dabar Kristaus kančia apmąstoma ir Kernavės Kalvarijos apeinamos pradendant kiekvienus atlaidus.

Šventoriuje pastatytos dvi kriptos: Jubilejinis kryžius „Krikščioniškai Lietuvai 600 metų“ su aukuru amžinajai ugniai ir Kernavės herbo kripta, kuri 1985 m. sausio 23 d. priglaudė kunigą Jubiliatą Nikodemą Švogžlį-Milžiną, buvusį Kernavės kleboną.

Šventorių apšviečia 15 atraminių žibintų, kurie aplink bažnyčią išdėstyti vienodais atstumais.

Centrinuose vartuose įrengti du kioskai. Viename iš jų atlaidų metu prekiaujama devocionalijomis, o kitame yra geriamas vanduo. Centrinį įėjimą į bažnyčią puošia trys sidabrinės eglės, pasodintos 1980 m. Vartuose įrengti trys elektriniai varpeliai, kuriais skambinama iškilmių metu.

Bažnyčios vidus yra trijų navų, kurias skiria pilioriai. Presbiteriją nuo navos skiria grotelės – Dievo stalias; naujos, ažuolinės, pastatytos 1990 m. Senąjį menkos meninės vertės didįjį altorių pakeitė naujas ažuolinis gotikinio stiliaus altorius, pastatytas 1988 m. Lėšas jam pagaminti (13200 rb) paaukojo prelatas Č. Krivaitis, pardavęs savo mirusios mamytės namą Vievyje. Senasis altorius perleistas Alionių bažnyčiai. Presbiteriją puošia du gotikinio stiliaus ažuoliniai keturių vietų sedesai (1990 m.). Bažnyčioje puikuoja dvi grakščios ažuolinės klauasyklos, pagamintos 1986 m. Dalį lėšų joms gaminti paaukojo tėvai marijonai (MIC) ir Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas Juozapas Tunaitis (dabar vyskupas).

Visus išvardintus baldus pagamino auksinių rankų meistras uteniškis Kazimieras Šėza. Jis pagamino ir vargonams medinę apdailą bei tokio paties stiliaus vargonų baliustradą.

Iki 1992 m. bažnyčia neturėjo vargonų. Bažnytiniam giedojimui pritardavo sena fisharmonija. Taip jau sutapo, kad, praėjus 68-eriems metams nuo bažnyčios pašventinimo, tą pačią rugpjūčio 17 d. per Šv. Roko atlaidus buvo pašventinti naujieji vargonai. Šventino Pānevėžio vyskupas J. E. Juozapas Preikšas, nes Vilniaus vyskupas tą dieną iškilmėse dalyvauti negalėjo.

*J. E. kardinolas
Vincentas
Sladkevičius (tada dar
vyskupas) 1987 m.
švenčiant Lietuvos
krikšto 600 metų
jubiliejų Kernavėje
laimina bažnyčios
šventoriuje naujai
įrengtas Kristaus
kryžiaus kelio
koplytėles. Virkanto
Trumpicko nuotr.*

Auką vargonams (8000 JAV dolerių) paaukojo JAV (Floridoje) gyvenantis lietuvis Ferdinandas Visockas (išėivis iš Kernavės), o pagamino juos Vilniaus vargonų dirbtuvės, vadovaujamos Rimanto Gučo. Vargonai galingi, 18 balsų, dviejų manualų.

Kapitališkai suremontuota kunigų zakristija: lubos išpuoštos gipsatūromis, išdažyta, sudėtas parketas, įvestas vandentiekis, centrinis šildymas, pastatytas praustuvas, pagaminti nauji, pritaikyti zakristijai, baldai. Iš antrosios zakristijos kun. Milžino muziejus, pastačius parapijos administracijos pastatą ir įkūrus jame muziejų, perneštas tenai*.

Tiesa, kalbant apie šventoriaus mozaikinį Kristaus Kryžiaus kelio ciklą, nebuvo paminėta, kad Kernavės Kalvarija baigiasi penkiolikta stotimi – Kristaus Prisikėlimu. Nusprendus bažnyčios šventoriuje pastatyti Išganytojo kančios Kernavės Kalvariją, su džiaugsmu panorėta, kad penkioliktoji stotis būtų Kristaus Prisikėlimo. Joje prisikėlęs Atpirkėjas maldaujamas greičiau prikelti Lietuvą iš ateistinės vergovės, o dabar – iš žiaurumo ir siaubo.

Sutvarkius bažnyčią, pradėta galvoti apie parapijos administracinio namo statybą. Namą (pagal prelato Č. Krivaičio projektinę užduotį) suprojektavo architektas Brunonas Bakaitis. Pirmasis leidimas individualiam namui statyti buvo gautas 1980 m. rugpjūčio 1 d., tačiau netrukus buvo atšauktas ir anuliuotas. Naujas leidimas gautas 1981 m. vasario 24 d.

Prasidėjo statyba. Sumūrijamas cokolinis aukštas. 1982 m. namo statyba pakyla iki antrojo perdengimo. Šiuos darbus kvalifikuotai atliko meistras iš Vilniaus Petras Semaška. 1987 m. sparčiai vyko užbaigiamieji statybos ir apdailos darbai. 1987 m. liepos 19 d., švenčiant Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų, pastatas buvo pašventintas, nors galutinai dar nebuvo užbaigtas (nebuvo įrengtas cokolinis aukštas). 1987 m. rugsėjo 11 d. Valstybinė komisija pasirašė Kernavės religinės bendruomenės gyvenamojo namo priėmimo aktą.

Namas 2-jų aukštų, bendras jo plotas 126,22 m², gyvenamasis plotas – 89,98 m², balkonų ir terasų plotas – 107,01 m².

Pagal statybos projektą antrojo aukšto balkonų paskirtis – bažnytinių skalbinių džiovykla. Tačiau, komisijai pri-

Kunigo Nikodemo Švoigžlio-Milžino kapas Kernavės bažnyčios šventoriuje. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

* Taip pat atlikti kiti bažnyčios ir šventoriaus rekonstrukcijos bei meninio apibendrinimo darbai. *Vyr. red. pastaba.*

*Kernavės bažnyčios
šventoriaus vartai.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

ėmus namą ir vėliau įstiklinus langus, 1988 m. šiame balkone įrengiama muziejinė ekspozicija. Tas pat padaroma ir pirmojo aukšto balkone bei palėpėje.

Taigi dabar šiame pastate turime muziejų su šiuo informaciniu pavadinimu: „Įvairūs praeities relikvai, saugomi ateities dėmesiui“. Jame yra tokios ekspozicijos:

1. „Kernavės senelių butis“ (pirmajame aukšte). Tai kernaviečių sunėsti buitiniai rakandai.

2. „Trys Lietuvos širdys“ (antrajame aukšte). Tai trijų Lietuvos sostinių herbai, prelado Č. Krivaičio dovana.

3. „Kernavės religinės relikvijos“ (palėpėje). Tai amžinos atminties kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino iš zakristijos perkeltas muziejus, papildytas naujais eksponatais.

Dabar Kernavė yra plačiai išgarsėjusi ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje; apie tai byloja gausūs įrašai muziejaus Svečių knygoje (kurių jau kelios).

1988 m. tvarkomas namo cokolinis aukštas – valgomasis, virtuvė, garažas, pagalbines patalpos. Baigiamas tvarkyti tvenkinys; dugne paklojama izoliacinė medžiaga (molis, ežero dumblas), o pats tvenkinys suformuojamas taip, kad įgautų Lietuvos žemėlapių kontūrus; jo pakraščiai apmūrijami skaldyto akmens borteliu. Šalia tvenkinio – imituota Lurdo Grotą – Marijai 2000 metų – Marijos metų įamžinimas.

Kai Sąjūdžio suvažiavimo dalyviai Vilniuje Tauro kalne sodino Atgimimo ažuolyną, čia, parneštas iš miško, taip pat buvo pasodintas Atgimimo ažuoliukas. Kitais metais meistras iš Musninkų J. Binkis lentelėje išpjaustė prelado žodžius:

*„Netolimoj, gūdžioj paunksmėj skurdęs, paauglėli ažuoliuk, viltینگai
persodintas 1988 10 20 18 val. Lietuvos sostinių močiutės širdin –
KERNAVEN. Prigyk, veikia užauk plačiašakiu ažuolu milžinu, įkove-
piančiu mus būti nesiūbuojančiais Bažnyčios ir Tėvynės ažuolais“.*

Netoli pasodinto ažuoliuko, prie vartelių, buvo pastatyta Viešpaties Angelo ir Tautinės giesmės varpinėlė. Kitoje takelio pusėje – iš prelado sodybos perkeltos medinės skulptūrėlės. Prie kopytstulpių tokia metrika:

Kernavės bažnyčios interjero fragmentas su centrinės navos altoriumi. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Kernavės bažnyčios altorius su „Marijos Škaplierinės“ paveikslu. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Paveikslas „Marija Škaplierinė“ (1816 m.). 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kernavės bažnyčios interjero fragmentas su šoninės navos altoriumi (XIX a. pr.). 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kernavės bažnyčios šoninės navos altorius su paveikslu „Marija“. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kernavės bažnyčios interjero fragmentas su vargonais. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

*„Skulptūrėlės iš užtvindytų senųjų Rumšiškių, į jas pamaldžiai žvelg-
davo mūsų literatūros klasikas vyskupas Antanas Baranauskas“.*

*Kernavės bažnyčios
interjero fragmentai.
2002 m.*

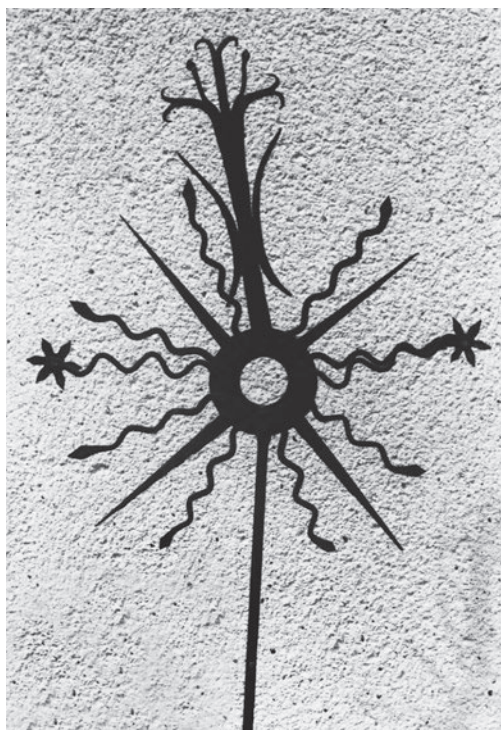
1989-iesiems Eucharistiniams metams įamžinti pastatoma Eucharistinių metų emblema – imituota Golgota. Birželio 11 d., sekmadienį, po sumos, lydint procesijai, buvo perneštas ažuoliniu vainiku apjuostas, gėlėmis papuoštas senasis kryžius – Tremtinys į jo ankstesnę vietą miestelio centre, kur sovietmečiu

A. Petrašiūno nuotr.

*Kernavės klebonija.
2002 m.*

A. Petrašiūno nuotr.

Muziejinės ekspozicijos naujojoje klebonijoje fragmentai. Tarp jų – 1974–1975 m. Stanislovo Dabrovolskio iškalta metalinė kryžiaus viršūnė. 2003 m. R. Tarabildos nuotr.

nebuvo leista jam stovėti. Tikintieji jį buvo pasistatę šventoriuje, kur jis ir prastovėjo visą okupaciją.

Tų pat 1989-ųjų metų rudenį, rugsėjo 19, 20 ir 21 d., Kernavėje vyko Kaišiadorių vyskupijos keturių dekanatų kunigų dvasinis susitelkimas. Susitelkimą užbaigė J. E. vysk. Juozapas Matulaitis, kuris, Apaštalo Sosto vėliavai lydint, pašventino bei palaimino parapinių namų kiemo religinę bei tautinę atributiką: Marijos metų atminimą – Lurdo Grotos imitaciją, Eucharistinių metų emblema – imituotą Golgotą, atšventino šimtametės skulptūrėles, palaimino pirmąją Lietuvoje pasodintą mūsų krašto visapusiško Atgimimo ažuolą, Viešpaties Angelo ir Tautinės giesmės varpinėlę. Šiose apeigose dalyvavo nemažas būrys maldininkų, kurie šventinimo procesijos metu giedojo šventas ir tautines giesmes.

1991 m. balandžio 4 d. Valstybinis archeologijos muziejus-rezervatas, vykdydamas Lietuvos Respublikos restitucijos aktą dėl Katalikų Bažnyčios padėties ir siekdamas atkurti istorinį teisingumą, grąžino senąją klebonijos pastatą teisėtai jo šeimininkei – Kernavės parapijai.

1991 m. gegužės 17 d., vadovaudamasi Respublikos AT 1990 02 12 įstatymu Nr. XI 3697 „Dėl Maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms“, Musninkų savivaldybė grąžino Kernavės religinei bendruomenei anksčiau priklausiusį pastatą (sovietmečiu buvusią Kultūros namų šokių salę).

Tais pat metais prelado rūpesčiu du paminklai, esantys Kernavės kapinėse, įtraukiami į „Išaiškinamų istorinių ir kultūrinių paminklų sąrašą“. Tai paminklas

Paminklas

„Žuvusiems dėl tėvynės“ Kernavės miestelio kapinėse. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Paminklas kunigui Zenonui Baužiui Kernavės miestelio kapinėse. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

*Bažnyčios relikų
muziejus senosios
klebonijos pastate.
2002 m.*

A. Petrašiūno nuotr.

„Žuvusiems už tėvynę“ – cementinis kryžius su šalmuoto kareivio galvos bareljefu ir paminklas knygnešiui Karoliui Baužiui, simbolizuojantis medžio kamieną su nu-pjautomis šakomis.

1994 m. vasarą perdažomas bažnyčios stogas. 1995 m. pradėta remontuoti senoji klebonija ir suremontuojama parapijos salė. Joje vyksta įvairūs renginiai. Kartais salė naudojama ritualinėms paslaugoms. Gražiausiame namo kambaryje – hole – įrengiama koplyčia, bažnyčios kanceliarijos kambaryje – zakristija. Žmonės gali melstis ne tik koplyčioje, bet ir zakristijoje, ir laiptinėje, ir kambarėlyje, nes, atidarius duris, altorius yra matomas iš visų vietų. Giedojimui pamaldų metu pri-tariama elektroniniais vargonėliais. Tikintieji džiaugiasi šia, nors ir mažyte, koplyčia. Koplyčioje yra klausykla, o altoriuje – Švč. Sakramentas.

1996 m. gražiausios sodybos konkurse Kernavės parapi-jos namai buvo apdovanoti medaliu, kuris laikomas muziejaus „Trys Lietuvos širdys“ ekspozicijoje.

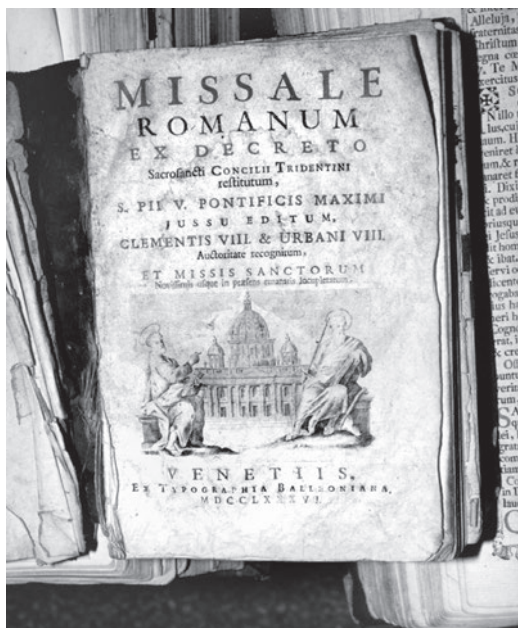
1997 m., užbaigus senosios kle-bonijos remontą, čia įkuriamas Bažny-čios relikų muziejus, kuris buvo atida-rytas ir pašventintas 1997 m. liepos 20 d., švenčiant Švč. Mergelės Marijos Škap-lierinės atleidus. Pamaldas vedė, pamoks-lą pasakė ir muziejų šventino Kaišiadorių vyskupas J. E. Juozapas Matulaitis.

Naujasis muziejus turi keturias eks-pozicijas.

Pirmoji ekspozicija skirta knygne-šiui Karoliui Baužiui ir jo dviem sūnums kunigams – Danieliui ir Zenonui. Beje, kun. Zenonas buvo Kernavės klebonas 1934–1946 m. ir gyveno šioje klebonijoje.

Antroji skirta Bažnyčios hierar-chams. Čia eksponuojami Šventųjų Tė-

*Bažnyčios relikų
muziejaus ekspozicijos
fragmentas. Sigito
Platūkio nuotr.*

vų portretai, Lietuvos bažnyčios hierarchai, bažnytinė heraldika, Kaišiadorių vyskupijos kampelis ir t. t.

Trečioji – „Lietuva – kryžių, Rūpintojėlių ir knygnešių šalis“. Čia eksponuojamos senos maldaknygės, kurias knygnešiai iš Prūsijos gabeno į Lietuvą, kryžiai, Rūpintojėliai, seni liturginiai indai. Yra čia ir labai unikali po karo išlikusių kryžių nuotraukų ekspozicija. Nuotraukų yra 4116. Visos jos suskirstytos vyskupijomis ir sudėtos į šiuolaikiškus albumus. Kiekviena nuotrauka turi savo metriką.

Ketvirtoji – „Lietuva – Marijos žemė“. Tai Marijos paveikslai, statulėlės, rožinių kolekcijos.

Čiobiškis, jo bažnyčios ir kunigai*

Čiobiškis, kaip ir kaimyniniai Papančiai, kadaise atsirado ir susikūrė priklausomai nuo Kernavės.

Kernavė, kaip žinia, buvo sostinė, pilis, tvirtovė, tad jai reikalingi buvo forpostai, apsauga. Vienas jų ir buvo panerių Čiobiškis su savo Žvagākarnio piliakalniu. Čiobiškis sekdamas priešų judėjimą Nerimi iš Nemuno nuo Kauno ir signalizuodavo Kešnavei. Tokia tat buvo Čiobiškio pareiga ir tarnyba.

Ilgainiui Čiobiškis plėtėsi ir išaugo į didoką miestelį – su Magdeburgo teisėmis, su stambia žydų pirklių kolonija, su sinagoga, su gyva prekyba Nerimi ir sauskeliais. Čiobiškis gabeno prekes Kešnavei ir Vilniui. Čiobiškyje buvo karčemos, dirbtuvės, amatai.

Čiobiškis turėjo ir stambų dvarą, kurio šeimininkais yra buvę: senieji ponai, Vilniaus jėzuitai, Kapitula – vyskupas Masalskis, Švikauskiai, Pilsudskiai, rusas Filipovas, Lietuvos valstybė ir sovietų valdžia.

Nuo 1794 m. Čiobiškio dvarą valdė Jonas Krizostomas Pilsudskis, kuris, architektui L. Stuokai-Gucevičiui (1753–1798) vadovaujant, pasistatė čia puošnius klasikinio stiliaus rūmus, kurie ir dabar išliko laikų nepalieti. Kadaise, sako, čia lankydavosi ir Juozas Pilsudskis – būsimasis Lenkijos maršalas, Lietuvos priešas ir Vilniaus okupantas. Mūsų laikais šiuose rū-

* Pagal kun. N. Švogžlio-Mižino rankraštį „Čiobiškis“ parengė S. Buchaveckas.

Čiobiškio bažnyčia.

1934 m.

K. Kumpausko nuotr.

Iš V. Dalinkevičienės

asm. archyvo

muose būdavo prieglaudos, mokyklos, internatai. Bet amžių metai daug ko nepasigaili – jie pribaiigė ir Čiobiškio miestą.

Pirmiausia sunyko sostinė Kernavė, tad baigėsi ir Čiobiškio karinė tarnyba. Paskui pagyvėjo kiti sauskeliai, traktai – nebereikšminga tapo Čiobiškio prekyba. Pagaliau nutiesė geležinkelius ir prie jų išaugo Jonavà, Žasliai, Kaišiadórys – Čiobiškis neturėjo darbo ir savaime smuko ir nyko. Ir mūsų laikais nėra čia nei miestelio, net nei kaimo. Yra tik tuščia sodyba. Pasiliko tik garsus Čiobiškio vardas.

Čiobiškyje (viena po kitos) yra buvusios keturios katalikų bažnyčios. Su jomis kartu 1631 m. buvo reformatų maldykla ir didukė žydų sinagoga.

1. Nuo seno Čiobiškio dvare buvo koplyčia, kuri turėjo savo kunigą kapelioną.

2. XVII a. buvo Vilniaus jėzuitų medinė bažnytėlė, kuri netrukus sudegė. Gal čia buvo jų misija, laikina stotis.

3. Čiobiškio dvaro ponai Švikauskiai kitoje vietoje buvo vėl pastatę medinę bažnyčią, kuri irgi sudegė XVIII a. gale. Gal ji buvo vyskupo Masalskio 1782 m. bažnyčia, kurią mini Vilniaus vyskupijos bažnyčių istorikas prelatas Kurceviskis.

4. Ponai Švikauskiai Čiobiškio dvarą perleido Pilsudskiams su įpareigojimu pastatyti čia mūrinę bažnyčią, panašią į Vilniaus katedrą. Pilsudskiai iš būsimos bažnyčios medžiagų pirmiausia pasistatė dvaro rūmus. Taigi bažnyčia išėjo nedidukė, bet savo stiliumi truputį primenantį Vilniaus katedrą. Sako, jos projektuotojas ir statytojas buvęs tas pats Stuoka-Gucevičius, kuris ir rūmus statė su parku ir visom puošmenom.

Taigi mūrinė bažnyčia išėjo kaip Čiobiškiui lyg skurdi ir nepilna. Ją apjuosė akmeniniu šventoriumi (*parkonu*), kurių kampuose įrengė varpines. Tai buvo 1810 m. Bažnyčios išorė tinkuota, baltai dažyta, viduj dekoruota, šventorius apželdytas. O aplinkui tušti laukai, gretimai miškai, šilai.

Dideli čia būdavo Jono Krikštytojo ir apaštalo Baltramiejaus atlaidai. Ir maldininkų būdavo gausu.

XIX a. pabaigoje – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Čiobiškio bažnyčioje nesigirdėjo didesnio triukšmo su lenkais. Anksti ir ramiai čia išgalėjo lietuviybė, nes ir parapija yra be priemaišų, grynai lietuviška. O lemiamu laikotarpiu (1900–1904 m. – spaudos atgavimas, 1905 m. – Didysis Vilniaus Seimas ir pan.) čia buvo stiprūs lietuviai kunigai, kurie lietuviškai tvarkė parapiją.

Kunigai A. Racevičius, J. Kraujalis Vilniaus vyskupijoje buvo žinomi lietuviai. Kun. S. Šlomas buvo senas knygnešys, visuomenininkas, lietuvių kultūros mylėtojas. Čiobiškio bažnyčioje organizavo choras, giedorius. Ir savo lėšomis, patarimu, pamokymu jaunąjį Kiprą Petrauską pasiuntė Petrapilio konservatorijon – šelpė jį ir globojo. K. Petrauskas visą gyvenimą buvo dėkingas ir pagarbus savo jaunystės globėjui kun. Šlamui. Kun. K. Liesevičius pabuvo čia ilgiau, 16 metų, ir jį visi čia mylėjo. Globojo jis klierikus, atostogaudino juos pas save, o kun. Jonui Kazlauskui ir Primicijas surengė.

Kun. J. Žvinys pastatė parapijos namus su sale, kurioje buvo ir scena. Rengdavo misijas, rekolekcijas. Žadino parapijiečius spausdintais atsišaukimais.

Atostogauja ir ekskursuoja čia jaunimas, nes aplinkui puošnūs šilai, o juose nemaža istorinių pilkapių, menančių buvusias čionai kovas. Rusių Rągo kaime yra gal dar iš pagonijos laikų dabar jau išpustytas kapinynas, kuriame pilna titnaginių šukių, žalvarinių liekanų ir kt. senienų. (1929 m. vasarą kun. Švogžlys surado čionai

nepaprastą žalvarinį žiedą (gal kunigaikščio?) ir vėliau dovanojo jį vysk. Paltarokui, 1936 m. Gegužinės svečiui. Vyskupas rinko savo muziejėli.)

Čiobiškio kunigai

Aleksandras Janušauskas 1872–1875; Celestinas Scukevičius, buv. trinitorius 1875–1886; Ignas Mejeris 1886–1893, 1894 – vakansija; Aleksiejus Racevičius 1895–1899; Stanislovas Šlamos 1899–1904; Kazimieras Valantinas 1904–1905; Juozas Kraujalis 1906–1911; Felicijonas Žintelis 1911–1914; Juozas Augūnas 1914–1917; Bernardas Sužiedėlis 1917; Kazimieras Liesevičius 1917–1933; Jonas Žvinys 1933–1938; Kazimieras Ribikauskas 1938–1939; Antanas Šležauskas 1939–1941; Liūdas Puzonas 1941–1946; Jonas Kamarauskas 1946–1948; Zigmas Červokas 1948; Kazimieras Banionis 1955–1956; Hiliaras Misiūnas 1956–1968; Juozas Dobrovolskis 1968–1974; Juozas Stasiūnas 1974–1983; Vilius Cukuras 1983–1984; Kastytis Krikščiukaitis 1979–1988; Antanas Jurgilas 1988–1989; Zigmas Stančiauskas 1989–1990; Jurgis Kazlauskas 1990–1992; Antanas Jurgilas 1994–1996; Rokas Puzonas (aptarnavo); Antanas Zavalskis 2001–2002; Arūnas Kazlauskas 2002–2003; Povilas Stankevičius 2003 (aptarnavo); Kazimieras Gvozdovičius nuo 2003.

Čiobiškio šv. Jono Krikštytojo bažnyčios ansamblis*

Vėlyvojo klasicizmo statinių kompleksas. Stovi kaimo v. dalyje, ant Neriės slėnio v. šlaito. Šventorius stačiakampis, pagal išilginę ašį simetriškas, aptvertas mūro tvora. Jo viduryje yra bažnyčia, š. r. ir p. r. kampuose stovi varpinės, p. v. ir š. v. – koplyčios. Didieji (v.) vartai yra priešais bažnyčios pagr. fasadą. Kiti vartai yra rytuose. Šventoriaus pakraščiuose auga medžiai.

Ansamblis sukurtas XIX a. I ketvirtyje (bažnyčia) ir viduryje (varpinės ir koplyčios).

Bažnyčia yra klasicistinė. Halinė, vientiso tūrio, stačiakampio plano, 3 navų. Vid. nava dvigubai platesnė už šonines. Navas skiria 3 poros aštuonkampių piliorių. Šoninių navų tęsinyje, abipus vid. navos pločio presbiterijos, yra skliautuotos zakristijos. Virš jų – emporos. Antrosios durys yra iš p., į zakristiją. Pamatai akmenų mūro. Sienos plytų mūro, tinkuotos. Stogas lėkštas, dvišlaitis gegninis, dengtas skarda. Lubos lentų, šonuose suapvalintos. Grindys plytelių mozaikos.

Fasadai vientisos kompozicijos, darnių proporcijų, skaidomi dorėninių piliastų. Virš jų – antablementas su gerokai iškišu karnizu. Pagr. (v.) fasadas suskaidytas į 5 dalis. Viduryje yra dvivėrės durys, virš jų – pusapskritis langas. Šo-

* S. Stomos enciklopedinio straipsnio fragmentai perspausdinti iš kn. *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*, Vilnius, 1996, p. 272.

*Čiobiškio bažnyčia.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Čiobiškio bažnyčios
priekinis fasadas ir
šventoriaus vartai.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Čiobiškio bažnyčia.
Matyti priekinis ir
šoninis šiaurės
fasadai. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Čiobiškio bažnyčios ansamblis iš šiaurės pusės. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Čiobiškio bažnyčios galinis fasadas. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Čiobiškio bažnyčia šventoriuje. Apie 2000 m. Sigitos Platūkio nuotr.

nuose yra dvi pusapskričiu viršumi nišos su evangelistų skulptūromis. Virš jų trikampiai sandrikai. Timpane apskritas langas. R. fasadas toks pat, tik be durų. Šoniniai fasadai beveik vienodi. Piliastrų žingsniai juose atitinka pilorių žingsnį viduje. Langai išdėstyti tarp piliastrų, viršutinėje sienos dalyje.

Interjerui būdinga formų darna. Virš pilorių – pusapskritės ramstinės arkos. Šoninėse sienose stulpų ašyse yra piliastrai. Medinis vargonų choras išsikiša per vieną pilorių žingsnį į vid. navą. Klasicistinis dorėninio orderio didysis altorius plytų mūro, dažymas imituoja marmurą. Du šoniniai altoriai stovi navų galuose; jie su barokinėmis voliutomis. Vidaus puošyba saikinga. Vyrauja rudas koloritas. Palubėje ištapyti karnizai, lubose – rožetės, piliastruose – iliuzinės kaneliūros. Vargonų choro turėklas be kiaurymių, dekoruotas liaudišku ir meandro ornamentu. Bažnyčioje yra 18 dailės paminklų.

Pirmąją medinę Čiobiškio bažnyčią XVII a. pastatė jėzuitai. Mūrinė pradėta statyti 1810 m. dvarininkės E. Švikauskienės lėšomis. 1812 m. ji mirė. Bažnyčią toliau statydino naujasis Čiobiškio savininkas Jonas Krizostomas Pilsudskis. Baigta statyti 1825 m. Projekto autorius nežinomas (būta spėjimų, kad statyta pagal Lauryno Stuokos-Gucevičiaus projektą). Dirbo meistras M. Ručinskis ir jo mokinys V. Savickis. Vidaus medines detales ir turbūt lauko skulptūras darė raižytojas M. Podgurskis, vėliau – M. Šmuilovičius. Vidų dažė meistras B. Boreiša. Apie 1900-uosius stogas vietoj malksnų uždengtas skarda. 1956 m. bažnyčia remontuota.

Evangelisto šv. Jono skulptūra (XIX a.) priekiniame Čiobiškio bažnyčios fasade. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Čiobiškio varpai ir laikrodis

Libertas Klimka

Čiobiškio bažnyčios ansamblis – bene vienintelis Lietuvoje, turintis dvi vienas varpines. Jos pastatytos tolimesniuose šventoriaus kampuose ir architektoniškai atsveria bažnyčios priekyje kituose dviejuose kampuose esančias koplytėles (1 pav.). Varpinės, kaip ir visas ansamblis, yra vėlyvojo klasicizmo stiliaus, išraiškingos ir dailios. Jų dviejų apatinių tarpсниų kampai papuošti dorėniniais piliastrais, trečiojo –

1 pav. Čiobiškio
bažnyčios
architektūrinis
ansamblis.
L. Klimkos nuotr.

trijų ketvirčių kolonomis. Tarpniai vienas nuo kito atskirti entablementais; kiekviename jų – po nišą su pusapvaliu viršumi. Stogus vainikuoja kaltinis kryželis. Tikrai puiki architektūra! Šiaurės rytiniame šventoriaus kampe stovinti varpinė skirta laikrodžiui, pietrytiniame – varpams¹ (2, 3 pav.).

Didysis Čiobiškio varpas nulietas iš bronzos 1807 m. meistro Johano Samuelio Vėnerio dirbtuvėse Vilniuje². Jo aukštis – 60 cm, skersmuo – 75 cm, liemens ilgis – 55 cm, kepurėlės skersmuo – 28,5 cm. Varpo pečius juosia dvi reljefinės augalinio ornamento ir rokailių pynės, sudėstytos trikampaiais. Tarpe – tradicinis liejikų įrašas: „ME FECIT J. S. WÜHNER AO 1807“ (lietuviškai: „Mane nuliejo J. S. Vėneris 1807 m.“) (4 pav.). Ant liemens rašytinėmis raidėmis įrėžta dedikacija lenkiškai: „Na Cześć y Chwatę wieczną Boga. Ten Dzwon Sporządzony przez X. Kazi: Jurkiewicza Pleb. Czabiskiego“ (lietuviškai: „Dievo garbei ir amžinai šlovei. Šį varpą įtaisė kun. Kaz. Jurkevičius, Čiobiškio klebonas“) (5 pav.). Tai garsaus meistro, XIX a. varpininkų Vėnerių dinastijos pradininko, dirbtuves įkūrusio šalia dabartinės Liejyklos gatvės Vilniuje, darbas. Liejikais buvo ir jo sūnus Danielis bei vaikaičiai Boleslavas³. Šios dirbtuvės buvo labai produktyvios, tačiau varpų kokybė neprilygo geriausių XVII–XVIII a. vilniškių meistrų darbams. Negalima išgirti ir Čiobiškio varpo: ornamentų reljefas neryškus, aprtrupėjęs. Varpo kraštėlis nuskilęs. Taip atsitinka dėl vidinių liejinio įtempimų, atsirandančių netinkamai parinkus aušinimo režimą. Apskritai Vėnerių varpai nebuvo ilgamžiai, jie skildavo, juos tekdavo perlydyti⁴. Iki mūsų dienų yra išlikę J. S. Vėnerio lieti Tabariškių (1807 m.), Skarūlių, Pāsvalio (abu 1810 m.), Ūnuškio (1814 m.) ir Léipalingio (1816 m.) bažnyčių varpai. Dar mažiau yra jo įpėdinių gaminių: sūnaus – du Skriaūdžių (1820 m.)

¹ Žinyne „Lietuvos katalikų bažnyčios“ (autorai K. Misius ir R. Šinkūnas, Vilnius, 1993) klaidingai nurodyta, kad esama tik vienos varpinės.

² Čiobiškio varpų, įtrauktų į kultūros vertybių sąrašus DR 996 ir DR 997 numeriais, trumpas aprašymas yra *Kultūros paminklų enciklopedijoje* (Rytų Lietuva, Vilnius, 1996, t. 1, p. 273–274). Tačiau ten klaidingai įvardytas varpų metalas – žalvaris, o ne bronzos (78% vario ir 22% alavo lydinys). Be to, iliustracijoje parodyta ne pietų varpinė, o šiaurės rytų; aprašyme neteisingai teigiama duris esant iš rytų pusės (iš tikrųjų jos iš vakarų).

³ Brensztejn M. E. *Zarys dziejow ludwisarstwa na ziemiach bylego Wielkego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1924.

⁴ Klimka L. Varpų liejininkystė Vilniuje, *Kultūros barai*, 1996, nr. 3, p. 72–75.

ir Surviliškio (1826 m.); vaikaičio – Kriaunū (1853 m.) ir Kabėlių (1861 m.) varpai⁵.

Mažesniojo Čiobiškio varpo aukštis yra 35,5 cm, skersmuo – 47,5 cm, kepurėlės skersmuo – 23 cm; pagaminimo data – 1784. Savo proporcijomis jis artimesnis laikrodiniams varpams. Bronzos liejimo kokybė daug geresnė. Varpą puošia granato žiedų bei akantų, sudėstytų į trikampius, juostos. Lotyniškas įrašas tarp jų skelbia: „ANNO 1784 DIE 5 AUGUSTI GLORIA IN EXCELSIS DEO“ (lietuviškai: „1784 m. rugpjūčio 5 d. Garbė Dievui aukštybėse“). Vienoje varpo pusėje ant liemens yra reljefinė barokinės stilstikos Švč. Mergelės Marijos, stovinčios ant pusmėnulio, figūrėlė (6 pav.). Gaila, kad varpo liejimo vieta ir meistro vardas nepažymėti. Šalia didžiųjų varpų varpinėje dar kabo visai nedidukas varpelis. Jo aukštis – 20 cm, skersmuo – 29 cm; ornamentikos ir įrašų jis neturi.

Kaip žinia, varpų įkėlimas simbolizuodavo bažnyčios ar jos ansamblio statybos pabaigą. Čiobiškio varpinės datuojamos XIX a. viduriu. Tad lieka neaišku, kur buvo šie atributai iki varpinės pastatymo. Toks pat klausimas kyla ir apie kitoje varpinėje įtaisytą laikrodį. Apskritai retas atvejis, kad nedidelio bažnytkaimio šventovė turėtų tokį brangiai kainuojantį mechanizmą. Tai savaip primena tolimą Čiobiškio magdeburginę praeitį.

Bokšte įrengtas laikrodis susideda iš trijų dalių: eigos, valandų ir ketvirčių mušimo mechanizmų, kuriuos į visumą jungia bendras rėmas (7 ir 8 pav.). Jo

2 pav. Pietrytinė Čiobiškio bažnyčios ansamblio varpinė. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

3 pav. Laikrodžio bokštas – šiaurės rytų varpinė. 2002 m.

L. Klimkos nuotr.

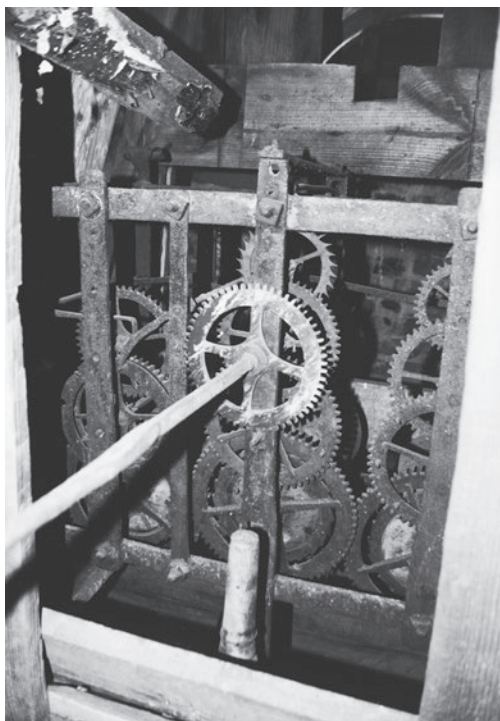
⁵ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius, 1973.

matmenys tokie: aukštis – 74 cm, ilgis – 82 cm, plotis – 38 cm. Rėmas suveržtas keturkampėmis veržlėmis, turi nedideles kojeles pritvirtinti prie balkių, o viršutiniuose kampuose – dekoratyvines auses. Eigos ratuko skersmuo – 13,5 cm, inkaro spindis – 11 cm; su švytuokle ji jungė 25 cm ilgio šakutė. Inkaras yra įprastinės bokšto laikrodžiams Klemen-to tipo formos (9 pav.)⁶. Mechanizmai buvo įsukami iš akmens nutašytai svarsčiais. Jų skersmuo – apie 20 cm, aukštis – apie 38 cm (10 pav.). Svarsčių pakabinimo lynai rankena suvyniojami ant medinių būgnų (ilgis – 29 cm, skersmuo – 13,5 cm). Nuo būgno iki eigos ratuko arba mušimų orinio stabdžio judesys per-

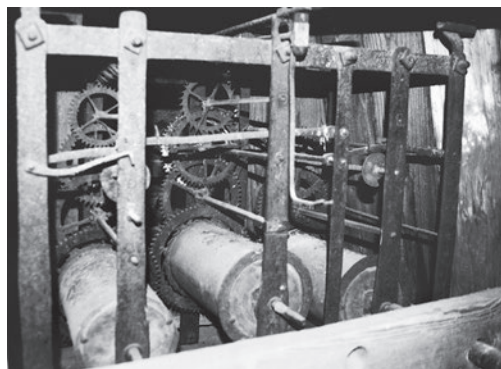

4 pav. Vilniaus meistro J. S. Vėnerio 1807 m. lietas varpas. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

5 pav. Įrašai didžiajame Čiobiškio varpe. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

6 pav. Mažesniojo Čiobiškio varpo dekoras. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

7 pav. Bokšto laikrodžio mechanizmas iš skalės pusės. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

8 pav. Laikrodžio mechanizmas iš švytuoklės pusės. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

⁶ Lübke A. *Das grose Uhrenbuch*, Wien, 1977.

duodamas dviem krumpliaračiais. Laikrodžio skalė buvusi viena, nukreipta į rytų pusę, šventoriaus išorėn. Skalė neišliko, todėl toks įdomus technikos paminklas anksčiau ir nepateko į tyrinėtojų akiratį. Ketvirčių mušimo mechanizme trūksta orinio stabdžio bei viršutinio krumpliaračio. Prarasta taip pat laikrodžio švytuoklė bei jos pakaba. Trūksta laikrodinių varpų, tėra išlikęs tik vienas jų plaktukas, pritvirtintas prie svirtelės. Visos detalės yra iš kaltinės geležies, išskyrus žalvarinį krumpliaratį ant rodyklės ašies, kuris galėjo būti uždėtas vėliau, norint laikrodžiui pritaikyti dar ir minutinę rodyklę. Jokių ženklų ar gamintojo insignijų ant rėmo nėra. Detalės pasidengusios rūdžių sluoksniu, tačiau korozija tėra tik paviršinė. Nuo drėgmės poveikio mechanizmą saugojo medinis gaubtas.

9 pav. Akmeniniai laikrodžio svarsčiai. 2002 m. L. Klimkos nuotr.

Čiobiškio bažnyčios archyvas

Robertas Jurgaitis

Vilniaus pedagoginis universitetas

Čiobiškio bažnyčios archyvas nėra tyrinėtas ar sistemingai aprašytas. Dalis bažnyčios archyvo greičiausiai dingo dar 1831 metais¹. Tačiau daugiausia Čiobiškio bažnyčios archyvas nukentėjo sovietų okupacijos metais.

1941 m. vasario 14 d. Čiobiškio apylinkės milicijos įgaliotinis Antanas Valančius ir Mūsų valsčiaus vykdomojo komiteto sekretorius Grigorijus Lapajevs, vykdydami Vidaus reikalų liaudies komisariato Ukmergės apskrities skyriaus sausio 29 d. nurodymą, iš Čiobiškio klebono Antano Šležausko paėmė šias archyvo knygas: 12 krikšto registracijos knygų (1857–1940 m.), 7 mirties registracijos knygas (1848–1940 m.), 11 santuokos registracijos knygų (1848–1940 m.), 27 įvairias susirašinėjimo bylas, 46 gimimo metrikų ir 60 mirties metrikų blankų, herbinių ir apvalų antspaudus (pastarieji netrukus buvo gražinti)². O 1941 m. vasario 19 d. dar buvo paimta: 3 krikšto registracijos knygos (1923–1928 m.), 1 santuokos registracijos knyga (1923–1930 m.), 2 mirties registracijos knygos (1928–1937 m.). 1944 m. liepos 8 d. Musninkų valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko įsakyму dviejų liudininkų akivaizdoje kun. L. Puzonui buvo gražinta 10 krikšto registracijos knygų (1857–1940 m.), 6 mirties registracijos knygos (1848–1940 m.) ir 6 santuokos registracijos knygos (1848–1940 m.)³, tačiau jau 1944 m. rugsėjo 4 d. visos šios knygos vėl buvo paimtos.

¹ 1855 m. kovo 12 d. Čiobiškio bažnyčios inventorių, Čiobiškio bažnyčios archyvas (toliau – ČBA); 1888 m. balandžio 30 d. Čiobiškio bažnyčios vizitacija, *ten pat*; 1944 m. birželio 24–25 d. Čiobiškio bažnyčios inventorių, *ten pat*.

² 1941 m. vasario 14 d. Čiobiškio bažnyčios archyvo knygų paėmimo aktas, *ten pat*.

³ 1944 m. liepos 8 d. Čiobiškio bažnyčios archyvo knygų gražinimo aktas, *ten pat*.

Gerokai vėliau kai kurios iš šių knygų pateko į Lietuvos valstybės istorijos archyvą. Čia šiandien atskirame fonde saugoma 20 saugojimo vienetų: 6 krikšto (1857–1891, 1915–1936 m.), 2 santuokos (1848–1873, 1915–1936 m.), 3 mirties registracijos (1848–1893, 1915–1936 m.), 2 priešsantuokinių egzaminų (1889–1899, 1908–1920 m.) knygos bei 4 gaunamųjų ir siunčiamųjų raštų bylos (1887–1925 m.), 2 parapijiečių sąrašų (1899–1900, 1907–1911 m.) knygos ir 1 ūkinės apskaitos knyga (1938–1942 m.)⁴. O Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos fonde saugomos 5 krikšto (1798–1802 m.), 5 santuokos (1798–1802 m.) ir 5 mirties (1798–1802 m.) registracijos knygos⁵.

Iš Čiobiškio bažnyčioje saugomų XIX a. vidurio – XX a. pirmosios pusės inventorių galime atsekti, kaip gausėjo šis archyvas, kuris sovietų okupacijos metais buvo naikinamas (žr. 1 lentelę). Pateikiamoje lentelėje išskyrėme tik pačias vertingiausias bažnyčios archyvo knygas (gausias grupes). Kitos pavienės knygos (brolijų, aukų ir kt.) taip pat buvo fiksuojamos inventoriuose, tačiau dėl vietos stokos į lentelę jų neįtraukėme.

1 lentelė. Čiobiškio bažnyčios archyvas (pagal 1855–1944 m. inventorius)⁶

Knygų pavadinimai	1855 m.	1862 m.	1898 m.	1907 m.	1915 m.	1935 m.	1941 m.	1944 m.
Krikšto registracijos	4	5	10	11	13	15	5	3
Priešsantuokinių egzaminų, užsakų	3	3	5	6	7	9	9	1
Santuokos registracijos	2	3	5	5	5	7	4	2
Mirties registracijos	3	4	6	6	7	8	2	2
Parapijiečių sąrašų, išpažinčių	7	2	7	7	9	10	9	2
Gaunamų ir siunčiamų raštų			16	17	10	11	8	1

1939 m. spalio 19 d. Širvintų dekanato vizitacijoje⁷ kiek išsamiau apibūdinama Čiobiškio bažnyčios archyvo būklė: „gaunamų raštų knygos nėra, siunčiamųjų gi vedama pakenciamai“; „paskutinių metų „St. Animarum“ knygos nesurasta, sutvirtintųjų knygos visai nėra“; „kovitai gerai vedami, o kita painiai“. Pastebėta ir tai, jog metrikų bei kitos knygos rašomos tinkamai, bet „reikėtų vesti aktų knygas švariau“, kad pajamų ir išlaidų knyga (*iura stolae*) nevedama, o Tretininkų brolijos knygoje „nė vieno nario neįrašyta“. Taip pat rastos užsakų, vaikų katechizacijos, inventorių, Maldos apaštalavimo, Šv. Rožančiaus brolijų knygos. Nurodoma, kad tris metrikų knygas reikia „aptaisyti“. Užfiksuota, kad dokumentai „senesni bažnyčioje archyve, o kiti klebonijoje“. Klebonijoje saugomos archyvo knygos buvo laikomos klebono kambaryje ant lentynos.

Nuo XIX a. Čiobiškio bažnyčios archyvas buvo saugomas iki šių dienų išlikusioje spintoje (žr. pav.). Šios spintos viršutinėje dalyje matome užrašą „Archivum“, kuris liudytų, jog ji buvo padaryta specialiai šiam tikslui. Tačiau šiandien ji jau nebenaudojama pagal paskirtį, kadangi archyvas yra gerokai gausesnis. Virš zakristijos buvo padaryta daug didesnė stacionari spinta, kurioje

⁴ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1318, ap. 1.

⁵ LVIA, f. 604, ap. 13.

⁶ 1855 m. kovo 12 d. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ČBA; 1862 m. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat; 1898 m. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat; 1907 m. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat; 1915 m. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat; 1935 m. rugsėjo 1–2 d. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat; 1941 m. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat; 1944 m. birželio 24–25 d. Čiobiškio bažnyčios inventorius, ten pat.

⁷ 1939 m. spalio 19 d. Širvintų dekanato pažymėjimas apie Čiobiškio parapijos būklę, ČBA.

tilpo bažnytiniai rūbai, įvairūs rakandai; ir dabar čia gan tvarkingai saugoma didžiausioji archyvo dalis.

2001 m. buvo aprašytos iki mūsų dienų išlikusios tiek klebonijoje (5), tiek bažnyčioje (83) saugomos archyvo knygos, bylos, aplankai. Sudarydami rankraštinųjų knygų sąrašą, jas suskirstėme į 7 poskyrius ir išdėstėme chronologine tvarka. Pristatydami Čiobiškio bažnyčios archyvą, siekėme kuo tiksliau užfiksuoti knygų pavadinimus (skliausteliuose pateikėme įskaitomus ir esančius knygų pavadinimus originalo kalba), chronologines ribas, apimtį, būklę, esančius antspaudus ir jų spalvą, kalbą, knygose esančius papildomus dokumentus ir kt. Tikimės, jog šiuo aprašu galės pasinaudoti ne tik įvairių sričių tyrinėtojai, bet ir savo šeimos genealogija besidomintys Čiobiškio parapijiečiai.

Čiobiškio bažnyčios archyvo knygų sąrašas

Krikšto registracijos knygos

1. Krikšto registracijos knyga (*Metryki Noworadzonych Parafii Czabiskiej w Dekanacie i Powiecie Wilenskim Roku 1820 od pierwszego Stycznia do ostatniego Grudnia*). Apima 1820–1831 m. laikotarpį. Iš viso 131 puslapis, įrašai iki 123 puslapio. Nuo 66 puslapio prasideda mirties registracijos įrašai (*Metryki Zmarłych Parafii Czabiskiej w Dekanacie i Powiecie Wileńskim Roku 1820*) ir apima 1820–1831 m. laikotarpį. Tuo tarpu krikšto registracijos įrašai pirmojoje knygos dalyje apima 1820–1830 m. laikotarpį. Knygos gale yra sutrupėjęs raudonos spalvos antspaudas, įrašų pabaigoje – 2 antspaudai. Viršeliai kieti, aptraukti pilku audeklu.
2. Krikšto registracijos knyga. Apima 1827–1834 m. laikotarpį. Ant viršelio pažymėtas knygos numeris – „No 2“. Iš viso 99 lapai, prirašyti abiejose pusėse. Yra 3 raudonos spalvos antspaudai. Viršeliai kieti. Įrašai lenkų kalba.
3. Krikšto registracijos knyga (*Księga Metryk Chrzestnych Kościoła Parafialnego Czabiskiego od roku 1834*). Ant viršelio pažymėtas knygos numeris – „Xiega N. 3“. Iš viso 100 lapų ir visi prirašyti. Taip pat dar 9 lapai įklijuoti. Knygoje yra 2 raudonos spalvos antspaudai. Viršeliai kieti. Įrašai lenkų kalba.
4. Krikšto registracijos knyga (*Księga Metryk Chrzestnych Kościoła Parafialnego Czabiskiego od roku 1844*). Apima 1844–1848 m. laikotarpį. Ant viršelio pažymėtas knygos numeris – „No 4“. Iš viso 100 numeruotų lapų, įrašai iki 31 lapo. Knygos gale yra 2 raudonos spalvos antspaudai. Viršeliai kieti. Įrašai lenkų kalba.
5. Krikšto registracijos knyga (*Метрическая книга (...) Родившихся...*). Apima 1848–1857 m. laikotarpį. Ant viršelio pažymėtas knygos

Spinta, skirta Čiobiškio bažnyčios archyvuvi laikyti (XIX a.). 2001 m. R. Jurgaičio nuotr.

- numeris – „No 5“. Iš viso 100 lapų ir visi prirašyti. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Viršeliai kieti. Įrašai rusų kalba.
6. Krikšto registracijos knyga (*Geburts- und Taufregister der Čiobiškis Kirchen (Kults-) Gemeinde in Čiobiškis Kreis Širovintai*). Apima 1918–1921 m. laikotarpį. Iš viso 298 lapai, iš jų tik 93 lapai prirašyti. Formulias vokiečių kalba, įrašai lotynų, lenkų, lietuvių kalbomis.
 7. Krikšto registracijos knyga (*Kniga dėl užrašymo metrikų krikšto Čiobiškio R. K. par. Bažnyčios 1923 m.*). Apima 1923–1928 m. laikotarpį. Knygoje 63 nenumeruoti prirašyti lapai, 30 lapų tušti. Antspaudų nėra. Tai mažesnio formato sąsiuvinis. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
 8. Krikšto registracijos knyga (*Kaišedorių* vyskupija Čiobiškio bažnyčios gimimo metrikų protokolai*). Apima 1946–1953 m. laikotarpį. Iš viso 101 numeruotas lapas. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
 9. Krikšto registracijos knyga (*Krikštų knyga*). Pradėta rašyti 1996 m., tęsiama ir dabar. Viršeliai kieti, žalios spalvos. Įrašai lietuvių kalba. Saugoma klebonijoje.

Santuokos registracijos knygos

10. Santuokos registracijos knyga (*Księga Metryk Ślubnych Kościoła Czabiskiego od 1827*). Apima 1827–1848 m. laikotarpį. Knygos viršeliai kieti. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Iš viso knygoje 96 lapai, prirašyti – 88. Įrašai lenkų kalba.
11. Santuokų registracijos suvestinė knyga (*Alfabêtas Vedusiųjų*, tituliname lape užrašyta *Regest alfabetyczny metryk Czabiskiego Rzymisko Kat. Par. Kosciola*). Apima 1820–1882 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Knygoje 121 prirašytas lapas. Įrašai lenkų, rusų kalbomis. Pavardės čia surašytos nurodant knygos numerį.
12. Santuokų registracijos suvestinė knyga (*Šliūbo alfabetas, Книга алфавитовъ метрикъ о бракосочетавшихся Чабиишского Римско Католического приходского костела съ 1883*). Apima 1883–1914 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Iš viso knygoje 26 lapai, prirašyta 14. Įrašai rusų kalba.
13. Juodraštinė santuokos registracijos knyga. Apima 1907–1915 m. laikotarpį. Be viršelių. Iš viso 142 prirašyti lapai. Įrašai rusų kalba.
14. Santuokų registracijos knyga (*Sąrašas jaunavedžių 1921 m.*). Apima 1921–1922 m. laikotarpį. Minkšti viršeliai. Iš viso 37 numeruoti lapai, iš jų prirašytas 31. Įrašai lietuvių kalba.
15. Santuokų registracijos knyga (*Čiobiškio bažnyčios vedybų metrikų aktai*). Apima 1951–1982 m. laikotarpį. Iš viso 119 nenumeruotų lapų. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba. Knygoje taip pat sudėti įvairūs raštai, leidimai tuoktis, pažymėjimai (iš viso 16 vnt.).
16. Santuokų registracijos knyga (*Santuokų knyga*). Pradėta rašyti 1996 m., tęsiama ir dabar. Viršeliai kieti, raudonos spalvos. Įrašai lietuvių kalba. Saugoma klebonijoje.

* Dokumentų pavadinimuose pateiktų vietovardžių rašyba netaisyta. *Red. pastaba.*

Mirties registracijos knygos

17. Mirties registracijos knyga (*Księga Metryk pogrzebowych Kościoła Czabiskiego*). Apima 1827–1841 m. laikotarpį. Iš viso 96 prirašyti lapai. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Viršeliai kieti. Formuliaras lenkų kalba, įrašai taip pat.
18. Mirties registracijos knyga (*Księga Metryk pogrzebowych Kościoła Parafialnego Czabiskiego od roku 1841*). Iš viso 100 lapų, iš jų 46 prirašyti. Viršeliai kieti. Įrašai lenkų kalba.
19. Mirties registracijos knyga (ant viršelio užrašyta: *Mirimo alfabetas, Книга алфавитовъ метрикъ о умершихъ Чабинского Римско-Католического приходского костела съ 1883*). Apima 1883–1914 m. laikotarpį. Iš viso 50 lapų, iš jų prirašyti 32. Viršeliai kieti. Įrašai rusų kalba.
20. Mirties registracijos knyga (*Умершихъ*). Apima 1905–1915 m. laikotarpį. Be viršelių. Iš viso 90 prirašytų ir nenumeruotų lapų, likusieji tušti. Įrašai rusų kalba. Tai greičiausiai juodraštinė knyga, nes labai subraukyta.
21. Mirties registracijos knyga (*Sterberegister der Čiobiškio Kirchen- (Kultus-) Gemeinde in Čiobiškis Kreis Širovintai*). Apima 1918–1921 m. laikotarpį. Iš viso 199 numeruoti lapai, iš jų tik 79 prirašyti. Viršeliai kieti. Įrašai lotynų kalba.
22. Mirties registracijos knyga (*Čiobiškio R. Kat. par. bažnyčios Mirusiųjų metrikos*). Apima 1928 VI 27 – 1937 II 27 laikotarpį. Iš viso 200 lapų ir visi jie prirašyti. Gale yra juodos spalvos antspaudas. Įrašai lietuvių kalba.
23. Mirties registracijos knyga (*Alfavitinis sąrašas metrikų mirusiųjų*). Iš viso knygoje 176 puslapiai, iki 144 prirašyta, tačiau 48–121 puslapiai tušti. Viršeliai kieti. Mirties registracija eina iki 47 puslapio ir apima 1915–1938 m. laikotarpį. Toliau eina santuokų registracija (*Alfavitinis sąrašas metrikų vinių*) ir apima 1915–1933 m. laikotarpį. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis. Knygoje taip pat įdėti 2 lapai su 1939 m. santuokų sąrašais.
24. Mirties registracijos knyga (*Čiobiškio mirimo metrikai*). Apima 1940–1947 m. laikotarpį. Knygoje 52 numeruoti lapai. Knygos gale yra alfabetinis sąrašas. Įrašai lietuvių kalba. Saugoma klebonijoje.
25. Mirties registracijos knyga (*Čiobiškio bažnyčios mirimo protokolai*). Apima 1941–1949 m. laikotarpį. Iš viso 100 lapų ir visi prirašyti. Knygos viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba. Saugoma klebonijoje.
26. Mirties registracijos knyga (*Kaišiadorių vyskupijos Čiobiškio bažnyčios mirimo metrikų protokolai*). 1946 m. patvirtinta vyskupijos kurijos. Knyga tuščia. Iš viso 101 lapas. Viršeliai kieti.
27. Mirties registracijos knyga (*Laidotuvių knyga*). Pradėta rašyti nuo 1996 m., tęsiama ir dabar. Pusė knygos jau prirašyta. Viršeliai kieti, pilkos spalvos. Įrašai lietuvių kalba. Saugoma klebonijoje.

Parapijiečių sąrašų knygos

28. Parapijiečių sąrašų knyga. Apima 1828–1832 m. laikotarpį. Iš viso 48 prirašyti lapai. Viršeliai kieti, apiplyšę. Įrašai lenkų kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.

29. Parapijiečių sąrašų knyga. Apima 1833–1837 m. laikotarpį. Knygoje 40 prirašytų nenumuotų lapų, kai kurie iš jų pribraukti. Viršeliai kieti. Įrašai lenkų kalba.
30. Parapijiečių sąrašų knyga (*Spis Ludności Kościoła Parafialnego Rzymsko katolickiego Czabiskiego za Rok 1843*). Iš viso 75 lapai, iš jų 72 prirašyti. Viršeliai minkšti. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lenkų kalba.
31. Parapijiečių sąrašų knyga. Apima 1911–1913 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti (storas sąsiuvinis). Iš viso 86 prirašyti lapai, numeruoti tik iki 33 lapo. Įdėta 10 juodraštinųjų lapų, 1 laiškas. Įrašai rusų, lenkų kalbomis. Sąrašai sudaryti pagal kaimus. 1913 m. pavardės išbrauktos.
32. Parapijiečių sąrašų knyga (*Sąrašas parapijiečių Čiobiškio R. K. parapijos Bažnyčios 1 sausio 1915 metų*). Viršeliai kieti. Knygoje sudėti 1915, 1923 m. parapijiečių sąrašai. Knygoje yra formuliaras. Iš viso 180 prirašytų lapų. Įrašai rusų, lietuvių kalbomis.
33. Parapijiečių sąrašų knyga (*Status animarum Čiobiškio bažnyčios 1934 m.*). Iš viso 200 lapų, iš jų 142 prirašyti. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus.
34. Parapijiečių sąrašų knyga (*Kaišėdorių vyskupija Čiobiškio bažnyčia Status Animarum 1944 m.*). Iš viso knygoje 125 lapai, iš jų prirašyti 93. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Viršelis kietas. Įrašai lietuvių kalba. Knygos gale sudarytas vietovių sąrašas ir nurodomi puslapiai, kurioje vietoje minima. Knygoje įdėti sąsiuvinio lapai, sąsiuviniai su kaimų juodraštiniais sąrašais.

Priešsantuokinių egzaminų, užsakų knygos

35. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Examina przed ślubne Czabiskiego Kościoła*). Apima 1827–1833 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Knygoje 94 prirašyti lapai. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lenkų kalba.
36. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Dalszy Ciąg Examinów przed ślubnych Kościoła Parafialnego Czabiskiego od Roku 1836*). Apima 1836–1943 m. laikotarpį. Knygoje 121 prirašytas nenumuotas lapas. Viršeliai kieti. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lenkų kalba.
37. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Księga Examinów przedślubnych Kościoła Parafialnego Czabiskiego od roku 1843*). Apima 1843–1864 m. laikotarpį. Viršeliai kieti su raišteliais. Iš viso knygoje 200 numeruotų lapų, iš jų 181 prirašytas. Gale yra raudonos spalvos antspaudas. Įrašai lenkų kalba.
38. Užsakų knyga (*Knyga užsakymų Čiobiškio parapijoje*). Apima 1915–1929 m. laikotarpį. Kieti, tačiau išplyšę viršeliai. Iš viso 67 prirašyti ir nenumuoti lapai. Įrašai lietuvių kalba.
39. Užsakų knyga. Apima 1921–1922 m. laikotarpį. Nėra pirmojo viršelio, antrasis – minkštas. Iš viso knygoje 37 lapai, tačiau prirašytas 31 lapas. Antspaudų nėra. Įrašai lietuvių kalba.

40. Priešsantuokinių egzaminų knyga (*Kaišedorių Vyskupija Čiobiškio Bažnyčia Priešvedybinių protokolai*). Apima 1969–1983 m. laikotarpį. Iš viso 28 lapai, iš jų 18 prirašyti. Įrašai lietuvių kalba. Viršeliai kieti. Knygoje įdėtos pažymos ir kiti dokumentai.

Ūkinės knygos

41. Aukų knyga. Apima 1908–1911 m. laikotarpį. Kieti juodi viršeliai. Knygos gale yra raudonos spalvos antspaudas. Iš viso knygoje 145 numeruoti lapai, iš jų 136 prirašyti. Įrašai lenkų, lietuvių kalbomis. Pagal kaimus nurodoma vardas, pavardė, žemės kiekis dešimtinėmis, aukos dydis rubliais, kapeikomis.
42. Pajamų ir išlaidų registracijos knyga. Apima 1919–1930 m. laikotarpį. Kieti juodos spalvos suplyšę viršeliai. Iš viso 92 prirašyti ir numeruoti lapai. Nuo 47 lapo fiksuojamos išlaidos (*Išlaidos ant bažnytinių reikalų 1919 m.*). Knygoje yra įdėtų pavienių sąskaitų.
43. Aukų knyga (*Aukos ant pateisimo bažnytinių rūbų Čiobiškio R. K. par. Bažnyčios*). Apima 1928–1931 m. laikotarpį. Minkšti juodi viršeliai. Knygoje 35 prirašyti lapai. Nurodyti aukotojo vardas, pavardė, aukų dydis litais, kai kur nurodomas ir žemės kiekis. Nuo knygos vidurio fiksuojamos išlaidos (*Išlaidos Čiobiškio R. K. par. Bažnyčios reikalams*). Taip pat knygoje įdėti 2 lapai – skolų sąrašai. Įrašai lietuvių kalba.
44. Rinkliavų apskaitos knyga. Apima 1925–1935 m. laikotarpį. Prirašytas 81 lapas (dalis nenumeruota). Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba. Sąrašai sudaryti pagal kaimus, nurodytas žemės kiekis, kiek nustatyta mokėti, kiek surinkta.
45. Darbų registracijos byla. Be viršelio. Data nenurodyta. Įrašai lietuvių kalba. Lapuose pažymėtos 3 skiltys, kurios pavadintos: Darbas, Parapija, Pastabos. Skiltyse pažymėta, koks darbas atliktas, nurodyta data, kaimas. Iš viso 42 prirašyti lapai.
46. Mokesčių registracijos knyga (*Čiobiškio parapijos už žemę mokesčių kvitai*). Apima 1925–1938 m. laikotarpį. Tai plonais viršeliais sąsiuvinis. Susegti kvitai lietuvių kalba.
47. Remonto darbų išlaidų byla (*Čiobiškio R. K. Parjos remontų-statybos išlaidų dokumentai, kvitai*). Apima 1934–1944 m. laikotarpį. Byloje susegti atskiri dokumentai, mažesnės bylos, Čiobiškio bažnyčios išlaidų sąskaitos nuo 1938 m. Viršeliai minkšti. Įrašai lietuvių kalba.

Kitos archyvo knygos

48. Gaunamų raštų byla (ant viršelio užrašyta: *Dziekanatu Pobojskiego akta, priešlapyje – Księga Kosciola Czabiskiego, Księga wchodzący pism rządowych od 1829 r.*). Viršeliai kieti. Knygoje 145 prirašyti lapai. Įrašai lenkų kalba.
49. Siunčiamų raštų byla (*Wychodzących pism od 1845*). Apima 1845–1872 m. laikotarpį. Iš viso 22 prirašyti nenumeruoti lapai. Viršeliai kieti. Įrašai lenkų, rusų kalbomis.

50. Gaunamų raštų byla (*Księg Kościoła Czabiskiego do 1849 wchodzących pism*). Apima 1832–1848 m. laikotarpį. Viršeliai nuplyšę (yra tik pirmasis). Knygoje 84 prirašyti lapai. Įrašai lenkų kalba.
51. Gaunamų raštų byla (*Wchodzących pism od 1849 r.*). Apima 1849–1870 m. laikotarpį. Viršeliai kieti. Iš viso 56 prirašyti lapai. Įrašai lenkų, rusų kalbomis.
52. Inventorių ir vizitacijų byla. Aplanke sudėti šie Čiobiškio bažnyčios inventoriai: 2 vienetai 1858 m. (lenkų k., 6 lapai), 1862 m. (lenkų k., 6 lapai), 2 vienetai 1864 m. (rusų k., 6 lapai), 1873 m. (rusų k., 8 lapai), 1886 m. (rusų k., 8 lapai), 2 vienetai 1898 m. (rusų k., 10 lapų), 1899 m. (rusų k., 9 lapai), 1915 m. (rusų k., 10 lapų). Taip pat yra lenkų kalba 1856 m. surašyta 6 lapų vizitacija.
53. Įvairių raštų byla (*Čiobiškio Bažnyčios inventorių byla*). Apima 1879–1945 m. laikotarpį. Minkšti geltonos spalvos viršeliai. Įrašai lietuvių, rusų kalbomis. Čia susegta: žemės nuosavybės planas, pažymos, įvairūs aktai (namo nacionalizacijos aktas ir kt.), Čiobiškio bažnyčios klausyklos projektas, Čiobiškio bažnyčios bibliotekos lietuviškų knygų katalogas (1913 m.), kuriame surašytos knygos ir kt.
54. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1890, 1891, 1892, 1893 и 1894ый годѣ*). Aplankas minkštais viršeliais. Lapai nenumeruoti. Ant viršelio pažymėta – „N. 2“. Įrašai rusų kalba.
55. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1894, 1895 и 1896 годѣ*). Viršeliai minkšti. Sudėti atskiri nenumeruoti lapai rusų kalba. Ant viršelio pažymėta – „N. 3“.
56. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1897 годѣ*). Viršeliai minkšti. Įvairūs caro valdžios raštai rusų kalba. Ant viršelio pažymėta – „N. 4“.
57. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1898 годѣ*). Aplankas minkštais viršeliais. Sudėti atskiri nenumeruoti lapai rusų, lotynų kalbomis. Ant viršelio pažymėta – „N. 5“.
58. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1899 годѣ*). Aplankas minkštais viršeliais. Sudėti atskiri nenumeruoti lapai rusų, lotynų kalbomis. Ant viršelio pažymėta – „N. 6“.
59. Dokumentų segtuvas (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1900 годѣ*). Viršeliai minkšti. Susegti 46 dokumentai rusų, lotynų kalbomis. Ant viršelio pažymėta – „N. 7“.
60. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1901 и 1902 годѣ*). Viršeliai minkšti. Sudėti atskiri nenumeruoti lapai rusų, lotynų kalbomis. Ant viršelio pažymėta – „N. 8“.
61. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1903 и 1904 годѣ*). Viršeliai minkšti. Sudėti laiškai rusų kalba. Ant viršelio pažymėta – „N. 9“.
62. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1905ый и 1906ой годѣ*). Aplankas minkštais viršeliais. Įrašai rusų kalba. Ant viršelio pažymėta – „N. 10“.
63. Gautų raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1907ый годѣ*). Aplankas minkštais viršeliais. Įrašai rusų kalba. Ant viršelio užrašyta – „N. 11“.

64. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1908 и 1909 года*). Viršeliai minkšti. Susegtas 71 dokumentas rusų, lotynų kalbomis. Ant viršelio pažymėta – „N. 12“.
65. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1910 годъ*). Aplankas minkštais viršeliais. Lapai nenumeruoti. Įrašai rusų kalba.
66. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1911 годъ*). Apima 1911–1913 m. laikotarpį. Aplankas minkštais viršeliais. Lapai nenumeruoti. Įrašai rusų kalba.
67. Siunčiamų raštų knyga (*Книга Исходящих бумаг Чабишского (...)*). Apima 1911–1919 m. laikotarpį. 52 prirašyti nenumeruoti lapai. Viršeliai kieti, išplyšę. Formuliaras rusų kalba. Įrašai taip pat rusų kalba.
68. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг по разной перепискѣ за 1914 годъ*). Aplankas minkštais viršeliais. Ant viršelio pažymėta – „N. 15“.
69. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг Чабишского Р. К. прих. Костела за 1915ый годъ*). Be viršelių, byla perlenkta popieriaus lapu. Įrašai rusų kalba, lapai nenumeruoti. Ant viršelio užrašyta – „N. 16“.
70. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг 1916 года Чабишского Р. К. прих. Костела*). Aplankas minkštais viršeliais. Įrašai rusų, lotynų, lenkų kalbomis. Ant viršelio pažymėta – „N. 17“.
71. Įvairių raštų byla (*Нарядъ бумаг Чабишского прих. Костѣла за 1918ый годъ*). Be viršelių, byla perlenkta popieriaus lapu. Įrašai rusų, lietuvių, lotynų kalbomis. Ant knygos pažymėta – „N. 19“.
72. Gaunamų raštų byla (*Jejnaičių popierių Čiobiškio R. K. par. Bažnyčios*). Apima 1919–1924 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti. Įrašai lietuvių kalba. Čia susegti metrikų išrašai, gauti laiškai ir kt.
73. Trečiojo pasaulinio Ordino kongregacijos narių sąrašai (*Čiobiškio parapijos Trečiojo pasaulinio Ordino Kongregacijos narių sąrašas*). Viršeliai minkšti. Be datos. Iš viso 20 lapų, iš jų prirašyti tik 3. Įrašai lietuvių kalba. Pažymėta vardas, pavardė, nurodyta gyvenamoji vieta, luomas, užsiėmimas, ar moka rašyti ir kt.
74. Vaikų katechizacijos byla (*Vaikų lankančių katechizacijų sąrašas nuo 1929 m.*). Apima 1930–1933 m. laikotarpį. Tai plonas juodais viršeliais sąsiuvinis. Iš viso 21 prirašytas lapas. Įrašai lietuvių kalba.
75. Įvairių raštų byla (*Visokie raštai iki 1933 VIII 10*). Apima 1929–1933 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti, mėlynos spalvos. Lapai nenumeruoti. Įrašai lietuvių, lotynų kalbomis. Čia sudėti metrikų išrašai, laiškai, vyskupų raštai, atsišaukimas ir kt.
76. Kapų priežiūros knyga (*Čiobiškio R. K. bažnyčios kapų taisymo registracija*). Apima 1934–1937 m. laikotarpį. Viršeliai kieti, juodos spalvos. Pagal kaimus surašytos pavardės, prie jų sudėti pliusiukai. Knygoje 39 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba. Knygos viduryje įvairūs 1934–1937 m. įrašai apie santuokas, ligonius, išlaidas ir kt.

78. Gautų raštų byla. Apima 1925–1928 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti. Lapai nenumeruoti. Čia sudėti metrikų išrašai, vyskupo aplinkraščiai ir kt. Įrašai lietuvių kalba.
79. Vizitacijų knyga (1935 m. *Vyskupo vizitacijų inventorius. Čiobiškis*). Iš viso 21 prirašytas lapas, 2 lapai įdėti. Viršeliai kieti. Įrašai lietuvių kalba.
80. Įvairių raštų byla (*Raštams*). Apima 1934–1936 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti, žalios spalvos. Lapai nenumeruoti. Įrašai lietuvių, lotynų kalbomis. Čia sudėti metrikų išrašai, vyskupų raštai, aukų sąrašas (*Aukų sąrašas Čiobiškio bažnyčios šv. Jėzaus Širdies stovyklai įsigyti*).
81. Įvairių raštų byla. Apima 1936–1955 m. laikotarpį. Čia sudėti: Liudviko Puzono Vilniaus pasas, „Lietuvių Katalikių Moterų draugijos Molėtų skyriaus valdyba“ (1936 m.), „Čiobiškio parapijos pasiaukojimo šv. Jėzaus širdžiai dokumentas“ (1955 m.), laiškai, „Varinis margutis“ – Velykinis vieno paveikslu su epilogu scenos vaizdelis vaikams, „Tenorų dainų sąsiuvinis II a kl. mok. Liudviko Puzono“.
82. Metrikų nuorašų knyga. Apima 1934–1956 m. laikotarpį. Tai juodas aplankas, kuriame sudėti Čiobiškio bažnyčios mirties, santuokos, krikšto įrašų nuorašai, taip pat fiksuojamos 1934–1938 m. pajamos ir išlaidos. Įrašai lietuvių kalba.
83. Dokumentų segtuvas. Apima 1935–1940 m. laikotarpį. Čia susegti aplinkraščiai, nurodymai, laiškai, laikraščių iškarpos ir kt. Dokumentai lotynų, lietuvių kalbomis. Iš viso 37 lapai. Viršeliai minkšti, smėlio spalvos.
84. Gaunamų raštų byla (*Kaišėdorių Vyskupo ir Vyskupijų kurių raštai nuo 1937 m.*). Apima 1938–1957 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti. Lapai nenumeruoti. Įrašai lietuvių kalba. Čia yra anketa apie zakristijonus ir jų atlyginimą, laiškai Čiobiškio klebonui ir kt.
85. Gaunamų raštų byla (*Gaunamieji įvairūs raštai nuo 1937 m.*). Apima 1934–1956 m. laikotarpį. Viršeliai minkšti, byla perrišta virvute. Byloje susegti pažymėjimai, gimimo liudijimai, Kaišėdorių vyskupijos vyskupo laiškai Čiobiškio klebonui, gimimo, santuokos metrikų išrašai ir kt. Lapai nenumeruoti, byloje apie 200 dokumentų.
86. Vizitacijų knyga (*Širvintų dekanų vizitacijų knyga. Čiobiškio bažnyčia. 1939*). Viršeliai kieti, juodos spalvos. 7 prirašyti lapai. Įrašai lietuvių kalba.
87. Siunčiamų raštų byla (*Išeinamieji raštai*). Apima 1939–1942 m. laikotarpį. Iš viso 140 prirašytų lapų. Viršeliai kieti. Yra formuliaras, įrašai lietuvių kalba.
88. Dokumentų segtuvas. Byla minkštais viršeliais (ant pirmojo viršelio užrašyta *Pavasarininkai*). Čia susegti laikraščiai „Mūsų laikraštis“ (1940 m.), „XX amžius“ (1938–1939 m.).

Musninkų valsčiaus mokyklos XX amžiaus pradžioje

Juozas Lebionka

Nepaprastai sunkiai buvo pasiekiamas mokslas mūsų šalies valstiečių vaikams praeityje, ypač baudžiavos laikais, kai kaimuose mokyklų iš viso nebuvo. Net iki XX a. pradžios kai kur didesnių parapijų centruose pasitaikydavo tik klebonijų išlaikomų parapiinių mokyklų, kuriose dažniausiai vargonininkas ir rečiau vikaras mokydavo vaikus poterių, katekizmo, bažnytinių giesmių, skaityti maldaknygę ir, geriausiu atveju, dar šiek tiek rašto bei skaičiavimo. Nors XVIII a. pabaigoje švietimo reikalus labai rėmęs Vilniaus vyskupas kunigaikštis Ignotas Jokūbas Masalskis išakmiai ragino parapijų klebonus steigti mokyklas, tačiau ne visi klebonai ir dekanai reikiamai atsiliepė į Ganytojo raginimą. Mat kai kurie parapijų vadovai vengė, jų supratimu, nereikalingų išlaidų, susijusių su tokių mokyklų organizavimu bei išlaidymu. Po Lietuvos ir Lenkijos valstybės žlugimo ir vysk. I. Masalskio žūties parapiinių mokyklų veikla Vilnijoje beveik visiškai nutrūko.

Pirmosios valdiškos mokyklos, skirtos valstiečių vaikams ir todėl oficialiai vadinamos *liaudies mokyklomis*, Lietuvoje buvo pradėtos steigti tik po 1863 m. sukilimo. Šios mokyklos buvo pradinės, jose veikė tik trys skyriai (klasės), mokoma būdavo rusų kalba, visai nesuprantama pradedantiems mokyklą lankyti kaimų vaikams.

Patikimos informacijos apie Musninkų valsčiaus teritorijoje prieš šimtą metų veikusias liaudies mokyklas išliko Lietuvos valstybiniame istorijos archyve, Vilniaus liaudies mokyklų direkcijos dokumentų fonde¹. Iš archyvinių dokumentų sužinome, jog pati pirmoji liaudies mokykla minėtame valsčiuje buvo įsteigta 1870 m. Musninkuose. Savo atskiro pastato ji neturėjo, veikė valsčiaus valdybos name, kuriame kasdien susirinkdavo interesantų, garsiai kalbančių bei triukšmaujančių. Tokia padėtis labai trukdė mokyklos darbui. 1905 m. pradžioje Musninkų liaudies mokykloje mokėsi 23 berniukai ir 5 mergaitės – visi valstiečių vaikai. Tuo metu Musninkų valsčiuje buvo 10201 gyventojas, o raštingi tebuvo vos 678 žmonės. Mokyklinio amžiaus vaikų valsčiuje tada būta 826.

1904–1905 m. Musninkų liaudies mokykloje dirbo vyr. mokyt. Volynecas, 27 metų amžiaus, baigęs Vileikos apskrities mokyklą ir pedagoginius kursus Švenčionysė, turėjęs liaudies mokyklos mokytojo vardą, gaudavęs 300 rb metinės algos. Tais mokslo metais mokyklai išlaikyti ir mokytojo algai buvo skirta tik 404,90 rb. Valstybės išdas šiems reikalams skirdavo vos 32,90 rb, likusią lėšų dalį duodavo valsčiaus valdyba.

Mokinių bendrabutis buvo viename name kartu su mokytojo butu. Jame tilpo tik 20 mokinių, o reikėjo apgyvendinti apie 35–40 mokinių. Nepatekusiems į bendrabutį tekdavo samdytis butus pas miestelio gyventojus. Mokinių maitinimas bendrabutyje nebuvo organizuotas.

Musninkų liaudies mokykloje, kaip ir daugelyje kitų tokio tipo švietimo įstaigų, jokio darbinio mokymo nebuvo.

Mokyt. Volyneco 1904 m. ataskaitoje pažymėta, jog apylinkių gyventojai mokyklai buvę palankūs, tik kunigai kurstę prieš ją. Valsčiaus inteligentija (dvarininkai ir tarnautojai) mokyklai dėmesio neskyrė.

Tik praėjus net trisdešimt trejiems metams po Musninkų liaudies mokyklos įsteigimo, buvo įkurta šiame valsčiuje antroji – Čiobiškio – tokio pat tipo mokykla (1903 m.). Į jos rajoną įėjo ir kai kurie Gélvonų ir Žáslių valsčių kaimai. Mokykla dirbo atskirame nuomojamame name; bendrabučio ir valgyklos neturėjo.

1905 m. pradžioje šioje mokykloje mokėsi apie 20 berniukų, valstiečių vaikų. Mokytojo ataskaitoje pažymėta, kad visuomenė į mokyklą žiūrėjo nepalankiai. Čiobiškio liaudies mokykloje dirbo vyr. mokyt. Ilarionas Balašas, baigęs pedagoginius kursus Švenčionyse, turėjęs mokytojo vardą. Jis buvo pirmasis Čiobiškio mokyklos mokytojas.

Ir šioje liaudies mokykloje nebuvo jokio darbinio nei estetinio auklėjimo; mokiniai tebuvo mokomi giedoti religinių giesmių (suprantama, tik rusiškų ir pravoslaviškų).

Iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo daugiau mokyklų Musninkų valsčiuje nebuvo. Trečioji pagal eilę – Kernavės – pradinė mokykla Musninkų valsčiuje buvo įsteigta tik 1920 m.

Kalbant apie prieš šimtą metų Musninkų valsčiuje veikusias dvi pradines (liaudies) mokyklas, būtina pažymėti, kad jas baigdavo tik vienas kitas mokinys, dar netarnavęs kariuomenėje. Atlikę karinę tarnybą asmenys turėjo teisę baigti liaudies mokyklą lengvatinėmis sąlygomis, tai yra per trumpesnę laiką.

Liaudies mokyklos prastai būdavo aprūpinamos mokymo priemonėmis, jų bibliotekose beveik nebūdavo grožinės literatūros, trūkdavo net vadovėlių. Labai krinta į akis ir dar viena Musninkų ir Čiobiškio liaudies mokyklų 1904 m. ataskaitų detalė – nė viena jų nesurengė medelių sodinimo šventės. Tai byloja apie labai menką mokinių auklėjimą ano meto pradinėse mokyklose.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad 1904–1905 m. Musninkų valsčiuje dirbę mokytojai buvo nevedę. Tai rodo, kad jie neturėjo reikiamų materialinių sąlygų šeimoms kurti ir joms išlaikyti. Liaudies švietimo reikalams caro valdžia ėmė skirti kiek daugiau dėmesio tik po 1905 m. revoliucijos.

Musninkų valsčiaus mokyklos 1939–1944 metais*

Stanislovas Buchaveckas

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – penktojo dešimtmečio pirmojoje pusėje Lietuvos švietimo sistemos, kaip ir visiems Lietuvos gyventojams, teko patirti pokyčių ir tragiškų padarinių, susijusių su bolševikų ir nacių okupacijomis. Prieš tai per keletą paskutinių nepriklausomos Lietuvos metų šalies mokyklos sparčiai modernėjo ir visiškai priartėjo prie Vakarų Europos pažangių šalių lygio. Buvo statomos naujos gimnazijos, progimnazijos, pradžios ir kitos mokyklos. Išaugo Lietuvos vaikus ir jaunuomenę mokiusių mokytojų kvalifikacija. Daugėjant gerai paruoštų mokytojų, semestrinės mokyklos lankymo sistemos imta atsisakyti ne tik miestų ir miestelių, bet ir kaimų pradžios mokyklose vis daugiau vaikų mokėsi ne semestrais, bet

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 567.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 11 10.

ištisus mokslo metus. Tai lengvino mokytojų darbą ir sudarė geresnes mokymosi sąlygas moksleiviams.

Lietuvos mokykla, nepaisant šalių valdžiusių tautininkų politizuojančios įtakos ir kai kurių neigiamų A. Smetonos prezidentinio valdymo apraiškų, tapo ne tik modernesnė, bet ir pilietiškesnė demokratine prasme, o patriotizmas mokyklose buvo ne ideologizuotas, bet natūralus, išaugantis iš Lietuvoje gyvenančių tautų draugiško sugyvenimo tradicijų. Tačiau Lietuvos pedagogų teoretikų ir praktikų viltis toliau plėtoti švietimo sistemą ir kurti darnų bei demokratinį jos mechanizmą sužlugdė Lietuvos neaplenkusi agresyvi Sovietų Sąjungos ir Vokietijos ekspansija bei Antrojo pasaulinio karo gaisras Europoje. Antrojo pasaulinio karo pradinėje stadijoje Stalinui „gražinus“ dalį Rytų Lietuvos su Vilniumi, Musninkų valsčius jau nebebuvo pasienio valsčiumi. Tačiau Lietuva neteko ne tik pasiskelbto neutralumo, bet ir dalies politinio savarankiškumo. Mokyklos tai iškart per daug nepajautė, tačiau jau po aštuonių mėnesių, 1939–1940 mokslo metų (toliau – m. m.) pabaigoje, jos, kaip ir visa Lietuva, atsидūrė kietuose sovietų okupacijos gniaužtuose. Labai gerai, kad ši okupacija tuomet buvo trumpalaikė, bet po metų Lietuvą prislėgė vokiečių nacių okupacija, kuri užsitęsė trejus metus ir buvo taip pat sunki ir tragiška. Tačiau tada ir gana sunkiomis sąlygomis Lietuvos mokyklai vis dėlto pavyko daug ką atkurti iš Nepriklausomybės laikotarpio. Tad 1939–1944 m. laikotarpis buvo permainingas ir sudėtingas Lietuvos mokyklai, išgyvenusiai didžiulių politinių pokyčių, gyvenimo sąlygų ir mokytojų kaitą, patyrusiai daug nuostolių.

Šiame straipsnyje, remiantis daugiausia Lietuvos centrinio valstybės archyvo šaltinių duomenimis, apibūdinamos Musninkų valsčiaus (Ukmergės apskr.) 1939–1944 m. mokyklos, jų funkcionavimas istorinių lūžių metu. Tuo tikslu nagrinėjama jų padėtis ir patirti nuostoliai, didžiulė mokytojų kaita, jų darbo bei buities sąlygos, santykis su vietos visuomene ir kiti klausimai. Atrodo, kad 1939–1944 m. mokyklų istorijai skirtas laikotarpis lietuvių istoriografijoje nagrinėjamas pirmą kartą. Ir šis straipsnis, nagrinėjantis, kaip lokaliai apibrėžtoje teritorijoje (Mugninkų valsčiaus ir Ukmergės apskrities) sprendžiama problema, kaip istorijos vyksmo įtakoje atsiskleidžia sąsajos tarp mokyklos ir visuomenės. Straipsnis simboliškai pratęsia Sauliaus Kaubrio knygoje¹ pasirinktą 1918–1939 m. laikotarpį.

Apibūdinant ligšiolinę bibliografiją, susijusią su straipsnyje nagrinėjamu laikotarpiu, paminėtina, jog 1939–1940 m. m. Lietuvos mokyklų padėtis ir veikla nagrinėta įvairiuose leidiniuose, bet dažniausiai viso 1918–1940 m. laikotarpio kontekste. Apie 1940–1941 m. sovietų okupacijos laikotarpio švietimo sistemos padėtį kiek daugiau ir išsamiau rašyta lietuvių išeivijos darbuose iki 1990 m., o vėliau – Lietuvoje². Kita istoriografijos kategorija – atskirų mokyklų istorijoms skirti straipsniai ir leidiniai, kuriuose 1940–1941 m. m. skirtas skyrius, poskyris ar kelios pastraipos.

Dar vis negausi ir dažnai fragmentiška nacių okupacijos laikotarpio (1941–1944) švietimo įstaigas (ypač bendrojo lavinimo mokyklas) analizuojanti istoriografija. Sovietmečiu 1941–1944 m. mokyklų istorijos tyrimai Lietuvoje buvo tendencingi, o neretai ir išvis ignoruojami arba siaurai, vos keliais „pritemptais“ faktais

¹ Kaubrys S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: gailios gimtis*, Vilnius, 2000.

² Nacmečiu spausdintuose „Lietuvos archyvo“ leidiniuose, taip pat „Lietuvių enciklopedijos“ straipsniuose, A. Garliausko, L. Truskos, V. Kašauskienės, A. Bubnio, J. Matusevičiaus ir kitų autorių darbuose.

pateikti pagal sovietinės istoriografijos ideologines klišes³. Be to, nemažai archyvo bylų iki 1988 m. buvo išlaptintos. Lietuvių išėivijos ankstesnių publikacijų mokslinę vertę mažino siaura archyvinė bazė. Įvairių darbų apie nacių okupacijos švietimo padėties įvairius aspektus ir įvairias mokyklas padaugėjo nuo 1990 m. Iš jų galima paminėti neseniai išleistas A. Vaišvilos⁴ ir A. Gaigalaitės⁵ knygas, keliolika mokslinę ir didesnę švietėjišką reikšmę turinčių publikacijų bei leidinių, įvairius šio straipsnio autoriaus darbus bei straipsnius ankstesnėse „Lietuvos valsčių“ serijos knygose⁶.

Buvusio Musninkų valsčiaus, kaip ir bet kurio kito buvusio valsčiaus, mokyklų istorija ar jos bruožai yra svarbūs rašant ir tikslinant visos Lietuvos švietimo istorijos apibendrinamuosius darbus. Ypač tai pasakytina apie dar labai mažai tyrinėto nacių okupacijos laikotarpio Lietuvos mokyklas. Tad šis straipsnis papildys ne tik dabartinių Mūsninkų, Čiobiškio ir Kernavės seniūnijų teritorijose XX a. viduryje veikusių mokyklų, bet ir Širvintų krašto (rajono) bei Rytų Lietuvos istoriją, o pateikti faktai, analizė ir apibendrinimai pravers ir rašantiesiems apie Lietuvos švietimo istorijos XX a. vidurio problemišką tarpinį.

Nagrinėjamojo laikotarpio Musninkų valsčiaus mokyklų tyrimą lengvina tai, kad minėtame archyve išliko visų jų 1939–1940 m. m. lankymo apyskaitos. Jų analizė straipsnyje pateikiama išsamiau, negu autoriaus anksčiau rašytuose straipsniuose „Lietuvos valsčių“ serijos knygoose. Apie pirmąjį sovietmetį ir nacmetį su mokyklomis susijusių duomenų yra ir kituose fonduose. Archyve yra ir 1941–1942 m. m. visų Musninkų valsčiaus pradžios mokyklų lankymo apyskaitos, nes Ukmergės apskrities Pradžios mokyklų inspekcija spėjo aplankyti visas mokyklas iki šios veiklos apribojimo 1942 m. (dėl etatų mažinimo ir kitų trukdymų). Tiesa, jos jau ne tokios išsamios nei 1939–1940 m. m. lankymo apyskaitos. Pateikiami ir kai kurie mokyklų ankstesnės veiklos faktai.

Valsčiaus mokyklos nepriklausomos Lietuvos laikotarpio pabaigoje (1939–1940)

1918–1940 m. Lietuvos Respublikos laikotarpiu Musninkų valsčiuje bendrojo lavinimo mokyklose buvo galima įsigyti tik pradžios mokslo išsilavinimą. Pradžios mokyklų tinklas buvo tankus. Tiesa, 1939–1940 m. m. valsčiuje veikė tik devynios pradžios mokyklos, tačiau daugelis jų turėjo kituose kaimuose veikiančius komplektus (klases⁷), kuriuos galima vadinti ir filialiais kitose gyvenvietėse. Tokie filialiniai komplektai, kurių mokytojai neturėjo vedėjo teisių ir buvo pavaldūs kitame kaime ar to paties kaimo kitoje vietoje mokytojavusiam vedėjui, įgalino priartinti mokyklą prie daugelio jos auklėtinių namų, t. y. sutrumpinti moks-

³ Iš lietuvių sovietinės istoriografijos autorių, kurių tyrimai ar jų dalys buvo skirti 1941–1944 m. Lietuvos mokyklos istorijai ir iki šiol labiausiai neprarado mokslinės vertės, išskirtini K. Rukšėno darbai.

⁴ Vaišvila A. *Šiluvos apšvieta (1592–1992)*, Vilnius, 1999.

⁵ Gaigalaitė A. *Mūsų karo metų mokytojai*, Vilnius, 2000.

⁶ Dabartinio Širvintų rajono teritorijos dalyje 1941–1944 m. veikusioms mokykloms skirtas S. Buchavecko str. „Nacmečio mokykla – grįžimo prie lietuvių kalbos ir kultūros veiksnys nutautėjusiame krašte“, žr. kn.: *Širvintos*, Vilnius, 2000, p. 274–291.

⁷ Šiame straipsnyje žodis *klasė* vartojamas ir kaip termino *komplektas* (kai vieno ar kelių skyrių mokslivius moko vienas mokytojas) analogas, ir kaip žodis, apibūdinantis patalpą, kurioje buvo mokomi vaikai, t. y. taip, kaip XX a. ketvirtajame–penktajame dešimtmėčiais su pradžios mokyklomis susijusioje raštvedyboje.

leivio kelią iki mokyklos. Vietos gyventojams tokie filialiniai ir nesavarankiški komplektai dažnai buvo tarsi atskiros mokyklos. Be to, kai kuriuose nesavarankiškuose kompleksuose buvo taip pat renkamas atskiras tėvų komitetas.

Nepriklausomybės saulėlydžio mokslo metais filialiniai komplektai veikė šešiuose kaimuose. Pradžios mokyklos, kuriose buvo ir vedėjo pareigas einantis mokytojas, buvo aštuoniose gyvenvietėse. O valsčiaus mokyklos ar jų komplektai veikė net keturiolikoje gyvenviečių. Mat Čiobiškyje, be įprastos pradžios mokyklos, kurią lankė bažnytkaimio ir aplinkinių gyvenviečių vaikai, veikė dar viena švietimo įstaiga, turėjusi pradžios mokyklos teises. Tai Čiobiškio vaikų prieglauda, kurios veikiančioje mokykloje mokyklinio amžiaus auklėtiniai buvo mokomi pagal pradžios mokyklų programą.

Mokyklos, kuriose veikė tik pirmieji keturi skyriai, vadintos pirmojo laipsnio pradžios mokyklomis. Tokių mokyklų Musninkų valsčiuje buvo dauguma. Antrojo laipsnio mokyklos buvo dvi – Musninkų ir Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokykla. Pirmojoje iš jų buvo galima baigti šešis skyrius, o antrojoje veikė penki skyriai.

Musninkų valsčiaus pradžios mokyklas vaikai daugiausia dar lankė vadina-
maisiais semestrais. Tai buvo daroma norint šiek tiek sumažinti visus ar kelis skyrius
mokiusių mokytojų darbo krūvį. Nuo rugsėjo 1 d. į pamokas eidavo tik pirmojo,
ketvirtojo ir, jei tokių būdavo, taip pat aukštesniųjų skyrių auklėtiniai. Nuo spalio 1 d.
prisidėdavo trečiojo skyriaus moksleiviai, o nuo lapkričio 1 d. – ir antrojo skyriaus
vaikai. Jie mokyklos suoluose pakeisdavo pirmojo skyriaus vaikus, kurie baigdavo
vadinamąjį rudens semestrą (2 mėn.). Pirmojo skyriaus vaikai, tarp kurių būdavo ir

1918–1940 m.
*Ukmergės apskr.
pradžios mokyklų
mokytojai.*

*Iš mokytojų Marijos
ir Konstantino
Krikštopaičių šeimos
albumo*

mokyklas dar nelankusių grupė ar grupelė, į mokyklą vėl eidavo tik gegužės mėn. – birželio mėn. pirmojoje pusėje ir buvo mokomi kartu su ketvirtojo skyriaus moksleiviais, kuriuos tais mokslo metais visus keturis skyrius mokęs vienakomplektės mokyklos ar filialinio komplekto mokytojas ruošdavo egzaminams.

1939–1940 m. m. semestrinė mokyklos lankymo sistema veikė visose mokyklose, išskyrus Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokyklą. Semestrinės tvarkos dar nebuvo atsisakyta ir didžiausioje Musninkų mokykloje, kurios vedėjas atliko kai kurias tarpininko funkcijas tarp kitų valsčiaus mokyklų ir Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspekcijos. Todėl Musninkų mokykla vadinta valsčiaus centrine pradžios mokykla.

1918–1940 m. Lietuvos Respublikos paskutinių mokslo metų (1939–1940) pabaiga beveik sutapo su 1940 m. birželio 15 d. įvykdyta sovietų okupacija. Mokslo metų baigiamieji darbai artėjo aukštesniosiose mokyklose. Bemaž visose pradžios mokyklose buvo baigta egzaminuoti tuos jaunuolius, kurie turėjo laikyti keliamuosius ar baigiamuosius egzaminus.

Kaip tik to visos Lietuvos žmonėms lemingo 1940 m. birželio mėnesio pradžioje Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus padėjėjas I. Karpavičius aplankė kelias Musninkų mokyklas. Kitas valsčiaus pradžios mokyklas tas pats pareigūnas buvo aplankęs kiek anksčiau – 1940 m. gegužės mėn. Šių mokyklų lankymo apyskaitos, vėliau patekusios į valstybės archyvą ir čia išlikusios, leidžia susipažinti ir su mokyklomis, ir su jų ypatybėmis valstybės saulėlydžio paskutinėmis savaitėmis.

Musninkų valsčiaus pradžios mokyklų mokytojai. XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroji pusė. Pirmoje eilėje sėdi antras iš dešinės Kazys Kumpauskas; antroje eilėje (iš kairės): kun. Zenonas Baužys, Aurelija Onaitienė, Dagilytė, m-klų inspektorius (pavardė nežinoma), kun. Levas Markuckis; stovi: antra iš kairės Ona Budzikaitė, greta – Stasys Usavičius, Žemaitytė, Anelė Kilijonaitė. Iš Janinos Usavičiūtės albumo

Dar reiktų priminti, jog ir 1939–1940 m. m. pradžia Musninkų valsčiaus mokyklų mokytojams ir moksleiviams buvo išimintina dėl tarp Vokietijos ir Lenkijos kilusio karo, į kurią vokiečių nacių pusėje netrukus įsijungė ir Sovietų Sąjungos bolševikai. O musninkiečiai, kurių valsčius iki 1939 m. buvo prie pat Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto (Rytų Lietuvos), tapo istorinių įvykių, susijusių su dalies Vilniaus krašto gražiniu Lietuvai (jai sugrižo ir Musninkų valsčiui kaimyninis Máišiagalos valsčius) ir Lietuvos kariuomenės dalinių žygiu į atgautą Vilnių, liudininkais.

Pažymėtina ir tai, kad iki šių 1939 m. įvykių prie ribos su laikinai okupuotu Vilniaus kraštu buvusio Musninkų valsčiaus mokyklose daugiausia dirbo mokytojai, kurie savo gyvenime ir pedagoginėje veikloje vadovavosi ypač aiškiais patriotinėmis nuostatomis. Musninkų valsčiui buvo būdinga ir tai, jog į patriotinę auklėjamąją veiklą įsitraukdavo ir į valsčiaus mokyklas iš kitur atsikėlę mokytojai, darydami tai aktyviau nei iki tol. Tad moksleiviai, kurių dauguma buvo kilę iš nutautėjusių lietuvių šeimų, mokykloje buvo ne tik mokomi lietuvių kalbos, bet ir ugdomi Lietuvos valstybės piliečiais. Dėl to Musninkų valsčiaus mokytojų vaidmuo visuomenės gyvenime buvo daug didesnis negu daugelyje kitų Lietuvos „kaimiškų“ valsčių.

Musninkų valsčiaus pradžios mokyklų mokytojų konferencijos dalyviai Širvintose. XX a. ketvirtąjo dešimtmečio antroji pusė. Iš J. Usavičiūtės albumo

Musninkų pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Musninkų pradžios mokykla (įsteigta 1921 m.) buvo aplankyta 1940 m. gegužės 21–22 d. Iš lankymo apyskaitos⁸ matome, jog tuometinę valsčiaus centrinę pradžios mokyklą išlaikė vietos savivaldybė, o algas mokėjo Švietimo ministerija.

Musninkų mokykla tuomet buvo išsiplėtusi iki penkių komplektų (klasių). Ji jau nebetilpo savame mediniame pastate (statytame 1932 m.), kuriame tebuvo tik dvi klasės, t. y. dvi patalpos (50 ir 47 m² ploto) dviem moksleivių komplektams. Mokykla dar turėjo šešių arų dydžio kiemą ir 3 ha dirbamos žemės bei pievų. Iš kitų mokyklai priklausančių statinių tebuvo malkinė, rūsys ir išvietės.

Kitos trys klasės buvo įrengtos išsinuomotose patalpose. Jų plotas – 30, 32 ir 40 m². Tad Musninkų mokyklos buvo blogesnės sąlygos nei kitų pradžios mokyklų, turėjusių valsčiaus centrinės mo-

⁸ 1940 m. gegužės 21–22 d. Musninkų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 391, ap. 3, b. 1755, l. 33.

kyklos statusą. Todėl jau buvo imta ruošti didelio mokyklos pastato statybai, kurią sutrukdė okupacijos ir karas.

1939–1940 m. m. Musninkų pradžios mokyklos vedėjas buvo trisdešimt vienerių metų mokytojas Jonas Bajorūnas. Jis buvo baigęs Pānevėžio mokytojų seminariją ir turėjo devynerių metų pedagoginio darbo stažą. Musninkuose J. Bajorūnas dirbo tik nuo 1940 m. sausio 28 d. Mokyklos vizitacijos metu vedėjas mokė šeštojo skyriaus moksleivius, kurių buvo 23.

Penktojo skyriaus jaunuolius (pamokose sėdėjo 27 iš 33 moksleivių) mokė jauna mokytoja Sofija Šarkaitė, turėjusi tik 20 metų ir Musninkuose mokytojavusi nuo 1940 m. vasario 1 d.

Pirmasis skyrius buvo padalytas į du kompleksus. Vieną iš jų sudarė jaunesniųjų vaikų grupė. Šį kompleksą mokė Anelė Kilijonaitė (trisdešimt šešerių metų mokytoja, baigusi dvimečius mokytojų kursus ir turėjusi 17 metų darbo mokykloje partitį), iš kurios 43 auklėtinių mokyklos vizitacijos metu klasėje buvo 39. Pirmojo skyriaus vyresniųjų vaikų grupę mokė ir auklėjo Barbora Pagužinskaitė. Nors ji turėjo 23 metus ir mokytojavo vos trečius metus, bet buvo baigusi Klaipėdos pedagoginį institutą. B. Pagužinskaitės kompleksą sudarė ne tik pirmojo skyriaus vaikai (43), bet ir 17 ketvirtojo skyriaus moksleivių. Tad 1940 m. pavasario pabaigoje mokytojai teko didžiulis krūvis. Mokyklos inspektavimo metu į mokyklą nebuvo atėję šeši pirmojo skyriaus vaikai, tačiau ir be jų buvusiems teko sėdėti perpildytoje klasėje. O juk dar reikėjo ruošti egzaminams ketvirtojo skyriaus mokinius.

Antrojo ir trečiojo skyrių moksleiviai nuo 1940 m. balandžio mėn. pabaigos buvo paleisti namo iki rudens ir savo vietas mokykliniuose suoluose užleido pirmojo skyriaus vaikams. Su jais ir su žydų komplekto vaikais, kurių aptarsime vėliau, 1939–1940 m. m. Musninkų pradžios mokykla turėjo 243 moksleivius (iš jų berniukų buvo daugiau – 134). Pirmojo skyriaus 86 vaikai buvo priskirti vadinamajam pavasario–rudens semestriui. Minėta jaunesniųjų grupė tesimokė nuo gegužės pradžios iki birželio vidurio, o pirmojo skyriaus vyresniųjų grupė mokyklą lankė dar ir 1939 m. rugsėjo–spalio mėn.

Dauguma moksleivių (net 219) tuomet buvo užrašyti kaip lietuviai, nors nė vieno jų tėvai namuose nekalbėjo lietuviškai, o vietine slavų kalbų tarpe, kurioje buvo daug lietuviškų žodžių. 24 moksleiviai buvo žydai (iš jų 15 mergaičių) ir 2 rusai. Dar du moksleiviai apibūdinti kaip „*kitų tautybių*“.

Žydų tautybės moksleivių kompleksas buvo penktasis mokykloje. Jį mokė Šlioma Demontas, trisdešimt vienerių metų mokytojas, mokytojavęs penktuosius metus. Š. Demontas buvo baigęs žydų gimnaziją ir „Tarbuto“ dvimečius pedagoginius kursus. 1939–1940 m. m. žydų komplekte mokėsi tik 18 vaikų (vadinasi, dalis žydų tautybės moksleivių mokėsi lietuvių klasėse). Jiems buvo dėstoma hebrajų ir lietuvių kalbomis. Lankymo apyskaitoje pastraipos, skirtos žydų komplektui apibūdinti, pabaigoje buvo parašyta: „*Dėl mažo mokinių skaičiaus kompleksas Švietimo ministerijos įsakymu nuo ateinančių mokslo metų uždaromas*“⁹. Todėl žydų komplekte jau nebuvo pirmojo skyriaus vaikų. Demontas mokė tik 6 antrojo, 4 trečiojo ir 8 ketvirtojo skyrių moksleivius.

1939–1940 m. m. Musninkų mo-
kyklos visų skyrių moksleivių svarbiau-
⁹ Ten pat.

sias vadovėlis buvo Esmaičio (S. Matjošaičio) „Sakalėlio“ knygų serijos atitinkamos dalys, o pirmajam skyriui – tai ir vienintelė mokymosi knyga. Trijų aukštesniųjų skyrių vaikai dar naudojami J. Trinkūno parengto uždavinyno atitinkamomis dalimis. O lietuvių kalbos gramatikų autoriai buvo skirtingi. Mokyklos ketvirtajam skyriui buvo išrūpinti J. Damijonaičio parašytą vadovėlių. Tuo tarpu antrojo ir trečiojo skyrių vaikai naudojami J. Talmanto parengta gramatika. Iš šio autoriaus parašytos lietuvių kalbos gramatikos V ir VI knygų buvo mokomasi ir penktajame skyriuje, o iš VII ir VIII knygų mokėsi šeštojo skyriaus moksleiviai. Abu pastarieji Musninkų mokyklos aukščiausieji skyriai dar mokėsi iš K. Klimavičiaus parengto uždavinyno, P. Šinkūno „Lietuvos geografijos“ ir J. Norkaus istorijos vadovėlio.

Iš lankymo apyskaitos dar sužinome, kad 1937 m. Musninkų mokyklą baigė 7 berniukai ir 11 mergaičių, o 1938 m. jau atitinkamai – 14 ir 18. Tad mokykla plėtėsi. Joje atsirado ir šeštasis skyrius, kurį lankė ir vaikai iš tolimesnių valsčiaus vietovių, prieš tai baigę keturis skyrius sau artimoje kaimo mokykloje. 1939 m. Musninkų pradžios mokyklos keturių skyrių mokslo pažymėjimus gavo 18 auklėtinių, o šeštąjį skyrių baigė net 15 berniukų ir 17 mergaičių.

1939 m. Musninkų mokykloje pamokos prasidėjo rugsėjo 1 d. Vienuolika dienų pamokų nebuvo „dėl didelių žiemos šalčių“. Buvo surengtos kelios ekskursijos „savam valsčiui pažinti“. Į Vilnių savo auklėtinių mokytojai dar nebuvo nuvežę. Muziejaus mokykla neturėjo, o jos vedėjai mokyklos kroniką rašė nuo 1932 m.

Mokyklos moksleivių tėvų komitetas buvo išrinktas 1939 m. spalio 10 d. Per mokslo metus įvyko du komiteto susirinkimai, kuriuose buvo tartasi, kaip neturtingus moksleivius aprūpinti knygomis ir „rašomąja medžiaga“, svarstyti mokymo ir auklėjimo klausimai. Dėl mokytojų kaitos tebuvo surengtas tik vienas užmokyklinis renginys visuomenei. 1940 m. gegužės 5 d. mokykloje vyko Motinos dienos minėjimas, kuriame dalyvavo net 250 klausytojų. Renginio metu mokytoja B. Pagužinskaitė, kuri buvo aktyvi skautė, skaitė paskaitą tema „Motina šeimoje“¹⁰.

Čiobiškio miestelio pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Kaip jau minėta, Čiobiškyje buvo dvi pradžios mokyklos. Pirmiausia susipažinsime su miestelio mokykla. Ji 1939–1940 m. m. buvo dvikomplektė. Tačiau miestelyje te veikė vienas komplektas, nors čia mokykla specialiai jai 1934 m. pastatytame mediniame name turėjo dviem komplektams įrengtas klases (abi po 49,5 m²). Šalia buvo mokytojams skirtas gyvenamasis namas, o tvartas su malkine pastatyti po vienu stogu. Mokyklos antrasis komplektas veikė Janionių kaime, trumpinęs kelių kaimų ir atskirų viensėdžių vaikams kelią iki mokyklos. Tad galima sakyti, jog vienas komplektas, turėjęs ir rezervines patalpas miestelyje, Čiobiškio bažnytkaimio pradžios mokykloje buvo kaip ir vakuojantis ir tarsi laukė šeštojo skyriaus įsteigimo ar didesnio moksleivių skaičiaus. Nors jau 1939–1940 m. m. mokyklos komplekte, veikusiame miestelyje, buvo daug moksleivių. Čia dirbęs mokyklos vedėjas Kazys Kumpauskas mokyklos vizitavimo metu (1940 m. birželio 5 d.) mokė net 45 pirmojo skyriaus vaikus ir dar 13 ketvirtojo skyriaus moksleivių, kuriuos ruošė egzaminams¹¹. Žie-

¹⁰ Ten pat.

¹¹ 1940 m. birželio 5 d. Čiobiškio pradžios mokyklos lankymo apyskaita, ten pat, l. 3.

*Čiobiškio senoji
mokykla. 1931 m.
Iš Vidos Adomonienės
albumo*

*Naujosios Čiobiškio
mokyklos statyba.
1934 m.
Iš V. Adomonienės
albumo*

mą ir pavasario pradžioje, kuomet į pamokas nevaikščiojo pirmojo skyriaus vaikai, K. Kumpauskas kartu su aukščiausiojo skyriaus moksleiviais mokė taip pat antrojo (21) ir trečiojo (23) skyriaus mokinius. Tad mokyklos vedėjas iš viso mokė net 102 auklėtinius. Tai buvo per daug vienam mokytojui, todėl stengtasi rasti mokyklai dar vieną mokytoją. Tačiau į nuošalią vietovę jo pasiūsti nepavyko, nes 1940 m. pradžioje, kaip jau minėta, mokytojų stigo net centrinei valsčiaus mokyklai.

Be to, K. Kumpauskui teko dirbti su dviem pirmojo skyriaus grupėmis, kurių vaikai mokyklą pradėjo lankyti skirtingu laiku. Pirmojo skyriaus vyresniųjų grupė buvo pradėjusi lankyti mokyklą dar 1939 m. rudenį ir jos vaikai jau buvo gerokai pamokyti. Jaunesniųjų grupė į mokyklą susirinko tik gegužės mėn. pradžioje. Tačiau ir šios grupės vaikai buvo nemažai išmokę, nes, vizitatoriaus žodžiais tariant, „pažįsta pusę visų raidžių ir supažindinti su skaitmenimis iki 10“¹².

K. Kumpauskas buvo patyręs mokytojas, pradžios mokyklose dirbantis jau keturioliktus metus. Jam buvo 38 metai, šeimos nebuvo sukūręs. Mokyklos vedėjas buvo baigęs gimnaziją ir vasaros pedagoginius kursus Marijampolėje.

Janionių kaimo komplekte dirbo mokytoja Adelė Einorienė. Ji buvo vienmetė su K. Kumpausku. Buvo baigusi mokytojų seminariją, mokyklose dirbo trylik-

¹²Ten pat.

*Mokyty. Kazys
Kumpauskas prie
naujosios Čiobiškio
mokyklos. 1935 m.
Iš V. Adomonienės
albumo*

*Mokyty. Kazys
Kumpauskas prie savo
darbo stalo. 1928 m.
Iš V. Adomonienės
albumo*

tus metus. Jos pamokų apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus padėjėjas I. Karpavičius neaplinkė, nes mokytoja sirgo.

A. Einorienė turėjo mažiau auklėtinių negu vedėjas. 1939–1940 m. m. ji mokė 26 pirmojo skyriaus vaikus. Dar 36 moksleiviai buvo mokytojos aukštesniuosiuose skyriuose. Tad visoje mokykloje paskutiniaisiais Nepriklausomybės metais mokėsi 164 Čiobiškio gyvenvietės ir aplinkinių kaimų vaikai ir jau jaunuoliais vadintini vietos gyventojai.

Čiobiškio pradžios mokyklos, kaip ir Musninkų, visų skyrių moksleivių svarbiausias vadovėlis buvo minėtos „Sakalėlio“ elementoriaus knygos, o aritmetikos uždavinynai ir lietuvių kalbos gramatikų vadovėliai buvo „pamaišyti“, t. y. mokykla neturėjo visiems skyriams to paties autoriaus parašytų leidinių.

Mokykloje plėtota įvairiapusė veikla. Pagal Švietimo ministerijos rekomendacijas dar 1932 m. pavasarį įsteigta darbo klasė, kurioje užsiėmimus vedė pats vedėjas. Mokykloje buvo rengiamas muziejus, kuriame kaupți kraštotyros, gamtos, numizmatikos eksponatai ir pačių moksleivių bei apylinkės amatininkų sukurti dirbiniai. Nuo 1929 m. buvo rašoma mokyklos kronika. Moksleiviai skatinti ugdyti ir kitus meninius sugebėjimus. 1940 m. gegužės 5 d. mokykloje buvo surengtas saviveiklos vakaras. Moksleivių vaidinimą „Triskart bandytas“, deklamacijas, dainas ir žaidimus scenoje stebėjo apie 120 žiūrovų.

Mokykloje moksleivių tėvų komitetas buvo išrinktas 1939 m. spalio 8 d. 1939–1940 m. m. dėl didelių šalčių praleista 13 mokymo dienų.

1937 m. mokyklos keturis skyrius baigė 15 berniukų ir 7 mergaitės. Kitais metais mokyklos baigimo pažymėjimus gavo 24 auklėtiniai – po 12 berniukų ir mergaičių. Tokia lygybė tarp baigusiuju buvo ir 1939 m., tačiau tuomet keturių skyrių egzaminus išlaikė tik 16 moksleivių.

Ne visi moksleiviai buvo perkelti į aukštesnius skyrius. 1940 m. pavasarį K. Kumpausko komplekte dar vieneriems metams buvo palikti du antrojo skyriaus vaikai. Tiek pat vaikų nebuvo perkelta ir iš trečiojo į ketvirtąjį skyrių¹³.

Čiobiškio miestelio mokykla skyrėsi nuo daugelio pradžios mokyklų tuo, kad ją ir išlaikė, ir mokytojams algas mokėjo Švietimo ministerija.

Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Kaip jau buvo minėta, 1939–1940 m. m. Čiobiškyje būta ir antros pradžios mokyklos. Ji veikė vaikų prieglaudoje. Šioje mokykloje buvo ir penktasis skyrius. Todėl tai buvo antrojo laipsnio pradžios mokykla. 1921 m. įsteigtą mokyklą išlaikė Šv. Vincento a Paulo draugija ir Vidaus reikalų ministerija, o algas mokytojams mokėjo Švietimo ministerija.

Čiobiškio prieglaudos pradžios mokyklą (taip oficialiai vadintą) inspektoriaus padėjėjas I. Karpavičius aplankė tą pačią 1940 m. birželio 5 d.¹⁴

Tuomet šioje mokykloje veikė trys komplektai. Vedėja dirbo 34 metų amžiaus vienuolė Lucina R. Rimšaitė. Ji buvo baigusi Vytauto Didžiojo universitetą; be lietuvių kalbos, mokėjo lotynų, vokiečių, prancūzų kalbas ir šiek tiek kalbėjo lenkiškai, mokytojavo ketvirtus metus. Vedėjai mokyti prieglaudos vaikus padėjo vienuolė M. Stankevičiūtė (31 metų, turėjo mokytojų seminarijos 4 kursų lankymo pažymėjimą, mokykloje dirbo antrus metus) ir kandidatė į vienuoles Viktorija Popikaitė (45 metų, buvo baigusi „Saulės“ draugijos mokytojų kursų, mokytojavo jau dvidešimt antrus metus, o šioje mokykloje – tik nuo 1939 m.).

Prieglaudos mokytojos mokyklos inspektavimo metu dirbo tik su trimis skyriais. Vedėja L. Rimšaitė mokė penktąjį skyrių, kuriame buvo 29 auklėtiniai. V. Popikaitė mokė pirmojo skyriaus 13 vaikų, o prieš mėnesį su trupučiu ji dar buvo mokiusi trečiąjį skyrių, kuriame buvo 27 moksleiviai. Iš jų į ketvirtąjį skyrių buvo perkelta tik 21. M. Stankevičiūtei 1939–1940 m. m. irgi teko mokyti du skyrius. Birželio mėn. pradžioje ši mokytoja dirbo tik su ketvirtuoju skyriumi (22 mok.), o anksčiau turėjo dar pamokas ir antrajame skyriuje, kuriame mokėsi 17 vaikų (iš jų į trečiąjį skyrių neperkeltas tik vienas). Tad su paleistaisiais mokymosi atostogų Čiobiškio prieglaudos pradžios mokykloje buvo 108 moksleiviai.

1937 m. šią mokyklą baigė 6 berniukai ir 10 mergaičių. Po metų mokyklos baigimo pažymėjimus gavo 23 prieglaudos auklėtiniai (iš jų – 12 berniukų), o 1939 m. – net 30 (vėl daugiau mergaičių – 17)¹⁵.

Tik du komplektai veikė savose patalpose – sename mūriniame pastate buvo 32 ir 48 m² klasės. Trečioji mokytoja dirbo 33 m² ploto išnuomotoje patalpoje (naujame mediniame name).

¹³ *Ten pat.*

¹⁴ 1940 m. birželio 5 d. Čiobiškio prieglaudos pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 5.

¹⁵ *Ten pat.*

Prieglaudos mokykla skyrėsi nuo kitų pradžios mokyklų. Čia nebuvo įprasto moksleivių tėvų komiteto. Jo funkcijos priklausė mokyklos vedėjai. Prieglaudos ir mokyklos auklėtiniai buvo mokomi ir įvairių darbinių įgūdžių. Tam pravertė čia veikianti siuvykla ir turimi knygrišytės įrankiai. „Prieglaudiečiai“ taip pat buvo mokomi „praktiškų žemės ūkio darbų“. Jie nusikasdavo ir bulves. 1939 m.

Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokyklos pedagogai. XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroji pusė. Iš Stefanijos Kasperavičiūtės albumo

Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai. XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroji pusė. Iš S. Kasperavičiūtės albumo

rudenį dėl bulviakasio buvo praleistos net 5 mokymo dienos. Vėliau dar 9 dienas pamokų nebuvo dėl šalčių.

Kernavės pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Apie Kernavės mokyklą rašoma šios knygos J. Stankevičiaus straipsnyje¹⁶. Tačiau apie 1939–1940 m. m. jame beveik nerašoma. Tad žvilgtelėkime į 1940 m. birželio 6 d. šios mokyklos lankymo apyskaitą¹⁷.

Tuomet dvikomplektę mokyklą išlaikė valsčiaus savivaldybė, o algas mokytojams Juozui Šiaučiuui ir Sofijai Jakštaitėi mokėjo Švietimo ministerija. J. Šiaučiuonas buvo baigęs dvimečius mokytojų kursus, kelias vasaras tobulinosi vasaros kursuose, mokytojavo jau keturiolika metų, gerai mokėjo lenkų kalbą. S. Jakštaitė buvo baigusi Klaipėdos pedagoginį institutą ir tuomet turėjo tik trejų metų pedagoginio darbo stažą.

Mokykloje buvo dvi didelės klasių patalpos (po 43 m²), šalia – beveik hektaro ploto aikštė, sandėlis. Mokytojai galėjo naudotis 3,57 ha žemės plotu. Jau minėtas inspektoriaus padėjėjas I. Karpavičius atkreipė dėmesį į tai, kad mokyklos „*klasės reikalingos eilinio remonto*“, o „*apylinkė stipriai nutautinta*“. Mokyklos vizitacijos metu buvo mokomi tik pirmojo ir ketvirtojo skyrių moksleiviai. Vyresnius, kurių buvo šešiolika, mokė S. Jakštaitė. Jos darbas buvo įvertintas taip: „*Programa jau išeita. Įgytosios žinios gilinamos ir kartojamos. Mokiniai paruošti patenkinamai, tik lietuvių kalbos ir skaičiavimo dalykai kai kurių mokinių kiek netvirtai pasisavinti*“¹⁸. Galima priminti, kad dalis S. Jakštaitės mokinių nuo mažens namuose lietuviškai nekalbėjo.

*Čiobiškio vaikų
prieglaudos pradžios
mokyklos mokiniai.
XX a. ketvirtojo
dešimtmečio
antroji pusė.*

*Iš S. Kasperavičiūtės
albumo*

¹⁶Žr. p. 689–704.

¹⁷1939–1940 m. m. Kernavės mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 1.

¹⁸*Ten pat*.

*Kernavės pradžios
mokyklos moksleiviai.
XX a. ketvirtasis
dešimtmetis.
Iš J. Stankevičienės
asm. archyvo*

J. Šiaučiūnas 1940 m. gegužės ir birželio mėn. mokė pirmąjį skyrių (29 mok.), kurio vaikai buvo suskirstyti į dvi grupes. Pirmosios grupės vaikai mokyklą pradėjo lankyti tik gegužės mėn. Jie buvo išmokę tik kelias raides ir skaičius iki penkių, bet jau rašė ir piešė. Antrosios grupės dauguma vaikų mokyklą buvo pradėję lankyti dar 1939 m. rudenį ir 1940 m. birželio pradžioje jau skaitė lengvus straipsnelius, rašė sakinelius ir skaičiavo „20 ribose“.

Su žiemos semestrą lankiusiais antrojo ir trečiojo skyriaus moksleiviais Kernavės mokykla 1939–1940 m. m. turėjo 103 auklėtinius. Tarp jų buvo vienas žydų tautybės vaikas. Kiti buvo užsirašę lietuviais.

Svarbiausias vadovėlis kiekvienam Kernavės mokyklos skyriui tuomet buvo St. Zobarsko ir J. Ambraškos parašytas elementorius „Aušrelė“, kurio atitinkama dalimi naudojosi tiek pirmasis skyrius, tiek aukštesniųjų skyrių moksleiviai. Pastarieji dar mokėsi iš dviejų kitų knygų atitinkamų dalių. Tai I. Malinausko ir J. Talmanto parengta „Lietuvių kalbos gramatika pratimais“ ir P. Naujokaičio parašytas „Skaičiavimo uždavinynas“. Tad tuomet visų keturių skyrių moksleivių mokymui reikalingi vadovėliai buvo tų pačių autorių, todėl mokytojai galėjo dirbti sistemingiau.

Mokykloje veikė ir darbo klasė, kuri buvo įsteigta 1929 m. Taip pat buvo ir mokyklos muziejus. Lankymo apyskaitoje apie J. Šiaučiūną parašyta:

„Ypatingai daug mokytojo skiriama dėmesio mokinių patriotiniam auklėjimui, kas yra pagirtina ir šioje nutautintoje aplinkoje tikslinga“¹⁹.

Mokyklos moksleivių tėvų komitetas buvo išrinktas 1939 m. spalio 8 d. ir iki 1940 m. birželio mėn. posėdžiavo keturis kartus. Posėdžių metu, be aktualių auklėjimo reikalų, J. Šiaučiūnas su tėvais tarėsi mokyklos remonto klausimais, buvo sudaryta neturtingų moksleivių šelpimo sąmata.

O su moksleiviais mokyklos vedėjas ir jo kolegė S. Jakštaitė surengė net tris vaidinimus visuomenei. 1939 m. pabaigoje buvo suvaidinta P. Vaičiūno drama „Sudrumsta ramybė“ (iš žiūrovų surinkta 20, 65 Lt). 1940 m. vasario 4 d. – to paties ¹⁹Ten pat.

autorius „Tuščios pastangos“ (37,8 Lt), o balandžio 28 d. (žiemos semestro pabaigoje) – ir tuomet Lietuvoje bene dažniausiai vaidinamas K. Binkio „Atžalynas“ (53,50 Lt). Per vaidinimus gautas pelnas buvo skirtas Kernavės šaulių būriui. „*Taip pat mokytojų iniciatyva įvairiomis progomis suruošta daug paskaitų ir minėjimų*“, – rašoma lankymo apyskaitoje.

1939–1940 m. m. mokykloje buvo praleista 17 mokymosi dienų: dėl šalčių – 14, dėl jaunųjų ūkininkų ratelio parodėlės, dėl tolimesnės išvykos ir dėl medelių sodinimo – po 1. Paskutiniaus Lietuvos nepriklausomybės mokslo metais buvo surengta net 8 ekskursijos („*Tikslu stebėti apylinkės gamtą, žmonių gyvenimą, istorines vietas ir kaimynines mokyklas*“)²⁰.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje mokyklos keturis skyrius kasmet baigėdavę maždaug vienodus skaičius moksleivių: 1937 m. – 16 (iš jų net 11 mergaičių), 1938 m. – 15 (10 mergaičių), 1939 m. – 13 (iš jų 8 berniukai).

Vileikiškių pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Tai buvo to meto kaimo vietai didelė trijų komplektų mokykla. Dvi klasės veikė Vileikiškių kaime, trečioji – Užūšilių kaime. Mokykla buvo tikrinta 1940 m. gegužės 22 d. Tuomet čia mokytojavę Stasė ir Antanas Ambrazaičiai bei pirmuosius metus pedagogo darbą dirbantis Juozas Brazaitis (jaunuoliui buvo 22 metai, jis buvo baigęs pedagoginį institutą). Mokyklos vedėjo pareigas ėjo 36 metų amžiaus Antanas Ambrazaitis, baigęs mokytojų seminariją ir mokytojaujantis vienuoliktuosius metus. Jo žmona, būdama kiek vyresnė (38 metų), turėjo tik dvimečių mokytojų kursų baigimo pažymėjimą, bet mokyklose dirbo jau septynioliktuosius metus²¹.

Vileikiškių kaime vaikai buvo mokomi 1934 m. specialiai pradžios mokyklai statytame mediniame pastate. Jame buvo 46,3 ir 49,8 m² ploto klasės. Mokyklos sodyboje – kiemas ir aikštelė kūno kultūros pamokoms, ūkio trobesys ir rūšys. Mokytojai galėjo verstis žemdirbyste mokyklai priskirtame 1,57 ha žemės sklype. Užūšilių kaime, kur patalpa klasei buvo nuomojama iš vietos gyventojų, mokytojų darbo ir buities sąlygos buvo sunkesnės.

Vileikiškiuose gegužės mėn. pedagogai Ambrazaičiai mokė tik pirmąją ir ketvirtąją skyrius (antrasis ir trečiasis jau atostogavo). Pastarąjį skyrių, kuriame buvo 12 moksleivių, egzaminams ruošė mokyklos vedėjas. Jo pamokose dar sėdėjo ir pirmojo skyriaus vyresniųjų grupės vaikai (irgi 12). O S. Ambrazaitienė mokė vaikus, kurie tik gegužės mėn. peržengė mokyklos slenkstį. Tą pavasarį Vileikiškiuose pirmojo skyriaus jaunesniųjų grupėje būta net 32 vaikai. Mokyklos filiale Užūšiliuose J. Brazaitis mokė 21 pirmojo skyriaus ir 10 ketvirtojo skyriaus moksleivių. Visuose trijuose komplektuose būta 87 auklėtinių (be antrojo ir trečiojo skyrių). Berniukai sudarė daugumą – jų buvo 51. Aštuoni vaikai buvo rusų tautybės. Iš jų šeši – sentikių tikybos. Mokyklos inspektavimo dieną šių moksleivių nebuvo pamokose, nes tą dieną buvo sentikių religinė šventė.

1937 m. Vileikiškių mokyklos keturių skyrių baigimo pažymėjimus gavo 18 moksleivių (net 11 mergaičių), 1938 – 17 (tuokart berniukų daugiau – 10),

²⁰ *Ten pat.*

²¹ 1940 m. gegužės 22 d. Vileikiškių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat.*, l. 29.

1939 m. – 24 (berniukų – 15). 1940 m. pavasarį ketvirtajame skyriuje mokėsi 22 jaunuoliai.

Apie kalbinę padėtį mokyklos apylinkėje ir mokytojos S. Brazaitienės darbą su mažiausiais mokinukais lankymo apyskaitoje rašoma:

„Mokyklos apylinkė stipriai nutautinta. Daug laiko sugaištama, kol vaikai pradeda suprasti mokytoją ir kiek pramoksta lietuviškai. Dabartiniu metu daugiausia daromi su vaikais pašnekėsiai lietuvių ir lenkų kalbomis be iš anksto nustatyto plano. Reikėtų mokytojai vertimų iš lenkų į lietuvių kalbą metodu visai nesinaudoti, o darbą tvarkyti natūraliu būdu, t. y. kaip vaikas pramoksta lenkų kalbos namuose“²².

Mokykla turėjo du tėvų komitetus – Vileikiškiuose (išrinktas 1939 m. spalio 7 d.) ir Užšilių komplekte (komitetas sudarytas viena diena vėliau). Su moksleivių tėvais užmegzti glaudesnius ryšius padėjo ir tai, jog mokytojai surengė nemažai užklasinų ir užmokyklinių priemonių. Jos skatino būti lojaliais piliečiais ir kitus aplinkinių gyvenviečių žmones, iki tol paveiktus prolenkiškos agitacijos.

1939 m. spalio 7 d. Vileikiškiuose įvyko paskaita ir pokalbis tema „Mūsų dienų politinis gyvenimas ir auklėjimosi paskata“. 1940 m. vasario 18 d. Užšiliuose ne tik diskutuota tema „Mokymosi ir auklėjimo klausimai“, bet ir kalbėta apie Vasario 16-osios metines. 1940 m. pirmojoje gegužės pusėje mokykla surengė dar dvi paskaitas šiomis temomis: „Mūsų kovos dėl Nepriklausomybės“ ir „Motina ir jos paskirtis“ (pastarąją skaitė S. Ambrazaitienė).

Iki mokyklos vizitacijos mokytojai su savo auklėtiniais visuomenei surengė du renginius su vaidinimais. Pirmasis vyko 1940 m. vasario 4 d. Tuomet buvo suvaidintas keturių veiksmų „Nekaltas avinėlis“. Ši scenos veikala stebėjo 170 žiūrovų. Už bilietėlius surinktas 220 Lt pelnas buvo skirtas jaunųjų ūkininkų ratelio reikalams. Kitas moksleivių scenos pastatymas – trijų veiksmų vaizdelis „Be rutinos“.

Mokykloje vyko ir kitokio pobūdžio aktyvi veikla. Muziejuje buvo kaupiamos senienos, įvairūs akmenys, kiti eksponatai. Buvo surengtos dvi ekskursijos. Moksleiviams ir visuomenei didelį išpūdį padarė mokytojų surengtos Lietuvos kariuomenės palydos į Vilnių. Iškylos metu stebėti apylinkės žemės klodai.

Buvo praleistos net 27 mokymosi dienos. Iš jų net 23 „dėl stiprių šalčių“ ir po dvi dienas „dėl parapijos šventės ir dėl vaikų rekolekcijų“.

Vileikiškių mokyklos moksleivių svarbiausias vadovėlis buvo St. Zobarsko ir J. Ambraškos „Aušrelės“ keturios knygos visiems pirmiesiems keturiems skyriams. Trijų aukštesniųjų skyrių moksleiviai dar naudojosi K. Kupčiūno, J. Kalninio ir J. Trinkūno paruoštu skaičiavimo uždavinynu. O lietuvių kalbos gramatikos vadovėliai buvo skirtingi. Antrajame ir trečiajame skyriuose buvo mokomasi iš Ig. Malinausko parašytų knygų, o ketvirtajame – iš J. Damijonaičio parengtos gramatikos²³.

Mokyklos gyvenimas buvo fiksuojamas mokyklos kronikoje.

²²Ten pat.

²³Ten pat.

Vinkšnabrasčio pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Vinkšnabrasčio mokykla buvo įsteigta 1923 m. Vėliau ši mokykla persikėlė į kitus kaimus, bet senasis jos pavadinimas nebuvo pakeistas. Tad ir 1939–1940 m. m. mokykla dar taip vadinosi, nors veikė Vindeikių kaime, kuriame 1936 m. jai buvo pastatytas medinis pastatas su 48 m² klase. Mokykloje buvo įrengtas ir gyvenamasis plotas (net du butai) mokytojams. Mokyklos sodyboje esantis ūkio trobesys leido mokytojams verstis ūkiškai. Juo labiau kad mokykla turėjo 3 ha žemės.

1939–1940 m. m. Vinkšnabrasčio mokykla buvo dvikomplektė. Viena jų veikė Vindeikiuose, o filialinis komplektas – Juodonių kaime, kuriame kambarį klasei teko nuomotis iš vietos gyventojų. Mokyklą išlaikė Musninkų valsčiaus savivaldybė, o algas mokytojams mokėjo Švietimo ministerija.

Inspektorius padėjėjas I. Karpavičius dviejose vietovėse veikiančią mokyklą lankė 1940 m. birželio 4–5 d. Tuomet vedėjo pareigas ėjo ir Vindeikių komplekto vaikus mokė Adolfas Vaitkevičius. Šis 31 metų vyras mokytojavo jau dvyliktus metus, buvo baigęs ne tik dvimečius mokytojų kursus, bet ir žemės ūkio darbų kursus. Juodonyse dirbęs Leonardas Šatas buvo tik neseniai atkeltas į vakuojančią mokytojo vietą, mokytojaves 15 metų, baigęs gimnaziją, pedagoginius kursus Marijampolėje ir kūno kultūros kursus Rambūne²⁴.

Abu komplektai buvo dideli. 1939–1940 m. m. pradžioje A. Vaitkevičius mokė net 81 vaiką (iš jų 12 rusų), o 1940 m. birželio mėn. mokė jau tik 47, iš kurių 14 mokėsi ketvirtajame skyriuje. Kiti 33 – pirmajame skyriuje. Ne ką mažiau moksleivių buvo ir Juodonių komplekte – 76 (beveik visi užsirašę lietuviais, be kurių, dar buvo 2 žydų tautybės vaikai). Čia ketvirtajame skyriuje buvo 15 moksleivių, pirmajame – 29²⁵. Tad Vinkšnabrasčio pradžios mokykloje tada mokėsi 157 aplinkinių kaimų vaikai.

To meto mokyklą gerai apibūdina ištrauka iš lankymo apyskaitos:

„Mokyklos apylinkės gyventojai kalbos atžvilgiu yra gan mišrūs. Pav., iš 14 ketvirtojo skyriaus (A. Vaitkevičiaus mokomame komplekte – S. B.) mokinių namuose lietuviškai kalba 4, lenkiškai 8, rusiškai 2. Ši aplinkybė sunkina darbą. Vindeikių k. mokykla turi naujus, dviem komplektam namus. Savo namuose tik vienas komplektas, nes vietos sąlygos tuo tarpu neleido į tuos namus atkelti ir antrą komplektą, dabar esantį Juodonių kaime“²⁶.

Mokyklos komplektuose buvo atskiri vaikų tėvų komitetai, kurie buvo išrinkti palyginti vėlai. Vindeikiuose – 1939 m. spalio 29 d., o Juodonyse – tik lapkričio 12-ąją. Komitetų veikla daugiausia apsiribojo vargingiau gyvenančių moksleivių šelpimu.

Mokykloje vadovėliai taip pat buvo įvairių autorių. Pirmieji du skyriai naudojosi Esmaičio „Sakalėlio“ pirmąją ir antrąją dalimis, o kai kuriems antrojo skyriaus vaikams teko mokytis iš M. Vasiliausko-Geručio „Rūtelės“. Tik pastarojo skyriaus vaikai mokėsi iš J. Talmanto

²⁴1940 m. birželio 4–5 d. Vinkšnabrasčio pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 7.

²⁵*Ten pat*.

²⁶*Ten pat*.

parengtos lietuvių kalbos gramatikos. Tuo tarpu aukštesniųjų skyrių moksleiviai naudojami St. Zobarsko ir J. Ambraškos „Aušrelės“ trečiaja ir ketvirtąja dalimis, o lietuvių kalbos ir aritmetikos mokėsi iš J. Damijonaičio parašytų knygų.

Juodonyse mokyklą vaikai lankė blogai. Blogai ir mokėsi, nes „*dėl blogo lankymo didelis procentas mokinių neperkeltas iš II ir III skyrių į aukštesnius skyrius*“²⁷.

Geriau vaikai mokyklą lankė ir geriau mokėsi Vindeikių komplekte. Čia buvo gyvesnė ir užmokyklinė veikla. 1940 m. sausio 4 d. moksleiviai visuomenei suvaidino dramą „Laisvės keliais“, o gegužės 19 d. – komediją „Kurčias žentas“. Už pastarąją vaidinimą iš žiūrovų gautas pelnas buvo skirtas Pășirvinčio jaunųjų ūkininkų rateliui.

Pigonių pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Šiuo pavadinimu vadinta mokykla buvo trijų komplektų, bet visi jie veikė skirtingose gyvenvietėse – Krapiliškių, Lapėlių ir Markučių kaimuose. Visiems trims komplektams patalpas klasei reikėjo samdytis. Tad mokytojų darbo ir moksleivių mokymosi sąlygos buvo sunkokos. Lankymo apyskaitoje neatsitiktinai buvo parašyta: „*Mokykla sanitariniu atžvilgiu bloga. /.../ Mokyklos apylinkės žymi dalis nutautinta*“²⁸. Prie išsinuomotų kambarių-klasių tebuvo 30 m ilgio ir 27 m pločio aikštelės, kurios tenkino tik minimaliausius moksleivių poreikius. Mokyklai buvo skirta ir 4,46 ha žemės. Tipinius statinius mokykloms minėtuose kaimuose dar tik buvo ruošiasi statyti. Pigonių mokykla buvo viena iš tų Širvintų–Mūsniškų krašto mokyklų, kurias ir išlaikė, ir jų mokytojų algomis rūpinosi Švietimo ministerija.

Mokyklos vedėjo pareigas ėjo tik nuo 1940 m. vasario 20 d. į Krapiliškius paskirta mokytoja Rozalija Rimkevičienė. Ankstesniam mokytojui išvykus, iki jos atvykimo šiame komplekte net 71 mokymosi dieną vaikai nebuvo mokomi. Atrodo, jog mokytoja buvo priprašyta gelbėti padėti be mokytojo likusiame komplekte, nes R. Rimkevičienė, jau turėdama 36 metus, mokytojo darbe buvo naujokė, senokai buvo baigusi gimnaziją, o su pedagogo darbu šiek tiek buvo susipažinusi tik lankydamą mokytojų kursus, kurių, atrodo, nebaigė.

Dėl praleistų pamokų Krapiliškiuose daug antrojo skyriaus vaikų, neišėjusių programos, nebuvo perkelti iš antrojo į trečiąjį skyrių. 1940 m. birželio mėn. R. Rimkevičienė mokė tik 20 pirmojo skyriaus vaikų ir ruošė egzaminams keturis ketvirtojo skyriaus auklėtinius. O komplekto sąrašuose tais mokslo metais buvo 41 moksleivio pavardė²⁹.

Dar ilgiau nebuvo mokytojo Markučių klasėje. Čia, išvykus ankstesniam mokytojui, pamokos nevyko net 110 mokymo dienų. Ir tik 1940 m. balandžio 21 d. Markučiuose pradėjo mokytojauti, vėlgi neturint kito kandidato ir gelbstint padėti, prikalbinta jaunutė Aldona Krutulytė. Ji teturėjo 19 metų, buvo baigusi penkias gimnazijos klases ir, be abejo, taip pat buvo naujokė mokytojo darbe. Apie A. Krutulytę lankymo apyskaitoje buvo parašyta, jog ji „*dirba nuoširdžiai, bet darbo vaisiai menki, nes mokytojai trūksta didaktinių ir metodinių žinių*“³⁰. Markučių komplekte

²⁷Ten pat.

²⁸1940 m. birželio mėn. (diena nenurodyta – S. B.)
Pigonių pradžios mokyklos lankymo apyskaita,
ten pat, l. 11.

²⁹Ten pat.

³⁰Ten pat.

Pigonių pradžios mokyklos Lapelių komplekto mokytoja Ona Skeirytė su moksleiviais. 1932 m. Iš Lapelių mokyklos istorijos albumo

Pigonių pradžios mokyklos Lapelių komplekto mokytoja Ona Skeirytė su moksleiviais prie namo, kuriame klasė buvo 1929–1948 m. 1934 m. Iš Lapelių mokyklos istorijos albumo

1939–1940 m. m. būta 66 moksleivių. Iš jų 26 – pirmajame skyriuje ir 10 – ketvirtajame.

1939–1940 m. m. su mokytojais geriausiai sekėsi Lapėlių kaime veikusio komplekto moksleiviams, kurių irgi buvo per 60 (pirmajame skyriuje – 26, ketvirtajame – 10). Čia tik dėl žiemos šalčių tebuvo praleistos 8 mokymo dienos. Lapėlėse vaikus mokė 29 metų Ona Budzilaitė, baigusi mokytojų seminarijos keturis kursus ir turėjusi ketverių metų mokytojo darbo patirtį. O. Budzilaitei pavyko gerai išmokyti antrojo ir trečiojo skyrių vaikus, kurie visi buvo perkelti į aukštesnius skyrius.

O. Budzilaitė su savo auklėtiniais 1940 m. sausio 7 d. suruošė viešą vakarą ir suvaicino pjesę „Mirta Čimbiraitė“, kurią stebėjo 70 žiūrovų. Vasario 16 d. mokytoja visuomenei skaitė paskaitą „Mūsų Vilnius“.

1940 m. Motinos dienos proga Krapiliškiuose paskaitą tema „Motina šeimoje“ perskaitė vedėja R. Rimkevičienė. Ji teberašė 1938 m. sausio mėn. pradėtą rašyti mokyklos kroniką, su kolegėmis daug dėmesio skyrė neturtingų vaikų šelpimui sąsiuviniais ir knygomis.

Vičiūnų pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

Ši mokykla buvo įsteigta 1927 m. Paskutiniaisiais Nepriklausomos Lietuvos metais ji buvo pirmojojo laipsnio dvikomplektė mokykla, kurioje veikė keturi skyriai. Abu mokytojai dirbo su visais keturiais skyriais, nes jų klasės veikė skirtinguose kaimuose – Vičiūnuose ir Kunigiškiuose. Abiejų komplektų patalpos buvo samdomos ir nedidelės (po 30 m²), sunkiai pritaikomos pradžios mokyklos klasėms. Šiuo atžvilgiu kiek lengviau buvo mokytojui Vičiūnuose, o apie Kunigiškių komplektą apsilankęs inspektorius padėjėjas I. Karpavičius 1940 m. gegužės 21 d. parašė, jog čia „darbo sąlygos gana sunkios“³¹. Žemdirbystės poreikiams mokykla turėjo 1,12 ha žemės, bet be jokių trobesių.

Tuomet Vičiūnuose mokytojavo 35 metų amžiaus ir 15 metų pedagoginį stažą turėjęs mokyklos vedėjas Stasys Usavičius³². Jis buvo baigęs dvimečius mokytojų kursus Veiveriuose. Kunigiškiuose vaikus mokė tik pirmuosius metus mokytojaujantis 23 metų jaunuolis Antanas Pocius. Jis buvo baigęs Rasėinių gimnaziją ir karo mokyklos aspirantų kursus. Į Kunigiškių komplektą paskirtas 1939 m. pabaigoje, kai rudenį į Lietuvos kariuomenę buvo mobilizuotas ankstesnis mokytojas. Dėl to, kol atvyko A. Pocius, Kunigiškiuose kelias savaites nevyko pamokos. Šešias dienas dėl mobilizacijos reikalų nevyko pamokos ir Vičiūnų komplekte, kurio moksleiviai dar tiek pat mokymosi dienų praleido žiemos šalčių metu.

Nepaisant šių nesklaidumų ir nepalankių veiksnių, mokykloje darbas vyko gana sėkmingai. Abiejuose komplektuose veikė ir darbo klasės (buvo mokoma „karpnybos ir lipdybos“), kurias lankė visi moksleiviai. Tačiau mokyklos kronika nebuvo rašoma. Nebuvo ir muziejėlio ekspozicijos.

Vičiūnuose 1939–1940 m. m. būta 45 auklėtinių (visi lietuviai). Kunigiškių komplekte kiek mažiau – 34 (iš jų – 4 lenkai). Gegužės mėn. Vičiūnuose mokėsi jau tik 14 pirmojo skyriaus ir 8 ketvirtojo skyriaus moksleiviai. Kunigiškiuose šiuose skyriuose buvo atitinkamai 17 ir 3 vaikai.

Vadinamojo žiemos semestro auklėtiniai, būvę antrajame ir trečiajame skyriuose, pavasario pabaigoje mokyklos nelankė.

³¹Ten pat, l. 35.

³²Dar apie S. Usavičių rašoma jo dukters J. Usa-
vičiūtės rašinyje, žr. šios knygos p. 664–666.

Mokykloje visuose skyriuose buvo naudojamosi Esmaičio vadovėliu „Sakalėlis“. Antrajame skyriuje vaikai aritmetikos mokėsi iš P. Mašiotų parengtos knygos. Aukštesniuosiuose skyriuose naudotasi K. Kupčiūno, J. Kalninio ir J. Trinkūno aritmetikos uždavinynu ir J. Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatikos“ atitinkamomis dalimis.

1937 m. mokyklos keturis skyrius baigė 5 moksleiviai, 1938 m. – 9, o 1939 m. – net 15 (14 – Vičiūnų komplekte ir 1 – Kunigiškių).

1940 m. vasario 16 d. S. Usavičius vietos ūkininkams skaitė paskaitą tema „Vasario 16 d. reikšmė Lietuvai“. O gegužės 5 d. abu mokytojai savo komplektuose moksleivių tėvams ir kitiems klausytojams parengė paskaitas vienoda tema – „Motinos ir šeimos reikšmė lietuvių tautai“. Vičiūnuose mokytojo klausėsi 50 žmonių, Kunigiškiuose – 60³³.

Kaimynų pradžios mokykla 1939–1940 mokslo metais

1925 m. įsteigta Kaimynų mokykla 1939–1940 m. m. didesnę dalį buvo dvikomplektė. Tačiau nuo 1940 m. vasario 20 d. neliko antrojo mokytojo. Tad paskui kelis mėnesius ji buvo vienintelė tuo metu vienakomplektė mokykla Musninkų valsčiuje.

Kaimynų mokykla turėjo savo medinį pastatą, statytą 1932 m., kuriame buvo įrengtos dvi klasės (49,5 ir 45,5 m²). Tad mokyklą nesunkiai buvo galima vėl išplėsti iki dviejų komplektų.

Prie mokyklos buvo įrengta aikštė žaidimams. Mokytojas galėjo naudotis 2,8 ha žemės sklypu. Tačiau, be malkinės, kitų ūkinių trobesių nebuvo.

1939–1940 m. m. Kaimynų pradžios mokyklos vaikus mokė Jonas Piškinas, 35 metų amžiaus mokytojas, mokytojaujantis jau dešimtus metus. 1930 m. jis buvo baigęs Simono Daukanto mokytojų seminariją.

1940 m. gegužės 20 d. (mokyklos tikrinimo metu) J. Piškinas mokė net 48 pirmojo skyriaus vaikus (dar 2 tądien nebuvo atėję į mokyklą). Be to, kartu mokė ir ketvirtąjį skyrių, kuriame tada būta 12 moksleivių³⁴.

Dar 32 auklėtiniai jau buvo baigę lankyti pamokas Kaimynų mokyklos antrajame ir trečiajame skyriuje. Tad J. Piškinui nuo 1940 m. vasario 20 d. vienam teko mokyti ir auklėti net 94 moksleivius. Mokyklos dienyne ties visų jų pavardėmis buvo parašyta lietuvių tautybė. Tačiau dalies auklėtinių gimtoji kalba buvo ne lietuvių kalba. Tai liudija ir įrašas mokyklos lankymo apyskaitoje:

„Turint galvoje vietos ypatingas sąlygas (mokyklos apylinkė stipriai nutautinta), ketvirtojo skyriaus mokinių paruošimas, kiek teko patirti tikrinant jų žinias, yra geras. Mokinių auklėjimas tinkamas“³⁵.

1939–1940 m. m. Kaimynų mokykla buvo viena iš geriausiai veikusių valsčiaus mokyklų. Joje tebuvo praleistos tik trys mokymo dienos (žiemos šalčių metu). Moksleiviams buvo surengtos dvi iškylos į gamtą teorinėms žinioms įtvirtinti. Vienos iškylos metu J. Piškinas savo auklėtinius supažindino su miško augalais, kitos – su ežero ir upės gyviais. Mokykla pradėjo rinkti eksponatus savo muziejeliui.

³³Ten pat.

³⁴1940 m. gegužės 20 d. Kaimynų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, ten pat, l. 37.

³⁵Ten pat.

1931 m. mokykloje buvo įsteigta darbo klasė, turėjusi įrankių medžio darbams ir knygrišytės įgūdžiams ugdyti. Darbo klasės pamokas lankė antrojo–ketvirtąjo skyrių auklėtiniai.

J. Piškinas glaudžiai bendravo su vietos ūkininkais. Jau 1939 m. rugsėjo 10 d. buvo išrinktas moksleivių tėvų komitetas. Iki mokyklos inspektavimo visuomenei buvo surengti trys renginiai. Net 110 žiūrovų susirinko į 1940 m. sausio 6 d. surengtą vakarą. Jo metu surinktas 34,5 Lt pelnas paskirtas neturtingiems moksleiviams šelpti. Mokykloje dar vyko vietos gyventojams skirti renginiai, kurių metu buvo paminėtos Vasario 16-osios ir Motinos dienos šventės. Tačiau mokyklą inspektavęs I. Karpačiūsus turėjo ir pastabų:

„Mokinių kartoteka nevedama. Dienynas seno pavyzdžio. /.../ Mokykloje ir aplink ją kiek trūksta švaros. Savo rūpesčiu pasigamintų mokslo priemonių, diagramų, plakatų ir kt. mokykla neturi“³⁶.

Mokykla naudojosi skirtingų autorių lietuvių kalbos gramatikos vadovėliais. Antrajame ir trečiajame skyriuose – Gailiaus vadovėliu, o ketvirtajame – Ig. Malinausko ir J. Talmanto parengta knyga. Vadovėliai kitiems dalykams buvo bendri – to paties autoriaus knygų komplektas visiems skyriams. Tai minėtasis „Sakalėlis“.

Didėjo mokyklos keturis skyrius baigiančių moksleivių skaičius. 1937 m. – 8, 1938 – 12, 1939 – 13.

1940–1941 metų sovietų okupacijoje

1940 m. liepos mėn. Musninkų valsčiuje dar tebebuvo devynios pradžios mokyklos. Birželio mėn. pabaigoje ar liepos pradžioje sudarytas mokytojų sąrašas užfiksavo mokytojus, dirbusius Musninkų valsčiaus pradžios mokyklose paskutiniais Lietuvos Respublikos metais³⁷. Iš jo matyti, kad tada jau buvo atsiradusios kelios vakuojančios mokytojų vietos. Po 1939–1940 m. m. iš Pigonių mokyklos pasitraukė net dvi mokytojos (vedėja R. Rimkevičienė ir Markūčių komplekto mokytoja A. Krutulytė). Sąrašė nėra ir Vičiūnų mokyklos Kunigiškių komplekto mokytojo A. Pociaus, kuris nuo 1940 m. spalio 1 d. buvo sugrįžęs mokytojauti į tą pačią Vičiūnų mokyklą³⁸. O Čiobiškio vaikų prieglaudos mokykloje 1940 m. liepos pradžioje tebuvo tik dvi mokytojos – nebedirbo M. Stankevičiūtė.

1940–1941 m. sovietų okupacija, primityvus bolševikų ideologijos brukimas mokytojams ir mokyklas lankiusiems vaikams bei jų tėvams sujaukė Musninkų valsčiaus mokyklų gyvenimą. Sovietizuojant Lietuvos švietimo sistemą, iš mokyklų programų buvo pašalintos tikybos pamokos, o vietoj religinio ir tautinio pobūdžio paveikslų bei Vyčio klasėse atsirado Stalino ir Lenino portretai. Antai 1940 m. rugpjūčio 26 d. Ukmergės apskr. valdyba raštu pareikalavo iš pradžios mokyklų vedėjų atsiųsti jai „*Tamstoms išduotas tautinės vėliavas ir jas mokyklos knygose nurašyti išlaidoms*“³⁹.

Mokyklų vedėjams tokius skausmingus paliepimus teko vykdyti. Čiobiš-

³⁶ *Ten pat.*

³⁷ Ukmergės apskr. pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, *ten pat.*, ap. 6, b. 461, l. 2.

³⁸ 1940 m. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų mokytojų sąrašas, *ten pat.*, b. 502, l. 129.

³⁹ 1926 m. rugpjūčio 26 d. rašto nuorašas (gautas iš V. Dalinkevičienės; str. autoriaus archyvas).

kio pradžios mokyklos susirašinėjimo knygos išlikusioje dalyje yra vedėjo K. Kumpausko rašto nuorašas (antrasis egzempliorius). Jame rašoma: „*Grąžinu mano vedamosios mokyklos dvi tautines vėliavas. Išsiųstos paštu š. m. IX. 10 d.*“⁴⁰

Maždaug tuo pat metu apskrities valdyba aprūpino pradžios mokyklas Stalino ir J. Paleckio portretais. Čiobiškio mokyklai skirtame rašte rašoma:

„Apskrities Valdyba siunčia Tamstos vedamos mokyklos reikalams STALINO 1 paveikslus (daugiskaita tekste – S. B.) ir PALECKIO 2 paveikslus, kuriuos prašoma įdėti į likusius nuo netinkamų naudoti paveikslus rėmus. Atskaitomybės tikslumo dėlai nebetinkamus naudoti paveikslus su rėmais prašoma nurašyti turto knygoje išlaidomis, gi šiuos paveikslus įdėjus į tuos rėmus įrašyti naujai į mokyklos turto knygą, įkainavus juos po 6 litus. /.../.Paveikslai yra įduoti valsčiaus savivaldybei, kur prašoma juos ir atsiimti“⁴¹.

Kaip matome, Ukmergės apskrities valdybos sovietų valdininkai net elementariausio kalbos taisyklingumo nepaisė.

Siekiant po vienerių ar dvejų metų įvesti rusiškosios dešimtmetės mokyklos sistemą, pradėta naikinti aukštesniuosius pradžios mokyklos skyrius ir steigti nepilnas vidurines mokyklas (faktiškai – nepilnas progimnazijas).

Pradžios mokyklų darbe atsirado daug painiavos, kurią vėliau bandyta šalinti. Antai 1941 m. vasario mėn. buvo numatyta, jog ketvirtojo skyriaus (raštuose pagal forsuotai brukamos rusiškos ir sovietinės dešimtmetės mokyklos modelį jau vadinto trečiąja klase) moksleiviai egzaminus laikys tik 1941 m. rudenį. Tačiau 1941 m. balandžio 29 d. švietimo liaudies komisaro pavaduotojas J. Žiugžda rašte apskričių ir miestų liaudies švietimo skyriams grąžino šio skyriaus egzaminus į 1940–1941 m. m. pabaigą, kuri buvo gegužės 26 d.⁴² Po šios datos mokyklose vyko egzaminai, o jų nelaikiusieji moksleiviai jau atostogavo.

Išlikusiuose pradžios mokyklų aukštesniuosiuose skyriuose imta mokytį rusų kalbos, o skyrių (pavadintų klasėmis) programose sumažinta Vakarų Europos kalbų pamokų. Be kitų „naujovių“, minėtina ir tai, kad į daugelio dalykų programas įtraukti marksistinės ideologijos elementai.

1940 m. rudenį daugelio pradžios mokyklų darbą taip pat sujaukė sovietų ideologų ir valdininkų požiūriu nepatikimų pedagogų perkėlimai į kitas mokyklas, dažniausiai buvusias nuošaliuose vietovėse ir veikusias blogesnėmis buities ir darbo sąlygomis.

Pavyzdžiui, jau 1940 m. liepos mėn. Maskvos emisarams paklusnaus švietimo ministro A. Venclovos įsakymais iš didelės Veprių pradžios mokyklos jos vedėjas Antanas Maldutis buvo iškeltas į Pigonių mokyklą, o Dėltuvos (taip pat valsčiaus centras) pradžios mokyklos vedėjas Aleksandas Neviera – į Čiobiškį⁴³. Rugsėjo mėnesį kilnojimai „savo prašymais“ tęsėsi: Siesikų (valsčiaus centras) pradžios mokyklos mokytojai Marija ir

⁴⁰ 1940 m. rugsėjo 10 d. raštas Ukmergės apskrities Valdybai (str. autoriaus archyvas).

⁴¹ 1940 m. rugsėjo 9 d. raštas Čiobiškio pradžios mokyklai (str. autoriaus archyvas).

⁴² Min. raštas, *ten pat*, f. R-629, ap. 1, l. 186.

⁴³ 1941 m. liepos 31 d. LTSR švietimo ministro įsakymas, *ten pat*, f. 391, ap. 8, b. 449, l. 99.

Kostas Krikštopaičiai „sukeisti“ su Vileikiškių mokyklos mokytojais Stase ir Antanu Ambrazaičiais, Pabaisko (valsčiaus centras) pradžios mokyklos vedėjas Juozas Cimbolaitis atsidūrė nuošalioje Vinkšnabrasčio mokykloje⁴⁴ ir pan. Nesibodėta net išskirti šeimų ar netgi kai kuriuos asmenis šalinti iš mokytojo pareigų. Kiti mokytojai, baimindamiesi represijų, patys išvykdavo į kitas vietas, kur jų ankstesnės visuomeninės veiklos nežinojo vietos „politruakai“. Tarp jų buvo ir į Vinkšnabrasčio mokyklą mokytojauti nuo 1941 m. lapkričio 21 d. paskirtas Jonas Misiūnas (antrosios sovietų okupacijos pradžioje tapęs Žaliuoju Velniu – legendiniu partizanų vadu). Kitu įsakymu jis nuo tos pačios 1941 m. lapkričio 21 d. buvo atleistas („*kaip gavęs paskyrimą Rokiškio suaugusiųjų vidurinėje mokykloje*“)⁴⁵ ir, atrodo, kad į Vinkšnabrasčio pradžios mokyklą buvo tik neilgam atvažiuavęs. Kaip mokytojų kilnojimo ir kilnojimosi pavyzdžius galima paminėti tai, kad 1940 m. rudenį Vinkšnabrasčio mokykloje neliko vedėjo A. Vaitkevičiaus, o Vileikiškių mokykloje – vedėjo A. Ambrazaičio ir mokytojos S. Ambrazaitienės⁴⁶.

Tad dėl sovietų valdžios švietimo politikos ir kitų priežasčių mokyklos ar jų komplektai 1941 m. rudenį dirbo su pertrūkiais. Mokyklose atsirado nemažai vakuojančių vietų, todėl teko pasitelkti ir pedagoginio darbo nedirbusius asmenis, ir studentus. Į besiplečiančią Čiobiškio mokyklą nuo 1940 m. spalio 16 d. buvo pasitelktas mokytojo darbui tinkamo cenzo neturėjęs Petras Bugenis, į Pigonių nuo spalio 1 d. – Malvina Molytė. Abu jie paskirti laisvai samdomų mokytojų teisėmis vieneriems mokslu metams. Su tokiu statusu į Vičiūnų mokyklą nuo 1940 m. spalio 1 d. sugrįžo ir minėtas A. Pocius.

Musninkų pradžios mokykloje liko tie patys penki komplektai ir tie patys mokytojai, nes sovietų valdžia panaikino Nepriklausomos Lietuvos Švietimo ministerijos įsakymą, pagal kurį nuo 1940–1941 m. m. pradžios turėjo būti uždarytas žydų komplektas.

Didžiausi pokyčiai vyko Čiobiškyje. Čia abi pradžios mokyklos buvo sujungtos. Jungtinė mokykla nuo 1940 m. spalio 16 d., į ją paskyrus šeštąjį mokytoją, pedagogų skaičiumi tapo didžiausia Musninkų valsčiuje.

1940 m. rugpjūčio 23 d. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų inspekcija, vadovaudamasi Švietimo ministerijos 1940 m. rugpjūčio 19 d. raštu, įgaliojo Čiobiškio pradžios mokyklos vedėją skubiai (iki rugpjūčio 27 d.) perimti Šv. Vincento a Paulo draugijos laikomą pradžios mokyklą, veikusią vaikų prieglaudoje⁴⁷.

Pagal 1940 m. rugpjūčio 29 d. aktą, kurį pasirašė K. Kumpauskas, jo vadovaujamos mokyklos tėvų komiteto pirmininkas Jonas Lapinskas, Musninkų valsčiaus savivaldybės atstovas Juozas Kupčiūnas ir panaikintos mokyklos buv. vedėja L. Rimšaitė, miestelio pradžios mokyklai atiteko suolų, įvairaus kito inventorius, knygų ir mokymo priemonių, kurių vertė buvo 4418,61 Lt⁴⁸.

1940 m. rudenį Čiobiškio mokykloje neliko mokytojos A. Einorienės, o iš prijungtos vaikų prieglaudos pradžios mo-

⁴⁴Analogiškas 1941 m. rugpjūčio 28 d. įsakymas, *ten pat*, l. 120.

⁴⁵LTSR švietimo liaudies komisaro 1941 m. gruodžio 11 d. įsakymas, *ten pat*, f. 391, ap. 8, b. 449, l. 217.

⁴⁶1940 m. pabaigos mokytojų sąrašas, *ten pat*, f. 391, ap. 6, b. 502, l. 129.

⁴⁷1940 m. rugpjūčio 23 d. raštas (jau po 1990 m. kovo 11 d. kažkodėl kaip makulatūra išmestas prie katilinės, išsaugotas V. Dalinkevičienės ir perduotas šio str. autoriui).

⁴⁸1940 m. rugpjūčio 29 d. akto nuorašas (str. autoriaus archyvas).

kyklos pedagogių mokytojauti buvo palikta tik V. Popikaitė. Be įdarbinto jau minėto P. Bugenio, iš kitur buvo atkelta mokytojų Onos ir Povilo Šalučků šeima.

Kaimynų mokykloje po daugiau kaip pusės metų pertraukos vėl buvo du mokytojai. Antrąjį komplektą mokė Juozas Brazaitis, prieš tai metus mokytojaves Vileikiškių mokykloje.

Trečiasis komplektas atsirado Vinkšnabrasčio mokykloje, kurioje 1940 m. vedėju tapo Juozas Cimbolaitis, prieš tai tas pačias pareigas ejęs Pabáisko pradžios mokykloje. J. Cimbolaitis pedagoginį darbą dirbo nuo 1928 m. pabaigos.

1940 m. rudenį į Musninkų valsčių buvo atkelti dar keli patyrę mokytojai. Vileikiškių mokykloje, kurioje 1940 m. pasikeitė visi trys mokytojai, pradėjo dirbti Kostas Krikštopaitis (jis ir vedėjas), jo žmona Marija Krikštopaitienė ir Vincė Petkuvienė (pastaroji mokyklose dirbo nuo 1936 m.).

Patyrusį vedėją gavo ir Pigónių mokykla. Jai ėmė vadovauti trylikos metų pedagoginį stažą turėjęs Antanas Melduitis⁴⁹.

Beje, reikia pažymėti, kad Musninkų valsčiaus pradžios mokyklos 1940–1941 m. m. buvo mažai lankomos Ukmergės apskr. liaudies švietimo skyriaus darbuotojų. 1940 m. rudenį tebuvo aplankytos Vičiūnų ir Kaimynų mokyklos, greičiausiai kaip „pavyzdinės“, nes veikė specialiai joms statytuose pastatuose.

1940–1941 m. m. pabaigoje sovietinis Lietuvos švietimo liaudies komisariatas parašė daug instrukcijų, ankstesnius įsakymus papildančių ar keičiančių įsakymų, ypač mokyklų užklasinės veiklos bei viso auklėjamojo darbo klausimais. Per Ukmergės apskr. liaudies švietimo skyrių įvairūs raštai vis dažniau vertė Musninkų valsčiaus mokytojus „pasukti galvas“, kad ir prieš vaikus bei jų tėvus neapsijuoktų, ir pagausėjusių įvairiausių ataskaitų ir pageidaujamų žinių formuliarus įtaigiai užpildytų.

Pavyzdžiui, gegužės mėn. viduryje mokyklų raštines pasiekė instrukcijos dėl iš Sovietų Sąjungos perkeltos (ir Lietuvoje iki 1990 m. liaupsinto) sportinio-karinio PDG komplekso normų vykdymo⁵⁰.

O 1941 m. birželio 11 d. Švietimo liaudies komisariato fizkultūros inspektorius P. Butkus parengė raštą ir „Mokyklos fizinės kultūros apskaitos blanką (anketą)“⁵¹, kurie kai kurias mokyklas pasiekė tik Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo išvakarėse.

„Rūpinimasis“ Musninkų valsčiaus mokyklų moksleivių auklėjimu pasireiškė ir likviduojant Nepriklausomybės metais dažniausiai prie pradžios mokyklų veikusius jaunųjų ūkininkų ratelius. Jų turtas buvo perduotas „junatams“ – taip

Mokyt. Ona Šalučkienė (Marozaitė). 1933 m. Iš V. Adomonienės albumo

Mokyt. Povilas Šalučka. 1936 m. Iš V. Adomonienės albumo

⁴⁹1940 m. pabaigos mokytojų sąrašas, LCVA, f. 391, ap. 6, b. 502, l. 129.

⁵⁰1941 m. gegužės 6 d. LTSR Švietimo liaudies komisariato rašto mokyklų vadovybėms nuorašas, b. 107, l. 185.

⁵¹Ten pat, l. 139.

sutrumpintai buvo vadinama į Lietuvos kaimo jaunimo ir mokyklų sąveikos sistema iš Sovietų Sąjungos „socialistinės“ praktikos „perkelta“ ideologizuotų „Jaunųjų natūralistų“ būrelių užklasinė ir užmokyklinė veikla.

Švietimo liaudies komisariato Pradžios ir vidurinių mokyklų valdybos viršininės V. Čepulytės, jaunųjų natūralistų reikalams inspektoriaus K. Dambrausko ir LLKJS CK Valstiečių jaunimo skyriaus vedėjo St. Permino pasirašytame ir liaudies švietimo skyrių vedėjams bei LLKJS „apkomams“ skirtame „laiške“ „junatai“ apibūdinami kaip „užmokyklinė priemonė, skleidžianti ir gilinanti žemės ūkio žinias tarp darbo valstiečių vaikų“. Į „junatų“ ratelius „priimami tik darbo valstiečių vaikai“, kuriems, be kita ko, reikia „organizuoti ir tokių paskaitų, kaip: kas tai yra koksagizas, kolektyvinio ūkio pranašumas prieš pavienius ūkius, kaip suprantamas darbas socialistinėj tvarkoj /.../“⁵².

1941 m. gegužės mėn. Musninkų valsčių pasiekė raštai, kuriais buvo dar kartą „susirūpinta“ dėl „socialistiniame auklėjimui“ netinkamų knygų (pirmasis aplinkraštis dėl tokių knygų „išėmimo iš apyvartos“ parengtas 1940 m. liepos 25 d.). Mat viešosios bibliotekos ir mokyklų bibliotekėlių (vadintų ir knygynėliais) knygos buvo vietinių sovietų aktyvistų savavališkai naikinamos, „jas išsinešę ne liaudies švietimo įstaigų pareigūnai“⁵³ ir t. t. Tad galiausiai buvo pranešta, kad „galutina visų knygų atranka bus padaryta specialios žinybos“⁵⁴.

Įdomu, kad Musninkų valsčiaus pradžios mokyklos raštus, parašytus remiantis minėtu liepos 25 d. aplinkraščiu, dėl bibliotekų knygų gavo 1940 m. liepos pabaigoje–rugpjūčio pradžioje. Vietiniame rašte, kurį pasirašė Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektorius K. Gerulaitis, buvo reikalaujama „išimti iš apyvartos knygas“, kurios „nukreiptos prieš 1) Sovietų Sąjungą, 2) Komunistų Partiją ir 3) visas kitas, kurios turiniu nesiderina su Sovietų Socialistinės Lietuvos kūrybos dvasia“⁵⁵. Tuomet Lietuva dar nebuvo inkorporuota į Sovietų Sąjungą, bet sovietizacija spartinta kasdien.

Tarp leidinių, kurie buvo pašalinti iš Čiobiškio pradžios mokyklos, buvo knygos „Bažnyčios istorija“, „Jaunosios A. Smetonos dienos“, „Juozas Tūbelis“, „Kun. Katelė ir jo laikai“, laikraščiai vaikams „Žvaigždutė“, žurnalai „Kardas“, „Karys“, „Skautų aidas“ (kelerių metu komplektai) ir t. t.

Aptuštėjusias knygų lentynas skubėta užpildyti „socialistinio turinio“ leidiniais.

1941 m. sausio mėn. susirūpinta komsorgų (komunistinio jaunimo organizatorių), skiriamų į vidurines ir nepilnąsias vidurines mokyklas (taip 1940–1941 m. m. oficialiai vadintos gimnazijos ir progimnazijos), ir pionierių vadovų algomis. Mokyklų vadovai ir mokytojai privalėjo „komsorgams visakeriopai padėti, juos informuoti, su jais bendradarbiauti, pasitarti tiek mokyimo, tiek auklėjimo klausimais“⁵⁶.

Sovietų Lietuvos liaudies švietimo komisariatas, siaurindamas pradžios mokyklas ir jas versdamas sovietų dešimtmetės vidurinės mokyklos pirmosiomis keturiomis klasėmis, didesnes pradžios mokyklas planavo 1942 ar 1943 m. paversti nepilnosiomis vidurinėmis mokyklomis⁵⁷. Aukštesnėmis švietimo įstaigo-

⁵²Ten pat, l. 111.

⁵³1941 m. gegužės mėn. (diena nenurodyta) LTSR Švietimo liaudies komisariato raštas, ten pat, l. 183.

⁵⁴Ten pat.

⁵⁵1940 m. liepos 31 d. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų inspekcijos raštas (gautas iš V. Dalinkevičienės; str. autoriaus archyvas).

⁵⁶1941 m. vasario 14 d. LTSR Švietimo liaudies komisariato aplinkraštis, LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 107, l. 329.

⁵⁷1941 m. balandžio 17 d. Pradžios ir vidurinių mokyklų valdybos raštas miestų ir apskričių Liaudies švietimo skyrių vedėjams, ten pat, b. 101, l. 212.

mis turėjo tapti Musninkų ir Čiobiškio pradžios mokyklos. Tokiam veiksmui mokytojų pakako, bet stigo tinkamų patalpų.

Į kitas pradžios mokyklas kilnojami, iš vedėjų pareigų šalinami ir kitaip diskriminuojami mokytojai, nors ir buvo tarp labiausiai psichologiškai traumuojamų profesinių grupių, bet išliko orūs ir neatsisakė Nepriklausomybės metais puoselėtų idealų. O tai Musninkų valsčiaus kaimų mokyklų mokytojams buvo nelengva padaryti. Mat sovietų aktyvistai, kurių dauguma 1940–1941 m. buvo menko išsilavinimo, neretai primityviai ir užgauliai bruko mokytojams, moksleiviams ir jų tėvams vadinamojo Lenino ir Stalino mokymo idėjas. Be to, mokytojai buvo verčiami šlovinti bolševizmą ir bolševikų socializmą įvairių visuomenės susirinkimų, sovietinių švenčių ir rinkimų kampanijų metu. „Nepaklusnūs“ ir principingi mokytojai buvo gąsdinami. Tačiau tik nedaugelis Lietuvos mokytojų pakluso okupantų propagandiniam vajui ir tapo bolševikų kuriamo „rojaus“ liaupsintojais.

Maža to, mokyklos sovietizavimui įvairiais būdais buvo priešinamasi. Pavyzdžiui, neretai tėvai įvairiomis dingstimis savo vaikų neleisdavo į pradžios mokyklas ir laukė karo, nes tikėjosi, kad neilgai trukus Lietuva, kaip ir 1918–1919 m., vėl atgaus valstybinę nepriklausomybę ir švietimo srityje grįš prie krikščioniškosios moralės vertybių. O į mokyklą vaikščiojančių vaikų tėvai, mokytojų padedami, gynė moksleivius nuo pragaištingų ateizmo ir stalininio bolševizmo idėjų. Dalis mokytojų atliko patį paprasčiausią rezistencinį darbą, paaiškindami savo auklėtiniams tikrąją 1940 m. įvykių prasmę ir toliau auklėdami vaikus buvusios nepriklausomos Lietuvos patriotine dvasia ir moralinių vertybių pagrindu. Nors antisovietinis pasipriešinimas didesnę mastą įgavo gimnazijose ir kitose aukštesniosiose mokyklose, tačiau ir miestelių bei kaimų pradžios mokyklose įvairiai reiškėsi rezistencinės tendencijos, kūrėsi antisovietinės organizacijos ir neformalios mokytojų ir kitų profesijų inteligentų bei ūkininkų grupės.

Dalis mokytojų liko ištikimi iki 1940 m. okupacijos puoselėtiems nepriklausomos Lietuvos idealams ir patriotinėms nuostatoms, bet, prievartaujami ir gąsdinami galima diskriminacija, neatsispyrė „valdiškai“ nepašlovinę su „Stalino saule“ atneštos tvarkos. Vietos visuomenė dažniausiai tai suprasdavo kaip savotišką duoklę ir labai nepykdavo ant tokio savo vaikų mokytojo. Tačiau ne visų mokytojų, išprievartautų (o ne įsitikinusių savo žodžių teisingumu, „pakeitusių kailį“ ar kitaip siekiančių karjeros okupacinės sovietų valdžios struktūrose) ką nors pasakyti per ideologinį-propagandinį renginį, tikrąjį (t. y. užslėptą) požiūrį į 1940–1941 m. įvykius ir procesus suprato kaimų bendruomenės. Vėliau tokie nesusipratimai tapo mokytojo ir moksleivių tėvų bei patriotiškai nusiteikusios apskrities, valsčiaus ar mokyklos apylinkės inteligentijos susipriešinimo priežastimi. Tas 1940–1941 m. sovietizacijos sukeltas žmonių supriešinimas buvo nuostolingas visai Lietuvos švietimo sistemai, skaudžiai atsiliepė tiek nacmečiu (1941–1944), tiek ir vėliau. Tačiau reikia pabrėžti ir tai, kad ir psichologiškai labai sunkiais 1940–1941 m. m. (to meto mokytojų būklės psichologinis aspektas dar nėra tyrinėtas) didžioji Lietuvos mokytojų dalis išliko ištikima moralinėms vertybėms, kurios buvo puoselėjamos Nepriklausomybės metais. Musninkų valsčiaus pradžios mokyklų mokytojai šiuo atžvilgiu sovietų aktyvistams, kurių Musninkų valsčiuje būta daugiau nei kuriame kitame valsčiuje, buvo „sunkiai įkandami“. Visa tai ir tapo bene svarbiausia priežastimi, kodėl didesnė dalis Musninkų pradžios mokyklų mokytojų ir jų šeimų narių 1941 m. birželio mėn. buvo išvežti į konclagerius ir tremti.

1941 metų birželio mėnesį bolševikų represuoti mokytojai ir jų likimai

Musninkų valsčius priklauso prie tų Lietuvos valsčių, kuriuose per 1941 m. birželio mėn. Lietuvos gyventojų masinius trėmimus labai nukentėjo švietimo įstaigos. Jos buvo tiesiog nusiaubtos. Iš visos Lietuvos buvo išstremtas maždaug kas dešimtas mokytojas, mokęs vaikus sovietiniais 1940–1941 m. m., iš Musninkų valsčiaus sovietų valdžia 1941 m. birželį represavo net 10 pedagogų iš 26 mokytojavusiųosius. Ir nors Musninkų valsčius buvo vienas didesnių Ukmergės apskr. ir Lietuvoje, o 1940–1941 m. m. valsčiaus teritorijoje buvo net aštuonios pradžios mokyklos, turėjusios dar kelis filialinius komplektus kituose kaimuose, tokio pedagogų skaičiaus represavimas padarė gilią žaizdą tiek valsčiaus mokytojų bendruomenei, tiek vietos gyventojams, kurių daugelis per besimokančius vaikus ar vaikaičius buvo susieti su mokyklomis ar konkrečiais mokytojais ir jų šeimomis.

1941 m. birželį represuotų mokytojų ir jų artimųjų likimai primena bolševikų režimo esmę ir okupantams talkinusių vietos kolaborantų, kurių pastangomis buvo sudaromi tremtinių sąrašai, kalnę. Sovietinių represijų banga labiausiai nusiaubė Čiobiškio pradžios mokyklą.

Mažai žinoma apie Čiobiškio pradžios mokyklos mokytojos Viktorijos Popikaitės (gim. 1896 m.) likimą. Ji lyg didžiausia nusikaltėlė dar nepaskirta išankstine bausme buvo prilyginta vyrams ir 1941 m. birželio 16 d. pradėjo katorgininkės kelią iš Lietuvos į Belniakų koncentracijos stovyklą (Krasnojarsko kraštas, Nižnij Ingašo rajonas). Bolševikų „ypatingasis pasitarimas“ mokytoją „teisė“ tik 1942 m. rugsėjo mėn. V. Popikaitė buvo nuteista sušaudyti. Apie Čiobiškio mokytojos tolesnį likimą (ar nuosprendis buvo įvykdytas) nežinoma⁵⁸.

Neliko Čiobiškio pradžios mokykloje ir vedėjo Kazimiero Kumpausko. Jis pateko į daugelio Lietuvos vyrų, represuotų 1941 m., mirties vieta tapusią Rešotų koncentracijos stovyklą (irgi Krasnojarsko krašto Nižnij Ingašo rajonas). K. Kumpauskas (gim. 1902 m.), kaip ir V. Popikaitė, 1942 m. rugsėjo mėn. buvo nuteistas sušaudyti. Žmonių likimus štapavusio „ypatingojo pasitarimo“ trijulės paskirtas nuosprendis buvo įvykdytas 1943 m.⁵⁹

Čiobiškio miestelis ir mokykla neteko ir dar dviejų pedagogų – Onos ir Povilo Šalučkų. Povilas Šalučka (gim. 1910 m.), kaip ir daugelis kitų 1941 m. represuotų mokytojų vyrų, buvo įkalintas Rešotų „mirties“ konclageryje. Čia jis mirė 1942 m. rugsėjo 4 d., o 8 metų įkalinimo bausmė jam buvo paskirta jau vėliau – 1943 m. sausio mėn. Mokytoja Ona Šalučkienė su mažylėmis dukromis Regina Vida (gim. 1937 m.) ir Marija Laimute (gim. 1940 m.) buvo išstremta į Kutašo gyvenvietę (Altajaus kraštas, Nižnij Ingašo r.). Visoms trims 1947 m. pavyko parbėgti į Lietuvą⁶⁰.

Prieš pat Vokietijos–Sovietų Sąjungos karą Musninkų valsčiuje įvykdyti trėmimai mažiau palietė jo centrinę pradžios mokyklą Musninkų miestelyje. Iš šios mokyklos penkių pedagogų į bolševikų imperijos Rytus buvo išgabentas tik vedėjas Jonas Bajorūnas (gim. 1909 m.) su žmona Ermina (gim. irgi 1909 m.) ir keturmečiu sūnumi Regimantu. Tačiau šeimos narių likimo keliai išsiskyrė. J. Bajorūnas pateko į jau šiame straipsnyje minėtą Re-

⁵⁸ *Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 658.

⁵⁹ *Ten pat*, p. 466.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 795; šioje knygoje spausdinami Onos Šalučkienės atsiminimų fragmentai, žr. p. 666–668.

šotų koncentracijos stovyklą. Čia be bausmės kalėjęs mokytojas tik 1943 m. sausio mėn. buvo nuteistas dešimčiai metų konclagerio katorginių darbų. Palyginti jaunas žmogus daugiau nei 9 metus atlaikė alinančias sąlygas ir jau nedaug buvo likę iki kalinio režimo pakeitimo į tremtį, bet ... 1950 m. lapkričio 11 d. J. Bajorūno gyvybė užgeso. Tuo tarpu E. Bajorūnienė 1941 m. su mažamečiu sūnumi buvo ištremiti į Altajaus kraštą (Oiroť Tūros r.) į Lietuvą jie grįžo tik 1958 m.⁶¹

Po vieną mokytoją 1941 m. buvo įkalinta konclageryje ar ištremita iš Kernavės, Pigonių ir Vinkšnabrasčio pradžios mokyklų.

Kernavėje ryškų pėdsaką kaip ypač aktyvus visuomenininkas palikęs mokyklos vedėjas Juozas Šiaučiūnas (gim. 1906 m.) pateko į minėtą Rešotų koncentracijos stovyklą. Čia J. Šiaučiūnas mirė 1943 m. spalio mėn. (1943 m. sausio mėn. jis buvo „nuteistas“ 10 metų įkalinimo bausme). Kernavės mokytojo žmona Teodora Šiaučiūnienė (gim. irgi 1906 m.) su mažamečiais sūnumi Juozapu Eugenijumi (gim. 1934 m.) ir dukra Emilija Pajauta (gim. 1937 m.) buvo ištremita į Bolšaja Rečka gyvenvietę (Altajaus kraštas, Troickojės r.), paskui perkelta į Staraja Barda vietovę (taip pat Altajaus krašte). Visi trys, iš tremties paleisti, 1956 m. grįžo į Lietuvą⁶².

Vinkšnabrasčio pradžios mokyklos vedėjo Juozo Cimbolaičio likimas susiklostė kiek kitaip nei kitų pedagogų vyrų. J. Cimbolaitis (gim. 1908 m.) taip pat pateko į Rešotų konclagerį. 1943 m. irgi buvo pavėluotai nuteistas ir nubaustas 10 metų kalėti. Tačiau jis ištvėrė visą bausmės laiką ir nuo 1951 m. sausio mėn. tame pačiame Krasnojarsko krašte buvo paliktas tremtiniu. Iš tremties paleistas 1956 m. gegužės 28 d. Tuo metu jo šeima – žmona Stasė (gim. 1915 m.) ir sūnus Algimantas (gim. 1935 m.) – jau seniai buvo Lietuvoje. Jie abu 1941 m. buvo ištremiti į Srostų rajoną (Altajaus kraštas), iš kur 1947 m. pavyko pabėgti į gimtinę⁶³.

Bolševikų konclageryje ir tremtyje išliko ir Pigonių pradžios mokyklos vedėjas Antanas Maldutis (gim. 1902 m.), 1941 m. gyvenęs Krapiliškių kaime. A. Maldutis Rešotų koncentracijos stovykloje išbuvo iki 1951 m. vasario mėn. (1943 m. jam taip pat buvo skirta 10 metų kalėti). Paskui dar daugiau kaip 5 metus praleido Krasnojarsko krašte kaip tremtinys⁶⁴.

Vileikiškių pradžios mokykla 1941 m. birželį neteko dviejų mokytojų – čia mokytojavusios pedagogų Krikštopaičių šeimos. Mokyklos vedėjas Konstantinas Krikštopaitis (gim. 1902 m.) savo gyvenimą baigė Rešotų koncentracijos stovykloje, kurioje mirė 1942 m. balandžio mėn., o „socialistinio teisėtumo“ formalumus tvarkęs „ypatingasis pasitarimas“ penkerių metų įkalinimo bausmę jau mirusiam mokytojui paskyrė tik... 1943 m. sausio 20 d.

Mokytoja Marija Krikštopaitienė (gim. 1908 m.) su sūnumi Alvydu (gim. 1934 m.) ir dukterimi Daiva (gim. 1940 m.) atsidūrė tremtyje Kokšio vietovėje (Krasnojarsko kraštas, Griaznuchos r.). 1947 m. rugsėjo mėn. visiems trimis iš tremties pavyko pabėgti į Lietuvą. Buvusiai mokytojai iki 1949 m. rugsėjo mėn. pavyko išsislapyti, bet paskui buvo suimta ir kalinta Vilniuje ir Alytujė. 1950 m. tas pats karo ir pokario metais nuosprendžius skelbęs „ypatingasis pasitarimas“ nuteisė M. Krikštopaitienę trejus metus kalėti. O

⁶¹*Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 117.

⁶²*Ten pat*, p. 805. Šioje knygoje spausdinamas Emilijos Pajautos Šiaučiūnaitės straipsnis apie tėvą, žr. p. 1146–1150.

⁶³*Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 201.

⁶⁴*Ten pat*, p. 526.

tremtis – šįkart Altajuje – baigėsi 1956 m., kuomet jau legaliai grįžo į Lietuvą. Tačiau sūnaus Alvydo, kurio sveikatą palaužė tremtis ir slapstymasis, neberado – jis mirė 1952 m.⁶⁵ 1941 m. ištremtos Čiobiškio pradžios mokyklos mokytojos Onos Šalučkienės atsiminimų fragmentas šioje knygoje⁶⁶.

Nacių okupacijos pradžioje

Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo pradžia ir sovietų okupaciją pakeitusi nacių okupacija Lietuvos mokykloms atnešė vėl naujų pokyčių. Dalis jų buvo susiję su nacių politika, kiti – su karo ir okupacijos nuostoliais bei sunkumais. Dar kiti pokyčiai sietini su trumpą laiką egzistavusios Lietuvos laikinosios vyriausybės, kuriai vadovavo ir švietimo ministro pareigas ėjęs Juozas Brazaitis, įsakymais ir potvarkiais. Daugelis iš jų galiojo ir vėliau, kai dėl nacių okupacinės civilinės administracijos spaudimo 1941 m. rugpjūčio mėn. Laikinoji vyriausybė buvo priversta nutraukti savo veiklą. Paskui mokyklų reikalus ėmė tvarkyti nacių įsteigta Švietimo vadyba, vadovaujama švietimo generalinio tarėjo Prano Germanto (tikroji pavardė – Meškauskas)⁶⁷.

Vykstant desovietizacijai, 1941 m. birželio mėn. pab. – rugpjūčio mėn. pr. veikusi Lietuvos laikinosios vyriausybės Švietimo ministerija (vietoj sovietinio Liaudies švietimo komisariato) apskrityse atkūrė pradžios mokyklų inspekcijas (vietoj bolševikų įsteigtų liaudies švietimo skyrių). Musninkų valsčiaus pradžios mokyklos vėl tapo pavaldžios Ukmergės apskrities Pradžios mokyklų inspekcijai.

Mokyklų desovietizacija buvo susijusi ir su grįžimu prie ikisovietinės mokyklos programų ir dėstomų dalykų. Pavyzdžiui, 1941 m. į bendrojo lavinimo mokyklas vėl buvo sugrąžintos tikybos pamokos, kurios sovietmečiu buvo išbrauktos iš mokymo programų. Pradžios mokyklose nebebuvo painiojami skyrių ir klasių pavadinimai – gražinta nuosekli skyrių sistema, aukštesniojoje mokykloje natūraliai pereinantį į klases. Buvo šalinami ir kiti sovietizacijos padariniai.

Lietuvos švietimo sistemos desovietizacija kai kuriose apskrityse ir valsčiuose prasidėjo su perlenkimais, nebuvo radikali. Kiek labiau mokytojų kadrinę desovietizaciją švelnino Švietimo vadyba, šalinusi ir perlenkimus, kurių dalį galima priskirti netyčiniams klaidoms (nepagrįsti mokytojų suėmimai ir atleidimai iš pareigų). Tačiau kai kur būta ir piktybiško sąskaitų suvedinėjimo, kerštavimo atvejų.

Musninkų valsčiuje, kurio mokyklas nusiaubė Birželio trėmimai, o keli mokytojai nacmečio pradžioje išsikėlė kitur ar atsisakė pedagoginio darbo, likusiems mokytojams „*dėl netinkamo laikymosi bolševikų valdymo metu*“⁶⁸ didesnių priekaištų 1941 m. vasarą ir rudenį, atrodo, nebūta. Dargi į Musninkų valsčių savotiškam „persiauklėjimui“ iš Ukmergės buvo atkeltas Juozas Norkus, 1940–1941 m. dirbęs Liaudies švietimo skyriaus inspektoriumi. J. Norkus, nors profesiniu atžvilgiu

⁶⁵ *Ten pat*, p. 452.

⁶⁶ Žr. p. 666–668.

⁶⁷ P. Meškauskas-Germantas Lietuvos generalinės srities Švietimo vadybai vadovavo ir gynė Lietuvos mokyklas nuo okupantų nacių germanizacijos ir mokyklų tinklo siaurimo siekių bei kitų užmačių iki 1943 m. kovo mėn. (palaiikdamas glaudžius ryšius su lietuvių tautinės antinacinės rezistencijos vadovais), kuomet su vadinamąja „inteligentų grupe“ po neilgo kalinimo keliuose kalėjimuose buvo išgąbentas į Štuthofo koncentracijos stovyklą, kurioje mirė 1945 m.

⁶⁸ 1941 m. vasarą, o kartais ir vėliau, tokia formuluotė buvo naudojama atleidžiant mokytoją iš darbo. Tačiau po kurio laiko jam neretai vėl buvo leidžiama mokytojauti, dažniausiai kitame valsčiuje, kur jo, kaip mokytojo, „sovietinio šleifo“ nežinojo vietos gyventojai.

lyg ir pažemintas, vis dėlto buvo įdarbintas mokyklos vedėju Musninkuose. Tiesa, po pusmečio, naciams pradėjus priekaištauti dėl mokyklose tebedirbančių 1940–1941 m. sovietinių pareigūnų, vėl reikėjo spręsti „Norkaus klausimą“. Tuomet Švietimo vadyba ir Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspekcija rado išeitį ir įsakymu J. Norų apsaugojo, nutardama jį „laikyti laikinai paskirtą“ Musninkų pradžios mokyklos vedėju⁶⁹, tačiau tas „laikinumas“ užsitęsė iki 1943 m. pabaigos.

Musninkų valsčiaus pradžios mokyklos, be dešimties ištremtų mokytojų 1941 m. vasarą ir rudens pradžioje, neteko dar kelių pedagogų, kurie mokytojavo 1940–1941 m. m. ir paliko valsčiaus mokyklas dėl kitų priežasčių. Tad mokyklų inspektoriams teko pasitelkti darbui mokyklose ne tik buvusius mokytojus, bet ir moksleivius, laukusius studijų pradžios universitetų pirmuosiuose kursuose (juose po užsitęsios nežinomybės naciai pagaliau pradėti mokslą leido tik 1942 m. pradžioje), ir studentus bei kitus asmenis. Musninkų valsčiaus pradžios mokykloms kelių mokytojų paieška ir kaita vyko taip pat 1941–1942 m. m. pirmaisiais mėnesiais.

Mūsninkų pradžios mokykloje, kurioje 1941 m. rudenį vienas pokytis buvo susijęs su nesemestrinės mokymosi sistemos įvedimu, be minėto J. Norkaus, atsirado dar du nauji mokytojai – Adolfas Vaitkevičius ir Vytautas Kvedaravičius. O ir 1939–1940 m. m., ir sovietmečiu su žydų tautybės moksleivių komplektu dirbęs mokytojas žydas Š. Demontas, be abejo, negalėjo toliau ne tik mokytojauti, bet ir būti legaliu Lietuvos gyventoju (ne kaliniu) dėl nacių antisemitinės ideologijos ir ją lydėjusio holokausto. Musninkų mokyklos žydų komplektas oficialiai buvo uždarytas nuo Vokietijos–SSRS karo pradžios – 1941 m. birželio 22 d. Tačiau vėliau, 1941 m. rudens pradžioje, pereinant prie nesemestrinės tvarkos, vietoj uždaryto žydų moksleivių komplekto buvo leista atidaryti penktąjį komplektą.

Čiobiškyje 1941 m. vykdant desovietizaciją, nebuvo atkurta atskira vaikų prieglaudos pradžios mokykla. Tad Čiobiškyje, kaip ir 1940–1941 m., veikė tik viena pradžios mokykla. O ištremtų keturių mokytojų vietas užėmė atkelta mokytojų šeima – Jadvyga ir Juozas Četrauskai – ir dvi mokytojos – L. Rimšaitė ir M. Stankevičiūtė – dirbusios Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokykloje prieš metus. Čiobiškio pradžios mokykla nacių okupacijos metais buvo vienintelė, kurią ir išlaikė, ir algas mokėjo Švietimo vadyba.

Kernavės pradžios mokykloje kurį laiką likusi viena mokytoja S. Jakštaitė buvo pakelta į vedėjo pareigas, o rudenį antruoju pedagogu paskirtas J. Brazaitis, iki tol mokytojavęs Kaimynų mokykloje. Dėl to 1941–1942 m. m. **Kaimynų** pradžios mokykloje kelis mėnesius nebuvo antrojo mokytojo. Nacmečio pradžioje vienam vedėjui S. Usavičiui teko mokyti vaikus ir **Vičiūnų** mokykloje, kurioje didesnę 1940–1941 m. m. dalį dirbo du mokytojai. Iš Vičiūnų mokyklos vėl pasitraukė, jau antrąkart, mokytojas A. Pocius. Ši mokykla dar kurį laiką buvo laikoma dvikomplekte su vienu vakuojančiu komplektu. Savivaldybės lėšos buvo planuojamos dviem komplektams⁷⁰, tačiau antrasis mokytojas nebuvo paskirtas, nes atsiradusius ir pedagogo darbui tinkamus asmenis pirmiausia skirdavo į mokyklas, kuriose vakuojanti vieta būdavo nuostolingesnė ir mokytojo ten dar labiau reikėdavo.

Lyginant su 1940–1941 m. m., visi trys mokytojai pasikeitė trikomplek-

⁶⁹1942 m. kovo 13 d. švietimo generalinio tarėjo įsakymo ištrauka, *ten pat*, b. 84, l. 165.

⁷⁰Musninkų valsčiaus pradžios mokykloms ir mokytojams kuro sąmata 1942 m., *ten pat*, f. 1696, ap. 3, b. 7, l. 25.

tėse **Pigónių** ir **Vileikiškių** mokyklose. Naujas vedėjas ir dar kitas naujas mokytojas buvo paskirti ir į **Vinkšnabrasčio** mokyklą, kurioje iš anksčiau dirbusių mokytojų liko tik L. Šatas.

Tad iš 26 mokytojų, dirbusių Musninkų valsčiaus pradžios mokyklose 1940–1941 m. m., 1941 m. rudenį liko tik devyni (iš jų vienas – to paties valsčiaus kitoje mokykloje).

Mokytojų kaita vyko ir 1941–1942 m. žiemą. Tuomet dėl karo meto ryšių ir susisiekimo suvaržymų ir nesklaidumų keli paskirti mokytojai taip ir neatvažiavo į Musninkų valsčiaus mokyklas. Teko atšaukti į Vileikiškių mokyklą paskirto Vinco Šarkos įsakymą. V. Šarka 1942 m. sausio 13 d. Ukmergės apskr. Pradžios mokyklų inspekcijai rašytame pareiškime teigė, jog neatvykęs dėl to, kad pranešimą apie paskyrimo vietą gavęs ne savo dabartinės gyvenamosios vietos adresu ir ilgai jo nematęs. Savo pareiškimą V. Šarka (iki tol, matyt, laukęs ir nacių vilkintos studijų pradžios Lietuvos universitetuose) baigė taip: „*Kadangi dabartiniu metu studijuojau, prašau mane į jokių vietų neskirti*“⁷¹.

Paskui, kol buvo paskirtas ir atvyko kitas mokytojas (Leonida Meškelytė), Vileikiškių mokykloje vienas komplektas ilgokai neveikė.

1942 m. sausio mėn. neatvyko ir į Čiobiškio mokyklą paskirtas Juozas Šapalas, nors iš Švietimo vadybos ir jau buvo gavęs pažymėjimą⁷², su kuriuo iš vokiečių įstaigos turėjo prašyti leidimo (ir tik po to pirkti bilietą) kelionei traukiniu iš Vilniaus į Kaišiadóris, iš kurio dar laukė kelionė iki Čiobiškio kelto.

Nacmečio mokyklos pagal lankymo apyskaitas

Lietuvos centriniam valstybės archyve išliko ir Musninkų valsčiaus pradžios mokyklų lankymo apyskaitos. Nors jos nėra tokios išsamios, kaip 1939–1940 m. analogiški dokumentai, bet leidžia kartu su jau šiame straipsnyje naudotais kitais šaltiniais toliau panagrinėti pokyčius, vykusius Musninkų valsčiaus švietimo įstaigose. Tiesa, galima pasinaudoti tik 1941–1942 m. m. lankymo apyskaitomis. Mat vėliau iš apskričių pradžios mokyklų inspekcijų, jose naciams sumažinus etatus ir neskiriant pakanamų lėšų, jau nebuvo reikalaujama, kad būtų lankomos visos pradžios mokyklos.

Tad dabar ta pačia eilės tvarka, kaip buvo apibūdintos 1939–1940 m. m. valsčiaus mokyklos, trumpai sustokime prie kiekvienos iš jų ir prisiminkime jose 1942 m. pradžioje dirbusius mokytojus, kurių pavardės užfiksuotos archyvo šaltiniuose.

Musninkų pradžios mokykla buvo aplankyta 1942 m. vasario 13 d.⁷³ Lankymo apyskaitoje užfiksuota, jog mokyklos pavasario–rudens semestro nėra. Visiems moksleiviams mokslas vyko ištisus metus. Tad pirmąjį skyrių vaikai lankė ir žiemą, nors pačių mažiausių moksleivių lankomumas sniegingą ir speiguotą 1941–1942 m. žiemą buvo blogas. Tai atsispindi ir lankymo apyskaitoje. Mokyklos inspektavimo dieną, kuri buvo irgi šalta, pamokose iš 19 pirmojo skyriaus mokinių tebuvo tik 6. Ne ką geresnė padėtis buvo ir antrajame skyriuje, kur iš 32 vaikų į mokyklą teatėjo tik 14. Trečiojo skyriaus pamokose inspektorius rado beveik pusę moksleivių – 17 iš 39. Ketvirtajame skyriuje buvo lygiai pusė moksleivių – 13 iš 26.

⁷¹1942 m. sausio 13 d. V. Šarkos pareiškimas, *ten pat*, f. R-629, ap. 1, b. 84, l. 195.

⁷²1942 m. sausio 7 d. J. Šapalui išduotas pažymėjimas, *ten pat*, l. 208.

⁷³Musninkų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, b. R-629, ap. 1, b. 26, l. 250.

Minėtą 1942 m. vasario 13 d. šalčiai ir pusnynai neišgąsdino tik penktojo ir šeštojo skyrių moksleivių. Juose „*dėl šalčio ir blogo oro*“ stigo atitinkamai tik keturių (iš 21) ir dviejų (iš 23) mokyklos auklėtinių.

Apyskaitoje rašoma, jog Musninkų mokyklos trys komplektai įsikūrę valdiškose 236 m² ploto patalpose. Tad, lyginant su 1939–1940 m. m., mokykla buvo iširengusi dar vieną klasę. Likę du moksleivių komplektai turėjo dirbti išsinuomotuose kambariuose. Tačiau 1942 m. mokykloje nebuvo patalpos darbo klasei, nors jai reikalingų įrankių kai kurių ir turėjo.

1942 m. vasario mėn. Musninkų mokyklos vedėju buvo 27 metų Juozas Norkus, mokytojaujantis devintus metus. J. Norkus buvo baigęs mokytojų seminarijos keturis kursus. Tuomet mokykloje taip pat dirbo iki sovietų okupacijos Vinkšnabrasčio mokykloje vedėjavęs Adolfas Vaitkevičius. Trūkstant pedagogų, teko pasitelkti septyniolikmetį jaunuolį Vytautą Kvedaravičių. 1940–1941 m. m. jis buvo baigęs gimnazijos klasę, kurioje mokslas sovietų laikais buvo sutrumpintas vieneriais metais, o 1941 m. vasarą gavo lankytojų kursų pažymėjimą. Kiti du pedagogai – anksčiau mokykloje mokytojavusios Anelė Kilijonaitė ir Sofija Šarkaitė⁷⁴.

Nacmečiu Musninkų pradžios mokykloje mokėsi nemažai vaikų iš vargingai gyvenančių šeimų. Tais vaikais rūpinosi tiek mokytojai, tiek 1941 m. rudenį įsteigtas tėvų komitetas, kuris iš sukauptų lėšų minėtus moksleivius buvo sušelpęs rašomąja medžiaga.

Nacmečio pradžioje dar nebuvo didelių keblumų dėl vadovėlių. Jie Musninkų mokykloje buvo beveik tokie patys, kaip ir 1939–1940 m. m. Tik penktajame ir šeštajame skyriuose dar buvo naudojama Esmaičio „Gamta“ ir vokiečių kalbos vadovėlio „Studerus“ pirmoji dalis. 1942 m. vasario mėn. šeštąjį skyrių mokė pats vadėjas J. Norkus, o penktąjį – A. Vaitkevičius.

Čiobiškyje, kaip minėta, nacmečiu nebuvo atkurta iki sovietmečio atskirai veikusi Čiobiškio vaikų prieglaudos pradžios mokykla. Prieglaudos auklėtiniai lankė Čiobiškio bažnytkaimio mokyklą kartu su kitais miestelio ir aplinkinių kaimų vaikais.

Čiobiškio pradžios mokykla buvo inspektuota 1942 m. vasario 10 d.⁷⁵ Tuomet ši mokykla buvo šešių komplektų. Penki iš jų buvo išsibarstę trijose Čiobiškio gyvenvietės vietose, o šeštasis – Janionių kaime. Mokykloje veikė penki skyriai.

Čiobiškio mokyklos vedėjo pareigas ėjo 33 metų amžiaus Stefanija Mogenytė, baigusi gimnaziją ir mokytojaujanti dešimtus metus. Čiobiškio ir aplinkinių vietovių vaikus taip pat mokė mokytojai Jadvyga ir Juozas Četrauskai. Jie abu buvo dvidešimt vienerių metų jaunuoliai, 1941 m. baigę Ukmergės mokytojų seminariją ir Čiobiškyje pradėję mokytojo kelią. Dar dvi mokytojos – jau minėtos prieglaudos pradžios mokykloje 1939–1940 m. m. dirbusios vienuolės Rozalija Liucina Rimšaitė ir Magdalena Stankevičiūtė. Šeštasis mokytojas – Petras Bugenis – mokė Janionių kaime veikusio komplekto vaikus. Janionių filiale buvo tik keturi skyriai. P. Bugeniui buvo trisdešimt vieneri metai. Jis buvo baigęs gimnaziją, o mokykloje dirbęs tik trejus metus⁷⁶.

Kernavės pradžios mokyklą apskrities inspektorius aplankė 1942 m. vasario 14 d.⁷⁷ Tuomet čia buvo tik keturi skyriai, kurių vaikus mokė du mokytojai.

⁷⁴Ten pat.

⁷⁵Čiobiškio pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 180.

⁷⁶Ten pat.

⁷⁷Kernavės mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 212.

Abu komplektai veikė toje pačioje gražioje mūrinėje mokykloje. Moksleivių buvo ne daug. Vizitacijos metu pamokas lankė 42 moksleiviai, tarp kurių buvo visų keturių skyrių auklėtiniai (tebelankė ir dalis pirmojo skyriaus moksleivių). Dar 15 vaikų turėjo ateiti į pirmąjį skyrių pavasario pabaigoje. Su jais 1941–1942 m. m. mokykla turėjo 57 moksleivius.

Tad abiejų Kernavės mokytojų, tarpusavyje pasidalijusių skyrius ir jų moksleivius, darbo sąlygos buvo lengvesnės nei daugelio kitų to meto valsčiaus mokytojų. Be to, Kernavės mokytojai galėjo geriau išmokyti savo auklėtinius, nes galėjo skirti daugiau dėmesio ir laiko kiekvienam mokiniui. Tačiau mokyklos inspektavimo dieną „*dėl užpustyto kelio ir ligos*“ mokykloje nebuvo daugiau kaip pusės vaikų – 26 (iš 42).

Kernavės mokyklos vedėjo pareigas tuomet ėjo iki 1940 m. sovietų okupacijos čia mokytojavusi Sofija Jakštaitė. Ji mokė trečiąjį ir ketvirtąjį skyrius. Antruoju mokytoju dirbo 33 metų Aleksandras Brazdeikis. Jis buvo nevedęs, baigęs mokytojų seminariją ir mokytojavęs jau dešimt metų. A. Brazdeikis mokė du žemesniuosis skyrius.

Lankymo apyskaitoje buvo pažymėta, jog mokykla „*reikalinga eilinio remonto*“⁷⁸.

Vileikiškių pradžios mokykla tikrinta 1942 m. vasario 18 d.⁷⁹ Mokykla tebeveikė dviejuose kaimuose. Du komplektai buvo įsikūrę Vileikiškiuose, o trečiasis mokytojas tebedirbo Užšilių filiale (samdomose patalpose), kur mokytojo darbo ir buities sąlygos buvo daug blogesnės.

Mokykloje, kaip minėta, 1941 m. pasikeitė visi trys mokytojai. Tebuvo vienas patyręs pedagogas. Tai vedėjo pareigas ėjęs 35 metų Česlovas Šaduikis. Jis buvo baigęs mokytojų seminariją ir turėjo devynerių metų pedagoginį stažą, gerai mokėjo lenkų kalbą, silpniau – vokiečių ir prancūzų.

Tačiau ir Č. Šaduikis padarė didelę klaidą, ir būtent mokyklos lankymo dieną. Dėl to inspektorius negalėjo tinkamai atlikti savo užduoties, nes mokykloje nebuvo labai daug moksleivių. Lankymo apyskaitoje apie tai rašoma:

*„Nežinodamas, jog atostogos atšauktos, vedėjas paleido II. 14 atostogų, vėliau, sužinojęs, atšaukė vaikus mokyklon, bet visi neatėjo. Be to, daug vaikų neleido mokyklon, nes neturi kuo apsirengti, apsiauti“*⁸⁰.

Vileikiškiuose, kur mokytojai naudojosi dviem valdiškais butais, antrojo komplekto auklėtinius mokė Antanina Kiškelytė. Ši 21 metų mergina tik 1941 m. buvo baigusi mokytojų seminariją ir mokytojavo tik pirmuosius metus. Darbo mokykloje naujokė buvo ir Užšilių komplekte mokytojavusi Leonida Meškelytė. Ji mokė vaikus vos kelias savaites, nes 1941 m. rudenį Užšilių filiale kurį laiką dirbo kita mokytoja (Maleckaitė), kuriai teko tolokai važinėti iš savo gyvenamosios vietos (todėl, artėjant žiemai, atsisakė darbo Užšiliuose). L. Meškelytė teturėjo 17 metų, bet jau buvo baigusi gimnaziją, mokėjo vokiečių, anglų ir rusų kalbas. Kai ji pradėjo mokyti Užšilių komplekto vaikus, šie sugrįžo į klasę po priverstinių atostogų ir, ilgą laiką nesant mokytojo, buvo praleidę net 40 mokslo dienų.

⁷⁸Ten pat.

⁷⁹Vileikiškių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, ten pat, l. 278.

⁸⁰Ten pat.

Kitas mokytojų ir tėvų komiteto, išrinkto 1941 m. lapkričio 23 d., rūpestis buvo suteikti paramą vaikams iš neturtingų šeimų. Tad komiteto pirmajame susirinkime „rūpintis gauti leidimą pirkti rūbų ir avalynės neturtingiesiems mokiniams“⁸¹.

Vinkšnabrasčio kaimo vardu toliau vadinta (bet pastatą turėjusi Vindeikiuose) pradžios mokykla 1941–1942 m. m., lyginant su 1939–1940 m. m. (kai mokykla buvo dvikomplektė), buvo išsiplėtusi. Joje dirbo trys mokytojai. Du komplektai veikė Vindeikių kaime, o trečiasis – Juodonyse. Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektorius šią mokyklą aplankė 1942 m. vasario 17 d.⁸²

Vindeikiuose, kur mokykloje buvo ir du butai mokytojams, tuomet dirbo vedėjas Bronius Žebrauskas ir jau kelerius metus čia mokytojaujantis Leonardas Šatas. B. Žebrauskas Vinkšnabrasčio mokykloje pradėjo dirbti tik 1941 m. rudenį. Tai buvo 38 metų amžiaus ir 17 metų pedagoginį stažą turintis mokytojas (išsilavinimas – dvimečiai mokytojų kursai).

Vindeikių kaime veikiantys komplektai dirbo pagal nesemestrinę mokyklos lankymo sistemą. B. Žebrauskas mokė trečiąją ir ketvirtąją skyrių. L. Šato pamokose ir žiemą sėdėjo ne tik antrojo, bet ir pirmojo skyriaus auklėtiniai.

Didesnį krūvį turėjo Juodonyse samdytose patalpose dirbęs trečiasis mokyklos pedagogas Edmundas Navickas. Jo klasės moksleiviai mokyklą lankė pagal semestrinę tvarką. Tad mokyklos vizitacijos metu E. Navickas mokė tik antrąją, trečiąją ir ketvirtąją skyrių, o mažiausieji pradinukai laukė savo pavasarinio semestro. Vyrishkame mokyklos pedagogų kolektyve E. Navickas buvo vyriausias – 51 m. amžiaus. Bet mokytojavęs buvo tik septynerius metus. Petrapilyje jis buvo baigęs mokytojų instituto du kursus ir mokytojų seminariją⁸³.

Vinkšnabrasčio mokykloje tėvų komitetas, kaip ir Vileikiškiuose, išrinktas 1941 m. lapkričio 23 d. Tėvų susirinkimuose buvo svarstomi mokyklos lankymo ir neturtingų moksleivių šelpimo klausimai.

Pigonių pradžios mokykla nacmečiu buvo aplankyta 1942 m. vasario 12 d.⁸⁴ Ji tebebuvo trikomplektė ir išsibarsčiusi trijuose kaimuose, kuriuose nuomojosi patalpas klasėms.

Net dvi Pigonių mokyklos mokytojos pedagoginį darbą dirbo pirmuosius metus. Viena jų – Elena Keblaitė – ėjo ir vedėjo pareigas. E. Keblaitė, baigusiai mokytojų seminarijoje keturis kursus, buvo dvidešimt vieneri. Tokį patį mokytojo cenzą turėjo ir devyniolikmetė Genovaitė Mikalaukaitė.

Gerokai vyresnis Pranas Didžiūnas (38 m. amžiaus) teturėjo tik dvejų metų mokytojo darbo patirtį. Jis buvo baigęs mokytojų seminarijos tris kursus. Pigonių mokyklos filiale Lapėlių kaime P. Didžiūnas pradėjo mokytojauti tik 1941 m. pačioje pabaigoje ar 1942 m. sausio mėn. pradžioje⁸⁵.

Tad Pigių mokykloje 1942 m. pradžioje, palyginus su 1941 m. pavasariu, buvo pasikeitę visi mokytojai.

Vičiūnų mokykla tos pačios inspekcinės kelionės metu buvo aplankyta 1942 m. vasario 14 d.⁸⁶ Tuo metu ši pradžios mokykla buvo tik viena komplektė, nebeturėjo anksčiau Kunigiškių kaime

⁸¹ *Ten pat.*

⁸² Vinkšnabrasčio pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 280.

⁸³ *Ten pat.*

⁸⁴ Pigių pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 252.

⁸⁵ *Ten pat.*

⁸⁶ Vičiūnų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat*, l. 274.

buvusio filialinio komplekto. Kaip jau minėta, mokykla 1940 m. įsikūrė dar Nepriklausomybės laikotarpio pačioje pabaigoje statytame pastate, kuriame buvo įrengti net du butai mokytojams. Vis dar vienintelis komplektas mokėsi didelėje 52,65 m² dydžio klasėje.

1942 m. pradžioje Vičiūnų mokykloje tebedirbo tas pats Stasys Usavičius, mokytojavęs čia ir iki sovietų okupacijos. Šio mokytojo kruopštumas atsispindėjo ir lankymo apyskaitoje. Mat mokykla tebuvo praleidusi vos vieną mokslo dieną, kai dėl nepalankaus oro neatėjo daug moksleivių. 1941–1942 m. m. S. Usavičius mokė 46 vaikus. Iš jų 12 lankė pavasario–rudens semestrą, o iš 34 „žieminių“ inspektoriaus lankymosi metu tebuvo vos 12: 4 vaikai neatėjo į pamokas dėl ligos, kiti – daugiausia dėl užpustytų kelių; šeši auklėtiniai jau senokai nelankė pamokų ir jų tėvams mokytojas buvo nusiuntęs pakartotinius raginimus, o valsčiaus viršaičiui – raštus, kuriais prašė nubausti tėvus, nesudarančius vaikams sąlygų lankyti mokyklą⁸⁷.

Kaimynų pradžios mokykloje, kaip ir anksčiau, nepaisant joje įrengtų dviejų valdiškų klasių, teveikė vienas komplektas. 1941 m. mokslo metai prasidėjo rugsėjo 1 d. Mokyklos vedėju ir mokytoju tebebuvo Jonas Piškinas. Jo auklėtiniai 1941–1942 m. m. mokyklą lankė semestrine tvarka. Žiemą pamokas turėjo lankyti 40 moksleivių, tačiau 1942 m. vasario 14 d., kai mokykloje lankėsi inspektorius, nebuvo net 17 vaikų. Lankymo apyskaitoje nurodyta ir dvi svarbiausios neatvykimo priežastys – „dėl užpustyto kelio ir ligų“⁸⁸. 1941–1942 m. m. Kaimynų mokykla turėjo 65 moksleivius, nes dar 25 pirmojo skyriaus vaikai lankė mokyklą pavasario–rudens semestrų metu.

Mokytojų kaita 1942–1944 metais

1942 m. vasarą ir rudenį Musninkų valsčiuje vėl pasikeitė nemažai mokytojų. Musninkų pradžios mokyklą paliko (buvo atleistas iš mokytojo pareigų) Vytautas Kvedaravičius (jo gimtinė buvo Širvintų krašte, netolimame Lemantaučiznos dvare, buvusiam Gėlvonų valsčiuje), o Čiobiškyje mokytojavusi Stefanija Mogenytė „tarnybos reikalais“ buvo perkelta į Laidagalių pradžios mokyklą⁸⁹.

Beje, abu šie mokytojai ir Kernavės mokytoja Sofija Jakštaitė buvo įtraukti į 1942 m. gegužės 30 d. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų mokytojų, „keltinų į Vilniaus srities pradžios mokyklas“, sąrašą⁹⁰. Vykti į tuomet prie Lietuvos generalinės srities prijungtas Svyrių ir Ašmenės apskritis, Benekainių ir Vėdžių valsčius ir kitas Rytų Lietuvos vietoves daugiausia buvo kalbinami jaunesni, šeimos neturėję mokytojai ir bent kiek mokantys slavų kalbų. Tačiau ten laukė sunkios gyvenimo ir darbo sąlygos, todėl beveik visose Lietuvos apskrityse vykusio patriotinė agitacija, skatinusi vykti į išplėstą Vilniaus sritį ir ten darbuotis, kad per mokyklas ir nutautėjusių vietovių gyventojų mokomus vaikus būtų grąžintas lietuvių kalbos vartojimas, ne visur buvo sėkminga ir sklandi. Ukmergės apskritis buvo tarp tų, iš kurių buvo komandiruota mažiausiai mokytojų. Neretai į Švietimo vadybai nusiųstų kandidatų sąrašus buvo įrašomi asmenys, dar nepareiškę noro vykti ir

⁸⁷ *Ten pat.*

⁸⁸ Kaimynų pradžios mokyklos lankymo apyskaita, *ten pat.*, l. 206.

⁸⁹ 1942 m. liepos 17 d. Švietimo vadybos Pradžios mokslo departamento raštas, *ten pat.*, b. 84, l. 118.

⁹⁰ 1942 m. gegužės 30 d. sąrašas, *ten pat.*, l. 272.

tinkami tik pagal anketinius duomenis. Kiti, daugiau sužinoję apie būsimus sunkumus, „persigalvodavo“.

Taip atsitiko ir su V. Kvedaravičium. Jis, spiriamas vykti, 1942 m. birželio 15 d. pareiškime išdėstė tam trukdančias priežastis:

„1. Esu per jaunas dirbti šį sunkų darbą (gim. 1924 m.). 2. Nemoku pakankamai lenkų kalbos, kad galėčiau sėkmingai bendrauti su vietos mokiniais. 3. Šiuo metu mano sveikata smarkiai pakrikusi /.../. 4. Su man skiriama alga (gegužės mėn. gavau 52 RM) nemanau pragyventi ne tik Vilniaus krašte, bet ir šiek tiek toliau nuo savo namų (tėviškės)“⁹¹.

Atrodo, jog apskrities inspekcija nenusileido, ir V. Kvedaravičius galiausiai išvis atsisakė mokytojo darbo. O keltis į Vilniaus sritį kalbintos S. Mogenytė ir S. Jakštaitė labiau norėjo patekti į Vilniaus miestą, o ne į kaimo mokyklą⁹².

S. Jakštaitė rašė:

„Prašau paskirti mane į Vilniaus miestą, nes ten gyvena mano brolis, sesuo–studentė, mano šelpiama. Be to, ir pati dar galėčiau pastudijuoti. Jei Vilniuje nebūtų galima, tai tada prašau skirti į Maišiagalą, Riešę ar kitą artimesnį miestelį, nes turiu senus tėvus, pas kuriuos nors atostogoms norėčiau parvažiuoti, o su tolimesnėm vietovėm labai sunku susisiekti“⁹³.

Panašus ir tą pačią dieną rašytas S. Mogenytės pareiškimas:

„Pageidauju dirbt Vilniaus miesto pradž. mokykloje mokytoja, nes kitur būtų labai sunku dėl lenkų kalbos, kurios praktiškai vartoti nemoku, tik suprantu kas kalbama. Vilniuje gyvena brolis, tai ekonomiškais sumetimais man irgi būtų lengviau“⁹⁴.

Tad, atrodo, iš Musninkų valsčiaus, kuriame irgi nuolat atsirasdavo vakuojančių mokytojų vietų tiek 1942, tiek 1943 m., dirbti į Vilniaus sritį išvyko tik S. Mogenytė.

Nuo 1942 m. vasaros Čiōbiškyje nebemokytojavo ir P. Bugenis. Jis neturėjo reikiamo mokslo cenzo ir dirbo laisvai samdomu mokytoju. 1942 m. iš tokių mokytojų buvo reikalaujama, jei jie nestudijuoja, kad lankytų mokytojų kursus. Tačiau nei viena, nei antra P. Bugeniui nepavyko padaryti („dėl įvairių priežasčių ir šią vasarą negalėjau lankyti pedagoginių kursų“), o gal ir dar kažkuo neįtikio kolegoms ir inspektoriams. Todėl į jo prašymą „tarnybos laiką pratęsti ligšiolinėmis sąlygomis 1942/43 mokslo metams“ Ukmergės apskr. pradžios mokyklų inspekcija reagavo taip:

„Jis yra baigęs 1931 m. gimnaziją, bet nestengia įsigyti mokytojo cenzo. Atrodo, už-

⁹¹ V. Kvedaravičiaus pareiškimas, *ten pat*, l. 280.

⁹² Min. sąrašas, *ten pat*, l. 272.

⁹³ 1942 m. gegužės 25 d. S. Jakštaitės pareiškimas Ukmergės apskr. pradžios mokyklų vyr. inspektoriumi, *ten pat*, l. 274.

⁹⁴ *Ten pat*, l. 278.

*imama vieta nesiinteresuoja. Mokymo ir auklėjimo darbą dirbo neenergingi ir vos patenkinamai. Jo darbe jaučiama apatija ir sustingimas*⁹⁵.

Pradžios mokslo departamento direktorius S. Jakštas reagavo trumpa rezoliucija: „Pasiūlyti persikelti kitur, o jei nesutiktų, – atleisti”⁹⁶.

Galbūt Ukmergės inspektoriai tuomet persistengė (P. Bugenis nuo 1942 m. liepos 1 d. perkeltas į nuošalią Pereložų mokyklą Gėlvonų valsčiuje, o dar po keturių mėnesių – į Pūsnės mokyklą Giedrėičių vls.), nes ir 1942 m. lapkričio 1 d. Ukmergės apskrities pradžios mokyklose iš 25 vakuojančių vietų net šešios buvo Musninkų valsčiuje⁹⁷. Po vieną mokytoją trūko Čiobiškio, Pigónių, Vileikiškių, Mūsninkų, Kernavės ir Kaimynų mokyklose.

Atrodo, jog iš jų trūkstamas mokytojas anksčiausiai atsirado Vileikiškių mokykloje, kurios pavadinimas inspekcijos jau į Vilnių atsiųstame sąraše buvo perbrauktas pieštuku. Tuo mokytoju tapo Musninkų miestelyje 1921 m. gimusi Marija Vagonytė, kuri 1935 m. baigė keturklasę progimnaziją, o 1937 m. – buhalterijos kursus. Ji laikinai eiti jaunesniojo mokytojo pareigas Vileikiškių mokykloje pradėjo 1942 m. gruodžio 1 d.⁹⁸

O į Čiobiškio mokyklą iš Meilūnų pradžios mokyklos (Siesikų vls.) atkeltas Jonas Adamonis Čiobiškyje mokytojavo vos mėnesį ir nuo 1942 m. spalio 1 d. išvis pasitraukė iš mokytojo pareigų⁹⁹.

Be to, nuo 1942 m. spalio 1 d. iš Mūsninkų mokyklos į Žuklius (Pabaisko vls.) vedėjauti buvo nukeltas Adolfas Vaitkevičius. Jį Musninkų pradžios mokykloje pakeitė iki tol Kernavėje mokytojavęs Aleksandras Brazdeikis (jis, beje, buvo gimęs 1907 m. JAV)¹⁰⁰.

1942 m. vasarą Pigónių mokyklos mokytoja Genovaitė Mikalauskaitė persikėlė į Dovėdiškių mokyklą (Dėltuvos vls.).

Kad išsikėlusius ar pasitraukusius mokytojus neiškart pavykdavo pakeisti kitais, rodo pavyzdys su į Pigónis nuo 1942 m. rugsėjo 21 d. paskirta ką tik mokytojų seminariją baigusia Albina Šileikaite. Ji neatvyko į Pigónių mokyklą ir buvo atleista iš mokytojo pareigų, jų net nepradėjusi eiti¹⁰¹.

Į Vileikiškių mokyklą nenuvyko ir į ją paskirta mokytojų seminarijos absolventė Marija Vasiliauskaitė (gim. 1924 m. Gėlvonų vls., Moliupės vnk.). Tačiau M. Vasiliauskaitė, Pradžios mokslo departamentui sutikus, kitu generalinio tarėjo įsakymu tapo Neveronių pradžios mokyklos mokytoja savo gimtajame valsčiuje. Čia ji pradėjo dirbti nuo rugsėjo 21 d., nors paskyrimo pakeitimo formalumai buvo atlikti daugiau kaip po mėnesio¹⁰².

Į Čiobiškio mokyklą nuo 1942 m. rugsėjo 1 d. atvyko dirbti anksčiau čia mokytojavusi Adelė Einorienė¹⁰³. A. Einorienė, nelikus vedėjos S. Mogenytės, bu-

⁹⁵ 1942 m. liepos 11 d. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų vyr. inspektoriaus raštas Pradžios mokslo departamentui, *ten pat*, l. 297.

⁹⁶ *Ten pat*.

⁹⁷ Nuo 1942 m. lapkričio 1 d. laisvų vietų Ukmergės apskr. pradžios mokyklose sąrašas, *ten pat*, l. 231.

⁹⁸ 1942 m. lapkričio 26 d. švietimo generalinio tarėjo įsakymo ištrauka, *ten pat*, l. 18.

⁹⁹ 1942 m. rugsėjo 29 d. įsakymo ištrauka, *ten pat*, l. 52.

¹⁰⁰ *Ten pat*.

¹⁰¹ 1942 m. spalio 27 d. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų mokytojų kėlimo ir atleidimo projektas, *ten pat*, l. 36.

¹⁰² *Ten pat*.

¹⁰³ 1942 m. rugpjūčio 29 d. švietimo generalinio tarėjo įsakymo ištrauka, *ten pat*, l. 76.

vo paskirta į vedėjo pareigas. Tačiau jas ėjo tik du mėnesius. Nuo lapkričio 1 d. A. Einorienė jau tik mokytojavo, o vedėjo pareigas perėmė Juozas Četrauskas¹⁰⁴.

Tad dėl mokytojų kaitos Musninkų pradžios mokyklose ir 1942 m. rudenį buvo nemažai permainų, kilo įvairių keblumų, o kai kurių komplektų moksleiviai, nesant pavaduojančio mokytojo, turėjo priverstinai „atostogauti“.

1943 m. pabaigoje sudarytas Ukmergės apskr. pradžios mokyklų mokytojų sąrašas¹⁰⁵ rodo ir naujus kadru pokyčius Musninkų valsčiuje nuo 1942 m. pabaigos.

1943 m. pabaigoje **Musninkų** pradžios mokykloje kartu su senbuve A. Kili-jonaite mokytojavo anksčiau Kernavėje dirbę Sofija Jakštaitė, Elena Širvinskienė, Pranas Barcis, Albertas Kitkauskas. 1943–1944 m. m. pradėję mokytojauti Juozas Norkus ir Aleksandras Brazdeikis, atrodo, pasitraukė žiemos pradžioje, nes jų pavardės išbrauktos pieštuku¹⁰⁶.

Čiobiškio mokykloje pokyčių, palyginus su 1942 m., buvo mažiau. Čia mokytojavo abu Četrauskai, Adelė Einorienė, Magdalena Stankevičiūtė, Juozas Šapalas ir Juozas Puzonas (pastarasis pradėjo mokyti vaikus tik 1943 m. pabaigoje). **Kernavės** pradžios mokykloje dirbo mokytojų Stasės ir Jono Rudzinskų šeima. **Vileikiškių** mokykloje antrus metus mokytojaujančiam vedėjui Česlovui Šaduikiui talkino mokytojos Ona Vitkūnaitė ir Janina Diržienė. **Vinkšnabrasčio** mokyklos vedėjas Bronius Žebrauskas atsisveikino su mokykla jau prasidėjus 1943–1944 m. m. Dar trumpiau čia mokytoja dirbo Antanina Galiauskaitė. Vinkšnabrasčio vardu vadintoje mokykloje tebemokytojavo Leonardas Šatas. Naujų mokytojų pavardės parašytos ties **Pigonių** mokyklos pavadinimu – Aldona Sakalauskaitė ir Janina Stravinskaitė. **Vičiūnų** mokykloje su dideliu vaikų būriu tebedirbo senbuvis Stasys Usavičius. **Kaimynų** mokykloje tuomet jau veikė abu komplektai, kurių auklėtinius kartu su ilgamečiu jos vedėju Jonu Piškinu mokė Marija Vagonytė¹⁰⁷.

1943 m. pabaigoje ir 1944 m. pradžioje Lietuvoje darėsi vis sunkiau surasti žmonių, kurie galėtų užimti dėl vienu ar kitu priežasčių pasitraukusių iš darbo mokytojų vietas pradžios mokyklose. 1944 m. pavasario viduryje dėl pedagogų stokos laikinai nebuvo po vieną mokytoją Vinkšnabrasčio (Vindeikių), Vileikiškių ir Pigonių pradžios mokyklose. Dėl mokytojų stokos ir Lietuvą administravusio nacių general-komisaro Adriano Rentelno reikalavimo „suglausti“ pradžios mokyklų moksleivius (t. y. kiekvieno komplekto mokytojui mokyti daugiau vaikų) taip ir nebuvo paskirtas mokytojas į nuo 1941 m. vasaros vakuojantį komplektą Vičiūnų mokykloje. Tačiau visos valsčiaus mokyklos veikė. Esant galimybei, ir didesnėje mokykloje laikinai be mokytojo likusio komplekto vaikus paglobodavo kiti mokytojai. Kartais trumpam galėdavo padėti iš Ukmergės inspekcijos atsiųstas atsargos mokytojas.

Nacmečio mokyklų veiklos ypatybės

Nacių okupacijos metais mokyklų sėkmė labiausiai priklausė nuo vietos savivaldybės pastangų, nes valsčiai švietimo reikalams iš apskrities įstaigų ir centrinių Lietuvos įstaigų gaudavo mažiau lėšų ir kitokios paramos. Ir Ukmergės apskrities valdyba galėjo mažiau skirti lėšų Musninkų valsčiui, kuriam pačioje nacmečio pradžioje vadovavo viršaitis Petras Grigas, o vėliau – Jonas Bareika.

¹⁰⁴ *Ten pat*, l. 37.

¹⁰⁵ *Ten pat*, ap. 2, b. 163, l. 108–112.

¹⁰⁶ *Ten pat*.

¹⁰⁷ *Ten pat*.

Pradžios mokyklų mokytojams tik algas mokėjo Švietimo vadybos žinioje buvusios apskrities pradžios mokyklų inspekcijos, turėjusios buhalterius. Kiti mokyklų išlaikymo rūpesčiai gulė ant Musninkų valsčiaus savivaldybių tarnautojų, pačių mokytojų, taip pat seniūnų, renkamų ar skiriamų tarpininkauti tarp seniūnijos bendruomenių (jas sudarydavo keli kaimai) pečių. Jiems neretai tekdavo ieškoti naujo mokytojo ar prikalbinti kokį nors žmogų, kuris galėdavo bent metus mokyti be mokytojo likusio komplekto vaikus. Be to, reikėjo rūpintis mokyklų priežiūra, remontu, kuru, o neturint mokyklai statyto ar jai atiduoto pastato – ir patalpų klasėms bei mokytojo butams nuoma.

Iš valsčiaus savivaldybės biudžeto buvo skiriama lėšų mokyklos sargų, kurie rūpinosi ir mokyklos švara, algoms, papildomoms išlaidoms, susijusioms su samdomų patalpų nuoma, apšvietimu, beturčių vaikų aprūpinimu vadovėliais, mokymo priemonėmis ir kt. Naciams ribojant įstaigoms skiriamą kurą (daugiausia kūrendavo malkomis), daugelyje Lietuvos valsčių žiemą ir kitu šaltu metu mokyklose dėl malkų stokos kartais kuriam laikui net nutrūkdavo pamokos. Dėl darbo samdomose patalpose ir mokytojų kaitos ne viskas sklandžiai mokyklose vyko 1941–1944 m. ir Musninkų valsčiaus mokyklose, tačiau jos viskuo buvo tradiciškai aprūpinamos neblogai.

Valsčiaus savivaldybės tarnautojai ir pažangesni ūkininkai aiškiai suvokė, jog nacmečiu, kai vokiečių okupacinės valdžios įstaigos neleido atsikurti daugeliui iki 1940 m. veikusių visuomenės ir kultūros organizacijų, pradžios mokyklos ir jų mokytojai atliko didelį kultūros ir kaimo sodybas nešėjų vaidmenį. Nuo mokytojo aktyvumo priklausė, kiek mėgėjiškų spektaklių, koncertų, istorinių datų ir žymių žmonių sukakčių minėjimų bei kitų kultūros renginių surengs jo vadovaujami auklėtiniai, kaip ir mokyklos ir aplinkinių vietovių kultūrinę švietėjišką veiklą išitrauks kiti kaimo šviesuoliai. Tokia veikla ypač buvo svarbi tose Musninkų valsčiaus vietovėse, kur tebebuvo ryškūs nutautėjimo padariniai. Jose mokytojams buvo sunkiau susilaukti paramos iš vietos gyventojų. Tuomet tais mokytojais labiau reikėjo rūpintis valsčiaus savivaldybei.

O materialinė parama, ypač maisto produktais, nacmečio mokytojui buvo reikalinga. Menkas ir kaskart savo perkamąją vertę prarandančiomis vokiškoms reichsmarkėmis gaunamas uždarbis neužtikrino bent kiek normaliesnio mokytojo pragyvenimo. Retas mokytojas galėjo pasinaudoti mokyklai skirtu žemės sklypu, kuris dažniausiai buvo išnuomojamas kokiam nors ūkininkui. Tad daugumai mokytojų, jeigu jie patys nesivertė žemės ūkiu ar negaudavo maisto siuntų iš savo giminaičių, teko pasikliauti moksleivių tėvų teikiama parama maisto produktais ir kita pagalba. Tik jos dėka iš tolimesnių vietovių atvykę mokytojai galėjo išsaugoti ne tik darbinumą, bet ir entuziazmą užklasinei ir užmokyklinei veiklai. Viršaitis ir ūkininkai žinojo, jog turgaus kaina mokytojo mėnesinės algos galėjo užtekti vos vienam kilogramui sviesto nusipirkti. O pagal tarnautojams duodamas korteles nedaug ką buvo galima įsigyti, nes kaskart vis labiau trūkdavo pačių elementariausių prekių. Be to, ne Musninkuose, o kitoje valsčiaus kaimo mokykloje dirbantis mokytojas dėl kasdiniųjų pamokų (šešias dienas per savaitę) retai nuvykdavo į miestelį ir turėjo mažai galimybių tomis kortelėmis pasinaudoti.

Svarbiais mokytojų pagalbininkais buvo ir katalikų bažnyčios kunigai, kurie Musninkų valsčiuje, kaip čia buvo įprasta iki 1940 m., aktyviai reiškėsi švietėjiškos

bei patriotinės veiklos įvairiuose baruose. Jie taip pat ragino parapijiečius teikti įmanomą paramą savo vaikų mokytojams. Be to, katalikų kunigai tiesiogiai auklėjo pradžios mokyklų vaikus, diegė jiems religingumą ir dorovingumą. Kunigai su mokytojais buvo tarp aktyviausių blaivybės judėjimo, kuris ypač didelį mastą įgavo 1944 m. pradžioje, organizatorių. 1941 m. rudenį į mokyklas buvo sugrąžintos tikybos pamokos, nors tam nacių pareigūnai iš pradžių priešinosi – ilgai nedavė formalaus leidimo, o paskui vilkino netgi simbolišką apmokėjimą už šias pamokas pradžios mokyklose. Tad kuri laiką jas dėstę dvasininkai net nebuvo patvirtinti oficialiai. 1941 m. gruodžio mėn. sudarytas Ukmergės apskr. pradžios mokyklų tikybos mokytojų sąrašas Švietimo vadyboje buvo patvirtintas tik 1942 m. sausio 8 d. Sąrašė – 44 katalikų kunigų pavardės. Tikybos pamokas turėjo dar du sentikių šventikai. Be dvasininkų, tikyba dėstė ir 24 mokytojai pasauliečiai¹⁰⁸. Vėliau į tikybos dėstymo darbą pradžios mokyklose išitraukė dar du katalikų kunigai ir vienas stačiatikių dvasininkas. Mat dvasininkai vieni patys neįstengė su tikybos pamokomis apvažiuoti visų parapijos mokyklų. Tačiau Musninkų valsčiuje kunigai, ypač nacmečio pirmaisiais mokslo metais, padėti vesti tikybos pamokas mokytojų neprasė.

1941–1942 m. m. Musninkų, Vinkšnabrasčio, Vileikiškių ir Kaimynų mokyklose tikyba dėstė kun. Petras Budrauskas. Čiobiškio, Pigonių mokyklose ir kaimyninio Gėlvonų valsčiaus Juknionių mokykloje religiniu auklėjimu rūpinosi Čiobiškio kun. J. Kamarauskas. Kernavės kun. Zenonui Baužiui teko mokyti vaikus ne tik Kernavės, bet taip pat Vičiūnų ir Pigonių pradžios mokyklose. Sentikių nastavninkas Vasilijus Michailovas vaikus iš sentikių šeimų mokė Vinkšnabrasčio mokykloje¹⁰⁹.

1941–1944 m. mokytojų darbą ap sunkino vadovėlių stoka. Jų buvo išspausdinta labai nedaug, nes ir jau parengtiems leisti naujiems vadovėliams nacių pareigūnai dažnai neduodavo arba leidimo, arba reikalingo popieriaus kiekio. Taip pat stigo pačių paprasčiausių mokymo priemonių. Neretai moksleiviai rašė ant senų blankų ir kitų įstaigoms nereikalingų lapų.

Mokytojui sunku buvo mokyti komplektą, kuriame buvo daug auklėtinių ir dar iš visų keturių skyrių. Pavyzdžiui, 1942–1943 m. m. pradžioje kelis mėnesius, kol į Kaimynų mokyklą buvo paskirtas antras mokytojas, ypač sunki buvo mokytojo ir vedėjo J. Piškino dalia. Mat jis, atsiliepdamas į švietimo vadovybės raginimus ir tikėdamasis greitai sulaukti kito mokytojo, pradėjo mokyti vienu metu visų keturių skyrių vaikus. 1942 m. spalio 9 d. J. Piškinas Ukmergės apskr. Pradžios mokyklų inspekcijai rašė:

„Kaimynų prad. mokykloje I–IV skyriuose mokosi 69 mokiniai. Dirbu ištinine mokymo sistema su abiejų komplektų mokiniais. Dirbti su visais mokiniais vienam gan sunku ir mokymo vaisiai menki. Praeitais mokslo metais Švietimo Vadyba mano vedamosios mokyklos antrą mokytoją perkėlė į Meilūnų pr. m., Vilniaus apskrt., kurioje buvo vos 10 mokinių, bet man nepranešta apie mano vedamosios mokyklos komplektų skaičių. Dirbau ik šiol vienas už du.

Prašau Poną Inspektorių, jei veikia vienas komplektas, atgaivinti antrą. Dviems komplektams patalpos yra savos ir geros ir

¹⁰⁸ 1941–1942 m. m. Ukmergės apskr. pradžios mokyklų patvirtinti tikybos dėstytojai, *ten pat*, ap. 1, b. 84, l. 498.

¹⁰⁹ *Ten pat*.

palikti vieną komplektą būtų klaidinga, kai šios mokyklos apylinkės vaikų skaičius didelis, ir dalį vaikų perleisti į kaimyninę mokyklą, kurioje anksčiau veikė tik vienas komplektas. /.../“¹¹⁰

Iš Pradžios mokslo departamento atsakymo Ukmergės apskr. pradžios mokyklų vyr. inspektoriui sužinome, kad tuomet paminėta Meilūnų mokykla, buvusi tik už 1,5 km nuo Kaimynų mokyklos, jau nebeveikė ir į Kaimynų mokyklą leista skirti antrą mokytoją¹¹¹.

Taip Kaimynų mokykloje buvo ištaisytas savotiškas inspektorių darbo brokas, kai nebuvo tinkamai išnaudojamos mokyklai ir jos mokytojų butams įrengtos patalpos. Daugelio kitų Musninkų valsčiaus nacmečio mokytojų darbo ir buitines sąlygas buvo blogesnės ir savo pareigoms atlikti reikėjo ne tik pedagoginių sugebėjimų ir žinių, bet ir atsidavimo mokytojo darbui ir net pasiaukojimo.

1941–1944 m. mokytojus vargino ir įvairios nacių pareigūnų sugalvotos prievolės. Jie ne tik surašinėjo savo mokyklos apylinkės žmones per 1942 m. gegužės 27 d. vykdytą Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymą, bet ir vėliau ne viena dieną surašinėjo žemės ūkio pasėlius. 1942 m. vasarą atostogaujantiems mokytojams, kaip ir kitų įstaigų tarnautojams, buvo įvesta žemės ūkio darbų prievolė. Gerai, kad ją daugeliui pedagogų pavyko atlikti savo tėvų ar giminaičių ūkiuose. Daliai mokytojų teko patirti ir kuro paruošimo prievolės sunkumus.

Tad nacių okupacijos metų mokytojo dalia nebuvo lengva. Bet 1941–1944 m. Musninkų pradžios mokyklose mokytojo mokymo ir auklėjimo darbe nevaržė tokie reiškiniai, kaip 1940–1941 m. ir vėliau (po nacmečio) ji suveržusios sovietinės ideologijos ir ateizmo rašytos ir nerašytos instrukcijos, rusifikacija ir kt. Nacmečiu į švietimo sistemą vokiečių pareigūnai germanizacijos nesugebėjo įdiegti, o nacionalistinei ideologijai buvo pasipriešinta. Nors naciai siekė įvesti vokiečių kalbą jau pirmuosiuose pradžios mokyklos skyriuose, bet ji buvo dėstoma tik penktajame ir šeštajame skyriuose (po 4 savaitines pamokas). Kitos disciplinos pirmuosiuose keturiuose skyriuose buvo: tikyba, lietuvių kalba, skaičiavimas, tėvynės ir aplinkos pažinimas. Nuo penktojo skyriaus užsiėmimai buvo susieti su aplinkos, pasaulio ir praeities pažinimu, jie pasidarydavo sudėtingesni ir būdavo išskaidomi į atskiras disciplinas – istorijos, geografijos ir gamtos pažinimo pamokas. Penktajame skyriuje buvo ir pilietinio lavinimo pamokos¹¹².

Išvados

1. 1918–1940 m. laikotarpio pabaigoje Musninkų valsčiaus pradžios mokyklose daugelio besimokiusių vaikų gimtoji kalba buvo ne lietuvių, bet vietinė slavų kalbų tarmė. Todėl mokytojai atliko didelį darbą mokydami jaunuolius valstybinės kalbos. Mokyklose mažėjo nekvalifikuotų mokytojų. To meto pradžios mokyklos buvo ir reikšmingi kaimų bendruomenių kultūros židiniai. 1939–1940 m. m. rugsėjo 1 d. Musninkų valsčiuje veikė 9 pradžios mokyklos su 24 komplektais (klasėmis), iš kurių 6 veikė kaip filialai kituose kaimuose. Tad mokyklų ar jų filialinių komplektų, kurių dalis veikė samdytose patalpose,

¹¹⁰ Min. raštas, *ten pat*, l. 251.

¹¹¹ 1942 m. lapkričio 3 d. Pradžios mokslo departamento raštas, *ten pat*, l. 249.

¹¹² 1941–1942 m. m. pradžios mokyklų pamokų lentelė, *ten pat*, f. 1534, ap. 5, b. 328, l. 20.

būta 14-oje gyvenviečių (Čiobiškyje buvo dvi mokyklos). Buvo statomi specialiai mokykloms skirti pastatai arba ruošiamasi juos statyti. Bet viską sustabdė pirmoji sovietų okupacija.

2. 1940 m. okupuotoje Lietuvoje mokslo metai kaimo vietovėse prasidėjo vėliau negu įprasta – tik rugsėjo 16 d. Musninkų valsčiaus mokyklose, kaip ir visose Lietuvos mokyklose, vyko didelė mokytojų kaita. Bet tuo laikotarpiu valsčiaus pradžios mokyklos, nors ir šiurkščiai sovietizuojamos, mokytojų ir moksleivių tėvų pastangomis atliko rezistencinį vaidmenį. Dėl to iš valsčiaus pradžios mokyklų net dešimt mokytojų (iš 26) buvo išstremta per 1941 m. birželio mėn. bolševikų vykdytus masinius Lietuvos gyventojų trėmimus.

3. 1940–1941 m. m. Musninkų pradžios mokykloje, kaip ir anksčiau, veikė penki komplektai. Čiobiškyje prieš mokslo metų pradžią abi pradžios mokyklos buvo sujungtos. Čia veikusi pradžios mokykla (įskaitant ir filialinį komplektą Janionių kaime), kurioje nuo 1940 m. spalio 16 d. buvo atidarytas šeštasis komplektas, buvo didžiausia (mokytojų skaičiumi) Musninkų valsčiuje. Tai buvo dvidešimt šeštasis komplektas valsčiuje. Planuota, kad Čiobiškio ir Musninkų pradžios mokyklos 1942 ar 1943 m. taps nepilnomis vidurinėmis mokyklomis.

4. 1941–1942 m. m., nepaisant su karu ir nacių okupacija susijusių sunkumų, Musninkų valsčiaus mokyklose prasidėjo kaip ir iki 1940 m. sovietų okupacijos – rugsėjo 1 d.

5. Nacmečio pradžioje vyko įvairiapusiška mokyklų desovietizacija, kurios metu neišstremti valsčiaus mokytojai „dėl netinkamo laikymosi bolševikų valdymo metu“, atrodo, nebuvo atleisti. Tačiau dėl įvairių priežasčių beveik trečdalis mokytojų, dirbusių Musninkų valsčiaus mokyklose 1940–1941 m. m., nacmečio pradžioje išsikėlė iš valsčiaus arba visai atsisakė pedagoginio darbo. 1941 m. rudens pabaigoje valsčiuje teliko 9 mokytojai, dirbę pradžios mokyklose sovietmečiu. Į Čiobiškį po metų pertraukos sugrįžo dvi mokytojos vienuolės, dirbusios prieglaudos mokykloje iki sovietų okupacijos. Vėliau taip pat vyko mokytojų kaita. Keli „senbuviai“ pakeitė mokyklas tame pačiame Musninkų valsčiuje, dar keli išsikėlė į kitus valsčius, viena mokytoja (A. Einorienė) sugrįžo į Musninkų valsčių. Tarp tik nacmečiu Musninkų valsčiuje pradėjusių mokytojauti asmenų padaugėjo jaunų žmonių, nemažai jų neturėjo mokytojo cenzo ir pedagoginio darbo patirties.

6. Nacių okupacijos metais Musninkų valsčiuje beveik visas pradžios mokyklas išlaikė vietos savivaldybė, o algas mokėjo Lietuvos generalinės srities Švietimo vadyba. Išimtis – Čiobiškio mokykla, kuriai ir algas mokėjo, ir ją išlaikė Švietimo vadyba.

7. Nacių okupacijos metais mokytojų darbas buvo mažai apmokamas. Musninkų valsčiuje daliai mokytojų teko dirbti samdomose patalpose, dažniausiai ūkininkų sodybose įrengtose klasėse ir nuomotis sau kambarį. 1941–1944 m. laikotarpiu mokyklos ir mokytojai patyrė ir kitų sunkumų bei nepriteklių. Tačiau, nepaisydami sunkios nacmečio mokytojų dalios, dauguma mokytojų atliko savo profesinę pareigą. Jų pasiaukojančio darbo dėka valsčiaus vaikai galėjo mokytis net ir sunkiomis karo bei okupacijos sąlygomis, kurias nacių valdininkai kartais net dirbtinai pasunkindavo. Vis dėlto Vilniaus ir Ukmergės švietimo pareigūnų, Musninkų savivaldybės, dalies vietos visuomenės ir, be abejo, mokytojų rūpesčiu ir darbu pavyko išlaikyti

valsčiaus pradžios mokyklų tinklą. 1941–1944 m. valsčiaus mokyklos tebebuvo kultūros židiniai.

8. Tad Musninkų valsčiaus mokytojų, viršaičio J. Bareikos ir kitų tarnautojų, pažangių seniūnų ir ūkininkų, supratusių mokyklos ir mokslo reikšmę jaunuomenei, pastangos nenutraukti mokyklų veiklos nacių okupacijos metais vertintinos kaip pasyviosios rezistencijos dalis tautinio antinacinio pasipriešinimo daugiašakiame judėjime.

9. 1941–1944 m. pradžios mokyklos Musninkų valsčiuje veikė geriau, negu galėjo veikti vykstančio karo ir okupacijos sąlygomis. Ūkininkai padėdavo savo vaikų mokytojams maisto produktais ir kitaip. Moksleiviai tuomet buvo gana drausmingi, todėl net jauni, be patirties pedagogai sugebėjo uždegti savo auklėtinius siekti žinių, diegti patriotizmą ir, padedami tikybą dėsciusių kunigų, auklėti krikščioniškųjų vertybių pagrindu. Todėl neatsitiktinai antrosios sovietų okupacijos metais daug Musninkų valsčiaus buvusių 1941–1944 m. laikotarpio moksleivių įsitraukė į ginkluotą ir neginkluotą antisovietinį pasipriešinimą.

Janinos Usavičiūtės atsiminimai apie tėvą Stasį Usavičių

Manau, kad knygoje apie Musninkų valsčių tiktų parašyti ir apie Stasį Usavičių, pirmąjį Kernavės mokytoją.

Drublionių kaime, Širvintų valsčiuje, Katrės ir Prano Usavičių šeimoje 1902 m. gimė penktas vaikas – Stasys. Tėvai, šviesūs žmonės, jauniausius savo vaikus leido į mokslus. 1912 m. Stasys pradėjo lankyti Matukų kaime pradžios mokyklą. Prasi-dėjus Pirmajam pasauliniam karui, papūtė nauji vėjai. 1916 m. Drublionių kaime buvo atidaryta mokykla, kurioje mokė lietuviškai ir vokiškai. Vėliau mokykla buvo perkelta į Matukų kaimą. Šią mokyklą ir baigė Stasys Usavičius.

1918 m., sužinojęs, kad Vilniuje veikia pedagoginiai kursai, Stasys pėsčias nuėjo į Vilnių. Deja, kursų baigti nespėjo – lenkai užgrobė sostinę ir teko grįžti namo.

1921 m. įstojo į vienerių metų pedagoginius kursus Ukmergėje. 1923 m. juos baigęs, dirbo Širvintų pradžios mokyklos vedėju.

1923 m. pradėjo lankyti dvejų metų Veiverių mokytojų kursų. Sėkmingai baigęs mokslus, 1925 m. buvo paskirtas dirbti į Kernavę. Valstybinės lietuviškos mokyklos tenai dar nebuvo, nors Švietimo ministerijos pradžios mokslo tarėjas 1924 m. rugsėjo 25 d. raštu Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektoriui pranešė, kad leidžiama įkurti devynias naujas pradžios mokyklas, iš jų ir Kernavėje¹.

Pirmaisiais metais dirbti buvo sunku. Nedidelė klasė glaudėsi Kernavės ūkininko troboje. Dalis valstiečių, paveikti antilietuviškos agitacijos (agitavo lenkai, gyvenę už demarkacijos linijos), nenorėjo leisti vaikų į mokyklą. Įpusėjus rugsėjui, Stasys Usavičius pradėjo mokyti vaikus. Mokykloje mokėsi įvairių tautybių vaikai: lietuviai, lenkai, žydai. (1926 m. nuotraukoje 12 lietuvių, 6 lenkai ir 2 žydės.) Mokinų skaičius augo. Būtinai reikėjo sta-
tyti mokyklą.

¹ CVA, f. 391, ap. 3, b. 833, l. 79.

1926 m. gruodžio 21 d. Švietimo ministerijos pradžios mokslo tarėjas sudarė sutartį su rangovais broliais D. ir G. Ilgovskiais dėl Kernavės pradžios mokyklos statybos².

Mokytojas S. Usavičius sukviėtė vietinius gyventojus į susirinkimą. Kernaviečiai sutiko paskirti būsimajai mokyklai žemės sklypą miestelio pakraštyje, smėlyne. Prasidėjo statybos darbai, kurie kainavo 58183,74 Lt³.

1927 m. Keėnavės mokytojui S. Usavičiui Ukmergės apskrities mokyklų inspektorius pasiūlė dirbti gimtajame kaime. Mokytojas sutiko, tačiau išvyko iš Kernavės tik kitais metais, perdavęs visiškai sukomplektuotas klases ir beveik įrengtą mokyklą mokytojui Juozui Šiaučiūnui. 1928 m. rugsėjo mėnesį Drublionių kaime jis atidarė naują Zibalų pradžios mokyklos komplektą ir pradėjo dirbti. Drublionysė mokytojavo šešerius metus. 1934 m. buvo įpareigotas įsteigti Čiėbiškio pradžios mokyklos komplektą Janionysė. Čia dirbo neilgai. Po dvejų metų buvo perkeltas į Vičiūnų pradžios mokyklą vedėju*. Vičiūnuose mokytojavo 10 metų. Čia dirbdamas rūpinosi mokyklos statyba. Naujoji mūrinė dviejų komplektų Vičiūnų pradžios mokykla buvo atidaryta 1939 m.

Mokytojas Stasys Usavičius ne tik mokė ir auklėjo vaikus, bet dirbo ir įvairų visuomeninį darbą: vadovavo jaunesiems ūkininkams, su vietos jaunimu ir mokiniais rengė vaidinimus, įvairių valstybinių švenčių minėjimus, skatino naudotis mokyklos ir agronomų (kilnojama) bibliotekomis.

Mokyklose kiekvienais metais buvo renkamas tėvų komitetas. Tėvai rūpindavosi neturtingų mokinių šelpimu, aptardavo ūkinius mokyklos reikalus, dalyvaudavo mokyklų statybos darbuose. Gabiems mokiniams neretai ir mokytojas nupirkdavo vadovėlius, rašymo priemones.

Dirbdamas Kernavėjė, 1926 m. kartu su policijos viršininku Viliūnu paruošė dovanėles (berniukams – marškinius, mergaitėms – skareles) ir įteikė šv. Kalėdų šventiniame vakare.

Mokytojas visada būdavo su mokiniais. Pertraukos – visiško atsipalaidavimo, aktyvaus poilsio laikas. Vaikai žaisdavo įvairius žaidimus: „Jau naktis, jau naktis...“, „Gegutė tupi, tupi“, „Siūlai, siūlai, susivykīt“ ir kt. Mokiniams ypač smagu būdavo, kad kartu žaidžia ir mokytojas.

Menu, kad mokytojas S. Usavičius labai subtiliai, nepastebimai iš mažens proorientavo mokinius. Pastebėjęs vaikų gabumus vienam ar kitam darbui, sakydavo: „Pasvajokime“. Ir arba puoselėdavo, arba kita linkme nukreipdavo jų svajones.

Nuo 1929 m. gruodžio 15 d. pagal Švietimo ministerijos nustatytą rankų darbų programą mokykloje buvo įvestos rankų darbų pamokos. Mokiniai buvo mokomi karpyti, pinti iš šiaudų, įrišti knygas, siuvinėti. Norintieji stodavo į darbščiujų rankų būrelius.

Pavasarių ir rudenį organizuodavo ekskursijas ne tik po apylinkes, į Keėnavę, bet pasiekdavo ir laikinąją sostinę – Kauną.

Manau – mokytojas S. Usavičius ne tik mane, savo mokinę ir dukrą, bet ir kitus mokinius išmokė mylėti Tėvynę, branginti gimtuosius namus, gerbti vyresnius, padėti seneliams. Mokė sąžiningumo ir mandagumo, darbštumo ir

² CVA, f. 391, ap. 3, b. 99, l. 9.

³ *Ten pat.*

* S. Usavičius Vičiūnų pradžios mokykloje dirbo ir 1941–1944 m., o po karo – Kėlių pradžios mokykloje. *Vyr. red. pastaba.*

pareigingumo. Prisimenu, kaimo jaunimas susirinko pas tėvelį klausyti radijo pranešimų apie Dariaus ir Girėno skrydį per Atlantą. Ausinės išardomos ir du jau gali girdėti pranešimus ir pasakyti kitiems. Kokie nusiminę visi skirstėsi, išgirdę blogą žinią...

Mokytojas buvo punctualus ir punctualumo reikalaujavo iš kitų. Jeigu vadinimas turėdavo prasidėti 18 val., tai, nepaisant, kad ne visi kviešti atvyko, skelbtą valandą ir prasidėdavo. Atvykę viršinininkai tik pagirdavo už punctualumą.

Švietimo inspektorai mokytojo pamokas vertindavo tik labai gerai, todėl suteikdavo ir aukštesnę kategoriją

Prasmingai prabėgo Stasio Usavičiaus – darbštaus, pareigingo mokytojo ir kuklaus, sąžiningo žmogaus – darbo metai. Neatsitiktinai jo pėdomis pasuko dvi dukros, pasirinkdamos mokytojo profesiją. Trys vaikaičiai – irgi mokytojai.

Onos Šalučkienės atsiminimai (fragmentas)

1940 m. rugsėjo mėnesį abu su vyru Povilu Šalučka buvom perkelti (žinoma, ne savo noru) iš Panoterių į Čiobiškio pradinę mokyklą. Ten nacionalizavo vaikų namus, kuriuos išlaikė vienuolės benediktės. Taigi prirėkė dviejų mokytojų. Taip užpildėm dviejų išvykusių mokytojų (seselių) vietas. Nuotaika buvo slegianti, o vaikai – atsipalaidavę nuo seselių auklėjimo, nuo drausmės. Per vieną dainavimo pamoką vienas „gudresnis“ sako: „Mokytoja, padainuokim „Baltos burės bezda“. Aš „nugirstu“ ir sakau: „Padainuokim!“ Visi šypsodamiesi dainuoja teisingai, o „gudriausias“, pirmame suole sėdėdamas, šaukia taip, kaip ir buvo rekomendavęs. Per pamokas būdavo ramu, tik vienas kitas garsiai „galvodavo“, bet susitardavom.

Atėjo taip lauktas pavasaris, o čia, Čiobiškyje, labai gražu. Jau mokyklos kieme – pušynėlis, kvepia visur. Važiuoju su vyresniąja trejų metų dukrele pas mamytę į Ramygalą atostogų. Kol aš grįšiu, vyras pasilieka su mažąja vienerių metų dukrele namie. Mat buvom gavę raštą, kad visi mokytojai atostogų neišsiskirstytų: vienas turi budėti, o kiti – palikti adresus, kur išvažiuoja.

Pas mamą pabuvau savaitę. Birželio 14-ąją turėjau grįžti, nes buvom sutarę, kad į Kaišiadorių stotį su arkliu atvažiuos manęs parsivežti. Keletą valandų išlaukiau Ramygalos stotelėje: vis nebuvo autobuso. Žmonės kalbėjo, jog visą naktį plentu važiavo daug mašinų, daugiausia sunkvežimių, o keleivinės vis nebuvo. Tik apie pietus išvažiavau į Kauną, o Kaune vėl išlaukiau iki nakties, nes nebuvo traukinio į Kaišiadoris. Kauno stotyje buvo prisikimšę tiek žmonių, kad nė pajudėt nebuvo galima. Kaip prasibraut iki kasos? Kaip išvažiuoti? Verkiu. Prieina policininkas, paima dukrelę ant savo pečių ir liepia man eiti paskui jį prie kasos ir pirkti bilietą. Atsivėpiau. Traukinys irgi prikimštas žmonių: važiuoju pasodinus dukrelę ant lagamino. Kaišiadoryse vis dar laukė vežėjas su arkliu. Padavė man apsigaubti svetimą skarą ir paaiškino, jog sargienė perspėjusi nevažiuoti į kiemą, nes bute krata ir atėjusiojo nebeišleidžia iš namų. Kai privažiavome keltą, keltininkas pasakė, jog mokytojus išvežė temstant. Sugrįžusi radau mažąją Laimutę miegančią, paliktą su svetimais, o vyro jau nebebuvo.

Čiōbiškyje pareigūnai laukė manęs grįžtant iki vakaro. Vyras – „rankas už nugaros, nejudėt“ – sėdėjo ant kėdės neapsirengęs, nevalgęs. (Kitame bute taip sėdėjo ir mokytojas Kazys Kumpauskas). Mat mašina su pareigūnais į Čiōbiškį atvažiavo anksti rytą, kada dar visi miegojo. Po labai smulkios kratos nieko neradę, išsiuntė mašiną į Ramýgalą, tikėdamiesi mane dar ten rasti. Kuomet manęs pas mamą neberado, vėl grįžo į Čiōbiškį. Kadangi buvo jau vėlus vakaras, tad paliko kūdikį pas svetimus, o mano vyrą ir dar vieną mokytoją, Kazimierą Kumpauską, gyvenusį tame pačiame name, išvežė sunkvežimiu į Jonavą.

Kitą dieną iš Mūsninkų atvažiavo vienas pareigūnas, kuris surašė mūsų turta. Sandėlyje buvo sukabinta daug skerdienos – trijų mokytojų nuosavybė. Aš nežinojau, kaip pasielgt, ką sakyti, kuri mėsa mūsų, kuri kitų, nesupratau, ką jie padarys su ta mėsa. Tada pareigūnas sandėlį užplombavo ir išvyko. Tik pasakė, kad važiuoti reikės ten, kur bus žiemos šaltos, patarė pasiimti šiltų drabužių. Kur važiuot, kada važiuot, kaip važiuot? O gal nereikės niekur važiuot? Visą dieną pravaikščiojau iš kampo į kampą, sustingusi iš baimės ir nežinomybės. Vakare išėjau su dukrele Vidute į bažnyčią, nes buvo Dievo Kūno oktava, mišparai. Nespėjau priklaupiti, girdžiu, kaimynų berniukas šnibžda: „Atvažiavo jūsų išvežti“. Man kojas pakirto. Einu. Šventoriuje susitinku keturis: du uniformuoti rusai ir du vietiniai, kalbantys lietuviškai. Vienas paklausė: „Ar jūs būsite Šalučkienė? Mes jūsų ieškome“. Kieme stovėjo sunkvežimis. Lietuviškai kalbantieji pasakė, kad galiu pasiimti ką noriu ir kiek noriu. Aš buvau sustingus, nieko nedariau, tik verkiau. Tada pagrasino, kad išveš taip kaip stoviu. Pareigūnai pasitaikė geri: suieškojo maišų, sukrovė į juos mano ir vyro drabužius, įdėjo lašinių, cukraus, puodą, virdulį. Sunkvežimyje patiesė antklodę, sumetė pagalves, paguldė vaikus. Aš paskutinė įlipau į mašiną.

Prisirinko pilnas kiemas žmonių. Viena moteriškė įmetė į sunkvežimį neverptų vilnų ryšulėlį, kurį buvau davusi suverpti, kita padavė kepalėlį duonos, kuri taip reikalinga buvo kelionėje. Ir išvažiavom.

Sustojome Musninkuose paimti Erminos Bajorūnienės. Ji su sūneliu ir su ryšulėliais jau laukė gatvėje. Mat ir jos vyras Jonas Bajorūnas jau buvo suimtas, o ji tuo metu buvo išvažiavusi į Pānevėžį pas mamą. Ermina, kaip ir aš, manė, kad gyvensim kartu su vyrais.

Ukmergėje sustojom prie Švietimo skyriaus užsiregistruoti ir tuojau pat išvažiavom į Jonavą. Čia keletą dienų ant bėgių stovėjo prekinių vagonų ešelonas. Vis rinko ir vežė žmones: daugiausia tarnautojus, dvarininkus ir mokytojus. (Iš Čiōbiškio mokyklos, kurioje dirbo šeši pedagogai, išvežė penkis: K. Kumpauską, P. Šalučką, O. Šalučkienę, V. Popikaitę ir Bugenį.)

Buvo jau vidurnaktis, kai mus „patalpino“ į tamsų, prikimštą žmonių vagoną. Aš stovėjau, laikydama mažąją dukrelę ant rankų, o vyresnioji laikėsi įsikibusi man į sijoną. Kai norėdavau žengti žingsnį pirmyn ar į šoną, išgirdavau: „*Tut starucha spit*“. Vėliau kažkas pasiteiravo, kas mes ir iš kur. Kai pasisakiau pavardę, viena moteris atsiliepė: „*Mamyte, mamyte, čia ponia Šalučkienė, uždekit žvakę!*“ Tai buvo Antanina Radzivanienė. Jos anyta gulėjo ant skrynios, kurioje buvo žvakės. Uždegė žvakę – šviesoje pasidarė jaukiau. Antolytė (taip mes ją vadindavom) su savo anyta bei dukrelėmis (trejų metų Nijole ir vienerių metų Birute) jau buvo įsitaisiusi ant apatinės lentynos. Čia priglaudė ir mus. Erminutė Bajorūnienė ir mokytoja Sofija

Bandzaitienė nuo Ukmergės įsitaisė ant viršutinės lentynos. Antolytė mus pavaišino šviežiu pienu iš didelio bidono. Mat visi, esantys vagone, buvo suvežti nuo birželio 14-osios, ir Antolytės brolis jau du kartus buvo atvežęs joms į vagoną po bidoną pieno. Kokia palaima buvo tie bidonai visą kelionę!

Pasivaišinę sugulėm, tačiau užmigti negalėjau, nes rūpėjo, ar mūsų ryšuliai yra vagone, ar tie kareiviai nenuvežė jų kur kitur. Rytą prabudę susipažinom su visais keleiviais ir vagono įrengimu. Pirmiausia rūpėjo tualetas – prie sienos grindyse buvo skylė, atitverta dviem paklodėm. Patys keleiviai buvo pasitvarkę: juk ne vienos lyties žmonės!

Artimiausi „kaimynai“ – ant viršutinės lentynos kitoj pusėj buvo inžinieriai J. Keraitis ir Kraujelis, mokytojas Garmus su žmona ir dviem vaikais: berniukui gal 17 metų, mergaitei (rodos, Danutė) gal 15 metų. Apačioje – dvarininkės lenkės: Pamarneckienė, Rulinskienė ir Cholonevska. Grafienė Cholonevska gulėjo ant didelio lagamino, kuriame buvo jos turtas – tai dukters iš Prancūzijos rašyti laišakai. Daugiau ryšulių grafienė ir neturėjo, gal neleido pasiimti, nežinau, nes nesipasakojo.

Keliavo kartu mokytoja Ermina Bajorūnienė su 4 metų sūneliu Regimantu, mokytoja Sofija Bandzaitienė su tokio pat amžiaus sūneliu Rimvydu, dvarininkė Ramanauskienė su dukra ir sūnumi.

Išgirdom šaukiant: „*Garmus! Garmus!*“ Garmus atsiliepė. Atrakino vagoną ir jį išsivedė. Žmona ir vaikai garsiai pravirko. Pašaukė ir Šalučką. Savo vyro balsą išgirdau kitame vagone. Tada ant skiautelės popieriaus parašiau kelis žodžius ir paprašiau prižiūrėtojo, kad perduotų į tą vagoną. Po kelių minučių vyras mane pašaukė. Pasilipau prie langelio ir trumpai pasikalbėjom. Povilas pasakė, kad tame vagone yra ir mokytojai J. Bajorūnas ir Maldutis iš Mūsųninkų, K. Kumpauskas ir V. Popikaitė iš Čiobiškio ir kiti, kurių nebeprisimenu. Paklausė, ar aš turiu drabužių, maisto. Nusiraminom, kad važiuosim kartu, gyvensim kartu.

Ir vėl atrakino vagono duris. Pasirodė Bronislovas Radzivanas. Jam leido pasiimti iš vagono savo motiną. Mat jis buvo gydytojas, gyveno Kaune, jo nevežė, nes dvaras priklausė jo broliui Vaclovui. Vaclovą Radzivaną jau pirmą dieną išsivedė į kitą traukinį. Kai pasiėmė motiną, B. Radzivanas dar pasiūlė ir Antolytei Radzivanienei, savo brolienei, išlipti su vaikais, bet ši tuojau pradėjo šaukti: „*Ne, ne, kur Vaciuinė* [vyras], *ten ir aš!*“ Taip visi tikėjom, kad būsime kartu.

Naktį pradėjo vagonus stumdyti, traukinį performavo ir vyrų vagonas vėl atsirado ant gretimų bėgių. Išgirdome Bajorūno ir Šalučkos balsus, kad mes išskirtume jų daiktus ir prašytume budėtojų jiems perduoti. E. Bajorūnienė mokėjo rusiškai, ji kalbėjo, prašė, tačiau prižiūrėtojai mūsų prašymo „negirdėjo“. Vyrų ešelonas išdundėjo. Dabar jau buvo aišku, jog negyvensim kartu. Visi pravirko garsiai, tik mūsų mažieji miegojo, nes jie dar turėjo mamytės.

Paryčium per miegus išgirdau Garmienės verksmą: „*Sudie Tau, Lietuvos žemele!*“ Jau dunda ir mūsų – moterų, vaikų ir senelių – ešelonas į Rytus. /.../

Čiobiškio mokytojai

Vytautė Kvainickienė (Dalinkevičiūtė)

„Nuo 1941 m. birželio 14–21 d. trėmimų skaudžiausiai nukentėję inteligentija. Buvo išvežta 890 mokytojų ir 1352 jų šeimų nariai. Tarp ištremtųjų buvo 3358 ūkininkai, 1591 darbininkas, 1175 tarnautojai, 385 amatininkai, 148 vairuotojai, 111 prekybininkų, 89 inžinieriai, 81 teisininkas, 79 gydytojai, 75 medicinos seserys, 59 agronomai, 114 studentų, 426 kariškiai. „Liaudies priešais“ tapo 1899 ikimokyklinio amžiaus ir 3256 mokyklinio amžiaus vaikai“¹.

Tarp „liaudies priešų“ buvo ir Čiobiškio pradžios mokyklos (Ukmergės apskr., Mūsinkų vls.) vedėjas vyr. mokytojas Kazimieras Kumpauskas, tos pačios mokyklos mokytojai Povilas Šalučka ir Ona Šalučkienė bei jų vaikai – Regina (4 metų) ir Laima (1 metų).

Kazimieras Kumpauskas gimė apie 1907 m. Pānevėžio r., Pūmpėnuose. Tėvai – ūkininkai. K. Kumpauskas turėjo du brolius: vienas irgi buvo mokytojas, o kitas paveldėjo ūkį. Kazimierą ir jo brolių mokytoją išleido į mokslus dėdė kunigas. Apie jo paskyrimą Čiobiškio pradžios mokyklos vedėju liudija šis dokumentas, kuris buvo rastas vėliau buv. mokyklos palėpėje:

„Čiobiškio pradžios mokyklos perdavimo–priėmimo aktas

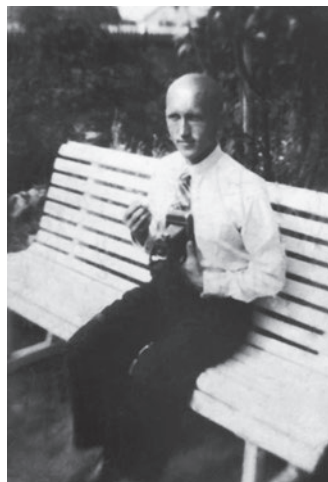
1929 m. spalio m. 18 d. aš žemiau pasirašiusi buv. Čiobiškio pr. mok. Vedėja Puikauninkaitė Aleksandra persikeldama į naują tarnybos vietą perdaviau naujai skirtam tos mokyklos vedėjui Kumpauskui Kaziui Čiobiškio pr. mok. Turtą sulig turto knyga Nr. 21 sekančiai: (toliau išvardinamas turtas)“*.

Mokytojas Kazys Kumpauskas.
Iš Vidos Adomonienės albumo

Šias pareigas K. Kumpauskas ėjo iki 1941 m. birželio 14 d.

Apie 1941 m. birželio 14 d. pasakoja Stefanija Kasparavičiūtė:

„Apie 4–5 val. ryto išgirdau triukšmą, kažkas vaikščiojo aplink namą. Pradėjo belstis į duris, aš bijojau atidarinti, o mokytojo Kumpausko niekaip negalėjau prižadinti. Duris atidarė Šalučka. Įsiveržė „enkavėdistai“. Kalbėjo rusiškai, vertėjas buvo Jakučiūnas. Vieną „enkavėdistą“ pažinau, tai buvo Lopajėvas, Musninkų mokytojo Lopajėvo, su kuriuo draugavo Kumpauskas, brolis. Kambariuose pastatė sargybinius su šautuvais.

Kai mokytojai paklausė už ką juos suima, pasakė, kad Širvintose viską išsiaiškins. Jokio kaltinimo nepateikė, bet matomai

¹ Čepas R. Amžina, negyjanti žaizda, Širvinta, 1989, birž. 13.

* Cituojamų dokumentų ir užrašytų liudininkų pasakojimų kalba netaisyta. Red. pastaba.

Mokytojas Kazys
Kumpauskas.
1935 m. birželio mėn.
Iš V. Adomonienės
albumo

už tai išvežė, kad K. Kumpauskas buvo šaulių vadas, o Šalučka irgi priklausė jiems.

„Enkavėdistai“ paėmė raktus nuo sandėlio. Aš pro langą įlipau ir atnešiau mokytojams po paltį lašinių.

Iki 12 val. laukė mokytojos Šalučkienės, kad ir ją suimtum, nesulaukę išvežė mokytojus mašina į Širvintų pusę.

Sunku ir šiandien prisiminti, kaip mokytojas Šalučka atsisveikino su savo vaikais: verkė visi, kas tik matė, net ir kai kurie „enkavėdistai“. Mokytojas prašė manęs neapleisti jo vaikų. Šalučka buvo jaunesnis už Kumpauską.

Sekančią dieną mokytojų namuose darė kratą.

Šalučkienę su vaikais išvežė vėliau. Su savo vyru ji taip ir nesusitiko.

Mokytojas iš Lyduokių man pasakojo, kad Šalučką ir Kumpauską išvežė kasti Volgos–Dono kanalo. Ten nuo sunkaus darbo jie abu labai greitai žuvo.

Šalučkienė, atrodo, kad grįžo, bet tiksliai pasakyti negaliu.

Dar buvo išvežta Čiobiškio prieglaudose, globojamos Šv. Vincento Paulio draugijos, mokytoja Popikaitė. Ją suėmė ne Čiobiškyje, bet Kauno raj., kur ji buvo išvykus pas savo tėvus“².

Po pokalbio su S. Kasparavičiūte pradėjau domėtis mokytojo K. Kumpausko asmenybe. Sužinojau, kad tame name, kur K. Kumpauskas gyveno beveik 12 metų, dabar gyvena mano tėvai, irgi mokytojai. Prie vartelių auga du Kumpausko sodinti berželiai, o palėpėje suradau dokumentų, kuriuose yra žinių apie mokytojo veiklą Čiobiškyje nuo pirmos iki paskutinės dienos.

Čiobiškio pradžios mokykla buvo labai sena ir maža, negalėjo sutalpinti visų norinčiųjų mokytis. Mokytojų namas statytas prieš 130 metų, gyventi netinkamas, mokytojai butus nuomojo pas žmones. Buvusiai mokyklos vedėjai nepavyko gauti lėšų nei mokyklai, nei mokytojų namams remontuoti. Jai buvo atsakyta, kad mokytojų namo iš viso neapsimoka remontuoti, nes jis labai senas.

² Ten pat.

Mokytojas K. Kumpauskas rūpinosi, kad būtų įsteigta mokykla netoliese esančiame vienkiemyje ir pastatyta nauja mokykla Čiobiškyje. Išlikęs jo rašytas tokio turinio raštas:

*„1930 m. gegužės 7 d. Nr. 16
Ukmergės apskr. II m. pr. mok.
ats. mok. p. Jurkūnui*

Čiobiškio pradž. mok. trečiam komplektui rajoną ištyręs vietoje, patogiausią vietą mokyklai radau Karšaklonių vk.

Karšaklonių vk. 1) yra to rajono pats centras, 2) turi vieną iš geresnių butų visam rajone, 3) turi gražų retai kada matantį purvą kiemą ir 4) tą komplektą galės lankyti Montinionių apylinkės vaikai. Be to ir dalis Janionių k. gyv. taipogi pageidauja, kad mokykla būtų Karšaklonių.

Karšaklonių vk. gyv. pil. Ručys butą mokyklai ir mokytojui sutinka išnuomoti ir padaryti tinkamą mokyklos kambarių remontą. Patirta, kad visas minėtas rajonas ryšium su Montinionių k. pageidauja galimai greičiau trečio komplekto atidarymo.

*Mokyklos vedėjas
K. Kumpauskas“*

K. Kumpauskas išsirūpina leidimą Čiobiškio pradžios mokyklai perstatyti. Yra išlikusi sutartis „Čiobiškio prad. mokyklai perstatyti, ūkės trobesiams atremontuoti ir mokytojų butams įrengti“, sudaryta 1930 – Vytauto Didžiojo – metais rugpjūčio 18 d. su Pulgentu Lumbiu, gyv. Liūkonių dv., Gėlvonų vls., Ukmergės apskr. Sutartyje buvo numatyta, kad mokykla turi būti statoma iš senų rąstų.

K. Kumpauskas turėjo daug vargo dėl mokyklos statybos, nes P. Lumbis nekokybiškai atliko darbus. 1931 m. gruodžio 22 d. mokyklos priėmimo akte buvo nurodyti statybos trūkumai, kurie taisomi blogai, mokyklą priiminėjo 1932 m. balandžio 30 d., gegužės 6 d., spalio 21 d., 1933 m. sausio 5 d., lapkričio 4 d.

Likusi nuotrauka, kurioje mokytojas K. Kumpauskas 1935 m. birželio mėn. nusifotografavęs su savo motina prie mokyklos. Tas pastatas stovi ir dabar, tik, pastačius naują mokyklą Čiobiškyje, jame buvo įrengti butai mokytojams.

1931 m. K. Kumpauskas organizavo kursus suaugusiesiems.

Šiek tiek žinių radau ir apie K. Kumpausko visuomeninę veiklą.

„Čiobiškio pradž. mok. vedėjui

*Į tamtos 1935 m. gruodžio mėn. 18 d. raštą Nr. 59 pranešu,
kad biski Čiobiškio pradž. mokyklos salėje surengti pavasarininkams
viešą vakarą iš mano pusės kliūčių nėra.*

Inspektorius“

Stefanija Kasparavičiūtė priklausė pavasarininkams. Pasakojo, kad buvo ruošiami vaidinimai, kuriuose vaidino ir mokytojas. Mačiau pas ją ir nuotrauką, darytą po vaidinimo (atrodo, „Knygnešio duktė“). Kasparavičiūtės liudijimu, K. Kumpaus-

kas vadovavo šauliams. Radau Kumpausko rašytą dokumentą, kad Čiobiškio šaulių būrys savo vakaro pelną (38,50 Lt) paaukojo Čiobiškio pradžios mokyklai. Iš tos aukos įgyta: praustuvus mokiniams praustis, neturtingiems mokiniams vadovėlių ir rašomosios medžiagos (1937 m.).

Musninkų mokyklos istorijos faktai ir skaičiai

Gražina Markevičienė

Carinės Rusijos valdomoje Lietuvoje mokyklos buvo steigiamos prie parapijos bažnyčių. 1870 m. tokia parapinė mokykla buvo atidaryta ir Musninkuose. 1871 m. joje mokėsi 10 valstiečių ir 3 miestiečių vaikai. Mokykloje buvo mokoma rusų kalba. Mokytojai dažnai naudodavo fizines bausmes.

1899 m. pastačius naują mūrinį valsčiaus pastatą, jame įsikūrė ir pradinė mokykla.

Visi mokiniai mokėsi vienoje klasėje. Suolai buvo ilgi. Juose sėdėdavo po keturis mokinius. Mokyklai priklausė ir kitas medinis pastatas. Jame gyveno mokytojas ir sargas. Kitame gale galėjo nakvoti vaikai, kuriems į mokyklą buvo toli vaikščioti. Vaikai miegodavo ant gultų. Kambarys, kuriame buvo gultai, buvo pertvertas neaukšta pertvara, kuri skyrė berniukų ir mergaičių gultus.

1904–1907 m. mokykloje dar vis buvo mokoma rusiškai. Mokytoju dirbo Volynesas, baigęs Vileikos mokyklą ir pedagoginius kursus Švenčionysė. 1905 m. pradžioje mokykloje mokėsi 23 berniukai ir 5 mergaitės, visi valstiečių vaikai¹.

1905–1907 m. sambrūdzio prieš carą metu Musninkų ir aplinkinių kaimų gyventojai dėjo pastangas mokyti vaikus gimtąja kalba. Padėtį komplikavo lietuvių ir lenkų kalbų vartojimas. Kovoje dėl lietuviškos mokyklos ypač pasireiškė Kancleris iš Kaimynėlių kaimo. 1905 m. lapkričio 23 d. musninkiečiai išvijo mokytoją rusą ir išrinko lietuvi – Lelečką.

Nuslopinus anticarinį sambrūzdį, ir toliau buvo mokoma rusiškai.

Ir tik po Pirmojo pasaulinio karo, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, mokiniai buvo pradėti mokyti lietuviškai. Veikė pradžios mokykla. Pirmosios mokytojos buvo Bereznauskaitė ir Barkauskaitė. Klasės buvo mūriniame valsčiaus pastate ir greta – mediniame.

1934 m. Musninkuose buvo pastatyta tipinė medinė pradžios mokykla.

Šis pastatas, kaip ir kiti paminėtieji, tebestovi ir dabar. Antrajame aukšte gyveno mokytojai, o pirmajame buvo klasės ir kambarėlis sargui.

Nuo 1938 m. keturių skyrių pradžios mokykla buvo pertvarkyta į šešių skyrių mokyklą. Dabar jau dirbo mokytojas Jakučiūnas. Ilgai mokykloje dirbo Anelė Kilijonaitė.

1940–1941 m. sovietų ir vokiečių okupacijų metais veikė tik pradžios mokykla². Grįžus sovietams, Musninkuose veikė pradžios mokykla, o progimnazijos mokiniai mokėsi Čiobiškyje. Pradžios mokyklos vedėja dirbo Kilijonaitė.

¹ Žr. J. Lebionkos str. „Mugninkų valsčiaus mokyklos XX a. pradzioje“, p. 620–621.

² Plačiau apie 1940–1944 m. mokyklą žr. S. Buchavecko str. „Mugninkų valsčiaus mokyklos 1940–1944 m.“, p. 621–664.

1946–1947 m. progimnazijos klasės buvo perkeltos į Musninkus. Progimnazijos direktorius buvo Č. Šaduikis. Šias pareigas ėjo tik vienerius metus. Trūko patalpų, todėl pirmosios progimnazijos klasės mokėsi nuomojamame pastate netoli autobusų stotelės (šio pastato dabar jau nebėra).

1947–1948 m. m. mokyklos direktorė buvo Stipinienė.

Gyventojai siekė vidurinės mokyklos. 1948–1949 m. m. progimnazija buvo pereinama į vidurinę mokyklą. Direktore dirbo O. Lubienė.

1949–1950 m. m. mokyklos direktoriumi dirbo A. Račickas, o kitais, 1950–1951 m. m. – Grybaitis. Trūkstant patalpų, mokyklai buvo perduotas nacionalizuotas klebonijos pastatas.

1951–1952 m. m. mokyklos direktoriumi buvo paskirtas A. Skrebutėnas, mokyklos dalies vedėjas – Grigaliūnas. Buvo išleista pirmoji abiturientų laida, kurią baigė 12 abiturientų. Tad iki 2002-ųjų metų mokyklą baigė 50 abiturientų laidų.

1965–1966 m. m. mokykla persikėlė į naują pastatą, kuriame buvo 14 klasių. Įkuriama fizikos, chemijos kabinetai. Buvo tęsiama sena mokyklos tradicija – aktyvi popamokinė veikla. Mokyklą garsino sportininkai, turistai, gamtininkai, saviveiklininkai. Mokyklos mokiniai Gelažauskas, Perceva, Šarkaitė 1976 m. dalyvavo respublikinio konkurso „Dainų dainelė“ finale (vadovė V. Šarkienė).

Didėjant mokinių skaičiui, plėtėsi ir mokykla. 1978 m. duris atvėrė naujo statinio patalpos. Jose įsikūrė mokomieji kabinetai, sporto salė, medžio dirbtuvės.

Šalia išaugo bendrabutis ir valgykla, stadionas, 8 butų namas mokytojams.

1 lentelė. Mokyklos direktoriai

Mokslo metai	Pavardė
1946–1947	Č. Šaduikis
1947–1948	Stipinienė
1948–1949	O. Lubienė
1949–1950	A. Račickas
1950–1951	Grybaitis
1951–1952	A. Skrebutėnas
1952–1953	A. Skrebutėnas
1953–1966	S. Ciesiūnas
1966–1987	J. Galvosas
nuo 1987	V. Trakimavičius

Stepas Ciesiūnas – direktorius nuo 1953 iki 1966 m. VVPI auklėtinis, puikus organizatorius, energingas saviveiklininkas. Buvo suburtas vieningas mokytojų kolektyvas, stiprinama mokyklos materialinė bazė, tvarkoma aplinka. Aktyviai veikė mokinių organizacijos. Pagyvėjo saviveikla. Su pasisekimu pasirodydavo baletų grupė, šokių ratelis. Jo direktoriavimo laikotarpiu buvo pastatytas naujas mokyklos pastatas su 14 klasių ir kitos paskirties kambariais, kabinetais.

Jonas Galvosas – direktorius nuo 1966 iki 1987 m. Puikus žmogus, geras vadovas. Augant mokinių skaičiui, vėl trūko patalpų – mokymo kabinetų. Vadovaujant J. Galvosui, 1976 m. pabaigoje pradėta naujo mokyklos pastato statyba. 1978 m. priestatas buvo baigtas ir duris atvėrė daug kabinetų, dirbtuvių, sporto salė. Didelis dėmesys buvo skiriamas darbiniam mokymui ir auklėjimui. Buvo organizuojami

Musninkų vidurinės mokyklos direktorius Stepas Ciesiūnas

Tipinė pradžios mokykla, statyta 1934 m. 1963 m. B. Jakiūno nuotr.

1899 m. statytas valsčiaus valdžios pastatas. Sovietmečiu čia buvo įrengta sporto salė ir bendrabutis. 1963 m. B. Jakiūno nuotr.

1960-ųjų metų Musninkų vidurinės mokyklos abiturientų laida. Pirmoje eilėje (iš kairės): Meilutė Lapinskaitė, Natalija Liutkevičiūtė, Paulina Janauskaitė, klasės auklėtoja mokytoja Birutė Gaigalienė, Elena Griškevičiūtė, Stasė Janauskaitė, Danutė Liktaravičiūtė (?), Aldona Vaitkevičiūtė; antroje eilėje (iš kairės): Danutė Ragauskaitė, Elena Griškevičiūtė, Vanda Jatkauskaitė, Elena Matukaitė, Vlada Autukevičiūtė, Vlada Švedavičiūtė; trečioje eilėje: Vytautas Smailys, Marijonas Stravinskas, Vytautas Vilkelis, Alfonsas Kudelis, Virginijus Maksimovas. Iš Vlado Juodelienės (Autukevičiūtės) albumo

Musninkų vidurinės mokyklos dešimtakai ir vienuoliktakai su savo mokytojais.

Antroje eilėje (sėdi): mokyt. Naraškevičiūtė, mokyt.

E. Vaicekauskienė, mokyt.

M. Vaicekauskienė (Buteikytė), direktoriaus pav. Zacharevskaja, direktorius

S. Ciesiūnas, mokyt. Kiemeišaitė, mokyt. B. Grigalienė, mokyt. V. Kazlauskaitė, mokyt.

R. Andriušenaitė; trečioje eilėje (stovi) pirmas iš kairės – mokyt. J. Pavydis, toliau – mokyt. E. Štankelienė, pirmas iš dešinės mokyt. J. Galvosas. Iš Vlados Juodelienės (Autukevičiūtės) albumo

Naujo priestato priėmimas. Juostele kerpa mokyklos direktorius

J. Galvosas. Priekyje – V. Trumpickas ir mokiniai. 1978 m. A. Bernoto nuotr.

Rugsėjo 1-osios šventė. Apylinkės pirmininkas H. Pečiulis įteikia pagyrimo raštą Sonatai Sakavickaitei. Stovi direktorius J. Galvosas, mokiniai. 1983 m. A. Bernoto nuotr.

2000–2001 mokslo metų Musninkų vidurinės mokyklos mokytojai. Centre – direktorius Vladas Trakimavičius. Laisusko ir Grinio nuotr.

Rugsėjo 1-osios šventinė eisena Musninkuose. 1996 m.

V. Trumpicko nuotr.

turingi poilsio vakarai, konkursai. Vasaromis veikė darbo ir poilsio stovyklos. Pagyvėjo sporto veikla, kūrėsi daug įvairių būrelių. Mechanizatorių būrelio narys Romualdas Krasauskas 1982 m. respublikinėse artojų varžybose laimėjo pirmąją vietą.

2 lentelė. Abiturientų laidos

Metai	Laida	Mokinių sk.	Auklėtojas
1952	1	12	Šimoliūnas
1953	2	9	S. Ciesiūnas
1954	3	25	P. Sirvydytė

(tęsinys)

Metai	Laida	Mokinių sk.	Auklėtojas
1955	4	16	S. Kiemeišaitė
1956	5	20	P. Sirvydytė
1957	6	25	R. Andriūšėnaitė
1958	7	18	P. Sirvydytė
1959	8	20	S. Kiemeišaitė
1960	9	24	B. Gaigalienė
1961	10	17	R. Andriūšėnaitė
1962	11	7	M. Vaicekauskienė
1963	12	16	S. Kiemeišaitė
1964	13	18	V. Kazlauskaitė
1965	14	22	J. Galvosas
1966	15	16	S. Kiemeišaitė
1967	16	18	V. Palkevičius
1968	17	32	M. Vaicekauskienė
1969	18	27	F. Lisauskienė
1970	19	22	Sabulytė
		23	U. Persianova
1971	20	27	V. Ciesiūnas
1972	21	27	V. Kvietkauskienė
1973	22	26	M. Vaicekauskienė
1974	23	32	S. Kiemeišaitė
1975	24	26	V. Kvietkauskas
1976	25	22	F. Lisauskienė
1977	26	22	F. Vaicekauskienė
		24	V. Kvietkauskienė
1978	27	21	R. Jakubauskas
		2	D. Develytė
1979	28	21	A. Juknienė
		20	M. Šavinienė
1980	29	31	A. Gricuto
		30	M. Galvosienė
1981	30	18	M. Vaicekauskienė
		19	R. Jakubauskas
1982	31	21	R. Tvirbutatė
		22	S. Kiemeišaitė
1983	32	22	J. Stelionytė
		22	V. Kvietkauskas
1984	33	18	A. Janušauskienė
		18	A. Sakavickienė
1985	34	18	V. Kvietkauskienė
		17	S. Jaura
1986	35	22	F. Vaicekauskienė
1987	36	24	S. Kiemeišaitė
1988	37	17	M. Galvosienė
1989	38	31	M. Vaicekauskienė
1990	39	14	G. Markevičienė
1991	40	6	K. Kamilevičius
1992	41	6	V. Kvietkauskienė
1993	42	5	J. Galvosas
1994	43	7	I. Ramoškaitė
1995	44	8	A. Sakavickienė
1996	45	11	V. Kalesnikaitė
1997	46	14	R. Vitkūnienė
1998	47	6	G. Markevičienė
1999	48	13	M. Šavinienė
2000	49	14	V. Kvietkauskienė
2001	50	20	Z. Palionienė
2002	51	22	S. Urbonavičienė

3 lentelė. Mokyklos abiturientai medalininkai

Eil. Nr.	Pavardė	Metai	Medalis
1.	Vytautas Puodžiukas	1953	sidabro medalis
2.	Donatas Žinys	1953	sidabro medalis
3.	Vidmantas Ginevičius	1955	sidabro medalis
4.	Dangira Krivkaitė	1965	sidabro medalis
5.	Ramunė Daugėlaitė	1984	aukso medalis
6.	Neringa Pieciukonytė	1986	sidabro medalis
7.	Akvilė Galvosaitė	1987	sidabro medalis
8.	Jolita Kanapienytė	1988	sidabro medalis
9.	Raimundas Kvietkauskas	1988	sidabro medalis
10.	Danguolė Vilkevičiūtė	1989	aukso medalis
11.	Aušra Gelažiūnaitė	1989	sidabro medalis
12.	Danutė Ražauskaitė	1989	sidabro medalis

Musninkų pradinėse klasėse yra mokėsis rašytojas Ignas Šeinius. Mokyklos pastatas išlikęs. Ant jo pritvirtinta memorialinė lenta. Skulptorius Ipolitas Užkurnys Šeinius „Kuprelį“ įamžino skulptūra, kuri stovi prieš mokyklą.

Pirmuosius mokslus čia pradėjo ir po penkiasdešimties sovietų okupacijos metų nepriklausomybę iškovojusios Lietuvos buvęs (1999–2004) kariuomenės vadas Jonas Kronkaitis.

Per netrumpą mokyklos gyvavimo laiką joje mokėsi daug gabių mokinių, kurie vėliau pasirinko įvairius gyvenimo kelius. Kai kurie iš jų tapo mokslininkais, gydytojais, inžinieriais, mokytojais ir kitokių profesijų specialistais, visuomenės veikėjais.

Musninkų vidurinė mokykla 1987–2002 metais

Vladas Trakimavičius

1987 metų rugsėjo 1 dieną ilgametis mokyklos direktorius Jonas Galvosas (direktoriaus pareigas ėjo 22-ejus metus) perdavė mokyklos raktus naujai paskirtam direktoriui jaunam mokytojui Vladui Trakimavičiui, kuris 1984 m. buvo baigęs Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą ir tais pačiais metais paskirtas į Musninkų vidurinę mokyklą fizikos mokytoju.

Direktoriaus pavaduotoja mokymui liko dirbti Gražina Markevičienė (pavaduotoja ji dirbo nuo 1979 iki 1988 metų). 1987–1988 m. m. buvo paskutiniai stagnacijos metai. Mokykloje pagrindinis dėmesys buvo skiriamas rusų kalbos mokymui (rusų kalbos mokytojams mokėjo 15% atlyginimo priedą). Sunkiomis sąlygomis dirbo pradinėse klasių mokytojos, nes pradinės klasės buvo sujungtos po dvi ir dirbo I–III bei II–IV jungtinės klasės. Vyresniųjų klasių berniukai buvo mokomi dirbti traktoriumi ir agrotechnikos pagrindų, o merginos buvo ruošiamos melžėjoms Musninkų kolūkio Narvėdiškio karvių fermoje. Be to, buvo įvestas „*visuomenei naudingas darbas*“, kurio esmė – menkai mokamas moksleivių darbas (talkos) kolūkiuose. Tuo metu moksleiviai talkino Musninkų, Kernavės bei Virvėčių kolūkiams. Be to, dideli reikalavimai buvo keliami pradiniam kariniam parengimui, kurio buvo mokoma 9–11 klasėse. Karinio parengimo vadovu dirbo Stasys Gelažauskas. Merginos ir vaikinai buvo mokomi rikiuotės, karinių pratimų, automatų „Kalašnikov“ ardymo, šaudymo ir t. t.

1987–1988 m. m. vidurinė mokykla tapo 12-os metų. Taigi visi mokiniai „peršoko“ vieną klasę, o vasarą mokyklos vadovybė, atlaikiusi partinių struktūrų spaudimą, nutraukė merginų mokymą kolūkio fermose. Atmintyje išliko vieno partinio veikėjo žodžiai, ištarti mokyklos direktoriui, iškvieštam „ant biuro“: „*Kas, drauge Trakimavičiau, melš Musninkų kolūkyje karves, nejaugi tarybinės armijos kariai?*“

Mokykloje dažnai vykdavo pedagogų kaita. Sovietmečiu galiojo tokia tvarka: jaunas specialistas būdavo pasiunčiamas į tam tikrą mokyklą, kurioje privalėjo atidirbti trejus metus. Vyrai mokytojai stengdavosi tuos trejus metus atidirbti kaime, nes tada būdavo atleidžiami nuo tarnybos sovietinėje kariuomenėje. Dėl to pedagogų kaita buvo tarsi natūralus procesas.

1987 m. mokykloje pradėjo dirbti fizinio lavinimo mokytojas Vytautas Ykamas, orientacinio sporto entuziastas (dirbo 1987–1989 m.), biologijos mokytoja Rosita Kuzinevičiūtė (dirbo 1987–1989 m.), jauna lietuvių kalbos specialistė Zina Palionienė (dirba ir dabar), bendrabučio auklėtoja Elzė Trakimavičienė (vėliau baigusi VPU ir tebedirbanti pradinėse klasėse), į pensiją buvo išleista ilgametė rusų kalbos mokytoja (daug metų dirbusi direktoriaus pavaduotoja) Irena Ramoškienė.

1988 m. mokykloje mokėsi 216 mokinių, mokyklą baigė 17 moksleivių.

1988–1989 m. m. – tai pokyčių Lietuvos mokyklose, kaip ir visoje Lietuvoje, pradžios metai. Pavaduotoja buvo paskirta Janina Barutienė (dirbo iki 1992 m.).

1988 m. rudenį pavyko atskirti visas klases. Visi pradinukai pradėti mokytį atskirai. Algą pirmosios klasės mokytojai mokėjo Musninkų kolūkis.

Mokyklai buvo iškeltas uždavinys gerinti mokymo kokybę, mokymui suteikti daugiau akademiškumo, stiprinti visapusišką mokinių ugdymą, didesnę dėmesį skirti lietuvių kalbai. Jau 1988 m. mokykloje buvo įvestos lietuvių kalbos įskaitos, skirtos raštingumui gerinti. Jos buvo vykdomos V–XI klasėse kiekvieno trimestro pabaigoje ir turėjo įtakos trimestriniam ir metiniam pažymiams. Be to, buvo įvestos kalbos kultūros kortelės, kurios buvo įklijuotos į moksleivių pažymių knygeles, ir kiekvieno dalyko mokytojas turėjo ne tik vertinti savo dalyko žinias, bet ir taisyti moksleivio kalbą ir ją vertinti.

1988 m. mokykla vėl pradėjo dirbti klasių sistema. Kiekvienas moksleivis turėjo savo suolą, nereikėjo vaikščioti su prikrautomis kuprinėmis iš kabineto į kabinetą. Mokytojai eidavo iš klasės į klasę. Ši sistema nepasiteisino. Per keletą metų buvo suniokoti kabinetai. 1991 m. vėl grįžta prie kabinetų sistemos. Teko kurtis iš naujo.

1988 m. į pensiją išėjo ilgametis gamybos mokymo meistras ir lietuvių kalbos mokytojas Danielius Trumpickas. Mokyklą baigė 38 abiturientai. Iš viso mokykloje tais metais mokėsi 196 moksleiviai.

1988–1989 m. m. mokykla dirbo Lietuvos atgimimo pradžios sąlygomis. Mokyklos direktorius Vladas Trakimavičius buvo išrinktas į rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, laisvės idėjos plito ir mokykloje. Nedrąsiai kabinetuose atsirado trispalvės, vyresniųjų klasių moksleiviai prisisegė ženkliukus su Sąjūdžio simbolika. Tai buvo nerimo, greitų pokyčių laikas. Atmintyje išliko vienas daugiataukstantinis mitingas Vilniuje, Katedros aikštėje, kuriame dalyvavo ir mokyklos mokytojai bei moksleiviai. Į mitingą jie atvyko su trispalve, kurią nešė 12-osios klasės moksleivis Rimantas Veikša.

Mokykloje pradėjo formotis naujos tradicijos. 1989 m. vasario 16 d. Musninkuose pirmą kartą buvo viešai paminėta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo diena.

Pirmą kartą po 50 draudimo ir okupacijos metų visa mokykla dalyvavo šv. Mišiose. Mokyklos atstovai, pirmieji iš pasauliečių, viešai tarė žodį prie signataro Alfonso Petrulio kapo, kuris palaidotas Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje. Organizuojant šią šventę, buvo žengtas pirmasis žingsnis suartėjant mokyklai ir bažnyčiai. Kunigo Leono Smalinsko ir mokyklos dėka Vasario 16-oji su šv. Mišiomis bažnyčioje ir savanorių kapų pagerbimu tapo gražia tradicija. Atviras mokyklos ir bažnyčios bendravimas atvėrė duris naujoms, dvasingoms, pilietiškoms tradicijoms. Kiekvienais metais vasario 16 dieną vaikai gauna puikią pilietiškumo pamoką.

1989 m. vasarą Musninkų mokykla užmezgė ryšius su Vilniaus Čiurlionio meno mokykla – grafiko Každailio klasė tada stovyklavo mokykloje ir ant sienos nutapė freską, kurioje pavaizduoti Musninkų simboliai: Barbaros koplytstulpis ir vandens malūnas.

1989 m. mokykloje buvo panaikintos pionierių ir komjaunimo organizacijos, vyresnėms klasėms nustota mokytis karinio parengimo ir rusų kalbos pradinėse klasėse. Mokymo planas tapo konkretesnis, daugiau pamokų skiriama lietuvių ir užsienio kalboms mokytis.

1980–1989 m. mokykloje mokėsi 178 moksleiviai, mokyklą baigė 31 abiturientas. Prasidėjo spartus moksleivių skaičiaus mažėjimas.

1989 m. rugpjūtį ryžtasi kitaip pradėti mokslo metus. Po ilgų diskusijų, abejonių ir ginčų buvo nutarta mokslo metus pradėti šv. Mišiomis bažnyčioje. Buvo nelengva rasti savyje valios tiek mokytojams, tiek mokiniams ir jų tėvams peržengti slenkstį, skyrusį mokyklą nuo bažnyčios daug dešimtmečių.

Ir štai 1989 metų rugsėjo pirmoji. Prie mokyklos išsirikiuoja abiturientai, už rankų laiko pirmokėlius. Suskamba skambutis ir kolona, skambant varpeliui, per Musninkų miestelį patraukia bažnyčios link. Sustoja transporto eismas, skamba bažnyčios varpai, žmonės nustoja dirbė darbus ir gėrisi pulku vaikų, susikaupusių ir einančių į pirmąjį gyvenimo skambutį (pirmokai) ar į paskutinįjį rugsėjo pirmosios šventę (abiturientai).

Šv. Mišios, nuostabus kunigo L. Smalinsko pamokslas. Groja vargonai, abiturientai išveda pirmokus iš bažnyčios tarsi į platų, nežinomą žinių pasaulį. Mes, vyresnioji karta, galim to tik pavydėti. Ši šventė su šv. Mišiomis bažnyčioje tapo labai gražia tradicija. 1989 metų Kalėdos, pirmosios moksleivių Kalėdų atostogos (sovietmečiu moksleivių atostogos prasidėdavo po Kalėdų). Pirmoji Kalėdų diena buvo švenčiama šeimoje, antroji – mokykloje. Ir jau su Kalėdų Seneliu, o ne su Seneliu Šalčiu.

1990-ųjų metų žiema, kovo 11-oji, džiaugsmas, naujos viltys ir tikėjimas gesniu gyvenimu.

Mokslo metai baigėsi. Mokykloje mokėsi tik 159 moksleiviai. Toliau moksleivių skaičius vis mažėjo ir mokyklą baigė tik 14 abiturientų. Mokyklos vadovui pasiūlius ir kunigui Leonui Smalinskiui pritarus, brandos atestatų įteikimas prasidėjo šv. Mišiomis bažnyčioje. Tai irgi tapo tradicija. Iškilminga aplinka, svarus, nuoširdus kunigo žodis labai sureikšmina įvykį, kuris jaunuoliams įgauna aiškia prasmę ir tikriausiai palieka ilgam.

Nuo 1991 metų pavasario paskutiniojo skambučio dieną pirmokai išveda abiturientus su skambančiu varpeliu iš mokyklos į bažnyčią palaiminti egzaminų sesiją. Ir ši tradicija gyvuoja jau 12 metų.

1990–1991 m. m. ypač sunkūs mokyklai. Labai pablogėjo socialinė padėtis kaime. Išlaugo kainos. Nepaprastai pabrangus maisto produktams, pasidarė neįkandamos kainos mokyklos valgykloje. Mokyklos bendruomenės išradingumo dėka buvo rasta išeitis. Mokiniai talkino bendrovėms. Už darbą gavo bulvių. Sutarus su bendrovės vadovais, 10% nuo pririnktų bulvių liko mokyklai. Dalis tų bulvių buvo parduota kitoms mokykloms ir už gautus pinigus buvo perkama skerdiena. Iš bulvių ir skerdienos buvo gaminami patiekalai, kurių kaina buvo žema, visiems prieinama. Už gautas lėšas vėl buvo perkami produktai. Taip ratas ir sukosi. Šis „biznis“ padėjo išgyventi bene sunkiausius metus. Nepaisant sunkumų, ugdymo procesas tęsėsi, vyko būtini paties ugdymo turinio ir jo proceso organizavimo pokyčiai. Prasidėjo pirmieji švietimo reformos žingsniai, mokykloje tęsėsi mokytojų kaita. 1989 m. priimtos dirbti dvi jaunos specialistės – rusų kalbos mokytoja Aušra Urbonavičienė ir Zita Karckaitė (Vilkėlienė). A. Urbonavičienė šiuo metu persikvalifikuoja į biologijos specialybę. Į mokyklą grįžo ir dvejus metus (1989–1991) dirbo kūno kultūros mokytojas Kęstutis Kamilevičius. 1990 m. mokyklos bibliotekoje pradėjo dirbti Valentina Brazaitienė, kuri vėliau įgijo dailės mokytojo specialybę ir 2002 m. tapo mokytoja metodininke. Jos moksleivių darbai puošia mokyklos koridorius ir kabinetus, kurie svečius stebina profesionalumu.

1990–1992 m. į pagalbą buvo pasitelktos mokytojos pensininkės – Felicija Liusauskienė bei Ona Chmieliauskienė, kurios pavadavo vaikus auginančias mokytojas. 1991 m. mokykloje pradėjo dirbti jauna lietuvių kalbos mokytoja Eglė Dikčienė. Ji pakeitė į pensiją išėjusią Filomeną Vaicekauskienę, kuri, be lietuvių kalbos mokymo, kruopščiai rinko medžiagą apie Musninkuose besimokusį rašytoją ir diplomatą Igną Šeinių, su kurio sūnum, Irviu Šeiniumi, dabar gyvenančiu Švedijoje, bendraujame ir dabar.

Pirmasis susitikimas įvyko 1991 m. blokados metu. Igno Šeinius romanų herojų prototipai gyveno Musninkų apylinkėse. Tautodailininko I. Užkurnio darbas „Kuprelis“ yra lyg ir mokyklos simbolis. Kiekvienais metais balandžio 3 d. minimos I. Šeinius metinės.

1991 m. kūno kultūros mokytoja pradėjo dirbti Irena Ramoškaitė (dirbo iki 1995 m.), kuri buvo sveikos gyvensenos propaguotoja.

1991 m. į pensiją buvo išleisti du puikūs mokytojai – Leonas Pociūnas ir Ona Lubienė. Jų nuoširdus darbas su vaikais tapo pavyzdžiu jaunimui.

1990–1991 m. m. mokykloje mokėsi 150 moksleivių, o ją baigė tik 6 abiturientai. Tai mažiausiai nuo 1987 metų. Vėliau moksleivių skaičius buvo toks:

1990–1991 m. m.	– 150,
1991–1992 m. m.	– 165,
1992–1993 m. m.	– 170,
1993–1994 m. m.	– 177,
1994–1995 m. m.	– 193,
1995–1996 m. m.	– 209,
1996–1997 m. m.	– 208,
1997–1998 m. m.	– 237,
1998–1999 m. m.	– 264,

1999–2000 m. m. – 290,
 2000–2001 m. m. – 307,
 2001–2002 m. m. – 323.

Laikotarpį iki 1991 m. galima pavadinti „kaimų tuštėjimo metu“. Vėliau, sugriuvus pramonei miestuose, jaunos šeimos ėmė glaustis prie tėvų, senelių, ir vaikų skaičius kaime pradėjo augti. Musninkų vidurinę mokyklą pradėjo lankyti moksleiviai iš Čiobiškio, Lapėlių, Juodónių, Bařtkušio, Viršuliškių, Vindeikių ir kitų kaimų. Be to, moksleivių skaičius padidėjo 1999 metais, kai pagrindinė mokykla tapo dešimtmetė. Moksleivių skaičiaus mažėjimą iki 1992 metų lėmė ir neigiama visuomenės nuostata į mokslą. Dalis moksleivių mesdavo mokyklą 6-oje, 7-oje, 8-oje klasėse, tikėdamiesi „greitų“ pinigų ir gero gyvenimo be išsilavinimo.

1991 m. vasarą mokyklos bendrabutyje stovyklavo vaikai iš Černobilio krašto. Kunigo Leono Smalinsko dėka černobiliečiams buvo sudarytos sąlygos pamatyti Lietuvą, Baltijos jūrą. Musninkų vaikai turėjo galimybę pabendrauti su nelaimę patyrusiais vaikais.

Tą vasarą Lietuvoje dar siautėjo sovietų kariai. Vieną birželio dieną prie mokyklos atvažiavo didelis kariškas „uralas“. Visus nukratė šurpas. Iš sunkvežimio išlipo keli kareiviai ir karininkas. Priėjęs prie direktoriaus, karininkas tarė: „*Otdovaj oružije tovarišč direktor*“ („Atiduok ginklus, drauge direktoriau“).

Kariai ištuštino mokyklos ginklų sandėlį, kuriame buvo keletas mokomųjų automatų „Kalašnikov“ ir įvairių minų modelių. Nejaugi griūvančiai imperijai kėlė pavojų kaimo mokykloje esantys ginklų maketai?

1991–1992 m. m. toliau kito ugdymo turinys ir mokyklos darbo organizavimas. Mokyklos direktorius V. Trakimavičius Europos Sąjungos organizuotuose mokymuose buvo supažindintas su Vaikų teisių deklaracija ir Vaiko teisių apsaugos konvencija. Su šiais dokumentais buvo supažindinti visi moksleiviai. Visa tai visiems buvo nauja ir nepažįstama.

1992 m. direktoriaus pavaduotoja ugdymui paskiriama Audronė Janušauskienė. Mokykloje panaikinamas užklasinių ir užmokyklinio darbo organizatoriaus etatas (ši darbą iki 1987 metų dirbo Regina Vitkūnienė, vėliau – Aldona Sakavickienė). Į pensiją išleista ilgametė lietuvių kalbos mokytoja, šokių kolektyvų vadovė, aktyvi saviveiklininkė Marijona Vaicekauskienė. Ją pakeitė jauna, labai kūrybinga specialistė Vilma Kalesnykaitė (dirbo iki 1996 m.).

1992 m. mokykloje pradėta mokyti tikybos. Tikybos mokė naujai priimta mokytoja Jūratė Bernotaitė (Mačiulienė), choreografijos mokytoja pradėjo dirbti Danutė Lukšienė (dirbo iki 1994 m.).

1992 m. mokykloje pradėta mokyti ir informatikos. Kompiuterių nebuvo, mokoma buvo tik iš vadovėlių. Informatikos mokė Vytautas Kvietkauskas. Nuo 1994 iki 1997 m. moksleiviai informatikos mokomi Širvintų L. Stuokos-Gucevičiaus kompiuterių klasėje (mokytoja D. Balandytė), o nuo 1997 iki 1999 m. – Širvintų „Atžalyno“ vidurinėje mokykloje (mokytojas E. Gatelis).

Nuo 1992–1993 m. m. ugdymo planas leido mokyklai dalį pamokų skirstyti savo nuožiūra. Tad daugiau pamokų buvo skiriama lietuvių ir užsienio kalboms bei matematikai mokyti.

1994 m. pavasarį tradicinis Lietuvos „Poezijos pavasaris“ pasiekė ir Musninkus. Mokyklos kiemelyje eiles skaitė poetai Ališanka, S. Parulskis, O. Baliukonytė ir kiti.

Tų metų žiemą, padedant tuometiniam Širvintų rajono valdytojui Žiūrai bei Švietimo skyriaus vedėjui Kaziui Baronui, mokyklai buvo nupirktas autobusas. Sutrikus visuomeninio transporto darbui, moksleiviams, gyvenantiems Juodonių (7 km iki mokyklos) ir Vindeikių (8 km iki mokyklos) kaimuose, nebuvo jokių galimybių pasiekti mokyklą. Mokykla pirmoji rajone organizavo moksleivių pavėžėjimą. Lėšas benzinui skyrė tuometinė apylinkė (pirmininkas H. Pečiulis).

Pedagogų tarybos sprendimu 1994–1995 m. m. ugdymo plane nurodytos mokyklos nuožiūra skirstomos pamokos pradėtos naudoti ir moksleivių poreikiams tenkinti, jų gabumams ugdyti. Atsirado tokie dalykai kaip žurnalisto ABC, praktinė matematika su ekonomikos pagrindais. Tais pačiais metais pradėtas leisti mokyklos laikraštis „Svajoklis“.

1993 m. mokykloje pradinių klasių mokytoja pradėjo dirbti jauna specialistė Danguolė Blusevičienė. Tais pačiais metais į pensiją išleistas Vytautas Kvietkauskas.

1995–1997 m. vyko labai spartus pedagogų kartų keitimasis. Per tuos metus į pensiją buvo išleisti daugiau kaip 40 metų mokykloje išdirbusi chemijos mokytoja Stasė Ona Kiemeišaitė, ilgametis mokyklos direktorius Jonas Galvosas (pedagoginio darbo stažas daugiau kaip 35-eri metai) bei pradinių klasių mokytoja Albina Pociūnienė (išmokytojavusi taip pat daugiau kaip 35-erius metus). Juos pakeitė naujos kartos mokytojai – pradinių klasių jauna specialistė Sigutė Bžozinskienė, chemikė Daiva Lučiūnienė, lituanistė Snieguolė Urbonavičienė. Pradėjus mokinius mokyti anglų kalbos, į mokyklą dirbti atėjo anglistė Vilma Vaškevičienė. Padidėjus moksleivių skaičiui pradinėse klasėse, 1998 m. buvo priimta dar viena pradinių klasių mokytoja – Živilė LISAUSKIENĖ.

Dirbti su vaikais ir papildomai juos ugdyti buvo pasitelkti moksleivių tėveliai – Aldona Ragelskienė (dailės būrelis), Juozas Kalinauskas (drožybos būrelis) bei Alvydas Rolis (automobilizmo būrelis). Automobilizmo būrelio nariai, radę išmestų, nevažiuojančių senų automobilių, patys juos suremontavo ir padarė važiuojančiais. Taip buvo restauruoti 1965 m. gamybos „Zaporožietis“ ir 1959 m. gamybos „Moskvičius“.

1996 m. vasario 16 d., po šv. Mišių bažnyčioje, mokyklos salėje įvyko V. Alekno knygos „Nepriklausomybės Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis“ pristatymas. Pristatyme dalyvavo Kaišiadorių vyskupas Jo Ekscelencija J. Matulaitis, rajono vadovai.

1997 m. išėivijos lietuvio Jono Jurkūno, gyvenančio Čikagoje, iniciatyva Musninkuose buvo įsteigtas Jurkūnų labdaros ir paramos fondas, kurio paskirtis – paremti aukštosiose mokyklose besimokančius buvusius Musninkų vidurinės mokyklos moksleivius. Kiekvienais metais J. Jurkūnas skiria 2000 JAV dolerių, iš kurių formuojamos 4 stipendijos po 500 JAV dolerių kiekviena. Fondo valdyba (pirmininkas – mokyklos direktorius Vladas Trakimavičius, buhalteris – Rimantas Veikša, nariai – kunigas Rokas Puzonas, pensininkas Leonas Pociūnas, ūkininkas Antanas Bernotas, Vindeikių pradinių klasių mokytoja Dalia Damalakiene), apsvarsčiusi studentų prašymus, skiria stipendijas. Tradiciškai pirmoji stipendijų pusė išmokama kiekvienų metų spalį, o antroji – vasarį (Vasario 16-osios šventės metu). Pirmieji Jurkūnų labdaros ir paramos fondo stipendininkai buvo Širvintų „Atžalyno“ vidurinės mokyklos

moksleivis, kelių pasaulinių informatikos ir fizikos olimpiadų nugalėtojas Vidas Pažusis (dabar studijuoja VU fiziką), VPU biologijos specialybės studentė Jūratė Milkevičiūtė, to paties universiteto matematikos-informatikos specialybės studentė Kristina Kalpaitė (grįžo dirbti į savo mokyklą), o viena stipendija buvo padalyta į dvi dalis ir skirta VPU studentams Jūratei Stankevičiūtei ir Valdui Stankevičiui.

Per penkerius fondo gyvavimo metus stipendijas gavo 14 studentų.

1998 m. J. Jurkūnas mokyklai padovanojo dalį savo bibliotekos (apie 900 egzempliorių). Gauta literatūra vertinga tuo, kad yra daug lietuvių išsvietusių kūrinių, reikalingų lietuvių kalbos pamokose. 1999–2001 m. J. Jurkūno dėka jau buvo paaugotos nemažos sumos Musninkų vidurinei mokyklai, už kurias buvo nupirkti daug knygų mokyklos bibliotekai, o 1999 m. Jono Jurkūno valia buvo nupirkti ir padovanoti vadovėlių komplektai 30-čiai labai gerai besimokančių moksleivių ir po vieną metodinės literatūros knygą kiekvienam mokytojui.

1997 m. „Valstiečių laikraščio“ labdaros fondas „Kaimo vaikai“, vadovaujamas mokyklos buvusios mokinės, nuoširdžios pagalbininkės Reginos Švobienės, padovanojo mokyklai, o kartu ir viso miestelio mažiesiems, vieną pirmųjų Lietuvoje žaidimų kambarį, kurį Kalėdų eglutės metu atidarė Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus žmona Alma.

Įsimintinas 1997 m. brandos atestatų įteikimas. 14 mokyklą baigusių abiturientų kartu su brandos atestatais gavo Prezidento Algirdo Brazausko dovaną – 550 metinių proga išleistą pirmąją lietuvišką knygą – M. Mažvydo „Katekizmą“.

1997 m., organizuojant papildomąjį ugdymą, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad kaimo vaikai, palyginti su miesto vaikais, neturi vienodų galimybių lavinti savo gabumų, todėl buvo rastos galimybės vaikams muzikuoti. Mokyti groti padėjo Sonata Žilinskienė. Per penkerius šio darbo metus groti pianinu pramoko 29 kaimo vaikai. Tais pačiais metais susikūrė vėlesniais metais garsinę mokyklą merginų ir mergaičių ansambliai (vadovės A. Sakavickienė, S. Žilinskienė). Mergaičių choras (vadovė D. Daurbarienė) gieda ir bažnyčioje šv. Mišių metu.

1995 m., kūno kultūros mokytoju pradėjus dirbti R. Petrokui, suklestėjo sportas. Musninkiečiai tapo rimtais varžovais viso rajono moksleiviams, vaikai pamėgo krepšinį. Tradicinis tapo kalėdinis krepšinio turnyras, kuriame mielai dalyvauja aplinkinių miestelių komandos.

1998–2000 m. baigiasi kartų kaita mokykloje.

2000 m. į pensiją išleista ilgametė geografijos mokytoja, mokyklos muziejaus steigėja Marytė Galvosienė. Dirbti pradėjo jaunos specialistės: geografijos – I. Romanovskytė, pradinių klasių – Rasa Kazlauskienė, informatikos – Birutė Parnarauskienė, informatikos-matematikos – Kristina Kalpaitė. Pasikeitus kartoms, išliko nuoširdūs santykiai tarp mokytojų kartų. Visados buvę mokyklos mokytojai yra kviečiami į Mokytojo dienos šventę. Jie geri pagalbininkai pavaduojant sergančius mokytojus. Keletą metų mokykloje dirbo Jonas Braška, Vladas Kazlauskas ir be galo puikus žmogus kunigas Rokas Puzonas, kurio darbo dėka Musninkų parapijoje tarp mokyklos ir bažnyčios galutinai išnyko sienos, buvo tęsiamos ir kuriamos naujos bendruomenės tradicijos. Susiformavo gana darnus ir pajėgus 27-ių mokytojų kolektyvas, kuriame net 13 mokytojų yra baigę šią mokyklą. Tai suteikia galimybių dirbti stabiliai ir siekti gero mokymo, ugdymo ir auklėjimo kokybės. Be paminėtų pedagogų, mo-

*Musninkų vidurinė
mokykla. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

kykloje daug metų dirba puikios specialistės R. Vitkūnienė, V. Kvietkauskienė, M. Šavinienė.

1997–2002 m. keitėsi mokyklos darbo sąlygos, kapitališkai buvo suremontuota mokykla. Ji tapo patrauklesnė, jaukesnė.

1995 m. mokykla teturėjo vieną IBM kompiuterį. 1999 m. rajono biudžeto lėšomis buvo nupirkti 6 kompiuteriai, o 2001 m. Švietimo ir mokslo ministerija paskyrė dar 6 naujus kompiuterius su visa papildoma įranga.

1999 m. birželio 1 dieną – Tarptautinę vaikų gynimo dieną – buvęs Musninkų mokyklos mokinys, Lietuvos kariuomenės vadas armijos generolas Jonas Kronkaitis (Musninkuose 1944 metais jis baigė 5-ą skyrių ir su tėvais pasitraukė į Vakarus) musninkiečiams padovanojo didelę šventę. Grojo karo orkestras, vaikai važinėjosi koviniais šarvuočiais, kariai demonstravo Lietuvos kariuomenės ginklus bei savo sugebėjimus. Buvo vaišinamasi kareiviška koše.

Ypatingas įvykis mokyklos gyvenime – 1999–2000 metai. Tais metais mokyklą įsidukrino JAV lietuvių bendruomenės kultūros tarybos pirmininkė, buvusi musninkietė Marija Remienė, dabar gyvenanti Čikagoje. Jos milžiniška parama pakeitė sporto salės vaizdą, moksleivių tautinių šokių dalyviams buvo pasiūti originalūs rankų darbo tautiniai rūbai, mokyklos biblioteka nuolat papildoma M. Remienės labai vertingomis knygomis: žodynais, enciklopedijomis, grožinės literatūros kūriniais. Nuolat gaunama labdara padeda sunkiai besiverčiančių šeimų vaikams. 2002 m. gegužę už M. Remienės atsiųstas lėšas 100 mokinių lankėsi Nidoje.

2000 m. birželio pabaigoje visa mokyklos bendruomenė patyrė kelias labai svarbias ir nepakartojamas dvasingumo, tautiškumo ir meilės savo tėvynei pamokas. Tą vasarą mokykloje viešėjo M. Remienė ir jos sesuo vienuolė Margarita Bareikaitė. Pastarosios bendravimas, buvimas su mokiniais, mokytojais sušildė net šalčiausias širdis. Jos gerumas, nuoširdumas visus stebino ir žavėjo. Sesers Margaritos 50-osios įžadų priėmimo metinės buvo švenčiamos mokyklos sporto salėje, kurioje prieš savaitę buvo įteikti atestatai dvidešimčiai 50-osios mokyklos laidos abiturientų. Šiose iškilmėse dalyvavo ir abi viešnios iš JAV. Jų pasakyti žodžiai, mintys suteikė šiai šventei ypatingą nuotaiką ir prasmę. Direktorius teikė atestatus, o M. Remienė kiekvienam abiturientui įteikė po voką su finansine parama.

Nuo 1998 m. mokykla bendrauja su Vokietijos ūkininkų katalikiškuoju fondu. Buvęs mokyklos mokinys Vladas Vilkelis kartu su minėtu fondu Vokietijoje kiekvieną vasarą organizuoja 15 mokinių gyvenimą vokiečių šeimose dviem mėnesiams. Vaikai pamato Vokietiją, išmoksta vokiečių kalbos ir susitaupto šiek tiek kišenpinigių, kurių per savaitę gauna apie 40 eurų. Vokietijoje vasaras praleido apie 50 moksleivių. Tai nauja, vertinga patirtis.

2000-aisiais metais mokyklai leista vykdyti profilinį mokymą. Ji tapo profiline mokykla. 2002-aisiais metais ją baigia pirmieji 22 moksleiviai.

Bėga metai, užversdami senus ir atversdami naujus mokyklos istorijos puslapius. Mokyklą baigę moksleiviai kuria savo gyvenimo istorijas, palikdami mokykloje prisiminimus apie save – prirašinėti suolai, įrašai dienynuose, daugybė nuotraukų. Keičiasi mokytojai, atiduodami savo gyvenimo dalį mokyklai, šimtams vaikų. Istorija tęsiasi... Tai tarsi dėsningas metų laikų keitimasis – niekad nesibaigiantis, kiekvienas savaip žavus ir įsimintinas.

Darbinis mokymas ir darbo pavyzdys

Leonas Pociūnas

Nuo 1958 m. rugsėjo pirmosios pagal švietimo programą buvo įvestas darbinis mokymas. Direktorius S. Ciesiūnas pasiūlė man jį parengti. Tai buvo naujas dalykas mokykloje, o bazės nebuvo. Darbiniam mokymui palinkimą turėjau iš pat mažens. Nors įrankių trūko, obli paskolindavo šeimininkas ir nešiodavausi jį portfelyje. Klasės buvo išmėtytos po visą miestelį, reikėjo prisitaikyti prie esamų sąlygų. Kiekvienais metais sąlygos gerėjo. Pastačius naujus mokyklos priestatus, buvo išplėstos mokomosios dirbtuvės. Tokias jas, geriausias visame rajone, palikau savo auklėtiniui A. Vilkevičiui, jau tapusiam mokytoju, o pats išėjau į pensiją. Tai buvo 1990-aisiais metais.

Programoje daugiau dėmesio buvo skiriama estetiniam mokinių auklėjimui. Stiprėjant darbinio mokymo bazei, pradėjo veikti „Darbščiųjų rankų būrelis“. Mokiniai labai norėjo jame dalyvauti ir parodyti savo kūrybinius sugebėjimus. Mokinys V. Jurkūnas iš plastilino nulipdė Egipto valstybės Sfinksa, kuris kaip vaizdinė priemonė buvo panaudojamas istorijos pamokose. Jis taip pat padarė albumo viršelį su pirmosios lietuviškos mokyklos vaizdu. Mokinys K. Barkauskas buvo geriausias medžio ir metalo tekintojas. Baigęs mokyklą, sėkmingai darbavosi ūkio dirbtuvėse ir sukūrė įvairių žemės ūkio mašinų. Darbštūs buvo ir broliai K. ir J. Vaškevičiai. Jie paskutiniai išėdavo iš dirbtuvių. Jų pagamintas svaidomasis akmeninis „Taranas“ taip pat buvo naudojamas istorijos pamokose. Mokiniai Trumpickas, Jatkauskas ir kt. dalyvavo tautodailininkų stovykloje „Skulptorių drožyba“. Buvo organizuojamos liaudies meno parodos įvairių švenčių metu. Visada pelnydavome daug dėmesio ir pagyrimų, užimdavome aukštas vietas.

Būrelio užsiėmimuose mokiniams diegiau kantrybę ir atidumą. To ypač reikdavo gaminant lėktuvų modelius. Darbštumu ir sugebėjimais gal kiek išsiskyrė Kęstas Lubis ir K. Barkauskas. Daug šio būrelio narių vėliau tapo žymiais inžinieriais

ir menininkais. Visa tai buvo galima padaryti tik gerų mokyklos vadovų dėka. Daug padėjo direktorius S. Ciesiūnas ir vėliau jį pavadavęs mokytojas J. Galvosas. Pastarasis atvyko į Musninkus 1955 metais ir dirbo mokytoju. 1965 metais pradėjęs direktoriauti ne koki palikimą gavo. Bet jo rūpestingumo ir sumanumo dėka per trumpą laiką Musninkų mokykla tapo pirmaujanti Širvintų rajone.

Direktorius Jonas Galvosas turėjo tokių charakterio bruožų, kurie žmogų padaro asmenybe. Tai buvo talentingas vadovas. Jo žmogiškas gerumas, nuoširdi kalba, ramus tonas, mokėjimas bendrauti su vyresniais ir jaunesniais, rūpinimasis kitų džiaugsmu ir skausmu negalėjo teigiamai neveikti ir kitų. Būdamas reiklus sau ir kitiems, pasiekė išties daug. Avarinė mokyklos būklė, primityvi, neatitinkanti mokymo reikalavimų sporto salė, silpna materialinė bazė, nelengvos mokytojų buitinės sąlygos vertė mokyklos vadovą galvoti, kaip išeiti iš tokios sunkios padėties. Ir pradėjo jis varstyti įstaigų duris, prašyti, įrodinėti, reikalauti. Pamažu augo mokyklos priestatas, bendrabutis, aštuonbutis mokytojų namas. Ne veltui darbininkai statybininkai jį vadino antruoju darbų vykdytoju. Jie vengė direktoriaus kritiško žvilgsnio ir reiklaus žodžio, žinodami, kad jokie statybos defektai nepraslys pro jo akis, kad reikės taisyti, kas blogai padaryta. Daug valandų mokyklos vadovas su mokiniais ir mokytojais praleido tvarkydamas mokyklos aplinką. Kiekvienas medelis rūpestingai pasodintas išaugo į didelius beržus, egles ir tuopas.

Bet ne vien statybos ir aplinkos tvarkymo darbai direktoriui rūpėjo. Buvo rūpinamasi pedagoginių kadru tobulėjimu, darbiniu mokinių auklėjimu. Mokyklų jaunieji mechanizatoriai, laukininkai ir staliai, vadovaujami patyrusių pedagogų Leono Pociūno, Onos Lubienės ir kt., respublikinėse varžybose užimdavo aukštas vietas, būdavo prizininkai.

Jonas Galvosas buvo ir aktyvus visuomenininkas, saviveiklininkas, kultūros, švietimo ir mokslo žinių skleidėjas (jis buvo „Žinijos“ draugijos narys, Musninkų apylinkės Tarybos deputatas). Žmoniškumas, meilė darbui, šviesos ir tiesos siekimas – toks buvo Jono Galvos gyvenimas. Gyvenimas, giliai įstrigęs į bendradarbių ir buvusių mokinių atmintį.

Apie Musninkų vidurinės mokyklos muziejų

Marija Galvosienė

Medžiai miršta. Upės keičia vagą.

Laiko bėgsmo nieks nesulaikys.

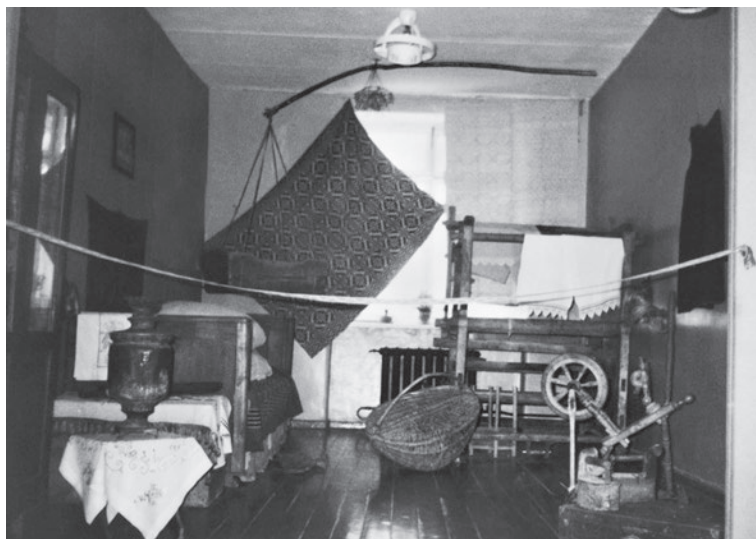
Nevėlu pažvelgt į tyrą dangų.

Į gimtosios tėviškės akis.

Nevėlu ir ašarą nubraukti,

Jei širdis jausmams dar atvira.

Muziejaus įkūrimo metai – 1988-ųjų pradžia. Geografijos kabinete buvo sukaupta daug senovinių daiktų. Mokiniai, atnešę vieną kitą senovinį daiktą, sakė, kad

Musninkų vidurinės mokyklos muziejaus ekspozicijos fragmentas. 2000 m. V. Trumpicko nuotr.

kaimas sparčiai keičiasi, žmonės keliasi į gyvenvietes, daugybę nereikalingų daiktų išmeta sakydami, kad jų neprisireiks. Vaikštinėdami po miškus, jie rasdavo šalmų, gilzių, granatų. Nešė viską. Laikas yra negailestingas, nusineša su savim viską, kas buvo praeity. O mes, beskubėdami į ateitį, net nepastebim, kad kažką gerą ir gražaus prarandame.

Nors mūsų kaimai praeity sunkiai vertėsi, nors kaimiečių buities daiktai ir neišvaizdūs, kuklūs, tačiau beveik viską, ko reikėjo ūkyje ir buityje, žmogus darėsi pats, ir ne bet kaip, o su išmone, racionaliai ir patogiai. Todėl gausiausias skyrius muziejuje – kraštotyros.

Baldų neturėjome, panaudojome senas sekcijas. Labai daug dirbo darbų mokytojas Pociūnas su savo auklėtiniais. Prigaminome daugybę stalių, suoločių, lentynų. Keletą stalų gavome iš Kernavės muziejaus sandėlio. Visi eksponatai – ližės, kočėlai, samčiai, spragilai, kurpaliai, bežmenų kolekcija, daug šepėčių linams šukuoti, kitokių daiktų, kuriuos moterys naudojo, ausdamos drobes, – turėjo kur prisiglausti. Danutė Blusevičiūtė atnešė ratelį siūlams verpti. Muziejuje daug piestų, senovinių lygintuvų, žibalių sviestuvų, virdulių, sviesto muštuvė, pinigų kolekcija.

Aprašytos mokyklos tradicijos, surinkta duomenų apie mokyklos mokytojus, Musninkų miestelį, apie abiturientų laidas. Eksponuojama vinjetės, testamentai, Verutės B. atnešta moksleiviška uniforma, senas medinis mokyklinis suolas, seni vadovėliai. Yra geologijos skyrius.

Ypač aktyvūs eksponatų rinkėjai ir muziejaus kūrimo entuziastai buvo mokiniai Eugenijus Striško, Svajūnas Bernotas, Jonas Baronas, Antanas Krutinis, Manvydas Vitkūnas, Gardziulevičius, Danguolė Vilkevičiūtė. Eksponatus rūšiavo ir aprašinėjo Vaiva ir Daiva Kielaitės, Eglė Gurčytė, Valdas Kvietkauskas, Gintas Pečiulis, Vilma Savickaitė, Zita Jurkevičiūtė ir dar keletas kitų mokinių.

Nors lankytojų skaičius neregistruojamas, bet ekskursijų būna kasmet, muziejuje mėgsta lankytis pradinių klasių mokiniai. Muziejuje yra svečių knyga. 1989 m. buvo paminėtas mūsų kraštiečio Igno Šeinaus 100-ųjų gimimo metinių jubiliejus, lankėsi jo sūnus ir kiti šeimos nariai iš Švedijos. 1997 m. lankėsi Kaišiadorių vyskupas Juozas Matulaitis ir kiti garbingi svečiai.

Iš retesnių eksponatų galima paminėti: įrankį kubilo dugnui suleisti, įrankį, naudojamą stogui dengti šiaudais, labai seną žibintą, naudojamą gatvei apšviesti prie namų. Šį žibintą atnešė Neringa Survilaitė. Daugelis eksponatų turi savo istorijas. Kartą 7 klasės mokinys Jonas Gurskas iš Kernavės atnešė eksponatą. Visi kraipo galvas, niekas nežino, kas čia per daiktas. Tada pradėjome klausinėti miestelio pagyvenusius žmones. Daugelis nežinojo, o Barkauskas pasižiūrėjo ir sako: „*Nieko nepaprasto, ir aš toki turiau*“. Tai įrankis, naudojamas arkliams kaustyti.

Nors šiuo metu muziejuje yra daugiau kaip 300 eksponatų, bet daug dar kas liko neužrašyta, nesurinkta. Deja, šiandien jau beveik nėra pas ką nueiti. Todėl gerai, kad kai ką spėjom surinkti ir išsaugoti ateičiai. Tai juk brangus mūsų tėvų ir protėvių gyvenimo, darbo ir veiklos akivaizdžiausias paliudijimas, mūsų visų turtas, kurio vertę didina praeitin nuskestantys metai.

Kernavės mokyklos istorija

Jonas Stankevičius

Mokykla – tai ne tik pastatas. Visų pirma tai mokytojai, mokiniai, mokslo svarbą suvokianti bendruomenė, rašto kultūros tradicija. Seniausi duomenys apie Kernavės mokyklą yra iš XVIII a. 1781 m. joje mokėsi 17 mokinių, 1782 m. – 5¹. Archyvai plačiau netyrinėti, tad neaišku, ar buvo tada koks mokyklos pastatas ir kas mokytojavo. Kada ši mokykla panaikinta – nežinoma, bet XIX a. antrojoje pusėje mokyklos jau nebuvo. Ilgą laiką artimiausia mokykla buvo Širvintose (1868 m. įkurta Širvintų liaudies mokykla), 1890 m. rusiška pradinė mokykla įkuriama Musninkuose.

Kernaviškiai, kaip ir visi kiti Lietuvos gyventojai, labai nenoriai leido savo vaikus į carines mokyklas. Vaiko išlaikymas Širvintose ar kur kitur buvo brangus, o, svarbiausia, mokykloje mokė rusiškai. Sulenkėjusio Kernavės krašto gyventojai norėjo lenkiškos mokyklos. Tiesa, vienas kitas jaunuolis baigė ir valdišką mokyklą. Pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje Širvintų liaudies mokyklą baigė žymus Kernavės šviesuolis Mataušas Visockas. Dauguma kernaviškių mokėsi „vargo mokykloje“. Daraktoriavo dažniausiai vietiniai vyrai, 25-erius metus išstarnavę caro kariuomenėje ir ten pramokę rašto. Kunigas Nikodemas Švogžlys-Milžinas (jis surinko ir „vargo mokyklos“ mokinių atsiminimų) mini vieną iš jų – Tadeušą Gimbutą. Mokoma buvo iš lenkiškų maldaknygių poterių, maldų, giesmių, truputį rašto ir daugybės lentelės. Daraktorius su mokiniais keliavo iš trobos į trobą – saugojosi caro žandarų. Daraktorius mokinius ir už ausų tampė, ir ant žirnių klupdė, ir per sprandą uždroždavo – kaip jį mokė, taip ir jis mokė. Mokinių tėvai daraktorių maitino, sunešdavo dovanų².

Po 1863–1864 m. sukilimo Dūkšto katalikų bažnyčia buvo iš katalikų atimta ir paversta stačiatikių cerkve, o parapija prijungta prie Kernavės ir Sudervės parapijų³. Dūkšto stačiatikių cerkvė tapo svarbiu rusinimo židiniu.

1895 m. Dūkšto popas Vladimiras Zabiegalovas išsirūpino, kad Kernavėje būtų įkurta rusiška parapiinė mokykla⁴.

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 256.

² Švogžlys-Milžinas N. *Kernavės mokyklos istorija* (rankraštis).

³ Kviklys B. *Ten pat*, t. 1, p. 175.

Mokykla įsikūrė Mataušo Visocko name (Vilniaus g. 17). Mokytoju buvo paskirtas Piotras Golubovas. Mokykloje mokė tikybos, rašto, šiek tiek istorijos, geografijos, matematikos. Visi dalykai buvo dėstomi rusų kalba. Vadovėliais mokinius aprūpindavo mokykla, mokiniai turėjo tik išigyti grifelinų lentelių ir grifelių. Klasėje ant sienos kabėjo caro portretas, kairėje – ikona, prie kurios degė lampionas (*lampada*). Šeštadieniais atvažiuodavo pats Dūkšto popas. Jis patikrindavo tikybos žinias, pats kai ko pamokydavo. Gerai atsakiusius mokinius apdovanodavo saldainiais, paveikslėliais, knygelėmis. Kartą per metus, gegužės 1 dieną, mokyklą aplankydavo Vilniaus stačiatikių vyskupas. Būdavo didžiulis sujudimas. Vyskupo vizitai įvairydavo baimės ne tik mokiniams, mokytojui, Dūkšto popui, bet ir visam miesteliui. Vyskupas tikrindavo mokinių žinias, ypač tikybos. Mokytojas ir popas iš anksto paruošdavo mokinius, kurie turėjo atsakinėti vyskupui. Patikrinęs žinias, vyskupas visus laimino, šlakstė šventintu vandeniu, duodavo bučiuoti kryžių. Po to visa mokykla giedodavo „Dieve, saugok carą“.

Mokslo metų pabaigoje Dūkšte pas popą mokiniai laikydavo egzaminus. Rusišką parapiinę mokyklą baigė 16 jaunuolių. Mergaitės nesimokė. Baigusiems šią mokyklą jaunuoliams, kuriems tekdavo tarnauti caro kariuomenėje, būdavo suteikiamas puskarininkio laipsnis. Beje, kartais ir kariuomenėje prisieidavo mokytis. Kernavės ilgaamžis B. Mlinskas pasakojo, kad skaityti jis išmoko per mėnesį geležinkelio vagonė, keliaudamas į Mandžiūriją – į rusų–japonų karą.

1905 m. sambrūdzio metu kernaviškiai rusų mokytoją išvijo, o mokyklą uždarė, kaip buvo padaryta Širvintosė ar Mūsniuose.

1907 m. Kernavės klebonas Jonas Kondratas įsteigė kitą parapiinę mokyklą. Mokykloje mokytojas Mikalojus Puchalskis ir jo sesuo Stefanija mokinius turėjo mokyti rusiškai, tik tikybos buvo leista mokytis lietuviškai. Mokykla buvo klebono „palivarke“ – ant Pilies kalno stovėjusiame pastate.

Mokyklą prižiūrėjo uriadnikas. Jam atvykus, mokiniai paslėpdavo lenkiškas knygas ir išsitraukdavo rusiškas. Klebonas pareigūną deramai pavaišindavo, įdėdavo maišą avižų ar kitų „lauktuvių“. Pradžioje, kol uriadniku buvo Janas Zibalas, surusėjęs lietuvis ar lenkas, viskas klostėsi gerai. Tačiau uriadniko pareigas pradėjęs eiti aršiam rusintojui Petuchovui, mokykla buvo uždaryta.

Tada klebonas įsteigė slaptą lenkišką mokyklą pas Kernavės žydą Peisachą Zagaruną. Peisachas su žmona Sara mokė vaikus dviem pamainomis – nuo 9 iki 12 ir nuo 13 iki 16 val. Klebonas bažnyčioje mokė vaikus tikybos. Už darbą Zagarunams atlygindavo klebonas.

1913 m. iš Kernavės išsikėlus klebonui Jonui Kondratui, mokykla nustojo gyvavusi.

1915 m. Kernavėje, kaip ir daugelyje Lietuvos vietovių, vokiečių okupacinė valdžia atidarė naują mokyklą. Ji vėl įsikūrė klebono „palivarke“. Mokoma buvo lenkiškai ir vokiškai. Mokytojavo, atrodo, ta pati Stefanija Puchalska. Mokykla veikė iki 1918 m.

1919 m. Kernavėje įsteigiama lenkiška patriotinė mokykla. Ji įsikūrė Kriveikiškyje, Švedavičių dvarelyje. Mokytojai Juzefa Guževska (Švedavičių vaikų guvernantė), Zubryckis (1920 m.) ir Falcievič (atrodo, _____
vietinė, nes Kriveikiškyje gyveno žmonių ⁴ Švogžlys-Milžinas N. *Ten pat.*

*Pirmoji Kernavės
lietuviška mokykla,
veikusi M. Pociūno
namuose 1923–
1927 m.*

*Iš kraštotyrininkų
albumo*

*Doveikų namas,
kuriame 1923–1927 m.
veikė lenkiška mokykla.
Iš kraštotyrininkų
albumo*

tokia pavarde) vaikus mokė lenkų tautine dvasia⁵. Mokinių tėvai patys išlaikė mokyklą ir mokytojus. Vadovėliais aprūpindavo (3–4 mokiniams tekdavo vienas) lenkų patriotinės organizacijos. Šioje mokykloje mokėsi Juozas Bieliauskas ir kiti Kernavės bei aplinkinių kaimų vaikai. Buvę mokiniai pasakoja, kad tada čia buvęs tikras dvaras – gražiai sutvarkyta aplinka, klombos, gėlynai, puikūs ūkiniai pastatai. Pertraukų metu mokiniai galėję žaisti kieme. Bet iki mūsų dienų išliko tik aplūžę gyvenamojo namo likučiai.

1920–1923 m. Kernavė buvo neutraliojoje zonoje tarp Lietuvos Respublikos ir lenkų okupuoto Vilniaus krašto. Kernavę puldinėjo abiejų šalių kariai ir partizanai, kurių apylinkėse buvo apie 500. Lenkiška propaganda davė vaisių – Kernavėje dar yra žmonių, prisimenančių, kaip jie bijoję lietuvių, kurie ateis ir visus išmuš. Tuos laikus mena ir dar gerai išžiūrimi Lietuvos karių apkasai prie Sūtkiškių kaimo.

1923 m. Ambasadorių konferencija neutraliąją zoną panaikino ir nustatė demarkacijos liniją. Kernavė paliko Lietuvai. Tuojau buvo pradėta rūpintis lietuviškos mokyklos steigimu.

1924 m. rugpjūčio 30 d. Ukmergės apskrities švietimo komisija nutarė pra-

⁵ Švogžlys-Milžinas N. *Ten pat.*

*Mokytojas
S. Usavičius su
moksleiviais. 1927 m.
Iš Usavičių šeimos
archyvo*

šyti Švietimo ministeriją nuo 1924 m. rugsėjo 7 d. leisti steigti devynias naujas pradžios mokyklas, iš jų penkias prie demarkacijos linijos. Mokyklų baldams buvo prašoma 6000 Lt pašalpos.

Švietimo ministerijos pradžios mokslo tarėjas 1924 m. rugsėjo 24–25 d. raštu Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspektoriui pranešė, kad leidžiama įkurti devynias naujas pradžios mokyklas, iš jų ir Kernavėje⁶. Pirmoji lietuviška Kernavės mokykla įsikūrė Mykolo Pociūno name (Vilniaus g. 6).

Nagingas kalvis Mykolas Pociūnas, kilęs nuo Gėlvonų, buvo didelis lietuviybės propaguotojas. Jis sutiko lietuviškai mokyklai išnuomoti pusę neseniai pastatyto namo. Ukmergės apskrities valdybos raštu nuo 1924 m. lapkričio 1 d. iki 1925 m. sausio 1 d. iš Mūsninkų pradžios mokyklos į Kernavę laikinai buvo perkeltas mokytojas L. Stipinas, turėjęs padėti organizuoti mokyklą⁷. Kunigas Nikodemus Švogžlys-Milžinas teigia, kad pirmoji Kernavės lietuviškos pradžios mokyklos mokytoja buvusi Vaclova Daukšytė, bet ryškesnių jos veiklos pėdsakų aptikti nepavyko. Mokykla normaliai pradėjo veikti tik 1925 m., kai joje dirbti pradėjo mokytojas Stasys Usavičius.

Mokyklos veiklos pradžia buvo sunki. Trūko vadovėlių, inventoriaus. Aplenkėję gyventojai, veikiami priešiškos agitacijos iš už demarkacijos linijos, savo vaikus leido į lenkišką mokyklą, kuri 1923–1927 m. veikė Doveikų name (Kerniaus g. 7).

Mokytojui S. Usavičiui teko vaikščioti po namus ir įtikinėti tėvus leisti vaikus į lietuvišką mokyklą. Tėvams buvo aiškinama, kad jei jie vaikų į mokyklą neleis, ji bus perkelta į kitą apylinkę, kur gyventojai ją labiau vertins.

Labai daug pastangų kuriant Kernavės pradžios mokyklą padėjo lietuviybės propaguotojas kunigas D. Linartas. Jis padėjo mokytojui S. Usavičiui suburti mokinius, rūpinosi mokyklinių suolų gamyba, vadovėliais, popieriumi ir kt. Kunigas dėstė tikyba. Buvo griežtas. Neklaužadoms sutramdyti iš po sutanos skverno išsitraukdavo „šniūrelį“. Mokytojas S. Usavičius išsirūpino daugiau vadovėlių, padėjo įsigyti sąsiuvinį, net spalvotų pieštukų piešimo pamokoms. Tiesa, pieštukai tada buvo labai prasti, greitai lūžtantys ir trupantys. Dauguma mokinių į mokyklą ateidavo apsiavę klumpėmis, rudenį ir pavasarį – basi. Tvarka mokykloje buvo griežta. Mo-

⁶ Kuncytė N. Kernavės pradžios mokykla 1927–1938 m., *Kernavė*, red. V. Milius, Vilnius, 1972, p. 59.

⁷ *Ten pat.*

Kernavės ir Aleksandriškio pradžios mokyklų moksleivių šventės metu. Apie 1935 m. Iš „Kernavės mokyklos istorijos“

Kernavės pradžios mokyklos jaunujų ūkininkų ratelio nariai. Apie 1935 m. Iš „Kernavės mokyklos istorijos“

kinių daug, vietos maža. Padūkdavo mokiniai per pamokas. Buvo ir nenorinčiųjų mokytis. Daug mokinių turėjo ganyti gyvulius, dirbti kitus ūkio darbus, todėl į mokyklą ateidavo tik vėlų rudenį.

Lenkiškos ir lietuviškos mokyklos mokiniai nesutardavo. Kildavo ir peštynės. To meto įvykius menančiųjų nuomone, vienos kruvinos peštynės tapo pretekstu uždaryti lenkišką mokyklą. Tačiau greičiausiai mokykla buvo uždaryta dėl tada vykusių mokyklų ir mokytojų atestacijos. Neturintys reikiamos kvalifikacijos ar nemokantys valstybinės kalbos mokytojai buvo atleidžiami, o, nesant kuo juos pakeisti, mokykla paprastai būdavo uždarama.

Tuo metu kai kurie žmonės, nenorintys veltis į lenkų ir lietuvių konfliktus, kurie kildavo netgi bažnyčioje, savo vaikus mokė privačiai pas seseris Stefaniją ir Oną Šidlauskaites. Bet lenkiškai.

1927 m. lenkiška mokykla buvo uždaryta ir įsteigta viena Kernavės pradžios mokykla. Lenkų mokykloje tada mokėsi 52 mokiniai, lietuvių – 17⁸. Kartu su lenkais ir lietuviais pradžios mokykloje mokėsi ir Kernavės žydų vaikai.

Pertvarkyta ir padidėjusi Kernavės pradžios mokykla išikūrė kitoje gatvės pusėje, erdvesniame Dominyko Zašausko name (Vilniaus g. 9).

Jau 1926 m. buvo nutarta Kernavėje pastatyti mokyklos pastatą. Gruodžio 21 d. Švietimo ministerijos pradžios mo-

⁸ *Kernavės mokyklos istorija* (Kraštotyros būrelio albumas iki 1968 m.).

Kernavės, Pigonijų ir Vičiūnų pradžios mokyklų mokytojai ir moksleiviai.

*1946 m. gegužės mėn.
D. Jurkevičiūtės
nuotr.*

Kernavės pradžios mokyklos moksleiviai.

*1946 m. gegužės mėn.
D. Jurkevičiūtės
nuotr.*

kyklų tarėjas sudarė sutartį su rangovais broliais D. ir G. Ilgovskiais dėl mokyklos statybos. 1927 m. už darbus buvo sumokėta 58 183,74 Lt⁹. 1928 m. pavasarį, mokytojaujant S. Usavičiui, prasidėjo dabartinės mokyklos statyba. Miestelio pakraštyje, smėlyne už kapinių, buvo skirtas žemės sklypas. Statybinės medžiagos buvo vežamos vežimais iš Vievio geležinkelio stoties. Per Nerį buvo keliamasi ties Mitiškių kaimu buvusiu keltu. Statybines medžiagas vežė, nešiojo, pagalbinius darbus dirbo mokytojo ir kunigo suburti vietiniai Kernavės žmonės. Mokyklą statė „jauni, aukšti, gražūs ir labai mandagūs žmonės“ – atvykę meistrai. Statomai mokyklai imta ieškoti jauno, darbštaus, energingo mokytojo, kuris galėtų rūpintis mokyklos statyba ir reprezentuoti romantikų išgarsintą Keėnavę. Tai daryti vertė dar ir ta aplinkybė, kad mokytojas S. Usavičius panoro įsidarbinti arčiau tėviškės – Drublionių kaime. Mokyklos vedėju buvo pasiūlytas Juozas Šiaučiūnas. Jo kviesti dirbti Kernavėje važiavo prof. Z. Žemaitis ir M. Biržiška¹⁰.

Juozas Šiaučiūnas gimė 1906 m. Kavarsko valsčiuje, Maskoliškių kaime, bežemio padienio darbininko šeimoje. Nuo mažens jam teko uždarbiauti. Motina iš-

⁹ Min. N. Kuncytės str., p. 60.

¹⁰ Digrienė D. Laikas ir žmonės, *Voruta*, 1999, sausio 23.

*Pamoka Kernavės
pradžios mokykloje.
Mokytoja
S. Rudzinskiė.
Apie 1947 m.
Iš Rudzinskių
šėimos archyvo*

*Kernavės septynmetės
mokyklos mokytojai.
Apie 1955 m.
Iš V. Grigaliūnienės
asm. archyvo*

mokė Juozą rašto. Tik nepaprastų gabumų ir motinos pasiaukojimo dėka 1922 m. jis baigė Kavársko pradžios mokyklą, o 1926 m. – keturias Ukmergės gimnazijos klases. Tų pačių metų vasarą Juozas Šiaučiūnas baigė mokytojų kursus. Dvidešimtmetis mokytojas skiriamas Zanėnų (Giedraičių vls.) pradžios mokyklos mokytoju. Darbas jam sekėsi, ir po dvejų metų Juozas Šiaučiūnas – Kernavės pradžios mokyklos vedėjas.

Juozas Šiaučiūnas prižiūrėjo baigiamuosius statybos ir įrangos darbus. 1929 m. rugsėjo 14 d. įvyko iškilmingas mokyklos atidarymas. Dalyvavo svečių iš sostinės, apskrities, valsčiaus ir daug kernaviškių¹¹.

Naujoje dviejų komplektų mokykloje klasės užėmė 47,8 m². Antrajame aukšte buvo 2 butai mokytojams, patalpos bibliotekai, mokytojų kambarys ir vedėjo kabinetas. Prie mokyklos buvo įrengta 750 m² žaidimų aikštelė ir 3 ha žemės sklypas. Mokytojas J. Šiaučiūnas sufor-

¹¹ Nors labai keista, bet mokyklos atidarymo data jau ne vieneri metai kelia ginčus. Tradiciškai mokyklos atidarymo data laikoma 1929 m. rugsėjo 8 d., tačiau 1929 m. lapkričio 2 d. Kernavės mokyklos visuotinio mokinių tėvų bei globėjų susirinkimo rezoliucijoje, nusiųstoje Švietimo ministerijai, minima, kad, mokyklos vedėjui aiškinant, buvo apžiūrėti Kernavės pradžios mokyklos rūmai, atidaryti 1929 m. rugsėjo 14 d.

Kernavės mokyklos moksleiviai, vaidinę pjesę „Keturi draugai“, su mokytojomis Narbutyte ir Gušiene. 1957 m. Iš V. Daugelienės asm. archyvo

Kernavės septynmetės mokyklos orkestrėlis, vadovaujamas mokytojo J. Grigaliūno. 1957 m. Iš V. Daugelienės asm. archyvo

mavo mokyklos aplinką. Buvo pasodinta medžių ir krūmų, įrengti suolai, išdėlioti akmenys, kelmai. Taip atsirado nedidelis parkas. Jame buvo sumūrytas aukuras. Parko kampe supiltas kalnelis, ant kurio pastatyta *Gedimino pilis* – lenkų užgrobo Vilniaus simbolis. Mokytojo pavyzdžio paskatinti ir Kernavės gyventojai ėmė tvarkyti savo namų aplinką, sodinti medžius, rengti gėlynus. Šios veiklos pėdsakų galime aptikti ir šiandien.

Jau 1929 m. J. Šiaučiūnas atidarė vakarinius suaugusiųjų kursus, kuriuose suaugusiuosius mokė rašto, ragino juos skaityti laikraščius, prenumeruoti spaudą. Tais pat metais mokytojas išsirūpina, kad Kernavėje būtų įsteigta pašto agentūra. Vėliau dar įsteigia ir vaikų darželį – bene pirmąjį vaikų darželį Lietuvos kaime¹².

Vasaros atostogų metu pats J. Šiaučiūnas vykdavo į įvairius kursus, kurių metu įgytas žinias panaudodavo darbe. Mokykloje buvo įsteigta amatų klasė, joje mokiniai mokėsi staliaus amato. J. Šiaučiūnas įsteigė mokyklos meteorologijos stotelę. Mokytojas rašė stebėjimų biuletinį.

1929 m. vasarą J. Šiaučiūnas su _____
mokiniais surengė ekskursiją. Jos metu ¹²Švogžlys-Milžinas N. *Ten pat.*

*Kernavės septynmetės
mokyklos moksleiviai
prie Puntuko.
1957 m.
Iš V. Grigaliūnienės
asm. archyvo*

*Kernavės septynmetės
mokyklos moksleiviai
su auklėtoja
V. Grigaliūniene.
1958 m.
Iš V. Grigaliūnienės
asm. archyvo*

buvo rasta titnago dirbinių, akmeninių kirvelių, kitų senovės daiktų. Tai buvo pirmieji J. Šiaučiūno įkurto muziejaus eksponatai. Beje, radinių toli ieškoti nereikėjo – jų buvo gausu prie mokyklos smėlyne, Neries šlaituose, arimuose. (Dabar prie mokyklos augantį miškelį pasodino mokiniai – pradėję dar dirbant Šiaučiūnui ir baigę pokario metais.)

Muziejaus eksponatų kaupimas ir visas kultūrinis gyvenimas ypač pagyvėjo nuo 1930 m., kai į Kernavę klebonauti buvo atkeltas žymus visuomenininkas ir literatas, įvairių įdomybių ir senienų rinkėjas kunigas Nikodemas Švogžlys-Milžinas.

Likimo suvesti abu šviesuoliai susibičiuliavo ir ėmė glaudžiai bendradarbiauti. Šiandien sunku pasakyti, kuris buvo tos didžiulės kultūrinės veiklos pradininkas. Greičiausiai abu. Tai patvirtintų ir tam tikras pasidalijimas – valstybinių švenčių minėjimai, visuomeniniai renginiai, saviveikliniai spektakliai vykdavo mokykloje, o

*Kernavės mokyklos
pionieriai iškyloje.
1958 m.
Iš J. Stankevičiaus
asm. archyvo*

religinio pobūdžio renginiai – parapijos salėje. Bet J. Šiaučiūnas ir N. Švogžlys-Milžinas dažniausiai dirbdavo kartu. Teatralizuotos eisenos su raiteliais, trimitininkais, specialiai siūtais kostiumais sutraukdavo ne tik Kernavės, bet ir aplinkinių kaimų žmones. Atskira tema – saviveiklinis teatras. Viskas prasidėjo nuo nedidelių sceninių veikalėlių (daugelio jų autorius buvo J. Šiaučiūnas). Vėliau pradėti statyti ir didesnės apimties, sudėtingesni veikalai. Spektakliams buvo siuvami drabužiai, daromos dekoracijos (pinigais paremdavo pasienio policininkai, inteligentai), ilgai ir kruopščiai repetuojama. Spektakliai sutraukdavo visos apylinkės žmones. Ir šiandien buvę „aktoriai“ su užsidegimu pasakoja apie vaidinimus.

Kultūrinė, švietėjiška veikla ugdė kernaviškių visuomeniškumą, švietė juos politiškai ir valstybiškai. Augo mokyklos vedėjo autoritetą. Kad lengviau galėtų bendrauti su vietos gyventojais, J. Šiaučiūnas greitai išmoko vietinės lenkų kalbos. Nuo 1929 m. dviejų komplektų mokykloje dirbo du mokytojai. Atvykusi mokytoja Aurelija Onaitienė (Stanevičiūtė) tapo puikia J. Šiaučiūno pagalbininke ir mokykloje, ir saviveikloje, ir visuomeniniame darbe.

J. Šiaučiūno ir A. Onaitienės pastangomis Kernavės jaunųjų ūkininkų ratelis tapo vienu iš geriausių Ukmergės apskrityje, o gal ir visoje Lietuvoje. A. Onaitienė mokė mergaites gerų manierų, šokių, gražaus elgesio taisyklių. Mokykloje vykdavo jaunimo vakarai, šokiai. Jų metu mokytojai stebėjo, kad jaunimas deramai elgtųsi. A. Onaitienė gaudavo madų žurnalų, kurie, jai patariant, lėmė to meto madas Kernavėje.

Mokytojų J. Šiaučiūno ir A. Onaitienės sumanumo, išradimo, takto, meilės ir jų didelio autoriteto dėka Kernavės pradžios mokykla tapo to krašto kultūrinio gyvenimo centru. Labai gražiai buvo bendraujama su Vičiūnų, o ypač Aleksandriškio pradžios mokyklomis – buvo rengiami bendri kultūros renginiai, sporto šventės. Ši tradicija išliko ir pokario metais.

*Kernavės pradžios
mokyklos vedėjas
Juozas Šiaučiūnas.
Iš Emilijos
Šiaučiūnaitės albumo*

Kernavės aštuonmetės mokyklos mokytojai ir moksleiviai. 1963 m. Iš P. Pauliukonio asm. archyvo

Paskutinis skambutis Kernavės aštuonmetėje mokykloje. 1968 m. Iš J. Stankevičiaus asm. archyvo

Lietuvos Respublikos Vyriausybė įvertino J. Šiaučiūno visuomeninę veiklą: 1935 m. jis buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo ordinu, o 1938 m. Gedimino ordinu ir Nepriklausomybės medaliu.

Kernavėje J. Šiaučiūnas vedė Teodorą Borsukaitę. Šeimoje gimė du vaikai (1934 m. Juozas Eugenijus ir 1937 m. Emilija Pajauta).

Didi ir prasminga J. Šiaučiūno veikla nutrūko 1940 m. birželį – mokyklos vedėjas buvo suimtas ir su šeima ištremtas į Sibirą. Kelionės metu mokytoją atskyrė nuo šeimos. Tik 1942 m. rudenį Teodora Šiaučiūnienė pagaliau sužinojo, kad jos vyras yra Rešotų lageryje. Šeima iš Rešotų lagerio gavo kelis laiškėlius. Vieni rašyti ant popieriaus skiautelės, kiti ant beržo tošies. Tik 1946 m. T. Šiaučiūnienė pasiekė žinia, kad mokytojas J. Šiaučiūnas žuvo 1943 m. spalio 17 d. – ant jo nuvirtęs medis¹³.

Mokytoją J. Šiaučiūną ir šiandien prisimena vyresniosios kartos kernaviškiai – jo mokiniai. Per 13 savo veiklos Kernavėje metų J. Šiaučiūnas sugebėjo aplenkėjusiame krašte pasėti lietuviybės sėklą, sukurti ilgus dešimtmečius išlikusias kultūrinio gyvenimo tradicijas.

Mokinių skaičius Kernavės pradžios mokykloje buvo nepastovus. 1930 m. birželio 1 d. mokykloje veikė I, II ir III skyriai, kuriuose mokėsi 44 mokiniai: iš jų 17 berniukų ir 27 mergaitės. Pirmąjį skyrių lankė 16 berniukų ir 22 mergaitės, antrąjį skyrių – 3 mergaitės, trečiąjį – 1 berniukas ir 2 mergaitės. Lietuvių tautybės buvo 22 mokiniai, lenkų – 15, žydų – 7.

1928 m. Lietuvoje buvo pereita prie visuotinio pradinio vaikų mokymo. Ker-

¹³Digrienė D. *Ten pat.*

*Kernavės aštuonmetės mokyklos išleidžiamoji klasė. 1970 m.
Iš V. Grigaliūnienės asm. archyvo*

navės mokykloje padaugėjo mokinių: 1931 m. jau mokėsi 65 mokiniai, veikė keturi skyriai. Nuo 1933 m. pradėjo veikti ir penktasis skyrius.

Nemažai mokinių mokyklą lankyti pradėdavo vėlai rudenį, o pavasarį nustodavo lankyti pamokas. Kai kurie vaikai visai nelankė mokyklos, nes neturėjo šiltų drabužių ir apavo. 1932 m. vasario 24 d. mokyklos lankymo apskaitoje pažymėta, kad iš 70 mokinių pavasarį ir rudenį vidutiniškai mokyklą lanko 12 berniukų ir 15 mergaičių, žiemą – 20 berniukų ir 31 mergaitė.

1938 m. gruodžio 2 d. patikrinimo metu iš 67 mokinių mokykloje buvo tik 53. Būtina prisiminti, kad mokslo metų pradžioje bendrajame sąraše buvo įrašyti net 135 mokiniai.

Baigus rudens darbus ir gyvulių ganiavą, mokinių skaičius padidėdavo. Pavasarį daug mokinių vėl išeidavo ganyti gyvulių.

Mokyklos pirmosios klasės buvo vasarinės, rudeninės ir žieminės, jas dažnai lankė tie patys mokiniai. Statistinius duomenis laikyti realiais trukdo labai didelis mokinių antramečiavimas.

Kernavės pradžios mokykloje nuolat didėjo lietuvių mokinių skaičius. Tai buvo todėl, kad aplenkėję apylinkės gyventojai, leisdami savo vaikus į mokyklą, dažnai užrašydavo juos lietuviais. Čia ir buvo akivaizdžiausia Kernavės mokyklos tautinės veiklos pasekmė. Mokykla tapo stipriu lietuviybės skleidimo židiniu.

Mokykloje buvo nedidelė bibliotekėlė. Neturtingi mokiniai bibliotekoje gaudavo vadovėlių. Darbų pamokų metu mokiniai pagamindavo mokymo priemonių.

Kiekvienais metais mokykloje buvo renkamas tėvų komitetas. Jį sudarė pirminkas ir keturi nariai. Komitetas mokslo metų pradžioje sudarydavo sąmatą neturtingiems mokiniams šelpti, aptardavo mokyklos ūkinius reikalus, patikrindavo mokyklos turta, padėdavo organizuoti įvairius renginius¹⁴.

Tėvų komitetas paremdavo mokytojus organizuojant sodininkystės, bitininkystės ir kitokias paskaitas. Mokykla organizuodavo Naujųjų metų sutikimus, vakarus, spektaklius. Jų metu surinktos lėšos buvo skiriamos šaulių būriui, ginklų fondui, o vienas jų procentas – neturtingiems vaikams šelpti.

¹⁴Min. N. Kuncytės str., p. 61–64.

1937 m., išvykus A. Onaitienei, mokykloje dirbo Felicija Klimukaitė, o nuo 1939 m. – Sofija Jakštaitė, kuri vėliau, išvežus J. Šiaučiūną, tapo mokyklos vedėja. 1943 m. pabaigoje Kernavės pradžios mokyklos vedėju paskiriamas Jonas Rudzinskas, žurnalistas, visuomenės veikėjas, J. Ambrazevičiaus vyriausybėje turėjęs eiti Švietimo ministerijos generalinio sekretoriaus pareigas. Kartu su žmona mokytoja Stase Rudzinskiene jis stengėsi ne tik nepriekaištingai mokyti vaikus, bet ir toliau tęsti ir po J. Šiaučiūno arešto nenutrūkusią kultūrinę veiklą. Artimai bendraudamas su savo pirmtako J. Šiaučiūno išauklėtu jaunimu, mokytojas J. Rudzinskas organizavo sceninės saviveiklos trupelę, rengdavo vaidinimus. Buvo pastatyti S. Čiurlionienės „Aušros sūnūs“, P. Vaičiūno „Naujieji žmonės“, J. Baltušio „Gieda gaideliai“, daug kitų vienaveiksmių ir didesnių veikalų¹⁵. Į vaidinimus ateidavo ne tik Kernavės ir aplinkinių kaimų žmonės, bet ir „užneriokai“ – už Neries esančių kaimų jaunimas.

Gyvenimas karo metais buvo nelengvas. Kernavėje, o ypač gretimuose, anksčiau Lenkijos okupuotuose, kaimuose aktyviai veikė Armijos krajevės būriai, kovoję ne tiek su vokiečiais, kiek su vietos ūkininkų maisto atsargom ir lietuviais. Ypač kliūdavo iš Seinų krašto vokiečių valdžios atkeltiems lietuviams, kurių nemažai buvo Kernavės, Širvintų, Mūsninkų apylinkėse, o anapus Neriės – Trākų ir Vilniaus apskrityse. Iš Seinų ir Pūnsko atkeltų šeimų ūkiuose buvo apgyvendinti vokiečių kolonistai, jie patys buvo įkurdinti dėl vieno ar kitų priežasčių ištuštėjusiuose ūkiuose.

Vieną persikėlėlį – Kernavės dvare įkurdintą Vinčą Jančių – mokytojas J. Rudzinskas, saugodamas jį nuo Armijos krajevės, buvo priverstas apgyvendinti laisvame mokytojo bute mokykloje¹⁶.

Su mokiniais ir su suaugusiais Kernavės bei jos apylinkių gyventojais mokytoją J. Rudzinską suartino ir jo gebėjimas prireikus suteikti pirmąją medicinos pagalbą. Pagalbą mokytojas teikdavo nemokamai savo paties išgytais ar iš kun. Z. Baužio gautais medikamentais.

Kun. Z. Baužį vaistais aprūpindavo Berlyne gyvenęs jo svainis. Mokytojas J. Rudzinskas išmoko gydyti tuo metu labai paplitusią odos ligą, kuri prasidėdavo odos išbėrimu ar spuogais, o vėliau atsiverdavo pūlingos opos, plintančios po visą kūną.

1944 m. liepos mėn. antroje pusėje Kernavę užėmė sovietų kariuomenė. Pradžioje pravažiavo keli tankai, o po poros dienų miestelį užplūdo įvairios karinės dalys. Tačiau greitai Kernavėje liko tik nedidelis aviacijos dalinys. Prie kapinių buvo įrengtas aerodromas, kuriame bazavosi nedideli lėktuvai. Dalinio štabas įsikūrė mokyklos klasėje, o jo vadas užėmė kabinetą antrajame aukšte, šalia muziejaus, kuriame buvo asmeninė J. Rudzinsko biblioteka. Po kiek laiko dalinys išvyko tolyn į Vakarų. Kernavės apylinkėse liko tik keli sugedę tankai ir prie kapinių paliktas traktorius, kuriuos Kernavės auksarankiai greitai išardė. Kun. Z. Baužys iš diferencialo ir akumuliatorių sukonstravo įrenginį, kuris gamino elektrą¹⁷. Taip buvo elektrifikuota Kernavės bažnyčia. Mokyklai elektros dar reikėjo palaukti.

Karo, pokario metų sunkumus patyrė ir Kernavės žmonės. Sovietų valdžia per daug nesikabino prie J. Rudzinsko dėl jo praeities. Mokytojai surašinėdavo, kas būdavo nurodyta, tvarkė ūkines knygas, platino obligacijas, dalyvaudavo įvairiose ūkinėse komisijose.

¹⁵Rudzinskas J. *Ten pat*.

¹⁶Apie Kernavės mokyklą 1941–1944 m. plačiau rašoma S. Buchavecko straipsnyje „Musninkų valsčiaus mokyklos nacių okupacijos metais“.

¹⁷Rudzinskas J. *Ten pat*.

Jie buvo laikomi „ideologinio fronto darbuotojais“. Reikėjo rinktis: ar vykdyti nurodymus, ar prarasti darbą, dažniausiai prarandant ir laisvę. Kernavės mokykloje, kaip ir visur kitur, buvo pakabintas Stalino portretas, mokiniai mokomi dainuoti „Suliko“ ir „Katiušą“. Daug prieškarinio mokytojų buvo represuota, kiti emigravo ar pakeitė profesiją. Net Širvintų gimnazijoje pirmaisiais pokario metais nebuvo nė vieno mokytojo, baigusio aukštąją mokyklą.

1949 m. mokytojas Jonas Rudzinskas buvo perkeltas į Širvintas. S. Rudzinskienė dar kurį laiką dirbo Kernavėje.

1949 m. Kernavės pradinė mokykla buvo pradėta pertvarkyti į septynmetę (buvo planuojama kurti vidurinę mokyklą). Tais metais įsteigė 5-ąją klasę. Mokyklos direktoriumi paskyrė iki tol Musninkuose dirbusį mokytoją Jokūbą Grigaliūną. Pradėjo dirbti mokytoja Valerija Raudeliūnaitė (vėliau – Grigaliūnienė). Daugėjo klasių, daugėjo ir mokytojų. Pradėjo pertvarkyti pačią mokyklą ir jos teritoriją. Išaugę medžiai gožė gėlynus, perkūno trenktas medis buvo sugriovęs aukurą. Iškirto dalį gyvatvorių, medžių. *Gedimino pilis* niekam neužkliuvo, ji liko stovėti. Pertvarkymas mokyklos pastate daugiausia apsiribojo jau supuvusių, apardytų, mokytojo J. Šiaučiūno laikais darytų suolų išardymu.

Visi miestelio renginiai ir toliau vykdavo mokykloje, tik kiek vėliau saviveiklos centras persikėlė į įkurtus kultūros namus, tačiau mokytojai ir mokiniai ir toliau liko svarbiausiais saviveiklos organizatoriais ir dalyviais. Toliau veikė dramos, šokių būreliai, mokytojas J. Grigaliūnas subūrė chorą, orkestrą. Visi pokario metų mokiniai daugiau ar mažiau dalyvavo meno saviveikloje. Toliau vyko sporto varžybos, spartakiados. Pagal dar prieškaryje susikūrusią tradiciją buvo organizuojami bendri Kernavės ir Aleksandriškių mokyklų meno ir sporto renginiai. Meno ir sporto renginiai tapdavo tikra švente miestelio ir apylinkių žmonėms. Salė būdavo sausakimša. Mokiniai ir mokytojai aktyviai dalyvavo rajoninėse ir respublikinėse dainų šventėse.

Mokykla išliko kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo centru. Mokytojai rūpinosi ne tik pamokomis. Jie švietė žmones, visur sėjo gėrio sėklą. Nepaisant sovietų propagandos ir komunistinės ideologijos brukimo, griežtos kontrolės, mokyklos veikloje vyravo humanizmas, amžinosios žmogiškosios vertybės.

Kernavės mokykla ir toliau buvo lietuviybės skleidimo centras. Juk dar 1960–1970 m. į mokyklą ateidavo mokyti ir visai lietuviškai nemokančių vaikų. Per pertraukas mokiniai dažniausiai kalbėdavosi lenkiškai. Šiandien vaikai ir jaunimas Kernavėje kalba lietuviškai.

J. Grigaliūnas mokyklai vadovavo nuo 1949 iki 1952 m. 1952–1954 m. direktorius buvo Marijonas Kačenauskas, 1954–1961 – Jonas Ertmanas, 1961–1963 m. – Elena Stasiukaitienė, 1963–1973 – Valerija Grigaliūnienė. 1958 m. Kernavės septynmetė mokykla buvo pertvarkyta į aštuonmetę. Taip pat buvo įkurtas vakarinės jaunimo mokyklos filialas.

Aštuntojo dešimtmečio pradžioje prasidėjo stambinimo vėjus. Stambino kolūkius, žmones, mokyklas. 1973 m. Kernavės aštuonmetėje mokykloje mokėsi 54 mokiniai, todėl mokykla buvo pripažinta neperspektyvia ir 1973 m. gegužės 27 d. Širvintų rajono LDT vykdomojo komiteto sprendimu perorganizuota į pradinę. Mokytoja-vedėja paskiriama nuo 1965 m. mokykloje dirbusi mokytoja Aldona Vanda Stankevičienė.

*Kernavės pradinės
mokyklos mokytojai ir
moksleiviai.*

Apie 1999 m.

*Iš J. Stankevičiaus
asm. archyvo*

1973–1974 m. m. mokykloje mokėsi 17 mokinių. Ir vėliau mokykloje nebuvo daugiau kaip 30 mokinių.

1989 m. buvo pradėtas mokyklos pastato kapitalinis remontas, užtrukęs 9-erius metus. Per tuos metus mokykla glaudėsi senosios kolūkio kontoros (Vilniaus g. 8), vaikų darželio (Mindaugo g. 2), naujosios kolūkio kontoros (Kerniaus g. 1) patalpose.

Vienu metu iš mokyklos pastato buvo likusios tik mūro sienos. Iškilo reali grėsmė, kad mokyklos pastatas bus sunaikintas. Tik Kernavės inteligentų, o ypač tuometinio Kernavės seniūno Jono Purvanecko ypatingų pastangų dėka buvo gauta lėšų mokyklos remontui. Širvintų savivaldybė remontui skyrė 800 tūkst. litų, o dar 257,3 tūkst. litų skyrė Vilniaus apskritis. Lėšos buvo panaudotos aplinkos projektavimo ir tvarkymo darbams, už 10 tūkst. litų nupirktą baldų. Mokyklos remonto reikalais ypač rūpinosi švietimo ir mokslo ministras akad. Z. Zinkevičius. 1998 m. rugsėjo 1 d. iškilmingai buvo įžengta į suremontuotą mokyklos pastatą. Mokyklą atšventino prelatas Česlovas Krivaitis, iškilmėse dalyvavo švietimo ir mokslo viceministrė Vaiva Vėbraitė, apskrities viršininkas Alis Vidūnas. 1998 m. gegužės 18 d. Kernavės pradinei mokyklai suteiktas Juozo Šiaučiūno vardas.

Suremontuotoje mokykloje yra sporto salė, žaidimų kambarys, valgyklėlė, tikybos bei anglų kalbos kabinetai, dailės studija, dvi didelės klasės. Vaikus moko mokyklos vedėja Asta Jurkevičienė kartu su kolege mokytoja Aldona Vanda Stankevičiene. Kernavės pradinė mokykla dabar komfortiškesnė pradinė mokykla Širvintų rajone. Kernavės žmonės ir Širvintų rajono vadovai tikisi, kad ateityje ši mokykla išaugs į pagrindinę. Aktyviai mokyklą remia Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus-rezervato darbuotojai.

1999 m. rugpjūčio 21 d. buvo surengtas iškilmingas J. Šiaučiūno Kernavės pradinės mokyklos pastato 70-mečio minėjimas. Jame dalyvavo daug buvusių mo-

*Lietuvos Respublikos
švietimo ministras
akademikas Zigmantas
Zinkevičius (dešinėje)
ir Emilija Šiaučiūnaitė
prie Kernavės
pradinės mokyklos.
1999 m.
J. Vitkūno nuotr.*

kyklos mokinių ir mokytojų, buvę direktoriai J. Grigaliūnas, M. Kačenauskas, V. Grigaliūnienė, Švietimo ir mokslo ministerijos, Vilniaus apskrities administracijos atstovai, kariuomenės vadas gen. J. Kronkaitis, Širvintų rajono vadovai, mokytojo J. Šiaučiūno šeimos nariai ir daug kitų svečių. Buvo atidengta paminklinė lenta mokytojui J. Šiaučiūnui (autorius prof. K. Bogdanas)¹⁸.

Kernavės pradinėje mokykloje gyvos senosios tradicijos. Mokykla ir šiandien ne tik mokymo įstaiga, bet ir kultūros centras. Mokyklos darbuotojai, mokiniai yra aktyvūs įvairių kultūros, meno renginių organizatoriai ir dalyviai, apie juos buriasi ir aktyviausi miestelio bendruomenės nariai.

Vindeikių mokyklos istorija

Dalia Damalakiėnė

1922 m. Pāširvinčio dvare buvo įkurta Vinkšnabrasčio pradžios mokykla. Jos patalpos buvo prastos – valstiečio namas, inventoriūs menkas, iškrypę ir mokiniams sėdėti nepritaikyti suolai. Trūko sąsiuvinų, knygų, mokymo priemonių. Į šią mokyklą susirinkdavo įvairaus amžiaus mokiniai: vieni jų buvo 8-erių, kiti – 17–18 metų.

Pirmasis mokytojas buvo Maldutis.

Esant dideliame mokinių skaičiui, buvo atidarytas antrasis mokyklos kompleksas. Jame dirbo mokytojas S. Bakšys. 1924 m. jis išvyko, vietoj jo dirbo mokytojas Šerėnas. 1926 m. mokytojai Maldutis ir Šerėnas išvyko į kitą apskritį. Mokykloje pradėjo dirbti mokytojai Jackūnaitė ir Vaitkevičius.

1926 m. rudenį antrasis mokyklos kompleksas buvo perkeltas į Vinkšnabrasčio kaimą, nes čia mokyklai buvo paskirtas 3 ha žemės sklypas ir buv. dvaro rūmai. Kiek vėliau šie rūmai buvo nu-

¹⁸ Straipsnyje taip pat naudotasi K. Blažaitienės, J. Munciuoskienės, A. Mlinskaitės, J. Petkevičienės, V. Grigaliūnienės, J. Grigaliūno, P. Pauliukonio, J. Bieliausko, I. Zašausko, J. Jankūnienės prisiminimais.

griauti, o mokykla perkelta į valstiečio Lukoševičiaus namą Saltoniškių kaime. Mokyklos vedėju paskirtas Vaitkevičius.

1936 m. Vindeikių kaime buvo pastatyta dviejų komplektų pradžios mokykla. Abu komplektai iš Pășirvinčio ir Vinkšnabrasčio persikėlė į naująjį mokyklos pastatą, bet mokyklos pavadinimas buvo paliktas toks pat – Vinkšnabrasčio pradžios mokykla. Sumažėjus mokinių skaičiui, mokytoja Jackūnaitė iškeliamą, o mokytojas Vaitkevičius mokykloje dirbo iki 1940 m. rugsėjo 1 d.

1940–1941 m. m. mokykloje dirbo mokytojai Cimbolaitis ir Šatas, o pastarajam išvykus į kitą rajoną, į jo vietą 1941 m. buvo atkeltas mokytojas Žebrauskas*. 1944 m. šis mokytojas laikinai nedirbo. Į jo vietą paskiriamas mokytojas Pranas Didžiūnas.

Vinkšnabrasčio pradžios mokykla pertvarkoma į tris komplektus. Du komplektai lieka Vindeikių kaime (juose mokytojavo Žebrauskas ir Šatas), o trečiasis įkuriamas Juodónių kaime, Antanóšos dvare (jame mokytojavo Pranas Didžiūnas).

1948 m. Antanóšos komplektas buvo atskirtas nuo Vinkšnabrasčio pradžios mokyklos ir įsteigiama savarankiška Juodónių pradžios mokykla. Šatas išsikelia į kitą mokyklą, o mokytojas Pranas Didžiūnas pradeda dirbti vietoj jo Vindeikiuose.

1949–1950 m. m. Žebrauskas išvyksta. Į jo vietą paskiriama mokytoja Saltanavičienė. 1951 m. jai išvykus, dirbo mokytojas A. Račinskas. Tais metais mokykla dar buvo pradinė, o joje buvusios penktoji ir šeštoji klasės priklausė Musninkų vidurinei mokyklai, jose dėstė šios mokyklos mokytojai. Pradinėse klasėse mokytojavo P. Didžiūnas ir Survilaitė.

1951–1952 m. m. Vinkšnabrasčio pradžios mokykla pertvarkoma į Vindeikių septynmetę mokyklą. Pirmuoju jos direktoriumi paskiriamas mokytojas P. Didžiūnas. Tuo metu mokytojais dirbo Survilaitė, Jurevičiūtė, E. Rutkauskaitė, V. Šliavas, S. Bartkevičiūtė.

1952–1953 m. m. atvyko dirbti mokytojai E. Juškevičienė, S. Šidlauskas; 1953–1954 m. m. – mokytojos V. Dubietienė ir G. Jurkūnaitė; 1954–1955 m. m. – mokytoja J. Mončiunskaitė; 1955–1956 m. m. – mokytojos I. Pociūnaitė, A. Bružaitė, L. Vijūnaitė ir J. Noreikaitė.

1956–1957 m. m. P. Didžiūnas išvyksta, direktoriumi paskiriama A. Bružaitė, atvyko mokytojai V. Mackevičius ir V. Akstinavičiūtė; 1957–1958 m. m. atvyko mokytoja A. Čiburienė.

1958–1959 m. m. vietoj išvykusių mokytojų L. Vijūnaitės ir V. Mackevičiaus pradeda dirbti mokytojai M. Dūda ir V. Jankūnaitė, o šiai išvykus, – mokytojas S. Naraškevičius. Tais metais iš kolūkiečio Jurkūno nupirktame name įrengiamos mokyklos dirbtuvės.

1959–1960 m. m. atvyko dirbti S. Kontrimavičiūtė, o 1960–1961 m. m. – V. Gobienė.

1961–1962 m. m. mokykla pertvarkoma į Vindeikių aštuonmetę mokyklą. Jos direktoriumi, mokytojai A. Bružaitėi išvykus, tampa mokytojas J. Naraškevičius. Pradeda dirbti V. Naraškevičienė, A. Krūminaitė.

1962 m. prie mokyklos pristatomas mūrinis priestatas. Išvyksta mokytojos Jurkūnaitė ir Saltanavičiūtė, sugrįžta dirbti mokytojas P. Didžiūnas, pradeda dirbti

* Apie Vindeikių mokyklą taip pat rašoma S. Buchavecko str. „Mugninkų valsčiaus mokyklos 1939–1944 m.“, p. 621–664.

L. Vaicekuskas, vietoj jo 1963–1964 m. m. paskiriama dirbti mokytoja B. Čirvinskaitė, o po metų šiai išvykus, – mokytoja J. Sinkevičiūtė.

Nuo 1970 metų, labai sumažėjus mokinių skaičiui, Vindeikių aštuonmetė mokykla pertvarkoma į pradinę. Mokiniai mokosi naujajame mūriniame priestate. Mokykla turėjo klasę, mokytojų kambarį, sporto salę, erdvų koridorių. Šios mokyklos vedėja paskiriama mokytoja Emilija Juškevičienė, o 1977 metais – mokytoja Ona Krikštaponienė.

2001–2002 m. m. Vindeikių pradinėje mokykloje yra du komplektai, mokosi 16 mokinių, dirba dvi mokytojos – Dalia Damalakienė (nuo 1983 m.) ir Rima Matukienė (nuo 1999 m.). Nebėra jau 1936 metais statyto mokyklos pastato, nes mokykla tapo 1962 m. pastatytas mūrinis priestatas. Jame yra dvi klasės, nedidelė sporto salė, koridorius ir du kartus per mėnesį veikianči Vindeikių kaimo biblioteka.

Mokyklos mokiniai ne tik semiasi žinių pamokose, bet ir noriai dalyvauja popamokinėje veikloje. Didelis dėmesys mokykloje skiriamas etninei kultūrai. Ji integruojama į visus mokomuosius dalykus ir popamokinius renginius. Mokiniai skatinami domėtis gimtąja kalba ir literatūra, tautosaka, susipažįsta su lietuvių liaudies papročiais ir tradicijomis, protėvių gyvenimo savitumu ir išmintimi. Mokykla stengiasi į savo veiklą įtraukti mokinių tėvus ir kitus kaimo žmones. Tradiciniai tapo tokie renginiai kaip „Rudenėlio šventė“, sporto varžybos, skirtos Lietuvos karių dienai paminėti, „Šv. Kalėdų šventė“, „Užgavėnės“, „Vaikų Velykėlės“, „Mamyčių diena“, „Mokslo metų pabaigos diena“ ir kt. Kasmet paminima Vasario 16-oji – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo diena.

Mokyklos ateitis liūdna. Labai mažėja mokinių skaičius. Mokykla tikriausiai bus uždaryta. Paskutinio kultūros židinio kaime gali nebelikti.

Čiobiškio mokykloje

Vladislava Dalinkevičienė

Į Čiobiškio septynmetę mokyklą atvykau dirbti mokytoja 1956 m. Dėščiau biologiją, chemiją ir geografiją. Kartu su manimi atvyko naujai paskirtas Čiobiškio septynmetės mokyklos direktorius Vytautas Targonskis. Darbo sąlygos mokykloje buvo sunkios. Mokykla dirbo net trijuose senuose mediniuose pastatuose. Mokinių buvo daug, nes čia mokėsi ne tik aplinkinių kaimų, bet ir Čiobiškio internato vaikai (kuris išikūręs buvusiam Čiobiškio dvare). Mokytojų gyvenimo sąlygos buvo irgi nelengvos. Valdiškų butų nebuvo, reikėjo samdytis butus pas vietos gyventojus.

1959 m. septynmetę mokyklą prijungus prie internato, naujai švietimo įstaigai, pavadintai mokykla-internatu, pradėjo vadovauti internato direktorė Aldona Češkevičiūtė. Nei mokytojų darbo, nei mokinių mokymosi sąlygos nepagerėjo. Dauguma mokytojų pradėjo dirbti ne tik mokykloje, bet ir internate auklėtojais. Aš taip pat dirbau mokytoja ir auklėtoja. Vėliau, 1965 metais, buvo panaikintas inter-

*Vladislava
Dalinkevičienė*

Čiobiškio aštuonmetės mokyklos naujojo pastato priėmimas. 1985 m. rugsėjis. Iš V. Dalinkevičienės asm. archyvo

natas, o jo bazėje įkurta nauja mokykla – Čiobiškio spec. mokykla. Naujas pavadinimas atnešė ir naujus vėjus. Graži teritorija su naujai pastatyta gražia mūrine mokykla buvo aptverta aukšta blokų tvora ir viršuje apraizgyta spygliuota viela. Kaimo vaikams reikėjo mokyklos. Ji buvo įkurta, o jos direktore 1965 m. rugpjūčio 26 d. buvau paskirta aš. Prasidėjo sunkus, daug triūso reikalaujantis darbas. Reikėjo sukurti mokymo bazę. Mokytojauti pradėjo darbštūs jauni mokytojai. Tai Stasė Brazdžienė, Danutė Jurkūnienė, Birutė Kanapėnienė, Sigita Lukoševičienė, Irena Latvytė, Regina Starkevičienė, Vytautas Dalinkevičius, Veronika Dubietienė. Pastaroji buvo pavaduotoja mokymui ir auklėjimui. Gerai išmanė savo darbą, dirbo su ugnele. Dėstė biologiją ir istoriją. Su mokiniais vykdavo į aplinkinius kaimus, rinko etnografinę medžiagą, eksponatus. Buvo surinkta nemažai medžiagos, kuri vėliau perduota Donatui Gediminskui į muziejų. Mokytojai keitėsi. Keitėsi dėl įvairių priežasčių: vieni išėjo dirbti į spec. mokyklą, kiti išvyko dirbti kitur. Atėjo nauji mokytojai: Stasė Krušinskienė, Vanda Kvietkauskienė, Nijolė Trepekienė, Nijolė Milkevičienė. Senos patalpos nesutalpino mokinių – reikėjo naujos mokyklos. Nuvykau į Švietimo ministeriją pas ministrą Gedvilą prašyti, kad leistų statyti naują mokyklą. Ministras pažadėjo, vėliau pats atvažiavo pažiūrėti, kokia iš tikrųjų padėtis. Ir pažadėjo mums naują mokyklą. Prasidėjo įtempto organizacinio darbo laikotarpis, kuris pareikalavo daug sveikatos, nervų ir kruopštaus darbo. Gal kiek lengviau buvo, kad statybai vadovavo buvęs mūsų mokyklos auklėtinis Vidas Drumsta. Bet reikėjo nuolatos stebėti: žiūrėk, tai siena kreiva, tai vietoj stiklo blokų sienelės sumūryta paprasta plytų siena, tai sumažintas radiatorių skaičius ir t. t. Man, kaip moteriai, sunku buvo kontroliuoti. Reikėjo pačiai mokytis pažinti brėžinius ir pagal juos sekti statybos darbus. Tačiau visi sunkumai buvo įveikti – 1976 m. rugpjūčio mėnesį mokykla buvo atidaryta. Džiaugsmui nebuvo ribų. Neris savo vingiu lyg rankomis apkabino gražią baltą tarsi gulbę 192 vietų aštuonmetę mokyklą su sporto sale. Mokytojų kolektyvas pasipildė jaunais specialistais. Atėjo dirbti jaunas fizinio lavinimo mokytojas Marijonas Kmitas, kurio dėka mokykla išgarsėjo rajone, matematikas Zigmąs Aidulis, muzikas Vytautas Ambrazas, lituanistai Stepas ir Regina Mažrimai, rusistė Violeta Klimienė. Mokykloje suklestėjo užklasinė veikla. Turėjome stiprų chorą, dalyvavome respublikinėse dainų šventėse. Darbštūs, savo darbą išmanantys buvo darbų mokytojai. Mokykla buvo išpuošta mokinių darbais ir gėlėmis.

Būrelių veikla

Mokykloje veikė šie būreliai:

1. Lietuvių kalbos ir literatūros (vadovė – Stasė Krušinskienė).
2. Rusų kalbos ir literatūros (vadovė – Liuda Mailauskienė).
3. Meno saviveiklos (vadovai: Vytautas Ambrasas (choras), Stasė Krušinskienė (šokių ratelis), Vladislava Dalinkevičienė (dramos ratelis).
4. Gamtininkų būrelis (vadovė – Vladislava Dalinkevičienė, jaunųjų miškininkų sekcijai vadovavo Vytautas Večerinskas).
5. Fizinio lavinimo (vadovas – Marijonas Kmitas).

Visa mokykla buvo radiofikuota, populiarios tapo vietos radijo valandėlės.

Yra nemažai žymių žmonių, baigusių mūsų mokyklą. Tai medikai (Lina Brazdžiūtė, Regina Kvietkauskaitė, Daugvydas Druskis, Danguolė Vilkevičiūtė, Janė Kazlauskaitė), mokslų daktarai (dr. docentė Giedrė Kmitienė, dr. Rita Verkauskaitė), kultūros darbuotojai, mokytojai, girininkai (Jonas Tviraga ir jo broliai Alvydas, Rimas ir Vygintas) ir daugelis kitų.

Mokykloje išaugo ir savos tradicijos: sporto šventės, turizmo dienos, Naujųjų metų karnavalas, tradicinė Pavasario šventė prie pamėgto ažuolo galiūno ir kt.

Metai bėgo, kiekvieną dieną pirmoji ateidavau į mokyklą ir paskutinė išeidavau. Visos vasaros paaukotos mokyklai paruošti naujiesiems mokslo metams. Taip daugiau nei dvidešimt metų. Visa, kas buvo pasiekta gero, buvo pasiekta darbščių, reiklių mokytojų, mokinių tėvų dėka. Daug padėjo kolūkiai – Čiobiškio kolūkis (pirmininkas – buvęs mokytojas Romas Kvietkauskas), Virvėčių kolūkis (pirmininkas – Vytautas Cesiūnas). Jie daugiausia rėmė materialiai. Skirdavo lėšų mokymo priemonėms įsigyti, ekskursijoms, mokinių maitinimui, naujametinėms dovanėlėms, norinčius užsidirbti mokinius vasarą įdarbindavo.

Mokykloje buvo švaru, jauku, skaniai valgėme nuoširdžių ir darbščių darbuotojų – valytojų Karolinos Jankevičienės, Julės Lapinskienės, Pulkauninkienės (mirusi), virėjos Nijolės Bernackienės – dėka.

Mokykla bendravo su daugeliu išymių žmonių, kurie patardavo, padėdavo. Pavyzdžiui, dr. Algirdas Penkauskas su mokytojais aptardavo įvairias pedagogines problemas, mokinių tėvams skaitydavo paskaitų apie vaikų auklėjimą šeimoje. Profesorius Antanas Janonis padėjo įrengti biologijos sklypą prie naujosios mokyklos, padovanojo keletą retų medelių, kurie dabar veši ir puošia mokyklos aplinką.

Pastačius naująją mokyklą, pagerėjo mokytojų gyvenimo sąlygos. Senuosiuose mokyklos pastatuose mokytojai išsirengė sau butus, išvedė centrinį šildymą, gyvenimas tapo malonesnis. Taip pat buvo pastatyti trys daugiabučiai namai, kuriuose kelios mokytojų šeimos gavo butus.

Metai bėgo, atėjo laikas direktoriaus postą perduoti jaunesniems. 1986 m. rugpjūčio mėn. mokyklai pradėjo vadovauti šios mokyklos mokytoja Violeta Klimienė. Visai išeiti iš mokyklos dar negalėjau. Mokykla kaip magnetas traukė mane, o ir sveikata labai nesiskundžiau. Sutikau dirbti mokytoja. Pasilikau savo 12 pamokų ir gavau auklėjamąją klasę. Su klase dirbti daug smagiau nei direktoriauti. Rengdavome vakarus, iškylas. Mokiniai buvo labai savarankiški, mokėsi gerai, nebuvo didelių neklaužadų. Daug bendravau su tėvais. Rengėm klasės tėvų susirinkimus, kuriuose aptardavome visus rūpimus mokymo ir elgesio reikalus. Kai mokiniai baigė devynias

Čiobiškio pagrindinės mokyklos direktorius Steponas Mažrimas pamokos metu. Apie 2000 m. V. Trumpicko nuotr.

klases, tėvai suorganizavo nepamirštamą atsiveikinimo vakarą. Klasė buvo nedidelė – 9 mokiniai (6 berniukai ir 3 mergaitės). Tai buvo 1988 m. Dar po to išleidau dvi klases ir 1999 metais baigiau pedagoginio darbo kelią.

Jaunam žmogui neužtenka kantrybės dirbti sunkų mokyklos vadovo darbą. Violeta Klimienė, išdirbusi 4 metus, 1990 m. pasitraukė iš vadovo pareigų ir dirbo mokytoja.

1990 m. rugpjūčio 16 d. mokyklos vairą perima jaunas spec. mokyklos auklėtojas Bronius Skladaitis. Pripratęs dirbti visai kitokią darbą, naujajame darbe jis irgi nesijautė gerai, todėl, padirbėjęs mokyklos direktoriumi vos dvejus metus, atsistatydino ir grįžo į spec. mokyklą.

Nuo 1992 m. rugpjūčio 26 d. Čiobiškio mokyklos direktoriumi dirba šios mokyklos mokytojas Steponas Mažrimas.

Čiobiškio mokykla: auklėtojos ir mokytojos atsiminimai

Stasė Brazdžienė

1951 metais baigusi Švenčionių mokytojų seminariją, gavau paskyrimą į Širvintų rajono Čiobiškio vaikų namus dirbti auklėtoja. Į Čiobiškį iš Širvintų su drauge ėjome pėsčios. Kelias ilgas (apie 25 km), pavargusios pasiekėme Čiobiškį. Prieš akis atsivėrė gražūs vaizdai. Vaikų namai atrodė neišprastai. Viskas dvelkė jaukumu. Direktorius Stasys Lisauskas mus sutiko maloniai. Atrodė, ir dirbti bus lengva. Bet, ypač pradžioje, buvo sunku. Mane paskyrė į vyresniųjų grupę. Berniukai manęs visiškai neklausė, iš klasės išeidavo neatsiklausę, išeidavo ir iš grupės, nevykdė jokių nurodymų. Bet po kurio laiko pamažu viskas susitvarkė.

Mokykla buvo atskirai – kalne. Joje mokėsi vaikai ir iš kaimo. Po pamokų, auklėtojų prižiūrimi, jie ruošdavo pamokas.

Tarp mokytojų ir auklėtojų būdavo nesutarimų. Mokytojai paprastai kaltindavo auklėtojus dėl to, kad mokiniai neišmoksta ar nepadaroma namų darbų užduočių. Patys mokytojai papildomo darbo su atsiliekančiais mokiniais nedarbo. Jie save laikė

pranašesniais. Auklėtojas buvo atsakingas už mokomąjį ir auklėjamąjį darbą. Kiekvieną dieną reikėdavo rašyti visos dienos darbo planą, trimestrinį planus, užsiėmimų planus, užsiėmimų konspektus, vesti atvirus metodinius užsiėmimus. Metodiniai užsiėmimai vykdavo ir kituose vaikų namuose. Čia dalydavomės pedagogine patirtimi, stebėdavome užsiėmimus. Gera proga buvo pasisemti žinių, užmegzti naujas pažintis.

Pragyvenimo sąlygos buvo sunkios. Atlyginimo gaudavome 50 rublių. Trūko maisto produktų. Eidavome į kaimus ir ten šio bei to nusipirkdavome. Dažniausiai maitindavomės vaikų namų valgykloje. Čia gaudavome nusipirkti duonos.

Man geriau sekėsi su mergaitėmis. Kai kurios labai prisirišo. Norėdavo ateiti į namus, išsikalbėti. Išvykusios iš vaikų namų, rašydavo laiškus, atvažiuodavo. Lida Prudnikovaitė iki šiol rašo laiškus, atsiunčia pasveikinimų įvairiomis progomis.

Mano auklėtinių nemažai baigė aukštąjį mokslą, įsigijo specialybes. A. Baubinas baigė medicinos mokslus, tapo profesoriumi. Aišku, buvo ir tokių, kurie nuėjo klystkeliais.

Penkiolika metų išdirbau auklėtoja. Paskutiniais metais vaikų namai reorganizavosi į mokyklą-internatą, o 1965 metais – į spec. mokyklą, į kurią buvo siunčiami sunkaus auklėjimo ir nusikaltę paaugliai. Su nusikaltėliais dirbti pabijojau. Išėjau savo noru. Vienerius metus dirbau Janiūnų pradinėje mokykloje. Čia darbas buvo nelengvas. Dirbau su visomis keturiomis klasėmis. Namas buvo neužbaigtas įrengti, žiemą šalome. Gyvenau virtuvėje, nes kambarys buvo be grindų. Rudenį ir pavasarį vaikščiojau į Čiobiškį. Pavargdavau. Namuose turėjau prižiūrėti vyrą ir du vaikus. Dažnai mano darbą tikrindavo iš Čiobiškio mokytojai. Priekaištų neturėjo. Nemažai turėjau pasigaminusi vaizdinių priemonių.

Kitais metais atsirado vieta Čiobiškio devynmetėje mokykloje. Darbas su dviem klasėmis nebuvo sunkus. Direktorė V. Dalinkevičienė visuomet patardavo, buvo taktiška, reikli, mokėjo išreikalauti iš mokytojų ir su mokiniais gerai tvarkėsi.

Mano pedagoginį darbą gerai įvertino Širvintų rajono švietimo skyrius, Švietimo ministerija. Buvau ne kartą apdovanota garbės raštais.

Laisvalaikiu dalyvavau saviveikloje. Labiausiai man patikdavo moterų ansamblyje. Daug kur teko koncertuoti. Žiūrovai visur mus gerai įvertindavo. Tai buvo didelis ir vadovo P. Urbonavičiaus nuopelnas.

Nemažai teko vadovauti mokinių saviveiklai. Nors mano muzikinis išprusimas ir nebuvo labai didelis, bet pastangos ir norai – dideli.

Niekad nemaniau, kad man teks bažnyčioje groti vargonais. Pradžioje buvo nelengva. Teko daug mokytis, perprasti vargonų techniką, labai daug išmokti giesmių. Žinoma, aš nelaikau savęs gera specialiste, bet iš tikinčiųjų susilaukiame nemažai pagyrimų.

Dažnai susimąstau, kad jau solidų amželį nugyvenau, galėčiau ir pailsėti, bet vis dėlto gerai, kai esi dar kažkam reikalingas.

Čiobiškio specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namai*

Širvintų rajono Čiobiškio specialiosios mokyklos
1973 m. balandžio 28 d. istorinė pažyma

1927 m. Čiobiškyje jau veikė vaikų prieglauda, kurią globojo dvasininkija, Šv. Vincento ir Pauliaus draugija. Joje buvo prižiūrimi ir mokomi vaikai našlaičiai, pamestinukai ir pan. 3–15 metų amžiaus.

1927 m. čia gyveno apie 120 vaikų: 60 berniukų ir tiek pat mergaičių. 1929 m. vaikų skaičius buvo apie 100. 1930 m. prieglaudoje buvo 120 vaikų. 1933 m. vaikų skaičius išaugo iki 160.

Ši valstybinė prieglauda priklausė Vidaus reikalų ministerijai.

1942 m. Čiobiškio vaikų prieglauda jau buvo vadinama vaikų namais, kuriuose buvo apie 60 vaikų našlaičių. 1947 m. vaikų namuose buvo apie 60 berniukų ir 40 mergaičių, 1951 m. – 90 berniukų ir 50 mergaičių, o 1953 m. – apie 160 vaikų.

1959 m. birželio 24 d. LSSR švietimo ministro įsakymu Nr. 611 Čiobiškio vaikų namai buvo reorganizuoti į 8 klasių mokyklą-internatą, kurio kontingentą sudarė pradžioje apie 70 buvusių vaikų namų auklėtinių, o vėliau našlaičiai čia buvo atvežami iš visos respublikos. Internate vaikų skaičius išaugo net iki 260, o vėliau sumažėjo iki 200.

1965 m. spalio 1 d. Širvintų rajono darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto sprendimu Nr. 237 Čiobiškio mokykla-internatas pertvarkytas į specialiąją mokyklą nepilnamečių nusikaltėlių mokymui ir auklėjimui. Mokyklos mokinių kontingentą sudarė 10–15 metų amžiaus vaikai iš visos respublikos.

Pirmaisiais įkūrimo metais specialioji mokykla dar neveikė – buvo tvarkomos, statomos ir ruošiamos patalpos, kuriama reikalinga materialinė bazė.

1966 m. specialioji mokykla pradėjo dirbti. Joje buvo apie 60 vaikų nusikaltėlių 10–15 metų amžiaus. Jau kitais metais vaikų skaičius išaugo iki 120, o 1968 m. jų buvo net 180.

Šiuo metu mokykloje yra 140 vaikų, kurie mokosi III–VIII klasėse. Sudarytos 8 grupės. Su šiomis grupėmis dirba 16 auklėtojų. Iš viso mokykloje dirba 30 pedagogų ir 61 techninio ir aptarnaujančiojo personalo darbuotojas.

Mokykla turi 38 ha pagalbinį ūkį. Vaikų išlaikymui dalį lėšų teikia patys tėvai, dalį skiria valstybė ir pati mokykla iš savo pagalbinio ūkio pajamų. Čiobiškio specialioji mokykla yra pavaldi LSSR Švietimo ministerijai.

Iki spec. mokyklos įkūrimo archyvu niekas nesirūpino. Matyt, nebuvo tuo reikalu aukštesnių organizacijų nurodymų, kaip turėtų būti tvarkomas archyvas ir kokie dokumentai privalo būti rūpestingai saugojami. Niekas už dokumentus nebuvo atsakingas, apskaita nebuvo tvarkoma, dėl to dalis dokumentų neišsaugota, o mokyklos remonto metu 1965 m. kai kurie dokumentai buvo deginami. Neturėjo archyvas ir tam specialios patalpos. Ne kartą archyviniai dokumentai buvo nešami iš vienos vietos į kitą, paliekami be didesnės priežiūros, bet kam prieinami. Esant tokioms sąlygoms, dalis dokumentų dingo, neišliko. Tik įsisteigus spec. mokyklai, buvo

* Spausdinamų dokumentų kalba redaguota.

susirūpinta archyvo apsauga, tačiau pavėluotas dėmesys ne ką padėjo. Kai kurie mokyklos veiklos barai iki šiol neatsispindi dokumentuose. Tai mokomojo-auklėjamojo darbo patikrinimo medžiaga, užklasinė mokyklos veikla, taip pat ir metodinis darbas.

Pagal apyrašą Nr. 1 nuo 1946 iki 1955 m. nėra jokių dokumentų. Nėra to laikotarpio ir klasės žurnalų. Ne visi dokumentai yra apie tarnautojams išmokėtus atlyginimus nuo 1946 iki 1950 metų. Nėra to laikotarpio ir tarnautojų asmens bylų.

Archyvinę medžiagą tvarkė A. Matačiūnas ir ekspertų komisija, paskirta Čiobiškio spec. mokyklos direktoriaus 1973 m. sausio 14 d. įsakymu Nr. 3, kurią sudarė pirmininkas V. Targonskis ir nariai – A. Gediminskienė ir J. Vilkevičius.

Šis darbas buvo atliktas konsultuojantis su CVA Ukmergės filialu.

Fragmentas iš 1994 08 29 pažymos

Čiobiškio specialiuosiuose vaikų globos namuose, kurie yra pavaldūs Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai, auklėjami ir mokomi 10–15 metų amžiaus berniukai, kurie yra padarę nusikaltimus. Šiuo metu amžius griežtai neribojamas. Berniukai mokosi dvejus trejus ir daugiau metų priklausomai nuo persiauklėjimo. Per mokslo metus mokinių atvežamas skaičius įvairus, bendras vidurkis – 30–35 mokiniai. Mokslo metų vidurkis – 70–75 mokiniai, kurie mokosi mūsų mokykloje.

Mokiniai iš mokyklos išleidžiami kiekvienais mokslo metais, pasibaigus mokslui. Išleidžiamų mokinių skaičius būna įvairus priklausomai nuo persiauklėjimo, buvimo laiko ir klasių baigimo. Mokiniai išleidžiami ir trumpalaikėms atostogoms į namus: už gerą elgesį, mokymąsi.

Šiuo metu mokyklai vadovauja direktorius R. Žalnora, baigęs LŽŪA.

1993 m. kovo 4 d. Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro įsakymu Nr. 223 Čiobiškio specialioji mokykla pavadinta Čiobiškio specialiaisiais vaikų globos namais.

Šiuo metu specialiuosiuose vaikų globos namuose yra 85 delinkventinio elgesio vaikai, kurie mokosi III–IX klasėse. Į mūsų vaikų globos namus mokinius siunčia rajonų globos ir rūpybos tarnybos, nepilnamečių reikalų inspekcijos. Tėvai, kurie negali susitvarkyti su savo vaikais ir jų vaikai neklauso, prašo globos ir rūpybos tarnybų, kad jų vaikus paimtų į mūsų specialiuosius vaikų globos namus. Nuo 1994–1995 m. m. vėl atidaryta IX klasė su gamybiniu mokymu. Auklėjimui sudarytos 8 grupės, su kuriomis dirba 16 auklėtojų. Iš viso mokykloje dirba 28 pedagoginiai darbuotojai ir 55 techninio aptarnaujančiojo personalo darbuotojai.

Specialiuosiuose vaikų globos namuose yra medicinos kabinetas, izoliatorius, kuriame yra 6 lovos, stomatologijos kabinetas. Dirba gydytoja pediatrė, stomatologė, medicinos felčerė, seselė.

Yra biblioteka, kurioje apie 12 000 knygų, gamybinės dirbtuvės, pagalbinis ūkis, šiltnamis. Vaikai daugiausia išlaikomi valstybės.

Auklėtiniai daug dirba pagalbiniam ūkyje, girininkijoje, padeda tvarkyti aplinką.

Veikia daug užklasinių būrelių: dūdų orkestro, instrumentinio ansamblio, choro, vokalinio ansamblio, medžio drožybos, dailės, piešimo, lėlių teatro, fotografijos, sporto ir kt. Vaikai savo laisvalaikį praleidžia būreliuose bei kituose užsiėmimuose.

Statistiniai duomenys (nuo 1991 m.)

Parengė archyvarė Regina Ambraziėnė

1990–1991 m. m. pabaigoje buvo 91 moksleivis (nepilnametis auklėtinis).

1991–1992 m. m.

Klasės – 8.
Rugsėjo 1 d. buvo 71 moksleivis.
Pedagogų – 28.
Bibliotekoje knygų – 13 300, iš jų vadovėlių – 2461.
Bendras patalpų plotas – 4826 m².

1992–1993 m. m.

Klasės – 8.
Pedagogų – 29.
Moksleivių rugsėjo 1 d. – 50.
Per mokslo metus atvyko – 52.
Per mokslo metus išleista į namus 30 nepilnamečių.
Mokslo metų pabaigoje buvo 102 nepilnamečiai.

1993–1994 m. m.

Pedagogų – 27.
Moksleivių rugsėjo 1 d. – 72.
Per mokslo metus atvyko – 31.
Per mokslo metus išvyko – 19.
Mokslo metų pabaigoje buvo 99.

1994–1995 m. m.

Pedagogų – 33.
Rugsėjo 1 d. moksleivių – 84.
Per mokslo metus atvyko – 35.
Per mokslo metus išvyko – 57.
Mokslo metų pabaigoje buvo 106.

1995–1996 m. m.

Pedagogų – 33.
Rugsėjo 1 d. moksleivių – 62.
Per mokslo metus atvyko – 36.
Per mokslo metus išvyko – 42.
Mokslo metų pabaigoje buvo 99.

1996–1997 m. m.

Pedagogų – 33.
Rugsėjo 1 d. buvo 56 moksleiviai.
Per mokslo metus atvyko – 42.
Per mokslo metus išvyko – 37.
Mokslo metų pabaigoje buvo 98.

1997–1998 m. m.

Pedagogų – 31.
Rugsėjo 1 d. buvo 61 moksleivis.
Per mokslo metus atvyko – 47.
Per mokslo metus išvyko – 38.
Mokslo metų pabaigoje buvo 108.

1998–1999 m. m.

Pedagogų – 36.
Rugsėjo 1 d. buvo 70 moksleivių.
Per mokslo metus atvyko – 54.
Per mokslo metus išvyko – 56.
Mokslo metų pabaigoje buvo 93.

1999–2000 m. m.

Pedagogų – 33.
Rugsėjo 1 d. buvo 68 moksleiviai.
Per mokslo metus atvyko – 42.
Per mokslo metus išvyko – 50.
Mokslo metų pabaigoje buvo 105.

2000–2001 m. m.

Pedagogų – 34.
Rugsėjo 1 d. buvo 60 moksleivių.
Per mokslo metus atvyko – 42.
Per mokslo metus išvyko – 46.
Mokslo metų pabaigoje buvo 105.

2001–2002 m. m.

Pedagogų – 28.
Rugsėjo 1 d. buvo 56 moksleiviai.
Atvyko moksleivių – 11.
Išvyko – 23.
Šiuo metu yra 44 moksleiviai.

Į auklėjimo ir globos namus nepilnamečiai atvežami išstisus metus. Duomenys apie nepilnamečius duoti nuo rugsėjo 1 d. iki kitų metų rugpjūčio 27 d.

Nuo 1998–1999 m. m. mūsų įstaigoje mokosi ir baigia septynias klases, aštuntos klasės neturime.

Pas mus siunčiami nepilnamečiai nuo 11 iki 15 metų amžiaus, bet mokosi ir sulaukę 16 metų.

Paminklotvarka ir kultūros vertybių saugojimas*

Antanas Juščius

Buvusiame Mūsninkų valsčiuje, o šiuo metu Mūsninkų, Kernavės ir Čiobiškio seniūnijose, gausu istorijos, architektūros, archeologijos ir kitokių kultūros vertybių. Didelė jų dalis yra įrašytos į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Šio registro statinių sąraše yra Čiobiškio vandens malūnas su technologine įranga (S 38 K), Dariaus ir Girėno tiltas per Musės upę Čiobiškyje (S 95), namas, kuriame gyveno ir kūrė kompozitorius Jonas Dambrauskas Pamusių kaime (S 485) ir Čiobiškio buvusio dvaro sodybos ansamblis. Kultūros paveldo centras ruošia dokumentaciją įrašyti Čiobiškio bažnyčios architektūros ansamblį į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą.

Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registro laidojimo vietų sąraše yra įtrauktas knygnešio Karolio Baužio kapas Kernavėje (L 9), Lietuvos karių kapai Mūsninkuose (L 182), kunigo, visuomenės, kultūros veikėjo, 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataro Alfonso Petrulio kapas ir antkapinis paminklas Mūsninkuose (L 249 K), Didžiosios Kovos apygardos partizanės Onos Mišūnienės kapas Čiobiškyje (L 955), Didžiosios Kovos apygardos partizanų Felikso ir Vytauto Bagdonavičių kapai Čiobiškyje (L 956), Didžiosios Kovos apygardos vado pavaduotojo Juozo Norkaus kapas Mūsninkuose (L 959), Didžiosios Kovos apygardos būrio vado Juliaus Garbatavičiaus kapas Mūsninkuose (L 960).

Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registro archeologinių vietų sąraše yra įtraukti: Čiobiškio pilkapynas (A 1445), Janionių piliakalnis, vad. Pykuolio kalnu (A 1446), Rusių Rągo pilkapynas, vad. Prancūzkapiais (A 1447), Rusių Rągo–Žvagākalnio pilkapynas (A 1448), Žvagākalnio pilkapynas (A 1449), Dailidžių pilkapynas (A 1450), Dailidžių–Ardiškio pilkapynas (A 1451), Dailidžių–Ardiškio pilkapynas II (A 1452), Dailidžių–Ardiškio pilkapis (A 1453), Ardışkio pilkapynas, vad. Prancūzkapiais (A 1454), Ardışkio pilkapynas II, vad. Švedų kapais (A 1455), Ardışkio senovės gyvenvietė (A 1456), Valiūkiškių pilkapynas (A 1457), Kernavės pilkapynas (A 1458), Kernavės piliakalnis, vad. Aūkuro kálnu (A 1469), Kernavės piliakalnis II, vad. Mindaugo sostu (A 1470), Kernavės piliakalnis III su gyvenviete (A 1471 K), Kernavės piliakalnis IV, vad. Pilies kalnu (A 1472), Kernavės senojo miesto vieta (A 1473), Kernavės senojo miesto vieta II (A 1474), Kernavės kapinynas (A 1475), Kernavės senosios bažnyčios vieta (A 1476), Kernavės senovės gyvenvietė (A 1477), Kernavės–Vileikiškio piliakalnis (A 1478), Kernavės–Kriveikiškio kapinynas (A 1479), Kriveikiškio kaimavietė (A 1480), Kernavės–Kriveikiškio dvarvietė (A 1481), Semeniškių senovės gyvenvietė (A 1482), Semeniškių senovės gyvenvietė II (A 1483).

Mūsninkų apylinkėse yra daug vertingų pastatų, kol kas neįtrauktų į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registro statinių sąrašą, tačiau aprašytų „Rytų Lietuvos kultūros vertybių enciklopedijoje“. Tai Mūsninkų bažnyčia, Mūsninkų bažnyčios varpinė, Barbaros koplytėlė Mūsninkuose, Kernavės koplyčia, Rėmerių mauzoliejinė koplyčia Kernavėje.

* Apie šiame straipsnyje minimus istorijos ir kultūros paminklus rašoma ir pateikiama iliustracijų kituose šios knygos straipsniuose. *Vyr. red. pastaba.*

Yra didelę vertę turinčių statinių, neištrauktų ne tik į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą, bet ir neaprašytų „Rytų Lietuvos kultūros paminklų enciklopedijoje“. Tai Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčia Kernavės miestelyje. 1979 m. klebonas monsinjoras Česlovas Krivaitis atnaujino šią 1920 m. pastatytą neogotikinę bažnyčią, pastatė kleboniją, įrengė muziejų.

Apie 1932 m. Kernavėje buvo pastatytas medinis vilkas su užrašu „*Mes be Vilniaus nenurimsim, ne*“. Ši skulptūra su kunigo N. Švogžlio-Milžino žodžiais atkurta 2001 m. Meistras iš Kaišiadorių Zenonas Sakalauskas ją padarė iš metalo lakštų.

2001 m. monsinjoro Č. Krivaičio iniciatyva ir lėšomis prieš bažnyčią buvo pastatytas Mozės paminklas. Jį padarė žinomas Lietuvos skulptorius, Dailės akademijos profesorius Antanas Kmieliauskas.

Šalia Kernavės bažnyčios yra gerai išsilaikęs senosios klebonijos pastatas. Kaip rašoma bažnyčios archyvuose, jis statytas 1881 m. Šiame pastate gyveno garsūs kraštui nusipelnę Kernavės parapijos klebonai. Monsinjoro Č. Krivaičio pastangomis šiuo metu čia eksponuojama vertinga bažnytinių reikmenų paroda.

Prie pat šios klebonijos iki šiol yra išlikęs svirnas, kurį 1937 m. klebonas Z. Baužys užsakė pastatyti meistriui Adolfui Gelumbiauskui.

Prieš bažnyčią, 500 m į rytus, stovi 1936 m. mokytojo Juozo Šiaučiūno pastangomis pastatyta Kernavės pradžios mokykla, kuri 1996 m. suremontuota savivaldybės lėšomis. Ji statyta pagal tuo metu vieną pažangiausių Lietuvoje projektų. Ji yra mūrinė, dviejų aukštų, patrauklių fasadų.

Ant Musės upės, šalia kelio Mūsninkai–Čiobiškis, yra išlikę Musninkėlių vandens malūno likučiai – mūrinės sienos ir dalis užtvankos. Jis statytas 1895 m. Statė savininkas Siesicka.

Iki šiol išliko mūrinė Mūsninkų pieninė, kuri buvo pastatyta 1932 m. kooperuotomis kelių ūkininkų lėšomis. Juos organizavo Vilkevičius. Įrengimai buvo pastatyti olandiški. Ji yra Pieninės gatvėje, Mūsninkuose. Šiuo metu neveikianti ir labai apleista.

Du km į šiaurės rytus nuo Mūsninkų ir 800 m į rytus nuo kelio Mūsninkai–Liūkonys yra išlikęs buvusio Narvėdiškio dvaro pagrindinis pastatas su parku ir tvenkiniais. Rūmai – stačiakampio plano, dviejų aukštų, plytų mūro. Parko išplanavimas mišrus. Vyrauja topoliai, gluosniai, ažuolai, beržai. Auga introdukuoti medžiai ir krūmai. Parke yra išlikusi tvenkinių sistema. Tvenkiniai sujungti kanalais. Centriniam tvenkinyje yra 110x180 m dydžio sala, apaugusi medžiais. Dvaras ir parkas įkurtas XIX a. pabaigoje, šiuo metu labai blogai prižiūrimi. Jie priklauso keliems paveldėtojams.

Šalia kelio Musninkai–Čiobiškis yra Musninkėlių dvaro likučiai.

Į pietus nuo Musninkų, šalia kelio Musninkai–Barškuškis, yra išlikusi Viršuliškių buvusio dvaro sodyba. Žinoma, kad tai buvo lenkiškas dvaras. Kada jis įkurtas – duomenų nėra. Išsiskiria gražia gamta. Aplinkui auga šimtamečiai gluosniai, šalia vingiuoja Musė. Šaltiniuose minimas lenkų ponas Eustachas Rzevuskis. Jis ūkininkavo blogai ir 1933 m. dvarą pardavė paprastam lietuviui darbininkui Antanui Kybartui, kuris buvo grįžęs iš Amerikos. Jis 1941 m. buvo ištremtas ir žuvo tremtyje. Šiuo metu čia gyvena kelios buvusių kolūkiečių šeimos. Dvaro sodyba prižiūrima blogai.

Daug ir didelių įvykių pokario metais buvo šiose apylinkėse. Čia veikė gausūs ir aktyvūs partizanų būriai, todėl yra žinomos tuo metu čia vykusių mūšių, žūčių ir slapstymosi vietos. Buvusiame Čiobiškio dvare buvo įsikūręs Didžiosios Kovos apygardos štabas. 2002 m. prie šio pastato pritvirtinta memorialinė lenta (juodas granitas) su užrašu:

„Šiame name nuo 1945 02 05 iki 1945 03 27 buvo Lietuvos partizanų Didžiosios Kovos apygardos štabas.

Čia 1945 03 27 žuvo štabo nariai:

Juozas Marcinauskas-Pluta

Jonas Markulis-Vaiduoklis

Mykolas Tviraga-Aras“.

2002 m. taip pat pastatyti paminklai Lietuvos partizanų žuvimo ir mūšių vietose Čiobiškio seniūnijos Rusių Rągo, Ustrinės, Darvydų kaimuose ir Musninkų seniūnijos Kaimynėlių kaime.

Širvintų rajono taryba ir administracija rūpinasi kultūros paveldo apsauga ir išsaugojimu. Kiekvienais metais šiems darbams skiriama apie 70 tūkst. litų. Prie rajono savivaldybės yra sudaryta rajono paminklotvarkos komisija. Jai pirmininkauja meras V. Šimonėlis, o nariai – paminklotvarkininkas A. Juščius, Širvintų dekanato dekanas J. Dabravolskis, Čiobiškio seniūnijos seniūnas V. Niekis ir Širvintų kultūros centro direktorė V. Majerienė. Ši komisija apžiūri saugotinus objektus, sudaro tvarkomų objektų sąrašus, tikrina planų vykdymą.

Komisijos pastangomis buvo projektuojami ir atliekami Musninkų ir Kernavės bažnyčių tvarkymo darbai. Tvarkant Musninkų bažnyčių rūpinosi Musninkų klebonas R. Puzonas, daug lėšų šiems darbams skyrė žymi Amerikos lietuvių veikėja Marija Remienė-Bareikaitė. Pagal architektės Audronės Kaušiniienės projektus Musninkų bažnyčia baigta remontuoti 2001 m.

Barboros koplytelė Musninkuose suremontuota pagal tos pačios architektės projektą 2000 m.

Musninkų varpinę Respublikinis paminklų restauravimo institutas 1983 m. restauravo valstybės biudžeto lėšomis.

Kernavės bažnyčia 2001 m. suremontuota pagal architektės A. Kaušiniienės parengtą projektą iš savivaldybės skirtų lėšų, prisidėjus monsinjorui Č. Krivaičiui.

Geležinis Vilkas Kernavėje atstatytas savivaldybės biudžeto lėšomis 2000 m. Jį padarė liaudies meistras iš Kaišiadorių Zenonas Sakalauskas.

Rėmerių koplyčios mauzoliejaus fasadai sutvarkyti 2002 m. pagal architekto Giedriaus Lauciaus paruoštą projektą savivaldybės biudžeto lėšomis.

Kernavės mokykla baigta remontuoti 1996 m. valstybės ir savivaldybės biudžeto lėšomis. Darbus atliko uždaroji akcinė bendrovė „Širsta“ iš Širvintų.

2001 m. restauruotas Čiobiškio Dariaus ir Girėno tiltas. Šiems darbams lėšų skyrė Respublikinė kelių direkcija, o darbus atliko UAB „Tilsta“ iš Vilniaus.

Nuo J. Šiaučiūno muziejaus iki Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato

Jonas Vitkūnas

Kernavė – Lietuvos pradžią menanti žemė, senoji Lietuvos sostinė. Vieną ji vadinama lietuviškąja Troja, kitą – lietuviškąja Pompėja, dar kitą – archeologijos Meka.

Kernavė pirmą kartą paminėta 1279 m. eiliuotoje Livonijos bei Hermano Vartbergės kronikose kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio (1269–1282 m.) valda. XIII a. Kernavė išskyla kaip vienas svarbiausių šalies valstybinių ir ekonominių centrų. Penki piliakalniai su gynybiniais įtvirtinimais sudarė vientisą gynybinį kompleksą, o jų papėdėje XIII–XIV a. išaugo medinis pirklių ir amatininkų miestas. Pilis ir miestas sunyko po 1390 m. kryžiuočių antpuolio. Senasis miestas Pajautos slėnyje buvo apleistas, o už piliakalnių, viršutinėje terasoje, išaugo nedidelis provincijos miestelis – šiandieninė Kernavė.

Dar XIX a. viduryje Kernavėje pradėti pirmieji archeologiniai tyrinėjimai. Nuo 1979 m. archeologiniai tyrinėjimai vykdomi kasmet. Tyrinėjimų medžiaga atskleidžia chronologiškai nuoseklią Kernavės istorinę praeitį nuo 9–8 tūkstantmečio pr. Kr. iki pat vėlyvųjų viduramžių.

Kernavės miestelio prieigose yra Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas – unikalus archeologijos ir istorijos paminklų kompleksas.

Kernavės muziejaus įsteigimas ir raida

Nuo XV a. Kernavė tampa valstybiniu dvaru, prie kurio šliejasi nedidelis miestelis. Eiliniu provincijos miesteliu Kernavė išliko iki pat XX a. pradžios, kai Kernavė atsiduria jau lenkų okupuoto Vilniaus krašto pasienyje. Miestelio kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime ryškiai jaučiamos ilgalaikės šio krašto lenkinimo pasekmės.

Kernavės pradinė mokykla. Čia 1930–1948 m. veikė J. Šiaučiūno įkurtas muziejus. 2002 m. J. Vitkūno nuotr.

Nuo 1948 iki 1992 m. muziejaus ekspozicija buvo šiame Kernavės senosios klebonijos pastate. 2002 m. J. Vitkūno nuotr.

Dabartinis Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato archeologijos ir istorijos muziejus. 2002 m. J. Vitkūno nuotr.

1928 m. rugsėjo 23 d. į Kežnavę atvyksta mokytojas Juozas Šiaučiūnas. 1929 m. rugsėjo 14 d. atidaroma nauja Kernavės pradžios mokykla – pirmasis atgimstančios šiame krašte lietuviškos kultūros židinys. Kernavės pradžios mokyklos mokiniai, vadovaujami mokytojo J. Šiaučiūno, ekskursijų metu pradeda rinkti medžiagą būsimajam muziejui. 1930 m. į Kežnavę kunigu paskiriamas Nikodemas Švogžlys-Milžinas, žinomas kaip aktyvus kraštotyrininkas, publicistas, Lietuvos istorijos propaguotojas. Jis gana aktyviai palaiko mokytojo idėją įkurti Kernavėje muziejų, ragina kernaviškius nešti būsimajam muziejui įvairias senienas¹.

Vėliau surengiama surinktų eksponatų parodėlė, sukviečiami apylinkės žmonės. Jiems pasakojama apie Kernavės istorinę praeitį, žmonės raginami paieškoti ir atnešti senovinių daiktų. Susidomėjimas auga, eksponatų skaičius didėja.

Mokyklos vedėjas J. Šiaučiūnas 1930 m. spalio 28 d. raštu kreipėsi į Ukmergės II rajono pradžios mokyklų inspektorių dėl muziejaus atidarymo Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų proga. „Norime išnaudoti momentą ir pradėjusį busti jų (kernaviš-

¹ Kernavė, Vilnius, 1972, p. 60.

Kernavės kultūrinis rezervatas. Pajautos slėnis – senųjų Kernavės stovyklaviečių, gyvenviečių ir XIII–XIV a. Kernavės miesto vieta. 2002 m. J. Vitkūno nuotr.

Kernavės kultūrinis rezervatas. Piliakalniai. 2002 m. J. Vitkūno nuotr.

kių – J. V.) *tautinį susipratimą susieti su Vytauto Didžiojo dvasia ir atidarant muziejų įmūryti Vytauto Didžiojo medalioną į mokyklos rūmų sieną*“, – rašė J. Šiaučiūnas.

1930 m. gruodžio 28 d. muziejus iškilmingai atidaromas vienoje iš pradžios mokyklos klasių.

Augant eksponatų skaičiui, trūko patalpų, dalis eksponatų buvo tiesiog sandėliuojama. Neužteko laiko ir jėgų ir tinkamai juos, ypač archeologinius radinius, registruoti. Muziejui tvarkyti nuolat trūko lėšų, tai matyti iš mokytojo J. Šiaučiūno raštų Ukmergės rajono apskrities mokyklų inspektoriui bei Musninkų valsčiaus savivaldybei. Ir gautų pašalpų, deja, muziejui tvarkyti neužteko. J. Šiaučiūnas šiam darbui paaukojo ir dalį savo asmeninių santaupų².

Jau po trejų metų, 1933 m. liepos 15 d., „Lietuvos aidas“ išspausdino Labūnaičio straipsnį, kuriame aprašyta J. Šiaučiūno veikla ir Kernavės muziejaus ekspozicija. Autorius pastebi, kad čia esama akmens, žalvario amžiaus eksponatų, vertinga pinigų kolekcija, kurios retenybė – Vytauto Didžiojo laikų Prahos skatikas ir jaunimo ypač mėgstami Didžiojo karo ir Nepriklausomybės kovų ginklai³.

² *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 68.

³ Liaudanskienė A. Kernavės muziejus – gyvoji knyga, *Mokslas ir gyvenimas*, 2000, nr. 12, p. 35.

Kernavės kultūrinis rezervatas.

*Medinė XVIII a.
koplytėlė. 2002 m.
J. Vitkūno nuotr.*

Iš mokyklos vedėjo išlikusios korespondencijos ir įrašų svečių knygoje galima spręsti, kad muziejus pagal ano meto galimybes buvo gerai tvarkomas. Viename įrašė yra tokie žodžiai: „(...) laiminga toji apylinkė, kuri turi toki mokytoją, aukojantį savo jėgas visų gerovei. Tegu būna jo įkurtas muziejus mokslo židiniu ateities kartoms“. Šiandieną galima tvirtai pasakyti, kad tai buvo tikrai pranašiški žodžiai.

Prie muziejaus turtinimo, kultūrinių renginių organizavimo nemažai prisidėjo ir mokytoja Aurelija Stanevičiūtė-Onaitienė (poeto Vytauto Onaičio motina).

J. Šiaučiūnas buvo gana plataus akiračio žmogus⁴. Jaunimui ir suaugusiesiems rengė įvairius mokymosi kursus, skaitė paskaitas, rašė sceninius vaizdelius, pats režisavo ir vaidino. Tai buvo „Šiaučiūno teatras“. Rinko tautosaką. Per vasaros atostogas vykdavo į kūno kultūros, rankų darbų, žemės ūkio ir kitus kursus, pedagoginius seminarus, muziejininkų pratybas. Mokykloje įsteigė amatų klasę – mokė berniukus staliaus amato – ir meteorologijos stotelę. Prie mokyklos įrengiamas skveras, pastatomas akmeninis aukuras. Kalnelyje pastatytas Gedimino pilies bokštas nuolat priminė moksleiviams ir muziejaus lankytojams apie lenkų okupuotą Vilnių ir Vilniaus kraštą⁵.

Kernavę dažnai lankė tiek vietiniai, tiek atokesnių Lietuvos kampelių inteligentai, visuomenės veikėjai. Aplankydavo šį muziejų ir užsieniečiai. Mokykloje buvo suorganizuoti susitikimai su prof. Z. Žemaičiu ir prof. M. Biržiška, muziejų aplankė J. ir R. Šliūpai, teisingumo ministras K. Šilingas ir daugelis kitų.

1940 m. J. Šiaučiūno dėka buvo suorganizuotas Kernavės 900 metų sukakties teatralizuotas minėjimas ant piliakalnių.

Nuolatinė J. Šiaučiūno pagalbininkė buvo jo žmona Teodora Borsukaitė-Šiaučiūnienė, padėjusi tvarkyti tiek muziejaus, tiek mokyklos reikalus.

Taip besidarbuojant atėjo ir 1940-ieji metai. Lietuva neteko taip sunkiai iškovotos nepriklausomybės ir prievarta buvo inkorporuota į Sovietų Sąjungą. J. Šiaučiūno patriotinė veikla neliko nepastebėta bolševikų, ir lemtingąją 1941 m. birželio 15 d. jis buvo ištremtas į Sibirą. Kartu ištremta ir žmona bei mažamečiai vai-

⁴ *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 69.

⁵ Laurinavičius J. Kernavės muziejaus įkūrėjas, *Širvinta*, 1989, birž. 21.

kai: sūnus Juozas Eugenijus ir dukra Emilija Pajauta. Naujojoje Vilnioje J. Šiaučiūną atskyrė nuo šeimos ir nuvežė į Rešotus (Krasnojarsko kraštas), o žmoną su vaikais – į Krasnogorsko „lespromchozą“ (Altajaus kraštas). 1942 m. „*už veiklą fašistinėse-buržuazinėse-nacionalistinėse organizacijose*“ J. Šiaučiūnas nuteisiamas sušaudyti. Vėliau bausmė jam pakeičiama 10 metų lagerio darbu⁶. Deja, tremtis mokytojui baigėsi tragiškai – 1943 m. spalio 19 d. J. Šiaučiūnas barakan nebegrižo: virsdamas medis jį užmušė darbo vietoje. Žmona visą laiką tremtyje dirbo siuvėja, viena gelbėjo vaikus nuo bado ir šalčio ir tik 1956 m. sugrižo į Lietuvą.

J. Šiaučiūno vardas buvo gerai žinomas ne tik kernaviškiams, bet daug plačiau, tačiau 1972 m. Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos išleista me leidinyje „Kernavė“ (dėl visiems gerai žinomų priežasčių) J. Šiaučiūno pavardė net nepaminėta, nors anoniminio „mokytojo“ atlikti darbai ir yra pateikiami.

Reabilituotas J. Šiaučiūnas buvo tik 1989 m., įsisiūbavus Sąjūdžio bangai. 1999 m. rugpjūčio mėnesį, minint Kernavės pradinės mokyklos 70-ies metų jubiliejų, atidengta paminklinė lenta, skirta mokyklos ir muziejaus steigėjui Juozui Šiaučiūnui atminti⁷.

Nacių okupacijos metais dalis muziejaus eksponatų pradžuvo, dalį išsaugojo mokytojai Sofija Jakštaitė ir Juozas Rudzinskas.

1945 m. muziejus buvo atskirtas nuo mokyklos, direktoriumi paskirtas Jonas Rudzinskas. 1948 m. Musninkų valsčiaus sprendimu muziejus buvo perkeltas į nacionalizuotos klebonijos patalpas. Ekspوناتai buvo suskirstyti pagal temas į keturis skyrius:

1. Gamtos skyrius (paukščių ir žvėrelių iškamšos, lizdeliai, kiaušinėliai, įdomiai suaugusios medžių šakos ir kt.).
2. Archeologija nuo seniausių laikų iki XV a.
3. Kernavė Tarybų valdžios metais.

1949–1959 m. muziejui vadovauja J. Grybauskas, 1958–1961 m. – B. Valančiūtė, o 1961–1963 m. – M. Zapareckaitė. Jai dirbant, ekspozicija pakeičiama taip: pirmajame kambaryje įrengiamas gamtos skyrius, antrajame išdėliojami archeologiniai eksponatai ir numizmatika, į trečiąjį nukeliami Kernavės apylinkės et-

*XIII–XIV a.
Kernavės miesto
archeologiniai
kasinėjimai Pajautos
slėnyje. 2002 m.
Iš Valstybinio
Kernavės kultūrinio
rezervato fotoarchyvo*

⁶ Dirgienė D. Laikas ir žmonės, *Voruta*, 1999, sausio 29.

⁷ Bartkus M. Kernavės pradinė mokykla – 70 metų, *Širvinta*, 1999, rugpj. 25.

nografiniai radiniai, o ketvirtajame buvo propaguojami sovietų Lietuvos ūkio ir kultūros „laimėjimai“ pokario metais.

Nuo 1963 m. Kernavės kraštotyros muziejus veikia visuomeniniais pagrindais, o nuo 1965 m. jis tampa Trakų istorijos muziejaus filialu, vadovaujamu D. Kvieskienės. Be vedėjos, dirbo dar du darbuotojai: salių prižiūrėtoja ir valytoja. Muziejaus pastatas kapitališkai suremontuojamas. 1968 m. birželio mėn. atidaroma nauja ekspozicija, kurią apipavidalino Vilniaus dailės kombinato architektai V. Zaranka ir J. Masalskas.

Naujojoje ekspozicijoje buvo keturi skyriai. Pirmajame skyriuje rodoma Kernavė nuo seniausių laikų iki XIX a., antrajame – eksponuojami XIX a. dvarų kultūros eksponatai, trečiajame – valstiečių butis XIX a. pab. – XX a. pradžioje, o ketvirtasis skyrius buvo skirtas „klasių kovai“ nuo carizmo laikų iki 1940 m. parodyti. Šiame skyriuje pagal tuometinę ideologinę interpretaciją buvo parodyti 1940–1941 m. įvykiai, karo laikotarpis bei „socializmo statyba“ pokario metais.

1973 m. muziejui vadovauti pradėjo J. Purvaneckienė. Nuo 1979 m. Kernavėje pradedami nuoseklūs archeologiniai tyrinėjimai. Darbams vadovauja Regina ir Petras Kulikauskai, vėliau – A. Luchtanas.

1984 m. buvo parengta vyriausybinių Kernavės gyvenvietės, taip pat ir piliakalnių bei jų prieigų sutvarkymo programa (1979 m. kovo mėnesį, iškirtus krūmus, nuslinko rytinis Mindaugo sosto piliakalnio šlaitas, kurį reikėjo atstatyti ir sutvarkyti šaltiniuotus pėsčiųjų takus tarp piliakalnių).

Buvo paskelbtas Kernavės gyvenvietės sutvarkymo projekto konkursas. Jį laimėjo architektas A. Alekna, kuris vėliau jį ir įgyvendino. Deja, vykdant darbus, susikirto ūkiniai ir kultūriniai interesai, neišvengta klaidų.

Spyna. XIII–XIV a. 2002 m. Iš Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato fotoarchyvo

Papuošalai: sidabriniai apgalvotai (XIII–XIV a.), sidabrinis vėrinys (XIII a., importas, Kijevo Rusia). 2002 m. Iš Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato fotoarchyvo

XIII–XIV a. kibirėlio iš žievės konservavimas. 2002 m. Iš Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato fotoarchyvo

Nepaisant to, kad dar 1960 m. piliakalniai ir Pajautos slėnis buvo paskelbti draustiniu, o 1966–1968 m. melioruojant slėnį buvo aptiktų senos gyvenvietės pėdsakų, 1985–1986 m. Pajautos slėnis antrą kartą melioruojamas ir suiriamas. Tik išryškėjus naujiems duomenims apie Pajautos slėnyje buvusį viduramžių miestą, čia pradedami nuoseklūs archeologiniai tyrinėjimai. Visuomenės pasipiktinimas paminklų niokojimu privertė vyriausybę muziejų reorganizuoti (1989 m.) į savarankišką valstybinį Kernavės archeologijos ir istorijos muziejų-rezervatą, kuriam vadovauti buvo paskirtas ist. m. kand. V. Ušinskas.

Pasenusios muziejaus patalpos neatitiko naujų reikalavimų, o ir nauji archeologiniai atradimai vertė iš esmės pertvarkyti muziejaus ekspoziciją. Iškilio naujo muziejaus statybos būtinumas. Pradžioje buvo manoma muziejų įkurti projektuojamajame bendrame Kernavės kultūros namų ir tuometinio kolūkio raštinės pastate, bet vėliau nutarta projektuoti atskirą muziejaus pastatą. Buvo paskelbtas konkursas, tačiau to meto ekonominė situacija jau neleido šio sumanymo įgyvendinti. 1993 m. birželio mėn. nauja ekspozicija buvo atidaryta vienoje iš jau pastatytų kultūros namų salių (senasis pastatas – buvusi klebonija – grįžo teisėtam savininkui – Bažnyčiai). Suirus kolūkiui, kultūros namų pastatas liko be konkretaus šeimininko, tad 1992 m. pabaigoje, suderinus su Kultūros ir švietimo ministerija, Musninkų apylinkė kultūros namų pastatą perdavė Kernavės archeologijos ir istorijos muziejui. Šis pastatas nėra pritaikytas muziejui ir tik minimaliai gali tenkinti muziejaus poreikius, todėl šiuo metu jis yra rekonstruojamas.

Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas šiandien

LR Seimo 2002 m. birželio 20 d. nutarimu Nr. IX-982 muziejui-rezervatui suteiktas Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato statusas. Kultūrinio rezervato teritorija (194,4 ha) yra išimtinė valstybės nuosavybė, kurią Valstybinė Kernavės kultūrinio rezervato direkcija valdo patikėjimo teise. Kultūrinio rezervato direkcijos administracinę struktūrą sudaro penki skyriai: aplinkosaugos ir paveldotvarkos, rezervato priežiūros ir muziejaus eksploatacijos, mokslinių tyrimų, ryšių su visuomene ir švietimo programų, archeologijos ir istorijos muziejus. Šiuo metu direkcijos darbui vadovauja Kultūrinio rezervato direktorius Saulius Vadišis.

Pagrindinis Kultūrinio rezervato tikslas – išsaugoti Kernavės teritorinį kultūros paveldo objektų kompleksą, jo teritorijoje esančias nekilnojamąsias ir kilnojamąsias kultūros vertybes, organizuoti jų mokslinį tyrimą, reikiamai jas tvarkyti ir propaguoti. Kultūrinį rezervatą sudaro rezervato teritorija su joje esančiomis kultūros paveldo vertybėmis ir ekspozicija po atviru dangumi bei specializuotas archeologijos ir istorijos muziejus su rinkiniais bei ekspozicija, atskleidžiančia chronologiškai nuoseklią Kernavės istorinę panoramą.

Muziejinės ekspozicijos fragmentas. 2002 m. Iš Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato fotoarchyvo

*2000-uosius
pasitinkant.
Muziejaus-rezervato
darbuotojai
rekonstruotame
XIII–XIV a. name.
S. Platūčio nuotr.*

Kultūriniame rezervate yra 18 archeologijos, istorijos ir kultūros vertybių. Penkios kultūros vertybės yra rezervato buferinės apsaugos zonoje. Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas – unikalus archeologijos ir istorijos paminklų kompleksas, 2004 metais įtrauktas į UNESCO saugomų vietovių pasaulio paveldo sąrašą (tai jau trečias objektas Lietuvoje – po Vilniaus senamiesčio ir Kuršių nerijos).

Kernavės teritorinis kultūros paveldo objektų kompleksas, svariai papildantis bendrąją Europos valstybių formavimosi istoriją, turi dideles galimybes tapti išpūdingu Lietuvos proistorę reprezentuojančiu objektu. Siekiant šio tikslo, 2000 m. buvo parengta ir Kultūros ministerijos aprobuota ilgalaikė (iki 2009 m.) kompleksinė Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato išvystymo programa, turinti tris pagrindines veiklos kryptis:

- Kultūrinio rezervato komplekso mokslinius tyrimus.
- Kultūrinio rezervato komplekso autentiškumo palaikymą bei jame esančių kultūros paveldo objektų konservavimą, muziejifikavimą ir pritaikymą lankymui.
- Kultūrinio rezervato komplekso pristatymą visuomenei.

Visos šios programinės kryptys yra glaudžiai susijusios tarpusavyje, o jų

*Rasos Kernavės
kultūriniame
rezervate. 1999 m.
J. Vitkūno nuotr.*

realizavimas turėtų būti sinchronizuotas tiek laiko, tiek darbų apimčių atžvilgiu. Tik įgyvendinus šias programines nuostatas, kultūros paveldas būtų išsaugotas būsimoms kartoms ir būtų sudarytos prielaidos Kernavės gyvenvietės infrastruktūros plėtrai bei kultūriniam turizmui plėtoti.

Archeologiniai tyrinėjimai ir istorinio-kultūrinio paveldo propagavimas

Per 23 archeologinių tyrinėjimų metus ištirta tik kiek daugiau kaip 1 proc. rezervato teritorijos, tačiau tyrinėjimų rezultatai akivaizdūs – atskleista chronologiškai nuosekli Kernavės istorinė panorama nuo proistorinių laikų (9–8 tūkst. m. pr. Kr.) iki pat vėlyvųjų viduramžių. Archeologiniai tyrinėjimai praplėtė ir pakoregavo žinias apie ankstyvąjį Lietuvos valstybės formavimosi periodą, to meto ekonominius ir kultūrinius ryšius, pagoniškos kultūros kitimą, ją veikiant krikščioniškai kultūrai iš Rytų ir Vakarų. Vertingiausi šio laikotarpio archeologiniai radiniai pateikiami muziejaus ekspozicijoje. Muziejaus rinkiniuose jų jau yra per 14 tūkst. vienetų.

Archeologinius tyrinėjimus Kernavėje nuo 1979 m. vykdy Vilniaus universiteto ir Istorijos instituto ekspedicijos, o nuo 1988 m. – ir Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus-rezervato (dabar – Kultūrinio rezervato) archeologai, vadovaujami ilgamečio Kernavės tyrinėtojo prof. A. Luchtano.

2003 m. gegužės mėn. muziejaus ekspozicija atnaujinta naujausių (paskutiniųjų dešimties metų) archeologinių tyrinėjimų medžiaga. Pirmieji šeši ekspozicijos stendai atskleidžia Kernavės archeologinių tyrinėjimų istoriją, Kernavės proistorės periodą. Pagrindinė muziejaus ekspozicijos dalis (septyni ekspozicijos stendai) yra skirta XIII–XIV amžiams – Kernavės, kaip valstybingumo centro, iškilimo ir nurykimo laikotarpiui. Atskira ekspozicijos dalis – XIII–XIV a. Kernavės miesto gyvenamojo namo ir kiemo rekonstrukcija.

Muziejaus ekspozicijoje taip pat yra pristatyta Kernavės muziejaus įkūrimo istorija bei vėlyvojo Kernavės istorijos periodo (XVIII a. – XX a. pradžia) kernaviškių butis ir kultūra.

2002 m. gruodžio – 2003 m. kovo mėn. Kernavės muziejaus ekspozicija buvo išvežta į Lenkiją ir eksponuota Valstybiniame archeologijos muziejuje Varšuvoje. Paroda „Kernavė – Lietuvos Troja“, pristatanti išskirtinį archeologijos ir istorijos paminklų kompleksą,

*IV tarptautinis
eksperimentinės
archeologijos festivalis
„Gyvosios
archeologijos dienos
Kernavėje“. Apžiestos
keramikos gamyba.
2002 m. J. Vitkūno
nuotr.*

reprezentuojantį Lietuvos proistorę bei ankstyvąją Lietuvos valstybės formavimosi periodą, sukėlė didelį Lenkijos visuomenės susidomėjimą ir buvo gana palankiai įvertinta. Parodą „Kernavė – Lietuvos Troja“ Varšuvoje aplankė apie 7000 lankytojų.

Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, siekdama aktualizuoti ir propaguoti istorinį-kultūrinį paveldą, vykdo edukacines programas moksleiviams, rengia tarptautinius eksperimentinės archeologijos festivalius „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“, skirtus Mindaugo karūnavimo ir Valstybės dienai pažymėti, kartu su Širvintų rajono savivaldybės kultūros centru organizuoja vasaros saulėgrīžos – Rasos šventes, kitus renginius. Per metus muziejaus ekspoziciją aplanko iki 20 tūkst., o kultūrinį rezervatą – apie 40 tūkst. lankytojų iš Lietuvos ir užsienio.

Lankytojai Valstybiniame Kernavės kultūriniame rezervate turi galimybę susipažinti su vertingu istoriniu-kultūriniu paveldu, pabūti ir pailsėti autentiškoje istorinėje ir gamtinėje aplinkoje.

Kernavės herbo atkūrimas

Rimtas Tarabilda

Kernavės, kaip ir kitų Lietuvos miestų ir miestelių, heraldinė simbolika prasideda nuo miesto teisės ir herbo suteikimo. Slenkant amžiams, daug kas buvo prarasta, todėl daug ką buvo reikalinga atkurti, surasti ar visai naujai sukurti. Nuo XIV a. tą priedermę atliko visuomenės kultūros veikėjai – istorikai, dailininkai, menotyrininkai, archeologai ar muziejaininkai, žinomi ir nežinomi šviesuoliai bei valstybės valdininkai. Kuriant herbus, su istorikais glaudžiausiai bendradarbiauja dailininkai, pagal griežtas taisykles, kylančias iš tradicijos, sukuriantys ne tik heraldinį vaizdą, bet ir ieškantys, surandantys, perpiešiantys pirminę ikonografinę medžiagą. Taip 1967–1968 m. Rusijos valst. archyve (Maskvoje) perpiešė keliolika Lietuvos herbų dailininkas Arūnas Tarabilda. Jis 1968–1969 m. atkūrė bei naujai sukūrė 13 Lietuvos miestų ir miestelių herbų. Jų projektai patvirtinti Heraldikos komisijos. 1987 m. Paminklų restauravimo-projektavimo instituto menotyrininkas Leonidas Žilevičius jau tu-

Kernavės miesto herbas. 1792 m. piešinys Lietuvos Metrikoje. Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas

rėjo galimybę iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Metrikos 46 herbus nufotografuoti ir juos publikuoti spaudoje.

Dar sovietmečiu apie Lietuvos heraldiką rašė J. Jurginis, R. Batura, Z. Kiaupa, E. Rimša ir kiti mokslininkai. Plačiai tai apibendrinio ir aprašė istorikas Edmundas Rimša, kai 1998 m. buvo ruošiami ir tvirtinami Kernavės miesto herbo ir vėliavos etalonai.

Čia pateikiamos istorinės medžiagos tikslas – kuo glausčiau parodyti Kernavės miesto heraldinio simbolio kitimo eigą ir įdomybes.

LIETUVOS HERALDIKOS KOMISIJA
PRIE RESPUBLIKOS PREZIDENTO

Vilnius

1998 m. balandžio 8 d.

Kernavės miesto herbas

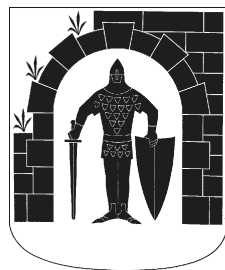
Istoriniai duomenys. Lietuvos valstybės istorijoje Kernavė užėmė ypatingą vietą. Ji buvo vienas svarbiausių ir išpūdingiausių Lietuvos gynybos centrų, kadaise valdovų rezidencija, dažnai vadinama pirmąja Lietuvos sostine. Paskutiniųjų metų archeologų tyrimai išryškino dar vieną svarbų dalyką – Kernavės viduramžių miestą, kuriame gyveno ir dirbo ganėtinai daug įvairių specializacijų amatininkų, būta ir pirklių. Deja, karai su Vokiečių ordinu, vidaus tarpusavio kovos sutrukdė tolesnę Kernavės miesto raidą. Ją nustelbė Trakai, Vilnius bei kiti politiniai administraciniai centrai. Iki XVIII a. pabaigos nėra jokių duomenų apie miesto savivaldą, jos heraldiką.

Laisvojo miesto teises ir herbą Kernavė gavo Ketverių metų seimo (1788–1792) laikotarpiu. 1792 m. gegužės 25 d. privilegijos originalas, kurį išdavė valdovas Stanislovas Augustas, tikriausiai žuvo, bent jo niekam iki šiol surasti nepavyko. Tačiau išliko privilegijos įrašas ir herbo spalvotas piešinys Lietuvos Metrikoje, kuri XVIII a. pabaigoje buvo išvežta į Rusiją ir dabar saugoma Rusijos valstybiniam senųjų aktų archyve Maskvoje. Privilegijoje rašoma, kad miestui duodamas herbas: „*prie griūvančio miesto vartuose stovintis riteris*“. Herbo piešinys primena realistiškai nutapytą margą paveikslėlį. Jame vaizduojami pilkšvai rausvi vartai, žalsva žemė. Riterio šarvai pilki, pagražinimai geltoni, juosta rausva, sijonas mėlynas, kardas sidabrinis, rankena auksinė. Vartų šone kyšo neaiškus baltas pastatas. Po riterio kojomis raudoname (rožiniame) lauke lenkiškas devizas:

WPRZOD ZYCIE SRACĘ NIZ WOLNOŚĆ
(VERČIAU GYVYBĘ PRARASIU, NEGU LAISVĘ).

Tai vienintelis iki mūsų dienų išlikęs originalus miesto herbo piešinys. Jame norėta įprasminti XVIII a. pabaigos politines realijas. Griūvantis miestas, irstantys vartai – tai tarsi griūvanti valstybė. Ją galima išgelbėti, reformavus pačią valstybę, kariuomenę, miestų valdybą. Miestams teiktos laisvės ir buvo vienas tos reformos aspektų.

Tačiau, kai Kernavė gavo laisvojo miesto teises ir minėtą herbą, krašte jau šeiminkavo Rusijos kariuomenės palaikomi Targovi-

Kernavės miesto herbas, Lietuvos heraldikos komisijos patvirtintas 1969 m. Dail. R. Miknevičius. Lietuvos heraldikos komisijos archyvas

Kernavės miesto herbas, 1998 m. patvirtintas Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu. Dail. prof. J. Galkus. Lietuvos heraldikos komisijos archyvas

Pašto ženklas projektas. 1998 m. Dail. prof. J. Galkus

cos konfederatai. Netrukus naujai įkurtos savivaldos buvo panaikintos, ilgam užmiršti miestų herbai. Nepriklausomoje Lietuvoje apie 1920–1930 m. B. Šaliamoras, išleidęs spalvotą atviruką, išpopuliarino klaidingą herbo versiją. Vartuose, tiksliau, mūro sienoje su vartais vaizduotas karys, viena ranka atsisėmęs į įbestą kalaviją, kita – į trikaūpį smailėjantį skydą. Virš skydo uždėta penkių bokštų mūro karūna (nusižiūrėta iš XIX a. rusų heraldikos). Pirmą kartą po karo Kernavės herbas atkurtas 1969 m. Tuomet dailininko Raimondo Miknevičiaus padarytame etalone buvo pakartotos prieškarinės klaidos. Tačiau ir šiam herbui nebuvo lemta išlikti: 1970 m. partinė valdžia uždraudė miestų herbus, apšaukusi jų kūrėjus nacionalizmo ir buržuazinių atgyvenų propaguotojais.

Iš naujo Kernavės miesto istorinį herbą pagal Lietuvos Metrikoje išlikusią ikonografinę medžiagą atkūrė dailininkas prof. Juozas Galkus. Atsižvelgiant į heraldikos reikalavimus, kai kurios neesminės spalvos koreguotos. J. Galkaus padarytą herbą Lietuvos heraldikos komisija aprobavo 1998 m. kovo 19 d. (Komisijos posėdžio protokolo Nr. 186).

Kernavės herbo ikonografijos šaltiniai: 1) 1792 m. herbas, Lietuvos Metrika; 2) 1969 m. herbas, Lietuvos heraldikos komisijos archyvas*.

Svarbesnė literatūra: O[bst]. J. Herbarz litewski. Herby miast, *Litwa i Ruś*, Wilno, 1912, t. 2, sąs. 1, p. 52; *Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuviems paminėti albumas: 1430–1830*, spaudai paruošė H. Sarafinas, Kaunas, 1933, p. 373 (B. Šaliamoro sukurtas herbas); Gumowski M. Herby miast litewskich, *Ate-neum wileńskie*, 1935, kompl. 10, p. 264; *Kultūros barai*, 1970, nr. 4 (1969 m. spalvotas herbas įklijoje); *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 26 (1969 m. spalvotas herbas); Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų savivaldos privilegijos kaip heraldikos šaltinis, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, sud. Z. Kiaupa ir E. Rimša, Vilnius, 1988, p. 105–139; Lietuviškoji heraldika, *Statyba ir architektūra*, 1988, nr. 6, p. 21 (1792 m. spalvotas herbas iš Lietuvos Metrikos); Rimša E. Lietuvos herbai, *Mūsų žodis*, 1990, nr. 6, 4-as viršelis (1969 m. spalvotas herbas).

Herbo aprašymas. Sidabriniame lauke irstantys raudonų plytų vartai, kuriuose stovi šarvuotas karys su mėlynu sijonėliu, laikantis dešinėje rankoje pakeltą sidabrinį

Kernavės miesto vėliavos piešinys (projektas), patvirtintas Lietuvos heraldikos komisijos 1998 m. Dail. prof. J. Galkus. Lietuvos heraldikos komisijos archyvas

Kernavės miesto herbas. Atvirukas. 1918 m. Dail. B. Šaliamoras. M. Mažvydo bibliotekos Meno skyriaus fondai

* 1969 m. herbas, spalv., *Kultūros paveldo centro paveldosaugos archyvas*, f. 2, ap. 1 (3 var.), projekto dail. Raimondas Miknevičius. Skelbta *Kultūros baruose*, 1969 m.

kardą, kairėje prie peties – auksinį ovalų skydą. Kariui per dešinią petį permesta ir ties kairiuoju klubu surišta raudona juosta. Jo šalimą puošia trys stručio plunksnos: mėlyna–auksinė–mėlyna. Kardo rankena, metalinių šarvų ir šalmo (plieno spalvos) pagražinimai auksiniai. Po skydu auksiniame kaspine raudonomis raidėmis įrašytas herbo devizas:
VERČIAU GYVYBĘ PRARASIU NEGU LAISVĘ.

Komisijos (parašas) Edmundas Rimša
pirmininkas

Pareikšta kritika dėl dail. Bronislavo Šaliamoro Kernavės miesto herbo piešinio pagrįsta. Piešinys neatitiko heraldikos reikalavimų.

Reikšminga tai, kaip pasakoja sūnus Romanas Šaliamoras, kad Lietuvos valstybei 1918 m. išsikovojus Nepriklausomybę, visuomenės kultūros istorijos, meno, mokslo šviesuoliai, Tėvynės atgimimo skatinami, vykdė daugelį nesibaigiančių darbų ir sumanymų.

Tada B. Šaliamoras nupiešė, o bičiuliai T. Dau-girdas, P. Tarasenko ir E. Volteris išleido 40 spalv. Lietuvos herbų atvirukų rinkinį. Surinktas lėšas jie skyrė kovai su tuberkulioze, istorijos paminklams statyti ir kt. projektams.

Būtina išsaugoti

Rimtas Tarabilda

Drėgnas Lietuvos klimatas ardo mūro ir medžio architektūrą bei medžio skulptūras. Prie to nykimo prisidėjo ir prisideda šaltis, gaisrai, perėjūnai ir kiti neišmanėliai. Tie išlikę trupinėliai, kurie pasiekė mūsų dienas, žavi meniškumu.

1969 m. kompleksinės etnografinės ekspedicijos į Kernavę ir jos apylinkes metu istorikų, etnografų, kalbininkų, muziejininkų ir kitų specialistų dėmesio centre buvo vietiniai žmonės – dainininkai, pasakotojai ir bažnyčios klebonas Nikodemus Švogžlys-Milžinas. Paprastas, gal kiek stačiokiškas, nuoširdaus būdo publicistas, praeities tyrėjas, Lietuvos III Seimo dalyvis, muziejininkas, eksponatų rinkėjas.

Kernavės muziejaus rinkiniuose dėmesį patraukė čia esanti liaudiškoji ir bažnytinė medžio skulptūra. Pastaroji – tai penkios karo metais nukentėjusios skulptūros, 1960 m. gautos iš Musninkų miestelio bažnyčios

Kernavės miesto herbas, tapyba, kartonas. Autorius nežinomas. Rasta 1957 m. Kernavės apyl. Originalas iš Kernavės muziejaus fondų. R. Tarabildos nuotr.

Besimeldžiančioji. Iš Kernavės muziejaus dingusi skulptūra. R. Tarabildos nuotr.

Besimeldžiančioji. Iš muziejaus dingusios skulptūros fragmentai. R. Tarabildos nuotr.

*Klūpanti figūra iš Pietos grupės (?). Skulptūra iš Kernavės apyl.
R. Tarabildos nuotr.*

*Angeliukas (dekoratyvinė detalė, gauta iš klebono V. Raudeliūno).
R. Tarabildos nuotr.*

*Maloningoji. Skulptūra rasta 1957 m. Kernavės apyl. (fragmentas).
R. Tarabildos nuotr.*

klebono V. Raudeliūno. Aprūnijusiomis apačiomis, be rankų, ardytos kirvarpų šventųjų skulptūros tai medžio drožybos grožio ir profesionalumo pavyzdžiai. Ypač patraukia veidai. Kampeliuose dar pastebimi auksinės polichromijos trupinėliai.

Jas būtina gerai konservuoti ir išsaugoti esamoje būsenoje, surandant vietos miesto muziejaus ekspozicijoje. Tą patį teigiu ir apie muziejuje esančią liaudiškąją

*Kristus iš Nazareto.
Skulptūra iš Kernavės apyl.
R. Tarabildos nuotr.*

*Besimeldžiančioji.
Skulptūra iš Kernavės apyl.
R. Tarabildos nuotr.*

*Nežinomas šventasis.
Skulptūra gauta
iš klebono V. Raudeliūno.
R. Tarabildos nuotr.*

*Angelo skulptūra. Gauta
iš klebono V. Raudeliūno.
R. Tarabildos nuotr.*

*Nežinomas šventasis.
Skulptūra gauta
iš klebono V. Raudeliūno.
R. Tarabildos nuotr.*

*Antrojo angelo skulptūra.
Gauta iš klebono
V. Raudeliūno.
R. Tarabildos nuotr.*

koplytėlių, kryžių medinę skulptūrą, surinktą 1957 m. Kernavės apylinkėse. Tai 10–40 cm dydžio skulptūros, kartais tik jų viršutinė dalis, bet ir tie fragmentai žavi formos vidine raiška. Deja, vienos iš pačių gražiausių nebėra. Belieka apgailestauti ir tikėtis, kad kada nors ji vėl sugrįš į Kernavės muziejų, o dabar belieka žavėtis jos grožiu tik nuotraukoje*.

Jau daugiau kaip 30 metų nepamirštu šių liaudies skulptūrų išraiškos. Nepamirštu kaip ir viso to, kas telpa žodyje KERNAVĖ, nes tai ypatinga vieta, ypatinga aura, teigiama energetika.

Čiobiškio dvaro sodyba**

Saulius Stoma

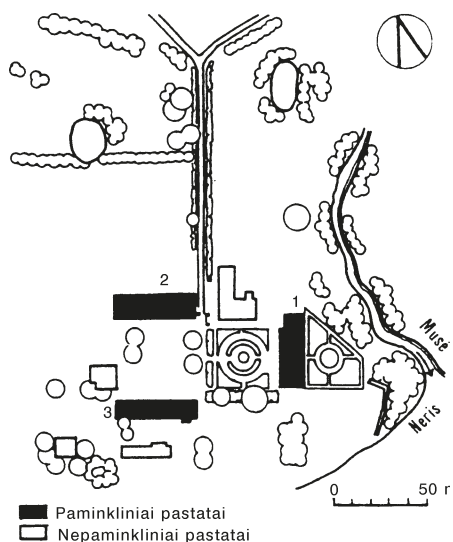
Dvaro sodyba yra vaizdingame Neriės ir jos intako Musės slėnyje. Gerai matoma iš aukščiau esančios senosios Čiobiškio dalies. Pastatai supa pusiau uždara vidinį kiemą. Kiamo šonuose lygiagrečiai vienas su kitu ir beveik lygiagrečiai su Nerimi stovi buvusių arklidės ir kumetyno pastatai, r. gale, statmenai jiems – rūmai. Tarp jų yra erdvus plotas su sodeliu ir gėlynu.

XVIII a. Čiobiškis priklausė Švikauskams. 1794 m. iš jų dvarą pirkė Jonas Krizostomas Pilsudskis. XIX a. pr. buvo pastatyta dauguma klasicistinių pastatų. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, ansamblyje išikūrė vaikų prieglauda. Po Antrojo pasaulinio karo ji paversta spec. internatine mokykla, pastatyta naujų pastatų, suardžiusių ansamblio kompozicinę vienovę.

Dvaro rūmai yra vėlyvojo klasicizmo. I aukštas su mezoninu ir portiku iš abiejų pusių. Dauguma patalpų išdėstyta abipus koridoriaus. Pamatai akmenų, sienos plytų mūro, tinkuotos. Stogas dvišlaitis gegninis, dengtas skarda. Grindys lentų, perdangos medinės.

Šv. Jonas Nepomukas.
Skulptūra gauta
iš klebono V. Raudeliūno.
R. Tarabildos nuotr.

Čiobiškio dvaro sodybos planas: 1 – rūmai, 2 – kumetynas, 3 – arklidė, 4 – nepaminkliniai pastatai

* 1969 m. etnografinės ekspedicijos metu str. autorius muziejuje buvusias medžio skulptūras nu-fotografavo. Keleto jų nuotraukos čia ir pateikiamos. *Vyr. red. pastaba.*

** Š. Stomos straipsnis (sutrumpintas) ir Čiobiškio dvaro sodybos planas perspausdinti iš kn. *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*, Vilnius, 1996, p. 271, 272.

*Dvaro rūmai.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Buvusio kumetyno
pastatas. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Pagrindinis fasadas simetriškas. Rūmų šoninių dalių ir raiškaus 4 puskolonių didžiojo orderio portiko santykis pabrėžia viso ansamblio kompozicinę ašį. Portiko šoninės puskolonės stačiakampės, vidurinės – pusapskritės. Jos su žemomis bazėmis ir dorėniniais kapiteliais. Antablemento frizas su triglifais. R. fasado portikas toks pat, tik be durų ir su balkonėliu II aukšte. Sienas skaido langai; jų nėra tik š. fasade. Šoninių dalių sienų viršų juosia frizas ir karnizas su modiljonais. Pastato kampai rustuoti.

Viduje yra holas su durimis į 3 puses. Už jo laiptinė. Š. dalyje buvo virtuvės patalpos su atskiromis durimis. II aukšte yra tik du kambarėliai.

Rūmai pastatyti XIX a. pradžioje. XX a. gerokai pertvarkytas planas, p. gale padarytos dar vienos durys, prie šiaurinio pristatytas priestatas. 1962–1964 m. padarytas kapitalinis remontas.

Kumetynas yra vėlyvojo klasicizmo laikotarpio, be ryškių stiliaus bruožų. Stovi kiemo š. pusėje, atgręžtas į jį pagrindiniu fasadu. Ilgo stačiakampio plano. /.../ Pamatai akmenų mūro. Sienos plytų mūro, tinkuotos. Kumetynas pastatytas XIX a. pradžioje. 1949–1955 m. buvo perplanuotas vidus, iškirstos naujos langų angos, primūryti piliastrai.

Arklidė yra vėlyvojo klasicizmo laikotarpio. Stovi kiemo p. pusėje. /.../ Arklidė statyta XIX a. pradžioje. Po Antrojo pasaulinio karo paversta ūkiniu pastatu. 1962–1964 m. padarytas kapitalinis remontas. Dabar joje dirbtuvės ir garažai.

Skirtingi dvarų likimai

Stanislovas Buchaveckas

Dvarai Lietuvoje – kelių amžių kultūros centrai. XX a. egzistavusioms dvarų sodyboms, daugelis kurių minimo amžiaus pradžioje buvo atskiros gyvenvietės, teko patirti įvairiausių pokyčių. Tam įtakos turėjo ir Stolypino žemės reforma XX a. pradžioje, ir kun. M. Krupavičiaus bei jo bendraminčių įvykdyta žemės reforma Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940). Pastarosios reformos metu kai kurios dvarų sodybos pradėjo nykti. Tačiau dvarvietėms ir jų pastatams pragaištingiausias buvo antrasis sovietmetis (nuo 1944 m.). Daug kur tinkamai neprižiūrimi ir neremontuojami bei niokojami statiniai nyko arba net buvo nugriaunami. Sunyko ir dvarviečių parkai, gėlynai ir tvenkiniai. Sovietmečiu sunyko arba griuvėsiais tapo ir daugelis Musninkų krašto dvarų sodybų. Dvarų naikinimo sovietmečiu istorija tebelaukia išsamesnių tyrinėjimų. Šiame straipsnelyje paminėti tik keli dvarai, kurių likimai iš dalies atspindi ir kitų Musninkų krašto dvarviečių istorijas, susijusias su šių kultūros paminklų niokojimu.

Tik keli apgriuvę ar perstatyti pastatai primena dvi dvarų sodybas (viena iš jų vadinta Musninkėlių vardu), buvusias prie Musninkų miestelio. Apie vieną iš Musninkų dvarų 1988 m. Kęstutis Labanauskas rašė:

„Per puskilometrį (šis atstumas – nuo Barbaros koplytėlės – S. B.) nuo miestelio link Čiobiškio, labai vaizdingame Musės upės vingio paslėnyje, plyti buvusio Musninkėlių dvaro kompleksas. Ūksmingame šimtamečių medžių parke dunkso, nors apiręs, gana įdomus ūkio pastatas (dabar kolūkio tvartas). Apačioje parką juosia sraunioji Musė. Tebėra užtvankos griuvėsiai, per kuriuos seniau tiltas vedė į malūną, dabar apleistą, bet dar pusėtinai atrodantį. Nuo čia senasis parkas ir Musės slėnio šlaitai atrodo labai vaizdingai. Panorama iš viršaus dar nuostabesnė: nuo vaizdingojo kalnelio viršum slėnio (su buvusios ledainės duobe ir šalia augančiu labai senu ažuolu) – visa tai kaip ant delno būdavo su buvusio dvaro rūmais priešakyje. Vietovės tinkamos kultūrai, poilsiui, sveikatai, gana raiškūs architektūros bruožai ir skatino mūsų komisiją (paminklosauginę – S. B.) dar kartą viską įvertinti paminkliškumo aspektu. Pavartočiau žodį „būdavo“, nes nuo buvusio ledainės kalnelio šiandien pasitinka buldozeriais išlygintų griuvėsių plynė, šalia kurios vienišas palikęs, matyt, panašios lemties laukia svirnas, o toliau žvilgsnis atsiremia į kažkokių tvartukų „puošmeną“. Gal kolūkiui kultūros ir poilsio nereikia. Tokias abejingumo nuotaikas liudija ir minėtoji pačių Musninkų „patirtis“. Tačiau viso mūsų krašto vaizdžio vertė ir sveikatingumas – ne privatus kolūkio vadovų reikalas ar kieno užgaida. Kaipgi galima kraštovaizdžio vertybes taip apleisti ir nuniokoti, su niekuo nepasitarus ir nederinus? Įstatymas už kiekvieno medžio savavališką nukirtimą baudžia, o čia buvo sudarkytas ištisas kraštovaizdžio-architektūros kompleksas. Ir niekam nieko?

*Buvusio Musninkų
dvaro svirnas.
1998 m.
R. Tarabildos nuotr.*

*Buvusio Musninkų
dvaro pastatas.
1997 m.
R. Tarabildos nuotr.*

*Buvusio Musninkų
dvaro pastatas.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

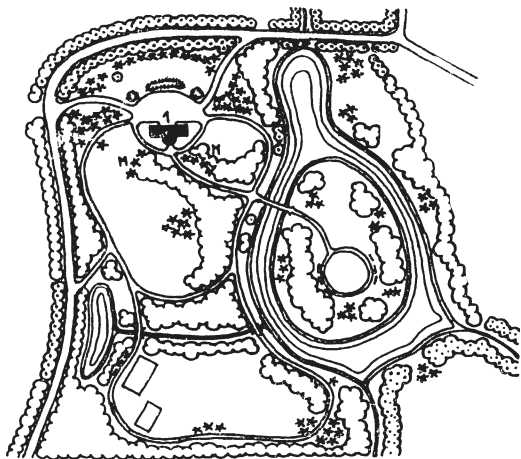

Musninkų vandens malūno ir užtvankos liekanos. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Nors visai netoli buvo rasta išeitis – baigiami restauruoti ir naujai pritaikyti buvusio Narvydiškių (Narvydiškio – S. B.) dvaro rūmai¹.

Nuo to laiko praėjus daugiau kaip dešimčiai metų, citatoje minimo dvaro sodybos pastatai ir kito Musninkų dvaro išlikę statiniai dar labiau sumenko. Dar labiau apiro vandens malūno sienų griuvėsiai.

Kitoks irgi citatoje paminėtos Narvydiškio dvarvietės, esančios taip pat netoli Musninkų miestelio, likimas. Sovietmečiu Narvydiškio dvaro sodyba nebuvo nepataisomai nugyventa. Šio dvaro pastatai buvo labiau prižiūrimi, paskutinį kartą remontuoti 1987–1988 m. Taip pat buvo rekonstruotas apleistas tvenkinys ir sutvarkytas dvaro parkas. Tad ir dabar galima pasigrožėti dvaro parku, kuris 9 ha teritorijoje įkurtas XIX a. (XIX a. pabaigoje dvaras priklausė Jasinskiams). Parko pietrytiniu pakraščiu teka upokšnis, greta iškastas įdomus 2 ha didumo tvenkinys su aptakia sala. Saloje auga per 100 medžių. Šiaurės vakariniame parko pakraštyje telkšo nedidelis siauras tvenkinys, sujungtas kanalu su didžiuoju tvenkiniu. Mišraus plano parke yra 17 vietinių ir 8 introdukuotų medžių ir medelių rūšys. Medžių juostose daugiausia auga vietinių klevų, liepų, uosių ir beržų, taip pat veša nemažai baltųjų tuopų ir prie rūmų pasodintos dvi trumpos eilės europinių maumedžių. Dviejų aukštų barokinio stiliaus rūmai stovi parko šiaurinėje dalyje².

Narvydiškio dvaro parko schema. 1 – rūmai, M – europinis maumedis. Perspausdinta iš kn.: Tauras A. Mūsų parkai, Vilnius, 1989, p. 200.

¹ Labanauskas K. Stagnacijos nuotaikomis..., *Literatūra ir menas*, 1988, birž. 25.

² Tauras A. *Mūsų parkai*, Vilnius, 1989, p. 199.

Iki mūsų dienų išliko ir Pășirvinčio I (pirmojo) dvaro parkas. Jo plotas – 5 ha. Šiame parke auga 19 vietinių rŭšių medŭių. Iš introdukuotŭjŭ įdomiausias Lietuvoje retai auginamos iš Šiaurės Amerikos atveŭtos liepos, taip pat išpŭdingi graikiškiŭj riešutmedŭžiai, balzaminės, berlyninės ir kanadinės tuopos³.

Dalis dvarviečių statinių yra išlikę ir kai kur kitur. Pavyzdŭžiui, senasis gyvenamasis pastatas ir svirnas tebestovi ir buvusio Antanošŭs dvaro sodyboje. Tačiau daugelis dvarŭ sodybŭ, buvusių dabar Musninkŭ, Kernavės ir Čiŭbiškio seniŭnijoms priklausančiose vietovėse, jau negraŭžinamai nugyventos ir suniokotos. Išliko tik vienas kitas kultŭros paminklams priskirtinas pastatas ar buvusio parko dalis.

Baigiant dar ŭiek tiek faktŭ apie Musninkŭ dvarŭ istoriją. Musninkŭ dvarŭ skirtingu laiku iki XIX a. vidurio valdė Radvilos, Kiškos, Rudaminos, Podbereskiai. Dvaras skilo į dvi valdas XIX a., nors formalaus ar faktiško padalijimo laikotarpiŭ galėjo bŭti ir anksčiau. XIX a. trečiajame ketvirtyje vienŭ Musninkŭ dvarŭ valdė Podbereskiai, o kitŭ – uŭ Leonardo Siesickio (jo giminė save vadino Dowmant Siesickiais) ištekejusi Zofija Podbereskytė. XX a. pradŭioje Stanislovas Podbereskis Musninkŭ I dvarŭ pardavė Vladislovui Kačinskiui, o pats išikŭrė Mikailiškio (anksčiau vadinamo Michalinki ir Mykališkės) dvare. Tuo tarpu kitŭ dvaro sodybŭ (Musninkŭ II dvarŭ) jau vėliau paveldėjo Zofija Dowmant Siesickaitė, kuri ištekejŭ uŭ Lietuvos kariuomenės atsargos karininko Aleksandro Smilgio. 1940 m. normalus dvarŭ gyvenimas buvo sugriautas. Apie tai vėliau Nikodemas Ŗvogŭzlys-Milŭinas ironiškai yra parašęs: „1940 m. Musninkŭ dvarus uŭvaldė musninkietė liaudis“⁴.

Čiŭbiškio keltas – technikos paminklas

Stanislovas Buchaveckas

Virkantas Trumpickas rašė, kad iš Čiŭbiškio (taip pat ir iš Musninkŭ) „*trumpiausias kelias į Kaiŭšadoris – keltu persikėlus per Nerį*“¹. Nors kelto savininkas gyvena Kaiŭšadoriŭ rajone, bet toks vienintelis Lietuvoje keltas yra ir Čiŭbiškio iŭžymybė, technikos paminklas, kurio išsaugojimu paskutiniuoju metu susirŭpino ir paminklo-saugininkai. Be to, jis tebetarnauja abipus Neries gyvenantiems ŭmonėms ir keliautojams, norintiems sutrumpinti keliŭ.

Kelto istorija prasidėjo 1935 m., kai Palŭmenės (Kaiŭšadoriŭ vls.) gyventojŭ Jurgio Zeventausko ir Andriaus Raudeliŭno uŭsakymu vienas Jonavŭs dailidė uŭ 3 tŭkst. litŭ padirbo pirmŭj keltŭ. Jis veikė ir Antrojo pasaulinio karo metais. Tuomet į vienŭ krantŭ keltŭ varė upės srovė, o keliantis į kitŭ pusę reikėjo panaudoti arklius. Pokario metais kelto kurį laikŭ nebuvo. Naujas plaustas buvo nuleistas apie 1956 m., bet buvo nepatvarus ir greitai suiro. Dabartinis keltas iš Birŭtono ar Druskininkŭ buvo atgabentas apie 1978 m. Dabar Čiŭbiškio keltas yra tarpukario metŭ kelto savininko sŭnaus Valentino Zeventausko nuosavybė. Kelto keliamoji galia – penkios tonos. Gali kelti du lengvuosius automobilius arba sunkveŭimį. Plaukiojan-

³ Ŗeromskytė A. Ŗirvintŭ rajono gamtos paminklai ir saugomos teritorijos, *Ŗirvinta*, 2002, birŭ. 1.

⁴ Milŭinas. *Musninkŭ parapijos istorija* (rankraŭstis), p. 12.

¹ Trumpickas V. Vienintelis Lietuvoje, *Ŗirvinta*, 2002, liepos 20.

Čiobiškio keltas
1957 m. Vytauto
Dalinkevičiaus nuotr.

V. Zeventauskas ant
savo kelto. 2002 m.
V. Trumpicko nuotr.

tis tiltas, kaip sąlyginai galima vadinti sudėtingą plausto mechanizmą turintį keltą, – reikšmingas technikos paminklas. Todėl juo susirūpinę paminklosaugininkai žada kelto remontui finansinę paramą.

Privatus Jono Pivoro muziejus „Armonika“

Informaciją parengė Jonas Pivoras

2002 m. kovo 9 d. Kernavėje, Mindaugo g. 4, oficialiai atidarytas muziejus „Armonika“. Jį atidarė aktorė Vaiva Mainelytė. Dramos teatro aktorė atsiliepiamų knygoje pirmoji įrašė: „Telaimina Dievas Jus ir Jūsų kilnią misiją“. Šie prasmingi žodžiai skirti muziejaus įkūrėjui, ilgamečiui saviveiklininkui, Širvintų krašto liaudies muzikantui Jonui Pivorui.

Klėtį, kurioje įrengta armonikų ekspozicija, statė Vidmantas, Nerijus, Renatas ir Jonas Pivorai, laikydamiesi senovinės architektūros principų. Reklaminę išskabą gamino Regina ir Albinas Junai.

Muziejaus įkūrimo tikslas – Širvintų krašto muzikantų armonikierių įamžinimas.

Muziejuje „Armonika“ eksponuojamos įvairaus laikotarpio armonikos, turinčios savo istoriją. Centrinėje ekspozicijos dalyje stovi seniausia armonika, kuri mena caro laikus. Ja paskutinis grojo Lietuvos karininkas, vėliau Lietuvos partizanas Jonas Jakštas, slapyvardžiu Pykuolis, 1952 m. sušaudytas prie Žėlvos, Būktiškių kaime.

Muziejuje ilsisi į amžinybę išėjusio buvusio Trapelių kolūkio pirmininko Aleksandro Vasiliausko, buv. „Aušros“ kolūkio pirmojo brigadininko Stanislovo Gudeikos, buv. Šešuolėlių tarybinio ūkio direktoriaus, ilgamečio saviveiklininko, pučiamųjų orkestro vadovo Boleslovo Krivkos armonikos. Ekspozicijoje puikuoja televizijos konkurso laureato „Duokim garo“ Juozo Vasiliausko, Širvintų rajono poeto Algio Kryžanausko, dailininkės Vidos Pečiulytės armonikos. Į muziejų atkeliavo ir Sibiro tremtinio nuo Gėlvonų Bartkevičiaus, buvusio Lietuvos saugumo departamento dimisijos karininko Zenono Palionio, žinomo mūsų rajono saviveiklininko (armonikieriaus, bajanisto, smuikininko) Juozo Vrubliausko iš Paspėrių armonikos; Žalio Velnio partizanų būrio ryšininkės Aldonos Jakštaitės, kilusios nuo Gavėnių, dabar vadovaujančios Kaune vienam tremtinių ansambliui, Kristaus Karaliaus Diakonių kongregacijos seselės Irenos Valaitytės ir daugelio kitų mūsų rajono muzikantų instrumentai.

Nors armonika nebuvo lietuvių nacionalinis instrumentas, bet ji XIX a. prigijo Lietuvos kaime ir tapo tradiciniu instrumentu.

Ekspozicijoje yra netgi Žiezėmariuose pagamintų armonikų prieškarinio Lietuvos laikais. Buvo armonikų meistras ir Širvintų rajone – Griškevičius, gyvenęs netoli Trapelių. Naujusia rankų darbo armonika yra 2001 m. pagaminta armonikų meistro iš Ukmergės muzikanto Broniaus Grainio, kilusio nuo Šešuolių.

Kernavės muziejus „Armonika“ yra vienintelis armonikų muziejus Lietuvoje. Jį numatoma ir toliau plėsti.

J. Pivoras savo muziejuje. 2002 m. E. Olšauskienės nuotr.

Keli štrichai apie tautodailininkus

Stanislovas Buchaveckas

Postūmį kultūros – vienos ar kitos jos šakos – plėtotei lemia ne tik politinės ar ekonominės sąlygos, bet ir asmenybių veikla. Tai pasakytina ir apie tautodailę. Dabar galima konstatuoti, kad šiuo atžvilgiu Mūsninkų, Kernavės ir Čiobiškio miestelių bei šiuo metu šioms seniūnijoms priklausančių kaimų žmonėms pasisekė. Čia nestigo nei tautodailę puoselėjusių, nei ją globojusių asmenybių. Šiame nedideliame straipsnyje daugiausia apibūdinami su medžio drožyba susiję tautodailininkai. Reikėtų priminti, kad tautodailininkai sovietmečiu buvo vadinami liaudies menininkais, o tautodailininkų (tiek profesionalų, tiek pusiau profesionalų ar mėgėjų) darbus galima skirstyti į dvi kategorijas. Pirmąją sudarytų vaizduojamosios tautodailės kūriniai (meninėje drožyboje jiems priklausytų skulptūros, bareljefai ir pan.), antrąją – taikomosios tautodailės darbai (tai daugiausia buityje naudojami mediniai indai ir kiti daiktai).

Sovietmečio tautodailininkų, užsiiminėjusių medžio drožyba, sąjūdžio vienas iš iniciatorių ir įkvėpėjų ne tik Mūsninkų, Čiobiškio ir Kernavės krašte, bet ir visame Širvintų rajone laikytinas Donatas Gediminskas (1936–1994). Jis ne tik mokė šio darbo ir meno paslapčių Čiobiškio ir kitų gyvenviečių jaunuolius, bet ir pastūmėjo į medžio skulptūros sritį ne vieną jau pagyvenusį žmogų. Tarp jų – ir Musninkų kolūkio pirmininką Juozą Binkį, kuris ilgainiui tapo ir tuometinės Liaudies meno draugijos Širvintų rajono sekcijos pirmininku. Vėliau iš jo šias visuomenines pareigas perėmė D. Gediminskas. Dabar širvintiškiams tautodailininkams vadovauja taip pat buvusio Musninkų valsčiaus teritorijoje gyvenantis medžio drožėjas čiobiškietis Povilas Malinauskas. Tai, kad visų tautodailės šakų draugijos rajono skyriui (dabar – Tautodailės sąjungos Vilniaus zonos bendrijos Širvintų sekcijai) ilgą laiką vadovavo musninkiečiai ar čiobiškietiečiai, taip pat rodo medį prakalbinančių menininkų svarbą sovietmečio Mūsninkų, Čiobiškio bei Kernavės apylinkėse ir dabartinėse seniūnijose. XX a. antroje pusėje menines formas medžiui suteikdavę žmonės pratęsė Musninkų valsčiaus kryždirbių ir medinių skulptūrų drožybos tradicijas iš praėjusių amžių.

Šių menininkų darbų svarbą liudija miestelių aikštėse, netoli kelių kryžkelių, kapinėse, prie įstaigų, mokyklų ir baž-

Stogastulpis

*Musninkų miestelio
centre. 2002 m.*

A. Petrašiūno nuotr.

*Pasakų tako medžio
skulptūros. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

nyčių bei kitose vietose stovintys stogastulpiai, koplytstulpiai ir kryžiai bei įvairios skulptūros. Jos atsirasdavo ir vieno ar kito žmogaus iniciatyva, ir kolektyvinėmis pastangomis, t. y. tautodailininkų seminarų-stovyklų metu. Įdomu ir tai, kad su medžiu dirbantiems tautodailininkams musninkiečiams sovietmečiu iš esmės pavyko išvengti kompartijos ideologų reikalaujamo ideologinio angažuotumo. Pavyzdžiui, vieno Musninkuose vykusio seminaro metu menininkai kūrė medžio skulptūras pasakų motyvais (skulptūros tebepuošia Pasakų taką, kuriuo daugelis moksleivių eina į Musninkų vidurinę mokyklą). Kūrybines idėjas drožėjams teikė ir ta aplinkybė, kad Musninkai buvo susiję su Radvilomis, iš kurių kilusi karalienė Barbora Radvilaitė. O kur dar kompartijai nepriimtinas rašytojo Igno Šeiniaus ir jo raštų veikėjų „šešėlis“... Todėl netgi seminarų su sovietų ideologijai priimtinais pavadinimais uždarymuose nedalyvaudavo Širvintų rajono kompartijos komiteto (kitaip – rajkomo) atstovų. Jiems pamoka tapo istorija su rajkomo organizacinio skyriaus vedėju Sergejumi Kolosovu, kuris savo apsilankymu pagerbė vieno seminaro-stovyklos dalyvius ir už tai buvo pažemintas – paskirtas vieno kolūkio eiliniu partsekretoriumi¹.

Sovietmečiu Musninkus Lietuvoje išgarsino čia vykę du liaudies menininkų (tautodailininkų) seminarai-stovyklos. Apie vieną iš jų, skirtą 1905 m. revoliucijos metinėms, Juozas Binkis 1984 m. liepos 19 d. Širvintų rajono laikraštyje „Lenino vėliava“ (str. „Naujam gyvenimui pakilę ažuolai“) rašė:

„Lietuvos TSR liaudies meno draugija kartu su renginiais, propaguojančiais lietuvių liaudies dailę, kiekvienais metais rengia respublikinius žanrinius seminarus liaudies meistrams – draugijos nariams. Šios draugijos skyriai, tarp jų ir Vilniaus, organizuoja keletą žanrų kompleksinius seminarus. Toks seminaras įvyko ir Musninkuose. Čia iš Vilnijos rajonų susirinko keturiolika liaudies meistrų, medžio drožėjų ir tapytojų. Susirinko, kad ažuole ir drobėse įamžintų Mus-

¹ Juozo Binkio (gim. 1932 m.) atsiminimai, užrašyti str. autoriaus 2003 m.

ninkų žiliosios senovės, netolimos praeities bei dabarties reikšmingiausių įvykių, šiuolaikinio kaimo pažangą“.

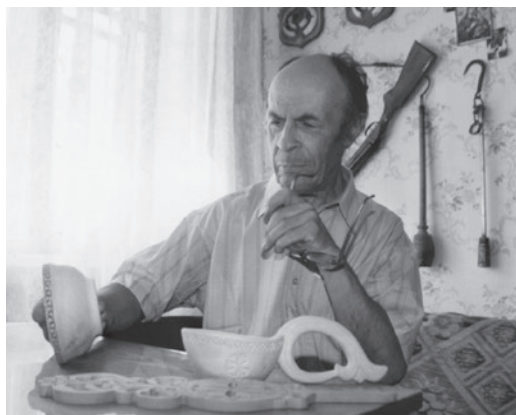
Kūrybinių seminarų-stovyklų dalyviai tautodailininkai palikdavo musninkiečiams savo kūrinių. Apie 1984 m. vasarą Musninkuose dvi savaites vykusiame seminare-stovykloje sukurtus dailės kūrinius šio seminaro seniūnas J. Binkis minėtame straipsnyje rašė:

„Uteniškis liaudies meistras, LTSR kultūros ministerijos premijos laureatas, meno savi-veiklos žymūnas Stasys Karanauskas ryžosi metrinio storio ažuole išdrožti skulptūrą, vaizduojančią XV šimtmečio lietuvių karvedį. Savo sumanymą jis įvykdė. Šešių metrų aukščio stogastulpis su išdrožta kario figūra pastatytas sankryžoje, įvažiuojant į Musninkus iš Vilniaus pusės. Musninkuose pradinę mokyklą baigė lietuvių rašytojas Ignas Šeinius (Jurkūnas), gimęs ir augęs Šeiniūnų kaime prie Bagaslaviškio. Brandžiausiu jo kūriniu laikomas romanas „Kuprelis“. Šio romano pagrindinį veikėją – malūnininką Kuprelį – muzikalus žmogų – nutarė įamžinti Igno Šeiniaus žemietis, LTSR kultūros ministerijos premijos laureatas, respublikos meistrų meistras vilniškis Ipolitas Užkurnys. /.../. Dirbo jis po 19–20 valandų per dieną, ir štai po trijų dienų išpūdingas kūrinys tapo gatavas. Dabar jis puošia vidurinės mokyklos teritoriją. Audringi 1905–1907 metų revoliucijos Rusijoje įvykiai neaplenkė ir Musninkų. Aktyviausi tų metų įvykių dalyviai – musninkiečiai caro valdžios buvo nuteisti kalėti, kiti – pasitraukė į Rusijos gilumą, tretį – rado prieglobstį Amerikoje. Šia tematika irgi sukurtas stogastulpis, kuris stovi prie kolūkio raštinės (dabar – seniūnijos administracinis pastatas – S. B.) naujai įrengtame gazone. Stogastulpyje išdrožti trys bareljefai, vaizduojantys jauną moterį ir du vyrus. Tai revoliucinių įvykių Musninkuose prototipai. Skulptūrą išdrožė Pranas Petronis iš Ignalinos. Musninkų kolūkyje daug darbščių žemdirbių ir gyvulių augintojų. Tokių žmonių, tikrų savo žemės šeimininkų rankas 6 metrų stogastulpyje įamžino jaunas liaudies meistras iš Vilniaus Vladas Rakuckis. /.../. Čiobiškietis liaudies meistras Donatas Gediminskas ažuolinio stulpo viršūnėje išdrožė planetos gaublį, o ant jo taikos simbolį – balandį. Stulpo nišoje skaičiai „1944–1984“. Vadinas, Žemėje (tiksliau – nuo 1945 m. – S. B.) tiek metų nebuvo pasaulinio karo. Šis stulpas stovi centrinėje Musninkų aikštėje. D. Gediminskas išdrožė kitą, tikrai išpūdingą skulptūrą – knygą skaitančią mergaitę.

Igno Šeiniaus romano herojaus skulptūra „Kuprelis“ prie Musninkų vidurinės mokyklos. 2002 m. S. Platūkio nuotr.

Drožinys labai gražiai papuošia vidurinės mokyklos kiemelį. Liaudies meistras Julius Gridziuška iš Alionių sukūrė raiškios, originalios formos 8 metrų aukščio kolūkio ribos rodyklę. /.../”².

Aprašyto seminaro metu dailės kūrinius išskaptavusiems ir išdrožusiems menininkams istorinę medžiagą parengė kraštotyrininkė Filomena Vaicekauskienė³. Be to, tame pačiame seminare-stovykloje dalyvavo ir tapytojai, o menininkai Juozas Čyžius, Ričardas Žygelis (abu iš Vilniaus), Jonas Strazdas (iš Bagaslaviškio), Paulina Čepulienė (iš Ukmergės) dalį savo nutapytų paveikslų ir išlietų akvarelių padovanojo kolūkiui ir mokyklai. Tautodailininkus globojęs Musninkų kolūkio pirmininkas R. Jakubauskas paskutinę seminaro dieną jo dalyviams įteikė atminimo dovanas ir garbės raštus⁴. Seminaro metu su tautodailininkais nuolat bendravo musninkiečiai. Su Musninkuose kūrusiais menininkais susitiko ir mokytojos R. Vitkūnienės vadovaujami kolūkio gamybinės brigados moksleiviai. Susitikimo metu Liaudies meno draugijos Širvintų rajono sekcijos pirmininkas J. Binkis papasakojo apie tuometinę Lietuvos liaudies meno draugiją, kuriai tuomet priklausė daugiau kaip pusantro tūkstančio žmonių, jos veiklą, o į klausimus atsakė ir kiti seminaro dalyviai⁵.

Tautodailininkas

Juozas Binkis.

2002 m.

V. Trumpicko nuotr.

Mūsninkų, Kernavės ir Čiobiškio seniūnijų tautodailininkų darbai buvo eksponuoti įvairiose parodose Širvintosė, kituose Lietuvos miestuose, taip pat savose gyvenvietėse. Kaip pavyzdį galima paminėti 2001 m. Lapėlių bibliotekoje surengtą rankdarbių parodą, kurioje savo nėrinius eksponavo Janina Mažeikienė ir Regina Paulauskienė. Lapėlių apylinkėse ir atokesnėse vietovėse gerai žinomi Stasio Bernoto išdrožti kryžiai ir kryželiai, žvakidės, šachmatai ir šaukštai. Iš vyresniųjų tautodailininkų mokosi jauni. Lapeliškis Rimas Sapitavičius į minėtą parodą atnešė su meile padarytas verpstes ir žvakidę, Raimondas Pilipavičius – stovus gėlėms⁶. Jie abu ir toliau tobulina iš senolių iš kartos į kartą perduodamo amato įgūdžius.

Medžio drožybos menu užsiiminėjantis ir jau dalyvavęs daugelyje seminarų ir parodų Kęstutis Gediminskas, dabar gyvenantis tėvų sodyboje prie Čiobiškio, drožybos paslapčių moko būrelio vaikus. Musninkų vidurinėje mokykloje tokius pirmuosius įgūdžius nemažam tautodailininkų būrelio narių skaičiui yra suteikęs mokytojas Leonas Pociūnas, kurį, kaip ir Donatą Gediminską, šiltai prisimena musninkiečiai, čiobiškiečiai ir kernaviškiai. Tebestovi daugelis jų medžio skulptūrų, o ne vienoje sodyboje žmonės turi jų taikomosios dailės daiktų. Musninkų vidurinėje mokykloje L. Pociūno puoselėtas vaikų mokymo tradicijas tęsia darbų mokytojas ir medžio drožėjas Algis Vilkevičius. Paminėtini ir

² Binkis J. Naujam gyvenimui pakilę ažuolai, *Lenino vėliava*, 1984, liepos 19.

³ Min. J. Binkio atsiminimai.

⁴ Min. J. Binkio str.

⁵ Galvosaitė A. Susitikimas su liaudies meistrais, *Lenino vėliava*, 1984, liepos 19.

⁶ Stravinskienė J. Nepamiršome senolių amato, *Širvinta*, 2001, birž. 20.

J. Binkio darbų paroda Širvintų kultūros centre. Centre – J. Binkis (su jam įteikta knyga „Širvintos“). 2002 m. J. Barbaravičienės nuotr.

medžio meistro Juozo Kalinausko nuopelnai. Jis atnaujino Musninkų bažnyčios dešinią altorių (išdrožė naujus medžio kūrinius vietoj senų sutrešusių), Barbaros kopolytėlei padarė tiksliai buvusių skulptūrų kopijas. Nemažai meno darbų savo kraštiečiams paliko ir iš Kernavės kilęs Juozas Vasiliauskas, dabar gyvenantis Molėtų rajone.

Ne tik Širvintų rajone išgarsėję tautodailininkės Irmgardos Blusevičienės, 1962–1996 m. mokytojavusios Vileikiškių mokykloje, siuvinėti paveikslai. Kernavėje daug kas užsuka pas keramikus Kristiną ir Jaunių Ranonius pažiūrėti ar įsigyti jų keramikos dirbinių. Dalį savo laisvalaikio su tautodaile susijusiems užsiėmimams skiria ir daugiau aprašomų seniūnijų žmonių.

Musninkų krašto tautodailininkų darbais buvo galima grožėtis įvairiose parodose ir nuolatinėse jų eksponavimo vietose. Ne tik drožėjų, bet ir viso Musninkų krašto ir Širvintų rajono tautodailininkų sąjūdžio svarbiu įvykiu tapo 2002 m. vasarą Juozo Binkio darbų personalinė paroda, surengta Širvintų kultūros centro patalpose šio visuomenės veikėjo ir menininko 70-mečio sukakties proga⁷.

Kaip matyti iš pateiktos medžiagos, Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio seniūnijų tautodailininkai garsūs ne tik Širvintų rajone, bet ir Rytų Lietuvoje. Aišku, šiame straipsnyje jie apibūdinti labai mažai, tik keliais štrichais.

⁷ Norušienė S. Pavydas yra sėkmės pagrindas, *Širvinta*, 2002, liepos 2.

Krašto kultūros puoselėjimas ir ugdymas*

Jadvyga Barbaravičienė

Svarbiausią vaidmenį rajono kultūriniame gyvenime visada atliko Širvintų kultūros namų darbuotojai. Miesto kultūros namai 1947 m. buvo įkurti senoje pašiūrėje, buvusiam klojime, vėliau čia išikūrė gaisrinė (buvusi).

Tuo metu į kultūros namų rengiamus poilsio vakarus rinkdavosi jau subrendęs jaunimas. Šokdavo suktinį, krakoviaką, padispaną. Šokdavo iki pirmos valandos, nes vėliau miestelyje buvo išjungiamo elektra. Grodavo patefonas. Plokštelių atsinešdavo jaunimas.

Dainų šventės buvo rengiamos stadione prie karių kapinių, vėliau – Kernavėje. Kultūrinis gyvenimas buvo aktyvus, nors kultūros vadovai buvo dažnai keičiami.

1957 m. buvo surengtas pirmasis tarprajoninis jaunimo festivalis.

Nuo 1962 m. rajono kultūros namuose buvo jau 3 etatai: direktoriaus, meno vadovo ir instruktoriaus.

Atkūrus Širvintų rajoną, pradėta organizuoti daug masinių renginių. Buvo nemažai meno saviveiklininkų. Mokytoja S. Šiaučiūnaitė buvo ne tik aktyvi meno saviveiklininkė, bet ir visiems didesniems renginiams rašydavo scenarijus. Veikė kultūros namų moterų ansamblis ir pučiamųjų orkestras.

1976 m. Puorių šilo estradoje įvyko pirmasis rajono meno saviveiklos festivalis. 1977 m. kovo 3 d. buvo atidaryti naujieji rajono kultūros namų rūmai su 400 vietų pagrindine sale, parodų, šokių, choreografijos salėmis, 9-iais kambariais įvairių ratelių ir būrelių veiklai. Prie rajoninių kultūros namų veikė 2 zoniniai ir 19 kaimo kultūros namų.

1978 m. jau turint gerą bazę, suaktyvėjo meno saviveiklininkų rateliai. Suburtas estradinis ansamblis, pagyvenusių žmonių šokių kolektyvas, vyrų ansamblis. Pradėtos rengti rajono apylinkių kultūros dienos. Jų metu išryškėjo geriausi atskirų žanrų kolektyvai. Geriausiu etnografiniu kolektyvu pripažintas Jūodiškių kultūros namų kolektyvas (vadovė M. Dragūnienė), moterų ansambliu – Čiōbiškio spec. m-klos ansamblis (vad. V. Ambrazas), liaudies šokių – Mūsninkų kultūros namų ansamblis (vad. S. Karablikovienė). Pirmą kartą rajone viešėjo „Muzikos ruduo“. Širvintų, Mūsninkų, Barskūnų gyventojai susitiko su žymiais respublikos kompozitoriais ir atlikėjais. Rajono kultūros namuose vyko konkurso „Vilniaus bokštai 78“ Vilniaus zonos pirmasis turas.

1979 m., be masinių meno saviveiklos renginių, vyko įvairių žanrų – dramos, meninių agitbrigadų, estradinių-vokalinių ansamblių, skaitovų apžiūros-konkursai, kuriuose Širvintų krašto meno saviveiklos ir kiti kolektyvai užėmė prizines vietas tarprajoniniuose ir zoniniuose konkursuose.

1980 m. sausio 11 d. buvo surengta Saviveiklininkų diena. Jos metu buvo apdovanoti aktyviausi meno saviveiklininkai ir kultūros darbuotojai: Čiōbiškio kultūros namų direktorė V. Alasevičienė, Mūsninkų kultūros namų pagyvenusių žmonių šokių kolektyvo organizatorius J. Binkis, Jūodiškių kultūros namų direk-

* Straipsnis papildo ir serijos „Lietuvos valsčiai“ knygą „Širvintos“, kurioje ši tema nebuvo gvildenta.
Vyr. red. pastaba.

*Musninkų
saviveiklininkų
koncertas. XX a.
septintojo dešimtmečio
pradžia*

torė M. Dragūnienė, ilgametis rajoninių kultūros namų pučiamųjų orkestro dalyvis A. Jočys, ilgametės mišraus choro dalyvės D. Pilkova ir R. Užkurnienė, aktyvus etnografinio ansamblio dalyvis J. Rudzinskas, Musninkų pagyvenusių žmonių šokių kolektyvo narė M. Vaicekauskienė. Meno saviveiklininko žymūno ženkleliai įteikti meno saviveiklos entuziastams ir vadovams K. Baronui, B. Krivkai, J. Lubiui, A. Piškinui, J. Rubašenko, Z. Vaicekauskui.

Sovietiniais laikais iš kultūros darbuotojų buvo reikalaujama didelio propagandinio darbo. Reikėjo propaguoti SSKP ir LKP suvažiavimų nutarimus, įvairius renginius skirti partiniams ir sovietiniams jubiliejams. Tai privalėjo būti kultūros darbo planuose. Bet kuris žymesnis renginys buvo „puošiamas“ šukiais.

*Musninkiečiai
saviveiklininkai
Širvintų rajono
dainų šventėje
Puorių šile. 1985 m.
V. Trumpicko nuotr.*

Visą kultūrinių darbuotojų veiklą atidžiai stebėjo LKP rajono komiteto propagandos ir agitacijos skyrius, o tiesiogiai kuravo rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas. Kultūros darbuotojai privalėjo dirbti ideologinį, politinį auklėjamąjį, internacionalinį patriotinį darbą. Tai reikėjo atspindėti socialistiniuose išsipareigojimuose.

Kultūrai buvo skiriamas nemažas dėmesys. Rajono kultūros namų kolektyvai dalyvavo beveik visuose respublikiniuose konkursuose bei apžiūrose. Audronės Burakovienės vadovaujamas mišrus kvartetas tapo „Sidabrinų balsų“ konkurso Palangoje laureatu. Zoninėje apžiūroje vaikų šokių grupės (vadovės R. Buteikytė ir V. Šimonėlienė) užėmė antrąją vietą.

Buvo išleistas Jadvygos Kisieliauskienės parengtas lankstinukas „Širvintų rajono kultūros namų mišrus choras“. Tai seniausias rajone (įkurtas 1953 m.) meno saviveiklos kolektyvas, dalyvavęs 1975, 1980, 1985 metų respublikinėse dainų šventėse. Nuo pirmųjų susikūrimo metų jame dalyvavo O. Navalinskienė, V. Bonikatienė, J. Adomavičienė, P. Petuškienė, A. Šarkienė, R. Užkurnienė. Daug metų chore dainavo P. Kalesnykas, A. Piškinas, D. Pilkova, L. Čirba, E. ir A. Vietrinai, I. ir R. Taltoliai. Telkiant choro kolektyvą, keliant jo meistriškumą, daug padirbėjo vyr. dirigentas A. Juška, dirigentai J. Pauliukonis, J. Barbaravičius, A. Burakovienė.

1988 m. į savo pirmąją vakaronę susirinko rajono blaivybės klubo „Žibintas“ nariai, tačiau šis klubas gyvavo labai neilgai. Kultūros namuose veikė nemažai kolektyvų, skaičiuojančių savo veiklą dešimtmečiais. Prieš 28-erius metus susikūrė folkloro ansamblis. Nuo pirmųjų dienų jame dainuoja solistė N. Dvilevičienė, liaudies išmintį porino J. Rudzinskas ir E. Ragauskienė. Dideli ansamblio entuziastai veteranai E. Labanauskienė, S. Dačka, P. Kvieska, G. Dasevičienė. Jau 1976 m. po apžiūros Kūpiškyje ansambličiai buvo pakviesti dalyvauti televizijos laidoje, skirtoje žemės ūkio darbuotojams. Kitais metais Rūmšiškėse ansamblis pelnė prizinę vietą. Naujos programos „Linaminio pabaigtuvės“ scenarijaus autorius J. Rudzinskas buvo apdovanotas Liaudies meno rūmų garbės raštu.

1981 m. sukurta nauja programa „Užgavėnių vakaras“, o 1985 m. nauja teminė vakaronė „Šiandien diena kita“.

Už ilgametę kūrybinę veiklą plėtojant meno saviveiklą 1988 m. ansamblis apdovanotas Širvintų miesto tarybos vykdomojo komiteto garbės raštu.

1988 m. kultūros namų moterų ansamblis pelnė liaudies kolektyvo vardą.

*Širvintų rajono
dainų šventė Puorių
šile. 1979 m.
V. Trumpicko nuotr.*

Rajone pirmą kartą surengta „Atsisveikinimo su moksleiviška vasara“ šventė. Pirmą kartą buvo surengtas šou vakaras „Mis Širvintos 88“. Gražiausia Širvintų mergina tapo devyniolikmetė Jolanta Ivanauskaitė.

1989 m. pirmą kartą po daugelio metų širvintiškiai pažymėjo Nepriklausomybės dieną. Iškilnių pradžia buvo miesto kapinėse. Buvo atidengtas liaudies meistro Donato Gediminsko restauruotas koplytstulpis, sukurtas 1928 m. dešimtosioms Nepriklausomybės metinėms pažymėti. Po mitingo rajono kultūros namuose buvo surengtas tautinis vakaras. Koncertavo ansamblis „Jums“, kultūros namų pagyvenusių žmonių etnografinis ansamblis. Pirmą kartą po daugelio metų miesto žmonės šventė tikrą šventę – tautos ir valstybės atkūrimo ir atgimimo dieną.

Birželio 14-ąją kultūros namuose pirmą kartą buvo surengtas teatralizuotas spektaklis, skirtas Gedulo ir vilties dienai.

Labai išpūdingai vyko rajono folkloro šventė miesto centre prie skulptūros. Šventėje dalyvavo svečiai iš Latvijos Daūgpilio rajono ir kaimynai molėtiškiai.

1991 m. rajono Taryba įvykdė reorganizaciją. Kultūros skyrius buvo panaikintas, o įkurtas kultūros centras. Jo vedėja paskirta Audronė Burakovienė, o jos pavaduotoja – Joana Labanauskienė, kuri praktiškai vadovavo rajono kultūros namams.

Šie metai paženklinoti kruvinais sausio 13-osios įvykiais. Tam nemažai buvo skirta kultūros darbuotojų dėmesio, nors gyvenimas ėjo sava vaga. Surengta Užgavėnių šventė, Vasario 16-osios minėjimas.

Birželio 14 dieną skverelyje prie bažnyčios buvo atidengtas ir pašventintas tremtiniams skirtas koplytstulpis – Ipolito Užkurnio ažuolinė Motina Sopulingoji, atsiklaupusi ant erškėčių vainiko.

Neeilinis įvykis rajono kultūriniame gyvenime – gruodžio 11 dieną rajono kultūros namuose atidaryta nuolat veikianti parodų salė. Pirmojoje surengtoje parodoje buvo eksponuojami rajono tautodailininkų darbai.

1992 m. rajono Tarybos sprendimu vėl grįžtama prie kultūros skyriaus modelio.

Per paskutinįjį dešimtmetį rajono kultūriniame gyvenime išgalėjo tradicinės šventės ir minėjimai. Kultūros darbuotojai, rengdami valstybines šventes ir minėjimus (Sausio 13-osios, Laisvės gynėjų dieną, Vasario 16-osios, Kovo 11-osios, Motinos dieną, Juodojo kaspino dieną), kiekvienais metais ieškojo vis naujesnių formų, kad šie minėjimai nebūtų nuobodūs, kad į juos ateitų kuo daugiau žmonių.

Kasmet rengiamos tradicinės šventės: Užgavėnės, Rudens šventė, Joninės, folkloro ir kitos.

1995 m. kultūros namų, bibliotekos darbuotojai, Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos nariai, daug širvintiškių kultūros namų parodų salėje susirinko pasveikinti jubiliatą kraštiečių rašytoją Viktorą Alekną.

Po septynerių metų pertraukos rajono kultūros namuose vėl buvo surengtas išpūdingas šou „Mis Širvintos 95“. Tų metų pirmąją gražuole tapo Vilma Romanovskaja.

Buvo atgaivinta ir vėl Puorių šilė surengta rajono dainų ir šokių šventė. Vėliau Puorių šilė šventės jau nebuvo rengiamos. Masiniai renginiai persikėlė į rajono centrą Širvintas ir į Keėnavę.

1996 m. miesto kultūros namuose dirbo 6 vaikų ir 4 suaugusiųjų meno kolektyvai. Meno saviveikloje dalyvavo 80 vaikų ir 70 suaugusiųjų.

*Šventėje
„Širvintos 525“.
2000 m.
V. Trumpicko nuotr.*

Tais metais buvo surengta nemažai įsimintinų renginių. Širvintiškiai pirmą kartą matė A. Maknytės tapybos darbų parodą „Žmogus“. Buvo surengta širvintiškio žirgų sporto meistro Prano Navalinsko prizų ir apdovanojimų paroda. Gražus koncertas buvo surengtas vokalinio kvarteto ir vidutinio amžiaus žmonių šokių ansamblio 15-os metų kūrybinės veiklos jubiliejui.

Kuriamos naujos tradicijos. Buvo surengtos aukštaičių bei žemaičių vakaronės. Nemažai renginių skirta vaikams. Įvyko vaikų dramos spektaklis „Jungos ir piratai“, tradicinė vaikų šokių grupių šventė „Jurginių diena“, pramoginis renginys „Beždžioniukų šou“.

Didesnį dėmesį kultūrai ėmė skirti rajono savivaldybės vadovai. 1998 m. savo metinėje ataskaitoje rajono meras Vytautas Šimonėlis teigė, kad reikia reformuoti švietimo ir kultūros struktūras, priimti esminius sprendimus, numatyti perspektyvą. Kaimo kultūros namai praktiškai merdėjo. Reikėjo stiprinti jų materialinę bazę.

Pradėta nuo Čiobiškio ir Gėlvonų kultūros namų reorganizavimo ir remonto. 1999–2000 m. skirta nemažai lėšų tam reikalui. Buvo sutvarkytas Čiobiškio kultūros namų stogas, pertvarkytos abiejų administracinių pastatų katilinės. Gėlvonuose įrengta scena.

Gėlvonų ir Čiobiškio kultūros namai, kurie yra seniūnijų administraciniuose pastatuose, vėl šildomi ir prikelti gyvenimui. Čia atgijo kultūros darbas. Meno saviveiklininkai išikūrė naujame rekonstruotame Drūžų vaikų darželio pastate. Nupirkti Kiauklių ir Vileikiškių kultūros namų pastatai. Suremontuotas Alekniškių kultūros namų stogas.

Siekiant suaktyvinti kultūros darbą, atgaivintos kultūros tradicijos kaime. 1999 m. Kultūros skyrius buvo panaikintas ir įkurtas Kultūros centras. Pakeista struktūra. Kultūros centro direktorius tapo tiesiogiai pavaldus administratoriui. Direktorius turi pavaduotoją – režisierių kultūros masiniams renginiams. Buvo pakeistas kaimo kultūros namų ir filialų tinklas. Veikia kultūros namai, filialai ir kultūrinio darbo organizatoriai. Reorganizavus Kultūros skyrių, kultūrinė veikla labai pagyvėjo. Vadovauti šiai sričiai atėjo nauji gabūs žmonės – kultūros centro direktorė Vita Majerienė, jos pavaduotoja Sidona Ušackienė.

1999 m. balandžio 23 d. vyko tradicinė „Jurgiuko šventė“. Nė vienais ankstesniais metais šventėje nebuvo tiek daug žiūrovų. Norą koncertuoti pareiškė per 150 šokančių bei dainuojančių vaikų. Prie rusenančio laužo šeiminiškė ir kerdžius pakvietė pasišildyti piemenukus. Grupė keitė grupę. Visą vakarą kerdžiaus maišelyje netrūko saldumynų.

Spalio 9 dienos rytą dėdė Derlius ir Gaspadinių gospadinė Ancė pakinkytoje bričkėlėje važinėdami po miestą kvietė visus į tradicinę Derliaus šventę. Šventės metu vyko moliūgų konkursas, kurį surengė „Širvintos“ redakcija. Loterijos metu galima buvo laimėti gyvų prizų: vištų, žašų. Žiūrovams dainavo Lapėlių, Gėlvonų, Molėtų „Kukutis“ vaikų folkloriniai ansambliai. Šoko vidutinio amžiaus žmonių, L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos šokių grupės. Iš Šiaulių atkeliavo kaimiškosios muzikos ansamblis „Jonis“. Kaimo vakaruškoje visus linksmino Anciūnų kaimo kapela.

Lapkričio 5 d. rajono Kultūros centro ir Socialinės paramos skyriaus darbuotojai gražią šventę surengė senoliams. Garbaus amžiaus žmonėms, sugūžėjusiems iš visų rajono seniūnijų, programą rodė Kūpiškio kultūros centro folkloro kolektyvas. Šoko šio centro pagyvenusių žmonių šokių kolektyvas „Susiedai“. Buvo surengta širvintiškės Joanos Zinkevičienės tapybos darbų paroda.

Gruodžio 29 d., kai iki naujojo tūkstantmečio pradžios buvo likę tik keliasdešimt valandų, Širvintų kultūros namų scenoje vyko renginys „Sidabrinė gija“, apvainikavęs visus 1999-aisiais metais vykusius pagyvenusių žmonių metams skirtus renginius. Šventėje dalyvavo estrados žvaigždžių kvartetas, Rugiaveidė su folkloro grupe „Sedula“. 2000-ųjų metų drabužių kolekciją pristatė AB „Lelija“. Mis močiute tapo Vileikiškių pagrindinės mokyklos mokytoja Zina Stonienė. Žiūrovų prizą pelnė L. Stuokos-Gucevičiaus pagrindinės mokyklos mokytoja Jūratė Barbaravičienė.

Pamažu atgyja kaimo kultūrinis gyvenimas.

1999 m., pažymint trejų metų Širvintų ir Norvegijos Opegiordo savivaldybių bendradarbiavimą, pastaroji pakvietė Širvintų vidutinio amžiaus šokių grupę (vadovė Virginija Šimonėlienė) ir kaimo kapelą (vadovas Gintaras Pauliukonis) į svečius.

Nuvažiavę į Opegiordą, širvintiškiai koncertavo pradinėje mokykloje, savivaldybės rūmuose, miesto aikštelėje ir Oslo nacionaliniame muziejuje.

Tais metais Gélvonų seniūnijoje buvo surengtos dvi kompleksinės etninės kultūros ekspedicijos.

Vykusiam VII Rytų Lietuvos literatų susitikime iš ciklo „Gimtosiomis literatų pėdomis“ laureatu tapo ir širvintiškis Liudvikas Oškinis.

1999 m. rajono savivaldybės lėšomis buvo išleisti lankstinukai „Susipažinkite – Širvintų kraštas“, „Kviečia Širvintų rajonas“, „Širvintų rajono lankytinos vietos“.

Rajone didelis būrys tautodailininkų ir meno puoselėtojų. Keturi iš jų priklauso Lietuvos tautodailininkų sąjungai. Širvintų menininkai susibūrę į Širvintų krašto liaudies meno draugiją, kuriai vadovauja tautodailininkas iš Čiobiškio Povilas Malinauskas. Per 1999-uosius metus rajone surengtos 7 parodos, 3 kartus dalyvauta respublikiniuose konkursuose. Įvairiais prizais apdovanoti A. Vaivadienė, R. Rudokas, P. Malinauskas, J. Gridziuška. Lapkričio mėnesį Rōkiškyje vykusioje respublikinėje medžio drožėjų parodoje Egidijus Sologubas pelnė laureato vardą.

Pirmaisiais naujojo, trečiojo, tūkstantmečio metais Kultūros centro darbuotojai Širvintų krašto žmonėms ir jų svečiams surengė nemažai įsimintinų renginių.

Atgaivintos seniūnijų kultūros dienos. Jos visose seniūnijose vyko sausio ir vasario mėnesiais. Kovo 11-ąją miesto kultūros namuose įvyko baigiamasis geriausių grupių koncertas. Buvo įteiktos nominacijos pagal žanrą. Profesionaliausi tarp seniūnijų pripažinti Musninkų seniūnijos meno mėgėjai.

Jaunimo metams paminėti buvo skirtas specialus renginys – jaunųjų dizainerių debiutinis eksperimentas. Sukurtas drabužių kolekcijas publikai pristatė „Atžalyno“ vidurinės mokyklos mokiniai.

Keturias dienas tęsėsi Širvintų jubiliejui skirta šventė „Širvintos 525“. Pirmąją dieną miesto kultūros namų parodų salėje, antrojo aukšto hole, viešosios bibliotekos mažojoje salėje ir L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos dailės galerijoje buvo atidarytos parodos.

Širvintų fotografai Virkantas Trumpickas, Jonas Lisauskas ir Antanas Grinys surengė fotoparodą „Širvintiškiai apie Širvintas“. „Širvintos mano akimis“ – taip pavadinta vaikų ir jaunimo piešinių paroda. Spaudinių parodoje „Širvintos: istorija ir dabartis“ surinkta knygų, kraštotyros darbų, nuotraukų albumų, kuriuose atsispindi mūsų miesto praeitis, dabartis, ryšys su partneriais užsienyje.

Į šventę atvyko Norvegijos Karalystės Opegiordo komunos oficiali delegacija, vadovaujama merės Sylvi Graham, ir Janitsjar bigbendas, Lenkijos Respublikos Jasenco miesto oficiali delegacija, vadovaujama mero Zdislavo Karasio, ir šio miesto pučiamųjų instrumentų orkestras. Iš Švedijos atvyko rašytojo ir diplomato Igno Šeinaus sūnus Irvis su žentu ir anūku.

Gražiai sutikti svečiai pirmąjį vakarą išvyko į Kešnavę Rasų švęsti. Kernavė dar nebuvo mačiusi tiek žmonių.

Šventė tęsėsi per naktį, o šeštadienio rytą miestiečius pradėjo žadinti Jasenco pučiamųjų instrumentų orkestras, pražygiavęs pagrindinėmis miesto gatvėmis.

Kultūros centro vidiniame kiemelyje prasidėjo tautodailininkų mugė. Širvintų Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios už Širvintų parapijos žmones. Pašventinta miesto vėliava buvo atnešta į aikštę prie savivaldybės. Šventę

pradėjo rajono meras Vytautas Šimonėlis. Buvo pakelta miesto vėliava. Skambant himnams, buvo pakeltos Norvegijos, Lenkijos ir Švedijos vėliavos.

Prasidėjo svečių iš Opegiordo ir Jaseneco koncertas. Kultūros namų salėje vyko konferencija „Širvintos 525“. Konferencijoje pirmą kartą buvo suteikti Širvintų krašto Garbės piliečių vardai. Jų nusipelnė Kernavės parapijos klebonas monsinjoras Česlovas Krivaitis ir literatūros tyrinėtojas mokytojas Viktoras Alekna.

Vakare vyko nuotaikingas „Šerifo vakarėlio“ koncertas, kuris tęsėsi vos ne iki ryto. Vargu ar kada nors Širvintose į renginius buvo susirinkę tiek žmonių, kiek suplaukė į miesto šventę.

Sekmadienio rytą L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos kiemelyje prasidėjo moksleivių amatų mugė. Kultūros centro vidiniame kiemelyje susirinko poezijos mėgėjai pasiklausyti Širvintų jaunųjų poetų ir skaitovų.

Buvo surengtas didelis vaikų grupių koncertas. Vyko sporto varžybos.

Keturių dienų renginius užbaigė teatralizuota šventė. Vakare palei marias link estrados, nešinos degančiais fakelais, artėjo vaidilutės, puošniais drabužiais pasipuošę raiteliai. Karietoje – istorinio šokio teatro grupės nariai. Teatralizuotos šventės metu koncertavo jungtinė kaimo kapela, Jaseneco pučiamųjų instrumentų orkestras, Mūsniškių pagyvenusių ir Širvintų vidutinio amžiaus žmonių šokių ansambliai, Lapėlių folkloro grupė, griežė Molėtų kapelija, vadovaujama Juozo Vasiliausko.

Pritemus anapus marių suliepsnojo laužai, marių vanduo suspindo mažais žiburėliais. Pažadintas ugnies magijos, pasirodė „Briedis“. Teatralizuota šventė baigėsi smagia polka ir skrybėlių lietumi.

Vilniaus klubo „Perkūnas“ oreiviai oro balionu skraidino rajono merą Vytautą Šimonėlį.

Spalio 15 d. Širvintų kultūros namuose pirmą kartą vyko Vilniaus apskrities kaimo kapelų varžytuvės. Dalyvavo 11 kaimo kapelų. Širvintiškiai mėgsta liaudiško pobūdžio renginius. Salė buvo pilnutėlė. Išradinga scenografija atitiko renginio temą – „Žvejų kaimelis“.

Išpūdingas renginys buvo skirtas Širvintų kultūros namų vidutinio amžiaus žmonių šokių grupės kūrybinės veiklos 20-mečiui. Į grupės, vadovaujamos Virginijos Šimonėlienės, teatralizuotą koncertą „Tos kaimo vakaruškos“ sugužėjo pilna salė žiūrovų, buvusių šokėjų, svečių, rėmėjų. Išpūdingai papuošta scena, vaizduojanti kaimo sodybos kiemą, o ten ir klėtis puikuojasi, ir vežimėlis, ir didelė alaus statinė vakaruškių lankytojams. 20 metų šioje grupėje šoka Kristina Lidžiuvienė, Aldona ir Alfonsas Gudašiai. Šoka 9 poros, iš jų 5 – šeimyninės. Šio jubiliejinio renginio metu grupei suteiktas „Viesulos“ vardas.

Musniškių seniūnijos kultūrinis gyvenimas

Musniškių kultūros namai savo istoriją pradėjo 1957 m. vasario mėnesį. Kultūros namų direktorius Česlovas Kaziukėnas ir meno vadovas Algis Štankelis iškilmingam kultūros namų atidarymui parengė įdomią programą. Į meno saviveiklą buvo įtraukti sunkiai auklėjami paaugliai. Buvo suburta kaimo kapela. Kernavėje vykusioje pirmojoje tarprajoninėje dainų šventėje Kernavės kultūros namai užėmė pirmąją vietą ir buvo premijuoti pianinu. Kultūros namai labai didelės paramos susilaukė iš vidurinės mokyklos direktoriaus Stepo Ciesiūno. Pats būdamas didelis meno saviveik-

los entuziastas, jis į šią veiklą įtraukė pedagogus, moksleivius. 1960 m. kolūkis, paremdamas kultūros namus, nupirko naujus tautinius drabužius šokėjams ir aprangą choristams. Aktyvus buvo dramos būrelis. Mokytojai pastatė Žemaitės „Marčią“, Vaičiūno „Tuščias pastangas“, mokiniai – A. Vienuolio „Prieblandoje“, B. Dauguviečio „Žaldokynę“. Algirdas Trečiokas subūrė instrumentinį ansamblį, kuris labai greitai pagarsėjo rajone. Kažkodėl meno vadovai Musninkuose ilgai neužsibūdavo.

Nuo 1973 metų Musninkų kultūros namai buvo perorganizuoti į zoninius. Vadinamoji meninė agitbrigada zoninėje apžiūroje Elektrėnuose užėmė antrąją vietą. Pagyvenusių žmonių šokių grupė rajone pelnė pirmąją vietą.

Kultūros namams daug padėjo kolūkio pirmininkas Juozas Binkis, kolūkio moterų taryba. Tradicinės tampa Vaikų gynimo dienos šventė, apylinkės festivaliai, jaunuolių palydos į armiją, vardynos.

Už gerą kultūros darbą 1974 m. Musninkų kultūros namai apdovanojami televizoriumi „Krym“. 1975 m. pagyvenusių žmonių šokių grupė dalyvavo respublikinėje dainų šventėje.

Musninkiečiai gerai pažįsta ir gerbia veterinarijos gydytoją Eleną Urbonavičienę. Aktyvi meno saviveiklininkė, nepakeičiama dainininkė subūrė visą savo plačią giminę. Šeimos ansamblyje dalyvauja beveik visi.

1976 m. Musninkų kultūros namuose buvo surengta labai graži daugiavaikių motinų pagerbimo šventė.

Tais metais buvo parengtas naujųjų 300 vietų kultūros namų statybos projektas. Į naujuosius kultūros namus turėjo persikelti ir biblioteka. Deja, šis projektas taip ir liko popieriuje, nebuvo įgyvendintas, nors Musninkų kolūkio šefas tuo metu buvo Kultūros ministerija.

Musninkų mstl. pagyvenusių žmonių grupės „Mudu abudu“ dalyviai. Dešinėje – vadovė M. Vaicekauskienė. 2000 m. V. Trumpicko nuotr.

*Musninkų
savoiveiklininkai.
2001 m.
V. Trumpicko nuotr.*

*Musninkų mstl.
kaimo kapela.
Iš kairės:
V. Vaicekauskas,
M. Ališauskas,
A. Gudonis,
S. Gelažauskas,
J. Leleckienė,
J. Kielienė ir
M. Vaicekauskienė.
2001 m.
V. Trumpicko nuotr.*

Kolūkių griuvimo laikais ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pirmaisiais metais kultūros darbuotojų veikla apmirė, nors tuo metu kultūros namams buvo skirti 3 etatai.

Tuo metu kultūros barui pradeda vadovauti Marijona Vaicekauskienė. Ji glaudžiasi privačiame pastate. Čia vyksta ir diskotekos, ir koncertai. Stambesni renginiai vyksta Musninkų vidurinėje mokykloje. Vėl sėkmingai pradeda koncertuoti atgavinta pagyvenusių žmonių šokių grupė „Mudu abudu“, vadovaujama Marijonos Vaicekauskienės. 2000 m. grupė atšventė savo 30-ties metų jubiliejų. Joje šoka 9 poros. Nuo pat pirmų dienų šoka Vida ir Jonas Puzinai, Algis Ališauskas, Vida ir Aleksandras Krūtiniai. Išiliejo nemažai naujų šokio mėgėjų: Ramutė ir Saulius Baronai, Ingrida ir Giedrius Liutkai, Danutė ir Alvydas Sapitavičiai, Audrius Vaicekauskas, Meilė Survylienė, Aldona ir Gediminas Ragelskai, Violeta ir Kazimieras Kursai.

Kultūros ir meno entuziastams daug padeda Musninkų seniūnė Birutė Jancauskienė. 2001 m. rudenį surengta puiki rudens gėrybių šventė. Gražų saulėtą šeštadienį miestelio aikštėje, priešais bažnyčią, išsirikiavo įvairiausių rudens gėrybių stalai. Šeimnininkės ant jų sustatė įmantriausių valgių. Į šventę susirinkusius seniūnijų gyventojus pasveikino rajono meras Vytas Šimonėlis, Musninkų seniūnė

Birutė Jankauskienė. Visus linksmino Vilniaus aklųjų laisvalaikio ir užimtumo centro tautinių šokių grupė „Šimtažiedis“ ir folklorinis ansamblis „Versmė“.

Buvo apdovanoti gausiai ir gražiai šventėje dalyvavę seniūnijos dirbantieji, geriausi ūkininkai, gražiausiai besitvarkančių sodybų šeimininkai.

Gajos Čiobiškio tradicijos

Savita kultūra, papročiais, dainomis garsėja ir Čiobiškio kraštas. Bet kultūra, kaip žinia, laikosi ir gyvuoja tik esant jos poreikiui, tik ugdant ją. Kultūros namai Čiobiškyje buvo atidaryti 1958 m. sausio 2 d. buvusiuose parapijos namuose. Apleista salė. Cementinės grindys. Medinė kanapa ir stalas. Čiobiškio kolūkis padėjo susitvarkyti, įrengė medinę sceną. Kultūros namams nuo pat pradžios iki 1999 m. lapkričio mėn. vadovavo Vanda Alasevičienė. Ji pasikvietė iš Bagaslaviškio meno vadovę Danutę Račinskienę. Abi nebuvo kultūros darbo specialistės. Padėjo rajono kultūros namai. Moterys pradėjo nuo dramos, subūrė chorą. Iš Širvintų repetuoti su choristais motociklu atvažiuodavo Keliuotis. Buvo pasiruošta pirmajai dainų šventei Kernavėje. Saviveiklininkai į šventę sunkvežimiu nuvyko iš vakaro. Buvo apgyvendinti klojimuose, bet niekas nesiskundė. Buvo įdomu ir smagu.

Tuo metu aktyvus buvo dramos būrelis: pastatė A. Vienuolio „Prieblandoje“, K. Sajos „Šeškus“, kitus veikalus. Spektaklius rodydavo kaimyniniuose kaimuose, nuvykdavo net į Ukmergę.

Į spec. mokyklą atvykęs dirbti Petras Urbonavičius subūrė moterų ansamblį. Į meno saviveiklą aktyviai įsijungė Vacė Paulauskienė, Elena Targonskienė, Sigita Lukaševičienė, Regina Naraškevičienė, Janina Tatarunaitė.

Meno vadovu pradėjus dirbti Aloyzui Piešinai, suburtas ir vyrų ansamblis. Į saviveiklą įsijungė vaikų, jaunimo, merginų šokių grupės. 1974 m. Vanda Alasevičienė buvo apdovanota Kultūros žymūno ženkleliu.

1990 metų sausio mėnesį buvo atidaryti naujieji kultūros namai. Tuo metu kultūros reikalams labai daug dėmesio skyrė kolūkio pirmininkas Romas Kvietkauskas. Meno saviveiklininkams buvo sudarytos puikios sąlygos repetuoti ir koncertuoti. Deja, po kelerių metų aktų salėje nugriuvo perdanga, ir kultūros veikla apmirė. Tik 2000 m. buvo suremontuotas stogas, kultūros namai tapo šildomi, pamažu atgijo saviveikla ir visa kita kultūros namų veikla.

*Čiobiškio seniūnijos
meno saviveiklininkų
grupė. 2001 m.
J. Barbaravičienės
nuotr.*

Nuo 1999 m. Čiobiškio kultūros namams vadovauja energingoji Vida Blažienė. Per trumpą laiką išgarsėjo susikūręs dramos būrelis, vidutinio amžiaus žmonių šokių grupė, merginų duetas. Planuojama įkurti floristikos būrelį.

Tradiciniai tapo rudens šventė, seniūnijos kultūros dienos, kraštiečių susitikimai, Vaikų gynimo diena ir kiti renginiai. Jie nesikartoja. Kiekvieną kartą yra kažkas naujo, todėl visose šventėse dalyvauja labai daug žmonių. Kai 2000 m. vasario mėnesį po ilgos pertraukos buvo surengta seniūnijos kultūros dienos šventė, žmonės netilpo salėje. Apskritai čiobiškietėms mėgsta žiūrėti ir grožėtis savo meno saviveiklininkų pasirodymais.

Aktyvūs meno saviveiklininkai yra Čizai, Niekiai, Gurskai, Lučiūnai, Verbickai, Virginija Sapatavičienė, Nijolė Bagdonienė, Regina Tviragienė, Onutė Bučinskienė, Vlada Dalinkevičienė. Pastaroji turi daug įdomių minčių, pasiryžusi patarti ir padėti.

Tradicinis tapo ir parapijiečių susiejimas „Jeį tėviškę turi – jau viską tu turi“. Vis labiau aktyvėjo rajono etninis judėjimas. Folkloro ansamblių, pavienių entuziastų dėka į gyvenimą grįžta bendruomenės papročiai, tradicijos, šventės. Viena iš tokių – Sekminės Pigonysė. Nors kaime tik 11 trobų ir apie 20 gyventojų (dauguma jų senyvo amžiaus), tačiau jie savo entuziazmu patraukia vaikus, anūkus. Sekminės – apeigų diena. Ne mažiau išpūdingas yra pasirengimas jai. Didžiausias pagalbininkas – Lapėlių kaimo folkloro ansamblis. Vyrai tvarko sodybų pašalius, pjauna žolę, berniškai važiuoja kirsti berželių ir jais puošia trobų duris, stato pagrindinius kaimo vartus. Moterys minko tešlą ir kepa pačius skaniausius pyragus, bandeles, verda ir dažo kiaušinius. Merginos tvarko namus, apkaišo garbingiausias trobos vietas beržo šakelėmis, eina į laukus pinti vainikų. Sekminių rytą pro išpuoštus kaimo vartus vyriausias kaimo vyras, padedant vaikų būriui, gena karves į lauką. Išginę karves, visi skuba į Čiobiškio bažnyčią, kuri tą dieną būna labai gražiai išpuošta. Po pamaldų klebonas su visais parapijiečiais eina ant Dariaus ir Girėno tilto ir šventina Musės upės vandenį. Sugrįžusios į kaimą moterys skuba kuo greičiau ant tvorų iškabinti savo audinius. Kaimas nušvinta įvairiom spalvom. Akį traukia nepakartojamas raštų margumas, spalvingumas ir originalumas. Vaikai pina vainikus, puošia karves ir kuo greičiau gena jas namo. Už gražiai išpuoštą karvę šeimininkė duoda kiaušinių ar bandelę. Pargintą karvę šeimininkė iš karto melžia, kad į bendrą sambūrį atsineštų ašotėlį šviežio pieno. Bendruomenės žmonės susirenka pas didžiausią sodą turintį ūkininką ir tiesiog po obelimis tiesia baltas staltieses. Ant jų deda sūrį, pyragus, alų. Iki sutemų skamba dainos. Šokama ir žaidžiama. O dainų folkloro ansamblis, vadovaujamas Vidos Dambrauskienės, moka daugybę. Savo gimtinėje, Lapėlėse, Vida pradėjo dirbti 1980 m. Jau buvo mačiusi ir girdėjusi gretimo Pigonų kaimo etnografinį ansamblį, kuriame moterys nuo 1950-ųjų metų dainuodavo linus raudamos, verpdamos ar ausdamos. Savo malonumui ilgais žiemos vakarais suėjusios į krūvą dainavo Janina Bagdonavičienė, Anastazija ir dvi Zofijos Cesiūnienės, Bronė Šimelienė, Zofija Lučiūnienė. Ir dabar tebedainuojančios moterys prisimena, kaip Rūmšiškęse joms rankas spaudė pats Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Brazauskas. Daug kartų jas filmavo televizija, jų dainuojamas dainas įrašinėjo etnografai.

Vidos Dambrauskienės iniciatyva su pigoniškėmis pradėjo dainuoti ir Lapėlių kaimo moterys, vaikai ir vyrai. Dainuojama beveik visose Lapėlių, seniūnijos, rajono šventėse. Kiek šilumos, triūso, išmonės sudėta į Vidos organizuojamus renginius! Šį

prasmingą darbą palaiko ir padeda Čiobiškio seniūnas Virginijus Niekis. Jis dalyvauja visuose renginiuose, yra Čiobiškio šokių grupės narys. Bendradarbiaujama su pradinės mokyklos mokytojais Valerija Vancevičiene ir Gaiva Dambrauskiene. Vida Dambrauskienė ne tik padeda surengti rytmečius ir popietes mokykloje – jos iniciatyva jau tradiciniai tapo renginiai „Ir atėjo rudenėlis“, „Ir atėjo velykėlė“, „Susikaupkime žvakių šviesoje“. Pastarasis vyksta žvakių šviesoje advento metu. Čia susirenka dauguma tų, kurie negali nuvykti į Čiobiškio bažnyčią. Šis renginys jiems tikra atgaila. Klebonas pašventina žvakes, dalija kalėdaičius. Jaunimui įdomu išgirsti, ką pasakoja apie vienuolių gyvenimą Dievo bendruomenės seserys Domyka ir Antanina. Vida lyg bitelė darbininkė vienija, buria savo krašto žmones pamatydama, pakalbindama, organizuodama. Jos vadovaujamas folkloro ansamblis daug koncertuoja. Pabuvota Baltarusijoje, Rumšiškęse, dalyvauta įvairiose apžiūrose, laimėta nemažai prizinių vietų. Ansamblyje dainuoja keturių kartų atstovai – Anastazija Cesiūnienė perkopė 80-ies metų slenkstį, o jauniausiam Erikui Avlasevičiui, – dešimt metų.

Vis įvairesnį atgarsį ir gilesnes tradicijas kasmet įgauna rajono žemdirbių Derliaus šventė. 2001 m. šios šventės pradžia – teatralizuota visų aštuonių savivaldybės seniūnijų atstovų eiseną Širvintų miesto gatvėmis – prilygo puikiausiam karnavalui, kurio pasižiūrėti susirinko šimtai rajono ir miesto gyventojų. Šventės vedėjai Ona Valančienė ir Kęstutis Garbatavičius paskelbė šventės pradžią. Kiekviena seniūnija parengė meninę programą, originaliai papuošė savo šventinį stalą. Komisija, vadovaujama rajono mero pavaduotojo Jono Purvanecko, apėmė kiekvieną seniūnijos „kiemą“, paragavo vaišių, išklausė parengtą programą ir visa tai vertino pagal nustatytus kriterijus. Seniūnijų programų įvairumas stebino visus. Galima drąsiai teigti, kad Derliaus šventės tampa vis spalvingesnės, originalesnės ir žmonių labai laukiamos.

Nuo seno čiobiškėčiai mėgsta ir meną, ir sportą. Čiobiškyje įkurtas kultūros ir sporto klubas „Pykuolis“, pavadintas Janionių kaime esančio piliakalnio vardu. Klube, kurio prezidentu išrinktas Steponas Mažrimas, yra per 20 tikrų narių, tačiau klubo durys atviros kiekvienam norinčiam sportuoti, įdomiau praleisti laisvalaikį. Klube veikia trys sekcijos: tautodailės (vadovas Kęstutis Gediminskas), kultūros (vadovė Vida Blažienė) ir sporto (vadovas Arūnas Čižas). Klubu sportininkai 2001 m. dalyvavo tarptautinėje kaimo jaunimo klubų spartakiadoje. Klube auga pamaina. Aštuntokai, vadovaujami Kęstučio Gediminsko, tvarko piliakalnį. Regimantas Mažrimas vadovauja vaikų treniruotėms. Mergaitės mokosi sportinių šokių.

Klubo nariai Čiobiškio kultūros namų rūsyje įrengė puikias patalpas, laimėję projektus gavo pinigų treniruokliams. Klubu veikla ypač suaktyvėja rudenį ir žiemą, kai kaimo žmonėms mažiau darbų ūkyje.

Atgijo kultūrinis gyvenimas Kernavėje

Kernavės kultūrinis gyvenimas atgijo, ėmus kultūros namams vadovauti energingam Rolandui Savickui. Labai greitai buvo suburta folkloro grupė. 2001 m. labai netikėtai per seniūnijų kultūros dienu koncertą Kernavėje buvo parengta išpūdinga folkloro ansamblio programa. Tai jauno Kernavės kultūros namų darbuotojo Rolando Savicko kruopštumo, kantrybės ir išradingumo vaisius. Iš pradžių tai buvo kaimo kapela. Laikui bėgant, saviveiklininkų daugėjo. Į saviveiklininkų būrį įsijungė keturios

jaunųjų šokėjų poros, J. Šiaučiūno pradinės mokyklos mokiniai. Prisijungė dainininkų. Dabar folkloro grupėje yra 32 savi-veiklininkai, kurie noriai lanko repeticijas, važiuoja koncertuoti.

Rolandas Savickas subūrė kaimo kapelą, kurioje groja vien vaikai ir paaugliai. Širvintose vykusioje zoninėje kapelų šventėje varžytuvėse kernaviškiai puikiai pasirodė ir pelnė žiūrovų simpatijas. Jiems atiteko šauniausios kapelos titulas.

Aktyviau į kultūrinį gyvenimą įsijungė Kernavės kaimo bendruomenė. Pirmasis jos renginys buvo skirtas šeimoms. Kernavėje buvo paskelbta Šeimos diena ir konkursas „Graži mūsų šeimynėlė“.

Šiame konkurse varžėsi trys šeimos: Kęstučio ir Violetos Gelažauskų, Virginijaus ir Giedrės Urbonų, Valdo ir Alinos Jastremskų. Po šio gražaus renginio Kernavės bendruomenės tarybos pirmininkė Emilija Pakalnienė visus pakvietė pokalbiui apie Kernavės seniūnijos, bendruomenės reikalus.

Pertvarkymai kultūros centre

Kultūros centro darbuotojai ieško vis naujų veiklos formų ir būdų, kurie aktyvintų kultūrinį gyvenimą, ypač kaime. 2001 m. gruodžio 27 d. rajono valdyba patvirtino naują kultūros centro tinklą ir valdymo modelį. Buvo atsisakyta kultūrinio darbo organizatorių, bet sustiprinti kaimo kultūros namai ir filialai. Kernavės seniūnijoje veikiančiuose kultūros namuose dirba po vieną darbuotoją visu etatu. Medžiūkų ir Mūsų kultūros namams skirta pusantro etato, Gėlvonų – 2, Motiejūnų – 1,25, o Čiobiškio kultūros namams skirta net 2,5 etato. Po vieną etatą skirta ir Anciūnų, Jauniūnų, Drūžų, Virvėčių ir Vileikiškių filialams.

Kultūros centro direktore dirba Vita Majerienė, baigusi Valstybinės konservatorijos kultūros ir švietimo darbo specialybę. Jos kultūros darbo stažas – 18 metų. 17 metų kultūros darbo stažą turi jos pavaduotoja Sidona Ušackienė, baigusi Marijampolės kultūros mokyklą ir išgijusi dramos režisūros specialybę. Iš viso kultūros centre dirba 32 kultūros darbuotojai.

1977 m. pastatyti rajono kultūros namai, dabar kultūros centro pastatas, 2001-aisiais gražiai suremontuoti. Pakeistos centrinio įėjimo durys. Sutvarkyta, suremontuota mažoji salė. Rajono tarybos sprendimu (2001 05 24, Nr. 116) kino teatro „Aušra“ administravimas perduotas rajono Kultūros centrui. Kino filmai pradėti rodyti Kultūros centro žiūrovų salėje. Sumontuota šiuolaikinė filmų demonstravimo techninė įranga. Pagausėjo žiūrovų. Kino menas atgijo.

Šiuo metu rajone yra 39 meno mėgėjų saviveiklos grupės, kuriose dalyvauja per 500 žmonių. Yra du chorai (kamerinis, tremtinių), septyni vokaliniai ansambliai,

Kernavės kultūros namų vaikų kaimo kapela. Vadovas Rolandas Savickas. 2001 m. J. Barbaravičienės nuotr.

septynios kaimo kapelos (iš jų dvi vaikų), trys tautinių ir šešios šiuolaikinių šokių grupės, du suaugusiųjų mėgėjų dramos būreliai (iš jų vienas lėlių), septyni folkloro ansambliai, viena sportinių šokių grupė. Visos Kultūros centre gyvuojančios savi-veiklos grupės siekia profesionalumo, stengiasi patenkinti įvairius bendruomenės poreikius.

1980 m. susikūrusi vidutinio amžiaus tautinių šokių grupė „Viesula“, vadovaujama Virginijos Šimonėlienės, yra visų respublikinių ir Pasaulio lietuvių dainų švenčių dalyvė. 2001 m. ji tapo respublikinio konkurso „Pora už poros“ diplomante.

1997 m. susikūrusi Kultūros centro kaimo kapela, vadovaujama Gintaro Pauliukonio, jau kitais metais tapo konkurso „Grok, Jurgeli“ Vilniaus apskrities laureate. Respublikinėje kapelų šventėje „Linksmoji armonika“ Utenoje 1999 m. ji laimėjo pagrindinio šventės rėmėjo prizą.

Rajone yra nemažai gabių armonikininkų. Antanui Martinėliui 1998 m. Rytų Lietuvos armonikininkų šventėje suteiktas lyriškiausio, o 1999-aisiais – virtuoziskiausio armonikininko titulas. Antanas Zaremba 2001 m. pripažintas geriausiu Rytų Lietuvos armonikininku.

Daug gražių spektaklių yra pastatęs Drūžų lėlių teatras, vadovaujamas Meilutės Morkūnienės. Respublikiniame konkurse „Molinuko teatras 2000“ Panevėžyje Drūžų lėlių teatras tapo diplomantu.

Kultūros centras, atsižvelgdamas į rajono gyventojų poreikius ir tradicijas, organizuoja šventes, vakarones, diskotekas, kino renginius, susitikimus su žymiais žmonėmis, saviveiklininkų koncertus, plėtoja kultūrą ir pramogas, rūpinasi estetiniu žmonių lavinimu, organizuoja valstybinių švenčių ir atmintinų datų paminėjimus, festivalius, saviveiklos grupių apžiūras, dalyvauja rajono, tarprajoniniuose ir respublikiniuose renginiuose.

Kita kultūros centro veiklos kryptis – žmonių saviraiškos poreikių tenkinimas. Mėgstantiems dainuoti, šokti, muzikuoti, vaidinti sudaromos visos šiuo metu galimos sąlygos dalyvauti saviveikloje, tobulėti, gražiai ir prasmingai leisti laisvalaikį savo ir kitų malonumui.

Visa tai bene ir yra pagrindinė kultūros darbuotojų funkcija.

Kultūros darbuotojai, vykdydami etninės kultūros plėtojimo, mėgėjiškos veiklos organizavimo, profesionalaus meno propagavimo ir programų organizavimo programas, ieško papildomų finansavimo šaltinių.

2002 m. Kultūros centro darbuotojai Kultūros ministerijos etninės kultūros ir regionų kultūros fonde laimėjo 5 projektus, kuriems gavo 8500 Lt. Iš viso projektams gauta 9000 Lt. Radijo, spaudos ir televizijos rėmimo fondas finansavo projektą „Pietryčių Lietuva. Širvintų kraštas: papročiai, tradicijos, šventės“. Šis projektas buvo vykdomas kartu su 11 kanalo televizija. Sukurta ir transliuota 10 laidų. Laimėjus projektą, kartu su Lietuvos liaudies kultūros centru parengta ir išleista Antano Zarembos autorinė garso kasetė „Antano armonika“.

2002 m. Kultūros centre veikė 12 meno mėgėjų grupių. Jose dalyvavo 139 žmonės. Suburtas naujas pučiamųjų orkestras. Suorganizuoti 67-i meno mėgėjų kolektyvų koncertai ir spektakliai, 20 profesionalių koncertų, 114 šokių ir poilsio vakarų.

Aštuoniuose kaimo kultūros namuose veikė 27 meno saviveiklos grupės, kuriose dalyvavo 232 žmonės; 5 filialuose – 14 grupių ir 166 saviveiklininkai.

Kaimo kultūros darbuotojai suorganizavo 110 renginių, 380 diskotekų, 118 saviveiklininkų koncertų ir spektaklių, 8 profesionalių grupių koncertus.

Kraštiečių suėjimo šventės surengtos Kernavėje, Kiaukliuose, Mūslinkuose, Jauniūnuose, Čiobiškyje. Regioninėse šventėse ir konkursuose dalyvavo Kernavės, Anciūnų kaimo kapelos, Družų lėlių teatras. Kultūros centro šokėjų ansamblis „Viesula“ respublikiniame konkurse buvo įvertintas II laipsnio diplomu. Kultūros centro kamerinis choras suaugusiųjų chorų konkurse pelnė III laipsnio diplomą. Tarptautiniame festivalyje „Baltika 2002“ dalyvavo Gėlvonų folkloro ansamblis, Motiejūnų ir Anciūnų kaimo kapelos. Kultūros centro kamerinis choras dalyvavo Šiaurės ir Baltijos šalių chorų festivalyje.

Didelis rajono kultūrinio gyvenimo pagyvėjimas – pirmiausia energingos, labai veiklios, puikiai savo darbą išmanančios Kultūros centro direktorės Vitos Majerienės nuopelnas. Neatsitiktinai 2002 m. Širvintų kultūros centras buvo pripažintas geriausiai dirbantis Vilniaus apskrityje.

Sėdi (iš kairės): Kultūros centro Virvyčių filialo vedėja V. Dambrauskienė, Musninkų kultūros namų direktorė M. Vaicekauskienė, Kultūros centro etninės kultūros specialistė L. Bikulčienė, choreografijos specialistė V. Šimonėlienė; stovi (iš kairės): Širvintų rajono meras V. Šimonėlis, Kultūros centro vokalinės muzikos specialistė A. Burakovienė, Kultūros centro direktorė Vita Majerienė, dailininkė Birutė Garlienė, Jauniūnų filialo vedėja S. Tamošiūnienė, G. Pauliukonis, Anciūnų filialo vedėjas G. Makauskas. 2001 m. V. Trumpicko nuotr.

Viešosios bibliotekos*

Stanislovas Buchaveckas

Gyvenvietėse, kurios 1920–1950 m. priklausė Mūsninkų valsčiui, ankstesniais amžiais bibliotekos atsirasdavo dvarų sodybose, prie bažnyčių. XX a. pirmojoje pusėje jau platesnei visuomenei prieinamos bibliotekėlės susiformuodavo prie mokyklų ir pas kai kuriuos ūkininkus ir miestelių gyventojus. Iš savo asmeninių bibliotekų knygas skolindavo daugelis valsčiuje dirbusių mokytojų. Tokios buvo viešųjų bibliotekų ištakos. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (1918–1940), didėjant knygų ir jų skaitymo poreikiui, iškilo būtinybė įsteigti valsčiuje ir viešąją biblioteką. Tam pasitarnavo ir Lietuvos Respublikoje 1936 m. priimtas Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas. Mūsninkuose valstybinė viešoji biblioteka buvo įsteigta 1937 m. Ją galima laikyti dabartinio bibliotekų tinklo Mūsninkų, Čiobiškio ir Kernavės seniūnijose pradžia.

Mūsninkų viešosios bibliotekos, kuri pradėjo veikti 1937 m. kovo mėn., vedėja kelerius metus dirbo mokytoja Anelė Kiljonaitė. 1943 m., t. y. nacmečiu, biblioteka turėjo 1270 vnt. knygų fondą ir 210 skaitytojų¹. Pokario metais ši biblioteka kurį laiką tebebuvo vienintelė Mūsninkų valsčiuje. 1947 m. viešoji biblioteka atsirado ir Čiobiškyje. Vėliau bibliotekos buvo įsteigtos Kernavėje, Vindeikių, Vileikiškių ir dar keliuose kaimuose, kurie iki 1950 m. priklausė Mūsninkų valsčiui. Kaimuose bibliotekų skaičius sumažėjo po 1976 m. bibliotekų centralizacijos². 1990–1994 m. laikotarpiu mokyklų bibliotekos su turėtais etatais ir knygų fondais buvo perduotos į apylinkių tarybų balansą, o vėliau vėl gražintos mokyklų priklausomybėn. 1994 m. pabaigoje Širvintų rajono savivaldybės žinioje liko savivaldybės viešoji biblioteka su 22 filialais kaimo vietovėse. Penki centrinei bibliotekai pavaldūs filialai veikė Mūsninkų, Kernavės ir Čiobiškio apylinkėse (vėliau – seniūnijose)³. Iki 2002 m. dar viena viešoji biblioteka veikė Vindeikiuose. Šie filialai iki 1950 m. priklausė Mūsninkų valsčiui, o atkūrus Nepriklausomybę – Širvintų seniūnijai.

Dar anksčiau, 1992 m., neliko ir Viršuliškių kaimo bibliotekos.

Trumpai prisiminkime Viršuliškių bibliotekos, kuri buvo įsteigta 1963 m., istoriją. Pirmasis bibliotekininkas – Albinas Valančius. Biblioteka turėjo neblogas patalpas, bet jos inventorių buvo labai senas. Knygos ir žurnalai daugiausia buvo rusų ir lenkų kalbomis. Į skaitytojų sąrašus buvo įtraukta 342 asmenys. 1964 m. pasikeitė bibliotekininkai. Energingesnė Aldona Eimontienė pertvarkė knygų fondą. 1967 m. Viršuliškių viešoji biblioteka buvo perkelta į mokyklos patalpas. 1972 m. vėl keltasi į kitas patalpas. 1976 m. mažiesiems skaitytojams buvo įrengtas pasakų kampelis. Nuo 1987 m. bibliotekininke dirbo V. Brazaitienė.

Mūsninkų seniūnijoje viešosios bibliotekos veikia Mūsninkų miestelyje ir Vileikiškių kaime.

Mūsninkų viešoji biblioteka 1993 m. turėjo 162 skaitytojus. 1996 m. bibliotekos skaitytojų padaugėjo iki 189. Tuomet šiai kultūros įstaigai buvo skir-

* Šiame str. apžvelgiamos bibliotekos, apie kurias šioje monografijoje nėra publikuojama atskirų straipsnelių.

¹ Sinkevičius K. *Lietuvos viešosios bibliotekos 1943 metų anketos duomenimis*, Vilnius, 1996, p. 52.

² Ivaškevičienė G. *Savivaldybės viešosios bibliotekos tinklo modelis*, Vilnius, 1996, p. 10.

³ *Ten pat*, p. 11.

ta 0,75 bibliotekininko etato, vėliau jis padidintas iki viso etato. Į apylinkės tarybos (dabar seniūnijos) patalpas biblioteka persikėlė 1967 m. Nuo 1965 iki 2002 m. vasario mėn. bibliotekai vadovavo Apolonija Prielgauskienė, dabar – Vaidutė Lebeckienė. 1996 m. 0,75 etato turėjo ir viešosios bibliotekos mikrorajone esanti Musninkų vidurinės mokyklos biblioteka. 2003 m. rudenį iš bibliotekos knygas ėmė 212 skaitytojų⁴. Dabar dėl ribotų lėšų bibliotekai sunkiau papildyti knygų fondą. Todėl pagirtina, kad tai padaryti padeda kraštiečiai ir kiti privatūs asmenys. Pavyzdžiui, 2001 m. akcijos „Dovanok knygą“ metu Musninkų viešajai bibliotekai daugiau kaip 200 įvairių lietuvių ir užsienio autorių grožinės literatūros knygų padovanojo Pedagogų profesinės raidos centro direktoriaus pavaduotojas Rimgaudas Muralis ir kiti darbuotojai⁵. Musninkų biblioteka kai kurias knygas skolinosi iš Musninkų parapijos klebono asmeninės bibliotekos ir kitų musninkiečių.

Kernavės seniūnijoje vienintelė viešoji biblioteka veikė Kernavės miestelyje. 1993 m. ši biblioteka turėjo 175 skaitytojus, 1996 m. – 176, 2003 m. rudenį – 180. Bibliotekai ir 1996, ir 2003 m. buvo skirta 0,75 bibliotekininko etato. Skaitytojus aptarnauja Birutė Kairytė.

Čiobiškio seniūnijoje viena viešoji biblioteka veikia Čiobiškio miestelyje, kita – Lapėlių gyvenvietėje.

Čiobiškyje, kuriame yra ir pagrindinės mokyklos bei specialiųjų globos namų bibliotekos, viešoji biblioteka turi tik 0,5 etato. 1993 m. miestelio biblioteka turėjo 98 skaitytojus, 1996 m. – 103, 2003 m. rudenį – 175.

Lapėlėse nuo 1964 m. veikiančioje viešojoje bibliotekoje iš pradžių dirbo bibliotekininkė Veronika Ciesiūnienė, paskui dvidešimt metų – Albina Lisauskienė. Ją 1996 m. pakeitė Janina Stravinskienė. Per dešimtmetį Lapėlių bibliotekoje skaitytojų skaičius padidėjo. 1993 m. joje skaitė 101 gyventojas, 1996 – 107, o 2003 m. rudenį – 166. Lapėlėse skaitytojus aptarnaujanti Janina Stravinskienė kuri laiką teturėjo tik 0,5 bibliotekininko etato. Nuo 2002 m. kovo mėn. jau buvo visas etatas. Viešoji biblioteka glaudžiai bendradarbiauja su vietos pradžios mokykla. 1998 m. J. Stravinskienė įkūrė bibliotekai pavaldų vaikų lėlių teatrą ir Žiniuko klubą, o 2001 m. jos vykdomas vaikų laisvalaikio užimtumo projektas gavo Atvirosios Lietuvos fondo finansinę paramą.

Vindeikių bibliotekos istorija

Dalia Taparauskienė

Biblioteka Vindeikių kaime įsikūrė 1953 m. Bibliotekininke pradėjo dirbti Apolonija Prielgauskienė (Kudelytė). Biblioteka buvo įsikūrusi viename senos kaimo trobos gale. Nors leidinyje „Lietuvos bibliotekos“ teigiama, kad Vindeikių biblioteka įkurta 1959 m., bet bibliotekos pirmųjų įrašų inventorinėse knygose data – 1953 m.

Uždarius Vindeikių aštuonmetę mokyklą, biblioteka perkeliama į buvusios mokyklos patalpas, bet apie 1985 m., toms patalpoms yrant, perkelta į dabartinės Vindeikių pradinės mokyklos patalpas, kur yra ir dabar.

Biblioteka aptarnauja apie 300 žmonių, gyvenančių Šilėlių, Saveikiškio, Grinių, Dubių, Pășirvinčio, Vebronių, San-

⁴ Dalis čia ir toliau minimų faktų ir skaičių gauta iš Širvintų viešosios bibliotekos (dir. Laima Kutiščeva).

⁵ Rimgaudo dovana musninkiečiams (informacija), *Širvinta*, 2001, rugpj. 8.

tariškių, Prienu, Vindeikių kaimuose, Sapnų ir Gudėliškių vienkiemiuose. Dauguma skaitančiųjų bibliotekoje yra lietuviai. Vaikai, kurie lankosi bibliotekoje, mokosi Musninkų vidurinėje ir Vindeikių pradinėje mokyklose.

Šioje bibliotekoje 1974–1975 m. dirbo Stefanija Darvydienė, 1976–1978 – Gertrūda Markun (Garbatavičiūtė), 1978–1984 – Laima Bareikienė, 1986–1988 – Ona Krikštaponienė, 1984–1985 ir 1988–1989 – Elena Turgušienė. Nuo 1989 m. iki šiolei ten dirba Dalia Taparauskienė.

Duomenys apie bibliotekos veiklą yra išlikę nuo 1972 m. Tada, remiantis knyga „Lietuvos bibliotekos“, bibliotekoje buvo 6202 knygos ir kt. leidiniai, jos paslaugomis naudojami 260 skaitytojų.

1977 m. dėl neaiškių priežasčių sumažėjo knygų ir kt. leidinių išdavimas. 1979 m. bibliotekos fondą sudarė 5276 spaudos vienetai.

1981 m. bibliotekoje skaitė 337 skaitytojai. 1983 m. buvo didžiausias bibliotekoje spaudos vienetų kiekis – 7054 egzemplioriai spaudinių.

Nuo 1986 m. ėmė mažėti skaitytojų skaičius, nes apylinkėse mažėjo gyventojų. 1987 m. biblioteka naudojami tik 82 skaitytojai.

Nuo 1989 m. biblioteka, turėjusi viso etato laiką, dirbo tik pusę etato laiko.

Permainų vėjai atėjo ir į biblioteką. Nuo 1991 iki 1995 m. biblioteka negavo nė vieno egzemplioriaus laikraščio ar žurnalo.

1990 m. biblioteka perėjo Širvintų apylinkės tarybos žinion ir priklausė apylinkei iki 1995 m. Tais pačiais metais bibliotekai užsakyta 14 egzempliorių laikraščių ir žurnalų ir prenumerata buvo tęsiama iki 2001 m. pabaigos.

Nuo 2002 m. Vindeikių bibliotekos jau nebėra, liko tik kilnojamoji biblioteka. Užverčiant Vindeikių bibliotekos istorijos paskutinį puslapį, nereikėtų užmiršti, kad biblioteka drauge su mokykla buvo šviesos ir gėrio skleidėja Vindeikių kaime. Tad negalima nepaminėti ilgamečių šios bibliotekos skaitytojų Henriko Aniūkščio, Adolfo Naraškevičiaus, Jadvygos Mažeikienės, Dalios Damalakienės, Sauliaus Aniūkščio, Marytės Matulienės, Laimos Švedienės, Rimos Matukienės, Romo Grinio, Sauliaus Aniūkščio bei jaunųjų skaitytojų Giedrės Dubietytės, Sigitos Aniūkštytės, Ingos Valasinavičiūtės, Deimantės Kanclerytės ir dar daugelio kitų. Negalima nepaminėti ir prie bibliotekos veikusio moterų klubo „Vingiorykštė“ narių Laimos Švedienės, Gražinos Kanclerienės, Kristinos Motūzienės, Dalios Damalakienės, Rimos Matukienės, be kurių neįsivaizduojami būtų bibliotekos ir kaimo renginiai.

Nors bibliotekos nėra, bet liko daug kraštotyros darbų, kuriuos surinko bibliotekininkė Dalia Taparauskienė.

Vileikiškių biblioteka

Virginija Gigaškaitė

Vileikiškių kaimo biblioteka įsteigta 1955 m. spalio 1 d. Biblioteka įsikūrė privačiose patalpose. Pirmoji šioje bibliotekoje dirbo Gertrūda Grinytė. Knygų fondas tada buvo labai negausus – 904 knygos. Daugiausia buvo visuomeninės politinės literatūros (338 egz.) ir grožinės literatūros (219 egz.).

Šiuo metu Vileikiškių biblioteka įsikūrusi atskirame medicinos poreikiams skirtame pastate, esančiame kaimo pakraštyje. Vedėja dirbant Danutei Vitkūnienei, bib-

lioteka buvo atkelta į šį pastatą 1983 m. balandžio 27 d. Šis pastatas daug metų priklausė Musninkų seniūnijai, o nuo 2000 m. perduotas Širvintų viešajai bibliotekai.

Nuo 1993 m. kovo mėn. šioje bibliotekoje pradėjo dirbti Virginija Gigaškaitė.

Remiantis 2000 m. statistiniais bibliotekos duomenimis, bendrą spaudinių fondą sudarė 9637 vienetai, iš kurių – 7990 egz. knygų (7851 pavad.).

Mikrorajone yra 12 kaimų ir vienkimių, gyventojų skaičius – 418, iš jų vaikų – 105. Pagal gyventojų sudėtį daugiausia yra vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonių. Pagal veiklą – ūkininkai, pensininkai, bedarbiai. Visai nedidelė dalis – tarnautojai. Bibliotekoje skaitė 138 gyventojai, iš jų 69 vaikai.

Per tuos metus biblioteka išdavė 6287 vnt. leidinių, iš kurių grožinės literatūros – 1434 ir periodinių leidinių – 4529 vnt.

Didesnė dalis skaitytojų į biblioteką ateina vien tik dėl periodinių leidinių, nes, esant skurdžiai gyventojų materialinei padėčiai, patiems užsiprenumeruoti spaudą yra beveik neįmanoma. Biblioteka gali pasidžiaugti, kad užsakoma 15 pavadinimų periodinių leidinių, kurie atitinka skaitytojų interesus.

Bibliotekoje nuolat organizuojamos įvairios literatūrinės parodos: pažintinės parodos, skirtos rašytojų jubiliejui paminėti ar kalendorines šventes prisiminti, taip pat įvairaus pobūdžio parodos, dominančios skaitytojus.

Bibliotekoje organizuojamas kraštotyros darbas (biblioteka kasmet paruošia po vieną kraštotyros darbą).

Bibliotekos darbuotoja turi 0,5 darbo etato.

Čiobiškio biblioteka

Snieguolė Šimanskienė

Čiobiškio biblioteka įkurta 1947 m. Pirmųjų duomenų apie bibliotekos veiklą nepavyko rasti, nepavyko sužinoti, ir kas buvo pirmasis bibliotekos vedėjas.

Nuo 1951 m. biblioteka buvo Rusiū Rągo kaime pas Katrę Penkauskienę ir joje iki 1957 m. dirbo Janė Mitkutė. Bibliotekoje buvo 2400 knygų. Po to kiekvienais metais keisdavosi vis nauji darbuotojai. Nuo 1965 iki 1967 m. ir nuo 1969 iki 1975 m. dirbo Regina Tveragaitė. 1975 m. pradėjo dirbti Danutė Rinkevičienė, o nuo 1979 iki 1987 m. bibliotekoje dirbo Valentina Brazaitienė. Dvejus metus dirbo Nijolė Trepiekienė.

1990 m. biblioteka persikėlė į naujas, erdvas kultūros namų patalpas. Tuo metu dirbo Elena Anužienė. Čiobiškio bibliotekoje ji dirbo 1984–1987 ir 1989–1992 m.

Nuo 1992 m. dirba Snieguolė Šimanskienė. Bibliotekoje yra 5990 egz. spaudinių.

2000 m. Čiobiškio biblioteka laimėjo Atviros Lietuvos fondo paskelbto konkurso „Mažųjų miestelių ir kaimų bibliotekos vaikams ir jaunimui“ parengtą projektą „Stalo žaidimų klubas“.

Ūkininkų gyvenimo ir veiklos sąlygos

Valentina Ratkevičienė

Vilniaus pedagoginis universitetas

Kiekvienoje šalyje gyvena saviti žmonės, turintys savo istoriją, tradicijas bei gyvenimo būdą. Lietuvoje net trečdalis jų gyvena kaime, kurių dauguma verčiasi žemės ūkiu. Todėl ypač svarbu yra išsiaiškinti, kas kelia jiems nerimą, kokios pagrindinės problemos, kokiomis nuotaikomis jie gyvena.

2001 m. liepos mėn. buvo atlikta ūkininkų sociologinė apklausa Mūsųninkų, Čiobiškio ir Kernavės seniūnijose. Apklausti anketinės apklausos būdu 46 ir 11 interviu (pokalbio) metodu šiose seniūnijose gyvenantys ūkininkai, su kuriais susipažinome ir pasidomėjome jų gyvenimo ir veiklos sąlygomis dabartiniu laikotarpiu*.

Apklaustų ūkininkų socialinę demografinę būklę apibūdina lytis, amžius, išsimokslinimas. Remiantis duomenimis, galima aptarti bendras socialines demografines charakteristikas.

Duomenys pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. **Apklaustų ūkininkų pasiskirstymas pagal socialinius demografinius požymius**

Seniūnija	Apklaustų ūkininkų skaičius	lytis		amžius			išsilavinimas			
		vyras	moteris	iki 30 m.	31–40 m.	41–50 m.	vyresni kaip 50 m.	pradinis	vidurinis, aukštesnysis	aukštasis
Mūsųninkų	20	11	9	–	8	7	5	2	14	3
Čiobiškio	14	10	4	–	8	2	4	1	11	2
Kernavės	12	6	6	–	2	6	4	–	8	4
Iš viso	46	27	19	–	18	15	13	3	33	9

Apklausoje dalyvavo apie 60% vyrų ir apie 40% moterų. Didžioji dalis jauni žmonės iki 40 m. amžiaus, taip pat ir brandesni – iki 50 m. Vyresnio amžiaus, t. y. turinčių daugiau kaip 50 m., buvo apklausta 13 žmonių. Daugiau kaip 2 trečdaliai apklaustųjų turi vidurinį išsilavinimą, 20% – aukštąjį ir tik 3 ūkininkai pradinį.

Ūkininkavimo pradžia ir trukmė

Ūkininkauti mūsų šalyje pradėta po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Pradėjus irti žemės ūki bendrovėms, daug žmonių neteko darbo, todėl jie, atgavę tėvų ar senelių žemes, ėmėsi ūkininkavimo.

* Straipsnis parengtas pagal 2001 m. „Versmės“ leidyklos ekspedicijos medžiagą.

2 lentelė. Ūkininkavimo pradžia ir trukmė

Seniūnija	Ūkininkavimo pradžia										Nenu- rodė	Iš viso
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		
Musninkų	–	18	1	1	–	–	–	–	–	–	–	20
Čiobiškio	2	3	2	4	–	2	–	–	–	–	1	14
Kernavės	2	6	1	–	1	1	–	–	–	–	1	12
Iš viso	4	27	4	5	1	3	–	–	–	–	2	46

Iš lentelės duomenų matome, kad daugiausia (net 31) ūkininkauti pradėjo 1991–1992 metais. Tai, galima sakyti, buvo pirmieji ūkininkai, kurie įsisteigė po Valstiečių ūkio ir Žemės reformos įstatymų priėmimo. Tad jų veiklos stažas yra jau nemažas – apie 10 metų.

Turimos žemės plotas

Ūkio dydis yra pagrindinis faktorius, apsprendžiantis ūkininkavimo veiklos rezultatus. Kaip ūkininkai pasiskirstę pagal turimos žemės plotą, matome iš pateiktos lentelės, kurioje atsispindi jų nuosava, nuomojama ir visa turima žemė.

3 lentelė. Ūkininkų pasiskirstymas pagal turimos žemės plotus

Seniūnija	Ūkio dydis, ha	Nuosava žemė. Ūkininkų skaičius	Nuomojama žemė. Ūkininkų skaičius	Visa turima žemė (nuosava ir nuomojama)
Musninkų	iki 3 ha	8	4	3
	3–10	8	6	11
	11–20	2	1	5
	21–30	–	–	–
	31–40	–	–	–
	41–50	–	1	1
	51–60	–	–	–
	60 ir daugiau	–	–	–
Čiobiškio	iki 3 ha	5	5	4
	3–10	4	3	4
	11–20	3	–	4
	21–30	–	–	1
	31–40	1	–	1
	41–50	–	–	–
	51–60	–	–	–
	60 ir daugiau	–	–	–
Kernavės	iki 3 ha	3	1	1
	3–10	2	5	4
	11–20	4	1	5
	21–30	–	–	–
	31–40	–	–	–
	41–50	–	–	–
	51–60	–	1	–
	60 ir daugiau	1	–	2

Lentelės duomenys rodo, kad visose seniūnijose dominuoja palyginti nedideli nuosavos žemės plotai. Iki 10 ha nuosavos žemės turi 30 ūkininkų. Nuo 10 iki 20 ha

turi beveik ketvirtadalis ūkininkų (9). 2 ūkininkai valdo 40 ir 75 ha žemės sklypus. Kai kurie ūkininkai žemę nuomoja. Tenka pažymėti, kad nuomojamos žemės plotai taip pat yra nedideli. Didžiausią grupę sudaro ūkininkai, kurie turi iki 10 ha žemės. 2 ūkininkai nuomoja 46 ir 60 ha.

Ūkių veiklos kryptys

Nagrinėjant ūkių veiklos kryptis, išryškėjo jų plėtojama mišri veikla. Ūkininkai užsiima tiek augalininkyste, tiek gyvulininkyste. Daugelyje ūkių negalėjome išskirti kurios nors vienos veiklos krypties ar kuri šaka – augalininkystė ar gyvulininkystė – labiau išplėtotą. Iš surinktų duomenų išaiškėjo, kad iš visų apklaustųjų tik 2 ūkininkai užsiima augalininkyste.

Augalininkystė. Ūkininkai sėja rugius, kviečius bei miežius, augina bulves. Labiausiai auginama kultūra yra miežiai. Musninkų seniūnijoje jų augino 15 ūkių iš 20 apklaustųjų, Čiobiškio – 11 iš 14, Kernavės – 10 iš 12 ūkių. Jų plotai svyruoja nuo 0,25 iki 20 ha. Trys ūkininkai turėjo po 10 ha ir du ūkininkai po 20 ha plotų, užsėtų miežiais. Rugius augina 16 ūkių, o kviečius – 19. Be to, kiekviename ūkyje auginamos bulvės, kurių plotai taip pat nėra dideli. Daugiausia bulvių augina du ūkininkai – po 4 ha (vienas ūkininkas iš Musninkų ir vienas iš Kernavės seniūnijos).

Pvz., Musninkų seniūnijoje ūkininkas, turėdamas 50,8 ha žemės (iš jų 4,8 ha nuosava, 46 ha nuomojama), 2001 m. buvo užsėjęs 14 ha kviečiais, 8 ha miežiais, 26,8 ha kt. kultūromis (kuriomis – nenurodė), 2 ha užsodinęs bulvėmis. Laikė 6 karves, 7 prieauglius, 13 kiaulių.

Čiobiškio seniūnijoje 40 ha ūkyje (visa žemė nuosava) 2001 m. ūkininkas rugių augino 15 ha, miežių 20 ha, kviečių 5 ha. Gyvulių jis nelaikė.

Kernavės seniūnijoje ūkininko 63 ha plotą užėmė: kviečiai – 3,5 ha, rugiai – 2,5 ha, miežiai – 20 ha, kt. grūdinės kultūros – 20 ha, 4 ha bulvės ir 8 ha skirti pievoms. Gyvulių laiko: 1 karvę, 3 kiaules, paukščių.

Gyvulininkystė. Karvės laikomos 36 ūkiuose iš 46 apklaustųjų visose trijose seniūnijose. Vidutiniškai kiekvienas ūkis turėjo po dvi karves. 29 ūkiuose ūkininkai laikė galvijų prieauglį. Kiekvienam ūkiui jų teko po du. 35 ūkiuose buvo laikomos kiaulės. Vidutiniškai vienam ūkiui tenka po 4 kiaules. Tai daugiau nei laikomų karvių ar prieauglio.

Du ūkininkai Musninkų ir Čiobiškio seniūnijose laikė avių (8 ir 10).

Vienas ūkininkas Musninkų seniūnijoje turėjo 10 bičių avilių, vienas – augino 12 žašų ir 10 ančių. 11 ūkių buvo laikomi arkliai, po arklį kiekviename, ir tik viename iš ūkių buvo laikomi du arkliai. Vienas ūkininkas iš Musninkų turi apsodinęs 2,5 ha daržovėmis.

Kitomis veiklos sritimis užsiima tik vienas ūkis (Kernavės seniūnijoje), kuris teikia žemės ūkio paslaugas bei apdirba medieną. Pagrindinė ūkininkų veikla yra susijusi su žemės ūkio darbais savame ūkyje.

Ūkininkų ankstesnės veiklos apibūdinimas

Dauguma ūkininkų yra kaimo žmonės, kurie visą laiką gyveno ir dirbo kaime. Tik 7 ūkininkai yra atvykę iš Vilniaus, Širvintų, Kaišiadorių miestų, o vienas iš kito rajono kaimo.

Dabartiniai ūkininkai, prieš pradėdami ūkininkauti, dirbo įvairiose darbovietėse. Daugiausia, aišku, iki ūkininkavimo pradžios dirbo žemės ūkyje.

4 lentelė. **Ūkininkų darbo vieta iki ūkininkavimo pradžios**

Darbo vieta	Musninkai	Čiobiškis	Kernavė	Iš viso
Žemės ūkio įmonėse	13	7	8	28
Iš jų: kol. pirmininkai, pavadootojai, padalinių vadovai	–	–	2	2
Specialistai	6	2	6	14
Eiliniai darbuotojai	7	5	–	12
Ne žemės ūkio įmonėse	4	3	3	10
Pensininkai	1	1	–	2
Nenurodė	2	3	1	6

Visose trijose seniūnijose žemės ūkio įmonėse dirbo net 28 ūkininkai, ne žemės ūkio įmonėse dirbo nedaug, tik 10 ūkininkų.

Ūkyje dirbančių žmonių skaičius

Didžiosios dalies apklaustų ūkininkų ūkiuose dirba šeimos nariai – vidutiniškai 2–3 žmonės. Tik dviejuose Musninkų ir Kernavės seniūnijos ūkiuose dirbo sezoniniai darbininkai. Dažniausiai sezoninius darbininkus samdo tie ūkiai, kurie nespėja nudirbti visų darbų ir kurie turi pinigų sumokėti darbininkams už atliktus darbus. Šiuo atveju sezoniniai darbininkai dirba palyginti nedideliuose, 18 ir 19 ha žemės turinčiuose ūkiuose.

Didžiausias dirbančių žmonių skaičius – 7 žmonės, visi šeimos nariai buvo vieno ūkininko 18 ha ūkyje, esančiame Čiobiškio seniūnijoje.

Ūkininkų turima technika

Technikos turėjimas ūkininkams yra labai svarbus ir reikšmingas dalykas. Pačiam neturint technikos, jos reikia prašyti kitų, laukti eilės, nemažai mokėti. Apklausos metu buvo surinkta duomenų apie ūkininkų turimą techniką, kurie apibendrintai ir pateikiami lentelėje.

5 lentelė. **Ūkininkų turima technika**

Seniūnija	Ūkininkų skaičius			Iš viso
	turi visą techniką	neturi technikos	turi tik 1 traktorių	
Musninkų	5	11	4	20
Čiobiškio	3	9	2	14
Kernavės	4	5	3	12
Iš viso	12	25	9	46

Iš gautų atsakymų matyti, kad ne visi ūkininkai turi pakankamai technikos. Tik 12 ūkininkų turi visą reikalingą techniką, o 9 nurodė, kad turi tik vieną traktorių. Vadinasi, daugiau kaip pusė (25 ūkininkai) visiškai neturi žemės dirbimo technikos. Du ūkininkai žemę apdirba arkliais. Taip yra todėl, kad daugelio ūkiai yra nedideli ir techniką įsigyti jiems yra per brangu.

Nustatėme, kad pakankamai technikos turi tik patys didieji (pagal žemės plotą) ūkininkai ir vienas kitas mažesnis.

Technikos, gyvenamųjų ir ūkinių pastatų įsigijimas ir lėšos

Ūkininkai pažymėjo, kad pastatams bei technikai įsigyti daugiausia jie naudojami savomis lėšomis.

Iš 46 apklaustų ūkininkų 24, arba 52%, už savo santaupas įsigijo techniką bei gyvenamuosius ir ūkinius pastatus. Dalis ūkininkų (devyni), be savo lėšų, gavo paramą iš tėvų ar giminių.

Bankų kreditais naudojosi du ūkininkai. Banko paskolų procentai yra aukšti, todėl ūkininkai nesinaudojo banko paslaugomis.

Apie 43% Mūsniškų, Čiobiškio, Kernavės ūkininkų gyvena nusipirktose sodybose, 30% – naujai statytose sodybose, ir 26% – tėvų sodybose.

Produkcijos realizavimo kanalai

Šiuo metu ūkininkai susiduria su labai didele problema – pagamintos produkcijos realizavimu. Ūkininkai gautą produkciją gali realizuoti rinkoje, sunaudoti savo reikalams bei realizuoti kt. kanalais.

6 lentelė. Ūkininkų produkcijos realizavimo kanalai

Realizavimo kanalai	Mūsniškai	Čiobiškis	Kernavė	Iš viso
Pagaminta produkcija realizuojama rinkoje				
Iki 30%	3	3	2	8
31–50%	–	2	2	4
51–80%	8	1	1	10
80% ir daugiau	1	2	–	3
Savo ūkio reikalams				
Iki 30%	8	1	2	11
31–50%	–	2	2	4
51–80%	3	1	5	9
80% ir daugiau	7	8	2	17
Kt. realizavimo kanalai				
Iki 30%	–	–	3	3

Šie duomenys rodo, kad didžiąją dalį pagamintos produkcijos ūkininkai realizuoja rinkoje, ypač Mūsniškų seniūnijos ūkininkai, jų net 8. Tačiau nemažai produkcijos sunaudoja ir savo ūkio poreikiams patenkinti.

Ūkio pelningumas

Pagal pelningumą ūkininkai skirstomi į 3 grupes: pelningas ūkis, vidutiniškas ir nuostolingas. Paprastai ūkininkai patys įvertina savo ūkio pelningumą. Ūkių pelningumas parodytas 7 lentelėje.

7 lentelė. Ūkininkavimo pelningumas

Seniūnija	Pelningas	Vidutiniškas	Nuostolingas
Musninkų	–	18	2
Čiobiškio	–	9	5
Kernavės	–	4	8
Iš viso	–	31	15

Iš lentelės matome, kad didžioji dauguma ūkių pagal pelningumą yra vidutiniškai (31 ūkis) ir 15 ūkių, arba 33%, dirba nuostolingai. Nuostolingai ūkininkauja net ir tie ūkiai, kurie turi nemažai žemės, t. y. stambūs ūkininkai.

Pelningai ūkininkaujancio neatsirado nė vieno ūkininko, t. y. nebuvo nurodyta tokio ūkio.

Nagrinėjant ūkio pelningumą, tikslinga aptarti, kokios veiklos sritys ūkininkams yra pelningos, kokios nuostolingos, t. y. nurodyti pelną ir nuostolį nešančias šakas.

Musninkų seniūnijoje 7 ūkininkai nurodė, kad pelninga ūkio sritis yra pieno gamyba, o nuostolingomis laikė: 6 ūkininkai – grūdų auginimą, 5 – pieno gamybą.

Čiobiškio seniūnijoje 3 ūkininkai pelningomis veiklos sritimis laikė pieno gamybą, gyvulininkystę, bitininkystę. Nuostolingomis – javų auginimą – nurodė 4 ūkininkai. 7 ūkininkai atsakė, kad visos veiklos sritys yra nuostolingos.

Kernavės seniūnijoje tik vienas ūkis, kuris užsiima bulvių auginimu, yra pelningas. Tai ūkininkas, turintis 63 ha (3 nuosavos ir 60 ha nuomojamos žemės). Nuostolingomis ūkio veiklos sritimis 3 ūkininkai laiko grūdų auginimą ir 8 ūkininkai pažymėjo, kad jiems nuostolinga yra plėtoti visas veiklos kryptis.

Ūkininkų atsakymai rodo, kad nuomonė apie pelningas ir nuostolingas ūkio sritis yra skirtinga. Iš gautų duomenų išryškėjo tendencija, kad daugumos ūkininkų jų ūkių veiklos sritys yra nuostolingos ir pelno neduoda.

Ūkininkavimo problemos

Ūkininkai buvo paprašyti nurodyti 3 pagrindines problemas, su kuriomis jie susiduria ūkininkaudami. Tačiau jie nurodė ir daugiau problemų, kurios jiems atrodė gana svarbios. Pagrindinės problemos, trukdančios plėtoti ūkį, buvo nurodytos šios: per žemos žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos, per didelės degalų kainos, trūksta valstybės paramos, brangi technika, produkcijos realizavimo sunkumai ir dar keletas kitų.

Net 83% apklaustų ūkininkų pagrindine ūkininkavimo problema laiko per žemas žemės ūkio produkcijos supirkimo kainas. 76% ūkininkų nurodė, kad yra didelės degalų kainos, 46% apklaustųjų teigia, kad trūksta valstybės paramos. Mažiausiai ūkininkų – 10,8% – atsakė, kad labai aukšti banko paskolų procentai, todėl didžioji dalis ūkininkų banko paslaugomis nesinaudoja. Jiems aktualios yra kitos problemos.

Ūkininkų integracijos į ES vertinimas

Pastaruosiu metu vis aktualesne tema tampa ūkininkų gyvenimo ir veiklos galimybės ES sąlygomis. Ūkininkams buvo pateiktas klausimas apie jų požiūrį į

gyvenimo ir veiklos sąlygas bei pasikeitimus, Lietuvai įstojus į ES. Jų atsakymus galima sugrupuoti taip: 1) sąlygos pagerės, 2) pablogės, 3) neturi nuomonės šiuo klausimu.

	Sąlygos pagerės	Sąlygos pablogės	Neturi nuomonės
Musninkai	3	1	16
Čiobiškis	2	3	8
Kernavė	2	2	8

Teigiamai ES požiūriu nusiteikę tik 7 ūkininkai (15%). 32 ūkininkai, arba apie 70%, šiuo klausimu neturi aiškios nuomonės. Tai reiškia, kad ūkininkai nėra psichologiškai pasiruošę integracijai į ES. Jie nėra tikri, kad, Lietuvai įstojus į ES, reikalai pagerės, gerai nežino, kokie bus pasikeitimai, kokią įtaką tai darys jų veiklai, todėl daugelis ir nepritaria stojimui į ES.

Daugelis ūkininkų taip pat nepritaria ir dėl žemės pardavimo užsieniečiams. Į tai, ką jie mano dėl žemės pardavimo užsieniečiams, trijose seniūnijose buvo atsakyta taip:

	Pritaria	Nepritaria
Musninkai	6	14
Čiobiškis	1	13
Kernavė	6	6
Iš viso	13	33

33 ūkininkai, arba 72%, prieštarauja, kad būtų pardavinėjama žemė užsieniečiams.

Dabartinės ūkininkavimo sąlygos nėra palankios ūkininkams ir savo veikla jie nėra patenkinti. Todėl net 39 apklausti trijų seniūnijų ūkininkai, t. y. 85%, teigė, kad nenorėtų, jog ir jų vaikai ūkininkautų. Tik 5 ūkininkai tam neprieštarauja, nes šie ūkiai yra stambūs.

Gyvenimo lygio vertinimas

Gyvenimo lygį sunku apibūdinti, nes kiekvienas žmogus turi skirtingus norus, poreikius, vadovaujasi skirtingomis nuostatomis. Atlikti ūkininkų gyvenimo ir veiklos sąlygų tyrimai nagrinėjamosiose seniūnijose padėjo įvertinti ūkininkų gyvenimo lygį. Kaip patys ūkininkai vertino savo gyvenimą, parodoma lentelėje.

8 lentelė. Pačių ūkininkų gyvenimo lygio įvertinimas

Seniūnija	Turtingai gyvena	Pasiturinčiai gyvena	Neturtingai gyvena	Skurdžiai gyvena
Musninkų	–	5	15	–
Čiobiškio	–	8	5	1
Kernavės	–	1	11	–
Iš viso	–	14	31	1

Matome, kad dauguma apklaustų ūkininkų (31, arba 67%) gyvena neturtingai, o vienas ūkininkas Čiobiškio seniūnijoje gyvena skurdžiai. Šis ūkininkas turi 12 ha žemės.

Ūkininkavimo perspektyvos

Įvairių permainų sukeltas netikrumo jausmas, socialiniai sunkumai nuvylė daugelio ūkininkų lūkesčius. Kokios ūkininkavimo perspektyvos, ar ūkininkai artimiausiu metu tikisi kokių nors permainų, atsakymus į šiuos klausimus pateikiame lentelėje.

9 lentelė. Ūkininkavimo perspektyvos

Ūkininkų atsakymų variantai apie ūkininkavimo perspektyvas	Seniūnija			Iš viso
	Musninkų	Čiobiškio	Kernavės	
Manau plėsti ūkį	1	–	2	3
Norėčiau mesti ūkininkauti, tačiau neturiu galimybių keisti gyvenimo sąlygų	15	13	6	34
Nusprendžiau atsisakyti ūkininkavimo	–	–	1	1
Kita	2	1	1	4

Dėl ūkininkavimo perspektyvų daugiau kaip 70% apklaustųjų nusivylę ir norėtų ūkininkavimo atsisakyti. Deja, galimybių rasti palankesnes gyvenimo sąlygas yra sudėtinga, jų tiesiog nėra.

Ūkininkų nuomonė apie problemų sprendimą

Į klausimą, kas, ūkininkų manymu, galėtų padėti jiems išspręsti problemas, buvo atsakyta panašiai. Valstybės paramą nurodė: Musninkai – 17 ūkininkų iš 20 apklaustųjų, Čiobiškis – 12 ūkininkų iš 14, Kernavė – 8 iš 12. Kooperaciją: Musninkai – 2, Čiobiškis – 1, Kernavė – 1.

Ūkininkų nuomone, dar reikėtų: palengvinti produkcijos realizavimą, remti ūkininkus, t. y. dotuoti juos, atsiskaityti laiku su ūkininkais už produkciją, sureguliuoti žemės ūkio produkcijos supirkimo ir degalų kainas.

Apklausos metu ūkininkai skundėsi, kad šiuo metu gyvena labai sunkiai, gyvenimo ir veiklos sąlygos yra blogos. Ūkininkai, ypač smulkūs, yra gniuždomi. Niekas jų neremia, nepadedą, jie vargsta ir išgyvena labai sunkų laikotarpį. Dabartinė vykdoma politika skatina tik ūkininkų žlugimą. Dauguma ūkininkų norėtų didesnio valdžios dėmesio žemės ūkiui.

Ūkininkų pasakojimai apie gyvenimo ir veiklos sąlygas

Pensininkė, buvusi mokytoja *Filomena Vaicekauskienė* (Musninkai), turinti 3 ha, kalbėjo, kad ūkininkams svarbiausia – pelnas. Dabar jie neturi kur parduoti grūdų, neturi kur mėsos dėti, pieną pigina. Už pieną šiek tiek sumoka, bet labai jau jį pigina. Kad mums pigina, tai jau tiek to, bet tegu tada atpigina produkciją ir valgantiesiems. Mieste pieno produktai turėtų būti pigesni, o dabar žmonės jų neįperka. Juk tada jie daugiau nusipirktų ir sviesto, ir grietinės, ir sūrių.

Ūkininkams už litrą pieno moka po 40–50 ct, o mieste litras pieno kainuoja du litus.

Dėl ES nuomonė tokia, kad labai nedaug suprantu, nors, atrodytų, galėčiau daugiau suprasti. Juk skaitau, domiuosi, bet vis tiek menkai suprantu. Aiškinama, bet man vis tiek ne viskas aišku. Man atrodo, kad Lietuva viena be artimų ryšių negali būti, turi būti glaudesni ryšiai. Juk kada mes buvome Sovietų Sąjungoje, negalėjome per sieną į užsienį išvykti ir ką nors pamatyti. Taigi nieko gero mes ir nematę. Tad man atrodo, kad reikia kuo daugiau bendrauti. O ta prekyba? Lenkai mums viską veža, viską grūda. Kodėl taip leidžiama? Ar negalima savų braškių, obuolių užsiauginti? Mėsos neturime kur parduoti, o vežamės iš ten. Visą galima padaryti. Bet priveža dėl to, kad verslininkams yra pelnas. Mums labai daug neaiškumų.

Į klausimus atsako savivaldybės darbuotoja *Daiva Verikienė* (Musninkai).

– Kada pradėjote ūkininkauti ir ar apsimoka ūkininkauti?

– Pradėjome ūkininkauti, kai dar iro kolūkiai. Turėjome šiek tiek žemės, paskui mano tėvuko liko 5 ha, dar nusipirkom. Iš pradžių vertėmės viskuo: ir karvių keletą laikėm, ir javus, daržoves auginom. Dabar jau 3–4 metai, kai pradėjom auginti bulves. Net 4 ha turime užsodinę bulvėmis. Gyvulių daug nelaikom, tik kiaulių savo poreikiams. Karvių nelaikome. Žemė, kiek jos turime, užsėta visa. Sėjam pirktus elitinius miežius. Bulves bandom auginti pagal rekomenduojamas technologijas.

– O kaip į ES?

– Ne visi suspėjam į tą Europą, faktiškai turėtų būti dideli ūkiai, reikėtų verstis viena kuria nors šaka, specializuotis.

– Ar jūs baigusi kokį nors žemės ūkio mokslą?

– Baigusi tik du ekonomikos mokslų kursus. Ištekėjau ir mečiau. Dabar mokytis pradėjau neakivaizdžiai Buivydžiškių aukštesniojoje žemės ūkio mokykloje, nes Akademijoje per daug brangiai reikia mokėti. Studijuoju dėl to, kad neturiu jokio diplomo.

– O toliau ar žadate plėsti ūkį, daugiau žemės paimti?

– Kol kas plotų nežadame plėsti. Tų nuomojamų plotų žemė įsidirba tik per daugelį metų, reikia ją prižiūrėti.

– Ar pasiryžę iki gyvenimo pabaigos ūkininkauti?

– Kol kas negalvojame mesti ūkininkavimo.

– Ar norėtumėte, kad jūsų vaikai būtų ūkininkai?

– Aš pati miesto nemėgstu ir negaliu būti jame. Man nemalonu, kai daug gyvena viename name, ir gryno oro nėra. Mieste, kai išeini į lauką, ne tavo viskas, o čia aplink nuosava žemė, pasodinu uogų, gėlių, man gražu, gera.

– Ar priskiriate save prie turtingai gyvenančių ūkininkų?

– Tai priklauso nuo to, kokiu mastu vertinsime: jei Musninkų, tai gal esame vidutiniai ūkininkai, o jei Lietuvos mastu, tai gal kiek skurdesni.

– Kokios problemos jums sunkina ūkininkauti?

– Per daug sudėtinga produkcijos realizacija.

– Bet dabar daugelis ūkininkų išvis yra nusivylę ūkininkavimu, o kaip jūs?

– Mes jauni ūkininkai, anksti pradėjome ūkininkauti, nuo bendrijų, neišsidalijom turto. Jei mes neturėtume darbo, tai faktiškai, iš tų bulvių užsidirbę per metus 6000 Lt, nepragyventume. Kai abu dirbame, tai nors atlyginimai ir nedideli, bet kaime užtenka. O dejuoti, kad darbo nėra, kad neįmanoma, kad neapsimoka, aišku, yra lengviausia. Juk niekados, nė vienais laikais nebuvo taip, kad nedirbant kažkas tau duotų. Anksčiau buvome įdarbinti, buvo galima „parsivežti“ ir grūdų, ir buroką (ne paslaptis, visi ir „veždavosi“), bet už tai viskas ir baigėsi taip liūdnai.

– Iš pašaukimo dirbate?

– Iš pašaukimo.

Juozas Binkis (Musninkai), buvęs kolūkio pirmininkas, sakėsi, kad iš mamos pusės esąs grafas, grafų Tubeliškių palikuonis, lenkiškos kilmės.

– Turiu bemaž 10 ha žemės. Tradicines kultūras auginu. Esu agronomas, labai mėgstu sodininkauti. Turiu medelyną, tiksliau, mėgėjišką medelynėlį. Parduodu musninkiečiams, geriems draugams, 3 medelius po 1 Lt. Veltui negalima duoti – arba neužaugs, arba nulaužys. Jei daugiau perka, tada jau daugiau reikia mokėti.

Labai primityvūs ūkininkai, besistengiantys ūkininkauti taip, kaip tėvai ūkininkavo anais laikais. Aš irgi taip užsiauginu grūdų – ne pardavimui, o gyvuliams šerti. Labai primityvu. Reikia investicijų, reikia technikos.

Kaip buvęs kolūkio pirmininkas, išsakė savo požiūrį į šiuolaikinį žemės ūkį. Norint ką nors pasiekti, su žmonėmis reikia elgtis žmoniškai. J. Binkiui pirmininkaujant, nė vienas iš vietos gyventojų nėra kalėjime sėdėjęs, nė vienas nėra gavęs parų, nė vienas blaivykloje nėra buvęs. O visko buvę. Paprastą žmogų galima paveikti įvairiai. Pavogdavo, pavyzdžiui, vištoms pusmaišį grūdų, gyvuliams šieno arba salietros savo burokams patręšti, tai pirmininkas, tokį sulaikęs, eidavo iš paskos, važiuodavo arba raitas jodavo, paliepęs nuvežti į sandėlį atgal, gražinti. Pavogei pašaro – nuvežk į fermą ir pranešk, kad rytojaus dieną fermos vedėjas pasakytų, jog pristatei.

– Ar žmonės Jus gerai vertina?

– Įvairiai. Vienas toks nusigyvenęs pyko ant manęs ir priekaištavo, kam liepiau ant-
rają karvę likviduoti. Ne aš kaltas, sakau. Tavo kaimynai tave skundė. Kam gi tu viešai visus
piktini – vesk į krūmus tą karvę, kad nematytų, neužkliūtų už akių.

Derlingumo atžvilgiu buvom be konkurencijos: didžiausias derlingumas, didžiausi pie-
no išmilžiai, išplėtota mėsos gamyba. Iš pirmojo trejetuko neišeidavom. Vienintelis ūkis, tu-
rėjęs iš ko išmokėti atlyginimus. Nė vienais metais mes neturėjom skolos. Kitas dirbo dėl
garbės, aš dirbau žmonių labui. Kam ta garbė, jei nesirūpino žmonėmis. Rūpinausi jais, kad
vėliau nekeiktų.

– Ar reikėjo išardyti tas bendroves, kurti ūkininkų ūkius?

– Viskas galima. Tuo metu kolūkiečiams nebuvo bloga gyventi. Dabar bendrovės
nebėra. Išvogė. Pragėrė. Aš atsistatydinau.

– Koks jūsų požiūris į Lietuvos žemės ūkio ateitį?

– Svarbiausia, kad Lietuvos žemės ūkiui nevadovautų idiotai. Štai ministras Kristinaitis.
Jis buvo tarnautojėlis, biurokratėlis, eilinis, skyriaus vedėjas, skyriaus vedėjo pavaduotojas. Da-
rė įvairias protekcijas, kad galėtų atsidėkoti, kad gautų sklypus. Tai šlykštinė. Akyse meluoja.
Šiomet finansavimas žemės ūkiui iš biudžeto yra didžiausias. SAPARD programos mes pernai
negavom, o turėjom gauti. Nesugeba sukurti, administruoti. Niekas negaus tos paramos.

Reikia Einorio ryžtingumo, aukštesnio intelekto. Aš esu dirbęs su juo. Ryžtingas, įžū-
liai ryžtingas.

– Ar taip žlugusį žemės ūkį galima atgaivinti?

– Reikia šviesių protų. Nei Čiulevičius, nei Ramonas, nei panašūs šito nepadarys.
Plepūnai!

– Koks turėtų būti optimalus ūkininko ūkio dydis?

– Šeimos ūkis. Čia ne tokios sąlygos, ne tokie dydžiai. Grūdų ūkis turi būti 100 ha.
Neturi kur dėti grūdų? Tai valdžios problema. Turi žinoti, kokios kainos. Ūkininkai kainas
turi žinoti prieš 3–4 metus. Turi žinoti, ne ką auginti, bet kokios kainos bus. Anksčiau „Lie-
tūkis“ supirkinėdavo, jis skelbė kainas ir ūkininkai žinojo, kiek ir ką auginti.

– O kam perduosite savo ūkį?

– Dukrai, nors vilties, kad ji ūkininkautų, iš 100 tik 5%. Mano šeimoje jau taip yra.
Turiu 5 vaikus, bet nė vienas nėra linkęs prie žemės ūkio.

Jonas Prelgauskas (Musninkai), anksčiau dirbęs įgaliotiniu, turintis 17 ha žemės.

– Ką sėjam, ką sodinam, niekas neduoda pelno. Pensiją gauni, tai ja ir padengi nuostolius. Pienas pigus – litras 38 ct. Turime 3 karves, 2 paršiukus ir arklių, o ganyklos už 3,5 km. Arčiausiai žemė už 5–6 km. Sodiname bulves, sėjame avižas, miežius, vasarinius ir žieminius kviečius. Tačiau viskas sunaudojama pašarams. Koks gali būti pardavimas, jei tona kviečių kainuoja 380–400 Lt! Norint nukulti hektarą javų, vien už kombainą reikia mokėti daugiau kaip 200 Lt.

Viskas brangu, kai reikia pirkti, o parduoti – pigu. Galą su galu suduri, ir gyveni. Už darbą niekas neatlygina. O juk reikėtų, kad gaminti produkciją apsimokėtų. Ūkininkams palankių įstatymų neišleidžiama, tiktai valdininkams. Nėra tvarkos Lietuvoje ir, atrodo, dar greitai jos nebus. Baigę lyg ir žemės ūkio mokslus, bet supratimo neturi, nes nedirba žemės ūkyje.

– O ES ar pagelbės ūkininkams?

– Nieko nepadarys, tiktai pavers mus tarnais, kumečiais, kokie buvome ir anksčiau. ES nori išnaudoti, o ne duoti.

– Tad kas galėtų palengvinti padėtį?

– Niekas nepalengvins, kol bus tokie įstatymai. Reikia įstatymus keisti. Nereikia išleisti iš užsienio tiek produkcijos. Tai naudinga tik verslininkams, o eiliniai žmonės tuoj eis elgetauti. Liko tik žmogžudystės, nusikaltimai, jaunimo nedarbas. Kai dirbau įgaliotiniu Musninkuose, tada net ieškodavom bedarbių, kuriuos priverstinai įdarbindavo. Buvo tvarka, drausmė. Dabar viskas galima, viskas pašliję.

Juk nenorint nugyvendinti žemės ūkyje dirbančių žmonių, reikėjo daryti viską iš lėto. Reikėjo duoti žemės po truputį, kiek kas gali apdirbti. Kas dabar iš tos žemės, jei ūkininkai negali savo produkcijos parduoti.

Tik pensija padengia visus nuostolius. Ir kitiems ūkininkams, manau, taip pat tos pačios bėdos. O valdžia? Visi į tą valdžią braunasi, kad tik sau kišenę prisikimštų ir visą savo giminę aprūpintų. Jie atlyginimus tūkstančiais ima. Ir viskas iš tų nustekentų vargšų. Nesirūpinama dabar ūkininkais, neaiški kaimo ateitis.

Pokalbis su buvusia Čiobiškio mokyklos direktore Vladislava Dalinkevičiene.

– Koks jūsų požiūris į šiuolaikinį ūkininko gyvenimą, kokios jo sąlygos?

– Mano požiūriu – ūkininkai vargsta. Kol sovietinė technika dar laikosi, kol jie jos dar turi, tai laikosi ir patys. Nauja moderni technika neįkandama. Tad vargas su senąja sovietine technika, o dar didesnis vargas – jokios technikos neturintiems.

– Kokia jūsų nuomonė dėl stojimo į ES? Ar kas nors pasikeis ūkininkams, ar jie dar labiau nuskurs?

– Žinot, kai pats neturi, negali ir tikėtis iš kažkur. Šiek tiek gali dotuoti. Juk dabar irgi kažkokias dotacijas duoda ūkininkams. Bet to nepakanka. Juk viskas labai brangu – technika, trąšos. Viskas brangu, o ūkininkų produkcija pigi. Nebent gausime rekomendacijas, kaip specializuoti ūkius, auginti tokią produkciją, kuri turėtų paklausą ir ją būtų galima išvežti į užsienį. Tada galbūt ūkininkams ir palengvės gyvenimas.

Ateityje mūsų kaimas išmirs, jei jauni žmonės negrįš į kaimus, nepradės ūkininkauti, imtis kaimo verslų. Anūkė pasakoja, kad Vokietijoje kaimas kaip miestelis, viskas mechanizuota. Jeigu ir pas mus taip bus sutvarkyta, tai tada kaimas laikysis. Bet jeigu bus taip, kaip dabar yra, kaimas tikrai išnyks. Štai, pavyzdžiui, yra ūkininkas Lionginas Lapinskas, kurį aš galiu apibūdinti kaip visų galų meistrą. Kolūkio laikais jis buvo visų labai gerbiamas, reikalingas žmogus, išradėjas, auksinių rankų žmogus. Jam buvo tikrai gera gyventi. Dabar, kai jis pats tvarko savo 30 ha ūkį, trūksta technikos, darbo rankų, nes tik vienas su sūnumi yra pagrindiniai darbuotojai. Sunkiai sekasi ir kitiems šios seniūnijos ūkininkams. Jiems moka mažai ir dar nereguliariai atsiskaito už pagamintą produkciją.

– O ūkininkai Lapinskai – tėvas su sūnumi – ar turtingai gyvena?
 – Savo poreikiams jiems užtenka, bet jokių turtų nesusikraus. Grūdai labai pigūs. Neseniai jie parašė skelbimą, kad parduoda rugius po 15 Lt už maišą. Tad įsivaizduokite, ką galima nupirkti už 15 litų ir kiek reikia laiko ir triūso, norint išauginti maišą rugių? Juk ir kaime dabar pragyvenimas nepigus.

Pokalbis su ūkininku *Lionginu Lapinsku ir jo sūnumi* (Čiobiškis).

– Turime 30 ha žemės. 12 ha nuosavos, 9 ha motinos ir dar nuomojame.
 – Dabar jūs visą laiką ir jėgas atiduodate ūkiui. Ar nesiruošiate mesti ūkininkavimo?
 – O kurgi dėsiės, geriau nerasi, nes tiek dabar daug bedarbių. Štai miškų ūkyje visi bedarbiai, keli žmonės tik dirba.
 – Įdomu, kuris iš jūsų pagrindinis „gaspadorius“ – tėvas ar sūnus?
 – Vadovauja tėvas, o sūnus visomis išgalėmis padeda.
 – Koks jūsų požiūris į ES?
 – O koks gi gali būti požiūris, kai reikia dirbti tokiais sunkiomis sąlygomis ir nieko gero iš to neišeina. Ką tik pradedi, kokia veikla beužsiimtum – tas, žiūrėk, jau ir negerai. Kol kas laikome karves. Sėjam po truputį visko. Kiaules laikome sau, nes neapsimoka jų auginti.
 Visa žemė labai toli, viskas toli, reikia važinėti. Keliamės ketvirtą valandą iš ryto ir išvažiuojame pas karves – melžti, pieną tvarkyti. Reikalavimai didžiuliai, o pieno kainos – žinot kokios. Tas pats ir su grūdais, nėra kur parduoti, pernykščiai dar guli.
 – Vadinasi, nieko gero?
 – Jau kaip kaime nieko gero, tai iš viso jokios perspektyvos. Užtat jame ir nėra jaunų žmonių, mažai kas čia pasilieka, nenori ūkininkauti. Vargas, skurdas, o kiek reikia dirbti...

Pasakoja *Česlovas Stankevičius*, pensininkas (Kernavė).

Iš tų ūkininkų ir jų ūkių – jokios naudos. Pavyzdžiui, karves auginti ir laikyti neapsimoka, nes už pirmos rūšies pieno litrą moka tik 40 ct. Jei žmogus gyvena miestelyje (Kernavėje) ir turi karvę, tai toli ganykla, toli važiuoti. Todėl dabar mažai kas iš miestelėnų laiko karves. O jei ir laiko, tai pieną sunaudoja savo reikmėms. Neturėdami galimybės laikyti karvę, apdirbti žemę, ne vienas pradėjo laikyti ožkas.

Pamenu, Smetonos laikais žemė buvo brangi, 1000 Lt reikėjo mokėti už hektarą, o dabar ji dirvonuoja, usnys auga. Neaišku, kaip čia bus su tais užsieniečiais, ar jie pirks mūsų žemę. Na, o jei pirks, tai tikriausiai pirks geriausią.

Žurnalisto *Sigito Platūkio*, Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje dalyvio, Kernavės kultūros tyrinėtojo, pamąstymai šia tema.

– Visas šis reikalas, kaip sako lietuviai, yra liūdnas tango. Bet pirmiausia apie tai, kas ir kaip buvo padaryta. Nesvarbu, kokios valdžios buvo – komunistinės, stalininės ar kitokios, niekada nereikėjo nieko griauti, kas sukurta. Nei žmonių proto, nei ūkio, nei pastatų. O kas buvo padaryta Lietuvoje? Apleistos ir sugriautos fermos, nualinti net stiprūs ūkiai. Mano supratimu, tada tie, kurie prie šito grovio priėjo, kurie tuo metu buvo viršininckesni, ir pasidarė ūkininkais. Normalus žmogus, kuris moka auginti, tas nepasidarė ūkininku. Jis tada nesusigaudė, daug ko nesuprato, nemokėjo vogti. Jis buvo ir liko eiliniu padoriu žmogui. Pažiūrėkim, kas „Juozapo“ parduotuvė įkūrė? Kolūkio pirmininkas. Kas įsteigė „Grūto parką“? Buvęs kolūkio pirmininkas. Daug yra tokių akivaizdžių dalykų.

Dabar dėl tų trijų hektarų. Kaip žmogui juos apdirbti, kaip išlaikyti arklį, karvę ir kitką. Ar kas nors ateina iš jo supirkti pieną, mėsą. Tik žulikai ateina supirkti mėsą, ir tai

dar neužmoka. Na, jei ir užmoka – kapeikas. O žmogus juk priverstas parduoti, nes neturi jokių kitų pajamų, reikalingų ir už elektrą sumokėti, ir už telefoną. Galiausiai – ir pavalgyti.

– O į ES ūkininkai ar gali eiti?

– Ne, negali, nes kai tik atidarys sienas, bus laisva prekyba ir mes nieko negalėsime parduoti, neišlaikysime konkurencijos. Ten naikina maisto produktus, kad nebūtų perprodukcijos, kad nekristų kainos. Valstybė ten skiria dotacijas už produkciją, ūkininkai neturi jokių nuostolių.

Aišku, galėtume išsiversti ir be ES. Prieš karą mes geriau gyvenome kaip suomiai. Tie visi pertvarkymai, kolchozai, naikinimai, 60 arų skyrimai, vienos kiaulės laikymas, atėmimas, davimas, dabar vėl sugriovimas, aišku, viską sustabdė. Dabar mūsų žmogus negali net paskolos pasiimti banke, kadangi jam niekas negarantuoja, nes neturi pajamų. Kokias jam valstybė duos subsidijas? 40 ha pasiėmęs sėda į balą, nes negali gražinti paskolos, neturi garantijos, kad bus supirkta jo produkcija.

Ūkininkas Edvinas Janauskas (Kernavė).

Į klausimą, ar Kernavėje yra gerai gyvenančių ir gerai ūkininkaujančių ūkininkų, patenkintų savo veikla ir savo reikalais, kernaviškiai atsakė:

– Tik Janauskas. Kito tokio stipraus ūkininko nėra.

Kalbiname ūkininką Janauską.

– Ūkininkauju nuo to laiko, kai kolūkiai iširo. Iš pradžių 5 šeimos sukūrėme bendriją, o paskui išsiskyrėm. Dirbu 60 ha. Nuosavos žemės neturiu. Yra 3 ha, bet valstybė negali pamatuoti, nėra lėšų. Nuomojama žemė yra už 7 km. Visko po truputį auginam, kiaules auginam, miežius sėjam, bulvių sodinam. Laikome paršavedes, kai pavasarį atveda, rudenį parduodame paršiukus. Daugiau veislininkyste užsiimame.

– Dauguma žmonių sako, kad ūkininkauti yra blogai, o kaip jūs?

– Kaip yra, aš jums galiu pasakyti. Kai man trūksta žemės, važiuoju pas ūkininką. Yra čia toks Banuliauskas. Kažkada jo tėvas turėjo 100 ha. Prašau – išnuomok man apie 20 ha žemės, man reikia pasėti žieminių rapsų. O jis klausia – kiek duosi? Atsakau, kad daug neduosiu, 35 litus už hektarą. Žmogus pasvarsto: žemė bus naudojama, bet paliks. Ir sutinka. Taip yra su žeme.

Noriu dar pasakyti apie žmogaus požiūrį į darbą. Dabar žmogus sugadintas. Jei jis ateina dirbti pas ūkininką, tai mano, kad jis jam dirba. Todėl geriau už 200 litų jis eina prie seniūnijos taką šluoti ar į kokią bendrovę. Tada patenkintas, viskas gerai, o pas ūkininką ar kokią privatinę nenori dirbti, nes jis yra pripratęs prie kolektyvinio darbo. Net jei tas privatinkas ir gerai moka. Toks subjektyvus požiūris į savininką. Tai sovietinių laikų sugadintas žmogus.

– Tai gal ES išgelbės ūkininką?

– Gali užversti ūkininką pigia produkcija, ir mes bankrutuosime. Jei ES būsim ir suvienodins sąlygas, tai bus gerai. Pavyzdžiui, toks vidutiniškas ūkis, kaip mano, turi nemažą apyvartą Vokietijoje. Šiandien ūkininkams reikia paskolų, lengvatinių, daugiau nieko nereikia. Pragyventi ir dabar galima, tačiau trūksta pinigų, reikia plėstis, reikia pastatų.

Sunku pasakyti, ar čia apsimoka ūkininkauti, ar ne. Kita vertus, mes nedirbame ištisus metus. Gamykloje žmonės dirba labai įtemptai. Tokio fizinio darbo čia nėra. Reikėtų tik viską, kiek įmanoma, mechanizuoti.

– O jūs pats ar norėtumėt, kad jūsų sūnus ūkininkautų?

– Ne, ne, – atsako žmona, o vyras lyg ir sutiktų. – Aš matau, kaip vyras vargsta ir planuoja, dienom ir naktim galvoja. Tai sunkus fizinis darbas. Jis ne tik valdo techniką, bet turi būti ir inžinierius, ir fermos darbuotojas. Taip pat ir ekonomistas.

Išvados. Tyrimas parodė, kad Musninių, Čiobiškio, Kernavės seniūnijų ūkininkų gyvenimo ir veiklos sąlygos yra labai sudėtingos. Darbas ūkininkų ūkiuose nenašus, nuostolingas. Daugelis ūkininkų į ateitį žiūri pesimistiškai. Ūkininkai kaltina valdžią ir reikalauja daugiau dėmesio ir paramos Lietuvos kaimo žmonėms.

Kernavės seniūnijos žemdirbių ekspozicija Derliaus dienos šventėje Širvintose. 2002 m. J. Lisausko nuotr.

Literatūra:

1. *Konkurencingas žemės ūkis ir jo svarba šalies ekonomikai.* Vilnius: Agrarinės ekonomikos institutas, 2000.
2. *Lietuvos sociologija amžių sandūroje.* Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001.
3. *Rytų Lietuva: visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika.* Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2002.

Musninkiečių požiūris į šių dienų jaunimą ir savo krašto ateitį

Antanas Čiužas

Jau antras dešimtmetis Lietuva išgyvena esminius socialinius ekonominius pertvarkymus. Šiais permainų metais vienos vertybės išstumia kitas, pastebimi ryškūs vertybiniai konfliktai. Žmonių tarpusavio santykiai šiandien labai sudėtingi ir prieš-

taringi. Į vykstančius pokyčius skirtingai reaguoja jaunimas ir vyresnių kartų žmonės, pastebimas gana skirtingas vertybių supratimas.

Jaunimas – tai ateities karta, kuri turės pakeisti dabartinius politikus, verslininkus, mokslininkus, kultūros darbuotojus. Būtent nuo šių dienų jaunimo, nuo jų pastangų, siekių, požiūrio į įvairius gyvenimo reiškinius priklausys šalies gyvenimas netolimoje ateityje.

Šiame darbe bandoma atskleisti Mūsninkų krašto žmonių požiūrį į šiuolaikinį jaunimą, į jo elgesį, vertybines nuostatas, moralines savybes, nustatyti, kokie pokyčiai įvyko, palyginus vyresnės kartos žmonių jaunystės metus su šių dienų jaunimo gyvenimo ir veiklos sąlygomis.

Tyrime panaudotas nestandartizuotas interviu metodas. Buvo apklausti vyresnio ir vidutinio amžiaus žmonės iš įvairių socialinių grupių: buvę pedagogai, Mūsninkų, Kernavės, Čiobiškio gyventojai, dabartiniai ūkininkai.

Apklausa buvo atliekama 2001 metų liepos mėnesį.

1. Bendra jaunimo socialinė charakteristika

Jaunimas visais laikais buvo labai įvairus. Tai priklauso nuo daugelio socialinių, ekonominių, kultūrinių gyvenimo ir veiklos sąlygų.

Vladislava Dalinkevičienė, buvusi Čiobiškio mokyklos direktorė (šiuo metu pensininkė), mano, kad didelę reikšmę ir anksčiau, ir dabar jaunimui turi šeima. Ji formuoja vaikų interesus, jų orientacijas.

„Pasižiūrėjus į mokinius ir anksčiau, kai aš dirbau mokykloje, ir dabar matyti mokinių interesai. Pagal juos mokinius galima suskirstyti į kelias grupes.

Viena grupė – tai darbštūs, kultūringi vaikai, viską mėgstantys. Jie noriai dalyvauja įvairiuose būreliuose ir renginiuose.

Kita grupė vaikų – viskam abejingi. Jiems niekas neįdomu. Važiuojame į ekskursiją – jie nenori, jiems nereikia, neįdomu. Vykstame į teatrą – jiems vėl neįdomu ir t. t. Jei pažiūrėsime, iš kokios jie šeimos, tai matysime, kad ir jų tėvams tokie dalykai neįdomūs. Tėvams svarbu susiburti ir išgerti.

Dar viena grupė – tai agresyvūs, nedrausmingi, pavydūs vaikai. Jų nedaug, vienetai. Tai dažniausiai vaikai iš asocialių šeimų. Jie linkę į konfliktus. Prisimenu, man vienas berniukas sakė: „Direktore, jūs pamatysit, kai aš išeisiu į gyvenimą, tai manęs nepažinsit“. Po kurio laiko aš jį susitikau, kai jis jau buvo „išėjęs į gyvenimą“, buvo vedęs, turėjo mergaitę. Aš jo paklausiau, kaip jis gyvena dabar. Jis atsakė, kad koks buvęs, toks ir esąs. Vaikystėje susiformavusios nuostatos bei vertybės nepasikeitė. Jo gyvenimas pasibaigė tragiškai – jis žuvo“.

Šių dienų jaunimą į grupes skirsto ir Kernavės kultūros tyrinėtojas žurnalistas fotografas *Sigitas Platūkis*.

„Yra keletas jaunimo kategorijų. Tarp jų atsiranda praraja ir ji ateityje didės. Ji priklauso nuo visuomenės susisluoksniavimo. Viršu-

tiniame sluoksnyje yra turtingieji, o apatiniame – skurstantieji. Vidurinioji grupė – tai kultūringų žmonių grupė, kurių vaikai eina į mokslus, nori mokytis. Jie daugiausia mokosi Lietuvoje. Turtingųjų grupės vaikai mokosi užsieniuose, studijuoja teisę ir kitus mokslus Londone ar dar kur nors. Žemųjų sluoksnis – tai bedarbiai ir šiaip gyvenantys skurde. Daugelis šių šeimų jaunimo neturi sąlygų siekti mokslo, vaikai nelanko mokyklos“.

Savitą požiūrį į šiuolaikinį jaunimą pateikia sėkmingai ūkininkaujantis Kernavėje **Edvinas Janauskas**. Jo nuomone, svarbiausia šiuo metu problema yra jaunimo užimtumas.

„Jaunimas turi daug energijos. Fizinio darbo dabar nėra, o jei ir būtų, tai tokio darbo jie nenori dirbti. Tai kur tą energiją padėti, reikia kažkur ją iškrauti. Kartais juokauju, kad reikia įsteigti tokį atrakcionų parką, kad jaunimas būtų vos ne stresinėje situacijoje. Galėtų išsikrauti panašiai kaip romėnų gladiatoriai Takešo pilyje. Ši pilis pastatyta apgalvotai – paruošti jaunimą ekstremaliai situacijai.

Šiandien ekstremalios situacijos nėra. Nebent atsiraitoti rankoves ir muštis. Ir patys mušasi, ir policininkai muša.

Reikia prasmingai panaudoti jaunimo energiją. O kaip tai padaryti, niekas negalvoja. Visi mes suprantam, kad geriausiai čia padėtų užimtumas. Deja, padėtis šioje srityje yra labai bloga. Jaunimui taip pat reikia ir pramogų. Čia irgi padėtis labai prasta.

Taigi dabartinis jaunimas blaškosi, neranda vietos. Kaip tame „Izauros“ filme – „Laisvai gyventi reikia mokėti“.

Gana negatyviai šiuolaikinį jaunimą apibūdina Musninkų savivaldybės darbuotoja **Daiva Verikienė** (apie 40 metų amžiaus). Jos nuomone, pastebimas tam tikras nuosmukis per pastaruosius 10 metų.

„Tėvai irgi atsipalaidavę. Anksčiau, jei žmogus nedirbdavo, tai jį įdarbindavo prievarta. Jei nesugebėdavo laukininkystėje dirbti, tai pasodindavo kontoroje kokių nors popieriukus dėlioti. Bedarbystė turi įtakos tėvų ir vaikų elgesiui. Labai dažnai vaikai mato girtus tėvus. Prieš pašalpų mokėjimą eina vaikų rinkti. Girtos moterys pameta vaikus, paskui jų ieško.

Reikėtų, kad vaikai ir jaunimas būtų užimti prasminga, kryptinga veikla. Seniūnija, mokykla galėtų organizuoti kokias nors stovyklas. Mokytojai, gal ir studentai, galėtų organizuoti, pvz., kad ir skautų tipo žygius, stovyklas ir pan.

Deja, viskas atsiremia į pinigus. Teisingai ūkininkas Lionginas Janauskas sako, kad jaunimui reikia duoti išsikrauti, nes jie turi daug energijos. Dirbti jie tai nelabai nori, bet, jei būtų galimybė užsidirbti,

tai gal ir norėtų. Bet kas mokės pinigus. Suaugę žmonės neturi darbo, jiems šeimas reikia išlaikyti.

Man patikdavo, kaip būdavo anksčiau, kai mes augom. Kasmet reikėdavo atidirbti tris savaites kolūkyje. Kai buvome studentai, mus irgi išveždavo į kolūkius padirbėti. Dirbi, užsidirbi, parsiveži pinigų. Žinai, kad duotas darbas ir reikia jį atlikti“.

Nevienareikšmių požiūrį išreiškė Kernavės laikraščio „Kernavė“ vyr. redaktorius **Juozas Vercinkevičius**. Jis išskyrė gerąsias ir blogąsias šiuolaikinio jaunimo savybes.

„Gerumas pasireiškia tuo, kad aš matau dainuojančius, dirbančius ir šioje šventėje – „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“. Tai labai gražu. Kaip pavyzdį galėčiau parodyti vieną mergaitę. Jai gal kokie 13 metų. Ji daugiausia parduoda laikraščių. Aš manau, kad ji žmones pavergia savo dvasingumu, nuoširdumu. Jos ne tik išvaizda, bet ir elgesio kultūra patraukia žmones. Ji su žmonėmis labai greitai užmezga kontaktus, moka su jais bendrauti.

Blogosios jaunimo savybės – tai tinginystė, negalvojimas apie savo ateitį ir manymas, kad kažkas kitas už juos padarys. Štai, pavyzdžiui, mes esame laikraščio redakcijoje (panašiai yra leidykloje Trakuose), mums reikia tekstų rinkėjų, kurie kompiuteriu surinktų reikiamus tekstus. Tačiau yra problema – mes negalime surasti žmonių, kurie tą darbą atliktų. Ką tai reiškia šiais laikais? Paprasčiausių tekstų surinkti jaunimas nemoka. Dešimtokai nemoka, nors formaliai mokykloje juos lyg ir moko šito. Bet, matyt, kompiuterių trūksta. Ką mes galvojame, kaip jaunimas ruošiasi gyvenimui? Pas mus daug bedarbių ir, žinoma, jų bus daug. Kam reikalingas toks darbuotojas, kuris nemoka dirbti kompiuteriu. Žinoma, skundžiasi, kad nėra darbo. Aišku, nėra, nes neturi reikiamos kvalifikacijos. Jie stumia dienas. Baigia vidurinę mokyklą ir eina į darbo biržą, laukia, kol jiems pasiūlys kokį darbą.

Tai ne toks kelias. Jaunimas nėra socialiai orientuotas. Tėvai, globėjai arba mokytojai jų neorientuoja ir dėl to reikia važiuoti į Ispaniją skinti braškių ir sakyti, kad Lietuvoje nėra darbo“.

2. Jaunimo elgesio ir moralinių savybių vertinimas

Musninkų krašto žmonių požiūris į šiuolaikinį jaunimo elgesį ir moralines savybes yra gana įvairus. Buvusios mokyklos direktorės **Vladislavos Dalinkevičienės** nuomonė yra tokia:

„Šiuolaikinio jaunimo gana palaidas gyvenimas. Anksčiau toks gyvenimas buvo labai smerkiamas. Jeigu anksčiau vaikinai ir merginos draugaudavo, tai jų bendravimas buvo padorus. Dabar jaučiamas atsipalaidavimas ir tarp vaikinių, ir tarp merginų. Merginos gimdo vaikus netekėjusios. Tai jau įprastas dalykas. Veronikos laikai seniai praėjo“.

Gana nepalankiai apie šių dienų jaunimo elgesį atsiliepia žurnalistas **Sigitas Platūkis**. Jo nuomone, jaunimui trūksta suinteresuotumo, pagarbos aplinkai.

„Dabar 13 metų vaikas eina ir prašo rūkyti. Mano sūnus šeštokas. Jis ir jo klasiokai eina už kampo parūkyti...“

Be to, jei mieste einu šaligatviu ir pravažiuoja mašina, iš jos girdisi triukšminga muzika. Įsivaizduojate, koks triukšmas yra mašinos viduje, esant uždarytiems langams?! Taigi koks gali būti protas tokių jaunuolių galvose. Juk nuo triukšmo psichika žmogui sutrinka. Yra riba – 60 decibelų, o jo mašinoje – 190!“

Žurnalistas pateikia savo nuomonę apie grupės jaunuolių elgesį šventės „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“ metu. Jis stebėjo grupę merginų ir vaikinių, atvykusių į šventę ir apsistojusių kaimyno kieme, Kernavės miestelio centre, šalia bažnyčios. Žurnalistas pastebi:

„Štai šiame sode priešais mus grupė jaunuolių ir merginų (jiems gal 17–20 metų). Aš juos stebiu jau tris dienas. Ką jie per jas darė? Nė kar-to nenuėjo pasižiūrėti renginio „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“. Visas tris dienas prasėdėjo prie staliuko ir gėrė alų. Visiškai nesi-domi, kas Kernavėje yra rodoma. Atvažiuoja, kad galėtų alaus pagerti.“

Daugeliui jaunuolių nerūpi nei mokslas, nei ateitis, nei istorija. Jie neskaito knygų. Per savo gyvenimą gal kokias 5 knygas tėra perskaitę. Paklauskite, kaip jie kalba. Kas trečias žodis yra keiksma-žodis. Jiems reikia linksmybių, alaus, sekso“.

Neigiamai šiuolaikinio jaunimo elgesį apibūdina ir kernavietis ūkininkas **Edvinas Janauskas**. Jo nuomone, jaunimas nemoka nei poilsiauti, nei linksmintis, nei kultūringai elgtis. Prisimindamas Joninių – Rasos šventę, šis ūkininkas (gyvenantis Kernavėje) sako:

„Man baisu! Seniūnas laikraštyje rašė, kad Joninių – Rasos šventė visiems sukėlė šoką tikrąja šio žodžio prasme. Jaunimas nemoka poilsiauti, linksmintis, negerbia pagyvenusių žmonių, nemėgsta gamtos. Trypia, kaukia, staugia, tiesiog nėra ką sakyti – visur keikiasi, visur stumdosi, visur daužo butelius. Jeigu jūs būtumėt atvažiavę po Joninių! Širvintose po Joninių šiukšlių buvo išvežta pusė priekabos, o pas mus Kernavėje – beveik 2 priekabos“.

Medicinos darbuotojos **Janauskienės** nuomone, šiuolaikinis jaunimas per daug dėmesio skiria išgertuvėms:

„Man atrodo, kad dabar jaunimas daugiausia pramogų ieško prie kiosku. Jaunimas mažai domisi praeitimi. O jei ir nueina ką nors pasižiūrėti, tai bilietų neperka – šoka tiesiog per tvorą“.

Ūkininkas *Edvinas Janauskas*, kalbėdamas apie jaunimo morale, pažymi, kad per šventes bei pobūvius jaunuoliai nusigeria. Jie netvarkingi, šiukšlina aplinką. Požiūris į šeimą nekoks.

„Dora mergina nebėra tokia didelė vertybė, geriau jau laisvesnė. Šeima irgi nėra vertybė: pagyvena, pasimyli ir išsiskiria“.

Medicinos darbuotoja Janauskienė sako:

„Pažiūrėkit, kiek procentų gyvena kaime be santuokos, susidėję. Mano pažįstamų dukra gyvena susidėjusi. Jos motina jaudinasi, bet nieko negali padaryti. Vargu ar ji ištekės už to savo draugo. Tai dar klausimas. Kažkuriame amžiuje Prancūzijoje taip gyveno kai kurie bajorai, be jokios atsakomybės. Dabar ir mūsų jaunuoliai gyvena kartu, neveda, jokios atsakomybės nejaučia. Jie nieko nebijo, nei tėvų, nei Dievo, nei darbdavių. Iš vieno darbo bėga į kitą...“

Mes tai daugiau gerbėm tėvus. Aš ir dabar nepasakau mamai ar tėvui „Tu“. Mano vaikai man irgi dar nepasako „Tu“. Tuo tarpu aš girdžiu, kaip jaunimas šneka. Vakar vaikščiojau Kernavės alėja. Baisu, kaip jaunimas šneka. Jie visai nesigėdija, nors pažįsta mane ir mano vyrą. Renka cigarečių nuorūkas ir rūko. Jų amžius apie 15 metų. Jiems atostogos, ką nori, tą daro, ir jų niekas negali sudrausti“.

Ūkininkas *Janauskas* pažymi miesto jaunimo poveikį kaimo jaunimui:

„Apie Kernavę gyvena iš miesto atvažiavusių turtingesnių žmonių. Jie čia turi nusipirkę namus, sodybas. Jų sūnūs, panašiai mūsų vaikų amžiaus, atvažiuoja su motociklais, su prabangiomis mašinomis. Mūsų jaunimui verda širdis, kodėl anie gali turėti prabangius automobilius, o mūsų niekai negali. Kaimo žmogui prasigyventi labai sunku. Ką bedarytum, kokio darbo besiimtum, netgi alkoholį legaliai parduoti beveik neapsimoka. Alkoholį legaliai parduvinėdamas pelno gausi nedaug – per nago juodymą. Be to, šiam verslui pradėti reikia išsipirkti patentą, mokėti mokesčius.“

Tačiau jaunimas to suprasti negali. Jiems reikia automobilių, jie turi važiuoti, jiems reikia pasirodyti. Jiems labai svarbu saviraiška. Vertybė ne tai, kad aš esu studentas, gerai mokausi, o tai, kad aš turiu kažkokį „mersą“. Dvasingumo jaunimas turi žymiai mažiau“.

Gana vaizdingai ūkininkas *Edvinas Janauskas* pasakoja apie savo sūnaus patirtį, apie jo išvyką į užsienį, apie tai, kaip jo sūnui pasikeitė požiūris į mokslo siekimą:

„Nors mano sūnus neblogai mokėsi, tačiau užpernai jis buvo nusi- teikęs taip, kad mokslas – mokslui, bet į užsienį reikia važiuoti pa-“

dirbėti. Viena katalikiška organizacija priima iš Lietuvos jaunuolius du mėnesius padirbėti Vokietijoje, pas ūkininkus. Už darbą gana gerai moka. Taigi išvažiavo, padirbėjo, pamatė, kad ir ten ne viskas taip gerai, kaip kartais galvojama. Jam tai buvo labai gera pamoka.

Pirmiausia, ką jis patyrė, tai moralinį pažeminimą. Jiems tu esi rusas, antrarūšis žmogus. Lietuvis jiems nieko nereiškia. Klausinėja, ar turit elektrą ir dar visokių nesąmonių. Vokietė pašneka šiek tiek ir pagadina orą. Taigi vokiečio požiūris į žmogų nepasikeitė. Todėl sūnus, pabuvojęs Vokietijoje, gavo gerą pamoką, „atsikando“ vakarietiškos gerovės.

Dirbti reikėjo sunkiai. Kai pernai parvažiavo namo, aš pažiūrėjau į jo rankas. Ir ką gi? Aš tokių sąvelų ant savo rankų niekada gyvenime neturėjau.

Šiemet aš jį paklausiau, ar dar važiuos į užsienį padirbėti. Pasirodo, kad važiuoti nebenori. Galvoja stoti į aukštąją mokyklą (bandys į Karo akademiją“).

Liaudies meistras **Juozas Binkis**, kalbėdamas apie jaunimo moralines savybes, kaltina žiniasklaidą, televiziją, per kurią rodomi pliki kūnai, transliuojamos pornografinės laidos. Jis piktinasi Vilniaus universiteto rektoriaus Rolando Pavilionio rekomendacijomis jaunimui pagyventi kartu iki vedybų. „Gink Dieve, čia absurdas! Ypač tai svetima lietuvių tautai“.

Labai kritiškai šių dienų paauglių ir jaunimo elgesį ir kultūrą vertina Musninkų savivaldybės sekretorė **Daiva Verikienė**:

„Jaunimui labai trūksta dvasingumo. Mes buvome geresni. Bijojom suaugusiųjų, juos gerbėme. Jeigu dabar ant seniūnijos laiptų susėdusios mergaitės, tai mes turime jas apeiti, jos nepasitrauks. Arba jos eina takeliu iš lėto, išsirikiavusios, o takelis sniegu užpustytas. Jos nepraleis. Turi eiti iš paskos tol, kol takelis pasibaigs. Dar pavyzdys. Jeigu po mūsų savivaldybės langais jaunuoliai mindo gėlynus (berniukams gal 10–15 metų), tai pabeldžiame į langą. O jie mums špygą parodo. Ir mes nieko negalime padaryti. Nei mes, nei mokytojai mokykloje negalime pasakyti, kas atsitiko. Matyt, griežtumo trūksta. Gal tėvai neauklėja, gal mokytojų teisės per daug apribotos. Jeigu paaugliai nebijo nieko, jeigu kaime mokytojai verkia nuo mokinių, tai jau blogai. O miestuose apskritai baisu!“

Jaunuolių moralė nekokia. Anksti pradeda išgėrinėti. Narkotikų dar nevartoja, bent negirdėjau. O diskotekos?! Mano vaikai auga, aš bijau to momento, kada jie po diskotekas pradės vaikščioti. Policijos reikia, bet jos nėra. Nors atvažiuotų pasižiūrėti, kas darosi. Čia yra privatus baras. Aš jame nebuvo. Paprasčiausiai – baisu čia užėti. Čia suvažiuoja iš viso rajono. Būna muštynių. O šiukšlių! Jų tai jau pilna aplink, pridaužyta butelių“.

3. Vyresnio amžiaus žmonių prisiminimai apie savo vaikystę ir jaunystę

Dauguma musninkiečių, kalbėdami apie šių dienų jaunimą, jų vertybines nuostatas, elgesį ir moralę, prisimena savo jaunystę, savo gyvenimo ir veiklos sąlygas, gyvenimo būdą, moralines nuostatas.

Antai Kernavėje gyvenantis *Česlovas Stankevičius* (gim. 1923 m.) su nostalgija prisimena savo jaunus dienas:

„Anais laikais, būdavo, jaunimas eina iš darbo ir uždainuoja. Aš pamenu, kaip buvo gražu ir gera klausytis tų dainų.

Būdavo gegužinė sekmadieniais po pamaldų, susirinkdavo jaunimas, vaikinai ir merginos, aptverdavo kiemą berželiais, šokdavo ir dainuodavo. Muzikantai grodavo, o jaunimas šokdavo lietuviškus šokių – polkas, valsus. Gegužinėse taip pat dainuodavo lietuviškas dainas. Ir taip iš kartos į kartą būdavo perduodamos tradicijos. Kai mas išsaugodavo lietuvišką kultūrą.

O dabar? Nėra jaunimo, jis išeina iš kaimų ir miestelių, nebėra kam padainuoti vakarais. Dabar gegužinių nebūna. Būna diskotekos. Žiūriu, kad diskotekose jaunimas šoka kaip beždžionės: rankas, kojas krato, kraipo užpakalius. Tai amerikoniška mada. Dauguma jaunimo taip šoka savo kultūrą užmiršę. Dainų nemoka, ir šokiai kitokie.

Aš gyvenu prie bažnyčios. Bažnyčioje dabar jaunimo nedaug. Mums bažnyčia nuo mažens buvo pareiga: esi įpratęs ir eini. Dabar jaunimui niekas nesvarbu, Dievo nebijo. Dabar daug ką esame pamiršę. Per didelė demokratija!“

Musninkietis liaudies meistras *Juozas Binkis*, didžiuodamasis, kad jis yra kaimietis, prisimena savo vaikystę ir jaunystę, pasakoja, kaip jis siekė mokslo:

„Aš esu kaimietis, grynakraujis kaimietis, dirbau su tėvais žemės ūkyje. Mokiausi žemės ūkio technikume Joniškėlyje. Mokyti man nebuvo sunku, man viskas apie žemės ūkį buvo aišku. Mokiausi penketais (penkių balų sistemoje). Pirmasis mano darbas buvo Gelvonuose. Dirbau MTS (mašinių traktorių stoties) vyriausiuoju agronomu. Dirbau pagal paskyrimą. Niekur neišvažiavau iš kaimo, nors pakvietimų turėjau. Į Vilnių kvietė, net į Žemės ūkio ministeriją. O dabar? Dabar kiekvienas jaunuolis stengiasi bėgti iš Lietuvos“.

Labai vaizdžiai apie savo vaikystę ir jaunystę pasakoja Kernavės gerbėjas ir tyrinėtojas žurnalistas *Sigitas Platūkis*. Stebėdamas šiuolaikinį Kernavės jaunimą, lygina savo paties vaikystės dienas, praleistas kaime:

„Nuo mažų dienų stengėmės padėti tėvams. Jau nuo ketverių metų su vyresniuoju broliu ganėm karves. Dabar jaunimas nebegano karvių. O ir tų karvių jau nedaug. Jei kas ir turi, tai slepia, kad naktį nepavogtų.

Mokytiis buvo privaloma. Mano sesuo – Vilniaus universiteto lietuvių kalbos profesorė Aldona Paulauskienė, gimusi dar prieš karą, siekė mokslo, nors mokytiis buvo nelengva. Mokslas tada buvo laikoma didele vertybe.

Žinoma, mes, vaikai, ne visada suprasdavom, kaip tėvams buvo sunku. Mama eidavo 16 km į Alytų (gyvenome tarp Daugų ir Alytaus) žvyrkeliu basa (nes batų buvo gaila), kad parneštų mums kepaliuką duonos ir saldainių, vadinamųjų „paduškėlių“. Tėvas galėdavo parvažiuoti tik kas trys mėnesiai. Jis dirbo Dūkšte statybininku, vėliau ryšininku, prie geležinkelio ir kituose darbuose. Traukiniai kartais važiuodavo tik iki Varėnos, todėl žiemą reikėdavo bristi per sniegą nuo Varėnos iki mūsų, o tai 30 km. Eidavo apsirengęs kailiniais, nešdamasis medinį čemodaną (nei odinių lagaminų, nei kuprinių tada nešioti nebuvo mados). Sunku buvo ir išvažiuoti iš kaimo. Jokio autobuso nebuvo, keliai užpustyti, šaltis 30 laipsnių. Tvoros pyška, sniego iki stogo. Mes, vaikai, tos nelengvos realybės tada nesupratome.

Nebuvo tokių dalykų, kad eitum vogti, chuliganauti, atiminėti. Didžiausios vagystės mūsų vaikystėje ir paauglystėje – tai kaimyno obuolį nušvilpti, įlįsti į braškes. Vėliau, kai persikėlėme į Vilnių, Antakalnyje buvo karininkų namukai, tai ten eidavome saulėgražų skinti. Šmaukšt, galvą nukerti, už marškinių užkiši, ir bėgi. Aišku, dažnai pagauna, žino, kieno vaikas, nemalonu. Tai ir visas chuliganizmas...”

„...Jau vidurinėje mokykloje pradėjau domėtis fotografija. Buvo labai geras mokytojas Vytautas Bartkevičius. Mokėjo penkias kalbas ir liepė mums mokytiis. Aš moku (ir savo vaikus mokau) keletą kalbų – italų, vokiečių, rusų, lenkų, čekų, anglų. Dėmesys kalboms man labai pravertė, nes aš esu paslankus žmogus. Aš apkeliavau daug šalių. Nebuvau tik Australijoje, Japonijoje, Amerikoje.

Taigi jau vidurinėje mokykloje vadovavau fotobūreliui ir gaudavau 40 rb atlyginimą (mokytojai gaudavo 120 rublių). Pradėjau spausdinti moksleivių nuotraukas „Vakarinėse naujienose“, „Komjau-nimo tiesoje“. Aš jau galėjau mokyti fotografuoti kitus mokinius. Taip tapau savarankiškas, nereikėjo mamos prašyti, kad nupirktų batus. Vėliau žurnalisto darbą dirbau visą gyvenimą“.

4. Požiūris į savo krašto ateitį

Buvusi Čiobiškio mokyklos direktorė **Vladislava Dalinkevičienė**:

„Jei nėra vaikų, tai bus blogai. Išmirs seni žmonės, ir kaimai išnyks. Dalis senų žmonių, jei kas turės kur persikelti, tai persikels, o jei ne, tai vis tiek sunyks. Pavyzdžiui, jeigu aš, pensininkė, pasilikčiau viena. Ką aš galėčiau padaryti viena moteris? Jei nebūtų jaunų žmonių, jie nepadėtų, tai ir namas būtų neremontuojamas, reikėtų vieną namo galą lentomis užkalti. Tai taip ir gyventumėm. Labai gaila, bet ateityje kaimas išmirs“.

Kernavės gyventojas Česlovas Stankevičius:

„Jokios ateities nėra. Ir dabar, Lietuvai atgavus laisvę, nieko gero nematau. Nėra jaunimo, jis išėina iš kaimų ir miestelių...“

Musninkų savivaldybės sekretorė Daiva Verikienė:

„Lietuva apskritai nuskambėjusi neigiamai. Auga nusikalstamumas. Vienas estas, priėjęs prie manęs, klausia – ar galima pas jus atvažiuoti poilsiauti? Norėtų į Trakus. Bet, sako, pas jus yra labai daug banditų.“

Parvažiuoju ir mes iš Estijos į Lietuvą, sustojom Panevėžyje. Eidami į parduotuvę, vienas kitam sakom: „Reikia mašiną užrakinti. Juk mes jau Lietuvoje“. Taigi dabartis sunki ir perspektyvos nekokios“.

5. Dialogas su jauna mergina Musninkuose (ką tik baigusia Musninkų vidurinę mokyklą)

Klausimas. Jūs jauna, žavi mergina, papasakokite apie Musninkų jaunimą, koks jūsų požiūris, kokias turite sąlygas išreikšti save, ar jums nenuobodu?

Atsakymas. Musninkuose mažai jaunimo mano amžiaus, 17–18 metų. Renginių yra, tikrai mažai jų skirta jaunimui.

Klausimas. Tai gal pats jaunimas nesusiorganizuoja?

Atsakymas. Na, aš daugiau namisėda. Retkarčiais išvažiuoju į Čiobiškį pas savo draugus, nes čia yra mažai jaunimo. Kartais jaunimo atvažiuoja iš Vilniaus, būna šokiai, šventės.

Klausimas. Kokie jūsų vaikinai? Ar jums įdomūs vietiniai vaikinai, ar laukiate, kad atvažiuotų iš Vilniaus? Apibūdinkite Musninkų vaikus.

Atsakymas. Bent jau mano pažįstami vaikinai yra vaikiški.

Klausimas. O kaip jie bando išreikšti savo vyriškumą – alkoholiu ar kokiomis nors išdaigomis?

Atsakymas. Nepasakyčiau, kad jie labai alkoholi vartoja. Išgeria, kai būna didesnės šventės, bet saikingai. Save dažniausiai bando išreikšti išdaigomis.

Klausimas. Mokyklą baigėte šiais metais, kodėl nestojote į aukštąją mokyklą?

Atsakymas. Nestojau, kitais metais stosiu, nes noriu perlaikyti valstybinius egzaminus, pakelti savo balą.

Klausimas. O kur stosit?

Atsakymas. Norėčiau į Vilniaus pedagoginį universitetą.

Klausimas. Koks jūsų požiūris į šį kraštą? Ar norėtumėt čia gyventi, ar kur kitur? Kai baigsite mokslus, ar sugrįšite?

Atsakymas. Ne, norėčiau kitur. Baigti Vilniaus pedagoginį universitetą ir grįžti į Musninkus dirbti mokytoja?! Tikrai ne!

Klausimas. O kur jūs norėtumėt gyventi, kai baigsit mokslus VPU?

Atsakymas. Norėčiau kuriame nors mieste.

Klausimas. Kur jus traukia? Jei pagal sąrašą būtų galima pasirinkti, kur jūs eitumėte gyventi?

Atsakymas. Pasirinkčiau Vilnių. Su Vilniumi susisiektas geras.

Klausimas. O jei pasiūlytų užsienį? Juk daug jaunimo bėga į Angliją, Ispaniją ir kt. Europos šalis.

Atsakymas. Manau, kad Lietuvoje jaunimui užsidirbti pakankamai sunku. Jei pasitaiktų galimybė užsidirbti, tai norėčiau išvažiuoti padirbėti. Pasilikti visam laikui? Nežinau, ar ištvėrčiau. Savas kraštas yra savas.

Klausimas. Dalis jaunimo nusivylę. Tėvas kartais bedarbis, yra visokių kitokių problemų, ypač materialinių. Koks jūsų požiūris į ateitį, ar yra kokios nors perspektyvos išbristi iš skurdo šiame krašte?

Atsakymas. Blogiau būti turbūt negali. Tikėkimės, kad bus geriau.

Kaimo žmonės: gyvenenos skirtumai

Anelė Vosyliūtė

Socialinių tyrimų institutas

Straipsnyje* nagrinėjami įvairūs Musninkų valsčiaus gyventojų ekonominio, socialinio, kultūrinio gyvenimo raiškos bruožai, įvairių grupių situacija, egzistencinės problemos. Remdamasi žmonių pasakojimais, jų gyvenimo istorijų fragmentais, neformaliais interviu (buvo kalbėtasi su 20 informantų), autorė aprašo Musninkų, Kernavės, Čiobiškio vietovių gyventojų socialinę patirtį, jų būtį. Ne vieno tyrinėtojo nuomone (pvz., prancūzų sociologo D. Bertaux¹), gyvenimo istorijų pažinimo metodas leidžia studijuoti socialinius reiškinius, nes šiose istorijose yra sukaupta žmonių gyvenimo patirtis, įvairūs įvykiai įkūnyti tam tikrame socialiniame kontekste, o pačių žmonių veiksmai atskleidžia normų ir tarpusavio bendravimo taisykles ir struktūrizuoja elgseną.

Miesteliai ir kaimai kaip vietų įvairovė

Į kiekvieną vietovę galime žvelgti kaip į fizinės erdvės įvairovę, skirtingo turinio ir prasmų vietų visumą. Vietinių ir atvykusių žmonių sąmonėje, jų istorinėje atmintyje išstringa ir susiklosto begalinė gausybė įvairių erdvės vaizdinių, kurie tampa nacionalinio tapatumo dalimi. Kraštovaizdis yra nuolat veikiamas gamtos, kultūros, socialinio gyvenimo veiksnių². Erdvė nuolat vertinama pagal joje esančių objektų naudingumą, jų estetiškumą.

Musninkų apylinkių kraštovaizdį sudaro miškai, žemė, upės, ežerai, pastatai, sukelianys įvairias žmonių mintis, interpretacijas. Keturiasdešimt dvejų metų Kernavės gyventoja V. S. samprotauja:

„Upė dabar ne tokia reikšminga kaip seniau. Prie Neries labai seniai buvau, nėra kada nueiti pasimaudyti. Maudydavausi, bet spuogais išberdavo, tad lioviausi. Kiti maudosi ežeruose. Aš dar prisimenu, kaip apie 70-uosius metus mes išsiskaldavom namuose

* Straipsnis parengtas pagal 2001 m. „Versmės“ leidyklos ekspedicijos medžiagą.

¹ Bertaux D. Life stories as documents for ethnological research, *Sociological abstracts*, Montreal, 1998, p. 36.

² Bell D. Framing nature: first steps into the wilderness for a sociology of the landscape, *Irish journal of sociology*, 1993, t. 3, p. 1–22.

ir važiuodavom su dieduku ir mama su arkliu (į vonias sudedam) į Nerį skalbinius išplauti“.

Septyniasdešimtmečio A. U. pasakojimas atskleidžia, jog šis kraštas nuo seno buvo artimas Vilniui, tarp šių vietovių nuolat vyko gyventojų migracija:

„Diedukai Vilniuj namą turėjo kur tai Ukmergės gatvėj; agi bobutė buvo skalbėja, o jis – brukorius, gatves brukavojo. Atbėgo pas gimines čia nuo bado, jie padėjo, paskui pats įsigyveno, savo susikūrė, įsikūrė Musninkuose. Tėvas čia turėjo arkliuką gerą, iš to arkliuko gyveno, iš Ukmergės ir Vilniaus jis veždavo prekes. Vienas čia savanoris turėjo žemės, jis buvo gavęs ir medžiagos namus išsistatyt, tai tėvas buvo jo pusininkas“.

Dar neseniai, pramonės klestėjimo laikais, daug žmonių vykdavo darban į Vilnių. Dabar žmonių judėjimas yra labai sumenkęs. Septyniasdešimtmetis musninietis A. U. prisimena tvarkos palaikymo praktiką miestelyje prieš karą:

„Valdžia tai tokia buvo – viršaitis, policininkas (Martinka, vienas susitvarkydavo, ne taip kaip dabar, kad policininkų daug, ir vagių pilna). Nebuvo taip, kad labai vogtų, tik gyveno starovierai rusai, tai jie mėgėjai buvo iš laukų kokią karvutę pavogt, bet juos greit sutvarkydavo. Prie mokyklos buvo daboklė. Prie rusų tai daug prisistatė, o dabar pastatyt namą, tai daug reikia; anksčiau ir plytos buvo pigesnės, ir statymas“.

Vilnius buvo šių apylinkių žmonėms traukos centras – buvo vykstama darbo, prekybos, religiniais, kultūriniais tikslais. Septyniasdešimtmetė A. V. iš Lapelių pasakoja apie pakitusį šio krašto žmonių judėjimą, keliavimą, prisimena Vilniaus šventų vietų lankymą:

„Iš mano tėviškės būdavom dar Kalvarijosna eidavom, ir pareidavom pėsti. 16–17 metų buvom, eidavom į Vilniaus Kalvarijas, stacijas eidavom, apeigose būdavom, paskui į Aušros vartus eidavom. Saulei tekant išeidavom prieš Sekmines, ten būdavom trečią valandą (50 km). Apsinakvodavom pas pažįstamus iš mūsų krašto. Pažiūri tada į gatvę Vilniuje, tai kitą galą pamatysi. Kurgi – žmonės eina šaligatviais, a visa gatvė tuščia, nei tų mašinų, nieko. Vėliau sunkvežimiais iš kolūkio važiuodavom į Vilnių, šiaipgi nebuvo tų mašinų. Va kas dabar pasidarė – ir sako, blogai gyventi. Aš dabar ir miestan nenoriu – mano giminės tai Kaune – 3 seserys ir 2 broliai, ir mama mirus ten, Palemone. Aš kai ten nuvažiuoju, ojei, aš tiesiog bijau, kad ten žmonių nematyt, vien mašinos. Kiek reikia prastovėt, kol prasimuša tie kamščiai. Tai kur blogai? Tai neblogai, tik žmonės nežino dabar, ko nori“.

Mokytojai pensininkei musninkietei S. K. yra išlikę ryškūs prisiminimai apie lenkų elgesį Vilniaus erdvėje:

„Mes buvom vaikai – bendrabutis buvo Vilniuj, Birutės gatvėje, dar pušynėlis buvo, mes eidavom iš Algirdo gatvės, iš mokyklos, tai ant sienų visur matydavom užrašus: Litwini do Kowna! Litwini do Kowna! Kai išgirsdavo mus, vaikus, lietuviškai šnekant, tai mus daužo, būdavo. Tai buvo apie 1938 m., lenkai labai siuto. Atvažiuodavo jie tada ir pas tėvus, į Lazūnų kraštą, tai draudė, kam leido į lietuvišką mokyklą. Su bobute jie nesusikalbėdavo, nes ta tik lietuviškai šnekėjo. Persekiodavo, rašydavo visokius protokolus, gąsdindavo, sakydavo, kad atiduotų mane į lenkišką mokyklą, žadėdami išlaikyti“.

Aštuoniasdešimtmetė G. I. taip apibūdina savo gyvenamą vietą Musninkų apylinkėje, jos pokyčius:

„Prieš karą čia buvo daug jaunimo, vykdavo gegužinės. Du broliai čia paveldėjo po 6 ha, greta pasistatė namus. Iš mūsų šeimos daug kas išvyko į Lenkiją. Anksčiau čia, kaime, buvo linksma, o dabar 3 bobos senos ir viena jauna tik yra, nė vieno vyro – visi pasimirę. Dabar kaimas šis apleistas – senas kaimas ir seni žmonės, kai tokios kaip aš išmirs, ir triobos liks tuščios“.

Erdvių akcentai nuolat kinta; tai ypač priklauso nuo visuomeninės santvarkos. Pokario metu, prasidėjus visuotiniam švietimo vajui, ypač daug dėmesio buvo skiriama mokyklų statybai, infrastruktūros plėtrai. Moteris kalba apie Musninkus: *„Iš karto mokykla buvo medinė, paskui pastatė kelis priestatus, dar bendrabutį“.*

Mokyklos, kultūros namai (dažnai statomi prie bažnyčios, siekiant užgožti jos reikšmingumą), vaikų darželiai, valgyklos buvo reikalingi kaimų ir miestelių bendruomenėms, tenkindavo jų realius poreikius, bet taip pat turėjo ir ideologinę funkciją – liudyti ir „socialistinio“ gyvenimo pranašumą. Laukuose iškilo daug fermų, buvo aptveriamos ganyklos, atsirado technikos stotys – kraštovaizdis įgijo technokratinį pobūdį.

Atkūrus nepriklausomybę, išsiskirsčius į individualius ūkius, tapo nereikalingi bendri kolūkių statiniai, technikos tvarkymo vietos tapo traktorių sąvartynais. Tai keičia kaimų ir miestelių kraštovaizdį, kuriame dabar ypač atsispindi apleistumo ir griovimo būklė, atsiranda dirvonojantys laukai. Moteris samprotauja:

„Jaunimas, kaip miestuose gyveno, taip ir gyvena, o seniai visi gi miršta kaimuose, sensta ir miršta. Dabar tų žemių pilna, usnys daug kur užaugę, užžėlę, užbuvę, nėra kam dirbt. Iš miesto nieks neina gi, nėra norinčių“.

Mokytoja pensininkė iš Musninkų perteikia savo mintis:

„Važiuojame pro pastatus, gamybinį kompleksą buvusį, dabar atrodantį tartum po karo – bekabančiais vamzdžiais ir buvusiais langais juoduojančiom akiduobėm, taip niūriai žvelgiančiom iš piktžolių, aukštų, vešliai sužėlusių balanų. Dieve, kaip kažkoki vaiduokliai kyšo su meile kadais statyti pastatai gamybiniai – nykus vaizdelis. Koks karas čia praėjo, kas ištiko šalį, kas spardė, griovė, siaubė, kas, kada, už ką? Atrodo kaip išniekinti dabar. Už ką kalta epocha?“

Informantė musninkietė S. K. kalba:

„Va darželis išdraskytas, nieko nėra jau, ir radiatoriai, ir langai. kažkas lyg nupirkęs, lyg tai kalėjime sėdi. Eina, valkatauja žmonės dabar, darbo neturi, plėšia. Man negera, kad šitaip išdraskė, viską suardė, čia reikėjo iš karto inventorizuoti. Fermos irgi išdraskytos, nieko nėra“.

Kaip liudija V. S., Kernavėje situacija kiek geresnė:

„Statytos elitinės fermos, keista, niekam nereikalingos pasidarė, viskas nuėjo šuniui ant uodegos. Čiobišky, sako, tik stogai styro, o čia dar stovi tvarkoj, gal kad mero pavaduotojas Purvanekas (buvo anksčiau pirmininkas čia) yra iš Kernavės“.

Kaimų, o ypač bažnytkaimių erdvė turi nemažai sakralinių vietų: bažnyčių, šaltinėlių, kapų, taip pat ir su tautos atminties išsaugojimu susijusių paminklų ir kitų simbolinių objektų, kurie, atgavus nepriklausomybę, buvo atkurti, išryškinti. Ir Musninkų apylinkėse yra daug atmintinų istorinių bei šventų vietų, kurias lanko iš šio krašto kilę žmonės bei svečiai. Kažkada iš šių vietų išsikėlę žmonės nuolat atvyksta pas gimines, lanko protėvių gyventas vietas. Juos traukia kaimo aplinka kaip tėvonija (poilsio, giminės švenčių metu). Tėvonija – tai dažniausiai senelių sodyba kaime, kur atvyksta jau jų vaikų šeimos iš miestų. Kartais jie bendrai dirba atgautą žemę, kitaip bendrauja. Čia kaupiama giminės atmintis (istorijos apie jos narių dalyvavimą pasipriešinime, tikėjimai, kultūrinės nuostatos), perduodamos kelių kartų vertybės bei patirtis. V. S. iš Kernavės pasakoja:

„Mūsų per šventes 15 susirenka prie pietų stalo; šeimos galva – tėvelis. Kartais reikia nuskust porą kibirų bulvių cepelinams, gerai, kad turiu tarkavimo mašinėlę. Giminė atvažiuoja ir padėt – bulves pasodint ar kast, prie šieno padirbėt. Dabar va česlovinės ateina – liepos 20 – abu mano tėvai buvo tuo vardu, ir dukra tuo vardu krikštyta. Ir atlaidai tuo metu būna. Atvyks giminė (4 brolių šeimos), nors visi labai užsiėmę, kiekvienas kokį darbelį turi, o jei neturi, tai dar susiranda. Visi susiveža kažką valgyt, bet namuose irgi reikia padaryt. Dabar yra čia ir pirtelė, tai gerai – mes juos šaukiame, o jie ten keliom valandom užsidaro pasikeisdami, ir alaus išgeria ten. Laukiu visad suvažiuojančių; jei savaitę kokią nepasirodo, tai skam-

binu, teiraujuos – kas ten pas jus? Atvažiuoja ir brolio vaikai, vienas jau suaugęs su drauge, dar draugų atsiveža. Būna gamtoje, nakvoja ant šieno – atsiveža ir savo patalynę. Siūlau kambarį nakvoti – bet jie ne, gamtoj jiems smagiau. Žiemą tai retai atvažiuoja“.

Jaunuolė pasakoja:

„Kaime geriau, čia tyliau, gamtos yra. Prabanga man nesvarbu. Su tėvais lankau senelių kapines, jaučiu, kad čia mano prosenelių šaknys. Daug giminių čia atvažiuoja aplankyti jų kapų. Tvarkom kapus, vėliau pietaujame, vakarieniaujame kartu su atvykusiais. Su giminėm man svarbiau tokiais atvejais pasibūti, nes jie greit išvyksta, o draugus randu ir po to. Giminių labai daug Vilniuje, aš juos aplankau. Jei man reikėtų ten mokytis, tai galėčiau ten apsistoti“.

Moksleiviai jaučia prierašumą gimtosioms vietoms, nors turi ir vyresnių žmonių kartai nebūdingų svajonių:

„Norėčiau čia gyventi, turėti savo namą. Čia graži gamta. Norėčiau pabūti kokį mėnesį Holivude, ir sugrįžčiau. Iš Musninkų mokyklos vaikai važiuoja nuolat į Vokietiją, paskui susirašinėja, susidraugauja“.

Gyventojai savo pasakojimuose nuolat pabrėžia erdvės pokyčius; moteris kalba apie Kernavę:

„Iš karto buvo klebonija, muziejus ir kontora (vadinamieji Baltieji rūmai). Bažnyčia atsiėmė porą pastatų, yra bažnyčios biblioteka, šarvojimo salė. Įmonės išnyko, dar yra seniūnija, ambulatorija, mokykla, parduotuvės. Kernavei skiriamas labai didelis dėmesys, ir vietinės valdžios, ir vilniečių. Vasarą yra samdomi 8 žmonės iš darbo biržos tvarkai palaikyti du mėnesius. Dabar nelabai kas ir statosi“.

Aštuoniasdešimtmetės valstietės G. I. pasakojimas atskleidžia kaimų ištuštėjimo pasekmes, svetimų vietinei kultūrai žmonių įsiveržimą į apleistus kaimus:

„Kaimynai mano seni, išsikelia pas vaikus arba miršta. Čia neseniai buvo labai nejauku: už mano namo ten triobą buvo nusipirkę čigonai arba armėnai. Čia jie apsigyveno, darė remontą, triukšmavo, naktimis trankėsi, lakstė, o paskui pradėjo vogti, tada policija pradėjo jų ieškoti, tai jie viską paliko ir išspruko Vilniun. Tuo metu aš gyvenau pas dukrą, ilsėjaisi, tai grįžus nieko neradau – viskas išnešta. Tas namas buvo mano netikro brolio, jo ir antros žmonos vaikai to pastato nepasidalino, tad norėjo parduot. Bet tie čigonai nespėjo dokumentų pasidaryt, mat jie sumokėjo tik tūkstantį dolerių, o namas įkainotas 12 tūkstančių litų. Ir dabar dar neparduotas“.

Vyresnio amžiaus gyventojų mobilumas labai sumažėjęs: jie daugiausia vyksta tik esant būtinumui (į giminaičių laidotuves, į šventes pas vaikus, į atlaidus). Senukai rečiau keliauja dėl pablogėjusios sveikatos, nenorėdami apsunkinti vaikų („*vaikai turi savo bėdų*“; „*nė karto nebuvoau Kernavėj tuose gražumynuose, renginiuose nebuvoau, nebuvoau*“; „*sūnus neturi lėšų ir mašinos mane nuvežti į Šiluvą*“), psichologiškai nesijausdami esą lygiaverčiai bendrauti su jaunesne karta.

Vidutinio amžiaus ir jaunų žmonių judėjimas erdvėje sparčiai kinta, ypač išaugus jų galimybėms įsigyti automobilius. Tai sudaro prielaidas gyventi pusiau mieste, pusiau kaime. L. D., jauna pašnekovė, apsakė kai kurių žmonių gyvenimo būdą, kai derinamos dvi skirtingos erdvės:

„Čia persikraustėm iš Vilniaus dėl tėvų darbo ir pragyvenimo. Mama ten dar dirba („Pergalės“ įmonėj), o čia aš, Musninkuose, gyvenu su tėčiu, dažnai visi sueiname draugėn. Ten mano buvę pažįstami, nuvykstu, apsipirkam Gariūnuose. Čia traukia gamta, mama čia turi 9 ha, močiutė iš savo tėčio – 12 ha. Nežinau, ar galėčiau būti ūkininke, nebent ištekečiau iš meilės už ūkininko. Čia patinka gyventi, dar norėčiau kada nors nuvažiuoti į Italiją“.

Tad miestelių ir kaimų vietovės nuolat kinta, Musninkų apylinkėse galima aptikti įvairių jų prasmių. Viena, svarbiausią, žemdirbiškąją kaimo funkciją įvardina septyniiasdešimtmetė valstietė A. V., su pasididžiavimu pasakojanti apie savo sūnaus ūkį:

„Kaip matosi marios javų – gražūs, išpurkšti, ir kaimynai atidavę jam žemę dirbti – tai čia apsigėjimas jo, un Liūliškes važiuojant, tai visur jo, dar, ir dar ten, Pamusėse, turi“.

Kaimai atgauna ir savo istorinį bei kultūrinį tapatumą, nėra sulyginami vien tik su maisto produktų gamybos vieta.

Darbas. Pragyvenimo būdai

Gyventojų atsakymuose darbas yra nurodomas kaip bene svarbiausia gyvenimo vertybė; tai ašis, apie kurią organizuojama šeimos ir atskiro individo gyvenimo. Darbo sąlygos bei atlygio dydis lemia pragyvenimo lygmenį. Tyrimo duomenys parodė, jog kaimiečiai turi savo individualius ūkius, nuo kurių dydžio ir darbų apimties priklauso priklausymas atitinkamam socialiniam sluoksniui, materialinė jų būklė, o kartu ir krašto ekonominis pajėgumas. Tai daugiausia smulkūs ūkiai, kuriuose dirba šeimos nariai; tokių ūkių gyvavimas daugeliu atvejų sudaro prielaidas kukliam žmonių pragyvenimui. Tapatinimasis su darbo vertybėmis buvo ypač būdingas sovietiniam laikotarpiui. Istorinis metas, visuomeninė santvarka žmogaus identiteto kaitai suteikia vienokį ar kitokį foną ir pagreitį; socialinio gyvenimo uždarumas ar atvirumas, kultūros stabilumas gali pagrįsti tapatumo primetimą ar pasirenkamumą. Iš apklaustų vyresnių žmonių pasakojimų matyti, kad vyrų ir moterų darbo vaidmenys, kaip svarbi jų identiteto dalis, buvo primesti tuometinių so-

cialinių santykių. Štai A. V., septyniasdešimties metų ilgametė melžėja, pasakoja apie savo darbo ypatumus ir sąlygas:

„Kai vaikai jau paaugo, pradėjau karves melžt kolūky. 15 metų tik vien rantom melžiau, ir be jokių išėiginių. Tai sunku, tai sunku buvo, dėl to, kad buvo ir šeima. Apsivedėm abu be nieko – jis iš armijos buvo grįžęs, o aš – iš daugiavaikės šeimos, biedni buvom. Paskiau suvienijo kolūkius, čia buvo „Galybė“ ir „Virvyčiai“. Tuomet melžiau 32 metus, 15 – rantom vien. 3 grupes paėmiau telyčių, išauginau pirmaveršių karvių, vėliau buvo po 20 karvių, net po 30, o kai jau aparatais pradėjom melžt – virš 30, ir po 40. Tada dar daugiau darbo atsirado – buvo šaldytuvai, buvo aptarnavimas didesnis: visur apšlavimas, tų šaldytuvų plovimas iš eilės. Išėjau pensijon, tai iš karto davė tik 113 rublių, vėliau padidino, dabar gaunu 309 litus“.

Moters pasakojime atsiskleidžia griežtas, darbo santykių reguliuojamas jos dienų ritmas, balansavimas tarp darbo ir namų; veikla čia pabrėžiama kaip fizinio jos kūno patirtis. Šios moters (atstovaujančios tūkstančiams kolūkių laikų fermų darbininkių) tapatumas buvo grindžiamas išipareigojimu nuo ryto iki vakaro dalyvauti darbo procese, net neabejojant šios veiklos pasirinkimu. Pasakojime galime pajusti moters išgyvenimus (darbo sunkumą, monotoniją) kaip tam tikrą laikotarpio duotybę, išisamonintą savikontrolę. Moteris save reprezentuoja kaip su darbo veiksmis ir užduotimis susijusią būtybę, susirūpinusią kasdienine kova dėl darbo vietos, šeimos, namų priežiūros. Ankstesnio darbo apmąstymas siejamas su dabartine sveikatos būkle. Moteris tęsia:

„Turbūt sveikatai atsiliepė – cukrinį diabetą turiu dabar (tablečių užtenka), šiaip rantom jėgos turiu, tik kojom sunkiau, mat ant kojų buvau ir ant kojų. Bidonus laukuose reikėdavo sunkiai kilnot, tai aikštelėse pienas reikėdavo nešiot. Atlyginimai pradžioj buvo visai nedideli – ir 80 rublių gaudavom, ir 70, – nieks ten nedavė tada uždirbt, tų pinigų tada ten nebuvo, vėliau jau daugiau. In pabaigų kolūkių tai jau geriau kiek buvo – ir teliukų jau kiek priduoti. Bet jau tų žmonių nebuvo, o tik pensininkai, jaunimas mokyti išėjo, nebeliko žmonių“.

Kolūkių laikų situaciją su dabarties būkle darbo rinkoje lygina kernaviškė V. S.:

„Dirbau kolūky, kontorj sekretore, buvau savamokslė. Tais laikais visi turėjom darbą, nors kai kam tai buvo ir priverstinis. Neduok Dieve, nenuėik vieną dieną į darbą ar išėik 10 minučių anksčiau, tai džiaugsmas buvo. Mūsų ūkio vadovas Kiaušas buvo labai griežtas, bet labai geras ūkininkas, kolūkis labai geras. Aš gaudavau 120–150 rublių prieš ardymą, 1984 m.; tai buvo daug. Melžėjos gaudavo per mėnesį virš 300, o metines premijas po 1 tūkstantį rublių. Fermos

dar stovi, nesugriautos ačiū Dievui, nors išsipirkę, išsidalinę. Nebuvo tokios problemos, kaip užsidirbti sau duonai, o dabar man reikia gyventi iš tėvo pensijos, gauna 300 litų, tai reikia pragyventi trims. Dukrai 18 metų, baigė 11 klasių“.

Garantuotas darbas buvo svarbiausias sovietmečio pranašumas, tačiau ne visi žmonės apmąsto kolūkinės sistemos trūkumus ir jos kenksmingumą tiek asmenybei, tiek visuomenei. Nors tuo metu materialinė pasitenkinimo darbu pusė buvo reikšminga, buvo sukurta ir darbuotojų visuomeninio pripažinimo sistema, tačiau socializmo šūkiuose skelbiamas būtinumas pabrėžti vien kolektyviškumą, darbo naudą visuomenei visai nustumdavo asmeninius (materialinius ir dvasinius, ypač tautinius, religinius) žmonių poreikius, į žmones buvo žiūrima visų pirma kaip į gamybinę jėgą, neatsižvelgiant į jų žmogiškosios egzistencijos klausimus. Tad septyniasdešimtmetė A. V. yra patenkinta nuosavybės atgavimu, galėjimu patiems tvarkytis:

„Nepriklausomybe labai džiaugiuosi, dabar man gerai. Palyginu, kaip mano jaunystė praėjo, kiek aš jaučiau skriaudų visokių, koks kolūkis čia buvo, kiek vargo (pasako atlyginimo tiek, nueini – sumažinta, to nėra, ir nėra kaltų). Dabar du mano sūnūs dirba ant žemės, yra darbštūs. Sūnus, kur ūkininkauja, tai ir pašienauja, ir priveža, patvarko. Kad ne šitas vaikas, tai ir mes tik iš pensijos gyventume, ir viskas, o dabar ir paršūkus susipenim – dar jis grūdų duoda, padeda, nes ir visą techniką turi. Jis turi 5 karves, pernai ir veršių turėjo 10, ir grūdų kiek parduoda (jis 30 ha turi žemės – mano ir tėvo yr paėmęs, ir nuomoja, ir žmonės yr atidavę), kitko. Dabar toks gyvenimas – kaip kas nori, tai taip ir gyvena. Anksčiau – privalai kolūkyje dirbti, ar gausi ką, ar negausi, ir viskas, tau rašo tas darbo dienas, negaudavom pradžioj nieko už darbą – tik dirses (kokius 4 maišus už metus), ką čia, ir nepalyginsi, oi, oi. Žmonės tai dabar keikia – tai ty Landsbergi, tai ką (Vagnorių), o aš – tai ne. Aš nekeikiu, jie žino, kaip žmonės vargo, nors buvo išsistatę namų, o privatizavus – nusipirko“.

Taigi šeimos susitelkimas, darbštumas, apsirūpinimas technika, žemės turėjimas yra svarbiausi veiksniai, garantuojantys ūkininkavimo sėkmę. Moters liudijimu, tik kūrybiškumas, tinkamas auklėjimas, novacijų paieškos laiduoja sėkmingą prisi-taikymą, perėjimą iš vienos visuomeninės sistemos į kitą:

„Sūnus, ką ūkininkauja, tai buvo toks: tai jam reikia serbentų prisodintit, obelių, tai vyšnių; kai jau paaugo, tai apie jį ir sakydavo, kad jis tikras ūkininkas. Ir dabar apie ūkį tai pasiskaito; čia iš mūs kaimo yra agronomas, dirba Širvintose, tai to pasiklausia, jei nežino. Kolūkyje jis yra dirbęs traktoristu, taigi visą laiką gi ant žemės buvo. Ačiū Dievui, dabar taip verčiasi, ir gyvena gerai, nusipirkęs buvusio pirminininko namus, persitaisė stogą, graži sodyba“.

Jauna musninkietė A. J. kalba apie darbo vietų svarbą miestelio gyventojams, šeimos pragyvenimą:

„Tiatė dirba kapinių prižiūrėtoju, o mama parduotuvėj, jie labai sunkiai gavo darbus (būtų daug norinčių juos užimti), todėl stengiasi išlaikyti. Mašina mūsų sugedusi, reikėtų naujos, dar kokį traktorių būtų svarbu įsigyti, bet tik pataupius. Seneliai nelabai gali padėti, nes pusbrolis vienas studentas, tai dabar jį reikia išlaikyt, nes tėvai Vilniuje neturi darbo. Seneliai atsiėmė žemę, tai visi vaikai (5, jau suaugę, labai sutaria) suvažiuoja, padeda apdirbti“.

Naujas etapas kaimo žmonių darbo istorijose prasidėjo nuo privatizacijos, kur galima buvo išskirti laimėjusiuosius ir pralaimėjusiuosius. Kolūkių turto išsidalijimas (tiksliau – išgrobstymas) lėmė tolesnį gyventojų pasiskirstymą sluoksniais. Moteris pasakoja:

„Kai kolūkiai iširo, tai, nors abu su sūnums dirbom ten, nieko nepaėmėm, negavom, tik kiti. Kolūky jis buvo traktorininkas, paskui vežiojo pašarus fermoj su arkliais. Dabar stovi darbo biržoj, ką žmonės paprašo, tai jis bėga dirbti patenkintas. Buvusiam pirmininkui čia jis visą lauką nušienavo neseniai. Aplink čia žmonės mažai statosi, tik ką pasitvarko“.

Septyniasdešimtmetis A. U. aptaria kaimo žmonių situaciją, lėšų trūkumą:

„Daug labai skriaudžia mus: jei koks dokumentėlis, tai mokėk ir mokėk. Mums labai mažas pensijas paskaičiavo, o ministrai tai tūkstančius ima, ir taip traukia, kad ištraukt, – tai mokestis už žemę, viskas brangu, jokio atžvilgio nėra. Pensininkams dar nuolaidų yra, o kaip mano sūnui (jis 3 vaikus turi, bedarbis) tai labai sunku. Už pieniuką moka po 40 cent, o kiek reikia pašaro paruošt. Abu sūnus traktoristai, prie kolūkio turėjo darbo. Kai reikia šienauti, tai samdom čia vieną, kur turi techniką, tai už ha mokam 70 Lt – jo ir technika, ir tepalai. Kurie turėjo 3 ha žemės, tai tie negavo traktorių, kai dalinosi. Dabar tai nuosavybė tų, kurie turėjo didesnius žemės plotus“.

Samdantys padienius darbininkus kaime pastebi, kad šie reikalavimai yra padidėję. Moteris pasako ūkininkų ir samdomųjų santykius:

„Dabar jauni nori greičiau praturtėt, anksčiau kolūky dirbdavom, tai iš pradžių buvo 30 rublių per mėnesį, o dabar nori 20 litų per dieną paimti. Dar kai dirba, tai reikia ir pavalgyt duot, ir nori, kad duotum ir išgert. Taigi dabar tam ūkininkui ir sunkiau, anksčiau kiek davė, tiek, dabar tas žmogus nori daugiau gaut už darbą“.

Tarpusavio paslaugos kaime – labai svarbus žmonių ūkininkavimo ir bendravimo aspektas, jų išgyvenimo sąlyga. Moteris kalba:

„Žmonės daugiausia laiko skiria ūkio darbams – tai pas karvę leki, tai susiart, tai susiakėt, tai kažkam traktorių paremontuot, tai mašiną. Tai tu man paremontavai, tai aš tau suarsiu, tai taip ir sukasi visi. Vienas moka tą, kitas – kitą darbą gali atlikti. Kas ką moka, tas tą ir padeda kitam, tas kitas – jam. Vienas turi sodinamąją, kitas turi vartytuvą, tai ir pasikeičia, kitaip neįmanoma“.

Kaip rodo žmonių atsakymai, pragyvenimo lygmuo, dienos ritmas skiriasi tų, kurie yra savarankiški, ūkyje gali pasikliauti savo šeimos nariais ir kuriems dėl sveikatos ar amžiaus jau reikia pagalbos. Vyresnio amžiaus vyriškis kalba apie savo šeimos gyvenseną, kasdienybę ir šventes:

„Mums svarbu, kad dar patys galim savo darbus padaryt, nesamdom nieko, dar dukštė ateina padėt. Maisto savo daug pasiruošiam, stengiamės savo turėt, dar nusiperkam. Pasirenkam uogų, grybų. Per šventes susirenka vaikai su šeimomis, būna čia ir atlaidai Šoč. Trejybės (birželio mėn.), Persimainymo (rugpjūčio mėn.), Ražancavos (spalio mėn.); tolimesnių giminių jau nebūna. Pati stengiuosi gaminti, dar nusiperkam kokią vištą šviežesnę, susukam koki vyniotinį, verdam šaltieną, žagarėlių, sausiniųukų dar išsikepam. Ant stalo būna ir degtinės, ir naminukės“.

Ypač sunkioj padėtyje atsidūrė vienišos moterys, našlės. M. M. iš Musninkų pasijuto visai bejėgė, neapginta ir nuskriausta:

„Aš tai neturiu jokios vilties – 3 ha žemės su kastuvu kast yra labai sunku. Nė arklio, nė traktoriaus – nieko neturiu, man iš kolūkio nieko nekliuvo. Visi pasidalino, o man nieko neliko. Tas pasiėmė, kas dirbo su traktoriumi, kas turėjo arklių, tam ir liko. Aš buvau melžėja, man nieko neliko. Uždirbdavau neblogai, šeimą išlaikydavau ir dar šiokias tokias santaupas turėjau; santaupas atėmė, darbą atėmė. Ir dar padarė gydytojus mokamus – gydytis tad nėra galimybių. Pasėdi, paverki, paverki. Kas iš to, kad išrašys vaistų receptą, kad nėra už ką juos nusipirkt. Kokios gali būti nuolaidos, kadangi nė aš pensiją gaunu, nė invalidumą, reikia daryti operaciją“.

Tai gi moteris yra atsidūrusi aukos būklėje, aplinkybės ją palaužė, ji pralaimėjo ir darbo, ir materialinėj srityje, ji silpna ir fiziškai. Yra ypač sunkių atvejų, kai išeitį rasti kažin ar įmanoma. Išsiskyrusi dėl vyro girtavimo moteris apsakė savo šeimos gyvenseną, kasdienybę:

„O dabar sergu, dirbt negaliu (turiu stuburo išvaržą), be operacijos man invalidumo neduoda, tai dirbt einu, verkiu, ir dirbu. O ką da-

rysi? Vaikai net du į mokyklą negali eiti. Pašalpos – kiek ten. Koks mūsų valgymas kaime – pienas ir bulvės, bulvės ir pienas. Užderėjo bulvės – tai sotus, o neužderėjo – nei kur skūstis, nei kur eit, nei ką daryt. Pieno, sūrio turime, o jei sviestą darysiu – tai duonos neturėsiu už ką nusipirkti, nes į pieninę negalėsiu pieno nešti. 2 karves turiu, tai maždaug 150 litų gaunam, žiūrint, kada susiveršiuoja tos karvės. Pajamų gal 300 litų per mėnesį susidaro“.

Moteris gyvena praradusi pasitikėjimą kitais, patyrusi daug skriaudų. Išėitis – tai netikrumo ir nerimo šalinimas, artimiausios aplinkos kūrimas, savęs keitimas ir stiprinimas. Išgyvenama kančia ir depresija yra natūrali patirtos traumos pasekmė, verčianti ieškoti naujų galimybių, kurios galėtų vėliau atnešti sėkmę. Šiuo ir panašiais atvejais galima kalbėti apie po radikalių socialinių ir ekonominių reformų jaučiamas žmonių traumas, jų pražūtingą vaidmenį kai kuriems gyventojų sluoksniams ir grupėms, atsiradusių krizių įveikimo strategijos šalyje nebuvimą ir pan.

Šešiasdešimtmetė L. J. Iš Musninkų, save priskirianti neturtingųjų sluoksniui, darbą vertina nepriklausomai nuo istorinio laikotarpio, o pagal tai, koks (geras ar blogas) buvo darbdavys ar viršininkas:

„Mama prieš karą eidavo pas žydus plaut rūbus. Ir žiemą su vežimu važiuodavo plaut už malūno, tai atvažiuodavo sušalę, tai kitas žydas ir valgyt neduodavo. O buvo ir gerų – ir karšto užvalgyt duoda, ir mums prikiš kasę maisto. Ir prie kolūkių buvo visokių: vienas fermų vedėjas buvo labai blogas – algas labai mušė, ir kontoroj buvo jų šaika“.

Ji pastebi, jog žmogaus socialinė padėtis, jo materialinis būvis kartojasi:

„Kurie buvo kolūky viršininkai, tai įlindo ir dabar – į apylinkę ir visur. Kokie namai dabar jų! „Bogatyriai“ jie. Mes savo žemės neturėjom visai – ir mama, ir tėvas buvo biedni. Karta iš kartos eina biednumas – seneliai irgi žemės neturėjo, ir profesijos, mes su vyru taip pat. Sūnus paprasčiausiai dirbo melioracijoje. Svarbu, kad būtų gyvent iš ko. Aš jaučiuosi neturtinga. Norėčiau susitvarkyti namelį, bet nėra iš ko, viskas labai brangu. Ir verslą negaliu steigti – nėra pinigų“.

Jauna pašnekovė R. V. mąsto apie įvairius Musninkų gyventojų sluoksnius, jų pastangas ir rūpesčius:

„Visi stengiasi užsidirbti maistui. Mažai kas miestely dirba, nėra darbų. Žmonės jaudinasi dėl pragyvenimo, galvoja kaip toliau gyvent, stengiasi daržovių prisiaugint. Maistui – dažniau bulves valgo, laiko karves – pieno turi savo. Vienos šeimos labiau stengiasi, kitos mažiau. Gyvena mokytojos, gydytojai, yra seselių. Yra girininkų, tai žmonės samdosi malkas tvarkyt, mišką prižiūrėt, kiti stato namus (tvarkė bažnyčią, kleboniją)“.

Taigi miesteliuose, kaimuose pamažu kuriasi būdingi demokratinei, pagrįstai privačia nuosavybe, visuomenei įvairaus turinio, glaudumo socialiniai tinklai, kur žmonės plečia jiems naudingus ryšius, sprendžia savo problemas. Šie tinklai atlieka ne vieną funkciją – paremiamąją, blokuojamąją, neutraliąją³. Dalyvaudami įvairaus pobūdžio ryšiuose, kaimo bendruomenių nariai vieni kitus paskatina, motyvuoja veiklą, pastiprina materialinėmis priemonėmis ar psichologiškai, gali ir bausti.

Svarbi kaimuose ir miesteliuose gyvenančių žmonių problema – nedarbas. M. M. iš Musninkų sako:

„Anksčiau aš dirbau karvių melžėja – iš viso 32 metus ir čia, o prieš tai Gelvonuose. Buvau patenkinta, kad aš einu į darbą, užsidirbdavau, buvau garantuota, kad aš valgysiu kažką ir vaikus pamaitinsiu. Tada apie bedarbystę nieks negalvojo“.

Kernaviškė bedarbė apmąsto savo būklę:

„Aš sutinku dirbti bet kokį darbą, kad tik išgyvent. Aš renku šiukšles, bet man nesvarbu, gėda tegul būna tam, kuris meta tas šiukšles. Man siūlo mokytis siuvėja, bet reiktų važinėti, tai man netinka. Autobusu brangu, o mašinos vairuoti negalėčiau – kumelę moku pakinkyt, iškinkyt, su kumele važinėju pas karvę“.

Tad pastaruoju nepriklausomybės dešimtmečiu susiklostė įvairūs kaimiečių gyvenimosi modeliai: vieni žmonės yra optimistiškesni, iniciatyviškesni, randą pragyvenimą garantuojantį gyvenimo stilių, kiti vargsta, nesugeba ar nepajėgia prisitaikyti prie naujų ekonominio ir socialinio gyvenimo iššūkių. Kaip rodo žmonių pasisakymai, kaimui trūksta geresnės žemės ūkio tvarkymo politikos, vyriausybinių ir visuomeninių organizacijų dėmesio bei lyderių, kurie bendruomenei suteiktų paramą, pritrauktų jos narius naujovių paieškoms.

Moterų patirtis

Moterų, kaip atskiros demografinės ir socialinės grupės, ypatumai, jų vaidmens ir veiklos skirtingumas visuomenėje nuo vyrų sudaro prielaidas atskirai pažvelgti į moteriškumo erdvę, tyrinėti ir ieškoti joms būdingos raiškos, sąveikų bei požiūrių. Istorinis metas, visuomeninė santvarka moterų identiteto bruožams suteikia vienokį ar kitokį kontekstą, tačiau vieno ar kito regiono kultūra, tradicijos suformuoja ir pastovesnius moterų ir vyrų gyvenimosi, veiklos bei savimonės, jų tarpusavio santykių parametrus. Kai kurie moterų rūpesčiai (buities darbai, namų priežiūra, vaikų auginimas) bei išgyvenimai, nepaisant ideologinių, ekonominių ir socialinių pokyčių, tradiciškai lieka tie patys, tačiau naujos visuomeninės sąlygos sukuria prielaidas ir naujiems socialiniams vaidmenims bei išipareigojimams, savojo aš sampratai arba vizijai. Tai patvirtina ir šio tyrimo įvairaus amžiaus informančių atsakymai.

Moterys save gyvenimo istorijose prisistato pasakodamos apie darbą, šeimą, savo išgyvenimus, savijautą, požiū-

³ Suslavičius A. *Socialinė psichologija*, Vilnius, 1998, p. 73.

rius. Santuokos pradžia yra bene svarbiausias lūžis moters gyvenime, tai svarbus naujos patirties įgijimas. A. V. iš Lapelių šneka apie savo gyvenimo eigą kaip vis apie naujų dalykų kūrimą:

„Jau taip gyvenime nelaiminga buvau. Visko pernešiau aš. Pradėjom gyvent, skaityk, ant akmenio. Pradėjo vaikai paaugti, taupau, žinau, kad keturi vaikai auga, jiems reikia. Aš dar po ligonines ir po ligonines, tai va. Žinau, kad vaikams ir drabužio reikia, kad bus ir jaunystė jų, ir veddybos bus, jiems reikės. Visgi vaikų tai gaila. Norisi ir aprengti juos geriau, kai eina į mokyklą. O vyras visad išgerdavo, net ir labai, ir labai, negalvodavo, net ir dabar. Keturi vaikeliai buvo; man nieko nelikdavo pačiai – nei atlyginimo, nei pensijos dabar – nieko, nieko. Aš tik iš savo išleidau visus ir sutvarkiau taip, kaip reikia. Visi turi šeimas dabar, dėkoju Dievui, kad vaikai nenuėjo tuo (tėvo) keliu, ir antros jų pusės geros buvo“.

Iš pasakojimo jaučiasi stipri moters valia, jos nekompromisinis išipareigojimas vaikams, nuolatinis motiniškų vertybių teigimas. Išryškėja, kad namus ir gerovę, vaikų ateitį kūrė daugiausia pati moteris, dargi konfliktuodama su nelabai paslankiu ir išgėrinėjančiu vyru:

„Vyras jokios atsakomybės nenešė, labai bijodavau, kad vaikai nenu-eitų blogais keliais. Buvo, kad ir rusų laikais kai kurie vaikai vog-davo. Aš sakydavau: Dieve, vaikai, aš jums duosiu, tik jūs nevokit. Aš žiūrėdavau į pažymių knygutes, patikrindavau in mokslų; negaliu pasakyti, kad buvo baisiai mokslingi, tačiau sąžiningi, darbštūs“.

Jos simbolinė galia šeimos nariams (kurie jau sudaro tam tikrą bendruomenę, suformavusią ir bendras nuostatas) yra ženkli ir dabar, o moters herojiška laikysena yra pavyzdys ir aplinkiniams. Nuo mažens besirūpinanti vaikais moteris gali džiaug-tis jais ir turėti ramią senatvę:

„Vienas sūnus ūkininkauja čia netoli, buvo vairuotojas, jo žmona mokytoja, kitas Vilkaviškyje, jo žmona agronomė; dukros (kur ope-ruota) vyras buhalteris, nu va gi. Antroji dukra irgi gerai gyvena; džiaugiuosi, kad nėra naštos man iš vaikų, kaip kiti turi gi, kad užsigulę ant tėvų. Tai visas mano džiaugsmas – vaikai, dėl vaikų aš labai laiminga“.

Toks aktyvus moters santykis su būtimi yra jos atsakomybės išraiška, paremta įsitikinimu jos sąmoninga egzistencija. Moteris jaučia, jog, nepaisant patirtų sunku-mų, jos elgesys buvo teisingas (ji įdiegė vaikams doros ir sąžiningo elgesio normas), o dabar sėkminga vaikų gyvenimo sklaida jai yra didelis psichologinis pastiprinimas. Jos aukojimasis, altruizmas buvo ir pareigos, ir meilės vaikams išraiška. Vilčių iš-sipildymas moteriai yra atpildas už daugelį pastangų.

Moterų santykių su sutuoktiniais susiklostymas nulemia jų asmeninę laimę, pasitenkinimą gyvenimu, vaikų ateitį. Visuomenėje gaji nuomonė, kad už vaikus pirmiausia atsakinga moteris. Musninkietė atskleidžia savo požiūrį:

„Vyriui dabar labai didelė laisvė padaryta – nedirba, alimentų nemoka, niekas jo į teismą nepatraukia. Eina per žmones, dirba ir geria sau, o vaikas nueina pas jį, tai ir lito neduoda. Vyrams dabar labai gerai, matyt, viršinininkai visi po antrą trečią žmoną turi, kad tėvo nepriverčia vaiko išlaikyt. Jo pinigai nepajamuoti, tai jis dirba, tai nedirba, o vaikui nieko neduoda. Šiaip vaiką jis pripažįsta – mano vaikas, aš sakau, kad aprengtų, o jis – aš neturiu iš ko, aš nieko neturiu. Kada nenuiek, pastoviai girtas. Yra labai gerų vyrų, gerų tėvų, bet yra tokių pačių girtuoklių kaip ir mano. Yra gerų šeiminingų vyrų – eina, dirba, tvarkosi namuose, o kitas visai nieko nedaro, atsikelia iš ryto, eina, pijokauja. Pijokams yra labai gerai: uždirbo – pragėrė, o vaikas tegul verkia. Kreipiausi, prašiausi, bet teisėja pasakė: jei duos, tai duos, jis gi niekur nedirba, aš jo nepriversiu. Dabar vyrai iš viso laisvę turi – jokios atsakomybės; yra vaikas ar nėra – jam tas pats. Buvęs vyras gyvena tėvų triboj, turi sugyventinę, jinai jį išlaiko“.

Taigi vyras pasmerkia save atsiribojimui, jis nutraukia ryšius, susvetimėja su pačiais artimiausiais žmonėmis, o prarasdamas moralinius idealus žlunga kaip asmenybė. Taip savavališkai elgdamasis jis teikia ne gėrį, bet blogį ir bendruomenei, nes paneigia savo galimybes formuoti ateities kartas, suteikia kitiems skausmą, pri-meta skurdo kančią, vaikus prislegia kasdieninės duonos rūpesčiais. Su girtaujančiu sutuoktiniu moteris jaučia nuolatinę grėsmę savo ir vaikų materialinei ir psichologinei egzistencijai, ir tai jau yra ne vienkartinio nuogaščio, o pastovios baimės ir nerimo būseną. Deja, vyrų girtavimo atvejams ir priežastims tirti per mažai dėmesio skiria psichologinės tarnybos, vyrų krizių centrai šalyje dar tik kuriasi.

Išgyvenimai dėl vaikų moterims yra, matyt, patys giliausi, labiausiai sukrečiantys. Išsiskyrusią musninkietę (nes kentėjo nuo smurtaujančio vyro) ypač žeidžia, jog jos vaikas yra prastesnė negu jo draugai būklė, ji negali jam suteikti, garantuoti tinkamo įvaizdžio:

„Žiūrėkit, kurie vaikai su tėvu, su motina gyvena kartu, kur tėvas normalus, jis ir dviratį, ir laikrodį nieko nedirbdamas turi, o mano ir dirba, ir to neturi, ir man tankiai prikiša. Man labai skaudu, bet ką aš padarysiu. Aš vaikui sakau – jam tėvelis nupirko, o tu jo neturi. Aš pati kalta, kad toks tėvelis, o ką padarysi“.

Moteris į gyvenimą žiūri gal per daug vartotojiškai, tačiau ji suvokia, kad turimi daiktai, apranga galėtų sukurti jos vaikams tam tikrą prestižiškumą, garantuoti jiems didesnę pagarbą, vertingumą ir bendraamžių susidomėjimą. Geriau aprūpinusi vaikus, ji pati susilauktų didesnio autoriteto ir jų palankumo, taip pat ir sėkmingesnės ateities:

„Aš tai kaip nors nugalėsiu, o ko vaikai griebsis, tai nežinau. Du vaikai mokosi, mergaitė greit šimtadienis – reikia 60 litų. Jai neliepia, nesako, kad duok, bet visi supranta, visi turi naujus drabužėlius, o jinai ne. Ji Širvintose mokosi, gyvena pas močiutę. Viena mergaitė serga širdies yda, daktarai sakė, kad gal iki 25 metų išaugs. Ji buvo sanatorijoje, ačiū Dievui, mokykloje buvo išlaikymas, mokėt nereikėjo. Tai nors tiek dėkinga esu. Ištekėt jai sunku būtų – kam reikalingi dabar biedni, dabar žiūri, kad su mašinom būtų. Čia į kultūros namus, į šokių tokių privažiuoja, matosi. O ką aš padarysiu? Norėčiau, kad vaikams kaip nors pasisektų prasikapstyti“.

Ir kaimo bendruomenėje dabar jau suprantama, jog ne vien žemė turėtų išmaitinti šeimą, kad reikia siekti profesijos įgijimo, kad vaikai turi išmokti specialybės, turėti verslą. Moteris skaudžiai išgyvena, kad nepritekliaus atveju ar neturint ryšių vaikams sunku susikurti darbo vietą:

„Dabar mane gąsdina vaikų ateitis tik. Tam, kad turėt specialybę, kad išmokyti, reikia dabar turėt pinigų, o pas mus jų nėra. Vienas išmoko kalviu, bet nėra kur dirbt, nebent namuose kalvę atidaryt. Bet iš ko, kad jis net plaktuko neturi. Jaunus nelabai priima, o jei yra kur koks darbas, tai priima kokį pažįstamą, savą ar giminaitį, o jei jau nieko neturi, tai jau labai sunku“.

Yra ir herojiško tipo moterų, kurios susidoroja su gyvenimo sunkumais, yra įsisavinusių ir vadinamuosius vyriškus vaidmenis, išmokusių dirbti ir lauko darbus. Septyniasdešimt penkerių metų moteris pasakoja:

„Tėvas anksti mirė, bet buvau jau išmokusi visus lauko darbus. Į mokykląėjau tik ketverių metų, nes reikėjo arti, akėti žemę, sėti, pjauti. Mokėjau apsieiti su arkliais – juos pabalnoti, važnyčioti, arti. Mūsų buvo trys seserys. Kadangi šeima turėjo arklių, tai karo metais reikėdavo atlikti įvairias prievoles – aš kaip lygi turėdavau važiuoti su kitais vežėjais (viena pana tarp jų), nors buvau jauna mergina. Turi arklių – ir važiuok. Reikėdavo dalyvauti su pastotėm įvairiuose darbuose: vežti plytas, pyliavas, paskui iš Musninkų į Ukmergės šilą žydus. Vieną kartą vokiečiai viską atėmė – ir vežimą, ir arklių, ir pavalkus, viską, pėsčia iš Širvintų parėjau. Taip ir kenčiu visą gyvenimą. Arklius labai mėgau. Ir dabar dar norėčiau, bet kai buvau iš čia išvykusi, tai žentas pardavė“.

Ir seno amžiaus moterims kartais svarbu jų vaidmenys ir socialinis statusas; moteris, atgavusi žemę, sako:

„Prie sovietų aš buvau tik melžėja, karves melžiau, o dabar esu šeiminkė“.

Musninkietė mokytoja pensininkė pasakoja, kaip ji susidorodavo su gyvenimo sunkumais, mirus vyrui, apie miestelio bendruomenės požiūrį į jaunos našlės gyvenimą:

„Man likimas buvo geras – juk aš viena sovietmečiu tris vaikus išauginau, sąlygos buvo tinkamos jiems siekti aukštojo mokslo. Dabar našlės skursta su vaikais, joms sunku. Tačiau, kaip sakoma, ant palinkusio medžio visos ožkos lipa. Mane visi įstatymai gynė, buvau užtikrinta, bet iš žmonių daug skriaudų patyriau. Nenorėdavo ir pieno vaikams parduoti (atsakydavo: man neapsimoka, man geriau į pieninę nešti). Nejautrūs, nes kokia gi nauda iš našlės. O kol vyras buvo, tai, atsimenu, moterėlė jau ir vejasi jį, šaukia per lauką: „Oi, ponuli, mašina skalbimo sugedo, šulinį kasam, padėkit“. Čia pas mus klebonas prieš kelis metus buvo suorganizavęs tokią priemonę, lyg ir našlių susirinkimą, tai viena mano kolegė pasakė: „Sunku akmenėliui ant kelio gulėti, dar sunkiau našlaitei (našlelei) pasauly gyventi“.

Tad moteris jautė savotišką atstūmimą, atskirtinumą, priskyrimą svetimųjų, kitų grupei. Gal dėl tam tikro pranašumo (išsilavinusi, graži), aukštesnio statuso (mokytoja), bet ir reikalinga pagalbos moteris buvo konkurentė kitoms? Ji tęsia:

*„O per pobūvius kiekvienas su sava eina, tai negi šokdins mane, į ką gi tai būtų panašu? Juk čia dar laisva, jauna, graži moteris, tai gali dar vyrą nuvilioti, tad suarti daržiuką ar kitam darbui labai sunku buvo prisiprašyti. Moterėlė pasakydavo: „Kad vyras gertų nenoriu, o pinigų mums nereikia“. Namas aukštas, kaminą reikia išvalyti, tai gal kokių septynių vyrų prašiau – vis ne. Žinot, pinigų imti nepatogu, gerti aš neduodavau, net į namus nepakviesdavau, tai paduodavau pinigus, ir eik sau. Nuėjau pas vieną prašyti, kad kaminą išvalytų, o jis: „Įdomu, įdomu, užeikit, užeikit, ponია, jūs tokia jauna, graži“. Aš daugiau nieko neprašiau, apsisukau, parėjau namo, pasi-
stačiau kopėčias ir pati išsivaliau. Taip darydavau ir vėliau, paskui jau vaikai lipdavo, kai paaugo. Juk mano ir namelis liko neįrengtas, galvojau, visai pražūsiu. Bijodavau, tai jie valydavo, kai manęs jau nėra, tai jie jau tvarko“.*

Tad moters padėtis (skiriasi nuo daugumos bendruomenės narių kaip nepilna šeima) yra suvokiama kaip tam tikra stigma, kurią aplinkiniai stereotipiškai yra įpratę vertinti neigiamai, atmesti ją, nes bendravimas su ja kelia įtampą, nerimą. Kaip žinoma, į stigmatizuotus yra žvelgiama su įtarumu, jiems priskiriami galimi neigiami poelgiai, gąsdinantis stimulo naujumas⁴.

Moterų pasakojimuose išryškėjo ne tik jų rūpesčiai, susikrimitimas, kasdieninė veikla, santykiai su šeimos nariais, bet ir jų įsigilinimas į savo asmenybę ir savastį. Kai kurios moterys išgyvena artėjančią senatvę, apmąsto savo amžių:

⁴ Suslavičius A. *Ten pat*, p. 131.

„Darbo nesitikiu rast, jauni dabar jo neturi, o kas į mane, dar į sergančią žiūrės? Draugo kokio nenoriu – dar mano skatikus paskutinius paimtų, dar vaikus iš namų išvarytų – nenoriu. Skiriu darbui ir sekmadienius: bažnyčia beveik ant kiemo, bet labai retai kada turiu laiko nueit, neturiu laiko ir kelionėms. Paprasčiausiai stengiesi negalvoti apie nieką. Smagiausios minutės tik tada, kai pareina vaikai, kai jiems sekasi mokslas“.

Atsitolinimas nuo kitų, nusiminimas pasireiškia nepasitikėjimu žmonėmis, taigi ir nepasitenkinimas gyvenimu:

„Aš labai uždara, labai daug dirbu namuose, niekur neinu ir su nieku nebendrauju beveik. Šiaip pažįstami kiti, tai labas ir viso gero. Neturiu laiko. Gyvenimu esu nusivylus visai“.

Svarbus moterų kultūros bruožas – tai jaukių namų sukūrimas, ramybės ir saugumo siekimas. Namai yra suvokiami kaip maloni oazė, priešprieša išoriniam šiurkštumui. Kernaviškė pasakoja:

„Rudenį ir žiemą svarbu, kad būtų pašarų, bulvių ir malkų. Paršioką kokį savo nusiduriu, pienuko savo, ir paskui taip – iš namų į tvartuką, ir namuose spakaina sau. Ir jau aštuntą valandą gali sau sėdėt ir megzť. Nors mėgstu ir bendraut, bet ir viena pabūt namuose – kai tylu, ramu, susitvarkei, valgyt pasidarei. Vakaraš aš niekur neišeinu, dažniausiai namuose. Dabar visur, visada ir visiems yra pavojų. Eini, matai jaunimą, bet nejauku – kuris nors spirs į šiukšlių dėžę, tai nusikeiks“.

Ne visos moterys patenkintos gyvenimu provincijoje. Daug metų praleidusi Musninkuose mokytoja mąsto:

„Visą laiką viena gyvenu ir vargstu, ir galvoju, kad durna buvau – galėjau ir išvažiuoti, siūlė pereiti ir į ministeriją. Nesiskundžiu, gerai man sekėsi – dirbau ščyrai kiek galėjau, visas savo jėgas atidaviau, labai daug auklėtinių turiu, daug laidų išleidau, daug baigusių chemiją universitete. Palaikom ryšius, atvažiuoja lankyti, kai susergu. Išdirbau keturiasdešimt šešerius metus čia, yra ir daugiau tokių mokytojų“.

Socialiniai ryšiai, kurie gaubia moteris, stiprina jas, padeda gyventi, mažina nerimą. Moteris sako:

„Bijau gal vienatvės, amžius man jau ant nosies – nežinau, ką daryčiau, jei netekčiau tėvuko, nes čia visas mano ramstis – ir moralinis. Aš pati žinau, kad esu labai labai silpna, bet žinau, kad yra tėvas,

yra dukra, yra broliai ir tai mane gelbsti. Aš esu vienintelė dukra ir keturi broliai. Nuo mažens tėvas visą laiką prie manęs, visą laiką jis visada mane užstos, tegul ir mane pabars, bet žinau, kad jis visada prie manęs. Yra ir broliai, bet jie turi savo šeimas, savo vaikus, savo gyvenimus“.

Tad egzistencinės problemos svarbios moterų grupei, jų išsprendimas reikšmingas pasitikėjimui savo jėgomis, netikrybės išnykimui. Dabartiniu metu moterys yra labiau prisirišusios prie namų, turi prižiūrėti ūkį – ypač daržus, gyvulius (keliskart per dieną melžti karves), tad jų mobilumas ir visuomeniškumas yra sumažėjęs. Kernaviškė moteris prisimena:

„Keliaudavau – su kolūkiu buvau Maskvoj, Peterburge, Rygoj. Kai paskelbė Lietuvoj nepriklausomybę, mes buvom Peterburge, sakė, gal namo neįleis. Buvom visuomeniški, profsajunga buvo veiksminga. Jei donorų diena, tai kraują duodavom, aš 15 kartų gal daviau, buvo įprasta, negalvojom, kad užsikrėsim. Dar kai mano tėveliai jaunesni čia buvo, tai, būdavo, jie vaikus palieka ir eina į repeticijas, šoka, dainuoja; tai buvo natūralus dalykas. O paskui žmonės labiau užsisklendė – dabar ir mane sunku kur nors iškrapštyt, man geriau namuose su virbaliukais pamegzt. Gal žmonės didesni individualistai pasidarė, nors grupelėmis žmonės bendrauja (pvz., yra ir vietinio elito grupė)“.

Smurto prieš moteris reiškinyms yra analizuojamas sociologinėje ir psichologinėje literatūroje⁵, yra moterų studijų dalis. Moterų įstūmimas į skurdą ir vargą (paliekant joms vienoms vaikų išlaikymą, neapgynimas nuo sutuoktinių ar sugyventinių alko-holizmo), pagalbos centrų smurto aukoms nebuvimas (ypač kaime) trukdo demokratinės visuomenės Lietuvoje sukūrimą. Šių apylinkių moterų pasakojimuose taip pat buvo atskleisti įvairūs šiurkščios prievartos (fizinės, emocinės) prieš moteris atvejai, išryškėjo jų kentėjimai nuo vyrų smurto, savivaliavimo.

Penkiasdešimt dvejų metų musninkietės M. M. šeima iširo, ji skundžiasi vyro elgesiu:

„Buvau patyrus ir prievartą – vyras mušė, du kartus buvau ligoninėj su smegenų sutrenkimu, prieš pat išsiskyrimą. Kai antrą kartą grįžau iš ligoninės, nuėjau pas pirmininką, sakau: ar duosi kokį atskirą kam-pą, tai dirbsiu, o jei ne, tai važiuosiu toliau laimės ieškot. Nuo to laiko su vyru išsiskyrim. Girtas jisai nežino ką daro“.

Moteris nukentėjo nuo smurtauto-jo, buvo sužeista fiziškai, pažeminta dvasiškai, tačiau ji nebuvo paguosta, paremta kitų, ji ir pati nesuprato, jog gali kreiptis kaip auka į moterų organizacijas ar teis-

⁵ Dirsienė N. Smurtą patyrusių moterų proble-mos, *Moterys: tapatumo paieškos*, ats. red. A. Vo-syliūtė, Vilnius, 1999, p. 105–120.

mą. Tai atspindi visuomenėje gyvuojančią nuomonę, jog smurtas prieš moteris, vyrų savivaliavimas yra vien šeimos bėda, kad kitiems (taip pat ir teisėsaugos institucijoms) nedera į tokius reikalus kištis. Vyro elgesį moteris aiškina:

„Jo tėvai irgi gerdavo, taip auklėtas namuose, taip pripratęs. Pakol negyvenom, aš jo tokio girto nematydavau, pirmais metais lyg ir nieko buvo. Mano šeimoj nebuvo tokių išgeriančių, jis buvo antras vyras. Mano pirmas vyras užmušė žmogų (pasigėrė per komunistinę talką ir nudūrė su peiliu kaimyną) ir mane su keturiais vaikais paliko – gavo dešimt metų kalėjimo, o aš visam gyvenimui – vargą. Vyriausiam tada buvo 6 metukai, o su jauniausia mergaite buvau nėščia, tik į dekretą išėjau. Jis buvo labai geras vyras, bet kai prisigeria, būdavo, tai mane žemindavo, smurtaudavo. Jį gadino motina, o kai atskirai gyvenom, tai jis buvo geras vyras. Vėliau jis grįžo ir namuose, pas savo motiną, sudegė. Su antruoju vyru turiu penktą vaiką. Mano sūnūs beveik negeria, tai džiaugiuosi“.

Moteris lieka bejėgiškoje būklėje, turėdama atsakyti už vaikų išlaikymą, jų auklėjimą, globą. Išsilaisvinusi iš ryšio su vyru, ji tampa savarankiška, tačiau vienintelė atsakinga už vaikus. Jos nuomone,

„dabar vyrai iš viso laisvę turi – jokios atsakomybės; yra vaikas ar nėra – jam tas pats. Buvęs vyras gyvena tėvų triboj, turi sugyvenatinę, jinaį jį išlaiko“.

Apylinkės žmonių gyvenimo istorijose aptariamos šeimų bėdos, jų būklė, moters ir vyro vaidmenų pokyčiai įvairiose kartose. M. M. iš Musninkų kalba:

„Aš tokios nuomonės, kad moterims sunkiau gyventi. Mano mama jauna ištekėjo už seno vyro, gal tėvui buvo sunkiau. Tėvas puoselėjo, saugojo jauną žmoną, ir pats mirė anksti, o mama liko našlė. Kažkada mamai buvo gerai – jai padėdavo, visą laiką užjausdavo (keturis vaikus išaugino), o manęs taigi niekas. Tai visą gyvenimą kentėjau“.

Moteris apmąsto savo gyvenimo kelią, savo būvio trapumą. Susvetimėjusi su buvusiais sutuoktiniais, atsiribojusi nuo jų (nes pamatė santykių su jais bergždumą, netgi pavojingumą), atsisiūsi pilnos šeimos, ji aukojasi vaikams, savo gimtinėj kurdama bendrumą su jais:

„Aš nenorėčiau iš Lietuvos niekur važiuot – nei tekėt, nei darbo ieškot, norėčiau, kad ir vaikai būtų su manim – ramiau namuose. Geriau, kai visi kartu, nors ir prasčiau pavalgę – duoną, druską, bulvę kokią, ir visi laimingi. Visi kartu“.

Moteris jaučiasi bejėgė, tačiau jos būtį įprasmina vaikai, jų buvimas ir ateities vizijos. Galime teigti, jog moters istorijoje atsiskleidžia skausmas ir vargas, kurie jai teikia kančią. Anot šv. Augustino, kenčiama, nes neturima to, ko trokštama. Moters kančioje išryškėja jos pasiaukojimas dėl vaikų, prabangesnio, lengvesnio gyvenimo neturėjimas. Kančios prasmė čia susijusi su auka, tai tam tikras moters sąmonės išgryninimas; jai sunku ką nors pakeisti – pabėgti nuo realybės arba ją įveikti. Moteris turi pasiduoti likimui, priimti kančią. Remiantis V. Sezemanu, reakcijoje į kentėjimą galime išvelgti šiuos aspektus: bejėgiškumą, protestą, psichinę traumą⁶.

Šiuolaikinė kaimo šeima yra krečiama įvairių negandų. Nors šeima kaip vertybė yra bene svarbiausia tarp kitų vertybių, egzistuoja sutuoktinių nesantaikos, vyrų atsitolinimo nuo vaikų išlaikymo rūpesčių, smurto prieš moteris atvejų.

Išvados. Tyrimo medžiaga atskleidžia Musninkų apylinkės kaip fizinės erdvės įvairovę, skirtingo turinio ir prasmių vietų visumą. Vietinių ir atvykusių žmonių sąmonėje, jų istorinėje atmintyje įstringa ir susiklosto gausybė įvairių erdvės vaizdinių, kurie tampa nacionalinio tapatumo dalimi.

Apylinkės kraštovaizdis yra nuolat perkuriamas gamtos ir kultūros, socialinio gyvenimo veiksmų. Gyventojai savo pasakojimuose pabrėžia erdvės pokyčius – viena vertus, kolektyvinių ūkių (ir jų infrastruktūros) suirimą, kita vertus – privataus ūkininkavimo išsitvirtinimą.

Nepriklausomybės metais apylinkės erdvėje ypač buvo išryškintos sakralios vietos: bažnyčios, šaltinėliai, kapai, taip pat ir su tautinės atminties išsaugojimu susiję paminklai ir kiti simboliniai objektai, kuriuos lanko ir šio krašto gyventojai, ir svečiai.

Padidėjo kaimo kaip tėvonijos reikšmė. Pirmiausia tai tėvų ar senelių sodybos, į kurias iš miestų atvyksta jų vaikų ir vaikaičių šeimos bendrai dirbti atgautą žemę, pasisvečiuoti ar pašvęsti. Čia kaupiama ir perduodama iš kartos į kartą giminės atmintis, jos mitai (istorijos apie jos narių dalyvavimą pasipriešinime, tikėjimai, kultūrinės nuostatos).

Kaip rodo tyrimo duomenys, kaimiečių gyvenimo modeliai yra įvairūs: vieni gyventojai yra optimistiški, iniciatyvūs, randantys pragyvenimą garantuojantį gyvenimo stilių, kiti vargsta, nesugeba ar nepajėgia prisitaikyti prie naujų ekonominio ir socialinio gyvenimo pokyčių; tarpusavio paslaugos kaime – svarbus žmonių ūkininkavimo ir bendravimo aspektas, jų išgyvenimo sąlyga.

Kaip rodo respondentų pasisakymai, kaimui trūksta geresnės žemės ūkio tvarkymo politikos, vyriausybinių ir visuomeninių organizacijų dėmesio bei lyderių, kurie bendruomenei suteiktų paramą, pritrauktų jos narius novacijų paieškoms.

Nors šiuolaikinio kaimo šeima yra krečiama įvairių negandų, tačiau kaip vertybė šeima dar tebėra svarbiausia gyvenimiškoji vertybė. Tyrimo medžiaga atskleidžia, jog ypač ryški yra moterų ištvėrima laikysena nepilnose šeimose.

⁶ Sezemanas V. Platono etika ir blogio problema, *Dorovinės vertybės*, Vilnius, 1982, p. 228–266.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliava Kernavėje 1988 metais

Stanislovas Buchaveckas

Jau 1988 m. vasarą, kai Vilniuje susibūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) iniciatyvinė grupė, visuomenės ir tautos atgimimo idėjos pasiekė ir Kernavę. Jų nešėjai buvo archeologinius kasinėjimus vykdę studentai, vadovaujami Alekso Luchtano. Prie archeologų vagonėlio kabėjo Lietuvos vėliava – dar neseniai persekiota Trispalvė. Vakarais studentai su šia vėliava žygiuodavo miestelio gatvėmis. Tad Lietuvos atgimimo įvykių poveikis Kernavės gyventojams buvo daug didesnis nei kitų šio krašto apylinkių ir miestelių žmonėms. 1988 m. spalio 5 d. Širvintosė įvyko susirinkimas, kuriame buvo sudaryta LPS Širvintų rajono iniciatyvinė grupė. Šiame susirinkime dalyvavo Kernavės atstovas Jonas Vitkūnas, tuometinio Kernavės kolūkio pirmininko pavaduotojas. Jo iš Širvintų parvežtos idėjos ir impulsai veiklai dar labiau uždegė kitus kernaviškius. Viename kolūkio narių susirinkime spontaniškai buvo įsteigta ir LPS Kernavės kolūkio iniciatyvinė grupė. Prisiminti buvo tautiniai ir valsstybiniai simboliai, susirūpinta jų grąžinimu. Ieškota buvusio mokytojo Jono Rudzinsko mokykloje paslėptos vėliavos, bet jos nerasta. Tuomet kilo idėja pagaminti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) vėliavą. Vėliavą pasiūvus, dėl jos iškilmingo iškėlimo teko polemizuoti su LKP rajono komiteto pareigūnais. Palaikančiųjų atsirado rajono komjaunimo ko-

LDK vėliavos iškėlimo Kernavėje mitingas. Priekiniame plane iš kairės: J. Vitkūnas, monsinyoras Č. Krivaitis, J. Purvaneckienė, A. Luchtanas, J. Rudzinskas (kalba), D. Kuklienė. 1988 m. spalio 20 d. Iš J. Vitkūno asm. archyvo

Su LDK vėliava prie Kernavės piliakalnių. 1988 m. spalio 20 d. V. Trumpicko nuotr.

LDK vėliavos iškėlimo Kernavėje mitingo akimirka. 1988 m. spalio 20 d. Iš J. Vitkūno asm. archyvo

mitete. 1988 m. spalio 19 d. vakare J. Vitkūnas galutinai suderino renginio scenarijų su šio komiteto darbuotoja Daiva Kukliene.

LDK vėliava buvo iškelta spalio 20 d. Kernavės muziejaus kiemelyje įvykusio mitingo metu. Renginyje gausiai susirinkusiems kernaviškiams ir jų svečiams kalbėjo J. Vitkūnas, A. Luchtanas, J. Rudzinskas (buvęs Kernavės mokyklos mokytojas ir Kernavės muziejaus vedėjas) ir monsinjoras Č. Krivaitis, kuris vėliavą pašventino LDK. Ją iškėlė Kernavės muziejaus vedėja J. Purvaneckienė ir J. Rudzinskas¹. Tai įvyko LPS suvažiavimo išvakarėse. Beje, tuomet ieškota paslėptoji Trispalvė vėliava buvo atrasta po kelerių metų, kai buvo remontuojamas mokyklos pastatas. Senąją vėliavą Kernavės muziejiniškai restauravo ir dabar ji kaip garbinga relikvija saugoma Kernavės pradžios mokykloje.

¹ Informacija iš Jono Vitkūno atsiminimų.

Palikti pėdsakai

Stanislava Šidagienė

Kiekvienas žmogus pereina gyvenimo smėlynus, bet ne kiekvieno juose įmintos pėdos ilgam palieka. Ir mano įmintas pėdas Čiobiškio žemėje pusto laiko vėjai, jos darosi vis sunkiau išžiūrimos, nors, rodos, ir gilokai jas čia išspaudžiau.

Teko dirbti toliausiai nuo rajono centro nutolusiame kampelyje šešerius metus, kur nuostabūs mieli žmonės ir graži gamta. Nepaprastai graži. Čia pušynai, gražuolė Neris, daug pilkapių ir piliakalnių, kuriais ne tik grožėjaisi, bet kuriuos teko ir prižiūrėti, globoti. Tiesiog nustėrau, pavažinęjus po apylinkę ir užsukus į Juknionių kapines. Plotas apie 65 arus. Vieni krūmai, piktžolės, kapų visai nesimatė. Pasibaisėjau ir pažadėjau padaryti tvarką. Su Juknionių kaimo žmonėmis viską sutvarkėme. Sunku buvo parinkti vietą naujoms kapinėms. 2,5 ha plote šimtamečio miško pakraštyje teko nupjauti medžių, išrauti 804 pušų kelmus, iškirsti krūmus. Įrengėme naujas kapines. Čia daug pasidarbavo spec. mokyklos auklėtiniai ir mokytojai. Tuomet mokyklos vadovas buvo F. Imbrasas. 1992 m. apylinkei buvo perduoti socialiniai objektai: didžiulis Kultūros namų pastatas su kiauru stogu, buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato pastatas.

Sudegus Čiobiškio klebonijai, į alytnamį, kuriame buvo įsikūręs buitinių paslaugų teikimo punktas, priglaudžiau į parapiją atvykusį dirbti kunigą Antaną Jurgilą, o vėliau ir visas pastatas (iš balanso į balansą) buvo atiduotas Čiobiškio bažnyčiai. Čia įsikūrė klebonija. 1992 m. Kultūros namų patalpose įkūrėme fizioterapijos kabinetą, supirkome aparatūrą stomatologijos kabinetui. Specialistai pradėjo teikti žmonems paslaugas.

1992 m. pradėjo irti kolūkiai. Pasinaudojau proga. Valdytojas Valentinas Žiūra suprato mane ir pagelbėjo pinigais. Buvo įkurtas agroservisas, nupirkti traktoriai MTZ-82 ir Karpa-

Vienoje iš švenčių Čiobiškyje. Centre – kun. K. Kriščiukaitis, pirma iš dešinės – S. Šidagienė. 1990 m. Leono Milkevičiaus nuotr.

tec, automašina GAZ, autobusas. Vėliau nupirkome inventoriaus ir teikėme paslaugas seniems vienišioms gyventojams ir visiems, kuriems jų reikėjo. Vargstančius senelius prižiūrėjo penki jų pačių pasirinkti žmonės. Jiems mokėjome po 25 rb per mėnesį (rajone tada dar tokios minties net nebuvo).

1994 m. suremontavus Čiobiškio vaikų darželį, jame rajono tarybos sprendimu įkurti vaikų globos namus. Vedėja buvo paskirta Gražina Jurkevičienė. Pradžioje buvo 8 vaikai. Daugumai darbuotojų teko dirbti tik po 0,5 etato, bet jie tada buvo patenkinti, kad turi darbo ir gauna pinigų duonai nusipirkti. Deja, tai truko neilgai. Vaikų globos namai buvo uždaryti ir perkelti į Širvintas.

1990 m. visoms gatvėms buvo suteikti vardai, visi namai sunumeruoti. Į spec. mokyklą vedanti gatvė buvo pavadinta Vilties gatve.

Paskelbus Nepriklausomybę, tą pačią dieną virš apylinkės pastato buvo iškelta vėliava. Visi džiūgavo, glėbesčia vosi. Tikros vėliavos neturėjome. Ją pasiuvo mokytoja Vladislava Dalinkevičienė. Turėjo žalios ir raudonos spalvos audeklo, o geltonos spalvos audeklą atnešė Vanda Alasevičienė. Keturios mergaitės iškilmingai išnešė vėliavą iš apylinkės pastato, o ant stogo užnešė ir iškelė Antanas Bareika.

Musninkuose žmonės iš pradžių atsargiai dairėsi, kažko laukė. Tik tautininkai pirmieji sukruoto ir žadino visus veikti. Aktyviausi buvo L. Pociūnas, R. Veikša, L. Smalinskas, E. Urbonavičienė ir kt., o juos informavo ir jiems patarinėjo A. Rimša. Jis buvo nuolatinis svečias Musninkuose.

Rajone Sąjūdis kūrėsi nuo 1988 m. vasaros, o Čiobiškis jau siūbavo, virė, kunkuliavo.

Atsimenu „snukio-nagu“ ligą, paskelbtą rajono partijos komiteto, ir šlagbaumus ties Musninkais ir Virvėčiais, medžiais užverstus kelius, kad į Čiobiškį negalėtų nuvažiuoti R. Puzonas su N. Sadūnaite ar R. Grigas. Bet jie atvažiavo aplinkiniais keliais, ir ne kartą. Tuo metu Čiobiškyje buvo aktyvus sąjūdietis kunigas K. Kriščiukaitis. Jis ir išskelė pirmąją kibirkštėlę. Į sąjūdį įsijungė daug čiobiškietėjų. Jie atvirai ir griežtai reiškė nepasitenkinimą okupacine valdžia. Pamenu susitikimą su A. Čekuoliu ir G. Kakaru (kai jie buvo pasiūlyti į LSSR AT), ugningas D. Gediminsko, A. Piškino, J. Tveragos kalbas. Įsikūrusi Čiobiškio iniciatyvinė sąjūdžio grupė veikė ryžtingai. Jos nariais buvo S. Mažrimas, K. Gediminskas, D. Gediminskas, A. Piškinas, E. Targonskienė, J. Šapolienė, G. Plaščiauskienė ir kt. Kartą per mėnesį, o kartais ir dažniau, jie rinkdavosi vakarais ir svarstydavo visus aktualius čiobiškietėiams klausimus. Aš buvau jų „miela bičiulė“ (tokį užrašą ir dovanėlę nuo jų turiu). Puikiai sutardavom, nes nieko nedoro, nesąžiningo nebuvo daroma. Įrengėm aikštę, pastatėm kryžių prie bažnyčios. Vyko daug švenčių, minėjimų, kurių metu pakeldavom ir nuleisdavom Sąjūdžio vėliavą.

Musninkų seniūnija XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje

Birutė Janauskienė

Musninkų seniūnija užima 5932 ha teritoriją, per ją teka Širvintės ir Musės upės. Asfaltuotas kelias jungia seniūniją su rajono centru – Širvintomis. Musninkų seniūnijoje yra 9 vienkiemiai ir 42 kaimai. Didžiausi iš jų yra Musninkų miestelis, turintis 476 gyventojus, ir Vileikiškių kaimas, turintis 321 gyventoją. Iš viso seniūnijoje gyvena 1376 gyventojai. Jų pagrindinis užsiėmimas yra ūkininkavimas, nedidelė gyventojų dalis dirba Musninkų vidurinėje ir Vileikiškių pagrindinėje mokyklose, Musninkų pašte, Musninkų ir Vileikiškių vaikų darželiuose, Musninkų ambulatorijoje, seniūnijoje, Musninkų ir Vileikiškių bibliotekose. Iki 2002 metų vasario mėn. Musninkų seniūnija turėjo savo komunalinį ūkį, kuris tvarkė Musninkų seniūnijos teritorijoje esančius vandentiekio tinklus,

atliko įvairius patarnavimus gyventojams. Komunalinio ūkio pajamos 2001 m. sudarė 114 000 Lt. Pasikeitus įstatymams, dabar seniūnija pagal duotus biudžeto asignavimus, kurie 2002 m. yra 22 000 Lt, tvarko gyvenvietes, prižiūri kapines ir gatvių apšvietimą, organizuoja seniūnijų kelių bei tiltų taisymą, viešuosius darbus. Musninkų seniūnija darbščių gyventojų dėka kasmet gražėja.

Musninkų ambulatorijoje šeimos gydytoju dirba A. Krūtinis, bendruomenės slaugytoja A. Autukevičienė, gydytoja pediatre D. Vilkevičienė, laborante V. Krūtinienė,

*Musninkų bažnyčia.
2002 m. A. Grinio
nuotr.*

*Musninkų vidurinė
mokykla. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Senasis Musninkų mokyklos pastatas, kuriame XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje buvo valsčiaus administracijos įstaiga. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Senasis Musninkų mokyklos pastatas, kuriame 1944–1947 m. buvo kalinami partizanai. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Senoji klebonija. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Musninkų seniūnijos administracijos, pašto ir bibliotekos pastatas. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Musninkų ambulatorija. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

Ties Musninkų mstl. svarbiausia kryžkele.

Šalia restauruoto pastato (kairėje) iki 2000 m. pab. stovėjo sinagoga. 2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

med. darbuotoja A. Stankevičienė, vaistininke R. Vinsloviene. Vileikiškių felčeriniam punkte dirba bendruomenės slaugytoja L. Ališauskienė. Musninkų paštui, kuriame yra septyni laiška-nešiai, vadovauja Audronė Lisauskaitė, 2003 m. rudenį pakeitusi į pensiją išėjusią buvusią viršininę Eleną Binkienę.

*Antkapiniai paminklai
Musrninkų žydų
kapinėse. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Musrninkų seniūnijoje pamažu kuriasi smulkusis verslas. Veikia Rimvydo Olšausko ir Valės Rolienės privačios parduotuvės Musninkuose, Vileikiškiuose, Dainiaus Jatkausko krautuvė, trys vartotojų kooperatyvo „Veivera“ parduotuvės. Vilniuje gyvenantis iš Musninkų kilęs K. Lubys nupirko dalį buvusio kolūkio senų dirbtuvių ir rengia medienos apdirbimo cechą.

Pagrindinė problema yra palyginti retai (dėl lėšų stygiaus) atnaujinami seniūnijos keliai. Musninkų seniūnijos ūkininkai dėl žemų produkcijos supirkimo kainų negali intensyviai vystyti savo ūkio ir gauti pakankamai pelno, kad sparčiau gerėtų gyvenimo sąlygos. Sudėtinga ir demografinė situacija. 2001 metais mirė 19 gyventojų, o gimė tik 9. Bet Musninkų vidurinėje mokykloje mokinių skaičius nemažėja, nes baigę Vindeikių, Lapėlių, Kernavės pradinės, Bařkuškio, Vileikiškių, Čiobiškio pagrindines mokyklas mokiniai toliau mokosi Musninkų vidurinėje mokykloje. Šiais metais jų čia mokėsi 323. Labai išgražėjo Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios šventorius ir pati bažnyčia. Tai didelis klebono Roko Puzono ir rėmėjų iš Amerikos sesers Margaritos Irenos Bareikaitės ir Marijos Remienės nuopelnas.

*Musrninkų gatvės.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Senieji Musninkų namai. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Musninkų bažnyčios šventoriuje. 1987 m. V. Trumpicko nuotr.

V. Alekno knygos apie Nepriklausomybės Akto signatarus pristatymas Musninkų vidurinėje mokykloje. V. Alekna sėdi centre. Stovi (iš dešinės): prof. A. Tyla, kun. R. Puzonas, šalia jo – Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis. 1997 m. vasario 16 d. J. Barbaravičienės nuotr.

Musninkietis Albinas Vilkelis prieš filmavimą su LTV laidų vedėja Liudvika Pociūniene. 2002 m. S. Liktoravičiaus nuotr.

Musninkų seniūnijos gyventojai Derliaus dienos šventėje Širvintose. 2001 m. B. Jankauskienės nuotr.

*Musninkiečiai
Derliaus dienos
šventėje Širvintose.
2002 m.
V. Trumpicko nuotr.*

*Būrelis seniūnijos
gyventojų Derliaus
dienos šventėje.
Musninkai.
2001 m. spalio mėn.
V. Trumpicko nuotr.*

Jau keletas metų gražiausiomis seniūnijoje išrenkamos A. ir H. Janušauskų bei A. Buožienės iš Taučiulių kaimo sodybos; Musninkų miestelyje geriausiai tvarkosi A. ir K. Stankevičiai, G. ir G. Markevičiai, V. ir J. Brazaičiai, Musninkų ambulatorijos kolektyvas.

Musninkų seniūnijoje gyvena žmonių, puoselėjančių kultūros ir meno tradicijas. Tai buvusios lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos, dabar pensininkės Filomena ir Marytė Vaicekauskienės, tautodailininkas J. Binkis, menininkė, siuvinėjanti paveikslus, I. Blusevičienė, J. Krūminas, auginantis šimtus rūšių egzotiškų augalų, medžio drožėjas J. Kalinauskas.

Iš Musninkų valsčiaus kilusios Marija Remienė (Bareikaitė) ir jos sesuo Irena Bareikaitė nutarė Musninkų miestelio aikštę prie bažnyčios papuošti arkangelo Mykolo skulptūra. 2002 m. rugpjūčio mėn. Širvintų rajono savivaldybės administracija

*Musninkiečiai
Derliaus šventėje
Širvintose. 2003 m.
J. Barbaravičienės
nuotr.*

patenkino Musninkų seniūnijos prašymą skirti 3000 Lt skulptūros pamatui parengti. Pamato projektą (kaip labdarą) paruošė Vilniuje gyvenanti architektė Jurga Jaseckaitė. Skulptūros pamatams buvo panaudotas dar nuo sovietmečio miestelio aikštėje pastatytas paminklinis akmuo. 2002 m. rugsėjo mėn. pradžioje ant naujai įrengto pamato buvo pastatyta iš Vilniaus atgabenta skulptoriaus A. Kmieliausko arkangelo Mykolo skulptūra, kurios papėdėje buvo iškalti M. ir I. Bareikaičių parinkti žodžiai „*Archangele Mykolai, vesk mus gėrio keliu*“.

Kernavės seniūnija XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje

Virginijus Urbonas

Seniūnija*

Kernavės seniūnija buvo įkurta 1995 m. gegužės mėn. Tai pati mažiausia seniūnija Širvintų rajone. Gyventojų skaičius svyruoja apie 500 (pačioje Kernavėje apie 300 gyventojų), tačiau Kernavės – pirmosios Lietuvos sostinės – unikalumas ir istorinis išskirtinumas diktuoja savus reikalavimus. Turistinio sezono metu (nuo gegužės iki spalio mėnesių) gražią ir saulėtą dieną Kernavę aplanko tiek pat žmonių, kiek joje gyvena. O per tradicines didžiausias šventes – Rasų (birželio mėn.) ir Mindaugo karūnavimo (liepos mėn.) – Kernavę užplūsta dešimttūkstantinės minios**.

* 2003 m. Kernavės seniūnijoje veikė šios įmonės, įstaigos ir organizacijos, dar nepaminėtos šioje monografijoje: Kernavės informacinis turizmo centras (vadovas Patrik Lion), Kernavės paštas (viršininkė Regina Čičiūnienė), Kernavės vaikų darželis (ved. Regina Junienė), Kernavės girininkija (girininkas Rimas Kazlauskas), Kernavės med. punktas (bendruomenės slaugytoja Zita Janauskienė), ŽŪB bendrovė „Atžena“ (vad. Albinas Junas), UAB „Kernavėlė“ (vadovas Stanislovas Rickevičius), IĮ „Mėnulėja“ (savininkas Jaunius Ranonis), Valdemaro Jastremsko IĮ, Arvydo Jankausko kaimo turizmo sodyba (Valiukiškių k.), E. ir Vaidoto Bložių Kaukazo aviganių šunų veislynas (Dailidžių k.), „Kerniaus“ baras ir parduotuvė (savininkai Edita Lazauskienė ir Virginijus Žitkevičius), vartotojų kooperatyvo „Veivera“ parduotuvė (ved. Zofija Beinorienė). *Vyr. red. pastaba.*

** Apie Kernavę, jos praeitį ir žmones, čia ir apylinkėse vykusius renginius daug rašyta J. Vercinkevičiaus leidyklos „Voruta“ leidžiamame „Kernavės“ laikraštyje, kuris kasmet (nuo 2001 m.) išsina Mindaugo karūnavimo – Valstybės dienos išvakarėse. *Vyr. red. pastaba.*

Kernavės aikštė. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kernavės seniūnijos administracijos ir kultūros įstaigų pastatas. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kernavėje. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

Kernavės klebonija (jos pastatas kairėje). Priekyje baseinas, kurio ribos panašios į Lietuvos sienų kontūrus. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

*Kernavės vaizdai iš klebonijos apžvalgos aikštelės.
2002 m. A. Petrašiūno nuotr.*

*Geležinio Vilko
paminklas Kernavėje.
2000 m.
J. Barbaravičienės
nuotr.*

Seniūnai

Pirmuoju Kernavės seniūnu 1995 m. tapo tikras kernaviškis Jonas Purvanecas (gim. 1950 m.), buvęs Kernavės kolūkio pirmininkas, turintis aukštąjį ekonomisto išsilavinimą. Tuo labai sudėtingu ir permainingu visos Lietuvos gyvenimo periodu prasidėjo seniūnijos darbo organizavimo, žmonių poreikių įvertinimo, technikos bei dirbtuvių įrangos kaupimo laikotarpis. Buvo pradėti pagrindiniai projektavimo darbai. 1996 m. paruošiamas „Kernavės bendrasis planas“, vandentiekio, kanalizacijos bei nuotėkų valymo ir visuomeninio tualetų projektai. 1997-aisiais metais Jonas Purvanecas išrenkamas į Širvintų rajono savivaldybės tarybą ir tampa mero pavaduotoju.

Antruoju Kernavės seniūnu 1997-aisiais metais tapo dailininkas tapytojas ir meno istorikas Jonas Algimantas Urbonas (gim. 1935 m.), kuris tęsė pradėtus darbus, tvarkė ir puošė Keėnavę, bet 2000-aisiais metais staigi mirtis nutraukė jo veiklą.

2001-aisiais metais trečiuoju Kernavės seniūnu (viešojo konkurso būdu) paskiriamas dirbti šio straipsnio autorius, miestų statybos inžinierius Virginijus Urbonas (gim. 1961 m.).

Mozės skulptūra Kernavėje. Skulpt. A. Kmieliauskas. 2002 m.

J. Barbaravičienės nuotr.

Kernavės vėliavos šventinimas 1999 m.

J. Barbaravičienės nuotr.

Kernavės Juozo Šiaučiūno pradedamosios mokykla (pastatyta 1929 m.). J. Vitkūno nuotr.

Kernavės mokykloje rasta Trispalvė, kurią sovietmečiu paslėpė mokytojas J. Rudzinskas. 1998 m. V. Trumpicko nuotr.

Kernavės mokyklos pastato 70-mečio minėjimas. 1999 m. Iš P. Šiaučiūnaitės asm. archyvo

*Kerniaus gatvė Kernavėje 1980 m.
J. Vitkūno nuotr.*

*Kerniaus gatvė Kernavėje 1990 m.
J. Vitkūno nuotr.*

*Kernavės piliakalniai.
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Neries slėnis prie
Kernavės. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Archeologiniai kasinėjimai Kernavėje, Pajautos
slėnyje. Archeologinių tyrimų vadovas
prof. A. Luchtanas (nuotr. dešinėje). 2000 m.
V. Trumpicko nuotr.*

Praeitis

Trumpai supažindinsiu skaitytoją su Kernavės plėtra nuo 1970-ųjų metų iki šių dienų. Lankytojas, šiandien vaikštinėjantis po pirmąją Lietuvos sostinę, nepatiktų, kad prieš 33-ejus metus Kernavės centras neturėjo Kerniaus alėjos. Jos vietoje stovėjo keletas sukrypusių namelių, o stipresnis vėjas sukeldavo dulkių ir smėlio debesis. 1970 m. Kernavės kolūkio pirmininku pradėjo dirbti Antanas Kiaušas. Naujasis pirmininkas jau turėjo vienuolikos metų vadovavimo patirtį. 1973 m. prasidėjo statybos vadinamuoju *ūkio būdu*. Pradžioje statė fermas, nes nebuvo kur laikyti gyvulių. Vilniaus universiteto studentų statybos būriai tik 1990 m. baigė ūkinių pastatų statybą. Per dvidešimt A. Kiaušo vadovavimo metų Kernavės pastatams, gatvėms ir želdiniams buvo gauta ir panaudota 8 milijonai sovietinių rublių. Gauti pinigus ir tais laikais buvo nelengva, bet dar sunkiau būdavo paversti juos statybinėmis medžiagomis. 1984 m., remiantis generaliniu planu, buvo pradėtos Kernavės miesto statybos. Pasisekė, kad Kernavės, kaip pirmosios Lietuvos sostinės, svarbą suprato tų laikų Ministrų Tarybos, Plano komiteto ir kitų vadovujančių žinybų darbuotojai ir visokeriopai rėmė projektavimo bei statybos darbus. Buvo pastatyti kultūros namai, gyvenamieji namai, išasfaltuotos gatvės.

Ekskursija Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato archeologijos ir istorijos muziejuje. 2002 m.

V. Trumpicko nuotr.

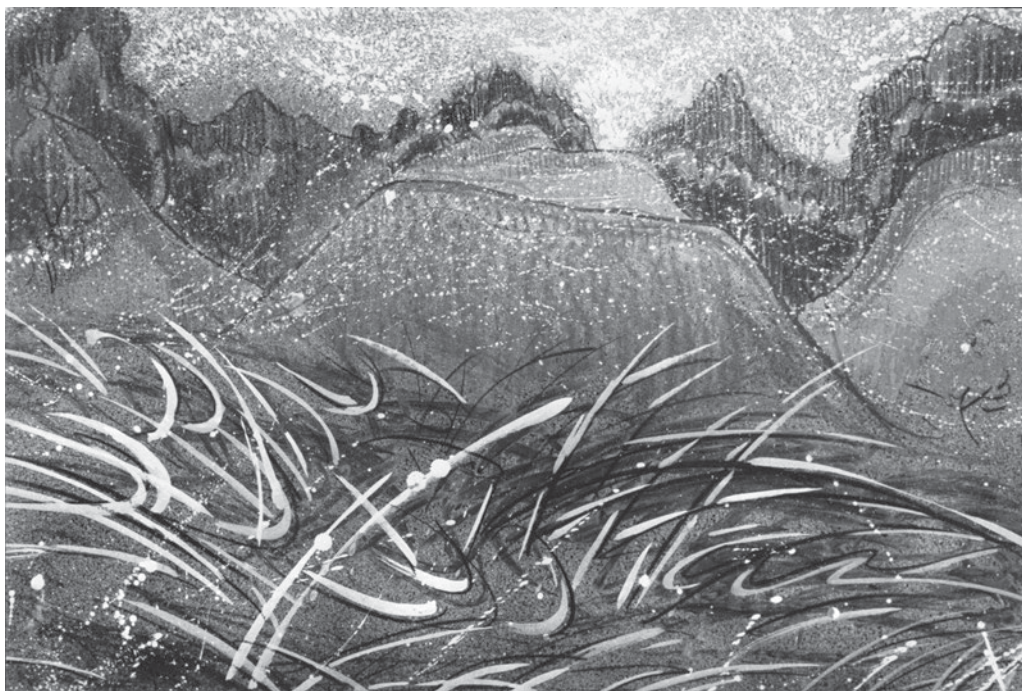
Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas pristatomas tarptautinėje turizmo parodoje „Vivatour-2000“.

Su Lietuvos Respublikos Prezidentu Valdu Adamkumi kalbasi rezervato ryšių su visuomene skyriaus vedėjas Jonas Vitkūnas. V. Barbaravičienės nuotr.

Kaip jau minėta, dabartinis Kernavės vaizdas buvo kuriamas remiantis generaliniu planu, kurio projekto vadovu buvo talentingas architektas ir menininkas Algirdas Alekna. 1983 m. pirmoji tarpžinybinė komisija suformavo Kernavės regeneracijos strateginę perspektyvą. Buvo paskelbtas konkursas ir pateikti 4 projektai. 1984 m. A. Alekno projektas buvo pripažintas geriausiu ir pats architektas, palikęs darbą Vilniuje, persikėlė į Kernavę, kad įgyvendintų savo idėjas. Nuo 1986 iki 1990 metų buvo visiškai realizuota vyriausybinių programa, kainavusi 4,8 mln. sovietinių rublių (nurodoma tik pastatų vertė).

Ateitis (vizija)

Kernavė vėl stovi prie kokybiškai naujo plėtros etapo slenksčio. 2004 m. ji buvo įtraukta į Pasaulinės kultūrinio paveldo organizacijos UNESCO sąrašus. Atėjo laikas pradėti realizuoti jau paruoštus inžinerinės infrastruktūros projektus (tam reikia apie 10 mln. litų). Greitas minėtų projektų įgyvendinimas tiesiog būtinas, nes turistų srautas didėja labai sparčiai. Artimiausiu laiku turime nuspręsti, kuo dar, be istorinio

*Aukuro kalno piliakalnis iš Pajautos slėnio pusės.
1996 m. R. Tarabildos nuotr.*

*Aukuro kalno piliakalnis iš Pajautos slėnio pusės.
R. Tarabildos piešinys (tempera, pastelė).
1997 m. R. Tarabildos nuotr.*

*Kernavės seniūnijos
ekspozicija Derliaus
dienos šventėje
Širvintose. 2002 m.
V. Trumpicko nuotr.*

*Rasos šventė
Kernavėje. 2001 m.
V. Trumpicko nuotr.*

*Rasos šventė prie
Kernavės. 2001 m.
V. Trumpicko nuotr.*

paveldo paminklų, būsimie įdomūs viso pasaulio žmonėms, kuo skirsimės nuo kitų valstybių panašių kultūros objektų. Kernavėje galima sukurti senovės amatų centrą, atgaivinti istorines pramogas, propaguoti tradicinį meną. Turime visas gamtines sąlygas plėtoti vandens turizmą. Šiems darbams atlikti yra būtina valstybės parama ir verslininkų susidomėjimas Kernavė. Ateityje kiekviena kernaviškių šeima turi turėti įdomų ir gerai apmokamą darbą. Visos prielaidos tam yra. Prie visų anksčiau išdėstytų minčių norėčiau pridurti, kad ateities Kernavę matau kaip ramybės, susikaupimo ir meditacijos vietą su netriukšmingomis pramogomis. Tokia mano nuomonė susiformavo bendraujant su Lietuvos ir užsienio svečiais. Daugelis jų džiaugėsi atradę vietą, kurioje galima rasti tylą ir pamąstyti. Lietuvoje dar vis daug turime pakankamai vietų, kur organizuojamos triukšmingos šventės su alkoholiu ir fejerverkais.

Gerbiamas skaitytojas po gero dešimtmečio jau galės palyginti šią mano Kernavės ateities viziją su tikrove.

Čiobiškis

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje

Virginijus Niekis

Čiobiškio seniūnijos plotas – 6634 km², iš jų apie 46% užima miškai, 44% – žemės ūkio naudmenos, 2% – vandenys ir 8% kitos paskirties plotai.

Seniūnijoje gyvena 1135 žmonės, iš jų 401 vyras, 494 moterys, likę – vaikai.

Tautinė sudėtis: 1115 lietuvių, 17 lenkų, 3 rusai.

Seniūnijos teritorijoje yra 2 gyvenvietės – Čiobiškio (523 gyv.) ir Lapėlių (215 gyv.) – ir 39 kaimai bei vienkiemiai.

Seniūnijoje veikia paštas, 7 autobusų stotelės, keltas per Nerį, pagrindinė mokykla, Lapėlių pradinė mokykla, specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai, 2 bibliotekos, kultūros namai, 3 parduotuvės, 2 medicinos punktai, kirpykla.

Pagrindinės verslo šakos: medienos ruošą, smulkus žemės ūkis, gyventojų aptarnavimas, kaimo turizmas, liaudies menas*.

Seniūnijos gyventojai priklauso Romos katalikų religinei bendruomenei, lanko Šv. Jono Krikštytojo bažnyčią Čiobiškio gyvenvietėje.

Čiobiškio bažnyčia.

2002 m.

A. Petrašiūno nuotr.

* Kai kurios Čiobiškio įstaigos ir įmonės: Čiobiškio pagrindinė mokykla (dir. Steponas Mažrimas), Čiobiškio specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai (dir. Gintaras Žandaravičius), Čiobiškio paštas (viršininkas Dainius Balsevičius), Čiobiškio girininkija (girininkas Alvydas Kazlauskas), Kaišiadorių „Girelės“ paukštyno filialas – Skruzdėlių paukštynas (savininkas J. Jagminas), Virginijaus Juodžio II, Nijolės Šimonienės II, vartotojų kooperatyvo „Veivera“ parduotuvės Čiobiškyje, Virvyčiuose ir Juknonyse (pirmininkas – V. Stundžia).
Vyr. red. pastaba.

*Čiobiškio kapinių
vartai. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Čiobiškio seniūnijos
administracijos ir
kultūros įstaigų
pastatas. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Čiobiškio pagrindinė
mokykla. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Čiobiškio apylinkėse gimė ir augo kompozitorius vargonininkas Jonas Dambrauskas, psichologas Algirdas Penkauskas.

Yra nemažai saugomų teritorijų: Grabliaučiznos piliakalnis, Padvarių senovės gyvenvietė, Žvagākalmio pilkapiai, Rusių Rągo pilkapiai (pramaizkapiai), Janionių pilkapiai (prancūzkapiai), Janionių piliakalnis, Čiobiškio pilkapiai.

*Čiobiškyje daug
želdinių. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

*Buvusio Čiobiškio
dvaro kieme. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Dažniausiai lankytinos vietos: Čiobiškio šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, Čiobiškio dvaras, Dariaus ir Girėno tiltas per Mūšę, vandens malūnas ant Musės upės.

Atgimimui prasidėjus (1990 m.), čiobiškietiai taip pat susibūrė į Sąjūdžio palaikymo iniciatyvinę grupę. Aktyviausi jos nariai buvo tuometinis klebonas Kastytis Krikščiukaitis, tautodailininkas Donatas Gediminskas, mokytojai Almantas Piškinas, Steponas Mažrimas.

1990 m. liepos mėn. apylinkės tarybos reorganizuojamos ir vietoje jų skiriamas viršaitis. Pirmąja Čiobiškio viršaitė tampa Stanislava Šidagienė.

Įvyksta pirmieji nepriklausomi rinkimai į Seimą, į vietines savivaldybes, kurie susilaukia gana didžiulio aktyvumo.

1989 m. tuometinis Čiobiškio kolūkis baigia statyti ir atiduoda eksploatuoti kaimui nebūdingą gana erdvų ir patogų didžiulį kultūros namų pastatą. Po vienu stogu telpa kultūros namai su erdvia koncertų ir kino salėmis, su šiuolaikine kino, garso ir apšvietimo aparatūra, medicinos punktas su fizioterapijos kabinetu, biblioteka, repeticijų patalpos. Šiuo metu čia išikūrusi žemėtvarkos tarnyba, soc. paramos ir globos tarnyba, įrengtas stomatologijos kabinetas, rūsiose išikūrus Čiobiškio kultūros ir sporto klubas „Pykuolis“.

1994 m. buvusio Čiobiškio vaikų darželio patalpose įkuriami ikimokyklinio amžiaus vaikų globos namai, kuriuose vaikai gyveno iš įvairių rajono vietų. Čia jie buvo prižiūrimi šaunaus kolektyvo, kuriam vadovavo ilgametė darželio vedėja Birutė Kavaliauskienė. Šiuose namuose gyveno vaikai iš asocialių šeimų, įvairaus amžiaus (nuo metukų iki 7 metų). Savaitgaliais tėvai vaikus galėjo pasiimti į namus. Vaikus dažnai švenčių dienomis, savaitgaliais taip pat paimdavo ir darbuotojai į šeimas.

1996 m. ši ikimokyklinio amžiaus vaikų grupė tuometinės tarybos sprendimu dėl lėšų trūkumo buvo uždaryta ir perkelta į Širvintų miesto darželį.

1995 m. gegužę, pasikeitus rajono Tarybai, apylinkės reorganizuojamos į seniūnijas. Mero potvarkiu Nr. 51 seniūnu paskiriamas Virginijus Niekis.

Gyventojų patogumui Mūsninkų seniūnijai yra perduodami Ardiškio, Daildžių, Krapiliškių, Liuliškių, Minčiukų, Virvėčių kaimai.

Jau tada jokios veiklos nevykdė nė viena seniūnijos teritorijoje esanti bendrovė, todėl visuomeniniai objektai, kurie buvo reikalingi žmonėms (vandens bokštai, kul-

*Čiobiškio Dariaus ir
Girėno tiltas
(pastatytas 1933 m.)
per Musės upę.
2001 m. A. Grinio
nuotr.*

*Čiobiškio malūnas
(technikos paminklas).
2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

tūros namai, keliai, darželiai, katilinė) buvo perduoti seniūnijai. Kūrėsi tarnyba, kuri šiuos objektus eksploatavo. Seniūnija prižiūrėjo vandentiekį, tiekė šilumą mokyklai, administraciniam pastatui ir kt., prižiūrėjo kelius. Šios tarnybos vyr. specialistu dirbo Vidmantas Bieliauskas. Pirtis su šiltnamiais, pačiame centre esanti kavinė ir dar daug kitų objektų buvo privatizuoti.

Seniūnija visada palaikydavo artimus ryšius su Čiobiškio pagrindine, Lapelių pradine mokyklomis, Čiobiškio specialiaisiais vaikų auklėjimo ir globos namais.

Prie seniūnijos visuomeniniais pagrindais veikia koordinavimo taryba, į kurią įeina kunigas, girininkas, mokyklų direktoriai, didesnių kaimų atstovai, esančių tarnybų specialistai. Ši taryba renkasi pagal poreikį, jos veikloje dalyvauja tarybos nariai, išrinkti Čiobiškio seniūnijoje.

1996 m. į koordinavimo tarybą įėjo A. Lukoševičius, A. Kazlauskas, J. Kazlauskas, V. Alasevičienė, J. Lisauskas, A. Lisauskienė, E. Penkauskienė, M. Lisauskienė.

Didelis dėmesys seniūnijoje skiriamas socialiniams reikalams. Nuo seniūnijos įkūrimo socialinės paramos inspektore dirba Marytė Lisauskienė.

Į socialinės paramos skyriaus funkcijas įeina parama ir rūpestis senais, vienišais, asocialiais žmonėmis. Socialinės paramos inspektorei didelę paramą suteikia Darbo biržos siūsti žmonės, kurie prižiūri vienišus žmones, ruošia jiems malkas žiemai, kasdien padeda ruošoje, apšienauja aplinką, atneša vandens, sutvarko gyvenamąsias patalpas ir t. t. Šiuo metu lankomosios slaugos ir priežiūros tarnybos darbuotoja Angelė Prialgauskienė pagal patvirtintą grafiką lankosi pas vienišus žmones, pristato jiems maisto, vaistų, sutvarko patalpas ir kt. Tokia tarnyba yra būtina, kadangi vyresni žmonės iš savo namų niekur nenori išvažiuoti, o gyvena vienkietuose, nuošaliuose vietose.

Čiobiškio seniūnijoje šiuo metu gyvena 12 I grupės invalidų, iš kurių 3 yra su visiška negalia. II grupės yra 45 invalidai, o III grupės – 15 invalidų. Yra 5 vaikai invalidai, iš kurių 2 su visiška negalia. Seniūnijoje gyvena 24 vieniši žmonės, 26 šeimos augina po 3 vaikus, 8 daugiavaikės šeimos augina po 4 ir daugiau vaikų. Gausiausioje Janinos ir Stasio Arbočių šeimoje auga 9 vaikai, iš jų 6 lanko mokyklą.

Musninkų ūkininkų bendrija

Vidmantas Verikas

1992-ieji metai – Musninkų kolūkio irimo metai. Kūrėsi žemės ūkio bendrovės: „Musė“, „Dobilas“, Viršuliškių, Juodonių. Dalis gyventojų tada sukūrė dvi ūkininkų bendrijas. Vienai iš jų, sukurtai Musninkuose, priklausė šie ūkininkai:

Juozas Binkis
Jonas Jatkauskas
Česlovas Dudulevičius
Česlovas Dikčius
Kęstutis Dikčius
Kęstutis Markevičius
Gediminas Markevičius
Bronė Nedzveckienė
Jonas Tuškevičius
Vytautas Vaicekauskas
Algirdas Verikas
Vidmantas Verikas
Zenonas Vilkevičius

Bendrijos pirmininku buvo išrinktas Zenonas Vilkevičius.

Pagal įstatus bendrija privalėjo turėti ne mažiau kaip 200 ha žemės. Kiekvieno ūkininko turėta žemė sudarė bendrą reikiamą plotą. Už išmokas (gautas už išdirbtus metus kolūkyje) nupirkęs dalį kolūkio technikos, pastatų, trąšų, degalų, gyvulių, kiekvienas ūkininkas dirbo savo žemę. Per šešerius metus ūkininkai plėtė savo ūkius. Pradėjo trūkti technikos, todėl dauguma ūkininkų įsigijo savo traktorius, sunkvežį-

*Musninkų seniūnijos ūkininkas V. Verikas
2001 m. apdovanotas kaip daugiausia prikasęs
bulvių (100 tonų). B. Jankauskienės nuotr.*

mius, padargus. Atsirado būtinybė pasidalyti turimą bendrą techniką. Kiekvienas ūkininkas gavo savo dalį turto pagal pajinį įnašą į bendriją.

Dabar dauguma šių ūkininkų sėkmingai ūkininkauja savo ūkiuose.

„Versmės“ leidyklos ekspedicija

Stanislovas Buchaveckas

2001 m. liepos mėn. knygų seriją „Lietuvos valsčiai“ leidžianti „Versmės“ leidykla surengė ekspediciją, kurios metu buvo renkami Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės seniūnijų gyventojų atsiminimai ir kita medžiaga būsimos knygos straipsniams. Dešimt dienų Musninkų vidurinėje mokykloje gyveno dvidešimt vienas ekspedicijos dalyvis.

Nors ekspedicijos metu gamta nepašyškstėjo išdaigų Kernavėje (čia audra išvertė net kelis medžius) ir kitose buvusio valsčiaus gyvenvietėse, ekspedicija pavyko. Sėkmės pagrindas – vietinių žmonių geranoriškumas.

Visų mums padėjusių žmonių, kuriems norėtusi viešai padėkoti, pavardžių neįmanoma suminėti. Paminėsiu nors keletą jų. Tai Musninkų vidurinės mokyklos direktorius Vladas Trakimavičius, mokyklos ūkvedys Albinas Junas, valgyklos darbuotojos Juzefa Mikalajūnienė ir Marytė Liutkienė, mokytojos Janina Barutienė, Marija Galvosienė, Filomena Vaicekauskienė, Ona Lubienė. Įvairios pagalbos susilaukėme ir iš Musninkų seniūnės Birutės Jankauskienės, raštvedės Daivos Verikienės, seniūnijos darbuotojų Genovaitės Drazdauskienės ir Vidmanto Veriko, kunigo Roko Puzono, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktoriaus Sauliaus Vadišiaus ir skyriaus vedėjo Jono Vitkūno, iš Kernavės ir Čiobiškio seniūnijų darbuotojų, Lapėlių bibliotekininkės Janinos Stravinskienės, buvusios Čiobiškio pagrindinės mokyklos direktorės Vladislavos Dalinkevičienės, tautodailininko Juozo Binkio ir daugelio kitų.

Musninkų seniūnijos darbuotojai padėjo surengti ekspedicijos dalyvių susitikimą su Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės seniūnijų žmonėmis, tarp kurių buvo ir tie, kurie parašė straipsnių į šią monografiją.

Ekspedicijos dalyviai ir vietos visuomenės atstovai po susitikimo prie Musninkų seniūnijos pastato. 2001 m. Stepono Liktoravičiaus nuotr.

Kraštiečių šventė Musninkuose

Marijona Vaicekauskienė

Legenda byloja, kad anuomet Musninkų dvare, prie malūno, gyveno Barbora Radvilaitė – šviesi asmenybė. Sako, gavusi ji žinią, kad Dubingiuose susirgęs jos vyras Žygimantas Augustas. Išsiruošusi į kelionę, bet jai buvo pasakyta, kad jei karieta, kinkyt arkliais, ji pervažiuosianti per ištvinusios Musės ledą ir nesušlapsianti kojų, pastatysianti atminimui koplyčią prie vieškelio, tai vyras pasveiksias. Taip ir įvykę. Ir šiandien koplytėlė, tebestovinti jau 450 metų, tarsi baltoji gulbė budi prie vieškelio ir primena anuos laikus.

Musninkiečiai didžiuojasi savo krašto istorija. Tad neuostabu, kad 2002 m. liepos 20 d. jie surengė Barbaros koplytėlės 450 metų sukakties paminėjimą ir sukvietė iš visur kraštiečius į šventę. Gera susirinkti draugėn, sutikti senus draugus, pasidžiaugti, pasižmonėti...

Gražų pranešimą apie Barbarą Radvilaitę paskaitė Musninkų vid. m-klos istorijos mokytoja Gražina Markevičienė, apie mokyklą papasakojo pavaduotoja Audronė Janušauskienė, apie Musninkus – mokytoja Filomena Vaicekauskienė, o renginiui turiningai ir šventiškai vadovavo Čiobiškio kultūros namų direktorė Vida Blažienė. Koncertavo Musninkų kultūros namų saviveiklininkai: šokėjų grupė „Mudu abudu“, dainavo vokalinis moterų ansamblis ir grojo kapela, vadovaujama Musninkų kultūros namų direktorės Marijonos Vaicekauskienės ir meno vadovės Gailos Kontautienės.

Šventėje dalyvavo per 300 vietos žmonių ir svečių. Atvyko ir iš toliau. Tai Šiaulių pedagoginio universiteto rektorius Teodoras Tamošiūnas su žmona Janina,

Musninkų kraštiečių šventėje. 2002 m. liepos 20 d. M. Vaicekauskienės nuotr.

Musninkų kraštiečių šventėje. 2002 m. liepos 20 d. M. Vaicekauskienės nuotr.

„Vorutos“ redaktorius Juozas Vercinkevičius, Širvintų „Atžalyno“ vid. m-klos direktorė H. Vaicekauskienė su vyru Leonu ir kt. Nuolat su mumis buvo ir šventę surengti padėjo Musninkų seniūnė Birutė Jankauskienė.

Po koncerto seniūnijos aikštelėje vyko vakaronė. Jos metu klausėmės nuoširdžių prisiminimų apie vaikystę, jaunystę, mokyklą, Musninkus ir tėviškę. Visi džiaugėsi, kad toks renginys pagaliau įvyko, ir vylėsi, kad jis taps tradicinis – kasmetinis. Žmonės vaišinosi, dainavo, šoko ir kalbėjo kalbėjo... Šventė šurmuliavo iki išnaktų. Visi džiūgavo, nes labai smagu sugrįžti į gimtinę, kur tavęs ilgisi, laukia, kviečia... Čia gimę, auge, subrendę į gyvenimą išsinešę neįkainojamą jausmą – trauką gimtinei, didelių darbų prasmę. Smagu, kada žmogus ne vien duona sotus.

Kraštas, turintis didelę perspektyvą

Vytas Šimonėlis

Mūsninkų, Kernavės, Čiobiškio seniūnijos – nuostabios savo kraštovaizdžiais ir garsios praeitimi – išsidėsčiusios palei Nėrį ir Mūsę.

Tai nederlingų žemių, bet darbščių žmonių kraštas. Kur besusitiktume: ar seniūnijoje su gyventojais, aptardami kasdienes problemas, ar šventėje – visada malonu bendrauti su šio krašto žmonėmis, besidžiaugiančiais nuveiktais darbais ir su perspektyva žiūrinčiais į rytdieną.

Šiame krašte šiandien sėkmingai ūkininkauja Edvinas Janauskas, Juozas Binkis, Palmira Kvietkauskienė, Lionginas Lapinskas, Ona ir Algirdas Markevičiai, Valė ir Česlovas Vansevičiai, Artūras Barauskas, Kęstutis Jankauskas, Vidmantas Verikas.

Žemės ūkio konsultavimo tarnybos specialistai siūlo paslaugas kuriant verslo planus ir ūkio perspektyvas, darbo birža – persikvalifikavimo paslaugas, kad kaimo žmogus galėtų įsigyti šiuo metu paklausia ir reikalingą specialybę. Savivaldybė deda daug pastangų, gerindama seniūnijų infrastruktūrą. Nutiesta kelio Mūsninkai–Čiobiškis 5 km asfalto dangą. Pagal galimybes tvarkomos Kernavės, Mūsninkų, Čiobiškio miestelių gatvės. Bendromis pastangomis ir kelininkų lėšomis Čiobiškyje sutvarkytas Dariaus ir Girėno tiltas per Musės upę.

Gerokai pertvarkytas ir vandentiekio ūkis. Seni, blogai veikiantys bokštai pakeisti bebokštėmis sistemomis. Iki 2000 m. buvo dotuojami seniūnijų vandentiekių ūkiai, o nuo 2000 m. bus skiriamos tik tikslinės dotacijos būtiniams darbams padaryti. Seniūnijos vandentiekio ūkis išsilaikydavo iš surenkamų už vandenį pinigų. Nuo 2002 m. seniūnijų vandentiekis perduotas eksploatuoti SP UAB „Širvintų vandenys“. Tikimasi, kad bus galima efektyviau ir kokybiškiau eksploatuoti šį ūkį ir, pasinaudojant SAPARD ir struktūrinių fondų bei savivaldybės lėšomis, modernizuoti jį ir pagerinti vandens kokybę.

Suremontuotas įlūžęs Čiobiškio kultūros namų stogas. Dabar renginių metu ši graži salė pilnutėlė žmonių. Širvintų savivaldybės ir Širvintų dekanas J. Dabravolskio lėšomis atnaujintas Čiobiškio bažnyčios ansamblis. Kernavėje yra muziejaus, parapijos, seniūnijos patalpos, kur galima susirinkti. Kernavei tapus UNESCO kultūros paveldo objektu, plečiamos ekspozicijų salės. Tvarkoma Kernavės miestelio infrastruktūra.

Igyvendintas Musninkų senosios mokyklos rekonstrukcijos projektas, kuriame bus salė, muziejus. Patalpomis naudosis mokykla ir kaimo bendruomenė. Tai dar labiau pagyvins Musninkų bendruomenės gyvenimą.

Musninkų kaimynai – Vileikiškių kaimo bendruomenė – įgyvendina projektą „Nuo gerų pavyzdžių – prie didelių darbų“. Į projekto vykdymą įtraukiama kuo daugiau Vileikiškių jaunimo.

Puiku, kad įgyvendinamos monsinjoro idėjos ir kilnūs tikslai: pastatytas Geležinis Vilkas, Mozė, atnaujinta Kernavės šventovė – Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčia, paminklas didžiajam kunigaikščiui Vytautui.

Kernavėje kuriasi vis naujų gyventojų, kurie darniai įsijungia į bendruomenės gyvenimą. Tai tikriausiai todėl, kad aktyvi Kernavės bendruomenė yra atvira visiems, norintiems būti drauge, turintiems idėjų, galintiems pasidalyti su kaimynu rūpesčiais ir džiaugsmiais. Tikimasi, kad atnaujinta Kernavės Juozo Šiaučiūno pradinė mokykla bus pilna vaikų klegesio. Tad pradėti Juozo Šiaučiūno, Nikodemo Švogžlio-Milžino, Česlovo Krivačio, Antano Kiaušo ir kitų kernaviškių gražūs darbai, be jokios abejonės, bus tęsiami.

Kernavės archeologijos ir istorijos muziejus-rezervatas rūpestingai saugo ir skleidžia tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų tautos istorines ir dvasines vertybes. Kasmet vis daugiau turistų aplanko Kernavę.

Prancūzo Patricko Liono rūpesčiu ir pastangomis kuriamas Kernavės turizmo ir informacijos centras. 2002 m. išsinuomojęs patalpas Kernavės seniūnijoje, p. P. Lionas ėmėsi patalpų pertvarkymo ir pritaikymo. Jo dėka į Kernavę kasmet atvyksta vis daugiau prancūzų turistų grupių.

Parengta Širvintų rajono smulkaus ir vidutinio verslo ir ekonominės plėtros programa. Programoje numatomos Kernavės, Musninkų ir Čiobiškio galimybės plėsti turizmą, akcentuojamos šio darbo kryptys ir realios mintys, kaip maksimaliai pasinaudoti tuo, ką šis kraštas turi ir be jokių investicijų.

Šiandien iškyla daug problemų dėl tuščių patalpų panaudojimo. Jau keleri metai buvusio Čiobiškio vaikų darželio patalpos naudojamos tik epizodiškai. Pavyzdžiui, 2002 m. viename gražiausių mūsų rajono kampelių pradėjo veikti vaikų vasaros poilsio stovykla. Švietimo ir mokslo ministerija skyrė 12 tūkst. litų, savivaldybė – 25 tūkst. litų stogui ir patalpoms suremontuoti, Rasos Kubilienės labdaros fondas pasirūpino santechnikos įranga ir kitomis statybinėmis medžiagomis.

Stovykloje pabuvojo 66 vaikai nuo 6 iki 16 metų iš socialiai remtinų šeimų, surinkti iš įvairių rajono kampelių. Visi, organizavę šią stovyklą, džiaugiasi, kad stovykla pavyko. Stovyklos vadovė Daiva Chadusevičienė jau turi idėjų kitiems metams. Galima organizuoti daugiau pamainų. Be istorinės, galėtų veikti gamtosaugininkų, krikščioniškoji ir dar kitos grupės. Galėtų telktis poilsiui čia ir pagyvenę žmonės. Galbūt ateityje Čiobiškis bus patrauklus turistų traukos centras, nes gražiu mažai tenusileidžia Kernavei.

Tad Musninkų, Čiobiškio, Kernavės kraštas turi labai gražią ir realią perspektyvą. Čia gyvenantys žmonės visada pilni puikių ir realių idėjų, kurias įgyvendina.

Naujas Musninkų akcentas

Virkantas Trumpickas

Mūsninkuose priešais bažnyčią esančioje aikštėje 2002 m. rugsėjo 4 d. pastatyta beveik trijų metrų (be postamento) aukščio Šv. Mykolo Arkangelo skulptūra. Ją padovanojo Amerikos lietuvė, kilusi iš Musninkų, Marija Remienė (Bareikaitė). Ši moteris jau ne pirmus metus padeda vidurinei mokyklai, o dabar nusprendė papuošti ir patį miestelį. Skulptūros autorius – Antanas Kmieliauskas. Jo „Mozė“ jau puošia Kežnavę, o dabar tokio paties stiliaus skulptūra iškilo Mūsninkuose.

Prieš statant akmeninę skulptūrą, buvo padarytas detalus aikštės sutvarkymo planas. Jis seniūnijai taip pat buvo padovanotas. Labdaringo projekto autorė – Jurga Jasekaitė. Seniūnijai teko pasirūpinti tik paties postamento įrengimu. Jam buvo panaudotas anksčiau šioje aikštėje stovėjęs paminklinis akmuo, sovietmečiu skirtas „liaudies gynėjams“. Lentelė su užrašu nuo akmens jau seniai buvo nuimta, tad reikėjo akmenį smaigaliu žemyn įkasti į žemę ir sutvirtinti. Bet ir tas darbas rajono biudžetui kainavo tris tūkstančius litų. Būtų gal ir daugiau išlaidų, bet seniūnė Birutė Jankauskienė įdarbino žmones, kurie turėjo atlikti viešuosius darbus.

Bestatant skulptūrą, kilo diskusija, į kurią pusę turi žiūrėti šv. Mykolas Arkangelas. Skulptorius A. Kmieliauskas ją suko link šventoriaus, o susirinkę musninkiečiai jam prieštaravo. Jų nuomone, skulptūra turėtų būti gerai matoma ne tik nuo bažnyčios, bet ir nuo seniūnijos. Tačiau skulptorius į jų prašymą nereagavo. Sakė, kad kai jie statys savo kūrinį, galės jį sukinėti, kaip norės, o čia jo reikalas, kaip ir kur ją pasukti. Tad, kai apsilankysite Musninkuose, galėsite patys spręsti, kas buvo teisus.

*Šv. Mykolo
Arkangelo skulptūra
Mūsninkuose.
2002 m.
V. Trumpicko nuotr.*

Vileikiškių kaimo bendruomenės darbai ir viltys

Birutė Jankauskienė

Mūsinkų seniūnijos Vileikiškių kaimo bendruomenė išaugo iš Lietuvos ūkininkų draugijos (LŪD). Nuo 2000 m. spalio iki 2001 m. rugpjūčio mėnesio ši ūkininkų draugija reorganizavosi į Vileikiškių kaimo bendruomenę. Bendruomenės atsiradimą sąlygojo tai, kad Vileikiškių kaime grupei jaunų iniciatyvių moterų atsibodo visuomeninės veiklos nebuvimas, ir jų iniciatyva iš pradžių moterys, o paskui ir kt. gyventojai ėmė rinktis į bendras sueigas ir svarstyti, kaip pagerinti savo buitines sąlygas, pagražinti gyvenamąją aplinką. Tų pirmųjų susirinkimų iniciatorė buvo Marija Gaidamavičienė, LŪD Vilniaus apskrities koordinatore. Nuo 2000 m. spalio mėn. Vileikiškių kaimo bendruomenė dalyvauja projekte „Kaimo bendruomenių iniciatyvos stiprinimas“, kuris koordinuojamas Rasos Baliukevičienės ir asistentės Natalijos Utenkovos ir remiamas Powerful Information (Didžioji Britanija).

2001 m. birželio mėn. su kaimo bendruomene pradėjo dirbti projekto koordinatoriai Laima ir Juozas Dockeyčiai iš Kelmės r. Pašiaurės bendruomenės. Jų darbas projekte labai suaktyvino bendruomenės gyvenimą, nes bendruomenės taryba, vadovaujama Jelenos Mikulevičienės, išmoko rašyti projektus ir pradėjo dalyvauti įvairių fondų skelbiamuose projektų konkursuose. Vileikiškių bendruomenės gyventojai norėtų įkurti Vileikiškių informacinį užimtumo centrą, yra parašę projektą bendrai Lietuvos–Amerikos partnerystės programai (BAPP) ir laukia rezultatų. Jau tapo tradicija, kad bendruomenės nariai kartu su kaimo kultūros namais, kuriems vadovauja Kęstutis Garbatavičius, rengia įvairias šventes, tokias kaip Motinos diena, Velykos, Kalėdos, Derliaus diena. Į bendruomenės gyvenimą vis aktyviau įsipina jaunimas. 2001 m. jaunimas pateikė paraišką valstybinei jaunimo reikalų tarybai ir laimėjo projektą „Vileikiškių kaimo jaunimo laisvalaikio užimtumo gerinimas ir savarankiškumo ugdymas“. Vykdydamas projektą, jaunimas dalyvavo bendruose renginiuose, išvykose, išmoko savarankiškai kūrybingai dirbti. Kaimo bendruomenė jau praėjo kūrimosi etapą, susiformavo gan tvirta iniciatyvinė grupė, tad belieka palinkėti jai daug gerų darbų ir kad neperdegtų vidinė kūrybos liepsnelė.

*Vileikiškiai. 2002 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Apie visuomeninę organizaciją „Kernavės bendruomenė“

Vaida Pakalniūtė, Dalia Grigonienė

Kernavė – istorinė žemė, jau dešimt tūkstantmečių jaučianti žmogaus žingsnius, slepianti savyje jo veiklos pėdsakus – neįkainojamą informaciją apie mūsų praeitį. Nors senosios Lietuvos sostinės nepuošia mūsų protėvių pilys, kiekvieno apsilankiusiojo dėmesį patraukia piliakalnių ir Pajautos slėnio peizažas, čia tvyranti atmosfera leidžia pajusti mūsų tautos praeities didybę. Kernavė žavi ne tik čia besilankančius turistus, bet ir vietinius gyventojus, kurie stengiasi puoselėti savo nuostabią aplinką ir ją saugoti.

Visa tai ir paskatino 2001 m. rugsėjo 29 d. aktyviausius miestelio gyventojus Emiliją Pakalniene, Virginiją Jagminą, Audrių Jakutį sušaukti susirinkimą ir apsvaistyti galimybes susiburti ir pradėti aktyvią kultūrinę veiklą Kernavėje. Ir tokia veikla prasidėjo. Spalio mėnesį buvo užregistruota nauja visuomeninė organizacija „Kernavės bendruomenė“, kurios pirmininke buvo išrinkta E. Pakalniene. Įkūrus bendruomenę, buvo pradėta įgyvendinti kai kam atrodžiusius gal ir nerealius planus. Žinoma, iš pradžių entuziastų nebuvo daug, prie pirmojo renginio „Tai bent šeimynėlė“ organizavimo prisidėjo vos trisdešimt žmonių. Trys šeimos, besivaržiusios tarpusavyje, patyrė daug malonių akimirkų ir renginio pabaigoje pasidalijo puikias bendruomenės suruoštas dovanas. Graži ir sėkminga veiklos pradžia daugeliui išsklaidė abejones ir nepatiklumą, atsargiai į naują organizaciją žiūrinčių žmonių sumažėjo. Vis daugiau norinčiųjų būrėsi į bendruomenę, kuri ne tik kūrė planus, bet ir sumaniai juos įgyvendino. Visuomeninė organizacija ėmė ieškoti rėmėjų, galinčių paremti ir jos veiklą, ir pačius Kernavės parapijos žmones. Verslininkai iš Širvintų, Vilniaus, Kernavės geranoriškai sutiko paremti bendruomenės darbus, prisidėjo netgi Švedijos piliečiai. Bendruomenė gavo labdaros siuntas ne tik neturtingiems, bet ir visiems kitiems miestelio bei jo apylinkių žmonėms. Pavyzdžiui, kaip parama buvo gauti trys kompiuteriai, iš kurių du buvo perduoti Kernavės Juozo Šiaučiūno pradinei mokyklai, o trečiasis – Kernavės seniūnijai.

*Kernavės
bendruomenės
susirinkimas. 2002 m.
E. Olšauskienės
nuotr.*

*Aktorei Vaivai
Mainelytei (centre)
kernaviškių dovana –
sūris ir lašiniai.
Kairėje – Kernavės
bendruomenės
pirmininkė Emilija
Pakalnienė, dešinėje –
Jolanta Jagminienė.
2002 m.
E. Olšauskienės
nuotr.*

Per šv. Kalėdų ir šv. Velykų akcijas bendruomenės nariai, susiskirstę būreliais, aplankė parapijos vienkiemius ir seneliams bei sunkiau besiverčiančioms šeimoms išvežiojo dovanas ir gerą nuotaiką. Pavasariį buvo surengta nuotaikinga vakaronė Kernavės seneliams.

Atkakli organizacijos taryba gavo pinigų iš Širvintų rajono savivaldybės laisvalaikio praleidimo centro patalpų remontui. Taip pat buvo gautos buvusios bibliotekos patalpos, kuriose tuojau pat buvo įrengta kompiuterių klasė vaikams pramogauti ir tobulintis.

Smagu dirbti drauge, bet dar smagiau drauge linksmintis. Žiemą bendruomenė organizavo išvykas į Elektrėnų čiuožyklą. Ne kartą vaikai ir tėveliai nemokamai lankėsi Vilniaus operos ir baletu teatre. Per šv. Kalėdas bendruomenės nariai ne tik miestelio vaikučiams šventę surengė, bet ir patys tikrame kaukių baliuje dalyvavo.

Atšilus orams, organizuojamos iškylos, sporto varžybos, susitikimai su kitomis bendruomenėmis. Vasarą kartu su Lietuvos lankininkų federacija surengtos respublikinės šaudymo iš lanko varžybos, kurios vyko išpūdingoje aplinkoje – ant Pilies kalno piliakalnio. Pajautos slėnyje vyko „oro mūšio“ kordiniais aviamodeliais varžybos „Kernavės bendruomenės“ pereinamajai taurei laimėti. Šie renginiai – bendradarbiavimo su Kernavės kultūrinio rezervato direkcija rezultatas. Surengti plačiai nuskambėję „Kernavės gaidžio“ rinkimai. Po visą Lietuvą išsibarstę kernaviškiai buvo sukviesti į kraštiečių susitikimą Kernavėje. Vyksta gražiausios, originaliausios sodybos kelių pakopų apžiūra-konkursas, kernaviškiai skatinami palaikyti ir puoselėti grožį, jausmą, harmoniją kasdieninėje aplinkoje. Vasaros pabaigoje surengtos nuotaikingos vasaros palydėtuvės. Į bendruomenės organizuojamus renginius noriai įsilieja ir Kernavės jaunimas. Tai ypač džiugina.

Kernavės visuomeninės organizacijos veikla dar tik prasidėjo, tačiau nuveikta nemažai. Žinoma, padarius vieną darbą, užmojai darosi vis didesni. Dabar bendruomenė rūpinasi miestelio infrastruktūra, stengiasi, kad Kernavėje būtų įrengti viešieji tualetai, naujos automobilių stovėjimo aikštelės, valymo įrenginiai. Tai mies-

telio vidaus gyvenimo problemos. Bet organizacija rūpinasi ir Kernavės svečių patogumais. Norima, jog kiekvienas, atvykęs pasigrožėti miesteliu ir jo apylinkėmis, nepatirtų kokių nors vietinių nepatogumų.

Šiandien bendruomenė jau gana išaugusi – aktyvioje jos veikloje dalyvauja daugiau nei septyniasdešimt asmenų, kurie visapusiškai prisideda prie miesteliui naudingų darbų. Ir tai ne tik Kernavės gyventojai. Sambūrio narių yra ir iš Vilniaus, Kauno, Širvintų, net iš Stokholmo. Bendruomenės nariu gali tapti ir jaunas, ir senas, panoręs juo būti ir turįs šiek tiek iniciatyvos.

Vakaronė Kernavės senoliams. Socialinė darbuotoja Zita Svetkauskienė sveikina Česlavą Armackienę jubiliejaus proga. 2002 m. D. Grigonienės nuotr.

Politinė situacija nepasikeitė

Jadvyga Barbaravičienė

Rengiant šią monografiją, įvyko rinkimai į rajono Tarybą, kurie iš dalies pakeitė rajono valdžią*.

Rinkėjai nebuvo aktyvūs: iš 16 116 rinkimų teisę turinčių rajono gyventojų balsavo tik 8 557, t. y. 53,10 proc. Neaktyvūs rinkėjai buvo ir Mūsninkų, Čiobiškio, Kernavės seniūnijose. Tai matyti iš pateiktos lentelės.

Rinkimų apylinkė	Rinkėjų skaičius	Dalyvavo
Čiobiškio	546	268
Virvėčių	309	167
Kernavės	393	246
Mūsninkų	721	431
Vileikiškių	306	191

Rinkėjų neaktyvumas tikriausiai ir buvo viena iš priežasčių, kad rajono Taryboje buvo tik vienas šio krašto atstovas – musninkietis Vidmantas Verikas. Iš 25 narių 13 yra naujai išrinkti. Nors rajono Tarybos sudėtis gerokai atsinaujino, politinė situacija nepasikeitė – daugumą Taryboje vėl laimėjo Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga. Ji gavo 11 balsų, dviem mažiau negu praėjusį kartą. Penkias vietas Taryboje gavo Liberalų demokratų partija. Ankstesnėje Taryboje jos narių nebuvo. Dviem nariais padaugėjo Lietuvos socialdemokratų partijos atstovų. Ši partija gavo tris vietas. Tiek pat vietų, tačiau viena mažiau negu ankstesnėje Taryboje, gavo Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) partija. Taryboje turėjusi keturias vietas Naujoji

* Apie ankstesnius rinkimus į Širvintų rajono Tarybą rašoma „Vermės“ leidyklos serijos „Lietuvos valsčiai“ knygoje „Širvintos“ (Vilnius, 2000, p. 412–436). *Vyr. red. pastaba.*

sąjunga (socialliberalai) laimėjo tik vieną vietą. Kaip ir anksčiau, viena vieta atiteko Lietuvos lenkų rinkimų akcijai. Po pertraukos vėl vieną vietą gavo Lietuvos krikščionių demokratų partija.

Naujoji Taryba iš dalies pakeitė savo reglamentą ir struktūrą. Rajono meru jau trečiai kadencijai iš eilės buvo išrinktas (18 balsų) Vytas Šimonėlis. Šis rajono Tarybos narių sprendimas atitiko gyventojų lūkesčius, nes jie daugiausia balsų – net 2095 – atidavė už Vytą Šimonėlį. Mero pavaduotoju išrinktas Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) frakcijos narys, verslininkas Valdas Radionovas.

Pakeitus Vietos savivaldos įstatymą, buvo panaikinta savivaldybės administratoriaus pareigybė ir įsteigtos savivaldybės direktoriaus ir jo pavaduotojo pareigybės. Mero teikimu direktoriumi buvo paskirtas Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijos narys, buvęs Širvintų seniūnijos seniūnas Kazys Visackas. Jo pavaduotoja paskirta Lietuvos socialdemokratų partijos rajono skyriaus lyderė Genovaitė Abromavičienė. Abu jie atsisakė rajono Tarybos nario mandato.

Suformavus rajono valdžią, tęsiami pradėti darbai. Naujos kadencijos išvakarėse buvo patvirtinta Širvintų rajono smulkaus ir vidutinio verslo ir ekonominės plėtros programa, nustatyti prioritetai, rajono plėtros strateginės kryptys ir jų įgyvendinimo priemonės. Vienas iš rajono plėtros programos svarbiausių uždavinių – strateginio planavimo principų realizavimas. Savivaldybėje sudaryta rajono ekonominės ir socialinės raidos planavimo grupė. Vienas iš jos tikslų – dalyvauti įvairiuose fonduose, ruošti programas.

Naujosios Tarybos kadencija jau 4 metai, tad per tą laikotarpį tikimasi nemažai nuveikti rajono žmonių labui.

*Širvintų rajono
Tarybos nariai.
Pirmoje eilėje trečias
iš dešinės – meras
Vytas Šimonėlis.
2003 m.
J. Barbaravičienės
nuotr.*

Dideli lūkesčiai siejami su stojimu į Europos Sąjungą, su galimybe pasinaudoti struktūriniais fondais. Kad tai supranta ir mūsų žmonės, parodė referendumo rezultatai. Referendume dėl stojimo į Europos Sąjungą rajono gyventojų aktyvumas buvo daug didesnis, negu renkant Tarybą. Dauguma pasakė „Taip“.

Referendumo rezultatai Širvintų rajone

Referendumo apylinkė	Paduotų balsų skaičius		Rinkėjų aktyvumas		
	Taip	Ne	Rinkėjų skaičius	Dalyvavusių referendume skaičius	Procentais
Širvintų miesto (Nr. 1) apylinkė	1534	149	2821	1703	60,4
Igno Šeiniaus (Nr. 2) apylinkė	1942	188	3270	2149	65,7
Juodiškių (Nr. 3) apylinkė	225	51	446	281	63,0
Alionių (Nr. 4) apylinkė	198	34	435	234	53,8
Čiobiškio (Nr. 5) apylinkė	294	31	529	326	61,6
Virvėčių (Nr. 6) apylinkė	196	8	295	207	70,2
Bagaslaviškio (Nr. 7) apylinkė	233	35	484	269	55,6
Gėlvonų (Nr. 8) apylinkė	334	28	549	362	66,0
Liūkonių (Nr. 9) apylinkė	203	45	412	251	60,9
Bařtkuškio (Nr. 10) apylinkė	230	30	446	263	59,0
Šiaulių (Nr. 11) apylinkė	234	41	473	279	60,0
Medžiukų (Nr. 12) apylinkė	289	56	684	351	51,3
Kernavės (Nr. 13) apylinkė	268	31	403	299	74,2
Mūsninkų (Nr. 14) apylinkė	457	39	741	498	67,2
Vileikiškių (Nr. 15) apylinkė	164	21	305	186	61,0
Alėkniškio (Nr. 16) apylinkė	126	13	273	139	50,9
Drūžų (Nr. 17) apylinkė	254	21	496	280	56,5
Motiejūnų (Nr. 18) apylinkė	164	18	293	182	62,1
Širvintų kaimiškoji (Nr. 19) apylinkė	339	62	763	404	52,9
Anciūnų (Nr. 20) apylinkė	162	49	381	216	56,7
Kiauklių (Nr. 21) apylinkė	180	31	278	213	76,6
Šešuolėlių (Nr. 22) apylinkė	273	48	589	324	71,8
Viesų (Nr. 23) apylinkė	103	17	170	120	70,6
Kielių (Nr. 24) apylinkė	164	20	329	185	56,2
Iš viso rajone	8566	1066	15 865	9721	61,3

Aktyviausi – kernaviškiai. Čia referendume dalyvavo 74,2 proc. gyventojų. Aktyvūs buvo ir Čiobiškio, Virvėčių, Mūsninkų apylinkių žmonės.

Stojimą į Europos Sąjungą mūsų krašto žmonės sieja su geresnio gyvenimo tikimybe, nedarbo sumažėjimu.

Prasidėjo naujasis savivaldybės veiklos etapas. Šiandien skiriamas didesnis dėmesys tam, kad kuo geriau būtų pasinaudota Europos Sąjungos struktūriniais fondais, finansinėmis paramos programomis. Savivaldybė dalyvauja šiose programose, nes gali projektus kofinansuoti.

Stiprėja valdžios ir vietos bendruomenės ryšys, daugėja kaimo bendruomenių. Vienos pirmųjų susikūrė ir labai aktyvios yra Kernavės, Vileikiškių kaimų bendruomenės. Žmonės tampa vis aktyvesni.

Stengiamasi, kad rajonas taptų patrauklus visiems, kurie nori čia plėtoti savo verslą, gražiai gyventi ir kurti.

Kai kurie 2003 metų įvykiai

Stanislovas Buchaveckas

*Po Šv. Mykolo
Arkangelo skulptūros
pašventinimo
ceremonijos.*

*Musninkai. 2003 m.
birželio 29 d.*

*Iš dešinės: sesuo Irena,
gen. mjr. J. Kronkaitis,
M. Remienė,
vyskupas J. Matulaitis,
kun. R. Puzonas,
J. Damušienė,
R. Narušienė.
J. Barbaravičienės
nuotr.*

2003 m. birželio 29 d. Mūsniuose buvo pašventinta Šv. Mykolo Arkangelo skulptūra, pastatyta prie bažnyčios Marijos Remienės ir Širvintų savivaldybės lėšomis. Mišias aukojo Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis, pamokslą pasakė kunigas Ričardas Repšys. Po paminklo šventinimo ceremonijos Širvintų rajono meras Vytautas Šimonėlis Marijai Remienei, papasakojusiai apie savo ryšius su gimtine, įteikė savivaldybės padėkos raštą. Išskilmėse taip pat dalyvavo ir kalbėjo skulptūros autorius A. Kmieliauskas, Lietuvos kariuomenės vadas gen. Jonas Kronkaitis, Lietuvos išeivijos bendruomenės tarybos pirmininkė Regina Narušienė ir kiti. Šventėje koncertavo Musninkų vidurinės mokyklos šokių grupė „Gyvataras“, ansamblis „Boružiukai“, vyresniųjų klasių vokaliniai ansambliai, jaunuolių šokių grupė, grojo musninkiečių kaimo kapela, šoko pagyvenusių žmonių šokių kolektyvas „Mudu abudu“¹.

Iš kituose šios knygos straipsniuose nepamintų paskutiniųjų metų svarbesnių Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio seniūnijoms įvykių buvo 2003 m. vasaros renginiai, skirti Lietuvos valstybės ir karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui.

Kaip rašė Virkantas Trumpickas, liepos 4–6 dienomis Kernavė vėl stebino svečius „Gyvosios archeologijos“ renginiu. Tai jau penktoji tokia šventė, tapusi tradicinė, kurią surengė Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato darbuotojai. 2003 m. renginio lankytojams buvo pristatyta per trisdešimt senovės amatų, t. y. daugiau nei anksčiau. Kartu su lietuviais iš įvairių Lietuvos muziejų senuosius amatus demonstravo taip pat archeologai ir menininkai iš Lenkijos, Baltarusijos ir Estijos. Tautodailininkas Juozas Kalinauskas iš Ulšiškių kaimo atgabeno plokščiadugnį laivą. Tokiais laivais senovėje plaukiota Nerimi ir Nemunu.

Trys karybos klubai (lietuviai iš Vilniaus, taip pat svečiai iš Lenkijos, Baltarusijos)

¹ Barbaravičienė J. Musninkų miestelį papuošė paminklas, *Širvinta*, 2003, liepos 5.

demonstravo viduramžių kovos meną. Tarp renginių aplankusių svečių buvo Estijos Respublikos Prezidentas Arnoldas Riuitelis, Lietuvos ambasadorius Estijoje J. Vinkus, Opegiordo (Norvegija) savivaldybės merė Silvy Graham, Lietuvos Respublikos Seimo narė Kazimiera Prunskienė².

Vilniuje vykusioje Pasaulio lietuvių dainų šventėje dalyvavo 161 Širvintų rajono meno saviveiklininkas. Tarp jų buvo ir Lapėlių moterų folklorinio ansamblio, Musninkų kultūros namų tautinių šokių grupės „Mudu abudu“ ir Musninkų vidurinės mokyklos jaunuolių tautinių šokių grupės atlikėjai³.

Keli Širvintų krašto istorijai svarbūs renginiai vyko Čiobiškyje. Birželio 21 d. čia buvo surengta partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės diena. Jos metu šv. Mišias už žuvusius partizanus laikė monsinjoras Alfonsas Svarinskas, Širvintų dekanas J. Dabravolskas pašventino pokario partizanams skirtus paminklus (Rusių Rągo kaime, Darvyduosė ir prie buvusios partizanų brolių Bagdonavičių sodybos). Čiobiškio bažnyčioje giedojo, oficialiojoje renginio dalyje dainavo ir kultūros namuose koncertavo Vilniaus igulos karininkų ramovės choras „Aidas“ (vadovas prof. Tadas Šumskas, koncertmeisterė Daiva Genaitytė). Tarp pilietinės ir patriotinės šventės dalyvių buvo rajono meras Vytautas Šimonėlis, Lietuvos laisvės lygos vadovas Antanas Terleckas, Lietuvos krašto apsaugos bičiulių klubo pirmininkas ir laikraščio „Varpas“ redaktorius Antanas Burakas ir kiti visuomenės veikėjai, įvairių Lietuvos bei Vilniaus apskrities organizacijų vadovai⁴. Liepos 19–20 d. Čiobiškio Šile trečią kartą po 1990 m. Kovo 11-osios buvo surengtas Širvintų rajono turistų sąskrydis. Iš seniūnijų komandų nugalėjo čiobiškiai, aplenkę Gėlvonų ir Alionių seniūnijų atstovus⁵.

2003 m. spalio 26 d. Kernavėje buvo pašventintas Vytauto Didžiojo paminklas. Skulptūrą sukūrė Lietuvos dailės akademijos profesorius Antanas Kmieliauskas. Kernavės klebono prelado Česlovo Krivaičio funduotas paminklas stovi klebonijos sode (statyti šventoriuje prieštaravo paminklosaugininkai)⁶, iškart už dekoratyvinės tvorelės. Tad naujoji skulptūra yra gerai pastebima.

2003 m. Širvintosė per Derliaus šventę buvo paskelbtos gražiausiai tvarkomos gyventojų sodybos. Tarp gražiausių sodybų savininkų net trys gyvena Čiobiškio seniūnijoje. Tai – Albina ir Juozas Lisauskai (Pigónių k.), Nijolė ir Antanas Gurskai (Juknionių k.) bei Jadvyga ir Henrikas Pilipavičiai (Lapėlių k.). Tarp apžiūros laureatų yra ir Kernavės se-

*Rajono meras
V. Šimonėlis dėkoja
Marijai Remienei.
Musninkai. 2003 m.
birželio 29 d.
J. Barbaravičienės
nuotr.*

² Trumpickas V. Kernavė vėl stebino savo svečius, *Širvinta*, 2003, liepos 9.

³ Nuskambėjo, nuaidėjo Pasaulio lietuvių dainų šventė (informacija), *Širvinta*, 2003, liepos 9.

⁴ Liktoravičius S. Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės diena Čiobiškyje, *Širvinta*, 2003, birž. 28.

⁵ Trumpickas V. Turistinis sąskrydis Čiobiškyje, *Širvinta*, 2003, liepos 23.

⁶ Kernavėje pašventintas Vytauto Didžiojo paminklas (informacija), *Voruta*, 2003, lapkr. 8.

niūnijos Poguliānkos viensėdyje gyvenantys Virginija ir Liucijus Lapinskai bei Kernavės miestelio gyventojai Janina ir Jonas Paulauskai. Dar vienos apdovanotos sodybos savininkai gyvena Musninkuose. Tai Veronika ir Kazimieras Paliūnai. Už gražiai tvarkomą ūmonių ir įstaigų aplinką buvo apdovanota Kernavės seniūnijos įstaiga ir Musninkų ambulatorija⁷.

Seniūnijų vietovės 2003 metais

Iš aprašomų seniūnijų didžiausią teritoriją užima Čiobiškio seniūnija. Jos plotas – 9288 ha. Mūsninkų seniūnijos valdas sudaro 5932 ha. Kernavės seniūnijai, kuri yra mažiausia Širvintų rajone, priklauso tik 3032 ha*.

Musninkų seniūnijos gyvenvietės ir jų gyventojų skaičius

Eil. Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyv. namų sk.	Ūk. kiemų sk.	Gyventojų sk.
1.	Aleksandrāvos vnk.	1	1	2
2.	Antanošos k.	2	2	3
3.	Bajoriškio k.	2	2	6
4.	Bareikiškių k.	–	–	–
5.	Bilotų k.	8	10	18
6.	Daubariškio k.	13	14	26
7.	Gataūkiškio k.	2	1	0
8.	Gójaus vnk.	2	2	3
9.	Juodonių k.	23	29	57
10.	Kaimynėlių k.	10	6	8
11.	Kaimynų k.	13	10	18
12.	Katūniškių k.	3	2	4
13.	Kaūkiškio k.	5	6	13
14.	Krapiliškių k.	2	2	1
15.	Krunų k.	–	–	–
16.	Limárninko k.	–	–	–
17.	Liuliškių k.	11	10	14
18.	Lydėkupės vnk.	1	1	1
19.	Mantagališkių k.	1	–	–
20.	Mikáiliškio k.	5	5	6
21.	Minčiūkų k.	8	8	17
22.	Musninkėlių k.	9	11	27
23.	Mūsninkų mstl.	152	191	472
24.	Narvėdiškio k.	2	2	4
25.	Pabėržės k.	–	–	–
26.	Padubės k.	2	2	6
27.	Pagōjo vnk.	–	–	–
28.	Pāširvinčio k.	9	10	23
29.	Pažydės k.	1	1	–
30.	Pigāšių k.	7	6	13
31.	Plotų vnk.	1	2	3
32.	Rusōkų k.	5	3	12
33.	Rusteikiškių k.	–	–	–
34.	Sakalniņkų k.	1	1	3
35.	Santariškių k.	3	4	7
36.	Smailių k.	2	1	4
37.	Stakaučiznos vnk.	1	–	–
38.	Stanislavūvkos vnk.	1	2	5
39.	Sviėtiškių k.	1	1	2
40.	Šafárnės vnk.	1	1	–

⁷ Paskelbti gražiausiai tvarkomų sodybų ir ūmonių teritorijų savininkai (informacija). *Širvinta*, 2003, spalio 11.

* *Širvinta*, 2002, kovo 30.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyv. namų sk.	Ūk. kiemų sk.	Gyventojų sk.
41.	Taūčiulių k.	15	18	29
42.	Trakų vnk.	1	1	–
43.	Ūliškių k.	9	14	30
44.	Užušilių k.	9	9	22
45.	Varnalėšų k.	2	5	5
46.	Vileikiškių k.	99	116	338
47.	Vinkšnabrasčio k.	6	6	9
48.	Viršuliškių k.	30	43	91
49.	Virvėčių k.	9	13	20
50.	Vỹšniaalaukio k.	10	12	23
51.	Žadžių k.	6	7	16
Iš viso		506	592	1361

Kernavės seniūnijos gyvenvietės ir jų gyventojų skaičius

Eil. Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyv. namų sk.	Ūk. kiemų sk.	Gyventojų sk.
1.	Ardiškio k.	7	8	17
2.	Boguliūbos vnk.	1	–	–
3.	Čirkų k.	8	3	3
4.	Dailidžių k.	2	1	4
5.	Kalnynų k.	3	3	7
6.	Kernavės mstl.	111	130	323
7.	Klišabalės k.	12	10	20
8.	Kriveikiškio k.	1	1	1
9.	Kryžiaukos I k.	5	6	12
10.	Kryžiaukos II k.	3	–	–
11.	Kunigiškių I k.	6	10	22
12.	Kunigiškių II k.	19	16	39
13.	Mitkiškių vnk.	1	1	1
14.	Paežerėlio vnk.	2	–	–
15.	Pakalniškių k.	28	22	42
16.	Pžaltarūnų vnk.	1	–	–
17.	Poguliānkos vnk.	2	1	2
18.	Ramōniškių I k.	4	3	4
19.	Ramōniškių II k.	3	–	–
20.	Rudeikiškių k.	4	3	3
21.	Semeniškių k.	8	4	7
22.	Sūtkiškių k.	4	4	13
23.	Svistūnų k.	1	1	4
24.	Valiūkiškių k.	4	4	7
25.	Vičiūnų k.	14	8	14
26.	Zaltarūnų k.	1	1	1
Iš viso		255	240	546

Čiobiškio seniūnijos gyvenvietės ir jų gyventojų skaičius

Eil. Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyv. namų sk.	Ūk. kiemų sk.	Gyventojų sk.
1.	Aleksandrāvos k.	3	2	1
2.	Armoniškių vnk.	–	–	–
3.	Astrūvkos k.	12	18	32
4.	Babriškėlio k.	8	7	17
5.	Babriškio k.	10	7	10

(tęsinys)

Eil. Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyv. namų sk.	Ūk. kiemų sk.	Gyventojų sk.
6.	Bartasiūniškio k.	2	3	6
7.	Borūvkos vnk.	–	–	–
8.	Brazėlių k.	4	3	3
9.	Būrniškių k.	28	33	66
10.	Čiobiškio k.	68	121	287
11.	Darvydų vnk.	–	–	–
12.	Dembūvkos k.	2	1	2
13.	Diršonių k.	6	4	5
14.	Grebliaučiznos k.	5	1	1
15.	Ilgōjaus k.	3	5	12
16.	Janionių k.	22	23	41
17.	Juknionių k.	37	46	90
18.	Kaimėnkos vnk.	1	2	2
19.	Kamáikos vnk.	1	3	6
20.	Labūnavos k.	14	17	20
21.	Lapėlių k.	84	102	281
22.	Laukystos vnk.	2	1	1
23.	Liaūkiškių k.	2	1	1
24.	Malināvos k.	2	2	2
25.	Markūčių k.	3	2	4
26.	Michalūvkos vnk.	1	1	1
27.	Nėsteriškio vnk.	1	1	1
28.	Padvarių k.	12	13	15
29.	Pakėrpės k.	2	1	–
30.	Pamusių k.	7	9	16
31.	Petrūvkos vnk.	–	–	–
32.	Pigónių k.	13	11	18
33.	Rusių Rāgo k.	32	32	45
34.	Skrūzdėlių k.	3	2	2
35.	Smėliānkos vnk.	1	1	1
36.	Spiėtiškių k.	9	12	23
37.	Sporų vnk.	1	1	1
38.	Stepanāvos k.	4	2	2
39.	Strazdų k.	9	10	13
40.	Tóliotiškio k.	7	11	25
41.	Ustrōnės k.	3	5	9
42.	Užukamajo vnk.	2	1	2
43.	Valakėlės vnk.	1	1	2
44.	Žvagākalnio k.	12	12	19
	Iš viso	339	530	1085

ETNINĖ KULTŪRA

Darbai

Alfonsas Balsevičius

Tarpukario metais vidutinis ūkininkas (8 ha žemės) laikydavo arklį, 2 karves, prieauglį, 2 avis žiemai sukergtas, 4–5 kiaules (vieną iš jų veislinę, 2–3 penimas), 10–15 vištų. Per metus paroduodavo 1–2 bekonus, 1–2 avis, keletą vištų, kas 3–4 metai karvę, prieauglį užaugindavo, rinkdavo grietinę, mušdavo sviestą, jį paroduodavo. 1 kg sviesto – 1,5–2 litai, 10 kiaušinių – 6–8 centai. Ką ūkininkas turėjo parduoti, viską veždavo į turgų.

Trečdalį dirbamos žemės užsėdavo žiemkenčiais, trečdalį užimdavo vasarojus: miežiai, avižos, žirniai, linai, bulvės, ir trečdalį – sodyba, daržai, ankstyvosios bulvės, ganiava. Sėdavo kanapes virvėms vyti, tabaką sau rūkyti ir parduoti. Papirosai buvo brangūs: 1 pakelis – 20–30 centų.

Pavasariop taisydavo padargus, vežimus, įrankius ir kitką. Sniegui nutirpus, taisydavo tvoras, ruošdavosi darbams laukuose. Dirvai atšilus, sėdavo daigus (*rasodną*) prie langų panamėje: kopūstų, burokų, burokėlių, tabako ir kt. Dirvai kiek pradžiūvus, pasikinkydavo arklį į kultivatorių, *drapakū* vadinamą. Vyriausias šeimoje išėjęs į kiemą peržegnoja artoją sakydamas: „*Dieve, padėk darbuose*“, ir šis, paraginęs arklį, išvažiuodavo į laukus. Pargrįžus pirmieji pusryčiai pusiau šventiški – bulviniai blynai su kiaušiniene. Suarus, suakėjus dirvas, išėina sėti. Pirmąją saują berdamas dirvon sako: „*Čia tau, šventoji žemele, skolą atiduodu*“, antrąją saują berdamas: „*Čia jums, Dievo paukšteliai, kurie nei sėjat, nei pjaunat, o maitintis reikia*“, trečiąją – „*Čia jums, varguoliai ir pakeleiviai, kurie neturite kur sėti, o valgyti reikia*“, o ketvirtąją ir kitas saujas berdamas: „*Kad sėklai liktų ir šeimynai užtektų*“.

Šiaip darbus dirbdavo visa šeima. Jeigu šeimynos maža, pvz., bulves sodinti, rudenį jas nukasti, paprašydavo kaimynų į talką, paskiau atidirbdavo. Daržuose sodindavo pašarinius runkelius, valgomuosius burokėlius, svogūnus, morkas, agurkus, pupes, pupas, *bobikais* vadinamas, ridikėlius, ridikus, salotas, pomidorus. Pirmą kartą Pamusių kaime pomidorų atsirado pas Domicėlę Dambrauskiene. Kartą ji davė du pomidorus, tai mes juos žalius ir suvalgėme su lašiniais.

Apie Jonines šienaudavo. Kurie pievos neturėjo, arba mažai turėjo, tie sėdavo dobilų, seredėlių. Sėdavo ankstyvuosius dobilus, *spiešukais* vadinamus. Jų užaugdavo ir atolas. Sėdavo ir vėlyvųjų (*lazuokų*). Pastarieji kartais užaugdavo iki juosmens.

Esant geriems orams, šienas išdžiūdavo pradalgėse. Artinantis lietui, šieną kraudavo į kupetas, o dobilus – ant žaginių. Žaginius darydavo taip: nukirsdavo eglę tankiomis stipriomis šakomis, kamieno ilgis apie 4 m, šakų galus nukirsdavo, palikdami 50–60 cm ilgio nuo kamieno, kamieną storesniu galu įkasdavo į žemę, kad apatinės šakos nuo žemės būtų 40–50 cm, uždėdavo 2 m ilgio kartį, kad dobilai nekristų žemėn ir būtų oro tarpas – ventiliacija. Tada medinėmis dvipirštėmis šakėmis deda dobilus ant tų karčių, kraudami ratu aplink aukštyn. Dedą, kol pasiekia su šakėmis. Viršų nusmailina. Išdžiūvusius veža į kluoną arba daržinę.

Sutvarkius šieną, dobilus, nedidelis atokvėpis, pasiruošimas didiesiems darbams – rugiapjūtei ir kito derliaus valymui.

Liepos mėnesiui įpusėjus, o smėlynuose ir anksčiau, kirsdavo rugius.

Seniau visus javus pjaudavo pjautuvais. Atsiradus dalgiams, vasarojų ir prastesnius rugius kirsdavo su jais. O geresnius rugius pjaudavo pjautuvais. Iš jų darydavo kūlius. Tai medžiaga stogams dengti. Ant dalgio uždėdavo lankelį, kad gražiau suguldytų javus. Lankelį darydavo taip: 50 cm nuo dalgiakočio galvos vertikaliai pritvirtina botkočio storumo vytelės storesnį galą, kurią lenkia iki dalgio galvutės, kol pasidaro iki 30 cm aukščio puslankis. Tada užlenkia vytelę po apačia prie geležies ir, truputį apvyniodami apie dalgiakotį žemyn, pritvirtina vytelės galą prie jo. Šienaujant vasarojų, lankelį per pusę apsiuva drobe, kad žemesni javai nepralįstų atgal.

Vyrai plačiu mostu kerta rugius, o moterys, eidamos atatupsta, susilenkusios dešiniąja ranka ima pluoštelį rugių, o kairiąja – glaudžia į sterblę. Prisirinkusios glėbį, riša jį į pėdą tais pat šiaudais. Jeigu geri rugiai ir stiprus kirtėjas, rugius rinkti tenka dviem rinkėjoms. Viena surinkusi deda ant žemės, o kita pėdus suriša. Vakarop statydavo į gubas, o jeigu ateina lietus, tai viską metę nešioja pėdus. Daugiausia tai vaikų darbas. Gubas statydavo taip: vieną mažesnę pėdą, *dieduku* vadinamą, pastato ant ežios vidurio, per varpas sulenkia. Iš tos pusės, kur nulenktos varpos, pristato kitą pėdą, irgi nulenkę varpas. Trečią pėdą stato iš priešingos pusės, ketvirtą – tarp jų, penktą iš priešingos pusės, kitus pėdus pastato į tarpus. Dešimtą – paskutinį – pėdą atremia šiaudų drūtgaliais sau į pilvą, nuo ryšio pėdą sulanksto žemyn ir padaro lyg kepurę. Ją ir uždėda ant gubos varpomis į vakarus. Pėdus skaičiuodavo kapomis (kapa – 60 pėdų). Vidutiniškai iš vieno ha prikirdavo 3 kapas. Iš jų vidutiniškai prikuldavo 25 cnt (1 cnt – 50 kg).

Rugius ir žieminius kviečius daugiausia kirsdavo sava šeima. Tėvas kerta, motina renka. Vaikai, apsiavę naginėmis, vyžomis, arba ir visai basi, neša pėdus ir sudeda eile, kad paskui greičiau sustatytų. Jie vaikšto po rugienas apdraskytomis, kruvinomis kojomis. Vakare jas nusiplovus baisia peršti, skauda.

Jeigu šeima savo baigia, o pas kaimyną dar yra – eina į talką. Atėję sakydavo: „*Padėk, Dieve!*“ Kaimynas apsidžiaugęs atsakydavo: „*Ačiū už gerą žodį, bet jeigu padėtum pats, būtų dar geriau*“. „*Kodėl gi ne, galima ir padėti*“, – sutinka atėjusysis. Vyrai prisėda ant pėdų, užsirūko, moterys persimeta žodeliu kitu ir keliasi dirbti. Darbas eina daug sparčiau, linksmiau. Kai kurie iš anksto užsikviesdavo ar kaimyną, ar giminę padėti. Baigdami kirsti uždainuodavo:

*Pabėk, bareli, kitan laukelin,
Jei nepabėgsi, tai pavarysiu,
Plieno dalgelį kai papustysiu.*

Baigiant kirsti buvo žiūrima, kam liks *ožys* – paskutinė pradalgė. Ji paprastai būna siaura, trumpa, koks nors kamputis.

Jeigu yra talkininkų, šeimininkė eina į namus ruoštis, o visi nešioja pėdus, stato gubas. Vyrai baigia statyti, o moterys iš didesnių varpų pina vainiką, dainuodamos kokias nors linksmas dainas.

Parėję į namus, uždeda šeimininkui ant galvos vainiką sakydami: „*Kiek šiame vainike varpelių, tiek tegul bus jums, šeimininkai, dar metelių, o kiek grūdelių, tiek mums alaus puodelių*“. Šeimininkas padėkojęs kviečia į vidų, pats eina pirma jų su vainiku iškilmingai. Vainiką pakabina užstalėje po šventųjų paveikslais. Vaišindavo naminiu alumi, gira arba rauginta sula, šviežiai prapjautu skilandžiu, virta šaldyta papilve, sviestu, sūriu. Jeigu šeštadienis arba jeigu ir kaimynai nusikirtę, tai atsiranda ir harmonika, ir daugiau jaunimo. Šokiai, dainos iki išnaktų.

Nukirtę rugius, pjauna miežius, avižas, žirnius, dobilų atolą, rauna linus, skuta ražienas, veža mėšlą į pūdymus, ruošiasi sėjai. Sėja rugius, žieminius kviečius. Bulviakasyje irgi daugiau darbo, todėl kviečiami kaimynai į talką. Nuvalius laukus, daržus, prasideda linų mynimas.

Linus sėdavo į nepiktžolėtą dirvą, daugiausia į plėšinius, dirvonus, dobilieną. Raudavo rankomis, rišdavo į pundelius, vadinamus *saujomis*. Prirauna, kiek galima apimti dviem saujomis, ir riša tais pačiais šiaudeliais, truputį žemiau galvų. Surišę saują, dar suriša galveles, kad mažiau kabintųsi prie kitų saujų. Surištas saujas stato po dvi krūvelėmis stogeliu po 10 saujų krūvelėje. Skaičiuoja kapomis. Prirauna 10–20 kapų, išdžiūvus veža po stogu. Esant sausam orui, kulia. Klojime ant pado padeda saują, kairiaja ranka ją laiko, o dešiniąją ranka su kultuve daužo per galvutes. Kultuvė – tai plytos dydžio iš beržo kamieno padaryta kaladėlė su kotu paimti. Nukūlus rūšiuoja pagal ilgį ir storį, riša į didesnius pėdus, veža į lauką ant pievos arba miežienos, kur žolė didesnė, ir kloja plonu sluoksniu. Esant lietingam orui, po 2–3 savaitių linų pluoštas nuo šiaudelių vietomis atstoja. Laikas jau kelt. Esant sausam orui, klojėjasi ilgiau. Pakėlus riša į pėdus ir laiko pastogėje iki mynimo. Mina pirtyse. Pirtyje padaro lentynas iš karčių, linus sustato vertikaliai, nuo krosnies uždeda kartis, kad neužgriūtų. Krosnį užkuria ryte. Jeigu sausi orai, tai per dieną ir naktį kūrenant linai išdžiūsta. Mina mintuvais.

Kartą nuėjau pavakaryje pažiūrėti. Pradaręs duris pamačiau – blykstelėjo kampe šviesa. Užsidegė! Nutvėręs kibirą, bėgau prie upės už dešimt žingsnių. Kol atbėgau, linai, gavę deguonies, jau liepsnojo. Taip ir sudegė su visa pirtimi. Atbėgę žmonės tik rąstgalius traukė ir juos gesino.

Ruošdamasis minti linus, šeimininkas iš anksto pasiprašo mynėjų. Kaimynų ar giminių. Suveža pasiskolinęs mintuvų. Būna 5–8 žmonės. Rytą pradeda minti. Šiaudeliai šilti, trapūs, gerai minasi. Mina taip: kairiaja ranka pasiima saują šiaudelių taip, kad laisva būtų didesnė pusė. Dešiniąją ranka pakelia mintuvų viršų, o kairiaja – padeda saują ant mintuvų. Dešiniąją nelabai smarkiai trenkia viršų į šiaudelius ir šie lūžta. Vėl pakelia viršų, saują truputį patraukia ir vėl laužia. Taip pakartojus keletą kartų, sulūžę šiaudeliai iškrinta. Saują pakeičia galais. Išmynus saują, susuka anteles ir deda švaresnėje vietoje. Ima kitą.

Kartais, kai nėra laiko dieną, mina naktį, su žibaliniais šviestuvais pasišvietę. Darbą baigę, paprastai pakūrena dar truputį krosnį ir, kol šeimininkė apsirošia,

jeigu kaimynai iš netoli, tai jie pareina apsiruošti. Ateina į pirtį nusiprausti. Paskiau sėda prie vaisių stalo. Čia didelės valgio įvairovės būna.

Išmynę linus, vyrai ruošia malkas. Kurie savo miško neturi, perka orderį girininkijoje sausuoliams kirsti valstybiniame miške. Moterys imasi vėl linų: reikia juos *brukti*. Kairiąja ranka paima sauja, suima ją stipriai už mažesnės pusės, padeda ant stovo, o dešiniąja ranka ima bruktuve ir daužo, panašiai kaip kilimus dulkina. Daužo, kol byra smulkūs spaliai. Pakeičia saujos galus. Išbruktą saują didina, t. y. sudeda vienedesnes saujas į vieną. Suriša antele. Išbruktus linus sušukuoja. Šepetį pasistato tarp kojų, keliais suspaudžia, kad nejudėtų. Kairiąja ranka paima sauja, o dešiniąja – prilaikydama padeda ant šepetio ir traukia į save. Ištraukusi vėl sauja padeda ant šepetio ir vėl traukia. Išbyrėjus smulkiam pluoštui, sauja keičiama galais. Lieka švarus, lygus pluoštas. Saujas vėl truputį padidina, susuka *antele*, įdeda į maišą ir nuneša ant aukšto iki verpimo. Pakulas irgi surenka į maišą.

Išmynus, sutvarkius linus, prasideda kūlimas. Anksčiau viską kuldavo su spragilais. Atsiradus kuliamosioms mašinoms, spragilais kuldavo tik gerus, gražius pėdus su didesnėmis varpomis. Grūdai sėklai, pėdus iškrato, t. y. iš jų iškrato žoles, smulkesnius šiaudus. Lieka gražūs šiaudai – iš jų daro *kūlius* stogams dengti.

Su spragilais prasikulia tam kartui duonai, gyvuliams, kulia ir žirnius, nes su mašina bus daug gaišaties.

Kūlimui su spragilais vyrai atsikelia su pirmaisiais gaidžiais ir imasi darbo. Iki pusryčių porą padų iškulia. Ką reiškia *padas*? Rugių pėdus sudeda ant pado kluone varpomis į vidų, suglaudžia ir kulia. Geriausia – dviese trise. Jeigu kulia trise, tai ritmiškai kiekvienas užsimoja spragilu ir paeiliui vožia per pėdą: *bum bum bum*. Jeigu dviese, tai kulia *padaužu*: vieną kartą vienas stipriai suduoda per pėdus, kitą kartą tik apsuka neaukštai spragilą ir stukteli dėl ritmo. Jeigu laiko mažai, kūlimo nedaug, tai kulia be padaužo. Tik taip greičiau pavargsta.

1935 m. mūsų kaime buvo keturios kuliamosios mašinos, o 1940-aisiais – jau šešios. Buvo dviejų arklių traukiama kuliamoji (*štivotuoka*). Tokia kuliamoji per dvi dienas iškuldavo 6–8 ha žemės derlių. Atlyginimas – 100 kg grūdų. Buvo ir 4-ių arklių traukiama kuliamoji (*cepuoka*). Jinai daug pajėgesnė. Ją veždavo ūkininkai, turintys 12–16 ha žemės.

Kūlimui reikėdavo 10–12 žmonių. Mašinistas, jo padėjėjas, 1–2 padėjėjai nuo *prėsmo* versti, 1 prie mašinos – atitraukinėja nuo jos šiaudus su grūdais. Čia pats bjauriausias darbas – pilna dulkių, net ir pelių. Dviese ant pado toliau viens kitam su grėbliu meta šiaudus, vienas paduoda į prėsma, du ant prėsmo priima šiaudus, mindo juos, kad daugiau tilptų. Kluonai ir daržinės kartais, esant geram derliui, būna per maži ir šiaudus varo į lauką ir krauna į stirtas. Prieš užsningant suneša į vidų. Dar reikia arkliams varinėti 1–2 asmenų. Čia tai jau vaikų mėgstamiausias darbas.

Kulti pradeda vos prašvitus. Žmonės ateina į talką jau pavalgę. Pietų duoda kopūstų sriubos, avienos, tarkuotų bulvių košės, rūgusio pieno. Vakariene panaši, tik sriuba būna pieniška. O pabaigus kulti – vaisės. Naminis alus, mėsa, sūris, sviestas, truputį duodavo ir degtinės. Porą butelių visiems talkininkams. Kitą dieną šeimyna valo grūdus – *arfuoja*. Kūlimo talkininkams atidirbama: ar tai žmogų, ar tai arklį pasiūčia.

1937 m. į mūsų kaimą atvažiavo iš Pășirvinčio dvaro Albinas Aldonis su kuliamaia, varoma nevalytu benzinu (*gazoliu*). Darbo našumas – per 4 val. iškulia tiek, kiek dviejų arklių traukiama kuliamoji. Mokestis – 5 litai už valandą. Brangoka. Reikėjo 18–20 žmonių. Todėl kitais metais jo nekvietė.

Išsikūlus, išsivalius grūdus, atliekamą truputį išvežama parduoti. Visų ne, gal bus brangiau. Dabar reikia susimalti.

Anksčiau viską maldavo namuose. Kiekvienas ūkininkas turėjo savo giras, stovėjusias kameros kampe. Krosnyje ir ant krosnies išdžiūvusius grūdus ne taip jau sunku malti, tuo labiau kad „taip reikia“. Keldavosi su antraisiais gaidžiais ir iki pusryčių kokių puspūdį sumaldavo.

Vėliau grūdus malti veždavo į Čiobiškio malūną. Čiobiškio malūnas stovėjo ant Musės senvagės. Upės vaga nukreipta į rytus, senvagėje padarytos sklendės. Įrengus turbinas, vanduo paleistas.

Kol vandens dar yra daug, sklendės pusiau pakeltos. Upei senkant, sklendės leidžiamos. Nors dėl vandens stokos kartais malūnas ir nedirbdavo, tačiau visai sklendžių neuždarydavo – tegu vanduo juda.

Malūne maldavo rupiai, smulkiai, pikliudavo, grūdavo kruopas. Apie 1940 m. įrengė ir valcus. 100 kg rupiai sumalti kainavo 20 centų.

Žiemą būdavo daugiau laiko. Moterys verpdavo, ausdavo, vyrai virves vydavo, vyžas pindavo, klumpes darydavo, susieidavo pasikalbėti, pakortuoti. Vaikai plunksnas plėšydavo, riešutus gliaudydavo, džiovintus obuoliukus grauždavo, pasakų klausydavo, patys jas regzdavo, mokydavosi skaityti.

Dar prieš žiemą skalbdavosi žlugtą. Rudenį, kai laiko būdavo mažoka, tai prasiskalbdavo tik tam kartui. Užtai dabar reikėdavo viską sutvarkyti. Žlugtą skalbdavo taip: į kubilą supila 2–3 kibirus šarmo, sudeda skalbinius, po kelių valandų ima iš kabilo po vieną skalbinį ir geldoje trina. Ištrynę visus, vežasi prie upės. Musė ties liūneliu labai ilgai neužšąla. Ten ir vyksta. Kol dar nelabai šalta, stovi vandenyje išibridę, o kai šalčiau, suoliuką pasistato ir ant jo atsitupia. Skalbinius deda ant akmens, kultuve papila vandens ant jų ir velėja, taško. Išskalbti upėje skalbiniai labai ilgai kvepia maloniu kvapu.

Kol dar nelabai pripustė, reikia paruošti medžiagos tvoroms tverti. Iš miško atsiveža stambesnių eglių šakų. Apgeni jas ir nukerta apie 1,5 m ilgio. Smulkias šakeles sumeta į tvartą, o nugenėtos stambios šakos – statiniai tvorai tverti. Atsiveža ir karčių, stulpelių. Juos daugiausia daro iš ąžuolo stambesnių šakų, žinoma, kurios lygesnės.

Tvoras tverdavo įvairiai. Kol dar buvo mažai vinių, paima stulpą ir jame padaro tris skylės, kad lištų kartys. Stulpus kasa į žemę 6–8 žingsnių atstumu. Suveria kartis į skylės. Ima statinį ir truputį prilenkę išpaudžia jį tarp tų trijų karčių. Kitą statinį deda iš kitos pusės. Ir taip pina toliau. Tokia tvora labai tvirta. Prie darželio tvoros viršų nulygina. Kitur palieka aštirus galus. Būdavo lyg spygliuota – vaikai nelandžios į sodą. Tverdavo ir kitaip, kitokias tvorąs. Sukala vienas priešais kitą du kuolus, kad tilptų kartis. Kuolus kaldavo irgi kas 6–8 žingsniai. Apačioje prie žemės suvyta ievos, beržo, gluosnio vytele aštuoniukės forma kuolus suriša. Taip padaro visur. Ant jų deda kartis. Virš jų vytelėmis suriša kuolus ir vėl deda kartis iki reikiamo aukščio.

Pasiruošia medžiagos ir stogams dengti. Stogus dengdavo šiaudais. Grebėstus paruošia lygius, kur reikia patašo, palygina. Ima plonesnes, lygesnes, kiek galima ilgesnes karteles. Kai reikia dengti arba taisyti stogą, parsineša ievos, beržo, o kartais, kai nėra jų, tai gerai ir gluosnio vytelės. Ant stovo į žemę strypiai įkaltas kuolas, jo apačioje įkalta vinis, kuri nulenkama į žemę. Paimama keletas vytelių, užspraudžiama už vinies, truputį patvirtinama ir su brankteliu (15 cm ilgio, vos storesnis už pieštuką pagaliukas su kilpute iš virvutės) virvutė išspraudžiama į praskeltą vytelės storesnį galą ir sukama. Vytelė, sukama apie savo ašį, traiškėja, darosi lanksti, elastinga. Sukant vyniojama ir apie kuolą. Baigus sukti, ir šis galas pritvirtinamas prie to pat kuolo. Nuėmus sumetama į vandenį, kad nesudžiūtų. Dengiant uždedama šiaudų juosta ant grebėstų, po to uždedama *lotas* ir su vytele, pertvėrus ją per šiaudus, dedama *lotas* su grebėstu. Ir taip toliau daroma.

Padargai, įrankiai

Ūkininkas turėjo darbinius ratus su dviem porom šoninių. Viena pora lentinų – mėslui, akmenims, žemėms vežti, antra kopėtinių – javams, šienui, į malūną, į turgų gėrybėms vežioti. Daugelis turėjo ir antrus ratus. Tai į bažnyčią, į svečius, į turgų nuvažiuoti. Turėjo plūgą, plūgelį, spyruoklines akėčias (*drapoką*), medines akėčias. Turėjo dvejus mintuvus, 3–4 spragilus, 3–4 grėblius, porą medinių dvipirščių šakių, 2–3 mėžiamas, porą geležinių dvipirščių šakių, porą kastuvų ir kito smulkaus inventoriaus. Kiekviena šeiminkė turėjo audimo stakles, porą ratelių, šepetį, bruktuvių porą. Prie krosnies buvo reikalingi įrankiai: pagaikštis (*kačerga*) keptuvei į krosnį kišti ir atgal išimti, šakės iš krosnies puodams išimti (*kvatai*), pastumti, ližė – duonai pečiun pašauti. Namuose būtinas kubilas, statinė kopūstams rauginti, statinaitė alui daryti, 2–3 kubilėliai po 3–4 kibirus vandeniui laikyti, gyvuliams šerti, dar pora įvairaus dydžio kubiliukų. Lovys mėšai sūdyti, keletas įvairaus dydžio geldų. Tai ir skalbti, ir kukulaičiams (*zacirkai*) daryti, ir blynams maišyti, ir pyragams minkyti. Ypač buvo vertinamas duonkubilis. Prie audimo staklių buvo po keletą skietų, nyčių, šaudyklių. Buvo ir lanktis. Tai 60 cm ilgio lazda, kurios viename gale horizontaliai prikaltas 40 cm ilgio skersinis. Kitas toks pat prikaltas vertikaliai. Ant jo iš ritės (*špūlės*) vynioja siūlus. Privyniojus kiek reikia, nuima. Iš suverptų siūlų, iš pakulų ausdavo maišus, paprastesnius užtiesalus lovoms. Iš linų verpdavo ir plonesnius siūlus – iš jų ausdavo audeklus baltiniams, staltiesėms, užvalkalams. Iš lininių storesnių siūlų ausdavo paklodes, užtiesalus. Apmesdavo šiais lininiais siūlais, o atausdavo vilnoniais. Dar verpdavo linus storiiau. Ataudams imdavo irgi storesnius vilnonius siūlus ir ausdavo medžiagą, kurią suvėlę (veltį vežėme į Papartėlius) duodavo siūti viršutinius drabužius. Iš dar storesnio verpimo siūlų ausdavo milą, kuri irgi veldavo. Iš jo siūdavosi viršutinius storus drabužius (*burką*) ir kitus.

Pamusių kaime buvo siuvėjai Juozas ir Jonas Zdanuskai, kurie siūdavo vyriškus drabužius. Dar nešdavome į Nėsterišio kaimą pas Aleksą Pečiulį, kuris ir kailinius siūdavo. Moteriškus siūdinius siūdavo Elena Dambrauskienė, Marytė Kižlaitė, Felomena Kareckienė. Batus siūdavo Mykolas Lučiūnas, Tamošiu vadinamas. Jis odas bei kailius išdirbdavo. Veltinius veldavo Lučiūnas Boleslovas, vadinamas Bolesiu Anielkos, Lučiūnas Adolfas, Adolfuku vadinamas.

Kalvių darbus atlikdavo Vaclovas Dziubinskas ir broliai Ipolitas ir Benadas Lučiūnai, gyvenantys Lapėlių kaime. 1937 m. į mūsų kaimą iš Jauniūnų apyl., Užublendžių k. užkuriom atsikėlė Steponas Tamošiūnas ir 1944 m. išikūrė kalvę. Nuo to laiko turėjome savo gerą kalvį. Kalviai atlikdavo visus kalvystės darbus valstiečiams.

Atsiminimai

Valentina Aldona Tamašauskienė

Darbai kaime

Gyviai. Kaimiečiai laikydavo daug galvijų, arklių, augino avis, kiaules, paukščius. Pieną nešdavo į Mūsninkų pieninę, o gražintu nugriebtu pienu, pasukomis šerdavo gyvulius.

Vasarą gyviai būdavo rišami, pančiojami. Reikėdavo anksti išvesti gyvulius į ganyklą, o vakare parvesti. Taip pat reikėdavo dažnai juos perkėlinėti, pagirdyti. Teliukus laikydavo pririštus arčiau namų. Rudenį iki šalnų gyviai buvo ganomi bendrai. Ūkininkai ganydavo paeiliui. Karves ganyti teko ir man. Nuganydavo dirvonuojančias žemes, paupių krūmynus.

Iš pakratų ir šieno buvo daromas mišinys gyvuliams šerti. Kai kurie ūkininkai turėjo žolių smulkintuvą (*sečkarnes*).

Pasivažinėjimas. Žiemą kaime tarp tvorų būdavo sniego iki langų. Keliu net su rogėmis negalima buvo išvažiuoti. Mūsų namas buvo kaimo krašte, tai mažiau buvo užpustytas kelias. Kiti važiuodavo didelėmis rogėmis – *raskatais*. Mes turėjome nedideles gražias roges – *šlajas*. Kai auginome kumelę (karo metais), pati pasikin-kydavau ir važiuodavau į miestelį. Buvo ir mažas kumeliukas, kurį palikdavome tvarte. Kai reikėdavo grįžti namo, tai vos spėji atrišti ir išokti į roges: kumelė šokdavo greitai bėgti namo pas kumeliuką.

Kamaroje. 1951 m. likusi namuose viena, iš pradžių laikiau kiaulę. Grūdus pradams reikėjo malti girmomis pačiai. Anksčiau padėdavau tetai Juzei sumalti grūdus, o dabar vienai įeiti į kamara būdavo nejauku. Kamaroje buvo laikomos bulvės. Ten buvo duobė, išklota šiaudais. Tas patalpas buvo galima apšildyti krosnimi, pakuriama iš kambario pusės. Per šalčius prie bulvių nunešdavome ir žarijų kibire.

Blynams ir pyragams, taip pat baltai pikliuotai duonai grūdai buvo malami Musninkų dvaro malūne. Savo namuose rankinėmis girmomis maldavome tik pradus gyvuliams.

Žemės darbai. Javai derėdavo bet kuriais metais. Javus kūliams pjaudavo pjautuvais, o dalgiais (dalgėmis) nupjautus javus rudenį iškuldavo arkline kuliama ja mašina. Grūdai buvo laikomi svirne arduose.

Dar netekėjusi teta Leonė vasarą saugodavo vaikus Taujėnuose. Kai parvažiuodavo namo į Minčiukus, eidavo padėti dirbti laukuose. Kartąėjo kviečių pjauti pjautuvu su pirštinėmis. Tai pamatęs kaimynas Cesiūnas pasakė: „*Jai tik dainuot, išsišėpus stovėt, o ne kviečius pjaut*“. Iš Klaipėdos konservatorijos parvažiavusi ji dažnai repetuodavo dainas. Užkurnys atėjęs sakė, kad tokį balsą turint – šalin ir vargonus. Jis

irgi turėjo gerą balsą. Buvo matęs ir baletą, bet negalėjęs žiūrėti į šokančius vyrus: „Geriau eitų šieno pjauti, o ne čia šokinėt ir bindzinėt“.

Iš miesto teta Leonė atvažiuodavo vasaroti su vyru. Būdama paauglė, mažus vaikus aš prižiūrėdavau, o jiedu eidavo dirbti. Bobutės žemę dirbo pusininkai, bet mes visus darbus dirbdavome patys, ką tik galėdavome dirbti. Kai paūgėjau, tai ir šieną dideliais glėbiais su šakėmis paduodavau į vežimą. Teko dirbti ir ant vežimo, kai reikėdavo pakrauti, gražiai sudėlioti avižų ar miežių surištus pėdus. Per karščius padirbėję tuojau eidavome nusimaudyti į upę. Kiekvieną vakarą prie jos rinkdavosi žmonės nusiplauti kojų.

Kūliai stogams dengti. Ūkininkai pasidarydavo šiaudų kūlių stogams dengti. Mudvi su teta Juze pjautuvais pripjaudavome kviečių ir rugių apie 10 kapų pėdų. Kapa – 60 pėdų. Stogams dengti paruošti pėdai ir buvo vadinami *kūliais*.

Pirmiausia pjautuvais supjautų rugių ar kviečių pėdus reikėdavo iškulti spragilais, atrištus iškratyti ir surišti į gražius kūlius, išmetus žoles ir sutriušusius šiaudus. Tada visų kaimo pastatų stogai buvo dengti šiaudais.

Pusininkai. Bobutė samdydavo bernus žemei dirbti. Ji buvo našlė. Užaugę sūnūs iš namų buvo išvažiavę į užsienį. Viena dukra mokėsi. Pati vyriausia buvo neištekėjusi.

Bobutė pasakojo, kaip reikėdavo bernus raginti prie darbo. Kurį laiką buvo samdomas vienas tolimas giminaitis. Jis nueidavęs prie darbo, o paskui kur nors laukuose pasislėpdavęs ir rugiuose miegodavęs.

Pusininkų žmonos turėjo rūpintis savo mažais vaikais. Tai mes visus moteriškus darbus padirbdavome pačios. Rudenį pusininkai mums skirdavo maišą grūdų už mūsų darbą. Šiaip bobutė be pusininkų žinios nieko nepasiimdavo, kas priklausė pasidalyti. Žemę dirbo Bučinskai iš Markūčių, Barkauskai iš Strazdū, Perkauskai, Motiejūnai su Jankūnais iš Kaimynėlių. Iš Grabliaučiznos (Peklinės) dirbo Prano ir Stasio, Mykolo ir Jono Ališauskų šeimos.

Žuvų gaudymas. Brolis Lionginas ir kiti berniukai prisikasdavo *griaužukų* iš dumblo upės pakraščiuose. Ne visur jų būdavo galima rasti. Mes su drauge Elyte nepasiduodavome berniukams – ir mes primėtydavome *šniūru*. Bet užmesdavome, kur negilu, kad lengviau būtų ištraukti, tai mums retai kada pasisekdavo sugauti žuvų, nekibdavo čia jos. Berniukai užmesdavo virvutes (*šniūrus*) į galias vietas. Jie su kartimis, į kurias būdavo prikalami dideli vyns, išgraibydavo prikibusias žuvis. Vieną kartą brolis sugavo ungurį. Prikibdavo ir vėgėlių, kurios būdavo prie dugno, kur giliau.

Su broliu žvejodavome ir tinklu, kurį nusinerdavome patys. Kartais nenorėdavau laikyti tinklo, kai reikėdavo įbristi iki kaklo. Tada brolis supykdamas. Jam reikėdavo žuvis varyti į tinklą.

Kada upė patvindavo, tada ji apsemdavo visas pievas, dalį žemumose esančių dirvų. Vanduo prieidavo netoli vieno namo, apsemdavo kiemą ir kadaise stovėjusio svirno vietą. Po pavasario potvynio iškastose kūdrose ir grioviuose likdavo žuvų. Tada gaudydavome žuvis užstatę varžas, bučius, kurie buvo nupinti iš karklų vytelių. Žmonės gaudydavo žuvis ir su žeberklais, tiesiog jas nudurdavo.

Žiemą, prakirtus eketes, žuvys pačios išlįsdavo, kai pradėdavo dusti po ledu. Tada ir su mažu rėčiu buvo galima pasigraibyti ir nemažų lydekų. Po potvynio žuvų pasilikdavo kūdrose.

Teta iš miesto mokėjo gaudyti žuvis pakrantėse, giliai įbridusi. Ištraukdavo ir vėžių, kurie sugnybdavo pirštą.

Vasarą besimaudant arčiau upės kranto tekdavo matyti visai mažų vėžiukų.

Musėj buvo daug žuvų ir vėžių. Anksčiau vietos gyventojai prigaudydavo daug žuvų. Dabar vėžiai išnykę.

Drobulių balinimas. Vasarą ant pievelių būdavo balinamos išaustos drobės. Išnešamas rietimas drobės ir patiesiamas. Atsiguldavau ant audeklų ir skaitydavau. Kad audeklai būtų baltesni, reikėdavo prie upės juos šlapinti, padaužant medine kultuve. Vakare drobės būdavo susukamos į rietimus ir sunešamos į patalpas.

Linai. Bobutės žemėje buvo sėjama daug linų. Linų su pusininkais nesidalydavo. Bobutė augindavo ilgapluoščius linus. Išrautus linus sustatydavome ritėmis po 10 pėdelių. Paskui klojime ant suolų kuldavome. Kuldavome kultuvėmis mušdami linų galvutes, kad atskirtume sėmenis. Nukultus linus reikėdavo kur nors ant sausės dirvos plonai pakloti, kad, lyjant lietui ir nuolat šlappant, išpūtų pluoštas. Kiti pamerkę kūdroje laikydavo.

Turtingesnieji visus linus džiovindavo pirtyse ir kviesdavo talkas mintuvais išminti ir brauktuvais išbraukti. Mudvi su teta paimdavome kelis pėdelius, išdžiovindavome krosnyje ir, nusinešusios į pirties prieangį, išmindavome ir išbraukydavome pluoštą. Prieš verpiant linus, reikėdavo šepėčiais iššukuoti pakulas. Tada likdavo gražus linų pluoštas. O jei norėdavom dar gražesnę pluoštą turėti, tai iššukuodavome ir šeriniu šepetėliu.

Talkos. Į talkas pas kitus mažai kur nueidavau. Tik pas tuos, kuriems reikėdavo atidirbti už kokį nors mums atliktą darbą.

Talkos neapsieidavo be degtinės, alaus. Kai kurie išgėrę ir blogybių pridarydavo. Strazdų kaimo merginos ir juokų prikėsdavo, o kartais ir išsiplūsdavo. Už stalų mėtydavosi duonos su sviestu riekutėmis.

Minčių kaimo nebuvo nei girtuoklių, nei mušeikų. Kartais kaimynai susipykdavo tik dėl kokio nuganyto plotelio, nes pievų rėžiai buvo gana siauri.

Malkos. Malkomis apsirūpindavome pačios. Paupy nupjaudavome alksnių, karklų, kuriuos žiemą ledu partempdavome prie namų. Kai nusipirkdavome geresnių, sausų malkų, tai jas parveždavo kaimynas Bučinskas arba pusininkai.

Uogavimas. Kai buvau mažesnė, tai su teta Juze vasarą uogaudavome gervuoges. Prie Musės upės krantų didelės kekės būdavo net nusvirusios į vandenį. Tekdavo uogas rinkti, braidant vandenyje pakrantėmis. Prisimenu, vieną vasarą bobutė išvirė net 5 litrus gervuogių.

Sugrėbusi ir sudėjusi į kupetas šieną ar prie kitų darbų padirbėjusi, viena nubėgdavau į mišką pririnkti nors puoduką uogų bobutei. Bobutė dažnai sirgdavo, ne visoki maistą galėjo valgyti. Poilsio dienomis miške su teta pririnkdavome daug uogų. Kiekvieną vasarą prisirinkdavome ir daug riešutų, įvairių vaistažolių. Žiemą persišaldžius bobutė išvirdavo žolelių arbatos.

Apynių rinkimas ir ruošimas. Rūpėdavo prisirinkti ir apynių spurgų. Prisi-kiname apynių šakelių, parsinešame namo ir nurenkame spurgas, kurias paskui džiovindavome. Kaimynai darydavo alų. Mūsų kaimynai naminės nevirdavo, nebent tik atskiroms progoms. Daugiausia vaišindavosi alumi. Apynių spurgas supirkinėdavo, bet tik džiovintas. O norint pridžiovinti vieną kilogramą apynių, reikėdavo labai daug jų priskinti.

Krepšių pynimas. Mes niekada nepirkdavome krepšių bulvėms kasti. Kai buvo brolis Lionginas, tai jisai nupindavo krepšius. Lankelius darydavo iš plono lazdyno, o pindavo iš karklų vytelių. Krepšys turėdavo būti gražiai nupintas. O kai likome be brolio, krepšius aš pradėjau pinti. Iš pradžių jie būdavo truputį kreivi, o paskui gražiai nupindavau.

Prie audimo staklių. Kada bobutė Uršulė ausdavo, aš, dar būdama maža, padėdavau jai suverti metmenis į nytis ir skietą. Metmenims siūlai būdavo tiesiami pagal numatytą audinio ilgį sienoje. Paskui galai būdavo prakerpami. Ilgį matuodavo aršynomis, tai truputį mažiau už metrą. Išausdavome drobių apie 10 m ilgio ir daugiau. Buvo audžiami ir paprasti rankšluosčiai, ir pakuliniai audiniai maišams, ir su vilnoniais ataudais – antklodėms, kailinių apvalkalams. Ausdavome ne tik linų ataudais, bet ir medvilnės.

Mano mamytė mokėjo austi ir su daugiau nyčių raštuotus audeklus staltiesėms ir rankšluosčiams. Aš mokėjau austi tik dviejų ir keturių nyčių audeklus, kaip ausdavo bobutė. Kai užaugau, tai daug ausdavau. Bobutė dažnai sirgo, negalėjo sėsti prie staklių. Truputį paausdavo ir teta Juzė. Bet tetai buvo kitų darbų, be to, ji irgi buvo jau nejauna, dažnai jausdavosi negerai. Užtekdavo jai darbo ir prie gyvulių. Į laukus eidavau ir aš kartu su teta. Ausdama dainuodavau. Verpti mokėjau tik lininius siūlus. Vilnas, kol turėjome avių, verpdavo bobutė. Avis laikėme tik gal 2–3 metus. Tada ir apsirūpinome vilnoniais siūlais.

Šiokiadieniai greit prabėgdavo prie darbų.

Linų auginimas ir pluošto tvarkymas XX a. trečiajame–penktajame dešimtmetyje

Erika Nenartavičiūtė

XX a. trečiajame–penktajame dešimtmetyje visi Kernavės ir Musninkų apylinkių ūkininkai savo žemėje sėjo linus. Dažniausiai linai auginti kaip žaliava naminių audinių gamybai, rečiau pardavimui. Linų pluošto tvarkymas, sudėtingas ir daug laiko užimantis procesas, giliai įsivėjęs į vietinių gyventojų atmintį. Jų pasakojimai užfiksuoti magnetofono juostoje. Todėl daugelis straipsnyje minimų linų auginimo ar tvarkymo darbų yra pagyvinti ar net ištiesai atskleisti ištraukomis iš vietinių gyventojų pasakojimų. Rašant remtasi Jono Mardosos¹ ir Mildos Skeirytės straipsniuose² bei Angelės Vyšniauskaitės monografijoje apie Lietuvos valstiečių linininkystę³ pateiktais apibendrinimais.

Vienos šeimos audiniams kiekvienais metais reikėdavo vidutiniškai 20–30 arų linų pasėlių. Linus sėdavo į lengvesnę žemę, dažniausiai į plėšinį ar pūdymą. Sėjos laikas – nuo balandžio pabaigos iki gegužės pabaigos. Zofija Barkauskienė (Kunigiškių I k.) pasakojo, kad jų kaime linus visuomet sėdavo gegužės pabaigoj „per Aldoną ir Eleną“⁴, nes šv. Elena buvo laikoma linų globėja. Sėdavo vyrai, apsilikę rudo ar juodo naminio audi-

¹ Mardosa J. Apie talkas, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 103–114.

² Skeirytė M. Audimas, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 172–184.

³ Vyšniauskaitė A., Laniauskaitė J. Valstiečių linininkystė ir transportas, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1977, p. 7–134.

⁴ Gegužės 22 d.

nio kelnėmis, baltais naminio lininio audinio baltiniais, vienplaukiai, apsiavę klumpėmis mediniu padu ir odiniu viršumi, be kojinių. Sėmenis suberdavo į apskritą, iš šiaudų pintą sėtuvę (*kraitele, kropką*), kurią pasikabindavo ant kaklo. Jei linų pasėliai būdavo žolėti, moterys juos ravėdavo.

Rudenį, kai linų galvutės pagelsdavo, juos nuraudavo taip pat moterys. Vienu pasilenkimu nurautą linų kiekį vadindavo *sauja*. Jos skersmuo surišimo vietoje – apie 15 cm. Saujas suremdavo po dvi ir sustatydavo eilėmis. Vienoje eilėje, kurią vadindavo *guba, gubu, gubele*, paprastai sustatydavo dešimt *saujų*. Linai stovėdavo ant lauko, kol jų galvelės visai išdžiūdavo. Norėdamos patikrinti, ar linai jau sausi, moterys patrindavo jų galveles ir pažiūrėdavo, ar gerai atsiskiria sėmenys. Išdžiūvusius linus vežimais veždavo į klojimą. Klojime, daužydami linų galveles į suolą ir mušdami jas kultuvėmis, taip linus iškuldavo.

Lino stiebelis sudarytas iš viršutinio pluoštinio sluoksnio ir po juo esančia mediena. Norint atskirti pluoštą, reikėjo panaikinti pluoštą su stiebeliu sujungiančią medžiagą – pektiną. Lietuvoje žinomi du linų pluošto atskyrimo būdai: 1) mirkymas vandenyje ir 2) skleidimas ant žemės (klojimas)⁵. Aprašomojoje teritorijoje linai dažniausiai būdavo klojami. Klodavo tam tikra tvarka lygioje vietoje, ant nušienautos pievos. „*Pereina kryžavai. Taip in vienu kampų saują įsuka. Gal tenai dar ir žegnoja, kaip seniau saka. I paskui in kitą, in trečią tep... I ant tos apskritą to ratuką da uždeda, to mažą gabaliuką, saujų tą mažą, kryželį. Tik kad jau nenešiotų vėjas, nesuktų juos, tuos linus. Kad jau jie atsiklojėtų*“⁶. Paklotus linus laikydavo apie keturias savaites. „*Pabūna, kol šilčiau, kol lietūs pereina. Jiem reikia lietaus, reikia saulas*“⁷.

Mažiau paplitęs paprotys linus mirkyti. Bet Viktorija Cesiūnienė (Strazdų k.) prisimena, kaip jos anyta blogai atsiklojęsčius, stambesnius linus mirkydavo Musėjė. „*Tadu paima suriša didelį tokį kūlį ir pririša kur nors prie medžio upėj ir jį da pamerkia, kad biškį jis pamirktų. Gal savaitę, gal kokias penkias dienas, gal ir septynias maždaug va taip. Ir tadu jis bus ta labai tas linas gražus. Rūdimai jo, žaliumas tas išmirksta. Jis bus ta daug baltesnis*“⁸. Anot Grigaliaus Vilkelio, netoli Šadžių buvo Limárninko kaimas, taip vadintas todėl, kad ten buvo didelės kūdros, kuriose mirkydavo linus⁹.

Norėdami patikrinti, ar plaušas atsiskyręs, parsinešdavo namo saujelę linų, išdžiovindavo juos krosnyje ir išmindavo mintuvais. Jei plaušas gerai atsiskiria, linus pakeldavo, surišdavo ir pastatydavo lauke džiūti. Išdžiūvusius linus surišdavo į kūlius ir veždavo namo vežimu ar nešdavo rezginėmis. Parvežtus linus sukraudavo kluone ar ant lentynų namo pastogėje.

Kitas darbas – linų džiovinimas ir mynimas. Linus džiovindavo pirtyje, virš duobės arba krosnyje. Kiekviename kaime būdavo viena arba dvi pirtys. Jei kaime pirties nebūdavo, linus veždavo džiovinti į gretimo kaimo pirtį. Pirtį kurdavo tik suvežus ir sustačius linus. Linus sustatydavo eilėmis ant specialių paaukštinių (*lavkų*). Kiekvieną eilę priremdavo kartimi. Kūrendavo tas, kieno linus džiovindavo. „*Linus džiovint reikia mokėt, čia ne kiekvienas šitą gali. Iš ryto pakurdavo. Paskui išleisdavo viską. Palaikydavo atvirą. Tuos garus išleidžia. O paskui vėl pakuria. Vėl tą*

⁵ Vyšniauskaitė A. *Lietuvos valstiečių lininkystė*; Vilnius, 1977, p. 7–134; Vyšniauskaitė A., Lančiauskaitė J. *Valstiečių linininkystė ir transportas*, Vilnius, 1977, p. 61.

⁶ *Lietuvos liaudies buities muziejus* (toliau – LBM), b. 11016, p. 31.

⁷ LBM, b. 11016, p. 31.

⁸ *Ten pat*, p. 31.

⁹ *Ten pat*, p. 38.

patį. Nakčiai atidaro. Paskui prieš patį mynimą irgi pakurdavo. Taip pat išleidžia garus visus¹⁰. Malkas atsiveždavo tas, kurio linus džiovindavo. Už džiovinimą pirtyje reikėdavo atidirbti¹¹. Čirkų kaime už linų džiovinimą ūkininko Bieliausko pirtyje reikėdavo šeiminkui bulves vieną dieną kasti, kulti, rugius rinkti ar „in šieną“¹². Žinomi atvejai, kai savininkas savo pirtimi kaimo žmonėms leisdavo naudotis be atlyginimo¹³.

Grigalius Vilkelis prisimena, kad Limárninko kaime kūdrose išmirkytus linus džiovindavo virš duobių. Duobių viršų uždengdavo kartimis ir virš jų sustatydavo linus. Ugnį kūrendavo duobės dugne. „Tenai, tokiam molyne, tokios duobės. Tenai prikūrendavo. Laužą tokį prikūrendavo. Paskiau tuos linus džiovindavo tenais“¹⁴.

Turintys nedaug linų, negalintys už pirtį sumokėti ar kitaip atsilyginti, linus džiovindavo krosnyje ar ant krosnies. Į iškūrentos krosnies vidų vienu metu įdėdavo apie 50 cm skersmens kūlį¹⁵. Po Antrojo pasaulinio karo iš kolūkio pavogtus linus dažniausiai tik ir džiovindavo krosnyje.

Išdžiovinus reikėjo linų stiebelį mintuvais sulaužyti ir atskirti dalį spalijų (išminti). Pirtyje išdžiovinus linus mindavo priepirtyje ar lauke. Kviesdavo talkas. Talkininkai dažniausiai būdavo jaunimas. Ėjo ir vedę. Mintuvais rūpinosi pats šeiminkas. Kadangi didelio mintuvų skaičiaus niekas neturėjo, tekdavo juos susiskolinti. Kartais mintuvai išbūdavo prie pirties, kol visi kaimynai baigdavo minti¹⁶. „Su arkliu suveždavom viso kaimo, ir stovėdavo tie mintuvai, stovėdavo, kol visas kaimas neišmins“, – prisimena Zofija Barkauskienė (Kunigiškių I k.)¹⁷. Vienai talkai, priklausomai nuo linų kiekio, reikėdavo nuo 4 iki 20 mintuvų ir tiek pat talkininkų. Linus minti dažniausiai rinkdavosi ryte ar pavakare. „Nes dieną reikėjo kult, reikėjo kitus darbus dirbt. Vakaraus jau susirinkdavo talka. Ir taip visą rudenį nuo gryčios prie gryčios ėjo talkininkai, mynė linus“¹⁸. Vyrų linus sulaužydavo mintuvais, o moterys, traukdamos per mintuvus, juos išvalydavo – atskirdavo dalį spalijų. „Vyrų mintuvai tai buvo tokie retesni, o mūsų tankesni. Moterys tai ateidavo su savo vyrais. O mum tai, kaip mergaitėm, mindavo jau bernai“¹⁹. Pirtyje išdžiovinus ir išmintus linus surišdavo į pėdus ir parveždavo namo. Krosnyje išdžioviną nedidelį linų kiekį išmindavo priemenėje ar kluone pati šeiminkė.

Išmintuose linuose likę spaljai būdavo išdaužomi specialia pailga dviašmene lentele su kotu (bruktuve). Brukdami linų pluoštelį laikydavo kairėje rankoje ar prilaidydavo ant specialaus stulpelio (priebruko). Linų saują pirmiausia papurtydavo, kad išsiskleistų skaidulos, supešiodavo. Tada nubrukdavo kamblius, po to – viršūnes. Brukdavo kluone, arklių tvarte, gyvenamojo namo priemenėje, ant aukšto. Jei nešalta, brukdavo lauke. Brukant nubyrėjusius spaljus pildavo ant aukšto ir taip apšiltindavo lubas. Drauge su spaliais nukritusias trumpas pluošto daleles (nuobrukas) naudodavo pančiams vyti²⁰.

Nubruktus linus šukuodavo specialiais įrankiais – šepčiais (šukom). Šepetytys – tai 80–100 cm ilgio lenta²¹, kurios viduryje, kvadrato ar skritulio plote, sukalti maždaug 25 cm ilgio mediniai dan-

¹⁰ *Ten pat*, p. 39.

¹¹ *Ten pat*, p. 32.

¹² *Ten pat*, p. 32.

¹³ *Ten pat*, p. 16, 25.

¹⁴ *Ten pat*, p. 39.

¹⁵ *Ten pat*, p. 8.

¹⁶ Mardosa J. Apie talkas, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 111.

¹⁷ LBM, b. 11016, p. 46.

¹⁸ *Ten pat*, p. 39.

¹⁹ *Ten pat*, p. 46.

²⁰ Skeirytė M. Audimas, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 176.

²¹ *Ten pat*, p. 176.

tys. Šukuojant galutinai išvalomi spalviai ir trumposios pluošto dalelės. Šukuodavo dviem šepčiais. „*O tada dar buvo tokie mediniai... Šukos tokios medinės, retesnės ir tankesnės. Tai pirma valom per tas retesnes šukas, o paskui jau valom per tankesnes*“²². Iššukuotas retesniais šepčiais linų pluošto priemaišas vadindavo *pakulomis, pakulais*, tankesniais – *pašukomis, pašukėlėmis*. „*Jau tenais tiesiog blizga tas linas*“, – apie iššukuotą linų pluoštą sakė Grigalius Vilkelis (Žadžių k.)²³. Tik retais atvejais linai būdavo šukuojami vienu šepčiu.

Iššukuotą linų pluoštą sutvarkydavo dvejopai. Vienos moterys sudėdavo 3–4 saujas, per vidurį surišdavo, suspausdavo ir galuose supindavo kasas. „*O jeigu labai gražūs linai, tai tokias grįžtes darė*“. Kitos moterys iš trijų linų saujų supindavo kasą ir gale užsukdavo. „*Vieną saujukę dėdavom, tris. Ir pindavom kasą*“. „*Supindavo, kad jie nesusiveltų*“. Kasa sverdavo „*apie kilogramą turbūt*“. Kai reikėdavo verpti, atskirdavo kelias saujas ir padarydavo kuodelį. Paprastai iš 20 arų išaugintų linų prišukuodavo 15–20 kg gerų linų. Anot moterų, kasų būdavo „*kokių dvidešimt, ir penkiasdešimt*“. Kai linai prasti, nušukavus likdavo mažiau.

Pakulas ir pašukas patiesdavo pluoštais ant stalo ar suolo ir susukdavo į kuodelius. „*Kai pašukos jau yra, tai darom tokius kuodelius. Padarydavo kuodelių. Sudėdavom tuos kuodelius iki verpimo*“. Sutvarkytą pluoštą sudėdavo į maišus ir užkeldavo ant gyvenamojo namo ar svirno aukšto. „*Tokion vieton sudėdavo, kad pelės ne...*“. „*Svirne visa tai laikė, kur katinai gali įlįst. Būdavo, kad ir pelės sugadina*“. „*Sudėdavom į tokią skrynią. Kufną tokį didelį*“. Skrynja su linais stovėdavo kamaroj. „*Ir an aukšto nešdavom, ir priemenėj sudėdavom*“.

Iš prasčiausių pakulų vyrai vydavo virves „*karvėm, arkliai va pončiot*“. Pakulas dėdavo į antklodžių vidų. Iš suverptų pakulų ausdavo paklodes, maišus.

„*Jeigu geri linai, gerai išsiklojėjis, jau gerai jau juos išbrukta, tadu labai jau pakulnė toj graži, o jeigu yra su spaliais ir da nemoka verpėja tinkamai verpt, tai tokiom, kaip vadina, varlem suverpia. Kur, – saka, juokiasi – šarkos koja, kur žvirblio galva. Juokdavosi babutės*“.

Iš suverptų pašukų ausdavo kasdieninius rankšluosčius, audinį vyriškoms kelnėms, marškiniams, moteriškiems sijonams. Taip pat ausdavo siauresnį, lininiais siūlais mestą audinį, skirtą marškinių rankovėms. „*Nereikia karpyt jau, nebrizga. Susiūna du kraštelius. Nu tai tom rankovėm ataudas jau antras šukavimas*“. Apie pašukinio audinio drabužius Genė Nikanevičienė (Čirkų k.) sakė: „*Jei dabar anūkams duotum pakulinius marškinius, sakytų, kad duria, o mes buvom pripratę*“. Iš suverpto nušukuotų linų pluošto ausdavo staltieses, dekoratyvinius rankšluosčius, ploną drobę.

„*O linai tai jau čia buvo papuošalas jau. Jeigu lininiai marškiniai ir da čia va krūtinė siūdavam iš šitų, iš baltos medžiagos. Tai jau čia tik sekmadienį į bažnyčią tie marškiniai*“. „*Siūdavam sukneles. Čia dar įsiūdavam tokias gražias gėlytes*“. „*Sukneles siūdavam iš baltos drobės*“²⁴.

²²LBM, b. 11016, p. 47.

²³Ten pat, p. 38.

²⁴Ten pat, p. 32–47.

Gyvulių ūkis. Lokalinės kultūros universalumas ir savitumas*

Irena Regina Merkienė

Lietuvos istorijos institutas

Problema, uždavinys, šaltiniai ir literatūra

Gyvulių ūkis – viena iš gamybinės kultūros sričių, kurioje atsiskleidžia daugelio kartų sukaupta patirtis, besikeičianti drauge su gamtinėmis, ekonominėmis ir ūkio politikos suformuotomis aplinkybėmis. Čia bandysime šiais atžvilgiais pažvelgti į problemą, kokiais pavidalais lokalinėje kultūroje atsiskleidžia jos savitumai ir universalumas. Šio straipsnio uždavinys – remiantis archyvine bei 1969, 1970 ir 1973 m. Lietuvos istorijos instituto etnografinių lauko tyrimų metu autorės surinkta medžiaga parodyti gyvulių ūkį Mūsniškų valsčiuje, koks jis išliko XVIII–XIX a. dokumentuose ir kokį jį prisiminė seniausieji, dabar jau Anapilin išėję, vietiniai gyventojai: Andrius Barsukas (gim. 1873 m.) iš Čirkų kaimo, Zigmas Pavlovskis (gim. 1891 m.), jo žmona (gim. 1893 m.), Veronika Paulauskienė (gim. 1895 m.). Pastarieji trys iš Kalnynų kaimo. Gražiai juos papildė 1886 m. gimusi Elena Petruščikienė iš Užušilių kaimo ir kiti. Iš jaunesnės dar gyvos kartos norėčiau paminėti ypač nuoširdžiai pateikusių daug duomenų apie tradicinės dvasinės kultūros dalykus 1924 m. gimusią Ireną Tatarūniene (Jurkevičiūtę) iš Rudeikiškių. Visi pasakojimai saugomi Lietuvos istorijos instituto rankraštyne¹. Apie šio krašto gyvulių ūkį atskirais etnografiniais tyrimais pagrįstas tėra straipsnis, išspausdintas 1972 m. išleistoje lokalinėje monografijoje „Kernavė“², kurio nemažą dalį čia pakartojame. Kartografinių duomenų apie Mūsniškų valsčiaus etnokultūrinius ūkinis bruožus ir jų paraleles Lietuvoje galima rasti autorės plačiose monografinio pobūdžio studijose apie Lietuvės gyvulininkystės inventorių³, įvairios ūkinės veiklos (gyvulių laikymo, jų produkcijos pirminio perdirbimo ir konservavimo, pastatų gyvuliams laikyti) etninės patirties ištakas⁴ bei daugelyje straipsnių, kuriuos čia išvardinti nėra galimybės. Visa tai leidžia naujai pažvelgti į Mūsniškų valsčiaus realijas kaip į sudėtinę Lietuvos kultūros dalį. Naudojant archyvinius anksčiau autorės skelbtus duomenis, šaltiniai nebus nurodomi. Norėčiau padėkoti visiems duomenų pateikėjams už iš jų gautas žinias ir bent jų nuotrupas pateikti skaitytojams kaip šeimoje ar bendruomenėje perimtus autorinius kaimo gyvenimo, senovinių praktikų ir sakmių prisiminimus.

Gyvuliai, jų skaičius ir nauda. Vieną iš pirmųjų žinių apie valstiečių gyvulius randame 1766 m. Kernavės seniūnijos inventoriuje. Iš jo matyti, kad Kernavės miestelyje (tuo metu penkiose sodybose) buvo laikoma 13 arklių ir 6 jaučiai, seniūnijai priklausiusio Semeniškių kaimo šešiose sodybose – 12 arklių ir 15 jaučių, o palivarke buvo laukas jautis ir penki paršeliai. Tai rodo, kad žemė buvo dirbama ne tik arkliais, bet ir jaučiais, kad palivarko dirvas arė lažininikai savo darbiniais gyvuliais.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 05 14.

¹ Merkienė R. Lietuvos istorijos instituto 1970 m. etnografinės ekspedicijos užrašai, *IIES*, b. 503; 1973 m., b. 654.

² Merkienė R. Gyvuliai ir jų priežiūra XVIII a. pab. – XX a., *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 87–105.

³ Merkienė R. *Gyvulininkystės inventoriūs Lietuvoje XIX–XX amžiuje*; Merkienė R., Milius V. *Žemės ūkio inventoriūs*, Vilnius, 1979, p. 6–105.

⁴ Merkienė R. *Gyvulių ūkis XVI a. – XX a. pirmojoje pusėje. Etninės patirties ištakos*, Vilnius, 1989, p. 237.

1794 m. inventoriuje pateiktas smulkus sąrašas gyvulių, kuriuos laikė ne tik jau minėtų Kernavės ir Semeniškių kaimų, bet ir, matyt, naujai išsikūrusių, teturinčių 1–4 kiemus, Kriveikiškio, Drublionių, Balaniškių kaimų lažiniai valstiečiai. Pastaruosiuose kaimuose gyvulių, ypač arklių, buvo laikoma kiek mažiau negu Kernavėje ar Semeniškiuose. Kernavėje mažiau laikyta jaučių. Matyt, miestelyje žmonės gyveno ne vien iš žemės ūkio. Dėl pašalinių verslų, o ypač dėl didesnio miestelėnų judrumo, net ir einant lažą, arkliai jiems buvo naudingesni už jaučius.

XIX a. pradžioje nedidelė Kernavės seniūnija išaugo į septynis kaimus ir dešimt užsienių valdantį valstybinį dvarą, kuriame, neskaitant pašalinių, buvo 39 valstiečių kiemai, turėję po visą sklypą, 10 po pusę sklypo bei 13 daržininkų. Jie visi 1859 m. laikė 151 darbinį gyvulį, 168 stambiuosius raguočius bei 187 smulkiuosius gyvulius.

Palyginus 1794, 1847 ir 1859 m. gyvulių skaičių valstiečių ūkiuose, aiškiai matyti, kad labai sumažėjo darbinių (1794 m. vienam valstiečių kiemui vidutiniškai teko 4,5, 1847 m. – 3,5, 1859 m. – 3,1) bei smulkiųjų gyvulių (atitinkamai: 8,3, 6,7 ir 3,6), tačiau padaugėjo galvijų (1,6, 2,2 ir 3,4). Šie pakitimai rodė, kad pamažu į kaimo gyvenimą ne tik skverbiasi prekinis ūkis, bet ir to meto ūkinėje literatūroje skatintas ir daugelyje Lietuvos dvarų praktikuotas ūkininkavimo būdas, grindžiamas grūdų ūkio plėtote, panaudojant galvijų sustovėtą mėžinį.

Iš Rusijos geografų draugijos surinktų žinių matyti, kad Musninkų valsčiuje XIX a. aštuntajame dešimtmetyje pačią didžiausią naudą iš visų gyvulių teikė karvės. Viena karvė už pieną, perleistą paktininkui⁵, per metus duodavo 4–8 sidabro rublius pelno. Pieno produktus dažniausiai parduodavo patys valstiečiai. Už gorčių⁶ pieno gaudavo 15 kp, grietinės – 40 kp, už svarą⁷ sviesto – 25 kp, o už tris svarus sveriantį sūrį – 20 kapeikų.

1872 m. turtingas Kernavės valstybinis valstietis iš Rudeikiškių užsienio, kuriam priklausė 53 dešimtinės⁸ ir 240 kvadratinių sieksnių⁹ žemės, keturi arkliai, šeši jaučiai, devynios karvės, parduodamas pieną, sviestą, sūrį, grietinę, veršelius, kasmet pelnydavo apie 70 sidabro rublių. Tai buvo dideli pinigai: Musninkų miestelyje turgaus dienomis buvo galima nusipirkti ar parduoti už 8–15 rublių karvę, už 60 – porą darbinių jaučių, už 4–6 – ožką, už 2–3 – avių, už 30–40 rublių – arklių.

Vidutiniokų ir vargingųjų valstiečių pajamas iš gyvulininkystės rodo duomenys apie aplinkiniams privatiems dvarams priklausiusius valstiečius. Baudžiąvą panaikinus, šie vertėsi panašiai kaip ir valstybiniai.

Antai Vičiūnų kaimo vidutinioko valstiečio, valdžiusio 18 dešimtinių ir 5803 kvadratinius sieksnius žemės, pelnas iš

⁵ *Paktininkas* – verslininkas, kuris užperka metams ar kitam laikotarpiui karvių pieną, jį melžia, perdirba ir parduoda.

⁶ *Gorčius* – 3–3,28 litro. Iš minėto šaltinio nėra aišku, kokio tūrio gorčiumi seikėti javai Musninkų valsčiaus turguose. Tuo metu lietuviškas ir rusiškas gorčius skyrėsi apie 0,28 l. Lietuvoje pagal paprotį pardavėjas turėdavo duoti vieną kitą saują priedo. Taip savaime išsilygindavo skirtumas tarp Lietuvoje ir Rusijoje priimtų saiko matų. Dėl to čia nurodomas kiek didesnis už lietuvišką rusiškas saiko matas.

⁷ *Svaras* – apie 0,41 kg. Čia nurodytas kiek didesnis už lietuvišką rusiškas svaras, nes parduodant būdavo duodama šiek tiek priedo.

⁸ *Dešimtinė* – 1,0925 ha.

⁹ *Sieksnis* – 2,13 m. 1835 m. Rusijos imperijoje buvo reglamentuotas 2,1336 m ilgio sieksnis. Jis buvo naudojamas sudarant juridinius aktus. XIX a. Lietuva įėjo į Rusijos imperijos sudėtį. Valdininkai, rašydami atsakymus į Rusijos geografų draugijos pateiktus klausimus, greičiausiai orientavosi į oficialiai pripažintus matus.

gyvulių ūkio buvo tikrai trečdaliu mažesnis – apie 50 sidabro rublių per metus, nors gyvulių augino perpus mažiau: du arklius, du jaučius ir penkias karves.

Vargingiesiems Musninkų valsčiaus valstiečiams atstovavo Navinos užusienio gyventojas, turėjęs 5 dešimtines ir 1120 kvadratinų sieksnių žemės, vieną arklį ir dvi karves. Visas jo pelnas buvo 1 rublis sidabru, gautas pardavus nuo šeimynos atlikusią pusę veršelio skerdienos. Valstiečių avys ir kiaulės visai nepaminėtos. Matyt, jas laikė ūkiui nereikšmingomis, nes jos nedavė jokio pelno: skerdieną suvartodavo namie.

Kiek valstiečiai XIX a. pabaigoje laikė gyvulių, galima spręsti iš Andriaus Barsuko, gimusio 1873 m., jaunystės prisiminimų¹⁰. Jo atminimu, viso sklypo – 24 dešimtinių dydžio – ūkiuose buvę laikoma 8–10 raguočių (iš jų dvi poros darbinių jaučių), 8–10 avių, 5–6 kiaulės, 2–3 arkliai. Jaučiais ardavo ir akėdavo, o nustojo jais dirbti apie 1900 m. Tada buvo labai sausos vasaros ir žmonės pristigo pašaro¹¹. Zigmo Pavlovskio ir jo žmonos prisiminimuose XX a. pradžioje jaučiais „ardavo tiktai dvaro ponai“¹². Tai patvirtino ir Veronika Paulauskienė¹³. XX a. pr. nepaslankiais jaučiais dirbta vis rečiau visoje Lietuvoje. Pietryčių Lietuvos kaimas tai siejo su plūgų paplitimu. Musninkų valsčius išliko pakraščiu sparčiai tirpstančio arealo, kuriame pavieniuose ūkiuose jaučius darbui laikė iki 1920 metų¹⁴. Kaimo bandoje dažniausiai būdavo tik vienas jautis. Juo nedirbdavo, laikė tik dėl veislės ir ganydavo per dienas su karvėmis¹⁵. Galvijais nedirbdavo tik iš didelės bėdos. Veronika Paulauskienė iš Kalnynų kaimo pasakojo, kad po Pirmojo pasaulinio karo, kai vokiečiai rekvizavo arklius, tėvai, kurie turėjo 5 dešimtines žemės, karvę vieną pakinkydavo į jungą. Ja ir arė, ir važinėjo¹⁶. Vėliau valstiečių ūkiuose visus žemės judinimo darbus atlikdavo arkliais. Kitų gyvulių skaičius mažai pasikeitė iki pat žemės ūkio kolektyvizacijos, kai ūkinė veikla buvo smarkiai apribota įstatymais ir pašarų ištekliais.

Ūkio dydis, naudmenos ir konkrečios aplinkybės kas kartą nulemdavo, kiek ir kokių gyvulių bus laikoma ūkyje.

Iki XX a. pradžios kaimo, namų turto ir gyvulių apsaugai laikyta daug šunų: po 3–4 kiekviename kieme. Jie lakstydavo palaidi, kartais nubėgdavo ir pas piemenis, padėdavo ganyti. Apie 1901–1903 m. buvo įsakyta šunis laikyti pririštus ar bent sumažinti jų skaičių¹⁷. Taip, aplinkybėms verčiant, keitėsi kaimo gyvenimas, greitai prisiderindamas prie gyvulių netekties, naujoviškų darbo įrankių ir valdžios nurodymų.

Pastatai gyvuliams. Iš 1766 m. Kernavės seniūnijos palivarko pastatų aprašymo matyti, kur buvo laikomi dvaro gyvuliai: viskas tilpo į dviejų patalpų arklidė bei du mažus ir du didelius tvartus. 1794 m. aprašas smulkesnis; palivarke buvo tašytų rąstų dviejų patalpų arklidė. Į ją vedė dveji ant bėgūnų įtaisyti vartai. Iš to galime spręsti, kad pastatas buvo atviro plano struktūros. Kitus gyvulius laikė atskirame keturių patalpų tvarte. Dar buvo tvartelis prie alaus daryklos. Visi valstiečio gyvuliai veikiausiai tilpdavo pailgame tvarte, perdalytame viena ar dviem skersinėmis sienomis.

¹⁰ IIES, b. 503, l. 1–2.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat, l. 5.

¹³ Ten pat, l. 14.

¹⁴ Merkienė R. *Gyvulių ūkis XVI–XX a. pirmojoje pusėje*, p. 73, 74, pav. 5.

¹⁵ Z. Pavlovskis, Pavlovskienė, Kalnynų k.; E. Petrušičikienė, Užušilių k. IIES, b. 503, l. 5, 6.

¹⁶ IIES, b. 503, l. 14.

¹⁷ A. Barsukas, Čirkų k. IIES, b. 503, l. 1.

„Gurbas“. Statytas
1937 m.
Kunigiškių k.
Savininkas Juozas
Pakalnis. 1969 m.
V. Miliaus nuotr.

XIX a. pirmojoje pusėje P. Kiseliovykyta valstybiniuose dvaruose reforma, steigiant palivarkus su organinėms trąšoms kaupti pritaikytais atviros plano struktūros tvartais, kurių vidiniuose ar pusiau uždaruose diendaržiuose telkšodavo srutos ir nuo stogų sutekėjęs lietaus vanduo, pūdydami čia suverčiamą gyvulių trypiamą kraiką. 4–5 dešimtmetyje jie netruko paplisti ir kituose Lietuvos dvaruose¹⁸. Greitai jų atsirado ir pajėgesniuose valstiečių ūkiuose. Iš smulkaus Kernavės valstybinio dvaro plano, sudaryto 1847 m., matyti, kad jo teritorijoje buvo vienas tvartas su atviru vidiniu diendaržiu ir vienas L formos pastatas, taip pat greičiausiai tvartas. Pirmasis priklausė Kernavės parapijos bažnyčiai, valdžiusiai apie 30 dešimtinių žemės, antasis – Rudeikiškių užusienio valstiečiui Andriejui Visockiui, turėjusiam savo žinioje du sklypus – iš viso 40 dešimtinių. Kitų valstiečių sklypuose buvo 1–5 keturkampio formos ūkiniai pastatai. Taigi dalis valstiečių galėjo turėti daugiau negu vieną tvartą gyvuliams laikyti. Tai patvirtina kiek vėlesni duomenys. 1872 m. Rudeikiškių turtingesnio ūkininko sodyboje buvo du tvartai, vidutinioko iš Vičiūnų kaimo, kaip ir vargingojo iš Navinos užusienio, po vieną.

Musninkų valsčiaus teritorijoje iki pat 1970 m. tvartai išliko mediniai. Sienos 10–12 apvalių, skeltinių ar tašytų rąstų vainikų, kurių tarpai iškloti samanomis. Apatinio vainiko vietinis pavadinimas *pamatas* rodo, kad seniau jis buvo dedamas tiesiog ant žemės. Tvartų pamatai 1969–1970 m. etnografinių lauko tyrimų metu kaimuose vis dar buvo menki. Dažnai apatinio vainiko – *pamato* – atrama buvo po kertėmis padėti akmenys, o sienojus siekianti žemių sampyla saugojo gyvulius nuo žiemos šalčių, skersvėjų ir į tvartus besibraunančių miško plėšrūnų.

Iš 1766 m. inventoriaus matyti, kad palivarkuose stogai buvo dengiami šiaudais arba skiedromis; vėlesni šaltiniai rodo, kad kaimuose buvo tik šiaudiniai stogai. Tokie vyravo ir XX a. 8-ajame dešimtmetyje. Jie buvo dengti dar iki žemės ūkio kolektyvizacijos – XX a. penktojo dešimtmečio.

XX a. pirmojoje pusėje stogo šelmenį, kad vėjai šiaudų nenudraskytų, kasmet po linamynio lietingą dieną storai užpildavo spaliais ir iš viršaus paslėgdavo drėgnu smėliu arba užglaistydavo moliu. Vėliau, kai buvo sukurti kolūkiai ir tarybiniai ūkiai, kaimo gyventojai sau linų nebeaugino ir šelmenį ėmė tvirtinti kitu būdu – dažniausiai išilgai stogo vielomis pririšdavo kelias karteles.

¹⁸ Меркене Р. Развитие планировки помещений для скота в Литве в период капитализма (1861–1940 г. г.), *Этнографическое картографирование материальной культуры народов Прибалтики*, Москва, 1975, с. 131.

*Broniaus Šalkausko
tvartas Klišabalės k.
1969 m.
I. Butkevičiaus
nuotr.*

Šiaudiniai stogai sunyko staiga, nes kolūkiečiams ir tarybinių ūkių darbininkams buvo draudžiama sėti rugius. Pagaliau tai ir neapsimokėjo, nes skirtojo sodybinio sklypo užtekdamo tik bulvėms, daržovėms ir vasarajui užsiauginti. Iš pradžių bandyta šiaudinius stogus lopyti arba dengti toliu, vėliau – šiferiu.

Kaimuose tvartų lubos ilgai išliko iš pačių pigiausių medžiagų. Tai tik eilė kartelių, apklotų trakiniais šiaudais. Iki Antrojo pasaulinio karo valstiečiai nelaikė ant tvarto nei pašarų, nei pakratų. Tvirtuose su rytinei Lietuvos daliai būdingais rąstiniais skliautais net be didesnio aplubojimo buvo menka ventiliacija. XX a. 7-ajame dešimtmetyje ir vėliau statytų tvartų skliautai nėra tokie sandarūs – lentiniai. Nesant kito podėlio, ant tvartų pradėta krauti ir šienas, ir šiaudai. Senuosiuose tvirtuose juos sukimšdavo pro dureles, pro stoginę tarp migių ar tiesiog iš tvarto vidaus, prastūmę karteles. Pradėjus kolūkiečiams statyti universalios paskirties ūkinius pastatus pagal tipinius projektus, plito mūrinės patalpos su lentų lubomis.

Iš XVIII a. turime žinių, kad Musninkų valsčiuje tvartai buvo jungiami su kitos paskirties patalpomis: Kernavės seniūnijos palivarke arklidės buvo po vienu stogu su ratinėmis, tvartelis pristatytas prie alaus daryklos. Rusijos geografų draugijos 1872 m. surinktuose atsakymuose nurodyti trijų dydžių ūkiai, turėję po vieną ar kelis atskirus tvartus, matyt, jungti juos su kitomis patalpomis, kaip ir visoje Lietuvoje, nebuvo įprasta¹⁹. Be to, kaimuose pasitaikanti prie tvartų ratinė nebuvo laikoma svarbesne už patį tvartą ir dėl to galėjo būti nenurodyta, kaip ir kitos pagalbinės tvartų patalpos, pavyzdžiui, diendaržis gyvuliams pasileisti.

XIX a. pab. – XX a. pr. prie daugumos tvartų galo buvo pridurtos atviros, ant stulpų pamautos stoginės, kuriose laikydavo malkas, sienojus, susisiekimo priemonės. Vasarą, kai nustojo ganyti kiaules, šią stoginę kartais pavarsdavo kiaulide.

XX a. pradžioje beveik pusės pusvalakinių ir smulkesnių valstiečių ūkių tvartai buvo pridurti prie gyvenamojo namo galo, ir nuo gyvenamųjų patalpų juos skyrė daržovių kamara. Tokių tvartų buvo Klišabalės, Kaūkiškio ir kituose kaimuose. Bijota tvartus statyti ant buvusio kelio ar

¹⁹Merkienė R. Lietuvos valstiečių tvartų jungimo su kitomis patalpomis raida 1872–1940 m., *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, 1971, t. 1(35), p. 130.

tako, nes tikėta, kad „gyvuliai išeis“²⁰. Statyti tvartą po vienu stogu su gyvenamuoju namu vertė būtinybė taupyti sodybinį sklypą. Ši tendencija buvo akivaizdi tiek Aukštaitijoje, tiek Žemaitijoje²¹. XX a. pradžioje, skaldantis ūkiams, sklypai kaimvietėse susiaurėjo ir ūkiniam kiemui likdavo vis mažiau vietos.

Musninkų valsčiuje, išsikeliant į viensėdžius, pavieniais atvejais prie tvarto pradėjo jungti kamaraž bulvėms ir daržovėms, o vėliau – XX a. antrojoje pusėje – lentinę daržinę šienui.

XIX a. pabaigoje Musninkų valsčiuje būta dviejų tipų tvartų. Pirmojo tipo tvartai – atviros plano struktūros, jų visos patalpos turėjo atskirus išėjimus į lauką; tokie labiausiai būdingi vakarinei Lietuvos daliai ir pietinei iki Neries. Antrojo tipo tvartai – uždaro plano struktūros. Į jų atskiras patalpas patenkama per tvarto viduje esantį diendaržį. Jie būdingi likusiai Rytų Lietuvos daliai. Pirmasis tipas valsčiuje buvo vyraujantis, o antrasis pasitaikydavo tik stambesniuose ūkiuose.

Atviros plano struktūros tvartuose, pertvertuose dviem skersinėmis sienomis, o kartais dar ir viena išilgine, buvo *stainia* – arkliams, *punė*²² – karvėms, avidė ir kiaulidė. Kiekviena šių patalpų turėjo atskirą išėjimą į kiemą. Į avidę ir kiaulidę, kurias skyrė išilginė siena, durys buvo iš tvarto galo. Šie tvartai ilgiausiai išliko Semeniškių kaime. Tokių ir XX a. buvo dauguma. Jo gyventojai, nors ir turėdami tik 6–8 ha, po vieną arklių, dvi karves, dvi avis ir vieną tris kiaules, kiekvienai šių gyvulių rūšiai kapitaline siena atidalydavo pastate atskirą patalpą. Dalis valstiečių turėjo atskirus nedidelius kiaulių tvartus bei arklides.

Kunigiškių, Čirkų, Klišabalės ir kituose toliau nuo Neries esančiuose kaimuose XX a. pradžioje plito ir išsigalėjo pats paprasčiausias diendaržinio – uždaro plano struktūros – tvarto variantas: neperdalytas tvartas su dviem (rečiau vienu) prie šono pristatytomis migiais kiaulėms. Iš pradžių didelė pastogė ties tvarto durimis turėjo suveriamus vartus, pabrėžiančius pastato uždaramą, keturkampišumą ir artimą kvadratui formą. Naujesniuose tvartuose buvo apsieinama ir be vartų. Tik į susiaurėjusią pastogę atsuktos migių durys rodė senoviškų ir naujoviškesnių pastatų sąsajas ir plano struktūros pokyčius. Pusiau uždara plano struktūra buvo ypač patogi laikant nedaug gyvulių, todėl jis kurį laiką vyravo ir kolūkiečių sodybose.

Antras uždaro plano struktūros tvarto variantas – ištęsto stačiakampio formos pastatas iš trijų beveik vienodo dydžio patalpų. Vidurinėje patalpoje – ratinėje (*vazaunėje*) – būdavo laikomi ratai, pakinktai. Jos gale ant karčių ar lentgalių žiemą pasidėdavo šiek tiek pašaro. Pas gyvulius eidavo per ratinę: kad jiems būtų saugiau ir šilčiau, atskirų lauko durų nedarydavo. XX a. pradžioje tokių tvartų buvo stambiosiuose Kunigiškių kaimo ūkiuose.

Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio tvarte sietais buvo rišamos tik karvės. Vieną virvės galą pritvirtindavo prie sienos, antrajame gale įrišdavo branktelį, prie šio – pantį. Jį užnerdavo karvei ant ragų. Vėliau karves dažniausiai rišo su grandine ar virve. Kas turėjo ir laikė vienoje patalpoje kelis arklius, ypač kumelius, atskirdavo juos kartimis. XX a. viduryje subrendusius arklius dar pririšdavo už kaklo. XX a. statytuose tvartuose avims,

²⁰V. Paulauskienė, gim. 1895 m. Krapyliškių k. IIES, b. 503, l. 16.

²¹Меркене Р. Развитие планировки помещений для скота..., с. 140–145.

²²Musninkų valsčiuje dažnai ir visas tvartas buvo vadinamas *pune*. Žr. *Lietuvių kalbos atlasas. Leksika*, Vilnius, 1977, žem. nr. 13.

kaip ir veršiukams, paprastai atitverdavo gardą prie karvių arba arklių. Vasaros naktis ir žiemos šalčius gyvuliai dažniausiai praleisdavo tvarte. Vien arklius vyras jodavo į naktigonę, o žiemkentės kiaulės dar XX a. pradžioje visus metus būdavo palaidos. Jas uždarydavo tik nakčiai. Užėjus speigams, iš šaltų tvartų pasiimdavo į pirkia savaitei kitai jauniklių veršelių, avių su ėriukais. Tada aveles laikydavo virtuvėje po gultais. XX a. antrojoje pusėje ši tvarka ėmė irti. Tai buvo bendras visai Lietuvai procesas, kurio ištakos siejosi su ūkininkavimo sąlygų pokyčiais sovietmečiu: apribojimais turėti arklių, laikyti avis ir dar anksčiau kaimuose sunykusiu, bet vėliau ir vėl savaip atsikartojančiu kiaulių ganymu²³. Sumažėjus individualiai laikomų gyvulių ir paplitus naujoms statybinėms medžiagoms, atsirado galimybė pasirūpinti didesniu jų patalpų apšiltinimu.

Šėrybos rykai ir pašarai. Kada Musninkų valsčiuje gyvuliams šerti pradėjo naudoti lovius, ėdžias, užėdžius, šiuo metu sunku pasakyti. XIX a. aštuntajame dešimtmetyje privačiuose dvaruose iš visų gyvulių vien tik arkliai buvo šeriami geriau, negu valstiečių. Jie gaudavo šieno, avižų, o kur buvo spirito varykla – žlaugtų. Valstiečių pašaro ištekliai buvo menkesni. Arkliams dažniausiai būdavo duodama šieno ir kapojų. Jiems prie tvarto sienos pritvirtindavo kopėtelių formos ėdžias ir po jomis ant trinkų pastatydavo 5–6 m ilgio skobtinį lovį. Tikėta, kad arklys negalės būti sauso pašaro, nuo jo apsergas, užtat kiekvieną šieno kąsnį turįs pasidažyti į vandenį.

Kapojus pjaustydavo namuose pasigaminta kojine mašina. Į lovelį, pritvirtintą ant sukryžiuotų kojų, būdavo dedami avižiniai šiaudai, žirnienuojai, juos vis pastumdavo ranka ir nukirsdavo sena dalgio geležte, pritvirtinta vienu galu prie lovelio galo, o antruoju prie lanko, sujungto virvele su pakoja²⁴.

XX a. pradžioje Musninkų valsčiuje arkliams į ėdžias įdėdavo šieno, o į lovį įpildavo su avižiniais miltais suplakto vandens (*baltuškos*). A. Barsuko iš Čirkų k. teigimu, duodavo ir pelų, svarbu, kad tik nebūtų suplėkė²⁵. Trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje, pradėjus daugiau auginti pašarinių žolių, kapojus ėmė pjauti iš dobilų bei vikių. Prireikus daugiau kapojų, senovišką kojinių ožį pakeitė maniežinė arklinė mašina. Pasitūrinę ūkininkai skolindavo ją kaimynams už atodirbius. Pripjaukdavo kapojų iš karto kelioms savaitėms ar mėnesiui ir laikydavo supiltus *kluone* ant *pado* arba *peludėje*²⁶.

Galvijus XX a. tebešėrė kratiniu iš trupučio šieno su ruginiais, miežiniais šiaudais ar pagrėbstais. Viską sumaišydavo kratydami tam skirtomis medinėmis dviražėmis šakėmis²⁷. Daug kas turėjo pasidarę kratiniui ėdžias, o smulkiam pašarui ir gėralui – lovius²⁸. Šiuo atžvil-

²³ „Kiaules nustojo ganyti tik išėję ant sklypų. Tada jas laikė tvarte“ [vienkiemiuose – R. M.]. V. Paulauskienė, gim. 1895 m. Krapyliškių k.; „Kiaules per vasarą pralaikydavo tvarte. Žolė šerdavo. Dabar kiaules išveda ant lenciūgo; prideda per karščius pasinaudo“ [Taip ganyti pradėjo dar prieš Antrąjį pasaulinį karą – R. M.]. I. Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), gim. 1924 m. Rudeikiškių k. *IIES*, b. 503, l. 11–12, 14.

²⁴ Andrius Barsukas, Čirkų k. *IIES*, b. 503, l. 3.

²⁵ *Ten pat*.

²⁶ Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), *IIES*, b. 503, l. 8–9.

²⁷ A. Barsukas, Čirkų k.: „Pas gerus šeimininkus kratinį kratydavo 2 pirštų riostom medinėm šakėm, nes geležinės lenda į žemę. Grėbliu plakelį padarai, į rezgines įdedi ir neši karvutėm“. Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), *IIES*, b. 503, l. 3, 9.

²⁸ „Akselį duodavo pietų, kratinio iš ryto arba atvirkščiai. Duodavo ir vieno šieno. Į kratinį dėdavo miežinių, ruginių šiaudų, šieno. Maišydavo įvairiai, kiek ko turėdavo. Dėdavo už drobnylės, po ja – lovius. Tada šapeliai žemyn nubyra lovin. Pas tėvus buvo visiems gyvuliams ėdžios padarytos“. Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), gim. 1924 m. apie 40 ha ūkyje Rudeikiškių k. *IIES*, b. 503, l. 7.

giu Musninkų valsčiuje galvijams pritaikyta arklių šerimo patirtis gerokai skyrėsi nuo kitų, netgi netolimų Lietuvos vietovių novacijų²⁹. Kai kas kratinį pamedavo ant kraiko pasienin ar į kampa už lentelės, kiti karves šėrė iš užėdžių: per metrą nuo sienos sukaldavo žemą tvorelę, kuri trukdė mindžioti pašarą.

Jaučiams, per žiemą šertiems vienodai su karvėmis, prieš darbymetį būdavo duodama geresnio pašaro – šieno, kapojų su trupučiu grūdų, o darbymečiu – pašienautos žolės. Pašarai tvarte jaučiams, kaip ir arkliams, buvo dedami į skobtinių ant trinkų pastatytą lovį.

XX a. pradžioje pradėjus karves šerti kapojais, burokais, virtomis bulvėmis, žalių bulvių lupynomis, kiaulėms netinkamais miežiniais pelais³⁰, tvarte pašarus paduodavo ir iš rėčkos su ausimis lazdai perkišti (*cebro*), iš kurios iki tol gyvulius tik girdydavo.

XIX a. avims ir veršeliams atitekdavo smulkus šienas³¹ – pabiros. Šieno nuolat stigo. Kad jis veltui nesusimintų, įrengdavo tankius užėdžius, iš kurių avis šieno išpešdavo tik tiek, kiek gali apžioti. Kiti édeles pakabindavo kaip arkliams, po jomis stovėdavo loviukas smulkiajam pašarui. XX a. pirmojoje pusėje jau šėrė karčiaisiais lubiniais, bulvėmis, kapojais iš pntinės, kurią už lanko pririšdavo prie gardo.

Iki pat XX a. antrojo dešimtmečio kernaviškiai tvarte iš rėčkų ar skobtinių lovių šerdavo žiemkentes kiaules linpeliais ir javų pelais. Tuo metu pradėjo pašarui auginti burokus ir griežčius. Vėliau ne tik penimėms, bet ir joms ėmė duoti šiek tiek bulvių, miltų.

XIX a. pabaigoje penimes sau bei parduoti skirtas kiaules šerdavo pirkioje arba priemenėje. Tai buvo įprasta pietinėje, rytinėje ir šiaurinėje Lietuvoje³². Musninkų valsčiuje kai kas joms ant aslos papildavo krūvą žirnių ar rugių, visokių javų pasturlakų. Ko kiaulės nesuėsdavo, suledavo iš po krosnies paleistos vištos. Tuo pat metu kiaules ėmė šerti bulvėmis, kurias iššutinę sugrūsdavo su mediniu grūstuvu (*kūlaika*), kurio galą kai kas net apkaustydavo. 1940–1960 m. šio įnagio arealas apėmė didžiąją rytų Lietuvos dalį. Jį XX a. pakeitė visoje Lietuvoje įprasta kaponė su rieta geležte³³. *Tešla* iš bulvių ir vienos kitos saujos miltų penėdavo iš rėčkų ir lovių, kuriuos pasišėrė laikydavo priemenėje arba čia pat virtuvėje pastumdavo po suolais. Manyta, kad tvarte kiaulės gerai nepaėsiančios: jovalas atausias vos paduotas, nes šaltuose kiaulių tvartuose jo likučiai suledėdavo ir nebuvo kaip išvalyti lovių. Be to, kol kiaulės buvo skerdziamos pirkioje ant suolo, tai buvo bene pats patogiausias būdas be vargo jas atvilioti į skerdimą vietą. Taigi nenuostabu, kad pirkioje penėti ir skersti kiaules buvo nustota vienu metu.

XX a. 3–4 dešimtmetyje penimėms kiaulėms į jovalą pradėta įpilti dar nugriebto pieno, o žiemkentėms – įdėti miltų, užplikintų seradėlių, dobilų pelų, šieno pabirų, tarkuotų pašarinių burokų. Pastarieji tapo pagrindiniu XX a. 7–8 dešimtmečio kolūkiečių kiaulių pašaru. Nepaisant to, viena kita šeimininkė dar vis duodavo ir senovinio žiemkenčių pašaro – plikyto arklių mėšlo.

²⁹Plg. Merkienė R. *Gyvulininkystės inventorius Lietuvoje XIX–XX amžiuje*, pav. 29–30.

³⁰„Miežinius pelus šutindavo cebruose, kad akuotai nelįstų gerklėn. Cebra užpildavo 2 sagonais verdančio vandens ir per dvi dienas sušerdavo. Dabar dažniausiai žmonės duoda kratinį, nes akselines ne visi turi“. I. Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), gim. 1924 m. Ru-deikiškių k. IIES, b. 503, l. 9.

³¹VUB RS, f. 34, nr. 11241, l. 11.

³²Merkienė R. *Gyvulininkystės inventorius Lietuvoje XIX–XX amžiuje*, p. 93.

³³Plg. Merkienė R. *Ten pat*, pav. 18.

Skurdžiai gyvenantiems kartais neužtekdavo žiemai pašaro. Jie raguočius atiduodavo šerti giminėms. Avį šerdavo už ėriuką, karvę už pieną, kartais atsilygindavo pinigais. Šėrybas panaikino piniginių santykių plėtotė.

Ganyklos ir ganymas. Kernavės valstybiniam dvarui priklausę kaimai buvo maži. Tokie jie išliko ir iki XX a. pradžios. Sprendžiant iš gyvenamųjų namų skaičiaus, 1859 m. Kunigiškių kaime buvo septynios šeimos, Kernaviškiuose – šešios, Semeniškių ir Draučių kaimuose bei buvusiame Kunigiškių užusienyje – po penkias, Čirkų ir Balčiūniškių kaimuose – po keturias, Pigónių – trys, o likusiuose devyniuose užusieniuose – po vieną dvi šeimas. 1905 m. I. I. Goškievičiaus išleistame Vilniaus gubernijos apgyventųjų vietų sąrašė pateikti duomenys apie Musninkų valsčiuje tuo metu buvusius 2 miestelius, 21 dvarą, 12 palivarkų, 62 kaimus, 77 užusienius, 2 sodybas ir 1 malūną³⁴.

Iki XX a. antrojo dešimtmečio nuo pavasario iki vėlyvo rudens visi gyvuliai buvo ganomi. Vienam valstiečio kiemui 1859 m. teko vidutiniškai apie 4,3 dešimtinės pievos bei 2,2 dešimtinės ganyklos. 1872 m. – nuo 3 iki 9 dešimtinių pievos ir 2–9 dešimtinės ganyklos. XX a. pradžioje, dalijantis ūkius, pievų ir ganyklų plotai susiaurėjo. 1930 m. gruodžio 30 d. visuotinio Lietuvos žemės ūkio surašymo metu Musninkų valsčiuje ariamoji žemė sudarė 64,12%, pievos – 11,90%, nuolatinės ganyklos – 9,59%, miškai – 3,44%, pelkės ir durpynai – 3,61% visos valsčiaus žemės³⁵. Ganyklų ir pievų būta mažiau negu kituose Ukmergės apskrities valsčiuose ir vidutiniškai Lietuvoje³⁶. Tai apsunkino gyvulių priežiūrą bei aštrino kaimo ir dvaro santykius.

Gyvuliai dažniausiai buvo ganomi po pūdymus. Rėžiais išdalytuose kernaiviškių kaimuose XX a. pradžioje tebevyravo trilaukė sistema, kurią išgyvendinti trukdė ir tai, kad kaimo gyvuliai buvo ganomi bendrai. Kai kuriuose kaimuose iš viso stigo ganiavos. Pavyzdžiui, Čirkų kaimas neturėjo jokios ganyklos, išskyrus pievą už septynių kilometrų, kurią nusišienaudavo. Viso kaimo siauromis juostomis surėžyta žemė sudarė tris didelius laukus. Viename buvo sėjami rugiai, kitame – vasarojus, o trečiasis laukas likdavo dirvonuoti. Po pūdymą per vasarą ganėsi gyvuliai. Rudenį jį apsėdavo rugiais, o gyvulius gindavo į rugienas, kurias kitais metais išardavo ir pasėdavo vasarą. Vėlų rudenį, žemei sušalus į gruodą, valstiečiai, taupydami pašarą, avis, rečiau – veršelius ir karves leisdavo pasiganyti po išžėlusius rugių želmenis.

XX a. viduryje Klišabalė, Kalnėnai, Rudeikiškiai, Valiūkiškiai bei daugelis kitų užusienių jau buvo virtę mažais kaimeliais. Juose gyvulius pasikeisdami padieniui arba kasdien ganė vieni piemenys. Didesniuose senuosiuose, pavyzdžiui, Kunigiškių, Pakalniškių, kaimuose buvo samdomas nuosavais drabužiais dėvintis kerdžius, kurių ūkininkai maitindavo iš eilės. XIX a. ganydavo po dieną nuo viso sklypo (24 dešimtinių). Turintieji tik dalį sklypo ganydavo atitinkamai rečiau. XX a. pradžioje piemu eidavo ganyti tiek dienų, kiek ūkyje buvo karvių. Kas turėjo žemės lygiai su kaimynais, o gyvulių mažiau, kartais primdavo ganiavai svetimų gyvulių.

³⁴ Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселении, составленный по официальным данным И. И. Гошкевичем, Вилна, 1905, с. 55–57.

³⁵ Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas. 1930 Vytauto Didžiojo met. gruodžio mėn. 30 d., Kaunas, b. d., t. 2, p. 12, 13.

³⁶ Ten pat, plg. p. 5 ir 6.

Du trys piemenys drauge su karvėmis ganydavo avis, vienas piemuo – kiaules. Šeimininkė, pamelžusi karves, saulei tekant gyvulius nuvarydavo į išgenas. Vienais metais jos būdavo viename kaimo gale, kitais – kitame. Surinkę visą 30–50 ar mažesnę gyvulių bandą, piemenys ją keliu pro pasėlius gindavo į pūdymus. Kiaulia-ganiai dar galėdavo valandą kitą pamiegoti, tačiau jiems ganyti buvo sunkiau, nes kiaulės verždavosi į bulves. Gyvuliai buvo įpratę klausyti piemenų signalų. Varomoms kiaulėms šaukdavo „*gili gili turr*“³⁷.

Per vidurdienio karščius, kai piemenuko šešėlis pasiekdavo 7 pėdas ilgio, iš artimesnių ganyklų bandą 4–6 valandoms pargindavo namo³⁸. Neturintys ganyklų ganė pamiškėse ir paupiais. Per karščius piemenys gyvulius suleisdavo į krūmus ir vienas kitą paleisdavo namo pavalgyti. Ganydavo 12–18 metų savi vaikai. Jiems ganymas buvo savotiška iškyla. Įsidėdavo maisto į ganyklą ir ant laužo puode išsivirdavo kiaušinių, pasitroškindavo su taukais grybų, karštuose laužo pelenuose pasikepdavo bulvių. Samdytiems piemenims būdavo sunkiau, nes jiems šeimininkės į ganyklą valgyti įdėdavo tik kaip atlyginimą už papildomą darbą – surištą vantą, šluotą, išdrožtą šaukštą.

Gyvulius ganydavo iki pat užšalant. Piemenys laukdavo sniego, kad tik greičiau baigtųsi per vasarą įgrisęs sekiojimas paskui bandą. Matyt, XIX a. pradžioje ir Kernavės apylinkėse piemenys išbandydavo daugelyje Rytų Lietuvos vietų naudotą būdą žiemai prisišaukti – vesdavo ožį aplink beržą. Tačiau pastaruoju metu čia tėra išlikęs posakis, kuriuo erzina vaikus, kai rudenį pirmą kartą pasninga. Tada sakoma: „*Jau vakar ožką vedei apie beržą*“, nors XIX a. pab. – XX a. pr. ūkiuose ožkų nebelaikė, kad negadintų miško. XVIII a. pab. – XIX a. pirmojoje pusėje ožkų būta gana daug: iš 1798 m. Kernavės inventoriuje surašytų vienuolikos kiemų viename buvo dvi, o trijuose po vieną ožką.

Iki pat XX a. pradžios, neturėdami pakankamai ganyklų, valstiečiai vertėsi kaip išmanydami – ganydavo po pūdymus, kuriuos suardavo vėlai, kad spėtų paugti žolė, slapčia gindavo karves į aplinkinių dvarų miškus, pasišienaudavo juose žolės ir gabendavosi namo. Tačiau tekdavo saugotis, kad nepagautų dvaro žmonės. Jei šiems pavykdavo nusivaryti dvaro žemėn įėjusius gyvulius ar atimti žolės maišą, kaltę tekdavo atpirkti teismo priteistais pinigais, darbu dvaro laukuose, be to, ir pažeminimu. Nė vienam valstiečiui, laukiančiam pono sprendimo, ištisą pusdienį yra tekę stovėti prie dvaro priebučio. Tačiau kitos išeities nebuvo. Dvaro ir kaimo susipriešinimas nebuvo atsitiktinis. Dvaras gynė savo teises, o kaimas – savo gyvybinius interesus. Karvės buvo taip įpratusios prie gaudynių, kad, vos piemenų pavarytos, pačios lėkdavo iš miško ir sustodavo tik lauke – valstiečių žemėje.

Arklius ganydavo dažniausiai vyrai naktimis kaimo, dvaro ar valstybiniame miške, pelkėje, kitose atkampiose, žemdirbystei netinkamose savose ir svetimose žemėse³⁹. Sujodavo vienon vieton 30–40 žmonių. Susikurdavo laužą. Arkliai toli nuo jo nesitraukdavo. Kad sunkiau būtų juos pavogti ir nujoti, pančiodavo užrakinamais geležiniais pančiais. Kiekvienas prižiūrėjo tik savo arklius. Taip

³⁷ Veronika Paulauskienė, Kalnynų k. *IIES*, b. 503, l. 13.

³⁸ Zigmas Pavlovskis, Pavlovskienė, Kalnynų k. *IIES*, b. 503, l. 4.

³⁹ „*Į naktigonę įdavo ir mergaitės. Augom dviese su seseria ir brolis Amerikoje. Teko dirbti ir vyriškus darbus. Pradžioj tėvas sarmatijosi, kad dukტė aria, bet nebuvo išeities*“. Marija Bernotienė, Vindeikių k. *IIES*, b. 654, l. 245.

buvo lengviau išsisukti nuo žemės savininkų, o ir saugiau, nes buvo paplitusios arklių vagystės. Pagautus arkliavagius negailestingai bausdavo⁴⁰.

Išsikėlus į vienkiemius, kiekvienas ūkininkas arklius ėmė ganyti savo lauke. Tuo metu valstiečiai pradėjo auginti pašarinius burokus, seradėles, geltonuosius lubinus, dobilus ir kitus pašarinius augalus, kurie sudarė nemažą paspartį menkoms ganykloms. Kiaules ėmė laikyti aptvare prie tvarto, kad neknaisiotų pievų. Dėl to jas per vasarą šerdavo pašienauta žole, daržo balandomis ir burokklapiais, o rudenį paleisdavo palakstyti į nuvalytus laukus.

Keitėsi gyvulių ganymo būdas. Visų pirma pradėta gyvulius raišioti. Kas išgalėjo, ganyklas apsitvėrė. Ilgiausiai gyvulius piemuose ganė stambesniuose ūkiuose. Siauruose rėžiuose karves pririšdavo trumpomis grandinėmis, slankiojančiomis ant vielos, ištemptos per visą sklypo ilgį. Gyvulių ganymo tradicija ėmė igtį kitokių pavidalų. Techninės naujovės, išlaisvinusios vaikus ir paauglius nuo ištisinio gyvulių varinėjimo ir pasėlių saugojimo, atnešė naujus darbus – pririštų karvių kilnojimą iš vietos į vietą, papildomą šėrimą ir atskirą girdymą.

Papročiai ir magija. Dauguma su gyvuliais susijusių papročių buvo vienaip ar kitaip susilieję su katalikiškais religinėmis šventėmis: apeiginiu tam tikro maisto valgymu ir jo dalybomis su piemeniu bei gyvuliais, švenčių metu pašventintų sakramentalijų naudojimu, maldomis ir aukomis Dievo malonei gauti. Labiausiai gyvulių ir žmonių artumas Dievo akivaizdoje buvo pabrėžiamas per Kalėdas. Iš ryto avelėm ir karvėm buvo duodama šieno nuo Kūčių stalo, o kalėdaičio pasilikdavo gyvulių vaistams⁴¹. Neabejotinai elgesys rėmėsi bažnyčioje gauta vizualine ir verbaline informacija apie Jėzaus gimimą, jį aplankyti atėjusius piemenis ir prie prakartėlės sukopusius ganomus gyvulius. Tik kitų kraštų asilas, kaip ir kitose Lietuvos vietose, buvo pakeistas galvijais pagal analogiją, kad jie besikeldami taip pat klaupiasi. Avių ir galvijų priešprieša paprastai nurodomas arklys⁴², tačiau vargu ar šis supriešinimas XX a. gali būti tiesiogiai siedinamas su baltiškojo ikirikščioniško ir krikščioniško tikėjimo opozicija.

Duomenų pateikėjai daugelį gyvulininkystės papročių apibūdino kaip priemones apsaugoti gyvulius nuo ligų, miško žvėrių ir blogų žmonių. Žinomi draudimai dirbti šventvakariais. Ne laiku daromas darbas buvo laikomas ne tik nuodėme, bet ir tiesiogine nesėkmių gyvulių ūkyje priežastimi⁴³.

Nuo įvairių gyvulių ligų ir nelaimių stengdavosi apsiginti sakramentalijomis. Jos pradedamos naudoti anksti pavasarį pirmą kartą išgenant gyvulius, kad šie, išėję iš uždaro namų erdvės, būtų

⁴⁰ „Kai 1918 m. pagavo vagį, ištūmė jį nuo tilto į Nerį“. Veronika Paulauskienė, Kalnynų k. IIES, b. 503, l. 16.

⁴¹ Zigmąs Pavlovskis, Pavlovskienė, Kalnynų k. IIES, b. 503, l. 5. „Plotką palikdavo vaistams. Karvė apsiteliuoja ir neišsivalo. Tada duoda šv. Stepono avių ir plotkos. Trečią Kalėdų dieną šventina avižas – per Steponą.“ Elena Petruščikienė, Užušilių k. IIES, b. 503, l. 7. „Duodavo nuo neišsivalymo karvei Agotos duonos, Stepono avių ir plotkos.“ Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), Rudeikiškių k. IIES, b. 503, l. 10.

⁴² „Kūčių šieno duodavo tik avelėms ir karvėms. Tokiems gyvuliams, kurie besikeldami klūpo. Arklys – bestija. Jam nereikia.“ Elena Petruščikienė, Užušilių k. IIES, b. 503, l. 7.

⁴³ „Po Kalėdų iki Trijų karalių – šventvakariai, nevalia malti, siūti. Galima tik plunksnas plėšyti. Reikėjo kiaules šerti, nebuvo miltų, o turėjom girmas. Įsipyliau grūdų malti, kol bus tie vakarai. Skubu malti ir nedegu ugnies. Kol nēr jos, tai ir vakaras nesiskaito. Ateina mama ir sako: „Tai pas tave ir šventų vakarų nėra.“ Per širdį nuėjo – kam pakenks? O eringa avelė. Ant Trijų karalių atsivedė vieną ėriuką, o jis taip sukosi, kaip ir tos girmos. Negali nė pažindyt. Išvedė ganyklon, tai aviukas nė avelės nemato, vis sukasi. Pririšo, bet vistiek sukdavosi.“ Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), Rudeikiškių k. IIES, b. 503, l. 11.

saugūs. Išgindavo, kai pristigdavo pašaro. Vieni jau pievoms pradžiūvus iki gegužės 15 d., kiti – vos sniegą nuleidus. Lokaliniai išginimo papročiai turėjo bendrų bruožų: išgindavo su verba. Skyrėsi tik šakelių skaičius ir išgenantis asmuo. Antai Rudeikiškių kaime šeimnininkas, išleisdamas iš tvartų karves ir avis, laikydavo rankoje 2 šventintas verbos šakeles ir kiekvienai su jomis suduodavo tris kartus. Su dviem šakelėm priimdavo ir pargintą bandą. Tikėta, kad tai avis apsaugos nuo vilkų, o karvėms per karščius nereikės zylioti⁴⁴ – nepuls kraujasiurbiai vabzdžiai. Kalnėnų kaime šeimnininkė pirmiausia tvarte pasmilkydavo karvės nosį ir papilvę, o su verba išgindavo ir perduodavo bandą piemenims. Į ganyklą įduodavo duonos su sviestu. Parginusį piemenuką perliedavo vandeniu – kad karvės šokinėtų⁴⁵, t. y. būtų sveikos ir linksmos. Šių papročių atžvilgiu XX a. 3–4 dešimtme. Musninkų valsčius atsidūrė vakarų Lietuvai būdingo gyvulių smilkymo, daliai Aukštaitijos būdingo piemens perliejimo vandeniu ir rytų Lietuvoje bei Baltarusijoje paplitusio išginimo verba arealų pakraštyje⁴⁶.

Buvo savaip reikšmingos ir kitos kalendorinės šventės. Per Jurgines drausdavo austi, išvelgdami sąsajas tarp audeklo žiočių ir prasiveriančių žvėrių nasrų. Tą dieną dažydavo margučius⁴⁷, į bažnyčią nešdavo aukoms kiaušinių, kad vištos sektųsi, sviesto – kad karvės eitųsi, mėsos – kad gerai augtų kiaulės. Meldėsi ir savais žodžiais mintimis kalbėdavosi su Dievu⁴⁸. Tikėjosi gyvuliams palaimos. Sekminės XIX a. gimusiųjų šeimose buvo pažymimos raudonai dažytais kiaušiniiais. Jų duodavo valgyti piemenims⁴⁹. XX a. viduryje kai kur samdyti piemenėliai apvainikuodavo karves ir už tai gaudavo dovanų⁵⁰. Per Devintines šventinti papartėliai buvo laikomi vaistu nuo nužiūrėjimo⁵¹.

Astronominis lūžis – vasaros solsticija gamtoje išryškindavo žolių brandą. Suprastėdavo ganiava ir sumažėdavo pieno. Permainų pradžia susieta su po keelių dienų švenčiamos šv. Jono dienos papročiais: draudimais ir XX a. retkarčiais dar praktikuotais maginiais veiksmais, turėjusiais užtikrinti gyvulininkystės sėkmę. Joninių dieną buvo vengiama su rasa išginti karves, bijantis, kad raganos pieno neatimtų. Iš lūpų į lūpas buvo perduodamos sakmės apie stebėtą raganavimą ir priemones raganavimo pasekmėms panaikinti. Reikėdavo burtininkę išplūsti. Vaistams vandeniu apiplaudavo stalo kampus, šaukštus, po to kaire ranka atžagariai juo plovė karvei akis ir apšluostydavo marškinių pažemiais. Šis gydymo būdas buvo taikomas ir nuo „blogų akių“⁵². Jo sandaroje pastebimi simi-

⁴⁴Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), Rudeikiškių k. IIES, b. 503, l. 9.

⁴⁵Zigmas Pavlovskis, Pavlovskienė. Kalnynų k. IIES, b. 503, l. 4, 5.

⁴⁶Merkienė R. Išginimo arealų analogijos bei arealai Lietuvoje ir vakarų Baltarusijoje (XIX a. antroji – XX a. pirmoji pusė), *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, 1981, p. 105, pav. 4.

⁴⁷Ten pat, l. 5.

⁴⁸Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė) pasakojo, kad nunešusi aukas meldėsi ir pagalvodavo: „aš turiu ir tau še, Dieve“. IIES, b. 503, l. 10.

⁴⁹Zigmas Pavlovskis, Pavlovskienė. Kalnynų k. IIES, b. 503, l. 5.

⁵⁰„Per Sekmines piemenys karves vainikuodavo ir per pusiaudienį pargindavo. Reikėdavo duoti dovanų drabužių, geresnio maisto (švarkelį, kelnytes, skarelę). Kiekvienas žmogus kuo nors tiki, kad tai jam laimę duos“. Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), Rudeikiškių k. IIES, b. 503, l. 10.

⁵¹„Kai pabijoję akių, yra papartėlis. Birželio mėnesį per Devintines šventina ir tą papartėlį verda, duoda gerti ir akis apiplauka“. Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), Rudeikiškių k. IIES, b. 503, l. 8.

⁵²„Babulka ... Strasinsko pasakojo: „Išėjo, o viena saugojo. Čerauninkė su rankšluosčiu per rasą braukia ir sako „Rakiszeta Rakieta, dobrąja kobieta, wyrakajusia duszy i tiela, bo moloka zachotiela“. Paskui ta, kuri matė, nuėjo namo; matė, kad rankšluostis ant lentelės kamaroje pakabintas, o į kibirą po juo pienas laša“. Veronika Paulauskienė, Kalnynų k. IIES, b. 503, l. 15. Užkalbėjimas slavų kalbų kratiniu užrašytas lenkišku raidynu.

linės magijos veiksmai: vandens, kaip apvalančios substancijos, sąlytis su triskart per dieną plaunamais daiktais, tarsi prikišamai parodant antrojo veiksmo – karvės akių plovimo – rezultata pagal analogiją: kaip nuplautas stalas ir triskart per dieną naudojami šaukštai tampa tarsi nevirtoti, taip ir nuprausta karvė – tokia, kaip prieš pieno atėmimą. Trečiasis veiksmas – išplūdimas – išreiškia kenkėjo atpažinimą, sumažinantį jo galias. Veiksmo atlikimas atžagaria ranka, priešinga kryptimi gali būti siejamas su grįžimu į praėjusį laiką, kol karvė buvo sveika.

Vienas archajiškiausių, išlaikiusių gana sudėtingą formą, buvo iš esmės tos pačios struktūros karvės gydymas pienui prapuolus. Tris kartus – saulei leidžiantis, saulei tekant ir vėl leidžiantis – su vandeniu kibire buvo einama į pirtį ir ten nustatoma, kieno akys gyvuliui pakenkė. Tam reikalui pirmas pasitaikęs nuo krosnies viršaus paimtas akmenėlis buvo metamas į vandenį ir žiūrima, ar vanduo kunkuliuos. Antrą sykį atėjus į pirtį, buvo metamas akmenėlis iš krosnies apačios, trečiąjį – vėl nuo viršaus. Jei čirkšdavo nuo krosnies viršaus, tai karvės liga – vyro darbas, jei iš apačios – pakenkė moteris. Kas kartą iš pirties parsineštu vandeniu buvo mazgojamos karvės akys, ranką sukant priešingai, negu saulė teka, ta pačia ranka tris kartus pervedama per stuburkaulį iki uodegos⁵³.

Išliko sakmių apie naktį *chochliko* tvarte jodomus arklius, kuriuos apginti galima tik numušant *chochliką*, atvožus po moliniu puodu pakištą degančią žvakę. Išliko sakmių ir apie laumes, kurios žiemą kerpa avims vilnas, tačiau šios saktmės jau aprtrupėjusios⁵⁴.

Prastos ganyklos, menkas pašaras žiemą ir silpna veterinarinė priežiūra, kai kaimo žmonės nedrįsdavo ieškoti kvalifikuotos pagalbos, buvo viena iš priežasčių, padėjusių išlikti liaudiškuose tikėjimuose ir gyvulių gydymo būduose similitinės magijos liekanoms. Į užkalbėtojas dar ir prieš Antrąjį pasaulinį karą kernaviškiai kreipdavosi, įkirtus gyvulį gyvatei ir šiaip pastebėję kokios ligos požymius. Manyta, kad pirmagimis, rankomis nuspaudęs kurmį, įgyja galią rankomis gydyti gyvulius nuo pelių⁵⁵, o vyriausias arba jauniausias šeimoje vaikas gali peles išvesti 3 kartus landžiodamas ratu pro arklio papilvę ir aplink užpakalines kojas⁵⁶.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje senieji papročiai bei maginiai gydymo būdai mažai kieno žinomi, dar mažiau naudojami, nes gerokai pakito ir pati gyvulių priežiūra. Kolūkiečiams buvo leista laikyti ribotą gyvulių skaičių, daugiau ar mažiau atitinkantį skirtąjį ganiavos ir pievos plotą, todėl jie buvo labiau prižiūrimi. Nuolatinė veterinarinė pagalba ir šiuolaikiniai vaistai paspartino gydymo naminėmis priemonėmis sunykimą ir naujo ligų profilaktikos patyrimo plitimą.

Išvados

1. Lokalinė kaimo kultūra yra sudėtinė didesnės teritorijos kultūros dalis, apimanti universalius ir specifinius kultūros reiškinius. Jos universalumas siejasi su senuoju agrarinės kultūros klotu, kuriame pastebimos per kelis šimtmečius baudžiavinio ūkio sąlygomis in-

⁵³ Ši gydymo būdą Rudeikiškių k. gyventoja Irena Tatarūnienė bene 1962 m. išsiteiravo iš šimtametės užkalbėtojos, gyvenusios Kernavėje.

⁵⁴ „Laumės avims vilnas kirpdavo. Avelės laikydavo dūminėje grinčioje. Ant viršaus būdavo gultai, o po jais avelės. Jei mėnesiena ir guli, pamatai, kaip per langą baltas kamuoliukas įsiriti ir girdi, kaip žirklys čiksi. Laumės kerpa, o kaip laumes išvartyti – nebežino (pasakojo mamos bobutė)“. Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), Rudeikiškių k. II ES, b. 503, l. 12.

⁵⁵ Marija Bernotienė, Vindeikių k. II ES, b. 654, l. 28.

⁵⁶ Irena Tatarūnienė (Jurkevičiūtė), II ES, b. 503, l. 11.

tegruotos dvaro ir kaimo gyvulių priežiūros patirties analogijos, atsiskleidžiančios per pastatų funkcinę plano struktūrą. Siauresnėje – kaimo kultūros plotmėje universalumas reiškėsi per bendruomeninio gyvulių ganymo organizaciją, gyvulių šėrimo patirtį, su religiniu kalendoriumi susijusiais gyvulininkystės papročiais ir magijos naudojimo tradicija.

2. Lokalinės kultūros savitumas siejasi su: a) visuomenės kultūros daugialiniškumu, priklausančiu nuo lokalinio vieneto gyvenviečių ūkinės struktūros, jų išsidėstymo ir tarpusavio ryšių ypatumų (dvaro, kaimo, užsienių gyventojų ūkiniai santykiai socialinėje ir ekonominėje opozicijoje); b) vietinių ūkinų sąlygų ir atskirų visuomenės grupių bei individų galimybėmis ir būtinybe perimti naują ūkinę informaciją ir technines naujoves; c) individualiu identišku realijų suvokimu ir poreikiu jas pritaikyti asmeninėje gyvulių auginimo praktikoje; d) lokalinio vieneto vieta horizontaliai plintančių kultūrinių arealų atžvilgiu konkrečiu laikotarpiu, determinuojanti vyraujančią kultūros elementų kompleksą.

3. Ūkis, užimdamas svarbią vietą kasdieniniame vietinių žmonių gyvenime, lokalinėje kultūroje atsiskleidžia kaip aplinkybių ir galimybių determinuotas intelektualinės veiklos rezultatas. Kultūros tradicija gaji tiek, kiek jos raiška atitinka visų kartų kūrybingo darbo potencialą. Mikroaplinką veikiančios makroaplinkos novacijos skverbiasi į mikroaplinkos tradicijas laipsniškai, suteikdamos joms naujų pavidalų, netrikdančių bendrosios tradicijos tąšos. Jie tarsi perkelia tradiciją į kitą jos veikimo pakopą ir suformuoja naują tradicijos veikimo arealą. Jame susiklosto palankiausias sąlygos išplisti kultūros universalijoms, įjungiančioms lokalinę kultūrą į vis didesnę analogiškų kultūros formų regioną. Tačiau lokalinės kultūros plėtra šia kryptimi, susiliejančią ir modernėjančią ūkinėms patirtims, susiduria su individualiais ūkiniais poreikiais, nederančiais su besiformuojančio kultūrinio regiono ūkinų poreikių skale. Dėl skirtingų ūkinės veiklos sąlygų neišvengiamai klostosi unikali individuali ir kolektyvinė patirtis, kuri taip pat randa vietos lokalinės kultūros tradicijose kaip unikali kultūros dalis, išryškėjanti plačiame kultūros bendrybių fone.

*„Visą gyvenimą mama
siuvo ir aš siuvau, siuvau...“*

Inga Levickaitė

Tai pasakojimas apie 1924 m. gimusią siuvėją Reginą Tamošiūnienę (Buračiauskaitę)*. Abu jos tėvai buvo Musninkų miestelio amatininkai: mama – siuvėja, tėtis – batsiuvys. Buračiauskų šeima gyveno pasiturinčiai. *„Amatai buvo pelningi. Mus laikydavo bagočiais, nors tėvai be galo daug dirbo. Per tą darbą neturėjo laiko ir daugiau vaikų susilaukti; aš vienturtė buvau“*. Po karo Regina irgi pasekė mamos pėdom – pradėjo namuose siūti moteriškus drabužius. Vėliau dar dešimt metų dirbo siuvėja Musninkų buitinio aptarnavimo paviljone. Šiek tiek siuva ir dabar, dailiai siuvinėja.

* Remtasi Reginos Tamošiūnienės (Buračiauskaitės) atsiminimais, kuriuos autorė užrašė 2002 m. rugpjūčio mėn.

Apie tėtį batsiuvi

Reginos tėvas Stanislovas Buračiauskas gimė 1889 m. Musninkuose. Mokytiis batsiuvio (*šiaučiaus*) amato leido mama. S. Buračiauskas mokėsi Vilniuje, nes su savo mama ten kurį laiką gyveno.

Grįžęs į Musninkus, pradėjo dirbti „*ant savęs*“. Susituokęs su siuvėja Marijona Tamoševičiūte, S. Buračiauskas Musninkuose pasistatė medinį vieno aukšto namelį. „*Aš jau gimiau tame namelyje*“. Vieniame gale buvo veranda, nedidukas kambarėlis, virtuvėlė, kitame gale – didelis kambarys ir miegamasis. „*Visur sudėtos medinės grindys, kai kiti dar ant aslos gyveno. Sienos visada gražiai, baltai išdažytos, ant langų kabėjo baltos užuolaidėlės*“. Kambarius apšvietdavo žibaline lempa. Ant namelio iškabos nebuvo.

Žiemą Buračiauskai dirbo kartu – abu didžiajame kambarėje. Čia buvo trys langai. „*Tėtis prie vieno lango, o mama su mokinėmis – prie kito*“. Vasaromis batsiuovys persikraustydavo į kitą galą, į mažesniąjį kambarį.

S. Buračiauskas siuvo tik vyriškus batus. Turėjo medinį batsiuvišką darbatalį su drelėmis – *spintutę*, kuriame laikė darbo įrankius, kurpalius. Sėdėjo ant medinės, įduobtu viršumi trimis kojomis batsiuvio kėdutės – *suolo*. Odą siūdavo (*štapuodavo*) odai siūti mašina.

Dirbti sekėsi neblogai – „*nebuvo taip, kad neturėtų darbo*“. Užsakovui koją reikėdavo pastatyti ant storesnio popieriaus; batsiuovys ją apvedžiodavo pieštuku, pamatuodavo trumpa, gal apie 50 centimetrų ilgio centimetrine juoste. Matmenis rašė sąsiuvinyje. Odą atsinešdavo užsakovai. Musninkuose veikė žydų odų krautuvė. „*Kartais žmogus nusiveda šiaucijų į krautuvę ir ten kartu išsirenka odą*“. Kiek kainavo batų pasiuvimas, Regina neatsimena. Turėjo S. Buračiauskas kelis mokinius, bet „*nelabai buvo ir norinčiųjų mokyti*“.

Persikėlęs gyventi į 9,5 ha žemės sklypą (anksčiau žemė buvo išdalyta rėžiais), S. Buračiauskas metė batsiuovystę ir 1938 m. pradėjo ūkininkauti. „*Mūsų sklypas – paskutinis Musninkuose. Jis ribojosi su Mikailiškio dvaru*“. Prieš tai pasistatė naują namą su keturiais kambariais, virtuve, nemažus tvartus. Namui statyti gavo paskolą, pigiau nusipirko rąstų. Ūkininkauti sekėsi, nes buvo labai darbštus, stengėsi viską daryti gerai. Laikė tris karves, porą arklių, avių. Samdė tarnaitę, nes M. Buračiauskienė daug siūdavo.

Po karo sklypą perleido dukrai, o pats su žmona grįžo gyventi į namelį Musninkuose. Vėl *šiaučiaavo*, tik naujų batų jau nebesiuvo, o taisė senus.

Kaip mama siuvo prieš Antrąjį pasaulinį karą

Mama Marijona Tamoševičiūtė gimė 1895 m. Musninkuose. Anksti liko be tėvų. Baigė tris valdinės rusiškos mokyklos klases. Jai buvo apie 15 metų, kai pradėjo mokytiis siūti pas iš Peterburgo į Musninkus gyventi atvažiavusią siuvėją. „*Našlaitė, labai norėjo išsimokyti. Neturėjo iš ko mokėti už mokslą, todėl visaip stengėsi įtikti mokytojai. Savaitgaliais atbėgusi jos namuose grindis išplaudavo, gėlių pamerkdavo*“. Sulaukusi 18 metų, ištekėjo už S. Buračiausko.

M. Buračiauskienė siuvo moteriškus drabužius: sukneles, kostiumėlius, paltus, kailinius, apatinius. Regina atsimena, kad, be mamos, Musninkuose gyveno dar dvi moteriškų drabužių siuvėjos – žydės Leizarienė ir Leika.

M. Buračiauskienė dirbo savo namuose, pas užsakovus nekeliaudavo. Reginai yra pasakojusi, jog buvo tik vienas kartas, kuomet mėnesį siuvo pas kažkokią didelę poniją.

Drabužius siuvo nauja kojine „Singer“ siuvimo mašina. Ją tėtis pirko išsimokėtinai. Inventorių ir darbo priemones susidėdavo į mašinos stalčiukus arba laikė ant stalo. Matavo centimetrine juoste, ilgą, medinę namų darbo liniuotę be padalų, kurią kabino ant sienos. Ant medžiagos braižė kreida ir muilu. Kirpti mėgo ne siuvėjiškomis, o mažesnėmis žirkklėmis. *„Tokios žirkklės buvo mamos numylėtos“*. Adatas smeigė į siūlų ritę. Siūlus pirko žydų krautuvėse. *„Siūdama geresnę suknelę, man paduodavo gabaliuką medžiagos, ir turėjau lakstyti po krautuoves šilkinių siūlų“*. Karo metais moterys atnešdavo mamai namie plonai verptų lininių siūlų. Jie tiko „Singer“ siuvimo mašinai. Naudojo antpirštį kiauru galu. *„Antpirštį rinkosi būtinai be galiuko. Sakydavo, jei uždaru galu, labai prakaituoja pirštas, nepatogu“*. Anot Reginos mamos, geriausi antpirščiai yra tie, kurių viršus iš balto metalo, o vidus – iš geltono, *„su pamušalu“*.

Iš storesnio popieriaus padarytų iškarpų turėjo mažai, daugiausia rankovėms. *„Mamai geriausia iškarpa – ant medžiagos uždėta ranka išskėstais pirštais. Nubrėžtas kontūras atitinka rankovės viršų“*. Iškarpas pakabindavo ant sienos.

Turėjo ir medinį, aptrauktą stipria juodos spalvos medžiaga, manekoną. Jis buvo iš dviejų dalių: kūno pavidalo gerai suformuota figūra korpuso ir į jį įkišamo apvalaus stovo su trimis kojytėmis bei galvute viršuje. Dirbant manekenas stovėjo šalia.

Siūdama paltus, švarkelius, M. Buračiauskienė naudojo lininį ądėklą – klijuotę. Užsakovės jį atnešdavo kartu su medžiaga. *„Paltui reikėjo metro klijuotės. Ir aš siuvau su klijuote. Tik dabar tas paklijavimas pasidarė madingas“*. Į paltus dėdavo vatos. *„Su vata daug darbo. Čiupinėja, čiupinėja, kad būtų lygiai sudėta. Užtiesia marlę arba žmonių atneštą koki seną, sudėvėtą užvalkalą, kad stipriau laikytų, ir sudygsniuoja (suštapnuoja). Paskui įsiūdavo satino pamušalą. Kai aš siuvau, jau atsirado atlasas“*.

Lygino ant stalo, užtiesto storesniu audiniu. Turėjo anglimis kaitinamą ketaus lygintuvą (*prosa*) su kaminėliu. Karštą statė ant iš vielos išlankstytų lygintuvo pado formos grotelių. Anglis ądėdavo metaliniu, panašiu į šaukštą semtuvėliu. Vasaromis, kai mažiau kūrendavo krosnį, šaltų anglių atveždavo ir užsakovės. Jas laikė medinėje dėžutėje arba kibire.

Pas M. Buračiauskienę daugiausia siuvosi moterys iš kaimo. Užsakovėms jį siūlė pasirinkti modelius iš madų žurnalų. *„Jie buvo brangūs, bet mama pirko“*. Žurnalus sudėdavo į spintelę. Matus rašė sąsiuvinyje. *„Ir aš maža rašydavau. Pasako kokius nors skaičius, dar pavardę prie šono užrašau“*. Atneštas medžiagas – šilką, vilną, kartūną – laikė komodoj; sagas dėjo į dėžutę. Pamatavimą vadino *primierka*. Suknelę matuodavo vieną, palta arba kailinius – du kartus. Pradėtus siūti drabužius kabino ant sienos, turėjo medines pakabas. *„Svarbiausia, kad ant pakabos kabėtų pasiūtas, išlygintas drabužis, kurio ateis pasiimti klientas“*.

M. Buračiauskienė už geros šilko, vilnos suknelės pasiuvimą ėmė keturis litus. Paltas kainavo penkiolika–dvidešimt litų, nesudėtingo kirpimo palaidinė, sijonas – litą. Kartais drabužius suvyniodavo į popierių. Reginos tėtis kostiumus siuvosi pas Kernavėje gyvenusius du brolius siuvėjus. Jie už pasiuvimą imdavo tiek, kiek kainavo metras medžiagos. *„Žinojo medžiagų kainas, neapgausi“*.

R. Tamošiūnienė mano, kad jos mama buvo gera siuvėja. *„Siuvimo buvo labai daug, tekdavo vakaroti iki dvyliktos pirmos valandos nakties“*. Atsitikdavo taip, jog drabužiu sutartu laiku nepasiūdavo. *„Nori paimt, o paskui nespėja“*. Amatu vertėsi iki senatvės.

Mamos mokinės

M. Buračiauskienė siūti išmokė daug merginų. Visada turėjo po tris, keturias, penkias mokesines. *„Viena pradeda, kita baigia“*. Jai labai patiko mokyti. Buvo linksma, gerai dainuodavo, mėgo jaunimo susibūrimus savo namuose.

Siūti mokėsi 16–18 metų amžiaus merginos. Nors kambaryje buvo nedaug vietos, sutilpdavo visos. Trys sėdėdavo ant nedidelės sofos, viena stovėdavo prie stalo arba siuvo siuvimo mašina.

Mokinės mokėsi šešias dienas per savaitę. *„Pirmokės“* pirmiausia rankomis siuvo kilputes, kūrė lygintuvą. *„Mama neleisdavo lyginti, bijojo, kad nesudegintų. Anglimis kaitinamas lygintuvas kai kada labai išyla, kai kada gęsta. Lyginti galėjo jau pramokusios dirbti, ir tai tik kokį prastą daiktą ar klijuotę“*. Kiekvieną pirmadienį mokinės privalėjo sutepti alyva – *„išvalyti“* – siuvimo mašiną.

Siuvėjo amatas sunkus, visą laiką reikia sėdėti palenkus galvą, iškausta nugarą. Pavargusios mokinės vis bėgdavo į lauką atsipūsti. *„Mama sakydavo, kad jos mergaitėms turbūt užėjo ilgamylis – lekia ir lekia. Paskui priprasdavo“*.

Žiemą mokinės, ypač iš tolimesnių kaimų, dažniausiai ir gyveno Buračiauskų namuose. Valgė savo atsivežtą maistą. Valgiu rūpinosi pačios.

Griežtai nustatyto mokymosi laiko nebuvo. Merginos mokėsi pusantrų–dvejus metus, *„kiek joms patiko“*. Gabesnės mokinės greitai pramokdavo siūti ir jau daug padėdavo siuvėjai. Regina neatsimena, kiek reikėjo mokėti mamai už mokslą. Kai kurios mokinės atsilygindavo dovanomis, atveždavo malkų.

Kaip išmoko siūti, megzti, siuvinėti

Regina siūti išmoko iš mamos. *„Dar negalėjau sėdėdama pasiekti pakojo, tai stovėdama myniau. Ir pirštą adata buvau persiuvus“*. Iš pradžių jai nelabai sekėsi. Jei ką nors padarydavo negerai, mama liepdavo ardyti. *„Numetu, pasakiusi, kad geriau nemoku, ir išeinu“*. Lygintuvą kurti irgi tingėjo, nors tai daryti tekdavo tik tuomet, kai nebuvo mokinių. *„Mama skundėsi tėveliui, kad aš nenoriu jos klausyti, vargu ar ko išmoksiu“*.

Regina baigė Musninkų pradžios mokyklą. Mokslams nebuvo labai gabi. *„Lyg ir galvojau rinktis siuvėjos amatą, bet dar pati nežinojau, kuo būti“*. Mėgo rankdarbius. Nemokamus mezgimo kursus Musninkuose lankė būdama 13 metų. Kursai truko mėnesį. Megzti virbalais mokė atvykusi mokytoja. Kursuose mokėsi daug įvairaus amžiaus moterų ir merginų. *„Visos nusimezgė sau, ką kuri norėjo. Aš nusimezgiau du daiktus – palaidinę ir raštuotas pirštines“*. Baigusioms kursus išduodavo pažymėjimus.

Sulaukusi 14 ar 15 metų, keletą žiemos mėnesių mokėsi siuvinėti pas Valę Vitkūnaitę, būsimąją Audėjiene. Vitkūnaitė kurį laiką gyveno Kaune, paskui grįžo į Musninkus, pas motiną. Kartu su Regina pas Vitkūnaitę į namus ateidavo dar dvi mergaitės. Reikėjo atsinešti drobės, kartūno atraizų, lankelį, siūlą, adatų. Siuvinėjo dygsniais, peltakiuodavo. Vitkūnaitė turėjo siuvinėjimui skirtų piešinių pavyzdžių, padėdavo mokinėms juos nusikopijuoti. Už mokslą mokėti nereikėjo, nes tėtis buvo padėjęs vežti rąstus Vitkūnaitės statomam nameliui.

Kaip tapo siuvėja

Sulaukusi septyniolikos, Regina ištekėjo už dešimčia metų vyresnio ūkininko iš Užšilių kaimo Vinco Tamošiūno. Jis su broliu turėjo 10 ha žemės. „Kai pagyvenau pas vyrą, supratau, kad reikia dirbti, o lauko darbai sunkūs“. Pradėjo daugiau domėtis siuvimu, paprašydavo mamos iškarpu, tardavosi. „Siūti šiek tiek mokėjau, tik nebuvo bandžius viso daikto sustatyti“. Pirmieji savarankiški siuviniai – nesudėtingo kirpimo palaidinukės vyro seseriai. Vien siuvimu verčiasi nuo dvidešimt trejų metų.

R. Tamošiūnienė turėjo daug užsakovių. „Musninkai – ne koks miestas. Čia visi greit sužino, kad siuvi“. Labiausiai mėgo siūti sukneles, sugalvodavo modelius, parinkdavo daug kruopštaus darbo reikalavusią apdailą. Pokariu Reginai teko daug drabužių taisyti, versti senas medžiagas į kitą pusę. Dažniausiai mamos atiduodavo savo suknelės dukroms. „Ir man mama buvo atidavus, nes turėjo daug gražių suknelių. Persiuvau sau kašmyrinę baltos spalvos suknią su oranžinėm gėlėm, juodais lapais“. Pradėjo siūti ir moteriškas kelnes. „Anksčiau moterys kelnių nenešiojo. Jų mama nesiuvo ir aš nesiuvau. Dabar visos kelnes nešioja, tai išmokau“.

Savo mamai konkurentė nebuvo. „Vyresni žmonės siuvosi pas mamą, mano amžiaus siuvosi pas mane. Nebuvo daug siuvėjų; siuvimo užteko abiem“.

Kai Regina pradėjo siūti, tėvas jai Vilniaus turguje nupirko naudotą rankinę siuvimo mašiną su šaudykle, kuriai buvo galima pritaisyti pakoji. Pakojį vyras gavo kažkokiame kaime prie Čiobiškio. Vėliau Regina Musninkų krautuvėje nusipirko naują kojine siuvimo mašiną „Orša“, o po kurio laiko įsigijo dvi kojines „Čaikas“. „Iš viso pakeičiau keturias siuvimo mašinas, o mama su viena „Singer“ apsiėjo. „Singer“ firmos siuvimo mašinos – pačios geriausios, patvarios, angliškos, o rusiškos – prastos“. Matuoja centimetrine juostele ir medinėmis liniuotėmis: ilga – apie 90 cm, bei trumpa – 30 cm. Trumpąją liniuotę naudoja kišenėms braižyti. Ant audeklo braižo muilu arba kreida. „Žiūrint, kas kur tinka. Muilu geriausia braižyti ant tamsios medžiagos. Kai lygini, sutirpsta, nelieta žymių, o kreidą reikia valyti“. Kerpa tik siuvėjiškom žirklių. Adatas, kuriomis siuva, dažniausiai smeigia į ritę su siūlais. Kartais pasisiūdavo įvairaus dydžio medžiaginių pagalvėlių, bet jos pridulka, negražios. Buvo pasidariusi išsiuvinėtą pagalvėlę, kurios forma priminė moters veidą. „Žmonės manęs klausė, ar nebijau į veidą smeigti“. Pagalvėles kabindavo ant sienos arba ant siuvimo mašinos. Regina Tamošiūnienė savo siuvimo mašinai naudoja 80, 90, 100 ir 120 numerio adatas. Į 80 numerio adatą veria šilkinis siūlus. 120 numerio adata tinka storiems drabužiams siūti. „Mieliausias – plonesnės, 100 numerio, šimtinės“. Siūti jai patinka 30 ir 40 numerio siūlais. R. Tamošiūnienės nuomone, „rusiški siūlai – pūkuojasi, nutrūksta“. Giria iš Amerikos atvežtus siūlus. Jais siuvo Musninkų bažnyčiai vėliavas, staltieses. „Amerikoniški blizga, slidūs, ploni. Per mašiną tiesiog lėkte lekia“. Perka antpirščius kiauru galu. „Galiu siūti ir su uždaru, bet su kiauru kažkaip stipriau“.

Iš storesnio popieriaus padarytas iškarapas naudoja retai, daugiausia kirpdama rankoves, madingesnę apykaklę. „Braižyt papratusi, viskas pagal mierą“. Turi iš žurnalų išsikirpusi daug drabužių modelių pavyzdžių. „Nežiūriu, bet vis gaila išmesti“.

R. Tamošiūnienė po karo drabužius lygino anglimis kaitinamu lygintuvu su kaminėliu. „Tokiu pat kaip mamos“. Pirko Vilniuje, turguj. Karštą lygintuvą pastatydavo ant metalinio namų darbo padėklo, išpintais šonais. Daug vargo su anglimis. „Savo anglis labai žiūrėjom. Kiekvieną kartą, kai pakuri pečių, viską ir išgraibai

lig vieno“. Anglių kartais atnešdavo užsakovės; pati jų prisirinkdavo ir prie Mikailišio pirties. Karštas anglis sėmė metaliniu semtuvėliu. Apie 1964 metus įvedus elektrą, pradėjo lyginti elektriniu lygintuvu. „Vyras nuvažiavo į Širvintas ir iškart nupirko radiją, televizorių, lygintuvą“. Lygindavo ant stalo, paskui parduotuvėje nupirko lyginimo lentą.

Tik pradėjusi dirbti, už suknelės pasiuvimą ėmė labai pigiai – vieną rublį. Dar po kurio laiko kainą pakėlė iki trijų rublių. „Paskui draugė pasakė, kad Širvintose buitinis ima po penkis rublius su kapeikom. Liepė man tiek imti. Pradėjau ir aš. Žiūriu, kad tas pats. Kam reikia siūdintis, tas neša“. Vėliau suknelės pasiuvimas kainavo septynis rublius. Dirbant buitinio aptarnavimo paviljone, kainos jau buvo nustatytos. Palto kaina – dvidešimt penki rubliai, kailinių – trisdešimt rublių.

R. Tamošiūnienė turėjo mokinių. „Nedaug, gal dešimt mergaičių“. Vienu metu mokė tris, o šiaip – po vieną. „Pagelbėdavo, tačiau pinigais nelabai mokėjo. Susideri, bet taip ir lieka“.

Pabaigai

Regina Tamošiūnienė (Buračiauskaitė), kaip ir jos mama, stengėsi siūti greitai ir gerai. „Pasitaikydavo, jog siuvėjas sugadina drabužį, negalima nešioti. Man ir mamai taip niekada nebuvo“.

Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio kapinės

Vacys Milius

Medžiagą šiam straipsniui autorius surinko 2001 m. liepos 3–8 dienomis „Vermės“ leidyklos organizuotoje ekspedicijoje. Be aprašymų, buvo padaryta kapinių bendrų vaizdų ir jų elementų 22 nuotraukos. Talkino dailininkė Marta Vosyliūtė, nupiešusi 5 geležinius kaltus kryžius, 8 geležines įvairių paminklų viršūnes – kryžius, 36 kapų tvoreles.

Kiekvienos kapinės aprašomos atskirai. Kapų tvarkymas, paminklų kaita yra bendri visoms nedidelės teritorijos kapinėms, tad šie dalykai nagrinėjami apibendrinimai. Straipsniui piešinių iliustracijas parengė dailininkė Rita Butvilienė.

Musninkuose yra dvi kapinės – senosios ir naujosios. Senosios yra apie 1 km į šiaurės pusę nuo bažnyčios, prie pat kelio, vedančio į Vindeikių kaimą. Jos kiek pakilesnėje vietoje, stačiakampio plano, tęsiasi palei kelią (1 pav.). 1994 m. tvėriant naują tvorą, rytų ir pietų pakraščiuose buvo pridėta naujo ploto. Vielų tinklo tvora laikosi geležiniuose rėmuose, o šie pritvirtinti prie betono stulpelių. Tada į bendrąją kapinių plotą buvo įjungtas ir Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapų plotelis ir kartu aptvertas.

Treji vartai yra kelio pusėje. Senosios dalies viduryje jie silikatinių plytų, varčios su geležiniais ornamentuotais kryželiais viršuje. Kadangi šis kapinių pakraštys yra aukštesnis, tai prie vartų padaryti betono laiptai. Naujojo ploto tvorės viduryje taip pat yra raudonų plytų varčios su geležiniais ornamentuotais vartais. Prie jų glaudžiasi varteliai, jų sandara – kaip ir tvoros. Tarp šių vartų ir kelio yra aikštelė,

1 pav. Senosios
Musninkų kapinės.
2001 m. V. Miliaus
nuotr.

užpilta skalda. Į vokiečių karių kapus veda betonuotas keliukas. Šios dalies varčios betono, o varteliai geležinių strypų.

Senajoje dalyje įvairiose vietose auga dešimt didelių klevų, kelios vidutinės eglės. Kadaisė čia augę didžiuliai medžiai išpjauti. Visas kapinių dalis aptverus bendra tvora, vokiečių karių plotelio pakraščiuose pasodinta berželių. Ties naująja dalimi prie kelio auga dvi didelės liepos – tai tarpukario metais pakelėse sodintų medžių liekanos.

Laidojama kojomis į kelią.

Rytų pusės patvoryje yra didelė iš lentų sukalta šiukšlių dėžė ir silikatinųjų plytų tualetas. Čionai patenkama per toje pusėje padarytus vartelius.

Musninkų naujosios kapinės yra į vakarus nuo miestelio, keliasdešimt metrų nuo Gėlvonų kelio. Nuo jo į kapines veda asfaltuotas keliukas.

1994 m. tveriant naują metalinę tvorą, besilaikančią tarp betono stulpelių, iš trijų pusių šonuose pridėta naujų plotų. Kapinių plote auga eglė, beržų, viena pušis, dvi drebulės. Prie vartų yra asfaltuota aikštelė. Išorinėje pusėje prie tvoros yra didelė iš lentų sukalta šiukšlių dėžė ir plytų mūro tualetas.

Laidojama kojomis į kelią. Senajame plote eilės nelygios, sunku tarp jų praeiti, nes pastaraisiais dešimtmečiais, dedant apvadus ar tvoreles, kapavietės buvo didinamos. Yra betono mauzoliejus, anga į jį vėliau užmūryta.

Buvusios Mūsniškų žydų kapinės yra netoli Kernavės kelio, kairėje jo pusėje, prie Musės upės slėnio. Užima didelį keturkampį plotą. Atkurtos Nepriklausomybės metais aptvertos medžio karčių tvora. Kampe įrengti dvivėriai statinių varteliai. Auga kelios ievos. Žolė nušienaujama. Sovietmečiu dalis antkapinių paminklų išvežiota statyboms. Išliko apie 60 akmens paminklų, sustatytų keliomis eilėmis. Netoli vartelių pastatyta tamsaus granito stela. Joje iškalta Dovydo žvaigždė ir iškalinėti įrašai jidiš ir lietuvių kalbomis: *Senosios Musninkų/miestelio/žydų kapinės*. Pagrindė iškalta: **TEBŪNIE ŠVENTAS MIRUSIŲJŲ ATMINIMAS.**

Kernavės kapinės yra į šiaurės rytus nuo bažnyčios, prie pat Musninkų kelio. Tvorą sumūryta iš akmenų. Pietų ir šiaurės pusėse dalis tvoros sumūryta iš plytų. Viršus horizontalus, apklotas betono plokštėmis.

2 pav. Senieji
Kernavės kapinių
vartai. 2001 m.
V. Miliaus nuotr.

3 pav. Naujieji
Kernavės kapinių
vartai. 2001 m.
V. Miliaus nuotr.

Rytų pusėje yra mūro vartai (2 pav.). Nuo jų eina platus takas, gale jis užlaidotas. Vakarų pusėje yra naujoji dalis; jų akmenų ir silikatinių plytų aukšti vartai susideda iš dviejų eilių. Vidurinės dalys yra aukštesnės už kraštines, pastarosiose įrengti varteliai (3 pav.). Priekinės eilės vartai ir varteliai turi paprastus medinius kryželius. Nuo šių vartų skersai ploto eina betono plokščių keliukas.

Senajoje dalyje auga pušys, drebulės, beržai, klevai. Steigiant naująją dalį, iš buvusio miško palikta vidutinio dydžio pušų, keli beržai.

Abiejose dalyse laidojama kojomis į senuosius vartus. Ekspedicijos metu naujoje dalyje buvo penkios eilės palaidojimų. Įrašas antkapiniame paminkle rodo, kad pirmasis mirusysis čia palaidotas 1996 m.

Čiobiškyje yra senosios ir naujosios kapinės. Senosios yra į rytus nuo bažnyčios, tarp gatvės ir Musės upės slėnio. Planas stačiakampis. Aptvertos didelių ir vidutinių akmenų 90 cm storio tvora. Akmenys į išorės pusę sudėti lygiaisiais šonais. Vakarų pusėje ji apirusi, o pietų – nuirusi. Šiaurės pusėje yra originalūs raudonų plytų mūro vartai su dvejis varteliais. Apatinėje dalyje varčių planas rombinis, viršutinės dalys – dvišlaitės, jų apačios lenktos. Vartai ir varteliai iš geležinių strypų, ornamentuoti. Nuo vartų skersai kapinių eina takas.

4 pav. Naujosios
Čiobiškio kapinės.
2001 m. V. Miliaus
nuotr.

Pakraščiais ir plote auga klevai, kelios pušys, beržai. Šiaurės ir vakarų pusėje tvoros išorinėje pusėje pasodinta gyvatvorė. Prie vakarų pusės įrengta asfaltuota aikštelė. Prie vartų vidaus pusėje atvestas vanduo, o už pietų pusės tvoros pastatytas tualetas.

Laidojama kojomis į bažnyčią.

Čiobiškio naujosios kapinės yra prie kelio, vedančio į Būrnikių kaimą, 15 žingsnių nuo kelio. Plotas keturkampis. Įrengiant kapines išrautos pušys, palikti trys ažuoliukai.

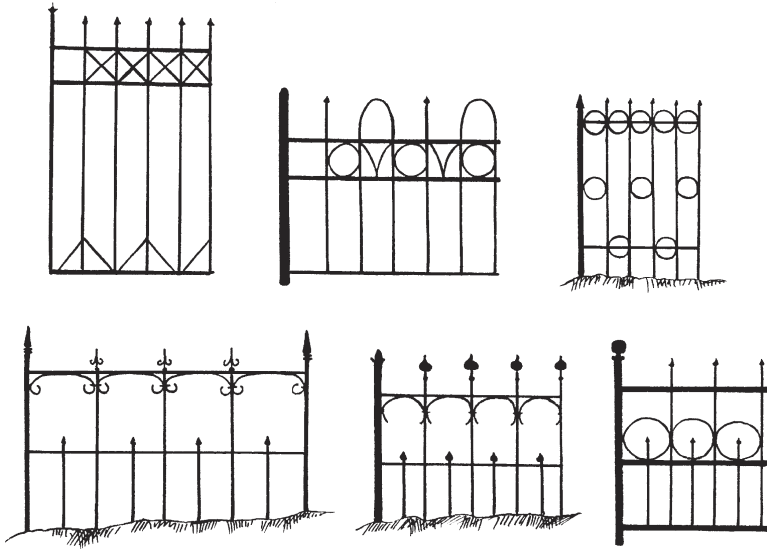
Vielų tinklo tvora laikosi metalo rėmuose, o šie pritvirtinti prie betono stulpelių. Vartai ir prie jų esantys varteliai iš geležinių strypų, abiejuose pavaizduota saulė su spinduliais. Viduryje pastatytas ornamentuotas medžio kryžius. Nuo vartų iki jo eina betono plytelių keliukas. Abipus kelio ploteliai retai apsodinti tujomis. Nuo keliuko į kairę atsišakoja takas prie šulinio. Šulinys iš betono žiedų, su velenu, dvišlaičiu lentelių stogeliu.

Laidojama kapinių viduryje, netoli kryžiaus, lygiomis eilėmis, tarp kapų šonų paliekant praėjimus (4 pav.).

Palaidojimų yra ir visų trijų aprašomų miestelių šventoriuose. Pagal tradiciją čia laidojami kunigai.

Kapai ir paminklai. Laidojant pastatomas rudai dažytas truputį ornamentuotas 1–1,5 m aukščio medinis kryželis su metaliniu krucifiksu ir lentele, kurioje įrašyta mirusiojo vardas, pavardė, gimimo ir mirties metai. Kapo sampile duobkasiai kastuvo kotu išpaudžia kryžių, į jį įbedama žvakių, jos uždegamos, tada sudedamos gėlės, o šonuose ir kojūgalyje – vainikai. Vėliau, kampuose įbedus kuoliukus ir juos sujungus virvute, pažymimas kapavietės plotas, kuris užpilamas durpine žeme.

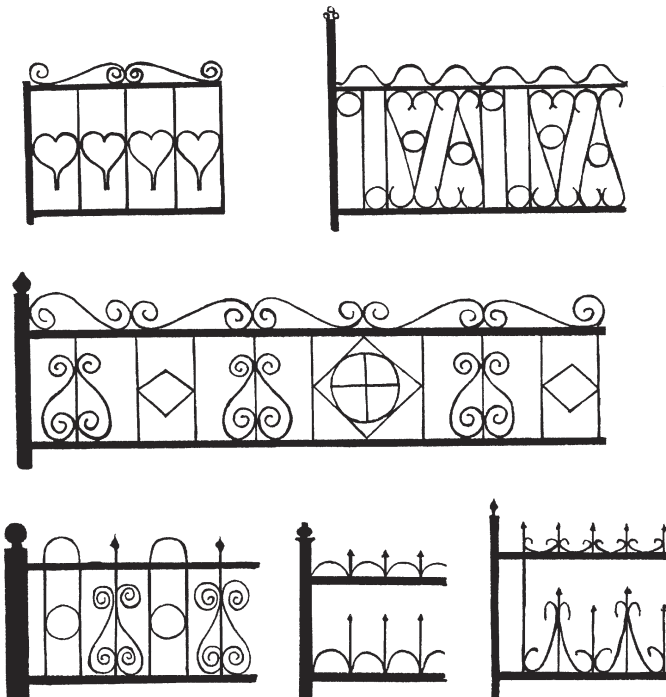
XX a., jei greta buvo palaidoti keli šeimos nariai, kiekvienas kapas buvo pažymimas betono rentiniu. To šimtmečio antroje pusėje tokie šeimų kapai buvo aptveriami vamzdžių kartelėmis, kurias laikė betono ar vamzdžių stulpeliai. Tuo metu pradėta ir kitaip atitverti šeimos kapus – betono ar šlifuito akmens juostų apvadu. Pastaruoju metu šeimos kapai turi bendrą lygų plotelį. Atskiri ar bendri kapai apsodinami įvairių rūšių gėlėmis. Prie kai kurių kapų pasodintos dvi, rečiau – keturios tujos. Naujas pastaruoju metu plintantis bendro ploto tvarkymas – apželdinimas veja, retais atvejais – apklojimas žalios spalvos sintetinė danga. Prie kapų šonų pasitaiko medinių suoliukų.

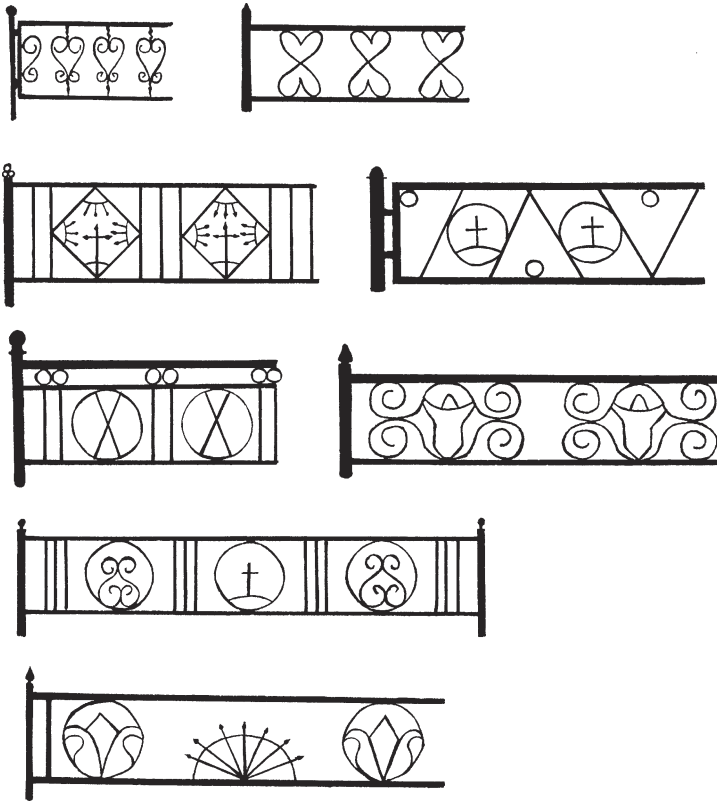
5 pav. Aukštosios tvorėlės su 2–3 horizontaliomis kartelėmis

Būdingas XX a. kapinių elementas – metalinės kapų tvorėlės. Per tokį ilgą laiką kito jų konstrukcija, aukštis, iš dalies puošybos motyvai. Pagal šiuos dalykus galima išskirti keturias tvorelių grupes.

Pirmąją grupę sudaro dviejų ar trijų horizontalių kartelių tvorėlės, kurių raštai išsikiša virš viršutinės kartelės (5 pav.). Jų aukštis – nuo 70 iki 115 cm. Jos buvo kuriamos XX a. pirmojoje pusėje, nors pasitaikydavo ir vėliau. Dalis vertikalių strypų išsikiša per visas tris karteles, dalis – per vidurinę. Strypų viršus užsibaigia lapo motyvu. Raštai sutelkti tarp viršutinės ir vidurinės kartelės, jų motyvai – C, apskritimas, rombas.

6 pav. Rėminės vidutinio aukščio tvorėlės

7 pav. Rėminės
žemosios tvorelės

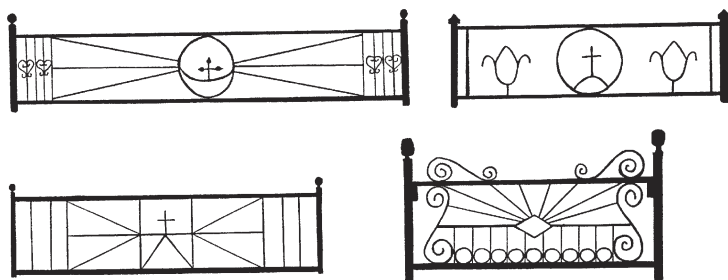
Antrąją, gausiausią, grupę sudaro rėminės tvorelės (6 pav.). Jų aukštis – 40–56 cm. Joms būdingas raštų įvairumas. Jų puošybos motyvai paprastai vienodi (suporinti S, suporintos širdys), kelių motyvų rinkinys (vertikalūs ar įstriži strypeliai, apskritimai su kryželiu, sukryžiuotais strypeliais, suporintais S pavidalais, lankeliu ir iš jo išeinančiais strypeliais). Šios grupės atmainą sudaro tvorelės, turinčios raštų virš viršutinės kartelės, jų motyvai – C, S ar lankeliai tarp jų. Šios grupės tvorelės kurtos XX a. antrojoje pusėje.

Trečiąją grupę sudaro žemos rėminės tvorelės, kurių aukštis nuo 25 iki 35 cm (7 pav.). Tai besikartojantys strypelių, tulpių, rombų, širdžių, S motyvai. Tokios tvorelės pasirodė XX a. trečiajame, o paplito ketvirtajame ketvirtyje.

Ketvirtąją grupę sudaro rėminės tvorelės, kuriose per visą ilgį tęsiasi vientisa raštų kompozicija (8 pav.). Jos centre dažniausiai yra įrėmintas kryželis, iš kurio į šonus išeina spinduliai. Kiti motyvai kaip ir besikartojančių raštų grupėje. Jų aukštis – 40–60 cm. Paplito XX a. ketvirtajame ketvirtyje.

XX a. pirmojoje pusėje statyti akmens obeliskai su tokios pat medžiagos kryžium viršuje. Ano amžiaus trečiajame ketvirtyje populiarūs buvo įvairaus profiliavimo betono ar teraco paminklai su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje. Prie viršuje esančių akmens, betono ar teraco kryžių pritvirtinamas metalinis krucifiksas. Kai kuriuose šios rūšies paminkluose įstatomi fotokeraminiai mirusiųjų portretai.

XX a. ketvirtajame ketvirtyje paplito apie 1 m aukščio ir žemesnės įvairaus profiliavimo granito stelos. Tokios aiškiai vyrauja naujosiose kapinių dalyse.

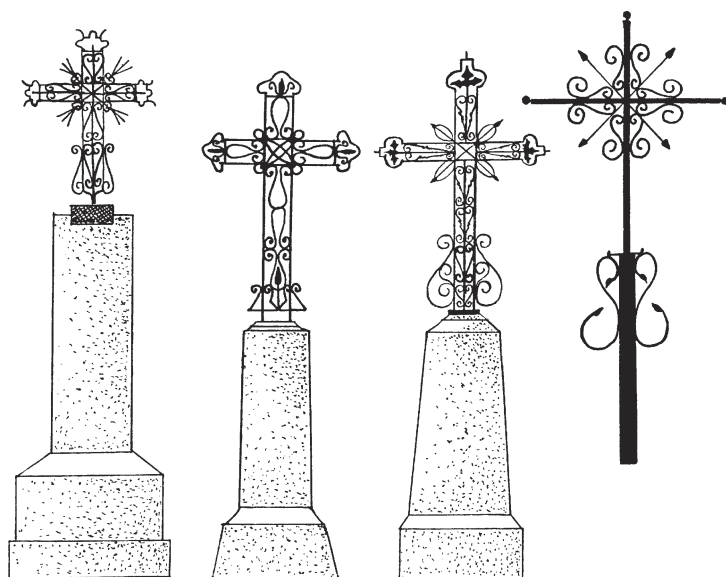
8 pav. Rėminės tvorelės su vientisa raštų kompozicija

Pasitaiko geležinių antkapinių kaltų kryžių iš įvairių XX a. laikotarpių. Jie įtvirtinti ant 1–1,5 m aukščio akmens ar betono obelisko, kuris stovi ant vienos ar dviejų pakopų tokios pat medžiagos pagrindo (9 pav.). Kryžių aukštis – 70–100 cm. Jie rėminiai, viduje yra dar vienas strypas, tarp šio strypo ir rėmų išdėstyti ornamentai, populiariausias – S motyvas. Pasitaiko kryžių ir be vidinio strypo. Kryžių su obelisku į bendrą visumą jungia išilginiai apačioje esantys riesčių motyvai. Iš kryžmų susikirtimo išeina spinduliai. Kryžmų galai paplatinti. Atskirą atmainą sudaro iš geležies juostų kalti apie 50 cm aukščio kryžiai, įtvirtinti akmens obeliske (10 pav.). Kryžmų galai perskelti į tris dalis. Tokie statyti XX a. pirmojoje pusėje. Šios atmainos paminklų gana retai pasitaiko.

XX a. ketvirtajame ketvirtyje, paplitus metalo suvirinimo prietaisams, pradėti statyti 140–170 cm aukščio iš geležies juostų ar vamzdžių suvirinti kryžiai. Pagal rėminių kryžių tradiciją apačioje jie turi riesčių ornamentą, iš kryžmų sandūros išeina spinduliai.

Ant anksčiau paminėtų vokiečių karių kapų yra maži nuožulnūs betono kryželiai.

Iš išskirtinių paminklų paminėtini du. Čiobiškio senąsias kapines puošia raudonų plytų, tinkuota, baltai dažyta koplytėlė, su nišomis, keturšlaičiu stogeliu. Deja, ji gerokai aprtrupėjusi. Kernavės kapinių priekyje, dešinėje pusėje nuo vartų, yra tipinis

9 pav. Akmens ar betono obeliskai su geležiniais kryžiais

gan stambokas Lietuvos kariuomenės kryžius, stovintis ant keliapakopio pagrindo, kuriame pavaizduotas Nukryžiuotasis, po juo – kario galvės su šalmu horreljefas, žemiau – Vyties kryžius ir tekstas: ŽUVUSIEMS DĖL TĖVYNĖS.

Ant antkapinių paminklų užrašoma: A+A, mirusiųjų pavardės, vardai, gimimo ir mirties metai. Po šių duomenų

paprastai yra kreipimasis į mirusįjį (mirusiuosius): *Mylimi tėveliai, visada liksite gyvi mūsų širdyse* (1965); *Ilsekis ramybėje, brangus tėveli* (1950); *Ilsekitis ramybėje, brangi mamyte* (1962); *Mamyte, išėjote ir užgeso tėviškėj žiburėlis* (1975); *Gyvenimą ir kančias baigėi, o mums sielovartą palikai* (1969). Arba primenama gyviesiems: „*Kas tiki Kristų, gyvens per amžius*“ (1979); *Gyvos mylėkime, mirusius prisiminkime* (1971); *Jūsų kelias negrižtamas, mūsų skausmas negęstantis* (1962). Baigiama žodžiais: *Liūdi artimieji; Liūdi dukros; Liūdi duktė ir anūkai; Liūdi vaikai; Liūdi vaikai ir jų šeimos; Nuliūdę vaikai ir žmona; Liūdi vaikai, anūkai ir žentai; Liūdi sūnus su šeima; Liūdi šeima.*

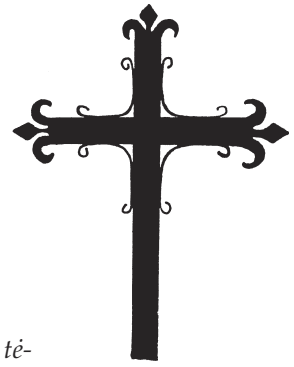
Toliau pateikiama kapinėse, šventoriuose esančių paminklų įrašų pluoštas. Kartu apibūdinami ir paminklai. Išlaikytas didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymas. Rašybos ir skyrybos netikslumai netaisyti. Įstrižas brūkšnelis rodo naują eilutę.

Čiobiškio naujosiose kapinėse pastatytas bendras medžio kryžius su Nukryžiuotuoju. Prikaltos dvi lentelės, jose išraižyta: DIEVAS – MŪSŲ / STIPRYBĖ IR / PRIEGLAUDA / PASTATYTAS UŽ ČIOBIŠKIO / SENIŪNIJOS / GYVENTOJŲ LĖŠAS. Stiebe įrėžta: 1995.11.01.

Mūsninkų naujosiose kapinėse XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje pastatyta teraco stela. Joje išpaustas kryžius, ažuolo lapų eilė ir tekstas: ČIA ILSISI / NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOSE ŽUVE / LIETUVOS KARIAI / 4. P. P. EILINIS JONAS VILAS 1919 / KAIŠIADORIŲ KOM. KAREIVIS / J. RAČINSKAS 1919 XI. 5 / ATS. BAT. EILINIS J. TROCKIS 1919 IX. 15. / 4. P. P. KAREIVIS J. KAZLAUSKAS 1920 XII. 16. / 4. P. P. EILINIS KAZYS MURKA 1920 XI. 22. / 4. P. P. KAREIVIS KAZYS MONKA 1920 XII 16. / 1. P. P. KAREIVIS K. MASIULIS 1919 / LIETUVOS KARIUOMENĖS / NEŽINOMAS KAREIVIS 1919 / 4. P. P. KAREIVIS / JUOZAS KIRDULIS 1920 XII. 16.

Kernavės kapinių naujosios dalies pakraštyje vienas plotelis apšodintas tujomis ir sidabrinėmis eglaitėmis. Čia stovi medinis stogastulpis, jame išskaptuotas Kristų Karalių vaizduojantis reljefas ir išraižyta: KRISTAUS / KARALIAUS / MERGINŲ / DIAKONIŲ / KONGREGACIJOS / SESERYS. Pirmasis palaidojimas turi betono rėtinį ir apie 1,5 m aukščio baltai dažytą medžio kryžių. Prie jo pritvirtintoje medžio lentelėje išraižyta: A+A / S. PETRĖ / STORPIRŠTYTĖ / 1907–1997.

Ir seniau, ir dabar nurodoma kunigo profesija. Kernavės kapinėse yra granito obeliskas. Prie jo pritvirtintas bronzinis mirusiojo galvos reljefas, o žemiau iškalinėtas mišiolas su stula, taure, ostija ir tekstas: A+A / KUN. ZENONAS / BAUŽYS / 1908–1947 / KERNAVĖS KLEBONAS / MAGADANO / KALINYS. Pagrinde iškalinėta:

10 pav. Akmens obeliskų geležiniai kryžiai

„PER SKAUSMĄ IR KANČIAS, / ATĖJAU SUVARGĘS AŠ, / Į TAVO GLĖBĮ / O MANO DIEVE!“

Kernavės šventoriuje kapo galvūgalyje iš rankinių girnų akmenų sudėta arka, o joje stovi metalinė kario figūra – Kernavės herbas. Karys stovi ant metalinės lentos, kurios šone pritvirtintos raidės: GERIAU NETEKTI GYVYBĖS, NEGU LAISVĖS. Prie kario skulptūros šonu pastatyta vidutinio dydžio girnopusė, prie jos pritvirtintas metalinis ratas su įrašu: DOKUMENTINEI KERNAVEI 1279–1979. 700. Ant kapo tamsaus granito kiek nuožulni plokštė, paguldyta ant aštuonių rankinių girnų akmenų. Joje iškalinėtas mišiolas su stula, taure ir ostija, kryžius, knyga su pilies bokštu bei paukščio plunksna ir tekstas: KERNAVĖS HERBO KRIPTA / 1985. 5. 23 / IŠKILMINGAI PRIGLAUDĖ / KUNIGĄ JUBILIATĄ / NIKODEMĄ ŠVOGŽLĮ / (1899. III. 29 1925. VI. 14 1985. I. 20) / BAŽNYČIOS ISTORIJOS IR / KERNAVĖS MYLĖTOJĄ – / RAŠYTOJĄ MILŽINĄ.

Musninkų šventoriuje yra:

1. Granito obeliskas su ornamentuotu geležiniu kryžiumi viršuje. Iškalinėta taurė, jos šonuose po lauro šakelę, greta šakelių – SA. AR ir tekstas: ČE ILSĖS / KUNIGAS LAURINAS / STASIŪNAS / GIM 1827 MIR 1905 31 12 / MUSNINKOSE KLEBONAVO / NUO 1865 IKI 1899 M / S. P. / JO DUŠĖ TESĖSI / AMŽINOJE RAMYBEJ / S. P. KSIĄDZ WAWRZYNIĘC STASZEWICZ / BYŁY MUŚNICKI PLEBAN.

2. Pilko granito paminklas su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje (prie jo – metalinis krucifiksas). Iškalinėtas mišiolas su stula, taure, ostija ir tekstas: R. † AE. / LUDOVICUS KARDELIS. / PAROCHUS MUŚNICEMSIŚ / 1918 AN. 15 FEBR. MORT. 36 AN. VIVIT / REQUIESCAT IN PACE.

3. Tamsaus granito paminklas su Kristaus figūra. Įtaisytas fotokeraminis mirusiojo portretas, iškalinėta: A†A / KUNIGAS ALFONSAS / PETRULIS / BUV. VALS-TYBĖS TARYBOS / NARYS / 1873. VIII. 4 – 1928. VI. 28 (mišiolas su stula, taure ir ostija). REQUIESCAT IN PACE. Greta kapo atkurtos Nepriklausomybės metais pastatytas tamsaus šlifuito granito trikampio skerspjuvio stulpelis, o jo dviejuose šonuose iškalinėta: SIGNATARAS 1918 02 16.

4. Tamsaus granito paminklas su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje (prie jo – metalinis krucifiksas). Iškalinėtas mišiolas su stula, taure, ostija ir tekstas: A†A / KUN. / LEONAS SMALINSKAS / 1932–1996 / „GIMIAU, KAD LEIDAI, GYVENAU, / KAD NORĖJAI, MIRIAU, / KAD ĮSAKEI“.

Musninkų naujosiose kapinėse yra pilko granito obeliskas su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje (prie jo – metalinis krucifiksas). Iškalinėta: A†A / KUN. KAZIMIERAS / PIELUTIS / MUSNINKŲ KLEBONAS / MIRĖ 1927 M. 18 XII / AMŽIAUS 41 M. / Pagrinde iškalinėta: BAŽNYČIOS IR TĖVYNĖS / UOLUS DARBININKE / ILSĖKIS RAMYBĖJE.

Pažymima ir visuomeninė veikla. Kernavės kapinėse yra rausvo granito paminklas su tokios pat medžiagos kryžium viršuje (prie jo – metalinis krucifiksas). Paminklas ir kryžius vaizduoja nugenėtomis šakomis ažuolą. Įtaisytas fotokeraminis mirusiojo portretas. Iškalinėta: A†A / KAROLIS / BAUŽYS / KNYGNEŠIS. / MIRĖ 1935 M – XI – 19 D. / 75 M. AMŽIAUS / ILSĖKIS RAMYBĖJE. Pagrinde iškalinėta: DĖKINGI / ŽMONA, SŪNŪS / IR DUKTERYS. Ant kapo granito plokštė, joje iškaltas

kryžius, 3 ažuolo lapai su gilėmis ir tekstas: „TEGUL JUMS BUS / LENGVA LIETUVOS / ŽEMELĖ“.

XX a. antroje pusėje ant paminklų imta nurodyti ir mirusiųjų turėtas pasaulietines specialybes.

Kernavės kapinėse – medžio stogastulpis. Jame išskaptuotas kryžius su Kristaus galvos reljefu kryžmų sandūroje ir išraižyta: Archeologas / Vytautas / Ušinskas / 1954–1991.

Kernavės kapinėse dvi tamsaus granito stelos. Kairiojoje įtaisytas bronzinis mirusiojo galvos reljefas, iškalinėta: A+A / MOKYTOJAS / ZENONAS / PALEVIČIUS / 1934–1980. Dešiniojoje iškalinėtas kryžius, trys ažuolo lapai su dviem gilėmis ir tekstas: „ANKSTI IŠĖJAI / IŠ MŪSŲ, / NEBAIGĖS / SKAITYTI / PRADĖTOS / KNYGOS“. Ant kapo paguldyta tamsaus granito plokštė, kurioje taip pat iškalinėtas kryžius ir trys ažuolo lapai su dviem gilėmis.

Kernavės kapinėse pilko granito stela. Joje iškalinėta: ILSĖKITĖS RAMYBĖJE / MOKYTOJAS VETERANAS / JONAS ŽULYS / 1905–1978 / MYLĖJO KERNAVĘ IR VILNIŲ. Prie stelos apatinės dalies pritvirtinta tamsaus granito plokštė, kurioje iškalinėta: MOKYTOJA / LIUDA ŽULIENĖ / 1903–1992 / ILSĖKITĖS RAMYBĖJE / SŪNUS.

Nurodomos sovietmečiu žmones ištikusios negandos.

Čiobiškio senosiose kapinėse iš keturių dalių sudėtas betono paminklas su tokios pat medžiagos kryžium viršuje (prie jo – metalinis krucifiksas). Įtaisytas Pavasarienės fotokeraminis portretas, prikalta metalinė plokštelė su Aušros vartų Marijos vaizdeliu. Trijose metalo plokštėse išlieta: A+A / PAVASARIS / MOTIEJUS / 1870–1918 / PAVASARIENĖ / MARIJONA / 1892–1980 / PAVASARYTĖ / STEFANIJA / 1914 / (lauro šakelė) / MAMA, SUNKŲ GYVENIMO / KELIĄ NUĖJAI, / SU SKAUSMU / MUS PALIKAI, / ILSĖKIS RAMYBĖJE / IR LAUK MŪSŲ / AMŽINYBĖJE / SŪNUS, DUKROS, / GIMINĖS

TĖTI, / SIBIRO PLATYBĖJE / UŽGESO GYVYBĖ, / BET Į TĖVYNĘ GRĮŽAI / PER VIEŠPATIES / DIEVO MALONĘ / TĖVIŠKĖS ŽEMĖJE / ILSĖKIS RAMIAI / PALAIKAI PERKELTI / 1989. 07. 27.

Pastebėtas kenotafas. Musninkų senosiose kapinėse juodai dažytas ažuolo kryžius su metaliniu krucifiksu. Metalo plokštėje išraižyta: A+A / VLADO KROGERTO / ATMINIMUI / MIRĖS IR PALAIDOTAS / SIBIRO TREMTYJE / 1897–1953 / (du ažuolo lapai).

Atkurtos Nepriklausomybės metais buvo pastatyti antkapiniai paminklai sovietmečiu žuvusiems partizanams.

Prie Musninkų senųjų kapinių, vokiečių karių kapų plotelyje, tamsaus granito stela, joje iškalinėtas kryžius su Nukryžiuotuoju ir tekstas: JUOZAS / NORKUS / MOKYTOJAS–PARTIZANAS / ŽUVĘS / 1945. 03. 14.

Ten pat geležinis 150x69 cm kryžius su metaliniu krucifiksu ir metaline plokšte, ant kurios dažais užrašyta: A+A / Partizanas / Julius / Garbatavičius / ~ 1945. 12. 08. (Rūtos šakelė).

Ten pat tamsaus granito steloje iškalinėtas kryžius ir tekstas: MYKOLAS / KASPERAVIČIUS / GIMNAZISTAS–PARTIZANAS / ŽUVĘS 1949 M.

Musninkų apylinkių trobesiai ir jų statytojai

Elvyra Straševičienė

Straipsnyje panaudojau vyresnio amžiaus žmonių prisiminimus, užrašytus „Ver-smės“ leidyklos organizuotos ekspedicijos (2001 07 02–06) metu. Pašnekovų atmintis tesiekė tarpukario ir pokario metus, tad ir tegalėjau aprašyti tik šį laikotarpį, kuriam būdinga santvarkų kaita bei su ja susijusios žemės reformos, naujų statybinių medžiagų paplitimas ir kt.

XX a. pradžioje ir pirmaisiais pokario dešimtmečiais veik be išimties buvo statomi mediniai pastatai. Trobesių, ypač gyvenamųjų namų, statybą lėmė valstiečių ir miestelėnų ekonominė padėtis, statybinių medžiagų plėtra, jų įsigijimo galimybės, statybos tradicijos bei vienu ar kitu laikotarpiu egzistavę valdžios įstatymai.

Tarpukariu, vykdant žemės reformą, dauguma trobesių buvo perkelti į naujai kuriamas sodybvietes, perstatomi nekeičiant jų konstrukcijų, tik supuvę rąstai būdavo pakeičiami naujais. Kai kurie naujųjų sodybų šeimininkai prie viengalių trobų rentė priestatą ar antrąjį galą. Statybinėmis medžiagomis apsirūpindavo kaip įmanydami: vieni stačią mišką pirkė iš varžytinių, kiti perpirko iš dvarininkų ar miško pirklių. Miško medžiagą gabenosi ir iš anapus Neries. Vieno iš pašnekovų teigimu, „*valstybinis miškas buvo tik savanoriams ir policininkams*“. Sovietmečiu statybos buvo vykdomos griežtai suderinus statybos planą su vietos valdžia ir iš valstybės ar kolūkio gavus paskyrą miško medžiagai. Buvusieji „*prie valdžios*“, nors ir kolūkinės, statėsi savarankiškai – projekto, bent jau pirmaisiais pokario dešimtmečiais, iš jų niekas nereikalavo. Apsukresnieji, sužinoję, jog nugriovimui parduodami kai kurie Vilniaus mediniai namai, pirkė juos ir gabenosi į savąsias sodybas. Antai Apolinaras Krutkevičius, gimęs 1918 m. Būdų kaime, už 250 rb nusipirkė Vilniuje dviaukštį (20,0 m x 10,0 m) medinį namą ir iš gautosios medienos pasistatė gyvenamąjį namą, tvartą ir pašiūrę.

Pamatai. Amžiaus pradžioje pamatinį vainiką rentė ant būsimo namo kampuose suklotų kertinių akmenų. Ir tik pastatę trobesį, tarpus tarp kertinių akmenų užpildydavo mažesniais akmenimis, sujungdami juos kalkių skiediniu. XX a. 3–4 dešimtm. pamatus rentė tiesiog ant žemės, sukloadami būsimo namo apimties akmenų stačiakampį. Akmenis, kaip ir anksčiau, dėdavo jungdami kalkių ar cemento skiediniu. Tvarkingesni bei turtingesni šeimininkai pamatą dar aptinkuodavo tuo pačiu cemento skiediniu. Tinkavo visą pamatą arba tik pamato išorinį šoną ir viršutinę plokštumą. Kastiniai pamatai atsirado tik paplitus cementui. Pokariu tarp pamatų ir pirmojo vainiko klojo izoliacinę medžiagą – tolių.

Statyba. Daugumą ūkinių pastatų rentė savomis jėgomis, pasitarę ar pasikvietę talkon sumanesnį valstietį. Tačiau gyvenamųjų namų statybai būtinai kvietėsi patyrusį meistrą. Musninkiečiams namus statė Stasys Daugėla (gim. Padvarių k.), Motiejus Galiauskas (gim. Būrnikių k.; beje, šis meistras statė ir pirmąją Čiobiškio mokyklą), Jakučiūnas (gim. Krunų k.), Jaštūrevičius (gim. Pestorų k.), Aleksandras Karalius (gim. Norvodiškio k.), Aleksandras Kancleris (gim. Vỹšniaukio k.), Ignas Kazlauskas (gim. Jončiūnų k.), Julius Muleronka (gim. Janionių k.), Tadas Staniūnas (gim. Janionių k.) ir kt. gerai savo darbą išmanantys meistrai.

1 pav. Gyvenamasis namas, apkaltas lentelėmis. 2001 m. E. Straševičienės nuotr.

Namus rentė iš pusiau arba abipus nutašytų sienojų. Nors dvare ir buvo lentpjūvė (*tartokas*) (o kiek vėliau atsirado ir gateris), tačiau dauguma valstiečių dėl lėšų stygiaus negalėjo ja pasinaudoti ir sienojus tašė rankomis. Vieną rąstą – du vyrai.

Tašomą rąstą užkeldavo ant trinkų į tokį aukštį, kad patogų būtų jį apžergti. O kad rąstas nejudėtų, iš abiejų jo pusių į trinkas įkaldavo pleištus (*kleimus*) ir rąsto galuose brėžtuku įbrėždavo dvi vertikalias lygiagrečias linijas, orientyrą rąstų šonų tašymui.

Tašymo liniją ženklino ištempta plona linine virvele (*šniūru*), suvyniota ant medinio rekežiuko. Įtaisą vadino *galovneška* (1 pav.). Linijai pažymėti rąsto gale, brėžtuku nubrėžtos vertikalės ir rąsto briaunos susikirtime, įkaldavo vinį ir ant jos užnerdavo rekežiuko virvutės galą. Tuomet vienas iš tašytojų, eidamas išilgai rąsto, sukamuojų dešinės rankos judesiu vyniojo virvutę nuo rekežiuko, o kairiaja, paėmęs nuodėgulį, išsuodindavo ją. Prieš rąsto galą, virvutę perduodavo antrajam tašytojui. Šis virvutę įtempdavo ir dešinės rankos nykščiu prispausdavo prie rąsto briaunos, rąsto šono nutašymo taške. Pirmasis tašytojas, paėjęs lig rąsto vidurio, įtemptą virvutę pakeldavo aukštyn ir staigiu judesiu paleisdavo. Atsimušdama į rąstą virvutė ant jo palikdavo tiesią juodą išilginę liniją, tašymo orientyrą.

Vieną rąsto pusę tašė du darbininkai, žengdami atbuli išilgai rąsto, vienas paskui kitą. Pradedantysis tašė prastesniu bei mažesniu kirviu ir „*ėmė storesnę skiedrą*“, o antrasis, eidamas jam iš paskos, platesniu bei aštresniu kirviu nulygindavo. Analogiškai tašė ir antrąjį rąsto šoną. Tašydavo ir žingsniuodami vienas prieš kitą; tada vienas tašė vieną rąsto kraštą, kitas – kitą. Neretai rąstus nutašydavo ir vienas darbininkas arba pats statomo namo savininkas. Tašė platesniais nei malkaskaldžiai kirviais. Tarpulangėms pirma nutašydavo ilgą visą rąstą, o po to jį supjaustydavo reikiamo ilgio rąsteliais. Dažniausiai pirma nutašydavo visus būsimo namo sienojus, o tik po to rėsdavo sienas.

Sienos. Statyboje galiojo dvi taisyklės: namas turi būti ilgaamžis ir šiltas. Reikėjo taip suglausti sienojus, kad pro jų tarpus neprasisverkbtų nei lietus, nei vėjas. Viršutinio sienojų apačioje ištašydavo apatinio sienojų linkio pločio griovelį ir, apdėję apatinį sienoją samanomis, užvoždavo viršutiniu. Iškirta glaudžiai apgaubdavo apa-

tinį rąstą, o samanose užpildydavo susidariusius tarpus. Ištašytą griovelį vadino *poza*, o griovelio ištašymo procesą – *pozijimu*. Griovelius tašė be jokių pažymėtų linijų, „iš akies“. Jei apatinis rąstas būdavo nelygus ar šakotas, meistras kruopščiai liniuote viršutiniame rąste pažymėdavo asimetrines apatiniui rąstui išėmas, ir darbininkai jas iškapodavo; viršutinis rąstas turėjo glaudžiai priglusti prie apatinio. Matavo medžio lyste, kurioje dažnai pats meistras įrėždavo centimetrines padalas, o nuo XX a. trečiojo dešimtmečio dauguma meistrų naudojo sulankstomus medinius metrus arba metalines ar impregnuotas medžiagos ruletes (3 pav.). Išėmas kirsdavo (*pozino*) didžiuoju kirviu, kurio pavadinimo nepavyko užrašyti, o jų kraštus aplygindavo aštriu mažesniuoju kirviu. Sienojų rąstus sukeldavo rankomis. XX a. viduryje trobesius, ypač gyvenamuosius namus, pradėta apkalti

(*nušoliuoti*) lentelėmis, saugančiomis pastatą nuo lietaus, ir sienojų sąlaida, kai viršutinis rąstas gaubia apatinį, tapo neaktuali. Beliko antroji taisyklė – statyti šiltą namą. Sąlaidų griovelius pradėjo iškirsti apatinio rąsto viršutinėje plokštumoje ir samanose kloti į šį griovelį. Darbininkams tai buvo daug patogiau, nes geriau laikėsi samanose, be to, toks namas buvo šiltesnis. Dauguma apylinkės gyvenamųjų namų apkalti lentelėmis horizontaliai. Skydai dažnai užkalami įvairiomis kryptimis išdėstytais lentelėmis, sudarančiomis geometrinį ornamentą. Kartais ant skydus dengiančių lentelių užkalamos plonos ir siauros ornamentuotos skersinės lentelės. Lentelėmis apkalti namai dažniausiai dažomi geltonos spalvos aliejiniais dažais.

Apatinį vainiką *sukirsdavo* ant žemės. Vainiko suleidimo kampus jungė kryžminiu būdu ir vadino *sūsparomis* (2 pav.). Ankstesnės statybos trobesiuose išlikę sukryžiuotų rąstų atsikišę galai. Ant jų šeimininkas sukabindavo pakinktus ir kitus kasdieninėje buityje vartojamus reikmenis. Vėlesnių trobesių, ypač statytų pokariu, sunėrimo kampai buvo lygiai nupjaunami ir kartais dar ir apkalami vertikaliomis lentomis. Ekspedicijos metu pavyko aptikti sodybą, kruopščiai puoselėjamą šeimininkų, kurioje ūkinio trobesio, statyto XIX a. pabaigoje, sukryžiuotų rąstų galai palikti ir, sulyginus jų ilgius, apkalti statmenai storomis lentomis (3 pav.). XX a. viduryje kampams sunerti rąstų galuose išpjaudavo ir iškirsdavo trapecines išėmas, kurios tarsi spyna surakindavo rąstų galus. Sunėrę vieną kampą, nerdavo to paties vainiko kitą kampą („*varo vainiką aplink keturkampį*“). Išsišovusius rąstų galus nupjaudavo dvirankiu skerspjuokliu (*piela*).

2 pav. Sienojų sunėrimas kampuose („*sūsparos*“). 2001 m. E. Straševičienės nuotr.

Durų staktas įstatydavo į pirmąjį vainiką, langų – į apatinį palangės vainiką. Rąstų galams įtvirtinti viename staktų šone iškirsdavo iškartas, kurias vadinavo *ušėkėliais*; sakydavo: *padaro ušėką*. Langams stengdavosi iškirsti lygesnę iškartą nei durims.

Langams bei durims įtvirtinti viršutiniuose rąstuose iškirsdavo nedideles išėmas ir kirviu įkaldavo medinius pleištus (*užklynija*). Tarpulangių rąstelius įtvirtindavo taip: didžiuliu gražtu (tebliu) pergrėždavo viršutinį ir maždaug lig pusės apatinį tarpulangės rąstą ir į gautąją angą įkaldavo nutašytą išgražos skersmens kuolą (vara). Likusį neįkaltą kuolo galą nupjauzdavo. Taip rąstus įtvirtindavo ir kitame lango šone.

Viršutinio (paskutinio) vainiko šoniniuose rąstuose išpjauzdavo ir iškirsdavo išėmas (*sūsparas*) gegnėms (*kreklams*) įstatyti. Išėmas išpjauzdavo rėminiu skerspjuikliu, o iškirsdavo malkaskaldžiu kirviu. Gegnės poromis (po dvi) sunerdavo ant žemės ir iškeldavo sunertas. Gegnėms sunerti galuose išpjauzdavo ir iškirsdavo stačiakampes išėmas. XX a. pradžioje, išpjomomis sunerę gegnių porą, plonu įvijiniu gražtu jas pergrėždavo ir į išgražą įkaldavo medinę vini, kuri sutvirtindavo gegnes tarpusavyje. Leonas Kancleris, gim. 1936 m. Vyšniaukio kaime, pasakojo: „*Svirnelio nei viena sūspara nebuvo pjūklų pjauta, vis su kirviu tašyta. Per grebėstą ir gegnę pergrėžia skylutę ir medinę vini įkala*“. (Čia meistras kalba apie analogišką grebėstų prikalimą prie gegnių – E. S.) Pokariu gegnes sukaldavo metalinėmis vinimis plaktuku arba kirviu. Vinis, kad neišsibarstytų, laikė maišelyje arba prijuostės kišenėje (*puškelėje, tarbelėje, kvartuke*).

Namo įranga. Retas valstietis įgalėjo pasisamdyti meistrą įrengti visą namą. Trūkstant lėšų, namo statyba užsitęsdavo 2–4 metus, o įranga – dar ilgiau. Kai kuriuos įrangos darbus atlikdavo pats šeimininkas, bet atskiriems darbams paprastai samdėsi išmanančius meistrus. Antai čiobiškietis Albino Jankevičiaus namui grindis dėjo Aleksandras Babravičius (Ustrėnės k.), lubas – meistras iš Mašelių kaimo, langus darė stalius Tamoševičius (Padvarių k.), stogą skiedromis dengė, o vėliau perdengė – ant skiedrų užklojo šiferį – pats sodybos šeimininkas A. Jankevičius. Aleksandrui Kancleriui, gim. 1904 m. Vyšniaukio kaime, gyvenamąjį namą statė ketverius metus (1926–1930). Sienas surentė, langus ir duris padarė meistras A. Jakučiūnas (Krunų k.), stogą šiaudais uždengė ir krosnis pastatė Aleksandras Karalius (Narvėdiškio k.). Sienas A. Jakučiūnas surentė naudodamasis tik kirviu ir gražtu – kitų įrankių neturėjo. Įrankius kiekvieną dieną nešiojosi su savimi. Arklių miško

3 pav. Kampuose sunerti sienojai lygiai nupjauti ir vertikaliai apkalti lentelėmis. Ornamentu puoštas antlangis. 2001 m. E. Straševičienės nuotr.

medžiagai suvežti skolinosi iš dvaro. Už vienai dienai paskolintą arklį reikėjo atidirbti vieną dieną – vežti mėšlą ar šieną. Jei iš dvaro skolinosi įrankį, taip pat reikėjo atidirbti.

Statybos trukmė. Žmonės vieni kitiems talkino. Gyvenamąjį namą dažniausiai statė trise: samdytas meistras ir du jo pagalbininkai, kurių vienas dažniausiai būdavo pats šeimininkas, o kitas – valstietis, kuriam būsimos sodybos šeimininkas jau yra padėjęs pasistatyti namą. Dirbant trise, namo statyba užtrukdavo dvi savaites.

Atlyginimas. Statybos kainą sutardavo su meistru. Karo metais pinigai keitėsi, todėl atlyginimą imdavo javais. Žinoma, kad staliams už langą atseikėdavo centnerį rugių. Pokariu samdomiems darbininkams mokėjo po 10 rublių už darbo dieną.

Įrankiai. Kaip buvo minėta, pjūklą ir kirvį atsinešdavo kiekvienas darbininkas, o gražtus ir kitus įrankius turėjo meistras.

Papročiai. Pašnekovai ekspedicijos metu prisiminė tik pamatinio vainiko ir statybos baigties tradicijas. Amžiaus pradžioje į pamatinio vainiko kampus dėjo šventintų žolelių, pokariu – kapeikų. „*Ant sūsparų, visuose keturiuose kamuose*“ (A. Krutkevičius). Pamatinio vainiko ir pabaigtuvių tradicijos siejamos su meistro ir darbininkų pagerbimu, pavaišinimu. „*Pirmąjį vainiką reikia laistyt*“ (A. Jankevičius). „*Sukirtus pirmąjį vainiką – bonkelė*“ (A. Krutkevičius). Užkanda – mėsa, skilandis, kiaušiniene, pokariu – kas papuolė. Namo statybos baigtį simbolizuoja pabaigtuvių vainikas. „*Šaką sulenkia ir ant kuolo prikala*“ (K. Jankevičienė), „*Supina iš gėlių, stagarų ar dar ko nors*“ (A. Krutkevičius). Vainiką darbininkai pritvirtindavo prie ilgos karties, o kartį su vainiku iškeldavo meistras – vyriausiasis statybininkas – ir prikaldavo namo gale, prie pirmosios galinės gegnės. „*Namo pabaigtuvėm litro reikia*“ (A. Krutkevičius). Užkanda analogiška, tik kiek gausesnė: virta ar rūkyta mėsa, sūris, sviestas, kiaušiniene. Pokariu nupirkdavo alaus, valgyti pateikdavo, ką turėdavo.

Tarpukariu, o kai kas ir pokariu, tik pastatytą naują namą, kol dar jame neapsigyventa, šventindavo. Šventindavo vietos klebonas ir vargonininkas, dažniausiai tik gyvenamąjį kambarį.

Gyvenamojo namo įranga. Tai grindų, lubų, durų ir langų gamyba ir sudėjimas. Langų ir durų gamybą vadino *staliarka*, o meistrus – *stalioriais*. Iki XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos neturtingesni valstiečiai lentas pjovė išilginiu pjūklų, vadintu *kataru*.

Musninkiečiams namus įrenginėjo Ignas Kazlauskas, gim. 1905 m. Rusių Rągo k., Julius Muleronka, gim. Janionių k., Stasys Miknevičius, gim. 1901 m. Antanaičių k., Kaišiadorių r., Mykolas Pilypaitis, gim. 1920 m. Kiemėlių k., Juozas Radžiūnas, gim. 1908 m. Kiemėlių k., Adomas Šalkauskas, gim. 1902 m., ir jo brolis Edvardas Šalkauskas, gim. 1925 m. Rusių Rągo k., Jonas Žebrauskas, gim. 1913 m., ir jo tėvas, gim. Musninkuose, bei daugelis kitų meistrų, kurių artimųjų nepavyko sutikti ir užrašyti prisiminimų.

Dirbtuvės. Žemės ūkio reformos paveikti, besikeliantys į vienkiamius statybos meistrai, ypač staliai, statėsi dvigalius namus, kurių vieną, neįrengtąjį galą, o kartais ir seklyčią, paversdavo dirbtuve. Kai kurie meistrai šioje nešildomoje patalpoje dirbo ištisus metus (Juozas Radžiūnas, Ignas Kazlauskas, Adomas Šalkauskas). Kiti darbastalį buvo pasistatę gyvenamajame kambaryje ar virtuvėje. „*Prie šoninės sienos, arčiau lango*“ (J. Žebrauskas). Dar kiti dirbtuvės išvis neturėjo, meistravo pripuolamai už-

sakovų namuose arba vasaromis savajame kieme, prie kluono. „Ilgąjį varstotą labai brangino, uždengdavo“ (J. Žebrauskas).

Įrankiai. Dauguma tarpukario ar ankstesnių laikų įrankių yra kalvio darbo arba pačių pasidaryti. Karo ir pirmaisiais pokario metais amatai apmirė, smulkiems darbams meistrai naudojo prieškarinius fabrikinius ir amatininkų pagamintus įrankius. Nuo XX a. šeštojo dešimtmečio palaiptiesiems meistrų darbo įrankius pakeitė fabrikinės gamybos įrankiai. Parduotuvėse pasirodydavo dažniausiai tik įrankių metalinės galvutės. Tad jiems kotus ir rankenas nubrozdavo ar nutekindavo patys meistrai, dažniausiai kolūkio dirbtuvėse.

Paprastam namui įrengti buvo reikalingi šie pagrindiniai įrankiai: leistuvas ir dvitraukis oblius (*baronas*) – ilgoms lentoms obliuoti; drėkstuvas (*šarpokas*) – medienai nulyginti prieš obliavimą; dviguba geležte oblius (*šlifoblis*) – glotnai medieną nuobliuoti; oblius sąlaidoms išpjauti (*špuntooblis*); 1–2 obliukai įlaidoms išpjauti; oblius plačioms užkaitoms išpjauti (*falcoblis*); keturi šeši pjūklai – dvitraukis skerspjuoklis, du rėminiai (skersinis ir smulkesniais dantimis išilginis); bent du vienarankiai (siaurasis – išorinis ir platusis – skerspjuoklis (*fuksas*); kirviai, metaliniai ir mediniai plaktukai (*kūlelis*), įvairaus skersmens ir įvairios formos gražtai, kaltai ir kt. įrankiai. Vienus įrankius staliai laikydavo pakabinę ant sienos, kitus ant lentynų, po suolu ar darbatalio (*varstoto*) stalčiuje. Geras meistras savo įrankius visada prižiūrėjo, laikė tvarkingai ir saugojo.

Vienoje sodyboje aptikau 17 oblių, tarp kurių buvo leistuvas (63,5 x 6,5 x 6,5), oblius – kuprius įdubai išobliuoti (21,0 x 6,0), du siaurieji kupriai (21,5 x 4,0 ir 21,0 x 2,1), keletas *špuntoblių* briaunoms išpjauti, keletas figūrinių oblių, oblius iškiliam rėželiui išobliuoti, oblius įdubai išobliuoti. Kitoje sodyboje pavyko aptikti du rėminius išilginius pjūklus, vieno jų darbinės dalies ilgis 82,0 cm, antrojo – 67,0 cm, tris vienarankius skerspjuoklius (*fuksus*): du iš jų smulkiadančiai, trečiasis – stambia-dantis (žingsnis 4,3 cm), kiaurinjūklį figūrinei kiauryme išpjauti, keletą paprastų oblių, du medinius kampainius (44,0 x 24,0 ir 18,0 x 11,2), du įvijinius gražtus, du lovelinius kaltus, kurių vieno darbinės dalies plotis 2,8 cm, antro – 2,3 cm, kalvio darbo vedegą (darbinės dalies plotis 6 cm). Trečiuose namuose aptikta 12 oblių, tarp jų du leistuvai, dvirankis oblius (*baronas*), keletas *špuntoblių*, *karnizoblių*, *šarpokas* (*šaršublis*), siaurasis obliukas, kampainis (*šmyga*) reikiamam kampui atmatuoti, pjūklų ir kitų įrankių. A. Šalkausko namuose saugomas 182 cm ilgio, 80 cm pločio ir 80 cm aukščio darbatalis. Keletą kitų įrankių meistras perdavė Lietuvos liaudies buities muziejui.

Įrankius laikė sudėliotus ant darbatalio, sukaišiotus į darbatalyje iškaltuotas skylės, darbatalio lovelyje ir stalčiuje, sukabinėtus ant sienos ar sukaišiotus į prie sienų prikaltų lentynėlių išgražas. Smulkius įrankius laikė savo darbo medinėse dėžutėse, greta darbatalio ar ant palangės.

XX a. pradžioje gimę meistrai buvo išmokę skaityti ir rašyti, lančę pradžios mokyklą. Vieni amato pradžiamokslį gavo iš vyresniųjų meistrų, kiti patys savarankiškai pramoko ir dirbdami įgijo patyrimo.

Antai Juozas Radžiūnas dvi žiemas mokėsi pas Širvintų stalius, Ignas Kazlauskas amato abėcėlės mokėsi iš Juliaus Muleronkos, o vėliau pats rengė mokinius ir su jais vaikščiojo po kaimus, dėjo grindis, lubas, duris, langus. A. Krutkevičius

staliaus amato mokėsi Gélvonouose pas meistrą Jašturevičių, kilusį iš Pereložų kaimo. Darė langus, duris. Jašturevičius mokėjo po du litus už darbo dieną. Edvardas Šalkauskas amato mokėsi pas Igną Kazlauską. Pramokęs ėjo per kaimus ir besikuriantiems vienkiemiuose dėjo langus, duris, grindis, darė stiklinius priebučius (*gonkas*).

Kai kurie meistrai buvo universalūs, mokėjo keletą medžio darbų: statė namus, rengė juos, gamino nesudėtingus baldus, roges, vežimus ir kt.

Aleksandras Babravičius iš Ustronės kaimo dėjo grindis, langus, dirbo baldus. Jonas Užkurnis, gim. 1906 m. Lapėlių k., dirbo skietus staklėms, langus, duris. Raudeliūnas iš Spietiškių k. darė langus, duris, prieangių langus, karstus. Tamoševičius iš Padvarių k., Tadas Staniūnas iš Janionių k., Vladas Barkauskas, gim. 1914 m. Levonių k., dirbo langus, duris. Mykolas Pilypaitis, gim. 1920 m. Lapėlių k., dirbo baldus. Julius Muleronka buvo „*visų galų meistras*“. Ignas Kazlauskas, kaip minėta, įrenginėjo namus, dirbo karstus, *panoradas* – į bričką panašius vežimus, tik su vežėčiomis (*drobynomis*). Dirbo vienkinkes ir porines akėčias.

Karstams lentas dažniausiai atveždavo užsakovas, o jei neturėdavo, tai meistras paskolindavo, o užsakovas vėliau gražindavo. Lentas karstams obliavo dviese dvitraukiu obliumi. Gamino karstus iš trijų centimetrų (*colinių, penkiačverčių*) storio lentų. Į karstą pridėdavo medžio drožlių ir apkaldavo užsakovo duota medžiaga. Iškarpyta medžiaga, jei jos atveždavo, apkaldavo karsto šonus.

Vieną vežimą tuo pačiu metu dirbo keli meistrai. J. Kazlauskas darydavo vežimams medinius rėmus, stipinus. Meistras iš Ūlšiškių kaimo išlenkdavo ratlankius, J. Muleronka ištekindavo stebules. Tuomet J. Kazlauskas išgrėždavo skyles ir sutverdavo, o kaustyti kalviui veždavo pats vežimo savininkas. Už naujų ratų kaustymą šeimininkas mokėjo, o jei taisydavo senus ratus, tai kalvis iš žmogaus nieko neimdavo, nes visas kaimas su kalviu iš anksto sutardavo dėl vienkartinio metinio mokesčio. Dažniausiai atsiskaitydavo grūdais (paprastai rugiais). Metų gale kiekvienas kaimietis kalviui atsekėdavo sutartą grūdų kiekį. Pakeleiviai atsiskaitydavo iš karto ir laukdavo, kol vežimą ar kokį įnagį pataisys. Užsakantieji ką nors nauja pagaminti būtinai atsiveždavo anglių.

Pasakojo:

Marijonas Barkauskas, gim. 1939 m. Levonių k.
 Karolina Jankevičienė, gim. 1927 m. Pakalniškių k.
 Albinas Jankevičius, gim. 1926 m. Padvarių k.
 Marytė Galvosienė, gim. 1936 m. Vindeikių k.
 Leonas Kancleris, gim. 1936 m. Vỹšniaukio k.
 Vladas Karablikovas, gim. Mūsųnkų mstl.
 Apolinaras Krutkevičius, gim. 1918 m. Būdų k.
 Valerija Kvietkauskienė, gim. 1941 m. Spietiškių k.
 Mykolas Pilypavičius, gim. 1920 m. Lapėlių k.
 Jadvyga Šavickienė, gim. 1940 m. Lapėlių k.
 Marijona Šalkauskienė, gim. 1923 m. Rusių Rāgo k.
 Algis Verikas, gim. 1934 m. Mūsųnkų mstl.
 Jadvyga Žebrauskienė, gim. 1922 m. Rusių Rāgo k.

Gyvenamųjų namų interjerai

Vingaudas Baltrušaitis

2001 m. ekspedicijos metu buvo apklausti 48 pateikėjai iš 12 kaimų, kurie pateikė žinių apie 45 gyvenamuosius namus, statytus iki XX a. vidurio. Daugiausia senovinių namų išlikę į vienkiemius neišskirstytuose kaimuose, tad pagrindinis dėmesys ir buvo skirtas kupetiniam Čirkų kaimui bei gatviniam Strazdų kaimui, labai archajiškam Kunigiškių kaimui, taip pat Keřnavei bei Mūsųninkams. Straipsnyje daugiau dėmesio skiriama savitiems interjero bruožams, mažiau aptartiems Alfonso Andriuškevičiaus¹ bei Izidoriaus Butkevičiaus² straipsniuose, išspausdintuose „Kernavės“ monografijoje 1972 m. Apsiribojama XIX a. pabaiga bei XX a. pirmąja puse, nevengiant palyginimų su šiais laikais.

Tirto laikotarpio visa kaimo architektūra buvo medinė. Net Kernavėje buvo tik du mūriniai pastatai – bažnyčia ir mokykla. Pastaroji mūrinio trobesio sulaukė tik 1928 m. Dabartiniu metu čia daug mūrinių ar apmūrytų medinių pastatų.

Iš esmės pakito gyvenamojo namo vidaus planas. Namas tapo kvadratiškesnis, viduje padaugėjo kambarių, kito jų funkcijos. Tirtose vietovėse nuo XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pradžios plito kompaktiško plano namai, statyti vienkiemiuose. Didžiausius pakitimus architektūros raidoje padarė 1919–1939 m. žemės reforma bei kolūkių gyvenviečių kūrimas. Tarpukario žemės reformos metu beveik visi senieji gatviniai kaimai buvo išskirstyti vienkiemiais. Kernavės ir Mūsųninkų apylinkėms buvo būdingi maži dešimties–penkiolikos sodybų gatviniai kaimai, todėl reformos metu apie pusę sodybų liko neiškeltų, kaimavietėse. Akivaizdus pavyzdys – senas Kunigiškių kaimas. Kaimaviečių vietose išlikusiose sodybose didesnė archaika, nes žmonės, laukdami kėlimo į vienkiemius, netvarkė savo namų. Ten išliko linijinio tipo sodybos. Likę kaimuose ūkininkai dažnai nespėjo pertvarkyti savo namų vidaus, nes daug kur žemės reforma vykdyta prieš pat Antrąjį pasaulinį karą. Pokario laikais pertvarkymai taip pat mažai kam rūpėjo. Sovietų valdžia pirmenybę teikė kolūkių gyvenviečių su penkiolikos arų sklypų kūrimui ir trukdė vienkiemių sodybų tvarkymą – todėl senesnėse kaimavietėse išliko nemažai autentiškų sodybų su nepakeistu gyvenamųjų patalpų vidumi. Bet ir tie namai dažnai šiek tiek remontuoti – padidinti langai, pakeistos jų formos.

Kol vyravo langinės, ant langų nebuvo užuolaidų. Dabar visuotinai išplitusios dieninės ir naktinės užuolaidos. Jos tirtose apylinkėse atsirado XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, ir tai tik pavieniuose namuose. Kiek daugiau užuolaidos plito Kernavėje bei Mūsųninkuose. Pavieniais atvejais jų buvo ir anksčiau. Dabar labiausiai paplitę langai ištisiniais nepadalytais stiklais. Mūsų tirtieji namai jau seniai su didesniais langais: jų aukštis – 76 cm, plotis – 57 cm. Tokie langai iki šiol išliko Stasio Geležiausko senelių statytame name Kunigiškių kaime. To paties kaimo daugiau nei prieš šimtą metų statytame Dominykos Pukaitės name langai *keturšybiai* – keturių dalių. Jų aukštis – 76 cm, plotis – 68 cm.

Tuo tarpu 1933 m. remontuoto Aliodijos Barsukaitės namo iš Čirkų kaimo *keturšybiai* langai jau daug didesni. Jų aukš-

¹ Andriuškevičius A. Valstiečių baldų tipai, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 137–148.

² Butkevičius I. Kaimo architektūros bruožai, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 126–137.

tis – 104 cm, plotis – 74 cm. Panašaus dydžio buvo ir *šešiarūčiai* – šešių dalių langai. Peržvelgę senųjų namų langus, galime pažymėti, kad tiriamuoju laikotarpiu vyravo šešių dalių langai, o keturių dalių langai buvo būdingesni senesniems laikams.

Tiriamąjį krašto pirkios priklauso tradiciniam aukštaičių gyvenamųjų namų tipui. Jų korpusas – siauras ir ilgas.

Kernavėje ir Mūsninkuose tradiciniai namai skyrėsi nuo žydų namų, kurie buvo daug platesni, artimesni kvadratui. Jų vidus išplanuotas kitaip: nebuvo tradicinės priemenės, kamarnos, kambariai pereinami, dalis patalpų skirta dirbtuvei arba krautuvei, prie šių patalpų buvo sandėliukai³. Kalbant apie gyvenamųjų namų išplanavimą tiriamajame krašte, būtina pastebėti, kad jis daug įvairesnis nei nurodyta 1972 m. monografijoje⁴. Tiriamasis kraštas įdomus tuo, kad jame buvo nemažai nuomininkų. Daugiausia patalpas nuomojosi pasienio policininkai.

Gyvenamasis namas vadinamas *pirkia*, bet teko išgirsti ir *grinčios*, *gryčios*, *gryčiotės* pavadinimus. Tai galėtume laikyti atsitiktinumu, nes tokie pavadinimai reti, bet Zofija Barkauskienė iš Kunigiškių kaimo pabrėžė, kad senovėje vadinę *gryčia*, o tik maždaug nuo 1934 m. pradėję vadinti *pirkia*. Švarųjį namo galą – tradicinę seklyčią – beveik visi vadino *stancija* ir tik po 1935 m. ėmė plisti salono (*saliono*) pavadinimas. Jis retas ir būdingesnis turtingesniems namams. Tradicinę kamara kai kas vadino *kamara* ar net *skladuku* bei *skladiku*. Įdomus kambario dalies pavadinimas *užpečys* (užkrošnis). Jis buvo atitvertoje nuo *pirkios* dalyje. Dažniausiai būdavo atitveriamą krosnies statiniais bei lentų pertvarėle. Kartais vietoj pertvarėlės panaudodavo dviejų durų rūbų spintą. Pertvėrus *pirkios* galą, būdavo jau dvi patalpos: *užpečys* – užkrošnis ir *kuchnia* – virtuvė. Bet dažnai visą šią patalpą vadino *pirkia*.

Šiame krašte buvo ne tik dvigaliai, bet ir viengaliai namai. Kai kuriuose kaimuose vyravo viengaliai gyvenamieji namai, kuriais naudojami žinių pateikėjų tėvai ar seneliai, turėję iki 4 ha žemės⁵. XIX a. viengalių *pirkių* buvo daugiau, o tiriamuoju laikotarpiu labiau išplito dvigaliai namai. Išlikę viengaliai namai buvo trijų patalpų: priemenės, *pirkios*, kamarnos. Kartais viengalės *pirkios* buvo keturių patalpų: priemenės, *pirkios*, užkrosnies (*užpečio*), kamarnos. Pertvertos ne tik priemenės, bet ir *pirkios* patalpos. *Pirkios* dažniausiai pertvertos krosnimis. Viengalės *pirkios* vyravo mažųjų valstiečių sodybose. Tiriamuoju laikotarpiu daugumą gyvenamųjų namų sudarė dvigalės *pirkios*. Tirtosiose apylinkėse išlikę keletas senojo tipo dvigalių trobesių su trimis patalpomis: priemene, *pirkia* ir kamara. Kartais gale kamarnos pristatyta dar viena patalpa – tvartas arkliams. Taip stengtasi geriau apsaugoti arklius nuo vagių. Tokia tradicija užfiksuota Kunigiškių kaime. Kitiems gyvuliams buvo atskiras tvartas. Jei trobesys stovėjo galu į kaimo gatvę, *pirkios* galas buvo prie kaimo kelio. Taip sustatyti namai vyravo. Tik turtingesni ūkininkai savo gyvenamuosius namus atgręždavo šonu į kaimo kelią. XX a. pradžioje trijų patalpų dvigalių *pirkių* buvo gana daug, ne viena išliko iki šių dienų, bet dauguma jų pertvarkytos keliantis į vienkiamius, dar kitos – XX a. 6–9 dešimtmetyje. Tirtosiose apylinkėse išsikeliančiai į vienkiamius būdavo skatinami ne tik lengvatomis statybinėms medžiagoms, bet ir paremiami piniginemis pašalpomis. Mat tuometinė Lietuvos vyriausybė

³ Žydų namus apibūdino istorikas Edmundas Jančūnas (gim. 1957 m., gyv. Kernavėje), renkantis įvairią kraštotyros medžiagą apie gimtąjį kraštą.

⁴ Butkevičius I. *Ten pat*, p. 128.

⁵ Pateikė Zofija Baskauskienė, gim. 1919 m., gyv. Žodžių k., Musninkų sen.

norėjo, kad pasienyje iškiltų gražūs vienkiemiai. Dauguma dvigalių pirklių buvo keturių patalpų: priemenės, pirkios, kamara, seklyčios (*stancijos*). Tokio išplanavimo gyvenamieji namai sparčiai plito naujai statomuose vienkiemiuose, ypač XX a. trečiajame dešimtmetyje, neretai ir vėliau. Vienkiemiuose nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio plito sudėtingesnio plano namai, kur pertverta ne tik priemenė, bet ir pirkia. Tokio namo patalpos: priemenė, pirkia, arba virtuvė, užkrosnis (*užpečys*), kamara, seklyčia (*stancija*).

Poreikis nuomoti patalpas skatino pertvėrinėti ir antrąjį gyvenamojo namo galą. Pertvertoje seklyčioje išnuomodavo vieną arba dvi patalpas. Jas jau vadino *kambariais*. Vieno kambario nuoma mėnesiui kainavo 15 litų. Kartais abiejuose pertvertuose namo galuose priemenė būdavo nepertverta. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje statytuose vienkiemų kompaktiško plano namuose atsiranda ir nauji patalpų pavadinimai: *kalidorius*, *gyvenamasis kambarys*, *kamara*, *užpečys*, *virtuvė*, *kuchnia*, *salionas*, *saliono miegamasis*. Dar sudėtingesnio plano gyvenamuosiuose namuose buvo tokios patalpos: priemenė ar koridorius (*kalidorius*), kamara, virtuvė, užkrosnis (*užpečys*), gyvenamasis kambarys, valgomasis, salonas (*salionas* arba *stancija*), salono (*saliono*) miegamasis. Dažnai vietoj salono ir salono miegamojo buvo nuomininkų kambariai. Kartais nuomojamajame namo gale gyveno ne tik pasienio policininkai, bet buvo ir jų tarnybinės patalpos. Retesniais atvejais nuomininkais buvo bežemiai valstiečiai. Kartais namo antrajame gale gyveno broliai ir seserys su savo šeimomis. Vasaromis gražiose vietose pasitaikydavo ir poilsiautojų. Dėl minėtų priežasčių tiriamųjų apylinkių antrasis pirkios galas dažniau buvo gyvenamas nei kitose Aukštaitijos vietose. Iki 1932 m. ir net iki 1935 m. pasitaikydavo pavienių dūminių pirklių. Nors dauguma XX a. pradžioje gimusių žinių pateikėjų teigė, kad jų tėvai gyvenę ne dūminėse pirkiose, o tik seneliai dūminėse gyvenę. Jau XIX a. statytos pirkios kartais buvo su dūmtraukiu. Dūmtraukio atsiradimas gyvenamajame name buvo svarbus veiksnys, lėmęs tolesnę gyvenamojo būsto apdailos raidą. Kaminas nepigiai kainavo, nes viena degta plyta kainavo 10 centų, o kamino pamūrinimas – apie 30 litų. Tuo metu šiaudinio stogo uždengimas dvigaliam gyvenamajam namui atsiėjo apie 20 litų, karvė kainavo apie 70 litų, arklis – apie 100 litų⁶. Mėginimai statyti dūmtraukius iš namuose padirbtų nedegtų plytų baigdavosi nesėkme – tokie kaminais, gavę drėgmės, sugriūdavo.

Tiriamąjį laikotarpį pradžioje priemenėse lubų nebuvo, kitose patalpose lubos buvo vožtinės, sudėtos virš sijų. Vienkiemiuose statytuose namuose priemenės jau buvo su lubomis. Jos buvo vožtinės arba lentos sudėtos viena prie kitos. Kartais tarp lentų buvo tarpeliai. Tokios lubos, tik be plyšių tarp lentų, buvo ir kamarose. Vožtų lentų plotis toje pačioje patalpoje dažniausiai buvo nevienodas. Pavyzdžiui, Stasio Gelažausko XIX a. statyto Kunigiškių kaime namo pirkios vožtų lentų plotis toks: 21; 22; 22; 22; 23,5; 23; 18; 25; 27,5; 22; 26; 26; 26; 27 cm, o kamara lentų plotis – 22, 28, 26, 29, 25, 26 cm. Ir kitų senovinių namų lubų lentų plotis panašus. Baltintos kalkėmis lubos plinta nuo XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios. Lubos baltinamos pirkiose ir seklyčiose (*stacijose*). Kalkės buvo nepigios – centneris kainavo 3–5 litus⁷. Tiriamosiose apylinkėse buvo bent keturios kalkių degyklos – Bareikos, Lazarevičiaus, Stravinsko, Zdanausko. Vienkiemiuose statytų gyvenamųjų namų pirklių

⁶ Pateikė J. Ivanauskienė.

⁷ Pateikė Leonas Stravinskas, gim. 1922 m., gyv. Musninkuose.

ir seklyčių lubos daugiausia baltintos, o kaimavietėse minimų patalpų lubų nubaltinta maždaug trečdalis. Pirklių lubų nubaltinta daugiau, seklyčių – mažiau. Panašiai ir su sienų apdaila. Šioms apylinkėms būdinga tarpų tarp rąstų užglaištymas moliu arba užtinkavimas. Į molį dėdavo pelų, kad molis netrūkinėtų⁸. Tinkas – iš smėlio bei kalkių. Geriausiu mišiniu laikė, kai trims keturiems kastuvams smėlio tekdavo vienas kastuvas kalkių⁹. Tik nedaugelio namų sienos ištiesai tinkuotos. Prieš tinkavimą patalpos sienos iškalamos balanomis arba skelto lazdyno juostelėmis. Užglaistyti tarpai bei tinkuotos sienos baltinamos kalkėmis. Gatviniuose kaimuose tiek lubų, tiek sienų baltinimas išplito XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Prieš pat Antrąją pasaulinį karą pirkias baltino beveik visi, o tarpus tarp rąstų glaistė ar tinkavo ne visi. Seklyčių sienas kai kurie žmonės išlipindavo laikraščiais arba – retsykais – vienspalviais popieriais. Sienoms lipinti paprastai naudojo „Ūkininko patarėją“, rečiau – „Trimitą“ ar „Karį“¹⁰. Vis dėlto tirtosios apylinkės iš kitų Aukštaitijos regionų išsiskiria baltintų sienų bei lubų gausa.

Gatviniuose kaimuose statytuose gyvenamuosiuose namuose iki XX a. vidurio vyravo plūkto molio aslos. Grindis pirmiausia pradėjo dėti vienkiemiuose statytuose namuose: iš pradžių – seklyčiose, vėliau – pirkiose, užkrosniuose. Bet ir vienkiemiuose priemenės, kamaros, o dažnai ir virtuvės buvo plūkto molio aslomis. Retais atvejais lentų grindys buvo dedamos ir gatvinių kaimų seklyčiose. Kartais pirkiose prie krosnių ties pakuromis buvo plūkto molio aslos, o toliau – jau lentinės grindys. Vyšninės spalvos aliejiniams dažais grindis pavieniai žmonės ėmė dažyti Kernavėje bei Musninkuose prieš pat Antrąją pasaulinį karą. Grindų apdaila kito nuo XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos. Senuosiuose gyvenamuosiuose namuose dar iki šiol priemenėse ir kamarose išlikusios plūkto molio aslos. Jas jau pradeda keisti betono grindys, lentų grindys. Kartais virtuvėje galima pamatyti ir raudonų plytų grindis. Ne viename senajame name iki šiol visose patalpose išlikusios plūktinės aslos. Esamos lentų grindys nudažytos rudais latviškais aliejiniams dažais.

Dūminių pirklių laikais visame gyvenamajame name buvo tik viena krosnis – duonkepė (*pečius*), naudota ne tik duonai kepti, bet ir valgiui virti, patalpoms šildyti. Ant krosnies viršaus miegojo. Senoji duonkepė buvo plūkta iš molio. Pradėjus mūryti dūmtraukius, krosnys įvairėjo ir gyvenamosiose patalpose jų daugėjo. Plito šildomieji *pečiukai* – stačiamalkės krosnys. Senesniosios buvo pamūrytos iš namuose savadarbių pagamintų plytų. Tiriamosioms apylinkėms būdinga prie minimų krosnių primūryti šildomąją sienelę. Tokį šildymo įrenginį vadino *pečiuku su stienka* – krosnimi su sienele. Visam šiam šildymo komplektui pamūryti reikėjo apie 400 raudonųjų degtų plytų¹¹. Už tokį darbą Ignas Žilinskas ėmė apie 70 litų, o garsiausias meistras Konstantinas Semionovas – 85–90 litų¹². Be minimų amatininkų, apylinkėse krosnis mūrijo Jokūbas Jurkevičius bei Andrius Barsukas. Tirtosioms apylinkėms būdinga po dūmtraukiu įtaisyti dviejų lentynų atvirą spintelę. Jos šonai mūriniai, pertvaros – lentinės. Spintelė uždengiama marga arba balta užuolaidėle. Keliantis į vienkiemius, pirkiose atsirado viryklės. Seniau viryklių tirtosiose apylinkėse nebuvo. Jos ir vienkiemiuose ne visose pirkiose buvo. Viryklės vadino *plyta, plytka*. Jos taip pat

⁸ Pateikė Bronius Ciesiūnas, gim. 1923 m., gyv. Strazdų k., Musninkų sen.

⁹ Pateikė B. Ciesiūnas.

¹⁰ Pateikė Marijona Vaicekauskienė, gim. 1932 m.

¹¹ Pateikė J. Ivanauskienė.

¹² Pateikė J. Ivanauskienė.

mūrytos su šildomosiomis sienelėmis, šylančiomis nuo viryklės. Tokių šildymo–virimo įrenginį vadino *plyta su stenka*. Šios viryklės visuotinai išplito 1946–1964 m. Jas mūrijo iš degtų raudonųjų plytų. Strazdų kaimo pašonėje buvo plytinė, gaminanti plytas, tinkančias mūryti tokias krosnis bei dūmtraukius. Nepaisant to, tirtosiose apylinkėse ilgai išliko plūktinės duonkepės krosnys. Dar ir vienkiemiuose statytuose gyvenamuosiuose namuose XX a. trečiajame dešimtmetyje, o pavieniais atvejais ir vėliau, plūkė molio krosnis. Vienkiemiuose mūrinės raudonų plytų krosnys iš lėto plito tik nuo XX a. trečiojo dešimtmečio vidurio. Aišku, tokių krosnių pasitaikydavo ir anksčiau. Plūktinės krosnys buvo pigesnės, įprastos nuo seno, patvarios, gerai laikančios šilumą, nors ir suryjančios daug malkų. Plūktos krosnies padas buvo 40 cm storio, šonai – apie 50 cm, o viršus – apie 35 cm. Todėl krosnies viršus greičiau išildavo. Plūktinę krosnį keturi vyrai padirbdavo per vieną dieną. Darbui vadovaudavo patyręs meistras. Jis ir vienas pagalbininkas plūkdavo krosnį, trečias vyras mindavo molį, o ketvirtasis jį pristatydavo plūkėjams. Priklausomai nuo oro plūkta krosnis džiūdavo septynias–dešimt dienų. Išdžiūvusią krosnį pirmą kartą pakurdavo labai nedaug, kartais tik šiaudų kūliu. Ją grūdindavo iš lėto, palaipsniui vis daugiau pakūrendami. Dūminėje pirkioje tiek krosnis, tiek namo sienos būdavo aprūkusios nuo dūmų. Atsiradus dūmtraukiams, krosnys ir šildymo sienelės pradėtos baltinti kalkėmis. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje tai buvęs beveik visuotinis reiškinys. Sienas ir lubas ėmė baltinti jau vėliau, ir tai ne visi ir ne vienu laiku pradėjo. Šildydavo tik pirkios galą, o antrajame gale paprastai nebuvo jokių krosnių. Jei antrajame namo gale gyveno nuomininkai, tuomet ten pamūrydavo krosnelę su siennele. Kartais atskira krosnele būdavo šildoma ir kamara, kad nesusaltų joje laikomos bulvės ir daržovės. Kamaros krosnelę dažniausiai pamūrydavo iš savos gamybos nedegtų plytų. Kad būtų lygesnė, aptepdavo nestoru molio sluoksniu. Visas kitas krosnis, sienelės bei dūmtraukį baltino kasmet, dažniausiai prieš Velykas. Lubas bei sienas baltino gerokai rečiau – kas trejus penkerius metus.

Vietinių meistrų pagaminti baldai buvo tapatūs kitų Aukštaitijos vietų gyvenotojų baldams. Gal tik kiek skirtingas konstrukcinių ir puošybinių detalių bei proporcijų interpretavimas. Baldų tipus gana detalai apibūdino Alfonsas Andriuškevičius¹³, todėl apie tai ir nekalbėsime. Aptarsime tik mažiau išryškintus momentus.

Tirtosiose apylinkėse buvo nemažai stalių, dirbusių baldus. Tai Jokūbas Jurkevičius (gim. 1904 m.) iš Pakalniškių kaimo, tėvas ir du sūnūs Dambrauskai iš Spietiškių vienkiemio, Selikauskas iš Krėžiaus k., neseniai miręs Mykolas Rutkauskas bei Konstantinas Doveiko, gyvenęs XIX a. Pastarasis buvo brangininkas, bet labai geras *staliorius*. Konstantinas Doveiko jau naudojosi tekinimo staklėmis. Jis dirbo ne tik stalus, spintas, bet ir komodas, skrynias, bufetus. Juozas Žilinskas daugiausia dirbo *kuparus* bei spintas (*šėpas*). Baldus meistravo ir Ipolitas Brasiūnas, gimęs XIX a. pabaigoje, Dominykas Šimelis, gimęs 1932 m., ir kiti baldžiai.

Dūminėse pirkiose baldai išdėstyti tradiciškai, kaip ir kituose Aukštaitijos regionuose. Gerajame pirkios kampe pasieniais stovėjo du masyvūs suolai. Suolo masyvi lenta dažniausiai padėta ant dviejų trijų *trinkų*. Suolo lentos storis apie 7–8 cm, plotis – 30–45 cm, ilgis – per visą sieną. Dominykos Pukaitės daugiau nei prieš šimtą metų statytame gyvenama-

¹³Andriuškevičius A. Valstiečių baldų tipai, p. 137–148.

jame name iki šiol išlikę senieji pasiėniai suolai. Jie – pagalinėmis kojomis. Suolų lentos storis – 7 cm, plotis – 39 cm, antrojo suolo plotis – 38,5 cm, vieno suolo ilgis – 407 cm, kito – 438 cm. Suolų aukštis: pirmojo – 39 cm, antrojo – 56 cm. Paprastai vienoje patalpoje naudoti suolai būna vienodo aukščio. Tikriausiai pirmajam suolui buvo patrupinti nupuvę kojų galai. Į paminėtus suolus buvo panašūs vienkiemiuose naudoti suolai. Jie dažniausiai buvo pagalinėmis kojomis. Vienkiemių pasieniai suolai jau trumpesni, dažniau plonesne bei siauresne (30–35 cm) suolo lenta. Kilnojantieji suolai vadinami *zaslanais*, mažesni – *zaslanėliais*, pasiėniniai suolai – *suolais*. Vyravo stalai stačiomis kojomis, trumpesnieji – su vienu stalčiu centre, ilgesnieji – dviem stalčiais. Stalo kojos iš visų pusių sujungtos medžio juostelėmis – pakojomis. Tiriamojo laikotarpio stalai daugiausia nedažyti. Jie 110–140 cm, kartais iki 170 cm ilgio, 60–80 cm pločio, 80–85 cm aukščio. Stalus sukryžiuotomis kojomis tik pavieniai žmonės minėjo, nurodydami, kad tokius turėję tik neturtingi gyventojai. Viduaslyje prie stalo stovėjo kilnojantieji suolai pagalinėmis kojomis. Jie buvo stalo ilgio. Kilnojantieji suolai naudoti ir prie krosnies šono bei netoli įėjimo durų. Ant pastarojo laikė kibirą su vandeniu. Kitame pirkios šone buvo dvi, rečiau trys lovos. Vyravo lygiais arba nežymiai profiliuotais galais lovos. Senosios lovos neišardomos, arba galo bei šono sujungimai sutvirtinti mediniu kaiščiu. Vėlyvųjų – tarpukario laikų – lovų galai su šonais sujungti metaliniais varžtais. Tokios lovos pirmiausia plito vienkiemiuose. Pavienės lovos buvo dažytos rudai arba rusvai. Netoli duonkepės, kitapus durų ant sienos pakabintą šaukštdėtę vadino *kaniku*, o rankšluostinę – *kanikėliu* arba *šėpute*. Tiriamųjų apylinkių žmonės jau XIX a. pabaigoje turėjo įvairių spintų (*šėpu*) indams bei rūbams. Senosios spintos viendurės. XIX–XX a. sandūroje atsirado vienas stalčius apačioje, o kiek vėliau – ir du stalčiai. Jei spinta buvo dvidurė, tai buvo ir du stalčiai. Spintą rūbams tiriamosiose apylinkėse atskirti nuo spintos indams bei maistui nelengva. Spintos rūbams truputį aukštesnės, gilesnės bei platesnės. Jos dažniausiai nudažytos rudai ir rusvai rausvu atspalviu, senosios dar puoštos tapytais ornamentais, o XIX a. pačioje pabaigoje išplinta pjaustinėti ornamentai. Tiriamojo laikotarpio pabaigoje plito spintos rūbams be jokios puošybos, kartais faneruotos, dažytos, lakuotos ar net politūruotos. Nors ir rečiau, bet senosios spintos indams bei maistui irgi dažytos bei puoštos tapytais ornamentais. Vyrauja gėlės vazoje motyvai. Kartais per ilgus metus spintos paskirtis pakisdavo. Apylinkėse spintos indams dažniausiai buvo gaminamos 180–185 cm aukščio, 85–105 cm pločio ir 55–60 cm gylio. Spintos rūbams buvo 170–200 cm aukščio, 130–145 cm pločio ir 55–60 cm gylio. Ekspedicijos metu mūsų matytos spintos indams mažesnės: aukštis – 142 cm, plotis – 80 cm, gylis – 42 cm arba 171 cm aukščio, 98 cm pločio bei 52 cm gylio. O spintos rūbams kiek gilesnės – iki 65 cm. Strazdų kaime matėme ir tapytą spintą, pažymėtą 1879 m. data. Tokia pačia data tapyta spinta indams saugoma Kernavės muziejuje. Tai seniausi krašte rasti tapyti baldai. Panašaus laiko – 1880–1884 m. – tapytų spintų buvo gana daug ir ne viena išliko iki šiol. Tiriamosiose apylinkėse baldus gamino ir tapė tie patys meistrai. Nemažai išliko to paties laiko tapytų skrynių (*kuparų*). Vyravo kuparai šampuotais ornamentais. Senesnieji žinių pateikėjai minėjo, kad svirnuose buvo kraičkubilių, padirbtų iš medinių šulelių, suveržtų mediniais lankais.

Kėdės tirtose apylinkėse plačiau išplito XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Jos buvo su atlošais ir be atlošų. Pastarąsias vadino *taburetėmis*. Pavieniais atvejais kėdės Mūsninkuose bei Kernavėje pasirodė XX a. pradžioje, bet labiau paplito po Pirmojo pasaulinio karo, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje.

Staliai baldus gamino iš užsakovo medžiagos. Viena iš geriausių žinių pateikėjų Janina Ivanauskienė atsiminė tarpkario baldų pagaminimo kainas: stalas – 15–20 Lt (20 Lt mokėjo už didelį ir gražų stalą), paprasta lova – 7 Lt, geresnė lova – 10 Lt, paprastas kuparas – 12 Lt, gražesnis – 20–25 Lt, spinta rūbams – 35 Lt. Vyravo vietinių meistrų pagaminti baldai. Suolus, kartais net lovas, pasigamindavo dažnas valstietis. Sudėtingesnius baldus užsakydavo minėtiems meistrams. XXI a. pradžioje jų pagamintų baldų dar nemažai išlikę. Ne visi iki šiolei išlikę senieji baldai naudojami buityje. Dalis jų (senos lovos, lopšiai, suolai, stalai) sukrauti ant gyvenamojo namo aukšto. Skrynios naudojamos grūdams ar miltams supilti bei mažai reikalingiems smulkesniems daiktams sudėti. Buityje iš senųjų baldų dažniausiai naudojamos spintos rūbams, spintos indams ir maistui (dažniausiai stalo tipo), stalai, kėdės su atlošais, trumpi suoliukai, suolai su atlošais, rečiau lovos bei ilgesni suolai. Daugiausia senų baldų rasta senosiose sodybose. Naminė baldų gamybos tradicija išliko beveik iki šių dienų. Vietiniai amatininkai XX a. antrojoje pusėje dažniausiai gamino stalo tipo spinteles maistui ir indams, rečiau – stalus, kėdes su atlošais, suolus, dar rečiau – spintas rūbams. Šiandieniniame interjere vyrauja fabrikinės gamybos baldai, o senųjų stalių dirbiniai sudaro nedidelę dalį.

Išvados

Dėl gyvenamųjų patalpų nuomos paklausos antrasis trobesio galas tirtose apylinkėse dažniau gyvenamas nei kitose Aukštaitijos vietose. Išliko archajiškų sodybų, net kaimų. Tą architektūros paveldą būtina išsaugoti. Tarpai tarp rąstų vidaus pusėje užglaistyti moliu arba užtinkuoti. Apylinkėms būdinga baltintų sienų bei lubų gausa. Ilgai išliko plūkto molio aslos. Taip pat ilgai buvo naudojamos plūktinės duonkepės krosnys. Dūmtraukio atsiradimas skatino vidaus patalpų permainas, greitino naujo tipo krosnių atsiradimą. Čia vėliau nei daugelyje kitų apylinkių išplito viryklės. Jos bei šildomosios krosnys buvo su šildomosiomis sienelėmis. Jos baltinamos kalkėmis. Kernavės apylinkės išsiskyrė naudojimu daug kalkių ir dideliu stalių skaičiumi. Tiriamuoju laikotarpiu vyravo tradicinis interjeras su vietinių amatininkų padirbtais baldais. Jų nemažai išsaugota iki XXI a. pradžios. Iš XIX a. išliko tapytų baldų. Juose vyrauja augalo vazoje motyvas.

Sodybų želdiniai Čiobiškio ir Musninkų apylinkėse

Gražina Žumbakienė

Šiame straipsnyje rašoma, kaip XX a. pirmajame–ketvirtajame dešimtmetyje atrodė Čiobiškio ir Musninkų apylinkių sodybų dekoratyviniai medžiai ir krūmai, sodai ir gėlių darželiai. Straipsniui medžiagą autorė surinko 2001 m. liepos mėnesį.

Dekoratyviniai medžiai

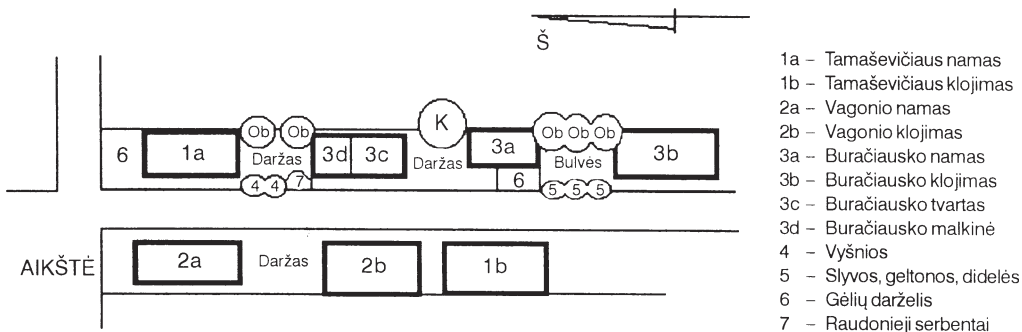
Šio krašto žmonės mylėjo medžius, juos sodino sodybose. Gailėjo kirsti, net jei kartais medis augo ir netinkamoje vietoje, kėlė pavojų trobesiams. V. Vaicekauskas sako, kad jo tėvui „*medis buvo viskas*“. Kai palinkęs beržas ėmė pūdyti namo prieangį, sūnus norėjo jį nupjauti, tai tėvas pasakė: „*Kol aš gyvenu, nepjausit*“.

Sodybose medžių vieni sodino daugiau, kiti – mažiau. Priklausė ir nuo sodybos sklypo dydžio. Gatviniuose kaimuose ir miestelio sodybose dėl vietos stokos sodino vieną kitą medį – daugiausia prie gatvės, kartais dar gale sklypo, už kluonų (1, 2, 3, 4, 5 pav.)*. Kiti ir visai nesodino. „*Kaime tėvas su broliu pasidalė per pusę – nebuvo kur medžių sodinti, ankšta*“ (6 pav.). Vienkiemiuose vietos buvo daug, tai ir medžių sodino daugiau: ant sodybos ribų, pačioje sodyboje (7, 8, 9 pav.).

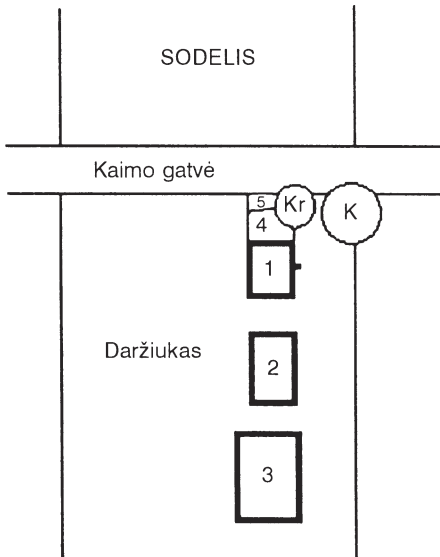
Gyventojai į vienkiemius kėlėsi tarpukariu, todėl pateikėjai dar gerai atsimena, kaip jų tėvai sodino medžius naujose sodybose; kiti medžiai buvo likę kaip dvaro palikimas. „*Po Pilsudskio Čiobiškio dvaro dalinimo gavo su broliu po 5 ha, nes buvo bežemiai. Tėvas išleido brolių Julijų į Ameriką, o jis pasiėmė žemę. Uosis ir abu klevai likę dvaro. Alyvos kaip skiepytos, matyt, dvaro liekanos. Šermukšnių sodino tėvelis iš miško*“ (8 pav.). „*Maža buvau – tėvelis sodino, tokia mada buvo. Liepom viena eile apsodinta visi pastatai*“ (7 pav.).

V. Vaicekauskas prisimena, kad Musninkų miestelio gatvės buvo apsodintos liepomis apie 1931 metus. Jas sodino šauliai maždaug 5 m atstumu viena nuo kitos. Tuo metu jo tėvukas ir iki namo pasodino po 6 liepas, prieš namą tankiau – „*gal kas 3 metrai*“ (9 pav.).

Senosiose sodybose augo tik lapuočiai medžiai. Daugiausia sodino klevų (*Acer*) ir liepų (*Tilia*). Dar buvo ažuolų (*Quer-* 1 pav. Sodybos Musninkų mstl.

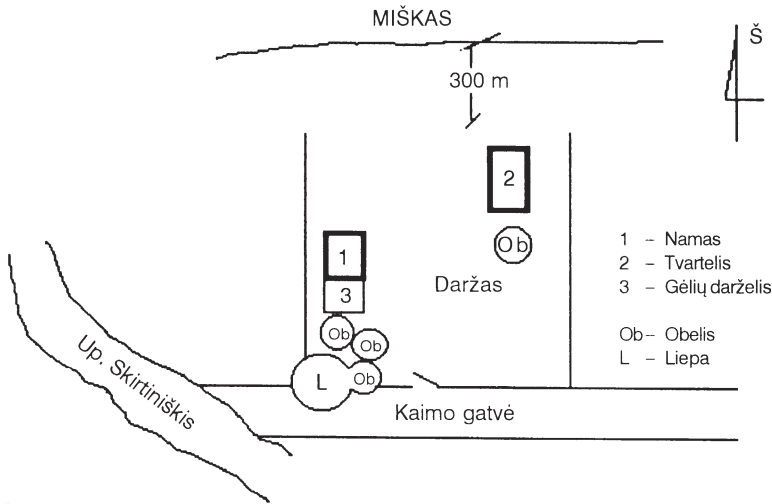

* Brėžinius braižė straipsnio autorė. Vyr. red. pastaba.

2 pav. Albinos
Motiejūnienės sodyba
Strazdų k.

- 1 - Namas
- 2 - Tvirtas
- 3 - Klojimas
- 4 - Gėlių darželis
- 5 - Lanksvos
- K - Klevas
- Kr - Kriaušė

3 pav. Antano
Tamaševičiaus sodyba
Rusių Rago k.

- 1 - Namas
- 2 - Tvirtelis
- 3 - Gėlių darželis
- Ob - Obelis
- L - Liepa

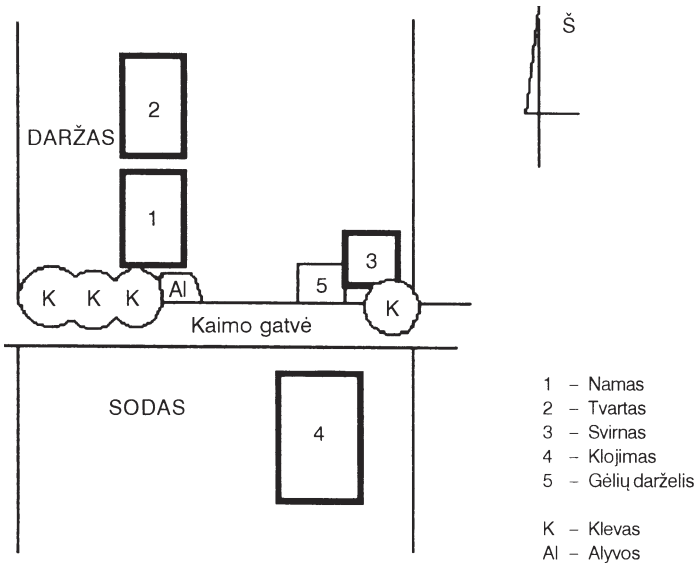
cus), beržų (*Betula*), žilvičių (*Salix*), kaštonų (paprastasis kaštonas – *Aesculus hippocastanum*), šermukšnių (*Sorbus aucuparia*), topolių (*Populus*), uosių (*Fraxinus*), lazdynų (*Corylus avellana*).

Medžius sodino dėl grožio, užuovėjos, o kai kuriuos, pvz., liepas, dar ir dėl medaus bitėms.

Apie kai kurių medžių atskirų dalių vartojimą vaistams pasakoja Stasė Motiejūnienė: „Kaštonų buvo pas babutę. Jai taip gražu, už dubeltų langų padėdavo. Babutei koją skaudėjo. Tuos vaisius supjaustė, degtine užpylė. Tinka ir atskirai padaryti džiovinti žiedai kaštonų su degtine. Trinti.

Liepos žiedai – nuo kosulio.

Topolių pumpurus užpildavo su degtine – nuo skrandžio nesveiko. Žaizdom – pumpurus vandeniui užpilti, stovi, negenda.

Šermukšnių labai gerai uogas užpilti degtine – nuo skrandžio, kad negerumas. Uogienę virė. Babutė sacharino dėjo. Vaistams po truputį, nelabai skani“.

Sodas

Sodus turėjo taip pat įvairius: vieni mažesnius, kiti – didesnius. Čia irgi daug priklausė nuo sodybos sklypo dydžio. Gatviniuose kaimuose ir miesteliuose sklypai buvo maži, tai ir sodeliai buvo nedideli – viena kita obelaitė (1, 3, 6 pav.). Vieni kiemiuose, kurie norėjo, sodinosi ir didelius sodus. Pavyzdžiui, M. Vaicekauskienės tėvas pasisodino apie 80 vaismedžių (8 pav.).

Soduose augo obelys, kriaušės, slyvos, serbentai, agrastai. Vienas kitas pamirėjo vyšnias. M. Vaicekauskienė sakė, kad jie turėję dar ir raudonųjų trešnių (*čerešnių*). Žinojo tik dalies augintų vaismedžių veislių pavadinimus, ir tai daugiausia ne bendrine kalba. Kitus apibūdino pagal išvaizdą, prinokimo laiką, skonį.

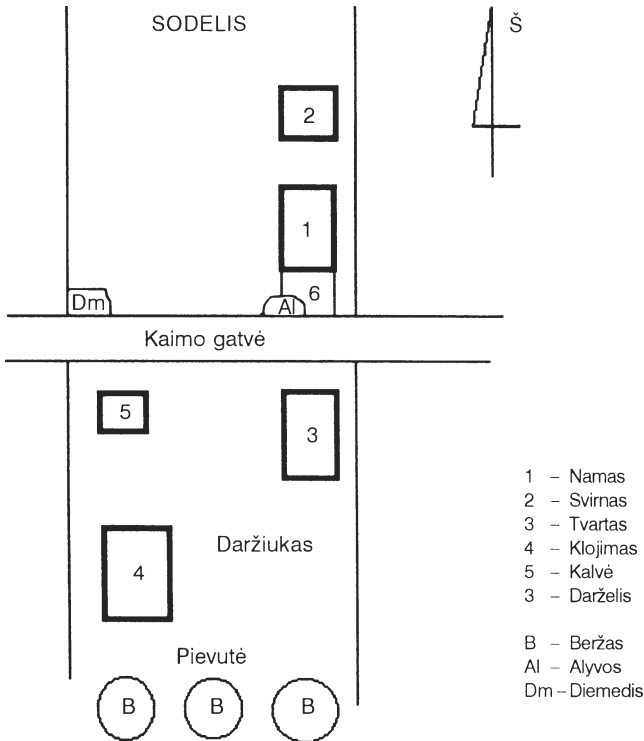
Obelys: alyviniai; baltieji alyviniai; pilkieji alyviniai; ananasiniai; *antoniniai*; *antoniniai baltieji*; *antoniniai geltonieji*; *birkelės*: „Salduoliai. Pailgi, truputį bukas galas“ (14); *cukrukė*; *krapštainai*; *papinai*; aukso renetai; *rojaus obuoliukai*; *raudonikiai*; *saldinės*; *šampanai*.

Kriaušės: *babkos*, *babkės*: „Didelės, skanios, rugpjūčio mėnesį prinokdavo“ (1); *cukrinė*; *grūšė*: „Sena, rudeninė“ (7); *vynuoka*: „Nelabai skani, rudeninės, rūgščios“ (14); *žvyruoka*: „Labai skanios, saldžios, vidutinės, prinokdavo rugpjūčio pradžioj, krisdavo ir suduždavo“ (14).

Slyvos: *geltonos*: „Senobinės, didelės, geros“ (11); *sikavkos*: „Mėlynos. Paspaudi – trūksta, sultys išbėga“ (14); *vengerkės* (mėlynos).

Serbentai: juodieji, geltonieji ir raudonieji.

Medelius vieni pirko jau skiepytus turguose, kiti patys skiepijosi. Turėdavo atskirą plotelį sodyboje, kur auginosi sau medelius. Čia sėjo antaninių obuolių sėklas ar sodino iš miško atsineštus laukinius sodinukus: „Skiepydavo tėvelis. Iš miško pasodino laukinių obelaičių. Prie klojimo aptverta 10x10 m. Ten sodino, skiepijo, tik sau“ (7). „Tėvelis

5 pav. Viktorijos
Tamaševičienės
sodyba
Vinkšnabrasčio k.

pats skiepydavo. Sėdavo sėklas antaninių arba iš miško atsinešdavo laukines. Sakydavo, kad geriau auga laukinės iš miško. Tėvelis duodavo kaimynams veltui. Užsisodino daugybę žmonių sodus“ (14). Skiepų gaudavo iš dvarų, iš žmonių: „Iš Ostruvkos dvaro pasiprašydavo, prisipjaudavo skiepų. Ir šiaip pas žmones, kur sužinodavo kur geresnę veislę“ (14).

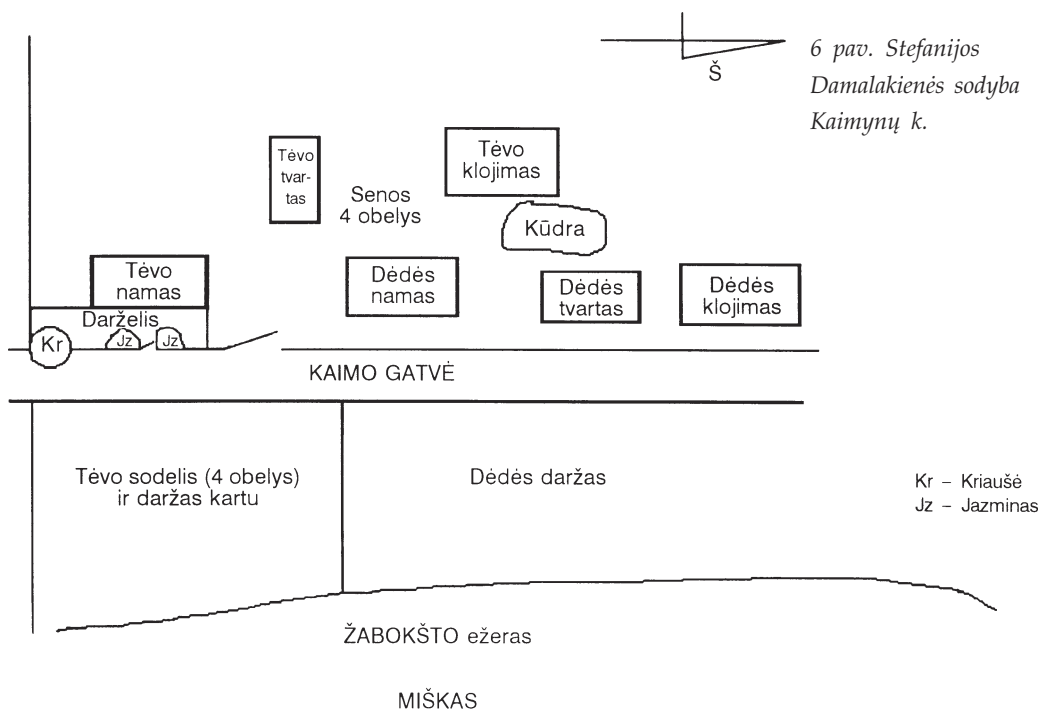
Antanas Tamaševičius sako, kad jų vienoje obelyje buvo net 4 veislės: „Obelis gale tvarto keturis skirtingus vaisius vedė – alyviniai, antoniniai, raudonikiai ir rūgštūs žieminiai“.

Naujakuriamis ir padovanodavo medelių. S. Damalakienė prisimena, kad jiems, išsikėlus į vienkiemį, „dėdės sūnus atėjo aplankyti kaip naujas namas ir atnešė 3 obelaites – 1 šampaną ir 2 antonines“.

Krūmus gaudavo iš kaimynų, pažįstamų: „Agrastai nuo kaiminkos, anksčiau labai dalindavosi“ (1). „Du juodi serbentai ir šeši raudoni 1948 metais sodinti. Gelvonuose mokiausi ir Mikalajūnų kaime gyvenau. Buvo pas juos daug serbentų. Davė raudoną kelmelį. Iš jo šešis išskirstėm. Ir juodų davė atžalėles. Prieš tai nebuvo. Tik krūmuose rasdavom raudonų, juodų – prie upeliuko. Tik rūgštesni“ (14).

Kas turėjo daugiau vaisių, veždavo ir parduoti. M. Vaicekauskienė prisimena, kad jie parduodavo obuolius ir kriaušes: „Žvyruvka nuskynę veždavo parduoti į Musninkus, Širvintas. Pirkdavo labai. Į Čiobiškį – tik per šv. Baltramiejaus atlaidus, daug žmonių priplaukdavo. Parduodavo gorčiais. Virdavo su bruknėm, nes saldžios. Ir obuolius veždavo. Tokie geltoni antaniniai“.

Į sodus atskrisdavo paukščių. Žmonės ypač išiminė gegutę: „Grūšė – sena prie darželio. Gegutė kukuodavo joje, labai gražu“ (7). R. Bagdonavičienė sako, kad jiems gegutė net ir nelaimę išpranašavusi: „Obelis prieš namą buvo. Tėvelis pasakojo, pavasarį į ją atskrido gegutė ir triskart sukukavo, o ant Kalėdų mirė mama. Tai tėvukas sakė – liko trys našlaitės“.

Gėlių darželis

Gėlių darželis buvo kiekvienoje sodyboje: „Gėlių buvo kiekvienam kieme“ (3).

R. Bagdonavičienė sako, kad jie iš pradžių neturėjo darželio, nes mama buvo mirusi. Paaugusios mergaitės išsirengė darželį: „Mamytė mirė man buvo septyneri metai, kitai – dveji, trečiai – vieneri. Aš pradėjau organizuoti dešimt vienuolikos metų. Ale kur pamatai – žydi gėlės, reikia ir mums. Pasidarom prie gonkų ežytę – neaptverta, vištos išdrasko. Prašėm tėvelio – aptvėrė“.

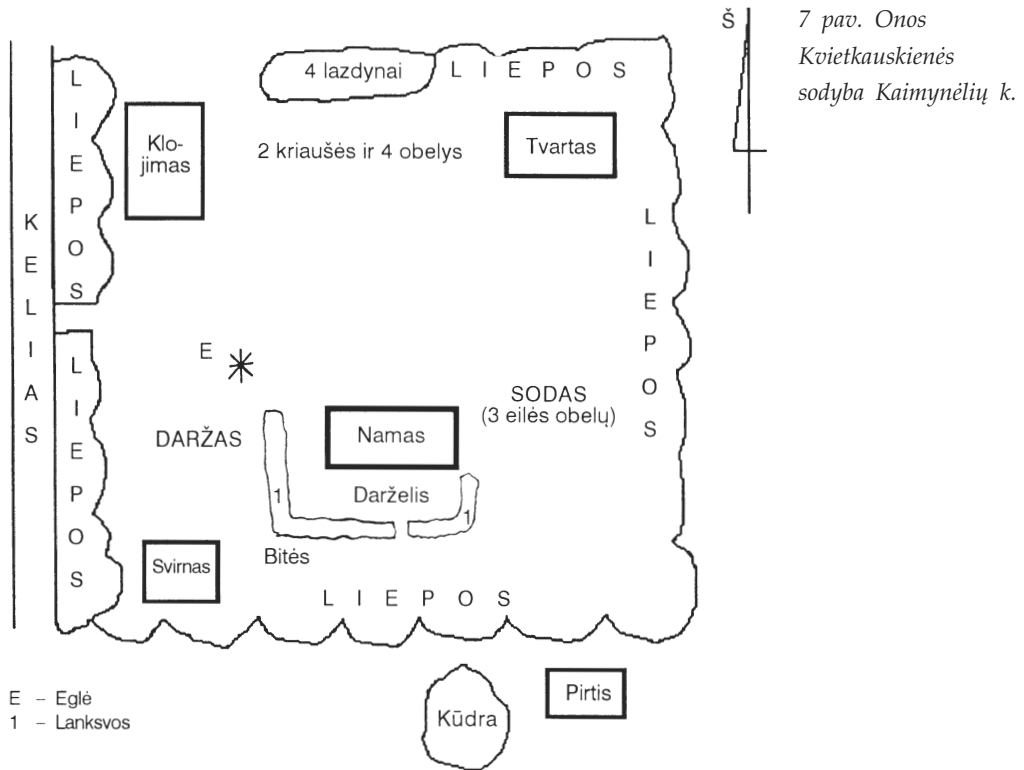
Tarpukariu miestelio gatvės buvo apsodintos liepomis. Daug kas ir apie jas prisodino gėlių. Pasakoja R. Tamošiūnienė: „Kai augau, jau buvo kaip ranka storumo liepos, kai kas prieš savo namą liepas aplink apsodino gėlėmis, daugiau paprastom – nasurtom, medetkom. Aplink apdėjo akmenukais baltintais. Taip darė vienas po kito“.

Darželį rengė dėl grožio: „Kad gražu, gėlytės žydi. Kopūstai – daržas, neįdomu“ (1). S. Damalakienė pasakojo tokią istoriją. Antrojo pasaulinio karo metu rusai skubiai darė aerodromą jų sodybos vietoje. Reikėjo per kelias dienas nusikelti. Buvo liepos mėnuo, pats gėlių žydėjimas, tai rusų karininkas, pažiūrėjęs į darželį, pasakęs: „Všio žalko, a étovo bolše vsevo“ („Visko gaila, o šito – labiausiai“).

Darželio vieta. Paprastai darželį rengė prie gyvenamojo namo. Tik A. Laukienė sakė, kad, atitekėjusi į Kaukiškio kaimą, darželį rado prie klėties (4 pav.), nes vietos prie namo nebuvo: „siaura, pravažiuiot reikėjo“.

Pasaulio šalių atžvilgiu gėlėms geriausia augti yra pietų pusėje. Gatviniuose kaimuose ir miesteliuose dėl vietos stokos to nežiūrėjo. Darželius rengė plotelyje tarp namo ir kaimo ar miestelio gatvės (1, 2, 3, 4, 5, 6 pav.).

Vienkiemiuose vietos daug, tai darželį rengė pietų pusėje, nesvarbu, ar darželis į kiemą, ar ne (7, 8 pav.).

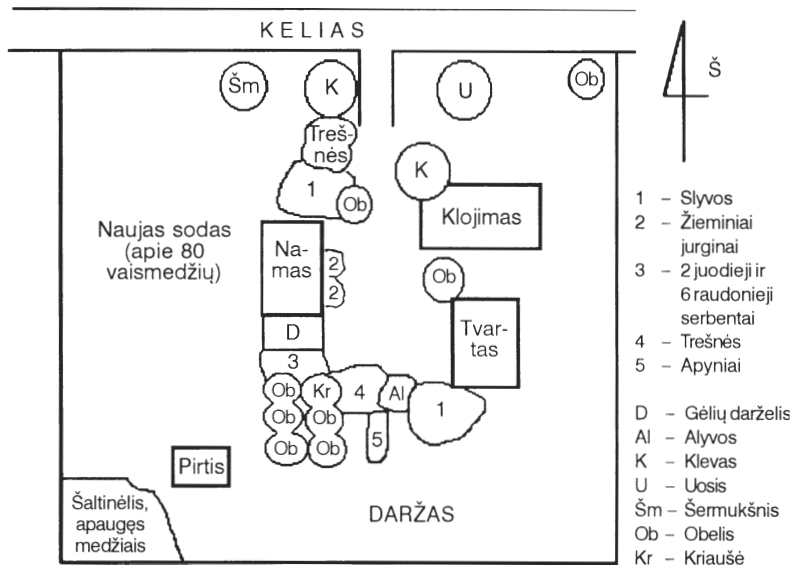
Darželio plotas ir lysvelių suplanavimas. Darželio plotas buvo įvairus: per visą namo šoną, tik vienoje prieangio pusėje, gale namo ir „L“ formos – gale namo ir prie namo šono iki durų.

Lysveles vadino ežiukėmis, eželėmis. Kai kas apvalias lysveles vadino kliombomis: „Apvalios – kliombelės, pailgos palei tvorą – eželės“ (5). „Apvalią vadino kliomba. Mama šaukdavo: „Eikit ravėt kliombų!“ (4). Rombo pavidalo lysveles vadino dzvonkomis.

Pakraščiuose – pagal tvorą, namą – sukasdavo pailgas lysveles tiek kaime, tiek vienkiemyje. Centre sukasdavo dažniausiai apvalias lysveles (17, 18, 19, 20 pav.). Viename kitame darželyje būdavo ir keturkampių lysvelių (14, 15 pav.). A. Motiejūnienė pasakoja, kodėl jie nemėgo keturkampių: „Kiti darė pailgas, keturkampes. Mama sakė – po langais kaip kapinės, liepdavo apvalias daryti“.

Paaugusios mergaitės norėdavo įmantresnių lysvelių, tai darė rombo (15, 16, 21 pav.), trikampio (13 pav.) formos. Pasakoja R. Bagdonavičienė: „Mūsų daugiau seserų, kai ką daugiau išdarydavom. Kur prie gonkų, prie kelio čia ir gražesnes eželes darė – dzvonkas. Tos apvalios nelabai įdomu, reikėjo ką tai įdomiau išgalvoti. Ir į dzvonkas gražesnes gėles sodinom, kad labiau nuo kelio matėsi“ (21 pav.). Marijonos Vaicekauskienės mama lysveles buvo padariusi tulpės formos: „Mama ir sakė, kad darželis kaip tulpė“ (10 pav.). Regina Tamošiūnienė, 1941 m. nutekėjusi į Užšilių kaimą, rado vyro sesers padarytą darželį, kuriame buvo sukasti Lietuvos valstybingumo ženklai – Gedimino stulpai ir dvigubas kryžius (12 pav.).

Takelių priežiūra. Takelius išravėjo, barstė smėliuku, ypač prieš atlaidus: „Smėliu barstydavom prieš šv. Jono ir šv. Baltramiejaus atlaidus“ (14).

8 pav. Marijonos Vaicekauskienės sodyba Stepanavos k.

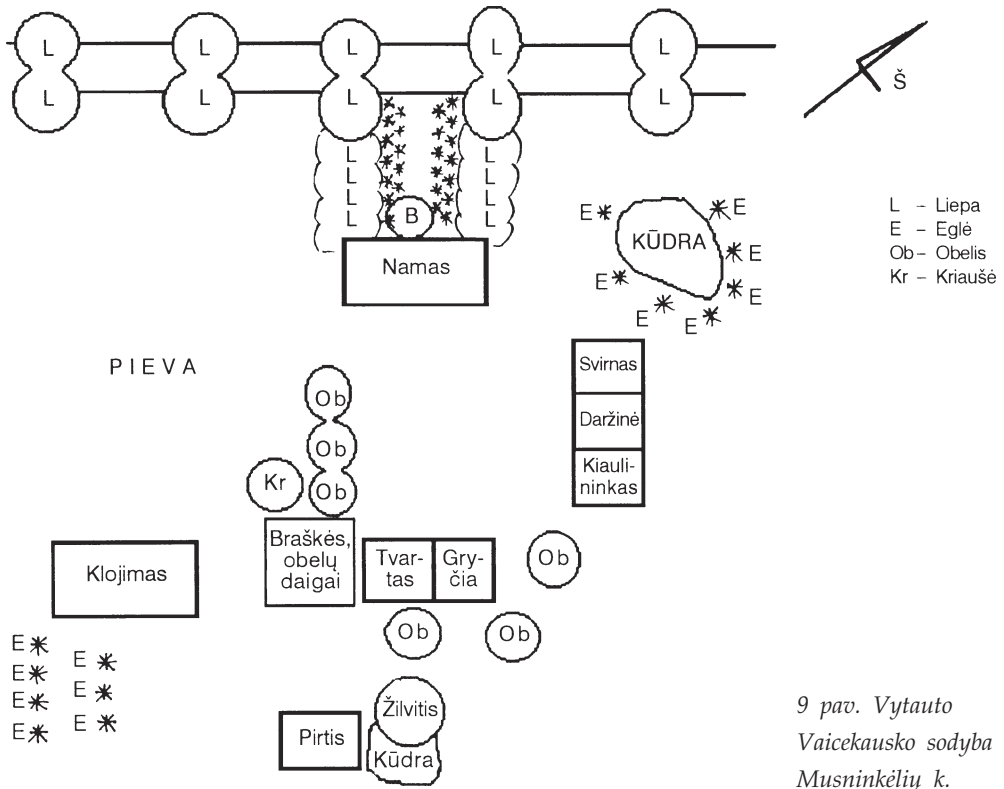
Lysvėlių kraštų tvirtinimas. Lysvėlių kraštus arba tvirtino kuo nors, arba niekuo netvirtino.

Tvirtino įvairiai: 1) augalais: rūtomis, nasturtomis; 2) akmenukais, kuriuos baltino; 3) velėnom; 4) lazdynų vytelėmis. R. Bagdonavičienė prisimena, kad jie apkaišydavo ir lazdynų vytelėmis: „Kartais papuošdavom vytelėm dzvonkas ir gal dar kokią apvalią. Karklų – nebuvo. Lazdynų buvo. Prisipjovėm plonų kaip pieštukas maždaug. Gal katroj storesnė, kad nestoros būtų. Storos lužtų. Nužievinam gegužės mėnesį ir iškart lenkėm“ (22 pav.).

Kartais viename darželyje derino ir kelis būdus: „Vidurinius, kur matosi – akmenukais baltintais, kraštus – velėnom. Atpjauna gražiai, lygiai“ (8).

Darželio gėlės

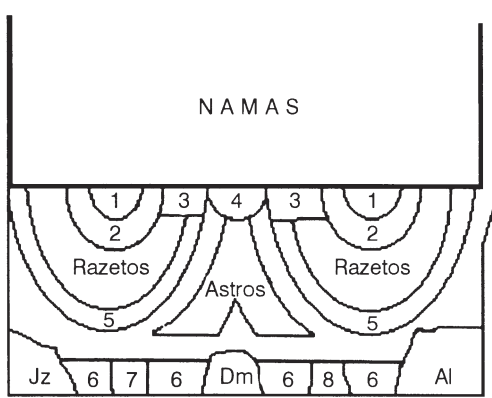
Daugiametės: kolčikai, kutoica (auskarėliai – *Dicentra spectabilis*); lapotosios mėtos (vaistinė balzamita – *Balsamita major*): „Dėl kvapo, gražumo – žalios“ (2). Raudona pivoonija (vaistinis bijūnas – *Paeonia officinalis*); balta, ružava pivoonijos (baltažiedis bijūnas – *Paeonia lactiflora*); levanda (paprastoji bitkrėslė – *Tanacetum vulgare*): „Pas mus pas kiekvieną buvo toj levanda. Kvepia“ (7). Flioksai (šluotelinis flioksas – *Phlox paniculata*); balti dobiliukai (pievinė kraujažolė – *Achillea ptarmica* var. *multiplex*); bučiki, batukai, bateliai, čebatukai, čebačiukai (mėlynoji kurpelė – *Aconitum napellus*); mėtos, pūkuotos mėtos, kvepianti mėta (*Mentha*); pelūnas (metėlė – *Artemisia absinthium*). Vieni augino darželyje, kiti kur nors kieme: „Prie kampo babutės namo, prie trijų kuoliukų pririšo, jei didesnis krūmas“ (8). „Pasodintas už šulinio, bet paskui pats augo“ (13). Bernadinas (didysis pentinys – *Delphinium elatum*); primulės (raktažolė – *Primula*). A. Laukienė prisimena, kaip jas augino jos tėviškėje: „Tamsiai rudos. Vienoj apvalioj buvo prisodinta jų, žiemai krepšį uždėdavo ir šiaudais apklodavo. Pavasarį anksti žydėdavo“. J. Lazarevičienė, A. Laukienės duktė, sako, kad ir dabar mama reikalauja jomis apvodinti visą plotelį, o ne tik pakraščius: „Kai išdėlioju po vieną, mama liepia – sodink krūvoj“. Žieminiai jurginiai, žieminiai jurginiai (plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata*); rūtos (žalioji rūta – *Ruta graveolens*); saganiukai (paprastasis sinavadas –

Aquilegia vulgaris); ramunės (vaistinis skaistenis – *Pyrethrum parthenium*); živokastas (vaistinė taukė – *Symphytum officinale*): „Daržely kampe babutė turėjo“ (8). „Kur sode, darže“ (5). Šparagas, smidronas (vaistinis smidras – *Asparagus officinalis*); valerijonas (vaistinis valerijonas – *Valeriana officinalis*): „Valerijonų darželiuose augino“ (2). „Katės kačiuodavosi po valerionais, išdraskydavo“ (8). Lelijos, vėlyvieji šalavijai (viendienė – *Hemerocallis*); irzos, šalavijos, ankstyvieji šalavijai (mėlynziedis vilkdalgis – *Iris germanica*): „Kaip ajeras auga, geltonų ir mėlynų“ (2). Burvinkos, bervinkos (šliaužiančioji žiėmė – *Vinca minor*): „Babutės daržely aplink kaip vainikas“.

Dvimetės: avižėlės, avižukai (šiurpinis gvazdikas – *Dianthus barbatus*); našlaitės, broliukai (našlaitė – *Viola*); malvos, panelės (piliarožė – *Alcea rosea*): „Kur tik darželis, ten malva. Buvo pilnavidurių ir tuščių. Prie sienos. Kartelę iš priekio uždėda“ (2). Šimtažiedžiai, strocki (saulutė – *Bellis perennis*).

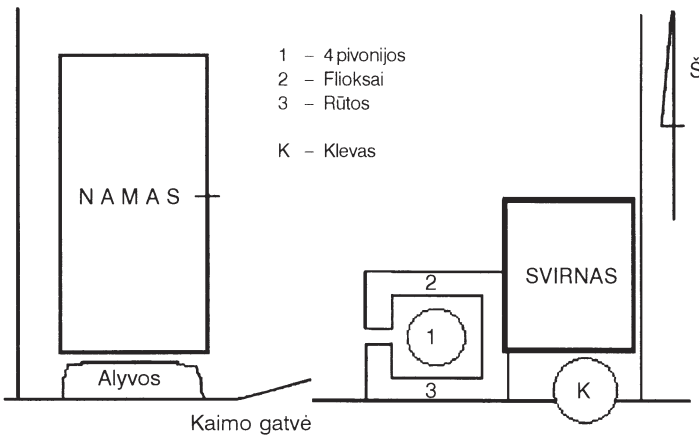
Vienmetės: lineliai (darželinis gludas – *Coreopsis tinctoria*); naktinukai (dviragė leukonija – *Matthiola bicornis*); medetkos (*Calendula officinalis*). Jas sodino darželiuose ir daržuose. Nasturtos (nasturtė – *Tropaeolum*): „Labai madoj buvo. Aplink eželę – apkiši, apkiši“ (7). Žirniukai, kvėpiantys žirniukai (kvapusis pelėžirnis – *Lathyrus odoratus*): „Aplink prisodina, prikaišo vytelių nuskustų. Viršų suriša ir auga kaip pilaitė“ (2). Šalbabonai (raudonziedės pupelės – *Phaseolus coccineus*): „Prie sienų ant siūlo. Dėl grožio“ (4). Astros (kininis ratilis – *Callistephus chinensis*): „Paprastos buvo, tuščiavidurės“. Razetos (kvapioji razeta – *Raseda odorata*). Šių gėlių mažai augino, jos nelabai buvo mėgstamos. Pasakoja S. Damalakiėnė: „Razetos čia nemylimos. Tik vietą užima, grožio neturi. O vakarais nuo visų gėlių ir taip geras kvapas. Į žliuges panašios.“

- 1 – Viendienė
- 2 – Balti dobiliukai
- 3 – Piliarožės
- 4 – Čebatėlis
- 5 – Rūtos
- 6 – Mėtos ir balti dobiliukai
- 7 – Rožinis bijūnas
- 8 – Baltasis bijūnas

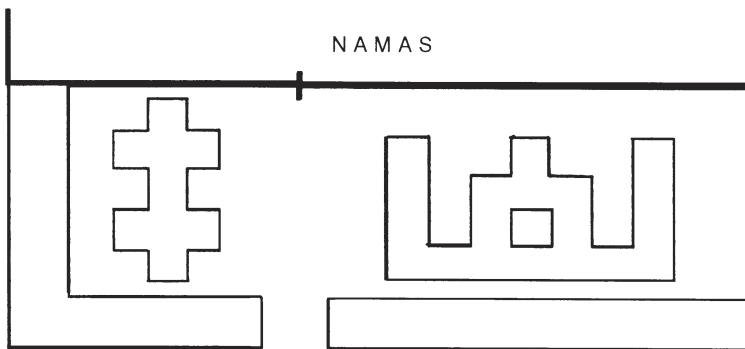
Al – Alyvos
Dm – Diemedis
Jz – Jazminas

10 pav. Marijonos Vaicekauskienės darželis Stepanavos k.

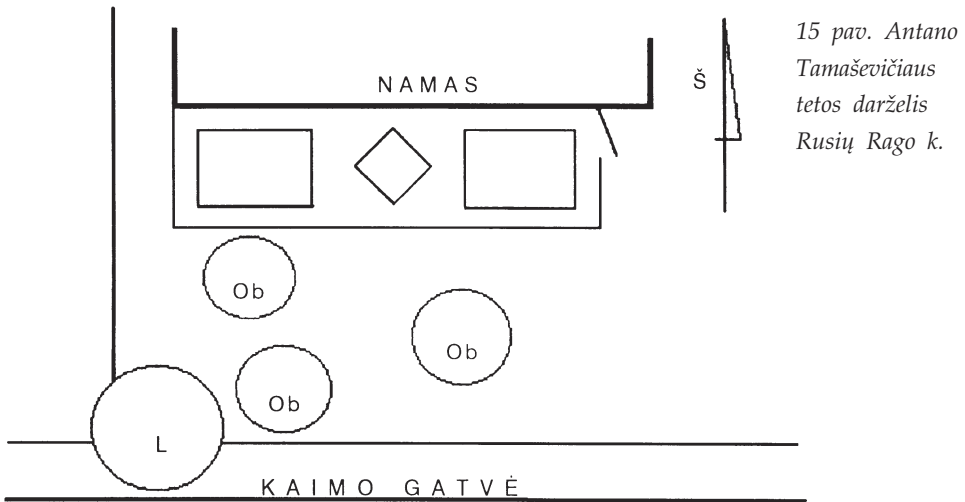
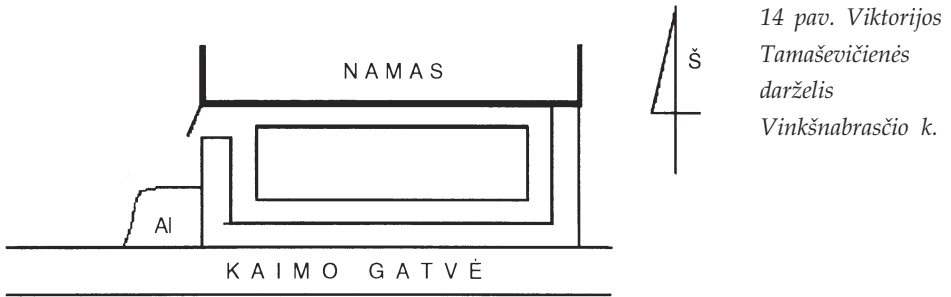
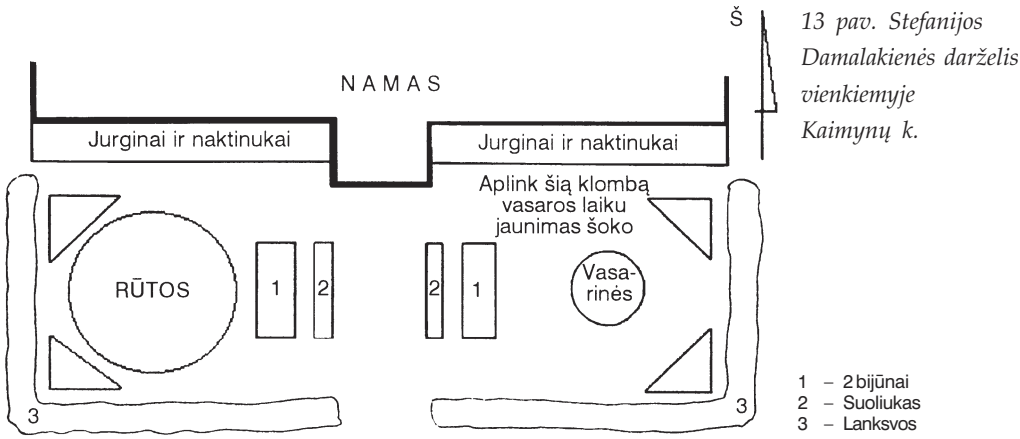

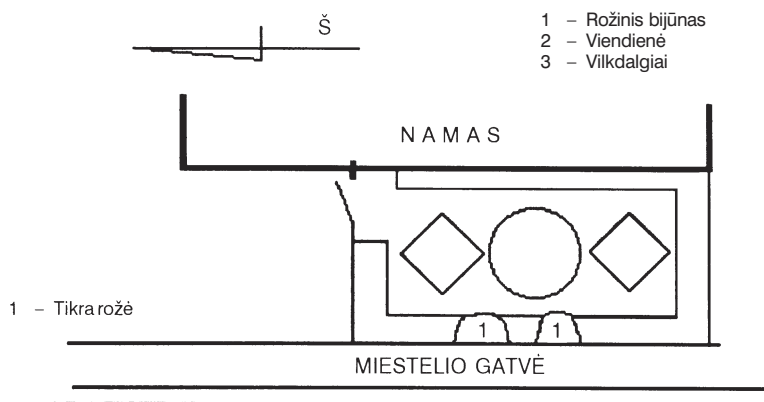
- 1 – 4 pivenijos
- 2 – Fliokasai
- 3 – Rūtos
- K – Klevas

11 pav. Aleksandros Laukienės darželis Kaukiškio k.

12 pav. Felicijos Tamošiūnaitės darželis Užušilių k.

16 pav. Reginos
Tamošiūnienės
darželis Musninkų k.

Mama pasakojo, jos jaunystės draugės vakare ėjo iš darbo Bartkuškių dvare. Galvoja, prisiskinsim tų razetų. Prisiskynė, parsinešė namo, žiūri – nekvepia, gi žiūri, kad tai žliugės“. Sausikai, sausiukės (darželinis šlamutis – *Helichrysum bracteatum*); gvazdikai (didysis serentis – *Tagetes erecta*): „Aukštų geltonų ir rusvi tokie“ (4). Liūtonasrukai, levukai (didysis žioveinis – *Antirrhinum majus*).

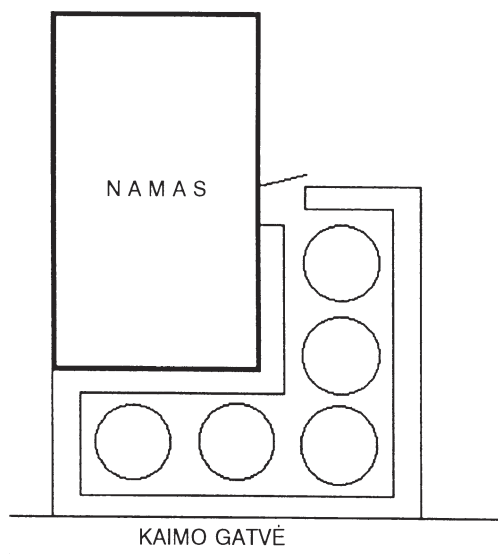
Svogūninės: lelijos (*Lilium*): „Geltonos, ant šv. Onos žydi. Žiedai taškuoti, užsiraitę ir žemyn žiūri“ (5). „Žiedai aukštytyn žiūri. Ant šv. Jono žydi“ (8).

Šakniagumbinės: jurginiai, jurginiai (jurginas – *Dahlia x cultrum*).

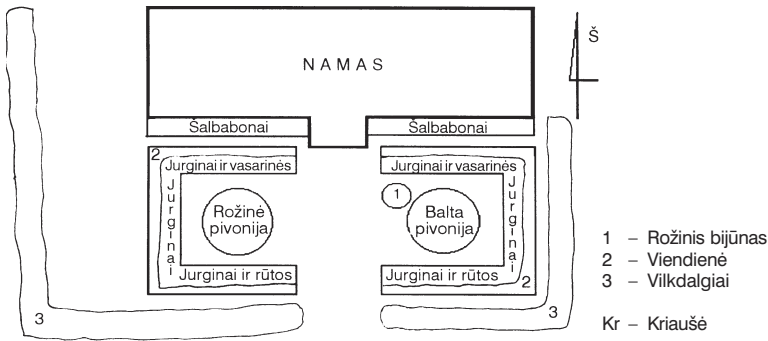
Dekoratyviniai krūmai. Darželiuos ar šalia jų sodino skaniai kvepiančius ar gražiai žydinčius krūmus: bezus (paprastosios alyvos – *Syringa vulgaris*); Dievo medelius, diemedžius (*Artemisia abrotanum*); jazminus (darželinis jazminas – *Philadelphus coronarius*); spireikas, spirėjas (lanksva – *Spiraea*). R. Tamošiūnienė sako, kad jie darželyje turėjo ir rožių (*Rosa*): „Mama turėjo tikrų ružavų rožių skiepytų. Ji kam tai siūvė ir jai atvežė pasisodinti. Iš kaimynų niekas neturėjo. Žiemai sulenkdamo ir apdėdavo eglīšakėm“.

Augalų įsigijimas. R. Bagdonavičienė prisimena, kad sėklomis mergaitės dalydavosi tarpusavyje, gaudavo iš vyresnių merginų: „Mokykloj ėjau, mergaitės pavasari: „O kokių tu sėklų turi, o gal astrų turi?“ Aš savo sėklyčių siūlau. Pas seną paną gauni. Kur per tanku – prarauna daigų – ji turėjo darželį gražesnį. Ji gal ne taip sena, bet mums vaikams atrodė sena. Ji su tėvais gyveno, paskui ištekėjo“.

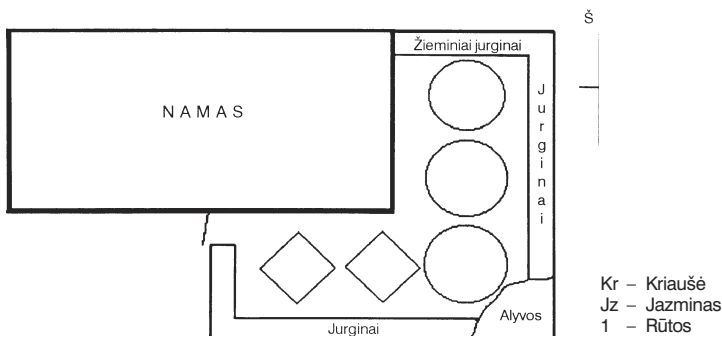
M. Vaicekauskienė pasakoja, kad ji jazminą iš kapų parsinešė: „Jazmino šakelę iš kapų parsinešiau. Pusseserės kapą prižiūrėjom, mirė skarletina jauna. Sakė žmonės – nuo kapų nešt negerai. Aš dar į mokyklą nėjau, teta (pusseserės mama) sako: „Nieko neatsitiks, jeigu pasodinsi iš savo sesutės“. Užaugo didžiausias kelmas darželio kampe“.

17 pav. Stasės
Motiejūnienės
senelės darželis
Pigonių k.

18 pav. Albinos
Motiejūnienės darželis
Strazdų k.

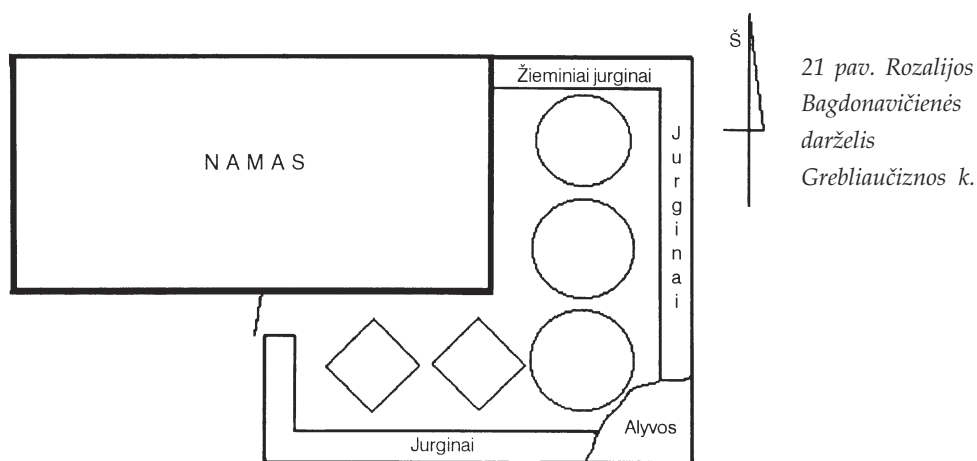
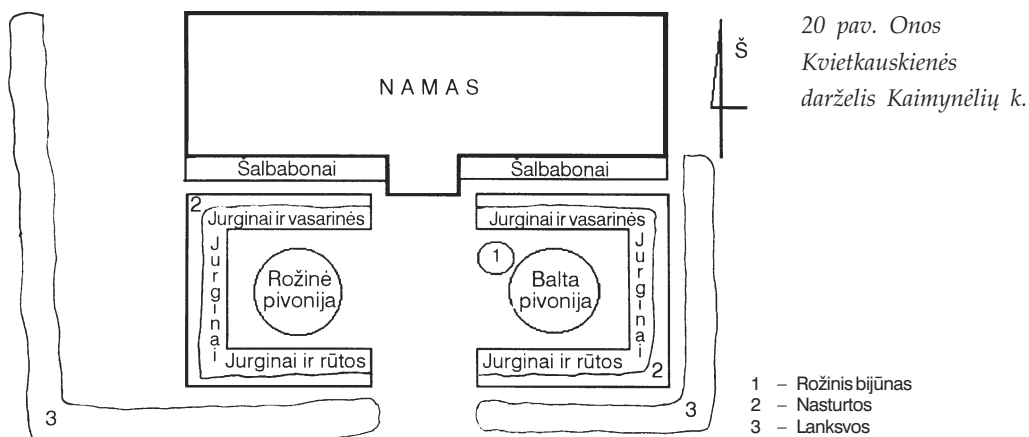
19 pav. Stefanijos
Damalakienės darželis
Kaimynų k.

S. Motiejūnienė sako, kad „visokios gėlės negerai dalinti – gėlės išeina iš namų“. Bet ypač saugojo bijūnus (pivonijas). R. Bagdonavičienė prisimena: „Pas mane **pivonijų** nebuvo. Jų nelabai duodavo, kad gali išveist. Pas vieną buvo bordavų, niekaip nedavė: „Galit žiedų ateit“. O šaknų – jokių būdu ne“. A. Laukienė sako, kad „jeigu iškasti ir duoti **raudoną pivoniją**, paimti pinigų nors penkis centus. Taip išsinaikins“. Dėl to bijūnus dažniausiai dalijosi tik giminės: „Baltą pivoniją davė giminaitė Ališauskaitė“ (2). Merginos ištekėdamos iš tėviškės vežėsi į vyro namus. J. Lazarevičienė sako, kad jos mama iš tėviškės atsivežė raudoną pivoniją ir batukus: „Apvalioj klomboj rado tris pivonijas: dvi ružavas ir vieną baltą ir pasodino ketvirtą – pasoginę raudoną. Ir dabar pasako: „Reikia persodinti batukus, tai mano pasoginiai batukai“. Tas raudonas pivonijas išdalino dar 2 dukterims, ir jos išsivežė, čia centų neėmė“.

Stefanija Damalakienė dabar gyvena Mūsninkuose, ir čia augantys bijūnai (pivonijos) auga jau septintoje vietoje. Kur tik keliavo Stefanija, visur ir juos vežiojosi:

„1) gatvainiam kaime ružavos pivonijos buvo prie seno namo;
2) tėvai šalia pasistatė namą, tada pernešėm prie naujo namo;
3) kėlėmės į kolonijas – iš kaimo tik pivonijas parsinešėm;
4) kai rusai kolonijoj darė aerodromą, tai nespėjom pivonijų pasiimti. Gėlių nebuvo galvoj, nes ir pasėlius sumynė. Tai dėdė sugalvojo pasiimti tas pivonijas, kad nesulygintų su žeme, kad kas nepavogtų. Jam buvo gaila. Pasisodino pas save. Dėdienės tuo metu ten nei nebuvo, pilna rusų, visi bijojo, kas čia bus;

5) po keturių metų, kai karas nuėjo, vėl grįžom, vėl statėmės toj pačioj vietoj namus, vėl pivonijas parsivežiau ir visas 4 pasodinau

prie gonkų. Dėdei dalį palikau, nes dėdienė su pjautuvu nupjaudavo, suriša į glėbį ir nuveža į Vilnių parduot;

6) kokį 10 metų pagyvenom, ten padarė kultūrinę ganyklą (melioracija). Išsikėlėm į Vindeikius iš Kaimynų k. 1979 pas sūnų. Nusiovežiau ir pivonijas;

7) 1989 m. iš Vindeikių atsikėlėm į Musninkus. Ir čia pivonijas atsikėliau, į septintą vietą. Tėvų palikimas. Sodo neišsiveši, o gėlę išsiveši. Iš tėvų darželio išimti, dar iš tėvų tėvų gal. Kaip katė su kačiukais. Kur aš keliavau, ten ir jas vežiausi“.

Gėlių gaudavo ir iš dvarų. Prisimena Albina Motiejūnienė: „Ružavos pivonijos mums su seserim labai reikėjo. Man gal 8 metai buvo. Nuėjom (sakėm mamai, kad eisim) pas Pamūsių dvaro ponį Kvietkauskienę. Pas juos buvo alėjos pasodintos. Eidavom paprašyt pasiskint. Nuskina tarnaitė – su peiliu išpjauna kelis. Paskui pasakė: „Ateikit, iškasim“. Iškasė tarnaitė ir davė pavasarį. Pačios su seserim ir pasodinom. Gerai augo. Kai ištekėjau, ten liko mama ir sesuo, atsikirtau dalį ir pasisodinau Paberžės kaime – uošvioj. Viena – kad iš namų, kita – tokios ten nebuvo. Pas juos buvo grynai raudona. Kitokių neėmiau.

Kai iš ten kėliausi 1981 m. – visą iškasiau, nes ten naikino. Kitų gėlių neėmiau. Čia daviau dukteriai, sūnui“.

Darželio priežiūra. Darželį prižiūrėdavo mergaitės. Ištekėjus vyriausiai, darželį imdavo tvarkyti jaunesnioji: „Darželį aš žiūrėjau, kol namuose. Kai aš išėjau – sesuo vidurinioji. Pavasaris ateina, tai tvarkai, tvarkai“ (1). A. Laukienė nutekėjusi rado vyro tėvus ir vyro seserį netekėjusią, kuri dar buvo 4 metus, kol ištekėjo: „Abim seserim žiūrėjom darželį“. Kai marti ėjo darželį ravėti, tai uošvis sakė: „Ką čia, duona tau? Darbų yra, o eina ravėt“.

Mėgstamiausios gėlės. Daugelio mylimiausios gėlės buvo jurginai, rūtos, bijūnai (pivonijos). S. Damalakienė sako, kad jos mamos gėlė buvo *balti dobiliukai*: „Jai patiko ši gėlė, ir dabar sakau – mamos gėlė“. Jos tetai (tėtės seseriai) labai patiko *kolčikai*: „Kur pamatau, sakau: „Čia mano tetos gėlės“.

Pasakojo:

1. Rozalija Bagdonavičienė (Ališauskaitė), gim. 1922 m. Grebliaučiznos k.
2. Stefanija Damalakienė (Skebėrytė), gim. 1917 m. Kaimynų k.
3. Zuzana Gridziuškaitė, gim. 1921 m. Kaukiškio k.
4. Ona Kvietkauskienė (Kanclerytė), gim. 1932 m. Kaimynėlių k.
5. Aleksandra Laukienė (Vilkelytė), gim. 1911 m. Žadžių k.
6. Janina Lazarevičienė (Laukytė), gim. 1934 m. Kaukiškio k.
7. Albina Motiejūnienė (Lisauskaitė), gim. 1930 m. Strazdų k.
8. Stasė Motiejūnienė (Lučiūnaitė), gim. Pigonų k.
9. Jadvyga Savickienė, gim. 1940 m. Lapelių k.
10. Antanas Tamaševičius, gim. 1925 m. Rusių Rago k.
11. Regina Tamošiūnienė (Buračiauskaitė), gim. 1924 m. Musninkų mstl.
12. Simeonas Tamaševičius, gim. 1937 m. Musninkų mstl.
13. Viktorija Tamaševičienė (Vercinkevičiūtė), gim. 1936 m. Vinkšna-brasčio k.
14. Marijona Vaicekauskienė (Buteikaitė), gim. 1932 m. Stepanavos k.
15. Vytautas Vaicekauskas, gim. 1931 m. Musninkėlių k.

Stalo indai ir įrankiai

Janina Samulionytė

Straipsnyje išvardinami ir aprašomi stalo indai ir įrankiai, Musninkų krašto žmonių naudoti tarpukariu. Medžiaga straipsniui rinkta 2001 m. liepos–rugsėjo mėn. Musninkų apylinkėse. Apklausta 12 pateikėjų. Vyriausias jų gimęs 1911, jauniausias – 1932 metais.

Apie kaimyninės Kernavės apylinkės gyventojų maistą yra rašęs V. Milius¹.

Valgių indai

Dubensys, dubenėliai. Į dubenis pylė sriubas, rūgštų pieną, *degtienę*², sudėdavo blynus, mėsą, bulves. „*Bulves cielą į bliūdą. Kaime mačiau daug kur cielą bulves ant stalo papila. Skarinį padeda ant stalo ir kitu galu uždengia. Šeiminkas barėsi, kad neišrinkinėtų bulvių, imtų iš eilės*“ (R. Tamo-

¹ Milius V. Mitybos tradicijos ir naujovės, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 148.

² Ruginiai miltai būdavo užpilami vandeniu, išmaišomi ir pašunami karšton duonkepėn porai valandų. Ištraukus iš krosnies, viską supildavo į molinį indą ir laikydavo porą dienų. Pasidarydavo saldžiarūgštė tyrelė, į kurią dažydavo bulves. *Degtienę* (taip vadino šį padažą) supildavo į dubenį.

šiūnienė). Kartais virtas bulves su lupenomis supildavo į geldą. „*Bulves su lupynom supila niekotėlėn, nedidelėn*“ (S. Motiejūnienė). Musninkų apylinkėse (kaip ir Rytų Lietuvoje bei Dzūkijoje) pusryčių valgis buvo blynai. „*Beveik kasdieną blynai. Jie miltiniai, ploni, dideli, per visą keptuvę. Tik lašiniai patepa keptuvę. Sudėdavo blynus į molinį bliūdą. Blyną suvoynioja ir dažo į padažą*“ (M. Vaicekauskienė).

Musninkų apylinkėse buvo naudojami mediniai, moliniai, metaliniai dubenys. Tarpukariu mediniai dubenys baigė nykti. Pateikėja S. Damalakienė, gimusi 1917 m., prisiminė, kad tėvų namuose buvo medinis dubuo: „*Tėvas neduodavo bulvių skusti. Jas virdavo ir supildavo į medinį bliūdą. Bliūdo išskaptuotas medžio vidurys*“. Medinius dubenis pasidarydavo patys ūkininkai. Tarpukariu Musninkų apylinkėse buvo naudojami moliniai ir metaliniai dubenys. „*Molinių ir metalinių bliūdų turėjom*“ (V. Vitkūnienė). Tarpukario antrojoje pusėje šeimininkės dažniau išigydavo metalinius. Jos sakydavo: „*Moliniai paslydo iš rankų – ir viskas*“ (R. Bagdanavičienė). Molinius indus darė vietos puodžiai. „*Kernavėje buvo žmogus, kuris lipdė puodus, puodynes, bliūdus. Iš jo pirkdavo*“ (O. Kvietkauskienė). Metalinius dubenis nusipirkdavo krautuvėje. „*Bliūdas metalinis, baltas vidus, iš lauko margas*“ (R. Bagdanavičienė).

Po Pirmojo pasaulinio karo šeima dažniausiai valgė iš vieno dubens. „*Iš molinio bliūdo visa šeima sėmė*“ (J. Vitkūnienė). Valgant iš vieno dubens, buvo laikomasi tam tikro etiketo. „*Reikia valgyti iš savo pusės, kai iš bendro bliūdo. Tada viskas skanu*“ (R. Bagdanavičienė). Iš vieno dubens buvo valgoma ir susirinkus svetimiems žmonėms. „*Jei talkoje, irgi iš vieno bliūdo valgė. Šaukštą į bliūdo kraštą nubrauki – ir į burną*“ (S. Damalakienė). Įprotis valgyti iš vieno dubens buvo populiarus ne tik kaime, bet ir miestelyje. Pateikėjos R. Tamošiūnienės tėvai gyveno Musninkuose. Ji prisiminė, kad „*tėvai gerai gyveno. Keturi žmonės už stalo: tėvai, močiutė ir aš. Visi sėmė iš vieno bliūdo*“. Valgyti iš bendrų indų nebuvo nemalonu. „*Valgėme iš vieno bliūdo. Taip skanu, kai visi iš vieno bliūdo valgėm*“ (S. Motiejūnienė). Neturtingos šeimininkės prisiminė, kad „*mažų bliūdelių nebuvo, tik pusbliūdis koks*“ (R. Bagdanavičienė).

Tarpukario antrojoje pusėje, praturtėjus Lietuvos ūkininkams, atsirado ir jiems galimybė nusipirkti daugiau kasdieninių indų. „*Kai 1933–1934 m. išsikėlėme į koloniją (vienkiemį – J. S), jau tada valgėme iš atskirų bliūdelių. Namą gražų turėjome*“ (S. Damalakienė). Patogiau buvo valgyti išipilant ar įsidedant maistą į atskirus dubenėlius. „*Į metalinį bliūdą sriubą, o iš jo į mažesnius bliūdukus. Kožnas sau. Balti, blėkiniai bliūdeliai*“ (A. Laukienė). Neturėdami atskirų dubenėlių, iš vieno valgydavo dviese. „*Mama su močiute dviese, o aš su dieduku iš atskiro bliūdelio*“ (S. Nedzveckas). Dubenėlis buvo skirtas ne tik valgymui, į jį supildavo padažą blynams, kakoramams³. Kartais šeimininkės, pagaminusios padažą keptuvėje, ją padėdavo ant stalo. „*Blynų padažui lašinukų skarvadoje paspirgo, kiaušinį įmuša, padeda ant stalo ir valgo*“ (J. Vitkūnas). „*Blynus pasiimi prie savęs, atsiplėši gabaliuką ir padažai į keptuvę*“ (R. Bagdanavičienė). „*Padažas su keptuve, kad būtų šiltas*“ (A. Laukienė).

Seniems žmonėms, elgetoms įpildavo į atskirus dubenėlius. „*Senelis neprimatė, tai jam atskirą bliūduką, atskirai kiaušinieneš*“ (Z. Gridziuškaitė). „*Ubağui*

³ „*Kakorai virti ir kepti. Išverda bulves su lupenomis, jas mulpa, sugrūda, įdeda kiaušinį, truputį krakmolo, ruginių miltų ir skardoje kepa. Kakorus valgė su grybų padažu. Džiovintus grybus sumala, aliejaus, svogūnų pakepina ir sudeda į bliūdelį*“ (B. Nedzveckienė).

į atskirą bliūdėlį. Pasodindavo ant suolo ubagą. Ant lovos nesodindavo, užkrės utelėmis“ (M. Vaicekauskienė).

Dubenėliai atstodavo lauknešėlius. Šienaujantiems vyrams nunešdavo pusryčius į laukus. *„Iškepa blynų, juos sudeda į pusbliūdį, taukų užpila, uždeda iškeptą kiaušinį ir bliūdeliu užvožia. Viską sudeda į drobės gabalą ir suriša“ (R. Bagdanavičienė).*

Dubenys – kasdieniniai indai, bet jie buvo naudojami ir padengiant stalą per šventes. *„Kūčioms kviečių į bliūdą, ir šaukštu valgėm. Kisielius spanguolių, obuolių kompotas – į bliūdus. Velykoms mėsa virta į bliūdą ar į lėkštę įdėta“ (R. Bagdanavičienė).*

Maistą į dubenis sudėdavo per vaises, vestuves. *„Apie 1932 metus buvo Mykolo Alšausko vestuvės. Į didelį bliūdą burokėlių sriubos, mėsos biškį. Labai skani sriuba su mėsa“ (R. Bagdanavičienė).* Pateikėja R. Tamošiūnienė prisiminė motinos pasakojimą, kad *„vestuvėse varškės bliūdą pastatė ir su pyragu valgė“.* Dubenys per vestuves buvo naudojami ir po Antrojo pasaulinio karo. *„Į mano vestuves 1950 metais atėjo kaimynė ir atnešė metalinį bliūdą medaus su koriais, kurį pastatė ant stalo“ (O. Kvietkauskienė).*

Dubuo buvo naudojamas vestuvių apeigose. Pateikėja M. Vaicekauskienė pasakojo apie Bronės Tveragaitės vestuves, įvykusias 1947 m. Brazėlių kaime, Čiobiškio apylinkėje. *„Už stalo piršlys pasakė perkurtus poterius. Po to paėmė nuo stalo bliūdą ir metė žemėn, sakydamas: „Laimės, daug vaikų“. Pažiro šukės vidury kambario. Šeimininkės surinko šukes“.*

Paprastai šeimininkės turėdavo du tris didelius dubenis, po keletą pusbliūdžių, o mažesnių dubenėlių dažniausiai kiekvienam šeimos nariui.

Indus taupydavo, dubeniui prakiurus, jame kepdavo pyragus.

Pavalgius šeimininkės išplaudavo indus. *„Vasarą indus lengviau išplauti. Į didelį bliūdą sudeda bliūdelius ir nuneša prie upės. Musės upelyje bėgančiu vandeniu išplaudavo. Žiemą prasčiau. Tame pačiame bliūde išplauna, o vandenį kiaulėms išpila“ (R. Bagdanavičienė).*

Dubenis sudėdavo į indaują (*kaniką*) arba į spintelę netoli krosnies.

Čerpė (*ciorla, tiorla, cerlyčia, skučia*). Tai molinis 3–4 litro talpos vazonėlio formos indas, kuriame paprastai gaminamas valgis, bet iš jo ir valgoma. *„Ciorla molinė, panaši į vazonėlį, juoda“ (R. Bagdanavičienė).* Pateikėja S. Damalakienė prisiminė, kad čerpė turėjo ir molinį dangtelį: *„Su dugnu ant viršaus“.* Jei neturėjo dangtelio, ją uždengdavo metaline keptuve be rankenos. Čerpėje kepdavo bulvių košę sekmdieniu, rugiapjūtei, bulviakasiui, talkoms. *„Bulvinę košę kepė pietums. Bulves sutarkuoja, iplaka kelis kiaušinius, ipila saldaus pieno, įdeda druskos, spirgų su taukais arba sviesto“ (M. Vaicekauskienė).* Ištraukus iš krosnies, ant stalo padėdavo lentelę, o ant jos – čerpę. Buvo valgoma dvejopai: vieni valgė iš čerpės, kiti įsidėdavo į dubenėlius. *„Iš ciorlos niekur nedėjo košės, nes kai ji karšta – skaniau. Košę arbata ar kava užgeria. Dabar košę kepa stikliniame puode su dangčiu“ (R. Tamošiūnienė).* Pateikėja O. Kvietkauskienė, gimusi 1932 m., prisiminė: *„Cerlyčią stato ant stalo ir kiekvienas įsideda į savo bliūdėlį. Ant dangtelio pastato“.* Ne visi turėjo čerpes, tuomet košę kepdavo puode.

Košę nusinešdavo į laukus. *„Jei lauke bulves kasė, su visa ciorla neša. Padažo nereikėjo, nes riebiai iškepta. Lauke valgė su šakutėm. Jei namuose, iš ciorlos košę išimdavo į bliūdą“ (S. Damalakienė).*

Čerpė atstodavo troškintuvą. *„Tarkuotus bulvių blynus ant kopūsto lapų kepė. Iškepusius blynus sudeda į skučią ir pakiša pečiuon. Valgė su aguonų padažu“ (B. Nedzvec-*

kienė). Čerpėje troškindavo žuvi. „Eilė žuvies, eilė prieskonių: lauro lapų, svogūnų, česnaku. Pastato į žarijas“ (S. Damalakienė).

Čerpes šeiminkės išgydavo turguose. „Netoli Kernavės puodžius gyveno, jis darė ciorlas, puodynės, uzbonus, bliūdelius. Atveždavo į Musninkus pilną vežimą. Turgavietėje prekiavo“ (R. Tamošiūnienė).

Lėkštės. Šeiminkės turėjo fajansinių, metalinių ir pintų lėkščių. Fajansinėse patiekdavo valgius svečiams, per šventes. Kasdien „savo šeimai kaip papuola, o svečiams turėjo lėkščių, sviestinę, cukrinę, puodelių. Kai svečiai – arbata“ (V. Vitkūnienė). Kartais svečiams padėdavo ir metalines emaliuotas lėkštes. „Blynus, kiaušiniene – į metalinę lėkštę. Mėsą supjausto, į lėkštę sudeda ir po gabaliuką paima“ (R. Tamošiūnienė). Metalinės lėkštės – kasdieninis indas. Į jas sudėdavo mėsa, blynus. „Blynus į blėkinę lėkštę, uždengia bliūduku ir neša į stalą“ (A. Laukienė). Neturtingoms šeiminkėms blynams sudėti nereikėjo jokios lėkštės. „Jei riebus blynai, ant dangtelio (pjaustomosios lentelės – J. S.) padeda“ (Z. Gridziuškaitė).

Kartais buvo naudojamos iš vytelių pintos lėkštės. Kasdien į pintą lėkštę sudėdavo blynus, o vaišindami svečius – duoną ir pyragą.

Pasiturinčios šeiminkės fajansinių lėkščių turėjo didelių ir mažų. „Lėkščių, lėkštučių turėjom daug“ (A. Laukienė). Pateikėja, augusi pas pamotę, prisiminė: „Viena kita lėkštė buvo, į ją sudėdavo skilandį, jei koks talkininkas per rugiapjūtę“.

Šeiminkės nekreipdavo dėmesio į lėkščių paskirtį: vaišindamos svečius, mėsa, šaltieną, kiaušiniene sudėdavo į plokščias ir į galias, sriubai skirtas lėkštes. Netikėtam svečiui iškepdavo kiaušinienes. „Sakydavo: „Ot pavaišino, dar ir kiaušini iškepė.“ Kiaušini į lėkštę, duoną ant stalo ir valgo. Svečias ėmė iš tos pačios lėkštės, kur kiaušinis įdėtas. Lėkštutės nepadeda, tik šakutę“ (R. Bagdavičienė). Po Pirmojo pasaulinio karo svečiams lėkštučių dažniausiai nepadėdavo. „Jei svečias, iš vienos lėkštės valgė, padeda tik šakutes, ir viskas. Apie 1934–1935 metus jau buvo lėkštutės“ (Z. Gridziuškaitė). Jaunesni pateikėjai teigė, kad „svečiui kiekvienam po lėkštutę“ (M. Vaicekauskienė).

Šeiminkės lėkštes ištraukdavo namo įkurtuvėms, atlaidams. „Tetė 1933 m. pastatė namą kolonijose. Namas gontais dengtas. Ta pačia proga padarė įkurtuves ir egzektivias⁴. Bažnyčioje užpirko mišias už šeimos mirusius. Atvežė kunigą, jis pašventino namą. Šeiminkauti pakvietė grafo pakavąją (tarnaite – J. S.), jinai padėjo valgi daryti. Pritarkavo bulvių, į vidų pridėjo mėsos. Pridėjo pilną lėkštę, spirgučiais užpylė. Viena moteris ir sako: „Duokite man tų bombų“. Nuo to laiko pradėjo vadinti bombomis. Visiems labai patiko tas valgymas. Dabar vadina cepelinais“ (S. Damalakienė). Šeiminkėms didelis sujudimas prieš atlaidus: reikia sutvarkyti namus, priruošti valgių. „Atlaidai – šv. Jonas, šv. Baltramiejus. Vykdavo į Veprius, Deltuvon. Atlaidams paršą ar avį pjauna. Papjausto skilandžio. Dideles lėkštes prideda virtos ir keptos mėsos. Nugarinę apverda, supjausto ir deda į lėkštę. Bulvių virdavo, kauliukų. Šaltieną labai mėgo“ (M. Vaicekauskienė).

Pateikėja S. Damalakienė pasakojo, kad pas juos gyveno mokytojas ir mama jam taisė valgi. „Mokytojui mėsos kotletai, jei svečių laukė, paršiuką kepė. Jis dažniausiai valgė mažus gaidžiukus, juos sušutina. Jau į lėkštę sudėdavo“.

Lėkštėse valgius patiekdavo ir per kalendorines šventes. „Per Kūčias aploškėlių ant lėkštutės. Kiek žmonių, tiek aploškėlių. Per naktį stovi indai, dūšios ateina

⁴ Vaisės namuose po pamaldų už mirusius. Žr. Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1961, t. 2, p. 1053–1054.

valgyti“ (J. Vitkūnas). „Kūčioms žuvį, silkę į lėkštę. Plotkelį ant staltiesės padeda“ (R. Bagdanavičienė). „Per Velykas sūrį ant lėkštės arba ant dugnelio“ (S. Motiejūnienė). Per Velykas šeimininkės, neturėdamos sviestinės, „sviestą į lėkštę sudėdavo“ (R. Bagdanavičienė).

Daug indų reikėjo vestuvėms. Kai savų neužtekdavo, skolindavosi. „Vestuvėms iš viso kaimo sunešdavo lėkštes. Viena turi dvi, kita – tris, ir susidarydavo“ (R. Bagdanavičienė).

Iš bažnyčios grįžusius jaunuosius pasitikdavo lauke, prie pirkios. „Per mano vestuves 1941 metais sutiko prie durų pamotė ir tėvas. Lėkštutę su čierkutėmis abu laikė. Ant lėkštutės druskos paberta, viena nedidelė riekutė perpjauta, o čierkutės apipintos rūtom. Tėvai nieko nesakė, mes paėmėm lėkštutę, įnešėm į vidų ir pastatėm ant stalo nuog krašto. Lėkštutę šeimininkės pastatė, kur mes sėdėjom“ (R. Bagdanavičienė).

Lėkštės buvo naudojamos vestuvių papročiuose. „Lėkštę piršlys sudaužo, sutrepena kojomis“ (S. Motiejūnienė). Musninkų apylinkėse ir dabar per vestuves daužoma lėkštė. „Padeda lėkštę, ant jos lentą. Kai per lentą neša jaunąją, lėkštę sutraiško“ (R. Tamošūnienė).

Per laidotuves valgius patiekdavo lėkštėse. „Laidotuvėm – mėsos, šaltienos, žalių kopūstų, silkių. Mėsa didelėse lėkštėse, prie jos padeda šakutes, ir valgo. Mėsą su duona prikanda. Po kolonijų jau lėkštutės padėtos kiekvienam. Mama nupirko kolonijoje daugiau lėkščių“ (S. Damalakienė).

Kartais lėkštės atstodavo virtuvinė pjaustomoji lentelė. „Sūrį ant gražaus dugnelio supjaustydavo“ (R. Bagdanavičienė).

Po vaišių „riebias lėkštės su ruginiais miltais išvalo ir tada plauna“ (O. Kvietkauskienė).

Kiti indai. Šeimininkės turėjo ne tik pagrindinius, bet ir pagalbinius valgių indus: cukrines, sviestines, vazas (*piramides*) sausainiams, vaisiams.

Gėrimų indai

Ašočiai. Į juos supildavo alų, sulą, kavą. Musninkų apylinkėse alus buvo daromas iš miežių ir duonos. Miežinį darė vaisėms, o duoninis buvo kaip gira. „Motina darė alų iš duonos, cukraus, apynių, mielių. Kasdienai atsigerti. Priemenėje stovėjo bačkutė su kranu ir įleisdavo į uzboną. Pietums atsigerdavo alaus. Visą laiką buvo alaus“ (A. Laukienė). Miežinį alų padarydavo aludaris. Pateikėja R. Bagdanavičienė prisiminė: „Jauniausios sesers krikštynoms 1929 metais miežinį alų darė specialus žmogus. Nuo alaus labai girti buvo. Vienas girtas guli, šuva laižo. Alų supylė į molinius uzbonus su rankena ir snapeliu“. Kad ir miežinis alus, bet Musninkų apylinkėse jis buvo nestiprus. „Čia nestiprus, ne pasvalietiškas alus. Mama ir tetė darydavo miežinį alų. Jį leisdavo į kibirą ir supildavo į uzboną. Ant stalo užteko ir vieno uzbono, jei mažai svečių. Svečiai per atlaidus. Džiaugiasi, garbė, jei svečiai lankosi. Tėvas ragindavo išgerti. Svečiai kalbėjosi, kaip vaikai, kaip ūkis. Po atlaidų ant alaus pakviečia ir kaimynus“ (M. Vaicekauskienė).

Kavą darė iš ažuolo gilių ir kviečių. Juos padžioviną ir piestelėje sugrūda. Į verdantį vandenį įdėdavo šaukštą kavos, užbalindavo pienu ir pasaldindavo. „Tiesiai iš puodo į uzbonėlį ir iš stiklinių gėrė“ (S. Damalakienė).

Sulą supildavo į molinį ašotėlį. „Pas mus gyveno mokytojas, jis draudė leisti sulą, nes medis džiūsta“ (S. Damalakienė).

Molinius uzbonus pirkto turguje. „*Ant aikštės grindinio pilna indų*“ (M. Vaicekauskienė).

Pasibaigus vaisėms ir alui, ašočius išplaudavo karštu vandeniu, o „*vasarą ant tvoros štakieto užvožia*“ (R. Bagdanavičienė).

Stiklinės. Iš stiklinių gerdavo alų, naminę kavą, saldų pieną, kompotą, arbatą. „*Stiklinės paprastos, su rantukais*“ (O. Kvietkauskienė). Tarpukario antroje pusėje svečiui padėdavo po stiklinę. „*Kožnam po stiklinę. Sako vienas kitam: „Būk sveikas!“ Atsako: „Ačiū“*“.

Kai kas stiklines naudodavo kasdien. Iš stiklinių gerdavo saldų pieną. „*Kai mama melžia karvę, nubėgam su stikline ar puoduku. Duonos nusinešam*“ (S. Damalakenė).

Stiklines padėdavo svečiams. „*Jiems sriubų nevirdavo. Išvirdavo kompoto iš džiovintų obuolių. Kompotą į stiklinę*“ (O. Kvietkauskienė).

Stiklines naudodavo ir ne pagal paskirtį. „*Velykoms krienus su burokėliais nudažo, į stiklinę sukrečia, popieriaus uždeda ir siūlu užriša*“ (R. Bagdanavičienė).

Bokalai. Pasiturinčios ūkininkės nusipirkdavo alui bokalus.

Puodeliai. Iš puodelių gėrė beržo sulą, saldų pieną, kavą, arbatą. Fajansiniai puodeliai svečiams, moliniai, metaliniai – saviems kasdienai. Puodelių daug nereikėjo, nes sriuba buvo pagrindinis valgis.

Tarpukariu, keičiantis vartojamiems valgiam, per pusryčius, užuot valgius sriubą, pradėjo gerti kavą, arbatą. Tad ir puodukų reikėjo daugiau. Kasdieniam vartojimui kavą patys pasidarydavo. „*Kava iš grūdų. Per 1914 metų karą vokiečių kareiviai pamokino. Miežius, kviečius į keptuvę įpilti ir į pečių – padžiointi. Turėjom stampytę su talkočium (piestą su grūstuvu – J. S.) ir sugrūdam. Vokiečiai tirštą kavą gėrė*“ (A. Laukienė). Cikorijos ir iš grūdų padarytos kavos nusipirkdavo krautuvėje. „*Kava cikorija, ją pirkdavo pakeliais, ji apskrita, pailga kaip dešra. Kava būtinai balinta. Puodeliai metaliniai, emaliuoti, keli moliniai*“ (R. Tamošiūnienė).

Pusryčiams kartais išvirdavo arbatos. Arbatai rinkdavo liepžiedžius, kraujažoles, ramunėles, kmynus, čiobrelis. „*Puodas užverda, žolių įdeda. Į puodelius supila*“ (A. Laukienė). Atvykusį svečią vaišindavo arbata. A. Laukienė prisiminė, kad, atitekėjusi 1933 m. į 20 ha ūkį Kaūkiškio kaime, pas anytą rado arbatos servizą: „*Svečiui pirktinės arbatžolės. Arbata į puodelius, jie padėti ant lėkštučių. Arbata buvo supilama į arbatinuką*“. Svečiams padėdavo metalinius ir molinius puodelius. „*Tėvai buvo labai vaišingi. Atvažiuoja per atlaidus giminės. Papjausto skilandžio, kumpio, kiaušininės iškepa. Arbatos kmynų. Geria iš puodelių, jie balti, rudi, moliniai. Kam netekdavo puodelio, iš stiklinės gėrė*“ (O. Kvietkauskienė).

Šeimininkės rūgštų pieną supildavo į dubenis, o saldų – į puodelius. „*Bulką sekmadienį iškepa. Prie bulkos pieno išgerdavo. Iš puodelių*“ (R. Tamošiūnienė).

Taurelės. Iš jų gerdavo valstybinę degtinę, naminę (*samagoną*), kontrabandinę lenkišką. Taurelės buvo stiklinės, metalinės, su kojelėm ir be kojelių. „*Svečiams pusbonkiuką pastato, ir viskas. Gerdavo iš stikliukų metalinių, geltonos spalvos, ant kojelių. Turėjo tokius šešis. Turėjo ir stiklinius*“ (O. Kvietkauskienė). Į taurelę tilpo apie 20–30 gramų. „*Kieliškėlis nedidelis, be kojelės. Dabar daug degtinės reikia*“ (R. Bagdanavičienė). Degtinės per vaises nedaug, ant stalo vienas du buteliai. „*Gerdavo degtinę valdišką, alų darydavo. Daugiausia alų darydavo. Valdiška degtinė brangi. Slapčia darydavo samagoną*“ (J. Vitkūnas). Naminę degtinę darė atlaidams, vestuvėms, laidotuvėms. „*Mano*

vaikystėje samagoną pradėjo daryti. Mes samagono nedarėme. Tėvas – lenkų viršaitis“ (A. Laukienė). Vaišėse svarbiausia buvo ne pasigerti, bet pabendrauti, pasižmonėti. „Per vestuves degtinės truputį išgerdavo. Pusbonkį ant stalo pastato. Labai šoko, dainavo“ (R. Bagdanavičienė).

Tarpukariumi gerdavo ir iš vienos bendros taurelės, ir iš atskirų, kiekvienam svečiui padėtų. „Aplink stalą ėjo vienas stikliukas. Kiekvieną svečią gaspadorius vaišina. Pats išgeria ir užsveikina, sakydamas: „Būk sveikas!“ Atsako: „Į sveikatą!“ (R. Tamošiūnienė). Ne tik šeimininkas, bet ir kaimynai vienas kitą ragindavo išgerti. „Vienas į kitą prageria“ (R. Bagdanavičienė). Viena taurelė eidavo iš kairės į dešinę. „Pasaulin (kaip saulė sukasi – J. S.) eina stikliukas. Jei prieš saulę, sakydavo: „Negadink eilės!“ (M. Vaicekauskienė). Iš vienos taurelės gerti buvo nepatogu. „Kai ne vienas stikliukas naudojamas, gali išgerti, gali neišgerti. O kai eina vienas, tai priverčia išgerti. Pragerti galima daugiau, negu pravalgyti“ (S. Motiejūnienė).

Ne visiems reikėjo degtinės ar samagono, nes tie, kurie norėjo gerai gyventi, negėrė. „Pasistatė tėvas ant kolonijų namą, nereikėjo gerti. Per Velykas gal vyno išgerdavo“ (R. Tamošiūnienė). Sunkmečiu, po Pirmojo pasaulinio karo per laidotuves negėrė. „Babutė, tėvo motina, mirė 1926 metais. Pavalgė, ir nieko negėrė išėjo“ (S. Damalakenė).

Pagerėjus gyvenimui, pasistačius naujus gražius namus vienkiemiuose, pasikeitė ir stalo serviravimas. „Kai į kolonijas, tada jau kiekvienam po stikliuką“ (S. Damalakenė).

Taurelės buvo naudojamos vestuvių apeigose. Su jomis sutikdavo iš bažnyčios grįžusius jaunuosius. Į taureles pripildavo degtinės, samagono ar vyno. Vieni pateikėjai pasakojo, kad išgerdavo prie pirkios durų. „Sutiko jaunuosius gonkose už slenksčio. Mama laiko rankšluostį, ant jo lėkštelė, o joje – rūtom apipintos taurelės. Duonos doi riekutės, kad būtų galima padažyti į druską. Piršlys sako: „Parvedžiau jūsų martelę“. Tėvai sako: „Prašom išgerti, paragauti duonos mūsų!“ Išgeria jaunieji, atsilaužia duonos, pasidažo į druską, kad gyvenimas būtų saldus ir turtingas. Tėvas pripila taureles ir pasiunčia per rankas. Visą svitą pavaišina. Visi po truputį išgeria“ (M. Vaicekauskienė apie Bronės Tveragaitės vestuves 1947 m.). Dauguma pateikėjų prisiminė, kad taureles išgerdavo tik atsisėdę į savo vietas prie stalo. „Šeimininkės jas pastatė, kur mes sėdėjom. Nusirengėm, atsisėdom už stalo. Tada piršlys sako: „Reikia už jaunuosius išgerti“. Tada ir visi išgeria. Jaunieji sėdėdami geria“ (R. Bagdanavičienė).

Įrankiai

Samčiais pamaišydavo puode sriubą (16 pav.), jais pasemdavo ir įpildavo į dubenėlius (17 pav.). Kiaurasamčiu (18 pav.) išgriebdavo skrylius – lazankas, kukulius (kaip aukštaitiški virtiniai – J. S.). Kasdieniniai samčiai buvo mediniai, svečiams turėjo metalinių. Medinius padarydavo patys ūkininkai arba nusipirkdavo turguje. „Tėvukas žiemą padarydavo šaukštų, samtį. Vieną samtį turėjom. Suskyla, tėvukas kitą padaro. Samtis iš klevo. Samtį į kaniką, jei sriuba, į bliūdą įdeda“ (R. Bagdanavičienė).

Šaukštai, šaukšteliai. Šaukštais srėbė sriubą, rūgštų pieną, kabino košę. Kartais jie atstodavo šakutę. „Mėsą su šaukštu arba rankomis iš bliūdo ima“ (B. Nedzveckienė). Dažniausiai valgė mediniais šaukštais (19 pav.). Juos pasidarydavo arba nusipirkdavo turguje. Mediniai šaukštai būdavo iš klevo, beržo. Žiemą ūkininkai, turėdami laiko, pridarydavo šaukštų ir juos parduodavo. Pateikėja S. Motiejūnienė prisiminė,

kad šaukštais reikėjo mokėti prekiauti: „Tėvelis darė medinius šaukštus, samčius. Nuvažiavom su tėvu į Žaslius jų parduoti. Kai tėvas vienas, šaukštų niekas neperka. O kai aš esu, bernai šaukštus perka, man labai sekėsi. Šaukštai nedideli, ploni“. Medinių šaukštų turėjo atsargai. „Penki šaukštai naudojami, 3–4 dailūs padėti atsargai“ (S. Damalakienė).

Tarpukario antrojoje pusėje mediniai šaukštai buvo vis rečiau naudojami. „Kai išsikėlėm į koloniją, jau metaliniai šaukštai. Mediniai susidėvėjo, pajuodavo, nebenorėjom jais valgyti. Aliuminiai šaukštai dailūs. Juos nuplauna, nušveičia. Kai pasensta, išmeta, kitus nuperka“ (S. Damalakienė). Buvo žmonių, kurie nemėgo valgyti mediniais šaukštais. Pateikėjos S. Damalakienės tėvas turėjo kuliamąją mašiną. „Sau iškulia ir eina per žmones uždarbiaudamas. Teko valgyti svetimose šeimose su mediniais šaukštais. Tėvui nepatiko mediniai, per stori burnon dėti. Jis namuose sakydavo: „Sunku pavalgyti su mediniu šaukštu“. Aš jam sakau: „Pasiimk savo geltoną metalinį“. Tėvas atsakydavo: „Nenoriu paniekinti svetimo stalo ir šaukštų. Atseit toks ponas negali pavalgyti su mūsų šaukštu“.

Svečiams turėjo metalinių (20 pav.), kartais net pasidabruotų šaukštų.

Valgant pusryčius, pietus ar vakarienę, šeimninė šaukštus paberdavo stalo viduryje, ir kiekvienas pasiimdavo. Kiekvienas savo šaukštą atskirdavo: „Tėvukas vaikams mažesnius padarydavo, kad burnon tilptų. Pažindavom savo šaukštus. Jau rėkiam: „Tu mano paėmei, tu mano paėmei!“ (R. Bagdanavičienė). Medinį šaukštą pažindavo ne tik iš dydžio, išvaizdos, bet ir iš pažymėtų ženklų. „Jei naujas šaukštas, kokį ženklą padaro, pvz. *, =, x. Be to, valgant šaukštas nusikramto, iš to pažindavo“ (B. Nedzveckienė).

Valgydami pirmą kartą naujo derliaus bulves, šeimos nariai vienas kitam trenkdavo šaukštu kaktom, sakydami: „Naujiena!“

Šaukštas buvo vaikų auklėjimo priemonė. „Kai tėvas prie stalo – tyku. Jei neklauso – šaukštu per kaktą užvožia“ (R. Bagdanavičienė).

Prie stalo srėbė sriubą ne tik šeimos nariai, bet ir kaimynai. „Kaimynas, atėjęs ir radęs valgančius, sakydavo: „Sotink, Dieve!“ Duodavo jam šaukštą ir srėbdavo kartu“ (M. Vaicekauskienė).

Už sriubos šaukštą net pinigai buvo mokami. „Vienturtė buvau. Aš buvau išlepinta. Tėvai gerai gyveno: tėvas batsiuovys, mama – siuvėja. Aš mačiau, kaip kiti vargo. O man bulkučių, saldainių pripirkdavo, todėl valgyti nenorėjau. Už suvalgytą šaukštą sriubos tėvai man mokėjo 10 ar 20 centų“ (R. Tamošiūnienė).

Po valgio medinius šaukštus nuplaudavo karštu vandeniu, o labai nešvarius nušveisdavo. Šiaudų gniūžtelę ar skuduriuką pašlapina ir smėliu bei pelenais nustrina. „Jei šaukštas patamsėjęs, tada tėvelis sako: „Reikia dadėti žmogaus kaulo“, t. y. reikia pašveisti ranka“ (B. Nedzveckienė). „Tėvelis labai mylėjo savo šaukštą, niekam jo neduodavo net plauti, pats išsiplaudavo“ (R. Tamošiūnienė).

Pateikėja R. Bagdanavičienė prisiminė: „Nebuvo mados bliūdus, šaukštus iššluostyti – nubėga ir išdžiūna“.

Šaukštus sukišdavo į šaukštdėtę (kaniką), stalo stalčių ar spintelėn. „Šaukštus kanikan sukišam. Kanike paskui užuolaidėlę padarėm. Pas mus švaru, mokytojas valgė“ (S. Damalakienė). „Šaukščiuje (šaukštdėtėje – J. S.) laikė šaukštus galvutėmis aukštyn“ (M. Vaicekauskienė).

Svečiams turėjo metalinius šaukštėlius. „Nutekėjau 1941 metais į Pigonių kaimą. Pas vyro motiną radau 4 arbatinius šaukštėlius ir 4 poras peilių ir šakučių. Šaukštėliai arbatiniai, svečiui. Duktė iš Amerikos atsiuntė“ (R. Bagdanavičienė).

Šakutės ir peiliai. Po Pirmojo pasaulinio karo Musninkų apylinkių žmonės kasdien dažniausiai valgydavo be šakutės, maistą paimdavo pirštais. „Kasdieną nebuvo ko valgyti su tom šakutėm“ (R. Bagdanavičienė). „Taip su pirštais, svečiams šakutė“ (S. Motiejūnienė). „Blynus vaikai ima į rankas ir valgo“ (Z. Gridziuškaitė). Buvo šeimų, kurios ir kasdieninius valgius valgydamos naudojos šakutėmis. „Su šakutėm paimdavo, be peilio“ (V. Vitkūnienė). „Kasdieną tik su šakute mėsa, blynus ėmė, peilio nereikėjo. Kai ant kolonijos išėjom, išmokom ir su peiliu valgyti. Kiek žmonių, tiek šakučių. Ir atsarginių turėjom“ (S. Damalakienė).

Per vestuves taip pat valgydavo tik šakute. „Mano vestuvės buvo 1941 metais. Aliumines šakutes iš kaimo surinko. Po vestuvių kiekvienas savo pažįsta ir atsirenka. Galima buvo Vilniun važiuoti ir nusipirkti“ (R. Bagdanavičienė).

Šakutės ir peiliai ant stalo buvo padedami, kai valgydavo kartu su svečiu, kartais ir per šventes. „Kai svečiai, jau lėkštutės, peiliai ir šakutės. Mama maitindavo pasienio policininkus ir pradžios mokyklos mokytoją. Tą patį valgė, ką ir mes, tik iš gražesnių indų. Padėdavo įrankius, jau kaip svečiams“ (S. Damalakienė). Sunkiausia buvo išmokti valgyti su peiliu. „Peilis dažnai šalia gulėdavo, šakute valgydavo“ (M. Vaicekauskienė).

Kaip buvo padedami įrankiai ant stalo? Svečiams šeimnininkės peilius ir šakutes padėdavo ant lėkštutės. Į dideles lėkštes, kuriose mėsa, šaltiena, įrankių nedėdavo. Įprotis taip servuoti stalą išliko ir po Antrojo pasaulinio karo. „Per mano vestuves 1950 metais lėkštutės kiekvienam, o šakutės ir peiliai ant lėkštutės“ (O. Kvietkauskienė).

Šakutės ir peiliai buvo rūdijančio ir nerūdijančio metalo, mediniais ar specialios medžiagos koteliais. Šakutės buvo trinagės ir keturnagės. „Šakutės kasdienai – be kriaunų, metalinės, o svečiams – su kriaunomis“ (A. Laukienė). Surūdijusias šakutes nušveisdavo pelenais.

Įrankius išgydavo aplinkinių miestelių krautuvėse ar miestuose – Širvintosė, Kaune. Atsiųsdavo šakutes net iš Amerikos. „Mano vyro sesuo Julė Bagdanavičiūtė gyveno Amerikoje. Ji į tėviškę, Pigonijų kaimą, parvyko pasisvečiuoti ir pamatė, kad pas motiną surūdijusios šakutės. Grįžusi Amerikon, nupirko 4 poras peilių ir šakučių bei 4 arbatinius šaukštelius ir atsiuntė motinai“ (R. Bagdanavičienė) (26 pav.).

Per Antrąjį pasaulinį karą žmonės, atėję iš badaujančių miestų, indus ir įrankius keitė į maistą. „Baltas šakutes kažkas atnešė per karą ir jas iškeitė į lašinius“ (M. Vaicekauskienė).

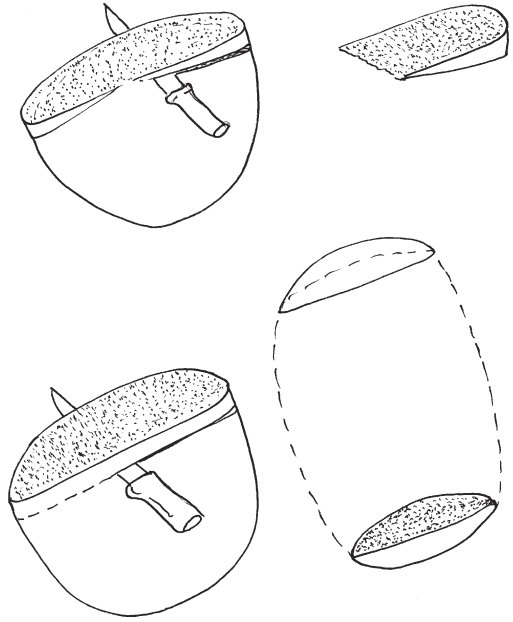
Pavalgius per vaišes stengdavosi nesukryžiuoti įrankių. „Kryžiumi negalima dėti šakučių, mirs kas nors iš šeimos“ (M. Vaicekauskienė).

Svečiams skirtus indus, įrankius laikydavo indaujoje ar spintoje.

Duonriekiai peiliai. „Duoniniu peiliu duoną riekė, kartais mėsa pjovė. Vieną didesnę, kitą mažesnę duonriekį turėjo“ (S. Damalakienė). Peilis buvo metalinis, medinėmis kriaunomis, aštrus, vaikams jo neleisdavo imti. Jį padarydavo kalvis, arba nusipirkdavo krautuvėje (27 pav.). Duoną riekdavo tėvas: prisideda prie krūtinės ir riekia į save. „Duoną riekė su duonriekiu peiliu, vaikams neleido, kad krūtinės neįsipjautų. Sunkus darbas, žiūrėjo, kad neištrupintų duonos. Ir pagarbiai duoną laikė. Ant stalo kampo padėda ir stovi. Neverteliok duonos, – gyvenimas nenusisėks“ (M. Vaicekauskienė). Jeigu kas neateidavo valgyti, ant stalo padėtą ir prariektą duoną uždengdavo rankšluosčiu, skariniu⁵ ar paprastu drobės gabalu.

⁵ Tai lininio audeklo gabalas, kurį tiesdavo ant stalo, juo nusišluostydavo veidą, suvyniodavo nešamą maistą, uždengdavo duoną, indus.

Musninkų apylinkėje lenkiškai šnekančiose šeimose abišalę vadino *okraičiu*, o riekę – *skibka*. „*Daugiausia okraičiais riekė. Juos tėvas padėdavo ant stalo*“ (A. Laukienė). Pateikėjos M. Vaicekauskienės tėvai – iš Čiobiškio parapijos, namuose šnekėjo lietuviškai. Jų šeimoje nuo duonos kepalo atriekdavo abišalę, riekę, kampilį (pav.). „*Riekė per visą kepalą abišalą, kampas – vaikams, ubagui, kelionėn. Per vaises irgi padėdavo kumpelį. Moterys stebėdavo, kas paims. Jei kumpelį paėmė, reiškia, lauki sūnelio. Vienas žmogus turėjo dukteris ir jis paėmė kumpelį. Visi sužinojo, kad jis nori sūnelio. Jei storesnį kumpelį paėmė, reiškia, nori didelio sūnaus. Būdavo ir taip, jei daug sūnų ir nori dukters, tada neimdavo kumpelio. Pyragą svečiams suraikydavo labai dideliais gabalais*“ (M. Vaicekauskienė). Pateikėja S. Damalakienė prisiminė, kad jų šeimoje abišalė buvo vadinama pusė riekės.

Abišalės riekė,
kampilis. Pagal
M. Vaicekauskienės
pasakojimą

Lenkiškai šnekančiuose namuose sakydavo: „*Komu konteček, tomu syn bendze Mikoleček*“. („*Kam kampiukas, tam bus sūnus Mykoliukas*“.) Tėvas riekės padėdavo ant stalo, vaikams – arčiau, nes „*nepasieks per stalą*“ (R. Bagdanavičienė).

Jeigu šeimnininkas labiau mylėdavo žmoną, o ne motiną, atriekęs riekę taip sakydavo: „*Proše mamunyte skėbunyte, a ty kurviščia, bez skibiščia*“. „*Motinai atriekia labai plonai, bet paduoda mandagiai, o žmonai storai, neva iškolioja, bet ji bus soti*“.

Duonriekį peilį padėdavo stalo stalčiuje. Tėvai vaikams paaiškindavo: „*Nedėkit peilio į stalčių ašmenimis į viršų, o tik šonu, kad niekas neįsipjautų*“ (S. Damalakienė). Kiti peilius sukišdavo į šaukštėtę, kur buvo šaukštai, tik smaigaliais žemyn.

Peilius pagaląsdavo tėvas. „*Ant rato įstatytas galąstuvus, lovelis vandens, suka rankeną ir galanda*“ (S. Damalakienė).

Peilį naudojo ir ne pagal paskirtį. „*Darant skilandį, reikėjo trintų pipirų. Juos padžioviną, padėda ant dangtelio ir plaktuku arba duoninio peilio koto galu sutrina*“ (M. Vaicekauskienė).

Tarpukariu Musninkų apylinkėse (kaip Dzūkijoje ir Rytų Lietuvoje) dar buvo išlikę daug archajiškų bruožų. Šeimnininkės apsieidavo be indų: neluप्तas bulves supildavo į geldą ar papildavo ant stalo, paruoštą padažą su keptuve padėdavo ant stalo, košę kabino iš to paties indo (čerpės), kuriame kepė. Šeima valgė iš tų pačių indų, kuriuose buvo patiektas maistas, o pagrindinis įrankis buvo šaukštas. Naujovės pamažu skverbėsi ir į Musninkų apylinkes. Tarpukario antrojoje pusėje kasdien ir svečiams valgiai ir gėrimai buvo patiekiami iš atskirų indų, padedami peiliai ir šakutės.

Pasakojo:

Rozalija Bagdanavičienė (Ališauskaitė), gim. 1922 m. Grebliaučiznos k. Tėvai turėjo 8 ha.

Stefanija Damalakiėnė (Skeberytė), gim. 1917 m. Kaimynų k. Tėvai turėjo 8 ha. „*Neprapuolė mano gyvenimo mintys, gal kas paskaitys*“ (29 pav.).

Zuzana Gridziuškaitė, gim. 1921 m. Kaukiškio k. Tėvai turėjo 9,3 ha.

Ona Kvietkauskienė (Kanclyrėytė), gim. 1932 m. Kaimynėlių k. Tėvai turėjo 13 ha.

Aleksandra Laukienė (Vilkelytė), gim. 1911 m. Juodelių k. Į Kaukiškio k. atitekėjo 1933 m. Tėvai turėjo 33 ha, uošviai – apie 20 ha.

Stasė Motiejūnienė (Lučiūnaitė), gim. 1923 m. Lapelių k. Tėvai turėjo 3 ha.

Bronė Nedzveckienė (Petkevičiūtė, gim. 1927 m. Šilosėdų k., Ruklos apyl., Jonavos r. Tėvai nusipirko dalį Narvydiškių dvaro.

Stasys Nedzveckas, gim. 1921 m. Narvydiškio dvare. Augino seneliai.

Iki 1932 m. senelis – Narvydiškio dvaro ekonomas, vėliau jis nusipirko 12,40 ha.

Regina Tamošiūnienė (Buračauskaitė), gim. 1924 m. Musninkų miestelyje. Tėvas buvo batsiuovys, mama – siuvėja.

Marijona Vaicekauskienė (Buteikaitė), gim. 1932 m. Steponavos vienkumyje, Čiobiškio sen. Tėvai turėjo 9,80 ha.

Vanda Vitkūnienė (Ramanauskaitė), gim. 1929 m. Tėvai nuomojosi žemę „iš pusės“, kilnojosi iš vienos vietos į kitą. Ištekėjusi apsigyveno Ardiškiuose.

Juozas Vitkūnas, gim. 1917 m. Ardiškio k. Tėvai turėjo 6 ha.

Mitybos tradicijos ir naujovės*

Vacys Milius

Šiame straipsnyje, remiantis 1969 m. kraštotyrininkų ekspedicijoje autoriaus surinkta medžiaga, norima apžvelgti kernaviškių tradicinės mitybos raidą XX amžiuje, nurodyti, kas joje paskutiniuoju metu pasikeitė. Tam reikalui buvo apklausta dešimt įvairaus amžiaus moterų; vienos jų gimusios XX a. pirmajame dešimtmetyje ir atsimenančios valgius, gamintus iki Pirmojo pasaulinio karo ir tarpukario metais, kitos gimusios ketvirtajame dešimtmetyje ir šeimininkaujančios šiuo metu¹. Kadangi atskirose Lietuvos vietose kartais tie patys valgiai vadinami skirtingai arba skirtingi patiekalai nusakomi tuo pačiu vardu, tad čia bus nurodomi tiek produktai jiems pagaminti, tiek gaminimo būdas. Svarbu ir ne tik nustatyti valgių paplitimą laiko ir teritorijos atžvilgiais, bet nurodyti ir atskirų valgių gaminimo vietas savitumus.

XX amžiaus pradžioje pagal seną tradiciją kernaviškiams pusryčiams būdavo verdamos dvi sriubos iš karto – dažniausiai burokų ir pieniška kukulaičių (*zacirka*). Pastaroji paprastai buvo verdama iš ruginių ar miežinių miltų. Žiemą, pritrūkus pieno, ji būdavo užspirginama. Burokų sriubą valgė su duona ar bulvėmis. Jei pusryčiams sriubos nevirdavo, tai paduodavo su lupenomis virtų bulvių. Jas valgydavo su šaltibarščiais. Šaltibarščiai buvo daromi iš vandens, agurkų, svogūno galvėlių, kartais įdedant virtų burokėlių, ir pabalinami saldžiu pienu. Rūgštinami būdavo rūgštinti, padaryta duonkubilyje iš ruginių miltų, arba actu.

Pietums būdavo duodami nuo pusryčių likę ir krosnyje šiltai išlaikyti valgiai.

* Perspausdinta iš *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 148–154. Tekstas šiek tiek redaguotas.

¹ Aprašai laikomi II ES, b. 259.

Vakarienei virdavo bulvienę, balintą pienu, o jo neturint, paspirgindavo įs naujos.

Sekmadieniais dažniausiai kepdavo sklandžių (*blynų*) iš trintų bulvių ar rakinėmis girnomis sumaltų žirnių ir miežinių miltų mišinio arba vien iš žirnių miltų. Į bulvinius sklandžius būdavo įmaišoma grikinių miltų. Kiekvienam duodavo po įs naujos gabalėlį sklandžiams pasitepti. Kitas sekmadienio valgis – trintų bulvių košė (nesant laiko, jas sutrindavo su lupenomis). Kepdavo molinėje čerpėje didžiojoje krosnyje.

Savitumų turėjo pasninko dienų, ypač gavėnios, valgiai. Tada pusryčiams ir vakarienei duodavo *raugienės*, gaminamos taip: moliniame puode išvirdavo ruginių miltų ir paraugindavo porą dienų. *Raugienė* buvo valgoma su bulvėmis. Kitas gavėnios valgis buvo toks: mediniame kubiliuke raugintus dryžuotuosius burokus (*batvinius*) išvirdavo, supjaustydavo plokščiomis skiltelėmis, apibarstydavo keptuvėje spragintais ir medžiagos gabalėlyje sutrintais sėmenimis ar kanapėmis ir valgydavo su bulvėmis ar duona. Su duona valgydavo rečiau, nes, informantų teigimu, rauginti burokai ir rūgšti duona nesiderina. Vakaronių metu merginos burokų raugalo (*rasalo*) duodavo atsigerti. Spragintas ir sutrintas kanapes, pridėję druskos, irgi valgydavo su bulvėmis.

Gavėnioje kepdant sklandžius, keptuvę patepdavo aliejumi.

Gavėnioje pieno nė vaikams neduodavo. Pasitaikydavo, kad vaikai, tėvams išėjus į bažnyčią, užvalgydavo pieno. Parėję namiškiai už tai juos bardavo, sakydavo, kad per Velykas su vištomis po *pečium* reikės tupėti. Per gavėnią rūgusį pieną pildavo į kubiliuką ir pradėdavo vartoti po Velykų.

Retas ano meto valgis buvo *šaltanosiai*: aguonas sutrindavo, įdėdavo truputį cukraus, suvyniodavo į ruginių miltų tešlą ir išvirdavo. Dažniausiai juos valgydavo šaltus. *Šaltanosiai* buvo laikomi gardumynu. Kitas įdomesnis valgis – *švilpikai*. Jie buvo daromi taip: virtos bulvės gerai sugrūdomos, pridedama miltų ir vėl grūdoma. Tada rankomis iškočiojama, padaromas volelis ir supjaustomas sklandžiukais. Šie iškepami skardoje, pabarsčius miltų. Valgomi apipilti taukais ir truputį pašutinti po pavožta lėkšte. Panašiai šis valgis daromas ir gretimame Trakų rajone, tik čia vidun dedama smulkiai kapotų bulvių, sumaišytų su pavirintomis grikinėmis kruopomis, svogūnais. Senųjų Trakų ir kaimyninių apylinkių baltarusiškai šneką valstiečiai šį valgį irgi vadina *švilpikais*, arba *kakorais*².

Kiaušinius valgydavo tik per Velykas, o šiaip juos parduodavo.

Tuo metu ir košę, ir sriubą visi valgydavo iš vieno dubens. Duona ir mėsa kiekvienam būdavo padalijama.

Kita šeimininkų grupė pateikė duomenų apie **XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio** maistą. Palyginus su ankstesniu laikotarpiu, jis pasidarė įvairesnis.

Pusryčiams buvo verdama bulvių, kurias valgė su rūgusiu ar saldžiu pienu, arba kepdavo didelius kvietinių, miežinių, grikinių miltų ar bulvinius sklandžius. Juos valgydavo su pienu, grietine ar varške, apipilta pienu. Po sklandžių užsisrėbdavo sriubos – burokų, kopūstų, rūgštynių ar bulvienės. Sekmadieniais kepdavo grikinę *bobą*, į kurią įdėdavo grietinės, kiaušinių, sviesto.

Tais laikais pietums dar būdavo paduodama nuo pusryčių likusių valgių, bet kartais jie būdavo ir atskirai ga-

² II ES 54(6), autoriaus 1956 m. užrašas.

minami. Vasarą pataisydavo šaltibarščių iš šalto virinto ar nevirinto vandens, agurkų, grietinės, kietai virtų kiaušinių, svogūnų galvėlių. Žiemą pietums virdavo mėsišką raugintų burokėlių ar raugintų kopūstų sriubą. Mėsos būdavo išverdamos vienas didelis gabalas ir kiekvienam nuo jo atpjaunama po gabalėlį. Jos duodavo vieną kitą sykį per savaitę, paprastai šeštadieniais ir sekmadieniais. Jei sriubą virdavo be mėsos, tai įdėdavo grybų, grietinės. Penktadieniams nupirkdavo silkių, jas valgė su bulvėmis.

Pavakarių užvalgydavo pieno, duonos, sviesto.

Vakarienei virdavo pienišką trintų bulvių ar kvietinių miltų kukulaičių sriubą. Kadangi mažžemiai valstiečiai teturėjo po vieną karvę, tad pieno ne visada būdavo; tokiais atvejais kukulaičių sriubą paskanindavo spirgais. Kitas vakarienės valgis – virtos bulvės su pienu ar šaltibarščiais. Šie būdavo virti iš burokų stiebelių, juos imta rūgštinti actu.

Tada dar buvo gaminami ir kai kurie senieji pasninko valgiai, pvz., *saldė*, avižinis kisielius. *Saldei* išvirdavo skystą ruginių miltų tyrę, supildavo duonkubilin, įdėdavo sacharino ir paraugindavo porą dienų. Ji buvo valgoma su bulvėmis. Kisieliui pagaminti puode apipildavo karštu vandeniu avižinius miltus ir nakčiai sttydavo krosnin parūgti. Rytmetį perkošdavo per sietą ir virdavo iki sutirštėsiant; valgydavo su bulvėmis ar duona.

XX a. trečiajame ketvirtyje valstiečių valgiai pasidarė dar įvairesni. Tradicinės mitybos laikais atskirais dienos tarpais kiekvienoje pirkioje buvo gaminami tie patys valgiai, o dabar jų pasirinkimas priklausė nuo šeimos narių skonio. Vienokių ar kitokių maisto produktų vartojimas jau nekėlė jokių problemų.

Dalis produktų (mėsos, bulvių, daržovių) turėta savų. Kumpiai, lašiniai, dešros buvo rūkomi pirtyje, kieme pastatytoje būdelėje ar pirkios kamine. Prieš tai mėsą išūdydavo iš medžio išskaptuotame lovyje. Kai kurių šeiminių teigimu, mėsa Kernavės apylinkėse pradėta rūkyti apie 1950 m. Daromas tradicinis *skilandis*; senosios šeiminkės jo nerūko, jaunosios rūko. Seniau skilandis buvo daromas iš gabalėliais supjaustytos mėsos, vėliau mėsą pradėta malti mašinėle per retesnę sietelį. Valgytas skilandis pavasarį ir vasarą.

Pirkta cukrus, miltai, žirniai, kruopos, makaronai, kartais dešros, žuvys, marmeladas. Duona perkama Kernavės parduotuvėje, retai kas ją bekepė. Bandelės irgi perkamos, bet pasikepama jų ir namie.

Pusryčiams imta kepti sklandžius, tik nebe tuos didžiuosius. Suaugę juos valgė su taukais, grietine, vaikai – su cukrumi, uogiene. Prie sklandžių daroma ir padažo – iš plaktų kiaušinių, šaukšto miltų ir pieno. Kartais vietoj sklandžių kepama kiaušienė, įmaišyta piene ar grietinėle, arba verdama bulvių ar miežinių kruopų *košė*, kuri valgoma su taukais, sviestu.

Pietums verdama burokėlių, žirnių, kruopų ar kopūstų sriuba. Apie 1965 m. pradėta virti raugintų agurkų sriubą. Senosios šeiminkės burokėlius raugina, jaunosios – ne. Jei burokėliai nerauginti, sriuba parūgštinama actu ar obuoliais. Ir seniau, ir dabar prie kopūstų duodama ant krosnies pado keptų bulvių. Pokario metais labai paplitus mėsmalems, imta gaminti kotletai, balandėliai, didžkukuliai (*cepelinai*). Pastarieji dažniausiai verdami rudenį, kai pjaunamos avelės. Kotletai valgomi su bulvių koše, didžkukuliai apipilami taukais. Jei nėra laiko pietų virti, valgoma lašinių, mėsos, duonos, pieno, sviesto, virtų kiaušinių, geriama mėtų, jonažolių arbatos ar surogatinės kavos.

Pavakariams – bandelės, pienas, uogienė, sviestas, sūris. Sūriai slėgti gana paprastai: varškė sukrečiama į baltos medžiagos *sūрмаišelį* ir ant stalo prispaudžiama lentelė ir akmeniui. Kai kuriose sodybose yra sūrspaudžių, suveržiamų mediniu sraigtu. Muštokės būna iš vieno medžio išduobtais ar iš lentelių sustatytais šonais, apskritos, į viršų siaurėjančios. Vieni jas patys pasidaro, kiti perka Máišiagalos ar Širvintų turguje.

Vakarienei verdamą kuri nors iš šių pieniškų sriubų – miltinių kukulaičių, makaronų, bulvių su kruopomis ar morkomis (sriubą su morkomis mėgsta vaikai). Pagal tradiciją gaminami šaltibarščiai, kurie duodami arba pietums, arba vakarienei. Kitas tradicinis vakarienės valgis – varškė; ji apipilama saldžiu pienu, grietine ir valgoma su bulvėmis. (Varškės kartais dedama į pusryčiams kepamus sklandžius.)

Sekmadieniais, turint daugiau laisvo laiko, maistas pagerinamas – gaminami valgiai iš šviežios mėsos (pirktos Širvintų parduotuvėje ar turguje).

Iš šios apžvalgos galima padaryti tokias išvadas:

1. Pagal J. Navickaitės sudarytas valstiečių tradicinės mitybos papročių zonas ir rajonus³ kernaviškiai skirtini prie Rytų Lietuvos zonos pietų aukštaičių rajono.

2. Palyginus su ankstesniais laikotarpiais, XX a. trečiajame ketvirtyje kernaviškių maistas pasidarė įvairesnis tiek pagal produktus, tiek pagal pačius valgius. Valstiečiai daug daugiau ėmė pirkti maisto pramonės gaminių, iš miestų išmoko gaminti naujų patiekalų.

3. Atskiri tradiciniai valgiai dar neužmiršti ir gana mėgstami: gaminti daugelis iš senosios kartos paveldėtų patiekalų, tik jiems gausiau suvartojama mitybos atžvilgiu vertingų produktų.

Skaros ir skarelės lietuvių moterų gyvenime (XX amžius)*

Inga Nėnienė

Ivadas. Čia nagrinėjama problema – skarų ir skarelių našystos tradicija kaip netenkanti pirminės funkcijos realija, bet išliekanti kultūrinio tapatumo ženklai. Straipsnyje siekiama išryškinti tradicines ir šiuolaikines skarų naudojimo formas. Keliami uždaviniai: 1) nustatyti skarų įsigijimo ir gaminimo būdus, 2) pateikti skarų ornamentikos ypatumus, 3) parodyti skarų našystos būdus ir paskirtis, atskleidžiant etninių kultūrinių tapatumų savitumus. Tyrimui naudojami nauji etnografiniai duomenys. Šiek tiek žinių apie šio krašto skaras paskelbė Marija Miliuvienė ir Vida Kulikauskienė**.

2001 m. vasarą rinkome žinias apie moterų skaras ir skareleles. Norėta kuo daugiau sužinoti „kaip buvo anksčiau“ bei užfiksuoti šiuolaikinės skarų našystos ypatumus. Surinkti duomenys leidžia kalbėti apie XX a. 3–10 dešimtmečius.

³ J. Navickaitė, Valstiečių darbo diena ir mitybos režimas, *Kraštotyra*, Vilnius, 1966, p. 112–117. Pagal dabartinę lietuvių valstiečių tradicinio maisto tyrinėjimų būklę J. Navickaitės sudaryta klasifikacija priimtina. Tačiau zonų ir rajonų ribos, pateiktos J. Navickaitės žemėlapyje, reikalingos tikslinti, nes jos išvestos pagal pokario metais sudarytų administracinių rajonų ribas (tokiu būdu ir kernaviškiai priskirti šiauriečiams aukštaičiams).

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 06 28.

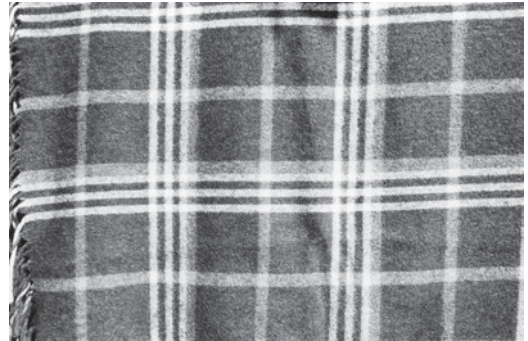
** Apie drabužius, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 207; *Историко-этнографический атлас Прибалтики. Одежда*, Рига, 1986, карт. 24–28.

Aplankytos šios vietovės: Mūsinkai, Čiōbiškis, Kernavė, Pigónys, Lapėliai, Vindeikiai, Priėnai, Ćirkai, Rusiū Rėgas, Stavorėgala. Kalbėtasi su 28 moterimis 45–88 metų amžiaus, dauguma jų katalikų tikėjimo, viena – senųjų apeigų staĉiatikė. Apie treĉdalis apklaustųjų moterų pagal savo gimimo vietą yra nevietinės: į šį kraštą atitekęsios iš gretimų rajonų. Jų pasakojimai apie savo tėviškėje matytą skarų našystą išryškino Musninkų krašto savitumus. Savo tradicinės dėvėsenos raida išsiskiria Pigonių kaimas. Ćia yra daug moterų, atitekęsios iš užnerio – Kaišiadoriū rajono. Iš kartos į kartą perduodama kultūrinė patirtis išlieka gyvybinga su žmonėmis nukeliavusi ir į kitą vietą. Keliaujant senojo Musninkų valsĉiaus apylinkėmis ir teiraujantis apie senąsias skarų dėvėsenos tradicijas, dažnai moterys nurodydavo šį kaimą. Apie šiltųjų skarų dėvėseną pigoniškės pasakojo iš savo patirties, jos ilgiausiai dėvėjusios languotąsias skaras. Kitų vietovių moterys apie šias skaras daugiau pasakojo prisimindamos savo mamų ir moĉiuĉiū skarų našystą. Keturios moterys parodė dideles languotas skaras, kurias pirkto arba paveldėjo iš mamų. Tai XX a. antrajame ketvirtyje įgytos fabrikinės gamybos skaros. Tradiciniū namų audimo skarų 4 pavyzdžius parodė ir leido šiame straipsnyje pristatyti Kernavės archeologijos ir istorijos muziejus-reservatas (toliau – KAIMR).

Skarų įsigijimas. Didelės vilnonės skaros kaimo moterims buvo labai svarbios kaip šiltasis viršutinis rūbas ir kaip prestižinės vertės matas. Ištekanti mergina būtinai turėjo būti apsirūpinusi didele skara. Zofija Ciesiūnienė, rodydama savo vilnonę languoto rašto skarą, pasakojo: *„Jeigu jaunoji neturės va šitos skaros – tai ne merga – biedna. [...] Mergiotės yra [šeimoje], tai skaras ir nuperka. [...] Skaros buvo krautuvėse, pas žydus. A man, va šitų skarų, nupirko tėvelis, jis buvo iš Ruklos Gegužinės parapijos, tai ti buvo kariška krautuve, tai jis nuvažiava ti pas seserį ir nupirka va šitų skarų. Brangios jos buvo. Gal 20 litų“ (1 pav.)**. M. Mackevičienė pamena, kad skara mamai buvo *„brangiausias turtas, niekam neduodavo“*. Tokia tradicija – įsigyti skarą – tęsėsi maždaug iki XX a. vidurio.

Skaros buvo audžiamos namuose, tačiau tokių pasakojimų užrašyti teko nedaug. Namų audimo skara būdavo susiūta iš dviejų palų, nes įprastinės staklės buvo siauros, ribojo audeklo plotį. Vidurio siūlė skaroje atrodė neišvaizdžiai, todėl profesionalesnės audėjos naudojo *„dviejų palų suaudimo“* būdą. Onai Narškeviĉienei iš Vindeikių kaimo, paĉiai daug verpusiai, audusiai, šis nedažnai taikytas audimo būdas paliko įsimintiną išpūdį. Ji yra maĉiusi, kaip jų kaime audė audėja Jankūnienė:

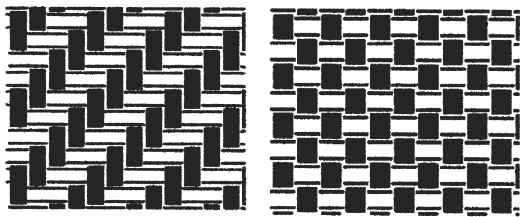
„Tai padarydavo specialistas. Siauros [staklės] buvo... ausdavo, bet kaip – nežinau. Vienų pusį išaudžia, paskiau va teip siūlų meta, a paskiau kitų pusį audžia – priaudžia. [...] ir man teip atsitiktinai papuolė [pamatyti], sakau: „Kų ĉia dabar su tuo siūlu?“ Reiškia,

1 pav. Zofijos Ciesiūnienės skara. Fabrikinė gamyba. XX a. penktasis dešimtmetis. Pigonių k. 2001 m.

* Visos nuotraukos straipsnio autorės. Cituojami diktofono įrašai.

šitų jau pusį audžia, a paskiau siūlą kabina kitai pusei, už tokio pritaisyto, šone vinis, ir už to vinia kabina, kabina; kai išaudžia vienų pusį, tai paskiau audžia kitų pusį. Siūlas gi vienas. Tadu iš eilės tų siūlą ima, tadu kitų pusį audžia. Įdomu“.

2 pav. Audinio pynimai šiltosiose skarose: ruoželis (2/2), drobinis (1/1)

Atrodo, kad šis palų sujungimo būdas buvo taikomas tik audžiant skaras. Panašaus pločio lovatiesės buvo susiuvamos iš dviejų palų.

XX a. pirmojoje pusėje skaros dažniausiai buvo perkamos, nes tuo metu prekyboje buvo gan paplitusios fabrikinio audimo skaros. Pirktinės skaros labiau vertintos dėl švelnesnio ir minkštesnio audinio. Išgydavo moterys ir plonos vilnelės, šilkinio audinio arba megzto trikotažo skarų. Didelė dalis skarų į Lietuvą buvo importuojama iš kitų šalių. Mūsninkų apylinkių moterys apsipirkti nuvažiuodavo ir toliau: į Vilnių, Ūkmergę. Skarų, kaip lauktuvių, parveždavo ar atsiųsdavo iš kitų šalių artimieji: iš Amerikos, Anglijos, Rusijos. Dažniausiai tai būdavo įvairių dydžių gėlėto rašto skaros, bet pasitaikydavo ir languoto rašto.

Skaros buvo ir įvairiais būdais nusineriamos: virbalais, vąšeliu, lenkta viela (*dratu, varstotėliu*), ant rėmelio (kai ant pasidarytos formos rėmelio aplink sukālus vinis apmetami siūlai ir narpiojama, imituojant audimą). Vienas iš naujovių plitimo kelių buvo mokyklos. Pokario metai ekonomiškai buvo sunkūs, trūko audinių ir žaliavų. Tai paskatino taupius ir išradingus skarų pasigaminimo būdus. Greitai ir gražiai mokančios nerti moterys apdalydavo savo darbo skaromis ir kitas moteris.

Ornamentika. Šiltosios skaros buvo audžiamos iš vilnos arba vilną derinant su medvilne, linu. Savo dydžiu jos buvo dvejopos. Remiantis Kernavės muziejaus duomenimis, didžiosios skaros buvo 120–150 cm pločio ir 160–188 cm ilgio, mažosios skaros – 80–92 cm pločio ir 84–98 cm ilgio. Didžiosios skaros buvo audžiamos keturnyčiu ruoželiu (2/2), mažosios – dvinyčiu drobininiu (2 pav.). Pagal moterų prisiminimus skaros dažniausiai buvo languoto ornamento, kuris audinyje būdavo vien-

3 pav. Skara su „šliagai“. XX a. pirmoji pusė. Namų audimo. Vičiūnų k. Linas, vilna. 120/188 cm. KAIMR GEK 1380 E277

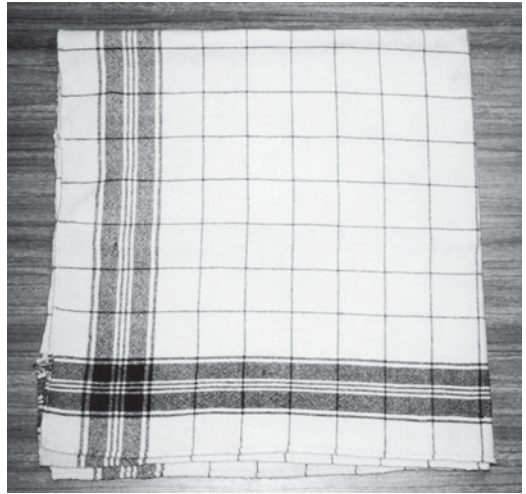

4 pav. Skara. XX a. pirmoji pusė. Namų audimo. Medvilnė, vilna. 150/158 cm. KAIMR GEK 814 E252

tisas (1 pav.) arba pakraščiuose turėjo paryškintą ornamentą (*šliagus*) (3 pav.). Langų ornamentai buvo vadinami suslavintu žodžiu – *klėtkomis*. Vyravo „*tamsios klėtkos, perskirtos šviesesniu*“¹. Klėtkos buvo sudaromos iš statmenai susikertančių 2–4 spalvų ruoželių: juoda–balta; juoda–pilka; pilka–balta; ruda–balta; juoda–pilka–balta; juoda–žalia–pilka; juoda–balta–ruda; ruda–žalia–pilka; pilka–žalia–vyšninė; ruda–balta–žalia; ruda–raudona–žalia; ruda–žalia–juoda–balta; ruda–raudona–balta–juoda; ruda–pilka–vyšninė–balta. Platesnysis ruožas sudarydavo dugno spalvą, vyravo juoda arba ruda spalva. Buvo ir vienspalvių pilkų skarų (užrašytas vienas paminėjimas)². Šiuos spalvų derinius galėjo turėti tiek namų audimo, tiek fabrikinės gamybos skaros; daugeliu atvejų pateikėjoms buvo sunku įvardinti gamybos pobūdį. Kernavės muziejuje esančios dvi namų audimo skaros yra tik su *šliagais*. Skarės iš Vičiūnų kaimo dugnas austas melanžiniais (rusvos ir baltos spalvos dvigijais) siūlais, pakraščiuose 7 cm nuo krašto užmesti ir atautsti balti ruožai (3 pav.). Antriosios skaros dugnas yra juodas, o pakraščiuose metimo kryptimi išdėstyti balti, gelsvi, juodi ruoželiai, atauduose – mėlyni, raudoni, juodi ruoželiai (4 pav.). Šios ekspedicijos metu matytose fabrikinės gamybos skarose vyravo juodos spalvos dugnas, kuris vientisai sulanguotas siaurais ruoželiais (balta, pilka, raudona, melsvai žalia). Pasikartojančio rašto dalies dydžiai 5–24 cm.

Namų audimo mažosios vilnonės skaros buvo baltos ir rudės spalvų. Dugnas sulanguojamas smulkiais ruoželiais, pakraščiai – platesniais. Pavyzdžiui, dugne pasikartojanti rašto dalis sudaryta iš balto 44 mm ruožo ir rudo 1 mm ruoželio (44:1), pakraščiuose, 3,5 cm nuo krašto, kaitaliojant rudą su balta, ataudžiama tokia ritminės tvarkos juosta (mm): 2:3:15:3:2:3:2:3:15:3:2 (5 pav.). Fabrikinės gamybos skarų yra dažnas vientiso langavimo ornamentas iš ryškesnių spalvų: juoda–balta–mėlyna³; rausva–žalsva–balta⁴. Jų kraštuose būna palaidi kutai.

Trečiajame dešimtmetyje paplito masinės gamybos trikotažiniai *vlučkiniai* šalikai. Jie buvo vienspalvio dugno, galuose arba viename krašte turėjo spalvotus ruoželius. Iš dviejų arba trijų kraštų buvo aprašioti retais kutais. Šiais šalikais bu-

5 pav. Skara. 1890 m. Namų audimo. Vilna, vilna. 80/84 cm. Semeniškių k. KAIMR GEK1117. E265

6 pav. Stanislavos Bareikienės skara. XX a. penktasis dešimtmetis. Megzta virbalais. Ruda. Vilna. 108/112 cm. Prienų k. 2001 m.

Trečiajame dešimtmetyje paplito masinės gamybos trikotažiniai *vlučkiniai* šalikai. Jie buvo vienspalvio dugno, galuose arba viename krašte turėjo spalvotus ruoželius. Iš dviejų arba trijų kraštų buvo aprašioti retais kutais. Šiais šalikais bu-

¹ O. Naraškevičienė, Vindeikių k.

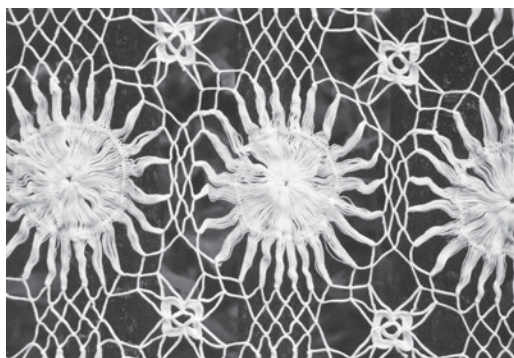
² M. Kazakevičienė, Čiobiškis.

³ Skarą pateikė V. Dalinkevičienė, Čiobiškis.

⁴ Skarą pateikė A. Jurkevičienė, Kernavė.

vo apsigaubiama (galva, pečiai) panašiai kaip skaromis. 4–5 dešimtmetyje buvo mezgamos didelės kvadratinės skaros su kutais – tarsi tęsiant austinių skarų formos ir dėvėsenos tradiciją. Jų spalvos buvo: juoda, ruda, balta. S. Bareikienės mezgta skara buvo vienspalvė – ruda, mezgta virbalais „per tris akutes išneriant kilputę“. Pakraščiais įrišti 13 cm ilgumo kutai (6 pav.). B. Šimelienė mokykloje išmoko „daryti su varstotėliu“: vieliniu puslankiu ir vašeliu padaromi ratukai, kurie sujungiami nertomis pynutėmis (7 pav.). Būdama 20 metų, šiuo būdu nusinėrė baltos medvilnės skarą, į kraštus įrišo pluoštinius kutus. Vėliau, 8 dešimtmetyje, atėjo nauja mezgtų skarų mada. Tuo metu daug skarų pavyzdžių buvo pateikiama spaudoje. Šimelienė apie 1976 m. beveik viso kaimo moterims numezgė vienodas baltos vilnos skaras. Ši jai patikusį raštą nužiūrėjo iš matytos pirktinės skaros, o kutus įrišo savo sugalvotu būdu (8 pav.). Buvo neriamas įvairiais būdais: su vašeliu, su lenkta U formos vieline šakute, išnarpliojamos ant rėmelio (9–12 pav.). Kiauraraštėmis skaromis buvo mėgstama puošti einant į svečius, įvairius renginius. Vėliau įdomaus rašto skara rasdavo vietą kambario interjere: Dalinkevičienė savo jau nebedėvimą originalaus kiauraraščio skarą patiesia ant stalielio. Pastaruoju metu mezgtos skaros nėra labai madingos, tačiau išlieka mėgstamos. O. Naraškevičienė, prisiminusi tokių skarų praktiškumą, „senobiniu daiktu – dratu“ šakute nusinėrė iš rudų išardytų siūlų pailgą keturkampę skarą (13 pav.).

Lengvo audinio skaros ir skarelės dažniausiai buvo gėlėto rašto. Pirmojoje amžiaus pusėje buvo paplitusios plonos vilnelės ir šilko skaros, vadinamos *kašmirinėmis*, *šalinavomis*. Dažniausiai jos buvo balto, gelsvo, rausvo, raudono, vyšninio, žalio, juodo dugno su ryškiaspalvėmis gėlėmis ir „turėckais“ raštais (14 pav.); šilkinės skaros buvo vienspalvės su damastiniu raštu. Gėlėtos plonos vilnos skaros buvo paplitusios ir amžiaus antrojoje pusėje, tačiau jas mėgo dėvėti ne visos moterys. Didelės skaros buvo sukarpomos į keturias dalis ir dėvimos kaip skarytės. Kasdie-

7 pav. Bronislavos Šimelienės skara. XX a. penktasis dešimtmetis. Nerta su varstotėliu. Balta. Medvilnė. 115/115 cm. Pigonijų k. 2001 m.

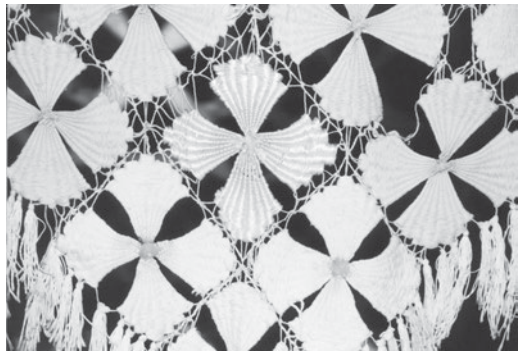
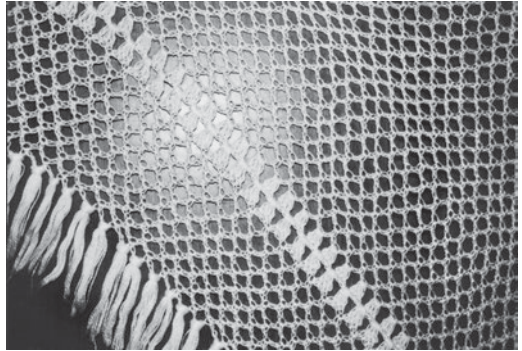
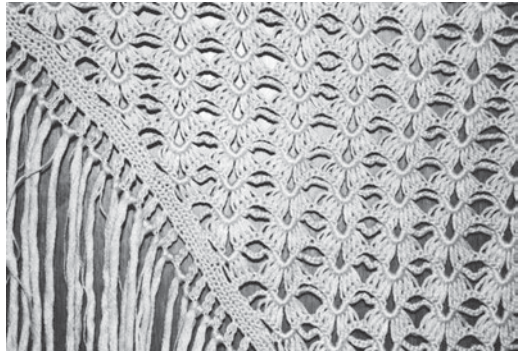
8 pav. Bronislavos Šimelienės skara. XX a. aštuntasis dešimtmetis. Mezgta virbalais. Balta. Vilna. 90/90 cm. Pigonijų k. 2001 m.

ninės medvilninės skarelės buvo šviesios, vienspalvės arba su smulkių gėlyčių, „kruopelyčių“, raštais (15 pav.). 7–10 dešimtmečiuose atsirado įvairaus sintetinio audinio skarų ir skarelių su abstrakčių geometrinių figūrų raštais, su blizgančių sidabrinės ar auksinės spalvos siūlelių peraudimais.

Šiltųjų skarų dėvėseną ir pritaikymai. XX a. pirmojoje pusėje storomis vilnonėmis skaromis moterys siautėsi eidamos į miestelį, bažnyčia, į turgų, išvykose arkliais. Skaros saugojo nuo vėjo, lietaus, sniego, šalčio. „Jas nešiodavo kai šalta, kai važiuoji kur, kasdien gi nenešioji, tai žiūrėk, jau apsisuki, jau ti galvas, sėdi, ingriūna žiemą rogėsnan ir važiuoja. Šilta“, – pasakojo O. Naraškevičienė. Kaime skėtį retai kas turėjo. S. Pavasarytės nuomone, „su lietsargiais jau tik inteligentai žmonės, turtingi tai galėjo turėti“. Pusiau perlenktos skaros buvo beveik neperlyjamos.

Didelės kvadratinės skaros buvo lenkiamos per pusę įstrižai į trikampį arba išilgai į stačiakampį. Tada apsigaubdavo pečius ir galvą arba tik pečius (16 pav.). Kad skara būtų mažesnė, lenkė stačiakampiu, „kaip paklodę“ (17 pav.). Jei lydavo – lenkdavo stačiakampiu. Kad būtų šilčiau – užlenkdavo lankelį. Priekyje kampus sumesdavo, kraštus prilaidavo rankomis arba susegdavo žiogečiu iš vidaus. S. Pavasarytei teko matyti: nedideliu virbalu iš viršaus perduria. „Arba susirišdavo, jeigu vėjas, dargana – tai apsisiaučia aplink kaklą, užkiša ir laikosi, vieną kampą“ (M. Vaicekauskienė). Kitas būdas – priekyje „kampus sukryžiuoja, nugaroje suriša – pirštinių nebuvo, tai čia [už skaros] pasikiša rankas“ (M. Kazakevičienė).

Vyresnės moterys skaras dažniausiai lenkdavo trikampiška, jaunesnės – stačiakampiška. Pigoniškė Z. Ciesiūnienė nešiojo skarą, sulenktą stačiakampiška. Jos nuomone, „kampu“ nešiojo se-

9–12 pav. Vladislavos Dalinkevičienės nertos skaros. XX a. 8–9 deš. Čiobiškis. 2001 m.

nesnės moterys: „*Jau labai sena atrodai kai skara kamu*“. Keitėsi ir pačios aprangos silueta: talijos linija nusileido šiek tiek žemyn, sijono, suknelės ilgis sutrumpėjo, pailga, siauroka figūra praplatėjo, pasidarė panaši į trapecijos formą. Prie tokios formos silueto labiau pritiko apsigaubti stačiakampiškai sulenkta skara. Pradėti siūti paltai, puspalciai. Kaip pasakojo A. Motiejūnienė, „*žiemą in palto jau jos nedėvėjo, vasarą daugiausia, prie suknelės, prie kokio lengvesnio apsilvilkimo*“.

Vietovėse arčiau miestelių ir pačiuose miesteliuose jaunesniosios kartos moterys (gimusios 2–3 dešimtmetyje) retai gaubėsi pečius šiomis skaromis. J. Mišūrienės žodžiais, „*seni žmonės gaubdavosi, jauni – ne*“. Tačiau vyresnėms moterims skara neprarado svarbos. Skara buvo tapusi moters tapatumo ir įvaizdžio dalimi. „*Jau jeigu ištekėjus moteris – turi būti su skara ir ant galvos, ir čia ta didelė [ant pečių], reiškias – jinai jau moteris*“, – pasakojo A. Jurkevičienė.

Skarų reikalingumą diktavo ir kelionės arkliais atšiauriu oru. „*Skarą, pavyzdžiui, pasideda ratuose išėiginiuose ant sėdinės, kojom kai šalta – apsigaubia, be skaros važiuoti pagyvenusiai moteriai, skaitosi, nepatogu. Ar lietus, ar sniegas – tuoj apsigausi*“ (M. Vaicekauskienė). Galima sakyti, kad su arklių transporto nykimu mažėjo ir didžiųjų skarų reikšmė.

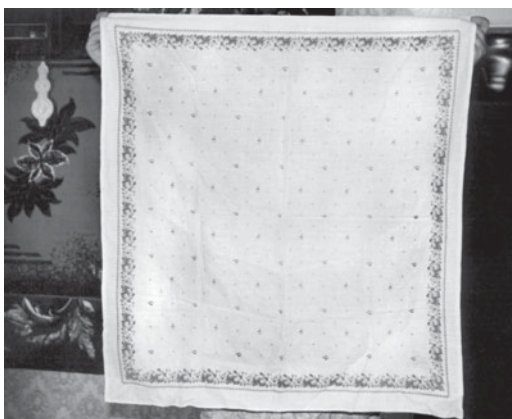
Atvykusios į miestelį, bažnytkaimį, kai kurios moterys skaras palikdavo pas pažįstamus arba vežime. Kitos eidavo apsigaubusios. Nuėjusios į bažnyčią, vienos moterys likdavo pečius apsigaubusios arba sulankstyta skara laikė ant rankos ar po pažastimi, kitos, jei nelikdavo laisvos vietos kauptuose, atsiklauptosios ant grindų, skara pasidėdavo po keliais arba pasitiesdavo atsistėti; patogiu buvo susodinti ant jos vaikus. Po pamaldų prisėsti skara pasitiesdavo šven-

13 pav. Onos Naraškevičienės skara. XX a. dešimtas dešimtmėtis. Nerta su dratu. Vilna. Ruda. Vindeikių k. 2001 m.

14 pav. Onos Naraškevičienės skara „su turėkais“ raštais. XX a. vid. Vindeikių k. 2001 m.

15 pav. Aldonos Jurkevičienės skarelė. Dėvėjo jos mama. XX a. 5–6 dešimtm. Kernavė. 2001 m.

toriuje. Keliaudamos pėsčiomis, pavargusios moterys pasitiesdavo skarą ant jos pailsėti. „Eina, eina, pavargsta, pasitiesia, pasėdi“ (V. Lučiūnienė).

Namuose skara kabėdavo ant rūbų kartelės. Kai skara buvo rečiau reikalinga, ją laikė skrynioje *kupare*, *kufre*, spintoje, o nuo kandžių įdėdavo gailių. Jei skara buvo drėgna, padžiaudavo prie krosnies.

Skaros buvo pritaikomos ir vaikų priežiūrai. Apsigaubusi moteris po skaros kampais galėjo šiltai neštis ir vaikeli. Skarą sulenkėdavo trikampiškai, kampus šone surišdavo ir į vidų įkišdavo vaiką, arba paprasčiausiai rankose laikydavo vaikeli ir jį pridengėdavo, apvyniodavo kampais ar vieną kampą užkišdavo už sijono. Tačiau tuo metu tai nebuvo labai dažnas reiškinys šiose vietovėse, nes jaunos moterys jau retai siautėsi skaromis. Toks vaiko nešimas – pasirišus skara – moterims siejosi su čigonišku būdu. Didesnius vaikus aprišdavo trikampiškai sulenktom skarom, prieky kampus sukryžiuodavo ir surišdavo ant nugaros. Kai veždavo krikščytį, suvystytą kūdikį įdėdavo į pagalvę, ant jos uždėdavo skarą ir suvyniodavo. Vyniodavo vaiką į skarą ir prirėkęs vežti jį pas daktarą. A. Jurkevičienės močiutė Vrubliauskienė buvo pribuvėja ir pasakojo, kaip jai praversdavo skara:

„[...] ligoninių nebūdavo, nu, tai prašo, kad priimt tą vaiką, nu, tai jinai užsideda tą didžiulę skarą ir eina. Jeigu daugiau ten vaikų yra, [jos klausdavo]: „Tai iš kur tas vaikas atsirado?“ Tai jinai sako: „Po skara atsinešiau“. Ir vaikai tikėdavo, sako: „Nu va, tą bobutę paprašė, Vrubliauskienė atnešė mum lėliuką po skara paslėpus“.

Vėliau, jau XX a. antrojoje pusėje, kai skaros prarado išieginės ir naudin-

16 pav. G. Grigienė rodo XX a. viduriui būdingą skaros dėvėseną. Prienuų k. 2001 m.

17 pav. B. Šimelienė rodo XX a. viduriui būdingą skaros dėvėseną. Pigonų k. 2001 m.

gos aprangos vertę, jos dažnai buvo panaudojamos kaip užtiesalai. Kaip ir visoje Lietuvoje, buvo populiaru iš languotų skarų siūti švarkelius, sijonus. Sunkiais pokario metais puošnias skaras parduo-davo. Kiti žmonės senus sudėvėtus daiktus (taip pat ir skaras) išmesdavo, sudegin-davo. Ne visi žmonės matė prasmę juos saugoti. Į miestus išvažiavę gyventi vai-kai parveždavo tėviškėn naujoviškos teks-tilės. Mamai, močiutei ar tetai popula-riusia dovana buvo naujų raštų skarelė.

Plonųjų skarų ir skarelių dėvėseną.

XX a. pirmojoje pusėje mažesnė skara ar skarelė buvo įprastinė galvos danga tiek jaunų, tiek pagyvenusių moterų. Į bažny-čią buvo privalu eiti pridengtais plau-kais. Pasakyme „Be skarelių – negražu“⁵ glūdėjo tiek dorovinė, tiek estetinė pras-mė. „Anais laikais moteris nuoga galva, vedusi, negalėjo pasirodyti“⁶.

B. Ciesiūnienės teigimu, skareles mergaitės rišosi užpakaly, o ištekėjusios moterys – prieky po smakru. Kad skarelė būtų di-desnė, lenkė ją ne visai per vidurį⁷. Didoka skarelė, kurią galima priekyje sukryžiuoti, apsukti ir surišti, vadinosi *skarelė su raktu*⁸.

XX a. antrojoje pusėje skareles daugiausia ryšėjo pagy-venusios, vyresnės moterys. Buvo žiūrima laisviau į galvos pridengimą. Paplito megztos kepurės. Jaunų moterų išeiginei dėvėsenai skarelės tapo nemadingos, jas rišosi daugiau kasdienėje buityje. Augalinių raštų didelėmis skaromis buvo mėgstama gaubtis einant į vaišes, pobūvius (18 pav.). Gedulingomis progomis buvo gaubiamasi juodomis skaromis.

Dešimtajame dešimtmetyje moterys mažiau puošėsi skarelėmis, nes atėjo mo-terų karta, kuri nuo pat jaunystės nedėvėjo skarelių (19 pav.). Šiltuoju metų laiku buvo einama vienplaukėmis, o šaltuoju buvo dėvimos beretės, skrybėlaitės, kepurės, šalikai. Moterys sako, kad skarelės tapo nebemadingos. Dabar ši tradicija suvokiama ir kaip senųjų, varžančių naująją madą papročių išraiška: „Skarelė yra senas požymis, [...] dabar kas kaip nori. Ir vyresnio amžiaus moteris gali būt nuoga galva, kas jai draudžia? Laisvesni papročiai“⁹. Kaimo moterys skarelės ryšėjimą sieja su jų amžiumi derančia dėvėseną, sakoma: „senai netinka be skarelės“¹⁰. Kita nuomone, skarelę moteriai pridera rišti bažnyčioje¹¹. Musninkų miestelio moterims skaros siejasi su kaimo apran-gos įvaizdžiu, skrybėlė – su miesto. Pa-kito požiūris į gėlių raštus skarose:

„Dabar reikia be gėlių nešiot. Dabar tokių nenešioja, nemadinga! Kad gi negražu –

18 pav.

R. Tamošiūnienė
rodo skaros dėvėseną
einant į vaišes.

XX a. 8–10 deš.

Musninkai. 2001 m.

⁵ B. Ciesiūnienė, Lapelių k.

⁶ M. Vaicekauskienė, Musninkai.

⁷ M. Mackevičienė, Rusių Rago k.

⁸ M. Vaicekauskienė, Musninkai.

⁹ M. Vaicekauskienė, Musninkai.

¹⁰ A. Ciesiūnienė, Pigonų k.

¹¹ A. Motiejūnienė, Musninkai.

19 pav. Čiobiškio moterys po pamaldų: M. Kazakevičienė, S. Brazdžiuvienė, G. Plasčiauskienė. Čiobiškis. 2001 m.

20 pav. Ona Naraškevičienė su savo skarelėmis. Vindeikių k. 2001 m.

*ant galvos gėlės žydi! Tokią tik kasdien nešiot. Kai buvo mada, buvo gražu*¹².

Tačiau „prigyventas“ skaras ir skareles moterys tausoja ir brangina, įvairiausių raštų skarelių turi sukaupusios po keletą dešimčių (20–21 pav.).

Kitų tautybių skaros ir lietuvių požiūris. Musninkų apylinkėse kai kuriuose kaimuose gyvena lenkai, sentikiai rusai. Dažnai per kaimus anksčiau keliaudavo čigonų taborai. Sovietmečiu daug kam teko būti tremtyje, matyti kitų tautybių žmones, palyginti įvairią aprangą. Žinoma, kiekviena tauta turėjo savitą tradicinę aprangą. Moterų skaros akivaizdžiai rodė etnokultūrinį tapatumą. Lietuvių moterų nuomone, čigonės mėgo daug spalvingesnes, gėlė-

¹²M. Mackevičienė, Rusių Rago k.

¹³M. Mackevičienė, Rusių Rago k.

tas skaras, savo mažus vaikus nešiojo įvairiai prie savęs prisirišusios. Iš tremties Rusijoje grįžusios M. Mackevičienės pastebėjimu, rusiškai rengtis – tai „užsigėbti skara iki žemės“, „užriš skarą, kad ir veido nesimato“, „užsivynioję – baisu“; baltarusės panašiai atrodė; latvės, estės – „gražiai nešiodavo, daugiausia eina be skaru“¹³. Apie čia gyvenančių rusių sentikių skaras Prienų kaime S. Bareikienė pastebėjo ir išskyrė tokius ypatumus: skaros buvo didesnės, labai gėlėtos, jomis gobdavosi visada ir uždengdavo daugiau kūno, susisėgdavo po smakru, kai tuo tarpu lietuvės užsirišdavo, apsivyniodavo¹⁴. Pagal sentikių tikėjimą – skaroje negalima buvo rišti mazgų¹⁵. Šie savitumai dar buvo akivaizdūs iki amžiaus vidurio. Vėliau ir lietuvių, ir rusių dėvėseną supanašėjo, priartėjo prie miestietiško stiliaus, tačiau sentikių skarų dėvėseną išlaikė kai kuriuos savitumus, veikiamus konfesinių normų. Iki šių dienų bažnytinių apeigų metu moterys turi būti apsigaubusios skaromis ar skarelėmis, po smakru susegtomis segtuku. Tačiau sentikės U. Jankovskienės nuomone, dabar šių tradicijų laikosi ne visi, merginos eina be skarų, moterys rišasi mažesnes skaras, apsigaubusios nevengia užsirišti mazgu, o skarų raštai mažai besiskiria nuo lietuvių dėvimų skarų. Remiantis vienu pasakojimu, tarp lenkių ir lietuvių skarų dėvėsenos šiose vietovėse ryškių skirtumų nebuvo¹⁶.

Augalinio rašto skaros buvo dėvimos lietuvių nuo XIX a. vidurio, tačiau namie neaustos ir XX a. pabaigoje jos suvokiamos kaip nelietuviškos. Lietuviškumas ir tradicija siejama su galimybe namie išausti tam tikrą raštą, formą. Tradicisku laikomas languotas raštas. Nuo seniausių laikų juo audžiamos įvairios aprangos dalys ir buitinės tekstilės dirbiniai. XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos prekyboje pasirodžiusios importinės fabrikinės gamybos languotos skaros buvo noriai išigyjamos ir dėvimos dėl moterų tradicinių skonį atitinkančių raštų ir kokybiškesnių audinio savybių. XX a. pabaigoje vietoje languoto rašto skaros kilmės ir gamybos būdo sureikšminamas išgyventas ir pajaustas ryšys su giminės, šeimos nariais ir praeities kartomis. Skaros randa pritaikymą ir kultūrinėje veikloje. Vaidinimuose jomis išreiškiami liaudiški kaimo aprangos bruožai. Lapėlių folkloriniame ansamblyje jomis siaučiamasi prie tautinio kostiumo.

Išvada. Skarų dėvėseną turi įvairių prasmų, sukuriama individualios ir grupinės kultūrinės patirties sąveika, tradicijų ir mados raiška. Po tam tikro laiko tai perauga į simbolikos ženklus. Įprasminta

21 pav. Melanija Mackevičienė su savo skarelėmis. Rusių Rago k. 2001 m.

¹³S. Bareikienė: „Jos – jau visada skaras uždėtas ir čia užsegta ir apsilaidusias, didelej tuj skaruj, kad ir plona kokia ta skarytė – jos buvo didesnės. [...] gėlėm labai ir apsilaidi labai, tai sakom: „Jau musėt tinaj rusė važiuoja“. Jos daugiau nešiodavo skarom apsilaidūsios, laisvai, palaidai, čia va susegė ir palaida aplink, a mūsų tai užsiriša arba aplink kaklą apsivynioji“.

¹⁵U. Jankovskienė, rusė sentikė, Prienų k.

¹⁶A. Barsukaitė, Čirkų k.

tekstilė iškelia su istorine atmintimi susijusį paveldo suvokimą – mamos skara tampa iš kartos į kartą perduodama relikvija.

Musninkų, Kernavės, Čiobiškio apylinkių skaros Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus ir 2001 m. lauko tyrimų duomenimis

Skara	Kilmė	Plotis / ilgis cm be kutų	Kutų ilgis, cm	Vienapalė ar dvipalė	Siūlų rūšis metmenyse / atauduose	Audinio tankumas metmenyse / atauduose	Audinio pynimas	Spalvų ornamentas
KR, GEK814, E252	Namų audimo, Širvintų r.	150/158	11	2	Medvilnė/vilna	16/16	Ruoželis 2/2	Juoda su mėlynais, raudonais, baltais, gelsvais pakraščio ruožais
KR, GEK1380, E277	Namų audimo, Širvintų r., Musninkų vls., Viciūnų k.	120/188	6	2	Linai / linas, vilna		Ruoželis 2/2	Rudai balto melanžo dugnas su baltais, rudais pakraščio ruožais
KR, GEK1116, E264	XX a. pradžia. Namų audimo. Širvintų r., Kernavės sen., Meilūnų k.	92/98	4	1	Vilna / vilna	13/10	Drobinis 1/1	Rudo dugno languota baltas ruoželiais su pakraščio ruožais
KR, GEK1117, E265	Apie 1890 m. Namų audimo. Širvintų r., Semeniškių k.	80/84	–	1	Vilna / vilna	11/14	Drobinis 1/1	Balto dugno languota rudais ruoželiais su pakraščio ruožais
Grigienės G. Prienų k.	Pirktą apie 1941–1945 m. Ukmergėje. Fabrikinė gamyba.	155 / 160	11	1	Vilna / vilna	11 / 9	Ruoželis 2/2	Juodo dugno vientisai languota žalia, raudona, balta spalvomis
Pavasarytės S. Čiobiškis	Pirktą apie 1950 m. Rusijoje. Fabrikinė gamyba.	156 / 158	10	1	Vilna / vilna	11 / 9	Ruoželis 2/2	Tamsiai mėlyno dugno vientisai languota raudona, balta, melsvai žalia spalvomis
Šimėlienės B. Pigonų k.	XX a. I pusė. Paveldėjo. Fabrikinė gamyba.	163 / 173	16	1	Vilna / vilna	12 / 12	Ruoželis 2/2	Vientisai languota juoda, pilka, balta spalvomis
Ciesiūnienės Z. Pigonų k.	Pirktą apie 1942 m. Fabrikinė gamyba.	157 / 162	11	1	Vilna / vilna	14/10	Ruoželis 2/2	Juodo dugno vientisai languota žalia, balta spalvomis.

Pasakojo:

Filomena Vaicekauskienė, gim. 1931 m. Pinigėlių k., Panevėžio r., gyv. Musninkuose.

Stasė Brazdžiuvienė, gim. 1928 m. Gančieriškės k., Švenčionių par., gyv. Čiobiškyje.

Genovaitė Plasčiauskienė, gim. 1925 m. Mikačių k., Deltuvos vls., Ukmergės apskr., gyv. Čiobiškyje.

Marija Kazakevičienė, gim. 1928 m. Ostruvkos k., gyv. Čiobiškyje.

Vanda Alasevičienė, gim. 1936 m. Čiobiškyje, gyv. ten pat.

Stefanija Pavasarytė, gim. 1914 m. Ostronės k., gyv. Čiobiškyje.
 Vladislava Dalinkevičienė, gim. 1930 m. Paberžės k., gyv. Čiobiškyje.
 Melanija Mackevičienė, gim. 1919 m. Rusių Rago k., gyv. ten pat.
 Aldona Jurkevičienė, gim. 1938 m. Čirkų k., gyv. Kernavėje.
 Jadvyga Misiūrienė, gim. 1915 m. Musninkuose, gyv. Kernavėje.
 Aliodija Barsukaitė, gim. 1923 m. Čirkų k., gyv. Vilniuje.
 Regina Tamošiūnienė, gim. 1924 m. Musninkuose, gyv. ten pat.
 Jadvyga Baraznauskaitė, gim. 1915 m. Kaimynų k., gyv. Stavarygalos k.
 Nijolė Kisliak, gim. 1951 m. Prienų k., gyv. ten pat.
 Ulijana Jankovskienė, gim. 1942 m. Prienų k., gyv. ten pat.
 Genovaitė Grigienė, gim. 1916 m. Gudonių k., Jonavos r., gyv. Prienų k.
 Marijona Aleksandravičienė, gim. 1923 m., gyv. Prienų k.
 Stanislava Bareikienė, gim. 1925 m. Stavarygalos k., Gelvonų vls.,
 gyv. Prienų k.
 Ona Naraškevičienė, gim. 1920 m. Vindeikių k., gyv. ten pat.
 Viktorija Tamaševičienė, gim. 1936 m. Vinkšnabrasčio k.,
 gyv. Musninkuose.
 Albina Motiejūnienė, gim. 1930 m. Strazdų k., gyv. Musninkuose.
 Vida Blažienė, gim. 1957 m. Skruzdėlių k., gyv. Lapeliuose.
 Birutė Ciesiūnienė, gim. 1928 m. Spietiškių k., gyv. Lapeliuose.
 Veronika Lučiūnienė, gim. 1939 m. Pamusių k., gyv. Lapeliuose.
 Bronislava Šimelienė, gim. 1926 m. Naravų k., Kaišiadorių r.,
 gyv. Pigių k.
 Zofija Ciesiūnienė, gim. 1923 m. Skėrių k., Kaišiadorių r., gyv. Pigių k.
 Anastazija Ciesiūnienė, gim. 1921 m. Stabintiškių k., Kaišiadorių r.,
 gyv. Pigių k.
 Marijona Vaicekauskienė, gim. 1932 m. Steponavos k., gyv. Musninkuose.

Šventės ir papročiai Pamusių kaime

Alfonsas Balsevičius

Nuo Kalėdų šešias dienas – šventieji vakarai, tad nieko nedirbdavo. Po Naujų metų, kurių mūsų kaime beveik nešventė, pirmosios šventės buvo Užgavėnės (*Užugavės*). Baigiantis mėsaėdžiui (*mėsajiedui*), laikotarpiui nuo Kalėdų iki Pelėnų dienos, kuomet atšokdavo daugybę vestuvių, antradienį reikėdavo valgyti 12 kartų. Vakare turėjo būti riebus blynai. Dieną nedirbdavo, o tik važinėdavosi. Ūkininkai pakinkydavo geresnį arklį į *šlajas* (plačias roges), papuošdavo jas ir važiuodavo kartu su savo vaikais. Pakelėje rinkdavo kas pakliūva, kol tilpdavo į vežimą. Pavažinėdavo keliais keleliais, galop apvirsdavo į pusnyną netoli namų. Kuo toliau važinės, tuo geresni linai bus. Vaikai su rogutėmis nuo kalnų švilpdavo. Vakare išmoningesni vyrai ir moterys apsirengdavo meškomis, zuikiais, lapėmis, aprengdavo *kanapinį*, *lašininį* ir eidavo šunų lodyti, žmonių linksminti, moterų kibinti. Kiekvienas šeimnininkas stengdavosi pavaišinti svečius nebuvėlius alumi, naminiu sūriu, karštais blynais. Iki 12 valandos linksmindavosi. Vidurnaktį *lašininį* pasodindavo į roges ir nuveždavo į pusnynę. Šurmuliudavo ilgai. Kas gerai nepriimdavo, nepavaišindavo, tas rytojaus dieną gailėdavosi: tai akėčios ant stogo atsirasdavo, tai rąstas ant kamino riogsodavo, tai šiaip kuo kaminas būdavo užkimštas, tai ratai ar rogės į pakalnę nustumtos, kitokių išdaigų pridaryta. Kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, žmonės jau toliau buvo vieni nuo kitų, rečiau matydavosi, rečiau ir tardavosi dėl kokių sueigų, pokštų. Senieji papročiai ir įvairių švenčių apeigos pradėjo nykti. Tad prisiminkime, kaip buvo senovėje.

Trečiadienį anksti rytą šeimininkės pirmiausia išplaudavo, su pelenais iššveisdavo visus puodus, kad riebalų nebūtų. Valgydavo sausai – raugintus kopūstus, aliejų, bulves su lupenomis. Pieną valgydavo, išskyrus penktadienį. Mėsą valgydavo tik sekmadieniais. Ligoniai valgydavo viską. Vėliau ir penktadieniais valgydavo pieną. Pusryčiams – avižinius blynus, avižinį kisielių, pietums troškindavo žirnius, pupas (*bobikus*). Avižinį kisielių darydavo taip: iš vakaro užmerkdamo avižinių miltų kvortą, rytą perkošdavo, įdėdavo truputį druskos, jeigu tirštoka – vandens, ir pavirdavo truputį. Pastovėjęs viralas sustingdavo. Būdavo labai skanus. Blynams irgi panašiai paruošdavo įmaišą. Juos kepdavo neversdami. Pakepdavo ir su keptuve versdavo į lėkštę. Juos valgydavo tuoj pat, kol karšti. Virdavo raudonųjų burokėlių sriubą su grybais. Pieną raugindavo, sūrius darydavo vasarai. Iš grietinės mušdavo sviestą. Parduodavo žydams. Bet žiemą karvė būdavo užtrūkusi, tad to pieno ir nebūdavo. Seneliai sakydavo, kad seniau, jeigu turėdavo pieno, tai jį raugindavo kubiluose. Po Velykų valgydavo prarūgusi, papelėjusi.

Didžiąją savaitę vėl sausas pasninkas. Paskutines tris dienas kas nors iš šeimos turėjo būti bažnyčioje. O šeštadienį eidavo ugnies ir šventinto vandens. Ugniai atsinešti iš anksto turėdavo sausą medžio kempinę. Ją, užsidegę nuo šventoriuje degančio laužo, nešdavo į namus. Šeštadienį ji degdavo per visą naktį. Kempinė rūksta labai ilgai, iš lėto, todėl ir Velykų rytą ant priežedo ji dar vis smilkdavo. Giedoriai giedodavo šventas giesmes. Jie iš bažnyčios eidavo kur nors apšilti. Jeigu Velykos būdavo vėliau, šiltesnės, tai apšilti susirinkdavo kunigo kluonan.

Velykų rytą pavalgę, pailsėję, vyrai rinkdavosi kiaušinių raičioti, žiūrėti, kieno stipresni. Susirinkdavo tame kluone, kur padas geresnis. Raičiodavo iki vakaro. Jau nimumi vienoje vietoje greit atsibosdavo, eidavo pas kitus. Taip per dieną apeidavo keletą namų bet kuriame kaimo gale. Pirmąją Velykų dieną daugiausia būna namuose ir vakare. Nebent labai artimi ir gerai sugyvenantys kaimynai pabūdavo truputį drauge. Antrąją dieną, parėję iš bažnyčios, pavalgę, pašėrę gyvulius, svečiuodavosi pas kitus arba turėdavo svečių. Niekas nesėdėdavo namuose. Visi kur nors pokyliaudavo. Tas dienas visi buvo labai draugiški, vaišingi. Pirmąją dieną susirinkdavo grupelė dainininkų ir eidavo per kaimą žmonių sveikinti su velykinėmis giesmėmis. Antrąją dieną jau visokias dainas dainuodavo. Trečiąją dieną žmonės važiuodavo į turgų. Nesvarbu, reikia ar ne, važiuodavo ir tiek. Tą dieną dirbti dar nebuvo galima: kas dirba, ledai javus iškapos.

Sekminės. Iš vakaro prieangį (*gonkelius*) beržo šakelėmis apkaišydavo, palubėmis visokių žolelių prikaišiodavo, kiemo takelius nušluodavo, geltonu smėliu išbarsydavo. Piemenys pačių nupintais vainikais papuoštas karves namo pargindavo. Šeimininkės juos šiltu pyragu vaišindavo, dėkodavo už karvučių pagerbimą.

Vardu šventės. Mūsų kaime švėsdavo Kazimierą, Joną, Petrą ir Petrę, Antaną, Oną, Eleną ir kai kuriuos kitus. Iš vakaro varduvininkų duris papuošdavo pagal galimybes kuo gražiau – nupintu vainiku, gėlėmis. Rytą varduvininkas labai apsidžiaugdavo, paprastai nujausdamas, kas tai padarė. Vakarui jis visus pakviesdavo į svečius. Vaišindavo naminiu alumi, pyragais, sviestu.

Pamusių kaimo valstiečiai savo ūkio gaminius parduodavo turguose. Antradieniais turgūs būdavo Mūsniuose, Žāsliuose, trečiadieniais – Gélvonuose, ketvir-

tadieniais – Širvintosė. Kaip anksčiau minėta, veždavo viską. Veždavosi kartais ir vaikus – tai būdavo paskata už klausymą.

Pamenu, vieną saulėtą antradienio rytą į turgų tėtė paėmė ir mane. Pasisodino tarp savęs ir motinos. Koks buvo džiaugsmas! Mat iš vakaro padėjau sutepti degutu ratų ašis, iššukavau arklį. Pakinkė į lengvuosius ratus, sėdynę užtiesė patiesalu (*divonėliu*), sudėjo visas gėrybes, ir išdardėjome. Turguje tėvas nuėjo į bankelį sumokėti žemės mokesčių, motina nunešė į kooperatyvą kiaušinius parduoti, o mane paliko vieną vežimą saugoti, vištas pardavinėti. Nueidama ji pasakė: „*Už šitą vištą paimk 2 litus, o už šitą – 3 litus*“. Ir nuėjo. Sėdžiu patenkintas. O kaipgi – pasitikėjimas, savarankiškumas. Dairausi, o aplink – paršų žviegimas, karvių bliovimas, vištų kudakavimas. Neramios ir mano vištos. Bet aš ramus. Vieną ranką uždėjau ant vienos vištos, antrą – ant kitos, kad man besidairant kas nors nepaimtų. Ir štai prieina žydas ir klausia: „*Ui, po kiek tavo tos vištelės?*“ „*Va, šita, – sakau, – 2 litai, o šita – trys*“. Žydas pakilojo vištas, papūtė į uodegą ir sako: „*Gerai, imk penkis litus, o aš imu tavo vištas*“. „*Ne, – sakau, – negaliu už penkis litus atiduoti. Va, už šitą duokite du litus, o už šitą – tris litus. Kitaip mama sakė neatiduoti*“. „*Taigi aš tau ir duodu tiek, kiek reikia*“, – įtikinėjo mane žydas. Kur buvus kur nebuvus ateina teta. „*Kas yra?*“ – klausia. Išsiaiškinusi liepia atiduoti žydui vištas. Atidaviau. Atėjusi motina juokėsi. Ilgai dar kaime kalbėjo, kaip aš vištas pardavinėjau...

Laisvalaikis, žaidimai

Visus šiokiadienius dirbdavome nuo saulėtekio iki tamsos, o rudenį ir su žibintuvais. Už tai šeštadienį pavakaryje nusiprausus jau poilsis. Bet koks galėjo būti poilsis jauniems! Vaikai lakstydavo, žaisdavo, o jaunimas telkdavosi krūvon, kur dainos, armonika. Daugiausia vakarodavome pas Mykolą Tamošių, pas Kižlą, pas Pečiulius. Sekmadieniais dauguma eidavo į bažnyčią. Kiek pabuvęs bažnyčioje, jaunimas rinkdavosi sodelyje, būriuodavosi, merginos ieškodavo muzikantų vakarui, bernai tardavosi, kur eiti vakaroti. Aišku, kur sodelis žalesnis, kur kiemas lygesnis, kur šunys labiau loja. O vaikai aplakstydavo visus paupius keletą kilometrų. Susirinks vienoje vietoje, pasimaudys, palakstys ir jau bėga ieškoti kitos įlankos, kitos pievelės. Paminėsiu keletą žaidimų.

„*Saugoti kabliuką*“. Aikštelės gale žemėje įtvirtinama 1,5 m vytelė. Ant jos vienos šakelės uždedamas kabliukas. Vaikai išsirikiuoja 15–20 žingsnių atstumu nuo vytelės viens nuo kito per porą žingsnių su metro ilgio lazdomis. Vienas žaidėjas atsistoja keletą žingsnių nuo vytelės ir saugo kabliuką. Kiti žaidėjai iš eilės meta lazda į vytelę, kad numuštų kabliuką. Numušus kabliuką, saugojantysis jį turi paimti kabliuką, uždėti ant vytelės ir tada gali atsistoti į laisvą vietą, nes metęs lazda žaidėjas turi nubėgti ją paimti ir atbėgti į savo vietą. Kuris pavėluoja, tas saugo kabliuką.

„*Štankieta*“. Žaidėjai pasidaro 50 cm ilgio kieto medžio vienu galu visai nusiūmąntus kuolus. Pasirenka sau žemės sklypelius, įbeda žymę, 20 žingsnių nuo aikštelės įbedą į žemę vytelę. Pirmasis įbedą į žemę savo kuolą. Kitas meta žemėn savo kuolą, kad jo kuolas stovėtų, o anas nuvirstų. Jeigu nuvirsta, bando kitas. Jeigu visi kuolai stovi, pirmasis ištraukia savo kuolą ir žaidžia toliau. Kieno nors kuolui nuvirtus, tas sviedžia savo kuolą į vytelę. Jeigu nepataiko, grįžęs pagauna nešantį

žemės, turi visas savo atiduoti pastarajam. Jeigu sviedusysis kuolą užkliudo vytele, kopinėti žemės nieks neturi teisės.

„*Kiaules ganyti*“. Kiekvienas žaidėjas turi metro ilgio lazda, apačioje kiek lenktą. Viduryje aikštelės padaro nedidelę duobutę – tvartą. Žaidėjai pasidaro sau tvartelius (*duobutes*), porą gerų žingsnių nuo tvarto puslankiu, vienas nuo kito per gerą žingsnį. Juose jie laiko įkišę lazdas. Vienas žaidėjas, pasiėmęs „kiaulę“, stengiasi lazda įvaryti ją į tvartą. Kiti žaidėjai neprileidžia jo, t. y. priartėjus „kiaulei“ prie tvarto, savo lazda numuša ją toliau. O piemuo tuo metu gali į tuščią tvartelį įstatyti savo lazda, ir tas turės eiti *kiaulių ganyti*.

Gyvulių priežiūra

Pavasari, išleidžiant gyvulius į ganyklą, šeiminkė, uždegusi šventintų žolelių ir staiga jas užgesinus, dūmais aprūkydavo visus gyvulius, kad ligos neliptų, gyvatės nekandžiotų. Mūsų ūkininkai dažniausiai savo ganyklų turėjo mažai ir jų ieškodavo kitur. Buvo galima urėdijoje nusipirkti orderį ganyti gyvulius valstybiniame miške. Mes ganėme Mantinionių miške už poros kilometrų nuo namų. Ganėme pakraščius miško *Daržinėj*. Senais laikais čia buvo pono pastatyta daržinė šienui krauti. Ilgainiui ta vieta užžėlė, liko tik pavadinimas. Ganėme ilgosiose pievelėse. Ten buvo daugiau žolės, ten ir ganydavome per vasarą. Ganydavome ir savo grioviuose (*ravuose*), Kaimenos griovyje. Išvarydavome gyvulius visai dienai. Valgyti pasiimdavome pieno butelį, lašinių gabaliuką, slyvų, obuolių. Be to, rišdavome pūdymuose, ražienose, dobilienose. Kai gyvenome dar kaime, gyvulius ganydavome bendrai. Samdydavome skerdzių. Ganyti jam padėdavo vaikai, po 2–3 vaikus kasdien. Vaikai eidavo iš namų paeiliui. Kas vaikų neturėjo, eidavo suaugę arba samdydavo vaikus. Rudenį, kai žolės laukuose būdavo mažiau, nakčiai paduodavo daržovių lapų. Žiemą šerdavo tvartuose. Rytą paduodavo vasarinių šiaudų ir vandens atsigerti. Dienai darydavo *ušėtką*: krepšį pelų, krepšį pjaustinio (*akselio*) supildavo į *cebrą* (trijų keturių kibirų iš medinių lentelių padarytą indą), įpildavo dar gorčių miltų ir viską užplikindavo dviem trimis kibirais verdančio vandens. Uždengdavo. Visa tai padarydavo ryte kūrendami krosnį (*pečių*). Pietums nunešdavo į tvartą ir paduodavo karvėms į lovius. Nakčiai duodavo kratinio. Tai ruginių, vasarinių šiaudų ir šieno mišinys. Melžiamoms karvėms į *ušėtką* dėdavo tarkuotų burokų.

Ūgtelėjusius paršelius, avinukus kastruodavo. Tai atlikdavo kaimo žmogus – mėgėjas savamokslis. Karvei suėdus šviežių dobilų atolo, kartais išpūsdavo vidurius. Tai atsitinka todėl, kad jauni švieži dobilai, degdami karvių skrandyje, išskiria daug dujų. Karvė atrodo labai pilna, išpūsta, duobutės išsilyginusios. Tokiu atveju padarydavo šiaudų ryšį, išdegtuodavo jį šiek tiek, pražiodydavo karvę ir, išspraudę ryšį į nasrus, vaikydavo ją. Dažniausiai tai padėdavo – pūtimas praeidavo. Būdavo, kad karvės užspringdavo bulvėmis. Drąsnė moteris arba kieno plonesnė ranka įkišdavo į pražiodytą gerklę ranką ir bulvę ištraukdavo.

Žvejyba

Musės upė pro mūsų kaimo teritoriją teka 2 km. Vidutiniškas jos plotis 12 m. Buvo keletas gilesnių įdubų: Rauluko iki 3 m gylio, 2 m gylio Augusto, buvusi ties kaimu, kur upė prisiartina prie kelio, ir taip pat 2 m gylio Liūno, kuri buvo 100 m

aukščiau Kaimenės upelio intako. Kadangi Augusto įduba buvo arčiausiai kaimo, ten ir varydavo arklius maudytis. Gražu būdavo žiūrėti, kai išilę arkliai taškosi vandenyje, plaukioja. Arkliams išprunkščiant į šnerves pakliuvusį orą, susidaro graži ryški vaivorykštė.

Nuo 1948 m. intensyvinant žemės ūkį, visos įdubos užneštos žemėmis ir jų beveik nėra. Musėjė buvo šių rūšių žuvų: lydekų, šapalų, upėtakių, ungurių, vėgėlių, minagių, kuojų, gruzlių (*kelbukų*) ir vėžių. Vėžiai išnyko. Buvo išnykę ir upėtakiai, bet jų vėl atsirado. Žuvis gaudydavo rankomis po akmenimis, po kelmais ir maueruose. Gaudydavo ir su meškere, kur buvo tai įmanoma. Nakčiai mesdavo virves (*šniūrus*), prie 6–8 m ilgio stiprios virvės galo pririšę svorį. Prie virvės 30 cm atstumu vienas nuo kito pririšdavo pavadėlius, kurių galuose ant kabliukų būdavo užnerti graužukai (tai į dėles panašūs gyvūnai, kuriuos iškasdavo iš upės pakraščio smėlėto dumblo). Vienas virvės galas būdavo pritvirtinamas krante, o kitas su svoriu numetamas į upę. Ryte su virve ištraukdavo vėgėlių, ungurių, šapalų. Dar gaudydavo naktį valtele su žiburiais. Sėdi valtelėje dviese, vienas laiko žiburį (smaluotą dagtį), o kitas su žeberklu stebi upės dugną ir, aptikęs miegančią žuvį, staigiu judesiu nuduria ją. Gaudė ir su *čerpokais* (tai ant puslankio ištemptas lininių siūlų tinklas, kuris už 2–3 m siaurėjančiai sueina į mazgą). Du žmonės su *čerpokais* atsistoja įdubos žemutiniame gale. Trečiasis su 3–4 m ilgio kartimi, vadinama *baltu*, atsargiai nusėlinęs į įdubos viršutinį galą, dauždamas vandenį ir grūsdamas kelmus, maurus, eina žemyn. Stovintieji su *čerpokais* žiūri į upės dugną, ir, pamatę įplaukiant žuvį, sušunka „stop“, kilsteli *čerpoką*, kad žuvis išlystų į kūlį, o jai tenai patekus, koja primina kūlį, kad žuvis atgal nepabėgtų. Po to stato *čerpoką* atgal, ir žvejyba tęsiasi. Prisižvejoję dalijasi laimikį: ima nuo didesnių žuvų, deda į tris krūveles. Žiūri, kad krūvelės būtų lygios. Vienas žvejys nusigręžia nuo krūvelių, antrasis rodo ranka į krūvelę ir klausia: „Kuriam?“ Kuriam pasako, tas ir ima. Meškerėms valą darydavo iš arklio uodegos skaidrių ašutų, jie būdavo 50–80 cm ilgio. Ašutus surišdavo jūriniu mazgu, kabliukus pirkdavo.

Bitininkystė

Bites mūsų kaime turėjo keturi ūkininkai. Anksčiau bites laikydavo *kaladėse*. Vėliau išigijo Dadano tipo avilių. Medaus būdavo nedaug, nes bičių nemaitindavo ir daug medaus palikdavo žiemai pačioms bitėms. Ūkininkas, prikopinėjęs medaus, visuomet geresniems kaimynams nusiųsdavo jo paragauti. Iš vaško liedavo žvakes ir pardavinėjo laidotuvėms. Spiečius gaudydavo į medžius įkeltais aviliais. Bites labai gerbė, brangino.

Vėžiavimas

Iki 1938 m. Musėjė, ypač Kaimenojė, buvo labai daug vėžių. Gaudydavo juos taip: anksti rytą sugauna varlę, nuo užpakalinių kojų pradėję lupti odą, nutraukia ją nuo pilvo ir užverčia ant galvos. Užpakalinę koją stipriu metro ilgio siūlu pririša prie lazdelės. Varlę nuleidžia į upelio dugną netoli kelmų. Stebi. Netrukus iš po kelmo išropojęs didelis tamsiai rudas vėžys varlę paima ir bando ją doroti. Tada atsargiai varlę kelia aukšty, o kartu su ja ir vėžys kyla. Ties juo iš apačios prilaiko graibštą ir su varle ištraukia į krantą. Būdavo tokių didelių, kad į kepurę netilpdavo. 1938 m.

visi vėžiai krito. Žmonės kalbėjo, kad vėžiai žuvo nuo chemikalais užteršto vandens. Mat upėje plaudavo maišus nuo cheminių trašų.

Gyvenvietės ir sodybos

Kaip anksčiau minėta, kaimas buvo išsidėstęs vienoje kelio pusėje, nes antroje – nuokalnė į upę. Namai buvo statomi 3 m nuo kelio, galais į jį. Dažniausiai po tuo pačiu stogu buvo ir svirnas. Toliau pagal tą pačią liniją buvo tvartas, dar toliau – kluonas. Sodybos plotis buvo toks: tiktai namas ir kelias. Kai kurios sodybos turėjo vieną bendrą vidinį keliuką, ir jų pastatų durys buvo į jį nukreiptos. Tarp kelio ir namo buvo gėlynas, aptvertas tvora. Gėles laikydavo tokias: pironijas, vasarinius ir žieminius jurginus, rūtas, mėtas, lelijas, radastas, flioksus ir kitas. Už kluonų būdavo daržai. Išsikėlus į vienkiemius, trobesiai buvo statomi atokiau vienas nuo kito. Statant pagalbinius trobesius, buvo žiūrima, kad kuo mažiau užimtų žemės, pvz., pagrioviais, pakriūtėm. Žinoma, kur buvo galima padaryti privažiavimą. Laisvose prie namų vietose darydavo daržus, prie tvarto padarydavo gardus paršeliams, kurie vasaros metu per visą dieną būdavo lauke. Pakalnėmis, kur buvo galima, rišdavo avis, kiaules. Pirtis statydavo atokiau nuo namų, slėnesnėje vietoje. Tenai iškasdavo kūdrą. Ir jeigu vieta būdavo šaltiniuota, tai per visą vasarą būdavo vandens.

Šulinius kaime turėjo nedaugelis, o vienkiemiuose gyvenantys beveik visi buvo išsikasę prie namų šulinius. 1934 m. į mūsų kaimą buvo atėjęs kažkoks žmogus, pareiškęs, kad gališ nurodyti, kur kasti šulinį. Vaikščiojo jis su truputį sulenkta vytele, kuri ties kai kuria vieta jo rankose išsitiesdavo. Čia jis ir nurodydavo kasti šulinį. Ir žmonės kasdavo. Vieniems vandenį rasdavo arčiau namų, kitiems toliau, giliau, bet visi iki vandens prisikasdavo. Jonas Balsevičius, gyvenęs ant Palobės kalno, iškasė 23 m gylio šulinį, ir tai nebuvo vandens. Dauguma kasdavo 8–12 m, ir porą trejetą apatinių metrų būdavo vandens.

Gyvenamųjų namų baldai būdavo paprasti. Viename kampe toliau nuo durų, pasieniais buvo suolai, prie jų – stalas. Kaime gyvenant, kuomet namai būdavo prastesni, tai prie durų būdavo krosnis (*pečius*), prie jo – *plytka* su sienele, o nuo galinės namo sienos pastato šonų – spinta. Tai būdavo lyg ir miegamasis, vadinamas *užpečkiau*. Naujus namus jau ir kaime statydavo erdvesnius. Būdavo ir kitas galas – kamara. Statantieji namus vienkiemiuose žiūrėdavo, kad kitame gale būtų kur įrengti švarų kambarį, vadinamą *stancija*. Čia ir gėlynams daugiau vietos palikta, ir sodas didesnis, ir dekoratyvinių krūmų pasodinta. Kambariuose, vadinamuose *stancijomis*, kai kur ir apvalūs stalai bei kėdės atsirado. Gražios stalių darbo spintos, bufetai (*kredensai*) sužibo. Lovos irgi naujos. Senas sudegino arba į klėtį išnešė.

Maistas, drabužiai, audinių balinimas

Apie maitinimąsi užsiminta straipsnio pradžioje, bet galima dar truputį pridėti. Dar menu *piestas*, priemenėje stovėjusias. Jose vos tėvų atmenamais laikais grūdus smulkindavo. Iš linų sėmenų spausdavo aliejų. Mano laikais aliejų spausdavo Ustronės kaimo gyventojas Juozas Lisauskas, vadinamas Bėduliu. Turėjo 23 ha žemės. Tai buvo miškas, kalnai, kalneliai, upės, pakriaulai. Žemė – grynas smėlynas, rugiai užaugdavo tik šuniui iki kelių. Sėdavo šaradėles, grikius.

Bėdulis turėjo aliejui gaminti įrengimus, maniežu sukamą malūnėlį. Tiktai sėmenis smulkindavo valcai, t. y. du volai, sustatyti vienas greta kito ir sukantys vienas kitą iš viršaus į apačią. Susmulkintus sėmenis nešdavo į namuką, kuriame buvo įrengta krosnis (*pečius*) su reikiamais indais juos šutinti. Karštus sėmenis dėdavo į formas ir spausdavo presu. Presą spaudė pora vyrų rankomis. Aliejus tekėdavo į paruoštą indą. Sėmenų išspaudas, vadinamas *makucha*, Bėdulis pasiimdavo sau už darbą. Arba reikėdavo mokėti aliejumi. Buvo sudėta daina: „*Lietutis lyja, perkūnas griaudžia, senis Bėdulis aliejų spaudžia*“.

Visi drabužiai, išskyrus moteriškus, būdavo siuvami iš naminio audeklo. Kiek menu, ir vyriški baltiniai, ir kostiumai, ir vaikiškos palaidinukės buvo iš pirktinių audinių. Naminių audinių siūdavosi apatinius baltinius, darbams apie namus viršutinius drabužius, burkas, sermėgas. Kiekvienas suaugęs asmuo turėjo ir po kailinius. Buvo išveiginių kailinių, turėjo ir didelius kailinius į turgų važiuoti. Juk išvažiuodavo visai dienai, o grįždavo ir aštuntą, ir dešimtą valandą.

Apie audinių gamybą rašyta. Pridėsiu apie jų balinimą. Pavasari, pasodinus daržus, užmerkdamo reikiamus baltinti audinius, praskalaudavo juos upėje arba namuose didelėje geldoje ir saulėtą dieną patiesdavo ant pievos. Vaikams reikėdavo saugoti, kad viščiukai nesuterštų, ėriukai nesumindytų. Vakarop, kol dar nėra rasos, surinkdavo. Rinkdami sulankstydavo kaip armonikos dummies. Moterys prisiausdavo įvairiausių raštų staltiesių, užtiesalų. Reikėdavo ar nereikėdavo, jeigu tik pamatydavo kokį įdomesnę raštą, tuojau ir bandydavo pati austi.

Keliai, transportas

Iki 1940 m. per Mūsų kelyje Pamusiaĩ–Čiobiškis buvo tiltas. Bet sugriuvo. 1942 m. bandyta jį atstatyti, bet nebuvo kam. Truputį aukščiau kelio yra geras lieptas. Antras lieptas buvo ties Boleslovo Lučiūno sodyba. Tai 200 metrų nuo Natakos žiočių. Trečias lieptas buvo ir yra kelyje Pamusiaĩ–Lapėliai, kiek žemiau Žiegės.

Įsteigus kolūkius ir pakitus transporto priemonėms, pakito ir kai kurie keliai.

Šeimos gyvenimas ir tarpusavio santykiai

Šeimos buvo nemažos – 4–6 vaikai. Dukras, davę pasogos, išleisdavo, o sūnūs dažniausiai likdavo namuose. Dalydavosi žemę, todėl sklypai mažėjo. Vaikai, bijodami netekti tėvų malonės, labai jų klausė. O gal dar ir todėl, kad dirbdami kartu su tėvais labiau susigyvendavo. Juk neklausyti tėvų, jų negerbti buvo didžiausia nuodėmė.

Esant kolūkinei santvarkai, suaugę vaikai, gavę kolūkyje sodybiniam sklypui žemės, tėvų padedami statėsi savo namus ir juose gyveno. Pas tėvus tik svečiuotis ir padėti dirbti atvykdavo.

Vaikų auginimas buvo kur kas paprastesnis. Ateinančius į šį pasaulį naujagimius priimdavo bobutės. Jos ir gimdyvę sutvarkydavo, ir vaiką nuprausdavo. O atėjusiam ko nors į tuos namus pašaliniam žmogui paimdavo kepurę ar ką kitą, ir tas turėdavo išsipirkti. Mažesnius vaikus didesni prižiūrėdavo. Arba pati motina, eidama į lauką darbų dirbti, pasiimdavo ir vaiką su savimi. Sukramtydavo duonos gabaliuką su cukrumi, surišdavo į mažą skuduriuką, įduodavo į burnytę – tas ir čiulpdavo. Vaikas ramiai gulėdavo, ir motina galėdavo dirbti. Didesni vaikai klau-

sydavosi paukštelių, dairydavosi, nes jiems jau būdavo viskas įdomu. Bet tokius jau reikėdavo saugoti, kad kur nors nenušliaužtų. O šiaip vaikai vieni kitus saugodavo.

Krikštynos. Vardą rinkdavo abu tėvai, visai šeimai pritariant. Krikštyti veždavo į Čiobiškio bažnyčią. Į kūmus paprašydavo dažniausiai ką nors iš giminių arba iš geriau sugyvenančių kaimynų. Jeigu vaikas būdavo sveikas, tai krikštydavo šeštadienį vakarop arba sekmadienį. Sutartu laiku kūmai atvažiuodavo pas naujagimį, truputį prisėdavo prie stalo ir pakildavo važiuoti. Pakildavo – o kūdikėlio nėra! Ieškodavo ir surasdavo, bet bobutė neduodavo. Kūmas ir šiaip, ir taip, o vaiko negauna. Tuomet padovanodavo bobutei gražią skarutę. Gavę vaiką, važiuodavo krikštyti. Bažnyčioje berniuką laikydavo kūmas, o mergaitę – kūma.

Parvažiavę kūmai troboje pagarbindavo Jėzų Kristų ir pasakydavo: „*Atvažiavo žmogus, ar priimsite?*“ „*Na, jeigu jau Dievo žmogus, tai priimsime*“, – atsakydavo tėvai. Tada svečiai sveikindavo tėvus, dovanodavo ką nors vaikui: ar tai gražiai išsiuvinėtą palutę, ar tai papuoštą vystyklą (*valiniu* vadinamą), ar žąsų pūkų pagalvytę. Visi susėdavo prie stalo. Kūmai turėdavo sėdėti gerai susiglaudę – tuomet gražūs būsią vaiko dantys. Susikūmavę visam laikui palikdavo kaip ir giminės. Visos šeimos šventės be kūmų neapsieidavo. Ir darbuose dažniausiai būdavo kartu. Linksmi tėvai apdovanodavo ir bobutę, linkėdami jai sveikatos ir laimingo darbo. Bobutė savo ruožtu padėkodavo tėvams, palinkėdama dar daug kartų ją pakviesti.

Vestuvės. Kaimo piršlys jaunimui siūlydavo savo paslaugas. Jam būdavo garbė, jei daug supiršdavo. Jaunuolio arba merginos tėvai pasikalbėdavo su piršliu, kad reikia poros ieškoti. Piršlys, žinodamas, kam ko reikia, dar paklausdavo, ar turi ką nors numatęs ar numaciusi sau. Jeigu turėdavo, tai piršlys nuvykdavo pas išrinktąją arba išrinktąjį ir susitardavo, ar galima atvažiuoti. Jeigu galima, tai sutardavo laiką. Sutartu laiku, pasikinkę gerai išvalytą arklių į gerai suteptus ratus, atvažiuodavo. Nesvarbu, kad kartais ir pas kaimyną. Atvažiavę ir pagarbinę pradėdavo kalbą. Ižangų būdavo visokių: „*Ieškom žąselės mūsų žąsinėliui, ar nematėte praplaukiančios, o gal kartais ir į jūsų kiemą pasiklydusi užplaukė?*“ Arba: „*Aną dienąėjome pro jūsų kiemą, labai gražiai rožės žydėjo, ar negalima nors pakvėpinti?*“ Namiškiai, žinoma, sutikdavo, pakviesdavo į vidų. „*Paieškosime*, – sakydavo, – *pažiūrėsime*“. Jeigu piršlys nelabai gerai pažindavo šeiminius, sakydavo: „*Mano jaunikiui, nors jisai visiškai sveikas, bet nuo darbo delnai suaižėję. Kuo tepa, vis negelbėja. Labai gerai padeda senas duonos raugas, likęs moteriškei ant alkūnių duoną minkant*“. Kartais ir pasigirdavo motina, kad turinti tokių vaistų. Piršlys, susimirkčiojęs su jaunuoju, pasakydavo: „*Gerai, paimsime*“. Jiems aišku būdavo, kad moteriškės nešvarios, neplauna rankų, nevalyvos. Daug derybų būdavo ir dėl pasogos. Kartais taip ir išsiskirdavo. Sutarus – užsakai, ruošimasis, muzikantų ieškojimas. Tada sakydavo, kad kuo geresnis muzikantas, tuo linksmesnis gyvenimas būsiąs. Paskutinį vakarą prieš jungtuves merginos susirinkdavo pas jaunąją, o geri jaunojo draugai – pas jaunąjį. Čia ceremonijų nebūdavo. Pasėdėti jie norėdavo, pasikalbėti, prisiminti jaunąs dienas, kur vakarodavo, kiek kaimų apeidavo, įdomesnių įvykių pasipasakoti. Apie vidurnaktį išsiskirdavo.

Jaunosios draugės padėdavo aprangą susitvarkyti, plaukus į kasas supindavo, pasišnekučiuodavo, slapčiausiomis mintimis pasidalydavo, paverkdavo, žiūrėdamos į verkiančią draugę. Pasitarusios išsiskirdavo. Toliau viskas vykdavo kaip ir kitose

vietovėse. Parvažiavus iš bažnyčios, prie namų jaunosius ir palydą sutikdavo artimieji ir svečiai prie papuoštų vartų. Procedūra panaši būdavo visur.

Paragavus sutinkančiųjų degtinės, piršlys duodavo paragauti savosios. Pabroliai irgi taip pat pasielgdavo. Visi visiems vaikams duodavo saldinių. Prieangyje jaunosius pasitkdavo tėvai, jeigu kurio nors nebūdavo, tai jo vietoje būdavo krikšto tėvas arba krikšto motina. Kas nors iš vyresniųjų artimųjų jaunosius apiberdavo avižomis. Tėvai, laikydami lėkštutėje du degtinės stikliukus, apipintus rūtomis, ir duonos vieną kąsnelį, pasveikindavo pabučiuodami jaunosius. Šie išgerdavo pirmąjį savo bendrą tostą, jaunasis duodavo jaunajai atsikąsti duonos, užbarstytos druska, paskui pats atsikąsdavo. Suvalgę eidavo į vidų. Kur būdavo galimybė, nusirengdavo, susitvarkydavo. Muzikantai grodavo maršą. Jaunieji su palyda eidavo į užstalę, bet tenai jau sėdėdavo visi vestuvinininkai su kitais „jaunaisiais“. Vėl derybos, kol galų gale išsiaiškindavo, kad sėdinčiųjų užstalėje „jaunųjų“ sutuoktuvių liudijimai išduoti irgi bažnyčioje, tačiau jie netikri, o atvykusiųjų – tikri. Anie išeidavo, už stalo atsisėdavo jaunieji su palyda. Vestuvių eiga, nuotaika daug priklausydavo nuo muzikantų. Grodavo armonika, smuikas, kartais du smuikai. Pagroję, kol įsilinksminama, muzikantai patys sėsdavo užvalgyti.

Valgymai būdavo tokie: šaltiena, virta mėsa, sviestas, sūris, pyragai, kai kur būdavo ir vyniotinių, vėdarų, šiltų patiekalų. Tai troškinta jautiena su bulvėmis. Dar paruošdavo sausainių. Visko pastatydavo keletą lėkščių ant stalo ir kiekvienas su šakutėmis imdavo iš bendros lėkštės ir valgydavo. Išsikėlus į vienkiemius, jau kiekvienam svečiui būdavo atskira lėkštutė.

Vakare jauniesiems paklodavo namuose lovą, ir jie eidavo miegoti. Rytą jaunosios motina, tetos eidavo pasveikinti jaunųjų su saldžia naktimi. Šie padėkoję gausiai pavaišindavo saldainiais. Vestuves švęsavo iki antradienio. Išvažiavus giminėms, išsiskirstydavo ir kaimynai, nors jie per dieną po porą kartų išeidavo gyvulių šerti ir vėl ateidavo. Jauniesiems atnešdavo dovanų: paklodžių, lovatiesių, pagalvių ir kitko. Pirmadienį vestuvinininkai išvykdavo pas jaunąjį į namus. Jaunoji visam laikui atsiskirdavo su savo rūtų darželiu, su savo tėvų namais. Uždainuodavo graudinančią dainą „Jau žirgeliai sukinkyti“. Kraitininkai išveždavo kraitį, kuris būdavo anksčiau sutartas. Dar bandydavo pasigauti vištą, paimti geldą ar dar kitką, ką tik pamatydavo geresnio. O jaunosios tėvų parinkti žmonės jiems tai padaryti trukdydavo. Galop, sudaužę ašotį ar lėkštę, jaunajai su visais atsisveikinus pasibučiuojant, su muzika išvykdavo pas jaunąjį į nuolatinę jaunosios gyvenimo džiaugsmo ar skausmo vietą. Koks bus jos gyvenimas, aišku, daug priklausys nuo jos pačios. Atvykus į jaunojo (dabar jau abiejų) namus, jaunoji apdovanodavo tėvus ir visus šeimos narius rankšluosčiais, staltiesėmis ir kitkuo. Jaunosius sutikdavo panašiai, kaip ir jaunosios pusėje. Kaip ir visur, būdavo svočios pietūs, visi vaišindavosi svočios pyragu.

Nuo XX a. ketvirtojo ketvirčio vestuves pradėdavo jaunieji su visa palyda, iš civilinės metrikacijos skyriaus važiuodavo į fotoateljė ir tik iš ten į bažnyčią. Po to į savo namus.

Laidotuvės. Žmonės mirdavo, sulaukę senyvo amžiaus, 80–90 metų. Į gydytojus nesikreipdavo. Susitaikydavo su mintimi, kad niekas nieko nepadės, kaip kad giesmėje būdavo giedama: „*Visi, kas gimę, mirti turi*“. Tai ir mirdavo tyliai, namuose. Esant jau silpnam ligoniui, šeimos kuris nors asmuo arba vyresnė kaimynė ateidavo

pasiūlyti ligoniui, kad reikėtų kunigą atvežti. Aišku, kalbėdavo labai atsargiai, kad ligonis nesuprastų, jog jo padėtis beviltiška. Aiškindavo, kad pasveiks, bet kam silpnam žmogui važiuoti, ypač jeigu šalta, blogas oras. Juk išpažintį kunigas ir namuose gali išklaudyti. Ir ligonis sutikdavo. Tada kas nors važiuodavo kunigo. Apie tai kiek galima daugiau kam pranešdavo. Iššluodavo kiemą, sutvarkydavo kambarį, ligonio lovą užtiesdavo naujai, patį ligonį, kiek būdavo galima, nuprausdavo. Klebonas, veždamas komuniją, su niekuo negalėdavo kalbėtis. Jam atvykus į ligonio namus, visi išeidavo į kiemą ir giedodavo šventas giesmes. Kambaryje likdavo tik ligonis. Kunigas, išklauses ligonio išpažintį, pakviesdavo žmones į vidų ir liepdavo kartu su juo melstis, kad ligonis pasveiktų, arba, jeigu tokia Dievo valia, tai kad laimingai keliautų į dangų. Po to duodavo komuniją. Tai atlikęs dar truputį pasikalbėdavo su žmonėmis apie gyvenimą, apie derlių ir išvažiuodavo. Paprastai ligoniui po to sveikata pagerėdavo, pasitaisydavo nuotaika. Matyt, paveikdavo monotoniškumo pasikeitimas, kaimynų jam parodytas dėmesys. Aišku, jeigu jau plaukdavo, tai ir nuplaukdavo. Ligoniui einant silpnyn, prie jo budėdavo saviškiai, ateidavo ir kaimynai. Tik neišsiduodavo, kad budi. Atseit šiaip paplepėti atėję. Mirštant uždegdavo žvakę, kad lengviau numirtų. Skaitydavo maldas, duodavo miršančiajam į rankas degančią graudulinę žvakę – nueis į dangų. Mirusįjį moterys nuprausdavo, aprengdavo naujais drabužiais ir paguldydavo kambaryje šalia stalo ant lentų, kurios būdavo padėtos ant trumpų suolų. Lentas aptiesdavo gražiomis baltomis paklodėmis. Atėjęs stalius pamatuodavo, kokio ilgio reikės karsto. Paprastai kiekvienas ūkininkas turėdavo pušinių lentų karstui daryti. Karstą darydavo kaimo stalius. Jeigu nešalta, tai kluone, jeigu šalta, tai ar pas save namuose dirbtuvėje, ar pas kaimyną, jeigu būdavo kur pasidėti. Staliui kas nors padėdavo, nes reikėdavo obliuoti lentas. Karstas būdavo gražus, iš baltų lentų. Vidų išklodavo gražiu baltu audeklu, jo kraštus moterys iškarpydavo, papuošdavo. Pagalvę darydavo iš baltos drobulės, vidų prikimšdavo medžio drožlių, kad mirusiajam pušų sakais kvėpėtų. Pavakare sueidavo giedoriai, kurie giedodavo iš senovinių giesmynų (*kantičkų*). Tose giesmėse tada mirgėte mirgėdavo gausybė įvairiausių kalbos svetimybų (slavizmų), pvz.: *žyvatas* (gyvenimas), *čyščius* (skaistykla), *griėšninkas* (nusidėjėlis) ir kt. Šios iš lenkų kalbos verstone giesmėse paplitusios svetimybės per tris šimtmečius buvo labai sudarkiusios ir šnekamąją lietuvių kalbą, todėl žmonės tada jau ir neįtė tų giesmių daugelio žodžių svetimumo, laikė juos savais, tiesiog šventais. Taip tada buvo ne tik mūsų krašte, bet ir visoje Lietuvoje...

Kartą vieną numirėlį pašarvojo namuose ant dviejų lentų. Jos buvo plačios, tai dviejų ir užteko. Susirinko giedotojai, lankytojai. Mirusysis buvo visai sustingęs. Vienam giedotojui netyčia koja pajudinus suolelį, lentos pradėjo skirtis. Numirėlis ir susmuko, lyg ir atsisėdo. Visi išsigandę šoko bėgti. Giedoriai taip pat. O vienas šlubas, sėdėjęs toliau užstalėje, negalėjo greitai išbėgti. Nusikeikęs šaukė: „*Tik pamėgink mane parušinti, tai kai duosiu su lazda!*“ Kadangi ištuštėjusiame kambaryje tapo tylu, drąsesni žmonės po kiek laiko pravėrė duris pažiūrėti, kas ten darosi. Ogi už stalo sėdi numirėlis, vienoje rankoje laikantis lazda, kitoje knygą. Visi iš priemenės šovė į lauką, o kambaryje buvęs šlubas giedotojas, pamatęs, kas čia įvyko, pro langą ėmė šaukti žmones eiti į vidų. Žmonės dar labiau išsigando, iš baimės neatpažino giedotojo, o pamanė, kad numirėlis juos šaukia. Bet jeigu jau šaukia, galgi atsigavo, gal reikia padėti. Drąsesnieji grįžo kambarin, o čia juos pasitiko šlubis... Visi sutvarkė

numirėlių, pakasynos tęsėsi. Turtingesnius mirusiųosius kunigas paimdavo iš namų. Už tai jam kalėdojant duodavo 2–3 centnerius grūdų.

Anksčiau klebonas kalėdodavo. Mėsėdžio metu (nuo vasario 6 dienos iki Užgavėnių) klebonas ir vargonininkas, paėmę iš to kaimo, kur važiuos, porą vežėjų su arkliais, užvažiuodavo į kiekvieną namą, pašventindavo, pagiedodavo lotynų kalba „Sveikas, Jėzau, gimusis“ vieną posmelį, vaikams duodavo ar paveikslėlį iš Kristaus gyvenimo, ar saldinių, pasiūlydavo užsiprenumeruoti Katalikų veikimo centro leidžiamą „Mūsų laikraštį“. Pakalbindavo vieną kitą vaiką, paprašydavo dar lininių siūlų sruogelę, o kuris nors vyras jau prie vežimų – pripildavo į maišus grūdų po puspūdį. Vakarop kas nors pavaišindavo kalėdotojus, duodavo truputį ir degtinės. Apie 1950 m. kalėdojimas sovietų valdžios buvo uždraustas.

Mūsų kaime buvo ir gerų audėjų. Tai Salomėja Kanclerienė, Domicėlė Dambrauskienė ir kitos, kurios audė visokias paklodes, lovatieses, staltieses, rankšluosčius. Prisiaudusios sau, ausdavo ir kitoms.

Sambūriuose daug degtinės negerdavo nei linksmame, nei liūdname pobūvyje. Šokdavo daugiausia polkas, valsus, krakoviaką, mokėjo padispaną, gražiai atlikdavo šokį „Ant kalno karklai siūbavo“, žaidimą-šokį „Pora už poros“ ir kitus.

Gerų muzikantų mūsų kaime nebuvo. Tik vienas Jonas Lučiūnas, vadinamas Mikoša, grojo kontrabosu. Armonika mokėjo groti Kareckų Bronius. Bet tai jau vėlesniais laikais, o seniau muzikantus kviesdavosi iš kitų kaimų.

Sovietmečiu susikūrus kaimo kapelai, 60 metų turintis Mikoša Jonas, kaip jį vadino, vis dar eidavo į repeticijas, dalyvaudavo koncertuose.

Apie arklių priežiūrą. Sakoma, kad šuo žmogaus draugas. Bet arklys – tai žmogaus gyvenimo pamatas. Žiūrėk, kieno prastas arklys, to ir gyvenimas skurdus. Jo ir laukai piktžolėti, ir derlius menkas, ir patys nepavalgę. Gerai neįdirbtoje žemėje niekas nenori gerai augti. Žiemą arkliams irgi būdavo darbo. Važiuodavo vyrai uždarbiauti į mišką, tempdavo rąstus į lauką. Iki pilvo sniego, o rogės prikrautos. Arklius šerdavo geriau už karves. Rytą duodavo pjaustinio su avižomis. Į mišką pasiimdavo dobilų. Vakare irgi geras pjaustinys. Jeigu darbo nebūdavo, avižų neduodavo. Vasaros metu irgi gerai šerdavo: dobilų pašienaudavo, geresnėje ganykloje pririšdavo. Lygiuosius laukelius ardavo lygiai. Kalnus ardavo taip: kur nelabai statu, ardavo iš kalno į pakalnę, ir atvirksčiai. Stačius kalnus, kaip Kižlos, Kareckų, ardami vagas versdavo į pakalnę, vagas varydami išilgai kalno. Vagą nuvarę, apsisukdavo ir atgal grįždavo tuščiu plūgu, apsisukę vėl arimą verčia pakalnėn. Taip arti, aišku, negerai. Nuolat verčiant žemę į pakalnę, ant kalno ilgainiui susidarydavo lyg status laiptas. Tenai kartais ir žemės erozija prasidėdavo. Bet ką gi darysi – kitaip arti negalėjo.

Dar gyvenant kaime, po darbo arklius varydavo į naktigonę. Daugiausia į Žiege. Jinai yra kiek aukščiau senojo Pamusių–Lapėlių kelio. Per upę ten buvo lieptas.

Žiegė už upės, prie Nėsterišio laukų. Dirva – priemėlis, nederlinga, žolė šienauti netinkama, todėl tenai ir ganydavo arklius. Iš vienos pusės upė, daranti vingį. Tai lyg ir pusiasalis. Iš kitos – šlaitas, apaugęs medžiais, krūmais. Arkliai be žinios negalėdavo niekur nueiti. Į naktigonę jodavo 3–4 žmonės. Čia būdavo ir paaušlių. Šie su malonumu vykdavo arklių ganyti. Juk arkliai tai ne žąsys ir ne kiaulės. Ir už karves daug garbingiau. Gal ta romantika ir traukdavo jaunuolius. Tamsi naktis, aikštėje spragsi laužas, apšviesdamas arklius, krūmus. Kiek toliau amžinai šnekanti

upė, arklių prunkštimas pagyvindavo nakties tylą. O jau lakštingalų trelės! Nenu-tildavo ištisą naktį. Viename krūme sušvilps, toliau, kitame, atsiliepia. Čia nutilus, duetas prasidėdavo kitur.

O kiek baisenybių jaunesnieji naktigoniai prisiklausydavo iš vyresniųjų! Kad ir apie tą pačią Žiege. Labai dažnai čia ateidavo velnias, arkliu pasivertęs. Neva žolę grybčiodamas prieina prie laužo, pasižiūri į žmones. Bet toks to arklio žvilgsnis, kad niekaip arklio žvilgsniu nepavadinsi. Plaukai stojasi piestu bežiūrint. Nueis į kitą pusę, sužvengs, aidas toli toli nueina. Sunerimsta arkliai, prunkščia, retkarčiais ne-garsiai nusižvengia. Jau ir brėkšta, jau upėje pliaukšinėdami kilograminiai šapalai gauda museles. Tai jų pusryčiai. Nelabasis nusižvengs ir nudundės kur į Rauluką ar į kitus krūmus. Ir pranyksta. O kai kurią naktį lakstys, lakstys apie arklius, žiūrėk, ir nusivilios porą arklių paskui save. Prašvitus reikia joti namo, o arklių nėra. Nu-sikamavę, nusiplūkę naktigoniai kur nors aptinka arklius. Mato – Pečiulynės raiste jie stovi galvas nuleidę. Ir kodėl jie čia? Kodėl nesigano avižų laukuose, o stovi raiste? Aišku, tai velnio darbas. Apsidžiaugę, kad rado, jodavo namo.

Naktigonėje ne visi budėdavo. Vieni miegodavo, kiti tuo laiku žiūrėdavo ar-klus, paskui pasikeisdavo. Tyrame ore, malonioje aplinkoje kad ir nedaug pamiegoję ryte visi būdavo žvalūs ir darbingi. Kitą naktį į naktigonę eidavo kiti.

Nuo Žiegės einant paupiu aukštyn, už kokių 300 m yra vietovė, vadinama Rauluku. Kairiajame upės krante – Smėlynė, apaugusi retokais krūmais. Labai geras paplūdimys. Dešiniajame krante statūs krantai, apaugę mišku. Čia upė daro kairių posūkį, jame išgraužta gili plati vaga, labai tinkanti maudytis. Dešinėje upės pusėje, kiek žemiau griovos, lygi, vangiai žole apaugusi pieva, kaip ir visos pievos paupio smėlynuose. Čia labai gera palakstyti, pažaisti. Todėl mėgdavome čionai atbėgti, kai tik turėdavome šiek tiek laisvo laiko.

Apie Rauluko griovą irgi labai daug visokių kalbų būdavo. Pasak senų žmonių pasakojimų, čia kažkada pasikorė kažkoks Raulas.

Čionai tokios nepraeinamos griovos, užgriuvusios šimtametėmis kerplėšomis, vienas ant kito susikryžiusiais medžiais. Tenai net saulėtą dieną baugu būdavo užėiti, o ką jau bekalbėti apie naktį. Tos kerplėšos atrodydavo kaip milžiniškos pa-baisos, o kai dar senoje drevėje „ū ū ū“ suūkaus pelėda arba pravirks mažo vaiko balsu, tai ir visai baisu pasidarydavo. Atsirasdavo kartais tokių drąsuolių, kurie susilažindavo naktį nueiti į Rauluką ir atnešti samanų nuo kerplėšų. Bet jei kas nors ir atnešdavo, tai jau daugiau vienas niekada ten neidavo ne tik naktį, bet ir dieną. O būdavo, kad ir nepareidavo. Rytą rasdavo jį, pasliką gulintį paupyje. Susiplėšusi, supurvintą, išblyškusi. Tasai daugiau ir į bet kokius krūmus vienas bijodavo įeiti.

Dar reikėtų paminėti vietovę, vadinamą Budinku. Tai pusiasalio tęsinys, nu-einantis į paupį žemyn iki visiškos lygumos. Beveik gale yra nedidelė nugara, kurią ir vadina Budinku. Ten yra keletas stambių 1,5 m ilgio, 1 m pločio ir 0,5 m aukščio akmenų. Iš jų padėties nepanašu, kad tai būtų kokio nors statinio pamatai. O pa-pėdėje seniau dar stovėjo pirtis, kuri buvo pusiau žemėje. Vėliau, pastačius kiūtą, toji sugriuvo.

Ties Budinku, kairėje upės pusėje, buvo nedidelė trikampio formos pieva, va-dinama Aganojumi. Tenai žolė labai gerai augdavo. Būdavo tenai ir kai kurių vais-tažolių: valerijonų, debesylių, kraujažolių.

1980 m. vyko tiesiog masinis gyventojų perkėlimas į gyvenvietes. Jaunesnieji, padedant tėvams, gyvenvietėse pasistatė naujus namus, įsigijo automobilius. Bet jie savo vaikams vargu ar galės tiek padėti. Sunku dabar tvirčiau išgyventi kaime, neiški jo ateitis.

Tai tiek minčių, kurias dar pagavau savo atmintyje. Padėjo ir Jono Karecko prisiminimai bei Pamusių kaimo gyventojų, kurių jau daugelio nebeprakalbinsi, pasakojimai.

Vestuvių aprašymas

Alfonsas Balsevičius

Seniau vyrai veddavosi 24–28 metų, neretai ir 30–40 sulaukę, o merginos tekėdavo 22–26 metų, bet kartais ir daugiau kaip 30 turėdamos. Joms tada svarbiausia buvo darbštumas, mokėjimas gražiai austi, dainuoti, šokti, prižiūrėti darželį.

Pirmenybę vesti ar ištekėti turėdavo vyresnėlis. Antras šeimoje vaikas negalėjo vesti ar ištekėti anksčiau už pirmagimį. Bet mergina galėdavo pirma brolio ištekėti. Pasitaikydavo, kad, vyresniajam neapsivedus, jaunesnysis taip pat likdavo senberniu. Bet būdavo tėvų, kurie leisdavo savo vaikams vesti ar tekėti nesilaikant šio seno papročio – negi kuris nors vaikas turi būti lyg nevisavertis žmogus.

Vedybas lėmė pirmiausia abiejų šeimų materialinė padėtis. Kartais, nesutarus dėl kraičio, likdavo nuskriausta meilė, sugadintos gražios svajonės.

Šių aprašomų vestuvių laikas – 1929 metai.

Jaunoji – Salomėja Kanevičiūtė, gim. 1906 m. Kaišiadorių apskr., Žaslių vls., Papatčių parap., Būdelių k. Tėvai turėjo valaką žemės. Iš viso buvo trys seserys ir trys broliai. Salomėja šeimoje buvo antras vaikas.

Jaunasis – Kazimieras Kancleris, gim. 1906 m. Ukmergės apskr., Mūsniškų vls., Čiobiškio parap., Pamusių k. Šeimoje buvo trys broliai ir viena sesuo. Žemės turėjo 24 ha. Kazimieras buvo trečias vaikas šeimoje.

1928 m. rudenį piršlys pasiklausė Kanevičių, ar galima atvažiuoti piršliui pas Salomėją. Kanevičius sutiko, ir vieną gruodžio šeštadienį piršlys su jaunikiu atvažiavo. Namuose buvo truputį pasiruošta, bet nelabai, kad nepagalvotų, jog labai laukiama piršlių. Pagarbinęs piršlys paklausė:

– Ar dar žaliuoja rūtelės, mano berniokui labai jos patinka.

– Kur čia nežaliuos, dar tik vasarėlė baigias, – atsakė Kanevičius. – Prašom pažiūrėti, – ir rodo pro langą į darželį.

– Mums ne tokios reikalingos, mums gyvos reikia.

– Ir čia gi gyvos, nesudžiūvusios dar.

– Mums reikia, kad visą gyvenimą žaliuotų.

– Rasim ir tokią.

Atvykėlius pasodino už stalo. Piršlys nesėdo, kol neatėjo mergina. Jai atėjus, sėdosi už stalo, mergina irgi sėdosi, tik gale, tėvas priekyje. Kiti šeimos nariai išėjo ruoštis, motina nešė vaišes. Paskiau atėjo ir kiti.

Kadangi materialinės sąlygos buvo panašios, tai sutarė greitai. Po poros savaitių Kanevičiai atvažiavo pas Kanclerius *pražvalgtų*, pasižiūrėti, kur nuduos savo

dukra. Čia jau ceremonijų nebuvo. Atvažiavo kaip pas savus. Susitarus dėl vestuvių, bažnyčioje buvo paduoti užsakai¹.

Buvo paskelbta, kad Kazimieras Kancleris, gyv. Čiobiškio parapijoje, Pamusių k., tuokiasi su Salomėja Kanevičiūte iš Budelių k., Paparčių parapijos, o žinančius kokių nors kliūčių šiai santuokai paprašyta pranešti.

Užsakams praėjus, atėjo ir kovo mėnuo. Vestuvių išvakarėse, šeštadienį, pas jaunąją buvo suruošti *devyni vakarai*, kai kur vadinami *mergovakariu*. Suvažiavo, suėjo kviesti svečiai, suėjo ir jaunimas².

Svečiai viename trobos gale vaišinosi, o kitame gale jaunimas buvo suėjęs. Jaunosios giminaitės, draugės pynė vainiką. Nupynusios sėdosi už stalo, sudarydamos apie jį ratelį. Vainiką leido per rankas nuo vieno stalo galo į kitą dainuodamos: „*Riskis, riskis, vainikėli, per lygų stalėlį, nieks neimkit jo, žaliojo, nei mielas broleli, nei mylima sese, nei tėveliai brangūs. Nusiriski, vainikėli, kam skirta širdelė*“. Pamergė, dainuodama „*Aš paimsiu vainikėlį ir skrynion padėsiu*“, paėmė vainikėlį ir išnešė jį iki rytojaus.

Vėlai vakare susirinko ir daugiau svečių, atėjo muzikantai. Artinosi iškilmingasis vakaro momentas. Muzikantai užgrojo gražiai, iškilmingai. Į kambario vidurį šokti išėjo jaunosios tėvai. Kiti šokti tada negali. Kiek pašokę tėvai pakvietė šokio visus. Sujudo tada ir seni, ir jauni. Iki pusiaunakčio visi linksminosi.

Sekmadienio rytą jaunąją aprengė šviesesne suknele, ant galvos uždėjo veliuoną, o ant jo prisegė iš vakaro nupintą vainikėlį. Jaunoji laukė jaunojo. Kazimieras atvyko su visa savo palyda: piršliu, maršalka, trimis pajauniais. Atvežė didelį pyragą, vadinamą *chorovojumi*, padėtą ant didelės lėkštės, apipintos vainiku. Pyrago viduryje buvo įstatytas gėrimo butelis. Pasisveikinę padėjo pyragą ant stalo ir paprašė visus vaišintis. Piršlys su jaunuoju šokosi ieškoti „*rūtelės*“. „*Rūtelė*“ su nerimu sutiko jaunąją, nes su juo vos keletą kartų buvo tesimačiusi, o reikės juk visą gyvenimą kartu nugyventi. Bet švelnus Kazimiero žvilgsnis, gyvos, nuoširdžios akys nuramino širdį, suteikė jėgų žengti į naująją gyvenimą.

Jaunoji ir svečiai susėdo už stalo, o jaunikis su piršliu – veidu į kambarį. Svečiai padavė jaunąjai dovanų, vadinamąją *mezliavą*, – audinių ir pinigų. Jaunoji atsistojusi padėkojo už dovanas, už gražius linkėjimus. Baigiantis ceremonijai, piršlys su jaunikiu atsisuko į stalą. Pasivaišinę visi išėjo iš užstalės. Kazimieras paėmė Salomėją už rankos ir abu priėjo prie tėvų, sėdinčių kambario viduryje ant suolo. Prie jų kojų buvo patiestas kilimėlis (*divanėlis*). Jaunieji atsiklaupė ir paprašė tėvų palaiminimo. Tėvai palinkėjo, kad visada vienas kitą užjaustų, suprastų, kad jų gyvenimas būtų laimingas „*iki grabo lentos*“. Abu peržegnojo. Vaikai pabučiavo tėvams rankas, padėkojo už jaunystę, už tai, kad mokė darbų, gyvenimo. Moterys pradėjo dainuoti „*Jau žirgeliai sukinkyti, prie var-telių pastatyti, sėskis, sesute*“. Jaunoji atsisveikino su namiškiais, giminėmis, draugėmis, kaimynais. Piršlys, paskirstęs poromis pabrolius ir pamerges, paėmė už parankės svočią, maršalka piršlienę. Sudainavę dainelę ir baigią atsisveikinti, visi išskubėjo į bažnyčią, norėdami suspėti Mišioms. Svečiai paliko vaišin-

¹ Jeigu jaunieji būdavo iš vienos parapijos, tai užsakus skelbdavo tik jų parapijoje, bet jeigu jie būdavo iš skirtingų parapijų, tai kiekvienoje parapijoje atskirai tos parapijos klebonas po pamokslą iš eilės tris sekmadienius skelbdavo užsakus.

² Į šią vakaronę paprastai sueidavo visas kaimo jaunimas, išskyrus jaunąją, nors jis būtų buvęs ir iš to kaimo. Visi linksmindavosi, o jaunasis namuose vienas ruošdavosi, nebent pats artimiausias draugas likdavo su juo.

tis, kaimynai išėjo apsišerti gyvulių, apsižiūrėti namuose. Ir vėl susirinko. O jaunieji, po Mišių sujungti kunigo (gavę *šliūbą*), grįžo į jaunąsias namus. Pakelėje sutiko keletą užtvarų (*bromų*) ir apie 5–6 val. vakaro parvažiavo.

Tarpduryje jaunuosius pasitiko tėvai su duona ir druska bei dviem stikliukais, papuoštais rūtų vainikėliu. Jaunieji pasisveikino žodžiu, suvalgė duoną, išgėrė stikliuką ir abu pasibučiavo. Po to pasibučiavo su tėvais. Visi buvo susijaudinę, pasirodė ir ašarų. Viena kaimynė pasėjo porą saujų avižų ant jaunųjų ir palydos galvų, kad gyvenimas būtų turtingas. Pasitvarkę sėdosi už stalo.

Valgis buvo jau paruoštas. Tai šaltiena, virta kiauliena. Ant stalo buvo padėta keletas didelių lėkščių su maistu. Daug sviesto, sūrių, pyrago, šiaip kepinų, saldinių. Maistas per vestuves paprastai būdavo pagal sezoną: pavasarį teliokus pjaudavo, rudeni aviena vaišindavo, o kiauliena – visais metų laikais. Buvo ir degtinės, pirktinės ir naminės. Buvo ir naminio alaus. Kiekvienas su šakute ėmėsi iš bendros lėkštės ir valgė.

Pasivaišinus prasidėjo pasilinksminimas. Muzika – armonika, smuikas, basetlė. Pirmasis šokis – jaunųjų. Toliau piršlio polka. Po to jau grojo palydai ir visiems. Šokiai buvo pajvairinami žaidimais: „pora už poros“, „per vieną“ arba „atstatant“. Galima prisiminti vieną tokių žaidimų: sustoja vyrai prieš merginas, ir, jei muzikantai šūkteli: „Šoka vyrai!“, tuomet kraštinė mergina sukasi ir per vidurį eina į kitą galą. Jeigu vyrui mergina patinka, jis nusilenkia jai ir abudu šokdami nušoka į kitą galą, o jeigu nepatinka – pliaukšteli delnais, ir mergina nueina viena. Po kurio laiko muzikantai šūkteli, kad šoka merginos. Tada jos renkasi vyrus. Kai kada net visus pavarydavo. Šokdavo valsus, polkas, krakoviaką, padispaną.

Pasilinksminus iki vidurnakčio, jauniesiems miegoti paklojo atskirai.

Rytą muzikantai atėjo kelti jaunųjų.

Pirmadienį apie 12 val. susėdo visi už stalo. Muzikantai grojo „Labą rytą“. Prasidėjo pinigų rinkimas. Piršlys davė 10 litų, jaunikis taip pat 10, pajaunia po 3–4 litus, svečiai – po 2–3. Po „Labo ryto“ ir kiek pašokus, pietus davė svočia. Nuo stalo maistas nebuvo nurinktas, svočia jį tikrai papildė. Žinoma, panašus maistas buvo ir jos, tik buvo dar padėtas ir didelis pyragas. Tai privalomas svočiai dalykas visose tų laikų vestuvėse.

Po svočios pietų susiruošė išvažiuoti į jaunojo pusę, į naujuosius Salomėjos, jau Kanclerienės, namus. Atvažiavo su dviem vežimais kraičio vežti. Pasogos davė dvi karves, dvi avis, kiaulę su septyniais paršiukais, tris pagalves, keletą ritimų drobės, pakulinių paklodžių, spintą, 1000 Lt. Atvykusieji vežti kraičio stengėsi dar šį bei tą pačiuoti ir įsidėti į vežimą: geldą, grėblį ar šiaip kokį ir nereikalingą daiktą – vištą, katę.

Atsisveikinimas su gimtaisiais namais paprastai būna graudus. Bet Salomėja nelabai verkė palikdama mamą, tėvą, sesutes, broliukus, tas pievas, kur basomis kojomis gėleles rinko, šieną grėbė, darželių, kuriame vakarais rymodavo. Nelabai graudenosi, nes nujautė širdis, kad su Kazimieru nebus gyvenimas sunkus. Atsisveikinę išvažiavo į Pamusių kaimą, į savo tolesnio gyvenimo padangę.

Atvažiavusius pas Kanclerius jaunuosius taip pat gražiai sutiko. Jaunoji tėvams davė po stuomenį, o vyro broliui, dieveriui, – juostą. Apsitvarkę sėdosi už stalo. Maistas buvo panašus, tik namų gamybos alus buvo supilstytas į 0,33 l talpos butelius, uždarytus porceliano kamščiais su tarpiniu gumos žiedu.

Per pietus svočia nuėmė jaunajai nuo galvos rūtų vainikėli, kurį Salomėja pasidėjo į savo pagalvę. Vėl muzika, šokiai, žaidimai.

Antradienį į pavakarį šeimininkės į stalą padavė makaronų sriubos. Tai reiškė, kad vestuvės baigtos. Piršliui davė gražų rankšluostį. Svečiai išsiskirstė. Šeimininkė įdavė kiekvienam lauktuvių: pyrago ar sausainių (*piernikų*). Išvažiavo visi. Liko Salomėja svetimame krašte. Žmonės nepažįstami, laukai atrodė svetimi, nemieli. Bet tėviškė netoli – tik už Neriės.

Vėliau dažnai svečiuodavosi jos tėvai, seserys, broliai. Ir jie neliko svetimi Būdelių kaime.

Vestuvėms pasibaigus, pirmiausia atnešė varstotą – audimo stakles. Vyro motina liepė austi. Ir šiaip reikėjo dirbti visus ūkio darbus.

Po pusantrų metų jaunieji Kancleriai susilaukė ir pirmojo džiaugsmo – gimė dukra Viktorija. Vėliau gimė dar du vaikai.

Vyras, Kazimieras Kancleris, mirė 1976 m. Ir Salomėjos Kanclerienės sveikata jau ne kokia, vis sąnarius paskauda. Vaikšto su lazdute. Bet ir turėdama 78-erius metus dar ir bulvių vagutę nukasa. O vasarą anūkų pulkas širdį džiugina, rudens dienas prašviesina*.

Žolelės daug ką gydo (Apie žolininkę Sofiją Ražauskaitę)

Stanislava Norušienė

Jos namus Kernavėjė žino kiekvienas, o vadina visi švelniai – Zosyte. Paklausėme žmonių kelio – parodė, tik atvažiavę duris radome šluotražiu užremtas. Tai reiškia, kad nėra namie.

Zosę Ražauskaitę radome bažnyčioje. Kernavėjė – ji bažnyčios aktyvistė, padėjo ruošti didžiosioms sekmadienio šventėms. Buvo šiek tiek laiko iki šv. Mišių ir ji sutiko pasikalbėti.

Zosė Ražauskaitė – žinoma žolininkė. Štai ką ji papasakojo:

„Vaistažolių yra labai daug. Jas renku toli ant kalnų, panery, kur nėra jokių kelių, nevažinėja jokios mašinos. Visas žoleles aš savaip vadinu, nežinau jų mokslinių pavadinimų. Kas dieną pas mane po 2–3 žmones užsuka. Veltui žolelių duodu. Jokio atlyginimo neimu, nes tai man Dievo duota dovana. Tegul eina sveiki. Kad tik padėtų“.

Štai žolininkės vadinamas *nervovnikas* – puikus vaistas nuo nervinių sukrėtimų. Jis visą vasarą žydi. Vieni stiebai nunyksta, kiti atauga. Šią vaistažolę užplikius verdančiu vandeniu, palaikius, kad pritrauktų, galima gerti vietoj arbatos. Nepaprastai gerai nuramina. Padeda ir nuo išgąščio.

Štai buvo gaisras. Po jo atbėgo persigandusi, drebanti moteriškė. Ne juokas – daržinė sudegė. Davė šitų žolelių – padėjo.

* Salomėjos Kanclerienės (Kanevičiūtės) pasakojimą 1984 m. rudenį Pamusiuose užrašė kraštotyrininkas Alfonsas Balsevičius.

Ir vaikams, ir suaugusiesiems nuo nervų labai padeda geltonai žydintys dobiliukai, jos vadinami *pšeliotu*. Kadaisė, kai su tėveliu paneryje gyveno, jų daug ten augo. Šienaudavo juos gyvuliams šerti. Būdavo, nuvažiuoja į turgų, glėbelį šieno su tais dobilais išimetę arkliai pašerti. Žmonės apstodavo ir rankiodavo juos. Neiškentė ir pradėjo žmonių klausinėti, kam tuos dobiliukus iš šieno pešioja. Sakė, kad labai vaikams, kurie persigando ir naktimis nemiega, šokinėja, padeda... Tai ir negailėdavo, leisdavo visiems, kas tik norėjo, rinktis.

O ypač juos mėgdavo gyvuliukai. Jeigu pašerdavo karvutes – pienas pariebėdavo, grietinės daugiau nugriebdavo. Kadaisė viena kaimynė neturėjo pasiruošusi pašaro žiemai, paėmė jos karvutę per žiemą palaikyti. Tai karvutė pasikeitė, gerai ėmito. O pieno davė – iki pat apsiveršiavimo. Šeiminkė, atsiėmusi karvę, atsistebėti negalėjo, kaip šioji pasitaisiusi.

Kas nežino paprasčiausios varnalėšos? Pasirodo, tai vaistas nuo visokių uždegimų, skausmų. Buvo toks atsitikimas. Viena moteriškė net iš Máišiagalos atėjo. Taip jai galvą skaudėjo, kad, rodėsi, nugrius. Ir kaipgi ji gelbėjosi? Skynė varnalėšų lapus ir dėjo sau ant galvos.

Daugelį vaistažolių yra pati išbandžiusi.

Buvo rankos pirštą susižeidusi. Sutino, supūliavo. Pas gydytojus važiuoti nebuvo laiko. Tai ką gi darys? Uždėjo varnalėšos lapą ir nuėjo į Švč. Mergelės Marijos koplytėlę pasimelsti. Ėjo namo ir jau jautė, kaip pradėjo gerėti.

Yra toks *žvakostas*. Jo nuovirą galima ir gerti, ir lapus ant skaudamos vietos dėti. Padeda sugyti kaulams po lūžimų. Lūžusiems kaulams tinka ir *skočas*.

Auga kelių rūšių gysločiai. Tai irgi vaistai nuo daugelio ligų. Jais gydomi virškinimo sutrikimai, jų lapai dedami ant žaizdų, išsiplėtusių venų. Be to, tai vaistas ir nuo įvairių uždegimų.

Nuo daugelio uždegimų gelbsti *medetkos* (bet tik geltonosios). Nuo kepenų ligų padeda *cincilija*. Ji žydi geltonais smulkiomis žiedeliais, kai nuskinai – bėga skystis, kuriuo galima naikinti karpas. Karpas naikina ir *brantas*, tačiau su juo reikia atsargiai elgtis, kadangi degina ir gali atsirasti žaizdos.

Visi žino rugiagėles. Šviesios – nuo skrandžio ligų, o tamsios – *ragulkos*, daugiausia augančios priemolyje – nuo skausmų ir uždegimų.

Per valandžiukę žiniuonė nespėjo išpasakoti apie visas žoleles ir ką jomis gydyti.

Paklausėme, iš kur tiek žinių sukaupė? „Dar jauna buvau, gyvenome paneryje, 4 kilometrai nuo Kernavės, ateidavo senelis nuo Sudervės, – prisimena Zosė Ražauskaitė. – Jis ieškodavo ir rinkdavo įvairias vaistažoles. Slėpdavo, man nesakydavo, kur ką skina, kokias šaknis kasa. Tik vėliau, matyt, už tai, kad priimdavome nakvoti, papasakojo apie vaistažoles, kaip ir kur jas rinkti, nuo ko vartoti“.

Toliau žinias kaupė visą gyvenimą. Klausinėjo senučių, ką nuo vienos ar kitos ligos vartoja, kaip padeda.

Pati su gydytojais reikalų turėjusi ne tiek jau daug. Nelaimingi atsitikimai, ligos neaplenkė. Visada gelbėjo optimizmas, stipri valia ir tikėjimas Dievu.

Pasigirti gali, kad nė vienos injekcijos negavo. Dar pradžios mokykloje mokėsi, kai atvažiavo pirmą kartą skiepyti. Taip išsigando, kad 4 kilometrus žiemą be palto parbėgo. Ir visą gyvenimą nesutiko, kad būtų leidžiami kokie nors vaistai.

„Oi, melioracija vis tik savo padarė, – pasiguodžia močiutė. – Seniau Klišabalėje tiek vaistažolių buvo, o dabar vis sunkiau surasti...“

K A L B A

Dėl Musninkų apylinkių kalbinės padėties ir jos raidos

Aloyzas Vidugiris

Mūsninkai (taria Mūsnykai) yra Širvintų rajono miestelis, seniūnijos ir parapijos centras. Tarpukario nepriklausomos Lietuvos metais Musninkai buvo Ukmergės apskrities valsčiaus, į kurio sudėtį įėjo dabartinė Kernavės seniūnija ir nemaža Čiobiškio apylinkės dalis, centras. Šiaurėje Musninkų apylinkės, tiksliau – parapija ribojosi su Gėlvonų, Bagaslaviškio ir Širvintų, vakaruose su Čiobiškio, pietuose su Kernavės, pietryčiuose su Máišiagalos ir rytuose su Alionių ir Pabéržės parapijomis.

Anksčiau Musninkų valsčius ilgą laiką įėjo į Vilniaus apskrities sudėtį. O tai iš esmės ir lėmė tiek Musninkų, tiek ir kitų buv. Vilniaus apskrities apylinkių kalbinę padėtį, arba situaciją. Kalbinė padėtis ir jos raida daugiausia priklauso nuo konkrečių istorinių, politinių ir kultūrinių sąlygų. Paprastai ji apibūdinama trimis parametrais: diachroniniu (laiko), diatopiniu (vietos) ir socialiniu (visuomeniniu). Žmonės iš mažens paprastai esti vienakalbiai. Tik vėliau priklausomai nuo vietos ir tam tikrų aplinkybių išmoksta kitas kalbas, o kai kada savo gimtąją kalbą visai iškeičia į kokią nors kitą. Dėl tam tikros valdančiųjų sluoksnių politikos, kai žmonės keičia kalbą, neretai pakinta ir tautinė jų savimonė. Taip yra atsitikę nemažoje Pietryčių Lietuvos teritorijoje, kurią 1920–1939 m. buvo okupavusi Lenkija.

Net Lietuvai tapus nepriklausomai, pietrytinėje Musninkų vls. dalyje šeimose lenkų kalba buvo pasirenkama „dėl viso pikto“, nes čia pat ėjo siena su Lenkija. Nuolat sklido gandai, kad Lietuva ilgai neatsilaikys ir netrukus ateis Lenkija. Be to, lenkų pasieniečiai lietuviams buvę daug žiauresni negu lenkiškai kalbantiems. Netyčia patekusius į neutralią zoną lietuvius lenkų pasieniečiai neretai nušaudavę, o lenkiškai kalbantys kartais susitarę galėdavę aplankyti už sienos gyvenančius savo giminaičius arba sugauti greičiau išsisukdavę. Iš pradžių dalis lenkiškai kalbančių šeimų ir savo vaikus leido į lenkišką mokyklą, bet netrukus daugelis tėvų pradėjo reikalauti lietuviškos mokyklos. Pastarieji ir nusvėrė. Įsitvirtino lietuviška mokykla ir savimonė. Dabar dauguma vietinių gyventojų yra lietuviai. Vis dėlto 1989 m. gyventojų surašymo duomenimis, apie 5% musninkiečių laikė save lenkais.

Gerokai pakito ir pati musninkiečių lietuvių kalba. Senoji vietinė širvintiškių tarmės šnekta visai baigia sunykti. Jos vietoje ima išsigalėti lietuvių bendrinės kalbos variantas, tik su vienokiais ar kitokiais tradicinės tarmės pėdsakais ir kartais didesnėmis ar mažesnėmis lenkų kalbos priemaišomis. Skirtumas tarp dabartinės musninkiečių kalbos ir buvusios tradicinės šnektos didžiulis. 1956, 1964 ir 1970 m. ekspedicijų duomenimis, daugelis senosios musninkiečių kartos žmonių, gimusių dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kalbėjo dar gana sodria tradicine širvintiškių šnekta. Tradicinėmis vietos lietuvių šnektomis kalbančių žmonių buvo ne tik iki buvusios demaracinės linijos, žymėjusios lenkų okupuotą Pietryčių Lietuvą, bet ir plačiai už jos apie Pabėržę, Máišiagalą, Dūkštąs, Sužiónis, Pābradę, Nemenčinę ir kitur. Dabar tradicine Musninkų apylinkių rytų aukštaičių širvintiškių tarmę išlaikė arba ją moka tik šiaurės vakarinės dalies vietiniai gyventojai, nors kartu jie jau gerai moka ir bendrinės kalbos variantą.

Taigi šiaurvakarinėje Musninkų apylinkės dalyje senosios šnektos tradicija dar tebėra nenutrūkusi, o pietrytinėje dalyje, kaip ir daugelyje kitų buv. Lenkijos okupuotų vietų, ši tradicija yra nutrūkusi, nes tradicinės lietuvių kalbos funkcijas dėl susidariusių istorinių politinių sąlygų čia uzurpavo atneštinės slavų kalbos: į šiaurės vakarus nuo Vilniaus neseniai išitvirtinusi vilniškė lenkų kalba, o į pietryčius nuo Vilniaus išsigalėjusi gudų kalba, kuri čia paplito tiesioginių kontaktų būdu iš buv. pietrytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių.

Kyla klausimas, kodėl čia taip staiga nutrūko tradicinių lietuvių šnektų vartojimas, o Musninkų apylinkėse greitai pereita prie lietuvių bendrinės kalbos vartojimo, panašiai kaip ir Lenkijos okupuotose žemėse – prie lenkų kalbos. Priežastys gana įvairios. Daugiausia, žinoma, nulėmė oficialioji valdžios nuostata: Lietuvoje daugiau buvo steigiami lietuviškų mokyklų, Lenkijoje – lenkiškų. Lietuviai savo etninėse žemėse kitaip elgtis ir negalėjo, nors gyventojams leido pasirinkti mokyklos kalbą. Lenkija okupuotose lietuvių žemėse elgėsi daug kiečiau, vietos gyventojų norų daugiausia visai nepaisė. Daugelis kompaktiškiau gyvenusių okupuotų žemių lietuvių tikėjosi, reikalavo arba patys kūrė lietuviškas mokyklas. Ekspedicijų metu teko sutikti nemaža žmonių, kurie tikėjosi ir reikalavo lietuviškų mokyklų, bet negavo, čia pat už sienos – Pabėržės, Máišiagalos, Nemenčinės, Eĩtminiškių ir kitose apylinkėse.

Dėl kalbos pasirinkimo ar jos toleravimo, be asmeninės individualios nuomonės, daug reikė ir oficialioji viešoji nuostata, kurią anksčiau formavo dėl unijos sulenkėję dvarai, miestas ir bažnyčia. Sutartinai buvo siekiama visiško lenkiškumo tarsi kokios materialinės gerovės. Atrodė, kad vienintelė kliūtis jai pasiekti yra gyventojų vartojama lietuvių kalba (tiksliau – tradicinės lietuvių tarmės), kurios ypač nemėgo sulenkėję aukštesnieji visuomenės sluoksniai. Todėl pirmiausia buvo siekiama sukompromituoti vietines, tiek amžių ištvėrusias tradicinės lietuvių kalbos tarmes, t. y. kad jos esančios ne grynos, o užterštos įvairiais slavų ir kitais skoliniais, vartojamos tik tamsių, neapsišvietusių kaimo žmonių. Be to, lietuvių kalba esanti „nekrikščioniška“ ir dėl to niekam netinkama. Tai gerai matyti ir iš artimos Kernavės apylinkės kalbinės padėties tyrimo¹. Nebuvo kam pasakyti tiesos, kad ir jų vartojama naujoji periferinė lenkų (litewska polszczyzna) ar gudų kalba irgi buvo ne kita. Sulenkėjusiems gentineis tokia

¹ Vidugiris A. Kalbinės situacijos charakteristika, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 265–277.

pati atrodė ir bendrinė lietuvių kalba. Ja kalbantys lietuvių inteligentai buvo kaltinami visokiausiomis nebūtomis nuodėmėmis.

Tačiau svyruojantiems, bet savo (ar tėvų) gimtosios kalbos ir savimonės nepraradusiems tautiečiams bendrinė lietuvių kalba atrodė tikras atradimas. Jai netiko visi daugelio aplenkėjusių kaimynų kartais ir nesąmoningai siunčiami priekaištai, kaltinimai ar prakeikimai. Lietuvių bendrinė kalba buvo tarsi kokybiškai nauja kalba, apvalyta nuo svetimybų, pašalinių teršalų, gryna. Ji buvo vartojama visų valdininkų ir inteligentų, t. y. vartojama visų visuomenės sluoksnių. Šia kalba buvo mokoma visose mokyklose (gimnazijose ir universitetuose), leidžiami laikraščiai, ji skambėjo per radiją ir kt. Taigi ji buvo prestižinė ir šiuo atžvilgiu jau prilygo lenkų kalbai. Be to, bendrinės kalbos mokėjimas dažnai kompensavo, papildė ir tobulino jų mokamą gimtąją kalbą, plėtė akiratį. Daug teko sutikti paskirų žmonių įvairiuose Pietryčių Lietuvos mišriakalbiuose užkampiuose, kurie dažnai neakivaizdiniu būdu beveik tobulai buvo išmokę lietuvių bendrinę kalbą. Antra vertus, nutrūkus tradicinės tarmės ūšai, kaip vienintelė galimybė išmokti ir tobulinti norimą kalbą ir liko bendrinė kalba.

Deja, lietuvių kalbą, tiksliau, bendrinės kalbos variantą daugelis musninkiečių mokėjo gana nevienodai. Daugumas pietrytinės dalies šių dienų aštuoniasdešimtmečių tėra baigę ar mokęsi tik pradinėje mokykloje. Geriau lietuviškai, t. y. bendrinės kalbos, jie pramoko iš savo vaikų. Ne geresnė buvusi ir jų lenkų kalba, nes ir jų tėvai buvę bemoksliai ir patys ją menkai temokėję, nors buityje daugiausia buvo pradėję šnekėti lenkiškai. Lietuviškai tėvai kartais prašnekdavę, kai nenorėdavę, kad juos suprastų vaikai ar lietuviškai nemokantys kokie nors atėjūnai.

Išgalint bendrinei lietuvių kalbai, vietinės lenkų kalbos vartojimo sfera pradėjo siaurėti. Dabar lenkų kalbą, tiksliau, vietinį jos variantą, be vyresniosios kartos, dar moka vidurinėsios kartos dalis ir tik paskiri jaunesniosios kartos žmonės. Siaurėjant vietinės lenkų kalbos vartojimui, plėtėsi bendrinės lietuvių kalbos vartojimas ir mokėjimas. Dabar daugumas vidurinėsios ir jaunesniosios kartos gyventojų visiškai normaliai moka ir iš esmės visose gyvenimo sferose vartoja lietuvių kalbą, tikriau, vietinį bendrinės kalbos variantą. Šios musninkiečių kalbos specifiką lemia išnykusi tradicinės širvintiškių šnektos nekirčiuotų trumpųjų ir ilgųjų balsių priešprieša, t. y. tos priešpriešos nebuvimas, ar neutralizacija. Visi kirčiuoti balsiai paprastai yra ilgi, o nekirčiuoti trumpi. Dėl kirčio iš prigimties trumpieji balsiai pailgėja ir susilygina su prigimtiniais ilgaisiais, o nekirčiuoti ilgieji sutrumpėja ir nesiskiria nuo prigimtinių trumpųjų. Nekreipiant dėmesio į svyravimus ar kai kurias išimtis, toks yra pagrindinis musninkiečių tarmės ir jos pagrindu priderintos bendrinės kalbos bruožas.

Dabar dažna musninkiečių šeima susideda iš skirtingomis sąlygomis išaugusių ir susiformavusių žmonių. Dalis jų yra vienakalbiai, kiti dvikalbiai ar trikalbiai. Daugelis vyriausiosios kartos (miestelio, pietrytinės apylinkių dalies ir kitokių) gyventojų, nors ir augę mišriose šeimose, bet daugiausia vartodami lenkų kalbą, kuri jiems buvo pirminė, lietuviškai buvo pramokę tik vėliau iš reikalo. Kad lietuvių kalba jiems nėra gimtoji, o antrinė, lengva atpažinti. Jų kalboje gausu įvairaus pobūdžio nuo bendrinės kalbos normų nukrypimų. Nemaža vidurinėsios kartos žmonių, augusių mišriose šeimose, abi kalbas moka beveik vienodai gerai. Dabar jie, kaip ir dauguma jaunesniosios kartos atstovų, lietuvių kalbą (bendrinės kalbos variantą ar širvintiškių tarmę) laiko

pagrindine ir pirmine savo kalba. Įdomu, kad daugelis ir šiaurės vakarų dalies musninkiečių, iš mažens kalbėjusių tik tarmiškai, dabar dažniau irgi vartoja bendrinės kalbos variantą, turintį daugiau ar mažiau širvintiškių tarmės priemaišų. Jaunosios kartos atstovai, baigę pagrindinę mokyklą, iš esmės jau kalba gryna bendrine kalba. Taigi bendrinės kalbos vartojimo tendencija Musninkų apylinkėje yra gana aiški.

Apskritai per daugelio musninkiečių, kaip ir kitų širvintiškių ar vilniškių, šeimas, o gal ir per jų širdis tarsi kokia riba eina skirtingų epochų palikti pėdsakai. O tai neturėtų nieko stebinti. Juk jie augo ir buvo ugdomi nevienodomis sąlygomis pagal to laiko ir vietos nuostatas bei reikalavimus. Daugiausia lėmė skirtinga lietuvių ir lenkų kalbų padėtis buvusioje jungtinėje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje. Pirmiausia lietuvių kalbos padėtį sunkino ta aplinkybė, kad ji tada tebuvo tik šnekamoji kalba, o į Lietuvos raštinę buvo įvesta vadinamoji kanceliarinė slavų kalba, susiformavusi senosios bažnytinės slavų ir vakarinių rytų slavų tarmių pagrindu. Lietuvių kalba nespėjo tapti nei rašto, nei bendrine savo valstybės kalba. Jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės sostine tapus ne Vilniui, o Krokuvai, lenkų kalba iš karto įgijo pirmumo teisę kaip sostinės dvaro kalba. Be to, lenkų kalbos pozicijas stiprino iš Lenkijos valdoma katalikų bažnyčia ir mokykla. Visa kita buvo tik laiko klausimas. Silpstant Lietuvos valstybingumui, kartu menko ir lietuvių kalbos funkcijos. Pirmiausia lenkų dvaro kalbą išmokti turėjo aukščiausiasis sluoksnius, aktyviai dalyvavęs ar kitaip karjeros siekęs valdant jungtinę valstybę. Šio sluoksnio pavyzdžio skatinamas lenkų kalbos mokytis pradėjo vadinamasis vidurinis visuomenės sluoksnius: smulkesnioji bajorija ir miestiečiai. Kol ši ponų kalba pasiekė žemiausią visuomenės sluoksnį – valstiečius, – praėjo du trys amžiai. Aukščiausiojo sluoksnio pradėtas vartoti tik ką pradėjęs formotis bendrinės lenkų kalbos variantas žemesnius Lietuvos sluoksnius pasiekė ne tiesioginiu kontaktų su lenkų etnosu būdu, o vertikaliai nuo aukštesniųjų sluoksnių žemyn. Šis lenkų kalbos variantas, pirmiausia pradėtas vartoti Vilniaus miestiečių, o paskui ir artimesnių Vilniaus apylinkių gyventojų, per ilgą laiką aplipo gausiais lietuvių ir gudų kalbų elementais. Dėl to ji dažnai vadinama *vilniške*, arba *lietuviška lenkų kalba*.

Didžiausios lietuvių kalbos bėdos (jos smarkus nykimas) prasidėjo nuo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimų ir ypač nuo Lietuvos įjungimo į Rusijos imperijos sudėtį. Reaguojant į pirmąjį (1772 m.) padalijimą, 1773 m. Lietuvos mokyklai buvo iškeltas uždavinys konsoliduoti ir sulieti į vieną lietuvių ir lenkų tautas. Plečiant parapinių mokyklų tinklą, 1787 m. Vilniaus vyskupijoje, daugelyje parapijų, ypač Pietryčių Lietuvoje, vietoj pamaldų lietuvių kalba buvo įvesta lenkų kalba. Taip lietuvių kalba buvo išstumta iš paskutinės viešos oficialaus vartojimo vietos. Šiuo dekretu lietuvių kalbai buvo suduotas pats skaudžiausias, iš esmės mirtinas smūgis. Pasekmių ilgai laukti nereikėjo. Į etniškai margą Pietryčių Lietuvą plūstelėjo slavų kalbos: iš pradžių kaimynų gudų, o paskui, nuo XIX a. vidurio, ir vilniškė lenkų kalba. Carinės Rusijos okupacija ir caro valdininkų šeiminkavimas ir kišimasis vertė lietuvius, apslavėjusius jų gentainius ir lenkus laikyti išvien. Gyventojų slavėjimą, tiksliau – lenkėjimą, ypač per kalbą, skatino carinių valdininkų prievarta brukama rusų kalba ir stačiatikybė. Katalikų bažnyčios buvo verčiamos cerkvėmis, o gyventojai varu varomi melstis rusiškai. Pavyzdžiui, cerkvėmis buvo paverstos artimų Musninkams kaimynų – Dūkštų ir Pabėržės parapijų bažnyčios. Ginti „lenkų tikybos“ nuo rusų tikybos pakilo

visi tiek lenkai, tiek lietuviai. Nusvėrė lenkiškai kalbantys gynėjai. Nuo tada buvo suplaktos į vieną dvi skirtingos sąvokos „lenkų tautybė“ ir „katalikų tikyba“. Katalikų tikėjimas buvo pradėtas laikyti lenkiškumo požymiu.

XIX a. pabaigoje prasidėjęs lietuvių tautinis sąjūdis ir ypač suaktyvėjęs XX a. pradžioje tik sukėlė sulenkėjusių dvarininkų ir dvasininkų vyresnybės įniršį. Jų spaudžiama, dvasinė Vilniaus diecezija perėjo į atvirą puolimą prieš lietuvių kultūros veikėjus, knygnešius, lietuviškos orientacijos dvasininkus ir apskritai prieš lietuvių kalbą, siekdama ją diskredituoti². Lenkų politiniai ideologai, naudodamiesi neribota savo įtaka, atkakliai ėmė skelbti, kad vienoje buv. Lietuvos ir Lenkijos valstybėje tegali būti tik viena lenkų tauta, viena lenkų kalba ir viena lenkų tikyba. Visos kitos kalbos teesančios tik lenkų kalbos tarmės. Taigi lenkais imta vadinti visus katalikus, nežiūrint, kokia kalba jie kalbėtų. Lenkų kalba buvo keliamą į padanges, o lietuviai ir jų kalba maišoma su purvais.

Lenkų kalba ilgą laiką iš tiesų buvo mokslo, kultūros ir aukštesniųjų visuomenės sluoksnių kalba. Taigi ji buvo prestižinė kalba, o lietuvių, ypač Vilniaus vyskupijoje, buvo telikusi tik žemiausiojo visuomenės sluoksnio kalba ir tai jau daug kur pakirstomis šaknimis. Reikalingiausiu metu lietuvių atgimimo veikėjų inteligentų ir kunigų čia buvo maža. Be to, jie carinių valdininkų ir sulenkėjusios bažnytinės vyresnybės buvo persekiojami. Negausios lietuvių inteligentų jėgos 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų metu buvo išžudytos ar išblaškytos po užsienius, išsimokslinusios lietuvių jaunuomenės atstovai buvo iškaišioti po visus imperijos užkampius. Daugelis neturėjo teisės dirbti Lietuvoje. Lietuvių raštas lotyniškais rašmenimis persekiojamas. Dėl to lietuvių tautinis sąjūdis vėlavo. Visa Vilniaus apskritis buvo pilna dvarų, vienuolynų žemių³. Kartu su miestais, miesteliais ir bažnyčiomis tie dvarai buvo didžiausi polonizacijos židiniai⁴. Todėl iš tų židinių lenkų kalba, o kartu pagal tikyba ir lenkų tautybė persimetė į kaimus: į šiaurės vakarus nuo Vilniaus apie Dūkštąs, Nemenčinę, Paberžę, Pabradežę, Sužionis, Máišiagalą ir toliau kitur. Kitaip sakant, iki tol vykusį lietuvių gudėjimą pakeitė lenkėjimas, netrukus pasiekęs ir Musninkus.

Dėl intensyvios agitacijos lenkiškai kalbėti daugelis pradėjo net gerai nemokėdami. Toks staigus ir masiškas lenkų kalbos vartojimo protrūkis negalėjo neveikti ir musninkiečių, nors kartu daugelis jų palaikė ir lietuvių tautinį sąjūdį. Pirmasis pasaulinis karas ir kiti įvykiai vertė gyventojus apsispręsti. Daugelio Pietryčių Lietuvos gyventojų apsisprendimo svyravimą ir tolesnę kalbų padėties raidą nulėmė visa įvykių virtinė: Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas, ją kėsinęsi pasmaugti barmontininkai, bolševikai, lenkų imperialistai ir pagaliau Antantės valia išvesta vadinamoji demarkacinė linija, kuri nuo Lietuvos kamieno atkirto beveik trečdalią jos žemių su sostine Vilniumi.

Su politinės padėties pasikeitimu tradicinės vertybės staiga neteko pirmykštės savo reikšmės, t. y. vertybės su nevertybėmis tarsi susikeitė vietomis. Lietuvai tapus savarankiška valstybe, ne vienam puoselėjama prestižinė lenkų kalba virto antraeile, o buvusi niekinama lietuvių kalba tapo valstybinė ir kaip ly-

² Vidmantas E. Rytų Lietuvos lenkinimas (XIX a. pab. – XX a. pr.), *Voruta*, 1990, nr. 4 (7).

³ Vidugiris A. Kalbų sąveikos klausimu, *Dubingiai*, Vilnius, 1971, p. 235–253.

⁴ Zinkevičius Z. Rytų Lietuva praityje ir dabar, Vilnius, 1993, p. 116–152; Vidugiris A. Dėl Pietryčių Lietuvos ankstyvųjų slavėjimo tarpinių, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, Vilnius, 1994, t. 34, p. 75–83.

gi atsistojo greta kitų valstybinių, senas tradicijas turinčių bendrinių kalbų. Kai kurie sulenkėję Lietuvos bajorai, negalėdami susitaikyti su taip netikėtai pakitusia vertybių skale, apleido Lietuvą ir išvyko į svečias šalis.

Mūsų tautiečių likimas tragiškai susiklostė Lenkijos okupuotose Pietryčių Lietuvos etninėse žemėse, kurias dar kelis kartus skaldė ir dalijo Sovietų Sąjunga. Dalis aktyvesnių lietuvių ištremta. Karo metais nemaža jų žuvo nuo baltalinkių rankos arba buvo priversti patys emigruoti. Svetimųjų engiami, daugelis lietuvių nutauto – sulenkėjo, sugudėjo. Tik nedidelės likusių gyvųjų lietuvių „salelės“, smarkiai spaudžiamos kitakalbių, dar kol kas laikosi į Gudijos ir Lenkijos valstybių sudėtį patekusiose lietuvių etninėse žemėse. Tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų dėl svetimųjų viešpatavimo tradicinės lietuvių šnektos sunyko didžiuliuose Pietryčių Lietuvos plotuose. Nebe visur tradicinė vietos lietuvių šnektą išliko ir Musninkų apylinkėse. Užtat šiandien galime džiaugtis, kad tik Lietuvos pirmosios nepriklausomybės dėka išliko nedaug tepakitusi Musninkų apylinkės gyventojų tautinė sudėtis.

Kaip musninkiečiai ir jų kaimynai šneka

Kazys Morkūnas

Lietuvių kalbos institutas

Didelė Musninkų valsčiaus teritorija su taip pat nemažu gyvenamųjų vietų skaičiumi apėmė net tris parapijas: Musninkų, Čiobiškio ir Kernavės. Tiesa, pastarosios parapijos, kurios pirmoji bažnyčia seniausia (statyta dar Vytauto Didžiojo laikais), didžioji dalis tarpukario metais buvo atsidūrusi už demarkacijos linijos, t. y. lenkų okupuotame Vilniaus krašte. Laikydami neretai sakomos (ir kalbininkų nuomonės, kad Lietuvoje tiek tarmių ar šnektų, kiek parapijų, Musninkų valsčiuje turėtume skirti bent tris šnektas. Iš tikrųjų, keliaudami per visas tas parapijas ir klausydami jų žmonių kalbos, pastebėsime šiokių tokių skirtumų, bet turbūt dar daugiau išgirsime jas siejančių ypatybių. Ir, suprantama, viso šio labai seniai lietuvių apgyvento krašto (tai rodo archeologijos ir kiti duomenys) istoriją, materialinės ir dvasinės kultūros raidą, kalbos kitimą bei apskritai likimą lėmė daug tų pačių vidinių ir išorinių veiksnių. Vienas iš pastarųjų veiksnių – gana ilgai trukusi lenkinimo banga – labiausiai paveikė Kernavės parapiją, kurioje gerai išlaikiusių vietos tradicinę šnektą žmonių dabar jau sunku berasti. Todėl, aptariant vieną ar kitą kernaviškių šnektos ypatybę, tenka atsižvelgti ir į ankstesnius duomenis, užfiksuotus iš vietos žmonių, kurių gimtuosiuose namuose senelių ir tėvų vartota lietuvių kalba buvo neužmiršta ilgiausiai (tokių tarmės atstovų dar būta XX a. viduryje).

Visus minėtų trijų parapijų senuosius gyventojus sieja ryškiausia ir labai sena *rytų aukštaičių* tarmės ypatybė, išskirianti šiuos aukštaičius iš kitų lietuvių kalbos tarmių, – dvigarsių *am, an, em, en* vertimas kitais dvigarsiais. Prie vakarinės rytų aukštaičių ribos, kuri maždaug nuo Žeimelio nusitęsia iki Dievėniškių, priglundusiose Čiobiškio, Kernavės ir Musninkų apylinkėse¹ šie dvigarsiai verčiami *um*,

¹ Žodis *apylinkė* čia vartojamas ne administracinio vieneto prasme; juo suprantama aplink didesnes gyvenvietes esančios vietos, jų gyventojai.

un, im, in, pvz.: *kumpēlis* 'kampelis', *túmsu* 'tamsu', *uñtras* 'antras', *runkóvė* 'rankovė', *tiñpia* 'tempia', *pinkì* 'penki'². Tačiau net senosios kartos žmonių kalboje gana dažnai galima išgirsti ir dvigarsius *am, an, em, en*, pvz.: *tamsùs, ántis, dantìs, langaĩ, vanduo, peñktas, žėntas*. Viena iš tokio nenuoseklumo priežasčių gali būti kaimynų, gyvenančių kairiojoje Neriės pusėje, tarimo įtaka. Mat šie kaimynai, kalbininkų vadinami *pietų aukštaičiais* (kartais *vakarų dzūkais*), tuos dvigarsius jau išlaiko dėsningai. Be jų įtakos, pastaraisiais dešimtmečiais dar stipresni poveikį – kaip šiuo, taip ir kitais atvejais – daro bendrinė lietuvių kalba. Su minėtais dvigarsiais iš bendrinės kalbos ateina ne tik jau įprasti žodžiai, bet ir nemąža naujų žodžių ar pakeičiančių anksčiau vartotus skolinius, pvz.: *ámžis* 'amžius', *kambarjys, sandėlyš* 'sandėlis'. Dvigarsiai *am, an, em, en* gana dažnai girdimi dar ir dėl to, kad jie visada išlaikomi tokiose žodžių formose kaip: *šlañpa, rañda, suprañta, vėmt, gyvėnt, pasėnt, užteñka, skreñda* (plg. tų žodžių kitas formas be šių dvigarsių: *pašlāpo, rādo, suprāto, vėmia, gyvėna, pasėno, užtėko, skrìdo, skrìsk*); *devintamñ, šitamñ, bėgam, vařgstam* (dvigarsis *am* atsiradęs naujai, nukritus galūnės balsiui, t. y. iš *devintamė, šitamė, bėgame, vařgstame*).

Vietoj bendrinės kalbos vadinamųjų nosinių balsių *a, ę* tariami balsiai *ū, y* (nekirčiuotoje pozicijoje *u, i*): *grūštas* 'gražtas', *gruštėlis* 'gražtelis', *skjst* 'skęsti' (taip taria ir kaimynai pietų aukštaičiai). Bendrinės kalbos paveikti aprašomų šnektų atstovai pasako ir *gražint* 'gražinti', *tašytis* 'tašytis', *žāses* 'žąsų'. Nuosekliau *u, i* vietoj *a, ę* tariami žodžių galūnėse, pvz.: *dārbu* 'darbą', *vāsarū* 'vasarą', *kārvī* 'karvę', *žėmī* 'žemę', *atvažiāvīs* 'atvažiavęs', *žinóji* 'žinoję'. Galūnės *-u, -i* dažniausiai turi ir tokių žodžių kaip *galvā, sveikatā, šeimā, kārovė, vārškė, žėmė, martī* vienaskaitos įnagininkas: *su gālvū, sveikatū, šeimū, kārovī, vārški, žėmī, marčiū*; dar plg. suprieveiksmėjusias šio linksnio formas: *kadū* 'kada', *tađū* 'tada', *nakčiū* 'nakčia, naktį'. Kartais, ypač šiauriau nuo Čiobiškio, Mūsninkų, tų žodžių vienaskaitos įnagininkas sakomas ir su ilgesnėmis, dvibalsinėmis galūnėmis, kurių antrasis dėmuo nelabai aiškus, panašus į silpną *j*: *su gālvūj* (ar *gālvūj*); pirmasis galūnės dėmuo taip pat neaiškus, „patamsėjęs“), *vúodeguj* (*vúodegvi*) 'uodega', *po kairij runkij* 'po kaire ranka', *vārški, žėmij*. Tik pastarosios formos vartojamos Bagaslaviškio, Gėlvonų apylinkėse. Galūnę *-i* vietoj *-e* turi ir tokių žodžių kaip *krāštas, miškas, nāmas* vienaskaitos vietininkas: *krāštī, miškī, namī* (daugelio kitų žodžių vienaskaitos vietininkas paprastai yra sutrumpėjęs, pvz.: *galvōj, šeimōj, varškėj, pamiškė* 'pamiškėje', *žėmij* 'žemėje', *vandenj, valščiuj* 'valsčiuje'). Daugiskaitos vietininko galūnės balsis dažniausiai yra *-e*: *kraštuōse, miškuōse, namuōse, šeimōse, vandenjse*. Į šiaurę nuo Čiobiškio ir Mūsninkų šios formos pasakomos ir su *-i* ar (rečiau) be galūnės balsio: *miškuōsi, miškuōs*.

Priebalsio *l* prieš *e* (ir *ė*) kietinimas (tariama *lādas* 'ledas', *lākia* 'lekia', *lėkt* 'lėkti'; *ε* – po sukietėjusio *l* suužpakalėjęs *ė*) atsiliepia ir po šio priebalsio einančio *en* bei kai kurių galūnių tarimui, pvz.: *sliñkstis* 'slenkstis', *lėngviāusia* 'lengviausia' (naujesniuose pasakymuose: *lėngviāū, lėngvi*), *lėnkiškai* 'lenkiškai' (pasakoma ir *lėnkiškai, lėnkiškai*), *luntā* 'lenta'; vienaskaitos galininkas: *perėkšlī* 'perekšlė', *sesėlī* 'seselė', *tarbėlī* 'tarbelė (sl.)'; vns. įnagininkas: *su perėkšlī* 'su perekšlė', *seselī* 'seselė'; vns. vietininkas: *galbī* 'gale', dalyvis *sušālīs* 'sušalęs'.

Čiobiškio, Kernavės, Mūsninkų, kaip ir gretimų Bagaslaviškio, Gėlvonų,

² Taip šnekantys rytų aukštaičiai kalbininkų kartais vadinami *pūntininkais* (K. Jaunius–A. Salio lietuvių tarmių skirstyme dėl žodžio *pāntis* tarimo *pūntis*).

Krikštėnų, Pabáisko, Šešuolėlių, Širvintų, apylinkių senuosius lietuviškai kalbančius gyventojus nuo kitų rytų aukštaičių skiria kai kurių galūnių balsio *a* neryškus tarimas. Šis *a*, panašus į rusų kalbos trumpą *ы*, kalbininkų darbuose vadinamas „pūstiniu“ (ar „išblėsusiu“, „patamsėjusiu“) balsiu ir dažnai žymimas graikų abėcėlės raide „alfa“ (α). Nuo praeito amžiaus septintojo dešimtmečio mokslo ir praktikos darbuose išsigalėjusiam lietuvių kalbos tarmių skirstyme (jo autoriai Aleksas Girdenis ir Zigmantas Zinkevičius) toks šio *a* tarimas – viena iš svarbiausių minėtųjų apylinkių tarmės, pavadintos *širvintiškių* vardu, ypatybių. Tačiau ne visi širvintiškiai tą žodžio galo *a* vienodai stipriai „tamsina“: ryškiau jis visų „tamsinamas“ uždaroje galūnėje, pvz.: *lāp̄vis* ‘lapas’, *sēn̄vis* *tēv̄vis* ‘senas tėvas’, *v̄ien̄vis* *vaĩk̄vis* ‘vienas vaikas’. Po suminkštintų priebalsių ir *j* šiuo atveju net tariamas balsis *i*: *stācis* ‘stačias’, *žāl̄is* ‘žalias’, *krauj̄is* ‘kraujas’, *nauj̄is* ‘naujas’. Kitais atvejais pietiniai – Kernavės, Mūsniukų apylinkių – širvintiškiai minėtąją galūnę balsį mažiau „tamsina“: atviroje galūnėje ar dvibalsių pirmuoju dėmeniu einantį *a* išlaiko beveik sveiką, pvz.: *nēša*, *šóka*, *áudžia*, *praũsia*, *veřkia*, *važiũoja*, *dũonai*, *kául̄ai*, *žv̄irblīi*, *sėj̄ai*, *vėj̄ais*, *ródaũ*, *šókau*, *áudžiau*. Čia paprastai išlaikomas ir nekirčiuotoje galūnėje dvibalsis *ei*, pvz.: *kātei*, *žēmei*, *áudei*, *máudeis*. Klausantis Bagaslaviškio, Gėlvonų, Pabáisko apylinkių, taip pat ir Mūsniukų apylinkės šiauriniuose pakraščiuose (pvz., Vindeikių kaime) gerai tarmę išlaikiusių žmonių, tie patys žodžiai jau girdimi su kiek kokybiškai pakitusiomis galūnėmis: *nēš̄vi*, *šók̄vi*, *áudži*, *praũsi*, *veřki*, *važiũoji*, *dũonvīi*, *kául̄vīi*, *žv̄irblīi*, *sėj̄i*, *vėj̄iis*, *ródv̄iũ* (*u* – neskiemeninis *u*, kaip tvirtapradžio dvibalsio *áu*), *šók̄viũ*, *áudžiũ*; *kātīi*, *žēmīi*, *áudīi*. Čia kartais (paprastai nekirčiuotuose skiemenyse) „tamsinamas“ net žodžio vidurio *a*, pvz.: *dv̄iũgiaĩũ* ‘daugiau’, *vīīkaī* ‘vaikai’.

Iš kitų širvintiškių čiobiškiečiai, musninkiečiai ir kernaviškiai neišsiskiria nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimu ir žodžio kamieno kirčiuotų trumpųjų ilginimu. Čia, galima sakyti, vienodai tariami balsiai *i* ir *y*, *į* (taip pat ir kilęs iš *ę*) bei *u* ir *ũ*, *ų* (taip pat ir kilęs iš *ą*) žodžiuose: *vis̄i* ir *vyr̄elis* (taria *vis̄i*, *vir̄elis*), *sėdi* ir *gaĩdi*, *dėdę* (*sėdi*, *gaĩdi*, *dėdi*); *žuv̄elė* ir *žąs̄elė*, *grāžũs* (*žuv̄ela*, *žus̄ela*, *grāžus*), *dũodu* ir *sáldũ*, *vařdą* (*dũodu*, *sáldũ*, *vařdũ*); *sk̄ina* ir *sk̄ýstas*, *sk̄ęsta* (*sk̄ýna*, *sk̄ýstas*, *sk̄ýsta*); *rũdas* ir *rũdys* (*rũdas*, *rũdis*).

Trumpieji balsiai tariami ir vietoj bendrinės lietuvių kalbos nekirčiuotų ilgųjų balsių *o*, *ė* ir dvibalsių *uo*, *ie*. Šiuos *o* ir *uo* paprastai atitinka balsis *a*³ (pvz.: *dabilaĩ* ‘dobilai’, *žmanėm* ‘žmonėms’, *pāšara* ‘pašaro’, *skaīta* ‘skaito’; *dabēla* ‘duobelė’, *aštaniēm* ‘aštuoniems’), *o* minėtus *ė* ir *ie* atitinka *e* (pvz.: *tevaĩ* ‘tėvai’, *māte* ‘matė’, *kārves* ‘karvės’; *den̄s* ‘dienos’, *venātve* ‘vienatvė’). Nuo Mūsniukų į šiaurės vakarus kai kur (pvz., Vindeikių kaime 1920 m. gimusios ir ten visą laiką gyvenusios Onos Naraškevičienės kalboje) vietoj nekirčiuotų žodžio kamieno *o*, *uo* pasakoma ir *u*, pvz.: *kukiũ* ‘kokių’, *tukiē* ‘tokie’, *tuliaũ* ‘toliau’, *tvor̄j̄te* ‘tvorytė’; *dub̄j̄* ‘duobėje’, *aštuniól’ka* ‘aštuoniolika’, *Mūsniukusi* ‘Mūsniukuose’. Kartais girdimas ir neaiškus, tarpinis tarp *o* ir *u* balsis, kalbininkų žymimas raide *o* su tašku apačioje (*o*), pvz.: *bl̄ogaī* ‘blogai’, *paláidotas* ‘palaidotas’, *stũmdõmes* ‘stumdomės’, *Gėlvonõsi* ‘Gėlvonuose’, *aštõniól’ktais mētais* ‘aštuonioliktai metais’. Dar kiek toliau į šiaurės vakarus – Ūpninkų (Jonavos r.), Vėprių (Ukmergės r.) apylinkėse – žodžio kamieno nekirčiuotų *o*, *uo* virtimas į *u* yra dėsningas⁴.

³ Rytų aukštaičius, vietoj nekirčiuoto *o* tariančius *a*, kalbininkai kartais vadina *žaliniškais* (pagal žodžio *žolė* tarimą *žalė*).

⁴ Plg. *Lietuvių kalbos atlasas. Fonetika*, Vilnius, 1982, t. 2, p. 54–55, 81, žemėl. nr. 36, 66.

Tiesiogiai su dzūkais (Dūkštos, Máišiagala) besiribojančiose Kernavės apylinkėse pastebėtas vienas kitas retas dzūkavimo atvejis, pvz.: didžiūlis 'didžiulis', *čia* 'čia', *Gedráicis* 'Giedraitis' (pavardė), tačiau dėsningas tarimas yra: *áudžia*, *padžióvei*, *kenčia* 'kenčia', *dírba*, *tík*, *tíek*, *pirtý* 'pirtyje'⁵.

Iš žodžių kirčiavimo „nukrypimų“ nuo norminio visų pirma galima pastebėti tai, kad čia iš trumpos galūnės kirtis dažniausiai atitraukiamas į priešpaskutinį skiemenį su ilguoju balsiu ar dvibalsiu *ie*, *uo*, pvz.: *mokýkla* 'mokyklà', *něra* 'nèrà', *su pōnu* 'su ponù', *rūkštus* 'rūgštùs', *sūnus* 'sūnùs', *aštuōni* 'aštuonì', *liētus* 'lietùs', *žiēma* 'žiemà'. Į kitus, net ir ilguosius, skiemenis kirtis iš galūnės neatitraukiamas, pvz.: *dainà*, *šeivà*, *sausà*, *galvà*, *kartùs*, *pinktùs* 'penktùs'. Kernavės apylinkėse kartais pasakoma ir *dienà*, *sūnùs*. Taigi Mūsninkai su gretimomis apylinkėmis priklauso tarmių ploto pakraščiui, kuriame sąlyginis kirčio atitraukimas veikia silpniausiai.

Iš įvairių vietų kilusių senosios (XVI–XVII a.) lietuvių raštijos autorių buvo vartojami net keturi vietininko linksniai. Ilgainiui jų skaičius mažėjo ne tik raštuose, bet ir gyvojoje kalboje, t. y. tarmėse. Vadinamųjų esamojo pašalio (adesyvo, pvz., *namiepi* 'prie namų', *žmonėsemp* 'prie žmonių') ir einamojo pašalio (aliatyvo, pvz., *namopi*, *žmoniump* 'veikėjas artėja, juda prie namų, žmonių') vietininkų liekanos dabar pasitaiko tik pačiuose lietuvių kalbos ploto rytiniuose pakraščiuose (daugiausia Baltarusijos lietuviškose salelėse). Kitose tarmėse (ir bendrinėje kalboje) kartais pavartojamos tik suprieveiksmėjusios formos: *rudenióp*, *pavasarióp*, *vakaróp*, *velnióp* ir pan. Rytų aukštaičiai, taigi ir širvintiškiai, be visų lietuvių vartojamo esamojo vidaus vietininko (inesyvo, pvz., *laukè*, *laukuosè*), dar turi išlaikę einamąjį vidaus vietininką (iliatyvą). Jei vienaskaitos šio vietininko formos visur vartojamos tokios pačios (pvz., *važiuoja miškañ*, *įkrito vandeniñ*, *numetè žēmèn*), tai daugiskaitos formos įvairuoja. Čiobiškiečių, kernaviškių ir musninkiečių šneką pagyvina net kelios šio linksnio daugiskaitos formos, pvz.: *ainam Gėlvonúosna* 'einam į Gėlvonus', *žemėsna inkasè* 'į žemes įkasè', *aidavam Paparčiuosnan* 'eidavom į Paparčius', *atvažiuoja túosnan Trakúosnan* 'atvažiuoja į tuos Trakùs', *vaikus išsiuntè mokýklosan* 'vaikus išsiuntè į mokyklas', *katrie buva savanóriuosin išėji* 'kurie buvo į savanorius išėję'.

Apie Keėnavę greta daiktavardžių vienaskaitos naudininko dažnesnių formų su galūne *-ui* (*dárbui*, *vaĩkui*) užfiksuotos ir su galūne *-u* (*dárbu*, *vaĩku*). Tai rodytų, kad pastarosios formos, dabar labiausiai būdingos pietų aukštaičiams (Alytùs, Lazdijai, Šalčininkai, Trákai, Varėnà) ir daliai rytų aukštaičių⁶ (Ramýgala, Panevėžys, Vabalnińkas), praeityje vartotos dar plačiau.

Musninkiečiai, kaip ir čiobiškiečiai, kernaviškiai, nevartoja įvardžiuotinių būdvardžių. Viena kita šių būdvardžių forma pasitaiko tik tam tikruose posakiuose, pvz., *an tiesiūjų* – *kilometras* 'tiesiai – kilometras' (Kernavė), vietų pavadinimuose: *Ilgója píeva* (Vindeĩkiai), *Ilgója* 'laukas, kur buvo ilgesni režiai' (Minčiũkai), *Smailóji* 'dirva, įlindusi į pievas' (Kaimynėliai). Įvardžiuotinių formų darybos liekanų turi kai kurie įvardžiai, pvz., *anój šalis* 'ana šalis', *tój ape Utenu ištekėja* 'ta apie Uteną ištekėjo, t. y. prie Utenos nutekėjo' (Vindeĩkiai). Čiobiškio, Kernavės apylinkėse vietoj daugiskaitos vardininko *anie*, *katrie*, *šitie*, *tie* dažniausiai vartojamos formos: *aníej*, *katriėj*, *šitiej* (*šitiej*), *tiej*.

⁵ Remiamasi Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1956 m. dialektologinės ekspedicijos dalyvio Aloyzo Vidugirio užrašymais.

⁶ Plg. *Lietuvių kalbos atlasas. Morfologija*, Vilnius, 1991, t. 3, p. 40, žemėl. nr. 36.

Pietų aukštaičiams labai būdingos veiksmažodžių būtojo kartinio laiko formos *áudiau* (*áudeu*), *máudiau*, *matiaũ* (*mateũ*), *metiaũ* vietoj *áudžiau*, *máudžiau*, *mačiaũ*, *mečiaũ* pasakomos ir dešiniojoje Neriės pusėje: dažniau Kernavės, rečiau Mūsųninkų, Čiobiškio apylinkėse (pvz., *áš paródeu jím* ‘áš parodžiau jiems’, Rusių Rāgas). Tokios be afrikatų *č*, *dž* formos atsirado pagal kitas to paties laiko formas, plg.: *tu áudei*, *mateĩ*, *jis áudė*, *mātė*.

Daugiau Mūsųninkų ir gretimų apylinkių šnektų duomenų pateikiama, šių šnektų ryšiai su kitomis tarmėmis aptariami įvairiuose kalbininkų, kraštotyrininkų darbuose⁷. Nemaža tų šnektų žodžių, jų reikšmės ir vartojimą rodančių sakinių su pažymomis *Čb* (= Čiobiškis), *Ker* (= Kernavė), *Msn* (= Mūsųninkai) randame didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“, kurio išleistas jau paskutinis, 20-tasis tomas (Vilnius, 2002).

Ne vieną savo šnektos ypatybę musninkiečiai gali atpažinti, skaitydami rašytojo Igno Šeinaus Jurkūno (1889–1959) grožinę kūrybą, prisiminimus. Gimęs netolimame Gėlvonų valsčiaus Šeiniūnų kaime, vaikystės metais dažnai būdavo savo motinos tėviškėje, Kaimynėliuose, baigė Mūsųninkų pradžios mokyklą. Vėliau, gyvenimo verpetų blaškomas po įvairias šalis, neužmiršo šio krašto žmonių skambios lietuvių tarmės, ją aukštino, jos žodžiais, vaizdingais posakiais, kai kuriomis retesnėmis gramatinėmis formomis pagyvino raštų kalbą.

Kintančios gyvenimo aplinkybės skatina ir vienu žodžiu ar kitų kalbos ypatybių nykimą, naujų atsiradimą. Pavyzdžiui, Mūsųninkų apylinkėse dabar mažai kas žino ar apskritai bevartoja Igno Šeinaus jaunystės metais buvusius gyvus žodžius *sausātė* ‘sausra’ („*Sudžingsi langai, ir aidas lekia laukais kaip sausatės metu pasibaidę arkliai su tuščiais vėžimais*“⁸), *sėjātė* ‘sėja’ („*Laukia nebaigta pavasario sėjātė*“⁹), *atšlyžti*, *atžlyžta*, *atšlizo* ‘atšlyti’ („*Abu jaunieji dar labiau sutrinka, atšlyžta atopakaliu ir atsisėda asloje*“¹⁰). Tuo tarpu naujoms realijoms įvardyti pasidaromi ir nauji žodžiai, plg. *alytūkas* ‘Alytaus gamyklos suprojektuotas ir pastatytas gyvenamasis namas’ („*Dabar alytūkų pristatyta*“ Vindeikiai). Kalbos mokslui svarbu, kad neliktų nepastebėtas ir neužfiksuotas nė vienas tarmės reiškinys – tiek nykstantis, tiek naujai atsirandantis.

Čiobiškio ir Mūsųninkų vardai

Marija Razmukaitė

Lietuvių kalbos institutas

Čiobiškis – bažnytkaimis dešiniajame Neries krante. Tai sena gyvenvietė, istorijos šaltiniuose minima jau XIII amžiuje. Buvęs miestelis, XVI a. gavęs Magdeburgo teises, bet taip ir neišaugęs į didesnę miestą.

Tame pačiame Neries krante buvo ir Čiobiškio dvaras, kitaip dar *Astravù* vadinamas. Šis dvaras nuo XVIII a. vidurio

⁷ Be kitų darbų, žr.: Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius, 1966; *Lietuvių kalbos atlasas: Leksika* (t. 1), *Fonetika* (t. 2), *Morfologija* (t. 3), Vilnius, 1977–1991; *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 265–320; *Širvintos (Lietuvos valsčiai)*, Vilnius, 2000, p. 593–598; *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius, 1999, p. 621–622.

⁸ Šeinius I. *Tėviškės padangėje*, Kaunas, 1938, p. 81.

⁹ *Ten pat*, p. 54. (Didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ žodžio *sėjātė* nėra.)

¹⁰ *Ten pat*, p. 64. (Didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ žodžio *šlyžti* nėra.)

atitekęs Pilsudskių giminės nuosavybėn. Jo rūmai projektuoti žymaus mūsų architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus.

Vardas *Čiōbiškis* yra priesaginės darybos, asmenvardinės kilmės: *Čiōb-iškis*. Šaknis *čiōb-* yra iš asmenvardžio **Čiōba*, **Čiōbas* ar pan., kuris tikriausiai yra slaviškos (greičiausiai lenkiškos) kilmės, plg. pavardę *Czob*, *Czoba*¹.

Šios šaknies asmenvardinės kilmės vietų vardų Lietuvoje yra ir daugiau: *Čiōbiškės* (pieva, Žasliai); *Čiōbiškiai* (miškas, Gélvonai); *Čiōbio miškas* (miškas, Čiōbiškis); *Čiōbės pieva* (pieva, Vydėniai) ir kt.

Mūsninkai. Istorijos šaltinių duomenys apie Musninkus siekia XV a. vidurį. Iš pradžių prie Musės upės įsikūrė dvaras, tiksliau, du dvarai – *Senieji* ir *Naujieji Mūsninkai*. XVI a. šie dvarai priklausė Lietuvos didikams Radviloms, tad ne kartą Musninkų apartamentuose buvo lankiusis Žygimanto Augusto žmona (Mikalajaus Radvilos sesuo) Barbora Radvilaitė.

Dabar *Mūsninkai* – miestelis, pavadinimą gavęs iš upės, prie kurios įsikūręs, vardo *Musė*. Vietovardis yra padarytas su priesaga *-ninkai* (tarmiškai *-nykai*): *Mūsninkai* (tarm. *Musnykai*).

Miestelio ir upės vardas *Kernavė**

Aleksandras Vanagas

Kernavė – vienas tų vietovardžių, kurie palyginti anksti pateko į istorinius dokumentus: jis minimas Vartbergės kronikoje 1277 m. – *Kernow*¹, Vygando Marburgiečio (Wigand von Marburg) kronikoje 1365 m. – *Kernow*², Ordino Lietuvos kelių aprašymuose 1385 m. – *Kernow*³ ir t. t. Kernavės vardas dažnas ir vėlesniais laikais, plg. *Керновь* – 1689, 1692, 1745 m.⁴, *Kiernow* – 1784 m.⁵ ir pan. Šie ir kiti istoriniai užrašymai rodo, kad vietovardis *Kernavė* nuo seniausių laikų nesikeitė, pasiekė mus, tam tikra prasme, pirminiu pavidalu. Vadinasi, etimologizuojamoji šio vietos vardo forma aiški (beje, išlikusi ir gyvojoje kalboje): *Kernavė* (*Kernavės*, *Keřnavė*, *Kernavėjė*).

Miestelio vardo *Kernavė* etimologija aiški: jis yra kilęs iš upės vardo *Kernavė* (Neries dš. intakas). Tai tokios pat darybos gyvenamosios vietos vardas kaip *Dysnà* (k. Ignalinos r.) – iš upės vardo *Dysnà*, *Mìnija* (k. Šilutės r.) – iš upės vardo *Mìnija*, *Ālovė* (mstl. Alytaus r.) – iš upės vardo *Ālovė* ir t. t.⁶

Upės vardo *Kernavė*, iš kurio yra kilęs miestelio vardas *Kernavė*, etimologija yra žymiai sudėtingesnė.

Visų pirma pasakytina, kad hidronimas *Kernavė* yra pasikartojantis. Be kalbamo upės vardo *Kernavė*, dar žinomas vienas upelis, vardu *Kernavė*, Pane-

¹ Žr. *Słownik nazwisk współczesnie w Polsce używanych*, wydał K. Rymut, Kraków, 1992, t. 2, p. 296.

* Perspausdinta iš kn. *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 294–297. Straipsnio kalba pageduota pagal dabartines rašybos ir skyrybos taisykles, patvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos.

² *Scriptores rerum Prussicarum*, Leipzig, 1863, t. 2, p. 48.

³ *Ten pat*, p. 86.

⁴ *Ten pat*, p. 693, 694, 695, 696 ir kt.

⁵ *Indeks alfabetyczny miejscowości Dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1929, t. 1, p. 327.

⁶ Vilniaus vyskupystės vietovardžių sąrašai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve, indeksas: SA 19295, l. 19.

⁷ Plačiau apie tokios darybos gyvenamųjų vietų vardus žr. Бальчиконис И. Названия литовских населенных пунктов, образованные от названий рек и озер, *Lingua Posnaniensis*, VII, 1959, p. 240.

vėžio apylinkėse (Juodos dš. int.). Be to, prie Šalčininkų teka upelis, kuris turi du vardo variantus: *Kernavė* (žinomas iš raštų) ir *Kernavyčia*. Pirmasis jų, kaip rodo viensėdžio vardas *Kernavė*, greičiausiai yra senesnis (viensėdžio vardas būtų susidaręs tokiu pat būdu, kaip ir miestelio vardas *Kernavė* – iš upės vardo *Kernavė*). Panašios darybos (tik vyriškosios giminės) yra ir ežero vardas *Keřnavas* (Jašiūnai, Kernavės k.). Bemaž identiškas nagrinėjamajam upės vardui yra Baltarusijos SSR Smurgainių r. Salų apylinkės upelio vardas *Kerniavà*, iš kurio yra kilęs ir kaimo vardas *Kerniavà*. Prie šios hidronimų grupės, matyt, priklauso ir Raudondvario (Kau-no r.) apylinkių upelio vardas *Karnavė* (Nemuno dš. int.), iš kurio yra kilęs kaimo vardas *Karnavė* (šaknies *a* vietoje *e* galima paaiškinti balsių kaita).

Artimas minėtiems hidronimams yra ir Birštono apylinkių vietovardis *Kernuvių kálnas*, kurio kamienas *kernuv-* skiriasi nuo nagrinėjamojo vardo priesaga: vietoje *-av-* yra *-uv-*. Tačiau šis skirtumas yra neesminis: jį galima paaiškinti tendencija lietuvių vietovardžių priesagą *-ava* keisti į *-uva* (plg. *Bártava* – *Bártuva*, *Dotnavà* – *Dotnuvà* ir t. t.). Galbūt kamieną *kernuv-* galima rekonstruoti ir Vievio apylinkių pievos varde *Kernuvàka*: **Kernuva* + slaviška priesaga *-ka* (iš kamieno *kernav-* + *-ka* greičiausiai turėtume **Kernauka*, plg. *Linkavà* – *Linkáuka*). Kernavės apylinkių ežero vardas *Kernavės* (*Kernavòs*) ežeras yra genityvinis vietovardis, kurio pirmasis komponentas greičiausiai yra miestelio vardo *Kernavė* kilmininkas.

Prie vietovardžių su *kernav-*, *kernuv-* šliejasi ir Kaltanėnų apylinkių upės vardas *Kernaujà* (Žeimenos dš. int). Dėl hidronimų su *-av-*, *-uv-* greta *-auj-* plg. *Siėstruvas* up. (Pampėnai, Svalios int.) < **Sies-struvas* greta *Straujà* up. (Merkinė, Nemuno dš. int.). Tam tikra analogija šiems atvejams yra ir *Drùv-etas* ež. (Breslauja), *Drāv-inė* up. (Jūžintai, į Jūžinto ež.) greta *Drúoja* up. (Išrutis, Priegliaus dš. int.), *Drujà* up. (Breslauja) bei *Meduvys* ež. (Rūdiškės) greta *Medujà* up. (Stakliškės, Alšios int.)⁷.

Taigi pasikartojantis vietovardis *Kernavė* turi keletą kitų darybinių variantų. Galima spėti, kad jie gali būti kilę iš to paties bendrinio žodžio (t. y. jie nėra nei vediniai, nei dariniai iš bendrinio žodžio) ir kad kiti toponiminiai darybos variantai gali būti susidarę iš to paties kamieno, kaip ir bendrinis žodis, iš kurio galėjo kilti pasikartojantys hidronimai (*Kernavė*)⁸.

Absoliučiai identiško apeliatyvo, iš kurio galėtume vesti hidronimą *Kernavė*, lietuvių ir apskritai baltų kalbose dabar, rodosi, nėra. Tačiau greičiausiai vietos vardas *Kernavė* sietinas su bendrinio žodžiu *keřnavė* „klampi vieta pievose, miškuose“. Šis žodis užfiksuotas tik Panevėžio r. Uliūnų kaime, tačiau gali būti, kad senovėje jis buvo žinomas ir plačiau. Kirčio vietos neatitikimas lyginimo negali paneigti, nes skirtingai kirčiuojamų bendrinių žodžių yra gana daug (plg. *kermùšė* ir *kermušė*, *giltinė* ir *giltinė* ir pan.). Vadinasi, hidronimas *Kernavė* pagal darybą būtų pirminis, kilęs iš fiziografinio termino **kernavė*, plg. *keřnavė*⁹. Upių vardų, kilusių iš fiziografinių terminų, Lietuvoje yra gana daug (plg. *Dùbė*: *dùbė* „įdubimas, dauba“, *Sietuvà*: *sietuvà*, *Smùklė*: *smùklė* „klampynė, liūnas, akivaras“, *Kimzrjnė*: *kimzrjnė*: *kinžras* „supuęs medis“ ir t. t).

⁷ Dar žr. Kuzavinis K. Etymologica, *Baltistica*, Vilnius, kn. I (2), 1966, p. 178.

⁸ Semantika, suprantama, gali būti labai įvairi.

⁹ Plačiau dėl bendrinių žodžių šaknies *kern-* žr. Jēgers B. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 80. Band, Göttingen, 1966, p. 15 tt.

Kelių Čiobiškio ir Musninkų apylinkių kaimų vietovardžiai

Parengė Rytas Tamašauskas

Pateikiami Minčiukų, Markūčių, Kaimynėlių bei dalis gretimų kaimų vietų vardų, kurie buvo užrašyti 1935 m. pabaigoje. Abėcėliniai sąrašai – „Lietuvos žemės vardynas“ – saugomi Lietuvių kalbos institute. Beveik identiški vietų aprašai yra buvusios Valstybinės archeologinės komisijos archyve, kuris saugomas Kultūros ministerijos archyve: fondas 1, aprašo Nr. 1, byla Nr. 101 – „Dokumentai dėl Ukmergės apskrities Gelvonų, Giedraičių, Musninkų ir Širvintų valsčių archeologijos paminklų apsaugos. 1932–1940 m.“. Iš pastarosios bylos spausdinamas tekstas apie Barsukynės kalną, esantį Grabliaučiznos (Peklynės) kaimo teritorijoje. Pasakojimuose neretai užfiksuota vietinių gyventojų žodinė tradicija, reikšminga istorinės atminties požiūriu. Tekstuose pagedaguota rašyba, skyryba, kai kurios gramatinės formos; vietovardžiai (rašomi kursyvinium šriftu) kirčiuojami, jeigu 1935 m. aprašuose buvo pabrauktas kirčiuotas skiemuo; laužtiniuose skliausteliuose nurodomos tarminės formos.

Minčiukų kaimo vietovardžiai buvo užrašomi ir vėlesniais metais. Įvairių metų užrašymai ne tik pakartoja dalį tų pačių vietų vardų, bet ir gerokai vienas kitą papildė. Dėl to po 1935 metais užfiksuotų Minčiukų kaimo vietovardžių pateikiami dar ir vėliau užrašyti šio kaimo vietų vardai.

Minčiukų kaimas

Apie kėlmą [Apie kelmū] pieva; kampuota, 2 ha, kairiajame Musės krante, prieina Kvietkaus [Kvietkausko – R. T.] sklypą.

Brastà brasta; 300 m į r. nuo Minčiukų, seniau per ją ėjo kelias į Kazliški, dabar nenaudojama.

Bubnýnas pieva; lygi, žolė prasta, 1,5 ha, kairiajame Musės krante ties *Brasta*; seniau buvo keli 0,5 m aukščio žemės kauriai (*kapčiai*), dabar sulyginti.

Dubūlė [Dubūla] alksnynas; kalno šlaite, statūs krantai, 1,5 ha, tarp Musės, *Drapo kelio* ir kelio į Minčiukūs; seniau dar augo ir lazdynai, dabar pasirodo guobos.

Dubulìnė ariama žemė; kalnuota, molėta, 3,6 ha; 7 rėžiai nuo kelio iki Musės į š. nuo *Dubulės*.

Duobė [Dabė] pieva; sūrmaišio pavidalo, apsupta kalnais, 1,5 ha, kairiajame Musės krante ties *Markom*.

Galuntìnė pieva; lygi, 6 ha, į š. r. nuo *Markų*; iš dalies pieva ariama. *Gūguras* kalnas; apvalios kalvos pavidalo, smėliuotas, kampe prie Musės vingio ties *Barsukyne*; jokių iškasenų nerandama.

Ilgója ariama žemė; kalnuota, lengva žemė, 2 ha, į v. nuo *Guguro*, dešiniajame Musės krante.

Jasìnsko lankà [Jasinska lunka] pieva; žolė gera, 2 ha, dešiniajame Musės krante priešais *Bubnyną*; atpirkta iš dvarininko Jasinsko.

Kálno sōdas [Kalna sodas] sodas; kalnelyje, Vacio Vilkelio sodyboje.

Klampjñé [Klumpyné] versmė; 2 a, paupyje netoli *Guguro*.

Klibza ariama žemė; molis, 1 ha, tarp Markūčių ir balos.

Kuprīnė kalnelis; ariamas, Jono Kanclerio nuosavybė; vardas tik savo šeimoje tevertojamas.

Lankėlė [Lunkela] pieva; 1 ha, kairiajame Musės krante tarp tilto ir Gudų [Grabliaučiznos kaimo – R. T.] pirties.

Laukėlis ariama žemė; juodžemis, 2 ha, į p. nuo Minčiūku, tuoj už tvorų.

Márkos [Markas] 2 kūdros; viena 3 m gilumo, kita ne tokia gili, 10 m skersmens; į r. nuo Minčiūku, aplink auga krūmai; ir dabar ten merkia linus. Rusams pasitraukus, vokiečiai į jas sumetė rusų kareivių pamestus ginklus [per Pirmąjį pasaulinį karą – R. T.].

Minčiūkai kaimas; 7 ūkininkai, 46 dešimtinės.

Seniau buvo Padberecko nuosavybė, paskui atiteko Pamusių dvarui. Gyveno trys Vilkelių ir viena Cesiūnų šeimos. Per Didįjį [Pirmąjį pasaulinį – R. T.] karą Minčiūku laukuose rusai buvo išsikasę apkasus. Badmečiu Mūsniukų ponas Padbereckas nesirūpino to kaimo žmonėmis. Juos sušelpė ponia Šapkauskienė iš Čiobiškio. Žmonės buvo labai suvargę, menkučiai (vietos tarpe – minkučiai). Iš to, vietos žmonių manymu, ir kilęs Minčiūku vardas. Minčiūkai kažkokiu būdu atiteko jų geradariui p[oniai] Šapkauskienei, kuri juos priskyre Pamusių dvarui.

Obelėlės [Obelėlas] ariama žemė; kalnas, molėta žemė, 500 m į r. nuo Minčiūku, auga obelis.

Paąžuolėlis [Paūžuolėlis] pieva; gera žolė, lygi vieta, 2 ha, į r. nuo *Bubnyno*; seniau augo ažuolai, paskutinius tris iškirto dvarininkas Kačinskas.

Pabalys pievos pakraštys; viduryje bala, už daržų į šiaurę.

Pabuchtė [Pabuktė] ariama žemė; kalnuota, molėta, 3 ha, eina pamusiais už Vacio Vilkelio sodybos iki *Guguro*.

Pagrušelės [Pagrušalas] ariama žemė, kalniukas; 0,5 ha, apie Vacio Vilkelio klotimą; seniau augo 4 kriaušės, paskutinioji vėtros išlaužta 1935 m. rugpjūčio 15 d.

Par akmenį [Par akmenū], kitaip – *Šlaitelis* ariama žemė; žvyras su moliu, dešiniajame Musės krante į p. v. nuo Minčiūku; seniau čia augo alksnynas.

Par ievėlę [Par javelū] dirva ir pieva; tuoj už tiltelio į r. nuo Minčiūku, auga ieva.

Par pušelę [Par pušelū] ariama žemė; smėlis, į v. nuo *Guguro*, auga pušėlė.

- Rāvas*, seniau – *Dvařnas rāvas* griovys; vietomis apaugęs alksniais, 1 km ilgio, eina nuo Čiõbiškio vieškelio Musės linkui.
- Ražāpievė* pieva; samanota, šlapia, 2 ha, kampe tarp Kaimynėlių ir Markučių laukų. Vietos žmonės kildina iš *gražāpievė* – mat toji pieva graži.
- Sėdimiai* ariama žemė; kalnuota, molėta, 2 ha, į š. nuo sodybų.
- Senātiltis* ariama žemė; lyguma, molėta, su smėlio priemaišomis, 1 ha; nuo Minčiūkų į r., Kaimynėlių linkui.
- Šaltinėlis* šaltinis ir pieva; prie Just. Motiejūno sklypo, seniau augo krūmai; pasakojama, kad 1812 m. žiemą čia rastas sušalęs prancūzų kareivis.
- Telėtnykas* pieva ir dirva; 2 ha, į r. nuo Minčiūkų.
- Ties kranteliu* ariama žemė; molėta, 1 ha, 500 m į r. nuo kaimo prie kelio į Mūsninkus.
- Ūpė*, *Rāvas* pieva; siaura, ilga, šlapia, apie 1 km į r. nuo kaimo; prasideda prie Kaimynėlių.
- Vilkėliškis* bala; 1 a, kalne prie Drapo [Kanclerio – R. T.] sodybos; seniau augo krūmai, ateidavo vilkų.
- Žvėrinčius* nenaudojama žemė; už Vacio Vilkelio klojimo auga alksniai, yra kelios eglės.

Pateikė Jurgis Cesiūnas, apie 60–80 m., gyv. Minčiukų k.
Užrašė Česys Šaduikis, Pigonų pradžios mokyklos mokytojas, gyv. Mar-
kučių k., 1935 m.

Kairiajame *Musės* upės krante, pietiniu pakraščiu į rytus, ribodamosi su *Grabliaučiznos* kaimo žemėmis, Minčiūkų kaimui priklausė *Výgano* pieva [taria – *Výganas*], skirta nuganymui, ir *Klāipėdos* ariamos dirvos ir pievos. Pastarasis pavadinimas kilo iš pasakymo „toli kaip Klaipėdoj“: mat pastarieji laukai buvo tolokai nuo kaimo.

Klāipėdos laukai Minčiūkų kaimui buvo skirti iš *Mūsninkų* dvarininko Padberecko žemių. Apie tas vietas Grabliaučiznos kaimo laukai ir dabar vadinami *Da-dėjimais*.

Pietuose (kairiajame *Musės* krante) buvo *Pāpeklio* pieva, į vakarus – *Barsukynės* kalnas (veisdavosi barsukai) ir *Dìmbiškių rāvas*, priklausę Grabliaučiznos kaimui. Dabartinis Grabliaučiznos kaimas anksčiau buvo vadinamas *Peklynė*. Žmonės daugiau laikosi senojo vardo. Pasakojama, kad ant *Kāzliškių kálno* stovėjusi karčema, o pakalnėj buvęs raistas. Girti vyrai su vežimais ar pėsti dažnai nudardėdavo nuo vieškelio ir pasiklysdavo (*užblūdydavo*). Sakydavo, kad velniai vedžioja. Minčiukiečiai Grabliaučiznos kaimo gyventojus pavadindavo *gudais*, jų žemes – *Gudu žemėmis*, nes ten buvo šnekančių lenkiškai. Dažnai erzino velniukais, aršiausią vadino Belzebubu, o pašiepdami dainavo:

*Pekla jau sugriuvo,
Velnių jau nėra.*

Minčiukų kaimą upės šlaite supo *Žvėryno* krūmai, išlenktoje upės vagoje – *Galaukelio* (galas laukelio, baigiasi kaimo laukai) ir *Laukelio* dirvos. Tarp pievų iš-

terpusi *Dirvelė* [taria *Dirvela*], kurios dalį pavasarį užtvindydavo upė. Šalia *Laukelio* ir *Dirvelės* Musės upėje buvo didelė brasta *Vadāpolis*, kurioje girdydavo karves. Čia pat *Duobė* (kūdra), *Krantelio* pieva ir *Telėdnyko* pievutė. Apklaustieji iš kitų pasakojimų mena, kad *Senātilčio* dirvoje buvusi bala, tiltelis. *Pābalio*//*Pabalės* pieva iš trijų pusių apsupta kalneliais, o viename iš jų buvo *Šaltinis* – vandens versmė („*Toks buvo purvas, kad siūlus juodai dažydavo*“). Čia pat *Galūkiemio* dirva (laukas kaimo gale). Netoli *Šaltinio* buvo šulinys, tad pievas vadindavo *Šulnelis*//*Prie šulnelio*. Pievos, kur augo ieva (šalia kelio į Minčiukus) ir didelis šermukšnis, buvo vadinamos *Ievėlė* [taria – *Jievėlė*] ir *Pāšermukšnis*.

Šiaurės vakaruose upėje buvo gilios vietos – *buchtos*, todėl čia esančios dirvos ir pieva buvo vadinamos *Pābuchte* [*Pabuchtė*]; kolūkio laikais tuo vardu vadintos greta esančios kalvos. Maudytis eidavo *Prie akmens*. Čia pat *Aukštikalnio*, *Klampynės* (klampi vieta; taria *Klumpynė*), *Sėdymų* (buvo atskirų sodybų platūs rėžiai), *Ilgójės* (ilgi rėžiai; taria *Ilgója*), *Ilgojėlės* dirvos bei *Trakelio* pieva ir krūmai (anksčiau buvęs miškas, buvo likę dideli kelmai).

Dideliame upės vingyje – *Gūguro* kalnas. Pasakojama, kad dažnas matydavo balta marška apsisiautusias aukštą moterį, kuri nuo šio kalno nusileisdavo, braidydavo upėje ir pradingdavo. Žmonės šnekėjo, kad kalne yra palaidotas auksu aptaisytas arklys. Kartą naktį keturi kaimo vyrai ieškoję lobio. Vienas, kitiems nematant, į duobę įmetęs kepurę, paskui ištraukęs ir skatinęs toliau ieškoti, jei pradžia yra. Bet vyrai greit supratę išmonę ir metę darbą. S. Vilkelis pasakoja, kad čia „iš pradžios pasaulio užtvara buvo, upė praplėšė ir liko kalnas. Vieni sako, kad čia geležinkelį kasė“.

Toliau nuo kaimo šiaurės vakaruose – *Šniūrų* dirva, krūmais apaugęs *Dubūlos* [taria *Dubūla*] šlaitas ir trumpų rėžių *Dubulinės* dirva. Šie laukai ribojasi su Minčiukų kaimui nepriklausančiais *Raugalo šlaitų* (Vaitkevičiaus pravardė – „*va, raugalo prisidariau*“), *Drāpiško* dirvomis ir *Drāpo ravū*, buvusiais šalia *Navasiņòkų* vienkiemio, kur gyveno Kancleris (pravarde Drapas). Netoliese *Markūčių* kaimo nuosavybė – *Gaudzizna* ir *Aukštāmiško* dirva. Seni žmonės mena, kad, jiems vaikais dar esant, pastarojoje dirvoje styrojo vien stori kelmai.

Šalia *Drāpo žemių* šliejosi Minčiukų laukai – didelė *Vilkėliško* pieva, o kalnelio viršuje – *Vilkėliško balà* (kūdra), kurioje visada būdavo vandens. Šie pavadinimai kilę iš Vilkelių pavardės (Vilkeliai sudarė pagrindinę Minčiukų gyventojų dalį). Šalia kalnelis, vadinamas *Vilktakiu* (juo praeidavę vilkai), pievelė *Vilkpėdė*. Per *Vilkėliško* pievą susisiekdavo su *Ražāpieve*, kuri trikampiui buvo įsiterpusi tarp Kaimynėlių ir Markučių kaimų žemių. Sako, kad valstybiniuose popieriuose buvo rašoma *Gražāpievė*, atseit „graži pieva“.

Savo istoriją turi ir *Kipelos* dirva. Tai buvę trumpi ir siauri rėžiai. Skirstant *Pamusių* dvaro žemes, ponui Kvietkauskui buvo palikta didelė įlanka su ten augusiomis dviem gražiomis epušėmis. Vėliau laukas su epušėmis perėjo Minčiukų kaimui, buvo pavadintas *Kipelomis*, o kita didesnioji dalis atiteko Kaimynėliams. Todėl ir jų žemės buvo įsikišusios į Minčiukų kaimo žemes.

Rytuose, upės vingyje, buvo *Kampo*, o tarp kalnelių – *Upėlio/Ūpės* (lyg būtų upės vingis) pievos. Šalia jų ir dabar yra nedidelė gili kūdra, apaugusi krūmais ir medžiais, anksčiau vadinta *Akimi*. Žmonės sakydavo, kad joje nuo Pirmojo pasaulinio karo yra visko primėtyta, todėl vandens nenaudodavo ir gyvuliams. Artėjant

į Musninkų pusę, su Kaimynėlių pievomis ribojosi *Vidūpievė*. Šalia *Galuntinės* pievos ir dirvos jau buvo Kaimynėlių kaimui priklausantis *Prūdo rāvas*. Pasakoja, kad šiame žolės priaugusiame plačiame griovyje (ateina nuo Michališkių kaimo) tekėjusi upė, stovėjęs malūnas, buvusi užtvanka. Kaimynėliams priklausė ir *Dzergočiznos* vienkiemis. Čia anksčiau gyveno Brasiūnas, kuris kalbėjo gargždančiu balsu. Todėl žmonės jį pravadinu *Dzergočium*; taip minčiukiečiai vadindavo griežlę (plg. lenkų *derkacz*).

Kai kuriuos vietovardžius atradau savo mamos saugomuose planuose, prieš 1941 metų pavasario sėją sudarytuose jos brolio Liongino Vaicekausko (gim. 1924 m.): *Pabalė, Galakelis, Vilkeliškis, Sėdymai, Ražāpievė, Klāipėdos laukas, Dubulė, Gūguro kálnas, Drāpo žemė, Gudų žemė*.

Pažvelgę į vietovardžių sąrašą knygoje „Kernavė“ (Vilnius, 1972, p. 304–320), randame šiuos mikrotoponimus, minimus greta Minčiukų kaimo: *Dirvėlė l., Dubulinės dirvā dr., Gūguras kln., Ilgōja dr., Klampūnė dr., Laukėlis l., Pabuchtės akmuo, Pabuchtės kalnā l., Pāšermukšnio dirvā dr., Senātiltis l., Sėdima l., Ūpė l.*

Minėtoje knygoje *Vidūpievės, Galantinės* ir *Ražāpievės* pievos skiriamos tik prie Kaimynėlių kaimo. Visos jos buvo tarp Minčiukų ir Kaimynėlių žemių, tad abiejų kaimų gyventojai galėjo vadinti tais pačiais vardais. Įdomu, kad tai paliudija ir rašytojas Ignas Jurkūnas-Šeinius, kurio motina Marytė Brasiūnaitė yra kilusi iš Kaimynėlių kaimo (apysakoje „Vasaros vaisės“ tai – Kiečiai). Šiame kaime I. Šeinius gyveno pas dėdes, kai mokėsi Musninkų valsčiaus pradinėje mokykloje; čia ir vėliau atvykdavo į svečius. Apysakoje „Vasaros vaisės“ ne kartą paminėta:

„*Va, rodos, tie Ražāpievės skardžiai, tarp kurių aš bailiai slenku kaip šešėlis, užaugus užaugus ir nebeišleis manęs*“¹.

„*Vikriai bėgava tiesiog per Ražāpievę. Žolė didelė, šlapia, kabinas apie kojas, bet mudviem niekai!*“²

„*Mačiau. Popiet vartė šieną Ražāpievėj, o neseniai nuėjo Vidūpievin*“³.

Įsteigus kolūkius, dirvos ir pievos buvo sukolektyvintos, todėl ir daug senųjų žemių pavadinimų vėliau išnyko. 1980 metų vasarą vietiniai gyventojai dar suminėjo šiuos vietovardžius: *Dubėlė, Ilgōja, Gūguro kálnas, Klampūnė, Šaltinis, Senātiltis, Ražāpievė, Pabuchtė, Drāpiškis, Drāpo rāvas, Šulnėlio pėva*.

Pateikė:

Valentina Aldona Tamašauskienė (Vaicekauskaitė), gim. 1925 m., nuo 1980 m. gyv. Musninkuose; Eleonora Bručienė (Vilkelytė)⁴, gim. 1906 m., gyv. Girelės vnk., Piniavos apyl., Panevėžio r.; Stasys Vilkelis, gim. 1892 m.; Marytė Cesiūnienė, 93 m., gyv. Minčiukų k.

Užrašė Rytas Tamašauskas 1980 m.

2001 metų vasarą apklaustieji esami ir buvusieji Minčiukų gyventojai prisiiminė tokius kaimo vietų vardus: *Aukš-*

¹ Šeinius I. *Vasaros vaisės*. Kuprelis, Vilnius, 1970, p. 103.

² *Ten pat*, p. 115.

³ *Ten pat*, p. 126.

⁴ Eleonoros Bručienės-Vilkelytės atsiminimuose, rašytuose apie 1970–1990 m. (12 storų sąsiuvinių saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Lietuvių tautosakos rankraštyne), taip pat yra pabirų ar vientisų tekstų apie gimtojo Minčiukų kaimo vietovardžius.

tāmiškis (kalnas, pieva), *Dadėjimai* (pieva), *Dirvelė* (dirva ties Lisausko sodyba), *Dubulynė* (dirva), *Dubūlos kálnas/Dubulà*, *Galakelis* (dirva, maudyklė), *Galunt nė*, *Gūguras* (kalnas), *Hektārai* (dirva), *Ievėlė* (pieva), *Ilgója* (dirva), *Kláipėda* (pieva), *Klampjėnė* (raistas), *Markà/Mařkos/Markėlė* (balos), *Pabaljys* (raistas), *Pabuchtė* (maudyklė), *Pāšermukšnė* (pieva), *Pušjėnas* (miškelis), *Pieskėlė*, *Ražāpievė* (pieva), *Sėdymai*, *Šakanė* (dirva), *Šaltinis/Šaltinėlis* (pieva), *Šaltinio šniūrai* (pieva), *Šlaitas* (kalnas), *Trakai/Trakėlis*, *Ūpė* (pieva), *Usnjėnė* (dirva), *Vidūpievė*, *Vilkėliškis*, *Vyspà* (kalnas, miškas), *Žvėriņčius* (krūmai Musės vingyje).

Pateikė:

Aldona Ališauskienė (Vilkelytė), gim. 1923 m. Minčiųų k., nuo 2000 m. gyv. Širvintų globos namuose; Aldona Danilevičienė (Bareikaitė), gim. 1926 m. Markučių k., nuo 1979 m. gyv. Musninkuose; Juozapas Kancleris, gim. 1934 m. Minčiųų k., nuo 1958 m. gyv. Kaune; Albinas Vilkelis, gim. 1943 m., gyv. Minčiųų k.; Vanda Radžiūnienė (Vilkelytė), gim. 1933 m. Minčiųų k., gyv. Vilniuje; Bronislava Motiejūnienė (Vilkelytė), gim. 1913 m., gyv. Minčiųų k.; Filomena Baronienė (Vilkelytė), gim. 1918 m. Minčiųų k., nuo 1980 m. gyv. Vilniuje.

Užrašė Rytas Tamašauskas 2001 m.

Markučių kaimas

Batėno ravas [Batėna ravis] griovys; molis, 300 m ilgumo, eina riba su Bartasiūniškių k. laukais, p. š. kryptimi; įeina Musės upėn, apaugęs alksniais.

Biržynas/Aukštamiškis ariama žemė; kalnas, žemė mišri, 18 ha, abipus kelio į Kaimynėlius tarp Paberžės, Kaimynėlių ir Minčiųų laukų; seniau buvęs miškas, iškirstas 1888 m., jame buvo duobės vilkams gaudyti.

Biržynėlis/Aukštamiškis ariama žemė; *Biržyno/Aukštamiškio* dalis, dar nebaigti kirsti krūmai.

Didelis kampas [Didelis kumpas] pieva; 1/3 ha, pamusiai tarp Strazdų k., *Kūlelių* [Kulalių] ir *Liūnų*.

Dirvonas ariama žemė; lygi nuotaki dirva, smėlėta, 2 ha; trikampyje tarp Minčiųų ir Peklynės kelių.

Drapo ravas [Drapa ravis] skardis; apaugęs krūmokšniais, eina riba tarp Navasiolkų ir Markučių žemių.

Dubulė Musės upės dalis.

Dubelė [Dabela] ariama žemė; nuolaidi lyguma, 1/4 ha, tarp Musės ir kelio miško link, tuoj už kaimo.

Gaudyzna/Ilgà/Magazinas ariama žemė; kalnas, molėta žemė, 3 ha, trikampyje tarp *Drapo ravo* ir Kaimynėlių kelio; seniau gyveno 3 broliai Gaudžiai, prieš Didįjį karą pardavė žemę Markučių ūkininkams.

Žemė priklausė Kaimynėlių magazinui. Vėliau čia atkeltas iš Markučių Gaudys. Per Didįjį karą buvo rusų apkasai. Žuvo 2 rusų kareiviai.

Ilgója pieva ir dirva; smėlynas, 2 ha, už *Upelio* iki Grabliaučiznos (Grebliučiznos) lauko tarp kelio ir upės.

Kūlėlės [Kulalas] pieva; lygi, pavasarį apsemta, 1,5 ha, prie tilto į Minčiukūs.

Laukėlis ariama žemė; smėlėta, 2 ha, už Musės Bartasiūniškio k. linkui.

Liūniai [Liūnei] pieva; lygi, 0,5 ha, pamusiais į š. nuo Markučių. *Markučiai* kaimas; 9 kiemai.

Seniau priklausė Pamusių dvaro ponui Kvietkauskui. Gyveno tik 3 ūkininkai: Gaudys, Bučinskas-Batėnas ir Vilkevičius. Kvietkauskas pralošė Markučius Narvėdiškio dvaro ponui Jasinskiui. Baudžiamos eita šešios dienos per savaitę. Už mažesnius nusikaltimus plakta, už didesnius – surakindavo kojas į kalades.

Tuoj už Vaitkevičiaus sodybos, kalne, Vilkelio ir Kazio Batėno [Bučinsko – R. T.] dirvoje, buvo rasta žmonių kaulų. Be to, [Stefanija – R. T.] Vilkelienė buvo radusi toje vietoje metalinę Kristaus kančią (*mūką*). Jinai girdėjo savo senelį pasakojant, jog senovėje toje vietoje buvusios kapinės.

Miškelis miškas; auga uoseliai, alksniai, eglės, aplink grioviai, 1 ha; į p. nuo Markučių prieina valstybinį mišką.

Pabrastys pieva ir dirva; 1,5 ha, į p. nuo *Dubulos kalno*.

Ravas [Ravus] griovys, pieva; nuotakus į Musę, apie 0,5 km, nuo miško upės linkui p. š. kryptimi, juo teka *Upelis*.

Sėdimiai pieva; lygi, pavasarį užliejama, 3 ha, į š. nuo Markučių ties sodybomis.

Strazdų ravas [Strazdų ravus] skardis; aukšti statūs alksniais apaugę krantai, po lietaus teka upelis, apie 0,5 ha; riba tarp Strazdų ir Markučių žemės.

Šakaunia ariama žemė; lyguma, juodžemis, 2 ha, į š. nuo Markučių, pamiškėje; prieina Bartasiūniškio lauką.

Šlaitelis pieva; kur ne kur apaugusi krūmais, 1/4 ha, riba tarp Grabliaučiznos ir Markučių laukų.

Šniūreliai [Šniūraliai] ariama žemė; siauri kalnuoti rėžiai, baltžemis, 3 ha, į p. nuo *Šakaunios*.

Tarpuravis griovys; apaugęs alksniais, susisiečia su Strazdų ir Pabėržės laukais.

Telėtnykas pieva; lygi, pavasarį apsemiama, 2 ha, į v. nuo Markučių iki Musės.

Upelis upokšnis; 1 km ilgio, *Ravo* dalis, teka iš p. į Musę tik pavasarį ir po lietaus.

Už *Upelio* (tačiau tiksliau nežinoma) yra vieta dirvoje, kur visuomet pasėliai išdega. Manoma, kad toje vietoje esama druskos. Jurgis Motiejūnas iš Pabėržės sakosi girdėjęs, kad seniau Ipolito Brasiūno senelis radęs ir kasęs druską savo laukuose, tik rusų valdžia uždraudė kasti. Druska buvusi stambi ir žemėta.

Valakiai ariama žemė; platūs rėžiai, kalnas, molis, juodžemis, 3 ha, į p. nuo Markučių sodybų, tuoj už tvorų.

Pateikė:

Jurgis Bučinskas, apie 60–80 m., gyv. Markučių k.; Stefanija Vilkelienė, apie 25–40 m., gyv. Markučių k.; Jurgis Motiejūnas, per 80 m., gyv. Pa-beržės k.

Užrašė Česys Šaduikis 1935 m. lapkričio mėn.

Kaimynėlių kaimas

Būbnelė pieva; žemė lygi, balta su juodžemiu, 0,5 ha, 1 km į v. nuo kaimo.

Kaimynėliai kaimas; 0,5 km ilgio, 22 gyventojai [sodybos? – R. T.]. Žmonės ėjo baudžiąvą Narvėdiškio dvaran ponui Jasinskiui.

Kapšukiškis ariama žemė; žemė lygi, juodžemis, 2 ha, 0,5 km į p. nuo kaimo.

Laukaprūdis pieva; klonis, aplink kalnai, juodžemis, 0,25 ha, 0,5 km į v. nuo kaimo. Sako, labai seniai buvus kūdrą (*prūdą*).

Margiai kalnelis; smėlis, 10 a, 1/4 km į p. nuo kaimo. Iškasama žmonių kaulų; sako, 1812 metų.

Pylimai kalnas; molis su juodžemiu, 1/4 ha, 0,5 km į p. nuo kaimo. Supilti keli kapai; sako, kad tai prancūzų kapai.

Ragana bala; aplink žemė gera, lyguma, 1/5 ha, vidury kaimo. Sako, kad labai seniai naktimis ten raganos baltinius skalbusios.

Ražapievis pieva; balta žemė, 2 ha, 1 km į š. nuo kaimo.

Pateikė Kazys Baronas, 60–80 m., gim. Kaimynėlių k.

Užrašė Adolfas Barysas, Musninkų pradžios mokyklos mokytojas, 1935 m.

Grabliaučiznos (Grebliučiznos) kaimas

Barsukynė kalnas; 200x50 m, aukštis 6 m.

Pasakojama, kad senovėje Musės vaga apie Barsukynę ėjo vingiuodama dabartiniu *Užtakiu*, *Papekliu* ir *Upeliu*, iš trijų pusių apsupdama kalną. Tada, sako, ir *Barsukynė* sudarydavo su *Guguru* (dabar kitam Musės krante priešais) vieną kalną. Vėliau vanduo, tekėdamas iš kalnų trimis skardžiais, užnešęs Musės tėkmę ir ji prarause dabartinę vagą. Kiti pasakoja, kad dabartinė Musės vaga yra dirbtinė, iškasta. Tačiau, kada ir kas kasė, niekas iš pasakotojų nežino; nežinojo ir neminėjo ir jų tėvai, protėviai.

Užrašė Česys Šaduikis 1935 m.

Pamusių kaimo tikriniai vardai*

Alfonsas Balsevičius

Straipsnyje pateikiami Čiōbiškio seniūnijos Pamusių kaimo tikriniai vardai: vietovardžiai (mikrotoponimai) ir žmonių – vyrų ir moterų – vardai.

Vietovardžiai autoriaus surašyti 1992-aisiais ir ankstesniais metais. Juos prisiminti ir jais vadinamus objektus apibūdinti padėjo prieš keletą metų iš gyvenimo jau išėję Pamusių kaimo gyventojai: Elena Balsevičienė (Dambrauskaitė, gim. 1911 m.), Jonas Kareckas (gim. 1908 m.), Boleslovas Lučiūnas (gim. 1910 m.). Kartu su kitais kai kuriuos vietovardžius apibūdinančiais duomenimis pateikiami ir vietovardžių kilmės aiškinimai dažniausiai laikytini tik kaip vietos žmonių tam tikra tautosaka ar liaudies etimologija (vietovardžių kilmė aiškinama, remiantis atsitiktiniu žodžių sąskambio panašumu). Vietovardžiai pateikiami abėcėlės tvarka. Ne vieno objekto, kurio pavadinimas aptariamasis, lokalizacija (vieta) susiejama su kitu arti esančiu objektu: po šio objekto pavadinimo skliausteliuose rašoma pažyma žr. (= *žiūrėk*).

Žmonių vardai užrašyti tokie, kokie kaime buvo vartojami 1940-aisiais metais. Vyrų vardų pakitimų iš esmės nebuvo iki 1956 metų (tais metais gimęs vienas berniukas pakrikštytas *Algiu*). Lentelėje „Vyrų vardai“ pirmiausia pateikiama oficialioji (bendrinėje lietuvių kalboje priimta) vardo forma (1-ma lentelės skiltis), paskui Pamusių kaimo žmonių vartojama forma (2-ra skiltis), toliau – kaip pagal vyro vardą vadinama žmona (3-čia skiltis), paskiausiai – vyrų, turėjusių tais (1940) metais tokį vardą, skaičius (4-ta skiltis).

Moterų vardų negalima laikyti grynai Pamusių kaimo moterų vardais, nes nedaug moterų (mergaičių) lieka gyventi tame pačiame kaime – daug jų išteka į kitus kaimus. Nemāža yra atitekėjusių iš kitų kaimų moterų, taigi atsinešusių jau ten gautus vardus. Vis dėlto iš pateiktos lentelės matyti, kokie moterų vardai Pamusių kaime 1940 metais buvo populiariausi: *Ona, Marija, Bronė, Elena, Stefanija*. Lentelėje „Moterų vardai“ pirmiausia parašyta bendrinėje lietuvių kalboje labiausiai paplitusi vardo forma (1-ma skiltis), toliau – vietos žmonių vartojama forma (2-ra skiltis) ir moterų, turėjusių tais metais tokį vardą, skaičius (3-čia skiltis).

Vietovardžiai

AGANOJUS. Toje pačioje Musės upės pusėje kaip *Upelis* (žr.), už griovos. Labai graži trikampio formos pieva, iš dviejų pušų apaugusi mišku krantuose, o iš kitos pusės – upė. Šioje pievoje daug įvairių augalų, yra ir vaistinių. Šieną vežti reikia per upę.

AKMENYNĖ. Čia pat prie *Papartynės* (žr.), kiek aukščiau (į rytus) akmenuotas laukas. Mažesnius akmenis šeiminkai surinko iš savo laukų, o dideli taip ir paliko. Dabar su traktoriais sustūmė prie kranto, kad nekliudytų dirbti.

* Straipsnio išgangą parašė kalbininkas Kazys Morūnas. *Red. pastaba.*

BAKANYNĖ. Šalia *Rasakylos ravelio* (žr.) 4 ha ploto laukas, labai panašus į duonos kepalą (*bakana*), nes toliau pagal *Nuotaką* (žr.) vėl įdubimas.

BALNAS. Nuo *Markos* (žr.) į Neries pusę kalnas.

BUDINKAS. Ties *Duobe* (žr.) esančio iškyšulio gale (prie upės) graži kalvelė, ant kurios įvairiai išsidėstę stambūs, iki kubo dydžio akmenys. Iš jų išsidėstymo atrodo, kad tai pastato pamatai; seni žmonės pasakojo, kad senovėje čia stovėjęs namas (*budinkas*).

DEGIMAS. Laukas kiek toliau už *Pakaimenio* (žr.). Buvo miškas ir išdegė (menu dar kelias pušis, išlikusių porą eglaičių). Dirvonas palaipsniui suartas.

DEGUTINĖS (DEGUTNYČIOS) KALNELIS. Dešiniajame Musės upės krante, prie pat kelio kalnelyje, yra iškasta duobė, kurioje senais laikais varė degutą. Apie 1925 m. nustojo varyti, o kalnelio pavadinimas ir liko. Ant kalnelio – *Palackas* (žr.).

DUOBĖ. Rytiniame kaimo gale ties iškyšuliu tarp kranto ir Musės upės 1 ha dydžio smėlingas slėnys. Žemė nedirbama. Vasarą – vaikų pasilakstymo vieta. Čia pat ir upė, smėlėtas krantas.

GALINIAI. Paskutiniai laukai, priklausę Pamusių kaimui.

HEKTARAI. Po Pirmojo pasaulinio karo, dalijant dvarus, iš Pamusių dvaro buvo paimta 40 ha žemės, prieinančios prie Pamusių kaimo laukų, ir atiduota šiam kaimui. Todėl ir tie laukai vadinami *Hektarais*.

KAIMENOS RAVAS. Griovys, upelis (Musės intakas).

KULYS. Tarp *Skynimėlio ravelio* (žr.) ir kito bevardžio griovelio (ravelio) 3 ha ploto dirbamos žemės sklypas.

LIŪNELIS. Kur *Aganojus* (žr.), dar už vienos griovos, kurią kas pavasarį patvinusi Musės upė ardo. Ten upė daro kilpą, ir vėl paplūdimys. Čia yra duobė upėje, vaikams ir suaugusiesiems galima panardyti, o už keleto žingsnių aukštyne yra brasta ir liūnelis, eina kelias Pamusiaĩ–Lapėlės.

MARGAI. Šalia *Valakų* (žr.) (margas – žemės ploto vienetas).

MARKA. Einant upe prieš srovę, nuo *Degutinės* (žr.) už 100 m prie upės natūralioje įduboje kaimiečiai išsirengė 1,5 m gylio ir 10x8 m pločio kūdrą kanapėms ir linams mirkyti. Žiemą, ledui užšalus, ten eidavome pačiužomis čiužinėti.

NUOTAKA (Nuoteka). Apie 3 km ilgio iš Mantinionių ir Strazdū miškų sandūros išeinantis, vasarą išdžiūstantis, bet pavasarį šniokščiantis, putojantis, vaikams daug džiaugsmo suteikiantis upelis. Pavadinimo aiškinimas: didelis nuotakumas – vasaros metu nuteka į Mūsų visiškai.

PAKAIMENYS. Palei *Kaimenos ravą* (žr.) tolyn kelių hektarų dirbamas laukas.

PALACKAS. 12 ha lygus laukas, iš visų pusių apsuptas kalnais, krūmais, o iš vienos pusės – upe. Dirbama priesmėlio žemė.

PALOBIS. Šios kalnų virtinės galas prie *Nuotakos ravo* (žr.). Sako, čia buvęs paslėptas lobis. Kai žmonės sužinojo apie tai, nuėję rado polaidžio vandens išplautą krantą. Va ir *po lobiui!* Taip ir pradėta šią vietą vadinti *Palobiu*.

PAPARTYNĖ. Dešiniajame *Nuotakos* (žr.) įtekėjimo į Mūsų kampe laukas, gausiai apaugęs paparčiais, labai sunkiai išnaikinamais. Vis dėlto šeimininkas juos po truputį dirvoje išnaikino, liko tik pačiame paupyje. Paliko ir lauko pavadinimas – *Papartynė*.

PATEKELAI. Rytiniame kaimo gale esančio lauko pavadinimas. Seniau čia buvo labai daug miškų. Kirtėjai ten pat galąsdavo kirvius tekėlu (*tekėlu*). Ten jį ir palikdavo. Kartą nuėję jo nerado. Va ir *po tekėlais!*

PAVIEŠĖ. Prie Mantinionių miško 6 ha dirbamos žemės plotas. Sako, kadangi vieta prie miško ir upelio, tai medžiotojai sustodavę, viešėdavę.

PERNAKALNIS. Vieta ant kalno ties *Patekelais* (žr.). Čia baigiasi Pamusių kalnų virtinė. Jos galas panašus į sausainį – *piernyką*. Šioje vietoje yra ir dirbamos, ir dirvonoujančios žemės, ir miško.

PUODŽIULIENĖ. Kaimo laukams baigiantis, Musės upė daro didelį vingį: pradžioje į pietvakarius, toliau greitai sukasi į šiaurės rytus. Čia vietomis smėlingas, vietomis molingas kelių hektarų dirbamos žemės laukas. Viduryje įduba, gal kiek ir panaši į puodą.

RASAKYLOS RAVELIS. Link Mantinionių miško 2 m gylio, 150 m ilgio, 6 m pločio slėniukas-pieva. Auga rasakilos žolė. Saulei tekant labai gražiai spindi rasos lašeliai.

RAULUKAS. Nuo *Patekelų* (žr.) už gero kilometro, po keleto Musės vingių, pačio šiaurinio vingio kairiajame upės krante didelė medžiais bei krūmais apaugusi griova. Čia vaidendavosi, nes kažkada čia pasikoręs Raulas. Upės vingyje yra 2 m gylio, 10x6 m pločio duobė (*buchta*), kitoje upės pusėje – labai geras paplūdimys (mėgstama jaunimo vieta) ir nemažas laukas žaidimams.

SAROKINĖ. Porą šimtų metrų už *Markos* (žr.) miškelis, pilnas šarkų, varnų.

SKYNIMĖLIO RAVELIS. Ties *Degimu* (žr.), kitame lauko gale prie *Nuotakos ravo* (žr.) kranto, 200 m ilgio, 72 arų ploto medžiais ir krūmais apaugęs griovys. Kažkada buvo iškirštas, išskintas: nuo to ir pavadinimas¹.

SODŽELKYNĖ. Kiek toliau į rytus nuo *Tarelkiškio* (žr.) iškasta kūdra (*sodželka*) gyvuliams girdyti.

ŠPOKYNĖ. 1. Laukas ant *Rauluko* (žr.) kalno, apaugęs medžiais, mėgstama varnėnų (*špoku*). 2. Kalnų virtinė atsiremia į *Kaimenos rava* (žr.). Ant kalno ir pakalnėje daug drebulių, turinčių uoksu, kuriuose gyvena varnėnai.

TARELKIŠKIS. Dešiniajame *Nuotakos* (žr.) upelio krante palei *Palobę* (žr.) keliolikos hektarų laukas, už jo griovelis (*ravelis*), įtekantis į Nuotaką. Šioje vietoje laukas įdubęs tarsi lėkštė, senų žmonių vadinama *tarielka*.

TRAKELIS. Gale *Rasakilos ravelio* (žr.) laukas, 4 ha ploto miškelis.

UPELIS. Ties *Budinku* (žr.) kitoje Musės pusėje iš kalno ištekantis nedidelis, tik pavasarį šniokščiantis upeliukas, o vasarą – tik mažas šaltinėlis, išeinantis į aro dydžio pievutę.

UŽUDALIŠKIS. Kitoje Musės upės pusėje 3 ha dydžio pieva. 1932 metais dalijantis ūkininkams į vienkiemius, dviem ūkininkams, neturintiems prie namų pie-

¹ Prie *Skynimėlio ravelio* 1932–1944 m. gyveno eilėraščio (žr. toliau) ir šio straipsnio autorius.

*Čia mano jaunystė taip greitai praėjo,
Beganant man karves, dainuojant dainas.
Iš čia ir Mama juk tolyn išlydėjo...
Bet nuolat grįžtu į gimtąsias vietas.*

*Semiوسي čia doasios aš savo tvirtumo,
Kantrybės gyvenime šičia semiuos.
Ir visad čia gera, ir linksma čia būna
Laimingos vaikystės braidytuos kelius.*

*Užaugo takeliai, kur basas bėgiojau,
Ir karklais užžėlė šaltinis visai.
Tik liko minty man gimtinė brangioji,
Tik liko širdy ta pati amžinai.*

vos, davė šį laukelį. Kadangi jis jau už pagrindinės pievos, kur dalijo, tai ir pavadino taip.

UŽUPIS. Nuo kaimo yra už *Nuotakos* (žr.) upelio.

VAITELIŠKIAI. Už *Paviesės* (žr.) 4 ha plotas palei mišką. Iki 1933 metų čia buvo raistinga vieta. Šeimininkas ją nusausino, dabar visa dirbama.

VALAKAI. Šalia *Trakelio* (žr.) 12 ha ariamos žemės plotas. Žemės plotas anksčiau buvo matuojamas valakais.

ŽIEGĖ. Kitoje Musės pusėje kaip *Puodžiulienė* (žr.), kur upė daro vingį į pietus, yra 1 ha dirvonas, kuriame vietomis ir geresnė žolė auga. Iš dviejų pusių apaugęs medžiais, krūmais, iš kitų dviejų pusių – upė. Naktį čia ganydavo arklius, nuo senų laikų čia vaidendavosi: rékaudavo, švilpaudavo, žvygaudavo. Sako, kartą vilkai šerną užpuolę, tas labai žviegęs.

1 lentelė. **Vyrų vardai**

1	2	3	4
Adolfas	Adólfas, Adólis	Adólfene	4
Adomas	Adómys*	Adamíene	1
Albinas	Álbínys	Álbinene	1
Álfonsas	Álfanys	Álfanene	3
Antanas	Antánys	Antaniene	4
Aūgustas	Áugustys	Áugustene	1
Bolėslovas	Buólesis	Buólesene	3
Bronislovas	Bróni(u)s	Braniukiene	4
Česlovas	Česýs	Česienė	1
Fėliksas	Fàleksys	Fàleksene	3
Heńrikas	Hėnys	Haniukiene	1
Ignas	Jýgnys	Jýgnene	1
Jokūbas	Jakūbys	Jakubiene	2
Jonas	Jónys	Janiene	7
Juózas	Jūzys	Juzienė	4
Kazimieras	Kazýs	Kaziene	3
Lėonas	Lėvanys, Levýs	Leviene	1
Mýkolas	Mikólys, Mýchasis	Mikalienė	3
Pėtras	Pėtrys	Petriene	4
Póvilas	Póvilys	Póvilene	1
Pranas	Pránys, Fránys	Franiene	2
Romuáldas	Rómys	Ramukiene	1
Silvēstras	Sálva	Sálvene	1
Stasýs	Stasýs	Stasiene	7
Stėponas	Stėprys, Stėfanys	Stėfanene	?
Václovas	Václavys, Vacýs	Váciene	1
Vińcas	Vínscys	Vincene	1
Zėnonas	Zėnys	Zaniukiene	1

* Pamusių šnekteje „patamsėjęs“ galūnės *-as* balsis žymimas rusų abėcėlės raide *ў*; žodžio vidurio pailgėję kirčiuoti *i, u* žymimi *ý, ū* (*Jýgnūs, Jūzūs*).

2 lentelė. **Moterų vardai**

1	2	3
Aldonà	Aldònce	3
Anèlė	Anielka	3
Antaninà	Antòsė	3
Brònė	Brònce	4
Domicèlė	Dòmce	3
Elenà	Hàle, Hèlka	4
Filomenà	Fýle	2
Genováitė	Gènce, Gène	3
Janinà	Jáne	3
Jùzė, Juzefà	Jūze	1
Karolinà	Karūse	2
Marijonà	Maryte, Marė	6
Mikalinà, Michalinà	Michāse	1
Mònika	Mònce	1
Onà	Ōna, Ōnce	7
Prānė	Frāne	3
Saloméja	Sālė, Saliūne	3
Verònika	Vārce, Verūte	2
Vladà	Vlādze	2
Zòfija	Zòse, Zòska	2

Musninkų apylinkės žmonių vardai¹

Musninkai – seniūnijos centras Širvintų rajone. 1986 m. tuometinėje apylinkėje gyveno daugiau kaip trys tūkstančiai gyventojų. Didžioji dalis gimė ir augo tame pat rajone. Tačiau per 400 gyventojų kilę iš kitų rajonų, daugiausia iš Vilniaus, Ukmergės, Trakų, Kaišiadorių, Molėtų ir kt. Dalis gyventojų čia pateko po tarpukario metais vykdytos žemės reformos, nes į išdalytas dvarų žemes atvyko gyventojai iš aplinkinių rajonų. Naujas gyventojų maišymosi etapas prasidėjo pokario metais ir tęsiasi visą laiką.

Žmonių vardais buvo domimasi ir anksčiau. Prieš ketvertą metų (1982) buvo nustatyti populiariausi Musninkų mokyklos mokinių vardai. Šiame darbe plačiau pasižiūrėta į apylinkės gyventojų vardus. Juk žmonių vardai atspindi ne tik laiko madą, bet ir žmonių kultūrą.

Pirmiausia atsižvelgta į vardų gausumą ir atskirų vardų populiarumą atskirais laikotarpiais, bet nesigilinta į jų kilmę.

Vardai lentelėje surašyti mažėjančia tvarka. Trečioji lentelės skiltis rodo esančių vardų bendrą skaičių. Ketvirtojoje skiltyje žymėtas žmonių, gimusių iki 1920 metų, vardų skaičius; penktojoje – nuo 1921 iki 1940; šeštojoje – nuo 1941 iki 1960; septintojoje – nuo 1961 iki 1970; aštuntojoje – nuo 1971 iki 1985. Septintojoje skiltyje parodytas per 10 metų pasirinktų vardų skaičius, nes tą dešimtmetį buvo gimę daug vaikų, o kitoje (aštuntoje) skiltyje – per paskutiniuosius 15 metų gimusių vaikų vardų skaičius. Pastaraisiais metais vaikų gimsta dar mažiau, todėl, mūsų nuomone, dar silpniau išryškėtų ir naujos vardų parinkimo tendencijos.

¹ Vardus 1986 m. užrašė ir juos analizavo Musninkų vidurinės mokyklos dešimtosios klasės mokiniai: Rosita Ališauskaitė, Darius Bacevičius, Dalia Ciecūnaitė, Juozas Drilinga, Akvilė Galvosaitė, Daiva Šimelytė, Daiva Verikaitė. Darbui vadovavo mokytoja Filomena Vaicekauskienė.

Širvintų rajono Alionių apylinkėje gyvenančių žmonių vardus yra išanalizavęs Viktoras Alekna (darbas paskelbtas „Kraštotyros“ dešimtojoje knygoje). Lyginant Mūs-ninkų apylinkės žmonių vardus su Alionių bei Giedraičių apylinkių žmonių vardais, esminių skirtumų nerasta. Parenkamų vardų skaičius taip pat panašus. Nors Mūs-ninkų apylinkėje labai mėgstamos mažiųjų vardų formos, tačiau apskritai vardyne jų daug mažiau negu Jūodiškiuose.

1 lentelė. **Vyrų vardai**

Eilės Nr.	Vardai	Bendras skaičius	Iki 1920 m.	1921–1940 m.	1941–1960 m.	1961–1970 m.	1971–1985 m.
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Jonas	103	14	33	35	15	6
2.	Stasys, Stanislovas	53	16	17	12	6	2
3.	Juozas	48	28	6	11		2
4.	Antanas	42	10	16	9	5	2
5.	Vytautas	37	3	14	9	11	
6.	Henrikas	26	1	16	7	1	1
7.	Kazimieras, Kazys	24	8	8	5	3	
8.	Vladas	24	8	11	5		
9.	Pranas	20	6	7	6	1	
10.	Zenonas	20		11	4	5	
11.	Leonas	19	8	9	2		
12.	Bronius	17	7	5	4	1	
13.	Petras	17	5	5	5	2	
14.	Kęstutis, Kęstas	15			6		9
15.	Alvydas	13			2	5	6
16.	Algirdas	12		5	6		1
17.	Edvardas	12	5	3	4		
18.	Marijonas	12	1	3	7	1	
19.	Viktoras	12	3	5	1		3
20.	Aleksas	11	6	3	2		
21.	Alfonsas	11	1	3	6		1
22.	Česlovas	11	2		5	4	
23.	Gintautas	11		1	1	8	1
24.	Rimas	11			1	5	5
25.	Valdas	10				7	3
26.	Albinas	9		1	5	3	
27.	Mykolas, Mikas	9	7	1	1		
28.	Vaclovas	9	5	3		1	
29.	Albertas	8		1	3	4	
30.	Arūnas	8				4	4
31.	Boleslovas, Balys	8	5	1	2		
32.	Ramūnas	8				3	5
33.	Saulius	8				6	2
34.	Steponas, Stepas	8	4	2	2		
35.	Vygintas	8				4	4
36.	Virginijus	7				6	1
37.	Audrius	6			1		5
38.	Dainius	6				1	5
39.	Gintaras	6				3	3
40.	Romas	6	1		2	3	
41.	Tomas	6					6
42.	Zigmas	6	2	1	2		1
43.	Darius	5				2	3
44.	Feliksas	5	5				
45.	Gediminas	5			3	2	
46.	Mindaugas	5			1	2	2

(tęsinys)

Eilės Nr.	Vardai	Bendras skaičius	Iki 1920 m.	1921–1940 m.	1941–1960 m.	1961–1970 m.	1971–1985 m.
1	2	3	4	5	6	7	8
47.	Ričardas	5		2	1	1	1
48.	Rimantas	5				2	3
49.	Romualdas	5		2	3		
50.	Vidmantas	5				4	1
51.	Vitalijus	5					5
52.	Algimantas	4		1	3		
53.	Lionginas	4		1	3		
54.	Mečislovas	4		4			
55.	Povilas	4		2		2	
56.	Raimondas	4				2	2
57.	Rolandas	4				1	3
58.	Tadas, Tadeušas	4	1	2	1		
59.	Vincas, Vincentas	4	3	1			
60.	Adomas	3	1	1	1		
61.	Arvydas	3				1	2
62.	Aurimas	3				1	2
63.	Benediktas	3		1	1		1
64.	Danielius	3		3			
65.	Eugenijus	3			3		
66.	Ignas	3	1	2			
67.	Ipolitas	3	2	1			
68.	Leonardas	3	2	1			
69.	Marius	3					3
70.	Nerijus	3					3
71.	Vilius	3			1	2	
72.	Almantas	2				1	1
73.	Andrius	2					2
74.	Artūras	2			1		1
75.	Bernardas	2	1	1			
76.	Dominykas	2	2				
77.	Edmundas	2	1		1		
78.	Egidijus	2				1	1
79.	Evaldas	2					2
80.	Julius, Julijonas	2	1	1			
81.	Kostas	2	2				
82.	Svajūnas	2				1	1
83.	Vaidas	2					2
84.	Valentinas	2	1			1	
85.	Vidas	2				2	
86.	Vitoldas	2	1	1			
87.	Teodoras	2		1	1		
88.	Aidas	1					1
89.	Alfredas	1			1		
90.	Algis	1			1		
91.	Apolinaras	1	1				
92.	Cezaras	1	1				
93.	Dalius	1					1
94.	Donatas	1					1
95.	Edgaras	1				1	
96.	Egmondas	1				1	
97.	Genutis	1		1			
98.	Giedrius	1					1
99.	Grigalius	1		1			
100.	Irmantas	1					1
101.	Jaroslavas	1		1			
102.	Jeronimas	1			1		
103.	Jokūbas	1	1				

(tęsinys)

Eilės Nr.	Vardai	Bendras skaičius	Iki 1920 m.	1921–1940 m.	1941–1960 m.	1961–1970 m.	1971–1985 m.
1	2	3	4	5	6	7	8
104.	Jurgis	1		1			
105.	Ksaveras	1	1				
106.	Laimonas	1					1
107.	Laurynas	1					1
108.	Liudas	1				1	
109.	Manvydas	1					1
110.	Matas	1	1				
111.	Otonas	1		1			
112.	Regimantas	1				1	
113.	Remigijus	1				1	
114.	Rytas	1			1		
115.	Robertas	1					1
116.	Simas, Simonas	1		1			
117.	Skirmantas	1				1	
118.	Tamošius	1		1			
119.	Telesforas	1		1			
120.	Vaclovas	1			1		
121.	Valerijonas	1			1		
122.	Vilmantas	1					1
123.	Virkantas	1					1
124.	Vytuolis	1				1	
125.	Volfrenas	1		1			
126.	Žydrūnas	1					1

2 lentelė. **Moterų vardai**

Eilės Nr.	Vardai	Bendras skaičius	Iki 1920 m.	1921–1940 m.	1941–1960 m.	1961–1970 m.	1971–1985 m.
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Janina	71	30	23	11	4	3
2.	Marijona	49	23	18	3	3	2
3.	Elena	44	15	14	9	4	2
4.	Zofija	44	30	13	1		
5.	Jadvyga	41	10	23	7		1
6.	Ona	40	12	21	3	4	
7.	Leokadija	31	6	22	2	1	
8.	Stefanija	30	14	11	4	1	
9.	Valentina, Valerija, Valė	30	2	8	9	6	5
10.	Genovaitė	26	9	11	2	4	
11.	Stasė	26	4	11	9	1	1
12.	Vandą	24	6	18			
13.	Vladislava	24	11	11	2		
14.	Veronika	23	7	11	3	1	1
15.	Danutė	19		4	7	5	3
16.	Regina	19	1	4	9	5	
17.	Aldona	18	1	9	6	2	
18.	Pranė	16	10	5		1	
19.	Aleksandra	15	7	7	1		
20.	Bronė	15	9	6			
21.	Laima	15			3	8	4
22.	Apolonija	14	5	5	4		
23.	Nijolė	14			4	9	1
24.	Rasa	14				6	8

(tęsinys)

Eilės Nr.	Vardai	Bendras skaičius	Iki 1920 m.	1921–1940 m.	1941–1960 m.	1961–1970 m.	1971–1985 m.
1	2	3	4	5	6	7	8
25.	Rita	14			2	7	5
26.	Irena	13	3		5	4	1
27.	Albina	12	1	7		4	
28.	Daiva	12				3	9
29.	Virginija	11			3	3	5
30.	Kristina	10				1	9
31.	Vida	10			4	5	1
32.	Violeta	10				7	3
33.	Emilija	9	7	2			
34.	Felicija	8	7	1			
35.	Rima	8				7	1
36.	Danguolė	7				2	5
37.	Jurgita	7					7
38.	Juzė	7	3	2		2	
39.	Zita	7			2	1	4
40.	Anelė	6	5		1		
41.	Antanina	6		4	1		1
42.	Asta	6				1	5
43.	Česlova	6		3	3		
44.	Ieva	6	2	1	1		2
45.	Jūratė	6				1	5
46.	Mikalina	6	6				
47.	Paulina	6	4	2			
48.	Dalia	5				2	3
49.	Melanija	5	1	3	1		
50.	Natalija	5		5			
51.	Neringa	5				1	4
52.	Ramunė	5					5
53.	Rozalija	5	3	1	1		
54.	Salomėja	5	3	2			
55.	Viktorija	5	1	3		1	
56.	Zuzana	5	1	4			
57.	Audronė	4			2	1	1
58.	Aušra	4			1	2	1
59.	Gražina	4			2		2
60.	Honorata	4	2	1	1		
61.	Inga	4					4
62.	Jolita	4					4
63.	Konstancija	4	2	2			
64.	Teresė	4			2	1	1
65.	Anastazija	3		2	1		
66.	Birutė	3		1	2		
67.	Elvyra	3		1	2		
68.	Filomena	3	1	2			
69.	Henrika	3		2	1		
70.	Jolanta	3					3
71.	Julija	3		1	1	1	
72.	Kazimiera	3	2	1			
73.	Loreta	3			1	1	1
74.	Monika	3	2	1			
75.	Vaclova	3		1	2		
76.	Vilma	3					3
77.	Adelė	2		2			
78.	Gertrūda	2		1	1		
79.	Ilona	2					2
80.	Karolina	2	1	1			

(tęsinys)

Eilės Nr.	Vardai	Bendras skaičius	Iki 1920 m.	1921– 1940 m.	1941– 1960 m.	1961– 1970 m.	1971– 1985 m.
1	2	3	4	5	6	7	8
81.	Kotryna	2	2				
82.	Liuda	2		1	1		
83.	Lolita	2			1	1	
84.	Milda	2			2		
85.	Sonata	2					2
86.	Adolfina	1			1		
87.	Agnė	1					1
88.	Akvilė	1				1	
89.	Aleksandrija	1					1
90.	Alfreda	1			1		
91.	Alina	1					1
92.	Alvyda	1				1	
93.	Anžela	1					1
94.	Aurelija	1					1
95.	Banguolė	1					1
96.	Diana	1					1
97.	Domicelė	1		1			
98.	Dominika	1		1			
99.	Dovilė	1					1
100.	Edita	1				1	
101.	Eglė	1					1
102.	Elžbieta	1	1				
103.	Erika	1					1
104.	Fabijona	1	1				
105.	Giedrė	1					1
106.	Ina	1					1
107.	Ingrida	1					1
108.	Iolika	1					1
109.	Irma	1			1		
110.	Jengila	1					1
111.	Joana	1	1				
112.	Jovita	1					1
113.	Justina	1	1				
114.	Lina	1					1
115.	Lineta	1					1
116.	Malvina	1		1			
117.	Meilė	1				1	
118.	Modesta	1			1		
119.	Otilė	1		1			
120.	Petronėlė	1	1				
121.	Raimonda	1			1		
122.	Ramutė	1					1
123.	Renata	1					1
124.	Rimantė	1					1
125.	Rosita	1				1	
126.	Rūta	1				1	
127.	Sabina	1	1				
128.	Sandra	1					1
129.	Sigutė	1				1	
130.	Skaistė	1					1
131.	Snaigė	1				1	
132.	Teklė	1	1				
133.	Teodora	1	1				
134.	Teofilė	1		1			
135.	Vaiva	1					1
136.	Vincenta	1			1		

Musninkų apylinkės gyvulių vardai¹

Šunims ir katėms vardus dažniausiai sugalvoja ir vardais vadina vaikai. Karvių kiekviena šeima laiko ne po vieną, bet labai mažai kieno turi vardus. Vadina pagal spalvą, ūgį ir amžių (Senė, Didžioji, Jaunesnė ir pan.). Arklių ūkiuose nedaug. Vadina dažniausiai pavardėmis šeiminių, kurie juos laiko, prižiūri (Barono, Vitkūno, Petrausko arklys).

Šunų vardai:

Baikalas, Balta, Barbosas, Barsas, Bielka, Bobikas, Bobka, Brisius, Buldogas, Bimas, Ciulba, Civilis, Džekas, Džina, Džiulda, Džiulis, Dumkis, Dingas, Karalius, Knopkė, Laika, Lama, Lapė, Lelka, Liūtas, Lordas, Lovika, Lūšis, Malta, Margis, Meška, Meškis, Mirta, Mopsa, Muchtaras, Murka, Murzius, Palenė, Pifas, Piratas, Princas, Pūkis, Pupsikas, Reikaliukas, Reksas, Rikis, Rudis, Rudnosis, Sargis, Šarikas, Taksas, Tanis, Tarzanas, Tigras, Tobikas, Topsa, Tuzikas, Vilkas, Vulkanas, Zebras, Žičkis.

Kačių vardai:

Baltanosis, Batuotas, Bazilijus, Čigonas, Čikutis, Dovanėlė, Gražuolis, Juodukas, Kisi, Kizkizas, Leopoldas, Liusė, Markizas, Martynas, Mažylius, Mėlynakė, Micius, Mikė, Murkis, Murklys, Murza, Murziukė, Princas, Pūkis, Pūkuotukas, Pupa, Ragana, Rainys, Risė, Rudis, Ruduokis, Spikis, Šaltukas, Tigriukė, Urniukas, Vasilijus, Vaska, Velnukas, Voveriukas, Žaliaakis.

Karvių vardai:

Aguona, Aligonka, Baidyklė, Baltakojė, Baltnugarė, Beržė, Birnė, Čigonka, Dvy-lė, Elnė, Juodė, Juodmargė, Juodulė, Juodutė, Lakštė, Lanka, Lelija, Margė, Margytė, Palšė, Pasipuošėlė, Ramunė, Rima, Slyva, Snaigė, Snieguolė, Surilka, Zapsė, Žalė, Žalmargė, Žalutė, Žibinkštė, Žvaigždutė.

Buvusio Musninkų kolūkio karvių vardai:

Aguona, Aka, Alvė, Alyva, Alvija, Arka, Arlija, Arukė, Ašaka, Atulė, Auksinukė, Aurelija, Aušružė, Avietė, Bailė, Bakšė, Bala, Beblija, Bebrė, Begonija, Belgė, Beržė, Birbynė, Briedė, Burė, Burka, Cilezija, Cukrinė, Čupėda, Daina, Debesėlė, Dika, Dogma, Drebulė, Dursė, Eketė, Era, Gegužė, Geležė, Gėlytė, Gelumbė, Girinė, Girinukė, Gražuolė, Gulbė, Jerubė, Jogė, Jukė, Juodė, Jurginė, Kama, Kampa, Kelmė, Kempinė, Ken-gūra, Kiaunė, Kikilė, Kilkė, Kirta, Kopa, Kova, Kraigė, Kraiklė, Kregždė, Kudlė, Kuodė, Kuosa, Kurapka, Laika, Laikė, Laimužė, Lama, Lapė, Laumžirgė, Lazda, Lelija, Lempa, Lielė, Liepa, Linė, Lita, Lokė, Lomė, Lumbė, Malpa, Margytė, Maurė, Meduša, Meilutė, Menkė, Miglė, Milda, Murma, Murzė, Mutrija, Neva, Nida, Nora, Obė, Obelėlė, Ochan-ka, Oka, Okija, Oklija, Olva, Orksė, Opoma, Otytė, Palinė, Parpa, Paukštė, Peteliškė, Pienė, Pieva, Pikė, Pimpelė, Pipirė, Plovė, Plukė, Poksė, Primutė, Pūkė, Ragana, Ra-ganosė, Ramunė, Rasoda, Reika, Rida, Rigė, Rika, Rombė, Rožė, Ruleta, Rūtelė, Saga, Sagutė, Saja, Saulė, Silkė, Sina, Siū-

¹ Gyvulių vardus užrašė Musninkų vidurinės mo-kyklos penktos klasės mokiniai. Daugiausia už-rašė Jonukas Jurkevičius. Vadovavo mokytoja Fi-lomena Vaicekauskienė.

lytė, Smilga, Snaigė, Sniegė, Snieguolė, Sula, Svarpalė, Svirtė, Šalna, Šilė, Šleivė, Šlepetė, Šlubė, Šukė, Tausa, Termosė, Topė, Tuopa, Ulbutė, Uola, Uosė, Upė, Vaiva, Vaivorykštė, Valnė, Vėgėlė, Vėtra, Viela, Vikė, Vilké, Vingė, Virvė, Vokė, Voverė, Zapsė, Žara, Žievė, Žinė, Žiugė, Žiukė, Žvaigždė, Žvakė, Žvinė, Žvirblė.

Arklių vardai:

Baltukas, Baronas (pagal šeimininko pavardę), Belozoris, Bėris, Bulonas, Darėška, Juodbėris, Juodukas, Kaštonas, Miška, Ristūnas, Sakalas, Sartis, Simas (pagal šeimininko vardą), Širmis, Šyvis, Tinginys.

Musninkų apylinkių frazeologizmai

Parengė Kazys Morkūnas

Lietuvių kalbos institutas

Kalbos gyvumas, vaizdingumas labai daug priklauso nuo kalbėtojo vartojamų pastovių žodžių junginių, posakių, vadinamų dar frazeologizmais, frazeologiniais junginiais. Tų posakių pagrindinio žodžio reikšmė skiriasi nuo jo tiesioginės, įprastinės reikšmės, pvz., *nors į akį durk* „labai tamsu, nieko nematyti“. Ši aplinkybė, beje, sudaro papildomų sunkumų besimokantiems svetimos kalbos.

Didžioji dalis pastovių posakių yra atsiradę net žiloje senovėje ir gyvojoje kalboje perduodami iš kartos į kartą. Dėl vienu ar kitu susiklosčiusių priežasčių pamirštant savo gimtąją kalbą ir pereinant prie kitos kalbos vartojimo, iš žmonių atminties išblunka ne tik savieji posakiai, bet jų negreit atsiranda ir naujai išmoktoje kalboje. Dėl to tiek iš vartosenos besitraukiančiai kalbai, tiek ir ją pakeičiančiai būdingas tam tikras skurdumas. Istorinės aplinkybės lėmė ir Musninkų valsčiaus seniesiems gyventojams tam tikrą laiką patirti stiprią kitų kalbų įtaką. Tačiau ne visą valsčiaus teritoriją toji svetimų kalbų – daugiausia lenkų kalbos – brovimosi banga vienodai stipriai paveikė. Labiausiai lietuvių kalba nukentėjo Kernavės seniūnijoje ir gretimose Musninkų apylinkėse (plačiau žr. šioje knygoje Aloyzo Vidugirio straipsnį „Dėl Musninkų apylinkių kalbinės padėties ir jos raidos“).

Musninkų vidurinės mokyklos mokytojos Filomenos Vaicekauskienės paskatinti ir vadovaujami mokiniai atliko gražų ir reikšmingą darbą: užrašė gana daug frazeologizmų¹. Iš viso tokių pastovių vaizdingų posakių jie surinko per 1400. Gaila tik, kad nebuvo pažymėta, iš kokio kaimo tas ar kitas posakis užrašytas. Reikia manyti, daugiausia jų surinkta iš mokinių gimtųjų vietų, iš kurių lankoma ir Musninkų vidurinė mokykla.

Po didesnės dalies posakių duotos pažymos *K* ir *Fž*. Pirmąja pažyma parodyta, kad tokius posakius galima rasti Lietuvos paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos 1972 m. išleistoje knygoje „Kernavė“ (Janinos Lipskienės straips-

¹ Per praėjusio amžiaus aštuntojo ir devintojo dešimtmečių septynerius (su pertraukomis) metus daugiausia frazeologizmų užrašė šie mokiniai: Daiva Bistrajūtė, Virginija Didžiokaitė, Vaidas Dziubinskas, Egidijus Grigas, Elytė Gumbrevičiūtė, Rasa Kodytė, Neringa Lučiūnaitė, Palmira Lučiūnaitė, Regina Šeipūnaitė. Prie užrašytų frazeologizmų tvarkymo (atlikto 1985 m.) dar prisidėjo: Dalia Ciesiūnaitė, Vida Laukytė, Daiva Šimelytė, Daiva Verikaitė.

nis „Frazeologizmai“, p. 283–294), antrąją – Jono Paulausko „Lietuvių kalbos frazeologijos žodyne“ (Vilnius, 1977). Šių posakių reikšmė, sutampanti su nurodyta tuose leidiniuose, neaiškinta. Tokių pačių ar panašių posakių (turinčių minėtas pažymas ar be jų) galima rasti dar ir kituose leidiniuose². Taip yra dėl to, kad dauguma frazeologizmų, ypač paveldėtų iš senų laikų, vartojami ne vienoje mažesnėje ar didesnėje tarmėje, bet neretai ir visame lietuvių kalbos plote. Be to, nemaža frazeologizmų į tarmes ateina iš bendrinės kalbos, jiems plisti padeda įvairių tarmių žmonių bendravimas ir kitos aplinkybės. Tačiau yra ir gana ribotoje teritorijoje žinomų, su vietos ar naujomis realijomis susijusių, pastovių žodžių junginių. Ne vienas toks posakis užrašytas ir Musninkų apylinkėse.

Minėto Musninkų apylinkių frazeologizmų rankraštinio rinkinio skelbiama tik dalis. Pirmenybė teikta posakiams, kurių vartojimą užrašinėtojai pailustravo sakiniais ar bent nurodė jų reikšmę, prie kurių nėra pažymų *K, Fž*.

Frazeologizmai pateikiami abėcėlės tvarka pagal pagrindinį žodį, kuris dažniausiai būna daiktavardis (bendrinis ar tikrinis), rečiau būdvardis, skaitvardis, veiksmažodis ar kitas žodis. Frazeologinius junginius sudarantys palyginimai duodami pagrindinio žodžio lizdo gale.

Kiekvieno lizdo pradžioje iškeliamas pagrindinis žodis ir rašomas tamsesniu šriftu. Taip pat tamsesniu šriftu rašomas ir frazeologizmas (pastovus žodžių junginys), po jo aiškinimas – paprastu šviesiu šriftu, o vartojimą iliustruojantis sakinyss – šviesiu kursyvu.

Akis

akis bādo 1. aiškiai matomas: *Akis bado, o tu nematai. 2.* gėda: *Tokia netvarka visiems akis bado.*

akis blizginti gėdintis: *Dabar jau akis blizgina.*

akis blogà sakoma, kai žiūrėjimas gali pakenkti: *Algiuką išbėrė, gal bloga akis nužiūrėjo.*

akis išpūtus atidžiai žiūrėti: *Žiūri akis išpūtus, bet nemato.*

ākys raibsta 1. labai pavargus: *Pavargau, net akyse raibsta. 2.* labai marga: *Tokia gėlėta graži suknelė, net akys raibsta.*

į ākį dėti (dūoti, pūsti) miegoti.

už akių nematant, negirdint (ką daryti, apie ką kalbėti).

kaip akis išdėgęs labai skubėdamas: *Ko leki kaip akis išdegus.*

kaip iš akiės trauktas labai panašus: *Sūnus – tikras tėvas, kaip iš akies trauktas.*

Amerika

kaip iš Amèrikos daug žinantis: *Šneki, kaip iš Amerikos grįžęs.*

Amžius

ámžiams užmìgti mirti.

Arklys

varýti árklus raginti išeiti: *Greičiau varyk arklius iš čia.*

² Be kitų leidinių, minėtini: Lipskienė J. *Lietuvių kalbos somatiniai posakiai (Su galvos dalių pavadinimais)*, Vilnius, 1979; *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*, sud. K. B. Vosylytė, Vilnius, 1985; *Frazeologijos žodynas*, red. J. Paulauskas, Vilnius, 2001. Pastaruosiuose dviejuose leidiniuose, kaip ir baigtame leisti didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* (1941–2002, t. 1–20), pateikti posakiai su pažymomis Čb, Ker, Msn rodo, kad jie užrašyti iš Čiobiškio, Kernavės ir Mūsųninkų apylinkių.

Ašara

líeti **ãšaras** verkti: *Lieja ir lieja ašaras dėl vaikų.*

Auksas

áukso žōdžiai iš ásilo burnōs kvailas patarimas.

Ausis

aūsi **rēžia** nemalonu klausytis.

ausis **įtempti** atidžiai klausyti(s): *Dabar klausykitės įtempę ausis.*

ausis **užsikiimšti** ne(si)klausyti: *Užsikimšk ausis.*

ausū **gáuti** būti nubautam, primuštam: *Mano vaikas vakar gavo ausų.*

ilgàs ausis **turėti** daug žinoti, viską girdėti.

Autobusas

autobusè **gimęs** sakoma, kai eidamas neuždaro durų.

Barzda

barzdą **pakratyti** numirti (nepagarbiai kalbant): *Tas girtuoklis seniai jau barzdą pakratė.*

barzdą **prisiūti** gėdą padaryti, sugėdinti: *Tokią barzdą jam prisiuvo, kad iki mirties atsimins.*

barzdōn **spjáuti** nepaisyti ko, nenusileisti: *Spjauk jam barzdon, ir viskas.*

Baslys

kaip bāslį prarijēs tiesus, nelankstus (žmogus): *Eina kaip baslį prarijēs.*

Batas

bātas **válgyti** **nóri** suplyšo: *Mano batai jau valgyti nori.*

Blauzda

skýstos blaūzdos menkas, silpnas (žmogus): *Per skýstos tavo blauzdos tokiam darbui.*

Blynas

blynūs **kèpti** nešvariai rašyti, dėmių pridaryti: *Kas čia tiek blynų ant sąsiuvinio prikepė?*

Blusa

blūsos àpmirè sakoma, kai labai išsigąstama: *Man iš tos baimės net blusos àpmirè.*

blūšą **į Korėją nuvarýtų** sakoma apie labai šykštų žmogų: *Už kapeiką blūšą Korėjon nuvarytų.*

Botagas

vėjo botāgas vėjavaikis, nerimtas: *Tikras vėjo botagas.*

Bravoras

kaĩp iš brãvoro sakoma apie alkoholiu dvokiantį žmogų: *Nuo jo neša* (= sklinda kvapas) *kaip iš bravoro*.

Burna

burną aušinti be reikalo kalbėti: *Su juo neverta ir burnos aušinti – vis tiek nepadarys*.

Butelys

buteliñ suvarýti pragerti: *Visą savo algą butelin suvaro*.

Daiktas

duřnas dáiktas nieko neišmanantis (žmogus): *Durnam daiktui ir varlė mėsa*.

Dalgis

kaĩp daĩgis aĩt akmeĩs sakoma, kai vienas kitam nė kiek nenusileidžia: *Pataikė kaip dalgis ant akmens*.

Dantis

daĩtį griežti pykti, kerštauti: *Jis seniai ant manęs dantį griežia*.
dantiĩm grãužti negalėti (ko padaryti): *Pritaškei dažų, dabar nors dantiĩm graužk*.

dantiĩs padėti aĩt lentynos badauti, neturėti ko valgyti: *Užtrūks karvė, tai reiks padėti dantis ant lentynos*.

dantiĩs pravãlgyti labai įgusti, įgyti patyrimo: *Šitame darbe aš jau dantis pravãlgiau*.

kaĩp ne sãvo dantiĩm nenorom: *Valgo kaip ne savo dantiĩm*.

Darbas

dãrbas (raĩkose) vėrda sekasi (greitai) dirbti: *Nors jau sena, bet darbas rankose verda*.

Delnas

dėlnus pasispjãudyti kibti į darbą: *Pasispjãudysim delnus ir sutvarkysim malkas*.

Dievas

Diėvui dũšiã (sl. sielã) **atidũoti** mirti: *Abu broliai jau Dievui dũšiã atidavė*.

Diėvã griėšyti (sl. nusikalsti, nusidėti) pykdyti: *Nėra ko Dievo griėšyti: visko turim, sotūs, pavalgę*.

Diėvã mediĩn varýti skųstis, dejuoti: *Nevaryk Dievo medin*.

tylėk ir Diėvã mylėk sakoma, raginant nesikišti.

Dramblys

kaĩp drambliui bambònkė (= mažas apvalus saldainiukas) labai mažai (duoti, gauti): *Davė kaip drambliui bambonkę.*

Dūda

dūdàs patèpti išgerti: *Po gražios dainos reikia dūdas patepti.*

Dūmas

dūmą pèšti rūkyti: *Jau ir mūsų mergaitės pèša dūmą.*

kaĩp dūmas 1. greitai, smarkiai: *Tik pasirodė ir vėl išrūko kaip dūmas.* 2. girtas (žmogus): *Parėjo vakar vėl kaip dūmas.*

Durys

duris uždaryti iš kitos pūsės prašoma, kad išeitų.

Durnaropė

durnaropių apsilvalgyti kvailioti: *Gal durnaropių apsilvalgei?*

Durnius

duřnių ir bažnyčioj muša sakoma apie nuolaidų žmogų.

duřnių ir pelenuòs rasi sakoma apie nuolaidų žmogų.

duřnių voliòti tinginiauti, nieko neveikti; prastai dirbti: *Jis visą savo amžių durnių volioja.*

kaĩp duřnius su durim̃ kvailioti iš džiaugsmo.

Dvasia

nė gyvòs dvāsios (visiškai) nieko nėra, tuščia: *Nė gyvos dvasios dar nebuvo mokykloje.*

Dvylekis

dvýlekį kišti kištis į kitą kalbą, nereikalingai mokytis: *Ir jis čia savo dvýlekį kiša.*

Erkė

kaĩp érkė įkyrus (žmogus): *Prikibo kaip erkė.*

Fanaras (sl. žibintas; mėlynė)

fanarą įstatyti mėlynę ant kūno nuo mušimo palikti: *Susipykę vienas kitam fanarus įstatė ir gražu dabar.*

fanarą nešiòti mėlynę ant kūno nuo mušimo turėti.

Galas

kitas gālas gyvenamosios trobos dalis: *Kitas galas ir supuvo neįrengtas.*

nėrà gālo be pabaigos, labai ilgai: *Pradės groti, tai nėra galo.*

Galva

gálvą namiē palìkti užmiršti: *Geriau galvą namie palik!* (barama už ko nors pamiršimą).

gálvą pamēsti nežinoti, ką daryti, pasimesti: *Per gaisrą lakstė visi pametę galvas.*

pramuštà galvà labai kuo domėtis: *Ant tų mašinų vaikų pramuštos galvos.*

šáuti į gálvą staiga, netikėtai kilti minčiai.

vištos galvà užuomarša.

be galvõs kas labai užmiršta: *Dabar aš jau visai be galvos.*

Gėlė

apseĩsim be gėlyčių nėra ko aiškintis.

kaĩp gėlė prie kailiniũ netinka (sakoma, kai nedera kas prie ko):
Tinka kaip gėlė prie kailinių.

Girnos

kaĩp apatinis gĩrnų akmuõ negreitas: *Dirba kaip apatinis gĩrnų akmuo.*

Gyvātė

kaĩp gyvātė labai blogas: *Kaip gyvatė, tik ir dairosi kam čia įgėlus.*

Grašĩs

sàvo grāšį kišti kištis į svetimą kalbą.

Griekas (sl. nuodėmė)

griėko veĩtas puikus, šaunus: *Tikrai grieko vertas kavalierius.*

Grobas

grõbus gālima suskaityti labai liesas: *Mano Daivutei galima grobus suskaityti.*

Gulbė

kaĩp gulbė labai graži, balta: *Jaunoji kaip gulbė eina.*

Horizontas

diĩngti iš horizõnto sakoma, išvarant ką nors: *Dink iš horizonto!*

Iena

su íena į bũrną įvažiuõs sakoma užsižiojusiam.

Ieškoti

ieškõti nepamētus be reikalo, nepagrįstai: *Nei dirbt, nei statyt padėjo, o dabar ieško nepamėtęs.*

Juška (sl. krosniakaištis)

paskaĩbink per jùšką sakoma, kai nėra telefono.

Kaimas

káimo rãdija(s) apie liežuvautoją, apkalbų nešiotoją.

Kakta

kaktà kaĩsta gėda: *Nuo tos kalbos kakta kaista.*

kaktà síenos nepramùši nieko nepadarysi: *Be reikalo stengies, kakta sienos nepramuši.*

kaktõm susidũrti susitikti labai arti: *Beveik kaktom susidũrẽm, o manęs nematẽ.*

Kalbėti

čia kalba, čià paliẽka sakoma, kalbant apie tai, ko nereikėtų platinti.

Kamštis

kaĩštį paúostyti truputį išgerti: *Jau tu šiandien kamštį pauostei. aĩt kaĩščio atsistõti* išgerti: *Buvai ant kamščio atsistojęs.*

Kanopa

kanõpas užversti mirti (kalbant nepagarbiai): *Tas Judošius jau užvertẽ kanopas.*

Kantaplis (germ., tarmiškai – **kuntaplis** klumpė be aulo)

kantapliũs pakratyti mirti (kalbant nepagarbiai).

Kapeika

kapeikà kapeĩkon tiksliai: *Grãžą atidavẽ kapeika kapeikon.*

nẽ už kapeĩką nebijõti visai, visiškai nebijoti: *Nẽ už kapeiką aš jo nebijau.*

už kapeĩką ir blũsą Vĩlniun nuvarýtą sakoma apie šykštų žmogų.

Karalius

kur karãlius pẽscias eĩna išvietė, tualetas.

Karvelis

kaĩp karvẽliai labai gražiai (sugyvena): *Po vestuvių tai dar kaip karveliai burkuoja.*

Kąsnis

paskutinį kãsnį atidũoti būti dosniam, nešykščiam: *Ta mũsų Valka tai paskutinį kãsnį atiduos.*

Katė

juodà katė pėrbėgo prasidėjo nesantaika: *Kokia jiems juoda katė kelią perbėgo, kad ėmė pyktis.*

Katinas

papūsti katinui į uodegą po laiko nieko negausi: *O dabar papūsk katinui į uodegą.*

kaip katinas į lašinius žiūri labai ko nori: *Ko dabar žiūri kaip katinas į lašinius.*

kaip katinas į miltus pridėjęs kuo nors kaltas: *Ko mirksi kaip katinas į miltus pridėjęs.*

Kaulas

ligi (gývo) káulo labai atsibosti, įkyrėti: *Ligi gyvo kaulo man atsibodo.*

Kelias

kėlią matúoti girtu ėjimas: *Jau pareina kelią matuodamas.*

Kelmas

kaip kėlmas apsileidęs (žmogus): *Kaip tikras kelmas tas senis.*

Kelti

kėlti iš numirusių apie mirusį blogai kalbėti.

Kiaulė

kaip kiaulė apie dėbesį kas nieko nesupranta: *Išmano kaip kiaulė apie debesį.*

kaip kiaulei sukništi netvarkingai, negražiai padaryti: *Daržą suarė kaip kiaulės suknišo.*

Kiaušinis

kiaušinis nuo galvės nenukristų labai pamažu, atsargiai: *Eina, tai kiaušinis nuo galvos nenukristų.*

kiaušinis vištą moko sakoma, kai mažesnis ar jaunesnis moko vyresnį.

Kisielius

befòrmis kisiėlius niekam tikęs (žmogus).

kaip kisiėlius nerimtas (žmogus).

Kišėnė

per mažà kišėnė neturtingas, neturi pinigų: *Dar per maža jo kišėnė, kad mašiną nusipirktų.*

Koja

kójas ištiėsti mirti: *Ir tas jau seniai ištiesė kojas.*

kójas pakĩrsti pavargti: *Pakerta kójas, kol užlipu į trečią aukštą.*
aukštýn kójom netvarka: *Šiandien pas mus viskas aukštýn kójom.*

Košė

beržinė kōšė lupimas, plakimas kuo: *Duok tam vaikui beržinės košės.*

Kruopa

atidĩrbti už kruopàs atsilyginti tėvams: *Dar, vaikeli, už kruopas neatidĩrbai.*

Lapė

nė lapė nesulója niekas nejunta, nesužino.

Lašas

lāšas māriose (júroj) labai mažai.

Lepšis

kaĩp lėpšis silpnas, susmukęs (žmogus).

Liežuvis

liežūvį láidyti bartis, rėkti.

liežūvį laikýti už dantų nesakyti, tylėti.

liežuviù málti plepėti (niekus).

Litanija

litānijų užtėks gana kalbėti: *Nusibodo tavo litanijos, užtėks jų klausytis.*

Lopetinskas (hibr.)

pas lopetińską eĩti mirti: Seniai pas lopetinską nuėjo.

Maušas

kaĩp Maūšui grybáuti nesisekti (ką dirbti).

Mazolis (sl. nuospauda)

užmĩnti ant mazólio paliesti jautrią vietą, jautrų klausimą.

Meška

meškōs paslaugà norai buvo geri, bet padaryta žala.

kaĩp meškōs ausý labai gerai: *Gyvenu kaip meškos ausy.*

Miegas

eĩti į miegūčių káimą pas panėlę paduškáitę (hibr. pagalvėlę)
 eiti miegoti.

Mirtis

mirtiēs ieškóti ilgai užtrukti kur išėjus, ką pasiuntus.

Miškas

į mišką žiūrėdamas sparčiai: *Auga lyg į mišką žiūrėdamas.*

Musė

lyg musę kándęs nieko nepesęs, nepatenkintas.

Musmirė

kaip mūsmirių apsisvalgęs apkvaišęs, nusimineš, kaip nesavas.

Nagas (dar žr. Rankos)

iš nagų ištraukti išlaisvinti, išvaduoti.

per nągo jūdymą labai mažai.

Naktis

naktį žvejója šlapinasi į lovą.

Nervas

ant nervų gróti (= nervais groti) erzinti.

Nosis

nósim žėmę ėria 1. susilenkęs, susikūprinęs eina.

2. girtas.

añ nósies kabėti visai čia pat: *Bėda ant nosies kabo.*

į nósį papūsti nieko nepaisyti: *Papūsk į nosį.*

Nulupti

kaĩp nuluptą pažinti labai gerai žinoti.

Ožys

óžius draskýti vemti.

óžius išvarýti kaprizus bausme išvaryti.

į óžio rągą suriėsti (suvarýti) nugalėti, prispausti, suvarginti.

kaĩp iš óžio agrādnykas (sl. daržininkas) netinkamas kokiam nors darbui.

Ožka

kaĩp ožkà ant lėdo slidinėja, nepaeina.

Pabučiuoti

kaĩp pabučiuotas ramus, tylus.

Padas

padùs laižýti pataikauti, žemintis.

Pakinkliai

pakinkliai drėba sakoma, kai labai bijo kas ko.

Pamergė

pāmerge nebūti sakoma vyru, kad būtų drąsesnis: *Nebūk pamerge.*

Pamokslas

pamókslus sakýti auklėti, mokyti.

Parakas

kaĩp pārakas labai sausas kas.

Paroda

nórs į pārodą statýk labai gražus kas.

Pasikarti

nórs pasikárk nėra išeities.

Pasispardymas

paskutinis pasispárdymas sakoma, kai nenorima senesniu atrodyti, puošiamasi ir pan.

Peilis

peĩlis – nórs núogu užpakaliu važinėk labai neaštrus.
aĩt tóchio peĩlio nórs Rygõn jók neaštrus (peilis).

Pelė

kaĩp pelė po šlúota tyliai, ramiai (gyvena, laikosi).

Penki

Dúok penkĩ! pasisveikinkime!

Petys

iš petiẽs sunkiai (dirbti).

Pilvas

pĩlvas máršą groja norisi valgyti.
pĩlvą prikiĩšti daug prisivalgyti.
pĩlvo nepàneša labai nutukęs (žmogus).
pĩlvù klausýti nesuprasti, neišgirsti: *Klausyk ausim, o ne pilvu.*
tùščias pĩlvas alkanas.

Pinigas

šněka kaĩp už pĩnigus labai daug kalba.

Pyragas

pyrągo negáusi sakoma kosėjančiam: *Kosėk nekosėk – pyrago negausi.*

Pirštas

pirštais badyti niekinti, išjuokti, tyčiotis: *Pirštais bado.*
pirštus čiulėti gailėtis ko (ne taip padarius).
(nė) pirštū nepriliesti visai nieko nedirbti, nepadėti.
nórs pirštū akiñ dūr̃k labai tamsu, nieko nematyti.
trijų pirštų kombinacija špyga: *Parodė trijų pirštų kombinaciją, ir viskas.*
vienas pirštas burnoj, kitas uodegōj nežino kaip išsisukti.
añt pirštų váikščioti stengtis įtikti kam.
kaip pirštū į dañgų (dėbesį) nepataikyti (pasakyti, atsakyti).

Pirtis

sausà pirtis gauti pylos.
skùba kaip núogas į pirtį visai neskuba.

Platus

plačiaiã gyvėnti švaistyti pinigus, išlaidauti.

Plokštelė

pakeisti plokštelę kalbėti kita tema, pakeisti pokalbio temą.

Ponas

ponù búi añt kito sprándo išnaudoti kitą.
añt savęs (= pats sau) **põnas** savarankiškas, nuo nieko nepriklausantis.

Popierius

kaip põpierius išblyškęs, išbalęs (nuo išgąščio).

Prakaitas

krūvinu prākaitu uždirbti labai sunkiai.
prākaitą líeti sunkiai dirbti.

Prisukti

kaip prisuktas (užsuktas) visą laiką, labai daug šneka.

Protas

skýsto prõto menko proto, puskvailis.
prõtan ateiti susiprasti.
prõtą pamėsti sukvailioti.
iš prõto eiti netekti blaivaus požiūrio, dvasinės pusiausvyros, labai jaudintis.
iš prõto išsikráustyti sukvailioti: *Iš proto išsikraustė.*
iš prõto varýti daryti pamišusį, pakvaišusį; neklausyti, savo daryti: *Iš proto varo.*

Puodas, puodynė

tùščias púodas (puodýnė) negabus, nesimokantis (žmogus).

Ragana

kaĩp rāgana labai negraži, pasišiaušusi; pikta.

Ragas

ragùs užsiauginti išpuikti.

Ramunė

ramùnė sùkti **meilintis**: *Ramunę suka.*

apseiti be ramunėlių **nėra ko aiškintis, smulkintis**: *Apseisim be ramunėlių.*

Ranka

abiēm rañkom **daug norėti, griebti.**

atžagariōm rañkom **atmestinau, nerūpestingai (ką daryti).**

auksinės rañkos **gabus įvairiems darbams**: *Pažiūrėti nėra žmogaus, o auksinės rankas turi.*

kruvinōm rañkom **sunkiai dirbti.**

ne sàvo rañkom **kito pagalba (ką daryti).**

tuščiōm rañkom **be dovanų.**

rankàs bučiuoti **atsiprašinėti, prašyti atleidimo.**

rañkų nesitèpti **nesikišti.**

rañkos (nagaĩ) **niėžti rūpi (ką daryti).**

rankàs nusiplàuti **atsisakyti, nepadėti, išsiteisinti.**

rankà pamójus **labai lengvai (sutikti).**

rañką paspàusti per skveřną **sveikinti susitikus po vestuvių.**

rankàs sudėjus **nieko neveikti.**

rankàs trinti **džiaugtis.**

iš rañkų kriñta **nesiseka (darbas).**

Rasa

rāšą **nupūsti** nusišlapinti.

Riešutas

kíetas **riešutas (riešutėlis)** sunkaus charakterio (žmogus).

Rublis

ĩlgas **rūblis** (vertinys) geras uždirbtas, pelnas, atlyginimas.

rūblio norėti sakoma užsižioposjusiam: *Gal rublio nori?*

Sarmata

iš **sarmātos sudėgti** gėdintis, susigėsti.

Siena

kaĩp **síena** nieko nekalba.

Sijonas

prisiūti prie sijono suvaržyti vyrą: *Prisiuvo prie savo sijono.*
užsikabinti už sijono nevykusiai išžiūrėti į moterį (merginą).

Silkė

siškės (žuviės) balsù silpnai, tyliai.
kaip (rūkýta) siškė labai plona, liekna.

Skruzdėlė

skruzdėlės lāksto šiurpas ima.
kaip skruzdėlė labai darbštus (žmogus).

Skuduras

skūdurus sumèsti gyventi be santuokos: *Skudurus sumetė.*

Smala (sl. derva, sakai)

kaip smalà įkyrus, įkyriai lendantis prie ko.

Smegeninė (= galva)

smegeninę pasūkti pagalvoti, pamąstyti.

Smegenys

smėgenis pajūdinti (pakrūtinti) pagalvoti.
užplaūkti aūt smegenų sukvailioti.

Smilga

kaip smilga labai plona.

Smirdėti

neį smirda, neį kvėpia jokios reikšmės neturi.

Snapas

snāpą kišti (káišioti) kur nereikia.

Sprandas

aūt sprāndo jodinėti vadovauti, versti paklusti.
aūt sprāndo užsisėsti išnaudoti.

Spurga

kaip spūrgos taukuosė labai gerai gyvena.

Sraigtas

sraigtėlio trūksta priekvaišis.

Srėbtuvė

srėbtuvę užčiaupti nutildyti, nutilti.

Stiklinis

ne stiklinis sakoma, kai kas užstoja ką, o kiti nemato.

Strazdai (kaimo pavad.)

Strazdų gvóza (= žioplys) niekam tikęs.

Strėlė

kaip strėlė į širdį labai paveikti, sujaudinti: *Pataikė kaip strėlė į širdį.*

Stulpas

kaip stulpas nevikrus, nedailus.

Sudaužyti

kaip sudaužytas labai pavargęs, visą kūną skauda.

Suvažinėti

kaip suvažinėtas pasimetęs, žioplas.

Svietas (sl. pasaulis)

į aną svieta nuvaryti pražudyti.
iš viso svieta iš plačių apylinkių, įvairių vietų.

Šaka

kaip šakà labai sulysęs.

Šakalys

kaip šakalys labai liesas.

Šakės

šakėm rašyti labai negražiai.

Šarka

kaip šarka 1. tarški, daug kalbanti. 2. maža, liesa.

Šašas

gėras šašas piktas, irzlus (žmogus).

Šėškas

kaip šėškas 1. dvokiantis. 2. piktas, draskosi.

Šiaudas

šiaudo griėbtis ieškoti išeities, gelbėtis.

Šiltas

dar šiltas neseniai miręs.

Širdis

širdis kulnuosė sakoma, kai labai išsigąstama.
 širdis neužlėdžia pykina.
 širdis vėrda pyksta, ima pyktis.

Šnekėti

šnėka kaip gieda neprotingai kalba.

Šonkaulis

šonkaulius gālima suskaičyti labai liesas: *Tavo šonkaulius galima suskaičyti.*

Špyga

špėgą gauti nieko negauti.
 špėgą laikyti po sūolu taip buriama, kad mokytojas nepakviestų pamokos atsakinėti.
 špėgą panósėn nieko neduoti.

Šunkelis

šunkeliais nueiti nieko gyvenime nepasiekti, nuklysti.

Šuo

šūnys išdvės sakoma, kai kas netikėtai įvyksta, ką netikėtai padaro.

kaip šūniui dešrą labai patiko.

kaip šūniui padpinka (sl. pakinktų dalis, pakeltinė) visai netinka, negražu: *Tinka kepurė kaip šūniui padpinka.*

kaip šuo kárštą žarną nieko nelaukdamas: *Nusitvėrė kaip šuo karštą žarną.*

Tėvas

geriaū tėvas nuō stógo nukristų sakoma, atsitikus kokiai nelaimei.

tik tėvo ir mótinos trūksta didelė netvarka.

Tylėti

tylėk ir mirksėk sakoma, raginant niekur nesikišti.

Trigrašis

trigrašį įkišti lišti į svetimą (kitų) kalbą.

Tvarka

tvarkà kaip bažnyčioje viskas gerai; gera tvarka.

Ubagas (sl. elgeta)

ubagaĩš išėiti visko netekti.

Uodega

uodegøj vilktis atsilikti.

Ūsas

dėti į ūsą miegoti.

añt ūsų vynióti mulkinti.

Utėlė

ùtėlė į Rýgą nuvarýtu labai šykštus.

Užkanda

nórs užkandą nëškis labai girtas ir dvokia degtine.

Užpakalis

añt sàvo užpakalio atsisėsti pradėti savarankiškai gyventi.

Užsukti žr. Prisukti.

Valsas

čiuožti vąlsą sakoma, išvarant ką: *Greičiau čiuožk valsą iš čia.*

Vanduo

daūg vandeñs nutekėjo seniai (kas nors įvyko).

Vefas (= radijo aparatas VEF)

palėisti vėfą garsiai kalbėti.

Vėjas

añt vėjo (= vėjais) nuėjo niekais virsti, išnykti.

Velykos

kasdieñ Velýkos linksmas, sotus gyvenimas.

Velnias

vėlnias kóją nusilaūžtu netvarka (namuose, kitur).

vėlnias rāganą į pėklą (sl. pragarą) nëša labai baisi, didelė pūga.

vėlnio sėkla piktžolės, kurių neįmanoma išnaikinti.

vėlnią maliavóti (sl. piešti) nieko neveikti: *Velnią maliavoja.*

vėlniū priėdęs visko matęs.

vėlniūkai šokinėja akysė šelmiškai žiūri.

vėlniaĩ žėnijasi (sl. tuokiasi) sakoma, kai kyla dulkių sūkoriai.

kaĩp vėlnias sàvo mótiną sakoma, kai važiuojant labai krato.

Verikas (pavardė)

nuėjo (nukeliāvo) pas Vėriką mirė.

ruoštis pas Vėriką artėti mirčiai.

Vėžys

lùpti véžius raudonuoti.

Vilkas

tìkras vilkas godus (žmogus).

kaĩp vilką mātęs pasišiaušęs.

Vilna

palìkti vilnų veřpti neištekėti (apie merginą).

kaĩp šiltà vilna paklusnus.

Višta

kaĩp viščiùkas silpnas (žmogus).

kaĩp vištos kója negražiai, netvarkingai (rašyti): *Šiandien parašei*

kaip vištos koja.

Zuikis

kaĩp zuĩkiui „stop“ signalas nereikalingas.

Žąsis

žąsiēs žiņgsnis labai lėtas.

Žemė

iš po žėmių išdýgti netikėtai pasirodyti, atsirasti.

nórs žėmėn lísk nėra kur dingti.

žemiaũ žėmės nenukrìsi sakoma nusiraminiui.

Žydas

kaĩp žýdas priė vókiečio labai blogai: *Gyvenu kaip žydas prie vokiečio.*

kaĩp žýdo rātai tarška, barška.

Žiedas

žíedus sumainýti susituokti.

Žuvis žr. Silkė.

TAUTOSAKA

Iš archyvų ir knygų atminties

Povilas Krikščiūnas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Šiame straipsnyje skaitytojui pristatomi didžiosiose Lietuvos folkloro saugyklose esantys Mūsninkų, Kernavės bei Čiobiškio apylinkių tautosakos rinkiniai bei jų sudarytojai. Taip pat norima, kiek leidžia turima papildoma medžiaga, aptarti rinkinių sudarymo aplinkybes, rinkėjų darbo metodiką bei įvertinti bendrą šių vietovių tautosakos ir konkrečių jos žanrų sukaupimo būklę. Rašant straipsnį, naudotasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno, Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus, Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus bei Tarmių archyvo ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus turima medžiaga¹, bet publikacijose panaudoti anaipatol ne visi peržiūrėti tekstai, todėl straipsnyje stengtasi ne tik apžvelgti visus skyriaus rengėjų naudotus rankraščius, bet nurodyti ir spausdintus Mūsninkų apylinkių tautosakos šaltinius.

Bene anksčiausias pristatomų apylinkių tautosakos kūrinys randamas kun. Teodoro Brazio parengtame rankraštyje „Lietuvių tautinių dainų melodijos“². Rinkinio prakalboje nurodoma, kad dainos užrašytos 1918 ir 1919 metais. Tarp kitų, daugiausia Kietaviškių apylinkėse užrašytų dainų, išipynusi čiobiškietės Onos Lisauskaitės padainuota daina „Oi, lygus lygus tėvo laukelis“. T. Brazys dainas ne tik rinko, bet ir skelbė, taigi natūralu, kad ji ne kartą publikuota³.

Didelis, daugiausia įvairiose vietovėse užrašytų pasakų pluoštas, sudarytas Bielskio ir kitų asmenų, 1931 m. užregistruotas tuomet dar neseniai įkurtos Tautosakos komisijos. Rankraštis taip pat saugomas Lietuvių tautosakos rankraštyne. Pirmieji 29 tekstai perrašyti ta pačia ranka, nors užrašinėta ne vieno rinkėjo ir įvairiose vietovėse. Ne prie visų pasakų nurodyta, kas jas sekęs ir užrašęs, tačiau bent du tekstai užrašyti A. Bučinsko Markučių kaime iš Jurgio Bučinsko⁴.

Kiek vėliau (1929 m.) sudarytas dar vienas su Mūsninkais siejamas taip

¹ Lietuvių kalbos institute saugoma medžiaga apžvalgoje tik pristatoma, publikacijoms tekstų iš šių fondų neatrinkta. Mūsninkų apylinkėse taip pat yra dirbęs Vytautas Musteikis, tačiau jo medžiaga nesinaudota, kadangi rengiamasi išleisti atskira kompaktine plokštele.

² Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne, LTR 443 (čia ir toliau šia santrumpa žymimi minimo rankraštyno rinkiniai, skaičiumi nurodant jo registracijos rinkinį ir skaičiais skliaustuose – konkrečius tekstus rinkiniuose).

³ Ši daina skelbta: *Lietuvių tautinių dainų melodijos*, Kietaviškių parapijos (Trakų apskrities) apylinkėje surinko ir surašė doc. kun. Teodoras Brazys, Kaunas, 1927, kn. 1, p. 25. Vėliau ji perspausdinta „Lietuvių liaudies dainyne“ (toliau – LLD, skaičiais nurodant tomo ir dainos numerį) – LLD 2 637.

⁴ LTR 260(22, 28).

pat daugiausia pasakų rinkinys. Čia irgi sudėti ne vieno rinkėjo fiksuoti tekstai iš įvairių vietovių. Akivaizdu, kad užrašinėta mokinių, nes rinkinys sudarytas iš kelių dešimčių sąsiuvininių, kurių viršeliuose šalia rinkėjų pavardžių dažnai nurodomos ir klasės. Šiuose sąsiuviniuose yra 9 pasakos ir 14 etnologinių žinučių bei aprašų iš Mūsniukų ir Markučių kaimų. Viską užrašė jau minėtas A. Bučinskas ir Justas Vitkūnas⁵. Galima spėti, kad į pirmąjį pasakų rinkinį pateko A. Bučinsko anksčiau užrašytų tekstų kažkieno redaguotos, literatūrine kalba teikiamos versijos. Tekstai abiejuose rinkiniuose tų pačių tipų, papasakoti to paties asmens ir labai menkai skiriasi tarpusavyje. Sąsiuviniuose turėtų būti originalūs užrašymai, nes būtent juose matyti mokiniška rašysena, pasitaiko gramatikos klaidų. Ir Bučinsko, ir Vitkūno tautosaka užrašyta tarmiškai. Tiesa, originalų esama kiek daugiau – prie pasakų iš originalų nepridėti 2 dainų tekstai ir 12 tikėjimų bei burtų.

Didesnis ir jau tiesiog Tautosakos komisijai siųstas Silvestro Lisausko užrašytos medžiagos pluoštas. Ši institucija ne tik kaupė tautosaką, bet ir savo pagalbininkams teikė metodinių nurodymų, skatino juos savo leidiniais. Juose taip pat pranešinėta apie gautus rinkinius, skelbti įdomesni tekstai. Dažnai rinkėjai prieš imdamiesi darbo konsultuodavosi su Komisijos darbuotojais. Išankstinių nurodymų, matyt, bus gavęs ir S. Lisauskas. Prie rinkinio, kuriame yra 5 dainos, 46 burtai ir tikėjimai, 40 patarlių bei priežodžių⁶, jis pridėjo laiškėli, kuriame rašoma:

„Dainų tikiuosi pririnkti dar daug. Taip pat parašysiu ir pasakėlių. Priežodžių ir burtų, kiek minėjau, užrašiau. Jei atsiminsiu ar užgirsiu, užrašysiu. Dainų ir dainuškų galėčiau pririnkti dar daug, tik nežinau, ar tiks, nes jose maišosi riebių, tai yra biauurių žodžių. Jei tiks, prašau pranešti“.

Tautosaka pateikiama su metrikomis, trumpai pristatomi pateikėjai. Matyti, kad bandoma laikytis 1930 m. Komisijos parengtų metodinių nurodymų⁷. Antai vienoje pastaboje rašoma:

„Šią dainą dainuoja Pigonų jaunimas. Man rašant ją diktavo Veronika Tamaševičiūtė iš Pigonų km., amžiaus apie 25 metus. Skaityti ir rašyti beveik nemoka“.

Be kita ko, iš šios pastabos aiškėja, kad rinkėjo nesilaikyta reikalavimo dainų tekstus užrašinėti dainuojant, o ne rašyti diktuojamus. Panašios metrikos žinios teikiamos ir apie kitus pateikėjus, prie burtų dažnai pažymima, ar tebėra jais tikima. Ar S. Lisauskas vėliau atsiuntė žadėtųjų dainų, nėra aišku – daugiau jo vardu registruotų rinkinių neaptikta.

Nuo seno folkloro saugyklose kaupiama ne tik tautosakos, bet ir ribinių, vadinamųjų periferinių, žanrų medžiaga – burtai, tikėjimai, prietarai, orų spėjimai, papročių aprašymai ir kt. Esama rinkinių, sudarytų vien iš tokių tekstų.

⁵ LTR 279(29–49).

⁶ LTR 432.

⁷ Tautosakos rinkimo programa, *Mūsų tautosaka*, Kaunas, 1930, t. 1, p. 154–163.

Matyt, Tautosakos komisijoje iš atskirų lapelių surankiotas pluoštas Zenono Slaviūno pavadintas „Burtų ir prietarų rinkinys iš įvairių vietų, daugelio rinkėjų“. Čia įdėti ir jau minėto A. Bučinsko Markučių kaime užrašyti tikėjimai⁸.

Paskatinta Panevėžyje mokytoju dirbusio žinomo zoologo ir tautosakininko Jurgio Elisono, kelias dainas 1932 m. užrašė ir O. Vitkūnaitė. Jos išgirstos iš S. Vitkūnienės Kaimynėlių kaime ir mokytojo vėliau pridėtos prie kitų šio miesto gimnazistų užrašų⁹.

Daugiau tautosakos iš pristatomų vietovių sukaupia Jurgio Dovydaičio rinkiniuose. Čia jis lankėsi 1932 m., tęsdamas kelionę po rytų Lietuvą. Keliauta pėsčiomis per Jonavos, Upninkėlių, Vėprių, Bagaslaviškio, Gėlvonų, Čiobiškio ir tolimesnes vietas. Šios kelionės rezultatas – keli didžiuliai atskirų žanrų rinkiniai, parengti 1932–1947 m. Pigąšių kaime 13 pasakų šiam rinkėjui pasekė Antanas Garbatavičius, per 20 pasakų, sakmių ir anekdotų – Jurgis Stepšys ir Barbora Stepšienė iš Bajoriškių, per 30 – Morta Tviragienė Rusių Rage¹⁰. Beje, ši moteris kilusi nuo Luokės, taigi nenuostabu, kad neretame jos tekste šmėkšteli ne tik Mūsųninkų, bet ir jos gimtųjų vietų vardų.

A. Garbatavičius, pasak J. Dovydaičio, mokėjęs lenkiškai ir rusiškai, buvęs „Amerikoj, prūsuos, francijoj. Jo žmona žydė, perėjus į katalikų tikėjimą“. Natūralu, kad ir pasakos išmoktos ne tik gimtosiose vietose. Prie konkrečių tekstų to neužmiršo paminėti ir sekėjas, ir užrašinėtojas. Antai vienos išmoktos „Amerikoj iš suvalkiečių lietuvių“, kitos – „nuo ruskių“, trečios – „nuo vilniečių“. Stepšių pasektos pasakos išmoktos čia pat. Dauguma jų stebuklinės, yra keletas buitinių ir novelinių. Deja, kai kurie tekstai patrupinti. Tai rodo daugtaškiai tekstų gale arba ir konkrečios pastabos: „Trumpas pasakos konspektas; Toliau pasaka nueina ant kalbų apie pasturgalį ir baigiasi dideliai negražiai“. Įdomu, kad jau tame pat rinkinyje J. Dovydaitis nurodo gavęs Jono Balio laišką ir, laikydamasis jo nurodymų, pradeda rašyti pasakų variantus jų netrumpindamas bei dėlioti tikslesnes metrikas.

Dainų ir ratelių tekstai sutvarkyti vėliau ir įteikti Lietuvių tautosakos archyvui 1938 m.¹¹ Pigąšių ir Rusių Rāgo kaimuose jų užrašyta per 240. Užrašyta ir viena rauda, kurios dalis fiksuota natūraliomis sąlygomis – kapinėse. Įvade, pristatydamas surinktąją tautosaką, J. Dovydaitis rašo:

„<...> platesni kultūros, buitios, aplinkos paveikslai, kurie geriau padės suprasti užrašytą tautosaką, buvo rašyti atskirame kelionės dienoraštyje. Taip pat ir keletas šimtų kelionės nuotraukų patalpinti atskirame rinkinyje. Vėliau, turint daugiau laiko, teks parašyti kelionės dienoraštis, panašiai kaip tilpo „Gimtajame krašte“, 1934–1935 m. arba „Karyje“ 1933–1935 m. atskirų dienų kelionės vaizdai“.

Tarp kai kurių dainų įterpta trumpų replikų apie dainininkus ar jų repertuarą. Pastebima, kad Pigąšių kaimo gyventojai neretai tarp savęs kalbasi lenkiškai, dėl to jaunųjų dainos daugiausia

⁸ LTR 600(65/1-3, 66/1-12, 67/1-2, 68, 69/1-3, 109, 110).

⁹ Šie pasakojimai sudėti LTR 767 pradžioje, truputį pamaišant su tekstais iš aplinkinių valsčių.

¹⁰ LTR 776(67-86).

¹¹ LTR 1829. Rinkinys J. Dovydaičio pavadintas „Aukštaičių dainos“. Iš šio rinkinio dainų yra skelbta: LLD 2 279, LLD 3 343, LLD 10 180.

parsineštos iš kariuomenės, labai energingos ir žinomos kitose vietovėse. Prieš Rusių Rągo dainininkės Elenos Tviragienės dainas J. Dovydaitis paaiškina:

„Neraštinga. Dainų jau nebedainuoja. Išmoko iš senųjų. Triboje sėdi ir daugiau moterų. Jos sutaria taip gražiai dainuoti, kaip dar niekuomet neteko girdėti“.

Matyt, dėl to šios moterys nebuvo pamirštos ir 1935 m. aplankytos Jono Bielionio, užrašinęsio dainų melodijas. Tuo užsiimti skatino ir 1934 m. įkurta Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti, telkusi pajėgius užrašinėti muzikinių folklorą rinkėjus. Bajoriškių II ir Rusių Rągo kaimuose J. Bielionis užrašė 152 dainų melodijas, kurias padainavo Pranė Grauzėlienė, jau minėta Morta Tviragienė, Elena Tviragienė, Juzė Bagdanavičienė ir dar kelios moterys¹². Jų dainų galima rasti ir šioje knygoje.

Paskutinysis J. Dovydaičio rinkinys su šios kelionės medžiaga užbaigtas ir Lituanistikos instituto tautosakos fondus pasiekė 1947 m.¹³ Per 20 jo tekstų užrašyta Rusių Rągo kaime. Daugiausia tai sėjos, vestuvių, Kūčių burtai, yra keletas su jais siejamų sakmių. Kiti burtai, prietarai, mįslės, patarlės ir priežodžiai užrašyti įvairiose vietovėse, daugiausia Aukštaitijoje.

Jau minėtos muzikų komisijos įkvėptas ir Jono Bendoriaus rinkinys iš Marijampolės bei Biržų apskričių ir Čiobiškio parapijos. Apie Čiobiškį jis 1935 m. dar kartą susirado Oną Lisauskaitę, padainavusią 6 dainas. Tai nėra daug, bet jos labai įvairių žanrų – vestuvinės, darbo dainos, baladė, sutartinės ir viena „vėlyvesnė“ daina apie gamtą. Sunku patikėti, kad tai visas jos repertuaras – dainininkė puikiausiai atsiminė išplėtotus šakotinius variantus, ir lieka tik spėlioti, kodėl iš jos neužrašinėta daugiau.

1937 m. Kernavės apylinkėse tautosaką rinko Kernavės pradinės mokyklos vedėjas Juozas Šiaučiušas. Rinkinio lydraštyje, adresuotame Lietuvos tautosakos archyvo vedėjui Jonui Baliui, jis apgailestauja, kad

„nepasisekė užtikti gausių tautosakos šaltinių, o tik po truputį, po kelis dalykėlius“, bet čia pat priduria, kad didžiuojasi juo „...jau vien todėl, kad pasisekė nors tas „truputis“ ištraukti. Anksčiau visų buvo manyta, kad Kernavės apylinkėj jokios lietuviškos tautosakos nėra nė krislo: iš vietinių apylinkės šeimų niekas, o niekas namuose lietuviškai nešneka“¹⁵.

Tas „truputis“ – 86 dainų tekstai, 2 dainos su melodijomis (jas užrašė prof. V. Bacevičius), 16 įvairių pasakojamųjų kūrinų, 44 smulkiosios tautosakos vienetai ir 51 periferinių žanrų užrašymas¹⁶. Rinkta Klišabalės, Kriveikiškių Paguliankos, Paežerėlio kaimuose ir pačioje Kernavėje. Pastebėtina, kad J. Šiaučiuo jau buvo bendrauta su Archyvu, galbūt tu-

¹²LTR 881. Viena šio rinkinio daina skelbta: Lietuvos liaudies melodijos, spaudai parengė J. Čiurlionytė, *Tautosakos darbai*, V, Kaunas, 1938, t. 5, nr. 78. Taip pat dainų iš jo skelbta LLD I 458, LLD 6 30, LLD 11 138, LLD 13 181.

¹³LTR 2524(598–619).

¹⁴LTR 835. Šio rinkinio dainų skelbta kn.: *Sutartinės*, Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos, sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas, Vilnius, 1958, nr. 837, 1155; LLD 5 194, LLD 8 78, LLD 15 509.

¹⁵Lietuvių tautosakos archyvo gaunamieji raštai (toliau – *Gaunamieji raštai*), 1937 05 31, nr. 871. Byla saugoma LTR.

¹⁶LTR 1183. Iš šio rinkinio paskelbtos 2 dainos: LLD 6 348, LLD 14 330.

rėtas ir ką tik šios įstaigos išleistas „Tautosakos rinkėjo vadovas“. Tai matyti ir iš rinkinio sutvarkymo. Pridėtas ne tik jau minėtas lydraštis, kuriame paaiškinamos rinkinio susidarymo aplinkybės, bet ir trumpos pateikėjų biografijos. Tiesa, jos gana formalios: be metrikos žinių, nurodomas išsilavinimas, kalbų mokėjimas, svarbesni biografijos faktai, ypač pabrėžiant keliavimą po kitas vietas. Matyt, stengtasi laikytis minėto „Vadovo“ reikalavimų metrikoms¹⁷. Dainos surašytos, pastebint iš ko išmoktos ir kada dainuotos (dainuojamos). Rašyta ilgomis eilutėmis, ko gero, diktuojant, nes kartojimai pažymėti išimtinai retai. Tačiau bendrame tuometinės medžiagos fone šis rinkinys neatrodė blogai – jis buvo pristatytas LTA premijų konkursui ir premijuotas 75 Lt premija¹⁸.

Archyvo 1937 m. I pusmečio 300 litų premija buvo įvertintas ir stambus Kaišiadorių valstybinės gimnazijos mokinių 1937 m. rinkinys. Žaslių ir Mūsninkų valsčiuose dainų tekstus rinko Pranas Kvietkauskas. Mus domintų 10 dainų, jo užrašytų Dailidžių kaime¹⁹. Daugiausia tai tradicinės įvairių vestuvių momentų dainos. Kitame rinkinyje, parengtame tos pačios gimnazijos mokinių 1940 m., tautosakos kiek mažiau – 2 pasakos ir 15 tikėjimų, užrašytų Krapiliškių kaime²⁰.

Šiek tiek Mūsninkų tautosakos galima rasti ir Vlado Butkaus tvarkytame²¹ bei trijuose Petro Butėno mokinių²² rinkiniuose. Gaila, bet tai atsitiktiniai moksleivių, kilusių iš šių vietovių, užrašymai – jų savarankiškai rinktos tautosakos nėra rasta.

1968 m. J. Dovydaitis baigė rengti antrąjį „Aukštaičių tautosakos“ rinkinį. Medžiaga įteikta tuometinei LTSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijai, iš kur pasiekė LTR fondus²³. Mums rūpimų vietovių tautosaka užrašyta 1957 m., tačiau tenka pastebėti, kad ne visa ji skirtina Mūsninkų, Kernavės ar Čiobiškio apylinkių repertuarui. Ne vienas pateikėjas atsikėlęs iš kitur ir trumpokai čia tebuvęs, kai kurie sutikti atsitiktinai besisvečiuojantys. Taip nutiko su Marijona Bareikiene (tuomet gyv. Molėtų r.), Kaziu Kličiumi, folkloristams dabar gerai žinoma Emilija Gančėriene.

Ilgiau Padvariuosė pragyveno Grasilda Dambrauskienė, kilusi nuo Vievio. Ji J. Dovydaičiui dainavo su savo dukra Genovaite Grumadiene bei anūkėmis Grumadaitėmis. Pasak rinkėjo, „tai vienos vienaip žodį pasako, kitos kitaip, tik melodijos sutinka“. Taip pat nurodoma, kad pateikėja pasakų nesekanti ir nemėgstanti, tik dainuojanti, tačiau, be išsamaus savo pačios vestuvių atpasakojimo, iliustruoto dainomis, iš jos užrašytos dar 2 pasakos. Iš viso magnetofono juostoje liko beveik 60 kūrinių.

Dar 12 pasakų ir padavimų užrašyta Čiprių kaime iš Stepo Vrubliausko. Prie jo pirmojo teksto pažymėta, kad pasakotojas namuose kalbą lenkiškai ir lietuviškai, o pasakas išmokęs 1928 m. Lietuvos kariuomenėje. Jo pasakų eiliuoti fragmentai ar veikėjų dialogai dažnai sakyti ne lietuviškai, o lenkiškai. Dvikalbėje aplinkoje tai visiškai natūralu. Užrašinėta praėjus 30 metų po tarnybos kariuomenėje, todėl šiuos tekstus jau galėtume laikyti Čiprių pasakų repertuaro savastimi.

Aplankyta ir daugiau pateikėjų – dar kartą bendrauta su Prane Grauzėlie-

¹⁷ *Tautosakos rinkėjo vadovas*, Kaunas, 1936, p. 6.

¹⁸ Remiamasi premijų skirstymo komisijos susirinkimo 1937 06 03 aktu: *Gaunamieji raštai*, 1937, nr. 890a.

¹⁹ LTR 1242(701, 702, 705, 708, 709, 723, 726, 727, 731, 738).

²⁰ LTR 2352(1–17).

²¹ LTR 2939(94, 97, 98, 101, 105, 108, 110, 111, 115–117, 422).

²² LTR 3089(321), 3104(8), 3105(368).

²³ LTR 3977. Iš šio rinkinio dainų skelbta LLD I 760, LLD 3 107, LLD 5 137, LLD 15 178.

J. Dovydaitis
su pagalbininkais
Musninkuose
1957 m. Iš LLTI
Lietuvių tautosakos
rankraštyno fondų

ne, susipažinta su Elena Čepiene iš Mantiniūnių, Zofija Vilkevičiene iš Vindeikių. Tačiau laiko užrašinėtoji aiškiai pritrūko – ne vieno pateikėjo repertuaras kur kas tiksliau atspindimas 1969 metų kompleksinės ekspedicijos rinkiniuose.

1958 m. Lietuvos kino studija kūrė kroniką apie Konservatoriją (dabartinę Lietuvos muzikos akademiją). Su folkloristais nusifilmuoti buvo pakviesta ir jau minėta G. Dambrauskienė. Filmui įrašyta viena daina „Ta ta to, kalba martela“, tačiau po filmavimo improvizuotame koncerte užrašyta dar 60 dainų. Dauguma užrašytų dainų dainuotos ir J. Dovydaičiui. Akademijos dėstytojams ir studentams iššifravus melodijas bei tekstus, sudarytas pirmasis Muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriuje saugomas rinkinys iš Širvintų rajono²⁴.

Nuo senų laikų tautosaka užrašinėta kalbos tyrinėtojų, todėl natūralu, kad įvairių žanrų (dažniausiai sakininių) tekstų galima rasti Lietuvių kalbos institute saugomose Žemės vardyno kartotekose ir Tarmių archyve. Antai 1956 metais mums rūpimose apylinkėse medžiagą rinko J. Senkus²⁵, 1959 – Kazys Morkūnas²⁶, 1964 m. jau į magnetofono juostą tekstus įrašinėjo K. Morkūnas ir Aloyzas Vidugiris²⁷. Esama ir skelbtos šių fondų tautosakos²⁸.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas 1963 m. studentų lituanistų tautosakinės ekspedicijos Širvintų rajone sudarytas rinkinys²⁹. Tuomet Vitas Agurkis ir Sigitas Geda tautosaką užrašinėjo Vinkšnabrabščio, Šilėlių bei Vindeikių kaimuose.

Savo žinotas skaičiuotes 1967 m. surašė ir Lietuvių tautosakos rankraštynei pasiuntė Vileikiškių aštuonmetės mokyklos literatai³⁰. Nedidelio (36 vienetai) pluoštelio lydraštyje rašoma:

²⁴KTR 52 = KTR 52a (antrasis mašinraščio egzempliorius). Dvi šio rinkinio dainos paskelbtos: *Dzūkų melodijos*, sudarė ir parengė Genovaitė Četkauskaitė, Vilnius, 1981, nr. 147b, 200.

²⁵LKAR 297. Taip anksčiau žymėti Lietuvių kalbos atlaso rankraštyno užrašai. Įsteigus Lietuvių tarmių archyvą, nebėra aišku, ar ši santrumpa toliau bus naudojama.

²⁶LKAR 301.

²⁷LKAF 89. Šitaip žymėtos minėto atlaso garso laikmenos.

²⁸Viena J. Senkaus Vyšniaukeyje užrašyta pasaka paskelbta kn.: *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*, Vilnius, 1970, p. 286–287.

²⁹VUB, f. 213–118. Viena šio rinkinio daina spausdinta LLD 11 180.

³⁰LTR 3919.

„...būrelis renka smulkiają tautosaką. Turime surinkę keletą išsiskaičiavimų, kuriuos ir siunčiame į Institutą. Mūsų apylinkėse žmonės kalba daugiausia lenkiškai, tai ir išsiskaičiavimai lenkiški. Gal jie bus reikalingi, tyrinėjant tą kraštą <...>“.

Skaičiuotės tikrai mirga kalbų įvairove, tačiau tai nėra tik lenkiški tekstai – esama ir grynai lietuviškų, rusiškų, kai kurie, kaip ir būdinga šiam žanrui, sudėstyti iš įvairių kalbų žodžių. Tai matyti ir smulkiosios tautosakos publikacijoje.

1969 m. Kernavėje apsisistoję tuometinės Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Vilniaus skyriaus kompleksinė ekspedicija. Kaip tik tada surinkta didžiausia dalis Lietuvos folkloro saugyklose sukauptos kernaviškių bei aplinkinių vietovių medžiagos. Ekspedicijoje dirbo gausus būrys kraštotyrininkų ir įvairių mokslo bei mokyimo įstaigų darbuotojų, studentų ir moksleivių. Tautosakininkų grupei vadovavo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojas Norbertas Vėlius. Tada užrašyta per 500 dainų, 320 pasakojamosios, beveik 80 smulkiosios tautosakos kūriniai ir beveik 300 vienetų kitokios, daugiausia periferinių žanrų, medžiagos. Aplankyti kai kurie iš anksčiau žinoti pateikėjai – G. Dambrauskienė, Zosė Vilkevičienė ir kt., surasta nemažai naujų. Šie rinkiniai saugomi Lietuvių tautosakos rankraštyne³¹ bei jau minėtame Etnomuzikologijos skyriaus archyve³². Juose užfiksuota medžiaga ekspedicijos dalyvių aptarta, o dalelė (63 kūriniai) ir paskelbta specialiai šiam reikalui parengtame leidinyje³³, todėl plačiau prie jos čia neapsistojama.

Dar viena ekspedicija Širvintų rajone apsisistoję 1971 m. Tai buvo Vilniaus universiteto Archeologijos ir etnografijos katedros studentai, vadovaujami prof. Pranės Dundulienės. Lankytasi Gėlvonų, Čiobiškio, Mūsninkų, Bagaslaviškio, Kėlių apylinkėse. Šiuose darbuose, be etnologinių aprašų, galima rasti ir tautosakos. Antai V. Bikelytės rinkinyje³⁴ dainų tekstų randame ne tik atskirai rašytų, bet ir išipynusių į darbų aprašus. Čia taip pat esama smulkiosios tautosakos. Dainų tekstus ir pasakas užrašinėjo V. Urbonaitė, J. Tamutytė³⁵, tik dainas – N. Pliuraitė³⁶. Įvairių rūšių tautosakos yra A. Šulgos ir G. Vaskelos³⁷ ataskaitose.

Gimtosiose vietose 1978–1987 m. tautosaką užrašinėjo dabar Akademijoje (Kėdainių r.) mokytojaujantis lituanistas Rytas Tamašauskas³⁸. Daugiausia tai Valentinos Tamašauskienės, kilusios iš Minčiūkų kaimo, tekstai. Ten pat pasakojo ir Juozas Bučinskas bei Stasys Vilkelis. Visa medžiaga surankiota iš juodraščių ir užrašyta įvairiu metu – dar esant abiturientu ar vėliau, daugiausia studijuojant.

Keletą rinkinių su savo mokiniais yra parengusi Mūsninkų vid. mokyklos mokytoja Filomena Vaicieauskienė. Pirmasis kolektyvinis darbas – „Musninkų apylinkės rateliai ir žaidimai“³⁹ – pareng-

³¹LTR 3928, 4112–4118. Beje, LTR 4117 yra Kernavės aštuonmetėje mokykloje saugoto rinkinio nuorašas. Jame yra 120 burtų, tikėjimų, liaudies medicinos receptų ir 14 skaičiuočių.

³²KTR 117–119. 22 rinkinio KTR 119 dainų paskelbtų kn.: *Aukštaičių melodijos*, parengė Laima Burkšaitienė, Danutė Krištopaitė, Vilnius, 1990, nr. 91, 127, 156, 157, 185, 194, 197, 200, 211, 222, 237, 252, 261, 282, 301, 304, 405, 411, 417, 425, 496, 509; dar 2 – LLD 9 322, LLD 9 419.

³³*Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 321–427. Šioje ekspedicijoje užrašytų dainų dar skelbiama LLD 1 824, LLD 2 219.

³⁴VUB, f. 81–386.

³⁵VUB, f. 81–388, 369.

³⁶VUB, f. 81–381.

³⁷VUB, f. 81–379, 372.

³⁸LTR 6077.

³⁹LTR 5486.

tas 1986 m. Įvade rašoma ne tik apie pasilinksminimų tradicijas Mūsųninkų apylinkėse, bet užsimenama ir apie taikytą rinkimo metodiką:

„Užrašinėti ratelius buvo pasitelkti vyresniųjų klasių mokiniai, tačiau šis darbas jiems nesisekė. Žmonės prisimindavo visiems žinomus tuos pačius ratelius ir žaidimus. Lankantis kartu su mokytoja, kuri Musninkuose dirba 30 metų, yra mačiusi ir girdėjusi besilinksminančius žmones, primenant išlikusius posmus, kai kurias detales, pasisekė surinkti pluoštelį ratukų ir kitokių žaidimų“.

Pastebima, kad nemaža dalis musninkiečių yra atsikėlę iš aplinkinių kaimų ar net iš tolimesnių, aplinkinių rajonų. Toliau pateikiami ratelių tekstai su lakoniškais aprašais. Pastabose dažniausiai nurodoma, kiek plačiai konkretus žaidimas žinomas. Gaila tik, kad neužrašyta nė vieno ratelio melodija.

Kitame rinkinyje, parengtame 1990 m., – vienuolika trumpų dainų tekstų ir per 330 vienetų smulkiosios tautosakos⁴⁰. Įvade pastebima, kad buvę užrašyta per 700 patarlių ir priežodžių, tačiau, atsisakius pasikartojančių tekstų, likę 281. Dalis skaičiuočių fiksuota prieš 18–20 metų, dalis – 1990 m. Deja, kurie tekstai kada, kieno ir iš ko užrašyti, nenurodoma. Žinoma tik, kad pateikėjai yra daugiausia mokinių tėvai, seneliai, kaimynai, kurie visi raštingi, žiūri televizijos laidas ir klausosi radijo.

Taip nebedaryta trečiajame Mūsųninkų mokinių rinkinyje. Čia ne tik iššifruota 19 dainų tekstų, įrašytų į magnetofono juostą⁴¹, bet ir trumpai pristatyti pateikėjai. Dauguma dainų – literatūrinės kilmės ar vadinamieji meilės romansai. Pasak mokytojos, „šiandieniniam mokiniui daug dainų, kurios neseniai buvo populiarios, yra negirdėtos, todėl stengėsi užrašyti“.

Du rinkiniai Lietuvių tautosakos rankraštyne gauti iš Vilniaus pedagoginio universiteto studentų. Gražina Deveikytė ir Agnė Jakiūnaitė 1999 m. sudarė nedidelį rinkinuką iš Albinos Savickienės pateiktos tautosakos⁴², o Jurgita Bagdonavičienė, rinkusi Širvintų rajono tautosaką, 26 dainas magnetofonu įrašė Priėnų kaime ir Širvintosė (pateikėjos gimusios Pamusių k.)⁴³.

Beveik 70 dainų, keletą pasakų ir etnografinių pasakojimų 1998 m. užrašė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojos Aušra Žičkienė, Vita Ivanauskaitė ir Dangirutė Giedraitytė⁴⁴. Vienos dienos išvyka buvo iš anksto suplanuota, pateikėjas „nusižiūrėjus“ per apžiūras į 1998 m. Pasaulio lietuvių dainų šventę. Užrašinėta iš Pigonių ir Lapėlių kaimų moterų, dainavusių Vidos Dambrauskienės vadovaujamame etnografiniame ansamblyje. Beje, Janina Daugelienė padainavo ne tik lietuviškų, bet ir lenkiškų dainų. Įrašinėta ne tik į garso laikmenas – improvizuoto koncerto vaizdo įrašas taip pat saugomas Lietuvių tautosakos rankraštyno videotekoje⁴⁵.

J. Dovydaičio pastangomis atsiskleidė ir viena ryškiausių Musninkų tautosakos pateikėjų Eleonora Bručienė, gimusi bei augusi Minčiūku kaime ir pati iš sa-

⁴⁰ LTR 5977.

⁴¹ LTR 6211.

⁴² LTR 6703.

⁴³ LTR 6826(46–49, 77–98).

⁴⁴ LTR 6588.

⁴⁵ LTRVd 6.

vo atminties rašiusi tautosaką ir atsiminimus⁴⁶. Jau minėtos ekspedicijos metu gavęs iš gimtųjų vietovių išvykusios moteriškės adresą, šis rinkėjas vėliau ne tik skatino pačią rašyti, bet ir magnetofonu užrašinėjo jos prisimintus kūrinius. Apie E. Bručienės rankraščius J. Dovydaitis vėliau rašė:

„<...> Eleonorą Bručienę sutikau 1971 m. Pirmu atsilankymu iš jos užrašiau 80 kūrinių: dainų, dainelių, gamtos garsų pamėgdžiojimų ir kt. Įprašiau, jog toliau pati užrašinėtu. Ją įkalbinti tam darbui buvo labai nelengva. Tačiau paklausė ir pradėjo uoliai užrašinėti ką tik beatsimenanti iš savo tėviškės dienų. Taip ir susirinko didelis pluoštas etnografijos, tautosakos – per 1000 p. įvairiausios medžiagos. Tarp jų yra 6 dainuojamosios pasakos, apie 120 kitų pasakų, pasakojimų. Viską, kas turi melodiją, įrašinėjau magnetofonu. Visa Bručienės užrašyta medžiaga yra tarsi jos gyvenimo palydovas: kaip ji gyveno, ką matė, ką dirbo kiti. Tokių žinių niekada negalima gauti, jei užrašinėja kitas asmuo, rinkėjas. Tuo Bručienės užrašai yra unikalus, vertingi. <...>“⁴⁷.

J. Dovydaičio archyve palikti laišakai liudija jį raginus ne tik užrašinėti, bet ir teikus metodinių nurodymų:

„<...> Puikios visos Musninkų (ir Panevėžio) dainos, tačiau jų vertę šimteriopai padidina pridedamosios pastabos – buities paveikslai. <...> Dainų lyrikos surašėte labai daug puikių. Tetrūksta atsiminimų, buities paveikslų, gyvenimo tikrovės, kuriose Musninkų padangėje augo ar nyko liaudies daina. <...> Tad antrojo sąsiuvinio laukiu tik atsiminimų, jog išeitų pasakojimas, artimiausias „Balanos gadynei“ ar „Kupiškėnų senovei“⁴⁸.

Akivaizdu, kad šias knygas E. Bručienė buvo skaičiusi. Tai rodo ir J. Dovydaičio laiškuose esantys siūlymai jas paskolinti, jei nepavyktų rasti vietinėse bibliotekose. Ne vienerius metus rašyti sąsiuviniai tikrai primena panašios knygos neredaguotą variantą. Tai natūralu – tik dėl namus užgriuvusių problemų nebaigusi studijų Klaipėdos konservatorijoje, dainavusi choruose, gyvenusi įvairiose, nuo Mūs-ninkų atitolusiose vietovėse, ji puikiai jautė gimtinės sakinio ir muzikinio folkloro savitumą. Šalia dainų tekstų, ratelių, vieno kito smulkaus kūrinių mezgasi įvairiausi rinkėjo pageidauti pasakojimai, atsiminimai, dažnai susipindami tarpusavyje, pasikartodami po keletą kartų ar sušvytėdami naujais variantais. Dažnai šiuos tekstus keblu išprausti į griežtesnius tradicinio žanro apibrėžimus bei nustatyti jų ribas. Tokia medžiaga, ypač pa-

⁴⁶Rinkinys kartu su kita J. Dovydaičio medžiaga perduotas LTR. Jį sudaro per dešimt sąsiuvinų atsiminimų, tautosakos (LTR 7060), Broniaus Uginčiaus šifruotų melodijų sąsiuviniai bei įrašai magnetofono juostose.

⁴⁷Pasakos su dainuojamaisiais intarpais, surinko ir parengė Jurgis Dovydaitis, melodijas parengė Zofija Puteikienė, Vilnius, 1987, p. 501. Šioje knygoje J. Dovydaitis yra paskelbęs du E. Bručienės tekstus – anekdotą „Uošvė ir mirtis“ (nr. 93) ir pasaką „Pasakysiu pasakutę“ (tekstas su melodija prieštituliniame puslapyje).

⁴⁸Iš laiško be datos, įklijuoto LTR 7060.

pildyta E. Bručienės ir J. Dovydaičio vienas kitam rašytais laiškais, itin tiksliai ir išsamiai atspindi ne tik įvairiapusę asmenybę, bet ir tą terpę, kurioje gyvavo Minčiukų tautosaka. Neabejotina, kad šie sąsiuviniai verti atidesnio ne tik tyrinėtojų, bet ir leidėjų žvilgsnio.

Jau įprasta, kad rengiant „Lietuvos valsčių“ knygas, organizuojamos ir „Versmės“ leidyklos ekspedicijos. Mūsninguose tokia ekspedicija dirbo 2001 m. liepos 2–11 d. Tautosaką joje rinko žinomas folkloro entuziastas Kazimieras Kalibatas. Apsilankius Mūsninguose, Lapėlių, Mantiniūnių, Pășirvinčio, Lapiškių kaimuose, užrašyta beveik 100 dainų, giesmių, keletas pasakojimų⁴⁹. Su šiuo rinkiniu ženkliai pasipildė vėlyvojo klodo Musninkų apylinkių dainų, ypač užrašytų keliais balsais, atsargos. Apsilankius pas Lapėlių kaime gyvenantį Viktorą Baumilą, be dainų, įrašyta ir keletas smuiko melodijų. Tai ypač svarbu, nes instrumentinė muzika šiose apylinkėse iki tol beveik neužrašinėta.

Keista, tačiau Lietuvoje nesama stambesnės vietinių lenkų folkloro sankaupos. Lietuvių tautosakos rankraštyne bei Etnomuzikologijos skyriaus rinkiniuose lenkiškos medžiagos iš šių apylinkių esama⁵⁰, tačiau ji anaipatol nėra tokia gausi, kad kiek tiksliau atspindėtų lenkų repertuarą. Iš dalies tai nulemta ir čia dirbusių užrašinėtojų kalbų mokėjimo. Galbūt didesnės šių kūrinių kolekcijos saugomos užsienio saugyklose.

Matome, kad nors Musninkų tautosaką pradėta rinkti santykinai vėlai, šis darbas buvo dirbtas gana pastoviai, nors ir nevienodai intensyviai. Čia nejučia ypatingo kurios nors rūšies tautosakos stygiaus, esama tikrai nemažai medžiagos, komplektuotos garso įrašais. Tačiau ne visi žanrai susilaukė vienodo dėmesio. Ilgus metus pirmenybė teikta nugalintam klasikiniam dainų klodui, apeinant naujoviškesnius, kartais ir prie autorinės kūrybos besišliejančius, kūrinius. Netolygiai užrašinėti ir kai kurie akivaizdžiai buvę populiarūs žanrai – vaikų, piemenų tautosaka, rateliai ir žaidimai. Kaip ir kitų vietovių rinkiniuose, taip ir čia tikrai negausu papildomos informacijos apie konkrečius kūrinius, jų pateikėjus bei visą (ir užrašytą, ir mokėtą) repertuarą, taikytą darbo metodiką. Tai anaipatol nepadedą atkurti mūsningiečių dainų repertuaro kaitos dvidešimtajame amžiuje, trukdo suvokti dabartinę konkrečių žanrų gyvybingumo būklę. Patikimiausiu ir bene vieninteliu šaltiniu šiam reikalui lieką jau minėti E. Bručienės liudijimai. Tam medžiagos teiktų ir vėliausiai parengti J. Bagdonavičienės, K. Kalibato rinkiniai.

Viktoras Baumyla su sūnumi 2002 m. K. Kalibato nuotr.

⁴⁹ LTR 6986.

⁵⁰ Pvz., LTR 4112, 6588, 7060, KTR 117.

Sunkoka būtų rašyti ir apie kitų tautosakos rūšių pokyčius. Tradicinių pasakojamosios tautosakos kūrinių fiksuota nemažai, tačiau tikrai nedaug rastume dabarčiai aktualių pasakojimų ir anekdotų. Ne itin domėtasi smulkiaja tautosaka – šiame bare bene didžiausi mokytojos Filomenos Vaiciekauskienės ir jos mokinių nuopelnai. Labai nedaug užrašyta instrumentinės muzikos. Vis dar keblu būtų apčiuopti inovacijų radimosi ir folklorėjimo dėsningumus, santykį su tradiciniu repertuaru, beveik neturima atskirų profesijų, luomų ar kartų folkloro.

Ir dar. Šiame straipsnyje ir kitose tautosakos publikacijose minima, kaip šitose vietovėse kryžiuosi ne tik pavienių žmonių, bet ir šeimų bei giminių keliai ir likimai. Ne vieną pateikėją, ypač moterį, rasime atkeliavus nuo Vievio, Žaslių, Pabáisko ar net Lučkės. Atsineštoji tautosaka palengva maišėsi su vietine, susilydydama į vientisą, savitą, kitur vargiai surandamą klodą. Aišku viena – čia dar yra ką veikti ne tik tyrinėtojams, bet ir užrašinėtojams. Juk tik iš kartu sudėtos medžiagos ryškėja bendras repertuaro vaizdas ir vietiniai jo savitumai.

Dainos nuo Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio

Tekstus parengė Giedrius Dringelis

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Melodijas parengė Daiva Vyčiniėnė

Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyrius

© *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

© *Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyrius*

Medžiaga publikacijai atrinkta iš rinkinių, esančių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne bei Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus fonduose. Čia skelbiama dainuojamoji tautosaka užrašyta iš pateikėjų, gimusių arba gyvenusių (gyvenančių) buvusio Mūsninkų valsčiaus teritorijoje. Atrinktos dainos, užrašytos tik su melodijomis. Didžioji dalis čia skelbiamų kūrinių fiksuota 1969 m. tuometinės Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos organizuotoje kompleksinėje ekspedicijoje.

Rengėjai stengėsi atskleisti šioms vietovėms būdingą dainų repertuarą bei jo savitumą. Stebina tradicinio, senojo dainų klodo gausa, grožis ir įvairovė. Be visoje Lietuvoje paplitusių kūrinių, šiose apylinkėse užrašinėtojams pavyko užfiksuoti retą vaizdą: greta gausaus ir įvairaus aukštaitiško repertuaro ir jo puošmenos – sutartinių – ne viena puikiai išvingiuota dzūkiška kalendorinių apeigų ar rugiapjūtės melodija. Rasime ir tokios dainos lenkišką variantą. Susipynusios ir viena kitą papildančios skirtingų arealų ypatybės tapo šių vietovių savastimi. Būtent į tai ir norėta atkreipti skaitytojų dėmesį.

Deja, ne visi dainų žanrai yra gausiau surinkti, ne visi – sulaukė užrašinėtojų dėmesio. Akylesnis skaitytojas, ieškodamas vaikų, piemenų dainų, talalinių ar čia itin populiarių ratelių, pastebės dažnai besikartojančias Eleonoros Bručienės bei Jurgio Dovydaičio pavardes. Būtent jų užrašymai atsveria šios medžiagos deficitą kituose rinkiniuose.

Vienas aktyviausių šių apylinkių tautosakos rinkėjų Jurgis Dovydaitis yra stebėjęs, su koku smarkumu jam vietiniai gyventojai traukė patriotines ir senąsias karines dainas. Beveik kiekvienoje iš jų minėtas už čia pat ėjusios demarkacinės linijos likęs, rodos, ranka pasiekiamas Vilnius.

Dainų gausa labai viršijo galimą publikacijos apimtį, todėl teko atsisakyti ne vienos numatytos skelbti vėlyvojo sluoksnio, taip pat ir tradicinės dainos. Liko menkai atspindėta pačių vėlyviausių rinkinių medžiaga. Būtent juose esama daugiausia naujoviškosios, šiandien dar gyvos tautosakos. Taupant vietą atsisakyta ir jau skelbtų dainų¹. Visa tai liudija, kad šio valsčiaus dainuojamoji tautosaka turėtų būti išleista atskiru leidiniu.

Dašnos publikacijoje išdėstytos pagal Lietuvių liaudies dainų tekstų kataloge nusistovėjusią seką². Norint skaitytojams palengvinti variantų paieškas, po metrikų nurodomi skelbiamų kūrinių tipai, naudojant folkloristinėje literatūroje įprastas santrumpas. Jei kurio nors skyriaus kartoteka iki galo nesutvarkyta, nurodomas reikiamo skyriaus visas pavadinimas.

Dainos margos ne tik savo žanrais, ne tik muzikinių, bet ir kalbos dialektų įvairove. Kaip kitose vietovėse, taip ir čia dainininkai dažnai pagrečiui vartoja įvairias tų pačių formų fonetines lytis. Visoje publikacijoje jų įvairovės nebijota, tačiau stengiasi išvengti toje pačioje dainoje. Jei tarmės fonetikos esama tik vieno kito požymio, daina skelbiama bendrine kalba. Tokių tekstų pavadinimai pažymėti *. Tekstų sintaksė ir morfologija neliesta, kadangi jų redaguoti muzikiniame kūrinyje dažnai apskritai neįmanoma.

Rengėjai dėkingi skyriaus redaktoriui Povilui Krikščiūnui už nustatant dainų eiliškumą.

1. Teveli mana

① $\text{♩} = 138$

-Te - ve - li ma - na, se - noj - gal - ve - li,

②

③

1 ④

2 ⑤

kam bu - da - vo - ji tum - sų svir - ne - lį, //tum - sų svir - ne(l)j?

① 2-9 ② 2,4 ③ 8 ④ 3,8 ⑤ 8

1. – *Teveli mana*,
Senojgalveli,
Kam budavoji
Tumsų svirnelį? (2×2)

¹ Dvi spausdintos dainos vis dėlto įdėtos – „Teveli mana“ (Nr. 1) ir „Du karveliai klane gėrė“ (Nr. 7). Žinių apie kitas galima rasti šioje knygoje išspausdintame P. Krikščiūno straipsnyje „Iš archyvų ir knygų atminties“.

² Katalogas parengtas ir jo kartoteka saugoma Lietuvos literatūros ir tautosakos institute.

<p>2. Kam budavoji
Tumsų svirnelį,
Kol neįdedi
Stikla lungelia? (2×2)</p>	<p>6. Aisiu, išlaušiu
Berža rykštelį
Ir pribudinsiu
Sava dukrelį. (2×2)</p>
<p>3. Kol neįdedi
Stikla lungelia,
Kas mani budins,
Jaunų mergelį? (2×2)</p>	<p>7. Dar nepravėriau
Svirna durelių,
Jau ir suvirka
Mana dukrela. (2×2)</p>
<p>4. Stovi lepela
Gali svirnelia,
Mani pribudins,
Jaunų mergelį. (2×)</p>	<p>8. – Cit gi, neverki,
Dukrela mana,
Aš ne del tavi
Laužiau rykštelį. (2×2)</p>
<p>5. Visas mergelas
Pusryčių aina,
Mana dukrela
Svirnelįj miega. (2×2)</p>	<p>9. Buva žirgelis
Lankioj pevelėj,
Tai del žirgelia
Laužiau rykštelį. (2×2)</p>

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k.
Į mg. juostą įrašė D. Krištopaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp.,
tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burksaitienė.
KTR 119(90), KF 5559(18). D 40. Spausdinta: AM 127.

2. Ainam, seses, šiena grėbti

♩ = 96

1 2 3 4 5

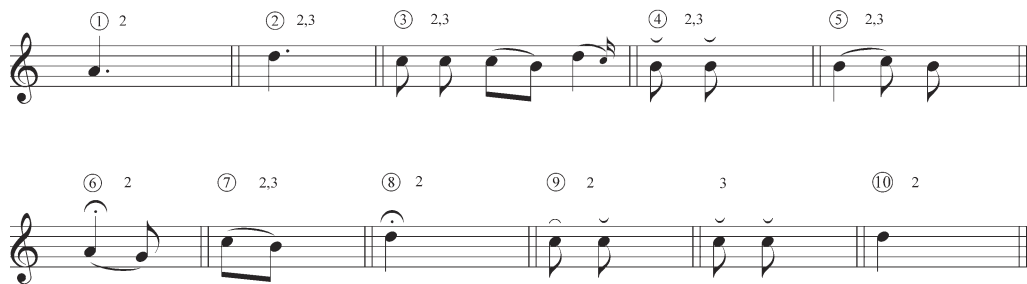
Ai - nam, se - ses, šie - na grėb - ti, nēr kar - vy - čių kuom pe - nė - ti,

6 7

va - lio va - lio, grė - bė - jė - lės, va - lio,

8 9

va - lio va - lio, šien - pjo - vė - li, va - lio.

Pastaba: į magnetofono juostą įrašyti 3 posmai.

<p>1. <i>Ainam, seses, šiena grėbti,
Nėr karvyčių kuom penėti,
Valio valio, grėbėjėlės, valio,
Valio valio, šienpjovėli, valio.</i></p>	<p>3. <i>Man grėblalia tiesus kotus,
Bernužėlia abliauotus,
Valioj valioj, grėbėjėlės, valioj,
Valioj valioj, šienpjovėli, valioj.</i></p>
<p>2. <i>Man grėblalia švelnus kotus,
Bernužėlia dovanotus,
Valioj valioj, grėbėjėlės, valioj,
Valioj valioj, šienpjovėli, valioj.</i></p>	<p>4. <i>Man grėblalis išrašytus,
Bernužėlia išprašytus,
Valioj valioj, grėbėjėlės, valioj,
Valioj valioj, šienpjovėli, valioj.</i></p>

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo D. Vyčinienė 2002 m. LTR 7060(585), LTRF mg. 4523(51). D 67.

3. Perluti rytata

- Pritarinys: *Perluti rytata, totata.* (2)
 Rinkinys: *Perlutėli, šiena pjauti išėjau.* (2)

Padainavo Eleonora Jakutienė, 76 m., gyv. Dailidžių k. Į mg. juosta
 įrašė M. Čenytė ir L. Šilainytė 1969 m. Teksto šifruotoja nenurodyta,
 melodiją šifravo D. Vyčinienė 2002 m. LTR 4116(4),
 LTRF mg. 1044(4).
 D ~ 106–126.

Dainininkės pastaba: „Keturiese. Dvi gali dainuoti“.

4. Ugde tėvas du sūneliu

Ug - de tė - vas du sū - ne - liu kai auk - sa že - de - liu,
 ir nu - pir - ka jiem te - ve - lis po plie - na dal - ge - lį.

1. Ugde tėvas du sūneliu
Kai auksa žedeliu,
Ir nupirka jiem tevelis
Po pliena dalgelį. (2×2)	5. – Ni man gailu žalias lunkas,
Baltų dobilėlių,
Tik man gailu savį jauna
Ir jaunų mergelių. (2×2)
2. Ir nusiunte juos tevelis
Lunkan šiena pjauti,
Ir nusiunte juos tevelis
Lunkan šiena pjauti. (2×2)	6. Mečiau dalgį in pevelį,
Ėjau per girelį
Ir sutikau pulkų vyrų
Su sunkiom virvelėm. (2×2)
3. Vienas pjauna bralužėlis –
Teip gražiai dainuoja,
Untras pjauna bralužėlis,
Labai gailiai verkia. (2×2)	7. Ir surišė mani jaunų
Ir jaunas denelas,
Ir nuvežė mani jaunų
In Vilniaus mestelį. (2×2)
4. – Ko tu verki, brolau mano,
Kodėl nedainuoji,
Ar tau gailu žalias lunkas,
Baltų dobilėlių? (2×2)	8. Vilniaus miestas brukavotas,
Ašaram mazgotas,
Vilniaus miestas brukavotas,
Ašaram mazgotas.

Padainavo Marijona Jatkauskienė (Motiejūnaitė), 60 m., gyv. Paberžės k.
 Į mg. juosta įrašė D. Krištopaitė ir V. Rubanik 1969 m.
 KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją –
 L. Burkšaitienė. KTR 117(83), KF 5526(6). D 193.

5. *Pabėk, bareli

1. Pabėk, bareli,
Galan laukelio,	5. Gal jos padės gi
Man pavaryti.
2. Kad nepabėgsi,
Aš pavarysiu.	6. Kur marčios pjauna,
Ten baras bėga,
3. Kad nepavarysiu,
Tai paprašysiu,	7. Kur mergos pjauna,
Ten ožiai bliaina.
4. Tai paprašysiu
Jaunų martelių,	

Padainavo Morta Tviragienė, gyv. Rusių Rago k. Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1932 m., melodiją – J. Bielionis 1935 m. LTR 881(112). D 267.

Dainininkės pastaba: „Per rugiapjūtį“.

6. *Pasėjau rūtelę

Musical notation for the song "Pasėjau rūtelę". It features a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 3/4 time signature. The tempo is marked as quarter note = 63. The melody is written on a single staff with lyrics below. There are four numbered first endings (1-4) indicated by circled numbers. The lyrics are: "Pa - sė - jau rū - te - lę rū - te - lių dar - že - ly, oi, va - ka - ré - lis, lei - džia - si sau - le - (lė), //le(lė)."

Pastaba: į magnetofono juostą įrašyti tik 2 posmai.

1. Pasėjau rūtelę
Rūtelių daržely,
Oi, vakarėlis,
Leidžiasi saulelė. (2×2) | 2. Išdygo rūtelė
Rūtelių daržely,
Oi, vakarėlis,
Leidžiasi saulelė. (2×2) |
|---|--|

<p>3. Išaugo rūtelė
Rūtelių daržely,
Oi, vakarėlis,
Leidžiasi saulelė. (2×2)</p>	<p>5. Nuskyniau rūtelę
Rūtelių daržely,
Oi, vakarėlis,
Leidžiasi saulelė. (2×2)</p>
<p>4. Pražydo rūtelė
Rūtelių daržely,
Oi, vakarėlis,
Leidžiasi saulelė. (2×2)</p>	<p>6. Nupyniau vainiką
Iš rūtų šakelių,
Oi, vakarėlis,
Leidžiasi saulelė. (2×2)</p>

Padainavo Leonas Bučinskas, 60 m., gyv. Krapiliškių k. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo J. Dovydaitis ~ 1970 m., melodiją – D. Vyčiniene 2002 m. LTR 4112(90), LTRF mg, 4374(30). D ~ 482–484. Dainininko pastaba: „Čia tikrai rugiapjūtės daina. Dainavo Markučių ir Musninkų vls., apie 1940 metus. Dainavo lauke prie sustatytų gubų, jau perpusėjus rugiapjūtę (jau pusę rugių nupjovus). Daugiausia dainuoja pavakare. Pradėda moterys, stovėdamos prie dar nenukirstų rugių“.

7. *Du karveliai klane gėrė

Du kar - ve - liai kla - ne gė - rė,
kar - ve - lė - liai kla - ne gė - rė.

<p>1. Du karveliai klane gėrė,
Karvelėliai klane gėrė.</p> <p>2. Begerdami sualbėjo,
Karvelėliai sualbėjo:</p> <p>3. – Kur mes skrisim, du karveliai,
Kur mes skrisim, karvelėliai?</p> <p>4. Atsitūpsim balton liepon,
Paklausysim gegutėlės –</p> <p>5. Kur gegutė taip kukuoja,
Kur martelės gražiai gieda.</p> | <p>6. Kur martelės gražiai gieda,
Po svirnelį vaikščiodamos,</p> <p>7. Po svirnelį vaikščiodamos,
Patalėlius klostydamos,</p> <p>8. Patalėlius klostydamos,
Šėšurėlį guldydamos:</p> <p>9. – Gulkis, senas šėšurėli,
Minkštas baltas patalėlis,</p> <p>10. Minkštas baltas patalėlis,
Pieno putų paregėjis.</p> |
|--|---|

Padainavo Morta Tviragienė, gyv. Rusių Rago k. Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1932 m., melodiją – J. Bielionis 1935 m. LTR 881(112). D 510. Spausdinta: TD V 278. Dainininkės pastaba: „Per rugiapjūtį“.

8. Gili gili bizzzzz

Gili gili bizzzzz,

Gili gili bizzzzz!.. (n kartų)

Padainavo Stasė Cesiūnienė, 66 m., gyv. Liuliškių k. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo J. Dovydaitis, melodiją – B. Uginčius ~ 1971 m. LTR 4112(147), LTRF mg. 4374(85). D 737.
Dainininkės pastaba: „Kad karvės zyliotų, piemenys, aplink bandą bėgiodami, dainuoja“.

9. Lelio lelio turrrr

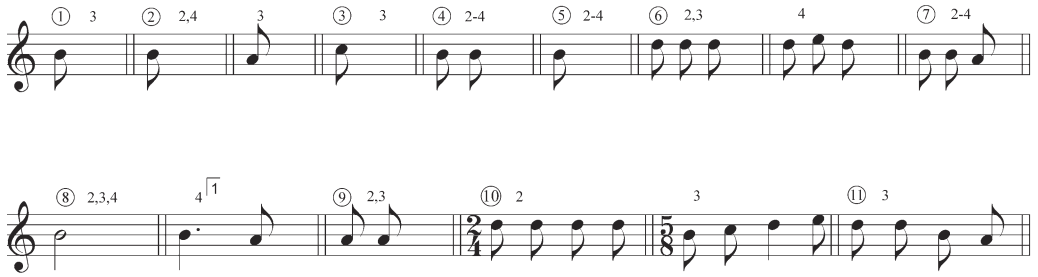
Lelio lelio turrrr,

Lelio lelio turrrr!.. (n kartų)

Padainavo Stasė Cesiūnienė, 66 m., gyv. Liuliškių k. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo J. Dovydaitis, melodiją – B. Uginčius ~ 1971 m. LTR 4112(149), LTRF mg. 4374(87). D 764.
Dainininkės pastaba: „Kad kiaulės bėgtų namo, piemenys dainuoja“.

10. Ptruca ptruka, karvytėla

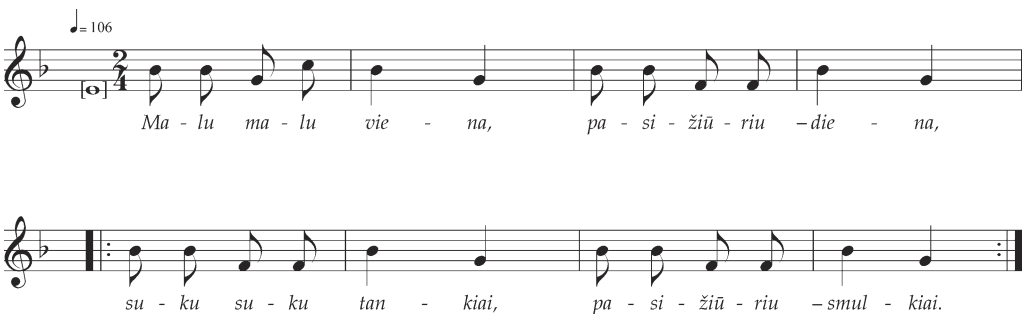

Pastaba. 2-ame ir 4-ame posmuose pirmos 4-ios poeinio teksto eilutės kartojamos 2 kartus.

<p>1. <i>Ptruca ptruka, karvytėla,
Ptruca tu, žaluoja,
Ptruca ptruka, karvytėla,
Kur tu nuzyliojij?
Gal un kalna, un pūdyma,
Gal un žalia dobilyna?</i></p>	<p>3. <i>Ptruca ptruka, karvytėla,
Ptruca tu, margoja,
Ptruca ptruka, karvytėla,
Kur tu nuzyliojij?
Gal už tunkaus alksnynėlia,
Ar un lauka Kaimynėlių?</i></p>
<p>2. <i>Ptruca ptruka, karvytėla,
Ptruca tu, palšoja,
Ptruca ptruka, karvytėla,
Kur tu nuzyliojij? (2×2)
Gal už Muses, už ievalas,
A gal už pona pievelas?</i></p>	<p>4. <i>Ptruca ptruka, karvytėla,
Ptruca tu, margoja,
Ptruca ptruka, karvytėla,
Kur tu nuzyliojij? (2×2)
Gal už Muses, už Karklynės,
Gal un Guda Barsiukynės?</i></p>

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo B. Uginčius. LTR 7060(1067), LTRF mg. 4604(82). D ~ 902-909. Dainininkės pastaba: „Nebaigta. Šia daina galima išvardinti daugiau karvių“.

11. *Malu malu viena

*Malu malu viena,
Pasižiūriu – diena,
Suku suku tankiai,
Pasižiūriu – smulkiai.*

Padainavo Stasė Cesiūnienė, 66 m., gyv. Liuliškių k. Į mg. juostą įrašė
 J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo
 J. Dovydaitis, melodiją – B. Uginčius ~ 1971 m. LTR 4112(149),
 LTRF mg. 4374(87). D 1245.

12. Mesiu mesiu kadeli po suolu

Me - siu me - siu ka - de - lį po suo - lu, bėg - siu bėg - siu,
 te - ve - lį pa - tik - siu, bėg - siu bėg - siu, te - ve - lį pa - tik(siu).

1. Mesiu mesiu
 Kadeli po suolu,
 Bėgsiu bėgsiu,
 Tevelį patiksiu. (2×2)

2. Kairiuj runkelij
 Vartelius kėliau,
 Tiesiuj runkelij
 Ašarėlas šluosčiau. (2×2)

3. – Dukružėla,
 Vaikeli tu mano,
 Grįžk pas mani,
 Kad tau labai bloga. (2×2)

4. Galgi tava
 Anyta negera,
 Galgi tava
 Anyta negera?

5. – Man anyta
 Kaip tikra matula,
 Man anyta
 Kaip tikra matula.

6. – Galgi tavo
 Šešuris negeras,
 Galgi tavo
 Šešuris negeras?

7. – Man šešuris
 Kaip tikras tėvelis,
 Man šešuris
 Kaip tikras tėvelis.

8. – Galgi tavo
 Mašelas negeras,
 Galgi tavo
 Mašelas negeras?

9. – *Man mašelas*
Kaip tikras sesulas,
Man mašelas
Kaip tikras sesulas.

13. – *Man draugela*
Už viskų aršiausis,
Man draugela
Už viskų aršiausis.

10. – *Galgi tavo*
Dieverai negeri,
Galgi tavo
Dieverai negeri?

14. *Baltai vaikštau –*
Sako, tai gulbela,
Juodai vaikštau –
Sako, tai varnela.

11. – *Man dieverai*
Kaip tikri brolaliai,
Man dieverai
Kaip tikri brolaliai.

15. *Tyliai vaikštau –*
Sako, netikėla,
Greitai vaikštau –
Sako, greit užkėla.

12. – *Galgi tava*
Draugela negeras,
Galgi tava
Draugela negeras?

16. *Aš negaliu*
Žodeliu įtikti,
Aš negaliu
Žingsneliu įžengti.

Padainavo Marė Vilkelienė, 82 m., gyv. Bartašiškių k. Į mg. juosta
 įrašė V. Blaivinskaitė ir A. Lapinskas 1969 m.
 KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją –
 L. Burkšaitienė. KTR 117(112), KF – D 1377.

13. *Labas vakaras, mergele

1. *Labas vakaras, mergele,*
Vynas mano žalialis.

3. *Uždainuosim mes naujieną,*
Vynas mano žalialis.

2. *Atidaryki langelį,*
Vynas mano žalialis.

4. *Tu tikėkis kožną dieną,*
Vynas mano žalialis.

5. Būk pasruošus, pasipuošus,
Vynas mano žaliasis.	9. Jis žirgelio nežabojo,
Vynas mano žaliasis.
6. Ir sulauksi tu bernelio,
Vynas mano žaliasis.	10. Pas mergelę taip atjojo,
Vynas mano žaliasis.
7. Ne iš tolimiausios šalies,
Vynas mano žaliasis.	11. Rudenėlio kai sulauksim,
Vynas mano žaliasis.
8. Kuo puikiausias ir gražiausias,
Vynas mano žaliasis.	12. Per vestuves vyną gersim,
Vynas mano žaliasis.

Padainavo Leonora Gričienė (Mažulytė), 65 m., gyv. Grinių k. Į mg.
juostą įrašė I. Mikulevičiūtė ir D. Ūsaitė 1969 m.

KrD Vln sk. kompl. eksp.,

tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 118(3),

KF –. Kl ~ 460.

14. Mergyte velėja

Mer - gy - te ve - lė - ja, a - ša - ras by - ré - ja,
vy - nas, ma - na vy - nas ža - liau - sias.

① 2-7,9,10 ② 3 ③ 2-5,7-10

1. Mergyte velėja,
Ašaras byrėja,
Vynas, mana vynas žaliausias.	4. – Oi žuvėjėliai
Mariujų žuvelių,
Vynas, mana vynas žaliausias.
2. O ir nuleida
Aukšinių žiedelį,
Vynas, mana vynas žaliausias.	5. Ar jūs nematet
Aukšiniai žedelia?
Vynas, mana vynas žaliausias.
3. O ir atplaukia
Trys žuvėjėliai,
Vynas, mana vynas žaliausias.	6. – Oi, kad ir matem
Aukšinių žedelį,
Vynas, mana vynas žaliausias.

7. *Mes nepagausim
Aukšnia žedelia,
Vynas, mana vynas žaliausias.*

8. *Turi bernužėlį
Baltų dabilėlį,
Vynas, mana vynas žaliausias.*

9. *Oi tu mergyte,
Ką mums davanosi?
Vynas, mana vynas žaliausias.*

10. – *Kapų kiaušinių,
Puspaltį lašinių,
Vynas, mana vynas žaliausias.*

11. – *Kapų kap kapų,
A pusantras maža,
Vynas, mana vynas žaliausias.*

Padainavo Zosė Cesiūnienė (Rasimavičiūtė), 46 m., gyv. Pigių k. (gim. Sklėrių k., Žaslių vls., Trakų apskr.). Į mg. juostą įrašė V. Blaininskaitė ir V. Rubanik 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(50), KF – K1 ~ 488.

Užrašytojų pastaba: „Dainuojama per Velykas (dainininkė ją vadino „verbuška“)“.

15. Pasakyk, mergužėla

♩ = 96

– Pa - sa - kyk, mer - gu - žė - la, iš kur bus sva - tu - lij?

– Svo - tu - s iš pe - tų, svo - ta bro - lis iš ry - tų,

a tas jau - nus ber - nu - žė - lis iš pa - čių va - ka - rų.

① 2-4 ② 2-4 ③ 2-4 ④ 2-4

1. – *Pasakyk, mergužėla,
Iš kur bus svatulij?
– Svotus iš petų,
Svota brolis iš rytų,
A tas jaunas bernužėlis
Iš pačių vakarų.*

2. – *Pasakyk, mergužėla,
Kur guldysim svatulius?
– Svotų in suola,
Svota brolių pa suolu,
A tų jaunų bernužėlių
Stiklinen lovelan.*

3. – Pasakyk, mergužėla,
 Kuom užklosim svatulius?
 – Svotų akėčiom,
 Svota brolių vėžėčiom,
 A tų jaunuų bernužėlių
 Pūka patašėlin.

4. – Pasakyk, mergužėla,
 Kuom prikelsim svatulius?
 – Svotų batagu,
 Svota brolių bizūnu,
 A tų jaunuų bernužėlių
 Švelnujų runkelėi.

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigių k.
 Į mg. juostą įrašė D. Krištopaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp.,
 tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 119(8),
 KF 5559(12). V 123.

16. *Ant Nemunėlio

Ant Ne - mu - nė - lio ry - mo - jo, ry - mo - jo,
 bal - tą - sias ran - ke - les maz - go - jo, maz - go - jo.
 1. 2. 3. 2. 3.

1. Ant Nemunėlio
 Rymojo, rymojo,
 Baltąsias rankeles
 Mazgojo, mazgojo:

3. Jeigu už bernelio
 Jaunojo, jaunojo,
 Tai verpsiu linelius
 Kuo ploniau, kuo ploniau.

2. – O rankelės mano
 Baltosios, baltosios,
 O dėl ko jūs dabar
 Pateksit, pateksit?

4. Jeigu už našlelio
 Senojo, senojo,
 Verpsiu pakulėles
 Kuo storiau, kuo storiau.

Padainavo Leonora Gricienė (Mažulytė), 65 m., gyv. Grinių k. Į mg.
 juostą įrašė I. Mikulevičiūtė ir D. Ūsaitė 1969 m.
 KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją –
 L. Burkšaitienė. KTR 118(5), KF 5522(16). V 246.

17. Per šilalį jojau

♩ = 54

Per ši - la - lį jo - jau, ši - la žo - lį ro - viau,
 vi - du - ry ši - la - lia ug - ne - tį su - kū - riau.

① 5 7,12 ② 5-7,10 ③ 2 ④ 3,4,7 ⑤ 4,7
 ⑥ 2,5,6,8-12 ⑦ 5,6,9 ⑧ 10,12 ⑨ 8,10,12 ⑩ 5,8 12

1. Per šilalį jojau,
Šila žolį roviau,
Vidury šilalia
Ugneį sukūriau.	6. Neduok, motinėla,
Už šelma bernelia,
Kad aš neturėčia
Didelių vargelių.
2. Žirgelį palaidau,
Ugneį sukūriau,
Tiej lapeliai vyta,
In žirgelia krita.	7. Kad aš neturėčia
Didelių vargelių,
Kad aš nelaistyčia
Gailių ašarėlių.
3. – Mergela mana,
Jaunoji mana,
Argi negirdėjai,
Kai žirgelis žvinga?	8. Jis nemoka arti
Nei šiena šienauti,
Ir pliena dalgelės
Rankelėn paimti.
4. – Girdėti girdėjau,
Laika neturėjau,
Senai motinėlai
Patalėį klojau.	9. Nepilk, motinėla,
Pilnų padušėlių,
O aš pripildysiu
Gailiom ašarėtėm.
5. Senai matulai
Po kojelių puoliau:
– Neduok, motinėla,
Už šelma bernelia.	10. Nekrauk, motinėla,
Pilnųjų skrynėlių,
O aš prisipilsiu
Didelius vargelius.

11. *Jis tik moka gerti,
Gerti uliavoti,
O parėjys namo
Vaikelius zaunyti.*

12. *Vaikelius zaunyti,
Žmonų muštravoti,
O tai ne tevelis –
Tikras laidokėlis.*

Padainavo Malvina Žemaitienė (Tviragaitė), 75 m., ir Viktoras Žemaitis, 72 m., abu gyv. Spietišio k. (abu kilę iš Janionių k.). Į mg. juostą įrašė L. Burkšaitienė ir V. Rubanik 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(22), KF – V 330.

18. Skrenda vanagus

$\text{♩} = 100$

Skren-da va-na-gus, skren - da va-na-gus, skren-da va - na-gus per pu - šy - nė(lį).

1. *Skrenda vanagus,
Skrenda vanagus,
Skrenda vanagus
Per pušynė(lį).*

3. *Po tuj liepelu,
Po tuj liepelu,
Po tuj liepelu
Stovi love(la).*

2. *Tam pušynėly,
Tam pušynėly,
Tam pušynėly
Stovi liepe(la).*

4. *In tos lovelas,
In tos lovelas,
In tos lovelas
Sėdi merge(la).*

*Grasilda
Dambrauskienė
1958 m. Iš LMA
Muzikologijos i-to
Etnomuzikologijos sk.
fondų*

5. *Sėdi mergela,
Galvų šukuoja,
Galvų šukuoja
Ir gailiai ver(kia):*
7. *Nėr man tevelia,
Nėr man tevelia,
Nėr man tevelia
Kraiteliam krau(ti).*
6. *– Nėr man matulas,
Nėr man matulas,
Nėr man matulas
Lauku lydė(ti).*

Padainavo Grasilda Dambrauskienė, 83 m., gyv. Padvarių k. (gim. Diržonių k.). Į mg. juostą įrašė V. Abarius 1969 m.
KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(30), KF – V 811.

19. *Po beržyną vaikščiojau

Po ber - žy - ną vaikš - čio - jau, bė - ro žir - go

ieš - ko - jau, bė - ro žir - go ieš - ko - jau.

1. *Po beržyną vaikščiojau,
Bėro žirgo ieškojau,
Bėro žirgo ieškojau.*
2. *– Labas rytas, mergele,
Ar nematei žirgelio,
Ar nematei žirgelio?*
3. *– Pasakyk man, berneli,
Kokios šersties žirgelis,
Kokios šersties žirgelis?*
4. *– Mano žirgas juodbėrys,
Risavotas balnelis,
Risavotas balnelis.*
5. *– Tavo žirgas juodbėrys
Mano tėvo stainelėj,
Mano tėvo stainelėj.*
6. *– Pasakyk, mergele,
Kokių škadų padarė,
Kokių škadų padarė.*
7. *Kokių škadų padarė,
Kad žirgelį uždarė,
Kad žirgelį uždarė.*
8. *– Uosio tvorą išlaužė,
Lelijėles sumindė,
Lelijėles sumindė.*
9. *Rūta mėta – du šimtai,
Lelijėlė – šimtelis,
Lelijėlė – šimtelis.*
10. *Duok pinigų ant stalo,
Vesk žirgelį iš dvaro,
Vesk žirgelį iš dvaro.*

11. Žvengia žirgas avižų,
Verk bernelis pinigų,
Verk bernelis pinigų.

12. Nežvenk, žirge, avižų,
Neverk, berne, pinigų,
Neverk, berne, pinigų.

Padainavo nenurodyta pateikėja, gyv. Rusių Rago k. Tekstą užrašė
J. Dovydaitis 1932 m., melodiją – J. Bielionis 1935 m. LTR 881(140).
V 973.

20. Pynesi vijasi vainikus vainikėlis

Py - ne - si vi - ja - si vai - ni - kus vai - ni - kė(lis).

Pastaba: į magnetofono juostą įrašyti tik 6 posmai.

1. Pynesi vijasi vainikus
Vainikė(lis)

8. Nei tava didžia
Žalastė(lia).

2. Žalių rūtelių šerdelių,
Viršūnė(lių).

9. Pynesi vijasi vainikus
Vainikė(lis)

3. Nupyne, nuvija, parite
Per baltų stala(lį)

10. Žalių rūtelių šerdelių
Viršūnė(lių).

4. Žalių rūtelių vainikų
Vainikė(lį).

11. Nupyne, nuvija, parite
Per baltų stala(lį)

5. – Priimk gi, motula, vainikų
Vainikė(lį)

12. Žalių rūtelių vainikų
Vainikė(lį).

6. Ir mana didį
Žalastė(lį).

13. – Priimk gi, teveli, vainikų
Vainikė(lį)

7. – Neimsiu, dukrela, vainika
Vainikė(lia)

14. Ir mana didį
Žalastė(lį).

15. – Neimsiu, dukrela, vainika
Vainikė(lia)

20. Žalių rūtelių vainikų
Vainikė(lį).

16. Nei tava didžia
Žalastė(lia).

21. – Priimk gi, berneli, vainikų
Vainikė(lį)

17. Pynesi vijasi vainikus
Vainikė(lis)

22. Ir mana didį
Žalastė(lį).

18. Žalių rūtelių šerdelių,
Viršūnė(lių).

23. Priims bernelis vainikų
Vainikė(lį)

19. Nupyne, nuvoja, parite
Per baltų stala(lį)

24. Ir mana didį
Žalastė(lį).

Padainavo Grasilda Dambrauskienė, 83 m., gyv. Padvarių k. (gim. Diržonių k.). Į mg. juostą įrašė V. Abarius 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(29), KF 5524(1). V 1178. Dainininkės pastaba: „Dainuoja per devynis vakarus³. Dainavo per mano pačios vestuves“.

21. Kano čia dulkes

① ② ③ ④

Ka-no čia dul-ke-s, ka-no čia dul-kes a-ta - dul - kė - ja?

① 3,7 ② 4-7,9,12,13 ③ 6,7,14 ④ 3,4,6 7-10,12-14 11 ↑

1. Kano čia dulkes,
Kano čia dulkes
Atadulkėja?

4. Oi tava nėra,
Oi tava nėra
Sena tevelia.

2. Ar ne bernelio,
Ar ne bernelio,
Ar ne jaunasio?

5. Tava tevelis,
Tava tevelis
Po kryžium guli.

3. Atsimink, mergele,
Atsimink, mergele,
Ko tava nėra?

6. Po kryžium guli,
Po kryžium guli,
Rankās kryžių turi.

³ T. y. mergvakarių.

7. Skubinkis, mergele,
Skubinkis, mergele,
Šventon bažnyčelon.

11. Kad tau išlaistų,
Kad tau išlaistų
Šiandien tevelį.

8. Kad tu užspėtum,
Kad tu užspėtum
Kunigų tėvų.

12. Kad tavī patiktų,
Kad tavī patiktų
Šalykelalia.

9. Kunigų tėvų
Mišelas laikunt
Pre altorelia.

13. Kad tau paskirtų,
Kad tau paskirtų
Tava dalaį.

10. Prašyk, mergele,
Prašyk, mergele,
Pona Devulia.

14. Kad tau žegnotų,
Kad tau žegnotų
Laimingų lioselį⁴.

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k.
Į mg. juostą įrašė V. Abarius 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp.,
tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė.
KTR 119(18), KF 5521(9). V ~ 1322–1326.

22. *Skyniau skyniau skynimėli

Sky - niau sky - niau sky - ni - mė - li, klo - jau tie - su
 veš - ke - lė - (lį), tie - su ke - le - lį į uoš - vės dva - re(lį).
 ① 3,4 ② 6 8 ③ 3 6-8², 9² 8¹ 9¹ ④ 4,5,9¹ 8,9²

1. Skyniau skyniau skynimėli,
Klojau tiesų veškelė(lį),
Tiesų kelelį į uošvės dvare(lį). (2)

3. – Sveika gyva, uošvytėle,
Ar užaugo dukružė(lė)?
– Užaugo dukrelė, neskirta dale(lė). (2)

2. Nepataikiau į dvarelį,
Bet pataikiau į daržė(lį):
Sėdi uošvelė rūtelių darže(ly). (2)

4. Jau užaugo dukružėlė
Ir sukroviau kraitužė(lį),
Laikas, jau laikas berneliui žadė(ti). (2)

⁴ Liosas – likimas, paskirtis; laimė, gerovė.

5. Šeštadienį vakarėlį
Sueis visos sesutė(lės),
Pins vainikėlį iš žalių rūte(lių). (2)

8. Antradienį rytmetėlį
Šaukia mane motinė(lė)
Vyro vardeliu ir pavardė(le). (2)

6. Sekmadienį rytmetėlį
Sueis visos sesutė(lės),
Verksi, mergele, jaunų diene(lių). (2)

9. Trečiadienį rytmetėlį
Pasižiūriu į daržė(lį) –
Žalios rūtelės nulenkę galve(les). (2)

7. – Kad ir verksiu, tai ne viena,
Kad ir klaupsiu, tai ne vie(na) –
Klaups ir bernelis prie mano šale(lės). (2)

Padainavo Ona Petkevičienė, 68 m., ir Ona Kanclerienė (Petkevičiūtė),
34 m., abi gyv. Kaimynėlių k. Į mg. juostą įrašė V. Abarius ir
V. Blaivinskaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo
D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(7), KF 5525(7).
V 1401.

23. *Stovi marga sklenytėlė

Sto - vi mar - ga skle - ny - tė - lė,
pil - na pri - pil - dy - ta, pil - na pri - pil - dy - ta.

1. Stovi marga sklenytėlė
Pilna pripildyta,
Pilna pripildyta.

3. Ten lakiojo sakuolėlis
Ant tėvelio dvaro,
Ant tėvelio dvaro.

2. Oi, kai pulsiau, susikulsiau,
Garsiai suskambėsiu,
Garsiai suskambėsiu.

4. – Oi tu sakuol sakuolėli,
Pasakyk naujieną,
Pasakyk naujieną.

5. – Pasakysiu naujienėlę
Nelabai jau linksma,
Nelabai jau linksma,
6. Kad jau tavo merguželė
Šiandien šliūbavoja,
Šiandien šliūbavoja.
7. Josiu josiu kuo greičiausia,
Josiu pažiūrėti,
Josiu pažiūrėti.
8. Ir šiaip žiūriu, ir taip žiūriu
Į savo mergelę,
Į savo mergelę.
9. Klūpi mano merguželė
Tarpu trijų porų,
Tarpu trijų porų.
10. – Atsigrižki, mergužele,
Aš – tavo bernelis,
Aš – tavo bernelis.
11. – Atstok, šelma bernuželi,
Netroškink širdelės,
Netroškink širdelės.
12. Trokšta mano širduželė
Be tavęs, berneli,
Be tavęs, berneli.

Padainavo Ona Petkevičienė, 68 m., ir Ona Kanclerienė (Petkevičiūtė), 34 m., abi gyv. Kaimynėlių k. I mg. juosta įrašė V. Abarius ir V. Blaivinskaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(6), KF 5517(6). V 1507.

24. *Žirgeliai sukinkyti

① $\text{♩} = 100$
 Žir - ge - liai su - kin - ky - ti, prie kie - mo su - sta - ty - ti.

②
 -I - šeik i - šeik, se - na mo - čiute,

1. ③ už - dėk man vai - ni - kė - lį, 2. ④ ⑤ //už - dėk man vai - ni - kė(lį).

① 2-4 ② 2,3,5 ③ 2-4 ④ 2-5 ⑤ 4,5

1. Žirgeliai sukinkyti,
Prie kiemo sustatyti.
– Išėik išėik, sena močiute,
Uždėk man vainikėlį. (2×2)
2. Išėjo motinėle
Labai gailiai verkdama:
– Sugrižk sugrižk, miela dukrele,
Nors nedėlios rytelį. (2×2)

3. – Grįžti tai nebegrišiu,
Lankyti tai lankysiu,
O jau savo senai močiutei
Darbelių nebedirbsiu. (2×2)

4. Rugelių nebepjausiu,
Linelių neberausiu,
Nebalinsiu baltų drobelių
Po vyšnių sodelį. (2×2)

5. Verks ir tavo kvietkeliai,
Be vėjo svyruodami,
Gal jie atjaučia, gal jie numano,
Kad liks jau našlaitėliai. (2×2)

Padainavo Leonora Gričienė (Mažulytė), 65 m., gyv. Grinių k. Į mg.
juostą įrašė I. Mikulevičiūtė ir D. Ūsaitė 1969 m.
KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją –
L. Burkšaitienė. KTR 118(90), KF 5528(13). V ~ 1743.

25. *Oi Dieve mano

① $\text{♩} = 116$
 Oi Die - ve ma - no, Die - vu - li ma - no,
 ②
 ką aš pa - da - riau jau - nas bū - da - mas, //da(mas)?
 ③
 ① 2-6 ② 2-5 ③ 4²

1. Oi Dieve mano,
Dievuli mano,
Ką aš padariau
Jaunas būdamas? (2×2)

2. Ką aš padariau
Jaunas būdamas:
Pražudžiau žirgą
Bemudraudamas. (2×2)

3. Išvažinėjau
Visas šales,
Niekur neradau
Tokios mergelės. (2×2)

4. Tik aš suradau
Rūtų darželį,
Rūtų darželį
Ir lelijėlę. (2×2)

5. – Rūtelės mano,
Mėtelės mano,
Kas jumi sėjo,
Kas jus ravėjo? (2×2)

6. – Saulutė sėjo,
Mėnuo ravėjo,
Skalsus lietutis
Paliedinėjo. (2×2)

Padainavo Zofija Ališauskienė (Milkevičiūtė), 64 m., gyv. Bajoriško k. (gim. Liuliškių k.), ir Zosė Vilkevičienė (Jurevičiūtė), 74 m., gyv. Musninkuose (gim. Panorų k., Žaslių vls., Trakų apskr.). Į mg. juostą įrašė I. Mikulevičiūtė ir D. Ūsaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 118(60), KF 5527(14). V 2137.

26. Tu svočiula bėra

-Tu svo - čiu - la bė - ra, tu svo - čiu - la juo - da,

ko - dėl ta - va, ko - dėl ta - va no - se di - džiu - la?

① 2 ② 2,3,5,6 ③ 4 ④ 5 ⑤ 3,5 ⑥ 2,4 ⑦ 4 ⑧ 4 ⑨ 2,4-6

1. – *Tu svočiula bėra,
Tu svočiula juoda,
Kodėl tava, kodėl tava
Nose didžiula?*

4. *Pas matuļį buvau,
Varškeļį valgiau,
Dėl to mana, dėl to mana
Papai didžiuliai.*

2. – *Pas matuļį buvau,
Agurkėlius valgiau,
Dėl to mana, dėl to mana
Nose didžiula.*

5. – *Tu svočiute bėra,
Tu svočiute juoda,
Kodėl tava, kodėl tava
Galva didžiula?*

3. – *Tu svočiute bėra,
Tu svočiute juoda,
Kodėl tava, kodėl tava
Papai didžiuliai?*

6. – *Pas matuļį buvau,
Arbūzėlius valgiau,
Dėl to mana, dėl to mana
Galva didžiula.*

Padainavo Grasilda Dambrasuskienė, 71 m., gyv. Padvarių k. (gim. Diržonių k.). Į mg. juostą įrašyta 1957 m. Tekstą ir melodiją iššifravo G. Četkauskaitė. KTR 52(30), KF 1196a. V ~ 2384.

27. Oi Dieve mana, Devuti

Musical score for 'Oi Dieve mana, Devuti'. The score is written in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 6/8. It consists of three staves. The first staff begins with a tempo marking of quarter note = 174. The lyrics are: Oi Die - ve ma - na, De - vu - ti, pa - li - kai ma - žų ma - žų - tį, pa - li - kai ma - žų - tį, kaip gi - rij ge - gu - tį ku - kuo - junt. The second staff continues the lyrics: pa - li - kai ma - žų - tį, kaip gi - rij ge - gu - tį ku - kuo - junt. The third staff contains seven measures of accompaniment, each with a circled number (1-7) and a rhythmic pattern: 1. 2,3; 2. 3; 3. 3; 4. 2,3; 5. 1²; 6. 2,3; 7. 2,3.

1. Oi Dieve mana, Devuti,
Palikai mažų mažutį,
Palikai mažutį,
Kaip girij gegutį
Kukuojunt. (3×2)

3. Oi, aisiu aisiu verkdama,
Sava tevelį keldama.
Tevelia kapelis
Užžėla lapelijs,
Neužgirs. (3×2)

2. Oi, aisiu aisiu verkdama,
Sava matulį keldama.
Matulas kapelis
Užžėla lapelijs,
Neužgirs. (3×2)

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k.
Į mg. juostą įrašė D. Krištopaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp.,
tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė.
KTR 119(67), KF 5559(10). Š 821.
Dainininkės pastaba: „Našlaičių daina“.

28. Už ežerų ugnis dega

Musical score for 'Už ežerų ugnis dega'. The score is written in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 3/4. It consists of two staves. The first staff begins with a tempo marking of quarter note = 101. The lyrics are: Už e - že - rū ug - nis de - ga. The second staff continues the lyrics: Už e - že - rū ug - nis de - ga, aš ne - ma - tau už a - ša(rų). The score ends with a double bar line and repeat dots.

1. Už ežerų ugnis dega,
Už ežerų ugnis dega,
Aš nematau už ašą(rų).	4. Sunku beržui be lapelių,
Sunku beržui be lapelių,
Siratėlai be brole(lių).
2. Sunku giriai be gegutės,
Sunku giriai be gegutės,
O siratai be motu(tės).	5. Sunku vyšniai be vagelių,
Sunku vyšniai be vagelių,
Siratėlai be sese(lių).
3. Sunku sodui be sakalo,
Sunku sodui be sakalo,
Siratėlai be tėve(lio).	6. Sunku krūmui be rykštelių,
Sunku krūmui be rykštelių,
Siratėlai be dala(lės).

Padainavo A. Rožanskienė (Pileckaitė), gim. Rokiškio k. Tekstą užrašė J. Šiaučiūnas 1935 m., melodiją – V. Bacevičius 1936 m.
LTR 1183(53). Š 903.

29. Liūli liūli šiaudų kūlį

*Liūli liūli šiaudų kūlį,
Liūli liūli šiaudų kūlį.*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo B. Uginčius. LTR 7060(1122), LTRF mg. 4653(20). Lopšinės nuotrupa.

30. Katu katu katučių

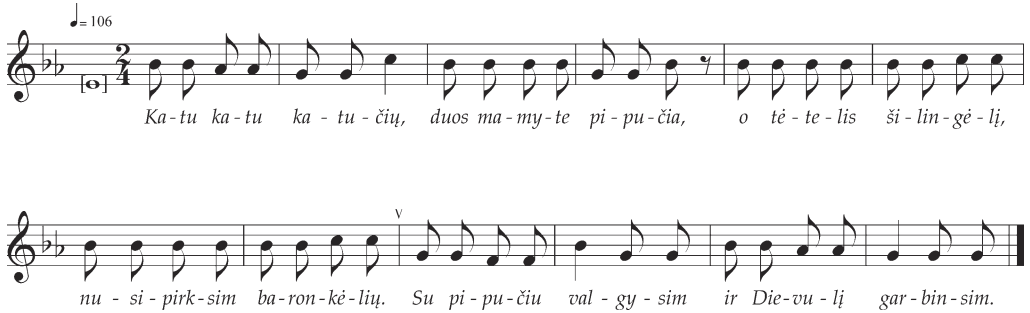

*Katu katu katučių,
Ladu ladu ladučių.
Katučių, ladučių,
Keps mamute bundučių.
Va tokių platuma,
Va tokių ilguma,
Va tokių aukštuma,
Va tokių siauruma,
Daug daug daug!..*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. I mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo B. Uginčius. LTR 7060(758), LTRF mg. 4553(36). Vk 112.
Dainininkės pastaba: „[Mama, paė]mus už rankų, dainavo pliauškindama ... man delnais vieną į kitą ir ... [mieruodama] ... ilgį, plotį, aukštį, ilgį“.

31. Katu katu katučių

♩ = 106

*Ka-tu ka-tu ka-tu-čių, duos ma-my-te pi-pu-čia, o té-te-lis ši-lin-gė-lį,
nu-si-pirk-sim ba-ron-kė-lių. Su pi-pu-čiu val-gy-sim ir Die-vu-lį gar-bin-sim.*

*Katu katu katučių,
Duos mamyte pipučia,
O tėtelis šilingėlį,
Nusipirksim baronkėlių.
Su pipučiu valgysim
Ir Dievulį garbinsim.*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. I mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo B. Uginčius. LTR 7060(760), LTRF mg. 4553(42). Vk 112.
Dainininkės pastaba: „Pipas – pienas. Seniau taip mažus mokė [kalbėti]; motinoms, tėvams atrodė lengviau“.

32. Kumelyte bėra

♩ = 120

[o]

Ku - me - ly - te bė - ra, vu - de - gy - tes nė - ra,
 kai su - sės ke - tu - riuos, ku - me - ly - te ne - va - žiuos.

*Kumelyte bėra,
 Vuodegytes nėra,
 Kai susės keturiuos,
 Kumelyte nevažiuos.*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo D. Vyčinienė 2002 m. LTR 7060(189), LTRF mg. 4501(76). Vk 247.

Dainininkės pastaba: „*Supdama mama ant kelių dainava. [Pabaigus dainuoti] nustoja supus*“.

33. *Subatos vakarėli

♩ = 132

Su - ba - tos va - ka - rė - lį, ne - dė - lios ry - tu - žė - lį, //žė(lį).

1. <i>Subatos vakarėli,
Nedėlios rytužėli (2)</i>	5. <i>Kad dvaras nedundėtų,
Tevelis negirdėtų. (2)</i>
2. <i>Mergelė dvarą šlavė
Žalių rūtų šluotele. (2)</i>	6. <i>Tevelis svirne guli,
Po galva raktus turi. (2)</i>
3. <i>Atjoja bernužėlis
Per lygius laukužėlius: (2)</i>	7. – <i>Mergelė svažalnyke,
Namelį pustelnyke, (2)</i>
4. – <i>Berneli dobilėli,
Jok tykiai per dvarėli, (2)</i>	8. <i>Namelius pustavoji,
Sau bernelius vilioji. (2)</i>

Padainavo Zosė Pečiukaitienė, 55 m., gyv. Paširvinčio k. (kilusi nuo Žaslių). Į mg. juostą įrašė V. Blaivinskaitė ir A. Lapinskas 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burksaitienė. KTR 117(115), KF –. M 138.

34. Kad durelam dundinau

Kad du - re - la - m du - n - di - nau,

sau mer - ge - lų bu - di - nau.

1. Kad durelam dundinau,
Sau mergelių budinau. (2)	6. Paperėlia pristigau,
Aluokėla ⁵ nulūža. (2)
2. Sau mergelių budinau,
Jos vardeliu vadinau. (2)	7. Aluokėla nulūža,
Tas bernelis nuliūda. (2)
3. Jos vardeliu vadinau,
Pavardėliu iššaukiau. (2)	8. – Ko tu, bernel, nuliūdai,
Musėt, kitų mylėjai? (2)
4. Pavardėliu iššaukiau,
Gramatėlių prirašiau. (2)	9. – Nor aš kitų mylėjau,
Tavi širdy turėjau. (2)
5. Būčia rašys dar daugiau,
Paperėlia pristigau. (2)	

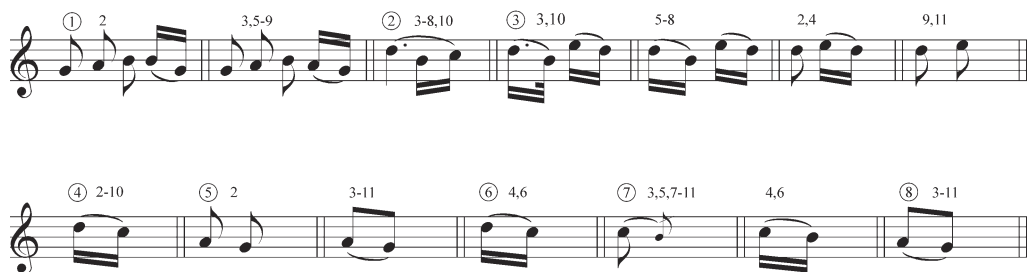
Padainavo Viktoras Žemaitis, 72 m., gyv. Spietiškio k. (gim. Janionių k.). Į mg. juostą įrašė L. Burkšaitienė ir V. Rubanik 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(22), KF –. M 506.

35. Oi, žinau žinau

Oi, ži - nau ži - nau, nie - kam ne - sa - kau, kur au - ga

ma - na mer - ge - la, kur sė - ja ža - lias rū - te - las.

⁵Aluvka – pieštukas.

1. <i>Oi, žinau žinau,
Niekam nesakau,
Kur auga mana mergela,
Kur sėja žalias rūtelas.</i>	5. <i>Oi, serga serga,
Labai negali,
Ant rankelių rymuoja. (2)</i>
2. <i>Kaip aš užaugsiu,
Žirgą pašersiu,
Pas mergužėlį josiu. (2)</i>	6. <i>Pirštelį laužčia,
Žedelį maučia:
– Pasveik, man mergela,
Pasveik, mana jaunoja.</i>
3. <i>Jojau per girį,
Giria žaliava,
Tin gegutes kukava. (2)</i>	7. <i>– Ar aš numirsiu,
Ar aš pasveiksiu,
Bet aš ne tava būsiu. (2)</i>
4. <i>Bekukuodamos
Žadelį tare:
– Serga tava mergela,
Serga tava jaunoja.</i>	8. <i>Kaip aš numirsiu,
Berneli mana,
Uždek šviesią žvakelę. (2)</i>

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k.
I mg. juostą įrašė D. Krištopaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp.,
tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė.
KTR 119(71), KF 5518(12). M 960.

36. *Arielkėle raudona

A - riel - kė - le rau - do - na, tu skais - ti ma - lo - ni,
ge - r - sim a - riel - kę, ger - sim, //ger(sim).

1. *Arielkėle raudona,
Tu skaisti maloni,
Gersim arielką, gersim. (2)*

3. *O kaip aš numirsiu,
Arielkos negersiu,
Verksi, arielka, verksi. (2)*

2. *Arielkėle balta,
Tu nieko nekalta,
Gersim arielką, gersim. (2)*

Padainavo Leonora Gričienė (Mažulytė), 65 m., gyv. Grinių k. Užrašė I. Mikulevičiūtė ir D. Ūsaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 118(54), KF 5528(9). Vaišių daina.

37. *Oi Onute Onutėle

1. *Oi Onute Onutėle,
Zafunduj mnie piwo!⁶
Ta Onutė pasipūtė,
Patrzy do mnie krzywo⁷.*

3. *Gersim alų alutėlį
Będzie nam wesoto¹⁰,
Rytoj sirgsim, pagiriosim,
Weźmiem się za głowy¹¹.*

2. *O tas alus alutėlis
Z jęczmieniu robiony⁸,
O dėl žmonių palinksmumo
Chmieliu dotožono⁹.*

Padainavo Ona Tviragienė, 35 m., gyv. Rusių Rago k. (gim. Lelių k., Žaslių vls., Trakų apskr.). Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1932 m., melodiją – J. Bielionis 1935 m. LTR 881(107). Humoristinė vaišių daina.

Dainininkės pastaba: „*Nuo senų laikų.*“

Redaktoriaus pastaba: „*Lenkiškas tekstas pateikiamas pagal dabartinę rašybą.*“

⁶ Pavaišink mane alumi.

⁷ Į mane šnairuoja.

⁸ Iš miežių darytas.

⁹ Apynių pridėta.

¹⁰ Bus mums linksma.

¹¹ Imsimės už galvų.

38. O motula motinėla

♩ = 96

① —

② ③ ④ ④ 2.

- O mo - tu - la mo - ti - nė - la, var - giai ma - ni i - šau - gi - nai, //šau - gi(nai).

① 3 ② 8 ③ 8 ④ 2-8

1. O motula motinėla,
Vargiai mani išauginai. (2)	5. Iš namų išjodamas,
Kepurėlų pakeldamas:
2. Dienų darba nenudirbai,
Nakčiu miega nemiegojai. (2)	6. – Sudiev tėvui, motinėlij
Ir tiem platiem laukužėliam. (2)
3. Buvo nešti kuo toliausia,
Buvo mesti kuo giliausia. (2)	7. O an kiemo išjodamas,
Kepurėlų pakeldamas: (2)
4. Velei pilku akmenėliu,
Ne ką jaunuu kareivėliu. (2)	8. – Sudiev brolij, sesutėlij
Ir tai mielai mergužėlij. (2)

Padainavo Rozalija Motiejūnienė (Sabaliauskaitė), 71 m., gyv. Vyšnia-
laukio k. (gim. Užušilių k.). Į mg. juostą įrašė D. Krištopaitė ir
V. Rubanik 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo
D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(133), KF –.
K ~ 194.

39. *Visi broleliai

♩ = 100

① —

Vi - si bro - le - liai žir - gus bal - no - ja,

② ③ ④ ④ 2.

žir - gus bal - no - ja, i ka - rą jo - ja, //jo(ja).

① 4 ② 3² 1² 3² ③ 3² ④ 3

1. *Visi broleliai*
Žirgus balnoja,
Žirgus balnoja,
Į karą joja. (2×2)
2. – *Oi broli broli,*
Broleli mano,
Ar tu pavysi
Raitų pulkelį? (2×2)
3. – *Vyte pavysiu,*
Ginte paginsiu,
Tik Dievas žino,
Ar aš sugrišiu. (2×2)
4. *Parbėga žirgas,*
Tai parpuškuoja,
Aukso kilpelės
Šone svyruoja. (2×2)
5. – *O žirge žirge,*
Žirgeli mano,
Kur tu padėjai
Brolelį mano? (2×2)
6. – *Jūsų brolelis*
Ant aukšto kalno,
Ant aukšto kalno,
Po žaliąj' grūšia. (2×2)
7. *Kloj patalėlį*
Švendrus kardelis,
Migdino šimtas
Švino kulkelių. (2×2)
8. *Devyni šimtai*
Pro šalį ėjo,
O ši dešimta
Širdį pravėrė. (2×2)
9. *Kaip uždegsi*
Šviesią žvakelą,
Nukalk auksa grabelį. (2)
10. *Kur manį veši,*
Berneli mana,
Nuklok visų kelalį
Plonam mana drabelam.
11. *Kaip nuklosi*
Plonam drabelam,
Nubarstyki kelalį
Žaliom mana rūtelam.

Padainavo Ona Petkevičienė, 66 m., gyv. Kaimynėlių k. Į mg. juostą įrašė V. Abarius ir A. Lapinskas 1967 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 117(14), KF 5517(7). K 320.

40. Tevelis senus

Te - ve - lis se - nus, bra - liu - kus ma - žus,
vai lia vai liū - lia, bra - liu - kus ma(žus).

1. *Tevelis senus,
Braliukus mažus,
Vai lia, vai liūlia,
Braliukus ma(žus).*
2. *Mės, trys sesutes,
Visas mažutes,
Vai lia, vai liūlia,
Visas mažu(tes).*
3. *Viena sesute
Braliukų ringa,
Vai lia, vai liūlia,
Braliukų rin(ga).*
4. *Kita sesute
Žirgų balnoja,
Vai lia, vai liūlia,
Žirgų balno(ja).*
5. *Trečia sesute
Vartus atkėla,
Vai lia, vai liūlia,
Vartus atkė(la).*
6. *Vartus atkėla,
Klause pas brolį,
Vai lia, vai liūlia,
Klause pas bro(lį):*
7. *– Kadu parjosi,
Paruliavosi,
Vai lia, vai liūlia,
Braliukas mū(sų)?*
8. *Trečiuos metuosnan
Saula petuosnan,
Vai lia, vai liūlia,
Saula petuos(nan).*
9. *Saula petuosnan,
Žirgus vartuosnan,
Vai lia, vai liūlia,
Žirgus vartuos(nan).*
10. *– Oi tu žirgeli,
Tu juodbėrėli,
Vai lia, vai liūlia,
Tu juodbėrė(li),*
11. *Kurgi palikai
Mūs braliukėlį,
Vai lia, vai liūlia,
Mūs braliukė(li)?*
12. *– Pirmoj vainelij
Šablala lūža,
Vai lia, vai liūlia,
Šablala lū(ža).*
13. *Antroj vainelij
Kepure griuva,
Vai lia, vai liūlia,
Kepure griu(va).*
14. *Trečioj vainelij
Ir pats nugriuva,
Vai lia, vai liūlia,
Ir pats nugriu(va).*
15. *Ir pats nugriuva,
Ba mudrus buva,
Vai lia, vai liūlia,
Ba mudrus bu(va).*

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k. I mg. juostą įrašė D. Krištopaitė, V. Abarius ir V. Rubanik 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 119(74), KF 5520(4). K ~ 320.

41. Žaliam sodely

① $\text{♩} = 76$
 Ža - liam so - de - ly paukš - tu - te čiut - bė - ja,
 ② nau - jam svir - ne - ly bra - liu - kus gu - lė - ja, //bra - liu - kus gu - lė(ja).
 ① 2-7

1. Žaliam sodely
Paukštute čiutbėja,
Naujam svirnely
Braliukus gulėja. (2×2)	5. Aina visi ponai
Kaip bites pa pievų,
O mūsų braliukai
Šaukiasi in Dievų. (2×2)
2. Atėja sesute,
Budina bralali:
– Kelkis, bralali,
Balnok žirgelį. (2×2)	6. Aina visi ponai,
Blizga guzikuoti,
O mūsų braliukai
Aina kap parduoti. (2×2)
3. Paskėla braliukus,
Balnoja žirgelį,
Tikra sesute
Raudoja balseliu. (2×2)	7. Nėr tiek rūtų šakų,
Kiek yr vaiski kapų,
Nėr takių nė viena,
Kaip mūsų braliukus. (2×2)
4. – Neverk, sesutėla,
Neverk, širdis mana,
Negaliu žiūrėti,
Skauda man širdėla. (2×2)	8. Mūsų braliukus
Žalabnai redytus,
Žalabnai redytus,
Rūtelėm kaišytus. (2×2)

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k. Į mg. juostą įrašė V. Abarius ir V. Rubanik 1969 m.

KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 119(80), KF 5519(9). K ~ 515–524.

Užrašytojų pastaba: „Dainą dainininkė išmoko Pirmojo pasaulinio karo metu, ją dainuodavo jaunimas“.

42. Žirgelij sukinkyti

1. Žirgelij sukinkyti,
Pre gonka pastaty(ti),
Sudiev, sudiev, miela sesute,
Nebegrait pasmaty(sim). (2×2)	5. Verkia tava kvetkelij,
Linguoj, svyruoj be vė(ja),
Gal jie junta, gal jie supranta,
Kad liksi našlaitė(la). (2×2)
2. Matyt gal matysim,
Sustikt gal sustik(sim),
Bet jau drauge venam būrely
Dainelių nedainuo(sim). (2×2)	6. Aik žiūrėk, kaip nuliūda
Visas tava rūte(las),
Kas b' apravės žalias rūtelas,
Kad nebebus sesutes? (2×2)
3. Kur dėjij vainikėli,
Tą šilka kaspinė(łi),
Kam sumainei auksa žedelius
Ant baltųjų ranke(lių)? (2×2)	7. Verkia tava matula,
Berti ber ašarė(las),
Kas paslaugys senų senutį,
Kad nebebus dukre(las)? (2×2)
4. Surūdija žedelis,
Suvyta vainikė(lis),
Daug vargelių ir daug kryželių
Reiks kantriai iškentė(ti). (2×2)	8. Sudiev, sudiev, sesute,
Nebegrait pasmaty(sim),
Laukia žirgelij, laukia jadbėrelij,
Pre gonka sustaty(ti). (2×2)

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k.
Į mg. juostą įrašė D. Krištopaitė, V. Abarius ir V. Rubanik 1969 m.
KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją –
L. Burkšaitienė. KTR 119(27), KF 5519(25). Literatūrinė daina (žodžiai
A. Vienažindžio).

Dainininkės pastaba: „Gieda, kai išlaisdinėja jaunujų“.

43. Ažalas, ažalas

♩ = 192

A - ža - las, a - ža - las, ar ne me - de - lis,

Ja - siu - kus bra - liu - kus, ar ne ber - ne - lis, //ne - lis?

① 2-4 ② 3

1. Ažalas, ažalas,
Ar ne medelis,
Jasiukus braliukus,
Ar ne bernelis? (2×2)

2. Viksvela, viksvela,
Ar ne žalala,
Maryte sesute,
Ar ne mergela? (2×2)

3. Maryte sesute
Vuogelas rinka,
Jasiukus braliukus
Pro krūmus slinka. (2×2)

4. Maryte sesute
Vuogelių dave,
Jasiukus braliukus
Runkų bučiava. (2×2)

Padainavo Felicija Paškevičienė (Penkauskaitė), 75 m., gyv. Pigonių k.
Užrašė D. Krištopaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo
D. Krištopaitė, melodiją – L. Burkšaitienė. KTR 119(57), KF 5559(8).
Humoristinė daina.

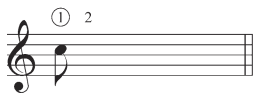
44. Jei kas norit apsivesti

♩ = 196

Jei kas no - rit ap - si - ves - ti, kir - vir bam, ir pa - čiu - tį

ge - rū ras - ti, kir - vir bam, kiu - r vir vir, kiu - r vir vir,

striu - kum bu - kum kir - vir zam, a kir vir vir bim bam bam.

Pastaba. Į magnetofono juostą įrašyti 1-asis, 2-asis ir 4-asis posmai.
2-ojo posmo priedainis kartojamas 2 kartus.

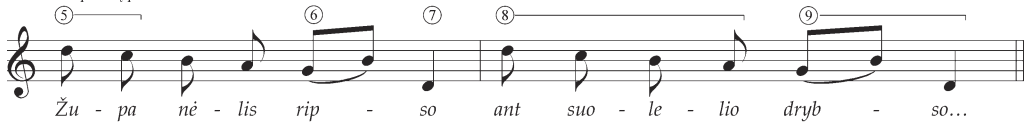
1. *Jei kas norit apsivesti, kir vir bam,
Ir pačiuotį gerų rasti, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
2. *Imkit mergų iš Minčiukų, kir vir bam,
Bus vaikiukų ki viščiukų, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam. (3×2)*
3. *Imkit mergų iš Peklynės, kir vir bam,
Tinai gasas gaspadišės, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
4. *Imkit mergų iš Strazduų, kir vir bam,
Gims vaikiukų vis po du, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
5. *Imkit mergų iš Markučiuų, kir vir bam,
Bus vaikučių kaip šeškučių, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
6. *Kaimynėlių mergužėlas, kir vir bam,
Kaip daržely lelijėlas, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
7. *Liuliškiokės gera būda, kir vir bam,
Da ni viena nepablūda, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
8. *Mergužėlas musnikiokės, kir vir bam,
Raudonuoja kaip avietės, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
9. *Ir bernėlių nieks nepeikia, kir vir bam,
Ženykites, kam tik reikia, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*
10. *Paberžiokės mergužėlas, kir vir bam,
Kaip darželia aguonėlas, kir vir bam,
Kiur vir vir, kiur vir vir,
Striukum bucum kirvirzam,
A kir virvir bim bam bam.*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo D. Vyčinienė 2002 m. LTR 7060(860), LTRF mg. 4523(91).
Humoristinė daina.

45. *Bajor, bajorėli

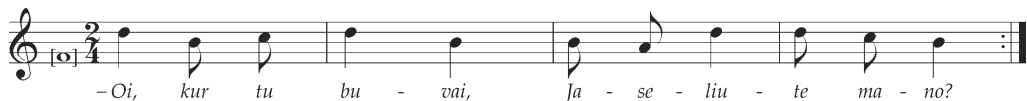
❖ 2-5 posmų pirmosios dvi ciltutės:

1. Bajor, bajorėli,
Tu nežinai nieko,
Aš už tavęs netekėsiu –
Tu neturi nieko.
2. Županėlis ripso
Ant suolelio drybso.
Bajor, bajorėli,
Tu nežinai nieko,
Aš už tavęs netekėsiu –
Tu neturi nieko.
3. Pirštinėlės baltos
Pas mergelę gautos.
Bajor, bajorėli,
Tu nežinai nieko,
Aš už tavęs netekėsiu –
Tu neturi nieko.
4. Čebačiukai švakšavoti,
Visi sako, kad pavogti.
Bajor, bajorėli,
Tu nežinai nieko,
Aš už tavęs netekėsiu –
Tu neturi nieko.
5. Kepurėlė vatavos
Nesilaiko ant galvos.
Bajor, bajorėli,
Tu nežinai nieko,
Aš už tavęs netekėsiu –
Tu neturi nieko.

Padainavo Leonora Gricienė (Mažulytė), 65 m., gyv. Grinių k. Užrašė I. Mikulevičiūtė ir D. Ūsaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo D. Krištopaitė, melodiją L. Burkšaitienė. KTR 118(45), KF 5522(15). Humoristinė daina.

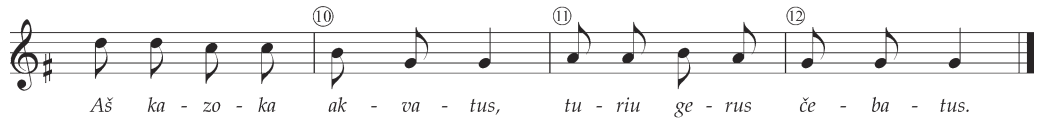
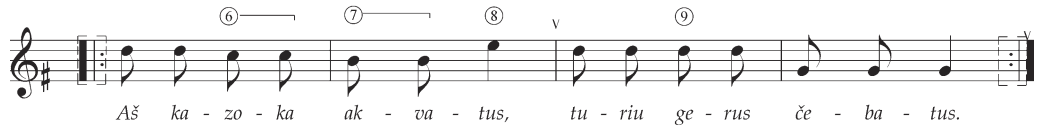
46. *Oi, kur tu buvai, Jaseliute mano?

1. – Oi, kur tu buvai,
Jaseliute mano?
– Veselijoj balandijoj
Su jaunąja panaitėle,
Adeliute mano.	5. – Kur tu miegojai,
Jaseliute mano?
– Aukštam svirne, pėrynėly,
Su jaunais ponaičiukais,
Adeliute mano.
2. – Ką tu ten darei,
Jaseliute mano?
– Veselijoj balandijoj
Su jaunais ponaičiukais,
Adeliute mano.	6. – Kas tave mušė,
Jaseliute mano?
– Tas vaidūnas balbatūnas,
Susiraukęs kai bizūnas,
Adeliute mano.
3. – Kaip tu ten gėrei,
Jaseliute mano?
– Vyną, arielkėlę
Su jaunais ponaičiukais,
Adeliute mano.	7. – Kaip tu ten rėkei,
Jaseliute mano?
– Rėkiau rėkiau: „Retavokit,
Kai numirsiu, pakavokit!“,
Adeliute mano.
4. – Ką tu ten valgei,
Jaseliute mano?
– Sviestą, sūrį, pyragėlį
Su jaunais ponaičiukais,
Adeliute mano.	8. – Kaip tave vežė,
Jaseliute mano?
– Šėšiais žirgais, kariatėlėj,
Pasikinę niekotėlėj,
Adeliute mano.

Padainavo Veronika Žemaitienė, 50 m., gyv. Juknionių k. Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1932 m., melodiją – J. Bielionis 1935 m. LTR 881(148). Humoristinė daina.

47. Mana pati Razalija

1. Mana pati Razalija man kazokų pazvalija.
Aš kazoka akvatus, turiu gerus čebatus.
Uch čiuch, Razalija man kazokų pazvalija.
Aš kazoka akvatus, turiu gerus čebatus.

2. Mana čebatai geri, nėra tokių ni dovari,
Mana čebatai riesti, nėra tokių ni miesti.
Uch čiuch, Razalija, man kazokų pazvalija.
Aš kazoka akvati, nežinau, kas čebati.

3. *Mana pati Razalija man kazokų pazvalija.**Aš kazoka akvatus, turiu gerus čebatus.**Mana čebatai švelni, nėra tokių ir Vilni.**Mana čebatai slauni, nėra tokių ir Kauni.**Mana pati Razalija man kazokų pazvalija.**Aš kazoka akvatus, turiu gerus čebatus.**– Pažiūrėk gi, kokia škada, agi čebatai be pada.**– Eik tu, boba, nemelavus, kad tu būtum išgaravus!*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r.

Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo D. Vyčnienė 2002 m. LTR 7060(610–611), LTRF mg. 4523(97).

Humoristinė daina šokant.

Parengėjo pastaba: „LTR 7060(868) E. Bručienė užbaigė šitaip: „<...>

– Pažiūrėkit, kokia škada, ogi čebatai be pada. Plyša padus čėverykų, aš pašokti negaliu. Pažiūrėkit, kokia skykla, kaip aš kojį pakeliu. – Tava čebatai geri, nėra tokių ir dvoari. Eik tu, boba, nemelavus, kad tu būtum išgaravus!“

Po šio teksto pridėta pateikėjos pastaba:

„Aš buvau šešių metų ir mačiau šį šokį šokant per kaimyno vestuves. O dainuodavo ir mano mama. Pirma moteris pradėjo šokti, o paskui ir vyras, abu šokdami dainavo. Dainuojant „Pažiūrėkit, kokia skykla...“, moteris pakėlė koją, o vyras dainavo: „Eik tu, boba, nemelavus...“. Ir abu išbėgo į kitą kambarį“.

Rankraštyje E. Bručienė po 1 posmo prirašiusi dar 2 kartojamas eilutes:

„Mana pati Razalija man kazokų pazvalija. Aš kazoka akvati, nežinau, kas čebati“. Tekste jos neįrašytos, nes neįdainuotos į magnetofono juostą.

Red. pastaba.

48. Linksmus dėde ir dediene

$\text{♩} = 120$

Linksmus dė - de ir de - die - ne, kad un sta - la yr pau - tie - ne.

Sė - di dė - de, kraip - a ū - sų, un pa - kau - šia sė - di blu - (sa).

Linksmus dėde ir dediene,

Kad un stala yr pautiene.

Sėdi dėde, kraipa ūsų,

Un pakaušia sėdi blu(sa).

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo B. Uginčius. LTR 7060(521), LTRF mg. 4523(33). Talalinė.

49. Subatos vakarėli

$\text{♩} = 120$

Su - ba - tos va - ka - rė - li pra - dė - jau
 ski - lan - dė - li. Oi, kaip ra - mu šir - dy - je,
 kad da ne - su - kir - mi - jės, //su - kir - mi - jės.

*Subatos vakarėli
 Pradėjau skilandėli.
 Oi, kaip ramu širdyje,
 Kad dar nesukirmijęs. (2×2)*

Padainavo Karolina Pečiulienė (Zareckaitė), 67 m., gyv. Širvintose (gim. Pamusių k.). Į mg. juostą įrašė J. Bagdonavičienė 2000 m., melodiją iššifravo D. Vyčinienė 2002 m. LTR 6826(83), LTRF k. 626(34).
 Talalinė.

50. Bulbas kepe, bulbas vire

$\text{♩} = 120$

Bul - bas ke - pe, bul - bas vi - re, bul - bas val - ge, bul - bas gy - re.
 Bul - bų mil - tai ir ko - še - la, - kad pras - meg - tum tu, da - la - (la)!

*Bulbas kepe, bulbas vire,
 Bulbas valge, bulbas gyre.
 Bulbų miltai ir košėla, -
 Kad prasmegtum tu, dalala! (2×2)*

Tekstą iš savo atminties užrašė ir padainavo Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiųukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1974 m., melodiją iššifravo D. Vyčinienė 2002 m. LTR 7060(664a), LTRF mg. 4523(77).
 Talalinė.

51. *Kalveli, meistreli

- Kalveli, meistreli,
 Sukalk lenciūgėlį. (2×2)
 - Kalsiu kalsiu ir sukalsiu,
 Ne rytoj – subatoj. (3×2)
 - O kur tavo lenciūgėlis,
 O kur tavo lenciūgėlis?

Eina rateliu. 1-ajame posme visi. 2-ajame posme vienas sustoja, o kiti apie jį susisuka. 3-iajame posme (pabaigoje) vėl atsiveja ir vėl eina rateliu.

Padainavo Stasė Cesiūnienė, 66 m., gyv. Liuliškių k. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo ir žaidimą aprašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius ~ 1970 m. LTR 4112(157), LTRF mg. 4374(94).

52. Šoka šarka, šoka varna

Šoka šarka, šoka varna,
 Tilvikas nemoka.
 Aš tilvikui per pilviką –
 Tilvikas išmoko.

1. *Kai aš mažas buvau,
Šile ožius ganiau,
Nieks manęs nepažino,
Oželiu vadino. (2×2)
Šok gėręs, šok negėręs,
Šok mergelės nusistvėręs,
Šok gėręs, šok negėręs,
Šok mergelės nusistvėręs.*

Vaikšto du rateliai: viduj mergaičių. 2-ąjį posmą dainuojant sukasi poromis už alkūnių ir stojasi mergaitės laukujam rately, berniukai vidury, tada dainuoja taip:

2. *Kai aš maža buvau,
Šile ožius ganiau,
Nieks manęs nepažino,
Ožkele vadino. (2×2)
Šok gėrus, šok negėrus,
Šok bernelio nusistvėrus,
Šok gėrus, šok negėrus,
Šok bernelio nusistvėrus.*

Ir vėl keičiasi vietomis. Taip, kol patinka.

Padainavo ir žaidimą parodė Stasė Barsukienė, 58 m., gyv. Kernavėje. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo ir žaidimą aprašė J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius ~ 1970 m. LTR 4112(15), LTRF mg. 4374(40).

*Stasė Barsukienė
1969 m. N. Vėliaus
nuotr. Iš LLTI
Lietuvių tautosakos
rankraštyno fondų*

54. Mano batai nauji nauji

♩ = 120 ①

Ma - no ba - tai nau - ji nau - ji, už - kul - nė - liai kiau - ri kiau - ri.

Pras - tas šiau - čius bu - vai, kiau - rus ba - tus pa - siu - vai.

① 1

*Mano batai nauji nauji,
Užkulnėliai kiauri kiauri.
Prastas šiaučius buvai,
Kiaurus batus pasiuvai. (2×2)*

Vaikinų ratelio vidury – merginų ratelis. Jos susikabina rankomis ir eina žingsneliu visiems dainuojant „Mano batai nauji nauji...“ Dainuojant „Prastas šiaučius buvai...“, sukasi poromis už parankių į vieną, o kartojant – į kitą pusę.

Padainavo ir žaidimą parodė Ona Naraškevičienė, 81 m., gyv. Vindėikių k. Įmg. juostą įrašė K. Kalibatas 2001 m. „Versmės“ I-klos kompl. eksp., tekstą iššifravo A. Jakubynienė, melodiją – A. Nakienė 2002 m. Žaidimą aprašė K. Kalibatas 2002 m. LTR 6986(61), LTRF k. 654(22).

55. Matiniela mana, senojgalvela

♩ = 186

Ma - ti - nie - la ma - na, se - noj - gal - ve - la,

kel - kis, ma - ti - nie - la, nuo - k pu - šių lan - te - lės,

pra - kat - bėk, ma - ti - nie - la, in mu - mi var - guo - lė - lius, in mu - mi ma - žu - tė - lius.

$\text{♩} = 186$

Ma - ti - nie - la ma - na, se - noj - gal - ve - la,
 kel - kis, ma - ti - nie - la, nuo - g pu - šių lan - te - lės,
 pra - kal - bėk, ma - ti - nie - la, in mu - mi var - guo - lė - lius, in mu - mi ma - žu - tė - lius.
 Ma - ti - nie - la ma - na, se - noj - gal - ve - la,
 jau - gi at - ne - ša ma - ti - nie - lai na - me - lį
 be - stik - la lan - ge - lių, be - lie - pi - nių du - re - lių.
 Ma - ti - nie - la, ne - ma - ty - si mu - mi si - ra - tie - lių,
 mu - mi si - ra - tie - lių, bied - nų var - guo - lė - lių.
 Ar - gi pa - tin - ka ma - ti - nie - lai na - me - liai

*Liucė Gelažauskienė
su anūku Kernavėje.
1969 m. N. Vėliaus
nuotr. LTRFt 4228*

- Matiniela mana, senojo galvela,
Kelkis, matiniela, nuog pušių lantelės,
Prakašbėk, matiniela, in mumi varguotėlius, in mumi mažutėlius.*
- Matiniela mana, senojo galvela,*
5. *Jaugi atneša matinielai namelį
Be stikla langelių, be liepinių durelių.
Matiniela, nematysi mumi siratielių,
Mumi siratielių, biednų varguotėlių.
Argi patinka matinielai nameliai*
10. *Be liepinių durelių, be stikla langelių?
Aigi, nematysi mumi siratielių,
Mumi siratielių, biednų varguotėlių.
Ar jau nepatinka šitas dvarelis,
Šitas dvarelis mūsų matinielai,*
15. *Kad jau gi veža an aukšta kalnelia,
An aukšta kalnelia geltonan pieskelan pa žaliais žalynieliais?
Matiniela mana, senojo galvela,
Ar nenuboda aukštam kalneli,
Aukštam kalneli pa žaliaj velaniela?*

Paraudojo Marijona Jakiūnienė, gyv. Liuliškių k. Į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo J. Dovydaitis ~ 1971 m., D. Vyčiniene 2002 m., melodiją – D. Vyčiniene 2002 m. LTR 4112(203), LTRF mg. 4375(23). Užrašytojo pastaba: „*Mirusios motinos rauda*“.

Pasakojamoji tautosaka

Parengė Lina Valiukaitė

Vytauto Didžiojo universitetas

© *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

Rengiant Musninkų valsčiaus pasakojamosios tautosakos publikaciją, buvo peržvelgta 1932–1998 m. pavienių tautosakos rinkėjų bei ekspedicijų Kernavės apylinkėse užrašyta medžiaga, laikoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne. Publikacija sudaryta iš 43 pasakojamosios tautosakos kūrinių, užrašytų Kunigiškių, Minčiūku, Bajoriškių, Dailidžių, Pigonių, Vičiūnų, Sūtkiškių, Rudeikiškių, Pakalniškių, Semeniškių kaimuose ir Kernavės miestelyje.

Musninkų valsčiui priklausančiuose kaimuose ir Kernavės miestelyje užrašyta įvairių pasakojamosios tautosakos kūrinių: stebuklinių, buitinių pasakų, pasakų apie gyvūnus, pasakų-legendų, prisiminimų apie švedų antplūdį ir žiaurumus Lietuvoje, baudžiavos laikus, kuriuos pateikėjai pasakodavo kaip realius įvykius. Nors beveik neužrašyta archajiškų, retų pasakų ir dažniausiai buvo sekamos pasakos, žinomos visoje Lietuvoje, tačiau Musninkų krašte gausu sakmių, padavimų, pasakojimų, archajiškų papročių liudijimų.

Lenkų, rusų kalbos, kuriomis buvo bendraujama daugelio pateikėjų šeimose, suteikia pasakoms savitą atspalvį – jose dažni slaviški herojų vardai, kai kur ištisos frazės sekamos rusų ar lenkų kalba. Džiugina tai, kad dauguma pasakų buvo pasektos nuosekliai, logiškai ir meniškai, nemažai jų – su dainuojamaisiais intarpais. Tai liudija užrašymo metais buvusią gyvybingą žodinio perteikimo tradiciją.

Daug šiltų žodžių nusipelno visi pateikėjai, o ypač Feliksas Šalkauskas, Vandutė Šalkauskienė ir, žinoma, tautosakos rinkėjai, kurių dėka šiandien galime susipažinti su turtinga Musninkų valsčiaus tautosaka (Jurgis Dovydaitis, Norbertas Vėlius, Juozas Šiaučiušas ir kt.).

Tenka apgailestauti, kad kartais nebuvo fiksuojama, kaip pats pateikėjas pavadina pasaką ar pasakojimą, todėl kai kurių pasakų pavadinimai nurodomi laužtiniuose skliaustuose pagal tarptautiniame A. Aarnės ir S. Tompsono pasakų tipų kataloge¹ nurodytą siužeto tipo pavadinimą, sakmių – pagal Jono Balio sudarytą „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą“². Publikacijai atrinktą kad ir nedidele dalimi kūrinių stengtasi kuo geriau atspindėti gausų ir savitą Musninkų valsčiaus pasakojamosios tautosakos repertuarą.

1. Bailus zuikis

Buvo zuikis. Jis visų bijo, labai bailus. Ir nuo avių, nuo šunies ir nuo žmonių bėga. Ir nuo avių pabėga, avys jį išgąsdina. Ir jis ėjo į upę nusiskandinti, kad jis visų bijo. Pasimaišė ant krašto upės varlė. Varlė jo išsigando ir šoko nuo kranto. Pliūkšt į upę, zuikis nudžiugo, nusijuokė, net jo lūputė trūko.

¹ *The Types of Folktales. A Classification and Bibliography, Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen* Translated and Enlarged by Stith Thompson, Helsinki, 1961, FFC, N 184.

² Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, *Tautosakos darbai*, Kaunas, 1936, t. 2.

AT 70. Pasekė Romualdas Ališauskas, 64 m., gyv. Kunigiškių k.
Užrašė M. Lazauskienė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp.
LTR 3928(7).

2. Velnias po akmeniu

Vienu rozu eina žmogus perrišti arklio, taip jau prietemoj. Girdi – šalia kelio kas vaitoja. Nugį žiūri – šalia kelio akmuo ir po akmeniu guli prispaustas velnias. Spardosi, su ragais ant galvos, o ant kojų – arklio kanopos. Taip viskuo panašus į žmogų, bet per vidurius prispaustas ir vaitoja:

– Oi oi oi, paleiskit! Kas man tą akmenį nuvolios, tam visą savo bagotstvą duosiu!

Žmogelis pasigailėjo, o gal jam bagotstva rūpėjo, ir nuvoliojo tą akmenį. Tik velnias pašokęs sako:

– Atiduok tu man savo dūšią!

Žmogus ir sako:

– Kaipgi, aš tau gera padariau, o tu ką mislij! Einam kartu, ką ant tako sutiksime, tas bus už sviedką³.

O žmogaus ne durno būta. Eina, susitinka vilką ir pasakoja, kaip jis rado velnią po akmeniu ir išleido jį, o dabar anas nori dūšios.

– Būk man už sviedką. Tik vieno sviedko maža, reikia dar dviejų, – sako žmogelis.

O vilkas sako:

– Jam dūšia, o man kūnas!

Žmogelis prašo:

– Dar einam toliau!

Ir eina visi toliau. Susitinka mešką ir jai apsako savo bėdą. Meška sako:

– Gal ir man nors kaulelis teks!

Žmogus prašo dar eiti toliau – kaip jam bus, taip, ką pasakys trečias sviedkas. Eina – tik šast lapė ant kelio. Žmogus ir šaukia:

– Lapute, kūmute, palauk!

Laputė išsigando, pamačiusi velnią, vilką ir mešką, bet sustojo. Žmogelis sako:

– Lapute, būk man už prietelką, už sviedką. Aš pamačiau va šitą draugą po akmeniu paspaustą. Anas prašė, kad nuvoliočiau tą akmenį nuo jo, o dabar nori mano dūšios. Ir dar žadėjo man visokių bagotstvų!

Ir parodė jį velnią. Lapė sako:

– Aš nieko nežinau. Tegul anas parodo tą vietą, kur ir kaip gulėjo, po kokiu akmeniu!

Eidama laputė pakuždom žmogui sako:

– Tik kaip jis prieis prie akmens ir parodys, kur gulėjo, greit užverskim akmenį vėl.

Ir eina visi penki: velnias, vilkas, meška ir žmogus. Ir lapė iš paskos. Priėjo prie to paties akmens. Lapė sako:

– Velnie, man parodyk, kaip tu čia gulėjai:

mums, sviedkams, reikia žinoti, kaip ten buvo. ³ *Sviedkas* – liudininkas.

Velnius atsigulė. Tik žmogus su lape tuoj pavertė akmenį ant velnio, ir vėl guli [velnius] po akmeniu, ir negali išlįst. Ir paliko velnius po akmeniu. Meška su vilku žiūri, o žmogelis sako:

– Jiems aš dabar savo arklį atiduosiu.

Lapė sako:

– Jiems arklį, o man vištą duosi! Aš ateisiu pas tave pasiimt vištos.

Žmogelis ir sako:

– Gerai, ateik, duosiu, ką darysi. Mano bėda, mano pakūta. O dabar einam pirma į arklį pažiūrėt, tegul pirma vilkas su meška pavalgo.

Nuėjo vėl visi penki: vilkas, meška, lapė ir gaspadorius. Gaspadorius sako:

– Aš jį pirma atpančiosiu, negi valgysit su virvagaliu.

Ir tuoj atpančiojo arklį. Vilkas priėjo iš priešakio, o meška iš užpakalio priėjo artyn. Arklys buvo piktas, anas tik savo gaspadoriui nieko nedarydavo. O kaip tik tie priėjo, kad griebė vilką už kudlų, o meškai kad spyrė – anie abu nuvirto. Arklys namo nubėgo, o lapė į mišką. Žmogus stovi ir nežino, kas bus. Paskui nubėgo ir anas namo. Vilkas su meška pagulėjo, pagulėjo apsvaigę, paskui abu kalba:

– Kažin, ar mes tą arklį suvalgėm, ar ne?

Vilkas sako:

– Aš mačiau – tu gulėjai ant pievos ir ilgai kaulus graužei!

Meška sako:

– Tai gal mes ir suėdėm.

Ir abu svyruodami nuėjo miškan. O žmogelis, parėjęs namo, rado arkliuką namie, ir jam taip linksma buvo, kad nuo velnio išsisuko. Bet neilgai. Ant rytojaus atlekia lapė ir sako tam žmogeliui:

– Ar atsimeni, ką man vakar žadėjai?

– Vištą! Na tai pasigauk!

Lapė vieną pasigavo, suėdė, ant rytdienos ir vėl atbėgo – vis jai reikia vištos. Visą nedėlią atbėgdavo, ir vis kas dieną po vištą gauna. Nusibodo tam žmogeliui, mato, kad gali nelikt nė vienos vištos. Paleido šunį. Tas kad vijo lapę miškan, ir nulindo lapę urvan. Tik dar norėjo paerzint šunį. Iškišo uodegą iš urvo vizgindama ir erzina šunį:

– Margi, Sargi, te uodegą!

Tik šuva kad griebis už uodegos, ištraukė lapę iš urvo ir sudraskė. O žmogelis parėjęs namo rado viską kaip buvę: arkliukas yra, tik sumažėjo vištų, ir šuva atlėkė, lapės kailį įsikandęs. Iš tos lapės skūros gaspadorius pasisiuvo kailinius ir ramiai sau gyveno.

Iš savo atminties 1974 m. užrašė Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. (J. Dovydaičio rink.). LTR 7060(604). AT 155.

3. [Dvyniai arba kraujo broliai]

Gyveno ponas ir ponija. Ale jie neturėjo vaikų, važinėjo pas daktarus. Kartą į jų namus atėjo nakvoti senelis, tai ponija ir jo klausė, ar jis nežino, kaip daryti, kad būtų vaikų. Senis liepė žvejoti, ir kaip ištrauks žuvį, tai ją duoti

suvalgyti tik ponui ir poniai. Traukė tinklą vieną kartą, antrą, ir vis nieko. Kaip trečią kartą traukė, tai ištraukė žuvį su sidabro žvynais ir pelekais aukso. Kambarinė nuplovė žuvį, iškepė, pati paragavo ir nunešė ponams. Likusį vandenį išpylė kumelei, o likusius kaulus išmetė kalei. Po nakties kambarinė pagimdė sūnų, taip pat ir ponia, ir jiedu buvo su aukso plaukais. Kumelė atvedė du kumeliukus, o kalė – du šuniukus.

Kai sūnūs sulaukė po dvidešimt metų, tai jie nutarė iškeliauti į svietažą mandravoti. Paėmė po tą arklį, po šunį. Ant kryžkelės jie sako:

– Dėkim po nosinę, jei kuris grįšim, o nosinė bus mėlyna, tai tam bus nelaimė. O jei nosinė bus juoda, tai tas bus miręs.

Taip juodu ir išsiskyrė. Abu jodami sutinka po voverę. Tos sako:

– Nešauk, mes tau padėsime.

Nešauna. Toliau sutinka kiškį, lapę, vilką, mešką, tai tie vis prašė jų nešauti, nes visi padėsia.

Vienas jodamas toliau matė gelumbe apvilktą miestą. Jis klausia gyčiuotėje gyvenančios senutės, kas ten yra. Senutė sako:

– Ten tokia bažnyčia, ten reikia duoti po žmogų praryti. Šiąnakt reiks duoti karalaitę.

Tai jis paliko žvėris pas senutę ir liepė:

– Kai jie plėšis, tai paleisk!

Pats nuėjo į miestą. Kai tenai leido karalaitę į bažnyčią, ir jis kartu jėjo. Karalaitė, pamačiusi jį bažnyčioje, sako:

– Ratavosimės vienas kitą.

Jiems bebūnant bažnyčioje, pradėjo judintis altorius ir iš po altoriaus išlįsti baidyklė su keliomis galvomis. Jaunikaitis nukapojo visas galvas ir sudėjo terbon. Žvėrys plėšėsi [pas jį], bet senutė jų neišleido. Jis išleido karalaitę iš bažnyčios ir liepė sakyti:

– Kaip kas klaus, sakyk taip ir taip.

Ta eidama susitinka mėsininką. [Mėsininkas] klausia, kas ją išgelbėjo. Karalaitė sako, kad Dievas padėjo. Tas mėsininkas ėmėsi ją su savim ir liepė sakyti, kad jis ją išgelbėjo. Nuėjo juodu pas karalių, ir mėsininkas pasigyrė, kad jis išgelbėjo [karalaitę]. Karalius nudžiugęs jį šalia savęs pasodino.

Kitą naktį atvedė kitą karalaitę į bažnyčią, ir vėl atėjo jaunikaitis. Karalaitė dar labiau dreba. Išlindo smakas su šešiomis galvomis. Jaunikaitis jas vėl nukapojo. Rytė eidama karalaitė sutiko tą patį mėsininką. Tas vėl liepė sakyti, kad jis išgelbėjo.

Trečią naktį nuvedė trečią karalaitę. Vaikinas senelei paliepė paleisti žvėris. Apie vienuoliktą valandą pradėjo drebėti altorius ir išlindo smakas su dvylika galvų. Bet ta senė žvėrių neišleido. Tada jie patys pakėlė trobelės kampus ir atbėgo į bažnyčią. Taip tie žvėrys padėjo nukapati dvylika galvų. Rytė mėsininkas vėl liepė sakyti, kad jis ją išgelbėjo. Jau mėsininkas nori ją ženyti. Karalius sutiko ir kelia puotą. O tas jaunikaitis jodinėja po langu. Karalaitė jį pamačiusi sako:

– Šitas mane išgelbėjo!

Kitos dukterys taip pat pasisakė, kad ir jas išgelbėjo. Tėvas joms atkerta:

– Pamatėt svetimą karalaitį, tai ir džiaugiatės!

Tada vaikinai parašė laišką ir per voverėlę pasiuntė joms. Kaip perskaitė laišką tėvas, tai jį paprašė į vidų. Lapė palaikė jo arklį. Įėjęs jaunikaitis klausia, ar visi nušauti žvėrys turi liežuvius. Nuėjo į bažnyčią ir pamatė, kad liežuviai išpjaustyti. O jaunikaitis turėjo visus tuos liežuvius. Tada jis vedė jauniausią paną, o tą mėsininką sušaudė.

Kai apšvedė, tai vyras išjojo medžioti, ir ragana jį su gyvuliais pavertė akmenimis.

Kitas brolis, atėjo prie stulpo, pamatė, kad nosinė jau mėlyna. Tai jis joja su žvėrimis brolio ieškoti. Prijoja tą raganos trobelę ir mato, kad ten daug akmenų. Žvėrys nuėjo prie akmenų ir juos laižo. Jis suprato, kad tie yra paversti akmenimis. Kai ragana išėjo, brolis paprašė tokio vandens, kad iš negyvo galima būtų paversti į gyvą, o jei ne, tai ją žvėrys tuoj sudraskys. Ragana išnešė du buteliukus. Tada brolis pirmiausia atvertė savo brolių ir jo žvėris. Tą bobą patepė kitu vandeniu, ir ji pavirto akmeniu. Broliai kelias dienas tepė tuos akmenis, ir iš tos akmenų krūvos pasidarė miestas. Jie tada abu nuėjo pas pirmojo brolio žmoną. Tas prie jos nepuola. Tada žmona nuėjo pas mėsininką, nusipirko pūslę kraujų ir pasikabino po pažastimi. Nuėjus prie brolių ir sako:

– Kad vyras manęs neprisipažįsta, tai mirsiu!

Ji dūrė su peiliu į pūslę ir krito. Vyras prišoko prie jos nusigandęs, o ji linksma pašoko. Tada buvo didelė šventė, visi šaudė iš armotų.

Pasekė Barbora Stepšienė, gyv. Bajoriškių k. Užrašė J. Dovydaitis 1932 m. LTR 776(11). AT 303.

4. [Ragana neša berniuką maiše]

Gyveno senelė ir turėjo sūnų. Jie daugiau nieko neturėjo, tik valtį ir irklų, ir žuvaudavo tas jos sūnus. Ana nueina, pašaukia:

– *Atsiri, sūneli, atsiri,*
Su šilkiniu tinkleliu atsiri,
Su variniais irkleliais atsiri!

Tas atsiiria, ana jam valgyti paduoda, žuvis paima. O laumės įsiklausė, kaip ana čionai šaukia. Tai ir anos nuėjo šaukt:

– *Atsiri, sūneli, atsiri,*
Su šilkiniu tinkleliu atsiri,
Su variniais irkleliais atsiri!

Mano anos: „Čia ne mano moma, čionai laumės – raganos“. Nulėkė anos pas kavalį, paplojo liežuvius. Tada atlėkė ir vėl šaukia:

– *Atsiri, sūneli, atsiri,*
Su šilkiniu tinkleliu atsiri,
Su variniais irkleliais atsiri!

Anas ir atsiyrė. Jį kapt pastvėrė, įkišo maišan, nešasi namo raistuosna. Anas vėl jom gieda:

– *Neša per kalnus,*
Čiūtavau, čiūtavau!
Tu, laume – ragana,

⁴ *Prieždas* – priekinė kepaamosios krosnies dalis prieš angą.

Čiūtavau, čiūtavau!
Čia ramus kalnelis,
Čiūtavau, čiūtavau!
Čia saldus miegelis,
Čiūtavau, čiūtavau!

[Laumė ragana] neužmigo, neša per raistą. Anas vėl gieda:

– *Čia ramus raistelis*
Čiūtavau, čiūtavau!
Čia saldus miegelis
Čiūtavau, čiūtavau!

Užmigo. Anas išsikepurnojo iš maišo ir vėl ežeran. Atėjo vėl motka, vėl žuvis paėmė. Jis sako:

– Jau buvo mane pagavę, jau nešė mane per kalnus, per raistus. Tai užmigo.

– Tai gerai. Tu pažįsti mano balsa, kai jau pamatysi mane, tai tik tada eik.

Ale atlėkė [laumė ragana] kitoj dienoj ir vėl. Ir vėl jį maišan ir vėl neša. Anas giedojo, giedojo, giedojo, giedojo, ale nieko nepadarė. Parsinešė jį namo, padėjo ant girnų. Dukterys raganos išlėkė svečių prašyt. Jau pečius iškūrentas. Ragana jau atnešė ratelius, padėjo ant prieždo⁴.

– Gulk, – sako.

Ribokėlis atsigulė ir išsiskėtė, ir su rankom, ir su kojom išsiskėtė. Ana nieko nepadaro, nepastumia po pečium.

– Tu, – sako, – atsigulk!

– Parodyk man kaip atsigult!

Ragana atsigulė, tiktai susiglaudė ir guli. Tik šitas kunkt rybokėlis ją pečiun! Užrakino pečių ir iškepė. Atlėkė dukterys su svečiais, išsitraukė šitą močią savo. Nepažino anos, ar močia, ar ribokėlis. Su svečiais sutreškino, suvalgė. Jau nebėr. Lekia viena vandens:

– *Pasivoliosiu, pasikočiosiu,*
Einu, bėgu šaltinėlin
Šalto vandenėlio.

O tasai sėdi prie upės. Jau nespėjo kur nubėgti, ale įlipo medin. Ir sėdi šitas ribokėlis, sako:

– *Pasivoliosi, pasikočiosi,*
Savo močią suėdusi!

Paklausė – kas čia gali būti? Parlėkė namo, sako, taip ir taip. Kas čia yra? Kita sako:

– Aš einu pasiklaudyti, pažiūrėti.

Ir vėl anas jau:

– *Pasivoliosiu, pasikočiosiu,*
Einu, bėgu šaltinėlin
Šalto vandenėlio!

Sako:

– *Pasikočiosi, pasivoliosi,*
Savo močią suėdusi!

Atlėkė. Kas čia yra? Trečioji sako:

– Aš žiedą radau močios!

Tai valiaj tada anos graužt graužt šitą medį sustojusios. Kad jau nu-
grauš, tai jį numes ir suės. Skrenda žąsys:

– *Žąselės gegulėlės,*

Sutarykit po žodelį,

Sumėtykit po plunksnelę!

Nė neklausė. Skrenda gulbės. Anas vėl:

– *Jūs, gulbelės gegulėlės,*

Sutarykit po žodelį,

Sumėtykit po plunksnelę!

Tos sugageno, supurtė. Pasidarė ir anas gulbele ir nuskrido, o jau
šitos raganos, kai nuvirto medis, šoko ribokėlio suėsti, bet nerado. Anas,
parskridęs namo, gyveno sau.

Pasekė Eleonora Jakutienė, 76 m., gyv. Dailidžių k. I mg. juostą įrašė
E. Jasūnaitė, M. Čenytė ir L. Šilainytė 1969 m. KrD Vln sk. kompl.
eksp., tekstą iššifavo L. Šilainytė, melodijų intarpus – D. Vyčiniene
2002 m. LTR 4116(15), LTRF 1044(15). AT 327 C.

5. [Kalvis ir velnias]

Buvo vargingas kalvis. Jis nieko neturėjo. Kartą jis pasakė:

– Kad kas duotų paskolinti tris šimtus rublių, tai tam savo dūšią ati-
duočiau!

Tuoj pasirodė ponaitis ir klausė, kiek jam reikia pinigų. Kalvis pasa-
kė, kad trijų šimtų rublių. Ponaitis davė jam tuos pinigus, bet liepė pasi-
rašyti.

Kalvis pasistatė kalvę ir dirba. Atjoja šventas Jurgis pakaustyti arklio.
Kai pakaustė, paklausė jo, ko jis nori. Kalvis ir sako:

– Noriu turėti terbą, kad iš jos be leidimo niekas neištrauktų rankos.
Toliau, tokį krėslą, kad iš jo niekas neatsikeltų, ir obelį, kad iš jos niekas
neišliptų.

Po trijų metų ateina velnias ir liepia atiduoti pinigus. Kalvis nusiduo-
da, kad skubiai kala. Prašo velnio, kad tas jam paduotų vinių iš maišo.
Kaip velnias įkišo ranką į maišą, tai ir paliko. Kalvis jį smarkiai sumušė ir
paleido. Tas nubėgo pragaran ir daugiau neina.

Kitą metų siunčia kitą velnią. Tas vėl liepia jam eiti kartu su juo. Kalvis
kviečia jį į gryčią, dar prašo velnią pasėdėti, kol jis apsirengs. Velnias
kaip sėdo, tai ir nepasikelia. Kalvis vėl jį sumušė. Po metų [pasirodė]
trečias velnias, jau važiuotas, ir liepia sėsti ir važiuoti. Kalvis prašo jo
nors obuolį pasiskinti. Velnias sako:

– Tu įlipsi ir neišlipsi!

Lipa jis pats. Kaip velnias įsilipo, tai ir nebegali išlipti. Taip kalvis vel-
nią ir laiko medyje. Prašo velnią, kad jis gražintų raštus. Velnias, nieko
negalėdamas jam padaryti, turėjo atiduoti tuos raštus.

Kai kalvis susirgo, tai jam parvežė kunigą. Jis mirdamas prašė, kad
jam įdėtų reples, plaktuką, terbą ir vinių. Kai kalvis numirė, tai eina pas
Dievą, bet Dievas jam sako:

– Tu su velniais vajavojai, tai eik į peklą!

Kalvis eina ten. Velniai, jį pamatę, neįsileidžia jo į peklą. Vienas pro skylutę iškišo jam liežuvį. Kalvis jį pagriebė ir prikalė. Visi kiti išlakstė į šalis. Tada jis vėl eina prie dangaus. Dievas sako:

– Tu eik dangun, nes velniai visi į svietaį išbėgo.

Ir įleido jį dangun.

Pasekė Barbora Stepšienė, gyv. Bajoriškių k. Užrašė J. Dovydaitis
1932 m. LTR 776(9). AT 330 A.

6. Užkeikta mergelė

Vieną kartą susirinko bernai ir ėmėsi kalbėti tarp savęs. Sako:

– Kas atneš iš pirties septynis akmenis po vieną akmenį, tai tam duosim visą gorčių degtinės išgerti.

Vienas iš jų apsiėmė tokį darbą padaryti. Nuėjo jis į pirtį ir paėmęs vieną akmenį atnešė namo. Taip jis atnešė keturis akmenis ir jam nieko neatsitiko. O kai jis įėjo į pirtį ir norėjo imti penktą akmenį, staiga durys užsidarė ir prašneko nepažįstamas balsas:

– Prižadėk man, kad po visko nakvoti ateisi čia pas mane, į pirtį. Ir žiūrėk, niekam nesakyk! Jei tu pasakysi, tai aš tave čia sudraskysiu!

Bernas turėjo pasižadėti niekam nesakyti. Kai jis pasižadėjo, tada tas balsas jam sako:

– Dabar gali imti sau tuos akmenis ir eiti, o po vakarėlio ateisi čia.

Bernas atnešė tuos akmenis, bet buvo toks liūdnas, rodos, apsiverkęs. Jo draugai klausė, kas jam atsitiko, bet bernas nesakė. Kai viskas pasibaigė, visi nuėjo į savo namus, o bernas – į pirtį. Pravėrė duris – žiūri, ant stalo stovi žvakelė, toliau paklota lova. Tada balsas sako:

– Nusivilk ir miegok čia!

Jis nusivilko ir atsigulė. Buvo nuvargęs, tai greit užmigo. Naktį pabudo, žiūri – prie jo guli tokia graži panelė, jog jis negalėjo atsigėrėti jos gražumu. Pagaliau ir vėl užmigo. Rytą, kai pabudo, jau prie jo nieko nebuvo. Tada jis apsirengė ir jau norėjo eiti namo, bet jį sulaukė nepažįstama mergelė, sakydama:

– Tu tik niekam nesakyk, bet ateik ir kitą naktį čia, pas mane!

Bernas prižadėjo ir nuėjo namo. Taip jis į tą pirtį vaikščiojo ilgą laiką. Ta mergelė jam pasirodydavo ir kalbėdavo. Bernas labai suliesėjo – jam negera buvo kas naktį ne namie nakvoti. Pradėjo tėvai klaustis, kur jis kas vakarą išeinąs. Jis pasisakė tėvams. Tėvai patarė nueiti pas kunigą ir pasiklausti, kas reikia daryti. Kunigas patarė: kai jis tenai eis, tegul pa-ima su savim rožančių ir, kai su ja išdykaus, tegul uždeda jai ant kaklo.

Kitą naktį bernas paėmė rožančių ir nuėjo. Kai jie sėdėjo, tai jis paėmė ir uždėjo mergelei rožančių ant kaklo. Ji pradėjo verstis įvairiais žvėrimis, it norėdama berną praryti. Pagaliau pasidarė meškos kailiu ir šoko ant aukšto. Oda pasiliko ant aukšto, o prieš berną atsistojo graži mergelė. Ji pabučiavo berną ir tarė:

– Tu mane išvadavai, aš buvau užkeikta. Mane tėvas buvo užkeikęs dvylika metų čia sėdėti.

Paskui abudu nuėjo į berno namus ir labai džiaugėsi. Po savaitės iškėlė puikias vestuves.

Atėjo rugiapjūtė, jieėjo rugių pjauti. Vyras ima pjautuvą, bet žmona jam sako:

– Tu tik spėk pėdus rišti!

Nuėjo laukan, žmona pjauna rugius, o vyras vos spėja rišti pėdus. Pagaliau žmona atsistojo ir klausosi. Vyras jai liepia skubintis, nes rugiai išbyrės, bet ji sako:

– Meskim viską ir einam namo. Pakinkyk arklį ir važiuosim pas mano tėvą, reikia skubintis!

Vyras sako:

– Iš kur tu žinai?

O ji atsako:

– Skrido varnas ir liepė skubintis, nes tėvas mus gali nubausti.

Pasikinkė arklį ir važiuoja. Žmona jam sako:

– Jeigu mane tėvas muš, tai tu negink manęs, nes ir tau gali tekti.

Jie važiavo, važiavo ir privažiavo vandenį. Žmona sako:

– Varyk arklį į vandenį!

Kai tik įėjo arklis į vandenį – persiskyrė vanduo ir pasirodė tėvo dvaras. Pamatęs tėvas pasitiko ir pasveikino dukterį ir žentą, liepė eiti į namus. Namie [tėvas] norėjo mušti savo dukterį. Vyru pagailo žmonos ir jis norėjo ginti, bet tėvas sako:

– Geriau nelįsk, nes ir tau teks!

Vyras atsisėdo ir ramiai sėdėjo. Kai tėvas dukterį primušė kiek norėjo, tada pabučiavo, pasodino už stalo ir davė valgyti. Paskui tėvas juos nuvedė savo turto pažiūrėti. Nuvedęs sako:

– Pirma buvau turtingas, turėjau daug gyvulių ir pinigų, o dabar neturiu nieko. Tai aš tau, žente, nors keletą maišų anglių duosiu.

Žentas sutiko, sudėjo anglis į vežimą ir išvažiavo. Kai parvažiavo namo, lijo lietus. Žmona liepė vyrui įnešti tas anglis į svirną. Vyras paima, bet negali panešti. Atrišo maišą, žiūri – ten daug brangių daiktų ir pinigų. Sunešė tuos brangius daiktus ir pinigus [svirnan], iškėlė didelę puotą. Ir aš ten buvau, alų gėriau, per barzdą tekėjo, burnoj neturėjau.

Pasekė Bolius Stuckus, 44 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Šiaučiūnas 1937 m. LTR 1183(129). AT 424*.

7. Našlaičius Dievas šelpia

Gyveno senelis ir senelė. Jie turėjo dukrelę, vardu Marytė. Senelė sunkiai susirgo ir mirė. Senelis vedė kitą moterėlę. Toji moteris buvo ragana. Ji irgi turėjo savo dukterį, bet jos duktė buvo labai bjauri. Pamotė labai Marytę skriaudė ir mušė, o kartą liepė seneliui ją išvežti į mišką. Miške buvo trobelė, ir ten gyveno meška. Senelis Marytę išvežė į tą trobelę ir paliko. Mergaitė sėdi ir verkia. Atėjo vakaras, grįžo meška. Pamačiusi mergaitę, sako:

– Mergele sesele, išvirk man miežinės košės!

Mergaitė atsinešė miltų ir pradėjo virti košę. Jai beverdant atbėgo pelikė ir plonu balseliu tarė:

– Mergele sesele, duok man šaukštelį košelės paragauti!

Meška išgirdusi atsako:

– Kas ten ko tavęs prašo? Šerk šaukštu per snukį!

Mergaitė pagailėjo peliukės ir davė jai šaukštelį košės. Paskui meška su Maryte pavalgė. Pavalgiusi meška sako:

– Mergele sesele, prikrauk ant krosnies akmenų!

Mergaitė prikrovė. Dabar meška davė mergaitei į rankas raktus ir liepė bėginėti po visus kampus. Tuo tarpu atbėgo peliukė, paėmė iš mergaitės raktus ir liepė jai pasislėpti po lova. O kai meška klaus, ar esanti gyva, jai reikės pasakyti, kad gyva.

Peliukė bėginėja iš kampo kampan ir skambina raktukais. O meška užlipo ant krosnies, pykšt lazda, pokšt akmeniu ir vis klausia:

– Mergele sesele, ar tu gyva?

Mergaitė atsako:

– Gyva!

Taip meška visus akmenis numėtė nuo krosnies ir mergelės neužmušė. Meška, pamačiusi, kad mergaitė gyva, pašaukė ją pas save. Pasipurtinusi sako:

– Mergele sesele, pakrapštyk man vieną ausį!

Mergaitė pakrapštė vieną ausį. Ogi pasipylė auksas ir sidabras! Meška vėl sako:

– Mergele sesele, pakrapštyk man antrą ausį!

Mergaitė pakrapštė antrą ausį. Ogi atsirado puikiausi arkliai, gražiausia karieta, ir dar visokių valgių, visokių drabužių. Meška sako:

– Imkis savo pelną ir važiuok namo!

Mergaitė viską surinko, padėjo meškai ir nuvažiavo namo. Marytės tėvas turėjo gerą šunį. Tas šuo, išgirdęs, kad Marytė atvažiuoja, pradėjo loti:

– *Kiau, kiau, kiveriau,*

Svečiai atvažiuos,

Man pyrago duos!

Išgirdusi taip šunį lojant, ragana stvėrė pagalį ir išmušė šuniui tris kojas. Mergaitė atvažiavusi šunelio labai gailėjo ir jį papenėjo. Raganai pavydu, kad vargšė mergaitė tiek turto turi. Tai liepė seneliui, kad ir jos mergelę ten išvežtų. Senis ir išvežė. Atėjo vakaras, grįžo meška, liepė mergaitei išvirti košės. Jai beverdant, atbėgo peliukė ir prašo, kad jai duotų košės paragauti. Išgirdusi meška sako:

– Kas ten tavęs ko prašo? Šerk šaukštu per snukį!

Mergaitė kaip šėrė per snukį ir užmušė peliukę. Užmušusi išmetė į lauką. Dabar nebėra, kas mergaitės pagailėtų. Meška liepė prikrauti akmenų ir pagalių ant krosnies. Tada meška davė mergaitei raktelius ir liepė bėgioti iš kampo kampan, o pati mėtė į mergaitę akmenis ir užmušė. Meška, pastebėjusi, kad mergaitė jau nebegyva, nulipo nuo krosnies ir suėdė [ją]. Paliko tik kauleliai, kuriuos meška sušlavė ir išmetė laukan.

O senelis su ragana laukė mergaitės ir negalėjo sulaukti. Ragana siunčia senelį į mišką pažiūrėti, ką veikia jos duktė. Senelis nuėjo į mišką, žiūri – trobelė tuščia, nieko nėra – nei meškos, nei mergaitės. Senelis

suprato, kas atsitiko, ir pradėjo ieškoti kaulelių. Kaulėliai buvo vilkų išnešioti po visą mišką. Atbėgo ir ragana ieškoti kaulelių ir nebegrižo, turbūt vilkai ją papjovė. O senelis su savo dukrele laimingai gyveno, kolei numirė. Kai senelis numirė, našlaitė ištekėjo už gražaus jaunikačio. Ištekėjusi gyveno ir gyveno, kolei Dievas davė sveikatos.

Pasekė Boliūs Stuckus, 44 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Šiaučiušas
1937 m. LTR 1183(144). AT 480.

8. [Laumių dovanos]

Seniai seniai, kai buvo ponai, dvarai, daug kumečių, ordinarčikų⁵, buvo šeima. Vieną sūnų turėjo ir tas buvo nesveikas – kuprotas. Anas gyveno, jam neramu. Tėvas nupirko jam armonikytę, anas groja sau. Ten buvo mergu, bernų, padaro vakarėlį. Kai kaime nėra geresnio muzikanto, tai ir jį paprašo, o kai jau yr geresnis, tai jau jo neprašo. O jam nuobodu. Ir jį visi vadino kupris ir kupris. Jam negera.

Čia susidarė vakaroti, jo neprašė. Tai anas pasiėmė armonikytę ir eina keliu grodamas. Ėjo ėjo per mišką, susitiko laumę.

– Kur tu eini?

– A vot, – sako, – neramu. Vakarėlis yra pas mus, ale neprašė manęs.

Neramu, ir einu.

– Tai tu mum pagrok!

– Pagrosiu!

Jį nusivedė, anas atsisėdo ant kelmo, pagrojo, anos pašoko, pašoko, ir gana.

– Tai tau mes užmokėsime.

– Ne, – sako, – nereikia.

– Tai ko tu nori?

– Nieko, – sako, – nenoriu, tik noriu, kad būčiau gražus ir sveikas.

Gerai. Anos jį paguldė ant kupros. Pamaigė ten jį, patrynė – nėra jau kupros. Jau sveikas, gražus.

– Tai mes tau duosim aukso maišą.

Pripylė jam aukso maišą. Atsinešė anas namo, pasistatė gerą trobą ir gerai gyveno. Anas nekytras buvo, ir pradėjo šnekėt. O ponas godus buvo.

– Tam kupriui davė tiek aukso, visų maišų! Aš kai nueisiu grot, tai vot bus!

Ir anas nusipirko armoniką. Eina per mišką grodamas, susitinka laumę:

– Tai pagrok ir mums.

– Pagrosiu.

Nuėjo ir sako:

– Sumokėsite man?

– Sumokėsime.

Pagrojo pagrojo, ir ponas sako:

– Gana. Man skauda pirštas. Tai dabar sumokėkit!

– Palauk, sumokėsime!

⁵ *Ordinarčikas* – žmogus, gaunantis ordinariją (dvaro darbininko, kumečio atlyginimą, dažniausiai natūra).

Tos atnešė skujų maišą prikišusios. Ir anas tadu užsidėjo ant pečių.

– Kas gali būt, kad lengva? Čia tai ne, čia tai yra kokia apgaulė.

Anas atsirišo maišų, pažiūri – skujos. O šitos raganos raiste juokiasi iš jo. Davai anas vyt raganas, su pagaliu mušt. Jau anas ažmuš. Anos lėkt per raistą, anas jas veja. Ir toks akivaras buvo, anos kaip šoko – peršoko, o ponas kaip lėkė, ir įlėkė, ir prigirė toj mauroj.

Pasekė Eleonora Jakutienė, 76 m., gyv. Dailidžių k. Į mg. juostą įrašė E. Jasiūnaitė, M. Čenytė ir L. Šilainytė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo L. Šilainytė. LTR 4116(16). AT 503.

9. Žmogaus pilvas

Vienas žmogus nenorėjo dirbti. Jis sako:

– Kad man pilvas arsi!

Ir nieko nedirba. Tai atėjo vieną kartą senelis pas jį ir prašo, kad duotų valgyti. O jis sako:

– Oi, man taip sunku pilvui sau užsidirbti, dar ir tau reikės duoti.

Tai senelis sako:

– Tai kodėl, – sako, – galiu padaryt, kad tu neturėsi pilvo, jeigu nori.

Jis sutiko. Tai senelis ir paėmė iš jo pilvą ir nusinešė su savim. O jis pradėjo tada gražiai gyventi, gražiai apsirengė, nevalgė ir maža reikėjo bedirbti. Nusibodo paskiau jam taip gyventi, ir nuėjo ieškoti to senelio, kuris nunešė iš jo pilvą. Ir sutiko jį, tai prašė, meldė, kad duotų atgal pilvą. Sako:

– Be pilvo kam man gyventi? Aš turiu tiek turto, neturiu ką iš jo daryt.

Senelis grąžino jam pilvą. Tada jis pradėjo dirbti ir valgyti, ir viską pravalgė, bet dirbo ir vėl gyveno su pilvu. Nuo to dabar ir dirba visi dėl valgio ir apsirengimo.

Pasekė Vandutė Šalkauskienė, gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(320). AT *716.

10. Buvo toksai žmogus

Buvo toksai žmogus besotis, ir jis labai visko norėjo. Išėjo vieną kartą laukan ir saka:

– Oi, žvaigždėlės, žvaigždės, jūs taip padarykit, kad viskas pavirstų auksu!

Ir jis įėjo kambarin, tuoj pradėjo sienas [liesti], kad sienos pavirstų auksu. Tą, tą, viską, indus visokius pavertė [auksu], peilius ir viską. Ką neima, tai viskas auksu, auksu. Dabar vakare ima duoną, ir toji auksu, paėmė vandenį, ir tas auksinis, ir puodelis visas auksinis. Ir kiek dienu taip būna ir būna, nori ir valgyti jau. Iš to bado ir numirė jisai, tik nenorėjo palikti to turto. Ir geriau numirė iš bado, bet turto nepaliko.

Pasekė Bronislava Šimelienė, 72 m., gyv. Pigonų k. Į mg. juostą įrašė A. Žičkienė 1998 m., tekstą iššifravo D. Giedraitytė. LTR 6588(31). AT 775.

11. Senis danguje

Vienas senis gryčioj pasodina pupą. Pupa augo augo ir priaugo lubas.

– Seni, plėšk lubas! – sako boba.

Diedas taip ir padarė, ką boba liepė. O pupa augo augo ir priaugo stogą.

– Seni, plėšk stogą! – sako boba.

Ir stogą praplėšė. O pupa augo augo iki pat dangaus. Užsimanė senis dangun lipt. Lipo lipo ir prilipo dangaus vartus. Šventas Petras klausia:

– Ko nori?

– Noriu dangun! – sako senis.

Šventas Petras pravėrė vartus, senis ir kiša galvą. O jo galva buvo plika.

– Ką čia uodegą kiši! – suriko šventas Petras ir davė senio galvon su raktais. Pupa lūžo, o senis nukrito ir pamirė.

Pasekė Valentina Tamašauskienė, 62 m., gyv. Minčiukų k. Užrašė R. Tamašauskas 1987 m. LTR 6077(2). AT 804 A.

12. Tinginė pati

Buvo vyras ir pati. Vyras labai norėjo, kad pati verptų ir austų, o pati buvo tokia tinginė. Ji vyrui vis meluodavo. Sako:

– Ausiu, ale pirma reikia suverpt.

Ji ten biskį suverps ir įdės tokion skrynion, ir biskį parodo: va, kiek priverčiau. O vyras ir patiki – toksai buvo nuolaidus vyras, ir jis patikėjo. Paskui vyras vieną kartą išgalvojo: ką gi čia reikia padaryt, kaip ji čia tiek priverpė. Jis ir suprato. O ji paėmė, sako:

– Aš, va, priverpsiu.

O jis labai mylėjo, tokią turėjo kalytę.

– Jeigu, – sako [pati], – toji kalytė peršoks per čia, viskas pavirs pakulomis!

Paėmė vyras tyčia ir tą kalaitę pervarė per tuos siūlus. Tai ji tada greitai prišoko ir pradėjo rodyt:

– Visas mano darbas dabar nuėjo už nieką! Visas darbas už nieką nuėjo, ką jūs čia padarėt!

Dabar jis vieną kartą sako:

– Reikia ir man apgaut ją.

Užprašė juos ant vestuvių. Dabar ji sako:

– Vyreli, reikia, – sako, – kad man nupirktum kokius drabužius (ji vieną sijoną turėjo, ir tą suplyšusj).

– Nu gerai, nupirksiu!

Jisai išėjo lyg pirtų tų drabužių, ale jis ne pirt, tik paėjėjo už kalnelio ir grįžta atgal. Ir pasiėmė žąsį po pažasčia. O ji krosnį kūreno duonai kept ar ten kam, ir pamatė, kad vyras neša ką. Pagalvojo, kad drabužius. Pasukutinį sijoną nusiėmė ir jį pečių įmetė. Ir sudegė. Vyras grįžta, o ji jau išleikia pasitikt, kad jau neša jai rūbus nupirkęs gražius. O ten ne rūbai, ale žąsis po pažasčia.

– Tai kur tie rūbai dabar? Kaip bus?

Sako:

– Atsisėdau pailsėt, o kalaitė peršoko per visus rūbus, ir pavirto į žąsį.

Ir ką aš dabar?

– Tai kaip važiuosim į vestuves?

– Tai taip ir važiuosim.

O tos giminės labai bagotos.

– Jos, – sako, – tave tenai ir aprengs.

Ir nuvažiuo į tas vestuves. Ją įrišo kūlin – toks šiaudų kūlis – ir tiktai su baltiniais ir nuvežė. Vyras nuėjo, ją paliko lauke, tame kūlyje. Ogi buvo ruduo, šalta. O vyras nuėjo, užsigėrė gerai, pamiršo apie ją, kad jinai tame kūlyje įrišta. Tai išėjo vaikai į lauką pabėgiot ir pradėjo vaikai šaukti:

– Kūlis kalba! Kūlis kalba!

Tada ir jis atsiminė, paėmė, pasakė giminėms, kad jau jo pati yra pusuogė. Tada jai davė rūbus ir įsivedė į vestuves. Tai ji sėdi ir lyg dainuoja, lyg kalba pati sau:

– Kai grįšiu namo, tai dienom verpsiu li – li, a naktį bus pi – pi!

Dieną verpia linus, a naktį – pakulas.

Pasakė Bronislava Šimelienė, 72 m., gyv. Pigonų k. Į mg. juostą įrašė A. Žičkienė 1998 m., tekstą iššifravo D. Giedraitytė. LTR 6588(31). AT 902*.

13. Gyvenu be vargų

Gyveno diedukas. Jis neturėjo jokių vargų. Kartą diedukas ėmė ir užrašė ant vartų: „Gyvenu be vargų“. Važiavo kunigas. Perskaitęs užrašą su-manė diedukui padaryti vargą. Liepė vežikui pašaukti dieduką. Diedukas greitai atėjo. Kunigas jam ir sako:

– Kadangi tu be vargų gyveni, tai išspręsk man šį uždavinį: kiek dangus nuo žemės aukštumo, kiek žemė turi ilgumo ir kiek gilumo?

Davė jam laiko, kol grįš iš miesto, kad uždavinys būtų išspręstas. Kai diedukui šis uždavinys nerūpėjo, tai jis pas malūnininko žmonąėjo. O dabar ir pas malūnininko žmoną neina, bet uždavinį galvoja. Vaikščioja diedukas palei malūną susimąstęs, apie malūnininko žmoną nė galvoti negalvoja. Pastebėjo malūnininkas, kad taip nuliūdęs diedukas vaikščioja, klausia žmonos:

– Turbūt tu jam ką nors padarei, kad jis čionai neužeina?

– Nieko aš jam nepadariau, rodos, ir neįžeidžiau, – atsako malūnininko žmona.

Malūnininkas išbėgo į kiemą ir klausia:

– Na, dieduk, sergi ar ką?

– Nesergu, bet man klebonas davė tokį uždavinį, kurio aš niekaip negaliu išspręsti.

Ir pasakė visą uždavinį malūnininkui. Tas liepė diedukui atiduoti savo drabužius ir sakėsi padėsiąs uždavinį išspręsti. Diedukas atidavė. Per-sivilkęs malūnininkas nuėjo prie vartų ir atsistojo. Žiūri – važiuoja kunigas. Pamatęs „dieduką“ kunigas iš tolo šaukia:

- Na, ar atspėjai?
- Rodosi, kad atspėjau, – atsako malūnininkas.
- Na, tai kiek dangus nuo žemės atstumo?
- Kai griaudžia – girdisi, kai žaibuoja – matosi, tai nelabai aukštai dangus nuo žemės, – atsako malūnininkas.
- Tai pasakyk, kiek žemė ilgumo turi?
- Malūnininkas apibrėžė lazdele aplink save ratą ir sako:
- Aš stoviu pačiame žemės viduryje, o jeigu klebonas netiki, tai prašau atmatuoti.
- O kiek žemė gilumo? – klausia supykęs kunigas.
- Mano tėvas jau trisdešimt penkis metus žemę matuoja. Kai atmatuos, tai pasakysiu, – atsako malūnininkas.
- Na, gudruoli, pasakyk, ką aš dabar manau?
- Klebonas manai, kad aš esu diedukas. O aš nesu diedukas, o malūnininkas, – ir atsisegęs parodė savo drapanas. Klebonas nusispjovė ir daugiau uždavinių žmonėms neskirdavo.

Pasekė Bolius Stuckus, 44 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Šiaučiuonas 1937 m. LTR 1183(145). AT 922.

14. Gudri pana

Vienu rozu pana nuėjo svirnan miegoti. Nusivė tuflius ir statė ant pagalės palovin. Palovyje rankomis pačiupo barzdą. Ana suprato, kad tenai palovyje yra koks senis, katro labai nusigando. Su ta pana svirne buvo ir katė. Pana glostė katę ir sakė:

– Katyte lapyte, kai mane senis pjaus, tai aš réksiu, réksiu!

Ir pradėjo labai rékti. Sulėkė žmonės ir suėmė senį. O tas senis turėjo peilį ir norėjo mergą papjauti.

Pasekė Valentina Tamašauskienė, 62 m., gyv. Minčiukų k. Užrašė R. Tamašauskas 1987 m. LTR 6077(1). AT 956 A*.

15. Apgautas velnias

Labai žmona buvo vriedna. Jeigu vyras ras pinigų, kad be jos neimtum. Tai jis nuėjo į mišką grybauti ir žiūri – puodelis pinigų stovi. O kaip jis ims, jis neturi teisės imt be žmonos. Tai jis tada namo nuėjęs žmonai sako:

– Einam, paimsim pinigų!

Tai jie nuėjo, kaip tik pinigų siekia imt, tai pinigai slenka žemyn. Tai ji sako:

– Laikyk už kojos!

Jis laikė už kojos ir neišlaikė, [žmona] nukrito su šitais pinigais. Vyras parėjo namo. Kiek laiko praėjo, kokia būtų – gera ar bloga – vis tiek, be žmonos blogai gyventi. Tai jis paėmė virves, nuėjo ieškoti šitos žmonos. Norėjo ištraukti žmoną, o ištraukė velnią, apdraskytą visą. Ir sako:

– Tai kaip aš tave ištraukiau? Man reikia žmoną ištraukt!

- Ką nori aš tau duosiu, tik netrauk šitos raganos!
- Tai, – sako, – ką tu man duosi?
- Pas poną susirgs arkliai. Nueik tu, kiek nori, tiek imk ir išgydysi šituos arklius.
- Tai, – sako, – kaipgi išgydyti?
- Paglostyk, ir arkliai šokinės!
- Išgirdo šitas ir nuėjo pas poną arklius taisyt. Nuėjo jis, gerus pinigus paėmė, paglostė tuos arklius, arkliai ir pradėjo šokinėt.
- Nu, – sako, – jei kitoj vietoj sirgs arkliai, tai neik, ten aš būsiu.
- Jis sužinojo, kad ir kitoj vietoj [serga arkliai]. Jau gerai uždirbo, reikia nueiti ir tenai išgydyt. O ką jam padaryt, šitas velnias bus jau, neduos jam išgydyt. Tai jis paėmė žmonos sijoną ir bliuską, prikimšo šiaudų ir pastatė į kampą. Sako [velnias]:
- Kad aš sakiau tau, kad čia nesimaišyk!
- Ką aš padarysiu – mano ragana atbėga!
- Tai kur ji?
- Kampe stovi!
- Velnias sako:
- Ką nori, tą daryk, bet aš einu!
- Ir nuėjo. Šitas išgydė [arklius] ir vėl parėjęs gyveno puikiausiai.

Pasekė Jonas Jurkevičius, 42 m., gyv. Kernavėje. Užrašė N. Vėlius 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4113(86). AT 1164.

16. Tėvas ir sūnus

Mirė tėvai ir paliko vieną sūnelį. Sūnui reikėjo vestis, bet jis neturėjo nei vieno skatiko. Eina pas savo gimines baisiai liūdnas ir sutiko važiuojantį poną. Ponas klausia:

– Kur eini, žmogau? Kodėl tu toks liūdnas?

Vaikinas sako:

– Ponai, reikia vestis, o neturiu nei vieno skatiko.

Ponas sako:

– Jeigu mane pakviesi į vestuves, tai tau duosiu pinigų.

Vaikinas sutiko:

– Gerai, pone, pakviesiu.

Ponas padavė vaikinui pinigų ir sako:

– Kai bus tavo vestuvės, tai ateisi į šitą vietą ir šauksi: pone, pone, prašom į vestuves!

Tada vaikinas padėjo ponui ir nuėjo savo keliu. Vaikinas, ruošdamasis vestuvėms, galvojo apie pono duotus pinigus, ir jį paėmė baimė. Tada jis nuėjo pasitarti pas kleboną ir viską papasakojo klebonui. Klebonas sako:

– Nieko nepadarysi – turėsi pakviesti į vestuves. Kaip nueisi prašyti, tai jis klaus, kokios bus pas tave pamergės. Tai tu jam atsakyk – pamergės bus angelai, o piršlys – šventas Petras.

Tada vaikinas padėjo klebonui ir nuėjo prašyti poną į vestuves. Nuėjęs į tą vietą, kur buvo sutarta, pradėjo vaikinas šaukti:

– Pone, pone, kviečiu į savo vestuves!
 Už poros minučių atvažiavo [ponas] su karieta ir pora pakinkytų žirgų, ir klausia vaikino:
 – Kokios bus pamergės?
 Vaikinas atsako:
 – Angelai.
 – A, a, aš gerai jas pažįstu. O koks piršlys?
 Vaikinas sako:
 – Šventas Petras prašytas.
 – Jį gerai pažįstu, tai mano geras draugas!
 Tada vaikinas nusigando, kad ponas visus gerai pažįsta. Ponas klausia:
 – O kas gros per vestuves?
 Vaikinas iš baimės pasakė:
 – Perkūnas!
 Tada ponas sako:
 – Kam gi toks bjaurus muzikantas? Taigi žinai, aš į tavo vestuves nebavažiuosiu dėl to, kad prieš penkis metus kaip trenkė jis man nugaron, tai ir dabar dar esu kuprotas.
 Ir ponas, nereikalaudamas duotųjų pinigų, nuvažiavo atgal, o jauniukaičiui to ir reikėjo. Ir aš tose vestuvėse buvau, alų midų gėriau, per barzdą varvėjo, burnoj neturėjau.

Pasekė Vaclovas Pileckas, 64 m., gyv. Vičiūnų k. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(463). AT 1165.

17. Diedas ir boba

Buvo diedas ir boba, ir turėjo jie avelę. Toj avelė kaip avelė, pasakysiu vėl nuo galo. Buvo diedas ir boba...

Iš savo atminties 1974 m. užrašė Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiukų k., gyv. Girelės k., Piniavos apyl., Panevėžio r. (J. Dovydaičio rink.). LTR 7060(200). AT 2300.

18. Tvardovskis mėnulyje

Pasakodavo, kad būktai išgarsėjęs buvo Tvardovskis. Jis turėjo visokius reikalus su velniais. Tai po mirties velniai jį nunešė ir pasodino ant mėnulio.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė N. Vėlius 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4113(111). BILPK *1190.

19. Kodėl šienapjūtėje lyja

Jau kai pradeda šienaut, apie šventą Petrą, tai žmonės prašo Dievo, kad lietaus nebūtų. O šventas Petras, kaip senas, kurčias, neprigirdi, tai jam atrodo, kad žmonės prašo lietaus. Daugiausia tuo laiku lyja, tai žmonės sakė, kad Petras kurčias, tai ir lyja.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(293). BILPK 2026.

20. [Brolis už šunį]

Du broliai buvo. Vyresnysis brolis pavertė jaunesnį visai prastai, net kad taptų šuns vietoj, kad saugotų turtą naktimis. Tas sėdi prie tvarto naktį nabagas sušalęs ir ėmė loti:

– A un, a un, a un, a un!

O tas brolis vyresnis miegant nesupranta, ką jis tenai loja. Kaip tik po nakties atsikėlė – nė vienos karvutės tvarte, nė arkliuko, nieka, viską vavgys išvogė. Tai vyresnysis brolis jaunesnį pradėjo mušti.

– Už ką tu mane muši? – sako.

– O kodėl tu manęs nepakėlei?

– Nugį aš kėliau taip, kaip šuva, gi lojau – a un, a un, a un, visą laiką, visą naktį! Tai kokia čia skriauda? Reikėjo atsikelt!

Pasekė Romualdas Ališauskas, 64 m., gyv. Kunigiškių k. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(341). BILPK *2421.

21. Pasaka apie akmenis

Pasakojama, kad seniau akmenys augo, ir jų buvo labai daug. Viena kartą Švenčiausioji Panelė Marija ėjo keliu ir sumušė sau koją į akmenį. Marija pasakė:

– Kad jūs didesni neišaugtumėte!

Ir nuo to laiko akmenys neauga. Sakoma, kad jei akmenys augtų, tai žmonių pasaulyje nebūtų.

Pasekė Emilija Stuckuvienė (Kapačiauskaitė), 40 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Šiaučiūnas 1936 m. LTR 1183(98). BILPK 3015.

22. Balandis atneša ugnį

Pasakojo seni žmonės ganant arklius. Kūrenant ugnį sakydavo, kad su ugnim reikia vaikams labai atsargiai elgtis. Kad ugnis yra labai šventas daiktas, kad žmonės kadaise neturėjo ugnies. Dievas pagailėjo žmonių ir per balandį siuntė ugnį. Balandis, nešdamas tą ugnį per jūras marias labai pavargo, jo snapas net pradėjo degt, ir padavė žmonėms ugnį. Tai dėl to dabar balandžio snapas raudonas.

Kai girdėjau, tada buvau dar mažas vaikas, vos pradėjau ganyti. Kernavės seniai sakė, toks Ignas Bieliauskas buvo.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(264). BILPK 3020.

23. Blogų moterų kilmė

Adomas turėjo dvylika sūnų ir vieną dukterį. Tie sūnūs negalėjo pasidalyti ja, visi norėjo ją vesti už žmoną. Tai paskiau Adomas paėmė, užvertė dvylika kubilų ir pakišo po jais gyvatę, lapę, ožką, avelę, karvę, povą, varną, pelėdą, kalę, lakštingalą, šarką ir tą savo dukrą. Ir paskui visi ėjo prie tų kubilų atversti, kam teks ta dukra. Visi atsivertė ir visi rado merginas. Užtat yra visokių moterų, kaip tie užversti gyvuliai: viena graži kaip povas, ir dainuoja kaip lakštingala, ir gudri kaip lapė, ir visokių...

Pasekė Vandutė Šalkauskienė, 50 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(319). BILPK 3030.

24. Kaip sutverta moteris

Kai Dievas sutvėrė Adomą, tai jam liūdna buvo vienam gyventi. Tai Dievas sumanė jam ir draugę sutvert. Jis Adomą užleido miegu ir išėmė iš jo dešinio šono vieną šonkaulį ir galvojo sutvert Adomui draugę, bet pats rankas buvo susikruvinęs ir nuėjo prie upelio numazgot rankų. O tuomet jau visi gyvuliai buvo sutverti, ir buvo arti Dievo šuo. Pasižiūrėjęs, kad guli kaulas, šuo stvėrė tą kaulą ir pradėjo bėgti laukan, Dievas vytis. Bet kad Dievas jau senas, žiūri, kad šuns nepavys. Tai Dievas tik stvėrė už uodegos ir nutraukė uodegą šuniui. Liko Dievo rankoj uodega, o šuo su kaulu pabėgo. Tai Dievas šunį prakeikė:

– Kad tu visą amžių stversi už kaulo!

O Dievas jau neturėjo iš ko sutvert Adomui draugę ir sutvėrė ją iš šuns uodegos. Tai dabar sako, kad šuo visuomet stveriasi už kaulo, o moteris plepa, kaip šuo uodegą vizgina.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(295). BILPK 3030.

25. Kodėl vaikai ilgai nevaikšto

Moterys susirinkusios pradėjo skųstis, kad jų vaikai ilgai nevaikšto:

– Kodėl visi gyvuliai, kada gimsta, iš karto ir pradeda vaikščioti?

Išrinko delegaciją iš dviejų moterų ir nusiuntė pas Dievą pasiskųst, dėl ko Dievas padarė tokią neteisybę. Dievas, išklausęs moterų skundo, pažadėjo tą dalyką ištaisyt, bet tiktai pasakė:

– Su sąlyga, jeigu jūs norite su vyru tik vieną kartą, kaip visi gyvuliai.

Viena jau būtų sutikusi, bet kita sako:

– Niekomet, jokių būdu nesutiksiu. Tegul būna senoviškai.

Taip ir liko iki dabar.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(295). BILPK 3030.

26. Kodėl žmonės nežino mirties laiko

Ėjo Dievas su Petru ir mato – žmogus tveria šiaudų tvorą. Sako:

– Kodėl tu tvorą šiaudinę tveri?

Žmogus sako:

– Oi, Dieve mano, aš poryt mirsiu, kam man ta tvora stipri?

Tai Dievas pasakė:

– Tverk stiprią, užtat kad nemirsi.

Ir jis dar gyveno dvidešimt metų. Ir jis nežinojo, kada mirs. Nuo to laiko nežino žmonės, kada jie mirs.

Pasekė Vandutė Šalkauskienė, 50 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(322). BILPK 3062.

27. Pasaka apie katę

Seni žmonės sako, kad katės negalima mušti, nes tai esanti Marijos pirštinaitė. Sako, kad Marija ėjo keliu ir turėjo rankoj pirštinaitę. Pirštinaitė įdrėskė Marijai ranką. Marija metė ją į šalį ir pasakė:

– Kad tu pavirstum kate ir visą savo gyvenimą draskytumeis!

Nuo to laiko ir atsirado žemėje katės.

Pasekė Emilija Stuckuvienė (Kapačiauskaitė), 40 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Šiaučiūnas 1936 m. LTR 1183(99). BILPK 3120.

28. [Gandro kilmė]

Dievas surinko visus šliužus į maišą ir liepė nunešt vienam žmogui į ežerą ir paskandint, tik nežiūrėt. O žmogus buvo smalsus, atrišo tą maišą ir pažiūrėjo. Nu ir pasiskleidė tie šliužai į visas puses. O Dievas buvo pavargęs, užkūręs ugnį sėdėjo prie ugnies. Žmogus atbėgo pas Dievą pasiskųsti, kad tie šliužai visi pabėgo. Tai Dievas užpykęs stvėrė nuodėguli, sviedė jam ir pasakė, kad visą amžių turėsi juos rinkti. Užtai dabar gandrui nuo žarijų raudonas snapas, raudonos kojos, o sparnai ir uodega juodi. Tai nuo nuodėgulio ištepti, kai mušė.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(360). BILPK 3131.

29. [Gegutės kilmė]

Sesuo išlydėjo į karą brolių, ir brolis žuvo kare. Ji labai pradėjo verkti, raudoti, tai Dievas pagailėjo ir pavertė gegute. Ir dabar ji kukuoja, raudodama žuvusio brolio.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(361). BILPK 3134.

30. [Kregždės upatumų kilmė]

Mergaitė nuo švenčiausios Marijos pavogė raudoną kamuoliuką siūlų ir žirkutes, tai Marija pavertė tą mergaitę į kregždę. Ir dabar jos uodegoj žirkutės, o po snapeliu raudonas kamuoliukas. Siūlų kamuoliukas.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD VI n sk. kompl. eksp. LTR 362(). BILPK 3145.

31. [Muzikantas velnių puotoj]

Seniau apie Kernavę vaikinai ėjo į vakaruškas su muzikantu. Viename kaime nesusirinko merginų ir nebuvo vakaruškų, tai grįžo atgal ir pakeičiui sutiko pažįstamų vaikinų ir merginų, ir kviečia juos pas save ateit į vakaruškas. Ir jie kaip nuėjo, tai pasirodė, kad visi jie pažįstami, ir tas kaimas pažįstamas, ir tas namas. Pradėjo žaisti, šokti. Jų muzikantas pasodintas į gražų krėslą, ir žaidė, šoko. Iš atėjusių vaikinų vienas prisiziūrėjo, kad prie durų stovi indas su kažkokiu skysčiu ir tie šokėjai bešokdami merkia pirštu tan skystin ir trina akis. Ir vienas iš tų vaikinų paslapčiom prislinko, prislinkęs pirštą įmerkė ir patrynęs savo akis pamatė, kad ten ne pažįstami vaikinai, bet velniai. Ir tuoj pradėjo visi skirstytis, o šitie pakviestieji vaikinai užmigo.

Rytoj ryte pasikėlė pamatė, kad jie visi raiste. Muzikantas, kuris sėdėjo gražiame krėslė, pasirodė ant išvartos senos ir samanose paskendęs iki ausų. Jie pamatė, kad kur šokama vieta, ten – išbraidytas purvas. Kai sulaukė ryto, jie išėjo ir išsiskirstė į namus ir slaptai, niekam nieko nesakė apie tai, kur jie buvo sekmadienį.

Kitame sekmadieny Kernavėj vaikinai, kuris patrynė akis tuo skysčiu, bažnyčioj prie altoriaus palei kunigą pamatė velnią, kuris gundė jaunimą kalbėti, juoktis. Paskui kunigas užlipo į amboną⁶ sakyti pamokslo, paskui jį ir velnias kartu. Tas vaikinai neiškentęs pasakė, kad prie kunigo yra velnias, jis gundė žmones, kad juoktųsi iš kunigo pamokslo. Velnias kaip šoko ir jam su pirštu dūrė tą akį.

Ir seni žmonės kalbėjo apie tokį įvykį karčemose prie išgėrimų, apie tokį atsitikimą.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD VI n sk. kompl. eksp. LTR 4112(264). BILPK 3276.

32. [Žmogus pasikorėlės vestuvėse]

Žmogus išvažiavo pats savo reikalais. Važiavo žiemą, šalta pasidarė, pūga, anas ir paklydo. Važinėjo važinėjo per miškus, per raistus. Užvažiavo raistan. Važiuoja, žiūri gi, kad vestuvės. Nu tenai žmonių, ten šoka, geria, valgo. Ir jį ten priėmė ir davė jam valgyti ir ko. Priėjo jiems laikas, anie ir išsiskirstė.

[Ryte] žiūri, kad anas raiste sėdi. Arkliašūdžių aplink pridėta – ten maistas jiems buvo. Paskiau jau, kai diena stojo, praaušo, išvažiavo anas iš raisto, išsikepurnojo, parvažiavo namo. Anas pasakoja parvažiavęs, kad matė vestuves Uršulės. Tada jo žmona atsišaukė:

– A, – sako, – šiąnakt ana pasikorė.

Taip ir liko.

Pasekė Eleonora Jakutienė, 76 m., gyv. Dailidžių k. Į mg. juostą įrašė E. Jasiūnaitė,

⁶ *Ambona* – sakykla (paaukštinta vieta bažnyčioje, iš kurios sakomi pamokslai).

M. Čenytė ir L. Šilainytė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., tekstą iššifravo E. Jasiūnaitė. LTR 4116(14). BILPK 3277.

33. Ožiukas virsta kelmu

Toks buvo atsitikimas, kad vaidenosi prie Klišabalės. Prie Klišabalės kaimo yra pieva Klišabalė. Ten praeina du keliai palei tą pievą, ir sakydavo, kad ten vaidenasi naktimis.

Vieną kartą ėjo Kasilavičius su žmona iš baliaus biskį išgėręs ir nešėsi su savim kartu medžioklinį šautuvą. Prieš jį bėgo ožiukas ir gailiai bliovė. Jis norėjo tą ožiuką koja spirti, bet žmona neleido. Paskiau jis irgi pirma jų vis bliovė, tai jis nusiėmė šautuvą ir norėjo šaut. Žmona neleido. Paskui ožiukas tas žmonai leidosi pagauti, jie abu jį glamonėjo, kad toks meilus ožiukas. Parsinešė jį namo ir paleido nedideliame kambariuky. Žmona nuėjo pamelžti karvę, atnešė pieno, įpylė į lėkštutę ir nunešė pagirdytą ožiuką. Vietoj ožiuko rado supuvusį kelmą.

Ta pati moteris iš Klišabalės kaimo pasakojo, kad jai taip pačiai buvo. Ji jau mirusi – Kasilavičienė Marija.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(279). BILPK 3301.

34. Sumainyti arkliai

Jurkevičius Ipolitas jau kokį šimtą penkiasdešimt metų dabar turėtų. Tai jo diedukas važiavo iš turgaus iš Maišiogalos pirkęs arklį. Ir čia, kaip Joda vadinasi, ponaitis kažkoks stovi ant kelio. Tas ponaitis sako:

– Davai mainom arklus!

Ir toks gražus arkllys buvo. Diedukas pažiūrėjo – gražus arkllys. Ir sako:

– Kiek man reiks tau atiduot?

– Senoviškais pinigais penkis rublius!

Ir davė. Atvažiavo namo. Rytą atsikėlė, reikia eiti arklį pašerti. Įeina gi į tvartą, žiūri – beržas įkištas su šaka. Kaip ir įkišau šitą beržą? Reikia eit atpjaut ir išmest šitą beržą į lauką.

Nuėjo ten, kur jis keitė su šitu ponaičiu arklus – šitas arkllys kaip vaikščiojo ant pievos, taip ir vaikšto. O pinigus kaip jis davė, ir guli šitie pinigai ant pievos.

Pasekė Jonas Jurkevičius, 42 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(83). BILPK 3302.

35. Skūrinis maišas

Viena motina labai gailėjo dukros, [kai] jinai mirė. Ir jinai tiek jau verkė, kad norėjo ją pamatyti kada nors. Ir jai pasakė Visų Šventų naktį eiti į bažnyčią, ir ten visos jau tos vėlės ateis. Tik jai sakė vienai neiti, o paimti krikšto motiną ir bobutę, ir atsisėsti už durų. Jinai taip ir padarė. Atsisėdo, sėdi, žiūri, atėjo vienas [vėlių] pulkas – jos dukros nėra, antras pulkas –

jos dukros nėra. O trečiame eina. Tai kaip atėjo prie motinos, krikšto motinos ir bobutės, sako [duktė]:

– Čia mane pasaulin paleido. O čia mane atpirko. O čia – skūrinis maišas! Bėk kuo greičiausia! – į motiną taip pasakė.

Tai nereikėjo motinai nei verkt daugiau, nei nieko.

Pasekė Stasė Barsukienė (Bernotaitė), 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė N. Vėlius 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4113(49). BILPK 3525.

36. [Už apavo užkriūtęs paparčio žiedas]

Buvo tarnas pas ūkininką. Karštą dieną nukinkė jaučius ir paleido ganytis miške. Ir jaučiai pasimetė. Tai jis nuėjo ieškoti. Ieškojo, ieškojo, ir užklupo naktis. Ir naktį jis landžioja po krūmus visur ieškodamas jaučių. Ir paskui jis iš karto nudžiugo, kad žino, kur jo jaučiai randasi, žino, kas jo namuose randasi ir jis pats nesuprato, iš kur tokia jo atmintis pasidarė, kad jis visa žino. O kai braidė po papartynus, jam į vyžą įkrito paparčio žiedas. Ir jis rado jaučius ir vedėsi į namus. Eidamas palei kelią (didelis akmuo gulėja), jis pamatė ant akmens sėdintį velnią. Velnias sau vyžas lopė, ir mėnulis kaip užlenda už debesies, tai velnias su pykčiu sako:

– Šviesk, šviesk!

Tai tas žmogus su lazda kaip davė velniui per nugarą ir sako:

– Šviesk, šviesk!

O velnias surėkė:

– Nešviesk, nešviesk!

Ir pabėgo. Tai dabar naktimis per Jonines mėnulis daugiausiai pusiau šviečia, pusiau nešviečia. Nuo to laiko žmonės tai vadina, kad Joninių naktis yra velnio naktis, pusę šviečia, pusę nešviečia. Tas vaikas, kai atsivedė jaučius į namus, nusiavė vyžas ir dingo jam atmintis. Ir taip jis pradėjo seniems pasakoti apie tą įvykį. Tai žmonės jam pasakojo, kad velnias jam buvo davęs paparčio žiedą, laimę. Bet kadangi jis velniui taip atsidėjojo, tai velnias vėl atsiėmė tą žiedą ir užtai jis prarado savo laimę.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis. 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(266). BILPK 3645. BILPK 3454.

37. [Švedų antplūdis]

Dzevaltauskienė pasakojo apie švedus. Ji jau iš savo senelių girdėjo. Girdėjo, kad švedai čia kai kariavo, labai plėšikavo ir varė jaunesnius žmones į karą kartu su savim. Ir būdavo taip kad kai kurie žmonės slėpėsi miškuose. Sužinoję tą šeimyną ateidavo švedai ir kankindavo. Seniau, kai buvo mediniai suolai, ant medinių kaladkų sijos tašytos kirviu, tai moteris iškardavo namuose, o mažus vaikus mesdavo po tuo suolu, kaladėles išimdavo ir suolu sutraiškėdavo vaikus. Tai žmonės, kai slėpėsi miškuose ir kai buvo jau sniego žymės pėdsakas, tai vyrai apsiaudavo vyžas atbulai, kad eini į mišką, tai atrodė, kad eita iš miško. O kareiviai

turėjo tokius kalmukus kaktoj su viena akim ir jie surėkdavo „žvėris“ ar „žmogus“, kur miške besislapančius pamatė.

Taip buvo, kai švedai siautė.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(275). BILPK 3738.

38. Švedas Aušros vartuose

Pasakojo, kad vienas švedas raitas nujojo į Aušros vartus ir bizūnu uždavė Švenčiausijai Motinai. Ir kaip uždavė, tai buvo stebuklas – ji nutrenkė nuo arklio į bažnyčios sieną, ir kraujo negalėjo per šešis metus užmaliavot.

Pasekė Vaclovas Pileckas, 64 m., gyv. Vičiūnų k. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(427). BILPK 3738.

39. Našlaitė mėnulyje

Sako, kad kadaise toj mergaitė buvo našlaitė. Vis pamotė ją siuntė į darbus, apkraudavo, mušdavo. Ta pamotė buvo ragana. Ji išsiuntė mergaitę vandenio nešti. Užpykusi prakeikė ir nusiuntė į mėnulį, ir našlaitė su nėšiais ir kibirais yra atsiradusi ant mėnulio.

Pasekė Feliksas Šalkauskas, 58 m., gyv. Kernavėje. Užrašė N. Vėlius 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4113(112). BILPK 3907.

40. Velnias neša daiktus žmonėms

Velniai prineša žmonėms gerų daiktų. Velniai ir ponui Krukauskui prinešė daug gerų daiktų. Kartą klojime iš ryto rado pilną maišą blogų daiktų: skudurų, blėkų, akmenų, lėkščių. Ponas liepė, kad išneštų šitą brudą. Išnešė, o kitą rytą vėl rado. Sako, kad velniai per gyvenimą neša gerus daiktus, o prieš mirtį – blogus.

Pasekė Kazė Sėsiūnienė (Bekeniūtė), 44 m, gyv. Sutkiškių k. Užrašė J. Feldmanaitė ir A. Žygaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4115(66).

41. Gyvačių karalius

Prieš šešiasdešimt metų Bajoriškėse šienavo pievas. Bajoriškių ir Zarenčių vyrai išgirdo, kad lauže čiepsi. Ten pažiūrėję rado gyvačių karalių. Tada jie pasiruošė karčių, pagalių ir tą laužą uždegė. Tada atsirado daug gyvačių po visus laukus, pievas. Vyrai bėgo šalin. Rapolas Ambrašas bėgdamas užmušė vieną gyvatę, kuri turėjo raudoną galvą ir buvo ilgio nuo trijų sieksnių. Tais metais gyvatės lipo ant kelių žmonėms, tiek laukuose, tiek namuose. Tai dėl to, kad karaliaus nėra.

Pasekė Jurgis Stepšys, 32 m., gyv. Bajoriškių k. Užrašė J. Dovydaitis 1932 m. LTR 776(20).

42. Visada linksmos

Bulves kasdavom, užsidirbdavom. Pusrytį turėdavom savo, šaukštą savo, o pietų tai ponas davė bulvių su lupynom ir batvinių. Duoną padalina po kąsnelį. Padirbam, o po to šokam, dainuojam. Ponas sėdi liūdnas.

Šeimnininkė klausia:

– Ko toks liūdnas?

– Gaila, kad linksmos mergaitės! Pavalgo bet ką, dirba bet ką ir linksmos!

Papasakojo Apolonija Svetlikauskienė (Ikanevičiūtė), 62 m., gyv. Pakalniškių k. Užrašė J. Feldmanaitė ir A. Žygaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4115(21).

43. Šuo gražesnis už mergaitę

Atvažiavo ponia Jezdovska iš Dubaniškio falvorko⁷ į Žadžių kaimą. Šita ponia Grigui sako:

– Parodyk jauną mergaitę.

Motina išnešė ir parodė poniai, o ponia sėdėjo savo bričkoj su kudlotu šunim ir pasakė:

– Tavo mergaitė graži, o mano šunytis gražesnis. Aš nemainytau!

Papasakojo Vaclovas Pileckas, 64 m., gyv. Vičiūnų k. Užrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. LTR 4112(432).

Smulkioji tautosaka

Parengė Dalia Zaikauskienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

© *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

Visi šios publikacijos tekstai parinkti iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinių. Dauguma tekstų užrašyta bendrine kalba, kai kurių tarmė išlaikyta nenuosekliai, todėl redaguojant tarmiškos fonetinės lytys pašalintos tiek pačiuose kūriniuose, tiek prie jų pridėtose pastabose. Leksika, morfologinės formos bei sintaksinės konstrukcijos paliktos autentiškos.

Patarlės ir priežodžiai pateikiami klasifikuoti pagal atraminį žodį. Juo laikomas pirmasis patarlės ar priežodžio daiktavardis, jo nesant – veiksmazodis ar būdvardis. Šie žodžiai spausdinami pasvirusiu išretintu šriftu. Minėta taisykle nesivadovaujama, kai frazėje loginiu akcentu tampa kita kalbos dalis, dažniausiai būdvardis (pvz., *Bailus ir kiškio išsigąsta, Pritinka kaip kuprotam prie sienos* ir pan). Mįslės grupuotos pagal įminimą, garsų mėgdžiojimai – abėcėliškai pagal mėgdžiojamojo objekto ar subjekto pavadinimą, skaičiuotės, erzinimai bei juokavimai – pagal pirmąją teksto raidę.

⁷ *Falvorkas* (palivarkas) – nedidelis dvaras su trobesiais.

Patarlės ir priežodžiai

1. Ačiū už *aguonas*, bet norėčiau duonos. LTR 5977(3).
2. *Aitvarą* turėjau, kol prakaitą liejau. LTR 5977(11).
3. *Akių* pasiklausk, ir atrasi. *VUB*, f. 81–386, p. 72.
4. Plaukia kaip *akmuo*. LTR 432(7/26).
5. *Alkis* – geriausias padažas, nuovargis – minkščiausia pagalvė. LTR 5977(10).
6. Ant *arklio* jojo, arklio ieškojo. *VUB*, f. 81–386, p. 72.
7. Dar *arklio* neturi, jau pavalkus mieruoja. LTR 5977(22).
8. Senas *arklys* vagos negadina. LTR 5977(218).
9. Kas *arklius* maino, tas pėsčias eina. LTR 432(7/1).
10. *Atsarga* gėdos nedaro. LTR 5977(1).
11. *Auksas* ir pelenuose žiba. LTR 5977(5).
12. *Bailus* ir kiškio išsigąsta. LTR 5977(16).
13. *Baimė* su meile kartu nevaikšto. LTR 5977(19).
14. *Baimės* plačios akys. LTR 5977(15).
15. Su *balana* duonos neatrėksi, su pirštu dangaus nepasieksi. LTR 7060(158).
16. *Bajoras* aukštas, bet kišenėj šaukštas. LTR 5977(21).
17. *Bėda* į duris – meilė pro langą. LTR 5977(18).
18. Koksai *beržas*, toks ir kelmas, koksai tėvas, toks ir sūnus. LTR 1183(91).
19. Kvailas kaip skylėtas *čebatas*. LTR 432(7/35).
20. *Darbas* durnių myli, o durnius darbą. [*Šitą žodį dažniausiai sako vyrai, kai jie susitinka ir kalba apie darbą. Tai tikrai liaudiškas priežodis.*] LTR 6703(17).
21. *Darbštus* duoną gamina, tinginys vargą augina. LTR 5977(31).
22. *Darbštus* randa darbą, kalbus – kalbą, o tinginys – nieko. LTR 5977(45).
23. *Draugų* prie stikliuko netrūksta, kai bėda – visi jie nurūksta. LTR 5977(40).
24. Baltas kaip *drobė*. LTR 432(7/7).
25. Geriau su protingu pamesti, negu su *durnium* surasti. LTR 5977(68).
26. Mylėk kaip *dūšią*, krėsk kaip grūšią. LTR 5977(147).
27. Pečiai kaip *dvarnos*¹ durys. LTR 432(7/16).
28. *Galva* kaip puodas, pilvas kaip aruodas. LTR 5977(49).
29. Kas *galvoj*, tas ir kalboj. LTR 5977(119).
30. *Gerklė* kaip kelnų kalaša². LTR 432(7/38).
31. *Girtuoklį* nosis, vagį pirštai išduoda. LTR 5977(62).
32. Dėk *grūdą* prie grūdo – pripilsi aruodą. LTR 5977(34).
33. Saldus kaip *Havanos* cukrus. LTR 5977(241).
34. Bendra *jėga* ir kalnus nuverčia. LTR 5977(13).
35. Tai *Kalėdos*, tai Velykos, galvoj užia, pilvas dykas. [*Girtuoklio priežodis.*] LTR 1183(92).

¹ *Dvarna* – dvaras.² *Kalaša* – klešnė.

36. Geras *kalvis* ir skruzdę pakausto. LTR 5977(61).
37. Ant palinkusio *karklo* visos ožkos lipa. LTR 5977(2).
38. Draskosi kaip *katė*. LTR 432(7/20).
39. Kas *kelią* trumpina, tas namie nenakvoja. LTR 5977(133).
40. Prie seno *kelmo* gerai ugnį kūrenti. [*Girdėjo Liuliškiuose, Musninkų vls., maža būdama iš piemenų.*] LTR 1183(58).
41. Pasenau, paržilau ir *Kernavėj* nebuva. [*Šį priežodį sako užneriečiai žmonės, kurie Kernavėj nėra lankęsi ir jos nematę.*] LTR 1183(84).
42. Kad duosiu tai duosiu, kaip *kiškis* per kumele. LTR 432(7/11).
43. Kas *kopūstais* nudega, tas ir darže pučia. LTR 432(7/36).
44. Pritinka kaip *kuprotam* prie sienos. LTR 432(7/13).
45. *Laimingas* kaip dešimt pametęs, o rublį suradęs. LTR 5977(140).
46. *Mainas* vienam strainas. LTR 432(7/2).
47. Lenk *medį*, kol žalias, mokyk vaiką, kol mažas. LTR 5977(134).
48. Riebus kaip *meška*. LTR 432(7/39).
49. Juodas kaip *murinas*³. LTR 432(7/28).
50. Nespausi *norago*, nekąsi pyrago. LTR 5977(163).
51. Bepigu iš svetimos *nugaros* rėžti platų diržą. LTR 5977(17).
52. Bliuona kaip *ožys* kopūstuose. LTR 5977(20).
53. *Ožys* keikiamas tunka. LTR 5977(192).
54. Ant dviejų *palivarkų* – anei duonos, nei privarkų⁴. LTR 432(7/17).
55. *Pariedkas*⁵ kaip pas ubagą tarboj. LTR 432(7/33).
56. Greitas kaip alavinė *paukštytė*. LTR 432(7/27).
57. *Pavasarij* ir šluota juda. LTR 5977(209).
58. Baltas kaip *pečiaus* kakta. LTR 432(7/9).
59. Ko susiraukęs kaip devynios *pėtnyčios*? LTR 5977(109).
60. Lengvas kaip *plunksna*. LTR 432(7/40).
61. Baltos *rankelės* juodo darbelio bijo. LTR 5977(12).
62. *Raudonas* kaip nuluptas. LTR 432(7/31).
63. Gerbk *rūbus* namie, rūbai tave gerbs žmonėse. LTR 1183(90).
64. Nusidirbo kaip *rugius* pjovęs. LTR 5977(187).
65. Graži kaip *rūtelė*, kvaila kaip avelė. LTR 5977(55).
66. *Sauso* niekas neklauso. LTR 5977(216).
67. Geriau gerą *senmergystę* negu blogą moterystę. LTR 5977(67).
68. Tyli kaip *siena*. LTR 432(7/34).
69. Reikalingas kaip tilte *skylė*. LTR 432(7/30).
70. Kas iš paskos *slenka*, likučius renka. LTR 5977(130).
71. Baltas kaip *sniegas*. LTR 432(7/8).
72. Neturi savo *sparnų*, ant svetimų nepakilsi. LTR 5977(177).
73. Sunku *šieną* vežti, bet lengva žiemą pešti. LTR 5977(230).
74. *Širdelė* – ne avelė, šieno nepaduosi. LTR 5977(251).

³ *Murinas* – negras, juodaodis.

⁴ *Privarka* – čia „viralas“.

⁵ *Pariedkas* – tvarka.

75. Dėl vieno *špoko* pavasario nebus. LTR 5977(43).
 76. Ar ilgam *šuniui* kaulas? LTR 5977(7).
 77. Pritinka kaip *šuniui* kamizelka⁶. LTR 432(7/12).
 78. Reikalingas lyg *šuniui* penkta koja. LTR 432(7/29).
 79. Ne *šuo* ir svečiui pučia. LTR 432(7/37).
 80. Sutinka kaip *šuo* su katinu. LTR 5977(246).
 81. *Šuo* ir ant Dievo loja. LTR 432(7/4).
 82. Bagotas kaip *šuva* kudlotas. LTR 432(7/3).
 83. *Šuva* neprašytas į skerstuves ateina. LTR 5977(249).
 84. Lentas⁷ kaip *teliokas*. LTR 432(7/14).
 85. *Tinginiui* duona užpečky. LTR 5977(260).
 86. Pasileidęs kaip *ubago* paršas. LTR 432(7/23).
 87. Sveikas, *uzbonėli*, sudie, rozumėli. LTR 5977(225).
 88. Negimdytas – ne *vaikelis*, neperėtas – ne vištelis. LTR 1183(171).
 89. Geras *vaisius* ilgai noksta. LTR 5977(63).
 90. *Varna* varnai akies nekirs. LTR 432(7/21).
 91. *Varnu* purvo nebraidžiojęs, kunigu nebūsi. LTR 5977(264).
 92. Eina kaip *vėjas*. LTR 432(7/19).
 93. Gaudo *vėją* po laukus [*Taip dažnai sako tėvai savo vaikams, kai jie tingi, nieko nedirba, nedaro, kai dykaduoniauja.*]
 LTR 6703(18).
 94. Neapkenčia kaip *velnias* gaidžio. LTR 5977(151).
 95. *Velnias* dūšios, o šuva skolos neturi. LTR 5977(265).
 96. Lyja kaip iš *viedro*. LTR 432(7/22).
 97. Bijai *vilko* – neik į girią. LTR 5977(14).
 98. Landžioja lyg *vilkas* smerties ieškodamas. LTR 432(7/10).
 99. Vienas *vyras* – ne talka, vienas žmogus – ne šneka. TR 5977(273).
 100. Uždirbsi kaip *Zablackas* ant muilo. LTR 432(7/6).
 101. Ko *žabalas* verktų, kad kelią matytų. LTR 432(7/18).
 102. Gausi pas *žąsį* avių. LTR 432(7/32).
 103. Pasileidęs kaip *žydo* botagas. LTR 432(7/24).
 104. Pasileido kaip *žydo* ožka. LTR 432(7/25).
 105. Ant gero *žmogaus* šuo neloja. LTR 432(7/5).
 106. Išmintingas *žodis* kvailio ausin kelio neranda. LTR 5977(79).

Mįslės ir minklės

107. Stovi lazda, ant lazdos kamuolys, galiu prisiekti, kad ten yra tūkstantis (*Aguona*). LTR 1183(89).
 108. Du broliai eina vienu keliu ir vienas kito nemato (*Akys*).
 LTR 4115(34).
 109. Danguj nėra, o debesyse – viena; žemėj nėra vienos, pas bobaį dvi; pas bekoną – priešaky, pas kleboną – užpakaly. Kas? (*Raidė B*).
 LTR 6703(25).

⁶ Kamizelka – liemenė.

⁷ Lentas – lėtas.

110. Sėdi tamsose, siuva be adatos, be siūlų (*Bitės*). LTR 4115(32).
111. Lėkė paukštis per dangaus vartus: „Oi Dieve, mano Dieve, mano darbas dega“ (*Bitės* bažnyčioj lekia ir prie altoriaus žvakės dega). LTR 3928(16).
112. Medis, sujungtas su geležim ir rodo septynis (*Dalgė*). LTR 3928(17).
113. Dieną kaip lankas, naktį kaip žaltys (*Diržas*). LTR 4115(35).
114. Apie vieną duobę visi su pagaliais (Apie *dubenį* visi su šaukštais). LTR 4115(33).
115. Tėvas dar negimė, o sūnus jau po pasaulį vaikšto (*Dūmai*). LTR 3928(24).
116. Tėvas neužgimęs, sūnus pražilęs (*Dūmai* iš kamino). LTR 3928(10).
117. Septynių mylių tiltas, ant galo žiedas ant viso pasaulio (7 savaitės *Gavėnios*, o gale – Velykos). LTR 3928(15).
118. Du kiškiai pjaunas, baltas kraujas bėga (*Girnos* mala). LTR 3928(23).
119. Šėtuoja, matuoja, į kampilį pakavoja (*Grindis* šluoja, o šiukšles į kampilį sušluoja). LTR 4115(30).
120. Ko varna į mišką skrido? (Kad *miškas* pas ją neskrido). LTR 4115(44).
121. Kur daugiausia kryželių? (*Kamuoliuke*). LTR 4115(45).
122. Lėkdamas staugia, stovėdamas knisa (*Karkvabalis*). LTR 1183(87).
123. Keturios panelės sisena į vieną kibirėlį (*Karvę* melžia). LTR 4115(40).
124. Ūžia upė ir dirba dėl žmogaus (*Malūnas*). LTR 3928(18).
125. Raguolis šuliny (*Mėnulis*). LTR 2939(111).
126. Be odos, be žarnų gale lauko loja (*Mintuva*). LTR 4115(37).
127. Sėdi ponia namie, o plaukas lauke (*Morka*). LTR 4115(49).
128. Metmenys pušiniai, ataudai šiaudiniai (*Namas*). LTR 1183(88).
129. Kas neskaldytas suskyla? (*Namas* nuo saulės suskyla, skylėtas darosi). LTR 4115(43).
130. Kiek ant dangaus žvaigždučių, tiek ant žemės skyliųčių (Nupjauti *rugiai*, o šiaude – skylutė). LTR 4115(39).
131. Brolis brolių veja, niekad nepaveja (*Rata*). LTR 3928(22).
132. Pats plaukuotas, silpnai kabo, galas plikas (*Riešutas*). LTR 4115(38).
133. Stipriai stovi, silpnai laikosi, kepurė rambuota, o galas plikas (*Riešutas*). LTR 1183(86).
134. Kai pražydes žiedas – ant viso pasaulio (*Saulė*). LTR 4115(31).
135. Be rankų, be kojų ant medžio užlipa (*Sniegas*). LTR 1183(85).

136. Gimė apsilvilkęs, auga nuogas (*Sūris*). LTR 3928(25).
 137. Ubago lazda taukais apšalus (*Svirtis*). LTR 2939(110).
 138. Ant pečiaus guliu,
 Suspaudus turiu,
 Kam noriu, tam duodu,
 Tai mano valia (*Šeiminkė su raktais*). LTR 7060(177).
 139. Per ugnį eina – nesudegs, per vandenį eina – neprigers
 (*Šešėlis*). LTR 3928(21).
 140. Vienas ponaitis keturiomis juostomis apsijuosęs (*Šluota*).
VUB, f. 81–379, p. 37.
 141. Dieną lekia kaip pasiutęs, naktį stovi kaip apmiręs
 (*Verpimo ratelis*). LTR 4115(41).

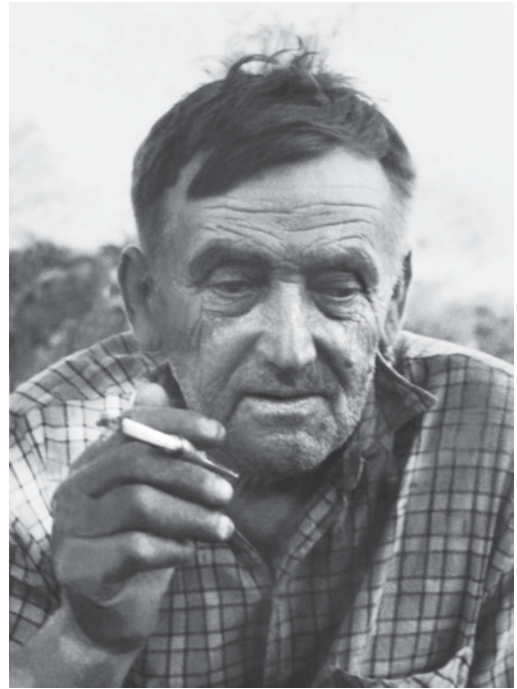
Skaičiuotės

142. Adzin, dvadzin,
 Trinču, linču,
 Piatu, latu,
 Divan, dikš. LTR 3919(17).
143. Adzin, dvadzin,
 Trincu, lincu,
 Piat, lat,
 Sukum, dukum,
 Divan, dukš.
 Vienuolika, duolika,
 Antriki, pantriki,
 Guziki, ranšnikš,
 Vypša, pypša,
 Kukul, pukš.
 [*Skaičiavimas iki 20*] LTR 5977(345).
144. Amen amen ant garbės,
 Į pakalnę nudardės
 Su ratukais mažutukais
 Kumeliukas šiūmetukas.
 LTR 5977(301).
145. Antukas bantukas,
 Raudonas staliukas,
 Ant ko nuvirs – bus brinkt!
 LTR 5977(302).
146. Bitė ritė baltaragė,
 Oras voras be ragu.
 – Kur tu eisi?
 – Į Pilviškį.
 – Ką ten pirksi?
 – Trumpakiškį. Bumpt! LTR 3919(30).
147. Č, c, kumpa c,
 Misi, asi, kumpacė.
 Misia, misu, misi b,
 Misi asi, kumpacė.
 LTR 4115(64).
148. Čirčik birčik pamagulia,
 Cyle vyle pastigrulia,
 Ein, blein, kliš.
 LTR 5977(306).
149. Drung, drung, drungacelia,
 Aci, maci, kumpacelia.
 Mici a, mici b, mici aci, kumpace.
 LTR 3919(25).
150. Ed den du, papar mali u.
 Papar mali, en den dali,
 En den du.
 LTR 3919(26).

151. Egita, pegita, engita mē,
Eber, feber, dominē.
Iki, piki, gramatiki,
Eini, kleini, zam.
LTR 5977(314).
152. Egita, pegita, sugita ma,
Eeini, kleini, raus. LTR 5977(288).
153. Egitum, megitum, sugitu me,
Abel, fabel, domine.
Iki, piki, gramatiki,
Zajun, bab, pykšt. LTR 4115(47).
154. Eina Algis nesiprausęs,
Juodos rankos, želia ausys.
Bėkime, nuprauskim jį
Už klojimo pabaly. LTR 5977(286).
155. Ėjo Morta į kurortą
Ir sumindė karvės tortą.
Karvė pyko ir nežino,
Kas jos tortą sugadino.
LTR 3919(24).
156. Ena, dena, frika fraki,
Tarba, burba, frika fraki.
Eus, deus, kosmodeus,
Šampa, lampa, vek. LTR 4115(48).
157. Ėna, dūna, raba,
Gintar, gintar, žaba,
Ėna, dūna, rės,
Gintar, gintar, žės.
LTR 5977(305).
158. Ena, duna, reks,
Gvinta, žaba, zajume, pes.
LTR 3919(6).
159. Eni, beni, tri kantori,
Sachar, machar, pomidori.
Ras, dva, tši,
O tu bendziš baba ti.
LTR 3919(14).
160. Eni, meni, diki daki,
Zolba, tolba, šmiki šmaki,
Aus, daus, bus medaus,
Mano tėvas kiaulę pjaus.
LTR 5977(297).
161. Eni, meni, friki fraki,
Orba, torba, uši šmaki.
Euž, teuž, šachmateuž,
Šompa, lompa, vek.
LTR 5977(315).
162. Eniki, deniki, diki daki,
Urmu, šurmu, diki šmaki.
Aus baus,
Tave kiškis baus. LTR 4115(695).
163. Erčik, perčik, pomaguli,
Vileceli po tši kruli.
Raz, dva, tši,
O tu verna bendziš ti.
LTR 3919(19).
164. Guli žirnis ant lėkštės.
Kokią spalvą jis turės?
LTR 3919(3).
165. Intig tintig, tiku tagu,
Šilku, jagu, op! LTR 3919(32).
166. Jenki, benki, iki daki,
Orbi, corbi, iki šmaki.
Aus maus duos medaus,
Stora boba kiaulę pjaus.
LTR 3919(23).
167. Ketur, ketur, keturiolek,
Gerve saka, kad penkiolek,
Jeį netiki – suskaityk.
LTR 5977(307).
168. Kiški piški,
Bėk iš namo.
Jeį nebėgsi,
Būsi mano. LTR 3919(13).

169. Pliumpu pumpu meškinai,
Laižo medų dovanai.
Kas tuos meškinus nuvys?
Jis! LTR 3919(1).
170. Sėdi boba ant grindų,
Turi maišą obuolių.
Kas tą bobą pabučiuos,
Visus obuolius atiduos.
LTR 3919(12).
171. Sėdi senis ant kelmuko
Ir pypkelę jisai rūko.
Kas pypkelę tą ištrauks,
Tas sugautas bus. LTR 3919(31).
172. Sėja, vėja, tatanėja,
Sėja, vėja, kampanėja,
Sėja, raka, tika taka, von!
LTR 3919(15).
173. Skrido lėktuvas aukštai,
Buvo žydo pinigai.
Lėktuvas pakrypo, pinigai iškrito.
Kas juos surinks?
Tu! LTR 5977(296).
174. Stryk pastrykt, tra-lia-lia,
Kuris liks – tas gale! LTR 3919(28).
175. Šiam mažam gražiam krepšely
Yra daug gražių daiktų:
Gėlės, kvėpalai, bateliai...
Ką renkiesi tu? LTR 5977(290).
176. Už klojimo ant tvoros
Tupi zylė be skaros.
Kas tą zylę pabaidys,
Tasai mūsų nematys.
LTR 5977(285).
177. Vaikai vanagai,
Šokit grokit kaip žiogai.
Kas šokti nemokės,
Tas išeis. LTR 3919(2).
178. Vienaitė, dvaitė, traitė,
Kerula, pėdė, ėdė,
Sukin, dukin,
Dėvin, diks –
Ką pasėsi, tas išdygs.
[*Skaičiavimas iki 10*] LTR 5977(344).
179. Vienaitė, dvaitė, traitė, kerula, pėdė, lėdė,
suokman, duokman, devin, dukšt. Anuolinki,
duolinki, atrenki, petrenki, sikseli, guzeli,
aranki, paranki, kunkuli, pūkšt.
LTR 1183(170).
180. Vienas – kaip pienas.
Du – kaip tu.
Trys – atvažiuoja traukinys.
– tavo nosis kaip kablys*.
Keturi – lįsk po keपुरi.
– nieko neturi.
Pinkai – ir tie minki.
Šeši – aš tavi nupeši.
Septyni – lįsk po puodynį.
Aštuoni – bėk pakluonėn (duonos ieškot).
Devyni – aik po plynių.
Dešims – nieka neišims. LTR 5977(346).
181. Viens, du, trys,
Važiavo traukinys.
Sėdi boba garbanota,
Visom pudrom išpudruota.
Tau, bobele, negražu,
Rausta lūpos nuo dažų. LTR 3919(9).
182. Vienuolik, duolik,
Šešku mešku.
Cybur vybur, konkol tekšt. LTR 3919(29).
183. Zykim zekim,
Ką mes žinom, tą mes sakom.
Ką sakai, pasakai.
Viens du,
Karalius danguj,
fiut! LTR 4115(49).

* Po brūkšnių įrašyti rinkinyje pateikti tų pačių
skaičių variantai. *Red. pastaba.*

*Teofilė Bagdonienė
iš Nartako kaimo.
1969 m. N. Vėliaus
nuotr. LTRFt 4230*

*Kernaviškis
E. Jasinskas. 1969 m.
N. Vėliaus nuotr.
LTRFt 4231*

*Kernaviškis Leonas
Barsukas. 1969 m.
N. Vėliaus nuotr.
LTRFt 44226*

Garsų mėgdžiojimai

184. *Apuokas rėkia:*

Suvystyk, suvystyk, suvystyk, suvystyk! LTR 4112(244), LTRF mg. 4376(39).

185. *Gegutė kukuoja:*

Taukų, taukų, taukų, taukų!.. LTR 4112(92).

186. *Griežlės giesmė:*

Krės, krės

Varškės.

- O kam?

- Vaikam.

- Kokiem?

- Mažiem. LTR 4112(153), LTRF mg. 4374(89).

187. *Katė lakdama pieną sako:*

- Liks, liks, liks... - kol nelieka... LTR 7060(934).

188. *Katinas kniaukia:*

- Kur maut, kur maut?..

Katė kniaukia:

- Peliut, peliut... LTR 7060(933).

189. *Kėkštas rėkia:*

Čiaru čiaru,

Viršum medžių

Gera gera! LTR 5977(319).

190. *Kregždė:*

Vyreliai, vyreliai,

Ką jūsų moterėlės daro?

Išsivirę, išsikepę,

Į kamara įsinešę -

Mugurkt, mugurkt!.. LTR 5977(321).

191. *Pempės giesmė:*

$\text{♩} = 108$

Gy - vi, gy - vi, kas pa - va - sa - rį kly - vi!..

Gyvi, gyvi,
kas pavasarį klyvi,
Gyvi, gyvi,
kas pavasarį klyvi!.. LTR 4112(173), LTRF mg. 4374(90).

192. *Sviestą mušant:*

$\text{♩} = 108$

Nešk mo - lį, nešk mo - lį, nešk mo - lį nešk mo(lį)...

Nešk molį, nešk molį, nešk molį, nešk mo(lį)... LTR 4112(197a),
LTRF mg. 4377(68).

193. *Vieversėlis gieda:*

$\text{♩} = 208$

Čy - rū vy - rū, pa - va - sa - ris, iš - ei - na vai - ke - liai nuo - ga - pil - viai.

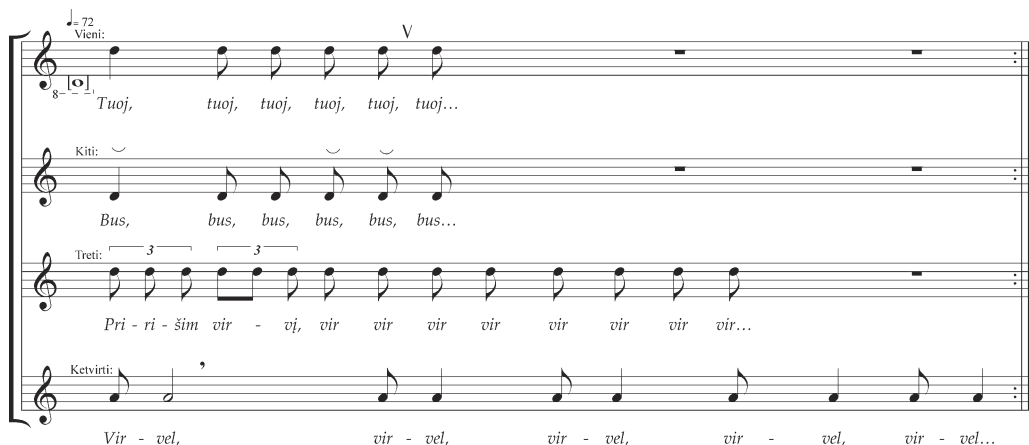
Ma - no tė - vas ka - vo - lius pa - da - rys kir - ve - lį, iš - kir - siu pil - ve(lį)..
iš - kir - siu pil - ve - lį,

Čyrū vyrū, pavasaris,
Išeina vaikeliai nuogapilviai.
Mano tėvelis kavolius
Padarys kirvelį,
Iškirsiu pilvelį, iškirsiu pilvelį... LTR 4112(152),
LTRF mg. 4374(88).

194. *Vieversys:*

Čir vir vir vir vir, pavasaris nuogapilvis!
Kas su juosta, tą pakarsiu,
Kas be juostos, tam pilvą išlesiu!
[Sakydavo pavasarį. Vaikus gąšdindavo.] LTR 1183(97).

195. [Stygių instrumentų derinimo mėgdžiojimas]

♩ = 72
Vieni: Tuoj, tuoj, tuoj, tuoj, tuoj, tuoj...

Kiti: Bus, bus, bus, bus, bus, bus...

Treti: Pri - ri - šim vir - vį, vir vir vir vir vir vir vir...

Ketvinti: Vir - vel, vir - vel, vir - vel, vir - vel, vir - vel...

LTR 7060(518), LTRF mg. 4523(30).

Erzinimai ir juokavimai

196. Bite samane,

Kas tave pramanė?

Velnius darbo neturėjo,

Visas bites išperėjo. LTR 5977(332).

197. Jonkel, kūgel, vos vos vos,

Ką tau ponas dovanos?

Širmą žirgą ir karietą,

Ir nulaužtą puštalietą! LTR 5977(331).

198. Kas užpyko – katės pypo,

Kas nuliūdo – šunies šūdo! LTR 6077(42).

199. – Koks tavo vardas?

– Rankovė.

– Pavardė?

– Išsimovė. LTR 5977(336).

200. Muštukas – pieštukas,

Mušeika – kapeika! LTR 5977(335).

201. Sakai, pasakai, una dūna kahaliokas, f-f-fiū... (švilpia).

[Pasakotojo paaiškinimas: „Išmokau mažas būdamas iš žydo Abromo. Abromas ateidavo iš Musninkų. Vaikai sutikę klausdavom, kas girdėti. Tai jis mums vis atsakydavo: „Sakai pasakai...“]

LTR 1183(126).

202. Šimai Šimai, tavo vaikų trys vežimai!
 Kai pavirto – pusketvirto,
 Kai pargriuvo – dešimt buvo!
 [*Erzina švepluojančius*] LTR 5977(330).

Užkalbėjimas

203. Atsiradus dedirvinei ant kaktos, reikia mėnesio delčioj, tuo laiku
 priėjus prie lango pabraukti rasą su pirštu ir tepti sau tą vietą, kur
 dedirvinė, dainuojant⁹:

♩ = 144

Dy la mė - na, dīlk i tu, dy la mė - na,
 dīlk i tu, dy - la mė - na, dīlk i tu!

Taip dainuot ir trint, tai yra braukti nuo lango rasą ir tepti dedirvinę
 daug kartų, mažiausiai triskart. Tuoj mačys. Sakydavo mama.

LTR 7060(725), LTRF mg. 4553(20).

Pateikė:

Eleonora Bručienė (Vilkelytė), 68 m., gim. Minčiųukų k., gyv. Girelės k.,
 Piniavos apyl., Panevėžio r.: nr. 15, 138, 184, 187, 188, 195, 203.
 Leonas Bučinskas, gyv. Krapiliškių k., nr. 186.
 Veronika Ciesiūnienė (Darvidaitė), 74 m., gyv. Lapelių k., nr. 20, 93, 109,
 186, 193.
 Karolina Drozdauskienė (Bžauskaitė), gyv. Semeniškių k., nr. 179.
 Jonas Jurkevičius, 12 m., gyv. Pakalniškių k., nr. 147, 162.
 Mikučionienė, 50 m., gyv. Juodonių k., nr. 125, 137.
 Cirilė Milkevičienė, 82 m., gyv. Liuliškių k., nr. 116.
 Nenurodyti pateikėjai, nr. 142–146, 148–152, 154–161, 163–178, 180–
 182, 189, 190, 191, 194, 196, 197, 200, 202.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Musninkų apyl., nr. 1, 2, 4, 7, 8, 10–14,
 16, 17, 21–23, 25, 26, 28, 29, 31–34, 36, 37, 39, 45, 47, 50–53, 57,
 59, 61, 64–67, 70, 72–75, 77, 83, 85, 87, 89, 91, 94, 95, 97, 99, 106.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Pigonių k., nr. 4, 9, 19, 24, 27, 30, 38, 42–
 44, 46, 48, 49, 54–56, 58, 60, 62, 68, 69, 71, 77–79, 83, 82, 84, 86,
 90, 92, 96, 98, 100–105.
 Vaclovas Pileckas, 64 m., gyv. Vičiūnų k., nr. 115, 139.
 Vytas Radzevičius, 35 m., gyv. Pakalniškių k., nr. 118, 131, 136, 139.
 Marijona Ražanskienė (Daugelytė), gyv. Semeniškių k., nr. 40.
 Antanas Riauba, 66 m., gyv. Pigonių k., nr. 3, 6.
 Bronė Savickienė, gyv. Liuliškių k., nr. 192.
 Bolius Stuckus, 44 m., gyv. Kernavėje, nr. 201.
 Emilija Stuckuvienė (Kapačiauskaitė), gyv. Kernavėje, nr. 18, 35, 41,
 63, 109, 122, 128, 133, 135, 194.
 Apolonija Svietlikauskienė (Ikanevičiūtė), 62 m., gyv. Pakalniškių k.,
 nr. 108, 110, 113, 114, 119–121, 123, 126,
 127, 129, 130, 132, 134, 141, 154,
 162, 188.
 Pranas Šimelis, 70 m., gyv. Musninkų k.,
 nr. 111, 112, 117, 124.

⁹ Dainuoti užkalbant nėra įprasta – šis pavyzdys vienintelis, turimas Lietuvių tautosakos rankraštyne. *Red. pastaba.*

Valentina Tamašauskienė, 62 m., gim. Musninkų k., nr. 198.
 Stasys Vilkelis, 80 m., gyv. Minčiųukų k., nr. 140.
 Ieva Vilkevičienė-Žukauskienė (Naruškevičiūtė), gyv. Semeniškių k., nr. 88.

Užrašė:

V. Bikelytė 1971 m. VVU etnogr. eksp., nr. 3, 6.
 E. Bručienė (iš savo atminties) ~ 1974 m. (J. Dovydaičio rink.), nr. 15, 138.
 E. Bručienė (iš savo atminties) 1974 m., į mg. juostą įrašė J. Dovydaitis, melodijas iššifravo D. Vyčiniene 2002 m., nr. 187, 188, 203.
 J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp. (melodijas iššifravo D. Vyčiniene 2002 m.), nr. 186, 191–194.
 G. Deveikytė, A. Jakiūnaitė 1999 m., nr. 20, 93, 109.
 I. Feldmanaitė, A. Žygaitė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., nr. 108, 110, 113, 114, 119–121, 123, 126, 127, 129, 130, 132, 134, 141, 148, 153, 156, 162, 183.
 J. Kuisytė 1944 m., nr. 125, 137.
 Musninkų vid. mokyklos mokiniai, vad. mokyt. F. Vaicieauskienės, 1990 m., nr. 143–145, 148, 151, 152, 154, 157, 160, 161, 167, 173, 175, 176, 178, 181, 196, 197, 199, 200, 202.
 M. Lazauskienė 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., nr. 111, 112, 115–118, 124, 131, 136, 139.
 S. Lisauskas 1932 m., nr. 4, 9, 18, 23, 27, 30, 38, 42–44, 46, 48, 49, 54–56, 58, 60, 62, 68, 69, 71, 77–79, 81, 82, 84, 86, 90, 92, 96, 96, 100–105.
 Musninkų vid. mokyklos mokiniai, vad. mokyt. F. Vaicieauskienės, 1990 m., nr. 1, 2, 5, 7, 8, 10–14, 16, 17, 21–23, 25, 26, 28, 29, 31–34, 36, 37, 39, 45, 47, 50–53, 57, 59, 61, 64–67, 70, 72–75, 77, 83, 85, 87, 89, 91, 94, 95, 97, 99, 106, 189, 190.
 J. Šiaučiūnas 1935 m., nr. 40, 179, 194, 201.
 J. Šiaučiūnas 1936 m., nr. 18, 35, 41, 63, 88, 107, 122, 128, 133, 135.
 A. Šulga 1971 m. VVU etnogr. eksp., nr. 140.
 R. Tamašauskas 1987 m., nr. 198.
 Vileikiškių aštuonmetės mokyklos literatų būrelio mokiniai 1968 m., nr. 142, 146, 149, 150, 155, 158, 159, 163–166, 168–172, 174, 177, 181, 182.

Melodijas iššifravo:

B. Uginčius ~ 1970 m., nr. 184, 191, 192, 193.
 D. Vyčiniene. 2002 m., nr. 186, 195.
 A. Žičkienė. 2002 m., nr. 203.

Instrumentinė muzika

Parengė Kazimieras Kalibatas

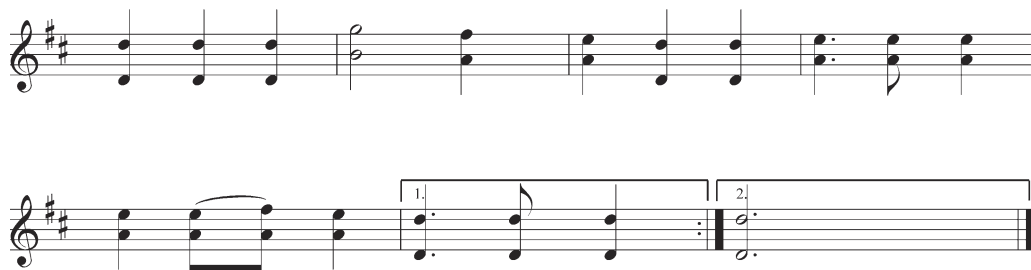
1. Maršas

The musical score is written for a single instrument in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of two staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody starts with a quarter note G4, followed by a quarter note A4, then a quarter note B4, and a quarter note G4. This is followed by a series of eighth notes: A4-G4, F#4-G4, A4-B4, and A4-G4. The second staff begins with a bass clef and a key signature of one sharp. It starts with a quarter note G3, followed by a quarter note F#3, then a quarter note G3, and a quarter note A3. This is followed by a series of eighth notes: B3-A3, G3-A3, B3-A3, and G3-A3. The piece concludes with a double bar line and the word "Fine" written below the second staff.

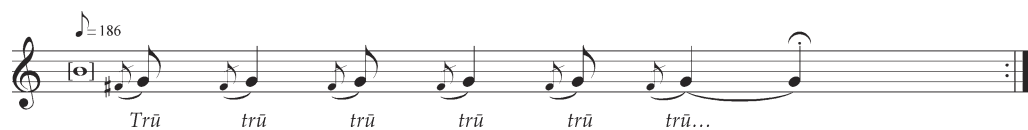
Smuiku pagriežė Viktoras Baumyla, 73 m., gyv. Lapelių k. I mg.
 juosta įrašė ir melodiją iššifravo Kazimieras Kalibatas 2001 m.
 „Versmės“ 1-klos kompl. eksp. LTR 6986(71), LTRF k. 654(32).

2. Valsas „Mergelė verkė“

Smuiku pagriežė Viktoras Baumyla, 73 m., gyv. Lapelių k. I mg. juosta įrašė ir melodiją iššifravo Kazimieras Kalibatas 2001 m. „Versmės“ 1-klos kompl. eksp. LTR 6986(72), LTRF k. 654(33).

3. Kerdžiaus rytmečio trimitas

Balsu imitavo Julius Purvaneckas, 55 m., gyv. Vičiūnų k. I mg. juosta įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., melodiją iššifravo K. Kalibatas 2002 m. LTR 4112(239), LTRF mg. 4376(30).

4. Trimitas piemenims sušaukti

Balsu imitavo Julius Purvaneckas, 55 m., gyv. Vičiūnų k. I mg. juosta įrašė J. Dovydaitis 1969 m. KrD Vln sk. kompl. eksp., melodiją iššifravo K. Kalibatas 2002 m. LTR 4112(240), LTRF mg. 4376(31).

Pateikėjo pastaba: „Kerdžiaus trimitas-dūda apie 80 cm ilgio, alksnio žievės, arba karvės ragas. Alksnio dūda dūdavo keletą dienų“.

Papildymas

Autoriui neapsižiūrėjus, straipsnyje „Iš archyvų ir knygų atminties“ nenurodyti šie spausdinti šaltiniai, kuriuose esama tautosakos iš aptartų rankraščių:

Ežeras ant milžino kalno, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1995, nr. 8, 9, 28, 49, 126, 127, 138, 140, 148, 156, 200, 219, 255;

Kaip atsirado žemė, sudarė ir parengė N. Vėlius, Vilnius, 1986, nr. 3, 6, 25, 28, 97, 109, 120, 168;

Laumių dovanos, sudarė ir parengė N. Vėlius, Vilnius, 1979, p. 24–25, nr. 48–49, 78, 124, 127–128, 136–137, 190, 198–199, 272.

Žemės atmintis, parengė Bronislava Kerbelytė, Vilnius, 1999, nr. 63–66, 88, 89, 91–96.

Šoks broliukai šokinį, parengė Audronė Vakarinienė, Vilnius, 2001, p. 18.

ĮŽYMUŠ ŽMONĖS

Kanclerių giminės raida*

Algirdas Kancleris

Graikų išminčius Aristotelis aiškino, kad valstybė atsirado iš stiprios giminės. Daugelis tautų, pvz., škotai, airiai, ir šiandien tebeturi tvirtas giminės tradicijas – glaudžius tarpusavio ryšius, paramą, politinę, religinę, kultūrinę, etinę ir kt. orientaciją. Taip pat ir savitarpio kontrolę. Šeima – tai tik giminės narvelis, ilgo genetinio tęsinio segmentas. Bet be šeimos nėra ir giminės.

Lietuvoje akivaizdi aukštuomenės giminių tradicija. Ne viena didžiųjų kunigaikščių giminė, pvz., gediminaičių, valdė valstybę. Kernavė taip pat buvo kunigaikščių tėvonija.

Jeigu aristokratų giminių ir valdymo istorija aprašyta, tai žemesniųjų luomų atskirų asmenų giminės kartų eilė, tos giminės kilmės ir raidos istorija (genealogija) tebėra menkai tyrinėjama. O juk čia yra ir lietuviybės, ir mūsų valstybės priskėlimo šaknys. Juk ne didikų rūmai, o šiaudinės pastogės prikėlė Lietuvą. Ir darė tai ne viena karta pagal savo supratimą ir išgales.

Kanclerių giminė gali būti laikoma nebajoriškos kilmės, bet jos saviraida verta dėmesio. Ir ne todėl, kad ji būtų kažkuo išskirtinė, bet tik dėl to, kad joje, nežiūrint visų politinių ir socialinių kataklizmų, išliko genetinis tęstinumas: jau kelios kartos viena iš kitos perima vidinį ryšį, tarpusavio sąveiką ir priklausomybę bendroms šaknims.

Tai vyko per pusantro šimto metų – nuo XIX a. vidurio iki dabar – trečiojo tūkstantmečio pradžios. Pasikeitė kelios ekonominės sanklodos, kelios valdžios, kelios okupacijos. Praslinko du alinantys pasauliniai karai, daug metų lietas kraujas dėl laisvės. Antrąjį kartą atgavome nepriklausomybę. Iš pusantro šimto metų vos tris dešimtmečius buvome nepriklausomi. Dėl to daugiau metų kėlėmės iš griuvėsių, nei galėjome gyventi normaliai.

Šiuo sunkiu laikmečiu vyko intensyvi, socialinių ir ekonominių faktorių apspręsta transformacija – perėjimas iš Kaimo kultūros į Miesto kultūrą, iš Sakmės ir Žodžio tradicijos į Rašto civilizaciją. Tai puikiai iliustruoja Kanclerių giminės pokyčiai: pirmoji karta nuo žagrės – į aukštuosius mokslus, nuo smulkaus ūkelio – į 90 ha palivarką! Suvokė senoliai, kad geriausia investicija – vaikų išmokslini-

* Tai straipsnis apie kelis įžymius žmones, priklausančius vienai giminei, kilusiai iš Musninkų krašto. *Vyr. red. pastaba.*

mas. Pirmagimis nebuvo verčiamas eiti paskui žagrę, bet galėjo (aišku, jei norėjo) siekti mokslo. Tačiau vėl abejonė – ar aukštųjų mokslų paragavę vaikai nepraras tautinio identiteto, lietuviškumo, ryšių su šeima? Matyt, šeimoje buvo padėtas tvirtas pagrindas, kad šios abejonės greitai išsisklaidė.

Kad tokios nuostatos buvo derlingosios Suvalkijos žemėse, kurias stipriai paveikė Varšuvos kunigaikštystės autonomija ir individualią iniciatyvą skatinantis Napoleono teisynas, tai nėra ko stebėtis, bet kai čia, Mūsniuose, nederlingoje žemėje ir toli nuo civilizacijos centrų susiformuoja tokia mąstysena, tai reikia tik džiaugtis ir didžiuotis...

O juk panaši kultūrinė situacija susiklostė ir Tverėčiuje – būsimo arkivyskupo M. Reinio parapijoje – Justo Kanclerio-Drapo žmonos Adelės Kanclerienės-Drapienės (Jurgelėnaitės) aplinkoje: lietuviškos bažnyčios choras, lietuviški religinės pakraipos vaidinimai, lietuviški kermošiai ir t. t.

Ar čia nėra kartais vidinės tautos intelektualųjų jėgų traukos pasireiškimas? Abi aplinkos naujose prieštaringose sąlygose puoselėja iš tėvų perimtus lietuviškosios pagrimus. Tad ar kartais lietuviškasis mentalitetas nėra tas pagrindinis bendrasis vardiklis, kuris susieja šeimas ir gimines?

Musninkų valsčiuje pastebimas įdomus reiškinys – natūrali vidinė (imanentinė) žmonių trauka. Ji būdinga santykinai nuo civilizacijos atsitvėrusiose erdvėse, kurių viduje vyksta intensyvūs tarpusavio ryšiai ir santykiai. Ši imanentinė trauka neretai vadinama kaimyniškumu. Vieno ar kelių kaimų žmonės gyvena kaip geri kaimynai. Nesvarbu, ar jie giminės, ar tik aplinkos suartinti žmonės. Šis reiškinys užfiksuotas ir stabiliausiuose istorijos informacijos šaltiniuose – toponimuose. Tokie kaimų pavadinimai kaip Kaimynai, Kaimynėliai, Santarėliai, Meilūnai ir kt. akivaizdžiai rodo vidinio ir išorinio bendruomeniškumo nuostatą. Šios vidinės žmonių traukos tendencija Musninkų areale išliko ir iki šiol.

1. Giminės priešistorė

Pirmoji genealogijos problema – giminės ištakos, arba šaknys. Jos gali būti autochtoninės arba migracinės kilmės. Patikimų istoriografinių duomenų neturi nė vienas atvejis. Tačiau svarstymui medžiagos pakanka.

Pirmiausia – labai jau neįprasta pavardė. Lietuviškos pavardės dažniausiai turi asociacinių požymių: jos susietos su žmogaus fizinėmis savybėmis, charakterio bruožais, verslu ar amatu ir t. t. Pavardės šaltinis gali būti ir turėta pravardė. Aišku, visais atvejais jos būtų buvusios tik lietuviškos, jeigu lietuviai nuo seno nebūtų bendravę su kitomis tautomis, kurios vienaip ar kitaip veikė ir mūsų kalbą, mūsų žodžius. O pavardės juk irgi žodžiai, tik virtę tikriniais. Tad svetimųjų sukelta maišatis mūsų kalboje maišatį padarė ir su mūsų pavardėmis.

Tad nieko stebėtina, kad ir Musninkų parapijoje kaip spuogas išsoko tokia nelietuviška pavardė – Kancleris. O gal tai migrantai, svetimkilmiai? Taip, matyt, samprotavo giminės III kartos atstovas aktorius Vytautas Kancleris. Jis paskelbė, kad Kancleriai atvyko iš Austrijos XVII a. pradžioje ar jo viduryje. Iš principo tai nėra neįmanoma. Austrija – vos už kelių šimtų kilometrų. Bet kodėl į Musninkus, į tykų Kaimynėlių kaimą? Tai niekuo neišsiskirianti vietovė – nei žemės derlingumu, nei landšafto grožybėmis, nei kuo kitu O gal imigrantai turėjo kažkokių ypatingų polinkių ar interesų?

Šią versiją lengva paskelbti, bet sunku ją įrodyti. Daug lengviau ją paneigti. Alternatyvi yra autochtoninė versija. Kanclerių giminės pradininkas (pavardės nešėjas) yra autochtonas – musninkietis, Kaimynėlių kaimo valstietis (tarp Musninkų ir Kaimynėlių – 1 km nuotolis). Kanclerio pavardę jam suformavo valdiška tarnystė. Kancleris – tai kanceliarijos pareigūnas, raštininkas, rašto žmogus. Gal kuris pirmtakas buvo raštvedys, o iš pareigybės – ir pavardė. Iš darbo, amato ar pareigų pavadinimų kilusių pavardžių yra labai daug (pvz.: Račius, Kubilius, Girininkas ir t. t.).

2. Genografinė struktūra

Giminės žinomės pradžios vieta – Kaimynėlių kaimas. Jame XIX a. viduryje gimė pirmosios kartos šeimos galva Ipolitas Kancleris ir visi penki jo vaikai – Juozapas, Stefanija, Stasys, Karolina ir Justas. Giminės tąsa apima pusantrą šimtmečio. Geografinis arealas antroje kartoje gerokai išsiplėtė. Ir tai natūralu – visi penki vaikai buvo mokomi, lankė mokyklą, įvairius kursus (žemdirbystės, kulinarijos, siuavimo ir kt.), o du iš jų baigė aukštuosius mokslus – vyriausias, Juozapas, tapo kunigu, o jauniausias, Justas, – veterinarijos gydytoju.

XX a. pradžioje Kanclerių keliai išsiskyrė. Kun. Juozapas pasiekė Baltgudiją – kunigavo Volkovyske, o veterinaras Justas studijavo Varšuvoje ir Charkove. Baigęs mokslus, su diplomu grįžo į Lietuvą. Abu aktyviai dalyvavo visuomeninėje ir politinėje veikloje. Kun. Juozapas už lietuviybės skleidimą ir vaikų katechizaciją buvo iš Volkovysko ištremtas. Justas tapo Lietuvos savanoriu kūrėju ir aukštu valdininku (Žemės ūkio ministerijos Veterinarijos departamento direktoriumi).

Nors giminės atžalų veiksmai ir jų motyvai buvo gana skirtingi, tačiau išvelgiamos kelios bendrybės.

Gimtinės trauka, savotiškas kaimyniškumas pasireiškė naujo, tačiau labai artimo gimtinei centro kūrimu. Kun. Juozapas šį centrą perkėlė į Širvintas, kurios nuo Musninkų yra vos už 12 km. Po trepties paskirtas Širvintų parapijos vikaru, jis įvertino palankią geografinę padėtį ir iš bankrutuojančių dvarininkų supirko 90 ha žemės ir miško. Su šiuo naujuoju Kanclerių giminės ekonominiu centru vienokiu ar kitokiu mastu susiję visi antrosios kartos atstovai – valdė žemę, gyveno, kūrė ir ugdė šeimas. Mažiausiai su Širvintomis susijusi (bet palaikiusi glaudžius ryšius) antroji atžala – Stefanija Kanclerytė, ištekėjusi už Balsevičiaus, kuris Máišiagalėje (21 km nuo Širvintų) nuomojo dvarininkų žemes.

Antroji bendrybė, kurią, matyt, suformavo senelis Ipolitas savo pavyzdžiu ir kultūrine orientacija, – tai ryšys su žeme, žemės ūkiu. Nors vyriausias sūnus ir buvo kunigas, bet ruošėsi rimtai ūkininkauti. Tik staigi netikėta mirtis sutrukdė tai įgyvendinti. Žemę jis paliko valdyti savo broliui Justui. Apie jo strateginę kryptį į žemdirbystę ir į labiausiai Širvintų sąlygoms tinkamą gyvulininkystę rodo tai, kad broli jis leido mokytis ne kitų mokslų, o veterinarijos. Toliaregis buvo vyriausias brolis, išvelgęs jauniausiojo būdo savybes – pareigingumą, sąžiningumą, žodžio laikymąsi ir kt., tokias svarbias ūkininkavimui.

Trečioji bendrybė, taip pat senelio suformuota, – lietuviškumas, patriotizmas. Šeimoje buvo kalbama ir skaitoma lietuviškai, platinama uždrausta lietuviška knyga. Tačiau aukštasis mokslas be svetimų (rusų, lenkų) kalbų tada buvo nepasiekiamas.

Todėl reikėjo „atlietuvėti“ – savarankiškai atgaivinti svetur primirštą kalbą, išmokti taisyklingai kalbėti ir rašyti. Tai buvo nelengvas uždavinys.

Kanclerių giminės genealoginę struktūrą sudaro šešios kartos – iš viso 39 asmenys. Skirtingai nuo bendrosios statistinės tendencijos, vyriškoji giminė skaičiumi gerokai lenkia moteriškąją: 24 vyrai ir tik 15 moterų. Tačiau įdomią išimtį sudaro penktoji karta. Čia iš 16 net 10 yra moterų, o Gedimino Bugenio šeimoje auga net keturios dailios ir linksmos mergaitės.

Iš pirmųjų dviejų kartų jau trys dešimtmečiai nelikę gyvųjų. Iš septynių trečiosios kartos atstovų likę tik du. Stipriai laikosi brandmetį pasiekusi ketvirtoji karta – mirusiųjų nėra. Tačiau iš 16 penktosios kartos narių jau du tragiškai žuvo. Šeštoji karta dar tik pradeda rasti – du berniukai jau reprezentuoja giminę.

Kanclerių giminės kartų vardynas

I karta

1. Ipolitas Kancleris

6. Kęstutis Kancleris

7. Algirdas Kancleris

8. Diana Kanclerytė

II karta

1. Juozapas Kancleris

2. Stefanija Kanclerytė-Balsevičienė

3. Stasys Kancleris

4. Karolina Kanclerytė

5. Justas Kancleris-Drapas

V karta

1. Valdas Kancleris

2. Donaldas Kancleris

3. Vytautas Kancleris

4. Laura Kanclerytė

5. Rokas Medzevičius

6. Paulius Tautavičius

7. Dalia Tautavičiūtė

8. Aistė Bugenytė

9. Gintarė Bugenytė

10. Vilmantė Bugenytė

11. Živilė Bugenytė

12. Izolda Kanclerytė-Bieliūnienė

13. Vilius Kancleris

14. Miglė Kanclerytė

15. Martynas Kancleris

16. Agnė Kanclerytė

III karta

1. Jonas Balsevičius

2. Zigmas Balsevičius

3. Olesis Kancleris

4. Vladas Kancleris

5. Vytautas Kancleris

6. Aldona Kanclerytė-Drापaitė-Bugeniene

7. Algirdas Kancleris

IV karta

1. Ričardas Kancleris

2. Žilvinas Kancleris

3. Dalia Kanclerytė-Medzevičienė

4. Birutė Bugenytė-Tautavičienė

5. Gediminas Bugenis

VI karta

1. Martynas Bieliūnas

2. Paulius Kancleris

3. Ipolitas Kancleris

Seniausias žinomas Kanclerių giminės atstovas yra Ipolitas Kancleris – šviesus valstietis, geras katalikas, lietuviškos literatūros skaitytojas ir platintojas. Jis gimė XIX a. viduryje Kaimynėlių kaime, šalia Mūsųninkų. Turėjo nedidelį (5–7 ha) žemės sklypą, laikė raguočių, rūpinosi arkliais.

Tai tipiškas lietuviškas Kaimo kultūros atstovas, besirūpinantis šeimos gerove (darbštus ir tvarkingas ūkininkas), saugumu (su giminėmis ir kaimu) ir tąsa (penki įpėdiniai). Drauge su žmona Marija Gerbutavičiūte rūpinosi šeimos ateitimi, kiekvienam vaikui apspręsdamas jų socialinę padėtį ir karjerą. Dvi dukterys – Stefanija ir Karolina – turėjo ištekėti, du sūnūs – vyriausias ir jauniausias – ėjo mokslus, o vidurinysis, Stasys, turėjo likti „*prie ūkies*“.

Lietuvių literatūros klasikas Ignas Šeinius-Jurkūnas iš Šeiniūnų kaimo (10 km nuo Musninkų) artimai bendravo su senelio šeima, gerai ją pažinojo ir aprašė savo beletristiniuose ir autobiografiniuose veikaluose. „Vasaros vaisėse“ nupieštas sociopsichologinis Pelėkampio portretas. Jo prototipu buvo J. Kancleris. Tai konkretus, dalykiškas, nešnekus žmogus. Jis rūpestingai skuta barzdą, kinko arklį į bažnyčią, bet nieko neverčia į ją važiuoti¹.

Polemizuodamas su recenzentais, rašte Švietimo ministerijai Ignas Šeinius nurodo, kodėl jis, 8–9 metų berniukas, rimtai samprotauja apie Lietuvos praeitį:

„Ką aš padarysiu, kad toks apsigimiau. Tą mano apsigimimą turbūt nemažai išvystė aplinka: kun. Gimžausko parapija (Mugninkuose – A. K.), žinomi knygnešiai I. Kancleris ir J. Drapas, ir dėdė Simonas“².

Apie Kaimynėlių aplinkos ir giminių pozityvią įtaką Ignas Šeinius užsimena ne vieną kartą. Per Šv. Jono atleidus buvo atvykę S. Brasiūnas ir J. Kancleris iš Kaimynėlių.

„Jau anksčiau gaudavau iš jų lietuviškų laikraščių ir knygų, dabar atvežė man didoką knygą „Didžiosios kunigaikštystės Lietuvos istoriją“³.

4. Kunigas Juozapas Kancleris (1872–1916)

Tai vyriausias sūnus, pirmasis antrosios Kanclerių generacijos atstovas. Jis patempė visus savo brolius ir seseris, rūpinosi jais, rėmė materialiai ir kreipė į lietuviybę. Apie jį išliko maža žinių, nes lenkmečiu archyviniai dokumentai žuvo arba buvo sunaikinti.

Į kunigystę jį paskatino religingasis tėvas ir Musninkų klebonas, tikriausiai – kun. S. Gimžauskas. Studijavo Vilniaus kunigų seminarijoje, kurią užbaigęs buvo išventintas į kunigus.

Keletą metų jis kunigavo Volkovyske (Gudijoje), tapo klebonu. Pasižymėjo kaip aktyvus katalikybės skleidėjas, vaikų ir jaunimo katechizuotojas. Tuo metu pas jį gyvenusi sesuo Karolina pasakojo, kaip pas jį virtinėmis eidavę žmonės. Ir ne tik katalikiškų apeigų (vestuvių, krikštynų, laidotuvių ir kt.) reikalais, bet ir visokių patarimų buities, sveikatos, vaikų auklėjimo ir kt. klausimais. Nuo lankytojų „*dūrys neužsidarydavo*“. Ši veikla nepatiko savo įtaką prarandančiam popui ir

¹ Šeinius I. *Vasaros vaisės*. Kuprelis, Vilnius, 1970, p. 54–58.

² Žekaitė J. *Ignas Šeinius*, Vilnius, 1999, p. 188.

³ Šeinius I. *Tėviškės padangėje*, Kaunas, 1938, p. 43.

jis įskundė kleboną caro valdžiai kaip lietuviybės skleidėją. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis buvo ištremtas iš Volkovysko ir pažemintas pareigomis.

Kun. Juozapas susirado prieglobstį Širvintų parapijoje. Tačiau ir čia neišvengta konfliktų su klebonu J. Navicku, pasižymėjusiu lenkintoju. J. Navickas, bendraudamas tik su vietiniais dvarininkais lenkomanais ir taip gaudamas paramą bažnyčiai, labai uoliai vykdė lenkinimo politiką. Širvintosė jis ir trylika jo vikarų pamaldas laikė tik lenkų kalba. Lietuviškoje šeimoje išaukęs kun. J. Kancleris nenorėjo su juo sutikti. Todėl jam buvo skiriamos sunkiausios pareigos.

Tęsdamas šeimos tradicijas, jis ruošėsi rimtai ūkininkauti, kas kunigams nebuvo naujiena, o greičiau – taisyklė. Tuo tikslu jis 1913 m. palankiomis sąlygomis nusipirko Kazliškių palivarko žemę (90 ha su mišku). Tačiau staigi netikėtą mirtis (užsikrėtė nuo šiltine sergančio ligonio, kuriam suteikė paskutinįjį patepimą) jo planus sužlugdė. Neatlaikė net jo geležinė sveikata ir įgimtas gyvybingumas.

Prieš mirtį visą žemę užrašė labiausiai išsilavinusiam ir iš anksto ruoštam broliui Justui.

Palaidotas Širvintų kapinėse prie koplyčios.

5. Stefanija Kanclerytė-Balsevičienė (1875–1915)

Tai antroji šeimos atžala. Pagal to meto socialinę sampratą ir tėvo pažiūrą ji turėjo ištekėti. Tačiau konkretaus jaunikio jai neskyrė – leido pačiai pasirinkti.

Tokia situacija aiškiai matyti iš Igno Šeinaus prisiminimų ir beletristikos. Būdamas 16 metų, jis buvo įsimylėjęs Stefaniją Kanclerytę iš Kaimynėlių. „Vasaros vaišėse“ jis labai švelniai, lyriškai aprašė vos prasidedančią, bet jau susiduriančią su abejonėmis savo meilę Julijai. Jos prototipas buvo Stefanija. Čia užsimenama apie svečius nuo Pabėržės, kurie „norėjo mane pasiimti“⁴. Vėliau „tie svečiai“ ją ir „paėmė“. Ji ištekėjo savo noru už Balsevičiaus, kuris prie Máišiagalos nuomojo aristokratų dvarus ir iš to pelnėsi.

Nežinia, kokio žento norėjo tėvas. Ignas, kaip prisimena amžininkai, būvęs negražus, bet protingas ir išsilav-

Kunigas Juozapas Kancleris. 1912 m.

Ši ir kitos straipsnio nuotraukos iš straipsnio autoriaus asm. archyvo

⁴ Šeinaus I. *Vasaros vaišės*, Vilnius, 1970, p. 57.

Karolina Kanclerytė
prie Širvintos upės.
1936 m.

neš. Tėvas Igną mėgo ir noriai bendravo, leido bendrauti su dukterimi, bet gražioji Stefanija pasirinko Balsevičių ir išvažiavo į Máišiagalą. Čia susilaukė dviejų berniukų – Jono ir Zigmo.

Pirmojo pasaulinio karo metu ji su vyru užsikrėtė maru ir greitai mirė. Vaikai pateko pas gimines.

6. Stasys (Stanislovas) Kancleris (1877–1952)

Visą gyvenimą „buvo prie žemės“. Jaunystėje – Kaimynėlių kaime, o nuo 1914 m. – Širvintų valsčiuje, Kazliškių palivarke. Pagal 1923 m. spalio 23 d. Širvintosė pasirašytą ir viršaičio patvirtintą dovanojimo aktą brolis Justas iš savo valdų jam skyrė 30 ha žemės.

Stalino laikais trejetą metų sėdėjo kalėjime. Formaliai – už pyliavos (javų duoklės) nevykdymą. Realiai jis buvo nuteistas kaip „buožė“ – „išnaudotojų klasės“ atstovas.

Jis yra Igno Šeinius apysakaitės „Aitvaras moko blaivybės“ veikėjo prototipas. Apie tai, kaip studentas Ignas Šeinius (Jurkūnas) gąsdino kaimiečius, leisdamas aitvarą su žvakute ties kapinėmis, užsimena ir P. Naraškevičius apybraižoje „Alksniai prie Širvintos“⁵.

7. Karolina Kanclerytė (1883–1971)

Visą netrumpą savo gyvenimą ji glaudėsi prie brolių, buvo jų užuovėjoje. Pradžioje ji padėjo savo broliui kunigui Juozapui Volkovyske ir kitur, o po jo mirties gyveno su jauniausio brolio Justo šeima Kazliškėse (prie Širvintų).

Buvo labai energinga ir gyvybinga, išmanė ūkio darbus, padėjo broliui valdyti nemažą Kazliškių vienkiemį. Buvo gera bitininkė, o kai bitės vieną atšiaurią žiemą iššalo, tarsį tarp kitko pasakė: „Matyt, ir man reikės išėiti...“ Taip ir atsitiko.

Sovietmečiu, broliui sėdint kalėjime, ji viena gyveno Kazliškėse. Labai vargę, bet dėl savo komunikabilumo su

⁵ Naraškevičius P. *Alksniai prie Širvintos*, Vilnius, 1990, p. 92.

visais sutarė, laikė pas save giminių ar kitų žmonių mokinius ir šiaip taip išgyveno, kol brolis Justas sugrižo į Kazliškes.

8. Justas (Justinas) Kancleris-Drapas (1890–1971)

Jeigu reikėtų trumpai apibrėžti šio daug mačiusio ir iškentėjusio žmogaus mąstysenos esmę, tai bene taikliausiai ją apibūdintų išlikimo filosofija. Ši nuostata neabejotinai kilusi iš jo tėvo ir praktiškai sustiprinta šeimoje, kai broliai ir seserys vieni kitus rėmė, o pavojai ir kliūtys sklido iš aplinkos.

Jis pergyveno revoliucines sumaištis Rusijoje, o grįžęs į Lietuvą, tuoj pat įsijungė į savanorių gretas. Nepriklausomoje Lietuvoje ėjo aukštas administracines pareigas, sovietmečiu dukart (1941 ir 1945 m.) jį ruošėsi suimti, bet per atsitiktinumą pavyko išvengti. Pokario metais vos ne kasmet buvo kilnojamas iš rajono į rajoną, kol pagaliau išėjo į pensiją ir grįžo į savo mylimą Kazliškių ūkį, vietoj 60 ha gaudamas 60 arų žemės, t. y. 100 kartų mažiau. Ir visą šį laiką jis rūpinosi šeima ir artimiausiais giminėmis. Karo metais jis sakydavo:

„Svarbiausia išsaugoti šeimą, žmonių gyvybę, o turtas – laikinas dalykas, prarandamas ir vėl įgyjamas“.

Ši filosofija buvo efektyvi – išliko gyva ir sveika visa šeima, nors vyriausias sūnus buvo „pavoingo“ – šaukiamojo – amžiaus, o visi trys vaikai buvo „reakcinis elementas“ – buožvaikiai.

1960 m. grįžęs į Kazliškes, jis labai sielojosi ne dėl prarasto turto, o dėl prasto ūkininkavimo. Ir kaip jam neskaudės širdies, kada jo sukurta pavyzdinį ūkį nualino, nusiaubė, sunaikino, daugelį trobesių sukūreno.

Vyriausiojo brolio kunigo Juozapo Kanclerio remiamas, jis studijavo Varšuvos veterinarijos akademijoje ir baigė ją, karo metais perkeltą į Charkovą. Į Lietuvą grįžo 1918 m. Kai gruodžio mėn. pabaigoje iš Širvintų pasitraukė vokiečiai, jis su grupe mokytojų sudarė lietuvių komitetą, kuris perėmė valdžią į savo rankas. Tačiau netrukus, artėjant bolševikams, komitetas su visu įstaigų inventoriumi pasitraukė į Kauną⁶.

Kaune kurį laiką dirbo pagal profesiją Lietuvos kariuomenės generaliniame štabe (turėjo kapitono laipsnį). 1923 m. buvo paskirtas Žemės ūkio ministerijos Veterinarijos departamento direktoriumi. Jam direktoriaujant, buvo pertvarkytas departamento ir veterinarijos bakteriologijos laboratorijų aparatas, sutvarkytas apskričių veterinarijos personalo tinklas bei pats personalas⁷. Didžiausiu jo nuopelnu laikomas staigus ir efektyvus snukio ir nagų epidemijos sustabdymas.

1927 m. neapsikentęs dėl prasto ūkininkavimo, jis atsisakė valstybės tarnautojo karjeros ir grįžo į Kazliškių palivarką. Padovanojęs broliui Stasiui 30 ha, likusią žemę (60 ha) per dešimtmetį pavertė intensyviu pavyzdiniu ūkiu. Ūkį jis plėtojo agrotechnikos tobulinimo, sėklininkystės

Justas Kancleris-Drapas

⁶ *Savivaldybė*, 1930, nr. 7, p. 19.

⁷ *Žemės ūkio ministerijos Metraštis 1918–1924 m.*, Kaunas, 1927, p. 590.

kokybės ir veislinės gyvulininkystės gerinimo kryptimis. Ypač daug dėmesio skyrė gyvulių veislininkystei. Įsigijo gero žemės ūkio inventoriaus. Dalyvavo žemės ūkio parodose.

1939 m. Kazliškėse buvo pastatytas vienas pirmųjų Lietuvoje vėjinis elektros malūnėlis. Į devynaukščio namo aukštį pakelta elektros dinamos mašina apšviesdavo pastatus, maitino radijo imtuvą. Sovietinių pareigūnų įsakymu 1948 m. viskas buvo nugriauta. Tuo metu buvo sunaikintas ir visas pavyzdinis ūkis.

Justas mokėsi spaudos draudimo laikais rusiškose mokyklose, vėliau studijavo Varšuvoje ir Charkove, kur buvo dėstoma rusiškai. Lietuviškai kalbėti ir rašyti jis išmoko šeimoje, Kaimynėliuose, o vėliau lavinosi savarankiškai. Šeimos archyve yra išlikusių 1924 ir 1925 m. dokumentų (žemės nuomos sutartys, laiški ir kt.), jo ranka parašytų gana taisyklinga to meto lietuvių kalba. Tik kai kur nėra nosinių ir ilgųjų. Tačiau ilgą laiką jis skaičiavo... rusiškai. Jeigu sudėtį bei atimtį įveikdavo lietuviškai, tai daugybos ir dalybos veiksmus šnibždėdavo rusiškai („dvaždy dva – četyre“ ir t. t.). Tai, matyt, rusiškos mokyklos ir vėlesnių studijų rusų kalba pasekmė.

Gyvojoje kalboje, laiškuose ir raštuose bemaž nebuvo rusicizmų. Bet Ezopo ir kt. pasakėčių citatos, maksimos bei aforizmai kartais pirma nuskambėdavo rusiškai, o paskui – jų vertimas lietuviškai. Gerai pažindamas Rusijos anarchizmą, jis mėgdavo kartoti posakį – „*Gerais norais ir pekla grįsta*“.

Ipolitо Kanclerio šeimoje nėra vienas jos narys, išskyrus Justą, nepasirašinėjo dviguba pavarde. Musninkų bažnyčios knygoje įrašytas 1890 m. kovo 31 d. nauja-

Justo Kanclerio-Drapo ir Adelės Jurgelėnaitės vestuvių pokylis. Prie stalo – Žemės ūkio ministerijos darbuotojai ir Operos teatro artistai. Pirmoji iš dešinės – Karolina Kanclerytė. 1925 m.

gimis Justinas, kurio gimdytojai, esantys teisėtoje santuokoje, yra Ipolitas ir Marija Kancleriai. Taigi pavardės priedėlis atsirado vėliau. Iš Vilniaus notariato 1914 m. balandžio mėn. patvirtinto nuorašo matyti, kad sutarties dalyvis jau buvo Kancleris-Drapas. Tada jam buvo 24 m. ir jis studijavo Varšuvoje. Iš daugelio versijų bene patikimiausia yra ta, kad, būdamas orus ir ambicingas studentas, jis norėjo išsiskirti iš kitų, sukurti bajorystės iliuziją. Galimas dalykas, kad jis norėjo pabrėžti ir savo lietuviškumą. Vokiškai „Kanzler“ – valstybės vadovas. Kanclerio pareigybė paplitusi Europoje: LDK kancleris, taip pat – Vokietijoje, Austrijoje, Didžiojoje Britanijoje, Šveicarijoje ir kt. Todėl dviguba pavardė galėjo būti naudinga ir Nepriklausomos Lietuvos laikais – ji aiškiai skyrėsi nuo pareigų pavadinimo. Sovietmečiu Kanclerio pavardė buvo neparanki, tarsi užuomina į „neproletarinę“ kilmę. Palikuonims paminėjus savo pavardę, neretai buvo primenami politiniai lyderiai – kancleris Hitleris ar kancleris Adenaueris. Drapas – tai storo vilnonio audeklo žieminiams paltams pavadinimas. Amžininkai prisimena, kad vienas iš Kanclerių yra turėjęs tokią pravarde.

Per du Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius (neskaitant kariuomenės) Justas dirbo dviejose darbovietėse: Žemės ūkio ministerijoje ir Širvintosė ėjo valsčiaus veterinarijos gydytojo pareigas.

Jo odisėjos prasidėjo pirmosios sovietų okupacijos pradžioje. 1940 m. jis buvo paskirtas į Ukmergę, o vėliau į Vilnių ir Švenčionėlius. Taigi per vienerius metus – trys darbovietės. 1943 m. vasarą jis grįžo į Širvintas, iš kur po pusantų metų buvo perkeltas į Kaišiadōris, vėliau – į Žaslius, Tėlšius, Rietāvą, Pānevėžį, Vabalniņkā, Trakūs, Rūdiškes, Žeimiūs. Per 19 metų, kol išėjo į pensiją, jis buvo kilnojamas net 12 kartų. Nuo Rytų Aukštaitijos iki Vidurio Žemaitijos. Tai sukėlė jam ir jo šeimai daugybę sunkumų ir nepatogumų, bet apsaugojo nuo tykojusios tremties. Pirmą kartą – 1941 m. birželio pradžioje. Prieš pat vežimą naktį telefonu paskambino buvęs kirpėjas, tada – kompartijos valsčiaus sekretorius Stolovas, ir paklausė, kur yra Kancleris. Motina atsakė, kad jis savo tarnyboje, Švenčionėliuose. Sekretorius piktai numetė ragelį, o birželio 15 d. pasiuntė sunkvežimį su kareiviais. Ačiū Dievui, sunkvežimis pažliugusioje pievoje įklimpo, visą dieną kapstėsi ir šeimos trėmimo užduotis nebuvo įvykdyta. Kitose darbovietėse KGB, matyt, nespėdavo sukurti bylos, o Justas buvo labai atsargus ir savo įsitikinimų bei minčių viešai nereikšdavo.

Nors politinėje veikloje jis niekada nedalyvavo, buvo amžinas nepartinis, bet apie politiką mėgo pakalbėti su šeimos nariais ir pačiais artimiausiais bičiuliais. Jis klausėsi „Amerikos balso“ ir kitų sovietų trukdomų radijo laidų, turėjo savo nuomonę.

Labai įdomi ir jo žmonos Adelės Kanclerienės-Drapienės (1898–1993) biografija. Kilusi iš Tverėčiaus valsčiaus Didžiasalio kaimo, iš kelių (bent dviejų) kartų giedorių giminės, ji paveldėjo koloratūrinį soprana ir įgimtą artistiškumą. Kaune ji kaip choro artistė dalyvavo pirmosios lietuviškos operos „Traviata“ pastatyme 1920 m., vėliau spektakliuose „Madam Baterflai“, „Carmina Burana“ ir kt. 1928 m. ji paliko operą, bet visą gyvenimą (iki 90 m. amžiaus) giedojo bažnyčios choruose. Jai buvo suteiktas teatro veteranės vardas.

9. Trečioji karta

Trečiajai Kanclerių giminės kartai, kaip ir visai Lietuvai, teko didelis gyvenimo išbandymas. Audringasis XX a. visus mėtė ir vėtė. Kai kurių nelauktai nutrūko gyvenimo siūlas, kiti sukosi kaip išmanė, nes buvo pažymėti „Kaino žyme“ – priklausė buožėms, išnaudotojų klasei.

Šiai kartai atstovauja septynetas – šeši vyrai ir viena moteris.

Anksti mirus Stefanijai Kanclerytei-Balsevičienei ir jos vyrui, našlaičius globojo giminės. Vyresnįjį, Joną Balsevičių, priglaudė tėvo giminės Vilniuje, o jaunesnįjį, Zigmą Balsevičių, ėmė globooti Kancleriai – Justas ir Karolina. Zigmą tapo jūrininku, tarnavo karo laive „Prezidentas Smetona“, kurį sovietai internavo. 1943 m. per Leningrado blokadą jis mirė badu. Jonas išvažiavo į Lenkiją ir mirė Poznanėje.

Du Stasio Kanclerio sūnūs – Olesis ir Vladas – nuėjo skirtingais keliais. Apie 1922 m. Olesis išvyko į Prancūziją laimės ieškoti ir ten neaiškiomis aplinkybėmis žuvo. Vladas, pasižymėjęs energija ir išradingumu, vedė, susilaukė sūnaus Ričardo, bet karo audrų buvo nublokštas į Lenkiją, įsikūrė Krokuvoje, kur ir mirė.

Justas Kancleris-Drapas susilaukė trijų įpėdinių – Vytauto (apie jį rašoma atskirai), Aldonos Marijos (1926 m.) ir Algirdo (1933 m.). Visi trys gavo patriotinius vardus. Įdomu, kad vyriausias ir jauniausias neturėjo katalikiškų šventųjų vardų.

Aldona Marija Kanclerytė-Drapaitė-Bugėnienė baigė Širvintų progimnaziją, Vilniaus mergaičių gimnaziją, Kauno politechnikos institutą. Dirbo įvairiose Vilniaus maisto pramonės įmonėse, dėstė technikuose. Išėjusi į pensiją, aktyviai dalyvavo atkurtose žemės ūkio organizacijose – buvo Lietuvos žemės savininkų sąjungos Vilniaus skyriaus valdybos narė, dalyvavo žemdirbių ir kitų dešiniųjų akcijose, siekiant restitucijos ir neblokuojamo žemės gražinimo. Iš motinos paveldėjo švelnų sopraną, bet pokario metais neturėjo sąlygų jo tobulinti. Išgarsėjo kaip KPI moterų seksteto lyderė.

Aldona Kanclerytė-Drapaitė, Zigmą Balsevičius ir Vytautas Kancleris prie namo Kazliškių palivarke. Apie 1933 m.

Aldona Kanclerytė-Drapaitė – Širvintų progimnazijos moksleivė. 4 deš. pr.

Jauniausias, Algirdas, baigė Kauno IV vidurinę mokyklą, su pagyrimu Vilniaus universitetą, įgydamas mokslinio bibliotekininko specialybę. Dirbo masinėse (Varėnoje) ir mokslinėse (Mokslinėje techninėje, Medicinos, Valst. respublikinėje – Kaune ir Vilniuje – ir kt.) bibliotekose, Informacijos institute, dėstė informatikos kursus Vilniaus universitete. Yra paskelbęs per 500 mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių, išleidęs knygas „Žmogus – informacijos vartotojas“, „Mokomoji televizija“, „Racionalusis skaitymas“ ir kt. Parengė informatikos pagrindų dėstymo aukštosiose ir specialiosiose vidurinėse mokyklose metodologiją, įskaitant ir televizinę versiją. Beveik dešimtmetį dėstė informatikos pagrindų kursą per televiziją. Jo darbai patraukė užsienio šalių (Čekijos, Slovakijos, Lenkijos, Vokietijos, Anglijos ir kt.) dėmesį – buvo verčiami, referuojami ar recenzuojami. Atgavus Nepriklausomybę, buvo Lietuvos konsultacinio seimo pirmininkas, Lietuvos žemės savininkų sąjungos pirmininko pavaduotojas ir Vilniaus skyriaus pirmininkas, Žemdirbių sąjūdžio valdybos narys. Išėjęs į pensiją, buvo išrinktas 736-osios daugiabučių namų savininkų bendrijos pirmininku (pagal gyvenamąją vietą).

Algirdas Kancleris

10. Aktorius Vytautas Kancleris

Tai iškiliausias trečiosios kartos atstovas, perėmęs iš motinos artistškumą ir švelnų, malonų balsą – baritoną.

Vytautas baigė Širvintų progimnaziją, Ukmergės A. Smetonos gimnaziją ir pradėjo studijuoti (iki uždarymo 1943 m.) Vilniaus universitete. 1943 m. vasarą su universiteto ansambliu aplankė daugelį Lietuvos apskričių bei valsčių, slapstėsi nuo vokiečių represijų. Paskelbus gen. Plechavičiaus deklaraciją, stojo į Marijampolės kariūnų mokyklą. 1944 m. vasarą, artėjant frontui, drauge su seserimi Aldona sėdo į tėvo parengtą vienkinkį vežimėlį ir išsiruosė ilgai kelionei į Vakarus. Tačiau ji nutrūko Čėkiškėje, nes sovietiniai tankai užblokavo visus kelius.

Vytautas Kancleris – Vilniaus universiteto studentas. 1942 m.

Sovietams paskelbus Lietuvoje mobilizaciją, kaip ir daugeliui Lietuvos jaunuolių, iškilo aštri dilema: eiti į Raudonąją armiją ir kariauti už okupantus ar eiti į mišką partizanauti. Netikėtai atsirado nenumatyta išeitis. Pagal kažkokį Maskvos nutarimą teatro aktoriai buvo atleidžiami nuo karinės prievolės. Tuo ir buvo pasinaudota. „Vaidilos“ teatro direktoriumi 1944 m. buvo Juozas Kanopka, kilęs iš gretimo Bajorų (Širvintų vls.) kaimo. Jis ir priglaudė Vytautą – priėmė aktoriumi ir išdavė išganingąją, nuo karo prievolės atleidžiančią, pažymą. Uždarius „Vaidilos“ teatrą, visi aktoriai perėjo į Vilniaus valstybinį dramos teatrą. Taip pavojingiausioje situacijoje atsidūrusiam vyriausiam sūnui pavyko įgyvendinti tėvo filosofijos ir kaimo kultūros nuostatą – šeimos narių išsaugumą.

Aktoriui Vytautui palankus buvo ir likimas. Vilniaus dramos teatre vaidinęs statistų – laiškanešių, pranešėjų ir pan. – vaidmenis, 1946 m. buvo paskirtas į besikuriantį Klaipėdos teatrą. Čia jis iš karto tapo lyderiu. Pirmajame teatro spektaklyje „Eglė žalčių karalienė“ jis suvaidino romantišką ir lyrišką, tarsi iš kito pasaulio, Žilvino vaidmenį. Tuometinėje purvinoje, dulkėtoje ir rusifikuotoje karinių ir krovinių

ninių laivų prigrūstoje Klaipėdoje tai sukėlė euforiją. Spektaklis buvo rodytas kelis šimtus kartų, o lietuviai inteligentai ėjo į jį šeimomis, kad atsigaulyt, atsiplėštų nuo to baisaus pokario košmaro.

Dar paauglystėje spontaniškai pasireiškė jo artistiniai gabumai. Jis buvo šeimos teatro iniciatorius, scenaristas, režisierius ir vienas iš trijų atlikėjų. Kai mažylis ant improvizuoto altoriaus rimtu veidu išstardavo „*Dominus vobiscum*“, susirinkusi šeima prapliupdavo ovacijom. Beje, jis ir Klaipėdoje garsėjo ne tik kaip aktorius, bet ir kaip saviveiklos spektaklių organizatorius ir režisierius. Didžiausi jo nuopelnai Klaipėdai ir miestiečiams, be kita ko, yra du: Jūros šventė, kur jis būdavo nepakeičiamas jūrų dievas Bangpūtys, ir šiltas švelnus lyriškas pasakojimas televizijos žiūrovams apie Klaipėdą – pusės amžiaus miesto gyvenimo atkarpą.

Turėdamas puikius sceninius duomenis, vidinį artistiškumą, kūno plastiką, muzikalumą, nepriekaištingą dikciją (trejus metus dirbo Lietuvos radijo direktoriumi), jis labai tiko romantinių herojų vaidmenims. Didelio populiarumo susilaukė jo Romeo (V. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta“), Otelas (to paties pavadinimo V. Šekspyro pjesėje), Krokuvos arkivyskupas (J. Grušo „Barbora Radvilaitė“), Čičinskas (Juozo Marcinkevičiaus pjesėje „Čičinskas“) ir daugelis kitų. Iš kino ir televizijos filmų labiausiai įsimenantis Tijąno vaidmuo („Tadas Blinda“).

Daugiau nei pusę amžiaus Vytautas praleido Vilniaus ir Klaipėdos teatrų scenose ir kino studijų (taip pat ir užsienio) filmavimo aikštelėse. Sukūrė per šimtą didesnių ar mažesnių vaidmenų. Scena buvo jo gyvenimas. Vaidyba – saviraiškos būdas ir žiūrovų kilninimo, gerybinio poveikio priemonė. Nors vaikystėje patyrė smegenų traumą (sirgo meningitu), bet išliko teigiamų emocijų skleidėjas – ir scenoje, ir gyvenime.

Scenoje Vytautas vaidino orius, išdidžius, gerokai virš pilkos aplinkos pakylėtus aristokratus – kardinolus, generolus, tijąnus, kunigaikščius. Gyvenime jis buvo labai paprastas (kartais – net pernelyg). Mėgo bendrauti su visais žmonėmis – jūrų vilkais (kapitonais, bocmanais) ir eiliniaus jūreiviais, žvejais, kolūkių pirmininkais ir kolūkiečiais. Teatre jį skyrė scena ir salė, o gyvenime jam to barjero nebuvo. Todėl jis iš gyvenimo sėmėsi syvų savo vaidmenims, imitavo ne konkretų personažą, o jo suvoktą asmens savybę, charakterio bruožą, tipažą.

Kolegos kartais negalėjo suprasti – kodėl su scenos mašinistu ir su teatro režisieriumi ar direktoriumi jis kalba vienodu tonu, betarpiškai ir nuoširdžiai. Matyt, viduje jis buvo laisvas, nesuvaržytas žmogus. Tai labai ryšku jo straipsniuose, kurių jis parašė per dvi dešimtis. Jis mąsto apie teatrą, aktorius, kūrybą. Nesilaiko jokių teatrologams būdingų kanonų ar trafaretų.

Karštą 1996 m. birželio pabaigos vakarą „Panorama“ netikėtai paskelbė liūdną žinią: „*Mirė teatro ir kino legenda – Vytautas Kancleris*“.

11. Ketvirtoji karta

Kaip bebūtų gaila, ketvirtoji Kanclerių karta ne ką teišaugo: trečiojoje buvo 7, o ketvirtojoje – 8 giminės atstovai. Jie jau pasiekė „brandų amžių“, įsitvirtino visuomenėje, bet dar neišsėmė savo genetinių ir sociopsichologinių potencialų. Juos itin

*Vytautas Kancleris.
Klaipėda.
Apie 1950 m.*

paveikė 1990 m. kovo 11 d. lūžis. Vieni sugebėjo įsitvirtinti geriau, kitiems tai sekėsi prasčiau, bet apskritai karta išsilaikė.

Žymiausias ketvirtosios kartos atstovas yra Puslaidininkų fizikos instituto vyr. mokslinis bendradarbis habilituotas daktaras Žilvinas Kancleris – vyriausias Vytauto sūnus. Jo publikacijos užsienio spaudoje yra Lietuvos mokslinio potencialo vertybė. Dalyvaudamas tarptautinėse programose, jis padeda Lietuvos eurointegracijai.

Trākuose gyvenantis sporto veikėjas (treneris, pedagogas, irklavimo organizatorius) Ričardas Kancleris, Vlado sūnus, įneša savo indėlį į Kanclerių giminės funkcinę įvairovę. Jo ryšiai su Vokietijos, o žmonos Teklės – prancūzų kalbos mokytojos – su Prancūzijos turizmo verslu yra įdomus eksperimentas ir sėkmingas pavyzdys.

Žilvino sesuo Dalia Kanclerytė pasekė savo tėvo Vytauto ir motinos Laimos Kerniūtės-Kanclerienės, taip pat senelės, žymios Šiaulių teatro aktorės Elenos Bindokaitės, bei jos anksti mirusio vyro Kerniaus (Kernausko) pėdomis. Ji yra Klaipėdos universiteto dėstytoja ir teatrologė.

Aldonos Kanclerytės-Bugenienės atžalos Birutė ir Gediminas patraukė tėvo Petro Bugenio pragmatiniu keliu: Birutė – žymi architektė, o Gediminas – žymus „Pergalės“ konditerijos fabriko technologas.

Algirdo sūnus Kęstutis pasirinko statybininko profesiją. Baigęs statybos technikumą, jis pasireiškė kaip ieškantis (nors ne visada surandantis) statybos novatorius.

Kitas Algirdo sūnus – Algirdas – patyrė gan didelę metamorfozę. Baigė Vilniaus universitete fiziką, kuri laiką dirbo „pašto dėžutėje“ (kariniame pramonės padalinėje), bet, suvokęs, kad čia normaliu būdu prasimušti neįmanoma, užsiėmė verslu. Jis tapo „Versmės“, „Gamprekos“ ir kitų UAB vadovu.

Permainingai susiklostė jauniausios Algirdo atžalos – Dianos Kanclerytės – raida. Karoliniškių mokykloje buvusi aktyvi sąjūdieta, Sausio 13-osios brolijos narė, keletą metų buvo pritapusi prie Vilniaus arkikatedros. Ji giedojo Šv. Kazimiero koplyčios choralistų ansamblyje, vedė ekskursijas (lietuvių ir anglų kalbomis) po Arkikatedrą, atliko vertėjo ir kitas organizacines funkcijas. 2002 m. ji perėjo dirbti į Užsienio reikalų ministeriją.

12. Penktoji karta

Tai pati gausiausia – ačiū Dievui – Kanclerių karta. Ją sudaro net 16 asmenų. Bet jos produktyviosios jėgos nėra gausios: Jonas ir Zigmas Balsevičiai bei Olesis Kancleris nepaliko ipėdinių. Todėl pagrindinis genetinis krūvis tenka Justo Kanclerio-Drapo ir jo vyresnio brolio Stasio šeimoms. Regeneracija, nors ir nelabai intensyvi, vyksta.

13. Šeštoji karta

Vos vos ėmė kaltis.

14. Išvados

Nebajoriška, po valstiečių šiaudine pastoge atsiradusi ir išaugusi Kanclerių giminė yra panaši į daugelio amžininkų likimą. Išlikimo filosofija, glaudūs giminystės ryšiai, patriotiškumas ir bendruomeniškumas kaip egzistencinės vertybės padėjo at-

laikyti socialines audras ir kataklizmus. Šios vertybės susiformavo dar pirmojoje kartoje – Musninkų areale, o vėliau buvo paveldėtos naujų kartų.

Bazinis giminės arealas telpa Vilniaus krašte, dabar – Vilniaus apskrityje.

Mūsninkuose, Kaimynėlių kaime – pirmosios kartos lizdas ir antrosios – giminė. Toliau centras persikelia į Širvintas – čia subręsta antroji karta. Trečiajai kartai patraukus į mokslus ir darbus, o sovietų valdžiai sunaikinus ūkius, giminės centru tapo Vilnius. Tačiau ryšiai su Širvintomis išliko. Pastaraisiais metais mąstoma apie ūkio atkūrimą Kazliškėse. Bet sąlygos šiuo metu nėra palankios.

Sovietmečiu giminystės ryšiai (ypač tarp „išnaudotojų klasės“ atstovų) nebuvo skatinami. Kartais ir netoleruojami (anketose buvo klausimai apie gimines, ypač pabrėžiant teistumą, tremtį ar užsienį). Dabar susidarė palankios sąlygos giminiuotis, bendrauti, keistis patirtimi.

Tad reikšmingas turėtų būti ir šis rašinys, atskleidžiantis Kanclerių giminės kilmę ir tęstinumą.

Musninkietis, paskyręs savo gyvenimą Vilnijai Kun. Juozas Dubietis

Juozas Lebionka

Ilgą laiką Mūsninkų kraštas, kaip ir visa Vilnija, dėl objektyvių istorinių aplinkybių buvo daug kuo atsilikęs nuo kitų Lietuvos regionų. Todėl net XX a. pradžioje musninkiečių inteligentų būta labai mažai, beveik nesigirdėjo nuo Musninkų kilusių gydytojų, inžinierių, kunigų ir kitų profesijų žmonių.

Kun. Juozas Dubietis, gimęs 1885 m. rugsėjo 27 d. Vindeikių kaime¹, buvo vienas pirmųjų dvasininkų ir apskritai lietuvių šviesuolių, išėjusių iš to krašto. Kur mokėsi prieš įstudamas į kunigų seminariją, nežinoma, tačiau pradinį mokslą jis tikriausiai baigė Musninkų rusiškojoje *liaudies mokykloje*. 1905 m. J. Dubietis įstojo į Vilniaus diecezijos dvasinę seminariją, kurią baigė 1909 m. Tų pačių metų gegužės 23 d. Telšių (Kauno) vyskupijos administratorius vysk. Gasparas Cirtautas Vilniaus šv. Jurgio bažnyčioje išventino jį diakonu², o netrukus po to, tik jau Kauno katedroje, – ir kunigu³. Sprendžiant iš to, jog šis jaunas dvasininkas buvo paliktas Vilniuje ir paskirtas prestižiškos Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios vikaru, galima manyti, kad, būdamas klieriku, jis pasižymėjo geromis savybėmis. Kitais metais kun. J. Dubietis buvo perkeltas toms pačioms pareigoms į Vilniaus šv. Apaštalų Pilypo ir Jokūbo parapiją. Kadangi abiejų minėtų bažnyčių klebonai kanauninkai P. Zavadzakis ir S. Jasienskis buvo patyrę administratoriai, jis turėjo geras sąlygas pasirengti ir klebono pareigoms. 1911 m. kun. J. Dubietis buvo paskirtas Konvališkių parapijos (buv. Ašmenės apskr., Dievėniškių vls., dab. Gudijoje) klebonu⁴.

Pagrindiniai jauno klebono charakterio bruožai buvo didelis darbštumas bei pareigingumas, organizaciniai

¹ Šv. Ap. Petro ir Povilo bažnyčios Vilniuje kun. klebono autobiografija (toliau – *autobiografija*), Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *MABR*), f. 268, s. v. 273, l. 1.

² *Viltis*, 1909, nr. 60.

³ Tuomet Vilniuje vyskupo nebuvo.

⁴ *Min. autobiografija*.

sugebėjimai ir sėslumas. Tais jo būdo ypatumais ir tegalima paaiškinti, kodėl jis, kaip ne vienas to meto klebonas, nekeliavo iš vienos parapijos į kitą, ieškodamas vis pelningesnės, bet stengėsi kiekvienoje dvasinės vyresnybės jam paskirtoje parapijoje darbuotis kiek galima ilgiau. Antai pirmojoje, Konvališkių, parapijoje jis klebonavo 14 metų. Ten akivaizdžiausiai pasireiškė jo, kaip administratoriaus, organizaciniai sugebėjimai. Konvališkėse šis klebonas per vieną vokiečių okupacijos metų vasarą padarė tai, ko prieš jį buvę klebonai nesugebėjo padaryti per ištisus dešimtmečius! Šiame miestelyje buvo sena medinė bažnyčia, reikėjo statyti naują, bet niekas šio darbo nesiėmė. Ir štai 1916 m. naktį iš balandžio 23 į 24 d. toji bažnyčia su visu joje buvusiu liturginiu inventoriumi sudegė⁵. Atrodo, jog ne vienas klebonas, atsidūręs kun. J. Dubiečio padėtyje, būtų nuleidęs rankas ir net bijojęs pagalvoti apie naujos bažnyčios statybą, atidedamas šį klausimą geresniems laikams, pokario metui. Juk vokiečių okupacija tęsėsi jau antrus metus, okupantai grobė valstiečių javų derlių ir gyvulius, jaunimą imdavo priverstiniais darbams, nuolat reikalaudavo pastočių. Atrodytų, kad tokiomis sąlygomis tikrai buvo neįmanoma naujos bažnyčios statybą, kuriai reikėjo įsigyti ir suvežti daug rąstų, pasamdyti dailides ir kt. Statybai reikėjo daug, labai daug Beverčių (!) okupacinių ostmarkių, tačiau nebuvo iš kur jų gauti. Kleb. kun. J. Dubietis pasirodė esąs retas entuziastas ir nuostabus organizatorius, susilaukęs visų parapijiečių pritarimo ir paramos. 1917 m. sausio 24 d. raporte vyskupijos administratoriui K. Michalkevičiui jis pranešė:

„Vietoj senos Konvališkių bažnyčios, sudegusios 1916 m. balandžio 24 dieną, vasarą pastaciau naują bei didesnę bažnyčią ir 1916 m. gruodžio 24 d. įžengiau į ją su pamaldomis“⁶.

Kad kun. J. Dubietis iš tikrųjų buvo labai energingas, sumanus ir drąsus, tai jis dar kartą akivaizdžiai įrodė 1921 metais tose pačiose Konvališkėse, jau lenkų okupuotose. Kaip dabar bebūtų keista, daugiausia pavoju jam teko išgyventi pastarosios okupacijos metu ir ypač jos pradžioje, kuomet lietuviai kunigai Vilniaus krašte buvo okupantų persekiojami vien dėl savo tautybės. Jie būdavo nuolat sekami, sumami, tardomi, teisiami bei kalinami ir net nužudomi, o vyskupijos Ganytojas Jurgis Matulaitis visą laiką begėdiškai šmeižiamas ir niekinamas. Vilniaus krašto lietuviai dvasininkai ypač skaudžiai pergyveno dėl Želigovskio kareivių nužudytų dviejų savo tautiečių kunigų. 1920 m. rugsėjo 24 d. Želigovskio kariauna, okupavusi Marcinkonis, suėmė vietos kleboną kun. Praną Raštutį, kurį žiauriai kankino iki paskutinio jo gyvybės ženklo. Prasiveržus per burną kraujui, jis buvo įneštas į kambarį, kur, neprataręs nė žodžio, mirė. Želigovskininkai nužudė šį kunigą už tai, kad jis kreipdavosi į lenkų okupacinę valdžią ir vysk. J. Matulaitį, pranešdamas apie lenkų kareivių banditišką elgesį su jo parapijiečiais. Kun. P. Raštutis buvo pati pirmoji želigovskininkų vykdyto kruvinojo smurto prieš lietuvius dvasininkus auka. Po pusės metų (1921 m. kovo mėn.) toji kariauna nužudė Zibalų (Širvintų r.) filijalistą, Liublino universiteto studentą kun. Kazimierą Lajauską. Taip dalykams klostantis, Vilnijos lietuviams kunigams iškilo labai rimta dilema: ar laukti kaip avelėms, kol

⁵ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 694, ap. 5, s. v. 1933, l. 1.

⁶ Ten pat, l. 5.

ateis žudyti, ar žudikus sutikti pasirengus savigynai? Vilnijos lietuvių kunigų to meto ryžtą labai aiškiai formulavo autoritetingas šio regiono dvasininkas, Širvintų parapijos klebonas ir Giedraičių dekanas kun. Jonas Navickas savo 1921 m. kovo 22 d. raporte vysk. J. Matulaičiui:

„Nedvejotume atiduoti gyvybę, aukodami ją už tikėjimą ir Kristų, bet nenorime žūti nuo rankos nusikaltėlio lenkų kareivio, liepsnojančio keršto troškimu gal vien tik todėl, kad mes gimėme Lietuvoje ir esame tos Lietuvos žemės sūnūs, o negimėme Varšuvoje“⁷.

Konvališkių parapijos klebonas kun. J. Dubietis taip pat buvo pasiryžęs ir pasirengęs savigynai. Kai 1921 m. gegužės 26 d. naktį jo kleboniją užpuolė apie 15 Želigovskio kareivių, turėdami, matyt, tikslą apgrobti, jis nepabūgo ir revolverio šūviais juos išgąsdino bei privertė nieko nepešus pasitraukti⁸. Po to lenkų kareiviai paliko šį kunigą ramybėje, ir jis šioje parapijoje išbuvo iki 1925 m.

Vilniaus vyskupijoje buvo daug parapijų, norinčių turėti tokią kleboną, kokiu garsėjo kun. J. Dubietis. Viena tokių parapijų buvo Benekáinių (netoli Šalčininkų, dab. Gudijoje), kurios klebonija turėjo net 35 ha žemės ir buvo didelė mūrinė, tačiau apleista bažnyčia. Ne vienam šios parapijos klebonui daugiau besirūpinant ūkio negu parapijiečių religiniais reikalais, tuo pasinaudojo sektantai. Iš Rusijos atvykęs baptistas vieną kaimą jau buvo beveik pavertęs šios sektos teiginių skleidimo centru parapijoje. Tuo metu vysk. J. Matulaitis nutarė perkelti į Benekáinius kun. J. Dubietį, paskirdamas jį nuo 1925 m. balandžio 4 d. klebonu⁹, o po dviejų mėnesių – ir Benekáinių dekanu¹⁰. Tik atvykęs į naują parapiją, kun. J. Dubietis pirmiausia pradėjo gerai apgalvotą ir kultūringą kovą prieš baptistų sektos įtaką parapijiečiams. Jis nuolat lankydavosi kaime, kuriame „apaštalavo“ baptistas, aiškino jo skleidžiamo tikėjimo klaidingumą, gyventojus aprūpino atitinkama literatūra ir periodine spauda. Taip sistemingai klebonui dirbant, baptizmo įtaka parapijai netrukus buvo likviduota.

Naujasis Benekáinių klebonas aktyviai rūpinosi ir apleisto bažnyčios pastato reikalais. Jau 1927 metais buvo naujai perstatyti, apdengti nauja skarda ir nudažyti aliejiniais vyšnių spalvos dažais Benekáinių bažnyčios bokštai; visa bažnyčios išorinė pusė nudažyta baltais aliejiniais dažais; bažnyčios viduje buvo pakeistos visos sijos. Šios maldyklos vidus tapo naujai nudažytas kiek vėliau¹¹.

Įdomu ir tai, kad net arkivysk. R. Jalbžikovskis, pasižymėjęs neapykanta lietuviams, įvertino klebono ir dekanu J. Dubiečio veiklą ir po dvylikos jo darbo Benekáiniuose metų (1937 m. balandžio pradžioje) perkėlė jį į Švenčionis klebono pareigoms¹², aiškiai įsitikinęs, jog šis dvasininkas sugebės mažinti šioje parapijoje vis didėjusį santykių tarp lietuvių ir lenkų įtempimą. Po penkių mėnesių kun. J. Dubietis buvo paskirtas ir Švenčionių dekanu¹³. Nors šiame mieste jis dirbo vos apie trejetą metų, tačiau ir čia paliko puikų atminimą – naujus bažnyčios varpus.

⁷ *Ten pat*, ap. 3, s. v. 1119, l. 54.

⁸ Šėmis B. (Biržiška M.), *Vilniaus golgota*, Kaunas, 1930, p. 117.

⁹ LVIA, f. 694, ap. 5, s. v. 131, l. 39 atv.

¹⁰ *Ten pat*, l. 35.

¹¹ *Ten pat*, l. 53.

¹² *Ten pat*, s. v. 3925, l. 72.

¹³ *Ten pat*, l. 80.

1940–1942 m. kun. J. Dubietis sirgo ir gydėsi Vilniuje¹⁴. Pagijęs jau arkivysk. M. Reinio buvo paskirtas sostinės Šv. Ap. Petro ir Povilo bažnyčios klebonu. Tai buvo bene sunkiausia parapija ir labiausiai apleista bažnyčia per visą jo klebonavimo laiką. Per pirmąją sovietų invaziją ir vokiečių okupacijos metu labai pasikeitė parapijos narių skaičius ir sudėtis. Tačiau bene didžiausią rūpestį naujam klebonui kėlė labai apleistas bažnyčios pastatas. Kaip ši bažnyčia atrodė 1942 m. rudenį, kai kun. J. Dubietis tapo jos klebonu, aiškiai matyti iš jo rašto arkivysk. M. Reiniui:

„... verta peržiūrėti, kaip iš tikro atrodo kun. Kan. Zavadzkie 42 metų darbas prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios Vilniuje.

Užtenka pereiti bažnyčią, kad pamatytumėm, jog ji yra apleista, apdulėjusi, stogas skylėtas, bažnytiniai drabužiai nuplyšę, baldiniai nešvarūs ir tų maža, katafalio vietoje yra tiktai suolas (zydlius), bažnyčios požemiuose zakristijonas pila bulves, stato žiemai kopūstus ir burokus, tų požemių nišos numuštos, karstai išmėtyti, šventorius nešvarus, šventoriaus mūro apdengimas supuvęs, ten auga žolė ir berželiai. Iš keturių bažnyčios šonų 4 Evangelistų keturios koplyčios, kurios išoriniai sudaro su bažnyčia vienetą, yra apleistos, jose altoriai išplėsti, tiktai liko žymės sienose. Šv. Mato koplyčią kun. Zavadzkie paverė šiaudų sandėliu dėl savo karvių. Iš altoriaus liko tiktai gražūs dideli paauksuoti rėmai, padėti aukštai ant koplyčios balkių; pats Šventojo paveikslas nuo gulinčių ant jo senų šiaudų supuvo, nėra nė žymės. Šv. Luko koplyčioje altorius išpjautas ir padarytas sandėlis šienui ir šiaudams sukrauti. Šv. Jono koplyčioje sudedamos įvairios iš bažnyčios atmatos ir po jomis radau gražų Šv. Jono Evangelisto paveikslą, pieštą lentoje XVII a. gale. Šv. Morkaus koplyčia paversta senų vartotų baldų sandėliu. Ten yra spintos, stalai, staleliai, kanapa, netgi vaikų vežimėlis. Iš Šventojo paveikslo liko tiktai dideli rėmai. /.../ Štai Šv. Petro ir Povilo bažnyčios apžiūrėjimo technikinės komisijos 1942 m. rugpjūčio 5 d. protokolas. Antrame punkte pasakyta: „Apžiūrinėjant stogą pastebėta, kad pastogėje nupjauti balkių galai iš stoginio rišimo konstrukcijos, viso apie 20 balkių. Pjuvenos ir nupjovimo žymės rodo neseną nupjovimą (žiemos metu)“.

Yra 4 bažnytiniai namai, dabar visi nacionalizuoti. Mūrinis namas sode su mediniu priestatu, gražus savo padėtimi, yra visai apnaikintas: krosnys, grindys išplėtos, langai lentomis užkalti, durys apiplėštos ir (namas) paverstas vištide. Namu Antakalnio g. 2 stogas kiauras, iš vieno galo nuo stogo net iki pamatų siena plyšusi, sandėliai supuvę, viskas reikalauja pagrindinio remonto.

Ne geriau atrodo ir moralis parapijos stovis“¹⁵.

Minėtame rašte yra dar šitoks priedas: „Vargonai yra visai pairę ir reikalauja pagrindinio remonto“¹⁶, be to, pažymėta, jog buvęs klebonas kan. T. Zavadzkie laikęs net keturias tarnaites.

¹⁴ Min. autobiografija.

¹⁵ MABR, f. 268, s. v. 272, l. 13–14 atv. Kalba ne-taisyta.

¹⁶ Ten pat, l. 15.

Kodėl taip barbariškai buvo nuniokota ši pasaulinio garso bažnyčia ir klebonijai priklausantys pastatai? Tai įvyko todėl, kad daugiau negu 40 metų Antakalnio parapija buvo tapusi savotiška dviejų kunigų Zavadzkių (dėdės Pranciškaus ir broleño Tado) tėvonija, kuriai lenkiškoji arkivyskupijos kurija suteikė neribotą „savivaldą“. Dėdė ir ypač broleñas, dangstydami kanauninkų titulais, daugiau rūpinosi savo asmeninio ūkio negu bažnyčios reikalais. Apie tai įtikinamai byloja bažnyčios koplyčiose ir rūsiuose įrengti daržovių bei pašaro sandėliai, taip pat tarnaičių, laikomų sunkiu vokiečių okupacijos metu, skaičius. 1942 m. pabaigoje arkivyskupijos administratoriui arkivysk. M. Reiniui nutarus Antakalnio parapijoje bei Šv. Ap. Petro ir Povilo bažnyčioje įvesti tvarką, pirmiausia išleidžiant į pensiją pasenusį kleboną kan. T. Zavadzkį, šis iš pradžių priešinosi, reikalaujamas, kad išimties tvarka jam būtų paskirtas vikaras ekonomas, kuris rūpintųsi bažnyčios ūkiniais reikalais.

Tapęs šios parapijos klebonu, kun. J. Dubietis, nepaisydamas savo amžiaus ir ypač po sunkios kelerių metų ligos nusilpusios sveikatos, vokiečių ir rusų okupacijų sąlygomis dėjo visas pastangas, kad Šv. Ap. Petro ir Povilo bažnyčia būtų deramai prižiūrima. Buvo išvalytos jos visos pakampės, budriai saugota, kad išorės drėgmė per silpną stogą nepatektų į maldyklos vidų ir negadintų ten esančių gausių unikalių skulptūrų. Kadangi okupacijų metais buvo negalima įgyti skardos, reikalingos visam bažnyčios stogui už dengti, jis buvo dengiamas dalimis lopant drėgmei pačias pavojingiausias jo vietas.

Antakalnio parapijos ir Šv. Ap. Petro ir Povilo bažnyčios klebonu J. Dubietis buvo ligi 1948 m. rugpjūčio. Pavargęs nuo sunkių didelės bažnyčios administravimo pareigų, jis buvo perkeltas toms pačioms pareigoms į mažesnę, Vilniaus Šv. Jėzaus Širdies – Dievo Apvaizdos bažnyčią. Čia jis pasišventusiai triūsė ligi 1953 metų. Mirė 1969 m. Vilniuje, eidamas 84 metus.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 268) yra išlikęs kun. J. Dubiečio archyvas, iš kurio matyti, kad jo savininkas buvo stropus dvasi-ninkas, nenuilstamai rūpinosi jam patikėtų bažnyčių ir tikinčiųjų reikalais. Pažymėtina ir tai, kad mokydamasis ir dirbdamas Vilniaus krašte jis nepasidavė lenkinimui ir iki gyvenimo pabaigos buvo sąmoningas lietuvis.

Šeinius Musninkų padangėj

Filomena Vaicekauskienė

Dar gimnazijos metais į rankas pateko Igno Šeinaus knyga „Vasaros vaisės. Kuprelis“. Su jaunatvišku pakilimu džiaugiausi puikia knyga. Matyt, taip buvo lemta, kad šie kūriniai tebelydi mane ir senatvėje.

Pirmaisiais darbo metais, lankydamasi mokinių namuose, vaikščiojau po Šeiniūnus, paežerės pievas ir laukus. Dilgėlėm ir varnalėšom apžėlę tebegulėjo Lemantaučiznos dvaro malūno sparnai ir apsamojoję pamatų akmenys. Dvaro rūmuose gyveno žmonės. Tilpo ir gyvūnai.

Apie rašytoją Igną Jurkūną-Šeinių buvo nedaug žinių. Tuo metu mokykloms skirtame „Literatūriniam žemėlapyje“ mūsų rajonui atstovavo vienas rašytojas –

Ignas Šeinius, o mokykliniame vadovėlyje buvo vos kelios eilutės apie šį rašytoją.

Rašytojas baigė Mūsų mokyklą. Apysakoje „Vasaros vaisės“ paminėta Musės upė, Gataukiškio miškas, Pamusių dvaras, Ražapievė, Vidupievis... Musninkų vardu vadinami Mūsų mokyklai, Žirnavės – Kernavė. Tačiau rašytojas mini ir Kiečių kaimą. Yra toks vietovardis Varnalėšai, bet nepanašu į aprašytąjį, o kiečiai auga turbūt visoje Lietuvoje. Kur Pelėdiškės? Man rūpėjo, ar veikėjai neturėjo prototipų, ar jie negyveno šiose apylinkėse? Kas jie, kur jie? („Vasaros vaisės“ parašytos 1914 metais, tada ir išleistos.) Ar gali būti dar gyvų kūrinių veikėjų?

Apklausinėjau per 30 seniausių gyvenančių žmonių. Daug pasakojo apie žuvingą Musę, kurioje vasarą krepšiais žuvis sėmė ir šėrė kiaules, apie Ražapievėje tebeaugančius kmynus. Nei Stasiuko, nei Eidintų, nei Pelėdiškio... Bet užteko vieno Kazimiero Skebėros žodžio – Brasiūnai. Rašytojo Igno Jurkūno-Šeiniaus mama Marytė Brasiūnaitė iš Kaimynėlių kaimo. Kitos K. Skebėros žinios klaidingos, matyt, jis po Sibire praleistų metų nebežinojo apie šios giminės gyvuosius ir mirusius.

Taigi Kiečiai – Kaimynėliai.

„O ten, kur Musė vėl įbėga tarp geltonų skardžių, yra nedidelis sodžius. Jis už tų skardžių. Kai rūksta pusryčiams kamina, iš to daikto kykla dūmai. Jeigu jie geruoju su vėju, rangos kamuoliais ir plaukia į debes“.

1978 m. užrašiau rašytojo bendraamžio pusbrolio Stasiuko Brasiūno atsiminimus.

I. Šeiniaus kūrinių prototipais susidomėjo studentai iš Klaipėdos, Vilniaus. Jiems nepasisekė: senatvė jau buvo aptemdžiusi S. Brasiūno atmintį. Mirė 1986 m. birželį. Atgulė senosiose Musninkų kapinėse. Vienas po kito čia atsigulė ir brolis Vladas su žmona Elžbieta, guli dėdės ir dėdienės, Eidimtai, „Tėviškės padangė“ pavaizduoti išgėrę vyrai, kurie meldėsi suklaupę vidury kelio, išgąsdinti Ignasiaus ir Stasiuko leidžiamo aitvaro...

Tik Vincukas, armonika linksmindavęs jaunimą, vėliau gyvenęs Padaciūnuose, minimas Viktoro Alekno knygoje „Ūžė žalia giria“. Po tremties grįžo į Vilnių, ten mirė ir ten palaidotas.

Prieš mane guli Juozo Kanclerio 1921 m. lapkričio 26 d. išduoto paso kopija. Nuotrauka prie mūrinės valsčiaus sienos. Tai dar vienas „Vasaros vaisių“ prototipas – Juozas Eidimtas.

Knygnešys. Kuklesni jo darbai negu J. Bielinio, bet šiame krašte svarbus žmogus. Dabiečio vardu buvo pavadinta viena Musninkų miestelio gatvių. Nelabai prigijo šios gatvės vardas, nes tokiam mažame miestelyje viskas aišku be vardų. Liko tik dokumentuose. Gražu būtų grąžinti šios gatvės vardą, nes šiandien jau reikalingi gatvių pavadinimai.

Prie Musninkų mokyklos tautodailininkas Ipolitas Užkurnys įamžino I. Šeiniaus romano veikėją Kuprelį. 1987 m. A. Bernoto nuotr.

Ižvalgus buvo rašytojas. Jautė, kokios stiprios dvasios žmonės gyvena Kiečiuose-Kaimynėliuose.

Išeina žmonės.

2002 m. liepą į Musninkus iš Kau-
no, Vilniaus, Druskininkų suvažiavo
knygnešio Juozo Eidimto-Kanclerio pa-
likuonys. Įvairaus amžiaus. Jie atlydėjo
urną su pelenais moters, panorusios nors
pelenų dulkėmis prisiglausti tėvų žemė-
je Lietuvoje.

Elena Navadauskaitė-Lambert gi-
mė 1914 m. Amerikoje. Visas jos gyvenimas prabėgo ten, tačiau pamilo Lietuvą ir mylėjo ją visą gyvenimą. Tik 2000 m. senutė su dukra aplankė Lietuvą ir Musninkus. Kokia graži jai buvo Lietuva! Kalbėjo XIX a. pabaigai ir XX a. pradžiai būdinga lietuvių kalba, dar nepaliesta Jablonskio, Būgos ir kitų kalbi-
ninkų.

Elenos Navadauskaitės-Lambert motina buvo Juozo Kanc-
lerio sesuo Rozalija. Ji ištekėjo už vargonininko Navadausko, kilusio nuo Marijampolės, bet dirbusio Musninkų bažnyčioje. Apsivedė 1913 m. Nuo caro armijos jau-
navedžiai spruko į Ameriką. Susilaukė trijų dukrų. Kol jos paaugo, kol prasigyneno, į Lietuvą keliai jau buvo užtverti. Nebuvo atvažiavę čia Elenos tėvai, bet savo tėvynės ilgesį įliejo į dukrų širdis liaudies dainomis, kalba, papročiais.

Liko Šėinius. Liko jo kūryba.

1989 m. vasarą Musninkuose pokšėjo kirviai liaudies meistrų rankose. Prabilo ažuolai – papuošė miestelį, prakalbo į žmones. Storiausią ažuolą pasirinko Ipolitas Užkurnys. Per penkias dienas nuo aušros iki tamsos išskaptavo „Kuprelį“. Paskubėjo musninkiečiai. Gal jis geriau būtų tikęs stovėti netoli tos vietos, kur supuvo senasis malūnas. Taip mąstė ir rašytojo sūnus Irvis, atvykęs iš Švedijos po daugelio metų, kai buvo švenčiamos Igno Šėiniaus šimtosios gimimo metinės (1989 m. balandžio 3 d.). Sūnus prikėlė atminimo lentą prie mokyklos, kurią buvo baigęs tėvas.

1991 m. respublikiniuose literatūros mokytojų kursuose teko kalbėti apie Šėinių. Tais metais dar taip trūko medžiagos apie tuos rašytojus, kurie buvo už „uždangos“. Juozas Sabolius suko dokumentinį filmą, dvi jo dalys parodytos per televiziją.

Po rašytojo Igno Šėiniaus sūnaus Irvio, jo žmonos Anos Lizos ir jų sūnaus Igno keleto apsilankymų Širvintų rajone vykome ir mes, grupė širvintiškių, į Haparandą, miestą Švedijos šiaurėje. Čia tuomet gyveno ir dirbo Šėiniai. Įdomu buvo viskas: kelionė „Estijos“ keltu per Baltiją, akmeninis jos krantas kitoje jūros pusėje ir ilga kelionė į Šiaurę, į Haparandą. 1992 m. miestas šventė 150-ųjų metinių jubiliejų. Šventė taip pat buvo neįprasta. Svečiai – suomia, danai ir lietuviai. Plevėsuoja vėliavos, atidengiamas paminklas – Draugystės tiltas miesto 150-mečiui. Gražu, nauja, tačiau brangiausia viešnagė Šėinių namuose, kur kabo didžiulis Vytis iš Lietuvos atstovybės, rašomoji mašinėlė, o knygų spintoje visa eilė knygų – tai Igno Šėiniaus kūriniai lietuvių, švedų, anglų kalbomis, straipsniai, atsiliepimai ir kiti leidiniai.

Irvis Šėinius prikalta atminimo lentą prie pastato, kuriame mokėsi jo tėvas Ignas Šėinius. 1989 m. V. Trumpicko nuotr.

*Irvio ir Anos Lizos
Šeinių namuose.
Haparanda (Švedija).
1932 m.
A. L. Šeinių nuotr.*

Mano gyvenime buvo daug gražių ir prasmingų akimirų. Susitikta su profesore Aldona Vaitiekūniene, dėstytoju Albertu Zalatoriumi, o vėliau ir su monografijos „Ignas Šeinius“ autore Janina Žėkaite. Kuo galėdama stengiausi padėti šiai mokslininkei. Didelis darbas, svarbus visai mūsų literatūros raidai.

Atsiminimai apie Igną Šeinių

Stasys Brasiūnas

Ignasius Šeinius-Jurkūnas – mano pusbrolis. Pas mus gyveno Kaimynėliuose. Šeinių motina Marytė Brasiūnaitė buvo mano tėvo sesuo. Buvo ir trys broliai: Simas, Antanas ir Juozas. Mano tėvas Simas anksti mirė. Aš ir brolis Vladas augome be tėvo. O dėdės Juozo mirė pati. Pradžioje mama su dėde Juozu pykosi, o paskui sutarė ir apsigėdė. Susilaukė dar dviejų vaikų, bet jie abu mirė džiova.

Brolis Vladas daugiausia gyveno Daubariškyje pas bobutę. Man buvo ketveri metukai. Dėdės Antano sūnus buvo Vincukas. Dar ir Šeinių nuotrauka buvo, bet giminaitės išsivežė Vilniun padauginti. Jurkūnai gyveno silpnai. Ignasius buvo gabus, labai norėjo mokytis. Kai ėjo mokyklon, gyveno pas mus. Baigė rusišką mokyklą Musninkuose. Mokėsi neilgai – vieną ar dvi žiemas. Tėvai turėjo valaką žemės, bet *tercinką* atidavė, kai leido Ignasių mokytis. Vėliau, išnuomoję visą žemę, išvažiavo Vilniun. Tėvas Jurkūnas dirbo statyboje, statė namus. Dar buvo duktė Pranė.

Ignasius buvo aukšto ūgio, šviesių plaukų, šatenas, mėlynų akių, aukštyn šukuojamais plaukais. Parvažiudavo apsilvilkęs čičiuncia medžiagos švarku. Kaimas juokėsi iš mūsų. Lošdavom miestučius (*gorodkę*). Pasidarom 24 pagalius: 12 vienoj pusėj, 12 – kitoj. Turim po 6 kaladėles. Iš jų statom figūras ir mušam jas. Eidavom Musėn maudytis, žvejot. Rinkom ir kmynus.

Juzė Kanclerytė, Felė Ražinskaitė. Skaičiau ir knygoj. Kanclerytė-Sipavičienė, knygoj vadinama Maryte, neseniai mirė Kaune. Laidojo čia. Buvo labai graži. Ignasius

išvažiuodamas pavogė iš manęs nuotrauką. Ražinskaitė-Jakiūnienė (knygoj – Rožiūniūtė) irgi mirė prieš kelerius metus. Susitikom griovyje. Pajuokavom, pasirinkom kmyną.

Knygoj Julė, bet ji buvo Ona Bistrajtė. (1913 m. „Vaivorykštėje“ išspausdintose „Vasaros vaišėse“ rašoma: „*Mano minčių – svajonių žvaigždutei – Onai B.*“) Jos dėdė buvo kunigas Bistrajis. Kunigavo toli, buvo Amerikoj, mirė ir palaidotas Bagaslaviškyje. Labai graži buvo Ona, patiko Ignasiui. Išėjo už Lementaučiznos dvarininko Grinevičiaus sūnaus, daktaro. Ona buvo guvi (*šumna*). Aukšta, graži, išdaigininkė. Kalbėjo lenkiškai ir lietuviškai. Jurkūnas nekalbėjo lenkiškai.

Nuvažiavau Vilniun. Ir Ignasius atvažiavęs. Važiuosim pas mus, kaiman. Jis man sako: „*Einam miestan, noriu skrybėlę nusipirkt*“. Užėjom parduotuvėn. Jis paprašė lietuviškai. Pardavėja lenkiškai prakalbėjo, o jis tada paaiškino rusiškai.

Pelėdiškis – tai Kazliškis prie Širvintų. Aš buvau nuvažiavęs parsivežt atostogoms. Yra knygoj aprašyta. Palėkampis – Kancleris. Už Kanclerio buvo ištekejusi Bistrajtės sesuo. Jo brolis kunigavo Širvintose. Buvo labai turtingi. Jurkūno nenorėjo, nes jis buvo iš neturtingų. Bistrajis dvaro nenupirko, o Kancleris nupirko palivarką ir malūną. Malūno neišlaikė. Bistrajtės vyras Stasys, o kitas brolis veterinorius (jo sūnus dramos teatro aktorius).

Knygoj ir mane aprašo, vadina Stasiuku. Vincutis buvo kito brolio, Antano, sūnus. Mažutis. Grodavo armonika.

Rašydavo visur... Mėgdavo dirbt, šienaut pievą. Turi užrašų knygele – užsirašo. Daug laikraštį rašė. Supjausto popierių juostom ir rašo. Mėgdavo miegot ant šieno. Žiūrim – žvaigždės krinta. Aš klausiu, ar teisybė, kad žmogus mirė. Jis aiškina man, kaip yra. Prieinam ir prie Dievulio. Jis pasakė: „*Joks mokslininkas negali pasakyti, kad nėra, o joks dvasininkas – kad yra*“.

Šokėjas buvo.

Buvo su žmona du kartus atvažiavęs. Graži, švedė. Truputį mokėjo lietuviškai. Jis švedišškai kalbėjo kaip reikiant. Buvo trijų valstybių konsulu. Buvo iš kairesniųjų, ne komunistas, teisybės sakytojas. Parašė straipsnį. Smetonos valdžiai nepatiko. Pasitaikė, kad susirgo. Išvažiavo į Šveicariją gydytis, o kai grįžo, tai jo vieton buvo paskirtas kitas. Pasiliko Švedijoj, turėjo gerą tarnybą. Lietuvoj turėjo degtukų monopolį. Jį vadino *Degtukų karalium*. Jis sakė, kad jo pajamos geresnės už ministerio, bet, gaila, kad kartu kovojo, o dabar patys draugai pažemino. Pakvietė Klaipėdon gubernatorium. Dirbo ten, bet vėl straipsnį laikraštį įkišo. Vėl atleido iš pareigų.

Norėjau vieną kartą Kaune sugauti. Pasakė, kad yra Šeinius atvažiavęs. Suradau viešbutį ir vaikštinėjau laukdamas. Paėjau toliau, jis iššoko iš viešbučio, aš vijausi, bet nepavijau. Laisvės alėjoj tarp žmonių susimaišė. Smarkiai vaikščiodavo. Buvo lengvas.

Kartą, kai buvo atvažiavęs pas mus, Musninkų valsčiaus valdybos susirinkime pasakė kalbą. Buvo valdžios atstovas.

Kai Ignasius važiuodavo studijuoti, motina įkišdavo jam pinigų. Vasarą pas mus prabūdavo.

Kai susirgo jaunesnis brolis, tėvas liepė rašyti laišką Ignasiui, kad padėtų. Gydimas brangiai kainavo. Pinigų nesulaukėm. Išgirdom, kad savo sesers teiraujasi, ar tikrai serga ir ar reikia siųsti pinigų. Brolis sirgo džiova. Mirė. Paskui ir sesuo

susirgo. Gydė Kauno ligoninėje. Pinigų nesulaukėm. Tada tėvas vėl liepė rašyti. Ir aš parašiau iš širdies. Mirė ir sesuo. Abu jauni. O mes, pirmo tėvo vaikai, ir dabar abu gyvenam.

Įdomu, kad niekas niekada apie Ignasių neklausė. Dabar tik pirmą kartą. Visi knygoj aprašyti žmonės neseniai tik mirė.

Povilas Zimkus – Musninkų valsčiaus viršaitis 1930–1940 metais

Viktoras Alekna, Gražina Zimkuvienė

Povilo Zimkaus tėvai buvo kilę iš Žemaitijos, iš Švėkšnos valsčiaus. Matyt, būta šviesių žemaičių: tėvo brolis Jurgis, gimęs 1861 m., baigė Palangos progimnaziją, po to Vilniaus kunigų seminariją ir, iššventintas kunigu, visą gyvenimą kunigavo Vilniaus vyskupijos parapijose, visur skleidamas lietuvišką dvasią ir kultūrą. Todėl dažnai buvo kilnojamas iš parapijos į parapiją. Kunigauti pradėjo Zabludovo parapijoje Gudijoje, o iš ten atsidūrė Varanavė. Vėliau jis kunigavo Širvintosė, Eišiškėse, Kiaukliuose, Merkinėje, Žaliuose, Máišiagaloje, Marcinkonysė, Žasliuose, Papančiuose, Palómenėje, kur ir mirė 1922 m. spalio 26 d. Ten ir palaidotas.

Po 1905 m. anticarinio maišto caro valdžia suteikė daugiau teisių ir Lietuvos žmonėms lietuviams katalikams. Jau 1905–1906 m. Vilniuje susikūrė bendrija, kuri siekė Vilniaus gubernijoje supirkti iš nusigyvenusių dvarininkų žemes ir jas parduoti lietuviams iš vidurio ir vakarų Lietuvos. Kun. J. Zimkus, matyt, tuo susidomėjo ir padėjo savo broliui nusipirkti 80 ha dvarelį Musninkų valsčiuje, Vileikiškių kaime. Kada šis Zimkus iš Švėkšnos atsikėlė į Vileikiškius, tiksliai nežinoma, bet viena aišku, kad jis atsivežė ir sūnų Povilą.

Povilas Zimkus gimė 1896 m. spalio 14 d. (pagal seną kalendorių – spalio 2 d.) Tauragės apskr., Švėkšnos valsčiuje, Kurmių kaime (dabar – Klaipėdos r., Judrėnų seniūnija). Lankė dar rusišką pradžios mokyklą ir progimnaziją, o 1914 m. kartu su tėvais iš tuometinio Vokietijos–Rusijos pasienio buvo evakuotas į Rusiją. Voroneže lankė lietuvių gimnaziją, baigė septynias klases. 1918 m. pavasarį grįžo į Lietuvą, įstojo į Vilniaus gimnaziją ir ją baigė. (1919 m. balandžio 5 d. jis gavo Vilniaus lietuvių Martyno Yčo gimnazijos baigimo atestatą.)

1919 m. pradžioje, kai lietuviai buvo pašaukti ginti tėvynės, Povilas savanoriu įstojo į kuriamą Lietuvos kariuomenę ir dalyvavo kovose su bolševikais bei lenkais. Pasibaigus kovoms, grįžo į tėvų gimtinę, o vėliau persikraustė į Vileikiškių kaimą, kur gyveno tėvas, irgi Povilas Zimkus, ir ūkininkavo.

Tik trečiojo dešimtmečio pradžioje padėtis šiose apylinkėse šiek tiek apsiraminė, ir ūkininkai kibo į savo laukus. Tuo

Povilas Zimkus – Lietuvos kariuomenės savanoris.

Iš V. Zimkaus asm. archyvo

metu mirė ir Povilo tėvas, ir dėdė kun. Jurgis. Povilui pačiam teko kibti į sodybos tvarkymą, ūkininkavimą. 1923 m. jis vedė ir 1924 m. susilaukė dukters Aldonos. 1925 m. gimė sūnus Jonas, o 1926 m. ir antras sūnus, kurį pakrikštijo Vytauto vardu.

P. Zimkus pasidarė ne tik žinomas ūkininkas, bet ir gausios šeimos galva, nes kartu gyveno ir jo motina Zimkuvienė. P. Zimkų šeima kalbėjo lietuviškai, ir tai buvo vienintelė šeima Vileikiškiuose, tuo metu kalbėjusi lietuviškai. Tad neatsitiktinai gimnaziją baigęs ūkininkas P. Zimkus 1930 m. buvo išrinktas Musninkų valsčiaus viršaičiu ir, 1935 m. perrinkus, išbuvo juo dvi kadencijas. Tuo metu valsčiui priklausė Kernavė, Čiobiškis, Mūsninkai. Valsčiaus sekretoriumi buvo Čepukėnas, kurį vėliau perkėlė į Giedraičius. Ilgiausiai sekretoriumi dirbo Daniūnas. Raštininku buvo Skridliauskas, kuris po kurio laiko išsikėlė į Ūkmergę ir pakeitė savo pavardę į Sparnaitis.

Musninkų valsčius buvo raudonų plytų mūriniame name, kur buvo raštinė, viršaičio kabinetas, sekretoriaus kabinetas ir aktų salė. Aktų salėje vykdavo iškilmingi renginiai: Vasario 16-osios, Tautos šventė rugsėjo 8 d. ir kt. Joje taip pat buvo rengiami spektakliai, kuriuose vaidino ir viršaitis P. Zimkus.

Į tarnybą P. Zimkus važinėjo arkliu visus dešimt metų. Vietos gyventojai atsimena jį kaip sąžiningą, darbštą, dorą, jautrų ir gailestingą žmogų. Sutiktą pakelėje jis pavėžėdavo iki namų, kiekvienam pagelbėdavo nelaimėje, kartu su visais būdavo linksmuose pobūviuose, dažnas jį kviesdavo piršliauti.

1936 m. kartu su Grauziniu buvo kandidatu į seimą nuo Ukmergės apskrities. P. Zimkus buvo ne tik viršaitis ar ūkininkas, bet ir Lietuvos žemės ūkio rūmų narys, Tautininkų sąjungos Musninkų skyriaus pirmininkas. Kaip Žemės ūkio rūmų narys ne kartą vyko į užsienį (Daniją, Suomiją). Už sąžiningą darbą ir nuopelnus Lietuvos valstybei 1938 m. buvo apdovanotas Gedimino ordino Jaunio garbės ženklų, Savanorio medaliu.

Dešimt metų P. Zimkus vadovavo Musninkų valsčiui. Čia jis rūpinosi kelių taisyumu, naujų mokyklų statymu, kūrimu ir plėtimu (nes nuo 1935 m. ir Musninkų valsčiaus mokyklose vaikai buvo mokomi jau ne ketverius, o šešerius metus), stengėsi, kad būtų vykdomas privalomo šešerių metų mokymo įstatymas, tvarkė ir prižiūrėjo savanorių kūrimąsi nusavintose dvarininkų (o jų Musninkų valsčiuje buvo nemažai) žemėse, socialinę šalpą. Dalyvavo visuomenės tautinio ir pilietinio ugdymo organizacijose, priklausė tautininkų ir šaulių sąjungoms. Buvo giliai tikintis (kiekvieną sekmadienį su visa šeima važiuodavo į Musninkų bažnyčią), todėl rūpinosi ir bažnyčios reikalais. Rėmė ir skatino kultūrinę veiklą. Pavyzdžiui, Vindeikių kaime susiorganizavęs nemažas dūdų orkestras nuolat grodavo Musninkuose ir bažnyčioje per pamaldas, salėje per vakarėlius, vasarą gegužinėse.

Augo vaikai, augo ir tėvų rūpesčiai. Duktė Aldona 1937 m. baigė Širvintų progimnaziją ir buvo išvežta į Ukmergės mokytojų seminariją. 1940 m. šešis Musninkų mokyklos skyrius baigė sūnus Jonas, o 1941 m. ir sūnus Vytautas.

Bet 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos padangėje pasirodė sovietų bombonešiai, keliais atriedėjo sovietų tankai. Netrukus P. Zimkus buvo atleistas iš viršaičio pareigų, ir Musninkų valsčiuje pradėjo šeiminkauti kiti žmonės. Rudeniop į Vileikiškis atėjo žemės komisijos nariai ir didesnę Zimkaus ūkio dalį nurėžė, palikdami tik 30 ha. O 1941 m. birželio 14 d. ankstų rytą ir į Zimkų duris pasibeldė ginkluoti kareiviai, vedami vietos komunistų; liepė visiems keltis, rengtis, krautis būtiniausių

daiktų ir valgio, sėsti į vežimą ir atsisveikinti su išpuoselėta sodyba, su kaimynais, kurie jau buvo pamilę dorą Zimkų šeimą, su visu Musninkų valsčiumi. Jie buvo nugabenti į Jonavą, įsodinti į gyvulinius vagonus ir nuvežti į Naująją Vilnią, kur Povilas Zimkus buvo atskirtas nuo žmonos ir dviejų sūnų – Jono ir Vytauto – ir įsodintas į vieną vyrų vagoną. Žmona su sūnumis buvo nuvežta į Altajaus sritį, o P. Zimkus į Krasnojarsko krašto Rešotų lagerius, kur buvo kalinamas daugiau kaip metus laiko. Sovietų teismas – jo ypatingoji komisija – 1942 m. rugsėjo 19 d. nuteisė Povilą Zimkų mirties bausme, o lapkričio 5 d. jis buvo sušaudytas. Po metų nuo džiuvos mirė Altajaus krašte ir vyresnysis sūnus Jonas.

P. Zimkaus motina, matyt, buvo neregistruota Vileikiškiuose, todėl nebuvo įtraukta į išvežamųjų sąrašą ir liko Vileikiškiuose. Bet ji jau buvo silpna ir 1945 m. mirė. Buvo palaidota Musninkų kapinėse šalia savo vyro, mirusio anksčiau. Tik šiandien jau niekas nežino jų kapo, tada juos laidojo svetimi. Zimkų duktė Aldona to trėmimo metu gyveno ir mokėsi Ukmergėje. Sužinojusi, kad tėvai išvežti, pasislėpė, išsislapstė iki karo pradžios ir taip išliko Lietuvoje, nors enkavėdistai jos ir ieškojo.

P. Zimkaus žmona Sofija, likusi be vyro ir vyresniojo sūnaus, po karo kartu su jaunesniuoju sūnumi Vytautu ryžosi bėgti iš Altajaus krašto. 1947 m. balandžio mėn. jie pasiekė Lietuvą. Čia abu išsislapstė beveik pustrėčių metų, bet 1949 m. spalį buvo suimti ir už pabėgimą nuteisti po trejus metus kalnimo. Atlikę bausmę, jiedu buvo vėl gražinti į Altajaus krašto tą pačią Griaznuchos rajono Kokšio gyvenvietę, kur buvo nuvežti 1941 m. Tik 1958 m. spalio 1 d. jie buvo išleisti iš tremties vietos, o į Lietuvą grįžo 1961 m. be teisės gyventi didžiuosiuose miestuose. Tačiau vėliau pavyko įsikurti Kaune. S. Zimkuvienė 1968 m. mirė, o sūnus Vytautas ir dabar tebegyvena Kaune. Dukra Aldona Zimkutė-Katilius, išvengusi tremties, gyvena JAV, Arizonos valstijoje.

Atkūrus Nepriklausomą Lietuvą, V. Zimkus ėmė rūpintis Vileikiškių sodyba. Sovietmečiu jų namuose buvo įsikūrusi Vileikiškių kolūkio raštinė, todėl gyvenamajame name atgavo tik kambarėlį, o visą namą tik tada, kai likvidavosi vietoj kolūkio susiorganizavusi bendrovė. Vileikiškiuose apsigyveno Vytauto sūnus, Povilo ir Sofijos Zimkų vaikai Vytautas Zimkus. Atgavęs dalį žemės, čia jis ūkininkauja, šeiminkauja. Prieš namą tebestovi dar P. Zimkaus pastatytas koplytstulpis.

Pokario metais ne tik į Vileikiškius, bet ir į visą Musninkų valsčių, ypač į pačius Musninkus, privažiavo daug žmonių iš kitų Lietuvos vietų. Jie nieko nežino apie Povilą Zimkų. Bet išlikę senieji Musninkų valsčiaus gyventojai dar ir šiandien prisimena Povilą Zimkų kaip labai gerą žmogų ir rūpestingą viršaitį, šeiminkavusį Musninkuose 1930–1940 m.

1996 m. spalio 2 d. buvo paminėta Povilo Zimkaus šimto metų gimimo sukaktis. Į Musninkų bažnyčią susirinko tik keliolika artimųjų. Šv. Mišias aukojo Musninkų klebonas kun. Leonas Smalinskas. Iš Musninkų, rodos, nebuvo nė vieno žmogaus. Aišku, niekas nesurado nei Povilo Zimkaus kaulų Rešotuose, nei jo tėvų kapo Musninkuose...

Kraštotyriminkas publicistas kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas

Kazys Misius

Nikodemas Švogžlys gimė 1899 m. kovo 29 (balandžio 10) d. Švenčionių valsčiuje, Trebūčių k. Mato ir Julės Švogžlių šeimoje. Tai buvo jų trečiasis vaikas. 1894 m. gimė Uršulė, o 1896 m. – Silva. Dar 1899 m. nepriteklių varginama šeima išvyko į Rygą ir apsigyveno jos pramoniniame priemiestyje. Iš pradžių tėvas dirbo liejimo fabrike, vėliau – odų įmonėje. Rygoje Švogžliams gimė dar trys vaikai – Viktoras (anksti mirė), Marija ir Martynas.

Paaugus Švogžliai sūnus Silvestrą ir Nikodemą išsiuntė į tėviškę pas senelius, kur jie pradėjo lankyti Švenčionysė valdinę pradžios mokyklą. Vėliau juos pasiėmė atgal į Rygą. Nikodemas įstojo į miesto mokyklą. Mokslas jam sekėsi neblogai, jaunuolis mėgo sportą, deklamuodavo rusiškas eiles, vaidindavo mokinių spektakliuose.

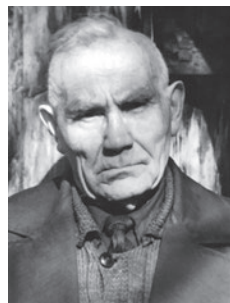
Nebegalint dėl karo prasimaitinti, 1915 m. vasaros pradžioje Švogžliai grįžo į gimtuosius Trebūčius. Čia Nikodemas daug skaito, mokosi lietuvių gramatikos, pamėgsta poeziją. 1916 m. vokiečiai Švenčionyse leido veikti lietuvių, lenkų ir žydų mokykloms. Kun. Benedikto Virbicko rekomenduotas, N. Švogžlys pradėjo mokytojauti lietuvių mokykloje, taip pat žydų mokykloje dėstė vokiečių kalbą. 1917 m. lankė vokiečių mokytojų kursų, o rudenį mokytojavo Naujajame Strūnaitėje.

Kun. B. Virbicko paveiktas, Nikodemas tapo lietuviu patriotu ir apsisprendė būti kunigu. 1918 m. jis stoja į Vilniaus kunigų seminariją. Nors lenkiškai mokėjo silpnai, tačiau buvo priimtas.

Šioje seminarijoje nuo seno vyravo prolenkiška dvasia. Lenkų klierikų patriotizmas žeidė lietuvius. Kai 1920 m. lenkai užgrobė Vilnių, N. Švogžlys su kitais klierikais lietuviais dalyvavo Rusų kapinėse laidojant kritusius lietuvių karius. Kartą, einant gatve, bendrakursis seminaristas bakstelėjo Nikodemui pagaliu ir pasakė, kad „*jo Lietuvos nebėra*“. N. Švogžlys trinktelėjo atgal ir už tai seminarijos vadovybės buvo įspėtas. Panašių konfliktų buvo ir daugiau.

Kartą seminarijoje per tendencingą istorijos paskaitą N. Švogžlys neišlaikė ir atsistojęs pareiškė: „*Vilnius bus mūsų!*“ Klierikai lenkai tuoj puolė mušti „litvomaną“, o dėstytojas nubėgo skūstis. Už profesoriaus ižeidimą Nikodemas seminarijos vadovybės buvo išbartas.

Jau 1920 m. N. Švogžlys rašinėjo žinutes į kun. Jono Skrudžio redaguojamą „Vilniaus garsą“, pasirašinėdamas Milžino slapyvardžiu. Tikriausiai įskundus, klieriko Nikodemo celėje padaroma krata, lagamine rasti lietuviški laikraščiai, rankraščiai. Už tai profesūros sesija 1921 m. birželio mėn. jam skyrė viešą papeikimą, tačiau inspektoriui to neužteko: jis vienais penketais baigusį trečiąjį kursą N. Švogžlį iš seminarijos pašalino.

*Kun. N. Švogžlys-Milžinas.
Apie 1978 m.
Iš K. Misiiaus asm.
archyvo*

Rektorius Jonas Ušyla (Uszyłło) išdavė pažymą apie išeitą kursą ir parašė rekomendaciją priimti į Kauno kunigų seminariją. Netrukus du lietuviai profesoriai palydėjo jį į Kauną. Milžinas yra pasakojęs apie jo jausmingą susitikimą su Kauno kunigų seminarijos rektoriumi. Sužinoję, kokių reikalų atvyko vilniečiai, rektorius Maironis ir inspektorius Kazimieras Paltarokas atėjo į laukiamąjį. N. Švogžlys atsi-klaupė, pabučiavo rektoriui kojas, iškėlė į viršų ranką ir ėmė deklamuoti:

*Antai pažvelk – tai Vilnius rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai...*

Maironis paglostė jaunuolio galvą, liepė keltis ir pasakė, jog pats irgi yra nukentėjęs nuo lenkų. N. Švogžlys priimamas į Kauno kunigų seminariją. Čia mo-kydamasis 1922 m. jis kartu pradėjo studijuoti Kauno universitete, Teologijos-filosofijos fakultete.

1925 m. birželio 14 d. arkivyskupas Juozapas Skvireckas N. Švogžlį išventino į kunigus. Pirmąsias šv. Mišias jis aukojo Žasliuose ir buvo paskirtas vikaru į Mo-lėtus. Kun. N. Švogžlys ėjo šias pareigas:

1925–1927 m. – vikaras Molėtuose;
1927–1930 m. – vikaras Kaišiadorysė, kurijos notaras, vi-
durinės mokyklos kapelionas;
1930–1934 m. – Kernavės klebonas;
1934–1939 m. – Gegužinės klebonas;
1939–1953 m. – Ūnuškio klebonas;
1953–1954 m. – Kauno šv. Mykolo Arkangelo (Igulos)
bažnyčios klebonas;
1954–1959 m. – Bijūtiškio klebonas;
1959–1961 m. – Krúonio klebonas;
1961–1967 m. – Kazōkiškių klebonas;

*Kunigas N. Švogžlys-
Milžinas po vaikų
Pirmosios komunijos
prie klebonijos.
Apie 1930 m.
Iš V. Puzino albumo*

1967–1968 m. – Papaččių klebonas;

1968–1979 m. – Kernavės klebonas;

1979–1985 m. – rezidentas Vievėje.

Mirė 1985 m. sausio 20 d. Vievėje. Palaidotas Kernavės bažnyčios šventoriuje.

Literatūrinė ir visuomeninė veikla

N. Švogžlys eilėraščius pradėjo kurti dar 1917 m. Pirmasis jo poezijos kūrinėlis „Gyvuok, tėvyne“ išspausdintas 1919 m. „Aušros Vartų kalendoriuje“. Jau minėta, kad 1920–1921 m. Milžino slapyvardžiu bendradarbiavo „Vilniaus garse“. Mokydamasis Kauno kunigų seminarijoje, Milžinas rašė prozos kūrinėlius, komiškus monologus, eilėraščius, kuriuos siuntinėjo į Amerikos lietuvių laikraščius, daugiausia „Tėvynės balsui“, žurnalui „Laivas“.

Išventintas kunigu, Milžinas mėgo dirbti su jaunimu. Būdamas Molėtų vikaru, būrė pavasarininkus, įsteigė skautų kuopą, rengdavo iškylas, ekskursijas, suorganizavo inteligentų klubą, įrengė pavasarininkų muziejėlį, kuriame 1927 m. lankėsi jauna poetė Salomėja Nėris. Gyvendamas Molėtuose, bendradarbiavo satyriniame laikraštyje „Garnys“.

Kaišiadoryse Milžinas įsteigė senienų muziejų, amatų mokykloje organizavo orkestrą, aktyviai dalyvavo Vilniaus vadavimo sąjungos vietos skyriaus veikloje. Netoli geležinkelio stoties pastatydino Vilniaus vartus su užrašu: „Kada į Vilnių eisim?“ Žurnalas „Žvaigždė“ spausdino jo religines noveles, Milžinas bendradarbiavo „Pavasaryje“, „Ryte“, kur paskelbė daugybę korespondencijų apie Kaišiadorių vyskupiją bei miestą.

Kernavėje Milžinas pastatydino parapijos namus, Geležinio Vilko paminklą, daugybę kryžių, organizavo „Vilnijos“ korporacijos šventes. Talkininkavo mokytojui Juozui Šiaučiūnui, kuris rinko krašto praeities eksponatus ir kūrė vietos mokyklos muziejų. Iš Kernavės jis siuntinėjo „Laiškus iš Vilniaus pafrontės“, kuriuos tokia rubrika spausdino „Mūsų Vilnius“. Bendradarbiavo „Ryte“, „Aušroje“, „Ateityje“, „Žvaigždėje“, „Rytų Lietuvoje“ ir kt. Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta 1931 m. pakvietė jį korespondentu vizituojant parapijas. Taip gimė 12 reportažų, kurie buvo išspausdinti „Ryte“. Susidomėjo Kernavės istorija, pradėjo rinkti medžiagą Kaišiadorių vyskupijos istorijai, kaupė žinias apie kiekvieną bažnyčią, jos kunigus, ieškojo nuotraukų. Spauldoje skelbė mirusių kunigų nekrologus. 1932 m. išspausdinta pirmoji Milžino knyga – tragedija „Vilniaus sūnus“.

Paskirtas Gegužinės klebonu, Milžinas baigė įrengti ir puošti ilgai statytą bažnyčią, įsteigė pavasarininkų muziejėlį. 1934 m. „Mūsų Vilniuje“ dalimis išspausdinama Milžino monografija „Mūsų Švenčionys“. 1937 m. kun. N. Švogžlys su ekskursija lankėsi Prancūzijoje. Apie kelionės išpūdžius rašė spaudoje. Grįžęs parengė dviejų dalių rankraštį „Prancūziškoji pasaka“.

Tiktai Onuškyje 1940 m. Milžinas baigė rašyti Kernavės istoriją. Tais metais išspausdintos dvi jo knygos: „O šventasis Vilniau“ ir „Vilniaus Aušros vartai“. Klebonas surengė onuškiečių ekskursiją į atgautą Vilnių.

Užėjus naciams, Milžinas gelbėjo buvusius sovietų pareigūnus ir žydus. 2000 m. jis apdovanotas „Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi“. Keletą onuškiečių jis išgelbėjo nuo

*Kernavės klebonas
N. Švogžlys laimina
jaunavedžių šeimą.
Apie 1970 m.
Iš Modestos
Petkevičienės
(Ikanėvičiūtės) albumo*

išvežimo darbams į Vokietiją. Miestelyje Milžinas pastatydino kryžių 1941 m. bolševikų ištremtiesiems atminti.

Sukrėstas pirmosios bolševikų okupacijos, Milžinas 1942 m. parašė monografiją „Raudonasis maras Lietuvoje“. Nežinia, ar šis rankraštis išliko. Nacių valdymo metais N. Švogžlys Onuškyje rengdavo viešus vakarus, pats sakydavo monologus. Nacių valdymo metais bendradarbiavo lietuvių spaudoje – „Ateityje“, „Naujojoje Lietuvoje“.

Užėjus raudonarmiečiams, 1944 m. Milžinas suimamas, tačiau po trijų savaičių buvo paleistas. Atsirado įtarimų, kad kun. N. Švogžlys tapo sovietų saugumo agentu. O Milžinas niekam nepakenkė ir nieko neišdavė. Onuškyje jis parašė populiarius skaitinius visuomenei – „Jėzaus Kristaus motina“ ir „Jėzaus Kristaus gyvenimas“. Čia jis pradėjo rašyti autobiografinio pobūdžio darbą „Mano gyvenimo pasaka“, kitus kūrinius.

Bijūtiškyje rašomos monografijos apie Bijūtiškio bei Dubingių bažnyčias. Tuos rankraščius atėmė sovietų saugumo pareigūnai. 1958–1959 m. Milžinas parašė apybraižą apie vyskupą Kazimierą Paltaroką, studiją apie Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčią ir kt.

Kruonyje ir Kazōkiškėse parašomos Puniōs bei Vidėniškių bažnyčių istorijos, tęsiama „Karališkoji Vilniaus pasaka“ ir „Mano gyvenimo pasaka“. Dar Kruonyje Milžinas pradėjo rašyti Kaišiadorių vyskupijos istoriją. Jį, dar klieriką, domėtis bažnyčių, parapijų istorijomis paskatino kun. Adomas Jakštas-Dambrauskas. Nacmečiu Kaišiadorių vyskupijos kurija buvo oficialiai įpareigojusi Milžiną rinkti medžiagą ir rašyti bažnyčių istorijas.

Paparčiuose rašomas biografinis darbas apie Kernavės mokytoją, 1941 m. tremties kankinį Juozą Šiaučiūną, kuris buvo

*Vienas iš kunigo
ekslibrisų.
Iš K. Misiaus asm.
archyvo*

baigtas jau Kernavėje. Antrąkart paskirtas į Kernavę, Milžinas zakristijoje įrengė kraštotyros muziejėlį. Jame buvo įvairių liaudies buities, bažnytinio meno bei krašto istorijos eksponatų, XVII a. Kernavės bažnyčios metrikų knyga ir kt.

1970 m. baigė antrą „Kaišiadorių vyskupijos“ tomą ir dar tais pačiais metais ėmė analogiškai aprašyti Vilniaus arkivyskupiją. Šis baigtas darbas sudarė 8 tomus ir buvo įteiktas Vilniaus arkivyskupijos valdytojui. 1973 m. parašoma plati Musninkų bažnyčios istorija. Tais pat metais Milžinas pradėjo rašyti monografiją apie vyskupą J. Kuklą, o 1975 m. – mirusių Kaišiadorių vyskupijos vyskupų biografijas, kurių susidarė net 9 tomai.

Jau Vievyje buvo parašyta plati biografinė apybraiža apie istoriką kun. Juozapą Stakauską. 1980 m. kun. N. Švogžlys parašė dvitomę Kirdeikių parapijos istoriją ir baigė monografiją apie vyskupą Juozapą Labuką.

Vienas paskutinių Milžino darbų – trilogija „Lietuvių šventųjų istorijos“, kurioje rašoma apie palaimintąjį Mykolą Giedraitį, šventąjį Kazimierą ir arkivyskupą Jurgį Matulaitį. Taip pat jo poezijos rinktinė „Posmai ir poemos“.

Milžinas tikėjosi, kad jo gulgės giesmė bus keturių tomų darbas „Lietuvos Šventasis Raštas“. Deja, to darbo nebuvo lemta net nė pradėti. Milžinas tuo metu rašė dienoraštį.

Čia paminėta tik dalis Milžino parašytų darbų¹, o jis pats yra pasakęs, kad parašė apie 100 storų tomų. Mums svarbiausia, kad jis buvo literatas, rašęs žmonėms ir siekęs prabilti savitai, jausmingai. Milžinas neturėjo laiko ir nelabai mėgo raustis senuose, sunkiai įskaitomuose dokumentuose. Jis – istorijos populiarintojas. Savo darbuose panaudojo daug savo paties, kaip kraštotyrininko, surinktų autentiškų žinių. Rašydamas jis nevengė Švenčionių krašto tarmybių, mėgo pasikartojimus, rašė įtaigiai, trumpais sakiniais. Daugumą aprašomų asmenų (vyskupų, kunigų) autorius gerai pažinojo. Jų apibūdinimai taiklūs, išvalgūs, nurodomi būdingiausi bruožai.

Milžinas – rašytojas eseistas, publicistas, istorijos mėgėjas, kraštotyrininkas, didelis Lietuvos patriotas, humanistas, kilnus ir nuoširdus kunigas, kiekviename žmoguje ieškojęs gėrio, nors ne kartą buvo nedorų asmenų apviltas.

Aišku, Milžinas ne visų buvo mėgstamas. Kun. Jonas Kaušyla savo po mirties išleistuose atsiminimuose „Žalias miškas gyvas“ (Vilnius, 1994) visai nepagrįstai bandė pažeminti kun. N. Švogžlį. Bet toks jau mūsų gyvenimas.

*Kun. N. Švogžlys-
Milžinas Kernavėje.
Apie 1975 m.
Iš K. Misiaus asm.
albumo*

¹ Apie tai plačiau ir išsamiau žr.: *Kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino gyvenimas ir kūryba*, sudarė Julė Kilčiauskienė, Kaunas, 2001, 199 p.

Užmaršties smėlis neužpustė jų pėdsakų

Jūra Marija Baužytė

Lankytojai, užsukę į senojoje Lietuvos sostinėje Kernavėje veikiančią Religijos relikvų muziejų, įkurtą monsinjoro Česlovo Krivaičio rūpesčiu, mato daug vertingų istorinių eksponatų. Vienas muziejaus kambarys skirtas knygnešiu ir daraktoriui Karoliui Baužiui ir jo šeimos nariams atminti. Muziejus įkurtas senojoje Kernavės klebonijoje, kurioje keliolika metų gyveno ir buvęs parapijos klebonas Zenonas Baužys. Patalpa, kurioje dabar stovi jo naudoti baldai, kabo paveikslai, kadaise buvo kun. Zenono darbo kambarys.

Karolis Baužys buvo tik svetys šioje kunigaikščio Traidenio žemėje. Gimęs Tverėčiuje 1965 m. Viktorijos ir Mykolo Baužių šeimoje, nuo pat mažumės dirbo bažnyčiai ir žmonėms. Vaiku būdamas tarnaudavo šv. Mišioms, vėliau tapo zakristijonu. Per šią tarnystę jis susipažino su iškiliais to meto dvasininkais, lietuviybės skleidėjais.

Kun. J. Burba, žinomas knygnešių globėjas ir skatintojas, išsiveža paauglį Karolį į Daugėliški, leidžia jį į mokyklą. Vėliau jo remiamas vaikinai išvyksta šviestis į Varšuvą, pramoksta ne tik lenkiškai, bet ir vokiškai.

Labanóre, kur dirbo apie 50 metų, K. Baužys, drauge su kunigais lankydamas parapijiečius, batų auluose, po sermėgos pamušalu veždavosi caro draudžiamų lietuviškų *kantičků*, giesmynų, elementorių ir dalydavo juos valstiečiams. Daugsyk buvo caro ochrankos sekamas, ne kartą buvo daromos kratos ne tik jo namuose, bet ir bažnyčioje. Bet, žmonos Karolinos Meidutės-Baužienės padedamas, sugebėdavo taip tą literatūrą po bulvėmis, malkomis ar rūsy paslėpti, kad nė sykio nebuvo įkliuvęs. Slapčiomis, vis keisdamas vietą, K. Baužys pradėjo Labanóro vaikus mokyti lietuviško rašto. Jo daraktorinėje mokykloje pirmuosius mokslus ėjo ir Lietuvos kultūrai nusipelnęs prof. Juozas Kraujelis.

Zakristijonas parapijos ir knygnešystės reikalais lankydavosi Vilniuje. Pažinojo Lietuvos patriarchą Joną Basanavičių, kitus tuometinius mūsų tautos atgimimo žadintojus.

Karolina ir Karolis Baužiai susilaukė 16 vaikų. Aštuoni jų išaugo. Nors ir sunkiai versdamiesi, vienas kitam padėdami, jie baigė aukštąsias ar vidurines mokyklas.

Karolina ir Karolis Baužiai su savo vaikais (iš kairės) Vilhelmina, Stase, Melanija, Zenonu ir Aleksandra (priekyje). Kernavė. Iki 1940 m. Iš J. Baužytės albumo

Karolina Baužienė visus savo keturis sūnus norėjo matyti kunigais. Visi jie buvo įstoję į dvasines seminarias, tačiau jas baigė ir buvo iššventinti tik du iš jų – Danielius ir Zenonas.

Kunigas Zenonas, pirmąsias šv. Mišias aukojęs Labanoro bažnyčioje, dvasininko kelią pradėjo Semeliškėse. Po metų jis skiriamas Kernavės klebonu. Į senųjų piliakalnių kraštą jis atsivežė ir garbaus amžiaus sulaukusius tėvus, jaunesnes seseris – Melaniją, Stasę, Aleksandrą.

Karolis Baužys Kernavėje išgyveno vos vienerius metus ir 1935 m., ligos pakirstas, atgulė miesto kapinėse. Po daugelio metų šalia jo prisiglaudė vyriausias sūnus Alfonsas su žmona Janina, vaikai Zenonas Palevičius. Ne taip seniai čia iškilo simbolinis paminklas ir kun. Zenonui Baužiui, kuris Kernavėje

dirbo iki 1946 m. vasario 12 d. Tai liudija ir paminklinė lenta, įmūryta bažnyčioje. (Beje, joje neteisingai nurodyta kun. Zenono gimimo data – J. B.)

Iš tiesų jis gimė ne 1913, o 1907 m. Labanore. Į piliakalnių žemę Kernavę atvyko turėdamas 27-erius metus, kupinas gyvybinių jėgų, noro veikti, puoselėti tėvų pavyzdžiu šiame jau apsenkėjusiame krašte lietuvybę. Kernavės senbuviai dar prisimena, kaip per šventes jis, nešdamas monstranciją, eidavo prie kryžiaus, pastatyto beveik už trijų kilometrų prie demarkacinės linijos, skyrusios Keėnavę nuo okupuoto Vilniaus krašto. Laikydavo šv. Mišias už Lietuvos sostinės išvadavimą.

Antrojo pasaulinio karo metais Vilniaus krašte ėmus veikti *akovcams* (lenkų Armijos krajevovs daliniams), perspėdavo parapijiečius saugotis prisidengėlių kovotojais prieš fašistus plėšikų, grobiančių gyventojų gyvulius, mantą, naikinančių pastatus. Kartais, nubridęs į klebonijos pievas ar javus išvaryti keletą pradalgių, jis pats užtikdavo daug „patriotinės“ akovcų kovos įrodymų – pagrobtų galvijų, prisiplėštos mantos likučių. Tuos faktus prisiminė ir buvęs Kernavės mokyklos mokytojas žurnalistas J. Rudzinskas, 1994 m. liepos mėn. Širvintų rajono laikraščio „Širvinta“ numeriuose išspausdinęs atsiminimus „Pro domo sua“.

Jis ir kiti kernaviškiai mena linksmuolį optimistą kun. Zenoną traukte traukusį prie savęs angelaičius, pavasarininkus, visą visuomenę. Klebonas žavėjo savo muzikalumu, mokėjo groti įvairiais instrumentais. Per atlaidus pakviestas į kitas parapijas, kun. Z. Baužys visada veždavosi smuiką. Mėgdavo drauge su choristais giedoti, skambiu tenoru traukdavo solo „Ave Marija“, grieždavo smuiku. Kernavėje jis buvo subūręs nemažą chorą, orkestrą, kurie pasirodydavo ne tik per pamaldas, bet ir miesto

Paminklai Kernavės kapinėse: kunigui Zenonui Baužiui, knygnešiuviui Karoliui Baužiui ir Alfonsui Baužiui. 2002 m. A. Petrašiūno nuotr.

*Kun. Z. Baužys
su Kernavės pradžios
mokyklos mokiniais
prie pirmosios
Kernavės bažnyčios
vietą žyminčio
paminklo. 1936 m.
Iš J. Baužytės albumo*

renginiuose. Kernavės klebonija visada buvo atvira pakeleiviams. Jie neišeidavo iš čia nepavaišinti pyrago ar sūrio gabalėliu, nepagirdyti pienu ar gira.

Kun. Z. Baužys bendravo su dideliu Lietuvos patriotu, buvusiu pradžios mokyklos vedėju Juozu Šiaučiūnu, kurį sovietų valdžia už patriotinį kultūros ir švietimo darbą nuteisė ir ištrėmė. Apie tai liudija Kernavės istorijos muziejuje saugoma kunigo dovana mokytojui. Jiedu, vienas kitą pakeisdami, sutikdavo gausias, iš visų Lietuvos kampelių atvykstančias ekskursijas ir jas supažindindavo su senosios Lietuvos sostinės praeitimi ir tuo, kas iš jos išlikę, kartu statydavo scenos veikalus. J. Rudzinskas mena, kaip drauge su klebonu buvo pastatyta S. Kymantaitės-Čiurlionienės pjesė „Aušros sūnūs“ (režisavo klebonas), vaizduojanti spaudos draudimo laikus. Mokyklos kapelionas Z. Baužys režisavo moksleivių „Velykų bobutę“, kitus scenos veikalus, kuriuose dalyvaudavo ir jo seserys.

Kun. Zenonas Baužys turėjo ir dailininko gyslelę. Deja, nebeiškilo jo tapyta bažnyčios siena. Kaip Antrojo pasaulinio karo trofėjai prie Kernavės kėpsojo keli tankai. Pasinaudojęs jų detalėmis, kun. Zenonas pats sukonstravo dinamo mašiną, ir bažnyčioje sužibė elektros lemputės.

Prasidėjus antrajai bolševikų okupacijai, klebonijoje pradėjo lankytis kovotojai už Lietuvos nepriklausomybę. Jie čia rasdavo ne tik dvasinę paramą, paguodą, bet būdavo ir pavalgydinami, sušelpiami maisto produktais, drabužiais. Dažnai kun. Zenonas, nenorėdamas kelti savo motinos, kitų giminaičių, pats lipdavo į klebonijos palėpę atpjauti kovotojams lašinių bryzą ar surasti rinkę dešros. Parapijiečiams ir sužeistiems partizanams jis stengėsi padėti medikamentais, tvarsliaiva. Sunkiai gaudamam vaistui į Kernavę atveždavo sesers Melanijos vyras Leonas Snamenskis.

Bet čekistai pradėjo sekti Kernavės klebono veiklą, ir 1946 m. vasario 12 d. ginkluotas jų būrys, dar ir rytui neprabrėškus, įsiveržė į kleboniją. Buvo padaryta krata kunigo būste, bažnyčioje. Kai nerado nei ginklų, nei sovietų valdžiai pavojingos literatūros, į kratos protokolą (kaip svarbius įkalčius) įrašė ir paėmė vyskupijos atsiųstų pamokslų pavyzdžius, paties kun. Zenono pasirašytą pamokslą, kuriame minimi faktai apie Rusijoje uždaromas bažnyčias, seną pakvietimą į Šaulių sąjungos

organizuotą vakarą, net tuščią vokiškų cigarečių dėžutę, giminaičio J. Bačiulio laišką, kuriame pastarasis džiaugėsi, kad kun. Zenonas išliko gyvas „per tuos vietus, kurie praužė per mūsų šalį“...

„Pasala apie kleboniją truko ne vieną parą, – mena jauniausia kun. Zenono sesuo Aleksandra. – Nė vieno iš mūsų kelias paras neleido išeiti už kiemo ribų, vis tykojo atsilankant „banditų“. Tačiau pastarieji laiku buvo išpėti. Nieko nesulaukę, saugumiečiai liepė kun. Zenonui rengtis ir eiti su jais. Ir štai mudvi su mama išgirdome, kaip brolis pianinu skambina „Ave Marija“. Matyt, muzika paveikė ir čekistus, kurie leido jam kurį laiką muzikuoti“.

Iš pradžių kun. Zenonas Baužys išvežamas į Širvintų, po to – į Ukmergės saugumą. Vėliau jis atiduodamas į labiau patyrusių Vilniaus čekistų nagus. Tardymai tęsiasi. Jie, kaip rodo byla, kurioje kaltinamaisiais buvo ne tik Kernavės, bet ir Musninkų, Čiobiškio, Paparčių klebonai (A. Ažubalis, L. Puzonas, P. Valatka, A. Ažubalio šeimininkė M. Gudavičiūtė), trukdavo nuo vėlaus vakaro iki ankstyvo ryto. Tardydamas naktimis, tikėdamiesi, kad tardomieji, pervargę nuo nuolatinės įtampos, baimės, marinami miego ir kankinami, greičiau prisipažins esą „piktybiški karinio perversmo dalyviai“.

Kun. Zenonas Baužys Vilniuje buvo tardomas šešis kartus. Kiekvieną sykį jis turėdavo kartoti savo biografiją: gimė 1907 m. Labanore, mokėsi Vilniaus ir Panevėžio gimnazijose, baigė Kauno kunigų seminariją. Tenka išvardinti savo tėvus, keturias seseris ir tris brolius. Geležinio Felikso specialistai dirbo spėriai. Nors apie Lietuvą jie išmanė tiek, kiek paršai apie debesis, bet jau „liaudies priešus“ tvarkyti mokėjo. Tad kam reikalingas tikslumas, jei svarbu esmė? Neseniai atvykusiems į mūsų šalį atėjūnams nebuvo kliūtis lietuviški vietovardžių pavadinimai, žmonių pavardės. Tardytojas Gorskis dėl „kontros“ irgi nesismulkinio. Ir ištekėjusios, ir netekėjusios kun. Zenono seserys Vilė, Melanija, Stasė jo protokoluose turi vieną pavardę – „Baužis“. Tardymo skyriaus viršininkas, vadinamas lietuviška pavarde Razauskas, mikliai tvirtino protokolus.

Kun. Zenonas Baužys net ir kankinamas atkakliai neigė ryšius su partizanais, saugumiečių kalba „banditais“. Neišdavė

Kun. Z. Baužys prie pirmosios Kernavės bažnyčios vietą žymintio paminklo. 1936 m.

Iš J. Baužytės albumo

Kun. Zenonas Baužys.

Iš J. Baužytės albumo

nė vieno žmogaus, su kuriuo jis bendravo. Tada akistaton atvedamas Gegužinės parapijos klebonas Steponas Rudžionis. Matyt, iškankintas tardymų, grasinimų, šis ištaria: „*Savo parodymus apie Baužio ryšius su banditais tvirtinu...*“

1946 m. gegužės 31 d. tardytojas Zavirylinas, tardymo skyriaus viršininkas kapitonas Seryj ir jo pavaduotojas Abramovičius surašo kaltinamąją išvadą – teisti.

Tų pačių metų liepos 20 d. ypatingoji trijulė, arba karinis tribunolas, kuri sudarė itin „profesionalūs“ teisininkai – milicijos majoras Afoninas, seržantas Sosnovskas ir netituluotas Smilgevičius, prokuroras Tugovas, sekretoriaujant Ponomariovai, teisia sovietų valdžios priešus. Tarp jų, anot būsimo Sausio 13-osios televizijos bokšto šturmo ideologo J. Jarmalavičiaus straipsnio, išspausdinto 1972 m. išleistoje knygoje „Kernavė“, buvo ir aršus buržuazinis nacionalistas kun. Zenonas Baužys, kuris „*aktyviai bendradarbiavo su banditais, rėmė juos materialiai ir moraliai*“... Kaltinamąją gina valdžios skiriamas advokatas Zaleckis.

Pasak šviesios atminties teisininko Stasio Valiūno, dauguma čia išvardintų teisės „specialistų“ buvo prastos reputacijos, menko išprusimo, užtat ideologiškai užsigrūdinę „asai“.

Advokatas Zaleckis sutikimo vardan nulenkė galvą prokurorui Tugovui, kai šis atmetė kun. Zenono prašymą iškviesti liudytoju kun. S. Rudžionį. Tačiau trijulė sutinka pakviesti į teismą kernaviškius I. Karmaziną, F. Oleškevičių, S. Syžanovičių, tikėdamiesi iš jų išpešti kun. Z. Baužį kompromituojančių žinių. Tačiau apsirinka. Liudytojai teigė, kad per Antrąjį pasaulinį karą, iš miško apšaudžius kaime sustojusius vokiečius, jie buvo įtarti, suimti ir pasmerkti myriop. Tačiau gerai vokiškai mokėjęs kun. Z. Baužys sugebėjo įtikinti reicho kareivas, kad šie niekuo dėti, ramiai gyveną ir dirbą žmonės.

Ar tai padėjo kun. Z. Baužiui, sunku pasakyti. Tačiau karinis tribunolas nė vieno iš teisiamųjų neišteisino. Liudvikas Puzonas, Alfonsas Ažubalis nuteisiami kalėti po 10 metų pataisos darbų kolonijoje, dar penkeriems metams atimant jiems pilietines teises. Petras Valatka – septyneriems metams, irgi penkeriems metams atimant teises. Marytė Gudavičiūtė – penkeriems metams, atimant jai teises trejiems metams. Apie kun. Zenoną Baužį nuosprendyje pasakyta:

„Ne kartą susitikdavo su aktyviu LLA (Lietuvos laisvės armijos) nariu Rudžioniu, žinojo apie kontrrevoliucinės organizacijos kontrrevoliucinę veiklą, tačiau apie tai valdžios organams nepranešė“.

Jis nubaudžiamas pagal RTFSR baudžiamojo kodekso 58–12 straipsnį ketveriems metams lagerio, atimant pilietines teises dar dvejiems metams.

Kun. Zenono motina, sesuo, kiti giminaičiai nešiodavo nuteistajam maistą į Vilniaus saugumo rūmus, paskui į kalėjimą Rasų gatvėje. Ne visada tuos siuntinius, kad ir gerokai ištuštėjusius, perduodavo. Kartu su kun. Zenonu kalėjęs musninkietis Mykolas Gaigalas pasakojo, kad jie drauge sėmę anglis iš vagonų, statę namelius senose patalpose nebetelpantiems kalėjimams ir tremčiai pasmerktiesiems tėvynainiams.

„Niekad nemačiau, kad kun. Zenonas sėdėtų nosį nukabinęs, – teigė man M. Gaigalas. – Abu dažnai ramindavomės daina. Ir partizaniškų užtraukdavom. Bet išdavikų nebuvo...“

Pagaliau kalinius suvarė į vagonus, kur geriausias vietas užėmė kitus terorizuojantys kriminaliniai nusikaltėliai. Gaudami per dieną po 400 g duonos, žalių kopūstų lapų, kartais silkės gabaliuką, 8 paras nuteistieji dundėjo į Nachodką. Ten jau buvo sniegas. Kalinius išlaipino po grynu dangumi. Jie griebė valgyti sniegą, praustis. Kun. Zenonas susirgo plaučių uždegimu ir atsidūrė ligoninėje.

„Labai nusiminiau tokio nuoširdaus bičiulio netekęs, – tęsė M. Gai-galas. – Daugiau niekada nebesusitikome. Tačiau kunigo Zenono niekada neužmiršau. Juk tada mes, kaliniai, patys mažai turėdavom, o jis man savo gerą kostiumą padovanojo. Be ašarų to dalyko prisiminti negaliu... Magadane kasiau anglis. Kai kasryt mus plaktuku per galvas skaičiuodavo prižiūrėtojai, atsimindavau kun. Zenono žodžius: „Dainuok, ir tau bus linksmiau“. Taip ir stengdavausi daryti“.

Kunigo giminaičiai retkarčiais gaudavo žinių apie kun. Z. Baužio buvimo vietą. Surodošdavo siuntinius. Bet dažnai juos, „suliesėjusius“, gražindavo užrašydami: „Adresat vybyl“ (adresatas išvykęs).

Keturiems minėtoje byloje nuteistiesiems teko laimė gyviems sugrįžti į Tėvynę. Kun. L. Puzonas jau atkurtos Nepriklausomybės metais klebonavo Labanore. Per vieną savo pamokslų jis prisiminė iš šio miestelio kilusį Z. Baužį taip:

„Jei buvo šventų kunigų, tai vienas jų – Kernavės klebonas Zenonas Baužys. Kai sovietiniais laikais su juo kalėjau, jis, pats menkai ką turėdamas, dalindavosi, ar viską atiduodavo kitiems“.

„Kartą, jau iš Magadano, per kitą buvusį tremtinį gaunam laiškutį, įdėtą į trikampiu sulankstytą laikraščio lapą. „Atsiųskit svogūnų, česnako, džiovintos duonos, tabokos“... Ši suodina popieriaus skiautelė, prirašyta netvirtos katorgininko rankos vedžiojamu pieštuku, buvo paskutinė žinia, kurią gavome iš dėdės, – tvirtina kun. Z. Baužio dukterėčia profesorė Galina Baužytė-Čepinskienė. – Ilgai ją saugojom... O mano akyse liko gyvas, malonus, besišypsantis dėdės veidas. Ausyse vis skamba jo mėgstama melodija: „Ne man pasaulis šis, ne man gėlė graži, ne man paukščių daina...“

2000-ųjų m. gegužės 8 d. Šventasis Tėvas tarp kitų dvasininkų ir pasauliečių paskelbė kankiniu ir Kernavės kleboną kun. Zenoną Baužį.

Apie mokytoją Juozą Šiaučiūną

Emilija Šiaučiūnaitė

Labai sunku rašyti apie artimus žmones, ypač apie savo tėvus, nes neįmanoma būti objektyviam. Sunku prisiminti tą skaudžią mūsų tautos tragediją, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai palietė beveik kiekvieną šeimą.

Galbūt mes visi idealizuojame tarpukario Lietuvą iki 1940 m. birželio 15 dienos (pirmosios sovietų okupacijos pradžios). O gal ir ne. Tai ne tik praeitis, istorija, bet mūsų ir mūsų tėvų gyvenimas. Juk išliko nuotraukos, laiškai, pasakyti žodžiai, dokumentai, meno kūriniai, spauda, anų laikų knygos. Dabar daug kas gražinama arba juodinama, bet tuo metu žmonės gyveno, rašė, veikė taip, kaip jie jautė. Tai ne nostalgija, o supratimas, kad tada gyvenimas buvo kitoks. Prieškario inteligentai buvo idealistai. Ir trėmė juos – patiklius mokytojus, gydytojus, visuomenininkus.

Negaliu ramiai galvoti ir rašyti apie tai, kas įvyko 1941 m. birželio 14 dieną – masinių trėmimų pradžią.

Apie viską galiu papasakoti tik ketverių metų vaiko akimis. Mes gyvenome Kernavėje – pirmojoje Lietuvos sostinėje, tada tai pasienyje, už trijų kilometrų buvo demarkacijos linija. Tėtis buvo mokyklos vedėjas. Kai kurie informuoti žmonės perspėjo jį, kad slėptųsi, nes su šeima išves į Sibirą, bet tėtis tuo nepatikėjo.

Prisimenu gražų saulėtą birželio 15 d. rytą. Atėjo kareiviai su šautuvais ir įsakė rinktis būtiniausius daiktus ir ruoštis kelionėn. Mūsų šeima – tėtis Juozas Šiaučiūnas, mama Teodora Šiaučiūnienė, broliukas Eugenijus (7 metų) ir aš – su nedideliais ryšuliais buvo išodinta į nedengtą sunkvežimį ir nuvežta į Vilnių. Ten buvo formuojamas gyvulinių vagonų ešelonas į Sibirą. Aš labai norėjau pasiimti lėlę, bet man jos nedavė, ir todėl labai verkiau. Vežė į Musninkų pusę, pro kapines. Prisimenu, kad stovėjo daug žmonių, visi verkė ir atsisveikindami mojavo rankomis. Tada dar niekas nežinojome ir nenujautėme, kokia baisi lemtis mūsų laukia, niekas negalvojome, kad šeimas išdraskys, išmėtys, sunaikins. Buvome dar visi kartu, viena šeima, gyvenome tikėjimu, viltimi ir meile.

Šiais metais birželio 7 d. tėčiui būtų suėję 95-eri metai, tada jam buvo 35-eri. Praėjo 60 metų nuo tos baisios dienos, kurios aš neužmiršiu iki pat mirties. Tėtį iš vagono išvedė paskutinį (raidė Š rusiškoje abėcėlėje paskutinė). Aš tėčiui palinkėjau: „Tėveli, laimingai!“. Broliukas tuo metu miegojo, tėtis mamai pasakė: „Nebudink jo, tegu miega“. Ir tai buvo paskutinis tėčio atsisveikinimas su šeima.

Tėtis atsidūrė Krasnojarsko krašte, Rešotų lageryje („učreždenije 235/5“), o mama su mumis – Altajaus krašte, Starobardinsko rajone, Kaltašinskij apylinkės Bolšaja Rečka miestelyje. Man tėtis visada buvo ir bus žmogaus idealas. Jis buvo stiprios dvasios, giliai tikintis, labai mylėjo mamą ir mus. Mes, vaikai, šeimoje buvome saugūs ir mylimi.

1942 m. per Raudonąją kryžių mama sužinojo tėčio adresą. Pradėjome gauti jo laiškus iš lagerio. Koks tai buvo džiaugsmas! Kokie šilti ir mieli buvo tėčio laiškai!

Juozas Šiaučiūnas.

Apie 1935 m.

Iš E. Šiaučiūnaitės

albumo

Kiekvienam iš mūsų – Mamytei, Genučiui, Miliutei – tėtis rado šiltą žodelį. Niekam jokios pagiežos ir pykčio, tik begalinis laukimas, noras išsilaikyti, ištvirti, išgyventi; laiškai pilni meilės, užuojautos, gailesčio. Viename laiške tėtis rašo: „*Aš privalau Jus pamatyti, privalau, privalau, privalau...*“ Bet likimas buvo žiaurus. Mama išsaugojo visus tėčio laiškus, rašytus mums į Altajų. Laiškai rašyti ant beržo tošies arba ant nekokybiško popieriaus.

Laiškus gavome iki 1943 m. spalio mėn. Laiškų srautas staiga nutrūko, o kad tėtis žuvo, nebuvo ir minties, manėme, kad tėtį perkėlė į kitą lagerį. Mama bandė visur rašyti, ir tik 1946 m. pavasarį gavome iš lagerio gydytojo Dapkaus laiškėlį su pranešimu, kad 1943 m. spalio 17 d. tėtis žuvo kirsdamas medžius. Medžio šaka pataikė tėčiui į galvą. Laiškas prasidėjo taip: „*Miela Tautiete, pranešu Jums, kad...*“. Negaliu apsaakyti, kas vyko tada su mama; ji laužė rankas ir baisiai klykė: „*Juožai, Juožai, netikiu...*“

Kernavėje prabėgo geriausi, kūrybingiausi tėčio metai. Čia jis buvo mokyklos vedėjas, 1929 m. įkūrė muziejų, išrūpino, kad būtų įsteigtas vaikų darželis, meteorologijos stotis, tėvams ir mokiniams rengė įvairius kursus, skaitė paskaitas, organizavo Lietuvos Raudonojo kryžiaus mokinių susirašinėjamą su kitų kraštų vaikais.

Mama daug pasakojo, kaip tėtis kūrė Kernavės muziejų. Ekspонатams rinkti buvo sutelkęs vaikus ir tėvus, negailėjo tam nei laiko, nei lėšų. Muziejaus kūrimas tėčiui buvo tiesiog gyvenimas. Muziejui buvo skirta mokyklos salė antrajame aukšte. Tėtis norėjo turėti didesnes patalpas muziejui, svajėjo apie namus turistams, kur galėtų įsikurti ir muziejus (L. A. 1933.07.15).

Mamai šiemet sukako 95-eri metai. Visus tuos 60 metų mama laukė mūsų tėčio, ji buvo ištikima tėveliui visą gyvenimą. Kai Altajuje augome ir brendome, tokia graži ir išsvajota atrodė mūsų Lietuva, taip troškom sugrįžti į Tėvynę. Nors tėčio jau nebuvo, mums atrodė, kad jis kažkur šalia, saugoja mus. Šimtus kartų mama perskaitydavo tėčio laiškus, dar ir dar kartą. Tai mums suteikdavo stiprybės.

Prasidėjus Atgimimui, kilo susidomėjimas prieškariumi ir tremtiniais, todėl dalis tėčio laiškų dabar yra muziejuose. Giminės išsaugojo prieškarinio nuotraukų, tėčio rašytų dienoraščių apie brolių ir mane, bet daug kas dingio. Dienoraščiuose atsispindi

*Mokytojo J. Šiaučiūno
sūnus Juozas
Eugenijus Kernavės
mokyklos darželyje.
1937 m.
Iš E. Šiaučiūnaitės
albumo*

tėčio požiūris į šeimą, gyvenimą, darbą. Su kokia meile tėtis aprašo kiekvieną vaiko gyvenimo tarpsnį!

Dienoraščiuose smulkiai aprašyti įvykiai, mūsų ligos, gydytojų pavardės, receptai, vaistų poveikis, kaip kalbėjome, bendravome, mūsų nusižengimai ir bausmės. Žodžiai paprasti, bet jaučiasi didelė pagarba ir meilė mamai ir mums, vaikams. Apie mamą tėtis rašė iš didžiosios raidės: Mamytė.

Minimi šie gydytojai: akušerė iš Vievio Zmuidzinaičienė, gydytojas iš Širvintų Lipšicas, Musninkų gydytojas Kauferas, gydytojas Salaveičikas, Kauno gydytojai Matulevičius ir Birutavičienė. Tėčio užrašuose jie dažniausiai vadinami *daktarais*.

Įrašai apie brolių – nuo sunkaus gimdymo iki paskutinio įrašo 1941 m. Krikštas – 1934 m. vasario 11 d., krikšto mamytė – Aleksandriškių prad. m-los mokytoja Danutė Riaubaitė, krikšto tėvelis – Aleksandriškių prad. m-los vedėjas Andrius Čiurinskas. Krikštijo Kernavės kun. Nikodemas Švogžlys, Kernavės klebonas. Duodami du vardai: Juozas ir Eugenijus.

Įsimintinas įrašas apie močiutės mirtį, ji gyveno Kavarske. Tai buvo 1936 m. gruodžio mėn. 2 d. Tėčio žodžiai:

„Suspaudžiau mamytės ranką. Šilta. Jaučiu, kaip muša pulsas. Mamytė spaudė, spaudė mano ranką. Pabučiavau...

– Laimingai, Sūneli, laimingai!..

Atsiduso. Tai ir buvo paskutinis Motinos ir sūnaus atsisveikinimas. Po trejeto dienų Mamytė užmerkė akis amžinai...

Ir likom su žmonele abu visiški našlaičiai. Abiem prieš akis – sunkus realus gyvenimas. Jį nugalėti turėsime tik savo jėgomis. Nes nieko paveldėtino neturim. Kas ir buvo – viską palikom savo artimiesiems. Plauksim per gyvenimo jūrą“.

Įrašai apie mane – nuo gimimo iki 1941 m. gegužės 22 d.

Krikštas – 1937 m. lapkričio 14 d. Krikšto mamytė – Paulina Lukoševičienė iš Niáuriškių, Žaslių valsčiaus. Jauna būdama mokėsi Širdies Jėzaus Merg. mokytojų seminarijoje, bet mokytoja netapo. Krikšto tėvelis – Vaclovas Miknevičius, menininkas, iš Kauno. Kilęs iš Zanėnų kaimo, Giedraičių valsčiaus. Krikštijo kunigas Zenonas Baužys. Duodami taip pat du vardai: Emilija ir Pajauta.

Įdomus Kalėdų šventimo aprašymas. Apie *ėdžias*:

*Jūros savaitės
minėjimas šalia
Kernavės parapijos
namų, prie
postamento Geležinio
Vilko paminklui.
Kalba mokytojas
J. Šiaučiūnas. 1939 m.
rugpjūčio 16 d.
Iš E. Šiaučiūnaitės
albumo*

*Su svečiais. Centre
stovi Juozas
Šiaučiūnas su žmona
Teodora (sėdi) ir
dukra Emilija bei
sūnumi Juozu
Eugenijumi. Kernavė.
Apie 1940 m.
Iš E. Šiaučiūnaitės
albumo*

„Žmoniškumo sumetimais nepanorėjome naikinti gražaus gamtos kūrinio – eglaitės, kuri juk taip pat yra gyvas padaras, nes auga, gyvena ir miršta. Tad jos (eglaitės) vietoj sukalėm paprastas kopėtėles – ėdžias. Išpynėm jas eglų šakutėmis ir papuošėm blizgučiais, saldainiais, kankorėžiais. Apačioje Mamytė pastatė dailių „baravykų“, kurie kepti atrodė tartum natūralūs“.

Didelis nerimas buvo po to, kai sugrižome iš Kauno ligoninės, kur gydė mano egzema. Po dviejų ligoninėje praleistų savaitių daug kas pasikeitė:

„Ligoninė, ligoninė, kiek tu neigiamos įtakos padarai vaikui! Jeigu ne fizinis kūnas, tai iš dvasinių požymių, iš jo charakterio bruožų beveik nepažintum vaiko...Ne tas vaikas, ne tas...“

Ir paskutinis 1941 m. gegužės mėn. 22 d. įrašas apie pranašingą mamos sapną:

„Mamytė sapnavo, kad Miliutė dingo giliam vandeny, lyg Neryje. Kartu buvo ir tėvelis. Ieškota, bet nė kvapo Miliutės nerasta. Mamytė miške pamatė gabalus suplėšyto raudono apsiausto. Mamytės šaukimo ir verkimo nebuvo galo. Pabudo. Ir pradžiugo pamačiusi Miliutę lovelėje“.

Angelas sargas mus išsaugojo, tėčiui tas sapnas buvo lemtingas.

Sugrižau į Lietuvą 1957 m. Lietuvoje bandžiau daugiau sužinoti apie tėtį iš svetimų žmonių. Susitikau su kartu su tėčiu dirbusiais mokytojais, jo buvusiais mokiniais, tėčio draugais. Susipažinau su tėčio kolegėmis mokytojomis Aurelija Stanevičiūte Onaitiene, Felicija Klimukaite Matulevičiene, Zofja Jakštaite, kunigu Nikodemu Švogžliu (Milžinu), tėčio bičiuliu ir mano krikšto tėčiu keramiku Vaclovu Miknevičiumi, tėčio mokiniais – Genute Mogilnickiene (Visockaite), Janina Petkevičiene (Stravinskaite), Honorata Ostonaukiene (Chovanaite), Irena Mončiunskiene (Šalkauskaite),

Jadvyga Jankūniene (Zašauskaite), Antanina Lisauskiene (Gelažauskaite), Ferdinandu Visockiu, Bereliu Vaineriu ir kt. Dar kartą išgirdau patvirtinimą, kad tėtis gyveno kitiems, materialiai padėdavo žmonėms, patekusiems į bėdą, neturtintiems mokiniams, visus – ir vaikus, ir tėvus – skatino mokytis ir šviestis.

Grįžus į Lietuvą, ilgai slėgė nepilnavertiškumo jausmas, slėgė baimė, kad mus seka saugumas, nes ne kartą mums buvo atsiunčiami pranešimai, jog Lietuvoje neturime teisės gyventi.

1972 m. išleistos monografijos „Kernavė“ straipsniuose „Kernavės pradžios mokykla“ ir „Kernavės istorijos muziejus“ minint mokyklos vedėją ir muziejaus įkūrėją, jo pavardės nebuvo – tada saugumas neleido minėti J. Šiaučiūno vardo.

1980 m. pradėjau dirbti kvalifikacijos kėlimo institute. Administracija pareikalavo pasiaiškinimo, už ką buvo ištremtas mūsų tėtis. Turėjau nueiti į saugumą, o ten man parodė popiergalį, kad jis ištremtas „už tėvynės išdavimą“ (BK 58 straipsnis).

Tada man kilo noras surinkti iš buvusių mokinių ir mokytojų atsiliepimus apie tėtį. Turiu mielų žmonių parašytų atsiliepimų; tai mokytojų – Aurelijos Onaitienės, Felicijos Klimukaitės (Matulevičienės), Zofjos Jakštaitės – ir mokinių – Genutės Visockaitės (Mogilnickienės) ir Onos Stuckaitės (Okunienės) – atsiliepimai.

Tada ir buvo pradėtas reabilitacijos procesas. Paskatino advokatas Šadreika. Reabilitacija? Ką ji reiškia? Prieš jėgos struktūras tai svarbu, o mums, šeimai, viskas aišku ir natūralu. Reabilituotis ir atgailauti turi tie, kurie vykdė nusikaltimus. Prieš ką turi aiškintis mokytojas, švietėjas? Iki šiol jaučiu pažeminimą už primestus kaltinimus tėčiui ir visai šeimai.

Skaudu, kad neturime tėčio kapo, Rešotuose kartu su tėčiu ilsisi tūkstančiai kitų tremtinių iš Lietuvos. Turime simbolinį kapą Kernavėje, kurį pašventino kunigas Nikodemus Švogžlys; jis ir padaršino mus turėti tą kapą.

Prabėgo 60 metų, kai tėčio nėra su mumis, bet jo dvasia šalia mūsų visų ir šildo mus sunkiomis gyvenimo valandomis.

Emilija Šiaučiūnaitė su broliu Juozu Eugenijumi prie Kernavės J. Šiaučiūno pradinės mokyklos. Matyti tėvo atminimo lenta. 1999 m. Iš E. Šiaučiūnaitės albumo

Atsiminimai apie tėvą Edmundą Navicką

Palmyra Navickaitė-Matulionienė

Edmundas Navickas gimė 1893 m. Marijampolės apskrityje. Baigęs pradžios mokyklą, įstojo į Veiverių mokytojų seminariją. Su savo tėvais gyveno kažkokiame Obelytės dvare. Turėjo dvi seseris. Dvaro savininkė buvo P. Narbutienė. Senasis Navickas, Prūsijoje baigęs žemės ūkio technikumą, padėjo Narbutienei tvarkytis dvare. P. Narbutienė išsivežė tėvelį ir seserį Joaną į Varšuvą. Ten jis įstojo į universitetą (gamtos fakultetą) ir mokėsi muzikos mokykloje (smuiko skyriuje). Tėvelis ir jo pamotė gražiai smuikavo.

1916 m. buvo pašauktas į caro kariuomenę ir pasiūstas į Saratovo karininkų mokyklą. 1918 m. kariavoties Galiču su vokiečiais. Pasibaigus karui, nuvažiavo į Petrapilį, kur įstojo į pedagoginį institutą, kurį 1920 m. baigė.

Grižęs Tėvelis į Kauną, jau kitą dieną nuėjo į Švietimo ministeriją (ar skyrių) ieškoti darbo. Gavo siuntimą į Utenos gimnaziją (direktoriaus pav.) Eidamas į stotį, sutiko pažįstamą kariškį, kuris pranešė apie karą su lenkais. Gautą siuntimą nunešė atgal, o pats pasuko į karinį komisariatą. Prisistatęs buvusiu caro kariuomenės karininku ir pateikęs dokumentus, buvo paskirtas į 1-ąjį Gedimino pulką. Išskubėjo į Širvintas. Čia sutiko plk. Skorupską, Plentą, Pošiūną. Su lenkais kariavo prie Širvintų ir Giedraičių. 1925 m. jam buvo suteiktas majoro laipsnis, o 1928 m. Edmundas Navickas už nuopelnus Lietuvai buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu ir medaliu „Už Lietuvos nepriklausomybę“. 1929 m. perkeliamas I Karo apygardos štaban, kur paskiriamas operacijų skyriaus viršininku pulko vado padėjėju teisėmis. 1931 m. kovo mėn. buvo komandiruotas į Vytauto Didžiojo karininkų kursus laikyti egzaminų. Baigė sėkmingai ir sugrįžo į Pānevėžį dirbti štabo viršininku.

1933 m. birželio mėn., nežinau dėl kokių priežasčių, Tėvelis išėjo į atsargą. 1935 m., pasikinkęs porą gerų arklių ir sukėlęs mus į karišką vežimą, kurį buvo gavęs dovanų, paliko miestą. Pamenu, kaip tolo telegrafo stulpai, dundėjo kelias. Galingi arkliai bėgo keliu. Žvalgiausi aplinkui. Nematyti vaizdai keitėsi, kol užmigau. Prabudau prie didelio kaimo. Tai buvo Vinkšnabristis. Nors mūsų, Danielių, Lukoševičiaus, Pavasario, Krasausko ūkiai vadinosi Santariškių kaimu. Tikriausiai pavadinimas paliko nuo Santariškių dvaro, nes šio dvaro žemes išdalijo savanoriams. Tėveliai nutarė gyventi kaime ir ūkininkauti. Tas gražus kraštas, apjuostas Širvintos upeliu, ir tapo man brangia Tėviške.

Apsigyvenom pas Danielius. Jis taip pat buvo savanoris, bet jau turėjo namus. Gyvenom kaip artimiausi giminės. Jie turėjo du berniukus – Petriuką ir Henriką. Negaliu pamiršti nuostabių rudens vakarų. Tėveliai mus nuprausdavo ir paguldėdavo miegoti. Lietaus lašai barbendavo į skardinį stogą, o Tėvelis mums kas vakarą

*Edmundas Navickas.
Apie 1930 m.
Iš P. Matulionienės
albumo*

*Karo apygardos štabo
viršininkas majoras
E. Navickas (sėdi) su
karininkais pratybose
prie Varėnos.
Apie 1930 m.
Iš P. Matulionienės
albumo*

skaitydavo knygas. Tai pasakas, tai „Dėdės Tomo trobelę“. Žibalinės lempos liepsna man vis mažėdavo, mažėdavo ir taip užmigdavau. Kai kada Tėvelis skaitydavo ir Lermontovo raštus mamytei. Knygų pas mus buvo nemažai.

Į Vinkšnabrastį pas mus atvažiuodavo iš Kauno (rogėmis žiemą) kažkokie kariškiai. Jie kvietė Tėvelį sugrįžti į karinę tarnybą. Kalbėdavosi iki vidurnakčio. Jau tada jie jautė, kad užpuls sovietai. Pavojų jautė, politikavo, bet netikėjo. Vėliau persikėlėm gyventi į Juodonių kaimą. Ten Tėvelis gavo mokytojo darbą. Juodonių mokyklą savinosi mantinioniškiai, nes mokykla buvo Morkūnų name, kurie gyveno prie pat Mantinionių miško. Juodonių kaimo žmonės irgi buvo labai geri, bet Vinkšnabrastį palikti man gaila buvo. Šio kaimo jaunimas labai gražiai dainuodavo. Ypač tyliais vasaros vakarais. Čia gyveno mano mylimos draugės.

Iš Juodonių mokyklos Tėvelis nusivesdavo mane į pačius Mantinionius. Tik nepamenu jau pavardžių. Liko atmintyje stiprūs vyrai, kurie statėsi namą. Žemėje gulėjo didelės skiedros. Atėjo jauna graži moteris su vaikelium ant rankų.

*Broliai priespaudą sumynė ir pakorė,
Nuliūdimą šilko juostoje ataus.
Pasistatė naują trobą savanoris
Pamiškėje ant kalnelio, ant gražaus.
(Veselka)*

Žmonės daug dirbo. Jaunos moterys gimdė vaikelius, vyrai statėsi namus.

Ir mano Tėvai lipdė namą ant kalnelio, ant labai gražaus. Pakalnėje Širvintą plaukė. Ji gaivino visus karštomis vasaros dienomis. Vakaraus kaimo vyrai jodavo arklių girdyti, pasimaudyti. Vasaros pabaigoje Širvinta imdavo rūkais klostytis. Min-daugėlis (brolis) gąsdindavo: „*Neik vakare maudytis, Laumė išlindus iš upės tave pagaus*“.

Prie didelio Juodonių kalno, ant upės kranto, p. Vasiliauskas malūną pasistatė. Pradžioje užtvenktos upės ošimas buvo neįprastas. Vėliau, kai pripratom, pasidarė visai gražus. Pavasariais upė smarkiai patvindavo ir užliedavo visas mūsų pievas. Upeliukas virsdavo dideliu plaukiančiu ežeru.

Gyvenimo verpetai nuplukdė ir malūną, ir poną Vasiliauską.

Vinkšnabrastis, Santariškės, Juodónys, Mantiniónys, Vindeikiai ir Antanoša – tai labai gražus kraštas, nutolęs nuo didesnių miestų, kelių, pasipuošęs miškais, upeliu. Už upės – Mantinionių miškas. Jis man paslaptingas ir mielas. Prie Lukoševičiaus ūkio – kitas miškas. Tamsus. Šalia Pavasario sodybos – seno Santariškių dvaro parkas. Čia stovėjo senojo dvaro rūmai. Likę tik griuvėsiai. Man visada gaila, kad žmonės nebrangina praeities ir griaua savo darbą. Ypač gaila Vindeikių mokyklos, kurioje mūsų dauguma mokėsi. O Širvintà, tikra išdykėlė, kurioje mes, vaikai, dūkdavome, plaukydavome, viską pasaulyje užmiršę. Vietomis ji gili, vietomis visai sekli, pasišokinėdama ir raitydama skubėdavo pirmyn.

Negaliu pamiršti 1941 metų birželio. Lyg baisi audra nuvilnijo per mūsų nelaimingą Tėvynę. Tą nelemtą 14-os rytą atėjo pas Tėvelį keli ūkininkai ir pranešė, kad prieš valandą matė, kaip iš Vindeikių mokyklos išvežė mokytoją Cimbolaitį su šeima. Patarė skubiai eiti iš namų. Iš Juodónių atėjom prie nebaigto statyti namo. Susėdome ant rasto ir tarėmės, kur toliau eiti.

Čia atskubėjo Pavasaris (pavardė – *vyr. red. pastaba*) irgi pasibaisėjęs, kad veža žmones. Diena, pilna baimės ir nerimo, praėjo greitai.

Kaimo pakluonėmis Tėveliai mus su broliu atvedė pas Malviną (Sarvilus), kurie gyveno viduryje Vinkšnabraščio. Malvina mus su broliu uždarė klėtelėje. Tomo tėvai išėjo į mišką. Naktis buvo nerami. Praūžė sunkvežimiai. Lojo kaimo šunys. Žmonės nemigo.

Ankstų rytą mudu su Malvina pakluonėmis leidomės upelio link. Brėško. Aplinkui buvo labai tylu. Priėję upę, bridom. Upelis visai prie kranto gurkteldavo, lyg kalbindamas nusvirusius karklus. Dar tvirčiau Malvina spaudė mūsų rankes. Vanduo nešė jos sijono kraštus. Atrodė, kad ji nieko nejuto, tik saugojo mus, lyg būtume jos pačios vaikeliai.

Kitame krante, apaugusiame lazdynais, laukė mūsų Tėveliai. Malvina pabučiavo mus, Tėvai padėkojo jai. Taip ir išsiskyrėm. Stovėjome ir stebėjom, kaip geroji moteris nubrido atgal.

Mes apsistojom Morkūnų klojime. Tėvelis vis žvalgėsi, užsislėpęs už namo. Laukais basa iš Juodónių kaimo tekina atbėgo mokytojų seminarijos mokinė Jadvyga Mikučionytė. Ji pranešė, kad į mokyklą atvažiavo mūsų išvežti. Tėvelis įsakmiai sukomandavo kilti. Žąsele paskum Tėvelį leidomės Mantinionių miško gilumon. Man buvo baisu, bet tylėjau. Ir Mindaugėlis manęs nebegąsdino. Miškas atrodė didelis, medžiai aukšti. Skaisčiai švietė saulė. Tėvelis mus padrašino: „*Nebijokit, čia savas miškas, ir eglė didelių yra, niekas mūsų čia neras*“. Po vidurdienio virš miško pasirodė lėktuvas. Skrido neaukštai. Visi pasislėpėm po egle. Laikas slinko lėtai. Labiausiai buvo gaila brolio. Man jis buvo labai gražus ir linksmas. Atrodė, kad jį kas pakeitė.

Miške buvo gražu. Saulė švietė, ir savotiškas kvapas mane svaigino. Norėjau miego. Tėvelis, tada man taip atrodė, mane mylėjo labiausiai. Jis greitai pranešė pagalių ir padarė tiltelį, net su atrama. Užmaskavo šakomis. Laukėm nakties.

Palengvėle temo. Susėdom visi keturi, susiglaudėm. Tamsa apgaubė medžius ir mus. Prisiglaudžiau prie Tėvelio ir užmigau. Mindaugėlis migo ant mamytės kelių. Buvom laimingi tėvų labai mylimi vaikai. Prašvitus buvo atbėgusios trys stirnos.

Pasižiūrėjo, pastovėjo ir nubėgo. Vėl grįžo, pažiūrėjo ir nubėgo giria. Matyt, norėjo susipažinti su naujais gyventojais.

Antroji diena buvo karšta. Neturėjom gerti. Išeiti iš miško buvo pavojinga. Tėvelis nuėjo mišku ieškoti versmės ar mažo šaltinėlio. Deja, nieko nerado.

Vakarėjant pasigirdo šunų lojimas. Tėvelis nuėjo į tą pusę, kur šunys sulojo. Mums prisakė eiti priešinga kryptimi. Didelei mūsų laimei, Mantinionių kaimo žmonės atėjo mūsų ieškoti. Atnešė pieno ir pavalgyti. Jautėmės žmonių mylimi.

Visai sutemus Paškauskas, buvęs savanoris, parsivedė mus namo. Gyvenom klėtėlėj.

Vėliau gyvenom pas K. Survilą prie Santariškių miško. Niekas neišdavė. Prieš pat karą p. Ragauskienė, pasikinkius arkliauką ir apraišiojus mus senomis skarelėmis, išvežė į Liduokius pas mamytės pusseserę. Tėvelis ėjo pėsčias visokiais pakrūmiai. Praūžus karui, sugrižome namo.

Gerų žmonių ir pono Dievo dėka nepakliuvom prie Lenos. Labai buvo kilnūs ir geri mūsų kaimų žmonės. Nebuvo išdavikų.

1942-ieji metai buvo laimingesni už 1941-uosius. Apsigyvenom savo namų pastogėj. Mamytė pasveikino Tėvelį su pirmuoju vakaru namie. Tėvelis mums pagrojo smuiku. Kvepėjo pušimis, buvo šviesu ir jauku.

Vėliau susirinko daug kaimynų, kurie mums padėjo sunkiu metu. To krašto – Pabaiško, Čiobiškio, Mūsųninkų – mokytojai palaikė ryšius, ypač švenčių progomis.

1942 m. rudenį Tėvelis mane ir brolių atvežė į Vilnių. Įstojom į gimnaziją.

1944 m. birželio pabaigoje pas mus į ūkį atėjo pulkininkas Skorupskas. Susirūpinęs jis įtikinėjo Tėvelį bėgti su vokiečiais į Vakarus. Atsakymo nebuvo. Tada pulkininkas, pasižiūrėjęs į Tėtį, sumurmėjo:

„To šito tokoto, ponas majore (pabrėžė), bolševikai mus sušaudys, na, jei nesusšaudys, tai „sudoros“, juk jūs dar ir šaulių būrio vadas“.

Atsisveikino paskutinį kartą.

Ir vis tik Tėvelį prikalbino išvažiuoti mamos sesers vyras.

Vieną sekmadienio rytą patraukėm į Normainių dvarą. Ten gyveno mamytės tėvai ir brolis. Išvažiuojant vėl buvo sunku skirtis su teta Joana ir kaimynais. Petriukas atsisveikindamas įlipo į vežimą ir norėjo kartu važiuoti. Labai norėjau, kad tėvai jį pasiimtų. Tėvelis pabijojo, nes karas jau buvo prie Vilniaus. Vos spėjom atvažiuoti į Nórmainius (šalia Šėtos), o Tėvelis gavo šaukimą į Kauną. Vokiečiai rinko karininkus ir norėjo sutelkti lietuvišką kariuomenę. Jie jau ir nepriklausomybę žadėjo, nes rusai lipo jiems ant kulnų.

Kitą rytą pastebėjau, kad Tėtis vėl kinko arklius. Nevažiavo jis į Kauną, o skubėjo į Vinkšnabrastį pasiimti tetos Joanos. Neatsilikom ir mes – visi trys sulipom vežiman. Vėl dulkėjo kelias. Skubėjom namo. Pervaziuojant Veprių tiltą per Šventąją, mus sustabdė vokiečių karininkai. Išvargę. Paklausė, kur važiuojam. Tėvelio paprašė planšetės, parodė vietovę, kur ir ko važiuojam. Praleido, net pagarbą atidavė. Pervaziavom tuščią Kelmų kaimą. Tėvelis pajuto, kad netoli frontas. Žadėjo ant kalniuko sukti į dešinę keleliu. Vos pradėjom kilti į kalnelį, kai prasidėjo smarkus šaudymas. Vienam arkliui nukentėjo ausis. Tėvelis greitai apsuko arklius ir skuodėm atgal į

Veprius. Arkliai, pajutę didelį pavojų, lėkė šuoliais. Prie tilto buvo daug apkasų ir labai daug visai jaunų vokiečių kareivių. Tie patys karininkai bėgte pribėgo, pažvelgė į šlapius arklius, į sukruvintą ausį ir suprato, kad frontas čia pat. Taip mes pabuvom žvalgybininkais. Nusidanginom ligi Šilalės, bet Tėvelis vis nesiryžo sukti Nemuno link. Šilalės pakrūmėse jis pastebėjo rusų desantą. Pranešė Žvironui (kartu su mumis buvo toks veikėjas). Jis Tėvelį kalbino bėgti su žvejais. Tėtis atsisakė. Tuomet tas ponas vienas išrūko į pajūrį. Pasilikti prie Šilalės buvo nebesaugu. Grįžom prie Ariogalos, netoli Milvidų dvaro, pas tėvelio pažįstamą mokytoją. Čia ir praleidom karą. Milvidų dvare buvo paskutinis vokiečių štabas. Bėgdami vokiečiai išsivarė Mindaugą. Jam buvo 15 metų. Su Tėveliu nuėjom į štabą, kur jis vokiškai prašė palikti sūnų. Karininkas vokietis parašė raštą, kad mes tuojau pat išvažiuotume į Vokietiją. Tėvelis su manim grįžo į mokyklą, tuojau išvedė į nepažįstamą mišką arklius ir ten juos pririšo.

Naktis buvo labai baisi. Per mūsų apkasą tai į vieną, tai į kitą pusę skrido sviediniai, zvimbė kulkos, švietė prožektoriai.

Ryte 10 val. atėjo rusai. Pirmiausia paprašė „*vodkos*“. Kai mokytojas atnešė, tik tuomet paklausė, ar daug čia buvo vokiečių. Iki pietų visa apylinkė buvo pilna rusų kareivių, net su panelėmis, kurias vadino „*katiušomis*“.

Mindaugo laukėme 5 dienas. Jis pabėgo iš vokiečių ir grįžo. Padėkojom mokytojui ir atsisveikinom.

Vėl šeima visa. Namoi! Lyg magnetas traukė. Arkliai taip pat linksmiau bėgo. Po kelių dienų, pavakary, sugrįžom. Rugiai buvo nukirsti, gubos sustatytos šalia namuko. Tėvai buvo nepaprastai dėkingi kaimynams. Vos spėjom sueiti į namus, iš kranto kaip ėmė lišti sribai su atkištais šautuvais (ant šautuvų durtuvai). Iš kranto pusės durys buvo lentom užkaltos, nes dar buvo nebaigta statyba. Įėjimas į vidų tik iš šiaurinės pusės. Tai tie sribai ir veržėsi per virtuvę į vidų, pikti lyg apduoti. O aš tuo tarpu atidariau miegamojo langą ir išleidau Tėvelį. Greitai užkabinau kabliuką. Už lango, netoliese, stovėjo rugių guba. Ten Tėvelis ir pasislėpė. Lakstė, ieškojo, šaukė kaip bepročiai. Lipo ant aukšto ir stebėjos, kur jis taip greitai dingo. Ieškojo kaip baisaus nusikaltėlio. Naktį jis išėjo į Mantinionis. Vėliau jis pasakojo, kad kurį laiką slėpėsi tame miške. Susirado savo viršilą. Buvo gavęs nurodymą surinkti daugiau jaunimo. To jis nedarė, nes nežinojo, kaip ilgam Lietuva pakliuvo į rusų glėbį. Po kiek laiko Pavasaris jį ir jo draugą pavėžėjo nakčia iki Máišiagalos. Atėjo į Vilnių. Vilniuje, Jogailos gatve beeidamas, susitiko gen. Žiburkų. Jiedu nuo senų laikų buvo geri pažįstami. Bet tuo momentu Žiburkus jau buvo sovietų armijos aukštas karininkas. Tėvelis priėjo prie jo ir prisipažino, kad atėjęs pas seserį, nes miškuose žiema. „*Gal tu areštuok mane, nes niekada nebūsiu tarybinis*“. Žiburkus apsidairė ir pasakė, kad 50 metų niekas neišsilaikys miškuose. Tėčiui jis padėjo įsidarbinti lenkų gimnazijoje mokytoju. Per mano mamytę jis pranešė Jonui, kad nerinktų daugiau jaunimo į savo būrius, o siųstų į miestus ieškotis darbo.

Vieną naktį į mūsų namelį atėjo Jonas su būreliu žaliukų. Paprašė vėliavos ir žiūronų. Buvo mandagus ir labai nusiminęs. Mamytė su juo kalbėjo, pasakojo, kokia sunki padėtis, patarė, ką daryti. Jonas tikėjo tik Amerikos radijo balsu. Čia buvo tragedija. Visus, kurie buvo miškuose, ilgai ar trumpai, visus rusai ir žydai sunaikino. Visus surado, visus į lagerius sukišo, mūsų krašto žmonių labai daug nebesugrįžo.

Vilniuje pas Tėvelį ateidavo p. Chodokauskas, Balčikonis ir dar kažkokie du karininkai. Jie vis sekė komplikuotą politinę padėtį.

1947 m. Tėvelį susekė. Išmetė iš darbo. Naktimis liepdavo ateiti (žiema) tai ant Žvėryno tilto, tai ant Žaliojo. Čia jį stumdė, vis žadėjo įmesti į upę, jeigu jis jiems nedirbs ar nepasirašys dirbti. Suėmė, vėl paleido. Vėl šaukdavo naktimis. Tėvelis mus pasišaukė į kambarį ir pasakė: „*Elenyte, nebijokit Sibiro, aš šnipinėti negaliu*“. Paskutinį rytą, lyg jausdamas kažką negera, pabučiavo mus visus ir išėjo. Tai buvo 1948 metų balandžio 26 diena. Jį suėmė gatvėje. Daugiau niekada nebesugrižo. Buvo įkalintas Lukiškių kalėjime (paskutinis jį ten matė brolio draugas Gediminas Ūkelis). Tėvelį apkaltino (radau byloje), kad jis pasikėsinęs į sovietų aktyvisto gyvybę, t. y. į V. Petrauską iš Pažydės. Man keista, kaip Petrauskas tapo sovietų aktyvistu. Juk jis slėpėsi viename bunkeryje su Morkūnais, Krogertu ir kitais Širvintos krante. Dargi buvo apkaltintas, kad nuo 1946 m. dalyvavo kažkokioje organizacijoje, kuri vadinosi „Aukštinė gvardija“. Vėliau buvo nuteistas 10 metų ir ištremtas į Mordovijos lagerius, kur 1952 m. ir mirė.

Pulkininkas Skorupskas buvo teisus. Jis žinojo, kaip sovietų valdžia pasielgia su sąžiningais žmonėmis.

Niekada nenorėjau kelti praeities. Ji man brangi, nors ir labai liūdna. Tai Juozas paprašė parašyti, todėl ir parašiau, nes labai gerbiu jo mamytę Elena Kariniauskaitę ir myliu visus savo kaimo žmones. Gaila, kad kaimo, to didelio kaimo, tokio jau nebeliko. Liko visai nedaug: Petriukas su Ilona, Juozo mamytė. Ir kaip baisu, kad kai susitikau per Polcės Survilaitės laidotuves Kelmelytę, Saltanavičiūtę, reikėjo net pasiklausti, ar tai tikrai jos. Kelmeliukas sakė, kad buvo tose laidotuvėse ir Vercinkevičiūtės, o aš stovėjau kaip baslys ir nedrįsau nei paklausti, nei priėti.

Apie mūsų (mamytės brolio ir savo) gyvenimą taigoje nelabai noriu rašyti. Gyvenom kaip ir visi. Mus „linksmiai“ išvežė 1948 m. gegužės 22 d., kai nakvoti išėjom į Bistryčios gatvę. Mano klasės (VI) auklėtojas Šeputis perspėjo, kad tą naktį veš žmones. Pasislėpėm. Ogi žydėlis karininkas surado. Jis ir tamsioj naktį viską matė. Parsivarė mus visus tris namo, sustatė ir pradėjo plūsti. Šaukė, kol jam net akys paraudo. Ir vis rusiškai plūdo Tėvelį, kad jis „banditas“, „nacionalistas“, „terroristas“, „tėvynės išdavikas“. Čia jau mano mamytė nebeiškentė. Ji pasakė, kad „*tu paršyvas žydėlis esi, tikras išdavikas, nes moki lietuviškai, o žviegi rusiškai*“. Tas šoko su pistoletu. Tuomet mudu su broliu apspitom mama, nes kvailiui įstatymų nėra. Aprimo ir dingo. Kareiviai ruskeliai nešė į sunkvežimį viską, kas tik pakliuvo po ranka, ir stebėjosi savo karininku.

Daug pasiekęs, bet nepamiršęs gimtojo krašto

Jadvyga Barbaravičienė

Jonas Jurkūnas gimė 1915 m. birželio 28 d. Vindeikių kaime, gausioje šeimoje. Jo vaikystė buvo nelengva. Jis buvo penktas šešių vaikų būryje. Be Jono, tėvams teko auginti dar sūnų Stasį ir dukras Zosę, Oną, Stefą, Teofilę. Tėvai su žinomo dailininko Vytauto Jurkūno šeima dalijosi vieno valako žeme, naudodamiesi to valako ketvir-

tadaliu. Bet tai nebuvo vienintelis Jurkūnų pragyvenimo šaltinis. Jono Jurkūno tėvas buvo pagarsėjęs siuvėjas. Pas jį siūdavosi drabužius ne tik vietiniai ponai, bet ir iš tolimesnių kraštų, siuvo jis ir sutanas kunigams.

Tėvo pėdomis pasekė Stasys ir Zosė, kurie taip pat tapo puikiais siuvėjais. Jaunėlį traukė mokslai. Vindeikių kaimas visą laiką buvo labai lietuviškas. Jonas Jurkūnas prisimena pradinės mokyklos mokytoją Bakšį, kuris čia skleidė lietuviybę. Jis dalydavo vaikams ne tik saldinius, bet ir lietuviškas knygeles.

Nemažą įtaką mokiniams darė ir mokytojas Stasys Jakštas iš Mikalajūnų kaimo. Jono jis prisimenamas kaip energingas ir išsilavinęs vyras, turėjęs didelės įtakos ne tik mokiniams, bet ir suaugusiesiems.

Jonas Jurkūnas, 1929 m. baigęs Gélvonų mokyklą, įstojo į Ukmergės gimnaziją, kurią baigė 1933 m. Norėdamas toliau mokytis aukštojoje mokykloje, J. Jurkūnas negalėjo pasirinkti humanitarinių mokslų, nes, baigęs techninio profilio gimnaziją, neturėjo diplome lotynų kalbos egzamino pažymio, kuris tada buvo būtinas stojant į humanitarines specialybes.

„Technikai potraukio nebuvo, bet nebuvo ir pasirinkimo, – prisimena Jonas Jurkūnas. – Bet išėjo gerai. Tuometinis Vytauto Didžiojo universitetas Kaune davė labai daug ir stiprių žinių, kurios man vėliau labai pravertė“¹.

Universitete Jonas Jurkūnas mokėsi su pertraukomis 8-erius metus, bet 1942 m. baigė Statybos fakultetą ir tapo diplomuotu inžinieriumi. Prieš tai, 1937 m., jis buvo baigęs karo mokyklą Kaune ir išėjęs į atsargą jaunesnioju leitenantu.

Studijos nebuvo lengvos. Jonas su tuo metu taip pat studijuojančia seserimi glaudėsi mažame kambarėlyje. Iš namų tegalėjo atsivežti duonos ir, anot Jono, šiek tiek mėsos, bet buvo gimęs po laiminga žvaigžde. 1938 m. jam pasisekė įsidarbinti. Tuo metu per mėnesį jis gaudavo 260 Lt. Šito užteko abiem su seserimi pragyventi. Besimokydamas jis pasižymėjo kaip aktyvus visuomenininkas. 1939–1940 m. buvo universiteto Studentų atstovybės valdybos sekretorius, korporacijos Neo-Lithuania valdybos vicepirmininkas. Per okupacijas dalyvavo pagrindinėje veikloje. 1941–1944 m. jis buvo Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos vyriausiosios vadovybės organizacinio skyriaus vedėjas, o 1943–1944 m. vadovavo Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos prezidiumui.

Jonas Jurkūnas, prisimindamas tą laikmetį, sako, kad Lietuva tuo metu buvo viena: vokiečiai ir rusai buvo okupantai, lenkai neparėmė. Nebuvo į ką atsiremti. Priešu Nr.1 jis laikė bolševizmą, antrieji buvo vokiečiai, nes elgėsi taip pat kaip okupantai.

Laisvės kovotojų sąjunga tuo metu leido pagrindinį laikraštį „Lietuvos laisvės kovotojas“, kuris net 5 tūkst. egz. tiražu išeidavo kas antrą savaitę. Rečiau, bet net 8 puslapių buvo leidžiama „Apžvalga“. Šiame laikraštyje buvo daugiau politinių straipsnių, kuriuos rašydavo specialistai, apžvalgininkai.

Gabiam ir sumaniam jaunuoliui iš pat pradžių pasisekė iširtvirtinti gyvenime. Vos baigęs universitetą, jis pradėjo dirbti Lietūkyje turto ir statybos skyriaus vedėju (1942–1944 m.).

Traukiantis vokiečiams, iš Lietu-
vos kartu su žmona (vedė 1943 m.) Vin-

¹ Autorės asm. archyvas.

centina (buvusia Žemaityte) pasitraukė ir Jonas Jurkūnas. Lietuvius gąsdino naujoji bolševikų okupacija, jie nepamiršo pirmųjų masinių trėmimų į Sibirą.

Jonas Jurkūnas prisimena, kad lietuviai tada gebėjo pasinaudoti buvusiomis aplinkybėmis. Jie mokėjo pasidaryti laikinus pažymėjimus, kuriais vokiečiai tikėjo. Vokietijoje maisto ministerijoje dirbo lietuviai. Per juos Jonas Jurkūnas su draugais gaudavo oficialius pažymėjimus, kuriais vokiečiai patikėdavo, nors vietoje tikro antspaudu būdavo Gedimino stulpai. Markės darėsi bevertės, bet maisto kortelių sistema veikė labai tiksliai. Pagal korteles gaunamo maisto neužteko, bet lietuviai mokėjo prisidurti. Baigiantis karui, kai Vokietija buvo okupuota, Jurkūnai atsidūrė amerikiečių zonoje. Vieni susirado darbo mieste, kiti dirbdavo pas ūkininkus. 1945 m. susikūrė pasaulinė santarvininkų organizacija (lietuviškai IRO). Ji organizavo pabėgėlių maitinimą, aprūpinimą, šelpė juos.

Jonas Jurkūnas su žmona ir jos tėvais apsigyveno internuotųjų stovykloje Augsburgėje, kurioje buvo apie 4000 lietuvių, suskirstytų į dvi stovyklas. Viengungiai čia buvo maitinami iš vieno katilo. Šeimoms išduodavo davinius. Stovykloje Jurkūnai gyveno nuo 1945 m. rudens. 1948 m. persikėlė į vadinamąją pereinamąją stovyklą. Gyvendamas Augsburgės stovykloje, Jonas Jurkūnas dirbo Lietuvių aukštesniosios technikos mokyklos Augsburgėje vicedirektoriumi.

1948 m. prieš Kalėdas Jurkūnų šeima sėdo į laivą ir išplaukė į Ameriką. Netrukus visi atsidūrė Čikagoje. Apsigyventi ten buvo nesunku: dar anksčiau čia buvo atvykęs brolis Stasys su žmona, kuri buvo gimusi Amerikoje. Tad konsulatui tereikėjo pristatyti dokumentus apie giminystės ryšį su jais ir nebuvo jokių kliūčių apsigyventi Čikagoje. Netrukus Jonas gavo darbą braižykloje. Darbas buvo labai susijęs su jo specialybe. O užsikabinus, anot Jono Jurkūno, jau galima važiuoti. Ir nuvažiavo. 1956–1961 m. jis buvo bendrovės *Venta Engineering Inc.* prezidentas. Eugenijus Bartkus suorganizavo ir įkūrė bendrovę *Bartkus and Associates*, į kurią jis pakvietė ir Joną. 1963–1987 m. Jonas Jurkūnas buvo bendrovės *Bartkus and Associates Inc.* direktoriumi, išdininku, viceprezidentu.

Visą gyvenimą Jonas Jurkūnas ne tik daug dirbo, bet ir aktyviai dalyvavo įvairiapusėje visuomeninėje veikloje. 1952–1954 m. jis buvo Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos pirmininkas, 1955–1961 m. – Amerikos lietuvių tautinės sąjungos valdybos narys, 1965–1967 m. – šios valdybos pirmininkas, o nuo 1986 m. – tos sąjungos garbės narys. Tuo pat metu Jonas Jurkūnas buvo ir Kultūros fondo Čikagoje valdybos narys (1955 m.), 1961–1964 m. – JAV lietuvių bendruomenės centro valdybos narys.

Jonas Jurkūnas niekada nepamiršo lietuvių kultūros, papročių. Dar būdamas studentu atvažiuodavo į savo gimtuosius Vindeikius, kur garsėjo kaip puikus šokėjas ir visokių linksmybių organizatorius. Turbūt šiuos jo sugebėjimus paveldėjo dukra, kuri Los Andžele vaidino dramos būrelyje. Su tuo būreliu 1989 m. ji apvažiavo visą Lietuvą, lankėsi tėvo gimtinėje. O pats Jonas Jurkūnas 1961–1964 m. buvo JAV LB centro valdybos narys, o 1967–1984 m. Lietuvių tautinių namų Čikagoje direktoriumi ir valdybos pirmininku. Nuo 1985 m. – tų namų direktorių tarybos garbės pirmininku. 1978–1992 m. jis buvo aktyvus Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto veikėjas, tarybos narys.

Didelį dėmesį Jonas Jurkūnas skyrė kultūros palikimui propaguoti. 1982–1992 m. jis vadovavo Lietuvių tautiniam kultūros fondui, buvo šio fondo valdybos pirmininku,

vėliau tarybos nariu. Jis dalyvavo komisi-
sijoje, kuri padėjo išleisti V. Banaičio ope-
ros „Jūratė ir Kastytis“ klavyrą, A. Ran-
nito monografiją „Čiurlionis“, knygą
„Korporacija Neo-Lithuania“.

Už nuopelnus J. Jurkūnas apdo-
vanotas Vytauto Didžiojo ordino III laips-
nio medaliu (1937 m.), LSS medaliu „Už
nuopelnus“ (1962 m.), korporacijos Neo-
Lithuania aukso žiedu (1966 m.).

Gyvendamas Amerikoje, Jonas Jur-
kūnas stengėsi įvairiais būdais palaikyti ryšius su Lietuva, su tėvais, su kuriais
pasisekė susisiekti 1951 m. Deja, 1955 m. mirė motina, o po metų – ir tėvas.

Tik 1991 m. Jonui Jurkūnui vėl teko išvysti savo tėvynę. Tuokart Lietuvoje jis
buvo penkias savaites, aplankė buvusius tėvų namus Vindeikiuose. Toje vietovėje,
kur kadaise buvo tėvo pastatytas kryžius, 1994 m. Jonas Jurkūnas pastatė naują
kryžių (autorius Donatas Gediminskas).

Nors J. Jurkūno šeima, sūnus, dukra, du vaikaičiai gyvena JAV, jis pats dažnai,
kai tik leidžia sveikata, atvyksta į Lietuvą. Čia nemažai giminių, draugų, pažįstamų,
be to, labai traukia toks mielas Musninkų kraštas.

Bevaikščioldamas tėviškės takeliais, besidžiaugdamas kraštovaizdžiu, jis ben-
drauja su žmonėmis, sielojasi dėl jų rūpesčių ir vargų. Prisiminęs vaikystę ir jaunystę,
jis negali likti abejingas, kad ir šiandien kaime nemažai skurstančių šeimų, kurių
ne visi vaikai gali siekti aukštojo mokslo. O būtent mokslas padėjo Jonui Jurkūnui
įsitvirtinti gyvenime, neprapulti nublokštam toli nuo tėvynės. Tad testamente nemažą

Pirmųjų Jono Jurkūno stipendijų įteikimas.

*Stovi (iš kairės): A. Bernotas, L. Pociūnas,
V. Kvietkauskienė, V. Stankevičius, V. Pažusis,
A. Stankevičienė, V. Trakimavičius,
R. Veikša, J. Stankevičiūtė, V. Kalpas,
K. Kalpaitė, V. Kalpienė, J. Milkevičiūtė,
N. Milkevičienė. Sėdi (iš kairės į dešinę):
D. Damalakenė, R. Puzonas, V. Gatelienė.
Musninkai. 1997 m. lapkričio 27 d.
V. Trumpicko nuotr.*

dalį savo turto jis paskyrė Musninkų parapijos gambiausiems vaikams. Skirta nemažai dolerių, kurių užteks 15–20 metų.

Įkurtas Jurkūnų šeimos labdaros ir paramos fondas. Fondo valdyba nusprendė, kad saugiau bus pinigus laikyti JAV bankuose. Pinigai į Lietuvą siunčiami du kartus per metus, nes stipendija – 500 JAV dolerių – mokama per 2 kartus.

Į fondo valdybą stipendijos gali kreiptis studentas našlaitis, ypač gabus kokiai nors mokslo sričiai, talentingas studentas, surašęs sutartį su fondu dėl grįžimo dirbti į Musninkų parapijos įstaigas bei organizacijas.

1997 m. lapkričio 28 d. Musninkų vidurinėje mokykloje buvo įteiktos pirmosios Jono Jurkūno stipendijos gambiausiems Musninkų krašto jaunuoliams. Jas gavo Pedagoginio universiteto studentai Kristina Kalpaitė, Jūratė Milkevičiūtė, Jūratė Stankevičiūtė, Valdas Stankevičius ir Vidas Pažusis.

2001 m. rugsėjo pabaigoje Jonas Jurkūnas vėl apsilankė Lietuvoje. Musninkuose jis atliko savo kilnią misiją – asmeniškai įteikė stipendijas. Šį kartą jas gavo Jolita Kalpaitė, Valentina Vaišnorienė, Audronė Šavinytė, Vilma Vaškevičienė ir Andrius Voropanovas. Kreipdamasis į studentus, Jonas Jurkūnas pasakė:

„Mielieji jaunieji draugai, žiūrėdamas į Jus šiandieną matau save jaunystės metais. Vingiuoti žmogaus keliai. Nenuspėjama ateitis. Nemaniau, kad nuo 1944 iki 1991 metų nematysiu savo krašto. Gyvenime man pravertė Lietuvoje gautos žinios. Ateitis priklauso nuo darbštumo. Visose gyvenimo srityse didelė konkurencija. Pirmoje vietoje turi būti meilė savo kraštui, savo žmonėms, savo šeimai“².

Šie žodžiai yra ir paties Jono Jurkūno gyvenimo credo. Perkopęs 86-erių metų slenkstį, jis tebėra labai šviesaus proto, pilnas energijos ir noro padėti tėviškės žmonėms. Musninkų vidurinei mokyklai padovanojo labai vertingą, visą gyvenimą kaupią biblioteką – 2 tūkst. egz. knygų, daugiausia lietuvių išėivijos leidinių.

Po viešnagių Lietuvoje Jonas Jurkūnas grįžta į Ameriką, į Floridą, kur šiuo metu gyvena ir aktyviai darbuojasi visuomeninėje srityje, tikėdamasis vėl ir vėl aplankyti gimtąjį kraštą.

Jonas Jurkūnas įteikia stipendiją Valentinai Vaišnorienei. 2001 m. J. Barbaravičienės nuotr.

² J. Jurkūno kalbos tekstas. Autorės asm. archyvas.

Monsinjoro Česlovo Krivaičio darbai Kernavėje*

Jonas Urbonas

Česlovas Krivaitis (gim. 1921 07 18) Kaišiadorių katedros Garbės kanauninkas, monsinjoras, Kernavės klebonas, Kaišiadorių vyskupijos tribunolo Teisingumo ir santuokos ryšio gynėjas.

1933 m. baigė pradžios mokyklą, 1941 m. – Kaišiadorių gimnaziją, 1945 m. – KTKS Teologijos fakultetą.

1945–1946 m. – Žiežmarių vikaras ir vidurinės mokyklos kapelionas, 1946–1950 m. – Žilinų klebonas, 1950–1957 m. – Vilniaus arkivyskupijos ir Pānevėžio vyskupijos kurijos kancleris, 1951–1961 m. – Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, 1961–1979 m. – Vilniaus arkivyskupijos valdytojas, o nuo 1979 m. – Kernavės klebonas. 1990–1993 m. – Širvintų rajono valdybos narys.

Kristaus Karaliaus merginų diakonų kongregacijos, patvirtintos šviesaus atminimo vysk. Teofiliaus Matulionio, įkūrėjas, Vatikano II Susirinkimo (1962–1965 m.) visų sesijų dalyvis.

1979 m. monsinjoras Česlovas Krivaitis paskiriamas Kernavės bažnyčios klebonu. Jam atiteko dvasiškai apleista ir materialiai atsilikusi parapija, bet turėdamas daug sumanymų ir gerų norų klebonas labai išplėtė savo veiklą. Pirmiausia buvo tvarkoma bažnyčios išorė, mūrijama nauja šventoriaus siena su išpūdingais gotikiniais vartais, atitinkančiais bažnyčios architektūrinį neogotikos stilių.

1987 m. monsinjoro Č. Krivaičio iniciatyva sukurtas unikalus meno kūrinys ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje – mozaikinės Kryžiaus kelio stotys bažnyčios šventoriaus sienoje. Jų autorė dailininkė seselė J. Grišiūtė jas sukūrė panaudodama Kernavės žemės lauko akmenis. Ji juos skaldė ir derino pagal piešinį ir spalvas. Ta technika yra ilgaamžė, ir dar ne viena Kernavės krašto karta galės grožėtis jų meniškumu ir dvasingumu.

1986 m. monsinjoras surado ir pasikvietė į Kernavę talentingą tautodailininką K. Šėžą, kuris tais pačiais metais pagamino dvi ažuolines klausyklas ir pagražino jas įvairiais drožiniais.

1988 m. monsinjoras Č. Krivaitis paaukojo savo asmenines santaupas, ir tautodailininkas K. Šėža sukūrė išpūdingą gotikinį didįjį altorių iš ažuolo. Altorius meniniu požiūriu daro didelį išpūdį, skleisdamas natūralaus ažuolo šilumą, o savo ažūrais ir pinakliais, kylančiais aukštyn, sukelia besimeldžiantiems dvasinę atgaivą.

1990 m. įrengtos presbiterijos grotelės ir du po keturias vietas sėdaisi. 1999 m. įrengti ažuoliniai suolai. Tuo monsinjoras Č. Krivaitis užbaigė 1986–1999 m. vykdytus darbus ir bažnyčios interjeras tapo menine visuma, kurioje vyrauja gotikinė dvasia.

* Str. rašytas 2000 m., prieš pat jo autoriaus mirtį. *Vyr. red. pastaba.*

Kernavės bažnyčia iki 1992 m. neturėjo vargonų. Monsinjoras surado mecenatą A. Visocką, gimusį ir augusį Kernavėje, bet gyvenantį JAV, kuris savo lėšomis parėmė vargonų gamybą. Nuostabus vargonų garsas nuo tol sukelia besimeldžiančiųjų širdyse palaimą.

Iš monsinjoro Česlovo Krivaičio daug fizinių ir dvasinių jėgų pareikalavo jo sumanyta Kernavės parapijos administracinio pastato statyba, trukusi beveik šešerius metus: statyba pradėta 1981 m. ir užbaigta 1987 m. Monsinjoro idėja – parapijos administracinį pastatą paversti ne tik religiniu, įrengiant jame nuostabią koplyčią, bet ir kultūriniu centru, – buvo įgyvendinta. Jo rūpesčiu ir lėšomis pastate įkurtos trys ekspozicijos:

1. „Kernavės senolių butis“, kuriai eksponatus iš vietinių gyventojų surinko pats monsinjoras.
2. „Trys Lietuvos širdys“ – iliustruotas pasakojimas apie Lietuvos sostines: Kernavę, Trakus ir Vilnių.
3. „Kernavės religinės relikvijos“ – monsinjoro pirmtako Kernavės parapijoje kunigo ir rašytojo, Kernavės istorijos metraštininko N. Švogžlio-Milžino rinkti eksponatai.

Minėtas ekspozicijas gausiai lanko Kernavės svečiai, o ypač Lietuvos moksleiviai bei užsieniečiai.

1989 m. pagal monsinjoro sumanymą įrengiama parapijos administracinio pastato kiemo ekspozicija, kurioje randa vietą ir senieji mediniai kryžiai, koplytstulpiai, augmenija ir tvenkinys. Jo kontūrai primena Lietuvos žemėlapi. Visa kiemo ekspozicija sudaro neišardomą visumą. Ne veltui 1996 m. parapijos administracinis pastatas kartu su visa teritorija pripažinta gražiausiai tvarkoma sodyba Širvintų rajone, o 1999 m. – gražiausiai tvarkomas visuomeninis centras.

1990 m. Lietuvos Nepriklausomybės proga monsinjoras Č. Krivaitis pastato Kernavės centre išpūdingą kryžių, pavadindamas jį „Jūs – mano rankos“, kuris simbolizuoja tikinčiųjų bendruomenės susitelkimą sprendžiant Lietuvos likimą.

Monsinjoro Č. Krivaičio rūpesčiu 1991 m. į Lietuvos istorinių kultūros paminklų sąrašą įtraukiami du Kernavėje esantys objektai: senosiose kapinėse 1934 m. pastatytas Lietuvos žuvusiems savanoriams monumentalus kryžius – „Žuvusiems dėl Tėvynės“ (restauruotas 1999 m.) ir knygnešio Karolio Baužio kapo paminklas, statytas 1935 m.

1991 m. Kernavės parapijai grąžinta senoji klebonija. Ir vėl monsinjoras Č. Krivaitis pilnas idėjų ir sumanymų. 1997 m. iškilmingai atidaromas senosios klebonijos pastate Bažnyčios relikto muziejus, kurį liepos 19 d. pašventino Jo Ekscelencija Kaišiadorių vyskupas J. Matulaitis. Tai buvo Širvintų krašto didelė ir išpūdinga šventė, kuri dar kartą įrodė monsinjoro norą ir sugebėjimus kurti dvasingumo centrus, kuriuos lankydami žmonės įgautų moralinę atsvarą prieš kasdienybės rūpesčius, susipažintų su savo šalies istorija, iš jos šaltinių semtųsi stiprybės ir meilės.

1920 m. vasarą Kernavės miestelį papuošė Geležinio Vilko skulptūra. Išsipildė sena monsinjoro svajonė. Tai ne pirmoji čia pastatyta tokia skulptūra. Po mūsų su lenkais rytinė Lietuvos dalis atiteko Lenkijai. Demarkacinė linija ėjo netoli Kernavės. Jos klebono N. Švogžlio-Milžino iniciatyva prie klebonijos buvo pastatytas medinis vilkas, nukreiptas į Vilnių. Jis simbolizavo Vilniaus įkūrimo legendą, o užrašas „Mes

Monsinjas Česlovas Krivaitis su svečiais (iš kairės): meras Vytautas Šimonėlis, Jonas Purvaneckas ir Jonas Pivoras. Kernavė. 2003 m. gegužės 20 d. J. Barbaravičienės nuotr.

be Vilniaus nenurimsim“ skatino kernaviškių ir lankytojų patriotinius jausmus. Vilką 1932 m. sukūrė Kaišiadorių amatų mokyklos mokiniai.

Šio vilko likučiai yra Kernavės archeologijos-istorijos muziejuje. Monsinjoro Česlovo Krivaičio iniciatyva toje pačioje vietoje vilkas atstatytas. Pasikeitė jo ekspozicija, išmatavimai ir išvaizda. Naująjį vilką iš metalo padarė liaudies meno draugijos narys iš Kaišiadorių Z. Sakalauskas.

2000 m. lapkričio pradžioje Kernavėje pašventinta monsinjoro Česlovo Krivaičio rūpesčiu ir lėšomis pastatyta Mozės skulptūra (skulptorius prof. Antanas Kmieliauskas). Ji iškalta iš ukrainietiško granito, kurį šiam reikalui seniai prie Kernavės parapijos namų atsigabeno monsinyoras. Taip buvo įgyvendinta seniai brandinta dar viena monsinjoro idėja.

Per 20 klebonavimo Kernavėje metų monsinyoras Česlovas Krivaitis padarė milžinišką darbą, ugdydamas žmonių dvasingumą, jų meilę savo kraštui, jo praeičiai ir dabarčiai. Monsinjoro pavyzdžiu kernaviškiai pradėjo geriau ir gražiau tvarkyti savo sodybas. 1997 m. Kernavė buvo pripažinta gražiausiai tvarkoma gyvenvietė ne tik Vilniaus apskrityje, bet ir visoje Lietuvoje. Ir tai yra didelis monsinjoro nuopelnas. Daugybė turistų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio, užplūstančių vasarą Kernavę, tiesiogiai prisiliečia prie monsinjoro sukurtų dvasinių vertybių.

Kernavė – viena unikaliausių vietovių tiek gamtiniu, tiek istoriniu požiūriu – garsina Širvintų kraštą visoje Lietuvoje ir užsienyje, o nenuilstama tiesioginė ir kryptinga monsinjoro Česlovo Krivaičio veikla prie to ypač daug prisidėjo.

Kunigo Leono Smalinsko kryžiaus kelias

Jadvyga Barbaravičienė

Pati to nežinodama, pas Mūsniukų kleboną Leoną Smalinską atvykau jo gimimo dieną. Netrumpą ir labai nelengvą gyvenimo kelią jam teko nueiti.

Kunigo kambaryje virš durų kabėjo tarytum jo likimą simbolizuojantis paveikslas. Jame tolumoje matyti Molėtų rajone esanti Skudutiškių bažnyčia, o pirmajame plane ant kelmo sėdi žmogus, delnais susiėmęs nuleistą galvą. Ištikimom akim į jį žvelgiantis šunelis, rodos, vienintelė to vargšo žmogaus paguoda.

Gimė Leonas gausioje šeimoje. Jeigu gimę broliukai ir sesutės būtų nemirę, jų būtų buvę net keturiolika.

„Į seminariją stodamas galvojau, kad kunigaudamas galėsiu labiausiai patarnauti tautai, – prisiminė L. Smalinskas. – Pokario metai buvo baisių kovų metai, gatvėse matydavome sušaudytus žmones, bet mums tai buvo ir poetiški, kovos už tautos nepriklausomybę metai“.

Tais laikais į seminariją įstoti nebuvo lengva, reikėjo įveikti įvairiausių saugumo barjerus. Leonas juos įveikė, mokėsi, svajojo apie nepriklausomos Lietuvos atkūrimą. Su grupe draugų leido pagrindinį laikraštuką. Į saugumo rankas pateko jo laiškas, rašytas draugui. Laiške buvo įdėta laikraščio iškarpa su rinkimine JAV prezidento Eizenhauerio kalba. Šiame tekste jis pabraukė būsimo prezidento ištartus žodžius: *„Jei būsiu išrinktas, Lietuva, Latvija, Estija turės atgauti laisvę“*. Šito pakako, kad Leonas Smalinskas būtų apkaltintas Tėvynės išdavimu. Daug metų prabėgo, kunigas nenorėjo prisiminti sunkaus tardymo Kauno saugumo požemiuose, sadistų tardytojų, kurie jautė malonumą kankindami žmones. Leonas Smalinskas teprasitarė, kad visą parą buvo laikomas lediniame vandenyje, kad išduotų savo bendraminčių pavardes. Jų saugumiečiai neišgirdo. Teismas buvo trumpas. Kauno kunigų seminarijos trečiakursis Leonas Smalinskas nuteisiamas dvidešimt penkeriems metams.

„Labiausiai „dėkingi“ turime būti amerikonomams, – tęsė pasakojimą kunigas. – Naktimis klausydavomės radijo, tikėjome, kad jie mums padės kovoje už nepriklausomybę, laukėme. Veltui. Kiek jaunų gyvybių užgeso“.

Po teismo Leonas Smalinskas nugabenamas į Kuibyševų hidroelektrinės statybą, vėliau į politinių kalinių lagerį Mordovijoje. Neilgai teko kalėti, bet sveikata buvo pakirsta visam gyvenimui. Po Stalino mirties Leonas Smalinskas buvo paleistas į laisvę. Ką veikti toliau? Tęsti mokslų seminarijoje jam neleido. Tuometinis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas Rokiškio bažnyčioje jį slapta iššventino į kunigus. Kunigauti be įgalotinio religijos kulto reikalams leidimo negalima. Kur keliauti? Tuo metu pas Lietuvos vyskopus dažnai atvykdavo delegacijos iš Vorkutos. Paleisti iš lagerių lietuviai neturėjo teisės grįžti į Lietuvą, bet nepamiršo savo papročių, tikėjimo, prašė, kad jiems atsiųstų kunigą. Leonas Smalinskas ryžosi vykti į Vorkutą. Ten jis

įsidarbino gaisrininku, o laisvu nuo darbo metu laikė mišias, krikštijo, laidojo, klausė išpažinčių, važinėjo po visą kraštą. Visur jo laukė, visiems jo reikėjo. Saugumas ir čia nesnaudė: L. Smalinskas buvo apkaltintas nelegalia veikla ir pareikalauta, kad per 72 valandas jis iš ten išvyktų.

Kunigas negalėjo iš karto išvykti, skubėjo krikštyti, laikyti mišias, atlikti kitus patarnavimus. Penkias dienas jis dirbo be perstojo, kol saugumiečiai jį suėmė tiesiog laikant mišias, parvežė namo pasiimti daiktų ir įsodino į traukinį, vykstantį į Maskvą. Jam buvo leista vykti tik į Lietuvą. Maskvos geležinkelio stotyje tuojau prisistatė du vyrukai, paėmė pasą, išdavė kortelę ir pareikalavo, kad tolesnis maršrutas būtų tik vienas – Lietuva.

Grįžo į gimtinę. Kauno valdytojas išdavė komandiruotę be įgaliotinio religijos kulto reikalams leidimo. Pastarasis pareiškė, kad „*bunkerinių kunigų*“ jis nepripažįstas. Vėl tęsėsi klajonės. Kunigai jį globodavo. L. Smalinskas pavaduodavo juos, išleisdavo atostogų. Tekdavo ieškoti ir šiaip kokio darbo, dirbti psichiatrinėje ligoninėje.

„Tokio gyvenimo ilgiau tvirti negalėjau, – pasakoja L. Smalinskas. – Nuvykau pas tuometinį įgaliotinį kulto reikalams Tumėną ir paprasčiau pinigų virvei, kad galėčiau pasikarti po jo langu“.

Pagaliau Religijos kulto reikalų valdyboje jis buvo įregistruotas kunigu ir išvyko dirbti į Semeliškes. Teko kunigauti Žiežmāriuose, Vievyje, kol galiausiai apsis-tojo Musninkuose.

Rodos, viskas gerai, dirbo širdžiai mielą darbą, džiaugėsi atgimstančia Lietuva, bet sveikatos nebėra. Atsiliepė sunkus tardymas. Klausėsi parapijiečiai širdies gelmes pasiekiančių jo pamokslų, ir retas kuris žinojo, kad bet kurią paros valandą jis skubėjo pas mirštantįjį ar velionį, įveikdamas skausmą.

Musninkų parapijai buvo gražinta klebonija, bet kunigas ten nesikėlė, leido ir toliau tuo pastatu naudotis ūkio administracijai. Jis ir toliau gyveno kukliame namelyje šalia bažnyčios, laikė mišias, rengė įdomias tautines šventes, skelbė Dievo žodį ir skeptiškai vertino politikuojančius kunigus.

1996 metų sausio 3-iąją dieną liovėsi plakusi kunigo Leono Smalinsko širdis. Musninkų parapijos žmonės ištiko skaudi netektis. Neilgas, bet kupinas meilės ir atleidimo žmonėms buvo jo gyvenimas. Šešiolika su puse metų savo žaizdotomis kojomis klebonas kasdien pereidavo per šventorių į bažnyčią. Čia, šventoriuje, prie Lietuvos nepriklausomybės signataro kunigo Alfonso Petrulio kapo ir atgulė amžinam poilsiui.

Jonas Galvosas (1929–1998)

Marija Galvosienė

Mokytojas Jonas Galvosas gimė Pakruojo rajone, Klóvainių miestelyje. Baigęs Pakruojo vidurinę mokyklą, dirbo mokytoju Lygumų vidurinėje, Pamūšio septynmetėse mokyklose, o 1955 m. buvo paskirtas Mūsniškų vidurinės mokyklos mokytoju. Gerai mokėjo rusų kalbą, nes ketverius metus buvo praleidęs sovietų armijoje. Mo-

Musninkų vidurinės mokyklos direktorius Jonas Galvosas su šeima: duktė Akvilė, žmona Marija, sūnūs Rimas ir Irmantas. 1979 m. A. Bernoto nuotr.

kykloje dėstė rusų kalbą ir literatūrą, studijavo Šiaulių pedagoginiame institute, kurį baigė 1962 m. Keletą metų dirbo direktoriaus pavaduotoju, o 1965 m. paskiriamas mokyklos direktoriumi.

Per 22-jus direktoriavimo metus nebuvo kada atsipalaiduoti. Mokinių skaičius vis augo. 1977 m. mokėsi 457 mokiniai. Buvo statomi trys mokyklos priestatai, sporto salė, mokytojų namas, bendrabutis. Vis keitėsi mokyklos žalias rūbas. Padedant mokiniam K. Lubiui, A. Vilkeleui, Kvietkauskui, vežtos iš medelynų tujos, eglės, kaštonai, liepos, lanksvos, karpoti klevai. Pagal mokytojo Danieliaus Trumpicko projektą tarp mokyklos ir bendrabučio pasodintas beržų ratas, apsodintas stadionas, prie mokyklos įruošta daug gėlynų.

Direktorius Jonas Galvosas, kartą pakalbintas mokytojo A. Kryžanausko, yra pasakęs, kad, būdamas direktoriumi, turėjęs labai daug rūpesčių. Teko daug įstaigų aplankyti, prašyti, įrodinėti, reikalauti. Kiek atostogų dienų sutrumpinta, kiek valandų praleista mokykloje, prie statybų, kai visi jau namie.

Jonas Galvosas sakė, kad labiausiai siekė vienos iš pedagoginių tiesų – mokytojas turi suteikti mokiniams žinių ir išmokyti juos džiaugtis gyvenimu, būti nadingais žmonėmis.

„Ko vertas žmogus, gyvenimą tarp savojo „Aš“ rėmų įsikabinęs, vien tik savimi besirūpindamas, kitų džiaugsmo ar skausmo nejausdamas“, – sakė direktorius.

Jonas Galvosas dažnai gilino žinias seminaruose, tobulinimosi kursuose, išspausdino savo pastabų rajono spaudoje, mėgo keliauti, aktyviai dalyvavo visuomenės gyvenime, dainavo chore, vaidino. Buvo vedęs, su žmona išaugino du sūnus ir dukrą.

Labai domėjosi Lietuvos istorija, daug skaitė. Puikiai pažino apylinkės žmones, jų likimus, mokėjo dorai vertinti pokario ir dabartinius įvykius, žmones, jų poelgius. Nuo vaikystės labai mėgo skaityti knygas, laikraščius, ieškoti atsakymų į sudėtingus klausimus.

Mokytojas Jonas Galvosas su Musninkų vidurinės mokyklos abiturientais (42-oji laida). 1996 m. V. Trumpicko nuotr.

1987 m. perdavęs mokyklos vairą dabartiniam mokyklos direktoriui Vladui Trakimavičiui, dirbo mokytoju, buvo aktyvus sąjūdielis, dalyvavo suvažiuimuose, rinko žinias apie mokytojus tremtinius, žuvusį mokytoją Norkų. Kartu su mokiniais sutvarkė ir apželdino apleistas žydų kapines, Lietuvos kareivių savanorių kapus. Sodino medžius, Henrikui Pečiuliui talkinant statė paminklus.

Jonas Galvosas mokėjo bendrauti su mokiniais, išleido dvi abiturientų laidas.

Visi mes ateiname ir išeiname. Vieni paliekame pėdsakus žmonių atmintyje, kiti išnykstame laiko dulkėse. Jonas Galvosas buvo iš tų, kurie darė gyvenimą gražesnį, turtingesnį, dalijo savo išmintį ir širdies gerumą kitiems.

Mūsų Auklėtojas buvo Jonas Galvosas

Regina Švobienė

1965 m. mes, dvidešimt trys aštuoniolikmečiai, atsisveikinom su Musninkų vidurine mokykla ir su savo auklėtoju Jonu Galvosu. Paskutinį kartą uždarėme žaliao medinio pastato, stovinčio miestelio gale, duris ir išėjome į plačius laukus ir ankštus miestus.

Tačiau kas penkeri metai mes, tarsi kažkokios paslaptingos jėgos traukiami, bent trumpam vėl susiburdavome. Taip buvo ištisus dvidešimt penkerius metus, kol palydėjom savo buvusį Auklėtoją į kapus. Mūsų visų nuostabai, po jo mirties susitikimai nutrūko. Atsitiktinai susitikę lyg ir bandome dėl to teisintis, bet širdyje visi suvokiam – ta paslaptinga jėga, verčianti mus susitikti, buvo Auklėtojas. Mus, pavargusius nuo gyvenimo negandų, traukdavo jo nuoširdi šiluma ir ramybė.

Per savo gyvenimą esu turėjusi daug mokytojų. Visus juos gerbiau, bet ne visus mylėjau. Joną Galvosą mylėjo visa mūsų klasė. Mylėjom, nes jautėmės jo mylimi. Kaip mylintis tėvas, jis priėmė mus tokius, kokie buvom – jaunos ir naivius. Ir tik dabar, praėjus keliems dešimtmečiams, supratom, kaip supratingai ir jautriai Auklėtojas mus,

Musninkų vidurinės mokyklos mokytojas Jonas Galvosas savo auklėtinių išleistuvėse (22-oji laida). 1965 m. J. Vitkūno nuotr.

jaunus, saugojo nuo žiaurių gyvenimo smūgių. Neįkyriai, ramiai ir nuoširdžiai ištiestą jo pagalbos ranką, ko gero, esame pajutę visi jo auklėtiniai.

Pamenu, būdami dešimtoje klasėje, turėjome parašyti rašinį apie Motiną. Buvau naivi ir nesupratau, kad motinos meilė gali būti panaudota grubiam politikavimui. Parašiau ilgą rašinį, kuriame bandžiau sukurti motinos, gedinčios savo sūnų, paveikslą. Vienas jų negrižo iš karo, kitas žuvo Lietuvos miškuose, o trečiasis pasiklydo kosmose. Rašinys buvo naivus, bet man atrodė, kad sukūriau šedevrą, ir labai džiaugiausi, kai mama su kaimyne jį skaitydamos verkė. Neabejojau, kad gausiu gerą pažymį, o mano rašinys bus perskaitytas visai klasei. Lietuvių kalbą tuo metu mums dėstė mokyklos direktorius S. Ciesiūnas. Mano didžiausiais nuostabais, rašinį jis man gražino su dideliu dvejetu, nors gramatinių klaidų jame nebuvo. Po pamokų Auklėtojas paprašė manęs pasilikti. Aš tik dabar suprantu, kaip jam buvo sunku su manim kalbėtis. Rausdamas ir jaudindamasis jis bandė man kažką paaiškinti. Aš taip ir nesupratau, ką jis norėjo man pasakyti – matyt, jis sakė tai, kuo pats netikėjo. Daug vėliau, vieno klasės susitikimo metu, Auklėtojas man papasakojo, kaip jam buvo sudėtinga įrodyti direktoriui, kad šis mano rašinys nėra jokia politinė provokacija, ir apginti mane, politinio kalinio dukterį, nuo pašalinimo iš mokyklos. Tos audrės, vykusios už mokytojų kambario durų, tada aš nejutau tik Auklėtojo dėka. Mane jis išgelbėjo, o pats greičiausiai nukentėjo ... Jeigu ne jis, mano gyvenimas tikriausiai būtų sugadintas.

Tėviškai jis rūpinosi mumis, visas mūsų vaikiškas ir ne visai vaikiškas problemas mokėjo išspręsti tyliai, be isterijos, apsaugodamas mus netgi nuo tėvų rūstybės. Pamenu, viena mano klasės draugė įsimylėjo daug už save vyresnį vaikina ir nusprendė su juo praleisti naktį Širvintų viešbutyje. Kažkoku būdu apie tai sužinojo Auklėtojas. Jis tuojau pat nuvažiavo į Širvintas ir parsivežė naivia mergaitę namo. Apie tą įvykį nesužinojo nei jos tėvai, nei kiti mokytojai. Mūsų visų Auklėtojas taip pat paprašė apie tai nekalbėti.

Vienuoliktoje klasėje viena iš mūsų mergaičių tapo nėščia. Tuo metu tai buvo bausis įvykis. Mergaitė gyveno pas močiutę, tėvų neturėjo. Auklėtojas ją rūpinosi kaip tėvas. Jis įkalbėjo ją nėštumo nenutraukti, pasistengė, kad ji ištekėtų už vaiko tėvo ir, pagimdžiusi dukrą, baigtų mokyklą.

Auklėtojas sugebėdavo būti mums draugas. Mes patikėdavom jam savo paslaptis, žinodami, kad supras ir neišduos. Mūsų vaikišką užsispyrimą jis sutramdydavo nuoširdumu ir meile.

Pamenu, mokykloje vyko naujametinis karnavalas. Visi privalėjo dalyvauti su kaukėmis. Mūsų klasė, nepakludama muštrui, nusprendė į karnavalą ateiti be kaukių. Nepadėjo jokie Auklėtojo įkalbinėjimai. Mes, žinoma, nesupratom, kad dėl mūsų išsišokimo bus nubaustas Auklėtojas. Jis mums nepriekaištavo, tik buvo labai liūdnas ir nedalyvavo su mumis šventėje, o Senelis Šaltis mūsų visai klasei įteikė Auklėtojo dovaną – bilietus į teatrą Vilniuje. Taip jis mokė mus nenešioti pykčio širdyje, įstengti atleisti savo artimui. Auklėtojas skatino mus, kaimo vaikus, būti dorus ir bet kokia kaina siekti išsilavinimo.

Su nuostaba ir nerimu žiūriu, kaip skiriasi šiuolaikinių mokytojų ir mokinių nuostatos. Amžinosios vertybės – tiesa, gėris, kultūra, netgi išsilavinimas – šiandien daugeliui nereikalingos. Akivaizdžiai formuojasi paviršutiniškumo stilius. Kodėl? Gal visa tai dėl jaunystės nepatyrimo arba dėl taip trokštamo vienadienio lengvo laimėjimo? O gal dėl to, kad mokytojas nemoka nutiesti tiltelio nuo didžiųjų vertybių iki vaiko ar jaunuolio pasaulio? Nemoka ar nenori?.. Mąstau: gal iš tiesų gyvename tokiu laiku, kai mokytojas, apkrautas nereikalingais popieriais, tenkindamas vis naujus valdininkų, vadinančių save „reformatoriais“, užgaidas, neturi laiko ir galimybių pažinti vaiko sielą.

Mūsų Auklėtojas išėjo iš gyvenimo ramiai. Aš turbūt buvau paskutinė iš jo auklėtinių, kuri mačiau jį prieš mirtį. Nors kentė didelius skausmus, ramiai šypsodamasis klausė, kaip sekasi man ir kitiems. Sakė: „*Džiaugiuosi jumis, džiaugiuosi, kad jūs buvot vieninteliai mano auklėtiniai*“. Mūsų gyvenimai susiklostė įvairiai. Bet niekšų tarp mūsų tikrai nėra...

Linkiu tylaus džiaugsmo...

Keletas žodžių apie Musninkų vidurinės mokyklos literatų būrelio vadovę Palmirą Sirvydytę

Juozas Vercinkevičius

1960 m. mūsų mylima mokytoja abiturientų išleistuvių vakarą Musninkų vidurinėje mokykloje atsisveikino su mumis. Tada ji tarė keletą žodžių apie savo auklėtinius – literatus. Geri ir gražūs žodžiai, nes apie kiekvieną buvo pasakyta, ką gero padarė ar nuveikė besimokydamas mokykloje. Be to, visiems įteikė po knygą su dedikacija ir nuoširdžiausiais linkėjimais savarankiškame gyvenime ir kūryboje. Po to mes atsisveikinome su mokytoja, mokykla...

Lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Palmira Sirvydytė mane pradėjo mokyti aštuntoje klasėje, 1955 m. Prieš tai septynerius metus mokiausi Vindėikių aštuonmetėje mokykloje, todėl iš karto pastebėjau, kad labai gražiai lietuviškai kalbėjo. Tai buvo labai svarbu, nes Musninkų parapija buvo dvikalbė. Tiesa, tais laikais mokykloje buvo kalbama tik lietuviškai. Kartais buvo juokaujama, kad sovietų okupacijos pradžioje, apie 1945-uosius metus, lietuviškai gražiai kalbėjo du musninkiečiai –

*Musninkų vidurinės
mokyklos literatų
būrelis su būrelio
vadove P. Sirvydyte.
1960 m. kovas*

Jonas Kološka ir kunigas Leonas Markuckis... Mokiniai, bent jau vyresniųjų klasių, žinojo, kad mokytoja Palmira buvo atvykusi iš Utenos.

Mokyklos teatras

Tai būtų sąlyginis mano sumanytas pavadinimas, nes tokio teatro, kaip šiandien jį suprantame, nebuvo. Bet nuolat buvo rengiami vaidinimai ir mokykloje, ir kultūros namuose. Tais laikais tai buvo didelė musninkiečių mokinių, mokytojų ir visos apylinkės šventė. Kokie vaidinimai tada buvo statomi? Žinoma, Žemaitės „Trys mylimos“, Jankos Kupalos „Paulinka“ ir kt. Tačiau šiandien labiausiai stebina tai, kad 1957 m. Musninkų kultūros namuose buvo pastatyta Kazio Inčiūros pjesė „Vincas Kudirka“. Mokytoja Palmira Sirvydytė parodė didelę drąsą ir tautinį sąmoningumą. O kokią poveikį mokiniams turėjo repeticijos, pagaliau ir pats pastatymas pilnutėlėje kultūros namų salėje!

Vaidinimai buvo rengiami kasmet. Be mokytojos Palmiros, juos statė ir kiti mokytojai – Stepas Ciesiūnas, Birutė ir Vytautas Gaigalai, Marytė Vaicekauskienė (Buteikytė).

Kūrybos almanachas „Mūsų balsai“

Kūrybos dalykai mokytojos Palmiros buvo labai mėgstami. Neteko patirti, ar iki mokytojai atvykstant į Musninkus koks nors mokytojas bandė skatinti moksleivių kūrybą. Kai 1955 m. pradėjau mokytis Musninkuose, čia jau buvo literatų būrelis. Ir kūrybos almanacho leidimas buvo visų mokyklos literatų svarbiausias ir mieliausias darbas. Buvo atrenkami kūrybos – poezijos, prozos, tautosakos – pavyzdžiai, po to jie svarstomi susirinkimuose, recenzuojami. Pats almanachas buvo spausdinamas rašomąja mašinėle Širvintų švietimo skyriuje keliais egzemplioriais. Tais laikais tai buvo didžiausias ir reikšmingiausias mokyklos gyvenimo įvykis, ir ne tik įvykis, o svarbi kūrybos pradžia, leidusi ne vienam moksleiviui suvokti ir pajusti kūrėjo džiaugsmą ir dvasinį pakilimą.

*Prie Musninkų
vidurinės mokyklos
su tautosakos rinkėju
J. Dovydaičiu ir
mokytoja P. Sirvydyte.
1957 m. vasario 7 d.*

Tautosakos rinkimas

Norėčiau atkreipti skaitytojų dėmesį į šiame straipsnyje publikuojamą nuotrauką, kurioje mūsų mokytoja Palmira su mokiniais ir tautosakos rinkėju Jurgiu Dovydaičiu. Kas pakvietė J. Dovydaitį į Musninkus, šiandien jau sunku išsiaiškinti. Galbūt mokytoja Stasė Kemeišaitė, pirmoji Musninkuose turėjusi aukštąjį biologo išsilavinimą ir 1951 m. atvykusi čia dirbti pagal paskyrimą. Ji asmeniškai jį pažinojo. J. Dovydaitis Musninkuose viešėjo bene savaitę, susitiko su moksleiviais, įvairiuose kaimuose rinko tautosaką iš pateikėjų. Jo apsilankymas dar labiau paskatino mokytoją Palmirą ir mokinius rinkti tautosaką, tą neišsenkamą lietuvių tautos lobį. Bet svarbiausia tai, kad mokiniai gaudavo užduotis surinkti savo kaimo įvairiausių tautosakos dalykų. O tas darbas nebuvo lengvas: mokytoja Palmira kantriai aiškino, kaip užrašinėti tautosaką, kaip ją dokumentuoti, perrašyti ir t. t. Daug tautosakos pavyzdžių buvo spausdinama mokyklos literatū almanache „Mūsų balsai“.

Ekskursija į Trakus

Kiekvienas kaimo moksleivis svajodavo apie ekskursijas. Nebuvo sunku pasiekti senąją Lietuvos sostinę Keėnavę, kuri nuo Mėsninkų šiek tiek daugiau nei 7 kilometrai. Įsimintinas istorijos mokytojos Vlado Kazlauskaitės surengtas pėsciujų žygis į Keėnavę ir Čiėbiškį su nakvyne palapinėse prie Neriės.

Retai kas tada veėzdavo ekskursijas, nes nebuvo mašinų, lėšų. Bet mokytoja Palmira 1959 m. birželį, pasibaigus mokslo metams, surengė mums ekskursiją į Trakus. Nors nuo Musninkų iki Trakų tik apie 40 kilometrų, tada mums atrodė šimtai kilometrų. Ir mes, literatai, laimingi sėdome į sunkvežimį ir per Vilnių pasukome į senąją Lietuvos sostinę Trakus. Visi mokėjome Maironio eilėrašti „Trakų pilis“. Man ta ekskursija buvo labai prasminga: iš savo senelio buvau girdėjęs legendą apie ežere prie pilies paskandintus lobius... Visus sužavėjo pilis ir ežerai, nors tada Trakų miesto Vytauto gatvė buvo iškasta – tiesė vandentiekį ir kanalizaciją. Tada, pirmą kartą atveėztas mokytojos Palmiros, net nepagalvojau, kad po trejų metų atvaėziuosiu

Prie mokytojos P. Sirvydytės gimtojo namo Kaniūkų kaime. Jubiliejaus proga ją sveikino buvę mokiniai literatai (iš kairės): Juozas Vercinkevičius, Vanda Lučiūnaitė-Karalienė ir Viktoras Brazauskas. 1999 m. balandis

į Trakus ir čia pasiliksiu visam laikui... Tokia buvo mokytojos Palmiros surengta ekskursija į Trakus, atvėrusi literatams kelius į pasaulį.

Nedaug žodžių parašiau apie mūsų literatūros mokytoją Palmirą Sirvydytę, nes apie ką nors didį daug sakyti nereikia. Jos mokiniai literatai, kuriuos ji mokė taisyklingos lietuvių kalbos, skatino jų kūrybą, išsibarstę po visą Lietuvą. Jie tapo mokytojais, žurnalistais, rašytojais, bet visi tik geru žodžiu ją mini ir dėkoja už didelę meilę lietuvių kalbai ir Tėvynei Lietuvai. Pasak buvusios literatės, o dabar literatūros mokytojos Vandos Lučiūnaitės-Karalienės,

„mokykloje mes jautėmės saugūs. Mūsų mokytojai, ypač mokytoja P. Sirvydytė, saugojo mūsų sielas nuo melo, ateizmo, kompartijos dogmų. Mokytoja sudomino menu, literatūra, įžiebė kūrybos džiaugsmo viltį, mokėjo suburti gausų literatų būrelį. Mus, kaimo vaikus, giliai sujaudino Pažaislio vienuolyno grožis, Trakai, Kaunas... Nors buvau nedrąši, bet ryžausi vaidinti V. Kraševską, net „alpau“ prie mirštančio V. Kudirkos, t. y. V. Brazausko. Ryžausi, tarsi jausdama mokytojos šventą įtaigą ir globą. Prisimenu mokytojos žodžius: „Tau seksis grafika. Galėsi kurti eilėraščius“. Dėkinga mokytojai už knygas, kurių nebuvo ir mokyklos bibliotekoje“.

Kai su draugais aplankėme mokytoją 70-mečio proga jos tėviškėje (Utenos r., Kaniūkų k., prie Šventosios), supratau, jog mus augina gimtinė, tėvai, mokytojai. Gausi biblioteka, mokytojos tapyti paveikslai, išminties ir humoro kupini dialogai, įžymių kraštiečių likimai, taktiškas žmonių vertinimas. Mokytoja nemėgo savireklamos, nemėgo pagyrūnų, karjeristų. Nepamiršiu mokytojos P. Sirvydytės naujametinių linkėjimų: *„Linkiu tylaus džiaugsmo...“*

Kernavės krašto dainininkė*

Danutė Krištopaitė

*Kas mane patiešys
Varguose esančią?
Kas mane palinksmins
Liūdną vaikščiojančią?*

Felicijos Paškevičienės (Penkauskaitės), Kernavės krašto dainų karalienės, veidas iškyla, jos dainos ataidi jau iš ketvirčio amžiaus tolumos – iš kraštotyrininkų ekspedicijos metų (1969). Tas veidas, tas balsas geriau išliko atminty ir dėl to, kad tokia įstabi dainininkė buvo rasta krašte, kur tradicinis dainavimas baigė užgesti, o gal ir dėl to, kad jos būties kelias kaip reta buvo grįstas nesibaigiančiu vargu ir kančiomis, gausiai palaistytas neišsenkančiom ašarom.

Iki šiol prieš akis tebestovi menkas, sukiužęs jos būstas, kuriame rado pastogę grįžusi iš Sibiro tremties, ankštas, apleistas kiemelis. Viduj – tik patys būtiniausi seni, nušiu-rę daiktai, iš visų kampų žvelgia skurdas. Nors pro sukrypusius langelius nedaug patenka šviesos, tačiau, pravėrus duris, į tave plūsteli kažkokia nenusakoma šviesa ir šiluma.

Pati būsto šeimnininkė, ryšinti tamsia taškuota skarele, vilkinti prastu apdaru, avinti kaliošais, suvargusi ir pasiligojusi. Graudžiai liūdnas romus veidas, išverktos gilios akys. Laikysena aukštaitiškai santūri – apie save pasakoja ne per daugiausia ir labai nesiskundžia, bet dainų nešykšti. Ir liejasi jos nelyginant veržlus, skambantis įvairiabaldis šaltinis, viena už kitą gražesnės. Jų vaizdų ir melodijos poezija, gausūs nuotaių atspalviai, savitas dainavimas – didžiausias kontrastas šiai varganai aplinkai, dainų dėka savaip nuskaidrėjančiai.

Visas dainininkės gyvenimas** nuo pat vaikystės nebuvo rožėmis klotas. Gimė ji 1891 m. Mantinionių kaime, Čiobiškio parapijoj. Tėvai augino dvylika vaikų, buvo bežemiai. Jauniausios iš jų, Felicijos, vaikystė prabėgo tėvams nuolat keičiant gyvenamąją vietą, vis kraustantis iš vieno savos ar gretimos Musninkų parapijos kaimo į kitą, nes, norėdami šiaip taip išsiversti, nuomojo ūkininkų žemę iš pusės. Penkauskams teko gyventi ir Man-

*Felicija Paškevičienė
tremtyje.*

*Iš B. Paškevičienės
šeimos albumo*

* Perspausdinta iš kn.: *Aš išdainavau visas daineles* (pasakojimai apie liaudies dainininkus), sudarė ir parengė D. Krištopaitė, Vilnius, 1997, kn. 3, p. 173–178.

** Autorė dėkoja musninkietei kraštotyrininkei Filomenai Vaicieauskienei, dainininkės sūnui Bolelovui Paškevičiui ir jos giminaičiui Antanui Stungiui už suteiktas žinias.

tinionysė, ir Janionysė, ir Markučiuose, ir Barūvkoj, o per Pirmąjį pasaulinį karą jie persikėlė į Pigónis. Šios, kaip ir daugelio bežemių šeimų, vaikai vos paūgėję turėjo griebtis darbo. Sulaukusi septynerių Felicija jau piemenavo, vėliau vaikščiojo į apylinkės dvarus „an dienų“, ieškodama uždarbio, buvo iškeliausi į Vilnių, kur kelerius metus tarnavo pas gydytoją Gumicką. Penkauskų vaikai niekada nežinojo, kaip atrodo geras drabužis ar apavas: vasarą bėgiojo basi, žiemą su klumpėm – kadokėliais. (Pirmus batelius Felicija nusipirko tik tarnaudama Vilniuj.) Nors ir nedaug gero tematydami, jie vis dėlto išmoko skaityti ir rašyti (mokė daraktorius Šmaukštas), ir tai Felicijai vėliau labai pravertė: ji galėjo paskaityti knygą ar laikraštį (jais ypač domėjosi), parašyti laišką.

Felicija nelengvai gyveno ir ištekėjusi. O ištekėjo turėdama dvidešimt šešerius metus už buvusio Amerikoje Pigónių kaimo ūkininko Justino Paškevičiaus, šešiolika metų už ją vyresnio. Nors žemės turėjo per 15 ha, bet ketvirtadalį jos sudarė miškas. Didelio pertekliaus namuose nebuvo, nes reikėjo išmokėti dalis mošoms. Vienas po kito gimė trys sūnus: Antanas (1919 m.), Boleslovas (1921 m.) ir Viktoras (1924 m.). Vyras buvo laikomas kaimo veterinorium ir gerokai sugaišdavo gydymą aplinkinių žmonių gyvulius. Todėl nemaža darbų ir kasdinių rūpesčių našta atiteko žmonai. Jos gyvenimą praskaidrindavo giedojimas Čiobiškio bažnyčios chore, domėjimasis tuometinių organizacijų veikla, į rankas pakliuvęs laikraštis.

Kiek išgalėdami Paškevičiai stengėsi vaikus pamokyti. Vyriausiasis, Antanas, mokėsi Kaune, karo mokykloje. Boleslovas, baigęs keturis pradinės mokyklos skyrius, buvo išleistas į Kauną mokytis siuvėju. Viktoras baigė šešis skyrius.

Nelengvi buvo vokiečių okupacijos metai. Nieko gero nežadėjo ir grįžusi bolševikų okupacija, palaidojusi Paškevičių, kaip ir daugelio Lietuvos žmonių, laisvo gyvenimo viltis. Sūnūs buvo pasiryžę kovoti prieš okupantus su ginklu rankose. Juo labiau kad tuo metu Pigónyse apsilankė buvęs nepriklausomos Lietuvos pasienio viršila Jonas Misiūnas (1945–1946 m.), Širvintų vls. veikusio partizanų būrio vadas Žaliasis Velnias su buvusiu karininku Stankevičium. Jie ragino Antaną Paškevičių organizuoti partizanų būrį kovot su pavergėjais. Jam pavyko sutelkti vienuolika žmonių (Antano slapyvardis buvo Beržas), bet, kažkam įskundus, buvo suimtas ir 1945 m. nuteistas dešimt metų lagerių. (Bausmę atliko Vorkutos šachtose, beje, drauge su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku, ir čia 1953 m. žuvo patekęs po vežimėliu su anglimis.) Boleslovas su Viktoru taip pat išėjo į mišką. Pirmasis 1946 m. buvo nuteistas dešimčiai metų lagerių ir penkeriems metams tremties. O Viktoras (slapyvardis – Samana) 1946 m., bėgdamas nuo persekiotojų, buvo sužeistas ir mirė. Stribai Paparčių kapinėse buvo atkasę net šešis kapus – ieškojo jo kūno, norėdami nuvežti į turgaus aikštę, bet pasipiktinusios moterys juos iš kapinių išvijo.

Sūnūms pasirinkus rezistencijos kelią, turėjo atkentėti ir tėvai. 1945 m. liepos 17 d. jie buvo ištremti į Molotovo srities (dabar Permės), Gainsko rajono, Požego kaimą. 1946 m. iš tremties pabėgo ir grįžo į Lietuvą, bet čia buvo suimti ir gražinti atgal. Tai buvo be galo skaudūs likimo smūgiai, atnešę Paškevičienei neapsakomą širdgėlą, niekad lig tolei nepatirtą, nė sapne nesapnuotą.

Bet reikėjo gyventi ir tremtyje. Paškevičiai atsidūrė miškų ūkyje. Vyras dirbo pakinktininku, o žmona kurį laiką sargavo parduotuvėje. Ilgainiui susipažino ir susidraugavo su kitom tremtinių šeimom. Į jų namus, kur buvo įtaisytas altorėlis, mėg-

davo rinktis kaimynai į „mojavą“ – gegužines pamaldas. Paškevičienė joms paprastai vadovaudavo. Na, o po pamaldų prasidėdavo nepabaigiamos dainos – ir senovinės, ir ne per seniausiai išmoktos partizanų ir tremtinių. Pirmutinė dainininkė buvo Paškevičienė.

Netruko prabėgti dešimt tremties metų. Paškevičienės akys nušvito, kai 1956 m. rudenį pas juos atbūti tremties atvažiavo su jauna žmona vienintelis likęs gyvas sūnus Boleslovas, paleistas iš Karagandos srities Bojekašo speclagerio. Pragyvenus drauge porą metų, 1958 m. rudenį tėvai grįžo į Lietuvą. Grįžo abu paliegę, be sveikatos, be didesnių išteklių. Paškevičių sodyba Pigónių kaime buvo suniokota, jų namuose gyveno svetimi žmonės. Vargais negalais pavyko atsikovoti vieną apirusios, kiauru stogu trobos galą ir čia išsikurti. Kolūkio pirmininkas nedavė net arų. Gyvenimas dar pasunkėjo, kai 1959 m. mirė vyras.

1964 m. su šeima grįžęs iš tremties sūnus Boleslovas iškart negalėjo Lietuvoje prisiregistruoti. Todėl apie metus dirbo Tiľžėje (Sovetske), žmona – Tauragėjė. Pagaliau šiaip taip buvo priregistruoti Šeštokuosė (Lazdijų r.), kur apsigyveno visam laikui. Sūnus kalbino motiną važiuoti pas juos, bet ši, kol bent kiek pajėgė, vis nenorėjo atsisveikinti su gimtuoju kampu. Taip ir gyveno aplankoma ir paremiama marčios ar sūnaus. Tik 1979 m., kai galutinai prispaudė amžiaus našta, sutiko kraustytis į Šeštokųs, kur dar pagyveno šešerius metus. Mirė 1985 m. gruodžio 19 d.

Taigi moteris per savo amžių patyrė didžiausio vargo ir begalinės kančios skonį. Tačiau ji ištvėrė visas netektis, nepriteklus ir nuoskaudas, liedama savo gėla skaudžiom motinos ašarom, ieškodama nusiramavimo maldoje ir dainose.

Dainuodama ar kalbėdama apie dainas Paškevičienė pagyvėja, net truputį pralinksmėja: matyti, kad dainos jai – brangus dvasinis turtas. Tą jinai turėjo pajusti dar vaikystės metais, augdama nors ir vargingoje, bet dainų turtingoje aplinkoj. Geras dainininkas buvęs Felicijos tėvas. Mėgusi dainuoti ir motina („Verpdama niurna ir niurna šitas daineles“). Padainavusi kai kurias senovines dainas, dainininkė pridurdavo: „Mana tevelia daina“, „Labai senovine, da mana mammas daina“. Felicijai patiko tėvų dainos, ją pačią irgi traukė dainuoti, todėl jiems negirdint tas dainas vis kartodavusi, kol išmokdavusi. Dalį dainų, ypač lenkiškų, išiminė tarnaudama dvaruose, vieną kitą išmoko iš jaunimo – mat, turėdama gerą balsą, mėgo dainuoti būryje. O paskui su tom iš vaikystės ir jaunystės atsineštom dainom visus vargus vargo, visas negandas kentėjo. Jas dainavo savo vaikams ir anūkams. Dainininkas buvo ir jauniausias sūnus Viktoras, su kuriuo abu mėgdavo padainuoti. Be to, kaip prisimena Boleslovas, ji mokėjo daug pasakų ir dažnai sekdamas jas vaikams.

Kelia nuostabą tai, kad prispausta sunkios gyvenimo naštos dainininkė savo krašto dainų ne tik nepamiršo, o jas geriau išlaikė negu kitos kernaviškės, amžių nugyvenusios tėviškėj. Per ekspediciją iš jos buvo užrašyta net 120 dainų (šiam kraštui tiesiog neįtikėtinas skaičius, ir tai sakėsi visų dar neišdainavusi), atstovaujančių tradiciniam šių vietų repertuarui. Stebina fenomenali dainininkės atmintis – ji gerai atsiminė ilgiausių dainų tekstą ir melodiją, padainavo nuo pradžios iki galo nė trupučio nesuklydusi. Turbūt pusės ar daugiau tų dainų kiti čionykščiai dainininkai ekspedicijos metu jau nebemokėjo, o dalies pateikė daug prastesnius variantus ar tik jų nuotrupas.

Iš Paškevičienės padainuotųjų bene gausiausių ir meniškiausių vestuvinės dainos. Tarp jų pasitaiko ir tokių, kurių variantų tautosakininkai išvis mažai tėra užrašę. Sakysim, piršlybų dainos „Aš viens sūnelis pas tevtėlį“ (LDK V 135, žinoma tik keliolika variantų) šios dainininkės variantas labiau išplėtotas ir, ko gero, meniškesnis negu jau žinomi: nuosekliau išdėstyti ir ryškesni bernelio jojimo per girią, per tiltą, einančios mergelės saikingi vaizdai, platesnis jų dialogas sudaro darnią visumą. Tai matyti jau iš pačios dainos pradžios:

*Jojau per giri,
Giria žaliava,
Gegutėla kukava,
Gegutėla kuka(va).*

*Kaip pasverdėja
Bėrus žirgelis,
Nupuola kepurėla,
Nupuola kepurė(la).*

*Jojau per tiltų,
Tiltus dundėja,
Žirgelis pasverdėja,
Žirgelis pasverdė(ja).*

*Aina mergela,
Aina jaunoja
Šiuo muštu veške ėliu,
Šiuo muštu veške ė(liu).*

Aukštaičių melodijos, Nr. 157

Labai reta mergvakario daina „Iš vakara vakarėlia“ (LDK V 801, užrašyta vos keli jos variantai), susijusi su viena iš mergvakario apeigų – jaunosios plaukų šukavimu. Paškevičienės varianto savitesnė nei kitų pradžia – rūtų skynimo ir vainikėlio pynimo vaizdas. Tolesnis siužetas, plėtojamas nuosekliai, jungiant lakoniškus vaizdus, gana vientisas.

Minėtina ir archajiška jaunosios našlaitės gaudinimo daina „Oi lingu lingu“ (siejasi su negausiais šios žanrinės grupės tipais LDK V 1322, 1324–1326), kurioj našlaitė raginama prašyt „Pona Devulia, Panelas Švinčiausias“, kad išleistų mirusį tėvelį jos palaimint prieš jungtuves. Varianto siužetas taip pat nuoseklus ir išbaigtas.

Gerai išlaikyta labiau pietų Lietuvoje paplitusi sugultuvių daina „Oi kur mės josim“ (LDK V 1972), turinti našlės ir mergelės šakas. Jos vaizdai kiek santūresni negu dzūkiškų variantų, būdinga džiugi, pakili nuotaika.

Galima būtų paminėt dar ne vieną Paškevičienės vestuvinę dainą, gražiai papildančią aukštaičių vestuvinių dainų repertuarą – „Tekėk, dukra dukružėla“, „Oi tu senas bernužėli“, „Pasakyk, mergužėle, iš kur bus svatulij“, „Už žalių girelių nauja karčemėla“, „Mačiute tu mana“ ir kt. Tačiau vertingos ir jos darbo (ypač tradicinė rugiapjūtės „Pjauna pjauna pjavėjėlas“), Kernavės krašte jau kone išnykusios, taip pat šeimos, meilės, karo, humoristinės (gana gausios) ir kitos dainos, tarp kurių švyti tiesiog klasikinių vieno ar kito žanro pavyzdžių. Sakysim, meilės daina „Oi žinau žinau“ (LDK M 960), apdainuojanti sergančią ir mirštančią mergelę, savitais, primenančiais raudas vaizdais, nugludinta poetika prilygsta meniškiausiems dzūkų šio tipo variantams:

*Kaip aš numirsiu,
Berneli mana,
Uždek šviesią žvakelą.*

*Kaip uždegsi
Šviesią žvakelą,
Nukalk auksa grabelį.*

*Kur manį veši,
Berneli mana,
Nuklok visų kelalį
Plonam mana drabelam.*

*Kaip nuklosi
Plonam drabelam,
Nubarstyki kelalį
Žaliom mana rūtelam.*

KTR 119(71)

Nepamirštamas ir pats Paškevičienės dainavimas, išsiskiriantis iš kitų dainininkų. Tai muzikali dainininkė, turinti originalų dainavimo stilių. Jos dainos, dainuojamos sodriu balsu, dažniausiai yra plataus atokvėpio, tačiau jų poetinė (kaip teigia muzikologai, ir muzikinė) išraiška gana santūri. Joms būdinga emociingumas, vidinės nuotaikos įvairavimas, sukuriantis ypatingą meniškumą. Juo pasižymi daugelis vestuvinių, meilės ir kitų dainų.

Kodėl Paškevičienės dainos išliko, nors, kaip minėta, ir tame pat Pigónių, ir aplinkiniuose kaimuose dauguma jų tuo pačiu metu jau buvo nuėjusios užmarštin? Be abejo, lėmė ir didelis dainininkės talentas, ir pomėgis dainuoti, išsiugdytas nuo pat mažens, ir jos gyvenimo aplinkybės, bene labiausiai – ilgi tremties metai. Lietuvoj likusios dainininkės buvo veikiamos įvairių kultūrinio gyvenimo reiškinių – spaudos ir knygų, radijo ir televizijos, kompozitorių kuriamų dainų, o ypač masinės kultūros, negailestingai stūmusių iš gyvenimo tradicinį kaimo repertuarą. Tuo tarpu tremties sąlygomis, gyvenant gana uždarai, atskirtiems nuo savo krašto kultūrinio gyvenimo ir jo naujovių, kai atsivežtos ar naujai išmoktos, su dramatiška dabartimi susijusios dainos buvo vienas pagrindinių dvasinės stiprybės ramsčių, šis repertuaras savaimė gyvavo ir buvo reikalingas. Rezistencijos ar tremtinių dainų Paškevičienė tautosakininkams nedainavo, nes senosios, šiaip ar taip, jai buvo įprastinės, o tas naujoviškas, nors taip pat gerai mokamas, tuomet Lietuvoj dainuoti buvo ir pavojinga.

Daug kentėjusiai, bet savo dainas išlaikiusiai, iš jų stiprybę sėmusiai dainininkei nebuvo lemta sulaukti Lietuvos nepriklausomybės. Išėjo į „aukštąjį kalnelį“ su savo širdgėla, neišverktom ašarom, su neišdainuotom iki galo dainom...

Jonas Bareika

Stanislovas Buchaveckas

Name, kuriame prieš kelerius metus Musninkų miestelyje buvo įsikūręs vaikų darželis, iki 1944 m. birželio mėn. pabaigos gyveno Jono ir Eleonoros Bareikų šeima. Apie jų dukteris, ypač Mariją (dabar – Remienę), nemažai rašoma šioje monografijoje. Šiuose ir kituose įvairiuose knygos straipsniuose yra šiek tiek žinių bei faktų ir apie Joną Bareiką, atsispindi jo, kaip Musninkų viršaičio, veikla sunkiu 1941–1944 m. laikotarpiu. Tačiau, manau, būtina bent trumpai apžvelgti šio žmogaus, daug nusipelnusio Musninkų kraštui, gyvenimą ir veiklą ir atskirai.

Būsimasis Musninkų krašto visuomenės veikėjas ir valsčiaus viršaitis gimė 1898 m. Musninkų miestelyje, Simono Bareikos ir Uršulės Gatelytės šeimoje. Mama buvo kilusi iš netolimo Pigašių kaimo. Jonas Bareika anksti neteko tėvų. Tad jau

jaunystėje jam teko būti savarankiškesniam nei daugeliui kitų ūkininkų vaikų. Pirmojo pasaulinio karo metais J. Bareiką likimas buvo nubloškęs į Rusiją.

Žvilgtelėkime į 1942 m. gyventojų surašymo dvigubą lapą, kuriame yra ir duomenų apie J. Bareikos šeimą. J. Bareika su Eleonora Baronaite, kuri buvo aštuoneriais metais jaunesnė už jį, susituokė 1927 m. Duktė Marija 1942 m. nebuvo įrašyta į Musninkų gyventojų surašymo lapą, nes tuo metu gyveno Širvintose, kur mokėsi progimnazijoje. Su tėvais gyveno tik 1931 m. gimę dvynukai Irena ir Jonas¹.

Kaip matyti iš 1942 m. surašymo duomenų, J. Bareika buvo baigęs tik rusišką pradžios mokyklą. Tačiau jis, nors sąmoningą gyvenimą pradėjo tik kaip ūkininkas, inteligencijos ir įvairiapusių žinių įgijo ne mažiau už daugelį miestų ir miestelių gyventojų, baigusiu aukštesnius mokslus ir dirbusių tarnautojais. Tai buvo talentingas, gabus ir naujovėms imlus žmogus. Be to, sąžiningas, visada pasiryžęs nesavanaudiškai padėti ne tik savo giminaičiui ar kaimynui, bet ir bet kuriam kitam žmogui. Todėl J. Bareika pasitikėjo ir toliau gyvenusieji, su juo konsultavosi, prašė padėti sprendžiant įvairius reikalus ar materialiai. J. Bareika nesikratė ir visuomeninių pareigų, kurių turėjo daug, be to, pats imdavosi įvairiausių novatoriškų iniciatyvų, kurios turėjo palengvinti valsčiaus gyventojų darbą, buitį, kelti kultūros lygį.

Trims broliams Bareikoms atiteko po 9 ha žemės. Jonas Bareika tuo nesitenkino.

Plėsdamas ūkį, jis nusipirko dar žemės iš Mikailiškio dvaro. Kaip prisimena M. Remienė², jos tėvų ūkyje buvo visos tuometinės žemės ūkio mašinos, palengvinusios ir pagreitinusios žemdirbystės ir gyvulininkystės darbus. Tarp Bareikų ir ūkį prižiūrinių nuolatinių darbininkų, vadintų tarnais, buvo pasitikėjimas. Tarnai tarsi ponai patys samdydavo laikinus darbininkus vieniems ar kitiems darbams atlikti. Ūkį prižiūrėjo J. Bareikos žmona Eleonora, nes jis pats buvo užsiėmęs kitais darbais ir daugiau laiko praleisdavo ne namie. Dirbo kaip statybų rangovas. Statė tiltus, mokyklas (Kiaukliuose, Viesose, Vileikiškiuose ir kitur) ir kitus pastatus. Teko statyti ir per Širvintos upę tiltą, kuriuo paskutinį kartą pervaziavo 1944 m., traukdamasis į Vakarus...

Ėmėsi ir prekybos verslo, tačiau vėliau turėtos mėsos krautuvės įrangą paaukojo kooperatyvui, kurį Musninkuose įsteigė su Baliu Gerasimavičiumi ir kitais bendraminčiais. J. Bareika iki pat sovietų okupacijos buvo kooperatyvo valdybos pirmininkas. Kooperatyvo parduotuvėje buvo galima įsigyti kai kurių prekių pigiau nei pas prekybininkus žydus, kurie iki tol turėjo savotišką prekybos monopolį. Tačiau tai nesutrukdė didelį autoritetą valsčiuje turėjusiam J. Bareikai ir vėliau gerai sugyventi su Musninkų žydais. Ūkininkams gerai pasitarnavo ir J. Bareikos iniciatyva Musninkuose įsteigta smulkaus kredito draugija ir bankelis. Pats buvo jo kasininkas, todėl prieš antradienį ir šeštadienį turėdavo grįžti iš statybų dirbti bankelyje. Be to, ilgą laiką buvo Musninkų gaisrininkų vadovas.

Reikia paminėti ir J. Bareikos bei kun. L. Markuckio iniciatyva įsteigtą Šv. Pauliaus draugijos prieglaudą. Prieglaudoje, kuriai buvo išnuomotas namas, apgyvendino miestelyje ir jo apylinkėse elgetaujančius žmones. Jiems J. Bareika su kitais labdarą teikusiais ūkininkais rinko aukas, atveždavo miltų, kiaušinių ir kitų maisto produktų. Be to, daug laiko atimdavo kitos įvairiausios visuomeninės veiklos

¹ 1942 m. gyventojų surašymo duomenys, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. R-743, ap. 2, b. 8071a, l. 3.

² Marijos Remienės (Bareikaitės, gim. 1929 m. Musninkuose) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2001 06 28.

organizaciniai reikalai, susiję su parapija, mokykla ir kt. J. Bareika turėjo net trisdešimt krikšto vaikų, kurie, ypač neturtingi, labai laukdavo iš jo dovanėlių ir dovanų. Beje, J. Bareika ruošėsi palikti Musninkus dėl dukters Marijos mokslų ir keltis į Vilnių³. Tuomet, neabejoju, Musninkų valsčiaus istorija iki 1944 m. būtų pakrypusi kiek kitaip.

J. Bareikai slogų išpūdį paliko 1940–1941 m. sovietų okupacija. Tačiau ir tuomet jis liko principingas, savo autoritetu sugebėjo užstoti kelis žmones, kuriems grėsė bolševikų valdžios vykdoma diskriminacija. Išvengė 1941 m. trėmimų, nes turbūt ir sovietų aktyvistams darė išpūdį jo labdaringa veikla ir pagalba neturtingiems musninkiečiams.

Nacių okupacijos metu laukė kiti išbandymai. J. Bareiką sukrėtė žydų žudynės. Valsčiuje neliko ir daugelio iniciatyvių lietuvių. Iš pradžių kelias savaites J. Bareika mažiau reiškėsi atkurto savivaldybės gyvenime. Tačiau musninkiečiai vėl jį pastūmėjo imtis atsakomybės. Valsčius ne daug galėjo skirti pinigų ir kitos paramos gyventojams, kurių sodybos sudegė ar smarkiai nukentėjo per 1941 m. birželio mėn. bombardavimus ir vokiečių–rusų kariuomenių susirėmimus. Tad 1941 m. rudenį tapęs valsčiaus viršaičiu, J. Bareika rėmė padegėlius ir iš savo ūkio⁴.

Apskritai nacmečiu viršaičiams teko didesnis krūvis ir įtampa nei iki 1940 m. Vargino kortelės prekėms, įvairiausi pažymėjimai ir rašteliai, kurių nereikėjo anksčiau. Reikėjo gelbėti valsčiaus žmones nuo vokiečių reikalaujamų prievolių, mobilizacijų ar bent sumažinti jų padarinius ir kartu išvengti represijų už neįvykdytus reikalavimus. Tai padaryti J. Bareikai pavyko. Musninkų valsčius išvengė vokiečių baudžiamųjų veiksmų ir represijų. Tačiau viršaičiui ne kartą teko vaišinti vokiečių pareigūnus, juos pamaloninti dovanomis.

Paskutinė J. Bareikos šventė Musninkuose – 1944 m. Joninės. Jas beveik dešimtis miestelio suaugusių Jonų surengė prie Musninkų malūno. Paskui, iki birželio 28 d., tris dienas ruošėsi kelionei, parengė tris vežimus. 1944 m. birželio mėn. pabaigoje, kai iš Rytų visiškai priartėjo rusų–vokiečių karo frontas, Bareikų šeima kartu su Kronkaičių šeima paliko Musninkus. Pervažiavo Gėlvonus ir kitas Lietuvos vietas. Pakeliui prisijungė Gėlvonų viršaitis Šarka. Vandžiogaloje patyrė, jog ten gyveno lenkiškai kalbanti bendruomenė. Serėdžiaus ir Veliuonės apylinkėse besitraukiančių vyrų „posėdžiuose“ teko spręsti dilemą – trauktis į Žemaitiją ar keltis keltu per Nemuną į Šakių apskritį. Nu-

Mokso metų pabaigos šventė Musninkų mokykloje 1940 m. Pirmas iš dešinės sėdi Jonas Bareika, viršutinėje eilėje pirma iš dešinės stovi Marija Bareikaitė. Iš M. Remienės asm. archyvo

³ Ten pat.

⁴ Įvairių žmonių atsiminimai.

lėmė Kazio Kronkaičio pasiūlymas bendrakeleiviams vykti kartu su jo šeima į brolio sodybą. Čia, tarp Naūmiesčio ir Žališios, pas Kronkaičius Bareikos išbuvo dvi savaites. Tai buvo paskutinės Jono Bareikos dienos, kurias jis praleido Lietuvoje. Tuo metu Musninkuose jau šeiminkavo sovietų aktyvistai ir rusų kariuomenė. Dar buvo galima gyventi viltimi grįžti į tėviškę, tačiau frontui atidundėjus į Užnemunę, teko trauktis į Rytprūsius. Į Vakarų traukėsi ir vokiečių kariuomenė, kartu varydamasi ir rusų belaisvius. Tai buvo paskutiniai ryškūs Bareikų išpūdžiai Lietuvoje⁵.

Paskui prasidėjo jų, kaip ir kitų pabėgėlių nuo bolševikų, varginantys klajonių mėnesiai per Vokietijos miestus, miestelius ir kaimus. Lengviau buvo, kol turėjo arklius. Vasarą galėjo nakvoti ir po vežimais. Vėliau neretai šeima gaudavo nakvynę tik ant šiaudų greta galvijų. Iš pradžių Bareikos atsidūrė Stalupėnų kaime. Čia vietinės vokiečių valdžios pareigūnai Bareikų šeimą apgyvendino ūkininko sodyboje, kurioje pas šeiminkus darbavosi ir du rusų belaisviai. Tačiau netrukus J. Bareiką su kitais vyrais išvarė kasti apkasų, iš kur jam tik po kurio laiko pavyko pabėgti ir prisijungti prie savo artimųjų. Paskui, iki Antrojo pasaulinio karo veiksmų pabaigos Europoje, šeima ne kartą patyrė pavojų, kuri keldavo sovietų, anglų ar amerikiečių aviacija, bombarduojanti vokiečių kariuomenės dar kontroliuojamus miestus ir kitas vietas. Nuo puolancios sovietų kariuomenės teko trauktis pro Gdynę, Leipcigą, Veimarą. Galiausiai – laikinas užsitęsęs prieglobstis Hanau priemiestyje, apgriautose kareivinėse. Čia, pabėgėlių stovykloje, teko praleisti net ketverius metus. Teko patirti įvairiausių nepriteklių ir nepatogumų, į vakariečių okupacinę zoną apsilankančių sovietų pareigūnų raginimų grįžti namo. Gerai buvo, kad pabėgėlių stovykloje Bareikų vaikai galėjo mokytis. 1947 m. teko išgyventi dar vieną skaudžią netektį – Vokietijoje mirė sūnus Jonas.

1949 m. balandžio mėn. J. Bareika su sumažėjusia šeima jau buvo Jungtinėse Amerikos Valstijose. Čia jų gyvenimo pradžia buvo sunki, nes važiavo ne pagal iškvietimą pas gimines, o kaip darbininkai. Kurį laiką prisiėjo dirbti Ilinojaus valstijoje pas vietos ūkininką. Vėliau Čikagoje teko sunkiai dirbti naktimis skerdykloje. Po Stalino mirties pradėjo susirašinėti su giminėmis Lietuvoje. Beveik visą algą skirdavo siuntiniams į Lietuvą čia gyvenantiems broliams ir kitiems giminaičiams. Todėl net automobilio neįsigijo, kuris tuo metu JAV jau nebuvo didelės prabangos dalykas. Išėjęs į pensiją, greitai susirgo⁶.

Kaip ir kiti pokario metais JAV atsidūrę išeiviai, J. Bareika tikėjosi, kad Lietuva atgaus nepriklausomybę ir jis su šeima galės grįžti į Tėvynę ir gimtinę. Tačiau toms viltims nebuvo lemta išsipildyti. Lietuvos patriotas, visuomenės veikėjas ir daug kam padėjęs labdaros teikėjas Jonas Ba-

*Bareikų šeima
Vokietijoje prieš
emigraciją į JAV.
Sėdi E. ir J. Bareikos,
stovi (iš kairės)
Marija ir Irena.
1949 m.
Iš M. Remienės
asm. archyvo*

⁵ Min. M. Remienės atsiminimai.

⁶ *Ten pat.*

reika mirė 1977 m. rugpjūčio 8 d. Jono ir Eleonoros Bareikų kapai yra Čikagoje, Šv. Kazimiero kapinėse. 2001 m. šalia tėvų buvo palaidota ir iš Hanau (Vokietija) perkelta sūnaus Jono urna.

Apie Mariją Remienę*

Aldona Vasiliauskienė

Apie Mariją Remienę, labai veiklią išeivijos lietuvių bendruomenės narę, daug žinių ir informacijos randame žurnale „Pasaulio lietuvis“¹, katalikiškame laikraštyje „XXI amžius“ (ši medžiaga perspausdinta knygoje „Žymiosios XX amžiaus Lietuvos moterys“)² skelbtose Jūratės Budrienės³, Aldonos Šmulškštienės⁴, Stasės Semėnienės⁵, „XXI amžiaus“ laikraščio⁶ publikacijose, „Vorutos“ laikraščio redaktoriaus Juozo Vercinkevičiaus interviu⁷, Edvardo Šiugždos straipsnių cikle „Čikagos dienoraštis“⁸, Loretos Povilionienės straipsnyje, skirtame Margaritos Bareikaitės vienuolystės 50-mečiui⁹, bei „XXI amžiaus“ laikraščio informaciniame jubiliejinio renginio aprašyme¹⁰. M. Remienės darbus taip pat atskleidžia informacinio pobūdžio straipsniai ir žinutės „Drauge“, pačios M. Remienės rašyti straipsniai, jos atsiminimai bei kita dokumentinė medžiaga iš jos asmeninio archyvo.

Marijos vaikystė, gyvenimas, mokslai Lietuvoje ir Vokietijoje

Bareikų šaknys – Ukmergės apskrities Mūsninkų miestelyje. 1907 m. spalio 7 d. gimusi Eleonora Baronaitė, kilusi iš Kaimynėlių kaimo prie Kernavės, buvo antroji šeimoje (augo keturi vaikai: dvi seserys ir du broliai). Jos vaikystė ir jaunystė praėjo karo sukuryje. 1927 m. Eleonora ištekėjo už Jono Bareikos ir apsigyveno Musninkų miestelyje, vyro tėviškėje. Eleonoros ir Jono Bareikų šeimos pirmagimė kunigo buvo pakrikštyta Marijos ir Aliodijos vardais. Mama naujagimei buvo parinkusi tautinį – Birutės – vardą, tačiau kunigas užprotestavo ir pakrikštijo kitais vardais, kurie motinai nepatikę ir ji dukros niekada nevadinusi nei Marija, nei Maryte. Po dvejų su puse metų gimė dvynukai: Irena Margarita ir Jonas.

Tėvai buvo labai religingi, darbštūs, rūpestingi, laikėsi lietuviškų tradi-

* Straipsnis parengtas pagal A. Vasiliauskienės didelės apimties apybraižą „Iš Marijos Remienės veiklos“. Tai sutrumpintas šios apybraižos variantas. *Vyr. red. pastaba.*

¹ Autorius neįvardintas. Marija Remienė, *Pasaulio lietuvis*, 1996, spalio.

² Vasiliauskienė A. Reikšmingi darbai lietuviams ir Lietuvai. Apie JAV Lietuvių bendruomenės Kultūros tarybos pirmininkę Mariją Bareikaitę-Remienę, *Žymiosios XX amžiaus Lietuvos moterys*, Kaunas, 2000, p. 279–289.

³ Budrienė J. Marija Remienė – JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė, *Draugas*, 1998, kovo 21, nr. 57, p. 5; Budrienė J. Nenykstantys darbai išeivijos baruose, *XXI amžius*, 1998, birž. 24; Budrienė J. Marija Remienė – JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė, *Draugas*, 1998, kovo 21.

⁴ Šmulškštienė A. Noriu tarnauti ir siekti gėrio, *Draugas*, 1996, rugs. 7; perspausdinta: *XXI amžius*, 1996, lapkr. 13.

⁵ Semėnienė S. Kai dirbama visa širdimi, *XXI amžius*, 1999, spalio 13.

⁶ Įvairių iniciatyvų įkvėpėja apie katalikišką spaudą, *XXI amžius*, 1997, liepos 25.

⁷ Marijos Remienės viešnage Lietuvoje (informacija), *Voruta*, 1999, gruodžio 25.

⁸ Šiugžda E. Čikagos dienoraštis. 3. „Draugo“ jubiliejiniai renginiai, *XXI amžius*, 1999, lapkr. 12; Šiugžda E. Čikagos dienoraštis. 8. Išeivijos išlikimo garantas, *XXI amžius*, 1999, gruodžio 8.

⁹ Povilionienė L. Ir Musninkuose šviesiau, *Draugas*, 2001, birž. 30.

¹⁰ Amerikos lietuvė savo vienuolystės auksinį jubiliejų šventė gimtinėje, *XXI amžius*, 2001, birž. 22.

cijų, gyvu pavyzdžiu to mokė ir vaikus, kuriuos labai mylėjo. Marija prisimena, jog nebuvo tokio sekmadienio ar kitos šventės, kad praleistų šv. Mišias, rožinio maldas. Prisimena, kaip ją mažytę tėtis, nusivedęs į bažnyčią, pasisodindavo ant vieno kelio ir rodydavo į altorių, kur gyvena Dievas. Marijai paūgėjus, ji į bažnyčią eidavo su mama, o tėtis vesdavosi mažuosius.

Jonas Bareika didžiavosi esąs ūkininkas ir kiekvieną ūkininką ar iš ūkininko šeimos išėjusį į mokslus laikė teisingu žmogumi. Jis gerino ir tobulino savo ūkį, nupirko daugiau žemės, bet pats ūkyje nedirbo, tik prižiūrėjo jį. Užsiėmė verslu, dalyvavo visuomeninėje veikloje, tad mažai būdavo namuose. Ūkiu, namų darbais bei tarnais rūpinosi Eleonora Bareikienė. Ji buvo labai švelnaus būdo, meniška, mėgo grožį ir rengėsi geriau negu kitos miestelio moterys. Vaikai motinos nebijojo – ji jų niekada ir nebausdavo. Tačiau vaikams tarpusavyje susiginčijus ar susipešus, grasindavo pasakysianti tėčiui.

Tėtis buvo nekantrus, reikalaujavo drausmės ir vaikus griežtai bausdavo. Kartais visi gaudavo diržų, nepaisant, kas kaltas. Dažniausiai būdavo baudžiama vyriausioji – Marija. Tėčio meilė vaikams buvo kitokia. Iš bet kur grįždamas jis parveždavo lauktuvių: saldainių, pyragaičių. O vykdamas pažiūrėti statybų, jis pasiimdavo vieną iš trijų vaikų. Vaikams vis kalbėdavo, kad reikia pažinti Tėvynę. Jo kalbos – tarsi nuojauta, kad Tėvynę reikės greitai palikti.

Vaikai džiaugdavosi apsilankymais pas senelius. Tėvo tėvai (Simonas Bareika ir Uršulė Gatelytė) mirė anksti, tėvui dar esant jaunam, tad vaikai važiuodavo pas motinos tėvus į Kaimynėlius. Kaimynėliai buvo netoli – tik vienas kilometras, tačiau vaikams ir toks kelias atrodė tolimas. Seneliai turėjo didelį sodą, tad vaikai, norėdami pradžiuginti savo draugus, pasiimdavo ir juos obuoliauti. Kaimė vaikai su malonumu lipdavo ant aukšto, surasdami ten daug įvairių įdomybių: senų knygų, piešinių. Tai buvo senelių vaikų išlikusios mokslo knygos. Vasarą pas senelius važiuodavo dviračiais. Žiemą, kai kelius užpustydavo sniegas, prašydavo tarno, kad į mažas gražias rogutes pakinkytų arklių, ir vaikai važiuodavo į Kaimynėlius. Tarnas nenoriai pildydavo šias vaikų užgaidas – šaldavo rankos, bet vaikai jį papirkdavo cigaretėmis. Tarnas kinkydavo tokį arklių, kuris nelabai klausydavo mažų keliauninkų, todėl važiuojant dažnai jis sustodavo pusnyne, pasižiūrėdavo, kas sėdi rogėse, ir, norėdamas pailsėti, išversdavo vaikus. Tačiau arklys buvo geras, nenubėgdavo, o palaukdavo, kol tie keliautojai vėl susės į rogutes. Per tą laiką kiek pailsėjęs arklys kantriai veždavo mažuosius toliau.

Nuo vaikystės Marija žinojo, kad Vilnių okupavo lenkai. Su kitais vaikais dainuodavo: „Mes be Vilniaus nenurimsim!“ Marija labai bijojo lenkų: „Tai buvo mums, vaikams, tiesiog baubas – juodi ir su ragais (pagal dainą: sėdi lenkas ant kalniuko...)“.

Pradžios mokyklą Marija lankė Musninkuose. Ją, baigusią šešias klases, vokiečių okupacijos metais tėvas išvežė į Širvintų progimnaziją. Mariją priėmė į antrą

*Marijai Bareikaitei
dveji su puse metų.
Musninkai. 1932 m.
Iš M. Remienės
asm. archyvo*

klasę. 1943–1944 m. m. turėjo vykti į Ukmergės gimnaziją, tačiau tais metais nesimokė – sunkiai susirgo. Iš Ukmergės ligoninės pateko į Vilniaus ligoninę. Marija džiaugėsi: Aukščiausiasis išklauses tėvelių maldų ir ji likusi gyva.

1944 m. po Joninių, Marijai sugrįžus į Musninkus iš Vilniaus ligoninės, tėvai nutarė laikinai pasitraukti iš namų: bijojo ir artėjančio fronto, ir raudonojo tvano. Tėvas vaikams pasakė, kad važiuos visi kartu, jis nepaliksiąs šeimos, kaip tai padarė kiti vyrai.

1944 m. birželio 28 d. vakare jie paliko Musninkus (kartu traukėsi ir Kronkaičiai – dabartinio Lietuvos kariuomenės vado gen. maj. Jono Kronkaičio šeima). Eleonora Bareikienė labai verkė – tai buvo vienos iš daugelio Lietuvoje jaunos šeimos tragedija. Tėvai paliko pilnus namus gėrybių, tvarkingą ūkį ir gyvenimo svajas. Visi trys vaikai, susėdę ant aukšto vežimo, šį įvykį priėmė kaip kelionę įdomioms atostogoms, mat buvo pasiėmę ir šuniuką. Mažoji guodė motiną, sakydama, kad jie pamatys pasaulį, o rusai bus atstumti ir greit bus galima sugrįžti į namus. Deja, nei Jonui, nei Eleonorai Bareikams nebuvo lemta daugiau pamatyti Lietuvos. Jie ilsisi Čikagos Šv. Kazimiero kapinėse.

Po beveik metų klajonių, karui pasibaigus, pabėgėliai ėmė burtis į stovyklas. Jono ir Eleonoros Bareikų šeima atsidūrė Hanau priemiestyje. Kartu su kitais pabėgėliais – Hanau stovykloje buvo trys tūkstančiai lietuvių – įsikūrė sugriautose vokiečių kareivinėse. Čia jie gyveno ketverius metus. Kaip ir kitose stovyklose, taip ir Hanau, lietuviai rūpinosi kultūros bei mokslo reikalais: įsteigė pradžios mokyklą bei gimnaziją, subūrė meno ratelį, „Dainavos“ ansamblių, leido lietuviškus laikraščius, knygas, įsteigė ateitininkų, skautų bei kitas organizacijas. Tėvai vaikams davė laisvę, kokią organizaciją pasirinkti. Margarita Bareikaitė įsijungė į ateitininkų veiklą, Marija tapo skaute, tad skautavo, stovyklavo, keliavo. Marija prisimena:

„Jaunystė prabėgo Vokietijoje tarp griuvėsių. Nieko neturėjau ir nieko nereikėjo. Noras buvo keliauti ir pamatyti Alpes, ten teko vasaros ir žiemos stovykloje stovyklauti. Ten gavau gerą mokyklą ir pagrindą vadovauti. Man didelę įtaką turėjo dr. Dominika Kesiūnaitė. Ji buvo skaučių vadovė, turėjo didelį patyrimą, pasitikėjo manimi. Aš buvau

J. Bareikos žmona Eleonora Bareikienė su savo vaikais (iš kairės) Irena, Marija ir Jonuku prie savo namo Musninkuose. 1932 m. Iš M. Remienės asm. archyvo

jos dešinioji ranka, adjutantė. Reikėjo vadovauti vyresnėms už save, kas kitoms nepatiko. Buvau labai pareiginga, vadovavau ir mokiausi“.

Gimnazijos kapelionas Lionginas Jankauskas organizuodavo moksleiviams ekskursijas traukiniais, teko plaukti ir laivu Reino upe. Tėvai rūpinosi, kad vaikai nebūtų alkani, būtų aprenkti. Gyvenimas tarsi ėjo savo vaga, bet jis, kaip prisimena ponija Marija Remienė, nebuvo tikras. 1947 m. mirė sūnus Jonas. Tai buvo antras didelis smūgis tėvams. Jis buvo palaidotas Hanau kapinėse. (Marija Remienė padėjo daug pastangų brolių perlaidodama šalia tėvų kapų Čikagos kapinėse.) Marija, prieš emigruodama į JAV, baigė 8-ą gimnazijos klasę.

Amerikoje

1949 m. balandžio 5 d. Jonas ir Eleonora Bareikos su dukromis pasiekė JAV. Kadangi neturėjo giminių, kurie būtų iškvietę į Ameriką, važiavo pagal nevardinę sutartį į Ilinojaus valstiją dirbti pas ūkininką. (Sutartį Eleonora Bareikienė gavo per Vyskupų tarybą.) Prasidėjo sunkus emigranto gyvenimas: tarp svetimųjų, nemalonių aplinkoj, darbas tik už valgį ir lovą. Jaunai Marijai ateitis buvo gana niūri. Tad po kelių mėnesių darbo pasiprašė nuvežama į traukinių stotį. Nuvyko į Čikagą pas draugę, kurios tėvai ten turėjo giminių iš senosios emigracijos. Prie draugės penkių asmenų šeimos, gyvenusios rūsyje, prisidėjo dar ir Marija. Tačiau Čikagoje, kurioje nuolat gausėjo atvykstančių lietuvių, ji pasijuto laimingesnė.

Draugė Danutė nusivedė į savo darbovietę, bet Marija ten darbo negavo. Pagalvojo apie tėvelius, paliktus vienus kaime už 300 mylių nuo Čikagos (sesė išvažiavo į vienuolyną), pagalvojo apie save, be darbo, prisiglaudusią pas tokius pat vargšus emigrantus, ir ją apėmė toks liūdesys, kad, sustojusi gatvėje, graudžiai pravirko. Prie jos priėjo viena senosios emigracijos moteris, grįžtanti iš BALF'o renginio. Pažinusi, kad Marija ne vietinė, tarė: „*Mergele, ko verki? Tu tikriausiai esi „hungri“, imk dorelį ir nusipirk hamburgeri“*. Marijai atsiskant imti dolerį, moteris jį idėjo į mergaitės delną ir pasakė, kaip sugrįžti į Marquette parko apylinkę. Marijai buvo smalsu, kas tas *hamburgeris*, tačiau jo nenusipirko. Ji suprato, kad turi išsilaikyti, padėti tėveliams:

*„Ne tam atėjau į pasaulį, kad išnykčiau, o sąlygas turiu susikurti pati. Pasiryžau vergiškai nesuklupti prieš aplinką, o išlaikyti dvasinę vertę. Mokykloje ir tėvų buvau mokoma išlikti tauriai, rūpintis lietuviškumu. Maža tik lietuviškai kalbėti, bet būti lietuviškai nusistačiusiai, įsilieti į lietuvių bendruomenę ir dirbti joje...“**

Atvykus į Ameriką, Marija tapo šeimos galva: priimdavo visus šeimos sprendimus, rūpesčius. Niekas jai nepadėjo, niekas nenusipirko nei duonos kepaloo...

*Marija Bareikaitė
Čikagoje. 1949 m.
Iš M. Remienės
asm. archyvo*

* Ištraukų iš M. Remienės pasakojimo ir iš spaudos kalba netaisyta. *Red. pastaba.*

Išdarbino sriubos fabrike. Skuto morkas, lupo svogūnus, tvarkė pomidorus, plovė viščiukus. Tačiau šiuos darbus reikėjo dirbti ant besisukančio diržo – konvejerio. Sunku neišpratusiai buvo suspėti ir Marija, neatlikdama nustatytos normos, tegaudavo tik 0,79 cento už valandą. Todėl tais pačiais metais kartu su draugėmis susirado darbą spyruoklių fabrike. Šiame fabrike dirbo nemažai lietuvių vyrų, studentų. Marija dirbo naktinėse pamainose, gaudama jau daug didesnę atlyginimą.

Tačiau po kelių mėnesių darbą teko palikti, nes ilgam laikui į lovą vėl paguldė liga. Kai po šešių mėnesių pasveiko, motina užprotestavo ir nebeleido toliau dirbti: „*Negi visą amžių dirbsi fabrike, be ateities?!*“ Ir liepė eiti mokytis į kolegiją. Mat tėvai, nemokėdami kalbos, sunkiai dirbo, tad dukroms troško šviesesnės ateities.

Pirmaisiais metais Marija lankė vien tik kolegiją, bet po vasaros atostogų, be mokymosi kolegijoje, dar kasdien dirbo po 4 valandas. Tad sėsti prie knygų tekdavo tik vėlai vakare sugrįžus iš darbo. Baigusi biznio administraciją, gavo tarnybą draudimo įstaigoje, kur, išdirbusi 35 metus, išėjo į ankstyvąją pensiją.

1955 m. Marija ištekėjo. Deja, šeimyninis gyvenimas nebuvo rožėmis klotas – santuoka tęsėsi tik 10 metų. Marija sako:

„Vedybos – lyg loterija ar sutartis. Jei vienas asmuo laužo sutartį, kitas negali sulaikyti. Tačiau tikrovė neteikia pateisinimo. Nėra teisės guostis, kad ir kiti taip panašiai daro. Ejau ir einu per gyvenimą su šypsena. Priimu tikrovę tokią, kokia yra, bet tikrovė neteikia atsakymų“.

Atsakymų Marija ieškojo idealuose. Spragas užpildė pasiaukojimas tėvams, dėl kurių ji gyveno, tarnavimas artimui, Lietuvoje likusiems tautiečiams.

Jonas Bareika į Ameriką atvyko turėdamas 49-erius metus. Čia jam teko sunkiai dirbti, todėl, išėjęs į pensiją, greitai susirgo Alzheimerio liga. Marija neatidavė tėvo į globos namus, nutarė rūpintis pati. Iki mirties kartu su motina slaugė tėvą. Mirus tėvui, jo glaudžius ryšius su giminėmis Lietuvoje palaikė Marija: rašė laiškus, siuntė siuntinius. Marija paliko su sergančia motina, kurią irgi globojo iki mirties (25 metus). Eleonora Bareikienė mirė sulaukusi 92 metų. Jos 90-metis iškilmingai buvo paminėtas 1997 m. spalio 10 d. „Seklyčioje“. „Drauge“ apie ją tada rašė:

„Nedaug yra laimingųjų, sulaukusių auksinio saulėlydžio, kuriame kiekviena raukšlėlė šviečia spinduliu, dar pakankamai gali gėrėtis gyvenimu... Sakoma, kad senatvė prasideda tuomet, kai žmogus yra praradęs kasdieninius interesus. Eleonora Bareikienė eina su gyvenimu: būdama labai silpnos sveikatos, vis tiek mėgsta lietuviškus renginius, sekmadieniais bažnyčioje pasimelsti ir būti žmonių artumoje. Tai gi ji dar senatvės nesulaukė“¹¹.

Išsvajotoje Lietuvoje

Išgyvenusi svetimuose kraštuose beveik tris dešimtmečius, pirmą kartą Lietuvoje Marija Remienė apsilankė 1972 m.

¹¹ V. T. Auksinio amžiaus sulaukus, *Draugas*, 1997, spalio 14.

Noras aplankyti Lietuvą buvo toks didelis, kad, neturėdama pinigų kelionei, pardavė savo sveikatos draudimą ir kailinį apsiaustą. Kiek galėdama priruošė dovanų giminiams: vienus paliko išvykdama iš Lietuvos, su kitais susipažino atvykusi. Keliauti reikėjo per Maskvą. Buvusi SSSR keliauninkus iš Amerikos sutiko nedraugiškai. Kelias valandas teko pralaukti muitinėse. Šis laikas Marijai kainavo daug sveikatos. Mat ji vežėsi nemažai devocionalijų (religinių dalykų): įvairių spalvų rožinių (juos pasikabino ant kaklo kaip karolius), maldaknygių, Šventąjį Raštą ir kitas uždraustas knygas. Marija pasakojo, kad vieną rožinį turėjusi kišenėje ir muitinėje, laukdama eilės, ne kartą jį kalbėjusi. Džiaugėsi, kad pasisėkė – nekratė.

Iš Maskvos skrendant į Lietuvą širdis taip plakė, jog pabūgo, kad ją gali ištikti priepuolis. Lėktuvui priskridus Vilnių, pradėjo nesulaikomai verksti, kaip kadaise Čikagoje, negavusi darbo...

„Juk čia jau Lietuva, nors ir okupuota. Čia žemė, dėl kurios dirbom, kad išliktume patriotais. Tėvynės meilė eina po motinos meilės. Nors Amerikoje susikūrėm antrą tėvynę be savos žemės, ten klesti mūsų organizacijos, tačiau tėvynės niekas neatstos“.

Nuo Maskvos turistus ėmėsi globoti „Inturisto“ darbuotojai, kurie aiškino ypatingą „didžiosios tėvynės“ pažangą, daug kalbėjo apie Leniną, rodė jį aikštėje, iškėlusį ranką...

Pirmą kartą atvykusi į Lietuvą, tėvynėje Marija Remienė galėjo būti tik penkias dienas, ir tai tik Vilniuje. Tiesa, atvykusieji užsieniečiai buvo nuvežti į Trakus, tačiau tik parodomajai ekskursijai. Tokios ekskursijos vyko ir sostinėje – rodė fabrikus. Ekskursantai nesidomėjo fabrikais, kiekvieną valandėlę jie norėjo būti su artimaisiais. Marijai, kaip ir kitiems iš Amerikos atvykusiems turistams, buvo keista, kad Lietuvoje žmonės nekalbūs, susigūžę ir visko bijo.

Toks trumpas apsilankymas tėvynėje, stropiai prižiūrint saugumiečiams, buvo skaudus realybės blykstelėjimas. Tačiau Marijai pavyko slapčia, padedant giminėms, nuvykti į Musninkus ir aplankyti tėvo brolių ir jo žmoną. 50 km nuo Vilniaus iki Musninkų Marija važiavo sukaustyta didelės baimės. Į savo namus negalėjo nueiti: ten buvo įsikūręs vaikų darželis.

Išvykimo dieną giminės susirinko į išleistuves. Nepaisant sunkių sąlygų, stalas buvo apkrautas valgiais ir gėrimais. Pirmasis apsilankymas buvo pats išpūdingiausias. Susitikimas ir išsiskyrimas visus jaudino. Marija rašė:

„Aš jaučiausi lyg būčiau kalta, kad esu laisva, galiu keliauti ten, kur tik noriu, be palydovų, nors tuo metu mažai ką turtingesnė buvau už juos Lietuvoje. Sunkiai dirbau, kelių skyniausi pati...“

Okupacijos metais ir nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje M. Remienė lankėsi per dešimt kartų. Ir kiekvienas apsilankymas buvo vis kitoks.

„Tačiau sunku sugrįžti į tas vietas, kur jaunystė ir gyvenimas nebuvo subrandintas. Mes iš tikrųjų esame skirtingi: tiek artimieji Lietuvoje,

ties ir mes. Jaunystė – Vokietijoje tarp griuvėsių... Nieko neturėjau ir nieko nereikėjo“.

Visuomeninė Marijos Remienės veikla

Į visuomeninę veiklą Marija įsijungė, kaip ji pati sako, „negalvodama ir nesiruošusi“. Be religinio tikėjimo ir dvasingumo pagrindų, gautų šeimoje, tautiškumas buvo ne mažiau reikšmingas Marijos gyvenime. Mokyklose, kuriose ji mokėsi, tautiškumas ir patriotizmas buvo labai pabrėžiami. Marija išėivijoje tarsi pratęsė savo tėvo Jono Bareikos darbus bei veiklą Lietuvoje. M. Remienė yra sakiusi:

„Kiekvienas žmogus yra Dievo apdovanotas įvairiomis dovanomis. Kiekvienas pasirenka tinkamiausią ir jam prieinamą kelią dalintis savo idealais, mintimis, veikimo būdais. Dirbant su įvairiais asmenimis ir įvairiose organizacijose, reikia turėti kantrybės, takto ir gerbti kitų įsitikinimus, nes visuomeninė veikla gali iškelti žmogų ant pje-destalo, bet gali nusviesti į juodą bedugnę. Reikia mylėti tai, ką darai, ypač rūpintis tuo, kas reikalinga ar net būtina mūsų tėvynės bei išėivijos krikščioniškai ir tautinei gerovei“¹².

Marija Remienė – skautė, pirmoji moteris Lietuvių fondo (LF) taryboje (1974–1996), šio fondo valdybos pirmininkė (1987–1990), pelno skirstymo komisijos pirmininkė (1990–1993), tarybos pirmininkė (1993–1996), Romos katalikų federacijos valdybos narė (1966–1972), Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios seserų kongregacijos rėmėjų pirmininkė (1963–1985), Lietuvių katalikų spaudos draugijos narė (nuo 1983), viena iš „Draugo“ fondo steigimo iniciatorių bei steigėjų (1993), šio fondo tarybos narė (nuo 1993 ir dabar), kontrolės komisijos pirmininkė (1993–1995) ir valdybos sekretorė (1995–1997), viena iš Lietuvos partizanų globos fondo organizatorių (nuo 1995), vėliau (ir šiuo metu) valdybos narė, JAV lietuvių bendruomenės (LB) tarybos narė ir kontrolės komisijos pirmininkė (1982–1985), JAV LB kultūros tarybos pirmininkė (1997–2003), aktyvi Krikščionių demokratų partijos talkininkė, „Margučio II“ tarybos narė (nuo 1996 ir dabar) ir valdybos pirmininkė (1996–1999), aktyviai reiškiasi spaudoje. Jos asmeninėmis lėšomis atnaujinta Švč. Trejybės bažnyčia Musninkuose: pastatytas naujas altorius, suklotos naujos grindys, uždengtas naujas stogas, įstatytos naujos lauko durys. Lietuvoje ji globoja Mūsų (Širvintų r.) ir Bijūtiškių (Molėtų r.) mokyklas, remia jas finansiškai, knygomis, rūbais. M. Remienė, itin populiarli lietuvių išėivijoje, tampa žinoma ir tėvynėje.

Visuomeninėje M. Remienės veikloje išskiriamos kelios darbų kryptys, jos organizacinių sugebėjimų augimas, dvasingumo ir tautiškumo propagavimas. Visa tai apžvelgiama detaliau.

Katalikiškosios veiklos formavimasis

Didelės įtakos Marijos katalikiškos veiklos plotmei ir kryptingumui turėjo Magdalena Galdikienė. Su ja, jau sulau-

¹²Šmulkštienė A. Noriu tarnauti ir siekti gėrio, *Draugas*, 1996, rugs. 7.

kusia brandaus amžiaus ir gyvenančia Putname Nekalto Prasidėjimo seselių vienuolių globoje, Marija susipažino pirmininkaudama Švč. M. Marijos Nekaltai Pradėtosios seserų kongregacijos rėmėjoms: kongregacijai reikėjo įsikurti Putname. Reikia pasakyti, kad rėmėjoms Marija pirmininkavo beveik 25-erius metus! Nepriklausomybės laikais M. Galdikienė – pirmoji moteris Lietuvoje seimo narė, katalikių moterų organizacijos įkūrėja ir pirmininkė, žinoma veikėja. Marija, prisimindama pažintį, dėkinga už partitą poveikį:

„M. Galdikienė mane inspiravo ir ragino eiti pirmyn, nenuleisti rankų ir nepasiduoti kritikai, nepasisėkimams. Ji sakydavo, kad beprasmiška užsimerkti prieš nepasisėkimus, prieš grėsmę. Reikia blaiviai žiūrėti į ateitį, nes tik tada gali blaiviai žvelgti į sau iškeltus uždavinius ir juos atlikti“.

Įsijungdama į lietuvių bendruomenės eiles, Marija suprato, kad svetimame krašte užsisklendimas tik savo „darželyje“, nematant bendrą tautinių rūpesčių, – pagrindas nutautėjimui.

„Lietuvių bendruomenė yra priemonė, nes ne žmogus bendruomenei, o bendruomenė žmogui suteikia vertę. Kiek Dievo meilė išsiskleidžia žmogaus meile, tiek ji išsiskleidžia ir tėvynės meile. O gyvenant svetimame krašte labai lengva pražūti svetimųjų jūroj ir išnykti kaip dūmas“.

Skautijoje

Vokietijoje, mokantis Hanau gimnazijoje, Marija, kaip jau minėta, tapo skaute. Tad atvykusi į Čikagą ji įsijungė į skaučių eiles. Po metų buvo išrinkta „Aušros Vartų“ skaučių tunto tuntininke.

M. Remienė apdovanota dviem skautiškos veiklos medaliais (1949 ir 1952), pasiekė skautininkės laipsnį būdama tuntininke. Vokietijoje, Hanau, 1949 m. apdovanota „Pažangumo žymeniu“, o 1952 m. – „Už nuopelnus“.

Pirmoji moteris Lietuvių fonde

Lietuvių bendruomenės vadovybė galvojo įsteigti „Geležinį fondą“, bet buvo įsteigtas Lietuvių fondas (LF), kuris rėmė lietuvišką kultūrą, švietimą ir jaunimą. Lietuvių bendruomenės iniciatyva šis fondas buvo įkurtas ir visą laiką labai jį remiamas. Dabar LF jau peržengęs 10 milijonų dolerių kapitalą.

M. Remienė LF pradėjo darbuotis nuo 1970 m. Be pareigų įvairiose fondo valdybose, tarybose, fondui kasmet ji ruošė vakarienes, pokylius, aukštos meninės kokybės koncertus. „Pasaulio lietuvyje“ nepasirašęs autorius kalba apie fondo kūrimo pradžią ir M. Remienės įsijungimą į šią veiklą:

„Su Marija Remiene susipažinau pas „milijonierius“, turbūt pirmajame Lietuvių fondo dar negausių narių šventišrame susibūrimo prie

*Skautininkė Marija Remienė. 1968 m.
Iš M. Remienės
asm. archyvo*

nuotaikingų vaisių stalo, kurių tada dar irgi nedaug tebuvo, kad dr. Antano Razmos sumanytas milijono dolerių fondas, kurio vienas iš pradininkų ir pagrindinių puoselėtojų buvo dr. Petras Kisielius, dar kaupė pirmąjį šimtą tūkstančių dolerių. Marija Remienė buvo to pokylio organizatorė. Jis, aišku, pasisėkė. Marytė (taip mes ją įpratę vadinti) šioje srityje jau turėjo didelį patyrimą, nes į kultūrinių laukų dirvas ji buvo jau senokai įbridusi“¹³.

1972 m. Marija Remienė buvo pakviesta į LF valdybą, išrinkta į tarybą. Tais laikais ir Amerikoje buvo retenybė, kad tokioms organizacijoms vadovautų moteris. Marija organizavo piniginius vėjus lietuvių bendruomenių apylinkėse, ieškojo naujų narių. Tarybos nariai vyrai, pamatę Marijos sugebėjimus, 1987 m. išrinko ją LF valdybos pirmininke (šias pareigas ji ėjo iki 1990), vėliau, 1990 m., pelno skirstymo komisijos pirmininke (dirbo trejus metus) ir 1993 m. – tarybos pirmininke. LF yra visų lietuviškų darbų rėmėjas, o dabar remia ir Lietuvos švietimą bei jaunimą. Lietuvių bendruomenės veikla be LF būtų labai skurdi. Dirbdama LF, Marija Remienė padarė kai kurių pakeitimų, todėl aukos ėmė smarkiai plaukti. Už šią veiklą LF 1992 m. M. Remienę apdovanojo specialia plakete.

Marija Remienė veda Lietuvos fondo renginį. 1972 m. D. Vakarės nuotr.

Rūpestis katalikiška spauda ir „Draugo“ fondas

„Draugas“ – ne tik pasaulyje ilgiausiai einantis dienraštis, bet ir lietuviškas laikraštis, leidžiamas jau daugiau kaip 90 metų be pertraukos. Jis buvo įsteigtas Pensilvanijoje 1909 m. liepos 12 d. Kunigų vienybės iniciatyva. Po kelerių metų jo redagavimą perėmė tėvai marijonai. Vienas iš redaktorių buvo ir vysk. Pranciškus Petras Būčys. Vėliau „Draugo“ redakcija buvo perkelta į Čikagą. Prieš 50 metų „Draugo“ redagavimą perėmė naujoji išeivija. Keitėsi laikraštis, buvo įsteigtas „Draugo“ kultūros priedas, išeinantis šeštadieniais. Tačiau 1970 m. leidėjai tėvai marijonai pajuto, kad prenumeratorių ėmė mažėti. Be to, mažėjo ir redaktorių, kurie dirbo pusvelčiui arba ir visai veltui. Daugėjo redaktorių pasauliečių, pasauliečius reikėjo samdyti ir administracijos bei spaustuvės tarnautojus. 1970 m. pradžioje tėvų marijonų provincijolo kun. Viktoro Rimšelio iniciatyva buvo sudarytas komitetas (kun. Petras Činikas, kun. Viktoras Rimšelis, dr. Antanas Razma, Stasys Baras ir Marija Remienė). Jau pavasarį buvo suorganizuotas koncertas, sutraukęs per 1200 žiūrovų, o gavus pelno, pradėta rūpintis „Draugo“ rėmimu. M. Remienės iniciatyva buvo pradėtas plėsti darbo komitetas – į jį buvo pakviesti įvairių organizacijų atstovai. Ženkliai praplėstas komitetas jau 1970 m. vasarą suorganizavo gegužinę, o rudenį – piniginę loteriją. Pirmasis komitetas neilgai išsilaikė: kun. P. Činikas mirė, o S. Baras ir A. Razma pasitraukė iš jo veiklos. Liko dviese – kun. V. Rimšelis ir M. Remienė¹⁴.

M. Remienė nuo 1983 m. tapo Lietuvių katalikų spaudos draugijos nare,

¹³B. n. Marija Remienė, *Pasaulio lietuvis*, 1996, spalio.

¹⁴Semėnienė S. Kai dirbama visa širdimi, *XXI amžius*, 1999, spalio 13.

vėliau – katalikiškos spaudos draugijos tarybos nare (ir dabar ji intensyviai darbuojasi šioje srityje). Katalikiškos spaudos draugijos taryba yra oficialioji „Draugo“ leidėja. M. Remienė eina ir „Draugo“ valdybos pirmininko pareigas, padėdama administratoriui spręsti visas „Draugo“ problemas. Nuo 1979 m. ji „Draugui“ paremti organizavo daug renginių (gegužinių, spaudos banketų, koncertų ir pan.) ir visais būdais stengėsi išlaikyti vienintelį pasaulyje katalikišką dienraštį, gyvuojantį nuo 1909 m. Šis laikraštis atspindi katalikišką veiklą ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje. Jis vienintelis visų lietuvių dienraštis plačiajame pasaulyje už Lietuvos ribų, jo reikšmė lietuviybei išlaikyti nepaprastai didelė. Tai pagrindinis lietuvių išeivijos dvasinio tautiškumo ryšys. Marija – pirmoji „Draugo“ fondo narė ir skatintoja, vėliau – „Draugo“ fondo kontrolės komisijos pirmininkė ir „Draugo“ valdybos sekretorė.

1993 m. „Drauge“ pasirodžius Broniaus Juodelio straipsniui „Taisykime „Draugo“ finansinį stogą“ (1993 08 20), M. Remienės laišku „Steikime „Draugui“ fondą“ (1993 08 26) ir vyr. redaktorės Danutės Bindokienės vedamajam (1993 08 28), „Draugo“ fondo idėja pavirto realybe. Tik pradėjus formuoti „Draugo“ fondo valdybą ir pirmąją tarybą, kurią sudarė pirmininkas Jurgis Riškus, sekretorė Ramunė Kubiliūtė, išdininčas Bronius Juodelis ir teisinis patarėjas adv. Rimas Domanskas, pirmuosius įnašus į „Draugo“ fondo išdą po 500 dolerių įmokėjo Marija Remienė, Mary Vaitkus, Birutė Jasaitienė ir dr. Albina Prunskienė. Oficialus „Draugo“ fondo inkorporavimas Illinois valstijoje įvyko 1993 m. lapkričio 12 d.

Fondas veikia nepriklausomai nuo „Draugo“ dienraščio ir administracijos. Fondo direktoriai telkia lėšas ir jas investuoja „Draugo“ ateities tęstinumui finansuoti. Fondas turi 9 direktorius, kurie nustato veiklą, šaukia direktorių bei narių suvažiavimus. Nariai, paaukoję bent 200 dolerių įnašą, turi balsavimo teisę suvažiavimuose, sprendimuose, direktorių rinkimuose. „Draugo“ fondas yra Ilinojaus valstijoje.

1997 m. lapkričio 1 d. Jaunimo centre Čikagoje įvyko trečiasis „Draugo“ fondo narių suvažiavimas, kurio metu buvo išrinkti trys direktoriai: Marija Remienė, Kostas Dočkus ir Vaclovas Momkus. M. Remienė yra „Draugo“ fondo leidėjų valdybos pirmininkė¹⁵.

Paminėtinas 1997 m. svečių iš Lietuvos – Aušros Cicėnaitės (sopranas), Vaidoto Vyšniausko (tenoras) ir Eugenijos Kuprytės (pianistės akompaniatorės) koncertų ciklas. 1998 m. kovo 29 d. Jaunimo centre Čikagoje „Draugo“ valdybos bei renginių komiteto pirmininkės M. Remienės iniciatyva buvo suruoštas tradicinis solistų „Draugo“ koncertas. 1999 m. lapkričio 28 d. koncerte dainavo trys jungtiniai chorai: Čikagos „Dainava“, Klyvlendo „Exultate“ ir Toronto „Volungė“. Kovo 27 d. Lietuvių dailės muziejuje Lemonte „Draugas“ surengė susitikimą su seserimi Ona Mikailaite, kuri pristatė naują Šventojo Rašto vertimą. Lietuvių katalikų spaudos draugijos vykdomosios valdybos pirmininkė ir organizatorė M. Remienė džiaugėsi, kad

Marija Remienė – „Draugo“ dienraščio pagerbta. 2000 m. Iš M. Remienės asm. archyvo

¹⁵ „Draugo“ fondo suvažiavimas (informacija), XXI amžius, 1997, gruodžio 3.

Šventasis Raštas išleistas viena knyga: „*Tai dvasinis ir kultūrinis mūsų tautos laimėjimas, ypač prasmingas ruošiantis 2000 Krikščionybės Jubiliejui*“¹⁶.

M. Remienė rūpinasi ir Lietuvos katalikiška spauda. Amerikoje propaguoja bei remia „XXI amžių“, „Kregždutė“ bei kitus leidinius, daug dėmesio skiria Lietuvos istorijos savaitraščiui „Voruta“, renka aukas. Galima drąsiai teigti, kad ne be jos raginimo ir didelės iniciatyvos „XXI amžiuje“ buvo išspausdintas dr. kun. Kęstučio Trimako laiškas – atsakas į Lietuvos spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo tarybos 1997 m. vasario 25 d. posėdžio nutarimą, kuriame laikraščiu „XXI amžius“ iš Lietuvos valstybės biudžeto buvo nuspręsta neskirti jokios finansinės paramos, kai kitiems leidėjams ji buvo padalinta. Minėtame laiške, kurį pasirašė ir 14 žymių iš-eivijos veikėjų (aišku, yra ten ir Marijos Remienės pavardė), iškeliami katalikiško laikraščio svarba ir būtinybė¹⁷.

1997 m. atvykusi į Lietuvą, M. Remienė yra kalbėjusi ir apie „Kregždutę“:

„Džiaugiuosi galėdama apdovanoti „Kregždutės“ konkurso laimėtojus. Esu pasiūliusi jau antrą konkursą „Kregždutės“ skaitytojams. Susirašinėju su „Kregždutės“ redaktorais, bet norėčiau asmeniškai susipažinti ir apsvaistinti ateities planus. Vaikų laikraštėlis turtingas turiniu, bet labai menkos išvaizdos. Puikūs vaikų rašinukai. Vaikas turi gauti gražios išvaizdos, gero popieriaus laikraštuką, o šis atrodo apverktinai. Šiam laikraštėliui tikrai reikalinga valstybinė parama. Vaikai – tautos ateitis, jie turėtų gauti gerą, gražią, krikščionišką literatūrą“¹⁸.

Pagalba Lietuvos partizanams

1995 m. M. Remienė buvo viena iš Lietuvos partizanų globos fondo organizatorių. 1995 m. spalio 21 d. sukūrus minėtą fondą, ji buvo išrinkta valdybos nare. Fondo veiklą reglamentuoja Lietuvių bendruomenės socialinių reikalų taryba. Šio fondo skatinami buvę partizanai Antanas Paulavičius, Vytautas Balsys, Antanas Lukša, Vladas Šniukšta (2000 miręs), Vincentas Kuprys ir vėliau įsijungęs Stasys Gudaitis Lietuvoje subūrė ansamblį „Girių aidas“. Šis ansamblis 1996 ir 1998 m. buvo pakviestas į koncertines keliones po JAV ir Kanadą. Koncertus koordinavo M. Remienė.

Be dainavimo, partizanai pasakojo prisiminimus iš kovų, iš daugeliui neišivaizduojamų sovietų kalėjimų ir lagerių. Šitoks koncertų repertuaras buvo labai aktualus ir gerai suprantamas gyvų liudininkų žodžio išsiilgusiems klausytojams¹⁹. Susižavėjusi „Girių aido“ dainomis, Partizanų globos fondo narė M. Remienė Lietuvių jaunimo centre dainininkus pavadino „Dievo dovana“²⁰. „Girių aido“ koncertai ne vienam iš-eivijos visuomenės veikėjui sukėlė mintį Lemonte, Pasaulio lietuvių centre, pastatyti paminklą „Partizano motina“. Šio paminklo skulptorius Ramojus Mazaliauskas²¹.

¹⁶ Šmulskštienė A. Šventojo Rašto sutiktuvės, XXI amžius, 1999, geg. 17.

¹⁷ Amerikos lietuviai – už „XXI amžių“, XXI amžius, 1997, kovo 26.

¹⁸ Įvairių iniciatyvų įkvėpėja apie katalikišką spaudą, XXI amžius, 1997, liepos 25.

¹⁹ Šmulskštienė A. „Girių aidas“ Amerikoje, XXI amžius, 1998, lapkr. 25.

²⁰ Ten pat.

²¹ Katinas P. Dainos, neberandančios vietos tėvyneje, XXI amžius, 1998, lapkr. 25.

JAV lietuvių bendruomenės (LB) kultūrininkė

JAV LB Kultūros taryba buvo perrinkta 1997 m. rudenį. Naująją tarybą sudarė: Marija Remienė – pirmininkė, Violeta Drupaitė – sekretorė, Dalia Anysienė – išdinininkė, Juozas Žygas – žurnalistas, Regina Jautokaitė – narė spaudos reikalams ir narės: Loreta Venclauskienė, Laima Petrauskaitė-Vanderstoep, Laima Šileikytė-Hood (iš Niujorko)²².

Tapusi JAV LB Kultūros tarybos pirmininke, tęsė premijų švenčių tradiciją. 1998 m. lapkričio 28 d. – Padėkos dieną – buvo pagerbti išeivijos kultūrininkai, menininkai ir visuomenininkai²³. Lietuvių fondo premijas gavo Manigirdas Motekaitis (muzikas), Antanas Dundzila (žurnalistas), Eleonora Marčiulionienė (dailininkė), o LB Švietimo tarybos nutarimu pasirinktą premiją nutarė skirti Šv. Kazimiero lituanistinei mokyklai, veikiančiai Los Angeles ir švenčiančiai 50 metų sukaktį. M. Remienė, įteikdama plaketes, kalbėjo:

„Koks nuostabus esi, Viešpatie, savo išrinktuosiuose, kurie iškyla tautoj kaip žaibas sutemose. Laiminga išeivija, kuri turi savo kūrėjus, tai yra mūsų tautinė gyvybė. Nieko brangesnio mes negalime padovanoti savo atgimusiai tautai, kaip atnešdami savo kūrinius, kurie yra subrendę svetimoje šalyje. Tačiau ir svetingas kraštas nepajėgė išrauti iš mūsų kūrėjų meilės Lietuvai...premijos nėra atlyginimas, o tik paskata ir ženklas to gėrio, kuris spindi kūrėjų darbuose“.

Viename iš interviu Jūratei Budrienei M. Remienė kalbėjo apie sutikimą vadovauti Kultūros tarybai:

„Tikiu, kad kiekviename žmoguje slypi gabumai, talentai. Nuo pat jaunystės dirbau, organizavau ir vis tekdavo pirmininkauti, vadovauti. Kultūrininkams ir labdaros darbams ypač aukojau daug laiko, dirbau ir mokiausi. Esu organizavusi įvairių meno parodų, koncertų, poezijos dienų ne tik Čikagoje, bet ir kituose lietuvių telkiniuose. Be pertraukos esu tame sūkurėje. Kultūros darbai mūsų išeivijoje man žinomi. Aš tikiu, kad JAV LB Krašto valdybos pirm. Regina Narušienė tai pastebėjo, pakvietė mane, ir aš sutikau“²⁴.

1998 m. naujoji JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė apie savo veiklos planus pasakojo:

„Savo kadencijoje esu užsibrėžusi atgaivinti „Poezijos dienas“. Turime talentingų poetų, kuriuos reikia pagerbti. Negalima pamiršti tų, kurių jau nebėra mūsų tarpe, bet kurie buvo mūsų išeivijos kultūros nešėjai. Noriu įjungti jaunuosius, kurie rašo lietuviškai ir brangi na lietuvišką žodį. Reikia juos pastebėti, iškelti, įjungti. Be to, noriu sugrąžinti kultūros tarybos premijas. Premijos yra paskata

²²R. J. Naujoji JAV LB Kultūros taryba pradėjo darbą, *Draugas*, 1997, gruodžio 11.

²³JAV Lietuvių bendruomenės kultūros derliaus šventė (informacija), XXI amžius, 1999, sausio 20.

²⁴Budrienė J. Marija Remienė – JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė, *Draugas*, 1998, kovo 21.

Vinco Kudirkos
100-ųjų mirties
metinių minėjimas.
Iš kairės: muzikas
Rokas Zubovas,
aktorė Virginija
Kochanskytė,
dr. Irena Slavinskaitė,
Marija Remienė.
1999 m.
Iš M. Remienės
asm. archyvo

kūrėjams kurti, atiduoti išeivijai ir tautai tai, ką jie yra sukaukę, o taip pat būti įvertintiems lietuviškos visuomenės akivaizdoje... Dar vienas užmojis, kuris yra jau čia pat – pakvietimas „Klumpės“ kapelos iš Punsko, Lenkijos. Lenkijos lietuviai yra skriaudžiami ir mūsų tautos pamiršti. Jų niekas nesikviečia į JAV. Reikia ir jiems parodyti nors truputį dėmesio“.

Tame pačiame interviu naujoji JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė kalbėjo ir apie anksčiau pradėtus darbus, kurie bus tęsiami, akcentuodama dėmesį spaudai, nes „ji mus jungia, informuoja ir labiausiai prisideda prie lietuvių išlaikymo. Be spaudos nebūtų įmanoma lietuviška socialinė, kultūrinė ar politinė veikla“.

Nuo 1968 m. iki šių dienų M. Remienė yra organizavusi šimtus koncertų. 1983, 1988 ir 1992 metais yra suorganizavusi didingų švenčių (tautinių šokių, dainų švenčių), kurių metu susirinkdavo 3–6 tūkstančiai dalyvių. Ji rašo:

„Gyvendami svetimoje žemėje tarp įvairių tautybių žmonių turime išlaikyti savo tautiškumą, papročius bei istoriją“²⁵.

Paminėsime dar keletą M. Remienės organizacinės veiklos epizodų. 1997 m. birželio 8–15 d. Čikagoje ir jos apylinkėse (šešiose vietose) vyko Tragiškojo birželio minėjimai, į kuriuos iš Lietuvos buvo atvykęs Jonas Čeponis-Vaidila, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) pirmininkas. 1997 m. rugsėjo 8 d. Čikagoje organizuota Tautos šventė, kurioje paskaitą skaitęs „Dirvos“ redaktorius dr. Jonas Jasaitis kritiškai kalbėjo apie Lietuvos mokyklas, apgailestavo, kad dar nėra Lietuvoje tautinės savivarbos. 1997 m. birželio 20 d. Lietuvių dailės muziejuje Lemonte (prie Čikagos) vyko M. K. Čiurlionio kūrybos albumo sutiktuvės, į kurias atvyko prof. Vytautas Landsbergis.

Naujosios LB Kultūros tarybos pirmieji renginiai 1998 m.: sausio 11 d. – koncertas Lietuvių dailės muziejuje, va-

²⁵Remienė M. Čikagiečiai paminėjo tautos šventę, XXI amžius, 1997, spalio 24.

*Gedulo ir vilties
dieną Naujojoje
Vilnioje. Centre
(iš kairės) seselė
Margarita Irena
Bareikaitė, Lietuvos
kariuomenės vadas
gen. mjr. Jonas
Kronkaitis ir Marija
Remienė (Bareikaitė).
2001 m.*

sario 22 d. – literatūros vakaras, skirtas paminėti poetą Henriką Nagį (taip pat Pasaulio lietuvių centre Lemonte). Smuikininkės Lindos Veleckytės, solistės Praurimės Ragienės, muziko Alvydo Vasaičio koncerte, skirtame Sausio 13-osios tragiškiems įvykiams paminėti, dalyvavo ir naujai išrinkto Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus žmona Alma Adamkienė. Menininkai atsisakė honorarų, paaukodami juos tolesnei Kultūros tarybos veiklai paremti.

PLC Lemonte 1999 m. sausio 17 d. paminėti tragiškieji Sausio 13-osios įvykiai Lietuvoje. M. Remienė pristatė Vytautą Cinauską, jo knygą „Ir atmintis, ir dabartis...“ (1998) ir pranešė, kad renginio pajamos bus skirtos Tremtinių grįžimo fondui paremti.

JAV LB Kultūros tarybos kvietimu Amerikoje lankėsi lietuviai menininkai iš Lenkijos, Lietuvos bei kitų kraštų. 1997 m. Pasaulio lietuvių bendruomenės seimo Vilniuje nariams lankantis Punske, visų dėmesį patraukė Punsko kultūros namų kapela „Klumpė“. Jau tada M. Remienei kilo mintis atsikviesti ją į Čikagą. Perėmusi JAV LB Kultūros tarybos vadovavimą šią mintį išdėstė posėdyje ir, sulaukusi pritarimo, ėmėsi ieškoti lėšų, spaudoje kreipėsi į tautiečius.

M. Remienė nuolat informuodavo lietuvius apie paaukotas lėšas iš Suvalkų trikampio atvykusiems saviveiklininkams, kviesdama dalyvauti jų koncertuose. Pasibaigus koncertams, tradiciniame lietuvių suėjime gegužės 17 d. po pamaldų Šv. Antano parapijos bažnyčioje buvo kalbėta apie „Klumpę“ ir jos koncertus.

Marija Remienė „pasidžiaugė „Klumpės“ pasirodymais, kurie sukėlė didelį susidomėjimą ne vien tik Čikagoje. M. Remienė apžvelgė punskiečių atlikėjų koncertus kitur: Philadelphijoje, Vašingtone, Clevelande, Kanadoje. Ypač Kanadoje, kur gyvena nemaža tautiečių iš Suvalkų trikampio, punskiečiai jautėsi kaip namuose. Kalbėjoja teigė, kad šios grupės nariai buvo labai puikūs, tvirtai lietuviškai nusiteikę. Kuomet Lietuvos ambasadoje Vašingtone punskiečiai koncertavo ir ten dalyvavusieji lenkų atstovai paprašė padainuoti ką lenkiškai, šie pareiškė, jog ta kalba dainuoti jie nemoka... M. Remienė išreiškė padėką Cicero

lietuviams, kurie turbūt daugiausia prisidėjo prie punskiečių globos jų lankymosi Čikagoje bei apylinkėse metu. Ji išvardino daug pavardžių tų žmonių, kurie priglaudė punskiečius, juos vežiojo, supažindino su Čikaga, apie juos rašė ir kiti. Kalbėjoja paminėjo, kad tik bendromis visų jėgomis buvo galima įvykdyti tokį pirmą didžiulį užsimojimą. JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė akcentavo, kad „gera yra dirbti, kuomet kiti prisideda“²⁶.

Pasibaigus „Klumpės“ koncertams, M. Remienė pateikė naują kultūrinės programos projektą – „Poezijos dienas“ (gegužės 22–23 dienomis Jaunimo centre), kurių dalyviai Bernardas Brazdžionis (rodoma vaizduose apie jo keliones ir susitikimus Lietuvoje), Julius Keleras, Daiva Karužaitė, Vainis Aleksa. Pirmąją „Poezijos dieną“ buvo pagerbtas B. Brazdžionis. Apie jo poeziją kalbėjo Danutė Bindokienė, lygindama ją su Maironiu. Povilas Vaičekas, buvęs partizanas ir Vorkutos kalinys, kalbėjo apie B. Brazdžionio poezijos įtaką lageriuose. Kita diena buvo skirta jaunosios kartos poetams. Tad JAV LB Kultūros tarybos pirmininkės M. Remienės vienas svarbių atliktų darbų – „Poezijos dienų“ atkūrimas.

Be jau minėtų „Poezijos dienų“ atgaivinimo, koncertų organizavimo, M. Remienė susirūpino ir profesionaliu lietuvių teatru Čikagoje. 1999 m. Marijos iniciatyva bei energija gimė „Žaltvykslės“ teatras. Čia beveik visi aktoriai iš Lietuvos. Marija ruošia teatro festivalius.

Itin svarbi dovana Lietuvai – paveikslų kolekcija. Kai Lietuva dar buvo okupuota, išeivijos dailininkai 1951 m. įkūrė fondą, į kurį kiekvienas galėjo paaukoti po vieną paveikslą. Visi tie darbai buvo sukaupti M. K. Čiurlionio galerijoje. Per 40 metų, iki 1991, fonde buvo sukaupta keli šimtai paveikslų. Tačiau šiems paveikslams pervežti reikėjo daug lėšų, todėl paskiri dailininkai nemažai paveikslų savo lėšomis išsiuntė į Lietuvą. M. Remienės didelių pastangų dėka, talkinant Dailės muziejaus direktoriui Romualdui Budriui, paveikslų kolekcija 2000 m. pavasarį pasiekė Lietuvą.

M. Remienė kalbasi su dr. Aldona Vasiliauskiene. Vilnius. 2000 m. Algimanto Žižiūno nuotr.

JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė kalbasi su VDU rektoriaus pavaduotoju ir Išeivijos instituto direktoriumi prof. Egidijumi Aleksandravičiumi. Kaunas. 2001 m. Iš M. Remienės asm. archyvo

²⁶Šulaitis E. Punsko „Klumpės“ atgarsiai Ciceroje, *Draugas*, 1998, geg. 21.

Radio programa „Margutis II“

JAV veikia 17 lietuvių radijo laidų. „Margutis“ – viena iš seniausių, ją 1941 m. įkūrė Antanas Vanagaitis, kuriam lėšomis padėjo bičiulis Juozas Bačiūnas. 1949 m. mirus A. Vanagaičiui, radijo laidai vadovavo našlė Lilija Vanagaitienė, jai talkino Vytautas Kasniūnas, Vladas Vijeikis, Dalia Sruogaitė. Advokato Antano Olio pastangomis, vadovaujant L. Vanagaitienei, „Margučio“ kultūriniai renginiai – koncertai – vykdavo Čikagos miesto centro gražiausiose salėse, operos rūmuose, sutraukdami per 5000 lietuvių. Tragiškai žuvus L. Vanagaitienei, vienas iš „Margučio“ radijo laidos direktorių buvo Valdas Adamkus, vėliau tapęs Lietuvos Respublikos prezidentu. 1996 m. „Margutis“ iš pagrindų buvo perorganizuotas, sudaryta visuomeninė „Margučio“ taryba ir valdyba. M. Remienė pirmininkauja ir tarybai, ir valdybai.

1996 m. kovo 13 d. pirmajam posėdžiui susirinko naujoji „Margučio II“ radijo laidos taryba ir valdyba. Valdybą sudarė Danutė Bindokienė, Kęstutis Jėčius, Birutė Jasaitienė, Matilda Marcinkienė, Vaclovas Momkus, Marija Remienė, Bronius Siliūnas ir Dalia Sruogaitė. M. Remienė išrenkama tarybos pirmininke. Valdyba rūpinasi finansais, skelbimais, aparatūra, kiekvieno valdybos nario pareigomis ir atliktais darbais.

1997 m. pabaigoje M. Remienė buvo išrinkta „Margučio II“ valdybos pirmininke. Įvertindama „Margučio“ veiklos svarbą, rašė:

„Visais laikais ši kultūrinė radijo laida buvo svarbi lietuviams. „Margutis“ ir toliau pasilieka kultūrine, visuomenine ir informacine radijo programa, jungiančia įvairių pažiūrų ir visų kartų lietuvius“²⁷.

Lietuvos krikščionių demokratų partijos rėmėja

M. Remienė aktyvi Lietuvos krikščionių demokratų (LKD) partijos rėmėja: ne tik dalyvauja posėdžiuose ir susitikimuose, bet apie tai informuoja ir tautiečius. Paateiksime keletą šios veiklos pavyzdžių.

1997 m. birželio 7 d. Jaunimo centre Čikagoje LKD rėmėjų būrelio iniciatyva buvo surengta politinių svarstybų konferencija, pavadinta „Krikščioniškos minties pasireiškimas Lietuvos politiniame gyvenime“. Konferencijos tikslas – supažindinti išeiviją su krikščioniška įtaka Lietuvos politikoje. Akstiną šiam svarstymui suteikė Lietuvos švietimo ir mokslo ministro prof. Zigmo Zinkevičiaus apsilankymas Čikagoje. Pagrindiniai renginio iniciatoriai – dr. Petras Kisielius, Jonas Pabedinskas, Pranas Povilaitis ir kiti. M. Remienė ir Jonas Kavaliūnas kalbėjo apie išeivijos lietuvių pastangas remti Krikščionių demokratų partiją Lietuvoje. Tarp pranešėjų buvo Juozas Polikaitis, Jonas Vaznelis, Vladas Šoliūnas, Pilypas Narutis, Jadvyga Damušienė, dr. Juozas Meškauskas, kun. Vytautas Bagdanavičius, dr. Jonas Račkauskas, Juozas Končius, dr. Algis Norvilas, Pranas Povilaitis, Jonas Pabedinskas ir svečiai iš Lietuvos: švietimo ir mokslo ministras prof. Zigmas Zinkevičius ir LLKS pirmininkas Jonas Čeponis²⁸.

1998 m. sausio 28 d. Ateitinių kū namuose su Krikščionių demokratų partijos rėmėjais (dalyvavo 20 asmenų) susitiko Lietuvos Respublikos Seimo na-

²⁷ Remienė M. Kultūrinis pavasaris lietuviškoje Čikagoje, XXI amžius, 1997, geg. 21.

²⁸ Remienė M. Birželis Čikagoje, XXI amžius, 1997, liepos 23.

rys dr. Kazimieras Kuzminskas, kviesdamas rėmėjus įsijungti pilnateisiais nariais į Lietuvos Krikščionių demokratų partiją. M. Remienė šį bendravimą reziumavo tokiais žodžiais:

„Susitikimas su LKD partijos valdybos pirmininku dr. Kazimieru Kuzminsku buvo naudingas. Jis dar labiau išryškino, kad Lietuvos žmonės laukia pasikeitimų, naujų kelio krypčių, naujos vakarietiškos, teisingumo, krikščioniška morale ir žmogišku teisingumu paremtos, teisinės sistemos“²⁹.

1998 m. M. Remienė išrenkama į LKD partijos rėmėjų valdybą, kuri pareigomis pasiskirstė taip: Jonas Vaznelis – pirmininkas, Viktoras Naudžius – išdininkas, Juozas Končius – atstovas žiniasklaidos reikalams, Jonas Pabedinskas – ryšiai su LKDP ir PKDP Jaunimo sekcija, Marija Remienė – ypatingiems reikalams³⁰.

Dėmesys Musninkams

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, Marijai darbų pagausėjo. Prieš ketverius metus ji nutarė atnaujinti labai apleistą tėvų ir savo gimtinės Švč. Trejybės bažnyčią Musninkuose, paaukodama ne vieną dešimtį tūkstančių dolerių. Savaitraštis „Voruta“ 2001 m. birželio mėn. išspausdino gražią klebono R. Puzono padėką už šią finansinę paramą:

„Mugninkų parapija (Širvintų r.) nuoširdžiai dėkoja Jums, p. Marija, už nuoširdžią paramą mūsų bendruomenei – Mugninkų bažnyčios remontui paaukotus apie 40 tūkst. JAV dolerių. Jūsų lėšomis suremontuotos ir nudažytos vidaus ir išorės sienos, padarytos trejos ažuolinės durys, sudėtos grindys, padarytas naujas altorius, apskardinta šventoriaus tvora, atlikta daug kitų darbų. Šis remontas daugeliui metų pagražino mūsų maldos namus. Jūsų kilni parama byloja apie Jūsų meilę ir pasiaukojimą mūsų bendruomenei, gimtajam Mugninkų miesteliui ir mūsų Tėvynei Lietuvai.

Dėkojame Jums.

Už Jūsų kilnius darbus teatlygina Dievas.

*Širvintų dekanas, Mugninkų parapijos klebonas
kun. Rokas Puzonas“³¹.*

Marija globoja dvi mokyklas: Mugninkų (Širvintų r.) ir Bijutiškio (Molėtų r.). Remia jas ir finansiškai, ir knygomis, ir rūbais. Kiek galėdama padeda ir kitiems. Marija apie tai sako:

„Visos savo labdaros neįmanoma aprašyti – visur ir visiems reikia! Tačiau nesu nei milijardierė, nei milijonierė ir asmeniškai negaliu visiems padėti“.

²⁹M. R. Susitikimas su LKD partijos atstovu, *Draugas*, 1998, sausio 31.

³⁰Čikagoje ir apylinkėse, *Draugas*, 1998, geg. 19.

³¹*Voruta*, 2001, birž. 16.

Žurnalistė Audronė Škiudaitė, apsilankiusi Musninkuose ir pasikalbėjusi su mokyklos direktoriumi Vladu Trakimavičiumi, 2001 m. rašė:

„Daugelį metų savo tėvams Eleonorai ir Jonui Bareikoms atminti aukojusi parapijos bažnyčia ir savo lėšomis ją atnaujinusi, prieš metus į Tautos fondo kvietimą įsidukrinti gimtąją mokyklą atsiliepė JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė. Jos lėšomis nupirktos modernios plastikinės su spyruokliuojančiais lankais krepšinio lentos sporto salei“³².

Seserys Marija Remienė (kairėje) ir Margarita Irena Bareikaitė su Širvintų rajono meru Vytu Šimonėliu. Musninkai. 2001 m.

Musninkų vidurinė mokykla – didžiausia visoje apylinkėje. Mokykla gražiai bendrauja su bažnyčia. V. Trakimavičius yra kalbėjęs:

„... yra Musninkų miestelyje dvi vietos, kur užėjęs visada „atgausi širdį“, – tai, pirmiausia, bažnyčia, ir kita tokia vieta – mokykla“³³.

Tad Marijos pastangos padėti gimtojo krašto bažnyčiai ir mokyklai yra ne tik svarbios, bet jau liudija ir efektyvų rezultatą.

Žurnalistinė veikla

Be paminėtų M. Remienės darbų, itin svarbi yra jos žurnalistinė veikla. Čia Marija iškyla kaip išeivijos kultūrinio gyvenimo istorijos metraštininkė, kurios lankščiai plunksnai priklauso ir informacinio pobūdžio tikslios ir konkrečios žinutės, ir platūs, išsamūs straipsniai, kuriuose nagrinėjamos įvairios problemos. Akivaizdžiausios šios problemų kryptys: **katalikiškoji spauda, katalikiškosios veiklos puoselėtojai išeivijoje, meno grupės bei atlikėjai, vienuolijos, labdaros veiklos propagavimas, kelionių įspūdžiai, feministiniai klausimai, asmenybių iškėlimas** ir dar daugelis kitų. Visa tai apžvelgsime detaliau, pateikdami citatų, leidžiančių pajusti nagrinėjamo klausimo svarbą, M. Remienės minties dėstymo eigą, jos plunksnos lankstumą. Kartu ir tai, kad M. Remienės rašiniai, fiksuojantys kultūrinius įvykius, yra itin svarbūs ateities kartoms: tai išeivijos kultūros istorija.

Štai kaip lyriškai, gražiais gamtos vaizdais autorė dar labiau sustiprina Birželio įvykių tragizmą Lietuvoje:

„žydintis birželis yra pats gražiausias metų mėnuo. Visa augmenija pasipuošia žiedais, kiekvienas pumpurėlis skleidžiasi ir rodo savo grožį. Amerikoje birželis – vestuvių mėnuo, beveik kiekviena jaunoji nori būti birželio mėnesio nuotaka (June bride)“³⁴.

³² Škiudaitė A. Dvasinė Musninkų teritorija, XXI amžius, 2001, birž. 8.

³³ Povilionienė L. Ir Musninkuose šviesiau, Draugas, 2001, birž. 30.

³⁴ Remienė M. Birželis Čikagoje, XXI amžius, 1997, liepos 23.

Rūpindamasi Lietuva, Marija pastebėjo, kad tauta pasidarė kosmopolitiška.

„Mažai rūpinasi dvasiniais reikalais, jiems svetimas tikėjimas, tautinis auklėjimas. Bažnyčias, pagal statistiką, lanko tik 15% žmonių! O kur kiti? Visi žinome, kokią įtaką žmonėms turi spauda ir televizija. Būdamas Lietuvoje pastebėjau, kad daugelis mieliausiai skaito „Lietuvos rytą“, „Respubliką“ ir panašią purviną spaudą. Giminėms užprenumeruoja „XXI amžių“, nes ten yra daug naudingų žinių, straipsnių, informacijos kiekvienos srities specialistams. Neatrodo, kad iš jų kiekvienas pasiskaito. Bet gal kartais žvilgtleri nors į nuotraukas, esančias laikraštyje... „XXI amžių“ pradėjau asmeniškai remti, nes jo neremia Lietuvos valdžia, jis puolamas. Yra redaktorių, norinčių šį katalikišką laikraštį sunaikinti, nes jiems dvasiniai ir tautiniai turiningas laikraštis nepatinka“.

Rūpindamasi „XXI amžiumi“, M. Remienė parašė ne vieną platų straipsnį į „Draugą“, apžvelgdama ir to meto spaudą:

„Lietuvai atgavus nepriklausomybę, sužydėjo laisvės spauda. Kai kurie ten eję laikraščiai „persikrikštijo“ ir toliau puikiai gyvuoja. Atsirado bulvarinių laikraščių, kuriuos kaip sensacijas gaudo skaitytojai. Įsisteigė ir katalikiška spauda. Neužtenka tik politikos ir kultūros gyvenime. Dvasiškai nualintai tautai ypač reikia kilnesnio žodžio, kuris keltų žmogaus ir visos tautos dvasią religine prasme“.

Nuo 1990 m. rugšėjo mėn. Lietuvių katalikų mokslo akademija leidžia „XXI amžių“. Nežinia, kiek užsienio lietuvių skaito „XXI amžių“ ir kaip jie yra susipažinę. Sprendžiu, kad nedaug, nes beveik niekur negirdėjau pokalbiuose minint šį katalikišką laikraštį. Beveik nuo pirmojo „XXI amžiaus“ numerio jį skaitau. Prisipažinsiu, kad pradžioje šis laikraštis nebuvo patrauklus. Atrodė, kad skirtas tik Bažnyčios darbuotojams, o ne plačiai katalikiškai visuomenei.

Pamažu „XXI amžius“ augo, tobulėjo ir gražėjo. Tačiau skaitytojų, kaip ir visa kita katalikiška spauda pastaraisiais metais, neprašoko 5000 egzempliorių. 1997 m. su pirmuoju numeriu „XXI amžius“ iš pagrindų pasikeitė. Sparčiai padidėjo ir tapo vienu įdomiausiu bei geriausiu katalikišku leidiniu Lietuvoje. „XXI amžius“ eina du sykius savaitėje – trečiadieniais ir penktadieniais. Kiekviena laida turi 16 puslapių. Laikraščio puslapiai suskirstyti temomis: krikščionybė ir šiandiena, gimtasis kraštas, laikas ir žmonės, darbai, šeima, atmintis, mokslas, valstybė ir Bažnyčia, aktualijos, pasaulis, kultūra, kryžkelės, švietimas, mums rašo, psichologija, verslas ir krikščionybė. Yra ir televizijos programa. Puikūs vedamieji, kuriuos tikrai verta pataupyti ir dar kartą pasiskaityti. Temos įvairios.

„XXI amžius“ nėra leidžiamas komerciniais pagrindais. Nėra bulvarinių reklamų. Pakilus prenumeratos kainai, atrodo, laikraštį prenu-

meruojančių skaitytojų skaičius sumažėjo...Labai liūdna, kad tautiečiai daug gausiau skaito kitokio pobūdžio spaudą...³⁵

Kitame straipsnyje akcentuoja katalikiškos spaudos sunkumus:

„Ilgesnį laiką viešint Lietuvoje, teko aplankyti kelias laikraščių redakcijas. Dabar Lietuvoje spauda turi pilną laisvę, todėl yra ir gerų, ir prastų, net šlamšto – kraštą nuodijančių laikraščių. Buvusi komunistinė spauda, dabar pasivadėjusi kitais vardais „paveldėjo“ spausdinimo aparatūrą ir žurnalistų bendradarbių kadrus. Toji spauda klesti, turi didžiausius tiražus, o ten pilna šiukšlių. Tų laikraščių pilni kioskai, jaunimas pardavinėja gatvėse, susisiekimo centruose, Palangos pliažė, restoranuose.

„Visai kita padėtis yra su katalikiška spauda. Sovietų laikais jos nebuvo. Ji buvo draudžiama. Tad, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, katalikiška spauda atėjo iš pogrindžio. Ji pradėjo „iš nieko“. Viską reikėjo įsigyti. O jos skaitytojai, kurie dar šiaip taip sukrapšto pinigų prenumeratai, yra neturtingiausi Lietuvoje, nes jie sąžiningiausi ir daugiausia vyresnės kartos, išlikę ištikimi katalikybei... Susidomėjau aplankyti „XXI amžiaus“ redakciją ir arčiau susipažinti su esama padėtimi. Redakcija Gimnazijos 7 C, Kaune, nelengva surasti net ir vietiniams kauniečiams. Pastatas priminė po karo Vokietijos griuvėsius, ten prisiglaudusias pabėgėlių įstaigas. Kažkokiam pastato griuvėsyje įsikūrusi „XXI amžiaus“ redakcija dirba tikrai vargingose sąlygose. Tos sąlygos kiek geresnės, negu buvo Sovietų okupacijos metais, nes nebereikia slėptis pogrindyje.

Kyla klausimas, kodėl toks mažas skaitytojų skaičius? Katalikiškas laikraštis turėtų būti kiekvienoje katalikiškoje šeimoje. Okupacijos metais slapti katalikiški leidiniai buvo branginami ir už juos ne vienam teko „neapmokamos atostogos“ Sibire. Ar dabar mūsų tautiečiams Lietuvoje yra svarbu tik materialinės gėrybės, o dvasinis ir dorovinis gyvenimas užmirštas, nurašytas? Lietuvoje yra giliai tikinčių žmonių, bet jų nedaug ir jie neturtingi. Atrodo, kad plačiai tautos masei trūksta krikščioniško sąmoningumo. Bet juk žmogus gyvas ne vien duona...“

„XXI amžius“ negauna paramos nei iš fondų, nei iš Lietuvos valdžios. Katalikiška spauda nepageidaujama. „XXI amžiumi“ verta susidomėti JAV lietuviams“³⁶.

1997 m. rugpjūčio 3 d. „Draugo“ gegužinėje M. Remienės iniciatyva dalyviai buvo supažindinti su „XXI amžiumi“. Kitame straipsnyje rašo:

„Kai Lietuvos prezidentas keliavo po Pietų Ameriką, dalindamas ordinus, norėjo ir man duoti Gedimino III laipsnio ordiną, bet aš at-

³⁵Remienė M. „XXI amžius“ labai pagerėjo, *Draugas*, 1997, kovo 14.

³⁶Remienė M. Katalikiškas laikraštis Lietuvoje, *Draugas*, 1997, liepos 31.

sisakiau, motyvuodamas, kad Lietuvoje yra tiek daug žmonių, perėjusių kalėjimus, lagerius, tik niekas neskuba jiems už tai atlyginti“, – taip „XXI amžiui“ pareiškė prelatas Juozas Šeškevičius, praleidęs Brazilijoje 33 metus. Mums gerai pažįstamas rašytojas, poetas Alfonsas Šešplaukis – Tyruolis, lankydamasis Lietuvoje, savo pokalbyje „XXI amžiuje“ pasisakė, kad „dar studijuodamas Vytauto Didžiojo universiteto antrame kurse rašęs eilėraščius. Mama tada jam parinko slapyvardį „Tyruolis“ (tai reiškia „pustelnikas“, atsiskyrelis). Tik tėvas nusiminęs, kad sūnus nori išsižadėti savo pavardės. Taigi slapyvardis liko tik poezijai, pagerbiant mamą, o prozą, atsižvelgiant į tėvo norą, pasirašinėju šeimos pavarde... /.../. Skaitant „XXI amžių“ tuoj pat ima noras surasti Petro Katino (tikra pavardė) šiems laikams taiklias mintis apie politiką Lietuvoje...“³⁷

1998 m. pradžioje, rūpindamasi „XXI amžiumi“, M. Remienė rašė „Drauge“:

„Esame įsitikinę, kad laikas pakeitė mūsų tautos žmones ir veiklos būdą. Po 50 religijos persekiojimo, kunigų ir tikinčiųjų niekinimo, sunku naujajai kartai persiorientuoti. Moralės stokos pasėtas grūdas dar atsiliepia žmonėms ir po septynerių laisvės metų. Mūsų tautoje mažai kas gyvena idealais. Labai nedaug kam rūpi tautinės, religinės ir moralinės problemos“³⁸.

Straipsnio autorė, nurodydama, kad svarbiausias minėtas problemas kelia nuolat puolamas, kritikuojamas ir net norimas uždaryti katalikiškas laikraštis Lietuvoje „XXI amžius“, siūlo

„gyvendami išėivijoje ir suprasdami spaudos prasmę, galime paveikti ir padėti Lietuvoje savo giminėms, pažįstamiems, ne tik siuntiniais ir pinigais, bet užsakydami gerą katalikišką laikraštį, kuriame nėra nei skelbimų, reklamų, kur ciniškai nesityčios ne tik iš Bažnyčios, bet nei iš Lietuvos... Toks laikraštis yra „XXI amžius“, kuris nebijo taip ir vadintis. „XXI amžius“ dabar yra tiek pat svarbus Lietuvai, kaip buvo „Kronika“ okupacijos metu... Spauda, o ypač gera spauda turi daug įtakos žmonėms ir visai tautai“.

Kalbėdama apie lietuvišką spaudą, Marija ne kartą apgailestavo, kad toks svarbus, ypač Vilniaus krašto lietuviams, Lietuvos istorijos savaitraštis „Voruta“ sumenko...

Šiuo metu M. Remienė vadovauja JAV LB Kultūros tarybai, „Draugo“ fondui ir radijo programai „Margutis“. Kultūros tarybos vardu kas metais ji suruošia išėivijos kultūrininkų pagerbimą, kurių metu įteikia Kultūros tarybos plaketes ir po tūkstantį dolerių iš Lietuvių fondo. 2000 m. pagerbė radijo programos darbuotoją, žurnalistą, dailininkę, muziką ir lituanistinę mokyklą. Taip pat buvo suorganizuotas jaunųjų talentų vakaras. M. Remienė džiaugiasi:

³⁷Remienė M. „XXI amžius“, *Draugas*, 1997, rugs. 12.

³⁸Remienė M. Svarbus laikraštis išėivijai ir Lietuvai, *Draugas*, 1998, sausio 22.

„Visi renginiai daro teigiamos įtakos mūsų visuomenėje. Tačiau kas nors turi būti už juos atsakingas, kas nors turi išlaikyti išeivijos kultūros istorijos etnines šaknis. Išsilaikyti daugiakultūrinėje Amerikoje lietuviai susikūrė savotišką salą, tad laikosi kartu, dirba Lietuvai, kuri daugeliui tebėra idealas. Tačiau vaikystės atminimai ir tėvų idealizuota Lietuva nebėra tokia, kokią palikome. Natūralu – laikas daro savo. Amerikoje pasikeitė ne viena išeivijos karta. Pasikeitė ir naujos kartos paskirčių pasaulis.

Mano, kaip lietuvis supratimas, ištikimybė savo tautai, įpareigojo mane daugiau negu tik paprastam išlikimui, bet išlikti prasmingai, realizuojant save dvasiškai. Tačiau žemiškasis mūsų gyvenimas tuo ir yra nuostabus bei pavojingas, kad ir kilniausią darbą gali paversti nevertingu Dievo akyse...Kiekvienas turime savo erdvę tokią, kokią mes patys susikuriame. Mano darbai, mano gyvenimas buvo per daug atviras ir todėl kartais pasijuntu menka ir nemylima, o kartais labai reikalinga...“

JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė M. Remienė rūpinosi, kad į Ameriką iškviesti menininkai būtų apsupti dėmesio, gausiai lankomi jų koncertai, rengiami susitikimai. Todėl apie tai ji plačiai rašė „Drauge“. Štai prieš atvykstant Punsko „Klumpės“ kapelai skaitytoją supažindino su lietuvių švietimo padėtimi Lenkijoje, akcentavo, kad kapelos nariai – 1956 m. Punske atidarytos lietuviškos gimnazijos, kuri, atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, buvo pavadinta Kovo 11-osios vardu, absolventai. Spauldoje apžvelgė kultūrinį Punsko lietuvių gyvenimą, supažindino su Punsko istorija. M. Remienė, būdama krikščioniškų demokratiškų pažiūrų, parašė ne vieną informaciją apie LKD partijos veiklą. Jos plunksnai priklauso ir platus straipsnis apie 2000 m. rugpjūčio 20 d. Tilžėje pašventintą naują Kristaus Prisikėlimo bažnyčią, pastatytą vietoj 1983 m. nugriautos³⁹. Pasidžiaugusi gražia švente, autorė supažindina skaitytoją su istoriniais faktais, su Karaliaučiaus krašte susiorganizavusia lietuvių bendruomene, labai jautriai aprašo skurdžią gyventojų padėtį, nugyventą Tilžės miestą. Tame pačiame straipsnyje ji aprašo ir kelionę į Baltarusiją, rašo apie Pelesos bažnyčią ir jos kleboną Kastytį Krikščiukaitį, žinomą veikėją Mariją Kruopienę, lietuvių padėtį Pelesoje ir visoje Baltarusijoje. Nemaža vietos skirta Rimdžiūnams. Skaitytojas sužino, kad Baltarusijoje yra šešios sekmadieninės lietuviškos mokyklėlės: trys Breslaujos krašte, Minske, Rodūnioje ir Lydoje. Tačiau kunigams draudžiama mokyklose dėstyti tikybą. M. Remienė rašo:

„Laikas tarsi storas dulkių sluoksnis prislėgė šias žemes ir čia gyvenusių lietuvių atmintį. Nedaug tokių idealistiškų asmenybių kaip M. Kruopienė, o dabar ir jauna jos sekėja V. Tarnauskaitė, kurios neša lietuvių į namus, į šeimas. Reikia joms padėti, kad varge jų dvasia nepalūžtų“⁴⁰.

Turėdama seserį vienuolę ir ilgą laiką dirbdama seserų rėmėjų gretose,

³⁹ Remienė M. Įdomūs, bet skaudūs prisilietimai prie istorijos, XXI amžius, 2000, gruodžio 20.

⁴⁰ Ten pat.

M. Remienė geriau nei kas kitas žinojo vienuolių problemas. Tad straipsnyje, skirtame išeivijos vienuolynams, ji pateikia gražių pavyzdžių, liudijančių vienuolynų įtaką dvasiniam, kultūriniam krašto gyvenimui, kalba apie Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo seserų kongregaciją ir jos rėmėjų veiklos kryptis bei atliktus darbus, apie seseris kazimierietes iš Čikagos, pranciškonės iš Pitsburgo, pateikia jų pagalbos Lietuvai pavyzdžių. O pabrėždama parapijos svarbą lietuvybei išlaikyti, rašė:

„Išeivijos religinis ir kultūrinis gyvenimas yra pastatytas ant idealizmo pagrindų. Ateiviai, atvykę į Ameriką, nors patys neturėdami stipraus finansinio pagrindo, organizavosi, būdami religingi statė bažnyčias ir kūrė vienuolynus. Parapijos buvo grynai lietuviškos. Parapija jungė tautiečius, ten vyko organizacijų susirinkimai ir susitikimai“⁴¹.

Viename iš savo straipsnių M. Remienė Lietuvos skaitytojus supažindina su Kūčių tradicijomis bei naujais išeivių papročiais: vietoj dovanų – skirti aukas, prisiminti vienišus bei senatvės naštos prislėgtus tautiečius⁴². Rašo apie 1997 m. Kūčių vakarienę „Seklyčioje“ bei Pasaulio lietuvių centre Lemonte, kurias ruošė ateitininkai, skautai, šauliai, įvairūs klubai. Iš autorės pateiktų duomenų sužinome, kad jau nuo 1963 metų lietuviai atlieka programą Mokslo ir pramonės muziejuje prie Mičigano ežero Čikagos miesto centre. Čia pasirodo įvairių tautybių grupės, būna papuoštos 45-ių tautų kalėdinės eglutės. Lietuviška eglutė būna papuošta dirbiniais iš šiaudelių, be elektros lempučių.

Informatyvus ir konkretus M. Remienės straipsnis, skirtas Vašingtone veikiančio Kultūrinio Smitsoniano instituto 1998 m. surengtam įvairių tautų liaudies festivaliui, kuriame pirmą kartą dalyvavo Lietuvos atstovai⁴³.

Nemaža dėmesio M. Remienė skiria labdaros veiklai propaguoti. Rašydama apie gegužines, skiria jų tikslus Lietuvoje ir išeivijoje. Išeivijoje gegužinių tikslas – susitikti, pabendrauti, o svarbiausia – paremti spaudą ir labdaros darbus. Apgailestauja, kad naujesiems emigrantams nesuprantama, jog lietuviškas gyvenimas, kultūra bei spauda reikalauja daug pasiaukojimo. Džiaugiasi, kad yra tautiečių, kurie mielai dirba neskaičiuodami savo laisvų valandų, dažnai aukodami savo lėšas ir net atostogas. Siūlo ir Lietuvoje katalikiškai spaudai pabandyti gegužinių būdu ieškoti rėmėjų⁴⁴.

M. Remienei, kaip ir kitiems Pasaulio lietuvių bendruomenės IX seimo dalyviams, 1997 m. liepos 8 d. buvo sudaryta galimybė aplankyti Lietuvos Respublikos Prezidentūros naujai suremontuotus reprezentacinius rūmus. Marija, apsilankiusi tuose rūmuose, detaliai supažindina su jais ir „Draugo“ skaitytojus, sugebėdama pateikti daug įdomios istorinės medžiagos. Straipsnį užbaigia:

„Mūsų šalis vilioja turistus švariais pušynais, gražiais gamtos vaizdais, bet savo didinga praeitimi negali pasirodyti. Amžių slinkyje tauta buvo skriaudžiama, niokota, apvogta kaimynų tiek iš rytų, tiek iš vakarų. Pilyis sugriautos, turtai išvežti. Nežinia,

⁴¹Remienė M. Remiant vienuolynus išeivijoje, XXI amžius, 1997, rugs. 24.

⁴²Remienė M. Kalėdų šventė Čikagoje, XXI amžius, 1998, sausio 9.

⁴³Remienė M. Lietuvių liaudies dainos skambėjo Amerikos sostinėje, XXI amžius, 1998, liepos 15.

⁴⁴Remienė M. Gegužinės – prasminga pramoga, XXI amžius, 1998, rugpj. 28.

kur ilsisi mūsų didieji kunigaikščiai, karalius Mindaugas ir kiti tautos valdovai. Lietuvoje daug slypi grožio ir istorijos praeities, tik reikia ją surasti ir atkurti, nes tautos pamatai nesuardomi. Savo valstybę turime vertinti ne mažiau už kitas. Panašiomis mintimis dalinasi šios PLB seimo grupės dalyviai, baigę apvaikščioti reprezentacinių rūmų atremontuotą dalį⁴⁵.

Nesvetima M. Remienei ir feministinė tema. 1997 m. spalio 25 d. „Moters savaitgalyje“ ji skaitė paskaitą, supažindindama klausytojus su lietuvių moterų veikla⁴⁶. Joje yra ne tik svarbių istorinių faktų bei jų analizė, bet pateikiami ir perspektyvos apmąstymai. Gražus įvadas nukreipia į temos dėstymą, iš kurio matyti darbo tikslas:

„Plačioji žmonijos istorija susidaro iš tam tikrų laiko tarpų. Tautos ir Bažnyčios istorija yra kuriama bendruomenių ir atskirų žmonių veikla – tiek moterų, tiek vyrų. Tačiau apie lietuvių moterų darbus tikslų žinių neturime, ilgai tiršti rūkai dengė jų praeitį“.

Autorė pradeda nuo Mortos, mini Gedimino dukrą Aldoną, Oną Vytautienę, Nepriklausomos Lietuvos moteris (Sofiją Čiurlionienę, dr. Veroniką Karvelienę, Magdaleną Galdikienę), daugiausia dėmesio skirdama išeivijos moterų atliktiems ir dirbamiems darbams. Ji pateikia Antano Maceinos bei XX a. žymiausio šveicarų teologo Hans Urs fon Baltazar minčių, iškeliančių moterį, įvertinančių jos darbą, kilnią pašaukimo motinystei bei visuomeninei veiklai misiją. M. Remienė prieina prie išvados, kad lietuvė moteris dirba visose srityse ir yra organiškai susijusi su krašto visuomeniniu ir politiniu gyvenimu, akcentuoja, kad moterys savo darbais įrėžusios gilų ženklą mūsų istorijoje.

M. Remienė tiki tvirtesniais kultūriniais ryšiais su tėvynainiais. Tam skirti straipsniai apie išeivių sukauptus archyvus bei jų likimą, garsiąją Palaimintojo Jurgio Matulaičio misiją Lemonte⁴⁷. Primena, kad Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos pirmasis kapelionas kun. Leonas Zaremba, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, išvyko talkinti Kauno kunigų seminarijai, kuriai trūko dėstytojų. O dabar, vasaros atostogų metu, dažnai pavaduoja čia dirbantį kun. Algirdą Palioką. Straipsnyje kalba ne tik apie Palaimintojo Jurgio Matulaičio parapijos ryšius su Lietuva, bet mini ir Švč. M. Marijos Gimimo parapiją Čikagoje, Dievo Apvaizdos parapiją Detroite, kurioje, 1993 m. atvykęs iš Lietuvos, darbuojasi kunigas Aloyzas Volskis.

Rūpindamasi lietuvių išeivių sukauptų archyvų likimu, 1998 m. rugpjūčio 20 d. M. Remienė skaitė paskaitą Fronto bičiulių studijų ir poilsio savaitės metu „Dainavoje“. Ir Lietuvos skaitytojai supažindinami su lietuvių išeivių archyvų Amerikoje kaupimu, padėtimi, pasvarstoma dėl jų likimo⁴⁸. Kaip ir kituose rašiniuose, čia randame informatyvios ir svarbios faktinės medžiagos, pagilinančios kiekvieno istorines žinias apie lietuvių emigraciją. Sužinome, kad jau 1659 m. į Naująjį Amsterdamą, dabartinį Niujorką, atvyko

⁴⁵Remienė M. Lietuvos Respublikos Prezidentūra, *Draugas*, 1997, rugpj. 8.

⁴⁶Remienė M. Lietuvių moterų veikla, *XXI amžius*, 1998, sausio 7.

⁴⁷Remienė M. Bendradarbiavimas, *XXI amžius*, 1997, spalio 17.

⁴⁸Remienė M. Užjūrio lietuvių kultūros ir archyvų svarba ir apsauga, *XXI amžius*, 1998, lapkr. 11.

profesoriauti išsimokslinę lietuvis Aleksandras Karolis Kuršius. 1776 m. būrys lietuvių dalyvavo Amerikos laisvės kovose. Po 1831 m. čia važiavo politiniai emigrantai, o 1868–1876 metų laikotarpiu prasidėjo masinės lietuvių emigracijos į JAV pradžią (į Pensilvaniją, Naująją Angliją). 1870 m. pirmieji lietuviai atvyko į Čikagą, vėliau jie kūrėsi Detroite, Klyvlende ir kitur. 1949–1951 m. Ameriką pasiekė antroji lietuvių emigrantų banga. Autorė plačiai kalba apie prel. Pranciškų Jurą – Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) kūrėją, apie naują archyvą Pasaulio lietuvių centre Lemonte, apie sukauptos medžiagos lobius, jau iškeliačiusius į Lietuvą. Jaučiasi rūpestis sukaupia unikalia medžiaga, kad ji, trūkstant lėšų, nesunyktų.

„Per daugelį metų išėvijos kultūrininkai, atsigręžę į Lietuvą, sėmėsi iš jos įkvėpimo bei kūrybinių jėgų. Dabar pats laikas visa tai išlaikyti, išsaugoti, neleisti sunykti“.

M. Remienę piktina kalbos svetimybės Lietuvos spaudos puslapiuose. Ji rašo straipsnį, kuriame pabrėžia, kad išėvija per 50 metų išlaikė savo spaudą „švaria“, be tarptautinių žodžių „reisai“, „stresai“, „šou“ ir kt. Autorė labai piktina žodis „tarpukaris“, dažnai vartojamas Lietuvoje. Šį žodį ji laiko okupantų palikimu, kada buvo bijoma laikotarpius skirstyti pagal politinę padėtį, tad vartojant žodį „tarpukaris“ būtina nurodyti ir datą.

„Nebijokime vadinti Lietuvą tikrais vardais – tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinio karo, t. y. 1918–1940 metais buvo nepriklausoma Lietuvos Respublika“⁴⁹.

M. Remienė rašė ne tik informacines žinias ar gvildeno rūpimus klausimus, bet neleido nugrimzti užmarštin ir daugeliui asmenybių. Jos dėka ne viena asmenybė jau įamžinta mūsų tautos istorijoje, visa Lietuva supažindinta su Petru Viščiniu, Jurgiu Janušaičiu, Antanu Juodvalkiu, kun. Mykolu Kirkilu, kun. Roku Puzonu, dr. Rimgaudu Nemicku, dr. Petru Kisieliumi, dr. Leonu Kriauciūnu, Viktorija ir Antanu Valavičiais, Vincentu Kupriu ir kitais žymiais išėvijos veikėjais. Štai apie į Lietuvą po 52 klajonių metų sugrįžusį visuomenininką, kultūrininką, diplomuotą teisininką Petrą Viščinį jo 85-mečio proga rašė:

„Petras Viščinis darbuose buvo ištvėringas, pareigose stropus ir nepamainomas, ištikimas savo duotam žodžiui, vertinantis viską, kas gera, tauru ir teisinga. Tatai patvirtina jam paskirtos premijos: Amerikos Lietuvių tarybos, dvi iš Lietuvių Bendruomenės Kultūros tarybos, o Lietuvos prezidentas už nuopelnus Lietuvai paskyrė jam Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordiną... Sukaktuvininko gyvenimas buvo tikrai našus ir prasmingas. Visą savo laisvą laiką, savo talentus ir pastangas jis skyrė lietuvių tautiniam išlikimui išėvijoje ir Lietuvos nepriklausomybės atgavimui. Lietuvai atgavus laisvę, jis grįžo į savo gimtinę – Druskininkus“⁵⁰.

⁴⁹Remienė M. Vadinkime tikrais vardais, XXI amžius, 1998, kovo 4.

⁵⁰Remienė M. Petras Viščinis – sukaktuvininkas, Draugas, 1997, rugpj. 16; Remienė M. Lietuvos patriotui – 85-eri, XXI amžius, 1997, rugs. 3.

Pro M. Remienės akis nepraslydo ir žymaus žurnalisto Antano Juodvalkio (A. Juodvalkio duktė – Eglė Juodvalkė – poetė, rašo lietuviškai) 85-mečio jubiliejus. Labai šiltai skaitytojams Lietuvoje bei išeivijoje M. Remienė rašė apie kun. Mykolą Kirkilą⁵¹. Imponuojanti jau pati straipsnio pradžia:

„Yra žmonių, kurių tikslas – nieko nedirbti, nieku nesirūpinti ir su nieku nesusirišti. Žmogaus pasaulis tokiems šiandien yra tarytum apsitvėręs aukštom tvorom. Tačiau yra žmonių, kurie gyvena ne tik sau, bet rūpinasi ir kitais, ypač savo tautiečiais. Amerikos lietuvių tarpe visais laikais netrūko pasiaukojančių ir aukojančių krikščioniškiems bei tautiniams reikalams. Džiaugiamės, turėdami savo tarpe kilnių ir šviesių pavyzdžių, kurių širdys yra jautrios ir kurių rankos pilnos, ypač savo tautiečiams Lietuvoje. Vieni vyksta į tėvynę dirbti, skirdami savo patirtį ir sugebėjimą, auklėdami jaunąją kartą. Kiti, metų naštos slegiami, remia, pagal savo išgales, finansiškai. Didesnės apimties finansine pagalba dažniausiai yra surišta su kuria idėja, ypač religine ir kultūrine. O tokių šviesių pavyzdžių turime, pvz., prelatą Juozą Prunskį, prelatą Joną Kučingį ir eilę kitų. Negalime praeiti nepaminėję kuklų, niekur nesiskelbiantį, kunigą Mykolą Kirkilą.

Kun. Mykolas Kirkilas, sulaukęs auksinių pensininko dienu, gyvenimo rudenį leidžia šiltoje ir saulėtoje Floridoje, gausiame lietuvių telkinyje St. Petersburge. Jis ir neprašomas žino, kur ir ką parenti iš savo kuklių santaupų...

Pateikusi kunigo gyvenimo kelio aprašymą, straipsnį baigia kunigo mintimis:

Ne per seniausiai lankiau Lietuvą ir parsivežiau gan liūdnus įspūdžius. Grįžti į Lietuvą negaliu, nes esu per senas. Tik linkiu ir meldžiu Dievą, kad brangi mūsų tėvynė atsikratytų sovietinės okupacijos liekanų ir alkoholizmo blogybių ir ryžtųsi savomis jėgomis grįžti prie senelių, prosenelių darbštumo ir tikėjimo“.

M. Remienė atkreipė dėmesį ir į gydytoją kardiologą dr. Rimgaudą Nemicką, kuris jau 25-eri metai padeda Lietuvos medikams tobulintis Amerikoje, o jį patį Balzeko lietuvių kultūros muziejus 1997 m. paskelbė labiausiai pasižymėjusiu lietuviu⁵². Lietuvos skaitytojai supažindinami ir su dr. prel. Juozo Prunskio premijos, skiriamos vyresniems nei 60 metų asmenims, nusipelnusiems katalikiškoje labdaros veikloje, 1997 metų laimėtojais – Viktorija ir Antanu Valavičiais. Išvardinama plati jų veikla, talka Socialinių reikalų tarybai⁵³.

Pristatydama Lietuvos skaitytojams dr. Petrą Kisielių, kuris 1997 m. šventė 80-metį, M. Remienė rašė:

⁵¹Remienė M. Kunigo dr. Mykolo Kirkilo odiseja, *Draugas*, 1997, spalio 21; Remienė M. Kunigo dr. Mykolo Kirkilo odiseja, *XXI amžius*, 1997, lapkr. 7.

⁵²Remienė M. Balzeko kultūros muziejus Čikagoje, *XXI amžius*, 1997, gruodžio 17.

⁵³Remienė M. Labdara ir pagerbtuvės Čikagos „Seklyčioje“, *XXI amžius*, 1997, gruodžio 24.

„Jis – gailėstingas samarietis, gyvena pagal Dievo sukurtą žmogaus paveikslą, pagal jo įsakymą: padėk artimui, nelaukdamas užmokesčio“⁵⁴.

Iš straipsnio sužinome, kad jis gimė Suvalkijoje, Lietuvoje baigė VDU Medicinos fakultetą, 1944 m. pasitraukęs į Vokietiją Tiubingeno universitete apgynė daktarą. Anot autorės, P. Kisielius „Dainuoja ir dabar suvažiuimuose, stovyklose, tuoj pat suorganizuodamas „savo chorą“. Ji nuoširdžiausiai džiaugiasi, kad už nuopelnus katalikiškai ir lietuviškai veikai, už darbus artimui Šv. Tėvas Jonas Paulius II 1996 m. apdovanojo dr. Petrą Kisielių Šv. Silvestro riterio ordinu. Straipsnį baigia svarių įvertinimu:

„...paliko gilius pėdsakus kaip rūpestingas gydytojas, pelningai užsitarnavęs Gailėstingą samariečio vardą, jis daugeliui teikė ir tebe teikia žmogui taip brangią sveikatos dovaną. Kaip visuomenininkas, jis nešė ir tebeneša didelę išeivijos lietuvių tautinės ir krikščioniškosios veiklos našta. Lietuvių tauta, ypač išeivijoje, jam turi būti už tai labai dėkinga“.

M. Remienė rašė ir apie solistą Vincentą Kuprį⁵⁵. Apžvelgusi jo 60 metų gyvenimo kelią, jaunystės dienas Sibire, plačią muzikinę veiklą ir solisto karjerą, lyg tarp kitko pastebi: „Daina jam padėjo tremtyje vargą nešti, dėl dainos buvo daug aukota“.

Dėmesio susilaukė straipsnis apie buvusį Kaišiadorių vyskupijos kanclerį, tuo metu Musninkų parapijos kleboną, Širvintų dekaną kun. Roką Puzoną, atvykusį iš Lietuvos Gavėnios rekolekcijoms vysk. Pauliaus Baltakio kvietimu⁵⁶. Skaitytojams kun. R. Puzonas pristatomas kaip 1986 m. tragiškai žuvusio kun. Juozo Zdebskio artimas draugas, kovotojas dėl tikėjimo laisvės. Autorė per gana trumpą laiką akivaizdžiai pristato kunigo atliktus darbus Gyvosios Bažnyčios statybai, jaunimo įjungimą į bažnytinį gyvenimą.

Visų straipsnių neįmanoma suminėti. Apžvelgiant M. Remienės spaudos puslapiuose pagerbtas asmenybes, ryšku, kad ji į kiekvieną lietuvių žiūri kaip į potencialų pagalbininką, galintį prisidėti prie lietuvybės išlikties išeivijoje:

„Ne kiekvienas gali vadovauti, bet kiekvienas gali pagal savo sąlygas dalyvauti susirinkimuose, minėjimuose, kultūriniuose renginiuose ir įnešti šio to pozityvaus, parodyti pritarimą. Be visuomenės pritarimo ar nusiteikimo bet koks darbas nėra įmanomas. Išeivijos kultūrinis išlikimas priklauso ne tik nuo kultūros kūrėjų, bet ir nuo jo nešėjų bei rėmėjų...“⁵⁷

Įvertinimai

Marija Remienė už plačiašakę visuomeninę veiklą sulaukė padėkos ir įvertinimo. 1991 m. rugsėjo 25 d. ji gavo JAV Lietuvių bendruomenės padėkos raštą, kuriame sakoma: „JAV LB Krašto val-

⁵⁴Remienė M. Gailėstingasis samarietis, XXI amžius, 1997, rugs. 10.

⁵⁵Remienė M. Solistas Vincentas Kuprys – jubilias, Draugas, 1998, sausio 10.

⁵⁶Remienė M. Kunigas Bažnyčios ir Tėvynės gerovei, Draugas, 1997, vas. 14.

⁵⁷Budrienė J. Nenykstantys darbai išeivijos baruose, XXI amžius, 1998, birž. 24.

dyba įvertina ir dėkoja Jums už Jūsų aukas, pasišventimą ir darbus Lietuvių Tautos reikalams“. Padėką pasirašė JAV LB Krašto valdybos pirmininkas Antanas Razma ir vicepirmininkė Birutė Jasaitienė.

Padėkos raštą už aukas laisvės kovotojams partizanams M. Remienė yra gavusi ir iš Lietuvos partizanų globos fondo. Padėkos raštą pasirašė Lietuvos partizanų globos fondo pirmininkas Leonas Maskoliūnas ir išdininkas Antanas Paužuolis.

1992 m. M. Remienei įteikta speciali Lietuvių fondo plakėtė.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio organizacija 1998 m. rugsėjo 25 d. Lietuvos partizanų globos fondo narę Mariją Remienę už nuopelnus Lietuvai apdovanojo Pasipriešinimo dalyvio kryžiumi. Dokumentą pasirašė Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos pirmininkas Jonas Čeponis.

1998 m. „Draugas“ rašė:

„JAV leidžiamas periodinis „Who's Who“ leidinys spausdina pasižymėjusių verslo, pramonės, vadybos bei kitoje veikloje pavardes ir trumpas apybraižas. Į šį prestižinį leidinį nelengva patekti, tačiau 1999 m. laidoje bus pateikta informacija apie Mariją Remienę, „Draugo“ leidėjų – Lietuvių katalikų spaudos draugijos valdybos pirmininkę, JAV LB Kultūros tarybos pirmininkę, ir labai veiklią lietuviškos visuomenės narę, be kurios darbščių rankų ir sumanaus vadovavimo daug būtinų darbų nebūtų atlikta. Sveikiname!“⁵⁸

M. Remienė 1949 ir 1952 m. apdovanota skautiškos veiklos medaliais, yra sulaukusi Lietuvių fondo (1992 m. apdovanota specialia plakete) bei „Draugo“ pagerbimų, padėkos raštų.

M. Remienės katalikišką veiklą ir pasišventimą aukštai įvertino Šventasis Tėvas, 1996 m. apdovanodamas medaliu „Pro Ecclesia et Pontifice“ (Už bažnyčią ir Popiežiu). Apie šį apdovanojimą informaciją 1996 m. balandžio 27 d. „Drauge“ pateikė Viktoras Rimšelis⁵⁹:

„Prieš porą dienų per Popiežiaus įgaliotinį Jungtinėse Valstijose – nunciatūrą Vašingtone atėjo Popiežiaus Jono Pauliaus II „Pro Ecclesia et Pontifice“ (Už Bažnyčią ir Popiežių) medalis Marijai Bareikaitei-Remienei.

Šis medalis išreiškia M. Remienės asmens pagerbimą ir jos krikščioniškosios veiklos įvertinimą, paties Popiežiaus padėkos ženklas. Šalia plačios visuomeninės ir krikščioniškos veiklos, Marija Remienė ypatingai stipriai vadovauja ir Lietuvių Katalikų Spaudos Draugijoje, Nekalto Prasidėjimo Seserų Rėmėjų veikloje, Amerikos Romos Katalikų Federacijos ir daugybėje kitų darbų.

Kiek anksčiau Marija Remienė gavo Šv. Tėvo palaiminimą su asmenišku parašu. Visi tos rūšies dokumentai pasilieka visiems laikams Vatikano archyvuose. Istorikai gali jais naudotis tik po šimto metų.

⁵⁸ Čikagoje ir apylinkėse, *Draugas*, 1998, birž. 24.

⁵⁹ Rim V. M. Remienei – Popiežiaus medalis, *Draugas*, 1996, bal. 27.

Medalis M. Remienei buvo įteiktas vėliau. O dabar su ta linksma žinia linkime Marijai Remienei gausios Dievo palaimos, geros sveikatos su įprastu uolumu darbuotis dėl Dievo didesnės garbės ir dėl mūsų Tėvynės šviesesnės ateities“.

Medalį įteikė vyskupas Paulius Baltakis Čikagoje 1996 m. rugsėjo 22 d. Švč. M. Marijos Gimimo bažnyčioje iškilmingų pamaldų metu. 1996 m. spalio mėn. „Pasaulio lietuvis“ rašė:

„Visi Marijos Remienės atlikti darbai yra sunkūs, varginantys, nedėkingi, tačiau jie būtini mūsų lietuviškos kultūros gyvybės palaikymui, taigi ir nepaprastai vertinami. Ir vargu ar daug kas Lietuvoje patikės, kad jie visi buvo atlikti be jokio užmokesčio. Ir moters, kuri dar sunkiai dirbo išlaikydama save ir motiną, dabar jau ir sunkokai sergančią. Vargu, ar ir šis Popiežiaus medalis galės būti bent moralinis atpildas už tokius darbus, atliktus lietuvių tautos ir lietuvybės išėivijoje labui. Taip pat pakankamas atpildas nebus nė mūsų, kad ir labai garsiai išreikšti žodžiai sveikiname ir dėkojame“.

Viename interviu M. Remienė yra kalbėjusi apie savo užmojus ir projektus, kurių kiekvienas yra svarbus ir kuriems įgyvendinti atiduoda visas jėgas, kadangi „*kiekvienas kultūrinis renginys pareikalauja atsidėjimo, nes tampa mūsų išėivijos istoriniu palikimu*“⁶⁰.

2002 m. Lietuvos Respublikos Prezidento V. Adamkaus dekretu M. Remienė buvo apdovanota Gedimino ordinu, kuris buvo įteiktas LB Tarybos suvažiavimo metu Vašingtone 2002 m. rugsėjo 20 d.*

Dosnia ranka, atvira širdimi

Išėivijoje M. Remienė nepailstamai darbuojasi kultūros srityje, skleisdama gerį, leisdamą kiekvienam prisiliesti ir pajusti mūsų tautos kultūros grožį. Didžiuodamasi tuo, ką šimtmečiais kūrė mūsų tauta, siekia visa tai išsaugoti ir parodyti pasauliui, kuo svarbūs, stiprūs ir reikšmingi lietuviai.

M. Remienė sudaro sąlygas menininkams populiarėti, garsėti ir likti neužmirštieiems: organizuoja koncertus, rengia parodas.

Visi M. Remienės darbai yra sunkūs, varginantys, nedėkingi, tačiau jie būtini mūsų lietuviškos kultūros gyvybei palaikyti išėivijoje. Tad jie labai reikšmingi ir vertintini.

M. Remienė lietuvybei išlaikyti, Lietuvos labui dirbo ir dirba be atlyginimo.

M. Remienės dėka skaitytojai ir Lietuvoje galėjo susipažinti su svarbiais išėivijos mokslo bei kultūros veikėjais.

M. Remienės straipsniai periodinėje spaudoje (išėivijoje ir Lietuvoje) liudija autorės toleranciją ir puikią diplomatią.

M. Remienė yra kultūros istorijos metraštininkė, ypač lietuvių išėivių kultūros.

Finansiškai remdama ir palaikydama katalikišką veiklą, asmenis bei organizacijas, propaguodama labdarą ji tapo žinoma mecenate.

⁶⁰Budrienė J. Nenykstantys darbai išėivijos baruose, XXI amžius, 1998, birž. 24.

* 2003 m. Lietuvos skaitytojai galėjo susipažinti su M. Remienės atsiminimų knyga „Atsukant gyvenimo laikrodį atgal“. Vyr. red. papildymas.

Apie seserį Irena Margaritą Bareikaitę*

Keletas minčių jos vienuoliškojo pašaukimo 50-mečio proga

Sesuo Irena Margarita Bareikaitė gimė Musninkuose, Ukmergės apskr. (ne Širvintų r.). Musninkuose baigė pradžios mokyklos 4 skyrius. Vokietijoje, Hanau pabėgėlių stovykloje, lankė lietuvišką gimnaziją, čia galėjo baigti tik 6 klases. 1949 m. atvykusi į JAV, jau vienuolyne baigė gimnaziją, vėliau Annhursto koledžą, kuriame studijavo pedagogiką ir socialinius mokslus; baigė bakalauro laipsniu. 1956 m. buvo išsiųsta į Kanadą ir Toronte įsteigė Nekaltai Pradėtosios M. Marijos seserų skyrių, vadovavo vaikų darželiui, dirbo lietuviškoje šeštadieninėje mokykloje ir Toronto universitete išklausė specialų vaikų auklėjimo kursą, suteikiantį teisę dirbti mokytojos darbą Kanadoje. Jos rūpesčiu 1960 m. Toronte buvo pastatytas naujas modernus lietuvių vaikų darželio pastatas. Be tiesioginių pareigų, ji katechizavo Toronto dviejų lietuviškų parapijų vaikus, organizavo ir vadovavo moksleiviams ir ateitininkams.

1967 m. buvo perkelta į Monrealį (Kanadoje), kur tęsė pedagoginį darbą, administravo ir vadovavo Monrealio N. P. Švč. M. Marijos seserų skyriui. 1972–1980 m. (8 metams) buvo išrinkta N. P. Švč. M. Marijos kongregacijos vienuolyno vadove – provincijole. 1979–1981 m. jos rūpesčiu pastatytas naujas centrinis šios kongregacijos vienuolyno pastatas.

1987 m. ji vėl studijuoja Monrealio Concordia katalikų universitete. Baigė universitetą pedagogikos magistro laipsniu, kartu vadovavo ateitininkams. 1989 m. atidarė šios kongregacijos skyrių Pasaulio lietuvių centre Lemonte, prie Čikagos.

Irena Margarita nuo pat gimnazijos laikų buvo ir yra aktyvi ateitininkų vadovė. Ji 15 metų buvo renkama į ateitininkų tarybą. 1980 m. išrinkta į Ateitininkų federacijos tarybą ir valdybą; ėjo įvairias pareigas.

Mokydamasi gimnazijoje, ji reikėsi sporte, ypač lengvojoje atletikoje. 14 metų vadovavo „Dainavos“ ir „Baltijos“ mergaičių vasaros stovykloms.

Būdama vienuole, ji buvo aktyvi visuomenininkė. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, penkias vasaras padėjo Lietuvos ateitininkams jaunimo vasaros stovyklose.

1989 m. Irena Margarita buvo pakviesta į JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybą ir iki šiol yra jai pavaldžios Religinių reikalų tarybos pirmininkė.

Taip pat aktyvi Katalikų mokslo akademijos narė, bendradarbiauja spaudoje, rašo religinio turinio straipsnius lietuvių ir anglų kalbomis.

Seselė Irena
Margarita Bareikaitė

Gimnazistė Irena
Bareikaitė prieš
išvykdama į
vienuolyną 1949 m.
Iš M. Remienės
asm. albumo

* Straipsnis „Dieviškojo pasiaukojimo sukaktis“ perspausdintas iš 2001 m. birželio 16 d. „Vortos“ laikraščio. Stilius pagedaguotas pagal „Vermės“ leidyklos reikalavimus. Vyr. red. pastaba.

Būdama LB Religinių reikalų tarybos pirmininkė, ji kiekvienais metais leidžia mokyklinio amžiaus vaikams religinio ir tautinio turinio lietuviškas knygeles.

1949 m. šeimai atvykus į JAV, ji po dviejų mėnesių atsisveikino su tėveliais, pasiėmė Jėzaus Širdies paveikslą ir išvyko į Putnamą, į lietuvišką vienuolyną. Vienuolynas buvo dar labai neturtingas, tik kūrėsi. Po dvejų metų, 1951 m. rugpjūčio mėn., buvo jos įvilktuvės, pirmieji įžadai. Šeima išsiruošė į Putnamą. Važiavo autobusu beveik visą parą. Pagal savo kuklias išgales vežė ir kuklias dovanėles: sužieduotuvių žiedą (ji buvo sužieduota su Kristumi) ir kitas smulkmenas. Po ilgo nesimatyto tėvai norėjo tuoj pat susitikti su dukterimi. Bet dar 10 dienų turėjo trukti uždaros rekolekcijos, negalima buvo kalbėtis. Tačiau tėvas J. Bareika parodė savo tėvišką nuostatą, pasakydamas: „*Kas per tvarka? Ar vienuolynas yra kaip Sibiro kalėjimas? Nesvarbu kas yra, bet aš turiu savo dukrą pamatyti šiandien*“. Tuometinė viršininkė suprato tėvo jaudinimąsi ir leido trumpam pasimatyti. Kai Irena įėjo į svečių kambarį, vilkėdama ilgu, sunkiu vilnoniu juodu rūbu, ant galvos baltu ilgu nuometu, tyli, aukšta ir labai sumenkusi, visi susikibo ir verkė. Prieš išeidama Irena ištarė: „*Tėveli, jūs mane taip užauginot, mokydamas melstis, mylėti Dievą ir aukotis kilniems darbams*“. Tėvai suprato, kad jos apsisprendimas buvo tvirtas ir jos pasirinktas gyvenimo kelias ją ves tol, kol Viešpats pasišauks pas save.

Vienuolyno gyvenimas nelengvas, ypač tais senais laikais. Daug kas pasikeitė po Antrojo Vatikano Suvažiavimo. Pasikeitė ne tik apranga, bet ir visa tvarka. Vienuolė turi atsisakyti visko – turto, savo „aš“, ji tampa vyresniųjų įrankiu. Ji negali ilgai gyventi vienoje vietoje, nuolat perkeliama kitur. Net ir mokslą vienu metu reikėjo nutraukti, ir tik tėvui griežtai reikalaujant, jai buvo leista sugrįžti ir baigti.

Sesers Irenos Margaritos nueitą kelią sunku aptarti keliais sakiniiais. Nors istoriškai vienuolyno gyvenimas yra Bažnyčios, tarnavimo Dievui dalis, bet kartu tai yra ir kita realybė, kur, pasitaraujant žmonėms, siekiama ir nematomo pasaulio gėrio. Vienuolynas yra mokykla, kurioje iš Dievo išmokstama būti laimingais. Bet tai pasiekia ne kiekvienas.

Irenos Bareikaitės pirmųjų įžadų diena – įvilktuvės, kuomet gavo Margaritos vardą. Putnamas (JAV). 1951 08 15. Iš M. Remienės asm. archyvo

Seselės Irenos Margaritos Bareikaitės vienuoliškojo gyvenimo 50-mečio sukaktuvės. Iš kairės: Marija Remienė (Bareikaitė), poetas Vytautas Cinauskas, seselė Irena Margarita Bareikaitė, Antanas Seikalis. Musninkai, 2001 m. Iš M. Remienės asm. archyvo

Šiuo metu, po kelių sunkių operacijų, ji sugrįžo į vienuolyno centrą, į namą, kurio statyba pati rūpinosi. Tačiau ne atostogauti. Ji amerikiečių mokykloje dėsto tikybą. Be to, ruošia naujai atvykusius lietuviukus (pasitaiko ir ten keli) priimti Krikšto, Komunijos ir Sutvirtinimo sakramentus. Iš vietos amerikiečių ir lietuvių renka aukas ir siunčia siuntinius į Lietuvą kaimo mokykloms, ypač Musninkų, Bijutiškio ir kt.*

Tėvynės trauka pažadino pareigos jausmą

Edmundas Simanaitis

Jonas Kronkaitis gimė 1935 m. vasario 1 d. Širvintų miestyje savanorio, Nepriklausomybės kovų dalyvio Kazimiero ir Kotrynos Kronkaičių šeimoje. Vokiečių okupacijos laikais šeima gyveno Mūsninkuose. Jonukas turėjo ketveriais metais vyresnį brolių Vytautą. Seneliai išėjo į Amžinastį dar Jonukui negimus, o močiutes abi prisimena. Bet žino, kad senelis iš tėvo pusės buvo išvykęs uždarbiauti į Ameriką, o pargrįžęs į Lietuvą ūkininkavo. Jų šeima buvusi didelė – aštuoni vaikai augo. Vienas iš jų, Jonuko dėdė Vaclovas Kronkaitis, tapo Lietuvos karininku.

Kazimieras Kronkaitis sąžiningai ėjo Musninkų policijos nuovados viršininko pareigas. Jo žinioje buvę du ar trys policininkai. Jonukas pirmąjį pradžios mokyklos skyrių baigė Musninkuose karo metais. Frontui artėjant prie Lietuvos, Kronkaičiai kartu su Musninkų viršaičio Jono Bareikos šeima, gelbėdamiesi nuo ištrėmimo į Sibirą, kalėjimo ir persekiojimų, pasitraukė į Vakarų. Vokietijoje pabėgėlių stovykloje lietuviškos mokyklos nebuvo. Vėliau porą metų mokėsi Hanau miestelio lietuvių mokykloje. 1949 m. vasario 12 d. Kronkaičių šeima kartu su kitais „Dievo paukšteliais“ išsilaipino New Haven uoste JAV. Ši poetiška nelaimėlių pravardė atsirado iš *Displaced Persons* (ang.) – perkeltieji asmenys. Kronkaičių šeimai, kaip ir visiems lietuvių pabėgėliams, teko juos svetingai priglaudusioje Amerikos žemėje kurti savo asmeninį gyvenimą iš naujo. Tėvynės ilgesys stiprino viltį sugrįžti į gimtąjį kraštą ir palaikė tikėjimą, kad išsiskyrimas nebebus ilgas. Niekas tada netikėjo, kad Lietuvos okupacija truks pusę amžiaus...

Brolis Vytautas, JAV karinių oro pajėgų puskarininkis, po tarnybos armijoje darbavosi pagarsėjusioje Winchester šaudmenų įmonėje. Jonas baigė Konektikuto universitetą ir įgijo pramonės vadybos bakalauro, kartu ir reguliariosios kariuomenės leitenanto laipsnį. Tai lėmė jo tolesnę kariškio karjerą. Baigęs pėstininkų vadų ir reindžerių kursus, buvo paskirtas į Vokietiją, kur ėjo šarvuočių pėstininkų būrio vado pareigas. Vėliau tarnavo kavalerijos pulke iki 1963 m. Po to sekė tarnyba Lengvųjų ginklų įmonėje. Čia buvo bandomi įvairūs ginklai, tarp jų ir

Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Jonas Kronkaitis. 2000 m. V. Trumpicko nuotr.

* 2001 m. birželio 17 d. Irena Margarita Bareikaitė Musninkų bažnyčioje iškilmingai paminėjo savo vienuolystės penkiasdešimtmetį. Šv. Mišių metu palaiminimą Margaritai suteikė Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis. Sesuo Irena Margarita Musninkuose lankėsi ir 2003 m. vasarą. *Vyr. red. pastaba.*

M-14, M-16 šautuvai, kurių nemaža partija po nepriklausomybės atkūrimo buvo atsiųsta ir Lietuvos kariuomenei. Porą metų teko darbuotis sraigtašparnių apginklavimo projekto vadovu. 1965 m. buvo paskirtas eiti Amerikos sausumos pajėgų Vietname Ginklų skyriaus viršininko pareigas. Tarnyba vertė nuolatos kelti profesinę kvalifikaciją. Grįžęs iš Vietnamo, J. Kronkaitis baigė Resursų valdymo karininkų kursus ir dirbo logistikos srityje. 1968 m. sėkmingai baigė JAV armijos vadovybės ir generalinio štabo koledžą, po to Sirakūzų (Syracuse) universitetą, išsilydamas verslo administravimo magistro laipsnį. Baigęs dėstė vadybą Karininkų karjeros kursuose. 1970 m. vėl komandiruojamas į Vietnamą dislokuotą Pirmąją oro kavalerijos diviziją su užduotimi sukurti brigados kovinės paramos bazę ir jai vadovauti. 1971 m. grįžo į Ameriką ir buvo paskirtas į JAV armijos generalinio inspektorius štabą, kur ištarnavo trejus metus. 1978 m. baigė JAV Armijos karo koledžą ir buvo paskirtas vadovauti ginklų įmonei Rock Island Arsenal, kurioje vykdė esminę gamybos modernizavimo programą. 1981 m. baigė studijas Gynybos sistemų valdymo koledže ir buvo paskirtas valdomųjų sviedinių ir artilerijos sistemų jungtinio projekto vadovu. Čia darbavosi iki išėjimo į atsargą. Būdamas rezervo karininkas, ėjo raketų bandymo, tobulinimo ir gamybos įmonės Atlantic Research Corporation departamento direktoriaus pareigas.

Iš 27 tarnybos JAV armijoje metų J. Kronkaitis labiausiai vertina bataliono vado ir G-4 skyriaus viršininko Pirmojoje tankų divizijoje, Kovinės paramos bazės viršininko ir generalinio inspektorius pareigas. Ten sukauptas patyrimas labai pravertė atvykus į Lietuvą.

Per tarnybos JAV armijoje metus J. Kronkaitis buvo apdovanotas Nuopelnų legiono ordinu (*Legion of Merit, ang.*) ir 14 medalių.

J. Kronkaitis nuo 1997 m. kovo iki 1999 m. birželio 29 d. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos viceministras. 1999 m. liepos 1 d. jam suteiktas brigados generolo laipsnis ir jis paskirtas Lietuvos kariuomenės vadu, o 2001 m. rugpjūčio 13 d. pakeltas į generolus majorus.

Kariuomenės vado žmona Rūta šefuoja birutiečių organizaciją, jungiančią karininkų šeimų moteris – žmonas, dukras. Kronkaičių šeima išaugino sūnų Joną Liną ir dukrą Audrą Kristiną. Sūnus darbuojasi kompiuterių gamybos įmonėje, o dukra, logistikos specialistė, JAV krašto apsaugos sistemoje.

J. Kronkaitis buvo vienas iš Baltijos instituto steigėjų. Institutas jungė grupę lietuvių, latvių ir estų JAV karininkų. Jie rengė informaciją apie padėtį Baltijos šalyse ir teikė ją Atstovų rūmams ir Senatui. Atgimimo metais nuosekli ir kryptinga lobistinė veikla buvo labai reikalinga visoms trimis Baltijos šalims. Nuo 1991 m. J. Kronkaitis ėjo instituto tarybos prezidento pareigas. Viceprezidento poste darbavosi latvis komandoras Andrejs Mezmalis. Kitas tarybos narys estas Alex Einseln 1992 m. sugrįžo į tėvynę ir netrukus buvo paskirtas Estijos kariuomenės vadu. Jam, kaip ir J. Kronkaičiui, buvo suteiktas generolo laipsnis.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, JAV armijos ats. plk. J. Kronkaitis ir JAV jūrų pėstininkų ats. plk. A. Garsys negaišiodami parengė Lietuvos kariuomenės atkūrimo projektą. Jiems talkino lituanistė Nijolė Skučienė. Šis kariuomenės pertvarkymo pagal Vakarų standartus projektas tada nesulaukė deramo valdžios dėmesio, tačiau jo atskiri elementai buvo sėkmingai panaudoti vėliau. NATO vadovybė ypač

susidomėjo Mokymo ir doktrinų valdybos ir Mokomojo pulko įsteigimu. Pirmiausia buvo pertvarkytas Gynybos štabas. Šie darbai aiškiai parodė, kad reforma vykdoma pagal vakarietiškus principus. Visa tai formavo naują Lietuvos kariuomenės įvaizdį.

1996 m. įstatymu buvo nustatyta, kad Lietuvos nacionalinio saugumo stiprinimas yra svarbiausias vidaus ir užsienio politikos tikslas. Suaktyvėjo integracijos į Europos Sąjungą (ES) ir NATO parengiamieji darbai. Kariuomenė ir kitos krašto apsaugos institucijos turėjo būti ruošiamos valstybės gynybai ir sąveikai su NATO pajėgomis. Seimo nariai L. Andriekienė ir prof. V. Landsbergis neoficialiai pakvietė J. Kronkaitį imtis šio labai svarbaus ir atsakingo darbo. Tuometinis krašto apsaugos ministras Č. Stankevičius tuojau pat oficialiai pakvietė sugrįžti į Lietuvą ir įsijungti į krašto apsaugos sistemos pertvarkymo darbą. Tiesą pasakius, ministras aktualiais reformos reikalais jau kuris laikas ir anksčiau aktyviai ir labai vaisingai konsultuodavosi su J. Kronkaičiu. Taip prasidėjo J. Kronkaičio bene pats svarbiausias, atsakingiausias ir vaisingiausias veiklos periodas. Jo patirties jaunai atsikuriančiai Lietuvos kariuomenei labai reikėjo. Štai kaip jis apibūdino savo šefą:

„Ministrą Česlovą Stankevičių vertinu kaip labai gabų, dorą ir atsidavusį reikalui žmogų. Jo išskirtinis darbštumas suburtoje komandoje leido padaryti nepaprastai daug svarbių darbų“.

Pulkininkas J. Kronkaitis turėjo neginčijamą pranašumą – kaip JAV armijos kariškis jis mąstė Vakarų standartų kategorijomis ir kariuomenės reformą planavo nuosekliai. Kiekvienas visuomenės veikėjas, aukšto rango pareigūnas atsiskleidžia visuomenei ne kalbomis ir ne pažadais, o konkrečia veikla. J. Kronkaitis neatėjo į tuščią vietą. Jis rado atkurta Lietuvos kariuomenę, suformuotus batalionus, pirmtakų atliktą svarbų ir didelį darbą. Tačiau šią kariuomenę reikėjo parengti sąveikauti su Vakarų gynybine sistema – NATO. Tokia buvo valstybinė užduotis.

Buvo pasiūlyti ir priimti kariuomenės pertvarkymo ir plėtros prioritetai. Jų penki: pirma, sukurti kariuomenės infrastruktūrą; antra, mokyti karius pagal programas, orientuotas į Vakarų standartus; trečia, pagerinti karių gyvenimo sąlygas; ketvirta, suderinti ryšių sistemą su NATO standartais ir, penkta, modernizuoti ginkluotę. Savaiame suprantama, kad šiuose milžiniškos apimties darbuose dalyvavo didelė grupė specialistų ir karininkų.

Nuoseklų ir intensyvų darbą vainikavo sėkmė. Užsienio politikai ir specialistai iš visų valstybių kandidačių išskirdavo Lietuvą, kaip geriausiai pasirengusią stoti į NATO. Atskirai verta paminėti J. Kronkaičio išskirtinį dėmesį kario buičiai. Jau minėtą trečiąjį iš eilės prioritetą jis pagal svarbą laikė pirmuoju. Ministras tokiam pakeitimui pritarė. Kareivio buičiai nereikalinga perdėta ištaiga, tačiau jo gyvenimo sąlygos turi būti geros ir pavyzdingos. Tvarkingas būstas, sanitarijos patogumai, aprūpintos reikiama technika mokymo klasės, įrenginiai ir poilsio zonos turi leisti kareiviui pajusti, kad valstybė rūpinasi savo jaunuoju piliečiu, atliekančiu konstitucinę pareigą, o visuomenė gerbia ir myli jį. Taip atsirado iš tikrųjų pavyzdingai, bet anaipol ne prabangiai įrengtos Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko kareivinės. Dėl jų J. Kronkaitis buvo ne kartą kritikuojamas už išlaidumą ir tariamą prabangą. Toks požiūris į kareivį pasiteisino – tai pripažįsta ne tik užsienio

svečiai, bet ir mūsų politikai bei visuomenės veikėjai, kurie įvairiais reikalais lankosi šiame kariniame vienetė beveik kiekvieną savaitę.

Mokomajame pulke jaunieji kariai išeina pradinį mokymo kursą, o po to pakirstomi tęsti karinę tarnybą į kitus karinius vienetus. Reikalinga buvo perorientuoti kariuomenės mokymą iš prosovietinės doktrinos į vakarietišką. Tai buvo padaryta įsteigiant jau minėtą naują padalinį – Mokymo ir doktrinų valdybą. Buvo peržiūrėta karininkų rengimo tvarka ir mokymo programos. Generolo Jono Žemaičio karo akademija dabar išleidžia leitenantus, būsimus būrių vadus, įvaldžiusius vakarietiškus vadybos principus. Kariuomenės vado gen. mjr. J. Kronkaičio žodžiais tariant,

„turime sukurti ištikimą Lietuvai ir geresnės kokybės kariuomenę, kuriai vadovautų nesavanaudiški karininkai, o ginantys valstybės interesus. Tai labai svarbu, ir nemanau, kad yra kas svarbesnio už šitai. Pirmiausia gerai parengtus karininkus siųsti į batalionus, o vėliau aprūpinti atitinkama ginkluote ir technika“.

Dar viena svarbi naujovė – tai iš principo naujas seržanto vaidmuo.

„Mūsų kariuomenės seržantai ir puskarininkiai yra vadai ir kartu specialistai, kurie tiesiogiai dirba su jaunais kareiviais. Pagrindinė užduotis – ugdyti karius taip, kad jie į seržantą žiūrėtų kaip į modelį ir vykdytų jo valią savanoriškai ir savarankiškai“, – aiškina kariuomenės vadas.

Seržantus rengia generolo S. Raštikio puskarininkių mokykla. Čia buvo kūrybiškai pritaikytas Didžiosios Britanijos patyrimas.

Ministro Č. Stankevičiaus suburta specialistų grupė rengė krašto apsaugos teisinę bazę. Kuriant naujus įstatymus, buvo atsižvelgta ne tik į Nepriklausomos Lietuvos ar Vakarų valstybių patirtį, bet ir į okupacijos meto ginkluoto pasipriešinimo ir po to sekusios rezistencijos patyrimą. Ir šioje srityje J. Kronkaičio indėlis buvo labai ryškus ir vaisingas. Jis dalyvavo darbo grupėse, kurios rengė įstatymų projektus, statutus ir kitus teisės aktus. Įstatymų visuma vainikavo ne tik kariuomenės reformos rezultatus, bet ir tapo visos nacionalinio saugumo sistemos teisiniu pamatu, suderintu su NATO ir ES teise. Klaida būtų manyti, kad šis procesas užbaigtas. Vakarų pasaulyje pokyčiai vyksta visose srityse. Tačiau galima pagrįstai teigti, kad krašto apsaugos sistemos, taigi ir kariuomenės, pertvarkymas pagal Vakarų

Prie Kernavės pradinės mokyklos. Iš dešinės: gen. mjr. Jonas Kronkaitis, jo žmona Rūta, mokytoja Emilija Šiaučiūnaitė. 1999 m. J. Vitkūno nuotr.

Gen. mjr.
J. Kronkaitis su
žmona Rūta tarp
musninkiečių.
Musninkai. 2000 m.
V. Trumpicko nuotr.

standartus iš principo buvo užbaigtas per palyginti trumpą laiką. To dar negalima pasakyti apie sveikatos, švietimo, žemės ūkio ir kitas sritis, kur sovietmečio balastas stipriai stabdo reformų eigą.

Kaip išėivijos atstovas J. Kronkaitis mano, kad išėivija galėjo daugiau padėti atsikuriančiai Lietuvai, tačiau siūloma parama ne visada buvo priimama arba stigdavo kompetencijos siūlomai paramai įvertinti. Žinoma, buvo ir tokių išėivių, kurie savo sutvarkyto ir ramaus gyvenimo JAV nepanorėjo keisti į šurmuliuojančią politikos verdenę Lietuvoje, kur neretai už nesavanaudišką paramą vietoj padėkos sulaukdavo piktų patyčių. Tai skaudindavo ne tik generolą, bet ir jo bendradarbius, tačiau niekada nieko neišmušdavo iš vėžių.

Vargu ar kas nors iš išėivijos lietuvių yra daugiau padaręs tautai ir valstybei nacionalinio saugumo stiprinimo srityje negu generolas Jonas Kronkaitis. Jis gyvu pavyzdžiu parodė, kad išėivija Tėvynės nepamiršo ir gali labai efektyviai įsijungti į valstybės atkūrimo darbus. Tačiau būtina viena sąlyga – sugrįžėlis turi būti laukiamas ir juo pasitikima. Kad ir skirtingo patyrimo, bet vienminčių komanda visada gali dirbti efektyviai. Tai akivaizdžiai patvirtina generolo J. Kronkaičio gyvenimas ir darbas Lietuvoje.

Paprašytas palyginti Amerikos ir Lietuvos vidutinio piliečio ir kario savimonę, generolas taip atsakė:

„Amerikos pilietis ir karys didžiuojasi savo valstybe, valstybės vėliava, savo kariuomene. Jis dosnus, kai reikia padėti artimui. Amerikiečių karys kovos lauke kovoja už savo draugus ir savo vadą. Lietuvos piliečiui dar stinga pasididžiavimo savo valstybe. Lietuvos karys nelabai pagarbiai žiūri į savo vadą galbūt todėl, kad jis nei šeimoje, nei mokykloje nebuvo to mokomas“.

Tokio vertinimo nereikėtų priimti kaip Lietuvos jaunimo supeikimo. Jis tik parodo realią padėtį ir drauge tą atotrūkį nuo Vakarų, kuris atsirado ne dėl mūsų aplaidumo, o kaip pusamžį trukusios okupacijos sunki pasekmė.

Gen. mjr.
J. Kronkaitis su su
Čiobiškio specialiųjų
vaikų auklėjimo ir
globos namų
auklėtiniais. 2000 m.
V. Trumpicko nuotr.

Generolas mano, kad jo santykiai su partizanais – kariais savanoriais – bei šauliais yra puikūs. Kai tik tarnybos reikalai leidžia, jis noriai dalyvauja tų organizacijų visuomeniniuose renginiuose. Tačiau kariuomenės vadas pasigenda pasipriešinimo organizacijų pozityvios pozicijos ir aktyvumo, remiant svarbiausius valstybės politikos siekius. Juk ir į NATO stoja ne kariuomenė, o Lietuva. Vien tik žuvusių kovos draugų paminėjimais, šventiniais renginiais, laisvės kovotojų palaikų perlaidojimu ar paminklų statymu negalima apsiriboti. Žvilgsnis iš šalies visada naudingas. Generolo nuomone, labai reikalinga nuolatos informuoti ir šviesti visuomenę apie vykdomas reformas nacionalinio saugumo stiprinimo srityje.

Generolas žavisi Lietuvos gamta, bet jam vis kebliau rasti laisvo laiko poilsiui, kultūrai, sportui. Jaunystėje jis žaidė krepšinį, tinklinį, vėliau golfą. Dabar tenka atsisakyti net pomėgio pakeliauti po svečias šalis kartu su ponia Rūta. Tačiau stengiasi atvykti į Musninkuose, Kernavėje ir Čiobiškyje vykstančius renginius.

Kariuomenės vadas aukštos kultūros žmogus. Jis domisi istorija, svarbiais tautos įvykiais, skaito Lietuvos pasipriešinimo kovų aprašymus, tremtinių ir politinių kalinių atsiminimus. Romanų nemėgsta. Generolas mėgsta klasikinę muziką, bet ne visada kamerinę. Jį galima dažnai pamatyti koncertuose, parodose ir įvairiuose kituose renginiuose. Dažniausiai su ponia Rūta arba lydimą adjutanto. Paklaustas, kodėl kiti sostinėje gyvenantys karininkai tokiuose renginiuose nepasirodo arba tik vienas kitas, kariuomenės vadas šypstelėjęs atsakė: „Asmeninis vado pavyzdys JAV armijoje – privaloma norma. Lietuvoje tokia praktika dar neįsitvirtino“.

Na, o ką labiausiai ponas Jonas mėgo valgyti ar net skanaudavo ten – Amerikoje – ir čia – Lietuvoje? „Ten – steiką, kurį Lietuvoje pjausniu vadinate, o čia – kugelį ir cepelinus, tačiau tik namie pagamintus“, – nusijuokė. Vertingas pastebėjimas tiems, pas ką į svečius apsilankytų kariuomenės vadas.

„Generole, neabejojame, kad Prahoje Lietuva sulauks palankaus sprendimo ir taps NATO nare, taigi ir Jūsų darbas bus apvainikuotas sėkme. Kokie Jūsų asmeniniai planai po tarnybos krašto apsaugos sistemoje?“ – pasidomėjome generolo.

„Apie tai nesu pagalvojęs, tačiau visada tęsiu darbus Lietuvos labui“, – ramiai atsakė kariuomenės vadas.

Lietuvių išeivija, kaip ir šalies visuomenė, pelnytai gali didžiuotis musninkiečiu generolu Jonu Kronkaičiu. Šio svarbiausiojo tautos tikslo – atkurti šalies nepriklausomybę ir garantuoti jos saugumą siekė 1941 metų Birželio sukilėliai, Vietinės ir Tėvynės rinktinių kariai savanoriai, laisvės kovotojai, praėjusiojo amžiaus rezistentai, disidentai, Lietuvos kariuomenės atkūrėjai, visi Tėvynės patriotai. Esame visiškai arti jo. Įstojimas į NATO būtų visų mūsų pergalė.

Kunigystė Lietuvoje: kova už laisvę ir dvasią

Kun. Robertas Grigas

Kun. Rokas Puzonas gimė dzūkų Juozo Puzono ir Marytės Petrauskaitės šeimoje. Būsimojo kunigo tėvas, gimęs 1923 m. birželio 10 d. Daugų kaime, augo 9 vaikų šeimoje. (Jo brolis kun. Liudvikas Puzonas 13 metų kalėjo lageriuose ir tremtyje už tai, kad klaūsė Lietuvos partizanų išpažinčių ir teikė jiems kitus sakramentinius patarnavimus.) Juozas Puzonas buvo baigęs gimnaziją ir mokytojavo Čiobiškyje – buvo pradinių klasių mokytojas.

*Kun. Rokas Puzonas.
1997 m.*

1946 metais Čiobiškyje jis suimamas už tai, kad buvo išėjęs į mišką ir kelias savaites priklausė Didžiosios Kovos apygardos Jono Misiūno – Žaliojo Velnio partizanų būriui. Kalėjo Abezės, Intos ir kituose lageriuose drauge su kun. mons. Alfonsu Svarinsku ir kitais kunigais.

V. Trumpicko nuotr.

Kun. Roko Puzono mama Marytė Petrauskaitė gimė 1930 m. liepos 7 d. Melnytėlės kaime, Daugų parapijoje, 7 vaikų šeimoje. Baigė tik 4 pradžios mokyklos klases. Jai tebuvo 19 metų, kai 1949 m. kovo 25 d. ją, motiną (jos tėvas, Juozas, buvo miręs anksčiau), brolius ir seseris išvežė į Sibirą. Tą pačią dieną vežė ir Juozo Puzono tėvus, brolių Stasį, seserį Moniką. Tremtinius apgyvendino Irkutsko srityje, Usoljės rajone, Taiturkos miestelyje. Tėvo brolis Pijus kalėjo Vorkutos lageriuose. Paleistas iš lagerio, Juozas Puzonas tremtyje, Taiturkoje, susipažino su Maryte Petrauskaite ir ten 1955 m. susituokė. Sibire gimė Rokas (1956 08 16) ir dvi jo seserys: Onutė ir Viktorija.

Iš Sibiro Puzonų šeima grįžo 1957 m. spalio mėn. pabaigoje. Teko iš naujo atsipirkti Daugų kaime savo namus. Čia gimė dar 10 vaikų. Rokas mokėsi Daugų vid. m-loje, kurią baigė 1974 metais. Tų pačių metų rudenį buvo paimtas į sovietų armiją. Po dvejų metų grįžęs iš armijos, dirbo Alytaūs eksperimentinių namų kombinate. 1977 m. rudenį įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. Užbaigęs mokslus, 1982 m. birželio 6 d. Kauno arkikatedroje buvo išventintas į kunigus. Vikaravo Šešuoliuose, Gėlvonuose, Alytujė ir Kaišiadorysė. 1983 m. rudenį buvo paskirtas Kiauklių parapijos klebonu. 1984 m. gruodžio 25 d. Kiauklių bažnyčioje pa-

skelbė pareiškimą, kad, stodamas į seminariją, buvo užverbuotas KGB agentu, tačiau niekada nepranešinėjęs jokios informacijos ir ateityje jos neteiksiąs. Lietuvoje tai buvo pirmas viešas tokio pobūdžio prisipažinimas, demaskavęs sovietų valstybės ir saugumo pastangas griauti Bažnyčią iš vidaus, agentūrinei veiklai verbuojant dvasininkus. Kun. Roko Puzono pareiškimas, nuskambėjęs per Kalėdas sausakimšoje parapijos bažnyčioje, tuometinėmis sąlygomis buvo daugeliu atžvilgių prasmingas, bet gana rizikingas poelgis. Krikščioniškos doros požiūriu tai buvo kilnus nusižeminimas, viešai išpažįstant klaidą ir atiduodant save toli gražu nevienareikšmiškiems visuomenės ir konfratrų svarstymams. Moralinės rezistencijos požiūriu šis kunigo žingsnis suardė dešimtmečiais trukusį KGB labai naudingą „tylos suokalbių“ ir nurodė galimą išsivadavimo kelią kitiems nelaimingiems likimo broliams – saugumo užverbuotiems kunigams. Apie daugelį sovietmečiu keistomis aplinkybėmis žuvusių katalikų kunigų sklido gandai, kad jie buvo KGB nužudyti už bandymą tylomis nutraukti agentūrinius ryšius. Kun. Roką Puzoną nuo sovietų slaptųjų tarnybų keršto tikriausiai išgelbėjo kaip tik jo pareiškimo viešumas. Tekstas buvo autoriaus nusiųstas ne tik Lietuvos vyskupams bei vyskupijų valdytojams, bet ir sovietų KGB vadovybei Lietuvoje, reikalaujant nutraukti klierikų verbavimą saugumo informatoriais. Pareiškimą perspausdino pagrindžio spauda – „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“ (Nr. 66, 1985 04 07), ne kartą citavo užsienio radijo stotys, ir susidorojimas su kun. R. Puzonu tokiaime kontekste būtų galutinai demaskavęs teroro sistemą. Kurį laiką valdžia pasitenkino grasinimais, kvietimais į prokuratūrą ir administracinėmis baudomis už mirusiųjų palydėjimą į kapus, Vėlinių procesijos organizavimą ir kitą „antitarybinę“ veiklą. 1987 m. rugpjūčio 28 d. kun. R. Puzonas buvo Vilniuje jėga pagrobtas, atimta mašina, visą naktį KGB darbuotojų vežiotas, gąsdintas mirtimi ir tik kitos dienos 11 val. paleistas Baltarusijos miškuose ties Svyriais. Sovietų saugumas, be kita ko, matyt, norėjo sukliudyti valdžią bauginusią maldininkų eiseną iš Týtuvėnų į Šiluvą, nes kun. Roką Puzoną laikė vienu iš galimų šios eisenos organizatorių.

1987 m. rudenį tuometinis Kaišiadorių vyskupas Vincentas Sladkevičius kun. Roką paskyrė nuošalios Kirdeikių parapijos klebonu. Ten jis taip pat buvo stebimas KGB seklių. Tik įsisiūbavus Sajūdžiui, 1989 m. pavasarį jis paskiriamas į didesnę Merkinės parapiją klebonu ir dekanu, o 1995 m. vasarą pakviečiamas eiti Kaišiadorių vyskupijos kanclerio pareigas. Po metų, 1996 m. vasarą, atsisakius pačiam nuo kanclerio pareigų, paskiriamas Mūsninkų parapijos klebonu ir Širvintų dekanato dekanu. Dirbdamas Mūsninkuose, kun. Rokas Puzonas kartais aptarnaudavo dar ir Čiõbiškio, Zibalų ir Kernavės parapijas. 2002 m. balandžio mėn. jis paskirtas Žiezmarių parapijos klebonu ir Kaišiadorių vyskupijos Jaunimo centro dvasios vadovu.

Prieš trejus metus Daūguose palaidota tremtyje gimusi kun. Roko sesuo Viktorija, o 2002 m. sausio 19 d. tėviškės kapinės priglaudė ir tėvo Juozo Puzono žemiškuosius palaikus. Pagerbdami nelaisvės kryžių garbingai iškentusį gausios šeimos tėvą, į paskutinę kelionę jį palydėjo Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis ir nemažas būrys kunigų.

Kunigas bažnyčios ir tėvynės gerovei*

Marija Remienė

1996 m. pavasarį besilankant Lietuvoje, kun. Roką Puzoną teko sutikti Kaišiadorių vyskupijos kurijoje, kur jis dešimt metų ėjo vyskupijos kanclerio pareigas. Išgirdusi jo vardą, tuoj pat prisiminiau, kad jis ne eilinis asmuo, nes jo vardas man buvo žinomas iš „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“.

Kun. Rokas Puzonas buvo artimas draugas 1986 m. tragiškai automobilio avarijoj žuvusio kun. Juozo Zdebskio, kurį KGB persekiojo visą gyvenimą, kol suorkestravo avariją. Jauną kunigą R. Puzoną Zdebskis mokė, drąsino ir informavo apie visus Bažnyčios gyvenimo įvykius, ypač kovą su bedievyyste. Ne kartą kun. J. Zdebskis perspėdavo tik ką išventintą kunigą Puzoną būti atlaidžiam ir atsargiam, nes saugumas moka teisti, palaužti ir susidoroti.

1984 m. prieš Kalėdas kun. Rokas Puzonas paskelbė viešą pareiškimą, kuriuo pasmerkė KGB pastangas jį užverbuoti ir atsisakė bendradarbiauti su Bažnyčios ir tėvynės priešais, komunistais saugumiečiais. Tuo metu tai buvo tikrai drąsus jauno ir ištikimo kunigo žygis tuometinėje sovietų okupuotoje Lietuvoje. Gal jo toks viešas pareiškimas ir kun. Juozo Zdebskio pamokymai išgelbėjo jį nuo mirties.

Mirus Musninkų parapijos klebonui, neatsirado kunigo, kuris norėtų užimti nugyventos parapijos klebono pareigas. Atsisakė net keturi skiriami kandidatai. Aišku, bijojo, kad reiks daug padirbėti ateizmo nualintoje parapijoje. Apleista bažnyčia ir klebonija. Be to, ateizmo sėklos rezultatai aiškūs, nes apleista Gyvoji Bažnyčia. Sekmadieniais bažnyčią lanko tik seni žmonės. Jauni tėvai pasirodo tik per atlaidus ir didžiąsias šventes. Nemaža dalis tėvų girtauja, o dvasiški reikalai pamiršti. Į šią parapiją savanoriu pasisiūlė kun. R. Puzonas. Atrodo, kad vyskupas J. Matulaitis neturėjo kitos išeities, kaip paskirti kun. Puzoną Musninkų ir kaimyninės Čiobiškio parapijų klebono pareigoms.

Naujoje vietoje kun. R. Puzonas ėmė intensyviai dirbti ir susipažinti su parapijiečiais bei mokyklos jaunimu. Per keturis mėnesius jis jau suorganizavo jaunimo gyvojo rožinio ratelį ir vaikų chorelį. Be to, jis artimai bendradarbiauja su katechetėm mokytojom, aptaria kasdieniniam darbui svarbius klausimus, susikaupimo momentus pamokose, o atsikvėpimo momentams ruošia išvykas į religinius centrus. Savo laiške kun. R. Puzonas rašo: „Tikiu, kad Dievas per vyskupą mane atsiuntė ieškoti tų paklydusių avelių ir pamažu auginti jose tikėjimo ir doros dalykų“.

Viktoras Brazauskas

Gediminas Žadeika

Viktorą Brazauską pažįstu seniai. Dar besimokydamas Vileikiškių septynmetėje mokykloje jis siuntinėjo į tuometinę „Lenino vėliavą“ korespondencijas.

* Str. (pavadinimas tas pats) fragmentas perspausdintas iš 1997 m. vasario 14 d. JAV lietuvių laikraščio „Draugas“. *Vyr. red. pastaba.*

Kūrybinį kelią rašytojas pradėjo eilėraščiais, kuriuos spausdino rajono laikraštyje, vėliau „Komjaunimo tiesoje“, „Lietuvos pionieriuje“ ir „Moksleivyje“. Rašytojas su gilia pagarba prisimena pirmuosius savo literatūros mokytojus poetus Paulių Širvį, Vincą Giedrą.

Baigęs Musninkų vidurinę mokyklą, mokėsi Vilniaus kultūros ir švietimo technikume, tarnavo sovietinėje armijoje bei kariniame jūrų laivyne. Atlikęs karinę tarnybą, įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. Tuo metu pradėjo rašyti prozas kūrinis. Pirmoji knyga „Vasaros muzikantai“ pasirodė 1970 metais. A. Masionio, B. Radzevičiaus, A. Kalanavičiaus, P. Dirgėlos, V. Skripkos, R. Šavelio bendradraamžis, o kai kurių bendrakursis ir bendražygis, V. Brazauskas nuo pat pirmosios savo knygos ėjo savitu keliu; be kita ko, idėmiai ir kolegiškai stebėdamas ir „konkurentų“ kūrybą.

Antroji knyga „Antrąkart gimė“ (to paties pavadinimo apysaka ir apsakymai) pasirodė 1976 m. Čia jau rašytojas žengė drąsesnį žingsnį, subtiliau piešė kuriamų herojų paveikslus, savičiaus sprendė moralės problemas.

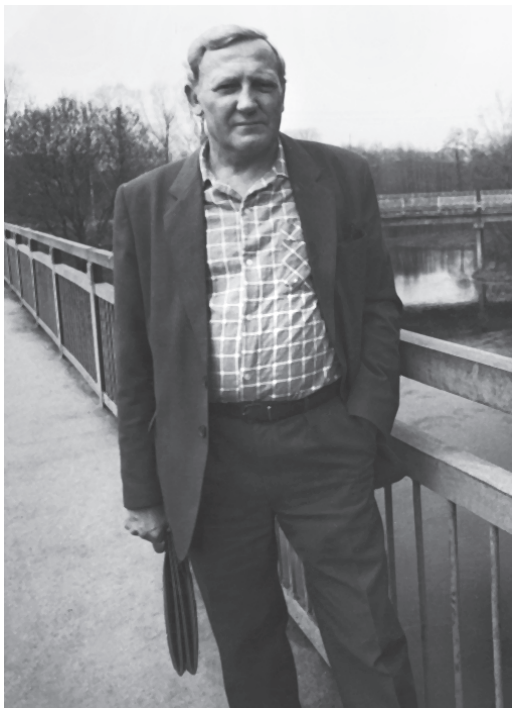
1984 m. „Vagos“ leidykla išleido trečiąją V. Brazausko apsakymų knygą „Nežinomų artistų gyvenimas“, už kurią rašytojui buvo paskirta Žemaitės literatūros premija. Joje pateikti kūriniai buvo daugiausia kaimo tematika. Kai kuriuose jų vaizduojamas gyvenimas pokario metais. Autoriaus dėmesio centre – įvairaus amžiaus bei įvairių profesijų kaimo žmonės, mylintys savo gimtinę ir puošiantys ją kasdininiu nuoširdžiu darbu.

Apskritai geriausių knygų apsakymų sukeliama nuotaika yra neabejotinai paveiki, ateinanti iš liūdno, vyriško praradimų lydimo išgyvenimo, kurį patiria savotiškas atsiskyrelis.

1991 m. pasirodė apsakymų knygelė vaikams „Kamanių pieva“. Autorius švelniais potėpiais tapo mažo žmogaus charakterį, atskleidžia jo sielą gamtos fone, ugdo meilę gamtai, gimtajam kraštui.

1998 m. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla išleido V. Brazausko apsakymų knygą „Pono Adomo odiseja“. Joje grakščiai papasakota penkiolika „odisejų“. Čia dar labiau atsiskleidė beletristo talentas, savitas ir lakoniškas jo stilius, reljefiški ir išpūdingi herojų charakteriai, dabarties pulsas.

Viktoras Brazauskas gimė 1941 m. Taučiulių kaime. 2000-aisiais metais, rašytojo jubiliejaus proga, Regnum fondo leidykla išleido jo apsakymų rinktinę „Po Dievo padu“, į kurią sudėjo brandžiausius rašytojo kūrinius.

Rašytojas Viktoras Brazauskas.

Iš G. Žadeikos asm. archyvo

Žvilgsnis į Viktoro Brazausko kūrybą*

Alfredas Guščius

Viktoras Brazauskas – atvirai autobiografiškas, lyriškas, kaimietišškai nuoširdus literatas. Jo pasaulėjauta šviesi, harmoninga, etikos principai, moralės vertybės konservatyvios. Prierašumas prie konservatyviųjų bei archajiškųjų lietuvių tautos tradicijų, dorovės normų – šio prozininko talento autentiško pulsavimo pagrindas./.../

Debiutavęs kartu su Broniumi Radzevičiumi, Rimantu Šaveliu 1970 metais, vėliau V. Brazauskas pateko į šių garsiųjų bendraamžių kūrybos šešėlį. Gal dėl to, kad nekūrė stambių apysakų, romanų, nekėlė naujų idėjų, problemų, gal dėl to, kad neretai pernelyg „atsipalaiduodavo“ ir nesusikaupdavo „epochos“ kūriniui. Bet „kalčiausia“ turbūt buvo pati Viktoro talento prigimtis – taiki, svajinga. Tačiau V. Brazauskas, nors ir nedaug, rašė ir jam, kaip ir vadinamiesiems agrarinio mentaliteto rašytojams, visą laiką rūpėjo panašūs dalykai – senojo Lietuvos kaimo likimas, noras bent literatūros atmintyje išsaugoti taurią patriarchalinę to kaimo buitį, papročius, kaimiečių dvasingumą, priešinamą civilizacijos ydoms ir pragmatizmui./.../

Viktoro Brazausko talentas nėra daugiašakis, nenuspėjamai besivystantis. Jis pulsuoja ta pačia agrarine-romantine žmogaus koncepcija. Tačiau džiugu, kad autorius sugeba sušvytėti savitu talento pasireiškimu./.../

Juozas Aputis atkreipia dėmesį į ypatingą Viktoro Brazausko apsakymų bruožą, savotišką paradoksą: „Juose lyg ir nieko ypatingo neįvyksta, o skaitai gėrėdamasis“. V. Brazauskas priklauso tokių rašytojų kartai, kurių vaizduojamoji tikrovė ir jos atskleidimo būdas tebeišlaiko taikaus sambūvio principą. Kitaip tarus, pasakojamąjį turinį ir patį pasakotoją tebesieja šilti, simpatiški santykiai, kurių jauki aura persiduoda ir skaitytojams. Štai kodėl malonu ir gera sekti tų, iš pirmo žvilgsnio nesusidėtingų, siužetų, istorijų pėdomis, kadangi jos yra sušildytos autoriaus humanizmo, lyrizmo, meilės. Groteskas, absurdas ar netgi šiurkštesnė ironija – nepageidaujami svečiai Viktoro Brazausko kūrybinėje dirbtuvėje. Ligi šiol V. Brazausko talento saviraiškai pakako lyrinio stiliaus, plastiškų vaizdų, impresionistinių potėpių, realistinės psichologinės analizės. Ir tikriausiai Viktorui Brazauskui nebegresia pavojus prarasti pasaulėjautos harmoningumo, demokratiško santykio su adresatu, stiliaus nuoširdumo – pagrindinių jo talento žavesio versmių.

Šiek tiek apie Petrą Naraškevičių

Gediminas Žadeika

Rašytojas, žurnalistas, publicistas Petras Naraškevičius gimė 1940 metais vasario 24 dieną Mūsninkų valsčiuje, Trākų kaime. Anoks ten buvo kaimas – kelios trobos, eigulio sodyba. Tėvas tuo metu eiguliavo. Gal po metų ar pusantrų mirė Petro mama. Tėvas su ketvertu vaikų persikėlė gyventi į Mūsninkus pas savo mo-

* Spausdinami A. Guščiaus str. „Paprastumo vertė“ fragmentai iš 2001 m. balandžio 9 d. „Lietuvos aidų“ laikraščio. *Vyr. red. pastaba.*

tiną Uršulę, visų pripažintą kaimo „daktarką“. Petriuką gi, patį mažiausią, auginti paėmė giminaičiai Bronė ir Juozas Glinskai, gyvenę ne taip toli nuo Mūsninkų, Vindeikių kaime. Petriuko tėvas, buvęs savanoris, kovojęs ties Giedraičiais ir Širvintomis, vėliau buvęs pasienio policijos pareigūnas prie Lietuvos–Latvijos sienos, Musninkų valsčiaus šaulių vadas, 1944 metų rudenį tapo Žalio Velnio junginio partizanų būrio vadu ir pasitraukė į mišką. Tris Petriuko brolius ir seserį priglaudė Vindeikių kaime gyvenęs dėdė Bronius, o senelė apsigyveno pas savo dukterį Bronę, kuri globojo ir mažąjį Petriuką.

*Rašytojas Petras
Naraškevičius*

„Tėvą mačiau tik vieną kartą, prieš Kalėdas, kai jis vėlai vakare apsilankė mūsų troboje atsisveikinti“, – mena Petriukas.

Žuvo Petro tėvas greitai, 1945 metų vasario 6 dieną. Tame pačiame Vindeikių kaime, netoli mokyklos. Kartu žuvo ir kovos draugai, tarp jų ir Petro dėdė Juozas Naraškevičius. Po tėvo žūties pas partizanus patraukė ir Petro vyriausiasis brolis Povilas, nors jis tuo metu dar nebuvo ir 16 metų, taip pat pusbrolis Henrikas, tokio paties amžiaus gimnazistas. Abu greitai pakliuvo į NKVD rankas, nuteisti ir ilgam išvežti į Sibiro lagerius. 1949 m. į Sibirą buvo išvežti artimiausieji Petro giminaičiai, kartu su jais ir du vyriausieji broliai. Petriukui pavyko pasislėpti ir išvengti tremties.

Mokėsi Petras Naraškevičius Vindeikių pradinėje mokykloje, Mūsninkų vidurinėje ir Vindeikių septynmetėje mokyklose. 1953 m. sėkmingai baigė Vindeikių septynmetę ir išvyko į Panevėžį. Ten trejetą metų mokėsi hidromelioracijos technikume ir aktyviai talkino „Panevėžio tiesos“ žurnalistams. Neturėdamas jokios materialinės paramos, mokslą technikume turėjo nutraukti. Tai sąlygojo ir sušlubavusi sveikata. 1956 m., kaip neblogai rašantį, Petrą literatūrinio darbuotoju dirbti pakvietė Anykščių rajono laikraštis „Kolektyvinis darbas“. 1957 m. buvo pakviestas dirbti etatiniu darbuotoju į „Panevėžio tiesą“. Po to tarnavo sovietų armijoje, grįžęs vėl dirbo „Panevėžio tiesoje“, o 1965 m. buvo pakviestas dirbti „Tiesos“ laikraščio zonos korespondentu. „Tiesoje“ dirbo iki 1994 metų – Panevėžyje ir Alytuje. Po to trejetą metų dirbo ekonomikos laikraščio „Litas“ korespondentu. Dabar Petras Naraškevičius Alytuje redaguoja regioninį informacinį reklamos savaitraštį „Pietų Lietuva“.

Dabar dar apie Petro mokslus. Įstojo į Vilniaus universiteto Žurnalistikos fakultetą. Trejetą metų bandė pratintis prie niekam nereikalingų paskaitų. Neiškentė. Tada įstojo į Žemės ūkio akademijos Ekonomikos fakultetą. Čia gana sėkmingai gavo diplomą. Be to, savarankiškai ir su gerų specialistų pagalba studijavo dar daugelį įdomių mokslų, sėmėsi žinių įvairiose srityse.

Pirmąją knygelę Petras išleido 1959 m. Tai literatūrinių miniatiūrų knygelė „Į saulę“, iliustruota jaunatviškais dailininko Stasio Krasausko piešiniais. Apie ją literatūros kritikas Vytautas Kubilius „Literatūros ir meno metraštyje“ (1960 m.) rašė (kalba netaisyta):

„Dar tenka tarti porą žodžių apie knygutę, kuri lengviau, galbūt, šliejasi prie poezijos negu prie prozos, kuri beveik neturi tradicijų

lietuvių literatūroje. Tai P. Naraškevičiaus miniatiūrų rinkinys „Į saulę“. Poetinio jausmo skaidrumu, lyrišku gamtos suvokimu jaunas autorius, galbūt, artimas daugeliui senesniųjų mūsų rašytojų. Bet jis eina visai kitu keliu – filosofinio įprasminimo, lakoniškų sentencijų, vaizdo, poetinio jausmo ir minties suliejimo keliu“.

1964 m. iš spaudos išėjo antrasis Petro miniatiūrų rinkinys „Beržų žydėjimas“, 1978 trečiasis – „Gyvasis vanduo“, o 1984 m. ir ketvirtasis – „Žalias vėjas“.

Petras Naraškevičius išleido trejetą knygelių vaikams – „Lapai šneka“, „Žvaigždės skamba“ ir „Ežerėlių akys“. 1969 m. išėjo jo apysaka „Didelio miesto gatvė“, 1988 m. – apysakų ir miniatiūrų rinkinys „Visą birželį nelijo“. 1999 m. „Alytaus naujienose“ buvo išspausdintas Petro Naraškevičiaus romanus „Ir ateis ta diena“. Išėjo ir pora jo publicistinių apybraižų knygų: 1988 m. – „Duona ir aritmetika“, 1990 m. – „Alksniai prie Širvintos“. Miniatiūros buvo verčiamos į kitas kalbas ir išspausdintos Lenkijos, Latvijos, Estijos, Maskvos spaudoje. Šimtai apybraižų kaimo tematika buvo išbarstytos žurnaluose ir laikraščiuose.

Petras Naraškevičius gyvena, dirba ir kuria Alytuje. Kalbėdamas apie savo spalvingą ir kūrybingą gyvenimą, Petras dėsto:

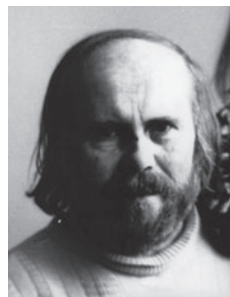
„Į Alytų atvykau 1972 metais. Dėl gamtos – vandenių ir girių. Ir dabar gyvenu miško sodyboje po pušimis. Norėčiau kuo dažniau pėsčias pavaikščioti ir savo vaikystės takais prie Širvintos, bet ne visada pasiseka tai padaryti. Bet kai tik atsiplėšiu nuo darbų, tai vis lekiu ten, kur prasidėjo visi takai ir keliai, kur buvo pradėta pažinti upes, miškus ir žvaigždėtą dangų“.

Algirdas Alekna – architektas, menininkas, filosofas ir paslapčių kolekcionierius

Angelė Šarlauskienė, Stanislovas Buchaveckas

Kernavės miestelio architektūriniais sprendimams ir visuomeniniam gyvenimui didžiulę įtaką padaręs Algirdas Alekna buvo kilęs iš šiaurės Lietuvos. Gimė jis 1941 m. balandžio 13 d. Paskevitiškių kaime (Biržų apskr.). Galima sakyti, jog dabartinė Kernavė – šio architekto kūdikis.

A. Alekna 1959 m. baigė Biržų dailės mokyklą, o po metų – ir šio miesto vidurinę mokyklą. Studijavo Kauno politechnikos institute, Architektūros fakultete, kurį baigė 1966 m. Jaunojo architekto diplominis darbas buvo įvertintas SSRS pirmąja premija. Vėliau aktyvia architekto veikla reiškėsi Nidoje, Kaunė, Palangojė, Druskininkuose. A. Aleknai lemtingas buvo 1983 m. birželis, kai tuometinė Lietuvos administracija deklaravo Kernavės reorganizavimo programą, o architektui kartu su tarpžinybine komisija teko lankytis šiame

Algirdas Alekna

Širvintų rajono miestelyje. 1984 m. A. Alekna laimėjo Kernavės miestelio urbanistinės idėjos konkursą. Norėdamas geriau įgyvendinti savo projektą, architektas vis daugiau laiko praleidžia Kernavėje ir galiausiai 1986 m., palikęs Kolūkių projektavimo institutą, kur dirbo iki tol, ir dėstytojo pareigas Vilniaus inžineriniame statybos institute (dabar – Gedimino technikos universitetas), persikelia gyventi į Keėnavę. Pats projektavo ir koordinavo vienuolikos organizacijų darbus, realiai įgyvendindamas savo architektūrinės idėjas. 1990 m. įsteigė UAB „Nepriklausoma kūrybinė studija A+A“*.

Kernavės paslapčių muziejui, įsteigtam savo namuose, kuris viešam lankymui atidarytas 2001 m. rudenį, eksponatus A. Alekna pradėjo rinkti nuo 1996 m. Jame – meno darbai, buitės, ritualiniai reikmenys, įvairių išmatavimų piramidžių, kitokie sakralinės geometrijos maketai. Sakraliniais laikomi akmenys, vanduo iš Lietuvos ar iš tolimiausių kraštų. Kernavės anksčiausių laikų sunkiai įrodomai istorijai iliustruoti skirtos diagramos, nuotraukos, spaudos iškarpos su priedais ar be jų. Tarp kitų eksponatų – žmogaus kaukolė ir kojos kaulas. Čia nemažai svarbius krašto įvykius liudijančių koliažų, medalių.

Ypač produktyvūs A. Alekna, kaip dailininko, dveji paskutiniai gyvenimo metai. 2002 m. jis viešai Kernavės koplytėlėje pristatė kai kuriuos M. K. Čiurlionio paveikslus, perkurtus koliažo technika. Juose sutinkamų visuotinių simbolių išsiaiškinimui autoriui prireikė apie 30 metų. Parengė Kernavės totemo – Pelėdos – stilizuoto kėslė, galimo pastatyti privačioje valdoje, brėžinį. 2003 m. sukūrė medalių iš molio su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių atvaizdais, kuriuos pristatė Vilniuje, Lietuvos mokslų akademijos centrinėje bibliotekoje. Rudenį juos eksponavo Kernavės koplytėlėje. Nutarta šiuos kūrinius įtraukti į sumanytą išleisti knygą. Tais pačiais metais sukūrė grafinius didžiųjų Taro kortų – Senovės Egipto filosofijos simbolių ir transcendentinių tiesų paveikslėlius, ekslibrisų artimiausiems bičiuliams.

Nebuvo nuošalyje jis ir nuo Vytauto Didžiojo paminklo statymo reikalų – dalijosi mintimis su jo sumanytojais ne tik dėl pastatymo vietos Kernavėje, bet ir dėl kunigaikščio laikomų regalių. A. Alekna paliko Kernavės gyvenvietės architektūros istorijos rankraščių.

A. Alekna mirė 2003 m. rugsėjo 5 d. Palaidotas Kernavės kapinėse.

Gediminskų grožio salelėje

Stanislava Norušienė

Bėga laikas, o kiekviena kertelė vis primena Jį. Juk ir tas nepaprastai jaukus kampelis Rusių Rągo kaime 1978 m. pradėtas kurti drauge su JUO...

Donatą Gediminską – tautodailininką, sąjūdininką, Čiobiškio krašto šviesuolį prisimena daugelis ne tik Čiobiškio, bet ir visos šalies žmonių. Kas suskaičiuos, kiek jo sukurtų koplytstulpių puošia miestų ir miestelių skverus, kiek jo išskobtų Rūpintojėlių, kryžių rymo visos Lietuvos pakelėse, kiek suvenyrų puošia gyventojų

* Pradžios pradžia prieš 20 metų (J. Vercinkevičiaus pokalbis su A. Alekna), *Kernavė*, 2003 m. liepa, nr. 1(3).

būstus! Ruošėsi su savo sūnumi Kęstučiu pakeliauti po Lietuvą ir nufotografuoti savo darbus, suregistruoti juos. Nespėjo. Mirtis buvo greitesnė...

„Mes abu žemaičiai. Mokėmės toje pačioje Telšių mokykloje, bet vienas kito nepažinojom, – prisimena jaunystę Aldona Gediminskienė. – Susipažinom jau Vilniuje.

Donato gimtinėje buvo daug linkusių į meną ir meistravimą. Senelis buvo stalius. Ir dabar dirbtuvėse stovi senelio dovanotas varstotas. Tėvas irgi nagingas buvo. Dailiai meistraudavo, net kankles darydavo...“

1967 m. Gediminskai atvažiavo dirbti į Čiobiškio specialiąją mokyklą. Turėjo butą, tačiau norėjo turėti savo kiemą, dirbtuvėles, sodą, gėlynus. 1978 metais nuspirkė Rusiū Ragė lūšnelę – sukiuzusią trobelę, apaugusią dilgėlynais. 1980 m. perstatė trobesius. Viską darė patys, pasitardami. Seni kaimo gyventojai gal kiek ir stebėdavosi naujaisiais savo kaimynais, kurie giliausias duobes kasė, kad išnaikintų laukines alyvas, bet ne bulves, o gėlynus skubėjo sodinti.

Ir sodą sodino, ir aplinką tvarkė abu. Vyro mama buvo gėlininkė, tai ir marčiai daigų ir sėklų nešykštėjo.

O kiek visokių augalų augalėlių čia buvo prisodinta! Tik ne visi čia augo, nors ir kaip prižiūrimi buvo. Rusių Rago smėliukas, kad ir pamaišytas su dirvožemiu, ne visiems tinka. O jei dar saulė pakepina – viskas išdega. Tad egzotiškų augalų beveik nebelikę. Auga tik keistas medelis, kurio sėklų Donatas kažkada iš Tadžikijos parsivežė.

Kai kūrėsi, Aldona žadėjo, kad jos darželyje tik rūtos, mėtos ir lelijos bus. Panašiai ir išėjo. Jos gėlynuose veši tik lietuviškos gėlės, stengiasi sodinti daugiau daugiamečių, kurios nelepios ir ilgai žydi.

Kiekviena sodybos vieta dvelkia jaukumu. Grožis čia kuriamas daugelį metų.

Yra ir vienas kampelis, kurio nerasime nė vienoje sodyboje – muziejus. Jį prieš daugelį metų pradėjo kurti Donatas Gediminskas. Iš griaunamų sodybų, senų žmonių rinko senovinius daiktus. Čia yra žarijomis kaitinamų lygintuvų, virdulių, geldų, laikrodžių, verpsčių ir daugybė kitokių eksponatų, kurių galėtų pavydėti daugelis etnografijos muziejų.

Muziejaus, kurį dabar prižiūri Donato Gediminsko sūnus Kęstutis, irgi tautodailininkas, durys atveriamos kiekvienam atėjusiajam. Apsilanko čia moksleiviai, į Čiobiškį užsukantys svečiai.

Dailininkės Apolonijos Dimšienės gyvenimo vingiai

Stanislava Norušienė

Apolonija Dimšienė gimė ir augo Vilniuje. Penktasis dešimtmetis. Apšiuręs ir apgriuvęs senamiestis. Jo gatvelėse ir prabėgusi jos vaikystė ir jaunystė.

„Labai mėgau vaikščioti tomis siauromis gatvelėmis, sustodavau, užversdavau galvą ir grožėdavausi įvairiomis gipsinėmis figūromis papuoštais namų skliautais, – prisimena Apolonija. – Net negaliu pasakyti kodėl, tačiau su mama labai mėgdavome nueiti į Rusų kapines. Dažnai po Mišių Aušros vartų bažnyčioje ten eidavome. Vaikščiodavome tarp antkapių, didikų laidojimo rūsių ir tarsi kokią knygą skaitydavome užrašus“.

Mažajai Apolonijai už keistenybes dažnai kliūdavę nuo mamos. Eina, būdavo, sustoja prie medžio, užsižiūri, tarsi su gyvu žmogumi mintimis kalbėtusi. Mama bardavosi, kai pamatydavo dukrą užsisvajojusią.

Tėtis buvęs labai stiprus, aukštas ir gražus vešliais ūsais vyras. Dėdė, dirbęs šalia Dailės instituto esančiame Bernardinų vienuolyne, pasiūlė jam pozuoti instituto studentams. Vėliau jį piešė ir grafikės Tarabildienės, ir daugelio kitų garsių dailininkų studentai.

Kartą tėtis dailininkams prasitaręs, kad dukra gražiai piešianti, parodęs jos piešinėlius. Autoritetingi menininkai pripažino, kad jai reiktų stoti mokytis.

„O mokytis nebuvo už ką. Labai skurdžiai gyvenom. Visi giminės buvo išvežti į Sibirą, net senelių nebeprisimenu, – apgailėstauja Apolonija. – Mūsų šeima buvo likusi viena, jokių giminių daugiau neliko. Taip ir gyvenom vieni, be artimųjų, niekas iš jų atgal į Vilnių negrižo...“

Tėvai, bijodami tokio paties likimo, stengėsi gyventi tyliai, ramiai, niekam neužkliūti. Sunku ir skaudu jiems buvo. Mama, vedžiodamasi Apoloniją po Vilnių, dažnai rodydavusi langus – ten tie gyveno, o ten anie... Ilgėjosi.

Tėtis buvęs ne tik dailus vyras, bet ir labai apsiskaitęs, šviesus žmogus. Abu tėvai buvo tikintys ir vaikus katalikiškai auklėjo. Tik ilgai visiems paslaptis buvo, kodėl staiga tėtis nusigrėžė nuo bažnyčios. Daugelį metų Aušros vartų bažnyčios zakristijonas – ir staiga nustoja lankytis bažnyčioje. Pasirodo, kartą Didįjį penktadienį jis užsukęs pas vienos bažnyčios kleboną ir radęs šį vištą bešveičiantį, degtine užsigeriantį. Labai nustebęs – kaipgi čia taip galima? O klebonas tik ranka numojęs – et, nieko čia blogo. Tėtis vaikams savo jausmų nepasakojo, tačiau į bažnyčią nustojo ejęs...

Apolonija – jauniausia iš keturių seserų. Visos seserys turėjusios tam tikrų gabumų: viena puiki konditerė, kita – labai gražiai mezga, trečioji – siuvėja, siuvusi drabužius įvairioms garsenybėms. O Apolonija visą laiką labai mėgusi piešti.

Gal šiandien Apolonija ir būtų buvusi garsi dailininkė, bet nei vaikystėje, nei jaunystėje nebuvo sąlygų lavintis.

Jauna ištekėjo – norėjo kuo greičiau iš namų pabėgti. Juk iš keturių seserų buvo jauniausia, tai visoms vaikus auginti teko padėti. Nusibodo...

Ištekėjusi dirbo Projektavimo institute braižytoja, vėliau baigė prekybos mokslus ir 30 metų dirbo pardavėja įvairiose parduotuvėse.

Pirkėjai, užsukę į tą skyrių, kuriame dirbo Apolonija Dimšienė, atkreipdavo dėmesį į vitrinas, papuoštas žmogaus, turinčio menininko gyslelę. Pati Apolonija

prisimena, kad tada tapydavusi retai, nedrįsdavusi apie tai ir aplinkiniams prasiųti.

Kai dirbo vienoje parduotuvėje, buvo ieškoma sienlaikraščio redaktoriaus. Tais laikais labai svarbu buvo, kad būtų tinkama vaizdinė agitacija. Apolonija niekam neprasitarė, kad moka piešti, nors anksčiau buvo piešusi karikatūrų laikraščiu „Červony štandar“, žurnalui „Moksleivis“. Tačiau bendradarbiai „atrado“ ją atsitiktinai pavartę jos užrašus, kuriuose buvo pripiešta gėlyčių. Ir teko leisti parduotuvės sienlaikraštį. Ne pats didžiausias malonumas buvo kritikuoti bendradarbius.

Tada dizainerių parduotuvės neturėjo. Vitrinas, langus puošdavo išradingesnės pardavėjos. Vykdavo konkursai. Apolonija laimėdavo trečiąsias vietas. O kad ji ir tapytoja, bendradarbiai sužinojo, kai jai buvo per 30 metų.

Dirbo daržovių parduotuvėje „Riešutas“. Kartą atsinešė į parduotuvę vieną savo paveikslą ir pastatė. Norėjo parduoti. Užgriuvo eilinė komisija. Pastebėjo paveikslą ir klausia – kieno? Atsakė, kad jos. Netiki. Kai patikėjo, kad tikrai piešia, labai apsidžiaugė.

Netrukus Kirtimuose tuometinės Vaisių ir daržovių ministerijos (jai priklausė ir „Riešuto“ parduotuvė) žmonės surengė pirmąją Apolonijos personalinę parodą. –

„Jaučiausi laiminga ir šiek tiek sutrikusi, kad man, paprastai pardavėjai, ministerijos vadovai ir įvairūs ponai rodė tiek dėmesio ir tiek gerų žodžių pasakė, – prisimena tas laimingas akimirkas Apolonija.

Tai buvo 1982 m. Galbūt pirmoji personalinė paroda, pirmasis pripažinimas ir paskatino kurti. Apolonija pradėjo daugiau domėtis menu. Susipažino su keletu dailininkų, tarp kurių buvo ir liaudies dailininkė konsultantė Vida Jakubauskienė. Ji įvertino paveikslus ir paskatino surengti antrąją personalinę parodą Lazdynų kino teatre. Po šios parodos ir vyras, kuris gan skeptiškai vertindavo žmonos meną, kitaip ėmė žiūrėti.

Apolonija ruošėsi trečiajai personalinei parodai. Buvo kaip tik prieš Kaziuko turgų. Parėjo po darbo namo ir nustėro – ant sienų tik virvės. Vyras visus paveikslus į turgų išgabeno. Parvežė šūsnį pinigų... Bet kas iš to, paroda liko nesurengta, ryšiai su dailininkais susilpnėjo.

Tačiau Apolonija nesiliovė tapyti. Bet tapė sau, draugams. O gyvenimas ir vėl pateikė naujų netikėtumų. Dirbo su vyru Apsaugos policijoje. Sekėsi, bet taip jau išėjo, kad miestietei teko apsigyventi kaime.

Buvo neramu dėl dukros, kurios vyrą nužudė... Negalėjo jos palikti Marijampolės rajone. Bijoj, kad nusikaltėliai ko nors žiauraus nepadarytų jai ir anūkei. Ėmė ieškoti jai darbo arčiau Vilniaus. Pasitaikė, kad tuometiniam Kernavės kolūkiui reikėjo vyriausiojo zootechniko.

Dukra išikūrė Kernavėje, gavo „alytuką“. Tačiau čia kolūkis greitai iširo. Gyventi nebebuvo iš ko. Mama ir vėl aukojosi. A. Dimšienė dukrai Vilniuje paliko ir butą, ir darbą, o pati 1996 metų gegužę su vyru atvažiavo į Kernavę. Nusipirko paršelių, veršingą telyčią, turi 3 hektarus žemės. Pati išsirengė krosnį, virtuvę, didžiulį kambarį. Čia akį traukia gražūs, pačios restauruoti senoviniai baldai, įdomiai išda-

žytos sienos ir paveikslai, paveikslai... Gera pora dešimčių puošia sienas. Daugiausia – tai ramūs, švelnių spalvų peizažai.

„Tai viskas, ką turiu, – sako apie paveikslus. – Daugiau kaip tūkstantis jų yra Lenkijos, Karaliaučiaus, mūsų šalies gyventojų kolekcijose, padovanota draugams, puošia kai kurių ligoninių interjerus.“

Apolonija Dimšienė visados laukia žiemos. Tada, kai mažiau būna ūkio darbų, ji tapo. Sako, kad tapo labai greitai. Jeigu būna nuotaika ir niekas nesutrukdo, paveikslą nutapo per dieną. Mintyse atgyja kažkur ir kažkada matyti vaizdai; mėgsta kurti ir išivaizduojamus peizažus. Būna taip, kad jos ranką tarsi kažkas vedžioja. Prisimena, kaip niekaip negalėjusi nupiešti Jėzaus Kristaus. Nuėjo į Aušros vartų bažnyčią, pasimeldė: *„Viešpatie, kodėl negaliu Tavęs nupiešti? Padėk man“*. Kitą dieną paveikslas tarsi savaime atsirado.

Daug menininkų dejuoja, kad dabar labai brangios medžiagos. Apolonija Dimšienė nesako, kad jai lengva, tačiau nedejuoja. Ji pritaiko įvairiausių dažus: ir guašą, ir akvarelinius, ir drabužiams dažyti. O paveikslai neblunka, nuo jų galima valyti dulkes – nesitepa. Kaip tuos dažus paruošia – niekas nežino, šios paslapties niekam neišduoda.

„Kas galėjo pagalvoti, kad sulaukus brandžių metų teks taip pakeisti gyvenimą, – sako Apolonija Dimšienė. – O juk Kernavėje dažnai buvodavau jaunystėje. Vyro sesuo buvo atitekėjusi čia ir dažnai pas ją viešėdavau. Tik niekad negalvočiau, kad pačiai čia teks kada nors gyventi. Gražu čia... Nueinu arklį perrišti ir ilgai ilgai sėdžiu, grožiuosi piliakalniiais.“

Biografijų sąvadas

*Parengė Stanislovas Buchaveckas, Albinas Masaitis,
Jadvyga Barbaravičienė, Gediminas Žadeika, Janina Stravinskienė*

Gimę Musninkų valsčiuje

ALASEVIČIENĖ Vanda Leokadija (1936 03 09 Steponāvos k.), kultūros darbuotoja. Baigė Čiobiškio prad., vėliau Musninkų vid. m-klas. Dirbo Juknónių kaimo bibliotekoje, vėliau bibliotekininke Čiobiškio septynmetėje mokykloje. Nuo 1958 iki 1999 – Čiobiškio kultūros namų direktorė. Tuomet čia veikė dramos, šokių būreliai, buvo suburta kaimo kapela, vokalinis, jaunimo estradinis ansambliai. Svarus V. Alasevičienės indėlis ir į viso rajono kultūrinį gyvenimą.

BAGDONAVIČIUS Feliksas-Barsukas (1918 Rusių Rągo k. – 1945 07 10 žuvo (nusišovė) bunkeryje kartu su broliu partizanu Vytautu-Topoliu: abu palaidoti Čiobiškio kapinėse), kariškis, partizanas. 1939 išėjo į Lietuvos kariuomenę, buvo paskirtas į mokomąją kuopą, šaulys. Nuo 1944 rugpjūčio DKA partizanas, vėliau – būrio vadas. Žuvo išdavus slaptavietę, kuri buvo įrengta Musės pakrantėje Janionių k. Jauniausias brolis Albinas-Vingis (1928) išpartizanavo iki 1951 05 15, buvo suimtas ir nuteistas 25 metams lagerio bei 5 metams tremties; atkalėjęs Vorkutoje, dabar gyvena Širvintose.

BALSEVIČIUS Alfonsas (1925 Pamusių k.), medicinas, kraštotyriminkas. Mokėsi Janionių prad. m-kloje, 1939 baigė 5 skyrius. 1944 įstojo į partizanų būrį, turėjo slapyvardį Vamzdis. 1945 legalizavosi. 1947 suimtas ir nuteistas 10 metų lagerio. Iki 1957 kalintas ir laikytas tremtyje (Vorkutoje). Grįžęs į Lietuvą, 1957–1999 dirbo Širvintų poliklinikos fluorografijos kabinete. 1962–1966 neakivaizdžiai mokėsi ir baigė Kauno medicinos m-klą. 1960–1972 buvo ir Raudonojo Kryžiaus draugijos Širvintų r. komiteto pirmininko pavaduotojas. 1978 jam suteiktas SSSR Sveikatos ministerijos žymūno vardas. Gyvena Širvintose.

BAREIKA Jonas (1898 Mūslinkuose – 1977 08 08 Čikagoje), ūkininkas, statybų rangovas, visuomenės veikėjas, 1941–1944 Musninkų valsčiaus viršaitis. Plačiau apie jį žr. S. Buchavecko str. „Jonas Bareika“.

*Vanda Leokadija
Alasevičienė
Alfonsas Balsevičius
Viktoras Baumyla*

BAREIKAITĖ Irena (sesuo Margarita; 1932 08 28 Musninkuose), vienuolė, pedagogė. Plačiau apie ją žr. str. „Apie seserį Ireną Margaritą Bareikaitę“.

BAUMYLA Viktoras (1928 Pakėrpės k.), muzikas, režisierius. Lankė Lapėlių prad. m-klą. Dar besimokant tėvo brolis Stasys pastebėjo jo gabumus muzikai ir įkalbėjo artimuosius nupirkti smuiką. Šiuo smuiku, pritariant dėdės armonikai, grojo kaimo vakaruškose. 1946

įstojo į Kauno muzikos mokyklą. Studijavo Juozo Gruodžio muzikos mokykloje. 1950–1953 tarnavo sovietų armijoje. Čia organizavo saviveiklos būrelį. Bataliono vadovybė nupirko akordeoną. Susibūrė vyrų oktetas, kuriame dalyvavo ir žymus dailininkas Bronius Grušas. 1953–1990 dirbo Lietuvos radijo ir televizijos komitete garso režisieriumi. 1958 įrašė savo dėdės Stasio Baumylos repertuarą. 1991, išėjęs į pensiją, grįžo į gimtinę ir apsigyveno Lapėlių kaime. Nuo 1993 dirbo Čiobiškio kultūros namuose meno vadovu.

ČETRAUSKAS Teodoras (1944 05 07 Čiobiškyje), rašytojas, vertėjas. 1950–1961 mokėsi Šakių rajono mokyklose. 1961–1969 studijavo VU Filologijos fakultete. Dirbo „Vagos“ ir „Vyturio“ leidyklose. Nuo 1987 laisvas rašytojas ir vertėjas. Išvertė per 60 vokiečių kalba rašančių autorių knygų. Gyvena Vilniuje.

DALINKEVIČIENĖ (Jatkauskaitė) Vladislava (1930 02 05 Pabėžės k.), pedagogė. Mokėsi Markučių prad. m-kloje, Širvintų progimnazijoje, baigė Vilniaus 7-ąją vid. m-klą. Nuo 1951 dirbo mokytoja Daŕkuškių septynmetėje m-kloje ir neakivaizdžiai studijavo biologiją Vilniaus ped. institute. Nuo 1953 mokytojavo Širvintų vid., nuo 1956 – Čiobiškio septynmetėje m-klose. 1965–1986 Čiobiškio aštuonmetės m-klos direktorė. Vėliau čia mokytojavo iki 1999. Dabar gyvena Čiobiškyje.

*Vladislava
Dalinkevičienė
Jonas Dambrauskas
(gim. 1938)*

DAMBRAUSKAS Jonas (1892 05 23 Pamusių k. – 1982 03 08 Kaune), kompozitorius, choro dirigentas, vargonininkas. Skaityti išmokė tėvas, draudžiamos lietuviškos spaudos platintojas. 1907–1909 mokėsi pas Čiobiškio vargonininką B. Peckų, vėliau – pas muziką J. Naujali. Vėliau vargonininkavo Kietaviškėse (Trākų apskr.), Švenčionių krašte (čia taip pat mokytojavo ir rengė lietuviškus vaidinimus – klotinimus vakarus). Klebono K. Čepano remiamas studijavo Varšuvos muzikos institute ir 1917 jame baigė vargonų klasę. 1918–1920 vargonininkavo ir mokytojavo Valkininkuose. 1922 persikėlė į Kauną. 1922–1946 – Valskybės operos teatro bei Operos ir baleto teatro orkestro artistas, chormeisteris. 1923–1928 vadovavo „Gabijos“ draugijai ir jos chorui (1927 su juo pastatė „Lietuviškų vestuvių“ inscenizaciją). Nuo 1926 – Kauno įgulos bažnyčios reprezentacinio choro vadovas. 1946–1952 – Kauno universiteto (Kauno KPI) studentų choro vadovas. Sukūrė operą „Valdovas“ (neiškilo), oratoriją „Pro hominibus“ (iki 1940), kantatą „Pergalės vardas“ (1952), „Patetinę kantatą“ (1967) ir dramos spektaklių muzikos, harmonizavo lietuvių liaudies dainų ir kt. Išleistos jo dainų rinktinės: „Uljojo bitelė“ (1962), „Rūtelė rūta“ (1968), „Dainos chorui“ (1977).

DAMBRAUSKAS Jonas (1938 10 25 Pamusių k.), žurnalistas. Mokėsi Janionių ir Pamusių prad., Čiobiškio aštuonmetėje ir Musninkų vid. m-klose. Nuo 1960 Bagaslaviškio apyl. pirmininkas. 1962–1963 Širvintų rajono radijo laidų organizatorius, 1963, tuomet panaikinus

Širvintų rajoną, išvyko dirbti į Molėtų rajono laikraščio „Pirmyn“ redakciją. Į Širvintas grįžo 1965 ir pradėjo dirbti Širvintų rajono laikraštyje „Lenino vėliava“, nuo 1971 – šio laikraščio redaktorius. Tolesnis darbas susijęs su Vilniumi. 1980 m. vasario mėnesį jis pradeda dirbti uždaro Vidaus reikalų ministerijos laikraščio „Liaudies sargyboje“ redaktoriumi ir šį laikraštį leido iki 1990 m. Su žurnalistika atsisveikino 1992, išėjęs į pensiją. 1993 pradėjo dirbti Vilniaus socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigoje, kur ir dabar tebedirba.

DRUMSTA Vaclovas-Karabinas (1915 Rusių Rągo k. – 1991 Vilniuje), partizanas. Partizanavo nuo 1944 09, nuo 1944 07 – DKA būrio vadas. 1946 08 27 suimtas, 1946 12 nuteistas mirties bausme, kuri 1947 07 pakeista 25 metais lagerio ir 5 tremties. Kalėjo Magadano sr. ir Mor-dovijos lageriuose. 1962 grįžo į Lietuvą.

DUBIETIS Juozas (1885 09 27 Vindeikių k. – 1969 Vilniuje), kunigas, visuomenės veikėjas. Plačiau apie jį žr. J. Lebionkos str. „Musninkietis, paskyręs savo gyvenimą Vilnijai. Kun. Juozas Dubietis“.

GALVOSIENĖ (Naraškevičiūtė) Marija (1936 08 10 Vindeikių k.), mokytoja. 1953 baigė Vindeikių septynmetę, 1957 – Ukmergės pedagoginę m-klą, vėliau – neakivaizdžiai Vilniaus pedagoginį institutą (geografiją). Nuo 1957 dirbo Musninkų vid. m-kloje. Čia 1887 įsteigė kraštotyros muziejų. Gyvena Musninkuose.

GARBATAVIČIUS Kęstutis (1954 10 24 Pigąšių k.), aktorius. Iki 1973 mokėsi Vileikiškių m-kloje, 1975 baigė Musninkų vid. m-klą. Dirba Vileikiškių kultūros namuose. Gyvena Vileikiškių kaime.

GURKŠNYS Albinas-Kernius (1924 Viršuliškių k. – 1946 09 žuvo Daciūnų k.), partizanas. 1941–1944 eiguyls. Nuo 1944 DKA Slyvos būrio eilinis, nuo 1945 01 – DKA partizanų būrio (Mugninkų vls. rytinėje dalyje) vadas. 1945 09 Kantrimiškio k. buvo peršautas. Išsigyęs vėl vadovavo būriui. 1946 09 Daciūnų k. peršautas per kojas ir, negalėdamas pabėgti, susisprogdino granata. Į Širvintas nuvežtas ir numestas prie paminklo lavonas po kelių dienų dingo; kur jis palaidotas – nežinia.

JAKUBAUSKAS Feliksas (1935 Musninkuose), žurnalistas, rašytojas. Baigė Vilniaus kultūros-švietimo technikumą, studijavo žurnalistiką. Dirbo Šakiuose, vėliau vadovavo Širvintų kultūros namams. Devyniolika metų buvo Lietuvos rašytojų sąjungos darbuotojas. Sovietmečiu daug kūrė, rašė periodikoje, tačiau taip ir neišleido nė vienos savo knygos. Savo kūrybą pradėjo spausdinti Lietuvai atgavus nepriklausomybę. 1992 pasirodė net dvi jo knygos – „Tylos giesmė“ ir „Žaizdota Lietuva. Kentėjimo duona“. 1991 Kanados lietuvių kultūros centro paskelbtam pasaulio lietuvių rašytojų konkursui (reikėjo parašyti daugiaveiksmę komediją apie lietuvių išeivių gyvenimą)

F. Jakubauskas parašė trijų veiksmyų pjesę „Paskutinis iš Varlynės“ ir laimėjo pirmąją vietą. 1998 išeina jo „Upė, trokštanti vandens“, 2000 – „Po mėnulio pilnatim“, 2002 – poezijos knyga „Negrižę paukščiai“.

JAKUBICKAS Stepas (1909 10 08 Užušilių kaime), kariškis, visuomenės veikėjas. 1930 baigė Kauno puskarininkių-kulkosvaidininkų mokyklą. Buvo tankų kuopos karininkas. 1927 buvo vienas jauniausių Gėlvonų valsčiaus šaulių būrio narys. Aktyvus Lietuvos šaulių sąjungos veikėjas. Gyvena Kanadoje. 1961 suorganizavo šaulius Toronte. Už nuopelnus Lietuvai ir Šaulių sąjungai LŠST apdovanotas Šaulių žvaigždės medaliu ir Šaulių žvaigždės ordinu. Daug metų renkamas Kanados lietuvių Delhi bendruomenės pirmininku. 1986 išleido knygą „Dienos įvykių sukuriuose 1915–1986“.

JANKŪNAS Kazys (1909 12 05 Vindeikių k.), žurnalistas, vertėjas, lietuvių išeivijos JAV veikėjas. 1929 baigė Ukmergės gimnaziją, 1931 – atsargos karininkų kursus Kaune. 1931–1936 studijavo VDU (lietuvių k. ir lit.). 1929–1940 tarnavo Krašto apsaugos m-jos įstaigose. Periodiniuose žurnaluose paskelbė straipsnių ir vertimų. 1944 pasitraukė į Vokietiją, gyveno Hiddeseno ir Augustdorfo pabėgėlių stovyklose. 1947–1949 buvo Augustdorfo stovyklos vedėjas, mokytojavo lietuvių gimnazijoje. 1949 persikėlė į JAV, apsigyveno Elizabethe (New Jersey valstija). Nuo 1967 JAV LB New Jersey apygardos valdybos pirmininkas, atstovavęs lietuviams vietos valdžios įstaigose. Dirbo laikraščio „Darbininkas“ redakcijoje (nuo 1974), rašė politines apžvalgas, taip pat bendradarbiavo kituose lietuvių išeivijos leidiniuose. Išvertė H. Senkevičiaus romaną „Kryžiuočiai“ (1956 išleido „Kario“ žurnalas).

JATULIENĖ Natalija (1943 02 08 Aleksandravos vnk.), gydytoja. Mokėsi Kaimynų prad. m-kloje. 1960 baigė Musninkų vid. m-klą, 1968 – Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą. 1979 apgynė medicinos m. dr. disertaciją. Mokslinio darbo sritis – visuomenės sveikata, aplinka ir sveikata. Paskelbė per 100 mokslo straipsnių. Gyvena Vilniuje. Dirba Higienos instituto Ekologinės medicinos centro direktore.

JURKŪNAS Jonas (1915 06 28 Vindeikių k.), inžinierius, lietuvių išeivijos JAV veikėjas. Plačiau apie jį žr. J. Barbaravičienės str. „Daug pasiekęs, bet nepamiršęs gimtojo krašto“.

KANCLERIS-DRAPAS Justinas (1890 03 30 Kaimynėlių k. – 1971), veterinarijos gydytojas. 1916 baigė Varšuvos veterinarijos institutą Novočerkaske. 1917 Rovno mst. kartu su V. Černekiu organizavo liet. batalionus. Grįžęs į Lietuvą 1919 07 09 paskirtas Karo veterinarijos sk. viršininko padėjėju. 1918 10 04 išrinktas Lietuvių mokslo d-jos nariu. 1923–1927 LU veterinarijos Chirurginės katedros lektorius ir asistentas. Kurį laiką buvo Ž. ū. m-jos Veterinarijos dep. direktorius. Nuo 1938 Širvintų r. veterinarijos gydytojas. Pokario metais šias pareigas ėjo įv.

Lietuvos vietovėse, Vilniuje. Veterinarinės medicinos klausimais rašė spaudoje. Plačiau apie jį žr. A. Kanclerio str. „Kanclerių giminės raida“.

KAZIŪNAS Virgilijus (1937 01 01 Musninkuose – 1982 02 05 Kaune; palaidotas Taujėnuose), poetas. Studijavo Vilniaus pedagoginiame institute. Mokytojavo Balėlių aštuonmetėje ir Taujėnų vid. m-klose. 1974 persikėlė gyventi į Kauną. Poeziją skelbė periodikoje. Pirmuosius eilėraščius parašė dar mokyklos suole, tačiau tikrąją savo kūrybos pradžią siejo su 1967–1970 eilėraščiais. Su savo eilėraščiais išėjo į viešumą tuo metu, kai poezijoje, ypač jaunųjų kūryboje, iškilo taudailės, etnografijos, mitologiniai motyvai. Jo eilėraščių rinkinys „Medžių laikas“ (1982) išėjo jau po mirties.

Boleslovas Krivka

KLIMAŠAUSKAS Henrikas (1929 07 Santariškių k.), inžinierius, rezistentas, politkalinys. Baigė Igarkos vid. m-klą, o Irkutske neakivaizdžiai įgijo statybos inžinieriaus diplomą (1961). Nacių okupacijos pabaigoje ir sovietų okupacijos pradžioje mokėsi Širvintų progimnazijoje. 1945 su mokslo draugais buvo išėjęs pas partizanus (Žalią Velniją). 1945 05 09 mėgino nušauti Musninkų sribų būrio vadą P. Stankevičių. Suimtas 1946. Nuteistas 10 metų lagerio. Atlikęs bausmę Komijos konclageriuose, nuvyko pas tremtinę motiną į Igarką. 1961(2) grįžo į Lietuvą. Metus buvo neregistruojamas ir verčiamas išvykti iš Lietuvos, tačiau dirbo Kauno statybos tresto vyresnioju darbų vykdytoju. Nuo 1970 – Miestų statybos projektavimo instituto Kauno filialo grupės vadovas. 1976 vėl suimtas, apkaltintas Solženycino kn. „Gulago archipelagas“ laikymu bei vertimu į lietuvių kalbą ir išvežtas į Kaliningrado (Karaliaučiaus) sr. Įsručio (dab. Černiachovsk) psichiatrijos ligoninę. Gyvena Kaune.

KMITIENĖ (Dalinkevičiūtė) Giedrė (1958 Čiobiškyje), biomedicinos m. dr., docentė. Baigė Čiobiškio devynmetę ir Gėlvonų vid. m-klas. Studijavo biologiją Vilniaus ped. institute, liko ten (dabar – ped. universitetas) dirbti dėstytoja.

KRIVKA Boleslovas (1919 08 18 Skėtėrių k.), agronomas. 1930 baigė Kaimynų prad. m-klą, 1941–1943 mokėsi Vilniaus suaugusiųjų institute. 1944 baigė devynių mėn. buhalterijos kursus. 1952–1955 mokėsi Šilutės žemės ūkio vadovų m-kloje, kur įgijo agronomo specialybę (drauge eksternu baigė septynmetę m-klą), dirbo Priešgaisrinės apsaugos valdyboje, vėliau – Bařtkušio tarybinio ūkio vyriausioju zootechniku. 1957–1974 Šešuolėlių taryb. ūkio direktorius, vėliau, pablogėjęs sveikatai, ten pat iki 1978 – sodininkas. Sovietmečiu gavo personalinę pensiją, ėjo Lietuvos neįgaliųjų draugijos Širvintų rajono skyriaus pirmininko pareigas. Gyvena Širvintosė.

KVIETKA (Kvietkauskas) Simas (1882 10 Musninkuose – 1973 11 03 Kaune), spaustuvinininkas, rezistentas. Keturiolikmetis paliko

gausią tėvų šeimą, apsigyveno Vilniuje, dirbo pasiuntiniu. Vėliau – Peterburgo laivų statykloje, baigė prie jos veikusią amatų mokyklą ir tapo šaltkalviu. Kaip 1905 revoliucijos dalyvis turėjo emigruoti į JAV, kur dirbo įvairius darbus, įgijo linotipininko specialybę. 1920 pradžioje grįžo į Lietuvą ir įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, tapo susikūrusios Šaulių sąjungos aktyviu nariu. Dalyvavo 1923 Klaipėdos išvadavimo sukilime. Vėliau dirbo linotipininku įvairiose Kauno spaustuvėse, mokė jaunuolius šios specialybės. Dalyvavo antisovietinėje ir antinacinėje veikloje. Nacmečiu dirbo „Spaudos fondo“ spaustuvėje. 1943 04 29 suimtas ir kalintas Štuthofo konclageryje. Sovietmečiu iki 1957 dirbo meistru „Spindulio“ spaustuvėje Kaune.

*Algimantas
Kvietkauskas
Romualdas
Kvietkauskas*

KVIETKAUSKAS Algimantas (1942 07 12 Musninkuose), sportininkas, treneris, pedagogas. Jaunystėje žaidė futbolą (Musninkų kolūkio komanda buvo rajono čempionė), buvo geras lengvaatletis, tinklininkas, slidininkas. 1961 baigė Musninkų vid. m-klą ir įstojo į Lietuvos valstybinį kūno kultūros institutą mokytis irklavimo baidarėmis ir kanojomis specialybės. 1962–1966 tarnavo sovietų armijoje. Čia pasiekė gerų rezultatų karinės trikovės, lengvosios atletikos, slidinėjimo, futbolo sporto šakose. Grįžęs iš armijos, studijas tęsė LVKKI, kuri 1969 baigė ir pradėjo dirbti Kauno politechnikos instituto dėstytoju. 1967 dalyvavo SSRS tautų spartakiadoje kaip Lietuvos baidarių ir kanojų irklavimo rinktinės narys ir irklavimo kanoja iškovojo trečiąją vietą. 1968 už gerus sporto rezultatus jam suteiktas tarptautinės klasės sporto meistro vardas. Nuo 1979 – Lietuvos valstybinio kūno kultūros instituto dėstytojas. 1980–1989 vadovavo Lietuvos baidarių ir kanojų irklavimo studentų rinkinei. Dirbo Lietuvos baidarių ir kanojų irklavimo mokslinėje brigadoje. Yra parašęs mokymo priemonių LVKKI studentams apie baidarių ir kanojų irklavimo treniruotes, irklavimo varžybų organizavimą ir vykdymą. Nuo 1991 dirba Kauno „Ažuolo“ vid. m-kloje kūno kultūros mokytoju. 2000–2001 – Lietuvos veteranų kanojų irklavimo prizinininkas. Lietuvos baidarių ir kanojų veteranų federacijos narys. Gyvena Kaune.

KVIETKAUSKAS Romualdas (1931 08 25 Liuliškių k.), agronomas. 1950 baigė vid. m-klą ir pradėjo mokytojauti Čiobiškio septynmetėje m-kloje, kartu mokydamasis Vilniaus žemės ūkio technikumė, kur įgijo agronomo specialybę. Nuo 1962 – Čiobiškio kolūkio pirmininkas. Ūkis iš pradžių buvo labai silpnas, vėliau rajone buvo vienas iš pirmaujančių, gerai plėtojo gyvulininkystę bei statybas. Gyvenvietė konkursuose užimdavo prizines vietas. Čiobiškio ūkio vadovu išdirbo iki 1993 12 10. Dalį laisvalaikio skirdavo žirginiam sportui. 1967 respublikinėse žirgų lenktynėse Dusetosė laimėjo pirmąją vietą, atstovavo Lietuvai varžybose Maskvoje.

LAUKYS Stanislovas (1938 02 20 Kaūkiškyje), agrochemikas, žemės ūkio mokslų kandidatas (1966, dabar daktaras). 1960 baigė Lie-

tuvos žemės ūkio akademiją. Nuo 1961 – Žemdirbystės instituto mokslo darbuotojas. Paskelbė mokslo straipsnių apie amoniako vandenį, durpių amofoską.

LISAUSKAS Juozas-Erelis (1918 Pamusių k.), ūkininkas, partizanas. 1944 rudenį kartu su J. Norkumi-Kerštu, Žalio Velnio pavaduotoju, subūrė Pamusių ir aplinkinių kaimų jaunuolius į partizanų būrį (rezervinį) ir jam vadovavo. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, 1945 vasarą pats būrio vadas ir beveik visi būrio nariai legalizavosi, bet netrukus buvo suimti ir nuteisti daugeliui metų konclagerio ir tremčiai. Būrio vadas suimtas 1945 09.

Jonas Lučiūnas

LISKAUSKAS Vidmantas (1952 11 05 Čiobiškyje), inžinierius kelininkas. 1970 baigė Ukmergės 2-ąją vid. m-klą. 1970–1975 studijavo VISI. Dirbo Ukmergės, Tauragės ir Šilutės autokelių valdybose. Nuo 1995 VĮ „Kauno regiono keliai“ direktorius.

LIUTKEVIČIUS Gvidonas (1935 11 22 Aleksandravos vnk., Musninkų vls.), agronomas. 1954 baigė Musninkų vid. m-klą, 1957 – Vilniaus žemės ūkio technikumą, 1962 – Lietuvos žemės ūkio akademiją, 1967 – aspirantūrą. 1969 apgynė mokslų daktaro disertaciją. Yra 13 kviečių ir miežių naujų veislių autorius. Gyvena Akademijos mstl. (Kėdainių r.). Dirba Lietuvos žemdirbystės institute, Javų selekcijos skyriuje. Mokslinio darbo sritis – žieminių kviečių ir vasarinių miežių selekcija. Paskelbė per 85 straipsnius įvairiose monografijose, mokslo darbų rinkiniuose, žurnaluose ir kituose leidiniuose.

LOPAJEVAS Sofronijus (1911 03 24 Prienu k.), sovietų istorikas. Plačiau apie jį žr. kn. „Širvintos“, Vilnius, 2000, p. 753.

LUČINSKIENĖ Aldona (1923 10 20 Kaimynėliuose), botanikė, biologijos mokslų kandidatė (1968, dabar daktarė). 1954 baigė Vilniaus universitetą. Iki 1975 dirbo Universiteto botanikos sodo vedėja, nuo 1967 – dėstytoja. Pagrindinė mokslo darbo kryptis – indolilacto rūgšties poveikis dekoratyvinių krūmų auginių šaknijimuisi. Introdukavo 40 rūšių dekoratyvinių augalų. Parašė knygą „Kambarinės lapinės gėlės“ (1980), dekoratyvinės sodininkystės, apželdinimo ir gėlininkystės klausimais knygų viena iš autorių. 1973 – Valstybinės premijos laureatė.

LUČIŪNAS Jonas (1947 Lapėlių k.), ekonomistas, fotomenininkas. 1964 baigė Musninkų vid. m-klą, studijavo Odesos technologijos, 1972–1976 – Maskvos kooperacijos institute (prekybos ekonomika), 1994 kvalifikaciją kėlė pas Švedijos kooperatininkus. Dirbo Šačinininkų ir Anykščių duonos kombinatų direktoriumi, LSSR Maisto pramonės ministerijos Realizacijos ir transporto skyriaus viršininku, nuo 1984 – Lietkoopsajungos (iš pradžių – Prekybos skyriaus viršininku, dabar –

vyriausiuoju vadybininku) darbuotojas. Fotografija pradėjo domėtis jaunystės metais, pirmą fotoaparataus nusipirko 1961. Parodose pradėjo dalyvauti studijuodamas Odesoje. 1997 surengė net tris fotografijų parodas: „Iš kelionės išpūdžių po Čekiją“, „Lietuvos Respublikos Prezidento apsilankymas Trakų vartotojų kooperatyve“, „Vilnius ir vilniečiai“. 2001 ir 2002 surengė savo fotodarbu parodas Širvintosė.

Zigmantas Morkūnas

MARCINAUSKAS Juozas-Pluta (1916 Čiobiškyje – 1945 03 27 žuvo Čiobiškyje; ten ir palaidotas), vargonininkas, partizanas. Prieš karą tarnavo Lietuvos kariuomenėje, vargonininkavo Giedraičiuose. Sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą, grįžo į Čiobiškį ir vienas pirmųjų (kartu su broliu Vladu) padėjo Žaliam Velniui burti partizanus ir kurti Didžiosios Kovos apygardą. Nuo 1945 01 01 DKA štabo narys. Redagavo ir spausdino apygardos laikraštėlį „Laisvės keliu“. Žuvo enkavedistams ir sribams užpuolus Čiobiškio vaikų namuose įsikūrusį štabą.

MARCINAUSKAS Vladas-Tauras (1922 Čiobiškyje – 1947 nušautas Novosibirsko konclageryje), partizanas. Nuo 1945 01 01 – DKA partizanų būrio vadas. 1945 08 – 1947 03 – 6-ojo rajono viršininkas ir vadovavo trimis būriams, veikusiems Musninkų vls. Žalią Velnią pakeitęs KGB užverbutas kpt. Griežtas Taurą paskyrė apygardos štabo Ryšių skyriaus viršininku. 1948 03 02, kai bandė legalizuotis (pagal tuo metu dar nežinomą KGB provokatorių parengtą planą), buvo suimtas, nuteistas 25 metams lagerio ir išvežtas į Rusiją. Ten greitai žuvo – buvo nušautas, kai mėgino pabėgti.

MINDERIS Raimondas (1941 02 20 Čiobiškyje), baleto artistas. 1959 baigė Leningrado Naganovos choreografinę mokyklą ir šoko Lietuvos akademiniam operos ir baleto teatre. Vaidmenys: Ispanas (M. Ravelio „Bolero“), Negras (N. Rimskio-Korsakovo „Šacherezada“), Šuralė (F. Jarulio „Šuralė“), Dievas (L. Delibo „Silvija“), Fabas (Č. Punjo „Paryžiaus katedra“), Spartakas (A. Chačaturiano „Spartakas“), Rotbertas (P. Čaikovskio „Gulbių ežeras“), Žilvinas (B. Balsio baletas „Eglė žalčių karalienė“), Vronskis („Ana Karenina“), Albertas („Žizel“), Spragtukas („Spragtukas“), Princas („Snieguolė ir septyni nykštukai“). Jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio artisto vardas.

MORKŪNAS Zigmantas (1939 Naujūpilio k. – 1995 Vilniuje), filosofijos m. habil. dr. Baigė Vilniaus valstybinį universitetą. Dirbo MA Filosofijos, sociologijos ir teisės institute moksliniu bendradarbiu.

NARAŠKEVIČIUS Antanas (1944 01 02 Vindeikių k.), režisierius, žurnalistas. 1960 baigė Musninkų vid. m-klą, 1965 – Vilniaus kultūros-švietimo technikumą dramos studiją. 1972–1977 studijavo žurnalistiką Vilniaus universitete. Išleido apsakymų rinkinėlį „Žvaigždės negėsta“. Dirbo Širvintų kultūros namuose, Valstybiniame jaunimo

teatre, Lietuvos radijo ir televizijos komiteto „Telefilmo“ kūrybinėje grupėje, dalyvavo kuriant dokumentinius filmus „Muzikantai“, „Senovinės kupiškėnų vestuvės“, „Kelias“ ir kt. Nuo 1974 dirbo Tauragės liaudies teatro, kuris 1975 ir 1980 užėmė pirmąsias vietas respublikiniuose liaudies teatrų konkursuose, režisieriumi. Pasirinkęs originaliąją dramaturgiją, pastatė daug lietuvių autorių pjesių. Pirmą kartą Lietuvoje pastatė V. Rimkevičiaus komedijas „Balius pirtyje“, „Karaliui reikia paršiuko“, K. Sajos dramą „Liepsnojanti kriaušė“, G. Mareckaitės pjesę „Eglės namai“, J. Skliutausko ir M. Jackeivičiaus dokumentinę dramą „Kaino žymė“, savo paties inscenizacijas „Gyvenkim kaip broliai“, „Pasmerktieji“ pagal J. Marcinkevičiaus romanus „Jis turi mirti“ bei tuomet uždraustą „Sukaustyti laitrai“ ir A. Škėmos dramą „Vienas ir kiti“. Pirmąkart pokario metais pastatė B. Sruogos dramą „Baisioji naktis“. Nuo 1980 A. Naraškevičius inicijavo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuviškųjų klotimo teatrų repertuaro atgaivinimą. Scenoje atgimė seniai užmiršti A. Fromo-Gužučio veikalai „Gudri našlė“, „Ponas ir muzikai“, Žemaitės ir G. Petkevičaitės-Bitės „Kaip kas išmano, taip save gano“, J. Gurausko „Šalapatris“ ir kt. Liaudies teatras su dideliu pasisekimu gastroliavo po Lietuvą, vėliau tokius spektaklius statė ir kiti mėgėjų teatrai. A. Naraškevičiui suteikti respublikos Kultūros žymūno ir Nusipelnusio kultūros-švietimo darbuotojo vardai. Šiuo metu – Tauragės miesto savivaldybės Ryšių su visuomene skyriaus vedėjas, vietinių TV laidų operatorius, režisierius ir redaktorius.

Vida Pečiulytė

NARAŠKEVIČIUS Juozas-Šernas (1898–1945 02 05 žuvo Vindeikių k.; palaidotas ten pat vietos kapinaitėse), 1918–1920 Nepriklausomybės kovų savanoris, ūkininkas, partizanas. 1944, pasivadinęs Šernu, suorganizavo partizanų būrį ir ėmėsi jam vadovauti. Palaikė ryšius su DKA štabu, vykdė jo užduotis, stengėsi vengti tiesioginių susidūrimų su kareiviais ir sribais. Žuvo besiverždamas iš netikėtos apsupties. Plačiau apie tai žr. A. Bernoto str. „Laisvės kovotojai iš senųjų Vindeikių“.

PAŽŪSYTĖ Aldona (1938 12 25 Skėtėrių k.), muzikos mokytoja, kultūros darbuotoja. Žr. kn. „Širvintos“, p. 756.

PEČIULYTĖ Vida (1959 02 14 Rudeikiškių k. – 1995 07 25 Kernavėje), dailininkė (naivistinės krypties atstovė). Vilniuje lankė studiją „Paletė“ (vadovas R. Z. Bičiūnas). 1987–1995 sukūrė per 100 akvarelės, grafikos, tapybos darbų svarbesnių krašto įvykių, istorijos, mitologijos, religijos, etnografijos motyvais. Juos pristatė trijose personalinėse (Vilniuje, Kernavėje) ir daugelyje bendrų tautodailininkų parodų. Didesnioji darbų dalis Kernavės tematika. Išsiskiria serijų „Kernavės mitai“ ir „Kristaus istorija“ darbai. Nuo 1991 – Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė. Jos grafikos darbų įsigijo Kauno M. K. Čiurlionio meno galerija. Tapybos kūriniai nupirkti į Švediją, Daniją, Vokietiją. Kai kurie eksponuojami J. Pivoro „Armonikos“ muziejuje

Kernavėje. Tėvų namuose Kernavėje 2004 m. įkurtas memorialinis kambarys-muziejus.

PENKAUSKAS Algirdas (1931 Rusiū Rągo k.), psichologas, pedagogikos mokslų kandidatas (dabar daktaras). Nuo 1964 – Vilniaus pedagoginio instituto dėstytojas, nuo 1972 – Psichologijos katedros vedėjas; nuo 1968 – docentas. Paskelbė mokslo straipsnių psichologijos klausimais.

PERKAUSKAS Česlovas (1919 02 09 Taūčiuliuose – 1987 Vilniuje, čia ir palaidotas), kariškis, sovietų generolas majoras. 1940 09 įstojo į Vilniaus pėstininkų karo mokyklą, kurią baigė 1941. Evakuotas į Novokuznecką. 1942–1945 Raudonosios armijos 16-osios liet. divizijos būrio, baterijos vadas. Pokario metais – karinis darbuotojas Vilniuje. 1964–1971 LSSR Civilinės gynybos štabo viršininkas.

PURVANECKAITĖ Viktorija (1929 02 16 Vičiūnų k.), žurnalistė, sovietų veikėja. Nuo 1954 dirbo Širvintų r. laikraščio „Lenino vėliava“ redaktore, vėliau – Švenčionių r. laikraščio „Žvaigždė“ redaktore. Nuo 1965 – Švenčionių rajono vykdomojo komiteto pirmininkė. Nuo 1975 – LKP Švenčionių rajono komiteto pirmoji sekretorė.

PURVANECKAS Jonas (1950 10 28 Vičiūnų k.), ž. ū. specialistas, administracijos darbuotojas. 1969 baigė Ukmergės ŽŪM, 1988 – Sankt Peterburgo ŽŪM. Dirbo Kernavės kolūkio vyresn. inžinieriumi mechaniku, Širvintų rajono materialinio tiekimo viršininku, Kernavės kolūkio pirmininko pavaduotoju gamybai, Kernavės kolūkio pirmininku. Nuo 1992 – UAB „Kernavėlė“ direktorius, nuo 1995 – Kernavės seniūnas, o nuo 1997 – Širvintų rajono savivaldybės mero pavaduotojas.

RADŽIŪNAS Leopoldas (1935 04 16 Užšilių k.), chemikas, chemijos mokslų kandidatas (1964, dabar daktaras). 1960 baigė Vilniaus universitetą, nuo 1963 – VU dėstytojas; o nuo 1969 – docentas. Paskelbė mokslo straipsnių apie monomerų sintezę, polimerizaciją, stambiamolekulinių junginių modifikavimą.

REMIENĖ (BAREIKAITĖ) Marija (1930 03 25 Musninkuose), lietuvių išeivijos JAV veikėja, Musninkų bažnyčios, vidurinės mokyklos mecenatė. Plačiau apie ją žr. A. Vasiliauskienės str. „Apie Mariją Remienę“.

ŠIRVINSKAS Juozas (1943 11 13 Musninkuose), kompozitorius. 1969 baigė Konservatoriją (E. Balsio klase). Sukūrė baletą „Mergaitė su degtukais“ (1969), miuziklą „Kelionė į Atatą“ (past. 1978), simfoniją kameriniam orkestrui (1979, išl. 1987), baladę fortepijonui ir kameriniam orkestrui (1969), 2 styginių kvartetus (1977, išl. 1983; 1984), kvartetą fleitai, obojui, violončelei ir klavesinui (1976), sonatų smuikui ir fortepijonui (1969), violončelei ir fortepijonui (1973, išl. 1978), 2 ciklus

Česlovas Perkauskas
Jonas Purvaneckas

fortepijonui „Spalvos“ (1972, išsp. 1976), vokalinį ciklą „Mes atėjom iš pasakų“ (1972, išsp. 1982), dainų, muzikos radijo ir televizijos spektakliams, kino filmams.

ŠMAUKŠTIENĖ Otilija (1924 Karšaklėnio vnk. – 1992 11 04, palaidota Širvintosė), mokytoja. Baigė Ukmergės mokytojų seminariją. Už dalyvavimą antisovietinėje veikloje 1946 buvo suimta. Baltijos apygardos Vilniaus karo tribunolas ją nuteisė penkeriems metams laisvės atėmimo. 1947 08 15 išvežta į Pečioros lagerius, kur kalinta iki 1950. Grįžusi į Lietuvą dirbti pagal profesiją negalėjo dėl politinės diskriminacijos, gavo tik ūkvedės darbą Panevėžio septynmetėje mokykloje. Tik vėliau, padedant Švietimo skyriaus inspektoriumi Broniumi Šliogeriui, pradėjo dirbti mokytoja. Po kelerių metų grįžo į Skrūzdėlių kaimą, atstatė tėvų sodybą. 1959–1992 mokytojavo Lapėlių prad. mokykloje.

ŠVOBIENĖ Regina (1948 03 21 Vinkšnabracio k.), biofizikė, biologijos m. dr., visuomenės veikėja. 1965 baigė Musninkų vid. m-klą, 1970 – Vilniaus universitetą. Dirbo MA Botanikos institute. 1991 apgynė biologijos m. dr. disertaciją tema „Genetiniai efektai choleros populiacijoje, iššaukti radionuklidų“. 1993 prie „Valstiečių laikraščio“ įsteigė labdaros fondą „Kaimo vaikai“, kuriam vadovauja iki šiol. Fondas remia kaimo mokyklas, našlaičius, daugiavaikes šeimas, moka stipendijas gabiems vaikams, kuria vaikų globos namus.

TAMOŠIŪNAS Teodoras (1952 06 29 Mikáiliškio k.), matematikas, socialinių m. daktaras. 1970 baigė Musninkų vid. m-klą, 1975 – Vilniaus universiteto Matematikos fakultetą. Nuo 1975 dirba Šiaulių pedagoginiame institute (dabar universitete). Iki 2000 – Matematikos katedros dėstytojas, vėliau – docentas. 1998 apgynė socialinių mokslų (edukologijos krypties) daktaro disertaciją tema „Profesinio ir ikiprofesinio pedagogų rengimo sąveika“. Paskelbęs 39 mokslo publikacijas, apie 20 straipsnių. Skaitė apie 40 pranešimų mokslinėse konferencijose Berlyne, Minske, Latvijoje, KTU ir kitur. 1984–2000 dirbo Pedagogikos fakulteto prodekanu. Nuo 2001 09 – Vadybos katedros docentas.

TAPARAUSKAS Stasys-Karžygys (1917 Pabėržės k. – 1948 05 01 Šilonių miške sužeistas, ten ir mirė), partizanas. DKA partizanų būrio vadas.

TVERAGA Česlovas-Vilkas (1918 Rusių Rāgo k. – 1945 sušaudytas Vilniuje, tikriausiai Tuskulėnuose), ūkininkas, partizanas. Vienas iš pirmųjų antisovietinio partizanų pasipriešinimo organizatorių Čiobiškio apylinkėse. 1944–1945 partizanų būrio vadas, DKA štabo viršininkas, Žalio Velnio pavaduotojas. 1945 07 10 sužeistas, suimtas. Plačiau apie jį žr. V. Alekno str. „Didžiosios Kovos apygardos veikla Musninkų valsčiuje“.

*Otilija Šmaukštienė
Regina Švobienė
Teodoras Tamošiūnas*

VAITKEVIČIUS Narimantas (1940 08 20 Vindeikiuose), sovietų veikėjas. 1970 baigė Vilniaus ped. institutą. 1967–1969 LLKJS Vilniaus m. N. Vilnios r. k-to I sekretorius, 1969–1971 LLKJS CK skyriaus vedėjas. 1971–1975 LLKJS Vilniaus m. k-to I sekretorius. 1975–83 LKP CK inspektorius. Nuo 1983 LKP Panevėžio m. k-to I sekretorius. Nuo 1986 LKP CK narys. Nuo 1985 LSSR AT deputatas.

VAŠKEVIČIUS Kazys (1961 09 04 Kaimynėlių k.), dailininkas. Baigęs Musninkų vid. m-klą, mokėsi Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, Fizikos-astronomijos fakultete. Gyvena Valkiniškuose (Varėnės r.). Yra moderniosios tapybos mokyklos atstovas. Daug piešia. 1994 surengė pirmąją parodą. Darbai eksponuoti Vilniaus paveikslų galerijose „Vartai“, „Arka“.

VĖBRIENĖ (Garbatavičiūtė) Stanislava (1952 08 26 Pigėšių k.), solistė. Iki 1971 mokėsi Vileikiškių m-kloje, 1973 baigė Musninkų vid. m-klą. Dirba Kauno muzikiniame teatre. Dėsto Muzikos akademijoje. Gyvena Kaune.

VERCINKEVIČIUS Juozas (1941 03 24 Vinkšnabrasčio k.), žurnalistas, leidėjas. 1960 baigė Musninkų vid. m-klą, 1976 – Vilniaus universitetą. 1969–1973 dirbo Lietuvos radijuje, 1973–1990 – įvairių laikraščių korespondentas ir redaktorius. Dabar – laikraščių „Voruta“ (leidžiama nuo 1989), „Trakų žemė“ redaktorius. 1990 įsteigė personalinę leidyklą „Voruta“. Išleido knygas: „Trakai“ (1978 anglų, vokiečių, rusų k., 1982 lietuvių, rusų, anglų k.), „Trakų rajonas“ (1981), „Kernavė“ (1988), „Karaimų etnografinė paroda“ (1989 lietuvių ir rusų k.).

VERIKAS Vidmantas (1966 06 06 Musninkuose). 1984 baigė Musninkų vid. m-klą, 1989 – Ukmergės ž. ū. technikumą. 1987–1992 Musninkų kolūkio vairuotojas. vėliau – Vilniaus UAB „Jaura“ vairuotojas, Musninkų komunalinio ūkio vadovas. Dabar – „Širvintų vandenų“ inžinierius kontrolierius. Nuo 2000 – Širvintų rajono Tarybos narys, 2003 12 išrinktas antrajai kadencijai. Gyvena Musninkuose.

VERKAUSKAITĖ Rita (1954 Būrniškių k.), chemijos m. daktarė. Baigė Čiobiškio devynmetę ir Gėlvonų vid. m-klas, studijavo chemiją Vilniaus universitete, kurį baigusi jame liko dirbti mokslinį darbą.

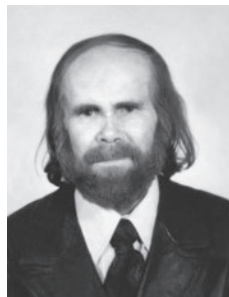
VILKEVIČIUS Algirdas (1956 10 13 Musninkuose), pedagogas. 1974 baigė Musninkų vid. m-klą, 1979 – VPI (dabar – VPU). Dirbo įvairiose Pabaiškos (Ukmergės r.), Balbiėriškio (Prienuų r.), Širvintų m-klose. Mokytojavo Musninkų vid. m-kloje. 1997–2000 – Musninkų seniūnas. Dabar – Musninkų vid. m-klos mokytojas. Laisvalaikiu užsiima tautodaile (medžio drožyba).

*Stanislava Vėbrienė
Vidmantas Verikas
Algirdas Vilkevičius*

VILKEVIČIUS Justinas (1922 Liuliškių k. – 1946 žuvo Žaslių vls.), pienininkas, partizanas. Baigė Vėprių žemės ūkio m-klą, dirbo Liuliškių pieno priėmimo punkto vedėju. Nacių okupacijos metais buvo suimtas. Pokariu – Didžiosios Kovos apygardos būrio vadas.

VITKŪNAS Jonas (1955 12 26) Afdišio k.), istorikas, pedagogas, muziejaininkas. 1974 baigė Musninkų vidurinę m-klą, 1978 – Vilniaus pedagoginį institutą. 1978–1984 Musninkų vidurinės m-klos mokytojas, 1984–1992 – Kernavės kolūkio pirmininko pavaduotojas, administracijos darbuotojas. Dalyvavo Sąjūdžio veikloje, 1988 10 05 išrinktas LPS Širvintų rajono iniciatyvinės grupės nariu. Nuo 1992 dirba Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijoje, ryšių su visuomene ir švietimo programų skyriaus vedėjas, vienas iš tarptautinių eksperimentinės archeologijos festivalių „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“ organizatorių. Periodinėje spaudoje skelbia aktualių istorinės-kultūrinės tematikos nuotraukų ir straipsnių. Leidinio „Kernavė“ (1999) autorius.

Gyvenę arba gyvenantys Musninkų krašte

ALEKNA Algirdas (1941 04 12 Paskevitiškio k., Biržų apskr. – 2003 09 04 Kernavėje), architektas. Plačiau apie jį žr. A. Šarlauskienės ir S. Buchavecko str. „Algirdas Alekna – architektas, menininkas, filosofas ir paslapčių kolekcionierius“.

AMBRAZAS Vytautas (1930 Sidabravo k., Naujāmiesčio vls., Panevėžio apskr.), mokytojas, muzikas. Mokėsi Krākių vid. m-kloje. Baigė Šeduvės gimnaziją. 1949 pradėjo mokytojauti Rozalimo septynmetėje m-kloje. 1954 baigė Šiaulių mokytojų institutą. 1960 neakivaizdžiai dar baigė J. Tallat-Kelpšos muzikos technikumą. Nuo 1972 pradėjo dirbti Čiobiškio specialiojoje mokykloje muzikos mokytoju ir muzikos būrelių vadovu. Vadovavo berniukų dūdų orkestrui, instrumentiniams ir vokaliniais-instrumentiniams ansambliams, rajono muzikos mokytojų metodiniam rateliui. 1982 už gerą moksleivių parengimą „Dainų dainelės“ konkursui ir sėkmingą jų pasirodymą apdovanotas švietimo pirmūno ženkleliu.

AVLOSEVIČIUS (1900–1950), 1948–1920 Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris, apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Gyveno Musninkuose.

BAUŽYS Zenonas (1907 Labanóre – 1947 09 26 sovietų koncentracijos lageryje), kunigas. Plačiau apie jį žr. J. M. Baužytės str. „Užmaršties smėlis neužpustė jų pėdsakų“.

BINKIS Juozas (1932 Vaikiškių k., Pāpilio vls., Biržų apskr.), agronomas, tautodailininkas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Pāpilio prad.

*Jonas Vitkūnas
Algirdas Alekna
Vytautas Ambrazas*

(1944 baigė 5 skyrius) ir vid. (1948 baigė 5 klases) m-klose. 1952 baigė Joniškėlio ž. ū. technikumą (po kelerių metų iki žmonos mirties, kai liko su keturiais vaikais, dar neakivaizdžiai studijavo Veterinarijos akademijoje, kurioje nebaigė ketvirto kurso). 1952–1954 – Gėlvonų MTS vyriausiasis agronomas. Vėliau – „Tarybinės vėliavos“ kolūkio pirmininkas Širvintų r. Šias pareigas ėjo beveik 5-erius metus, bet, neįtikėjęs rajono vykdomojo k-to pirmininkui, buvo paskirtas Svirkų (Švenčionių r.) t. ūkio vyriausiuoju agronomu. 1962–1966 – Lomių t. ūkio (Tauragės r.) direktorius. Vėliau dirbo agronomu ir zootechniku keliuose Kauno r. ūkiuose. 1973–1980 – Musninkų kolūkio pirmininkas. 1980–1985 Širvintų TSO apipavidalinimo cecho dailininkas. 1985–1992 Vilniaus dailės kombinato kūrybinės grupės darbuotojas. Vadovavo Liaudies meno draugijos Širvintų skyriui. 1978 savo medžio drožinius pirmą kartą eksponavo tautodailės parodoje. Nuo to laiko su savo darbais dalyvavo visose rajono ir Vilniaus zonos drožėjų parodose, 1980, 1985 ir 2000 – ir respublikinėse tautodailės parodose. Lietuvoje yra surengęs keturias personalines parodas. Jo darbai buvo eksponuoti Maskvoje, Jerevane, taip pat Lenkijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje, Italijoje, Graikijoje, Bulgarijoje, Bolivijoje ir kitose šalyse. Labiausiai mėgsta drožti buitįje naudojamus daiktus, bet yra sukūręs ir monumentalų kūrinių (kryžių, skulptūrų ir kt.), kurie puošia Musninkus, Kečnavę, Maironio gimtinę Pāsandravį ir kitas Lietuvos vietas. Gyvena Musninkuose.

Juozas Binkis

BLUSEVIČIENĖ Irmgarda (1936 10 03 Kaune), pedagogė, sportininkė, menininkė. Mokydamasi Kauno 5-ojoje vid. m-kloje lankė plaukimo treniruotes ir baleto studiją. 1955–1959 studijavo Kauno kūno kultūros institute. Studijuodama tapo Lietuvos plaukimo čempione, buvo Lietuvos plaukimo rinktinės narė, pasiekė 100 m plaukimo nugara Lietuvos rekordą. 1959–1961 dirbo Viekšnių vid. m-kloje, paskui iki 1986 (iki pensijos) – Vileikiškių devynmetėje m-kloje. Gyvena Vileikiškių k., didesnę laisvalaikio dalį skiria meniniam siuvinėjimui.

BRINDZA Juozapas (1901 Ālovės vls. – 1943 10 10 žuvo Musninkų vls.), vienas iš Musninkų vls. apsigyvenusių 1919–1920 Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanorių. Gavęs žemės iš reformuojamo Musninkėlių dvaro, įsikūrė prie Musninkų mstl. Iki 1940 ir 1941–1943 policijos vachmistras. Nacmečiu slėpė žydus. 1942 suorganizavo Musninkų vls. savisaugos būrį. Žuvo susirėmime su sovietų partizanais.

BULOTIENĖ Eugenija (Buržymovskytė, 1914 10 26 Vilniuje), lietuvių išėivijos veikėja. Baigė Musninkų prad. m-klą, vėliau – L. Šimkevičiūtės stilizavimo ir siuvimo dvejų metų kursus Prienuose. Priklausė Vilniui vaduoti sąjungai, jaunalietuvių ir šaulių organizacijoms. 1944 vasarą su vyru Petru Bulota ir devynių mėnesių sūneliu Ramučiu pasitraukė į Vakarus. Vokietijoje gyveno Augsburgėje, Hohfeldo pabėgėlių (DP) stovykloje. Čia ilgesnį laiką vadovavo IRO (Interna-

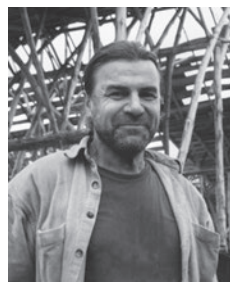
tional Refugee Organization) įsteigta pabaltiečių stovykla, kur buvo siuvami chalatai ligojoms ir naktiniai marškinėliai vaikams. 1949 su šeima nuvyko į JAV ir apsigyveno Detroite. Dirbo Henry Ford liginės Mikrobiologijos laboratorijoje. Priklauso Vilniaus krašto lietuvių sąjungai, Amerikos lietuvių tautinei sąjungai, BALF'ui, ALT'ui (Amerikos Lietuvių Tarybai), išėivijos lietuvių šaulių sąjungai, Detroito lietuvių kultūros klubui. Susiorganizavus Detroite Tautos fondui remti komitetui, jame atstovavo Vilniaus krašto lietuvių sąjungai. 1985 Komitetui persiorganizavus į Tautos fondo atstovybę Mičigano valstijoje, ėjo atstovybės pirmininko pareigas. 1989 mirus sūnui Ramučiu, Tautos fonde įsteigė Ramučio Bulotos vardu pavadintą fondą, iš kurio remiamos Rytų Lietuvos lietuviškos mokyklos.

DIRMEIKIS Arvydas (1950 01 15 Rōkiškyje), tautodailininkas, oreivis, verslininkas. Baigė Leningrado kinematografijos ir Talino dailės institutus. Dirbo operatoriumi Lietuvos valstybiniame dramos ir Jaunimo teatruose bei kitur. Vienas oreivystės sporto pradininkų Lietuvoje, profesionalus oro balionų pilotas, dalyvavo visuose Lietuvoje surengtuose oro balionų čempionatuose, varžybose, daugkartinis jų nugalėtojas ir prizininkas, 1992 Lietuvos čempionas. Taip pat žinomas kaip tautodailininkas. Dabar gyvena Kaimynų kaime, verčiasi kaimo turizmu, tam pritaikydamas ir oro balionus.

JANKAUSKAS Arvydas (1954 03 17 Zalary k., Irkutsko sr., tremtinių šeimoje, į Lietuvą atvažiavo 1959), menininkas dizaineris, kaimo turizmo ir etnokultūrinių renginių organizatorius. 1970 baigė 8 klases Šiaulių 10-ojoje vid. m-kloje, 1974 – Telšių taikomosios dailės technikumą, 1979 – Leningrado aukštąją pramoninės dailės mokyklą (įgijo pramonės dizainerio specialybę). 1979–1985 gyveno ir dirbo Šiauliuose, 1985–1988 – Vilniuje. Nuo 1988 gyvena Valiūkiškių k. (Kernavės sen.), kur savo 3 ha sodyboje (Neries slėnyje) nuo 1999 su bendraminčiais rengia įvairius Lietuvos masto ir tarptautinius etnokultūros ir kitus renginius bei koncertus, o nuo 2001 plėtoja ir kaimo turizmą, pritraukia daug užsieniečių. Nuo 2003 A. Jankauskas yra Lietuvos kaimo turizmo asociacijos Širvintų rajono skyriaus vadovas.

JANKAUSKIENĖ (Dobilaitė) Birutė (1959 03 26 Pāantvardžio k., Raudonės apyl., Jūrbarko r.), vet. gydytoja (zootechnikė), administracijos darbuotoja. 1977 baigė Raudonės vid. m-klą, 1982 – Lietuvos veterinarijos akademiją. Dirbo veterinarijos gydytoja Musninkų kolūkyje. Gyvena Musninkų seniūnijoje, Pāširvinčio kaime. Nuo 2000 06 dirba Musninkų seniūne.

GALVOSAS Jonas (1929 08 06 Klōvainių mstl. – 1998 01 18 Musninkuose), pedagogas. Plačiau apie jį žr. M. Galvosienės str. „Jonas Galvosas (1929–1966)“ ir R. Švobienės str. „Mūsų auklėtojas buvo Jonas Galvosas“.

*Arvydas Jankauskas
Birutė Jankauskienė
Jonas Galvosas*

KIAUŠAS Antanas (1933 04 30 Juodeikėlių k., Mažeikių r. – 2003 07 31 Kernavėje), agronomas. 1959 baigė Šiaulių vid. žemės ūkio m-klą. Nuo 1959 „Tarybinės žemės“ kolūkio pirmininkas (Šiaulių r.), 1970–1990 – Kernavės kolūkio, kurį išvedė iš atsiliekančiųjų į pirmaujančius Širvintų r., pirmininkas. 1990–1993 – Musninkų apylinkės tarybos pirmininkas.

KIŠKOS, XVI–XVII a. LDK didikų giminė. XVI a. rėmė reformaciją, vėliau grįžo į katalikybę. XVII a. pradžioje Musninkai kaip vienos iš Radvilaičių kraitis atiteko Stanislovui Kiškai, kuris vietoj kalvinų bažnyčios čia sugrąžino katalikų bažnyčią ir fundavo jos naują pastatą. Kiškos Musninkus valdė iki 1653.

KRIVAITIS Česlovas (1921 07 18 Kaišiadorysė – 2004 08 17 Kernavėje, palaidotas bažnyčios šventoriaus kapinėse), monsinjoras. Plačiau žr. J. Urbono str. „Monsinjero Česlovo Krivaičio darbai Kernavėje“.

KRONKAITIS Jonas (1935 02 01 Širvintose), kariškis, generolas majoras, Lietuvos kariuomenės vadas. 1941–1944 gyveno Musninkuose, čia mokėsi prad. m-kloje. Plačiau apie jį žr. E. Simoničiaus str. „Tėvynės trauka pažadino pareigos jausmą“.

*Antanas Kiaušas
Vytautas Lesčius*

LESČIUS Vytautas (1932 06 20 Būzų k., Ukmergės vls.), istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, docentas. 1944 baigė Užugirio prad. m-klos 6 skyrius, 1950 – Ukmergės I vid. m-klą. Dėl sovietų valdžios pareigūnų daromų kliūčių (tėvas buvo pasienio policininku Musninkų–Kernavės ruože) kurį laiką negalėjo tęsti mokslo aukštojoje mokykloje. 1950–1952 mokytojavo Balėlių ir Liūkonių septynmetėse m-klose. Dėl politinių sumetimų 1952 iš mokytojo pareigų buvo atleistas. 1958 su pagyrimu baigė Vilniaus valstybinio universiteto Istorijos fakultetą. 1958–1959 – Širvintų rajono liaudies švietimo skyriaus pedagoginio kabineto vedėjas ir vid. m-klos mokytojas, 1959–1963 – Čiobiškio mokyklos-internato direktorius, 1963–1964 – Ignalinos rajono liaudies švietimo skyriaus vedėjas. 1967 Vilniaus universitete baigė aspirantūrą ir buvo jame paliktas vyr. dėstytoju. 1970–1976 – Istorijos fakulteto prodekanas, 1976–1989 – dekanas, kartu ir Lietuvos istorijos katedros vedėjas. Dabar – Vilniaus universiteto Naujosios istorijos katedros docentas. Mokslinio darbo sritis (atkūrus Lietuvos nepriklausomybę) – Lietuvos karybos istorija. Svarbiausi darbai: knyga „Lietuvių karių tautinis sąjūdis Rusijoje 1917–1919 metais“ (1992), monografija „Lietuvos kariuomenė 1918–1920 metais“ (1998), monografija „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920“ (spaudoje), straipsniai „Lietuvos miestų ir apskričių karo komendantūros 1918–1920 metais“ (1998), „Karininkų rengimo pradžia (1919–1920)“ (1999), „Kovų su bolševikais ir bermontininkais etapai“ (2000), „Lietuvos ir Lenkijos konflikto 1918–1920 metais kariniai aspektai“ (2001), „Mėginimas 1919 m. pavasarį atsiimti iš bolševikų Vilnių“ (2002) ir kt.

LIACHTAS Giršas (1900–1950), 1918–1920 Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris, apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Gyveno Musninkuose.

LUKOŠEVIČIENĖ Marija Sigita (1938 09 07 Radviliškyje). 1961 baigė Vilniaus pedagoginį institutą, įgijo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo specialybę. 1961–1965 mokytojavo Čiobiškio mokykloje-internate, 1965–1968 – Čiobiškio aštuonmetėje m-kloje. 1968–2002 – Čiobiškio specialiosios m-klos (vėliau – Čiobiškio specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų) lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Buvo aktyvi visuomenininkė, meno saviveiklininkė, rašė ir publikavo eilėraščius.

*Marija Sigita
Lukoševičienė
Steponas Mažrimas*

LUKOŠEVIČIUS Antanas (1938 01 05 Pagečių k., Jonavos vls., Kauno apskr.), pedagogas, lituanistas. 1962 baigė Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą, įgijo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo specialybę. 1962–1966 mokytojavo Čiobiškio mokykloje-internate. 1966–1969 šios m-klos (vėliau vadintos specialiąja m-kla) pavaduotojas auklėjimo reikalams, 1969–1991 – direktorius. Taip pat dirbo pedagogu psichologu, metodininku, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, reiškėsi kaip kraštotyrininkas.

MARKUCKIS Leonas (1889 Vadaktėlių parapijoje – 1963 Musninkuose), kunigas. 1908 įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. 1912 išventintas į kunigus. 1912–1916 – Aušros Vartų bažnyčios vikaras. 1916–1919 – Semeliškių klebonas. 1919–1928 – Varėnės I klebonas. 1928–1943 – Musninkų klebonas, vėliau – altarisas.

MAŽRIMAS Steponas (1955 12 26 Gašliškių k., Telšių r.), istorikas. 1974 baigė Sedos vid. m-klą, 1988 – Vilniaus universitetą, kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. 1979–1986 mokytojavo Čiobiškio specialiojoje, vėliau – Čiobiškio aštuonmetėje m-klose. Nuo 1992 iki šiol – Čiobiškio pagrindinės (aštuonmetės) m-klos direktorius. 1988–2004 – Širvintų rajono tarybos narys (dviejų kadencijų).

MISIŪNAS Jonas Žalias Velnias (1911 Valmónių k., Pūšaloto vls., Panevėžio apskr. – 1947 03 11 (?) nužudytas Maskvos Butyrkų kalėjime), Lietuvos kariuomenės puskarininkis, ginkluoto antisovietinio pasipriešinimo dalyvis, įkūręs vieną iš pirmųjų Lietuvoje (1944) partizanų Didžiosios Kovos partizanų apygardą ir jai vadovavęs. Plačiau apie jį ir DKA veiklą Musninkų valsčiuje žr. „Istorijos“ skyriaus „Rezistencijos“ poskyryje.

NARKEVIČIUS Ignacas (mirė 1861 Musninkuose; čia ir palaidotas), kunigas. 1840–1861 Musninkų klebonas. Pastatė dabartinę mūrinę Musninkų bažnyčią, tik nespėjo galutinai įrengti. Lietuviškai sakė pamokslus ir mokė vaikus katekizmo bei poterių.

NAVICKAS Edmundas (1893 Marijampolės apskr. – 1952 Mordovijos konclageryje), kariškis, 1918–1920 Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris. Plačiau apie jį žr. P. Navickaitės-Matulionienės str. „Atsiminimai apie tėvą Edmundą Navicką“.

NIEKIS Virginijus (1963 11 23 Mažūčių k., Pakrújo r.). Baigė Šiaulių politechnikumą, 1987 – LŽŪA Elektrifikacijos fakultetą. Gavo paskyrimą į Čiobiškio kolūki, kur dirbo vyr. energetiku. Nuo 1991 – Čiobiškio komunalinio ūkio specialistas. Nuo 1995 dirba Čiobiškio seniūnu.

NORKUS Juozas-Kerštas (1905 – 1945 03 11 žuvo Kaimynėlių k.; palaidotas Musninkų kapinėse), Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas, pedagogas, partizanas. 1941 06 trėmimo į Sibirą išvengė, slapstėsi. 1941–1944 Musninkų prad. m-klos vedėjas. Vienas pirmųjų pokario partizanų būrių organizatorių Musninkų valsčiuje, būrio vadas. Dalyvavo daugelyje susirėmimų su sovietų kareiviais ir stribais. 1944 09 01 buvo suimtas, bet iš areštinės pabėgo. 1944 07–1945 03 Didžiosios Kovos apygardos štabo narys, vado pavaduotojas (iki žūties).

PEČIULIS Henrikas (1944 03 30 Neveronių k., Gėlvonų vls.), ekonomistas. Baigė Bagaslaviškio vid. m-lą. Dirbo Musninkų kolūkio pirmininko pavaduotoju, Vindeikių kolūkio pirmininku ir ėjo kitas pareigas (su pertraukomis). Iki 1992 – aštuoniolika metų – Musninkų apylinkės pirmininkas (ir viršaitis). 1998–2002 Musninkų seniūnijos Žemėtvarkos skyriaus specialistas.

PETRULIS Alfonsas (1873 – 1928 Musninkuose; čia ir palaidotas), kunigas, visuomenės veikėjas, 1918 m. Vasario 16-osios Akto signataras. 1927–1928 Musninkų klebonas.

PODBERESKIAI, XVII a. pab. – XX a. pr. Musninkų dvaro savininkai ir XIX a. vid. pastatytos dabartinės bažnyčios fundatoriai. 1868 Mykolas Podbereskis iš senosios bažnyčios, buvusios šventoriuje, pastatė dabartinę varpinę, kurios rūsyje įrengė savo giminės mauzoliejų. Jame palaidotas ir 1921 miręs Stanislovas Podbereskis, Musninkų bažnyčios fundatorius, aktyvus 1905 m. demokratinės revoliucijos įvykių Musninkų vls. dalyvis.

PUZONAS Rokas (1956 Taiturkos k., Usolės r., Irkutsko sr.), kunigas. Plačiau apie jį žr. R. Grigo str. „Kunigystė Lietuvoje: kova už laisvę ir dvasią“ ir M. Remienės str. „Kunigas bažnyčios ir tėvynės gerovei“.

RADVILOS, XVI–XVIII a. LDK didikų giminė (kunigaikščiai nuo 1547); iš jų 22 buvo LDK kancleriai, maršalkos, etmonai, išdininkai, 37 vaivados, 2 vyskupai, kardinolas, karalienė. Naudodamiesi valdžia

*Virginijus Niekis
Juozas Norkus-Kerštas
Henrikas Pečiulis*

ir vedybų ryšiais su Manvydų, Goštautų, Kešgailų, Kiškų, Chodkevičių giminėmis, įgijo visoje LDK didelių valdų su miestais, miesteliais, pilimis ir dvarais. Giminės pradininkai, manoma, buvo bajoras Sirputis ir jo sūnus Kristinas Astikas. Musninkų ir Kernavės apylinkės laikomos Radvilų giminės lopšiu. Neabejotina, kad pas savo giminaičius (brolių Mikalojų Radvilą Rudąjį) Musninkuose ne kartą viešėjo Jurgio Radvilos (iki 1480–1541) duktė Barbora Radvilaitė (apie 1520–1522 – 1551 Krokuvoje), būsimoji Lenkijos ir Lietuvos valstybės karalienė (1550–1551). Paskutinis Musninkų savininkas iš Radvilų – Mikalojus Radvila Rudasis (1512–1584), aukštuosius mokslus baigęs Vakarų Europoje, LDK valstybininkas, reformacijos veikėjas ir karo vadas, 1553–1561 – lauko etmonas, 1561–1565 ir 1579–1584 – didysis etmonas, 1565–1579 – LDK kancleris, 1565–1584 – Vilniaus vaivada. 1565 Musninkų katalikų bažnyčią pavertė kalvinų bažnyčia.

RUDAMINA DUSETIŠKIS Kristupas, bajoras. XVII a. antrosios pusės Musninkų savininkas.

SMALINSKAS Leonas (1932 08 15 – 1996 01 03 Musninkuose; palaidotas šventoriuje), kunigas. Plačiau apie jį žr. J. Barbaravičienės str. „Leono Smalinsko kryžiaus kelias“.

STASEVIČIUS-STASIŪNAS Laurynas (1827 Gegužinės apyl. – 1905 Senuosiuose Trakuose; palaidotas Musninkuose), kunigas. 1865–1899 Musninkų klebonas. Plačiau apie jį žr. V. Merkio str. „Lietuvių kalbos vartojimo bažnyčioje ir lietuviškos spaudos plitimo sąsajos 1870–1914 m.“ ir S. Buchavecko str. „Iš Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios ir parapijos istorijos“.

SVILAS Eugenijus-Slyva (1920 – 1949 02 09 žuvo Vareikių miške, Gėlvonų vls.), partizanas. Tėvas su šeima buvo atsikėlęs iš Zarasų apskr., nusipirkęs Viršuliškių k. ūkį ir ėjo Lietuvos pasienio baro (nuo Giedraičių iki Kernavės) viršininko pareigas. 1941 06 tėvai ir jauniausias brolis buvo ištremti į Sibirą. 1944 vasarą E. Svilas vienas iš pirmųjų prisidėjo prie Žalio Velnio kuriamos Didžiosios Kovos apygardos, buvo paskirtas būrio vadu, o nuo 1945 01 01 DKA štabo Agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku. 1944 DKA partizanų būrio vadas. 1945 05, Žalio Velnio pavedimu, Burniškių k. pas ūkininką Žemaitį jis pradėjo leisti laikraštėlį „Nepriklausoma Lietuva“. Vėliau vėl vadovavo būriui. 1948 prisijungė prie Dobilo būrio, veikusio Gėlvonų vls. Žuvo verždamasis iš apsuptos slėptuvės.

ŠEINIUS Ignas (tikr. Jurkūnas; 1889 04 02 Šeiniūnų k., Gėlvonų vls. – 1959 01 15 Stokholme), rašytojas. Mokydamasis Musninkų dvimetėje valsčiaus m-kloje, kurią baigė 1904, gyveno Kaimynėlių k., čia dažnai viešėdavo ir vėliau. Plačiau apie I. Šeinių žr. kt. str.

ŠIAUČIŪNAS Juozas (1906 06 07 Mackėliškių k., Kavārsko vls., Ukmergės apskr. – 1943 10 17 Rešotų konclageryje), mokytojas, muziejininkas. Plačiau apie jį žr. P. Šiaučiūnaitės str. „Apie mokytoją Juozą Šiaučiūną“.

ŠIDAGIENĖ (Klebonaitė) Stanislava (1939 Klebėnų k., Vadoklių vls., Panevėžio apskr.), agronomė, buv. administracijos darbuotoja. Baigė Vadoklių vid. m-klą, Kauno sodininkystės-daržininkystės technikumą ir LŽŪA (1980). 1964–1988 – Musninkų kolūkio vyr. agronomė. 1988–1994 Čiobiškio apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkė (nuo 1990 – viršaitė), paskui iki 1997 – Musninkų viršaitė ir seniūnė (pareigų pavadinimas pakeistas 1995). Gyvena Musninkuose.

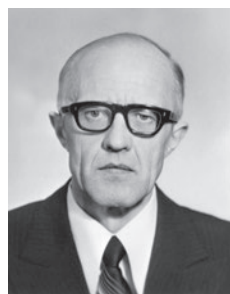
ŠIMKŪNAS Juozapas (1862 Kamajū parapijoje – 1932 Asavoje, dab. Gudijos teritorija), kunigas. 1899–1910 Musninkų klebonas. Plačiau apie jį žr. S. Buchavecko str. „Iš Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios ir parapijos istorijos“.

ŠVOGŽLYS-MILŽINAS Nikodemas (1899 Trebūčių k., Švenčionių vls. – 1985 Vievyje; palaidotas Kernavės šventoriuje), kunigas. Plačiau apie jį žr. K. Mísiaus str. „Kraštotyriminkas publicistas kun. Nikodemas Švogžyls-Milžinas“.

URBONAS Jonas (1935 Ramýgalos mstl. – 2000 Kernavėje), dailininkas, meno istorikas. Baigė Vilniaus universitetą (istoriją) ir Vilniaus dailės institutą (tapybą). Dirbo Dailės muziejuje (skyriaus vedėju, vėliau – direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams), vėliau – Kernavės muziejuje. 1997–2000 – Kernavės seniūnas.

URBONAS Virginijus (1961 05 27 Vilniuje), statybos inžinierius. 1979 baigė Vilniaus 40-ąją vid. m-klą, 1984 – Vilniaus inžinerinį statybos institutą, įgydamas miestų statybos inžinieriaus specialybę. Nuo 2001 Kernavės seniūnas.

VADIŠIS Saulius (1955 05 15 Vilniuje), architektas restauratorius, muziejininkas. 1962–1973 mokėsi Vilniaus 15-ojoje vidurinėje m-kloje. 1973–1978 studijavo Vilniaus valstybiniame dailės institute ir įgijo architekto restauratoriaus specialybę. 1978–1982 dirbo Telšių taikomosios dailės technikumо dėstytoju, 1982–1990 – Vilniaus komunalinio ūkio projektavimo instituto architektūrinės grupės vadovu. Individualių gyvenamųjų namų Telšiuose, Vilniuje, visuomeninių pastatų Vilniuje, Molėtuose, Trakuose, Kuršėnuose bei visuomeninių įstaigų interjerų Vilniaus senamiestyje autorius. 1990–1991 – Valstybinio Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus-rezervato direktoriaus pavaduotojas, nuo 1991 – Valstybinio Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus (nuo 2003 – Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktorij)

Stanislava Šidagiene

Jonas Urbonas

Virginijus Urbonas

Saulius Vadišis

direktorius. Yra Valstybinės paminklosaugos komisijos ir Tarptautinės muziejų tarybos narys.

VAICEKAUSKIENĖ (Bartaševičiūtė) Filomena (1931 10 29 Pignigėlių k., Kašakiškio apyl., Panevėžio r.), mokytoja, kraštotyrininkė. 1951 baigė Panevėžio II gimnaziją, 1955 – Panevėžio mokytojų seminariją, 1980 – Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą. Nuo 1952 dirbo Liūkonių, Bagaslaviškio ir Musninkų mokyklose mokytoja ir bibliotekininke. Gyvena Musninkuose. Dalyvavo kalbos faktų rinkimo ekspedicijose Širvintų, Panevėžio, Biržų, Radviliškio, Kūpiškio, Rokiškio rajonuose. 1977 užrašė musninkiečių atsiminimus apie rašytoją Igną Jurkūną-Šeinių. Siuntė kalbinę medžiagą Lietuvos ir Latvijos mokslų akademijoms, Ruņšiškių buties muziejui, Biržų krašto „Sėlos“ muziejui, leidiniui „Tūkstantmetė Lietuva. Katalikų bažnyčia“. Musninkų apylinkėse užrašė smulkiosios tautosakos (patarlių, priežodžių, ratelių ir žaidimų, skaičiuočių ir kt.). Talkino mokslininkams, rašantiems apie religines šventes, lietuvių papročius ir tradicijas Musninkų apylinkėse. Renka medžiagą apie Musninkų praeitį. 1987 apdovanota medaliu „Už nuopelnus kraštotyrai ir paminklų apsaugai“.

*Filomena
Vaicekauskienė*

ZIMKUS Povilas (1896 10 14 – 1942 11 05 sušaudytas Rešotų konclageryje), 1918–1920 Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris, ūkininkas, visuomenės veikėjas. Plačiau apie jį žr. V. Alekno ir G. Zimkuvienės str. „Povilas Zimkus – Musninkų valsčiaus viršaitis 1930–1940 m.“.

ŽVINYS Jonas (1901 12 17 Aktāpolio k., Molėtų vls. – 1994 02 10 Vilniuje; palaidotas Molėtų bažnyčios šventoriuje), kunigas, 1918–1920 Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyvis. Pasimokęs prad. m-kloje, 1918 įstojo į Vilniaus g-ją. 1919 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, 1920 dalyvavo Giedraičių kautynėse su lenkų kariuomene. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1930 išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Žasliūs. 1933–1937 Čiobiškio klebonas. Paskui – Dubingių (iki 1944) ir Vilūnų klebonas. 1945 05 lankėsi Čiobiškyje, kur bažnyčioje ir partizanų stovykloje klausė partizanų išpažinčių. 1947 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. Grįžo 1956, paskirtas Perlojos klebonu. Už atsisakymą dirbti sovietų saugumo agentu pašalintas iš Perlojos, ne-skiriant kitų pareigų. Persekiotas bei diskriminuotas ir vėliau. Kelerius metus buvo prisiglaudęs pas Širvintų kleboną Petrą Guobį. 1963 paskirtas Semeliškių klebono pavaduotoju. 1965–1970 – klebonas Vytautavoje, 1970–1974 – Dusmenysė. Pablogėjus sveikatai, nuo 1974 gyveno Vilniuje. 1993 išleista jo atsiminimų knyga „Mano gyvenimo užrašai“, kurioje pateikta autentiška medžiaga apie 1941 m. antisovietinį lietuvių sukilimą, 1944 Armijos krajojovs partizanų vykdytas lietuvių žudynes Dubingių apylinkėse, sovietų režimo represijas.

The summaries of scientific papers approved by the „Lietuvos valsčiai“ monograph series scientific works commission

Kernavė in the 13th–14th cent.-s (people's every day life and occupations)

By *Manvydas Vitkūnas*

Vilnius University

The research data of Kernavė archaeological monuments' complex present a lot of information about East Lithuania's inhabitants' material and spiritual culture, about ethno-cultural changes that took place in this region since the Stone Age till the Middle Ages. In the 13th–14th cent.-s Kernavė was one of the most important Lithuania's administrative-political defensive and economical centers. It was the town, whose main population part's livelihood source became not agriculture and close to it farming branches, but trades, commerce and, most probably, waging war.

Three main functional zones have been established in the Middle Ages town of Kernavė: administrative-defensive (the mounds, except the Pilis (Castle) Hill), living-defensive (the mound of The Pilis (Castle) Hill) and the living one (the town in the valley of Pajauta and the part of the town north from the mound of Lizdeika Hill). The mound of the Hill was the principal castle of Kernavė and the Ruler's residence, in which a great part of luxury witnessing things was accumulated.

The inhabitants of Kernavė specialized in different trades, they had mastered various production technologies while agriculture, cattle-breeding, hunting and fishing were auxiliary occupations for the most part of the population. Merchants used to come here from foreign countries while the merchants from Kernavė also took part in the regional commerce and trade activities.

The everyday life features of the 13th–14th cent.-s Kernavė were similar in many attitudes to the daily life of East Lithuania's country population of later periods. The cultural orientation of Kernavė town population was directed towards that of Eastern Slavonic towns. The analysis of Kernavė-Kriveikiškiai cemetery shrouds witnesses it. The results of anthropological research don't confirm the supposition that a greater part of Middle Ages Kernavė people were made up of the comers from the Kernavė lands. The similarities of material culture were influenced first of all by the political and ethno cultural contacts of ethnic Lithuanian lands population with the Slavonic lands population that were in the composition of the Lithuanian State.

In the 14th cent. Kernavė was burnt twice during the hostile war marches (1365 and 1390). The archaeological research data fixed in the written sources confirm these historical facts. The fire of 1390 stopped the development of Kernavė.

The investigations in Kernavė are continued. Their data will assist to answer many still unsolved problems and they will allow knowing better the past of the Lithuanian nation and one of its least known pages – its everyday life.

The Land and district of Kernavė till the administrative reform of 1564–1566

By Edvardas Gudavičius

Vilnius University

The history of the mediaval town and the territorial unit of Kernavė is a contradictory one. Kernavė was an area of the ruler's important residence, Nevertheless after the burning at the end of the 14th century the town lost its importance and the land of Kernavė existed then as a countryside of capital Vilnius. In the late 12th and the beginning of the 14th century Kernavė was certainly the greatest town in the ethnical Lithuania, but in the second quarter of the 14th centuries Vilnius had already got this position. In the 15th–16th centuries Kernavė remained to be a small district and a poor parish (in the 20-ies of the 15th century a church was built). The nobility of Kernavė formed a separate detachment with its own banner in the military organization of the state. The court of the Grand Duchy in Kernavė did not develop into a separate manor. The governors of the small district of Kernavė were not magnates.

The correlation between the Lithuanian language usage in churches and the Lithuanian press spread in 1870–1914

By Vytautas Merkys

Lithuanian History Institute

The development of national Lithuanian-Polish relations, the proportional changes of languages used at additional church services in strongly assimilated from the national viewpoint Vilnius region Rome catholic dean's office Čiobiškis, Kernavė and Musninkai parishes are tackled. The road of non-prestigious „folk“ Lithuanian language into the church and the whole religious life was difficult because after the serfdom abolishment in 1861 the peasants were getting free from the old polonized nobility influence slowly and because most of the priests were very conservative. Little by little the Lithuanian language's strengthening in the churches stimulated learning the Lithuanian written language and created the demand for Lithuanian press (in 1864–1904 it was banned), fostered non-layer type parish communities.

Musninkai „valsčius“ during the nazi occupation period

By Stanislovas Buchaveckas

During the soviet 1940–1941 occupation the economic, social and cultural development of Musninkai valsčius (a self-governing administrative unit) was stop-

ped, the country sovietization and people hostilization began. Many authoritative Musninkai people were repressed.

When the war between Germany and the Soviet Union began in June, 1941, several tens of valsčius activists and komsomols (young communists) retreated with the Red Army. At the beginning of nazi occupation, during the desovietization period, only a small number of people was killed. The greatest loss of nazi period was the annihilation of the local Jewish community (about 85–90% of Jews perished). These who remained were hiding in farmsteads and at the children's shelter home.

The card system introduced by the nazi officials, various other restrictions and bannings interrupted any more or less normal commercial-monetary relations. Even the market was forbidden in Musninkai. In 1941–1944 the valsčius people were impoverished by the obligatory agricultural products deliveries required by the nazi and by various „mobilizations“. The chief of Musninkai valsčius self-government office (viršaitis) Jonas Bareika tried according to the possibilities to decrease their negative effect. The resistance against the nazi economic politics and germanization was going on. The mutual solidarity among the people of Musninkai consolidated. The soviet and Krayova Army partisans also acted in the valsčius of Musninkai.

In the middle of July, 1944, the valsčius was reoccupied by the Red Army. The German forces retreated almost without any resistance. An armed antisoviet struggle began in the valsčius of Musninkai.

The schools of Musninkai „valsčius“ in 1939–1944

By Stanislovas Buchaveckas

The paper characterizes Musninkai valsčius (a self-governing administrative unit) (the region of Ukmergė) schools mostly on the basis of the Lithuanian Central Archive sources in 1939–1944. There is investigated their situation under soviet (1940–1941) and nazi (1941–1944) occupations, the losses they suffered, a great change of teachers, the work and life conditions, the role of schools and their relation with local society and other problems.

In the school year of 1939–1940 nine primary schools with 24 classes functioned in 14 settlements. In 1940–1941 school year 26 classes (some of them with interruptions) existed. During the nazi occupation period the teachers of Musninkai valsčius underwent a difficult material situation but they were supported by the school children's parents and the farmers (mostly by food stuffs). The school net was preserved.

In 1941–1944 the schools of Musninkai valsčius functioned better than it could be expected under war and occupation conditions (in comparison with many other countries occupied by Germany). The role of schools as the centers of cultural, civic and patriotic education became greater.

The Lithuanian schools history of the 1939–1944 period (it makes up three different minor periods or their parts) is so thoroughly analyzed in the Lithuanian education historiography for the first time.

Animal husbandry. Universality and identity of local culture

By *Irena Regina Merkienė*

Lithuanian History Institute

The problem in what shapes local farming culture reveals its identity and universality is viewed on the basis of archive materials and ethnographical field investigations. The 18th–20th cent.-s Musninkai valsčius village and manor material culture, farming knowledge and farming economy levels are tackled.

Musninkai valsčius local culture universality was associated with old agricultural culture stratum. The integrated manor and village animal care experience analogies under serfdom farming conditions in the course of several centuries revealed themselves through the drawing force used for agriculture – the predominating work with oxen until World War I, later – with horses, also through the closed and open plan structure sheds, stables, pigsties, cots, etc., through their linkage with other various purpose premises typological areals in Lithuania and through the traditional building materials – timber for walls and straw for roofs. The universality in a narrower – village culture level revealed itself through the horned cattle and swine's, pigs communal pasturage organization supported by juvenile work, through male work – pasturing the horses for the night and animal feeding with hay and grain cultures waste experience. Most of the customs associated with animal diseases treatment and prophylaxis were in one or another way linked with catholic religion holidays: ritual food eating and its distribution to shepherds and animals, usage of blessed sacramental during the holidays, with prayers and offerings in order to get God's favour. After World War I a newly spread farming experience and cultural innovations began to destroy traditional farming heritage, essentially through the shed, stable plans, building materials, kinds of fodder, forage and provender, pasturage and veterinary care became more modern only at the collectivized village when, farming conditions and farming economy having been changed industrial goods began penetrating widely.

Local cultural identity until the 20th cent. belonged on the local unit settlements farming structure, their geographical dislocation and mutual relations peculiarities that revealed themselves through manor, village and other population farming relations in their economic opposition. In the 18th–20th cent.-s it was determined by local farming conditions, society groups and separate individual possibilities and the necessity to overtake a new farming information and technical novelties, the apprehension of individual identical cultural realities and the need to apply them in individual animal rearing practice, the local unit geographical situation influencing traditional farming culture elements in its own way in a certain period and horizontally moving one factor areal shift.

Shawls and headscarves in women's life (the 20th cent.)

By Inga Nénienė

Large and small shawls of various patterns were the 20th cent. female identity sign, symbol, a traditional village clothing part. At the beginning of the period the earlier formed traditions' continuation is still felt in the country women clothes wearing. In the first half of the 20th cent. women used to wrap themselves in big woolen shawls. They weaved them at home or more often bought them manufactured. Some striped woven pattern at the edges or wholly checked ornamentation was characteristic of them. They also liked big shawls and headscarves of vegetable woven pattern.

In the middle of the century country and town cultures drew closer to one another. In the second half of the 20th cent. headscarves still survive but already as a disappearing country wearing sign.

Apie straipsnių autorius

Alekna Viktoras – filologas, publicistas, nacionalinės J. Basanavičiaus premijos laureatas.

Baliulis Algirdas – istorikas, humanit. m. daktaras, Lietuvos istorijos instituto mokslo vyresnysis darbuotojas.

Baltrušaitis Vingaudas – istorikas, Lietuvos liaudies buities muziejaus vyr. muziejininkas.

Barbaravičienė (Saveikytė) Jadvyga – Širvintų savivaldybės vyr. specialistė informacijai ir turizmui, viena iš monografijos „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ sudarytojų.

Barbaravičius Marijonas – laikraščio „Širvinta“ vyr. redaktorius.

Balsevičius Alfonsas – medicinas, kraštotyrininkas.

Baužytė Jūra Marija – žurnalistė.

Bernotas Antanas – buvęs DKA partizanas.

Brasiūnas Stasys – Širvintų rajono gyventojas.

Brazdžienė Stasė – mokytoja, Čiobiškio bažnyčios vargonininkė.

Buchaveckas Stanislovas – istorikas, monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ „Istorijos“ skyriaus straipsnių redaktorius, monografijos „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ vyr. redaktorius sudarytojas.

Burauskaitė Birutė – sociologė, LGGRTC Genocido ir rezistencijos departamento Archyvinio vardinų skyriaus vadovė.

Čiužas Antanas – sociologas, socialinių m. daktaras, Socialinių tyrimų instituto vyresnysis mokslo darbuotojas.

Dalinkevičienė Vladislava – Širvintų rajono gyventoja (buvusi Čiobiškio pagrindinės mokyklos direktorė).

Damalakienė (Ermanaitė) Dalia – Vindeikių pradinės mokyklos mokytoja.

Dringelis Giedrius – filologas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojas.

Dubetienė (Jatkauskaitė) Veronika – Širvintų rajono gyventoja, buv. mokytoja.

Galvosienė Marija – geografė, mokytoja, kraštotyrininkė.

Gigaškaitė Virginija – Vileikiškių bibliotekos vedėja

Grigas Robertas – kunigas.

Grigonienė Dalia – Širvintų rajono gyventoja.

Gudavičius Edvardas – istorikas, humanit. m. habil. daktaras, Lietuvos MA narys korespondentas, Vilniaus universiteto profesorius.

Gusčius Alfredas – literatūrologas.

Gustaitis Rolandas – Kaišiadorių kraštotyros muziejaus darbuotojas.

Jankauskienė Birutė – Musninkų seniūnė.

Juodelienė Vladislava – Gedimino technikos universiteto darbuotoja.

Jurgaitis Robertas – istorikas, Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvos istorijos katedros dėstytojas, monografijos „Lygumai. Stačiūnai“ vyr. redaktorius sudarytojas.

Juščius Antanas – Širvintų savivaldybės vyriausiasis paminklotvarkininkas.

Kancleris Algirdas – bibliotekininkystės ir informatikos mokslų specialistas.

Kavaliauskienė Lidija – geografė, kartografė, Vilniaus universiteto mokslo darbuotoja, „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapių parengėja.

Krikščiūnas Povilas – filologas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojas, vienas iš monografijos „Musninkai. Kerna-vė. Čiobiškis“ sudarytojų.

Klimka Libertas – etnologas, kraštotyrininkas, fizinių m. daktaras, Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto prodekanas, profesorius.

Krivka Boleslovas – Širvintų rajono gyventojas.

Kudaba Česlovas – geografas, gamtos m. habil daktaras, profesorius, mirė 1993 m.

Kunskas Rimvydas – geografas, nacionalinės J. Basanavičiaus premijos laureatas.

Kvainickienė (Dalinkevičiūtė) Vytautė – Širvintų r. Zibalų pagrindinės mokyklos mokytoja.

Laukienė Gražina – Širvintų rajono gyventojas.

Lebionka Juozas – literatūrologas, kraštotyrininkas, humanit. m. daktaras, mirė 2005 m. balandžio 23 d.

Levickaitė Inga – Lietuvos liaudies buities muziejaus muziejininkė.

Lesčius Vytautas – istorikas, humanit. m. daktaras, Vilniaus universiteto Naujosios istorijos katedros docentas.

Luchtanas Aleksas – archeologas, humanit. m. daktaras, Vilniaus universiteto profesorius ir Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato mokslinių tyrimų skyriaus vedėjas.

Markevičienė Gražina – istorikė, Musninkų vidurinės mokyklos mokytoja.

Masaitis Albinas – filologas, „Versmės“ leidyklos kalbos redaktorius.

Merkienė Regina – etnologė, humanit. m. habil. daktarė, profesorė, Lietuvos istorijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

Merkys Vytautas – istorikas, humanit. m. habil. daktaras, profesorius, Lietuvos MA tikrasis narys.

Milius Vacys – etnologas, humanit. m. habil. daktaras, profesorius, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas, monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ etnologijos straipsnių redaktorius.

Minderis Justinas – buvęs Čiobiškio pašto viršininkas, Širvintų rajono gyventojas.

Misius Kazys – kraštotyrininkas, istorikas, Kultūros paveldo centro Informacijos skyriaus vyr. specialistas, monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ „Istorijos“ skyriaus straipsnių redaktorius, monografijos „Kvėdarna“ vyr. redaktorius sudarytojas.

Morkūnas Kazys – filologas, humanit. m. daktaras, monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ „Kalbos“ skyriaus straipsnių redaktorius.

Nenartavičiūtė Erika – istorikė, Lietuvos liaudies buities muziejaus vyr. muziejininkė.

Nenienė Inga – etnologė, humanit. m. daktarė.

Niekis Virginijus – Čiobiškio seniūnas.

Norušienė Stanislava – VI „Širvintų rajono turizmo ir informacijos centras“ direktorė.

Pakalnytė Vaida – Širvintų rajono gyventoja.

Petrašiūnas Aloyzas – istorikas, fotografas, Kultūros paveldo centro darbuotojas.

Pivoras Jonas – Širvintų rajono gyventojas.

Pociūnas Leonas – mokytojas, tautodailininkas, mirė 2002 m.

Ratkevičiene Valentina – socialinių m. daktarė, Vilniaus pedagoginio universiteto docentė.

Razmukaitė Marija – filologė, humanit. m. daktarė, Lietuvių kalbos instituto mokslo vyr. darbuotoja.

Remienė Marija – lietuvių išeivijos JAV veikėja.

Samulionytė Janina – istorikė, Lietuvos liaudies buities muziejaus Buities, amatų ir verslų skyriaus vedėja.

Simanaitis Edmundas – žurnalistas, buv. Lietuvos krašto apsaugos viceministras, Jonavos rajono gyventojas.

Sližauskas Romualdas – Aplinkos apsaugos departamento Širvintų rajono agentūros viršininkas.

Stanaitis Algirdas – geografas, Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius.

Stankevičius Jonas – Širvintų L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos istorijos mokytojas.

Straševičienė Elvyra – Lietuvos buities muziejaus muziejininkė.

Stravinskienė Janina – Širvintų r. Lapelių viešosios bibliotekos vedėja.

Stoma Saulius – žurnalistas.

Surgailis Gintautas – istorikas, humanit. m. daktaras.

Šalučkienė Ona – buv. mokytoja.

Šarlauskienė Angelė – humanit. m. daktarė.

Šiaučiūnaitė (Garbonienė) Emilija – matematikė-informatikė, Gedimino technikos universiteto dėstytoja.

Šidagienė Stanislava – Širvintų rajono gyventoja.

Šimanskienė Snieguolė – Čiobiškio viešosios bibliotekos vedėja.

Šimonėlis Vytautas – Širvintų rajono meras.

Širvinskienė (Kavaliauskaitė) Stasė – Širvintų rajono gyventoja.

Švobienė Regina – biologė, biologijos m. daktarė, fondo „Kaimo vaikai“ vadovė.

Tamašauskas Rytas – Akademijos (Kėdainių r.) vidurinės mokyklos mokytojas.

Tamašauskienė Valentina Aldona – Širvintų rajono gyventoja.

Taparauskienė (Petkevičiūtė) Dalia – Vindeikių bibliotekos vedėja.

Tarabilda Rimtas – dailininkas.

Trakimavičius Vladas – fizikas, Musninkų vidurinės mokyklos direktorius.

Trinkūnas Jonas – lituanistas, etnologas, baltų religinės bendruomenės „Ramuva“ krivis (vadovas).

Trumpickas Virkantas – laikraščio „Širvinta“ fotokorespondentas.

Truska Liudas – istorikas, humanit. m. habil. daktaras, Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius.

Urbonas Jonas – dailininkas, istorikas, mirė 2000 m.

Urbonas Virginijus – inžinierius, Kernavės seniūnas.

Usavičiūtė Janina – mokytoja.

Vaicekauskienė Filomena – mokytoja, kraštotyrininkė.

Vaicekauskienė Marijona – Širvintų rajono gyventoja.

Vanagas Aleksandras – filologas, filologijos m. habil. daktaras, mirė 1995.

Valiukaitė Lina – filologė, humanit. m. daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja.

Vasiliauskienė Aldona – istorikė, humanit. m. daktarė, Lietuvos katalikų mokslų akademijos mokslo darbuotoja.

Vercinkevičius Juozas – žurnalistas, leidėjas, „Vorutos“ leidyklos vadovas.

Verikas Vidmantas – Širvintų rajono gyventojas.

Vėlius Gintautas – archeologas, humanit. m. daktaras, Vilniaus universiteto dėstytojas ir Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato mokslinių tyrimų skyriaus darbuotojas.

Vidugiris Aloyzas – filologas, humanit. m. daktaras.

Vitkūnas Jonas – istorikas, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos ryšių su visuomene ir švietimo programų skyriaus vedėjas.

Vitkūnas Manvydas – archeologas, Vilniaus universiteto doktorantas.

Vosyliūtė Anelė – sociologė, socialinių m. daktarė, Socialinių tyrimų instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

Zabiela Gintautas – archeologas, humanit. m. daktaras, Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas.

Zaikauskaitė Dalia – filologė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja.

Žadeika Gediminas – žurnalistas.

Žilys Saulius – istorikas, Lietuvos mokslų akademijos centrinės bibliotekos Rankraščių skyriaus archyvaras.

Žumbakienė Gražina – Lietuvos liaudies buities muziejaus vyr. muziejininkė.

Santrumpos ir sutrumpinimai

G – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo gamtos dainų skyrius
 Gr – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo karinių-istorinių dainų skyrius
 KTU – Kauno technologijos universitetas
 LBM – Lietuvos liaudies buities muziejus
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 LE – Lietuvių enciklopedija
 LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
 LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
 LIES – Lietuvos istorijos instituto Etnografijos skyriaus rankraštynas
 LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas
 LIŠ – Lietuvos istorijos šaltiniai (knyga)
 LKMA – Lietuvių katalikų mokslo akademija
 LKP – Lietuvos komunistų partija
 LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
 LLA – Lietuvos laisvės armija
 LLD – Lietuvių liaudies dainynas (1980–2005, t. I–XVIII)
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 LPKTS – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga
 LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis
 LR – Lietuvos Respublika
 LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
 LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
 LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 MA – Mokslų akademija
 MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
 MGB – SSRS valstybės saugumo ministerija
 NB RS (NMB) – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
 NKVD – SSRS Vidaus reikalų liaudies komisariatas
 SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 TLE – Tarybų Lietuvos enciklopedija
 UAB – uždaroji akcinė bendrovė
 VUIB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

a. – amžius; aikštė

akad. – akademija

angl. – anglų

ap. – apyrašas

apyg. – apygarda

apyl. – apylinkė

apskr. – apskritis

aut. – autorius

b. – byla

b. b. – baudžiamoji byla

bajor. – bajorų

bajork. – bajorkaimis

bal. – balandžio (mėnuo)

bendr. – bendradarbis

birž. – birželio (mėnuo)

b-ka – biblioteka

brėž. – brėžinys

buv. – buvęs

bžntk. – bažnytkaimis

cnt – centneris

dab. – dabartinis

deš. – dešimtinė

dir. – direktorius

d-ja – draugija

dr. – daktaras

dš. – dešinysis (intakas)

dv. – dvaras

egz. – egzempliorius

eil. – eilutė

eil. nr. – eilės numeris

ež. – ežeras

f. – fondas

fak., f-tas – fakultetas

filol. – filologas, filologijos

filos. – filosofas, filosofijos

geg. – gegužės (mėnuo)

gim. – gimęs

gyv. – gyvenantis; gyvenvietė; gyventojai

gimm., g-ja – gimnazija

gub. – gubernija

ha – hektaras

habil. dr. – habilituotas daktaras

iliustr. – iliustruotas, iliustracija
 inst., i-tas – institutas
 k. – kaimas; kalba; kursas
 kalb. – kalbininkas, kalbotyra
 kg – kilogramas
 kl. – klasė
 km – kilometras
 kn. – knyga
 kol. – kolūkis
 k-tas – komitetas
 kt. – kiti
 kun. – kunigas
 l. – lapas (popieriaus); laipsnis
 lapkr. – lapkričio (mėnuo)
 leid. – leidinys, leidimas, leidėjas
 lent. – lentelė
 liet. – lietuvių, lietuviškai
 Lt – litas
 m – metras
 m. – metai; mūrės; mokslų (prie mokslo laipsnio); moteriškoji giminė (gram.)
 m. m. – mokslo metai
 mėn. – mėnuo
 mg – magnetofono juosta
 m-ja – ministerija
 m-kla – mokykla
 mokyti. – mokytojas
 moksl. – mokslinis, mokslo
 mst. – miestas
 mstl. – miestelis
 Nr., nr. – numeris
 nuotr. – nuotrauka
 p. – puslapis; pietūs (pasaulio šalis);
 ponas, ponia, panelė
 pab. – pabaiga
 pan. – panašiai
 pav. – paveikslas (iliustracija); pavietas
 pavad. – pavaduotojas
 pieš. – piešinys
 plg. – palygink
 plk. – pelkė; pulkininkas

plkl. – piliakalnis
 plkp. – pilkapis; pilkapynas
 plv. – palivarkas
 po Kr. – po Kristaus
 pr. – pradžia
 pr. m. e. – prieš mūsų erą
 prof. – profesorius
 progimn. – progimnazija
 pvoz. – pavyzdžiui
 r. – rajonas; rytai (pasaulio šalis)
 rb – rublis
 red. – redaktorius, redakcinis
 rink. – rinkinys
 rugpj. – rugpjūtis (mėnuo)
 rugs. – rugsėjis (mėnuo)
 rus. – rusų, rusiškai
 s-ga – sąjunga
 sk. – skyrius
 sr. – sritis
 str. – straipsnis
 š. – šiaurė (pasaulio šalis); šalis
 šnek. – šnekamosios (kalbos)
 šv. – šventas
 Švč. – Švenčiausiasis, -ioji
 t. – tomas
 t. y. – tai yra
 t. p. – taip pat; ten pat
 t. t. – taip toliau
 tūkst. – tūkstantis
 u-tas – universitetas
 užus. – užusienis
 v. – vakarai (pasaulio šalis)
 val. – valanda
 v-ba – valdyba
 vid. – vidurinė
 vyr. – vyriausias, vyriausiasis
 vyresn. – vyresnysis
 vls. – valsčius
 vnk. – vienkiemis
 vns., vs. – viensėdis
 žr. – žiūrėk

Asmenvardžių rodyklė

A

- Aarne Antti 1070
 Abaka (Abaka) 182
 Abaravičius G. 72, 87, 96, 119, 471
 Abarius V. 1037, 1039–1042, 1053–1056
 Abramavičius Šmerelis 251
 Abramavičius Šmuila 251
 Abramovičius 1146
 Abromavičienė Genovaitė 844
 Abromavičius S. 410, 411, 430, 436
 Adamkavičius E. 221, 228
 Adamkienė Alma 684, 1196
 Adamkus Valdas 26, 684, 827, 1196, 1198, 1211
 Adamonis Jonas 568
 Adamovietis [S. Stakelė] 198
 Adenaueris 1120
 Adomaičiai Antanas, Liūdas ir Stasė 343
 Adomaitienė Marytė 405, 406
 Adomaitis (Adamaytis) 182
 Adomaitis Liudvikas 303
 Adomaitytė J. 64, 66
 Adomavičiai Paulina ir Juozas 351
 Adomavičienė J. 747
 Adomavičius 444
 Adomavičius Ignas 291, 292, 520, 525
 Adomavičius Ignas-Taurus 420, 442, 447
 Adomavičius Stasys 310, 358
 Adomavičiūtė Marytė 383
 Adomonienė Vida 629, 630, 644, 669, 670
 Adomonytė J. 475, 476
 Afoninas 1146
 Agurkis Vitas 1016
 Aidulis Zigmas 707
 Aika 516
 Akstinavičiūtė Aldona 314
 Akstinavičiūtė V. 705
 Akunis Vytautas-Voveris 410, 419, 420
 Alasevičienė Vanda Leokadija 745, 755, 811, 833, 943, 1232
 Albertas Radvila 147
 Aldonis Albinas 312, 855
 Alekna Algirdas 11, 20, 722, 826, 1226, 1227, 1244
 Alekna Viktoras 6, 11, 14, 19, 23, 236, 409–411, 413, 415, 427, 436, 683, 748, 752, 817, 987, 1130, 1134, 1242, 1252, 1258
 Aleknavičius Jonas 308
 Aleksa Vainis 1197
 Aleksandras Vygintas 142, 143
 Aleksandravičienė Aldona 527
 Aleksandravičienė Marijona 944
 Aleksandravičius 165
 Aleksandravičius Albertas 505
 Aleksandravičius Egidijus 1197
 Aleksandravičius Vaitiekus 165
 Aleksandravičiūtės Marija ir Tecė 341
 Aleksandrovičius Mikalojus 188
 Aleksejevas Josifas 392
 Aleksiejevas Fadijeus 358
 Alesius Valdas 60
 Algirdas 141, 156, 157
 Ališanka 683
 Ališauskai 364, 538
 Ališauskai Feliksas, Bronius, Mykolas, Aldona ir Sofija 356
 Ališauskai Janina ir Balys 356
 Ališauskai Jonas, Leokadija, Ona ir Elena 356
 Ališauskai Kazys ir Sofija 343, 382
 Ališauskai Mykolas ir Jonas 858
 Ališauskai Pranas ir Stasys 858
 Ališauskai Pranas, Marija, Janina ir Verutė 351
 Ališauskai Pranas, Ona ir Leontina 340
 Ališauskai Stasys, Konstancija, Genė, Utilė ir Veronika 356
 Ališauskaitė Janina 399
 Ališauskaitė Rosita 986
 Ališauskaitė (Žvirblienė) Veronika 399
 Ališauskas 357
 Ališauskas Adomas 341
 Ališauskas Algis 754
 Ališauskas Jonas 312
 Ališauskas Juozapas 316
 Ališauskas K. 220
 Ališauskas M. 754
 Ališauskas Pranas 252, 253
 Ališauskas Romualdas 1071, 1087
 Ališauskas S. 552
 Ališauskas Stepas 543
 Ališauskienė (Milkevičiūtė) Zofija 1044
 Ališauskienė (Vilkelytė) Aldona 538, 978
 Ališauskienė Ieva 356
 Ališauskienė L. 815
 Ališauskienė Vacė 542, 543
 Alkovicus Aleksandras 588
 Ambraška J. 634, 636, 638
 Ambrazaičiai Stasė ir Antanas 237, 635, 644
 Ambrazas Vytautas 707, 708, 745, 1244
 Ambrazevičius (Brazaitis) Juozas 286, 295, 650, 701
 Ambrazienė Regina 713
 Andrašiusas J. 224
 Andrijonas Antanas 26
 Andrikiene L. 1216
 Andriušėnaitė R. 675, 677
 Andriuškevičiai 364, 512, 531
 Andriuškevičiai Alfonsas, Elena, Leokadija ir Teofilė 356
 Andriuškevičius Alfonsas 899, 903
 Andriuškevičiūtė Leontina 296
 Anysienė Dalia 1194
 Aniūkščiai 359, 360, 503, 515, 516
 Aniūkštis Antanas 442
 Aniūkštis Česlovas 315, 520, 525
 Aniūkštis Česlovas-Karvelis 420, 442, 447
 Aniūkštis Henrikas 763
 Aniūkštis Juozas 359, 438, 441, 519
 Aniūkštis Jurgis 521
 Aniūkštis Kazys 440, 442
 Aniūkštis Motiejus 521
 Aniūkštis Saulius 763
 Aniūkštis Stasys 521
 Aniūkštytė Sigita 763
 Antanavičius D. 148, 157–159
 Anuliai 503, 504
 Anulienė Marijona 359
 Anulis Ignas 359, 503
 Anulis Juozas 359
 Anusevičius 207
 Anužienė Elena 764
 Anužytė L. 158, 161
 Apelevičius (ar Aperavičius)-Barzda 392, 434
 Aputis Juozas 1224
 Aranauskas Ruslanas 57
 Arbočiai 485
 Arbočiai Janina ir Stasys 834
 Arbočiai Pranas ir Pranciškus 485
 Arbočius Mykolas 396
 d'Argenteau Marie Mercy 190
 Aristotelis 1111
 Arlauskas Jurgis 572
 Arlauskas Simanas 572
 Armackai Kazys, Česlava, Enrikas ir Leokadija 343
 Armackas Mečislovas 344
 Armackas Mikas 361
 Armackienė Česlava 843
 Asiukevičius (Osiukiewicz) 182
 Astikai 143, 150, 548
 Astikai Feliksas ir Stefanija 337
 Astikaitis Grigas 149, 158, 159
 Astikas Grigas 148, 149, 159
 Astikas Grigorijus 172
 Astikas Kristinas 23, 148, 1250
 Astikas Leonas 303
 Astikas Leonas, Stasė ir Elytė 339
 Astikas Mikalojus 150
 Astikas Stanislovas 148
 Ašaka 209
 Ašaka Braziukas 165
 Ašaka Viktoras 240, 357
 Ašakaitė Leontyna 317
 Atkočiūnas? (Abkuczunas) 182
 Audickas (Audycki) 182
 Auginiai Vincas, Adelė, Jonas ir Stefa 351
 Augonia Petras, Jonas ir Pranas 402
 Augonis Jonas 400
 Augonis Petras 349
 Augulis (Augūnas?) Romualdas 383
 Augūnas 233
 Augūnas Juozapas 201
 Augūnas Juozas 383, 603
 Augustas II 167, 168
 Augustas Žygimantas 165
 Augustinienė Genė 398
 Aukštuoliai Kazimiras, Juzefa, Stanislava, Boleslavas ir Monika 407
 Aukštuolienė Felicija 407
 Autukevičiai 546
 Autukevičiai Stasys ir Pranas 363, 539–541, 543, 547
 Autukevičienė A. 812

- Autukevičius Albertas 577
 Autukevičius Jonas 540, 541, 547
 Autukevičiūtė Aldona 314
 Autukevičiūtė Vlada 674
 Avizienis Vladislovas 561, 562
 Avlasevičiai Jurgis, Juzė, Vaclovas, Zofija, Aleksas, Laimutė, Verutė, Pranas, Marijona ir Vytautas 387
 Avlasevičiai Romualdas, Juzefa, Stefanija ir Janina 343
 Avlasevičius Erikas 757
 Avlasevičius Romualdas 311
 Avlosevičius (Avlasevičius) 269, 1244
 Ažubalis Alfonsas 392, 426, 558, 1145, 1146
- B**
- Babenskas Evaldas 60
 Babravičius Aleksandras 895, 898
 Bacevičius Darius 986
 Bacevičius V. 1046
 Bačiulis J. 1145
 Bačiūnas Juozas 1198
 Bagačionokas (Bahaczonok) 182
 Bagdanavičienė Juzė 1014
 Bagdanavičius Jurgis 362
 Bagdanavičius Vytautas 1198
 Bagdanavičiūtė Julė 927
 Bagdonaitė Vladislava 284
 Bagdonas Albinas 443
 Bagdonas Ignas 363
 Bagdonas Stasys 442, 448, 516, 520
 Bagdonavičiai 363, 423, 847
 Bagdonavičiai Aleksas, Vytautas, Albinas ir Feliksas 400
 Bagdonavičiai Feliksas ir Juozas 422
 Bagdonavičiai Feliksas ir Vytautas 415, 420, 714
 Bagdonavičiai Feliksas, Vytautas, Aleksas ir Albinas 404
 Bagdonavičiai Jadvyga, Venonas ir Higina 398
 Bagdonavičiai Joana ir Stasys 352
 Bagdonavičiai Karolina ir Aleksandras 352
 Bagdonavičiai Stanislovas, Anelė, Aldona, Danutė, Ramutė ir Albertas 398
 Bagdonavičienė (Ališauskaitė) Rozalija 909–912, 916–929
 Bagdonavičienė J. 1020, 1063
 Bagdonavičienė Janina 756
 Bagdonavičienė Jurgita 1018
 Bagdonavičienė Rozalija 351
 Bagdonavičius Adolfas 351
 Bagdonavičius Albinas 410, 417, 423
 Bagdonavičius Albinas-Vingis 424, 1232
 Bagdonavičius Almantas 57, 61
 Bagdonavičius Antanas 269
 Bagdonavičius Feliksas-Barsukas 422, 1232
 Bagdonavičius Kazys 521
 Bagdonavičius Stasys 363, 405
 Bagdonavičius Vytautas-Topolis 422, 1232
 Bagdonavičius Vladas 363
 Bagdonienė Nijolė 756
 Bagdzevičiai 497
 Bagdzevičiai Jonas, Stefa, Filomena ir Mykolas 401
 Bagdzevičius (Bohdziewicz) 182
 Bagdzevičius Jonas 362, 497
 Bagdzevičius Petras 292
 Bagdzevičiūtės L. ir M. 499
 Baginskas Mykolas 151
 Bajorukas 178
 Bajorukas (Boiaruk) 182
 Bajorūnai Jonas, Ermina ir Regimantas 392
 Bajorūnas Jonas 627, 648, 649, 667, 668
 Bajorūnas Regimantas 648, 668
 Bajorūnienė Ermina 648, 649, 667, 668
 Bakaitis Brunonas 591, 593
 Bakšanskas (Bakszanski) 182
 Bakšys Simas 498, 704
 Balaišaitė Vanda 341
 Balaišienė Karolina 341
 Balakirevas M. 189
 Balandytė D. 682
 Balašas Ilarionas 621
 Balčikonis 1158
 Balčiūnas J. 126, 472, 473
 Balčiūnienė I. 50
 Baleišienė Karolina 252
 Balinskis Jonas 189
 Balinskis Mykolas 189, 586, 588
 Balys Jonas 1014, 1070
 Baliukevičienė Rasa 840
 Baliukonytė O. 683
 Baliulis Algirdas 5, 13, 23, 148, 150, 151, 153, 157–159, 161, 172, 1258
 Balnys Virgilijus 563
 Balsevičiai 362, 486, 1113, 1117
 Balsevičiai Adolfas, Marijona, Janina ir Alfonsas 396
 Balsevičienė (Dambrauskaitė) Elena 981
 Balsevičienė Michalina 487, 495
 Balsevičius Adolfas 487, 495
 Balsevičius Alfonsas 7, 9, 10, 15, 18, 19, 24, 26, 260–262, 285, 428–431, 433, 435, 436, 486–494, 851, 944, 956, 959, 981, 1232, 1258
 Balsevičius Alfonsas-Štikas 429, 434
 Balsevičius Alfonsas-Vamzdis 434
 Balsevičius Antanas 362, 487, 494, 495
 Balsevičius Bronius-Tigras 396, 434
 Balsevičius Dainius 829
 Balsevičius Jonas 949, 1114, 1117, 1121, 1124
 Balsevičius Juozas 487, 495
 Balsevičius Mykolas 487, 495
 Balsevičius Zigmantas 1114, 1117, 1121, 1124
 Balsys B. 1239
 Balsys E. 1241
 Balsys Vytautas 1193
 Baltakis Paulius 1209, 1211
 Baltazar Hans Urs 1206
 Baltrukonis Leonas 330
 Baltrušaitis Vingaudas 10, 18, 24, 899, 1258
 Baltušis J. 701
 Banaitis V. 1161
 Bandzaitienė Sofija 668
 Bandzaitis Rimvydas 668
 Banevičius Adomas 168
 Banionis Kazimieras 603
 Banuliauskas 777
 Barabanovas Manuilas 359
 Barakauskas Jurgis 340
 Baranauskas (Baranowski) 182
 Baranauskas Antanas 597
 Baranauskas Kazys 358
 Baranauskas Petras 318
 Baras Stasys 1191
 Barauskas Artūras 837
 Baraznauskaitė Jadvyga 944
 Barbaravičienė (Saveikytė) Jadvyga 6, 8, 9, 11, 12, 15, 17, 19, 20, 24, 25, 548, 550, 560, 590, 744, 745, 755, 759, 817, 818, 821, 822, 828, 843, 844, 846, 847, 1158, 1162, 1165, 1166, 1232, 1235, 1250, 1258
 Barbaravičienė Jūratė 750
 Barbaravičius J. 747
 Barbaravičius Marijonas 5, 13, 26, 39, 42, 1258
 Barbora 7, 15, 21, 714, 734, 744
 Barcis Pranas 659
 Bareika 901
 Bareika (Boreiko) 182
 Bareika Alfonsas 485
 Bareika Antanas 239, 240, 251, 331, 811
 Bareika Antanas-Uosis 434
 Bareika Benadas 361
 Bareika Benediktas 478
 Bareika Jonas 11, 20, 243, 244, 252, 281, 287, 293, 295, 297, 299, 300, 306, 307, 309, 313, 316, 317, 322, 333, 361, 659, 664, 1179–1186, 1189, 1213, 1214, 1232
 Bareika Jonas-Vėjelis 434
 Bareika Juozas 333, 485, 486
 Bareika Kazys 358, 390
 Bareika Simonas 1179, 1184
 Bareika Vacys 320
 Bareikaitė Bronislova 434
 Bareikaitė Cecilija-Laputė 434
 Bareikaitė E. 1182
 Bareikaitė Irena Margarita 11, 20, 313, 314, 333, 578, 685, 815, 818, 819, 1182, 1183, 1185, 1196, 1200, 1212–1214, 1232
 Bareikaitė Janina 274
 Bareikaitė Marija 313, 314, 333, 1180, 1181, 1184, 1186
 Bareikaitė Ona 251
 Bareikaitė Vladislova 434
 Bareikaitė (Remienė) Marija 818, 819, 839, 1179, 1182, 1183
 Bareikienė Eleonora 333, 578, 1180, 1184–1187, 1200
 Bareikienė Jadvyga 481
 Bareikienė Laima 763
 Bareikienė Leokadija 484
 Bareikienė Marijona 486, 1015
 Bareikienė Ona 331
 Bareikienė Stanislava 935, 936,

- 942, 944
 Bareikos 484, 485, 531, 1180, 1182, 1183
 Bareikos Antanas, Eleonora ir Jonas 393
 Bareikos Antanas, Eleonora, Jadvyga, Vanda ir Cecilija 402
 Bareikos Antanas, Justina, Lionginas ir Simas 331
 Bareikos Feliksas, Pranė, Valentina ir Feliksas 342, 343
 Bareikos Juozas, Teofilė ir Bronius 353, 354
 Bareikos Justinas, Veronika, Liodzė ir Henrikas 353
 Bareikos Stasė ir Antanas 353, 354
 Bareikos Stasys, Stasė ir Pranė 331, 332
 Bareiša Bonifacas 174
 Barysas Adolfas 980
 Barysas? 237
 Barišauskas Kazimieras 60
 Barišauskienė Danguolė 60
 Barkauskai 531, 689, 858
 Barkauskai Antanas, Ona, Antanas ir Ona 342
 Barkauskaitė 672
 Barkauskaitė Violeta 26
 Barkauskas Antanas 252
 Barkauskas Jonas 355
 Barkauskas Juozapas 477, 481
 Barkauskas Juozas 240, 282, 300, 361
 Barkauskas K. 686
 Barkauskas Kazys 363
 Barkauskas Marijonas 898
 Barkauskas Viktoras 334
 Barkauskas Vladas 898
 Barkauskienė Zofija 252, 342, 860, 862, 900
 Baronai 531
 Baronai Antanas, Marija ir Bronė 353
 Baronai Ignas, Stasė, Kazys, Ona, Pranas, Jonas, Zofija ir Adelė 342
 Baronai Jonas, Rozalija ir Apolinaras 353, 354
 Baronai Ramutė ir Saulius 754
 Baronaitė Eleonora 1180, 1183
 Baronaitė Ona 308
 Baronas (Baran) 182
 Baronas Antanas 317, 354
 Baronas D. 162
 Baronas Jonas 236, 238, 252, 312, 314, 688
 Baronas Juozas 284
 Baronas K. 746
 Baronas Kazys 683, 980
 Baronas Mykolas 354, 360
 Baronas Silvestras 284
 Baronienė (Vilkelytė) Filomena 978
 Barsukai Juozas ir Michalina 344
 Barsukai Juozas, Stasė, Olė, Stasė, Ona ir Zenonas 344
 Barsukai Leonas ir Stasė 344
 Barsukaitė Aliodija 899, 942, 944
 Barsukas (Borsuk) 182
 Barsukas Andrius 864, 866, 870, 902
 Barsukienė (Bernotaitė) Stasė 1066, 1067, 1092
 Barsukienė Pranė 344
 Bartaševičius (Bartoszewicz) 182
 Bartašis Antanas 363
 Bartkai Mykolas ir Ema 337
 Bartkevičienė Stanislava 483
 Bartkevičius 739
 Bartkevičius (Bortkiewicz) 182
 Bartkevičius Vytautas 786
 Bartkevičiūtė S. 705
 Bartkus Eugenijus 1160
 Bartkus M. 721
 Barutienė Janina 679, 835
 Basalykas A. 33
 Basanavičius Jonas 1142, 1258, 1259
 Batėnas [Bučinskas] Kazys 979
 Batoras Steponas 162, 166
 Batūra R. 140, 156, 727
 Baubinas A. 710
 Bauka Antanas-Uosis 434
 Baumyla Stasys 1232, 1233
 Baumyla Viktoras 1020, 1107, 1108, 1232
 Baumilas Vladas 312
 Baumilos 360, 510
 Baužiai Janina ir Alfonsas 1143
 Baužiai Viktorija ir Mykolas 1142
 Baužienė Karolina 344, 1142, 1143
 Baužys 533
 Baužys Alfonsas 1142
 Baužys Danielius 600, 1143
 Baužys Karolis 600, 714, 890, 1142, 1143, 1164
 Baužys Zenonas 169, 272, 307, 317, 344, 346, 390, 426, 476, 586, 588, 599, 600, 625, 661, 701, 715, 889, 1142–1147, 1150, 1244
 Baužytė Aleksandra 1142, 1145
 Baužytė Jūra Marija 11, 19, 1142, 1144, 1244, 1258
 Baužytė Melanija 1142, 1144
 Baužytė Stasė 1142, 1145
 Baužytė Vilhelmina 1142, 1145
 Baužytė (Čepinskienė) Galina 1147
 Baužytės Melanija, Stasė, Aleksandra 1143
 Beinorienė Zofija 819
 Bekešas 499
 Bekioniai 449
 Bekionis (Bekionis) 182
 Bekionis Kazys 361
 Bekionis Stasys 361
 Beliūnas Pranas 292
 Belkevičius (Bielkiewicz) 182
 Bell D. 788
 Belopetravičiai Juozas, Marija, Jonas ir Stasys 341
 Bendorius Jonas 1014
 Benediktas XIV 151
 Beremygina Natalija 359
 Bereznauskai Ona, Jeronimas ir Vytautas 389
 Bereznauskaitė 672
 Bereznauskas 520, 525
 Bereznauskas Eugenijus 312
 Bereznauskas Jonas 362
 Bereznauskas Petras-Liūtas 420, 443, 448
 Berezovskis 209
 Berkeliai Jonas, Jonė, Sigitas ir Vida 339
 Bernickienė Nijolė 708
 Bernotai 360, 510, 516, 520–522
 Bernotai Antanas ir Petras 447
 Bernotai Antanas ir Vytautas 520
 Bernotai Impolitas, Aloyzas ir Aniūtė 519
 Bernotai Mykolas, Juozas, Ignas 519
 Bernotaitė (Mačiulienė) Jūratė 682
 Bernotaitė Teklė 441
 Bernotas A. 1130, 1161, 1168
 Bernotas Aleksandras 544, 545
 Bernotas Aleksas 364
 Bernotas Alfonsas 440, 443
 Bernotas Antanas 6, 14, 23, 260, 437–440, 443, 448, 450, 520, 521, 525, 526, 675, 683, 1240, 1258
 Bernotas Feliksas 264, 319, 363, 540
 Bernotas Ignas 515
 Bernotas Julius 443
 Bernotas Juozas 281, 284, 363, 515
 Bernotas Karolis 441
 Bernotas Kazys 519
 Bernotas Marijonas 441
 Bernotas Mykolas 515, 521, 525
 Bernotas Petras 405, 443, 448, 516, 521
 Bernotas Pranas 237
 Bernotas Pranciškus Mykolas 198
 Bernotas Stasys 743
 Bernotas Svajūnas 688
 Bernotas Vincas 438
 Bernotas Vytautas 405, 520
 Bernotas Vytautas-Dagys 443, 448
 Bernotienė Kazė 545
 Bernotienė Marija 873, 876
 Bersokas M. 566
 Bertaux D. 788
 Berzakas Šlioma 251
 Bezobrazovas 194
 Bialozorai 168
 Bialozorai Matas ir Ona (Oginskaitė) 168
 Bialozoras Karolis 167
 Bialozoras Kristupas 167
 Bičiūnas R. Z. 1240
 Bičkauskas Juozas 360
 Bieganskis Jonas 167
 Bieliauskai 352
 Bieliauskai Elena, Juozas, Monika ir Melanija 352, 353
 Bieliauskai Jonas, Hortenzija, Stasys, Česlovas, Zbyslavas ir Jadvyga 352
 Bieliauskai Jonas, Veronika ir Stanislovas 385
 Bieliauskaitė Honorata 384
 Bieliauskas (Bielawski) 182
 Bieliauskas Juozas 691, 704
 Bieliauskas Justas 361
 Bieliauskas Vidmantas 42, 833
 Bieliauskienė Elena 353
 Bielinis Jurgis 201, 1130
 Bielskus M. 177
 Bielionis Jonas 1014, 1026, 1027, 1038, 1051, 1060, 1065
 Bieliūnas Martynas 1114

- Bielopetravičius Juozas 292
 Bielskas (Bielski) 182
 Bielskis 1011
 Bielskus Juozas 362
 Bikelytė V. 1017, 1106
 Bikulčienė L. 760
 Bilevičius 194
 Bilevičius Pranciškus 194
 Bylinskis Steponas 165
 Bilkis Vladas-Velnias 410
 Bindokaitė Elena 1124
 Bindokienė Danutė 1192, 1197, 1198
 Biniukas (Biniuk) 182
 Binkevičiai Aleksandras ir Stasė 344
 Binkevičiūtė Marytė 314
 Binkienė Elena 815
 Binkienė S. 319
 Binkis Aleksas 385
 Binkis Juozas 24, 61, 546, 594, 740-745, 753, 774, 784, 785, 834, 835, 837, 1244
 Binkis Kazys 26, 635
 Binkis Mykolas 385
 Birieta Antanas 361
 Birutavičienė 1150
 Biržiška M. 694, 720
 Bistrajienė 542
 Bistrajis 542, 1133
 Bistrajis Antanas 238
 Bistrajytė Ona 1133
 Bistrajūtė Daiva 993
 Bitaitis Ignas 201
 Bitinas Juozas 344
 Bitvinskas T. 50
 Blaivinskaitė V. 1031, 1033, 1041, 1042, 1048
 Blažaitienė K. 704
 Blaževičius (Blażewicz) 182
 Blažienė Vida 756, 757, 836, 944
 Blinstrubas Vacys 363
 Blockai Stasys, Janina, Juozas, Zenonas ir Jonas 391
 Bložiai E. ir Vaidotas 819
 Blusevičienė Danguolė 683
 Blusevičienė Irmgarda 744, 818, 1245
 Blusevičiūtė Danutė 688
 Bogdanas K. 704
 Boguševičiai Eduard ir Stefanija 382
 Boguševičius 543
 Bohdzievičius Antanas 151, 152
 Bojažinskis Kazimieras 588
 Bona 149
 Boniecki A. 148, 150
 Bonikaitienė V. 747
 Boreika Antanas 553, 555
 Boreika Jonas 167
 Boreiša B. 606
 Borisevičius (Borysewicz) 182
 Borisevičius Liudas 382
 Borodinas A. 189
 Borsukaitė Ona 314
 Borsukaitė Teodora 699
 Borsukaitė (Šiaučiūnienė) Teodora 720
 Borsukas Andrius 361
 Bortkevičienė Marija 332
 Bortkevičiūtė Elena 332
 Bradauskaitė Lionė 483
 Bradauskas Antanas 361
 Brandišauskas V. 283
 Braneckis 149
 Brasiūnai 261, 515, 531
 Brasiūnaitė Adelė 260
 Brasiūnaitė Bronė 321
 Brasiūnaitė Emilija 544
 Brasiūnaitė Marytė 977, 1130, 1132
 Brasiūnas Ipolitas 903, 977, 979
 Brasiūnas Jonas 546
 Brasiūnas Juozas 1132
 Brasiūnas Leonas 321
 Brasiūnas Petras 307, 363, 544
 Brasiūnas Stasys 11, 19, 363, 1115, 1130, 1132, 1258
 Brasiūnas Vincas 521, 1132
 Brasiūnas Vladas 1130, 1132
 Brasiūnienė Elžbieta 1130
 Brasiūnienė-Bučinskienė Ona 531
 Braška Jonas 684
 Bražaičiai V. ir J. 818
 Brazaitienė S. 636
 Brazaitienė Valentina 681, 761, 764
 Brazaitis J. 546
 Brazaitis Juozas 635, 650
 Brazauskai 363
 Brazauskas Algirdas 25, 684, 756
 Brazauskas Viktoras 11, 20, 1174, 1222-1224
 Brazdeikis Aleksandras 346, 654, 658, 659
 Brazdžienė Stasė 8, 16, 707, 709, 1258
 Brazdžionis Bernardas 1197
 Brazdžiūtė Lina 708
 Brazdžiuvienė Stasė 941, 943
 Brazilevičius (Brozylewicz) 182
 Brazys Teodoras 1011
 Brazūnas Pranas 550
 Bražinskas (Bżezinski) 182
 Brėneris Jonas 269
 Brensztejn M. E. 607
 Brinda Juozapas 316, 1245
 Bručienė (Vilkelytė) Eleonora 281, 532, 535, 977, 1018-1021, 1024, 1029, 1046-1048, 1058, 1062, 1063, 1072, 1086, 1105, 1106
 Bružaitė A. 705
 Bubnas Vaska 159
 Bubnys A. 286, 622
 Buchaveckas Stanislovas 6-9, 11, 12, 14-18, 20, 23, 25, 26, 231, 260, 266, 280, 285, 288, 303, 319, 320, 327, 548, 585, 590, 601, 621, 623, 672, 701, 705, 734, 737, 740, 761, 808, 835, 846, 1179, 1180, 1226, 1232, 1244, 1250, 1251, 1254, 1255, 1258
 Bučinskai 532, 533, 858, 859
 Bučinskas (Buczynski) 182
 Bučinskas A. 1011-1013
 Bučinskas Juozas 322, 1017
 Bučinskas Jurgis 980, 1011
 Bučinskas K. 533
 Bučinskas Leonas 325, 1027, 1105
 Bučinskas Viktoras 363
 Bučinskas-Batėnas 979
 Bučinskienė Onutė 756
 Būčys Pranciškus Petras 1191
 Budrauskas Petras 297, 341, 558, 661
 Budreckas Kipras 588
 Budreckienė Marijona 252
 Budreika E. 175, 191
 Budrevičius Antanas 360
 Budrienė Jūratė 1183, 1194, 1209, 1211
 Budrys Romualdas 1197
 Budžilaitė Ona 625, 640
 Būga 1131
 Bugeniai Petras, Aldona ir Birutė 1124
 Bugenis Gediminas 1114, 1124
 Bugenis Motiejus 199, 200, 586, 588, 590
 Bugenis Petras 644, 653, 657, 658, 667
 Bugenytės Aistė, Gintarė, Vilmantė ir Živilė 1114
 Bugenytė (Tautavičienė) Birutė 1114
 Buivydaitė (Kybartavičienė) Ona 149
 Buivydas Jonas 305
 Buivydas Povilas 362
 Bukantis A. 68
 Bukas (Buk) 182
 Bukauskai 503, 504, 506, 507
 Bukauskas Fortūnas 404
 Bukauskas Jonas 404
 Bukauskas Pranas 359, 588
 Bukauskas Rapolas 302
 Bukauskas Stasys 359
 Bukauskas Vytautas 358
 Bulaka 182
 Bulatovas Antanas 284
 Bulota Petras 1245
 Bulota Ramutis 1246
 Bulotienė Eugenija 1245
 Buožienė A. 818
 Buožys Balys 362
 Buožys Jonas 363
 Buračasukas Kazys 311
 Buračasukas Stasys 253
 Buračiauskai 877, 878, 880
 Buračiauskai Stasys, Kotryna ir Marija 338, 339
 Buračiauskaitė Regina 878
 Buračiauskas Stanislovas 878
 Buračiauskienė M. 878-880
 Burakovienė Audronė 524, 747, 748, 760
 Burauskaitė Birutė 6, 14, 23, 382, 1258
 Burba J. 1142
 Burbulis Petras 202, 203
 Burkšaitienė L. 1017, 1023, 1025, 1031-1034, 1036, 1037, 1039-1045, 1048-1057, 1060
 Burokas Antanas 847
 Butautas 65, 156
 Buteika (ar Buteikis) Edvardas-Žerutis 434
 Buteikis Pranas 349
 Buteikytė R. 747
 Butėnas E. 138
 Butėnas Petras 1015
 Butigeidis 220
 Butkevičienė Aleksandra 395
 Butkevičius (Budkiewicz) 182

Butkevičius Izidorius 868, 899, 900
 Butkievičius 229
 Butkus P. 645
 Butkus Vladas 1015
 Butvilienė Rita 882
 Bžozinskienė Sigutė 683

C

Cehak-Holubovič Helena 126
 Cesiūnai 25, 534, 857, 974
 Cesiūnai Marijona ir Zenonas 387
 Cesiūnas Bronius 264
 Cesiūnas Feliksas 362
 Cesiūnas Jonas-Arklys 429, 434
 Cesiūnas Jonas-Ažuolas 435
 Cesiūnas Jurgis 975
 Cesiūnas Romaldas 240
 Cesiūnas Stasys 401, 435
 Cesiūnas Vytautas 708
 Cesiūnienė Anastazija 756, 757
 Cesiūnienė (Adomavičiūtė) Viktorija 319
 Cesiūnienė Marytė 977
 Cesiūnienė Stasė 1028, 1030, 1064
 Cesiūnienė Viktorija 861
 Cesiūnienė Zofija 756
 Cesiūnienė (Rasimavičiūtė) Zosė 1033
 Ceslevičienė Vanda 542, 543
 Cezaris Benjaminas 188
 Chačaturianas A. 1239
 Chadasevičienė Daiva 838
 Chajetienė Golda 252, 253
 Chaleckis Lucijanas 564
 Cheinas Vulfas 251
 Chilkovas 195
 Chiminas 417, 419–422, 448, 520
 Chmieliauskienė Ona 681
 Chodkevičiai 1250
 Chodokauskas 1158
 Chodzka J. 186
 Cholonevska 668
 Chovanas Mikas 361
 Chovanskis 196
 Chrapovickiai 169
 Chrizostomas Pilsudskis Jonas 173
 Chrzomskis Mikalojus 164
 Cybovičius Petras 171, 474, 588
 Cicėnaitė Aušra 1192
 Ciesiūnai 25, 363, 364
 Ciesiūnaitė Dalia 986, 993
 Ciesiūnas Aleksas 306
 Ciesiūnas Algis 514
 Ciesiūnas Bronius 902
 Ciesiūnas Ipolitas 363
 Ciesiūnas Jokūbas 306, 360
 Ciesiūnas Juozas 487, 495
 Ciesiūnas Justas 358
 Ciesiūnas Pranas 361
 Ciesiūnas Stepas 673, 675, 676, 686, 687, 752, 1170, 1172
 Ciesiūnas V. 512, 677
 Ciesiūnienė (Darvidaitė) Veronika 1105
 Ciesiūnienė Anastazija 940, 944
 Ciesiūnienė Birutė 940, 944
 Ciesiūnienė Veronika 762
 Ciesiūnienė Zofija 933, 937, 944

Cijūnaitis Matas 586
 Cimbolaičiai Juozas, Stasė ir Algimantas 406, 407, 649
 Cimbolaitis 519, 1155
 Cimbolaitis Juozas 439, 440, 644, 645, 649, 705
 Cinauskas Vytautas 1196, 1213
 Cirtautas Gasparas 1125
 Civinskis J. 185, 187, 192
 Cukuras Vilius 603

Č

Čaikauskai 363
 Čaikauskas (Czaykowski) 182
 Čaikovskis P. 1239
 Čaplikas J. 227
 Časkis Erazmas Eustachijus 147
 Čekuolis A. 811
 Čenytė M. 1025, 1076, 1081, 1091
 Čepanas K. 1233
 Čepas R. 669
 Čepas Vytautas 452
 Čepėnas P. 217
 Čepienė Elena 1016
 Čėplinskienė Jadvyga 348
 Čėponis Jonas 1198, 1210
 Čėponis-Vaidila Jonas 1195
 Čėpukėnas 1135
 Čėpukėnas Antanas 236
 Čėpulienė Paulina 743
 Čėpulytė V. 646
 Čėrkasova-Avlasevičienė Zinaida 284, 287
 Čėrkasovai 508, 510–512
 Čėrkasovas Vladas 287
 Čėrneckas (Czarnecki) 182
 Čėrneckis V. 1235
 Čėrniauski Felicija, Tadas, Janina, Vladislava, Stepas 335
 Čėrniauski Jonas ir Monika 395
 Čėrniasukas (Czerniawski) 182
 Čėrniasukas Vacys 389
 Čėrniškis (Czerniski) 182
 Čėrvinskas (Čėrvinskiai) Ona (Ana) ir Jonas (Jan) 334
 Čėrvokas Zigmąs 603
 Čėsiūnas Stasys 393
 Čėslevičius Aleksas 363
 Čėсна Stasys 278
 Čėsnakauskai Juozas ir Paulina 361
 Čėsnakauskas Fulgentas 311
 Čėsnakauskas Juozas 322, 344
 Čėснаuskas 182
 Čėсныs G. 50
 Čėškevičiūtė Aldona 706
 Čėtkauskaitė Genovaitė 1016, 1044
 Čėtkauskas Henrikas 417
 Čėtrauskai 659
 Čėtrauskai Jadvyga ir Juozas 348, 651, 653
 Čėtrauskas Adolfas 395
 Čėtrauskas Juozas 659
 Čėtrauskas Teodoras 1233
 Čėburienė A. 705
 Čėburys Jonas 363
 Čėičiūnienė Regina 819
 Čėnikas Petras 1191
 Čėrba L. 747
 Čėrbuliai 512

Čėrbulys Stepas 511
 Čėrka (Czyrko) 182
 Čėrvinskaitė B. 706
 Čėulevičius 774
 Čėurinskas Andrius 1150
 Čėurinskas Vincas-Šėrmukšnis 414
 Čėurkinas A. 62
 Čėurkinas Rimantas 61
 Čėurlionienė Sofija 309, 701, 1144, 1206
 Čėurlionis M. K. 680, 1195, 1197, 1227, 1240
 Čėurlionytė J. 1014
 Čėužas Antanas 9, 17, 24, 778
 Čėvilius J. 234, 241
 Čėžai 756
 Čėžaitė Elena 348
 Čėžas Arūnas 757
 Čėžas Levas 160
 Čėžius Juozas 743
 Čėčunas Steponas 164

D

Dabravolskas J. 847
 Dabravolskis J. 716
 Dabrovolskis Stanislovas 598
 Dabužinskai 364
 Dačka S. 747
 Dagilytė 625
 Dailidonis? (Delidzolis) 182
 Dainauskas 508
 Dalinkevičienė (Jatkauskaitė) Vladislava 7, 8, 15, 16, 26, 543, 545, 546, 601, 642, 644, 646, 706, 708, 710, 756, 775, 779, 781, 786, 811, 835, 935–937, 944, 1233, 1258
 Dalinkevičius Vytautas 707, 738
 Damalakienė (Ermanaitė) Dalia 7, 8, 15, 16, 515, 523–525, 576, 683, 704, 706, 763, 1161, 1258
 Damalakienė (Skebėrytė) Stefanija 909, 910, 913, 915, 917, 919–929
 Dambrauskai 486, 903
 Dambrauskai Simonas ir Grasilda 349
 Dambrauskas Aleksas 363
 Dambrauskas Antanas 362, 487, 495
 Dambrauskas Jonas 714, 830, 1233
 Dambrauskas K. 646
 Dambrauskas Petras 487, 495
 Dambrauskas Stasys 362, 487, 495
 Dambrauskienė 555
 Dambrauskienė Domicėlė 487, 494, 851, 954
 Dambrauskienė Elena 856
 Dambrauskienė Gaiva 757
 Dambrauskienė Grasilda 1015–1017, 1036, 1037, 1039, 1044
 Dambrauskienė Vida 756, 757, 760, 1018
 Damijonaitis J. 628, 636, 638, 641
 Damušienė Jadvyga 846, 1198
 Dancevičius Petras 443
 Danieliai 503, 505, 1153
 Danieliai Petriukas ir Henrikas 1153
 Danielius Vladas 359
 Danilčenko V. 50, 104, 105

- Danilevičienė (Bareikaitė) Aldona 260, 978
 Danilevičius E. 152, 171, 175
 Danilevičius Justinas 317
 Danilowicz I. 66
 Daniūnas 1135
 Daniūnas Petras 236, 238
 Daniūnas Pranas 237
 Dapkus 1149
 Darius ir Girėnas 253
 Darius Steponas 21, 666
 Darvydienė Stefanija 763
 Dasevičienė G. 747
 Daškevičius Jonas 387
 Daubaraitis Steckus 159
 Daubarienė Daiva 576, 684
 Daugėla Juozas 344
 Daugėla Stasys 892
 Daugėlaitė Ramunė 678
 Daugėlienė Janina 1018
 Daugirdas T. 729
 Daugnora L. 50
 Dauguvietis B. 753
 Daukantas Simonas 641
 Daukšytė Vaclova 692
 Daumantas 118
 Daumantas J. 409, 414, 427
 Davaina Mikalojus 172
 Davainis-Silvestraitis M. 198
 Daveika Ignas 362
 Daveika Juozas 344
 Daveika Stasys 344
 Daveikaitė Julija 313
 Daveikaitė Zosė 314
 Daveikos Ipolitas ir Adomas 356
 Daveikos Julija, Juozas ir Leonas 390
 Daveikos Marija ir Jonas, Jadvyga ir Teodora 345
 Davidonis A. 126
 Davuliai Pranas, Teresė ir Julius 392
 Delibo L. 1239
 Demikis Juozas 588, 589
 Demonas Andrius 393
 Demontas Šlioma 627, 651
 Denisovai Marija, Jokūbas, Elena, Jadvyga, Jonas ir Vladas 338
 Denisovaitė Zosė 338
 Devečka (Dzieweczko) 182
 Deveikis Juozas 272
 Deveikytė Gražina 1018, 1106
 Develytė D. 677
 Didžiakas Aleksas 395
 Didžiokaitė Virginija 993
 Didžiokas Gasparas 360
 Didžiokas Kazys 360
 Didžiūnai 516, 542
 Didžiūnas Juozas 240, 521
 Didžiūnas Pranas 655, 705
 Didžiūnas Pranas, Marytė 313
 Digrienė D. 694, 721
 Digrienė D. 699
 Dikčiai Jonas ir Česlovas 541
 Dikčiai Jonas, Marijona, Ona, Albinas, Henrikas, Leonas ir Stasys 392
 Dikčiai Pranas ir Stasys 359
 Dikčienė Eglė 681
 Dikčius Česlovas 541, 547, 834
 Dikčius Domas 238
 Dikčius Dominykas 269, 300, 363, 544, 546
 Dikčius Ignas 351
 Dikčius Kęstutis 834
 Dikčius Leonas 445, 448
 Dikčiūtė Regina 540, 541
 Dykūnas S. 224, 225
 Dilys Jonas 507
 Dilūnienė Stefanija 482
 Dimšauskas (Dymaszewski) 182
 Dimšienė Apolonija 11, 20, 1228–1231
 Dindzila Antanas 1194
 Dirgėla P. 1223
 Dirmeikis Arvydas 1246
 Dirsienė N. 805
 Dirsienė Ona 360
 Diržienė Janina 659
 Diržys Boleslovas 316
 Diržys Boleslovas Antanas 317
 Diuma A. 519
 Długosz J. 141
 Dobilas 424
 Dobrovolskis Juozas 603
 Dockevičiai Laima ir Juozas 840
 Dočkus Kostas 1192
 Domanskas Rimas 1192
 Dovainis-Silvestravičius N. 475
 Doveika Ignas 294
 Doveika Mykolas 390
 Doveiko Janas, Marija, Halina, Jadvyga ir Teodora 390
 Doveiko Konstantinas 903
 Doveikos 692
 Dovydaitis Jurgis 1013–1016, 1018–1022, 1024, 1026–1030, 1038, 1046–1048, 1051, 1058, 1060, 1062–1064, 1066, 1069, 1070, 1072, 1074, 1077, 1081, 1086–1094, 1106, 1108
 Dovydaitis Jurgis 1173
 Dovydas 165
 Dowmant Siesickaitė Zofija 737
 Dowmant Siesickiai 737
 Dragunevičius K. 214, 226
 Dragūnienė M. 745, 746
 Drazdauskas (Drozdowski) 182
 Drazdauskas Viktoras 361
 Drazdauskienė Genovaitė 835
 Drilinga Juozas 986
 Dringelis Giedrius 10, 19, 1021, 1258
 Driskiuvienė Živilė 26
 Drozdauksienė (Bžauskaitė) Karolina 1105
 Drozdovas Semionas 358
 Drumsta Bronius 348
 Drumsta Vaclovas-Karabinas 1234
 Drumstos Frunzina, Adomas, Silvestras ir Vladzė 350
 Drumstos Vaclovas, Adomas ir Frunzina 400
 Drupaitė Violeta 1194
 Druskis Daugvydas 708
 Dubetienė (Dubietienė) Veronika 7, 15, 543, 545, 546, 705, 707, 1258
 Dubickas Jonas 25, 26
 Dubiečiai 515, 527, 533
 Dubietienė P. 527
 Dubietienė Stefanija 403, 407
 Dubietis 253, 360
 Dubietis Antanas 521
 Dubietis Balys 441
 Dubietis Bolius 311
 Dubietis Česlovas 386, 445, 448, 520
 Dubietis Juozas 10, 19, 24, 308, 1125–1129, 1234
 Dubietis Leonas 445, 448, 520, 528
 Dubietis Mykolas 521
 Dubietis Povilas 528
 Dubietis Pranas 443
 Dubietis Stasys 448, 520
 Dubietis Stasys-Kalnas 443
 Dubietis Vincentas 527, 529, 552, 553
 Dubietytė Genė 520
 Dubietytė Giedrė 763
 Dubietytė (Balčiūnienė) Regina 545
 Dūda Balys 396
 Dūda M. 705
 Dūdelė (Dudzialo) 182
 Dudulevičius Česlovas 834
 Dudulevičius Mikas 364
 Dukšta Jonas 162
 Dumnas (Dumny) 182
 Dundulienė Pranė 1017
 Dundulis Kristupas 164
 Dundulis Mikalojus 164
 Dvareckas V. 32
 Dvilevičienė N. 747
 Dzedezevičius Tomas 294, 307, 398
 Dzieržkus Kristupas 163
 Dziubinskaitė Olia 509
 Dziubinskas Adomas 509, 511
 Dziubinskas Vaclovas 298, 363, 511, 857
 Dziubinskas Vaidas 993
- E**
- Eidimtas Juozas 1130, 1131
 Eimontas Viktoras 362
 Eimontienė Aldona 761
 Eimorienė Adelė 629, 630, 644, 658, 659, 663
 Eimoris Vytautas 278
 Eimoris 774
 Einseln Alex 1215
 Eizenhaueris 1166
 Eizikas 292
 Elinaitė Estera 319
 Elisonas Jurgis 1013
 Epimachas A. 149, 150, 161
 Epimachas Bogdanas 149, 160, 161
 Epšteinas Abromas 252
 Erazmas Eustachas 588
 Ereliš 421, 427, 429
 Ertmanas Jonas 702
 Esmaitis (S. Matjošaitis) 628, 637, 641, 653
 Eustachijus Erazmas 159, 160
 Ezopas 1119
- F**
- Falcievič 690
 Feldmanaitė J. 1093, 1094, 1106
 Filipovas 601
 Findeizenas Nikolajus 190, 191

Firkovičius R. 148, 158, 159
 Fochas F. 216
 Fromas-Gužutis A. 1240

G

Gaidamavičienė Marija 840
 Gaidelis 180
 Gaidys 284
 Gaigalai 497
 Gaigalai Birutė ir Vytautas 1172
 Gaigalaitė A. 623
 Gaigalaitė Marija 334
 Gaigalas Mykolas 401, 1146, 1147
 Gaigalienė Birutė 674, 677
 Gaigalienė Rozalija 334
 Gaidikienė Magdalena 1189, 1190, 1206
 Galiauskaitė Antanina 659
 Galiauskas Motiejus 892
 Galinauskas (Galinowski) 182
 Galinis Antanas-Juodoji Kaukė 411
 Galkus Juozas 726, 728
 Galvosaitė Akvilė 678, 743, 986, 1168
 Galvosas Irmantas 1168
 Galvosas Jonas 11, 19, 673, 675, 677, 678, 683, 687, 1167–1170, 1246
 Galvosas Rimas 1168
 Galvosienė (Naraškevičiūtė) Marija 8, 11, 16, 19, 26, 125, 521, 548, 677, 684, 687, 835, 898, 1167, 1168, 1234, 1246, 1258
 Gančėrienė Emilija 1015
 Ganseckaitė Švykovska Elžbieta 173
 Ganseckiai 173
 Garbatavičiai 363
 Garbatavičiai Alfonsas ir Elena 355
 Garbatavičiai Bronius ir Jadvyga 355
 Garbatavičiai Jonas ir Dominyka 345
 Garbatavičiai Juozas ir Salomėja 344
 Garbatavičienė Janina 398
 Garbatavičius Antanas 1013
 Garbatavičius Jonas 303
 Garbatavičius Julius-Šaltis 393, 413, 714, 891
 Garbatavičius Kęstutis 757, 840, 1234
 Garbatavičius Leonas 313
 Garbatavičiūtė (Markun) Gertrūda 763
 Garbatavičiūtės Aldona ir Elena 398
 Garberis Mendelis 251
 Gardziulevičius 688
 Garliauskas A. 622
 Garlienė Birutė 760
 Garmienė 668
 Garmus 668
 Garsys A. 1215
 Garšva S. 546
 Gasparavičius Stasys 554
 Gaškaitė N. 410, 411, 413, 414
 Gatauskaitė Janina 353
 Gatelienė V. 1161

Gatelis Alfonsas 363
 Gatelis E. 682
 Gatelis Juozas 363
 Gatelytė Uršulė 1179, 1184
 Gaudrimas J. 206
 Gaudžiai 978, 979
 Gecevičius Leonas 343
 Geda Sigitas 1016
 Gediminas 22, 66, 118, 142, 143, 156, 585
 Gediminskai 11, 20
 Gediminskas Donatas 707, 740, 742, 748, 811, 832, 1161, 1227, 1228
 Gediminskas Kęstutis 743, 757, 811, 1228
 Gediminskienė Aldona 712, 1228
 Gedrojć Ivan 193
 Gedvilas 707
 Gelažauskai Edvardas ir Henrietė 345
 Gelažauskai Janina ir Stepas 355
 Gelažauskai Jonas ir Anelė 355
 Gelažauskai Ona, Česlovas, Stasys ir Leokadija 391
 Gelažauskai Teklė ir Kazys 355
 Gelažauskai Violeta ir Kęstutis 758
 Gelažauskai Vladas ir Paulina 355
 Gelažauskai Vladzė ir Balys 355
 Gelažauskas 673
 Gelažauskas Edvardas 390
 Gelažauskas Jonas 291, 292, 344
 Gelažauskas Kestas 61
 Gelažauskas Pranas 361
 Gelažauskas Stasys 361, 678, 754, 901
 Gelažauskas Zigmas 355
 Gelažauskienė Anelė 361
 Gelažauskienė Katrė 307
 Gelažauskienė Liucija 346
 Gelažauskienė-Žukauskaitė Aleksandra 482
 Gelaziūnaitė Aušra 678
 Gelgaudas A. 168
 Gelumauskai 25
 Gelumauskai Adolfas ir Uršulė 345
 Gelumauskas (Golumauskas) Ignas 262, 310
 Gelumauskas Nikodemus 310
 Gelumbė V. 198
 Genaitytė Daiva 847
 Gerasenis Antanas 364
 Gerasimavičiai Frunzina ir Juozas 347
 Gerasimavičius Balys 245, 1180
 Gerbutavičius Stasys 1115
 Gerbutavičiūtė Marija 1115
 Gerbutavičiūtės Stefanija ir Karolina 1115
 Germanaitė Elė 408
 Germanas Jonas 363
 Germanas Viktoras 359
 Germanavičius Jonas 395
 Germantas (Meškauskas) Pranas 650
 Gerngross-Ilčenko Marija 185, 186, 190, 191
 Gerulaitis K. 646
 Giedra Vincas 1223

Giedraitienė Laura 57, 61
 Giedraitis Andrius 149
 Giedraitis Jonas 193
 Giedraitis Mykolas 1141
 Giedraitis Motiejus 145
 Giedraitis Stanislovas 149, 150
 Giedraitytė Dangirutė 1018, 1081, 1083
 Gigaškaitė Virginija 8, 17, 763, 764, 1258
 Giliūnai Jonas ir Scholastika 333
 Giliūnas 182
 Giliūnas V. 361
 Giliūnas Vacys, Vacė 354
 Giliūnienė Johana 298
 Giliūnienė Sofija 292
 Gimbutas Tadeušas 689
 Gimžauskas Silvestras 551, 589, 1115
 Gineitienė Benedikta 363
 Ginevičius Vidmantas 678
 Giniatovičiai 174
 Ginvilavičius Mackus 158
 Girdenis Aleksas 968
 Girėnas Stasys 21, 666
 Girininkas 1113
 Girininkienė Vida 26
 Girlevičius Linas 64, 118, 121, 122
 Girmius Kęstutis K. 436, 437
 Gladšteinaitė 264, 284
 Gladšteinas Gdalius 251
 Gladšteinienė Leja 251
 Glinškai Bronė ir Juozas 1225
 Glinškas Juozas 314
 Glinškienė Jadvyga 516
 Gobienė V. 705
 Goenas Johanas 396
 Golombeuskiai 25
 Golombiauskai-Golombeuskiai Ignas, Veronika, Jadvyga, Zofija, Marija, Henrikas, Jonas, Romanas ir Zenonas 404
 Golomgas Girša 256
 Golubovas Piotras 690
 Gopa Ilja 320
 Gorskis 193, 1145
 Goškievičius I. I. 206, 872
 Goštautas 24, 1250
 Goštautas Albrechtas 149, 159
 Gotartas 160
 Govkevičius Bonifacas 195
 Grabliauskaitė Jadvyga 393
 Grabliauskienė Uršulė 393
 Graham Silvy 751, 847
 Grašys Bronius 739
 Granickas Vytautas 383
 Grauzelienė Pranė 1014, 1015
 Gražinis 1135
 Gražiniai Kazys, Stasė ir Aldutė 347
 Gražinytė Aldutė 314
 Gražiūnas A. 286
 Gražulis 503, 504, 506
 Gražulis Antanas 359
 Greičiūnai Stanislovas, Genovefa, Romualdas ir Vladislovas 396
 Grybaitis 673
 Gribauskai Aleksandras, Valė ir Irena 332
 Grybauskas J. 721
 Gribauskiukė Stasė 232

- Grybkauskas 527
 Gricienė (Mažulytė) Leonora 1032, 1034, 1043, 1051, 1060
 Griciuvienė Eglė 59
 Gricuto A. 677
 Gridziuška Antanas 313
 Gridziuška Ignas 357
 Gridziuška Julius 743, 751
 Gridziuškaitė Elena 314
 Gridziuškaitė Zuzana 284, 919, 920, 922, 927, 929
 Gridziuškos Antanas, Česlovas ir Brigyda 353, 354
 Gridziuškos Povilas, Ona ir Benedikta 353
 Griežtas 412, 413
 Grigai Jonas ir Romas 358
 Grigalienė B. 675
 Grigaliūnas 673
 Grigaliūnas Jokūbas 696, 702, 704
 Grigaliūnas Stepas 393
 Grigaliūnienė Valerija 697, 702, 704
 Grigas Adomas 330
 Grigas Egidijus 993
 Grigas Juozas 527
 Grigas Petras 237, 285, 294, 298, 359, 440, 659
 Grigas Robertas 11, 20, 811, 1220, 1249, 1258
 Grigas Vladas 358
 Grigienė Genovaitė 939, 944
 Grigienė Stasė 527
 Grigienė Zofija 358
 Grigonienė Dalia 9, 17, 54–56, 59, 61, 62, 67, 90, 108, 841, 843, 1258
 Grigonis G. 47, 48
 Grilich Ela 319
 Grincevičiūtė Beatričė 23
 Grinevičius 1133
 Grinevičius (Hryniewicz) 182
 Grinevičius Vaclovas 361
 Griniai 359, 360, 364, 504–506, 541, 677
 Griniai Jeronimas ir Steponas 503
 Grinienė Aleksandra 516
 Grinienė Elena 522
 Grinys Andrius 516
 Grinis Antanas 306, 307, 401, 445, 448, 503, 506, 520, 582, 751, 812, 833
 Grinys Bronius 505
 Grinys Jonas 516, 521
 Grinys Kazys 361
 Grinys Leonas 395
 Grinys Pranas 445
 Grinys Romas 763
 Grinys Vytautas 401, 446
 Grinytė Gertrūda 763
 Grinius Antanas 359
 Grinius Jeronimas 359
 Grinius Stepas 359
 Grinkevičius (Hryniewicz) 182
 Grišiūtė Jadvyga 590, 591, 1163
 Griškevičiai Marijonas ir Stasė 345
 Griškevičienė Marcijonė 555
 Griškevičius (Hryszkiewicz) 182
 Griškevičius Česlovas 333
 Griškevičius Mikas 358
 Griškevičiūtė Elena 674
 Gritažiauskas (Gritažewski) 182
 Grižas Gytis 57
 Grodeckas (Grodecki) 182
 Grubys Mykolas 588
 Grubliauskas (Groblewski) 182
 Grumadaitės 1015
 Grumadas Stasys 349, 383
 Grumadienė Genovaitė 349, 1015
 Gruodis Juozas 1233
 Grušas 159
 Grušas Bronius 1233
 Grušas J. 1123
 Gucevičiai 185
 Gucevičienė (Gucewicz) Amelija 191
 Gucevičius Laurynas 175, 183, 185, 191
 Gucevičius Simonas 185, 190
 Gucevičius Stanislovas 184, 190
 Gucevičiūtė (Gucewicz) Julija 186, 191
 Gučas Rimantas 593
 Gudaitis Stasys 1193
 Gudašiai Aldona ir Alfonsas 752
 Gudavičius Edvardas 5, 13, 22, 23, 118, 140–145, 154, 155, 1254, 1258
 Gudavičius Stanislovas 391
 Gudavičiūtė Marytė 1145, 1146
 Gudavičiūtė (Junevičienė) Marija 393
 Gudeika Kazys 395
 Gudeika Stanislovas 739
 Gudeikis Stepas 395
 Gudelis P. 218
 Gudelskai Vaclovas, Vaclova, Elyvra, Algirdas, Albinas, Petras ir Monika 390
 Gudynas P. 50
 Gudoniai Petras ir Viktorija 339, 393
 Gudonis 529
 Gudonis A. 754
 Gudonis Algis 577
 Gudonis Kazys 511, 512
 Gudonis Petras 311
 Gudonis Viktoras 363
 Gudonytė Veronika 385
 Guiskiai 184, 185
 Guiskiai Flora, Cezaris Benjaminas 192
 Guiskiai Juozapas, Agota, Ignas 184
 Guiskiai Juozapas, Tadas, Baltrus, Mykolas, Jurgis, 184
 Guiskienė Agota 185
 Guiskis Aleksandras 190
 Guiskis Cezaris 184, 190
 Guiskis Juozapas 184, 185, 192
 Guiskis Napoleonas 186, 192
 Guiskytė Amelija 184, 186
 Guiskytė-Kiui Julija 5, 13, 183–186, 188, 190–192
 Gumbrevičiai Jonas ir Stefanija 338
 Gumbrevičius Antanas 577
 Gumbrevičius Jonas 292
 Gumbrevičius Stasys 364
 Gumbrevičiūtė Elytė 993
 Gumickas 1176
 Gumowski M. 728
 Guobys Petras 1252
 Gurauskas J. 1240
 Gurčytė Eglė 688
 Gurkšiniai Pranas, Veronika, Antanas, Aldona ir Eugenija 407
 Gurkšnys Albinas-Kernius 415, 421, 426, 1234
 Gurkšnys Pranas 362
 Gurskai 756
 Gurskai Nijolė ir Antanas 847
 Gurskas Jonas 689
 Gurskas Vladas 358
 Gustaitis Rolandas 6, 14, 377, 1258
 Guščiai 209
 Guščius Alfredas 11, 20, 1224, 1258
 Gušienė 696
 Gutmanas J. 50
 Guževska Juzefa 690
 Gvozdienė Marijona 360
 Gvozdovičius Kazimieras 603

H

- Haika Albinas 313
 Haika Vytautas-Aušra 443
 Hermanas Edvardas 360
 Hilderband H. 43
 Hipatijus 141
 Hirdzejovskis Jeronimas 147
 Hirsas Teodoras 65
 Hitleris 280, 288, 321, 327, 1120
 Hlebavičiai 150
 Hlebavičiai Jonas ir Mikalojus 150
 Hlebavičienė Kotryna 150
 Hlebavičius Jonas 150, 166
 Hobecas Eilardas 156
 Hoenas Johanas-Jonas 435
 Hoidastė Jokūbas 164
 Hordziejevskis Kazimieras 167
 Horodenskis (Kešgaila) 195, 196
 Horvatt Aleksandra 303
 Huvaltas Adomas 193

I, Y

- Yčas Martynas 1134
 Ykamas Vytautas 679
 Ikanavičius (Ikanowicz) 182
 Ikanavičiai 361
 Ikanavičius Kazys 353, 354
 Ikanavičius Stasys 237
 Ikanavičiūtė Modesta Danutė 317
 Ikanavičiūtė Zofija 284
 Ikonevičius S. 572, 575
 Ilgevičiūtė Kristina 26
 Ilgovskiai D. ir G. 665, 694
 Imbrasaitė Sigutė 549, 550
 Imbrasas F. 810
 Imbrasienė Vanda 393
 Inčūra Kazys 1172
 Ingelis Abromas 251, 290
 Ivanauskaitė Jolanta 748
 Ivanauskaitė Vita 1018
 Ivanauskienė J. 901, 902
 Ivanova 207, 208, 211
 Ivanovas Ivanas 358
 Ivanovičius Larionas 166
 Ivanovičius Laurynas 162

- Ivaškevičienė G. 761
 Ivaškovičiai Stankus, Margarita, Jurgis 160
 Ivaškovičius Stanislovas 158
 Ivinskis Z. 156, 157
 Izabelis (Izdelis) 292
- J**
 Jablonskis 1131
 Jackauskas (Jackowski) 182
 Jackevičius M. 1240
 Jackūnaitė Apolonija 438, 704, 705
 Jacunskienė Viktorija 337
 Jadzevičiai 520
 Jadzevičius Antanas 444, 446, 516
 Jadzevičius Feliksas 516, 518
 Jadzevičius Mykolas 521
 Jadzevičius Motiejus 516
 Jadzevičius Petras 521
 Jadzevičiūtė Zofija 520, 526
 Jadzinevičius Vytautas 435
 Jagminas J. 829
 Jagminas Virgijus 841
 Jagminienė Jolanta 842
 Jakiūnaitė Agnė 1018, 1106
 Jakiūnaitė Ona 313
 Jakiūnas (Jakiunas) 182
 Jakiūnas 531
 Jakiūnas Bernardas 540, 545, 674
 Jakiūnas Feliksas-Tauras 389, 419
 Jakiūnas Jonas 391
 Jakiūnas Jonas Vytautas 313
 Jakiūnas Vladas 363
 Jakiūnas Zigmas 234, 235
 Jakiūnienė (Jatkauskaitė) Aleksandra 540, 541
 Jakiūnienė Marijona 1069
 Jaknevičius (Jakniewicz) 182
 Jakševičius A. 213
 Jakštaitė Aldona 739
 Jakštaitė Sofija 346, 633, 651, 654, 656, 657, 659, 701, 721, 1151, 1152
 Jakštas Augustas 358
 Jakštas Pranas 303
 Jakštas S. 658
 Jakštas Stasys 1159
 Jakštas-Dambrauskas Adomas 1140
 Jakštas-Pykuolis Jonas 739
 Jakštienė Veronika 336
 Jakubauskas Aleksas 311, 322, 337
 Jakubauskas Feliksas 1234, 1235
 Jakubauskas R. 677, 743
 Jakubauskienė Anelė 322, 337
 Jakubavičius Steponas 165
 Jakubickai 497, 499
 Jakubickas Pranas 358
 Jakubickas Stepas 319, 1235
 Jakubickas Viktoras 357
 Jakubickas Vincas 357
 Jakubynienė A. 1067
 Jakubsonas Gralis 292
 Jakubsonas Izraelis 253
 Jakubsonas Jankelis 251, 264, 292
 Jakubsonas Leiba 253, 292
 Jakučiūnas 527, 892
 Jakučiūnas A. 895
 Jakučiūnas Feliksas 358
 Jakučiūnas Stasys 311, 351, 400, 538
 Jakutienė Eleonora 1025, 1076, 1081, 1090
 Jakutis Audrius 841
 Jalbžikovskis R. 1127
 Jamontaitis Podbereskis Simonas 159
 Jamontaitis Simonas 159
 Janauskai 364
 Janauskaitė Paulina 674
 Janauskaitė Stasė 674
 Janauskas Edvinas 777, 780, 782, 783, 837
 Janauskas Lionginas 780
 Janauskienė 782, 783
 Janauskienė Zita 819
 Jankauskai 441, 489, 512
 Jankauskai Jonas, Zofija, Edvardas, Vladas, Leonardas, Aldona, Mykolas ir Zofija 331
 Jankauskaitė Michalina 514
 Jankauskas Adolfas 49, 64, 93, 119
 Jankauskas Arvydas 819, 1246
 Jankauskas Bronius 362
 Jankauskas Jonas 303
 Jankauskas Juozas 310
 Jankauskas Kazimieras 50, 317
 Jankauskas Kęstutis 837
 Jankauskas Lionginas 1186
 Jankauskas Mykolas 508, 511, 512
 Jankauskas R. 50, 118
 Jankauskas Viktoras 514
 Jankauskienė Birutė 9, 17, 24, 577, 755, 812, 817, 835, 837, 839, 840, 1246, 1258
 Jankevičienė A. 550, 557, 558, 560
 Jankevičienė Karolina 708, 896, 898
 Jankevičius Albinas 895, 896, 898
 Jankovskienė Ulijana 942, 944
 Jankovskis Michailas 526, 527
 Jankūnai 360, 479, 515, 516, 518, 522, 525, 858, 933
 Jankūnai Antanas, Marija, Vanda, Elena, Vincas, Enrikas ir Marija 347
 Jankūnai Mikolajus ir Viktoras 519
 Jankūnai Stasys ir Jonas 317
 Jankūnaitė Aldona 313, 445, 448
 Jankūnaitė Emilija 445, 448
 Jankūnaitė Felicija-Viltis 405, 445, 448
 Jankūnaitė Michalina 298
 Jankūnaitė Ona 313, 445
 Jankūnaitė V. 705
 Jankūnas 281, 303
 Jankūnas Antanas 438
 Jankūnas Edmundas 900
 Jankūnas Juozas 438, 443, 521
 Jankūnas Kazys 358, 441, 1235
 Jankūnas Mykolas 405, 437, 443, 521
 Jankūnas Petras 521
 Jankūnas Pranas 308, 405, 516
 Jankūnas Rapolas 516, 521
 Jankūnas Stasys 519
 Jankūnas Viktoras 440
 Jankūnienė (Zašauskaitė) Jadvyga 1152
 Jankūnienė Barbora 306
 Jankūnienė J. 704
 Jankunytė Filimona 555
 Jankunytė Stasė 555
 Jankutis (Jankuc) 182
 Janonis 182
 Janonis Antanas 708
 Janulevičienė Nijolė 577
 Januliai 511
 Janulis Mykolas 363
 Janušaitis Jurgis 1207
 Janušauskai A. ir H. 818
 Janušauskai Kazys, Kazė, Michalina ir Enrikas 352
 Janušauskai Zigmas, Stasė, Stasys ir Genė 352
 Janušauskas Aleksandras 603
 Janušauskas Henrikas 577
 Janušauskienė Audronė 677, 682, 836
 Januškevičius Jonas 410
 Jarmalavičius J. 1146
 Jarockis R. 50, 83, 115, 116
 Jaroševičius Petras 187
 Jarulis F. 1239
 Jasaitienė Birutė 1192, 1198, 1210
 Jasas R. 149, 151, 153, 156, 158
 Jaseckaitė Jurga 819
 Jasenskis 208
 Jasevičius Jonas 392
 Jasevičius Zigmas 363
 Jasienskis S. 1125
 Jasinskai Edvardas ir Marija 345
 Jasinskas Edvardas 303, 312, 479
 Jasinskiai 209, 736, 973, 979, 980
 Jasinskiai Justinas ir Aloizas 193
 Jasiukevičius (Jasiukiewicz) 182
 Jasiūnaitė E. 1076, 1081, 1090, 1091
 Jaskelevičius Jonas 269, 363
 Jastremskai Alina ir Valdas 758
 Jastremskaitė (Ješčemskaitė) Stefanija 298, 341, 559
 Jastremskas Valdemaras 819
 Jaščiuskai Ona, Bronius ir Juzė 337
 Jaštorevičius 892, 898
 Jatkauskai 364, 531, 540, 544, 546, 686
 Jatkauskaitė Aleksandra 545
 Jatkauskaitė Janina 540
 Jatkauskaitė Vanda 674
 Jatkauskas Antanas 540, 544
 Jatkauskas Dainius 815
 Jatkauskas Ignas 310, 545, 546
 Jatkauskas Jonas 547, 834
 Jatkauskas Kazys 363, 541, 544, 545
 Jatkauskas Martynas 545
 Jatkauskas Mykolas 363
 Jatkauskas Stasys 363, 545, 546
 Jatkauskas Vytautas 540, 544
 Jatkauskienė (Motiejūnaitė) Marijona 1025
 Jatkauskienė Elena 545
 Jatkauskienė Marijona 545
 Jatkauskienė Teodora 545–547

- Jatkauskienė Teresė 541
 Jatkauskienė Uršulė 317
 Jatkauskienė Vanda 541
 Jatkauskienė Veronika 545
 Jatkauskienė Viktorija 541
 Jatulienė Natalija 1235
 Jaucius Vincas 701
 Jaunius K. 967
 Jaunutis 141, 156
 Jaura S. 677
 Jautokaitė Regina 1194
 Jazdovskiai Aleksandras,
 Antanas ir Feliksas 171
 Jazdovskis 207
 Jazdovskis Ignatas 171
 Jazdovskis M. 177
 Jazerskai Vygantas ir Andrius
 60
 Jazminas 414
 Jėčius Kęstutis 1198
 Jedzevičiūtė Zofija 526
 Jėgers B. 972
 Jesmanas Aleksandras 193
 Jesmanas Liudvikas 193
 Jezeraskas Vygandas 56
 Ježevskis Martynas 166
 Jocys Virginijus 26
 Jočiai Stasys ir Filomena 388
 Jočys A. 746
 Jočys Karolis 418
 Jočiūnas Povilas 414
 Jogaila 22, 66, 141, 142, 157, 585
 Jokūbas Masalskis Ignatas 620
 Jonas Kazimieras 165
 Jonas Paulius II 577, 1209, 1210
 Jonynas I. 143, 156, 158
 Jonytis Martynas 269, 360
 Jonušaitė Simona 26
 Jonušas Petras 25, 26
 Jotautas (Jatowt) 182
 Juchnevičius Kazys 363
 Jučas M. 141, 156
 Judickienė Ona 316
 Juknevičiai 511
 Juknevičius Mykolas 311
 Juknienė A. 677
 Junas Albinas 739, 819, 835
 Junienė Regina 739, 819
 Juodagalvis Vygandas 57
 Juodeikienė N. 76
 Juodelienė Vladislava 7, 15, 539,
 674, 675, 1259
 Juodelis Bronius 1192
 Juodis Virginijus 829
 Juodvalkė Eglė 1208
 Juodvalkis Antanas 1207, 1208
 Juodzevičius (Jadzevičius?)
 Feliksas 405
 Juozapavičius Jonas 588
 Juras Pranciškus 1207
 Jurevičiai Juzefa ir Kazys 346
 Jurevičius (Jurewicz) 182
 Jurevičius Jonas 147
 Jurevičius Petras 261, 360
 Jurevičiūtė 705
 Jurgaitis Robertas 7, 15, 16, 563,
 610, 612, 1259
 Jurgelėnaitė Adelė 1119
 Jurgienė Petraševičienė 158
 Jurgilas Antanas 603, 810
 Jurginis J. 144, 156, 157, 727
 Jurkevičiai Pranė ir Jonas 329
 Jurkevičienė Aldona 935, 938,
 939, 944
 Jurkevičienė Antanina 300, 361,
 481
 Jurkevičienė Asta 703
 Jurkevičienė Gražina 811
 Jurkevičienė Jadvyga 382, 483
 Jurkevičius 503, 504
 Jurkevičius (Jurkiewicz) 182
 Jurkevičius Balys 361
 Jurkevičius Boleslovas 481
 Jurkevičius Henrikas 126, 587
 Jurkevičius Jokūbas 902, 903
 Jurkevičius Jonas 364, 1085,
 1091, 1105
 Jurkevičius Juozas 361, 382, 480,
 483
 Jurkevičius Kostas 361
 Jurkevičius Marijonas 390
 Jurkevičius Mečislovas 382, 483
 Jurkevičius Mykolas 359
 Jurkevičius Stasys 355, 382, 483
 Jurkevičiūtė D. 694
 Jurkevičiūtė Zita 688
 Jurkštas Vytautas Povilas 185,
 186, 190, 549
 Jirkūnai 281, 360, 515, 516, 520,
 578, 671, 683, 705, 1132, 1133,
 1159–1161
 Jirkūnai Stasys ir Zosė 1159
 Jirkūnaitė G. 705
 Jirkūnaitė Pranė 1132
 Jirkūnaitė Stefa 441
 Jirkūnaitė Teofilė 441
 Jirkūnaitės Zosė, Ona, Stefa,
 Teofilė 1158
 Jirkūnas Antanas 521, 1132
 Jirkūnas Jonas 25, 441, 516,
 524, 578, 683, 684, 1158–1162,
 1235
 Jirkūnas Juozas 405, 443, 449,
 516, 521, 1132
 Jirkūnas Kazys 516, 521
 Jirkūnas Matas 516, 521
 Jirkūnas Mikalojus 521, 553
 Jirkūnas Mykolas 516
 Jirkūnas Pranas 438, 519
 Jirkūnas Simas 1132
 Jirkūnas Stasys 441, 444, 1158,
 1160
 Jirkūnas V. 686
 Jirkūnas Vincas 240, 521
 Jirkūnas Vytautas 516, 526,
 1158
 Jirkūnas-Šeinius Ignas 977, 1129,
 1130, 1133, 1134, 1252
 Jirkūnienė (Žemaitytė)
 Vincentina 1160
 Jirkūnienė Danutė 707
 Jirkūnienė Vincentina 578
 Juščiai Genovaitė ir Antanas
 527
 Juščius Antanas 8, 16, 25, 714,
 716, 1259
 Juška A. 747
 Juškevičienė Emilija 705, 706
 Juškevičius 516
 Juškevičius (Juszkiewicz) 182
 Juškevičius Juozas 334
 Juškevičius Jurgis 521
 Juškevičius Stasys 444
 Jutonas Pinchas 253
- K**
 Kačenauskas Marijonas 702, 704
 Kačerginskienė Rocha 252, 253
 Kačinskai Stepas, Emilija ir
 Vanda 393
 Kačinskas 974
 Kačinskas Petras 309, 360
 Kačinskas Stepas 250, 262, 309
 Kačinskis Vladislovas 737
 Kaganaitės 284
 Kaganas Laiba 290
 Kaganas Peisachas 251, 292
 Kairytė Birutė 762
 Kakaras G. 811
 Kalanavičius A. 1223
 Kalesnykai Juozas, Janina ir
 Regina 330
 Kalesnykaitė Vilma 677, 682
 Kalesnykas Juozas 318
 Kalesnykas P. 747
 Kalesnykas Vladas 317
 Kalibatas Kazimieras 1020, 1067,
 1106–1108
 Kalinauskas Juozas 744, 818
 Kalinauskienė Teofilė 316
 Kaliūkinas Petras 487, 489, 495
 Kalninis J. 636, 641
 Kalpaitė Jolita 1162
 Kalpaitė Kristina 684, 1161, 1162
 Kalpas V. 1161
 Kalpienė V. 1161
 Kamarauskaitė Teofilė 347
 Kamarauskas Jonas 347, 603,
 661
 Kamarauskas-Karijotas Juozas 420
 Kamilevičius Kęstutis 677, 681
 Kaminskas Petras 233, 234
 Kamliauskas Jonas 359
 Kanapėnienė Birutė 707
 Kanapienytė Jolita 678
 Kancevičius Vladas 331
 Kancleriai 10, 19, 24, 253, 432,
 531, 672, 956, 958, 959, 975, 976,
 1111–1115, 1120, 1121, 1123–1125,
 1133
 Kancleriai Marija ir Ipolitas 1120
 Kancleriai Valdas, Donaldas,
 Vytautas ir Laura 1114
 Kancleriai Vilius, Miglė,
 Martynas ir Agnė 1114
 Kanclerienė (Kanevičiūtė)
 Salomėja 954, 959
 Kanclerienė (Petkevičiūtė) Ona
 1041, 1042
 Kanclerienė Filomena 363
 Kanclerienė Gražina 524, 763
 Kanclerienė Rozalija 555
 Kanclerienė Teresė 516
 Kanclerienė Veronika 355
 Kanclerienė-Drapienė
 (Jurgelėnaitė) Adelė 1112, 1120
 Kanclerienė Teklė 1124
 Kancleris Aleksandras 892, 895
 Kancleris Aleksas 363
 Kancleris Algirdas 10, 19, 230,
 1111, 1114, 1121, 1122, 1124,
 1236, 1259
 Kancleris Antanas 313
 Kancleris Ignas 1117
 Kancleris Ipolitas 1113, 1114,
 1119, 1120

- Kancleris Jonas 974
 Kancleris Juozapas 235, 262, 282, 293, 319, 362, 531, 552, 553, 978, 1113–1116, 1118, 1130, 1131
 Kancleris Jurgis 552
 Kancleris Kazimieras 487, 492, 494, 956, 957, 959
 Kancleris Kęstutis 1114, 1124
 Kancleris Leonas 546, 895, 898
 Kancleris Mykolas 363
 Kancleris Olesis 1114, 1121, 1124
 Kancleris Ričardas 1114, 1121, 1124
 Kancleris Stasys (Stanislovas) 1113, 1114, 1117, 1118, 1121, 1124
 Kancleris Titas 297
 Kancleris Tomas 276, 295
 Kancleris Vytautas 317, 1112, 1114, 1121–1124
 Kancleris Vladas 1114, 1121, 1124
 Kancleris Žilvinas 1114, 1124
 Kancleris-Drapas Justas (Justinas) 1112–1114, 1118–1121, 1124, 1235
 Kanclerytė Deimantė 763
 Kanclerytė Diana 1114, 1124
 Kanclerytė Elena 533, 534
 Kanclerytė Juzė 1132
 Kanclerytė Karolina 1113–1115, 1117, 1119, 1121
 Kanclerytė Ona 276
 Kanclerytė Rozalija 1131
 Kanclerytė Viktorija 959
 Kanclerytė (Balsevičienė) Stefanija 1113, 1114, 1116, 1117, 1121
 Kanclerytė (Bielišnienė) Izolda 1114
 Kanclerytė (Bugenienė) Aldona 1114, 1121, 1122, 1124
 Kanclerytė (Medzevičienė) Dalia 1114, 1124
 Kanevičiai 956
 Kanevičius Jonas 363
 Kanevičius Stanislovas 576
 Kanevičiūtė Gertrūda 314
 Kanevičiūtė Michalina 298
 Kanevičiūtė Salomėja 956, 957
 Kanilevičius (Kanilewicz) 182
 Kany Bronius 269, 363
 Kanopka Juozas 1122
 Kapciukas V. 221
 Karablikovas Vladas 898
 Karablikovienė S. 745
 Karalevičius 508, 511
 Karalienė Mikalina 335
 Karalytė Stefa 394
 Karalius Aleksandras 363, 892, 895
 Karalius Gediminas 153, 584
 Karanauskas Stasys 742
 Karasis Zdislavas 751
 Karčelis (Karczelis) 182
 Karčiauskai 530
 Karčiauskaitė Ieva 317
 Karčiauskas (Karczewski) 182
 Karčiauskas Alfonsas 385
 Karčmeris Bejeras 252
 Karčmeris Joška 284
 Karčmeris Kalmanas 252, 290
 Kardelis Liudvikas 204, 556, 557
 Kareckai 362, 486, 494, 954
 Kareckai Alfonsas, Ona, Veronika, Zofija ir Bronius 396
 Kareckai Jonas, Marijona, Janė ir Jokūbas 396
 Kareckai Stanislovas ir Antanas 481
 Kareckaitė (Vilkelienė) Zita 681
 Kareckaitė Salomėja 494
 Kareckas Antanas 487, 494
 Kareckas Bronius-Bijūnas 386, 435, 954
 Kareckas Feliksas-Juodvarnis 435
 Kareckas Jokūbas 362, 386, 487, 492, 495
 Kareckas Jonas 956, 981
 Kareckas Mykolas-Serbentas 410, 436
 Kareckienė Felomena 856
 Kareckienė Uršulė 396
 Kareivaitė (Gintvilavičienė) Ona 147, 148, 158, 169, 590
 Karijotas 420
 Kariniauskaitė Elena 1158
 Karlovskis Tomas 162
 Karmazinas I. 1146
 Karnatka Gintautas 45, 49, 64, 78, 79, 81, 82, 84–88, 94, 102, 106, 115, 116, 119
 Karolaitienė Dalė 487
 Karpavičius I. 625, 630, 631, 637, 640, 642
 Karpinskis Adomas 173
 Karužaitė Daiva 1197
 Karužis 361
 Karvelienė Veronika 1206
 Kasinskienė Danutė 26
 Kasnikauskas Česlovas 483
 Kasniūnas Vytautas 1198
 Kasparavičius Aleksandras 314, 358
 Kasperavičius (Kasperowicz) 182
 Kasperavičius M.-Audra 414
 Kasperavičius Mykolas 408, 891
 Kasperavičius Vaclovas 358
 Kasperavičiūtė Jadvyga 303
 Kasperavičiūtė Stafanija 632, 633, 669–671
 Kasvinovas M. 188
 Kašauskienė V. 622
 Kašeta A. 410
 Katinas (Katyn) 182
 Katinas Petras 1193, 1203
 Katkauskas (Kotkowski) 182
 Kaubrys Saulius 622
 Kauferas A. 250, 1150
 Kaunas Juozas 270
 Kaušyla Jonas 588, 1141
 Kaušiniėnė Audronė 716
 Kavaliauskaitė (Širvinskienė) Stasė 6, 14, 450
 Kavaliauskas 284
 Kavaliauskas Edvardas-Klajūnas (Klounas) 410, 411
 Kavaliauskas Kazys 383
 Kavaliauskas Pranas 383
 Kavaliauskienė Birutė 832
 Kavaliauskienė Lidija 12, 20, 26, 1259
 Kavaliauskienė Stasė 23
 Kavaliukai Stasė, Vaclova, Apolonija ir Leonas 382
 Kavaliūnas Jonas 1198
 Kaveckas Antanas 361
 Kazakevičienė Marija 935, 937, 941, 943
 Kazakevičius V. 138
 Kazimieras 145, 158
 Kaziukėnai 363
 Kaziukėnai Sofija ir Antanas 357
 Kaziukėnai Stefanija, Antanas ir Vanda 357
 Kaziukėnas Česlovas 752
 Kaziukėnas Feliksas 240
 Kaziukėnas Stasys 240, 358
 Kaziūnas Virgilijus 1236
 Kazlauskai 182, 508, 522, 527
 Kazlauskai Elena ir Jonas 344
 Kazlauskai Ignas, Pranė, Melanija, Valė, Birutė, Janė ir Jonas 387
 Kazlauskai Karolina, Andrius, Stasys, Stefa, Antanina ir Motiejus 350
 Kazlauskai Stepas ir Feliksas 511
 Kazlauskai Zigmas ir Stefanija 345
 Kazlauskaitė Elena 387
 Kazlauskaitė Janė 555, 708
 Kazlauskaitė Marija 322, 337
 Kazlauskaitė Stefanija 400, 401
 Kazlauskaitė Vladė 313, 675, 677
 Kazlauskas A. 432
 Kazlauskas Alfonsas 404
 Kazlauskas Alvydas 39, 829
 Kazlauskas Andrius 400
 Kazlauskas Arūnas 603
 Kazlauskas Ignas 431, 892, 896–898
 Kazlauskas J. 833
 Kazlauskas Jonas 269, 311, 602
 Kazlauskas Jurgis 562, 603
 Kazlauskas Rimas 819
 Kazlauskas Stasys 360, 400, 511
 Kazlauskas Stepas 363
 Kazlauskas Vladas 684
 Kazlauskienė Ona 400
 Kazlauskienė Rasa 684
 Kazlauskienė Zosė 251
 Každailis 680
 Keblaitė Elena 291, 655
 Keleras Julius 1197
 Keliuotis 755
 Kelmelis 503, 504, 506
 Kelmelis Juozas 359
 Kelmelis Kazys 240, 269, 363, 401
 Kelmelytė 1158
 Kensminas Algimantas 56
 Kensminienė Aelita 58, 61
 Keraitis J. 668
 Kerbelis A. 220, 228
 Kerbelytė Bronislava 1108
 Kernagis Petras 359
 Kernius 22, 50, 153, 585, 588
 Kernius (Kernauskas) 1124
 Kerniūtė (Kanclerienė) Laima 1124
 Kešgailos 1250
 Kesiūnaitė Dominika 1185
 Kestenis Mečislovas-Serbentas 410
 Kestneris Erikas 523
 Kęstutis 65, 141, 156
 Kiaupa Z. 727, 728

- Kiaušas Antanas 484, 794, 825, 838, 1247
 Kybartai 303, 362
 Kybartas Adomas 308
 Kybartas Antanas 262, 297, 310, 407, 715
 Kybartas Ignas 238
 Kybartas Vaclovas 359
 Kybartas Viktoras 314
 Kybartavičiūtė Aleksandra 149
 Kybartienė Ona 349
 Kielaitės Vaiva ir Daiva 688
 Kielienė J. 754
 Kiemiešaitė Stasė Ona 675, 677, 683
 Kilčiauskas Stasys 263, 309
 Kilčiauskas Tadas 364
 Kilčiauskienė Julė 1141
 Kilijonaitė Anelė 297, 303, 625, 627, 653, 659, 672, 761
 Kinderevičius Adolfas-Jurginas 411
 Kirdulis Juozas 269, 889
 Kirkilas Mykolas 1207, 1208
 Kirkliauskas (Kirklewski) 182
 Kirla Mykolas 362
 Kirslyus Aleksandras 359
 Kiseliyvas P. 475, 866
 Kisieliauskienė Jadvyga 324, 747
 Kisielius Petras 1198, 1207–1209
 Kisliak Nijolė 944
 Kiška Jonušas 150
 Kiška Mikalojus 164
 Kiška Stanislovas 150, 151, 548, 1247
 Kiškelytė Antanina 654
 Kiškos 737, 1247, 1250
 Kitkauskas Albertas 659
 Kiuji (Cui) Cezaris 185–192
 Kiuji Antuanas 185–188, 190–192
 Kiuji Flora, Amelija 191
 Kiuji Mikalojus 190
 Kiuji Napoleonas 190
 Kižla 511, 946, 954
 Kižla Stasys-Žėrutis 435, 487, 494
 Kižlaitė Marytė 856
 Kižlos Juzė, Marytė, Aldona, Vytautas, Steponas ir Stanislovas 397
 Kličius Kazys 1015
 Klimas Bronius 126, 560, 561, 588
 Klimašauskas Henrikas 313, 443, 503, 504, 506, 1236
 Klimavičius Juozas 307, 360
 Klimavičius K. 628
 Klimavičius Petras-Uosis 410, 411
 Klimienė Violeta 707–709
 Klimka Libertas 7, 16, 606–608, 610, 1259
 Klimukaitė (Matulevičienė) Felicija 701, 1151, 1152
 Kliukaitė Eva 337
 Kliukas Feliksas 387
 Kmieliauskas Antanas 715, 819, 822, 839, 846, 847
 Kmita Edvardas 357
 Kmitas Marijonas 707, 708
 Kmitienė (Dalinkevičiūtė) Giedrė 545, 708, 1236
 Kniprodė Vinrichas 43
 Kochanskytė Virginija 1195
 Kodytė Rasa 993
 Kolontajus Adomas 151
 Kolosovas Sergejus 741
 Kološka Jonas 238, 251, 264, 1172
 Kološkaitės Karolina ir Marytė 252, 332
 Kološkos Jonas, Eduarda, Elena ir Jonas 332
 Končia Abraomas 164
 Končius Juozas 1198, 1199
 Kondratas Jonas 200, 475, 586–590, 690
 Kondratavičius (Kondratowicz) 182
 Kondratavičius-Sirokomiė V. 43, 64
 Kondratienė O. 50, 68, 102
 Kondratovienė Jekaterina 298
 Konstantinas Pavlovičius 187
 Kontautienė Gaila 836
 Kontrimavičiūtė S. 705
 Korablikovas A. 546
 Korickas Vladas 292, 360
 Korzanas (Korzan) 182
 Kosakovskis Andrius 167
 Koscialkovskis M. 217
 Kosobuckas (Kosobecki) 182
 Koščicas (Koszczyk) 182
 Kovalevskis Juzefas 397
 Kovanaitė Marija 346
 Kovzon Rozalija 336
 Krameris 196
 Krapickas 323
 Kr(asauska)s R. 144–146, 148
 Krasauskas 503, 504, 506, 1153
 Krasauskas Edvardas 359
 Krasauskas Romualdas 676
 Krasauskas Stasys 363
 Krasinskis 141
 Kraszewski J. I. 175
 Kraujalis Juozapas 201, 602, 603
 Kraujelis 668
 Kraujelis Juozas 1142
 Krėvė Vincas 23
 Kriauciūnaitė (Stašienė) Valentina 393
 Kriauciūnas (Krawczun) 182
 Kriauciūnas Leonas 1207
 Kriauciūnas Stasys 386
 Krikščiukaitis Kastytis 603, 810, 811, 832, 1204
 Krikščiūnas Povilas 10, 19, 25, 1011, 1022, 1259
 Krikštaponienė Ona 706, 763
 Krikštaponis Baltrus 516, 521
 Krikštopaičiai Konstantinas, Marija, Rimantė, Alvydas ir Daiva 405, 649
 Krikštopaičiai Marija ir Konstantinas 624, 644, 645
 Kristinaitis 774
 Krištopaitė Danutė 11, 20, 1017, 1023, 1025, 1031–1034, 1036, 1037, 1039–1045, 1048–1057, 1060, 1175
 Krivaitis Česlovas 11, 19, 24, 169, 588, 590, 592–594, 703, 715, 716, 752, 808, 809, 838, 847, 1142, 1163–1165, 1247
 Krivickai 358
 Krivickaitė Jadvyga 339
 Krivickaitė Ona 402
 Krivickas Justas 313
 Krivka Adolfas 362, 497
 Krivka Boleslovas 7, 15, 24, 26, 264, 265, 340, 496, 739, 746, 1236, 1259
 Krivka Leonas 310
 Krivka Mykolas 360
 Krivka Pranas 362
 Krivka Stepas 251, 304
 Krivka Vacys 362
 Krivka Zigmantas 292
 Krivkaitė Dangira 678
 Krivkaitė E. 499
 Krivkaitė V. 499
 Krivkos 497
 Krivkos Mykolas, Apolonija, Franė, Jadvyga ir Salomėja 401
 Krivkos Pranas, Marija ir Eugenijus 407
 Krivkos Stepas, Pranė, Antanas, Jonas ir Elena 338
 Kryžanauskas Algis 739, 1168
 Krogertas Vladas 359, 503, 504, 506, 891, 1158
 Kronikaitė Elka 251
 Kronikaitės 319
 Kronikas 505
 Kronikas Rubinas 262, 264, 319
 Kronikienė Bliuma 253
 Kronkaičiai 1182, 1185, 1214
 Kronkaičiai Kazys, Kotryna, Vytautas ir Jonas 330
 Kronkaitienė Rūta 1215, 1217–1219
 Kronkaičiai Jonas 25, 685, 704, 846, 1185, 1196, 1214–1219, 1247
 Kronkaičiai Jonas Linas 1215
 Kronkaičiai Kazimieras 302, 318, 322, 1182, 1214
 Kronkaitis Vaclovas 1214
 Kronkaitis Vytautas 1214
 Kronkaitytė Audra Kristina 1215
 Krukauskas Jonas 307, 361
 Krukovskis 210, 212
 Krūminai 503, 504
 Krūminaitė A. 705
 Krūminas Jurgis 359, 818
 Kruopienė Marija 1204
 Krupavičius M. 734
 Krušinskienė Stasė 707, 708
 Krutinienė Vida 577, 754, 812
 Krutinis Aleksandras 577, 754, 812
 Krutinis Antanas 688
 Krutkevičius Apolinaras 896–898
 Krutkevičius Jonas 360
 Krutulytė Aldona 638, 642
 Kubilienė Rasa 838
 Kubiliūnas P. 297
 Kubilius 1113
 Kubilius Vytautas 1225
 Kubiliūtė Ramunė 1192
 Kuczyński S. M. 157
 Kučingis Jonas 1208
 Kučinskas A. 65
 Kudaba Česlovas 5, 13, 27, 28, 31, 1259
 Kudelis Alfonsas 674
 Kudelis Edvardas 360
 Kudelis Juozas 286, 386

- Kudelis Juozas-Dobilas 423, 424
 Kudelis Leonas 421, 423
 Prielgauskienė (Kudelytė)
 Apolonija 762
 Kudirka Vincas 1172, 1174, 1195
 Kudopkos Jonas, Antosė, Paulina,
 Ona, Verutė 350
 Kuisytė J. 1106
 Kuklienė Daiva 808, 809
 Kukta Juozapas 558, 590, 1139,
 1141
 Kulakauskas Viktoras 521
 Kulikauskai Regina ir Petras 722
 Kulikauskas Pranas 44, 45, 52,
 64, 69–71, 83–85, 87, 88, 90, 95,
 102–104, 106, 110, 154, 474
 Kulikauskienė Regina 44, 45,
 52, 64, 70–72, 78, 79, 83–85,
 87–90, 92, 94–97, 99, 102–107,
 111–113, 115, 121, 122, 127,
 128, 138, 141, 142, 474
 Kulikauskienė Vida 932
 Kulvinskis Samuelis 166
 Kumpauskas Kazimieras 383,
 489, 601, 625, 629–631, 643, 644,
 648, 667–672
 Kuncytė N. 169, 692, 694, 700
 Kunigėlis Jonas 272, 588, 589
 Kunkulienė B. 50
 Kunksas Rimvydas 5, 13, 27,
 29, 1259
 Kuodytė D. 410
 Kupala Janka 1172
 Kupčiūnai 417
 Kupčiūnai Jonas, Uršulė,
 Nastazija ir Albina 382
 Kupčiūnaitė Ona 387
 Kupčiūnas Bronius 286, 393
 Kupčiūnas Jonas 387
 Kupčiūnas Juozas 240, 298, 387,
 415, 644
 Kupčiūnas K. 636, 641
 Kupčiūnas Kostas 382
 Kupčiūnas Viktoras 382
 Kuprieškinas Povilas (Pavlas)
 359
 Kuprieškinas Tomas 359
 Kuprys Vincentas 1193, 1207,
 1209
 Kuprytė Eugenija 1192
 Kurcevskis 602
 Kurzewski J. 145, 147
 Kurgonai 264
 Kurgonai Ksaveras ir Marija 385
 Kurgonas Juozas 314, 385
 Kurgonas Ksaveras 291
 Kurnickis Jonas 162, 166
 Kurnickis Povilas 162, 163, 166
 Kurovičius Simonas 167
 Kursai Violeta ir Kazimieras 754
 Kuršius Aleksandras Karolis
 1207
 Kusinevičius Antanas 363
 Kutiščeva Laima 762
 Kutraitė Zita 26
 Kuzavinis K. 972
 Kuzinevičiūtė Rosita 679
 Kuziomovas Ivanas 293
 Kuzmickas Algis 64, 73
 Kuzmina Marija 317
 Kuzminskas Kazimieras 1199
 Kuznecovas Artiomus 361
 Kvainickienė (Dalinkevičiūtė)
 Vytautė 8, 16, 545, 669, 1259
 Kvaravicas Zigmas 360
 Kvašienė Emilija 520
 Kvašytė (Dubietienė) Stefanija
 520
 Kvedaravičius Vytautas 337, 651,
 653, 656, 657
 Kvieska P. 747
 Kvieskienė Danutė 169, 171, 722
 Kvietka (Kvietkauskas) Simas
 287, 1236
 Kvietka Saulius 60
 Kvietkauskai 531, 533, 1168
 Kvietkauskai Antanas, Rozalija,
 Ona, Simas ir Jonas 332
 Kvietkauskai Edvardas, Justina,
 Eleonora, Honorata, Vladislava
 ir Vytautas 387
 Kvietkauskai Elena ir Stasys 333
 Kvietkauskai Pranas ir Antanas
 332
 Kvietkauskai Pranas, Sofija,
 Vytautas, Kazys ir Janina 332
 Kvietkauskaitė Birutė 313
 Kvietkauskaitė Regina 708
 Kvietkauskas Algimantas 1237
 Kvietkauskas Antanas 240, 251
 Kvietkauskas Feliksas 298, 308
 Kvietkauskas Jonas 236, 291,
 311, 318, 360
 Kvietkauskas Liudas 310, 392
 Kvietkauskas Pranas 240, 251,
 1015
 Kvietkauskas Raimundas 678
 Kvietkauskas Rapolas 306
 Kvietkauskas Romas 708, 755
 Kvietkauskas Romualdas 1237
 Kvietkauskas Stasys 251
 Kvietkauskas Valdas 688
 Kvietkauskas Vytautas 251, 263,
 677, 682, 683
 Kvietkauskienė (Kanclerytė) Ona
 911, 918–921, 923, 924, 927, 929
 Kvietkauskienė Ona 363
 Kvietkauskienė Palmira 837
 Kvietkauskienė V. 1161
 Kvietkauskienė Valerija 898
 Kvietkauskienė Vanda 677, 685,
 707
 Kvietkovskis 209, 210
 Kvietkus [Kvietkauskas] 973,
 976, 979
 Kviklys Bronius 148, 151, 172,
 285, 548, 549, 552, 689
- L**
 Labanauskai 193
 Labanauskas Ipolitas 193, 194
 Labanauskas Kęstutis 561, 734,
 736
 Labanauskienė E. 747
 Labanauskienė Joana 748
 Labukas Juozapas 1141
 Labūnaitis 719
 Ladyga Alvydas 26
 Lajauskas Kazimieras 1126
 Landsbergis Vytautas 795, 1195,
 1216
 Laniauskaitė J. 860, 861
 Lapajevas (Lopajevas) 281, 284
 Lapajevas Grigorijus 610
 Lapajevas Maksimas 359
 Lapajevas Mikolajus 359
 Lapčinskas (Lapcinski) 182
 Lapėnaitė Valda 55, 59
 Lapinskai 776
 Lapinskai Jonas, Elena ir Adomas
 349
 Lapinskai Kristina ir Stasys,
 Edvardas 349
 Lapinskai Petras, Marcelė,
 Melanija, Jadvyga ir Bronė 349,
 350
 Lapinskai Petras, Melanija,
 Jadvyga ir Vytautas 400
 Lapinskai Virginija ir Liucijus
 848
 Lapinskaitė Meilutė 674
 Lapinskas A. 1031, 1048, 1053
 Lapinskas A.-Uosis 412
 Lapinskas Adolfas 351
 Lapinskas Adomas 400
 Lapinskas Ignas 349
 Lapinskas Lionginas 775, 776,
 837
 Lapinskienė Genovaitė 351
 Lapinskienė Julė 708
 Laračiūnas Jonas 498
 Lasavickas S. 152, 170
 Latvīs Henrikas 156
 Latvytė Ilona 707
 Laucius Giedrius 716
 Laukiai Janina ir Pranas 339
 Laukiai Stasys, Bogumila, 353
 Laukiai Vladislovas, Konstancija,
 Mečislovas, Albertas 404
 Laukienė (Vilkelytė) Aleksandra
 353, 908, 910, 912, 914, 917, 919,
 920, 922–925, 927–929
 Laukienė Elena 353
 Laukienė Gražina žr.
 Zimkuvienė (Laukienė) Gražina
 Laukienė Janina 308, 393
 Laukienė Pranė 353
 Laukys Antanas 353
 Laukys Juozas 354
 Laukys Kazys 353, 354
 Laukys Kostas 353
 Laukys Pranas 240, 284, 291,
 302, 386, 393, 481
 Laukis Stanislovas 353, 361, 1237
 Laukys Vytautas 353, 354
 Laukys Vladas 361
 Laukytė Birutė 391
 Laukytė Irena 353
 Laukytė Janina 353
 Laukytė Vida 993
 Laurinavičius J. 720
 Laurušonis Juozas 302, 303, 318
 Lavuazjė (Lavoisier) J. 187
 Lazarevičiai Juozas, Zigmas,
 Teklė 346
 Lazarevičiai Juzė ir Mikas 345
 Lazarevičiai Stefanija ir Mikas,
 Marija, Veronika 346
 Lazarevičiai Uršulė ir Juozas 345
 Lazarevičiai Zygmuntas, Natalija,
 Marjanas ir Eugenijus 391
 Lazarevičienė (Laukytė) Janina
 912, 917, 919
 Lazarevičienė Leokadija 345
 Lazarevičius 901
 Lazarevičius (Lazarewicz) 182

- Lazarevičius Adomas 314
 Lazarevičius Jonas 256, 345
 Lazarevičius Juozas 256
 Lazarevičius Mykolas 390
 Lazauskienė Edita 819
 Lazauskienė M. 1071, 1106
 Lazutka S. 149, 158, 159
 Lebeckienė Vaidutė 762
 Lebedys J. 146, 151, 173
 Lebionka Juozas 5, 7, 10, 13, 16, 19, 23, 183, 189, 191, 192, 620, 672, 1125, 1234, 1259
 Lednickas 554
 Leika 878
 Leizarienė 878
 Leizerinas Abromas (Jankelis) 269
 Leleckai Česlovas, Pranė, Leokadija ir Irena 331
 Leleckaitė 536
 Leleckas 672
 Leleckas Čelovas 296, 303
 Leleckas Jonas 359
 Leleckas Juozas 239
 Leleckienė J. 754
 Leleckis Kazimieras 202
 Lėlys Juozas 318
 Lemtiovos Jonas 357
 Lendzina 167
 Lendzinas Andrius 167
 Leninas 642, 647, 1188
 Leonardis Albertas 147
 Lernerienė Hinda 251, 253
 Lernerienė Sara 251
 Lesčius Vytautas 6, 14, 23, 213, 218, 226–229, 231, 1247, 1259
 Leseckas Kazys 363
 Leskauskai Bronius, Petronėlė, Enrikas ir Kostas 346
 Leskauskas Henrikas 291
 Leskauskas Kostas 390
 Levandauskas V. 170, 172
 Levickaitė Inga 9, 18, 877, 1259
 Levickas (Lewicki) 182
 Levinai Berka, Jankelis ir Chaja 264
 Levinaitė Gita 286
 Levinsonaitė Haja 290, 291
 Levinsonas Šmuila 253
 Lezmanas (Lezman) 182
 Liachtas Girša 253, 264, 269, 319, 1248
 Liaudanskienė A. 719
 Lichtzonas Šlioma 251, 252
 Lidžiuvienė Kristina 752
 Lionardov Anton 185
 Liesevičius Kazimieras 272, 602, 603
 Ligeika Jonas 514
 Ligeika Pranas 363, 511
 Ligeikaitė Genė 514
 Ligeikos 513
 Likevičiai Natalija ir Vytautas 319
 Liktoravičiūtė Danutė 674
 Liktoravičius J. 292
 Liktoravičius Stasys 363
 Liktoravičius Steponas 817, 835, 847
 Liktoravičius Zigmas 312
 Liktoravičiūtė Danutė Sofija 317
 Linartai Donatas, Ona, Kazys ir Irena 398
 Linartas Donatas 272, 588, 589, 692
 Linčius A. 110
 Lindgren Astrida 523
 Lionas Patrickas 819, 838
 Lipskienė Janina 993, 994
 Lipšicas 1150
 Lisauskai 363, 364, 486, 490, 513, 531, 677
 Lisauskai Adolfas, Ona, Monika ir Antanas 397
 Lisauskai Albina ir Juozas 833, 847
 Lisauskai Anastazija ir Danutė 346
 Lisauskai Emilija, Elena, Ona, Marijona, Stepas, Bronė, Petras ir Juozas 397
 Lisauskai Juozas, Elena, Jonas, Bronė, Michalina ir Marija Elena 404
 Lisauskai Stasys ir Mikalina 335
 Lisauskaitė Audronė 815
 Lisauskaitė Felė 403
 Lisauskaitė Marijona 348
 Lisauskaitė Ona 1011, 1014
 Lisauskaitė Pranciška 435
 Lisauskaitė Stasė 383
 Lisauskas Adolfas 362, 487, 494
 Lisauskas Albinas-Putinas 435
 Lisauskas Algimantas 414
 Lisauskas Boleslovas-Durtuvos 397, 429, 435
 Lisauskas Bronius 363, 435
 Lisauskas Feliksas 487, 494
 Lisauskas Feliksas-Žibutė 435
 Lisauskas Jonas 238, 303, 322, 339, 362, 393, 427, 487, 495, 751
 Lisauskas Jonas-Katinas 383, 435
 Lisauskas Juozas 360, 427, 429, 435, 949
 Lisauskas Juozas-Erelis 421, 433, 435, 1238
 Lisauskas Kazys 495
 Lisauskas Konradas 320
 Lisauskas Kostas 362
 Lisauskas Petras, Jonas-Perkūnas 421, 429, 435
 Lisauskas Pranas 435
 Lisauskas Silvestras 399, 435, 1012, 1106
 Lisauskas Stasys 252, 349, 363, 487, 495, 709
 Lisauskas Stasys-Danyla 397, 429, 435
 Lisauskas Steponas-Lapas 435
 Lisauskas Viktoras 435
 Lisauskas Vincas 349, 399, 403
 Lisauskienė (Gelažauskaitė) Antanina 1152
 Lisauskienė Albina 762
 Lisauskienė Anastazija 495
 Lisauskienė Elena 339
 Lisauskienė Eleonora 399
 Lisauskienė Felicija 677, 681
 Lisauskienė Jadvyga 393
 Lisauskienė Leonora 403
 Lisauskienė Marytė 833
 Lisauskienė Zosė 399
 Lisauskienė Živilė 683
 Lisauskiukė Kotryna 232
 Liskauskas Vidmantas 1238
 Litvinovas 195
 Liubianiec 589
 Liuksas Pranas 304, 340
 Liuksienė Juzė 340
 Liutkai Ingrida ir Giedrius 754
 Liutkevičius Gvidonas 1238
 Liutkevičius Mikas 362
 Liutkevičiūtė Natalija 674
 Liutkienė Marytė 835
 Lizdeika 157, 585
 Lopajevas 669
 Lopajevas Sofronijus 1238
 Lossowski P. 215, 218
 Łowmiański H. 141, 143, 144
 Lubanekčiai 169
 Lubienė Ona 673, 681, 687, 835
 Lubienieckis Jonas Kantas 171
 Lubis Kęstas 686
 Lubys J. 746
 Lubys K. 815, 1168
 Lübke A. 609
 Luchtanaitė Austėja 56, 57
 Luchtanas Aleksas 5, 13, 22, 23, 43–50, 52, 54–56, 62, 64, 66–88, 90–98, 100–123, 140, 142, 144–146, 154, 165, 471, 722, 725, 808, 809, 824, 1259
 Luchtanas Vytautas 56
 Luchtanienė Daiva 54, 56, 57
 Lučinskienė Aldona 1238
 Lučiūnai 362, 486, 512, 756
 Lučiūnai Ipolitas ir Benadas 857
 Lučiūnai Justinas ir Mykolas 511
 Lučiūnai Marijona, Aldona, Jadvyga ir Antanas 397
 Lučiūnaitė Neringa 993
 Lučiūnaitė Palmira 993
 Lučiūnaitė Veronika 495
 Lučiūnaitė (Karalienė) Vanda 1174
 Lučiūnas Adolfas 487, 495, 856
 Lučiūnas Antanas 495, 511, 512
 Lučiūnas Augustas 487, 494
 Lučiūnas B. 42
 Lučiūnas Benediktas 363, 511, 512
 Lučiūnas Boleslovas 856, 950, 981
 Lučiūnas Deimantas 515
 Lučiūnas Ipolitas 511
 Lučiūnas Feliksas 487, 494
 Lučiūnas Jonas 487, 495, 954, 1238
 Lučiūnas Juozas 487, 495
 Lučiūnas Justas 363
 Lučiūnas Karolis 318, 392
 Lučiūnas Mykolas 490, 491, 508, 511, 856
 Lučiūnas Petras 232, 487, 495
 Lučiūnas Romas 511
 Lučiūnas Stasys 487, 495
 Lučiūnas-Lučinskas Bronius-Žaibas 429, 435
 Lučiūnienė Daiva 683
 Lučiūnienė Onutė 515
 Lučiūnienė Veronika 939, 944
 Lučiūnienė Zofija 756
 Lukašenka Andrius 56
 Lukašenkinas Gavriła 359
 Lukaševičienė Sigita 755
 Lukaševičius 211
 Lukaševičius Mykolas 256

- Lukoševičiai Mikalojus
 ir Jadvyga 346
 Lukoševičienė Marija Sigita 707,
 1248
 Lukoševičienė Paulina 1150
 Lukoševičius 503, 504, 1153
 Lukoševičius Antanas 705, 833,
 1248
 Lukoševičius Vacys 359
 Lukša Antanas 1193
 Lukša-Daumantas Juozas 409,
 414
 Lukšaitė Antanina 390
 Lukšaitis Vincas 384
 Lukšienė Danutė 682
 Lumbis Pulgentas 671
 Luninas Codikas 284
 Luninienė Chana 251
 Lūžaitė (Grotuzienė) Sigutė 524
- M**
- Maceika Antanas 237, 284, 285,
 303
 Maceikienė Aldona 297
 Maceikienė Elena 295, 302
 Maceikos Antanas, Elena,
 Audronė ir Nijolė 335
 Maceina Antanas 1206
 Mackevičienė Melanija 933,
 940–942, 944
 Mackevičienė Zofija ir Mikalojus
 158
 Mackevičius Mikalojus 147, 148,
 158, 214
 Mackevičius V. 705
 Mačiekus Tomas 26
 Mačiekus Venantas 26
 Mačiulienė Jūratė 576
 Mačiulskis 553
 Madsas 39
 Magūnas (Magun) 182
 Mailauskienė Liuda 708
 Mainelytė Vaiva 738, 842
 Maironis 1138, 1197
 Maizingeris Simerka 286
 Majerienė Vita 750, 758, 760
 Makalskas 357
 Makarskai 504, 506
 Makarskai Antanas, Juozas ir
 Augustinas 503
 Makarskai Juozas ir Augustinas
 506
 Makarskas Antanas 359, 507
 Makarskas Augustas 407
 Makarskas Juozas 407
 Makauskas G. 760
 Maknytė A. 749
 Maksimaitienė O. 168, 195, 196
 Maksimavičius Motiejus 187
 Maksimovas Kazys Virginijus
 317
 Maksimovas Virginijus 674
 Malakauskaitė Stasė 338
 Maldutis Antanas 391, 643, 649,
 668, 704
 Maleckai Stepas ir Janina 330
 Maleckaitė 654
 Maleckas S. 283
 Maleckis K. 196
 Malinauskas I. 634, 636, 642
 Malinauskas Povilas 277, 740,
 751
 Malinauskas Z. 110
 Mališevskis Paulius 165
 Malūnavičius Darius 577
 Manauskas (Manowski) 182
 Manvydai 1250
 Manvydas 22, 142, 156
 Marburgietis Vygandas 141, 971
 Marcinauskai 424, 426
 Marcinauskai Leonardas, Juzė,
 Vladas ir Alė 347
 Marcinauskaitė Janina 425
 Marcinauskaitė (Daniūnienė) Janė
 384
 Marcinauskas Juozas-Pluta 384,
 415, 418, 424, 716, 1239
 Marcinauskas Leonardas 424
 Marcinauskas Stasys 384, 425
 Marcinauskas Vytautas 384
 Marcinauskas Vladas 415, 425,
 1239
 Marcinauskas Vladas-Tauras 1239
 Marcinkai 319
 Marcinkevičiai Juozas ir Juzė
 334
 Marcinkevičienė Apolonija 292
 Marcinkevičienė Juzė 252
 Marcinkevičius Juozas 291, 310,
 1123, 1240
 Marcinkienė Matilda 1198
 Marčionokas (Marczonek) 182
 Marčiulionienė Eleonora 1194
 Marčiulionytė Ina 26
 Mardosa Jonas 860, 862
 Mareckaitė G. 1240
 Markevičiai Jonas, Vaclava,
 Janina ir Nijolė 395
 Markevičiai Juzė, Eduardas,
 Feliksas, Janina ir Barbora 332
 Markevičiai Ona ir Algirdas
 837
 Markevičienė Gražina 8, 16,
 672, 677, 678, 818, 836, 1259
 Markevičius 503, 540
 Markevičius (Markiewicz) 182
 Markevičius Aleksas 364
 Markevičius Bronius 359
 Markevičius Gediminas 818, 834
 Markevičius Kęstutis 834
 Markevičius Stasys 360
 Markevičius Teofilius 363
 Markevičiūtė Bronė 394
 Markuckis Leonas (Levas)
 237, 248, 268, 272, 317, 341,
 558–560, 571, 572, 625, 1172,
 1180, 1248
 Markulis Jonas-Vaiduoklis 410,
 418, 425, 716
 Markūnas Stasys 360
 Markūnienė Domicelė 359
 Maršalka 526
 Maršalkos Rūta ir Feliksas 524
 Martinėlienė (Kačinskienė) Albina
 384
 Martinėlis Antanas 759
 Martinka 503
 Masaitis Albinas 6, 12, 14, 20,
 21, 23, 25, 26, 409, 427, 437, 453,
 585, 1232, 1259
 Masalskas J. 722
 Masalskiai 172
 Masalskienė (Naruševičiūtė)
 Mirabelė 172
 Masalskis 601, 602
 Masalskis Ignotas 151, 173, 184,
 620
 Masalskis Stanislovas 172
 Masonis A. 1223
 Masiukas (Masiuk) 182
 Masiulis K. 889
 Maskolinis Motiejus 147
 Maskoliūnas Leonas 1210
 Maslauskas 182
 Maslinskas (Maslinski) 183
 Maslinskas Vacys 361
 Maslinskas Vladas 361
 Mašiotas P. 641
 Matačas Juozas 283
 Matačiūnas A. 712
 Matačiūnas Adomas-Diemedis
 424
 Matačiūnas Dominykas-Jazminas
 414
 Matejūnaitė Marytė 406
 Matejūnas Romualdas 395
 Matukaitė Elena 674
 Matukienė Rima 524, 706, 763
 Matulaitis Juozapas 7, 15,
 563, 575, 599, 600, 683, 688,
 817, 846, 1127, 1164, 1214, 1221,
 1222
 Matulaitis Jurgis 1126, 1127,
 1141, 1206
 Matulevičius 1150
 Matuliauskas Jonas 588
 Matulienė Marytė 763
 Matulionienė I. 62
 Matulionienė P. 1154
 Matulionis Teofilis 558, 1163
 Matulis Jonas 358
 Matusevičius J. 622
 Matuzienė Kristina 524
 Mazaliauskas Ramojus 1193
 Mazarakijus 209
 Mažeika Antanas 588
 Mažeika Pranas 291
 Mažeikienė Jadvyga 763
 Mažeikienė Janina 743
 Mažeikienė Leonora 395
 Mažrimai Regina ir Stepas 707
 Mažrimas Regimantas 757
 Mažrimas Steponas 708, 757,
 811, 829, 832, 1248
 Mažuliai (Mažiuliai) 364, 444
 Mažulis Jonas 305, 308
 Mažulis Vacys 307
 Mažulytė Veronika 360
 Mažvydas M. 59, 684, 728
 Mednikienė Liba 265
 Medveckas 417
 Medzevičius Rokas 1114
 Medzianskas 480
 Meidutė (Baužienė) Karolina
 1142
 Meilus E. 151
 Mejeris Ignotas 176, 603
 Mejerovičius Gėrsonas 167
 Mekas Tauras 61
 Mekienė Alma 61
 Meldutis Antanas 645
 Melnikovas A. 50
 Mercy-Argenteau Marie
 Clotilde E. 191
 Merkevičius 303
 Merkevičius A. 112

- Merkienė Irena Regina 9, 18, 24, 26, 864, 866, 868–869, 871, 875, 1256, 1259
 Merkys Vytautas 5, 14, 23, 197, 552, 1250, 1254, 1259
 Merkytė I. 72, 87, 96, 119, 471
 Meškauskas Juozas 311, 1198
 Meškauskas-Germantas P. 650
 Meškelytė Leonida 652, 654
 Meškrevičius Stasys 386
 Mezmalis Andrejs 1215
 Michailovas Vasilijus 661
 Michalka 437
 Michalkevičius Kazimieras 199, 203, 204, 262, 551, 553, 554, 556, 1126
 Michelbertas M. 119
 Micka Antanas 364
 Micka Zigmantas 363
 Mickevičius Ipolitas 364
 Mičiūnas Romas 129
 Midleraitė 292
 Midlierienė Ita 253
 Miglinas S. 170, 172
 Mikailaitė Ona 1192
 Mikalajūnai Ignas, Eleonora ir Antanas 406
 Mikalajūnas 183, 529
 Mikalajūnas Antanas 358, 444
 Mikalajūnas Ignas 444, 520
 Mikalajūnas Jonas 358
 Mikalajūnienė Juzefa 835
 Mikalauskaitė Genovaitė 291, 655, 658
 Mikalauskas Antanas 292, 322, 331
 Mikalauskas Jonas 26
 Mikalauskas Zigmąs 364
 Mikalojaitis Radvila Jurgis 172
 Mikalojaitis Stanislovas 149
 Mikalojienė Mackevičienė Zofija 158
 Mikalojienė Sologubovičienė Ona 149
 Mikalojus Radvila 971
 Miklušis Edvardas-Jurgis 397, 435
 Miknevičius Raimondas 728
 Miknevičius Stasys 896
 Miknevičius Vaclovas 1150, 1151
 Mykolaitis 148
 Mykolienė 537
 Mikšytė Teofilė 324, 348
 Mikučioniai 542, 1105
 Mikučioniai Antanas ir Juozas 389
 Mikučionis Alfonsas 389
 Mikučionis Stasys-Lakūnas 435
 Mikučionytė Jadvyga 1155
 Mikulevičienė Jelena 840
 Mikulevičiūtė I. 1032, 1034, 1043, 1044, 1051, 1060
 Mikulevičiūtė Veronika 349
 Mikuličius Ivanas 164
 Mikutavičius 505
 Milašiūnienė Vladislava 360
 Mileris 195
 Milevskiai Mykolas ir Kotryna 168
 Miliukai 364
 Miliukaitė Irena 385
 Miliukas Jonas 362
 Milius Vacys 6, 9, 10, 15, 18, 24, 25, 89, 101, 864, 867, 882–885, 919, 929, 1259
 Miliuvienė Marija 932
 Milkevičiai 303, 363, 527
 Milkevičienė Cirilė 1105
 Milkevičienė Nijolė 707, 1161
 Milkevičius Justinas-Krūmas 419, 481
 Milkevičius Leonas 810
 Milkevičiūtė Jūratė 684, 1161, 1162
 Mimavičius B. 475
 Mimowczius V. 198
 Mindaugas 22, 140, 141, 156, 585, 1206
 Minderiai 424, 515
 Minderiai Juozas, Sofija, Stasys ir Anelė 396
 Minderis Juozas 521
 Minderis Justinas 6, 15, 1260
 Minderis Raimondas 1239
 Minderis Romas-Žirmis 444
 Minevičius Rolandas 61
 Mingailaitė Marija 335
 Minginas Feliksas 588
 Minkevičius J. 154
 Minkevičius Viktoras 358
 Minskis Albertas (Albertus) 196
 Mirmanienė Sara 251
 Miselis (Misielis) 183
 Misevičius 209
 Misevičius Juozas 577
 Misiukas (Masiukas?) Mykolas 403
 Misiūnas Hiliaras 603
 Misiūnas Jonas-Žalialis Velnias 24, 325, 387, 409–431, 437, 442, 446, 450–453, 493, 506, 644, 739, 1176, 1220, 1225, 1236, 1238, 1239, 1242, 1248, 1250
 Misiūnienė Ona 388, 420, 431, 446, 450–453, 714
 Misiūra (Misiūra) 183
 Misiūra Domininkas 298, 313
 Misiūra Stasys 357
 Misiūrai 511
 Misiūraitė Jonė 314
 Misiūrienė Jadvyga 938, 944
 Misiūros Bronius, Ona, Sofija ir Jonas 404
 Misius Kazys 6, 11, 14, 19, 23, 26, 169, 272, 275, 317, 548, 607, 1137, 1140, 1141, 1251, 1260
 Miškinis A. 126
 Miškinis Viktoras 169, 198, 200, 475, 588
 Miškinis Vincentas 198
 Mitkaitis Jonas 149
 Mitkutė Janė 764
 Mlečka Aleksandras 480
 Mlečkaitė Genė 333
 Mlinskai Bronius, Konstancija, Vaclovas ir Apolonija 344
 Mlinskaitė A. 704
 Mlinskaitė Leokadija 313
 Mlinskas B. 690
 Mogelnickas Mykolas 358
 Mogenytė Stefanija 348, 653, 656–658
 Molda Felicijonas 161
 Molytė Malvina 644
 Momkus Vaclovas 1192, 1198
 Mončiunskaitė J. 705
 Mončiunskienė (Šalkauskaitė) Irena 1151
 Moniuška Stanislovas 188
 Monka Kazys 269, 889
 Montvila 211
 Morkūnai 542, 1154, 1155, 1158
 Morkūnai Emilija, Jonas ir Jeronimas 407
 Morkūnai Jonas, Julius ir Stasys 388
 Morkūnai Vincas 307
 Morkūnas Alfonsas-Plienas 410
 Morkūnas Kazys 10, 18, 19, 24, 25, 966, 981, 993, 1016, 1260
 Morkūnas Petras 417
 Morkūnas Stasys 307, 308, 415, 417, 418, 450
 Morkūnas Zigmąs 1239
 Morkūnienė Adelė 389
 Morkūnienė Meilutė 523, 759
 Morozovas V. 282
 Motekaitis Manigirdas 1194
 Motiejūnai 261, 364, 515, 544, 858
 Motiejūnai Juozas ir Jadvyga 389
 Motiejūnai Petras ir Stasys 545, 546
 Motiejūnaitė Marija 445, 448
 Motiejūnas Antanas 260, 363
 Motiejūnas Domininkas 363
 Motiejūnas Edvardas 389
 Motiejūnas Ignas 545, 547
 Motiejūnas J. 975
 Motiejūnas Jonas 240
 Motiejūnas Juozas 544
 Motiejūnas Jurgis 202, 979, 980
 Motiejūnas Kazys 313
 Motiejūnas Leonas 260, 261, 274, 285
 Motiejūnas Rapolas 363
 Motiejūnas Stasys 544, 546, 547
 Motiejūnas Vacys 360
 Motiejūnienė 907
 Motiejūnienė (Lisauskaitė) Albina 911, 917–919, 938, 940, 944
 Motiejūnienė (Lučiūnaitė) Stasė 907, 916, 917, 919, 920, 923, 925, 929
 Motiejūnienė (Sabaliauskaitė) Rozalija 1052
 Motiejūnienė (Vilkelytė) Bronislava 978
 Motiejūnienė Melanija 545
 Motuzas 284
 Motūzienė Kristina 763
 Muleronka Julius 892, 896–898
 Muleronka Vladas 358
 Muleronkaitė Aldona 406
 Muleronkaitė Jadvyga 396
 Muleronkos Jonas, Zofija, Zenonas ir Vanda 343
 Munčiunskai Stasys, Bronė, Zofija, Janina, Antanas ir Vilhelmas 341
 Munčiunskienė J. 704
 Muraliai 237, 277
 Muraliai Leonas, Vanda ir Rimgaudas 335
 Muralis Leonas 284, 303

- Muralis Lionginas 277
 Muralis Rimgaudas 762
 Murka Kazys 269, 889
 Murmeličiai Kristupas
 ir Čepukas 165
 Murnikovas Jefremas 359
 Musnickis 147
 Musorgskis M. 189
 Musteikis Vytautas 1011
- N**
- Nabažas J. 206
 Naborovskis Jeronimas 167
 Nagevičius V. 189
 Nagevičiūtė Jadvyga 303, 335
 Nagys Henrikas 1196
 Naidzinavičius Vytautas 394
 Naina Edvardas 399
 Nakienė A. 1067
 Napoleonas 185, 525
 Naraškevičiai 360, 515, 520, 521,
 675
 Naraškevičiai Elena, Teodoras,
 Petras ir Vytautas 406
 Naraškevičiai Juozas, Uršulė,
 Povilas, Valė ir Teodoras 336
 Naraškevičiai Leonas, Vladislava,
 Algirdas, Apolonija, Elena,
 Genė, Liutgarda ir Veronika
 398, 520
 Naraškevičienė Anelė 360
 Naraškevičienė Brigita 316
 Naraškevičienė Ona 519, 520,
 525, 526, 933, 935–938, 941, 944,
 968, 1067
 Naraškevičienė Regina 755
 Naraškevičienė Uršulė 1225
 Naraškevičienė V. 705
 Naraškevičius Adolfas 406, 441,
 444, 763, 1240
 Naraškevičius Aleksas 359
 Naraškevičius Andrius 516
 Naraškevičius Antanas 516, 521,
 1239, 1240
 Naraškevičius Bronius 406
 Naraškevičius Edvardas 438, 519
 Naraškevičius Henrikas 1225
 Naraškevičius J. 705
 Naraškevičius Jeroslavas 521
 Naraškevičius Juozas 406, 516,
 520, 521, 525, 1225
 Naraškevičius Juozas-Šarūnas
 446
 Naraškevičius Juozas-Šernas
 415, 420, 438, 440, 442, 444, 447,
 1240
 Naraškevičius Kaziulis 521
 Naraškevičius Leonas 438
 Naraškevičius Motiejus 516, 521
 Naraškevičius Petras 11, 20,
 308, 336, 359, 525, 526, 1117,
 1224–1226
 Naraškevičius Povilas-Drąsutis
 444, 525, 1225
 Naraškevičius S. 705
 Naraškevičius Simas 521
 Naraškevičius Stasys 406, 420,
 441, 444, 446, 447, 521
 Naraškevičius Vaclovas 444
 Naraškevičius Vilius 525
 Naraškevičius Vincas 359
 Naraškevičius Vytautas 314, 336
- Naraškevičius Vladas 516, 521
 Naraškevičiūtė Jonė 314
 Naraškevičiūtė Vladislava 520
 Narbutas Vaitiekus 160
 Narbutienė P. 1153
 Narbutytė 696
 Narimantas 153
 Narkevičius (Narkiewicz) 183
 Narkevičius Ignacas 550, 1248
 Naruševičius Aleksandras 172
 Naruševičius Ferdinandas 172
 Naruševičius Stanislovas 406
 Narušienė Regina 846
 Naruševičius Bronius 318
 Narutis Pilypas 283, 1198
 Nastopka S. 221
 Naudžius Viktoras 1199
 Naujalis J. 1233
 Naujokaitis P. 634
 Navadauskaitė-Lambert Elena
 1131
 Navadauskas 1131
 Navakas 323
 Navalinskas Pranas 749
 Navalinskienė O. 747
 Navasaitis Jonas 61, 63
 Navickaitė J. 932
 Navickaitė (Matulionienė)
 Palmyra 11, 19, 1153, 1249
 Navickas Edmundas 11, 19, 359,
 503–507, 655, 1153, 1154, 1249
 Navickas Jonas 1116, 1127
 Navickas K. 90
 Navickas R. 412, 417, 419, 425,
 427
 Nedzinevičius 522
 Nedzveckaitė Genovaitė 344
 Nedzveckas Stasys 363, 540, 541,
 920, 929
 Nedzveckienė (Petkevičiūtė)
 Bronė 540, 834, 920, 921, 925,
 926, 929
 Nedzveckienė Kamilė 316
 Neimalovskis Tadas 187
 Nemickas Rimgaudas 1207, 1208
 Nenartavičiūtė Alina 336
 Nenartavičiūtė Erika 9, 18, 860,
 1260
 Nėnienė Inga 10, 18, 24, 932,
 1257, 1260
 Nėris Salomeja 1139
 Neumas 305
 Nevčesauskienė N. 146, 147,
 151, 176
 Neviera Aleksandas 643
 Niekiai 756
 Niekis Virginijus 9, 17, 24, 716,
 757, 829, 832, 1249, 1260
 Nikanevičienė Genė 863
 Nikolajevs Ivanas 293
 Nikžentaitis A. 118
 Noreikaitė J. 705
 Noreikaitė M. 313
 Norkus 1169
 Norkus Juozas-Kerštas 393, 410,
 411, 419, 420, 427, 429, 442, 450,
 628, 650, 651, 653, 659, 714, 891,
 1238, 1249
 Norkutė Antanina 303
 Norušienė Stanislava 7, 10, 11,
 15, 18, 20, 538, 541, 959, 1227,
 1228, 1260
- Norvilas Algis 1198
 Novickis Bogumilas 550
 Novickis Juozapas 187
- O**
- Oborskis Petras 161
 Ochmanskis J. 145–147, 158
 Ochmistraitis Motiejus 149
 Okuličius (Okulicz) 183
 Oleškevičius F. 1146
 Olinda Vacys 355
 Olis Antanas 1198
 Olšauskas Antanas 354
 Olšauskas Jurgis 555
 Olšauskas Lionginas 354
 Olšauskas Pranas 304
 Olšauskas Rimvydas 815
 Olšauskas Romas 354
 Olšauskas Stasys 386
 Olšauskienė E. 739, 841, 842
 Onaitienė Aurelija 625, 698, 701,
 1152
 Onaitis Vytautas 720
 Oršulienė 555
 Ostanovkos Vaclovas ir Viktorija
 346
 Ostašenkovienė Virginija 57
 Ostonaukienė (Chovanaitė)
 Honorata 1151
 Oškinis Liudvikas 751
 Ožešūnas (Ozaszunas) 183
- P**
- Pabedinskas Jonas 1198, 1199
 Pacaitė Hilana 165
 Pacevičienė Marijona 353
 Pacevičius Julijonas 151, 575
 Pachatnas Motiejus 550
 Pac-Pomarnacka Halina 217
 Pac-Pomarnacka Janina 390
 Padbereckas 974, 975
 Pagužinskaitė Barbora 627, 628
 Pakalnis (Pakalnis) 183
 Pakalnis Juozas 355, 867
 Pakalnytė Vaida 9, 17, 841, 1260
 Palaimos Justas, Apolonija
 ir Petras 391
 Paleckis J. 643
 Palemonas 22, 153
 Palevičiai Vladas, Vilhelmina,
 Zenonas ir Regina Danutė 331
 Palevičius 290
 Palevičius Zenonas 891, 1143
 Palidauškai 531
 Paliokas Algirdas 1206
 Palionienė A. 100
 Palionienė Zina 677, 679
 Palionis (Palonis) 183
 Palionis Pranas 240
 Palionis Zenonas 739
 Palionytė Teodora 314
 Palionytė Verutė 314
 Paliūnai Veronika ir Kazimieras
 848
 Paliušys Petras 290
 Paliušis Stasys 362
 Palkevičius Stasys 357
 Palkevičius Vladas 310, 364, 677
 Paltarokas Kazimieras 603, 1138,
 1140, 1166

- Pamarneckienė 668
 Panfilovas 282
 Papickas Mykolas 282
 Papovas 284
 Paprockis Adomas 162
 Parnarauskienė Birutė 684
 Parulskis S. 683
 Paškauskaitė Veronika 343
 Paškauskas Česlovas 302
 Paškevičiai 1176
 Paškevičiai Justina, Felicija, Antanas ir Viktoras 399
 Paškevičienė (Penkauskaitė) Felicija 1023, 1034, 1040, 1045, 1050, 1054–1057, 1175–1179
 Paškevičienė B. 1175
 Paškevičius (Paszkievicz) 183
 Paškevičius Antanas 1176
 Paškevičius Antanas-Don Žuanas 436
 Paškevičius Balys 436
 Paškevičius Boleslovas 1175–1177
 Paškevičius Jonas 292
 Paškevičius Justinas 305, 363, 1176
 Paškevičius Stasys 251
 Paškevičius Viktoras 1176
 Paškevičius Viktoras
 Vytautas-Samana 436
 Pašuta V. 141, 156
 Paulauskai 361, 451, 452
 Paulauskai Janina ir Jonas 848
 Paulauskai Regina ir Algis 515
 Paulauskaitė Elena 402
 Paulauskas Jonas 481, 994
 Paulauskas Juozas 357
 Paulauskas Stasys 232, 238, 295, 360, 388, 402
 Paulauskas Viktoras 357
 Paulauskienė Aldona 786
 Paulauskienė Filomena 313
 Paulauskienė Regina 743
 Paulauskienė Vacė 755
 Paulauskienė Veronika 864, 866, 868, 870, 873–875
 Paulavičiai Bronius, Marijona ir Jonas 401
 Paulavičius Antanas 1193
 Paulavičiūtė Aldona 386
 Pauliukonis Gintaras 750, 759, 760
 Pauliukonis J. 747
 Pauliukonis P. 704
 Paupliai Petras ir Liucija 339
 Paužuolis Antanas 1210
 Pavasariai 503, 504, 506, 508
 Pavasariai Juozas, Aleksandras, Genovaitė ir Jadvyga 330
 Pavasariai Motiejus, Elena ir Henrikas 388
 Pavasariai Stefanija, Stefa, Ona, Stasys ir Juozas 404
 Pavasarienė Elena 351
 Pavasarienė Marijona 891
 Pavasaris 1153, 1155, 1157
 Pavasaris Česlovas 348
 Pavasaris Henrikas-Karvelis 436
 Pavasaris Jonas 349
 Pavasaris Jonas-Jurginas 388, 436
 Pavasaris Juozas 322, 349, 393
 Pavasaris Motiejus 891
 Pavasaris Viktoras 362
 Pavasaris Vytas 359
 Pavasarytė Stefanija 349, 891, 937, 944
 Pavasariukė Alena 232
 Pavydis J. 675
 Pavilionis Rolandas 784
 Pavlovskienė 866, 873–875
 Pavlovskis 211
 Pavlovskis Zigmas 864, 866, 873–875
 Pažūsiai Elena, Jonas ir Marija 340
 Pažusis Vidas 684, 1161, 1162
 Pažusytė Aldona 1240
 Peckus B. 1233
 Pečiukaitienė Zosė 1048
 Pečiukaitis Viktoras 240
 Pečiuliai 946
 Pečiulienė (Zareckaitė) Karolina 1063
 Pečiulis (Pieczulis) 183
 Pečiulis Aleksas 856
 Pečiulis Antanas 360
 Pečiulis Gintas 688
 Pečiulis Henrikas 522, 527, 675, 683, 1169, 1249
 Pečiulis Zigmas 310, 360
 Pečiulytė Vida 739, 1240
 Pečukonis Tomulis 164
 Peldžius Antanas 393
 Peleckai 365
 Peleckas Alfonsas 361
 Peleckas Vaclovas 361
 Pelutis Kazimieras 272, 557, 588
 Penkauskai Antanas, Melanija, Janina, Valerija ir Regina 383
 Penkauskai Edvardas, Marija, Ona ir Kazys 383
 Penkauskai Katrė ir Feliksas 349
 Penkauskai Mykolas ir Leonora 351
 Penkauskaitė Albina 313
 Penkauskaitė Aldona 536
 Penkauskas Algirdas 708, 830, 1241
 Penkauskas Feliksas 313
 Penkauskas Henrikas 322
 Penkauskas Steponas 489
 Penkauskas Vytautas 383
 Penkauskas Vladas 383
 Penkauskienė 451
 Penkauskienė E. 833
 Penkauskienė Katrė 764
 Perceva 673
 Perkauskai 531, 858
 Perkauskas (Perkovskis) Leonas 551
 Perkauskas Česlovas 284, 531, 1241
 Perkauskas Stepas 311
 Perkūnas 429
 Perminas S. 646
 Persianova U. 677
 Pervaneckas (Perwanecki) 183
 Pertkelis S. 219
 Petkevičaitė-Bitė G. 1240
 Petkevičienė (Ikanevičiūtė) Modesta 1140
 Petkevičienė (Stravinskaitė) Janina 1151
 Petkevičienė J. 704
 Petkevičienė Ona 1041, 1042, 1053
 Petkevičius 362, 516
 Petkevičius P. 541
 Petkevičius Petras 363
 Petkevičius Petras-Dramblys 411
 Petkevičius Pranas-Kariūnas 411
 Petkevičiūtė Genė 540
 Petkevičiūtė Ona 540
 Petkuvienė Vincė 645
 Petraitis Jonas 269
 Petrašiūnas Aloyzas 26, 40, 41, 514, 557, 558, 562, 579–584, 587, 588, 591, 593–597, 599, 600, 604–606, 685, 733, 736, 740, 741, 812–816, 820, 821, 824, 829–833, 840, 1142, 1260
 Petrauskai 516, 520–522
 Petrauskai Jonas, Mikalina ir Kazys 340
 Petrauskai Juozas, Marija, Donatas, Henrikas 342
 Petrauskaitė Marytė 1220
 Petrauskaitė (Vanderstoep) Laima 1194
 Petrauskas Juozas 304, 1220
 Petrauskas Kipras 602
 Petrauskas Mikas 204, 240, 358
 Petrauskas Petras 252
 Petrauskas Stasys 406, 444, 449, 520
 Petrauskas V. 1158
 Petrauskienė Eleonora 519, 526
 Petrauskienė J. 50
 Petravičius J. 573
 Petrienė Ona 160
 Petrikas Kostantas 588
 Petrykovskis Kristupas 167
 Petrokas R. 684
 Petronis Pranas 742
 Petrusis Alfonsas 202, 253, 272, 339, 557, 558, 680, 714, 890, 1249
 Petruševičius Kazys 269, 360
 Petrušėvičienė Elena 864, 866, 874
 Petruševičienė 542
 Petuchovas 690
 Petušienė P. 747
 Pieciukonytė Neringa 678
 Pielutis Kazimieras 890
 Piešina Aloyzas 755
 Pietkiewicz'ius Krzyszofas 148, 158, 159, 172
 Pijus X 588
 Pileckas (Pilecki) 183
 Pileckas Vaclovas 1086, 1093, 1094, 1105
 Pileckienė Uršulė 316
 Piličiauskienė Giedrė 125
 Pilipavičiai Jadvyga ir Henrikas 847
 Pilipavičienė Marija 555
 Pilypavičius Mykolas 896, 898
 Pilypavičius Raimondas 743
 Pilypėlis (Filipelis) 183
 Pilkionienė Rimgailė 26
 Pylkova D. 747
 Pilsudski Jozef 215
 Pilsudskiai 174, 208–210, 486, 508, 601, 602, 906, 971
 Pilsudskis J. 173, 184, 215, 220

- Pilsudskis Jonas Krizostomas 173, 174, 176, 184, 601, 606
 Pilsudskis Juozas 601
 Pilsudskis Krizostomas 732
 Pindusas Jutanas 264
 Pipirai 531
 Pirtinas Adomas 316, 357
 Pirtinas Antanas 357
 Piškinaitė Aldona 317
 Piškinas Almantas 746, 747, 811, 832
 Piškinas Jonas 238, 641, 642, 659, 661
 Pivariūnas Kazimieras 169
 Pivorai Vidmantas, Nerijus, Renatas ir Jonas 739
 Pivoras Jonas 8, 17, 738, 739, 1165, 1240, 1260
 Pivoriūnas Kazimieras 588
 Plasčiauskienė Genovaitė 811, 941, 943
 Plašauskaitės Juzė, Olia ir Zosė 400
 Plaščiauskai Juozas, Marija, Marija, Jonas ir Henrikas 348
 Platonas 807
 Platūkis Sigitas 600, 605, 724, 742, 776, 779, 782, 785
 Plechavičius Povilas 322, 325, 409, 1122
 Plentas 1153
 Pliateris 207, 209, 211
 Pliateris Adomas 43, 64, 199
 Pliuškta Mykolas 361
 Pliuraitė N. 1017
 Pociūnaitė I. 705
 Pociūnas Leonas 8, 16, 681, 683, 686–688, 743, 811, 1161, 1260
 Pociūnas Mykolas 312, 690, 692
 Pociūnienė Albina 683
 Pociūnienė Liudvika 817
 Pocius Antanas 640, 642, 644, 651
 Pociūtė Stasė 348
 Pociūtė Virginija 26
 Podbereskiai (Podbereckiai) 152, 263, 474, 475, 533, 557, 737, 1249
 Podbereskis Aleksandras Jonas 150
 Podbereskis Ksaveras 152
 Podbereskis Mykolas 151, 152, 550, 583, 1249
 Podbereskis Simonas 145, 159
 Podbereskis Stanislovas
 Podbereskis Stanislovas 737, 1249
 Podbereskytė Zofija 737
 Podberzskis 208, 209
 Podgurskis Mykolas 174, 606
 Podoskis Vaitiekus 163
 Pokieturas Stanislovas 163
 Polikaitis Juozas 1198
 Poniatovskis Danielius 162, 163
 Ponomariova 1146
 Popikaitė A. 648
 Popikaitė Viktorija 384, 631, 645, 648, 667, 668, 670
 Popovas Ivanas 293
 Pošūnas A. 214, 226, 1153
 Povilaitis Pranas 1198
 Povilavičiūtė Aldona 423
 Povilionienė Loreta 1183, 1200
 Prailgauskas (Prielgauskas) Stasys 363
 Pranczevičius (Frąckiewicz) 183
 Preikšas Juozapas 592
 Preilgauskas H. 126
 Prelgauskas Jonas 775
 Prialgauskiene Angelė 834
 Prielgauskas Stasys 269
 Prielgauskiene Apolonija 762
 Prieniai Juozas, Vaniranda, Janina ir Veronika 394
 Prochaska A. 142
 Prontnickis 210, 211
 Protnickas Adolfas 358
 Protnickas Nikodemas 362
 Prudnikovaitė Lida 710
 Prudnikovas Vladimiras 26
 Prunskienė Albina 25, 1192
 Prunskienė Kazimiera 847
 Prunskis Juozas 1208
 Pšeciševskis 194
 Pšitulskas Jonas 358
 Pucelevičius Jokūbas 66
 Puchalska Stefanija 690
 Puchalskis Mikalojus 690
 Puciata Aleksandras 167
 Puikauninkaitė Aleksandra 669
 Pukaitė Dominyka 899, 903
 Pūkienė Zofija 354
 Pulkauninkai Bronius, Zosė, Kazys ir Vytautas 348
 Pulkauninkas Bronius 253, 278
 Pulkauninkienė 708
 Punjo Č. 1239
 Puodžiukas Vytautas 678
 Pūrai 503, 504
 Purvaneckai Jonas, Sofija ir Vytautas 356
 Purvaneckai Nikodemas ir Zofija 355
 Purvaneckai Pranas, Sofija, Janina, Ona ir Regina 356
 Purvaneckaitė Viktorija 1241
 Purvaneckas 791
 Purvaneckas Apolinaras 308, 361
 Purvaneckas Jonas 703, 822, 1165, 1241
 Purvaneckas Julius 361, 1108
 Purvaneckas Kostas 361
 Purvaneckas Stasys 361
 Purvaneckienė J. 483, 722, 808, 809
 Puteikiene Zofija 1019
 Puzelevičius Jokūbas 162, 165
 Puzinai 169, 361
 Puzinai Vida ir Jonas 754
 Puzinaitė Chominskienė Marija Palmira 171
 Puzinaitė Ona 171
 Puzinaitė Römerienė Aleksandra 171
 Puzinaitė Steputė 314
 Puzinaitė Virginija 170, 171
 Puzinas A. 483
 Puzinas Jonas 317
 Puzinas Stanislovas 171
 Puzinas Vincas 248, 260, 285, 1138
 Puzinas Vytukas 314
 Puzinienė Vida 545
 Puzonai 511, 513, 1220
 Puzonaitė Monika 1220
 Puzonaitė Viktorija 1221
 Puzonaitės Onutė ir Viktorija 1220
 Puzonas Juozas 659, 1220, 1221
 Puzonas Liudvikas 317, 384, 426, 452, 603, 610, 1145–1147, 1220
 Puzonas Pijus 1220
 Puzonas Rokas 7, 15, 26, 524, 562, 563, 575, 577, 579, 590, 603, 683, 684, 716, 811, 815, 817, 835, 846, 1161, 1199, 1207, 1209, 1220–1222, 1249
 Puzonas Stasys 1220
- ## R
- Rabė Engelhartas 66
 Racevičius Aleksas 200, 203, 551, 602, 603
 Rachuba A. 150, 167, 172
 Račickas A. 673
 Račinskas A. 705
 Račinskas J. 889
 Račinskienė Danutė 755
 Račius 1113
 Račkas Augustinas 162
 Račkauskas Jonas 1198
 Račkus Augustinas 162
 Radavičius Juozapas 550
 Radeckis Vincentas 173
 Radionovas Valdas 844
 Radvila Albertas 158
 Radvila Jonas 150
 Radvila Jonušas 1216
 Radvila Jurgis 1250
 Radvila Mikalojus 23, 24, 148, 150, 162
 Radvila Mikalojus Kristupas 150
 Radvila Rudasis Mikalojus 548, 1250
 Radvilaitė Barbora 24, 152, 153, 548, 584, 741, 836, 971, 1250
 Radvilaitė Elžbieta 150
 Radvilos 23, 24, 148, 548, 575, 737, 741, 1249, 1250
 Radvilos Jurgis ir Stanislovas 148
 Radzevičius Bronius 1223, 1224
 Radzevičius Vytautas 1105
 Radzivanai Bronislovas, Vaclovas ir Antolytė 668
 Radzivanaitės Birutė ir Nijolė 667
 Radzivanienė Antanina 667
 Radžiūnai 497, 498
 Radžiūnai Andrius, Marija ir Adomas 341
 Radžiūnai Mykolas ir Elena 334
 Radžiūnai Vladas ir Valė 313
 Radžiūnaitė Valerija 313
 Radžiūnas Andrius 292
 Radžiūnas Juozas 265, 357, 896, 897
 Radžiūnas Kazys 357
 Radžiūnas Leopoldas 1241
 Radžiūnas Petras 305, 362
 Radžiūnas Stasys 362
 Radžiūnas Viktoras 357
 Radžiūnas Vytautas 298
 Radžiūnas Vladas 357
 Radžiūnienė (Vilkelytė) Vanda 978
 Radžiūnienė Monika 285

- Radžiūnienė Uršulė 316
 Ragauskai 514
 Ragauskaitė Danutė 674
 Ragauskas Jonas-Leopardas 386, 429, 436
 Ragauskas Stasys 487, 495
 Ragauskienė 1156
 Ragauskienė E. 747
 Ragauskienė J. 493
 Ragelskai Aldona ir Gediminas 754
 Ragskienė Aldona 683
 Ragiėnė Praurimė 1196
 Ragulskienė E. 206
 Rainys J. 217, 218
 Rakauskai 497
 Rakauskaitė T. 499
 Rakauskaitės S. ir A. 499
 Rakauskas Julius 362
 Rakuckis Vladas 742
 Ramanauskai Raimonda ir Vytautas 60
 Ramanauskai Veronika ir Jonas 482
 Ramanauskas Kazimieras 557
 Ramanauskas Simas 269, 360
 Ramanauskas Viktoras 361
 Ramanauskienė 668
 Ramaneckaitė Daiva 26
 Ramonas 774
 Ramoška Vladas 363
 Ramoškaitė Irena 677, 681
 Ramoškienė Irena 679
 Ramukai 512
 Rannitas A. 1161
 Rانونiai Kristina ir Jaunius 744
 Ranonis Jaunius 819
 Rapackis Filonas 163
 Rapolai 518
 Rasburgas Ernestas 43, 156
 Raskevičius (Rastavičius) Jonas 353, 393
 Rašinskas J. 270
 Raštikis S. 1217
 Raštutis Pranas 1126
 Ratkevičienė Valentina 9, 17, 24, 765, 1256, 1260
 Ratkevičienė Vasarė 50, 59
 Raudeliūnaitė Valerija 702
 Raudeliūnas 898
 Raudeliūnas Adomas 363
 Raudeliūnas Andrius 737
 Raudeliūnas Stasys 363
 Raudeliūnas V. 150, 730, 731
 Raudeliūnas Viktoras 559, 560, 568
 Ravelis M. 1239
 Razauskas (Razowski) 183
 Razma Antanas 1191, 1210
 Razmukaitė Marija 10, 18, 970, 1260
 Ražanauskas Stasys 360
 Ražanauskas Stasys ir Ona 351
 Ražanauskienė Marija 291
 Ražanskienė (Daugelytė) Marijona 1105
 Ražauskai Kazys ir Filiomena 354
 Ražauskaitė Danutė 678
 Ražauskaitė Sofija 10, 18, 959, 960
 Ražauskas Jonas 354, 361
 Ražauskienė Stefanija 354
 Ražiauskas (Rażewski) 178, 183
 Ražinskai 531
 Ražinskaitė (Jakiūnienė) Felė 1132, 1133
 Reinys M. 1112, 1128, 1129
 R(e)kl(aitis) P. 146
 Rėklaitis V. 221
 Rėklaitytė I. 145
 Remienė (Bareikaitė) Marija 11, 20, 24, 25, 236, 241–245, 247, 249, 268, 270, 274, 333, 562, 577, 578, 685, 716, 815, 846, 1180–1213, 1222, 1241, 1249, 1260
 Renkauskai Stasys, Veronika, Vytautas ir Stasys 339
 Renkauskas Henrikas 339
 Renkauskas Stasys 311
 Rentelnas Adrianas 286, 659
 Repinas I. E. 189
 Repšys Ričardas 846
 Riauba Antanas 1105
 Riaubaitė Danutė 1150
 Ribikauskas Kazimieras 272, 603
 Richtlingas Orelis 251
 Rickevičius Antanas 361
 Rickevičius Jonas 314
 Rickevičius Stanislovas 819
 Rimanai 265, 512, 536, 537
 Rimanas Chanelis 252
 Rimanas Elizejus 264, 265, 282, 284, 289
 Rimanas Olegas 288
 Rimantienė R. 124
 Rimdžiūnai 1204
 Ryminska Marijona 167
 Ryminskis Mikalojus 162, 163, 165, 166
 Rimkevičienė Rozalija 638, 640, 642
 Rimkevičius V. 1240
 Rymskis Mykalojus 66
 Rimskis-Korsakovas N. 189, 1239
 Rimša A. 811
 Rimša Edmundas 727–729
 Rimšaitė Rozalija Liucina 324, 348, 631, 644, 651, 653
 Rimšelis Viktoras 1191, 1210
 Rymut K. 971
 Rinkevičienė Danutė 764
 Rinkevičius 522
 Rinkevičius Juozas 394
 Rinkevičius Vytautas 394
 Rinkevičiūtė Lionė 394
 Rinkevičiūtė Zonė 394
 Riškus Jurgis 1192
 Rogalskis Kazimieras Mykolas 146, 169
 Roizijus Petras 148
 Rokai 527
 Rokas Kazys 526
 Rokas Kęstas 524
 Roliai Antanas, Aleksandra ir Genovaitė 342
 Roliai Kazys, Barbora ir Jonas 342
 Rolienė Valė 815
 Rolis Alvydas 683
 Romanovskaja Vilma 748
 Romanovskis 211
 Romanovskytė I. 684
 Rōmeriai (Rėmeriai, Riomeriai) 169, 170, 587, 590, 591, 714, 716
 Rōmeris Stanislovas 170, 171
 Rōmerytė (Riomerytė; Chrapovickienė) Marija 171
 Ropackis Filonas 163
 Ropas 551
 Ropus Eduardas (Eduard von Ropp) 202
 Rosada Stefanus 385
 Rössler Mechtild 26
 Rovelas S. C. (Rowell S. C.) 156, 157
 Rožanskienė (Pilekaitė) A. 1046
 Rožinskas Petras 551
 Rubanik V. 1025, 1033, 1036, 1049, 1052, 1054–1056
 Rubašenko J. 746
 Ručiai Marytė ir Andrius 511
 Ručinskas (Ruczynski) 183
 Ručinskas Henrikas-Lakštingala 436
 Ručinskas Mykolas 388
 Ručinskas Mykolas-Žirnis 436
 Ručynskis Mykolas 174, 606
 Ručys 671
 Ručys K. 511
 Ručys Viktoras 360
 Ručytė Marijona 394
 Rudamina Dusetiškis Kristupas 150, 1250
 Rudaminos 737
 Rudys Motiejus 414
 Rudokai 449
 Rudokas R. 751
 Rudokas Viktoras 389
 Rudzinskas Jonas 293, 659, 701, 721, 746, 747, 808, 809, 823, 1143, 1144
 Rudzinskienė Stasė 659, 695, 701, 702
 Rudžionis Steponas 418, 1146
 Rukša A. 214, 220
 Rukšėnas K. 623
 Rulinskienė 668
 Rupeikienė M. 153
 Ruseckas (Rusiecki) 183, 208, 210
 Ruseckas P. 214
 Rutėnas Stanislovas 394
 Rutys Kazys 307
 Rutkauskaitė E. 705
 Rutkauskas Mykolas 903
 Rutkevičius Jonas 306
 Rzevuskiei 171, 212
 Rzevuskius Eustachas 715
- S
- Sabolius Juozas 1131
 Sabulytė 677
 Sadūnaitė N. 811
 Safranavičius Jonas 360
 Saja K. 755, 1240
 Sakalauskai 531
 Sakalauskai Petras ir Domicelė 351
 Sakalauskaitė Aldona 659
 Sakalauskaitė Leokadija 341
 Sakalauskas (Sokolowski) 183
 Sakalauskas Juozas 310
 Sakalauskas Petras 310

- Sakalauskas Zenonas 715, 716, 1165
 Sakalauskienė 419, 427
 Sakalauskienė Zosė 391
 Sakavickaitė Sonata 675
 Sakavickienė Aldona 576, 577, 677, 682, 684
 Salatkaitė Audronė 59
 Salatkienė Birutė 55, 57, 115
 Salaveičikas 1150
 Salis A. 967
 Salka (Szolko) 183
 Salomėja Kanclerienė 958
 Saloveičikas Faibišas 252
 Saltanavičiai 359, 705, 1158
 Saltanavičiai Elena, Janina, Saulė, Juzė, Ričardas ir Lionginas 386
 Saltanavičienė Joana 402
 Saltanavičius Juozas 358
 Saltanavičius Justas 358
 Saltanavičiūtė Jonė 313
 Salytkovas-Ščedrinus M. 185
 Samosionokas (Samosionek) 183
 Samuelis Johanas 607
 Samulionytė Janina 10, 18, 919, 1260
 Sangušks Koširskis Grigorijus 150
 Santeckas (Santocki) 183
 Sapatavičiai Danutė ir Alvydas 754
 Sapatavičienė Virginija 756
 Sapatavičius Rimas 743
 Sapožnikai Gabrielis ir Marija 336
 Sapožnikas Gabrielis 311
 Sapranaivičiai Jonas, Stefanija, Janina, Kazys, Elena ir Vanda 396
 Sapranaivičius Jonas 261
 Sarafinas H. 728
 Sarokinaitė Veronika 418
 (Sarvilai) Malvina 1155
 Satkevičienė Marija 256, 346
 Saulevičius Antanas 385
 Saveika Andrius 360
 Saveika Stasys 292, 355
 Saveikaitė Veronika 356
 Saveikiai Uršulė, Stasys ir Leontina 333
 Saveikiai Vacys ir Julija 340
 Saveikis Stasys 338
 Savickaitė Jadvyga-Nania, Rūta 436
 Savickaitė Vilma 688
 Savickas Kazys 358
 Savickas Rolandas 757–759
 Savickas Romas 363
 Savickienė Albina 1018
 Savickienė Bronė 1105
 Savickienė Jadvyga 898, 919
 Savickis Aleksandras 165
 Savickis J. V. 174
 Savickis Merkelis 149
 Savickis V. 606
 Savickis Vincentas 174
 Sazonovas J. 71
 Scukevičius Celestinas 603
 Ščepa Bazilis 162
 Secaržas Saulius 251
 Sedzevičiai 507
 Seikalis Antanas 1213
 Seklickis Povilas 150
 Selicka 209
 Selikauskas 903
 Semaška (Siemiaszko) 183
 Semaška Petras 359, 593
 Semėnienė S. 1183, 1191
 Semėnienė Stasė 1183
 Semionovas Konstantinas 902
 Semionovienė (Jurkevičiūtė) Jadvyga 476, 477, 479, 482, 486
 Semkowicz W. 143
 Senberis (Szanber) 183
 Senkauskas (Senkowski) 183
 Senkevičius (Sienkiewicz) 183
 Senkevičius Anupras 193
 Senkevičius H. 1235
 Senkus J. 1016
 Senn A. E. 216
 Serapinas Petras 424
 Sereika Bronius 542, 543
 Sereikaitė Stasė 543
 Sereikienė Janė 542
 Sereikos Stasys, Leonora, Stasė ir Juzė 389
 Seryj 1146
 Sesickaitė 557
 Sėsiūnienė (Bekeniūtė) Kazė 1093
 Setkauskas? (Sieczkowski) 183
 Sezemanas V. 807
 Sieniavskis Jeronimas 150
 Siesickiai 183, 262, 715
 Siesickis Leonardas 737
 Sikorskis V. 220
 Siliūnas Bronius 1198
 Simanaitis Edmundas 11, 20, 1214, 1260
 Simanavičius Ipolitas 358
 Simanavičius Peliksas 553, 555
 Simaška E. 313
 Simonaitis E. 1247
 Simonavičius Kasperas 164
 Sinica Liudas 357
 Sinkevičius 357, 417
 Sinkevičius Česlovas 314
 Sinkevičius K. 761
 Sipavičiai Justas, Juzė, Leokadija, Antanas ir Juzė 402
 Sipavičius 269
 Sipavičius Jonas 236, 279
 Sipavičius Justas 239
 Sipavičius Stasys 279, 284, 363, 401
 Sipavičius Vytautas 436
 Sipavičiūtė Aldona 302
 Sipavičiūtė Valerija 313
 Sipavičiūtė (Gavarskienė) Cecilija 403
 Syrokomla W. 43
 Sirputis 1250
 Sirulevičius Adomas 355
 Sirvydis Giedrius 60
 Sirvydytė P. 676, 677
 Sirvydytė Palmira 11, 19, 1171–1174
 Sivickas (Siwicki) 183
 Syžanovičius S. 1146
 Skarbkas Vžinskis Juozapas 168
 Skarbkas Vžinskis Mykolas 168
 Skebėra Kazimieras 1130
 Skeberiai 497, 531
 Skeberis Balys 357
 Skeberys Juozas 310
 Skeberys Matas 310, 360
 Skeirytė Milda 860, 862
 Skeirytė Ona 246, 639
 Skyckis Jonas 162
 Skilalis Tomas 165
 Skinderis 508
 Skinderis Feliksas 363
 Skinderis Vladas 511
 Skirgaila 22
 Skladaitis Bronius 709
 Skliutauskas J. 1240
 Skorubskai Juozas ir Stasė 394
 Skorulska Rapolienė 167
 Skorulskiai 166
 Skorulskienė Marijona 166
 Skorulskis Jonas 167
 Skorulskis Rapolas Zigmantas 165, 166
 Skorupskas 1153, 1156, 1158
 Skorupskas Juozas 436
 Skorupskas Vytautas 388
 Skorupskas Zenonas 305
 Skrebutėnas A. 673
 Skridlauskas Vladas 237
 Skridliauskas 1135
 Skripka V. 1223
 Skruodis Jonas 1137
 Skrupskelis Kęstutis 265
 Skučienė A. 88, 111
 Skučienė Nijolė 1215
 Skuobienė Rozalija 305, 307, 311
 Skvireckas Juozapas 1138
 Sladkevičius Vincentas 514, 592, 1221
 Slavinskaitė Irena 1195
 Slaviūnas Zenonas 1013, 1014
 Sleževičius M. 618
 Sliesoriūnas F. 168
 Sližauskas Romualdas 5, 13, 35–37, 1260
 Smailys Vytautas 674
 Smalinskas Leonas 11, 19, 559, 560, 562, 575, 680, 682, 811, 890, 1136, 1166, 1167, 1250
 Smetona A. 531, 622, 646, 776, 1122, 1133
 Smikai 510, 513
 Smikas Romas 511
 Smilgevičius 1146
 Smilgienė (Smilgis) Zofija 262, 309, 310
 Smilgys Aleksandras 310, 394, 737
 Snamenskis Leonas 1144
 Sologubas Egidijus 751
 Sologubovičienė Ona 150
 Soloveičikas L. 250
 Solženyčinas 1236
 Sorokinaitė Veronika 384
 Sosnovskas 1146
 Spaičys Juozas 277
 Sparnaitis 1135
 Sperskai Edvardas ir Alfreda 402
 Sperskai Juozas ir Edvardas 358
 Sperskas Alfredas 307
 Sperskis (Sperski) 183
 Sruoga B. 1240
 Sruogaitė Dalia 1198
 Stabinskis J. 219
 Stakauskas Juozapas 1141

- Stakelė Stanislovas 198
 Stalinas 280, 325, 426, 622, 642, 643, 647, 702, 1117, 1166, 1182
 Stanaitis Algirdas 6, 14, 367, 1260
 Stančiauskas Zigmąs 603
 Stančionokas (Stanczonek) 183
 Stanevičiūtė (Onaitienė) Aurelija 698, 720, 1151, 1161
 Stanislovaitis Astikas Grigas 172
 Stanislovaitis Juozas 284, 399
 Stanislovas Augustas 168, 727
 Staniukovičius A. 50
 Staniūnas Tadas 892, 898
 Stankai Martynas ir Mindaugas 61
 Stankevičiai 364
 Stankevičiai A. ir K. 818
 Stankevičiai Juozas ir Stasys 305
 Stankevičiai Juozas, Apolonija, Petras ir Vladas 336
 Stankevičienė A. 336, 815
 Stankevičienė Adolfina 577
 Stankevičienė Aldona Vanda 702, 703
 Stankevičienė J. 634
 Stankevičienė Zofija 362
 Stankevičius 179, 506, 520, 529, 1176
 Stankevičius (Stankiewicz) 183
 Stankevičius Česlovas 776, 785, 787, 1216, 1217
 Stankevičius H. 483
 Stankevičius Jonas 8, 16, 633, 689, 690, 692, 693, 695–700, 703, 1260
 Stankevičius Juozas 318, 361, 362
 Stankevičius Kazimieras 555, 577
 Stankevičius P. 1236
 Stankevičius Petras 322, 420, 431, 446, 449
 Stankevičius Povilas 603
 Stankevičius Valdas 684, 1161, 1162
 Stankevičiūtė Jūratė 684, 1161, 1162
 Stankevičiūtė Magdalena 348, 631, 642, 651, 653, 659
 Stankus Algis 61
 Stankus J. 111
 Staponavičius Steponas 165
 Starkevičienė Regina 707
 Starkus Algis 26
 Stasevičius-Stasiūnas Laurynas 151, 550, 551, 1250
 Stasiukaitienė Elena 702
 Stasiūnas Br. 219
 Stasiūnas Juozas 603
 Stasovas Vladimiras 188, 190, 191
 Statkovskis Ferdinandas 187
 Steckaitis Šimkus 158
 Steckavičius Simonas 147
 Steikūnai Mykolas ir Antanas 253
 Steikūnas Mykolas 311
 Stelionytė J. 677
 Stelmokovičius Pranas 363
 Stempkuskas (Stempkowski) 183
 Steponaitienė Jolita 59
 Steponaitis Valdas 59, 216
 Steponavičienė D. 88, 111
 Steponavičius Benediktas-Milžinas 411
 Stepšienė Barbora 1013, 1074, 1077
 Stepšys Jurgis 1013, 1093
 Stipinas L. 692
 Stipinienė 673
 Stokovskis Kristupas 162
 Stolypinas Piotras 203, 734
 Stolas 1120
 Stoma Saulius 8, 16, 176, 603, 732, 1260
 Stonienė Zina 523, 750
 Storpirstytė 889
 Straševičienė Elvyra 10, 18, 892–895, 1260
 Stravinskai 364, 483
 Stravinskai Ignas ir Leonas 310
 Stravinskai Ignas, Algimantas ir Valerija 336
 Stravinskai Juozas, Teklė, Genė, Ona, Pranas ir Lionė 382
 Stravinskai Juozas, Teklė, Onutė ir Pranciškus 483
 Stravinskaitė Janina 659
 Stravinskaitė Zofija 317
 Stravinskas Antanas 240, 300, 303, 315, 361, 481, 483
 Stravinskis Jonas 291
 Stravinskis Juozas 300, 322, 361
 Stravinskis Leonas 901
 Stravinskis Marijonas 674
 Stravinskis Melchioras 392
 Stravinskis Pranas 484
 Stravinskis Vytautas 486
 Stravinskienė Janina 7, 12, 15, 20, 508, 513, 514, 743, 762, 835, 1232, 1260
 Strazdai Vacys, Sabina, Donatas Gediminas ir Nijolė 335
 Strazdas 269
 Strazdas Antanas 403
 Strazdas Feliksas 335
 Strazdas Jonas 743
 Strazdas Stasys 398
 Strazdienė Marijona 398
 Strioga Kazys 277
 Striško Eugenijus 688
 Strockiai Juozas, Malvina, Laimutė ir Rūtėlė 398
 Strockis Juozas 237
 Stuckaitė (Okunienė) Ona 1152
 Stuckaitė Jadzė 314
 Stuckas Antanas 345
 Stuckus Bolius 1078, 1080, 1084, 1105
 Stuckuvienė (Kapačiauskaitė) Emilija 1087, 1089, 1105
 Stuckuvienė Zofija 346
 Stūglys Silvestras 269, 363
 Stundžia Jonas 418
 Stundžia V. 829
 Stungys Antanas 1175
 Stungys Viktoras 278
 Stuoka-Gucevičius Laurynas 175, 601, 602, 606, 682, 750–752, 971, 1260
 Stura (Sztura) 183
 Subačiai Juozas, Marijona, Stasys, Mikalina ir Valerija 335
 Subačius Stasys 322
 Suchodimcevas Vasilijus 358
 Sudmintas Jurgis 550
 Surgailis Gintautas 6, 14, 23, 225, 231, 1260
 Surmilavičius Kazys-Klevelis 411, 412
 Survila Kazys 359, 505, 1156
 Survila Stepas 359
 Survilaitė Neringa 689
 Survilaitė Polcė 1158
 Survylienė Meilė 754
 Survilos 503, 504, 705
 Suslavičius A. 799, 803
 Sužiedėlis Bernardas 603
 Sužiedėlis S. 144
 Svarinskas Alfonsas 847, 1220
 Svetkauskiene Zita 843
 Sviatliauskiene (Ikanevičiute) Apolonija 1094, 1105
 Svilai Benediktas, Bronislova ir Jurgis 407, 408
 Svilai Eugenijus ir Henrikas 421
 Svilas Benediktas 262
 Svilas Eugenijus-Slyva 415, 418, 424, 1250
 Szajnocha K. 157
 Š
 Šadreika 1152
 Šaduikis Česlovas 533, 534, 654, 659, 673, 975, 980
 Šaduikytė Danutė Angelina 317
 Šadzevičius Boleslovas 362
 Šaipūnas Antanas 357
 Šaipūnas Stasys 353
 Šalavėjus J. 25
 Šalčius M. 218
 Šaliamoras Bronislavas 728, 729
 Šaliamoras Romanas 729
 Šalkauskai 365
 Šalkauskai Adomas, Katrė, Edvardas, Ona, Aldona, Renė, Kazys, Bronius, Jonas ir Albinas 350
 Šalkauskai Algis, Kęstas, Felicija 515
 Šalkauskai Bronė ir Leonas 352
 Šalkauskai Kazys, Uršulė, Bronius, Vytautas ir Vanda 352
 Šalkauskai Stasys ir Janina 352
 Šalkauskai Vladislava, Albina, Janina, Verutė, Mečislovas ir Vladas 352
 Šalkauskas (Szolkowski) 183
 Šalkauskas Adomas 896, 897
 Šalkauskas Bronius 868
 Šalkauskas Edvardas 896, 898
 Šalkauskas Feliksas 235, 1070, 1086–1093
 Šalkauskas Juozas 358
 Šalkauskas Petras 345
 Šalkauskas Pranas 305
 Šalkauskienė Marijona 898
 Šalkauskienė Vandutė 1070, 1081, 1088, 1089
 Šalučka Povilas 644, 645, 648, 666–670
 Šalučkaitė Marija Laimutė 648, 669
 Šalučkaitė Regina Vida 648, 669
 Šalučkienė (Marozaitė) Ona 8, 16, 644, 645, 648, 650, 666, 667, 669, 670, 1260

- Šalučkos Povilas, Ona, Regina
 Vida ir Marija Laimutė 384
 Šalūga R. 171
 Šapaitė Audronė 57
 Šapalas Juozas 652, 659
 Šapiras Girša 251
 Šapkauskienė 974
 Šapolienė J. 811
 Šarka 1181
 Šarka Vincas 652
 Šarkaitė 673
 Šarkaitė Zofija (Sofija) 339, 653
 Šarkienė A. 747
 Šarkienė V. 673
 Šarlauskienė Angelė 11, 20,
 1226, 1244, 1260
 Šarmavičiūtė Rozalija 349
 Šatai Antanas, Sofija, Juozas,
 Marija ir Veronika 395
 Šatas 284, 522, 540
 Šatas Antanas 363
 Šatas Leonardas 637, 652, 655,
 659, 705
 Šatas Stasys 298
 Šatas Titas 300, 314, 331
 Šaulys V. 175
 Šavelis Rimantas 1223, 1224
 Šavinienė M. 677, 685
 Šavinis A. 563
 Šavinytė Audronė 1162
 Ščiuckai Romas, Jonas ir
 Chasijonas 341
 Ščiuckai Romualdas ir Elmira
 341
 Ščiuckas Romas 311
 Šeduikiai Česlovas, Nijolė
 ir Danutė 313
 Šefleris 477, 539
 Šefleris Julius 282, 311
 Šeiniai Ana Liza ir Irvis 1131,
 1132
 Šeinius 1129, 1131, 1133
 Šeinius (Jurkūnas) Ignas 11, 19,
 25, 515, 678, 681, 688, 741, 742,
 751, 970, 977, 1115–1117,
 1129–1132, 1250
 Šeinius A. L. 1132
 Šeinius Irvis 681, 751, 1131
 Šeipūnaitė Regina 993
 Šekspyras V. 1123
 Šėmis B. (Biržiška M.) 1127
 Šenberis 179
 Šepelskis Juzefas 348
 Šeputis 1158
 Šerėnas 704
 Šermukšnis 414
 Šernas 442, 446
 Šeškevičius Juozas 233, 1203
 Šešplaukis Alfonsas-Tyruolis
 1203
 Šeštokas I. 50
 Šetkauskas Vladas-Lazdynas
 424
 Šėza Kazimieras 592, 1163
 Šiaučiūnai Juozas, Teodora,
 Eugenijus ir Emilija Pajauta 390,
 391
 Šiaučiūnaitė (Carbonienė) Emilija
 Pajauta 11, 19, 254–256, 649,
 699, 705, 720, 823, 1148, 1150,
 1152, 1217, 1251, 1260
 Šiaučiūnaitė S. 745
 Šiaučiūnas Juozapas Eugenijus
 649, 699, 720, 1148, 1150, 1152
 Šiaučiūnas Juozas 8, 11, 16,
 19, 64, 234, 243, 248, 271, 272,
 278, 279, 476, 633, 634, 649, 665,
 694–699, 701–704, 715, 717–721,
 758, 823, 838, 1014, 1046, 1070,
 1078, 1080, 1084, 1087, 1089,
 1106, 1139, 1140, 1148, 1150,
 1152, 1251
 Šiaučiūnienė Teodora 279, 649,
 699, 1148, 1150
 Šidagiai Stasys, Marijona, Edita
 ir Zenonas 342
 Šidagienė Stanislava 9, 17, 24,
 810, 832, 1251, 1260
 Šidagys Stasys 311
 Šidiškis T. 127
 Šidlauskaitės Stefanija ir Ona
 693
 Šidlauskas A. 144, 157
 Šidlauskas S. 705
 Šidlovskis Stanislovas 162
 Šilagis Z. 572
 Šilainytė L. 1025, 1076, 1081,
 1091
 Šileikaitė Albina 658
 Šileikytė-Hood Laima 1194
 Šilingas K. 720
 Šilkinis Albinas 560
 Šimaitė Elena 335
 Šimaitienė Zenona 61
 Šimanskienė Felicija 298, 343
 Šimanskienė Snieguolė 8, 17,
 764, 1261
 Šimeliai Jonas ir Melanija 354
 Šimeliai Pranas ir Eleonora 354
 Šimelienė Bronislava 756, 936,
 939, 944, 1081, 1083
 Šimelis Dominykas 903
 Šimelis Pranas 1105
 Šimelytė Daiva 986, 993
 Šiminkevičius (Szyminkiewicz)
 183
 Šimkevičiūtė L. 1245
 Šimkūnaitė E. 50
 Šimkūnas Juozapas 201–203, 205,
 551, 557, 1251
 Šimkūnas R. 548
 Šimkūnienė Sigrīda 21, 26, 251,
 521
 Šimoliūnas 676
 Šimonėlienė Virginija 747, 750,
 752, 759, 760
 Šimonėlis Vytautas 9, 17, 21, 24,
 590, 716, 749, 752, 754, 760, 837,
 844, 846, 847, 1165, 1200, 1261
 Šimonienė Nijolė 829
 Šinkūnas P. 628
 Šinkūnas R. 169, 607
 Širka Vytautas 523
 Širvinskas Juozas 302, 1241
 Širvinskas Kazys 339
 Širvinskienė (Kavaliauskaitė) Stasė
 453, 1261
 Širvinskienė Elena 659
 Širvyys Paulius 1223
 Šiškauskai Elena ir Aleksas 350
 Šiučas K. 142
 Šiugžda Edvardas 1183
 Škėma A. 1240
 Škirpa K. 214, 215
 Škiudaitė Audronė 1200
 Šlamas Stanislovas 200, 201, 602,
 603
 Šležauskas Antanas 272, 312,
 603, 610
 Šliavas V. 705
 Šlimienė N. 149, 159
 Šliogeris Bronius 1242
 Šliūpai J. ir R. 720
 Šmaukšta P. 286
 Šmaukštas 1176
 Šmaukštienė Otilija 1242
 Šmaukštos 364, 1176
 Šmigelskis (Szmigelski) 183
 Šmitas 323
 Šmuilovičius Marko 174, 606
 Šmulkštienė Aldona 1183, 1189,
 1193
 Šniras Stanislovas 303, 316
 Šniukšta P. 217
 Šniukšta Vladas 1193
 Šoliūnas Vladas 1198
 Šopara Ignotas 272, 588, 589
 Šovinienė (Gudonytė) Marytė 514
 Špokaitė Juzė Gabrielė 303
 Špokauskai Kazys ir Marija 351
 Špokauskai Kazys, Marijona,
 Mykolas ir Alfonsas 401
 Šprincaitė Chana 253
 Šprincas Berelis 253
 Šramys (Szramy) 183
 Štankelienė E. 675
 Štankelis 441
 Štankelis Algis 752
 Šterenšas Šmuila 256, 265, 292
 Šterenšteinas Šmuila 252
 Šuila (Šula) Andrius 261, 486
 Šulaitis E. 1197
 Šulga A. 1017, 1106
 Šulijos Juozas, Vladislava ir
 Regina 353
 Šumskas Kazys 362
 Šumskas Tadas 847
 Šupikovas 282
 Šutynis (Szutynis) 183
 Švedai Laima ir Jonas 524
 Švedavičiai 355, 690
 Švedavičiai Balys ir Petrė 355
 Švedavičiai Česlovas, Tadas ir
 Genė 347
 Švedavičiai Edmundas ir Jadvyga
 355
 Švedavičiai Edvardas ir Marija
 355
 Švedavičiai Elena ir Vytautas 354
 Švedavičiai Genovaitė ir Marijona
 354
 Švedavičiai Stepas ir Mikalina
 354
 Švedavičiai Vacys ir Vladislava
 355
 Švedavičiai Vladas, Genovaitė
 (Genoefa) ir Antanina 355
 Švedavičiai Zigmās ir Agota 355
 Švedavičienė Zofija 347, 354
 Švedavičius (Szwedowicz) 183
 Švedavičius Feliksas 354
 Švedavičius Jonas 61
 Švedavičius Julius 361
 Švedavičius Leonas 355
 Švedavičius Stasys 334, 361
 Švedavičius Vladas 252

Švedavičiūtė Donata 307
 Švedavičiūtė Juzė 298
 Švedavičiūtė Lionė 356
 Švedavičiūtė Vlada 674
 Švedienė Laima 763
 Šveikaukai Ona, Petrė ir Gertrūda 340
 Švenčionis Augustinas-Rytas 414
 Švikaukai 601, 602
 Švykauskienė (Švykovska) Elžbieta 173, 606
 Švykovskis Steponas 173
 Švoba Jonas 505, 506
 Švobienė Regina 7, 11, 15, 19, 24, 502, 503, 523, 526, 684, 1169, 1242, 1246, 1261
 Švogžliai Julė ir Matas 1137
 Švogžlys Martynas 1137
 Švogžlys-Milžinas Nikodemus 7, 11, 16, 19, 24, 64, 169, 202, 203, 212, 234, 248, 272, 274, 317, 475, 476, 548–551, 556, 557, 559–563, 585, 586, 588, 592–594, 601, 602, 689–692, 696–698, 715, 718, 729, 737, 838, 890, 1137–1141, 1150–1152, 1164, 1251
 Švogžlys Silvestras 1137
 Švogžlys Viktoras 1137
 Švogžlytė Marija 1137
 Švogžlytė Silva 1137
 Švogžlytė Uršulė 1137

T

Taicaitytė 265
 Taicas Icikas 286
 Taicas Izraelis 252
 Talačka Česlovas 58, 59
 Talačka Ščasnas (Feliksas) 162
 Talalytė Uršulė 334
 Tallat-Kelpša Juozas 6, 14, 204–206, 1244
 Talmantas J. 628, 634, 637, 642
 Tamašauskai 362
 Tamašauskai Mikas, Stasė, Adelė ir Juozas 343
 Tamašauskas Petras 239
 Tamašauskas Rytas 6, 10, 14, 18, 24, 26, 204, 260, 262, 264, 282, 293, 319, 973, 977, 978, 1017, 1082, 1084, 1106, 1261
 Tamašauskienė (Vaicekauskaitė) Valentina Aldona 7, 9, 15, 18, 24, 260, 530, 857, 977, 1017, 1082, 1084, 1106, 1261
 Tamašauskienė Elena 363
 Tamaševičienė (Vercinkevičiūtė) Viktorija 909, 915, 919, 944
 Tamaševičienė Bronė 395
 Tamaševičienė L. 249
 Tamaševičienė Rozalija 395
 Tamaševičius Antanas 909, 915, 919
 Tamaševičius Juozas 311
 Tamaševičius L. 267
 Tamaševičius Simeonas 919
 Tamaševičiūtė Valerija 395
 Tamaševičiūtė Veronika 1012
 Tamašiūnai (Tamašiūnai) 357, 497
 Tamašiūnas Stepas 487, 495

Tambakevičius (Tombakiewicz) 183
 Tamkevičius (Tomkiewicz) 183
 Tamoševičiai (Tamaševičiai) 25
 Tamoševičiai Jadvyga, Jonas, Simonas ir Zenonas 340
 Tamoševičiai Leonas ir Stasė 339
 Tamoševičiai Petras, Stefanija, Stasė ir Leokadija 357
 Tamoševičiai Stasys, Mikalina ir Enrikas 338
 Tamoševičiai Zigmas ir Sofija 333
 Tamoševičiai Zigmas, Juozas ir Petras 252
 Tamoševičiais Vladas, Bronė, Danutė ir Honorata 339
 Tamoševičienė Felicija 332
 Tamoševičienė Jadvyga 252
 Tamoševičienė Stafanija 336
 Tamoševičius (Tamaševičius) 895, 898, 907
 Tamoševičius Antanas 336
 Tamoševičius Ignas 302, 335
 Tamoševičius Juozas 333
 Tamoševičius Stasys 351
 Tamoševičiūtė Lionė 336
 Tamoševičiūtė Marijona 878
 Tamoševičiūtės Marija ir Ona 340
 Tamašiūnai Alfonsas ir Evaldas 313
 Tamašiūnaitė Felicija 914
 Tamašiūnas Česlovas 353
 Tamašiūnas Juozas 362
 Tamašiūnas Steponas 857
 Tamašiūnas Teodoras 836, 1242
 Tamašiūnas Vincas 292, 881
 Tamašiūnas Zenonas 313
 Tamašiūnas-Arštikas Stasys 436
 Tamašiūnienė (Buračiauskaitė) Regina 877, 880–882, 910, 911, 916, 919–922, 924–926, 929, 940, 944
 Tamašiūnienė Janina 836
 Tamašiūnienė S. 760
 Tamašius Mykolas 946
 Tamutytė J. 1017
 Taparauskas Jonas 363
 Taparauskas Stasys-Karžygis 1242
 Taparauskienė Dalia 7, 8, 15, 17, 515, 517, 526, 527, 529, 762, 763, 1261
 Tarabilda Arūnas 726
 Tarabilda Rimtas 8, 16, 582, 584, 586, 588, 598, 726, 729–732, 735, 826, 1261
 Tarabildienė R. 583
 Tarabildienė V. 562, 589, 591
 Taradzevičiai Kazys, Jadvyga ir Henrikas 404
 Tarasenska Petras 64, 472, 473, 729
 Tarasevičius K. 361
 Targonskienė Elena 755, 811
 Targonskis Vytautas 706, 712
 Tarnauskaitė V. 1204
 Tarvydienė 533
 Tatarūnienė (Jurkevičiūtė) Irena 864, 870, 871, 874–876
 Tatarunaitė Janina 755

Tatoliai I. ir R. 747
 Tauras A. 737
 Tautavičiai Paulius ir Dalia 1114
 Tautavičius Adolfas 64, 137, 154, 472
 Terleckas Antanas 847
 Thompson Stith 1070
 Tyla Antanas 26, 817
 Tilindis Juozas 291
 Tiškevičius (Tyszkiewicz) 183
 Tiškevičius Eustachijus 43, 64, 175
 Tiškevičius Konstantinas 43, 64, 158, 175
 Tomkaitis Jonas 149
 Torčinskaitė Agota, Ignas, Julija, Uršulė, Marija 184
 Tovazinskis Kazimieras 146, 147
 Tovianskis T. 177
 Traidenis 22, 43, 65, 118, 140–143, 155, 156, 585, 717, 1142
 Trakimas Benediktas-Genelis 410, 414
 Trakimavičienė Elzė 577, 679
 Trakimavičius Vladas 8, 16, 26, 673, 677–679, 682, 683, 835, 1161, 1169, 1200, 1261
 Tramal Helena 293
 Trečiokas Algirdas 753
 Treideris Juozas 349
 Treideris Vytautas 424
 Treniota 141, 585
 Trepikienė Nijolė 707, 764
 Tryčiūtė Agota 184
 Trimakas Kęstutis 1193
 Trimonienė R. 412–414, 417–420, 422, 424, 425, 427, 429, 435, 443, 449, 452
 Trinkūnas Jonas 6, 15, 24, 628, 636, 641, 1261
 Trizna Mykolas Gedeonas 166
 Trockis J. 270
 Trufenovas Piotras 293
 Truika Jonas 291
 Trumpickas 686
 Trumpickas Danielius 679, 1168
 Trumpickas Virkantas 9, 17, 398, 592, 675, 677, 689, 708, 737, 738, 743, 746–748, 751, 753, 754, 760, 809, 816, 818, 823, 824, 827, 828, 839, 846, 847, 1131, 1161, 1169, 1214, 1218–1220, 1261
 Truska Liudas 5, 13, 23, 168, 176, 474, 622, 1261
 Tuba Juozas 363
 Tugovas 1146
 Tuika Enrikas 361
 Tuika Jonas 481, 482
 Tuika Stasys 356
 Tuikienė 482
 Tuikienė Paulina 356, 391
 Tulpevičius (Tulpiewicz) 183
 Tumėnas 1167
 Tunaitis Juozapas 592
 Turba Adolfas 363
 Turba Edvardas 577
 Turba Juozas 362, 496
 Turbos 497
 Turgušas Vladas 359, 503, 505
 Turgušienė Elena 763
 Turlinskas Boleslovas 362
 Tuškevičius Jonas 834

Tveraga Česlovas-Vilkas 415,
 422, 423, 1242
 Tveraga J. 811
 Tveraga Mykolas 418, 424
 Tveragaitė Regina 764
 Tveragos (Tviragos) 25
 Tverietis Vaska 159
 Tviraga Jonas 251
 Tviraga Mykolas-Aras 716
 Tviragaitė Stefa 352
 Tviragienė Elena 352, 1014
 Tviragienė Julija 352
 Tviragienė Morta 1013, 1014,
 1026, 1027
 Tviragienė Ona 1051
 Tviragienė Regina 756
 Tviragienė Stasė 363
 Tviragos Adolfas, Karusė, Jonas,
 Stasys, Bronius ir Jaroslavas 350
 Tviragos Jonas, Alvydas, Rimas
 ir Vygintas 708
 Tviragos Jonas, Ona, Marijona,
 Mykolas, Juozas, Onutė ir Marytė
 338, 394
 Tviragos Julija, Mikas ir Ona 350
 Tviragos Motiejus ir Sofija 388
 Tviragos Ona, Juozas ir Marija
 351
 Tviragos Pranas, Adelė, Bronė
 ir Jadvyga 350
 Tviragos Stasys, Janina
 ir Laimutė 384
 Tvirbutatė R. 677

U, Ū

Uginčius Bronius 1019,
 1028–1030, 1046, 1047, 1062, 1064,
 1066, 1106
 Ūkelis Gediminas 1158
 Ulevičius B. 410
 Urbanavičius Aloyzas 588, 589
 Urbanavičius Vladas 359
 Urbanavičiūtė Marija 347
 Urbanavičiai 207, 209
 Urbanavičius A. 475
 Urbonai Giedrė ir Virginijus 758
 Urbonaitė V. 1017
 Urbonas Jonas 11, 19, 1163,
 1247, 1251, 1261
 Urbonas Jonas Algimantas 822
 Urbonas Virginijus 9, 17, 24,
 819, 822, 1251, 1261
 Urbonavičienė Aušra 681
 Urbonavičienė Elena 753, 811
 Urbonavičienė Snieguolė 677, 683
 Urbonavičius (Hurbanowicz) 183
 Urbonavičius G. 42
 Urbonavičius Petras 501, 710,
 755
 Ūsaitė D. 1032, 1034, 1043,
 1044, 1051, 1060
 Usavičiai Katrė ir Pranas 664
 Usavičius Stasys 8, 16, 361, 625,
 640, 641, 651, 656, 659, 664–666,
 692, 694
 Usavičiūtė Janina 8, 16, 267,
 625, 626, 640, 664, 1261
 Usavičiūtė Jonė 314
 Ušackienė Sidona 750, 758
 Ušyla (Uszyło) Jonas 1138
 Ušinskas Vytautas 64, 723
 Utenkova Natalija 840

Užkurniai Karolina, Elena
 ir Pranas 388
 Užkurnienė 510
 Užkurnienė R. 747
 Užkurnys 857
 Užkurnys Henrikas 489
 Užkurnys Ipolitas 678, 742, 748,
 1130, 1131
 Užkurnys Jonas 363, 511, 681,
 898
 Užkurnys Motiejus 363
 Užkurnys Vytautas-Gulbė 436
 Užpolevičius Mykolas 310

V

Vabalas V. [Smetona A.] 198
 Vaclovas Binkis 386
 Vadišienė Gražina 55, 60
 Vadišis Saulius 26, 56, 62, 63,
 716, 723, 835, 1251
 Vagnorius 795
 Vagonis Stanislovas 558
 Vagonis Stasys 253, 290
 Vagonytė Marija 394, 658, 659
 Vagonytė Stasė 308
 Vaicekauskas (Woyciechowski)
 183
 Vaicekauskas Audrius 754
 Vaicekauskas Julius 284, 360
 Vaicekauskas Leonas 281–284,
 286, 287, 319, 320, 837
 Vaicekauskas Lioginas 26, 262,
 269, 274, 706, 977
 Vaicekauskas Vytautas 754, 906,
 913, 919
 Vaicekauskas Z. 126, 746
 Vaicekauskienė (Buteikaitė)
 Marijona 675, 902, 908, 909, 911,
 912, 914, 916, 919–929, 937, 938,
 940, 944, 1172
 Vaicekauskienė E. 675
 Vaicekauskienė Filomena 11, 19,
 24, 25, 263–265, 269, 319, 577,
 677, 681, 743, 772, 818, 835, 836,
 943, 986, 993, 1017, 1021, 1106,
 1129, 1175, 1252, 1261
 Vaicekauskienė H. 837
 Vaicekauskienė Marijona 9, 17,
 677, 682, 746, 753, 754, 760, 818,
 836, 1261
 Vaičekauskas Povilas 1197
 Vaičiūnas G. 410, 412, 414
 Vaičiūnas P. 634, 701
 Vaičiūnienė Dalia 48, 55, 56, 61,
 62, 64, 73, 74, 77, 78, 81, 84–88,
 90, 92–95, 97, 99, 101–106, 108,
 112, 115, 116, 119
 Vaina Abraomas 165
 Vaina Jasieneckis Konstantinas
 172
 Vaineckas (Woynecki) 183
 Vaineris 284
 Vaineris Berelis 1152
 Vaineris Joselis 256, 292
 Vainyla Antanas 238
 Vainilaitė Elena 313
 Vainilaitis V. 50
 Vainilauskas Antanas 262, 281
 Vainilauskas-Vainyla Antanas
 237
 Vainilauskienė Zofija 237
 Vaišelga 156

Vaišnorienė Valentina 1162
 Vaišvila A. 623
 Vaišvilkas 585
 Vaitėkūnaitė Stasė 333
 Vaitėkūnas Antanas 238
 Vaitiekaitis Mikalojus 149
 Vaitiekaitis Sologubovičius
 Povilas 149
 Vaitiekūnai Vladas, Aleksandra
 399
 Vaitiekūnaitė Milda 394
 Vaitiekūnaitė S. 302
 Vaitiekūnas Edvardas 295, 296,
 394
 Vaitiekūnas Juozapas 316
 Vaitiekūnas Vladas 358
 Vaitiekūnienė Aldona 1132
 Vaitkevičiai 531, 979
 Vaitkevičienė Vita 55, 57, 58
 Vaitkevičius (Woytkiewicz) 183
 Vaitkevičius Adolfas 637, 644,
 651, 653, 658, 704, 705
 Vaitkevičius Adomas 188
 Vaitkevičius B. 214
 Vaitkevičius Jaroslavas 307, 363
 Vaitkevičius Narimantas 1243
 Vaitkevičius Sebastijonas 149
 Vaitkevičiūtė Aldona 674
 Vaitkūnai Antanas, Veronika ir
 Mykolas 382
 Vaitkūnai Zigmas, Genovaitė,
 Violeta, Vanda ir Gediminas
 388
 Vaitkunskienė L. 112
 Vaitkus Mary 1192
 Vaivadienė A. 751
 Vaizgenytė Stasė 296
 Vakarė D. 1191
 Vakariniene Audronė 1108
 Valaika Stasys 359
 Valaiša Ignas 360
 Valaiša Vaclovas 360
 Valaitytė Irena 590, 739
 Valančienė Ona 757
 Valančius 253
 Valančius Albinas 761
 Valančius Antanas 284, 287, 610
 Valančiūtė B. 721
 Valantavičiai Pranas, Zofija ir
 Vladislava 341
 Valantavičiai Stasys, Elena,
 Jadvyga, Aleksandra ir Elena
 341
 Valantinas Kazimieras 603
 Valasinavičiūtė Inga 763
 Valatka (Wołocko) 183
 Valatka Petras 558, 1145, 1146
 Valavičiai Viktorija ir Antanas
 1207, 1208
 Valavičius Eustachijus 162
 Valavičius Vincentas 203, 204,
 551–556
 Valentinavičius I. 171
 Valentinavičius Stanislovas 317
 Valikonytė I. 149, 158, 159
 Valiukaitė Lina 10, 19, 1070,
 1261
 Valiūnas Stasys 1146
 Vanagaitienė Lilija 1198
 Vanagaitis Antanas 1198
 Vanagas Aleksandras 10, 18,
 153, 470, 478, 1261, 971

- Vancevičienė Anelė 363
 Vancevičienė Valerija 757
 Vancevičius Jonas 555
 Vancevičius Liudikas 363
 Vankovičius 207
 Vansevičiai Jonas ir Ona 356
 Vansevičiai Valė ir Česlovas 837
 Vansevičienė Valė 514
 Vansevičius (Wąsiewicz) 183
 Vansevičius Anupras 364
 Varakauskas R. 156
 Varanavičius (Woronowicz) 183
 Vareikis 510
 Variakojis J. 214, 221, 226
 Vartbergė Hermanas 43, 65, 156, 717
 Vasaitis Alvydas 1196
 Vasikevičienė Stefanija 362
 Vasilevičiai Petras, Marija ir Vytautas 337
 Vasiliauskaitė Marija 658
 Vasiliauskas 502, 503, 1154, 1155
 Vasiliauskas Aleksandras 739
 Vasiliauskas Juozas 358, 739, 744, 752
 Vasiliauskas Kazimieras 1176
 Vasiliauskas Kostas 250, 311
 Vasiliauskas M.-Gerutis 637
 Vasiliauskienė Aldona 11, 20, 1183, 1197, 1241, 1261
 Vasiljeva Ana 293
 Vasiljevas Ivanas 293
 Vasiukevičius Juozapas 317
 Vaskela G. 1017
 Vaščyla (Woszczyło) 183
 Vaškevičiai Jonas, Ona ir Jonas 334
 Vaškevičiai K. ir J. 686
 Vaškevičienė Veronika 298, 330
 Vaškevičienė Vilma 683, 1162
 Vaškevičius (Waszkiewicz) 183
 Vaškevičius Jonas 501
 Vaškevičius Kazys 1243
 Vaškevičius Valentas 61
 Vaškevičiūtė I. 126, 472, 473
 Vaza Vladislovas 159, 163, 165
 Vaza Zigmantas 163
 Vazgirdas Aleksandras 173
 Vaznelis Jonas 1198, 1199
 Važnevičienė Stanislava 486
 Važnevičius Mykolas 361, 479
 Vėbra 418
 Vėbraitė Vaiva 703
 Vėbrienė (Garbatavičiūtė) Stanislava 1243
 Večerinskas Vytautas 39, 41, 708
 Vedrickienė L. 50
 Vėgelienė Ona 399
 Veicekauskas Vytautas 834
 Veikša Rimantas 577, 679, 683, 811, 1161
 Veikšis Jonas 269
 Veinšteinas Mauša 311
 Veleckytė Linda 1196
 Velykis M. 229
 Vėlius Gintautas 5, 13, 23, 43, 48, 55, 56, 64, 83, 84, 86, 88–100, 107, 108, 113, 118–123, 154, 1261
 Vėlius Norbertas 1017, 1067, 1070, 1085, 1086, 1092, 1093, 1108
 Venclauskienė Loreta 1194
 Venclova A. 643
 Venclovaitytė Ona 303
 Vėneriai 607
 Vėneris Boleslavas 607
 Vėneris Danielis 607
 Vėneris J. S. 607, 608
 Venskevičius J. 101
 Venzlauskas Antanas 281–283
 Venzlauskas Balys 284
 Verbickai 756
 Verbickas Kazys 351
 Verbickas Stasys 269
 Verbyliai Aleksandras, Elena, Janina ir Ona 333
 Verbylius Aleksas 318
 Verbus Kazys 279
 Vercinkevičiai 504
 Vercinkevičius Jeronimas 503, 506
 Vercinkevičius Julius 359, 503, 507
 Vercinkevičius Juozas 11, 19, 26, 452, 526, 781, 819, 837, 1171, 1174, 1183, 1227, 1243, 1261
 Vercinkevičius Pranas 359
 Vercinkevičius Stasys 310, 503, 505, 506
 Vercinkevičiūtė 1158
 Verikaitė Daiva 986, 993
 Verikaitė Zofija Milda 317
 Verikas Algirdas 834, 898
 Verikas Antanas 316
 Verikas Kazys 238, 269, 360
 Verikas Stasys 269, 360
 Verikas Vidmantas 9, 17, 834, 835, 837, 843, 844, 1243, 1261
 Verikienė Daiva 773, 780, 784, 787, 835
 Verkauskai Stepas ir Emilija 343
 Verkauskaitė Rita 708, 1243
 Veselka 1154
 Vėtra 417
 Vyčinas Evaldas 59
 Vyčiniene Daiva 10, 19, 25, 59, 1021, 1024, 1025, 1027, 1048, 1058, 1062, 1063, 1069, 1076, 1106
 Vičiukė Alena 232
 Vičiūtė Ieva 351
 Vidmantas E. 965
 Vidugiris Aloyzas 10, 18, 24, 961, 962, 965, 969, 993, 1016, 1261
 Vidugiris J. 224
 Vidūnas Alis 703
 Vidzevičius (Widziewicz) 183
 Vienažindis A. 1056
 Vienuolis A. 753, 755
 Viestulas 436
 Vietrinai E. ir A. 747
 Vygandas Marburgietis 142, 144, 157, 158
 Vijekis Vladas 1198
 Vijūnaitė L. 705
 Vikšemskis S. G. 185
 Vilas J. 253
 Vilas Jonas 270, 889
 Vilčiūra (Wilczura) 183
 Vildžiūnai 503–505, 507
 Vildžiūnai Kostas, Pranė, Julius ir Apolonija 408
 Vildžiūnaitė Apolonija 505
 Vildžiūnas Kazys 308
 Vildžiūnas Kostas 359
 Vilkas (Wolk) 183
 Vilkeliai 363, 364, 533, 974
 Vilkeliai Juozas, Alfonsas, Mykolas ir Pranas 532
 Vilkelienė Marė 1031
 Vilkelienė Stefanija 979, 980
 Vilkelis (Wilkialis) 183
 Vilkelis A. 1168
 Vilkelis Albinas 577, 817, 978
 Vilkelis Alfonsas 303
 Vilkelis Balys 360
 Vilkelis Grigalius 861–863
 Vilkelis Jonas 284
 Vilkelis Julius 363
 Vilkelis Leonas 358
 Vilkelis Pranas 232, 362, 511, 512, 533
 Vilkelis Stasys 238, 306, 511, 512, 976, 977, 1017
 Vilkelis Stasys-Jurgis 436
 Vilkelis Stepas 314
 Vilkelis Vacys 974
 Vilkelis Vytautas 674
 Vilkelis Vladas 686
 Vilkelytė Aldona 537
 Vilkelytė Bronė 534
 Vilkelytė Valentina 313
 Vilkelytė Vlada 533
 Vilkelytė (Laukienė) Aleksandra 919
 Vilkelytė (Maksimovienė) Vladislava 317
 Vilkevičiai 334, 359, 363, 503, 504, 715, 979
 Vilkevičiai Ieva ir Mikas 343
 Vilkevičiai Jonas, Stasys ir Zofija 334
 Vilkevičiai Stasys ir Paulina 338
 Vilkevičiai Ursulė ir Juozas 334
 Vilkevičiai Vladas ir Stefanija 334
 Vilkevičienė Aleksandra 251, 336
 Vilkevičienė D. 812
 Vilkevičienė Emilija 252
 Vilkevičienė Julija 351
 Vilkevičienė Rozalija 343
 Vilkevičienė Ursulė 252
 Vilkevičienė Zofija 252, 1016, 1017, 1044
 Vilkevičienė (Žukauskienė) (Naruskevičiūtė) Ieva 1106
 Vilkevičius (Wilkiewicz) 183
 Vilkevičius A. 686
 Vilkevičius Algirdas 1243
 Vilkevičius Algis 743
 Vilkevičius Bronius 284
 Vilkevičius J. 712
 Vilkevičius Jonas 298
 Vilkevičius Julius 361
 Vilkevičius Juozas 354, 361
 Vilkevičius Jurgis 359
 Vilkevičius Justinas 1244
 Vilkevičius Pranas 252
 Vilkevičius Stanislovas 251, 252, 276, 315, 316
 Vilkevičius Vytautas 338
 Vilkevičius Zenonas 834
 Vilkevičiūtė Aleksandra 336
 Vilkevičiūtė Danguolė 678, 688, 708

- Vilkevičiūtė Jadvyga 343
 Vilkevičiūtė Ona 284
 Vingis 422
 Vinkus J. 847
 Vinskus Pranas 236
 Vinsloviėnė R. 815
 Virbalius Aleksas 318
 Visackas Kazys 844
 Viskaitis V. 484
 Vislouchas F. 195, 196
 Visockai Stasys ir Jadvyga 346
 Visockai Vladas, Veronika, Elvyra ir Henrikas 348
 Visockaitė (Mogilnickienė) Genutė 295, 1151, 1152
 Visockas 511
 Visockas (Wysocki) 183
 Visockas A. 1164
 Visockas Antanas 256
 Visockas Ferdinandas 593, 1152
 Visockas Mataušas 689, 690
 Visockas Vladas 311
 Visockienė Ona 345
 Visockis Andriejus 867
 Višackas Vladas 303
 Viščinis Petras 1207
 Viškėliai Jokūbas ir Vaclava 385
 Viškėliai Romualdas, Jadvyga ir Mykolas 385
 Vyšniauskaitė Angelė 860, 861
 Vyšniauskas Kazys 346
 Vyšniauskas Vaidotas 1192
 Vyšniauskienė Ona 363
 Vytautas Didysis 22, 66, 125, 143–145, 156–158, 169, 474, 585–590, 719, 966, 1227
 Vytautienė Ona 1206
 Vytenis 22, 156, 585
 Vitkauskas Viktoras 219, 331
 Vitkūnai Kazimieras, Stefanija ir Ona 357
 Vitkūnai Vladas ir Bronė 317
 Vitkūnai Vladas, Elena ir Leontina 334
 Vitkūnaitė (Audėjienė) Valė 880
 Vitkūnaitė Ona 659, 1013
 Vitkūnaitė Stanislava Birutė 317
 Vitkūnaitė Valė 334
 Vitkūnas Jonas 5, 7, 8, 13, 15, 16, 23, 26, 52, 53, 62, 144, 470, 476–478, 480, 482, 484, 485, 561, 585, 717–720, 724, 725, 808, 809, 823, 824, 827, 835, 1170, 1217, 1244, 1261
 Vitkūnas Juozas 300, 361, 477, 479, 481–485, 920, 923, 924, 929
 Vitkūnas Justas 1012
 Vitkūnas Justinas 317
 Vitkūnas Justinas Algirdas 317
 Vitkūnas Kazys 235
 Vitkūnas Manvydas 5, 7, 13, 15, 23, 61, 63, 124, 470, 688, 1253, 1261
 Vitkūnas Mykolas 300, 481
 Vitkūnas Vladas 252, 290, 298
 Vitkūnienė (Laurinavičiūtė) Stanislava 317
 Vitkūnienė (Ramanauskaitė) Vanda 482, 922, 927, 929
 Vitkūnienė Danutė 763
 Vitkūnienė J. 920
 Vitkūnienė Klementina 334
 Vitkūnienė Konstancija 483
 Vitkūnienė Ona 252, 286
 Vitkūnienė Petronėlė 478, 483
 Vitkūnienė Regina 677, 682, 685, 743
 Vitkūnienė S. 1013
 Vitkūnienė Stepanija 554, 555
 Vladislovas IV 166
 Vlochovičius 165
 Voldemaras Augustinas 213, 225, 226
 Volynecas 620
 Volskis Aloyzas 1206
 Volskis M. 177
 Volteris E. 729
 Voropanovas Andrius 1162
 Vosyliai Tomas ir Tadas 57
 Vosylytė K. B. 994
 Vosylūtė Anelė 9, 17, 24, 788, 805, 1256, 1261
 Vosylūtė Marta 882
 Voveris Juozapas 317, 558, 559
 Voverytė (Rainienė) Marcelė 558
 Vrublevskis Jonas 398
 Vrubliauskai 364
 Vrubliauskai Feliksas, Stefanija, Stasė ir Vilhelmas 337
 Vrubliauskai Veronika ir Aleksas 343
 Vrubliauskas (Wroblewski) 183
 Vrubliauskas Alfonsas 361
 Vrubliauskas Juozas 739
 Vrubliauskas Kazys 361
 Vrubliauskas Liudas 238
 Vrubliauskas Stasys 240, 311
 Vrubliauskas Stepas 361, 1015
 Vrubliauskas Vladas 355
 Vrubliauskienė Marytė 484
- W**
 Wasilewski L. 215
 Wojtkowiak Z. 145
- Z**
 Zabaraukas (Zaborowski) 183
 Zabaraukas J. 62
 Zabaraukienė Marijona 361
 Zabiegalovas Vladimiras 689
 Zabiela Gintautas 5, 13, 23, 78, 85, 87, 88, 101, 104, 111, 119, 126, 127, 137, 139, 1261
 Zablackas B. 42
 Zablackas V. 42
 Zablackas Vidmantas 515
 Zablockis Adomas 162
 Zablockis Vaitiekus 162
 Zacharevskaja 675
 Zagaras Konstantinas 159
 Zagarunai 690
 Zagarunas Peisachas, Sara 690
 Zaikauskienė Dalia 1094, 1262
 Zajančkauskienė Stefanija 346
 Zajančkovskis Jokūbas 164
 Zakas Šolomas 251
 Zalatorius Albertas 1132
 Zaleckis 1146
 Zaleskis Arnolfas 167
 Zaluskis K. 195
 Zapareckaitė M. 721
 Zapolskaitė Puzinienė Ona 171
 Zaranka V. 722
 Zaremba Antanas 235, 236, 759
 Zaremba Leonas 1206
 Žauskai 248
 Žauskai Kostas ir Valerija 345
 Žauskaitė Jadvyga 279
 Žauskas Dominykas 693
 Žauskas I. 704
 Žauskas Stasys 345
 Žavadzkiai 209
 Žavadzkiš Pranciškus 1125, 1128, 1129
 Žavadzkiš Tadas 1128, 1129
 Žavalskis Antanas 603
 Žavirylinas 1146
 Ždanaukas 490, 901
 Ždanaukas Jonas 487, 494, 856
 Ždanaukas Juozas 429, 489, 490, 856
 Ždanaukienė S. 262
 Ždanavičiai Vaclovas, Stefanija, Marytė ir Leokadija 391
 Ždanavičius (Zdanowicz) 183
 Zdebskis Juozas 1209, 1222
 Zemblauskas Jonas 302
 Zepkus Aleksas-Piliakalnis 410, 423
 Zeve Chaimas 319
 Zeventauskas Jurgis 737
 Zeventauskas Valentinas 737, 738
 Zevuskis F. 177
 Zibalai Liudvikas, Marija, Juozas, Jadvyga ir Juzefa 385
 Zibalai Zenonas, Marijona, Marija, Olga ir Janina 395
 Zibalas Janas 690
 Zienovičius Jonas 165, 166
 Zigmantas II 147
 Zimkai 263, 1135, 1136
 Zimkai Povilas, Sofija, Jonas ir Vytautas Kazimieras 405
 Zimkienė Kotryna 291, 358
 Zimkienė Zofija 237
 Zimkus Jonas 1135, 1136
 Zimkus Jurgis 1134, 1135
 Zimkus Povilas 11, 19, 236–238, 263, 267, 269, 281, 310, 1134–1136, 1252
 Zimkus Vytautas 1135, 1136
 Zimkutė Aldona 1135, 1136
 Zimkuvienė (Laukienė) Gražina 11, 19, 236–238, 270, 1134, 1252, 1259
 Zimkuvienė Zofija 238, 1136
 Zinkevičienė Joana 750
 Zinkevičius Zigmantas 703, 705, 965, 968, 970, 1198
 Zizas R. 320
 Zmuidzinavičienė 1150
 Zobarskas S. 634, 636, 638
 Zonas V. 153, 584
 Zubovai Danutė ir Vladas 319
 Zubovas Rokas 1195
 Zubryckis 690
 Zubrys 284
 Zvierovičius Steponas 198
- Ž**
 Žaba Bogdanas 159
 Žaba J. 160
 Žaba Jonas, Mikalojus, Stanislavas 160, 161
 Žaba Simonas 159

- Žadeika Gediminas 11, 12, 20,
 1222–1224, 1232, 1262
 Žalnora R. 712
 Žamblauskai Filiomena, Ona
 ir Jonas 336
 Žamblauskai Ona ir Jonas 337
 Žamblauskas Vytautas 337
 Žameje-Žemaitis Jonas 586, 588,
 589
 Žamiec J. 475
 Žandaravičius Gintaras 829
 Žašinas Jonas 201
 Žašinas S. 201
 Žaveckas Stasys 311
 Žebrauskai Povilas, Sofija, Jonas
 ir Henrikas 329
 Žebrauskas Aleksas 284
 Žebrauskas Bronius 655, 659,
 705
 Žebrauskas Jonas 896, 897
 Žebrauskienė Jadvyga 898
 Žedaveiniai Vaclovas ir Monika
 390
 Žėkaitė Janina 1115, 1132
 Žekonis Tamošius 183
 Žekonytė Kotryna 183, 184
 Železovskis 210, 212
 Želigovskis L. 220, 221, 223,
 225, 228, 229, 1126, 1127
 Žemaitė 1172, 1240
 Žemaitienė (Tviragaitė) Malvina
 1036
 Žemaitienė Stefanija 384, 388
 Žemaitienė Veronika 1060
 Žemaitis 418, 522
 Žemaitis Jonas 272, 307, 590,
 1217
 Žemaitis Stasys 306, 384
 Žemaitis Viktoras 363, 1036, 1049
 Žemaitis Z. 694, 720
 Žemaitytė 625
 Žemaitytė Adelė 384, 388
 Žerebovas Aleksandras 577
 Žeromskytė A. 737
 Žiburkus 1157
 Žičius Pranas-Vėjas 410
 Žičkienė Aušra 1018, 1081,
 1083, 1106
 Žičkus 183
 Žiedonis A. 361
 Žygaitė A. 1093, 1094, 1106
 Žygas Juozas 1194
 Žygelis Ričardas 743
 Žyгимantas Augustas 150, 164,
 166, 168, 836, 971
 Žyгимantas Bronius 515
 Žyгимantas Senasis 66, 148, 149,
 158–160, 163
 Žyгимantienė Augustienė 24
 Žygis Petras 487, 495
 Žilevičius Leonidas 726
 Žilinskai 362
 Žilinskas Juozas 903
 Žilinskas Pranas 363, 540
 Žilinskienė Sonata 684
 Žilinskienė Zofija 540
 Žilinskis Petras 198
 Žilys Saulius 6, 14, 206, 1262
 Žingelytė V. 499
 Žinienė Marijona 317
 Žinys A. 512
 Žinys Donatas 678
 Žintelis Felecijonas 201, 603
 Žirius Petras 357
 Žitkevičius Virginijus 819
 Žiugžda J. 643
 Žiūra Valentinas 810
 Žiziūnas Algimantas 1197
 Žižnevskiai 185
 Žukauskai Marija, Jonas
 ir Emilija 338
 Žukauskai Stanislovas, Anelė
 ir Rozalija 406
 Žukauskai Vytautas, Marijona,
 Aldona, Veronika ir Jonas
 406
 Žukauskas 522
 Žukauskas Jonas 239
 Žukauskas S. 215, 218
 Žukauskas Stanislovas 318, 444,
 445, 521
 Žukauskas Vaclovas 521
 Žukauskas Vytautas 445
 Žukauskienė Rožė 313
 Žulienė Liuda 891
 Žulys Jonas 891
 Žumbakienė Gražina 10, 18,
 906, 1262
 Žvinys Jonas 272, 559, 602,
 603, 1252
 Žvirbliai Aleksandras, Janina,
 Stefanija ir Vaclovas 403
 Žvirblis (Žwirblis) 183
 Žvirblis Aleksas 349
 Žvirblis Ipolitas 290, 291, 349
 Žvironas 1157
 Арциховский А. В. 115
 Бальчиконис Й. 971
 Гордеева Е. М. 191
 Даркевич В. П. 120
 Любавский М. 145
 Петрулис П. В. 28
 Тихомиров М. Н. 115

UNITED NATIONS EDUCATIONAL,
SCIENTIFIC AND
CULTURAL ORGANIZATION

CONVENTION CONCERNING
THE PROTECTION OF THE WORLD
CULTURAL AND NATURAL
HERITAGE

*The World Heritage Committee
has inscribed
Kernave Archaeological Site (Cultural Reserve
of Kernave)
on the World Heritage List*

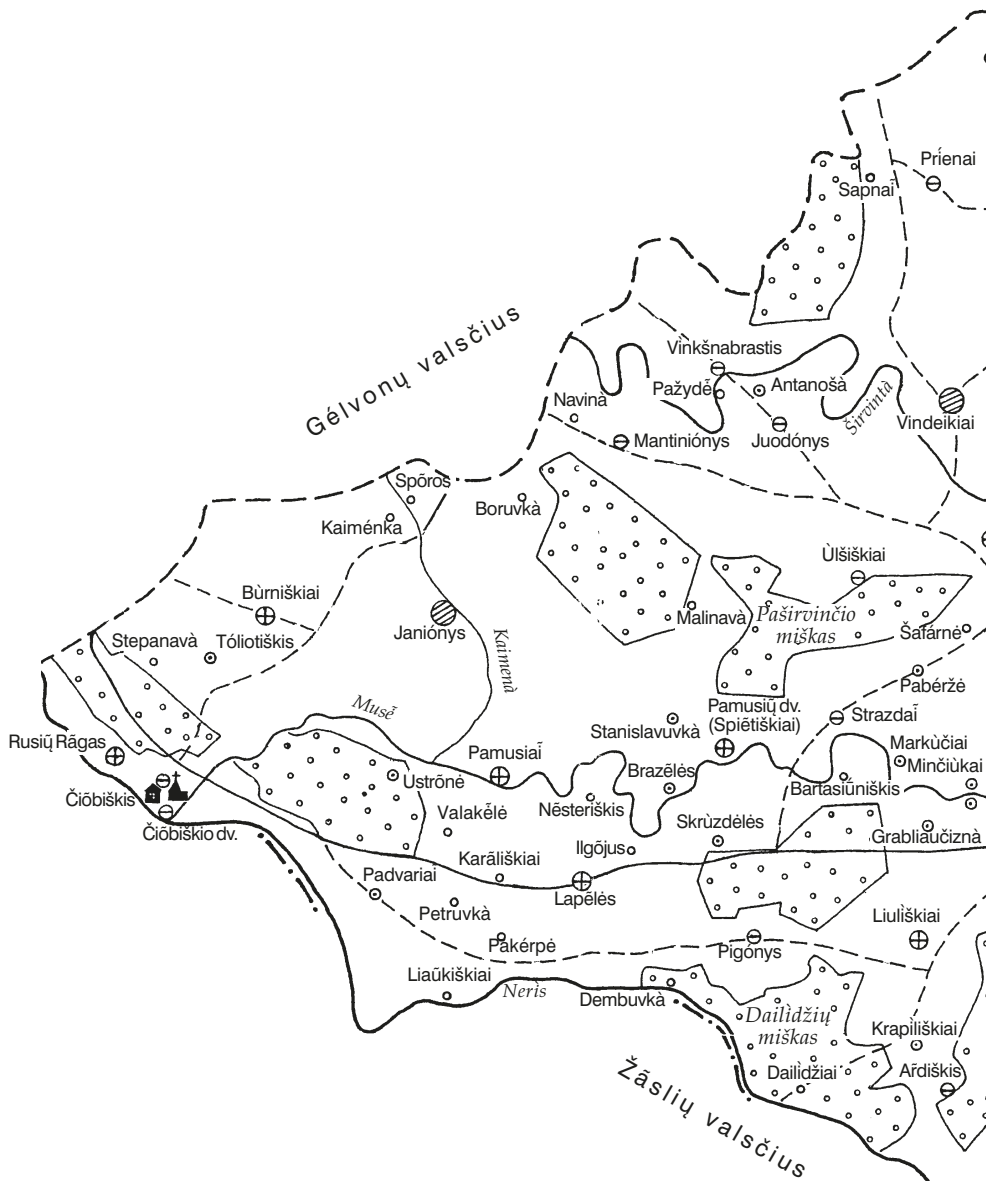
*Inscription on this List confirms the exceptional
and universal value of a cultural or
natural site which requires protection for the benefit
of all humanity*

DATE OF INSCRIPTION

7 July 2004

DIRECTOR-GENERAL
OF UNESCO

*Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato
įtraukimo į UNESCO pasaulio kultūros
ir gamtos paveldo sąrašą sertifikato faksimilė*

Gyventojų skaičius 1923 m.

- mažiau kaip 20
- ⊙ 21–50
- ⊖ 51–100
- ⊕ 101–200
- ⊗ 201–300
- 556

▭ miškai

══ keliai

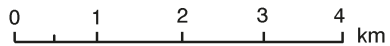
--- dabartinių rajonų ribos

— buvusių valsčių ribos

✙ bažnyčios

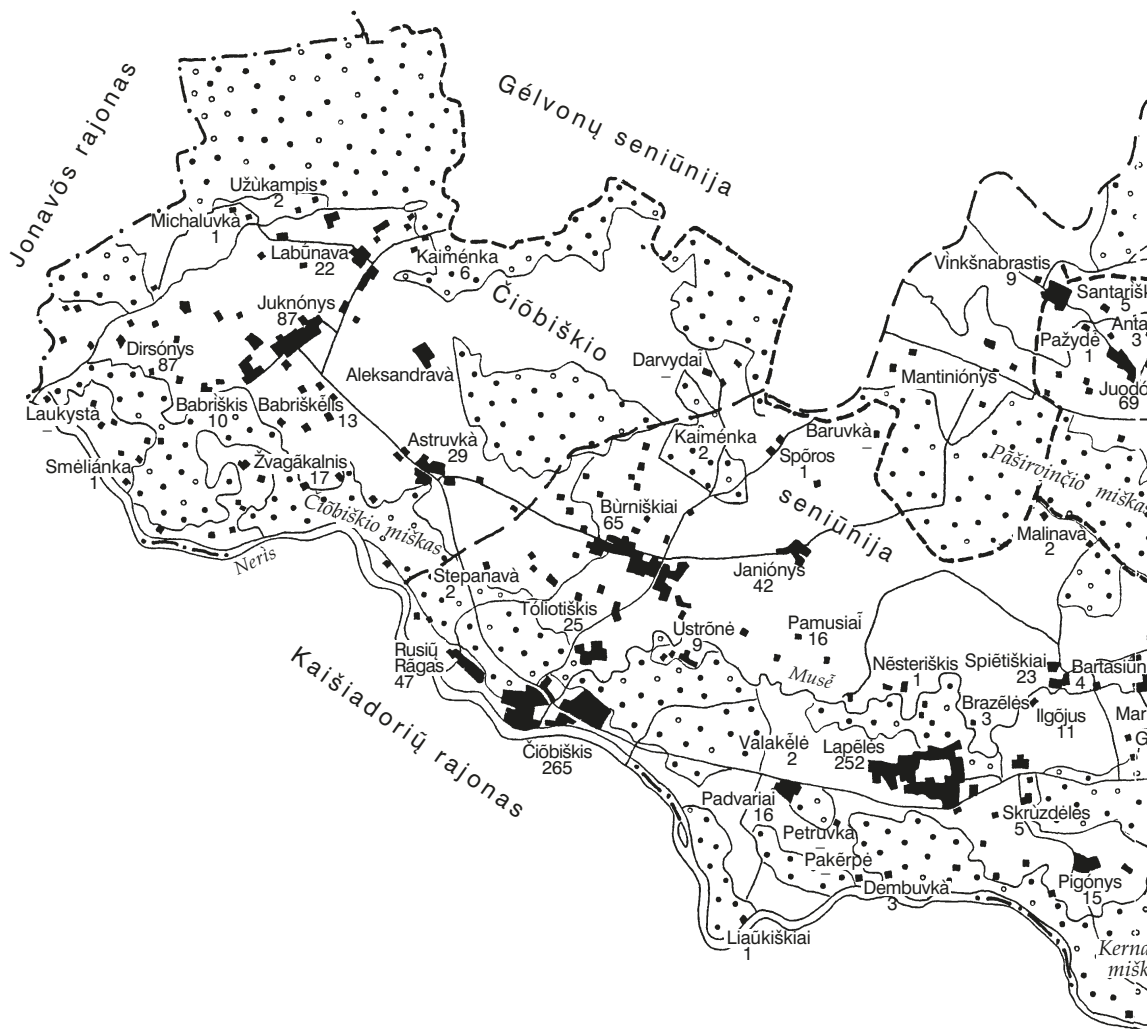
🏠 kiti svarbūs architektūros paminklai

Valiūkiškiai

*Buvusio Musninkų valsčiaus žemėlapis.
Parengė Lidija Kavaliauskienė*

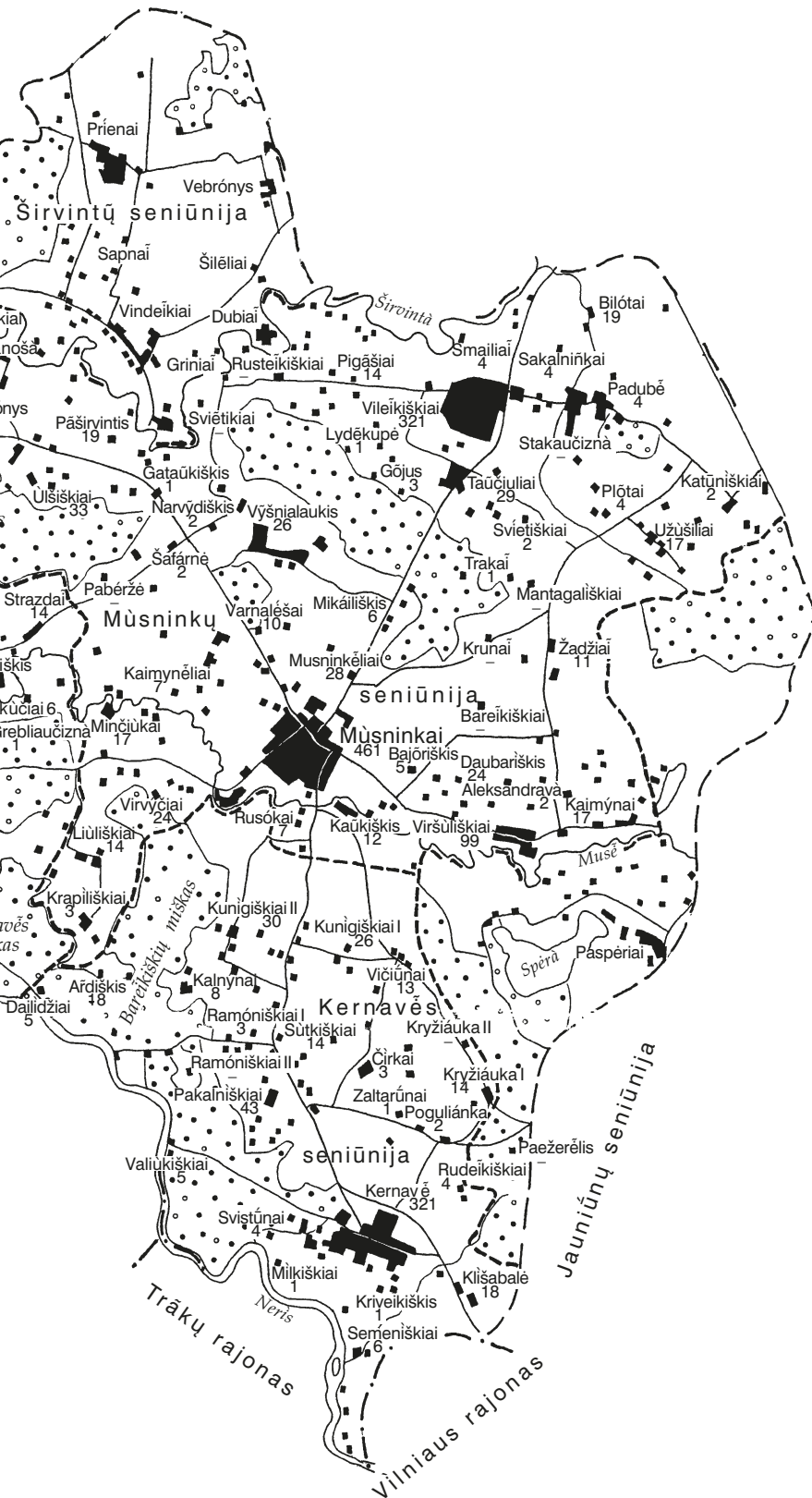

Kernavė – skaitmuo prie kaimo pavadinimo
321 reiškia gyventojų skaičių 2002 metais

- dabartinių rajonų ribos
- senūnijų ribos
- buvusių valsčių ribos

0 1 2 3 4 km

*Dabartinė kartografinė
ir demografinė
situacija buvusio
Musninkų valsčiaus
teritorijoje.
Parėngė Lidija
Kavaliauskienė*

Administracinės ribos 1945 06 23

- apskričių
- valsčių

*Buvusių Lietuvos
valsčių žemėlapis.
Tamsiau išskirtas
Musninkų valsčius*

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

Nuo 1994 metų „Versmės“ leidykla rengia ir leidžia monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, kurį minėsime 2009 metais, o kartu dedikuojamą ir kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestelių, parapijų bei svarbių įvykių sukaktims. „Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į Lietuvos tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritarė Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai: XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones (pvz., valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų ribas, kartu ir šnektų ribas).

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą kuria dideli 40–80 autorių kolektyvai – žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai ir kiti autoriai.

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkaimius, apie jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, įžymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ – tryliktoji „Lietuvos valsčių“ serijos knyga. Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1998), „Obeliai. Kriaunos“ (1998), „Plateliai“ (1999), „Žiobiškis“ (2000), „Širvintos“ (2000), „Lygumai. Stačiūnai“ (2001), „Veliuona“ (2001), „Raguva“ (2001), „Seredžius“ (2003), „Kvėdarna“ (2004), „Papilė“ (I dalis) (2004), „Tauragnai“ (2005).

Prasminga Lietuvos tūkstantmetį pasitikti miestų ir miestelių jubiliejais, o šias tradiciškai su pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta per keturis šimtus valsčių. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius neatidėliojant telktis į „Lietuvos valsčių“ serijos rengėjų ir leidėjų būrį – laukia ne vieną dešimtmetį truksiantis ilgas prasmingas darbas.

Sutartiniai ženklai:

Administracinės ribos 1945 06 23

- apskričių
- valsčių

Mu-124 **Musninkai. Kernavė. Čiobiškis** / [sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbaravičienė, Povilas Kriščiūnas ; vyriausiasis redaktorius Stanislovas Buchaveckas]. - Vilnius : Versmė, 2005. - 1304 p. : iliustr., faks., gaid., žml. - (Lietuvos valsčiai ; kn. 13)
Bibliogr. išnašose. - Pavardžių r-klė: p. 1265-1292. - Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Kernavės 725-osioms metinėms, 1279-2004. Čiobiškio 475-osioms metinėms, 1528-2003. Musninkų miestelio teisių suteikimo 445-osioms metinėms, 1561-2006
ISBN 9955-589-00-0

Monografijoje aprašoma Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio apylinkių gamta, apžvelgiama praeitis nuo seniausių laikų iki šių dienų, medžiaginė ir dvasinė musninkiečių, kernaviškių ir čiobiškiečių kultūra, tarmė, analizuojamas vardynas (vietovardžiai, pavardės, pravardės), skelbiamas pluoštas šiai Širvintų rajono daliai būdingos tautosakos, pateikiamos įžymesnių čia gimusių, gyvenusių ar gyvenančių žmonių biografijos.

UDK 908(474.5)+947.45+39(474.5)

Formatas 70x108/16. Apimtis 81,5 sp. l. Tiražas 1000 egz. Užs. Nr.
Popierius lankams: matinis kreidinis *G-print*, 90 g/m².
VšĮ „Versmės“ leidykla, Geležinkelio g. 6, LT-02100 Vilnius.
Telefonas faksas 8-5 2130623, +370 698 20707.
Elektroninis paštas leidykla@versme.lt.
Interneto svetainė www.versme.lt.
Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.

Pastebėtų klaidų ir netikslumų atitaisymas*

Puslapis	Eilutė	Yra	Turėtų būti
19	tarp 11 ir 12 iš virš.		1095 The small-scale folk-lore. Prepared by Dalia Zaikauskienė 1108 Instrumental music. Prepared by Kazimieras Kalibatas
	18 iš virš.	1131 about Ignas Šeinius	1132 about Ignas Šeinius. Written down by Filomena Vaicekauskienė
20	5 iš ap.	1396	1296
21	8 iš ap.	archyvarų	archyvinių
30	3 iš ap.	nuosruva	nuosruva
45	15 iš virš.	grublėtos, brūkšniuotos bei žiestos keramikos.	grublėtosios, brūkšniuotosios bei žiestinės keramikos.
53	1 iš ap.	kultūrinio rezervato mokslinių	Kultūrinio rezervato Mokslinių
57	Užraše po virš. nuotr. 1 iš virš.	laudies	liaudies
62	Užraše prie virš. nuotr. 3 iš ap.	mokomoje	mokomojoje
138	10 iš ap.	padengimas	padengiamas
141	3 iš ap.	juo labiau kad šio domeno	juo labiau, kad šio domeno
158	16 iš ap.	su altaristas	su altaristu
165	13 iš ap.	Zienavičių	Zienovičių
167	23 iš ap.	persiuntę	persiuntė
180	7 iš virš. 8 iš virš.	išpūsta sumažinta	išpūstas sumažintas
	2 lentelėje		skaičiais skliaustuose nurodoma dalis procentais
215	15 iš ap.	(daugiau kaip 50 km)	(daugiau kaip 50 km),
255	Užraše po nuotr. 2 iš ap.	19?? m.	Apie 1930 m.
344	3 iš ap.	1974 m.	1874 m.
361	10 iš virš.	vadintos kaimu. Jose	vadinti kaimu. Juose
384	2 iš ap.	Honorata Bieliauskaitė	Honorata Bieliauskienė
391	16 iš ap.	Gudavičius	Gudonis
434	1–2 iš ap.	žuvęs 1945 02 04.	mirė 1960 m.
458	Užraše po nuotr. 1 iš ap.	1969 m.	1984 m.
496	5 iš virš.	Bliudos	Blindos
502	16 iš virš.	Kūlvo	Kūlvos
	Išnašoje 3 iš ap.	mokomąją kuopą,	mokomąjį eskadroną,
519	21 iš virš.	kilnojamosiuosius	kilnojamosius
534	8 iš virš.	bliūzelės	bliuzelės
586	Užraše po nuotr. 1–2 iš ap.	Rimto Tarabildos	D. Šemetulskio
598	Užraše po nuotr. 1 iš ap.	R. Tarabildos nuotr.	2 ir 4 nuotr. – R. Tarabildos
601	Išnašoje 1 iš virš.	N. Švogžlio-Mižino	N. Švogžlio-Mižino
640	14 iš ap.	nevyko pamokos.	nevyko pamokų.
675	Užraše prie 1 nuotr. 8 iš virš. Užraše prie 1 nuotr. 11 iš virš.	E. Vaicekauskienė (Buteikytė)	F. Vaicekauskienė (Buteikaitė)
709	Užraše prie nuotr. 3 iš virš.	Šteponas Mažrimas	Kęstutis Gediminskas
711	1 iš virš.	Čiobiškio specialiujų	Čiobiškio specialieji
750	20 iš ap. 5 iš ap.	Molėtų „Kukutis“ pagrindinės mokyklos	Molėtų rajono vidurinės mokyklos
810	Užraše virš nuotr. 3 iš virš.	Kriščiukaičiai	Krikščiaiukaičiai
811	12–13 iš ap.	Kriščiukaičiai	Krikščiaiukaičiai
819	Užraše prie nuotr. 2 iš virš.	Derliaus šventėje	Derliaus dienos šventėje
837	2 iš virš.	H. Vaicekauskienė	H. Vaicechauskienė
846	Užraše prie nuotr. 3 iš ap.	R. Narušienė	R. Kronkaitienė
967	14 iš virš. 15 iš virš. 22 iš virš.	bėgam bėgame varškė	bėgam bėgame varškė
968	Išnašoje 5 iš ap. Išnašoje 4 iš ap.	o a	o a
971	Išnašoje 7 iš ap.	sąrašai	sąrašai,
972	6 iš virš.	Baltarusijos SSR	Baltarusijos
976	20 iš ap.	Navasiūnų	Navasiūlkų
978	2 iš virš. 5 iš virš. 6 iš virš.	Galutinė Šakanė Usnynė	Galutinė Šakarnė Usnynė

* **Musninkai. Kernavė. Čiobiškis** / [sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbaravičienė, Povilas Krikščiuonas ; vyriausiasis redaktorius Stanislovas Buchaveckas]. - Vilnius : Versmė, 2005. - 1304 p. : iliustr., faks., gaid., žml. - (Lietuvos valsčiai ; kn. 13).

(tęsinys)

Puslapis	Eilutė	Yra	Turėtų būti
985	Išnašoje 2 iš ap. Išnašoje 1 iš ap.	ū (Jýgnūs, Jūzūs)	ы (Jýgnūs, Jūzūs)
1010	9 iš ap.	Ijšk	Ijšk
1033	10 iš virš.	Cesiūnienė	Ciesiūnienė
1065	Užrašė prie nuotr. 2–3 iš virš.	J. Dovydaičio 1932 m. nuotr.	1932 m. J. Dovydaičio nuotr. LTRFt 125
1083	15 iš virš. 16 iš virš.	62 m., gyv. Minčiukų k. 1987 m.	52 m., gim. Vaitkūnų k., gyv. Gelvonoose. 1978 m.
1085	16 iš ap. 15 iš ap.	62 m., gyv. Minčiukų k. 1987 m.	52 m., gim. Vaitkūnų k., gyv. Gelvonoose. 1978 m.
1110	10 iš ap.	Ežeras ant mižižo kalno	Ežeras ant mižižo delno
1130	5 iš virš. 16 iš virš.	Musninkų vardu nei Eidintų	Maurininkų vardu nei Eidimtų
1132	4 iš ap. Užrašė prie nuotr. 2 iš ap. 6 iš virš.	Dabiečio 1932 m. Stasys Brasiūnas	Dubiečio 1992 m. Stasys Brasiūnas. Užrašė Filomena Vaicekauskienė
1151	14 iš ap.	gegužės	gegužės
1153	2 iš virš.	Navickaitė-Matulionienė	Matulionienė (Navickaitė)
1193	16 iš ap.	2000 miręs	2000-aisiais miręs
1212	1 iš virš.	Irena	Ireną
1241	20 iš virš. 21 iš virš. 16 iš ap.	Ukmergės ŽŪM Sankt Peterburgo ŽŪM mero pavaduotojas.	Ukmergės žemės ūkio mokyklą Sankt Peterburgo žemės ūkio mokyklą mero pavaduotojas. Nuo 2003 – Širvintų rajono savivaldybės administracijos Žemės ūkio skyriaus vedėjas
1259	11–12 iš ap.	rezervato mokslinių tyrimų	rezervato Mokslinių tyrimų
1261	8–9 iš ap. 5 iš ap.	rezervato mokslinių tyrimų direkcijos ryšių su visuomene	rezervato Mokslinių tyrimų direkcijos Ryšių su visuomene
1262	3 iš virš.	Zaikauskaitė	Zaikauskienė
1263	tarp 1 ir 2 iš virš.		AM – Aukštaičių melodijos, parengė Laima Burkšaitienė ir Danutė Krištopaitė, Vilnius, 1990 AT – The Types of Folktale. A Classification and Bibliography, Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen Translated and Enlarged by Stith Thompson, Folklore Fellow Communications, Nr. 184, Helsinki, 1961 BILPK – Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, Tautosakos darbai, 2, Kaunas, 1936 D – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Darbo dainų skyrius K – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Karinių istorinių dainų skyrius KF – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus fonoteka KI – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Kalendorinių apeigų dainų skyrius KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus rankraštynas LTRFt – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fototeka LTRVd – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka M – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Meilės dainų skyrius Š – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Šeimos dainų skyrius V – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Vestuvinių dainų skyrius Vk – Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogo Vaikų dainų skyrius
1264	1 skl. 3 iš virš. 1 skl. tarp 2 ir 3 iš ap.	kursas	kursas; magnetofono kasetė (po santrumpos LTRF) pl. – plokštelė (po santrumpos LTRF)
1265	3 skl. 20 iš ap.	Augonia	Augoniai
1288	1 skl. 21 iš ap.	1082, 1084	1083, 1085
1289	2 skl. 29–30 iš virš.	Vaicekauskas Leonas 281– 284, 286, 287, 319, 320, 837	Vaicechauskas Leonas 837
	2 skl. 31–32 iš virš.	Vaicekauskas Lionginas 26, 262, 269, 274, 706, 977	Vaicekauskas Lionginas 26, 262, 269, 274, 281–284, 286, 287, 319, 320, 706, 977
	2 skl. 26 iš ap.	Vaicekauskienė H.	Vaicechauskienė H.

Pastaba. Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.